

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ „IORGU IORDAN – AL. ROSETTI”

GRAMATICA LIMBII ROMÂNE

II

ENUNȚUL

-2-
In 287.173

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

BIBL. CENTR. UNIV.
„M. EMINESCU” IASI
M 287.173

BIBL. CENTR. UNIV.
„M. EMINESCU” IAȘI

GRAMATICA LIMBII ROMÂNE

II

ENUNȚUL

Gramatica limbii române (GALR) a fost elaborată sub egida Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” din București al Academiei Române, de un colectiv format din cercetători ai institutului și din cadre didactice de la Facultatea de Litere a Universității din București și de la Facultatea de Litere a Universității „Transilvania” din Brașov:

RALUCA BRĂESCU
ELENA CARABULEA
FULVIA CIOBANU
BLANCA CROITOR BALACIU
LAURENȚIA DASCĂLU JINGA
ANDREEA DINICĂ
MIHAELA GHEORGHE
ADRIANA GORĂSCU
VALERIA GUȚU ROMALO
DANA MANEA

MARGARETA MANU MAGDA
ISABELA NEDELCU
GABRIELA PANĂ DINDELEGAN
MAGDALENA POPESCU-MARIN
MARINA RĂDULESCU SALA
CAMELIA STAN
DOMNIȚA TOMESCU
ANDRA VASILESCU
ILEANA VÂNTU
RODICA ZAFIU

Coordonator:

VALERIA GUȚU ROMALO

Referenți științifici:

LILIANA IONESCU-RUXĂNDIOIU
IOANA VINTILĂ-RĂDULESCU

Comisia de revizie:

VALERIA GUȚU ROMALO și
GABRIELA PANĂ DINDELEGAN (resp.)

DANA MANEA
MARINA RĂDULESCU SALA
CAMELIA STAN
RODICA ZAFIU

Realizarea lucrării a fost sprijinită de un colectiv tehnic format din:

CRISTINA DEDIU
ADINA DRAGOMIRESCU

ACADEMIA ROMÂNĂ
Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”

416642

GRAMATICA LIMBII ROMÂNE

II

416649

ENUNȚUL

lipse pag. 393-416

397437

B.C.U. IASI

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
București, 2005

Copyright © Editura Academiei Române, 2005.
Toate drepturile asupra acestei ediții sunt rezervate editurii.

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
Calea 13 Septembrie, nr. 13, Sector 5
050711, București, România,
Tel: 4021-318 81 46, 4021-318 81 06
Fax: 4021-318 24 44
E-mail: edacad@ear.ro
Adresa web: www. ear.ro

EDITAT CU SPRIJINUL
AGENȚIEI NAȚIONALE PENTRU CERCETARE ȘTIINȚIFICĂ

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Gramatica limbii române / Academia Română. Institutul
de Lingvistică „IORGU IORDAN – AL. ROSETTI”. - București:
Editura Academiei Române, 2005-
vol.

[Vol. 2]: Enunțul. - 2005. - ISBN 973-27-1313-5

I. Academia Română (București). Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan – Al. Rosetti”

811.135.1'367

Tehnoredactor: Mariana IONICĂ
Coperta: Maria CĂLIN

Bun de tipar: 25.11.2005. Format: 16/70 × 100.

Coli de tipar: 63,25.

C.Z. pentru biblioteci mari: 459(021=59)

C.Z. pentru biblioteci mici: 459

18. OCT. 2006

SUMAR

INTRODUCERE (Gabriela Pană Dindelegan)	7
ENUNȚUL (Ileana Vântu)	13
RELAȚII SINTACTICE (Ileana Vântu)	16
TIPURI DE ENUNȚURI ÎN FUNCȚIE DE SCOPUL COMUNICĂRII (Andra Vasilescu, Ileana Vântu)	25

ORGANIZAREA STRUCTURAL-IERARHICĂ

STRUCTURI SINTACTICE	47
GRUPURI SINTACTICE	47
Grupul verbal (Gabriela Pană Dindelegan)	47
Grupul nominal (Camelia Stan, Andra Vasilescu)	73
Grupul adjectival (Magdalena Popescu-Marin)	105
Grupul adverbial (Andreea Dinică)	114
Grupul interjecțional (Blanca Croitor Balaciu)	117
Grupul prepozițional (Isabela Nedelcu)	122
CONSTRUCȚII SINTACTICE	131
Construcții pasive și construcții impersonale (Gabriela Pană Dindelegan)	131
Construcții reflexive și construcții reciproce (Gabriela Pană Dindelegan)	145
Construcții cauzativ-factitive (Blanca Croitor Balaciu)	168
Construcții cu predicativ suplimentar (Blanca Croitor Balaciu)	185
Construcții comparative (Rodica Zafiu)	198
Construcții cu propoziții relative (Mihaela Gheorghe)	206
Construcții cu propoziții conjuncționale (Mihaela Gheorghe)	231
FUNCȚII SINTACTICE	238
PREDICATUL ȘI PREDICAȚIA	238
Predicatul (Gabriela Pană Dindelegan)	238
Numele predicativ (Gabriela Pană Dindelegan)	263
Complementul predicativ al obiectului (Gabriela Pană Dindelegan)	290
Predicativul suplimentar (Blanca Croitor Balaciu)	295
SUBIECTUL ȘI RELAȚIA CU PREDICATUL	313
Subiectul (Gabriela Pană Dindelegan)	313
Acordul dintre subiect și predicat (Raluca Brăescu)	352
COMPLEMENTE	371
Complementul direct (Elena Carabulea)	371
Complementul secundar (Elena Carabulea)	392
Complementul indirect (Marina Rădulescu Sala)	397
Complementul prepozițional (Marina Rădulescu Sala)	416
Complementul de agent (Marina Rădulescu Sala)	432

Complementul posesiv (Marina Rădulescu Sala)	441
Complementul comparativ (Rodica Zafiu)	450
CIRCUMSTANȚIALE	462
Circumstanțialul. Prezentare generală (Dana Manea)	462
Circumstanțialul de timp (Dana Manea)	470
Circumstanțialul de loc (Domnița Tomescu)	487
Circumstanțialul de mod (Rodica Zafiu)	496
Circumstanțialul instrumental (Andreea Dinică)	509
Circumstanțialul sociativ (Andreea Dinică)	512
Circumstanțialul cantitativ (Rodica Zafiu)	515
Circumstanțialul de relație (Andreea Dinică)	521
Circumstanțialul de cauză (Dana Manea)	526
Circumstanțialul de scop (Dana Manea)	540
Circumstanțialul condițional (Dana Manea)	550
Circumstanțialul concesiv (Dana Manea)	559
Circumstanțialul consecutiv (Dana Manea)	569
Circumstanțialul opozițional (Camelia Stan)	575
Circumstanțialul cumulativ (Camelia Stan)	581
Circumstanțialul de excepție (Camelia Stan)	587
ATRIBUTUL (Magdalena Popescu-Marin)	592
APOZIȚIA (Raluca Brăescu)	619

ORGANIZAREA DISCURSIVĂ

ASPECTE ALE CONSTRUCȚIEI DISCURSULUI	635
Deixis (Adriana Gorăscu)	635
Anafora (Rodica Zafiu)	656
Modalizarea (Rodica Zafiu)	673
Afirmția (Rodica Zafiu)	698
Negația (Rodica Zafiu)	707
Conectori frastici și transfrastici (Isabela Nedelcu)	728
STRUCTURI SINTACTICE DEVIANTE	738
Construcții incidente (Domnița Tomescu)	738
Anacolutul (Domnița Tomescu)	743
Elipsa (Domnița Tomescu)	748
Repetiția (Laurenția Dascălu Jinga)	753
Imbricarea (Domnița Tomescu)	772
TIPURI DE DISCURS	779
Dialogul (Andra Vasilescu)	779
Vorbirea directă și vorbirea indirectă (Ileana Vântu)	818
Limba română vorbită (Margareta Manu Magda)	828
ORGANIZAREA INFORMAȚIONALĂ A ENUNȚULUI	864
Prezentare generală (Adriana Gorăscu)	864
Organizarea tematică a enunțului (temă / remă) (Adriana Gorăscu)	869
Organizarea focală a enunțului (topic / focus) (Adriana Gorăscu)	886
ORGANIZAREA PROZODICĂ A ENUNȚULUI (Laurenția Dascălu Jinga)	902
IMPLICAȚIILE SINTACTICE ALE PUNCTUAȚIEI (Camelia Stan)	947
Sumar analitic	956
Bibliografie specială	986
Bibliografie generală (Blanca Croitor Balaciu)	1005
Surse (Blanca Croitor Balaciu)	1019
Indice de materii (Mihaela Gheorghe)	1024

INTRODUCERE

GALR vol. al II-lea constituie, ca și GALR I, o lucrare științifică de primă importanță, lingvistica românească îmbogățindu-se, după mai bine de patru decenii, cu o amplă descriere a structurii sintactice a limbii române, descriere făcută în spiritul unei cercetări de tip academic și reflectând nivelul și cerințele științifice ale momentului actual.

1. RELAȚIA CU VOLUMUL I

Volumul al II-lea din GALR este conceput ca o continuare firească a celui dintâi, investigația sintactică din volumul al II-lea având ca punct de plecare informația conținută în primul. Ca atare, pentru aspectele sintactice, rezultatele globale rezultă numai din corelarea informațiilor din ambele volume.

Dacă în volumul I, interesul se concentrează asupra *cuvântului*, urmărit ca *reprezentant* al unei clase lexico-gramaticale, ca *reprezentant* al diverselor subclase, dar și ca unitate *concretă* și descris sub diverse aspecte: flexionar, combinatoriu, semantic, în volumul al II-lea, interesul se deplasează asupra *organizării și funcționării grupurilor sintactice în ansamblu*.

Dată fiind această distribuire diferită a interesului de cercetare: *cuvântul* vs *ansamblul sintactic*, elementele de flexiune, care privesc trăsăturile gramaticale ale cuvântului, fac obiectul special al primului volum și sunt epuizate în acesta, în timp ce elementele de sintaxă interesează, *în moduri diferite*, ambele volume: în primul volum, *ca disponibilități combinatorii ale cuvântului și ale clasei* pe care cuvântul o reprezintă; în al doilea, *ca trăsături ale ansamblului sintactic*. Așa se explică, de exemplu, faptul că *diateza*, considerată prin tradiție o categorie morfologică a verbului, primește un spațiu extrem de restrâns în primul volum, destinat diferențierii diatezei de celelalte categorii verbale. În schimb, construcțiile opozabile de diateză sunt descrise detaliat în volumul al II-lea, ele deosebindu-se unele față de altele nu numai prin variația formei verbului, ci și prin reorganizări ale ansamblului, cu modificări semnificative ale ierarhiilor sintactice (vezi *Construcții pasive și construcții impersonale*, 1; 2).

2. STRUCTURA VOLUMULUI AL II-LEA

Volumul este organizat în *trei secțiuni*, fiecărei secțiuni corespunzându-i *perspective diferite* de abordare a ansamblurilor sintactice: secțiunea *Organizarea structural-ierarhică*, prin cele două părți ale ei: *Structuri sintactice* și *Funcții sintactice*, include *perspectiva structurală* și cea *funcțional-sintactică*, iar secțiunea *Organizarea discursivă* include *perspectiva discursiv-pragmatică*.

2.1. *Structurile sintactice* privesc organizarea grupurilor sintactice, impusă și diferențiată după *calitatea morfologică a centrului*. Fiecare clasă lexico-gramaticală producătoare de grupuri sintactice are capacitățile ei de guvernare și, implicit, de organizare a grupului (compatibilități diferite de combinare, restricții diferite de formă și de roluri tematice impuse de centru subordonaților).

Organizarea structurală a grupurilor dă seamă:

(a) de diferențe de componență, de extindere, de relații, de mijloace de coeziune între grupurile constituite în jurul claselor-tip: verb (GV), nominal (GN), adjectiv (GAdj), adverb (GAdv), prepoziție (GPrep), interjecție (GInterj);

(b) de diferențe semnificative între componentele aceleiași clase-tip. S-a distins, de exemplu, între un GN cu centru substantival și un GN cu centru pronominal, fiecare dintre acestea prezentând, pe lângă elemente comune, și trăsături proprii. În cadrul fiecăruia, apar diferențe semnificative după tipul pronominal de centru (pronume personal vs alte pronume) sau după tipul substantival de centru (substantiv prototipic vs substantiv postverbal și postadjectival etc.). Fără o tratare diferențiată a centrelor de grup, n-ar fi fost posibilă, de exemplu, surprinderea și explicarea diferențelor dintre un GN prototipic și un GN cu centru-substantiv postverbal, dintre un GV prototipic și un GV având drept centru o formă nepersonală etc.;

(c) de relațiile dintre centrul de grup și subordonații săi și, implicit, de diferențele ierarhice din interiorul structurilor (vezi, de exemplu, în structura unui GV, unui GAdj, unui GAdv sau a unui GInterj, diferențele dintre *complemente* și *circumstanțiale*; dintre diversele tipuri de *complemente*, deosebite nu numai formal, ci și ierarhic; dintre diversele tipuri de *circumstanțiale*, a căror poziție ierarhică în cadrul grupului este extrem de diversificată de la un circumstanțial la altul și de la o realizare la alta a fiecărei specii de circumstanțial);

(d) de relațiile dintre subordonații înșiși, fie prin intermediul centrului (în cazul structurilor ternare), fie, direct, între componentele subordonate. Complemente diferite, circumstanțiale diferite, complemente și circumstanțiale pot, în cazul coocurenței, să-și impună unele altora restricții de compatibilitate și / sau de topică;

(e) de reorganizările de grupuri, reorganizări care privesc modificări esențiale de ierarhii sintactice, fie ca urmare a unor mecanisme sintactice de tipul pasivizării sau al impersonalizării, fie ca urmare a amalgamărilor de grupuri, al căror efect este atragerea unor componente din exteriorul grupului examinat;

(f) de distincția dintre *grupurile sintactice propriu-zise* și *construcțiile legate de grupuri* și totuși diferite de acestea. Unele construcții legate de grupuri sunt *structuri reorganizate* (vezi *construcții pasive* și *construcții impersonale*; *construcții reciproce*; *construcții cu predicativ suplimentar*; *construcții cauzativ-factitive*, toate legate de reorganizări ale grupului verbal; vezi *construcții comparative*, legate de reorganizări ale grupului adjectival sau ale celui adverbial). Alte construcții interesează, simultan, mai multe componente actanțiale, componente legate prin relații sintactico-referențiale (vezi *construcțiile reflexive propriu-zise*, în raport cu structurile corespunzătoare nereflexive). Alte construcții, indiferent de grupul în care se încorporează, prezintă aceleași reguli generale de încadrare, aceeași tipologie și același inventar de conective (vezi *construcțiile cu propoziții relative* / cu *propoziții conjuncționale*).

2.2. *Organizarea funcțional-sintactică*, cea mai apropiată de perspectiva oferită de tradiția noastră gramaticală (în primul rând, de descrierea din GA, vol. al II-lea), dă seama:

(a) de componența grupurilor sub aspectul *funcțiilor sintactice*, funcții determinate de centru prin restricțiile de formă impuse subordonaților / complinirilor; *funcțiile sintactice* reprezintă clase de termeni legați prin același tip de relație și prin aceeași clasă de substituție;

(b) de distincția dintre *funcțiile matriciale*, determinate de trăsăturile sintactice inerente ale centrului, și *funcțiile reorganizate*, funcții ocurente numai în unele utilizări, *dobândite* ca efect al reorganizărilor sintactice (vezi *supra*, 2.1.e). În cazul celor de pe urmă, regentul devine o „gazdă” sintactică a unui component, fie din exteriorul grupului (vezi *complementul posesiv, predicativul suplimentar*), fie din reorganizarea grupului însuși (vezi *complementul de agent, complementul comparativ*);

(c) de distincția dintre *funcțiile cu interpretare esențial referențială* (funcțiile *actanțiale / argumentale*) și cele cu *interpretare esențial predicativă* (funcțiile *predicative*); primele au ca realizări prototipice nominalele cu citire individuală (este cazul *complementelor*), iar celelalte indică proprietăți ale entităților actanțiale și relații între acestea (este cazul *numelui predicativ, al complementului predicativ al obiectului, al predicativului suplimentar, al apozitiei*);

(d) de distincția dintre *funcțiile sintactice* și cele *sintactico-enunțiative*. Majoritatea funcțiilor aparțin primului tip, definiția și individualizarea acestora realizându-se la nivel strict sintactic (în cazul *complementelor*) și la nivel sintactico-semantic (în cazul *circumstanțialelor*). Funcțiile celui de al doilea tip, mai puțin numeroase, sunt funcții a căror definiție nu se poate asigura numai la nivel sintactic și sintactico-semantic, implicând și nivelul enunțiativ-pragmatic. Este cazul *predicativului enunțării, al circumstanțialului de modalitate, al apozitiei*; predicatul enunțării este legat de trăsătura *predicativității*, o trăsătură care permite grupului sintactic ancorarea deictică, asigurându-i autonomie enunțiativă; *circumstanțialul de modalitate* se plasează într-un plan exterior organizării sintactice, planul modalizării (al atitudinii modalizante a locutorului în legătură cu cele enunțate), iar apozitia este legată de „echivalența” discursiv-pragmatică instituită de locutor într-o situație de comunicare dată;

(e) de distincția dintre *complemente* și *circumstanțiale*, pe de o parte, și *atribut*, pe de altă parte. Dacă primele sunt determinate fie de restricțiile sintactice ale centrului (*complementele*), fie de relațiile sintactico-semantice față de centru (*circumstanțialele*), *atributul*, în schimb, reprezintă *nu o funcție, ci o poziție sintactică*, reunind orice alt component al grupului nominal în afara centrului de grup. Indiferent de funcțiile din interiorul grupului nominal („individualizare”, „categorizare”, „cuantificare”, „calificare”, „posesie”, relații circumstanțiale), *atributul* reprezintă componentul care le poate exprima pe toate, atributele fiind și *individualizante, și categorizante, și de cuantificare, și apreciative, și posesive*, iar, uneori, în vecinătatea unor centre nominale de proveniență verbală sau adjectivală, exprimând și relații circumstanțiale.

2.3. *Este utilă examinarea distinctă a componenței structurale și a celei sintactic-funcționale? Se poate recupera integral una din alta și deci se poate renunța la una dintre ele?*

Perspectiva structurală permite examinarea unor *aspecte specifice* în raport cu cea *funcțional-sintactică*, asigurând: (a) pe lângă investigarea relațiilor existente între centru și subordonați, și examinarea relațiilor stabilite între subordonații înșiși, cu incompatibilitățile și compatibilitățile lor de ocurență, cu libertățile și restricțiile lor de topică; (b) investigarea *mărcilor de actanță*, conducând la formularea unor trăsături generale de funcționare a limbii române; (c) urmărirea reorganizărilor de ansamblu a construcțiilor, cu apariții de poziții sintactice noi, necuprinse în matricea sintactico-semantică a centrelor primare; (d) examinarea aspectelor de sinteză, nelegate nici de grupurile propriu-zise, nici de o anumită funcție sintactică (vezi propozițiile relative și cele conjuncționale).

Perspectiva funcțional-sintactică aduce *elemente noi*. De exemplu, oferă: (a) posibilitatea introducerii „paradigmaticului” în descrierile sintactice, funcțiile nefiind altceva decât clase de termeni substituibili în același context, altfel spus, clase de termeni funcțional echivalenți în aceeași poziție; (b) posibilitatea „legării” unor funcții raportate la centre diferite (*complementele* verbului, ale adjectivului, ale adverbului sau ale interjecției, în ciuda centrelor diferite, sunt legate prin trăsături comune, fiind determinate de același tip de regim al centrului și caracterizate prin același fenomen al atribuirii de caz și de roluri tematicе; *circumstanțialele* verbului, ale adjectivului, ale adverbului sau ale interjecției au aceleași trăsături sintactico-semanticе în raport cu centrul și cu ansamblul grupului); (c) posibilitatea determinării detaliate a condițiilor de apariție a fiecărei funcții, precum și posibilitatea caracterizării *generale* a unei funcții, indiferent de realizarea individuală a unui centru sau de modul de realizare a funcției într-o situație contextuală anumită; (d) posibilitatea separării unor funcții pe care gramaticile anterioare le grupau împreună, verificându-se și pe material românesc valabilitatea principiului universal al „unicității”, potrivit căruia nu pot apărea două compliniri de aceeași natură în același domeniu sintactic.

Ca perspective interferente, eliminarea oricăreia dintre ele ar fi sărăcit descrierea generală, pierzându-se numeroase aspecte, imposibil de recuperat din cealaltă abordare. Și chiar dacă cele două abordări au ca efect și reluarea unor informații, reluările nu se fac din aceeași perspectivă, cu aceeași intenție, iar corelațiile în care se cuprind sunt, de fiecare dată, altele.

2.4. Fenomenele discursive, constituind substanța celei de a treia secțiuni, aduc o perspectivă total diferită, prefigurată, de altfel, și de restul lucrării. Numeroase capitole anterioare, din volumul I sau al II-lea, introduc și punctul de vedere discursiv-pragmatic, fie ca punct de vedere *definitoriu* pentru unele fenomene (vezi predicatul enunțării; vezi clase tipic deictice / anaforice de tipul pronumelui; vezi categorii gramaticale cu o importantă dimensiune pragmatică: timp, mod, persoană), fie ca punct de vedere *complementar* pentru altele (de exemplu, pasivizarea, pe lângă componenta sa sintactică, prezintă și o importantă componentă discursiv-pragmatică).

Secțiunea destinată fenomenelor discursive nu trebuie privită ca un capitol dintr-un tratat de pragmatică, ci numai din perspectiva *corelării rolului gramatical și al celui discursiv-pragmatic*, numeroase fenomene cu manifestare gramaticală având fie o componentă pragmatică, fie o „justificare” discursiv-pragmatică.

Introducerea perspectivei discursiv-pragmaticе a încercat să atenueze separarea prea rigidă a *sistemului gramatical* de *uzul lingvistic* (în alți termeni, a

competenței de performanță). Cum GALR este nu numai o gramatică a competenței (a sistemului), ci și o gramatică a uzului (a uzului literar al limbii actuale, diversificat el însuși, după varianta vorbită / scrisă de utilizare a limbii literare, după tipul de discurs, după stilul funcțional și după situația concretă de utilizare, după intențiile de comunicare ale utilizatorilor de limbă literară), ea nu putea să facă abstracție de numeroasele achiziții teoretice ale domeniului, menite să aprofundeze înțelegerea *funcționării generale a limbii*, inclusiv a variantei ei literare.

3. NOUȚĂȚI SEMNIFICATIVE ÎN GALR (VOLUMUL AL II-LEA)

Valorificând toate *detaliile de descriere* obținute după apariția GLR (unele, chiar prin cercetări personale ale autorilor, efectuate anterior sau cu prilejul elaborării lucrării de față), GALR (vol. al II-lea) aduce, la fiecare capitol, noutăți de descriere, de detaliere și de aprofundare a materialului faptic.

GALR, ca gramatică academică, tip de gramatică recunoscut prin relația mai strânsă cu tradiția, valorifică, prudent, *achiziții teoretice* ale ultimelor decenii, fiind selectate, cu bună știință, acele aspecte teoretice general recunoscute, devenite, oarecum, locuri comune ale cercetărilor gramaticale recente. Ca noutăți semnificative, GALR (vol. al II-lea) se distinge prin introducerea perspectivei structurale (a descrierii grupurilor) și a celei funcțional-discursive (vezi ultima secțiune, dar și aspecte din secțiunile anterioare).

Nu trebuie înțeles de aici că examinarea funcțional-sintactică (secțiunea *Funcții sintactice*) rămâne neschimbată față de GA (II). La noutățile firești fiecărui capitol, se adaugă altele, precum: (a) separarea unor funcții sintactice legate în vechea lucrare (complementul secundar de cel direct; complementul prepozițional de cel indirect; complementul posesiv de atribut, dar și de complementul indirect); (b) interpretarea diferită a unor funcții (comparativul ca tip de complement obținut din reorganizări sintactice, și nu ca tip de circumstanțial; recunoașterea unui complement predicativ al obiectului, separat de predicativul suplimentar); (c) introducerea distincției dintre *predicatul sintactico-enunțiativ* și cel *exclusiv sintactic*; (d) deosebirea dintre *predicatul simplu* și cel *complex*, cu interpretarea diferențiată a *predicativului complex* la diverse nivele (sintactic, semantic, pragmatico-enunțiativ); (e) ierarhizarea sintactică a circumstanțialelor, cu mare varietate a pozițiilor ierarhice ale acestora, în general, și ale circumstanțialului de mod, în special; (f) distingerea între *circumstanțialul de mod propriu-zis* și specia lui, *de modalitate*, și, în general, între manifestările *sintactice* ale circumstanțialelor și cele *metadiscursive* ale unora dintre ele (vezi circumstanțialele de relație, de cauză, de scop, concesiv, condițional) etc.

4. ASPECTE TERMINOLOGICE

Terminologia, fără a fi rebarbativă, este totuși o terminologie a zilelor noastre, care dă seama de noutățile teoretice, de metodă și de descriere introduse în această lucrare.

Cum lingvistica românească beneficiază de un dicționar recent de terminologie (DSL), actuala gramatică nu este însoțită de un glosar terminologic. În general, glosarea unor termeni apare în „aspectele definitorii” ale capitolelor (vezi *enunț*, *complement predicativ al obiectului*, *deixis*, *anaforă*, *organizare tematică* vs *focală* etc.) sau, dacă nu sunt termeni-titlu de capitole, se face contextual, prin parafraze și explicații introduse la locul primei apariții a termenului.

Sinonimia (și chiar omonimia) unor termeni, imposibil de evitat totalmente în cazul terminologiei lingvistice, o terminologie supusă constant înnoirilor ca urmare a evoluției teoretice a disciplinei, se rezolvă (atunci când apare) prin indicarea, după bară oblică, a unui termen sinonim sau cvasisinonim (vezi: *actant* / *argument*, *restricție selecțională* / *lexicală*, *rol tematic* / *actanțial* / *semantic*, *centru* / *cap* (de grup), *regent* / *guvernor* / *inductor de restricții sintactice și sintactico-semantice*, *complement* / *obiect*, *îmbricarea* / *împletirea regentei cu subordonata* etc.). *Indicele de materii*, de la finalul lucrării, servește și el la stabilirea corespondențelor terminologice, după cum servește la stabilirea corespondențelor generale dintre fenomene, asigurând „relaționarea” faptelor lingvistice identice sau înrudite, tratate însă în capitole diferite ale lucrării. „Relaționarea” este cu atât mai necesară cu cât același fenomen poate apărea, din diverse perspective, cu ponderi diferite, în capitole diferite ale lucrării (vezi: *amalgamare*, tip special de *reorganizare de grupuri sintactice*; *numele predicativ*, component al unuia dintre tipurile de *predicat complex*; *pasivul cu operator*, realizare a unui tip de *predicat complex* etc.).

ENUNȚUL

1. ENUNȚUL – UNITATE COMUNICATIVĂ

Unitate de bază a comunicării, enunțul este reprezentat printr-o secvență fonică asociată – în vederea transferului de informație – cu o semnificație. *Ca unitate comunicativă, enunțul se caracterizează prin referențialitate*, prin corelare pragmatică a unei secvențe fonice cu o informație referitoare la un „fapt”, „eveniment” (al realității), *informație care constituie obiectul actului de comunicare*. Ca realizare lingvistică, enunțul se caracterizează prin asocierea secvenței fonice, delimitată prototipic prin pauze, cu un anumit contur intonațional (vezi **Organizarea prozodică a enunțului**, 1.1, 1.4); secvența este analizabilă sau neanalizabilă la nivelul unităților semnificative ale limbii.

Spre deosebire de *cuvânt*, enunțul nu aparține sistemului lingvistic; *enunțul* – comunicând o anumită informație, evocând un „eveniment” / „fapt” – este o realizare particulară, o combinație inedită (care nu face parte, ca atare, din „inventarul” de unități constituind sistemul limbii date). Organizarea (forma) lingvistică a enunțului depinde în mare măsură de „mesajul” / informația (formulată și) transmisă și de situația de comunicare, reprezentată prin participanții la actul comunicativ (locutor și alocutor), dar și prin coordonatele spațio-temporale ale cadrului de realizare. Realizarea oricărui enunț presupune *selectarea* (din ansamblul posibilităților oferite de sistem) *mijloacelor adecvate* „temei referențiale” a comunicării și contextului situațional. Orice enunț realizează una dintre structurile posibile într-o limbă dată, actualizează o schemă de organizare compatibilă cu sistemul (vezi **I, Unitățile limbii**, 4.1.1), iar calitatea de *unitate a comunicării* este condiționată de referențialitate.

La nivelul enunțului, corelarea dintre o anumită secvență lingvistică și informația / mesajul cu care este asociată este marcată prin intonație, în toate cazurile, și, în mod explicit, prin formele verbale personale, care participă la organizarea prototipică a secvenței enunț. Prin informația gramaticală specifică, modurile personale fixează cadrul situațional al „evenimentului”, precizează situarea în timp (vezi **I, Verbul. Timpul**, 1.1, 1.2) a „faptului” care constituie informația cuprinsă în enunț, exprimând totodată atitudinea locutorului și raporturile dintre interlocutori (vezi **I, Verbul. Modurile personale**, 1.1, 1.2; **II, Modalizarea**, 1). Categoria timpului, prin raportarea „timpului evenimential” la momentul actului discursiv, are un important rol deictic (implicarea în comunicare a contextului situațional se manifestă atât la nivelul enunțului, cât și al sistemului, vezi **Deixis**). La nivelul grupului nominal, referențializarea se realizează prin asocierea substantivului cu determinanții (vezi **I, Clase de cuvinte**, 3.3) și presupune transferul substantivului din zona abstractă a conceptualului în domeniul

„concret” la care face referință (prin enunț) discursul (compară: *carte* cu *Citesc această carte*.).

Referențializarea implică un proces de precizare, prin restrângere, a semnificațiilor care, la diverse nivele de abstractizare, constituie conținutul semantic (sensul) unităților reprezentând sistemul lexical al unei limbi. Diversele componente ale enunțului, împreună cu determinările / complinirile / adjunții cu care sunt asociate alcătuiesc, la nivelul enunțului, grupări apte de corelare referențială: orice informație suplimentară restrânge domeniul de referință al centrului, sporind capacitatea de identificare a „obiectului” evocat prin semnificația expresiei lingvistice, cf. *L-a auzit vorbind / vorbind despre poezie / vorbind despre poezie anul trecut la un simpozion.*, *Copilul este talentat / talentat la muzică.* sau *Vorbește despre literatură / această literatură / această literatură postmodernă / această nouă literatură postmodernă.* Asociațiile de acest fel reprezintă componente ale enunțului, *grupuri semantico-sintactice* funcționând referențial (vezi I, *Unitățile limbii*, 4.6).

Unitățile lingvistice implicate în procesul comunicării sunt *enunțul* (unitate fundamentală), *grupul semantico-sintactic* (parte a enunțului) și *cuvântul* (care participă la actul discursiv în calitate de componentă a enunțului sau, în condiții determinate, ca enunț, vezi *infra*, 2.2).

2. ENUNȚUL – UNITATE SINTACTICĂ

2.1. Enunțul și unitățile limbii

Ca *unitate lingvistică* a comunicării, enunțul este dependent în realizarea sa de disponibilitățile oferite de sistemul lingvistic al unei anumite limbi. Nefăcând parte din sistem, enunțul, strâns dependent – în calitatea sa de unitate discursivă – de informația transmisă și de contextul situațional al comunicării, este tributar sistemului lingvistic sub aspectul mijloacelor de realizare: orice *enunț* este reprezentat prin *unități ale limbii*, utilizate izolat sau asociate în combinații variabile ca extindere și complexitate de organizare.

2.2. Enunțuri structurate / enunțuri nestructurate

În raport cu modul de realizare lingvistică, enunțurile se grupează în *enunțuri structurate* și *enunțuri nestructurate*.

Enunțurile nestructurate sunt reprezentate prin secvențe fonice care se identifică cu unitatea lexicală (cuvânt sau locuțiune) și sunt, ca atare, neanalizabile. Enunțul neanalizabil, reprezentat prin cuvânt – de obicei, interjecție (*Vai!*, *Of!*), substantiv (*Atenție!*, *Linște!*) sau adverb (*Jos!*) –, se deosebește de unitatea lexicală respectivă prin asocierea cu o anumită intonație, care îi conferă referențialitate (și autonomie enunțiativă); enunțul nestructurat comunică, de regulă, o informație privind reacția vorbitorului față de un fapt extralingvistic.

În multe cazuri, enunțurile neanalizabile pot fi completate ([*Faceți / Să fie*] *linște!*, [*Stai / Dă-le*] *jos!*) și considerate structuri eliptice rezultate din omisiunea verbului.

Enunțurile structurate sintactic variază ca lungime și organizare. Cele mai reduse sunt reprezentate prin grupări de două, trei unități lexicale (cf. *Ce bine!*,

Bravo vouă!, Ce vreme frumoasă!.), asociate semantic și sintactic și referențializate, ca și cele nestructurate, prin intonație.

De cele mai multe ori însă, enunțul structurat – variind foarte mult ca amploare – se organizează prototipic în jurul unei *forme verbale la mod personal* care, prin informația gramaticală specifică, ancorează referențial structura lingvistică reprezentând enunțul și determină totodată, în virtutea particularităților sale semantico-sintactice, configurația lingvistică de ansamblu a comunicării.

2.3. Structura semnificativă a enunțului

La constituirea enunțului ca structură semnificativă participă atât unitățile lexicale care îl compun, cât și modul specific de organizare sintactică: deosebirea de informație dintre *Profesorul își cunoaște elevul.* și *Elevul își cunoaște profesorul.*, structuri alcătuite prin asocierea acelorași unități lexicale, se datorează diferenței de organizare, care constă în repartizarea diferită a rolurilor tematiche. Enunțul *Îi citește scrisoarea tatălui.* admite, în funcție de statutul sintactic al celui de-al doilea substantiv (*tatălui*), două lecturi: „Tatălui [Beneficiar] îi citește scrisoarea.”, dacă substantivul se subordonează verbului, și „Îi citește [lui / ei] scrisoarea tatălui [Păsoar / Agent].”, în condițiile subordonării față de substantivul *scrisoare*. În acest exemplu, diferența de organizare sintactică este condiționată însă și de deosebiri la nivelul situației comunicațional-referențiale. Prima interpretare presupune un unic referent pentru cele două componente nominale (substantivul și pronumele au același referent), în cea de-a doua lectură, substantivul și pronumele au referenți diferiți. Contextul situațional și lingvistic precizează calitatea (identitate sau nonidentitate) a raportului referențial, care reprezintă componenta principală a conținutului informațional al enunțului, fiind implicat însă și în organizarea sintactică (relevarea particularităților referențiale se impune în descrierea și caracterizarea a numeroase situații gramaticale).

Enunțul, unitate a comunicării, este dependent de „referința” a cărei expresie o reprezintă și de posibilitățile lingvistice combinatorii oferite de sistem, orice enunț fiind rezultatul actualizării unor virtualități combinatorii ale sistemului limbii date. În organizarea oricărui enunț interferează cele două planuri, informațional (comunicativ) și sintactic (vezi I, **Unitățile limbii**, 4.7).

2.4. Organizarea sintactică a enunțului. Propoziția și fraza

Componentele lexicale ale enunțului structurat extins se asociază prin afinități semantico-referențiale (în limitele restricțiilor semantico-lexicale impuse de sistem), dar și prin relații sintactice, constituind ansambluri coerente informațional, unități sintactice organizate, cu grade diferite de autonomie. Ordonarea gramaticală a componentelor enunțului analizabil este realizată prin relațiile sintactice, fundamentală fiind *relația de dependență* (vezi **Relații sintactice**, 1); asocierile variază în funcție de extinderea și de gradul de complexitate sintactică a ansamblului: enunțul analizabil poate fi reprezentat printr-un ansamblu unic (*Frumoasă vreme!, Iarba crește repede.*), dar și, mai frecvent, ca asociere prin includere a mai multor grupuri ([*Pinul canadian*][*crește repede*]]), ale căror componente se organizează sintactic și semantic în jurul unui *centru*, structura grupului sintactic fiind determinată de calitatea gramaticală și de restricțiile impuse

de centru (vezi **Grupurile sintactice**). Participarea la alcătuirea unui *ansamblu superior* (enunț sau grup) situează grupurile ca *subansambluri* ale unei *structuri ierarhice* reprezentând unitatea lingvistică comunicativă. Constituirea în structuri ierarhice se realizează prin componentele care, participând la organizarea sintactică a unui ansamblu structurat, cumulează concomitent statutul de centru și cel de adjunct (vezi **I, Unitățile limbii, 4.5**), dar și prin conectori.

Între diferitele tipuri de grupuri sintactice, o poziție centrală are *grupul verbal*, alcătuit dintr-un număr variabil de termeni organizați în jurul unui *centru verbal*. Spre deosebire de celelalte grupuri (*nominal, adjectival, adverbial*), care participă la organizarea enunțului cu statut de *subansamblu dependent* (*grup semantico-sintactic*, vezi **I, Unitățile limbii, 4.6**), inclus, ca adjunct al unui centru, într-un ansamblu situat la un nivel superior în structura ierarhică a enunțului, *grupul verbal* poate reprezenta un *subansamblu sintactic autonom* (identificându-se cu enunțul: *Toți copiii din oraș au fost vaccinați împotriva gripei.*), când *centrul* este reprezentat printr-un *verb la mod personal*, sau un *subansamblu dependent*, când *centrul* este o *formă verbală nepersonală* (*Respectându-i pe ceilalți, te respecți pe tine însuși.*). Enunțul / structura actualizată printr-un unic grup verbal reprezintă sintactic *propoziția*. Structura pluripropozițională reprezintă *fraza*. Grupul verbal organizat în jurul unui verb la mod personal poate participa la organizarea enunțului și ca subansamblu dependent, dacă este coocurent cu un alt centru verb la mod personal, statutul de component dependent al grupului fiind marcat prin prezența unui conector subordonator (*A aflat că vine / când vine., Vestea că a obținut bursa l-a bucurat.*).

Poziția privilegiată a verbului în organizarea comunicării, manifestată în capacitatea de a constitui centrul unui *grup (verbal) autonom*, se datorează informației gramaticale specifice asociate flexionar, care îi conferă statutul de principală marcă a referențializării.

Atât structurarea de ansamblu a enunțului, cât și organizarea grupărilor subordonate acestuia sunt determinate de posibilitățile combinatorii ale componentelor lexicale, dar și de statutul / rolul care li se atribuie în comunicare.

RELAȚII SINTACTICE

Relațiile structurale care organizează enunțul sunt: *de dependență*, *de nondependență* sau *de coordonare* și *de echivalență* sau *apozitivă*.

1. RELAȚIA DE DEPENDENȚĂ SAU DE SUBORDONARE

Relația de dependență reprezintă relația fundamentală în funcție de care se organizează informația care se comunică.

Se caracterizează prin existența unui termen obligatoriu exprimat și neomisibil (denumit *regent*, a cărui absență determină dezorganizarea enunțului) și a unui termen *dependent*, care, de regulă, poate fi omis. Absența termenului dependent anulează relația de dependență, dar nu dezorganizează enunțul privit ca unitate sintactică (compară: *Văd o floare frumoasă. / Văd o floare.; Vine la*

București. / Vine.). În cazul anumitor verbe, complinirile sunt obligatorii: *Locuiește la București. / *Locuiește.; Ei angajează colaboratori. / *Ei angajează.*

Termenul regent dintr-o relație de dependență reprezintă termenul principal, care impune de regulă termenului subordonat anumite particularități de construcție. În funcție de statutul morfologic al termenului regent, aceste particularități de construcție (restricții gramaticale) diferă; astfel, verbul, adjectivul și adverbul impun termenului subordonat apariția unei anumite forme cazuale (*O strigă., Îi comunică., obiect util oamenilor; asemenea copilului*); substantivul impune termenului subordonat adjectiv anumite forme de gen, număr și caz (*unei fete frumoase*) etc.

1.1. Tipuri ale relației de dependență

Relația de dependență se realizează ca relație de *dependență bilaterală* și de *dependență unilaterală*. Dependența unilaterală se manifestă în structuri binare și ternare.

Relația de dependență bilaterală sau de *interdependență* reprezintă o formă specială de dependență între doi termeni care se presupun reciproc. Acest tip de relație se stabilește între subiectul și predicatul unei propoziții și formează nucleul unui enunț structurat. Fiecare dintre termeni impune celuilalt anumite restricții referitoare la categoriile gramaticale, în sensul că predicatul impune subiectului nominativul, iar subiectul impune predicatului numărul și persoana: *Studentul citește., Caii aleargă., Tu pleci., Ei vin.* etc. (vezi **Subiectul, Predicatul**).

Enunțul minim presupune de obicei un subiect și un predicat.

Relația de dependență unilaterală asociază doi termeni: unul care nu poate fi omis (*regentul*) și unul care poate fi omis fără să se dezorganizeze comunicarea (*adjunctul*).

Relația de dependență presupune prototipic un *regent* unic (*casă mare; Vine repede.*).

Relația de dependență se poate manifesta și în structuri cu doi regenți în cazul numelui predicativ (*Casa este mare.*), de pildă.

Tot trei termeni sunt implicați în structurile cu complement secundar, a cărui realizare presupune coocurența cu un complement direct (*Îl învață poezia / să scrie.*). Acest tip de relație este prezent și în unele structuri ternare rezultate prin reorganizare sintactică (vezi **Construcții cu predicativ suplimentar, Circumstanțialul opozițional, Circumstanțialul cumulativ, Circumstanțialul sociativ, Circumstanțialul de excepție**).

La nivelul frazei, dependența unilaterală se stabilește între un cuvânt din propoziția regentă și propoziția dependentă (atributivă: *Cartea care este interesantă se vinde repede.*, completivă directă: *El a promis că o să vină.*, completivă prepozițională: *Sunt convins că așa e bine.*).

O relație de dependență complexă este presupusă de poziția sintactică de atribut circumstanțial. În enunțurile *Băiatul, speriat, a luat-o la goană.* și *Băiatul, care era speriat, a luat-o la goană.*, adjectivul *speriat* și propoziția relativă *care era speriat* sunt subordonate sintactico-semantice substantivului *băiatul*, dar semantic depind și de predicat (vezi **Atributul**).

1.2. Modalități de realizare a relației de dependență

Relația de dependență se realizează în mod parțial diferit la nivelul propoziției și la nivelul frazei.

1.2.1. La nivelul propoziției, relația de dependență se exprimă prin acord, recțiune, elemente de joncțiune (prepoziții) și topică.

Manifestarea prin *acord* a relației de dependență constă în repetarea, prin mijloace morfologice, a unei anumite informații gramaticale de la regent spre termenul dependent (*casa albă; Casa voastră este albă.*).

În acordul dintre subiect și predicat, subiectul impune predicatului caracteristicile sale morfologice de număr și persoană (*Eu citesc. / Voi citiți.*).

Forma de plural a verbului cu poziție sintactică de predicat este utilizată și în situația unui subiect exprimat prin mai multe substantive sau substitute de substantive, adică în situația unui subiect multiplu: *Studentul și profesorul discută., Studentul, studenta și prietenul lor ies din facultate., El, ea și prietenul lor ies din facultate.* (vezi **Acordul dintre subiect și predicat**).

Acordul în persoană dintre subiect și predicat apare când subiectul este pronume personal, verbul reluând informația inclusă în forma pronominală: *Eu plec., Tu ai venit., El / ea scrie., Noi lucrăm., Voi lucrați., Ei / ele scriu.* (vezi **Acordul dintre subiect și predicat**).

Celelalte tipuri de relații de dependență se manifestă și ele prin acord. Astfel, relația de dependență unilaterală cu doi termeni se manifestă prin acord în cazul dependenței unui adjectiv față de un substantiv. Informația reiterată se referă la categoriile de număr, caz și gen ale substantivului, care sunt impuse adjectivului: *copac înalt / copaci înalți; acoperișul casei înalte; Fata este frumoasă.; Fata merge bucuroasă.* Acordul se manifestă și în cazul atributului circumstanțial: *Băiatul, speriat, a luat-o la goană., Băieții, speriați, au luat-o la goană.*

Recțiunea este o altă modalitate de exprimare a relației de dependență, în care termenul regent impune termenului dependent anumite restricții gramaticale: cazuale și de selectare a prepoziției.

Dintre relațiile de dependență, *relația de interdependență* implică și recțiunea (nu numai acordul), verbul regent impunând nominalului cu care se combină cazul nominativ: *Elevul / El învață.; Aflând el vestea, s-a bucurat.*

Cazul impus diverșilor adjuncți depinde de regimul verbului: *El scrie o scrisoare.* [acuzativ], *Copilul promite părinților.* [dativ], *Copilul promite ceva părinților.*

Relația de dependență se manifestă în cazul anumitor verbe prin selectarea obligatorie a unei prepoziții (vezi *Clase sintactice și sintactico-semantică de verbe, 4.4.2*): *a se fiine de* (*Băiatul se fiine de soții.*), *a conta pe* (*Conta pe prietena ei.*), *a depinde de* (*Soluția depinde de datele problemei.*).

Tot prin restricții de caz și de prepoziție se manifestă relația de subordonare față de un adjectiv sau un adverb. Adjectivele și adverbele impun cazul dativ (*Copilul drag sufletului ei era copilul cel mai mic., Construcția echivalentă formelor celorlalte era aceasta., El se comporta asemenea unui copil.*). Unele adjective care impun dativul tolerează, în variație liberă, și o construcție prepozițională: *om dator cuiva / om dator față de cineva; zid exterior casei / zid exterior față de casă; obiect util oamenilor / obiect util pentru oameni* (vezi **I, Adjectivul, 3.2.2**). Dintre adverbele cu regim de dativ, doar unele admit ambele

construcții: *El se purta aidoma tatălui său., El se purta aidoma cu tatăl său.; El vorbea corespunzător gradului său de educație., El vorbea corespunzător cu gradul său de educație.* (vezi I, Adverbul, 3.2.2.1). O altă clasă lexico-gramaticală caracterizată prin regim este cea a interjecțiilor: *bravo* și *vai* impun nominalului cazul dativ (*Bravo vouă!, Vai nouă!*); *iată, na, uite*, cazul acuzativ (*Iată-ne!, Na-ți creionul., Uite-ți banii pe masă.*); *halal* admite un adjunct prepozițional (*Halal de ei!*), *vai* admite, pe lângă nominalul în dativ și unul prepozițional (*Vai de noi!*).

În grupul nominal, relația de dependență se manifestă prin genitiv (*bucuria copiilor, malul mării*) sau prin construcție prepozițională (*casă de piatră, dependența de părinți*).

Regenții grupurilor prepoziționale sunt diferiți din punct de vedere morfologic; orice parte de vorbire, cu excepția conjuncțiilor, poate avea statut de regent al unui grup prepozițional (vezi Grupul prepozițional).

Prepozițiile impun de asemenea restricții de caz nominalului pe care îl precedă (acuzativ: *intrarea în casă*, genitiv: *liniștea dinaintea furtunii*; dativ: *a reușit datorită perseverenței*).

Prepoziția exprimă relația de dependență și în afara restricțiilor de regim (*Merge cu trenul.*).

1.2.2. Raportul de dependență se manifestă prin elemente joncționale (conjuncții, pronume și adverbe relative) la nivelul frazei.

Conjuncția asociază regentului un adjunct propozițional. Selectarea conjuncției depinde de regimul verbului (*El crede că a greșit. S-a grăbit, sperând să ajungă la timp.*) și de organizarea sintactică (*A auzit totul, deși ei au vorbit încet.; Explica destul de clar, încât să poată fi înțeles.*) (vezi I, Conjuncția).

Elemente de relație proprii nivelului frazei sunt *pronumele și adverbele relative*. Ele au statut de conectori și se clasifică în *relativizatori și relatori*, criteriile de diferențiere fiind de natură semantică și pragmatică: *Am văzut casa pe care ai moștenit-o.* (*pe care* – relativizator), *Am văzut ce ai moștenit.* (*ce* – relativizator), *Și-a recunoscut greșeala, ceea ce m-a impresionat.* (*ceea ce* – relator), *O auzeam cum cântă la pian.* (*cum* – relator). În timp ce relativizatorii determină „încadrarea” propozițiilor relative în structura sintactică a propozițiilor regente, relatorii realizează legarea unor propoziții relative periferice de propozițiile regente. Propozițiile relative integrate sintactic prin relativizatori, indiferent dacă au antecedent (*Studentul care învață conștiincios trece examenele.*) sau nu (*Îmi place ce văd.*), constituie determinativi ai unui centru din propoziția regentă. Propozițiile relative legate de propozițiile regente prin relatori (*relative periferice*) sunt determinativi facultativi (vezi Construcții cu propoziții relative, 1.1, 1.2).

Juxtapunerea se manifestă în exprimarea relației de dependență mai ales la nivelul frazei. Absența conectorilor este suplinită prin marcarea, prin intonație și prin pauză, a subordonării: *Vrei să treci examenul, învață!* (condițională), *Fie pâinea cât de rea, tot mai bine-n țara mea.* (concesivă).

2. RELAȚIA DE NONDEPENDENȚĂ SAU DE COORDONARE

Relația de coordonare se stabilește între minimum două unități sintactice situate la nivelul aceleiași structuri sintactice. Coordonarea prezintă anumite particularități sintactico-semantice care se referă la structura unităților sintactice

implicate în relație și la modalitățile prin care se realizează relația. În funcție de modul în care sunt organizate sintactic, unitățile implicate într-o relație de coordonare sunt propoziții principale (*A muncit mult și își merită prima.*) sau componente subordonate aceluiași element regent (*A cumpărat cărți și caiete.*; *A spus-că e bolnav și că nu o să vină.*; *Ea vorbește puțin și cum se cuvine.*). Specific relației de coordonare este procesul de repetare a unei poziții sintactice. Teoretic, orice poziție sintactică se poate repeta prin coordonare, cu excepția poziției de predicat, care, prin repetare, determină schimbarea statutului unității, din propoziție în frază (*El cântă și dansează.*).

În construcții de tipul: *Ideile unui regim, chiar dacă nu le urmărești în presă și în discursuri (și eu nu le urmăream) plutesc în aer, și se insinuează fără să vrei...* (M. Preda, *Viața ca o pradă*), deși propoziția *și eu nu le urmăream* este introdusă prin *și*, nu este coordonată, ci incidentă (vezi **Construcții incidente**).

2.1. Modalități de realizare a relației de coordonare

Relația de coordonare se realizează prin *joncțiune*, exprimată prin conectori care, morfologic, sunt conjuncții sau locuțiuni conjuncționale coordonatoare, și prin *juxtapunere* (*parataxă*), marcată intonațional prin pauză, în cele mai multe situații.

2.1.1. Joncțiunea este caracterizată prin prezența unor conectori specifici (conjuncții și locuțiuni conjuncționale).

În funcție de raportul semantic dintre termenii săi, relația de coordonare poate fi *copulativă*, *disjunctivă*, *adversativă* și *concluzivă*. Raportul *copulativ* indică o asociere a termenilor, cel *disjunctiv* – o alegere, o selectare dintre mai mulți termeni, cel *adversativ* – o opoziție între mai mulți termeni și cel *concluziv* – o urmare, o consecință (termenul al doilea fiind o urmare în raport cu cel dintâi), cf.: *El scrie și citește.* (raport copulativ), *El scrie sau citește.* (raport disjunctiv), *El nu citește, ci scrie.* și *El scrie, dar nu citește.* (raport adversativ), *El scrie bine, deci citește mult în domeniu.* (raport concluziv).

Construcții de tipul *Ba râde, ba plânge* pot fi interpretate ca reprezentând un tip aparte de coordonare (*coordonarea alternativă*). Faptul că exprimă opțiuni apropiate foarte mult coordonarea alternativă de cea disjunctivă; diferența derivă din faptul că acțiunile implicate presupun succesiune (și nu concomitență) în timp.

Coordonarea opozitivă este considerată un subtip al coordonării adversative, în construcții de tipul *Reporterul povestea în detaliu nu pentru a informa cititorii, ci ca să-i convingă.*, în care componentele implicate în coordonare se exclud, în termenii opoziției afirmativ / negativ.

Diversele tipuri de coordonare sunt marcate prin conectori specifici: raportul copulativ este exprimat prin conjuncția *și*, prin locuțiunile conjuncționale *cât și*, *cum și*, *precum și*; raportul disjunctiv – prin conjuncțiile *sau*, *ori*, *fie*, (învechit și popular) *au*; raportul adversativ – prin conjuncțiile *iar* (doar între propoziții), *dar*, *însă*, *ci*, *or* și locuțiunea conjuncțională populară *numai cât*; raportul concluziv –

prin conjuncțiile *așadar*, *deci*, *carevasăzică* / *vasăzică* și locuțiunile conjuncționale *ca atare*, *de aceea*, *în concluzie*, *în consecință*, *prin urmare*.

În legătură cu caracteristicile conjuncțiilor concluzive care le apropie de adverbe, vezi I, **Conjuncția**, 4.1.

Diversele tipuri de coordonare sunt marcate prin conectori care însoțesc fiecare termen sau numai unul (ultimul). Conjuncțiile corelative apar în exprimarea coordonării copulative: *Mi-a spus aceleași cuvinte și când a venit, și când a plecat.* sau disjunctive: *De rana aceasta a pățimit [Ștefan Vodă] până la sfârșitul vieții sale, ca să-i fie toată viața amintire: fie că nedreptățile se răscumpără, fie că numai afacerile desăvârșit pregătite se dobândesc.* (M. Sadoveanu, *Viața lui Ștefan cel Mare*); *Ori o să accepte observațiile, ori n-o să le accepte și atunci, o să renunțe la colaborare.; Profesoara i-a spus sau să stea liniștit, sau să iasă din clasă.*

În exprimarea coordonării copulative și disjunctive, conectorii cu caracter corelativ includ în structura lor și adverbe: *atât..., cât și; nu numai..., ci și; nu numai că..., dar și* sau numai adverbe cu valoare de conjuncție: *aci..., aci; acum..., acum; când..., când; ba..., ba; nici..., nici.* (vezi I, **Conjuncția**).

Tipul adversativ și cel concluziv de coordonare se marchează printr-un singur conector, situat înaintea celui de-al doilea termen: *A învățat mult, dar nu a înțeles corect cursul., Este târziu, deci o să ne grăbim.* Termenii asociați prin relația de coordonare pot fi la rândul lor structurați prin coordonare: *[A învățat mult și și-a scos notițe,] [dar nu a înțeles corect cursul și nu a reținut ideile principale]., Este târziu și se circulă greu, deci o să ne grăbim și o să luăm un taxi., A învățat puțin sau a învățat fără metodă, însă rezultatul la examen a fost neașteptat sau a reprezentat o favoare din partea comisiei., Ori este târziu, ori se circulă greu, deci ori o să ne grăbim, ori o să luăm un taxi.*

Dintre conectorii coordonatori, conjuncțiile concluzive *deci*, *carevasăzică*, precum și locuțiunile conjuncționale concluzive *ca atare*, *de aceea*, *în concluzie*, *în consecință*, *prin urmare* pot fi precedate de conjuncția copulativă *și*: *A nins și deci se merge greu.*

Conjuncțiile și locuțiunile conjuncționale proprii relației de coordonare au o topică relativ fixă, fiind situate între termenii pe care îi leagă, în imediată vecinătate a celui de al doilea termen. Topică liberă au conjuncția adversativă *însă*, precum și conectorii concluzivi *deci*, *carevasăzică*, *ca atare*, *de aceea*, *în concluzie*, *în consecință*, *prin urmare*: *Mi-a spus pe ce stradă să merg, însă nu am înțeles exact / nu am înțeles însă exact / nu am înțeles exact însă., A repetat întrebarea, deci i-am înțeles mirarea / i-am înțeles deci mirarea / i-am înțeles mirarea deci.*

2.1.2. Relația de coordonare se poate exprima și prin *juxtapunere* (*parataxă*). În absența conectorilor specifici, al doilea termen este precedat, în cele mai multe cazuri, de o pauză, marcată grafic prin virgulă. Juxtapunerea reprezintă o modalitate de exprimare comună pentru toate tipurile semantice de coordonare:

– coordonarea copulativă: *Ei confecționează rochiile, fuste, mantouri., Ei confecționează rochiile de seară, fuste lungi până la glezne, mantouri din stofă fină.* (coordonare între grupuri nominale reprezentând aceeași poziție sintactică);

Toate perechile se îmbulzesc în jurul lăutarilor, se ciocnesc, se izbesc cu coatele goale. (L. Rebreanu, *Ion*; coordonare între propoziții);

– coordonarea disjunctivă: *Vorbește, atunci, cu mama, cu tata, cu cine vrei.* (coordonare între grupuri cu aceeași poziție sintactică); *Și eu am, n-am înfățișare la douăsprezece trecute fix mă duc la tribunal.* (I. L. Caragiale, *O scrisoare pierdută*; coordonare între propoziții);

– coordonarea adversativă: *S-a dus la facultate, nu acasă.* (coordonare între grupuri cu aceeași poziție sintactică); *El a scris, nu a dat telefon.* (coordonare între propoziții);

– coordonarea concluzivă: *Am cumpărat de toate, am ce să le dau musafirilor.* (coordonare între propoziții).

În ciuda unei anumite specializări, nu există o relație strictă de corespondență între conectori și diversele tipuri semantice de coordonare (vezi I, *Conjunția*).

2.2. Tipuri de coordonare

În cadrul raporturilor prototipice, în funcție de semantica termenilor asociați se pot realiza diverse variații.

2.2.1. Coordonarea copulativă, corespunzând unei relații de asociere, marchează o continuitate care se diferențiază în raport cu sensurile termenilor corelați: astfel, indică simultaneitatea unor acțiuni (*El ține materialul și ea îl taie.*), simultaneitatea lor contrastantă (*El muncește și ea doarme.*), succesiunea temporală sau temporal-cauzală a unor acțiuni (*Scoate portofelul și plătește.*, *A muncit mult și a reușit la examen.*) etc.

O situație specială de coordonare copulativă o reprezintă construcțiile prin care se asociază propoziții subordonate circumstanțiale de tip diferit (de exemplu: *Din moment ce ne-am terminat fiecare treaba și dacă toți suntem de acord, putem lua o scurtă pauză.*, *De vreme ce am cumpărat alte cărți și cu toate că este destul de ieftină, nu o să cumpărăm antologia de texte.*, în care prima dintre propoziții este cauzală, iar cea de-a doua, condițională sau concesivă).

Relația de coordonare copulativă este frecvent înregistrată în textele cu caracter narativ, conjunția *și* contribuind la realizarea continuității tematice (inclusiv cu funcție de conector transfrastic, chiar marcând introducerea unei replici: *Fata a început a plânge. Și „mamă, da cum să mă duc acolo așa departe...?”*; acest tip de construcție are ca punct de plecare un *și* narativ, urmat de un verb de declarație, suprimat din motive de economie a limbajului).

În enunțuri de factură orală, conjunția este asociată frecvent cu relația semantică de scop (*Du-te și cumpără pâine.*). În același registru, conjunția *și* apare și în calitate de conector cu valoare consecutivă (*Lupu s-o dus colo să citească pe potcoavă ș-atunci i-a dat iapa o potcoavă și s-o-mburdat lupu și-o pierit.*, apud Teiuș 1980). Tiparul semantic se regăsește și în limbajul standard (*N-am terminat bine de scris lucrarea, și a venit să mi-o ceară pentru tipar.*, *L-a certat tare, și el s-a supărat.*).

2.2.2. Coordonarea disjunctivă presupune posibilitatea unei alegeri, a unei selectări care poate implica excluderea sau alternanța termenilor. Termenii corelați prin coordonare disjunctivă au în comun o serie de trăsături semantice la care se adaugă altele care se exclud reciproc în toate situațiile (*Urcă sau coboară scara?*) sau care doar circumstanțial se exclud (*Toarnă-mi în pahar vin sau țuică!*).

Construcția disjunctivă poate exprima un raport inclusiv (*Citește cursul sau notițele, poate chiar pe amândouă.*) sau exclusiv, marcat neambiguu de prezența conjuncțiilor înaintea fiecărui termen (*Învăță sau după curs, sau după notițe.*), cu diverse nuanțe semantice, cum ar fi aproximarea (*Cumpără o pâine sau două.*) sau explicarea, parafrizarea unui termen prin celălalt (*Acolo crește multă mărăgună sau doamnă-mare, cum îi spuneți voi.*).

Coordonarea disjunctivă, ca și cea copulativă, poate asocia un număr variabil de termeni: *Stai, pleci sau te mai gândești., Vorbește în toate limbile fără să le fi-nvățat și sporovăiește și-i turuie mereu gura și spune fel de fel de taine și pâre [...]: ba că „sacul cu lire de la paharnicul lordache din Dudești [...] se află acum pus bine”; ba că „adiata lui Agap [...] nu-i scrisă de răposatul [...]; ba că „fratele ăla tinerelul [...] este fata a mai micșoară a lui Ristache Muscalagiul de la Ploiești...”* (I. L. Căragiale, *Kir Ianulea.*), *Acum se supără, acum îi trece, acum nu reacționează în niciun fel.*

Semantic, coordonarea disjunctivă, deși marcată prin conectori specifici, exprimă o relație de asociere proprie coordonării copulative în construcții de tipul: *Cartea este utilă lingviștilor, literaților sau sociologilor., Fie că-i spui adevărul, fie că îl minți, el tot nu te crede.* Conjuncțiile sau și fie că din exemplele menționate pot fi chiar înlocuite cu și, respectiv și dacă: *Cartea este utilă lingviștilor, literaților și sociologilor., Și dacă spui adevărul, și dacă îl minți, el tot nu te crede.*

2.2.3. *Coordonarea adversativă* indică, din punct de vedere semantico-pragmatic, o opoziție, cu diverse tipuri de manifestare. Opoziția poate reprezenta o contrazicere a așteptărilor pe care vorbitorul emițător le are în raport cu sensul primului termen coordonat (*S-a dus la bibliotecă, dar / însă nu a citit nimic.*), o corectare a primului termen care apare negat explicit (*Artistul nu ia atitudine, ci trăiește răul și binele, eliberându-se de amândouă, rămânând cu o intactă curiozitate.*, G. Călinescu, *Istoria*) sau un simplu contrast tematic între cei doi termeni (*El scrie, iar ea se uită la TV.*).

În coordonarea adversativă de „corectare” a primului termen (*Mănâncă nu fructe, ci legume., Se duce nu la facultate, ci la prietena ei., Este o studentă nu bună, ci eminentă.*) relația se stabilește între o primă propoziție: *Nu mănâncă fructe., Nu se duce la facultate., Nu este o studentă bună.* și o a doua propoziție eliptică – *ci [mănâncă] legume, ci [se duce] la prietena ei, ci [e o studentă] eminentă,* vezi și **I, Conjuncția**. Corectarea primului termen poate reprezenta, în unele construcții, o negație metalingvistică. Prin acest procedeu se contestă adecvarea unui enunț la realitate, ca în: *Ținuta ei nu este „super”, ci foarte elegantă.* (vezi **Negația**).

Tipul de coordonare adversativă care exprimă o contrazicere a așteptărilor este echivalent cu un raport răsturnat de subordonare concesivă (*Avea bani, dar nu a cumpărat cartea. / Deși avea bani, nu a cumpărat cartea.*), iar tipul care exprimă un contrast tematic exprimă un raport este apropiat de cel copulativ (*Nu avea slujbă, iar singurele locuri pe unde îl puteai găsi în mod sigur erau câteva cârciumi de duzină, unde de altfel cred că și dormea.*, M. Cărtărescu, *Orbitor*).

2.2.4. *Coordonarea concluzivă* asociază termeni (propoziții, fraze sau secvențe de fraze) a căror ordine de succesiune nu se poate modifica și se caracterizează, din punct de vedere semantico-pragmatic, prin următoarele valori ale celui de al doilea termen: urmare factuală (*Este frig, deci lacul îngheață.*), concluzie (*A redactat tot capitolul, s-a îngrijit de computerizare și a făcut*

corecturile, *deci a terminat tot ce avea de făcut.*), deducție (*Ușa este forțată, deci a intrat un hoț.*). Realizarea acestor valori este determinată de raporturile dintre semnificațiile celor doi termeni.

Din punct de vedere pragmatic, conectorul concluziv poate corela acte diferite de limbaj, cum ar fi o aserțiune și o interogație (*Ai învățat cursul, deci vei merge la examen?*), o aserțiune și un ordin sau o invitație (*Este târziu, deci nu mai lungi vorba!*).

Semnificația anumitor construcții concluzive – excepție fac cele în care coordonarea exprimă o deducție sau o explicație – este foarte apropiată de cea exprimată printr-un enunț cu subordonată consecutivă: *A muncit mult, deci a reușit. / A muncit mult, așa încât a reușit.*

2.3. Relația dintre coordonare și subordonare

Din punctul de vedere al informației pe care o transmit, nu se pot stabili întotdeauna limite tranșante între construcțiile realizate prin coordonare și cele realizate prin subordonare. Astfel, valoarea semantică de asociere, de repetare, poate fi exprimată atât prin coordonare adversativă, cât și prin diversele tipare ale circumstanțialului opozițional: *A fost atunci foarte nervoasă, pentru ca la lecția următoare să explice tuturor motivele ei de îngrijorare.; Dacă la prima problemă a mai rezolvat ceva, la a doua s-a încurcat de tot; Îmi spui mereu minciuni, în timp ce eu vreau să aflu adevărul.* (vezi **Circumstanțialul opozițional**). Raportul exprimat de o structură adversativă – *A plecat la timp, dar tot a pierdut trenul* – este apropiat de cel al construcției cu concesivă – *Deși a plecat la timp, tot a pierdut trenul.*

3. RELAȚIA DE ECHIVALENȚĂ SAU APOZITIVĂ

Relația de echivalență se stabilește între cel puțin doi termeni, oricare dintre ei fiind, în general, omisibil. Numărul termenilor implicați într-o asemenea relație este teoretic nelimitat, dar în utilizarea curentă se reduce, de obicei, la doi termeni.

Prin numărul de termeni implicați și prin posibilitatea lor de a fi omiși (oricare dintre ei) relația de echivalență se aseamănă cu relația de nondependență sau coordonare. Specifică pentru relația de echivalență – *relație de nondependență apozitivă* – este identitatea referențială a termenilor săi. Astfel, în enunțul *Constantinopolul, capitala Bizanțului, a căzut sub dominație otomană în anul 1453.*, numele propriu *Constantinopolul* și secvența *capitala Bizanțului* se află într-o relație de echivalență, având același referent. (vezi **Apoziția**).

Termenii implicați în relația de echivalență pot fi foarte diferiți ca organizare lingvistică: *Au terminat azi, 18 noiembrie.; La țară, unde s-a născut, n-a mai ajuns.; Cocorii au dispărut, adică și-au luat zborul.; Atunci s-au auzit zgomote ciudate, cu totul neobișnuite, ceea ce el n-o să poată explica niciodată.* (vezi **Apoziția**).

Alăturarea a două unități coreferențiale poate corespunde unei relații de echivalență (*Capitala, București, este un oraș aglomerat.*) sau de dependență (*Orașul București este capitala țării.*). Relația de dependență presupune utilizarea celui de-al doilea termen pentru a introduce o specificare.

În construcții de tipul *cartea Mariei, prietena mea*, deși relația este de echivalență în plan semantic-referențial, nu poate fi omis decât termenul nemarcat sintactic: *cartea Mariei* vs **cartea prietena mea* (vezi **Apoziția**).

TIPURI DE ENUNȚURI ÎN FUNCȚIE DE SCOPUL COMUNICĂRII

1. CLASIFICAREA ENUNȚURILOR DUPĂ SCOPUL COMUNICĂRII

În procesul comunicării, vorbitorii interacționează prin limbaj. Ei urmăresc diverse scopuri comunicative: să facă aserțiuni legate de o stare de fapte din lumea reală (*Afară este foarte cald astăzi.*); să-i determine pe interlocutori să facă o acțiune, dând ordine, porunci, formulând rugăminți (*Te rog, deschide fereastra!*); să solicite o informație interlocutorilor (*Cine lipsește azi?*); să își ia angajamente legate de acțiuni viitoare (*Promit să vin la timp altă dată.*); să își exprime emoțiile, sentimentele în legătură cu diverse stări de fapte din lumea reală (*Ce frumoasă ești astăzi!*); să producă prin cuvinte o schimbare în lumea reală, instituind o nouă realitate (*Vă declar căsătoriți.*). Deci, în procesul comunicării, vorbitorii performează, adică produc, diverse acte de vorbire: *reprezentative* (acte de vorbire prin care este reprezentată realitatea în plan discursiv), *directive* (acte de vorbire prin care se dau directive / ordine / instrucțiuni etc.), *întrebări* (acte de vorbire prin care se formulează întrebări), *comisive* / *promisive* (acte de vorbire prin care se fac promisiuni), *expresive* (acte de vorbire prin care sunt exprimate emoții, atitudini), *declarative* (acte de vorbire prin care se fac declarații, vezi *Dialogul*).

Limbile dispun de structuri sintactice specializate (propoziții și fraze), care, alături de intonație (vezi **Organizarea prozodică a enunțului**), semnalizează scopul comunicativ al vorbitorului:

- Structuri enunțiative (numite și asertive): *Elevii sunt atenți. / Elevii sunt atenți când li se predă lecția nouă.*

- Structuri interogative: *Sunt atenți elevii? / Sunt atenți elevii când li se predă lecția nouă?*

- Structuri imperative: *Copii, fiți atenți! / Copii, fiți atenți când vi se predă lecția nouă!*

- Structuri exclamative: *Ce elevi atenți! / Ce atenți sunt elevii când li se predă lecția nouă!*

Există anumite corelații între actul de vorbire performat și structura sintactică a enunțului. În mod prototipic, aserțiunile se corelează cu sintaxa asertivă / enunțiativă; întrebările, cu sintaxa interogativă; directivele, cu sintaxa imperativă; expresivele, cu sintaxa exclamativă; promisiunile / comisivele și declarativele nu au mărci formale specifice, fiind realizate de cele mai multe ori prin structuri cu sintaxă enunțiativă, dar nu numai. Această corelație dintre actele de vorbire și cele patru tipuri structurale nu este însă obligatorie. De pildă, o aserțiune se poate performa și prin intermediul unei structuri sintactice interogative (întrebările retorice: *Cine te-a pus să vii?* – „Nimeni nu te-a obligat să vii.”); un act de vorbire expresiv poate fi performat și prin intermediul unei structuri sintactice asertive (*Astăzi ești nespus de frumoasă.*); rugămințile se pot performa și prin intermediul unei structuri exclamative (*Ce bine ar fi dacă ai închide geamul!*) etc. Selecția structurilor sintactice prin care un vorbitor performează la un moment dat un act de vorbire depinde de mai mulți factori: contextul de comunicare (participanții la actul

de comunicare, relațiile dintre aceștia, locul unde are loc schimbul verbal etc.), strategia discursivă adoptată de interlocutori, forța persuasivă a enunțului într-un context dat etc. (vezi **Dialogul**).

Semnificații suplimentare rezultă la intersecția celor patru tipuri sintactice cu fenomenele logico-semantică de negație și modalizare, precum și cu fenomene semantico-sintactice precum emfaza, tematizarea, dislocarea etc.

2. ENUNȚURILE ASERTIVE

2.1. Aspecte definitorii

Enunțurile asertive sunt enunțurile prin care locutorul comunică alocutorului o informație referitoare la producerea unui eveniment (din realitatea extralingvistică), care poate fi calificat ca adevărat sau fals, în urma raportării la starea de fapt corespunzătoare.

Evenimentul despre care se transmite o informație se situează diferit în raport cu momentul enunțării: anterior (s-a produs), simultan (este în curs de a se produce) sau posterior (se va produce): *Copilul a alergat.*, *Copilul aleargă.*, *Copilul va alerga.*, *Ieri nu a plouat.*, *Cursurile nu încep azi.*

Enunțurile asertive reprezintă enunțurile fundamentale ale oricărei limbi naturale. Ele au un caracter structurat și, fie propoziții, fie fraze, au drept scop să informeze interlocutorul în legătură cu un anume eveniment, chiar dacă informația transmisă nu este nouă. Astfel, dacă un vorbitor formulează enunțuri de genul *Pământul este rotund.*, *Omul este o ființă care gândește și vorbește.*, el transmite interlocutorului său informații general cunoscute. În alte situații comunicative, locutorul poate transmite sub formă asertivă o informație despre care este sigur că este cunoscută de interlocutor, când strategia adoptată de el (de locutor) îi facilitează menținerea unor raporturi de cooperare și respectarea unor norme de politețe în decursul procesului de comunicare. Astfel, un enunț de forma *Știi că trebuie să-mi predai lucrarea.* poate fi utilizat de un conducător de proiect față de un subaltern în locul unui enunț imperativ ca *Trebuie să-mi predai lucrarea!* sau *Predă-mi lucrarea!*

2.2. Structura enunțurilor asertive

Există mai multe tipuri de enunțuri asertive, delimitate în funcție de factori de natură diversă: implicarea / nonimplicarea afectivă a locutorului, exprimarea modalității, organizarea lor gramaticală, forma pe care o iau în urma trecerii din vorbirea directă în vorbire indirectă.

2.2.1. Implicarea / nonimplicarea afectivă a locutorului, care are drept corespondent și o diferență de contur intonațional, distinge *asertivele obiective (neutre)* de cele *subiective (exclamative)*: *Au plecat acum în oraș.* / *Acum au plecat în oraș!*, *L-am văzut de multe ori la institut.* / *De multe ori l-am văzut la institut!*

Asertivele obiective (neutre) prezintă anumite elemente intonaționale specifice, în funcție de organizarea tematică a enunțurilor, prin care se realizează trecerea de la o informație dată (veche, prezentă în universul de cunoștințe al locutorilor), la o informație nouă (care urmează să fie inclusă în universul de cunoștințe al interlocutorilor). Astfel, în enunțuri de tipul *Pe ea, au apreciat-o*

întotdeauna., *De vorbit în public, îi era întotdeauna greu.*, secvențele inițiale (*Pe ea, De vorbit în public*) sunt pronunțate cu o tonalitate mai înaltă decât celelalte componente.

Enunțurile asertive obiective se caracterizează prin diverse tipuri de intonație: de închidere și de continuitate, enumerativă, parantetică și de suspensie. Fiecare dintre tipurile enumerate are un corespondent la nivelul structurii sintactice a enunțului (vezi **Organizarea prozodică a enunțului**).

2.2.2. Enunțurile asertive sunt modalizate prin mijloace diverse (asociate în același enunț): gramaticale (modurile verbale), lexico-gramaticale (adverbe și locuțiuni adverbiale, verbe modale), lexicale (verbe cu sens modal, precum și perifraze stabile sau libere), prozodice (intonația). În funcție de aceste mijloace variate de modalizare (în primul rând în funcție de modul verbului predicativ), se identifică enunțuri construite cu: modul indicativ, care exprimă certitudinea (ex. *Omul muncește / a muncit / va munci.*), modul prezumtiv, care exprimă o supoziție, deci o probabilitate sau posibilitatea ca o anume stare de fapt să fie adevărată (ex. *O veni azi., O fi venind mâine la ședință., O fi venit ieri la facultate.*), modul conjunctiv, care exprimă o supoziție (însoțit de o intonație specială și de particulele *cam, tot*, de ex.: *Să tot / cam fie ora zece.*), modul condițional care indică neîncrederea, dubiul locutorului față de informația preluată (ex.: *Prietenul tău s-ar fi mutat la țară., S-ar părea că a câștigat la loto.*, vezi **Modalizarea**).

2.2.3. Alt factor în funcție de care se disting diverse tipuri de enunțuri asertive îl constituie *forma pe care o iau în urma utilizării lor în calitate de componente inserate în vorbirea indirectă*. Diferențele dintre ele se marchează prin prezența unor conectori diferiți: *că, să* și *ca...să, dacă*, care semnalează că prin enunțurile asertive în care sunt incluse se realizează acte de vorbire de tip diferit (vezi **Vorbirea directă și vorbirea indirectă**).

2.3. Funcțiile enunțurilor asertive

Enunțurile asertive sunt utilizate prototipic în comunicare în cadrul performării unor acte reprezentative, locutorul angajându-se în privința adevărului exprimat prin intermediul lor: *Acest profesor este sever., Ea le-a spus că acest profesor este sever., Mulți elevi știu să utilizeze computerul.*

În mod nespecific, enunțurile asertive se pot exprima și prin construcții *interogative retorice* (vezi *infra*, 5.3.2.1): *I-am spus să nu spună nimic nimănui. Crezi că m-a ascultat?, Cine mai crede azi în valorile comunismului?, Unde nu te-am plimbat cu mașina?, Ce n-ai cumpărat când ai dorit?*. Caracter asertiv au și enunțurile prin care se realizează acte de solicitare de informații, introduse prin verbe ca: *a se interesa, a întreba: Ea a întrebat dacă mai vine cineva.*

Se înregistrează însă și enunțuri asertive care funcționează în cadrul altor acte de vorbire, de exemplu, al actelor directive, prin care locutorul intenționează să-l determine pe alocutor să acționeze într-un anume fel: *Ei, poate răspunzi la întrebare!, E bine să răspunzi la întrebarea pe care ți-am pus-o.*

Enunțuri asertive se utilizează și în acte de vorbire promisiive, prin care locutorul se angajează să efectueze o anumită acțiune, ex.: *Voi veni mâine la sedință., Mă angajez să termin lucrarea la termen., El făgăduiește că o să vină.*

Actele expresive, prin care locutorul își exprimă o stare psihologică, pot fi și ele exprimate prin enunțuri asertive; ex.: *Mă doare că nu mă crezi., Regret foarte mult că te-am supărat.* În mod similar, și enunțurile utilizate în actele de declarație pot avea caracter asertiv: *Mă declar nevinovat., Recunosc că am comis acest fals.*

Din punct de vedere pragmatico-discursiv, enunțurile asertive pot exprima o opțiune, o mărturisire, o constatare sau o descriere a unui fapt, un avertisment, o predicție, dirijate dinspre locutor spre alocutor.

3. ENUNȚURILE IMPERATIVE

3.1. Aspecte definitorii

Enunțurile imperative exprimă un ordin, o comandă, un îndemn, o interdicție, intenția comunicativă a locutorului fiind de a-l determina pe alocutor să acționeze într-un anume fel. Spre deosebire de enunțurile asertive, enunțurile imperative nu sunt susceptibile de a primi o valoare de adevăr. Enunțurile imperative au caracter structurat, de ex. *Vino aici!, Du-te să cumperi pâine!* sau nestructurat, de ex. *Hai!*

3.2. Structura enunțurilor imperative

Enunțurile imperative – formă prototipică de manifestare a actului directiv – se structurează diferit, în funcție de factori de natură diversă, cum sunt modul de realizare a actului de vorbire (act directiv) în cadrul căruia se transmit, gradul lor de complexitate dat de numărul unităților componente, statutul lor gramatical (sintactic), modul verbelor predicative din enunțuri, precum și persoana verbelor predicative.

Modul de realizare a actelor directive este *direct* sau *indirect*. Imperativele directe reprezintă rezultatul unor acte directive care se realizează fără medierea altor acte. Enunțurile imperative directe apar sub forma unor enunțuri simple sau complexe, ex.: *Vino!, Pleacă de aici!, Să mergem acolo!*

Enunțurile imperative indirecte sunt formulate în cadrul unor acte performate mediat, mai precis al unor acte asertive (reprezentative): *E bine să vii cu mine.,* al unor întrebări: *Vrei să pleci de aici?* (cu accent pe forma verbală regentă *vrei*).

În raport cu numărul de unități din care sunt formate, enunțurile imperative sunt simple (propoziții), ex.: *Spune!, Spune tot!,* sau complexe (fraze), de ex.: *Spune ce gândești!* Organizarea sintactică a enunțurilor imperative reprezintă un factor în funcție de care se identifică enunțuri a căror structură sintactică este o propoziție principală independentă, ex.: *Pleacă!, Sst! Ianuleo, scoală-te, nu mă plictisi!* (I. L. Caragiale, *Kir Ianulea*) sau o propoziție principală regentă, ex.: *Să știți că de azi încolo sunt eu stăpână aici ! Și să mai știți că cu Ianuloaia n-o să vă meargă cum vă mergea cu prostul de Ianulea!* (I. L. Caragiale, *Kir Ianulea*).

Modurile verbale predicative din structurile sintactice proprii enunțurilor imperative reprezintă un factor în funcție de care se disting două subclase: structuri cu predicate realizate prin forme verbale la moduri personale și structuri realizate

prin formele verbale nepersonale. Modurile personale sunt: imperativ (*Vino repede!*), indicativ (*Vii repede!*), conjunctiv (*Să vii repede!*). Formele verbale nepersonale sunt: infinitivul (*A nu se deschide fereastra în timpul mersului!*) și supinul (*De rezolvat aceste probleme până data viitoare!*).

În structurile sintactice imperative cu predicatele exprimate prin moduri personale, persoana verbului reprezintă un alt element de diferențiere a diverselor tipuri de enunțuri imperative: persoana a II-a singular și plural pentru structurile cu modul imperativ (*Spune!, Spuneți!*); persoana a II-a singular și plural și persoana întâi plural, pentru structurile cu modul indicativ (*Răspunzi!, Răspundeți!, Mergem!*); persoana I plural, a II-a singular și plural, și a III-a singular și plural, pentru structurile cu modul conjunctiv (*Să pleci imediat!, Să plecați chiar mâine!, Să plecăm!, Să vorbească!, Să ți se usuce mâna!* – imprecăție). Formele de conjunctiv persoana a treia indică faptul că enunțul imperativ se adresează unei persoane care nu participă la actul de comunicare.

În enunțuri imperative care exprimă urări sunt folosite formele de conjunctiv persoana a II-a, singular și plural: *Să crești mare!, Să trăiești ani mulți!*

În imprecății apar și forme de condițional: *Ușca-s-ar izvoarele toate și marea. / Și stînge-s-ar soarele ca lumânarea.* (T. Arghezi, *Blesteme*).

Indiferent de factorul în funcție de care se stabilesc diversele tipuri, enunțurile imperative includ în structura lor, în mod frecvent, formule de adresare reprezentate de nominale (însoțite sau nu de determinativi) la vocativ (*Mario, Doamnă X, Stimate domnule profesor*), precum și interjecții (*măi, hai* etc.).

Prin trecerea din vorbire directă în vorbire indirectă, enunțurile imperative își pierd caracterul imperativ: – *Pleacă! / El i-a spus (ordonat) să plece.*

3.3. Funcțiile enunțurilor imperative

Enunțurile imperative reprezintă expresia unor acte directive, prin care locutorul intenționează să-l determine pe alocutor, printr-un ordin sau un îndemn, să acționeze într-un anumit mod.

În forma lor negativă, enunțurile imperative funcționează tot în cadrul unor acte directive prin care locutorul formulează o interdicție în raport cu alocutorul sau alocutorii săi, ex.: *Nu vorbiți neîntrebați!*

Actul directiv se realizează și prin enunțuri imperative indirecte, sintaxa lor fiind asertivă, interogativă sau exclamativă (vezi *infra*, 4.1).

4. ENUNȚURILE EXCLAMATIVE

4.1. Aspecte definitorii

Enunțurile exclamative aparțin construcțiilor de tip afectiv și exprimă o stare afectivă a locutorului în legătură cu un eveniment care l-a emoționat, l-a surprins, l-a nemulțumit etc.

Simultan cu reacția afectivă, locutorul transmite sau solicită alocutorului o anumită informație. Exclamativele care transmit o informație referitoare la un eveniment din universul real fiind susceptibile de a primi o valoare de adevăr pot fi considerate *asertive subiective* (ex.: *Ce deștept este!*).

vezi *supra*, 2.1). Exclamativele prin care se solicită o informație sunt denumite *interogative afective* (ex.: *Cum de nu te-ai hotărât mai demult!*).

4.2. Structura enunțurilor exclamative

Enunțurile exclamative se structurează diferit în funcție de factori de natură diversă: conturul intonațional, organizarea lor sintactică marcată prin prezența anumitor componente adjectivale sau adverbiale asociate frecvent cu tipare sintactice de gradare și de intensitate, prin prezența interjecțiilor și a unor elemente exclamative și prin modificări de topică.

Contururile intonaționale ale enunțurilor exclamative sunt foarte diversificate. Aproape orice structură sintactică poate fi rostită exclamativ. Se deosebesc, astfel, între ele din punct de vedere intonațional enunțuri ca: *Nici nu intenționez să-i răspund la așa o răutate!*, *I-a promovat pe ei ?!*, *Scria repede!*, *Are și ea un umor!* (vezi **Organizarea prozodică a enunțului**).

Organizarea sintactică a enunțurilor exclamative permite identificarea multor tipuri de enunțuri: independente (sub formă propozițională sau nominală) sau incidente. În acest sens, sunt independente enunțuri ca: *Uite vezi! ăsta e cusurul tău – exagerezi.* (I. L. Caragiale, *Amici*), – *Ei, poftim recunoștință militară!* (L. Rebreanu, *Pădurea*), *Frumoasă femeie!*, *Mare prostie!*, *Urâtă vreme!* În enunțul următor, ultima parte are caracter exclamativ și statut de construcție incidentă: *Și numai așa se putea liniști biata mama de răul nostru, biată să fie de păcate!* (I. Creangă, *Amintiri*).

Enunțurile exclamative independente cu structură nominală sunt rezultate ale unor elipse prin care enunțuri mai dezvoltate se reduc la grupul sintactic cel mai intens marcat afectiv: *Ce frumoasă femeie este doamna X!* devenit *(Ce) frumoasă femeie!* într-un context în care participanții la comunicare pot s-o identifice în discurs pe doamna X.

În enunțurile exclamative, interjecțiile sunt foarte frecvente: *Ah!* *Ce greu e pachetul!*, *Of!* *Ce m-ai oboșit!* etc.

Prezența anumitor elemente de natură adjectivală sau adverbială este asociată, de cele mai multe ori, cu anumite tipare sintactice exprimând cantitatea sau intensitatea: *Ce multe cărți ți-ai cumpărat!*, *Ce de cărți ți-ai cumpărat!*, *Cât de corect scrie în franceză!*, *Atât de ușor a rezolvat totul!*

Elementele exclamative *ce*, *cât (de)*, *cum (de)*, *asa (de)*, *atât (de)*, *pop. unde nu* (ex.: *Unde nu începe să toarne!*), *pop. că* (ex.: *Că proastă mai este!*) se întâlnesc în mod frecvent în enunțurile exclamative. În multe cazuri, un anume contur intonațional suplinește elementul exclamativ: *Muncește!* / *Cât de mult muncește!* sau *Cât muncește!*

Modificările de topică față de forma asertivă a aceluiași enunțuri se produc frecvent, ca urmare a procesului de tematizare: *Harnic (mai) este!* / *Este harnic.*, *Director ajunge el!* / *El ajunge director.*, *Cum își dorea a devenit!* / *A devenit cum își dorea.* (vezi **Organizarea tematică a enunțului**).

Modificări de topică se produc și în enunțurile exclamative care exprimă imprecăția, ex.: *Arză-l-ar focul!*, *Mânca-te-ar puricii să te mănânce!* Al doilea exemplu menționat indică faptul că, în unele imprecății, pe lângă inversiunea elementelor componente ale formelor de condițional are loc și o repetare a verbului

predicativ, forma de conjunctiv urmând-o pe cea de condițional (vezi și: *Că rău e, trăzni-l-ar Dumnezeu să-l trăznească!*).

În enunțurile exclamative care asociază comunicarea unui eveniment adevărat sau fals cu expresia atitudinii afective a locutorului față de acest eveniment, topica se caracterizează prin plasarea în primele poziții a elementelor exclamative. Elementele exclamative sunt: *ce* (adverbial, adjectival) urmat uneori de adverbul *mai*, de prepoziția *de* sau de amândouă, *cât* (adverbial sau adjectival, singur sau urmat de prepoziția *de*), *unde*, *cum*, *unde nu*, conjuncția *că* (însotită, în anumite construcții, de adverbul *mai*, situat la distanță față de conjuncția *că*). În acest sens, următoarele exemple sunt edificatoare: *Ce întunecoase bucurii simțea mama ei în acea privire!* (M. Eminescu, *Cezara*), cu adjectivul pronominal *ce*; *Ce mai „schife” i-ar fi tras, maica ta Doamne! de la el să fi auzit dandanale de mahala și de alegeri.* (M. Caragiale, *Craii*), cu adjectivul pronominal *ce* urmat de adverbul *mai*; *Ce de mai minciuni mi-a spus!*, cu adjectivul pronominal *ce* urmat de prepoziția *de* și de adverbul *mai*, în registrul familiar; *Câtă înțelepciune în acest proverb!* cu adjectivul pronominal *câtă*; *Și câte nu ne venea în cap, și câte nu făceam cu vârf și îndesat, mi-aduc aminte, de parcă acum mi se întâmplă.* (I. Creangă, *Amintiri*), cu pronumele *câte* urmat de forma verbală cu negație expletivă, în vorbirea familiară; *Și unde nu ne tragem într-o bună zi plini ciucuri de râie căprească de la caprele Irinucăi* (I. Creangă, *Amintiri*), cu adverbul *unde* urmat de forma verbală cu negație expletivă, în vorbirea populară. Tot la începutul enunțului exclamativ se plasează, de obicei, și interjecțiile: *Af! Af!*, *pufni părintele Timotei, aveam aici un diavol și acum a mai venit unul* (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*), cu interjecția repetată *af*; *Uf! că tare mai era obraznic!* cu interjecția *uf* urmată de conjuncția *că* și la distanță, de adverbul *mai*.

Prin trecerea din vorbirea directă în vorbire indirectă enunțurile exclamative își pierd caracterul exclamativ: *Ce frig e afară! / Ea ne-a spus că afară este foarte frig.*

4.3. Funcțiile enunțurilor exclamative

Enunțurile exclamative reprezintă, prototipic, expresia lingvistică a performării unor acte expresive prin care locutorul își exprimă reacția / atitudinea psihologică față de evenimentele din realitate la care se referă enunțul. Stările afective exprimate sunt diverse: admirație (*Ce ordonată este!*, *Ce mult studiază!*), mirare (*Câtă înțelegere a situației!*), nemulțumire (*Uf! Că tare am obosit!*, *Ce de (mai) minciuni i-a spus!*), reproș (*Ce urât mi-ai vorbit!*) etc.

În afara actelor expresive, enunțurile exclamative funcționează în cadrul performării unor acte reprezentative (*Mare este magazinul ăsta!*) și a unor întrebări (*Cum de și-a permis?*).

5. ENUNȚURILE INTEROGATIVE

5.1. Aspecte definitorii

Enunțurile interogative sunt structuri sintactice (propoziții sau fraze) specializate pentru a formula întrebări.

- *Dar cutia aceea, cu care fata cea mică se făcea nevăzută, pe unde a rămas?*
- *Apoi, de, răspunse moș Timofte, unii povestitori spun că s-a pierdut odată cu prințesa [...].*
- *Și pe urmă nu s-a mai aflat nimic despre ea? [...]*

– Dacă nu mă înșel, se hotărî el, unchiașul care mi-a povestit basmul [...] zicea că nu s-ar fi pierdut chiar cu totul cutia [...].

– Și n-a spus unchiașul acela, călător prin lume cu oile, în ce peșteră se află îngropată cutia? Îl iscodi iarăși prichindelul pe moș Timofte.

– El spunea c-ar putea să fie chiar pe aici prin munții noștri, poate chiar în Peștera Neagră... (C. Chiriță, Cîreșarii)

Enunțurile interogative prezintă particularități structurale și intonaționale specifice (adică o „sintaxă interogativă”), precum și un comportament specific în comunicare (ca structuri sintactice prin care se performează acte de vorbire).

Atragem atenția asupra distincției între doi termeni: *interogative* și *întrebări*. Termenul *interogative* corespunde unei realități sintactice: enunțurile interogative sunt structurile cu sintaxă interogativă (o anumită organizare internă, intonație specifică etc.; vezi *infra*, 5.2). Termenul *întrebare* corespunde unei realități pragmatice: actul de vorbire întrebare este performat de locutor cu scopul de a obține un răspuns de la alocutor (vezi *infra*, 5.3, 5.4). Pentru procesul comunicării este relevantă corelația care se stabilește între structurile interogative și actele de vorbire performate prin aceste structuri, precum și posibilitățile de a performa un act de vorbire „întrebare” prin alte structuri sintactice decât cele interogative.

Între structurile cu sintaxă interogativă și actele de vorbire performate în diverse situații de comunicare prin intermediul acestor structuri nu există o corelație necesară. În mod prototipic structurile interogative se corelează cu acte de vorbire de tip întrebare, funcționând în cadrul perechii de adiacență întrebare – răspuns: – *Unde mi-ai pus ochelarii?* / – *Pe birou*.

Vorbitorii pot recurge însă la structuri interogative cu alt scop decât acela de a formula o întrebare, de a solicita o informație; de pildă, pentru a face o aserțiune: – *Cine a mai pomenit așa ceva?* („Nimeni n-a mai pomenit așa ceva.”). Pe de altă parte, vorbitorii pot performa acte de vorbire de tip „întrebare” prin intermediul unor structuri cu sintaxă non-interogativă (enunțuri asertive, imperative, exclamative): – *Vreau să știu cine ți-a spus asta*. („Cine ți-a spus asta?”).

5.2. Structura enunțurilor interogative

Există trei tipuri structurale de enunțuri interogative: interogative totale, interogative parțiale, interogative alternative. Se deosebesc între ele prin comportamentul în cadrul cuplului întrebare – răspuns, organizarea sintactică, conturul intonațional, particularitățile trecerii din vorbirea directă în vorbirea indirectă.

Tipul structurii	Comportamentul în cadrul perechii de adiacență	Organizarea sintactică	Conturul intonațional	Trecerea din vorbirea directă în vorbirea indirectă
Interogative totale	Se solicită un răspuns de tipul <i>da / nu</i>	Comună cu a enunțurilor asertive; inversiunea subiect – predicat	Ascendent; un cuvânt din cadrul enunțului poartă „emfaza interogativă”	Subordonarea față de regent prin conjuncția non-circumstanțială <i>dacă</i>

Interogative parțiale	Se solicită un răspuns prin care alocutorului i se cere să dea o valoare variabilei din întrebare	Prezența unui cuvânt interogativ (pronume / adverb interogativ); inversiunea subiect – predicat	Descendent	Subordonarea față de regent prin pronume / adverb relativ-interogative
Interogative alternative	Se solicită un răspuns prin care alocutorului i se cere să facă o selecție între două / mai multe elemente prezentate de locutor în întrebare	Coordonarea adversativă între două propoziții sau între două părți de propoziție	Compus ascendent – descendent	Subordonarea față de regent prin conjuncția noncircumstanțială <i>dacă</i>

5.2.1. Interogativele totale

Prin enunțurile interogative totale locutorul îi solicită alocutorului să dea un răspuns de tipul *da / nu*: – *Ți-e frig?* / – *Da. / Nu.*; – *Vrei să mergem la film după ce terminăm lecțiile?* / *Da. / Nu.*

Organizarea sintactică a interogativelor totale este, în linii generale, aceeași cu a propozițiilor / frazelor enunțiative. O deosebire față de enunțiative apare când subiectul propoziției interogative este exprimat: în topica standard, subiectul exprimat este postpus predicatului (*Au venit musafirii?*; *S-a terminat ședința?*; *Vine cineva?*; *E cineva acasă?*). Dialectal, arhaic, poetic poate apărea, ca marcă specifică structurilor interogative, inversiunea verb-auxiliar (*Văzut-ai?*; *Auzitu-l-ai?*).

Trăsătura distinctivă a enunțurilor interogative în raport cu cele enunțiative este intonația ascendentă (vezi **Organizarea prozodică a enunțului**), marcată grafic prin semnul întrebării pus la sfârșitul enunțului interogativ. În cadrul enunțului interogativ, unul dintre cuvinte poartă „emfază interogativă”, adică este accentuat:

- *Vrei să mergem la film după ce terminăm lecțiile?*
- *Vrei să mergem la film după ce terminăm lecțiile?*
- *Vrei să mergem la film după ce terminăm lecțiile?*
- *Vrei să mergem la film după ce terminăm lecțiile?*
- *Vrei să mergem la film după ce terminăm lecțiile?*
- *Vrei să mergem la film după ce terminăm lecțiile?*

Atunci când „emfaza interogativă” afectează predicatul sintactic al propoziției principale, răspunsul (*da / nu*) exprimă acordul / dezacordul vorbitorului cu enunțul în ansamblu (predicațiile logice subordonate predicăției logice principale și toți actanții implicați):

- *Vrei să mergem la film după ce terminăm lecțiile?*
- *Da. / Nu (vreau să mergem la film după ce terminăm lecțiile).*

Când „emfaza interogativă” afectează predicatul sintactic al unei propoziții subordonate sau alte părți de propoziție din cadrul enunțului, răspunsul (*da / nu*) exprimă acordul / dezacordul vorbitorului doar cu un fragment din enunț (cu secvența care poartă „emfaza interogativă”). În această situație un simplu răspuns *Nu* este insuficient în plan comunicativ, deoarece neagă presuposițiile locutorului și singur, fără precizări suplimentare, nu umple golul cognitiv al celui care a pus

întrebarea. În măsura în care, în afară de răspunsul *da / nu*, solicită implicit și o precizare legată de un constituent din enunț (altul decât predicatul propoziției principale), acest subtip de întrebări totale se aseamănă cu întrebările parțiale (vezi *infra*, 5.2.2):

- *Vrei să mergem la film după ce terminăm lecțiile?*
- *Nu vreau să mergem la film după ce terminăm lecțiile. Vreau să stăm acasă și să vedem un film la televizor.;*
- *Vrei să mergem la film după ce terminăm lecțiile?*
- *Nu vreau să mergem la film după ce terminăm lecțiile. Vreau să mergem la cofetărie după ce terminăm lecțiile.;*
- *Vrei să mergem la film după ce terminăm lecțiile?*
- *Nu vreau să mergem la film după ce terminăm lecțiile. Vreau să mergem la film înainte să terminăm lecțiile / acum.;*
- *Vrei să mergem la film după ce terminăm lecțiile?*
- *Nu vreau să mergem la film după ce terminăm lecțiile. Vreau să mergem la film după ce scriem; învățăm când ne întoarcem.;*
- *Vrei să mergem la film după ce terminăm lecțiile?*
- *Nu vreau să mergem la film după ce terminăm lecțiile. Vreau să mergem la film după ce terminăm curățenia în cameră.*

În vorbirea indirectă (vezi **Vorbirea directă și vorbirea indirectă**), reproducerea unei întrebări totale formulate într-o situație de comunicare diferită de cea curentă se face prin subordonarea întrebării unui cuvânt (verb, substantiv, adjectiv) care exprimă „lipsa de cunoștințe”, incertitudinea, îndoiala; marca formală a subordonării este conjuncția subordonatoare *dacă* în ipostază necircumstanțială (*M-am întrebat dacă mă va ajuta.;* *I-am adresat întrebarea dacă mă va ajuta.;* *Eram curioasă dacă s-a dus la ședință.*).

5.2.2. Interogativele parțiale

Prin enunțurile interogative parțiale locutorul îi solicită alocutorului să dea un răspuns prin care să precizeze o variabilă conținută în întrebare (reprezentată de cuvântul interogativ): – *Ce faci mâine?*, – *Când crezi că se întoarce?*

Marca distinctivă a interogativelor parțiale în raport cu interogativele totale este „cuvântul interogativ” (pronume / adjectiv pronominal interogativ: *cine?*, *ce?*, *care?*, *cât₁?*, *al câtelea?*, adverb interogativ: *unde?*, *când?*, *cum?*, *cât₂?*, locuțiunea adverbială *de ce?* – vezi **I, Pronumele și adjectivul pronominal interogativ; Adverbul**, 4.2.4). Cuvântul interogativ are rolul de a circumscrie semantic răspunsul așteptat și poate viza orice parte de propoziție (subiect, complement, atribut, circumstanțial etc.: *Cine vine mâine la examen?*, *Ce mănânci?*, *La ce te gândești?*, *Ce fel de om este?*, *Unde pleci în concediu?*, *Când ai tren?*, *Cum a fost la Sinaia?* etc.), inclusiv predicatul (prin intermediul unui verb „generic”, proverb, precedat de cuvântul interogativ *ce*: *Ce faci acolo?* / *Citesc.*, *Ce-ai pățit?* / *Mi-am rupt piciorul.*, *Ce s-a întâmplat?* / *A căzut o carte de pe raft.*). În topica standard, cuvântul interogativ este așezat la începutul propoziției/frazei interogative, dar în limba vorbită, cu intonație marcată afectiv, poate apărea și la sfârșitul acesteia (*A venit cine?*, *A spus ce?*, *A plecat unde?*). Atunci când o propoziție interogativă este subordonată unei regente (*Cine crezi că a venit?*, *Unde vrei să mergem?*, *De ce zici că ai renunțat?*, *Când ar fi putut să plece?*), cuvântul interogativ este deplasat din subordonată în regentă la începutul întregii fraze interogative. Se produce fenomenul împleririi subordonatei cu regenta: cuvântul interogativ apare la

începutul enunțului, ca marcă interogativă a întregului enunț, dar îndeplinește funcție sintactică (subiect, circumstanțial etc.) în propoziția subordonată. Deplasarea cuvântului interogativ din propoziția subordonată la începutul întregului enunț este posibilă doar din subordonate subiective și complementive (directe, indirecte, prepoziționale) atunci când predicatul principalei este un verb din anumite clase semantice (verbe „slabe” semantic): verbe de declarație, verbe psihologice, verbe de percepție, verbe de modalizare (vezi exemplele anterioare). Deplasarea cuvântului interogativ din propoziția subordonată la începutul întregului enunț nu este posibilă din subordonate atributive și circumstanțiale sau din subiective / complementive dependente de verbe „tari” semantic (*Vorbim după ce ajung acasă.* – **Unde vorbim după ce ajung?*, *Mănânc ce mi-a dat mama.* – **Cine mănânc ce mi-a dat?*, *Mănânc ce am mâncat în Spania.* – **Unde mănânc ce am mâncat.*, *Am văzut ce tablouri sunt expuse la Muzeul de artă modernă.* – **Unde am văzut ce tablouri sunt expuse?*). Cuvântul interogativ se deplasează la începutul enunțului împreună cu prepoziția care îl regizează: *Despre cine este vorba?* / **Cine este vorba despre?*, *Cu ce scrii?* / **Ce scrii cu?*, *De unde veniți?* / **Unde veniți de?*. Cel mai frecvent, enunțurile interogative parțiale se construiesc cu un singur cuvânt interogativ. Există însă și interogative multiple, construite cu două (rar mai multe) cuvinte interogative juxtapuse sau coordonate copulativ (*Cine ce a spus?*, *Cine unde s-a dus?*, *Care cui i-a dat invitație?*, *Unde și când ne întâlnim?*, *Cine și de ce s-a supărat?*, *Unde și cum ne distrăm?*, *Cine ce cui când de ce i-a spus?*); restricțiile de ordonare a cuvintelor interogative respectă, în general, topica standard (subiectul precedă complementele, complementele necircumstanțiale preced circumstanțialele, mai multe circumstanțiale se ordonează în funcție de relevanța discursivă în raport cu predicția; repoziționarea complementelor în raport cu subiectul este totuși posibilă, reflectând relevanța discursivă a elementelor interogate: *Cine cui i-a spus?* / *Cui cine i-a spus?*).

Interogativele parțiale au o particularitate comună cu interogativele totale: subiectul, dacă este exprimat, apare, în topica standard, după predicat (*Despre cine vorbiți voi acolo?*, *Unde stă Cătălin?*).

Interogativele parțiale au contur intonațional descendent, comun cu al asertivelor; cuvântul interogativ poartă accentul frastic.

În trecerea din vorbirea directă în vorbirea indirectă, subordonarea față de verbul / substantivul / adjectivul regent se face prin intermediul pronumelui / adverbului relativ-interogativ *care*, *cine*, *ce*, *unde*, *când*, *cum*, *cât* etc. (vezi I, Pronumele și adjectivul pronominal relativ-interogativ; Adverbul, 4.2.4).

5.2.3. Interogativele alternative

Prin enunțurile interogative alternative locutorul îi solicită alocutorului să selecteze unul (mai multe) dintre elementele prezentate ca opțiuni posibile: – *Vii luni sau marți?* / – (Vin) luni., – *Plecă sau mai stai?* / – Mai stau puțin.

Sunt structuri bazate pe coordonare disjunctivă (*sau*, *ori*), realizată la nivelul propoziției, între două / mai multe cuvinte care ocupă aceeași poziție sintactică (*Mănâncă mere, struguri sau pere?*) sau la nivelul frazei, între două / mai multe propoziții care ocupă aceeași poziție sintactică (*Scrii, citești, mănâncă sau te uiți la televizor?*). Propozițiile coordonate sunt uneori simetrice: una pozitivă, alta negativă (*Dormi sau nu dormi?*) sau construite cu verbe aflate în relație de antonimie (*Intri sau ieși?*). Pot fi prezentate ca alternative: predicatele sintactice (*Scrii sau te joci?*); actanții implicați în predicție (*Mănâncă mere sau pere?*);

circumstanțialele din grupul verbal (*Vrei să afli când sau cum ajunge acolo?*); attributele (*Vrei cafea mare sau mică?*); componenta modalizare din cadrul enunțurilor (*Probabil sau sigur vine?*); categorii logico-semantică (modul, timpul, persoana: *Venise sau veniseră?*, *Va sau ar veni?*, *Ai sau ați plecat?*).

Interogativele alternative au contur intonațional compus ascendent – descendent (vezi **Organizarea prozodică a enunțului**).

În vorbirea indirectă, interogativele alternative se subordonează verbului / substantivului / adjectivului regent prin conjuncția subordonatoare *dacă*, în ipostază noncircumstanțială (*M-am întrebat dacă mă va ajuta sau nu (mă va ajuta).*; *M-a întrebat dacă să plec sau (dacă) să rămân.*; *I-am adresat întrebarea dacă vrea mere sau pere.*; *Eram curioasă dacă s-a dus sau nu la ședință.*). De obicei elementele lexicale care se repetă (verbul, conjuncția subordonatoare) sunt omise; păstrarea lor în enunț este emfatică. Nu pot fi omise însă mărcile modale (*Să plec sau să rămân?* – *M-am întrebat dacă să plec sau să rămân.*; *Ai pleca sau ai rămâne?* – *Am întrebat-o dacă ar pleca sau ar rămâne.*).

5.2.4. Trecheri între tipurile de enunțuri interogative

Contextual, enunțurile interogative totale pot funcționa ca întrebări parțiale; focalizarea discursivă îl solicită pe interlocutor să furnizeze mai multe informații decât cele solicitate literal: *Ai plecat?* > *Unde ai plecat?*, *Te plătesc bine?* > *Cu cât te plătesc?*

Semnificația intrinsecă a unor cuvinte interogative poate fi uneori deturnată spre semnificații contextuale noi: – *Unde ai plecat așa subțire îmbrăcată?* (unde? = de ce?) / – *Nu mi-e frig.*

5.2.5. Asocierea enunțurilor interogative cu diverse mecanisme sintactico-semantică

Enunțurile interogative se asociază cu diverse mecanisme sintactice și semantice.

Coordonarea poate apărea între mai multe interogative totale (*A venit târziu și a plecat după cinci minute?*) sau interogative parțiale (*Când ai venit și de ce nu m-ai așteptat?*), vorbitorul așteptând de la interlocutor un răspuns complex. Pot fi coordonate doar interogative de același tip (interogative totale între ele; interogative parțiale între ele). Conturul intonațional specific se extinde asupra întregului enunț interogativ rezultat prin coordonare (vezi **Organizarea prozodică a enunțului**).

Elipsa este un fenomen specific dialogal (vezi **Elipsa**). În cadrul dialogului pot apărea structuri interogative eliptice – analizabile în diverse grade, unele dintre ele convenționalizate prin uz – rezultate din diverse procese logico-sintactice: evitarea unor redundanțe lexico-gramaticale între structura interogativă și antecedentul care a generat-o, reluarea parțială în întrebare a unor elemente din antecedent, explicitarea unor elemente neclare din antecedent, anticiparea unor conținuturi, omiterea unor elemente ușor deductibile din context: – *Ai citit?* / – [*Întrebi dacă am citit*] *Lecția?*; – *Am venit împreună cu Maria.* / – *Care Maria?*; – *Ai lipsit de la curs...* / – *Cine* [*spui că a lipsit de la curs*], *eu?*; – *Am întârziat la interviu.* / – *Cum* [*se explică / se face*] *de ai întârziat?*; – *Aș vrea să...* / – *Să ce?*; – *Am să încerc să intru în cameră pe furiș...* / – *Dacă te vede* [*ce faci*]?

Tematizarea, adică deplasarea unui constituent din poziția standard la începutul enunțului, are ca efect pragmatic reliefa elementului respectiv;

elementul tematizat poartă accentul frastic: *De profesorul de matematică ai fost văzuți?*; *Cu pixul vrei să scrii?*. În interogativele parțiale, cuvântul tematizat trece înaintea cuvântului interogativ: *Pe Ion cu cine l-ai lăsat acasă?*; *Măine unde te duci?*; *Copilul de ce a plecat?*. Pot fi tematizate și propoziții: *Ce-mi dai să mănânc la prânz?* / – *Să mănânc ce-mi dai la prânz?*. În întrebările totale poate fi tematizat doar subiectul cu trăsătura semantică [+ Individualizat]: *Ion vine?* / *Băiatul vine?* / *Cineva vine?* (vezi **Organizarea tematică a enunțului**).

Dislocarea constă în mutarea unui constituent din poziția standard la începutul enunțului (dislocare la stânga) sau la sfârșitul enunțului (dislocare la dreapta) și separarea lui de restul propoziției prin pauză și intonație. Dislocarea are ca efect izolarea sintactică a constituentului dislocat. Structurile sintactice tipice dislocării la stânga sunt: complement de relație actualizat prin nominal + propoziție (*Cât despre Mihai, cine mai are încredere în el?*; *În ceea ce vă privește, ce veți face în continuare?*); complement de relație actualizat prin supin + propoziție (verbul la supin și verbul propoziției sunt identice: *De citit, cine a citit?*); structuri anacolutice, cu constituentul dislocat izolat (*Mihai, pe el cine îl ajută?*; *Când la plată, cine lua banii?*, *Cușitul acela mare, știi ceva de el?*). Structurile sintactice tipice dislocării la dreapta sunt de tip apozitiv (*Ce nu ți-o fi pe plac la mine, neamul meu?*, *Dar nu le tundeai, oile?*; *Ce crezi tu, că-s prost?*, *Despre cine vorbești, despre Ion?*) sau sunt realizate prin complemente / propoziții circumstanțiale de excepție (*Ce faci altceva decât scandal?*, *Ce pot face altceva decât să-l ascult?*).

Scindarea constă în „ruperea” unei propoziții în două părți, prin introducerea verbului *a fi* / *a avea* și reorganizarea sintactică a celorlalți constituenți. Pot fi scindate interogativele totale în care emfaza interogativă apare pe un alt constituent decât predicatul: *Te interesează asta?* > *Asta e ceea ce te interesează?*; *A plecat Ion?* > *Ion e cel care a plecat?*; *Te-ai întâlnit cu Ion?* > *Ion e cel cu care te-ai întâlnit?*; mai rar se produce scindarea atunci când elementul purtător al emfazei interogative este un circumstanțial (*București e orașul în care vrei să-ți faci studiile universitare?*; *Măine e ziua când se decide soarta companiei?*). Dintre interogativele parțiale apar mai frecvent scindate cele construite cu *cine*, *de ce*: *Cine a zis așa ceva?* > *Cine a fost cel care a zis așa ceva?*; *Cine ar răbda toate jignirile tale?* > *Cine e acela (care) să răbde toate jignirile tale?*; *De ce țiți așa?* > *Ce ai de țiți așa?*. Interogativele alternative nu pot fi scindate. Amplificarea structurilor sintactice prin scindare produce efecte discursive: emfază, focalizare.

Izolarea constă în întreruperea unei structuri sintactice și reluarea ei după pauză / punct. Este rezultatul unor procese psihice reflectate în discurs: ezitare, autocorectare, completare etc. Enunțul izolat este focalizat. Pot fi izolate ca enunțuri interogative distincte părțile componente ale interogativelor alternative (*Te duci la el sau îi dai telefon?* > *Te duci la el? Sau îi dai telefon?*; *Vrei mere sau pere?* > *Vrei mere? Sau pere?*). Pot fi izolate ca enunț interogativ + enunț declarativ eliptic frazele interogative totale sau parțiale prin disocierea principalei de subordonată (*L-ai întrebat dacă trebuie să vii mâine?* > *L-ai întrebat? Dacă trebuie să vii mâine.*; *Ai văzut că n-a venit nimeni?* > *Ai văzut? Că n-a venit nimeni.*; *Cine era acolo când ai sosit tu?* > *Cine era acolo? Când ai sosit tu.*), propozițiile interogative totale sau parțiale prin izolarea predicăției sintactice de un constituent subordonat / mai mulți constituenți subordonați (*A venit Ion?* > *A venit?*

Ion.; *Ce a scris pe plic?* > *Ce a scris? Pe plic.*; *Despre ce a vorbit directorul la sedință?* > *Despre ce a vorbit? Directorul la sedință.*).

Modalizarea, marcarea în planul enunțului a atitudinii vorbitorului, se poate realiza în enunțurile interogative prin mai multe procedee: (a) prin adverbe specifice indicând incertitudinea (*oare*, general; (*nu*) *cumva*, doar în interogativele totale: *Oare a venit?*, *Oare cine a venit?*, *Oare vine pleacă?*, *Nu cumva a venit?*); (b) prin verbe de modalitate devenite regente ale enunțului interogativ (*Cine crezi că a venit?*, *Poți să vii?*, *Vrei să mănânci mere sau pere?*; în interogativele parțiale modalizarea prin intermediul unui verb antrenează împletirea subordonatei cu regenta – vezi *supra*) sau incidente în raport cu enunțul interogativ (*Cine a venit, crezi?*); (c) moduri verbale – subjonctivul, prezumtivul, condiționalul (*Ai mânca o prăjitură?*, *Cine ar mânca o prăjitură?*, *Ai mânca mere sau pere?*, *Să mănânc prăjitura asta cu multe calorii?*, *Cine să vină?*, *Să plec sau să rămân?*, *Să fi mâncat copilul prăjitura?*, *Cine să fi fost la ușă?*, *Să-și fi amintit sau nu de mine?*); (d) intonație (*Plec?* – în funcție de context și de mărcile intonaționale poate fi interpretat ca: „Trebuie să pleci?” / „Poți să pleci?” / „Vrei să pleci?” etc. (vezi **Modalizarea**).

Negația afectează semnificația structurilor interogative în diverse moduri. În interogativele parțiale ea are funcția de a nega predicția și orientează selecția referenților: „specificăți valorile pentru care propoziția negativă este adevărată”: – *Cine a venit?* / – *Ion și Maria.*, – *Cine nu a venit?* / – *Ana*.

În interogativele totale, forma preferată este cea afirmativă, fără a anticipa un răspuns afirmativ sau negativ; forma negativă se folosește atunci când vorbitorul anticipează un răspuns negativ: – *A venit?* / – *Da. / Nu.*; – *N-a venit?* / – *Nu. / Ba da*.

Ba este în română un conector pragmatic specializat: apare într-un răspuns pozitiv la o întrebare cu structură interogativ-negativă. Conectorul *ba* marchează răsturnarea expectațiilor locutorului de a primi de la alocutor un răspuns negativ.

În interogativele alternative, ordinea constituenților este, de obicei, fixă: afirmativ – negativ (*Vine sau nu vine?*), deși inversiunea nu este imposibilă (*Nu vine sau vine?*), completată de o schimbare a conturului intonațional compus în două contururi intonaționale ascendente comune cu ale interogativelor totale (*Nu vine↑Sau vine↑*).

În interogativele retorice, caracterizate prin polaritate inversată, negația din interogativă semnalează o lecțiune afirmativă în declarativa corespunzătoare (vezi *infra*: – *Cine nu vrea să fie bogat?* „Oricine vrea să fie bogat.”).

Uneori, negația este asimilată strategiilor discursive de atenuare a potențialului agresiv al întrebării: *Nu l-ați văzut pe Ionuț?*, *Nu știți cât e ceasul?* (vezi **Negația**).

Contururi intonaționale afective. Conturul intonațional de bază al enunțurilor interogative poate fi modificat pentru a exprima valori contextuale suplimentare: indignare, uimire, surpriză, nemulțumire etc. Enunțurile rezultate din modificarea conturului intonațional poartă numele de enunțuri interogative afective (vezi **Organizarea prozodică a enunțului**). Grafic, aceste valori contextuale suplimentare, afective, se pot marca prin mai multe semne de întrebare, prin semnul exclamării, așezat după semnul întrebării, prin semnul întrebării urmat de puncte de suspensie (*N-ai terminat încă??*, *N-ai terminat încă?!*, *N-ai terminat încă?...*). Uneori interogativele afective sunt însoțite de interjecții provenite din pronume / adverbe interogative, care marchează suplimentar orientarea locutorului

spre alocutor (vezi I, Pronumele și adjectivul pronominal interogativ, Adverbul, 4.2.4): – *Ce, n-a venit nimeni?*, *Cum, ai picat la examen?*

5.3. Funcțiile enunțurilor interogative

În mod prototipic, enunțurile interogative funcționează în comunicare ca acte de vorbire de tipul „întrebare”: vorbitorul solicită interlocutorului un răspuns. Există însă și situații în care enunțurile interogative sunt folosite de vorbitori pentru a performa alte acte de vorbire, nonîntrebări: acte de vorbire asertive, directive, comisive, expresive, declarative.

5.3.1. Enunțuri interogative folosite ca acte de vorbire de tipul „întrebare”

Vorbitorii pun întrebări – deci solicită informații – fie pentru a-și umple un gol cognitiv (de diferite tipuri), fie doar pentru a auzi un răspuns formulat de interlocutorul însuși. Întrebările sunt acte de vorbire orientate spre alocutor; locutorul se subordonează informațional alocutorului.

Întrebările nu au valoare de adevăr (adevărat sau fals); valoarea de adevăr urmează a fi specificată de alocutor prin răspuns. De aceea, întrebările formează împreună cu răspunsul o pereche de adiacență (vezi **Dialogul**). Perechea întrebare – răspuns constituie scheletul oricărei interacțiuni verbale: – *Cine a câștigat meciul de Cupa Davis?* / – *Elveția*.

Întrebările sunt structuri constrânse pragmatic, în sensul că formularea unei întrebări este dependentă de respectarea unor precondiții pragmatice:

(a) vorbitorul (crede că / pretinde că) nu cunoaște o stare de fapte din lumea reală și dorește să o afle de la interlocutor;

(b) interlocutorul este în măsură să dea un răspuns la întrebarea vorbitorului;

(c) propoziția din întrebările parțiale este adevărată (*Unde pleci mâine?* – „Tu pleci mâine undeva”.);

(d) există un ansamblu nonvid de referenți pentru fiecare entitate lingvistică folosită în întrebare.

Nerespectarea acestor precondiții atrage răspunsuri a căror funcție este tocmai negarea / corectarea presupunțiilor false:

– *Ai mâncat prăjiturile din frigider?*

– *Tu le-ai mâncat, de ce mă întrebi pe mine? / De unde era să știu că sunt prăjituri în frigider? / Ce te face să crezi că erau prăjituri în frigider? / Din bufet, nu din frigider.;*

– *Ce citește Căălin?*

– *Nu citește, acum se joacă. / Tu nu vezi? / De unde vrei să știu eu ce citește el? / Nu știu.;*

– *Care este capitala Dunării?*

– *Dunărea nu este o țară, este un fluviu.*

Tipul sintactic al enunțului și cuvântul interogativ folosit orientează interlocutorul spre un răspuns punctual sau spre un răspuns amplu, dezvoltat; vom distinge deci între întrebări închise și întrebări deschise: *Unde ai pus cartea?*, *Vii?*, *Joci cu albele sau cu negrele?* (întrebări închise); *Ce părere ai despre campionatul de fotbal?*, *De ce n-ai fost la meci?*, *Cum veți acționa în continuare?* (întrebări deschise).

În conversația cotidiană vorbitorii pun întrebări pentru a-și satisface necesități cognitive personale, pentru a construi un univers de discurs comun cu interlocutorii, pentru a socializa, pentru a rupe tăcerea etc.

În discuțiile instituționalizate, întrebările sunt parte constitutivă a structurii unor tipuri de interacțiuni verbale (discursul didactic, în instanță, interogatoriul la poliție, consultul medical, interviul de angajare etc.), cu particularități specifice de funcționare de la un tip de interacțiune la altul. Sunt constrânse tematic, sunt formulate de pe poziția unor roluri pre-allocate, limitează posibilitățile de răspuns, sunt parte constitutivă a unor sisteme de evaluare exterioare schimbului comunicativ.

5.3.2. Enunțuri interogative folosite ca acte de vorbire de tipul „nonîntrebare”

În afară de funcția prototipică de întrebare, enunțurile interogative pot avea și alte funcții pragmatice: *Cine nu știe atâta lucru?* (întrebare retorică; prin structura interogativă nu se solicită o informație, ci se face o aserțiune: „Oricine știe atâta lucru.”); *Povestește-mi tot ce ai văzut și ai auzit acolo!* (structură imperativă folosită pentru solicitarea unor informații: „Ce ai văzut și ce ai auzit acolo?”).

Structurile interogative de acest tip deviază de la funcția prototipică „întrebare”, dar păstrează de la actul de vorbire prototipic de la care au deviat componenta „orientare a locutorului spre interlocutor”, participând la un amalgam pragmatic.

5.3.2.1. Enunțuri interogative folosite ca acte de vorbire asertive

Există enunțuri interogative, cu diferite grade de gramaticalizare, care, contextual, pot fi folosite pentru a face diverse tipuri de aserțiuni.

Interogativele retorice sunt structuri sintactice interogative – totale sau parțiale –, folosite de vorbitor cu scopul de a face o aserțiune:

I-am rugat să nu lipsească de la ședință. Crezi că au venit? („Nu au venit.”)

Cine nu știe atâta lucru? („Toată lumea știe un lucru atât de simplu.”)

Când nu te-am ajutat eu pe tine? („Întotdeauna te-am ajutat.”)

Ce nu ți-am dat când mi-ai cerut? („Ți-am dat tot ce mi-ai cerut.”)

Din punct de vedere semantic interogativele retorice au polaritate inversată (interogativa negativă corespunde unei aserțiuni pozitive și invers), iar cuvintele interogative capătă lecțiuni de cuantificatori universali (*cine* – *nimeni* / *toți*; *ce* – *nimic* / *tot*; *cât* – *nimic* / *tot*; *unde* – *nicăieri* / *peste tot*; *când* – *niciodată* / *întotdeauna*; *cum* – *nicicum* / *oricum*). Vorbitorul cunoaște răspunsul, iar enunțul interogativ este un artificiu de construcție a discursului. Uneori, vorbitorul răspunde singur la întrebarea retorică (*Ai venit când te-am convocat? Nu. Atunci ce pretenții mai ai?*). Dacă prin aserțiuni vorbitorul își exprimă punctul de vedere, prin întrebările retorice corespondente vorbitorul îl implică pe interlocutor în dialog. Întrebările retorice sunt marcate afectiv și au efect persuasiv asupra interlocutorului.

Interogativele ofertă / sugestie sunt structuri interogative folosite pentru a face indirect o ofertă, o sugestie. Au structura sintactică și intonațională a interogativelor totale; este specifică folosirea modului conjunctiv într-o principală: *Să te ajut?, Să răspund eu?, Să nu-i dăm un telefon să-l întrebăm?*

Verbul poate fi folosit la forma pozitivă sau la cea negativă; folosirea negației este o strategie de atenuare a potențialului agresiv al interogației. Structura interogativă semnalizează o relativă reținere a vorbitorului în a face oferta, o prezintă ca posibilitate, nu o impune; îi lasă interlocutorului posibilitatea de a o refuza.

Interogativele reproș sunt structuri interogative folosite pentru a face indirect un reproș. Au structura sintactică a interogativelor totale formate dintr-o principală regentă și o subordonată. Principala conține un verb la trecut (perfect compus, eventual perfect simplu, mai mult ca perfect) care evocă o istorie conversațională a interlocutorilor și care își subordonează sintactic propoziția care exprimă conținutul reproșului; deseori verbul din principală este un verb *dicendi* (*a spune, a zice, a ruga*), dar nu obligatoriu. Contrastul între un acord anterior între vorbitori și încălcarea lui de către alocutor este semnalizat de obicei prin forma negativă a acestui verb, deși nici forma pozitivă nu este exclusă:

- *Mamițo, nu ți-am zis că nu se zice marinel?*
- *Da cum?*
- *Marinal...* (I. L. Caragiale, *D-l Goe*)
- *Ți-am spus să nu te joci cu ei?*
- *Nu trebuia să fii aici la ora 7 fix? De ce n-ai venit?*

Se aseamănă cu interogativele retorice prin polaritatea inversată a conținutului propozițional: *N-am hotărât că stăm acasă?* („Îți reproșez că nu ai stat acasă.”); *Ți-am spus să mă aștepti?* („Îți reproșez că nu m-ai așteptat.”); *Nu trebuia să vii la 7?* („Îți reproșez că nu ai venit la 7.”). Se deosebesc de interogativele retorice prin faptul că enunțul asertiv subiacent nu funcționează contextual ca o descriere a unei stări de fapt din lumea reală, ci ca un reproș pe care vorbitorul îl face în legătură cu o stare de fapt din lumea reală. Accentul focal cade pe principală regentă.

Interogativele de respingere / rejective sunt structuri interogative care exprimă dezacordul vorbitorului față de o aserțiune anterioară a interlocutorului. Neagă valoarea de adevăr a enunțului rostit de interlocutor. Se construiesc cu adverbele interogative *unde, cum* / pronumele interogative *care, ce* desemantizate, având o structură sintactică repetitivă în raport cu enunțul care le-a declanșat:

- *Ieri am fost la curs.*
- *Unde-ai fost tu la curs ieri? / Ce curs?* („Nu e adevărat că ai fost ieri la curs.”);
- *Am fost numai eu la curs.*
- *Cum ai fost numai tu? / Care numai tu?* („Nu e adevărat că ai fost numai tu la curs.”).

Interogativele de amenințare sunt structuri sintactice interogative care exprimă o amenințare pe care vorbitorul o face la adresa interlocutorului. Au structura sintactică a interogativelor totale, polaritate inversată (ca și interogativele retorice) și structură lexicală fixă: *Mai vezi tu vreodată bani împrumut de la mine?!* („Nu mai vezi niciodată bani împrumut de la mine.”); *Mai pupi tu invitație la film?!* („Nu mai pupi tu invitație la film de la mine...”); *Îți mai dau eu vreodată ceva?!* („Nu-ți mai dau niciodată nimic!”).

5.3.2.2. Enunțuri interogative folosite ca acte de vorbire directive

Există enunțuri interogative care contextual pot fi folosite pentru a-i solicita interlocutorului / a-l ruga / a-i ordona să facă un anumit lucru.

Întrebările ecou sunt un tip particular de structuri interogative – totale, parțiale – folosite de locutor pentru a adresa interlocutorului rugămintea / solicitarea de a repeta enunțul / o parte din enunțul anterior. Prin structura interogativă vorbitorul îi semnalează interlocutorului o problemă, reală sau pretinsă, survenită pe canalul de comunicare:

- *Am cumpărat unt de arahide.*
- *Ce ai cumpărat?*

– *Am pus cartea în bibliotecă.*

– *Zici că ai pus cartea în bibliotecă? Scuză-mă, nu eram atentă.*

Întrebările ecou au structura sintactică a interogativelor totale sau parțiale, dar se deosebesc de acestea prin intonație: întrebările ecou cu structură de interogative totale au un contur intonațional ascendent, în care accentul focal cade pe cuvântul asupra căruia se centrează întrebarea ecou; cele cu structură de interogative parțiale au contur intonațional ascendent, fără a avea accent semantic pe cuvântul interogativ. Au fie structură repetitivă în raport cu enunțul care le-a declanșat (repetă parțial / total structura acestuia; vezi și *supra*) fie structură eliptică: – *Am pus cartea în bibliotecă. / – În bibliotecă?*; – *Am cumpărat unt de arahide. / – Ce?*; – *Am pus cartea în bibliotecă. / – Îm?*

Reluarea totală / parțială printr-o interogativă a enunțului interlocutorului poate fi și o strategie comunicativă a vorbitorului de a focaliza răspunsul pe care urmează să-l dea sau de a câștiga timp înainte de a răspunde: – *Ce faci după absolvire?* / – *Ce fac după absolvire? O să-mi caut un loc de muncă...*

Întrebările de confirmare sunt o clasă particulară de enunțuri interogative totale / alternative; au în comun cu acestea tiparul intonațional ascendent, dar se deosebesc prin structura lexicală fixă și prin scopul cu care sunt folosite: formulând întrebarea locutorul solicită alocutorului o confirmare / infirmare a unei aserțiuni anterioare. Sunt mărci gramaticalizate ale orientării spre interlocutor: – *Vii mâine, nu-i așa?*, – *Ai greșit, așa-i?*, – *Ești de acord cu mine, da sau nu?*

Au structură sintactică și lexicală fixă (*nu-i așa, așa-i / așa e*), cunoscând câteva variante: *nu?*, *da?*, *adevărat?*, *zic bine?*, *este?* / *da sau nu?*, *este sau nu este?* etc. Structurile interogative totale pot fi folosite și legate sintactic, ca regente ale unor subiective conjuncționale (*Așa-i că vine mâine? / Nu-i așa că vine mâine?*). Când alege forma afirmativă, vorbitorul anticipă o confirmare din partea interlocutorului; când alege forma negativă, vorbitorul anticipă o posibilă infirmare a ipotezei sale de către interlocutor. Aceste reguli ale uzului nu sunt însă rigide, deci cele două tipare (afirmativ / negativ) funcționează în vorbire în variație liberă. Frecvent, negația funcționează și în această situație ca modalitate de atenuare a potențialului agresiv al structurii interogative.

Directivele indirecte sunt structuri interogative totale sau alternative folosite de locutor pentru a formula directive / ordine / rugăminți.

În structura interogativelor totale cu funcție directivă apar verbele modale *a vrea*, *a putea* sau grupul adverbial *tot mai* în interogativele afective cu polaritate inversată: *Vrei să deschizi fereastra, te rog?* („Deschide fereastra!”), *Poți să-mi dai sarea, te rog?* („Dă-mi sarea!”), *Tot mai vorbești?!* („Nu mai vorbi!”).

Interogativele alternative cu funcție directivă au structură simetrică și contur intonațional modificat: *Mănânci sau nu?* („Mănâncă odată!”), *Intri sau ieși?* („Intră odată!”).

Performând actul de vorbire indirect prin intermediul unei structuri interogative, uneori însoțite de mărci ale politetii (*te rog*, *fii bun*, *dacă nu te superi* etc.), alteori atenuate și prin optativ (*Ai vrea să...; Ai putea să...*) sau prin impersonalizare (*Ar fi posibil să..., S-ar putea să...*), vorbitorul evită formularea unei rugăminți / a unui ordin în mod direct, lăsându-i interlocutorului posibilitatea de refuz.

5.3.2.3. Enunțuri interogative folosite ca acte de vorbire promisiive / comisive

Sunt enunțuri interogative totale, cu structură lexicală fixă și polaritate inversată folosite de locutor pentru a-i face interlocutorului o promisiune: *N-o să te ajut eu*

tocmai pe tine? („Îți promit că o să te ajut”), *Cum o să te părăsesc tocmai acum?* („Îți promit că nu o să te părăsesc”), *Cum să nu te ajut?* („Îți promit că o să te ajut”).

5.3.2.4. Enunțuri interrogative folosite ca acte de vorbire expresive

Sunt structuri interrogative totale, parțiale, alternative pe care locutorul le folosește pentru a-și exprima sentimente, stări psihologice provocate de alocutor sau de o stare de fapte din lumea reală:

- *Mam'mare! de ce nu mai vine? Eu vreau să vie!* (nerăbdarea)
- *Vine, vine acum, pușorul mamei.* (I.L. Caragiale, *D-l Goe*);
- *Ce naiba are aparatul ăsta de nu mai merge?* (nemulțumirea, enervarea);
- *Ce i-o fi venit tocmai acum?* (mirarea);
- *Ce te uiți așa la mine? Pune mâna și scrie!* (indignarea);
- *Hai odată, intri sau ieși?* (nerăbdarea, enervarea);
- *Am făcut și eu puțină gimnastică.*
- *Gimnastică?! (mirarea, uimirea)*
- *Da!...Ce te miri? ...* (C. Chiriță, *Cireșarii*).

5.3.2.5. Enunțuri interrogative folosite ca acte de vorbire declarative

Sunt structuri interrogative ritualizate, parte componentă a unor ceremonii în cadrul cărora se instituie prin discurs o stare de fapte în lumea reală: – *De bunăvoie și nesilit de nimeni ieși în căsătorie pe...? / – Da.*; – *Te lepezi de Satana? / – Mă lepăd.*

5.3.2.6. Enunțuri interrogative cu funcție fatică

Sunt structuri lexico-sintactice fixe folosite de vorbitor pentru a verifica eficiența contactului cu interlocutorul (*Știi?*, *Înțelegi?*, *Vezi?*, *Da?*).

5.3.2.7. Enunțuri interrogative convenționalizate

Unele structuri interrogative funcționează ca acte de vorbire convenționalizate prin uz; ele nu mai sunt decodate pe baza sensului lor lexical și nici interpretate contextual, ci au semnificații fixe: *Ce mai faci?* (formulă de salut, desemantizată); *Coborâți la prima?* (pentru a cere permisiunea de a trece spre ușa de coborâre din autobuz); *Alo?* (formulă prin care se răspunde la telefon); *Ți-am spus eu?* (formulă prin care vorbitorul accentuează faptul că a avut dreptate); *Ai văzut (de ce e în stare)?*.

5.4. Acte de vorbire „întrebare” cu sintaxă neinterrogativă

Vorbitorii pot cere informații interlocutorilor (deci pot performa acte de vorbire de tipul „întrebare”) recurgând la alte structuri sintactice decât cele interrogative: structuri declarative, structuri imperative, structuri exclamative.

Întrebările cu structură sintactică interrogativă au funcție de „inițiere” a perechii de adiacență întrebare-răspuns, funcționând ca semnal pe care vorbitorul îl dă interlocutorului pentru a-l determina să răspundă. Spre deosebire de acestea, întrebările cu structură sintactică non-interrogativă au funcție de „inițiere” a perechii de adiacență întrebare-răspuns doar retroactiv, adică doar dacă interlocutorul interpretează adecvat structura declarativă ca o întrebare și furnizează un răspuns (altfel spus, doar în momentul formulării răspunsului, structura declarativă capătă statut de întrebare).

5.4.1. Structurile declarative

Structurile declarative pot fi folosite cu scopul de a formula întrebări în mai multe situații: (a) când sunt incomplete, vorbitorul semnalându-i interlocutorului prin intonație că așteaptă completarea informației (– *Ți-ai cumpărat o bluză nouă...[când?, de unde? Cât a costat?]*; – *Ți-ai cumpărat bluza de la.../ – Unirea*

Shopping Center.); (b) când declanșează contextual implicaturi conversaționale prin care este formulată indirect o întrebare (De comun acord, X și Y au stabilit ca atunci când vine Ion, X să îl anunțe pe Y pentru a-i da indicații ce are de făcut în continuare; X: – *A venit Ion.*; pe baza contextului comun, aserțiunea va fi interpretată de Y ca o întrebare: *Ce am de făcut în continuare?*); (c) vorbitorul verbalizează una dintre presuposițiile întrebărilor: folosește într-un enunț declarativ un verb care prin semantica lui exprimă absența unor informații, iar vorbitorul implică, în context, dorința de a-și completa acest gol informațional (*Nu știu adevărul... Care este adevărul?*).

Întrebările cu structură declarativă sunt în cel mai înalt grad indirecte; vorbitorul îi lasă interlocutorului libertatea de a refuza un răspuns, de a-l amâna, de a nu da răspunsul etc.

O categorie particulară de întrebări cu structură declarativă sunt întrebările cu verb performativ. Verbul performativ este verbul care numește actul de vorbire performat (în cazul de față, *te întreb* sau echivalente semantice, *vreau să știu*), folosit la persoana I, indicativ, prezent (trecut sau viitor echivalent cu prezentul), activ. Structurile funcționează ca acte de vorbire de tip „întrebare”, deși, din punct de vedere sintactic, întrebarea propriu-zisă este subordonată unui verb de declarație (asemănător întrebărilor din vorbirea indirectă). Folosirea performativului se încadrează în strategiile discursive ale vorbitorului: atenuarea / accentuarea întrebării, anunțarea întrebării; potențialul agresiv al întrebării poate fi atenuat prin folosirea verbului performativ la condițional: *Te întreb ce ai făcut ieri.*, *Vreau să știu ce ai făcut ieri.*, *Aș vrea să-mi spui ce ai făcut ieri.*

5.4.2. Structurile imperative

Structurile imperative pot fi folosite cu scopul de a formula o întrebare în următoarele situații: (a) locutorul verbalizează o presuposiție a întrebării printr-un verb de informare la modul imperativ, care își subordonează un complement sau o propoziție completivă (*Spune-mi adevărul!* – „Care este adevărul?”; *Zi ce s-a-ntâmplat!* – „Ce s-a întâmplat?”; *Să nu-mi spui că a venit deja!* – „A venit deja?”); (b) în structuri imperative care își subordonează o condițională, funcționând în context ca solicitări de informație limitate la anumite circumstanțe (*Să-mi spui dacă nu-ți place!* – „Îți place?”; *Zi dacă ți-e frig!* – „Ți-e frig?”; *Vorbește dacă nu-ți convine!* – „Îți convine?”).

Folosind structuri imperative cu scopul de a formula o întrebare, vorbitorul își asumă o poziție discursivă superioară interlocutorului, exercitând o presiune asupra răspunsului.

5.4.3. Structurile exclamative

Structurile exclamative pot funcționa ca întrebări în sens larg, ca solicitare a unei reacții verbale din partea interlocutorului: – *Am pus-o în apă.* / – *În apă!* / – *Tu ai spus s-o pun acolo.*; – *Nu-i frumoasă!* / – *Da, e foarte frumoasă.*

ORGANIZAREA STRUCTURAL-IERARHICĂ

FUNCTII SINTACTICE

STRUCTURI SINTACTICE

GRUPURI SINTACTICE

GRUPUL VERBAL

1. PRELIMINARII ȘI ASPECTE DEFINITORII

1.1. Grupul verbal (GV) reprezintă o parte componentă a enunțului, organizată în jurul unui centru verbal (la mod personal sau la o formă verbală nepersonală: infinitiv, gerunziu, participiu și supin) și alcătuită din verbul-centru și toți constituenții legați sintactic de acesta, adică acei termeni care satisfac o valență (o posibilitate combinatorie) a verbului-centru.

1.2. În lucrările de specialitate circulă interpretări diferite privind componența grupului verbal.

O primă diferență de interpretare privește includerea sau, dimpotrivă, neinclusiunea adjunctilor (adică a determinanților sintactic facultativi) în componența grupului. Există puncte de vedere care concep grupul verbal ca incluzând numai verbul-centru și actanții / complementele sale. În această interpretare, GV acoperă numai grupul legat de verbul-centru prin reguli de regim (de subcategorizare) ale verbului, deci grupul a cărui *coeziune* se realizează sintactic, prin restricțiile de formă (de caz, de prepoziție) ale centrului, semantic, prin restricțiile de rol tematic impuse actanților, iar, lexical, prin restricții selecționale.

Există însă și puncte de vedere care largesc componența GV, incluzând și Grupul Circumstanțial (Circ), reprezentat de subordonații facultativi. Aceștia intră în relație sintactică și semantică cu centrul verbal, dar nu sunt ceruți de semantica și sintaxa matricială a acestuia, fiind, din punct de vedere sintactic, omisibili. Distincția s-ar putea schematiza ca: [[Verb + Complemente] + Circ] și primește realizări ca: [[*Îmi trimite cartea*] numai dimineață.], [[*Mă învață lecția*] cu toată atenția.], [[*Îmi pasă de Ion*] destul de mult.], unde, conform primei interpretări, grupul verbal este reprezentat numai de prima paranteză, iar, conform celei de a doua, întreaga organizare, inclusiv a doua paranteză, reprezintă un grup verbal.

A doua deosebire de interpretare privește statutul ierarhic al subiectului, cuprins sau, dimpotrivă, necuprins în componența grupului verbal. Potrivit tradiției noastre gramaticale, subiectul se așază la același nivel ierarhic cu verbul, fiind interpretat ca a doua „parte principală” din organizarea propoziției. Există alte puncte de vedere care consideră subiectul drept complement al verbului, uneori cu specificarea de a fi un *complement de tip special*, căruia verbul îi impune, ca și altor complemente, restricții de caz și de rol tematic, restricții în măsură să justifice atragerea subiectului sub dominanța GV. Între cele două soluții, se situează aceea a interpretării subiectului drept complement, dar un complement „extern”, cerut nu numai de verb, ci compozițional, de grupul [Verb + Complemente].

Oricare dintre soluții are avantaje și dezavantaje, existând argumente favorabile uneia sau alteia. În privința circumstanțialelor, în lucrarea de față, se preferă *inclusiunea circumstanțialelor legate de proces* (vezi *infra*, 5) *în componența grupului verbal*, adoptându-se soluția teoretică a celor două nivele ierarhice de organizare a grupului; vezi schema: [[V + Complemente] + Circumstanțiale]. Soluția includerii unor circumstanțiale se întemeiază pe relații semantico-sintactice dintre cele mai strânse între verb și aceste circumstanțiale (vezi *infra*, 5, ierarhia circumstanțialelor), ca și pe afinități între tipul semantic de verb și tipul de circumstanțial (vezi, de exemplu, apariția circumstanțialului final și a celui instrumental – în ipostaza prototipică de instrument alienabil – în contextul verbelor agentive (*Merge cu tramvaiul ca să ajungă mai repede.*), precum și diverse afinități între verb și modale (*Privește / Citește cu atenție.*, dar **Îl doare / *Prețul crește cu atenție.*; *Lucrează / Învăță greu / repede.*, dar **Locuiește / *Se comportă greu / repede.*; pentru compatibilitățile verb – circumstanțial modal, vezi **Circumstanțialul de mod, 1.1.1).**

În cheștiunea subiectului, se adoptă soluția *interpretării subiectului ca un complement de tip special*, dependent, sub multe aspecte, de verb, dar impunând el însuși restricții acestuia și având calitatea de „complement extern” (pentru argumente care privesc în mod special limba română, vezi **Subiectul, 1.1.3).**

1.3. În condițiile unui centru de grup realizat prin verb la mod personal, grupul verbal poate coincide cu un enunț constituit dintr-o unică propoziție. Această „suprapunere”, posibilă accidental (neprototipic) și la alte grupuri sintactice (grupul nominal: *Ce carte frumoasă!*, grupul adverbial: *Afară din casă!*, grupul prepozițional: *Pe cai!*), *apare în mod curent și prototipic la grupul verbal*, ca efect al trăsăturilor gramaticale și pragmatice ale centrului de grup verbal, care, față de alte clase lexico-gramaticale, se distinge prin capacitatea de a fi purtător al mărcilor de predicativitate; ex.: *Elevul citește lecția cu atenție.*, *Elevul îmi trimite cartea prin poștă.* (vezi **I, Verbul. Prezentare generală, 5; II, Enunțul, 1).** Pe baza acestei capacități de predicativitate a verbului la mod personal, se poate recurge la un operator verbal de tip copulativ pentru a converti un grup nominal, un grup adjectival, un grup prepozițional sau un grup adverbial într-un grup predicativ (vezi *infra*, 6: *profesorul nostru* → *este profesorul nostru*; *apt de muncă* → *devine apt de muncă*; *de la munte* → *este de la munte*; *asemenea celorlalți* → *este asemenea celorlalți*); vezi și **Predicatul, 1.1.3).**

Când apar consecutiv două sau trei grupuri verbale, fiecare organizat în jurul unui verb la mod personal, iar între grupuri se stabilește o relație de coordonare, grupurile verbale se constituie într-un enunț bi- sau multipropozițional; ex.: [*Elevul îmi trimite cartea prin poștă*] și [*mă anunță imediat de asta.*]. Toate valențele unui verb-centru se actualizează în limitele unui singur grup verbal, niciuna dintre valențe neinterferând cu valențe ale celui alt centru. Dincolo de limitele unui grup verbal nu pot apărea decât relații de tip anaforic (vezi, în exemplul dat, anafora profrază *asta*, ca realizare a unuia dintre complementele celui de al doilea grup, și anafora „zero” (Ø), corespunzătoare subiectului subînțeles din același grup).

Când subiectul sau unul dintre complementele prototipice ale grupului se realizează propozițional, grupul verbal-matrice încorporează, într-o poziție ierarhic inferioară, alt grup verbal, ca în construcții de tipul: [*Profesorul m-a învățat [să gândesc corect.]]*; [*El m-a întrebat [cui să trimită cartea.]]*. Rezultatul îl constituie un enunț pluripropozițional, cu una sau mai multe propoziții subordonate.

Dacă centrul grupului este o formă verbală nepersonală, grupul în ansamblu devine sintactic dependent, integrându-se, ca grup subordonat, în componența altui grup. Se include adesea în componența unui grup verbal, unde ocupă poziția de subiect, de complement sau de circumstanțial (ex.: [*Este greu [a-ți recunoaște greșeala.]*]; [*Recunoscându-ți greșeala,*] [*și se reduce o parte din pedeapsă.*]), dar se poate integra sintactic și în componența unui grup adjectival, a unui grup nominal și, mai rar, a unui grup adverbial sau grup prepozițional (vezi *infra*, 6.2). Lipsite de capacitate predicativă, ca efect al unei trăsături definitorii a formelor nepersonale de a fi incompatibile cu M(orfelele de)P(redicativitate), grupurile verbale organizate în jurul unor asemenea forme nu se pot constitui în enunțuri. Fac excepție grupurile infinitivale, care, cu totul izolat, în anumite situații de comunicare, se pot constitui în enunțuri imperative (*A nu se rupe florile!*); vezi I, *Forme verbale nepersonale*, 1; 2.3.6.

2. COMPONENTA ȘI RELAȚIILE DIN STRUCTURA GRUPULUI VERBAL

Grupul poate primi extinderi diferite, de la grupul monomembru, limitat la un singur component, cel al verbului „nud” (fără subordonați), la grupul plurimembru, cu dimensiuni diferite, după cum verbul-centru se asociază numai cu subiectul, numai cu complementul / complementele, cu subiectul și un complement sau două complemente, cu subiectul, complementul și adjuncții circumstanțiali.

În condițiile unui verb-centru cunoscut, extensiunea grupului nu depinde de alegerea liberă a locutorului, fiind determinată, în primul rând, de restricții sintactice și, numai în al doilea rând, de intențiile semantice și stilistic-discursive ale locutorului. În esență, extinderea grupului diferă:

(A) *după trăsăturile de subcategorizare (de regim) ale verbului-centru*, care, în funcție de particularitățile semantico-sintactice inerente, își atrage complementele, determinându-le ca număr și ca formă. Verbul cere de la un complement la maximum trei complemente (inclusiv subiectul), impunând fiecăruia restricții de caz, de prepoziție, iar, atunci când complementul se realizează propozițional, impunându-i, în anumite limite, și selecția unei conjuncții; vezi *infra*, exemplele grupate sub (a);

(B) *după forma de diateză din paradigma verbului-centru*, care, în funcție de utilizarea lui la formă activă, pasivă sau impersonală, poate reorganiza sintactic diferit selecția complementelor, disponibilitățile de construcție și extinderea grupului; vezi *infra*, exemplele de sub (b);

(C) *după forma din paradigma flexionară a verbului-centru*, care, trecând de la un mod personal la o formă verbală nepersonală (infinitiv, gerunziu, supin, participiu), antrenează modificări substanțiale privind extinderea și forma grupului. Formele nepersonale în ansamblu limitează, în raport cu modurile personale, posibilitățile de construcție ale centrului și, implicit, extinderea grupului, limitările fiind mai mari sau mai mici în funcție de natura formei nepersonale; vezi *infra*, exemplele de sub (c);

(D) *după actualizarea tuturor disponibilităților combinatorii ale verbului-centru sau numai a unora dintre ele*. Dintre determinări, *circumstanțialele* au cele

mai mari posibilități de omisiune, căci, prin natura lor, sunt determinări sintactice facultative. Prezența sau absența acestora este dictată de rațiuni semantico-pragmatice (de specificare a circumstanțelor desfășurării procesului), discursive (de ancorare situațională a procesului) și stilistice (de insistență asupra unei circumstanțe sau a alteia). Cât privește **complementele**, care, prin natura lor, sunt determinări obligatorii, cerute de semantica și sintaxa verbului-centru, acestea permit în mai mică măsură omisibilitatea. Dacă un complement este totuși suprimabil, omisibilitatea acestuia este dictată și ea de rațiuni sintactico-semantice matriciale, unele centre verbale acceptând omisiunea unui complement, deci folosirea „absolută”, iar altele nu; vezi *infra*, exemplele de sub (d);

(E) după utilizarea unui grup prototipic sau a unui grup reorganizat sintactic, reorganizare având drept efect amalgamarea a două grupuri și, implicit, modificarea trăsăturilor combinatorii ale primului centru; vezi *infra* (e).

(a) Verbe ca: *a burnița*, *a se întuneca*, *a ploua*; *a alerga*, *a înota*; *a deveni*, *a însemna*; *a depinde*, *a se gândi*; *a conveni*, *a plăcea*, *a dura*, *a ustura*; *a oferi*, *a trimite*; *a învăța* creează grupuri cu extensiuni diferite, după schema actanțială (schema de complemente) pe care o impune fiecare, limitările fiind determinate de trăsăturile de subcategorizare ale verbului-centru (vezi și I, Clase sintactice și sintactico-semantice de verbe, 2; 3):

a burnița, *a se întuneca*, *a ploua* → schemă actanțială „nudă”, cu zero complemente și fără subiect (*Burnițea.*, *Se întunecă.*, *Plouă.*);

a alerga, *a înota* → schemă cu un singur actant, cel de tip special reprezentat de subiect (*Ion aleargă.*, *Copilul înoată.*);

a deveni, *a însemna* → schemă cu doi actanți, ambii constituind complemente de tip special, unul fiind subiectul, iar celălalt numele predicativ (*Ion devine profesor.*, *Lectura înseamnă plăcere.*);

a depinde, *a se gândi* → schemă actanțială cu un subiect și un complement prepozițional (*Ion depinde de părinți.*, *El se gândește la copii.*);

a conveni, *a plăcea* → schemă actanțială cu două complemente, dintre care subiectul, un complement de tip special, și un al doilea complement indirect (*Îmi convine situația.*, *Îmi place muzica.*);

a dura, *a ustura* → schemă actanțială cu două complemente, cu subiect și un al doilea complement direct (*Mă dor dinții.*, *Mă ustură pielea.*);

a trimite, *a învăța* → schemă actanțială cu trei complemente, unul reprezentat de subiect, iar celelalte două reprezentate, în cazul lui *a trimite*, prin complementul direct și cel indirect (*Ion trimite salutări prietenilor.*), iar, în cazul lui *a învăța*, prin complementul direct și cel secundar (*Profesorul îl învață declinarea.*).

(b) Verbele *a alerga*, *a dormi*, după cum sunt folosite la diateza activă sau la cea impersonală, își reorganizează structura actanțială, determinând pierderea unei valențe, implicit a unui actant (vezi **Construcții pasive și construcții impersonale**, 2):

a alerga, *a dormi* → *Se aleargă mult.*, *Se doarme puțin.*, construcții impersonale devenite zero-actanțiale.

Verbele *a citi*, *a trimite*, după cum sunt folosite la diateza activă sau la cea pasivă (sau pasiv-reflexivă), își modifică organizarea grupului, perturbări de construcție care antrenează și posibilitatea omiterii unuia dintre actanți, cel devenit complement de agent (vezi **Construcții pasive și construcții impersonale**, 1):

a citi, a trimite → *Cartea este citită (de către...), Documentele sunt trimise instanțelor (de către...).*

(c) Verbele *a trimite, a acorda*, dacă sunt folosite la forme verbale nepersonale, își limitează, diferențiat de la o formă la alta, posibilitățile de extindere; vezi și **I, Forme verbale nepersonale, 1.**

Astfel, *a trimite*, utilizat la supin, (→ *Este dificil [de trimis tuturor ajutoare.]*) pierde posibilitatea realizării complementului indirect prin clitic pronominal, iar, în ce privește subiectul, construcția se ambiguizează, componentul cu formă de nominativ-acuzativ (*ajutoare*) putând primi ambele interpretări (vezi și **I, Forme verbale nepersonale, 4.3.1.4; II, Subiectul, 6.4.2.3**);

a acorda, utilizat la participiu (→ *Odată acordate ajutoarele*), *interesul general s-a diminuat.*), creează un grup verbal participial, care, pe lângă alte perturbări de construcție, rămâne, de preferință, cu obiectul indirect neexprimat, iar, dacă îl exprimă, nu-l poate realiza niciodată prin formă pronominală clitică (*Odată ajutoarele acordate sinistraților / acordate *le...*).

(d) Verbele *a citi, a plăcea* își modifică limitele grupului, după cum își asociază sau nu circumstanțe cantitative, locative, spațiale, a căror suprimare, posibilă ca organizare sintactică, este mai puțin permisă din rațiuni semantice și discursive; vezi construcțiile: *Citesc ziarul zilnic câte două ore în grădină., Îmi place mult gramatica.*, în care circumstanțialele sunt sintactic suprimabile.

Verbele *a învăța, a alcătui; a trimite, a aparține; a se supăra, a conta* prezintă în comun capacitatea de a primi complemente, dar se deosebesc după omisibilitatea sau neomisibilitatea unuia dintre ele; să se compare:

Ion învață [ceva] cu plăcere. vs **Ion alcătuieste cu plăcere.*, primul acceptând suprimarea complementului direct, iar al doilea, tot verb tranzitiv, neacceptând-o;

Guvernul trimite ajutoare [cuiva]. vs **Averea aparține.*, unde primul admite suprimarea complementului indirect, în timp ce al doilea nu acceptă același tip de omisiune;

Ion se supără [pe cineva]. vs **Ion contează.*, unde primul permite suprimarea complementului prepozițional (*se supără pe mine.*), în timp ce al doilea nu admite suprimarea complementului cu aceeași prepoziție (*contează pe mine.*).

(e) În condiții de reorganizare sintactică a grupurilor, componente exterioare grupului verbal se pot deplasa, atașându-se clitic verbului-centru. Efectul îl constituie amalgamarea a două grupuri sintactice și, implicit, suplimentarea posibilităților de combinare ale verbului.

Se pot amalgama grupurile GV + GN, ca în exemplele: *Ion își adoră părinții., Ion își așteaptă oaspeții.*, în care, prin intermediul cliticului de dativ, se transferă asupra verbului-centru o valoare posesivă, provenind dintr-un grup nominal exterior grupului verbal (vezi și **Complementul posesiv, 2.1; Construcții reflexive și construcții reciproce, 1.2.1.3**). Se pot amalgama și grupurile GV + GAdj / GN, ca în exemplele: *Cartea îi este folositoare lui Ion., Cartea îmi este cunoscută / dragă / familiară / necesară mie., Ion îmi este / îmi devine ginere / cumnat.*, în care, prin intermediul cliticului de dativ, se atașează verbului-centru un subordonat al adjectivului sau al substantivului, dacă acestea provin din poziția de nume predicativ (vezi **Numele predicativ, 2.1.1**).

Și într-un caz, și în celălalt, verbele-centru își largesc posibilitățile combinatorii, devenind apte de a se combina cu dativul (vezi exemplele anterioare) sau devenind apte de a-și atașa coocurent două dative, unul clitic pronominal, altul

substantival sau pronominal nonclitic, fără ca acestea să fie coordonate sau coreferențiale (vezi exemplul: *El și-a trimis salariul sinistralilor.*, *El și-a oferit serviciile acestora.*).

3. DETERMINĂRILE OBLIGATORII (COMPLEMENTELE)

Cerute de trăsăturile semantico-sintactice matriciale ale verbului-centru, **complementele** reprezintă complinirile *obligatorii* ale verbului, nu neapărat în sensul imposibilității de omisiune, ci în sensul celei mai intime și mai strânse relații semantico-sintactice cu verbul, ceea ce va apărea sub numele de **coeziune a grupului verbal** (vezi *infra*, 3.1). Prin urmare, *obligativitatea* nu exclude posibilitatea de omisiune a complementului, fie o omisiune acceptată curent de unele verbe, ca în cazul utilizărilor absolute: *Elevul citește, scrie și învață.* (vezi *supra*, 2.d), fie o omisiune accidentală, contextul făcând posibilă recuperarea oricărui tip de complement (într-un context dialogic, sunt curente răspunsuri de tipul: – *Mai vrei cafea?* – *Mai vreau Ø.*, unde verbul *a vrea* apare fără complementul exprimat, deși, în afara contextului, el cere prezența *obligatorie* a unui complement direct sau a unei completeive directe).

3.1. Relația verb – complemente. Realizări ale complementelor și mărci de actanță

Structurile [Verb + Complemente] asigură, în organizarea unui enunț, tiparul sintactic central, celelalte componente subordonându-se și integrându-se în această structură. Coeziunea acestei structuri este extrem de puternică și apare, în primul rând, ca efect al „atracției” și al constrângerilor exercitate de centrul verbal asupra complementelor și a subiectului și, numai în al doilea rând, ca efect al constrângerilor exercitate de complemente asupra centrului (mai ales de subiect) și de complemente unele asupra altora (vezi *infra*, 3.3). Coeziunea are o latură **semantică**, una **sintactico-referențială**, o latură **strict sintactică** și una **lexico-selecțională**.

3.1.1. Coeziunea semantică este efectul constrângerilor de rol tematic impuse de verb complementelor și subiectului, verbul, prin trăsăturile lui semantic matriciale, determinând tiparul de structurare semantică a propoziției. Scheme de tipul: (a) [Verb + Agent], (b) [Verb + Pacient], (c) [Verb + Agent + Pacient], (d) [Verb + Agent + Pacient + Țintă], (e) [Verb + Beneficiar + Temă], (f) [Verb + Experimentator + Temă], (g) [Verb + Experimentator + Locativ], (h) [Verb + Pacient + Locativ], (i) [Verb + Pacient + Țintă] etc. corespund unor clase numeroase și deschise de verbe și, implicit, unor organizări semantice diverse ale grupului verbal. Aceste scheme se păstrează indiferent că verbul apare la mod personal sau la o formă verbală nepersonală (nonfinită); vezi exemple pentru fiecare tipar:

(a) *Ion aleargă.* / ~ *înoată.* / ~ *merge.* / *Alergând Ion...* / *Înotând Ion...* / *Mergând Ion...*;

(b) *Măncarea se arde.*, *Cireșele se coc.*, *Producția crește / descrește.*, *Steagul flutură.*, *Mașina se oprește.* / *Arzându-se mâncarea...*, *Crescând producția...*;

(c) *Ion ară pământul.*, *Mama aranjează camera.*, *Ion cosește grâul.*, *Ion învață lecția.* / *Arând Ion pământul...*, *Aranjând mama camera...*, *Cosind Ion grâul...*, *Învățând Ion lecția...*;

(d) *Ion dă bani copiilor. / ~ oferă flori mamei. / ~ trimite ajutoare sinistraților. / Dând Ion bani copiilor,...;*

(e) *Ion beneficiază de ajutor., Cartea îi folosește studentului. / Beneficiind Ion de ajutor,...;*

(f) *Îmi convine situația., Îmi place gramatica., Mă uimește discuția. / Convenindu-mi situația,...Plăcându-mi gramatica,...;*

(g) *Mă doare capul., Mă mănâncă spatele., Mă ustură limba. / Durându-mă capul,...;*

(h) *Butoiul conține benzină., Bibliografia cuprinde / include numai lucrări românești., Pădurea mișună de găze., Fruntea șiroiește de sudoare. / Conținând butoiul benzină,...;*

(i) *Scrisoarea ajunge la destinație., Eu primesc o scrisoare., Îmi vine o scrisoare. / Ajungând scrisoarea la destinație,...*

Aceeași schemă semantică, răspunzătoare de coeziunea semantică a grupului, nu corespunde unei singure organizări sintactice, fiecare schemă semantică putând primi, în funcție de verbul-centru, realizări sintactice diferite (vezi, de exemplu, e, f, h, i).

3.1.2. Coeziunea sintactică este asigurată, în primul rând, prin restricțiile de formă (de caz și de prepoziție) impuse de centrul verbal și, numai în cazul subiectului, prin restricții formale bilaterale, subiectul inducând verbului, când condițiile gramaticale permit, restricții de acord. Restricțiile de formă impuse complementelor nu sunt altceva decât **mărci de actanță**, mărci având rolul, pe de o parte, de a lega complementele de verb, iar, pe de alta, de a diferenția complementele între ele.

Mărcile de actanță variază: (a) de la un verb la altul; (b) de la un complement la altul; (c) de la un tip de realizare a aceluiași complement la altul. Realizările prototipice pentru complemente sunt cele nominale, ale căror mărci de actanță specifice sunt cazul și prepoziția. Echivalentele funcțional-sintactice ale nominalelor actanțiale sunt formele verbale nepersonale și propozițiile conjuncționale / relative. Mărcile specializate pentru forme verbale nepersonale sunt prepozițiile, iar, pentru realizările propoziționale, conectorii conjuncționali și relativele. Pentru fiecare tip de realizare și pentru fiecare tip de marcă de actanță, se pot desprinde, în ansamblul limbii, câteva trăsături cu o semnificație specială, trăsături adesea determinate sistemic și intrând în intercondiționare cu alte particularități ale sistemului.

• Pentru **complementele realizate nominal**, este relevantă trăsătura pendulării între mărci de actanță cazuale și mărci prepoziționale, uneori selectate pentru același tip de complement, alteori, pentru complemente diferite.

Complementul indirect, de exemplu, poate fi marcat, în funcție de structura grupului nominal din poziția complementului sau de registrul stilistic în care se utilizează, cazual și prepozițional. Cele două realizări apar fie ca variante (*Aruncă mâncare păsărilor. / ~ la păsări.*), fie în distribuție complementară, una dintre realizări – cea prepozițională – fiind obligatorie pentru o anumită componentă a grupului nominal (*Trimite cartea la doi copii. / ~ la doi dintre ei. / ~ la asemenea copii. / ~ la dîtamaî profesorul.*); vezi **Complementul indirect, 1.1.**

Complementul direct utilizează, de asemenea, ambele tipuri de mărci, fie în distribuție complementară (*El vede filmul. / ~ pe Ion.*), fie ca variante, pentru același verb și același complement (*El (îl) întâlnește pe student. / ~ întâlnește*

studentul.). Distincția, extrem de nuanțată și dificil de cuprins integral în reguli, privește caracteristicile lexicale și semantice ale nominalului din poziția complementului direct (vezi următoarele situații: *Ei aranjează grădina.*, cu un complement direct nonanimat; *Ei (il) angajează pe Ion.*, cu un complement direct personal și puternic individualizat; *Ei angajează grădinar.*, cu un complement direct personal, dar neindividualizat, cu citire „categorizantă” (categorie, specie); *Ei (l-)au șters pe „i” din finalul cuvântului.*, cu un complement direct nonanimat, dar individualizat.; *Ea are pe vino-ncoace.*, cu un complement direct nonanimat și neindividualizat, unde vecinătatea lui *pe* asigură clasificarea ca substantiv a secvenței *vino-ncoace*); vezi și **Complementul direct, 2.1.2.**

Complementul prepozițional se marchează în exclusivitate prepozițional (*El se ceartă cu părinții. / ~ contează pe părinți. / ~ depinde de părinți. / ~ se gândește la părinți.*); vezi **Complementul prepozițional, 2.1.1.**

Pentru complementele realizate nominal, este relevantă, în ansamblul limbii române, ambiguitatea unor mărci prepoziționale, care, de la un verb la altul, de la un registru stilistic la altul sau în funcție de trăsăturile nominalului, pot introduce complemente diferite. Este cazul prepoziției *pe*, marcând, de la un verb la altul, când un complement direct (*Îl întâlnesc pe profesor.*, *Te-au ales pe tine.*), când unul prepozițional (*Se biziue pe tine.*, *Contează pe tine.*, *Se supără pe tine.*). Este, de asemenea, cazul prepoziției *la*, care introduce, de la un verb la altul, complemente diferite; poate introduce un complement indirect (*Trimit ajutoare la copii.*, *Arunc grăunțe la păsări.*, *Ofer informații la doi dintre ei.*) sau unul prepozițional (*Mă gândesc la copii.*, *Mă refer la copii.*, *Mă predispune la visare.*). Este și cazul prepoziției *de*, care, în funcție de regimul verbului și de forma lui de diateză, poate marca un complement prepozițional (*Abuzează de voi.*, *Se apără de voi.*, *Depinde de voi.*, *Se sperie de voi.*, *Se teme de voi.*) sau unul de agent (*Este ales de voi.*, *Este preferat de voi.*, *Este remarcat de voi.*, *Soluția s-a respins în unanimitate de toți participanții.*).

În esență, pentru complementele realizate prepozițional, este impresionantă eterogenitatea prepoziției, care poate funcționa, de la un verb la altul, de la o funcție sintactică la alta, fie ca restricție de formă a verbului-centru (este cazul complementului prepozițional), fie cerută de o anumită formă de diateză (este cazul complementului de agent), fie nelegată de restricțiile sintactice ale verbului, prepoziția marcând anumite funcții sintactice, în anumite condiții de realizare a acestora (este cazul complementelor direct și indirect).

• Pentru complementele realizate prin forme verbale nepersonale, este relevantă, pe de o parte, specializarea unor mărci prepoziționale pentru legarea acestor complemente de centru (vezi *a*, specializat pentru infinitiv, și *de*, pentru supin), iar, pe de alta, ambiguitatea mărcilor, care funcționează atât ca mărci morfologice specializate pentru formele verbale nepersonale, cât și ca mărci sintactice, de legare a acestor tipuri de complement; vezi construcții ca: *Se teme a mai insista.*; *Dorește, cu toată ființa lui, a reuși.*, în care marca *a* îndeplinește atât un rol morfologic, de morfem liber al infinitivului, cât și unul sintactic, de legare a diverselor complemente (prepozițional și direct) de centrul verbal.

Prepozițiile înseși se „încarcă” cu valori diferite, în funcție de regimul verbului-centru și de tipul de complement pe care îl introduc. Astfel, *de*, marcă pentru complementul realizat prin supin, funcționează diferit în construcții de tipul

(a): *Mă apuc de învățat., S-a lăsat de băut., Mă satur de citit., A scăpat de învățat.* sau de tipul (b): *Este important de văzut., Rămâne de văzut., Mântuie de spus pe de rost.* (I. Creangă, Amintiri), *Termină de învățat.* În (a), *de* este o marcă sintactică independentă de calitatea de supin a complementului, fiind selectată și de complemente realizate nominal; în (b), marca *de* este nelegată de regimul verbului (căci forma de supin apare în poziția de subiect sau de complement direct), funcționând ca marcă de actanță specializată pentru supin.

Spre deosebire de infinitiv și de supin, gerunziul, care destul de rar (vezi I, **Forme verbale nepersonale**, 5.3.4) apare în calitate de complement sau de subiect, se atașează direct verbului, fără marcă prepozițională (*Se simte [venind o adiere de vânt.], Simt [venind o adiere de vânt.].*). Numai în cazul special al poziției sintactice de complement predicativ al obiectului, gerunziul tinde să se utilizeze prepozițional, asimilând un tipar prepozițional al substantivului, cu prepoziția *ca* (*L-au denumit / L-au desemnat [ca fiind / ca reprezentând alesul nostru.].*). Spre deosebire de celelalte forme nepersonale, participiul nu poate apărea în poziția de complement.

• Pentru **complementele realizate propozițional**, este relevant numărul mare de conectori-tip (complementizatori) și de variante ale acestora. Ca realizări-tip, se disting conectorii conjuncționali *că, să, dacă*, primii selectați în funcție de regimul verbului, iar ultimul ales în condițiile transpunerii unei interogații totale (sau a unei interogații alternative) în vorbire indirectă (*El întreabă dacă..., El verifică dacă...;* vezi **Vorbirea directă și vorbirea indirectă**, 4). Primii doi conectori apar fie în distribuție complementară, selectați de clase diferite de verbe, fie ca variante, în construcție cu același verb, dar cu diferențe semantice pentru interpretarea modală a subordonatei (vezi și **Subiectul**, 2.2.3; **Construcții cu propoziții conjuncționale**, 2.2.1.3).

Astfel, sunt verbe care admit în poziția complementelor numai propoziții introduse prin *că*: *El afirmă că..., El consideră că..., El presimte că..., El presupune că...;* *Se cheamă că n-ai înțeles., Rezultă că ești incorect.,* iar altele care admit numai pe *să*: *El adoră să..., El dorește să..., El interzice să..., El preferă să...;* *Se cuvine să..., Merită să..., Rămâne să...* Sunt și verbe care admit, succesiv, fie pe *că*, fie pe *să*, cu urmări asupra valorii modale a subordonatei (*că* indică pentru multe verbe regente (nu însă pentru toate), aserțiune în subordonată, față de *să*, nonaserțiune, aserțiunea presupunând și „certitudinea” locutorului în raport cu starea de fapt din subordonată, iar nonaserțiunea, „incertitudinea / posibilitatea”: *Mă bucură că pot face asta. / ~ să pot face asta., Mă impresionează că te văd așa. / ~ să te văd așa.*).

În afara celor doi conectori-tip, româna și-a creat o variantă contextuală (sintactică), specializată pentru deplasarea preverbală a oricărui component al subordonatei (*El dorește ca [toți / astăzi / măcar o dată] să încercăm.*). În română, circulă și *ca să*, variantă liberă a lui *să* (*El dorește ca să plece mai repede.*), neacceptată de norma literară actuală, dar frecventă în uz. Grație celor două variante (*ca... să*, variantă disociată, și *ca să*, variantă nedisociată), se rezolvă parțial ambiguitatea lui *să*, care, dacă în cele mai multe apariții, funcționează simultan ca marcă morfologică a conjunctivului și ca marcă sintactică de legare a propozițiilor complete, aici se specializează numai ca marcă morfologică.

În română funcționează și numeroase alte variante, diferențiate stilistic și enunțativ: *de, cum că, precum că, cum de, că să* (vezi, de exemplu, Subiectul, 2.2.3.8).

3.1.3. Coeziunea sintactico-referențială este asigurată, în cazul unora dintre complementele, cel direct și cel indirect, și prin *dublare*.

Dublarea are ca rol sintactic important marcarea neechivocă a unui complement (vezi, de exemplu, rolul dublării ca singur mijloc de a distinge, în anumite contexte, complementul direct de subiect: *Țara o cântă poetul., Noutatea o constituie interpretarea.*; vezi rolul dublării ca singur mijloc de a distinge complementul indirect realizat cu *la* de cel prepozițional: *La toți le dăm aceleași șanse., La cinci dintre ei le trimitem alimente.*).

Suplimentar, dublarea se „încarcă” și cu alte funcții, indicând, în cazul complementului direct, individualizarea nominalului-complement; vezi: *Bucureștiul îl știe pe dinafară., Cartea a citit-o într-o noapte.* (complemente individualizate), dar *Străzi din București știe destul de puține., Cărți citește numai noaptea.* (complemente neindividualizate).

Dublarea are și rol coeziv, legând verbul de complement, căci, prin intermediul cliticelor atașate verbului, se transferă asupra verbului informații gramaticale ale celor două complemente. Cliticele cuprind informații de subcategorizare:

- un complement sau două complemente (*El mi-a dăruit-o., dar Mă doare.*);
- un complement direct sau unul indirect (*Îl doare. vs Îmi convine.*);
- coreferința actanților subiect și complement direct sau indirect (*Ion se apără. vs Ion își impune ceva.*);
- coreferința numai a unui dintre actanți cu subiectul (*Ion și-o dorește foarte mult. vs Ion mi se laudă.*).

3.1.4. Coeziunea lexico-selecțională, dirijată de centrul verbal prin restricțiile lexicale / selecționale impuse subiectului și complementelor, explică incompatibilități și compatibilități selecționale din interiorul grupului de tipul: *Elevul / Copilul / Profesorul citește lecția.*, dar **Peretele / *Fereastra / *Podul / *Ogorul citește lecția.* sau: *Copilul / Elevul / Profesorul citește *fereastra. / *calul. / *iarba. / *pantoful.*

3.2. Principiul „unicității” și inventarul de complemente

Structura de complemente se organizează în română, ca și în orice altă limbă, pe baza *principiului* general (universal) „*de unicitate*”, potrivit căruia un centru verbal nu poate atribui complementelor sale decât o singură dată același rol tematic și aceeași funcție sintactică. Aparentele excepții sunt reprezentate de pozițiile sintactice aflate în coordonare (subiecte multiple; complemente directe sau indirecte coordonate), precum și de pozițiile sintactice dublate (complement direct dublat; complement indirect dublat, subiect dublat), situații în care componentele coordonate / dublate primesc de la centrul verbal același rol tematic și aceeași funcție sintactică. În exemplul: *Elevul și profesorul au organizat împreună conferința.*, cele două nominale coordonate primesc de la verb același rol (Agent) și aceeași funcție (subiect); în exemplul: *Colegii l-au trimis pe Ion la conferință.*,

complementul nominal *pe Ion* și cel clitic pronominal *l-*, legate anaforic, primesc de la verb același rol (Pacient) și aceeași funcție sintactică (OD).

Efectul interpretativ al acestui principiu de organizare l-a constituit separarea unor funcții sintactice pe care tradiția gramaticală le discuta împreună (OI și OPrep: *Îmi pasă de studenți.*; OD și OSec: *Profesorul mă învață carte.*), dar și separarea complementului posesiv de un OI autentic (*Mi-am oferit salariul sinistraților.*) sau separarea OD de Complementul predicativ al obiectului (*L-au desemnat ambasador. L-au poreclit „grădinarul”.*). Analiza relațiilor sintagmatice și paradigmatică în care se angajează fiecare dintre aceste complemente a confirmat faptul că pozițiile coocurente, dacă nu sunt coordonate sau dublate, sunt, în esență, diferite; vezi **Complementul secundar**; **Complementul prepozițional**, **Complementul predicativ al obiectului**; **Complementul posesiv**.

3.2.1. Inventarul de complemente, atribuite de verb, câte unul singur, sau grupate câte două și trei complemente, după capacitatea combinatorie și de regim a verbului-centru, sunt: subiectul, complementul direct, complementul secundar, complementul indirect, complementul prepozițional, numele predicativ, complementul predicativ al obiectului, circumstanțialul (în ipostaza de component obligatoriu cerut matricial de unele verbe).

Subiectul, complement de tip special, se distinge prin restricții formale bilaterale (Verb → Subiect; Subiect → Verb) și prin calitatea de „complement extern”, impus, dacă verbul este biactanțial, „compozițional” de grupul Verb + OD / OI / OPrep; ex. *Ion aleargă.*, *Elevul citește un roman.*, *Îmi trebuie o carte.*, *Mă doare capul.*; vezi **Subiectul**, 1.1.4.

Complementul direct (OD), **complementul indirect (OI)**, **complementul prepozițional (OPrep)**, complemente propriu-zise, atribuite de centrul verbal, se disting de subiect și de alte complemente, prin relații binare și prin restricții formale unilaterale (Verb → Complement), iar, între ele, prin restricții de formă (de caz, de prepoziție) și prin trăsături sintactico-referențiale specifice (vezi, de exemplu, dublarea, trăsătură sintactico-referențială proprie complementelor direct și indirect, nu și celui prepozițional; ex.: *Cartea o citesc.*, *Cartea îi aparține profesorului.*, *El se gândește la viitor.*; vezi **Complementul direct**, 3.1.2, **Complementul indirect**, 3.3, **Complementul prepozițional**, 1.1).

Complementul secundar (OSec) este o specie de complement caracterizată relațional prin participarea la o relație ternară, relație în care complementul cere nu numai prezența verbului, ci și a complementului direct; ex. *Profesorul mă întreabă rezultatul.*; vezi **Complementul secundar**, 1.1.

Numele predicativ (NP), complement de tip special, se caracterizează, sintagmatic, printr-o relație obligatoriu ternară, implicând o dependență sintactică și față de subiect; semantic, se distinge printr-un tip special de semnificație (cu unele excepții, numele predicativ are o semnificație „predicativă”, și nu individual-referențială); ex. *El este profesor.*, *El devine înțelept.*; vezi **Numele predicativ**, 1.1; 1.2.

Date fiind cele două caracteristici: obligativitatea și caracterul semantic predicativ, NP apare și sub denumirea de **complement predicativ** și, dată

fiind raportarea obligatorie la subiect, se numește și *complement predicativ al subiectului*.

Complementul predicativ al obiectului (CPO), complement de tip special; se caracterizează, ca și numele predicativ, prin natura ternară a construcției, implicând atât relația cu verbul, cât și o relație de subordonare față de complementul direct (sau indirect). Semantic, se caracterizează, ca și numele predicativ, prin semnificația „predicativă” a complementului (o predicatie „de denotație” sau una „de categorizare”); ex. *L-au botezat Ion., Îi zic Ion.; L-au denumit / L-au desemnat profesor emerit.*; vezi **Complementul predicativ al obiectului, 1.1; 1.2.**

Deosebirea de numele predicativ este cuprinsă în cele două denumiri paralele: *complement predicativ al subiectului* (sintagmă terminologică sinonimă cu *numele predicativ*) vs *complement predicativ al obiectului*.

Circumstanțialul (Circ), în ipostaza lui obligatorie, de component implicat în matricea sintactică și semantică a verbului, apare pentru o clasă restrânsă de verbe, care cer obligatoriu fie un circumstanțial modal (*El se poartă corect.*), fie un circumstanțial locativ (*El locuiește în România.*), fie un circumstanțial al țintei / al punctului de ajungere (*El ajunge la București.*), fie un circumstanțial al sursei temporale sau locative (*Actul datează din primăvară., Vinul provine din Moldova.*), fie unul cantitativ (*Sacul cântărește mult.*); vezi I, **Clase sintactice și sintactico-semantice de verbe, 4.4.4; II, Circumstanțialul. Prezentare generală, 2.**

3.2.2. Funcțiile se disting după *specificul relațiilor* stabilite cu verbul, atât *prin relații sintagmatice* (relații unilaterale vs bilaterale; structuri binare vs ternare; restricții diferite de formă; relații speciale de dublare), cât și *prin relații paradigmatic* (clase diferite de substituție); în mai mică măsură, numai în cazul complementelor „predicative”, se disting și *după specificul semantic* al complementului (predicativ vs individual-referențial).

3.2.3. Deși grila de funcții sintactice atribuite de verb este determinată de matricea sintactică a verbului, ea este, în oarecare măsură, oscilantă, putându-se modifica de la o etapă de limbă la alta, precum și, în interiorul aceleiași etape, de la o construcție la alta. Fenomenul *variației sintactice libere* apare extrem de frecvent în limba română.

Unele funcții sunt mai stabile; altele mai instabile, mai ușor supuse fenomenului de variație sintactică, fiind evidentă, pe de o parte, o relație între semantica verbului și trăsăturile sintactice ale funcției, iar, pe de alta, o tendință de marcare mai puternică a funcțiilor cu mărci insuficiente. Astfel, cele mai stabile funcții sunt subiectul și complementul direct, dacă îndeplinesc rolul de Agent, respectiv de Pacient. Mai puțin stabile sunt complementul indirect și complementul secundar, fiecare din motive diferite: primul, dată fiind eterogenitatea lui ca roluri tematic (Trimite copiilor / școlilor ajutoare. / Trimite la copii / către școli ajutoare.; Mi-a ajuns știrea. / Știrea a ajuns până la mine.; Pregătesc copiilor dulciuri. / Pregătesc pentru copii dulciuri.; Se sustrage obligațiilor / de la obligații.); al doilea, din nevoia de a primi o marcă formală mai puternică (Mă sfătuiește ceva / la ceva., Mă întreabă ceva / despre ceva.). Sunt puternic instabile structurile verbale în care poziția de subiect și cea de complement direct sunt

ocupate de alte roluri decât cele prototipice (Agentul, respectiv, Pacientul), mai ales atunci când în aceste poziții apare unul dintre rolurile locative (*Mă doare gâtul / în gât., Mă apasă stomacul / la stomac.; Bibliografia include trei titluri. / În bibliografie se includ trei titluri.; Ion colindă satele / prin sate., Cuiul pătrunde materialul / în material.*).

În ansamblu, fenomenul variației de construcție a verbului este extrem de extins, manifestându-se și dincolo de aceste situații; vezi: *a vorbi rău pe cineva / a vorbi rău de cineva; a băga de seamă ceva / a băga de seamă la ceva; a-și aduce aminte pe cineva, ceva / a-și aduce aminte de cineva, de ceva; a spera ceva / a spera la ceva* etc.

3.2.4. În afara funcțiilor atribuite de verbul-centru ca disponibilitate matricială a acestuia, apar și altele, mai puțin numeroase, ca urmare a *reorganizărilor sintactice* (vezi *infra*, 4), fie reorganizări de tipar sintactic (vezi pasivizarea, care determină apariția complementului de agent), fie reorganizări decurgând din deplasări de componente și, implicit, din amalgamări de grupuri sintactice (GV + GN; GV + GAdj; GV₁ + GV₂), verbul lărgindu-și posibilitățile de construcție prin atragerea unor componente exterioare grupului verbal primar (vezi *infra*, 4, apariția complementului posesiv sau a predicativului suplimentar).

3.3. Relații între complemente. Structuri ternare

În structurile conținând complemente, legăturile sintactice și semantice apar nu numai între complemente și centru, ci și între complementele înseși, existând cazuri de obligativitate a coocurenței a două complemente, cazuri de coocurență facultativă și, dimpotrivă, cazuri de incompatibilitate. Există reguli generale de compatibilitate / incompatibilitate și reguli caracterizând anumite clase și subclase sintactice și sintactico-semantice de verbe.

Regulile generale privesc complementele cu statut relațional ternar. Este cazul obligativității dintre numele predicativ și subiect sau dintre complementul predicativ al obiectului și complementul direct / indirect, obligativitate cerută de trăsătura definitorie a acestor complemente, care, în structurile prototipice, cer prezența subiectului, respectiv a OD / OI, dar nu și invers. Coocurență obligatorie apare și între complementul secundar și complementul direct, cel secundar cerând prezența în aceeași structură a unui complement direct.

Regulile particulare privesc: (a) compatibilitatea OD – OI, dar și situații de excludere reciprocă. Deși complementul direct și cel indirect sunt, pentru multe verbe, coocurente (*I-am oferit mamei flori., Le-am citit copiilor povești.*), în structurile cu verbe nonagentive de stare fizică sau psihică, apariția complementului indirect cu rolul Experimentator exclude apariția complementului direct (tipul: *Îmi convine situația., Îmi place munca., Îmi repugnă situația.*) și, invers, apariția complementului direct cu rolul Experimentator exclude apariția complementului indirect (tipul: *Mă doare capul., Mă ustură brațul., Mă indispoane situația.*). (b) compatibilitatea, ca formă curentă de manifestare în cazul verbelor bivalente, a funcțiilor Subiect – OD, Subiect – OI, Subiect – OPrep, dar și situații în care fiecare dintre aceste componente poate apărea și în absența poziției subiect. Astfel, din construcții ca: *Mă plouă., Îmi merge bine., Îmi pasă de tine., Mă doare în gât.*, în care apare fie un complement direct, fie unul indirect, lipsește subiectul, ca realizare curentă a construcției sau ca realizare posibilă, variantă.

În structurile sintactice reorganizate (vezi *infra*, 4), în care apare fie complementul posesiv, fie predicativul suplimentar, construcțiile, prin caracteristicile lor relaționale, se disting ca structuri ternare, în care:

(a) complementul posesiv implică obligatoriu și alt complement al verbului, fie subiect, fie OD, fie OPrep, fie OI; vezi: *Îmi rămân copiii acasă.* (subiectul), *El își cunoaște interesul.* (OD), *El își vede de sănătate.* (OPrep), *El nu-și crede ochilor și urechilor.* (OI), iar

(b) predicativul suplimentar implică obligatoriu fie subiectul (*Ea se întoarce profesoară.*, fie complementul direct (*O consider o bună profesoară.*) sau, mai rar, alte poziții sintactice (vezi **Predicativul suplimentar, 1.1**).

3.4. Așezarea complementelor; neizolare fonetică / grafică

Într-o limbă ca româna, cu topică liberă, numai complementele realizate prin clitice pronominale se caracterizează prin limitări de topică, ajungându-se, în faza actuală de limbă, până la reguli de topică fixă (vezi: *am văzut-o*, dar **o am văzut*; *l-am văzut*, dar **am văzut-l*; *i le-am dat*, dar **le i-am dat*). Pentru regulile de topică ale cliticelor pronominale, vezi **I, Pronumele personal propriu-zis, 2.2.2.5**.

În condițiile realizării complementelor prin nominale substantivale, regulile de topică sunt mult mai permissive, putându-se vorbi de *preferințe de topică*, și nu de reguli rigide. Pentru preferințele de topică ale subiectului, vezi **Subiectul, 4**. Când se asociază două complemente substantivale, oricare dintre complementele poate ocupa poziția din imediata vecinătate a verbului (*Le-am citit copiilor o poveste.*, alături de *Le-am citit o poveste copiilor.*, *L-am învățat gramatică pe elev.*, alături de *L-am învățat pe elev gramatică.*). Numai în cazul articulării hotărâte a complementului direct, complementul indirect coocurent preferă antepunerea față de cel direct, așezare în condițiile căreia se rezolvă ambiguitatea (în locul construcției ambigue *Le-am trimis cartea copiilor.*, în care forma *copiilor* poate fi interpretată ca atribut genitival sau ca obiect indirect, se preferă construcția neambiguă *Le-am trimis copiilor cartea.*).

Relația strânsă față de verb explică de ce, într-o topică sintactică (nemarcată stilistic), complementele, în mod curent, nu se separă prin pauză, ceea ce, grafic, înseamnă nesepararea prin virgulă.

Regula curentă, a neizolării prin pauză (sau, grafic, prin virgulă), este încălcată în toate cazurile de *tematizare forte* (vezi **Organizarea tematică a enunțului, 5.4**), care determină o deplasare frontală a complementului (nominal sau propozițional), însoțită de o izolare fonetică și o marcare intonațională specială a componentului deplasat, izolarea fiind asociată, uneori, cu o reluare anaforică a complementului (vezi: *Pe Ion* [#], *pe asta / pe el îl știu de mult.*, *Lui Ion* [#], *ăstui / lui i-am dat destul.*, *Lui Ion* [#], *asta* [#], *n-am să i-o pot uita niciodată.*, *Că s-au găsit nereguli* [#], *asta am auzit-o deja.*).

În cazurile de *tematizare slabă*, obținute prin deplasarea complementelor în antepunere față de verb, antepunere însoțită sau nu de dublare, complementele direct și indirect adesea nu sunt izolate fonetic de verb, nefiind, în scris, separate prin virgulă (*Pe Ion l-am întâlnit chiar ieri.*, *Lui Ion îi sunt recunoscător.*, *Multă carte știe.*).

4. REORGANIZĂRI ALE GRUPULUI VERBAL. OPERAȚII CARE INFLUENȚEAZĂ INVENTARUL, IERARHIA, TOPICA ȘI VALOAREA COMPLEMENTELOR

4.1. Reorganizarea „pasivă” și „impersonală”. Complementul de agent

Grupul verbal, în ansamblu, participă la opozițiile de diateză (vezi I, Verbul. Categoria diatezei, 1), al căror efect sintactic îl constituie o reorganizare profundă a grupului, cu modificări privind particularitățile de construcție a verbului, privind ierarhia și așezarea complementelor, modificări care diferă după cum structura primară este tranzitivă sau intransitivă.

4.1.1. Pasivizarea, operație care afectează, cu unele limitări semantico-selecționale, structurile verbale tranzitive și, în mod special, pe cele cu tranzitivitate forte (vezi I, Clase sintactice și sintactico-semantice de verbe, 4.1.4.1), produce, în afara schimbării formei verbului, efecte sintactice importante, constând în:

- așezarea nominalului-complement direct în poziția subiectului, devenind „complement extern”;
- trecerea nominalului-subiect într-o poziție postpusă verbului, cu realizare prepozițională, reprezentând, de fapt, o nouă poziție și funcție, cea de **complement de agent**;
- modificarea valențelor verbului, în sensul *intransitivizării*, deci al pierderii capacității lui de a atribui complement direct (ex. *Elevul este lăudat de profesor.*); vezi **Construcții pasive și construcții impersonale, 1**.

4.1.2. Impersonalizarea acționează asupra unor structuri complementare celor anterioare, afectând, cu unele limite sintactico-selecționale, o mare parte a construcțiilor intransitive. Pe lângă schimbarea formei verbului, are drept consecințe sintactice:

- suprimarea nominalului din poziția subiect, poziție care devine imposibil de saturat;
- modificarea valențelor verbului, în sensul *pierderii unei valențe* și al trecerii, de regulă, în clasa *verbelor zerovalente* (ex. *Se doarme mult.*, *Se întârzie adesea.*, *Nu se muncește.*); vezi **Construcții pasive și construcții impersonale, 2.2.1**.

4.2. Reorganizarea „cauzativ-factitivă”

Ca efect sintactic, reorganizarea „cauzativ-factitivă” este pandantul pasivului. În condițiile introducerii unui predicat cauzativ-factitiv, fie că acesta rămâne neîncorporat lexical (*Efortul îl face pe sportiv să obosească.*, *Antrenorul îl pune pe sportiv să alerge.*, *Suferința îl face pe Ion să slăbească.*), fie că se încorporează în matricea lexico-semantică a verbului (*Antrenorul îl aleargă.*, *Copilul îl obosește.*, *Suferința îl slăbește.*), efectul sintactic este același, și anume: *suplimentarea numărului de valențe* (din monovalent verbul devine bivalent, iar, mai rar, din bivalent devine trivalent) și *tranzitivizarea* verbului (să se compare utilizarea bivalentă și tranzitivă a verbelor *a alerga*, *a obosi*, *a slăbi* din construcțiile

cauzative cu regimul monovalent și intransitiv din construcțiile noncauzative: *Sportivul aleargă., El obosește., El slăbește.*); vezi **Construcții cauzativ-factitive, 1.1.**

4.3. Organizarea „reflexivă” și „reflexiv-reciprocă”

În raport cu operațiile anterioare, **reflexivizarea**, ca formă specială de pronominalizare, obținută în condițiile de coreferențialitate subiect – complement direct / subiect – complement indirect, nu determină modificarea tiparului sintactic primar, păstrând, pentru complemente, aceleași restricții de caz și de rol tematic și, implicit, aceleași funcții sintactice. Antrenează, în schimb, o reasezare a complementelor, care, din poziția prototipică a unui complement substantival, ajung, prin cliticizare, aderente verbului, legate fonetic de acesta, fie în antepunere (*Ion laudă spectacolul.* vs *Ion_i se_i laudă_i;* *Ion atribuie merite numai altora.* vs *Ion_i își atribuie merite.*), fie, mai rar, în postpunere (*lăudându-se, atribuindu-și merite*), poziția cliticului depinzând de forma flexionară a verbului-centru. Cliticul reflexiv, singur sau dublat emfatic, va ocupa poziția de subcategorizare a verbului și va îndeplini, potrivit cazului atribuit de verb, funcția de complement direct sau indirect; vezi **I, Pronumele reflexiv, 1.2; 3; II, Construcții reflexive și construcții reciproce, 1.2.1.1.**

O formă specială de reflexivizare o constituie **reciprocizarea**, care, pe lângă reflexivizarea impusă de coreferențialitate, adaugă o reorganizare mai profundă a tiparului sintactic, transformând un verb bivalent nonsimetric într-unul bivalent simetric (pentru „predicat simetric”, vezi **Construcții reflexive și construcții reciproce, 2**). Dintr-un tipar semantico-sintactic cu două propoziții coordonate, fiecare conținând același verb (biactanțial) și aceiași actanți, altfel însă distribuiți în raport cu verbul-centru (*[Ion_i laudă pe Gheorghe_j] și [Gheorghe_j laudă pe Ion_i];* *[Ion_i atribuie merite lui Gheorghe_j] și [Gheorghe_j atribuie merite lui Ion_i].*), se obține o singură propoziție, ale cărei caracteristici sunt:

- prezența subiectului multiplu (sau cu formă de plural);
- apariția cliticului reflexiv, singur sau dublat emfatic printr-un grup pronominal reciproc dezambiguizator (*Ion_i și Gheorghe_j / Ei_{ij} se_{ij} laudă [unul pe altul]_{ij};* *Ion_i și Gheorghe_j / Ei_{ij} își_{ij} atribuie merite [unul altuia]_{ij}.);* vezi **I, Pronumele reflexiv, 1.2.c; II, Construcții reflexive și construcții reciproce, 2.1.2.A.**

4.4. Reorganizarea „posesivă”. Complementul posesiv

Ca efect al reorganizării și amalgamării a două grupuri sintactice: GV + GN, în condițiile în care GN include un component cu valoare posesivă și este legat actanțial (mai rar, circumstanțial) de verb, verbul-centru își modifică numărul de valențe, implicit de determinări, acceptând, din afara grupului, și determinări necuprinse în matricea lui sintactico-semantică. Verbul „captează”, printr-un clitic de dativ, valoarea „posesivă” din exteriorul grupului (vezi: *I-am cunoscut prietena., I-am înțeles suferința., I-au plecat copiii.*). În condițiile coreferinței cliticului de dativ cu nominalul-subiect, structura devine reflexivă (*Și-a adorat părinții., Își plânge suferința.*).

Noua vecinătate realizată prin clitic pronominal, care nu este de tip argumental / matricial, reprezintă o formă specială de *complement posesiv*, cu particularități proprii:

- se realizează, de regulă, prin clitic personal sau reflexiv;
- aparține unei structuri obligatoriu ternare, implicând, în afara verbului, prezența unui grup nominal subordonat acestuia;
- dezvoltă cu unul dintre nominalele-argument (rar, cu un nominal circumstanțial) o valoare de posesie, neobișnuită pentru structurile prototipice ale grupului verbal; vezi I, *Pronumele personal propriu-zis*, 2.2.2.6; *Pronumele reflexiv*, 1.2.(b); II, *Construcții reflexive și construcții reciproce*, 1.2.1.3.

4.5. Recategorizarea verbului copulativ. Complementul indirect

Verbele copulative, matricial bivalente, construite prototipic cu un nominal-subiect și un nume predicativ (NP), își pot lărgi posibilitățile combinatorii, atrăgând, în formă clitică, dar și ca obiect dublat, un *complement indirect* din exteriorul grupului verbal, component care, la origine, reprezintă o complinire a adjectivului sau a substantivului-nume predicativ. Această nouă poziție are trăsături provenind de la ambele grupuri:

- de la verbul vecin, primește posibilitatea realizării prin clitic;
- de la adjectivul / substantivul din poziția de nume predicativ, primește restricția de caz și rolul tematic (*Le este cunoscut / folositor / drag tuturor copiilor.*).

La acest tipar de construcție, se recurge adesea pentru „predicativizarea” grupului adjectival / a grupului nominal, grupuri care, în absența mărcilor de predicativitate proprii, își atrag ca suport predicativ un operator copulativ (vezi *infra*, 6).

Structura, în ansamblu, poate participa la „organizarea” reflexivă, inclusiv la cea „reflexiv-reciprocă” (vezi *supra*, 4.3), dacă este îndeplinită condiția de coreferențialitate între subiect și complementul indirect al adjectivului (*Ion_i își este lui_i însuși; cel mai mare critic., Ei_{ij} își_{ij} sunt atât de dragi.*); vezi și *Construcții reflexive și construcții reciproce*, 1.2.1.2, 2.2.2.

4.6. Recategorizări ale verbelor noncopulative. Predicativul suplimentar

Din reorganizarea sintactică a două structuri propoziționale (coordonate sau în raport de subordonare una față de cealaltă), dintre care cea de a doua conține componente coreferențiale cu elemente din prima propoziție, iar altele recuperabile semantic (copulativul *a fi*, operatorul pasiv *a fi*, existențialul *a fi*), verbul primei propoziții își poate modifica, accidental, posibilitățile combinatorii, atașându-și, sub forma unor determinări adjectivale, nominale, gerunziale, mai rar adverbiale, componentul semantic „predicativ” din a doua propoziție. De o mare varietate sintactică de la o construcție la alta, reorganizarea prin predicativ suplimentar se caracterizează, în esență, prin suprimarea elementelor redundante, prin deplasări de componente din subordonată în regentă, prin trecerea verbului-predicat din a doua propoziție ca formă verbală nepersonală legată de primul predicat (ex. *Maria s-a întors bolnavă / profesoară., Maria mă consideră bună / o bună profesoară., Maria mă știe bolnavă / departe / învățând.*).

Vecinătatea pe care, *accidental, numai în anumite contexte*, și-o atașează primul verb, fiind atrasă din a doua propoziție, reprezintă o poziție de tip special, numită *predicativ suplimentar*. Cu trăsături asemănătoare complementelor predicative (NP, CPO), predicativul suplimentar se deosebește profund de acestea prin caracteristica lui de a fi un component nematricial, necerut obligatoriu de semantica și sintaxa verbului; vezi și **Predicativul suplimentar, 1; Construcții cu predicativ suplimentar, 1.1.**

În condiții de coreferențialitate a subiectului și a complementului deplasat, construcțiile primesc și realizare reflexivă, inclusiv în varianta ei reciprocă (*Maria_i se_i consideră / se_i știe nedreptățită_i, Ei_{ij} se_{ij} cred [unul pe altul]_{ij} traficanți de droguri.*).

5. COMPONENTELE FACULTATIVE (CIRCUMSTANȚIALELE). RELAȚIA VERB – CIRCUMSTANȚIALE

În categoria **circumstanțialelor** sunt cuprinse determinările neimplicate în matricea semantică și sintactică a verbului, acoperind, cu excepția circumstanțialului obligatoriu (vezi *supra*, 3.2.1), toate celelalte tipuri ierarhice de circumstanțiale (vezi *infra*, 5.1). Și chiar dacă aceste componente subordonate pot dobândi, din punct de vedere semantico-enunțiativ, caracter indispensabil, având în vedere rolul lor: (a) de precizare / de limitare a domeniului predicăției (*s-a întremat fizicește, a obosit psihic, a pierdut parțial averea*), (b) de ancorare situațională, temporală și spațială, a procesului, având drept efect tot o limitare (spațială și temporală) a predicăției (*Lucrează numai două săptămâni.; Îl doare capul în București, numai în lunile de iarnă.*), din punct de vedere strict sintactic, circumstanțialele au caracter facultativ, suprimarea lor lăsând enunțul corect și complet; să se compare: *Lucrează., Îl doare capul.*, grupuri obținute prin suprimarea circumstanțialelor facultative, cu **El procedează., *El locuiește*, construcții imposibile, rămase incomplete prin suprimarea circumstanțialelor obligatorii (matriciale).

În afara circumstanțialului matricial, alegerea circumstanțialelor este *sintactic liberă*, fiind determinată de necesități extrasintactice, semantice și enunțiative, fie de ancorare spațio-temporală a procesului, de limitare a predicăției, de specificare intensivă sau aspectuală a predicăției, de introducere a atitudinii locutorului față de predicăție, de indicare a cauzei, a scopului sau a consecinței procesului etc.

5.1. Ierarhia circumstanțialelor

Deși cu statut suprimabil, indicând, sub aspect sintactic, o anumită autonomie față de predicat, circumstanțialul ocupă, de la un verb la altul, de la un tip de circumstanțial la altul, de la o utilizare contextuală la alta a aceluiași circumstanțial, *poziții ierarhice diferite*, apărând fie ca interior procesului (legat intim de verb sau dominat de grupul [verb + complement]), fie ca interior procesului, dar legat de o întreagă propoziție / frază, cu toate circumstanțele ei de desfășurare, fie ca exterior procesului și planului sintactic, aparținând, în diverse moduri, planului enunțării. Vezi actualizarea tuturor acestor situații într-un enunț ca:

După cum vă spuneam, din fericire, mutându-se într-un loc nepoluat, în numai două luni, Ioana s-a refăcut fizicește complet., a cărei schemă sintactică este:

[^{Circ6}*După cum vă spuneam*], [^{Circ5}*din fericire*], [^{Circ4}*mutându-se într-un loc nepoluat*], [^{Circ3}*în numai două luni*] Ioana [^{Circ1}*s-a refăcut fizicește*][^{Circ2}*total*]]], unde indicii (1–6) reflectă, în ordine descrescătoare, gradul de intimitate semantică în raport cu verbul: ^{Circ1} este cel mai intim legat de verb, având rolul de limitare a domeniului predicăției (*s-a refăcut fizicește*); ^{Circ2} este și el intern procesului, specificând validitatea domeniului limitat anterior (*s-a refăcut fizicește total*); ^{Circ3} indică „durata” de realizare a procesului, verbul, ca verb durativ, presupunând un proces cu o anumită durată (*s-a refăcut fizicește total în numai două luni*); ^{Circ4} este un circumstanțial al ansamblului propozițional, căci numai „cauza” pe care acesta o specifică are drept efect „refacerea rapidă și totală” (*S-a refăcut fizicește total numai în două luni, deoarece s-a mutat într-un loc nepoluat.*); ^{Circ5} este un circumstanțial parantetic al enunțării, care, situat în alt plan, al modalizării, nu intervine în semantica și sintaxa procesului (*din fericire*); ^{Circ6} este o construcție modală totalmente exterioară conținutului propozițional și frazal, plasată într-un plan nonsintactic, al enunțării discursive transfrastice (*după cum vă spuneam*).

Apartin grupului verbal numai primele patru dintre cele șase circumstanțiale, cele legate de proces.

În funcție de trăsăturile matriciale ale verbului, s-a efectuat deja (vezi *supra*, 3.2.1) distincția între circumstanțialele obligatorii (matriciale) și cele suprimabile.

Dintre circumstanțiale, cel mai eterogen ierarhic este modalul (vezi **Circumstanțialul de mod**), care, de la o utilizare la alta, poate apărea: (a) ca intern procesului (un modal matricial: *Profesorul se comportă / se poartă corect.*); (b) ca intern procesului, cu rolul de a specifica validitatea parțială sau totală a predicăției (*S-a distrus total / parțial.*); (c) tot intern procesului, un circumstanțial care califică verbul (dacă este monovalent) sau ansamblul grupului [Verb + Complemente] (*Copilul vorbește corect., El rezolvă problemele corect.*); (d) ca exterior procesului, un modal propozițional sau frazal de atitudine (*Firește, [și-a rezolvat problemele corect.], Din păcate, [el și-a rezolvat problemele corect, dar soluția a fost incorectă.])*); (e) ca modal nonsintactic, aparținând planului parantetic discursiv transfrastic (*După cum am mai spus, el a procedat corect.*); vezi **Circumstanțialul de mod**, 1.1.1; 1.1.2, unde construcțiile (a, b, c) sunt distinse de (d, e), primele fiind desemnate prin *circumstanțiale de mod*, iar ultimele două, prin *circumstanțiale de modalitate*.

Este extrem de eterogen și circumstanțialul de relație, care, de la un tip de construcție la altul, pendulează între un ^{Circ1}, intim legat de proces, specificând și limitând domeniul predicăției (*El corespunde fizicește cerințelor.*), și un ^{Circ6}, plasat într-un plan al enunțării, exterior grupului verbal și structurii sintactice propoziționale (*Din punctul meu de vedere / De corespuns, Ion corespunde fizicește cerințelor.*); vezi **Circumstanțialul de relație**, 1.1; 1.3.

Asemănător circumstanțialului de relație se comportă și clasa circumstanțialelor de cauză, de scop, condiționale, concesive, care, deși în majoritatea aparițiilor, sunt integrate sintactic și semantic, pot apărea și într-o ipostază metadiscursivă și de enunțare, situație în care introduc o explicație, o completare a locutorului sau o opinie a acestuia, având drept efect o raportare a cauzei, a finalității, a condiției, a concesiei la actul enunțării.

În utilizările curente, sunt circumstanțiale integrate sintactic în enunț, stabilind o relație semantică cu ansamblul propozițional (uneori cu un grup de

propoziții), în structura căreia / cărora pot intra alte circumstanțiale, mai legate de verb (*Fiind foarte bolnav, medicul a pierdut anul acesta examenul de rezidențiat.; Ca să-și ajute familia, lucra și sâmbăta, și duminica.; Dacă mă vor chema, mă voi întoarce acasă imediat.; În ciuda eforturilor, nu s-a descurcat bine la examen.*). „Dominarea” semantică a unei întregi propoziții / fraze are ca reflex o structură sintactică de același rang cu structura dominată, circumstanțialele aici în discuție realizându-se în mod curent propozițional. În situația în care aceste circumstanțiale nu sunt formal propoziții, se realizează prin echivalente semantice ale acestora: prin construcții gerunziale; prin structuri prepoziționale cu nominale abstracte; prin adverbe funcționând ca proforme propoziționale (*Absentând mult, n-a putut lua examenul.; De frică / Din cauza absențelor, n-a putut lua examenul.; A învățat enorm, altfel, nu s-ar fi putut descurca.*).

În utilizările discursive și metadiscursive, aceleași circumstanțiale apar drept componente incidente sau, mai adesea, aparent legate sintactic, dar cu legături sintactice slabe, circumstanțialul plasându-se în afara sintactului strict, într-un plan nonsintactic al enunțării (*Examenele, căci se apropie vertiginos venirea lor, mă găsesc destul de nepregătit.; Și acum, ca să nu mai lungim vorba, am să vă comunic notele.; Deși nu e treaba mea, nu e bine să te duci la petrecere.; Rezultatele sunt sub așteptări și, dacă nu greșesc, sunt cele mai slabe din ultimii zece ani.*); vezi **Circumstanțialul de cauză, 1.3.2; Circumstanțialul de scop, 1.3.2; Circumstanțialul condițional, 1.3.2; Circumstanțialul concesiv, 1.3.2.**

Se comportă omogen complementele instrumentale și cele sociative, care sunt puternic legate de proces, primul, de procese de tip „acțiune” și, implicit, de clasa verbelor agentive (*Lovește cu ciocanul., Ară cu tractorul.*), celălalt, de verbe mai variate, excluzând însă pe cele care indică „stări fizice” (*Ion merge la teatru cu prietenii., Ion cade cu prietenii cu tot., Ion locuiește cu prietenii., dar Mă doare *cu prietenii.*). Nu întâmplător, prin reorganizări sintactice ale grupului, aceste tipuri de determinări ajung să ocupe poziții actanțiale, primul putându-se actualiza ca subiect (*Ciocanul lovește cu putere., Tractorul ară mai eficient.*), iar al doilea ca element component al unui subiect multiplu (*Ion și prietenii merg la teatru.*). Nu întâmplător, există verbe care ajung să încorporeze lexical rolul Instrument (*a biciui, a ciocăni, a cosi, a grebla, a mătura*) sau să includă Comitativul în structura lor de roluri (*Ion se asociază / colaborează cu Gheorghe pentru a rezolva treburile mai repede. / Ion și Gheorghe se asociază / colaborează pentru a rezolva treburile mai repede.*).

Circumstanțialul consecutiv apare ca o „urmare” a procesului, fiind legat puternic de proces și, în mod special, de intensificatorii acestuia, care, chiar și atunci când nu transpar în structură, sunt implicați și recuperați semantic (ex.: [*Muncește (atât de mult)*] *încât / de / până când cade bolnav.*; vezi **Circumstanțialul consecutiv, 1.2).**

Există o clasă omogenă de circumstanțiale, cele aparținând unor structuri ternare (opozitional, cumulativ, de excepție), care, ca și în cazul unora dintre complementele, apar ca rezultat al reorganizărilor de propoziții. Se deosebesc profund de circumstanțialele autentice, apropiindu-se de semantica raportului de coordonare. Presupun, ca interpretare semantică, două predicatii, care repetă același centru verbal (în formă afirmativă / negativă), dar care, în raport cu același eveniment, își modifică nominalul-subiect. Dintre cele două centre verbale, rămâne

„vizibil” numai unul, celălalt fiind recuperat din construcția globală; vezi: *N-a venit Ion; a venit Gheorghe* → *În loc de Ion, a venit Gheorghe*. (opozițional); *A venit Ion; a venit și Gheorghe* → *Pe lângă Ion, a venit și Gheorghe*. (cumulativ); *Au lipsit toți; n-a lipsit Ion* → *Au lipsit toți, în afară de Ion*. (de excepție).

Ierarhizate semantico-sintactic diferit în raport cu verbul, este clară legarea de grupul verbal a circumstanțialelor *interne procesului* și a celor *legate de proces*, dar eliminarea din componența GV a circumstanțialelor de opinie și metadiscursive, a căror apariție nu interesează planul sintactic strict, ele neintegrându-se în organizarea sintactică a propoziției și a frazei. Prin natura și poziția lor ierarhică, tipuri întregi de circumstanțiale nu interesează grupul verbal, fiind exterioare acestuia (vezi circumstanțialele din structuri ternare). Altele aparțin grupului verbal numai cu unul dintre subtipuri sau numai cu unele dintre utilizări (astfel, subspecia de modalitate sau ipostazele de opinie și (meta)discursive ale circumstanțialului de relație, precum și ale circumstanțialelor de cauză, de scop, de condiție și concesie nu interesează grupul verbal).

5.2. Circumstanțialele și principiul unicității

Principiul unicității, care guvernează organizarea complementelor, nu operează în cazul adjuncților / al circumstanțialelor decât cu totul izolat, pentru circumstanțialele de același tip și aparținând aceleiași nivel ierarhic.

Este evidentă posibilitatea apariției coocurente a două și trei circumstanțiale semantice diferite (vezi timp, loc, mod, scop: *Lucrează zilnic în grădină din greu pentru câștig*.), precum și a unui circumstanțial din clasa determinărilor obligatorii, grupat cu 1-2 circumstanțiale din clasa adjuncților (vezi: loc, mod, cantitate, dintre care cel modal este matricial (obligatoriu): *La serviciu, se comportă corect câte două ore pe zi*.). Este, de asemenea, posibilă apariția coocurentă a aceleiași tip semantice de circumstanțial, aflat însă, față de verb, în ipostaze ierarhice diferite (vezi *supra*, 5.1, unde apar coocurent mai multe modale și mai multe circumstanțiale de relație). Este puțin probabilă însă apariția coocurentă a două circumstanțiale din același tip semantic, dacă ele nu sunt coordonate și dacă nu sunt ierarhic diferite. Aparentele excepții din construcții ca: *Locuiește [în București, [în Drumul Taberei, [pe strada X, [la numărul 10, [la etaj [pe stânga.]]]]]]* nu reprezintă circumstanțiale de loc diferite, ci aceeași poziție de circumstanțial locativ, care își restrânge, succesiv, domeniul de specificare a circumstanței locative. Raportul dintre construcțiile prepoziționale este, mai degrabă, apozitiv, de limitare succesivă.

5.3. Așezarea circumstanțialelor

Caracteristicile ierarhic diferite ale circumstanțialelor au consecințe în planul topicii și al izolării față de verbul-centru. Și deși topica limbii române este în general liberă, se pot observa anumite preferințe de topică, asociate cu trăsături de izolare / neizolare fonetică, trăsături legate de ierarhia circumstanțialelor.

Astfel, circumstanțialele matriciale nu sunt izolate de verb, indiferent de topica lor postpusă sau antepusă (*Acest inel valorează mult., Mult valorează acest inel!*).

Circumstanțialele de precizare / limitare a domeniului predicăției (unul dintre cele două subspecii de circumstanțial de relație) sau cele de validare / specificare a domeniului predicăției (unele forme de modal: *parțial, total*) sunt vecine verbului și, în general, neizolate. Nu se separă prin pauză (respectiv, prin virgulă) nici circumstanțialele interne procesului de tip sociativ și instrumental. Oricare însă dintre aceste circumstanțiale permite și tematizarea forte și / sau focalizarea, ceea ce le aduce în poziție de temă forte și / sau de focus, dislocate sau nu la stânga sau la dreapta (*Cu tractorul, nu cu plugul* [#], *ară eficient.*, *Ară eficient cu tractorul, nu cu plugul.*; *Parțial, nu total* [#], *și-a rezolvat treaba.*; vezi **Organizarea tematică a enunțului, 5.6**).

Circumstanțialele enunțării, cele de tip modalizant sau cele de tip transfrastic, apar cu o intonație parantetică, marcată grafic prin virgulă, iar fonetic și ca topică, sunt izolate fie la stânga (*Din păcate* [#], *nu l-au mai putut salva.*; *De salvat* [#], *nu l-au mai putut salva.*; *După cum v-au spus* [#], *nu l-au mai putut salva.*), fie la dreapta enunțului (*Nu l-au mai putut salva, [#] din păcate.*), fie în interiorul acestuia (*Medicii, [# din păcate #], nu l-au mai putut salva.*). Ca topică, apar, uneori, pentru același tip ierarhic de circumstanțial, deosebiri de la o construcție la alta (de exemplu, circumstanțialul de relație al enunțării realizat prin supin nu se poate așeza decât frontal; vezi: *De citit, nu mai reușesc să citesc.*, dar **Nu mai reușesc să citesc, de citit.*).

Circumstanțialele depinzând de grupul [Verb + Complemente], de ancorare temporală sau locală a predicăției, au adesea o topică variabilă, antepuse, postpuse sau separând grupul complementelor (*Astăzi voi citi întregul volum.* vs *Voi citi astăzi întregul volum.* vs *Voi citi întregul volum astăzi.*). Izolarea fonetică (grafic, prin virgulă) nu este obligatorie, dar poate apărea în orice context.

Circumstanțialele care stabilesc relații semantice cu propoziția / fraza întreagă (cauzale, finale, condiționale, concesive) sunt adesea izolate de restul enunțului prin pauză (care, la nivel grafic, poate fi marcată sau nu prin virgulă). Sunt izolate și toate circumstanțialele cu origine bipropozițională (opozitional, cumulativ, de excepție), pauza servind la recuperarea predicăției omise.

6. FUNCȚII / POZIȚII SINTACTICE OCUPATE DE CENTRUL VERBAL

6.1. Centrul verbal la mod personal

Dacă este la *mod personal (finit)*, verbul nu poate ocupa decât *o unică poziție* în ierarhia propozițională, cea de *centru / de nucleu al organizării sintactice*, toate celelalte componente gravitând în jurul lui și fiind ierarhizate în raport cu nucleul central. El *atribuie funcții* sintactice complementelor, dar el nu reprezintă, în raport cu acestea, decât centrul lor sintactic (guvernorul sau „atribuitorul” de restricții și de funcții).

În alt plan, al enunțării, el îndeplinește *funcția de predicat al enunțării*, funcție care, deși legată de particularități morfosintactice ale verbului, se situează *dincolo de sintaxă*, interesând, în egală măsură, și planul pragmatic, comunicativ. Funcția de *predicat al enunțării* este determinată de capacitatea verbului la mod

personal de a-și atașa morfemele de predicativitate (MP = morfeme de mod, timp, persoană, număr); morfeme capabile să transforme o organizare sintactică într-un grup cu autonomie enunțiativă (autonomie în comunicare); vezi **Predicatul, 1.1.3.**

- În condițiile în care MP se atașează direct verbului (ca morfeme fixe sau mobile), predicatul este **simplic** (a):

(a) *Ion lucrează., ~ a lucrat., ~ va lucra., ~ ar lucra., ~ va fi lucrând., Să fi lucrat Ion?, Lucrează mai repede!*

- În condițiile în care MP se atașează prin intermediul unui component verbal exterior componentului semantic principal (se atașează unui copulativ, unui operator pasiv, unui operator aspectual sau modal), predicatul este **complex** (b):

(b) *Ion este / devine / rămâne inginer.,*

Ion este / a fost / va fi / ar fi fost lăudat.,

Ion dă să plece / apucă să plece / începe să citească / se apucă de citit / continuă a citi / urmează să vină.,

Ion trebuie să învețe / poate învăța / era să învețe / are de învățat.

Prin combinarea de trăsături aparținând ambelor componente, **predicatul complex** impune interpretarea pe mai multe niveluri (vezi **Predicatul, 2.2.2.**).

La nivel strict sintactic, cele două componente își păstrează autonomia, componentul al doilea ocupând o poziție sintactică distinctă, obținută prin „acoperirea” unei poziții de subcategorizare a operatorului verbal (altfel spus, obținută prin actualizarea valențelor acestuia; vezi, de exemplu, poziția de nume predicativ (NP), în raport cu verbul copulativ (a); pozițiile de complement direct (OD) / complement indirect (OI) / complement prepozițional (OPrep), în raport cu operatorii modali și aspectuali (b):

(a) *Ion este / rămâne / devine inginer.* (NP)

(b) *Ion începe să lucreze / continuă a lucra / termină de lucrat.* (OD)

Ion se apucă de lucrat / se pune pe învățat. (OPrep)

Începe a ploua., Continuă a-l durea gâtul., Începe a-i părea rău. (Subiect).

O situație aparte are **operatorul pasiv**, pentru care s-au remarcat, sub aspect descriptiv, trăsăturile de autonomie sintactică a componentelor (posibilitatea de disociere și de inversare: *Ion a fost de atâtea ori lăudat.*; acordul participiului în gen și număr cu subiectul: *Ion este lăudat.*, dar *Maria este lăudată.*; posibilitatea de gradare, de progresie, de atenuare a participiului: *Ion este mai lăudat decât ceilalți.*, *Ion este din ce în ce mai lăudat.*; posibilitatea de negare a acestuia, paralel cu negarea întregului grup: *Ion este nu lăudat, ci, dimpotrivă, batjocorit.* / *Ion nu este lăudat, ci batjocorit.*; vezi **Construcții pasive și construcții impersonale, 1.1.1.**) S-a remarcat, de asemenea, **trecerea continuă** de la un predicat pasiv la unul copulativ cu participiu; vezi și **I, Forme verbale nepersonale, 3.4.1.**

Cum operatorul pasiv introduce o predicție verbală, și nu una adjectivală (vezi **Predicatul, 2.2.1.3.**), nu va fi interpretat la nivelul componentelor, grupul, în ansamblu (operator pasiv + participiu), constituind un predicat complex de tip verbal. Pentru acest grup, interpretarea sintactică și cea enunțiativă coincid.

La nivel semantico-enunțiativ, grupul funcționează ca „bloc”, îndeplinind funcția de predicat al enunțării, unitate care are reflexe și la nivel strict sintactic, și la nivel semantic. La **nivel sintactic**, grupul manifestă, în funcție de operator, un grad mai mare sau mai mic de coeziune; la **nivel semantic**, componentele își transferă unul altuia semnificații (de la operator spre componentul semantic principal și invers), grupul în ansamblu caracterizându-se printr-un amalgam al semnificațiilor.

Semnele coeziunii sintactice se manifestă prin (vezi și **Predicatul**, 2.2.3):

- controlul subiectului componentului sintactic subordonat de către subiectul regentului (*El începe să mănânce.*, *El termină de lucrat.*, *El se apucă de lucrat.*, *Ion dă să plece.*, *El poate lucra.*, *Ion era să cadă*, dar imposibil *Ion începe *să mănânci tu.*, *El termină *de lucrat tu.*);

- perturbări de valențe (*El dă / stă să cadă.*), cu pierderea totală sau parțială a valențelor originare ale primului component;

- limitări ale posibilităților de disociere (*El dă *azi / *în grabă să plece.*; *El stă *azi / *jos să cadă.*);

- deplasări de componente (clitice pronominale sau adverbiale), care din guvernarea celui de al doilea component ajung să „cliticizeze” pe primul (*Îl poate vedea.*, *Îi poate spune.*, *Se poate apăra.*; *Îi este cunoscut.*, *Îi este frate.*; *Îl termină de spălat.*, *Îl are de făcut.*);

- participarea blocului în ansamblu la opozițiile de diateză (*Cartea se poate citi de către studenți.*, *Cartea poate fi citită de către studenți.* (pasiv) și la construcțiile reflexive și reciproce (*Ion se poate cruța pe sine.*, *Ei se pot cruța unul pe altul.*, *Ei își sunt atât de dragi / atât de cunoscuți unul altuia.*);

- pierderea posibilității de nominalizare pentru primul component al grupului (*începerea școlii de către copii*, dar *începerea *de către copii să muncească*) etc.

Sub aspect semantic, se constată următoarele:

- Fiecare component participă la predicatie cu propria / propriile semnificații, cu observația că informația procurată de MP este obligatoriu purtată de primul component. De exemplu, în blocul [copulativ + NP], copulativul adaugă:

- informațiile temporale și modale (*este / a fost / va fi / ar fi profesor*);

- distincția aspectuală *static / durativ / dinamic* (*este / rămâne / devine profesor*);

- distincția modalizantă *factiv / nonfactiv / contrafactiv* (*este / pare / se dă important / doctor*);

- unele dintre semnificațiile aduse de primul component sunt actualizate numai contextual, în vecinătatea componentului semantic principal (*El dă o carte.* vs *El dă să iasă.*; *El se apucă de gătul mamei.* vs *El se apucă de citit.*; *El apucă marginile mesei.* vs *El apucă să plece.*; *Cărțile se pun pe masă.* vs *El se pune pe plâns.*; *El trage numai foloase.* vs *El trage să moară.* etc.);

- Numai ultimul component, cel semantic principal, are capacitatea de a atribui roluri tematice. În construcții ca: *Profesorul [poate învăța] pe ceilalți limba franceză.*, *Elevul [se apucă de citit].*, *Ion [trebuie să trimită] părinților bani.*, *Banii [sunt trimiși] părinților.*, *Ion [începe să devină util] semenilor.*, *Ion [este frate] cu Gheorghe.* etc., ultimul component, fie verb la infinitiv, supin, participiu sau la conjunctiv (un conjunctiv regizat), fie adjectiv sau substantiv, este cel care atribuie roluri. Esențial de subliniat este faptul că, dacă sub aspect sintactic, fiecare

component își impune, cu unele limitări (vezi gradul diferit de transparență sintactică), restricțiile proprii de construcție, sub aspectul rolurilor tematice, numai ultimul component este responsabil de atribuirea acestora (vezi **Predicatul, 2.2.2.2**).

Semnele de coeziune sintactică și de amalgam semantic sunt *diferite* de la un bloc semantico-sintactic la altul, depinzând de prezența unui operator sau a altuia și, implicit, de gradul de gramaticalizare.

În măsura în care organizarea sintactică a grupului rămâne transparentă sau parțial transparentă, se preferă, cu excepția construcțiilor pasive, analiza sintactică diferențiată a celor două componente (cu un component regent, reprezentat de operator sau de primul operator, dacă se grupează mai mulți, și un component subordonat acestuia, care reflectă capacitatea de construcție a regentului; vezi **Predicatul, 2.2.3.5**). Există însă și construcții caracterizate prin pierderea totală a transparenței sintactice (ex.: *Dă să plece., Stă să cadă., El / Ei era / erau să plece.*), construcții imposibil de descompus sintactic, singura soluție fiind cea a unui „bloc sintactic și enunțiativ”.

6.2. Centrul verbal la o formă nepersonală

Dacă centrul este la *o formă verbală nepersonală* (infinitiv, gerunziu, participiu, supin), formă inaptă de a primi morfemele de predicativitate, grupul verbal, deși are autonomie sintactică (își păstrează, cu unele restricții, posibilitățile combinatorii ale verbului, inclusiv combinarea cu nominalul-subiect), este lipsit de autonomie comunicativă, fiind inapt de a îndeplini funcția de predicat al enunțării. Pentru a obține această autonomie în comunicare, are nevoie de un suport sintactic la mod personal, suport care poate apărea fie ca exterior grupului (a), fie ca încorporând acest grup, prin legarea lui de un operator verbal (b):

(a) *Începând ploaia devreme → s-a renunțat la excursie.*

(b) *Este apreciat astăzi de toți.* (operator pasiv), *Ion poate trimite studenților cărțile astăzi.* (operator modal), *El continuă a oferi soluții celor interesați.* (operator aspectual), *Ion se apucă de trimis anonime la direcție.* (operator aspectual), *Studentul are de înapoiat cartea la bibliotecă.* (operator modal).

În ceea ce privește disponibilitatea de asociere cu diverși operatori de predicativitate, există diferențe semnificative între grupuri, în funcție de forma verbală nepersonală aflată în poziția de centru al grupului:

- grupul gerunzial nu se poate asocia operatorilor, în timp ce toate celelalte forme nepersonale se pot atașa unui tip sau altuia de operator;

- grupul participial nu se poate atașa decât operatorului pasiv (*Este cunoscută astăzi de toți.*) sau, mai rar, celui copulativ (*Devine cunoscută astăzi de toți.*);

- grupurile infinitival și cu centru-supin se pot atașa, cu excepția operatorului pasiv, oricărui tip de operator (copulativ, aspectual, modal), cu diferențe de compatibilitate între operatorii aceluiași tip (*Elevul începe a învăța.*, dar **Începe de învățat.*; *Poate învăța.*, dar **Poate de învățat.*).

Lipsite de predicativitate, grupurile cu centru verbal la formă nepersonală pot apărea, în ansamblu, ca **poziție de subordonare**, fiind încorporate în organizarea altor grupuri sintactice:

– în componența altui grup verbal (*Ion se satură de a împrumuta tuturor bani / se satură de împrumutat tuturor bani.*);

– în componența unui grup adjectival (*Este vrednică de a fi aleasă deputat / de ales deputat.*);

– în organizarea unui grup nominal, construcții limitate la grupurile cu centru substantival (*dorința de a trimite ajutoare sinistraților / de trimis ajutoare sinistraților*); numai cu totul izolat, pentru câteva centre pronominale funcționând ca profraze cataforice, se pot atașa și acestora (*Dorința tuturor nu este alta decât aceea de a trimite imediat ajutoare.*);

– în componența unui grup prepozițional (*fără a fi aleasă deputat, pentru a fi aleasă deputat*);

– în componența unui grup adverbial (*înainte de a fi aleasă deputat, departe de a obține banii*).

Posibilitățile de integrare / încastrare sintactică în structura altor grupuri diferă: (a) după tipul de grup în care se face integrarea; (b) după cum integrarea se produce în poziții actanțiale (cu funcție de subiect sau de complement), în poziții nonactanțiale (de nume predicativ sau de circumstanțial); (c) după tipul de formă nepersonală în jurul căreia se constituie grupul.

Un grup nominal acceptă integrarea cu ușurință a unui grup gerunzial (*un profesor pregătindu-și cu seriozitate studenții*) și a unui participial (*ajutoarele trimise de guvern sinistraților*), spre deosebire de un grup adjectival, care, exceptând determinativii facultativi (circumstanțialele), nu permite integrarea aceluiași grupuri.

În poziții actanțiale, cele mai mari posibilități de integrare le are grupul verbal, care poate încorpora toate celelalte grupuri, inclusiv pe cel gerunzial (vezi **I, Forme verbale nepersonale, 5.3.4**, unde este înregistrată includerea grupului cu centru gerunzial în poziția de subiect sau de complement după verbe de percepție). Grupul participial, care nu apare în poziții actanțiale, poate fi însă integrat după verbe copulative, în poziția numelui predicativ, ca tip special de complement (vezi *supra*, **3.2.1**; vezi și **Numele predicativ, 6.1**), sau după operatorul pasiv, împreună cu care formează un grup sintactico-enunțiativ (vezi **Predicatul, 2.2.2.3**).

Atunci când includerea în matricea altor grupuri se face în poziții circumstanțiale, posibilitățile de inserare sunt mai largi, izolarea fonetică a grupurilor lărgind în și mai mare măsură libertățile de inserare (vezi **I, Forme verbale nepersonale, construcții gerunziale și participiale absolute, 3.3.5; 5.3.2**).

GRUPUL NOMINAL

1. ASPECTE DEFINITORII

Grupul nominal (GN) este partea componentă a enunțului organizată sintactic în jurul unui termen nominal (substantiv, pronume sau numeral substituit al substantivului) și alcătuită din nominalul cu rol de centru și din elementele direct dependente sintactic de acesta: *case* (sau *altele*) *vechi*.

Grupul nominal are mai multe tipuri de realizări. Distincția principală, în funcție de calitatea morfologică a centrului, este între grupul sintactic al substantivului, numit uneori *grup substantival* (*case vechi* – vezi *infra*, 2), și grupul sintactic al pronumelui, numit *grup pronominal* (*altele / acestea mai vechi* – vezi *infra*, 3). De tip special este grupul sintactic al cărui centru e un numeral, utilizat mai ales pronominal, ca substitut al substantivului (*două mai vechi* – vezi *infra*, 2.1, 3).

Termenul generic *grup nominal* desemnează oricare dintre aceste tipuri de construcții.

2. GRUPUL NOMINAL CU CENTRU SUBSTANTIVAL

Grupul substantival este constituit din substantivul-centru împreună cu disponibilitățile sale de combinare, actualizate sau nu: *El are o casă (veche, de cărămidă)*.

Între adjuncții substantivului, o situație specială au articolul definit (*casa, omul, plecarea*) și cel nedefinit (*o casă, un om, o plecare*); vezi I, Substantivul, 3.1, 3.1.1; Clase de cuvinte, 3.3.2.

Substantivul-centru poate apărea nearticulat: *El are casă*.

Structura de constituenți a grupului nominal variază parțial în raport cu proprietățile sintactice și selecționale (de compatibilitate semantică) ale centrului substantival, cu poziția sintactică a acestuia în enunț și cu tipul de adjuncți (vezi *infra*, 2.1, 2.2, 2.8.1).

2.1. Centrul

Centrul sintactic al grupului nominal poate fi un substantiv de orice tip formal și / sau semantic (vezi I, Substantivul, 1, 4, 5.2).

Astfel, din punct de vedere semantico-gramatical, centrul de grup poate fi un substantiv comun nume de obiect concret (numărabil, *casa bunicilor*), un substantiv abstract (nonnumărabil, *un mare curaj*; numărabil, *interesul / interesele investitorilor*), „verbal” (*plecarea bunicilor, două plecări*) sau „adjectival” (*frumusețea naturii*), masiv (*laptele proaspăt*), colectiv (*mulțimea agitată*), un nume propriu (*Bucureștiul vechi*). Există diferențe de organizare a grupului

nominal în funcție de tipul semantico-gramatical de substantiv-centru (vezi *infra*, 2.2.1–2.2.3). Particularități în ce privește structura și extinderea au în special grupurile nominale al căror centru este un substantiv de origine verbală (vezi I, Substantivul, 4.4, 5.2.1.1).

Numeralul utilizat substantival nu are, de obicei, adjuncții: *Doi și cu doi fac patru*. (vezi I, Numeralul cardinal, 2.5.2.3).

2.2. Adjuncții

Adjuncții substantivului sunt de diverse *tipuri* sub aspectul modului de realizare (vezi II, Atributul, 2; I, Substantivul, 3.1.1):

(a) substantive – în genitiv (*vârsta bunicilor*), mai rar, în dativ (*acordarea dreptului de vot femeilor; nepot lui Gheorghe*) sau, excepțional, în nominativ (*devenirea Operei Române instituție de stat*, TV, 1996);

(b) pronume substitute în genitiv (*vârsta lor*); (mai rar) pronume substitute și nesubstitute în dativ (*acordarea dreptului de vot acestora; nepot mie, nepot unuia sau altuia dintre șefi*); pronume personale clitice în dativ cu valoare posesivă (*mersu-ți*);

(c) numerele substitute în genitiv (*sosirea altor cinci*), mai rar, în dativ (*înmânarea de diplome primilor*);

(d) adjective – propriu-zise (*culoare urâtă, Bucureștiul interbelic*), pronominale (*nisipul acela*), participiale (*mulțime agitată*), gerunziale (*mâncare aburindă*), alte elemente cu comportament adjectival, cum sunt unele numerele (*trei copii, ambele plecări*);

(e) grupări prepoziționale la care participă substantive (*drum de țară*), pronume (*lauda de sine*), numerele substitute (*o carte dintre primele publicate de autor*), verbe la infinitiv (*plăcerea de a călători*) sau la supin (*apă de băut*), adverbe (*etajul de sus*);

(f) verbe la gerunziu (*apă curgând, listele conținând semnături*);

(g) adverbe (*sosirea mâine*); substantive în curs de adverbializare (*statul la soare ore în șir*, vezi I, Substantivul, 5.1.1.1);

(h) grupări prepoziționale de elemente corelative (*distanța de la gară până în sat*);

(i) propoziții introduse de un element relativ anaforic, al cărui antecedent este regentul propoziției (*cartea pe care o citesc, ziua când ne-am întâlnit*), și propoziții relative fără antecedent în regentă (*lista cu ce am de cumpărat*) – vezi Construcții cu propoziții relative, 3;

(j) propoziții conjuncționale (*siguranța că va reuși, dorința să plece, întrebarea dacă pleci*) – vezi Construcții cu propoziții conjuncționale, 3.1.

Adjuncții substantivului ocupă poziția sintactică de *atribut*, respectiv de propoziție atributivă.

Dintre adjuncții, cel *genitival* este specific grupului nominal (vezi *infra*, 2.2.1), iar cel *adjectival* este foarte frecvent (vezi *infra*, 2.2.2). Anumite tipuri de substantive-centru au o distribuție specifică în raport cu adjuncții (mai ales unele dintre substantivele abstracte, „verbale” sau „adjectivale” – vezi *infra*, 2.2.3).

2.2.1. Adjunctul genitival este compatibil cu orice tip de substantiv regent: *casa (curajul, Bucureștiul) bunicilor mei*.

Adjunctul genitival participă mult mai limitat la structura altor grupuri sintactice. Astfel, genitivul este cerut de regimul sintactic al unei subclase de prepoziții (*împotriva corupției*). De asemenea, pot avea formă de genitiv adjunctii anumitor adjective de origine verbală, utilizate și ca substantive: (*echipa*) *câștigătoare a trofeului*.

2.2.2. Distribuția anumitor adjuncti este largă, aceștia fiind compatibili cu toate tipurile de substantive regente: adjectivele propriu-zise sau participiale (*om bun, om citit, mare curaj, condiție impusă, plecare grabnică sau grăbită, cititor avizat, umdelemn vărsat, nisip alb, buchet frumos, bunuri furate, România pitorească, Bucureștiul reconstruit*), unele adjective pronominale (cum sunt cele posesive, echivalente ale genitivului – *copilul / interesul / nisipul / buchetul / Iașiul tău*), grupările prepoziționale conținând substantive (*casă cu curte, iubire de mamă, apă de izvor, armată în retragere, Maria de la Sibiu*) sau adverbe (*copilul / răbdarea / vinul / mulțimea / Sighișoara de atunci*), propozițiile relative cu antecedent în regentă (*casa / plecarea / triumghiul / vinul / buchetul la care se gândeai; Sfătuiește-te cu Gheorghiu, care ți-e prieten!*).

2.2.3. Distribuția altor adjuncti este limitată la combinațiile cu anumite tipuri semantico-gramaticale de substantive-centru.

Astfel, se combină doar cu regenți din clasa substantivelor „verbale” (vezi I, **Substantivul**, 4.4.2.2.2) atributul în dativ și propoziția introdusă de un pronume relativ (sau de un compus nehotărât al acestuia) în dativ, corespunzătoare în grupul verbal complementului indirect (*acordarea dreptului de vot femeilor sau (ori)cui îl merită* – *Acordă dreptul de vot femeilor sau (ori)cui îl merită.*); atributul în nominativ corespunzător, în grupul verbal, numelui predicativ (*devenirea Operei Române instituție* – *Opera devine instituție.*). Substantivele deverbale conservă caracteristicile de regim sintactic ale verbului de bază, cum sunt construcția cu dativul și, respectiv, cea cu nominativul nume predicativ.

Adverbele fără prepoziție (*sosirea mâine, prezența aici*) și substantivele cantitative în curs de adverbializare (*statul la soare ore în șir*) se combină numai cu regenți din clasa substantivelor „verbale” sau „adjectivale” (vezi I, *ibid.*).

Infinitivul și propoziția conjuncțională se pot combina ca adjuncti numai cu substantivele abstracte: *ideea / dorința de a pleca sau să plece*.

Anumite tipuri de adjuncti prepoziționali sau conjuncționali apar în grupul nominal doar dacă centrul de grup este un substantiv „verbal” sau „adjectival” care păstrează parțial construcția verbului sau a adjectivului de bază (vezi I, *ibid.*). Este cazul grupărilor la care participă prepoziții-regim (*adaptare la, adaptează la; atenție la, atent la; convertire în, convertește în; dependență de, depinde de; receptivitate la, receptiv la*), al propozițiilor introduse de conjuncții-regim (*bănuiala că, bănuiește că; dorința să, dorește să*) și al construcțiilor, mai ales circumstanțiale (*clasificarea / clasifică după greutate, mersul / mergi fără să te sprijini în baston, prezența lui – el este prezent – îndată ce e posibil*).

Dativul posesiv substantival se combină doar cu substantive care indică relații de rudenie ori sociale: (înv.) *nepot vecinului nostru, ucenic bunicului meu* (vezi I, Substantivul, 3.1.2.4).

Posibilitățile de combinare cu adjuncții ale substantivelor provenite din conversiune (vezi I, Substantivul, 5.2.1) diferă în funcție de caracterul regulat (sistematic) sau accidental al substantivării. De exemplu, participiile substantivate de tipul (*om*) *rănit* sunt articulabile enclitic (*rănitul*) și se combină liber cu adjuncții substantivelor comune animate (*doi răniți pe care i-a îngrijit* etc.). Participiile și alte tipuri de unități substantivate accidental, prin utilizare autonimică, nu se asociază, de obicei, cu adjuncții obișnuite ai substantivului (comp. *Rănit* / **Rănitul nu variază după gen și număr în formele de perfect compus.*; *Din cuvânt lipsește i-ul.*; *A scris un b înclinat spre stânga.*). Substantivele provenite din alte tipuri de conversiune accidentală au distribuția, de asemenea, limitată la anumite contexte: *Se adresează unui terț (*de acolo) / *terțului, *acestui terț.*; unele combinații sunt oarecum stabile (*în sinea mea*).

2.2.4. Coeziunea dintre componentele grupului nominal se realizează prin diverse mijloace (vezi și I, Substantivul, 3.1.7).

Substantivul impune adjectivului și cuvintelor cu comportament adjectival genul, numărul și cazul prin acord (*prețul acestei cărți cumpărate ieri*, f. sg. G).

Substantivul impune prin regim (vezi *supra*, 2.2.1, 2.2.3) adjunctului substantival sau pronominal (inclusiv pronumelui care introduce o atributivă relativă fără antecedent) forma de caz sau construcția prepozițională – *pereții casei*, G; *Hai, fiecare pe la casa cui ne are*. (I. Creangă, *Amintiri*), G; *furnizarea de armament combatanților*, D; *dependența de părinți*, Ac cu prepoziție. De asemenea, substantivul impune construcția atributivei cu o conjuncție-regim (*I s-a transmis rugămintea să participe la festivitate.*).

Coeziunea în grupul nominal se realizează și prin prepoziții selectate liber (*zile de vacanță*), prin restricțiile de topică – majoritatea numeralelor cardinale fiind antepuse (*trei copii*), verbul cu formă nepersonală, totdeauna postpus (*dorința de a pleca, alimentele conținând conservanți, cal de furat*) etc.

În unele tipuri de construcții, centrul substantival al grupului nominal și adjunctul său își impun reciproc restricții de formă gramaticală. Astfel, numeralul cardinal, folosit adjectival, impune substantivului regent restricții formale de număr, printr-un fel de „acord” semantic, iar substantivul impune numeralului genul și cazul, prin acord gramatical (*Cumpăr o carte.*, f. sg. Ac; *Cumpăr două cărți.*, f. pl. Ac) – vezi Atributul, 2.1.4. Anumiți adjuncți adjectivali antepuși se construiesc totdeauna cu regentul nearticulat (*acest / același / fiecare / cutare om*); demonstrativele *acesta, acela* se asociază, în postpunere, cu regentul articulat enclitic (*omul acesta*); substantivul-centru impune acestor adjective genul, numărul și cazul, prin acord (*Îl cunosc pe acest om / pe omul acesta.*, m. sg. Ac) – vezi I, Substantivul, 3.1.5.

În limba română contemporană se manifestă tendința de a plasa mărcile flexionare de caz la începutul grupului nominal: *omului cel(ui) bun, domnule căpitan!* (vechi și popular, *domnule căpitane!*).

2.2.5. Grupul nominal poate varia ca *extindere*, în funcție de numărul și de complexitatea adjuncțiilor asociați centrului substantival: *Are casă nouă.* (un singur

adjunct), *această micuță casă veche de lemn, bine conservată, pe care tocmai o cumpărase* (șase adjuncti), *Au distribuit ajutoare [constând [în [medicamente]]]* (adjunctul substantivului, gerunziul *constând*, este la rândul său centru de grup, selectează obligatoriu, prin regim, prepoziția *în*, fiind astfel complinit printr-un grup prepozițional; comp. **ajutoare constând* – vezi *infra*, 2.6.2).

În construcțiile complexe, pe lângă relația sintactică existentă între substantivul-centru și adjunctii săi, se manifestă anumite relații între adjuncti (vezi *infra*, 2.6.1, 2.6.3, 2.6.4). Relațiile de compatibilitate (de coocurență – *o casă veche, această casă veche*) și cele de incompatibilitate (**o această casă*) au consecințe directe asupra structurii grupului.

2.2.6. Prezența adjunctilor în grupul nominal este, în general, facultativă gramatical. Grupul nominal are, din acest punct de vedere, o organizare sintactică mai puțin strictă decât grupul verbal și, într-o anumită măsură, chiar decât grupurile adjectival și adverbial, în care exprimarea sau cel puțin subînțelegerea anumitor adjuncti se impune: *a se baza pe ceva*, **a se baza*; *apt (pentru)*; *gata (de)*.

Cei mai mulți adjuncti ai substantivului sunt (strict formal) suprimabili. Actualizarea lor se justifică informațional. Anumite tipuri semantice de substantive-centru (cum sunt cele relaționale nume de rudenie) cer, de obicei, prezența adjunctului: *Ion este cumnat cu Gheorghe. (?Ion este cumnat.)*. Absența adjunctilor modifică uneori substanțial sensul enunțului: *Toate examenele din studenție au fost pentru mine doar o simplă problemă de timp.* (O. Paler, *Autoportret*) sau *doar o simplă problemă*; „*unchiul George*” imita parcă gesturile unui om în ținută de seară (O. Paler, *ibid.*) sau gesturile unui om.

Suprimarea adjunctilor categorizanți (vezi *infra*, 2.3.5.1) face adesea ca structurile să fie incomplete semantic: *imita gesturile unui om în ținută (de seară)*.

Adesea adjunctii calificativi, fiind, prin natura funcției lor semantice, mai slab legați de centrul substantival al grupului nominal, pot fi omiși cu ușurință: *Apărat de rele, omul e, totodată, eliberat de frică, printr-o blândă infuzie de încredere și speranță.* (A. Pleșu, *Despre îngeri*).

Într-o situație specială se află determinanții. Prezența lor este obligatorie semantic (prin funcția lor de integratori enunțiativi), iar uneori și sintactic: *Copilul (acest copil) întârzie.*, **Copil întârzie*.

2.3. Funcțiile semantice ale adjunctilor

Adjunctii substantivului îndeplinesc diferite funcții semantice (vezi și I, **Substantivul, 3.1.3**).

Orice substantiv exprimă o categorie conceptuală (*câine* exprimă noțiunea de „câine”; în propoziția *Rex este câine*., substantivul se interpretează intensional, este utilizat ca predicat logico-semantic, aflat în poziție sintactică de nume predicativ: „Rex are proprietățile a ceea ce, în mod obișnuit, numim câine.” – vezi **Numele predicativ, 1.2, 2.2.2**). Un tip de adjuncti, *determinanții* (vezi *infra*, 2.3.1 și I, **Clase de cuvinte, 3.3.1**), îndeplinesc funcția *semantico-pragmatică* de „actualizare” discursivă a conceptului exprimat de substantivul-centru, prin precizarea extensională a substantivului și prin asocierea cu un referent (*Câinele sau acest câine se numește Rex*). Asocierea cu un determinant face posibilă integrarea substantivului în enunț.

Integrarea în enunț a substantivului se realizează (a) sub aspectul semantico-pragmatic al asocierii cu referentul și (b) sub aspectul (semantico-) sintactic al capacității de combinare (în propoziția *Câinele se numește Rex.*, substantivul este utilizat ca argument al predicatului semantic, în poziție de subiect). Funcția determinantilor de *integratori enunțiativi* ai substantivului se manifestă numai în planul semantico-pragmatic, nu și în cel sintactic (vezi *infra*, 1.8).

Determinanții pot cumula funcția de integratori enunțiativi cu o funcție semantică, de *individualizare* a referentului substantivului (*câinele* – vezi *infra*, 2.3.2) sau / și de *cuantificare* a acestuia, introducând o precizare de ordin cantitativ (*doi câini, mulți câini*; *A apărut cartea.*, exemplu în care articolul integrează substantivul în enunț, îl individualizează și îl cuantifică – vezi *infra*, 2.3.3).

Adjuncții pot stabili cu substantivul regent un raport semantic, a cărui semnificație corespunde, în unele structuri, diverselor *roluri tematice* (*casa părinților* – Posesor, *dorința părinților* – Experimentator; vezi *infra*, 2.3.4).

Adjuncții pot preciza extensiunea substantivului, în sensul *identificării* referentului (*evenimentele anului viitor*) sau al *categorizării*, al includerii lui într-o clasă (într-un tip) de obiecte (*evenimentele anului sportiv*), sau pot *califica* referentul substantivului regent (*evenimentele anului nu tocmai fericit care trecuse*) – vezi *infra*, 2.3.5.

Adjuncții care corespund în grupul verbal sau adjectival unor circumstanțiale își mențin semnificația de tip circumstanțial atunci când sunt utilizați ca adjuncți ai substantivelor „verbale” sau „adjectivale”: *S-a hotărât părăsirea numaidecât a imobilului.*, *Mă deranja prezența lui aici.*, *Cel mai mult îl relaxa mersul vara la pescuit.*, *Mersul fără să te sprijini în baston devine o probă de curaj.* (vezi *supra*, 2.2.3).

2.3.1. *Determinarea (integrarea enunțiativă)* a substantivului se realizează prin articolele definite (*casa, curajul*) sau nedefinite (*un om, o plecare*) și prin toate elementele care cer nearticularea substantivului, îndeplinind rolul pragmatic al articolului definit. Îndeplinesc acest rol unele adjective pronominale (*acest / un / cutare om, ce orăș?, frate-său, altă părere*), numerale (*doi oameni, două plecări*), adjective adverbiale (*asemenea oraș, așa curaj, astfel de copil, altfel de criză*).

2.3.1.1. *Determinarea este specifică grupului substantival*: exclusiv substantivul realizează referința prin combinare cu un determinant. Asocierea determinantului cu un element nesubstantival marchează substantivarea acestuia: (*mai binele, acel cineva, un oarecare, o nimica toată, Care doi au venit?* (vezi și I, Substantivul, 5.2.1.4).

2.3.1.2. *Combinarea diversilor determinanți cu numele proprii se realizează în condiții și cu efecte care particularizează această clasă de substantive* (vezi I, Substantivul, 4.5.2.4).

Numele proprii se asociază cu un referent obiect nu prin combinare cu un determinant, ci prin natura lor, independent de contextul concret în care sunt utilizate la un moment dat. De aceea determinanții nu au funcție de integratori enunțiativi în grupul nominal al căror centru este un nume propriu.

Determinanții se combină cu numele proprii animate, în măsura în care acestea au realizat evoluții semantice de tip metonimic sau metaforic, comportându-se ca substantive comune: *Singurul Picasso din România se află acolo, și nu e o capodoperă..., dar poartă semnătura Picasso.* (M. Sorescu; Trei

dinți din față, apud Miron-Fulea 2003b) [„tablou pictat de Picasso”]; Eminescu e un Leopardi. (E. Ionescu, Nu) [„poet asemănător cu Leopardi”]; Nicio Antigonă nu se mai poate împotrivi ordinii raționale a bărbatului. (C. Noica, Cuvânt împreună..., apud Miron-Fulea 2003a) [„femeie precum Antigona” (numele propriu apare cu vocala finală -a, omonimă cu articolul definit, înlocuită prin desinența -ă, după modelul opoziției articulat definit / nearticulat de la substantivele comune feminine, fata – fată)]; Nu cunosc pe acest al o mie unulea Ionescu. (T. Arghezi, Cimitirul Buna-Vestire, apud Miron-Fulea 2003b) [„om numit Ionescu”]; un domn fanariot, un Mavrogheni (O. Paler, Autoportret) [„membru al familiei Mavrogheni”]; Este ultimul om, acel Noe pe care-l și prefera. (C. Noica, Cuvânt împreună..., apud Miron-Fulea 2003a); Fetița ducea în brațe un Azorel cu blăniță albă. [„cățel”].

Similar se comportă unele nume proprii inanimite, în special cele compuse prin abreviere: *Dacă n-aș fi evitat să sar un gard care a fost micul meu Rubicon...* (O. Paler, Autoportret) [„limită impusă, interdicție, a cărei încălcare este un act de îndrăzneală și schimbă decisiv viitorul”]; *La parter s-a deschis un BCR.* [„o agenție a BCR-ului”]; *BCR-ul de la parter* [„agenția”].

Abrevierile care au la finală un substantiv cu articol enclitic se pot combina cu alt determinant atunci când sunt utilizate ca substantive comune: *o Romarta* „un magazin Romarta”.

Adjectivul demonstrativ de apropiere și cel de depărtare pot apărea ca simple elemente de coeziune anaforică a construcției, pe lângă nume proprii animate: *S-a dat startul pentru concurentul următor, cu calul Ducipal. Acest (acel) Ducipal este (era) un pursânge arab.* Contextual demonstrativele (în special în variantele neliterare *ăsta, ăla*) exprimă atitudinea vorbitorului față de ființa numită, introducând o nuanță mai ales depreciativă sau ironică: *Îl lauzi prea mult pe acest Victor (pe Victor ăsta, pe Victor ăla)!*

Unele nume proprii inanimite se utilizează cu și fără articol enclitic, după reguli similare celor din flexiunea substantivelor comune (vezi I, Substantivul, 3.1.5).

Rolul articolului enclitic este morfosintactic, de marcă a cazului, obligatorie la genitiv-dativ și la acuzativ (în anumite poziții sintactice): *București(ul) este un oraș.* (N), *populația Bucureștiului* (G), *necesar Bucureștiului* (D), *Vizitează Bucureștiul* (Ac, complement direct). Același rol are articolul enclitic pe lângă numele proprii compuse prin abreviere, care se termină în alt sunet decât în vocală atonă (tendința limbii actuale fiind de a elimina determinantul sau de a-l separa în scris prin cratimă): *TIB-ul va fi ascuns în spatele a două turnuri gemene.* (Rlib, 2004), *PSD a părăsit sala.* (Rlib, 2004) [N]; *înscrierea în circulație a VW-ului achiziționat* (Rlib, 2004), *privatizarea CEC* (Rlib, 2004) sau *CEC-ului* [G]; *a făcut CSM-ului șapte propuneri* (Rlib, 2004), *un interviu acordat BBC* (Rlib, 2004) [D]; *legături cu KGB-ul* (Rlib, 2004), *judecător la ICCJ* (Rlib, 2004) [Ac cu prepoziție].

Abrevierile terminate în vocală atonă de obicei nu se articulează enclitic (cu ocazia centenarului FIFA, Rlib, 2004). Unele apar recent în formă articulată (*ONU-lui*, pronunțat [onulu^l]).

Formații ca FIFA au o formă de genitiv-dativ în -ei, FIFEI, după modelul declinării articulate a substantivelor comune feminine, *casa – casei*.

În nume proprii inanimite, ca *Dunărea*, elementul final -a omonim cu articolul definit cunoaște aceeași variație flexionară ca și articolul; -a este suprimat contextual după modelul opoziției de articulare a substantivelor

comune feminine: *Dunărea / marea este frumoasă.; frumusețea Dunării / mării; pe Dunăre / pe mare.*

Comportamentul este diferit atunci când numele propriu e asociat cu alt referent decât cel obișnuit: *lângă Dunăre „fluviu”, lângă Dunărea „clădire”; un Carpați* (numele propriu plural este determinat printr-un singular în contextul dat, cu referire la „un pachet de țigări” sau la „o țigară Carpați”, dar este incompatibil cu determinanții la singular când denumeste un lanț de munți).

2.3.2. Individualizarea substantivului se poate realiza prin diverși determinanți noncantitativi, cum sunt articolul definit sau nedefinit (*un om, interesul*) și unele adjective pronominale (demonstrative, *această plecare;* posesive, *frate-meu*). În prezența articolului definit, ceilalți determinanți noncantitativi au exclusiv rol de individualizare, integrarea substantivului în discurs realizându-se prin articol: *omul acesta, fratele meu, părerile celelalte*. Determinanții numelor proprii nu au rol de individualizare, ci alte roluri semantice și / sau gramaticale (vezi *supra*, 2.3.1.2).

2.3.3. Cuantificarea substantivului se poate realiza prin anumiți adjuncți ai acestuia sau prin alte mijloace (pentru care vezi *infra*, 2.4).

Adjuncții cuantificatori ai substantivului sunt determinanții cantitativi și alți termeni, exteriori clasei determinanților: numerele cardinale propriu-zise (*doi copii*), distributive (*câte doi copii*), colective (*amândoi copiii*); unele adjective nedefinite (*câțiva, fiecare, oricare, orice, vreun; mulți, numeroși, puțini, toți – fiecare om, toți oamenii*), interogative (*cât? – câte crize?*), relative (*Notează în registru câte cărți s-au vândut.*), negative (*niciun – nicio armată*); articolul definit și nedefinit (*cartea, o carte*); vezi și I, **Substantivul**, 3.1.3, 4.1.2.

2.3.3.1. Extensiunea substantivului cuantificat poate fi o mulțime de obiecte nonvidă (*trei copii, două ploi, amândouă / toate concursurile, buchetul, un minut*), o mulțime vidă – în situația cuantificării negative (*nicio secundă*) – sau un singur obiect, implicându-se însă existența unei pluralități (*fiecare om*).

2.3.3.2. Numerele cardinale propriu-zise și cele colective exprimă o cantitate definită, precisă: *două / ambele case*.

Adjectivele pronominale *atât(a), cât (oricât, câțiva), ceva, mult, puțin, niște* (și *niscai, niscaiva*, populare), *oarecare*, alte adjective ca *destul, numeros, diferiți, diverși* exprimă o cantitate nedefinită: *atâția (câți, câțiva, mulți, destui) oameni, ceva (niște) lapte*.

Adjectivele pronominale nedefinite *fiecare* (și *fiece*, rar, învechit), *oricare, orice*, adjectivele interogative și / sau relative *care, ce*, construite cu substantivul-centru la singular, precum și numerele distributive implică nonunicitatea, se referă la o pluralitate în mod distributiv: *fiecare (oricare, orice, care?) om; Notează pe câte o foaie de hârtie*.

Referirea la pluralitate se poate face global, colectiv, substantivul cuantificat având formă de plural: *toți / tustrei oameni*.

Cuantificatorii colectivi și cei distributivi de tipul *fiecare, oricare, orice* sunt cuantificatori „universali”, indicând referirea la o întreagă clasă referențială.

Adjectivele *care, ce* și compusele nedefinite *oricare, orice*, adjectivele nedefinite *unii, vreunii*, construite cu substantivul-centru la plural, se referă la o subclasă de obiecte, în construcții partitive: *orice (unii) oameni, Care oameni?*

Adjectivul relativ *care*, dependent sintactic, în propoziția atributivă neinterogativă, de antecedentul său reluat din regentă, individualizează substantivul regent și uneori dezambiguizează structura, indicând neechivoc antecedentul: *A locuit la nepotul unui bun prieten al ei, care nepot se numea Mihai.* (același efect, de dezambiguizare, se obține prin construcția cu pronume relativ *nepot care*).

Locuțiunile adjectivale nedefinite *cine știe ce, nu știu care, nu știu ce, te miri ce*, formate cu adjectivele *care, ce*, sunt cuantificatori slabi, care introduc (uneori preponderent) o semnificație calificativă: *Nu a avut cine știe ce succese.* „multe, mari”.

Articolul definit sau nedefinit exprimă unicitatea obiectului denotat de substantivul-centru: *casa, o casă.*

Adjectivul negativ *niciun* exprimă o cantitate nulă și se combină cu substantivul la singular: *nicio casă.* Locuțiunea *niciun fel de* se asociază cu pluralul substantivelor numărabile (*Nu are niciun fel de probleme.*), fiind compatibilă și cu singularul, în cazul celor nonnumărabile (*Nu are niciun fel de importanță.*).

Articolul, adjectivele de tipul *vreun, niciun* sunt cuantificatori „existențiali”, indicând existența, respectiv inexistența referentului. Presupoziția de existență este asociată și altor cuantificatori: *Unii / mulți / puțini oameni călătoresc iarna.*

Valoarea generică poate fi exprimată în grupul nominal prin cuantificatorii universali și prin unii cuantificatori existențiali (articolul definit și nedefinit, *niciun*): *Omul (un om, orice om) are defecte., (Toți) oamenii au defecte.*

Adjectivele numerale multiplicative și sinonimele lor adjectivale sau participiale precizează sub aspect cantitativ și totodată califică sau categorizează referentul substantivului regent: *grâul însutit, câștigul înzecit, garsonieră dublă, imagine (de)dublată (multiplicată), personalitate multiplă.*

2.3.3.3. Semnificația cuantificatorilor variază, în anumite limite, de la un context la altul.

Astfel, unii cuantificatori nedefiniți apar în construcții partitive: *Expoziția cuprinde toate lucrările pictorului, câteva tablouri sunt inedite.*

Anumiți cuantificatori dobândesc o semnificație „universală”, de „totalitate”, prin articulare sau prin combinare cu demonstrativul *cel*: *Multe (puținele, numeroasele, cele câteva) cărți pe care le-a scris sunt romane.* („toate”), față de *Multe (puține, numeroase, câteva) cărți pe care le-a scris sunt romane.* („unele”, partitiv). Semnificația este influențată uneori de ordinea lineară a elementelor: *Cărțile multe (puține, numeroase) pe care le-a scris sunt romane.* (valoare calificativă).

Comparativul de superioritate al adjectivului *mult* poate exprima contextual aproximația (*A scris mai multe cărți.* „câteva”), sens dezvoltat pe baza celui comparativ (din structurile de tipul *una sau mai multe cărți*, „mai mult de una”, deci „cantitate nedefinită, pluralitate”).

Adjective ca *oarecare, diferiți, diverși, varii* au sens cantitativ numai când precedă substantivul: *Avea oarecare îndrăzneală.* „puțină”; *A cercetat diferite / diverse / varii fapte.* „unele”. În postpoziție, aceste elemente actualizează o semnificație lexicală de tip calificativ: *om oarecare* „comun, fără importanță”; *fapte diferite, diverse, varii* „distincte, variate”.

La limita cu cuantificatorii se situează adjuncții care califică (identifică sau categorizează) referentul substantivului printr-o proprietate cantitativă a acestuia: *casă mare, interes major (maxim), examen parțial, ploaie abundentă*.

2.3.4. Semnificația de rol tematic (vezi I, Verbul. **Prezentare generală**, 4) a adjunctului variază de la un tip de grup nominal la altul, după clasa semantico-gramaticală căreia îi aparține substantivul-centru.

2.3.4.1. Specific adjuncțiilor numelui este rolul *Posesor* (vezi I, **Substantivul**, 3.1.3). Relația semantică de posesie dintre adjunct (*Posesor*) și centrul substantival al grupului nominal identifică indirect referentul centrului, și anume obiectul posedat. Relația de posesie subsumează diverse alte semnificații: apartenența propriu-zisă, față de un *Posesor* animat (*casa omului*); (într-o accepție lărgită a termenului) apartenența la un anumit loc, originea (*oamenii locului, satului*), apartenența părților la întreg (relația partitivă, *pereții casei*), apartenența la o familie (relația de rudenie, *frate / fratele vecinului*), asocierea (*cristalul mesei „de pe masă”*).

Realizarea tipică a *Posesorului* este *genitivul* (*casa bunicilor*). *Posesorul* se exprimă și prin diverse elemente echivalente cu *genitivul*: adjective pronominale posesive (*casa mea*), grupări prepoziționale (*casa a doi bătrâni*), propoziții relative fără antecedent introduse de un pronume în *genitiv* (*costumația cui participă la carnaval*), propoziții relative introduse printr-o construcție prepozițională echivalentă cu *genitivul* (*suprafața a ceea ce se vede*), dative pronominale clitice (înv. *locu-ți*), unele adjective propriu-zise (*propria țară „a lor, a mea”, casa părintească „a părinților”*). *Dativul* substantival, din structurile de tipul: *frate vecinului nostru, ucenic lui Gheorghe*, are semnificație de *Posesor* (regentul său fiind un substantiv care indică o relație de rudenie sau socială, subsumabilă raportului de posesie); totodată *dativul* poate fi interpretat, în aceste structuri, ca fiind o realizare a *Temei* (rol asociat conceptual substantivului regent).

Unele sintagme prepoziționale exprimă posesia ca semnificație secundară, rolul lor principal fiind acela de a califica obiectul denotat de regent sau de a indica apartenența lui la o clasă (categorie) de obiecte (*casă de gospodari „a unor gospodari”* și „bine întreținută, înzestrată cu bunurile necesare etc.”).

Relația de posesie este compatibilă cu diferite tipuri semantico-gramaticale de regenți: substantive comune propriu-zise (*rochia femeii*), substantive masive (*sângele victimei*), colective (*buchetul Anei*), abstracte (*curajul Anei*), nume proprii (*Mihai al nostru, Bucureștiul bunicilor mei*).

2.3.4.2. Spre deosebire de substantivele prototipice, substantivele „verbale” și cele „adjectivale” (vezi I, **Substantivul**, 4.4.2.2.2) au asociată configurația de roluri tematice a verbului sau a adjectivului cu care se înrudesc prin formă, iar uneori numai prin conținut:

– *Agentul* – *munca lui* [*El muncește.*], *exodul populației* [*Populația pleacă, emigrează.*]

– *Pacientul / Tema* – *vinderea casei* [*Vinde casa.*], *lovirea Anei* [*O lovește pe Ana.*], *prezența lui* [*El este prezent.*], inclusiv în ipostaza de obiect posedat, când substantivul regent provine de la un verb de posesie – *deținerea titlului* [*Deține titlul.*]

- Experimentatorul – în *văzul tuturor* [Toți văd.], *cu vrerea ta* [Tu vrei.], *tristețea lui* [El este trist.]
- Cauzalul – *omor din imprudență* [A omorât din imprudență.]
- Instrumentalul – *trasul cu arcul* [Trage cu arcul.]
- Sursa, Ținta, Parcursul – *traversarea de pe un mal pe altul, peste pod* [Traversează de pe un mal pe altul, peste pod.], *mersul la București* - [Merge la București.]
- Locativul – *prezența în casă* [Este prezent în casă.]
- Beneficiarul – *cumpărarea de cadouri copiilor* [Cumpără cadouri copiilor.] etc.

2.3.4.3. În unele contexte, substantivul-centru al grupului nominal este ambiguu semantic, actualizând, pe lângă valoarea abstractă verbală („acțiune”), și o valoare derivată metonimic, adesea concretă („rezultat, obiect etc. al acțiunii”). Ambiguitatea centrului implică ambiguitatea adjunctului acestuia, care cumulează, pe de o parte, un rol tematic corelat cu interpretarea abstractă a centrului și, pe de altă parte, rolul Posesor corelat cu interpretarea concretă: *Expo-Market Herăstrău, centrul cumpărăturilor tuturor* (TV, 1995) [„unde toți cumpără” (Agent), „cumpărăturilor (mărfurilor) care aparțin tuturor” (Posesor)], *El se va ocupa de denumirea instituției* [„se va ocupa de acțiunea de a găsi o denumire instituției, va denumi instituția” (Temă), „se va ocupa de numele instituției” (Posesor)].

Anumite rădăcini lexicale, mai ales verbale, intră în formații substantivale concurente, dintre care unele au sens abstract și se construiesc cu actanți specifici verbului, iar altele au sens concret și se construiesc cu Posesor: *zugrăvirea / zugrăvitul camerei* „acțiune”, cu adjunct Temă; *zugrăveala camerei* „rezultatul acțiunii”, cu adjunct Posesor.

Adjuncții genitivali ai substantivelor provenite de la verbe tranzitive agentive pot fi interpretați ca având semnificație corespunzătoare, în construcția verbală, subiectului Agent sau complementului direct Temă. În aceste structuri, distincția semantică Agent / Temă se neutralizează: *lauda studenților* „studenții (Agent) laudă” și „(cineva) îi laudă pe studenți (Temă)”; *cercetarea studenților* „studenții (Agent) cercetează”, „(cineva) îi cercetează pe studenți (Temă)” (substantivul-centru având sens abstract, de „acțiune”), dar și „opera (științifică a) studenților (Posesor)” (substantivul regent referindu-se la rezultatul concret al acțiunii).

2.3.4.4. De obicei, rolurile tematice sunt exprimate diferit în grupul verbal sau adjectival și în grupul nominal.

Principalii actanți de tip verbal sau adjectival își modifică forma atunci când se realizează ca adjuncți ai substantivului. Se redau prin genitiv sau prin elemente echivalente cu genitivul:

- Agentul subiect – *munca lui* [El muncește.], *munca a doi dintre ei* [Doi muncesc.], *defilare de trupe* [Defilează trupe.], *control sârb* „control al sârbilor” [Sârbii controlează.]
- Pacientul / Tema subiect, complement direct, complement indirect prepozițional – *limpezirea vremii* [Vremea se limpezește.], *prezența lui* [El este prezent.], *deținerea a două treimi* [Deține două treimi.], *lauda de sine* [Se laudă pe sine.], *vânzări imobiliare* „vânzări de imobile” [Vinde imobile.], *Fugeau de teama turcilor*. [Fugeau pentru că se temeau de turci.]

– Experimentatorul subiect, complement direct sau indirect – în *văzul tuturor* [Toți văd.], *usturimea lui* [Îl ustură.], *plăcerea lui* [Îi place.].

În general își mențin forma:

– Ținta (Destinatarul) și Beneficiarul complement indirect în dativ sau prepozițional – *trimiterea de invitații prietenilor* [Trimite invitații prietenilor.], *cumpărarea de cadouri copiilor* sau *pentru copii* [Cumpără cadouri copiilor sau pentru copii.] (grupul prepozițional putând fi interpretat și ca atribut al substantivului *cadouri*)

– diversele roluri realizate în mod obișnuit ca circumstanțiale, și anume Cauzalul (*omor / omoară din imprudență*); Sursa, Ținta, Parcursul (*traversarea / traversează de pe un mal pe altul, peste pod*); Locativul (*prezența / prezent în clasă*) etc.

Propozițiile interogative indirecte, relative sau conjuncționale, sunt adesea interpretabile semantic ca expresii ale rolului Temă și își mențin în grupul nominal construcția originară, din grupul verbului sau al adjectivului: *întrebarea / întreabă cine ești și dacă pleci*.

Rolul conceptual nonactanțial care subsumează diversele „stări de a fi”, exprimate în grupul verbal prin nume predicativ sau prin complementul predicativ al obiectului, se poate realiza ca adjunct al numelui, cu formă de nominativ: *devenirea Operei Române instituție de stat* [Opera devine instituție.]; *numirea lui profesor* [Îl numește profesor.].

Substantivele abstracte verbale sau adjectivale utilizate contextual cu o semnificație lexicală derivată, adesea concretă, își atașează anumiți adjuncti de tip circumstanțial cu ajutorul prepoziției *de*, ca orice substantiv prototipic: *defilarea din piață* („rezultat al acțiunii”, prep. *de* + *în*), dar *defilarea în piață* („acțiune”); *scrisul de pe hârtie* („rezultat al acțiunii, ceea ce a fost scris”), față de *scrisul pe hârtie* („acțiune”); *prezența de la cursuri* („numărul celor prezenți”), față de *prezența la cursuri* („faptul de a fi prezenți”). În contextele în care centrul substantival actualizează un sens lexical derivat, adjunctul nu are semnificația unui rol tematic (Locativ, în exemplele date), ci restrânge extensiunea centrului (vezi *infra*, 2.3.5).

2.3.5. Modificarea (restrângerea) extensiunii substantivului și calificarea acestuia se realizează prin exprimarea unei proprietăți a referentului său.

Adjuncții care pot îndeplini în grupul nominal aceste funcții semantice sunt variați formal.

2.3.5.1. Unii adjuncti restrâng clasa referențială a substantivului regent, indicând proprietatea definitorie pentru o (sub)clasă (o categorie, un tip) de entități desemnate de grupul nominal ca ansamblu: *câine*, față de *câine ciobănesc* (denumind o rasă de câini).

Restrâng (în acest sens) referința substantivului toate adjectivele categoriale (*an calendaristic / fiscal / sportiv / școlar, suc gastric, triumghi isoscel*). Un rol similar pot avea îmbinarea locuțională *ce fel de?* (*Ce fel de om ești?!*), unele grupări prepoziționale la care participă substantive (*ani de liceu, coleg de școală, frunze de copac, flori de măr, sare cu / fără sodiu, sală de concert*, inclusiv substantive cu sens relațional – *văr după mamă, Sunt frați numai după tată.*) sau supine (*cal de furat*), dar și genitive (*omul interesului*).

Îmbinarea *un fel de* nu îndeplinește același rol semantic, ci exprimă, de obicei, incertitudinea asupra referentului: *Peste oraș se lăsa un fel de ceață*.

Restrângerea clasei referențiale a substantivului se poate realiza și în sensul identificării referentului, distingându-l explicit sau numai implicit de alți referenți. Pot îndeplini acest rol: adjectivele ordinale (numerale, adjective propriu-zise ca *ultim*, *penultim*, *antepenultim*, îmbinarea *cel din urmă*, adjectivul interogativ *al câtelea?* – *prima*, și nu *ultima casă*; *A câta încercare?*); diferite tipuri de grupări prepoziționale, la care participă substantive (*oameni din sat*, *peretele dinspre stradă*), pronume (*o carte de-astea*), infinitive (*Ai obligația de a citi*, nu și *de a memora textul*.) sau adverbe (*cartea de acolo*, *furtuna de atunci*); unele tipuri de propoziții relative neizolate cu antecedent în regentă (*băiatul care vine*, *locul unde / în care mă aflui*) sau fără antecedent (*teama de ceea ce s-ar putea întâmpla*) și propoziții conjuncționale (*E momentul să fac o precizare despre natura ascezei*. – A. Pleșu, *Despre îngeri*); gerunziile (*Am corectat paginile conținând bibliografia*); genitivul (în construcții ca *problema banilor*).

Adesea adjuncții categorizante au și rol de identificare a referentului: *În decembrie se încheie anul fiscal*, nu și *anul școlar*., *Poartă haine de furat sau de căpătat*. De tip special sunt genitivul sau grupul prepozițional cu rol denominativ (*galeria oglinzilor*, *ziua de marți*).

2.3.5.2. Adjuncții cu rol de calificare sunt în special adjectivele calificative (cu *minunata* și *teribila ei nepăsare* – O. Paler, *Autoportret*). De tip special sunt construcțiile stabile, cu valoarea superlativului absolut, fie vechi (*în vecii vecilor*, *în veci de veci*), fie mai recente (argotice – *băiat de băiat*, *filme de filme*) și construcțiile comparative nonatributive, interpretabile și ca presupunând elipsa unui adjectiv: *o zi [lungă] cât o viață*, *față [albă] ca zăpada*.

2.3.5.3. Distincția semantică dintre „categorizare” și „calificare” nu e totdeauna netă, multe contexte fiind ambigue din acest punct de vedere: *Dimineața, când văd lumina cenușie care se strecoară de-afară printre jaluzele, sunt fericit că voi vedea din nou cerul limpezindu-se*. (O. Paler, *Autoportret*) [„un anume fel de lumină” sau „o lumină, iar aceasta este cenușie”].

2.3.5.4. Adjuncții restrictivi și cei calificativi au o compatibilitate combinatorie extrem de largă. Ei se pot asocia cu orice tip de substantive-centru: comune propriu-zise (*an fericit*), masive (*făină albă*, *veche*), colective (*armată înfometată*), abstracte (*curaj mare*), „verbale” sau „adjectivele” (*moarte grabnică*, *plânsul care se opri*, *stare de funcționare*, *tristețe apăsătoare*), nume proprii (*bunul Ion*). Nu orice tip de adjunct se combină însă cu toate tipurile de substantive (vezi *supra*, 2.2.2, 2.2.3).

2.4. Cuantificarea grupului nominal

În grupul nominal, cuantificarea se realizează atât prin adjuncții substantivului-centru (vezi *supra*, 2.3.3.), cât și prin alte mijloace.

2.4.1. Forma flexionară de număr (singular / plural) a substantivului exprimă (prin mărci gramaticalizate – desinențe) o informație intrinsecă de tip cantitativ (*casă*, *case*). În unele contexte, forma de singular poate avea semnificație de pluralitate distributivă: *Cei trei au ajuns* [„fiecare”] *la spital cu capul spart*., *Vai de capul nostru!* („al fiecăruia”).

2.4.2. Cuantificarea substantivului se realizează de asemenea prin adverbe și prin grupări adverbiale fără funcție sintactică, ce introduc în grupul nominal o semnificație de tip restrictiv (*decât, doar, numai, exclusiv*), cumulativ (*încă, și*), cumulativ-negativ (*nici, nici măcar, nici cel puțin*), implicând existența unei pluralități: *Numai copilul a plecat.* („altcineva nu a plecat”); *Și copilul a plecat.* („copilul și altcineva / alții au plecat”); *Nici măcar copilul nu a plecat.* („copilul și altcineva / alții nu au plecat”); *transportul urma să fie însoțit de încă un angajat înarmat* (Rlib, 2004 – „de un angajat și de altcineva / alții”; adverbul cuantifică aici grupul nominal *un angajat*, care include cuantificatorul *un*).

Tipuri speciale sunt combinațiile (din exprimarea familiară, colocvială) cu particula adverbială cantitativă *la*: *Au venit la oameni!* („mulți oameni”), *Mănâncă la pâine!* („multă pâine”) și cele cu adverbul exclamativ *ce* și prepoziția *de(-a)*: *Ce de mere ai cules!* („multe mere”), *Ce de(-a) pâine mănca!* („multă pâine”).

2.4.3. Grupul nominal se poate combina cu substantive care precizează cantitatea referentului său (*majoritate, mulțime, grup, parte, jumătate, sfert, număr, serie* etc.; vezi și **I, Substantivul, 4.3**). Uneori substantivul cu sens cantitativ este formal regent, antepus față de substantivul pe care îl cuantifică. Dependența sintactică dintre substantivul cuantificat și cel cuantificator se realizează prin forma de genitiv (*A citit majoritatea cărților cumpărate.*) sau prin prepozițiile *de, din, dintre* (*A citit o mulțime de cărți, o parte dintre cărți.; Jumătate din lapte s-a stricat.*).

În unele contexte verbul și adjectivul se acordă cu substantivul cuantificat (centrul semantic al grupului nominal), nu cu substantivul cantitativ (centru formal) cu care sunt în relație sintactică: *O mulțime de cărți sunt noi., nu este nouă.* Între (a) *Se văd o mulțime de oameni.* și (b) *Se vede o mulțime de oameni.* există o diferență de conceptualizare: în enunțul (a), actantul Temă („ceea ce se vede”) este plural, *oameni*, iar substantivul *mulțime* este un cuantificator al Temei; în enunțul (b), actantul Temă („ceea ce se vede”) este singular, *mulțime*, iar gruparea prepozițională *de oameni* îi precizează semantic conținutul.

Contextual, în special în cazul substantivelor masive sau al celor abstracte (vezi **I, Substantivul, 4.1, 4.2**), și alte cuvinte pot fi asimilate cantitativelor: *o mână de orez; A băut o ceașcă de cafea.; Adaugă un vârf de cuțit de sare și o picătură de oțet.; un pic de liniște; un strop de fericire; un dram de noroc* etc.

Unele substantive cantitative apar și după grupul nominal, având o valoare apropiată de cea a adjectivelor (fam. *A citit cărți o mulțime, o grămadă.* „multe”) sau a adverbelor (pop. *Parcurge drumul / calea jumătate.* „cât”).

În poziția substantivului cantitativ, mai ales antepus, cu prepoziție, apar (îmbinări cu) numerele fracționare (*două treimi dintre absolvenți*) și diverse structuri echivalente cu acestea (*a treia parte dintre absolvenți; trei procente / 3% din voturi* etc.).

În structurile cu elementele în ordine inversă, *partea a patra*, numeralul este ordinal și nu are semnificație cantitativă, fiind mai degrabă restrictiv, identificator (vezi *supra, 2.3.5.1*).

De asemenea, în poziția substantivului cantitativ pot fi utilizate unele substitute pronominale sau numerele, asimilate cu adjuncții cantitativi: *câte (atâtea, unele, două) dintre cărți.*

2.4.4. O construcție specifică limbii române este cea care cuprinde un numeral cardinal (cuantificator) urmat de prepoziția *de* și de substantivul cuantificat: *douăzeci de oameni* (vezi I, Numeralul, 2.4). Substantivul poate fi interpretat drept centru sintactic în grupul nominal, iar numeralul ca adjunct al său cuantificator, prin analogie cu structurile fără *de* (*nouăsprezece oameni*), în construcțiile în care substantivul, și nu numeralul, impune acordul în gen al adjectivelor și al elementului *cel*: (*cei douăzeci (cei două mii) de oameni prezenți*). Organizarea sintactică a grupului nominal este mai puțin clară în structurile în care cuantificatorul este un substantiv numeral (*zeci și zeci, sute, mii de oameni prezenți*) și în structurile în care acordul se face cu cuantificatorul (*cele două milioane de oameni, mii de dolari cheltuite ilegal*). Calitatea substantivală a cuantificatorului și, mai ales, acordul indică inversarea raportului sintactic în acest tip de grupuri nominale, cuantificatorul fiind centrul, iar substantivul cuantificat, adjunctul său.

2.4.5. Selecția cuantificatorilor diferă parțial în funcție de caracteristica substantivului-centru de a fi numărabil sau nenumărabil (pentru detalii, vezi I, Substantivul, 1.3).

Numele de acțiune și câteva nume de stare având corespondent verbal sunt compatibile cu cuantificatorii adverbiali specifici verbului, care nu apar în construcția celorlalte substantive (vezi I, Substantivul, 4.4.2.2.2): numeralele adverbiale cardinale și ordinale (*plecarea de două ori, existența pentru prima dată a unor dovezi*), adverbele numerale multiplicative (*răsplătirea înzecit*), unele adverbe temporale aspectuale (*plecarea frecvent, totdeauna*), unele substantive utilizate adverbial (*mersul pe jos ore în șir, cititul dimineața*).

2.4.6. Cuantificatorii se pot combina între ei ori cu alte elemente (cum sunt negația, expresiile aproximării etc.), formând structuri cuantificate complexe: *nu fiecare casă, nu toate casele, aproape / mai / cam toate casele, aproape nicio casă* (structuri partitive); *mai mult (mai puțin) de trei cărți, peste / sub / nici / vreo trei procente* (structuri nedefinite); *aproximativ 4 la sută dintre francezi* (Rlib, 2004 – structură partitivă nedefinită); *adună în fiecare an tot mai puțini specialiști* (Rlib, 2004 – structură care exprimă progresia nedefinită); *o oră și trei sferturi, un metru și jumătate, o unitate și trei optimi* (numere mixte, alcătuite dintr-un numeral cardinal propriu-zis și unul fracționar sau un echivalent al acestuia, substantivul fiind la singular, intercalat între cuantificatori în exprimarea comună, dar în formă de plural și plasat după cuantificatori în transpunerea verbală a notației cifrice – *una și trei optimi unități*).

Adjectivul *vreun* și articolul nedefinit, cu valoare generică, pot exprima în construcțiile negative o semnificație similară aceleia a cuantificatorilor negativi (vezi Negația, 2.2.3): *N-a citit niciodată vreo / o carte., O carte n-a citit!* (cu intonație de tip special) [„n-a citit nicio carte”].

Cuantificatorul negativ *niciun* și marca negativă *nici* își pot asocia substantive, mai ales cantitative, cu efect de intensificare a cuantificării negative în grupul nominal: *nicio picătură de apă, niciun dram de noroc, Nu se vede nici picior de om*. [„niciun om”] (vezi supra, 2.4.3, și Negația, 2.5).

2.4.7. Uneori „domeniul” cuantificatorului (secvența cuantificată) afectează și elemente din afara grupului nominal.

Semnificația cuantificatorului se extinde uneori asupra regentului față de care grupul nominal cuantificat este dependent sintactic: *Memorează fiecare cifră*. „pe rând” (acțiunea verbului regent e realizată distributiv); *Memorează câteva cifre din număr*. (cuantificare partitivă); *Memorează toate cifrele*. „deodată sau pe rând” (structură ambiguă, acțiunea verbului realizându-se colectiv sau distributiv). Unii regenți sunt semantic incompatibili cu anumite tipuri de interpretare (de exemplu, fraza *Citește toate ziarele*. descrie o acțiune realizată distributiv, deși perspectiva asupra obiectului acțiunii este colectivă, globalizantă).

Cuantificatorii restrictivi permit mai multe interpretări. Ei au asociată o semnificație negativă implicită, care se poate extinde fie asupra unui domeniu restrâns, care include și regentul grupului cuantificat (*Vreau să plece numai Ion*. [„vreau să nu plece altcineva”]), fie asupra unui domeniu mai larg, care include un grup sintactic supraordonat, eventual întregul enunț („nu vreau să plece altcineva”). Faptul explică „mobilitatea”, libertatea de topică a cuantificatorilor de acest tip: *Vede la distanță de numai doi metri (de doi metri numai, numai de doi metri, numai la distanță de doi metri, numai la doi metri distanță)*.

Extragerea unui grup nominal care include anumiți cuantificatori, cum sunt cei distributivi, și deplasarea lui la început de frază are drept consecință extinderea domeniului de cuantificare asupra întregii fraze: *E obligatoriu să participe fiecare student*. [„obligatia este ca fiecare student să participe”]; *Fiecare student e obligatoriu să participe*. [„pentru fiecare student în parte, obligația este să participe”].

2.5. Modificarea raportului dintre constituenți

Inversiunea constituenților grupului nominal poate modifica raportul sintactic dintre aceștia. Construcțiile au, în general, valoare comparativă; prin inversiune, adjunctul comparativ al substantivului din construcția de bază devine centru în grupul nominal modificat: *Ce pari de lumânări* [lumânări cât pari]! (B. Ștefănescu Delavrancea, *Hagi Tudose*); *bruma de avere pe care o avea* [avere cât bruma (de puțină)]; *vipera (asta) de Irina* [Irina este (rea, perfidă) ca o viperă]; *hoțul (hoțomanul) de Radu* [Radu este (șiret, șmecher) ca un hoț].

Un tip special de inversiune se realizează în structurile în care adjectivul (dependent sintactic de substantiv în construcția de bază) se substantivează prin articulare (*prostul de Radu* [Radu este prost]) sau prin sufixare (dobândind valoare superlativă – *o frumusețe de câțel* [un câțel foarte frumos]).

2.6. Structuri complexe

Structurile complexe ale grupului nominal includ adjunctii cu structură complexă și / sau mai mulți adjunctii dependenți sintactic de centrul grupului.

2.6.1. Grupul nominal poate include *mai mulți adjunctii de tipuri diferite* ai centrului. Adjunctii diferă formal și / sau sub aspectul funcției semantice. De exemplu, în grupul nominal *altă frumoasă oglindă venețiană a ei, cu reflexe cenușii, pe care o cumpărase la Murano*, apar șase adjunctii: determinantul *altă*; adjectivul calificativ *frumoasă* și cel categorial *venețiană*; genitivul *a ei*; grupul prepozițional *cu reflexe (cenușii)*; propoziția relativă *pe care o cumpărase la Murano*.

2.6.1.1. Cele mai numeroase restricții de coocurență privesc utilizarea articolului definit (vezi I, Substantivul, 3.1.5). Există, de asemenea, reguli stricte

de coocurență și de topică a celorlalte elemente care aparțin clasei determinanților (vezi I, **Clase de cuvinte**, 3.3).

Adjuncții care nu sunt realizați prin determinanți, susceptibili de a se combina cu orice tip semantico-gramatical de substantiv-centru, au compatibilități de coocurență largi: genitivul, adjectivul, substantivul cu prepoziția *de*, propoziția relativă neinterogativă. Frecvent apar grupate sintagme cu prepoziții diferite: *coleg de școală cu mine*. Adjuncții ce caracterizează individual o anumită clasă semantico-gramaticală de regenți nu se combină cu adjuncții specifici altei clase; de exemplu, infinitivul (atribut numai al substantivelor abstracte) nu se subordonează niciodată aceluiași centru de grup ca dativul posesiv substantival (specific regenților nume de rudenie și de relații sociale). Pronumele clitice (dative posesive) au distribuție limitată astăzi la anumite tipuri de contexte (vezi I, **Substantivul**, 3.1.2.4); cliticele se pot atașa unui adjectiv articulat enclitic, antepus substantivului-centru (*propria-i casă*) și pot fi coocurente cu anumiți adjuncți postpuși, mai ales adjectivali (*propria-i casă veche*), substantivali sau adverbiali cu prepoziție (*propria-i casă de la țară, de acolo*), propoziționali relativi neinterogativi (*propria-i casă, care e la țară*).

Anumiți adjuncți ai substantivelor verbale sunt obligatoriu sau de regulă coocurenți și alcătuiesc împreună cu regentul o structură ternară, analogă cu structura grupului verbal corespunzător. Astfel, dativul și construcțiile echivalente cu dativul, care corespund în grupul verbal complementului indirect, apar, în general, în prezența unui adjunct corespunzător complementului direct al verbului: *furnizare de armament – furnizează armament – combatanților (la numeroși combatanți, cui s-a angajat în luptă, la câți s-au angajat în luptă)*. Grupul prepozițional complement de agent și propoziția completivă de agent sunt de asemenea coocurente în grupul nominal cu un adjunct ce corespunde subiectului pasiv: *avertizarea lor de către inspector (de către cine are datoria să o facă) – îi avertizează inspectorul (cine are datoria să o facă)*.

Genitivul cu valoare de subiect și cel cu valoare de obiect direct nu se combină cu același substantiv verbal: **ultima lui înfrângere a turcilor*.

2.6.1.2. În grupul nominal, *ordinea lineară* a adjuncțiilor de tipuri diferite se bazează parțial pe reguli gramaticale sau pragmatice și, în unele situații, este modificabilă stilistic.

Anumiți adjuncți, ca determinanții sau adjuncții categorizanți, sunt mai strâns legați semantic de centru și tind să se grupeze cu acesta, alcătuind o unitate, astfel încât alți adjuncți determină semantic unitatea integrală, și nu strict centrul substantival al grupului nominal. Topica reflectă ierarhia adjuncțiilor, în sensul că determinativul întregului grup fie precedă grupul (*ultima premieră teatrală*), fie îl urmează (*o intrare secretă mascată; Harap-Alb vede altă drăcărie și mai mare*). – I. Creangă, *Harap-Alb*.

Posesorul realizat ca substantiv (în genitiv sau în dativ) urmează în general după adjuncții calificativi și categorizanți (adjective, substantive cu prepoziție): *casa veche (și frumoasă) a bunicilor, lecția de gramatică a profesorului, (înv.) nepot de soră vecinului nostru*. Posibilitatea distanțării genitivului față de regent trebuie pusă în legătură cu prezența elementului *al*, care, deși nu este propriu-zis pronume în aceste contexte, își menține parțial natura pronominală, stabilind cu

centrul substantival al grupului nominal o relație anaforică (vizibilă în acord – *casa* a f. sg.) și oferind astfel un suport sintactic adjunctului genitival. Posibilitatea distanțării substantivului în dativ posesiv este asigurată de raportul semantic puternic, de tip actanțial, cu Posesorul. Inversiunea se realizează mai ales cu adjunctii adjectivali. Aceștia pot fi deplasați, introducându-se un suport sintactic de tipul *cel* (*casa bunicilor cea veche*) sau pot fi izolați (*casa bunicilor, veche și frumoasă*). Posesorul lexicalizat prin pronume în genitiv sau prin adjectiv pronominal posesiv are o topică mai liberă decât substantivul: *casa lui / mea veche, lecția lui / sa de gramatică* (în această poziție substantivul în genitiv este uneori ambiguu sintactic – *lecția profesorului de gramatică* –, putând fi interpretat ca regent al atributului prepozițional următor), *ultima lui / sa (*a scriitorului) apariție în public*.

Mai ales adjectivul pronominal posesiv, dar și genitivul pronumelui personal se pot insera între constituențele unor substantive compuse nesudate: *câinele său lup, blocul lui turn*.

Între substantivul verbal regent și genitivul subiectiv sau obiectiv postpus se poate intercala un adjectiv: *asumarea deschisă a opțiunii republicane* („Dilema”, 1993). Genitivul subiectiv sau obiectiv postpus poate fi precedat de un substantiv cu prepoziție (*organizarea în muzeu a acestor expoziții*) sau poate fi urmat de o sintagmă prepozițională (*diviziunea istoriei după principii exterioare sau în spirit dogmatic* – G. Călinescu, *Istoria*).

Adjectivele antepuse regentului se raportează semantic, adesea, la o grupare mai largă: *noua lecție de gramatică a profesorului*; proprietatea „nou” este enunțată despre obiectul „lecția de gramatică”, acesta fiind argumentul semantic al predicatului adjectival. Adjectivul poate fi distanțat de regent când relația sa cu acesta este clar marcată prin acordul în gen și număr: *cursul de gramatică nou al profesorului*. Între centrul substantival al grupului nominal și adjectivul postpus, strâns legat și neizolat de centru, nu se intercalează de obicei alți adjuncti: *votarea separată a legilor, *votarea legilor separată* (posibil însă *votarea legilor, separată*, cu adjectivul izolat).

Adjunctii adverbiali sunt mai slab legați semantic și formal de centrul grupului nominal decât adjunctii adjectivali. Adverbul nu exprimă însușiri ale referentului substantivului, ca adjectivele, ci, în general, circumstanțe, fiind asociat regenților din clasa substantivelor „verbale” sau „adjectivale” (vezi *supra*, 2.2.3). Adverbul poate urma după un adjunct legat actanțial (tematic) de substantivul-centru și se raportează semantic, în această situație la grupul nominal în ansamblu: *votarea legilor* [„în mod”] *separat (legilor, Temă)*.

Topica genitivelor și a adverbelor depinde de condițiile pragmatico-stilistice: adjunctul rematic tinde să îl urmeze pe celălalt; adverbul antepus genitivului este marcat de emfază: *întrunirea astăzi a noului Parlament*.

Genitivul precedă, în general, verbul cu formă nepersonală: *plăcerea Mariei de a citi* (sau *plăcerea de a citi a Mariei* și, cu genitivul antepus regentului, *naiva lor încercare de a imita stilistica bizantină* – G. Călinescu, *Istoria*), *sosirea lor până a se însera, ajutoarele ministerului constând în bani* (sau *ajutoarele constând în bani ale ministerului*), *hainele ei de căpătat* (sau *hainele de căpătat ale ei*).

Adjuncții realizați ca propoziții și cei însoțiți de determinări se plasează mai ales după adjuncții nepropoziționali fără determinări: *îndemnarea lor să renunțe, participarea astăzi la demonstrația de protest*.

Adjunctul prepozițional corespunzător complementului de agent și acuzativul cu *de* corespunzător subiectului sau complementului direct precedă alți adjuncți prepoziționali deoarece se leagă mai strâns de substantivul verbal regent, prin rolul lor tematic: *capturarea armelor de către gardiști cu complicitatea unor militari, distribuirea de certificate la toate oficiile poștale*. Acuzativul cu *de* subiectiv sau obiectiv tinde să urmeze imediat după regent; faptul e explicabil prin funcția de categorizare pe care acest adjunct o îndeplinește concomitent cu rolul tematic: *ultima lansare de disc a interpretului, acordarea de premii de către fundație* (grupul prepozițional exprimă actantul Temă și tipul de eveniment sau de activitate la care se referă substantivul verbal regent). Adjunctul construit cu o prepoziție-regim urmează adesea imediat după regent, precedând alte grupuri prepoziționale: *adaptarea la situație în scurt timp*. Adjuncții prepoziționali care exprimă o informație cunoscută tind să se plaseze mai aproape de regent, uneori printr-o inversiune cu efect de focalizare: *organizarea în august de alegeri generale*.

Construcțiile prepoziționale gramaticalizate pentru a exprima un raport de genitiv au, în general, caracteristicile distribuționale ale genitivului postpus față de regent; de exemplu, *cheamă populația la comemorarea, marți, 21 decembrie, a 4 ani de la jertfa eroilor* (EZ, 1993). Construcțiile prepoziționale nu precedă regentul.

Ordinea lineară a elementelor (adjective categoriale + grup prepozițional) corespunde unei restrângeri succesive a referinței regentului, într-un exemplu ca: *pe podeaua metalică mobilă de deasupra tampoanelor* (O. Paler, *Autoportret*).

2.6.2. Grupul nominal complex presupune prezența unor *adjuncți care, la rândul lor, sunt centre ale unor grupuri sintactice*. Unui grup nominal îi poate fi astfel subordonat un grup verbal (*pagini conținând bibliografia*), adjectival (*carte utilă elevilor*), mai rar adverbial (*întreruperea discuției relativ devreme / târziu*).

O situație specială este aceea în care grupul subordonat este nominal (substantival sau pronominal): *terasa apartamentului vechi, părerea altora mai competenți*.

Grupurile subordonate au o structură internă analizabilă sintactic. Centrul (exceptând verbul la mod personal) are funcție dublă, fiind și atribut în grupul nominal; celelalte componente îndeplinesc o funcție în raport cu regentul lor (de exemplu, în construcția *carte utilă elevilor*, adjectivul *utilă* este atribut, iar substantivul *elevilor* este obiectul indirect al adjectivului).

Uneori prezența adjuncților atributului este obligatorie sintactic și / sau semantic, adjuncții fiind strâns legați de regentul lor; suprimarea adjuncților atributului conduce la structuri incomplete gramatical sau modifică sensul acestora: *pagini conținând bibliografia* – **pagini conținând, copilul devenit adult* – **copilul devenit, carte utilă elevilor* – *carte utilă*, „în general”, *sfârșitul anului școlar* – *sfârșitul anului „calendaristic”* (în absența altor precizări contextuale cu privire la referent).

Grupul nominal este o structură semantică supraordonată, care integrează un grup sintactic adjunct. Componentele integrate pot fi analizate sintactic, însă coerența semantică a grupului din care fac parte este mare. Grupul nominal, ca unitate semantică de tip complex, are un *centru principal*, care coincide cu centrul principal sintactic al întregii structuri (*sfârșitul anului școlar, carte utilă elevilor*),

și unul sau mai multe *centre secundare*, care coincid cu centrul sintactic al grupurilor adjuncte (*sfârșitul [anului școlar], carte [utilă [studenților [filologi]]]*). Grupul nominal poate domina sintactic și încorporează semantic mai multe grupuri-adjuncte, subordonate unul altuia: *plăcerea [de [a mă arunca [pe [nisipul cald]]]]* (O. Paler, *Autoportret*) – *de a mă arunca și pe nisipul*, grupuri prepoziționale; *a mă arunca pe nisipul*, grup verbal; *nisipul cald*, grup nominal.

De tip special sunt structurile în care adjunctul substantivului este o grupare cu prepoziția *de* care introduce în grupul nominal un grup prepozițional (vezi și I, *Prepoziția*, 3.3.5), adesea circumstanțial: *zborul de peste oraș* [*Zboară peste oraș.*], *operația de la picior* [*Se operează la picior.*]. Uneori cele două prepoziții fuzionează: *defilarea din București* [*Defilează în București.*].

2.6.3. Grupul nominal poate include *mai mulți adjuncți de același tip* ai centrului. Aceștia stabilesc între ei raporturi de coordonare (*casă veche, dar bine conservată*), de echivalență sau apozitive (*o casă totuși veche, dărăpănată*).

De obicei, adjuncții diferiți ca formă sunt *coordonabili* în măsura în care îndeplinesc aceeași funcție semantică: *Dădui peste o slujnică nouă și care, prin urmare, nu mă cunoștea*. (C. Hogaș, *Pe drumuri*; adjectivul și propoziția relativă au funcție de calificare); *fragmente arhitectonice de aceeași valoare și aparținând aceleiași perioade* (adjunctul prepozițional și cel gerunzial califică / identifică referentul regentului; *fragmente arhitectonice și de aceeași valoare* – adjectivul categorizează, iar grupul prepozițional califică / identifică referentul substantivului). Adjuncții cu funcții semantice diferite în grupul nominal nu se coordonează, chiar dacă aparțin aceluiași tip formal: *an școlar (*și) dificil, boală cardiacă (*și) incurabilă* (un adjectiv categorial și unul calificativ). Aceasta arată că, în grupul nominal, *adjunctul multiplu este esențial o structură unitară din punct de vedere funcțional-semantic*.

Determinanții de tipul articolelor nu se combină niciodată între ei. Ceilalți determinanți cu funcție contextuală de integratori enunțiativi alcătuiesc rareori structuri multiple, deoarece funcția enunțiativă însăși implică unicitatea determinantului. Se pot coordona unii cuantificatori (*doi sau trei copii*) și, excepțional, alți determinanți (*acest sau acel proiect, astfel sau altfel de lucruri*). În structurile apozitive, de obicei unul dintre termeni își pierde statutul de determinant: *pușini, adică doi copii (pușini, pronume)*.

Un centru substantival se combină cu un singur pronume clitic în dativ posesiv.

În structurile multiple, adjunctul însoțit de determinative (formând un grup sintactic) se plasează, de preferință, pe ultimul loc: *sat vechi, răzășesc, întemeiat în toată puterea cuvântului* (I. Creangă, *Amintiri*).

2.6.4. Grupul nominal poate include *adjuncți de același tip*, aflați în raport de corelare: *distanța de la gară până în sat*, vezi *supra*, 2.2.h; *traversarea dinspre continent spre insulă*.

În măsura în care există o coeziune formală a elementelor corelative, explicabilă uneori și semantic, coeziune manifestată prin coocurența lor obligatorie (**distanța de la gară*; vezi și I, *Substantivul*, 3.1.1), gruparea în ansamblu poate fi interpretată ca *adjunct cu structură complexă*, analizabilă, care ocupă o unică poziție sintactică, aceea de atribut.

Spre deosebire de atributul complex care conține elemente corelative, adjuncții corelați stabilesc între ei un raport mai liber, nefiind obligatoriu coocurenți: *traversarea dinspre continent, traversarea spre insulă*.

Determinanții nu intră în structuri de tip corelativ, neputând fi introduși de prepoziții.

2.6.5. Un adjunct poate fi dependent sintactic de un *regent multiplu*: *plăcerea și necesitatea de a călători, limba și literatura română, cântecul și poezia învățată* (cu acordul adjunctului adjectival prin atracție, la singular, conform tradiției), *cântecul și poezia învățate* (cu acordul la plural, după model străin).

2.7. Structuri eliptice

Grupul nominal se realizează parțial, atunci când, prin elipsă, centrul substantival este recuperat din context: – *Ce fel de casă?* – [*Casă*] *Înaltă*.

Frecvent adjunctul se substantivează în aceste condiții: (*materiale*) *consumabile*.

Pe de altă parte, substantivul-centru poate fi substituit printr-un pronume, inclusiv semiindependent: – *Care casă?* – *A Mariei*. Un context precum: *Cel mai frumos era al meu*, este ambiguu, *cel* fiind interpretabil aici ca pronume demonstrativ semiindependent sau ca marcă a superlativului relativ. Substantivările și grupurile nominale al căror centru este un pronume semiindependent substituit sunt compatibile în general cu contextele specifice substantivului (vezi *infra*, 2.8): de exemplu, *Cumpără consumabile*. (complement direct). Unele incompatibilități se explică formal. De pildă, din cauza flexiunii sale cazuale incomplete, elementul *al* nu poate fi utilizat la genitiv-dativ singular, iar când precedă o formă de genitiv, nici la plural (**alor Mariei*).

Grupul nominal propriu-zis parțial (fără centru exprimat) are posibilități sintactice mult mai limitate, fiind utilizabil mai ales ca enunț nominal: [*Casă*] *Înaltă*., *De lemn*., [*Bucurie*] *De a citi*., [*Haine*] *De căpătat*., [*Omul*] *Care trece*. etc. (vezi 2.8).

Anumiți adjuncți nu apar, în mod obișnuit, fără regent: – *Ce fel de soare?* – **Strălucind*.

2.8. Încadrarea grupului nominal în enunț

Utilizarea în enunț a unui grup nominal presupune încadrarea lui la nivel sintactic și / sau semantic.

Integrarea enunțiativă a substantivului prin determinanți nu are în vedere această situație (vezi *supra*, 2.3)

2.8.1. Grupul nominal se încadrează sintactic în enunț în funcție de poziția centrului substantival, ca adjunct, în diverse grupuri sintactice (vezi și I, **Substantivul**, 3.2).

Astfel, substantivul-centru al unui grup nominal intră în alcătuirea grupurilor verbale (*Citesc o carte veche*.), nominale (*casa omului aceluia*), adjectivale (*carte utilă studenților filologi*), interjecțional (*Iată casa mea!*).

Funcțiile sintactice îndeplinite de substantivul-centru al grupului nominal sunt: subiect (*Copilul ei citește*.), nume predicativ (*El este student eminent*.), complement direct (*Citesc o carte veche*.), complement secundar (*Îl învăț un*

cântec de leagăn.; Greșeala asta nu o să mă coste viața, ci numai funcția pe care o am.), complement indirect (*carte utilă studenților filologi*) și prepozițional (*Apelez la prietenii vechi.*), circumstanțial (*Merg la facultatea noastră.*), atribut (*casa omului acelaia*), predicativ suplimentar (*Îl știu avocat bun.*).

Ocurența elementelor nesubstantivale în contexte ale grupului nominal este un indiciu sintactic al substantivării: *bine* subst. < adv., *Face mult bine.* (centru de grup, cu adjunct adjectival, cuantificator; complement direct); *Faci bine și îți auzi rău.* (complement direct).

Structura de constituenți a grupului nominal este parțial condiționată de poziția sintactică în care acesta apare și, implicit, de forma cazuală a substantivului-centru. De exemplu, un grup nominal adjunct în genitiv-dativ singular nu poate include un determinant nedeclinabil la singular și nearticulabil enclitic, ca adjectivul *tot*, antepus regentului (*tot orașul, tot curajul, toată liniștea*). Un grup nominal cu centrul în vocativ nu include articolul indefinit sau cuantificatori, ci, mai ales, adjuncti posesivi (*suflete al meu!*) și calificativi (*bunule Ion!*). Substantivelor aflate în altă poziție sintactică decât cea de nume predicativ, de predicativ suplimentar sau de apozitie în nominativ nu li se pot subordona substantive (pronume nonclitice, numerale) în dativ cu valoare posesivă (inv. *Este frate vecinului nostru.*, *Îl consideram dușman lumii întregi.*, *Acesta-i Gheorghe, ucenic tatălui meu.*).

Includerea semantică în enunț a unui grup nominal se poate realiza prin relații anaforice (*Ți-a telefonat o colegă și o să revină; fata e îngrijorată pentru tine.* – *fata* are ca antecedent nominalul *colegă*) sau prin relații de coreferențialitate de tip special, în situația subiectului obligatoriu nelexicalizat al unor forme verbale nepersonale (*Omul nu îndrăznește a întreba.* – subiectul neexprimat, implicit, al infinitivului *a întreba* este coreferențial cu substantivul *omul*).

Grupul nominal, extins ca unitate sintactică și semantică, poate participa în context la raporturi de coordonare sau de corelare cu alt grup nominal: *exerciții de menținere a păcii și de sprijin umanitar; trecerea firească de la planul material la cel alegoric* (G. Călinescu, *Istoria*).

2.8.2. Grupul nominal nu constituie singur un enunț. Numai excepțional, grupul nominal, cu o anumită intonație, poate funcționa ca enunț nominal (vezi **Predicatul**, 2.1.3.4): *Liniște!*, *Ajutor!*, *Deșteptarea!*, *Gura!*, *Frumoasă zi!*, *Un cer albit de secetă azi.* (O. Paler, *Autoportret*). Doar în această situație substantivul nu este simultan centru de grup și adjunct.

3. GRUPUL NOMINAL CU CENTRU PRONOMINAL

Grupul pronominal este o realizare particulară a grupului nominal, în situații în care centrul grupului sintactic este un pronume. Se includ aici și realizările speciale, când centrul grupului este un numeral cu valoare pronominală (folosit anaforic sau cataforic – *Erau acolo câțiva copii; doi erau mai mari decât ceilalți; Sosiseră toți musafirii. Primul sosise Mihnea.*; vezi **Numeralul**).

3.1. Centrul grupului pronominal

Toate subtipurile semantice de pronume personale (personale propriu-zise, de politețe, reflexive) și nepersonale (demonstrative, de cuantificare – nehotărâte și negative, relative, interogative) (vezi **Pronumele**) pot funcționa în calitate de centre ale unor grupuri pronominale: *Eu am făcut tot ce puteam, acum este rândul lui.*; *Pe dumneavoastră nu vă cunosc.*; *Îi place să vorbească despre sine.*; *Nu știu nimic despre asta.*; *Te-a căutat cineva în vârstă.*; *Care dintre ei e vinovat?*

Interpretarea posesivelor (*al meu, al tău*) fie ca genitive ale pronumelor personale, fie ca grupări alcătuite dintr-un pronume semiindependent *al* și un adjectiv pronominal posesiv / pronume posesiv (vezi **I, Pronumele și adjectivul pronominal posesiv**) are consecințe asupra interpretării grupului sintactic în care se integrează posesivele și a relației dintre centru și adjuncți. Interpretat ca genitiv al pronumelui personal, se observă compatibilități combinatorii comune ale posesivului cu pronumele personale (vezi *infra*, 3.2); interpretat ca adjectiv / pronume în genitiv determinând un pronume, posesivul se integrează ca adjunct în grupul nominal (cu centru un pronume semiindependent).

Interpretarea formelor de întărire ca adjectiv, respectiv ca pronume de întărire (vezi **I, Pronumele și adjectivul pronominal de întărire**) se răsfrânge asupra interpretării modului în care aceste forme se integrează în ierarhii de constituenți (ca centre pronominale fără adjuncți, respectiv ca determinări de tip adjectival în structura unor grupuri nominale).

Descrierea care urmează va evita referiri particulare la cele două situații discutabile sub aspectul interpretării.

Nu se constituie în centre ale unor grupuri sintactice realizările clitice ale pronumelor personale și reflexive.

Dintre numerele, funcționează ca centre ale unor grupuri sintactice numerele cardinale (*Au sosit trei.*), numerele ordinale (*A scris două volume de poezie, primul în 1980.*), numerele fracționare (*Au pierdut examenul opt candidați. Un sfert dintre cei căzuți au luat note de 2.*), numerele colective (*Cursanții m-au dezamăgit. M-au dezamăgit amândoi.*) și numerele distributive (*Corectez lucrările la limba română. Corectez câte două pe oră.*). În cele ce urmează, iese din discuție numeralul fracționar, a cărui natură este exclusiv substantivală (vezi **I, Numeralul, 6.3**); celelalte numere vor fi examinate în calitatea lor de centre cu statut pronominal.

Numeralul ordinal apare însoțit de formantul *cel* care marchează flexiunea casuală; prezența lui *cel* este obligatorie la cazurile genitiv-dativ (*Cartea celui de al doilea este nouă.*; *Îi dau cartea celui de al doilea.*) și facultativă la nominativ-acuzativ (*Al doilea mi-a plăcut mai mult. / Cel de al doilea mi-a plăcut mai mult.*; *Pe al doilea nu l-am cunoscut. / Pe cel de al doilea nu l-am cunoscut.*).

În mod prototipic, pronumele și numerele alcătuiesc singure un grup sintactic, fără adjuncți. Această particularitate structurală a grupului pronominal decurge din mecanismele semantico-referențiale la care participă pronumele (deixis, anaforă, cuantificare, referință generică).

Grupul pronominal se integrează în propoziție analog grupului nominal cu centru substantival: pronumele / numeralul centru îndeplinește funcții sintactice comune cu substantivul, iar rolurile actanțiale sunt comune cu ale substantivului. La unele subclase semantice de pronume apar limitări privind în special pozițiile de complement secundar și predicativ suplimentar. În mod particular, se realizează prin pronume poziția sintactică subiect: subiectul pronume este fie neexprimat (subiect inclus *Am sosit.*, sau subînțeles *A sosit.*), fie este controlat de subiectul / complementul unui regent (*îi place Ø_i să cânte*; *l_i-am auzit Ø_i cântând* etc.); exprimarea subiectului pronume este emfatică sau marchează contrastul discursiv (vezi **Subiectul**, 3.2.2). Pozițiile sintactice complement direct și complement indirect exprimate prin clitic pot fi dublate prin pronume accentuate pentru emfază (*L-am văzut pe el.*, *I-am spus lui.*, *S-a muștrat pe sine însuși.*, *Și-a spus sieși însuși.*). Cliticele pronominal (propriu-zise și reflexive) actualizează o funcție sintactică specială, nerealizabilă prin alte părți de vorbire: funcția de complement posesiv (*Ion mi-a pierdut cartea.*, *Mi-am pierdut cartea.*, vezi **Complementul posesiv**). Cliticele personale și reflexive pot ocupa și poziții asintactice (dativ etic, acuzativ și dativ neutru, reflexiv asintactic; vezi **I, Pronumele personal propriu-zis**, 2.2.2, **Pronumele reflexiv**, 1.2; **II, Construcții reflexive și construcții reciproce**).

Pronumele în calitate de centre ale unui grup sintactic pot fi însoțite de semiadverbe neintegrate sintactic: *Chiar tu ai spus asta.*, *Mă interesează exact asta.*; *Aproape toți au lipsit.*; *chiar același*; *chiar acela*; *exact celălalt*. În mod particular, pronumele de cuantificare (pronumele nehotărâte, negative și, prin extensie, pronumele relative și interogative) pot fi însoțite de semiadverbe exprimând aproximarea (*cam orice*, *cam oricine*, *aproximativ nimic*, *cam cine?*, *cam ce?*); combinate cu alte pronume, semiadverbele de aproximare se asociază cu diverse valori discursive (atenuare, ironie etc.). O varietate mai mare de semiadverbe de aproximare se actualizează pe lângă un centru numeral: *vreo cincisprezece*, *circa douăzeci*, *aproape cinci la sută*, *până la patru dintre candidați*, *peste doi*, *treizeci și ceva*; aproximarea se poate exprima și printr-un grup complex, format prin repetarea numeralului centru: *doi-trei*, *al doilea-al treilea*, *toți patru-cinci*, *doi-trei la sută* (vezi **I, Numeralul**, 2.6, 6.4, 7.5).

3.2. Adjuncții din grupul pronominal

În cadrul grupului pronominal românesc apar două tipuri particulare de adjuncți: (i) adjuncți obligatorii; (ii) adjuncți facultativi.

3.2.1. Adjuncții obligatorii

Adjuncții obligatorii apar ca determinări obligatorii ale pronumelor semiindependente (*Cel nou este albastru.*; *Al meu este roșu.*; vezi **I, Pronumele și adjectivul pronominal demonstrativ**; **Pronumele și adjectivul pronominal posesiv**).

Pronumele semiindependent *cel* poate primi ca adjuncți obligatorii: adjective (*cel nou*), adverbe / numerele ordinale precedate de prepoziția *de* (*cel de acolo*, *cel de al doilea*), substantive / pronume precedate de *al* (*cel al copilului*, *cel al nimănui*), substantive / pronume cu prepoziție (*cel de la mama*, *cel de la tine*), *cel* + supin (*cel de scris sau cel de citit*), *cel* + propoziție relativă (*cel care te-a căutat / cel ce te așteaptă*).

Pronumele semiindependent *al* poate primi ca adjuncti obligatorii un substantiv în genitiv (*Al copilului s-a pierdut.*; *Al Mariei e mai nou decât al tău.*) sau un posesiv (*Al meu e nou, al tău e vechi.*).

În interiorul grupului pronominal, adjunctii obligatorii îndeplinesc funcția sintactică de atribut. Raporturile semantice dintre centru și adjuncti, analoge rolurilor actanțiale, sunt comune cu cele din grupul nominal cu centru substantiv și depind de modul de realizare a relației (caz genitiv sau prepoziție): Posesor (*Al Mariei*), Locativ (*cel de acolo*), Sursă (*cel de la mama*), Țintă (*cel pentru tine*) etc.; sunt, de asemenea, posibile relații semantice de ordonare (*cel de al doilea*).

3.2.2. Adjunctii facultativi

Tipul adjunctilor facultativi acceptați în grupul pronominal, precum și tipul de coeziune în cadrul grupului depind de subclasa semantică a pronumelui-centru, iar în cadrul aceleiași subclase semantice, diferă uneori de la un membru al subclasei la altul.

La nivelul clasei generale a pronumelui, se poate distinge între adjuncti facultativi propriu-ziși, specifici unor subclase semantice de pronume (pronume demonstrativ, pronume nehotărât și negativ, pronume interogativ, pronume relativ; vezi *infra*) și adjuncti rezultați prin elipsa unui pronume semiindependent din cadrul unei structuri apozitive (pronume personal, vezi *infra*): *Tu, cel de acolo, vino la mine!* > *Tu de acolo, vino la mine!*; *El, cel de la fereastră, este blond.* > *El de la fereastră este blond.* Construcțiile rezultate prin elipsă au fost asimilate în diverse grade, tiparului nominal; unele au fost acceptate de limba literară, în timp ce altele sunt specifice limbii vorbite și sunt puternic ancorate contextual.

Adjunctii facultativi ai centrului-pronume, cei propriu-ziși și cei asimilați tiparului nominal, ocupă poziția sintactică de atribut (actualizat prin substantiv, pronume, numeral, adverb precedat de prepoziție, formă verbală nepersonală sau prin propoziție atributivă).

Diversele tipuri de adjuncti în cadrul grupului pronominal au frecvențe diferite în uz; unii adjuncti apar în îmbinări fixe, cvasilocuționale.

3.2.2.1. Centru – pronume personal

Când centrul grupului sintactic este un pronume personal (propriu-zis sau de politețe), grupul sintactic poate avea următoarea structură:

– Pronume + prepoziția abstractă *de* + grup prepozițional: *el [de [lângă ușă]]*; *tu [de [la fereastră]]*; *tu [de [lângă mine]]*; *el [de [lângă al doilea din dreapta]]*; *Dumneavoastră [d[în România]]*; *Dumneavoastră [d[în grădină]]*;

– Pronume + prepoziția abstractă *de* + grup adverbial: *tu [de [acolo]]*, *dumneata [de [aici]]*

– Pronume + propoziție relativă: *Tu vorbești, [care n-ai avut niciodată nicio problemă?]*; *Ea, [care n-are frați], nu știe ce înseamnă dragostea de frate.*; *El, [care e bărbat], nu poate înțelege toate aceste probleme.*

Deși acceptă combinarea cu o atributivă, pronumele nu pot primi adjective ca adjuncti: (**el frumos*, **ea atentă*). Rar, colocvial, dată fiind tendința spre juxtapunere a limbii vorbite, pot apărea structuri de tipul: ?*Tu înalt de acolo, vino la mine!*; ?*Dumneata înalt, vino la mine!*

Dintre pronumele personale, cele de persoana I și a II-a primesc mai rar adjuncti, referința lor fiind direct accesibilă din context, în timp ce pronumele de persoana a III-a primesc relativ mai multe determinări. Acestea au rol de precizare;

delimitare, evidențiere în discurs, contrast discursiv (*el de lângă ușa, dumnealui mai înalt*). Pronumele reflexive accentuate se combină cu pronume de întărire, în structuri emfatiche cvasilocuționale: *se blamează pe sine însuși, și-a acordat distincția sie însuși*.

3.2.2.2. Centru – pronume demonstrativ

Când centrul grupului sintactic este un pronume demonstrativ, posibilitățile combinatorii ale centrului sunt mai largi, induse de libertățile combinatorii ale substantivului încorporat: *acesta roșu, nu acela verde = acest creion roșu, nu acel creion verde; acesta de pe masă = acest caiet de pe masă; aceasta roșie cu buline din dreapta = această bluză roșie cu buline din dreapta*. Grupul sintactic poate avea următoarea structură:

- Pronume + prepoziția abstractă *de* + grup nominal: *Pe masă sunt două volume; îl vreau pe acesta [de [poezie]]; acela [de [aur alb]]; același [de [plumb]]; celălalt [de [catifea]]; acesta [de [proverbe]]; acela [de [gală]];*

- Pronume + prepoziția abstractă *de* + grup prepozițional: *acesta [de [lângă ușa]]; acela [de [la fereastră]]; același [de [lângă mine]]; celălalt [de [lângă al doilea din dreapta]]; acesta [d[in România]]; acela [d[in grădină]];*

- Pronume + prepoziția abstractă *de* + grup adverbial: *acesta [de [acolo]], acela [de [aici]];*

- Pronume + adjectiv / grup adjectival: *acela roșu la față, acesta nou, celălalt vechi din 1959; același nu poate primi determinare adjectivală (*Același nou e al meu.)*

- Pronume + propoziție relativă sau grup prepozițional care include o propoziție relativă: *acela [care vine]; Îl caut pe acela [de care am nevoie].; O vreau pe cealaltă, [pentru care am piese de schimb].*

- Pronume + propoziție conjuncțională: *Am o dorință, aceea [să reușesc].*

- Pronume + *al* + genitiv / posesiv: *acesta [al [copilului / meu]], acesta [al [Mariei / tău]], acela [al [lui]], acelea [ale [nimănui]], acesta [al primului [dintre ei]].*

Propozițiile conjuncționale și infinitivul apar ca adjuncti ai unor pronume care substituie substantive abstracte.

3.2.2.3. Centru – cuantificator (pronume nehotărât și pronume negativ)

Pronumele nehotărâte și negative, în calitatea de centre de grup sintactic, au următoarele posibilități combinatorii:

- Pronume + prepoziția abstractă *de* + grup nominal: *Caut ceva [de [lucru]].; Vreau orice [de [mâncare]].; Caut pe cineva [de [specialitate]];*

- Pronume + prepoziția partitivă *dintre / din* + grup nominal: *oricine [dintre [noi]]; nimeni [din [clasă]];*

- Pronume + prepoziția abstractă *de* + grup prepozițional: *oricine [de [lângă ușa]]; nimeni [de [la fereastră]]; toți [de [lângă mine]]; nimeni [de [lângă al doilea din dreapta]]; fiecare [d[in România]]; cineva [d[in grădină]];*

- Pronume + prepoziția abstractă *de* + grup adverbial: *oricine [de [acolo]], nimeni [de [aici]];*

- Pronume + adjectiv / grup adjectival: *oricine [interesat de lucrare], ceva [nou], ceva [bun de mâncat], nimic [important (pentru el)].*

- Pronume + propoziție relativă sau grup prepozițional care include o propoziție relativă: *Am nevoie de cineva [care să mă ajute].; Fiecare [pe care l-am*

rugat] mi-a sărit în ajutor.; Nu venise nimeni [cu care să mă pot sfătuî].; N-am nimic [care să te intereseze].

– Pronume + propoziție conjuncțională (în construcții relative eliptice): Nu e nimeni (care) [să mă ajute].; Caut ceva (care) [să te mulțumească].

– Pronume + al + genitiv / posesiv: oricare [al [copilului / meu]], niciunul [al [Mariei / tău]], toți [ai [lui]], nimic [al [Corinei]].

– Pronume+ de + al + genitiv / posesiv: câteva [de-[ale [copilului]]], multe [de-[ale [tale]]].

Specifice cuantificatorilor (pronume nehotărâte și negative; vezi și numeralul *infra*) sunt structurile partitive (în care pronumele nehotărâte se combină cu un nominal introdus prin prepoziția partitivă *dintre / din*: *oricare dintre elevi, oricare din noi, oricâte din o suță, niciunul din voi, nimeni dintre ei*) și structurile de identificare a referențialității (bazate pe o calificare a apartenenței în cazul obiectelor nonunice: *cineva de-al meu, niciunul de-al tău*).

3.2.2.4. Centru – pronume interogativ

Pronumele interogative ca centre de grup sintactic au următoarele posibilități combinatorii:

– Pronume + prepoziția abstractă *de* + grup prepozițional: Cine [d [in casă]] a făcut asta?; Ce [de [pe masă]] e al tău?;

– Pronume + prepoziția partitivă *dintre / din* + grup nominal: Cine [dintre [voi]]... ?; Care [din [clasă]]?, Care [dintre ei] e vinovat?

– Pronume + prepoziția abstractă *de* + grup adverbial: Care [de [acolo]] e a ta?, Ce [de [aici]] te interesează?

– Pronume+ *de* + *al* + genitiv / posesiv: câte [de-[ale [tale]]]?

Sunt posibile și structuri colocviale de tipul:

– Pronume + propoziție relativă: Câte, [care atunci câștigaseră], au confirmat ulterior?; Cine, [care a înțeles situația], ar mai continua?

– Pronume + grup adjectival: Cine [neatent la explicații] ar fi înțeles?

Ca și cuantificatorii, pronumele interogative intră în structuri partitive (*Care dintre elevi a lipsit?; Cine dintre voi mă poate ajuta?; Câte din o suță vrei?*) și în structuri de identificare a referențialității (*Ce de-al meu te-ar interesa?; Ce de-al tău poate fi folosit?*).

3.2.2.5. Centru – pronume relativ

Pronumele relative au posibilități combinatorii reduse, rar actualizate, la unii dintre membrii clasei: *Cu cine din oraș vorbeam îmi spunea același lucru.; Care de acolo mă poate ajuta va fi recompensat.*

3.2.2.6. Centru – numeral cardinal

Numeralul cardinal (utilizat ca substitut) dispune de următoarele posibilități combinatorii în cadrul grupului sintactic:

– Numeral + prepoziția abstractă *de* + grup nominal: una [de [poezie]], două [de [proză]]; cinci [de [aur]], patru [de [argint]]

– Numeral + prepoziția partitivă *din / dintre* + grup nominal: una [din [străzi]], două [dintre [ele]], trei [dintre [aceștia]]

– Numeral + prepoziția abstractă *de* + grup adverbial: trei [de [acolo]], cinci [de [aici]]

– Numeral + grup adjectival: doi [roșu închis], trei [albi], patru [galben-verzui]

– Numeral + propoziție relativă: Mai aștept doi, [care au întârziat].; Trei [care sosesc primii] vor primi premii.

– Numeral + propoziție conjuncțională, adesea consecutivă, provenind dintr-o elipsă: *Are două [de rămâi cu gura căscată]. („două mașini foarte frumoase”).; Caută trei [să nu-l doară capul!] („trei piese excepționale”)*

– Numeral + *al* + genitiv / posesiv: *trei ai copilului / mei, două ale Mariei / tale*

– Numeral + *de* + *al* + genitiv / posesiv: *trei [de-[ai [copilului / mei]]], două [de [ale [Marie / tale]]]*.

Ca și cuantificatorii nedefiniți (pronumele nehotărâte și negative), numeralul intră în structuri partitive (*Cinci dintre elevi au lipsit.*) și în structuri de identificare a referențialității (*Îți dau una de-a mea și două de-ale ei.*).

3.2.2.7. Centru – numeral ordinal

Numeralul ordinal (utilizat ca substitut) dispune de unele posibilități combinatorii comune cu numeralul cardinal:

– Numeral + prepoziția abstractă *de* + grup nominal: *Pē masă sunt două cărți: prima [de [poezie]], a doua [de [proză]].; prima [de [aur]], a doua [de [argint]]*

– Numeral + prepoziția partitivă *din / în / dintre / între* + grup nominal: *prima [dintre [cursante]], a doua [dintre [ele]]; prima [din [clasă]], a doua [din [grup]]; prima [între [campioane]].*

Prepozițiile cu sens partitiv *dintre, între* se folosesc când nominalul pe care îl regizează este un plural (*dintre* exprimă „detașarea de” grup; *între* exprimă „inclusiunea în” grup). Prepozițiile *din* și *în* se construiesc cu nominale cu formă de singular, care exprimă grupul, colectivitatea; *din* exprimă „detașarea de” grup, *în* exprimă „inclusiunea în” grup. Grupul nominal din cadrul structurii poate avea ca centru un numeral (*a doua din zece*), situație în care folosirea prepoziției *din* este obligatorie.

– Numeral + (prepoziția *de*) + grup prepozițional: *a doua [(de) [lângă perete]], a treia [(de) [pe raftul al doilea]], primul [(de) [lângă tine]]*

– Numeral + prepoziția abstractă *de* + grup adverbial: *prima [de [acolo]], a cincea [de [aici]]*

– Numeral + propoziție relativă: *Îl aștept pe al doilea, [care a întârziat].; Al treilea, [care sosește luni], va veni cu trenul.; Ion a fost al șaptelea [care a abandonat cursa].*

– Numeral + *al* + genitiv / posesiv: *a doua [a [Marie]], al doilea [al [meu]]*

Într-o situație specială se află sintagma *fiecare al doilea* (*Copiii erau aliniați pe un rând. Fiecare al doilea ieșea în fața rândului și își spunea numele.*), în care centrul numeral are ca adjunct un adjectiv pronominal, alături de care formează o grupare cu sens unitar.

3.2.2.8. Centru – numeral colectiv

Numeralul colectiv, cu utilizare pronominală, dispune de următoarele posibilități combinatorii în cadrul grupului sintactic:

– Numeral + prepoziția *de* + grup prepozițional: *amândoi [d[in rândul doi]], amândouă [d[in cameră]]*

– Numeral + prepoziția abstractă *de* + grup adverbial: *amândoi [de [acolo]], ambii [de [aici]]*

– Numeral + propoziție relativă: *Ambii care au venit erau serioși.; Amândouă care au mi-au promis că vin și-au respectat promisiunea.*

– Numeral + *al* + genitiv / posesiv: *ambele [ale [Marie]].*

3.2.2.9. Centru – numeral distributiv

Numeralul distributiv, utilizat ca substitut, poate primi adjuncti în cadrul unui grup sintactic cu următoarea structură:

– Numeral + prepoziție + grup nominal: *Avea pe masă mai multe prăjituri. Își punea câte două [cu frișcă].*

– Numeral + prepoziția *din* (cu sens partitiv) + grup nominal: *Copiii au mers la concurs. Câte cinci [din [fiecare clasă]] s-au calificat pentru faza următoare.*

– Numeral + prepoziția *de* + grup prepozițional: *Păstra pentru sine câte cinci [de [pe [fiecare farfurie]]]*

– Numeral + adjectiv demonstrativ: *Umplea paharele. Punea deoparte mereu [aceleași [câte cinci]] pentru fiecare client.*

– Numeral + grup adverbial: *Mereu lipsește [câte cinci [de sus]] și [câte cinci [de jos]].*

– Numeral + grup adjectival: *Am bancnote noi. Câte cinci [noi] pentru fiecare om.*

– Numeral + propoziție relativă: *S-a uitat la merele din sacoșele celor doi. De la fiecare a luat câte cinci, [care nu apucaseră să se strice].*

Specifice numeralului distributiv sunt structurile cu adjuncti prin care se precizează distribuția pe unitate: numeral distributiv + *pe* + unitate de măsură (*câte 20 pe zi / pe lună / pe an / pe metru pătrat / pe cap de vită furajată*); numeral distributiv + *din* + *fiecare* (*câte 5 din fiecare*); numeral + *fiecare* (*A primit câte 5 fiecare.*). În aceste situații, adverbul distributiv *câte* poate lipsi: *20 pe zi, 5 pentru fiecare, 5 fiecare*, iar determinativul nu este dependent sintactic strict de numeral (*Veneau pe zi / zilnic (câte) cinci.*).

3.2.3. Pseudoadjunții

Pronumele participă la structuri sintactice particulare, rezultate (a) prin reducerea unor propoziții la forme verbale nepersonale (participiu, gerunziu, supin, infinitiv) sau (b) prin reducerea unor propoziții ca urmare a elipsei verbului predicat. Structura sintactică modificată are ca rezultat adiacența pronumelui cu participii / forme de supin, gerunziu, infinitiv / nominale / adjective ca urmare a amalgamării a două grupuri sintactice.

Pseudoadjunții, rezultați din amalgamarea unor grupuri sintactice, contractează relații ternare, îndeplinind funcțiile de predicativ suplimentar (*În această fotografie sunt eu urcând pe munte.*; vezi **Predicativul suplimentar**) sau atribut circumstanțial (*El, obosit, nu se mai putea concentra asupra conversației.*; vezi **Atributul, 3.1**).

Realizări analoge se înregistrează și în situațiile în care centrul grupului sintactic este un numeral substituit.

3.2.3.1. Centru (pronume, numeral substituit) + construcții reduse participiale, gerunziale, cu supin, infinitivale.

Pot participa la structurile cu propoziții reduse la participiu, supin, gerunziu, infinitiv, toate tipurile de pronume, cu diferențe de la o subclasă semantică la alta:

– Pronumele personale (de diverse subtipuri semantice): participiu (*El, contactat, a refuzat orice declarație.*); gerunziu (*În această poză sunt eu urcând pe munte.*; *Le-am auzit pe dumnealor cântând.*, *Se vede pe sine alergând.*).

– Pronumele demonstrative: participiu (*Acela, intervievat, s-a dovedit mai puțin inteligent.*); gerunziu (*În poza asta e Marius. Aici, același, alergând.*).

– Pronumele nehotărâte și negative: participiu (*Fiecare, amenințat, a depus o plângere.*; *Oricine, anchetat, ar face același lucru.*; *Nimeni, întrebat, n-ar spune altfel.*; *Niciunul, umilit, n-ar mai continua, cum faci tu.*); gerunziu (*A venit cineva plângând.*; *Se vede ceva fumegând.*; *N-am mai văzut pe nimeni insistând atâta...*); supin (*Vreau ceva de mâncat.*; *Poartă orice de căpătat.*; *N-are nimic de mâncat în*

casă.; *N-am nimic de cumpărat, toate rochiile mele sunt făcute la croitoreasă.; N-am nimic de scris la mine.*)

– Pronumele interogative: participiu (*Cine întrebat ar spune altfel?*); gerunziu (*Cine învățând nu reușește?*); supin (*Ce de scris îți lipsește?*).

– Pronumele relative nu se pot combina cu propoziții reduse.

– Numeralesle: participiu (*Trei dintre ei, contactați telefonic, au declarat același lucru.; Al doilea, anchetat, s-a dovedit nevinovat.; Amândoi, amenințați cu moartea, au renunțat la anchetă.; Veniseră câte doi din fiecare grupă, anunțați de mine în ultimul moment.*); gerunziu (*Aici sunt doi dintre copiii mei, urcând pe munte.; Aici e primul dintre ei înotând în valuri.; Iată-i pe amândoi, alergând la o întrecere sportivă.; I-am văzut pe câte 2 din fiecare birou, plecând acasă mai devreme.*)

3.2.3.2. Centru (pronume, numeral substituit) + propoziții reduse prin elipsa verbului predicat

Pot participa la aceste structuri, în calitate de centre de grup sintactic, pronume din toate subclasele semantice:

– Pronumele personale: *Aici sunt eu* [✓ când eram] *mireasă.; În această poză îl vești pe el* [✓ când înota] *în valuri.; El, [✓ pentru că a fost] neatent, a vărsat sticla cu vin roșu pe covor.; Aici sunteți dumneavoastră* [✓ când mergeați] *în mașină.; Se imaginează pe sine* [✓ cum ar urca] *pe munte.; Când mă uit la tine, mă văd pe mine* [✓ când eram] *în liceu.* Când propoziția omisă este atributivă, pseudoadjunctul substantiv este legat de centru prin genitiv (*Voi, [✓ care sunteți] ai puterii, evitați un dialog deschis.*) sau prin prepoziția *ca*, desemnând calitatea: *Tu, care ești frate mai mare, trebuie să îi ajuți. > Tu, ca frate mai mare, trebuie să îi ajuți.*

– Pronumele demonstrative: *Același inel, când / dacă era pe degetul ei, părea mai frumos. > Același, pe degetul ei, părea mai frumos. [✓ Deși rămânea] Mereu aceeași, situația se repeta la două-trei săptămâni.*

– Pronumele nehotărâte și negative: *Oricine, [✓ dacă ar fi fost] neatent, ar fi făcut aceeași greșală.; Nimeni, [✓ care este] cu capul pe umeri, nu ar fi făcut așa ceva.*

– Pronumele interogative și relative nu intră în structuri cu pseudoadjunți.

– Numeral: *Pe masă sunt două cărți: amândouă ✓ de poezie.; Avea trei rochii, toate trei ✓ de vânzare; Au venit trei băieți: primul ✓ blond, al doilea ✓ brunet, al treilea ✓ șaten.; Avea doi băieți, amândoi ✓ înalți și bruneți.; Avea trei fete, toate trei ✓ harnice și cuminți.; Are trei case, toate trei ✓ de vânzare., Avea două fete, amândouă ✓ frumoase să te tot uiți la ele.* Sunt structuri cu elipsa copulativului, informația acestuia fiind recuperată contextual.

3.3. Grupul pronominal amplificat

Grupul pronominal, atât cu centru pronume, cât și cu centru numeral poate fi amplificat prin apozitionare, prin citare, prin alăturări expresive de termeni neintegrați sintactic.

3.3.1. Amplificarea grupului pronominal prin apozitionare

Frecvent, centrul pronominal poate fi amplificat printr-o apozitie, care are rolul de a preciza referențial baza pronominală (*El, copilul blond, ne privea uimit.; Aceea, cartea, nu e a mea.; Cineva, oricine, să-mi dea o carte!; Trei, premianții, zâmbeau fericiți.; Primul, Ionel, părea cel mai atent.; Amândoi, George și Dan, sperau să câștige.*). Locutorul revine asupra pronumelui, corectându-l sau dând date suplimentare cu ajutorul cărora alocutorul poate accesa referința.

Relația apozitivă în care sunt implicate pronumele generează uneori semnificații particulare, diferite de relația apozitivă cu bază substantivală: *emfază (Cine altcineva putea fi?; Cine altul decât el?; Nu fusese nimeni altul / altcineva decât el.); reformulare pentru insistență și precizare (Tu, acela!); delimitarea unei entități de alți membri ai unei clase și individualizarea ei (Eu unul nu mă duc acolo.; Ce altceva mai avem de făcut?; Oricine altcineva poate veni.; Accept orice altceva în afară de scuze.; Oricare altul ar fi făcut la fel).* Statut cvasilocuțional au și combinațiile de două pronume: *nimeni altul, orice altceva, oricine altcineva, oricare alții, toți alții, aceștia toți, cine altul, ce altceva, eu însumi, ea însăși.* Într-o situație specială, de îmbinare cvasilocuțională, se află și grupul *fiecare al doilea* (*Copiii erau aliniați într-un șir.; Fiecare al doilea trebuia să facă un pas înainte.*)

Este discutabilă interpretarea grupărilor de tipul *cine altul, ce altceva, eu însumi* ca realizate prin apozitionare sau prin subordonare (regent – subordonat). Probleme analoge de interpretare pun și grupurile în care se includ numerale (vezi *infra*).

Relația apozitivă este parțial diferită în situația în care baza apozitiei este un pronume, respectiv un substantiv, iar apozitia este un numeral. Astfel, numerele cardinale apar postpuse pronumelui (*ei trei, dumneavoastră doi*). Structurile de tipul pronume + numeral (*ei doi*) sunt paralele cu structurile apozitive de tipul *Copiii, trei, au plecat.*, precum și cu *Copiii / Ei amândoi / tustrei / toți au plecat.*; în mod analog, demonstrativ + numeral (*aceștia doi, acela al doilea, ceilalți trei, aceștia tustrei / tustrei aceștia* etc.), nehotărât + numeral (*fiecare al doilea*).

3.3.2. Amplificarea grupului pronominal prin citare

Unele combinații de pronume apar în condițiile în care al doilea pronume are statut de secvență citată: *Cine este acest el despre care îmi tot vorbești?; Cine el?* (pronumele personal apare ca inserție în vorbirea directă a unui element citat din vorbirea altui locutor – *Cine este acest „el” despre care îmi tot vorbești?; Cine „el”?*); *Îi invitase și pe ei. Care ei nu au venit.; Despre care al meu vorbești tu?; Îl căutam pe al meu. Care al meu dispăruse?; Despre care toți vorbești tu?; Câți mulți?; Era dator la ceilalți, dar acești ceilalți nu făceau nimic pentru îndreptarea situației.; La care acesta te referi tu?; Cine același?.* În situații analoge se găsesc și numerele: *Pe care trei îi aștepti tu?; Despre care al doilea vorbești?.* Pronumele este antrenat într-o substantivizare autonimică, dobândind statutul unui substantiv de tip special.

3.3.3. Amplificarea grupului pronominal prin construcții expresive

Adiacente unor pronume / numere pot apărea cuvinte / construcții incidente cu valoare interjecțională, neintegrate sintactic în enunț, incluzându-se, alături de pronume, în enunțuri cu valoare expresivă: *Ce dracu mai cauți aici?!; Câte Dumnezeu mai vrei?!; El, bătu-l-ar norocul, a sosit!, Vreau asta, cum naiba-i zice...; Pe dracu’ trei!*

3.4. Extinderea (dimensiunea) grupului pronominal

Extinderea grupului pronominal este mai redusă decât cea a grupului nominal al cărui centru este un substantiv. Pronumele apare cel mai adesea singur în enunț.

3.4.1. Numărul adjuncților admiși în grupul pronominal

Când se combină cu adjuncți, pronumele acceptă de obicei unu, eventual doi adjuncți coordonați (*același*, [*de ieri*] și [*de azi*]). Situațiile în care centrul pronominal se combină cu doi sau mai mulți adjuncți ierarhizați sunt relativ rare, dar nu imposibile și caracterizează în special limba vorbită, care manifestă tendință spre juxtapunere și destructurare: *eu [în rochie de mireasă [la biserică]] / eu [la biserică [în rochie de mireasă]]*; *tu [la școală [la serbarea de Crăciun]] / tu [la serbarea de Crăciun [la școală]]*; *[tu [la școală]] veselă / [tu [veselă] la școală]*; *aici sunteți [[dumneavoastră [la Congres] [cu programul în mână]] / [[Dumneavoastră [cu programul în mână]] la Congres]*; *[unele [nerezolvate]] ale mele / *unele ale mele nerezolvate*; *[acesta nou] al meu / *acesta al meu nou*; *[acela al tău] de acolo / *acela de acolo al tău*; *[aceștia puțini] de aici / *aceștia de aici puțini*; *[acestea noi] de scris / [acestea de scris] noi*; *[acela drăguț] cântând / *acela cântând drăguț*; *[unul harnic] de la tine / [unul de la tine] harnic*; *[unele noi] ale mele / [unele ale mele] noi*; *[alții atenți] de acolo / [alții de acolo] atenți*; *[nimic interesant] de spus / [nimic de spus] interesant*. Pronumele relative și interogative nu acceptă adjuncți ierarhizați.

Aceleași reguli funcționează și în cazul în care centrul grupului sintactic este un numeral substituit (*doi de ieri și de azi, două în rochie de mireasă la biserică, a treia la școală la serbarea de Crăciun, amândouă la Congres cu programul în mână, prima de acolo din dreapta etc.*).

3.4.2. Regulile de coocurență și de ordonare

Regulile de coocurență și de ordonare a adjuncților în grupul pronominal sunt următoarele:

- Adjuncții își păstrează restricțiile semantico-sintactice de ocurență în raport cu centrul (vezi *supra*, 3.2), atât când apar ca adjuncți unici, cât și când apar ca adjuncți coordonați / ierarhizați.

- Adjuncții cu topică liberă în raport cu centrul substantival (antepoziție / postpoziție; vezi *supra*, 2) sunt, dimpotrivă, obligatoriu postpuși în raport cu un centru pronominal (*copiii drăguți, drăguții copii / aceștia drăguți, *drăguți aceștia*).

- Atunci când la dreapta centrului pronominal apar mai mulți adjuncți, aceștia se ordonează relativ liber, cu preferință pentru: rangul 1 (cel mai apropiat de centrul pronominal) – adjuncții demonstrativi și de cuantificare; rangul 2 – adjectivele propriu-zise; rangul 3 – posesivele; rangul 4 – nominalele / adverbele legate prin prepoziție, iar când apar mai multe nominale / adverbe legate prin prepoziție, ordinea lor relativă este liberă: de la general la particular sau invers; rangul 5 – propoziții reduse (*aceia mulți nevoiași de acolo întinzând mâna după o bucată de pâine / *aceia nevoiași mulți de acolo întinzând... / *aceia întinzând... nevoiași de acolo mulți / *aceia de acolo mulți întinzând... nevoiași; acelea frumoase de la tine din sertar / *acelea de la tine din sertar frumoase / acelea frumoase din sertar de la tine; acestea noi ale mele de scris / *acestea noi de scris ale mele / *acestea de scris noi ale mele; acestea trei interesante de la ei / *acestea interesante trei de la ei / *acestea de la ei trei interesante / *acestea de la ei interesante trei*).

GRUPUL ADJECTIVAL

1. PRELIMINARII

Grupul adjectival este componentul enunțului constituit în jurul unui centru exprimat prin adjectiv. Adjectivul participă la organizarea enunțului ca termen dependent, adică se subordonează centrului unui grup ierarhic superior (grup nominal, grup verbal).

Din punctul de vedere al interpretării comunicativ-pragmatice, grupul adjectival aduce o nouă informație, dezvoltând și detaliind unitatea informațională din cadrul enunțului privit ca mesaj. În organizarea mesajului, grupul adjectival face parte din remă, și nu din temă, fiind plasat, de obicei, după componentul temă. Plasarea grupului adjectival în poziție tematică are loc în emfază, asociată, de regulă, cu o intonație specială, dar nu schimbă caracterul lui de parte nouă a mesajului: *[Așa de bună și de blândă] era, că toți o iubeau.*

1.1. Centrul unui grup adjectival poate fi exprimat, în afara adjectivului propriu-zis (*bun de gură, recunoscător lui Dumnezeu*), printr-un participiu cu valoare adjectivală (*cuprinsă de friguri, aleși în parlament*, vezi I, **Forme verbale nepersonale**, 3.3.3, 3.4.1), ca și printr-un gerunziu devenit adjectiv prin conversiune (*coșuri în trecut / până nu demult fumegânde*).

Adjectivul pronominal și numeralul adjectiv nu pot fi generatoare de grup sintactic.

Grupul adjectival se apropie în mare măsură de grupul verbal prin calitatea și construcția adjunctilor (complemente și circumstanțiale, și nu atribute), dar se deosebește de grupul verbal prin câteva trăsături specifice: (a) lipsa subiectului și a complementului direct, (b) imposibilitatea dublării complementului indirect prin clitics pronominale, (c) transferarea valorilor aspectuale și modale asupra adjunctilor, fără posibilitatea de a încorpora aceste valori în forma flexionară a adjectivului-centru (compară: *poate tristă* cu *s-o fi întristat*; *bucuroasă acum de succes* cu *se bucură de succes*) și prezența pe lângă adjectiv (niciodată pe lângă verb) a mărcilor de gradare.

Calitatea gramaticală a centrului de grup are consecințe directe în selectarea adjunctilor. Se remarcă o diferență în selectarea adjunctilor între adjectivele prototipice și cele înrudite semantic și formal cu verbul. Adjectivele verbale au mai multe complemente obligatorii în raport cu adjectivele propriu-zise (*acțiuni premergătoare grevei, ploi cauzatoare de inundații, rezultate comparabile cu cele de anii trecuți, scrisori trimise de autori necunoscuți* etc. vs *o femeie delicată și elegantă*, adjective prototipice fără compliniri). Adjectivele postverbale sunt mai deschise față de clasa circumstanțialelor, compatibilitatea sau incompatibilitatea cu anumite tipuri fiind dictată de clasa semantică a verbului-bază. Pot avea circumstanțiale instrumentale sau finale numai adjectivele provenind de la verbe de acțiune sau de eveniment, nu și de stare (*drum construibil pentru mai multă siguranță din piatră...*, *bolnavi transportabili cu trenul în capitală pentru*

tratament). Unele circumstanțiale de mod, care trimit la Agent, nu pot apărea decât pe lângă verbe de acțiune: *gaz captabil cu mare grijă în containere* etc. Semantica adjectivelor prototipice (calificative și categoriale) generează, de asemenea, diferențe în selectarea adjunctilor. Astfel, adjectivele calificative, acceptă adjuncti cantitativi de diferite feluri (*grozav de frumos, mult mai dulce, din ce în ce mai friguros, mai tare ca piatra* etc.), temporali sau locali (*elevă atentă acum în clasă, persoană fericită atunci în Elveția*), pe când adjectivele categoriale (tipul: *lingvistic, școlar, zonal, pământesc* etc.), utilizate cu sens propriu, admit, în general, un număr limitat de adjuncti, exprimați de obicei prin adverbe de mod (cu sens de negare, de aproximare sau de validare a însușirii): *nu tocmai românească, deloc școlară, oarecum geografică, sigur zonală* etc.

Grupul adjectival se încadrează în organizarea sintactică a enunțului prin centrul său, adică depinde de poziția sintactică a adjectivului-centru. Astfel, determinativii adjectivului apar cel mai frecvent când grupul adjectival se află în poziții predicative: nume predicativ (*Tinerii sunt dornici de petreceri., Fata a rămas bună de plată.*) ori predicativ suplimentar (*O cred capabilă de dăruire., Îl consider demn de stimă.*) sau în poziție de atribut izolat antepus sau postpus (*Bună de treabă, femeia a primit postul.; Femeia, bună de treabă, a primit postul.*). Alte două poziții sintactice ale adjectivului, cea de atribut neizolat (*Am văzut un film interesant., Am citit un interesant roman.*) și cea de circumstanțial (*De mică îl cunoștea., Nu-mi place laptele decât gras.* etc.) nu sunt favorabile complinirii adjectivului prin adjuncti, dar, în principiu, prezența adjunctilor nu este exclusă, mai ales dacă aceștia din urmă sunt obligatorii sau intră în construcții fixate prin uz: *Am văzut un film plin de peripeții., Nu-mi place laptele decât plin de caimac., Din galbenă cum era s-a făcut verde., Nu-mi plac merele decât bine coapte.*

Un rol important îl joacă și topica adjectivului-centru față de regentul său din grupul nominal. Postpunerea este favorizantă pentru prezența adjunctilor adjectivului, iar antepunerea este limitativă. Să se compare: *Ea este o persoană aptă de efort., El este un redactor foarte atent la greșeli., Are o casă destul de plină de lucruri inutile.* cu **Ea este o aptă de efort persoană., *El este un foarte atent la greșeli redactor., *Are o destul de plină de lucruri inutile casă.*

Așadar, adjunctii din grupul adjectival diferă în funcție de calitatea centrului de grup (adjectiv propriu-zis sau adjectiv verbal) și de particularitățile semantico-sintactice și de regim ale centrului.

1.2. Coeziunea sintactică a grupului adjectival este asigurată de restricțiile de caz impuse determinativului de către centru (*dator cuiva ceva*), ca și de conectorul cerut: prepoziție (*apt de, încrezător în, analog cu, folositor la* etc.) sau conjuncție (*încrezător că, apt să, doritor să* etc.). Ca și adjectivele verbale, și cele prototipice impun complementelor restricții de formă (de caz, de prepoziție sau de conjuncție) și roluri tematice. Unele impun dativul (*Virtutea și dragostea față de aproape sunt superioare poftelor.* – „Connaisseur”, 2005), altele o anumită prepoziție (*apt de, capabil de, vinovat de, atent la, receptiv la, furios pe, gelos pe*), eventual două (*gelos pe... pentru, invidios pe... pentru*) și altele, care acceptă adjuncti propoziționali, impun o anumită conjuncție, eventual două (cu modificările modale corespunzătoare): *conștientă că, vinovată că, aptă să, gata să, curioasă dacă; bucuroasă că / să..., mândră că / să.*

Câteva adjective propriu-zise își schimbă sensul atunci când devin centre de grup: *Ion este vrednic* [harnic], *Ion este vrednic* [demn] *de a fi premiat*. Tot așa: *Ea este străină* – *Ea este străină de matematică*.; *El este surd* – *El este surd la criticile altora*.

1.3. Calitatea adjuncților variază de la un adjectiv la altul, iar adjuncții pot fi mai mult sau mai puțin specifici. De pildă, complementul de agent poate avea ca regent numai un adjectiv verbal cu sens pasiv: *reclamații trimise de anonimi, cărți scrise de poeți* etc. O realizare de adjunct comună adjectivului în general este adverbul (grupul adverbial). El poate avea drept centru atât adjective prototipice, cât și adjective verbale. Adverbul se poate asocia cu celelalte tipuri de adjuncți.

Determinativii adjectivului pot fi obligatorii când sensul adjectivului este insuficient pentru un enunț reperabil (*Au căzut bombe cauzatoare de moarte*. / **Au căzut bombe cauzatoare*.) sau când prezența unui adjunct este impusă de regimul verbului înrudit (*tineri dependenți de droguri*). Determinativii sunt **facultativi** (când sensul adjectivului este suficient pentru un enunț reperabil: *am cunoscut o fată frumoasă* / *am cunoscut o fată frumoasă ca o floare*).

Anumite mărci de gradă impun adjectivelor categorii suplimentare de adjuncți: *mai frumos decât soarele, cel mai frumos dintre ei / din clasă* etc.

Extinderea grupului adjectival depinde de numărul și de calitatea adjuncților. Unii adjuncți se referă numai la adjectivul-centru (*bună la inimă*), alții complinesc un grup adjectival (*aparent [bună la inimă]*).

2. STRUCTURA GRUPULUI ADJECTIVAL

Adjectivul propriu-zis (prototipic sau verbal) poate fi centru al unui grup sintactic în condiții limitate semantic și formal.

2.1. Pot avea determinativi unele adjective calificative (*bun, frumos, urât* etc.), cele mai multe postverbale sau înrudite semantic cu un verb (*credincios, recunoscător, enervant* etc.) și participiile, care păstrează parțial regimul verbului, impunând adjuncților o anumită structură (cer determinativi la un anumit caz, au un anumit regim prepozițional, impun anumite moduri verbale etc., vezi I, **Forme verbale nepersonale, 3.4.2**). Adjectivele din sfera calității acceptă de obicei adjuncți de cuantificare, de evaluare, de apreciere (*destul de bun, puțin cam urât, nemaipomenit de frumos*), adjuncți care nu însoțesc, de regulă, adjectivele categoriale.

Deși numeroase adjective prototipice pot funcționa în calitate de centru al unui grup, numărul lor este relativ redus în comparație cu adjectivele verbale. Deoarece adjectivul are adjuncți de același fel cu verbul, este explicabil de ce și adjectivele postverbale au o deschidere mai mare față de adjuncți. Adjectivele postverbale și cele înrudite semantic cu un verb au posibilitatea unor adjuncți comuni cu verbul corespunzător (*salariat încrezător în șefii lui* = „care se încrede în...”).

Adjectivele postverbale admit adesea acumulări de adjuncți de tipuri diferite (*femeie totdeauna recunoscătoare colegelor pentru ajutor*), pe când adjectivele propriu-zise nu suportă de obicei decât câte un anumit tip de adjuncți (*demn de*

laudă), rar două tipuri (*medicamente oricând bune de luat*), dintre care unul este obligatoriu un adverb, rar un adjectiv (*moartă de beată ce era*).

Puținele adjective provenite din gerunzii pot avea determinativi, mai ales adverbiali (*ordine mereu crescândă, mâncarea adesea aburindă*), dar și prepoziționali (*Femeile suferinde de inimă sunt mai numeroase decât bărbații*.).

Adjectivele postverbale derivate cu sufixe se comportă diferit în funcție de tipul de sufix atașat verbului. Unele sufixe (*-cios, -ăreț* etc.) îndepărtează adjectivul de natura verbală a bazei, făcându-l să se comporte ca un adjectiv propriu-zis, care se construiește adesea fără complement (*copil mîncăcios, plîngăcios, supărăcios; fată zîmbăreață, plimbăreață* etc.), altele (*-tor, -ant, -bil* etc.) mențin la adjectiv trăsături ale verbului din care provine, păstrându-i capacitatea de a avea complemente (*concluzii referitoare la subiectul anunțat, etapă premergătoare dezvoltării aerobe, delegații participante la conferință, rezultate comparabile cu cele din anii trecuți* etc.) – vezi **I, Relația verbului cu alte clase lexico-gramaticale, 2.1.2.**

Numai adjectivele participiale, provenite de la verbe tranzitive cu două complemente, pot avea complemente neprepoziționale nemarcate cazual (cu formă de nominativ-acuzativ nesubstituibilă printr-un clitic pronominal). Participiul-adjectiv conservă însă doar complementul secundar, nonpersonal: *învățată limbi străine, întrebată teoria mulțimilor*. Singura excepție o constituie adjectivul neparticipial *dator*, care admite un complement neprepozițional (*îmi e dator recunoștință*, vezi *infra*, 3.2).

2.2. Când adjectivul-centru are poziție de atribut, este evitată situarea grupurilor adjectivale dezvoltate înaintea substantivului (vezi *supra*, 1.1): **mândrul că a absolvit băiat* etc. Dar e posibilă antepunerea adjectivului cu adjuncti de tip adverbial: *mult stimata doamnă, ușor coruptibilul tânăr* etc. Tiparul sintactic cu grup adjectival dezvoltat antepus apare în idiostiluri culte, prețioase: *pentru a-l trimite în diplomație pe de nimeni regretatul J.* (Rlit, 2003).

2.3. Există și situații când un singur adjunct se poate referi la două adjective-centru: *cumplit de murdară și de leneșă*.

2.4. Când adjectivul-centru are un grad de intensitate diferit de cel pozitiv, adjunctii lui pot reprezenta reperul unei comparații (pot fi complemente comparative), fiind introduși de conectori specifici ceruți de determinările cantitative sau de mărcile de gradare care însoțesc adjectivul: *O carte mai bună decât asta n-am citit., Studentul era la fel de silitor ca sora lui., Copilul cel mai talentat dintre ei a fost premiat., Era cel mai obraznic elev din clasa lui / de pe glob* etc., vezi **Complementul comparativ**.

Comparația se poate realiza și cu un adjectiv-centru nemarcat în privința intensității: *bun ca pâinea caldă, negru ca smoala* etc.

3. TIPURI DE ADJUNCTI

Adjunctul adjectivului poate fi: adverb, nume, verb la o formă nepersonală (infinitiv și supin), adjectiv și propoziție (vezi **I, Adjectivul, 3**), iar poziția față de centru este, de obicei, la dreapta, în cazul adverbului, și la stînga.

3.1. Adjunctul realizat prin adverb poate avea drept centru toate tipurile de adjective, verbale și nonverbale (în general, suportă adjuncti adverbiali adjectivele calificative, cele categoriale mult mai rar). Pentru adjectivele verbale, varietatea adverbilor este mai mare. Deși sensul adjectivelor categoriale este mai greu de modificat (**triunghi ușor isoscel, *centru puțin preșcolar* etc.), în anumite cazuri, și unele adjective categoriale admit adjuncti adverbiali: *abordare principală matematică, deloc matematică, pe jumătate matematică, sigur matematică* (vezi supra, 1.1).

Adverbele au fie topică liberă în raport cu centrul (*Ajunsesse bolnavă sufletește / sufletește bolnavă., Medicamentele sunt totdeauna foloșitoare / foloșitoare totdeauna., Apa oriunde necesară / necesară oriunde...*) fie preferențială la dreapta (*Ochi lucitori adânc, himeric / ochi adânc, himeric lucitori*) sau la stânga centrului (*vorbe puțin amăgitoare / amăgitoare puțin* – mai rar și cu sens schimbat –, *o piesă puțin tristă / tristă puțin*).

Poziția adverbului depinde de sensul și de compatibilitatea celor doi constituenți ai grupului adjectival.

3.1.1. Dintre determinativii adjectivului obligatoriu antepuși, foarte răspândită este construcția [adverb + *de* + adjectiv]. Componentul adverbial poate fi de evaluare cantitativă sau calitativă în diverse grade, de la intensitatea maximă a calității (*exagerat de mare, groaznic de urât*), la atenuare (*suficient de clară, destul de bun*) sau la o apreciere cantitativă nedefinită (*așa de dulce, atât de viteaz*). Uneori aprecierea calitativă este subiectivă, fiind exprimată prin asocieri metaforice (*bolnăvicios de geloasă, chinuitor de plăcută, lăudabil de muncitoare, nepermis de leneș*). Construcția se caracterizează prin faptul că prepoziția *de*, postpusă adverbului, nu poate fi disociată de acesta.

Plasarea grupării adjectivale înaintea substantivului regent, în grupul nominal, are drept consecință și antepunerea adjunctului adverb urmat de prepoziția *de* în imediata apropiere a adjectivului, ceilalți determinativi precedând această construcție: astfel, *o idee [aparent atât de simplă]* devine *o [aparent atât de simplă] idee*. În postpunere față de adjectivul-centru, adverbele din construcțiile de mai sus realizează structuri sintactice fără element joncțional: *femeie urâtă groaznic*, în loc de *groaznic de urâtă*, *o pătură groasă cam atât*, în loc de *cam atât de groasă*.

În același tipar sintactic cu *de* sunt și adverbele sau locuțiunile adverbiale care exprimă egalitatea, plasate în stânga centrului: *Băiatul este la fel de / deopotrivă de / frumos ca fata*, care nu apar în postpunere (vezi I, Adjectivul, 2.4.1.2.1).

Adverbul poate fi interpretat uneori fie numai ca determinativ al unui centru adjectival: *fată realmente frumoasă*, fie ca determinativ al întregului grup adjectival: *fată realmente [încredibil de frumoasă]*.

3.1.2. *Substantivele cu valoare de adverb* în construcții superlative ca *frumoasă foc* deplasate la stânga centrului se comportă ca și celelalte adverb de mai sus, adică sunt legate de adjectiv prin *de*: *foc de frumoasă*. În cazul unor grupări fixe, antepunerea nu este uzuală: *gol pușcă*, dar **pușcă de gol*.

3.1.3. *Structuri dezvoltate de adjuncti* (echivalente ale adverbialului *foarte*), situați în stânga centrului, cu prepoziția *de* postpusă, pot conține grupuri nominale cu sau fără determinare numerică sau grupuri propoziționale introduse prin

relativele cantitative curente. Aceste structuri dobândesc valori superlative și sunt caracteristice limbajului popular și oral: *o brumă pe păreți de trei palme de groasă* (I. Creangă, *Harap-Alb*), *barbe cât badanalele de mari* (I. Creangă, *Amintiri*), *icrișoare moi cât se poate de multe* (I. Creangă, *Amintiri*).

3.2. Adjectivul acceptă **adjuncți nominali** (substantiv sau pronume) în cazul dativ și la alte cazuri cu prepoziție.

Adjectivul *dator* este singurul care poate governa un determinativ nominal cu formă de nominativ-acuzativ neprepozițional: *Mi-e dator un răspuns, îi era datoare o mare sumă de bani* etc.

3.2.1. *Adjunctul nominal în dativ* (în structuri ca *biblioteca necesară cercetătorilor, om potrivit sieși, expresie recunoscătoare oricui, era dator cui l-a împrumutat cu bani*) are o frecvență ridicată în limba actuală (în diverse variante: literar-științifică, juridică, publicistică, beletristică), fiind prezent și în limba veche (cf. adjective ca *dator, drag, credincios, potrivit, prielnic, vinovat, vrăjmaș* etc.).

Tip sintactic deschis, specific și unui mare număr de participii și adjective postverbale, care păstrează regimul sintactic al verbelor din care provin, cu numeroase valori semantice, este adesea concurat de structura cu adjuncți prepoziționali (vezi **Adjectivul, 3.2.**).

3.2.2. *Adjunctul nominal prepozițional* poate fi obligatoriu sau facultativ (suprimabil): *Era aptă de muncă, dar neglijentă (în serviciu)*. Adjectivul *apt* impune un determinativ prepozițional, iar *neglijent* nu. Compară: **Era aptă, dar neglijentă în serviciu, și Era aptă de muncă, dar neglijentă*.

Sunt obligatorii adjuncții impuși de regimul prepozițional al unor adjective (*apt de, capabil de, dornic de, gelos pe, conform cu, paralel cu* etc.). Deși, în comparație cu adjectivele postverbale, numărul adjectivelor prototipice cu adjunct este redus, există adjective neverbale care impun prezența adjuncților. În funcție de adjectivul-centru, determinativul poate fi obligatoriu sau facultativ. Compară adjectivele „simetrice” ca *analog cu, complice cu, conform cu, paralel cu, tangent cu* etc., care cer un complement prepozițional cu alte adjective care admit facultativ un nominal precedat de aceeași prepoziție, precum *aspru cu, brutal cu, distant cu, ironic cu, prietenos cu* etc. (vezi **Construcții reflexive și construcții reciproce, 2.2.1, 2.2.2.**).

O varietate mai mare de astfel de adjuncți se întâlnește la adjectivele înrudite semantic și formal cu verbe al căror regim îl păstrează parțial (vezi *supra, 1.1*): *a se încrede în – încrezător în* (un tânăr *încrezător în viitorul lui*); *a depinde de – dependent de* (o fată *dependentă de părinți*), ca și de prepoziția cerută de anumiți cuantificatori (*dator la întreaga societate, dator la mulți / la trei bănci*).

Nominalul al cărui caz este impus de prepoziție admite numeroase elemente joncționale din clasa prepozițiilor: *Era nesigură în privința căsătoriei / lor.* (genitiv), *Era deosebit de veselă mulțumită colegelor.*, *Era frumoasă datorită cosmeticienei / ei.* (dativ), *propunere irelevantă pentru el / parlamentar* (acuzativ).

Determinativul nominal este plasat în mod obișnuit după adjectivul-centru. Dacă acesta din urmă se află în antepunere față de regentul său din grupul nominal, el determină deplasarea la stânga a întregului grup adjectival, inclusiv a adjunctului prepozițional. Astfel: *Femeia, credincioasă datorită educației primite, mergea des la biserică.* devine *Credincioasă datorită educației primite, femeia mergea des la*

biserică., iar *Era o propunere irelevantă pentru el.* devine *Era pentru el o irelevantă propunere.*, unde regentul grupului *pentru el* este dificil de stabilit (verb sau adjectiv).

Plasarea grupului prepozițional înaintea centrului adjectival este neobișnuită, fiind posibilă doar în exprimări emfatiche: *De sănătate dătătoare, Maica lui Dumnezeu!*

Adjunctul prepozițional poate fi disociat uneori de centrul său printr-un adverb, caracterizând întregul grup adjectival (*veselă parcă de întâlnire, necesară oricând la casa omului*) sau printr-o construcție incidentă (*bună, cum se zice, la toate*).

Unele prepoziții sunt impuse nominalului de mărcile de gradare ale adjectivului regent: *mai bună decât / ca mine / sora mea, cel mai bun din clasă / dintre băieți* etc.

Construcția prepozițională poate fi substituită de un infinitiv prepozițional (*demn de cercetare / demn de a fi cercetat*) sau de un supin (*demn de cercetat*), de o propoziție conjuncțională (*conștient de avantaje / conștient că prezintă avantaje*) sau de o propoziție relativă cu menținerea prepoziției înaintea relativului (*sensibil la frumusețe / sensibil la ce-i frumos*).

Pentru adjectivele cu adjuncti pronominali introduși prin prepoziții (*atenți unul cu altul, suspicioși între ei, egală cu sine* etc.), vezi I, **Adjectivul**, 3.2.2, **Pronumele reflexiv**.

3.3. Adjuncții verbali ai adjectivului sunt forme verbale nepersonale – *infinitiv și supin*.

3.3.1. Determinativul realizat prin infinitiv, însoțit în mod obligatoriu de marca prepozițională *a*, este precedat uneori de alte prepoziții ca *de, pentru, spre*: *Elevă vrednică (de / pentru / spre) a fi premiată*.

Construcția este concurată de cea cu adjuncti propoziționali introduși de conjuncția *să* (*vrednică să fie premiată*).

3.3.2. Determinativul realizat prin supin poate fi precedat de diverse prepoziții: *mâncare bună de aruncat la gunoi, undiță potrivită pentru prins pește, copii plecați la cules de struguri* etc.

3.4. Adjunctul adjectivului reprezentat tot printr-un adjectiv se întâlnește rar, având conotații de evaluare superlativă, similară adjunctilor exprimați prin adverb antepus cu prepoziția *de* (tipul *grozav de deșteaptă*): *moartă de beată, bolnavă de îndrăgostită* „foarte beată”, „foarte îndrăgostită”. Sensul superlativ se păstrează și când adjectivul-adjunct este postpus centrului: *era beată moartă*. Adjectivele *moartă* și *bolnavă* în construcțiile cu *de* își pierd încărcătura semantică, devenind mărci superlative.

Pentru situațiile când adjectivul însoțește un participiu: *țările foste comuniste, considerate comuniste, Camera de domni a coborât la parter, lângă biroul tatei, într-o cameră devenită liberă*. (I. Gheție, *Fructul oprit*), vezi I, **Forme verbale nepersonale**, 3.3.3 și II, **Numele predicativ**, unde se arată că poziția de (nume) predicativ se păstrează intactă odată cu trecerea verbului copulativ de la un mod predicativ la o formă verbală nepersonală. Ca atare, adjectivele *comuniste, liberă*, din exemplele date, sunt nume predicative sau predicative suplimentare ale unor verbe-centru exprimate prin participiu (vezi **Grupul verbal**).

3.5. Adjuncții propoziționale ai adjectivului pot fi realizați prin propoziții conjuncționale sau relative.

3.5.1. Adjuncții propoziționale conjuncționale. Adjectivul admite adjuncții propoziționale echivalenți funcțional ai unui complement prepozițional. Elementele joncționale sunt, ca și în cazul verbului, *că, să și dacă*.

Dacă este selectat în cazul transpunerii în vorbirea indirectă a unei interogative totale. Adjectivele regente sunt puține și au sens intrinsec interogativ (*curioasă dacă a greșit*) sau admit numai contextual introducerea întrebărilor (*nesigur dacă o așteptase sau nu*).

Că și să introduc subordonate neinterogative, diferența de distribuție dintre ele constând în selecția impusă de centru: *conștientă că este bolnavă / incapabilă să-și recunoască boala*.

Unele adjective se construiesc numai cu *că* (*Se simțea vinovată că a pierdut anul.*), altele numai cu *să* (*Era liberă să-și aleagă toaleta.*), iar câteva adjective admit ambele construcții tipul: *mândru că a reușit / mândru să reușească* (vezi I, Adjectivul, 3.2.2).

Construcțiile antepuse adjectivului-centru actualizate printr-un adverb, un nominal cu valoare de adverb sau un adjectiv urmat de prepoziția *de* (vezi *supra*, 3.1.1, 3.4), implicate în comparație, ca și mărcile propriu-zise ale gradelor de intensitate, pot cere propoziții introduse de alți conectori: *Era o femeie așa de slabă încât se clătina.*, *Era moartă de beată ca să mai știe ce face.*, *Cred că e o femeie...suficient de bogată ca să fie mândră.* („Luceafărul”, 2004), *Era mult mai bogată decât credea.*, *Da, chestiunea se arăta mai grea decât îți venea să crezi la prima impresie.* (I. Gheție, *Fructul oprit.*) – vezi **Construcții comparative**. Alte adjective fără o marcă de comparație o pot presupune: *bătea o lumină [așa de] puternică de-ți lua ochii*.

3.5.2. Adjuncții propoziționale relativi pot fi introduși prin pronume relative și nehotărâte în cazul dativ sau acuzativ cu prepoziție: *recunoscător (ori)cui îl ajută, blând cu cine merită* etc. și prin adverbe pronominales (*bun cum nu se mai poate, fricoasă când e furtună, leneșă cât cuprinde* etc., *Sunt un om bun, cum nu se poate mai bun.* – „Luceafărul”, 2004).

4. EXTINDEREA GRUPULUI

Există unele restricții de combinare a adjuncțiilor adjectivului atât între ei, cât și în combinație cu semiadverbele.

Semiadverbele care se referă la adjectivul-centru se plasează obligatoriu în antepunere, în imediata vecinătate [*cam* + adj.]. Despărțirea de centru a semiadverbului printr-un adverb adjunct nu este uzuală: **tânăr cam sufletește bolnav*, dar *tânăr cam bolnav sufletește*. Pentru unele, topica este obligatorie (*cam bolnavă / *bolnavă cam*), pentru altele, deși e frecventă antepoziția, se acceptă și postpoziția (*aproape surdă / surdă aproape*). Nu se coordonează două sau mai multe semiadverbe sau un semiadverb și un adverb: **copilul aproape și parcă bolnav, *copilul chiar și uneori bolnav* etc.

Nu pot fi coordonați nici adjuncții realizați prin *adverbe sau adjective cu valori superlative urmați de prepoziția de*: *colosal (de) și nemaipomenit de frumoasă, *moartă (de) și bolnavă de îndrăgostită.

În general nu este admisă asocierea mai multor adjuncți de evaluare pe lângă același adjectiv; în schimb, același adverb (sau adjectiv) poate complini două adjective-centru coordonate (norma literară cere repetarea prepoziției): *extraordinar de bună și de blândă, bolnavă de îndrăgostită și de supărată*.

Determinativul adverbial se poate asocia celorlalți adjuncți, apărând fie ca determinativ al centrului (*fata totdeauna bolnavă*), fie ca determinativ al ansamblului (*nicicând [bună să fie actriță]*).

Este greoaie construcția *hrana oricând la oameni / oamenilor necesară*, dar posibilă în forma *hrana totdeauna necesară oamenilor*, pentru că adverbul preferă poziția cea mai apropiată de centrul adjectival.

Adjuncții de natură nominală pot fi coordonați între ei, când sunt de același fel. Restricția decurge din semantismul adjectivelor-centru care, de obicei, impun un anumit tip de adjuncți. Se remarcă posibilitatea acumulării de adjuncți în cazul adjectivelor de proveniență verbală: *carte folositoare tinerilor, adulților și copiilor, hrană otrăvitoare pentru animale și (pentru) păsări* etc.

Mai rar, se combină doi adjuncți nominali de tipuri diferite pe lângă același adjectiv-centru de natură verbală. Limba literară admite și construcții de tipul: *carte folositoare tinerilor pentru învățătură, I-a rămas datoră surorii ei mulți bani*.

Rar, în construcții nerecomandabile, se combină un adjunct nominal și unul verbal sau propozițional care realizează aceeași poziție sintactică: *Era mândră de casa ei și de a o fi putut renova (și că a renovat-o)*.

Și *adjuncții verbali* ai adjectivului pot fi coordonați, numai când sunt de același fel: *Șef bun de a face gălăgie și de a domina pe alții, ac bun de împuns și de cusut*, dar nu *șef *bun de a face gălăgie și de dominat pe alții*.

O structură posibilă, dar nerecomandată este *aparat bun de tras / de a trage praful și să curețe parchetul*.

Mai rar, pot apărea două propoziții construite diferit pe lângă același centru adjectival: *Era mândră să fie studentă și că și-a luat examenele*.

În general, se evită acumulările de adjuncți ai adjectivului, fiind posibilă însă prezența unui singur adjunct având el însuși diverși determinativi: *Ei înșiși n-au părut conștienți că ar putea fi văzuți ca trimiși ai divinității spre a mătura casa poeziei*. („Luceafărul”, 2004).

Exceptând determinarea prin complement direct, tiparul de construcție a grupului adjectival este asemănător cu cel al grupului verbal. Diferă frecvența de apariție, grupurile adjectivale fiind mai rar utilizate.

GRUPUL ADVERBIAL

1. ASPECTE DEFINITORII

Grupul adverbial este un component al enunțului constituit dintr-un adverb cu rol de centru și elementele dependente de acesta.

Grupul adverbial este încorporat în structura altor grupuri: verbal (*a plecat departe de părinți*), nominal (*vecinii de dedesubt*), adjectival ([*opinie*] *bine fondată*).

2. STRUCTURA GRUPULUI

2.1. Adverbul – centru de grup

Elementele din clasa adverbului constituie centrul unui grup adverbial, însă tipul de adverb are implicații în organizarea grupului. Elementele din clasa semantică a adverbilor de loc, de timp, de mod, de cantitate (cu excepția adverbilor substitute cuprinse în aceste clase semantice), precum și adverbele modalizatoare pot constitui centrul unui grup adverbial cu adjuncti actualizați. Toate adverbele pot fi centre de grup, cu excepția semiadverbilor care nu pot constitui un grup sintactic.

Anumite adverbe, în anumite contexte sintactico-semantice, cer compliniri obligatorii. Este cazul adverbilor „simetrice” (*asemenea, întocmai, concomitent, paralel, simultan*) care pot apărea fără adjuncti în construcții de tipul: *Ei sunt asemenea., Ei acționează concomitent.,* dar cer obligatoriu un adjunct în contexte ca *El este asemenea tatălui lui., Forțele armate terestre acționează concomitent cu forțele aeriene.* În unele situații, același centru adverbial poate avea mai multe posibilități de lexicalizare a adjunctilor (*asemenea tatălui său / asemenea cu tatăl său / asemenea celui care a intrat pe ușă*).

Alte adverbe (*anterior, posterior, departe, aproape, înainte* etc.) pot avea adjuncti suprimabili atunci când recuperarea informației se face anaforic: *Am plecat în vacanță în august. Înainte [să plec în vacanță] am terminat lucrarea.*

Adverbe ca *privitor, referitor, relativ* au adjuncti obligatorii, iar întregul grup tinde să se specializeze pentru a reda circumstanțialul de relație (*Referitor la declarațiile președintelui, vom reveni cu amănunte.*). De asemenea, adverbul *indiferent* și adjunctii săi formează un grup care tinde să se specializeze pentru redarea raportului concesiv (*Fiți frumoase, indiferent de vârstă!*) (vezi **Circumstanțialul concesiv, 2.1.1.5, Construcții cu propoziții relative, 2.3.d**).

Adverbele modalizatoare au posibilitatea de a primi ca adjuncti propoziții conjuncționale. În această situație, dobândesc statutul de adverbe predicative (*Sigur că vom finaliza proiectul.*).

Când adverbul este la un grad de comparație, termenul comparației se actualizează dacă informația nu se recuperează anaforic sau deictic: *Medicamentul*

acționează mai puternic decât un drog., își iubește fiii adoptivi tot atât de mult ca pe cei naturali. (vezi Construcții comparative, 3.1).

2.2. Adjuncții grupului adverbial

Adjuncții centrului adverbial pot fi actualizați prin: nominal, formă verbală nepersonală (infinitiv), propoziții relative și conjuncționale. Centrul grupului adverbial poate fi modificat de adverbe cantitative, adverbe modale și semiadverbe.

2.2.1. Adverbele pot avea *adjuncți nominali* legați direct sau incluși într-un grup prepozițional.

2.2.1.1. Au ca adjunct un *nominal* legat direct adverbele de mod *asemenea*, *contrar*, *anterior*, *posterior*, *ulterior*, *potrivit*, *conform*, *corespunzător*, *aidoma*, *întocmai*. Ele impun nominalului cazul dativ: *asemenea unui copil*, *contrar afirmațiilor*, *ulterior acestei date*, *potrivit unor surse din minister*, *conform declarațiilor*, *corespunzător noii situații*, *aidoma mie*, *întocmai tatălui său*.

2.2.1.2. Unele adverbe actualizează un adjunct nominal în cadrul grupului prepozițional căruia îi impun restricția de prepoziție. Adverbele *concomitent*, *paralel*, *proporțional*, *simultan* cer actualizarea adjuncților într-un grup prepozițional având drept centru prepoziția *cu* (*concomitent cu delimitarea clară a atribuțiilor și competențelor*). Unele dintre adverbele care au ca adjunct un grup nominal au și posibilitatea de a actualiza adjunctul ca grup prepozițional având drept centru prepoziția *cu*: *conform*, *corespunzător*, *potrivit*, *aidoma*, *întocmai* (*conform cu declarațiile*, *potrivit cu informațiile*, *aidoma cu tatăl său*, *întocmai cu originalul*). Adverbele *privitor*, *referitor*, *relativ* impun actualizarea adjuncților într-un grup prepozițional având drept centru *la*: *referitor la situația creată*, *privitor la statistici*. Adverbul *întocmai* prezintă în plus posibilitatea de construcție cu un nominal inclus într-un grup prepozițional constituit în jurul prepoziției *ca* (*întocmai ca un copil*).

Anumite adverbe au adjuncți facultativi care se pot lexicaliza printr-un nominal încorporat într-un grup prepozițional având drept centru prepoziția *de*: *departe*, *aproape*, *înainte*, *indiferent* (*departe / aproape de casă*, *înainte de război*, *indiferent de rezultat*).

2.2.2. Unele adverbe pot primi ca adjunct un *verb la infinitiv* încorporat într-un grup prepozițional. Este tot cazul adverbilor *departe*, *aproape*, *înainte*: *aproape / departe / înainte de a termina lucrarea* care impun actualizarea grupului prepozițional cu prepoziția *de* centru de grup.

2.2.3. Anumite adverbe pot primi ca adjunct o *propoziție relativă* inclusă într-un grup prepozițional. Au această posibilitate de construcție toate adverbele care se pot construi cu un nominal înglobat într-un grup prepozițional (vezi *supra*, 2.2.1.2): *Am discutat referitor la ceea ce apăruse în presă.*, *Am adăugat proporțional cu ceea ce fusese scos*. De asemenea, adverbele *aproape*, *departe*, *înainte* pot primi ca adjuncți propoziții relative incluse într-un grup prepozițional: *aproape / departe de ceea ce s-a întâmplat în Orientul Mijlociu*, *înainte de ceea ce s-a petrecut la 11 septembrie*.

Adverbele ai căror adjuncți se realizează prin grup nominal legat direct (vezi *supra* 2.2.1.1) pot avea ca adjuncți și propoziții relative. Ca și nominalul

corespondent, pronumele relativ este în cazul dativ (*asemenea celui ce a intrat pe uşă, contrar a ceea ce s-a afirmat.*).

Adverbul *indiferent* are, de asemenea, posibilitatea de a primi ca adjunct propoziţii relative. Termenul relativ poate fi atât pronume, în diferite cazuri (*Indiferent cine vine, este bine venit. / Indiferent cui i-am cerut părerea mi-a spus acelaşi lucru. / Indiferent ce îl întrebi, ştie să-ţi răspundă. / Indiferent cu ce îl ispiteşti, nu cedează.* etc.), cât şi adverb relativ (*Indiferent unde te duci, vei întâlni oameni binevoitori. / Indiferent când pleci, tot târziu ajungi.*). Grupul astfel constituit se specializează pentru redarea raportului concesiv.

2.2.4. Au posibilitatea de a avea ca adjunct *propoziţii conjuncţionale* unele dintre adverbele de mai sus, precum şi adverbele modalizatoare. Adverbul *înainte* poate avea ca adjunct propoziţii conjuncţionale introduse prin conjuncţia *să*: *Înainte să înceapă meciul, toţi suporterii scandau numele echipei favorite.* Adverbul *indiferent* are ca posibilitate de actualizare a adjunctului propoziţia conjuncţională introdusă prin *că* şi *dacă*: *Indiferent că / dacă va câştiga sau nu meciul, echipa se va califica în următoarea etapă.*

Adverbele modalizatoare primesc ca adjunct *propoziţii conjuncţionale* introduse, de regulă, prin conjuncţia *că* (*Sigur că va afla toată lumea vestea cea bună.*).

2.2.5. Centrul grupului adverbial poate fi modificat de adverbe cantitative (*suficient, destul, extrem, atât, exagerat, prea, oarecum, aproximativ* etc.), adverbe modale (*totalmente, realmente, incontestabil* etc.), semiadverbe cu rol de intensificare (*chiar, şi, tot*), de restrângere (*doar, numai, decât*), de negaţie (*nu*).

Unele adverbe cantitative se leagă direct de adverbul-centru (*oarecum recent, prea departe* etc.), altele, prin intermediul prepoziţiei *de* (*Argumentează suficient de coerent pentru a-i da dreptate., E destul de greu să ne punem de acord., E extrem de neplăcut pentru cei din jur cum pune problema., A strigat aşa de tare, încât / de a trezit tot cartierul.*). Construcţia adverbială este antepusă în raport cu centrul grupului.

Adverbele modale au rol de cuantificare (*Acţionează totalmente just., Locuieşte relativ aproape.*) sau de modalizare a centrului adverbial (*E incontestabil greşit ceea ce afirmi., E realmente dificil de înţeles punctul lui de vedere., Face ce e omeneste posibil pentru a-i ajuta.*). Ele sunt de asemenea antepuse centrului grupului.

Semiadverbele pot modifica centrul grupului adverbial (*chiar imposibil, cam greu, doar atunci, decât mâine*) sau pot modifica un grup care are alţi modificatori (*nu [tocmai / chiar / numai / doar / prea clar], cam [prea greu]*).

3. EXTINDEREA GRUPULUI

Centrul adverbial poate avea lexicalizat un adjunct obligatoriu, aflat în postpunere şi mai mulţi modificatori, de diverse tipuri, în antepunere: *indiscutabil [cam [prea [departe [de casă]]]]*.

Anumite construcţii pot contribui la decodarea referinţei adverbilor deictice sau anaforice, aflându-se într-un tip de relaţie apozitivă cu centrul grupului adverbial: *Ieri, de Ziua Femeii, am fost cu prietenele la restaurant., Acum, când proiectul e terminat, putem sărbători ciocnind o cupă de şampanie.*

GRUPUL INTERJEȚIONAL

1. ASPECTE DEFINITORII

Grupul interjețional reprezintă o parte componentă a enunțului organizată sintactic în jurul unui centru interjețional și alcătuită din interjecție și alte componente care ocupă diverse poziții sintactice pe lângă aceasta (*Iată-l pe Ion!, Mersi pentru sfat.*).

2. STRUCTURA GRUPULUI INTERJEȚIONAL

2.1. Valoarea predicativă și capacitatea de a forma grup sintactic a interjecției

Prin conținutul lor, interjecțiile au autonomie comunicativă și capacitatea de a constitui singure enunțuri nestructurate (*Au!, Brrr!, Bum!, Pleosc!, Iată!*). Interjecțiile care reprezintă enunțuri nestructurate au încorporată o predicăție a enunțării, nelexicalizabilă, care este pusă în evidență de intonație. Toate interjecțiile pot fi utilizate independent, ca enunțuri nestructurate, însă numai unele dintre ele pot fi și predicate sintactice.

Au capacitatea de a forma grup sintactic onomatopeele și anumite interjecții propriu-zise: cele care exprimă îndemnuri sau ordine, parțial echivalente semantic cu verbe la modul imperativ (*hai, na*), cele cu valoare prezentativă, sinonime cu verbul la modul imperativ „privește!” (*uite, iată, iacătă*), interjecția *mersi*, parțial echivalentă semantic cu verbul „a mulțumi”, interjecția *bravo*, parțial sinonimă cu verbul „a felicita”, unele interjecții care pot fi echivalate semantic cu adverbul „rău” (*halal, vai*). Imitând sunetele și zgomotele ce însoțesc anumite acțiuni (*boc, pleosc, trosc*) sau sugerând mișcări (*țuști, hop, țop*), onomatopeele pot fi utilizate în locul verbelor care desemnează acțiunile respective, preluând multe dintre disponibilitățile combinatorii ale verbelor echivalente.

2.2. Tipuri de predicat interjețional

Disponibilitățile combinatorii ale interjecțiilor, ca și calitatea lor predicativă, sunt în strânsă legătură cu semnificația pe care o au. Astfel, se pot distinge câteva tipuri de predicat sintactic interjețional:

(a) predicat interjețional din enunțuri de tip imperativ, reprezentat de unele interjecții propriu-zise cu valoare injonctivă (*hai, na, poftim*) și de cele prezentative (*iată, uite*). Conținutul lor imperativ este marcat prin intonație, iar în cazul interjecției *hai*, și prin atașarea de morfeme ale predicăției (*haidem, haideți*). Între aceste interjecții, se pot face distincții în funcție de restricțiile combinatorii. Unele se pot combina cu complement direct, inclusiv clitic, fiind numite *interjecții tranzitive* (*iată, na, poftim, uite*), spre a le deosebi de cele care nu se pot combina cu complement direct (numite *intranzitive*). Interjecția *na* se poate construi cu

complement indirect, realizat, de obicei, prin clitic. Interjecțiile prezentative și interjecția *na* se pot construi cu un complement posesiv.

Interjecțiile cu valoare imperativă se pot construi cu diverse tipuri de circumstanțiale.

Interjecțiile din această categorie au și capacitatea de a primi subiect, însă, de obicei, subiectul nu este exprimat.

(b) predicat interjecțional din enunțuri de tip asertiv, exprimat prin interjecții cu valoare emotivă (*bravo, halal, vai*) sau prin interjecția *mersi*. Ele diferă între ele, după cum se construiesc cu un complement prepozițional (*halal, vai, mersi*) sau cu unul indirect (*bravo, halal*), care nu se poate realiza prin clitic (**Bravo-i!*, **Îmi halal!* vs *Bravo lui!*, *Halal mie!*).

Interjecția *vai* primește frecvent un operator copulativ, mai ales dacă locutorul dorește să se refere la alte momente decât timpul prezent (la indicativ prezent, operatorul copulativ ar fi redundant, întrucât interjecția, prin valoarea sa deictică, trimite la momentul prezent): *În timpul războiului era vai de ei, se descurcau foarte greu.*

(c) predicat onomatopeic, în enunțuri de tip asertiv. Capacitatea de a se substitui unui verb pe care îl sugerează este o caracteristică a subclasei onomatopeelor, în general, însă ele se întâlnesc mai rar cu această valoare sintactică, de obicei fiind neintegrate sintactic în enunț sau formând enunțuri independente. Ca predicate sintactice, onomatopeele se întâlnesc mai frecvent în textele literare cu o anumită încărcătură stilistică. Ele preiau multe dintre disponibilitățile combinatorii ale verbului. Toate se pot construi cu subiect și cu circumstanțiale. Unele acceptă complementul direct (*pleosc, zdronc*, dar nu și *țuști, țop*, care sugerează mișcări și sunt echivalente cu verbe intransitive). Unele se pot construi cu un complement indirect. Nicio onomatopee nu se poate construi cu clitice. Unele interjecții sunt compatibile cu adjuncții a căror ocurență este consecința unor reorganizări sintactice: complementul posesiv și predicativul suplimentar.

2.3. Adjuncții din grupul interjecțional

2.3.1. *Subiectul* este exprimat mai frecvent când predicatul se realizează prin onomatopee sau prin interjecția *hai*, mai rar dacă predicatul se realizează prin interjecțiile *uite, na, poftim*:

Hop și eu de la Durău. (I. Creangă, *Amintiri*);

Iar el, zvârr! cu o scurtătură în urma noastră. (*ibid.*);

Hai și noi, măi băieți, să dăm ajutor la drum. (*ibid.*);

Uite și tu ce dezordine ai făcut!;

Na tu cartea asta, eu am citit-o!;

Poftiți și dumneavoastră pe la noi!

2.3.2. *Complementul direct* se întâlnește în grupurile interjecționale al căror centru este reprezentat de interjecțiile *na, uite, iată, poftim* sau de diverse onomatopee:

Na bani pentru cumpărături.;

Iată cartea pe care ți-am promis-o.;

Uite pe nea Petrică! (L. Rebreanu, *Răscoala*);

Poftim cartea!;

Eu zvârrr! chibriturile din mână. (I. Creangă, *Amintiri*);

Și, nici una, nici două, haț! pe ied de gât. (I. Creangă, *Capra cu trei iezi*).

Doar interjecțiile *na*, *uite* și *iată* acceptă realizarea prin clitice a poziției complementului direct (*Na-le!*, *Uite-i!*, *Iată-l!*), însă cliticul nu poate fi antepus, la fel ca în cazul verbelor la modul imperativ (**Le na (și pe astea)!*, **Îi uite (și pe prietenii noștri)!*, **Îl iată (și pe el)!*). Prin urmare, complementul direct regizat de una dintre aceste interjecții poate fi dublat, dar nu și complementul direct subordonat unor onomatopee sau interjecției *poftim*, care nu acceptă clitice (**Îl haț pe ied de gât!*).

Accidental, ca licență poetică, cliticul poate fi antepus interjecției:
Ajuns acum la pragul tău, mă iată. (G. Topârceanu, *Psalm*).

Pot fi complemente directe ale unor interjecții următoarele tipuri de pronume: personal (*Uite-l pe el, dar pe ea n-o văd.*), de politețe (*Iată-l / uite-l pe dumnealui!*), demonstrativ (*Iat-o pe aceasta!*, *Na-l pe ăsta!*), nehotărât (*Uite / Iată ceva despre accidentul de săptămâna trecută în ziarul de azi!*, *Na altul!*), relativ (*Am găsit cartea despre care am vorbit ieri și pe care iat-o pe masă.*, *Mai bine ia-ți pantalonii negri pe care uite-i în șifonier.*), precum și posesivul (*Uite-l / Na-l / Iată-l pe al meu!*).

Interjecțiile prezentative, interjecția *na* și unele onomatopee admit și o realizare propozițională a complementului direct. Interjecțiile *uite* și *iată* acceptă propoziții atât relative, cât și conjuncționale în poziția complementului direct, iar interjecția *na* și onomatopeele, doar propoziții relative: *Iată ce ți-am adus!*, *la uite cum a rămas!* (Camil Petrescu, *Ultima noapte*), *Uite / Iată că a reușit să vină!*, *Eu, haț! ce mai rămăsese pe masă.*, *Na ce ți-am promis!*

Când exprimă surpriza, mirarea sau regretul vorbitorului (deci nu are valoare prezentativă, ci emotivă / expresivă), interjecția *na* nu constituie un predicat sintactic. Ea poate fi urmată de o propoziție introdusă prin conjuncția *că*. Aceasta reprezintă o falsă subordonată, deoarece conjuncția este utilizată expletiv, neavând rolul sintactic de a introduce o propoziție, ci de a face posibilă apariția unei propoziții după un element care nu admite determinanți propoziționali (interjecțiile cu funcție expresivă nu admit determinanți): *Na c-am spart vaza!* Enunțurile respective se pot construi și fără conjuncție, între interjecție și restul enunțului făcându-se o pauză, marcată în scris prin virgulă (*Na, am spart vaza!*).

2.3.3. Complementul indirect poate apărea după interjecțiile *bravo*, *halal*, *na* și unele onomatopee. El se realizează prin pronume și substantive în cazul dativ sau prin propoziții relative: *Bravo lor și bravo Naționalului!* („Cotidianul”, 2005), *Halal mie / ție!*, *Na-vă de cheltuială, ghiavoli ce sunteți!* (I. Creangă, *Amintiri*), *Ați vrut Academie? Na-vă Academie!* (AC, 2005), *Trosc / Pleosc două palme băiatului.*, *Bravo cui reușește!* Doar interjecția *na* acceptă realizarea acestei poziții sintactice prin clitic.

Pentru interjecția *vai*, tiparul de construcție cu complement indirect este învechit: *Însă dacă Măria sa Radu-Vodă întârzie și nu săvârșește cele despre care a fost înțelegere și jurământ, atunci vai nouă.* (M. Sadoveanu,

Frații Jderi). El este înlocuit în limba actuală de tiparul cu complement prepozițional, introdus de prepoziția *de*.

2.3.4. Complementul prepozițional este acceptat de unele interjecții propriu-zise cu valoare asertivă (*vai, mersi, halal*) și de interjecția injonctivă *uite*, care provine dintr-un verb construit cu complement prepozițional (*a se uita*, vezi I, **Interjecția, 5.1.3**): *Acolo gătea. Ce să gătească! Vai de gătitul ăla. (CORV), Mersi de / pentru cadou!, Halal de el!, Vai de cine nu vine la timp!, Uite la el!*

2.3.5. Circumstanțialele se pot construi cu toate interjecțiile care constituie predicate sintactice, dar sunt mai frecvente cu anumite interjecții (onomatopeele, interjecția *hai*). În poziția unui circumstanțial pot apărea, mai rar, și propoziții relative și conjuncționale (de obicei, când predicatul este exprimat printr-o onomatopee sau prin interjecția *hai*). Circumstanțialele întâlnite sunt (a) de timp, (b) de loc, (c) de mod, (d) sociativ, (e) instrumental, (f) de cauză, (g) de scop, (h) cumulativ, (i) opozițional, (j) condițional, (k) concesiv:

(a) *Hai mâine la Andreea!, Iată-mă astăzi scriind o poezie pe un portret...* (D. Zamfirescu, *Scrisori inedite*);

Și el, cioc-cioc-cioc! toată ziua la ușa noastră., Și când răcnește odată cât ce poate, eu zvârrr! chibriturile din mână. (I. Creangă, Amintiri);

(b) *Hai la mare!, Hopa sus!, Pâș-pâș pe cărare!;*

Când i-am pus pișorul în prag, – ori coledzi, ori „Războiul”, mă-nșelegi, – tranc! depesă aiți... (I. L. Caragiale, O scrisoare pierdută);

Halal pe la noi! Apele-s dulci, limpezi ca cristalul. (I. Creangă, Amintiri).

În construcțiile cu interjecțiile *uite* și *iată* care au un complement direct și un adjunct cu sens locativ, acesta din urmă se află în poziția de predicativ suplimentar, nu de circumstanțial de loc, similar construcțiilor cu verbele echivalente (cf. *Îl văd sub masă.*, echivalent semantic cu *Văd că el este sub masă.*; vezi **Predicativul suplimentar, 5.5**): *Uite-i subț geamul boierilor și subț ochii noștri!... (H. Papadat-Bengescu, Concert), Iată-ne în locuința unui boier cu moșie. (N. Iorga, Fragmente autobiografice).*

(c) *Hai mai repede!;*

Asemene cel mijlociu, țuștiu! iute sub un chersin. (I. Creangă, Capra cu trei iezi);

(d) *Hai cu mine la teatru!;*

(e) *Taică-său, trosc! cu bâta pe spinarea lui.;*

(f) *Și bâldâbâc în apă, fiindcă i se făcuse cald.;*

Hai să plecăm, că am stat destul.

Interjecția *hai* poate fi urmată de o falsă subordonată, introdusă prin conjuncția *că* (cf. interjecțiile expresive urmate de false subordonate introduse prin *că*: *Uf, că tare cald mai e!, Na că nu știu unde-am pus banii!* etc.). Spre deosebire de structurile cu propoziție circumstanțială de cauză, în structura cu element expletiv nu se face pauză între interjecție și conjuncție: *Hai că așa călduri n-au mai fost de mulți ani!*

(g) *Hai să vedem un film!;*

Eu atunci, haț de sumanul moșneagului, să-mi plătească paserea...
(I. Creangă, *Amintiri*).

Circumstanțiala finală poate fi introdusă și prin conjuncția *de*: *Hai de mănâncă!* (sau „disimulată” sub forma unei propoziții principale: *Hai și mănâncă!*).

(h) *Na și cerneală, pe lângă coli;*

(i) *Haideți voi în locul lor!*

(j) *Hai cu noi dacă vrei să vezi filmul!*

(k) *Deși nu speram să mai vină, iată-l la ușă!*

2.3.6. Complementul posesiv este compatibil cu interjecțiile prezentative și cu interjecția *na*: *Iată-ți banii pe luna asta!*, *Uite-mi toată familia!* zise învățătorul Dragoș (L. Rebreanu, *Răscola*), *Bătrânule! na-ți căciula, nu sta cu capul gol!* (I. Slavici, *Popa Tanda*).

2.3.7. Predicativul suplimentar determină, în general, interjecțiile prezentative și unele onomatopee:

Iată-ne scofând limba unii la alții. („Dilema”, 1998);

Uite-o teafără și nevătămată!

Na-o în bună stare, așa cum mi-ai dat-o!

Ursul, mor-mor! întărâtat la fereastra noastră!

Uneori, dacă predicativul suplimentar se exprimă prin adjectiv și este adiacent nominalului la care se raportează, el poate fi interpretat și ca un atribut: *Iată-i pe boierii noștri echipați.* (M. Sadoveanu, *Împărăția*).

3. DIFICULTĂȚI DE INTERPRETARE

Unele structuri cuprinzând interjecții și alte elemente sunt opace, discutabile din punctul de vedere al organizării sintactice. Structurile cu interjecția *adio* urmată de substantive nearticulate, la singular sau la plural, cu formă flexionară de nominativ-acuzativ pot fi interpretate ca enunțuri structurate, constituite dintr-un grup interjecțional cu organizare internă opacă, sau ca enunțuri nestructurate, constituite dintr-o interjecție și un nominal fără funcție sintactică: *Adio prieteni, adio bani!* Enunțurile de acest tip se pot extinde cu determinări circumstanțiale locative sau temporale, ceea ce pune în evidență valoarea predicativă a interjecției: *În exil / după o vârstă, adio prieteni!* Enunțurile de acest tip se disting de cele în care interjecția este urmată de un substantiv în cazul vocativ: *Adio, prieteni (dragi)!*, *Adio, Leonică...* (I. L. Caragiale, *Braște... destule*). În enunțurile cu vocativ, intonația diferă, iar între interjecție și substantiv se face o pauză.

GRUPUL PREPOZIȚIONAL

1. ASPECTE DEFINITORII

Grupul prepozițional este un component al enunțului constituit dintr-o prepoziție cu statut de centru de grup și un alt element care depinde de acesta, element aparținând de obicei nivelului propoziției.

1.1. În calitate de *centru de grup*, prepoziția impune termenului cu care se asociază o serie de restricții, de caz, de număr, de articulare, de topică. Aceste restricții, care reflectă *coeziunea sintactică* a grupului prepozițional, se manifestă diferit, în funcție de capacitatea termenului asociat prepoziției de a se supune lor. Astfel, restricțiile de caz, de număr și de articulare sunt implicate numai de grupul prepozițional care include un nominal (*vorbește despre tine, discuția dintre părinți / ei, scrie cu creionul*; vezi *infra*, 2.1). Restricția de topică, în schimb, este comună tuturor asocierilor prepoziției (nominal, adjectiv, adverb, forme verbale nepersonale, propoziție relativă / conjuncțională), termenul care depinde de prepoziție fiind întotdeauna postpus.

Spre deosebire de celelalte grupuri sintactice (grupul verbal, grupul nominal, grupul adjectival, grupul adverbial), grupul prepozițional nu este niciodată monomembru: prepoziția ca centru de grup se asociază obligatoriu cu un alt termen al enunțului. În situația în care prepoziția nu este însoțită de un element dependent are loc glisarea acesteia în clasa adverbului (*Unii au venit înainte de deschiderea cursurilor, alții după*; vezi I, *Prepoziția*, 4.5).

1.2. *Prepoziția-centru de grup* plină semantic / *circumstanțială* funcționează ca un predicat semantic, atribuind, în această postură, termenului asociat diverse *roluri tematiche*: Locativ (*Intră în magazin., Pisica stă pe pervaz*), Instrument (*Jocul cu mingea este preferat de către copii.*), Cauzal (*o emisiune ca o sinucidere din amor* - EZ, 2000) etc. (vezi *infra*, 4.1; pentru interpretarea prepoziției ca predicat semantic, vezi *Predicatul*, 1.1.1). În schimb, *prepoziția-regim* (impusă de termenul regent) / *necircumstanțială* este nonpredicativă, transmitând rolul tematic de la termenul regent la termenul asociat. În acest mod este transmis rolul Temă în exemplele: *În această încercare ne bazăm pe ajutorul vostru., Gradul de libertate al unei comunități depinde de capitalul de destin.* (G. Liceanu, *Despre limită*; vezi *infra*, 4.2).

Rolurile tematice atribuite sau transmise de către prepoziție termenului asociat evidențiază *coeziunea semantică* a grupului prepozițional.

1.3. Spre deosebire de celelalte grupuri sintactice, grupul prepozițional are o autonomie sintactico-semantică mai redusă. Rar, grupul prepozițional constituie un enunț: *La masă!, Pe cai!, În mașină!* (vezi la polul opus grupul verbal care, frecvent, se poate constitui ca enunț: *Toți merg acolo., Ți-am adus o floare.*).

De regulă, grupul prepozițional se include într-un grup sintactic superior: grup nominal (*poveste fără sfârșit, acela de acolo*), grup verbal (*vorbește despre un miracol*), grup adjectival (*util pentru călătorii*), grup adverbial (*departe de noi*),

grup interjecțional (*vai de voi*) sau chiar grup prepozițional (*copacul de lângă casă*) (vezi I, Prepoziția, 3.1.2, 3.1.1.5). În raport cu centrul grupului sintactic superior, grupul prepozițional este un constituent cu statut facultativ (*stă pe / sub / lângă masă, bun la / pentru / în toate*) sau obligatoriu (*depinde de noi, recurgerea la forță*).

Faptul că anumite semiadverbe au ca suport întreaga construcție constituită din prepoziție și termenul ei dependent, și nu doar prepoziția dovedește că această construcție funcționează ca un grup sintactic, respectiv ca un grup prepozițional: *Este o haină cam [de copii]., Și [între directori] apar discuții., Tot [de actualitate] este și noul film.*

Faptul că legătura dintre actanți și prepoziție ca centru de grup se poate realiza prin caz (*împotriva războiului*) sau prin prepoziție (*împotriva a trei candidați*) sprijină alinierea grupului prepozițional la toate celelalte grupuri sintactice. În cadrul oricărui grup sintactic, atât cazul (impus actantului nominal), cât și prepoziția indică legătura ierarhică dintre constituenții acestuia, respectiv dintre centru și actanți (vezi, de exemplu, în grupul verbal, legarea prin caz sau prin prepoziție a nominalului de centru: *Citește o poveste copiilor., Luptă pentru dreptate.*; vezi Grupul verbal, Grupul nominal, Grupul adjectival, Grupul adverbial, Grupul interjecțional).

2. STRUCTURA GRUPULUI PREPOZIȚIONAL

2.1. Grupul prepozițional este reprezentat frecvent de combinația *prepoziție + nominal*, acest din urmă constituent făcând parte, la rândul lui, dintr-un grup nominal.

Dintre toți constituenții posibili ai grupului prepozițional, nominalul suportă cele mai multe restricții impuse de prepoziția-centru de grup.

2.1.1. Una dintre restricții este cea de *caz*. În general, prepoziția impune ca nominalul pe care îl precedă să fie la unul dintre cazurile acuzativ, genitiv sau dativ.

Nominalul cu care se combină prepozițiile neologice *versus, per, pro, supra, via* are formă de N-Ac, semn al unei relative autonomii sintactice a acestuia: *În plus, apar situații în care normele pot intra în conflict, cum ar fi în procesul găsirii balanței în problema responsabilității sociale versus libertate individuală.* (Internet), *Am avut un drum mai lung de făcut zilele trecute și am făcut un consum nervos la drum întins, mai exact între Brașov și Piatra Neamț via Bacău.* (Internet).

O serie de prepoziții și locuțiuni prepoziționale cer ca nominalul cu care se combină să fie la cazul *genitiv*. Este vorba de prepozițiile și locuțiunile prepoziționale care conțin un formant final omonim cu articolul hotărât enclitic *-ul* sau *-a*: *împotriva, înaintea, înapoia, îndărătul, dedesubtul; în fața, în spatele, în jurul* etc. (*împotriva voinței / ei, în fața casei / lui*). Prepoziția *contra*, de asemenea, impune nominalului, într-una dintre ipostazele ei de manifestare, cazul genitiv: *contra* (*contra unei sume mari*).

În cealaltă ipostază, prepoziția *contra* se construiește cu forma de N-Ac a nominalului: *contra cost, contra cronometru.*

În situația în care nominalul este un cuvânt invariabil sau se asociază cu un determinant invariabil, intervine pentru exprimarea *relației de genitiv* prepoziția abstractă *a*: *căutarea a ceva interesant, în jurul a trei orașe*. Uneori există chiar posibilitatea de alegere între o formă de genitiv exprimată desinențial și alta marcată prin *a*, echivalentă cu genitivul: *contra multor (numeroaselor) propuneri / a multe (numeroase) propuneri*. (vezi I, **Prepoziția, 3.1.1.1.A**).

Alte prepoziții se construiesc obligatoriu cu un nominal în *dativ*: *mulțumită, datorită, grație (datorită sprijinului prietenilor)*.

Impun cazul dativ și elemente precum *conform, potrivit, contrar, asemenea, aidoma*, (pop.) *așijderea*, considerate adverbe, dar care prin unele trăsături se apropie de prepoziție: *conform înțelegerii, potrivit programului, contrar așteptărilor, aidoma părinților, asemenea lor, așijderea bătrânilor* (pentru interpretarea ca adverbe a acestor cuvinte, vezi I, **Adverbul, 3.2.2.1; Prepoziția, 4.3**).

Dacă nominalul care depinde de una dintre aceste prepoziții este invariabil sau se asociază cu un determinant invariabil, *relația de dativ* se marchează prin prepoziția *la*: *Am oferit flori la două profesoare*. sau *a*: *Datorită a două profesoare am scris acest articol*.

În limbajul familiar, neîngrijit, prepoziția *datorită* se construiește cu *la*: *datorită la două profesoare*.

Cele mai multe prepoziții cer ca nominalul pe care îl precedă să fie în cazul *acuzativ*: *cu, despre, fără, în, pentru, printre, spre* etc. Locuțiunile prepoziționale care au în structura lor, pe ultimul loc, una dintre prepozițiile cu regim de *acuzativ* impun, la rândul lor, cazul *acuzativ*: *afară de, în funcție de, cu privire la* etc.

În general (la substantiv, la numeral și la unele specii de pronume sau la anumite persoane ale pronumelui personal), forma de *acuzativ* a nominalului este omonimă cu cea de *nominativ* (*Ei / Doi (copii) / Aceia vin.* vs *Pe ei / Pe doi (copii) / Pe aceia i-am văzut.*). Combinarea prepoziției cu un nominal distinge însă *nominativul* de *acuzativ*, fapt evident când nominalul este pronume personal: *tu* vs *despre tine, eu* vs *pentru mine*.

2.1.2. Coeziunea sintactico-semantică a grupului prepozițional se realizează și prin *restricțiile de număr* pe care anumite prepoziții le impun nominalului cu care se combină. Astfel, prepozițiile *dintre, de* cu sens partitiv se construiesc obligatoriu cu pluralul: *doi dintre toți copiii, unul de-ai lor*. Prepozițiile *printre* și *între* cer de asemenea ca nominalul pe care îl precedă să fie la plural: *mersul printre rânduri, Stă între noi*. Unele prepoziții se pot asocia și cu structuri coordonate echivalente cu pluralul: *cearta dintre el și ea / ei, stă între mine și tine / noi*.

2.1.3. Prepoziția ca centru de grup este răspunzătoare într-o mare măsură de *articularea sau nearticularea nominalului* constituent al grupului prepozițional. Cele mai multe prepoziții care cer *acuzativul* formează un grup sintactic împreună cu un nominal nearticulat (neînsoțit de determinări): *spre casă, la școală, pentru glorie* etc. Dacă nominalul indică însă o persoană puternic individualizată, atunci acesta apare în forma articulată hotărât: *spre mama, la bunica*.

Prepoziția *cu* se construiește cu un nominal articulat sau nearticulat în funcție de particularitățile sintactice și semantice ale acestuia din urmă. De exemplu, substantivele masive și abstracte sunt nearticulate în combinație cu prepoziția *cu*: *prăjitură cu miere, Mergem cu încredere înaintea*. În schimb, substantivele care indică instrumentul sunt articulate când urmează lui *cu*: *Merg cu trenul*. vs **Merg cu tren*. (pentru regulile de articulare a nominalului care depinde de o prepoziție, vezi I, Prepoziția, 3.1.1.1.B).

Prepozițiile cu regim de genitiv sau dativ se construiesc numai cu un nominal articulat: *împotriva hotărârii, datorită succesului* (vezi I, Prepoziția, 3.1.1.1.B).

Într-o construcție ca *împotriva dificilei hotărâri*, forma nearticulată a substantivului reflectă o restricție manifestată în grupul nominal *dificilei hotărâri*: în condițiile antepunerii determinativului, articolul se atașează acestuia (compară: *împotriva hotărârii dificile și împotriva dificilei hotărâri*).

2.1.4. Alte restricții pe care anumite prepoziții le impun nominalului cu care se asociază privesc *aparitiia obligatorie a unei alte prepoziții*.

- Prepoziția *până* nu se construiește direct cu un nominal, ci cu un nominal precedat de o prepoziție: *până la ora patru / la noi, până spre seară, până după școală / după ora patru*.

Până se combină direct cu un substantiv numai când acesta se apropie de statutul unui adverb: *până seara / dimineața*, ca și în construcțiile cu adverbe: *până mâine / acolo*.

Adverbele *conform, contrar, potrivit*, precum și *aidoma, asemenea, așijderea* se construiesc fie cu dativul (vezi *supra*, 2.1.1), fie cu o grupare prepozițională: *potrivit cu cerințele expuse, conform cu intențiile anunțate, contrar față de ceea ce ne-am propus, aidoma cu părinții, asemenea cu mulțimea*.

- Prepoziția *de* cere obligatoriu o altă prepoziție în transpunerea unui grup prepozițional circumstanțial din grupul verbal în grupul nominal. Construcțiile de tipul *copacul [de [lângă casă]], vaza [de [pe masă]]*, cu prepoziția *de* ca centru al grupului prepozițional superior, sunt specifice grupului nominal în care acesta se include. În grupul verbal, circumstanțialul corespunzător adjunctului din grupul nominal nu presupune prepoziția *de*: *Copacul se află lângă casă., Vaza este pe masă.* (vezi I, Prepoziția, 3.1.1.5).

2.2. Grupul prepozițional constituit din *prepoziție și adjectiv* nu este caracteristic prepoziției, fiind și mai slab reprezentat în uz. Posibilitățile de combinare a prepoziției cu un adjectiv sunt mult mai limitate decât cu nominalul (vezi, *supra*, 2.1).

Centrul unui astfel de grup este de obicei una dintre prepozițiile *de, din, drept, ca* în construcții precum: *Și de dragi unul altuia / Ei din ochi se prăpădesc.* (M. Eminescu, *Povestea teiului*), *Gândirea care se ghidează după logica elementară consideră această întrebare drept absurdă.* (G. Liiceanu, *Despre limită*), *În felul acesta, din „gelatinoasă”, ziua capătă un contur și se vertebreează.* (G. Liiceanu, *Jurnalul*).

2.3. La alcătuirea grupului prepozițional poate participa și **adverbul**. Anumite prepoziții formează împreună cu adverbul un grup prepozițional indicând circumstanțe locale (*A ajuns până acolo.*) sau temporale (*A așteptat până atunci., De acum nu mai vreau să știu nimic.*).

2.4. În structura unui grup prepozițional intră și o **formă verbală nepersonală**.

2.4.1. Grupul prepozițional care conține un **infinitiv**, marcat obligatoriu prin *a*, poate avea ca centru diferite prepoziții sau locuțiuni prepoziționale: *Dorința de a reuși era mare., Nu renunță la a-și cere dreptul., Învață pentru a trece examenul., În afară de a cânta, nu o mai pasionează nimic altceva., În loc de a veni la mine, s-a dus la ei.*

2.4.2. Grupul prepozițional care conține o formă verbală de **supin** are ca centru cel mai frecvent prepoziția *de*: *S-a apucat de citit un roman., S-a lăsat de fumat., E gata de plecat la școală.*

Prepoziția *de* este considerată marcă a acestei forme verbale în situația în care nu este generatoare de grup, și anume atunci când apare în pozițiile de subiect și de complement direct independent de regentul verbal: *De imitat e ușor., A terminat de cântat.*

Și alte prepoziții și locuțiuni prepoziționale pot forma împreună cu supinul un grup prepozițional: *Merge la cules., Se pregătește pentru învățat., Trăiește din scris., Pe lângă învățat, este nevoie și de noroc.* Dacă unele prepoziții care se combină cu supinul sunt circumstanțiale, neregizate de termenul regent, altele sunt obligatorii, impuse de regent: *S-a săturat de citit., S-a pus pe învățat., Această mașină este utilizată pentru tăiat lemne.* (vezi I, Forme verbale nepersonale, 4; Prepoziția, 3.1.1.4.B).

2.4.3. Mai rar, grupul prepozițional are în componența sa o formă verbală de **gerunziu**.

Prepoziția *ca* împreună cu gerunziul formează un grup prepozițional corespunzător predicativului suplimentar: *Îl consider ca având o inteligență ieșită din comun., Îl apreciez ca fiind cel mai bun.*

2.5. Un constituent special al grupului prepozițional îl reprezintă **propoziția relativă sau conjuncțională**.

Specific pentru propoziția relativă ca membru al grupului prepozițional este faptul că aceasta nu presupune un antecedent: *Taie cu ce găsește., Nu mai minte de când a fost pedepsit.* Propozițiile relative cu antecedent de tipul: *Este o problemă, la care, revin des., Nu mai recunosc locul, de unde, am plecat.* nu fac parte din structura unui grup prepozițional: în astfel de contexte, prepoziția se asociază cu elementul relativ-substituit (în exemplele date, *la care, de unde*), ocupând împreună, în cadrul propoziției relative, o anumită poziție sintactică (relativul se include în structura unui grup prepozițional care aparține subordonatei; pentru compararea propozițiilor relative cu antecedent și cele fără antecedent, vezi și **Construcții cu propoziții relative, 1.1, 1.2**).

Propozițiile conjuncționale pot intra de asemenea în structura unui grup prepozițional: *Merge înainte fără să privească în urmă., Dacă la începutul lui martie ni s-ar spune că mai avem de răbdat două luni până să se facă frumos și cald, am claca probabil.* (A. Blandiana, Autoportret).

Considerarea propoziției relative / conjuncționale drept constituent al grupului prepozițional își găsește justificarea în corespondența propoziție relativă – nominal, respectiv, propoziție conjuncțională – formă verbală de infinitiv: *Vorbește despre cine pleacă.* vs ~ *despre el.*, *Lovește cu ce găsește.* vs ~ *cu piatra.*; *Vorbește fără să se gândească.* vs ~ *fără a se gândi.*, *Până să ajungă medic mai are de învățat.* vs *Până a ajunge medic* ~.

Nu întotdeauna corespondența menționată se realizează. De exemplu, grupul prepozițional cu centrul *spre* evidențiază corespondența nominal – propoziție relativă, dar nu și corespondența formă verbală de infinitiv – propoziție conjuncțională: *Privește spre el / spre cine pleacă.* (unde *spre* indică direcția) vs *A vorbit mult spre a atrage atenția.* / **A vorbit mult spre să...* (unde *spre* indică scopul).

După cum, la nivelul propoziției, prepoziția se asociază mai frecvent cu un nominal decât cu o formă verbală de infinitiv, tot așa, la nivelul frazei, prepoziția are posibilități mai largi de combinare cu propozițiile relative decât cu cele conjuncționale. Prepozițiile *sub* și *lângă*, de pildă, se asociază numai cu un nominal sau cu o propoziție relativă: *Am găsit cerceul sub / lângă cutie.*, *Am găsit cerceul sub / lângă ce mi-ai arătat.* Prepozițiile *de*, *la*, *în*, ca și locuțiunile prepoziționale *cât despre*, *afară de*, *în loc de* nu acceptă, dintre toate variantele menționate, asocierea cu o propoziție conjuncțională: *Se gândește la ea / la cine îi e drag / la a pleca.* vs **Se gândește la să...*

Prepoziția *fără* are o situație privilegiată datorită faptului că poate constitui un grup și cu o propoziție relativă, și cu o propoziție conjuncțională, și cu elementele corespunzătoare acestora la nivelul propoziției: *Fără ceea ce i-a sugerat profesoara ei*, nu ar fi scris un articol reușit. vs *Fără sugestiile profesoarei* ~; *Fără să i se fi dat sugestii de către profesoară* ~ vs *Fără a i se fi dat sugestii de către profesoară* ~.

Între (care cere un nominal la plural sau o structură coordonată, vezi *supra*, 2.1.2) are aceleași compatibilități de combinare ca și prepoziția *fără*: *Aleg între ceea ce vreau și ceea ce pot.*, *Aleg între bine și rău.*; *Aleg între să rămân și să plec.*, *Aleg între a sta și a rămâne.* Asocierea directă cu propoziția conjuncțională este însă numai aparentă în cazul lui *între*, pentru că într-o asemenea situație se subînțelege de fapt un nominal: *Aleg între [faptul] să rămân și [faptul] să plec.*

3. POZIȚII SINTACTICE PE CARE LE OCUPĂ GRUPUL PREPOZIȚIONAL

Pozițiile sintactice în care apare grupul prepozițional sunt fie strâns legate de termenul regent (*Am nevoie de ceva.*, nu: **Am nevoie.*, *Apelează la prieteni.*, nu: **Apelează.*), fie mai slab legate de regent, în pozițiile circumstanțiale, dovadă că sunt suprimabile (compară: *Cântăm de bucurie.*, *Cântăm la pian.*, *Cântăm în parc.*, *Cântăm pentru sărbători.*, *Cântăm.*).

Funcțiile sintactice ale grupului prepozițional depind de calitatea morfologică a regentului. Astfel, pe lângă un *regent nominal*, grupul prepozițional are funcția de *atribut* de diverse tipuri: substantival (*casă de vacanță*), pronominal (*grija față de ei*), adverbial (*casa de acolo*), verbal (*dorința de învățat*).

În *grupul verbal*, având deci ca regent un verb, grupul prepozițional funcționează în diferite poziții sintactice, de *complement*: indirect (*A dat bomboane la niște copii.*), prepozițional (*Se biziue pe sprijinul nostru.*), de agent (*Discuția a*

fost condusă de către un ziarist.) sau de circumstanțial: de loc (*Merge până acolo.*), de timp (*Nu l-am mai văzut de atunci.*), de scop (*Merge după cumpărături.*), opozițional (*A venit ieri în loc de azi.*), modal (*Vorbește fără rușine.*), cauzal (*Plânge de bucurie.*), condițional (*Fără talent nu poți fi artist.*), concesiv (*Cu orice risc, tot voi deschide ușa.*), de relație (*Îi întrece pe toți la nebulii.*), instrumental (*Taie cu lama.*), sociativ (*Merge cu mine.*) etc.

Grupul prepozițional poate apărea și în poziția de nume predicativ (*Pixul este de plastic.*), de predicativ suplimentar (*L-au considerat drept șef.*) sau de complement predicativ al obiectului (*L-au luat drept șef.*).

În cadrul **grupului adjectival**, grupul prepozițional ocupă poziții sintactice diferite: complement prepozițional (*capabil de sacrificiu*), complement comparativ (*mai bun decât tine*), circumstanțial de relație (*bun la suflet*), circumstanțial cantitativ (*lat de trei metri*), circumstanțial opozițional (*creioane roșii în loc de albastre*).

Inclus în **grupul adverbial**, grupul prepozițional poate satisface poziții sintactice precum cea de complement prepozițional (*departe de casă*), de circumstanțial cantitativ (*Merge de două ori mai repede decât tine.*), de circumstanțial de relație (*E bine după voi!*).

Având ca termen regent o **interjecție**, grupul prepozițional poate fi complement prepozițional (*Vai de ei!*, *Halal de voi!*), predicativ suplimentar (*Iată-te în aceeași ipostază!*), circumstanțial: de loc (*Hai la noi!*), sociativ (*Hai cu noi!*) etc.

În multe dintre pozițiile sintactice indicate, realizate în cadrul unui grup sintactic superior, se întâlnește și grupul prepozițional care include o propoziție relativă sau conjuncțională: complement direct (*Anunță pe cine a intrat.*), complement indirect (fam. *Oferim o floare la cine ne deschide astăzi ușa.*), circumstanțial sociativ (*Merge cu cine îl așteaptă.*), circumstanțial instrumental (*Taie cu ce găsește.*), circumstanțial de mod (*Vorbește fără să se oprească.*), circumstanțial de loc (*Te însoțesc până unde lucrezi.*), circumstanțial de timp (*Până să vină el, a fost liniște.*) etc.

4. ROLURILE TEMATICE

Implicate în constituirea grupului prepozițional, rolurile tematice ilustrează legătura sintactico-semantică strânsă dintre componentele sale și sprijină considerarea prepoziției ca centru de grup (vezi și grupul verbal a cărui coeziune sintactico-semantică este dovedită de rolurile tematice pe care centrul de grup le atribuie termenilor cu care se combină.).

În analiza rolurilor tematice legate de prepoziția-centru de grup se disting două situații, după cum prepoziția este predicat semantic sau este nonpredicativă.

4.1. Ca predicate semantice relaționale funcționează prepozițiile purtătoare de sens, de tip **circumstanțial**, care au capacitatea de a impune rol tematic termenului împreună cu care formează grup: Locativ (*Locuiește lângă facultate / în București.*, *Câinele stă sub scaun.*, *Durerea la inimă este greu de vindecat.*), Instrument (*Grație presei suntem bine informați.*), Sursă (*Se întoarce din oraș.*), Parcurs (*Trece prin centrul orașului.*) etc.

În funcție de context, prepozițiile își schimbă sensul și pot atribui alt rol. Prepoziția *din*, de exemplu, poate marca nu numai rolul Sursă (vezi *supra*), ci și

rolul Instrument (*Îmi câștig pâinea din „scrisul despre”*. – „Dilema”, 2002) sau Cauzal (*Naivi din disperare, o bună parte a românilor au votat în așa fel încât am ajuns să fim singura țară post-comunistă*. – „Dilema”, 2000): Sensul prepoziției prin și implicit rolul pe care îl atribuie se dezambiguizează tot în context: Parcurs (vezi *supra*) sau Instrument (*Prin grija lui, volumul a fost publicat.*). Prepoziția pentru impune rolul Beneficiar într-o construcție ca: *Am făcut multe pentru ea.*; această prepoziție exprimă însă și scopul: *S-au cheltuit mulți bani pentru montarea acestui film.* Sensul locativ sau temporal al prepoziției circumstanțiale peste și rolurile pe care aceasta le impune se precizează tot în context: cu sens locativ atribuie rolul Locativ (*L-a lovit peste față.*); cu sens temporal marchează Parcursul (*Peste zi nu este acasă.*) sau limita unui interval de timp (*Plec peste două zile.*).

4.2. Funcționează diferit prepozițiile-regim, *necircumstanțiale*, din construcții precum: *a decurge din, a apela la, a beneficia de, a depinde de, a consta în, capabil de, util / apt pentru, departe de* etc.

Aceste prepoziții nu atribuie roluri tematice, ci transferă rolul tematic din grila termenului regent nominalului următor. În construcțiile cu prepoziții-regim, rolul tematic poate fi atribuit compozițional de gruparea verb + prepoziție: Temă (*Cel puternic depinde de cel slab și este de aceea – slab.*, G. Liiceanu, *Despre limită*), Comitativ (*Grupa A se asociază cu grupa B.*); de gruparea adjectiv + prepoziție: Țintă (*Ea este invidioasă pe voi.*), Beneficiar (*Termosul este util pentru călătorii.*); de gruparea adverb + prepoziție: Sursă (*Simțeam din zi în zi, departe de femeia mea, că voi muri.* – Camil Petrescu, *Ultima noapte*).

Unele dintre prepozițiile-regim au un sens foarte abstract, ca în construcțiile: *A beneficiat de o bibliografie importantă., Originalitatea romanului constă în descrierea unei epoci.*, unde rolul de Temă este atribuit compozițional de gruparea verb + prepoziție.

Alte prepoziții-regim au un sens mai puțin abstract, indicând, ca și prepozițiile circumstanțiale, diverse roluri: Sursă (*Ratarea decurge din duelul nefericit cu limita.*, G. Liiceanu, *Despre limită*), Țintă (*Am apelat la ea.*).

Asemănător cu prepozițiile-regim se comportă prepoziția *a*, cu sens foarte abstract, din grupul nominal. În construcțiile echivalente cu genitivul (vezi *supra*, 2.1.1), prepoziția *a* este transmițătoarea rolului tematic de Posesor (*tată a doi copii, cărțile a mulți copii*).

Prepozițiile gramaticalizate nu sunt implicate în atribuirea rolurilor tematice. Prepoziția *pe* cu rol sintactic, devenită marcă a complementului direct, nu influențează rolul atribuit de verb, astfel că verbul atribuie același rol fie că se construiește cu *pe* (*Ion îl lovește pe Gheorghe.* [+ Pacient]), fie că se construiește fără *pe* (*Ion lovește pisica.* [+ Pacient]). Nici prepozițiile cu rol morfologic, devenite morfeme libere: *a* pentru infinitiv și *de* pentru supin, nefiind generatoare de grup, nu participă la atribuirea de roluri tematice: *Îmi place a cânta., Am de citit.*

CONSTRUCȚII SINTACTICE

CONSTRUCȚII PASIVE ȘI CONSTRUCȚII IMPERSONALE

În capitolul destinat categoriei diatezei (vezi I, Categoria diatezei, 2), s-a demonstrat că, în raport cu structura verbală **activă**, satisfac condiția **restructurării ierarhice, condiție definitorie pentru opozițiile de diateză, construcțiile pasive și cele impersonale**, fiecare dintre ele actualizând o valoare distinctă de diateză. Ambele tipare de construcție se deosebesc de **construcția activă** printr-o organizare sintactică proprie, prin forma verbului, iar, în plan pragmatic, prin componentul diferit spre care se orientează interesul comunicativ. Cum cele două structuri angajează ansamblul construcției (verbul și argumentele / actanții săi), și nu numai verbul izolat, ele vor fi examinate ca **tipuri speciale de construcții verbale**, urmărindu-se, pe de o parte, relația cu structura activă, iar, pe de alta, relația dintre ele.

1. CONSTRUCȚIA PASIVĂ

Pasivul, termenul marcat al diatezei, indiferent de forma pe care o îmbracă (vezi *infra*, 1.1), se manifestă *sintactic* printr-o organizare specială a propoziției, așa-numita **construcție pasivă**, caracterizată, în raport cu **activul**, prin următoarele trăsături:

(a) Subiectul din construcția activă trece într-o poziție postverbală de complement prepozițional al verbului, așa-numitul *complement de agent*. Noua poziție are un statut de complinire facultativă, admitând suprimarea din oricare construcție pasivă: *Ion citește cartea.* ⇒ *Cartea este citită (de către) Ion.*; *Furtuna a distrus recolta.* ⇒ *Recolta a fost distrusă (de furtună).*; vezi **Complementul de agent, 1.1.**

Complementul de agent, marcat obligatoriu prepozițional prin prepozițiile *de*, *de către*, poate deveni coocurent cu un complement primar (matricial), cerut prin regulile de subcategorizare (de regim) ale verbului, marcat identic (*Ion este ferit de părinți de grijile zilnice.*). Pentru distingerea pozițiilor, se poate folosi celălalt conector prepozițional, *de către* (*Ion este ferit de către părinți de grijile zilnice.*).

(b) Complementul direct din construcția activă se „externalizează” ca subiect, schimbându-și ierarhia sintactică (sau, altfel spus, trece dintr-un complement propriu-zis în subiect, un complement special – extern – al verbului; vezi **Subiectul, 1.1.4**). Ca subiect pasiv, poate apărea orice nominal, animat sau nonanimat, și orice tip de propoziție, conjuncțională sau relativă: *Elevul este lăudat de profesor.*, *Cartea este citită de profesor.*, *La sfârșitul zilei, era deja cunoscut*

cine este autorul crimei., La sfârșitul zilei, fusese anunțat deja că s-a descoperit autorul crimei.

(c) Trăsătura (b) are ca efect *intransitivizarea verbului*, care, contextual, pierde capacitatea de a-și atașa un complement direct. De fapt, pierde capacitatea de a primi un complement al tranzitivității forte – vezi I, **Clase sintactice și sintactico-semantice de verbe, 4.1.4.1** –, dar își păstrează capacitatea de a-și atașa complemente ale tranzitivității slabe: complementul secundar (*Elevul a fost întrebat rezultatul., Copilul a fost învățat tabla înmulțirii.*); complementul predicativ al obiectului (*Ion a fost numit ambasador., Ion a fost ales director., El a fost botezat Ion.*).

1.1. Tipologia construcțiilor pasive

• Indiferent de tipul formal de pasiv (vezi *infra*, 1.1.1; 1.1.3), se disting două construcții: o **construcție lungă**, cu cei doi actanți exprimați, oricare dintre realizări fiind posibilă – *Cartea (1) este citită de elev (2).*, *Situația (1) este cunoscută [de oricine stă în bloc] (2).*, *Este cunoscut de toată lumea (2) [că s-au făcut abuzuri] (1).* –, vs o **construcție scurtă**, cu unul dintre actanți neexprimat (fie neexprimarea complementului de agent: *Cartea este lăudată.*, fie neexprimarea subiectului pasiv: *Înainte de a fi fost ales √ [subiect neexprimat] ambasador, Ion a fost șeful partidului.*).

Neexprimarea complementului de agent are loc în următoarele situații semantice:

(a) când subiectul activ este „nedeterminat” (*Mi-a fost dat / menit / ursit / sortit / scris să trăiesc și asta!*);

(b) când subiectul activ are valoare „generică” (*Este cunoscut / știut că se fură mult.*);

(c) când subiectul activ, deși neexprimat, este recuperabil din cunoștințele comune ale locutorilor (*Legea n-a fost promulgată √*, situație în care fondul comun de cunoștințe trimite la persoana președintelui), fie anaforic, din contextul lingvistic (*Îl cunosc bine pe profesor, deci nu mă miră că elevii lui sunt aspru pedepsiți √*);

(d) când subiectul activ este neinteresant din punctul de vedere al informației comunicative și poate rămâne nelexicalizat (*Au fost vândute √ toate biletele.*, *N-au fost reparate √ toate străzile.*, *Au fost suplimentate √ locurile de admitere.*).

Construcțiile (a–d) sunt corespondentele pasive ale construcțiilor active cu subiect nelexicalizat, fiecare situație corespunzând unui tip anume de subiect neexprimat (vezi **Subiectul, 3.2**).

În raport cu neexprimarea complementului de agent, neexprimarea subiectului pasiv se limitează numai la cazurile în care acesta este recuperat anaforic sau discursiv:

(a) fie în construcțiile cu subiect inclus sau subînțeles, deci cu subiect recuperat contextual, deictic sau anaforic (*√ Am fost căutată telefonic.*, *Ion a muncit enorm și √ a fost admis primul.*);

(b) fie în construcțiile cu subiect controlat de subiectul sau de alt complement al regentului (*Ion_i poate [√(e_i) fi acceptat].*; *Îl_i știu [ca √(e_i) fiind alungat de ceilalți].*);

(c) fie în construcțiile cu subiect avansat din subordonată (*Ion_i mi se pare [că √(e_i) a fost deja închis].*, *Cartea_i se dovedește [√(e_i) a fi fost nemeritat uitată.].*).

• În funcție de forma și caracteristicile mărcii pasive, se distinge **pasivul marcat de pasivul nemarcat** (ultimul numit și **pasiv lexical** sau cu **marcă zero**),

iar, în cadrul primei și celei mai importante categorii, se distinge *pasivul cu operatorul a fi*, considerat și pasiv prototipic, de *pasivul-reflexiv*.

1.1.1. *Pasivul cu operatorul „a fi”*

1.1.1.1. *Pasivul cu operator* se caracterizează printr-o construcție analitică analizabilă. Grupul *a fi + participiu*, neanalizabil la nivelul funcției de predicat al enunțării (vezi *Predicatul*, 2.2.1; 2.2.2; vezi și *infra*, 1.1.1.2), este, sub aspect structural, analizabil, fiecare component păstrându-și autonomia, după cum probează următoarele trăsături:

(a) Participiul este variabil, cu manifestare adjectivală, forma lui preluând informația de gen și de număr de la nominalul-subiect (*Elevul este lăudat.*, *Eleva este lăudată.*, *Elevii sunt lăudați.*, *Elevele sunt lăudate.*; vezi și *Acordul dintre subiect și predicat*, 1);

(b) Participiul acceptă, ca și cele mai multe adjective, mărci ale gradării, ale modalizării, ale aproximării, ale progresiei (*Noul său roman este mai căutat de cititori decât cel anterior.*, *Cardiologul X este cel mai căutat de bolnavi.*, *Reforma a fost întrucâtva uitată.*, Rlib, 2002, *Numele lui este cam interzis în România.*, Rlib, 2002, *Prin noile măsuri, informația va fi cât de cât protejată.*, EZ, 2002), dar și prin determinări de mod propriu-zise (*Casa este bine administrată / atent păzită de noii proprietari.*);

(c) Verbul își adaugă o marcă extraverbală, componentul *a fi*, purtător al informației verbale de mod și de timp, iar, prin acord, al informației de persoană și de număr preluate de la nominalul-subiect, încorporând morfemele de predicativitate (MP); vezi *Predicatul*, 1.1.3; 2.2.2 (*Cartea este / a fost / va fi / ar fi citită.*; *Tu ești lăudată.* – *Ea este lăudată.* – *Noi suntem lăudate.*);

(d) Componentul *a fi* are, cu excepția imperativului, o flexiune completă, admițând forme la diferite moduri și timpuri, inclusiv forme verbale nepersonale de infinitiv și de gerunziu (*Elevul a fost lăudat.*, *Elevul fiind lăudat...* / *Elevul, înainte de a fi lăudat...* / *de a fi fost lăudat*). Absența imperativului (**Fiți ajutați la timp!*, **Fiți numiți ambasadori!*) are o explicație semantică, fiind urmarea apariției în poziția subiectului-pasiv a unui nominal nonagent (de obicei, Patient), nominal care, nedeținând controlul asupra procesului, nu poate primi un ordin / o interdicție;

(e) *A fi* este substituibil cu alte verbe, sinonime și mai puțin sinonime: *a veni* (pop.). *Înainte de folosire, cratița vine unsă cu unt.* (apud Iordan 1950; vezi și *infra*, 1.1.2); *a se afla* (*Documentația se află depusă la primărie.*); vezi și verbe copulative sau modale (*Actorul rămâne / a devenit apreciat de public.*, *Averea pare bine gospodărită de noul proprietar.*);

(f) Deși topică sintactică este *a fi + participiu*, construcția permite inversiunea componentelor. Topică *fi-vor adunate*, curentă în limba veche, este rară în româna actuală, fiind totuși acceptată cu intenții stilistice; construcția permite frecvent, aproape nelimitat, disocierea componentelor (*Cartea va fi, imediat ce tipărirea va fi gata, trimisă tuturor librăriilor.*, *Cartea va fi imediat / în două săptămâni adusă în librării.*);

(g) Marca pasivă admite suprimarea, fără pierderea sensului pasiv (*Elevul a fost pregătit de profesor și a reușit să câștige concursul.* = *Elevul, pregătit de profesor, a reușit să câștige concursul.*), semn clar ca informația pasivă este

conținută în matricea semantică a participiului, fiind exterioară verbului *a fi* (vezi I, **Forme verbale nepersonale, 3.3.2**; vezi și *infra, 1.1.4*).

1.1.1.2. Discuția privind autonomia celor două componente (vezi *supra, 1.1.1.1*) oferă toate datele pentru *interpretarea construcției cu operator pasiv*.

• Prima observație privește contestarea calității de *morfem mobil* a mărcii *a fi*, deosebindu-se de morfemele formelor verbale compuse (perfect compus, viitor, condițional, prezumtiv). Flexiunea completă și autonomia celor două componente (vezi *supra, 1.1.1.1 d, e, f, g*) sunt argumente în măsură să susțină această concluzie. În condițiile în care *a fi* nu îndeplinește condițiile unui morfem mobil, dar funcționează ca unic purtător al mărcilor de predicativitate, *a fi* din secvența [*a fi* + participiu] se apropie de ceilalți operatori ai predicatului enunțării (vezi **Predicatul, 1.1.3 b**).

• Dacă se are în vedere, pe de o parte, faptul că marca formei prototipice de pasiv, exterioară participiului, poartă semnele de predicativitate (MP), iar, pe de altă parte, faptul că grupul, în ansamblu, prezintă semne sintactice de coeziune (vezi **Predicatul, 2.2.3.2**), interpretarea acestei construcții impune distingerea a două nivele de analiză:

(a) *un nivel structural*, la care se recunoaște autonomia componentelor;

(b) *un nivel funcțional-enunțiativ*, la care gruparea funcționează unitar, constituind *un predicat complex cu operator pasiv* (vezi **Predicatul, 2.2.2**).

Ca orice predicat complex, cele două componente își distribuie diferit funcțiile. *La nivel pragmatico-enunțiativ*, numai operatorul pasiv are capacitatea de a-și atașa MP, oferind întregului grup autonomie în enunțare. *La nivel semantic*, numai componentul final, cel participial, este purtătorul predicăției semantice, inclusiv al informației pasive, atribuind, în același timp, și roluri tematice. *La nivel sintactic*, operatorul este responsabil de o restricție importantă de construcție, constând în selecția obligatorie a formei participiale.

Dat fiind sensul pasiv al componentului participial, sens legat nemijlocit de *natura verbală* a participiului, predicatul cu operator pasiv este *un predicat complex de tip verbal*, și nu unul de tip nonverbal (pentru distincția *predicat complex verbal – predicat complex nonverbal*, vezi **Predicatul, 2.2.1.3**).

Prin analogie, aceeași soluție se va adopta și pentru realizările nepersonale ale operatorului *a fi* (infinitiv sau gerunziu), ca reprezentând grupuri neanalizabile la nivel funcțional (îndeplinesc, în acest caz, o funcție nepredicativă); vezi, de exemplu, funcția de complement prepozițional (a), respectiv de circumstanțial de cauză (b):

(a) *o atitudine de scriitor, literat, dornic de a fi citit de contemporani* (Al. Niculescu, *Individualitatea*);

(b) *Fiindu-i refuzat ajutorul de către toți cunoscuții, a ajuns în pragul disperării*.

1.1.2. Există în română un pasiv cu operatorul „a veni”?

În literatura de specialitate, se consemnează „urme” de pasiv cu auxiliarul *a veni*, în construcții populare și de limbă vorbită: *Cratița în care se coace cozonacul vine unsă cu unt și cu grăsime.; Partea asta a feței de masă vine festonată.; Grinda aceea vine așezată aici.; Celălalt bec vine slăbit.* (apud Iordan 1950).

Data fiind posibilitatea substituției lui *a fi* și cu alte verbe (vezi *a se afla*: *Factul nu se află însemnat de cronicari.*), este mai plauzibilă interpretarea lui *a veni* + participiu ca rezultând din același tip de substituție de care s-a vorbit anterior (vezi *supra*, 1.1.1.1), semn al autonomiei celor două componente. Soluția este susținută și de faptul că, popular, se înregistrează variația *a fi* / *a veni* și în alte construcții decât în cele cu participiu pasiv (vezi *Numele predicativ*, 3.1, construcțiile copulative: *Îmi este / Îmi vine cumnată.*). În plus, în construcția *vine* + participiu, operatorul *vine* introduce, suplimentar, o valoare modală de necesitate, proiectând în viitor realizarea acțiunii / a evenimentului, valoare inexistentă în cazul pasivului cu *a fi*.

Construcția se apropie de alte structuri: *Cartea trebuie citită.*, unde operatorul modal *trebuie* se atașează direct participiului pasiv, ca urmare a unei operații sintactice de reorganizare și de ștergere a operatorului pasiv (*Cartea trebuie* [a fi] *citită.*, *Cratița vine* [a fi] *unsă.*) ; vezi și *Predicatul*, 2.2.3.4.

1.1.3. Pasivul-reflexiv

Pasivul-reflexiv se caracterizează prin aceeași turnură de propoziție ca și pasivul prototipic, adică prin trecerea subiectului activ în poziția complementului de agent și prin trecerea complementului direct activ în poziția de subiect. Se distinge însă de pasivul prototipic prin unele trăsături de structură și prin numeroase trăsături de uz.

A. Trăsături proprii de structură:

(a) Forma verbului / locuțiunii verbale este aceeași cu cea a verbului activ, la care se adaugă obligatoriu, ca marcă exterioară verbului, cliticul reflexiv *se* (*Nu se primesc contestații.*; *Dacă aici se spune că oamenii urmăresc fericirea ca fiind bunul suprem al vieții, se are în vedere un cu totul alt sens al cuvântului.*, M. Cărtărescu, *De ce iubim femeile*). Cliticul reflexiv, cu statut obligatoriu, nu apare într-o poziție actanțială / argumentală a verbului și nu intră într-o relație de tip anaforic cu alt nominal, fiind lipsit deci de calitate pronominală; el funcționează ca *marcă de diateză*. Pierderea calității anaforice / pronominale se manifestă prin: (i) imposibilitatea dublării; (ii) apariția într-o construcție intransitivizată (vezi *supra*, 1 c, caracteristici generale ale pasivului); (iii) neocuparea unei poziții de subcategorizare a verbului, ceea ce decurge din proprietatea anterioară.

(b) Paradigma pasivului-reflexiv este incompletă sub aspectul persoanei, fiind limitată la forme pentru persoanele 3, 6, de unde derivă imposibilitatea coocurenței cu subiecte de pers. 1, 2, 4, 5.

O paradigmă *personală* completă de pasiv-reflexiv este, în româna actuală, cu totul excepțională, apărând numai în construcții populare ca: *Pe unde umbli, de nu te mai vezi deloc?* (apud Iordan 1956), unde *nu te vezi* „nu ești văzut de alții”; *Mă cunosc de la o poștă când mint.*, *Te cunoști când spui minciuni.*, unde *mă cunosc* „sunt cunoscut de alții”, iar *te cunoști* „ești cunoscut de alții”.

(c) Limitarea la persoanele 3, 6 restrânge posibilitatea de aplicare a pasivizării (deci a modificărilor de tip pasiv), fiind pasivizabile numai construcțiile active al căror complement direct este fie substantiv sau substituit al acestuia (*Se știe deja premiantul / rezultatul / cel care a câștigat.*), fie propoziție

conjuncțională sau relativă (*Se știe că s-a furat. / ce și cât s-a furat.*), dar imposibil de pasivizat construcțiile în care complementul direct este pronume personal; vezi: *Te-am lăudat pentru rezultat.* (activ) → **Tu te lauzi de către mine pentru rezultat.* (pasiv-reflexiv).

B. Trăsături specifice de uz:

(d) Pasivul-reflexiv se utilizează de preferință în condițiile neexprimării complementului de agent (*Libertatea este ceva care se cucerește și nu ceva care se cere cu insistență.*, N. Iorga, *Cugetări*). Cazurile cu Agent lexicalizat, deși posibile, sunt mai rare; vezi: *Adevărul însuși nu se vinde decât de aceia cari nu-l au.* (N. Iorga, *Cugetări*), *Un om public [...] nu se critică decât în public de aceia cari au simț pentru loialitate.* (ibid.), *Nu se vrea să se facă capitalism de către noi, cei din țară.* (IVLRA), *Împărțeala veniturilor [...] se va face de către judecătoreie în proporție cu creanța fiecăruia.* (Codul de procedură civilă), *Cererea de recuzare se soluționează de instanța judecătorească.* (ibid.). În situația exprimării Agentului, uzul preferă pasivul prototipic.

(e) Pasivul-reflexiv se preferă în condițiile nontopicalizării subiectului pasiv, deci cu subiectul sau echivalentul lui sintactic (propoziția subiectivă) într-o poziție postverbală (vezi *supra*, exemplele de sub c). Cazurile cu subiect antepus, deși posibile în condiții clare de topicalizare, sunt mai puțin numeroase (*Și în Austria s-a încercat acest șantaj. Același lucru s-a încercat și la noi.*, As, 2004). Pentru subiectele topicalizate (antepuse verbului), se preferă construcția cu *a fi*.

(f) Construcția pasiv-reflexivă se preferă în condițiile unui subiect pasiv cu citire „nonindividuală”, fie generică, pentru substantive masive sau nume de specie (*În România, se vânează lupi.*, *Aici, se vinde lapte.*, *În post, nu se bea vin.*, *Pentru muncile dificile, se aleg numai străini.*, *La sărbători, se cântă marșuri patriotice.*), fie cu citire „nume de proprietate” / „de categorie” (*Se caută menajeră.*, *Aici, se pregătesc diplomați.*). Pasivul prototipic este preferat, dimpotrivă, în condițiile unui subiect cu citire „individuală” (*În acest magazin, a fost vândut deja Luchianul expus.*, dar **a fost vândut pește*, iar acum **este vândută brânză*).

(g) Pasivul-reflexiv este preferat în condițiile impersonalizării construcției, fie în cazul unui subiect neexprimat (*Orice scriitor dă mai mult când i se cere √.* *E nevrednic acela care nu dă decât i se cere √.*, N. Iorga, *Cugetări*), fie al unui subiect propozițional (propoziție conjuncțională) sau substituit al acestuia (*Se spune că, Se crede că, Se preferă să, Se poate orice.*, dar **Este spus că...?, Este crezut că...*, *Este preferat să...*, *Este putut orice.*).

Din caracteristicile de structură și de uz expuse anterior apare o *specializare* a celor două forme de pasiv: pasivul prototipic, specializat pentru construcții cu subiect individual, topicalizat și personal vs pasivul-reflexiv, specializat pentru construcții cu subiect nonindividual, nontopicalizat și preferabil nonpersoană.

În româna actuală apar însă, pentru fiecare construcție, și realizări caracteristice celui alt tip:

- pasiv-reflexiv în care subiectul primește o citire „individuală” (*Astăzi, s-a ales Ion deputat.*, *S-a vândut Luchianul din expoziție.*, *S-a citit capitolul al III-lea.*);
- pasiv-reflexiv topicalizat (*Rezultatul se știe dinainte.*, *Că ești descărcat, se știe de mult.*);
- pasiv-reflexiv cu paradigmă personală (*Mă cunosc când spun minciuni.*);
- pasiv cu *a fi* al cărui subiect primește citire „generică” (*La această școală, sunt pregătiți muzicieni.*);

- pasiv cu *a fi* al cărui subiect este nontopicalizat (*În acest tur de scrutin, a fost ales Ion., Sunt știute toate rezultatele., Sunt făcute publice toate neregulile.*);
- pasiv cu *a fi* impersonal (*E știut că au fost nereguli., Mi-a fost scris să cunosc multe., Dat fiind că s-au făcut multe erori,...*).

Comparând ponderea acestor preferințe și restricții de utilizare, cele mai constrângătoare sunt cele pentru pasivul-reflexiv și privesc limitarea paradigmei personale. Și chiar dacă celelalte constrângeri nu sunt la fel de evidente, contraexemplele fiind numeroase (vezi construcțiile anterioare), o tendință de specializare a celor două tipare pasive nu se poate contesta. Dată fiind prezența, în româna actuală, a unor contraexemple (deci exemple caracteristice celui alt tip), nu se poate vorbi despre o *specializare completă*, ci numai de o *tendință de specializare*. De altfel, în această specializare stă și explicația păstrării și a coexistenței în uz a celor două construcții.

În româna veche, specializarea celor două forme era puțin evidentă, mai dificil de probat.

La specializarea sintactică, semantică și pragmatică stabilită anterior, trebuie adăugată și o preferință pe registre stilistice și pe stiluri funcționale: pasivul prototipic este preferat în registrul cult, exceptând stilul juridico-administrativ, unde trăsătura generală de „impersonalitate” se obține prin utilizarea ambelor tipuri de pasiv.

Cu toată această tendință de specializare, cele două tipuri de pasiv sunt utilizate, nu o dată, ca sinonime, așa cum indică apariția lor în același enunț sau în enunțuri învecinate; vezi: *Când arbitrul unic sau, după caz, arbitrii nu au fost numiți prin convenția arbitrală și nici nu s-a prevăzut modalitatea de numire...*(Codul de procedură civilă); *Casarea unei hotărâri se poate cere: 1. Când instanța nu a fost alcătuită potrivit dispozițiilor legale; 2. Când hotărârea s-a dat de alți judecători decât cei care au luat parte la dezbateri.* (ibid.).

1.1.4. Pasivul lexical

Pasivul lexical (numit și *pasivul cu marcă zero*) are în vedere formele verbului, toate provenind de la verbe tranzitive, caracterizate prin includerea trăsăturii [+ Pasiv] ca trăsătură semantică inerentă, fără nicio marcă pasivă exterioară. Aparțin pasivului lexical (nemarcate) cele mai multe dintre participiile verbelor tranzitive (*avere bine administrată / bine păzită; casă bine consolidată / frumos amenajată*; vezi și I, *Forme verbale nepersonale*, 3.4.2.3), precum și unele dintre supinele provenind de la verbe tranzitive (*Este interzis de utilizat asemenea substanțe de către copii.*; vezi I, *Forme verbale nepersonale*, 4.3.1.4).

Utilizările pasive ale participiului sunt mult mai numeroase decât utilizările pasive ale supinului.

Exceptând câteva participii de la verbe tranzitive agentive cu sens activ (*om băut, om învățat* „care a învățat și știe multe, știutor”, *om citit, drum ocolit* „care ocolește”, *om mâncat* „care a mâncat”), provenind toate de la verbe tranzitive folosite absolut, precum și participii de la verbe tranzitive nonagentive și de la verbe ergative (*copil entuziasmat, carte aviută în bibliotecă, greșeala conținută / aflată în titlu; frunze căzute, preț crescut*), participii care s-au îndepărtat de natura verbală a bazei, celelalte participii de la verbe tranzitive își păstrează sensul verbal pasiv.

Spre deosebire de participiu, supinele verbale inerent pasive sunt mai puțin numeroase, limitându-se la: (a) unele utilizări din contexte verbale impersonale (*Este interzis de folosit de către copii asemenea substanțe.*); (b) unele utilizări din contexte adjectivale (*propuneri demne de luat în seamă de întreaga societate civilă; recolte, gata de achiziționat de către negustori; Diplomatul a fost găsit vrednic / demn de numit ambasador de către noul ministru.*); (c) unele ocurențe din construcții reorganizate (*condiții imposibil de acceptat de cumpărători*).

Pasivul lexical se apropie de celelalte tipuri de pasiv prin trecerea subiectului activ drept complement de agent, ocurența agentului fiind, de altfel, singurul semn al valorii pasive încorporate (*avere bine administrată de moștenitori; profesor demn de ales director de către colegi; vezi I, Forme verbale nepersonale, 3.3.2; 4.3.1.4; 4.3.4.2*).

1.2. Restricții în alegerea pasivului

În afara restricțiilor generale privind verbele care se sustrag oricăror opoziții de diateză (vezi I, *Categoria diatezei*, 2), în cazul pasivului, se adaugă noi restricții, unele privind *toate* cele trei forme de pasiv, iar altele, *specifice* numai uneia dintre ele.

1.2.1. Restricțiile comune tuturor formelor de pasiv sunt fie de tip strict sintactic, fie de tip semantico-sintactic:

1.2.1.1. Restricțiile sintactice au în vedere, pe de o parte, incapacitatea verbelor intransitive și a celor ergative (inacuzative) de a satisface construcția pasivă, iar, pe de altă parte, incapacitatea verbelor cu tranzitivitate slabă de a accepta construcția pasivă.

Verbele ergative / inacuzative realizează construcții aparent pasive, construcții cu Pacientul așezat în poziția subiectului (*Steagul flutură., Fântânile seacă., Frunzele cad., Mâncarea se arde., Cireșele se coc., Producția crește., Soarele apune.*) și care, în plus, pot apărea în perechi de construcții, una tranzitivă, cealaltă intransitiv-ergativă, creând impresia realizării opoziției activ – pasiv (*Muncitorii cresc producția. – Producția crește.; Gospodina arde mâncarea. – Mâncarea se arde.; Căldura coace fructele. – Fructele se coc.; Seceta seacă fântânile. – Fântânile seacă.*). În realitate, construcțiile ergative sunt lipsite de sens pasiv; cele două verbe din construcția tranzitivă și din perechea ei intransitivă nu sunt legate printr-o relație de „pasiv”, ci reprezintă unități lexicale distincte. Pentru numeroase verbe, există o trecere continuă de la construcția pasiv-reflexivă la cea nonpasivă ergativă vezi: *Se reduce focul și se continuă fierberea. Fierberea continuă cu vasul – acoperit.* (S. Marin, *Carte de bucate*), unde, în aceeași rețetă culinară, apare *a continua* în două ipostaze: întâi, în varianta pasiv-reflexivă, coordonată cu altă utilizare pasiv-reflexivă (*se reduce*), urmată de utilizarea nereflexiv-ergativă.

Anterior recunoașterii verbelor inacuzative (ergative) drept clasă distinctă de verbe, construcția ergativă a fost subordonată, în unele cercetări, pasivului, pe baza constatării, pe de o parte, a elementului comun de așezare ierarhică: Pacientul așezat în poziția subiectului, iar pe de altă parte, ca urmare a unei organizări paralele a acestor verbe, ocurențe, succesiv, în construcții intransitive (ergative) și tranzitiv-actives.

Dintre verbele cu tranzitivitate slabă, numai cele cu tranzitivitate foarte slabă se sustrag integral construcției pasive (vezi I, Clase sintactice și sintactico-semantică de verbe, 4.1.4.2). Celelalte, reprezentând primul grad de tranzitivitate slabă, pot satisface, măcar una dintre formele de pasiv (vezi: *Se caută menajeră.*; *Se angajează menajeră.*, verbe care satisfac pasivul-reflexiv, spre deosebire de *a avea*, care nu satisface niciun tip de construcție pasivă: **Este avută avere multă.*, **Se are multă avere.*).

1.2.1.2. Restricțiile semantico-sintactice privesc verbele tranzitive nonagentive, a căror probabilitate de a primi pasiv este mai mică decât a verbelor agentive. Totuși, dintre verbele nonagentive, cele psihologice cu Experimentatorul așezat în poziția de subiect pot apărea în construcții pasive (*El este iubit / stimat / urât / disprețuit de colegi.*). Pot satisface pasivul și verbe nonagentive cu Beneficiarul în poziția de subiect (*Cartea a fost pierdută / găsită de Ion.*). În schimb, nu apar deloc ca pasive:

- tranzitivele de stare fizică (*Mă doare capul.*, *Mă furnică spatele.*, *Mă mănâncă piciorul.*, *Mă roade călcâiul.*, *Mă ustură stomacul.*);
- tranzitivele psihologice cu Experimentatorul așezat în poziția OD (*Mă interesează cartea.*, *Mă impresionează situația.*, *Mă afectează suferința voastră.*, *Mă uimește minciuna.*);
- tranzitivele locative cu Locativul așezat în poziția subiectului (*Butoiul conține apă.*, *Titlul cuprinde / include greșeli.*, *Rochia mă încapă.*);
- tranzitivele relaționale de echivalență (*Metoda constituie / reprezintă o noutate.*) etc.

Trebuie subliniată deosebirea dintre construcțiile agentive cu *a include*, *a cuprinde*, care acceptă pasivizarea (*Titlul este inclus / cuprins de cercetător în bibliografie.*), și construcțiile corespunzătoare nonagentive (*Bibliografia include / cuprinde și aceste titluri.*), care, deși tranzitive, nu admit pasivizarea.

1.2.2. Fiecare tip de pasiv prezintă și restricții proprii, legate de particularitățile de structură și de uz ale fiecăruia. Într-o formă sau alta, aceste restricții apar deja prezentate în descrierea anterioară.

Din comparația pasivului prototipic și a pasivului-reflexiv, rezultă că ultimul prezintă restricții mai numeroase, legate de caracteristica acestuia de a nu apărea decât cu formă pentru persoanele 3 și 6. În consecință, orice verb tranzitiv care cere ca particularitate selecțională un nominal-complement direct cu trăsătura [+Uman] își restrânge utilizarea numai la persoanele 3, 6, fiind imposibilă apariția unor construcții pasiv-reflexive de la corespondente active ca: *Profesorul mă / te / ne / vă ajută.*, *Ion mă / te / ne / vă laudă.*

Există și situația inversă, de verbe care nu admit pasivul prototipic (vezi modalele: *a putea*, *a vrea*: **este putut*, **este vrut*), dar care acceptă pasivul-reflexiv (*Nu se poate să...*, *Nu se vrea să...*, *Ropotele de aplauze s-au vrut a fi o palmă pe obrazul trușăi A.*, Adev.lit.art., 2004), uzul actual înregistrând o creștere sensibilă a acestor construcții (vezi: *Nu se vrea să se facă capitalism în România.*, IVLRA).

Tranzitivele folosite absolut (vezi I, Clase sintactice și sintactico-semantică de verbe, 4.1.1) nu acceptă pasivizarea cu auxiliar, ci numai varianta pasiv-reflexivă (*Se mănâncă mult.*, *Se citește mult în România.*, dar **Este mâncat mult.*,

**Este citit mult în România.*), semn că sunt mai apropiate de intransitive (vezi *infra*, 2) decât de tranzitive.

Comparând primele două tipuri de pasiv cu pasivul lexical, se constată că ultimul prezintă restricții suplimentare, legate de caracteristicile formelor verbale nepersonale, în general, și ale celor două forme (participiu și supin), în special. Participiile cu gradul cel mai înalt de adjectivizare, care s-au îndepărtat total de natura verbală a bazei (vezi **I, Forme verbale nepersonale, 3.4.1: *fata entuziasmată / interesată / pasionată / uimită***), își pierd sensul pasiv chiar și atunci când provin de la verbe tranzitive. Supinele din construcții personale al căror subiect este controlat de subiectul personal al unui regent verbal activ nu pot apărea cu sens pasiv (vezi **I, Forme verbale nepersonale, 4.3.1.1; 4.3.1.2: *Mă apuc de citit., Termin de citit., Mă pun pe învățat.***). Supinele din construcții impersonale al căror subiect este controlat de un OI personal al regentului nu pot apărea nici ele cu sens pasiv, ca urmare a aceluiași fenomen de control (vezi **I, Forme verbale nepersonale, 4.3.1.4: *Mi-e greu de citit cartea., Își rămâne de terminat curățenia., Nu-ți arde de închiriat casa.***).

1.3. Caracteristici discursive ale pasivului

Caracteristica pragmatică generală a pasivului este reorientarea / deplasarea interesului comunicativ de la nominalul-Agent spre nominalul-Pacient.

Dintre formele de pasiv, pasivul prototipic este construcția cu determinarea pragmatică cea mai puternică. În acest tipar sintactic, accede la poziția de subiect pasiv, care, în mod curent, este și un subiect topicalizat (antepus verbului), pe de o parte, componentul asupra căruia se concentrează interesul comunicativ, iar, pe de alta, componentul al cărui referent este mai cunoscut în discurs. Nominalul-complement de agent trece, în raport cu nominalul-subiect, într-o poziție postverbală, iar, comunicativ, periferică, devenind, prin urmare, omisibil.

2. CONSTRUCȚIA DIATEZEI IMPERSONALE

2.1. Delimitare de alte construcții impersonale

În capitolul de față, nu sunt avute în vedere *toate* construcțiile impersonale, ci numai acelea aparținând *diatezei impersonale*. Construcțiile aici examinate trebuie distinse de alte două tipuri de construcții cu care prezintă în comun trăsătura *absenței raportării la un subiect personal*; vezi (a), (b):

(a) Trebuie deosebite de *verbele și construcțiile verbale inerent impersonale*, caracterizate prin trăsătura *sintactică* a impersonalității ca trăsătură matricială a verbului, prezentă în orice apariție a acestuia (vezi **I, Clase sintactice și sintactico-semantic de verbe, 4.2.2.2**). Manifestarea sintactică a acestei trăsături constă fie în absența poziției subiect, poziție rămasă vidă în actualizările prototipice ale verbului (*Tună., Plouă., Ninge., Burnițează., Se înserează., Se înnoptează., Îmi pasă de ceva. / de cineva., Îmi pare bine / rău de ceva. / de ceva.*), fie în apariția unui subiect postverbal, realizat prin propoziție conjuncțională și prin echivalentele ei sintactice (forme verbale nepersonale), mai rar, și prin echivalente semantice (forme pronominale cu valoare neutră); vezi: *Trebuie să știi., Îmi vine să plâng / a plânge., Nu mi-a rămas decât asta: să plec imediat.*

(b) Trebuie deosebite și de pasivul utilizat în construcții impersonale, fie ca pasiv prototipic (*E știut / cunoscut că...; Mi-este dat / menit / scris / ursit să...*), fie, mai frecvent, ca pasiv-reflexiv (*Se știe că..., Se crede că..., Se presupune că s-a greșit / a se fi greșit., Nu se acceptă să..., Nu se admite să...*), construcții a căror natură impersonală derivă din particularitățile complementului activ (devenit subiect-pasiv), realizat prin propoziție conjuncțională sau prin echivalentele ei (*Oricine știe / crede / presupune că s-a greșit / a se fi greșit., Nimeni nu acceptă / nu admite să facă asta.*).

2.2. Sintaxa diatezei impersonale și forma verbului

Construcția diatezei impersonale se opune, pe de o parte, construcției active, iar, pe de alta, construcției pasive.

2.2.1. Raportare la diateza activă

Construcția diatezei impersonale intră în opoziție cu activul intransitiv, manifestându-se, în raport cu acesta, printr-o organizare sintactică proprie, numită **construcție impersonală cu impersonalitate dobândită contextual** (*Nu se vine târziu., Se merge pe jos., Se întârzie., Se procedează incorrect.*), construcție caracterizată prin următoarele trăsături:

(a) Subiectul activ se suprimă, poziția lui rămânând vidă și imposibil de saturat printr-un component nominal.

(b) Verbul își păstrează forma din construcția activă, la care adaugă obligatoriu o marcă impersonală extraverbală, realizată prin cliticul reflexiv *se*.

(c) Cliticul, cu statut obligatoriu, este lipsit de orice relație de tip anaforic cu un nominal plin referențial, devenind numai marcă a diatezei. Pierderea funcției anaforice se manifestă, ca și în cazul pasivului-reflexiv, prin:

- imposibilitatea dublării;
- imposibilitatea suprimării sau a substituției cu alte nominale;
- neocuparea unei poziții de subcategorizare a verbului, după cum o dovedește apariția în vecinătatea unor verbe intransitive, care nu pot atribui cazul acuzativ (vezi *supra: a veni, a merge, a întârzia, a proceda*).

(d) Consecința trăsăturilor (a–c) este prezența unei paradigme incomplete de număr și de persoană, limitată la forma 3 sg.

2.2.2. Raportare la pasivul impersonal

Deși mecanismul impersonalizării, deci al modificării impersonale, acționează asupra unor construcții complementare: structuri tranzitive, în cazul pasivului, dar intransitive, în cazul impersonalului, există unele *elemente comune*, și anume:

– Ambele diateze acționează asupra subiectului activ, cu deosebirea că, dacă în pasivul impersonal, acest subiect activ nu dispare dintre actanții (argumentele) verbului, dar își schimbă poziția ierarhică, în cazul diatezei impersonale, subiectul activ este suprimat complet, dispărând dintre vecinătățile verbului (să se compare: *Se știe / Se află adevărul.* vs *Se merge pe jos* \emptyset ., *Se vine târziu* \emptyset .).

– Ambele diateze acționează asupra disponibilităților combinatorii ale verbului, pasivul „intransitivizând” verbul, iar impersonalul determinând ștergerea actantului-subiect.

– Ambele diateze au drept efect „marginalizarea” sintactică și pragmatică a actantului-subiect, fie prin ștergerea lui completă, în cazul impersonalului, fie prin deplasarea lui într-o poziție postverbală prepozițională, poziție permițând și suprimarea acestuia, în cazul pasivului-impersonal.

– Marca pasivă și cea impersonală sunt identice ca formă și prezintă aceeași trăsătură nonpronominală, neocupând poziții actanțiale ale verbului și neîntrând în relații anaforice cu alt component care să le asigure referința.

– Paradigma pasivului-impersonal și cea impersonală sunt, amândouă, incomplete sub aspectul persoanei, cu singura deosebire că paradigma pasiv-impersonală poate avea două forme, pentru persoanele 3 și 6 (*Se știe rezultatul.* – *Se știu rezultatele.*; *Este știut deja rezultatul.* – *Sunt știute deja rezultatele.*), în timp ce paradigma impersonală are o unică formă de persoana a 3-a (*Se merge pe jos.*).

Există însă și *diferențe* importante de *organizare sintactică*, și anume: pasivul impersonal rămâne *actanțial*, deci legat de nominale (de unul, cel cu funcția de subiect, se leagă direct, iar de celălalt, complementul de agent, se leagă prepozițional), în timp ce impersonalul devine adesea *zerovalent*, pierzând disponibilitatea de combinare actanțială. În cazurile mai rare când verbul activ este biactanțial, în urma impersonalizării, el pierde actantul-subiect, dar păstrează celălalt actant (*România aderă la convențiile UE.* → *Se aderă la convențiile UE.*).

Cum construcțiile primare sunt, de cele mai multe ori, intransitive monoactanțiale, construcția diatezei impersonale ajunge similară cu a verbelor zerovalente (*Ninge.*, *Plouă.*; vezi I, *Clase sintactice și sintactico-semantic de verbe*, 2.1), amândouă fiind nonactanțiale, cu deosebirea că, pentru clasa *plouă, tună*, natura zerovalentă este una intrinsecă, ținând de construcția matricială a verbului, în timp ce pentru diateza impersonală, este una dobândită contextual (*ă călca* (intr.), *a merge*, *a intra*, *a întârzia*, *a trece* (intr.), *a adera* sunt verbe intrinsec personale, devenind impersonale numai contextual; să se compare: *Eu calc pe iarbă.*, *Eu merg repede.*, *Ei aderă la...* – *Se calcă pe iarbă.*, *Se merge repede.*, *Se aderă la...*).

Asemănările de structură, de formă și de efect pragmatic au determinat pe unii cercetători să subordoneze diateza impersonală celei pasive (variantei pasiv-reflexive), lărgind pasivizarea și dincolo de condiția de tranzitivitate. De altfel, în uz, nu o dată este posibilă varierea, în același context, când a pasivului-reflexiv, când a impersonalului propriu-zis, fără nicio deosebire discursivă, diferențele fiind dictate în exclusivitate de *particularitățile sintactice* ale verbului; vezi trecerea de la o construcție la alta: *Echinoksiștilor li s-a reproșat* (pasiv-reflexiv) *un oarecare manierism*. Cu alt prilej, *s-a vorbit* (impersonal) *de un soi de barochism*. (Rlit, 2003); *S-a votat stânga* (pasiv-reflexiv) *cu peste 95%, ajungându-se* (impersonal) *aproape la unanimitate*. (Rlib, 2001); *Când ni se spune* (pasiv-reflexiv) *că Dumnezeu ne este mereu aproape, nu se vorbește* (impersonal) *despre ubicuitatea Lui*. (A. Pleșu, *Despre îngeri*). Trecerea continuă de la pasiv-reflexiv la impersonal este asigurată și de întreaga clasă a verbelor tranzitive folosite absolut (*Se mănâncă mult.*, *Se citește și se scrie incorect.*), verbe care, contextual, nu-și actualizează valența de acuzativ, comportându-se asemănător intransitivelor.

Dacă însă se au în vedere, în afara elementelor comune, diferențele structurale, la fel de importante (vezi *supra*, 2.2.2), pasivul-reflexiv, chiar și în ipostaza lui impersonală (ipostază derivând din caracteristicile subiectului pasiv), trebuie distins de diateza impersonală propriu-zisă.

2.3. Restricții în acceptarea impersonalului

Pe lângă restricțiile generale prezente pentru orice diateză (vezi I, **Categoria diatezei**, 2), în cazul special al diatezei impersonale trebuie adăugate restricții suplimentare. Una este de tip *sintactic*: diateza impersonală nu caracterizează decât verbele intransitive, iar, dacă se adaugă și restricțiile generale, regula trebuie completată astfel: diateza impersonală nu apare decât la verbele intransitive nonreflexive și noncopulative. Altă restricție este de tip *semantico-sintactic*, și anume: dintre intransitive, diateza impersonală nu este acceptată decât de acele verbe care au ca restricție selecțională un subiect cu trăsătura [+ Personal] (*Se adoarme greu când ești îngrijorat.*, *Se moare repede în țările sărace.*, *Se muncește mult.*, *Se trăiește greu.*, *Se absentează prea mult.*, *Din cauza valurilor se înnoată dificil.*, *Se minte mult.*, dar **Se curge repede.*, **Se germinează devreme.*, **Se concordă.*, **Se aparține acestei clase.*, **Se valorează mult.*). Dintre verbele cu subiect personal, răspund general acestui tipar sintactic toate verbele agentive (vezi: *a adera*, *a înota*, *a merge*), dar și unele ergative cu subiect personal (*Se suferă mult în spitalele oncologice.*, *În zilele de arșiță se transpiră mult.*).

Verbele tranzitive folosite absolut, deci cu obiectul direct neexprimat și nerecuperabil contextual sunt asimilate intransitivelor, participând, ca și acestea, la opoziția de impersonalizare (*Se mănâncă prost.*, *Se bea mult.*, *Se citește puțin.*).

2.4. Particularități discursive

Locutorul alege turnura de construcție a diatezei impersonale dacă intenția discursivă este de concentrare a *întregului* interes comunicativ *asupra predicăției*. În uzul actual, se extinde gradul de utilizare a diatezei impersonale (vezi titluri de ziar precum: *Cum se acționează pentru reducerea costurilor*, *În viață nu se intră cu picioare de ceară*, *Cum se procedează ca să devii miliardar*).

Diateza impersonală apare frecvent într-un limbaj caracterizat prin reducerea la maximum a mărcilor deictice, un limbaj atemporal de tipul celui folosit în rețetele culinare. Construcțiile impersonale (sintactic, *de diverse feluri*) constituie, în acest tip de texte, singura formulă de realizare a predicăției; vezi: *Se alege linte, se spală și se pune într-o cratiță cu apă rece [...]. Se prăjește ușor cu o lingură de unt o ceapă tăiată mărunt [...]. Se dă ușor cu o lingură de lemn. Se mișcă cratița din când în când, ca să nu se ardă pe fund. Se adaugă puțin bulion. După ce au început boabele să se înmoaie, se adaugă puțină apă, să fiarbă înăbușit [...]. Se acoperă, se dă la cuptor și se mai ține un sfert de oră.* (S. Marin *Carte de bucate*).

Se observă că, deși predominante sunt pasivele-reflexive, provenind de la verbe tranzitive (*se alege*, *se spală*, *se pune*, *se prăjește*, *se mișcă (cratița)*, *se adaugă*, *se acoperă*, *se dă la cuptor*), se utilizează și o construcție la diateza impersonală, provenind de la un verb intransitiv: *se dă (cu o lingură de lemn)*, precum și verbe ergative, pentru care valoarea impersonală se obține din modul de

codificare a Pacientului, așezat în poziția de subiect: *să nu se ardă (cratița), să se înmoaie (boabele), să fiarbă (lintea)*.

Se remarcă, de asemenea, coocurența, în același enunț sau în enunțuri învecinate (în coordonare), a unor construcții impersonale de tip diferit, dar și a unui *TU generic* sau *NOI generic*, fie că acest *TU / NOI generic* apare ca subiect nelexicalizat (inclus), fie că apare ca pronume lexicalizat; vezi: *Se adoarme greu* (impersonalul unui verb intransitiv) *când ești îngrijorat*. (*TU generic*); *Se suferă mult* (impersonalul unui verb intransitiv) *când ești conștient* (*TU generic*) *de neputința ta.*; *După ce s-a scos rinichiul* (reflexivul-pasiv al unui verb tranzitiv), *se toarnă* (reflexivul pasiv al unui verb tranzitiv) *în tăvă vinul, se lasă* (reflexivul pasiv al unui verb tranzitiv) *să dea* (ergativ) *câteva clocote, în timp ce tăiem* (*NOI generic*) *rinichiul. Se ține* (reflexivul pasiv al unui verb tranzitiv) *la cald, dar numai câteva minute, până pregătim* (*NOI generic*) *sosul*. (S. Marin, *Carte de bucate*).

O situație identică apare și în limbajul nondeictic, atemporal al normelor juridice, unde, ca realizări impersonale, adesea în variație liberă, se utilizează pasivul prototipic, pasivul-reflexiv și impersonalul: *Dacă nu s-a numit un supleant* (pasivul-reflexiv) *sau dacă acesta este împiedicat* (pasiv prototipic) *să-și exercite însărcinarea, se va proceda* (diateza impersonală) *la înlocuirea arbitrilor*. (*Codul de procedură civilă*).

Prin procedee gramaticale diferite, se ajunge, de fapt, la construcții cu valori apropiate, deci la construcții sintactice sinonime. Este o particularitate a limbii române de a avea la dispoziție construcții diverse pentru marcarea aceleiași valori de *predicație generică*.

CONSTRUCȚII REFLEXIVE ȘI CONSTRUCȚII RECIPROCE

1. CONSTRUCȚII VERBALE REFLEXIVE

1.1. Aspecte definitorii

Construcțiile verbale reflexive sunt construcții organizate în jurul unui centru verbal, la mod personal sau la o formă verbală nepersonală, în care verbul, în funcție de caracteristicile sintactice inerente și de utilizarea contextuală, își asociază un clitic reflexiv sau o formă accentuată de reflexiv (vezi I, **Pronumele reflexiv**, 2). Forma de reflexiv (clitic sau accentuat), extrem de eterogenă sintactic și funcțional, fie participă la relațiile de actanță ale verbului (vezi a) sau se asociază, prin intermediul verbului, unuia dintre complementele acestuia (vezi b), fie marchează opozițiile de diază în care se angajează verbul (vezi c), fie apare ca formant al acestuia, ocurent în orice apariție a verbului / a locuțiunii (vezi d):

(a) *Nu primi lupta cu omul care se înfățișează numai pe sine.* (N. Iorga, *Cugetări*), *Ca de obicei când sunt nemulțumit de mine și vreau să-mi vorbesc, m-am dus și m-am privit în oglinda de la baie.* (M. Cărtărescu, *De ce iubim femeile*);

(b) *Un om mare e acela care-și are vremea lui ca pedestal.* (N. Iorga, *Cugetări*);

(c) *Judecata morților se face pe pământ de acei cari n-au în mâna lor nici raiul, nici iadul.* (N. Iorga, *ibid.*), *Nu se intră pe ușa din dos!* (TV, 2005);

(d) *El se bucură de rezultat și-și dă seama că, prin muncă, poate obține mai mult.*

Reflexivul (clitic sau formă accentuată) își „descoperă” rolul sintactic și discursiv în ansamblul grupului, în relație cu verbul și cu actanții / complementele sale, interesând nu forma izolată a verbului, ci ansamblul construcției. Chiar și atunci când reflexivul interesează numai forma verbului (vezi d), distingerea de alte utilizări omonime nu se poate face izolat, ci prin examinarea relațiilor sintactico-semanticale ale întregului grup.

Reflexivele prepoziționale (legate de verb prin intermediul prepoziției) sunt, sintactic, eterogene, depinzând de statutul prepoziției în raport cu verbul-centru. În măsura în care prepoziția asociată cu un reflexiv, de obicei formă accentuată de reflexiv, apare ca posibilitate de construcție a unuia dintre actanții / argumentele verbului, situația intră în sfera de interes a acestui capitol (ex. *De la pierderea părinților contează numai pe sine.*; vezi *infra*, 1.2.1.5; *Își laudă familia, dar se laudă și pe sine.*, vezi *infra*, 1.2.1.1). Ies însă din discuție reflexivele din construcțiile prepozițional-circumstanțiale ale verbului (*Numai grație sieși, mai exact tenacității și efortului de o viață, a reușit să se afirme.* etc.), care, ca realizare a unui circumstanțial instrumental, nu participă la relațiile de actanță ale verbului.

Reflexivele având centru adjectival sau nominal interesează în acest capitol numai în măsura în care, prin intermediul operatorilor copulativi, ajung să se încorporeze într-un predicat verbal complex (este cazul unui

reflexiv-complement indirect al adjectivului, atras în componența GV: *dușman sieși, credincios sieși* → *își este / își rămâne credincios sieși*; vezi *infra*, 1.2.1.2). În raport cu un centru adjectival, reflexivul accentuat poate apărea și în poziția unui OPrep: *Profesorul_i, sever cu sine_i însuși_i / sigur pe sine_i / încrezător numai în sine_i, a luat hotărâri neașteptate*. Exterior verbului, el interesează G(rupul)V(erbale) numai în asociere cu un operator copulativ, dar, spre deosebire de un reflexiv-OI, copulativul nu ajunge „gazdă” fonetică a reflexivului, acesta rămânând legat de nodul prepozițional (*Profesorul este sever cu sine însuși*).

Data fiind eterogenitatea structurală și funcțională a construcțiilor verbale cu reflexiv, ele sunt cuprinse în diverse capitole ale acestei gramatici (vezi I, **Pronumele reflexiv**; **Clase sintactice și sintactico-semantice de verbe**, 4.5; **Categoria diatezei**; vezi II, **Construcții pasive și construcții impersonale**; **Construcții reflexive și construcții reciproce** sau **diversele complemente**, ca realizări posibile ale acestora). Ceea ce prezintă, suplimentar, acest capitol este privirea de ansamblu, sinteză care surprinde imaginea **eterogenității reflexivului** în română, oferind, totodată, criterii operaționale de dezambiguizare și de delimitare a diverselor tipare sintactice în care este cuprins reflexivul, respectiv a diverselor funcții și valori ale acestuia.

1.2. Tipologia construcțiilor verbale reflexive

În operația de dezambiguizare, se disting două mari clase de construcții reflexive, unele incluzând un reflexiv cu *utilizare sintactică* și altele, un reflexiv cu *utilizare nonsintactică*.

Din altă perspectivă, se disting construcții care conțin verbe inerent (obligatoriu) reflexive și construcții ale căror verbe se caracterizează prin reflexivitate contextuală / dobândită, trăsătura reflexivității apărând în anumite contexte și în anumite condiții (vezi și I, **Clase sintactice și sintactico-semantice de verbe**, 4.5). Pentru corelarea celor două clasificări, vezi *infra*, 1.2.2.

1.2.1. Reflexivul cu utilizare sintactică

Prin *reflexivul cu utilizare sintactică* se înțelege reflexivul (cu formă clitică sau nonclitică) ocupând o poziție din organizarea sintactică a G(rupului)V(erbale), fie o poziție de subcategorizare a verbului, cerută deci de particularitățile lui de regim, fie o poziție atașată verbului prin reorganizări sintactice, provenind din exteriorul grupului verbal. Atașat clitic sau legat prepozițional de verb, reflexivul se include în organizarea sintactică a grupului verbal, ocupând, prin restricțiile pe care verbul i le impune, prin restricțiile pe care construcția în ansamblu i le impune, o funcție sintactică de **complement** în cadrul grupului. Vezi construcțiile:

- (a) *Îi amăgește pe toți, dar se amăgește și pe sine.*;
- (b) *Așa se întâmplă cu cel care-și adună comori numai sieși.*;
- (c) *De la moartea părinților, nu contează decât pe sine (însuși).*;
- (d) *Își cunoaște interesul (său).*

În (a), cliticul *se* și forma prepozițională accentuată *pe sine*, cerute de regimul tranzitiv al verbului *amăgește*, ocupă poziția de complement direct (OD); în (b), cliticul *-și* și corespondentul accentuat *sieși* au rolul de complement indirect (OI)

pe lângă verbul *adună*; în (c), forma accentuată prepozițională *pe sine*, legată de verbul intransitiv *nu contează*, ocupă poziția de complement prepozițional (OPrep).

Se includ în categoria *reflexivului cu utilizare sintactică* și cazurile speciale de clitic reflexiv care, deși necerut de trăsăturile de regim ale verbului, își găsește în verb o „gazdă” fonetică și sintactică, integrându-se în organizarea sintactică a grupului și a propoziției, dar participând la relații sintactice și semantice mai complexe, obținute din amalgamarea a două grupuri sintactice (vezi *infra*, cliticul de dativ din 1.2.1.2; 1.2.1.3). Spre deosebire de (a, b, c), unde reflexivul ocupă o poziție de subcategorizare a centrului verbal, în (d), deși cliticul reflexiv intră în organizarea sintactică a GV, ca tip special de complement posesiv, el nu ocupă o poziție de subcategorizare a verbului; componentul reflexiv este atras din afara grupului, provenind dintr-un GN-complement direct subordonat verbului-centru (*interesul său*).

Sub aspect semantic, există trăsături comune pentru toate aceste apariții, constând în calitatea reflexivului de *substituit cu utilizare anaforică* (o anaforă gramaticalizată), sursa referențială constituind-o, în oricare ipostază sintactică, nominalul din poziția subiect. Nominalul-subiect poate fi plin referențial (un nominal din clasa substantivului: *Studentul_i se_i amăgește pe sine_i*.) sau el însuși anaforic / deictic, în cazul unui subiect pronominal (*Nu numai el_i se_i amăgește, ci și noi_j ne_j amăgim.*); vezi și *Anafora*, 2.

În ciuda comportamentului semantic omogen, *reflexivul cu utilizare sintactică* acoperă, sub aspect sintactic, situații extrem de eterogene, diferențiindu-se: (a) după forma reflexivului (clitică vs accentuată; formă de dativ vs de acuzativ; formă prepozițională vs neprepozițională); (b) după relațiile cu verbul și cu restul construcției, diferențieri care, în ultimă instanță, sunt dirijate tot de trăsăturile verbului-centru, fiind dependente de tiparul sintactic în care verbul se include.

1.2.1.1. *Reflexivul, complement direct (OD) și complement indirect (OI) al verbului*

O primă categorie o constituie construcțiile în care reflexivul sintactic ocupă o poziție de subcategorizare a unui verb tranzitiv, respectiv a unui verb cu regim de dativ, primind de la verb restricția de caz și, dependent de aceasta, funcția de OD, respectiv de OI (vezi și *Complementul direct*, 3.1; *Complementul indirect*, 2.2). Grupul verbal incluzând acest tip de reflexive se caracterizată sintactic și semantic prin următoarele trăsături:

- Include o realizare obligatorie prin clitic reflexiv, primind, în funcție de regimul verbului și de poziția din construcția verbului, formă de acuzativ sau de dativ.

- Acceptă dublarea emfatică printr-o formă reflexivă accentuată, construcție care se manifestă diferențiat, după cum se dublează cliticul de acuzativ sau cel de dativ: cliticul de acuzativ se poate dubla printr-un reflexiv prepozițional accentuat cu prepoziția *pe* (vezi a) sau, în variație liberă, printr-un pronume prepozițional personal accentuat (vezi b); cliticul de dativ se poate dubla printr-o formă casuală accentuată de dativ reflexiv sau personal (vezi c):

- (a) *Viciul produce instinctiv, fulgerător, fapta rea: el se fecundează pe sine.* (N. Iorga, *Cugetări*), *Cei mai mulți oameni sunt în stare a se iubi pe sine în afară de faptele lor și împotriva faptelor lor.* (ibid.), *Oratorul începe din acea clipă când vorbitorul nu se mai ascultă pe sine.* (ibid.);

(b) *Ești un simplu consumator care se consumă în primul rând pe el însuși.* (M. Cărtărescu, *De ce iubim femeile*); *Unii se descriu pe ei batjocorindu-te pe tine.* (N. Iorga, *Cugetări*); *Una dintre deosebirile dintre câine și om este că nu s-a văzut câine care să se lingusească pe dânsul.* (N. Iorga, *Cugetări*);

(c) *Își zâmbi sieși cu îngăduință.; E prea exigent, își impune prea multe restricții lui însuși.*

– Structurile cu reflexivul-complement dublat apar ca variantă emfatică a structurilor cu clitic reflexiv nedublat, forma accentuată funcționând stilistico-pragmatic și lexical fie ca poziție de emfază (vezi d), fie ca poziție de contrast (vezi e), fie cu rol dezambiguizator (vezi distincția din f dintre *a se lovi*, verb ergativ, cu actant unic, Pacient, și *a se lovi*, verb tranzitiv, cu doi actanți, Agent și Pacient, dublarea reflexivului fiind posibilă numai în cazul celui de al doilea verb):

(d) *Numai pe sine nu se vede cât e de „frumuseț”.* (I. Creangă, *Amintiri*);

(e) *Se pune în valoare numai pe sine, nu și pe ceilalți.*

(f) *A căzut, s-a lovit₁ și nu s-a putut ridica.* vs *Nu întoarce totdeauna vorba înapoi, fiindcă se poate să te lovești₂, tu însuși pe tine.* (N. Iorga, *Cugetări*).

Construcția emfatică recurge, în afara dublării, și alte mărci de insistență: asocierea formei accentuate cu o formă de întărire (*lui însuși, pe sine însuși*) sau lexicalizarea subiectului și sublinierea rolului agentiv al actantului prin forma de întărire sau prin adjectivul *singur* (*Nu întoarce vorba înapoi, fiindcă se poate să te lovești tu însuși pe tine.* (N. Iorga, *Cugetări*); *E momentul ca tu singur să te prezinți pe tine.*).

Ca anaforic gramatical (vezi *Anafora*, 2), reflexivul OD sau OI se include în lanțuri de coreferențialitate la distanță, care, în funcție de construcția simplă [clitic + Verb] sau dublă [clitic+Verb+formă accentuată], grupează doi termeni (subiect + clitic: *Elevul₁ se₁ laudă.*) sau trei termeni, incluzând și forma accentuată (subiect + clitic + formă accentuată: *Elevul₁ se₁ laudă pe sine₁.*). Coreferențialitatea reprezintă un mijloc suplimentar de asigurare a coeziunii în cadrul grupului verbal cu reflexiv sintactic.

Reflexivul ocupă, în mod curent, numai una dintre pozițiile de subcategorizare ale verbului (OD sau OI). Cu totul accidental, în cazul verbelor trivalente, cu regim de acuzativ și de dativ în același timp, reflexivul poate ocupa, coocurent, ambele poziții, dublarea fiind posibilă numai pentru una dintre ele (vezi g, unde forma accentuată de dativ *sieși* apare fără cliticul corespunzător):

(g) *Iubirea îi dă posibilitatea să se₁ dezvăluie pe sine sieși.* (Internet).

Dintre verbe tranzitive, respectiv cele cu regim de dativ, satisfac acest tipar de construcție, de preferință, verbele agentive (verbe care presupun un „control” din partea subiectului), iar, dintre acestea, verbele cu trăsătura selecțională [+ Uman] (mai rar, [+ Animat]) atât pentru nominalul-subiect, cât și pentru complementul direct / indirect. La aceste condiții, se adaugă o condiție suplimentară, semantic-discursivă, privind acceptarea, potrivit fondului comun de cunoștințe extralingvistice, a coreferențialității nominalului din poziția de subiect și de complement.

Asfel, sunt acceptate construcții cu un reflexiv-complement direct ca: *El se apără.*, *Ion se caracterizează favorabil.*, *El se compătimește (singur).*, *El se cruță.*, *El nu se cunoaște suficient de bine.*, *Se declară nevinovat.*, *El se descrie în culori*

*sumbre., El se distruge cu atâta muncă., Se iubește numai pe sine., Se laudă tot timpul., Se pregătește asiduu pentru concurs., Se (auto)proclamă regele romilor., Se (auto)propune director., Ion se supraestimează. etc., dar, în mod normal, nu sunt acceptate construcții ca: *Se aclamă pe sine., *Se acționează pe sine în judecată., *Se ademeneste pe sine., *Se adoarme pe sine., *Se adoptă pe sine., ?Se amnistiază pe sine., *Se arestează pe sine., *Se avertizează pe sine., *Se mîtuiește pe sine. etc.*

Uneori, semantica matricială a verbului sau forma lui internă impune coreferențialitatea obligatorie a celor doi actanți; vezi: *El se abține, cu toată forța / cu toată voința, de la băutură., El se sinucide pregătind totul în detaliu.; În fața copiilor, el se stăpânește cu multă voință.*, construcții în care, în ciuda obligativității reflexivului (**abțin pe altcineva, *sinucid pe altcineva, *stăpânesc pe altcineva*), cliticul reflexiv nu funcționează ca formant obligatoriu (vezi *infra, 1.2.2.1*), structura actanțială a grupului rămânând transparentă, cu un reflexiv ca realizare a OD. Determinările modale (care pun în evidență natura controlată, volițională, a procesului), ca și posibilitatea dublării, fără a se ajunge la construcții aberante (*se abține pe sine, se stăpânește pe sine*) sunt dovezi suplimentare în sprijinul acestei interpretări. O construcție de tipul: **Se sinucide pe sine.* nu este acceptată nu pentru că verbul ar avea un tipar sintactic intransitiv, ci pentru că, în prezența elementului de compunere (*sine-*), construcția devine pleonastică.

Obligația satisfacerii condiției de coreferențialitate pentru nominalul-OI și nominalul-subiect funcționează și în cazul reflexivului-OI, ca și pentru reflexivul-OD (vezi *supra*, condiția pentru reflexivul-OD). În raport cu această condiție, sunt acceptate construcții ca: *Își atribuie un merit inexistent., Își construiește o imagine deformată., Își cumpără o rochie., Își impune multe restricții., Își oferă o bucurie., Își pregătește un ceai., Își spune cuvinte de îmbărbătare., Își vorbește în gând., Își zice cu ironie. etc.*, dar nu sunt uzuale construcții reflexive ca: **Își aruncă sieși înjurături., ?Își dă lui însuși bună ziua. etc.*

Pentru recunoașterea tiparului sintactic cu clitic reflexiv în poziția OD / OI, existența paralelă a două verbe (sau locuțiuni), unul cu formă reflexivă, iar celălalt cu formă nereflexivă, ultimul construit cu un complement în același caz cu forma cliticului, este insuficientă. Relația dintre asemenea verbe-perechi nu este în mod necesar o relație „reflexivă”. Astfel, paralelisme de tipul: *a aduce aminte cuiva – a-și aduce aminte, a duce pe cineva – a se duce* au alte explicații decât „legarea” lor prin reflexivizare. (a) În cazul primei perechi, cele două locuțiuni sunt unități distincte, una de tip volițional cauzativ (*În timpul ședinței, îi aduc aminte public, cu cinism, de istoria propriilor părinți.*), iar cealaltă de tip nevolițional (*Își amintește din întâmplare de părinți.*). (b) În cazul celei de a doua perechi, sensul celor două verbe este, în stadiul actual de limbă, diferit, *a se duce* îndepărtându-se de semnificația originară reflexivă (*S-a dus la facultate.* nu mai înseamnă „a dus / a purtat pe sine”, ci „a mers, a plecat”). În consecință, în niciuna dintre construcțiile reflexive examinate, cliticul reflexiv nu funcționează ca poziție sintactică distinctă.

Exceptând situații puțin numeroase (vezi *supra, a se sinucide*), singura modalitate de recunoaștere a cliticului reflexiv cu funcție de OD / OI este acceptarea / neacceptarea dublării cliticului prin formă accentuată. Ca atare,

funcționează ca OD cliticul din construcțiile: *Se apără pe sine.*, *Se compătimește pe sine însuși.*, dar nu și cliticul din: **Nu se sinchisește pe sine.*, **Se bucură pe sine.*; funcționează ca OI cliticul reflexiv din construcțiile: *Își atribuie numai sieși / lui însuși merite.*, *Își impune sieși multe restricții.*, dar nu și cliticul din: **Își revine sieși după boală.*, **Își amintește sieși din întâmplare.*

În cazul cliticului cu funcție de OD, un mijloc recent de dezambiguizare îl constituie atașarea, la forma verbului, a prefixoidului *auto-* (*se autoamăgește*, *se autocompătimește*, *se autocaracterizează*, *se autodenunță*, *se autoproclamă*, *se autoprotejează* etc.), a cărui extindere este din ce în ce mai mare în stilul publicistic, dar care, totuși, nu se poate atașa oricărui verb (**se autolaudă*, **se autovede*).

1.2.1.2. Reflexivul, complement indirect al verbului, avansat din grupul numelui predicativ

Un tip special de reflexiv în dativ este cel al cărui centru este un adjectiv propriu-zis cu regim de dativ (vezi a), un adjectiv participial păstrând regimul de dativ din construcția verbală (vezi b) sau un nominal nedeterminat din poziții predicative (poziția de nume predicativ sau de nume inclus într-un atribut izolat; vezi c):

(a) *Indiferentă sieși, celula se destramă.* (Rlib, 1983), *o operă riguros terminată, rotundă, suficientă sieși.* (A. Blandiana, *Eu scriu*);

(b) *pe lângă suferința cauzată sieși și persoanelor apropiate* (Internet), *plăcerea supremă a cezarului dăruită publicului sau rezervată sieși* (Internet); *după succesive morți, demonstrate sieși de către sine* (M. Cărtărescu, *Jurnal*);

(c) *Spiritul devine prizonier sieși.* (Internet); *cea mai fidelă oglindă a rătăcitorului său spirit, veșnic sieși vrăjmaș* (Internet).

Trăsătura prototipică a acestei determinări reflexive în dativ este realizarea exclusiv prin formă accentuată, ca urmare a unei restricții distribuționale a regenților (adjectiv, participiu, substantiv), care, deși acceptă construcția cu dativul, nu admit atașarea formelor clitice.

Forma clitică este, totuși, posibilă în condițiile încorporării acestor grupuri într-un predicat complex (vezi **Predicatul**, 2.2), prin asocierea cu un copulativ (vezi d):

(d) *Își este / Își devine sieși atât de drag.*, *Își este / Își rămâne sieși credincios.*, *Își este lui însuși dușman.*

Încorporarea într-un predicat complex permite dublarea complementului indirect, acesta ajungând să se comporte ca în orice combinație de tip verbal.

Construcția în ansamblu are trăsături proprii în raport cu structura verbală prototipică cu OI, în sensul că apariția cliticului reflexiv de dativ este condiționată de prezența operatorului verbal, în timp ce restricția cazuală (de dativ) și rolul tematic sunt impuse formei reflexive de către adjectiv sau de substantivul-nume predicativ [*credincios* + dativ, + Țintă]; [*dușman* + dativ, + Țintă]. Aceste restricții impuse simultan de componente distincte ale construcției (verbul-operator și complementul acestuia) transformă structura într-un bloc sintactic grupând trei componente [clitic reflexiv + V-operator + nume predicativ], iar, dacă se are în vedere și natura anaforică a reflexivului, grupează patru componente, incluzând și nominalul-subiect coreferențial. Blocul sintactic este efectul atragerii de către verb

a unor componente ierarhic inferioare și, implicit, al amalgamării a două grupuri sintactice diferite: GV + GAdj / GN.

1.2.1.3. Cliticul reflexiv de dativ, complement posesiv

Un tip special de reflexiv sintactic este cel cu valoare de dativ posesiv. Construcția în discuție se subordonează structurilor verbale cu dativ posesiv (vezi **Complementul posesiv**), limitându-se la o parte a acestora, cele în care cliticul se realizează ca **reflexiv**:

Bețivul își îneacă întâi necazurile și apoi viața. (N. Iorga, *Cugetări*); *El își cunoaște firea.*; *Își simte durerea.*

Tiparul cu reflexiv prezintă caracteristicile generale ale construcției verbale cu dativ posesiv, cu unele particularități decurgând din limitarea la cliticul reflexiv. Principalele trăsături sunt:

(A) Cliticul reflexiv de dativ participă la o structură ternară, asociindu-și obligatoriu verbul și alt component, care, sintactic, este o complinire nominală a verbului. Nominalul implicat poate fi: OD (vezi a); OPrep (vezi b), mai rar, OI (vezi c), Circ (vezi d):

(a) *Își cunoaște slăbiciunile.*, *Își iubește meseria.*, *Nu-și înțelege scrisul.*, *Își pierde vremea.*, *Își reface viața.*, *Cunoaște-ți prietenii pentru a-i iubi și dușmanii pentru a-i stăpâni.* (N. Iorga, *Cugetări*), *Banul de furat își spune stăpânul.* (*ibid.*), *Pentru a-și merita simbria, el se silește să te poată urî.* (*ibid.*).

În construcții ca: *Își pierde √ din interes.*, *Și-a vândut √ din pământ.*, nominalul implicat, deși este unul prepozițional de tip partitiv, are în vedere tot un OD, dar unul neexprimat, deductibil din partitiv;

(b) *Își caută de sănătate.*, *Își vede de drum.*, *Singur își poartă de grijă.*, *Își plânge de milă.*, *Și-a intrat în drepturi.*, *Își dă foc la valiză.*

(c) *Cine să-și crează ochilor și urechilor?* (I. L. Caragiale, *Kir lanulea*), *Își pune capăt zilelor / vieții.*

(d) *Și-a pus pe spate un șal.*, *Și-a scos din deget un ciob.*, *Își ia copilul în brațe.*

În raport cu alte construcții cu dativ posesiv, în care apare un clitic personal (vezi **Complementul posesiv**, 2.2), nominalul implicat de structura reflexivă cu dativ posesiv nu poate ocupa poziția de subiect. El acceptă toate celelalte poziții (vezi a, b, c, d), dar nu și pe aceea de subiect; să se compare: *I-a fugit pisica.*, *I s-a rupt pantoful.*, unde apare coocurența subiect – clitic personal de dativ cu valoare posesivă, cu structurile **Și-a fugit pisica.*, în care este imposibilă coocurența subiect – clitic reflexiv cu aceeași valoare.

Multe dintre exemplele cu reflexiv clitic de dativ cu valoare posesivă, deși cu organizare încă transparentă, s-au constituit în expresii sau locuțiuni verbale (*Și-a ieșit din pepeni. / din minți.*, *Și-a venit în fire.*, *Și-a pus în gând.*, *Și-a pus cenușă în cap.*, *Și-a dat arama pe față.*).

(B) Dată fiind natura anaforică a reflexivului, comună tuturor reflexivelor sintactice (vezi *supra*, 1.2.1), cliticul reflexiv se angajează într-un lanț de coreferențialitate cu actantul-subiect, încadrându-se într-un tipar semantic și structural mai amplu, și anume:

Actant₁ Subiect + clitic_i + Verb + Actant₂.

(C) Relația [clitic – Actant₂] și, implicit, [Actant₁ – Actant₂] este, sub aspect semantic, una de posesie, alienabilă – o relație temporară de posesie – (vezi: *Ion își pierde averea.*) sau inalienabilă – o relație de posesie permanentă – (vezi: *El își cunoaște firea.*, *El își pune capăt vieții.*), realizată însă nu prin verb (care, de obicei, nu este verb de posesie), ci direct, între nominalul substituit prin clitic și nominalul-Actant₂. Astfel, în construcția: *Ion₁ își₁ cunoaște interesul.*, pe lângă relația biactanțială proprie verbului *a cunoaște*, se constituie o relație suplimentară între cei doi actanți: *Ion are interesul X / interesul lui Ion*. Cu totul accidental, în tipar pot apărea și verbe de posesie (vezi: *Ion₁ își₁ are întreaga avere la bancă.*, *Aici [eu]_i îmi_i aveam biroul de funcționar.*, M. Cărtărescu, *De ce iubim femeile*), situație în care relația de posesie este dublu exprimată, prin rolurile atribuite celor doi actanți ai verbului (*Ion are avere.*, *Eu am birou.*) și, suplimentar, prin relația dintre nominale (*averea lui Ion*, *biroul meu*).

Valoarea posesivă, se poate evidenția emfatic, mai ales în cazul posesiei alienabile, printr-un atribut anaforic / deictic, lexicalizat ca posesiv, ca pronume personal în genitiv sau ca adjectiv anaforic: *cartea sa*, *cartea-și*, *cartea lui*, *propria carte* (vezi e). Mult mai des (frecvent, în cazul posesiei alienabile, și aproape obligatoriu, în cazul posesiei inalienabile), posesivul din GN rămâne neexprimat, fiind recuperat printr-o anaforă asociativă (vezi f, precum și toate exemplele de la a, b, c, d):

(e) [...] *văzându-și_i pe fiii fiilor săi_i împrejurul mesei sale_i*. (I. Creangă, *Harap-Alb*), [...] *Paradoxul își_i are explicațiile lui_i*. (Rlit, 1999), *dar și din nevoia de a-și_i motiva propriii cetățeni*. (ibid.),

(f) *Bolnavul, își_i așteaptă sfârșitul (Ø_i)*, *Ion_i își_i simte inima (Ø_i)*.

(D) Cliticul reflexiv în dativ apare atât în vecinătatea unor verbe cu regim de dativ (vezi a *împrumută*, a *oferi*, a *pune*, a *purta de grijă* etc.: *Își împrumută cărțile*. / *Împrumută cuiva cărțile.*, *Își oferă serviciile*. / *Offeră cuiva servicii.*, *Își pune un șal pe spate*. / *Pune cuiva un șal pe spate.*, *Își poartă de grijă*. / *Poartă cuiva de grijă.*), cât și în vecinătatea verbelor care, în afara acestor construcții, nu satisfac determinarea prin dativ (vezi: a **avea cuiva*, a **cunoaște cuiva*, a **detesta cuiva*, a **iubi cuiva*, a **înțelege cuiva*, a **merita cuiva*, a **simți cuiva*, a **vedea cuiva* etc.).

Apariția cliticului de dativ pe lângă verbe care nu suportă regimul de dativ, precum și posibilitatea coocurenței, în cazul verbelor cu regim de dativ, a două dative necoordonate, unul realizat prin clitic, iar celălalt realizat ca nominal (vezi g), sunt argumente hotărâtoare pentru a individualiza statutul acestui clitic în dativ, și anume: el nu „acoperă” o poziție de subcategorizare a verbului și nu primește funcție de la acesta:

(g) *Își oferă salariul sinistraților.*, *Își spune necazul lumii întregi.*, *Își trimite copilul părinților*.

Construcția nu conține niciun OI autentic, niciun atribut posesiv autentic, ci o poziție sintactică diferită, obținută prin reorganizarea și amalgamarea a două grupuri aflate în relație sintactică unul cu celălalt (un GV și un GN subordonat). Poziția astfel obținută, deși neregizată de verb, ajunge să se includă în organizarea structurală de ansamblu a grupului, funcționând ca un *complement*. Cum acest complement își recuperează informația „posesivă” din exteriorul grupului, este un complement de tip special, numit *complement posesiv* (vezi *Complementul posesiv*, 1.1).

În cazul verbelor care admit și regim de dativ, și complement posesiv, se ajunge, în numeroase situații, la ambiguitate, fiind posibile ambele citiri. Construcții precum: *Ion și-a pregătit cartea*, *Ion și-a spus poezia*, în care verbele admit și regim de dativ (*a pregăti cuiva ceva*, *a spune cuiva ceva*), sunt „deschise”, succesiv sau simultan, ambelor interpretări: (a) o interpretare cu OI autentic, pusă în evidență prin posibilitatea dublării emfaticе (*Și-a pregătit sieși / pentru sine cartea pe care trebuia să o înapoieze la bibliotecă*, *Și-a spus sieși / pentru sine poezia pe care o avea de învățat*.) și (b) cea de complement posesiv („*A pregătit cartea*, care carte are și calitatea de a fi a sa / de a fi propria carte”, „*A spus propria poezie*”).

În cazul verbelor bivalente cu regim de dativ care nu admit însă și reflexivizare (*a anunța cuiva ceva*, dar **a-și anunța sieși ceva*), construcția cu dativ nu poate primi decât interpretare posesivă; vezi, de altfel, și imposibilitatea dublării: *Ion și-a anunțat demisia*, dar nu **Ion și-a anunțat sieși / pentru sine demisia*. În cazul verbelor care nu admit deloc regim de dativ (vezi *supra*: *a aștepta*, *a avea*, *a cunoaște*, *a iubi*, *a înțelege*, *a merita*, *a simți*, *a vedea*), construcția cu clitic reflexiv de dativ nu admite decât interpretare posesivă, după cum probează și imposibilitatea dublării (**Își are sieși banii*, **Ion își cunoaște sieși prietenii*, **Ion își iubește sieși părinții*, **Ion își înțelege sieși neliniștea*, **Își merită sieși soarta*. etc.).

1.2.1.4. Cliticul reflexiv de acuzativ, complement direct sau complement posesiv?

Un tip special de reflexiv cu utilizare sintactică este cel reprezentat de cliticul reflexiv în acuzativ cu valoare posesivă. Construcția aparține construcțiilor verbale cu clitic în acuzativ cu valoare posesivă, limitându-se la situațiile de clitic reflexiv. Ies din discuție construcțiile cu clitic personal în acuzativ cu valoare posesivă (tipul: *Mă doare capul*).

Data fiind această limitare, construcția aici în discuție are trăsături comune cu tiparul general, dar și trăsături specifice, provenind din natura reflexivă a cliticului. În plus, deși dezvoltă o valoare de „posesie” comună cu a tiparului anterior (vezi *supra*, 1.2.1.3), prezintă, atât sub aspect semantic, cât și structural, particularități proprii, care vor orienta interpretarea în cu totul altă direcție.

Structurile generale cu clitic de acuzativ cu valoare posesivă se realizează în cazul verbelor de senzație fizică (tipul: *Mă doare spatele*, *Mă mănâncă spatele*, *Mă ustură limba*, *Mă apasă la stomac*), caracterizate sintactic printr-o construcție actanțială bivalentă, cu OD antepus și subiect postpus, subiectul intrând frecvent în variație liberă cu o construcție prepozițional-circumstanțială (*Mă apasă stomacul / la stomac*, *Mă doare gâtul / în gât*). Semantic, se caracterizează prin particularitatea de a atribui celor două nominale rolurile Experimentator + Locativ, nominalele dezvoltând între ele o relație Parte (organ al corpului) – Întreg (ființa umană în totalitate) și, implicit, o relație de posesie inalienabilă (pentru procedeele generale de exprimare a posesiei, vezi I, Pronumele și adjectivul pronominal posesiv, 1.1).

Ca și în cazul verbelor cu dativ posesiv, cele cu acuzativ posesiv aparțin clasei verbelor biactanțiale nonposesive. Totuși, aceste verbe încorporează semantic un verb prototipic de posesie și Tema acestuia (*a dura* = *a avea durere*, *a ustura* = *a avea usturime*). Verbele rezultate ajung să dezvolte între cei doi actanți o relație de posesie, care obligatoriu este una de posesie inalienabilă. Dată fiind natura inalienabilă a posesiei, relația nu se exprimă, suplimentar, și printr-o determinare de tip atributiv, informația fiind recuperată printr-o anaforă asociativă (**Mă doare capul meu.* / **capu-mi.* / **propriul cap.*).

Subordonate construcțiilor generale cu acuzativ posesiv, cele cu clitic reflexiv cu valoare posesivă „acoperă” două tipare total diferite de construcție:

(a) *Mă frec la ochi.*, *Mă scarpin pe spate.*, *Mă spăl la cap.*, *Mă vopsesc la păr.*;

(b) *Mă tai la deget.*, *Mă lovesc la cot.*, *Mă umflu la ochi.*

Trebuie observat că, pentru cele mai multe construcții, există și o variantă cu dativ posesiv: *Îmi frec ochii.*, *Îmi spăl capul / părul.*, *Îmi vopsesc părul.*, *Mi-am tăiat degetul.*, *Mi s-au umflat ochii.*

Particularitățile sintactice și semantice ale tiparului (a) sunt următoarele:

– Se organizează în jurul unor verbe tranzitive agentive, care, pe de o parte, admit coreferențialitatea nominal-subiect – nominal-OD și, implicit, reflexivizarea complementului direct (*X_i spală copilul_j pe cap.* – *X_i se_i spală pe cap.*), iar, pe de alta, se combină cu un Locativ (realizat printr-un circumstanțial) indicând partea corpului / locul exact în care intervine procesul.

– Relația de posesie inalienabilă leagă nominalul-OD și nominalul din poziția Locativ. Dată fiind natura anaforică și specificul de coreferențialitate al reflexivului, se include în cadrul aceleiași relații de posesie și nominalul-Subiect (*Mama_i se_i spală pe cap Ø_j.*). Relația de posesie nu se lexicalizează ca atribut (*Mama se spală pe *capul său.* / *pe *capul propriu.*).

– Spre deosebire de structurile cu dativ posesiv, acuzativul posesiv din aceste construcții *este cerut* de regimul verbului, intrând în grila de construcție a verbului atât ca restricție de caz, cât și ca rol tematic.

Prin urmare, construcția cu reflexiv în acuzativ cu valoare posesivă nu rezultă dintr-un proces de reorganizare sintactică. Cliticul de acuzativ „acoperă” o poziție de subcategorizare a verbului, nefiind altceva decât o realizare a poziției OD, după cum probează și posibilitatea dublării cliticului, în construcțiile cu emfază, printr-o formă accentuată (*Astăzi numai pe mine mă spăl pe cap, nu și pe copii.*).

Tiparul (b) se distinge prin alte particularități:

– Se organizează în jurul unor verbe nonagentive ergative, care așază singurul actant (Pacientul) în poziția subiectului; ca și primele, au și un Locativ, realizat prin circumstanțial: *Ion* (Pacient-subiect) *se lovește la cap.* (Locativ-circumstanțial).

– Verbele ergative din acest tipar sunt obligatoriu reflexive, reflexivitatea având aici o singură semnificație: aceea de a orienta procesul spre un Pacient-subiect cu trăsătura [+ Uman]. Cliticul reflexiv nu ocupă o poziție de subcategorizare a verbului, neintrând în schema actanțial-sintactică a acestuia.

Cliticul constituie un reflexiv cu utilizare nonsintactică (vezi *infra*, 1.2.2.1), fiind un formant care asigură distingerea a două unități verbale: *a se lovi*₁, monovalent ergativ, vs *a lovi*₂, bivalent agentiv.

– Relația de posesie inalienabilă leagă nominalul-subiect de celălalt nominal, cel circumstanțial. Ca și în tiparul anterior, fiind vorba de o posesie inalienabilă, relația de posesie nu se exprimă și prin atribut (*Se lovește la *glezna sa / *la glezna lui / *la propria gleznă.*).

În concluzie, numai tiparul (a) conține un clitic *sintactic* de acuzativ angajat într-o relație de posesie, o posesie obligatoriu inalienabilă. Acest clitic reflexiv funcționează sintactic *drept un OD autentic*, aparținând *matricial* grilei sintactico-semantică a verbului. Unele construcții (vezi: *Mă vopsesc la păr.*) admit dublă interpretare: una agentivă („eu singură fac operația de vopsire”), iar alta cauzativ-extralingvistică („determin / fac **pe altcineva** să mă vopsească”); numai una dintre aceste construcții, cea agentivă, corespunde tiparului cu reflexiv sintactic. Alte construcții (tipul: *Mă operez la picior.*) ies cu totul din discuție, dată fiind interpretarea lor generală ca verbe cauzativ-extralingvistice (probabilitatea de a te opera „singur” este aproape inexistentă). În lecțiunea cauzativ-extralingvistică, cliticul reflexiv apare cu statut obligatoriu. Pentru interpretarea cauzativ-extralingvistică, vezi **Construcții cauzativ-factitive, 2.4.**

1.2.1.5. Reflexivul accentuat în poziția OP_{rep}

Verbele cu regim prepozițional admit, în anumite condiții selecționale și semantice, realizarea poziției OP_{rep} ca reflexiv. Ca restricții selecționale apare trăsătura [+Uman] pentru nominalul-Subiect și nominalul-OP_{rep}, iar drept condiție semantico-discursivă apare acceptarea coreferențialității pentru cele două nominale; vezi: *Ion₁ contează numai pe sine₁.*; *Unii scriitori₁ când vorbesc despre alți oameni parcă [ei]₁ vorbesc despre sine₁.* (N. Iorga, *Cugetări*), dar *Ion *se înfrățește cu sine.* / **colaborează cu sine.*).

În raport cu celelalte reflexive cu utilizare sintactică, reflexivul ocupând poziția OP_{rep} primește *formă accentuată / nonclitică*, ca urmare a particularității distribuționale a prepoziției de a se construi cu forme accentuate. Reflexivul accentuat, totdeauna anaforic, se decodează prin relația de coreferențialitate cu nominalul-subiect.

Fac excepție câteva prepoziții (*asupra-și / asupră-și*), care admit formă clitică de dativ. Cu utilizare extrem de limitată, sunt posibile, totuși, și construcții prepoziționale cu formă clitică de reflexiv: *Ion₁ se întoarce asupră-și.*

Coocurența clitic reflexiv – formă accentuată prepozițională este posibilă în două situații distincte: fie ocupând fiecare o poziție de subcategorizare proprie (vezi a), fie unul, cel accentuat prepozițional, ocupând poziția OP_{rep}, iar celălalt, clitic, aparținând tiparului nonsintactic cu reflexiv obligatoriu (vezi b):

(a) *Ion₁ se₁ apără de sine₁ însuși₁.*, *Ion₁ se₁ confruntă pe sine₁ cu sine₁ însuși₁.*;

(b) *Ion₁ se gândește numai la sine₁.*, *Ion₁ s-a împăcat cu sine₁ însuși.*, *Ion₁ se bazează numai pe sine₁.*

Cum în (a) ambele reflexive au utilizări sintactice, comportându-se, în consecință, anaforic, fiecare se include într-un lanț propriu de coreferențialitate cu nominalul-subiect, ajungându-se la „legarea” coreferențială a patru-cinci

componente din același enunț. În (b), numai unul dintre reflexive este sintactic, cel accentuat, fiind cuprins în relație de coreferențialitate cu nominalul-subiect.

1.2.2. Clitice reflexive cu utilizări nonsintactice

Comune utilizărilor nonsintactice sunt trei caracteristici (vezi și I, **Pronumele personal propriu-zis**, 2.2.2.6, **Pronumele reflexiv**, 1.2): (a) Forma clitică se desemantizează, pierzând orice legătură cu un nominal antecedent și făcând imposibilă decodarea prin intermediul nominalului (altfel spus, forma clitică nu mai funcționează anaforic). (b) Forma clitică nu primește funcție sintactică, nemaocupând o poziție distinctă în organizarea propoziției. În consecință, formele clitice de acuzativ pot apărea în vecinătatea unor verbe intransitive, situație imposibilă în condițiile în care acest acuzativ ar ocupa poziția de OD. (c) În absența funcției sintactice, forma clitică poate primi valori speciale, de natură stilistică sau lexical-dezambiguizatoare (vezi *infra*, 1.2.2.1).

Astfel, între cele două utilizări ale cliticului *se* din (a) și (b):

(a) *Ion se laudă pe sine, dar îi laudă și pe ceilalți membri ai familiei.*

(b) *Ion se uită pe fereastră și se crucește la vederea noastră.*

apare o diferență semantică și sintactică importantă.

Din punct de vedere *semantic*, în (a), cliticul funcționează ca anaforă sintactică (vezi I, **Pronumele reflexiv**, 1.1; II, **Anafora**, 2), procurându-și referința de la substantivul-subiect, în timp ce în (b), aceeași formă de clitic nu trimite la niciun substantiv, neexistând niciun nominal substituit de la care să preia referința.

Din punct de vedere *sintactic*, în (a), cliticul îndeplinește funcția pe care un substantiv sau alt pronume ar ocupa-o în aceeași poziție: cea de complement direct, în timp ce în (b), cliticul nu ocupă o poziție sintactică aparte, neprimind de la verb funcție și rol tematic.

În (b), spre deosebire de (a), cliticul *se*, în ambele apariții, este utilizat *nonsintactic*. Diferența dintre (a) și (b) are importante consecințe asupra tranzitivității verbului-suport: în (a), verbul *a lauda* este tranzitiv, în timp ce în (b) verbele *a se uita* și *a se cruci*, ambele incluzând cliticul drept component obligatoriu, sunt intransitive.

Nelegate sintactic și semantic (prin coreferențialitate) de subiect, cliticele cu utilizare nonsintactică pot apărea și pe lângă verbe monoactanțiale (vezi: *Ion se îngrașă.*, *Producția se dublează.*, *Se întâmplă o crimă.*), pe lângă verbe zerovalente (*Se întunecă.*, *Se înnoptează.*) sau pe lângă verbe care, deși bivalente, sunt verbe fără subiect (*I se urăște de școală.*, *I se face de ducă.*)

Tipologic, clasa verbelor cu reflexiv nonsintactic este ea însăși eterogenă, eterogenitatea fiind atât sintactică, cât și funcțional-semantică.

1.2.2.1. Construcții verbale cu clitic reflexiv obligatoriu / inerent

Pentru numeroase verbe și locuțiuni verbale, forma clitică a reflexivului (de acuzativ sau de dativ) nu reprezintă o complinire identică referențial cu subiectul, ci se include în forma verbului / a locuțiunii, verbul sau locuțiunea neputând apărea decât în vecinătatea unui clitic reflexiv. Altfel spus, suprimarea reflexivului are ca efect fie obținerea unei construcții imposibile pentru româna actuală și pentru varianta literară a limbii (vezi: **cuvine să faci asta*, **întâmplă o nenorocire*, **bate*

joc de copii), fie modificarea sensului verbului (al locuțiunii), obținându-se un sens diferit de cel realizat în vecinătatea reflexivului; să se compare: *a se aștepta* (*El nu s-a așteptat la asta.*) – *a aștepta* (*El a așteptat un răspuns.*); *a se comporta* (*El se comportă brutal.*) – *a comporta* (*Soluția comportă riscuri.*); *a se duce* (*El s-a dus la serviciu.*) – *a duce* (*El duce un geamantan.*); *a se uita* – *a uita ceva*; *a-și reveni* (*El și-a revenit după șoc.*) – *a reveni* (*El revine asupra deciziei.*); *a-și da seama* (*El își dă seama de dificultăți.*) – *a da seama* (*Ca manager, el dă seama săptămânal de cheltuielile făcute.*) etc. În toate aceste cazuri, forma clitică a reflexivului se include în structura verbului (sau a locuțiunii), ca formant al acestora; vezi I, Clase sintactice și sintactico-semantică de verbe, 4.5; II, Predicatul, 2.1.2.4.

Suplimentar, pentru verbele care au și o formă nereflexivă cu sens diferit (vezi exemplele anterioare: *a se aștepta* – *a aștepta* și celelalte), cliticul îndeplinește și o funcție lexicală, având rolul de distingere a două omonime parțiale.

Plecând de la câteva observații: (a) natura *preponderent personală* a acestor verbe, (b) inventarul de verbe cu reflexivitate obligatorie mult mai bogat în utilizările stilistic marcate ale limbii decât în limba standard; (c) existența, pentru același verb, a unei variante reflexive alături de una nereflexivă, fără modificare de sens (*a râde* – *a se râde* / *a-și râde*, ultimele două neacceptate de norma literară actuală), s-a vorbit și de o valoare stilistică specială a cliticului reflexiv, numită *reflexiv dinamic* sau *participativ*, adică un reflexiv care exprimă implicare intensă în proces din partea subiectului personal (*a se bosumfla*, *a se burzului*, *a se căciuli*, *a se codi*, *a se cruci*, *a se gudura*, *a se holba*, *a se iți*, *a se izmeni*, *a se lăfăi*, *a se mândri*, *a se mocăi*, *a se plânge*, *a se pripăși*, *a se proțăpi*, *a se răsti*, *a se sclifosi*, *a se speti*, *a se urăți*, *a se văicări*, *a se văita* etc.).

Urmărind însă întreg inventarul de verbe cu reflexivitate obligatorie, se constată că nu există o *relație necesară* între obligativitatea reflexivului și valoarea stilistică dinamic-participativă. Observația se întemeiază pe faptul că sunt numeroase alte verbe care nu pot apărea decât ca reflexive, fără a putea fi interpretate ca dinamice. Unele sunt impersonale, fiind lipsite de subiect personal sau lipsite total de poziția subiect (vezi: *a se cuveni*, *a se cădea*, *a se întâmpla*, *a se înnopta*, *a se însera*, *a i se urî de*); altele sunt reciproce (*a se înfrăți*, *a se înrudi*, *a se învecina*), verbe care, prin semantica relației reciproce, nu presupun implicarea intensă a subiectelor (vezi *infra*, 2.1.1).

În afara obligativității de a primi clitic reflexiv în oricare dintre aparițiile verbelor, clasa este eterogenă.

Sub aspect sintactic, clasa cuprinde:

(a) verbe cu reflexiv clitic de acuzativ (cele mai numeroase: *a se teme* etc.), dar și cu reflexiv clitic de dativ (*a-și închipui*, *a-și da seama*);

(b) atât verbe personale, care admit poziția subiectului (*Ion se teme de ceva.*), cât și verbe impersonale, inapte sintactic de a accepta subiect, ultimele, fie ca verbe zerovalente (*Afară se întuneacă.*, *Se înserează.*, *Se înnoptează.*), fie ca verbe bivalente fără subiect (*I se cășunează pe cineva.*, *I se urăște de cineva.*);

(c) în mod curent, verbe noncopulative, dar și câteva verbe copulative: *a se chema*; *a se da*: *Vorbeam în citate nu din snobism, ci ca să mă dau mare.*

(M. Cărtărescu, *De ce iubim femeile*); *a se face*: *Copilul se face mare.*, *a se numi*, *a se prinde*: *Ei s-au prins tovarăși.* (vezi **Numele predicativ**, 3).

Din punct de vedere selecțional, verbele cu subiect admit atât subiecte personale (*Vecinul se așteaptă la, se deprinde cu, se duce la, se lăfăiește în, se miră de, se sinchisește de, se vaită*), cât și subiecte nonanimale (*Profitul se dublează. / se micșorează.*, *Criza se adâncește.*); admit atât subiecte nominale, cât și subiecte propozițional-conjuncționale (*Se întâmplă un necaz.*, *Se întâmplă să nu reușească.*, *(Mi) se cuvine recompensa.*, *(Mi) se cuvine să fie recompensat.*).

Sub aspect semantico-sintactic, verbele reflexive obligatorii aparțin unor clase dintre cele mai diverse:

(a) verbe inerent reciproce / simetrice (*se aliază cu, se aseamănă cu, se căsătorește cu, se ceartă cu, se împrietenește cu, se înrudește cu, se învecinează cu, se sfădește cu, se solidarizează cu*; vezi și *infra*, 2.1.1);

(b) verbe ergative (*Carnea se arde. / se rumenește. / se scumpește. / se strică.*);

(c) verbe eventive (*a se îmbolnăvi, a se îngălbeni, a se îngrășa, a se însănătoși*);

(d) verbe cauzativ-factitive cu interpretare extralingvistică (*Mă operez.*, *Mă tund.*, *Mă vaccinez.*, *Mă vopsesc la păr.*) etc.

Multe dintre aceste verbe admit, în funcție de contextul lingvistic și de cel situațional, interpretări diferite: (i) Astfel, construcțiile: *Mă tund.*, *Mă vopsesc.* admit o interpretare cauzativ-extralingvistică („determin pe cineva să facă această operație”) și una sintactică, reflexivul acoperind poziția OD („mă tund singură”; vezi **Construcții cauzativ-factitive**; vezi și *supra*, 1.2.1.4) (ii) Construcții ca: *Prăjitura se coace.*, *Profitul se dublează.*, *Bogăția se repartizează inegal.*, *Averea se risipește.* admit atât o interpretare ergativă (din care lipsește sensul pasiv), cât și una pasiv-reflexivă (ex.: *Prăjitura se coace cu ceasul în mână.*, *Profitul se dublează prin grija specială a patronului.*, unde determinările prepoziționale *cu ceasul în mână*, *prin grija specială a patronului* „trimit” spre un Agent volitiv). (iii) Construcții ca: *Mă caracterizez prin seriozitate.* admit o interpretare cu reflexivul ocupând poziția OD (*Sunt obligată să mă prezint și să mă caracterizez singură în fața comisiei.*), dar și una nonsintactică, cu reflexiv obligatoriu (*De când mă știu, mă caracterizez prin timiditate.*) etc.

Dar niciuna dintre aceste clase **nu stabilește o relație de obligativitate** cu clițicul reflexiv, existând verbe zerovalente și nonreflexive (*ninge, plouă, tună, burnîează*); verbe bivalente fără subiect și nereflexive (*Îmi pasă de tine.*, *Îmi stă bine cu ceva.*); verbe impersonal-conjuncționale și nereflexive (*Merită să, Trebuie să*); verbe simetrice nereflexive (*a coexista cu, a coincide cu, a comuta cu, a concorda cu, a contrasta cu, a conviețui cu, a semăna cu*); verbe ergative nereflexive (*Temperatura crește. / scade.*, *Steagul flutură.*, *Cartea alunecă.*, *Mingea cade.*, *Mașina pornește.*, *Vecinul prosperă.*). Există, de asemenea, variante libere pentru același tipar de construcție; vezi: *citind până s-a albit de ziuă / până a albit de ziuă* (M. Cărtărescu, *De ce iubim femeile*); *i se cășunează pe... / îi cășunează pe...*, *Se pare că... / Pare că...*, *Mașina se pornește. / Mașina pornește.*, *Pânza îngălbeneste. / Pânza se îngălbeneste.* etc.). În absența unor corelații

sintactice și / sau semantice regulate, reflexivitatea, ca trăsătură inerentă, iese din domeniul gramaticalului.

1.2.2.2. Construcții verbale cu clitic reflexiv gramatical

Tiparul are în vedere construcțiile pasive marcate prin cliticul *se*; vezi *Tezele se corectează de profesorii din afara liceului.*, cu Agentul exprimat, sau, mai frecvent, cu Agentul neexprimat: *Cartea se citește și se înapoiază la bibliotecă.* (Pentru descriere și pentru interpretare, vezi I, Categoria diatezei, 2; II, Construcții pasive și construcții impersonale, 1.1.3).

Cliticul *se*, neavând nicio trăsătură de substitut (nefiind deci anaforic), nu ocupă o poziție de subcategorizare a verbului, neîndeplinind funcția de complement. Rolul lui gramatical este de a marca, în cadrul opozițiilor de diateză, valorile pasivă sau impersonal-pasivă (vezi **Construcții pasive și construcții impersonale, 1.1.3**). Acest *se* intră în structura formei pasive, iar, dacă verbul este la un mod personal, intră în structura predicatului pasiv (vezi **Predicatul, 2.1.2.5**).

Pentru verbele intransitive, incompatibile cu pasivul, există o construcție corespunzătoare impersonală (vezi: *Se doarme mult.*, *Se merge pe jos.*, *Se procedează incorect.*, *Se profită prea mult de îngăduința directorului.*, *Se trece pe roșu.*, *Se tușește mult.*, *Se vine târziu.* etc.). În acest caz, *se*, cu aceleași caracteristici nonanaforice, nu îndeplinește funcția de complement, ci marchează, în cadrul opozițiilor de diateză, o valoare specială de diateză caracteristică verbelor intransitive, cea impersonală. Acest *se*, ca și cel pasiv, intră în structura diatezei impersonale a verbului și, implicit, a predicatului, dacă verbul este la un mod personal (vezi **Construcții pasive și construcții impersonale, 2.2.2**).

Pentru categoria diatezei și inventarul de termeni ai acestei categorii, vezi I, Categoria diatezei, 2; 3, unde apar și argumentele *eliminării reflexivului* dintre termenii de diateză, fie că este vorba de un reflexiv obligatoriu / inerent, fie de unul propriu-zis. Fac excepție reflexivul-pasiv și reflexivul-impersonal, constituind termeni ai categoriei diatezei, dar nu ai diatezei reflexive, ci ai pasivului și ai impersonalului.

2. CONSTRUCȚII RECIPROCE

Construcțiile reciproce sunt alcătuite în jurul unor predicate semantice cu trăsătura reciprocității, fie că această trăsătură este matricială, inerentă predicatului, fie că este dobândită contextual (pentru *predicat semantic*, vezi **Predicatul, 1.1.1**). Particularitățile acestor predicate sunt:

- caracterul lor biactanțial, deci posibilitatea de a se construi cu două argumente;

- capacitatea de a funcționa fie ca predicate „simetrice”, ceea ce le permite schimbarea ordinii argumentelor fără modificarea sensului în *oricare* dintre aparițiile predicatului (vezi A); fie ca predicate „mezosimetrice”, ceea ce le permite apariția când în construcții reciproce, când în construcții nonreciproce (vezi B).

(A) *X se aseamănă cu Y.*, *X coexistă cu Y.*, *X se înrudește cu Y.*; *X concomitent cu Y.*, *X vecin cu Y.*, *X alături de Y.*, *X aidoma lui Y.* Oricare dintre

aceste construcții permite inversarea ordinii argumentelor fără schimbarea sensului (*X se aseamănă cu Y. = Y se aseamănă cu X.; X vecin cu Y = Y vecin cu X*);

(B) *X depinde de Y.* [nonreciproc], alături de *X și Y depind unul de altul.* [reciproc]; *X gelos pe Y.* [nonreciproc], alături de *X și Y geloși unul pe altul.* [reciproc].

2.1. Verbe în construcții reciproce

2.1.1. *Verbele intrinsec reciproce* (numite și *verbe simetrice*) sunt verbe care poartă matricial, în configurația lor semantică, trăsătura reciprocității (vezi *supra*, A). Ca manifestare sintactică a acestei trăsături semantic matriciale, apare, pentru toate aceste verbe, imposibilitatea construcției cu un singur argument (**Ion se aseamănă., *Ion se înrudește., *Ion colaborează.*). Verbele intrinsec reciproce, obligatoriu biactanțiale, își așază cei doi actanți: (a) fie unul în poziția de subiect, iar celălalt, drept complement prepozițional, adesea cu prepoziția *cu* (*Ion se aseamănă cu Gheorghe., Ion se înrudește cu Gheorghe., Ion colaborează cu Gheorghe.*); (b) fie amândouă în aceeași poziție de subiect multiplu, realizat și ca plural (*Ion și Gheorghe se aseamănă. / Ei se aseamănă., Ion și Gheorghe se înrudesesc. / Ei se înrudesec., Ion și Gheorghe colaborează. / Ei colaborează.*), cele două construcții fiind perfect sinonime (*Ion și Gheorghe se înrudesec., Ion și Gheorghe colaborează. = Ion se înrudește cu Gheorghe., Ion colaborează cu Gheorghe.*). Valoarea de reciprocitate se poate marca, suplimentar, printr-un mijloc lexical, exterior predicatului, realizat, în mod curent, ca grup pronominal cvasilocuțional (*unul cu altul / unul cu celălalt*), iar, mai rar, ca grup pronominal prepozițional *între ei*.

Marca suplimentară nu poate apărea decât în construcțiile cu subiect multiplu (*Ion și Gheorghe colaborează unul cu altul., Ion și Gheorghe se aseamănă unul cu altul.,* dar nu și **Ion colaborează cu Gheorghe unul cu altul.*).

Se cuprind în această clasă, de cele mai multe ori, verbe nonagentive, de relație (exprimând asemănare, rudenie, contrast, proximitate etc.: *a se asemana, a coincide, a contrasta, a se înfrăți, a se înrudi, a se învecina*), iar, mai rar, și verbe de acțiune, desemnând acțiuni care nu se pot realiza decât prin „colaborare / asociere”, deci cu un Comitativ în matricea de roluri a verbului (*a se alia, a colabora, a se solidariza*).

Sub aspect semantic, verbele inerent reciproce atribuie celor doi actanți același rol tematic, ceea ce le și permite așezarea în aceeași poziție sintactică de subiect. Verbele de stare presupun grila de roluri: Temă₁ + Temă₂ (vezi: *a se învecina, a semăna*), iar cele simetrice de acțiune presupun grila de roluri: Agent + Comitativ; spre deosebire de cele dintâi, ultimele, în calitate de verbe de acțiune, permit introducerea unui circumstanțial de scop și a unui beneficiar (o intenție: *Ion se aliază / colaborează cu Gheorghe în vederea unui câștig.;* un beneficiar: *Ion se aliază / colaborează cu Gheorghe în beneficiul familiei / pentru familie.*).

Din altă perspectivă, se constată că, dintre verbele intrinsec reciproce, unele sunt obligatoriu reflexive (a), iar altele nonreflexive (b):

(a) *a se alia, a se asemana, a se căsători, a se certa, a se ciorovăi, a se ciondăni, a se cununa, a se împrieteni, a se înfrăți, a se înrudi, a se întovărăși, a se*

învecina, a se sfădi, a se socoti (După masă vino să ne socotim, să-ți dau banii cuveniți., R. Tudoran, *Toate pânzele sus!*), a se solidariza;

(b) a coexista, a coincide, a comunica (o cameră comunicând cu alta), a comuta, a concorda, a contrasta, a conveni (X și Y au convenit asupra salariului.), a conviețui, a semăna (Frații seamănă foarte bine.), a rima (Versul 1 rimează cu versul 3.), a rivaliza.

Existența celor două subclase dovedește că nu se stabilește o relație necesară între trăsătura semantică inerentă a reciprocității și trăsătura contextuală a reflexivității, unele verbe fiind obligatoriu reflexive, în timp ce altele exclud apariția lor în vecinătatea unui clitic reflexiv (vezi și supra, 1.2.2.1).

2.1.2. Verbele contextual reciproce (sau *verbe cu reciprocitate dobândită*) sunt verbe care, de la un context la altul, pot apărea fie în construcții nonreciproce, fie în construcții reciproce:

A. (a) *Ion îl apără pe Gheorghe.*; *Ion îl ajută pe Gheorghe.* [nonreciproc];

(b) *Ion îi adresează urări lui Gheorghe.*; *Ion îi zâmbește lui Gheorghe.* [nonreciproc]

(a') *Ion și Gheorghe / Ei se apără (unul pe altul).*; *Ion și Gheorghe / Ei se ajută (unul pe altul).* [reciproc]; vezi, pentru același tipar (a'):

Lupii se strâng în haită pentru ca, dacă nu vor găsi pradă, să se poată mânca între sine. (N. Iorga, *Cugetări*), *Iubirile se întâlnesc pe drum, nu se cheamă una pe alta.* (ibid.), *Și așa una pe alta se îndemnau la treabă.* (I. Creangă, *Amintiri*), *O oră să fi fost amici, / Să ne iubim cu dor.* (M. Eminescu, *Pe lângă plopul fără soț*), *Să ne privim nesățios / Și dulce toată viața.* (M. Eminescu, *Luceafărul*);

(b') *Ion și Gheorghe / Ei își adresează (unul altuia) urări.*; *Ion și Gheorghe își zâmbesc (unul altuia).* [reciproc]; vezi pentru același tipar (b'):

În ceruri nu se poate ținea nicio socoteală de ceea ce sunt datori a-și da oamenii unul altuia. (N. Iorga, *Cugetări*), *Începură [...] a-și da ghiont una alteia.* (I. Creangă, *Amintiri*); *și, de colé până colea, și-au plăcut una alteia.* (ibid.), *Ei șoptesc, multe și-ar spune* (M. Eminescu, *Călin*), *Ne spuneam atât de multe / Fără a zice un cuvânt.* (M. Eminescu, *Pe aceeași ulicioară*).

B. (a) *Ion contează pe Gheorghe.*; *Ion depinde de Gheorghe.* [nonreciproc];

(a') *Ion și Gheorghe contează unul pe altul.*; *Ion și Gheorghe depind unul de altul.* [reciproc];

(b) *Ion se bazează pe Gheorghe.*; *Ion se teme de Gheorghe.* [nonreciproc];

(b') *Ion și Gheorghe se bazează unul pe altul.*; *Ion și Gheorghe se tem unul de altul.* [reciproc].

Verbele de sub 2.1.2 dobândesc trăsătura reciprocității contextual, ca urmare a unei reorganizări sintactice (numită *reorganizare reciprocă* sau *reciprocizare*). Construcția primară, cea supusă reorganizării, are următoarele caracteristici:

– este o structură bipropozițională;

– cele două propoziții (P_1 și P_2) sunt legate prin coordonare;

– cele două propoziții sunt structurate simetric, conținând același verb biactanțial și aceleași nominale, dar cu ordinea sintactică inversată, subiectul din prima propoziție devenind complement direct / indirect / prepozițional în a doua ([Ion_i îl apără pe Gheorghe_j] și [Gheorghe_j îl apără pe Ion_i]; [Ion_i adresează urări lui Gheorghe_j] și [Gheorghe_j adresează urări lui Ion_i]; [Ion_i depinde de Gheorghe_j] și [Gheorghe_j depinde de Ion_i]).

Reorganizarea reciprocă rezidă în:

- comprimarea celor două propoziții coordonate într-una singură, obținută prin coordonarea celor două subiecte din P_1 și P_2 și suprimarea verbului din P_2 ;
- pronominalizarea prin pronume reflexiv (vezi **Pronumele. Preliminarii, 1**) a complementelor direct / indirect / prepozițional din P_1 și P_2 ;
- pronominalizarea are efecte diferite după cum structura primară conține un complement direct, unul indirect sau unul prepozițional, și anume: (i) se pronominalizează prin clitic reciproc (identic cu cel reflexiv) + grupare pronominală reciprocă, dacă în structura primară apare un OD sau un OI (ex.: *Ion și Gheorghe se apără unul pe altul.*, *Ion și Gheorghe își zâmbesc unul altuia.*; vezi *supra, A*); (ii) se pronominalizează numai prin grupare pronominală reciprocă, dacă în structura primară apare un OPrep (ex.: *Ion și Gheorghe contează unul pe altul / depind unul de altul.*; vezi *supra, B*).

Ceea ce deosebește structurile (A) și (B) este realizarea morfemului de reciprocitate, și anume:

– În A, unde pronominalizarea privește OD și OI, marca de reciprocitate se realizează obligatoriu prin clitic reflexiv și, numai pentru insistență și cu rol dezambiguizator, se realizează suplimentar prin grupul pronominal reciproc (*unul altul / unul celălalt*);

– În B, unde pronominalizarea privește OPrep, este exclusă apariția cliticului, reciprocizarea având ca marcă obligatorie grupul pronominal cvasilocuțional [*unul Prep altul / celălalt*], unde Prep variază după regimul verbului-centru (ex.: *a conta pe – Ei contează unul pe altul.*, *a depinde de – Ei depind unul de altul.*, *a se gândi la – Ei se gândesc unul la altul.*).

În structurile de tip (Bb'), este posibilă apariția unui clitic reflexiv în cazul unor verbe obligatoriu reflexive, neexistând însă nicio relație între reflexivitate și reciprocitatea dobândită a verbelor cu obiect prepozițional. Și în acest caz, ca și în celelalte construcții de tip (Ba'), marca reciprocă se realizează în exclusivitate prin grupul pronominal cvasilocuțional [*unul Prep altul / celălalt*] (vezi *a se baza: Ion și Gheorghe se bazează unul pe altul.*; *a se teme: Ion și Gheorghe se tem unul de altul.*).

Spre deosebire de (B), dar și spre deosebire de verbele inerent reciproce (vezi *supra, 2.1.1*), în (A), apare *o legătură necesară* între valoarea contextuală de reciprocitate și cliticul reflexiv, semnificația reciprocă *neputându-se realiza în afara acestuia*. Diferența dintre (Aa') și (Ab') privește cazul cliticului reflexiv: acuzativ vs dativ, ca urmare a cazului diferit transmis de la complementele pronominalizate: în (Aa), pronominalizarea reciprocă privește OD, ceea ce explică apariția cliticului de acuzativ (*Ei se apără unul pe altul.*), iar în (Ab), privește OI, ceea ce explică apariția cliticului de dativ (*Ei își zâmbesc unul altuia.*).

Indiferent de forma de caz, cliticul reflexiv-reciproc are statut pronominal, de dublu substitut, înlocuind simultan două nominale din structura primară (vezi indicii *i_j: se_{ij}* și *își_{ij}*). Cliticul reflexiv-reciproc este un anaforic sintactic, caracterizat prin legare referențială de nominalele coordonate din grupul subiectului, de la care primesc referința. Cliticul pronominal ocupă, în funcție de caz (acuzativ sau dativ), poziția de complement direct sau indirect. Ca orice

complement, participă la fenomenul dublării, grupurile pronominale [*unul pe altul / celălalt*], [*unul altuia / celuiilalt*] apărând cu rol emfatic și dezambiguizator în construcțiile cu dublare.

Cele mai multe verbe apte de a realiza construcția reflexivă (vezi *supra*, 1.2.1.1) satisfac și construcția reciprocă (*El se laudă pe sine. – Ei se laudă unul pe altul.; El își atribuie merite sie însuși. – Ei își atribuie merite unul altuia.*), ca urmare a acelorași restricții sintactice și selecționale pentru ambele tipuri de construcții: pot satisface aceste construcții numai verbe biactanțiale, care, în plus, satisfac restricția selecțională [+ Uman] pentru nominalele din pozițiile subiect și complement direct / indirect. Ca atare, nu pot apărea în această construcție verbe tranzitive ca: *a ara, a citi, a dura* sau verbe cu regim de dativ ca: *a contraveni, a deferi, a incumba, a reveni*, care, deși biactanțiale, nu satisfac condiția selecțională [+ Uman] fie pentru complementul direct (*Ion citește lecția.*) sau indirect (*El contravine legilor.*), fie pentru subiect (*Mă doare capul., Îmi incumbă / Îmi revine o obligație.*).

În raport cu structura reflexivă propriu-zisă, o serie de restricții provenind din satisfacerea condiției de coreferențialitate sunt, în cazul construcției reciproce, care are un subiect multiplu sau cu formă de plural, eliminate; vezi: **se aclamă pe sine, ?se anchetează pe sine, *se anunță pe sine, *se aplaudă pe sine, *se mituiește pe sine; *își aruncă sieși înjurături*, dar *Se aclamă unul pe altul., Se anchetează unul pe altul., Se anunță unul pe altul., Se aplaudă unul pe altul., Se mituiesc unul pe altul.; Își aruncă înjurături unul altuia.*

- 2.1.3. Construcțiile reflexive, mai ales cele care includ forme de plural, prezintă numeroase *ambiguități*, dată fiind citirea „reciprocă” (cu reciprocitate dobândită), posibilă numai în cazul formelor de plural, la care se adaugă și celelalte interpretări ale reflexivului.

În construcții precum: *De se-ntâlnește drag cu drag / Cum inima ta cere.* (M. Eminescu, *Ce e amorul?*), *Ei se salută., Ei se bat.*, tipul sintactic este ambiguu, verbul cunoscând atât o variantă tranzitivă (*a întâlni pe cineva, a saluta pe cineva, a bate pe cineva*), care ar putea sta la originea construcției reciproce dobândite, cât și o variantă intransitivă, obligatoriu reflexivă, cu reciprocitate inerentă (*a se întâlni cu, a se saluta cu, a se bate cu*). Dezambiguizarea se obține numai în prezența locuțiunii pronominale reciproce: construcții precum *Ei se salută unul pe altul., Ei se bat unul pe altul.* provin din tiparul tranzitiv (vezi selecția prepoziției *pe*), în timp ce construcții ca: *Ei se salută unul cu altul., Ei se bat unul cu altul.* provin din tiparul intransitiv reflexiv cu reciprocitate inerentă (vezi selecția prepoziției *cu*).

În cazul unor perechi cvasiomonime, precum: *a se supăra* (intransitiv, obligatoriu reflexiv, prepozițional cu prepoziția *pe*) vs *a supăra* (tranzitiv) sunt posibile construcții reciproce dobândite provenind de la fiecare în parte: de la primul, o construcție reciprocă dobândită de tipul 2.1.2 B, iar de la cel de al doilea, o construcție reciprocă dobândită de tipul 2.1.2 A. Construcțiile rezultate sunt identice: *Ion și Gheorghe s-au supărat unul pe altul.*, neutralizându-se, în acest caz, opoziția dintre cele două verbe.

De la perechi cvasiomonime de tipul: *a se certa* (intransitiv, obligatoriu reflexiv, simetric) vs *a certa* „a mostra” (tranzitiv), se pot obține construcții parțial identice. De la primul, se obține o construcție de tipul 2.1.1 (cu reciprocitate inerentă: *Ion și Gheorghe se ceartă unul cu altul.*), iar de la al doilea, o construcție cu reciprocitate dobândită de tipul 2.1.2 A (*Ion și Gheorghe se ceartă unul pe altul.*), diferența formală fiind minimă, redusă la selecția altei prepoziții (*cu* vs *pe*).

Construcții cu subiectul la plural de tipul: *Ei se laudă.*, *Ei se apără.*, *Ei se propun directori.* sunt, în absența mărcilor suplimentare, ambigue, putând primi atât o interpretare reciprocă („unul laudă pe celălalt și invers”), cât și una reflexiv-propriu-zisă („fiecare, în parte, se laudă pe sine”). Dezambiguizarea se obține prin atașarea unor mărci suplimentare. Pentru citirea „reciprocă”, se poate atașa oricare dintre mărcile suplimentare de reciprocitate (vezi: *Ei se propun unul pe altul. / între ei. / reciproc.*), inclusiv mărcile prefixale *inter-*, *între-*, ultimele acceptate de puține verbe (*Ei se întrajutorează.*, *Ei se interconectează.*); pentru citirea „propriu-zisă”, se atașează fie marca de dublare, asociată pronumelui *fiecare* (*Ei se propun fiecare pe sine.*), fie marca lexicală *auto-*, prefixoid acceptat însă numai de unele verbe (vezi: *Ei se autopropun.*, *Ei se autoprocământ.*, dar **Ei se autolaudă.*).

O construcție ca: *Ei se dovedesc incorecți.* acceptă, în absența mărcilor suplimentare, citiri duble: o citire „reciprocă” („unul dovedește pe celălalt și invers”) și una „pasiv-reflexivă” (*Ei se dovedesc, cu probe, de către instanța de judecată, a fi incorecți.* „sunt dovediți de altcineva”). Pentru dezambiguizare, prezența mărcilor contextuale suplimentare este absolut necesară.

Construcții ca: *Ei își povestesc viața.*, *Ei își spun necazul.*, admit citiri multiple: fie una „reciprocă” (reciprocitate dobândită) și, simultan, „posesivă” („își povestesc unul altuia viața proprie”), fie una „reflexiv-propriu-zisă” și, simultan, „posesivă” („fiecare, în parte, își povestește propria viață”).

2.2. Predicate nonverbale reciproce și construcțiile lor

Reciprocitatea, trăsătură legată de calitatea de predicat semantic a cuvintelor, caracterizează, în afara verbului, și orice altă clasă care funcționează semantic predicativ. În consecință, *adjectivele*, *adverbele*, *substantivele*, în ipostaza lor de predicate semantice (vezi **Predicatul**, 1.1.1), pot apărea și ele în construcții reciproce, dacă au caracteristica sintactică de predicate biactanțiale simetrice sau mezosimetrice (vezi *supra*, 2).

Spre deosebire de predicatele reciproce verbale, care au capacitatea de a-și atașa direct M(orfemele)P(predicativității), cele de tip adjectival, adverbial sau substantival pot dobândi autonomie enunțiativă numai prin atașarea unui operator verbal exterior predicatului semantic, de tip copulativ, alcătuind, împreună cu acesta, un predicat complex cu operator copulativ: *Acțiunea X este concomitentă cu acțiunea Y.*, *Ploiești este aproape de București.*, *Ion este frate cu Gheorghe.*

Ca și în cazul predicatelor reciproce verbale, se disting două tipuri de adjective / adverbe / substantive reciproce: unele cu reciprocitate inerentă, matricială, iar altele cu reciprocitate dobândită, contextuală. Primele au trăsătura reciprocității cuprinsă în matricea lor semantică, fiind predicate obligatoriu simetrice (au deci această caracteristică în *oricare* apariție a lor); celelalte nu conțin în matricea lor semantică trăsătura reciprocității, apărând, de la un context la altul, fie în construcții reciproce, fie în construcții nonreciproce.

2.2.1. Îndeplinesc calitatea de *adjective intrinsec reciproce* adjective ca: *adiacent* (*unghiuri adiacente*, *probleme adiacente*), *antagonic* (*Îngerii și diavolii nu se găsesc pe poziții antagonice.*, A. Blandiana, *Eu scriu*), *antinomic* (*două câmpuri de forță subtil antinomice*, G. Munteanu, *Istoria*), *antonim(ic)* („*Frumos*”, „*urât*” sunt adjective antonimice.), *asemănător* (*Situațiile celor doi sunt asemănătoare.*), *coexistent* (*soluții coexistente*), *complementar* (*unghiuri*

complementare, *Cele două diateze sunt complementare.*), *complice* (*complice cu cel care a trimis-o la eșafod.*, O. Paler, *Viața pe un peron*); *concomitent*, *concordant*, *concurent*, *consonant*, *congruent*, *coocurent*, *corespondent* (*Unghiurile 1 și 5 sunt corespondente.*, Geometrie VIII), *contradictoriu*, *contrar*, *corelativ*, *diferit* (*Soluția A este diferită de B.*), *disonant*, *echivalent*, *egal*, *identic*, *incompatibil*, *interferent* (*spații interferente*), *înfrățit*, *înruđit*, *omonim*, *opus*, *paralel*, *perpendicular* (*Să se arate că segmentele X și Y sunt congruente și perpendiculare unul pe celălalt.*, Geometria VI), *proporțional*, *simetric*, *sincron*, *sinonim*, *suplimentar* (*unghiuri suplimentare*), *tangent*, *vecin*.

Lista cuprinde adjective variate ca vechime, etimologie și utilizare. Unele aparțin terminologiilor speciale (vezi terminologia matematică: *perpendicular*, *suplimentar*, *tangent* sau cea lingvistică: *antonim*, *omonim*, *sinonim*); unele sunt de origine verbală (*asemănător*, *înfrățit*, *înruđit*), provenind de la verbe ele însele inerent reciproce (vezi *supra*, 2.1.1); unele sunt compuse neologice (analizabile sau neanalizabile în interiorul limbii române) cu variantele prefixale *co-*, *con-*, purtătoare ele însele ale valorii de reciprocitate; altele, mai puține, sunt adjective primare din fondul vechi al limbii (vezi *vecin*).

Sintactic, adjectivele enumerate au fie regim de dativ (*X contrar / opus lui Y*), fie regim prepozițional, construindu-se frecvent cu prepoziția *cu* (*sinonim cu*, *identic cu*, *incompatibil cu*), mai rar, cu prepoziția *de* (*diferit de*). Potrivit tendinței actuale de trecere de la regimul prepozițional la cel de dativ, unele adjective apar cu regim dublu (*soluție complementară cu cea propusă anterior / complementară celei propuse anterior*).

Reflexul sintactic al trăsăturii semantice inerente de reciprocitate îl constituie obligativitatea exprimării celor două argumente (*Casa mea este *vecină.*, *Soluția mea este *opusă*, construcții imposibile în absența unei recuperări contextuale), așezate față de adjectiv fie unul în poziția subiectului, iar celălalt în poziția complementului indirect sau a celui prepozițional (*Casa mea este vecină cu a lui Gheorghe.*, *Soluția mea este opusă celei discutate anterior.*), fie ca două argumente coordonate în poziția subiectului, al doilea argument fiind uneori încorporat în forma de plural (*Casa mea și a lui Gheorghe sunt vecine.*, *Ele sunt vecine.*). Dacă subiectul este simplu și nu are formă de plural, neexprimarea celui de al doilea argument este posibilă numai în cazul recuperării lui contextuale (*Ion și-a prezentat propria părere. M-a surprins, fiindcă părerea mea este opusă. / identică.* [în raport cu părerea lui Ion]).

Data fiind trăsătura reciprocității în semantica internă a adjectivului, marca de reciprocitate, realizată fie prin grupul pronominal *unul altuia / unul celuilalt*, *unul cu altul / unul cu celălalt*, fie prin grupul *între ei / între ele*, este superfluă, apărând facultativ numai în construcțiile cu ambele argumente antepuse (*case asemănătoare unele altora / asemănătoare între ele*). Este însă exclusă în construcțiile cu un argument postpus (**soluție opusă celei anterioare una alteia*, **sat vecin cu al tău unul cu altul*).

În condiții semantico-selecționale speciale, atunci când cei doi actanți sunt identici referențial, adjectivele inerent reciproce pot fi utilizate și reflexiv (realizând tiparul discutat sub 1.2.1.5); în construcții ca: [ea_i] *este veșnic egală cu sine_i*, *Ion_i este identic cu sine_i însuși_i*, relația de „identitate”, de „egalitate” etc. privește același referent surprins în momente diferite, în ipostaze diferite.

2.2.2. Construcțiile cu *adjective contextual reciproce* se constituie în jurul unor adjective care nu conțin în matricea lor semantică trăsătura reciprocității. Adjective ca: *atent, brutal, dator, devotat, drag, gelos, grijuliu, invidios, ironic, înțelegător, politicos, prietenos, sarcastic, sătul* etc., deși suportă câte două argumente, amândouă cu trăsătura selecțională [+ Uman], sunt predicate semantice mezosimetrice, admitând, de la un context la altul, fie construcții nonreciproce (a), fie construcții reciproce (b):

(a) *Ion este dator lui Gheorghe. / ~ este invidios pe Gheorghe. / ~ este atent cu Gheorghe. / ~ este sătul de Gheorghe;*

(b) *Frații sunt datori unul altuia. / ~ sunt invidioși unul pe altul. / ~ sunt atenți unul cu altul. / ~ sunt sătui unul de altul.; Și de dragi unul altuia / Ei din ochi se prăpădesc.* (M. Eminescu, *Povestea teiului*).

Sursa valorii de reciprocitate stă, în acest caz, nu într-o trăsătură din semantica matricială a adjectivului, ci în *construcția de reciprocitate*, ale cărei manifestări sintactice sunt prezența unui subiect multiplu sau cu formă de plural și a mărcii de reciprocitate [*unul Prep altul / celălalt*]. Spre deosebire de 2.2.1, marca pronominală de reciprocitate dobândește statut obligatoriu. În absența ei, se pierde valoarea reciprocă, predicatul primind o citire total diferită, al cărui specific derivă din raportarea la un subiect cu formă de plural (*Frații sunt datori / invidioși* „fiecare, în parte, are trăsătura *dator* sau *invidios*”).

Spre deosebire de verbele contextual reciproce, a căror marcă de reciprocitate se realizează obligatoriu prin clitic reflexiv-reciproc (vezi 2.1.2.A), în cazul adjectivelor, care sunt incapabile să primească clitic pronominal, marca de reciprocitate se obține prin prezența *obligatorie* a grupului pronominal reciproc (vezi *infra*, a). În predicatele complexe cu operator copulativ, prezența operatorului face posibilă atașarea cliticului reflexiv-reciproc, construcțiile devenind asemănătoare celor verbale (vezi *infra*, b). În construcțiile cu operator copulativ, grupul pronominal reciproc se transformă din marcă obligatorie în marcă facultativă; să se compare (a) și (b):

(a) *Frații, datori unul altuia, găsesc multă înțelegere în familie., Frații, devotați unul altuia, se simt în siguranță.*

(b) *Frații își sunt datori (unul altuia) mari sume de bani., Frații își sunt atât de devotați (unul altuia)., Ei își sunt atât de dragi.*

2.2.3. *Adverbele reciproce* apar, de cele mai multe ori, în ipostaza de *adverbe inerent reciproce*. În cazul acestora, trăsătura reciprocității este conținută în matricea lor semantică și, ca atare, este prezentă în oricare construcție; vezi:

Tatăl și fiul sunt aidoma. / sunt asemenea., paralel cu Fiul este aidoma / asemenea tatălui.; Casele noastre sunt alături / aproape (una de alta.), dar și Casa mea este alături / aproape de a lui.). Cele două posibilități de construcție, amândouă cu citire reciprocă, sunt sintactic sinonime.

Există și adverbe care nu satisfac niciuna dintre construcții, apariția lor ca predicate reciproce fiind imposibilă (*Camera mea este sus / jos în raport cu a lui., dar * Camerele noastre sunt sus / jos una față de alta.; Nunta lui Ion este înainte de cea a lui Gheorghe., dar * Nunțile lor sunt înainte una față de alta.*).

2.2.4. *Predicatele substantivale inerent reciproce / simetrice* sunt selectate din clasa substantivelor relaționale, desemnând relații de rudenie, relații interumane sau socioprofesionale. Substantive precum: *frate, cumnat, rudă, tovarăș* satisfac condiția de predicate simetrice, cu urmări sintactice asupra construcției, și anume:

– în mod curent, nu pot apărea singure, fără determinări, actualizarea celui de al doilea argument fiind obligatorie (*Ion este *frate, *cumnat., Ion s-a prins *tovarăș.* (pentru alte posibilități de construcție, vezi **Numele predicativ, 2.2.3**, unde se înregistrează situațiile rare în care asemenea substantive de relație pot apărea cu un singur argument exprimat);

– acceptă așezarea celui de al doilea argument fie în poziție prepozițională, rar, ca dativ adnominal; vezi: *Ion este frate / cumnat lui Gheorghe. / cu Gheorghe.; Ce frumos era în crânguril Când cu ea m-am prins tovarăș!.* (M. Eminescu, *Freemăt de codru*); *Ion vine cumnat lui Gheorghe. / cu Gheorghe.*), fie ca subiect multiplu sau cu formă de plural (*Ion și Gheorghe sunt frați. / Ei sunt frați.; Ei s-au prins tovarăși.; Ion și Gheorghe vin cumnați.*); vezi și **Numele predicativ, 2.2.3; 3.4.6**.

Unele substantive „de relație” (care exprimă relații de rudenie, sociale, interumane) apar numai ca predicate contextual reciproce, situație în care, în vecinătatea unui copulativ, este posibilă și construcția cu un clitic reciproc; vezi: *Ion și Gheorghe, dușmani de moarte unul altuia, nu suportă să se vorbească despre celălalt.*, dar *Ion și Gheorghe își sunt dușmani de moarte (unul altuia).*

Există substantive din aceeași clasă, care, semantic, nu admit reversibilitatea relației, fiind imposibilă apariția lor în construcții reciproce; vezi: *tată, mamă, ginere, noră, mire, mireasă*; de ex.: *Ion este tată / ginere lui Gheorghe.; Ioana este mamă / noră Mariei.; Eu sunt luceafărul de sus, / Iar tu să-mi fii mireasă.* (M. Eminescu, *Luceafărul*), dar **Ion și Gheorghe sunt tați / gineri unul altuia.; *Ioana și Maria sunt mame / nurori una alteia., *Ele sunt mirese una alteia.*

CONSTRUCȚII CAUZATIV-FACTITIVE

1. ASPECTE DEFINITORII

1.1. Caracterizare sintactică

Construcțiile cauzative sau factitive sunt construcții verbale cu doi actanți, unul reprezentând persoana sau cauza care declanșează o acțiune ce determină un efect (entitatea cauzatoare), iar celălalt, persoana sau obiectul asupra căreia / căruia se răsfânge efectul acțiunii cauzatoare (entitatea afectată). Sensul cauzativ al acestor construcții este determinat de un verb cauzativ, verb care conține în matricea lui semantică semul [+ Cauzativ]. Verbul cauzativ prototipic este *a face*. Acesta reprezintă totodată un predicat nuclear care poate fi încorporat în structura unor verbe derivate, formând verbe cauzative (vezi *infra*, 2.2, 2.3).

Construcțiile cauzative sunt de diverse tipuri, în funcție de exprimarea acțiunii cauzatoare și a efectului. În construcțiile cauzative analitice (a), acțiunea cauzatoare este exprimată printr-un verb cauzativ, urmat de o altă componentă (verb, adjectiv, substantiv însoțit sau nu de prepoziții) prin care se exprimă efectul. Acțiunea cauzatoare și efectul sunt exprimate printr-un singur element (verbul) – în construcțiile cauzative morfologice (b), ergative (c), interpretate extralingvistic (d) și lexicale (e):

(a) *Ion a făcut-o pe Maria să iasă din încăpere.*

Frigul o face vânăță la față.

Au pus un deținut să mă bată. (Internet, 2005)

(b) *Privirea ei veselă îl rușină.* (L. Rebreanu, *Pădurea spânzuraților*)

(c) *Ion paște oile.* (cf. *Oile pasc.*)

(d) *Mi-am făcut o casă., M-am operat la picior.*

(e) *Ion l-a ucis pe Gheorghe.*

Din punctul de vedere al *structurii sintactice*, entitatea cauzatoare poate avea funcția de subiect al verbului cauzativ, de complement de agent – dacă verbul respectiv este trecut la diateza pasivă (*Ceaiul a fost îndulcit de Ion.*), de circumstanțial de cauză (*Copacii s-au îndoit de vânt.*) sau de circumstanțial instrumental (*Ceaiul de plante se îndulcește cu miere.*). Entitatea afectată poate avea funcția de subiect al verbului care exprimă efectul acțiunii cauzatoare – în construcțiile cauzative analitice (*Vremea urâtă a făcut ca agențiile de turism să-și anuleze o serie de contracte.*), de complement direct al verbului cauzativ derivat (*Maria înroșește ouăle.*) sau al verbului cauzativ primar, avansat ierarhic din poziția de subiect al celui de-al doilea verb – în construcțiile analitice amalgamate (ex. *Ion l-a făcut pe Gheorghe să plece.*, vezi *infra*, 2.1), de complement indirect, având cazul dativ impus de anumite verbe cauzative (*Ion i-a impus lui Gheorghe să plece.*) sau de complement prepozițional (*Necazurile au făcut din el un pesimist.*).

1.2. Caracterizare semantică

Construcțiile cauzative denotă un eveniment complex, care implică o acțiune cauzatoare și un efect. Efectul poate fi o acțiune, ca în structurile *Ion îl face pe*

Gheorghe să o ia la fugă, Ion aleargă caii, pregătindu-i pentru concurs. („Ion îi face pe cai să alerge.”), un proces eventiv și o stare rezultată (Soarele a îngălbenit hârtia.) sau doar o stare (Ion l-a lăsat mut de uimire pe Gheorghe.).

În funcție de *natura celor două entități* implicate în relația cauză – efect, se pot distinge patru tipuri de cauzalitate: cauzalitatea fizică (o entitate care nu este înzestrată cu rațiune, cu voință, acționează asupra unei alte entități nonraționale, nonvolitionale, nonconștiente, ex. *Arșița seacă pâraiele.*), cauzalitatea volițională (o entitate volițională acționează asupra unei entități nonraționale, ex. *Ion mută dulapul.*), cauzalitatea psihică sau afectivă (o entitate fizică acționează asupra unei entități raționale, modificându-i starea mentală, ex. *Culoarea roșie îl enervează pe Ion.*) și cauzalitatea inductivă (o entitate volițională acționează asupra unei alte entități voliționale, raționale, determinând-o să acționeze într-un anumit fel, ex. *Ion îl convinge pe Gheorghe să plece.*).

În funcție de *natura relației cauză – efect*, dar și de gradul de control deținut de entitatea cauzatoare, se poate face o distincție între cauzalitatea directă (*Ion l-a omorât pe Gheorghe cu pistolul.*) și cea indirectă (*Ion l-a omorât pe Gheorghe pentru că nu i-a reparat bine mașina, iar Gheorghe a avut un accident fatal din cauza unei defecțiuni a mașinii.*). Un alt criteriu de diferențiere semantică a cauzativelor este gradul de control deținut de către entitatea afectată. Astfel, dacă entitatea afectată este denumită printr-un nominal cu trăsătura semantică [– Animat], gradul de control deținut de aceasta este zero (*Maria înroșește ouăle.*). În schimb, dacă entitatea afectată este denumită printr-un substantiv cu trăsătura semantică [+ Animat], ea poate deține un grad de control mai mare sau mai mic, în funcție de sensul verbului. De exemplu, în enunțul *Ion l-a silit pe Gheorghe să plece.*, entitatea afectată *Gheorghe* deține un grad mai mic de control decât în enunțul *Ion l-a lăsat pe Gheorghe să plece.*

Se pot distinge patru tipuri semantice cauzative, în funcție de *felul cum entitatea afectată este determinată* să facă sau să nu facă o acțiune sau să treacă printr-un proces: (a) *intervenția* („a face să facă”, ex. *Ion l-a făcut pe Gheorghe să plece.*), (b) *nonintervenția* („a nu face să facă”, ex. *Vremea urâtă nu l-a determinat pe Gheorghe să plece.*), (c) *permisiunea* („a lăsa să facă”, ex. *Ion i-a permis lui Gheorghe să plece.*) și (d) *obstacolul* („a face să nu facă”, ex. *Ion l-a făcut pe Gheorghe să nu mai plece.*; inclusiv interdicția: *Ion i-a interzis lui Gheorghe să plece.*).

Din punctul de vedere al *rolurilor tematice*, entitatea cauzatoare poate fi Agent (*Ion a îndulcit ceaiul.*), Cauză (*Experiența l-a făcut înțelept.*), Forță (*Vântul ne-a înroșit obraji.*), Stimul (*Căderea regulată a picăturilor de apă îl enerva pe Ion.*) ori Instrument (*Mierea a îndulcit ceaiul.*) – cu precizarea că entitatea cauzatoare propriu-zisă nu este cea cu rolul de Instrument, ci un Agent nelexicalizat (*Mierea* [pusă de Ion] *a îndulcit ceaiul.*). Entitatea afectată are unul dintre rolurile tematice Pacient (*Ion îl învață pe Gheorghe matematică.*), Temă (*Ion vopsește gardul alb.*), Experimentator (*Melodia aceasta îl înnebunește pe Ion.*), Agent (*Criza de la minister a făcut ca mai mulți secretari de stat să-și prezinte demisiile.*) sau Forță (*Ploile din ultimele zile au făcut ca apele revărsate să dărâme mai multe case.*).

Uneori, aceeași entitate participă la două structuri argumentale (la două grile de roluri), cu roluri diferite: în enunțul *Ion i-a alergat pe hoși până la sediul poliției.*, nominalul din poziția de complement direct are un rol complex [+ Agent,

+ Pacient]. În construcțiile analitice, entitatea afectată desemnată de un nominal cu funcția de complement direct are rolul de Pacient: *L-am făcut pe Ion să vină mai devreme*. Al doilea element verbal din structură, cel care exprimă efectul și care este, de obicei, un verb la conjunctiv, are un subiect nelexicalizat.

Unele structuri pot primi două interpretări, sub raportul rolurilor semantice: în enunțul *Maria îi distrează pe copii*., se poate considera că nominalul cu funcția de subiect are rolul Sursă, iar nominalul complement direct, rolul Experimentator („Felul de a fi al Mariei îi distrează pe copii”), dar se poate interpreta și că nominalul subiect are rolul Agent, iar nominalul complement direct are rolul Pacient („Maria face ceva pentru a-i distra pe copii”).

1.3. Verbele cauzative

Verbele cauzative pot fi grupate, în funcție de trăsătura semantică [+ Cauzativ]. O primă distincție este între cauzativele *primare* și cele *derivate*.

Verbele cauzative *primare* sunt cele în a căror matrice semantică semul [+ Cauzativ] este central, denumind o acțiune cauzatoare, în general, fără a preciza în ce constă acțiunea respectivă. Ele funcționează ca „operatori” cauzativi în construcțiile cauzative analitice, în componența cărora intră, de obicei, împreună cu un alt verb (prin care se exprimă efectul), imprimând construcției sensul „a face, a declanșa o acțiune cauzatoare” (*a face pe cineva să, a pune pe cineva să, a împinge pe cineva să* etc., vezi *infra*, 2.1).

Verbele cauzative *derivate* sunt cele care au încorporat în matricea lor semantică semul [+ Cauzativ], în urma unei operații de derivare de la baze verbale (cauzativele ergative și unele cauzative morfologice, vezi *infra*, 2.3, respectiv 2.2) sau de la baze adjectivale și substantivale (cauzativele morfologice, vezi *infra*, 2.2): *a albi, a îngălbeni, a înnebuni, a mări, a prosti, desăra* etc. Ele denumesc atât procesul cauzativ, cât și procesul eventiv și starea rezultată, fiind cauzative sintetice. Se poate considera că și verbele cauzative interpretate extralingvistic (vezi *infra*, 2.4) sunt derivate, întrucât sensul lor factitiv, de „a pune pe cineva să facă ceva”, este obținut contextual (semul [+ Cauzativ] nefăcând parte din matricea lor semantică).

Există o mulțime de verbe care exprimă diverse acțiuni implicând și un efect, fără ca ele să fie derivate de la alte verbe, de la substantive sau adjective (*a spăla* = „a face să fie curat”, *a vopsi* = „a face să fie acoperit cu vopsea” etc.). Doar unele dintre ele acceptă *lexicalizarea stării rezultate* printr-un adjectiv sau un substantiv, care se constituie într-o predicatie suplimentară atașată verbului. Astfel, în enunțul *Maria s-a vopsit roșcată*., adjectivul *roșcată* desemnează starea rezultată (vs **Ion a spălat pantalonii curați*., cu adjectivul *curați* având sens rezultativ). Acest tip de verbe sunt numite cauzative *secundare*, pentru a le distinge de cele care funcționează ca operatori cauzativi și denumesc o acțiune cauzatoare neprecizată (cauzativele primare) și de cele care sunt derivate pe terenul limbii române de la verbe, adjective sau substantive (cauzativele derivate). Tot în categoria cauzativelor secundare se încadrează verbele cauzative lexicale (vezi *infra*, 2.5) și verbele cauzative din construcții analitice, care exprimă diverse moduri de a determina pe cineva să facă ceva (*a convinge, a forța* etc., vezi *infra*, 2.1.1).

2. TIPOLOGIA CONSTRUCȚIILOR CAUZATIV-FACTITIVE

După modul cum sunt exprimate acțiunea cauzatoare și efectul, se poate face o distincție între construcțiile cauzative *analitice sau perifrastice* și construcțiile cauzative *sintetice*. Cauzativele *analitice* sunt cele în care evenimentul cauzal este exprimat prin două predicate semantice lexicalizate, unul denotând acțiunea cauzatoare, iar celălalt, efectul. Cele două predicate pot fi: (a) un verb cauzativ primar (care denotă acțiunea cauzatoare) și un alt verb care exprimă efectul, (b) un verb cauzativ primar și un adjectiv sau un substantiv care exprimă starea obținută în urma cauzării, (c) un verb cauzativ secundar urmat de un verb la modul conjunctiv, exprimând efectul, (d) un verb cauzativ secundar urmat de un adjectiv sau un substantiv care exprimă efectul obținut în urma cauzării:

- (a) *Ion l-a făcut pe Gheorghe să îl asculte.*;
- (b) *Maria s-a făcut blondă pentru noul său rol.*;
Experiența și creativitatea l-au făcut pe Mihai director la doar treizeci de ani.;
- (c) *Ion l-a obligat pe Gheorghe să demisioneze.*;
- (d) *Am vopsit gardul albastru.*, *L-au pus prefect pe Ion.*

Cauzativele *sintetice* sunt cele în care atât acțiunea cauzatoare, cât și efectul sunt exprimate printr-un singur verb – un verb cauzativ derivat. Acesta a încorporat predicatul nuclear *a face*, alături de un adjectiv sau un substantiv exprimând efectul (cauzativele morfologice) ori alături de un alt verb (cauzativele ergative, lexicale și cele cu interpretare extralingvistică).

Pe lângă cauzativele analitice și cele cu interpretare extralingvistică, care sunt încadrate la *construcții* datorită caracterului lor analitic (vezi *infra*, 2.1, 2.4), sunt tratate la *construcții* și structurile cu verbe cauzative morfologice și ergative, deoarece procesul de derivare pe care îl prezintă acestea (mai extins în cazul celor morfologice) – derivare de la adjective, substantive sau verbe – are consecințe gramaticale: mărirea numărului de actanți (cu unu) prin încorporarea predicatului nuclear *a face* (*Ouăle sunt roșii. / Maria a înroșit ouăle.* – care corespunde semantic structurii „Maria a făcut ca ouăle să devină / să fie roșii”); *Copiii trec strada. / Educatoarea îi trece strada pe copii.* – care corespunde semantic structurii „Educatoarea a făcut astfel încât copiii să treacă strada”). Verbele cauzative lexicale, discutate în mod tradițional alături de celelalte tipuri de structuri cauzative, nu au o legătură formală cu verbul noncauzativ corespondent, ci doar una semantică (vezi *infra*, 2.5), astfel încât acestea prezintă un interes gramatical redus, față de celelalte tipuri de construcții cauzative.

2.1. Construcții cauzativ-factitive analitice

În construcțiile cauzativ-factitive analitice, acțiunea cauzatoare și efectul sunt exprimate separat, prin două predicate semantico-sintactice: un verb cauzativ, pe de o parte, și un adjectiv, un substantiv sau un alt verb, pe de altă parte.

În aceste construcții poate apărea fie un verb cauzativ primar, fie unul secundar. Verbele cauzative *primare* (vezi *supra*, 1.3) reprezintă *operatori cauzativi*. Dintre aceștia, verbul *a face* este cauzativul prototipic, exprimând acțiunea cauzatoare, în general. El poate fi folosit indiferent de rolul tematic al

subiectului (Agent, Cauză, Forță, Stimul sau Instrument). A *face* este neutru cu privire la gradul de constrângere a entității afectate, are un sens destul vag, exprimând acțiunea cauzatoare, în general, fără informații suplimentare legate de modalitatea de realizare a acesteia, este foarte frecvent, apare într-o varietate de construcții mai mare decât alți operatori cauzativi și este un predicat nuclear (la fel ca *a deveni*), încorporat în structura semantică a unor verbe derivate cu sens cauzativ. Celelalte verbe cauzative primare pot exprima diverse grade de coerciție a entității afectate (*a pune* [pe cineva să] exprimă un grad de coerciție ridicat), pot oferi informații cu privire la rolul tematic al subiectului (*ă cauza* nu se poate asocia cu un subiect cu rolul de Agent: **Ion a cauzat apariția unor probleme.*).

2.1.1. Inventarul de verbe cauzative primare din limba română este destul de dificil de stabilit, întrucât gradul de sudură dintre operatorul cauzativ și verbul următor (criteriu sintactic) nu este foarte mare. Se poate adopta un criteriu semantic de delimitare între cauzativele primare și cele secundare, în funcție de importanța trăsăturii semantice [+ Cauzativ] în matricea semantică a verbului respectiv. Verbele în a căror matrice semantică trăsătura [+ Cauzativ] este centrală, denumind acțiunea cauzatoare, în general, sunt verbe cauzative primare (ex. *a face* [pe cineva să], *a pune* [pe cineva să], *a lăsa* [pe cineva să], *a determina* [pe cineva să], *a împinge* [pe cineva să], *a sili* [pe cineva să], *a cauza*).

Sunt cauzative secundare verbele în a căror matrice semantică semul [+ Cauzativ] este secundar. Ele exprimă diverse moduri de a determina / lăsa pe cineva să facă ceva și nu se pot construi singure, ci doar cu un alt verb – la modul conjunctiv – prin care se exprimă efectul acțiunii cauzatoare (*Ion a convins* **(pe cineva să facă ceva).*, *Ion a permis* **(cuiva să facă ceva).*). Verbele cauzative secundare exprimă: un ordin (*a comanda*, *a ordona*, *a porunci*), persuasiunea (*a convinge*, *a hotărî*, *a îndupleca*), constrângerea (*a constrânge*, *a forța*, *a impune*, *a obliga*, *a presa*, *a sili*), interzicerea, împiedicarea (*a interzice*, *a împiedica*, *a opri*), stimularea (*a impulsiona*, *a îmboldi*, *a îndemna*, *a stârni*), ademenirea (*a ademeni*, *a amăgi*, *a atrage*, *a ațâța*, *a ispitii*, *a înbia*, *a momi*, *a tenta*), permisiunea (*a îngădui*, *a lăsa*, *a permite*), diverse acte de vorbire directive (*a cere*, *a conjura*, *a implora*, *a pretinde*, *a ruga*, *a sfătui*, *a solicita*, *a sugera*) etc.

O altă categorie de cauzative secundare este reprezentată de verbele care exprimă diverse acțiuni implicând și un efect. Ele se pot construi „singure”, dar și cu un adjectiv sau un substantiv care exprimă efectul: *Ion a vopsit peretele* (galben). Construcțiile în care apar aceste verbe prezintă un grad de amalgamare mai mare, întrucât implică reducerea unei propoziții și atașarea predicăției suplimentare la predicăția principală pentru a forma un grup predicativ complex (*A spart placa de gresie în bucăți.*, *Casa a construit-o pătrată.*, *Poarta au vopsit-o roșie.*, *Fusta a croit-o strâmtă.*). Pentru a le distinge de cauzativele secundare care sunt urmate obligatoriu de un verb la conjunctiv și exprimă moduri de a determina pe cineva să facă ceva (tipul *a convinge*, vezi paragraful precedent), cauzativele secundare de tipul *a vopsi* (care se pot utiliza independent, datorită sensului lor, trăsătura semantică [+ Cauzativ] fiind „mai secundară”) sunt denumite *improprii*.

2.1.2. În funcție de *criteriul poziției sintactice a nominalului care exprimă entitatea afectată*, se poate face o distincție între verbele cauzative care „*cer*” prezența în poziția de complement direct a acestui nominal și cele care *acceptă*, dar nu impun plasarea în poziția de complement direct a nominalului respectiv.

Acestea din urmă se pot combina și ele cu un nominal complement direct, în urma unei operații de avansare din poziția de subiect al propoziției subordonate, însă tiparul lor *matricial* de construcție este fără complement direct. Structurile cu avansarea subiectului (din propoziția subordonată) în poziția complementului direct (în propoziția principală) sunt *structuri derivate*.

În clasa verbelor cauzative care apar în construcții derivate, pentru care complementul direct este un actant „dobândit” prin reorganizarea unor structuri de bază, intră cauzativele primare *a face* și *a determina*. În structura matricială, aceste verbe se construiesc cu o completivă directă:

Ion a făcut ca toți prietenii lui să plece în vacanță în același timp.;

Ploile și inundațiile din ultimele zile au determinat ca autoritățile să ia măsuri suplimentare de protecție.

Subiectul completivei directe poate fi avansat ierarhic în poziția de complement direct al operatorului cauzativ, iar propoziția conjuncțională ocupă poziția de predicativ suplimentar. Structura cu avansare este preferată (celelalte fără avansare) când entitatea afectată prezintă trăsătura [+ Animat]:

Ion i-a făcut pe toți prietenii lui să plece în vacanță în același timp.;

Ploile și inundațiile din ultimele zile au determinat autoritățile să ia măsuri suplimentare de protecție.

Uneori, subiectul celui de-al doilea verb nu este avansat, ci rămâne *in situ* (în poziția inițială, de bază):

Asta face ca din întreg sistemul să nu fie selectați decât șapte oameni.
(C. Ivanciuc, *Cartea cuceririlor*);

Liberal era Robespierre, care a făcut să funcționeze doi ani ghilotina în permanență în contra tuturor partidelor cari nu îmbrățișau doctrinele lui și a făcut să curgă șiroaie de sânge ilustru și nevinovat. (Al. Lahovari, *Discursuri parlamentare*).

În clasa verbelor cauzative care cer prezența nominalului complement direct în tiparul de construcție de bază intră toate verbele cauzative secundare ce acceptă doar construcția cu verb la modul conjunctiv (ex. *a comanda*, *a forța*, *a împiedica*, *a îmboldi*, *a amăgi*, *a lăsa*, *a cere* etc.) și unele cauzative primare (aproape toate, cu excepția lui *a face* și *a determina*):

O curiozitate de nestăpânit ne-a împins să cutreierăm până în cele mai îndepărtate colțuri ale planetei. (Internet, 2005) vs **O curiozitate de nestăpânit a împins ca noi să cutreierăm până în cele mai îndepărtate colțuri ale planetei.;*

Ion l-a pus pe Gheorghe să rămână peste program. vs **Ion a pus ca Gheorghe să rămână peste program.;*

Ion l-a rugat / convins / forțat / silit pe Gheorghe să vină. vs **Ion a rugat / convins / forțat / silit / îmboldit ca Gheorghe să vină.*

Există și alte construcții cu reorganizare, caracteristice unor verbe cauzative secundare ca *a tăia*, *a vopsi*, *a croi* etc. Acestea se construiesc cu un complement direct din structura de bază și cu o circumstanțială finală cu predicat nominal, iar structura poate fi reorganizată prin eliminarea copulei și a conjuncției. Numele predicativ din structura de bază este transferat în poziția predicativului suplimentar: *Am vopsit ouăle roșii și albastre.* < *Am vopsit ouăle ca să fie roșii și albastre.;* *Am tăiat hârtia rotundă.* < *Am tăiat hârtia să fie rotundă.* (vezi și Construcții cu predicativ suplimentar, 2.2.9).

2.1.3. Negația se poate atașa fie la verbul cauzativ, fie la verbul următor, cu diverse diferențe semantice: negația atașată verbului cauzativ poate exprima nonintervenția (*Nu am vopsit gardul albastru.*), interdicția (*Nu l-am lăsat pe Ion să se uite la televizor.*). Negația atașată celui de-al doilea verb poate exprima obstacolul (*L-am făcut pe Ion să nu plece.*).

2.1.4. Pasivizarea construcției cauzative analitice se face prin trecerea operatorului cauzativ la forma pasivă, procedeu comun tuturor verbelor cauzative care apar în construcții analitice:

Florin a fost pus să fure numai lucruri scumpe din magazin. (Rlib, 2005);

Ion a fost făcut / determinat / constrâns / silit / rugat / amăgit / împiedicat să spună adevărul.;

Sticla a fost tăiată rotundă.

Se poate pasiviza doar verbul care exprimă efectul, în timp ce verbul cauzativ își păstrează forma activă:

Nabu-Kudurussur [...] a fost numele care a pus să fie gravat pe frontispiciul capitalei sale, Babilon. (Internet, 2005).

2.1.5. Construcțiile cu verbul a face pot prezenta mai multe particularități sintactice decât cele cu alți operatori cauzativi. Construcția de bază, cu o propoziție completivă directă, poate fi reorganizată ca o structură cu complement direct și predicativă suplimentară (vezi *supra*, 2.1.2) sau predicativ suplimentar nonpropositional exprimat prin substantiv sau adjectiv (dacă este redusă propoziția predicativă suplimentară): *Am făcut hainele zdrențe.*, *Mi l-am făcut prieten pe Ion.*

În construcțiile cu verbul *a face* se poate pasiviza câte unul dintre cele două verbe sau amândouă:

Numai la o singură secție de votare au fost făcute dispărute aproape 1700 de buletine de vot. (Rlib, 2004).

Construcțiile de bază (fără avansarea actantului subiect) în care verbul al doilea este fie la forma activă, fie la forma pasivă pot avea un sens foarte apropiat:

Am făcut ca doctorul să o examineze pe Maria.;

Am făcut ca Maria să fie examinată de doctor.

În schimb, reorganizarea fiecăreia din aceste structuri prin avansarea subiectului duce la obținerea unor construcții cu sensuri diferite:

L-am făcut pe doctor să o examineze pe Maria.;

Am făcut-o pe Maria să fie examinată de doctor.

Această diferență este legată de faptul că în construcția fără avansarea subiectului, cauzalitatea este indirectă, iar construcția cu avansarea actantului în poziția de complement direct implică o cauzalitate directă: *Maria a făcut ca eu să spăl pe jos.*, vs *Maria m-a făcut să spăl pe jos.* Această diferență semantică face ca nominalele cu trăsătura [- Uman], asupra cărora nu se poate exercita o cauzare directă, să nu poată fi avansate în poziția de actant al operatorului cauzativ: *Ploaia a făcut ca locuințele să rămână fără electricitate.*, vs **Ploaia a făcut locuințele să rămână fără electricitate.* Nominalele cu trăsătura [+ Uman] pot fi avansate sau nu, în funcție de cât de directă este considerată cauzalitatea: *Ploaia a făcut-o pe Maria să nu mai plece în vacanță.*, *Ploaia a făcut ca Maria să nu mai plece în vacanță.*

Nominalul postpus verbului *a face* și verbului la modul conjunctiv poate fi interpretat în două feluri: (a) ca subiect al verbului la conjunctiv sau (b) drept complement direct postpus grupului verbal cauzativ, în structuri cu nominale nonpersonale, care nu impun construirea prepozițională și dublarea complementului direct: *cuvinte care au făcut să cadă zidul Berlinului și cortina de fier* (Internet, 2005).

În construcțiile cu substantiv propriu nu există această dublă posibilitate de interpretare, deoarece numele propriu trebuie să se construiască cu prepoziția *pe* și cu dublare când este complement direct: *Am făcut să vină Ion.* (subiect), dar *L-am făcut să plângă pe Ion.* (complement direct).

Interpretarea nominalelor respective drept subiect al verbului la modul conjunctiv, neavansat, este mai plauzibilă, întrucât ele suportă greu testul pasivizării: **Zidul Berlinului și cortina de fier au fost făcute să cadă., *Locuințele au fost făcute să rămână fără electricitate de ploaie.*

Acceptă greu testul pasivizării și nominalele avansate în poziția de complement direct din construcțiile cu verbul *a face* în care entitatea cauzatoare nu este un Agent, ci o Cauză, o Forță: **Maria a fost făcută de ploaie să nu mai plece.* (vs *Maria a fost determinată de ploaie să nu mai plece.*).

2.1.6. Operatorii cauzativi intră în componența mai multor *tipare de construcții cauzative analitice*, unele dintre ele fiind comune tuturor operatorilor cauzativi, altele înregistrându-se doar cu anumite verbe.

2.1.6.1. Un tipar sintactic de construcție cauzativă analitică, comun tuturor verbelor cauzative primare și secundare, este: *verb cauzativ + verb la modul conjunctiv* (exprimând efectul acțiunii cauzatoare):

Vârsta mea fragedă m-a făcut să dau greș. (Internet, 2005);

O curiozitate de nestăpânit ne-a împins să cutreierăm până în cele mai îndepărtate colțuri ale planetei. (Internet, 2005);

A deznădăruit-o, i-a dat să bea din căușul palmei, a pus-o să răsuflă aer din foalele îngerilor. (C. Ivanciuc, *Cartea cuceririlor*);

Ion l-a rugat / convins / forțat / silit / îmboldit pe Gheorghe să vină.;

Ion i-a impus / interzis / permis ordonat lui Gheorghe să plece.

În unele dintre aceste construcții, entitatea afectată este reprezentată de un nominal cu funcția de *complement direct* al verbului cauzativ, iar în altele, printr-un nominal cu funcția de *complement indirect*. În primul tipar, cel cu complement direct, se disting două situații, după cum nominalul complement direct reprezintă actantul cu funcție de complement direct al verbului cauzativ într-o structură *de bază* a acestuia sau ajunge în poziția de complement direct printr-o operație de *avansare* ierarhică a subiectului celui de-al doilea verb (vezi *supra*, 2.1.2).

Construcțiile cu verbe ca *a impune*, *a interzice*, *a permite*, *a ordona*, în care subiectul celui de-al doilea verb este complementul indirect al verbului cauzativ, pot fi considerate fie structuri derivate dintr-o structură în care nominalul complement indirect apărea în poziția subiectului în propoziția subordonată verbului cauzativ (*Ion a impus / interzis / permis / ordonat ca Gheorghe să vină la ședință.*), fie structuri de bază, nominalul complement indirect fiind actantul verbului cauzativ.

În limbajul popular și în limba veche apărea și un tipar cu propoziție conjuncțională introdusă prin conjuncția *de* și verbul al doilea la modul

conjunctiv (*Îl făcuse pe Solomon de să fugă.*, în DA, s.v.) sau la modul indicativ. (*Blăstăma [Cantemir-vodă] pe cine l-au îndemnat de-au grăbit de i-au tăiat.*, I. Neculce, *Letopiseșul*; *L-a făcut de a plecat.*).

2.1.6.2. Unele cauzative secundare acceptă tiparul de construcție cu verbul al doilea la *supin*, precedat de prepozițiile *la* sau *din*:

Petromidia, un elefant pus la alergat. (JN, 2005);

I-am pus pe copii la cules cireșe.;

Strămutul meu l-a oprit din cântat.;

Căldura îl îndemna la dormit.

Este singurul tipar pe care îl acceptă verbul *a da* (cu sens cauzativ): *Mașina am dat-o la reparat.*

2.1.6.3. Tiparul cu verbul al doilea la modul *infinitiv* este mai rar:

L-a făcut a înțelege că a greșit.;

În aceste condiții, sectorul economic este împins pentru a activa în economia subterană. (Internet, 2005).

În general, tiparul cu verbul al doilea la modul *infinitiv* este apreciat ca învechit:

Aș fi murit nenorocită și n-aș fi silită acum a-l blăstema și a plânge! (C. Negruzzi, *O alergare de cai*);

Natura [...] a răspândit asupră-i și un nu știu ce [...] care face a fi destul să-l vezi ca să-l cunoști. (C. Negruzzi, *Scrisoarea IX*).

În limbajul popular, *infinitivul* poate fi precedat de prepoziția *de*:

L-a făcut de a pleca.

2.1.6.4. Unele verbe cauzative se pot construi și cu un *substantiv însoțit de prepoziție*, care, de obicei, exprimă o idee de acțiune, fie că este deverbal – obținut din *infinitivul lung* (a), fie că este un *substantiv propriu-zis* care conține în matricea sa trăsătura semantică [+ Activitate] (b). Prepozițiile care se întâlnesc în astfel de construcții sunt, în general, *la* și *pe*:

(a) *Tot [...] îl îndeamnă la descărcarea poverii.* (G. Galaction, *Papucii lui Mahmud*);

(b) *Vremea ploioasă mă îndeamnă la somn / la melancolie.*

Construirea de către americani a „noii ordini mondiale” [...] a împins cele două mari puteri euroasiatice la acțiuni mult mai ferme. (Internet, 2005);

Poveștile de groază ale „colegilor” indieni au pus pe fugă 27 de șoferi români angajați în Kuweit. („Adevărul”, 2005);

M-a cam pus pe gânduri refrenul. (Internet, 2005).

Uneori, *substantivul* prin care se exprimă efectul acțiunii cauzatoare nu este însoțit de prepoziție:

Numai relațiile cu mediul extern au determinat la om apariția conștiinței. (V. Pavelcu, *Elogiul prostiei*);

Ion ne-a impus tuturor tăcerea.

2.1.6.5. Verbul cauzativ primar *a face* și unele cauzative secundare pot fi urmate de *adjective* (a) sau *substantive* (b), exprimând *efectul, rezultatul* acțiunii cauzatoare. Anumite verbe care denumesc acțiuni ce implică un efect (ex. *a vopsi*) nu pot fi urmate decât de *adjective*. De obicei, *substantivele* prin care se exprimă

rezultatul acțiunii cauzatoare este nearticulat, întrucât desemnează o proprietate, nu un individ.

(a) *Măria Sa vă încurajează a vă face vrednici de o nouă epocă.* (A. Marino, *Pentru Europa*);

Dacă moartea este immanentă în viață pentru ce conștiința morții face imposibilă viețuirea? (E. Cioran, *Pe culmile disperării*);

Ion l-a lăsat mort pe Gheorghe.;

Fata s-a vopsit blondă.;

(b) *Te las / pun paznic până mă întorc eu.;*

Lui Pivot nu i-a făcut nimeni creierul maioneză cu lecții de învățământ politic. („Dilema”, 1997).

Unele construcții cu verb cauzativ urmat de adjectiv sau substantiv sunt derivate din structuri bipropoziționale în care adjectivul ocupă poziția de nume predicativ. Prin amalgamarea celor două propoziții, subiectul predicatului nominal din a doua propoziție este avansat în poziția de complement direct al verbului cauzativ din prima propoziție, iar verbul copulativ *a fi* și conjuncția sunt suprimate (contribuția lor semantică fiind, oricum, minimă). Adjectivele sau substantivele respective au funcția de predicativ suplimentar.

Vă încurajează a face ca voi să fiți vrednici de o nouă epocă. > *Vă încurajează a vă face vrednici de o nouă epocă.;*

Ei vor face ca Mircea să fie inginer. > *Ei îl vor face pe Mircea inginer.;*

Conștiința morții face ca viețuirea să fie imposibilă > *Conștiința morții face imposibilă viețuirea.*

Construcțiile cu *a face* urmat de adjectiv sau substantiv sunt parțial sinonime cu verbele derivate de la adjectivul sau substantivul respectiv (cauzative morfologice), obținute prin atașarea de sufixe verbale (eventual, și de prefixe) și încorporarea predicatului cauzativ *a face* în structura verbului derivat: *a face (să fie) galben* – *a îngălbeni*, *a face (să fie) dulce* – *a îndulci*, *a face (să fie) bogat* – *a îmbogăți*, *a face (să fie) fărâma / fărâme* – *a fărâma*, *a face (să fie) ferfeniță* – *a ferfeniți* (vezi *infra*, 2.2). O diferență semantică importantă între cele două posibilități de exprimare a procesului cauzativ este că structura analitică exprimă acțiunea cauzatoare și starea rezultată, iar construcția sintetică exprimă acțiunea cauzatoare, procesul eventiv și starea rezultată. Prin urmare, verbele derivate sunt orientate spre procesul eventiv, pe când construcția analitică este orientată spre starea rezultată.

Dacă subiectul verbului *a face* și subiectul predicatului nominal din a doua propoziție sunt coreferențiale, prin avansarea subiectului din a doua propoziție în poziția complementului direct al verbului *a face*, acesta se reflexivizează: *Maria_i a făcut ca Maria_i să fie blondă.* > *Maria s-a făcut blondă.*

Nu toate construcțiile cu verbul *a se face* urmate de adjective sau de substantive sunt cauzative. Dacă actantul din poziția subiectului nu deține controlul asupra acțiunii, cu alte cuvinte, nu are rolul de Agent, ci de Pacient, construcția este eventivă. Adjectivul sau substantivul care exprimă rezultatul au funcția de nume predicativ, nu de predicativ suplimentar (vezi **Numele predicativ**, 3.2.3.5). Nominalul prin care se lexicalizează cauza nu mai ocupă o poziție importantă în ierarhia sintactică a enunțului, având funcția de circumstanțial de cauză:

Chipul său se face când galben ca de mort, când stacojiu sau vânat,
din pricina mâniei înverșunate care îi zbuciumă pieptul. (C. Ivanciuc,
Cartea cuceririlor);

În urma incendiului, bucătăria s-a făcut scrum.

2.1.6.6. Verbul a face poate fi urmat și de *propoziții relative predicative suplimentare*, în structuri bipropoziționale obținute prin reorganizarea unor structuri cu trei propoziții, în care relativa ocupă poziția de nume predicativ (vezi și **Construcții cu predicativ suplimentar, 2.3**):

Spaima îl făcuse cum nu-l mai văzusem niciodată. < Spaima făcuse ca el să fie cum nu-l mai văzusem niciodată.

Există și locuțiuni verbale cauzative, care se construiesc cu subordonate conjuncționale: *a-l împinge păcatul / nevoia / dracul* [pe cineva să...], *a-l pune dracul / păcatele / nevoia* [pe cineva să...], *a strânge cu ușa* [pe cineva să...] ș.a.

Unele dintre verbele cauzative care se folosesc în construcții analitice pot avea și alte sensuri, necauzative: *a pune* și *a împinge* se folosesc cu determinanți locativi, *a face* are și un sens de activitate, urmat de un substantiv nearticulat (*a face politică, a face curte, a face sport*). Urmat de o propoziție conjuncțională introdusă prin *să*, *a face* poate avea și un sens necauzativ, „a crea” (nu „a determina”), subordonata conjuncțională fiind o circumstanțială finală: *Am fost făcuți să trăim veșnic.* (Internet, 2005).

2.2. Construcții cu verbe cauzative morfologice

Verbele cauzative morfologice sunt obținute prin *derivare* cu sufixe verbale, eventual și cu prefixe, de la o *bază adjectivală sau substantivală*. Din punct de vedere semantic, cauzativele morfologice includ în structura lor semantică predicatul nuclear *a face*, precum și efectul cauzării (starea denumită de adjectiv sau de substantiv). Verbele cauzative morfologice exprimă concomitent acțiunea cauzatoare, procesul eventiv și starea rezultată.

Verbele cauzative morfologice sunt tranzitive, cu doi actanți, unul reprezentând Agentul, Cauza sau Forța, cu funcția de subiect, iar celălalt, Pacientul sau Experimentatorul, cu funcția de complement direct:

Soarele îngălbențește hârtia;

Necazurile amărăsc sufletul omului.

2.2.1. Sufixele verbale care se atașează mai frecvent la baze adjectivale sunt: *-a* (*a creștina, a curăța, a curba, a micșora, a scurta, a strâmba, a strâmta, a ușura*), *-i* (*a acri, a adânci, a aspri, a cuminți, a domestici, a flămânzi, a frăgezi, a goli, a ieftini, a lărgi, a lăți, a orbi, a prosti, a rări, a rumeni, a sluși, a ticăloși, a umili*), *-iza* (*a activa, a concretiza, a marginaliza, a maturiza, a opaciza, a permanentiza*), mai rar *-î* (*a chiorî*).

Sufixele care se atașează la baze nominale pentru a forma verbe cauzative sunt, în general: *-a* (*a bășica, a cârlionța, a fărâma, a mobila, a rușina*), *-i* (*a boieri, a călugări, a cocoloși, a popi, a preoți*), *-ifica* (*a cocsifica, a gazifica, a valorifica*).

Unele verbe cauzative derivate se obțin prin derivare parasintetică, cu sufixul *-a* sau cu sufixul *-i* și cu prefixul *în-* / *îm-*, care se poate atașa la baze adjectivale (*a îmbătrâni, a îmblânzi, a îmbogăți, a îmbolnăvi, a îmbuna, a împeștrî*),

Rezultatul (*a bășica, a fărâma, a împietri, a înrobi*), Instrumentul (*a curenta, a înleia, a lumina, a mitui, a mobila*), Locativul (*a adăposti*). Unele verbe derivate sunt ambigue în privința componentei încorporate: verbul *a (se) înzăpezi*, având sensurile „a (se) bloca în zăpadă”, „a (se) acoperi cu zăpadă”, a încorporat fie Locativul, fie Instrumentul.

2.2.3. Nu toate verbele deadjectivale sau denominale sunt verbe cauzative, unele dintre ele sunt verbe *eventive* (*intransitive*), fie la forma activă (*a înfrunzi, a înmuguri, a înspica, a umbri*), fie la forma reflexivă (*a se buhăi, a se clăpăugi, a se coroia, a se gheboșa, a se ghemui, a se isteți, a se oțeti, a se părăgini*), neavând o variantă tranzitivă. În astfel de situații, pentru a exprima cauzalitatea se folosește construcția analitică, alcătuită din verbul *a face* urmat de verbul eventiv: *Căldura a făcut să înmugurească pomii mai devreme anul acesta*.

Uneori, același verb are și o utilizare eventivă și una cauzativă. În acest caz, de obicei există un verb reflexiv pentru sensul eventiv și unul tranzitiv pentru sensul cauzativ: *a (se) acri, a (se) cocoșa, a (se) cuta, a (se) dumga, a (se) fărâma, a (se) ferfeniți, a (se) îmbogăți, a (se) îmbolnăvi, a (se) înprospăta, a (se) încreți, a (se) îndulci, a (se) înfrumuseța, a (se) îngălbeni, a (se) înnegri, a (se) înroși, a (se) însănătoși, a (se) întrista, a (se) înverzi, a (se) înveseli, a (se) învineți, a (se) lărgi, a (se) lăți, a (se) mări, a (se) mici, a (se) prosti, a (se) sălbătici, a (se) urăți*. Există și situații când atât verbul eventiv, cât și cel cauzativ sunt nereflexive (*a întineri*):

Pe măsură ce ei te lovesc [...], tu te veselești mai tare, tu te întărești, tu întinerești. (N. Steinhardt, *Jurnalul*).

Verbele cauzative derivate care se folosesc atât ca verbe tranzitive, cauzative, cât și ca verbe intransitive (reflexive sau nereflexive), eventive, se încadrează și în clasa mai largă a cauzativelor ergative (vezi *infra*, 2.3).

Unele baze adjectivale pot constitui baza a trei forme verbale derivate, una reflexivă, una tranzitivă și una intransitivă nereflexivă. Ele se pot specializa pentru diverse sensuri și utilizări sintactice: verbul *a răci*₁ este tranzitiv și reflexiv, însemnând „a face să devină, respectiv, a deveni (mai) rece”, *a răci*₂ este intransitiv, însemnând „a contracta o răceală”). Verbul *a albi* are sensul eventiv „a deveni alb” în forma sa intransitivă (reflexivă sau nereflexivă) și sensul cauzativ „a face să fie / să devină alb”. Folosirea celor două forme eventive depinde de tipul de subiect și de tipul de transformare denumită de verb. Forma nereflexivă este orientată spre exprimarea procesului eventiv în desfășurarea lui, folosindu-se, în general, pentru a denumi transformări care implică o durată mai mare, fără un punct final (*Părul tatălui meu a albit*.), în timp ce forma reflexivă este orientată spre exprimarea rezultatului procesului eventiv (*Fața lui s-a albit de durere*.). De asemenea, distincția reflexiv – nereflexiv mai poate privi tipul de cauză (externă sau internă) ori distincția proces eventiv – acțiune fără un rezultat final (ex. *a se albăstri* are sensul „a deveni albastru”, *a albăstri* intransitiv nereflexiv are sensul „a răspândi o lăcure albastră”, în timp ce varianta tranzitivă are sensul „a face ca un obiect să aibă o culoare (mai) albastră”). Verbului cauzativ *a aburi* (*Frigul a aburit ferestrele*.) îi corespunde o formă noncauzativă activă cu sensul „a emana, a scoate aburi” (*Pământul aburește*.) și o formă noncauzativă reflexivă, cu sensul „a se acoperi de aburi” (*Fereastra s-a aburit*.).

Nu toate adjectivele și substantivele pot constitui baze de derivare pentru verbe cauzative. În acest caz, pentru a exprima un sens cauzativ, vorbitorii au la dispoziție construcția analitică, formată din verbul cauzativ primar *a face* urmat de adjectivul sau de substantivul respectiv:

Experiența l-a făcut pe Ion mai inteligent.;

Ion a făcut paharele țăndări.

2.2.4. În limba actuală, clasa verbelor cauzative morfologice este extrem de productivă, îmbogățindu-se cu noi derivate denominale sau deadjectivale. Unele dintre acestea circulă în registrul standard al limbii (*a actualiza, a acutiza, a minimaliza*), altele circulă mai mult în limbajul colocvial (adoptat uneori și de presă) și pot avea o ușoară conotație negativă, peiorativă (*a asiaticiza, a bulgariza, a cederiza, a draculiza, a dugheniza, a libaniza, a mecdonaliza, a maneliza* etc.). Majoritatea verbelor recente sunt formate cu sufixul *-iza*, mai rar cu alte sufixe (*-a: a toaleta [copacii], a îmborcăna; -ui: a brandui* etc.):

D. a precizat că asemenea acțiunea ar victimiza PRM. („Gardianul”, 2003);

Păcat că sponsorii de tutun nu mai acceptă încă un circuit fără a brandui mașinile. (Internet, 2005);

[...] *prezența unor termeni din limba arabă, reflex al tentației de a „libaniza” franceza. (Internet, 2005).*

2.3. Construcții cauzative ergative

Verbele cauzative ergative sunt verbe care au *aceeași formă* ca verbele noncauzative corespondente (acestea din urmă pot avea și formă reflexivă). Trecerea de la forma intransitivă la cea tranzitivă presupune schimbarea clasei sintactice, din punctul de vedere al *numărului de actanți*. Operația de obținere a unui verb cauzativ dintr-unul noncauzativ este cunoscută sub numele de *cauzativizare*. Se obțin astfel verbe biactanțiale de la verbe monoactanțiale și verbe triactanțiale de la verbe biactanțiale.

O mare parte dintre verbele cauzative ergative sunt și cauzative morfologice, derivate de la substantive sau adjective (vezi și *supra*, 2.2.3).

Multora dintre verbele cauzative ergative le corespund verbe noncauzative cu reflexiv.

2.3.1. Majoritatea verbelor cauzative ergative sunt *biactanțiale*, iar verbul noncauzativ corespondent este *monovalent*. În construcția cu verb noncauzativ, nominalul cu rolul de Pacient, Temă sau Experimentator (exprimând entitatea afectată) are funcția de *subiect*, iar în construcția cu verb cauzativ, funcția de *complement direct* (a), rar *circumstanțial instrumental* (b), poziția subiectului fiind ocupată de nominalul cu rolul de Agent sau de Cauză (exprimând entitatea cauzatoare). Mai rar, ambii actanți (reprezentând cele două entități) au rolul de Agent (*Maria aleargă caii de cursă prin curte.*). Și în construcția cu verb noncauzativ se poate lexicaliza Cauza – sub forma unui circumstanțial de cauză (vezi (a), *din cauza fulgerelor*):

(a) *Copiii s-au culcat. – Mama a culcat copii.;*

Războiul a început. – Aliații au început războiul.;

Laptele a fiert. – Eu am fiert laptele.;

Prăjitura s-a copt. – Eu am copt prăjitura.;

Maria s-a speriat (din cauza fulgerelor). – Fulgerele au speriat-o pe Maria.;

(b) *Clopoțelul sună. – Ion sună din clopoțel. (dar și Ion sună clopoțelul.).*

Unele verbe cauzative ergative sunt *triactanțiale*, iar verbul noncauzativ este *biactanțial*. Nominalul cu funcția de complement direct și cu rolul de Pacient din construcția cauzativă are funcția de subiect în construcția noncauzativă (al treilea actant având funcția de complement secundar, cf. o poezie în exemplul de mai jos):

Gheorghe învață o poezie. – Ion îl învață pe Gheorghe o poezie.

Verbului cauzativ tranzitiv îi poate corespunde un verb noncauzativ cu formă activă (a) sau reflexivă (b):

(a) *Ion adoarme copilul. – Copilul adoarme.;*

Frigul crapă pietrele. – Pietrele crapă.;

Arșița a secat râurile. – Râurile au secat.;

(b) *Copiii o distrează pe Maria. – Maria se distrează (datorită copiilor).;*

Aerul de munte o va însănătoși pe Maria. – Maria se va însănătoși (datorită aerului de munte).

2.3.2. Din punct de vedere semantic, verbele ergative pot fi:

(a) *incoative* sau *eventive*, marcând trecerea de la o stare la alta, fie o stare fizică (*Ion adoarme copilul. – Copilul adoarme.;* *Maria fierbe oul. – Oul fierbe.;* *Arșița seacă izvoarele. – Izvoarele seacă.;* *Frigul a crăpat pietrele. – Pietrele au crăpat.*), fie o stare psihologică (*Vremea urâtă îl îndispune pe Ion. – Ion se îndispune.;* *Maria îl enervează pe Ion. – Ion se enervează.;* *Întunericul îi sperie pe copii. – Copiii se sperie.*).

(b) *verbe de percepție*, categorie limitată la câteva verbe care implică un sem din sfera auzului (*Ion sună clopoțelul. – Clopoțelul sună.;* *Ion bate clopotele. – Clopotele bat.;* *Maria zdrăgănește oalele. – Oalele zdrăgănesc. ș.a.)*

(c) *verbe de mișcare* (*Ion o urcă pe Maria în tren. – Maria urcă în tren.;* *Te alerg până la Ploiești. – (Tu) alergi până la Ploiești.;* *Cutremurul a clintit camionul. – Camionul s-a clintit.;* *Ion a înălțat un zmeu. – Un zmeu s-a înălțat.;* *Am trecut-o strada pe bătrână. – Bătrâna a trecut strada.*).

În textele literare se pot produce, accidental, cauzativizări (tranzitivizări) ale unor verbe care sunt înregistrate în dicționare doar cu forme intransitive, pentru a obține efecte stilistice:

În cearcăne verzui te ocolesc departe / vibrațiile ierbii, arcuite tandru, și le ivești, și le azvârli în jururi. (N. Stănescu, *Ordinea cuvintelor*);

Numai zigzagul de fluture ațipește floarea. (N. Stănescu, *Ordinea cuvintelor*).

2.4. Construcții cauzativ-factitive cu interpretare extralingvistică

Construcțiile cauzative cu interpretare extralingvistică, denumite și cauzative *pragmatice*, sunt structuri a căror interpretare cauzativ-factitivă se obține contextual, cu ajutorul cunoștințelor extralingvistice. Aceste construcții pot fi parafrazate printr-o sintagmă de tipul „a face ceva astfel încât să determini pe altcineva să facă ceva”.

Structura actanțială pe care o implică semantica acestor construcții cuprinde trei actanți și două verbe: un verb cauzativ primar (de tipul *a pune pe cineva să facă ceva, a face astfel încât cineva să facă ceva*) și verbul care apare în construcția

cauzativă interpretată extralingvistic. Astfel, enunțul *Ion și-a construit o cabană*, poate avea interpretarea *Ion a pus constructorii să-i construiască o cabană*, cei trei actanți fiind *Ion* (entitatea cauzatoare), *constructorii* (entitatea afectată și, totodată, Agentul celei de-a doua acțiuni) și *o cabană* (rezultatul). Construcția cauzativă este obținută în urma unor operații de reorganizare sintactică: verbul cauzativ *a pus* este suprimat, actantul cu rolul de Agent al celui de-al doilea verb (*constructorii*) este, de asemenea, suprimat, fiind considerat nerelevant din punct de vedere semantic sau recuperabil contextual, iar subiectul verbului cauzativ primar, reprezentând actantul care a declanșat întregul proces cauzativ (*Ion*), devine subiectul celui ce-al doilea verb, cel care exprimă efectul acțiunii cauzatoare.

În construcțiile cauzativ-factitive cu interpretare extralingvistică, verbul este, în general, însoțit de *un clitic în dativ sau în acuzativ*, coreferențial cu subiectul, reprezentând Beneficiarul (a), Posesorul – care este și Beneficiar, totodată – (b) sau Pacientul (c):

(a) **Mi-am construit o cabană.** < *I-am pus pe constructori să-mi construiască o cabană.*;

Mi-am montat un aparat de aer condiționat. < *I-am pus pe instalatori să-mi monteze un aparat de aer condiționat.*;

(b) **Mi-am renovat casa.** < *I-am pus pe muncitori să-mi renoveze casa.*;

Și-a redecorat casa.;

Ți-ai vopsit mașina.;

Ne-am reparat televizorul.;

Mi-am schimbat acoperișul.;

Mi-am extras o măsea.;

(c) **Ion s-a tuns (la frizeria din colț).** < *Ion l-a pus pe frizer să îl tundă.*;

M-am operat de apendicită (la spitalul Fundeni).

Există și construcții cauzative discursive în care verbul nu este însoțit de un clitic: *Ceașescu a construit Casa Poporului.*, *Am renovat casa de la țară.*, *Am operat copilul de apendicită.*

Nominalul-subiect are un dublu rol, de Agent (declanșator al întregului proces cauzativ) și de Pacient sau Beneficiar.

Unele verbe acceptă două tipare de construcție, sinonime: (a) cu un clitic în dativ și nominal în acuzativ neprepozițional sau (b) cu un clitic în acuzativ și nominal în cazul acuzativ, însoțit de prepoziția locativă *la* (referentul nominalului respectiv aflându-se într-o relație de posesie inalienabilă cu referentul nominalului subiect): **Mi-am vopsit părul.** / **M-am vopsit la păr.**, **Mi-am operat piciorul.** / **M-am operat la picior.** (vezi și Construcții reflexive și construcții reciproce, 1.2.1.4.b).

Unele dintre construcțiile cauzative interpretate extralingvistic conțin verbe cauzative morfologice derivate de la substantive nume de materiale (vezi *supra*, 2.2.2): **Mi-am tapetat dormitorul.**, **Mi-am pietruit aleile.**

Multe dintre construcțiile cauzativ-factitive cu interpretare extralingvistică pot fi interpretate și nonfactitiv (*Mi-am redecorat singur casa.*, *Mi-am reparat singur televizorul.*, mai puțin *M-am operat singur.*, din cauze extralingvistice). Dezambiguizarea enunțurilor se poate face prin mijloace lexicale, ca adjectivul *singur*, circumstanțialul de loc (*la coafor*, *la spital*) etc.

2.5. Construcții cu verbe cauzative lexicale

Verbele cauzative lexicale nu au nicio *legătură formală* cu verbul noncauzativ (care se consideră că le „corespunde” semantic), spre deosebire de cauzativele ergative. Legătura dintre cele două verbe este doar *semantică* (ex. *a ucide* – *a muri*, *a explica* – *a înțelege*). Este destul de dificil de stabilit un inventar al verbelor cauzative lexicale și al perechilor lor noncauzative. Se poate considera că sunt cauzative lexicale verbe ca: *a alunga*, *a exila*, *a expatria*, *a expulza* (noncauzativ: *a pleca*), *a anunța*, *a informa* (noncauzativ: *a afla*), *a arăta* (noncauzativ: *a vedea*), *a arunca* (noncauzativ: *a cădea*), *a băga*, *a introduce*, *a inocula*, *a vâri* (noncauzativ: *a intra*), *a convinge* (noncauzativ: *a crede*), *a da* (noncauzativ: *a avea*), *a explica* (noncauzativ: *a înțelege*) ș.a.

Ion l-a ucis pe Gheorghe. – Ion l-a făcut pe Gheorghe să moară;

I-am dat lui Ion o carte. – Ion are o carte. („I-am făcut pe Ion să aibă o carte”.);

I-am arătat Mariei tabloul. – Maria vede tabloul. („Am făcut-o pe Maria să vadă tabloul”).

Verbele respective pot fi parafrazate cu ajutorul verbului *a face* și al verbului noncauzativ, însă între cele două structuri există diferențe semantice (cf. *El a făcut-o să înțeleagă situația. și El i-a explicat situația* [dar ea nu a înțeles-o].).

Între verbul cauzativ și cel noncauzativ există o diferență de valență: fie verbul cauzativ este bivalent, iar cel noncauzativ este monovalent (ex. *a omorî* – *a muri*), fie verbul cauzativ este trivalent, iar cel noncauzativ, bivalent *a arăta* – *a vedea*). Verbele cauzative bivalente se construiesc cu un complement direct (*Ion l-a ucis pe Gheorghe.*). Verbele cauzative trivalente se pot construi cu un complement direct și un complement indirect (*Ion îi arată lui Gheorghe tabloul.*) sau cu un complement direct și unul secundar (*Ion l-a anunțat pe Gheorghe că începe ședința.*).

CONSTRUCȚII CU PREDICATIV SUPLEMENTAR

1. ASPECTE DEFINITORII

1.1. Caracterizare sintactică

Construcțiile cu predicativ suplimentar sunt construcții ternare derivate cuprinzând, în manifestarea lor prototipică, un nominal la care se raportează două predicatii semantico-sintactice, una principală și una suplimentară. Ele se obțin prin reorganizarea sintactică a unor structuri bipropoziționale, care implică reducerea unei propoziții prin înlăturarea mărcilor predicativei (de mod, timp, persoană și număr, vezi **Predicatul, 1.1.3**) și a unor elemente omisibile (recuperabile) semantic (verbul *a fi*, elementele introductive) și amalgamarea, într-o oarecare măsură, a elementelor structurii bipropoziționale de bază. Propoziția redusă ajunge să ocupe, în structura derivată, poziția de predicativ suplimentar:

(a) *Ion vede că Maria intră în bibliotecă.* > *Ion o vede pe Maria intrând în bibliotecă;*

(b) *Profesoara îl ascultă pe Ion și (profesoara) este atentă la argumentele lui.* > *Profesoara îl ascultă pe Ion atentă la argumentele lui.*

În exemplul (a), structura de bază cuprinde o propoziție principală și o completivă directă. Prin reorganizarea structurii, subiectul completivei directe (*Maria*) este avansat în poziția de complement direct al verbului propoziției principale (*vede*), conjuncția subordonatoare *că* este eliminată, iar verbul completivei directe își pierde morfemele predicativității, primind o formă nepersonală, cea gerunzială (dar își păstrează determinarea – circumstanțialul de loc). Astfel, în structura derivată, gerunziul ocupă poziția de predicativ suplimentar, dependent de verbul predicat (*vede*) și raportat semantic la nominalul avansat (fostul său subiect).

În (b), structura de bază cuprinde două propoziții principale cu același subiect. Prin reorganizarea structurii, subiectul redundant din a doua propoziție este eliminat; sunt eliminate, de asemenea, conjuncția coordonatoare (*și*) și operatorul copulativ *a fi (este)*, însă se păstrează determinarea prepozițională. Adjectivul *atentă*, fostul nume predicativ, ajunge în poziția predicativului suplimentar în structura derivată / reorganizată.

Reorganizarea, amalgamarea structurii bipropoziționale nu este efectuată conștient și voluntar de vorbitori. Ea reprezintă un model explicativ, teoretic, la nivelul interpretării gramaticale a structurilor cu predicativ suplimentar.

1.2. Caracterizare semantică

În toate construcțiile cu predicativ suplimentar, nominalul la care se raportează semantic predicativul a fost avansat din poziția de subiect al propoziției

de bază într-o poziție sintactică dependentă de verbul regent, în structura derivată. Această amalgamare face ca structura să aibă un caracter ternar; ambele predicatii sunt importante din punct de vedere informațional, dar una este principală, deoarece este predicat al enunțării (cel care conferă autonomie enunțiativă întregului enunț, vezi **Predicatul, 1.1.3**), iar cealaltă este suplimentară – un predicat semantico-sintactic lipsit de autonomie enunțiativă, care completează informația referitoare la același nominal. Dubla predicatie este trăsătura care deosebește construcțiile cu predicativ suplimentar de alte construcții ternare derivate (cum ar fi unele construcții cu elemente circumstanțiale, vezi **Circumstanțialul. Presentare generală, 2.2**), în care se păstrează un component dintr-o structură de bază, dar nu predicatia semantico-sintactică.

La semantica predicativului suplimentar contribuie, pe lângă semantica proprie a componentului din poziția respectivă, și semantica celorlalte două elemente din structură, nominalul și verbul regent. Tipologia diversă a construcțiilor cu predicativ suplimentar face ca valorile semantice ale predicativului suplimentar să fie foarte diverse: calificativă, categorizantă, de identificare, posesivă, partitivă, circumstanțială de diverse tipuri (vezi **Predicativul suplimentar, 1.2**).

2. TIPOLOGIA CONSTRUCȚIILOR CU PREDICATIV SUPLEMENTAR

2.1. Caracteristici comune și trăsături diferențiatore

Poziția de predicativ suplimentar cunoaște realizări foarte diverse care cuprind, pe lângă toate realizările posibile ale clasei numelui predicativ (vezi **Numele predicativ**), și forme verbale gerunziale. Diversitatea, eterogenitatea clasei de realizări posibile ale poziției de predicativ suplimentar (substantive nearticulate sau însoțite de articol, pronume, numere, grupuri prepoziționale, adjective, adverbe, toate tipurile de forme verbale nepersonale, interjecții, propoziții conjuncționale sau relative, vezi **Predicativul suplimentar, 2**) se datorește istoriilor derivative variate ale construcțiilor cu predicativ suplimentar.

Din punctul de vedere al tipului de predicat din propoziția de bază și al operațiilor sintactice implicate în derivare, se pot distinge două tipuri mari de construcții:

(a) construcții obținute prin înlăturarea verbului *a fi*, aflat în diverse ipostaze sintactice în structura de bază: **verb** cu sens existențial, urmat de determinări circumstanțiale (locative, temporale etc.); acestea din urmă ajung în poziția de predicativ suplimentar în structura derivată (*Știam că ești la Ploiești până mâine.* > *Te știam la Ploiești până mâine.*); **operator copulativ**, numele predicativ aflându-se în poziția de predicativ suplimentar în structura derivată (*Copiii aleargă și sunt roșii la față.* > *Copiii aleargă roșii la față.*); **operator pasiv**, participiul ocupând poziția de predicativ suplimentar (*Maria știe că este admirată de colegi.* > *Maria se știe admirată de colegi.*).

(b) construcții obținute din structuri cu alte verbe decât *a fi*; prin înlăturarea morfemelor predicativității, verbele respective trec la o formă verbală nepersonală, cel mai frecvent gerunziul, rar infinitivul (după verbul *a face* cu sens cauzativ, dar

și în această situație se preferă conjunctivul): *Mă ascultă și zâmbește.* > *Mă ascultă zâmbind., A făcut ca el să rămână.* > *L-a făcut a rămâne / să rămână.*

Singura operație sintactică având caracter obligatoriu, indiferent de tipul de construcție, este avansarea subiectului propoziției reduse într-o poziție sintactică din regentă. Este singura operație care are loc în cazul anumitor construcții în care poziția PS se realizează propozițional (*El vede că ea plec.* > *El mă vede că plec.*). Dacă se înlătură morfemele predicativității, se înlătură și elementul introductiv. Verbul *a fi* (vezi *supra*, a) se poate păstra la o formă nepersonală, infinitiv sau gerunziu (în construcții considerate „intermediare” între structura bipropozițională și cea în care verbul este înlăturat cu totul): *Îl bănuiau a fi un escroc., L-au apreciat ca fiind unul dintre cei mai promițători scriitori din generația lui.* În structura cu gerunziul verbului *a fi* apare, în mod obligatoriu, și prepoziția *ca*, dacă predicativul suplimentar se raportează la complementul direct (nu și când se raportează la subiect).

Verbul din prima propoziție, care este regentul noii poziții sintactice, poate suferi modificări: apariția unui clitic reflexiv în anumite tipuri de structuri (*Ion a văzut că este nevoit să plece.* > *Ion s-a văzut nevoit să plece.*), personalizarea unui verb impersonal (*S-a dovedit că emisiunile sunt interesante.* > *Emisiunile s-au dovedit interesante.*).

2.2. Istoria derivativă a construcțiilor cu predicativ suplimentar (nonpropozițional)

Propoziția care urmează a fi redusă poate fi o principală, o subordonată completivă, subiectivă, circumstanțială sau atributivă.

Pentru simplificarea descrierii, vor fi descrise structuri de bază cu două propoziții: P1 – propoziția care conține verbul regent, iar P2 – propoziția care este redusă. De fapt, în structura de bază pot fi mai multe propoziții care urmează a fi reduse, în structura de suprafață apărând mai multe predicative suplimentare.

2.2.1. Unele construcții cu predicativ suplimentar sunt obținute prin condensarea a două propoziții principale, de obicei coordonate copulativ. Cele două propoziții au subiecte coreferențiale. Prin transformări succesive, se suprimă conjuncția coordonatoare, subiectul și verbul *a fi* din P2 (dacă este cazul) sau morfemele predicativității, iar determinantul lui *a fi* sau gerunziul ajunge să ocupe poziția de predicativ suplimentar:

Fata venea veselă. < *Fata venea și fata era veselă.*;

Ion cântă cu ochii închiși. < *Ion cântă și Ion este cu ochii închiși.*;

Ea s-a întors prima. < *Ea s-a întors și ea a fost prima.*;

Pompierii au ieșit toți (patru) (înecați de fum). < *Pompierii au ieșit și pompierii erau toți (și pompierii erau patru) (și pompierii erau înecați de fum).*;

Maria iese urmărită de privirile noastre. < *Maria iese și Maria este urmărită de privirile noastre.*;

Maria ne poștește în casa ei zâmbind. < *Maria ne poștește în casa ei și (Maria) zâmbește.*;

Ion ne privește mirându-se de bucuria noastră. < *Ion ne privește și (Ion) se miră de bucuria noastră.*

În construcțiile de acest tip, în care predicativul este exprimat prin numeralul *prima*, respectiv pronumele nedefinit *toți*, iar verbul regent este la persoana a III-a, lexicalizarea subiectului este necesară pentru ca elementele *prima* și *toți* să fie interpretate ca predicative suplimentare. Dacă subiectul nu este lexicalizat, construcțiile sunt ambigue, elementele respective putând fi interpretate fie ca subiect (postpus verbului), fie ca predicative suplimentare.

Dacă se păstrează verbul *a fi* în acest tip de construcții, el nu poate avea decât formă gerunzială (nu și infinitivală): *Maria iese, urmărită fiind de privirile noastre*. (virgula marchează o pauză, predicativul suplimentar de acest tip fiind izolat).

Mai rar, se întâlnesc și enunțuri cu predicative suplimentare provenite din construcții în care cele două propoziții principale sunt coordonate adversativ. În această situație, conjuncția coordonatoare se poate păstra: *Deși întârzasem o jumătate de oră, Maria mă aștepta, supărată însă că nu venisem mai devreme*. (< [...] *Maria mă aștepta, însă (Maria) era supărată că nu venisem mai devreme.*)

2.2.2. P2 este o *completivă directă*, subordonată propoziției P1. În urma amalgamării celor două propoziții, subiectul din P2 este avansat în poziția complementului direct al verbului regent. În cazul în care subiectele celor două propoziții din structura de bază sunt coreferențiale, avansarea subiectului din subordonată în poziția complementului direct în regentă are ca efect reflexivizarea verbului regent.

În funcție de componența propoziției care a fost redusă, predicativul suplimentar din aceste structuri poate fi numele predicativ din structura de bază, participiul sau determinările cu sens circumstanțial ale existențialului *a fi* ori alt verb predicativ lipsit de morfemele de predicativitate (la gerunziu sau la infinitiv). El se subordonează verbului regent (din P1) și se raportează la complementul direct din structura derivată (cu care se și acordă, dacă este exprimat prin adjectiv):

Mi-l amintesc pe Ion în liceu / cu părul lung. < *Îmi amintesc cum era Ion în liceu / cu părul lung;*

El mă credea la mare. < *El credea că (eu) sunt la mare.;*

Vârsta ne face mai înțelepți. < *Vârsta face ca noi să fim mai înțelepți.;*

P. G. a murit în 1949, când, văzându-se încolțit de securiști, și-a detonat [...] o grenadă sub inima dârză. (AC, 2005) < [...] *văzând că este încolțit de securiști [...];*

Iată-te mai frumoasă ca oricând! < *Iată că (tu) ești mai frumoasă ca oricând!;*

Îl știam pe Ion lucrând la minister. < *Știam că Ion lucrează la minister.;*

Eu le-am văzut împreună. < *Eu am văzut că ele erau împreună.*

2.2.3. P2 este o propoziție *subiectivă*, cu verbul la modul conjunctiv, forma pasivă (perifraștică) și introdusă prin conjuncția (*ca*) *să*. Predicatul regentei este un verb impersonal, reflexiv sau nereflexiv. Subiectul din subordonată este avansat în poziția în regentă. Se poate realiza acordul în număr dintre subiect și verbul-predicat din regentă, acesta pierzându-și caracterul impersonal:

Bibliografiile se cuvin parcurse. < *Se cuvine ca bibliografiile să fie parcurse.;*

Voi meritați premiați pentru această invenție. < *Merita ca voi să fiți premiați pentru această invenție.;*

Bijuteriile s-au dovedit furate. < *S-a dovedit că bijuteriile sunt furate.;*

Casa trebuie terminată până la toamnă. < *Trebuie să fie terminată casa până la toamnă.*

Unele construcții sunt posibile, dar nerecomandabile. Pentru unele verbe, realizarea acordului este obligatorie (**Voi merita laudate pentru decorarea sălii.*). Pentru altele, acordul nu se face decât la persoana a III-a în limba literară. Unele construcții cu acord aparțin limbajului popular și colocvial, familiar, fiind la limita acceptabilității normei literare actuale:

Voi trebuiați promovate pentru merite deosebite.;

M-am nimerit acolo. (< *S-a nimerit ca eu să fiu acolo.*);

M-am întâmplat acolo. (< *S-a întâmplat ca eu să fiu acolo.*).

Pentru unele verbe impersonale din propoziția regentă, contragerea de acest tip este posibilă numai dacă predicatul din propoziția subiectivă este la persoana a III-a (singular sau plural):

Se cuvine ca eu să fiu laudat. > **Eu mă cuvin laudat.*, **Eu se cuvine laudat.*;

Trebuie ca tu să fii acceptată de toți. > **Tu trebuie acceptată de toți.*

Dacă se amalgamează structuri bipropoziționale de acest tip, cea de-a doua propoziție își păstrează verbul cu morfemele predicativității: *Premianții se cuvine să fie laudați.*, *Tu trebuie să fii acceptată de toți.* Având în vedere că structura nu se amalgamează (subiectul avansat nu se acordă cu verbul din regentă), propoziția a doua este tot o subiectivă (ca în structurile fără avansare, de tipul *Se cuvine ca eu să fiu laudat.*).

În unele enunțuri, operația de avansare a subiectului din subordonata subiectivă în regentă aparent nu are loc, el rămânând *in situ*, în propoziția redusă: *Trebuiau citite toate cărțile.*, *Trebuie dezvoltat acest capitol.* (< *Trebuia să fie citite toate cărțile.*, respectiv *Trebuie să fie dezvoltat acest capitol.*). De fapt, realizarea acordului în număr între verb și nominalul subiect (ex. între *trebuiau* și *cărțile*) arată că subiectul a avansat ierarhic până în poziția de subiect al verbului (inițial) impersonal, însă topica sa nu reflectă această ierarhie. Participiile *citite* și *dezvoltat* sunt predicative suplimentare, fiind dublu dependente: de verbul *a trebui*, care se personalizează, și de subiectul postpus, dependența de acesta manifestându-se prin acordul în gen și număr. Subiectul din aceste structuri cu participiu (*cărțile*, *capitol*) este complementul direct al verbului la diateza activă (în structura de bază): *Trebuia* [ca voi / cineva etc.] *să citiți / citească toate cărțile.*, *Trebuie ca tu să dezvolti acest capitol.* Structuri similare sunt cele cu verbul *a merita*: *Meritau citite cărțile din biblioteca bunicilor mei.*

Și verbele intransitive (al căror participiu nu se adjectivizează) apar în construcții impersonale cu *a trebui* și *a merita*, fără subiect, în contexte în care informația de persoană și număr poate fi omisă, fiind considerată nerelevantă sau recuperabilă din context: *Trebuie înnotat până la km 22.*, *Merită mers până la capăt.*, *Merită vorbit la decanat pentru bursă.* (vezi **Subiectul**, 2.2.1.d). Forma verbală nepersonală care urmează verbului impersonal este fie un supin, fie un participiu (nepasiv, întrucât verbul este intransitiv, și unul neadjectival) și se află în poziția de subiect al verbului impersonal.

2.2.4. P2 este o *completivă secundară*, iar predicatul acestei propoziții cuprinde verbul *a fi*. Subiectul din P2 este coreferențial cu un complement direct

din P1. Condensarea presupune suprimarea verbului *a fi*, subordonatul acestuia ajungând în poziția predicativului suplimentar. Subiectul redundant din P2 este, de asemenea, suprimat:

Bunicii l-au învățat respectuos. < Părinții l-au învățat (că el) să fie respectuos.;

Ei l-au obișnuit modest. < Ei l-au obișnuit să fie modest.;

Părinții l-au învățat cu bani la discreție. < Părinții l-au învățat să fie cu bani la discreție.

2.2.5. P2 este o *completivă prepozițională*, cu verbul *a fi* (eliminat în structura derivată) sau cu alt verb (care are formă de gerunziu în structura derivată). Subiectul acestei propoziții este avansat în poziția de complement prepozițional în structura derivată (cu prepoziția impusă de verbul regent):

Mă gândesc la Maria singură printre străini. < Mă gândesc că Maria este singură printre străini.;

M-am pomenit cu el bătând la ușă. < M-am pomenit că el bate la ușă.

2.2.6. P2 este o *circumstanțială temporală*, cu verbul *a fi* sau cu alt verb-predicat. Subiectul din circumstanțiala temporală este eliminat, dacă este coreferențial cu subiectul din regentă, sau este avansat în poziția complementului direct în propoziția regentă. Sunt suprimate adverbul relativ introductiv și verbul *a fi* (dacă este cazul). Alte verbe-predicat trec la forma nepersonală de gerunziu:

M-am măritat tânără. < M-am măritat când eram tânără.;

Puii de balenă îi studiază mici. < Studiază puii de balenă când sunt mici.;

Dar, vezi, tu prunc pe-acela l-ai putut cunoaște. / Isusul meu nu-i cel adevărat, / Și eu nu-l pot nici duce, nici cunoaște. (T. Arghezi, Sarcină sacră) < „Tu l-ai putut cunoaște pe acela când era prunc.”;

L-am admirat jucând în piesele de la Teatrul Mic. < L-am admirat când juca în piesele de la Teatrul Mic.

Predicativul suplimentar poate fi precedat de prepoziția *de*, care se păstrează din structura de bază: *M-am măritat de tânără. < M-am măritat de când eram tânără.* În acest caz, păstrarea copulativului *a fi* la modul gerunziu nu mai este posibilă: **M-am măritat de tânără fiind.* (vs *M-am măritat tânără fiind.*).

În general, adjectivele care apar în poziția predicativului suplimentar în construcții de acest tip includ în sensul lor o trăsătură temporală, ceea ce permite încadrarea lor la structurile având la bază subordonate temporale. Înlocuirea adjectivului cu altul care nu conține în matricea sa semantică o trăsătură temporală duce la schimbarea interpretării construcției: enunțul *S-a măritat blondă.* este interpretat preferențial ca având la bază două propoziții principale: *S-a măritat și era blondă.* (însă ar putea fi interpretat și ca provenind dintr-o structură cu subordonată temporală: *S-a măritat pe când era blondă.*).

2.2.7. P2 este o *circumstanțială cauzală* cu subiect coreferențial cu cel din regentă, cu verbul *a fi* sau cu un alt verb. Sunt suprimate subiectul redundant, conjuncția subordonatoare și verbul *a fi* (dacă e cazul). Alte verbe-predicat se transformă în forme nepersonale, gerunziale:

Manuscrisul a dispărut ars într-un incendiu. < Manuscrisul a dispărut fiindcă (manuscrisul) a fost ars într-un incendiu.;

A plecat, enervată de prezența lui. < A plecat, fiindcă era enervată de prezența lui.;

Ea a murit bolnavă de cancer. < *Ea a murit fiindcă / deoarece / din cauză că (ea) era bolnavă de cancer.*

2.2.8. P2 este o *circumstanțială concesivă* cu subiect coreferențial cu cel din regentă, cu verbul *a fi* sau cu un alt verb. Sunt suprimate verbul *a fi* (dacă este cazul), subiectul redundant și conjuncția subordonatoare. Alte verbe-predicat se transformă în forme nepersonale, gerunziale:

A supraviețuit bolnavă de cancer până la 90 de ani. < *A supraviețuit, deși era bolnavă de cancer, până la 90 de ani.;*

A trăit până la 100 de ani fumând un pachet de țigări pe zi. < *A trăit până la 100 de ani deși fuma un pachet pe zi.*

2.2.9. P2 este o *circumstanțială finală*, cu predicat nominal. Subiectul este coreferențial fie cu subiectul din regentă (și în acest caz, este eliminat), fie cu complementul direct din regentă. Sunt suprimate verbul *a fi* și elementele introductive ale propoziției. Predicativul suplimentar poate fi precedat de prepozițiile *ca* sau *drept* ori de locuțiunea prepozițională *în calitate de*:

Organizatorii l-au invitat pe Ion (ca) președinte al juriului la festivalul de teatru. < *Organizatorii l-au invitat pe Ion să fie președinte al juriului la festivalul de teatru.;*

Au vopsit casele verzi. < *Au vopsit casele să fie verzi.*

2.2.10. P2 este o *subordonată atributivă*, cu subiect coreferențial cu un complement direct al regentei. Predicatul său poate cuprinde verbul *a fi* sau un alt verb. Sunt suprimate verbul *a fi* (când este cazul) și elementul relativ, iar alte verbe-predicat trec la o formă nepersonală, de gerunziu. În enunțurile în care predicativul suplimentar indică o calitate, apare o prepoziție (sau o locuțiune prepozițională) a calității:

Legumele le mănâncă fierte. < *Mănâncă legumele care legume sunt fierte.;*

Ceaiul îl bea cu lapte. < *Bea ceaiul care ceai este cu lapte.;*

Îl are apărând poarta pe Ionescu, iar ca mijlocăș pe Popescu. < *Îl are pe Ionescu care apără poarta și îl are pe Popescu care este mijlocăș.;*

O are (drept) directoare pe Maria. < *O are pe Maria care este directoare.;*

Hainele le are noi. < *Are hainele care haine sunt noi.;*

Ambele partide își au liderii implicați în campania electorală. (TV, 2004).

După cum se vede în exemplele anterioare, verbul *a avea* este frecvent întrebuițat în acest tipar, construit cu predicative suplimentare realizate prin substantive (cu sau fără prepoziții ale calității), forme verbale gerunziale, adjective propriu-zise, adverbe, numere, pronume:

Hainele le avea grămadă pe pat.;

Romanele lui Rebreanu le avea toate / amândouă / câte două pe raft.;

Aveam bărbia vânăță și mă dureau coatele și genunchii. (M. Preda, *Viața ca o pradă*).

Un subtip al acestui predicativ suplimentar este reprezentat de participiile unor verbe tranzitive:

Avem finisate șase apartamente.;

Avem începute trei noi biserici în centrul orașului.;

Și cum ajunge la fântână, scoate mai întâi furca, de unde o avea strânsă, și apoi se pune jos să se odihnească. (I. Creangă, *Povestea porcului*);

Gropile astea de lup [...] în fund aveau bătut câte un mic țăruș, ascuțit apoi ca o țeapă în sus. (Camil Petrescu, *Ultima noapte*);

Aveți raportate pagube sau victime? (TV, 2004).

Toate aceste construcții provin din structuri de bază cu subordonate atributive: *Avem șase apartamente care apartamente sunt finisate.*, *Avem trei noi biserici care biserici sunt începute în centrul orașului.* etc.

2.3. Istoria derivativă a construcțiilor cu propoziție predicativă suplimentară

Propozițiile predicative suplimentare provin, în general, din structuri de bază asemănătoare cu cele de mai sus (vezi *supra*, 2.2). Structura de bază, care poate fi bipropozițională sau tripropozițională, este reorganizată și amalgamată, însă într-o măsură mai mică decât atunci când predicativul se realizează nonpropozițional. Fenomenul sintactic care face ca structura să se amalgameze într-o construcție ternară este avansarea subiectului subordonatei predicative suplimentare într-o poziție sintactică subordonată verbului din propoziția regentă. Morfelele predicativității nu sunt eliminate, nici elementul introductiv. Astfel, construcțiile cu predicativă suplimentară reprezintă situații de anticipare a unui actant, de împletire a subordonatei cu regenta (imbricare). Unele dintre ele au un caracter colocvial, fiind simțite ca „ușor anacolutice”.

2.3.1. Propozițiile predicative suplimentare pot proveni din structuri tripropoziționale de bază: *propoziție principală + propoziție principală* (cu operatorul copulativ *a fi*) + *propoziție predicativă*. Propoziția predicativă suplimentară este obținută prin reducerea structurii bipropoziționale formate dintr-o propoziție principală cu operatorul copulativ *a fi* și o propoziție predicativă în poziția numelui predicativ. Această predicativă va ajunge în poziția predicativului suplimentar din structura reorganizată, subordonată verbului din prima propoziție principală:

Cartea a fost returnată cum a fost împrumutată. < *Cartea a fost returnată și era cum a fost împrumutată.*

Reorganizarea duce la suprimarea celei de-a doua propoziții principale aproape în întregime (cu excepția subordonatei predicative), deoarece conjuncția și verbul *a fi* se pot suprima fără pierderi semantice, iar subiectul este redundant, deci omisibil. Elementul introductiv al propoziției predicative suplimentare este același ca al propoziției predicative din structura de bază, adverbul relativ *cum*, care ocupă, în subordonata pe care o introduce, poziția de predicativ suplimentar:

Copilul s-a născut cum și-l doreau ei. < *Copilul s-a născut și copilul era (așa) cum și-l doreau ei.*

Dacă subordonata predicativă este precedată de adverbul *asa*, ea stabilește o relație de tip apozitional cu adverbul *asa*:

Am luat un soldat care știa drumul peste culme și am pornit-o așa cum mă găseam. (Camil Petrescu, *Ultima noapte*);

Mănușile erau încă pe pat, așa cum le lăsase. (M. Eliade, *Noaptea de sânzien*e).

Prezența adverbului *asa* este facultativă, el având doar rolul de anticipare a propoziției subordonate introduse prin *cum* (*Am pornit-o cum mă găseam.*).

2.3.2. Propozițiile predicative suplimentare pot proveni din structuri tripropoziționale, având structura *propoziție principală + propoziție atributivă* (cu operatorul copulativ *a fi*) + *propoziție predicativă*. Propoziția predicativă din structura de bază ajunge în poziția predicativului suplimentar, în urma unor reorganizări sintactice care constau în suprimarea nominalului redundant din subordonata atributivă, suprimarea verbului copulativ *a fi* din atributivă și suprimarea pronumelui relativ. Prin urmare, cu excepția subordonatei predicative, propoziția atributivă este eliminată (cf. *supra*, 2.3.1):

El mi-a înapoiat mașina cum a luat-o. < *El mi-a înapoiat mașina care mașină este cum a luat-o.*

În acest tip de construcții, atributiva de bază este introdusă printr-un pronume relativ (*care*), iar predicativa suplimentară este introdusă prin adverbul relativ *cum*.

Propoziția introdusă prin adverbul *cum* poate fi precedată de adverbul *așa*. În acest caz, poziția de predicativ suplimentar este ocupată de adverbul *așa*, iar propoziția respectivă reprezintă o extensie apozițională a acestuia (*El mi-a înapoiat mașina așa cum a luat-o.*).

Spre deosebire de construcțiile cu predicativă suplimentară având la bază o completivă directă, complementul direct din propoziția regentă nu este avansat din subordonată, el fiind o complinire a verbului regent încă din structura de bază.

2.3.3. Propoziția predicativă suplimentară poate proveni dintr-o structură tripropozițională cu *completivă secundară / prepozițională* (*l-au obișnuit ceva / cu ceva*), acest tipar nefiind foarte productiv: *propoziție principală + completivă secundară* (cu operatorul copulativ *a fi*) + *propoziție predicativă*:

Părinții sunt cei care l-au obișnuit cum îl știi. < *Părinții sunt cei care l-au obișnuit să fie cum îl știi.*

2.3.4. Propozițiile predicative suplimentare provenite din structuri bipropoziționale cu *completivă directă* apar în urma unei reorganizări sintactice care constă în avansarea subiectului din subordonată în poziția complementului direct din regentă. Dacă subiectul subordonatei și cel al regentei sunt coreferențiale, avansarea subiectului în regentă are ca efect reflexivizarea verbului regent.

O văd cum plânge., O văd că plânge. < *Văd cum plânge (ea)., Văd că (ea) plânge.;*

Mă văd cât sunt de prost coafată. < *(Eu) văd cât sunt (eu) de prost coafată.*

În acest tipar de construcție se încadrează și unele predicative suplimentare construite cu verbe cauzative (*a face, a lăsa* etc., vezi **Construcțiile cauzativ-factitive**, 2.1):

Când soarele răsfânt în furnir mă orbea, făcându-mă să văd pete mov, mă-ntorceam cu fața la perete. (M. Cărtărescu, *Orbitor. Aripa stângă*) < [...] *făcând (că eu) să văd pete mov [...];*

Atunci, își lăsase ochii să alunece pe titlurile ediției speciale. (M. Eliade, *Noaptea de sânziene*) < [...] *lăsase ca ochii săi să alunece pe titlurile ediției speciale.* (În acest exemplu, amalgamarea structurii are ca efect și apariția cliticului reflexiv cu valoare posesivă *își*).

Acest tip de propoziție predicativă suplimentară este introdusă prin conjuncții subordonatoare (a), prin pronume sau adjective pronominale relative (b) și prin adverbe relative (c), toate fiind păstrate din structura de bază:

(a) *Te cred că ești derutat.* (< *Cred că tu ești derutat.*);

La fiecare cuvânt, o șovăire / Te face să tresari și-ai aștepta. (T. Arghezi, *Frunze pierdute*);

Nu-l scăpa din priviri ca să-l vadă dacă-i mincinos.;

(b) *Îi ascultam câte pălăvrălesc.*;

Te cunosc cine-mi ești.;

Au existat atacuri în presă, care se știu din ce parte vin. (TV, 2004);

(c) *Ea l-a înțeles cât suferă.*;

Aud câinii cum latră.;

Iubește-mă cum sunt.;

Mi te amintesc când veneai la mine.;

Te știu unde te-ai ascuns.;

I-am văzut pe camarazii mei ce sensibili sunt și voi continua. (Camil Petrescu, *Ultima noapte*).

Pronumele sau adjectivul pronominal poate fi precedat de prepoziții, cerute de semantica unui component din subordonată: *Nu-l vezi în ce hal e?* (G. Călinescu, *Enigma Ottiliei*), *O știu eu de câte e în stare.*

Prezența complementului direct în propoziția regentă, ca urmare a operației de avansare, de anticipare, constituie un criteriu de distingere a propoziției predicative suplimentare de propoziția completivă directă (un enunț ca *O văd cum plânge*. nu poate fi interpretat altfel decât cu predicativă suplimentară, întrucât verbul nu poate avea două complemente directe, unul nominal și unul propozițional).

2.3.5. Propozițiile predicative suplimentare obținute din propoziții de bază *subiective* sunt subordonate unui verb impersonal. Subiectul subiectivei este avansat în poziția subiectului în propoziția regentă, reprezentând regentul nominal al predicativei suplimentare. Verbul impersonal este intrinsec impersonal (a) sau pasiv impersonal (b).

(a) avansarea subiectului din subordonata subiectivă ca subiect al unui verb impersonal intrinsec are ca efect stabilirea unei relații de acord între subiectul ridicat și verbul impersonal, care se personalizează.

L-am cunoscut la Universitate, într-o împrejurare ce se cuvine să fie povestită. (E. Lovinescu, *Memorii*) < *Se cuvine ca împrejurarea să fie povestită.*;

Eu m-am nimerit să plec chiar înainte să se servească tortul. < *S-a nimerit (ca eu) să plec chiar înainte să se servească tortul.*;

Ea s-a întâmplat să plece chiar când veneam eu. < *S-a întâmplat (ca ea) să plece chiar când veneam eu.*;

Referatele trebuie să fie trimise până mâine. < *Trebuie ca referatele să fie trimise până mâine.*

Pentru verbul *a se întâmpla*, exemplele cu acord au un grad redus de acceptabilitate (??*Ei s-au întâmplat să plece.*, ??*M-am întâmplat să plec.*); acordul verbului *a trebui* a intrat în uz la persoana a 6-a, dar este neadmis de normele literare pentru celelalte persoane (*Pieseile trebuiau să fie terminate până la ora opt.*; (neliterar) *Voi trebuiați să fiți plătiți.*).

Elementul introductiv al propoziției predicative suplimentare este o conjuncție subordonatoare selectată de verbul regent, aceeași ca în structura de bază.

(b) verbul pasiv impersonal primește în structura de suprafață un subiect avansat din subordonata subiectivă din structura de bază, cu care se acordă, în unele situații:

După rezultatele copiilor se văd învățătoarele ce pricepute sunt / că știu să predea / cum știu să-i educe / cât de pricepute sunt. < După rezultatele copiilor se vede ce pricepute sunt învățătoarele / că știu să predea învățătoarele / cum știu învățătoarele să-i educe / cât de pricepute sunt învățătoarele.;

Statisticile s-au dovedit că sunt revelatoare. < S-a dovedit că statisticile sunt revelatoare.

În construcțiile fără acord, propoziția își păstrează funcția de subordonată subiectivă: *Statisticile s-a dovedit că sunt revelatoare.* (vezi și supra, 2.2.3).

În enunțuri ca *Rezultatele se știe cine le-a falsificat.* (< *Se știe cine a falsificat rezultatele.*), *Toți banii furați se bănuiește la ce au folosit.* (< *Se bănuiește la ce au folosit toți banii furați.*), subiectul avansat nu se acordă cu verbul impersonal (construcțiile cu acord fiind negramaticale: **Rezultatele se știu cine le-a falsificat., *Toți banii furați se bănuiesc la ce au folosit.*), dar acordul e mai acceptabil (însă nerecomandat) dacă predicativa suplimentară e introdusă prin adverb relativ: *Rezultatele se știu / se știe cum s-au falsificat.*

Predicativele suplimentare de acest fel sunt fie conjuncționale, fie relative, iar elementele introductive sunt selectate în funcție de verbul regent sau de rolul lor în organizarea sintactică a subordonatei.

Spre deosebire de construcțiile cu propoziții predicative suplimentare provenite din complementive directe, elementul *se* din structurile de mai sus nu apare în urma avansării subiectului din subordonată în poziția complementului direct din regentă, ci are o valoare impersonală (vezi **Construcții pasive și construcții impersonale, 2.2**).

2.3.6. Structurile bipropoziționale de bază cu o propoziție completivă prepozițională pot fi transformate în structuri cu propoziții predicative suplimentare, prin avansarea subiectului din subordonată în poziția complementului prepozițional din regentă, cu prepoziția impusă de verbul regent:

Mă uit la ea ce obosită e. < Mă uit ce obosită e ea.;

Mă gândesc la ei cât suferă < Mă gândesc cât suferă ei.;

Mă uit la urși cum vin la geam și vorbesc cu ei. (AC, 2004) < Mă uit cum vin urși la geam și vorbesc cu ei.;

Mi-e milă de el cum arată. < Mi-e milă cum arată el.;

Ne-am pomenit cu el că a venit la masă. < Ne-am pomenit că el a venit la masă.

Acest tip de predicativă suplimentară este introdusă atât prin conjuncții, cât și prin pronume și adverbe relative, aceleași ca în structura bipropozițională de bază.

Unele propoziții predicative suplimentare pot fi reduse (la predicativ suplimentar), prin eliminarea verbului *a fi*, a conjuncției și a morfemelor predicativității: *O văd că plânge. > O văd plângând., Împrejurarea se cuvine să fie povestită. > Împrejurarea se cuvine povestită.*

Pentru descrierea celor două componente la care se raportează predicativul suplimentar, nominalul și verbul regent, vezi **Predicativul suplimentar, 1.1**.

3. AMBIGUITĂȚI ȘI INTERPRETĂRI LITIGIOASE

Unele construcții cu predicativ suplimentar sunt interpretabile sub aspectul istoriei derivative (al modului de producere și al relațiilor de sinonimie în care intră). Lor li se pot atribui mai multe istorii derivative sau se pot raporta la două (sau mai multe) nominale.

3.1. Multe construcții cu verbe la gerunziu sunt ambigue sub raportul istoriei derivaționale sau al delimitării de alte poziții sintactice. În enunțurile în care verbul regent este tranzitiv, cu un complement direct lexicalizat și determinat de un verb la gerunziu, acesta din urmă poate fi interpretat ca raportându-se la subiect sau la complementul direct (*Am găsit-o căutând în cartea de telefon.*). Doar gerunziul raportat la complementul direct ocupă totdeauna poziția de predicativ suplimentar, derivat dintr-o structură cu o completivă directă (*I-am auzit certându-se.* < *Am auzit că ei se certau.*) sau circumstanțială temporală (*L-am cunoscut pe Ion pregătindu-și teza de doctorat.* < *L-am cunoscut pe Ion când își pregătea teza de doctorat.*).

În unele construcții, gerunziul care se raportează la subiect poate fi interpretat ca predicativ suplimentar, derivat dintr-o propoziție principală; alteori, însă, nu poate fi interpretat decât ca un circumstanțial. La dezambiguizarea construcției contribuie sensul verbului regent și sensul verbului la gerunziu: dacă acesta exprimă o caracteristică a nominalului subiect, el este un predicativ suplimentar (raportarea semantică la un nominal fiind una dintre caracteristicile definitorii ale poziției): *Am primit florile zâmbind.* (< *Am primit florile și am zâmbit.*). Dacă gerunziul exprimă o circumstanță în care se desfășoară acțiunea denumită de verbul regent, gerunziul se află în poziția unui circumstanțial (temporal, de mod etc.):

Am cumpărat cărți vechi călătorind prin țară;

Dar când ne apropiem de Bran, vedem cu spaimă că înspre noi înaintează, plutind larg, un vultur uriaș de foc. (C. Petrescu, *Ultima noapte*).

Prin urmare, enunțul *Am văzut-o trecând strada.* poate fi interpretat ca derivat dintr-o structură cu o completivă directă, gerunziul ocupând poziția de predicativ suplimentar („Am văzut că ea trecea strada.”) sau ca o structură cu un circumstanțial de timp („Am văzut-o în timp ce treceam strada”).

Structurile în care nominalul la care se raportează gerunziul este postpus acestuia (*Aud venind mașina.*) pot fi interpretate în două feluri: (a) verbul la gerunziu ocupă poziția de complement direct, iar nominalul postpus este subiectul său; (b) nominalul postpus gerunziului este un complement direct al verbului predicat, iar gerunziul este un predicativ suplimentar care se raportează semantic la nominalul complement direct.

Uneori, structurile cu topică diferită *Aud mașina venind.* și *Aud venind mașina.* sunt interpretate diferit, elementul care este cel mai apropiat de verbul-predicat (*aud*) fiind considerat complement direct. Construcțiile de acest tip devin mai transparente dacă nominalul postpus este un substantiv propriu, care întotdeauna necesită dublare și prezența prepoziției *pe* când are funcția de complement direct. Faptul că structurile similare cu substantiv propriu nu sunt posibile fără „mărcile” de complement direct (prepoziția *pe*, dublarea), arată că nominalele din astfel de structuri se află în poziția unui complement direct (**Văd venind Maria.*, **Văd Maria venind.*, dar *O văd venind pe Maria.*, *O văd pe*

Maria venind.), chiar dacă topica sa nu reflectă întotdeauna această ierarhie sintactică. Structurile de tipul *Se vede venind Maria.* sunt aparente excepții, nominalul postpus *Maria* fiind subiectul verbului impersonal *se vede*, iar gerunziul, un predicativ suplimentar.

Și în alte tipuri de structuri gerunziul poate fi interpretat ca raportându-se la subiect sau la un alt nominal, cu funcția de *complement prepozițional* (structura *Mi-aduc aminte de el trecând prin București.* poate fi derivată din [...] *când trec eu prin București* sau din [...] *când trecea el prin București*) sau *circumstanțial sociativ* (enunțul *Ioana s-a întors cu Maria tremurând din toate încheieturile.* poate fi derivat din *Ioana s-a întors cu Maria și Ioana tremura din toate încheieturile.* sau din *Ioana s-a întors cu Maria care tremura din toate încheieturile.*).

3.2. Unele predicative suplimentare se pot raporta atât la subiect, cât și la complementul direct: enunțul *Îmi pierdusem cățelușa în parc și, după două ore de căutări, am găsit-o epuizată.* poate fi interpretat ca derivând din două propoziții principale, predicativul suplimentar raportându-se la subiect (< *Am găsit-o și eram epuizată.*) sau ca derivând dintr-o completivă directă, predicativul suplimentar raportându-se la complementul direct avansat din poziția de subiect a subordonatei (< *Am găsit-o pe ea care era epuizată.*).

Enunțul *Am cunoscut-o pe Maria tânără.* este derivat dintr-o structură cu circumstanțială temporală, referitoare la subiect sau la complementul direct: *Am cunoscut-o pe Maria când eram tânără.*, *Am cunoscut-o pe Maria când era tânără.*

3.3. Unele construcții interpretate ca derivând din structuri conținând o circumstanțială finală pot considerate ca derivate fie dintr-o subordonată atributivă, fie dintr-o propoziție principală:

L-au trimis misionar în India. < *L-au trimis pe el ca el să fie misionar în India* sau < *L-au trimis în India pe el care este misionar.* / *Au trimis un misionar în India care misionar este el.*;

Ea a plecat asistentă medicală în Germania. < *Ea a plecat ca să fie asistentă medicală în Germania.* sau < *Ea a plecat în Germania și ea era asistentă medicală.*

3.4. Unele construcții cu predicativ suplimentar pot oscila între o interpretare simplu calificativă, derivată dintr-o propoziție principală din structura de bază, și diverse alte interpretări – temporală, concesivă –, provenite din structuri de bază cu circumstanțiale temporale, concesive etc.

A venit la serviciu bolnavă. (< [...] *și era bolnavă*, [...] *când era bolnavă*, [...] *deși era bolnavă*)

Pentru delimitarea construcțiilor cu predicativ suplimentar de construcții cu alte poziții sintactice, vezi **Predicativul suplimentar, 5.**

3.5. Unele grupări participiale și gerunziale izolate, absolute, incidente, care reprezintă propoziții reduse, ar putea fi interpretate și ca predicative suplimentare. Unele dintre acestea sunt construite cu pronumele nedefinite *unul*, *altul*, acestea ocupând poziția de subiect a propoziției reduse:

Bologa întâlnește mai des militari, unii coborând, alții urcând, și câteva căruțe trase de mârtoage prăpădite. (L. Rebreanu, *Pădurea spânzuraților*);

Colegele mele au ieșit de la spectacol unele încântate, altele dezamăgite.

CONSTRUCȚII COMPARATIVE

1. PRELIMINARII

Construcțiile comparative sunt structuri sintactice specializate pentru a exprima o comparație stabilită între două obiecte, calități, cantități, procese etc. Comparația dispune de tipare sintactice proprii (*Ana e tot atât de deșteaptă ca Maria. / Ana și Maria sunt la fel de deștepte.*), dar se poate realiza și prin formulări libere, în care conținutul specific este transmis prin mijloace preponderent lexicale (de exemplu: *Ana e deșteaptă și Maria e la fel.*).

1.1. Comparația poate fi calitativă – stabilind o analogie între două obiecte, procese, situații sau proprietăți (*Casa e ca o ciupercă.; A reușit acum tot așa cum a reușit și în trecut.*) – și **cantitativă** – realizând o evaluare a noțiunilor graduale prin raportare la un reper (*Casa e mare cât un palat.; A reușit mai bine decât în trecut.*). Comparația cantitativă presupune noțiuni scalare, graduale (caracteristice pentru adjectiv și adverb), cea calitativă implică noțiuni nonscalare (mai ales din sfera numelui și a verbului).

Din punct de vedere semantic, comparația calitativă presupune două elemente esențiale – comparatul X și comparantul (reperul) Y – , proprietatea (predicația) comună fiind adesea subînțeleasă, neexplicitată: *X este ca Y*. Comparația cantitativă explicitează și proprietatea comună (*X este mai lung decât Y.*), precizând uneori și diferența (*X este cu 2 cm mai lung decât Y.*).

În semantica tuturor construcțiilor comparative există un element comun (asemănarea) și unul diferențiator (contrastul dintre două elemente).

Structuri sintactice foarte diferite separă **comparația de egalitate** (între obiecte și noțiuni preponderent nonscalare, dar care pot fi și de tip scalar) de **comparația de inegalitate** (bazată aproape în exclusivitate pe noțiuni scalare).

1.2. Construcțiile comparative cuprind compliniri atât obligatorii, cât și facultative. În genere sunt obligatorii complementele comparative ale adjectivului și ale adverbului din structurile comparative de inegalitate (*un om mai gălăgios decât o morișcă; Fuge mai repede decât gândul.*), vezi **Complementul comparativ**; în schimb, sunt facultative circumstanțialele de mod exprimând comparația de egalitate (*Plânge cum plângi și tu.*). Complementele adjectivului și ale adverbului în construcții comparative de egalitate cu marcă explicită apar ca obligatorii (*Merele sunt la fel de scumpe ca piersicile.*); în schimb, absența mărcilor de egalitate le face să pară facultative (*Merele sunt scumpe ca piersicile. / Merele sunt scumpe.*). Opoziția dintre cele două tipuri de compliniri se atenuează însă dacă ținem cont de faptul că mărcile gradului comparativ de egalitate pot fi interpretate ca elemente correlative ale complementului (care se pot grupa și cu elementul introductiv al acestuia: *Merele sunt scumpe la fel ca piersicile.*, ca și *Plânge la fel cum plângi și tu.*).

1.3. Construcțiile comparative sunt de tip propozițional, cele fără predicat putând fi considerate în cea mai mare parte eliptice. O bogată sinonimie sintactică apare între diversele grade de elipsă – *Casa e ca un palat.* / *Casa e mare ca un palat.* / *Casa e mare cum e un palat.* – și explicitarea completă (destul de rară): *Casa e mare (tot) așa cum e mare un palat.* Adesea elipsa înseamnă reducere la un singur element (cel diferențiator): enunțul *Maria a dormit mai mult decât ieri.* se poate parafraza prin explicitarea elementelor subînțelese: *Maria a dormit [azi] mai mult decât [a dormit] ieri.* Reducerea înseamnă însă, cel puțin în cazul în care se păstrează subiectul propoziției comparative, o reorganizare sintactică: subiectului nominal (pronominal) i se atribuie cazul acuzativ, propoziția comparativă devenind un grup sintactic cu rol de complement: *Maria a dormit mai mult decât mine.*

Rămân oricum greu de interpretat situațiile în care se păstrează mai multe componente sintactice ale propoziției comparative, iar reconstituirea elipsei nu mai este posibilă din cauza reorganizării sintactice (*Maria a dormit azi mai mult decât mine ieri.*) sau a conectorului specializat, care nu acceptă un verb la mod predicativ (*Ion își apără cartea ca un părinte copilul preferat.*).

1.4. Clasificarea sintactică a construcțiilor comparative se poate face după natura elementului regent, după funcțiile sintactice realizate sau după elementul introductiv.

Regentul celui de-al doilea termen al construcției comparative poate fi un adjectiv, un adverb, un verb, un nominal sau o propoziție.

Construcția comparativă se poate realiza prin funcții sintactice diferite: circumstanțial de mod (*Merge ca o mașină.*), nume predicativ (*E ca o mașină.*), predicativ suplimentar (*O văd ca pe o mașină.*), atribut (*un om ca o mașină*), complement comparativ (*mai bun decât o mașină*), inclusiv subtipul partitiv al acestuia din urmă (*cel mai bun din clasă*).

1.5. Elementele care introduc cele mai frecvente construcții comparative sunt: *ca, precum, cât, decât, cum.*

Elementele de relație *ca, precum, cât* și *decât* sunt susceptibile de interpretări diferite. Tradițional numite „adverbe de comparație”, mai recent „semiadverbe”, ele pot fi considerate și prepoziții, în măsura în care impun cazul acuzativ nominalului care ar îndeplini funcția de subiect în propoziția comparativă reconstituită: *E timid ca tine.* = *E timid / cum ești timid tu.*; *E mai bun decât mine.* = *E mai bun decât sunt eu [bun].* (vezi I, **Prepoziția**, 4.2). Acuzativul poate fi distins de nominativ, în această poziție, numai datorită formelor pronumelui personal de persoana I și a II-a singular. Posibilitatea de a considera că aceste elemente de relație sunt conjuncții (introducând întotdeauna propoziții eliptice) e redusă, pentru că s-au produs unele specializări parțiale: doar *decât* realizează fără restricții ambele funcții, putând fi considerat ca reprezentând două unități diferite: *decât*₁ – prepoziție (*E mai tânăr decât tine.*) și *decât*₂ conjuncție (*E mai tânăr decât ești tu.*), vezi I, **Conjuncția**, 7.1. Elementul *cât* funcționează mai ales ca prepoziție, urmată de nominal (*E mic cât tine.*), mai rar ca o conjuncție, urmată de propoziție (*E mic cât ar fi un purice.*). *Ca* este doar prepoziție – *E la fel de tânăr ca tine.* vs **E la fel de tânăr ca ești tu* –, corespondentul său la nivelul relațiilor între propoziții fiind *cum*, cu folosire exclusiv conjuncțională: *E la fel de tânăr cum ești tu.* vs **E la fel de tânăr cum tine.* *Precum*, preponderent conjuncțional (*E tot atât de tânăr precum ai fost și tu.*), se folosește în ultimul timp destul de mult și cu grup

nominal, interpretabil ca elipsă (*E la fel de tânăr precum [sunt] colegii lui*) și chiar cu forme pronominale – *Păi dacă ar fi după oameni precum tine, nu ne-am mai integra deloc în UE*. (Internet) – care indică trecerea spre statutul de prepoziție.

O altă categorie de elemente de relație comparative este alcătuită din asemenea (cu varianta *asemeni*) și (mai rar) *aidoma*. Considerate adverbe, acestea au un comportament prepozițional în construcțiile comparative de egalitate, introducând, ca reper al comparației, un grup nominal cu centrul în dativ: *E timid, asemenea ție.*; *Discută și ei, asemenea colegilor din celelalte grupe.*; *El este asemenea acelor substanțe chimice care, intrate într-un amestec, îi schimbă brusc și determinant caracteristicile*. (A. Blandiana, *Autoportret*); *Vitrinele devin asemenea oglinzilor*. (ibid.); *Cred că puțini compatrioți au resimțit, asemeni mie, istoria țării lor ca pe o dramă personală*. (G. Liiceanu, *Ușa interzisă*); *E un om simpatic, aidoma prietenilor lui.*; *Polul informațional al globului și-a schimbat, aidoma polului magnetic, poziția*. (C. T. Popescu, *Copiii fiarei*).

Asemenea (*asemeni*) și *aidoma* urmate de grupuri nominale cu centrul în dativ sunt simțite în prezent ca ușor învechite, dar sunt folosite în stilul cult, solemn.

1.6. Construcțiile comparative (mai ales cele de egalitate) cuprind adesea mărci de emfatare, plasate înaintea elementului de relație: *tocmai, chiar, la fel, exact etc.*: *E mic exact cât un purice.*; *Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, Mircea cel Bătrân sunt niște personaje, la fel ca Făt-Frumos, Cozma Răcoare sau Greuceanu*. (C. T. Popescu, *Copiii fiarei*).

O focalizare suplimentară (adesea cu rol dezambiguizator, vezi *infra*, 3.2.1) se realizează în comparația de egalitate prin semiadverbul *și*, plasat după elementele de relație *ca, precum, cât*, care devin *ca și, precum și, cât și*: *Preferință lipsită de risc [...], la fel de vinovată ca și convingerea că noaptea, golite de oameni, chiar și orașele prezentului sunt frumoase*. (A. Blandiana, *Autoportret*). Aceste secvențe pot fi considerate locuțiuni, care s-au specializat pentru anumite construcții.

La fel urmat de *ca* formează tot o unitate de tip locuțiune, care și-a dezvoltat o distribuție specifică, în parte diferită de a lui *ca*, similară cu a lui *ca și*, specializată pentru secvențele izolate: *La fel ca fratele lui, e un om onest. / Ca și fratele lui, e un om onest.* – vs ?*Ca fratele lui, e un om onest.*

Elementele corelative (care marchează și emfaza) sunt specifice tot construcțiilor comparative de egalitate: *tot atât, tot așa, la fel, deopotrivă etc*

1.7. Comparația între calități (numită și „comparație metalingvistică”) presupune confruntarea gradelor diferite de prezență a două proprietăți. Rezultatul confruntării poate fi constatarea inegalității sau a egalității. Structurile care exprimă inegalitatea sunt mai rare și mai artificiale (probabil și din pricina dificultății obiective de a compara calități cu repere diferite): *Crocodilul e mai mult lung decât lat.*; *Ana e mai bună decât e Maria frumoasă.*

Egalitatea este indicată de **complementul comparativ proporțional**, care conține elementele corelative *pe cât... pe atât* și se exprimă prin grupuri sintactice (adjectival, adverbial, prepozițional) cu semantică gradabilă și prin propoziții cu predicție explicită a calităților gradabile: *un om pe cât de bun la treabă, pe atât de modest*; *Pe cât e de bun la treabă, pe atât e de modest*. Corelativele *cu cât... cu atât* stabilesc o comparație de egalitate (proporțională) între două adjective sau

adverbe aflate la gradul comparativ de inegalitate (*îi place vinul cu cât mai vechi, cu atât mai bun.*, vezi **Complementul comparativ**, 2.3).

2. CONSTRUCȚIILE COMPARATIVE DE INEGALITATE

Construcțiile comparative care indică inegalitatea se realizează prin complementul comparativ care are ca regent un adjectiv sau un adverb la gradul comparativ de superioritate sau de inferioritate: *copac mai înalt decât turnul; om mai puțin gras decât Ion; Se mișcă mai încet decât tine.* (vezi **Complementul comparativ**).

Din punct de vedere semantic, comparativul de inegalitate, complinind o sintagmă explicit gradată, exprimă doar comparația cantitativă.

Complementul comparativ este reprezentat printr-o propoziție – *Așa înțelegea, vindicația capătă un sens mai înalt decât avea la resentimentarul Nietzsche.* (G. Liiceanu, *Jurnalul*) – redusă frecvent la grupul sintactic care indică reperul ori elementul diferențiator al comparației: *Dansatorii și coregrafii s-au maturizat mai repede decât publicul.* (LAI, 2004); *Păcatele „strigătoare la cer” tind chiar, adesea, să se înscrie mai curând în sfera patologicului decât în aceea a „vinii” morale obișnuite.* (A. Pleșu, *Minima moralia*).

Elementele introductive sunt *decât* (caracteristic) și *ca*; mai rar *față de*, în comparație cu.

3. CONSTRUCȚIILE COMPARATIVE DE EGALITATE

Construcțiile comparative care indică egalitatea se realizează în mai multe situații, caracterizabile prin elementul lor regent: (a) adjectiv sau un adverb (la gradul comparativ de egalitate); (b) verb (necopulativ sau copulativ); (c) nominal.

3.1. Comparația de egalitate cu regent adjectival sau adverbial

În grupul adjectival și în grupul adverbial, comparația este predominant scalară, explicită sau implicită, și se realizează prin complement comparativ (vezi **Complementul comparativ**). Complementul are ca regent un adjectiv sau un adverb la gradul comparativ de egalitate, uneori marcat prin construcțiile specifice – *tot atât de... / tot așa de... / la fel de...* –, dar adesea fără asemenea mărci. Mărcile comparative de egalitate sunt responsabile de caracterul obligatoriu al unui subtip de complement comparativ (*E la fel de dulce ca mierea.; Merge tot atât de încet ca melcul.*), în vreme ce alt subtip este cel condiționat doar semantic (*E dulce ca mierea.; Merge încet ca melcul.*).

Din punct de vedere semantic, comparația cu regent adjectival sau adverbial este în mod prototipic una cantitativă: o proprietate este comparabilă doar dacă este gradabilă. Există însă o diferență între comparația care explicitează cuantificarea – și pentru care elementul de relație preferat este *cât* (*mare cât casa*) – și cea care stabilește doar o analogie sau raportare la un reper, elementul de relație tipic fiind *ca* (*istea ca un proverb*). Distincția depinde atât de semantica adjectivului sau a adverbului, cât și de cea a termenului comparant. Unele adjective (cu sens dimensional) permit cuantificarea prin *cât* – *mare / mic cât...*, *lung / scurt cât...* –,

alte (cele mai multe) nu: **bun cât...*, **tare cât...* etc. Termenul comparant poate fi un prototip al calității, situație în care comparația intră clar în sfera cuantificării și atribuie valoare de superlativ – *alb ca zăpada*, *limpede ca ziua* – sau poate fi ambiguu, contextual: *alb ca untul* [= nu tocmai alb]; *bun ca Ion* [= foarte bun / relativ bun / deloc bun etc., în funcție de cunoștințele extralingvistice]. Când obiectul comparant este perfect individualizat – exprimat printr-un nume propriu sau un pronume cu rol deictic ori anaforic – comparația se îndepărtează de cuantificare: *Om ciudat ca el n-ai mai văzut*. (A. Pleșu, *Minima moralia*).

Complementul comparativ de egalitate se realizează propozițional – *Nu corespunde cu ei decât prin mijloace atât de imperfecte de comunicare, cum e cuvântul*. (Camil Petrescu, *Ultima noapte*) – sau prin grupuri sintactice care indică reperul comparației: *Grecii n-au ieșit din disidența Olimpului lor și din politeism decât cu destinul, la fel de grosolan și pustiitor ca zeul Kronos*. (C. Noica, *Modelul*).

Elementele introductive sunt *ca*, *precum* și *cât* – pentru complementul exprimat prin grup sintactic nominal, propozițional sau adverbial (*îngust cât un șanț / bun ca la Iași / bine precum ieri*) –, și *cum*, *precum* și *cât*, pentru complementul realizat propozițional (*îngust cât ar fi un șanț / bun cum era la Iași / bine precum a fost ieri*).

Complementul comparativ apare și antepus, în poziția de intensificator al adjectivului sau al adverbului: *ca un șanț de îngust, cât tine de inteligent; Merge ca din pușcă de iute*.

3.2. Comparația de egalitate cu regent verbal sau propozițional

Această comparație implică o relație complexă între două procese sau stări, în care există un element comun (de obicei implicit) și unul diferit (obligatoriu explicit). Regentul poate fi nu doar verbul, ci grupul verbal sau chiar propoziția.

Acest tip de structuri comparative se realizează la nivel sintactic prin:

(a) nume predicative: *Casa asta este ca o închisoare.*; *Concursul este cum e o loterie.*;

(b) predicative suplimentare: *Am putea s-o imaginăm la fel de bine ca pe un strat protector fără de care sufletul ajunge în contact direct cu luciditatea și se destramă*. (G. Liiceanu, *Ușa interzisă*);

(c) circumstanțiale de mod comparative ale verbului – *Toți lucrează ca tine.*; *Toți lucrează cum lucrezi și tu*. – sau ale propoziției:

Ca peste tot în sud-est, efortul intelectual al elitei, devenită politică sub presiunea evenimentelor și a realității de pe teren, era menit a induce și cimenta solidarități organizate. („Secolul 20”, 1997);

(d) atribute izolate: *Ca și copilul, omenirea vrea să fie dusă de mână* (G. Liiceanu, *Ușa interzisă*).

Elementele de relație sunt: *ca*, *precum*, *cât*, *cum* (cu specializările lor caracteristice în introducerea unor grupuri sau propoziții, vezi *supra*); adesea apar în structuri emfaticate: *la fel ca / la fel cu, tot așa ca; exact ca, tocmai ca, întocmai ca, ca și*: *Căci soarta noastră de oameni ai lunii [...] are, ca și marea, flux și reflux*. (A. Pleșu, *Minima moralia*).

Cu subordonare față de o propoziție, sunt destul de frecvente și locuțiunile față de, în comparație cu: *Mâncătorii de alte animale dau tipul superior, cel al ființei de pradă. Față de ele, bestia-om a dat în plus doar cultura, pare-se*. (C. Noica, *Modelul*).

3.2.1. Elementul diferit poate fi subiectul propoziției comparative, care devine un grup nominal cu centrul în acuzativ, caz cerut de prepoziția *ca*: *băiatul vorbește ca un papagal; băiatul vorbește ca tine*. În această situație nu se mai exprimă nici acțiunea (identică celei din regentă), nici modalitatea comună, propoziția fiind redusă la subiectul diferit, convertit în circumstanțial de mod:

Eticul intră și iese din lume, ca o respirație fără sfârșit. (A. Pleșu, *Minima moralia*);

Drumul propriu-zis rămâne în urma sa, ca un vehicul abandonat după atingerea țintei. (ibid.);

Legile prind corp și vorbesc ca niște ființe aieva. (ibid.).

Dependența de verb și focalizarea comparației asupra subiectului apropiere aceste structuri de elementul predicativ suplimentar.

Comparația poate fi și izolată, antepusă: *Ca și marea, suntem stăpâniți de neprihănită și mândra noastră domnișă luna*. (A. Pleșu, *Minima moralia*) și intercalată: *Masivitatea lui – ca și aceea a întregii lumi – se dovedește instabilă, inconsistentă, fugace.* (ibid.); *Lumea e – ca și Falstaff – dulce și amară, adevărată și falsă, vitează și lașă.* (ibid.). În asemenea situații, comparativul realizează de obicei poziția sintactică de atribut izolat.

Comparația verbelor prin *ca* poate avea două interpretări: elementul comun este fie modalitatea acțiunii, fie acțiunea: *Ana râde ca Ion*. (= Ana și Ion au același mod de a râde) / *Ana merge la Ploiești ca și Ion*. (= Ana și Ion îndeplinesc aceeași acțiune). Utilizarea mărcii de comparație focalizate *ca și* are rol dezambiguitor, excluzând interpretarea care vizează modalitatea acțiunii și impunând ca element comun acțiunea însăși.

Predicatele nominale orientează clar interpretarea spre similitudinea calităților exprimate de numele predicativ (nu spre un „mod de desfășurare” al verbului copulativ): *Sfatul tău e ca o consolare*.

3.2.2. Elementul diferit (comparat) poate fi complementul direct din grupul verbal regent: *Iubește-ți aproapele ca pe tine însuși*; *Ne-am obișnuit [...] să-l lăsăm la voia întâmplării, ca pe o penumbra subînțeleasă*. (A. Pleșu, *Minima moralia*).

În acest caz, *ca* precedă un grup nominal care are marca *pe* a complementului direct, în primul rând când aceasta e obligatorie (pronume, nume de persoană, nume de rudenie echivalent din punct de vedere funcțional cu un nume propriu, entități personale și puternic individualizate): *Îl iubește pe fratele lui*. / *Îl iubește pe Ion ca pe fratele lui*. Marca *pe* are funcție dezambiguizatoare, fiind de obicei prezentă chiar când nu este impusă de gradul de individualizare: *Răsfoiește o carte / Răsfoiește calendarul, ca pe o carte*. În asemenea construcții *pe* poate totuși lipsi, în limba vorbită, mai ales atunci când nu se pot confunda pozițiile de subiect și de complement direct: *Răsfoiește calendarul, ca o carte*.

3.2.3. Elementul păstrat din propoziția redusă, în afara verbului subînțeles, poate avea și o altă funcție sintactică: complement indirect (grup nominal în dativ: *Îmi e frică și mie ca oricărui om*.), complement prepozițional (*Vorbește ca despre altcineva*.), diferite tipuri de circumstanțiale (realizate prin grup prepozițional sau adverbial: *Ion se plimbă prin grădină ca printr-un parc*; *Vin la fel de mulți oameni ca ieri*. etc.).

3.2.4. Mai multe poziții sintactice păstrate alcătuiesc o structură complexă, o propoziție redusă. Centrul verbal oferă mai multe posibilități de acumulare a

funcțiilor sintactice decât centrele adjectivale și adverbiale: *Băiatul vorbește ca tine acum douăzeci de ani.*; *El le scrie prietenilor ca noi dușmanilor.*; *Trebuie să credem, ca altădată Laplace, într-o ecuație integrală a lumii.* (A. Pleșu, *Minima moralia*).

3.2.5. Construcția comparativă se poate realiza printr-o propoziție introdusă de conectorii *cum*, *precum*, *cât*. Cel mai des predicatul este identic cu verbul regentei – *Vorbește cum vorbește un papagal.*; *Îl privesc cum îl priveai tu atunci.* – sau este elementul modal al unei construcții imbricate eliptice (reducere a unui predicat complex): *Vorbește cum poate.*

3.2.6. Comparația ireală (numită și ipotetică sau condițională) este introdusă de conectorii *ca și cum*, *ca și când*, *(de) parcă*:

Libertatea de a trăi ca și când ordinea n-ar exista – nu e nimănui dată. (A. Pleșu, *Minima moralia*);

Etica e amenajarea lumii în vederea locuirii ei, e întemeierea unui spațiu în care sufletul să se poată simți ca și cum ar fi acasă. (ibid.);

Îi tremura vocea de parcă era o actriță la întâiul pas pe scenă. (Camil Petrescu, *Ultima noapte*).

3.2.7. Comparativa proporțională (progresivă) se stabilește între două procese, implicând o evaluare graduală a acestora: *Cu cât doarme, cu atât ar mai dormi.*; *De ce vorbește, de aceea se enervează.* Caracterizată de prezența corelativelor *cu cât... cu atât*; *pe cât... pe atât*; *de ce... de aceea, de ce... de ce...*, se deosebește de complementul comparativ proporțional (vezi supra, 1.7; **Complementul comparativ, 2.3**) doar prin tipul de regent.

3.3. Comparația de egalitate cu regent nominal

În grupul nominal, comparația de egalitate se realizează printr-o structură comparativă care îndeplinește funcția de atribut.

Elementele de relație sunt aceleași – *ca*, *precum*, *cât*, *cum*: *un om ca acela*; *un om precum voi*; *un om cât casa*; *un om cum era acela*. În această construcție se folosesc destul de mult și adverbele cu rol de elemente de relație *asemenea* (*asemeni*) și *aidoma*, urmate de grup nominal în dativ: *un om asemenea (aidoma) nouă*.

Cel mai adesea, grupul sintactic comparativ care determină un nominal corespunde subiectului predicăției comparate; e mai puțin frecventă reducerea la alt component al propoziției elidate: *o dezordine ca la noi*. Se poate păstra și un determinativ al subiectului: *un ou ca de ciocolată*. Când se păstrează un atribut în genitiv, poziția subiectului transpus în construcția comparativă este realizată de pronumele semiindependente *al*: *o rochie ca a Mariei*.

4. ALTE CONSTRUCȚII COMPARATIVE

În categoria mai largă a comparației pur calitative intră și structurile care descriu identitatea sau nonidentitatea. Acestea se exprimă lexical, prin pronume, adjective sau adverbe demonstrative, dar impun și construcții sintactice asemănătoare cu cele ale comparației descrise până acum.

Comparația de identitate se realizează prin adjectivul de identitate *același*, care primește un complement introdus de prepozițiile *ca* (și) sau *cu*:

Vorbesc aceeași limbă ca a basileilor pe care-i reneagă. („Secolul 20”, 1997);

Raportarea la realitatea externă operei nu se va mai face, aparent, cu aceeași ușurință ca și în cazul literaturii clasice. (A. Blandiana, *Autoportret*).

Comparația de nonidentitate se realizează prin structuri cu adjective sau adverbe care au o semantică specifică, presupunând distingerea, de exemplu *diferit* sau *deosebit*, construite cu un complement prepozițional: *I s-ar putea chiar atribui, din perspectivă europeană, un discurs diferit nu numai față de mureșii sa trecută, dar și prin raport la rangul pe care i l-au rezervat cățiva moderni.* (C. Noica, *Modelul*); *La început eram mândră de condiția mea deosebită de a celorlalți copii.* (A. Blandiana, *Autoportret*). Frecvente sunt construcțiile cu pronumele și adjectivul nehotărât *altul / alt* sau cu adverbul *alfel*, urmate de un complement introdus prin marca *decât* (*Tăria ei este și ea alta decât cea modelatoare de lege.*, C. Noica, *Modelul*).

CONSTRUCȚII CU PROPOZIȚII RELATIVE

1. ASPECTE DEFINITORII

Propozițiile relative sunt o specie de subordonate circumscrise după tipul de conectiv: pronume, adjectiv sau adverb relativ. Din această perspectivă, se opun propozițiilor conjuncționale (vezi **Construcții cu propoziții conjuncționale**). Conectivul relativ se deosebește de cel conjuncțional prin faptul că amalgamează două roluri sintactice: conector interpropozițional (*operator* al subordonării) și constituent cu *funcție sintactică* în propoziția subordonată.

Una dintre particularitățile relativelor românești este prezența obligatorie a conectivului relativ. Ocurența unor propoziții subordonate cu relativ nelexicalizat este rară în limba română și este supusă unor puternice constrângeri semantice (vezi *infra*, 3.3.1.1), ex.: *Nu-i nimeni Ø să-l ajute.*, *Va fi primul Ø să-i salute.*

1.1. Construcția relativă prototipică

O structură relativă prototipică este alcătuită așadar din trei componente: un *element relativ* care pune în legătură o poziție sintactică din subordonată (*categorie relativizată*) cu un centru sintagmatic dintr-o altă propoziție (termen regent al relativei și *antecedent* al relativului). Categoria relativizată reprezintă poziția sintactică pe care o „eliberează” relativul deplasat în poziția inițială a subordonatei: *Îți aduc eu cartea_i [pe care_i o citea (e_i) ea ieri].*, *Copilul_i [care_i râde (e_i)] este al ei.*

Simbolul *e* marchează poziția sintactică nerealizată fonetic de unde a fost deplasat relativul.

Indicele *i* marchează identitatea referențială dintre elementul relativ, categoria relativizată din subordonată și centrul din regentă (antecedentul propoziției relative) al cărui determinativ este întreaga propoziție relativă.

1.2. Construcția relativă cu antecedent nelexicalizat

În situațiile în care antecedentul din propoziția regentă este nelexicalizat, locul său fiind preluat de întreaga propoziție relativă, conectorul funcționează ca dublu substitut – al antecedentului și al categoriei relativizate: *Pleacă în vacanță (e_i) [cine_i termină lucrarea (e_i)].*

Relativele din prima categorie (cf. *supra*, 1.1) sunt *relative cu antecedent*, cele din a doua categorie, cu antecedent nelexicalizat, *relative fără antecedent* sau *relative libere* (vezi descrierea ambelor categorii, *infra*, 3.1).

Diferența dintre cele două tipuri de propoziții relative poate fi descrisă și în termenii relației dintre regentul sintactic și antecedentul semantico-referențial (vezi I, **Pronumele și adjectivul pronominal relativ**, 4.5): în primul caz, regentul sintactic al relativei și antecedentul semantico-referențial al conectivului coincid, în cel de-al doilea caz, în absența antecedentului,

regentul relativei este un alt cuvânt din propoziția matrice (în exemplul de mai sus, verbul predicat *pleacă*).

Din perspectiva „intimității” legăturii sintactice cu propoziția regentă, se disting relative *integrate sintactic* și *relative izolate (periferice)* – vezi *infra*, 3.3.

1.3. Propozițiile interogative indirecte parțiale

În tradiția gramaticală, în categoria propozițiilor relative sunt incluse și *propozițiile interogative indirecte parțiale*, în virtutea faptului că, în vorbirea indirectă, cuvântul interogativ dobândește statut de marcă a subordonării, ca și elementul relativ din propozițiile relative neinterogative. Să se compare propoziția relativă neinterogativă de sub (a) cu relativa interogativă indirectă de sub (b), corespunzătoare propoziției interogative directe de sub (c):

(a) *Se îmbracă mai întâi cine vine la petrecere.*

(b) *M-a întrebat cine vine la petrecere.*

(c) *Cine vine la petrecere?*

Inventarul conectorilor celor două tipuri de relative se suprapune parțial: cu excepția pronumelui relativ compus *ceea ce*, a relativului invariabil *de* (cu utilizare limitată stilistic) și a pronumelor / adjectivelor nehotărâte, toate pronumele / adverbele relative (*care, cine, ce, cât, unde, când, cum*) se utilizează atât în propozițiile relative neinterogative, cât și în cele interogative indirecte.

Interogativele indirecte au ca termen regent fie un verb de declarație / de incertitudine: *Ți-a spus ce vrea. / Mă întreb cu cine vine la petrecere.*, fie un substantiv / adjectiv înrudit semantic: *Mi-am pus întrebarea cine mai vine la petrecere. / Eram curioasă cine te-a căutat.* (vezi *Tipuri de enunțuri în funcție de scopul comunicării*, 5.3.1.2).

1.4. Poziția propoziției relative în grupul nominal complex

În grupul nominal complex, propoziția relativă se află în poziție finală. Ea determină (alături de adjective, grupuri prepoziționale, propoziții conjuncționale) un antecedent nominal, reprezentând o extindere a grupului nominal minimal. De exemplu: (a) *această nouă vacanță a mea de vară pe care o așteptasem atâta*, (b) *casa aceasta de la munte a tinerilor noștri prieteni unde am petrecut atâtea clipe minunate*, (c) *un bilet de tren pentru clasa a doua pe care îl cumpărasem cu două zile înainte.* (apud Florea 1983).

Adjectivele care mai pot apărea după propoziția izolată nu aparțin grupului nominal, ex.: *Fata, care îl știa bine, supărată, îl certă.*

Afirmația privind topica postpusă se referă numai la relativele cu antecedent lexical, cele fără antecedent sunt reperabile și în poziție antepusă propoziției regente, de exemplu: *(Ceea) ce mă bucură este că ai terminat lucrarea la timp., Când termini lucrarea, anunță-mă!*

Propozițiile relative se pot afla în această poziție pentru că, prin intermediul elementului relativ, asigură cea mai explicită marcă a statutului de determinativ: relativul este un termen anaforic care recuperează sub aspect referențial centrul nominal și face posibilă continuarea neîntreruptă a lanțului de determinări (vezi *Anafora*, 5.2.2). De obicei, antecedentul propoziției

relative este un termen plin referențial, dar există și situații în care acesta este la rândul lui un anaforic: *Îmi place mașina; aceasta, dar nu-mi place cea; pe care, mi-ai arătat-o tu.*

O organizare specială sub aspectul ordinii constituenților prezintă construcțiile **relative scindate** de tipul: (a) *Cel care m-a căutat este Ion.* sau (b) *(Ceea) ce mă bucură este că am terminat lucrarea la timp.* Acestea sunt construcții relative emfatice, având drept corespondent neemfatic structuri de tipul: (a') *M-a căutat Ion.* sau (b') *Mă bucur(ă) că am terminat lucrarea la timp.*

Fenomenul **scindării**, prin care iau naștere construcțiile relative de acest tip, este un fenomen gramatical complex, motivat pragmatic. Prin introducerea unui element relativ și a unui verb copulativ, structura inițială „se sparge” și se reorganizează ca enunț ecuativ: $X = Y$.

Din punct de vedere semantic, componentul aflat în poziție de *topic* al enunțului rezultat este o variabilă însoțită de o relativă (tipul a) sau încorporată într-o relativă (tipul b) (vezi **Organizarea focală a enunțului**, 5.3). Prin reorganizarea enunțului, prima secvență devine și *temă* a enunțului. Constituentul focalizat, asociat copulei, identifică variabila și devine *remă*. (vezi **Organizarea tematică a enunțului**, 2.1.3.4).

Din punct de vedere sintactic, structurile rezultate de tip (a) sunt atributive relative cu antecedent pronume semiindependent (*cel / cea / cei / cele*) în acord gramatical cu constituentul pus în ecuație (asociat copulei). Structurile de tip (b) sunt mai dificil de interpretat. Sunt posibile două variante: fie relativă introdusă prin *(ceea) ce* este subiectivă, în virtutea poziției inițiale și a statutului de *temă*, iar subordonata conjuncțională este predicativă, fie relativă este predicativă, iar subordonata conjuncțională subiectivă, în virtutea faptului că informația de natură categorială se află în relativă, al doilea component al structurii vehiculând informație de identificare. În favoarea ultimei interpretări s-ar putea aduce și argumentul acordului. Când componentul asociat copulei este un nominal la plural, verbul se acordă cu acesta: *(Ceea) ce l-a deranjat au fost țipetele lor.*

1.5. Identificarea antecedentului

O dificultate a interpretării expresiilor anaforice este slaba „saturare semantică” a elementului anaforic. În cazuri de acest fel, identificarea antecedentului „corect” este dificilă. În cazul relativelor, când între centrul nominal și relativă se află mai mulți constituenți care depind de același centru, sunt posibile unele interferențe între referința centrului și referința altor expresii referențiale. De exemplu, în enunțul: *A pomenit de casa aceea de la munte a tinerilor noștri prieteni de care mă leagă amintiri foarte plăcute.*, antecedentul relativului poate fi atât grupul nominal *casa aceea de la munte*, cât și grupul nominal *tinerilor noștri prieteni*.

Interferențele referențiale se pot produce numai între expresii aflate la același nivel ierarhic cu relativă sau între centru și expresia referențială din imediata vecinătate a propoziției relative.

Dezambiguizarea se poate face fie prin alegerea relativului, fie prin reluarea sursei referențiale, fie prin alte mijloace aflate la dispoziția vorbitorului pentru ca actul referinței să fie reușit (dublare prin clitic, acord).

De exemplu, în enunțul: *A pomenit de casa aceea de la munte a tinerilor noștri prieteni unde am petrecut atâtea clipe minunate.*, alegerea adverbului relativ *unde* în locul conectivului pronominal *care* rezolvă ambiguitatea, pentru că

singura sursă referențială posibilă este *casa de la munte*, dată fiind trăsătura semantică [Locativ], comună nominalului și relativului.

Ambiguitatea se poate rezolva și prin reluarea antecedentului: *A pomenit de casa aceea de la munte a tinerilor noștri prieteni, casă / prieteni de care mă leagă amintiri foarte plăcute.*

Reluarea nu se realizează întotdeauna ca dublare lexicală a centrului, ci poate fi o anaforă lexicală (vezi **Anafora**, 6): *Sensurile inventariate mai sus ne permit să observăm complexitatea și profunzimea conceptului de literatură, trăsături care sunt și ale spațiului denumit de concept.* (Gh. Crăciun, *Introducere*).

Când antecedentul relativei este centru al unui grup nominal complex, identificarea lui corectă este mai dificilă. În exemplul de mai jos, doar diferența de număr dintre cele două nominale și marca de plural a relativului fac posibilă lectura neambiguă: *De asemenea, în unele situații, produsul încorporează și elemente de creație a căror estimare, deși este mai dificilă, trebuie avută în vedere în evaluarea activității considerate.* (Internet, 2001).

Ambiguitatea se evită tot prin acord și în situațiile când substantivul nedeterminat se află încastrat într-o structură complexă (de exemplu, un grup prepozițional dominat la rândul lui de un grup nominal, ex.: *tipul de decizii ce urmează a fi luate*).

2. CONECTORII PROPOZIȚIILOR RELATIVE

2.1. Sistemul de conectori

Limba română deține un *sistem de pronume / adjective / adverbe relative* care se suprapune parțial peste sistemul de pronume / adjective / adverbe interogative. Cu excepția formelor *ceea ce* și *de*, elementele constitutive ale sistemului de cuvinte relative sunt omonime cu cele interogative (vezi I, **Pronumele și adjectivul pronominal relativ, Pronumele și adjectivul pronominal interogativ**). Dezambiguizarea se face numai în contextul sintactic.

Cuvintele relative aparțin unei propoziții subordonate și sunt fie în relație anaforică față de un termen din propoziția regentă, în relativele cu antecedent (vezi *supra*, 1.1), de exemplu: (a) *Ți-am adus cartea, pe care, mi-ai cerut-o.*, fie substituie acel termen, în relativele libere (vezi *supra*, 1.2), ca în exemplul (b) *Ți-am adus (e_i) ce_i mi-ai cerut.* În (a), pronumele relativ este legat referențial de antecedentul *cartea*, dar și de poziția de extragere a relativului, adică poziția eliberată de relativul deplasat din subordonată (*e_i*), precum și de cliticul pronominal (*o_i*). Legătura se conservă și când antecedentul lipsește, vezi (b), unde relativul este un dublu substitut, al unui element din regentă și al unui element din subordonată: *Ți-am adus cartea, [ce_i mi-ai cerut cartea_i].*

Cuvintele interogative sunt ocurente în propoziții interogative parțiale (directe sau indirecte) și nu sunt implicate în nicio relație anaforică din afara propoziției respective: (c) *Pe care, mi-ai cerut-o?* (interogativă directă), (d) *Te-am întrebat pe care, mi-ai cerut-o?* (interogativă indirectă). În exemplele de sub (c) și (d), din lanțul referențial lipsesc „verigile” exterioare propoziției (pronumele este liber în domeniul de discurs).

Ca și în cazul relativelor libere, în relativele interogative indirecte elementul „șters” din propoziția regentă este substituit de întreaga propoziție subordonată, însă conectorul nu are și calitatea de substitut al acestuia, a se vedea indexarea diferită: *Te-am întrebat eeva_j [pe care; mi-ai cerut-o_{ij}]*.

Ca o consecință a definirii propozițiilor relative (vezi *supra*, 1), dar având în vedere și mecanismul sintactic de subordonare al cărui operator este elementul relativ, se consideră pronume / adjective / adverbe *relative* atât formele ocurente în propoziții relative propriu-zise (neinterogative), cât și conectorii relativelor interogative indirecte. Acestea, deși conservă trăsăturile semantico-pragmatice pe care le manifestă în interogativele directe, funcționează ca mărci ale relației de subordonare la nivelul frazei.

Alături de pronumele / adjectivele / adverbele relative propriu-zise, o serie de pronume / adjective / adverbe nehotărâte pot avea statut de relative (vezi I, **Pronumele și adjectivul pronominal nehotărât**, 3.1). Ele apar numai în construcțiile relative neinterogative libere, integrate sintactic sau izolate (periferice): (a) *propoziții relative integrate sintactic*: *Nu răspunde oricui te caută., Ți aduce orice carte îi ceri., Se duce oriunde îl trimiți.*; (b) *propoziții relative izolate (periferice)*: *Nu răspunde, oricine te-ar căuta!, Orice carte ai citi, tu ești tot plictisită., Oriunde te-ai duce, nu uita de prietenii vechi!* (vezi *infra*, 3).

2.2. Frecvența conectorilor

În ceea ce privește frecvența conectorilor, există importante deosebiri între cele două tipuri de construcții relative. Conform statisticilor, în relativele propriu-zise (neinterogative), pronumele / adjectivul relativ *care* ocupă prima poziție, urmat de *ce* și de *ceea ce*. Mult mai puțin frecvente sunt formele *cât*, *cine*, pronumele nehotărâte (*oricare*, *orice*, *oricine*) și relativul invariabil *de* (aflat pe ultimul loc în ierarhie).

În interogativele indirecte, distribuția conectorilor este diferită: pronumele / adjectivul *ce* ocupă primul loc, urmat de *cine* și de *care*.

Adverbele relative sunt distribuite astfel: în relativele neinterogative, cel mai frecvent este *când*, urmat de *cum* și *unde*, pe ultimele poziții plasându-se *cât* și adverbele nehotărâte. În relativele interogative indirecte, cel mai frecvent adverb este *cum*, urmat de locuțiunea adverbială *de ce* (ocurentă numai în acest tip de propoziții relative), și de adverbele *unde*, *cât*, *când*.

2.2.1. Care

Relativul *care* este pronumele cu cea mai mare frecvență de ocurență în propoziția relativă.

Conform statisticilor, în limba actuală, peste două treimi dintre propozițiile relative au acest conector. În statistica pe tipuri de relative, *care* ocupă primul loc în cazul relativelor cu antecedent. În relativele fără antecedent din limba actuală, locul lui *care* este luat de pronumele / adjectivul relativ *ce*.

Relativul *care*, cu forma de genitiv și dativ, este cel mai puțin frecvent, în toate categoriile de propoziții relative. Cel mai mic procent se înregistrează în registrul oral (sub două procente din totalul ocurențelor), iar cel mai mare (aproximativ zece procente), în registrul scris. Acest contrast este un reflex al diferențelor dintre cele două registre privind „planificarea lingvistică” a

enunțului. În registrul oral, locutorul optează pentru cea mai comodă formă a relativului, cea care nu pune probleme de acord în gen și număr. Semnificativ este și faptul că, dintre toate cazurile, nominativul ocupă locul privilegiat, dar acest fapt poate avea o explicație pragmatică.

În interogativele indirecte, frecvența lui *care* este foarte mică (se poate compara cantitativ cu cea din relativele fără antecedent). În ceea ce privește distribuția formelor cazuale ale pronumelui / adjectivului *care*, predomină și aici formele de nominativ.

2.2.2. Ce

Pronumele / adjectivul relativ invariabil *ce* se plasează în poziția a doua, după *care*, însă într-un procent de cinci ori mai mic. În interogativele indirecte, *ce* ocupă primul loc, cu o frecvență mai mare decât a conectorilor adverbiali și de cinci ori mai frecvent decât *care*, deci într-un raport invers față de situația din relativele neinterogative.

În ipostaza de adjectiv relativ, *ce* este prezent exclusiv în relativele libere. *Ce* funcționează și cu valoare de exclamativ: *Ce ploaie a început!* (vezi **Pronumele și adjectivul pronominal relativ, 4.4**).

2.2.3. Ceea ce

Ceea ce este singurul pronume relativ compus (pentru tratarea formelor *cel ce*, *cea ce*, *cei ce*, vezi **I, Pronumele și adjectivul pronominal relativ, 1.1**), ocurent numai în propoziții relative neinterogative. Este mai frecvent în relativele libere integrate sintactic decât în cele izolate (vezi *infra*, 3) și foarte rar în relativele cu antecedent, unde are o ocurență limitată la un singur antecedent: pronumele nehotărât *tot*.

Este concurat de relativul *ce*, cu care împărtășește următoarele configurații sintactice:

(a) relative cu antecedent: *Pe taraba buchinelului constănțean găsești absolut tot ce te interesează în materie de beletristică sau carte tehnică.* (Rlib, 2002)., *Tot ceea ce ar putea deranja se cenzurează.* (Rlib, 2002);

(b) relative libere, în poziții sintactice marcate prepozițional (cu prepoziția impusă obligatoriu de un constituent din propoziția regentă): *Ne pare bine că vedem știrile din țară și că suntem la curent cu ce se întâmplă.* (TV, 2001), *Mă tem de ceea ce-o să iasă din Parlament.* (TV, 2002) sau în poziții sintactice neprepoziționale: *Adu-mi (ceea) ce ți-am cerut;*

(c) construcții relative scindate: *Adică ceea ce spun eu acum, eu cred că va fi confirmat de ce-o să se întâmple după noiembrie 2002.* (TV, 2001), *Ce nu înțelegem noi este de ce Guvernul nu și-a recunoscut donația încă de la început?!* (Rlib, 2002).

Există și contexte în care *ceea ce* nu poate înlocui relativul *ce*:

(a) în relative cu antecedent nominal (în afară de pronumele *tot*): *Se abțină însă, mirat de iritarea (*ceea) ce-l cuprinsese deodată.* (D. Baiski, Luna).

(b) în contexte în care relativul *ce* este adjectiv: *I-a explicat babei Rizea (*ceea) ce atribuțiuni are președintele și a promis că va face o statistică a bisericilor ridicate în țară.* („Adevărul”, 1999).

În unele contexte, *ce* este exclus din pozițiile lui *ceea ce*, de exemplu în relative pseudoscindate reluate printr-o proformă: *Sunt alături cu sufletul de voi și*

ceea ce_i faceți voi puțini tineri sunt în stare s-o; facă. (TV, 2001) / *?Sunt alături cu sufletul de voi și ce_i faceți voi puțini tineri sunt în stare s-o; facă.*; *Ceea ce spusese o făcuse doar așa, dintr-o pornire firească.* (D. Baiski, Luna) / **Ce spusese o făcuse doar așa, dintr-o pornire firească.*

Vorbitorii folosesc cliticul neutru *o* (alături de proforma *a face*) ca anaforic pentru secvența introdusă de *ceea ce*. Relativul *ceea ce* este așadar resimțit ca „neutru”, în acord cu proformele *o* și *a face*. Pierderea lui *ceea* slăbește gradul de acceptabilitate a construcțiilor.

2.2.4. Cât

Cât poate fi pronume / adjectiv sau adverb relativ, formele lui trimit la cantitate, durată, proporție (vezi I, **Pronumele și adjectivul pronominal relativ, 1.1; Pronumele și adjectivul pronominal interogativ, 2; Adverbul, 4.2.4**). În calitate de relativ, *cât* se asociază cu puține prepoziții: *din câte, după câte* etc., spre deosebire de interogativul *cât*, ale cărui combinații cu prepoziții sunt mai numeroase. În privința frecvenței lui în propozițiile relative, adverbul ocupă primul loc, urmat de pronume și de adjectiv.

2.2.5. Cine

Cine este întotdeauna pronume și, spre deosebire de relativele *ce* și *care*, în limba actuală are totdeauna statut de centru, deci nu se folosește în relative cu antecedent (vezi I, **Pronumele și adjectivul pronominal relativ, 1; 3.1, Pronumele și adjectivul pronominal interogativ, 2**). În organizarea relativelor libere, *cine* are o frecvență foarte mică (sub un procent).

În privința flexiunii, predomină și în cazul lui *cine* formele de nominativ-acuzativ, în special acuzativ prepozițional. *Cine* se combină frecvent cu prepoziția *cu*, impusă de verbul din subordonată, dar și cu alte prepoziții impuse de un termen din regentă (*de către cine, de la cine, la cine, în funcție de cine, pentru cine* etc.), relativul fiind nodul în care subordonata se „împletește” cu regenta: *Mergem la (e_i) cine; ne invită.* (vezi *infra*, 3.3.2 și Imbricarea, 1.1).

În interogativele indirecte, *cine* este mai frecvent decât în relativele propriu-zise. Și aici, distribuția pe cazuri este similară cu cea din relative, cel mai mic număr de ocurențe se înregistrează pentru formele de genitiv-dativ ale relativului.

Contrastul dintre utilizarea lui *cine* în relative și interogative indirecte se poate explica prin originea interogativă a lui *cine*. Utilizarea lui ca relativ s-a impus mai târziu în română, ceea ce explică faptul că adesea se simțea nevoia reluării lui în regentă prin alt pronume: *Cine te-a trimis acolo, acela să te-ajute!*. Dacă relativul *cine* apare astăzi foarte rar dublat de corelativ, aceasta se poate datora faptului că fenomenul corelației este specific subiectivelor introduse prin *cine*, iar subiectivele aparțin la rândul lor stilului sentențios, destul de puțin reprezentativ pentru româna actuală.

2.2.6. De

Relativul invariabil *de* funcționează în limbajul popular, fiind substituibil prin *care*. Antecedentul lui este [\pm Personal], de cele mai multe ori pronumele semiindependent *ăl* sau demonstrativul popular *ăla*: *ăl(a) de l-ai văzut*. În limba literară actuală, de este destul de rar: *În toți anii de trecură, doar din povestirile martorilor la spectacole, ale actorilor și regizorilor care au colaborat cu centrul am aflat câte ceva [...]* (Rlib, 2002).

2.2.7. Pronumele nehotărâte

Sub aspectele avute în vedere aici, pronumele nehotărâte *oricine, oricare* nu prezintă trăsături diferite de ale componentului de bază (*cine, ce, care*). Formele cu *ori-* prezintă interes sub aspect semantico-sintactic, prin tipul de cuantificare pe care îl asociază relativei (vezi I, **Pronumele și adjectivul pronominal nehotărât**, 3.1; vezi și *infra*, 3).

2.2.8. Adverbele relative

Adverbele relative *unde când, cum, cât* funcționează ca mărci ale joncțiunii relative când categoria relativizată este plasată în poziție de circumstanțial. Sunt așadar anafore adverbiale a căror sursă referențială se găsește în propoziția matrice. Alături de aceste adverbe, se include în microsistemul adverbilor relativ-interogative și locuțiunea adverbială *de ce*, corespunzătoare unui adjunct cu sens cauzal sau final. *De ce* funcționează numai în propoziții relative interogative indirecte: *M-a întrebat de ce n-am venit*.

2.3. Dinamica sistemului de conectori

Inventarul conectorilor relativi cunoaște o anumită dinamică, în sensul că pronumele sau adverbele relative tind ca în unele contexte să-și „tocească” sensul, apropiindu-se de statutul sintactic al conjuncțiilor. Fenomenul se manifestă însă în diferite grade, de la stadiul de „clișeu sintactic” sau de lexicalizare a unor construcții sintactice, până la conversiunea contextuală la clasa conjuncțiilor (este cazul adverbilor relative *unde, când, cum*, vezi I, **Conjuncția**, 7.1).

Se poate afirma că sistemul relativ românesc conține două tipuri de conectori, deosebiți atât sub aspect sintactic, cât și sub aspect pragmasemantic:

- **relativizatori** = pronume / adjective / adverbe relative cu rol de operator sintactic al „încadrării” propozițiilor relative în structura propoziției regente;

- **relatori** = cuvinte relative cu funcție relativizatoare slăbită, care asigură legarea sintactică a unor propoziții relative *periferice*, neintegrate sintactic în structura regentei (vezi *infra*, 3).

Semantic, **relativizatorii** se află într-o relație de tip anaforic cu un element referențial din regentă, **relatorii** nu aparțin unui asemenea „lanț anaforic”, ei nu prezintă decât parțial trăsăturile anaforice ale relativizatorilor.

Funcționează ca **relatori** conectivele:

(a) **ceea ce** cu sens neutru, în contexte în care rezumă o secvență anterioară și relansează enunțul printr-o legătură sintactică mai laxă decât cea subordonatoare, ex.: *Nu mi-a ascultat sfatul, ceea ce l-a costat, până la urmă*.

Se poate vorbi de două ipostaze ale relativului compus **ceea ce**. **Ceea ce**₁ are statut de **relator**, foarte apropiat de conjuncții (prin aceasta înțelegând că unul dintre cele două roluri sintactice ale relativelor – cel de conector sintactic a două secvențe – devine mai pregnant, opacizându-i-se calitatea de anaforic; nu întâmplător aceste pronume și adverbe relative apar în propoziții apozitive, unde legătura sintactică este mai laxă, vezi *infra*, 3.4.1.3). A se vedea și tendința, manifestată mai ales în limba vorbită, de a se folosi forma **ceea ce** în construcții anacolutice: *Cristian este deja cu un picior în groapă [...]. Ceea ce mă abțin de la a-mi spune părerea*. (A. Buzura, *apud* Avram 2001).

*Ceea ce*₂ are statut de *relativizator*, adică îndeplinește dublul rol de conector care asigură legarea sintactică a enunțului și de element anaforic, vehicul pentru informația referențială din propoziția regentă: *Adu-mi ceea ce ți-am cerut*.

De aici rezultă sensibilitatea lui *ceea ce* față de configurația sintactică a enunțului în unele situații (vezi *supra*, 2.2.3) și indiferența în altele (în propozițiile apozitive).

(b) *care* în configurațiile *după care*, *la care*, *drept (pentru) care*, ex.: *Animalul se scutură, se dezmetici, privi în jur, după care se pierdu grăbit printre mărăcini* (D. Baiski, Luna); *Și i-am spus că și io am stat și mi-am făcut temele, știi, la care el a percutat imediat...* (IVLRA); [...] *reclamantul Iancu poate trece pragul bucătăriei, conform articolului 274 din Codul de procedură civilă. Cu recurs. Drept pentru care, în cele din urmă, abia am reușit să-l evacuez cu forța, fiind un locatar deosebit de certăreț* (I. Iovan, Comisia).

Tot aici se poate include *care* din construcțiile anacolutice, de exemplu: [...] *era miliție la mijloc, care nu se putea să ...să facem scandal* (apud Vulpe 1980).

(c) *unde* în contexte globalizante, similare cu cele în care apare *ceea ce*, ex.: *Soarele, ieșit acum peste acoperișul anticariatului de peste drum, îi mângâia plăcut obrazul. De unde i se păru că frigul se mai îmblânzise puțin* (D. Baiski, Luna). Într-un registru de tip special, *unde* este la limita extremă a „conjunctivizării”: *Evaluarea ritmului de lucru: $Rm = t.n./Tm \times 100$, unde: Rm – ritm de lucru (coeficient de viteză), $T.n.$ – timp prevăzut de normativ (timp dezirabil), Tm – timp efectiv utilizat* (Internet, 2001).

(d) *pe* când, conector al unei circumstanțiale opoziționale: *Sănătatea economică a Chinei este din ce în ce mai înfloritoare, pe când situația economică a Japoniei se deteriorează*. (Rlib, 2002) sau în construcții în care adverbul nu-și pierde complet valoarea temporală, însă nu mai este un relativizator (dublu substituit) pentru că, de data aceasta, lipsește propoziția regentă; în plus, dobândește o valoare exclamativă: *Și când mă gândesc că la lansarea „Evenimentului zilei” am aruncat fluturași din elicopter până mi s-a făcut rău*. (R. Popescu, *Purtătorul de cuvânt*).

Construcțiile de acest tip sunt rudimente ale unor construcții bipropoziționale din care s-a păstrat doar relativa, regenta fiind suprimată. Ea este însă ușor de reconstituit, grație stereotipiei acestor formule.

În afară de *ceea ce*, toți *relatorii* sunt variante contextuale ale *relativizatorilor* omonimi. Relatorii au în comun modificarea statutului de operator al relativizării, pierderea legăturii cu una dintre cele două extreme ale construcției relative – antecedentul sau termenul de substituit din regentă și categoria relativizată, adică poziția sintactică din care este deplasat relativul. În toate cazurile de sub (a–d), s-a slăbit legătura cu porțiunea stângă a derivației, fie prin izolare (parțială), ca în cazul lui *după care*, *la care*, *ceea ce*, *de unde*, dar cu extinderea sursei referențiale la întreaga propoziție regentă, fie prin pierderea legăturii cu sursa referențială din regentă (cazul *pe când*), fie prin dispariția totală a regentei (de exemplu: *A fost foarte plăcut spectacolul. Și când te gândești că n-am vrut să vin* √!).

În unele situații, se conservă relația cu regenta, dar se pierde relativa fie parțial, prin ștergerea predicăției, ca în exemplul *Cicilia refuză plata până*

la câștigarea procesului intentat, deși e cert că respectivul nu a primit educația corespunzătoare, aruncând periodic obiecte, [printre care √ și alimente.] – (I. Iovan, Comisia) relativă partitivă, vezi *infra*, 3.4.1.2. –, fie total, ca în *Aș pleca, dar n-am [unde √], [când √] și [cu cine √]*., structură în care rămâne exprimat doar relativul.

Există de asemenea contexte în care se manifestă o anume stereotipie a formulei de joncțiune: relativul se asociază constant cu un regent, semn că elementul relativ se află probabil într-o fază de tranziție către statutul de conjuncție. De exemplu, în relative partitive de tipul: *Au primit 50 de milioane, dintre care 30 le-au cheltuit pe mașini.*, lanțul anaforic care leagă antecedentul, relativul și categoria relativizată este intact, așadar pronumele încă funcționează ca operator al relativizării. În aceeași situație se găsesc „cliseele” sintactice în *măsura / cazul / ipoteza / situația în care*, vezi exemplele: *Interpretarea pe care el o dă operei e adevărată în măsura în care ea e coerentă, pertinentă, convingătoare* (Gh. Crăciun, *Introducere*).; *Intervenția militară din Irak [...] va re poziționa Rusia ca furnizor de petrol în cazul în care cele două state vor stabili un regim de administrare a Orientului Mijlociu* („Cotidianul”, 2002).

Pentru în *cazul în care*, există o alternativă conjuncțională: locuțiunea în *caz că*, o dovadă clară că fenomenul de „conjuncționalizare” se produce. Structura „de tranziție” coexistă un timp cu locuțiunea conjuncțională, probabil chiar vor rezista în paralel, dacă vorbitorul consideră avantajoasă în anumite situații varianta cu relativ. A se vedea situațiile în care relativul *care* e înlocuit de *când*: *În cazul când nu vor avea succes [...] mafiele caviarului vor primi o grea lovitură* („Adevărul”, 1999).

Se poate stabili o ierarhie privind gradul de „sudură” din grupări – de la în *măsura în care*, cu cel mai înalt grad de coeziune (nominalul nu primește determinanți și nu poate fi flexionat: *în măsurile în care, *în măsura extremă în care...), la în *ipoteza în care*, stadiu intermediar (componenta nominală admite și determinări adjectivale, de exemplu: în *ipoteza cea mai sumbră în care...*) și până la în *cazul în care*, în *situația în care*, cu cea mai slabă legătură a componentelor, pentru care se înregistrează și variante flexionare ale nominalului (în *situațiile în care*, în *cazurile în care*) și sunt posibile și amplificări ale grupului nominal (în *situația aceasta în care...*).

Asociat unui relativ, adverbul *indiferent* „coagulează” gruparea respectivă care, pe lângă sensul concesiv, adaugă și valoarea unui cuantificator universal de „liberă alegere”. Gruparea formată din *indiferent* și relativ tinde să-și modifice statutul, însă procesul de transformare în locuțiune conjuncțională nu este încă încheiat. Sinonimia cu pronumele nedefinite (*oricine, orice, oricare* etc.) nu este un argument suficient pentru a le considera locuțiuni, dar poate demonstra tendința de schimbare. Grupările *indiferent* + relativ pot fi interpretate ca grupuri prepoziționale având drept centru un rudiment al locuțiunii prepoziționale *indiferent (de)*: *indiferent de cine / ce / care > indiferent cine / ce / care*: Evenimentul de la Moscova arată că, *indiferent cine se află acum la conducerea noii Al-Qaeda, acesta a optat pentru un traseu de război presărat cu atentate spectaculoase*. (Rlib, 2002), *Indiferent ce poem citeai, erai filmat pe o bancă, în parcul pustiu, sub salcâm...* (A. Bodiu, *Jurnalexpress*), *Observ cu surprindere și indignare că se încearcă implicarea mea într-o afacere, indiferent care ar fi aceea*. („Adevărul”, 2000).

Dinamica sistemului de conectori relativi se înscrie în procesul amplu al dinamicii limbii și ilustrează tendința de schimbare a statutului unor elemente de joncțiune (deja încheiată în unele cazuri; a se vedea valorile clar conjuncționale ale lui *când* și *unde*, I, **Adverbul, Conjuncția**).

3. CLASIFICAREA PROPOZIȚIILOR RELATIVE

O primă partiție a propozițiilor relative se poate face după tipul de expansiune pe care îl realizează construcția. Se identifică astfel două categorii de propoziții relative: *relativa cu antecedent*, de ex.: *Mi-a fost de mare ajutor cartea, pe care, mi-ai împrumutat-o* (e_i) și *relativa liberă*, care ocupă poziția antecedentului nelexicalizat, de ex.: *Mi-a fost de mare ajutor* (e_i) *ce, mi-ai împrumutat* (e_i).

3.1. Propoziții relative cu antecedent

Cel mai frecvent, propozițiile relative au ca regent nominale sau se includ în grupuri nominale, așadar sunt realizări de tip propozițional ale poziției sintactice *atribut*. Relativele atributive al căror regent este totodată și antecedent al conectorului relativ sunt propoziții relative cu antecedent. Să se compare: *Adu-mi cartea, care, e pe masă*, unde relativul este un element anaforic, legat referențial de nominalul regent *cartea*, cu *Asta a fost dorința, cui, a venit primul aici*, unde relativul și nominalul regent sunt diferite referențial. Regentul propoziției atributive nu este și antecedent al relativului, deci subordonata este o relativă liberă.

Din punctul de vedere al clasei morfologice căreia îi aparține, regentul antecedent al propoziției relative poate fi: (a) substantiv (*Oamenii care beau bere sunt obezi*), (b) pronume (*Tot ce ți-am spus este adevărat*) sau substitute numerale (*Al doilea pe care l-a concediat a mai avut probleme și altădată*).

Un caz particular îl reprezintă construcțiile în care antecedentul propoziției relative este un adjectiv sau un participiu cu valoare adjectivală. Relativul (întotdeauna *ce* adverbial) este nume predicativ în subordonată: *De supărată ce era, nici nu se uita la noi*.

În construcții de acest tip, propoziția relativă funcționează ca marcă a determinării graduale pentru adjectivul din propoziția regentă, de aceea se poate vorbi aici de o valoare adverbială a relativului. Subordonata relativă este circumstanțială.

În condiții similare, propozițiile relative pot avea antecedenti adverbiali: *Atent, cum lucra de obicei, a rezolvat problema fără greșală*. Și în aceste construcții se manifestă restricții în privința selecției elementului relativ, care va fi întotdeauna adverbial, dacă antecedentul este adverb de mod. Cu adverbe de alt tip în regentă, *cum* nu mai este adverb relativ, ci conjuncție: *Departă cum stătea, nu ajungea mereu la timp*. (vezi **Circumstanțialul de cauză**, 2.1.1.3, 2.3.2).

În unele lucrări de specialitate se menționează un tip de relative cu antecedent propozițional. Conectivul care pot „relua” o propoziție sau o secvență multipropozițională sunt *relatorii după care*, *la care* și *ceea ce* cu valoare neutră (vezi *supra*, 2.3), ex.: *Copilul era ținut de mamă, după care*

fu dat servitoarei., Am certat-o că nu și-a terminat lecțiile, la care ea mi-a răspuns printr-un gest de lehamite., N-a venit când l-am chemat și nici n-a răspuns la telefon, ceea ce m-a supărat. Aceste construcții relative nu sunt relative cu antecedent (și nu sunt nici atributive, vezi **Atributul 2.7**), ci au un statut sintactic special, determinat de tipul de dependență față de regentă și de natura conectivului (vezi *infra*, **3.4.1.3**).

Un criteriu suplimentar de clasificare a propozițiilor relative cu antecedent îl constituie natura semantică a relației dintre relativă și antecedent. Anumite particularități semantice ale acestuia, corelate cu trăsături ale predicatului relativei și cu o serie de restricții privind selecția relativului permit identificarea a două clase de relative cu antecedent: **relative restrictive (determinative)** și **relative nonrestrictive (explicative, descriptive)**.

Terminologia utilizată în literatura de specialitate în legătură cu această distincție este departe de a fi unitară. În funcție de modelul teoretic în care se face descrierea, în funcție de școala, de tradiția lingvistică căreia îi aparține cercetătorul, denumirile propuse în tipologia relativelor cunosc variații importante (relative *determinative / restrictive / neizolate / solidare* vs *explicative / nonrestrictive / apozitive / izolate*). Încadrarea neechivocă a construcțiilor relative într-unul dintre tipuri este, de asemenea, o problemă dificilă, în lipsa unor criterii pertinente de discriminare.

În delimitarea celor două categorii de relative se apelează, de regulă, la criterii semantice. Opoziția dintre determinative și explicative poate fi formulată (a) în termeni de *extensiune a conceptului* desemnat de antecedent sau (b) în termeni de *clasă / subclasă*:

(a) Relativa din construcția: *Oamenii care beau bere sunt obezi.* este o adăugire *determinativă*, pentru că ideea de „om” nici nu conține, dar nici nu exclude ideea de „a bea bere”. Relativa restrânge extensiunea primului termen, astfel încât *oamenii* înseamnă *o parte a oamenilor*. Din punct de vedere semantic, relativa *restrictivă (determinativă)* formează împreună cu antecedentul un concept total, o idee complexă, nonechivalentă conceptual cu primul termen. Spre deosebire de relativa *restrictivă*, relativa *explicativă (nonrestrictivă)* este o adăugire care nu restrânge extensiunea antecedentului; în *Oamenii, care sunt dotați cu rațiune, înțeleg necesitatea legilor.*, relativa dezvoltă un concept deja conținut în cel al cuvântului *om*; nu modifică, nici nu restrânge conceptul acestui termen.

(b) În termeni de *clasă / subclasă*, relativa *restrictivă* restrânge ansamblul denotat de nume și delimitează o subclasă, iar relativa *nonrestrictivă* nu selectează și nu restrânge ansamblul care trebuie delimitat independent de relativă.

Criteriilor semantice de delimitare a celor două tipuri de relative li se pot asocia unele trăsături descriptive și criterii de identificare suplimentare:

– schimbarea sensului frazei (relativa explicativă este omisibilă, restrictivă, nu); să se compare: *Colegii tăi de grupă, pe care i-am cunoscut anul trecut, sunt foarte simpatici.* / *Colegii tăi de grupă [Ø] sunt foarte simpatici.* cu *Persoanele care au intrat sunt prietenii mei.* / **Persoanele [Ø] sunt prietenii mei.*

– inserția unor modalizatori (*se pare, se zice, din păcate, probabil* etc.) sau a unor conectori pragmatici (*de altfel, așadar, cum spuneam* etc.).

acceptați numai de relativele explicative: *El, care nu muncește cu plăcere niciodată, mi-a spus că vrea să participe.* / *El, care din păcate / se pare / de altfel nu muncește cu plăcere niciodată, mi-a spus că vrea să participe.* Inserția aceluiași modalizator în relativele restrictive conduce la enunțuri agramaticale: *Oamenii care muncesc cu plăcere trăiesc mai mult.* / **Oamenii care se pare / din păcate / probabil muncesc cu plăcere trăiesc mai mult.* / **Oamenii care așadar / de altfel muncesc cu plăcere trăiesc mai mult.*

– inserția adverbului restrictiv *numai*, acceptată doar de relativele restrictive: *Studentul care învață în timpul semestrului ia note mari în sesiune.* / *Numai studentul care învață în timpul semestrului ia note mari în sesiune.*

– selecția modului verbal din relativă (conjunctivul este rezervat restrictivelor): *N-am găsit pe nimeni care să mă însoțească la spectacol.* / *Am găsit pe cineva care să mă însoțească la spectacol.*

– prezența pauzei (marcată grafic prin virgulă), ca semn prozodic al determinării de tip apozitional: *Invitații, care vor să danseze, se întorc în salon.* vs *Invitații care vor să danseze se întorc în salon.*

Niciunul dintre testele enumerate nu conduce însă la rezolvarea convenabilă a distincției, pentru că trebuie avute în vedere și aspecte ce țin de organizarea sintactică a construcției, precum și de situația concretă de comunicare. Aceași construcție poate avea o „citire” restrictivă (evenimentială) sau nonrestrictivă (nonevenimentială sau generică) în anumite contexte.

3.2. Propozițiile relative libere

Propozițiile relative libere ocupă poziția sintactică a antecedentului nelexicalizat (substituit de pronumele sau de adverbul relativ din subordonată). „Vizibilitatea” antecedentului este criteriul după care se face distincția dintre relativele cu antecedent și relativele libere. Să se compare: *A adus cartea_i ce_i i-ai cerut-o_i (e_i).* (relativă cu antecedent, ocupă poziția de *atribut* al numelui *cartea*) cu *A adus ~~cartea~~_i [ce_i i-ai cerut (e_i)]*. (relativă liberă, ocupă poziția sintactică de *complement direct*).

În privința poziției sintactice actualizate de centrul nelexicalizat în organizarea propoziției regente, nu există restricții, acesta poate fi subiect, complement direct, complement indirect, complement prepozițional, nume predicativ, predicativ suplimentar, circumstanțial etc. În toate situațiile, propoziția relativă liberă va ocupa poziția sintactică a antecedentului nelexicalizat – subiect: *Îmi place (e_i) ce_i aud.*, complement direct: *A adus (e_i) ce_i i-am cerut.*, complement indirect: *I-a răspuns (e_i) cui_i l-a felicitat*, complement prepozițional: *Se bucură de (e_i) ce_i i-ai spus*, predicativ suplimentar: *L-ai văzut ce face?*, atribut (echivalent al unui atribut genitival sau prepozițional): *Hai să mergem fiecare pe la casa (e_i) cui_i ne are.*, *Coborârea anevoioasă de unde l-ai obligat să urce l-a costat cam mult.*, circumstanțial: *S-au dus (e_i) unde_i i-ai trimis / cu cine_i i-a chemat / cum_i au venit.* etc.

3.3. Relative integrate sintactic

În funcție de „intimitatea” relației cu regenta și de poziția ocupată în organizarea acesteia, subordonatele relative se pot clasifica în două categorii majore: relative *integrate sintactic* și relative *izolate (periferice)*.

Trăsătura comună tuturor *relativelor integrate sintactic* este legătura sintactică puternică față de un centru din propoziția regentă; prezența lor este necesară pentru gramaticalitatea structurii regentei. Relativele *integrate* sunt fie *relative cu antecedent*, atributive restrictive, al căror regent nominal are și calitatea de antecedent al relativului, fie *relative libere*, subordonate care ocupă poziții sintactice impuse de *structura actanțială* a unui centru din regentă: complementive directe, indirecte, prepoziționale, complementive secundare, circumstanțiale obligatorii etc.

Relativele izolate (periferice) sunt supuse într-o măsură mai mică constrângerilor (sintactice sau semantice) din partea regentei, pentru că ele sunt constituenți facultativi, informația pe care o vehiculează având relevanță la nivel extrasintactic. În categoria relativelor izolate se includ atât *relative cu antecedent (nonrestrictive)*, cât și *relative libere* (circumstanțiale facultative).

3.3.1. *Relative cu antecedent*

În inventarierea acestui subtip de relative *integrate sintactic*, o mare importanță are zona de joncțiune a propoziției subordonate, complexul semantico-sintactic alcătuit de antecedent și relativ. Mecanismele complexe ale legăturii relative sunt traduse mai ales prin *forma* relativizatorului (realizare lexicogramaticală și marcă de caz), aflată într-o strânsă dependență de tipul antecedentului care guvernează relativa.

Toate subordonatele din această categorie sunt *atributive*, nominalul antecedent al relativului fiind totodată și regentul propoziției.

Cel mai frecvent dintre *antecedenții* acestui tip de propoziție relativă este substantivul (nedeterminat sau asociat cu unul sau mai multe determinative), urmat de pronumele semiindependent și de alte pronume: demonstrative, nehotărâte, negative și numerale.

De regulă, pronumele personale, reflexive, posesive, ca și numele proprii sau numele relaționale (de rudenie sau care exprimă alte relații) nu acceptă restrângerea referinței, așadar nu pot fi antecedenți ai relativelor integrate sintactic (întotdeauna restrictive); se asociază numai cu relative izolate, nonrestrictive (vezi *infra*, 3.4.1). Numai în anumite situații de comunicare și în condiții speciale de „decupaj referențial” operat de relativă asupra referentului antecedentului, nominale din această categorie pot reprezenta antecedenți ai relativelor restrictive: *Mama care l-a crescut și nu mama naturală... / Ion care a absolvit colegiul anul acesta și nu Ion din seria anterioară / Dunărea care trece pe la noi și nu Dunărea vieneză, Tu care ești acum și nu tu cel de dinaintea accidentului.* etc.

(a) Substantivul poate fi nedeterminat, o expresie referențială aflată la prima mențiune în frază: *Nu există zi în care să nu-l caute cineva.* sau un nume cu „citire” virtuală: *Voi n-ați avut probleme cu turci, cu: cu: aprins case-n care stau turci pentru...* (CORV).

Determinativele asociate substantivului antecedent sunt foarte variate. Cu articol nehotărât, substantivul este fie prima mențiune în context: *Se învâрте robinetul și fâșnește apa, caldă, opărită, iar asta într-o vreme când era oprită în tot orașul („Transilvania expres”, 2000).*, fie anaforic (reluare): *E doar o mașină roșie acolo, o mașină pe care n-o mai văd după ce fac duș.* (A. Bodiu,

Jurnalexpress), fie generic: *În lumea ei de acasă, o femeie care intra neînsoțită într-un bar și își comanda băutură era fie o bețivă, fie o prostituată în căutare de clienți.* (A. Bittel, *Întâlnire*).

Referentul la care trimite nominalul poate avea existență reală sau virtuală. Când antecedentul relativei este un nume din cea de-a doua categorie, de regulă predicatul relativei este la modul conjunctiv: *I-a fost greu până a găsit un pictor care să-i reproducă tabloul pe o bucată de etamină apretată.* (D. Baiski, *Luna*).

Substantivul cu **articol hotărât** (însoțit sau nu de determinative adjectivale și precedat sau nu de prepoziții) este cel mai frecvent antecedent al relativelor integrate sintactic. El se referă la indivizi identificabili pornind de la clasa pe care o reprezintă numele (citire *specifică*) sau la ansamblul unei clase (citire *generică*). Ambele sunt posibile când substantivul este antecedent al unei relative integrate sintactic: *Oamenii care au intrat acum sunt invitații Anei. / Oamenii care sunt cumpătați trăiesc mai mult.*

Cei mai frecvenți conectori ai relativei cu antecedent substantival sunt **care** și **ce**, concurența dintre ei fiind determinată de trăsături semantice ale antecedentului (vezi I, **Pronumele și adjectivul pronominal relativ**). Selecția relativizatorilor adverbiali depinde de natura lexicală a antecedentului: *Am discutat pentru prima dată chiar în ziua când am ajuns la Lisabona.* (A. Bodiu, *Jurnalexpress*), *Ar urma apoi un party organizat la cafeneaua unde citesc M. și P.* (ibid.), *Acest lucru m-a determinat să mă adresez Dumneavoastră, nădăjduind că în perioada cât voi lipsi veți avea răgazul necesar de a reflecta și a decide.* (I. Iovan, *Comisia*)., *În funcție de modul cum se produce reducerea grosimii, efilarea poate fi primară sau secundară.* (S. Pauliuc și C. Dinu, *Geologie*).

Substantivul antecedent al relativelor integrate se asociază cu **adjective pronominale nedefinite** (*alt, vreun, atât(a), cutare, câțiva, orice, fiecare, tot* etc.) și **cantitative** (*mulți, puțini*): *Știu că o altă etimologie care a mi-a generat mari probleme a fost la dulf, pentru că nu... da, nu se prea nu e de găsit.* (IVLRA), *Ei au avertizat, de asemenea, că vor executa 10 ostatici pentru fiecare membru al comandoului care va fi ucis sau rănit de poliție.* (Rlib, 2002). Adjectivul *tot* este un cuantificator universal care, asociat nominalului, face ca extensiunea acestuia să fie apoi delimitată de întregul ansamblu [cuantificator + nominal + relativă]: *Mai mult decât atât, vreau să te felicit pentru toate programele pe care le dai și aș vrea cât mai mult să dai mai multe filme bune.* (TV, 2000). Adjectivul **demonstrativ** precedă substantivul sau este postpus acestuia. Relativizatorul își procură referința de la antecedent prin intermediul demonstrativului, construcția având un oarecare grad de redundanță: *Am iubit satul până în acest moment, dar izolarea, aceasta, în care, mă aflu și oamenii care nu sunt așa cum am crezut eu, ci sunt egoiști și ciudă pe mine și pe mama, mă face să-l urăsc.* (V. Cristea, *Jurnal*). Când demonstrativul este antepus, substantivul nu are morfem de determinare definită, așadar demonstrativul, pe lângă rolul deictic, cumulează și rolul de indicator al clasei la care se referă numele: *În ce departamente sau în ce sectoare sunt angajate [acele persoane], care, fac obiectul diferendului.* (IVLRA). Adjectivul negativ

reduce la zero extensiunea nominalului. Ca reflex sintactic al acestei trăsături semantice a antecedentului, modul verbal din relativă este (de cele mai multe ori) conjunctivul. Același efect de cuantificare și de selecție modală în relativă se înregistrează și în cazul adjectivului *singur*: *Nu exista un singur om în facultate care să-l fi citit de bunăvoie pe Borges.* (R. Petrescu, *Eclipsa*). Când nominalul are sens spațial sau temporal, relația poate avea conector adverbial: *E primul loc unde la micul-dejun se mănâncă o așa-zisă mâncare caldă.* (A. Bodiu, *Jurnalexpress*), *Însă din prima clipă când pusesese piciorul pe asfaltul parizian, toate acestea îi apăruseră ca o corvoadă, o pierdere inutilă de timp, și căutase în agendă adresa hotelului ieftin.* (A. Bittel, *Întâlnire*).

(b) **Pronumele** antecedente ale relativelor integrate sintactic sunt pronume nehotărâte și negative, semiindependente, demonstrative și numerale. **Indefinitele** (compuse cu structura [relativ + -va] sau [alt- + relativ + -va]) *ceva, cineva, careva, altceva, altcineva* etc. se comportă întocmai ca substantivele cu articol nehotărât, putând primi relative ca unic determinativ sau în asociere cu determinativi de tip adjectival sau cu grupuri prepoziționale: *Mă întreabă ceva la care nu știu să răspund.* (V. Cristea, *Jurnal*), *E.B. are 60 de ani și nu a văzut niciodată pe cineva de la primărie care să curețe pe Strada Traian Moșoiu, pentru că nimeni nu vine să măture pământul.* („Transilvania expres”, 2002). În același mod se comportă și **negativele** *nimeni* și *nimic*: *Colonelul e furios când află că n-am găsit nimic care să se potrivească temerilor noastre.* (Camil Petrescu, *Ultimă noapte*), *N-am găsit pe nimeni care să-mi dea vreo informație.*

Pronumele **semiindependent** *cel* este cel mai frecvent dintre antecedentii pronominali ai propozițiilor relative; atât în relativele integrate sintactic cu relativizatorul *care*, cât și în cele cu *ce*, este mai frecvent decât demonstrativul „independent” *acela*.

Ca antecedent al relativei, *cel* apare în două categorii de construcții, în care actualizează următoarele valori: **deictic** și **anaforic** al unui nume propriu / comun deja menționat (prin care se evită repetiția și se permite lansarea unei noi predicatii) sau anaforă în construcții relative scindate.

În ipostaza de **deictic** pentru un referent cu trăsătura [+ Uman]: *persoană, ins, individ, om*, referința nominalului substituit se reconstituie cu ajutorul relativei, care funcționează astfel ca o expresie referențială aflată la prima mențiune în context: *Cei care stați la margine trebuie să vă mutați pe rândul de la ușă.*

Sursa referențială a lui *cel anaforic* poate fi un nume propriu sau un nume comun menționat deja în context: *După turnir stau de vorbă cu U. G., cea care a făcut (...) documentarea pentru istoria trenului sud-nord.* (A. Bodiu, *Jurnalexpress*) sau un pronume personal: *Mă întreb dacă noi, cei care am trăit această experiență, am înțeles ceva.*

Când nominalul substituit (fără nicio sursă referențială în context) este [- Animat], se folosește forma de feminin plural cu valoare neutră și se preferă relativizatorul *ce*: *În cele ce urmează vom prezenta și alte elemente componente ale procesului de comunicare.* (Internet, 2000).

Situațiile în care pronumele semiindependent selectează alt relativizator în afară de *care* și *ce* sunt rare. În exemplul următor, selecția adverbului *unde* este posibilă, pentru că nominalul sursă referențială pentru *cel* este un locativ: *Punctul*

informativ, *cel unde se aflau computerele, era așezat, cu discreție, la dreapta Pseudo-Sanctuarului.* (A. Bodiu, *Jurnalexpress*). Și **pronumele demonstrative** cunosc cele două ipostaze discutate mai sus – substitut al unui nume cu trăsătura [+ Personal] și anaforic: *Mai întâi de toate trebuie spus că nu sunt dintre aceia care cred că poezia este intraductibilă.* (A. Bodiu, *Jurnalexpress*). În ultimă instanță, *ea e aceea [care asigură coeficientul de generalitate și specificitate al studiilor de istorie și critică literară].* (G. Crăciun, *Introducere*). **Numeralele pronominale** substituie un nominal a cărui referință o cuantifică: *Eu n-am văzut decât vreo doi sau trei care-au votat, restul s-au abținut.* (TV, 2002).

În anumite condiții (predicatul relativei la conjunctiv și un anumit antecedent, de pildă un pronume negativ, indefinit, numeral etc.), conectorul relativ poate lipsi: *Nu-i nimeni \emptyset să m-ajute., Voi fi prima \emptyset să salut o asemenea schimbare.* etc. Posibilitatea suprimării relativului depinde mai ales de prezența conjunctivului în relativă, pentru că morfemul mobil *să* preia rolul de conector subordonator în absența conectorului relativ. Există trei contexte principale în care relativa are predicat la modul conjunctiv: (a) **context volitiv** (relativă subordonată unui verb volitiv, unui verb volitiv încadrat într-o altă propoziție sau într-o frază imperativă: *Se doresc mai multe articole cu un conținut politic în care să se vorbească despre președinte.*), (b) **context negativ / interogativ / ipotetic** (antecedentul este complement al unui verb la formă negativă, interogativă sau al unui verb dintr-o propoziție condițională: *Nu mai avea pe nimeni care s-o ajute., Ai pe cineva care să te-ajute?, De-ar avea prieteni care s-o ajute, ar termina treaba.*), (c) **context superlativ** (factorul care declanșează folosirea conjunctivului se găsește în GN complex care conține relativa și care este sau face parte dintr-o expresie superlativă: *Nu există moment mai potrivit în care să întrebi asta.*).

Și antecedentul relativei este influențat de aceste condiții: când se găsește în câmpul de acțiune al unui operator modal negativ, interogativ sau condițional, relativa va avea predicatul la conjunctiv, iar grupul nominal antecedent va primi o interpretare nonspecifică.

3.3.2. Relative libere (fără antecedent)

Relativele integrate sintactic fără antecedent pot avea aceeași organizare ca și relativele cu antecedent lexical, discutate mai sus. Deosebirea dintre cele două subcategorii de propoziții relative constă în anularea realizării lexicale a tuturor constituenților grupului nominal antecedent (atât a centrului nominal, cât și a determinativelor sale). Trăsăturile sintactice ale antecedentului sunt însă active, astfel, relativizatorul va fi influențat de acestea atât sub aspectul formei cazuale, cât și în ceea ce privește dublarea prin clitic; într-o oarecare măsură, selecția tipului de relativ depinde de aceste trăsături abstracte ale grupului nominal.

Pozițiile sintactice pe care le pot ocupa relativele integrate sintactic din această categorie sunt poziții actanțiale, impuse de structura gramaticală a grupului regent: *subiect* (*Vine în excursie (e_i) cine, termină eseul.*), *complement direct* (*A citit (e_i) ce, i-ai trimis tu.*), *complement indirect* (*I-a povestit asta (e_i) oricui, a fost dispus să asculte.*), *complement prepozițional* (*El contează pe (e_i) ce, îi trimiți tu.*), *nume predicativ* (*El nu va deveni niciodată (e_i) ce-ți dorești tu*), *predicativ*

suplimentar (*L-am văzut (e_i) cum_i învață.*), circumstanțial obligatoriu (*Lucrurile n-au decurs cum ai fi vrut tu.*).

Legătura dintre relativa integrată sintactic și antecedentul său cunoaște diferite grade de „vizibilitate”: *transparență* > *semitransparență* > *opacitate*.

Situațiile de *transparență* corespund antecedentului cu realizare fonetică (vezi *supra*, 3.3.1).

În categoria construcțiilor cu joncțiune *semitransparentă* se includ relativele libere al căror antecedent nelexicalizat este dominat de un grup prepozițional cu prepoziție „vizibilă”, adică menținută și după „ștergerea” grupului nominal și cele al căror conector este în alt caz decât cazul corespunzător categoriei relativizate. Relativizatorul se supune simultan constrângerilor exercitate de un termen din regentă (recțiune cazuală, prepozițională) și de un termen din subordonată care îl domină. Cum condițiile impuse de cei doi sunt uneori contradictorii, formal, relativizatorul este pus în situația de a „face o alegere”; vezi *infra*, 3.3.2.1 și 3.3.2.2, descrierea situațiilor posibile.

Aceste configurații sintactice sunt cunoscute în literatură ca „împletiri ale regentei cu subordonata”, „amalgamări sintactice”, fenomene de „sinteză sintactică”, de „îmbricare”, vezi *Imbricarea*.

Cazurile de *opacitate* sunt situații de coincidență, de „consens” în privința constrângerilor exercitate de cele două domenii aflate în „joncțiune relativă”: grupul sintagmatic regent și subordonata relativă, vezi *infra*, 3.3.2.3.

3.3.2.1. Relative „semitransparente”. Constrângeri de regim prepozițional

„Încadrarea” relativei integrate sintactic cunoaște grade diferite de profunzime: antecedentul relativei poate fi dominat de un grup prepozițional aflat la rândul său sub dominația unui alt grup sintactic.

(a) Grupul prepozițional este dependent de un grup nominal: *Aș dori ca acum, în pragul unei triste aniversări, să-mi exprim părerea de rău pentru (e_i) ce_i s-a întâmplat anul trecut în Statele Unite.* (TV, 2002), *Gândul la cumpărături și la (e_i) ce_i faci acolo.* (IVLRA).

(b) Grupul prepozițional este dominat de un grup verbal. Prepoziția este impusă de un centru verbal din regentă: *Iar dumneata măsoară-ți cuvintele. Și nu te baza pe (e_i) ce_i scrie ori nu scrie el în procesul verbal.* (R. Petrescu, *Eclipsa*), *Grig râde la (e_i) ce_i spun, așa e...* (R. Popescu, *Purtătorul de cuvânt*).

Când nominalul nelexicalizat (*e_i*) are trăsătura [+ Personal], relativizatorul preia această trăsătură, prin selecția formei *cine*: *Sensibil, sărac, orgolios cât cuprinde, la întoarcere va trece probabil la (e_i) cine_i îl va aprecia primul.* (R. Popescu, *Purtătorul de cuvânt*).

Tipul de relativizator depinde și de trăsăturile semantice ale categoriei relativizate. Când categoria relativizată e cuantificată, e ales, de exemplu, *cât*: *Și numărul ăla de puncte îl împărțim la (e_i) câți doctori suntem și avem per doctor cât ar trebui să facă.* (IVLRA).

(c) Grupul prepozițional depinde de un grup adjectival: *Urmăresc știrile în fiecare seară și sunt îngrozită de (e_i) câte accidente se întâmplă, o parte dintre ele, din cauza oboselii la volan.* (TV, 2002).

În exemplele de sub (a–c), prepoziția „vizibilă” aparține structurii propoziției regente. Alternativa logică la acestea o reprezintă cazurile când prepoziția asociată

relativizatorului este reflex al rectiunii exercitate asupra lui de un centru de grup din relativă:

(d) Într-o primă situație, grupul prepozițional aparține propoziției relative: *Ce v-a decontat?* / – *Transportu, trenu, avionu, (e_i) cu ce au venit.* (IVLRA). Prepoziția *cu* nu aparține regentei, ci este „deplasată” împreună cu relativul din categoria relativizată (*au venit cu ...*).

(e) A doua posibilitate este cea în care relativizatorul este dominat de un grup prepozițional, dar același grup prepozițional își justifică existența și în regentă, ca în exemplul: *Vorbesc cu cine vorbești și tu.* Poziția antecedentului nelexicalizat față de prepoziție sugerează că oricare dintre cele două prepoziții ar rămâne „vizibilă”, se va găsi tot în vecinătatea relativului: *Vorbesc cu (e_i) cine_i vorbești și tu.* (prepoziția aparține domeniului regentei) sau *Vorbesc (e_i) cu cine_i vorbești și tu.* (prepoziția aparține categoriei relativizate și s-a deplasat împreună cu relativul).

(f) Există însă și a treia posibilitate: ambele domenii (regenta și relativă) exercită constrângeri privind rectiunea prepozițională, producându-se interferențe de regim prepozițional similare cu ceea ce se întâmplă în amalgamările de mărci cazuale (v. *infra*, 3.3.2.2): *Depinde pe ce mizezi.* Verbul regent al relativei impune prepoziția *de*, însă conectorul relativei s-a deplasat împreună cu prepoziția *pe*, impusă de verbul *a miza* din subordonată: *Depinde (*de e_i) pe ce mizezi.* În limba română, prepoziția impusă din relativă (când categoria relativizată este un grup prepozițional) se grupează obligatoriu cu relativul, de aceea enunțuri în care ar fi respectat regimul prepozițional al ambelor grupuri prepoziționale sunt agramaticale: **Depinde de (e_i) ce mizezi pe.*

3.3.2.2. Relative „semitransparente”. Constrângeri cazuale „divergente”

(a) *Relativizator supus constrângerilor cazuale din regentă.* În această categorie se încadrează construcții de tipul *Dau cui cere.*, în care relativizatorul preia de la constituentul fără realizare fonetică toate trăsăturile abstracte relevante pentru interpretarea enunțului; aceste trăsături sunt însă în dezacord cu restricțiile impuse relativizatorului din interiorul subordonatei relative. Cazul poate fi impus de un centru adjectival: *recunoscător cui m-a ajutat* sau adverbial: *Cui_i nu este obișnuit cu astfel de lucruri îi_i este greu să se descurce.* Formal, relativul preia trăsăturile numelui nelexicalizat și este în cazul dativ, caz impus de adjectivul, respectiv, de adverbul din regentă. În același timp, în subordonată, relativul ocupă poziția sintactică a categoriei relativizate: subiect în ambele exemple. „Combinările” posibile sunt destul de numeroase, vezi *Imbricarea*, 1.1.1.

(b) *Relativizator supus constrângerilor cazuale din relativă.* În alte situații, tensiunea dintre cele două poziții se rezolvă în favoarea relativei, impunându-se mărcile reclamate de categoria relativizată. Când numele nelexicalizat de care depinde subordonata este în poziție de subiect, propoziția relativă este topicalizată, pentru o marcare mai clară a acestei poziții: *Cui îi trebuie tablouri să vină acasă.* (V. Cristea, *Jurnal*), *Ar trebui să-l lăsați să spună ce are de spus și cui nu-i convine să mute pe alt program, că de-aia s-a inventat telecomanda.* (TV, 2002). Relativul este în cazul dativ (complement indirect în subordonată), iar propoziția relativă este, în ambele exemple, subiectivă.

În sintaxa populară se întâlnesc destul de frecvent construcții topicalizate de tipul: *Cine se amestecă în tărâte îl mănâncă porcii.* (Proverb). Formal, relativul este în cazul nominativ, dar poziția sintactică a numelui

nelexicalizat este de complement direct (a se vedea dublarea prin clitic). Și aici, relativul s-a acomodat în privința mărcii cazuale la constrângerea din subordonată, legătura cu regenta fiind reconstituită cu ajutorul cliticului.

3.3.2.3. Relative „opace”

Opacitatea poate fi rezultatul unor constrângeri cazuale „consensuale”. Mărcile cazuale impuse din regentă nominalului antecedent sunt în acord cu mărcile cazuale impuse din subordonată relativizatorului. Nominalul antecedent fiind nelexicalizat, conectorul relativ se supune constrângerilor din regentă.

Explicația poate fi (și) de natură pragmatică. Este mult mai ușor de interpretat (și de planificat) un enunț în care pozițiile sintactice sau cel puțin mărcile cazuale ale antecedentului și ale relativizatorului coincid, decât enunțurile cu mărci divergente. Respectarea acestui principiu se impune mai cu seamă în cazul relativelor fără antecedent, care nu conțin în regentă o expresie referențială „gază”.

Și aici există două situații: omonimie sau identitate cazuală.

(a) omonimie cazuală

Grupul nominal antecedent este marcat pentru acuzativ, iar relativizatorului i se impune cazul nominativ: *Îi promit o antologie din care să aleagă* (e_{acuzativ}) $ce_{\text{nominativ}}$ *îi place* (A. Bodiu, *Jurnalexpress*).

Grupul nominal e marcat pentru nominativ, relativizatorului i se impune cazul acuzativ: *Îi ajunge* ($e_{\text{nominativ}}$) ce_{acuzativ} *i-am adus*.

Se pot include în această categorie și construcții de tipul celor discutate supra, 3.3.2.1, dacă grupul prepozițional care domină relativa nu este lexicalizat: *Le explic că Proiectul nu e un plan: pur și simplu îmi dau seama (de e_i) ce_i voi face*. (R. Popescu, *Purtătorul de cuvânt*), *Mă gândesc (la e_i) ce_i a fost aici*. Deși absentă fonetic, prepoziția rămâne prezentă din punct de vedere sintactic, ea fiind impusă de regimul verbului din regentă, care determină interpretarea sintactică a propoziției: completivă prepozițională.

(b) coincidență de caz și de poziție sintactică

Nominalul nelexicalizat și relativul sunt în aceeași poziție sintactică, de exemplu, nume predicativ: *M-am trezit după ce Lelu nu mai era* ($e_{\text{nominativ}}$) $ce_{\text{nominativ}}$ *a fost pentru mine*. (V. Cristea, *Jurnal*) sau subiect: *Nu mai conta* ($e_{\text{nominativ}}$) $ce_{\text{nominativ}}$ *se întâmplă aici sau acolo*. (P. Cimpoeșu, *Simion*) sau complement direct: *Mi-a adus* (e_{acuzativ}) ce_{acuzativ} *am cerut*. etc.

(c) coincidență de caz, poziții sintactice diferite

Nominalul nelexicalizat și relativul sunt în poziții sintactice diferite, dar cazul impus din regentă și cazul impus din subordonată coincid: *Îmi place* ($e_{\text{nominativ}}$, Sb) $ce_{\text{nominativ, Np}}$ *a devenit Maria*.

Situația este frecvent întâlnită în relativele scindate, unde relativizatorul este în poziție de subiect, iar antecedentul nelexicalizat al relativei este cel de-al doilea actant al verbului, în poziție de nume predicativ: ($e_{\text{nominativ}}$) *Ce mă surprinde este că aici, dar și după-amiază, [...] discuția se poartă în limitele comparației Rusia – Europa*. (A. Bodiu, *Jurnalexpress*).

Opacitatea poate fi rezultatul unei *elipse*. În exemplele de mai jos, lipsește operatorul copulativ, astfel relativa ajunge în vecinătatea unui pronume personal (înapt de a domina relative integrate sintactic). Totuși, relativa nu este izolată:

Ei, adică ei, socrii, sunt cei care împreună cu alții îi țin pe ăia de la oraș cu pită și cu praz, ei √ (e_i) ce_i mai țin Paștele și Crăciunul și așa mai departe. (D. Baiski, Luna). Constituenții absenți pot fi recuperați fără dificultate, la aceasta contribuind și intonația enunțului și emfaza pronumelui: *Bad, poate doar Bad, cu poveștile lui, cu neghiobiile lui minunate, copilărești, chiar idioate uneori, EL √ (e_i) ce_i îl mai împiedica să facă ceva urât (ibid.)*.

Construcțiile *relative infinitivale* reprezintă un caz particular de opacizare a relației cu antecedentul. Grupări de tipul: *N-am ce face / unde merge / cu cine veni* etc. conțin un relativizator, semn al subordonării la nivelul frazei și un verb la modul infinitiv, care nu îndeplinește condițiile actualizării lui ca predicat al enunțării. Construcția relativă ocupă o poziție sintactică similară cu relativele descrise *supra*, 3.3.2, al căror antecedent este nelexicalizat. Să se compare (a) *N-am (e_i) ce_i face* și (b) *N-am (e_i) ce_i să fac*. Acceptă, de asemenea, aglomerări de relativizatori: *N-am cu cine √, unde √, când √ și de ce pleca*.

Relativele infinitivale se caracterizează printr-o serie de constrângeri în ceea ce privește:

(a) *verbul din regentă* – a avea (personal, tranzitiv), ex.: *N-am ce citi.*, unde construcția este echivalentă cu un complement direct (vezi *Complementul direct*, 3.1.4) sau *a fi / a avea* (impersonale), de exemplu *Nu-i cine-l ajută. / N-are cine porni mașina.*, construcții echivalente cu subiectul (vezi *Subiectul*, 2.2.2.3).

(b) *poziția sintactică a relativului*: este exclusă poziția de subiect pentru construcțiile cu *a avea* tranzitiv: **N-am cine veni.* și poziția de complement direct pentru verbele impersonale: **Nu-i ce face.*, **Nu-i pe cine_i (-l_i) găsi.*, **N-are_[impersonal] pe cine găsi.*

În privința celorlalte poziții sintactice ale relativizatorului, nu se manifestă restricții de construcție, nici în cazul poziției de complement prepozițional: *N-am la ce mă gândi.*, nici în situația în care relativul este un adverb în poziție de circumstanțial: *N-am unde merge.*

(c) *selecția relativului* – din cauza trăsăturii sale semantice [+ Definit], relativizatorul *care* este exclus: **N-am pe care trimite.*; *cine* și *ce*, marcate [- Definit] sunt acceptate în acest tip de construcții;

(d) nu este autorizată *dublarea prin clitic* a relativului: **N-am pe cine-l_i trimite.*, **N-am cui_i îi spune.*

3.4. Relative izolate

Spre deosebire de relativele integrate sintactic, cele izolate (periferice) sunt determinative facultative ale unor constituenți din propoziția regentă. Termenii de care depind aceste relative pot fi nominali, nonnominali sau propoziționali. Aceasta, precum și o distincție de natură semantică, privind statutul informației conținute în relativă, determină o clasificare a relativelor periferice în relative periferice *atributive*, *apozitive* și *circumstanțiale*.

3.4.1. Relative cu antecedent

Se includ în această subcategorie relativele nonrestrictive și propozițiile apozitive având conector relativ (*relator*). S-a arătat (*supra*, 3.1.1) că în majoritatea lucrărilor de specialitate criteriul operant al distincției restrictiv – nonrestrictiv este calitatea semantică a antecedentului și relația semantică a relativei cu acesta.

Antecedentul este referent unic sau membru al unui set ce a fost identificat independent în propoziția precedentă. Orice modificare adusă de relative nonrestrictive unui asemenea centru este informație suplimentară, neesențială pentru identificarea lui.

Această particularitate poate fi tradusă sintactic prin caracterul facultativ al relativei față de centrul modificat: matricea sintactică a antecedentului este „saturată”, prezența relativei nu este reclamată din rațiuni de saturare tematică (implicit, nici referențială), ea plasându-se la periferia structurii sintactice respective. De cele mai multe ori, statutul sintactic de anexă se corelează cu o marcă fonologică: schimbare de contur intonațional și pauză, de obicei reprezentate grafic prin virgulă; vezi **Organizarea prozodică a enunțului, 1.7.1**. În plan semantic, relativele izolate sunt de cele mai multe ori predicatii care aduc informații suplimentare despre baza la care se adjonctionează.

Uneori, informația din relativa izolată se adaugă regentului sub forma unei interogații retorice: *Și în același timp, jos, în mizerie, ultimele zile ale altor bătrâni, care ce vină au?* (R. Popescu *Purtătorul de cuvânt*).

Ca o consecință a relației semantice cu regenta, între cele două clase de relative cu antecedent (integrate sintactic și izolate) există deosebiri și în privința categoriei de antecedenti pe care cele două tipuri de relative îi modifică. De exemplu, relativele nonrestrictive acceptă nume proprii și pronume personale ca antecedenti, spre deosebire de relativele integrate, care au doar în mod excepțional antecedent nume propriu (vezi *supra*, 3.3.1) și niciodată pronume personal. O altă particularitate a relativelor nonrestrictive este incompatibilitatea cu un cuantificator universal (*oricare, orice, fiecare, niciun / nicio*): ***Oricare / fiecare / niciun om, care intră, (n-)are zâmbetul pe buze.**

În ceea ce privește conectorii, restricțiile impuse de tipul de relativă sunt nesemnificative. Doar apozitivele propriu-zise au conectori specializați – relatorii *ceea ce* și unele ipostaze ale lui *care* – relator (vezi **Apoziția, 1.4.2**).

3.4.1.1. Atributive izolate (nonrestrictive)

Cele mai numeroase relative izolate cu antecedent sunt atributivele nonrestrictive. Datorită caracterului parantetic al informației din relativă, grupul nominal antecedent poate fi mai amplu decât în relativa integrată sintactic: *De darurile mele, pâinile acelea făcute de mine în casă, care miroseau de-ți lăsa gura apă și se frângeau în mâini ca niște cozonaci, nu se atingea nimeni.* (R. Petrescu, *Eclipsa*).

Grupul nominal antecedent are drept centru un *substantiv*, un *pronume* sau un *numeral* cu valoare pronominală.

(a) antecedent substantiv

Spre deosebire de relativele integrate sintactic, atributivele izolate funcționează numai în cazuri excepționale cu antecedent substantiv nedeterminat. Substantivul poate fi la plural (în lectură generică sau virtuală): *Am văzut acolo și copii, care probabil își așteptau părinții., Caută profesori de gimnaziu, care să fie liberi în luna iulie.* sau (și mai rar) la singular (substantiv masiv): *De aici se extrage țigăi, care apoi se prelucrează în rafinării.*

Când substantivul are articol nehotărât, lectura relativei poate fi ambiguă: *În fiecare noapte visez unul și același vis: că sunt un câine ce linge cizma unui caporal și caporalul scoate pistolul de la șold și mă țintește după ceafă.* (D. Baiskî,

Luna). Dezambiguizarea se poate face dacă grupul nominal mai are și alți determinanți și dacă predicatul relativei este specificant: *Și arată spre o femeie cu batic alb, ce vindea, la o tarabă, mîitei cu muștar* (ibid.).

Numele determinate definit pot fi folosite generic: *Dar dacă se-ntîmplă să fii scriitor nu te vede nimeni. Cel mult monstrul Golombre. Ori polițistul. Care te amenință cu degetul, preventiv.* (R. Petrescu, *Într-o după-amiază*) sau specific: *El acuză regiile locale, care revînd energia termică furnizată de Termoelectrica, de aroganță ieșită din comun.* („Adevărul”, 2000).

Ca și antecedentul relativelor integrate sintactic, antecedentul relativelor izolate poate avea unul sau mai multe determinative: *În fond, eu am făcut o facultate, am salvat un om de la moarte, și-am mai și publicat câteva cărți, pe care-am primit nouă premii.* (R. Petrescu, *Într-o după-amiază*), *Au fost invitați toți prietenii lui din copilărie, care locuiau încă în oraș.*

Substantivul propriu este antecedentul specific relativelor izolate. El poate fi un antroponim: *Poate am mai mult noroc cu N. M., despre care se spune că e un regizor foarte bun.* (R. Popescu, *Într-o după-amiază*), un toponim: *Din Montparnasse, unde e singurul zgârie-nori al Parisului, pornim spre hotel.* (A. Bodiu, *Jurnalexpress*), un nume de instituție: *Tot ei dezinformau Ministerul Justiției, care dădea în scris, pe 17 ianuarie 2000, că împotriva lui C. n-ar fi fost întreprinsă nicio cercetare* („Adevărul”, 2000), un acronim: *Mai e și faptul că Sidex-ul, care face 10% din exportul țării, beneficiază de o conjunctură bună.* („Adevărul”, 2000), o siglă: *Ei bine, de asta am propus eu un act de poliție lingvistică, exercitat prin CNA, care are și capacitatea și datoria să nu permită să iasă pe post orice analfabet.* („Cotidianul”, 2002) etc.

Numele de rudenie, desemnând referenți unici, funcționează similar numelui propriu: *Abia am găsit-o pe mama, care a venit pentru această sărbătoare.* (V. Cristea, *Jurnal*), dar pot primi și determinanți posesivi: *Păcat de tatăl său, care, pe lângă faptul că a fost și este un mare cântăreț, a fost și un om cu o reputație nepătută.* (TV, 2001).

(b) antecedent pronume

Ca antecedenți ai relativelor izolate, pronumele personale și cele demonstrative pot funcționa cu sau fără determinativi, iar pronumele semiindependent, obligatoriu urmat de o complinire.

Relativa izolată aduce informații suplimentare despre referentul pronumelui, fără a avea rol de identificare: *A. merge mai departe, convinsă de misiunea ei „istorică” de a reforma prima instituția de presă a țării. Ea, care nu are sânge de ziarist nici de-un pahar* (R. Popescu, *Puriătorul de cuvânt*). Când nu are subordonați, demonstrativul este deictic sau anaforic, lectura relativei nefiind influențată de statutul antecedentului: *Spre deosebire de teoria lui Wagner, continentele nu se deplasează în raport cu fundul oceanic ci sunt purtate pasiv de acesta, care joacă, astfel, un rol similar cu al unei benzi transportoare.* (C. Dinu și S. Pauliuc, *Geologie*). Și cu determinativi adjectivali, lectura relativei este întotdeauna nonrestrictivă: *Dar, iă spune, de ce nu încerci și cu ăștia noi, care i-au luat locul lui Ceaușescu?* (P. Cimpoeșu, *Povestea*).

Pronumele semiindependent poate avea ca subordonat o propoziție relativă, însă natura ei depinde de rangul ocupat în structura grupului nominal respectiv. Dacă este unicul subordonat al pronumelui, relativa este integrată sintactic

(cf. *supra*, 3.3.1). Dacă pronumele are și alți determinativi, relativa este izolată. Pronumele semiindependent *al* cu determinativ posesiv nu poate accepta decât relative izolate: *Cel mai ticălos din baterie a fost al meu, care se numea cazac.* (IVLRA). Același tip de relativă se asociază și lui *al* cu determinativ pronume personal: *Culmea, că premiul meu e mai substanțial ca al lui, care e Marele Premiu.* (R. Popescu, *Purtătorul de cuvânt*).

Ca antecedent al relativelor izolate, pronumele semiindependent *cel* are obligatoriu un determinativ grup nominal în genitiv: *un inel asemănător cu cel al mamei, care are un diamant*, un grup prepozițional: *Antonie își îndreptă ochii spre cele două poze. Întâi spre cea de deasupra, de unde-i zâmbea puștiul, mândru de costumele său de „mariner”.* (D. Baiski, *Luna*) sau un adjectiv: *Concentrați-vă [...] pe efectele secundare ale comunicării sau pe cele colaterale, accidentale, care pot să apară în timpul comunicării.* (Internet, 2000). Absența unui subordonat impune citirea restrictivă a relativei: *lată-i pe cei care te-au căutat.* vs **lată-i pe cei, care te-au căutat.*

Numeralul cu valoare pronominală poate fi antecedent pentru două tipuri de relative izolate. În ambele ipostaze, numeralul este substituit al unui nume cu extensitate cuantificată precis, diferența dintre ele constând în valoarea pe care o preia anaforicul relativ. Când anaforicul preia integral extensitatea antecedentului, avem de-a face cu relative integrate sintactic sau periferice, în funcție de poziția propoziției față de nominal și în funcție de toți factorii discutați *supra*, 3.1.1, care pot fi considerați criterii de discriminare. Când anaforicul relativ împreună cu întreaga subordonată operează o restrângere a extensității numeralului, relativa este întotdeauna izolată (relativă partitivă: *A cumpărat cinci cărți, dintre care trei dicționare.*, vezi *infra*, 3.4.1.2).

Ca antecedent al unei relative izolate, numeralul cu valoare pronominală poate funcționa fără determinative, ca anaforic al unei expresii referențiale: *Copiii cântă un cântec, îl cântă și pe al doilea, iar al treilea, care e la origine un „slagăr” sovietic, e reluat cu foc de rusul M. K.* (A. Bodi, *Jurnalexpress*) sau deictic: *Cei doi, care stau pe bancă, să vină până la mine.* Când antecedentul este un numeral ce desemnează timpul (ani, ore), conectorul relativ este adverbul *când*: *În 1942, când au publicat prima ediție a tratatului., pe la 7 și 30, când mă plimbam prin parc.* Dacă numeralul desemnează o cantitate, o sumă de bani, relativizatorul este *cât*: *prețurile anormal de mici (50\$, cât aud că ar fi costat un exemplar din megaalbum)* (Rlib, 2002). Numeralul fracționar selectează tot adverbul *cât*: *Deci prețul final la carne ar putea să crească cu doar 0,16%, nu cu 10% cât anunță producătorii de carne* (*ibid.*). Adverbul relativ *unde* poate prelua referința de la un numeral, dacă acesta este substantivizat: *Alt drum la 14, unde locuiesc.* (A. Bodi, *Jurnalexpress*).

3.4.1.2. Relative partitive

Propozițiile *relative partitive* se caracterizează prin faptul că au drept antecedent un nominal cuantificat sau un cuantificator a cărui referință este preluată „integral” de anaforicul relativ. În organizarea relativei, conectorul se subordonează însă unui cuantificator care reprezintă doar o fracțiune din extensitatea antecedentului: *Limba estonă e vorbită de 1 100 000 de oameni, dintre care 960 000 locuiesc în Estonia.* Conectivul este întotdeauna *care*, însoțit de prepoziții (*din, dintre, între, printre*).

O altă particularitate a relativelor partitive este posibilitatea de a funcționa fără predicat: *A cumpărat două sticle, dintre care una √ de vin.* Verbele suprimate sunt cu sens existențial (*a fi, a se găsi*). Omisiunea predicatului este însă o caracteristică secundară, de mai mică importanță pentru sintaxa acestor construcții. În cazul relativelor cu *din care, dintre care* și *între care*, diferențele cantitative dintre relativele cu și fără predicat sunt nesemnificative. Numai în cazul lui *printru care* predomină exemplele fără predicat.

3.4.1.3. Relative apozitive

Propozițiile apozitive cu conector relativ sunt întotdeauna *apozitii suplimentare* (vezi **Apoziția**, 1.5), care pot fi marcate prin apozeme adverbiale sau propoziționale: *Au cumpărat cărți, dicționare, adică ce le trebuia pentru studiu.* Prin aceasta se deosebesc de atributivele nonrestrictive cu care sunt uneori asimilate, în virtutea faptului că ambele tipuri de propoziții adaugă antecedentului / bazei un plus de informație.

Conectorii relativelor apozitive sunt selectați în funcție de natura semantică și gramaticală a antecedentului / a bazei: *Vin colegi, prieteni, cunoscuți, (adică) cine i-a fost aproape în acești ani., A plecat înainte de ora 6, când nu veniseră încă toți oaspeții., S-a dus acasă, (adică) unde locuiește când vine în oraș.* etc. Relativul compus *ceea ce* cu valoare neutră este singurul conector ocurent numai în contextul relativelor apozitive: *Rămânea doar ca cei de aici să uite, mai ales că întrebau și de Niculae cum merge cu școala, ceea ce se putea să însemne că într-adevăr nu mai aveau nimic cu nimeni.* (M. Preda, *Moromeșii*).

Un tip particular de relativă apozitivă este relativă cu bază / antecedent propozițional. Conectorul, de cele mai multe ori un relator (vezi *supra*, 2.3), reia conținutul bazei și îl repropoziționează în organizarea subordonatei: *Și i-am spus că și io am stat și mi-am făcut temele, știi, la care el a percutat imediat...* (IVLRA), *Urmează o jumătate de oră de împărțit stixuri, pe Corso, după care candidatul se duce ață la cinematograf, să facă o baie de mulțime.* („Adevărul”, 1999), *Firește, asta subîntinde subtil și precis sensul că dl. președinte înțelege tot. Drept care, Occidentul ascultă cuvântul său înțelept.* (ibid.). În același tipăr se înscriu și construcțiile cu adverbul *unde*: **Privirea constituie un mod „netactil” de a atinge pe cineva, de unde și expresia „a mângâia cu privirea”.** (Internet, 2000).

Uneori, sensul global al propoziției-bază poate fi rezumat în relativă, conectorul fiind un grup nominal complex: *Dar, accidentată fiind de tren, am rămas cu picioarele rupte din șold, tovarășe Inspector General, din care cauză am nevoie de un eminent ajutor, unicul meu copil fiind dispărut de la școală pe data de 7 septembrie.* (I. Iovan, *Comisia*), *După părerea noastră, suferă de boala ideilor fixe, în special pentru faptul că vrem să o taxăm nebună, cu care ocazie statul să-i ia și copilul.* (ibid.).

3.4.2. Relative libere

Relativele izolate libere sunt subordonate fără antecedent, care ocupă poziții sintactice din afara structurii actanțiale a centrului regent – poziții circumstanțiale facultative: circumstanțial de loc (*Au plecat unde aveau treabă.*), de timp (*Când are timp, merge la teatru.*), de mod (*A procedat cum l-ai învățat.*) etc. – vezi **Circumstanțiale**.

Realizările propoziționale ale circumstanțialelor obligatorii sunt propoziții *integrate sintactic*, vezi *supra*, 3.3.2.

CONSTRUCȚII CU PROPOZIȚII CONJUNCȚIONALE

1. ASPECTE DEFINITORII

Propozițiile conjuncționale sunt o specie de subordonate circumscrise după tipul de conector: *conjuncție* sau *locuțiune conjuncțională subordonatoare*. Din această perspectivă, se opun subordonatelor relative, ai căror conectori sunt pronume, adjective sau adverbe relative. Spre deosebire de conectorul relativelor, care cumulează două roluri sintactice – de element de relație la nivelul frazei și de component sintactic autonom al subordonatei – (cf. **Construcții cu propoziții relative**, 1), cel **conjuncțional** are exclusiv rolul sintactic de „operator” al subordonării (*complementizator*), nefiind implicat în sintaxa propoziției pe care o introduce.

Conjuncția *să* reprezintă o excepție, selecția ei cu rol de conector presupunând în același timp și selecția modului conjunctiv în subordonată: *Nu știu să înot.* vs *Nu știe că înot.*, *Nu știe dacă aș înota.* etc. (vezi **I, Verbul. Modurile personale**, 6).

La această specie de subordonate, prezența conectorului conjuncțional (ca semn al subordonării la nivelul frazei) este obligatorie.

Similar cu situația propozițiilor subordonate relative, unde suprimarea conectorului este foarte rară (*Nu știu pe nimeni [care] să m-ajute.*, vezi **Construcții cu propoziții relative**, 3.3.1), și în cazul subordonatelor conjuncționale fenomenul este posibil, dar în condiții limitate stilistic și sintactic (numai în poziție de circumstanțial): [dacă] *Ai carte, ai parte.* (Proverb).

2. TIPOLOGIA PROPOZIȚIILOR CONJUNCȚIONALE

În tradiția gramaticală românească, corespondența dintre propozițiile subordonate și părțile de propoziție este un fapt unanim acceptat. Realizarea propozițională reprezintă, de regulă, una dintre posibilitățile de actualizare a unei poziții sintactice. O serie de poziții sintactice manifestă preferință pentru realizarea propozițională conjuncțională (de exemplu, circumstanțialele consecutive, concesive, condiționale, cauzale, finale), în timp ce altele acceptă foarte rar sau deloc actualizarea prin acest tip de subordonată (de exemplu, circumstanțialele de relație, instrumental, sociativ și complementul de agent au doar realizare propozițională relativă).

În descrierea propozițiilor conjuncționale, dincolo de criteriul formal (privitor la natura morfologică a conectorului, care permite partiția subordonatelor în *relative* și *conjuncționale*), se au în vedere și alte criterii (unele dintre ele utilizate și în subcategorizarea pozițiilor sintactice): (a) gradul de „intimitate” a legăturii dintre subordonată și termenul regent (vezi *infra*, 2.1), (b) trăsăturile sintactico-semanticale ale regentului care determină selecția unui anumit conector (de ex.: *că* vs *să*, vezi *infra*, 2.2.1) și (c) poziția sintactică ocupată de subordonata conjuncțională

și compatibilitatea sau incompatibilitatea realizării propoziționale cu anumite tipare de construcție a unor poziții sintactice (vezi *infra* 3).

2.1. Propoziții conjuncționale integrate sintactic vs neintegrate (izolate)

Clasificarea privește statutul sintactic al subordonatei în raport cu termenul regent, gradul de „intimitate” a legăturii cu regenta și este în bună măsură în concordanță cu clasificarea tradițională a subordonatelor: necircumstanțiale vs circumstanțiale.

2.1.1. Propoziții conjuncționale integrate sintactic

Se includ în clasa *propozițiilor conjuncționale integrate sintactic* subordonate „introduse” prin conjuncțiile *că, să, ca...să* și *dacă* (rar și *de, cum că* și *cum de*, vezi, *infra*, 2.2.1 discuția privind selecția conectorului), a căror relație cu regenta este foarte strânsă, în sensul că pozițiile sintactice pe care le ocupă sunt cele specifice grupurilor nominale: *poziții actanțiale*, reclamate de structura semantico-sintactică a centrului de grup dominant (verbal, adjectival, adverbial, interjecțional, nominal).

În literatura de specialitate, propozițiile *conjuncționale integrate sintactic* sunt considerate *propoziții nominale*, în special datorită ocurenței lor în poziții specifice grupului nominal, dar și datorită altor particularități „nominale”: posibilitatea tematizării (*Că ai dreptate cred.* vs *Cred că ai dreptate.*) sau a dublării prin clitic (*Că ai dreptate o cred.*).

În grupul verbal, poziția sintactică ocupată de propoziție poate fi: subiect (*Mă enervează că ai dreptate.*), complement direct (*Ea crede că ai dreptate.*), complement secundar (*M-a învățat să mă stăpânesc.*), nume predicativ (*Problema mea este că n-am timp liber.*), complement prepozițional (*Au insistat ca și vouă să vă fie aprobată cererea.*), predicativ suplimentar (*L-au văzut că e harnic.*).

Subordonată grupului adjectival, propoziția conjuncțională integrată sintactic ocupă poziția unui complement prepozițional (*Interesată să-și rezolve problemele, a uitat de voi.*), în interiorul grupului adverbial poate fi subiect (*Desigur că ai dreptate.*), în interiorul grupului interjecțional, poate ocupa poziția de subiect (*Zău că n-a greșit față de tine.*) sau de complement direct (*Iată că a ajuns.*), iar în grupul nominal este atribut (*ideea că e talentat*).

În toate exemplele de mai sus, propoziția conjuncțională reprezintă o alternativă la realizarea prin grup nominal (sau grup nominal subordonat unui grup prepozițional, în cazul complementului prepozițional) a poziției sintactice disponibile în grupul dominant (verbal, adjectival, nominal etc), „saturând” astfel valența centrului.

Analogia dintre comportamentul sintactic al propozițiilor conjuncționale integrate sintactic și comportamentul grupului nominal rezistă în anumite limite. Spre deosebire de grupul nominal, a cărui poziție sintactică este marcată cazual sau prepozițional, propoziția conjuncțională nu dispune de aceste mijloace. Conjuncția subordonatoare (complementizatorul) este un element funcțional care permite integrarea unei propoziții independente în structura unui grup (în calitate de constituent al aceluși grup) fără a lăsa să transpară „instrucțiunile” de rectiune (cazuală sau prepozițională) ale centrului care regizează acea poziție: *Am consemnat reușita_{Ac} lui / că a reușit.*, *Sunt bucuros de reușita_{Ac prep.} lui / că a reușit.*

În cazul propozițiilor relative nu se înregistrează acest fenomen de „opacitate”, pentru că relativele dispun de un conector pronominal care poate „capta” trăsăturile cazuale impuse de termenul dominant din regentă (ex.: *Trimit cărțile cui_{dativ} mi le-a cerut.*). Și în situațiile în care regentul impune o prepoziție, atât conectorul pronominal, cât și cel adverbial se pot supune acestei constrângeri (ex.: *Am vorbit despre ce / cine / care / câți a vrut el să vorbim., Vine de unde l-am trimis., Așteaptă aici până când îl chemi.*). Vezi **Construcții cu propoziții relative, 3.3.2.**

„Opacitatea” conectorului conjuncțional în privința constrângerilor de rectiune cazuală (uneori și prepozițională) face ca unele poziții sintactice să aibă realizare propozițională exclusiv relativă (vezi **Complementul indirect**, poziție prin excelență „cazuală” sau **Complementul de agent**, pentru care prepoziția *de (către)* este obligatorie și nu poate fi suplinită la nivel frastic printr-o conjuncție). Constrângeri similare, dar care țin de semantica circumstanțialului prezintă subordonatele sociative și instrumentale, a căror realizare propozițională este, de asemenea, exclusiv relativă (vezi **Circumstanțialul instrumental, 2.3** și **Circumstanțialul sociativ, 2.2**).

Din punct de vedere semantic, propoziția subordonată conjuncțională integrată sintactic este un argument evenimențial al predicatului, alături de un alt argument, de regulă cu trăsătura [+ Uman] și cu rol de Experimentator (vezi *infra*, ex. a–c) sau de Agent (vezi *infra*, ex. d–f):

- (a) *Nu-mi pasă că plouă.*, [ea] *E geloasă că n-ai invitat-o pe ea.*
- (b) *E important pentru noi să vii și tu.*, *Mă doare să aud asta.*
- (c) *Nu m-ar surprinde dacă ar renunța la proiect.*, [ea] *E nesigură dacă vine.*
- (d) *Tu ai afirmat că demonstrația e greșită.*
- (e) *Ion a spus să vă trimit acolo. El a poruncit ca toți să fie prezenți.*
- (f) *Ei au întrebat dacă vii și tu.*

2.1.2. Propoziții conjuncționale neintegrate sintactic (izolate)

În clasa *propozițiilor conjuncționale neintegrate sintactic (izolate)* se includ subordonate introduse prin conjuncții și locuțiuni conjuncționale care ocupă poziții sintactice suprîmabile fără a afecta gramaticalitatea enunțului, neconstrânse de structura actanțială a grupului regent. Acestea sunt circumstanțiale și apozitive, de ex: *Am apelat la tine, pentru că ești familiarizat cu problema.*, *Vino să mă ajuți.*, *Are și el o idee: să plecăm toți, acum.*

În clasificarea propozițiilor relative s-a avut în vedere același criteriu al „intimității” legăturii sintactice dintre subordonată și termenul regent, distingându-se *propoziții relative integrate sintactic* și *propoziții relative neintegrate (izolate)*. Vezi **Construcții cu propoziții relative, 3.3; 3.4.**

Paralelismul dintre cele două categorii de subordonate (relative și conjuncționale) nu rezistă însă integral. De exemplu, în cazul relativelor, realizările poziției sintactice de **atribut** „acoperă” ambele categorii: *integrate sintactic* (atributivele restrictive, neizolate: *Băiatul care te-a căutat ieri este aici.*) și *neintegrate* (atributivele nonrestrictive, izolate: *Băiatul blond, care te-a căutat ieri, e aici.*). Spre deosebire de relative, atributivele conjuncționale sunt toate *propoziții integrate sintactic, neizolate*: *Afirmația că demonstrația e greșită m-a neliniștit.* „Izolarea” propoziției

conjuncționale față de un centru dominant nominal este semn al raportului **apozitiv** în care se angajează subordonata: *Afirmația lui, [și anume] că demonstrația e greșită, m-a neliniștit.* (vezi **Apoziția**).

2.2. Conectorii propozițiilor subordonate conjuncționale

Inventarul conjuncțiilor subordonatoare este foarte bogat. În funcție de raportul sintactico-semantic pe care îl exprimă, conjuncțiile și locuțiunile conjuncționale subordonatoare se clasifică în: *necircumstanțiale* și *circumstanțiale* (vezi **I, Conjuncția, 5**). Această distincție se poate corela cu clasificarea subordonatelor conjuncționale avută în vedere aici (vezi, *infra*, 2.2.1).

Un alt criteriu de clasificare îl constituie specializarea pentru exprimarea unui anumit raport sintactico-semantic și implicit pentru introducerea unui anumit tip de subordonată (vezi **I, Conjuncția, 5.1**). Conjuncțiile specializate sunt de regulă circumstanțiale, cele nespecializate funcționează cu diverse valori contextuale.

2.2.1. Conectorii propozițiilor conjuncționale integrate sintactic

În calitate de conectori ai propozițiilor conjuncționale integrate sintactic funcționează *conjuncțiile subordonatoare-tip: că, să, dacă*. Ele se caracterizează printr-un înalt grad de abstractizare și prin posibilitatea de ocurență în configurații sintactice variate, nefiind specializate pentru exprimarea propozițională a unei anumite poziții sintactice. Selecția lor este dirijată fie *sintactic* (de clasa de regenți sau de tipul de construcție, vezi *infra*, 2.2.1.2, selecția lui *să*₂ sau 2.2.1.3, selecția lui *dacă*₁), fie *semantico-sintactic*, de trăsăturile regentului.

Celor trei conjuncții li se adaugă alți conectori, variante contextuale ale conjuncțiilor-tip, utilizate în condiții sintactice și stilistice particulare: *ca...să* (variantă a lui *să*), *de* (echivalent al lui *dacă*) și locuțiunile conjuncționale *cum că*, *precum că* și *cum de* (de asemenea variante limitate stilistic pentru *că*).

2.2.1.1. Selecția conjuncției *că* este dirijată semantico-sintactic, depinzând de natura regentului. Subordonata are, de regulă, valoare de aserțiune (asumată de locutor ca adevărată sau falsă ori neasumată de locutor). Din punct de vedere semantic, termenii regenți ai subordonatelor introduse prin *că* sunt predicate factive (care presupun adevărul complinirii): (*se*) *afirmă că...*, (*se*) *dovedește că...*, contrafactive (care presupun neadevărul complinirii): *mințe că...*, *inventează că...* sau nonfactive (care presupun nonangajarea locutorului în privința valorii de adevăr a complinirii): (*se*) *pare că...*, (*se*) *presupune că...* etc.

Indiferent de calitatea semantică a regentului, poziția sintactică a subordonatei depinde de natura morfologică a regentului și de regimul său sintactic. Propozițiile conjuncționale introduse prin *că* sunt subiective (cu regent verbal sau adverbial): *Se pretinde că lucrarea va fi terminată în septembrie.*, *Desigur că lucrarea va fi terminată în septembrie.* (vezi **Subiectul, 2.2.3**), predicative (cu regent verbal copulativ): *Gestul tău înseamnă că vei termina lucrarea la timp?* (vezi **Numele predicativ, 2.10**), completeive directe (cu regent verbal sau interjecțional): *Credem că avem resurse pentru terminarea lucrării.*, *Iată că ai avut dreptate.*, (vezi **Complementul direct, 3.1.3.2**), completeive secundare (cu regent verbal): *M-a învățat că onestitatea este foarte importantă.* (vezi **Complementul secundar, 2.2.2**), propoziții corespunzătoare complementului prepozițional (cu regent verbal, sau adjectival): *Mă tem că n-ai înțeles nimic din*

experiența asta., Bucuros că l-ai ajutat, ți-a mulțumit. (vezi **Complementul prepozițional**, 2.2.c), atributive (cu regent nominal): *pretenția că știe tot, bucuria că te vede* etc. (vezi **Atributul**, 2.7.2).

Spre deosebire de conjuncția-tip *că*, cu utilizări omonime și în propoziții circumstanțiale sau apozitive (neintegrate sintactic, vezi *infra*, 2.2.2), locuțiunile conjuncționale *cum că, precum că* și *cum de* (variante condiționate stilistic ale acesteia) introduc numai subordonate integrate sintactic: subiective, atributive, complementive directe, complementive indirecte, vezi **I, Conjuncția**, 5.3.

2.2.1.2. Conjuncția *să* cumulează două roluri: operator al subordonării la nivelul frazei și marcă a modului conjunctiv. Așadar, prezența ei este impusă de o serie de factori care declanșează selecția conjunctivului: *regenți modalizatori* sau *verbe aspectuale*, ale căror compliniri sunt evaluate ca aparținând zonei nonreale, posibile.

Impun, de regulă, conjuncția *să*: modalizatori deontici (*a se cuveni, a se cădea, a trebui, (a fi) obligatoriu, necesar, permis* etc.), verbe exercitive (*a cere, a ruga, a sfătui* etc.), care încorporează o valoare deontică prin faptul că implică o decizie în favoarea sau împotriva unei acțiuni, implicând ideea de necesitate), modalizatori volitivi (*a dori, a spera, a vrea* etc.), modalizatori apreciativi (*a detesta, a plăcea, a merita* etc.), verbe de comunicare (*a spune, a sugera, a scrie* etc.), verbe aspectuale și modale (inerent aspectuale: *a continua, a începe*, inerent modale: *a putea* etc. sau contextual aspectuale: *a da, a sta* etc. (vezi **I, Verbul. Categoria aspectului**, 3.2).

Conjuncția *să* are o valoare distinctă (*să*₂) când este selectată de verbe *dicendi*: este „semnul” transunerii în vorbire indirectă a propozițiilor imperative. Să se compare: *Terminați lucrarea până mâine!* (enunț imperativ) → *El a spus să terminăm lucrarea până mâine.* și *Terminați lucrarea până mâine.* (enunț asertiv) → *El a spus că terminăm lucrarea până mâine.*

Opoziția *să / că* ilustrată mai sus nu este de același tip cu opoziția de modalitate care permite ca același regent să selecteze fie conjuncția *să*, fie conjuncția *că*, în funcție de natura asertivă (*E bine că vii.*) vs nonasertivă (*E bine să vii.*) a subordonatei (vezi **II, Subiectul**, 2.2.3; **I, Conjuncția**, 6).

Subordonatele introduse prin *să* pot ocupa o anumită poziție sintactică în funcție de natura morfologică și de regimul sintactic al regentului (de obicei verb, dar posibil și adverb, adjectiv, nominal) – subiective: *Îmi place să dansez.* (vezi **Subiectul**), complementive directe: *Detest să-ți reamintesc asta.* (vezi **Complementul direct**), complementive secundare: *Te-am rugat să mă ajuți.* (vezi **Complementul secundar**), propoziții corespunzătoare complementului prepozițional: *Țin să te felicit pentru reușită.* (vezi **Complementul prepozițional**), atributive: *Nu și-a pierdut nici acum plăcerea să urce pe munte.* (vezi **Atributul**).

Conjuncția compusă *ca...să* este o variantă combinatorie a lui *să*, de a cărei selecție sunt responsabili aceiași regenți ca în cazul lui *să*. Sintactic, *ca...să* este condiționat de deplasarea unui constituent din subordonată în poziție preverbală: *Trebuie ca mâine să rezolvi problema., Dorește ca tu să-i relatezi întâmplarea., Se teme ca Ana să nu fie acuzată de ceva.* (vezi **Subiectul**, 2.2.3.4, **Complementul direct**, 3.1.3.2 și celelalte poziții sintactice necircumstanțiale).

2.2.1.3. Când introduce subordonate integrate sintactic, conectorul *dacă* are două valori omonime.

*Dacă*₁ se utilizează ca marcă a interogației totale transpuse în vorbire indirectă, fiind selectat de cuvinte *dicendi*: verbe (*M-a întrebat dacă venim.*), adjective (*nedumerită dacă au înțeles corect...*), substantive (*întrebarea dacă vine toată lumea...*); vezi **Vorbirea directă și vorbirea indirectă, 3.2.** Din punctul de vedere al pozițiilor sintactice pe care le poate ocupa, subordonata introdusă prin *dacă*₁ poate fi subiectivă: *Nu se știe dacă plecăm.* (vezi **Subiectul, 2.2.3.6**), completivă directă: *Am întrebat-o dacă are timp pentru mine.* (vezi **Complementul direct, 3.1.3.2**), predicativă: *Întrebarea mea este dacă vă sprijină cineva proiectul.* (vezi **Numele predicativ, 2.10**), atributivă: *Întrebarea dacă vine și el nu-mi dă pace.* (vezi **Atributul**).

*Dacă*₂ funcționează drept conector cu valoare modalizantă ipotetică (vezi **I, Conjuncția 5.3; II, Subiectul, 2.2.3.7**) pentru o acțiune proiectată în viitor (*Depinde de tine dacă vei reuși.*) sau nonipotetic pentru un eveniment consumat deja, dar care este prezentat în contradicție cu așteptarea alocutorului (*Dacă am plecat am făcut-o ca să te determin să reflectezi la gestul tău.*). Pentru funcțiile pragmatice ale acestei construcții, vezi **Organizarea tematică a enunțului**. Subordonata introdusă prin *dacă*₂ poate fi: subiectivă, inclusă în două tipuri de configurații: (a) subiectivă + principală + finală / cauzală: *Și dacă ramuri bat în geam / De se cutremur plopilor / E ca în minte să te am / Și-ncet să te apropii.* (M. Eminescu, *Și dacă*); *Dacă n-a venit e pentru că a fost bolnav.* și (b) subiectivă + principală + predicativă: *Dacă vine înseamnă că mă iubește.* sau completivă directă: *Dacă a venit a făcut-o ca să mă ajute.*

Conjuncția *de*, echivalentă cu *dacă*₂, are funcție modală ipotetică și introduce aceleași subordonate (subiectivă: *De mă vei căuta înseamnă că mă iubești.*, completivă directă: *De m-a căutat a făcut-o pentru a mă ajuta.* etc.), deosebirea dintre cele două conective plasându-se la nivel stilistic (*de* este varianta marcată, utilizată în registru poetic sau în stilul livresc).

2.2.2. Conectorii propozițiilor conjuncționale neintegrate sintactic

În calitate de conectori ai *propozițiilor conjuncționale neintegrate sintactic* (circumstanțiale sau apozitive) pot funcționa aproape toate conjuncțiile sau locuțiunile conjuncționale subordonatoare: cele specializate pentru exprimarea raporturilor circumstanțiale (*căci, deoarece, fiindcă, întrucât, de vreme ce*, pentru cauzal, *deși, chiar dacă, cu toate că*, pentru concesiv, *încât* pentru consecutiv, *în caz că* pentru condițional, *de câte ori, până ce, îndată ce*, pentru circumstanțialul de timp, *în loc să* pentru opozițional, *după ce că, în afară că, plus că* pentru cumulativ etc., vezi **I, Conjuncția, 5.1; II, Circumstanțiale**), dar și conectori omonimi cu ai propozițiilor conjuncționale integrate (*că, să, ca...să, dacă*); fac excepție locuțiunile conjuncționale: *cum că, cum de, precum că*, admise doar în poziții necircumstanțiale (vezi *supra, 2.2.1.1*).

3. POZIȚII SINTACTICE CU REALIZARE PROPOZIȚIONALĂ CONJUNCȚIONALĂ

Clasificarea subordonatelor conjuncționale avută în vedere aici este susținută și de distribuția conectorilor (vezi *supra, 2.2.1, 2.2.2*), supusă unor constrângeri semantico-sintactice din direcția regentei în subordonatele integrate sintactic și

lipsită de asemenea constrângeri în cazul celor izolate. Subordonatele izolate, spre deosebire de cele integrate, se limitează uneori la anumite mijloace de construcție (conjunctii și locuțiuni conjuncționale specializate, o anumită topică în raport cu regenta etc.), dar sursa constrângerii nu se află în regentă, ci în conținutul semantic al subordonatei (de cele mai multe ori circumstanțială).

3.1. Poziții sintactice realizate prin subordonate conjuncționale integrate sintactic

Toate pozițiile sintactice integrate sintactic într-un grup din regentă (poziții necircumstanțiale) se pot actualiza propozițional. Realizare propozițională conjuncțională cunosc: *subiectiva, completiva directă, completiva secundară, completiva prepozițională, predicativa, predicativa suplimentară și atributiva* și se introduc prin conectorii: *că, să, ca...să, dacă, de* (predicativa suplimentară admite numai conjuncțiile *că* și *să*). De exemplu:

(a) subiective: *Se știe că Pământul e rotund., Trebuie să fim mai atenți., Trebuie ca toți să fim alături de ea., Dacă a reușit e pentru că a fost ajutat., Lui îi e totuna de vii ori ba.;*

(b) completive directe: *Știu că va reuși., Doresc să reușesc., Aș dori ca tu să vii cu mine., Nu știu dacă am făcut prezentările., Nu vreau să știu de ai sau nu dreptate.;*

(c) completivă secundară: *Te anunță că vine., M-a rugat să vin mâine., M-a învățat că totdeauna să verific datele., Nu m-a anunțat dacă vine., Nu m-a anunțat de vine.;*

(d) propoziții corespunzătoare complementului prepozițional: *Mă tem că nu te pot ajuta., S-a plictisit să te aștepte., S-a săturat ca tot el să facă mereu raportul., Nu ne-am decis încă dacă vom urma instrucțiunile lui., Nu e sigură de vine ori nu.;*

(e) predicative: *Problema e că n-avem timp., Datoria lor e să rezolve problema., Singurul lui drept este ca stăpânul să nu-i ia uneltele., Întrebarea este dacă se mai poate face ceva., A ajuns de ți-e mai mare mila.;*

(f) atributive: *Faptul că ai fost alături de el l-a ajutat., Și-a exprimat dorința să ne ajute., Avea plăcerea ca dimineața să bea o cafea cu lapte., Nesiguranța dacă va primi răspunsul astăzi o macină., Întrebarea de vine ori nu vine o chinuie.*

Când regentul atributivei este un nume de acțiune, atributiva se poate construi și cu unii conectori circumstanțiali, ca: *îndată ce, până să, în loc să* (plecarea lui *îndată ce i-au permis*).

(g) predicative suplimentare: *L-am văzut că e harnic., L-am făcut să plece.*

Nu pot avea realizare propozițională conjuncțională completivă indirectă și completivă de agent (vezi *supra*, 2.1.1).

3.2. Poziții sintactice realizate prin subordonate conjuncționale neintegrate în grupurile din regentă (izolate)

Cu excepția circumstanțialului sociativ și instrumental (vezi *supra*, 2.1.1), propoziția conjuncțională poate ocupa aproape orice poziție sintactică neintegrată, circumstanțială sau apozitivă: *După ce-am văzut filmul, am citit și romanul., Cântă la chitară fără să fi studiat cu un profesor., Dacă îl ajuți, termină temele mai repede., Au încercat să salveze situația, adică să dea o explicație plauzibilă.* etc.

FUNCȚII SINTACTICE

PREDICATUL ȘI PREDICAȚIA

PREDICATUL

1. ASPECTE DEFINITORII

1.1. Distincția predicat semantic / predicat sintactic / predicat al enunțării

În raport cu ceea ce tradiția gramaticală prezintă despre *predicat*, se va face aici distincția între *predicatul semantic*, cel *sintactic* și cel *enunțativ*, numai ultimul acoperind ceea ce se înțelege în mod curent prin *predicat*. Distincția este necesară pentru a înțelege specificul funcției *predicat al enunțării* față de celelalte funcții definite în raport cu centrele guvernare de grupuri sintactice (față de subiect, complemente, nume predicativ, circumstanțiale). De asemenea, este necesară pentru a înțelege de ce același centru de grup funcționează uneori ca predicat al enunțării, fiind și generator de enunț, iar, alteori, angajat în aceeași organizare sintactică a grupului, nu poate funcționa, *singur*, drept centru de enunț (vezi *infra*, 1.1.2, formele verbale nepersonale în calitate de centre de grup verbal).

1.1.1. *Predicatul semantic* reprezintă componentul propoziției care asociază unei entități o *proprietate* sau care stabilește o *relație determinată* între două sau trei entități.

Predicatele care exprimă *proprietăți* primesc un *argument*, fie un argument-nominal căruia i se atribuie proprietatea existențială (*Există / este un vinovat.*), fie unul care este identificat (*El este Ion.*) sau căruia i se atribuie o calitate (*El este inteligent.*) sau este inclus într-o anumită clasă (*El este profesor. / ziarist.*), fie un argument-nominal având calitatea de autor al acțiunii (*Sportivul aleargă. / înoată.*) sau care suferă procesul exprimat / starea (sau schimbarea de stare) exprimată prin predicat (*Copilul cade. / se împiedică.; El se îmbogățește., Fântânile seacă.*).

Predicatele care stabilesc *relații* primesc câte două sau trei argumente, implicate fie într-o *relație de stare* (relație de identitate, asemănare, conformitate, relație de rudenie, de posesie / apartenență, relație interumană, relație spațială sau temporală etc. (vezi exemplele a), fie într-o *relație dinamică, procesuală*, în care se angajează două sau trei argumente, dintre care unul determină procesul, acționând, prin proces, asupra celorlalte (vezi exemplele b):

(a) *Ion este vecin / asemănător / frate cu Gheorghe.; Termenele sunt conforme graficului.; Ion este supărat / invidios pe Gheorghe.; Ion rămâne*

dușman / credincios lui Gheorghe.; Momentul „x” este anterior / urmează momentului „y”.; Ion este asemenea lui Gheorghe.; Ion se înrudește / se învecinează / se aseamănă cu Gheorghe.; Ion are o carte. / Cartea aparține lui Ion. / Cartea este a lui Ion.;

(b) Ion (îl) laudă / (îl) ajută pe Gheorghe., Ion (îi) vorbește lui Gheorghe., Ion îl învață pe Gheorghe carte., Ion îl numește pe Gheorghe director., Ion dă / atribuie / conferă / trimite premianților diplome.

Uneori, predicatul semantic, cu unul sau două argumente, poate primi și un argument-eveniment, atunci când, în locul unui argument-nominal prototipic, apar echivalentele lui propoziționale (propoziții subordonate; vezi relația dintre: *Îmi ajunge salariul.* vs *Îmi ajunge să / că primesc un salariu decent.*).

Funcționează ca *predicate semantice*, în primul rând, cuvintele din clasa verbului, dar și din alte clase morfologice, și anume: (a) *adjectivul* (*Copilul (este) inteligent / vrednic / obosit / sigur pe sine.*); (b) *substantivul* în poziția sintactică de N(ume)P(redicativ), de P(redicativ)S(uplimentar), de apoziție izolată (*Ion este profesor. / ambasador. / copil (de director). / frate cu Gheorghe.; Îl consider / Îl știu / Îl vreau medic (bun).*; *Ultima carte, excelent roman memorialistic, a cucerit imediat publicul.*).

Pentru fiecare dintre aceste clase, există folosiri semantice predicative și nepredicative.

Astfel, *adjectivul*, deși în majoritatea utilizărilor sale exprimă proprietăți, funcționând predicativ, apare și în construcții în care acționează asupra extensiunii numelui, restrângând clasa de referenți desemnată prin nume la o subclasă / subcategorie a acesteia. În acest ultim caz, *adjectivul*, numit și categorizant (sau relațional), poate îndeplini funcția de predicat semantic numai împreună cu numele, și nu independent de acesta (*Substanța este acid sulfuric, și nu acid clorhidric., Ședința este o reuniune locală, și nu una națională., Ion este copil înfiat, și nu copil natural.*).

Substantivul este semantic predicativ numai în anumite poziții sintactice (vezi *supra* (b), pozițiile NP, PS și atribut izolat), funcționarea lui caracteristică fiind, dimpotrivă, cea argumentală, și nu cea predicativă. Altfel spus, „proprietatea” exprimată de predicat privește un argument, iar predicatul de tip „relațional” stabilește o „relație” între două-trei argumente, realizarea prototipică pentru argumente fiind cea substantivală. Să se vadă diferența dintre: *Ion este profesor / frate cu Gheorghe / frate lui Gheorghe.* (funcționare semantic predicativă) vs *Profesorul / Fratele lui Gheorghe este bolnav.* (funcționare nepredicativă, referențială, desemnând un anume individ).

Funcționează ca *predicate semantice* și *adverbul* sau *prepoziția*, care, față de celelalte, au o trăsătură specială, și anume calitatea de a denota *proprietăți ale proprietăților*, și nu proprietăți ale entităților.

Adverbul, de la un tip la altul, este predicat *relațional* sau *nerelațional*, dar, în ambele ipostaze, implică și un alt predicat. Sunt relaționale adverbe ca: *asemenea, aproape, departe, alături* (*El se comportă asemenea părinților., El locuiește aproape de părinți.*), legate obligatoriu de un argument-nominal, fie că este lexicalizat (vezi: *asemenea lui Ion*), fie că este nelexicalizat, dar recuperabil anaforic sau deictic (vezi: *Ion locuiește departe de facultate, în timp ce sora lui locuiește alături. / aproape Ø.*). Sunt nerelaționale cele mai multe adverbe modale și cantitative (vezi: *citește corect și mult*, unde adverbul modal și cel cantitativ

exprimă, fiecare, câte o proprietate a altei proprietăți). Au o poziție specială adverbele modalizatoare, care, în multe dintre aparițiile lor, au caracteristica de a primi un argument propozițional (*Sigur / Firește că ne vom descurca.*), ipostază în care sunt predicate nerelaționale, cu un argument-eveniment.

Prepoziția este, prin natura ei gramaticală, un predicat de tip *relațional* (vezi și **Grupul propozițional, 1.1; 1.3**), legând obligatoriu câte două componente, dintre care unul este, în mod curent, el însuși predicat, iar celălalt se realizează ca nominal și este obligatoriu actualizat (*Locuiește lângă facultate.*, *A plecat fără copii.*). Rar, în cazul unui număr limitat de prepoziții, este posibilă încorporarea, într-un grup prepozițional, și a altor componente decât cele nominale, și anume: propoziții relative și conjuncționale, precum și forme verbale nepersonale; ex.: *A plecat [fără [ce i se cuvenea de la părinți.]]* / *~ [fără [să ne spună nimic.]]*; *~ [fără [a ne spune ceva.]]*. (vezi **Grupul propozițional, 2.5**).

Trebuie specificat că nu orice prepoziție funcționează ca predicat semantic, ci numai acele prepoziții purtătoare ale însele de informație semantică (locativă, temporală, posesie, asociere, comparație etc.). Trebuie distinși, de exemplu, între *pe*, predicat semantic relațional din construcții locative ca: *Ion trăiește pe stradă*, și *pe* nonpredicativ, al cărui rol este fie de legare a unui argument de centru: *Ion se bazează pe Gheorghe.*, *Ion este invidios pe Gheorghe*, fie de legare și de marcarea a unei anumite funcții sintactice: *Ion (il) ajută pe Gheorghe*. Dacă în prima ipostază, prepoziția, în calitate de predicat semantic, atribuie ea însăși roluri semantice (vezi *pe stradă*, *pe casă*, *pe pat* [+ Locativ]), în a doua ipostază, ca marcă argumentală, prepoziția este numai transmitătoare de rol semantic, rolul fiind atribuit compozițional de [Verb / Adj + Prep]; vezi *geloasă pe*, *se supără pe*. [+ Țintă], *contează pe*, *mizează pe* [+ Temă].

1.1.2. Aceiași component al propoziției reprezintă, din *perspectivă sintactică*, un *predicat sintactic*. *Predicatul sintactic* constituie centrul / guvernorul unui grup sintactic așezat într-o poziție semantic predicativă (centrul unui G(rup)V(erb)al), dar și centrul unui grup aflat în poziție de N(ume)P(redictiv), P(redictiv) S(uplimentar), apozitie izolată. În pozițiile predicative, se manifestă, semantic, capacitatea predicatului de a-și atrage argumentele, iar, sintactic, de a-și atrage complementele, cărora le impune restricții de rol tematic și restricții de formă (de caz și de prepoziție). Predicatele sintactice cer asocierea cu actanți / argumente, care îndeplinesc, în funcție de trăsăturile matriciale ale predicatului, unul sau, în cazul mai multor actanți, două sau trei dintre rolurile: Agent, Pacient, Temă, Experimentator, Sursă, Țintă, Locativ, Beneficiar.

Prin trăsăturile lui de subcategorizare (deci prin diferențele lui de regim), predicatul sintactic asigură organizarea sintactică a grupului și coeziunea acestuia, iar prin trăsăturile lui semantico-sintactice, asigură structurarea semantică (pe roluri tematic) a grupului (vezi, de exemplu, pentru **Grupul verbal, 3.1.1; 3.1.2**).

Cele mai multe predicate semantice sunt și predicate sintactice. Vezi utilizări ca: *Ion trimite o carte lui Gheorghe.*, *Îmi place fizica.*, *Mă ustură gâtul.*, unde predicatele de tip verbal *a trimite*, *a plăcea*, *a ustura*, în calitatea lor de centre de grup, își atrag actanții, iar, prin restricțiile de rol tematic și de formă impuse actanților, determină: (a) structurarea semantică: [+Agent + Pacient + Țintă], [+ Experimentator + Temă], respectiv [+Experimentator + Locativ]; (b) structurarea

sintactică: [Subiect + OD + OI: *Ion trimite o carte lui Gheorghe.*], [OI + Subiect: *Îmi place fizica.*], respectiv [OD + Subiect / Circ: *Mă ustură gâtul. / ~ în gât.*].

În același mod, predicatele adjectivale *invidios*, *util*, cele substantivale *frate*, *rudă*, sau cele adverbiale *departe*, *aproape*, în calitatea de centre de grup, își atrag câte doi actanți, cărora le impun, ca structură semantică, schemele *invidios*: [+ Experimentator + Țintă]; *util*: [Temă + Beneficiar]; *frate*, *rudă*: [+ Temă₁ + Temă₂]; *departe*, *aproape*: [+ Temă + Sursă], iar, ca structură sintactică, schemele: [Subiect + OPrep: *Ion este invidios pe Gheorghe.*], [Subiect + OI: *Ion este util lui Gheorghe.*], [+ Subiect + GPrep / Dativ adnominal: *Ion este frate / rudă cu Gheorghe / lui Gheorghe.*], [+ Subiect + OPrep: *Ion este aproape / departe de Gheorghe.*]

S-a notat cu [/] situația de variație sintactică liberă, adică posibilitatea de realizare sintactică diferită a aceleiași actant (care, indiferent de forma sintactică, primește același rol tematic), ca în construcțiile: *Mă doare gâtul / în gât, Ion este frate cu Gheorghe / lui Gheorghe.*

S-au notat prin Temă₁ și Temă₂ rolurile atribuite de predicatele simetrice *frate*, *rudă* (pentru predicate simetrice, vezi **Construcții reflexive și construcții reciproce**, 2.1.1; 2.2.1; 2.2.4). Dată fiind calitatea de predicate simetrice, nu se încalcă principiul unicității rolului atribuit, cele două argumente având caracteristica de a-și schimba poziția între ele fără modificări de sens (*Ion_i este rudă cu Gheorghe_j = Gheorghe_j este rudă cu Ion_i*) și caracteristica de a se putea coordona și deci așeza, cu același sens, în poziția unui subiect multiplu (*Ion_i și Gheorghe_j sunt rude.*).

1.1.3. Calitatea de *predicat al enunțării* adaugă, la calitatea de predikat semantico-sintactic, și trăsătura *predicativității*, o trăsătură diferită de celelalte, legată de *enunțare*, deci de domeniul *pragmatic*. Este trăsătura care asigură punerea în relație, prin diverse mijloace lingvistice, a grupului semantico-sintactic predicativ cu un fapt / eveniment extralingvistic, ancorat spațio-temporal, și care asigură, în același timp, „încărcarea” grupului cu o anumită informație modală. Calitatea predicativității (deci calitatea de predicat al enunțării) este singura trăsătură care conferă unei secvențe lingvistice, indiferent de întindere, *autonomie enunțiativă* (= *autonomie în comunicare*, altfel spus, *calitatea de enunț*; vezi **Enunțul**, 1).

În situațiile prototipice, *predicativitatea* (sau *autonomia enunțiativă*) se obține prin atașarea la un predikat semantico-sintactic a M(orfeamelor)P(predicativității), adică a morfemelor deictice de mod, timp, persoană și număr (= morfemele unui mod personal). Rolul atașării morfemelor de predicativitate este de a transforma o organizare semantico-sintactică într-un act de *enunțare*, ancorând-o temporal și situațional, încărcând-o cu o anumită informație modală și, implicit, legând-o de un anume eveniment din realitatea extralingvistică.

Astfel, în condițiile în care unui predikat semantico-sintactic de tip verbal i se adaugă morfemele deictice de mod personal (mod, timp, persoană, număr), el dobândește predicativitate și, implicit, autonomie enunțiativă, transformându-se într-un predikat al enunțării (*a învăța Ion lecția* + MP → *Ion învață / a învățat / va învăța / ar învăța lecția.*).

(a) M(orfecele)P(predicativității) se pot atașa direct (flexionar) verbului, ca în exemplul anterior, obținându-se un *predicat simplu al enunțării*.

(b) MP se pot atașa unui component exterior verbului principal, un operator verbal cu valoare aspectuală, modală, pasivă, copulativă (numit *operator de*

predicativitate), obținându-se un *predicat complex al enunțării*, ca în: *Ion se apucă de învățat lecția., Ion poate învăța lecția., El urmează să învețe lecția., Lecția este de învățat., Dorința lui Ion este a învăța lecția.*

(c) Există și situația în care MP nu se leagă de predicatul semantico-sintactic avut în vedere, trăsătura predicativității fiind oferită de un component al enunțului din afara grupului (*Înainte de a învăța Ion lecția., → a aflat că...*).

Numai primele două situații (a, b) sunt semnificative pentru transformarea unui predicat semantico-sintactic într-un predicat al enunțării.

- În condițiile în care predicatul semantico-sintactic este *de tip verbal*, MP pot apărea în toate variantele, rezultând atât predicate simple ale enunțării (tipul a), cât și predicate complexe (tipul b; vezi exemplele anterioare).

- Dacă predicatul semantico-sintactic este însă *de tip adjectival, nominal, participial, adverbial, prepozițional*, MP nu se pot atașa direct centrului de grup, varianta (a) fiind imposibilă. Rămâne posibilă varianta (b), în care MP se atașează unui operator copulativ sau pasiv, obținându-se un predicat complex al enunțării (*Ion este util celorlalți., Ion este profesor., Ion este învățat tabla înmulțirii., El este asemenea nouă., El este împotriva tuturor. / ~ alături de toți.*).

Predicatul enunțării este, de cele mai multe ori, și un predicat semantico-sintactic, dar nu și invers: nu orice predicat semantico-sintactic este și predicat al enunțării.

Această particularitate poate să explice de ce un G(rup)V(erbale) al cărui centru este o formă verbală nepersonală, deși se caracterizează printr-o organizare de grup complexă (cu actanți și roluri tematice) și, implicit, prin autonomie sintactică (fiind un predicat semantico-sintactic), nu oferă și autonomie enunțativă (vezi: **Învățându-l Ion pe Gheorghe lecția.,* grup inacceptabil ca enunț).

Aceeași trăsătură explică și de ce un G(rup)N(ominal), un G(rup)Adj(ectival), un G(rup)Adv(erbial), un G(rup)Prep(ozitional), deși cu organizare sintactică clară (pot primi actanți și roluri tematice) și cu autonomie sintactică a grupului, nu au și autonomie enunțativă (vezi: **stăpân pe sine, *nepot de frate lui Gheorghe, *diferit de ceilalți, *asemenea nouă, *lângă fereastră.,* secvențe inacceptabile ca enunț).

În cazuri rare, predicatului enunțării poate să nu-i corespundă un predicat semantico-sintactic. Există cuvinte, mai ales interjecții (*Ei!, De!, Ah!, Of!, Aoleu!* etc.), care se disting prin autonomie enunțativă, căci fac legătura cu un anumit fapt din realitatea extralingvistică, adesea din „realitatea” trăirilor interioare ale locutorului. Orice enunț nestructurat (vezi exemplele anterioare; vezi și **Enunțul**, 2.2), a cărui caracteristică este imposibilitatea de a lexicaliza un predicat semantico-sintactic, are „încorporat” un predicat al enunțării (vezi *infra*, 4).

În concluzie, între autonomia semantico-sintactică, explicabilă prin relațiile semantice ale centrului și prin restricțiile de subcategorizare ale acestuia (atribuitor de roluri tematice și de funcții sintactice), și autonomia enunțativă nu există o condiționare obligatorie. În enunțurile structurate, autonomia enunțativă o implică pe cea sintactico-semantică, dar nu și invers.

Ceea ce se va numi în continuare *predicat* corespunde situației în care componentul este, simultan, *predicat semantico-sintactic și al enunțării*.

Distingerea *predicatelor semantico-sintactice* de *predicatele enunțării*, tipuri de predicat a căror suprapunere, deși frecventă, nu este obligatorie,

permite înțelegerea soluției propuse de multe gramatici de a interpreta formele verbale nepersonale drept „propoziții” (propoziții-complement sau propoziții-circumstanțiale). Propunerea se întemeiază pe natura lor de predicate semantico-sintactice, cu toate caracteristicile decurgând din aceasta, dar nu și de predicate ale enunțării (calitatea lor de predicate ale enunțării se manifestă rar, fiind nespecifică; vezi *infra*, 2.1.3.2).

Dacă *propoziția* se definește, convențional, printr-o organizare sintactică structurată în jurul unui centru cu trăsăturile [+ predicat semantico-sintactic, + predicat al enunțării], atunci soluția anterioară nu este corectă, căci formele verbale nepersonale nu sunt și predicate ale enunțării. Dacă definiția *propoziției* se limitează la existența unui centru cu trăsătura [+ predicat semantico-sintactic], atunci soluția este corectă, propoziția, ca parte componentă a unui enunț, putând avea și centre care nu au calitatea de predicat al enunțării.

1.2. Caracteristici ale predicatului (semantico-sintactico-enunțativ)

În comparație cu funcțiile definite în raport cu un verb, un adjectiv, un adverb, predicatul are particularități proprii:

- Este singura funcție a cărei individualitate se configurează nu numai la nivel sintactico-semantic, ci implică și nivelul pragmatic, fiind o funcție a cărei definiție trece *dincolo de sintaxă*. În consecință, pentru a se realiza, este obligatorie apariția sa într-o organizare sintactică în care ocupă poziția de guvernor / de atribuitor de caz, de funcții sintactice și de roluri tematice, iar, în plus, e obligatoriu să primească, prin intermediul unei forme verbale, M(orfele)P(redictivității).

- Funcția predicatului reprezintă, în organizarea propoziției, o *poziție sintactică guvernatoare*, însă nu se poate defini drept clasă de substituție, căci, față de celelalte funcții, nu cunoaște realizări propoziționale (de propoziție relativă sau conjuncțională). Există funcții semantice predicative (vezi: numele predicativ, complementul predicativ al obiectului, predicativul suplimentar), definite prin poziția sintactică pe care o ocupă și prin clasa de substituție pe care o realizează, dar ele, singure, nu pot constitui și predicate ale enunțării.

- Suprimarea predicatului, exceptând cazurile de elipsă, când intervine recuperarea contextuală, este imposibilă, ducând la anularea enunțului. Este de neconceput un enunț prototipic din care predicatul (cel care asigură organizarea semantico-sintactică și, în plus, autonomia în enunțare) să lipsească și să nu poată fi recuperat (**Ion copiilor o carte imediat.*, **El pe copii imediat.*, **Cine copiilor o carte?*).

- În timp ce oricare altă funcție sintactică se actualizează prin componente care, simultan, pot ocupa atât o poziție de centru de grup, cât și una de subordonat, într-un enunț canonic (structurat), componentul care îndeplinește funcția de predicat nu poate apărea decât ca element regent / dominant. Într-un predicat *simplic*, componentul-predicat nu apare decât ca regent; într-un predicat *complex*, predicatul se realizează printr-un grup sintactic, al cărui centru nu poate funcționa decât ca regent. Pentru distincția predicat *simplic* / *complex*, vezi *infra*, 2.

- Predicatul este singura funcție care, în limitele unei unități de tip propozițional, nu admite repetarea prin coordonare. Orice altă funcție sintactică (Subiect, OD, OI, OSec, OPrep, NP, Circ etc) admite coordonarea (de exemplu, situațiile de *subiect multiplu* sau de *nume predicativ multiplu*; vezi **Subiectul**, 3.1.2; **Numele predicativ**, 2.12), în timp ce orice predicat „ordonat” are drept

efect crearea unei noi organizări sintactico-propoziționale, depășind limitele organizării primare (vezi: *Elevul a învățat și a obținut premiul I*; *Elevul a învățat, dar a fost respins la examen*.).

– Într-un enunț structurat (canonic), a cărui structură informațională este binară, fiind alcătuită din Temă + Remă, verbul-predicat (însoțit de complementele sale) aparține în mod curent părții rematice a enunțului, fiind partea de enunț purtătoare a noii informații.

Tematizarea forte a unui predicat se realizează printr-o structură specifică limbii române, alcătuită din tematizatorul forte *de* + *supin*, structură introdusă parantetic, fiind cu totul exterioară predicatului (vezi și **I, Forme verbale nepersonale, 4.3.5; II, Organizarea tematică a enunțului, 5.2**); vezi schimbul de replici (a – b):

(a) – *N-ai prea învățat astăzi!* / (b) – *Ba, de învățat, am învățat, dar nu mă simt bine.*, unde construcția cu supin reprezintă un mijloc de tematizare forte pentru predicatie, în poziția Remei așezându-se toată construcția care îi urmează (*am învățat, dar nu mă simt bine*); vezi **Organizarea tematică a enunțului, 3.1.2.1; 5.2.2; 5.2.3**.

Orice alt component în afara predicatului enunțării nu se poate tematiza prin supin, chiar și în cazul componentelor semantic predicative, de tipul numelui predicativ. Vezi, de exemplu, modul diferit de tematizare forte a numelui predicativ și a predicatului complex cu operator copulativ: *De fost, am fost răbdător, dar totul a depășit orice limită.* (tematizare forte a predicatului) vs *De răbdător, am fost destul de răbdător, dar...* (tematizare forte a NP).

2. TIPOLOGIA PREDICATELOR: PREDICATE SIMPLE VS COMPLEXE

Distincția *predicat simplu* vs *predicat complex* privește, pentru un predicat canonic (unul de tip verbal), modul de încorporare a MP și, implicit, structura internă a predicatului. În cazul *predicativului simplu*, M(orfemele de)P(predicativitate) sunt incluse în componentul semantic al acestuia, amalgamându-se, ca atare, într-un unic component, informația semantică, sintactică și pragmatică; în cazul *predicativului complex*, MP sunt preluate de un component exterior celui semantic, un operator verbal (numit și *predicator*), informația predicativei semantice separându-se de cea sintactică și de cea pragmatică.

2.1. Structura predicatului canonic simplu

Schema generală a expansiunii unui predicat canonic simplu este:

(Negatie) [(Clitic_{reflexiv/ personal}) / (Semiadverb) + Verb + MP],

schemă din care reiese *obligativitatea*, pentru un predicat canonic *simplu*, a prezenței morfemelor de predicativitate, deci a morfemelor unui mod personal, asociate cu morfemele de timp, persoană, număr, și, respectiv, caracterul *facultativ* al cliticului, al mărcii de negare a predicatului sau al semiadverbului. Caracterul „facultativ” trebuie înțeles nu în sensul posibilității de atașare / suprimare a componentului clitic sau a mărcii de negație în orice structură predicativă, ci în sensul că există structuri predicative din care cliticul lipsește, precum și altele în care nu apar marca negației și semiadverbul, dar nu există structuri predicative canonice în care componentele [Verb și MP] sunt absente.

Prezența componentului clitic, atunci când apare, este impusă de particularități de construcție ale verbului-predicat, de anumite forme de diateză ale acestuia și, mai rar, de anumite trăsături de uz (de registru stilistic) ale construcției verbale. Componentul Negație, atunci când apare, are o determinare extralingvistică, indicând, pentru enunțurile asertive și „sincere” (care respectă maxima calității), nonadevărul predicăției; ex.: *Ion nu mănâncă, nu se joacă, nu iese din casă.*; (vezi Negația, 1). Apariția componentului Semiadverb este determinată semantico-discursiv, introducând semnificații suplimentare, aspectuale, restrictive, de insistență etc., și legând (presupozițional), adesea, procesul / evenimentul indicat prin predicat de altul / altele anterioare sau posibile (*El se tot plânge., El se mai plânge., El doar se plânge., El se și plânge., El chiar se plânge.*). În componența predicatului, poziția semiadverbului variază după cum apare sau nu un clitic, după cum apare sau nu marca de negație, dar și după semiadverbul selectat (să se compare, în exemplele date, semiadverbele *tot, mai, și*, care sparg unitatea [clitic + verb], cu *doar, chiar*, așezate în exteriorul aceleiași secvențe).

Expansiunea minimală a predicatului canonic *simplu* este [Verb + MP], „acoperind” construcții cu formă sintetică sau analitică, precum: *lucrez, am lucrat, lucram, voi lucra, aș lucra, voi fi lucrând, lucrați!*

2.1.1. Predicatul locuțional

În cazul predicatului locuțional, MP se atașează verbului component al locuțiunii, cel care are capacitatea de a primi aceste morfeme. Predicatul locuțional este un tip de predicat *simplu*, căci, sub aspect funcțional, grupul se comportă ca un component verbal unic, locuțiunea, în ansamblu, impunând restricții de formă și de rol tematic diferite de ale verbului component. Vezi: *Ion [își bate joc] de ceva.*, unde locuțiunea impune ca restricții de formă: [Nominal_N [+de + Nominal_{Ac}]]; să se compare cu structurile create în jurul verbului autonom corespunzător: *Ion (îl) bate pe Gheorghe.*, caracterizat prin alte particularități de regim: [Nominal_N + Nominal_{Ac}].

Fiecare locuțiune, odată creată, reprezintă o unitate verbală distinctă, constituindu-se ca predicat cu trăsături semantice și sintactice proprii. Grupurile locuționale se deosebesc nu numai de comportamentul verbelor autonome corespunzătoare (vezi comparația anterioară), ci și de locuțiunile create cu același suport verbal. Să se compare predicatul locuțional *a-și aduce aminte* (*Ion [își aduce aminte] de tinerețe.*), care atribuie ca restricții sintactice: [+ Subiect + OPrep] și ca roluri tematice: [Experimentator + Temă], cu predicatul locuțional *a aduce la cunoștință* (*Ion [aduce la cunoștință] ceva cuiva.*), cu alte restricții sintactice [+ Subiect + OD + OI] și alte trăsături tematice [+ Agent + Pacient + Țintă]; vezi I, *Relația verbului cu alte clase lexico-gramaticale*, 1.6.

Prin urmare, predicatul locuțional *simplu* primește, în funcție de actualizarea morfemelor de predicativitate, forme ca: *Ion ține minte totul / ținea minte totul / a ținut minte totul / va ține minte toată viața / ar ține minte o asemenea situație.*

2.1.2. Cliticul „pronominal” în componența predicatului

Cliticul „pronominal” (reflexiv sau personal) intră în componența predicatului în condițiile unui clitic *nonsintactic* (vezi vol. I, *Pronumele personal propriu-zis*, 2.2.2.6; *Pronumele reflexiv*, 1.2.B; II, *Construcții reflexive și construcții reciproce*, 1.2.2). Utilizările *nonsintactice* ale cliticelor pronominale au în comun natura lor nonanaforică / nondectică și, implicit, natura lor nonpronominală, ceea

ce explică includerea între ghilimele a indicației *clitic „pronominal”*, căci forma, deși a unui clitic pronominal, nu funcționează sintactic și semantic ca acesta. Inventariind utilizările nonsintactice ale cliticelor, se disting:

2.1.2.1. Acuzativul „pronomelui” personal cu valoare „neutră”

Caracteristică este utilizarea femininului singular *o* cu valoare neutră, adică fără legătură coreferențială cu un substantiv și, implicit, fără referire la un complement. Această valoare are în vedere o utilizare populară, familiară, uneori argotică, ca în exemplele: *a o apuca la dreapta*, *a o da în ninsoare*, *a o da în bară*, *a o da pe franțuzește*, *a o duce bine*, *a o face lată*, *a o încurcă*, *a o lăsa mai moale*, *a o lua din loc*, *a o păți*, *a o porni la drum*, *a o rupe cu cineva*, *a o scălda*, *a o scoate la capăt*, *a o sfârși cu cineva (cu ceva)*, *a o șterge din loc*, *a o ține într-un plâns*, *a o ține tot una și bună* etc.

Pentru unele verbe-predicat, prezența lui *o neutru* este obligatorie (vezi: *Ion o duce bine*. / *rău.*, *De teamă*, *Ion a șters-o*. „a fugit”); pentru altele, este facultativă, construcțiile cu *o* și fără *o* fiind variante (*De Crăciun, dă / o dă în lapoviță și ninsoare.*, *El pornește / o pornește la drum.*, *Ion termină / o termină cu cineva.*, *El apucă / o apucă la dreapta.*). Numeroase predicate locuționale simple (vezi *supra*, 2.1.1) includ în structura lor un *o neutru* (ex.: *a o rupe la fugă*, *a o lua la sănătoasa*, *a o lua razna*, *a o pune de mămăligă* etc.). Uneori, *o neutru* se include în structura *operatorului verbal al unui predicat complex*, fie a unui operator copulativ (ca în: *Ion [o face pe prostul]*), fie a unui operator aspectual (ca în: *Ion [o ține în plâns]*, *[o dă în plâns]*).

Tiparul cu *o neutru* este în extindere, cuprinzând noi verbe, în special în utilizări argotice; vezi, de exemplu, seria argotică pentru sensul „a intra în încurcătură”: *a încurcat-o*, *a băgat-o pe mână*, *a ars-o*, *a fiert-o*, *a sfeclit-o*, *a feștelit-o*, *a nasolit-o*, *a îmbulinat-o* etc. Tiparul sintactic se extinde, în limbajul actual argotic, și pentru forma feminină atonă de plural *le*: *le vede*, *le știe*, *le are*, *le nimerește* (vezi I, *Pronumele personal propriu-zis*, 2.2.2.6).

2.1.2.2. Dativul „pronomelui” personal cu valoare „neutră”

Cu valoare neutră, deci fără trimitere precisă la obiect, se folosește și dativul singular *i*, ca în construcțiile: *Păi, ziceam să-i dăm înainte.*, *Zi-i un cântec ca la noi!*, *O să-i trag un somn!*, *Sunteți pe drumul cel bun, dați-i bice!*, *Ce chef o să-i trag eu!* Funcția lui *i* este stilistică, construcția apărând într-un registru familiar și argotic (vezi I, *Pronumele personal propriu-zis*, 2.2.2.6).

2.1.2.3. Dativul „pronomelui” personal cu valoare „etică”

Forma atonă de dativ de persoana I singular, dublată uneori de cea de persoana a II-a, se utilizează în registrul popular, marcând participarea intensă a vorbitorului, precum și intenția de captare a alocutorului. Vezi construcțiile: *Începe Flămânzila a cărbăni deodată în gură câte o haraba de pâne [...] și răpede mi ți le-a înfulicat* (I. Creangă, *Harap-Alb*), *Pe unde mi-ai umblat?*, *Pe unde mi-ai fost?* (vezi I, *Pronumele personal propriu-zis*, 2.2.2.6).

2.1.2.4. Acuzativul și dativul „pronomelui” reflexiv clitic ca formant

Pentru numeroase verbe și locuțiuni verbale, forma clitică a reflexivului nu exprimă un component identic referențial cu subiectul, ci se include în forma verbului / a locuțiunii, verbul sau locuțiunea neputând apărea decât în variantă reflexivă. Altfel spus, suprimarea reflexivului are ca efect fie obținerea unei construcții imposibile pentru română (vezi: **cuvine să faci asta*, **întâmplă o*

nenorocire, **bate joc de copii*), fie modificarea sensului verbului (al locuțiunii), obținându-se un sens diferit de cel realizat în vecinătatea reflexivului (să se compare: *El se așteaptă la orice.* – *El așteaptă mult.*; *Copilul se comportă bizar.* – *Soluția comportă riscuri.*; *El se duce la școală.* – *El duce cărțile la bibliotecă.*; *El se uită.* – *El uită ceva.*; *El își revine după accident.* – *El revine asupra deciziei.*; *El își dă seama de greșeală.* – *El dă seama de ceva.* etc.). În toate aceste cazuri, forma clitică a reflexivului se include în structura verbului (sau a locuțiunii), fiind un formant al acestora, deci apărând în forma lor de dicționar. Suplimentar, pentru verbele care au și o formă nereflexivă cu sens diferit (vezi exemplele anterioare: *a se uita* – *a uita*, *a se purta* – *a purta*), cliticul îndeplinește și o funcție lexicală, având rolul de distingere a două sensuri, a două unități cvasiomonime (una reflexivă, alta nereflexivă); vezi **Construcții reflexive și construcții reciproce, 1.2.2.1.**

2.1.2.5. Forma reflexivă se ca marcă pasivă, pasiv-impersonală sau impersonală

Alături de pasivul cu operatorul *a fi*, româna cunoaște o construcție pasivă cu realizare reflexivă, în care Agentul este exprimat sub forma complementului de agent (ex.: *Tezele se corectează de profesorii din afara liceului.*) sau, mai frecvent, rămâne neexprimat (*Cartea se citește și se înapoiază la bibliotecă.*; *Înțelepciunea nu se împrumută cu carul, ci se câștigă cu bobul.*, N. Iorga, *Cugetări*).

În cazul verbelor intransitive, incompatibile cu pasivul, există o construcție corespunzătoare impersonală; vezi: *Se merge prea repede.*, *Se doarme prea mult.*, *Se trece pe roșu.*, *Se vine prea târziu.*, *Se procedează încorect.* etc.

Și într-un tipar, și în altul, forma de diateză se marchează prin asociere cu forma clitică *se*. Cliticul *se* nu are nicio trăsătură de substitut și nu ocupă o poziție de subcategorizare. Cliticul dobândește un rol gramatical de marcă, în cadrul opozițiilor de diateză, a valorilor „pasivă” și „pasiv-impersonală” (pentru verbele tranzitive) și, respectiv, a valorii „impersonale” (pentru verbele intransitive). Dacă verbul este la un mod personal, *se* intră în structura predicatului pasiv sau / și impersonal (vezi **Construcții pasive și construcții impersonale, 1; 2**).

2.1.2.6. Asocierea cliticelor și statutul acestora; clitice ale enunțării

În asociere cu verbul, este posibilă coocurența a două (rar, chiar a trei) componente nonsintactice, fie prin legarea unui clitic nonsintactic personal cu unul reflexiv; ex.: *Și cum pe Gruia-l vedea / La el mi se repezea.* (Gruia lui Novac), fie prin asocierea a două clitice nonsintactice personale (vezi: *mi ți-l vedea, mi ți-l jumulea*), a două clitice nonsintactice personale și a unui reflexiv (vezi: *Mi ți se așază în poală, cât e de greu.*).

Statutul cliticelor „pronominale” față de verb este diferit:

- Cliticul reflexiv cu statut obligatoriu este „legat” de orice apariție a verbului, indiferent de calitatea acestuia de a funcționa sau nu ca predicat. Cu excepția supinului și a participiului, care pierde capacitatea de combinare cu clitice pronominale, cliticul reflexiv se menține în cazul infinitivului și al gerunziului: *a se gândi la părinți, dându-și seama de eroare.*

- Cliticul personal de acuzativ cu valoare neutră se apropie de statutul unui clitic obligatoriu, apărând adesea și în formele de infinitiv sau de gerunziu (*ștergând-o de acasă, ducând-o bine, a o lua din loc*).

- Celelalte clitice personale (dativul etic și dativul neutru) sunt puternic legate de enunțare, apărând numai în ipostaza predicativă a verbului.

– Cliticul *se* pentru pasiv și impersonal intră obligatoriu în structura formelor de diateză, apărând indiferent de calitatea predicativă sau nepredicativă a verbului; vezi gerunziul și infinitivul din construcții pasive și / sau impersonale (*înainte de a se afla rezultatul, aflându-se rezultatul, procedându-se incorect*).

Pentru situațiile incluse sub 2.1.2.4, reflexivul are calitatea de *clitic formant*. Se apropie de această calitate și situațiile de sub 2.1.2.1. În 2.1.2.5, apare un *clitic gramatical*. În 2.1.2.2 și 2.1.2.3 (vezi *supra*), cliticul personal funcționează drept *clitic al enunțării*, fiind legat nemijlocit de calitatea verbului de predicat al enunțării.

2.1.2.7. Marca / mărcile negației predicative

Principala marcă a negației verbal-predicative este *nu* (vezi **Negația, 2.2.1**). În absența cliticului, *nu* precedă imediat verbul (*Nu aleargă., Nu citește.*) sau verbul însoțit de unele semiadverbe (*Nu mai aleargă., Nu mai citește.*). În cazul apariției cliticului / a cliticelor pronominal(e), *nu* precedă întregul grup de componente: *Nu se (mai) gândește., Nu se (tot) vaită., N-o mai ia la sănătoasa ca alte dăți.* Poate fi precedat de semiadverbul *nici* sau de grupul *nici măcar* (*Nici nu se gândea la asta., Nici măcar n-a dormit.*), cu rol de insistență, dar și ca declanșatori de presupozitii (vezi **Negația, 2.2.4**).

În construcțiile în care apar mărci suplimentare de intensificare a negației verbal-predicative (vezi **Negația, 2.5.1**), acestea urmează grupului [clitic + verb]: *El nu citește (absolut) deloc.*

Dacă centrul de grup pierde trăsătura predicativității, trecând la o formă de gerunziu, participiu sau supin, negația, devenită parțială, se realizează în mod curent ca *ne-*, și nu ca *nu* (*Neplecând la timp, copilul a pierdut autobuzul., Neajuns la timp, nu a mai găsit loc.*). Face excepție centrul infinitival: *Dorește a nu se implica prea mult.* O situație specială au formele verbale nepersonale așezate în poziție de negație focalizantă (vezi **Negația, 2.3**), care primesc morfemul negației verbale *nu*: *Își recapătă forțele nu mâncând urzici, ci urmând un regim alimentar cu multe proteine.*

2.1.3. Cazuri speciale ale exprimării predicatului simplu

2.1.3.1. Predicatul interjecțional

Componentul predicativ verbal, prezent în majoritatea enunțurilor, lasă uneori acest rol *interjecției*, care poate constitui, ca și verbul, centrul semantic, sintactic și pragmatic al unui enunț. Inaptă morfologic de a primi MP, interjecția își îndeplinește rolul de predicat al enunțării în două tipuri de construcții, absența morfemelor de predicativitate fiind suplinită în alte două moduri:

(a) O *îlasă* o constituie interjecțiile *deictice prezentative* (*iată, uite*) și cele *imperative* (*Hai la masă!, Na-ți cartea!, Poftim cartea!*), care, în absența MP, marchează predicativitatea prin intonație, apărând în construcții intonate imperativ (vezi **Tipuri de enunțuri în funcție de scopul comunicării, 3**).

Ca și verbele, se disting prin restricții de formă, impunând, în funcție de regimul tranzitiv sau intransitiv, nominalelor subordonate formă de acuzativ, de dativ sau prepozițională; puține au posibilitatea de a se combina cu clitice (vezi: *iată-l, uite-l, na-ți-o!*) și participă, ca și verbul, grație cliticelor (atunci când acceptă clitice), la fenomenul de dublare (*Iată-l pe profesor!, Uite-l pe elev!, Pe asta na-ți-o ție!*). Spre deosebire de verbele-predicat, interjecțiile din această clasă, deși primesc complemente și chiar complemente realizate prin clitice pronominale, nu

primesc, în mod curent, subiect. Excepție face *hai*, care, uneori, poate primi subiect (ex.: *Hai și voi la plimbare!*; vezi I, **Interjecția**, 4.2.1; II, **Subiectul**, 6.1).

(b) Altă subclasă o constituie interjecțiile onomatopice, care numai accidental îndeplinesc rolul de predicat, substituind un verb pe care îl sugerează și preluând toate caracteristicile verbului înlocuit, și anume: construcția integrală a acestuia (inclusiv posibilitatea de combinare cu un subiect), precum și trăsătura predicativității. Spre deosebire de interjecțiile din clasa (a), interjecțiile din clasa (b) nu apar în enunțuri imperative, ci în enunțuri asertive. Vezi substituții ca: *Iepurele* [sare] *țuști! în tufe.*, *Copilul* [dă] *pleosc! o palmă.*, *Copilul* [trânțește] *zdronc! ușa.*, *Copilul* [rupe] *hârști! o foaie.* Deși preiau grila sintactică a verbului sugerat, nu acceptă însă și construcția cu clitic: *Copilul *o hârști!* (vezi vol. I, **Interjecția**, 4.2.1).

2.1.3.2. Predicatul verbal la formă nepersonală

În mod excepțional, formele verbale nepersonale (nonfinite) de infinitiv sau de supin pot dobândi, contextual, asociate și cu o intonație specială imperativă, funcția de predicate ale enunțării.

Infinitivul apare ca mijloc *nespecific* de actualizare a unui act directiv „de recomandare”. Spre deosebire de realizările caracteristice enunțurilor imperative (vezi **Tipuri de enunțuri în funcție de scopul comunicării**, 3), care se disting prin natura adresată a construcției, specifică tiparului sintactic cu infinitiv „predicativ” este, conform particularităților morfologice ale formelor nepersonale, neexprimarea alocutorului, ceea ce înseamnă, implicit, pierderea naturii deictice a enunțului. Efectul îl constituie creșterea valorii generice a construcției, „recomandarea” fiind valabilă pentru *orice alocutor* și pentru *orice* moment al enunțării: *A nu se rupe florile!*, *A nu se face zgomot!* (vezi și I, **Forme verbale nepersonale**, 2.3.6).

Supinul apare și el în enunțuri imperative, fiind un mijloc rar și nespecific de exprimare a actului directiv de „ordin / recomandare”. Se utilizează în condiții limitate de recuperare contextuală, din situația de comunicare, a alocutorului: *De învățat de la pagina 10 la 25!*, *De rezolvat primele două exerciții!*, *De observat procedeele folosite!* (vezi I, **Forme verbale nepersonale**, 4.3.1.5).

2.1.3.3. Există un predicat adverbial?

Se au în vedere aici adverbe și grupuri prepoziționale echivalente cu un adverb care aparțin clasei construcțiilor de atitudine propozițională, exprimând atitudinea locutorului (certitudine / incertitudine; aproximare) în legătură cu o întreagă secvență propozițională și realizând tipul de structură M(odalizator) + P(ropoziție); ex.: *firește că P*, *negreșit că P*, *de bună seamă că P*, *realmente P*, *într-adevăr P*; *cică P*, *pasămite P*, *parcă P*, *poate că P* etc.

În structurile cu autonomie enunțiativă, „atitudinea modală” a locutorului este dublu exprimată: o dată, prin M(orfemele)P(edicativității), care, ca mărci modale, sunt încorporate în forma verbului-predicat sau a operatorului predicativ și privesc predicatul / grupul predicatului, iar, suplimentar, prin M(odalizator), care, obligatoriu lexicalizat, aduce alte informații de modalizare, privind ansamblul propoziției / frazei (vezi **Modalizarea**, 1; 2.1); ex.: *Poate că ar fi bine să mă odihnesc.* În structurile fără autonomie enunțiativă, „atitudinea modală” se exprimă o singură dată, cu ajutorul modalizatorului (vezi: *Studenta, sigur șocată, mi-a vorbit realmente deschis, fiindcă nu mai avea nimic de pierdut.*).

Statutul construcțiilor modalizatoare, deși omogen din punct de vedere funcțional și semantic, este extrem de eterogen din punct de vedere sintactic.

Funcțional, toate aparțin clasei largi a *modalizatorilor*, modalizând fie o predicție verbal-propozițională: *Firește [că a învățat.]*, fie una adjectivală: *o imagine [firește șocantă]*, adverbială: *Mi-a vorbit [firește deschis.]* sau prepozițională: *Mă întorc [firește / negreșit după Crăciun], dar nu înainte.*

Semantic, toate au calitatea de predicat semantic, primind drept argument o întreagă propoziție [*sigur (faptul că)*], [*incert (faptul că)*], [*aproximativ (faptul că)*] sau se raportează la alt predicat [*sigur (frumoasă)*]. În primele apariții, adverbele au utilizări de predicate prototipice cu un actant / argument, singurul element specific constituindu-l calitatea propozițională a argumentului (*Firește că a învățat.*). În celelalte contexte, se utilizează ca predicate ale altor predicate (*o fată firește frumoasă, o întrebare poate incomodă*).

Sintactic, clasa este însă extrem de eterogenă.

- Unele adverbe, care au și corespondent adjectival, acceptă copula (*Este sigur că, (Este) neîndoielnic că, (Este) probabil că, (Este) adevărat că*).

- Altele nu acceptă copula, fie că sunt adverbe de proveniență verbală (*Poate că a greșit., Trebuie că e bolnav., Parcă ne-am mai întâlnit., Cică nu mai sunt împreună.*), fie că sunt create cu sufixe adverbiale specifice, care nu le permit și uzul adjectival (*firește P, realmente P, literalmente P*).

- Unele acceptă, în variație liberă, construcția conjuncțională și cea juxtapusă neconjuncțională (*Poate că e bolnav. / Poate e bolnav., Firește că am respectat recomandările. / Firește am respectat recomandările., Negreșit că va pleca. / Negreșit va pleca.*).

- Pentru puține dintre ele, prezența conjuncției este obligatorie, fie că selectează conjuncția *să* (*Posibil să P*), fie că selectează pe *că*, selecția unei anumite conjuncții (vezi *că*) fiind, pentru unele, semnul conversiunii formei verbale într-una adverbială (*Trebuie că e bolnav. / Poate că e bolnav.*).

- Altele nu acceptă deloc construcția conjuncțională, ci numai pe cea juxtapusă, fie că au încorporat conjuncția în forma lor internă (*cică, parcă*), fie că apar cu această restricție de construcție (*Realmente este obosit., Literalmente am spus tot ce știam., Într-adevăr s-au separat.*).

În clasa componentelor modalizatoare este atrasă și o interjecție cu rol de modalizator de certitudine (*Zău că l-am văzut plecând!*), interjecție construită obligatoriu conjuncțional, cu o singură conjuncție de subordonare (*că*).

Eterogenitatea sintactică explică dificultatea de a corela criteriul funcțional-semantic cu cel sintactic, precum și interpretările sintactice diferite propuse acestor adverbe.

Deși din punct de vedere semantic comportamentul lor este omogen, toate având calitatea de predicate semantice (vezi *supra*, 1.1), pentru **nivelul sintactic** se va adopta soluția *sintactic-formală*, justificată, pe de o parte, prin integrarea lor sintactică (conjuncția, atunci când apare, este totuși un semn al integrării), iar, pe de alta, susținută de o lungă tradiție a gramaticii românești. Conform acesteia, adverbele aici discutate (sau grupurile prepoziționale cu valoare adverbială, la care trebuie adăugată interjecția *zău*) au funcție de predicat atunci când sunt urmate de o conjuncție de subordonare (*Sigur că, Firește că, Poate că, Aproape că începe să plângă, Zău că*), fiind predicate construite cu o subordonată subiectivă, dar nu sunt predicate în condițiile

atașării lor prin juxtapunere la o propoziție / frază (*Sigur începe să plângă., Zău începe să plângă., Poate te răzgândești.*). Distincția „admit copula” (*Sigur că, Probabil că*) vs „nu admit copula” (*De bună seamă că, Poate că*) își pierde din relevanță în momentul în care se admite o clasă de *predicate adverbiale*.

În condițiile în care adverbele discutate nu apar ca modalizatori ai unei structuri sintactice cu predicat, ci ai unor adjective, adverbe, grupuri prepoziționale (*fată într-adevăr frumoasă, soluție literalmente / firește greșită, rezolvare pasămite corectă, Au mers îmbrățișați probabil până la Universitate.*) sau apar ca modalizatori propoziționali juxtapuși, izolați sau neizolați fonetic (*Într-adevăr / Literalmente nimeni nu mă respectă.; După cele întâmplate, firește nimeni nu-l mai respectă. / firește #, nimeni nu-l mai respectă.*), toate, în ciuda trăsăturii comune de predicate semantice, îndeplinesc funcția de circumstanțiale de modalitate. În calitate de circumstanțiale de modalitate, diferă poziția sintactic-ierarhică a circumstanțialului, fie pe lângă un GAdj / un GAdv / un GPrep, fie pe lângă P(propoziție), deci un circumstanțial al adjectivului / al adverbului / al grupului prepozițional sau un circumstanțial al propoziției (pentru distincția *circumstanțial de modalitate / circumstanțial de mod*, vezi *Circumstanțialul de mod*, 1.1.1; 1.1.2; vezi și *Grupul verbal*, 5).

Atunci când apar în dialog, constituind ele singure o replică, adesea ca răspuns la o întrebare (– *Mergi mâine la facultate?* – *Poate √. / – Posibil √. / – Negreșit √. / – Sigur √.*), interpretarea este tot de circumstanțial de modalitate al unei propoziții, propoziția fiind recuperată contextual).

2.1.3.4. Elipse totale / parțiale ale predicatelor simple și recuperarea lor

(a) Elipsa predicatului verbal este recuperată, de cele mai multe ori anaforic, recuperarea fiind integrală și numai în puține cazuri, cu intenție stilistică, parțială, urmărindu-se, în acest ultim caz, păstrarea „vagului” asupra procesului, ceea ce se marchează printr-o intonație specială de suspensie, iar, grafic, prin puncte de suspensie (este cazul ultimului exemplu):

Maimuța are nevoie de public și papagalul √ de învățător: privighetoarea √ nici de unul, nici de altul. (N. Iorga, Cugetări)

Primul copil aleargă, celălalt, √ și el.

Ei strâng mere, ceilalți, √ pere.

– Îți mulțumesc. / – N-ai de ce √.

Astăzi merg la teatru, mâine nu știu unde √.

S-au cumpărat treizeci de mașini, dintre care √ numai două pentru București.

Ei muncesc asidu, ceilalți frați √...! (context în care se pot subînțelege diverse predicate: [„pierd vremea”], [„lenevesc”] etc., toate aflate într-o relație de opoziție cu predicatul anterior.

În anumite structuri, elipsa este obligatorie; este cazul structurilor adversative introduse prin *ci* sau *și nu*:

Reușește nu Dan, ci Gheorghe √., Reușește Dan, și nu Gheorghe √.

(b) Elementele absente sunt recuperate anaforic și deictic; anaforic, prin trăsăturile de construcție și selecționale ale restului enunțului, iar deictic, prin situația de comunicare. Sunt avute în vedere mai ales construcții imperative sau exclamative, în care absența verbului (și deci incapacitatea de atașare a MP) este suplinită prin alte mărci de predicativitate, de obicei prin intonație.

• Se cuprind aici enunțuri imperative, de tipul: *Jos!*, *Sus!*, *Dreapta!*, *Stânga împrejur!*, *Drept înainte!*, unde adverbul, locuțiunea adverbială sau grupul de adverbe, prin natura imperativă a enunțului și prin compatibilitățile selecționale verb – adverb, „sugerează” verbul-predicat absent. Dacă la această recuperare parțială se adaugă informația oferită de contextul situațional, se obține uneori recuperarea integrală a verbului absent („stai!”, „așază-te!”, „mergi!”, „aleargă!”, „ridică!”), ca în următoarele situații de comunicare: la intrarea profesorului în clasă; în sala de gimnastică; într-un cadru de instrucție militară; la o demonstrație (cu pancarte în mână) etc.

• Se cuprind aici și enunțuri exclamative de tipul: *Ce casă!*, *Ce idee!*, *Ce copil!*, unde intervine decodarea situațională și, de aici, variabilitatea de semnificații: „Ce casă are!” / „a pierdut!” / „și-a cumpărat!” etc.

• În enunțuri alocutiv-exclamative de tipul: *Hoții!*, *Apele!*, predicatul absent este recuperat din situația de comunicare.

• În enunțuri imperative nominale de tipul: *Valea!*, *Roiul!*, *Ușcheală!*, *Gura!*, *Fle(o)anca!*, cu utilizare puternic argotică, predicatul absent este decodat, prin conexiuni contextuale, ca echivalent semantic al lui „Șterge-o!” sau al lui „Tacă-ți gura!”.

• În enunțuri nominale existențiale (*Ploaie*, *vânt*, *frig*; vezi **Subiectul**, 6.2.3), absența predicatului este recuperată contextual, din trăsături generale ale textului / ale fragmentului de text.

• În enunțuri asertive structurate este posibilă recuperarea imperfectă a predicăției, în condițiile în care grupul prepozițional sau cel adverbial, aflat într-o relație semantică strânsă cu predicatul, servește la limitarea posibilităților de alegere a unui anume predicat: *S-a strâns tot satul. Unii, √ cu cazmale, alții, √ cu târnăcoape, alții, √ cu mâna goală.*

(c) Elipsa predicatului este parțială, adverbul negativ sau afirmativ preluând anaforic informația verbului absent și adăugând propria informație:

Primul copil aleargă, celălalt nu / celălalt, dimpotrivă., Doi nebuni se înțeleg sau totdeauna sau niciodată; doi cuminți, când da, când nu. (N. Iorga, *Cugetări*).

Față de verbul absent și recuperat integral, adverbul de afirmație / de negație adaugă informația asupra aspectului pozitiv sau negativ al verbului-predicat. Un adverb ca *dimpotrivă*, anaforic în orice apariție, contrazice forma afirmativă sau negativă a predicatului anterior.

(d) Elipsa predicatului este totală, unele adverbe (mai des, aspectuale și modale) preluând rolul unor *pro-declarative*, adică substitute pentru verbele *dicendi*, trăsătură de construcție care apare frecvent în comunicarea orală sau în stilul indirect liber; vezi:

Io mereu √ „stai dă iel mamă! vez dă iel mamă!” (TDM, II)

Nu știți decât să stați cu ochii pe om și să-l păziți și iar √, și iar √: „aia nu!, ailaltă nu!; așa nu!” (M. Preda, *Moromeții*),

unde adverbele *mereu*, *iar* suplinesc, într-un dialog narat, unul dintre verbele de declarație *zic*, *spun*; vezi și:

Lui kir Ianulea i-a trecut repede necazul și iar √ „dragă-n sus! dragă-n jos! Puiule și suflète!” (I. L. Căragiale, *Kir Ianulea*), unde adverbul aspectual *iar* preia rolul unui predicat *dicendi*.

2.2. Structura, tipologia și interpretarea predicatului complex

Predicatul complex este predicatul care, pe lângă componenta lui semantică, include cel puțin unul dintre *operatorii verbali de predicativitate*. Structura *predicatului complex* este:

[operator modal₃ [operator aspectual₂ [operator copulativ₁ / pasiv₁ [suport semantic]]]],

unde *suportul semantic* îl constituie fie adjectivul / participiul purtător al predicatului semantice din vecinătatea operatorului copulativ sau pasiv (*este înțelept, este pedepsit*), fie forma verbală nepersonală regizată (sau conjunctivul regizat) de operatorii modali sau aspectuali (*poate începe / să înceapă, dă să plece, stă să cadă, continuă a învăța / să învețe / de învățat*).

Operatorii 1, 2, 3 apar succesiv sau simultan, numai unul singur sau grupați între ei, până la expansiunea maximă de trei operatori. Succesiunea 1, 2, 3 indică poziția lineară și ierarhică față de centrul semantic predicativ, fiecare nivel subordonându-l sintactic pe cel imediat următor. La nivelul (1) poate fi selectat oricare operator copulativ (a) sau operatorul pasiv (a'), într-un raport de substituție (*Ion este / devine înțelept.*, alături de *Ion este / devine apreciat de ceilalți*).

Fiecare serie dintre construcțiile:

(a) *Ion este înțelept.*, *Elevul devine medic.*, *Ion rămâne prost.*, *Ion se dă prost.*;

(a') *Ion este pedepsit.*, *Ion rămâne pedepsit.*;

(b) *Ion începe₂ a fi₁ înțelept.*, *Ion ajunge₂ să fie₁ recunoscut.*, *Ion urmează să fie₁ ales.*;

(c) *Profesorul trebuie₃ să înceapă₂ a fi₁ mai exigent.*, *Profesorul pare₃ să înceapă₂ a fi₁ ascultat.*

actualizează un operator (seria a), doi operatori (seria b) sau maximum trei (seria c), în exemplele date selectându-se operatorii în ordinea nivelului ierarhic al fiecăruia. Este posibilă însă și combinarea a câte doi operatori din niveluri diferite, în condițiile păstrării ordinii lor ierarhice; vezi (d):

(d) *Elevul trebuie₃ să fie₁ înțelept.*, *Ion poate₃ să fie₁ ales.*,

unde se grupează operatorii 3 + 1.

Este posibilă și selecția a doi operatori aparținând aceleiași nivel, dacă semantic nu sunt incompatibili; vezi (e, f):

(e) *Trebuie₃ să poți₃ face asta!*, *El pare₃ să poată₃ fi₁ mai îngăduitor.*

(f) *Încep₂ a mă da₂ la scris și la făcut cădelnița.* (I. Creangă, *Amintiri*).

Este posibilă, de asemenea, selecția directă a unui operator de rang superior: [operator 2 + suport semantic]; [operator 3 + suport semantic], construcții în care, uneori, se ajunge la un caz de ambiguitate, operatorul de rang superior dobândind și valoarea unui operator copulativ / pasiv; vezi exemplele (g) și (h):

(g) *Elevul ajunge₂ [să fie₁] înțelept / apreciat.*

(h) *Elevul pare₃ [să fi ajuns₂ a fi₁] înțelept / apreciat.*

Parantezele drepte indică posibilitatea suprimării unuia sau a doi operatori. În construcțiile astfel obținute, operatorul *ajunge*, respectiv *pare*, asociați direct cu suportul semantic adjectival sau participial, pot primi interpretare copulativă. În asemenea construcții, se produce o recategorizare a regentului, care ajunge să cumuleze valoare „modală” + „copulativă” (vezi *pare*) sau „aspectuală” + „copulativă” (vezi *ajunge*).

Posibilitățile de suprimare a unor operatori intermediari sunt dirijate de operatorul de rang mai înalt. Astfel, *trebuie* permite suprimarea operatorului pasiv, dar nu și a celui copulativ (*Copiii trebuie lăudați.*, dar **trebuie frumoși*); *pare* admite suprimarea amândurora (*Copilul pare rănit cu un corp contondent, dar pare conștient.*); *poate* nu permite suprimarea niciunuia (*Copilul poate fi lădat.*, ~ *poate fi mai atent.*, dar **~ poate lădat.*, ~ *poate atent.*).

În sintagmele [operator(i) + suport semantic], se manifestă *restricții sintactice bidirecționale*, impuse dinspre operatorul mai îndepărtat spre cel de rang inferior până la componentul semantic principal și, invers, dinspre suportul semantic spre operator / operatori. Astfel, operatorii modali impun restricții de construcție operatorilor de rang inferior: *trebuie să înceapă, trebuie să fie; poate începe, poate fi*; operatorii aspectuali impun restricții de construcție operatorului copulativ / pasiv (*începe să devină, apucă să fie, continuă să fie*) și fiecare, în parte, impune restricții de formă suportului predicativ, atunci când se construiește direct cu acesta (*trebuie să plece, poate pleca; începe să învețe, termină de învățat, se apucă de învățat, se pune pe învățat, urmează să învețe*); pentru restricțiile de construcție impuse de operatorii aspectuali (vezi și I, Verbul. Categoria aspectului, 3.3.1).

Și, invers, există o acomodare de construcție dirijată dinspre suportul predicativ spre operatori, evidentă în selecția unei forme unipersonale și a unei construcții impersonale pentru operator, în condițiile unui suport semantic cu trăsătura impersonalității: (*poate ← să plouă; începe ← să plouă, ajunge ← să nu-mi mai pese de tine*); uneori, trăsătura impersonalității se transmite de la suportul semantic spre toți operatorii grupului (*poate ← să înceapă ← să plouă.*). Această „acomodare” dinspre suport spre operator este vizibilă numai în cazul unui operator care își poate varia forma și construcția între un tipar personal și unul impersonal (*poți ← să înțelegi* vs *poate ← să plouă*). Nu este vizibilă însă în cazul unui operator intrinsec impersonal (*Trebuie / Urmează să pleci.* vs *Trebuie / Urmează să plouă.*). Dar și în cazul operatorilor impersonali, se manifestă o tendință de acomodare a acestora la forma variabilă a verbului-suport, manifestată prin schimbarea de statut flexionar al operatorului (vezi: *Erau / Trebuiau ← să plece.*, *Erai / Trebuiai ← să pleci.*; ultimele construcții, deși neacceptate de norma literară, sunt prezente în uz).

2.2.1. Tipuri de predicat complex

2.2.1.1. După clasa morfologică a suportului semantic, predicatul complex se clasifică în:

(a) predicate *cu suport semantic verbal*, forma acestuia aparținând fie conjunctivului (regizat), fie formelor verbale nepersonale, infinitiv și supin (*poate să citească, poate citi; se apucă de citit, se apucă a citi; stă să cadă; se pune pe învățat, se pune a învăța*), fie, mai rar, în construcții populare sau arhaice, indicativului (*M-am apucat eu apoi de-am mai vorbit.*, [buba] *s-o apucat apăi de s-o spart.*, apud M. Vulpe, 1980), *Cu sfiala e ca și cu învelitoarea geamantanelor: întâi proteje virtutea, apoi ajunge de ascunde vișul.*, N. Iorga, Cugetări);

(b) predicate *cu suport semantic adjectival, nominal, adverbial, grup prepozițional* sau forme echivalente ale acestora (*este isteț, devine de*

nerecunoscut, rămâne de piatră, este împotriva războiului, este asemenea / aidoma celorlalți, este departe de a înțelege);

(c) *predicate cu suport semantic participial*, în condițiile unui *participiu pasiv* (este învidiat, ajunge învidiat de toți, rămâne învidiat de toți, pare învidiat de toți). Când include un participiu care a pierdut valoarea pasivă, grupul [operator + participiu] se subordonează tiparului (b), și nu lui (c); vezi: *rămâne uimit, este mulțumit de sine, este ahtiat după putere*.

2.2.1.2. După valoarea operatorului, predicatul complex se clasifică în:

(a) *predicate complexe cu operator pasiv* (Ion este lăudat.);

(b) *predicate complexe cu operator copulativ* (Ion este / devine / rămâne important., Munca este / înseamnă / se cheamă efort.);

(c) *predicate complexe cu operator aspectual* (Ion începe să învețe., Ion termină de învățat., Ion se apucă de învățat., Ion se pune pe plâns., Casa stă să cadă.);

(d) *predicate complexe cu operator modal* (Ion trebuie / poate să plece., Ion are de lucrat., Mai este de lucrat destul de mult., Era să se întâmple.).

Pentru inventarul operatorilor copulativi, vezi **Numele predicativ, 3**; pentru inventarul operatorilor aspectuali, vezi **I, Verbul. Categoria aspectului, 3.2**; pentru operatorii modali, vezi **Modalizarea, 2.2**.

2.2.1.3. După natura verbală vs nonverbală a suportului semantic, se va distinge între:

(a) *predicatele complexe nonverbale*, reprezentate de predicatele complexe cu operator copulativ sau cu operator recategorizat drept copulativ;

(b) *predicate complexe verbale*, cuprinzând predicatele cu ceilalți operatori.

Având în vedere *sensul pasiv* al participiului, ca semn evident al *naturii verbale* a acestuia, predicatul complex cu operator pasiv, deși are ca suport semantic un participiu acordat, se va subordona predicatului complex verbal, și nu celui nonverbal (vezi și *supra, 2.2.1.1.c*). Asta nu înseamnă că nu este posibilă alunecarea spre tipul nonverbal, pe măsura atenuării valorii pasive a participiului (vezi **Construcții pasive și construcții impersonale, 1.2.2**; vezi și **I, Forme verbale nepersonale, 3.5.1**).

2.2.2. Interpretarea predicatului complex la nivel semantic, sintactic, enunțiativ

Dacă în cazul predicatului simplu, componentul verbal permite interpretarea semantică, sintactică și pragmatic-enunțiativă în limitele aceleiași forme verbale, în cazul predicatului complex, grupul de componente, alcătuit din [operator / operatori de predicativitate + suport semantic], își distribuie diferit funcțiile, ceea ce obligă la analiza grupului pe mai multe niveluri.

2.2.2.1. La nivel pragmatic-enunțiativ, numai primul component al grupului predicativ (operatorul de predicativitate sau, în cazul mai multor operatori, numai primul operator din grup) are capacitatea de a-și atașa MP și, în consecință, de a oferi întregului grup autonomie în enunțare. Să se observe invariabilitatea (sau limitarea variabilității) suportului semantic predicativ în raport cu variația temporală și modală a operatorului: *începe / începea / a început / începuse / ar începe să lucreze*. Să se observe, de asemenea, invariabilitatea operatorilor următori față de variația temporală și modală a primului operator: *Tânărul poate / putea / a putut / va putea / ar putea începe să devină independent.; Tu poți / puteai / ai putut / vei putea / ai putea începe a fi mai independent*.

Dintre informațiile deictice (de ancorare situațională), numai cele de persoană și de număr se pot transmite suportului predicativ sau operatorilor următori și numai în condițiile în care aceștia au formă de conjunctiv prezent (*Tu poți să vii., Tu poți să începi să te pregătești.*). Dacă însă operatorul al doilea și suportul predicativ apar la o formă verbală nepersonală, niciuna dintre informațiile de ancorare situațională nu este reluată în forma celorlalte componente (*Tu poți pleca., Tu poți începe a spera.*). În condițiile unui singur operator și ale unui suport semantic adjectival, participial, nominal, adverbial, întreaga informație deictică aparține operatorului (*Tu ești / ai fost / erai / ai devenit util / profesor / pedepsit / asemenea celorlalți.*).

Dacă primul operator al grupului pierde MP, trecând de la un mod predicativ la o formă verbală nepersonală (nonfinită), întregul grup își pierde ancorajul enunțiativ (și, implicit, predicativitatea), rolul ancorării lui situaționale revenind altui suport predicativ (*Trebuind să înceapă să lucreze → constată că..., Neputând să rămână profesor →, a decis să...*).

2.2.2.2. La nivel semantic, componentului final îi revine rolul semantic principal, fiind componentul purtător al predicăției semantice: proprietate vs relație; stare vs eveniment vs acțiune (*este înțelegător, este vecin cu; trebuie să înceapă a înota, trebuie să înceapă a fi mai înțelegător*). De aici decurge imposibilitatea ștergerii componentului final (vezi, pentru câteva excepții, *infra*, 2.2.4.2), dar posibilitatea suprimării operatorului, atunci când informația sa morfopragmatică este suplinită contextual; vezi, de exemplu, cazul operatorului copulativ cu citire generică: *Vorba lungă, √ sărăcia omului*. (în proverbe); cazul enunțurilor tip-definiție: *Desperare de tânăr, √ zăpadă de martie din care cresc flori* (N. Iorga, *Cugeări*); cazul operatorului pasiv din reclame, titluri, sloganuri, prospecte medicale, cosmetice etc.: *√ Salvați de clopoșel!* (titlu de film); *√ Omorât de soful concubinei!* (titlu de articol de ziar); *√ Căutat pentru primăria Capitalei. Recompensă: un oraș de tip european!* (slogan electoral); *√ Testat dermatologic.* (prospect pentru cosmetice) etc.

Operatorul sau operatorii (când sunt mai mulți) participă și ei la semantica de ansamblu a grupului, adăugând la informația suportului propria informație semantică, diferențiată de la un tip de operator la altul. Astfel, în ansamblul predicativ [*Trebuie să continue a rămâne exigent.*], se amalgamează informațiile semantice [+ calitate, + păstrare a calității, + continuativ, + necesitate], iar în ansamblul predicativ [*Pare să înceapă a fi citită.*], se încorporează informațiile semantice [+ acțiune, + pasiv, + incoativ, + aparență]. Primul operator sau al doilea (dacă primul este impersonal), transmite și informația gramaticală. Astfel, în construcții ca: *Te-ai pus pe învățat, Poți învăța*, cu operator personal, la ansamblul semantic [+ acțiune, + incoativ], respectiv [+ acțiune, + posibilitate], operatorul adaugă și informația propriilor trăsături gramaticale [+ perfect, + pers. 2 sg.], respectiv [+ prezent, + pers. 2 sg.]. În grupul predicativ *Trebuia să ajungi a înțelege*, primul operator contribuie, pe lângă informația modală, cu cea gramaticală a imperfectului, revenind celui de al doilea, pe lângă informația aspectuală, și cea de pers. a 2-a sg. Pentru contribuția semantică a operatorului copulativ la ansamblul grupului, vezi și **Numele predicativ, 1.2.2.**

Semantic, numai componentul final este cel care atribuie roluri tematice. Numărul de argumente / actanți și tipul de roluri nu sunt modificate de numărul și

tipul de operatori. În grupuri ca: *Trebuie să înceapă a ne învăța literele.*, *Trebuie să ajungă a oferi ajutoare sinistraților.*, *Dă să iasă din cameră.*, *Poate să rămână util societății.*, *Pare să ajungă (a fi) prieten cu noi.*, grila de roluri tematice este impusă în exclusivitate de componentele semantice a *învăța*, a *oferi*, a *ieși*, *util*, *prieten*.

2.2.2.3. La nivel sintactic, centrul grupului îl constituie operatorul sau, pe rând, fiecare operator în parte, care, deși nu atribuie roluri tematice, are capacitatea de a-și domina sintactic componentul următor, impunând restricții de formă suportului semantic; vezi: *se apucă* → *de învățat* (supin) sau, dacă sunt mai mulți operatori, impunând restricții operatorului vecin (*trebuie* → *să se apuce* (conjunctiv) → *de învățat* (supin)).

Există însă deosebiri importante între tipurile de operatori.

- **Tipul pasiv și cel copulativ** impun restricții predictibile și, în oarecare măsură, identice pentru fiecare dintre ei, și anume: primul acceptă numai participii pasive, iar al doilea cere complinirea prin N(ume)P(redicativ), acceptând, cu diferențe de la un verb copulativ la altul, termeni din aceeași clasă de realizări ale numelui predicativ; vezi **Numele predicativ, 2**.

Operatorii copulativi se deosebesc însă după inventarul de compliniri acceptate; vezi, de exemplu, verbele copulative „de denotație”, care nu admit complinirea prin adjectiv / grup adjectival, ci numai prin substantiv (de obicei, propriu) și prin câteva adverbe-substitut: *El se cheamă / se numește Popescu.*, *Cum se cheamă Ion?*; vezi **Numele predicativ, 3.2.3**.

- **Operatorii aspectuali și cei modali** se deosebesc de cei anteriori printr-un regim mult mai diversificat, fiecare aparținând, sub aspectul tipului sintactic de verb, la clase diferite (vezi **I, Clase sintactice și sintactico-semantice de verbe; Categorie aspectului, 3.2; 3.3**). De exemplu, încoativul *a începe* este tranzitiv, în timp ce încoativele *a se apuca (de)*, *a se da (la)*, *a se porni (pe)*, *a se pune (pe)* sunt intransitive, prepoziționale și obligatoriu reflexive; modalul *a putea* este tranzitiv și personal, în timp ce modalul *a trebui* este intransitiv și, în mod curent, impersonal etc. Unele sunt obligatoriu propoziționale (construite cu subjonctivul; vezi *dă să*, *stă să*, *trage să*), în timp ce altele admit și nominal, și propoziție conjuncțională, și formă verbală nepersonală (chiar două forme nepersonale); vezi: *continuă învățatul / să învețe / a învăța / de învățat* etc.

2.2.2.4. În concluzie, repartiția de funcții pentru fiecare component și, ca atare, participarea diferențiată la ansamblul grupului are drept efect *neconcordanțe între interpretarea pragmatică, sintactică și semantică*.

Semantic, în ciuda participării ambelor componente la semantica globală, componentul final are rol primordial, el fiind, de altfel, singurul component purtător al predicăției semantice. Tot componentului final îi revine capacitatea de a atribui roluri tematice.

Sintactic și pragmatic, rolul important revine operatorului, fiindcă, în calitate de purtător al M(orfelelor) P(redicativității), asigură autonomia pragmatică a enunțului, iar, în calitate de inductor de tipar sintactic, asigură structurarea lui sintactică. Dacă apar mai mulți operatori, primul operator are rolul pragmatic important, fiind sigurul care primește MP, iar, sub aspect sintactic, fiecare, în parte, determină construcția componentului următor.

Propunerea unei analize *pe mai multe niveluri* rezolvă dilema alegerii între două modalități distincte de interpretare a predicatului complex, indiferent că este unul nominal (cu operator copulativ) sau unul verbal (cu operator de mod sau de aspect), și anume: modalitatea *strict sintactică*, structuralistă, a descompunerii grupului în elemente alcătuitoare, și modalitatea *semantică*, tradițională, a analizei globale a grupului. S-a sugerat aici faptul că, în funcție de nivelul de analiză avut în vedere, se recurge și la o soluție, și la cealaltă.

Pentru nivelul *sintactic*, se impune soluția descompunerii grupului, cu delimitarea unui centru și a unui subordonat (eventual, dacă sunt mai mulți operatori, cu recunoașterea mai multor niveluri de subordonare), subordonatul ocupând diverse poziții sintactice în funcție de construcția regentului. Soluția „descompunerii” este aplicabilă numai în măsura în care organizarea rămâne transparentă (vezi *infra*, 2.2.3.5, și cazuri de opacitate sintactică). Pentru nivelul *semantic* și, mai ales, pentru cel *pragmatic-enunțiativ*, se impune soluția blocului în ansamblu.

Importantă, în această propunere de interpretare pe mai multe niveluri, este recuperarea soluției „tradiționale”, nefiind însă contrazisă nici soluția „structuralistă”. Este, de asemenea, recuperată analiza tradițională asupra semiauxiliarelor de mod și de aspect, care, în construcții mai sudate sau mai puțin sudate, formează blocuri sintactico-semantică cu verbul următor. În plus, este o modalitate de a „lega” interpretarea pasivelor și a copulativelor și pe amândouă de interpretarea aspectualelor și a modelelor.

2.2.3. Grade de coeziune sintactică și forme de amalgamare a grupului

Gradul de coeziune a grupului variază de la un tip de operator la altul, iar, în cadrul aceluiași tip, de la un verb-operator la altul.

2.2.3.1. Pentru operatorii copulativi, coeziunea sintactică a grupului se manifestă astfel:

– Copulativul își poate atașa, prin cliticizare, subordonați în dativ ai numelui predicativ, avansați în fața întregului grup (*îi este dragă, îi este utilă; Îmi este / vine / devine cumnată*), dublarea realizându-se fie după regulile curente ale dublării complementului indirect cu ambele componente avansate (*Îmi este mie dragă., Îi este lui utilă., Îmi este mie, și nu ție soacră.*), fie cu păstrarea complementului *in situ* (*Îmi_i este atât de dragă mie_i, Îi_i este util lui Ion_i., Îi_i este cumnat lui Ion_i.*).

– Grupul, în ansamblu, participă la reflexivizare și reciprocizare, ca și când cliticul ar ocupa o poziție de subcategorizare a copulativului (*Îmi sunt cel mai mare critic., Ei își sunt atât de dragi / de cunoscuți / de indiferenți unul altuia.*); vezi **Construcții reflexive și construcții reciproce**, 1.2.1.2; 2.2.2.

2.2.3.2. Pentru operatorul pasiv (*a fi*), coeziunea sintactică a grupului se manifestă:

– prin participarea grupului, în ansamblu, la opoziția de diateză *pasiv* vs *activ*;

– prin atașarea la operator a cliticului de dativ posesiv, avansat din poziții exterioare predicatului, fie din poziția de subiect, fie din cea de OPrep sau de Circ: *Mi_i-a fost amputat brațul (e_i).; Mi_i-a fost furată grădina (e_i).; Copilul mi_i-a fost dat în îngrijire. / ~ în brațe (e_i).;*

– prin atașarea negației verbale o singură dată, grupată cu operatorul pasiv (*Sedinta n-a fost amânată., Ion n-a fost sancționat.*).

Este posibilă și negarea separată a participiului pasiv. Construcția este însă preferată fie în cazurile de îndepărtare de sensul pasiv și de apropiere ce cel calificativ (*Casa este neacoperită și nevopsită.*), fie în construcțiile cu negare focalizantă a participiului (*Casa a fost nu închiriată, ci cumpărată de noi!*).

2.2.3.3. Pentru operatorii aspectuali (vezi și **I, Verbul. Categoria aspectului, 3.3**), gradul de coeziune se manifestă diferit de la un operator la altul, constând în:

(a) controlul impus de regentul-operator aspectual asupra subiectului suportului semantic, care, ca subiect neexprimat, repetă subiectul verbului-operator (*Ion_i se apucă de citit [Ion_i], Ion se dă la scris., Ion începe să înțeleagă., Hoțul prinde a vorbi., Ion se pune pe plâns., Ion continuă a scrie., El urmează a decide., El ajunge să înțeleagă., El apucă să plece., El nu contenește din plâns., El isprăvește de citit., El termină de lucrat.*). Se observă că subiectul celui de al doilea verb, indiferent de forma acestuia, conjunctiv, supin sau infinitiv, este controlat de subiectul verbului-operator, fiind, astfel, recuperat integral (vezi și **Subiectul, 3.2.2.1**). Controlul este și invers direcționat, dinspre subordonat spre regent, verbul-operator apărând cu statut impersonal atunci când subordonatul este verb fără subiect (*Începe a burnița., Se pune pe viscolit., Se oprește din nins.*); vezi și *supra, 2.2*;

(b) participarea grupului în ansamblu la opoziția de pasivizare (*Toți au ajuns să cunoască situația. ↔ Situația a ajuns (să fie) cunoscută., Familia urmează să recupereze casa. ↔ Casa urmează să fie recuperată., Colegii încep să-l respecte pe Ion. ↔ Ion începe să fie respectat.*). Fac excepție grupurile ale căror verbe-operatori au statut reflexiv (*a se apuca de, a se da la, a se prinde să, a se pune pe, a se lăsa de, a se opri din*), care, dată fiind forma lor reflexivă, nu participă la opoziția de diateză (vezi **I, Verbul. Categoria diatezei, 2.d**);

(c) perturbări de regim ale operatorului, în sensul imposibilității de a se mai combina cu un nominal și al limitării posibilităților de selecție, până la construcții aproape fixe (*trage să moară., dă să plece., stă să cadă.*). Mai rar, se produc și limitări ale formelor flexionare ale operatorului (*stă / stătea să cadă, dar *a stat / *va sta / *ar sta să cadă., *stai să cazi!*);

(d) avansări de componente, complementele verbului subordonat ajungând să preceadă întregul grup și chiar să se atașeze clitic verbului-operator (vezi construcții ca: *Romanele le termină de citit., Clopotele ni le oprește din tras., Cărțile le isprăvește de citit.*);

(e) negarea întregului grup o singură dată, cu marca negației atașată la operator (ex.: *Nu s-a apucat încă de citit., dar S-a apucat *să nu (mai) citească / *de necitit., Nu termină de învățat., dar Termină *să nu învețe / *de neînvațat.*).

Trăsăturile (a–e), ca semne ale coeziunii grupului, trebuie privite în mod global, și nu ca obligatoriu realizabile de către fiecare operator. Astfel, în cazul operatorului aspectual *a termina*, este posibilă numai negația globală (vezi *supra, e*), în timp ce, pentru operatorul incoativ *a începe*, este posibilă și negarea celui de al doilea component (*Începe a nu mai asculta orbește / ~ să nu mai asculte orbește.*).

2.2.3.4. Pentru operatorii modali, gradul de coeziune este diferit și are forme diverse de manifestare de la un operator la altul, cele mai semnificative fiind următoarele:

(a) controlul exercitat de subiectul operatorului (*Ion_i poate să cânte* [*Ion_i*]. / ~ *poate cânta* [*Ion_i*].; *Ion_i are de învățat* [*Ion_i*]. sau de complementul indirect al acestuia (*Dacă îți este de cumpărat* [*tu_i*]., *Îmi vine să plâng* [*eu_i*].). Uneori, există și o direcție inversă, dinspre subordonat spre regentul-operator; un subordonat impersonal cere o utilizare impersonală a operatorului (*Nu are ← a se întâmpla nimic*.). Excepție fac operatorii impersonali *trebuie, este*, care se pot combina cu verbe subordonate de persoane diferite (*Trebuie să plec / să pleci / să plecăm / să plecați*., *Era să cad / să cazi*.). Apare, și în acest tipar, tendința de acomodare a ambelor componente la aceeași formă personală (*Trebuiau să plece*., *Erau să cadă*.); vezi și *supra*, 2.2.

(b) avansări de clitice și de complemente nonclitice în fața întregului grup, cu atașarea cliticelor la operator (*Îl pot citi*., *Îi pot spune*., *Se poate duce*., *Mi se poate plânge*., *Mi-o poate repara*.; *Poezia o am de învățat*., *Cărțile le am de citit*.). Uneori, avansează și clitice provenind din componente subordonate suportului semantic (*Își poate rupe gâtul*., *Îi pot înțelege necazul*., *Își poate vedea de treburi*.), obținându-se, astfel, blocuri sintactice de câte 3-4-5 componente. Alteori, date fiind restricțiile de regim ale operatorului (vezi modalele intransitive *a fi* și *a trebui*), cliticul de acuzativ nu poate fi acceptat (*Viața nu mai e de trăit*.). Sudura grupului este mai mare sau mai mică, după cum operatorul se combină cu infinitivul sau cu subjonctivul (*Îl pot aștepta*., dar *Pot să-l aștept*.; *Cărțile trebuie să le citim*., și nu **Cărțile le trebuie să citim*.);

(c) absența conectorului sintactic dintre operator și subordonatul lui la infinitiv (*pot cânta, putem discuta*), structură imposibilă, în limba standard, în alte combinații cu infinitivul;

(d) avansarea subiectului / obiectului verbului subordonat, cu schimbarea statutului morfosintactic al verbului-operator (*Copiii trebuiau / erau să plece*., *Multe sunt de schimbat*.);

(e) participarea grupului în ansamblu la opoziția de pasivizare (*Toți trebuiau să citească și să înțeleagă referatele*. ↔ *Referatele trebuiau (să fie) citite și înțelese de toți*.).

2.2.3.5. Formele de coeziune și de amalgamare sunt diverse, ajungându-se uneori la un bloc sintactic ale cărui componente structurale sunt greu se delimitat. Ca *soluție de interpretare sintactică*, este de preferat distingerea componentelor grupului ori de câte ori organizarea rămâne transparentă. În schimb, se preferă soluția ansamblului, atunci când structura nou creată (prin avansare, reorganizare, schimbare de statut morfosintactic) devine opacă și imposibil de segmentat (vezi: *Copiii trebuiau să plece*., *Copiii erau să cadă*., *Poezia o am de învățat*., *Îl pot citi*., *Romanele le termină de citit*.). Se preferă, de asemenea, soluția ansamblului atunci când perturbările de regim ale operatorului nu mai permit stabilirea funcțiilor sintactice ale componentelor subordonate (*Casa stă să cadă*., *Ion dă să plece*., *El trage să moară*.).

2.2.4. Cazuri speciale în exprimarea predicatului complex

2.2.4.1. Elipsa operatorului este posibilă limitat și în condiții determinate:

– Poate fi suprimat operatorul pasiv, atunci când sunt coordonate două nuclee pasive (*Elévlul a fost ajutat și √ sfătuit de profesori*.). Participiul, unicul purtător al valorii pasive, poate apărea singur, cu operatorul suprimat în condițiile recuperării discursive a valorii deictic-temporale a operatorului (în prospecte: √ *Avizat de*

Ministerul Sănătății!; în titluri TV: Atomic TV – √ amendat cu 50 de milioane, Câștigurile din tranzacțiile cu acțiuni – √ impozitate din ianuarie 2005 cu 16% („Gândul”, 2005) etc.).

– Este suprimat operatorul copulativ când sunt coordonate adversativ, prin conectorii *ci*, *și* două poziții NP (*Studentul nu este încântat, ci √ supraîncântat., Caietul rămâne al Ioanei, și nu √ al Mariei.*) sau când apare conectorul conjuncțional *deși* (*Deși √ bolnavă, a venit la examen.*).

– Poate lipsi operatorul copulativ din enunțuri generice, când informația temporală a copulativului este recuperată discursiv, fiind vorba de un prezent atemporal (vezi proverbul *Vorba lungă, √ sărăcia omului.*);

– Poate lipsi operatorul aspectual sau modal când este recuperat anaforic (*El începe să muncească, iar ea, √ să se odihnească., El trebuie să citească, iar ea, √ să se odihnească.*).

2.2.4.2. Componentul al doilea, tocmai pentru că este purtătorul informației semantice esențiale, nu poate lipsi, exceptând cazurile de anaforă Ø (*A început deja să ningă. Chiar a început √.; S-a pus pe plâns. Chiar s-a pus √.; – Nu pot să citesc. / – Trebuie și poți √!; Face și el ce poate √.*).

Fac, de asemenea, excepție cazurile în care unii operatori aspectuali și modali acceptă construcția cu un nominal de tip nonverbal (de exemplu: *Ion începe cartea. / casa. / mărul. / vinul.*), unde, în funcție de situația de comunicare, se recuperează deictic, de fiecare dată altul, un verb subordonat: *Ion începe (să citească / să scrie) cartea., El începe (să construiască / să vopsească / să dărâme / să acopere) casa., Ion începe (să mănânce / să curețe / să spele) mărul., Ion începe (să bea / să facă / să vândă) vinul.*).

3. RELAȚIA DINTRE PREDICATELE SIMPLE ȘI CELE COMPLEXE

Există, pentru unele predicate semantice (adjectivale, adverbiale, nominale), posibilitatea de a exprima, prin predicat simplu și prin predicat complex, aceeași informație semantică predicativă. În condițiile încorporării operatorului în matricea verbului, se trece de la un predicat complex la unul simplu, obținându-se un caz de *sinonimie sintactică*. Operatorii frecvent încorporabili sunt cei copulativi, iar rezultatul îl constituie sinonimii sintactice de tipul: *este vecin cu → se învecinează cu, este asemenea / asemenea cu → se aseamănă cu; devine sănătos → se însănătoșește*. În relație cu un pasiv-reflexiv (vezi **Construcții pasive și construcții impersonale, 1.1.3**), operatorul pasiv este cel încorporabil, relația dintre cele două construcții fiind de *sinonimie sintactică* (*Casa este refăcută / ~ se reface după planuri meticuloase*). Ceilalți operatori rămân exteriori și dificil de cuprins în matricea predicatului semantic.

Pentru tipul copulativ, sinonimia sintactică evidențiază mecanismele trecerii de la o predicție adjectivală / nominală / adverbială la una verbală și, implicit, relația dintre ele. Apare aici un argument suplimentar pentru susținerea echivalenței dintre două predicate ale enunțării: un *predicat verbal simplu* (cel care încorporează MP în forma verbului-predicat) și un *predicat complex*, alcătuit din [operator copulativ + Adjectiv / Adverb / Substantiv], în care rolul de preluare a MP revine operatorului copulativ.

4. PREDICATUL „ÎNCORPORAT”

Cele ce urmează nu privesc cazurile de elipsă, deci de recuperare anaforică sau deictică (totală sau parțială) a predicatului (vezi *supra*, 2.2.4), nici cazurile de absență intenționată, cu scopuri stilistice, a acestuia (vezi, de exemplu, alegerea unui stil prin excelență nominal sau intenția de obținere a „vagului” semantic prin neexprimarea predicatului). Nu se au în vedere nici cazurile în care, ca efect al trăsăturilor gramaticale ale centrului, este imposibilă atașarea M(orfemelor)P(redicativității) (vezi predicatele interjecționale, cele verbale cu forme verbale nepersonale sau cele adverbiale).

Prin *enunțuri atipice* se au în vedere *enunțurile nestructurate* (vezi **Enunțul**, 2.2), în care predicativitatea este „încorporată” (imposibil de lexicalizat), obținându-se prin alte mijloace decât cele de tip segmental. În absența unui component predicativ lexicalizat, intonația și contextul situațional dobândesc un rol extrem de important în recuperarea predicativității, servind la recuperarea tipului de act de limbaj și de atitudine propozițională.

Cele mai numeroase secvențe nestructurate „acoperă” acte de limbaj expresive, realizate prin interjecții care sugerează stări psihice ale locutorului (dispreț, bucurie, satisfacție etc.): *Ptiu!., Ura!., Bravissimo!.*, sau stări fizice ale acestuia: *Ah!., Of!., Aoleu!* Altele „acoperă” acte de limbaj *directive*, orientate spre alocutor, a căror expresie lingvistică o constituie interjecții de „adresare, chemare, menținere a contactului”: *Hei!, Psst!, Bre!, Mă!* Tipologia enunțurilor nestructurate, extrem de diversă, cuprinde și adverbe de confirmare / infirmare / validare a predicăției, toate exprimând acte declarative: *Da!, Nu!, Nici vorbă.* etc. Alte interjecții exprimă acte interrogative: *Zău?, Poftim?* Un loc aparte ocupă interjecțiile polifuncționale, a căror intenție de comunicare se decodează numai situațional: *Ei!, Drace!, Del!*; vezi **I, Interjecția**, 3; **II, Tipuri de enunțuri în funcție de scopul comunicării**, 1; 4.1.

NUMELE PREDICATIV

1. ASPECTE DEFINITORII

1.1. Caracterizare sintactică

Numele predicativ (NP), funcție cerută de un centru verbal copulativ (Cop), reprezintă o *clasă de substituție* (adică de echivalente funcționale substituibile în același context verbal) având ca termeni prototipici adjectivul și nominalul în nominativ (altul decât nominalul-subiect), iar ca relație sintagmatică specifică, o relație obligatoriu ternară, implicând verbul-centru de tip copulativ și un nominal-subiect.

1.1.1. În cadrul *structurii ternare* [Subiect + Cop + NP], NP se caracterizează:

(a) *față de verbul copulativ*:

– prin neomisibilitate, orice ștergere a numelui predicativ având drept consecință fie construcții nereperate (**Copilul devine.*, **Munca înseamnă.*), fie construcții cu un grad mare de ambiguitate sau cu schimbare de sens (*Copilul este / rămâne.*);

– prin restricție de caz, verbul impunând nominalului-NP cazul nominativ (N). Sub aspectul tiparului de caz, structura cu NP are forma V(erb) + N₁ + N₂, unde N₁ reprezintă cazul impus nominalului-subiect, iar N₂, cazul impus nominalului-nume predicativ.

(b) *față de nominalul-subiect*, prin semne de dependență precum:

– acordul în gen și număr, în cazul unui nume predicativ adjectival, cu direcția Subiect (nominal) → NP (adjectival):

– restricții selecționale (lexicale), cu direcția Subiect (nominal) → NP (adjectival) (vezi: *Copilul este încăpățânat / inteligent / obraznic / blond.*, dar *Peretele este *încăpățânat / *inteligent / *obraznic / *blond.*);

– restricții impuse de nominalul-subiect în selecția anumitor termeni ai clasei de substituție (vezi *infra*, 2);

– restricții conjuncționale impuse de nominalul-subiect realizării propozițional-conjuncționale a numelui predicativ (ex.: *Credința este că...*, *Speranța este să...*, *Întrebarea este dacă...*, unde selecția unui conector sau a altuia este dirijată de particularități ale nominalului-subiect).

1.1.2. NP este o poziție (o complinire) care aparține clasei de *compliniri obligatorii* ale verbului, fiind cerută de trăsăturile matriciale ale acestuia. Se aseamănă, sub multe aspecte, cu clasa *complementelor* direct și indirect, de care, *la nivel sintactic*, se deosebește prin natura *ternară* a relației, numele predicativ implicând atât verbul, cât și subiectul.

Situarea în clasa complementelor se poate susține prin numeroase manifestări sintactice ale numelui predicativ, comune cu ale celorlalte determinări obligatorii:

– Nominalului din poziția NP i se impune o restricție cazuală, legătura *cazuală* fiind prezentă și la alte compliniri obligatorii;

– Înlocuirea unui verb copulativ cu unul necopulativ, în condițiile păstrării sinonimiei ansamblului, atrage modificarea sintactică a construcției, fiecare verb impunându-și tiparul propriu de construcție; vezi: *Apariția lucrării este / înseamnă un succes.* (NP) → *Un succes îl reprezintă / îl constituie apariția lucrării.* (OD), diferență de tipar sintactic pusă în evidență prin posibilitatea dublării complementului în ultimele construcții (*Un succes îl reprezintă / îl constituie apariția lucrării.*), dar imposibilitatea dublării, în primele; vezi, de asemenea, sinonimii ca: *Servieta este a elevului.* (NP) → *Servieta aparține elevului.* (OI); *Ioana este frumoasă și inteligentă.* (NP) → *Ioana are frumusețe și inteligență.* (OD). Schimbarea construcției, în condiții de sinonimie sintactică, probează faptul că atât poziția OD sau OI, cât și poziția NP sunt conținute în matricea semantico-sintactică a verbului, fiind impuse de fiecare verb-centru în parte;

– Poziția NP se păstrează intactă odată cu trecerea verbului copulativ de la un mod predicativ la o formă verbală nepersonală (infinitiv, participiu, gerunziu, supin), semn clar că poziția NP nu este determinată de cea de predicat (vezi și *infra*, 1.3), ci de calitatea copulativă a verbului-centru:

Înainte de a ajunge medic, a făcut mari eforturi.

Fiind obosit, a cedat la presiuni.

E greu de ajuns diplomat când nu faci studii de diplomație.

O țară fostă comunistă nu renunță ușor la vechile mentalități.

Părțile întregului (rămas totuși nefinisat) sunt unele inedite. (M. Cărtărescu, *De ce iubim femeile*);

– Poziția NP admite repetarea prin coordonare (*Ana este inteligentă și stăruitoare.*, *Prea mult rod deodată înseamnă sau o minune, sau niciun rod în viitor.*, N. Iorga, *Cugetări*), precum și extinderea (explicitarea) prin apozitionare (*Comportarea lui este bizară, adică ciudată.*), trăsături comune și altor complemente ale verbului (vezi, de exemplu, *subiectul multiplu, complementul direct coordonat*), dar imposibile pentru predicat (vezi **Predicatul**, 1.2);

– Poziția NP are o clasă de substituție extrem de bogată și de variată, în componența căreia, pe lângă termeni specifici, apar și realizări comune cu ale altor complemente. Sunt comune: (a) realizarea prin nominal neprepozițional; (b) propozițiile conjuncționale, cu aproximativ același inventar de conective conjuncționale; (c) formele verbale nepersonale, ca echivalente funcționale ale propoziției conjuncționale; (d) propozițiile relative, cu o tipologie comună de propoziții relative interogative și relative neinterogative (vezi *infra*, 2).

Soluția sintactică a includerii poziției NP ca poziție *distinctă*, aparținând clasei *determinărilor obligatorii ale verbului* (un *tip special de complement*; vezi *infra*, 1.4), are avantajul *teoretic* al includerii numelui predicativ într-un sistem coerent de tratare a organizării G(rupului)V(erbale) și, în plus, pe acela de a rezolva o inconsecvență a tradiției gramaticale, unde NP era inclus sintactic în componența predicatului, în timp ce corespondentul lui propozițional (propoziția predicativă) era interpretat ca tip de subordonată.

1.2. Interpretarea semantică a poziției NP; eterogenitatea relației semantice

Cum relația sintactică în care se angajează NP este una de tip *ternar*, există *manifestări semantice* imediate ale acestei trăsături, la semantica numelui predicativ

participând atât componentul NP (ca manifestare a relației semantice cu subiectul), cât și componentul verbal (prin transfer semantic, în cadrul relației cu NP).

1.2.1. În raport cu subiectul, rolul semantic al numelui predicativ este diversificat, putându-se detașa următoarele valori semantice importante, fiecare valoare având propriile manifestări și restricții gramaticale (vezi *infra*, 1.2.1.1):

– rol identificator (de identificare a entității exprimate de subiect):

El este Ion., El este profesorul., Cel mai rău om este acela care nu poate fi bun nici când este fericit. (N. Iorga, Cugetări), *Una dintre deosebirile dintre câine și om este că nu s-a văzut câine care să se lingusească pe dânsul.* (ibid.);

– rol de denominație:

El se cheamă / se numește Ion Popescu.;

– rol integrator și categorizant, exprimând fie includerea (de tip hiponim–hiperonim) într-o specie supraordonată a clasei referențiale desemnate prin nominalul-subiect (a), fie indicarea clasei / categoriei înseși căreia îi aparține entitatea-subiect (b):

(a) *Balena este (un) mamifer., NP este (un) complement de tip special.,*

(b) *Ion este profesor / jurnalist / deputat.;*

– rol ecuativ, constând în stabilirea echivalenței între entitatea-subiect și entitatea-NP:

George Bacovia era, în viața curentă, G. Vasiliu.,

Munca înseamnă sănătate.,

Obrăznicie e a cere de la alții mai mult decât ți se cuvine. (N. Iorga, Cugetări),

A împărtași suferința cuiva e a-l înțelege pe jumătate. (ibid.);

– rol apreciativ, calificativ, constând în aprecierea nominalului-subiect (o apreciere de diverse tipuri, de la cea fizică, psihică, la cea cantitativă – cantitativ-numerică sau cantitativ-nedefinită –, la o apreciere prin comparație sau o apreciere privind „ordinea” într-un șir etc.):

Copilul este blond și buclat., Vremea este friguroasă și ploioasă.,

Profesorul este răbdător și înțelegător.,

Situația este imposibilă. / este de nesuportat.,

Studenții sunt mulți / puțini / destui., Ei sunt doi / doisprezece / primii / amândoi.,

Un suflet e ca un instrument muzical.,

El este al doilea.;

– rol locativ (proveniență), de indicare a originii nominalului-subiect:

El este de la munte / muntean / din București / bucureștean.;

– rol posesiv și partitiv, de indicare a posesorului, respectiv a „întregului” într-o relație partitivă, ambele subordonându-se unui tip special de relație de identificare, respectiv de includere:

Caietul este al profesorului / al lui / al meu.,

Directorul este de-ai noștri / dintre ai noștri / din familie.

Unele dintre aceste valori caracterizează și atributul, subordonat direct al numelui, și aparțin G(rupului)N(ominal) (compară valorile „categorizant”: *cămașă bărbătească*, *școală politehnică*; „apreciativ”: *cămașă nouă și curată*; „de origine”: *Universitatea de la Iași / ieșeană*; „posesiv”: *caietul profesorului*; „partitiv”: *elev de-ai mei*); vezi Grupul nominal, 2.3;

Atributul, 1.4. Alte valori caracterizează apozitia; să se compare valorile „ecuativ” (G. Vasiliu, *adică George Bacovia*) și „identificare” (El, *profesorul*; El, *Ion Popescu*); vezi **Apoziția, 2.1.**

1.2.1.1. Din acest inventar al relațiilor semantice, se constată că NP variază între *interpretarea semantic-predicativă* (indicând o predicatie „de stare”, corespunzătoare valorilor „apreciativ / evaluativ”, „origine”), *cea referențială* („individualizantă”, corespunzătoare valorilor „identificare” și „ecuativ”) și *cea de restrângere a referinței* numelui-subiect (corespunzătoare valorii „categorizant”), fiecare valoare având manifestări și restricții diferite cu privire la inventarul clasei de substituție.

Astfel, adjectivul apreciativ (gradabil) apare pentru interpretarea predicativă; adjectivul categorizant (negradabil) apare pentru cea de restrângere a referinței numelui; numele proprii și pronumele personale apar pentru interpretarea individual-referențială și pentru cea ecuativă; grupul genitival apare pentru interpretarea posesivă (vezi și *infra, 2*).

1.2.1.2. Ceea ce leagă această diversitate de relații semantice este raportarea la același referent desemnat de nominalul-subiect, fie identificându-l, fie numindu-l, fie încadrându-l într-o clasă / subclasă, fie calificându-l sau comparându-l.

1.2.1.3. La nivel semantic, poziția NP se distinge de celelalte compliniri obligatorii ale verbului prin *interpretarea semantic-predicativă* și prin *cea de restrângere a referinței*. Efectul, în planul realizărilor lexico-gramaticale, îl constituie posibilitatea numelui predicativ de a se exprima prin adjectiv (adjectiv calificativ / apreciativ, pentru prima interpretare, adjectiv categorizant /relațional, pentru a doua). NP este, de altfel, singurul complement al verbului realizat (prototipic) prin adjectiv.

Diverșii termeni adoptați pentru desemnarea poziției reflectă asemănările și deosebiri față de *complemente: complement predicativ* (în Huddleston, Pullum (eds.), 2002), *atribut* (în gramaticile franțuzești), *atributiv* (în gramatici generative ale limbii române), *nume predicativ* (în tradiția gramaticală românească). Primul termen este cel mai transparent pentru calitatea numelui predicativ de complinire obligatorie a verbului, dar și pentru specificul semantic al acestui complement (natura lui „predicativă”). Următorii doi termeni atrag atenția asupra relației cu numele, în cadrul structurii verbale ternare, iar ultimul, asupra specificului semantic al complinirii. În conformitate cu tradiția gramaticală românească, se va păstra termenul *nume predicativ*.

1.2.2. La informația semantică a numelui predicativ, *copulativul participă cu propriile informații semantico-gramaticale*, transferând asupra NP următoarele informații (vezi și *infra, 1.3*):

– adaugă distincția aspectuală *static* vs *durativ* vs *dinamic (incoativ)*, după cum NP: (a) se leagă de copulativul *a fi* și seria lui sinonimică [+ Static]; (b) se leagă de *a rămâne* [+ Durativ]; (c) se leagă de copulativul *a deveni* și seria lui sinonimică [+ Dinamic / Incoativ]:

(a) *Ea este slabă / grasă / blondă / înțeleaptă / bogată., Ea îmi vine cumnată / mătușă / vară., Munca înseamnă sănătate.*

(b) *Ea rămâne frumoasă / aceeași.*

(c) *Ea devine slabă / grasă / blondă / înțeleaptă / bogată., Ea se face mare., Ea ajunge premiantă.;*

– adaugă distincția modalizantă *factiv* vs *nonfactiv* vs *contrafactiv*, adusă de copulativele *este / înseamnă* vs *pare* vs *face pe / se dă*. Sunt selectate copulativele *factive*, când locutorul își asumă adevărul predicăției vecine; copulativele *nonfactive*, când locutorul nu se angajează vizibil asupra adevărului / falsului predicăției exprimate prin NP, sau copulativul *contrafactiv*, când, dimpotrivă, locutorul se angajează deschis asupra neadevărului predicăției:

El este prost. (factiv) / *pare prost.* (nonfactiv) / *face pe prostul., se dă mare.* (contrafactive).

1.3. Interpretarea enunțiativ-pragmatică a NP

Dacă sub aspect semantic componentele din poziția NP funcționează ca predicate semantice (vezi **Predicatul, 1.1.1**), fie cu un actant (nominalul-subiect; vezi *Ion este atent / profesor.*), fie cu doi actanți (în cazul nominalelor relaționale aflate în poziția numelui predicativ: *Ion este frate lui Gheorghe.* sau al adjectivelor cu doi actanți: *Ion este furios pe ceilalți.*), predicatul semantic din poziția NP, *singur*, nu poate funcționa și ca predicat al enunțării. Așa se explică faptul că, grupat cu un copulativ la un mod nepersonal, NP nu poate asigura autonomie în enunțare (vezi *supra*, 1.1.2).

Pentru a dobândi autonomie enunțiativă, NP își asociază un operator copulativ de predicativitate, purtător al M(orfemelor)P(redictivității). Operatorul copulativ adaugă informația modală și temporală de mod predicativ și informația de persoană și de număr, informații care asigură transformarea predicatului (semantico-sintactic) realizat prin NP într-un *predicat al enunțării* (vezi **Predicatul, 1.1.3**):

El este / a fost / va fi / ar fi fost magistrat.,

Ion a rămas profesor. / ar rămâne cu mare plăcere profesor., Te rog, rămâi profesor!

1.4. Interpretarea grupului [copulativ + NP]

Spre deosebire de celelalte compliniri obligatorii ale verbului (complementele direct, indirect, secundar, prepozițional), a căror interpretare se manifestă integral în limitele aceleiași component, în cazul NP, se impun *două niveluri* de interpretare a construcției:

– *interpretarea sintactică*, de poziție obligatorie, cerută de o clasă sintactică de verbe copulative, poziție asemănătoare celorlalte complemente;

– *interpretarea semantico-enunțiativă*, de grup predicativ complex (*un predikat complex cu operator copulativ*; vezi **Predicatul, 2.2**), alcătuit din [operatorul copulativ + NP]. Ca orice predikat complex, componentul NP este purtătorul predicăției semantice, iar operatorul copulativ, al informației sintactice și pragmatico-enunțiative. Copulativul este, matricial, purtătorul informației sintactice, căci el „atrage” / determină apariția unui NP, iar, prin încorporarea M(orfemelor)P(redictivității), este purtătorul predicăției enunțiative. În plus, operatorul copulativ aduce și informații suplimentare modalizante și aspectuale (vezi *supra*, 1.2.2).

În concluzie, numele predicativ este o *poziție sintactică de sine stătătoare*, reprezentând un *complement de tip special al verbului*, poziție cerută, matricial, de clasa verbelor copulative (vezi și **Grupul verbal**, 3.2.1). Trăsătura specială a complementului-NP constă, în cele mai multe dintre aparițiile sale, în *citirea sa semantic-predicativă*.

Deși înzestrat cu trăsătura de predicat semantic, este lipsit de autonomie enunțiativă. Dobândește autonomie enunțiativă în condițiile atașării Morfemelor Predicativității prin intermediul operatorului copulativ, împreună cu care formează un *predicat complex* (al enunțării). Se distinge de alte predicate complexe (vezi **Predicatul**, 2.2.1), prin calitatea de *predicat complex cu operator copulativ*, iar, din altă perspectivă, prin calitatea de *predicat complex cu suport nominal-adjectival* (sau de *tip nonverbal*).

1.4.1. Că ambele componente participă la semantica grupului-predicat, o dovedește sinonimia cu predicate simple, obținute din „încorporarea” operatorilor copulativi: *a fi* vs *a deveni*:

a fi vecin, *a fi* rudă, *a fi* asemănător → *a se învecina*, *a se înrudi*, *a se asemana*;

a deveni bolnav, *a deveni* slab, *a deveni* optim → *a se îmbolnăvi*, *a slăbi*, *a se optimiza*.

1.4.2. Faptul că verbul copulativ *a fi* poate fi suprimat nu este un argument în măsură să modifice interpretarea de predicat complex a ansamblului, având în vedere că, dintre copulative, numai *a fi* poate fi suprimat și numai în anumite condiții de utilizare a acestuia. Elipsa lui *a fi* este posibilă grație presupozitiei existențiale a oricărei construcții cu *a fi*, în care, pentru a adăuga o informație „apreciativă”, „categorizantă”, „individualizantă” cu privire la nominalul-subiect, este necesară subînțelegerea *existenței unui individ / unor indivizi*, cărora să li se atribuie predicția de stare.

Chiar și în condițiile unor enunțuri cu citire generică: *Delfinul este (un) mamifer evoluat.*, copulativul poate lipsi (*Delfinul, [#] un mamifer evoluat.*), dată fiind presupozitia „*există* clasa delfinilor și *există* măcar un exemplar al acestei clase”. Prin această presupozitie, se recuperează informația copulativului *a fi*, dar nu și celelalte informații legate de gramatica acestuia, privind valorile temporale și modale ale predicției. De aceea, este posibilă suprimarea unui *a fi* din enunțuri atemporale, generice (a), din enunțuri în care recuperarea lui este contextuală (b) sau din enunțuri de echivalență (c):

(a) *Vorba lungă, √ sărăcia omului.* (proverb);

(b) *Ion este strălucit, fratele lui, √ cam leneș.*;

(c) *Flori false, √ flori care au fost totdeauna uscate și nu se pot vesteji.*

(N. Iorga, Cugetări).

O recuperare contextuală apare și în construcții concesive de tipul: *Deși √ bolnavă, a reușit să vină la examen.*, conectorul conjuncțional *deși* având rol dezambiguizator pentru funcționarea propozițională a construcției și pentru funcționarea adjectivului drept component al unui predicat al enunțării din care lipsește operatorul; vezi **Predicatul**, 1.1.3. Din contextul mai larg (mai exact, din valoarea temporală a predicatului din regentă) se recuperează și informația temporală a predicatului complex cu operator copulativ.

2. CLASA DE SUBSTITUȚIE A NUMELUI PREDICATIV

Ca orice complinire obligatorie a verbului, numele predicativ se caracterizează printr-o clasă bogată de substituție.

2.1. Realizarea prin adjectiv

Cum NP este un complement *de tip special*, natura lui *specială* se manifestă și sub aspectul inventarului de termeni, fiind, dintre complinirile obligatorii, cea care admite ca termen al clasei de substituție *adjectivul* (vezi și *supra*, 1.2.1.3), indiferent de natura acestuia, de adjectiv propriu-zis, participial, gerunzial sau de locuțiune adjectivală, și indiferent de faptul că apare singur, fără determinativi, sau, drept centru al unui G(rup)Adj(ectival), însoțit de complemente sau de mărci de gradare și de aproximare:

Devii ridicul luptând cu un om ridicul și nu-l poți nici măcar învinge. (N. Iorga, *Cugetări*) [adjectiv propriu-zis];

Este o ambiție care atinge orice și rămâne tot așa de zadarnică și de flămândă. (ibid.) [adjective propriu-zise coordonate, însoțite de mărci de gradare];

De-ar fi la o mie de sfaturi și un singur ajutor, lumea ar fi plină de fericți., ibid. [adjectiv propriu-zis, centru de grup, având el însuși complement];

Când ești tulburat pe tine, nu te poți împăca decât făcând bine altuia. (ibid.) [adjectiv participial, primind el însuși un complement];

Cei din acest salon sunt suferinzi de cord. [adjectiv gerunzial însoțit de complement];

Pentru binele tău, trebuie să fii de cuvânt. [locuțiune adjectivală];

Câte unul ar fi în stare să meargă prin viață cu ochii închiși. (ibid.) [locuțiune adjectivală, ea însăși primind complement propozițional].

În mod curent, sunt acceptate adjective evaluative, deci gradabile (vezi exemplele anterioare), mai rar, și adjective categorizante și, ca atare, negradabile (vezi: *Filmul este românesc.*, *Șampania este franțuzească.*, *Comportarea lui este profesională.*, *Cartea este, în concepție, saussuriană.*).

Uneori, adjectivul categorizant poate aluneca spre unul evaluativ, suportând, în consecință, gradarea: *Cartea este mai puțin saussuriană / mai puțin generativă decât mi-am imaginat.*

În condițiile în care adjectivul NP este el însuși centru de grup, poate primi un complement în dativ sau prepozițional: *Cartea este cunoscută elevilor.*, *El este dornic de popularitate.* În cazul unui complement în dativ, acesta poate apărea lexicalizat: (a) printr-un substantiv sau un substitut nonclitic al acestuia; (b) printr-un clitic pronominal, situație în care este obligatorie avansarea cliticului înaintea copulativului; (c) poate apărea dublu lexicalizat, prin substantiv și prin clitic:

(a) *Cartea este folositoare studenților.*,

(b) *Cartea le este folositoare.*,

(c) *Cartea le este folositoare studenților.*

Adjectivul din poziția NP nu suportă substituirea prin pronume personal (clitic sau nonclitic). O construcție poetică de tipul: *Nu poți face nimic ca să ai stil, pentru că stilul nu îl ai, ci îl ești.* (M. Cărtărescu, *De ce iubim femeile*) reprezintă nu o pronominalizare a unui adjectiv din poziția NP, ci o deviere metaforică a copulativului, care glisează spre o construcție tranzitivă cu OD.

2.2. Realizarea prin substantiv în nominativ

Alt termen definitoriu al clasei este *substantivul în nominativ*, care, de la o apariție la alta și, implicit, de la o interpretare semantică la alta, variază ca subclasă sau ca formă gramaticală.

2.2.1. *Numele proprii* apar numai în citirile de maximă individualizare, de specificare a unui referent unic (a), în cele de echivalență (b) sau de denotație (c):

- (a) *El este Ion., Vârful din depărtare este Omul.*
- (b) *Pușini mai știu că Brașovul a fost cândva Orașul Stalin.*
- (c) *El se cheamă / se numește Ion.*

2.2.2. *Substantivul nearticulat*, apariție rară pentru alte compliniri obligatorii ale verbului (subiect sau complement direct; vezi **Subiectul, 2.1.3; Complementul direct, 3.1.1**), este însă frecventă pentru NP, fiind o caracteristică legată de natura semantic-predicativă a acestui tip special de complement (vezi și apariția adjectivului, *supra, 2.1*). Substantivul funcționează fie ca nume de (sub)specie (a), fie drept categorizant, incluzând referentul desemnat prin subiect într-o anumită clasă / categorie (b). Substantivul poate apărea singur sau însoțit el însuși de determinări restrictive (c):

- (a) *Balena este mamifer, iar rechinul, pește.;*
- (b) *Ion este / devine / ajunge frizer / bucătar / preot / medic / profesor.;*
- (c) *El este / ajunge medic pediatru / profesor de română., Opalul este piatră semiprețioasă., Li Tai-pe este poet chinez.*

NP este poziția sintactică în care, în absența unor forme clar distincte, se neutralizează opoziția adjectiv – substantiv, formele omonime apărând cu ambele citiri (vezi *infra, d*). Este poziția în care se produc cele mai numeroase alunecări de la substantiv spre adjectiv (vezi *infra, e*):

- (d) *Ioana este muncitoare. / luptătoare.;*
- (e) *Mai mamă decât Fecioara Maria n-a fost nimeni în lumea asta.* („Orizont”, 2004).

În condițiile unui superlativ relativ, NP urmat de complementul comparației este ambiguu, sub aspectul clasei lexico-gramaticale, superlativul putând fi interpretat și adjectival, și substantival: *El este cel mai inteligent din clasă.* Ambiguitatea este confirmată de posibilitatea superlativului relativ de a apărea în poziția unui subiect sau a unui OD, unde nu poate funcționa decât substantival: *La olimpiadă, a reușit cel mai bun din generația sa.*

2.2.3. *Substantivele relaționale* (exprimând relații de rudenie, de vecinătate, relații interumane) nu pot apărea singure (vezi *infra, a*), exceptând cazurile puțin numeroase de citire categorizantă (vezi b). În mod curent, substantivele relaționale apar însoțite:

- fie de dativul adnominal (construcție rară în româna actuală), dativ exprimat substantival (vezi c) sau exprimat prin clitic avansat în fața copulativului ori dublu exprimat (vezi d);
- fie de un grup prepozițional de relație (vezi e);
- fie de un subordonat în genitiv precedat de *al* (vezi f).

Mai rar, complinirea obligatorie a substantivului de relație (vezi, pentru calitatea lui de predicat simetric, **Construcții reflexive și construcții reciproce**, 2.2.4) este suplinită prin forma de plural a subiectului sau prin realizarea lui ca subiect multiplu (vezi g):

- (a) *Ion este *frate, *cumnat, *nepot de soră;*
- (b) *Numai mamă să nu fii!, Frate, frate, dar brânza-i pe bani.;*
- (c) *Ion este frate / vecin lui Gheorghe.; este soră tuturor cântăreților lumii și, totodată, sclav urei.* (Adev.lit.art., 2004);
- (d) *Ion îi este frate / vecin. / îi este nepot surorii mele.;*
- (e) *Ion este frate / vecin cu Gheorghe.;*
- (f) *Ion este frate / vecin al lui Gheorghe.;*
- (g) *Ion și Gheorghe sunt frați., Ei sunt frați.*

2.2.4. *Substantivul articulat hotărât* poate funcționa ca identificator, cu identificare deictică (a), sau cu determinări restrictive, care servesc la restrângerea referinței și la identificarea individului / indivizilor (b). Un substantiv din clasa celor de relație, dacă este utilizat cu articol hotărât, trece de la interpretarea predicativă (vezi *supra*, 2.2) la cea identificatorie și deci individual-referențială (c):

- (a) *El este directorul. / doctorul.;*
- (b) *El este directorul școlii. / profesorul premiat. / savantul care...;*
- (c) *Ion este fratele lui Gheorghe. / fratele meu.*

2.2.5. *Substantivul articulat nehotărât* poate funcționa categorizant, articolul având un rol cuantificator de integrare într-o categorie de referenți („unul dintre”; vezi a') sau de integrare într-o clasă („unul aparținând clasei”; vezi a"); mai rar, substantivul cu articol nehotărât poate funcționa și calificant, ca efect al unei devieri semantice (vezi b):

- (a') *El este un cetățean al României.;*
- (a") *Grivei este un câine.;*
- (b) *El este un copil. / un artist.* („cu atitudine / comportament de copil, de artist”).

2.3. Realizarea pronominală

Pronumele în nominativ apare și el ca termen al clasei de substituție, cu diverse valori ale predicăției și cu diverse interpretări ale pronumelui (ca deictic, ca anaforic, ca variabil).

Predicația de identificare și cea de echivalență se realizează prin demonstrative, interogative, relativ-interogative sau prin nehotărâte, cu citire adesea variabilă (a), dar și cu citiri deictice, în cazul unor pronume demonstrative (b), sau citire anaforică, în cazul unor pronume nedefinite și demonstrative (c):

- (a) *Cel mai mare orator e acela care spune mai puțin și sugerează mai mult.* (N. Iorga, *Cugetări*);

Dușmanul cel mai rău al omului bun e cel pe care-l cunoaște mai puțin. (ibid.);

Cine ești de-ți permiți atâtea lucruri?;

Nu știu cine ești.;

Întâmplarea este ceva neașteptat.;

Pentru lume poetul e cineva care face versuri. (N. Iorga, *ibid.*);

- (b) *Cartea care-mi trebuie este aceea. / aceea. / cea de pe masă. / este cealaltă, din dreapta.;*

(c) *Visul părinților era să călătorească; al meu era altul. / același.*

Predicația de categorizare se obține adesea prin interogative, relativ-interogative și relativ-nehotărâte, cu citire variabilă (d), dar și prin nehotărâte pentru care unele informații se deduc anaforic (e):

(d) *Ce-a ajuns Ion?, Nu știu ce mai este Ion., Nu mă sperii, orice ar fi ajuns Ion.;*

(e) *Părinții lui au fost medici, dar el ar dori să fie altceva.*

Predicația de calificare se realizează prin pronume demonstrativ de identitate sau, contextual, prin utilizări speciale ale nehotărâtelor sau ale negativelor:

A fost [neserios]_j, dar nu mai e același_j;

Când poți să ai mulți prieteni? Când nu ești nimic și când nu mai ești nimic.

(N. Iorga, Cugetări);

Ion este totalmente neinteresant și oarecare.

Pronumele personale, deși mai rar utilizate, nu lipsesc din poziția NP; pronumele personale apar fie în situația de identificare deictică (f) sau în construcții ecuative (g), fie cu rol deviant, de calificare, prin păstrarea unei calități (h):

(f) *Ion / Directorul / Cel pe care îl cauți este el, din dreapta.;*

(g) *Nu poți să spui despre un lucru că este, în același timp, el însuși și opusul său. (A. Pleșu, Despre îngeri);*

(h) *Ai rămas tu însuși.;*

Eu sunt eu și tu ești tu, nu ne mai putem schimba.

O excepție de la regula de construcție a unui NP actualizat ca pronume privește pronumele relativ din propoziții relative fără antecedent:

Totul depinde de ce va ajunge tânărul după absolvire.;

Nu vei înainta niciodată spre ce-ți închipui că ești. (N. Iorga, Cugetări);

Din ce ai fost, rămâne ce n-ai păstrat. (ibid.).

În situația în care relativa neinterogativă se include într-o poziție puternic marcată a regentei (marcată prepozițional: *depinde de ceva, vei înainta spre ceva, rămâne din ceva*), iar conectorul relativ ocupă, în organizarea relativei, poziția NP, atunci relativul va exprima poziția față de regentă, ajungându-se, astfel, la o excepție de la regula de construcție a unui nume predicativ pronominal: pronumele din poziția NP cu alt caz decât nominativul.

2.4. Realizarea prin numeral

Numeralul în nominativ ocupă această poziție cu rol de cuantificare numerică sau de calificare ca „ordine”, distincția utilizare adjectivală vs pronominală nemaifiind transparentă:

Elevii sunt doi / doisprezece., El este primul / al doilea.

Aceeași situație o au pronumele / adjectivele cantitative nedefinite:

Ei sunt mulți. / puțini. / destui. / câțiva.

2.5. Grupuri prepoziționale

Funcționează ca NP și toate grupurile prepoziționale [Prep + Nominal] care exprimă „starea” subiectului, categorizându-l, integrându-l într-o clasă superioară de referenți, indicându-i originea și componența, calificându-l sau comparându-l. Nominalul (substantiv sau pronume) din componența GPrep apare cu formă diferită

de caz; în funcție de regimul special al prepoziției-centru al grupului. În cele mai numeroase cazuri apare acuzativul (a), dar prepoziția / locuțiunea prepozițională poate cere și genitivul (b):

(a) *Adevărul e ca apa rece de care dor numai dinții bolnavi.* (N. Iorga, *Cugetări*), *Cine câștigă stima oamenilor e ca acela care...*(ibid.);

Ei sunt de-ai noștri. / de-ai lui Saddam.;

Paharul este de sticlă.;

Caroseria Trabantului este din carton, nu din metal.;

Bunicii dinspre tată erau chiar de la munte, iar cei materni, din București.;

Cei mai mulți sunt fără inteligență, dar cu bun-simț.;

Partidele politice sunt pentru țară, bandele politice, pentru ele.(N. Iorga, *Cugetări*), *El se dă drept profesor.*

(b) *Mare parte a populației este contra războiului.;*

Desigur, poți fi de partea lui Descartes, [...] din punctul nostru de vedere, e preferabil să fii de partea lui Leibniz. (A. Pleșu, *Despre îngeri*).

Pentru cele mai multe exemple, cuprinderea grupului prepozițional în clasa de substituție a numelui predicativ are ca argument existența, pentru unele grupuri prepoziționale, a unui corespondent sinonimic adjectival, ceea ce indică posibilitatea redării aceleiași relații semantice atât prin GPrep, cât și printr-un adjectiv categorizant. Vezi perechile:

Caroseria este din metal – metalică.,

Bunicii paterni sunt de la munte – munteni, iar cei materni, din București – bucureșteni.,

Ei sunt cu / fără inteligență – inteligenți / neintelenți.,

Ei sunt contra războiului – antirăzboinici.,

Țesătura este ca de mătase / ca mătasea – mătăsosă.,

El este de partea lui Leibniz – proleibnizian. etc.

Pentru unele copulative, prepoziția este cerută de semantica verbului: *El se dă drept mare / drept tine.*

2.5.1. În structura unui nume predicativ realizat prepozițional poate apărea și o propoziție relativă fără antecedent, situație în care relativul primește regimul causal al prepoziției-centru:

Darurile sunt [pentru tine] și [pentru [cine mai dorești tu]].

2.5.2. În poziția unui nume predicativ realizat printr-un grup prepozițional poate apărea o structură cantitativă, cu un nominal și un cantitativ-numeral (vezi a). Poate apărea și o structură comparativă complexă (vezi **Construcții comparative, 1.3**), în două tipare de construcție:

– o construcție comparativă care, din structura propozițională primară, păstrează nominalul-subiect (devenit grup prepozițional) și conservă cu formă neschimbată alte componente (vezi b);

– o construcție comparativă sau comparativ-cantitativă cu inversiune, în care se produce opacizarea raporturilor sintactice (vezi c):

(a) *Pânza este de 10 metri., Pantofii sunt de peste un milion (de lei)., Distanța este de 1 km.;*

(b) *Băiețelul este ca tine acum treizeci de ani., Bucuria noastră e ca o masă bună după câteva zile de post.;*

(c) *El este cât tine de inteligent., El este ca tine de răsfățat., [Iarba] era crudă și până la brâu de naltă.* (I. Creangă, Amintiri).

2.6. Grupul genitival

Ca termen al clasei de substituție apare grupul genitival [*a(l)* + genitiv] sau un grup echivalent cu acesta [*a(l)* + adjectiv posesiv], exprimând o relație de posesie în care se angajează NP (posesorul) și nominalul-subiect (obiectul posedat). Date fiind trăsăturile de ocurență ale genitivului, care impun vecinătatea imediată de stânga a unui substantiv articulat hotărât, în poziția NP nu poate apărea niciodată genitivul fără al:

Cartea este a profesorului. / a lui. / a acestora. / a fiecăruia. / a tuturor. / a mea. / a noastră.

Există și un corespondent propozițional al acestui grup, o propoziție predicativă relativă fără antecedent (vezi, pentru alte relative, *infra*, 2.11.2), al cărei conector relativ este pronume relativ (a) sau adjectiv pronominal relativ (b), fiecare cu formă de genitiv și precedat obligatoriu de *a(l)*:

(a) *Cartea este a (ori)cui o dorește. / a cui are nevoie de ea.;*

Lumea nu e a cui o străbate cu piciorul, ci a cui o înțelege cu gândul.

(N. Iorga, Cugetări);

(b) *Ea este a generației mele, dar și a câtor generații se vor succeda.*

2.7. Realizarea adverbială

Adverbul, ca termen al clasei de substituție a numelui predicativ, se manifestă diferit (ca inventar, ca interpretare semantică), după cum ocupă poziția NP într-o construcție personală sau într-una impersonală.

2.7.1. În construcții personale, inventarul de adverbe cu funcție de nume predicativ este mult limitat, reducându-se la: *cum* (modal interogativ și relativ), *așa*, *astfel*, *altfel*, *cumva*, *altcumva*, *oricum* (adverbe modale, ultimul putând apărea și ca modal-relativ); *cât* (cantitativ interogativ sau relativ), *atât*, *oricât* (nehotărâte cantitative, ultimul putând apărea și ca relativ cantitativ). Toate sunt adverbe „pronominale”, funcționând ca proforme, în sensul procurării referinței deictic (a) sau anaforic (b); uneori apar ca variabile (c):

(a) *Ești cam așa!, Este atât!* (gest pentru a indica forma sau mărimea);

(b) *E [un om frumos], cel ce pare făcut dintr-o singură bucată. Și o operă de artă, tot așa.* (N. Iorga, Cugetări);

El este dur. Tot astfel, sunt și părinții lui.; Viața ta trebuie să fie altfel, decât ([a fost Ø],) a noastră.; Viața lor a fost dură. A copiilor trebuie să fie altcumva;

El este Găsit, Se cheamă așa / astfel, fiind un copil abandonat.

(c) *Ferice de acela care înfățișează nația sa cum este.* (N. Iorga, Cugetări);

Cum mai ești?;

Oricum ai ajunge, părinții vor fi alături de tine.

În (a), citirea este deictică, facilitată de gest. În (b), citirea este anaforică, adverbele din poziția NP fiind sau echivalente totale ale sursei referențiale (*așa*, *astfel*), sau decodabile parțial, prin diferențierea de sursă (*altfel*, *altcumva*). În (c),

deși funcționează ca proforme, adverbele au o semantică variabilă, depinzând de răspuns (în uzul interogativ) sau de situația de comunicare.

Tot în construcții personale pot apărea și adverbe / grupuri adverbiale cu centre precum: *asemenea*, *aidoma*, care, în cele mai multe apariții, cer compliniri obligatorii (d), sau adverbe ca: *împreună*, *laolaltă*, care, ca adverbe simetrice / reciproce, apar în condițiile unui subiect multiplu sau cu formă de plural (e); vezi și Construcții reflexive și construcții reciproce, 2.2.3:

(d) *El este asemenea / aidoma părinților.*

(e) *Ei sunt / au rămas împreună. / laolaltă.*

Adverbe precum: *aproape*, *departe*, *alături*, care, în mod curent, exprimă raporturi concret-locative, pot glisa spre semnificații mai abstracte, sufletești, cu rol mai degrabă de calificare decât de localizare. *El este aproape de oameni. / aproape de sufletul meu. / alături de mine la greu.*, *Îngerii au această calitate puțin obișnuită de a fi simultan aproape de Dumnezeu și aproape de om.* (A. Pleșu, *Despre îngeri*). Cât privește interpretarea grupului *a fi* (existențial) + un circumstanțial de loc, vezi *infra*, 6.2.

2.7.2. În construcții impersonale, inventarul de adverbe și locuțiuni adverbiale ocupând poziția NP este mult mai larg, toate fiind adverbe de mod și de cantitate pline semantic:

E bine să știi că, atunci când dormi mai sigur, este un dușman să te păzească. (N. Iorga, *Cugetări*);

E ciudat că se pot gândi oamenii la moarte, când e atât de făcut în viață. (ibid.);

E mângâietor că măcar sub anumite raporturi poți ajunge egal cu cei mai mari. (ibid.);

E plăcut să..., E primejdios să..., E greu să..., E vrednic de luare-aminte că..., Nu e totuna să fii respectat sau, dimpotrivă, umilit. etc.

Se cuprind aici toate adverbele modalizatoare (vezi **Modalizarea**, 3.2; 4.1; 6), purtătoare ale diverselor valori de modalizare: epistemică (de certitudine sau de incertitudine), valori deontice, valori apreciative: *E de la sine înțeles că..., E mai presus de orice îndoială că..., E sigur că...; E posibil să...; E obligatoriu să..., E musai să...; E bine că / să..., E destul că...* Sunt adverbe care apar în construcții cu subiect realizat ca propoziție subiectivă conjuncțională, ca infinitiv sau ca supin. Exceptând adverbe precum *bine*, *totuna*, *mai presus*, cele mai multe sunt adverbe de mod omonime cu adjectivele cu formă de masculin singular. Pot apărea în aceeași poziție și adverbe de proveniență participială, în condițiile în care participiile și-au pierdut valoarea pasivă (*Este exclus să se întâmple așa ceva*).

În construcții modalizatoare în care copulativul *a fi* este absent (tipul: *Sigur că..., Probabil că..., De la sine înțeles că...*), adverbul / locuțiunea adverbială este interpretat(ă) ca **predicat adverbial** (vezi **Predicatul**, 2.1.3.3), și nu ca NP. Prin această decizie de interpretare se urmărește unificarea modului de interpretare a adverbelor modalizatoare, indiferent că ele acceptă sau nu construcția cu un copulativ, fiind predicate adverbiale atât *Sigur că..., Probabil că..., cât și Firește că..., Poate că...*

În condițiile în care aceleași adverbe sunt nelegate conjuncțional (mai puțin cele modal-apreciative, care cer în mod curent legarea conjuncțională),

apărând în juxtaapunere în raport cu o predicatie verbală, cu una adjectivală sau cu una adverbială / prepozițională (*Probabil va veni., o soluție sigur greșită, Va rezolva probabil corect.*), ele sunt interpretate drept circumstanțiale de modalitate, subspecie de modale (vezi **Circumstanțialul de mod, 1.1; 3**).

2.8. Interjecția

Rar, într-un limbaj afectiv / emotiv, poate apărea în clasa de substituție a NP și interjecția (vezi și **I, Interjecția, 4.2.2**). Situația se limitează la un NP cu interpretare *apreciativă*, în care aprecierea locutorului asupra subiectului este numai *sugerată*, și nu precis formulată:

Să ne spargă piața care e și așa vai de capul ei? („Cultura”, 2004).

2.9. Grup verbal cu centru formă verbală nepersonală

Dintre formele verbale nepersonale, se includ în clasa de substituție a numelui predicativ:

- participiile, a căror prezență se explică prin natura lor adjectivală (vezi **I, Forme verbale nepersonale, 3.3.3; 3.4.1**);
- infinitivele (vezi **I, Forme verbale nepersonale, 2.3.2.1**);
- supinele, cu diverse utilizări și valori (vezi **I, Forme verbale nepersonale, 4.3.1.4.b; 4.3.2**).

În mod curent, lipsește din clasa de substituție gerunziul (*El este / devine *plecând., *oțând*). Prezența lui este posibilă în caz de adjectivizare (*El este suferind.*).

Deși frecvent ocurent în construcțiile predicativului suplimentar, unde apare ca rezultat al reorganizărilor și al amalgamărilor sintactice (*Îl știu suferind., L-am văzut plângând.*; vezi **Predicativul suplimentar, 2.5.2**), gerunziul nu este acceptat în poziția NP. Excepție fac construcțiile cu verbul copulativ *a se da*, unde apare un gerunziu prepozițional (*El se da ca fiind medic. / ca având mulți bani.*).

2.9.1. Participiul apare în poziția NP numai în condițiile îndepărtării sale de verb, îndepărtare care se manifestă prin pierderea valorii pasive. Dintre participiile adjectivizabile, sunt lipsite de valoare pasivă participiile verbelor ergative (a) și ale verbelor tranzitive folosite absolut (b):

(a) *Mâncarea este arsă. / strică., Pâinea este coaptă. / necrescută. / rumenită., Fântâna este secată., Prețurile sunt crescute. / scăzute.* etc.;

(b) *Omul este băut. / avut. / mâncat.* („a mâncat și nu mai are senzația de foame”) / *învățat.* („știutor”).

În condițiile în care participiile sunt urmate de un complement de agent (*Pâinea este coaptă de un brutar adus special în sat.*) sau de un circumstanțial de mod care „trimite” la un Agent (*Pâinea este coaptă cu mare grijă. / cu multă migală. / cu multă atenție., Mâncarea este arsă cu intenție. / cu bună știință.*), participiul, cu un marcat sens pasiv, se include în componența unui predicat verbal cu un operator pasiv (vezi **Predicatul, 2.2.1.2**; vezi și *infra, 6.1*).

2.9.2. Infinitivul apare în predicăția ecuativă (a) și în cea de identificare a subiectului (b):

(a) *A te lăsa descurajat de gândul morții înseamnă a te închina ei atunci când îi poți sta împotrivă.* (N. Iorga, *Cugetări*);

A te sinucide înseamnă a te declara incapabil sau incorigibil. (ibid.);

(b) [...] *un om a cărui meserie e de a cugeta pentru alții.* (ibid.).

Pentru ambele tipare de construcție, este valabilă sinonimia cu subjonctivul, construcția cu infinitivul fiind preferată în registrul cult. În construcțiile de tip (b), legarea de copulativ se poate face, în variație liberă, prin *a* sau prin grupul de prepoziții *de a* (*a cărui meserie e a cugeta / e de a cugeta*).

Subiectul infinitivului, adesea neexprimat, se recuperează fie anaforic, din cliticul reflexiv cu care se asociază (*înseamnă a te declara*), fie este controlat de determinativi ai primului subiect (*a cărui meserie e de a cugeta* [el_i], *Dorința / Gândul / Ideea lui, era de a câștiga* [el_i] *ceva mai mult.*). Rar, subiectul infinitivului se poate exprima (vezi: *Dorința noastră este de a câștiga Ion bursa.*).

2.9.3. Supinul din poziția NP apare în construcții cu o tipologie și o semantică destul de diversă:

(a) *Durerea este / ajunge de nedescris / de neimaginat / de nesuportat / de nemaiauzit.*;

(b) *Calul este de furat. / de căpătat.*;

(c) *Aparatul este de curățat. / de tălpuț. / de spălat.*;

(d) *Problemele sunt de rezolvat., Scrisorile sunt de trimis.*

Pentru primele tipare de construcție există corespondente adjectivale (grupuri adjectivale) sau corespondente prepoziționale, aproximative sau mai exacte, ceea ce permite includerea lor în aceeași clasă de substituție și cu aceleași funcții semantice: aprecierea calitativ-superlativă (în e); originea, proveniența (în f); destinația (în g).

(e) *Durerea este de neimaginat – inimaginabilă.*;

(f) *Hainele sunt de căpătat – căpătate.*;

(g) *Aparatul este de produs căldură. – producător de căldură.*

În (a), rolul apreciativ se manifestă și prin posibilitatea gradării (*Durerea este mai de nesuportat decât alte dăți.*). În (b, c), rolul categorizant, prin indicarea originii sau a destinației, împiedică gradarea, apropiind supinul în mai mare măsură de natura lui verbală. Tiparul (d) este obținut prin reorganizare sintactică, rezultând din avansarea complinirii supinului (*este de rezolvat problemele, de trimis scrisorile*), care se deplasează frontal, ca subiect al întregii construcții (vezi *infra*, 5.1.2; vezi și Subiectul, 5.3.2).

2.10. Propoziția predicativă conjuncțională

Apariția propoziției predicative conjuncționale ca termen al clasei de substituție este condiționată, pe de o parte, de tipul de subiect, iar, pe de alta, de tipul de copulativ. În oricare apariție a predicativei conjuncționale, rolul său este de identificare sau de echivalare a componentului subiect.

În ce privește subiectul, el trebuie să aparțină fie subclasei de nominale abstracte (a), fie unei propoziții subiective conjuncționale sau unei anafore pronominale substituind-o pe aceasta (b):

(a) *Gândul nostru / Ideea noastră era să obținem totul cu cel mai mic efort. Blestemul prigonirii e că la fiecare lovitură își înalță dușmanul.* (N.Iorga, Cugetări);

Cea mai mare înțelepciune a naturii e că a sădit în sufletul omului nemulțumirea. (ibid.);

Cel mai frumos privilegiu al naturii e că nu are nevoie să se răzbune. (ibid.);

Problema care se pune este dacă toate aceste modificări au dus la cristalizarea unei generații. (Adev.lit.art., 2004);

(b) [*Dacă doi oameni au aceeași idee*], *aceasta*; înseamnă că nu e a unuia, ci a întregii societăți în care trăiesc. (N. Iorga, Cugetări).

Dacă subiectul abstract este și postverbal, atunci între baza verbală (păstrată în forma numelui) și selecția conectorului conjuncțional se stabilește o relație strânsă, de dependență, manifestată prin păstrarea regimului conjuncțional al verbului de origine; vezi:

crede că → *credința este că*;

speră să → *speranța este să*;

întreabă dacă, se gândește dacă → *întrebarea este dacă, gândul nostru este dacă....*

În ce privește copulativul, propoziția predicativă conjuncțională este selectată în mod curent de regenții copulativi *a fi* (vezi exemplele anterioare) și *a însemna* (vezi b). Sunt imposibile construcții ca: *Întrebarea devine *dacă..., Credința rămâne *că....* Rar, în utilizări speciale, pot apărea și *a rămâne, a ajunge* (ultimul, recategorizat drept copulativ): *Chiar dacă obținem viza, problema noastră rămâne să / dacă facem rost de bani de plecare.*

2.10.1. Inventarul de conective conjuncționale este asemănător cu al celorlalte propoziții complete (vezi subiectivă, completivă directă, completivă prepozițională). Conectorii-tip sunt: *că, să, dacă*, ultimul, mai ales în varianta de interogație totală transpusă în vorbire indirectă. Distincția dintre *că* și *să* este, și în acest caz, de tip modal, marcând opoziția *asertiv – nonasertiv (posibil)* pentru subordonată; vezi:

Plăcerea mea este că mă întâlnesc zilnic cu prietenii. (asertiv) vs *Plăcerea mea este să mă întâlnesc cu prietenii.* (posibil);

Bucuria este că te întâlnește. (asertiv) vs *să te întâlnească.* (posibil).

Varianta *ca... să* este selectată, potrivit normei literare în vigoare, în condiții de distribuție complementară cu *să*, mai precis, în cazuri de tematizare în subordonată (vezi și Subiectul, 2.2.3.4): *Speranța este nu numai ca noi să reușim, ci ca cei mai mulți să reușească.*

2.10.2. Un caz special de predicativă conjuncțională, diferit de construcțiile anterioare prin natura neregizată a conectorului, îl constituie predicativele comparative introduse prin conectorii modalizanți contrafactivi *ca și cum, ca și când, de parcă*, conectori selectați în condițiile de asumare de către locutor (un locutor exprimat sau neexprimat) a neadevărului comparației din subordonată, folosindu-se o comparație din planul ireal:

A lăsa fiului tău o moștenire e ca și cum l-ai ținea pe umeri, pe când alții se căznesc să se suie. (N. Iorga, Cugetări);

Asta-i ca și cum lucrătorii s-ar ridica de la lucru pentru a-și măsura puterile la mașină. (ibid.);

Privea doar în jos, era de parcă ochii ei ar fi fost numai gene. (M. Cărtărescu, De ce iubim femeile);

Eram ca și când aș fi vrut să mușc un creion sau un deget tăiat. (M. Cărtărescu, Orbitor).

2.11. Propoziția predicativă relativă

Ca și pentru celelalte determinări obligatorii ale verbului, în clasa de substituție a numelui predicativ se include propoziția relativă, în două dintre variantele ei sintactice (vezi **Construcții cu propoziții relative, 1.2; 1.3**): relativă interogativă vs relativă neinterogativă fără antecedent.

2.11.1. Relativa interogativă este condiționată de natura substantivului cu funcție de subiect, care trebuie să aparțină clasei abstractelor postverbale sau postadjectivale, provenind de la verbe sau adjective care admit introducerea discursului raportat:

Întrebările noastre sunt cine și când va pleca. / ~ cui i se va da câștig de cauză;

Curiozitatea noastră este pentru cine s-a scos postul și ce se va întâmpla la concurs.

În aceste construcții, este acceptat întreg inventarul de conective cu rol relativ-interogativ, iar forma relativului reflectă poziția sintactică din subordonata predicativă (*cui*, pentru marcarea poziției OI în subordonată, iar *pentru cine*, pentru marcarea unei poziții de complement prepozițional).

2.11.2. Relativa neinterogativă ocupă, în structura regentei, poziția NP și exprimă aceleași valori semantice cu adjectivele sau nominalele corespunzătoare:

– identificare (*El va ajunge cine vrem noi să ajungă, nu cine este în realitate.; Când se trezește în el revoltatul, el va pretinde că ești ceea ce a putut vedea el.*, N. Iorga, Cugetări);

– categorizare (*Nu e deprins de a fi ce a ajuns. (ibid.), Rămâi ce-ai fost și nimic mai mult.*);

– calificare / apreciere, care poate fi și de tip comparativ (*Viața nu e bună, nici rea, este cum este.*, N. Iorga, Cugetări., *Cutare avut este, față de bogăția lui, cum e hârbul negru sau fierul ruginit.*, ibid.).

2.12. Numele predicativ coordonat

Indiferent de clasa morfologică prin care se exprimă, poziția NP, ca orice poziție determinată de verbul-centru, admite repetarea prin coordonare (cu tipuri diverse de coordonare), constituind așa-numitul **nume predicativ multiplu**: *Rezonabil și matur e și Descartes. (A. Pleșu, Despre îngeri), El singur [...] era întreg și frumos ca un zeu. (M. Cărtărescu, Orbitor), Prea mult rod deodată înseamnă sau o minune sau niciun rod în viitor. (N. Iorga, Cugetări).*

Există însă limite ale coordonării, impuse de cerința de a se coordona numai nume predicative cu aceeași funcție semantică. Prin urmare, se pot coordona nume predicative de calificare (*El este inteligent și harnic.*), de echivalare

(A ști înseamnă a avea siguranță și a stăpâni ansamblul.); de categorizare (*El este inginer și profesor în același timp., Haina este și de vară, și de iarnă.*), de identificare (*El este acela care m-a impresionat odată și cel care mă uimește acum., El este profesorul și directorul nostru.*), dar nu se pot coordona nume predicative de tip semantic diferit (*El este *profesor și inteligent., Haina este *călduroasă și de iarnă., El este *profesorul și inteligent., Instalația este *ieftină și de încălzit.*).

3. INVENTAR ȘI CLASE DE VERBE COPULATIVE

Clasa verbelor copulative este, sub aspect semantic, sintactic și ca uz stilistic, destul de eterogenă, singurul element comun constituindu-l caracteristica de a cere poziția sintactico-semantică NP, fie ca singură posibilitate de construcție – în cazul verbului *a deveni* –, fie ca actualizare a unuia dintre sensurile distincte (sau a unuia dintre omonime) – în cazul celorlalte copulative – (vezi și I, Clase sintactice și sintactico-semantică de verbe, 4.3.1).

3.1. Clasificare după calitatea matricială

Unele sunt, matricial, copulative (*a fi, a deveni, a însemna, a se face, a ieși, a rămâne*), iar altele devin operatori copulativi prin reorganizare și recategorizare. În această ultimă clasă intră *a părea* și *a ajunge*, care funcționează, primul, ca operator modal, iar al doilea, ca operator aspectual, dar care, prin elipsa operatorului copulativ, ajung să se recategorizeze și să funcționeze, simultan, ca operator modal și copulativ, respectiv ca operator aspectual și copulativ: *Ion pare [să ajungă a fi] mai înțelept., Ion ajunge [a fi] mai înțelept.*

Așa se explică apariția aceluiași verb, cu aceeași semantică internă, în construcții sintactice diferite. În cazul lui *a părea*, (a) în construcții modale impersonale (*Pare că Ion este înțelept.*); (b) în construcții personale (sau impersonale) modale și copulative (*Ion pare înțelept., Pare ciudat că te porți așa.*). În cazul lui *a ajunge*, (a) în construcții aspectuale necopulative prepoziționale, fie cu un complement prepozițional, fie cu o propoziție conjuncțională corespunzătoare (*Ion ajunge la înțelegerea situației. / să înțeleagă situația. / să fie mai înțelegător.*); (b) în construcții aspectuale și copulative (*Ion ajunge înțelegător.*).

Suprimarea unor operatori intermediari apare ca efect al unei reorganizări sintactice și, implicit, al unei recategorizări. Sub aspectul restructurării construcției primare, se apropie de structurile cu predicativ suplimentar (vezi Construcții cu predicativ suplimentar, 1.1), cum, de altfel, *a părea* a și fost interpretat în unele gramatici. Se deosebesc de predicativul suplimentar prin natura lor de operatori în predicatele complexe.

3.2. Clasificare după criterii semantice

3.2.1. După semnificațiile aspectuale pe care le transferă asupra predicatului semantic din poziția NP (vezi supra, 1.2.2.a), se disting:

(a) o subclasă a verbelor copulative statice: *a fi* și sinonimele lui, *a însemna*: *Sportul înseamnă sănătate.; a veni* (pop.): *El îmi vine cumnat.; a se ține* (pop.): *Ion se ține prieten cu Gheorghe.;*

(b) o subclasă a verbelor *copulative aspectual-dinamice*, reprezentată prin *a deveni* și sinonimele lui:

a ajunge: Ion ajunge înțelept / profesor.;

a se face: Ion se face mai înțelegător / mare și frumos.;

a ieși: Ion iese inginer.;

a se prinde (pop.): Ei se prind prieteni.;

(c) o categorie a verbelor *copulative aspectual-durative*, reprezentată prin copulativul *a rămâne*: Ion rămâne neschimbat / profesor.

3.2.2. După semnificațiile modalizante pe care le transferă predicatului semantic din poziția NP (vezi *supra*, 1.2.2.b), diferite de semnificațiile modale obținute prin atașarea Morfemelor Predicativității, se disting:

(a) o subclasă a verbelor *copulative factive*, a căror alegere corespunde cu exprimarea de către locutor a adevărului predicăției performate (*a fi*: El este inteligent. / bolnav. / medic.);

(b) o subclasă a verbelor *copulative contrafactive*, a căror alegere are loc în condițiile asumării de către locutor a neadevărului predicăției performate (*a se da* (pop., fam.): El se dă mare. / se dă drept director.; *a face pe*: El face pe prostul.; *a se erija în*: El se erijează în atotcunoscător.);

(c) o subclasă a verbelor *copulative nonfactive*, în vecinătatea cărora calitatea performată poate fi adevărată sau falsă (*a părea*: Ion pare inteligent.; *a trece* (de / drept) (pop., fam.): Între orbi, ar trece drept profet acela care i-ar înștiința că merg spre prăpastie. (N. Iorga, Cugetări); *a se ține*: Ei se țin prieteni.).

3.2.3. După tipul de predicăție acceptată, de care depinde nemijlocit inventarul de termeni ai clasei de substituție, se disting unele copulative care acceptă mai multe / toate tipurile de predicăție, iar altele care limitează mai mult sau mai puțin tipurile de predicăție admise și, implicit, clasa de termeni cu care se pot construi.

3.2.3.1. Copulativele *a fi*, *a deveni*, *a ajunge*, *a rămâne* admit toate tipurile de predicăție inventariate (vezi *supra*, 1.2.2), ceea ce se corelează cu disponibilități mari în construcția acestor copulative.

3.2.3.2. Copulativul *a însemna* admite o predicăție de tip ecuativ sau una de tip apreciativ-cantitativ, ceea ce restrânge clasa de substituție la construcții ca: *Sportul înseamnă sănătate.*, *A munci înseamnă a avea și satisfacții.*, *Dacă muncești înseamnă că ai și satisfacții.*, *Un spor de 30% înseamnă mult pentru mine.* Este imposibilă apariția adjectivului (**Copilul înseamnă frumos.*), ca urmare a imposibilității de selecție a predicăției de calificare propriu-zisă.

3.2.3.3. Copulativele *a se numi*, *a se chema* admit numai predicăție denominativă, ceea ce are ca efect posibilitatea construcției cu substantive proprii și cu adverbe de mod din clasa: *așa*, *cum* (*El se cheamă / se numește Ion.*, *Cum se numește / se cheamă colegul tău?*).

Copulativul *a se chema* admite, sporadic (în construcții arhaizante), și o predicăție ecuativă, fiind utilizat, în enunțuri de tip-definiție, ca sinonim al lui *a însemna*; vezi: *Propoziția principală se cheamă propoziția care...*

Același tip de predicăție ecuativă apare și în construcții ca: *Învățat se cheamă un om care e bucuros să tot învețe.* (N. Iorga, Cugetări), în care, aparent, poziția subiectului este ocupată de un adjectiv; în realitate, dată fiind calitatea de enunț-definiție, pe prima poziție apare denumirea conceptului, deci adjectivul substantivizat.

3.2.3.4. Copulativul *a ieși* admite o predicăție categorizantă; în consecință, își limitează construcția numelui predicativ la substantive denumind nume de funcții, demnități, meserii și la pronumele interogativ / relativ categorizant *ce* (*El iese profesor / inginer / muzician / un arhitect remarcabil., Ce iese el?*).

Trebuie distins copulativul *a ieși* de noncopulativul *a ieși*, verb de mișcare, care se poate construi cu adjective sau participii adjectivizate, dar în construcții cu predicativ suplimentar, și nu cu nume predicativ (*El iese pe stradă obosit. / distrat. / supărat.*); vezi **Construcții cu predicativ suplimentar, 2.2.1.**

3.2.3.5. Copulativul *a se face* admite predicăția categorizantă, permițând aceleași realizări ale clasei de substituție ca *a ieși*; în plus, admite și o predicăție calificativ-apreciativă, ceea ce lărgeste clasa de substituție la construcții cu adjectiv, precum și la construcția cu adverbul calificativ *cum* (*El se face profesor / inginer / muzician., Ce se face Ion?; El se face mai înțelept / frumușel., Cum se face el?*).

Trebuie distins copulativul *a se face*, verb copulativ cu clitic reflexiv obligatoriu, de construcțiile în care apare un corespondent agentiv și cauzativ al verbului. Pentru verbul noncopulativ, agentiv, cliticul reflexiv, atunci când apare, ocupă poziția sintactică OD, iar adjectivul său substantivul pe cea de predicativ suplimentar (*Rămas capul familiei, el și-a făcut frații preoți, iar pe sine s-a făcut învățător.*); vezi și **Construcții cauzativ-factitive, 2.1.6.5.**

3.2.3.6. Copulativele *a veni*, *a se ține*, *a se prinde* admit tipul de predicăție categorizantă, impunând, în cadrul acesteia, o restricție suplimentară, și anume: o predicăție relațional-categorizantă, din clasa numelor de rudenie sau a relațiilor umane / sociale (*Ion vine cumnat lui Gheorghe. / Ion îi vine cumnat., Ion se ține / se prinde prieten / tovarăș cu Gheorghe.*). Cum în poziția NP apar substantive „de relație”, adesea „simetrice”, aceste copulative pot apărea și în construcții inerent reciproce (*Ion și Gheorghe se țin prieteni., Ce frumos era în crânguri / Când cu ea m-am prins tovarăș!* (M. Eminescu, *Freamăt de codru*), *Ion și Gheorghe vin cumnați.*); vezi și **Construcții reflexive și construcții reciproce, 2.2.4.**

3.2.3.7. Copulativul *a arăta* acceptă predicății calificante și comparativ-calificante; se construiește, pe de o parte, cu adjective calificative și cu adverbul relativ / interogativ calificant *cum* (*Ion arată palid., Cum arată Ion?*), iar, pe de altă parte, cu grupuri prepoziționale constituite în jurul prepozițiilor comparative *a*, *ca*, introducând substantive categorizante (*El arată a cerșetor. / ca un cerșetor.*).

3.2.3.8. Copulativele *a se da*, *a trece* acceptă, ca și *a arăta*, predicății calificante, admitând construcția cu un adjectiv (*El se dă mare.*); frecvent, însă, se pot construi cu prepozițiile calității *de*, *drept*, introducând, prin intermediul prepoziției, substantive și pronume categorizante (*El se dă profesor. / drept altcineva., El trece de / drept învățat.*).

3.2.3.9. Copulativele *a face pe*, *a se erija în* introduc predicății categorizant-calificante și se construiesc numai substantival; aparentele forme adjectivale funcționează, de fapt, substantival, producându-se trecerea de la adjectivul

calificativ la un substantiv care desemnează o „categorie” (*El face pe prostul*. [unde *prost* este substantiv, indicând categoria „indivizilor proști”], *El se erijează în (mare) știutor / în savant*. [unde *știutor*, *savant* sunt substantive, desemnând categoria indivizilor cu trăsătura „știutor”, „savant”]).

Stabilirea inventarului de verbe copulative este o operație anevoioasă și, pentru unele verbe, adoptată prin decizie. În afara nucleului sigur de verbe copulative, recunoscute ca atare de orice gramatică, limita dintre copulativele contextuale și verbele noncopulative, ultimele construite cu P(predicativ)S(suplimentar), este o chestiune litigioasă.

Criteriul de separare a verbelor contextual-copulative l-a constituit caracteristica verbului de a cere, pentru actualizarea unui sens diferit, **complinirea obligatorie prin NP**. Astfel, în cazul verbelor *a trece* (copulativ), *a ieși* (copulativ), *a se da* (copulativ), pentru actualizarea sensurilor „a fi considerat”, „a deveni”, „a-și atribui o falsă calitate”, sensuri totalmente diferite de ale altor apariții ale formelor în discuție, prezența numelui predicativ este absolut obligatorie, vecinătatea NP având un rol semantico-sintactic distinctiv (*Ion trece învățat*. vs *El trece strada*., *El iese profesor*. vs *El iese din cameră*., *El se dă mare*. vs *El se dă pe mâna prietenilor*.).

3.3. Clasificare strict sintactică

În funcție de *trăsături sintactice proprii fiecărui verb*, se disting: (a) unele copulative care cer prezența unui clitic reflexiv obligatoriu, realizarea drept copulativ fiind imposibilă în afara cliticului (*a se numi*, *a se chema*, *a se face*, *a se prinde*), iar altele nonreflexive; (b) unele care cer prezența obligatorie a unei prepoziții. Prepoziția, de la un verb la altul, apare în ipostaze diferite: (i) fie ea însăși purtătoare de informație semantică, așa cum se întâmplă cu prepozițiile calității *ca*, *drept*, *de* (*Ion se dă drept profesor*., *El trece de fraier*.) sau cu prepozițiile comparației *ca*, *a* (*Ion arată ca un bolnav de ficat*. / *a bolnav de ficat*.); (ii) fie ca particulă prepozițională a verbului, neinclusă în componența numelui predicativ (*Ion [face pe] prostul*., *El [se erijează în] atotștiutor*.).

Spre deosebire de primele verbe, pentru ultimele două, prepoziția nu este generatoare de G(rup)Prep(ozițional); în consecință, ea nu impune restricții de caz, iar NP nu apare sub dominanța unui GPrep, ci sub dominanța directă a verbului. Mărturie stă „acordul” nominalului-NP cu nominalul-subiect, un „acord” de tip special, referențial, caracterizând orice NP realizat printr-un nominal neprepozițional (*El face pe prostul*., *Ea face pe proasta*., *ca și El este elevul nostru*., *Ea este eleva noastră*.).

3.4. Clasificare după circulația stilistică

În funcție de registrul în care se utilizează, se disting verbele copulative cu utilizare generală în limbă, indiferent de registru stilistic (*a fi*, *a deveni*, *a rămâne*, *a însemna* etc.), și cele cu utilizare stilistică limitată, restrânse la registrul popular și familiar (*a se da*, *a se ține*, *a se prinde*).

4. VARIATIA DE TOPICĂ A COMPONENTULUI NP

Ca limbă cu mari libertăți de topică, româna permite variația grupului ternar S(ubiect) – V(erb copulativ) – NP după următoarele tipare de așezare a componentelor:
(A) S – V – NP:

- (a) *Eu sunt Ion Popescu.* [sunt cine?];
- (b) *Sportul înseamnă sănătate., Om de știință înseamnă să nu poți trăi fără cărți.* [înseamnă ce? / este echivalent cu ce?];
- (c) *Ion este inginer / medic / cercetător.* [este ce?];
- (d) *Băutura este gazoasă* [este de ce tip?];
- (e) *Ion este înțelept și răbdător., Ion este de nerecunoscut.* [este cum?].

Tiparul (A) este universal, acoperind toate tipurile semantice de predicatie: de identificare (a); de echivalență (b); de categorizare (c); de restrângere a referinței (d); de calificare (e).

(B) NP – V – S:

- (a) *Tot profesor a fost și tatăl lui. (Ce a fost?), (O) democrație a devenit România. (Ce a devenit?), Defect de moarte este ipocrizia.*;
- (b) *Capitalism se cheamă ce trăim noi., Bogat și greu e iulie al vieții.* (N. Iorga, *ibid.*) (*Cum se cheamă / este?*), *Deosebit de sângeroase au fost luptele de pe plaja Omaha.* (Adev.lit.art., 2004);
- (c) *Ce sunt nemărginirile acestui pământ?, Cum mai este fratele tău?, Cine ești?, Cât de reală este o latență?* (A. Pleșu, *Despre îngeri*);
- (d) *Ce frumoasă este Ioana!, Cât de nouă îți este ideea!*;
- (e) *Nu știu cine / ce / cum este noul proprietar., Totul depinde de ce va ajunge Ion.*

Este un tipar de topică acoperind două situații semantice de predicatie: de categorizare (a), de apreciere / calificare (b).

Pentru structurile (c, d, e), tiparul este impus prin trăsăturile *sintactice* ale enunțului: (în c) un enunț interogativ, cu o interogație parțială, în care este interogată NP sau un cuantificator al grupului; (în d) un enunț exclamativ; (în e) un enunț incluzând o relativă, fie o relativă interogativă, fie una neinterogativă, singura condiție constituind-o ocuparea poziției de nume predicativ de către relativ. În cazul structurilor (c, d, e), dată fiind condiționarea sintactică a topicii, tiparul poate acoperi orice situație semantică de predicatie.

Aceleași construcții permit, în funcție de deplasarea accentului frastic (vezi **Organizarea prozodică a enunțului, 1.7.3**), schimbarea ierarhică a raporturilor sintactico-semantice și, implicit, schimbarea tiparului topic, cu trecerea de la tiparul B la A. Modificarea se însoțește, uneori, și de schimbarea tipului de predicatie, cu trecerea de la predicatia categorizantă la cea identificatorie și invers (se va nota cu aldine componentul care primește accentul frastic; el reprezintă și componentul-NP al structurii):

- *O democrație este România.* (predicatie categorizantă) – *O democrație este România.* (predicatie de identificare);
- *Ion / Acest tânăr este profesorul căutat.* (predicatie de identificare) – *Ion / Acest tânăr este profesorul căutat.* (predicatie de identificare).

În scris, unde accentul frastic nu se marchează, structura sintactico-semantică se ambiguizează.

În construcțiile relative de tip scindat (vezi **Construcții cu propoziții relative, 1.4.1**), care sunt construcții de tip ecuativ, identificarea subiectului / a subiectivei, respectiv a numelui predicativ / a predicativei este, în condițiile nemarcării accentului frastic, o chestiune dificilă, uneori chiar imposibilă. Structura scindată, cu efect special de rematizare (vezi **Organizarea focală a enunțului, 5.3**), face imposibilă distingerea subiectului de numele predicativ, oricare dintre acestea putând ocupa, sub accent, poziția de nume predicativ; vezi construcții ca:

Adu-ți aminte că ce trece e viața ta, N. Iorga, *Cugetări* (unde *ce trece* ocupă poziția NP) vs *Adu-ți aminte că ce trece e viața ta*. (unde *viața ta* ocupă poziția NP).

(C) V – S – NP:

(a) *S-a întâmplat când era tata copil., A ajuns cine nu trebuie primar.;*

(b) *Doream să fie Ion primar., Speram să ajungi tu director., Să știți că de azi încolo sunt eu stăpân aici!* (I. L. Caragiale, *Kir lanulea*);

(c) *Doream să fie Ion directorul.*

Tiparul (C) se realizează mai ales în subordonate, fie că sunt circumstanțiale (a), fie necircumstanțiale (b, c). Există construcții în care, în absența unui acord dezambiguizator (vezi acordul dezambiguizator din: *Speram să ajungi tu director*), accentul frastic (intonația) poate schimba și ierarhia sintactică, și tipul semantic de predicatie. Construcția devine și mai ambiguă în condițiile în care nominalul din structură este articulat hotărât (vezi c, d).

(d) *Doream să fie Ion primarul. / directorul. vs să fie Ion primarul / directorul.*

(D) V – NP – S:

(a) *Este uimitor că..., Este de la sine înțeles că..., Este misiunea ta să..., Este primejdios să..., E sănătos a umbla pe jos., E greu / ușor de acceptat adevărul.;*

(b) *Se cheamă om rău acela care...(N. Iorga., Cugetări), E nevrednic acela care nu dă decât ce i se cere. (ibid.), E tot așa de rar cerșetorul care cerșește pentru plăcerea de a cerși. (ibid.), E curioasă permanenta revenire a angelității. (A. Pleșu, Despre îngeri).*

Tiparul (D), indiferent de realizare, acoperă predicatia apreciativă. În cazul (a), tiparul este determinat sintactic, actualizându-se în condițiile unui copulativ impersonal și, ca atare, ale apariției în poziția de subiect a subiectivei conjuncționale sau a unei forme echivalente (infinitiv, supin). În construcțiile cu emfază (vezi și **Subiectul, 5.5.1**), se schimbă tiparul de topică, subiectul (realizat propozițional sau ca formă nepersonală) apărând în antepoziție și deci satisfăcând tiparul (A):

Că te porți așa, (asta) este inexplicabil pentru mine.

(E) S – NP – V:

(a) *Femeia tot negustoreasă / ipocrită a rămas.;*

(b) *Nu știu alții cum sunt, dar..., (I. Creangă, Amintiri).*

(F) NP – S – V:

(a) *Făptașul tot Ion rămâne., Tartorul tu rămâi.;*

(b) *El este numai subdirector., directorul eu sunt.*

(E) și (F) sunt tipare sintactice rare, primul (E) acoperind predicția apreciativă, iar ultimul (F), pe cea de identificare; amândouă se realizează mai ales în prezența semiadverbului (*tot negustoreasă, tot Ion*), care implică presuposiția unei stări anterioare identice cu cea din enunț. În (Fb), se stabilește o opoziție (*subdirector – director*).

Comparând primele patru tipare de topică (tiparele cu frecvență ridicată), se constată că trei dintre ele (B, C, D) indică un subiect postverbal, ceea ce poate constitui un argument suplimentar în susținerea *teoriei postverbale* a topicii sintactice a subiectului (vezi **Subiectul**, 4.4). Este important de remarcat intervenția accentului frastic (a intonației) cu rol sintactic distinctiv, fiind una dintre puținele construcții în care accentului frastic îi revine acest rol.

Variația așa de mare a poziției componentelor în structurile cu NP, cu efecte atât de diverse, de la cel semantic (de schimbare semantică a tipului de predicție) la cel stilistico-pragmatic (de emfază a construcției întregi sau de deplasare a interesului comunicativ de la un component la altul), este posibilă *numai și numai* pentru că sintaxa limbii române o permite.

5. FENOMENE SINTACTICE ȘI SINTACTICO-DISCURSIVE PRIVIND POZIȚIA NP

5.1. Avansarea NP din subordonată în regentă

Ca și în cazul altor compliniri obligatorii ale verbului, și în cazul NP se pot produce avansări ale componentului NP din subordonată în regentă, unele cu caracter obligatoriu, fiind determinate sintactic, altele însă facultative, fiind explicabile pragmatilistic. Unele structuri au corespondent printre complemente (vezi **Subiectul**, 5.3; vezi și **Imbricarea**, 1.2).

Sunt *obligatorii* avansările unui NP din subordonată în regentă în condițiile unui NP actualizat ca interogativ (a) sau ca relativ (b), componente care apar frontal, la început de enunț (a) și la începutul unei subordonate relative (b):

(a) *Cine / Ce / Cum crezi că va fi Ion?*;

(b) *Nu știu cine / ce / cum ar trebui să fie Ion, pentru a mulțumi pe toți.*

5.2. Avansarea altor componente; reorganizarea construcției conținând un NP

5.2.1. Este *facultativă* avansarea unui subordonat al supinului în condițiile unui regent copulativ impersonal, ca în construcții de tipul:

(a) *Substanța este greu / ușor / primejdios / obligatoriu de procurat.*

Avansarea unei determinări a supinului (*Este greu / ușor / primejdios / obligatoriu de procurat substanța.*) are ca efect modificarea ierarhiilor sintactice și opacizarea organizării ansamblului, fie modificând statutul morfologic al copulativului, care, în noile condiții, se acordă cu nominalul avansat (b), fie impunând lecțiuni diferite ale structurii, adverbul (la origine, un NP) putându-se citi ca determinativ modal al supinului (c):

(b) *Substanțele sunt greu / ușor / primejdios / obligatoriu / important / de procurat.;*

(c) *Substanțele sunt de procurat obligatoriu.*

Interpretarea din (c), posibil de acceptat pentru un adverb ca *obligatoriu*, este dificil de acceptat în cazul altor adverbe; vezi (d):

(d) *Substanțele sunt de procurat *primejdios / *important.*

5.2.2. Este *facultativă* avansarea nominalului-subiect dintr-o subordonată conținând un NP într-o regentă impersonală, efectul constituindu-l, ca și în cazul anterior, o modificare a ierarhiilor sintactice, precum și schimbarea statutului flexionar al regentului; vezi (e și e'):

(e) *Lucrarea s-a dovedit neinteresantă;*

(e') *Măsurile s-au vrut un avertisment.* (TV, 2005); *Pepenii s-au nimerit copți.*

Construcțiile de tip (e), unele acceptate de norma sintactică actuală (e), altele, aflate la limita de acceptabilitate (e'), se realizează în condițiile unei subordonate cu structura [Subiect + Copulativ + NP] (vezi și **Construcții cu predicativ suplimentar, 2.3.5; Subiectul, 5.3).**

Tiparul de construcție se înscrie într-un tipar mai general de avansare, realizabil indiferent de componența subordonatei, construcții similare fiind posibile și pentru subordonate cu alte structuri: [subiect + operator pasiv + participiu pasiv] (*Cărțile trebuiau citite.*) sau [subiect + *a fi* (existențial) + GAv] (*Copilul s-a nimerit acolo.*).

5.3. Reflexivizare și reciprocizare

Verbele copulative, prin ele însele, ca verbe-operatori, sunt nereflexivizabile; ele pot însă participa la reflexivizare în combinație cu predicatul semantic așezat în poziția numelui predicativ. În condițiile în care acest predicat din poziția NP are două argumente (nominalul-subiect și nominalul-OI) și permite, în aceleși timp, coreferențialitatea acestora, copulativul se poate include într-o construcție reflexivă. Date fiind restricțiile formale impuse de adjectivul sau de substantivul din poziția NP, care nu pot accepta compliniri în acuzativ, construcția copulativă admite numai varianta cu reflexiv în dativ: *Școala trebuie să te învețe a-ți fi dascăl tu însuși.* (N. Iorga, *Cugetări*), *Își este / rămâne credincios., Își este cel mai mare critic.* Construcția reflexivă cere cliticizarea și re poziționarea nominalului în dativ, care din poziție postnominală (sau postadjectivală) ajunge în poziție precopulativă (*el_i a fi dascăl lui_i → [el_i] a-și_i fi dascăl*); vezi și **Construcții reflexive și construcții reciproce, 1.2.1.2.**

În condiții speciale, când predicatul biactanțial din poziția NP permite așezarea simetrică (reciprocă) a celor doi actanți, copulativul poate apărea și în construcții reflexiv-reciproce, fiind valabilă aceeași restricție causală pentru cliticul reflexiv: numai clitic de dativ (*Frații își sunt atât de dragi., După acest eveniment, și-au rămas recunoscători toată viața.*); vezi și **Construcții reflexive și construcții reciproce, 2.2.2.**

5.4. Rematizare și tematizare

5.4.1. Cum adesea NP apare ca răspuns la una dintre întrebările: *Cum este Ion?, Ce este Ion?, Cine este Ion?*, întrebări pentru a obține o informație nouă în legătură cu subiectul, NP, în realizarea lui prototipică, aparține *părții rematice* a enunțului.

NP, poziție rematică prin excelență, este însă singura poziție verbală obligatorie care nu acceptă turnura de frază caracteristică rematizării forte, neapărând în construcții relative de tip scindat (*Ion este / devine profesor.*, dar **Ceea ce este / devine Ion este profesor.*, *Ion este / devine înțelept.*, dar **Cum este / devine Ion este înțelept.*; vezi și **Organizarea focală a enunțului, 5.3.3.**)

5.4.2. În unele enunțuri, NP poate aparține *temei*, deci părții de informație cunoscute de locutori, fiind, de altfel, exprimat prin anafore pronominale sau adverbiale:

[*Sunt un dobitoc*]. *Asta_i sunt.*; *A fost un copil deosebit de sensibil.* *Fiind așa_i / astfel_i, educația lui a fost neconstrângătoare.*

În alte construcții, apare legat de o *temă forte*, reluând-o pe aceasta și funcționând, împreună cu ea, ca anaforă conversațională, deci ca element de recurență și de continuitate tematică între două replici sau între două fragmente de text:

– Când întrebai: „*Pentru ce?*”, moș Nichifor răspundea glumeț: „*Pentru că n-are Dumnezeu stăpân*”.

– *De glumeț* [#] *glumeț era moș Nichifor, nu-i vorbă, dar, de multe ce dăduse peste dânsul, se făcuse cam hursuz.* (I. Creangă, *Moș Nichifor Coțcariul*).

Tema forte se poate realiza fie prin deplasare și izolare în poziție frontală (a), fie printr-o construcție specializată, alcătuită din tematizatorul *de* + adjectiv / substantiv / adverb, grup deplasat și izolat tot în poziție frontală (b); vezi și I, **Forme verbale nepersonale, 4.3.5; II, Circumstanțialul de relație.**

(a) *Bolnavă* [#] *e de când o știu.*;

(b) *De bolnavă* [#] *e bolnavă, dar...; De frate* [#] *mi-e frate, dar...; De bine* [#] *mi-e bine, dar...* (vezi **Organizarea tematică a enunțului, 5.3.**)

6. AMBIGUITĂȚI ȘI INTERPRETĂRI LITIGIOASE

6.1. NP participial

Apariția participiului adjectival în vecinătatea verbului *a fi* are adesea drept efect ambiguizarea construcției. Fac excepție participiile verbelor ergative, dar numai în cazul în care nu există și un corespondent tranzitiv al verbului; verbul ergativ, incompatibil cu pasivizarea, este una dintre situațiile în care participiul adjectival funcționează ca NP:

Femeia este căzută. / plecată. / de curând ajunsă.

Fac, de asemenea, excepție cazurile clare de pasiv cu operator, realizabile în construcțiile cu Agentul exprimat, ca tip de complement de agent (a), sau neexprimat, dar recuperabil contextual, fie din circumstanțiale de mod care „trimite” la Agent (b), fie din alți determinativi, care pot asigura dezambiguizarea construcției, trimițând la interpretarea pasivă (c):

(a) *Femeia este respectată / lăudată / înșelată de vecini.*;

(b) *Prăjitura este coaptă cu ceasul în mână.*, *Sportivul este pregătit zilnic cu atenție.*, *Ouăle sunt vopsite cu migală.*, *Cartea este colorată cu multă pricepere.*;

(c) *Copilul este învățat tabla înmulțirii.*, *Brutarii încep lucrul la ora 4 dimineața.* *Pâinea este coaptă în cuptoare speciale.*

Confuzia apare însă ori de câte ori Agentul nu este recuperabil contextual (d):

(d) *Expoziția este deschisă / închisă.*, *Cartea este ruptă. / colorată.*, *Fetița este răsfățată.*

Confuzia apare frecvent în cazul verbelor cu organizare sintactică dublă (vezi e), acceptând atât o construcție tranzitivă, cât și una intransitivă (*a arde ceva* vs *a se arde*, *a chinui pe cineva* vs *a se chinui*, *a coace ceva* vs *a se coace*, *a distruge ceva* vs *a se distruge* etc.); fiecare verb are disponibilitatea de a-și crea un participiu adjectivizat, dar numai unul dintre participii, cel corespunzător variantei tranzitive, are sens pasiv, celălalt fiind adjectival, nonpasiv.

(e) *Fetița este chinuită.*, *Mâncarea este arsă.*, *Sportiva este pregătită.*, *Recolta este crescută / distrusă.*

6.2. Predicația locativ-situatională

O problemă specială apare în vecinătatea verbului *a fi*, când acesta primește ca determinare obligatorie un grup prepozițional / adverbial exprimând o relație locativ-situatională (a):

(a) *Ion este înăuntru / afară / alături / în București / în România.*

În cazul unei predicații locative de origine / de proveniență, interpretarea este mai puțin confuză, dată fiind existența, în cele mai multe situații, a unui adjectiv categorizant corespunzător, care, aparând exact în aceeași vecinătate, clarifică tipul de structură (b):

(b) *El este de la munte / din Iași / din România – muntean, ieșean, român.*

Alteori, grupurile prepoziționale / adverbiale locative alunecă de la o interpretare spațială concretă spre valori mai abstracte, făcând dificilă stabilirea limitei dintre utilizarea copulativă și cea existențială a verbului *a fi*; vezi (c). Situația este și mai dificilă atunci când apar în coordonare grupuri prepoziționale / adverbiale interpretate diferit, unul ca NP, iar celălalt, ca circumstanțial (vezi d):

(c) *Îngerii sunt, ierarhic, deasupra oamenilor.* (A. Pleșu, *Despre îngeri*);

(d) *Îngerul este și lângă noi, și împotriva noastră.* (ibid.)

În construcțiile cu determinativ locativ, se va adopta soluția tradiției gramaticale, potrivit căreia, pe baza sinonimiei lui *a fi* cu „a exista, a se afla”, construcțiile se interpretează ca având un *a fi* (existențial, noncopulativ) + circumstanțial de loc.

Totuși, ca soluție alternativă nu se poate ignora nici posibilitatea largirii interpretării copulative la toate construcțiile verbului *a fi* conținând determinativi locativi. O asemenea soluție ar oferi avantaje semantice și de interpretare sintactică precum:

– s-ar explica paralelismul cu unele adjective locative, deictice sau anaforice (*Punctul este înăuntru / afară. – este interior. / exterior.*; *Casa este departe. / aproape. / alături. – este (în)depărtată. / apropiată. / alăturată.*);

– s-ar unifica modul de interpretare a predicației de proveniență / origine și a celei locativ-situatională, care, în varianta actuală, se comportă diferit: *Studentul este în Cluj.* (Circ), dar *Studentul este din Cluj.* (NP);

– s-ar unifica modul de tratare semantică a predicației exprimate prin NP și a celei exprimate prin P(redicativ)S(uplimentar). Dacă, în interpretarea curentă, NP nu include și predicația locativă propriu-zisă, ci numai pe aceea de proveniență, în schimb, numeroase construcții cu PS, recunoscute ca atare de orice gramatică, exprimă și o predicație locativă propriu-zisă (*Îl știu la munte / acolo / sus / jos / înăuntru / alături.*; vezi și *Predicativul suplimentar*, 2.6);

– s-ar unifica modul de tratare a predicațiilor de stare, cuprinzându-se într-un sistem comun de interpretare și predicația locativ-situatională.

COMPLEMENTUL PREDICATIV AL OBIECTULUI

1. ASPECTE DEFINITORII

1.1. Definiție și inventar de regenți

Complementul predicativ al obiectului (CPO), funcție cerută de un centru verbal atributiv, noncopulativ, reprezintă o *clasă de substituție* având ca termen prototipic substantivul neprepozițional cu formă de nominativ-acuzativ, iar ca relație sintagmatică specifică, o relație obligatoriu ternară, implicând verbul-centru și un complement (de cele mai multe ori, direct, mai rar, indirect). CPO este cerut matricial de o subclasă de verbe trivalente, reprezentată prin verbe ca:

(a) *a bateza* (*L-au botezat Ion.*), *a chema* „a avea nume” (*Îl cheamă Popescu.*), *a denumi* (*Gramaticienii l-au denumit complement secundar.*), *a intitula* (*Autorul și-a intitulat romanul Orbitor.*), *a numi* (*Părinții l-au numit Radu.*), *a porecli* (*Sătenii l-au poreclit Ciungu.*), *a spune* „a avea nume” (*Îi spune Popescu.*), *a zice* „a avea nume” (*Îi zice Popescu.*);

(b) *a alege* (*L-au ales deputat.*), *a angaja* (*L-au angajat contabil.*), *a desemna* (*L-au desemnat reprezentantul lor.*), *a unge* (*L-au uns episcop.*);

(c) *a lua* (*Obraznic e numai cineva care se ia pe sine drept altul.*; N. Iorga, *Cugetări*); vezi și I, *Clase sintactice și sintactico-semantică de verbe*, 4.3.3.

Multe dintre aceste verbe permit și folosiri bivalente, tranzitive, de tipul: *L-au botezat deja pe nepotul lor.*, *L-au ales pe noul director.*, *Au angajat bucătar.*, (*I-au desemnat deja pe noii ambasadori.*, (*L-au uns pe noul mitropolit.*, cu folosiri tranzitive forte (*L-au ales pe noul director.*) sau slabe (*Au ales director.*, *Au angajat bucătar.*); vezi I, *Clase sintactice și sintactico-semantică de verbe*, 4.1.3. În aceste construcții, verbul, păstrând o componentă semantică prezentă în ambele folosiri (verb de acțiune: „a face un botez / o angajare într-un post / o alege”), pierde însă o componentă semantică importantă, cea a predicăției denominative (*L-au botezat Ion.*) sau a predicăției categorizante (*L-au angajat bucătar.*). Atât sub aspect semantic, cât și sub aspect sintactic, cele două folosiri reprezintă, de fapt, realizări ale unor unități verbale distincte.

În gramaticile românești, CPO a primit interpretări diferite: (a) conform tradiției gramaticale, reprezintă una dintre posibilitățile de construcție cu P(predicativ)S(uplimentar); (b) conform unor lucrări mai recente, reprezintă, în raport cu PS, o complinire „primară”, matricială, a verbului, constituind, împreună cu NP, așa-numitul *atributiv de bază*. Dincolo de deosebirile de terminologie, soluția (b) corespunde soluției din această gramatică.

1.2. Caracterizare sintactică

Complementul predicativ al obiectului face parte din structuri ternare, fie de forma (a): V + OD + CPO (*L-au botezat Ion.*), fie de forma (b): V + OI + CPO (*Îi zice Ion.*), în care CPO cere atât prezența verbului, cât și prezența celui alt complement (OD sau OI). Subiectul, fără a fi implicat direct în tipul de relație în

care se angajează CPO, este totuși coocurent în majoritatea structurilor, dată fiind calitatea de verbe de acțiune, deci verbe cu Agent, care codifică Agentul ca nominal-subiect.

Absența subiectului este rară, restrânsă la câteva construcții (*Îmi spune Ion., Îmi zice Ion.*), construcții care, la origine, au avut un subiect nedeterminat (vezi **Subiectul**, 3.2.3.4), dar care au evoluat spre o modificare semantică, verbul păstrând numai predicția denominativă (*Îmi zice Ion. a ajuns să însemne „Mă numesc Ion. / Numele meu este Ion”*).

Data fiind apariția funcției CPO într-o structură ternară implicând și un complement direct / indirect, complinirea CPO participă la toate (re)organizările sintactice în care este angajat celălalt complement, și anume:

- la pasivizare, dacă celălalt complement este direct: *Ghenadie este uns episcop al Ardealului.* (A. Niculescu, *Individualitatea*), *El este angajat grădinar.*;

- la impersonalizare, dacă celălalt complement este indirect, verbul fiind intransitiv: *De aceea, i se mai spune și „teritoriul lui non-unde”.* (A. Pleșu, *Despre îngeri*), *Și de atunci, cine are o piesă din garderoba lui (sic!) i se zice urmaș.* (N. Iorga, *Cugetări*);

- la reflexivizare, fie angajând complementul direct: *El se alege pe sine însuși director., S-au autodenumit rumâni.* (A. Niculescu, *Individualitatea*), *Tot timpul se ia pe sine drept altul.*, fie angajând complementul indirect: *Orice om care-și zice moral osândește prin aceasta societatea în care trăiește.* (N. Iorga, *Cugetări*).

În ultimul exemplu, trebuie observat că, deși în mod curent verbul apare cu subiectul neexprimat, aici poziția este saturată (*orice om care, își zice moral*), ceea ce explică, de altfel, și posibilitatea apariției construcției reflexive. În aceeași construcție, se observă că CPO (realizat prin forma *moral*) primește, contextual, semnificația unei predicții denominativ-categorizante și, implicit, o citire substantivală (denumește clasa de indivizi având caracteristica de a fi „moral”).

Trebuie deosebit între: *Îi zice Popescu.* și *I se zice Popescu.*, prima construcție fiind o structură matricială, în timp ce a doua, o structură obținută prin impersonalizare din construcția anterioară intransitivă.

1.3. Caracterizare semantică

Complementul predicativ al obiectului este purtător el însuși de *predicație semantică*, fie o predicție denominativă (*L-au botezat Ion.*), fie o predicție categorizantă (*L-au angajat grădinar.*), predicții care privesc complementul, și nu subiectul. O situație specială are verbul contrafactiv *a lua de / drept*, care, în afara predicției categorizante (*M-au luat drept medic.*), admite și o predicție de identificare (*M-au luat drept Ion.*).

Alături de numele predicativ, CPO face parte din grupul de compliniri ale verbului *de tip special*, natura lor specială constând în *calitatea semantic-predicativă*.

Este și motivul pentru care această poziția a fost denumită *complement predicativ*. Pentru că predicția privește obiectul, a fost numită *complement*

predicativ al obiectului, spre deosebire de NP, care este un complement predicativ al subiectului.

Cele două tipuri curențe de predicatie (de denotație și de categorizare) se repercutează asupra clasei de substituție (vezi și *infra*, 2), și anume:

- Numai predicatia denotativă acceptă prezența numelor proprii (*L-au botezat Radu.*, dar *L-au ales *Radu.*) și a seriei de adverbe-substitute *cum, așa* (*Cum l-au botezat?*, dar **Cum l-au ales?*; ultima construcție este posibilă, însă cu alt sens, determinarea fiind modală propriu-zisă: *L-au ales cu dificultate.*);

- Numai predicatia categorizantă admite prezența substantivului comun desemnând o categorie socioprofesională, legată direct de verb sau prin intermediul prepozițiilor calității (*L-au angajat bucătar / ca bucătar.*, dar *L-au botezat *bucătar / *ca bucătar.*), precum și prezența substitutelor pronominale *ce, ceva* (*Ce l-au ales? / l-au angajat?*, dar **Ce l-au botezat?*);

- Verbul *a lua*, care acceptă și o predicatie de identificare, are posibilități de construcție mai largi (vezi *infra*, 2).

2. CLASA DE SUBSTITUȚIE

Complementul predicativ al obiectului are o clasă de substituție restrânsă, limitată la :

- substantiv propriu sau devenit, contextual, propriu (*L-au poreclit Ciungu.*, *L-au denumit complement secundar.*);

- substantiv nearticulat, desemnând o funcție / o demnitate, o categorie socioprofesională, eventual, însoțit de determinativi cu rol restrictiv (*L-au ales ambasador.*, *L-au angajat profesor de română.*, *L-au uns mitropolit al Moldovei.*);

- grup prepozițional, în care substantivul este precedat de una dintre prepozițiile calității: *de, drept, ca* (*L-au angajat ca grădinar.*, *L-au uns ca mitropolit.*). În vecinătatea prepoziției *ca*, poate apărea și o construcție gerunzială (*L-au desemnat ca [fiind reprezentantul nostru la Bruxelles.] / [reprezentând comunitatea academică].*).

În cazul special al verbului *a lua*, posibilitățile de selecție pentru centrul grupului prepozițional sunt mult mai largi: nume propriu (*M-au luat drept Ion.*), nume desemnând o categorie socioprofesională (*M-au luat drept inspector.*), pronume, inclusiv pronume personal (*M-au luat drept tine. / drept altcineva.*), propoziție relativă (*M-au luat drept cine nu trebuie.*);

Spre deosebire de nominalul atașat direct (*L-au angajat bucătar.*, *L-au botezat Radu.*), a cărui formă cazuală nu se poate decide, căci, în contextul dat, forma substantivală nu permite substituția cu un clitic pronominal, în prezența grupului prepozițional cu prepoziția *drept* (nu însă și cu prepoziția *ca*), forma impusă este acuzativul (*M-au luat drept tine.*).

- substitute adverbiale (*Cum l-au denumit?*, *L-au denumit așa.*) sau substitute pronominale (*Ce l-au angajat?*, *L-au angajat ceva.*), ceea ce permite și selecția unor propoziții relative introduse prin aceste substitute (*L-au denumit cum și-a dorit.*, *L-au ales ce și-a dorit.*).

În funcție de tipul de predicatie acceptat de verb, termenii clasei de substituție se distribuie diferit. În clasa de substituție a CPO, adjectivul / grupul adjectival este neacceptat de cele mai multe verbe, iar când apare, este adesea substantivizat; pronumele apare cu totul izolat.

Numeroase adjective ocurente în asemenea construcții se substantivizează; vezi transformarea clară în nume propriu (*Au botezat-o Frumoasa.*) În vecinătatea prepozițiilor calității, se produce, contextual, o trecere spre un nominal desemnând clasa purtătorilor unei anumite calități (*M-au luat drept [individ cu trăsătura] prost.*).

3. RAPORTARE LA NUMELE PREDICATIV (NP) ȘI LA PREDICATIVUL SUPLIMENTAR (PS)

3.1. Comparație cu numele predicativ

La nivel sintactic, asemănarea constă în natura ternară a relației, iar deosebirea, în implicarea în relație a complementului (OD sau OI), în cazul CPO, dar a subiectului, în cazul NP.

La nivel semantic, asemănarea constă în tipul special de complinire, ambele fiind *complemente predicative* ale verbului. Dar, în timp ce tipurile de predicatii semantice exprimate prin NP sunt mai diversificate, în cazul CPO, lipsește predicatia calificativ-apreciativă (Chiar și într-o construcție de tipul: *M-au luat drept prost*, interpretarea este de „clasă / categorie de indivizi purtând o anumită calitate”, și nu de calitate a referentului realizat prin nominalul-OD). Ca efect al acestei deosebiri de natură semantică, apare faptul că NP acceptă o clasă de substituție mai bogată și mai diversificată decât CPO.

Apropierea sintactică și semantică dintre cele două funcții apare clar la anumite verbe, care, în context reflexiv, permit trecerea de la complementul predicativ al obiectului la numele predicativ; vezi: *L-au numit Popescu.* (CPO) vs *Se numește Popescu.* (NP).

La origine, acest reflexiv a fost probabil un pasiv-reflexiv de la verbul tranzitiv. În limba actuală, sensul pasiv este foarte depărtat (*El se numește Popescu.*). Pierzând relația cu pasivul, reflexivul a devenit un formant obligatoriu (inerent), dezambiguizator pentru sensul „a avea numele de”.

La nivel enunțiativ-pragmatic, apare o diferență semnificativă între funcții: CPO, spre deosebire de NP, nu participă la o predicatie complexă, fiecare component (verbul-predicat și CPO) păstrându-și, sub aspect sintactic, semantic și enunțiativ, autonomia.

3.2. Comparație cu predicativul suplimentar

CPO și PS au numeroase trăsături în comun, CPO fiind, ca și PS, o complinire *de tip predicativ*.

Se deosebesc însă, prin *tipul matricial / nematricial* al complinirii: CPO este o complinire matricială a verbului, cerută de semantica și sintaxa lui internă, în timp ce PS este una nematricială, dobândită contextual. CPO apare obligatoriu în

vecinătatea verbelor atributive, în timp ce PS, nefiind implicat obligatoriu în semantica și sintaxa verbului-centru, ajunge, accidental, prin reorganizări sintactice, în vecinătatea acestuia.

Astfel, *a denumi* și *a desemna* cer obligatoriu o complinire predicativă; *a lua de / drept*, pentru a actualiza sensul „a atribui o identitate falsă”, are nevoie în mod necesar de vecinătatea unui CPO, devenit un context obligatoriu și dezambiguizator.

Spre deosebire de acestea, verbe de opinie ca: *a considera*, *a crede* și verbe voliționale și deziderative ca: *a vrea*, *a dori* sunt, matricial, tranzitive, având ca particularitate de construcție realizarea curentă a poziției OD ca propoziție conjuncțională (*Profesorii consideră / cred că el este inteligent.*, *Părinții vor / doresc ca el să fie medic.*). Prin reorganizare și elipsă (vezi și **Construcții cu predicativ suplimentar, 1.1.**), în locul unei structuri bipropoziționale, apare o construcție „condensată”, cu un singur predicat al enunțării, verbele în discuție atașându-și o determinare exterioară, care provine din componența sintactică a subordonatei (*Profesorii îl consideră / îl cred inteligent.*, *Părinții îl vor / îl doresc medic.*).

PREDICATIVUL SUPLEMENTAR

1. ASPECTE DEFINITORII

1.1. Caracterizare sintactică

Predicativul suplimentar este o poziție sintactică facultativă, realizată în structuri ternare derivate, care se raportează sintactic și semantic concomitent la un verb (sau o interjecție predicativă) și la un nominal:

Făcea planuri de amenajare a întregului palat, se lăsa târât spre anticipări. (H. Papadat-Bengescu, *Concert*);

Lipsa de tradiții europene face imposibilă europenizarea noastră culturală efectivă. (A. Marino, *Pentru Europa*);

Din moment în moment ne așteptăm la evenimente importante și iată-ne înconjurați numai de spioni, parcă am fi în țară inamică... (L. Rebreanu, *Pădurea spânzuraților*).

1.1.1. Construcțiile cu predicativ suplimentar sunt eterogene din punctul de vedere al realizărilor poziției, fapt care se datorează istoriilor derivative variate ale acestora, adică reorganizărilor sintactice diferite (vezi **Construcții cu predicativ suplimentar**, 2). Structurile cu predicativ suplimentar se obțin din structuri de bază bipropoziționale (protipic), prin înlăturarea mărcilor predicativității uneia dintre propoziții (cele de mod, timp, persoană și număr), precum și a unor elemente „omisibile” semantic și prin amalgamarea sintactică a elementelor structurii rămase. Unele dintre aceste operații sintactice sunt facultative, altele sunt obligatorii. (Ele nu sunt efectuate de către vorbitori conștient, voluntar, dar așa se explică, din punctul de vedere al structurii gramaticale, al relației cu structura bipropozițională sinonimă.)

Înlăturarea mărcilor predicativității face ca în poziția predicativului suplimentar să apară fie forme verbale gerunziale (*Ion a intrat zâmbind*. < *Ion a intrat și Ion zâmbea*.), fie determinări ale verbului *a fi* din structura de bază (*Pe Ion îl credeam profesor la Iași*. < *Credeam că Ion este profesor la Iași*.).

Componentele care se elimină sunt diverse elemente introductive (conjunții, pronume și adverbe relative ori relativ-interogative) și verbul *a fi*. Acestea pot fi și păstrate, când poziția de predicativ suplimentar se realizează printr-o propoziție (se păstrează mărcile predicativității și elementul introductiv) sau printr-o formă verbală nepersonală (se păstrează verbul *a fi*): *Simt că Maria este supărată*. > *O simt pe Maria că este supărată*. > *O simt pe Maria (ca fiind) supărată*.

O operație sintactică obligatorie, implicată în obținerea tuturor structurilor cu predicativ suplimentar (indiferent de realizarea poziției), este *avansarea subiectului propoziției reduse* în diverse poziții sintactice în grupul regentului verbal al

predicativului suplimentar. Se obține o construcție ternară, constituită dintr-un element nominal, unul verbal și o predicatie suplimentară care stabilește relații semantico-sintactice cu celelalte două. Avansarea subiectului poate avea ca efect personalizarea unui verb impersonal (*Sfaturile lui s-au dovedit utile.* < *S-a dovedit că sfaturile lui sunt utile.*) sau reflexivizarea verbului regent (*Ion se consideră bine pregătit.* < *Ion_i consideră că (Ion_i) este bine pregătit.*). Dacă subiectele celor două propoziții din structură de bază sunt coreferențiale, subiectul redundant al propoziției reduse este eliminat (*Maria povestește ceva amuzată.* < *Maria_i povestește ceva și Maria_i este amuzată.*). Pentru o descriere mai detaliată a diverselor structuri sintactice de bază din care se obțin structuri cu predicativ suplimentar, vezi **Construcții cu predicativ suplimentar, 2.**

1.1.2. Raportarea predicativului suplimentar la nominal și la verbul regent prezintă câteva caracteristici.

1.1.2.1. Față de *verbul regent*, predicativul suplimentar se caracterizează prin omisibilitate, poziția de predicativ suplimentar fiind una facultativă sintactic: *Ion a intrat (zâmbind).*, *Maria povestește ceva (amuzată).*

Verbul regent poate impune anumite restricții de selectare a conjuncției când poziția de predicativ suplimentar se realizează propozițional: *O cred că nu știe ce să mai facă.*, *Ea m-a făcut să-mi pierd capul.*

1.1.2.2. Față de *nominalul avansat*, la care se raportează semantico-sintactic, predicativul suplimentar se caracterizează prin anumite restricții selecționale pe care nominalul i le poate impune (vezi *infra, 1.2.1*).

Adjectivul (propriu-zis sau provenit din alte clase de cuvinte) aflat în poziția de predicativ suplimentar *se acordă* cu nominalul avansat, în *gen* și *număr*, la fel ca în structura de bază, în care adjectivul respectiv are funcția de nume predicativ, iar nominalul, funcția de subiect: *Copiii aleargă voioși.* < *Copiii aleargă și sunt voioși.*

Acordul se poate face atât gramatical (a), cât și referențial – când predicativul suplimentar se raportează la un pronume de persoana I sau a II-a sau la un substantiv care prezintă o neconcordanță între formă și înțeles (b):

(a) *Avea fața cam buhăită, ca după un somn lung, cu visuri plăcute.* (L. Rebreanu, *Pădurea spânzuraților*);

(b) *Noi am terminat de citit primele.*;

Decanul Facultății de Psihologie a ieșit supărată din sala de ședințe.;

Gură-cască a plecat primul.

Regulile acordului adjectivului cu un nominal regent coordonat sunt aceleași ca la numele predicativ (vezi **Acordul dintre subiect și predicat, 3, 4**): *Actorul și actrițele din rolurile principale au fost considerați foarte talentați.*

Spre deosebire de atribut, cu care se poate confunda uneori, predicativul suplimentar nu se acordă cu nominalul avansat în *caz*, nici măcar dacă atât nominalul avansat, cât și verbul regent apar cu forma de genitiv-dativ, în enunțuri în care regentul verbal este un participiu cu funcția de atribut al nominalului regent (având același gen, număr și caz): *Revizia unei mașini cumpărate nouă se face o dată pe an.* Confuzia cu atributul, tendința de propagare a acordului și hipercorectitudinea sunt factori care îi pot determina pe vorbitori să facă, greșit, și acordul în *caz*: *Lectura unei cărți considerate interesante durează puțin.*, *Revizia unei mașini cumpărate noi se face o dată pe an.*

Faptul că unul dintre efectele reducerii și amalgamării structurii de bază nu este și acordul în caz al adjectivului este susținut și de structurile cu predicativ suplimentar substantiv, în care nominalul are formă cazuală de genitiv, iar substantivul predicativ suplimentar, formă de nominativ-acuzativ: *Am pierdut fotografia Mariei mireasă (/ *mirese).*

Acordul poate distinge între un complement circumstanțial de mod exprimat printr-un adverb și un predicativ suplimentar exprimat printr-un adjectiv, care, la genul masculin, numărul singular, este omonim cu adverbul corespunzător: *Elevii ascultă atent.* (circumstanțial de mod), *Elevii ascultă atenți.* (predicativ suplimentar).

1.1.3. Statutul sintactic al nominalului avansat și al verbului regent

1.1.3.1. Verbul regent poate avea forme diverse de diateză, mod și timp, semn că poziția de predicativ suplimentar nu este legată de calitatea de predicat a regentului verbal (predicat al enunțării):

O împodobise cu mătăsurile și țesăturile fiecărei țări, [...] iubind o Luli turcoaică, găsită cu ochi și gene de cadână pe coasta asiatică și africană. (I. Teodoreanu, Lorelei);

Plimbându-se singură prin mica stațiune de munte, a dat peste un anticariat.

În general, nu există verbe care să nu se poată combina cu (cel puțin un tip de) predicativ suplimentar, însă sunt câteva clase de verbe care sunt însoțite mai frecvent de această poziție sintactică. Printre verbele care se construiesc mai frecvent cu predicativ suplimentar raportat la un nominal complement direct sunt: verbele de percepție (*a auzi, a simți, a vedea*), cele care desemnează procese cognitive (*a-și aminti, a cunoaște, a recunoaște, a ști*), voliționale (*a dori, a prefera, a vrea*), dubitative (*a bănuî, a presupune, a suspecta*), verbele de direcționare (*a expedia, a trimite*), de prezentare (*a arăta, a expune, a prezenta*), de observare (*a observa, a remarca*), de apreciere (*a analiza, a aprecia, a caracteriza, a cataloga, a considera, a estima, a interpreta*), de acceptare (*a accepta, a admite, a primi*), verbele cauzative (*a face, a lăsa*), verbul *a avea* etc. Nu toate verbele acceptă toate tipurile de predicativ suplimentar.

Și verbele copulative se pot construi cu un predicativ suplimentar (*Ea a devenit medic singură, fără ajutorul nimănui.*), cu excepția copulativului *a fi*.

1.1.3.2. Nominalul la care se raportează predicativul suplimentar poate avea diverse funcții sintactice, depinzând de istoria derivativă a construcțiilor cu predicativ suplimentar: subiect (a), nume predicativ (b), complement direct (c), complement indirect (d), complement prepozițional (e), complement de agent (f), mai rar circumstanțiale (g):

(a) *La câțiva pași de Podul Mogoșoaiei [...] se ridica, neprimitoare și posomorâtă, o casă veche.* (M. Caragiale, Craii);

(b) *Ea este fata considerată cea mai bună din grupă.*;

(c) *L-am văzut pe Ion dând mâna cu vecinul său.*;

(d) *Le trimitem invitații la conferință celor considerați mai interesați.*;

(e) *Îmi aduc aminte de Ion în armată.*;

(f) *E ultimul concediu petrecut (de noi) singuri.*;

(g) *Ion a împrumutat o carte de la mine și a venit cu ea ruptă.*

În unele enunțuri, identificarea nominalului avansat poate pune probleme de interpretare. Se poate considera că nominalul regent este fie subiectul, fie o altă poziție sintactică: un complement direct (*Ion a zărit-o trecând pe lângă facultate.*), un complement prepozițional (*Eu mă gândeam la el cu lacrimi în ochi.*) etc. (vezi și **Construcții cu predicativ suplimentar**, 4).

Regentul nominal poate fi realizat propozițional (*Să vină mâine s-a dovedit o idee bună.*) sau printr-o formă verbală nepersonală, de infinitiv (*A ataca pe cineva aflat pe proprietatea ta poate fi considerat un fapt de legitimă apărare.*).

1.2. Interpretare semantică

Predicativul suplimentar intră într-o *relație semantică dublă*, cu nominalul avansat și cu verbul regent. Predicativul suplimentar reprezintă o *predicație semantică*, exprimând o caracterizare (în sens larg) a nominalului avansat, care este valabilă în intervalul temporal desemnat de verbul regent. Predicativul suplimentar are multe valori semantice comune cu numele predicativ, datorită istoriei derivative (vezi **Numele predicativ**, 1.2.1, **Construcții cu predicativ suplimentar**, 2).

1.2.1. În raport cu *nominalul avansat* și în funcție de realizările poziției, predicativul suplimentar poate avea diverse valori semantice:

(a) *calificativă, apreciativă*, exprimând o apreciere de diverse tipuri a nominalului avansat – fizică, psihică, cantitativ-numerică sau cantitativ-nedefinită, comparativă: *O simt supărată.*, *Rafturile le-am cărat câte trei.*, *Le văd multe.*, *O priveau ca pe o zână bună.*, *Îl consider (cam) măgar.* (adverbul de aproximare subliniază calitatea calificativă, oarecum „adjectivală” a substantivului);

(b) *integratoare, categorizantă*, exprimând fie includerea într-o categorie supraordonată, fie indicarea categoriei sau a clasei înseși: *Subiectul este considerat un complement de tip special.*, *Ion l-a făcut prost pe Vasile.*, *A plecat ca baby-sitter în Germania.*, *Îl știau spion.*;

(c) *de identificare* (a entității denumite de nominalul avansat): *Îl banuiau spionul trimis de ruși.*, *Ea este considerată lidera grupului.*, *Echipa Franței este deja văzută drept noua campioană mondială.*;

(d) *posesivă*: *Hotelul îl credeam al lui Popescu.*;

(e) *partitivă*: *Te știam de-ai noștri.*;

(f) *circumstanțială*, exprimând o localizare în spațiu (*Televizorul îl dorim în dormitor, nu în sufragerie.*), în timp (*Tortul îl vrem mâine, ca să fie proaspăt.*), o cauză (*Pisoiul a murit sfâșiat de un câine.*), o concesie (*A trăit bolnav de diabet încă douăzeci de ani.*), un rezultat (*A rupt hârtia bucățele.*).

Raportarea predicativului suplimentar la un nominal se manifestă prin anumite restricții selecționale (lexicale): *Copilul se arăta încapățânat.*, *Pâinea s-a dovedit mucegăită.* (**Copilul se arăta mucegăit.*, **Pâinea s-a dovedit încapățânată.*).

1.2.2. Și în raport cu *verbul regent* există câteva restricții semantice: acesta poate impune restricția ca adjectivul din poziția predicativului suplimentar să nu exprime o caracteristică permanentă a nominalului, ci una valabilă într-un anumit interval, delimitat de verbul regent (este cazul verbelor de mișcare): enunțul **Maria vine inteligentă.* este imposibil (vs *O consider pe Maria inteligentă.*, *Maria vine veselă.*), iar enunțul *Fata vine blondă.* presupune existența unui interval anterior când persoana denumită de subiect nu avea această calitate (cf. *A intrat la coafor brunetă și a ieșit de acolo blondă.*).

O clasificare curentă a predicativelor suplimentare cuprinde două tipuri semantice, în funcție de raportarea la verbul regent:

(a) *rezultativ*, care arată rezultatul acțiunii desemnate de verbul regent, în construcții cu verbe care prin semantica lor internă implică o finalitate, un rezultat:

A tăiat merele bucățele.;

Și mă lasă pustiit, / Veștejit și amorțit / Și cu doru-mi singurel, / De mă-ngân numai cu el. (M. Eminescu, *Ce te legeni*);

Toate ramele au fost pictate negre.

(b) *descriptiv*, care descrie unul sau mai mulți participanți în intervalul de timp delimitat de verbul regent. Acestea pot avea nuanțe circumstanțiale, de exemplu cauzale:

Mă trântesc jos, istovit. (Camil Petrescu, *Ultima noapte*);

Toți ciulinii pe cărare / Fug, cuprinși de panică. (G. Topârceanu, *Rapsodii de toamnă*);

A plecat, enervată la culme de prezența lui.

1.2.3. Suprimarea mărcilor predicativității din propoziția redusă face ca aceasta să nu mai aibă, în unele situații, valori temporale (și modale) proprii, astfel încât *valoarea temporală* a propoziției reduse este reinterpretată în funcție de valoarea temporală a regentei (a verbului regent). Enunțul *O cred destul de inteligentă (ca) să nu le spună adevărul.* este interpretat ca derivând din enunțul *Cred că ea este destul de inteligentă (ca) să nu le spună adevărul.* și nu din enunțul *Cred că ea a fost destul de inteligentă (ca) să nu le spună adevărul.* Pentru o lectură corespunzătoare acestui din urmă enunț, ar trebui să existe anumite elemente gramaticale care să marcheze anterioritatea fragmentului redus: adverbe (*atunci*), un timp verbal trecut al verbului propoziției încorporate în cea redusă (*O cred destul de inteligentă să nu le fi spus adevărul.*) etc.

În enunțurile în care predicativul suplimentar este exprimat printr-un gerunziu, evenimentul desemnat de acesta poate fi concomitent sau posterior evenimentului desemnat de verbul regent. Natura relației dintre verbul regent și gerunziu se stabilește și în funcție de topică. În enunțul *Am țipat trezindu-mă.*, gerunziul este interpretabil în două feluri: rezultativ („Am țipat așa de tare că m-am trezit”) sau concomitent ori posterior verbului regent („Am țipat când / după ce m-am trezit”). Aceleași enunțuri pot fi construite și cu gerunziu izolat, având ambele citiri (*Am țipat, trezindu-mă*). Dacă gerunziul este antepus verbului regent: *Trezindu-mă, am țipat.*, *Trezindu-mă am țipat.*, interpretarea rezultativă este posibilă numai pentru gerunziul integrat (vezi I, *Gerunziul*, 5.3.2). Predicativul suplimentar gerunzial poate păstra diverse determinări temporale din structura de bază, care pot face ca interpretarea sa temporală să nu mai depindă de verbul regent: *Mi-l închipui pe bunicul meu plecând pe front în tinerețe și întorcându-se după doi ani. / Mi-l închipui pe Ion plecând mâine în armată.*

Predicativul suplimentar a primit diverse alte denumiri în literatura de specialitate, în funcție de diverse aspecte definitorii ale acestei poziții (denumirile subliniază apropierea ei de alte funcții sintactice de care trebuie delimitată): *complement al calității* (pentru construcțiile în care predicativul suplimentar exprimă o calitate: *L-au trimis (ca) prefect la Iași.*), *atribut predicativ* (avându-se în vedere dependența poziției față de un nominal, la fel ca atributul, și faptul că are o citire predicativă), *nume predicativ circumstanțial* (afirmându-se că predicativul suplimentar nu denumеște o

stare / o calitate permanentă, ca numele predicativ, ci doar în contextul limitat al acțiunii verbului regent), **atributiv transformat** (avându-se în vedere două dintre caracteristicile sale: faptul că enunțurile cu predicativ suplimentar sunt obținute prin transformarea altei structuri, de bază, și că se raportează obligatoriu la un nominal) ș.a. Uneori, predicativul suplimentar a fost tratat ca un **complement de mod**, fiind ignorată calitatea de dublu subordonat a poziției, manifestată prin acord, precum și semnificația de predicatie suplimentară. Denumirea „predicativ suplimentar”, asemănătoare cu cea tradițională, de „element predicativ suplimentar”, are avantajul de a sublinia natura semantică predicativă a poziției și de a arăta apropierea ei de numele predicativ, termenul „suplimentar” făcând referire la caracterul său facultativ și derivat.

1.3. Interpretare pragmatică

Predicativul suplimentar reprezintă o predicatie semantico-sintactică, însă aceasta nu poate funcționa singură ca predicat al enunțării. Ea se asociază în enunț cu o altă predicatie care are și autonomie enunțativă – predicatia principală. În raport cu aceasta, predicativul este o predicatie suplimentară.

În multe situații, componentul care se află în poziția predicativului suplimentar constituie rema enunțului. Sub acest aspect, interpretarea poziției de predicativ suplimentar depinde de topică, de elemente suprasegmentale (intonație, pauză) etc. În exemplul *Costumul de socru îl are nou.*, informația pe care locutorul dorește să o comunice este calitatea pe care o exprimă predicativul suplimentar, nu relația de posesie. La fel, în enunțul *Carnea o mănâncă fiară.*, informația nouă este cea adusă de predicativul suplimentar. Schimbarea intonației poate indica diferențe de organizare informațională, locutorul insistând asupra complementului direct. De asemenea, prin extinderea enunțului, locutorul poate reliefa informația reprezentată de predicativul suplimentar (*Costumul îl are nou, nu purtat.*, *Costumul îl are nou, special cumpărat pentru ceremonia de astăzi.*) sau de alte componente ale enunțului – complement direct (*Costumul îl are nou, nu încălțăminte.*), circumstanțial locativ (*Ei au fost formați doctori la Iași.*) etc.

2. REALIZĂRI ALE POZIȚIEI DE PREDICATIV SUPLEMENTAR

Toate clasele lexico-gramaticale pot ocupa această poziție sintactică, mai puțin conjuncția și prepoziția (care nu pot avea funcții sintactice).

2.1. Substantivul poate apărea în poziția predicativului suplimentar cu sau fără prepoziție, cu sau fără determinanți. Substantivul fără prepoziție și fără determinanți apare, în general, nearticulat, ca urmare a calității predicative a poziției predicativ suplimentar (pentru valori semantice, legate de calitatea predicativă, vezi *supra*, 1.2.1):

A plecat copil și s-a întors bărbat.;

Ne-am despărțit prieteni.;

Șefule, te știam om de gust. (Camil Petrescu, *Patul lui Procust*);

Îmi place să te văd făptură clară / rășfrântă-n iezerul de munte. (L. Blaga, *Prezență*).

Poziția de predicativ suplimentar se poate realiza și ca substantiv propriu:

Îl credeam Ion Popescu, dar îl confundam.;

Se închipuie Napoleon.;

Se crede un nou Picasso.

Substantivele au articol hotărât când sunt urmate de determinativi care cer articularea regentului (ex. *Îl știam directorul unei fabrici.*, vs **Îl știam directorul.*) sau când sunt substantive comune care au statut de nume propriu (*O credeam șefa.*).

Dacă predicativul suplimentar are o interpretare categorizantă, integratoare, substantivul poate fi nearticulat sau însoțit de articol nehotărât:

Îl consider un măgar.;

Îl credeam un terchea-berchea.;

Se simțea o jucărie în mâinile lui și totuși nu-i trecea prin gând să-l învinuiască. (L. Rebreanu, *Ion*).

Nominalul își păstrează **cazul** din structura de bază, deci nominalul neprepozițional are cazul nominativ: *A plecat muncitor necalificat în străinătate.*, *Mi te imaginam prezentatoare de televiziune.*

Se consideră că sunt în cazul nominativ și structurile cu posesiv, întrucât centrul grupului posesiv îl constituie pronumele semiindependent *al*, nu genitivul: *Îl știam al dracului.*, *Casa de la nr. 12 o credeam a Popeștilor.*

La fel ca la numele predicativ, în poziția de predicativ suplimentar se neutralizează opoziția adjectiv – substantiv, astfel că formele omonime pot primi ambele interpretări: *O considerau muncitoare.* (vezi și **Numele predicativ**, 2.2.2).

2.2. Pronumele, la fel ca substantivul, se poate construi fie fără prepoziție, fie cu diverse prepoziții sau locuțiuni prepoziționale (vezi *infra*, 2.8). Ocupă poziția de predicativ suplimentar pronumele personal – rar – (a), demonstrativ de identitate (b), nedefinit (c), negativ (d), relativ (e), interogativ (f) și de politețe (g). De asemenea, poziția se poate realiza prin pronumele semiindependent *al* însoțit de determinări posesive (h):

(a) *Ion s-a prezentat drept mine la examen.;*

(b) *Valul mai bate, același. / Raza e trează în turn.* (L. Blaga, *Noapte la mare*), *Am regăsit-o aceeași.;*

(c) *Ne-am regăsit alții.;*

Studentii din anul I au luat toți examenul.;

Se închipuia orice în afară de entomolog.;

Trecut-au ani de-atuncea mulți / Și azi prin flori străbate luna...

(I. Minulescu, *Sub meri*);

(d) *Fetele n-au venit niciuna să ma vadă.;*

(e) *Nu ești ce te consideră ei., Nu ești cine te crezi., Nu ești geniul care te crezi.;*

(f) *Cine se crede?;*

(g) *Atât de mult vă admiră încât s-a visat dumneavoastră.;*

(h) *Castelul îl socotea în întregime al său.*

Este imposibilă apariția în poziția predicativului suplimentar a unui clitic pronominal.

2.3. Adjectivul poate apărea în poziția predicativului suplimentar atât singur, cât și cu determinări:

Femeia se arăta simpatică și plină de bun-simț și sănătatea lui avea nevoie de bani. (H. Papadat-Bengescu, *Concert*);

Țuțuienii [...] mănâncă slănină râncedă. (I. Creangă, *Amintiri*);

O viziune macroscopică a istoriei te face contemporan tuturor momentelor esențiale ale devenirii umane. (E. Cioran, *Schimbarea la față a României*).

Adjectivul aflat în poziție de predicativ suplimentar nu se acordă în caz cu nominalul regent. El are formă de nominativ sau de acuzativ, dacă este însoțit de prepoziție (*lectura unei lucrări considerate importantă, luarea unei măsuri recunoscute drept primordială*), formele cu acord în caz fiind hipercorecte (vezi supra, 1.1.2.2).

Adjectivul poate fi însoțit de prepoziția comparativă *ca*, având o semnificație ireală, ipotetică: *Hainele le are ca noi., Mergea ca beată, împleticindu-se., Vorbea ca bolnavă, abia înțelegându-se ce spune.*

În limba populară, adjectivul poate fi însoțit de prepoziția *de* („drept”): *Îl știu de viclean.* În limba literară, prepoziția *de* apare doar în locuțiuni: *A dansat de una singură., Hainele le-a luat de gata.*

2.4. Numeralul – aproape toate tipurile de numere se pot afla în poziția de predicativ suplimentar, cu excepția numeralului adverbial și a celui fracționar:

Ea a ieșit a doua pe județ.;

Ei au plecat doi și s-au întors trei.;

Cărțile le-am pus amândouă pe același raft.;

Cărțile le-am pus câte două pe raft.;

Porțile le-a comandat duble.;

Uitându-te în suflet, biserică-nchisă, / Te vezi însutit / Cu toți câți în tine s-au fost zugrăvit / Și nu s-au cojit. (T. Arghezi, *Inscripție în dosul unui portret*).

2.5. Formele verbale nepersonale care ocupă poziția de predicativ suplimentar au diverse istorii derivativе (este eliminat verbul *a fi*, în structurile cu supin și participiu, sau sunt înlăturate morfemele predicativei, în structurile cu infinitiv și gerunziu):

2.5.1. Supinul:

Pe Maria o credeau de măritat.;

O astfel de soluție o considerau de neacceptat.

Este posibilă avansarea unui subordonat al supinului, ceea ce are ca efect opacizarea organizării ansamblului: *Te știam greu de găsit acasă., Substanțele le consideram ușor de procurat.* Uneori, se stabilește o relație de acord cu nominalul la care se raportează semantic supinul: *Problema o consideram prea grea de rezolvat.*

2.5.2. Gerunziul:

Îl vedeam în fiecare dimineață trecând strada prin dreptul ferestrei mele.

Gerunziul poate fi precedat de *ca*, prepoziția calității (vezi I, Gerunziul, 5.3.3). După anumite verbe, de prezentare sau de apreciere, în general, prepoziția este obligatorie:

Îl priveau **ca aparținând** curentului renașcentist. (*Îl priveau aparținând curentului renașcentist.);

Ortogeneza ne revelează viața **ca născându-se și afirmându-se** sub determinantul condițiilor interne și al unor direcții lăuntrice. (E. Cioran, Schimbarea).

2.5.3. Infinitivul:

Îl socoteau **a fi unul** dintre cei mai buni din generația lui.;

S-au pregătit pentru viitorul comunist al patriei. Și când acesta s-a arătat **a fi compromis**, ei au fost chemați să-l înfăptuiască și pe cel democratic. (EZ, 2004).

În limba actuală, cu excepția infinitivului verbului **a fi** (existențial, operator copulativ sau pasiv), infinitivul se întâlnește rar în poziția de predicativ suplimentar. În general, se preferă gerunziul, infinitivul putând avea conotația „învechit”:

Acum întâiași dată vedem **ideea de unitate a se arăta**. (N. Bălcescu, Istoria).

Selecția infinitivului depinde și de verbul regent. După verbul **a face** cu sens cauzativ, infinitivul este ceva mai frecvent (însă este preferat conjunctivul): **L-a făcut a plânge**. (vezi și **Construcții cauzativ-factitive**, 2.1.6.3).

2.5.4. Participiul din poziția de predicativ suplimentar capătă caracteristici de adjectiv, prin acord:

Brazii nici acele nu și le clinteau, sorbind **încrămeniți** bucuria primăverii. (L. Rebreanu, Pădurea spânzuraților);

Dar eu pe tine te credeam **făcut praf**, acolo la căruțe... (Camil Petrescu, Ultima noapte);

Se credea **ofensat direct de această propunere**, se credea **păgubit**. (H. Papadat Bengescu, Concert).

Participiul poate fi precedat de prepoziția **ca**, având un sens comparativ:

Cupola strălucea **ca poleită cu aur**.;

Le privise pe ucenicele de la etaj câteva minute, **ca fascinată**, pentru ca apoi să intre în gangul întunecat. (M. Cărtărescu, Orbitor. Aripa stângă).

Propoziția subordonată corespunzătoare acestui predicativ suplimentar comparativ este introdusă de una dintre locuțiunile conjuncționale **ca și când**, **ca și cum** și are, frecvent, predicatul la modul condițional: **Cupola strălucea ca și când / ca și cum ar fi fost poleită cu aur**.

2.6. Adverbul poate ocupa poziția de predicativ suplimentar, dar structurile de acest fel se limitează la câteva adverbe: **cum** (relativ și interogativ), **oricum**, **precum**, **unde** (relative), **asa**, **astfel**, **altfel** (modale), **împreună**, **alături** (modal-asociative), adverbe cu sens locativ care se raportează la un nominal care nu are funcția de subiect, adverbul **bine** ș.a.:

Cum ți-l închipuiai?;

Oricum te-ar vedea ceilalți, ceea ce contează este **cum** te vezi tu.;

Sfârșitul le va descoperi însă prea puțin și astfel se vor stinge înconștienți **precum** au și trăit. (E. Cioran, Pe culmile disperării);

Unde te crezi?;

Așa mă consideră ei?;

I-ai văzut împreună?;

Când hoinărind, **alături**, / Noi **mână-n mână** ne găsim / cu ochii la aceeași stea / mai e nevoie de destin? (L. Blaga, Strofe de-a lungul anilor);

Margaretele le-aș prefera dincolo, lângă narcise.;

Pe Maria o știam bine, sănătoasă, alături de ai ei.

Unele construcții cu adverbe (de tipul *altfel, bine*) pot fi ambigue, interpretarea alternativă fiind aceea de circumstanțiale de mod: *Te gălesc altfel., Îl știu bine.* Dezambiguizarea se poate face prin extinderea enunțului: *Te gălesc altfel, schimbată, mai veselă parcă., Îl știu bine, într-o formă excelentă.* (pentru enunțul cu predicativ suplimentar), *Te gălesc altfel, prin mica publicitate sau în cartea de telefon., Îl știu bine, doar ne cunoaștem de douăzeci de ani.* (pentru enunțul cu circumstanțial de mod).

În enunțurile eliptice, colocviale, prepoziția neînsoțită de substantiv devine, contextual, adverb: – *Nu mai țin minte unde am pus mingea, pe masă sau sub masă? / – Am văzut-o pe.; – Bei cafeaua cu lapte sau fără? / – O beau cu.*

2.7. Interjecția poate ocupa poziția predicativ suplimentar datorită capacității unora dintre elementele clasei de a se substitui adjectivelor:

O consider cam tra-la-la. (apariția adverbului de aproximare subliniază apropierea de clasa adjectivului);

M-a lăsat paf.;

În fiecare zi îl auzeam pe Ion trosc și pleosc.

2.8. Grupurile prepoziționale sunt construite cu prepozițiile calității (a) sau cu alte prepoziții sau locuțiuni prepoziționale (b):

(a) Prepozițiile calității sunt *ca, drept, de* și locuțiunea *în calitate de*. Substantivul este fie nearticulat, fie însoțit de articolul nehotărât:

Vrea să lucreze pe seama lui ca profesor de echitație. (H. Papadat-Bengescu, *Concert*);

Ia decizii singur, ca un dictator ce este.

Uneori, în locul prepoziției *ca* se folosește greșit gruparea *ca și* (chiar și în situațiile în care nu se dorește evitarea cacofoniei): *Vorbește ca și prim-ministru.*

A dat un interviu în calitate de proaspăt prim-ministru.;

A jucat și Ion în piesa de la Bulandra, drept Trahanache.;

Sper să nu-l pierdem de client.

Dintre prepozițiile calității, numai *drept* se folosește cu pronume: *Drept cine te-ai prezentat?* Numeralul apare rar cu prepoziție, având o valoare pronominală: *Îl bănuia cu amândouă.*

(b) *Te credeam în delegație.;*

Te știam din Bacău.;

O vedeam în afara oricărei primejdii.;

Îl bănuiam de-al lor.;

Te știam printre ei.;

Vă credeam cu ele la mare.;

Pământul, țarina, bucatele, / Puse-n spinarea mea cu toatele. (T. Arghezi, *Cuprinsul*).

Substantivul predicativ suplimentar însoțit de prepoziții este fie în cazul acuzativ (a), fie în genitiv, după anumite prepoziții (b):

(a) *Îl știam între primii zece., Îl credeam de-al nostru.*

Însoțite de prepoziția *drept*, pronumele au formă de acuzativ: *S-a prezentat drept tine*. Se poate considera, prin analogie, că și prepoziția *ca*, sinonimă cu *drept*, este însoțită tot de nominal în acuzativ, deși ea nu apare niciodată cu pronume personal și, deci, nu se poate „dovedi” că avem a face cu un acuzativ (*A plecat ca muncitor necalificat în străinătate.*).

Uneori, predicativele suplimentare comparative, construite cu prepoziția *ca* și raportate la un complement direct, primesc și prepoziția *pe*, ca urmare a faptului că verbul regent este tranzitiv (vezi **Construcții comparative, 1.4, 3.2**):

Să privești totul – prezentul și chiar viitorul – ca pe un trecut, în care nimic nu se poate schimba. (A. Blandiana, *Autoportret*);

N-am considerat că ne desparte adopțiunea asta. Am considerat-o întotdeauna ca pe mama. (IVLRA);

Unii l-au perceput ca pe „un mare moment de cinema”. (Rlit, 2004);

(b) *O știam împotriva acestui regulament., Tabloul îl preferam deasupra televizorului.*

2.9. Propozițiile predicative suplimentare sunt relative sau conjuncționale. Spre deosebire de realizările nonpropoziționale, propoziția predicativă suplimentară își păstrează morfemele predicativității din structura de bază. Structurile cu realizări propoziționale ale poziției de predicativ suplimentar prezintă mai puține modificări în raport cu structura bipropozițională primară decât cele cu predicativ suplimentar nonpropozițional, acestea din urmă obținându-se prin reducerea propoziției predicative suplimentare (în urma operațiilor de înlăturare a mărcilor predicativității și a elementelor introductive). Caracteristica propozițiilor predicative suplimentare este avansarea subiectului lor într-o poziție sintactică a verbului regent (de care depinde propoziția). Predicativa suplimentară se raportează concomitent la nominalul avansat și la verbul regent.

Predicativele suplimentare conjuncționale sunt introduse prin conjuncții selectate de verbul regent:

Astăzi sunt așteptate să apară pe Internet vocile care au rostit dialogul de mai sus. („Cotidianul”, 2005);

Te știu că minți.

Predicativele suplimentare pot fi introduse și prin pronume, adjective și adverbe relative: *Te-am cunoscut cine erai., Te știu ce mincinos ești., O știu ce fată serioasă e!, Ion a fost auzit cum țipa la vecina sa.*

Relativul propoziției predicative suplimentare încorporate într-o poziție puternic marcată a regentei (prepozițional), aflat în poziția unui predicativ suplimentar în propoziția pe care o introduce, este însoțit de o prepoziție care marchează poziția subordonatei relative față de regentă (nu rolul relativului în organizarea sintactică a subordonatei): *Lor nu le pasă de cum te consideri tu., Nu te mai gândi la ce te doresc părinții tăi, gândește-te la cum te vezi tu.*

3. VARIAȚIA DE TOPICĂ A PREDICATIVULUI SUPLEMENTAR

De obicei, topica predicativului suplimentar este după verbul regent, fie imediat după acesta (*Am plecat prima.*), fie după diverși subordonați ai acestuia

(Am plecat de la spectacol *prima.*). Această topică se poate schimba în enunțurile emfaticе (a), din motive sintactice (b) sau în textele poetice (c):

(a) *În loc să mi-o ia cu forța, cum furioși se pare că vroiau ceilalți, [...] îmi mai dăduse una.* (M. Preda, *Viața ca o pradă*);

Curajoasă m-am arătat eu, dar n-am reușit să trec prăpastia.;

Eu așa am vrut-o.;

Popă te fac, fiule!;

(b) *Cum am lăsat-o, așa am găsit-o.;*

Cine te crezi?;

Ce deșteaptă te crezi!;

(c) *Ca-n ape fără prunduri, fabuloase, reci, / arzând se văd minuni – prin lutul purpuriu.* (L. Blaga, *A fost cândva pământul străveziiu*);

Reci și palide-n senin / Se ivesc deasupra stele. (G. Topârceanu, *Acceleratul*).

Schimbarea topicii postverbale a predicativului suplimentar poate antrena diferențe de interpretare a structurii: dacă substantivul regent și adjectivul predicativ suplimentar se găsesc în imediată apropiere, adjectivul poate fi interpretat ca un constituent intern al grupului nominal, subordonat numai substantivului, nu și verbului. Enunțul *Fata venea veselă.* poate fi „rearanjat” ca: *Veselă venea fata., Venea veselă fata.* – structuri neambigue, cu predicativ suplimentar, sau ca: *Fata, veselă, venea., Veselă, fata venea.* – structuri cu adjectiv izolat, separat de restul enunțului prin pauză (marcată grafic prin virgulă), care poate fi interpretat doar ca un atribut explicativ sau circumstanțial. Dacă adjectivul urmează imediat substantivului (*Fata veselă venea., Venea fata veselă.*) adjectivul este interpretat, în mod preferențial, ca atribut adjectival, însă prin separarea prozodică a celor două cuvinte (o pauză marcată grafic prin virgulă), adjectivul este interpretat ca un predicativ suplimentar (*Fata, veselă venea., Venea fata, veselă.*). Dacă adjectivul este antepus substantivului, trebuie să fie nearticulat pentru a fi interpretat ca predicativ suplimentar: *Veselă fata venea.* (vs *Vesela fată venea.* – cu atribut), *Se sting departe-n asfințit / Roșietici razele de soare.* (I. Minulescu, *Zâna lacului*), *Zgomotoși copiii vin.*

Dacă adjectivul neizolat este postpus unui pronume personal, interpretarea ca predicativ suplimentar este singura posibilă, întrucât adjectivul nu poate fi atributul pronumelui: *El visător iubea o fată, / Dar nu știa pe care-anume.* (I. Minulescu, *Poveste*).

Se poate face distincție între predicativul suplimentar *integrat* și predicativul suplimentar *neintegrat*, izolat, cu pauză în vorbire, marcată grafic prin virgulă: *Am zărit-o deunăzi stând la taclale cu vecinele.* vs *Am zărit-o deunăzi, stând la taclale cu vecinele., Fata venea, veselă.* vs *Fata venea veselă.* (vezi și I, Gerunziul, 5.3.2). Între cele două tipuri există diferențe pragmatice. Diferența dintre ele este pusă în evidență prin comportamentul diferit față de negație: construcțiile cu predicativ suplimentar integrat sunt negate prin plasarea negației înaintea verbului regent: *Fata nu venea veselă.,* însă pentru construcțiile cu predicativ suplimentar neintegrat acest tip de negare nu este acceptat: **Fata nu venea, veselă.* (vs *Fata venea, nu veselă, ci îngândurată.*).

4. FENOMENE SINTACTICE CARE AFECTEAZĂ POZIȚIA PREDICATIV SUPLEMENTAR

4.1. Poziția predicativului suplimentar admite repetarea prin *coordonare* în cadrul aceleiași construcții. Predicativele suplimentare coordonate pot fi juxtapuse sau legate prin conjuncții. Se pot coordona predicative suplimentare de diverse tipuri semantice și sintactice (neprepoziționale, prepoziționale), între anumite limite:

Bologa [...] se miră văzându-l foarte senin și zâmbitor, cu o mulțumire în ochi aproape provocatoare. (L. Rebreanu, *Pădurea spânzuraților*);

Mă învârteam năuc, în cămașă și izmene, și mă aplecam peste ferestră. (P. Istrati, *Chira Chiralina*);

Bătrânul domn mă întâmpină în picioare, dar întors în profil cu fața spre rafturi. (M. Preda, *Viața ca o pradă*);

Predestinarea este resimțită când ca glorie, când ca eșec. (G. Liiceanu, *Jurnalul*).

4.2. Între două predicative suplimentare se pot stabili și relații de *subordonare* – un predicativ suplimentar poate fi, la rândul său, regentul verbal sau nominal al altui predicativ suplimentar. În enunțul *Mi-o imaginam așteptându-mă nerăbdătoare toată ziua.* (primul predicativ suplimentar, *așteptând*, se raportează la regentul nominal *o* și la regentul verbal *imaginam*; al doilea predicativ suplimentar, *nerăbdătoare*, se raportează la regentul nominal *o* și la regentul verbal *așteptând*).

4.3. Poziția predicativului suplimentar poate fi extinsă prin *apoziționare*: *Îl credea înzestrat cu un har divin, adică foarte talentat.*

4.4. Două predicative suplimentare pot apărea *juxtapuse* fără ca între ele să existe o relație de coordonare, subordonare sau apoziționare. Cele două predicative suplimentare pot avea aceeași regenți: *Te știam cu ele la mare.* (provenind dintr-o structură de bază cu două determinări necoordonate, un sociativ și un locativ: *Știam că ești cu ele la mare.*) sau regent verbal comun și regenți nominali diferiți: *Îl simțeam îngrozită în spatele meu.* (predicativul suplimentar *îngrozită* se raportează la subiect, iar predicativul suplimentar *în spatele meu* se raportează la complementul direct *îl*).

4.5. Predicația suplimentară se poate păstra în enunțurile cu *nominalizări* (ocupând poziția sintactică de atribut): *Predarea lucrării neterminată poate crea dificultăți.*, dar **simțirea lui îngrozită în spatele meu*, **venirea ei supărată*. Se păstrează mai ales predicativele suplimentare dependente de un nominal complement direct, care devine atribut la genitiv în grupurile nominale obținute prin nominalizări.

4.6. În general, pentru predicativul suplimentar sunt trei posibilități de *negare*:

(a) *negarea propoziției* (a predicatului) arată că informația pe care o poartă predicativul suplimentar este cea mai importantă: *Hainele nu le are noi.* reprezintă varianta negativă a propoziției *Hainele le are noi.* și înseamnă „Are haine, dar nu sunt noi”. (negația vizează predicativul suplimentar, nu relația de posesie, deși este negat predicatul). *Maria nu venea râzând.* este varianta negativă a enunțului *Maria venea râzând.* și are (preferențial) sensul „Maria venea și / dar nu râdea”, putând să însemne și „Maria nu venea (nicicum)”.

Enunțul *Nu a văzut-o furând bijuteriile.* poate fi varianta negativă a enunțului *A văzut-o furând bijuteriile.*, negația vizând predicativul suplimentar, nu

evenimentul desemnat de verbul regent, deși acesta poartă marca negației, sau poate avea sensul „Nu a văzut-o furând, dar e posibil ca acest lucru să se fi întâmplat.”, negația vizând verbul principal.

(b) *semiadverbul de negație precedă predicativul suplimentar*, în enunțuri contrastive: *A venit nu râzând, ci plângând., Hainele le are nu noi, ci vechi., O considerau nu drăguță, ci de-a dreptul frumoasă.*

(c) negarea predicativului suplimentar se poate face și *lexical* (prin prefixe negative): *Patul l-am găsit nefăcut.* (sinonim cu *Patul nu l-am găsit făcut.*).

5. AMBIGUITĂȚI ȘI INTERPRETĂRI LITIGIOASE

Ambiguitățile și dificultățile de interpretare cuprind diverse tipuri de situații: pentru unele construcții sunt posibile două sau trei interpretări, în alte situații, o singură interpretare este corectă, însă elementul respectiv poate fi confundat (în general, din motive formale) cu o altă poziție sintactică, iar în unele situații avem a face cu o dificultate de delimitare a clasei verbelor copulative și a celor atributive (vezi I, Verbul. Clase sintactice și semantico-sintactice de verbe, 4.3); unele dintre aceste verbe pot fi considerate ca fiind construite cu un predicativ suplimentar.

5.1. Când predicativul suplimentar subordonat subiectului se realizează prin pronume și numerale, iar subiectul este nelexicalizat, sunt posibile două interpretări: pronumele sau numeralul respectiv poate fi interpretat fie ca predicativ suplimentar, fie ca subiect: *Prima a plecat., A plecat prima., Au reușit toți.* Intonația diferă în cele două situații (în enunțurile cu predicativ suplimentar, acesta este reliefat). Dezambiguizarea se face prin lexicalizarea subiectului (*Prima a plecat Andreea., Andreea a plecat prima., Candidații au reușit toți.*) sau prin introducerea unor determinări suplimentare (*A plecat prima din stânga.*).

5.2. În construcțiile în care apare un gerunziu care se referă la subiect, acesta este interpretat drept *circumstanțial de mod* dacă exprimă o modalitate de realizare a acțiunii verbului regent (*Vine galopând., Merge șchiopătând.*), iar dacă exprimă o calificare a subiectului, atunci este predicativ suplimentar (*Vine zâmbind., Merge gândindu-se la proiectul său.*). Dacă gerunziul se referă la alt nominal decât subiectul, structurile sunt neambigue, cu predicativ suplimentar (*Îl credea spionând pentru americani., Și-o amintea luptându-se pentru a ajunge în finală.*) (vezi și Construcții cu predicativ suplimentar, 3.1).

Grupurile prepoziționale cu prepoziția *cu* ar putea fi interpretate și drept circumstanțiale de mod. La fel ca în cazul verbelor la gerunziu, grupurile formate cu prepoziția *cu* sunt circumstanțiale de mod dacă exprimă o modalitate de realizare a acțiunii verbului regent: *Ștefan se plimba cu pasul repede, cu mâinile adânc înfundate în buzunarele mântăii.* (M. Eliade, *Noaptea de sânzienne*) – al doilea grup prepozițional fiind un predicativ suplimentar.

În enunțurile cu predicativ suplimentar realizat prin adverb este posibilă de multe ori și interpretarea acestuia ca un circumstanțial de mod. În enunțuri ca *Le-am găsit așa [cum le vezi / destul de greu]., Pe Maria o pictase altfel [mai înaltă / în acuarelă].*, adverbul are două citiri: predicativ suplimentar, calificând

nominalul cu funcție de complement direct, sau circumstanțial de mod (vezi *supra*, 2.6). Enunțul se poate dezambiguiza prin extinderea sa.

Adjectivele cu funcția de predicativ suplimentar care se raportează la un nominal subiect de genul masculin, numărul singular și care la acest gen și număr sunt omonime cu adverbele admit și interpretarea drept circumstanțial de mod realizat prin adverb: *Elevul ascultă atent*. Unele enunțuri cu adjective omonime cu adverbele se pot dezambiguiza prin recurgerea la forma feminină a adjectivului: dacă nu se face acordul în gen cu regentul nominal, elementul respectiv trebuie interpretat ca un adverb (circumstanțial): *Mărarul ți-l dau ieftin.*, *Mașina ți-o dau ieftin.* (colocvial: *Mașina ți-o dau ieftină.*).

5.3. Uneori, în cazul grupurilor prepoziționale construite cu prepoziția *cu*, interpretarea poate oscila între predicativ suplimentar și circumstanțial instrumental. Dacă grupul prepozițional denumește în mod clar un instrument, un mijloc prin care se poate realiza acțiunea exprimată de verbul regent, structura este neambiguă, cu circumstanțial (*Scobea cu unghiile negre în pământul cleios.*). În structurile în care grupul prepozițional nu poate fi interpretat ca un instrument pentru acțiunea exprimată de verbul regent, fiind o caracterizare a nominalului subiect, avem a face cu un predicativ suplimentar:

Vagoanele nu circulau decât cu perdelele trase, sau, dacă nu erau perdele, cu geamurile mânjite cu vopsea albă. (Camil Petrescu, *Ultima noapte*);

Ne aștepta lumea cu brațele deschise. (M. Preda, *Viața ca o pradă*);

Cele care se vor întoarce cu speranțele pierdute. (ibid.);

Căpitanul Corabu [...] a înlemnit cu mâna ridicată când a văzut pumnul meu crispat. (Camil Petrescu, *Ultima noapte*).

De obicei, în construcțiile cu predicativ suplimentar realizat prin grup prepozițional cu prepoziția *cu*, nominalul însoțit de prepoziție denumește un lucru care se află într-o relație de tip parte – întreg / posesie inalienabilă cu ceea ce denumește nominalul regent (ceea ce nu înseamnă că astfel de grupuri au întotdeauna funcția de predicativ suplimentar). Există și exemple în care ambele interpretări sunt posibile:

Luna clipea ușor, cu gene lungi și încurcate, iar feea [...] începu un cântec despre Bucureștiul înnoptat. (M. Cărtărescu, *Orbitor. Aripa stângă*);

Casele îl priveau cu ochi galbeni, mirați. (L. Rebreanu, *Pădurea spânzuraților*).

Probleme similare de interpretare și delimitare pun și construcțiile cu prepoziția *fără* (*Fiind la regim, Ion gătește mâncărurile fără grăsimе.*).

5.4. Delimitarea predicativului suplimentar de circumstanțialul sociativ se face ținând cont de faptul că sociativul se poate raporta doar la subiect sau la complementul de agent și doar în construcțiile în care verbul predicat nu este la forma pasivă, întrucât el exprimă asocierea la îndeplinirea unei acțiuni sau la experimentarea unei stări (vezi *Circumstanțialul sociativ*, 1.1). Prin urmare, nominalul cu sens sociativ care se raportează semantic la un complement direct, complement prepozițional sau la subiectul unui verb la forma pasivă ocupă poziția de predicativ suplimentar: *Pe Ion l-am întâlnit cu / fără Maria.* (se poate considera și că nominalul prepozițional se raportează semantic la subiect, fiind un circumstanțial sociativ, în interpretarea „Eram cu Maria când l-am întâlnit pe Ion.”), *Ion a fost văzut cu / fără Maria.*

5.5. Predicativul suplimentar provenit din structuri de bază cu verbul existențial *a fi* poate fi confundat cu *circumstanțialul de loc*, dacă nu se ține seama de faptul că predicativul suplimentar cu sens locativ nu se raportează la subiect, ci la un complement direct. Circumstanțialul nu se poate raporta decât la subiect, reprezentând o circumstanță a realizării acțiunii descrise de verbul regent.

Te știam în bibliotecă. < Știam că ești în bibliotecă.

Interpretarea structurilor cu verb tranzitiv, complement direct și grup prepozițional cu sens locativ nu poate ține cont numai de criterii formale; trebuie avut în vedere și contextul. Enunțurile *Te văd într-o grădină cu trandafiri.*, *Te credeam în grădină.* pot fi analizate și cu circumstanțial de loc (grupul nominal cu valoare locativă se raportează la subiect), dar și cu predicativ suplimentar (grupul nominal cu valoare locativă se raportează la complementul direct („Mi te închipui în grădină”., „Am crezut că ești în grădină”).

5.6. Probleme similare prezintă delimitarea predicativului suplimentar de un *circumstanțial de timp*. Predicativul circumstanțial cu sens temporal, care apare destul de rar, este derivat dintr-o propoziție subordonată completivă directă cu verbul existențial *a fi* urmat de un determinant temporal. Prin reorganizarea structurii, acesta ajunge în poziția de predicativ suplimentar:

Pe toți fanii noștri din Oradea îi vrem deseară la concert. (Radio, 2004) < Vrem ca toți fanii noștri din Oradea să fie deseară la concert.

5.7. Unele construcții formate din substantiv sau *grup nominal precedat de prepoziția ca* pot prezenta dificultăți de interpretare din cauza faptului că prepoziția are două sensuri, *calitativ* și *comparativ*, și cu ambele sensuri apare în structuri cu predicativ suplimentar. Există mai multe elemente care pot ajuta la dezambiguizarea construcției. *Ca* exprimă calitatea dacă substantivul este nearticulat: *O vedea ca profesoară de matematică.* – nominalul la care se raportează putând fi subiectul sau complementul direct, *Le vorbește ca președinte (al lor).*, *Ne iubim ca frați* [, *dar ca politicieni, ne certăm*].

Dacă substantivul este articulat cu articolul nehotărât, *ca* are, de obicei, sens comparativ: *Le vorbește ca un președinte.*, *Ne iubim ca niște frați.*, dar poate exprima și calitatea: *Sunt cunoscut ca un om care respectă legea.*

Dacă substantivul este articulat hotărât (având diverse determinări), poate fi interpretat în ambele feluri: enunțul *O vedea ca profesoara de matematică a claselor I–IV.* poate fi citit ca „O vedea în același mod ca profesoara de matematică a claselor I–IV”. (construcție comparativă, descriind doar circumstanța în care se desfășoară evenimentul desemnat de verb, nu și participanții) sau „O vedea pe ea în calitate de / în funcția de profesoară de matematică a claselor I–IV”. (exprimând calitatea). Construcția *Le vorbește ca președintele lor.* este interpretată preferențial ca fiind comparativă, dar nu este exclusă nici interpretarea cu sens calitativ. Enunțul *Ne iubim ca frații.* acceptă doar interpretarea comparativă. Locutorul poate dezambiguiza construcția prin înlocuirea prepoziției *ca* cu un sinonim (*la fel ca* pentru sensul comparativ, *în calitate de* pentru a descrie calitatea).

5.8. Predicativul suplimentar nu apare în enunțuri în care să fie acceptabilă și interpretarea de *complement direct* a elementului respectiv, însă poate fi confundat cu un complement direct dacă nu se ține seama de faptul că predicativul suplimentar este dublu subordonat, unui verb și unui nominal, spre deosebire de complementul direct, care este subordonat numai unui verb: *I-am trimis misionari*

în *India*. este un enunț cu predicativ suplimentar (*misionari*), nominalul regent fiind complementul direct realizat prin clitic, iar în enunțul *Am trimis misionari în India*., substantivul *misionari* este un complement direct. Confuzia între un predicativ suplimentar și un complement direct este facilitată de faptul că ambele ocupă poziția imediat postverbală (în mod frecvent) și pot fi utilizate nearticulate.

5.9. De asemenea, trebuie făcută distincție între predicativul suplimentar construit cu diverse prepoziții și *complementul prepozițional*: în enunțurile cu predicativ suplimentar prepozițional, verbul regent este complinit de un complement direct pe care îl califică predicativul suplimentar: *Cartea o știam despre războiul din Vietnam*., *Cartea se dorea despre războiul din Vietnam*. (vs *Cartea vorbea despre războiul din Vietnam*., *Cartea se referea la războiul din Vietnam*.).

5.10. Predicativul suplimentar trebuie delimitat de *atribut*, de care se deosebește prin faptul că acesta este subordonat numai unui nominal, nu și unui verb (vezi și *supra*, 3).

5.10.1. Având în vedere faptul că predicativul suplimentar nu ocupă neapărat o poziție postverbală (ci și una postnominală) și că poate apăra izolat (ceea ce se marchează grafic prin virgulă), se poate face o confuzie între construcțiile cu predicativ suplimentar și cele cu atribut izolat, cu rol explicativ, descriptiv sau circumstanțial. Enunțurile *Tu vei hotărî, ca președinte*. și *Ca președinte, vei hotărî tu*. sunt cu predicativ suplimentar izolat, întrucât grupul prepozițional determină și verbul predicat și subiectul, arătând în ce calitate va îndeplini acțiunea persoana desemnată de nominalul subiect. La fel și în enunțurile cu subiect nelexicalizat: *În primăvara anului 1916, ca sublocotenent proaspăt, întâia dată concentrat, luasem parte, cu un regiment de infanterie din capitală, la fortificarea văii Prahovei, între Busteni și Predeal*. (Camil Petrescu, *Ultima noapte*), *Iar ca scriitor, totuși, ce meserie ai?* (AC, 2004).

Dacă se schimbă topica elementelor, se schimbă și relațiile dintre ele. Enunțurile *Ca președinte, tu vei hotărî*., *Tu, ca președinte, vei hotărî*. și *El, ca cetățean cinstit, nu vrea să audă de himere șoviniste*. (L. Rebreanu, *Ion*) sunt cu atribute, deoarece grupurile prepoziționale subliniate determină doar nominalul subiect.

Atributul circumstanțial este uneori considerat un tip predicativ suplimentar, datorită valorii sale semantice (valoarea circumstanțială fiind dată de raportarea la un verb): *Mingea, dezumflată, nu sărea*. (vs. *Mingea, roșie cu buline albastre, nu sărea*.).

5.10.2. În structurile de tipul [verb regent + nominal OD neprepozițional, articulat cu articol hotărât + adjectiv], secvența formată din substantiv și adjectiv poate fi analizată atât ca un grup nominal (adjectivul fiind atribut), cât și ca o secvență de două componente care nu formează grup nominal, adjectivul având funcția de predicativ suplimentar (*Am mobila de lemn*., *Am uniforma neagră*., *Mănânc legumele fierte*.).

Dacă substantivul este nearticulat, adjectivul are doar interpretarea de atribut (*Am mobilă de lemn*., *Am uniformă neagră*.).

În structurile cu predicativ suplimentar, adjectivul antepus substantivului regent trebuie să fie nearticulat (spre deosebire de atribut): *Am neagră uniformă.* (vs *Am neagra uniformă.*)

Construcțiile se pot dezambiguiza prin introducerea a diverse determinări, cum ar fi pronumele semiindependent *cel* sau un genitiv. Enunțurile *Venea fata cea veselă.*, *Am văzut mașina cea murdară.*, *Am uniformă cea neagră.*, *Am văzut mașina murdară a lui Ion.*, *Am uniformă neagră a fratelui meu.* sunt neambigue, cu atribut. Dacă determinantul genitival intervine între substantivul articulat hotărât și adjectiv, singura interpretare posibilă este cu predicativ suplimentar: *Am văzut mașina lui Ion murdară.*

Pentru distingerea mai multor tipuri de predicativ suplimentar, vezi
Construcții cu predicativ suplimentar, 3.

5.11. Verbul *a se face* este copulativ doar când are sens eventiv (*Maria s-a făcut roșie la față de rușine.*). Când are sens cauzativ, el se construiește cu predicativ suplimentar (*Maria s-a făcut roșcată cu o nouă vopsea de păr.*).

Dificultatea de interpretare a structurilor cu verbul modal *a (se) părea* este legată de faptul că acesta apare și în structuri bipropoziționale, care se pot reorganiza. Ca modal, *a părea* domină oricare dintre copulative. În anumite construcții, el este interpretat ca un modal recategorizat drept copulativ (vezi **Numele predicativ, 3.1**):

Ioana (îmi) pare obosită. – (Îmi) pare că Ioana e obosită.;

Maria mi se pare supărată. – Mi se pare că Maria este supărată.

5.12. Unele verbe atributive, construite cu un complement predicativ al obiectului, pot apărea și în structuri bipropoziționale, ceea ce ar putea constitui un argument pentru încadrarea lor în categoria verbelor construite cu predicativ suplimentar (poziție apărută prin reorganizarea structurii bipropoziționale): *a alege*, *a angaja*. Din motive sintactico-semantică, trebuie făcută distincția între construcția cu un complement predicativ – o construcție de bază, deoarece complementul predicativ face parte din structura matricială a verbului, servind la actualizarea sensului special pe care verbul îl dezvoltă – și construcția bipropozițională (în care verbul are altă valoare sintactico-semantică). Prezența complementului predicativ schimbă structura sintactico-semantică a verbului, făcându-l să se încadreze în clasa verbelor atributive (vezi **Complementul predicativ, 1.1**).

SUBIECTUL ȘI RELAȚIA CU PREDICATUL

SUBIECTUL

1. ASPECTE DEFINITORII

1.1. Caracterizare sintactică

Subiectul, funcție depinzând de capacitatea sintactică a verbului de a accepta această poziție, se definește în raport cu verbul-centru, indiferent de apariția acestuia la un mod personal sau la o formă verbală nepersonală. Reprezintă, în relație cu verbul, o *clasă de substituție* (adică de echivalente sintactice substituibile în același context verbal), clasă având ca termen prototipic nominalul (substantiv, pronume, numeral cu natură pronominală) în *nominativ*, iar ca relație sintagmatică specifică, *relația de interdependență* cu verbul și acordul pe care subiectul îl impune verbului-predicat.

1.1.1. Relația verb – subiect se caracterizează, în construcțiile *prototipice* (atât pentru subiect, cât și pentru verb), prin *restricții bilaterale*: verbul impune nominalului-subiect cazul nominativ (*Eu citesc, iar el se joacă.*), iar subiectul impune verbului-predicat acordul în persoană și număr (*El citește. – Ei citesc.*), transferând asupra verbului-predicat, integral sau parțial, informațiile sale gramaticale (vezi *Acordul dintre subiect și predicat, 1*).

Nu orice apariție a subiectului, respectiv a verbului, se caracterizează obligatoriu printr-o relație cu manifestări formale bilaterale: există verbe-predicat sau forme din paradigma verbului (verbe intransitive la diateza impersonală) care *nu acceptă* prezența unui nominal-subiect (*Îmi pasă de ceva. I ~ de cineva. Mi s-a utât de ceva. I ~ de cineva. Îi arde de plimbare. Îmi pare rău de ceva. I ~ de cineva. I se cășunează pe cineva.; Se vine târziu acasă. Se doarme puțin. Se aleargă mult.*), după cum există grupuri verbale cu un centru verbal la formă nepersonală (infinitiv, gerunziu, participiu, supin), care, deși apar în relație cu un nominal-subiect, *nu au capacitatea*, prin natura lor morfologică, *de a satisface acordul* (*Plecând profesorul spre facultate,..., Odată ajuns profesorul la facultate,..., Înainte de a ajunge profesorul la facultate,..., E dificil de înțeles această carte de întregul grup de cititori.*).

1.1.2. Funcția *subiect* este cerută, în structurile monovalente, de verbul-centru (*Copilul aleargă / înoată / merge / tușește / visează.*), iar, în structurile bivalente sau trivalente, este atribuită compozițional, de grupul [Verb + Complement] (sau [Verb + Complement₁ + Complement₂], dacă verbul admite două complemente), ceea ce înseamnă că verbul poartă matricial, ca particularitate virtuală de dicționar, schema

sintactică pe care acesta o poate actualiza, inclusiv capacitatea de combinare cu nominalul-subiect. Această schemă este variabilă, în anumite limite, variație care, pe lângă determinări textuale și discursive, este controlată ea însăși de trăsături ale verbului.

Numai în cazul verbelor pasivizabile, este posibilă variația între o construcție tranzitivă și una intransitivă în care complementul direct a devenit subiect (*Elevul citește cartea.* vs *Cartea este citită de elev.*); or, acceptarea pasivizării este o trăsătură sintactic-matricială a verbului (vezi **Construcții pasive și construcții impersonale, 1.2**). Numai pentru verbele impersonalizabile, trăsătură de asemenea sintactic-matricială (vezi **Construcții pasive și construcții impersonale, 2.3**), este posibilă variația unei construcții cu subiect cu alta fără subiect (*Elevul aleargă.* vs \emptyset *Se aleargă.*).

În cazul verbelor bivalente, atribuirea „compozițională” se reflectă în schimbarea schemei sintactice acceptate de verb, inclusiv a calității de subiect atribuite unuia dintre nominale, în funcție de combinația cu alt / alte complemente.

Este relevantă deosebirea dintre *arde*₁ [+ Complement direct], care atribuie primului nominal funcția de subiect, și *arde*₂ [+ Complement prepozițional], care atribuie primului nominal funcția de complement indirect: *Ion arde buruienile.* vs *Lui Ion îi arde de joacă.* Selecția unor complemente diferite determină și schimbarea de rol tematic impusă subiectului. Să se observe deosebirea dintre *face*₁, verb agentiv, cerând prezența unui subiect căruia îi impune rolul Agent (*Ion face sport.* / ~ *curățenie.* / ~ *o compunere.*); *face*₂, verb nonagentiv, cerând subiect căruia îi atribuie rolul Posesor / Pacient (posesie inalienabilă) (*Ion face burtă.* / ~ *cearcăne.* / ~ *riduri.*); *face*₃, verb nonagentiv, cerând subiect căruia îi impune rolul Temă (*I se face foame.*, ~ *somn.*, ~ *frică.*, ~ *rușine.*, ~ *lehamite.*); *face*₄, verb care apare fără subiect, impunând celor doi actanți rolurile Experimentator, respectiv Țintă (*I se face de ducă.*); *face*₅, verb nonagentiv, care apare obligatoriu cu un subiect propozițional (*Ghimpii multor caractere sunt ca ai trandafirilor.* *Face să sângerezi o clipă pentru ele.*, N. Iorga, *Cugetări*), subiect care corespunde rolului Temă.

1.1.3. Având în vedere că subiectul este o funcție cerută de verb sau de grupul [Verb + Complement / Complemente], urmează de aici *dependența* subiectului față de verb. Teza subordonării subiectului cunoaște argumente speciale pentru limba română, fiind legată de trăsături specifice subiectului în această limbă; vezi, în mod special, trăsăturile (a) și (b):

(a) Apariția unui component în poziția de subiect este subordonată capacității verbului de a admite această poziție, existând în limba română verbe „inapte” sintactic de a se construi cu subiectul. Intră în această categorie verbe zerovalente (*Tună.*, *Plouă.*, *Fulgeră.*, *Geruiește.*, *Burnițează.*, *Se înserează.*, *Se întunecă.*), dar și verbe mono- sau bivalente, care, deși se construiesc cu unul sau două nominale, nu permit niciunui să acceadă la poziția de subiect (*Mă plouă.*, *Îmi pasă de tine.*, *I s-a cășunat pe cineva.*, *Îi arde de tine.*, *Mi s-a urât de școală.*; vezi **I, Clase sintactice și sintactico-semantice de verbe, 3.1; 3.2**). Tiparul sintactic fără subiect este bine reprezentat în limbă, iar, dacă se au în vedere și numeroasele construcții în variație liberă dintre care o variantă este fără subiect (*Mă doare în gât.* / *Mă doare gâtul.*, *Mă apasă la inimă.* / *Mă apasă inima.*, *Mă mănâncă pe spate.* / *Mă mănâncă spatele.* etc.), frecvența acestui tipar, mai ales în registrul popular și în cel colocvial, este mult mai mare.

(b) Neexprimarea subiectului, care privește verbe apte sintactic de a primi subiect, cunoaște în română diverse manifestări (vezi *infra*, 3.2), fiind una dintre trăsăturile cu mare relevanță la nivelul organizării sintactice a enunțului. În anumite limite, este o trăsătură controlată tot de verb, fiind consecința unei flexiuni bogate a acestuia, trăsătură care permite verbului să preia, integral sau parțial, informațiile gramaticale ale subiectului.

(c) Coeziunea subiect – verb se realizează nu numai prin repetare de informație gramaticală (prin acord), ci și prin *caz*. Cazul este mijlocul care permite legarea de verb și a celorlalte nominale din pozițiile de complement direct sau indirect, asigurând, în același timp, așezarea acestora într-o anumită poziție, în care ocupă o anumită funcție sintactică. Dacă se face abstracție de forma diferită de caz, din punctul de vedere al tipului de marcare (marcare cazuală), subiectul nu se deosebește de complementul direct și de cel indirect, în realizările cazuale ale celor din urmă.

(d) Funcția de subiect se păstrează în condițiile în care centrul verbal își pierde posibilitățile flexionare de acord, trecând la una dintre formele verbale nepersonale: infinitiv, gerunziu, participiu, supin (vezi I, **Forme verbale nepersonale**, 1; II, **Grupul verbal**, 6.2). Prin urmare, *acordul*, deși important în „subiectivizarea” nominalului, adică în așezarea lui în poziția subiect, are limite de manifestare, determinate fie de forma verbului (vezi formele verbale nepersonale), fie de forma subiectului (există subiecte neincluzând informația de persoană și de număr), atribuirea funcției-subiect realizându-se independent de manifestarea formală a acordului.

(e) Subiectul și complementul direct ocupă față de verb o poziție sintactică oarecum *simetrică*, fapt pus în evidență de pasivizare, în cazul căreia complementul direct ajunge să ocupe poziția de subiect (*Ion citește cartea*. ↔ *Cartea este citită*. / ~ *se citește*.); vezi **Construcții pasive și construcții impersonale**, 1.

(f) Clasele de substituție ale funcțiilor subiect, complement direct, complement prepozițional cuprind, pe lângă termeni specifici, și un *inventar de termeni comuni*, cu reguli asemănătoare de selecție pentru fiecare:

- Propoziția conjuncțională, cu același inventar de conective-tip (*că, să, dacă*) și de variante ale acestora, selectate în exact aceleași condiții semantice și semantico-sintactice, caracterizează toate aceste determinări complete, inclusiv subiectul (*Ion îmi va spune că plecăm*. / ~ *să plecăm*. / ~ *dacă plecăm*. (conectiv pentru completivă directă); *Nu mi s-a spus că plecăm*. / ~ *să plecăm*. / ~ *dacă plecăm*. (conectiv pentru subiectivă); *Ion se gândește că reușește*. / ~ *să reușească*. / ~ *dacă reușește*. (conectiv introducând propoziția corespunzătoare complementului prepozițional).

- Propoziția relativă, cu aceeași tipologie și cu inventar identic de conective relative, apare ca realizare a complementelor direct și prepozițional, dar și ca realizare a subiectului:

- relativă interogativă: *Mă frământă cine a furat*. / ~ *când s-a putut fura*. / ~ *cât s-a furat*. (subiectivă) vs *Ion întreabă cine a furat*. / ~ *când s-a furat*. / ~ *cât s-a furat*. (completivă directă);

- relativă neinterogativă: *Se citește (ceea) ce / orice se publică*. (subiectivă) vs *El citește (ceea) ce / orice se publică*. (completivă directă);

- relativă infinitivală: *N-are cine pleca*. (subiect) vs *Ion n-are ce mânca*. (OD).

• Formele verbale nepersonale, cu unele diferențe de la o formă la alta și de la un regent verbal la altul, apar cu aceleași trăsături în oricare dintre aceste poziții (*Rămâne de lucrat.* vs *Ion termină de lucrat.*; *Se dorește a se renunța la proiect.* vs *El dorește / se gândește a renunța la proiect.*, *Se simte venind o boare de vânt.* vs *Ion simte venind o boare de vânt.*).

(g) Pentru o clasă numeroasă de verbe (vezi *infra*, 4.1), topica subiectului este preferențial *postpusă*; se cuprind aici toate verbele intrinsec impersonale care acceptă subiect nonpersonal și subiectivă conjuncțională (tipul: *Mă doare capul.* / ~ *că s-a întâmplat așa.*, *Îmi convine salariul.* / ~ *să primesc acest salariu.*, *S-a întâmplat o tragedie.* / ~ *să văd totul.*), precum și cele devenite contextual impersonale, fie pasiv-impersonale, fie pasiv-reflexiv-impersonale (*Este cunoscut adevărul.* / ~ *că s-a furat.*, *S-a aflat adevărul.* / ~ *că s-au făcut nereguli.*). Postpoziția nu numai că favorizează pierderea acordului, dar plasează subiectul într-o poziție asemănătoare celor ocupate de celelalte complemente. În asemenea cazuri, nu este rară variația sintactică între o construcție cu subiect și una prepozițională fără subiect (*Îmi șade bine rochia roșie.* / ~ *cu rochia roșie.*, *Îmi place cineva.* / ~ *de cineva.*). Și chiar dacă unele construcții fără subiect sunt neacceptate de norma literară (vezi *Îmi place de cineva.*), ele circulă în uzul colocvial, funcționând ca semn al statutului apropiat al celor două tipuri de compliniri.

(h) Odată acceptată de către verb poziția de subiect, verbul atribuie subiectului un anumit rol tematic, inventarul de roluri atribuit subiectului (vezi *infra*, 1.2), exceptând rolul Agent, fiind *comun* cu inventarul de roluri atribuit complementului direct. Vezi, de exemplu: Experimentatorul, atribuit subiectului, dar și complementului direct (*El se întristează la vederea situației.* vs *Mă întristează situația.*); Pacientul, posibil pentru subiect, dar și pentru complementul direct (*Fântânile seacă.* vs *Seceta seacă fântânile.*; *Gutuile se coc toamna.* vs *Gospodina coace gutuile.*); Locativul, atribuit subiectului, dar și complementului direct (*Livezile abundă de fructe.*, *Pădurea mișună de găze.*, *Butoiul conține apă.* vs *Ion colindă satele.*, *Ion încalecă măgarul.*); Ținta, rol atribuit și subiectului, și complementului direct (*Copilul primește fonduri.* vs *Mă ajung din urmă ceilalți sportivi.*); Instrumentalul (frecvent inalienabil), caracterizând și unele subiecte, și unele complemente directe (*Palma mângâietoare a medicului îmi atinge fruntea.* vs *Medicul își atinge palma de fruntea mea.* etc.).

1.1.4. Deși subordonat verbului, având un statut asemănător celorlalte complemente, subiectul este totuși un *complement special*, un *complement „privilegiat” al verbului*, fiind singurul complement legat de verb prin restricții bilaterale. Subiectul este inductorul însuși de restricții formal-sintactice (acordul impus verbului-predicat; vezi **Acordul dintre subiect și predicat**, 1) și de restricții sintactico-selecționale (restricțiile impuse numelui predicativ; vezi **Numele predicativ**, 1.1.1.b). Niciuna dintre celelalte funcții cerute de verb (celelalte complemente) nu cunoaște un fenomen similar; restricțiile formale (de caz, de prepoziție) și cele de rol tematic fiind dirijate în exclusivitate în direcția verb → complemente (vezi și **Grupul verbal**, 3.1.2).

„Acordul” verb – complement (direct, indirect), despre care se vorbește în unele gramatici, are o ocurență limitată și o manifestare cu totul diferită de a acordului verb-predicat – subiect. El este urmarea specificului *pronominal* al cliticelor, care, atașate fonetic la verb, transferă asupra acestuia, printr-o

relație de tip anaforic, și unele informații gramaticale ale celor două complemente (vezi: *Îl învăț pe studentul să gândească.*, dar *Oj învăț pe studentul să gândească.*, unde, prin intermediul cliticului, se transferă asupra verbului informația de gen și de număr a nominalului-complement direct).

1.2. Interpretarea semantică a relației verb – subiect; eterogenitatea semantică a relației

1.2.1. Semantica subiectului este extrem de eterogenă, depinzând de tipul semantico-sintactic de verb (vezi I, **Verbul. Prezentare generală**, 4) sau de forma de diateză a centrului verbal (vezi **Construcții pasive și construcții impersonale**, 1). În poziția-subiect, se pot „subiectiviza” nominale cu diverse roluri semantice:

- Agentul (*Copilul lovește mingea.*, *Răuvoitorii aprind sondele.*, *Copilul aleargă.*);

- Instrumentul, alienabil sau inalienabil (*Tractorul ară mai repede decât vechiul plug.*, *Microfonul amplifică sunetul.*, *Mâna copilului îmi mângâie obrații.*, *Ochii și urechile vecinilor văd și aud totul.*);

- Forța, Cauza sau Stimulul (*Lăcustele distrug recolta.*, *Furtuna a dezvelit nenumărate case.*, *Nedreptățile l-au deprimat.*, *Mă indispoaze suferința.*);

- Pacientul (*Temperaturile cresc.*, *Fântânile seacă.*, *Bolnavul a decedat.*, *Steagurile flutură în vânt.*, *Profitul se dublează.*, *Actele s-au distrus cu premeditare.*, *Scrisoarea ajunge la destinație.*, *Copilul cade de la etaj.*);

- Tema (*Îmi este / Mi se face teamă / frig / somn.*, *Mă apucă somnul / teama.*);

- Ținta (*Medicul a primit scrisori de mulțumire.*, *Vasele din apropiere au receptat S.O.S.-ul.*);

- Experimentatorul (*Copilul urăște orice nedreptate.*, *El se entuziasmează ușor.*, *Părinții se miră de spusele copiilor.*, *Copilul are groază de corijență.*);

- Beneficiarul (*Studentii beneficiază de burse.*, *Bancherii obțin profituri.*);

- Locativul (*Străzile mișună de oameni.*, *Fruntea șiroiește de sudoare.*, *Mă doare spatele.*, *Mă ustură limba.*);

- Posesorul (*Bunicii au / stăpânesc / posedă o casă.*).

1.2.2. Se poate stabili o relație între semantica și sintaxa subiectului, constatându-se o mai mare stabilitate sintactică a rolului Agent și, dimpotrivă, o instabilitate a subiectelor care primesc alt rol semantic decât Agentul. În timp ce Agentul „părăsește” poziția-subiect numai în construcții pasive sau impersonale, trecând într-o poziție sintactică prepozițională sau dispărând complet (*Situația nu este înțeleasă.* / ~ *nu se înțelege de către guvernanți.*; *Ø Se aleargă prea mult după profit.*), Locativul, Pacientul / Tema, Experimentatorul sunt mai instabile, cele mai multe cazuri de variație liberă în care este angajat subiectul având drept rol tematic unul dintre ele. Vezi construcții în variație sintactică precum:

- Subiect-Locativ (*Mă doare gâtul.* / ~ *în gât.*, *Străzile mișună de oameni.* vs *Oamenii mișună pe străzi.*, *Fruntea șiroiește de sudoare.* vs *Sudoarea șiroiește pe frunte.*, *Livezile abundă de fructe.* vs *Fructele abundă în livezi.*);

- Subiect-Temă (*Îmi stă bine rochia.* / ~ *cu rochia.*, *Îmi place Ion.* / ~ *de Ion.*, *Mă pasionează fizica.* / *Mă pasionez de fizică.*);

- Subiect-Experimentator (*Ion are teamă de ceva.* vs *Lui Ion îi este teamă de ceva.*, *Ion se miră de ceva.* / *Pe Ion îl miră ceva.*);

– Subiect-Instrumental (*Medicamentele l-au însănătoșit. vs El s-a însănătoșit cu medicamente.*) etc.

1.3. Interpretarea comunicativ-pragmatică a subiectului.

Relația subiect – Temă / subiect – Remă

1.3.1. Sub aspect comunicativ-pragmatic, subiectul este adesea purtătorul informației *tematice*, deci al părții de informație *cunoscute* de locutori, avute în comun de aceștia și provenind fie din contextul situațional sau lingvistic, fie din fondul comun de cunoștințe al comunității lingvistice. Nu întâmplător în poziția subiectului apar frecvent deictice pronominale, a căror informație este recuperată situațional, și anafore pronominale sau anafora „zero” (vezi *Anafora*, 3.1), a căror informație este recuperată din contextul lingvistic, sursa referențială fiind adesea anterioară. *Subiectele anaforice* sunt cele care asigură, transfractic, transferul și continuitatea de informație de la un enunț la altul, iar *subiectele deictice* sunt cele care asigură ancorarea în situația de enunțare. Și unele, și altele sunt purtătoare ale unei părți importante din fondul comun de cunoștințe ale locutorilor.

1.3.2. În multe enunțuri, subiectul sintactic și componentul tematic *coincide* (vezi *Organizarea tematică a enunțului*, 3.2; 5.1). De aceea, se recunoaște că subiectul are, dintre toate pozițiile sintactice, cel mai înalt grad de tematicitate / topicalitate. În enunțul integrat discursiv (mai ales, într-un text dialogic, dar și în alte tipuri de texte), este posibil să ajungă în poziție tematică / topică, apărând într-o poziție preverbală, frontală, și *alte* componente sintactice în afara subiectului. Astfel, la un debut de conversație de tipul (a):

(a) – *Am aflat că ai fost bolnavă.*

continuarea se poate face în diverse moduri (vezi b, c, d, e), dintre care *numai unele* conțin realizarea Temei prin subiect:

(b) – *Dar asta nu m-a împiedicat să continui să mă pregătesc.*

(c) – *Asta o comentează deja toți, care nu mai cred în refacerea mea.*

(d) – *De bolnavă, Φ_i am fost_i și mai Φ_i sunt_i bolnavă, dar asta nu mă împiedică să continui.*

(e) – *A, [dacă e vorba de boală_i / că veni vorba de boală_i], constat că Φ_i a devenit un subiect public.*

În (b), accede în poziția Temei subiectul (vezi, de altfel, realizarea printr-un anaforic pronominal: *asta*); în (c), accede în poziție tematică un complement direct, realizat, ca și anterior, printr-o anaforă pronominală de tip profrază (*asta*). În (d), apare o temă „suspendată” forte (*de bolnavă*), și două teme slabe, integrate sintactic (vezi subiectele incluse, iar, în partea a doua a enunțului, profraza *asta*), dintre care numai temele slabe se realizează ca subiecte. În (e), codificarea Temei se face incident, propozițional, printr-o temă forte (vezi cele două realizări propoziționale, care nu sunt propoziții subiective), dar este reluată, în partea a doua a enunțului, printr-o temă slabă, realizată prin subiect subînțeles.; vezi *Organizarea tematică a enunțului*, 5.1.

1.3.3. În alte enunțuri, este posibil să accedă la poziția de subiect componentul reprezentând informația nouă, deci Rema, situație determinată adesea de o replică cuprinzând o interogativă parțială privitoare la subiect (vezi perechile de replici a – b / a – b') sau determinată de o interogație de confirmare a Remei (vezi întrebarea c); vezi și *infra*, 5.5.2.1; 5.5.2.2.

(a) – *Cine a câștigat alegerile?*

(b) – *Ion. / – Candidatul nostru.*

sau, în variante rematizate,

(b') – *Ion / Candidatul nostru este cel care a câștigat alegerile., – Cel care a câștigat alegerile este Ion / candidatul nostru.*

(c) – *Tu ești? / – Eu. / – Eu sunt, cine altul?*

1.4. Concluzii definitorii

Ceea ce *unește* componente *semantic* atât de eterogene (Agent, Pacient, Instrument, Experimentator, Beneficiar, Locativ, Țintă, Temă etc.; vezi *supra*, 1.2), componente *comunicativ-pragmatice* eterogene (Temă vs component rematic; vezi *supra*, 1.3), dar și elemente *sintactice* eterogene (cu topică antepusă și postpusă, cu realizare nominală și nenominală, fie ca forme verbale nepersonale, fie ca propoziție conjuncțională, fie ca propoziții relative de diverse tipuri; vezi *infra*, 2), permițând includerea tuturor acestora în aceeași funcție sintactică, a subiectului, *nu* sunt considerațiile „autor al acțiunii”, „despre cine sau despre ce se vorbește în propoziție”, ci numai elemente *de formă și relație sintactică*: forma de nominativ (pentru cuvintele care cunosc categoria cazului) și acordul din relația [subiect + verb-predicat], iar, pentru cuvintele care nu cunosc variație de caz și de număr, posibilitatea substituției cu un nominal în nominativ acordat.

Astfel, în construcțiile: *Îmi place filmul., Mă indispuine rezultatul., S-a întâmplat o nenorocire.,* nominalul, deși postverbal și nonagent, îndeplinește funcția de subiect, cum o dovedește realizarea acordului în număr (*Îmi plac filmele., Mă indispuin rezultatele., S-au întâmplat nenorociri.*). În construcții cu infinitiv, supin sau propoziție conjuncțională (*E nesănătos a fuma / ~ de fumat / ~ să fumezi.*), calitatea de subiect și de subiectivă nu este urmarea unor considerente semantice, ci a posibilității de substituție cu un nominal cu funcție de subiect (un nominal în nominativ acordat cu verbul-predicat, semn al apartenenței la aceeași clasă de substituție: *E nesănătos fumatul.,* dar *Sunt nesănătoase țigările.*; vezi *infra*, 2).

În concluzie, *subiectul*, deși poate fi interpretat atât sub aspect semantic, cât și pragmatic-enunțiativ, este o funcție *în exclusivitate sintactică*. Funcția de subiect stabilește *relații preferențiale* cu un anumit rol tematic și cu un anumit rol pragmatic, fără a se suprapune perfect acestora. Astfel, pentru verbele agentive, *Agentul* este rolul semantic predilect în poziția de subiect și rolul având cea mai mare stabilitate sintactică în această poziție, iar, sub aspect comunicativ-pragmatic, *Tema* este rolul pragmatic cu cea mai mare frecvență în poziția-subiect.

2. CLASA DE SUBSTITUȚIE (DE ECHIVALENTE FUNCȚIONAL-SINTACTICE) A SUBIECTULUI

2.1. Realizările nominale ale subiectului

În mod prototipic, poziția subiectului este ocupată de grupul nominal, al cărui centru este constituit, pe de o parte, de substantive în cazul *nominativ*, iar, pe de alta, de deictice / anaforice pronominale sau numerale în cazul *nominativ*, ultimele ocupând aceeași poziție cu substantivele pe care le substituie sau pe ai căror referenți îi specifică deictic:

Ion și studențele lui au organizat o excursie.;

Fiecare / Oricare / Unii / Câțiva / Mulți / Doi dintre studenți a / au obținut notă maximă.;

Studenții din anii mari sunt atenți, cei din anii mici sunt gălăgioși; ai colegului, chiar și din ani mici, sunt destul de interesați.;

Tu ești timid, dar aceștia din dreapta sunt destul de impertinenți.;

Să vorbească aceștia / aceia / cei / (cei) doi din prima bancă!

2.1.1. Așezarea în poziția de subiect a unor cuvinte provenind din alte clase decât clasa substantivului, a pronumelui, a numeralului-substituit (cea a adjectivului, a participiului adjectival, a adverbului, a interjecției) nu este posibilă decât în condițiile substantivizării acestora, poziția de subiect fiind incompatibilă cu calitatea de adjectiv, de participiu, de adverb, de interjecție. În mod curent, substantivizarea se marchează atât sintactic, prin așezarea noului cuvânt în poziția-subiect (asociată, uneori, cu legarea de diverși determinanți), cât și morfologic, prin selecția unor mărci flexionare specifice substantivului:

Răul nu se uită niciodată, dar binele se uită adesea.;

Pe o potecuță, cumintele își găsește largul lui, nebunul nu încapă într-un oraș. (N. Iorga, Cugetări);

Ofurile și ahurile mulțimii erau impresionante.;

Se auzea frecvent un scârț-scârț.

Rar, substantivizarea se realizează exclusiv sintactic, singurul semn al schimbării clasei lexico-gramaticale constituindu-l așezarea formelor de adjectiv, participiu, adverb, interjecție în poziția-subiect. Pentru unele clase (instrumentele gramaticale și verbul la mod personal), „subiectivizarea” nu se poate obține decât autonimic (prin citare):

Pe când nu era moarte, nimic nemuritor, / Nici sâmburul luminii de viață dătător, / Nu era azi, nici mâne, nici ieri, nici totdeauna / Căci unul erau toate și totul era una. (M. Eminescu, Rugăciunea unui dac);

Li se puneau în seamă și spuse, și nespuse, și adevărate, și neadevărate.;

Ce să mai zică puiul? Nu mai încăpea câr-mâr. (I. L. Caragiale, Kir-lanulea);

Lipsește „pe” din text.;

– Ți-l înapoiez azi negreșit! / – Nu te cred, acest azi se repetă de o săptămână întreagă!;

„Sunt” e o serie de „am fost”, nu totdeauna o făgăduială de „voi fi”. (N. Iorga, Cugetări).

O construcție precum: *În curte se striga: „Văleu! Văleu!”* se deosebește de cele în care interjecția substantivizată apare în poziția-subiect; ea aparține tiparelor sintactice de trecere în alt plan, al reproducerii vorbirii directe (vezi și **Interjecția**, 4.2.7).

2.1.2. Centrul substantival al unui grup nominal din poziția subiectului apare frecvent articulat hotărât sau nehotărât, atât în citirile individualizante ale articolului (cu referire la *un anume individ* / la *anume indivizi* desemnați prin substantiv), cât și în citirile lui generice (cu referire la *întreaga clasă de indivizi* / la *specie*, independent de circumstanțe spațio-temporale):

Am primit un câine. Câinele îmi aduce o mare bucurie. (citire individualizantă hotărâtă: „unul dintre indivizii desemnați prin substantivul *câine*, cel la care s-a făcut referire anterior”);

M-a mușcat un câine. (citire individualizantă nehotărâtă: „unul dintre indivizii desemnați prin substantivul *câine* m-a mușcat”);

Câinele este un animal devotat omului. (citire generică: „toți câinii / orice câine / specia”);

Un câine este o companie agreabilă. (citire generică: „orice câine”).

Valoarea generică nu se obține identic în articularea hotărâtă și cea nehotărâtă: nehotărâtele ating generalitatea implicând unul câte unul toate elementele ansamblului, în timp ce hotărâtele ating generalitatea implicând direct specia.

Toate construcțiile în care funcția de subiect coincide cu cea de Temă (vezi *supra*, 1.3) cer obligatoriu articularea substantivului-subiect, calitatea tematică (de informație cunoscută și, prin asta, individualizată) fiind incompatibilă cu nearticularea; vezi: *Mi-am cumpărat o nouă carte a lui Cărtărescu. Cartea mi-a plăcut mai puțin decât celelalte.* Excepție fac cazurile în care nearticularea este urmarea sintactică a vecinătății determinantilor, funcția individualizantă revenind, în acest caz, determinantului; vezi: *Mi-am cumpărat o carte. Această carte mi-a plăcut mai puțin.* (vezi *infra*, 2.1.3).

2.1.3. Cazurile de *nearticulare* a nominalului din poziția-subiect, deși posibile, sunt mult mai rare decât cele ale substantivului articulat și diferă, ca frecvență și ca subclasă de substantive, după cum forma substantivului-subiect este de plural sau de singular.

Nearticularea la plural este mult mai frecventă decât la singular, apărând cu această caracteristică atât substantive din clasa celor *numărabile*, cât și substantive *nenumerabile*, *pluralia tantum*:

Trec pe stradă elevi și studenți., Flori dintre cele mai exotice umplu grădinile., Din parc se aud cântece de fanfară., Sânt leneși fără suflet, cari trăiesc în liniște. (N. Iorga, *Cugetări*); *În lumea cea mai rea, trebuie să rămâie fărâmi de bunătate.* (ibid.); *S-au importat blănuri și mătăsuri scumpe.*

Nearticularea la singular este mai puțin frecventă decât la plural și are reguli precise de limitare sintactică, lexico-gramaticală și semantică. Apar ca nearticulate în poziția de subiect substantivele cu următoarele caracteristici:

(a) substantive proprii, care, prin natura lor autodeterminată, sunt, în utilizările prototipice, incompatibile cu determinarea:

Luchian și Enescu sunt cunoscuți și peste hotare.;

(b) substantive precedate de elemente din clasa determinantilor:

Acest copil / Acel copil / Celălalt copil / Același copil / Al doilea copil / Fiecare copil m-a întâmpinat., Care / Ce copil m-a întâmpinat?;

(c) substantive *nenumerabile*, din clasa masivelor și a abstractelor:

La masă se bea apă sau vin., Mi-a mai rămas cafea., În aur zace hrană, deși nu-l poți mânca. (N. Iorga, *Cugetări*), *Când ți se aruncă noroi, tu luminează și el se va face praf, pe care-l va sufla vântul.* (ibid.);

De la noi se așteaptă înțelegere și compasiune., Pentru a fi un erou, ți se cere caracter, pentru a juca un erou, talent. (ibid.);

(d) substantive *numărabile*, dar cu lecțiune „nume de proprietate”, indicându-se nu referentul, ci „calitatea” / „proprietatea” pe care referentul trebuie s-o poarte:

Se caută profesor (de matematică)., Se angajează grădinar., Se alege director., Se propune suplinitor., Se trimite ambasador.

Exceptând primul exemplu, celelalte enunțuri de sub (d) pot avea și a doua citire, în care există un subiect subînțeles, iar substantivul nearticulat devine predicativ suplimentar (*Ion a fost chemat din vacanță. [El] Se trimite ambasador.*) sau complement predicativ al obiectului (*Ion se angajează grădinar.*).

(e) substantive din enunțuri tip-definiție; ele funcționează ca substantive de tip autonimic, fiind posibilă, în această poziție, orice denumire de concept:

Ziar înseamnă azi adevăr pentru o zi, revistă, frumuseță pentru o lună. (N. Iorga, Cugetări), Copilărie e fapta de copil a cuiva care nu mai e copil. (ibid.), Docil este sinonim cu „supus”, „ascultător”;

(f) substantive numărabile utilizate în anumite forme de discurs (discursul de mică publicitate), unde este curentă apariția nearticulată atât a subiectului, cât și a complementului direct, poziții sintactice în care se insistă asupra „calității” referentului, și nu asupra unui anume individ / referent desemnat prin nominal:

Intellectual german / Cetățean străin dorește căsătorie în România., Familie francezi angajează menajeră., Comisionar vamal angajează declarant vamal.;

(g) substantive numărabile utilizate generic, multe apariții fiind în proverbe:

Ochi pentru ochi, dinte pentru dinte., Cui pe cui se scoate., Ban la ban trage., (proverbe), Gând nespus, gând pierdut. (N. Iorga, Cugetări), Una dintre deosebirile dintre câne și om e că nu s-a văzut câne care să se lingusească pe dânsul. (ibid.);

(h) substantive desemnând fenomene atmosferice, care, prin specificul lor semantic, se apropie de masive, primind o citire partitivă:

Cade grindină., Vine furtună., Bate vânt., S-a pus zăpadă. (pentru apropierea de masive, vezi construcții ca: A căzut multă grindină. S-a pus multă / ceva zăpadă.);

(i) substantive, indiferent de subclasă, apărând în tiparul [(nici) Nominal₁ de Nominal₂]; vezi și Negația, 2.5), care exprimă metaforic ideea de cantitate mică; prezența lui *nici* atrage utilizarea grupului nominal în construcții negative:

(Nici) picior / urmă / țipenie de om n-a trecut pe aici!,

(Nici) picătură / strop / dram / pic de ploaie n-a căzut!.

În raport cu (h), unde nearticularea caracterizează postpoziția, în (i), nearticularea apare și în antepoziție, substantivele acceptând nearticularea dacă sunt folosite în construcții idiomatice negative cu un cuantificator realizat prin substantiv (*Pic de / Strop de ploaie n-a căzut.*).

(j) substantive din construcții parțial fixe, incluzând un *a fi* (static) / *a se face* (dinamic) [+ substantive de stare atmosferică, de stare fizică sau psihică]:

E / Se face frig, zăpușeală, întuneric, seară, noapte, iarnă, vară.; E ianuarie, luni, marți.;

Mi-e / Mi se face foame, sete, somn, frig, teamă, groază, lene, poftă, rușine, silă, lehamite.

Aflate la limita dintre grupările neanalizabile (locuționale) și cele analizabile, aceste construcții prezintă încă semne (mai ales sintactice) de păstrare parțială a autonomiei substantivului (*E un frig năpraznic., Mi-e o foame de lup., Mi-e o poftă nebună.*), comportament care orientează interpretarea spre acceptarea unui grup analizabil, în care substantivul are funcție de sine

stătătoare. Pentru poziția specială a acestor substantive și pentru interpretarea acestor construcții, vezi *infra*, 6.3.1).

(k) substantive din balada populară:

Pe domnul ruga / Domn c-o auzea / Domn c-o asculta / Din gură-mi grăia.
(D. Dem.Teodorescu, *Poezii populare române*), *Vânt când o sufla / Fluier o cânta / Oile-or sălta / Oi că să strângea / Câini că s-aduma / Crivăț că bătea.* (*ibid.*)

În ultimul exemplu, au fost subliniate numai subiectele cu formă de singular.

Există diverse explicații ale nearticulării:

- apare ca semn al unei structuri fixe sau parțial fixe (vezi i, j);
- apare ca semn al vechimii unor construcții (vezi proverbele din g; poate și utilizările din k);

- are explicații *sintactice* (vezi b, unde este impusă de determinanți);
- are explicații *lexico-gramaticale* (vezi a, unde nearticularea privește subclasa substantivelor proprii; c, unde nearticularea privește subclasa masivelor și a abstractelor; i, unde este legată de anumite tipare lexico-sintactice);

- primește explicații *semantice* (vezi d, f, unde nominalele au interpretarea „proprietate”, și nu „individ”; vezi g, nominale nedeterminate, de maximă generalitate).

Trecerea aceleiași forme de la citirea de nume propriu la cea de nume comun, de la citirea masivă la cea numărabilă, de la citirea abstractă la cea concretă, de la citirea nume de proprietate la cea individual-referențială, de la citirea rematică la cea tematică se asociază *obligatoriu* cu articularea; vezi:

Luchian-ul din casa bunicilor era remarcabil. (substantiv devenit concret);

De Florii se mănâncă pește. Peștele de anul acesta a avut 2 kg. (substantiv devenit numărabil);

Se caută grădinar, căci grădinarul nostru s-a îmbolnăvit; de altfel, grădinarul nu ne mai plăcea. (substantive cu citire individual-referențială, ultimul apărând în poziție clar tematică).

2.2. Realizări nenominale; echivalente funcțional-sintactice ale nominalului

Întră în această serie formele verbale nepersonale și propozițiile subiective.

2.2.1. Forme verbale nepersonale

Prin prezența unor caracteristici care le îndepărtează de verb (vezi I, *Forme verbale nepersonale*, 1), formele verbale nepersonale dobândesc unele trăsături de tip nominal, dintre care cea mai importantă este compatibilitatea lor cu poziția subiect, specifică numelui:

Nu interesează aici formele a căror îndepărtare de verb se manifestă și din punct de vedere flexionar, forme cuprinse în paradigma substantivului, anume: infinitivul lung, supinul articulat, gerunziul și participiul substantivizat (*Mă interesează alegerea directorului. I ~ strânsul recoltei. I ~ suferinzii de cord. I ~ noii admiși la facultate.*).

(a) *infinitivul scurt* (precedat de morfemul mobil *a*, exceptând construcțiile în care apare ca regent impersonalul *a putea*):

A te ocupa de îngeri devine încet-încet un mod de a revizita întreaga cultură a lumii. (A. Pleșu, Despre îngeri);

A-ți recunoaște greșeala este un prim pas spre căință., E o mare greșeală a isprăvi anul cu iarna. (N. Iorga, Cugetări);

A fi înțeles pe omul care nu te-a înțeles dă totdeauna o mare superioritate. (ibid.);

Poate ploua oricât.; Se poate spune orice.; Continuă a ninge.

(b) *supinul verbal* (precedat obligatoriu de prepoziția *de*, indiferent de regent):

Rămâne / Este de negociat., Este important / util / ușor de negociat.;

Unde se lucrează, e și de măturat; sunt oameni cari fac numai atât. (N. Iorga, Cugetări).

Trebuie remarcată apariția construcțiilor cu supinul (b) în vecinătatea unor verbe impersonale, iar a infinitivului fără *a*, în vecinătatea lui *putea* folosit impersonal (vezi unele construcții de sub a).

(c) *gerunziul* din construcții rare, urmând unor verbe de percepție utilizate impersonal:

Se aude tunând., Se simte venind o adiere de vânt., Se vede apărând curcubeul.

Exceptând primul exemplu, în care al doilea verb este zerovalent, în celelalte, intervine frecvent reorganizarea construcțiilor, determinările gerunziului fiind atrase sintactic de regentul acestuia, ceea ce are ca efect, mai ales în construcțiile în care subiectul gerunziului este antepus (*Se aude un zgomot venind.*), apariția unui nou tipar sintactic, conținând un predicativ suplimentar (vezi I, *Forme verbale nepersonale*, 5.3.4; II, *Predicativul suplimentar*, 2.5.2).

(d) *participiul* după câteva verbe inerent impersonale, care se construiesc cu un participiu pasiv (vezi I, *Forme verbale nepersonale*, 3.3.4):

Trebuie spus întregul adevăr., Se cuvine făcut acest gest., Merită aprobat acest buget.

Dat fiind acordul realizat obligatoriu cu subordonații participiului, indiferent de topica acestora, deci și în postpoziție față de participiu (*Se cuvine făcută această specificare. / ~ *făcut această specificare. Trebuie spuse aceste adevăruri. / ~ *spus aceste adevăruri.*), analiza grupului [Verb + Participiu pasiv] conduce spre structuri reorganizate, obținute prin amalgamarea a două grupuri (vezi și *Predicativul suplimentar*, 2.5.4).

În construcții de tip (d), pot apărea și forme invariabile de la verbe intransitive inergative: *Trebuie înnotat până departe în larg., Trebuie vorbit cu directorul.*, verbe care nu acceptă nici pasivizarea, nici adjectivizarea participiului (*copil *înnotat, copil *vorbit*; vezi și I, *Forme verbale nepersonale*, 3.3.4). Dată fiind imposibilitatea adjectivizării participiilor de la aceste verbe, trebuie admis că apare supinul verbului, și nu participiul. Interpretarea nu este ușor de acceptat, având în vedere că, exceptând această construcție, supinul se construiește obligatoriu prepozițional.

2.2.2. Realizări propoziționale relative

2.2.2.1. O subclasă de *subiective relative* o reprezintă *relativele interogative* din poziția de subiect, propoziții apărând după verbe *dicendi* (de „spunere” și de „întrebare”), după verbe *dubitandi* sau după verbe de modalitate epistemică, ultimele acceptând numai în anumite construcții transpunerea în vorbire indirectă a discursului raportat:

Ni se spune cine, ce, când, unde, cum, cât, încotro, de ce...

Mă frământă cine, ce, cu ce, unde, de ce...

Nu se știe / Vreau să se știe cine, ce, unde, de ce...

Unele dintre regente acceptă atât relative interogative, cât și relative propriu-zise neinterogative; vezi, de exemplu, *a interesa*, care în construcții ca: *Mă interesează încotro ne orientăm.*, admite relativă interogativă, dar în construcții ca: *Mă interesează ceea ce se întâmplă în jurul meu / orice se întâmplă în jurul meu.*, admite relative neinterogative.

Inventarul de relativ-interogative este extrem de bogat, admitându-se *toate* mărcile (pronominale, adjectivale, adverbiale) ale interogației parțiale, inclusiv mărci adverbiale de tipul: *încotro, de ce*, dar neadmitându-se, din clasa relativelor, relativul compus *ceea ce*, precum și relativele nehotărâte (tipul: *oricine, orice*). Forma relativului este determinată în exclusivitate de restricțiile cazuale și prepoziționale cerute de relativa-interogativă sau de o subordonată a acesteia, în a căror organizare sintactică se integrează relativ-interogativul (vezi I, **Pronumele și adjectivul pronominal relativ**, 3.2; .3; II, **Construcții cu propoziții relative**, 3.3.2):

Nu ni se spune (a) [*pe cine*_i] *trebuie să alegem* (*e_i*).

(b) [*cui*_i] *merită să-i, dăm bursa* (*e_i*).

(c) [*ale cui cărți*_i] *le, apreciezi* (*e_i*).

(d) [*despre ce*_i] *vom discuta* (*e_i*).

(e) [*cu cine*_i] *va pleca* (*e_i*).

(f) [*de unde*_i] *provine* (*e_i*).

(g) [*încotro*_i] *ar trebui s-o luăm* (*e_i*).

Se notează prin (*e_i*) poziția originală ocupată în subordonată de componentul interogat.

În (c, d, e, f), forma relativului reflectă funcția sintactică și, implicit, restricțiile pe care le primește în organizarea sintactică a subiectivei: atribut genitival (în c); complement prepozițional (în d), circumstanțial sociativ (în e); circumstanțial de loc, cu anumită restricție prepozițională (în f). În (a, b, g), forma relativului reflectă funcția și restricțiile sintactice în raport cu o subordonată a subiectivei (*să alegem pe cineva, să dăm cuiva, s-o luăm încotro*).

2.2.2.2. Altă subclasă de *subiective relative* este cea a *relativelor propriu-zise (neinterogative)*, propoziții care, față de tiparul anterior, *se disting* printr-un inventar parțial diferit de conective relative, admitând ca relative specifice pronumele relativ compus *ceea ce*, în variație liberă cu relativul simplu *ce*, precum și relativele nehotărâte (tipul *oricine, orice*):

(a) *Mă sperie (ceea) ce s-a întâmplat.*;

(b) *Mă dezgustă cum s-a procedat.*;

(c) *Rămâne numai cine este interesat.*;

- (d) *Cine sapă groapa altuia cade singur în ea;*
- (e) *Nu-mi place (ceea) ce (mi se impune să) mănânc (e);*
- (f) *Oricine spune cuvinte injurioase n-are ce căuta aici;*
- (g) *Să plece cui nu-i convine;*
- (h) *Pe oricine ai întreba ți-ar răspunde cu amabilitate;*
- (i) *Pe cine nu lași să moară nu te lasă să trăiești.*

Caracteristică tiparului al doilea de relative (cele neinterogative) este apariția unei forme a relativului acomodată fie organizării sintactice din regentă, fie organizării sintactice din subordonată (vezi și **Construcții cu propoziții relative, 3.3.2**). Cum însă, în cazul relativei subiective, această ocupă, față de regentă, poziția de subiect, o poziție fără o marcă specială, forma relativului rămâne, uneori, netransparentă (aceeași formă fiind cerută și de regentă, și de subordonată; vezi propozițiile relative „opace”, **Construcții cu propoziții relative, 3.3.2.3**). Alteori, forma relativului marchează poziția din subordonată, atunci când această poziție impune o restricție formală puternică (un caz oblic sau o construcție prepozițională specifică). Ca și în tiparul anterior, există situații de deplasare a relativului dintr-o subordonată a subiectivei în regenta acesteia (vezi *infra*, 5.3). Astfel, în (a, c, d, f), în ambele propoziții (regentă și subiectivă) relativul ocupă aceeași poziție (de subiect), cerând aceeași formă. În (e), relativul ocupă față de regentă poziția de subiect, iar față de subordonata subiectivei, din care este deplasat, ocupă poziția de complement direct, ambele impunând relativului aceeași formă: (ceea) ce. În (g, h, i), relativul marchează numai poziția sintactică din subiectivă, de complement indirect, respectiv de complement direct, poziții cu mărci formale specifice: dativul (în g), respectiv prepoziția *pe* (în h, i).

2.2.2.3. O specie aparte o constituie *relativa infinitivală*, tip de construcție arhaică și parțial fixă, în care infinitivul conservă o formă fără marca mobilă *a* (vezi și **I, Forme verbale nepersonale, 2.3.4**). Construcția se limitează la un număr extrem de redus de contexte, ocupând poziția de subiect după *a fi* (existențial) și după *a avea* (utilizat impersonal):

(a) *Nu-i ce mânca., Nu-i cine pleca., Nu-i cu cine pleca., Nu-i cui cere., Nu-i unde pleca., Nu-i de ce rămâne;*

(b) *N-are ce se întâmplă., N-are cine se duce.*

Relativa infinitivală are caracteristici care o diferențiază atât de tiparul **2.2.2.1**, cât și de tiparul **2.2.2.2**. Cele mai importante sunt diferențele de frecvență și de repartitie stilistică, fiind un tipar de construcție strict limitat sintactic și lexical și preferat în uzul popular și colocvial al limbii. Se apropie de tiparul **2.2.2.1**, îndepărtându-se de **2.2.2.2**, prin inventarul de relative (niciodată *ceea ce* și relativele nehotărâte) și prin acomodarea formei relativului după poziția sintactică ocupată față de infinitiv (vezi: *cui*, respectiv *cu cine*). Se îndepărtează, totuși, de **2.2.2.1** prin calitatea regentului, care nu admite niciodată discurs raportat.

2.2.3. Realizări propoziționale conjuncționale

Propoziția conjuncțională subiectivă admite, ca și conjuncționala completivă directă (vezi **Complementul direct, 3.1.3**), un inventar bogat de conective conjuncționale, unele fiind strict *determinate sintactic*, de clasa de regenți (mai exact, de restricția de conjuncție impusă de aceștia), de „istoria” construcției, de organizarea subordonatei, iar altele permitând *alegere sintactic liberă*, corelată însă cu valori semantice și / sau stilistice suplimentare. În limba actuală, există trei

conjunctii-tip de subordonare: că, să, dacă și altele, variante ale celor dintâi, cu determinări sintactice sau / și semantico-stilistice.

2.2.3.1. Conectorul că este selectat atât de verbe și construcții factive (*Se afirmă că..., Se adevărește că..., Se cunoaște că..., Se dovedește că..., Se înțelege că..., Se știe că..., E de la sine înțeles că..., Este sigur că...*), cât și de verbe contrafactive (*I se năzare că..., Se inventează că..., Se minte că..., Se fabulează că...*) și nonfactive (*Se bănuiește că..., Se consideră că..., Se crede că..., Se pare că..., Se presupune că...*).

În general, **că** este un semn de aserțiune pentru subordonată (*Se afirmă că..., Reiese că..., Din demonstrație decurge că..., Este sigur că...*). Însă, în funcție de tipul de regent (factiv, contrafactiv, nonfactiv), aserțiunea este asumată de către locutor ca adevărată sau ca falsă sau, dimpotrivă, nu există o asumare din partea locutorului a opțiunii sale. Chiar și în condițiile unor structuri impersonale (majoritatea construcțiilor sunt de tip impersonal, fără referire la persoană), locutorul, subiacent, își asumă adevărul predicăției din subordonată (în cazul regentelor factive), nu-și ia nicio răspundere în legătură cu validitatea predicăției subordonate (în cazul regentelor nonfactive) sau, dimpotrivă, își asumă neadevrul predicăției din subordonată (în cazul predicatelor contrafactive). Există și cazuri de folosire ambiguă a aceluiași verb, care oscilează între utilizări factive: *În această lucrare, se vede cu claritate că [...]* (Al. Niculescu, *Individualitatea*) și altele nonfactive; ex.: *Dar ea, sârmana, se vede că se mistuise de frica mea prin cotloanele scorburei.* (I. Creangă, *Amintiri*), *Se vede că or fi știind ei ceva.* (M. Preda, *Delirul*).

2.2.3.2. Conectorul să₁ este un semn de nonaserțiune pentru subordonată și un indice modal de „posibilitate”, fiind selectat de verbe cu anumite caracteristici. **Să** apare:

- după verbe și construcții de modalizare deontică (*Se impune să..., Se cade să..., Se cuvine să..., Trebuie să..., Merită să..., Este necesar / imperios / obligatoriu / musai / permis / nepermis / îngăduit / neîngăduit / de dorit să...*);

- după verbe și construcții verbale cu sens modal, exprimând „dorință”, „voință”, „posibilitate” (*Se dorește să..., Se vrea să..., Este posibil să...*);

- după verbe care proiectează în viitor predicăția subordonatei, multe dintre ele fiind aspectuale și modale (*Îmi vine să..., Urmează să...*) sau o proiectează în planul posibilității (*Când este să se întâmple..., Când ar fi să-ți fie urât, adu-ți aminte că ce trece e viața ta și gustă măcar acest gând.* – N. Iorga, *Cugetări; Se întâmplă adesea să fie obosit.*).

Există regente care acceptă și pe **că**, și pe **să**, celor două construcții corespunzându-le, succesiv, o aserțiune sau o posibilitate (*Mă bucură că faci asta / să faci asta., Îmi priește că stau la munte / să stau la munte., Mă surprinde că ești deprimat / să fii deprimat., Îmi place că ești vesel / să fii vesel., Îmi convine că s-au amânat examenele / să se amâne examenele., Mă doare că te porți așa / să te porți așa., Este sănătos că mergi pe jos / să mergi pe jos., Este destul / important că te vâd / să te vâd.*).

În construcțiile conectorului **că**, sunt asertate câte două fapte; în construcția *Mă bucură că s-au amânat examenele.*, de exemplu, este asertat: (a) „s-au amânat examenele” și (b) „situația amânării declanșează vorbitorului o stare de bucurie”. În cazul lui **să**, este asertat un singur fapt; în construcția *Mă bucură să se amâne*

examele., singurul fapt asertat privește starea vorbitorului de „bucurie” în legătură cu o situație posibilă”.

2.2.3.3. Conectorul $s\ddot{a}_2$ apare numai în discursul raportat, ca semn al transpunerii enunțului imperativ în vorbirea indirectă; vezi construcții ca: *Mi s-a ordonat să plec imediat.*, *Mi s-a spus să plec până a doua zi.*, *Mi s-a strigat să-mi văd de treabă și să nu mai agit spiritele.*, unde $s\ddot{a}$ apare în vorbirea indirectă fie dintr-un imperativ, fie dintr-un conjunctiv sau indicativ cu valoare de imperativ (*Mi s-a ordonat: – Pleacă imediat! / – Să pleci imediat! / – Pleci imediat!*); vezi **Tipuri de enunțuri în funcție de scopul comunicării, 3.**

2.2.3.4. Conectorul $ca... s\ddot{a}$, variantă combinatorie a lui $s\ddot{a}$, este selectat de aceeași clasă de regenți care selectează pe $s\ddot{a}_1$ și pe $s\ddot{a}_2$. Din punctul de vedere al normei sintactice actuale, este utilizat în condițiile în care, în limitele subordonatei, mai multe componente din subordonată s-au deplasat în poziție preverbală:

Trebuie ca Ion să înțeleagă / ca mama și tata să înțeleagă / ca mamei și tatei să le explicăm / ca astăzi să dăm toate explicațiile.; *Ni s-a ordonat ca numai împreună să plecăm.*

2.2.3.5. Conectorul $ca s\ddot{a}$, ca variantă liberă a lui $s\ddot{a}$ (ex.: *Trebuie ca să plecăm.*, *Ni s-a ordonat ca să plecăm.*, *Ni se cere ca să plecăm.*), deși frecvent în uzul limbii, nu este acceptat de normele literare actuale.

Apariția conjuncției nedisociate $ca s\ddot{a}$, în variație liberă cu $s\ddot{a}$ (*Urma ca să mă duc acasă.*, *Ni se ordonă ca să plecăm.*), nu trebuie pusă numai pe seama registrului popular și familiar, unde acest uz este mult limitat. Mai probabil, apariția trebuie explicată prin tendința de dezambiguizare a lui $s\ddot{a}$, varianta $ca s\ddot{a}$ asigurând disocierea celor două funcții ale conectorului: $s\ddot{a}$ rămâne ca marcă de conjunctiv + ca , marcă a legăturii sintactice subordonatoare.

2.2.3.6. Conectorul $dacă_1$ este semnul interogației totale transpuse în vorbire indirectă, fiind selectat de aceeași clasă de regenți care acceptă subiectivele relative-interogative (vezi *supra*, **2.2.2.1**):

Nu se știe dacă vom reuși., *Nu ni s-a spus dacă vom reuși.*, *Mă frământă dacă vom reuși sau nu.*, *Se verifică dacă informațiile primite sunt exacte.*

2.2.3.7. Conectorul $dacă_2$, omonim cu cel anterior, nu are nicio relație cu interogația indirectă, fiind un conector *ipotetic*, fie că predicția se proiectează în viitor:

(a) *Încât nu ni se va lua drept lipsă de modestie dacă ne încercăm în paginile următoare să dăm un exemplu despre modul...* (T. Maiorescu, *Critice*), fie în trecut, ultima situație prezentând o contradicție între forma ipotetică $dacă$ și asumarea de către locutor a conținutului nonipotetic pentru predicția din subiectivă:

(b) *Dar dacă în rândurile de mai sus am deplâns lipsa de iubire de adevăr, nu a fost din teama că invectivele lor vor fi putut rămânea puternice împotriva noastră.* (T. Maiorescu, *Critice*);

Multă lume crede că dacă actorul apare în fiecare seară, e că-l încântă lumina rampei. (N. Iorga, *Cugetări*);

Dacă nu-l mai auzim, este pentru că, prezent încă din clipa nașterii în urechile noastre, a devenit un mediu sonor indiscernabil. (A. Pleșu, *Despre îngeri*).

În (b), față de (a), subiectiva introdusă prin $dacă_2$ este, sub aspectul conținutului modal, nonipotetică, exprimând o certitudine a locutorului din

momentul enunțării („Este cert că am deplâns lipsa de iubire de adevăr”, „Este cert că actorul apare în fiecare seară”, „Este cert că nu-l auzim”); *dacă*₂, pe lângă funcția conectivă, devine, contextual, un marcator de tematizare forte interfrazală (pentru detalii asupra tiparului și pentru efectele lui discursive, vezi **Organizarea tematică a enunțului**, 3.1.2.2; vezi și *infra*, 5.5.1).

Pentru regentele care admit, succesiv, pe *că* și pe *dacă*, diferența modală (certitudine vs ipoteză) este transparentă: *Nu contează că întârzii / dacă întârzii., Îmi convine că pleci / dacă pleci., Mă impresionează că pleci / dacă pleci., Mă privește numai pe mine că sunt neglijent / dacă sunt neglijent.*

Mai puțin transparentă este deosebirea modală dintre construcțiile ai căror regenți admit ambii conectori ai posibilității, atât pe *să*, cât și pe *dacă* (*Îmi convine să / dacă pleci., Mă impresionează să / dacă te văd așa., Mă bucură să / dacă reușești., Depinde numai de tine să / dacă reușești.*), diferența fiind, în planul general al „posibilității”, între „simplă posibilitate” și „ipoteză”.

2.2.3.8. Alți conectori: *cum că, precum că, cum de, că să, de* au, din punctul de vedere al uzului literar actual, o situație periferică, fie ca registru stilistic, fie ca frecvență, fie că adaugă o valoare specială modalizantă.

Cum că, frecvent în limba veche, este mult mai rar în româna actuală. *Cum că* apare în contextele în care regentul admite atât conectorul *cum*, cerut de verbe care permit lexicalizarea subiectului prin (modul) *cum* (*Nu se înțelege (modul) cum ai procedat., Mi se explică (modul) cum au procedat., Ni se povestește (modul) cum au procedat.*), cât și conectorul *că*, cerut de verbe care admit lexicalizarea subiectului prin (faptul) *că* (*Nu se înțelege (faptul) că a fost o întâmplare., Ni se explică (faptul) că se poate greși., Ni se povestește (faptul) că au făcut mari eforturi.*), *cum că* rezultând probabil din combinarea celor doi conectori: *Ni s-a explicat cum că, Ni se povestește cum că*. Recent, tinde să se specializeze ca tip de conector modalizant de opinie, utilizat pentru exprimarea rezervei locutorului.

Precum că, variantă a lui *că*, are uneori avantajul de a evita cacofonia (*Printr-o hârtie ți se certifică precum că te încadrezi în categoria de om al poporului.* – Ș. Bănulescu, *Elegii la sfârșit de secol*).

Cum de este un conector al aserțiunii cu valoare modalizantă, introducând și opinia de mirare (uneori, de dezaprobare) a locutorului față de un eveniment deja consumat (redat în subordonată). Apare numai în cazul regenților care admit discurs raportat, permițând transpunerea în vorbire indirectă a enunțurilor exclamative: *Mă miră / Mă frământă cum de s-a întâmplat asta., Nu ni s-a spus cum de s-a ajuns la acest haos.*

Alte corespondente adjectival-adverbiale al acestuia sunt *ce de, cât de*, apărând în enunțuri exclamative transpuse „imperfect” în vorbirea indirectă, în construcții deviante de tip indirect liber (vezi: *El se mira ce de lume a venit! / cât de mult s-a furat!*; vezi și **I, Pronumele și adjectivul pronominal relativ-exclamativ**).

Că să, conector neacceptat de norma sintactică literară, apare frecvent după regente care admit discurs raportat și este rezultatul amestecului celor două tipuri de vorbiri: *că*, semnul sintactic al discursului direct legat, + *să*, transpunerea în vorbirea indirectă a unei propoziții imperative: *Ni se spune că imediat să plecăm., Mi s-a cerut că să renunț la examen.*

Că să apare și nelegat de discursul raportat (*S-apropia că să mă duc și eu în război.*, apud Vulpe 1980), reflectând, probabil, aceeași tendință de dezambiguizare a lui *să*; vezi *supra*, 2.2.3.5).

De, în oricare dintre apariții, este un conector cu utilizare mult limitată în uzul actual al limbii. *De*₁, conector arhaizant, neutralizează distincția *asertiv* vs *posibil*, utilizându-se și în contextele lui *că*, și în cele ale lui *să*: *Ba la mulți se întâmpla de veneau sâmbătă noaptea câte cu un picior frânt*. (I. Creangă, *Amintiri*). În limba actuală, apariția lui este limitată la registrul popular și la graiurile arhaizante: *Îi plăcea de bea.*, apud Vulpe, *op.cit.*

*De*₂, echivalent semantic și sintactic al lui *dacă*₁, apare în contextele și cu valoarea acestuia, având deci, ca regente, verbele care admit discurs raportat, iar, ca subordonată, o propoziție interogativă totală transpusă în vorbire indirectă: *Nu se știe de vom reuși*. Construcția este posibilă, dar frecvența ei este redusă.

2.2.4. Realizări neprototipice; grupuri nominale-subiect cu structuri atipice

Sunt realizări ale căror caracteristici de formă se îndepărtează *real* sau *aparent* de la tiparele considerate canonice. Cele mai frecvente situații de îndepărtare de la prototip privesc *subiectul în alt caz decât nominativul*.

2.2.4.1. O excepție *reală* de la regula de construcție a subiectului apare în *structuri cu relative neinterogative* (fără antecedent), în care relativul pronominal sau adjectival ocupă poziția de subiect sau aparține unui grup nominal așezat în poziția subiectului.

Când propoziția relativă neinterogativă este încadrată într-o poziție sintactică *puternic marcată* din organizarea propoziției matrice (a propoziției regente), fie o poziție de dativ, fie una de genitiv, fie una prepozițională, iar relativul ocupă în subordonată funcția de subiect, se produce obligatoriu *acomodarea* acestuia la forma cerută de regentă. Efectul, în planul organizării frastice, îl constituie „împietirea” regentei cu subordonata, iar, în planul organizării relativei, apariția subiectului în alt caz decât nominativul (vezi *Construcții cu propoziții relative*, 3.3.2; *Imbricarea*, 1.1.1).

Acest subiect se exprimă printr-un pronume relativ (variabil sau invariabil) sau printr-un nominal având ca subordonat un adjectiv relativ. Vezi exemple ca:

(a) *Dau (ori)cui cere.*; *Sufletul nu ți-l da decât cui îți dă sufletul lui*. (N. Iorga, *Cugetări*);

(b) *Cunosc pe cine a intrat.*;

(c) *Mă gândesc la ce va urma.*; *Depinde de ce se va întâmpla.*; *Se bizuie pe ce s-a demonstrat.*; *Caută la cine te prețuiește cât de curată e inima*. (N. Iorga, *ibid.*); *Certându-te cu cine are dreptate, poți numai să pari prost sau mișel*. (*ibid.*);

(d) *Dorința (ori)cui învață este să reușească.*; *Lumea nu e a cui o străbate cu piciorul, ci a cui o înțelege cu gândul*. (*ibid.*);

(e) *Efectul a ceea ce s-a făcut este grav.*;

(f) *Dacă e însemnat Asachi, dacă merită recunoștința noastră și a câtor generații românești se vor succeda, e pentru întreaga lui activitate de îndrumător cultural.*;

(g) *Mă țin la curent cu ce crede el că ar trebui să se întâmple (e_i).*; *Intraseră pe mâna cui, trebuia [să între (e_i)]* (M. Cărtărescu, *Orbitor*).

În (a), relativa neinterogativă se „încastrează” în poziția complementului indirect din regentă, poziție puternic marcată, cerând cazul *dativ*. În (b), relativa neinterogativă se include în poziția complementului direct din regentă, poziție cerând prepoziția *pe*, dată fiind calitatea personală și individualizată a nominalului la care trimite pronumele. În (c), „încastrarea” subordonatei are loc în poziții prepoziționale, regentele verbale având regim prepozițional și impunând o anumită prepoziție (*la, de, pe, la, cu*). În (d, e), relativa se „încastrează” într-o poziție de genitiv (*dorința oricui, efectele acesteia*), cu deosebirea că, în (d), relația de genitiv se exprimă sintetic (cazual: *dorința oricui*), în timp ce, în (e), dată fiind calitatea invariabilă a pronumelui relativ (*ceea ce*), relația se exprimă analitic, cu ajutorul prepoziției *a* (*efectul a ceea ce*), care cere acuzativul. În (f), relativa se „încastrează” în poziția unui genitiv (*recunoștința noastră și a generațiilor*), iar grupul subiectului din relativă (*câte generații*) include un adjectiv relativ, care, ca termen subordonat, preia marca de caz (*a câtor generații*).

În (g), o structură sintactică amplă (cu două propoziții), relativa „se încastrează” într-o poziție puternic marcată (vezi construcția prepozițională *mă țin la curent cu ceva*), relativul îndeplinind funcția de subiect nu în prima propoziție relativă, ci în subordonata acesteia. Al doilea exemplu este asemănător (*intraseră pe mâna cuiva*), cu deosebirea că structura încastrată este eliptică, lipsind subordonata acesteia, care se poate deduce însă contextual (*cine trebuia [să intre]*).

2.2.4.2. Un alt tip de construcții care încalcă regula cazului apare în structurile cu *subiect partitiv*, reprezentate de subiecte substantivale și pronominale precedate de prepozițiile partitive *de, dintre, din*:

Au câștigat Ø de-ai noștri.; Au lipsit Ø de-ai lui Moromete.; Au căzut și Ø de-ai lui Sadam, și Ø din coalitie.; Au murit și Ø dintre ei.

În unele citiri, construcția cu *de* (+ demonstrativ de depărtare: *de aceia*), cu aceeași interpretare sintactică, pierde valoarea partitivă, dobândind sens calificativ-comparativ: *Sunt și de aceia* [unii de felul acelor] *cari cred că albina cea mai harnică va fi aceea [...]*. (N. Iorga, *Cugetări*).

Prepozițiile *de, dintre, din* impun cazul acuzativ numelui pe care îl introduc. O relație *anaforică specială*, curentă în cazul grupurilor nominale partitive, permite, în această structură eliptică, recuperarea (sintactică și semantică a) centrului de grup neexprimat.

2.2.4.3. Unele grupuri nominale din poziția subiectului au structuri atipice, fiind posibil generatoare de confuzii. Se includ aici construcții precum:

(a) *Cartea₁ mea este încă nouă, [a₁ colegului] s-a rupt.;*

(b) *Au plecat [douăzeci și doi de] elevi.;*

(c) *[Cât de] mulți lipseau!, [Destul de] puțini mă înțelegeau.;*

(d) *O [astfel de] situație nu apare frecvent., Au venit [fel de fel de] oameni.;*

(e) *Au plecat [peste zece] din unitate., Au venit [la oameni]!*

În exemplul (a), componentul *a* din grupul nominal *a colegului* are toate caracteristicile anaforelor / substitutelor pronominale, funcționând ca pronume semiindependent (vezi I, **Pronumele și adjectivul pronominal demonstrativ**, 2.2.1). Grupul nominal alcătuit din capul pronominal [*a* + substantiv în genitiv] ocupă poziția subiectului, dar centrul de grup apare în nominativ.

În exemplele (b, c, d), prepoziția *de* nu se grupează cu nominalul următor și nu impune acestuia restricție de caz. Nominalul substantival (în b, d) sau

pronominal (în c), precedat de un numeral cardinal „complex” (în b), de un adjectiv anaforic invariabil sau de o locuțiune adjectivală (în d) și de structuri de gradare, exclamative și neexclamative (în c), își păstrează caracteristica sintactică a unui subiect prototipic, fiind în cazul nominativ. În (e), numeralul-substituit (în cazul nominativ: *zece*) și substantivul-centru (*oameni*) sunt precedate de forme cu utilizare specială (*peste, la*), care, prin natura lor suprimabilă și prin valoarea cantitativ-nedefinită, se îndepărtează de statutul propozițional (vezi I, **Prepoziția**, 4.6).

3. TIPURI DE SUBIECT

O primă clasificare a subiectului privește distincția *subiect exprimat* (sau *lexicalizat*) și *subiect neexprimat* (sau *nelexicalizat*).

3.1. Subiectul exprimat

Denumirea *subiect exprimat (lexicalizat)* „acoperă” subiectul actualizat în propoziție, poziția de subiect fiind ocupată / saturată de un cuvânt / grup observabil prin corpul său fonetic, indiferent că se exprimă printr-un nominal, o formă verbală nepersonală sau o propoziție. La rândul său, *subiectul exprimat* poate fi: *simplu, multiplu* sau *dublu exprimat*.

3.1.1. Subiectul simplu constituie exprimarea curentă a subiectului, printr-un *unic component* așezat în poziția-subiect:

Ion aleargă., El este foarte obosit., Nu-i ușor a alerga / ~ de alergat zilnic sute de metri.; Ajungând Ion acasă, părinții l-au pus la treabă.

Simple sunt și subiectele din următoarele propoziții nominale: *Ploaie. Frig. Vânt.* (vezi *infra*, 6.3).

Simplu este și subiectul precedat de unul sau mai multe semiadverbe, de adverbul de negație *nu* sau de cliticul adverbial negativ *nici*: *Numai Ion este vinovat., Și Ion este vinovat., Chiar și Ion este vulnerabil., Nu Ion trebuie pedepsit, ci instigatorii lui., Nici Ion n-a reușit.* (pentru negația subiectului, vezi **Negația**; 2.2.4; 2.3; vezi și *infra*, 5.5.2.2).

Atașarea semiadverbelor, declanșatoare de presupoziții (*Numai Ion este vinovat.* → „există măcar o bănuială de vinovăție asupra altuia”; *Și Ion a reușit.* → „există măcar un individ, altul decât Ion, care a reușit”; *Nici Petru n-a reușit.* → „există cel puțin unul, altul decât Petru, care n-a reușit”), modifică informația semantică a ansamblului propozițional, deși, sub aspect sintactic, nu modifică organizarea propoziției. Este motivul pentru care semiadverbele se grupează sintactic cu nominalul-centru, care, în exemplele comentate, ocupă poziția-subiect.

3.1.2. Subiectul multiplu este *obligatoriu exprimat* și include, în poziția de subiect, două sau mai multe componente raportate la același centru verbal (predicat sau nepredicat) și aflate în raport de coordonare copulativă sau disjunctivă. Tipul de coordonare nu influențează calitatea de subiect, dar are consecințe asupra acordului cu verbul-predicat (vezi **Acordul dintre subiect și predikat**, 4.1):

Ion, Gheorghe și Maria au reușit la examen.; La examen va reuși sau Ion, sau Gheorghe.; Odată directorul și inspectorul plecați, s-a instalat vacarmul.

Multiple pot fi și subiecte din enunțuri nominale: *Astăzi, ploaie și frig.*

O situație specială au conjuncțiile adversative, care, chiar și în absența verbului, presupun coordonare între propoziții (*Astăzi, soare, dar vânt.*). În cazul conjuncției *ci* – uneori, și al conectorului *și (nu)* –, care se disting prin afirmarea unui component și negarea celuilalt (*La examen a reușit nu Ion, ci Gheorghe.*; *La examen a reușit Ion, și nu Gheorghe.*), ambele funcționând ca mijloace de manifestare a negației focalizante (vezi *Negația*, 2.3), se presupun, subiacent, două structuri propoziționale. Reflexul interpretativ îl constituie trecerea din planul coordonării a două subiecte, în cel al coordonării de propoziții (vezi și *Predicatul*, 2.1.3.4).

3.1.3. Subiectul dublu exprimat este un subiect alcătuit din două componente raportate la același verb, dintre care unul este referențial, iar celălalt obligatoriu anaforic (pronominal, dar și anaforă lexicală), anaforicul procurându-și referința de la subiectul plin referențial. Se disting patru tipare sintactice cu subiect dublat, diferențiate ca topică și structură, ca efect discursiv și registru stilistic:

(a) *Vine ea # iarna.*, *Te câptușește ea # mătușa Mărioara.*, *Te prinde el # tata.*, *A veni ea și vremea aceea.* (I. Creangă, *Amintiri*), *Bate el # Ivan în poartă cât poate, dar au prins ei acum dracii la minte.* (I. Creangă, *Ivan Turbincă*), *Citiră ei # popii acolo una alta.* (apud Ulrich 1985), *Știe el # avocatul cum să te sucească.* (ibid.);

(b) *Amu voinicul meu face el ce face.*, *Tânărul împărat o mers el cât a fi mers.* (apud Ulrich, *op.cit.*);

(b') *Profesorul_i este și el_i om.*, *Studentii_i au și ei_i drepturile lor.*, *Experiențele_i ulterioare m-au învățat și ele_i să nu mă păcălesc pe mine însumi.* (M. Cărtărescu, *De ce iubim femeile*);

(b'') *Ø_i Ajung și eu_i acolo.*, *Ø_i Venim și noi_i la petrecere.*, *Dacă și guvernul României ne respectă, [il] respectăm și noi.* (IVLRA), *Mai știu ce să zic Ø_i și eu_i?* (ibid.);

(c) [*Profesorul de română*]_i, *despre care m-ai auzit adesea pomenind, acela_i e omul care unește talentul cu moralitatea.*;

(d) [*Că este încăpățânat*]_b, *asta_i / faptul_i nu este o noutate pentru mine.*, [*Dacă însă Don Quijote merită nu numai admirația noastră, dar este vrednic și de lancea satirică a creatorului său*]_b, *lucrul_i provine din aceea că iubirea lui nu este pusă în serviciul realității just percepute.* (T. Vianu, *Literatura universală*);

(d') [*Că ați protestat*]_b, *faptul_i este și el_i condamnat.*

Tiparul (a) este popular, conținând obligatoriu un pronume personal anaforic de persoana a 3-a, adiacent verbului în postpunere și urmat de sursa referențială substantivală. Între pronume și sursa referențială se face o pauză (notată prin semnul [#]), „umplută”, mai rar, de adverbe sau semiadverbe (*și vremea, acum dracii*). Construcția introduce, adesea, acte suplimentare de limbaj: de „amenințare”, de „uimire”. Apozitională la origine, rolul substantivului fiind de dezambiguizare a unei anafore pronominale, structura sintactico-semantică a construcției se opacizează în momentul în care apare o necoincidență între genul pronumelui și al suportului său referențial (*A pleca el mama de-acasă.*, *Are să-l certe el preoteasa pe popă.* (apud Jordan 1975); *Mi-a veni el apa la moară.*, *Trece el așa o vreme.*, apud Ulrich 1985).

Tiparul (b) este emfatic, fiind utilizat în registre variate ale limbii. Efectul de insistență se obține prin reluarea anaforică, printr-un pronume personal, a substantivului subiect. În (b') sunt prezente două mărci de emfază: reluarea postverbală obligatorie a nominalului-subiect printr-un pronominal anaforic și asocierea pronominalului anaforic cu un semiadverb de insistență (*și el, chiar el*). Varianta (b'') apare în condițiile în care subiectul propriu-zis este nelexicalizat, inclus sau subînțeles (vezi *infra*, 3.2.1; 3.2.2).

Tiparul (c) cuprinde o sursă referențială, reluată, la distanță, după intercalarea uneia sau a mai multor propoziții, de un pronume demonstrativ anaforic (*acela*).

Tiparul (d) este de tip cult, cuprinzând o sursă referențială propozițională, reluată în regentă fie printr-o anaforă pronominală (*asta*), fie prin una lexicală (substantivele *faptul, lucrul*), prima aparținând pronumelui demonstrativ feminin cu valoare neutră, iar a doua unor substantive generice, vag referențiale, decodabile numai prin antecedentul propozițional. Sunt construcții cu rol emfatic, ca marcă de emfază intervenind, în afara dublării, inversiunea subiectivei. Sunt, în același timp, de la un context la altul, fie tipare de emfază pentru poziția de subiect, fie tipare de tematizare forte; una dintre construcții (cea fals condițională: *Dacă..., asta / aceasta...*) se specializează pentru o tematizare forte interfrazală (vezi **Organizarea tematică a enunțului**; vezi și *infra*, 3.1.2.2).

Tiparul (d') apare din combinarea tiparelor (b) și (d), efectul emfatic fiind mai puternic decât al fiecăruia în parte.

În raport cu *dublarea complementului direct sau indirect* (vezi **Complementul direct**, 3.1.2; **Complementul indirect**, 3.3), fenomene gramaticalizate cu reguli stricte de natură sintactică (construcții cu dublare obligatorie, alături de altele de neacceptare a dublării sau de dublare facultativă) și semantică (rolul individualizant al dublării), *dublarea subiectului* este, în orice construcție, facultativă și strict limitată ca uz, fie restrângându-se la câteva construcții aproape fixe (este cazul construcției a), fie plasându-se în domeniul stilisticului, ca tip de construcții cu rol emfatic, și al pragmaticului, ca structuri de tematizare forte a poziției subiect.

3.2. Subiectul neexprimat

Clasa *subiectului neexprimat* cuprinde mai multe subtipuri: *inclus*, *subînțeles*, *nedeterminat* și *vag determinat*.

3.2.1. Subiectul *inclus*, construcție frecventă și caracteristică limbii române, reprezintă tipul de subiect omis la persoanele 1, 2, 4, 5, a cărui informație de persoană se recuperează *contextual*, din forma flexionară a verbului, verbul preluând, prin acord, informația de număr și de persoană a subiectului. Odată obținută informația de persoană, recuperarea sursei referențiale se obține deictic, din contextul situațional (vezi **Deixis**, 4.1).

3.2.1.1. Recuperarea informației referențiale este *totală* sau *parțială*, în funcție de persoana subiectului și de valoarea specială a acesteia, dar și în funcție de forma verbului.

– Dacă verbul apare la o formă nepersonală, recuperarea *contextuală* a persoanei este blocată, contextul verbal neoferind informațiile necesare. Recuperarea informației se transferă asupra contextului mai larg, situațional sau textual, sau este imperfectă, rămânând, în anumite limite, ambiguă; vezi construcții ca:

Odată plecat Ø [cine? eu sau altcineva?], am început să respir liniștită;

Ajun gând Ø la facultate [cine? eu sau altcineva?], s-a pornit ploaia.

În cazul infinitivului și al gerunziului, care păstrează cliticele pronominale, persoana subiectului absent poate fi recuperată prin anafora gramaticală reflexivă, asociată obligatoriu verbului la infinitiv sau la geruziu: *A-ți căuta îngerul e a căuta chipul aural.* (A. Pleșu, *Despre îngeri*); *Ajutându-ți semenii, te simți mai aproape de Dumnezeu.*

– În cazul persoanelor 4 și 5, dată fiind semantica specială a acestor persoane, care permite mai multe interpretări (*noi* = „eu” + „tu”, „eu” + „voi”, „eu” + „el / ea / ei / ele”; *voi* = „tu” + „tu”, „tu” + „el / ea / ei / ele”), sarcina dezambiguizării revine, și aici, contextului situațional sau larg textual.

– Și pentru persoanele 1 și 2, dată fiind omonimia unora dintre formele verbale (1 = 2, *tai, sui, continui, contribui*; 1 = 4, *am suit, suiam*), sarcina dezambiguizării se transferă de la contextul verbal la cel situațional sau textual.

– În cazul persoanelor 2 și 4, având în vedere valoarea specială a acestora, care, de la o apariție la alta, pot primi lecțiune deictică sau generică, recuperarea informației nu se obține integral din forma verbului, specificarea tipului de citire și, implicit, a referentului sau a clasei de referenți revenind în exclusivitate cadrului general discursiv.

– Singura situație în care identitatea subiectului este recuperată integral este cea a subiectului de persoana 1, dacă acesta apare în relație cu forme verbale neambigue (tipul: *aflu, voi reuși, am să cânt, aș cânta*).

3.2.1.2. *Exprimarea subiectelor de persoana 1, 2, 4, 5* dobândește valori speciale, fie de emfază, fie de reliefare a unor sensuri speciale (sublinierea unicității referentului, insistența asupra opiniei personale, delimitarea sau opoziția față de altă / alte persoane); vezi construcții ca:

(a) *Numai tu singur ești în stare să convingi asistența., nici noi nu știam de ele.* (IVLRA);

(b) *eu, eu cred că nu punem, nu, nimeni nu poate să pună o condiție. (ibid.)., io am părerea mea în legătură cu treaba asta. (ibid.), adică zic io după mine. (ibid.);*

(c) *Greșesc și eu, greșești și tu. (ibid.);*

(d) *Am să-ți arăt care sunt rezultatele. Restul, că tu acum ai adus un cantonament și eu nu l-am adus, e treaba ta. (ibid.);*

(e) *Tu, și nu Ion ai făcut asta.;*

(f) *Mergem să-l ajutăm sau eu, sau tu.;*

(g) *Ba eu, ba tu făceam câte o năzbâtie.;*

(h) – *Tu ești? – Eu. / – Eu sunt.*

În (a, c), se obține *insistența* asupra subiectului de persoana 1 sau a 2-a, efect marcat și prin asociere cu alte mijloace de insistență: fie asocierea cu un semiadverb specializat (*și*), fie asocierea cu semiadverbul *numai* și cu adjectivul *singur*, ambele cu rolul de specificare a unicității referentului. În (b), se insistă asupra opiniei personale prin combinarea cu verbe „de opinie”: *cred, am părerea mea* sau construcții prepoziționale „de opinie”: *după mine*. Printre caracteristicile comunicării orale, se menționează frecvent prezența unei *sintaxe egocentrice*, orientate puternic spre locutor, al cărei efect îl constituie exprimarea curentă a

pronumelui-subiect de persoana 1 (vezi **Limba română vorbită, 3.7.1.1**). În (d), lexicalizarea când a persoanei 1, când a persoanei a 2-a are ca efect punerea în opoziție a celor doi referenți. În (e, f, g), valorile semantice speciale (opoziție, excludere, alternare), conținute în tipul de coordonare, nu se pot obține decât prin exprimarea deicticelor pronominale-subiecte. În (h), la întrebarea de identificare *Tu ești?*, nu se poate răspunde prin **Sunt*, ci numai prin *Eu*. / *Eu sunt*, căci răspunsul trebuie să includă confirmarea / infirmarea elementului rematic; or, în varianta de confirmare, prezența lui *eu* este obligatorie (vezi și **Afirmția, 3.1.1**).

3.2.2. Subiectul subînțeles este subiectul neexprimat corespunzător unui predicat de persoanele a 3-a și a 6-a, subiect a cărui recuperare semantică este *integrală* și se obține în exclusivitate *anaforic*, prin trimitere la o sursă referențială exprimată anterior. În raport cu subiectul inclus, a cărui identificare referențială este deictică, în cazul subiectului subînțeles, identificarea este anaforică. Subiectul subînțeles este forma cea mai caracteristică de *anaforă zero* (vezi **Anafora, 5.1**).

3.2.2.1. Uneori, subînțelegerea subiectului este impusă obligatoriu sintactic, prin fenomenul de *control al subiectului* din subordonată sau al subiectului formelor verbale nepersonale de către unul dintre componentele nominale ale regentei / regentului, cu care subiectul controlat este obligatoriu coreferențial. În ipostaza de „controlor” pot să apară:

- un subiect al regentei (sau al regentului formeii verbale nepersonale): *Ion_i începe [să învețe (Ø_i)], Ion_i poate [să învețe (Ø_i)], Ion_i are [de învățat (Ø_i)], Ion_i binevoiește / catadicsește [să răspundă (Ø_i)], Ion_i se apucă [de învățat (Ø_i)], Ion_i se pune [pe plâns (Ø_i)], Ușa_i stă [să cadă (Ø_i)], Copilul_i dă [să se ridice (Ø_i)];*

- un obiect indirect al regentei (sau al regentului formeii verbale nepersonale): *Îmi_i vine [să plâng (Ø_i)], Îmi_i este greu [să plec (Ø_i)], Îmi_i este greu [de acceptat (Ø_i)], Îmi_i rămâne [de repetat (Ø_i)];*

- un obiect direct al regentei (sau al regentului formeii verbale nepersonale): *Părinții_i l_i-au făcut pe copil_i [să renunțe (Ø_i)], L_i-au sfătuit pe copil_i [să renunțe (Ø_i)], L_i-au lăsat pe Ion_i [să plece (Ø_i)], L_i-au pus pe Ion_i [să slăbească (Ø_i)], L_i-au lăsat pe copil_i [a plânga (Ø_i) / plângând (Ø_i)].*

Toate construcțiile cu subiect controlat, a căror caracteristică este determinarea sintactică (obligatorie) a identității referențiale a două nominale (din regentă și din subordonată), prezintă un grad înalt al *coeziunii sintactico-semantice* în cadrul grupului [Verb + Verb], coeziune frecventă în cazul unor regenți aspectuali, modali sau cauzativi (vezi: *Ion începe să învețe.*, *Copilul se apucă de învățat.*, *Ion se pune pe plâns.*, *Mama dă să plece.*, *Îmi vine să plâng.*, *M-au făcut să plâng.*). Controlul subiectului, alături de alte trăsături, poate constitui un argument în acceptarea unor grupuri semantico-pragmatice neanalizabile (vezi **Predicatul, 2.2.3**).

3.2.2.2. În construcția unui text, ca efect al *continuității tematice*, subiectul poate fi omis pe parcursul mai multor propoziții / enunțuri învecinate, el reapărând ca lexicalizat numai în cazurile de schimbare referențială a acestuia. În evoluția textuală, subiectul subînțeles își modifică referenții, extinzându-i, restrângându-i, grupându-i, după cum predicatiile privesc numai unul dintre referenții tematici anunțați anterior sau îi privesc pe mai mulți, combinați cu toții sau parțial, fiind necesară o operație permanentă de raportare a noii predicatii la fondul tematic comun:

Tătica_i și fetele_j ieșiră din cârciumă la cinci după-masă și-o luară (Ø_{ij}) pe jos, pe Mihai Bravu, se-încâlciră (Ø_{ij}) în mahalale singuratice [...] până ajunseră (Ø_{ij}) la casa Rădiței, unde au înnoptat (Ø_{ij}). Nenea_k Florea_k era pe frontul rusec și Rădița_m, mică negustoreasă_m cu o prăvălie [...], rămăsese singură (Ø_m), înfricoșată (Ø_m), plângând (Ø_m) nopți după nopți, iar ziua așteptând (Ø_m) de dimineață până seara să primească (Ø_m) de pe front vestea morții bărbatului ei_m. Ascultară (Ø_{ij,m}) împreună, dar nu-nțelesesă (Ø_{ij,m}) nimic din emisiunile de propagandă. (M. Cărtărescu, *Orbitor*).

3.2.3. Subiectul nedeterminat este un subiect nelexicalizat (omis) corespunzător unui verb de persoana a 3-a, mai rar, a 6-a, omisiune fără nicio modificare a restului propoziției (apărând în construcții active, și nu în construcții pasive, pasiv-reflexive sau impersonale):

(a) *cele ce spune în cărți*. (I. Creangă, *Amintiri*);

Scrie în ziare.;

– *Sunt curios și io ce scrie-n contractu acela.* / – *Ce să scrie-ntr-un contract de sponsorizare?* (IVLRA);

Au făcut solduri.;

Au mărit taxele.;

Bate / Sună la ușa.;

– *Eu am sunat la Panasonic.* / – *Așa.* / – *Și mi-a spus că au în stoc [...]* reportofonul acela mic. (IVLRA).

(b) – *De ce te porți așa?* / – *Mă privește √.*;

– *Cum îți merge √? / – √ Merge, merge, n-am de ce să mă plâng.*;

O.K.! Dacă e √, îți mai dau eu un telefon după aceea. (IVLRA);

Iar abia când cere Magdalenei să-i cânte ceva și ea începe, [...] Bach sfârșește cu adevărat. √ E greutatea despărțirii de somnul vieții. (C. Noica, *Jurnal filozofic*);

– *Nu, deocamdată stau tot în cămin.* / – *A, lasă că-i mai bine √, într-un fel [...]. Lasă că deocamdată e bine că √ te costă mai puțin. Nu?* (IVLRA).

Spre deosebire de **subiectul subînțeles**, în care recuperarea referențială este totală, în cazul **subiectului nedeterminat**, suprimarea are loc în condițiile nedeterminării, adică ale nerecuperării (totale sau parțiale) a informației referențiale, singura informație procurată prin intermediul verbului este cea privitoare la persoana subiectului (a 3-a sau a 6-a) sau la faptul că subiectul satisface același context ca și subiectele pronominale de persoana a 3-a / a 6-a (aparține claselor substantiv, pronume, numeral-substitut).

Nedeterminarea subiectului este posibilă pentru orice tip de verb, atât pentru verbe agentive, cu subiecte animate (vezi a), cât și pentru verbe nonagentive, cu subiecte nonanimale sau propoziționale (vezi b). Nedeterminarea subiectului personal se asociază cu forma de singular sau de plural a verbului-predicat, variație apărând uneori în cadrul aceleiași enunț (vezi a: *Mi-a spus că au în stoc.*). Nedeterminarea subiectului nonpersonal sau propozițional se asociază numai cu forma de singular a verbului.

3.2.3.1. Nedeterminarea poate fi intenționată:

– când locutorul, dintr-un motiv sau altul, nu dorește sau nu face efortul de a indica persoana / cauza care a declanșat / declanșează acțiunea / evenimentul (vezi

infra, c); situației îi corespunde, în anumite cazuri, utilizarea demonstrativului nedefinit *ăștia / ăia* (vezi *infra*, d, unde apare variația subiect omis vs subiect lexicalizat prin demonstrativul nedefinit *ăștia*);

– când, din punctul de vedere al interesului comunicativ, agentul / cauza declanșatoare sunt neinteresante, fiind vorba de tipuri de teme și de text în care locutorul este preocupat de specificarea procesului, și nu a participantului-subiect (vezi *infra*, textul popular e, în care se descrie ritualul de înmormântare, repetabil indiferent de participanți):

(c) – Nu vezi că mă evită √? / – Cine? / – Ei, știi tu!;

(d) – Da, stresu ăsta, viața asta zbuciumată, bolile astea, alimentația asta, ce mâncăm noi, toate porcăriile, că spun ăștia acuma au spus, știi, de E-uri. (IVLRA);

(e) La troițe √ îl oprește pî la poduri / pî la troițe √ azyârle bani / √ îi face mormântarea acolo / colaci pomană / la biserică-i împarte √ vin / pâine / d-aci-ncolo √ urmează cu pomenle / pân la șase săptămân, pân la nouă săptămân / pân la șase săptămâni √ merge la biserică în fieșce sâmbătă / cu căpeșel [...] și pomană-i √ face dă...atunci la mormântare în zâua aia dă-l √ mormântează / a doo zî √ zâce că-i dă trei zile / la urmă la nouă zâle la o săptămână iar / la urmă √ rămâne la trei săptămâni / la șase / și la nouă săptămâni [...] / √ turte-i face patruzeci și patru dă turte / √ ape-i dă câte trei ape și-i plătește √ și la șasă săptămân le √ duce și √ le dă pă apă / √ le taie pă câti-un băi / într-o oală / -n ceva / și √ le dă pă apă la șas săptămâni. (TDM, I, La mormântare).

Nedeterminarea poate fi și neintenționată, când agentul sau cauza care declanșează procesul sunt necunoscute de locutori (vezi f) sau fac parte din fondul comun de cunoștințe al comunității lingvistice (vezi g):

(f) Bate / Sună la ușă;

(g) Închide ușa, mă trage √!, Mi-e frică să umblu, mă curentează √.

3.2.3.2. Nerecuperarea referențială este totală sau parțială. În cazul recuperării parțiale, vagul semantic, ca efect al omisiunii subiectului, este rezultatul unei echivalări mentale aproximative a subiectului absent cu o întreagă comunicare anterioară; vezi construcții ca:

(h) Banul trebuie să meargă: îl strângi, îl furi. √ E ca și cum ai opri un râu fără să ai o moară. (N. Iorga, Cugetări);

Fata a rămas repetentă. √ S-a întâmplat pentru că nimeni nu s-a interesat de ea;

Eram socotit de tatăl meu un nevolnic. M-a dus chiar la niște filme cu Charlie Chaplin. √ Era, ca să mă consolez. (RLit., 2003);

Maria s-a căsătorit. Dar √ este un secret;

Privea doar în jos, √ era de parcă ochii ei ar fi fost numai gene. (M. Cărtărescu, De ce iubim femeile).

3.2.3.3. Același efect (nedeterminare intenționată sau neintenționată, totală sau parțială) îl poate avea și neexprimarea subiectului în cazul formelor verbale nepersonale:

(i) Mulțumit deplin! (text de reclamă);

(j) Robinetul picură, √ enervându-ne., Afară amurgește, √ întristându-ne.;

(k) L-am văzut plecând. √ (plecând eu sau el?).

Într-o situație textuală ca (i), nelexicalizarea este voită, urmărindu-se orientarea cititorului, virtual cumpărător, spre o citire generică a textului: „Orice client al nostru este mulțumit deplin!”

În construcții precum (j), efectul este vagul semantic, constând dintr-o echivalare mentală aproximativă a subiectului gerunziului cu o întreagă propoziție anterioară (situația echivalentă cu h).

În (k), apare o ambiguitate gramaticală, construcția permițând lecțiuni diferite după cum subiectul este interpretat ca identic sau, dimpotrivă, diferit de subiectul verbului-predicat, dar identic cu obiectul acestuia (vezi și I, **Forme verbale nepersonale**, 5.4.3.3).

Omisinea subiectului, intenționată sau neintenționată, creând sau necreând ambiguitate, cu efecte stilistico-pragmatice evidente sau mai puțin evidente, cu intenția de a pune în prim planul interesului comunicativ subiectul sau, dimpotrivă, de a-l marginaliza, este posibilă *numai și numai* pentru că sistemul sintactic al limbii române o permite.

3.2.3.4. Nedeterminarea obținută prin omiterea subiectului personal a avut ca efect și crearea unor verbe *distincte*, caracterizate prin absența poziției subiect, unități diferite semantico-sintactic de verbele corespunzătoare cu poziția subiectului saturată; vezi: *Îmi zice₂ Ion.*, *Îmi spune₂ Ion.*, *Mă cheamă₂ Ion.*, unde verbele *zice₂*, *spune₂*, *cheamă₂* actualizează sensul „a se numi”, altul decât al verbelor corespunzătoare cu subiect.

3.2.4. Elipsa subiectului este mult mai rară decât elipsa predicatului (vezi **Predicatul**, 2.1.3.4). Trebuie distinsă de situațiile anterior discutate (subiect *inclus*, *subînțeles*, *nedeterminat*); trebuie deosebită și de structurile inapte sintactic de a primi poziția-subiect (verbe fără subiect; vezi I, **Clase sintactice și sintactico-semantice de verbe**, 2.1; 3.1; 3.2, sau forme de diateză care fac imposibilă apariția subiectului; vezi **Construcții pasive și construcții impersonale**, 2). Fenomenul elipsei se limitează la *sintaxa dialogală*, unde subiectul, ca și *orice* alt component, singur sau asociat cu mai multe componente, este recuperabil din replica anterioară (vezi **Limba română vorbită**, 3.7.1.1). Situația corespunde, în esență, unui tip special de subiect subînțeles, cu o recuperare anaforică transfrastică:

(a) – *Ce a mai făcut Ion?* / –√ *A trimis un răspuns usturător la două ziare.*;

(b) – *Unde s-a întâmplat evenimentul?* / –√ *La Timișoara.*

4. TOPICA SUBIECTULUI

Într-o limbă ca româna, caracterizată printr-o mare libertate de topică, subiectul nu face excepție, acceptând atât antepunerea, cât și postpunerea față de verb, variație din care se pot obține numeroase efecte stilistice și pragmatice. Cu toată această libertate, există *anumite preferințe* de topică, precum și *unele restricții*, determinate fie de tipul sintactico-semantic de predicatie, fie de tipul de enunț sau de locul propoziției în enunț, fie de apariția subiectului în subordonate cu anumite particularități de construcție. Numai unele dintre aceste *restricții* au caracter obligatoriu, celelalte fiind doar *preferințe* ale topicii *sintactice* / *obiective*, preferințe care pot fi încălcate cu o anumită intenție pragmatilistică.

4.1. Restricții și preferințe pentru postpoziție

Se pot stabili următoarele restricții și preferințe pentru *postpoziție*:

– Apare în postpunere subiectul verbelor și al construcțiilor impersonale (vezi I, **Clase sintactice și sintactico-semantice de verbe**, 4.2.2), indiferent că verbul

este monovalent (a) sau bivalent, cu un complement direct sau indirect personal (b), indiferent că subiectul este realizat printr-un nominal sau este propozițional (b'); indiferent că verbul / construcția este inerent impersonal(ă) sau devenit(ă) contextual impersonal(ă); în urma pasivizării (c):

(a) *Trebuie să pleci., Merită să pleci., Se cuvine / Se cade să pleci., Urmează să pleci., Este să se întâmple., Depinde numai de tine dacă reușești., Se întâmplă să faci și greșeli., Nu contează dacă reușești sau nu., Decurge / Reiese că ai greșit., Stă în puterea noastră să reușim., E interesant proiectul, face să te angajezi., Este ușor / greu / important / nesănătos / obligatoriu / necesar să pleci., E de la sine înțeles că vei pleca.,*

(b) *Îmi place să te văd vesel., Îmi convine că ai rămas aici., (Îmi) ajunge că te știu lângă mine., Îmi vine să-mi iau lumea în cap., Îmi trece prin cap să fac și așa ceva., (Mi)-e greu să aștept., Mă doare că te porți așa., Mă surprinde / Mă miră că pleci., Mă privește dacă mă port obraznic.,*

(b') *Îmi place construcția., Îmi convine situația., Îmi ajunge salariul.,*

Mă doare situația., Mă surprinde soluția adoptată., Mă miră propunerea.,

(c) *Se știe / Se spune / Se presupune că ai fost spion., Este știut / Este cunoscut de întreaga comunitate că ai fost spion.,*

(Mi)-e dat / ursit / menit / scris să sufăr în viață. etc.

– Apare postpus în construcții exprimând stări meteorologice (d) sau stări fizice și psihice (d'):

(d) *Este frig / cald / secetă / întuneric / noapte / iarnă / vară.*

(d') *Îmi este frig / cald / lene / somn / rușine / greață / lehamite / dor / jenă. etc.*

– Apare postpus subiectul verbelor existențiale: *a fi, a exista, a se afla; vezi (e):*

(e) *Există în creier o pompă de vid metafizică.* (M. Cărtărescu, *Orbitor*), *Erau zile în care nu-nălneam pe străzi decât orbi.* (ibid.), *În interior se aflau zeci de fiole.* (ibid.), *E un singur fel de prietenie, sunt multe feluri de dragoste.* (N. Iorga, *Cugetări*).

– Este postpus subiectul enunțurilor imperative de tip invectiv sau deziderativ, cu optativul inversat sau cu subjonctivul (f):

(f) *Alege-s-ar praful!, Înghiți-l-ar pământul!, Mânca-v-ar câinii!, Ucigă-l crucea, ucigă-l toaca!, Bat-o pustia s-o bată!, Arză-l focul măritişul!* (Descănatece); *Lovi-o-ar moartea de Bisisică!* (M. Preda, *Moromeții*), *Pupa-l-ar mama de puișor!*

– Este postpus subiectul enunțurilor interrogative în care se interoghează alt component decât subiectul sau un subordonat al acestuia (g); pentru interogarea subiectului sau a subordonaților lui; vezi *infra*, 4.2.a:

(g) *întrebându-se cu voce tare: Cine sunt eu?, Ce-nseamnă toată nebunia asta?* (M. Cărtărescu, *Orbitor*), *Când pleacă ultimul tren?, Unde s-au dus copiii?*

– Apare în postpunere subiectul enunțurilor exclamative a căror structură include un verb copulativ (h), exceptând cazurile de dislocare la stânga (h'):

(h) *Ce frumoși sunt copiii!, Ce vrednică e Ioana!;*

(h') *Copiii, ce frumoși sunt!*

– Apare obligatoriu postpus subiectul propozițiilor incidente, după verbe *dicendi* sau care, contextual, primesc utilizări *dicendi* (i):

(i) *Nilă, hai că vreau să vorbesc ceva cu tine, spuse Bircă în șoaptă groasă.* (M. Preda, *Moromeții*); *Nilă, șopti el mohorât.* (ibid.); *Hai, Tito, du-te odată și spune-i Ilinchii, se supără Nilă.* (ibid.); „Mutule”, strigă șeful călușarilor spre

mut. (ibid.); *Hăp-şa! răspunse şeful căluşarilor. (ibid.); Nu ştii despre ce e vorba?! se miră jandarmul. (ibid.)*

– Este obligatoriu postpus subiectul exprimat al infinitivului, indiferent de poziţia sintactică a acestuia, fie centru al unei construcţii infinitivale absolute, fie în alte poziţii sintactice (j). Este preferenţial postpus subiectul gerunziului neizolat, atunci când este diferit de subiectul verbului-predicat (k), şi este obligatoriu postpus subiectul supinului verbal, în cazurile rare când acesta este exprimat (l):

(j) *Înşelând, arăşi dorinţa de a fi şi tu înşelat. (N. Iorga, Cugetări); Vai de omul care simte nevoia de a se lăuda el. (ibid.); Înainte de a ajunge profesorul în sală, studenţii luaseră o decizie.;*

(k) *Simt venind o adiere de vânt., Se aude trecând o căruţă.*

Orice antepunere a subiectului gerunziului (*Simt o adiere venind., Se aude o căruţă trecând.*) ambiguizează construcţia, favorizând amalgamarea grupului verbului-predicat şi a grupului gerunziului şi interpretarea construcţiei ca având un predicativ suplimentar (vezi şi *supra*, 2.2.1 c).

(l) *Este dificil de înţeles acest exerciţiu de întreaga grupă de studenţi. (pentru ambiguitatea construcţiei cu supin, vezi *infra*, 6.4).*

4.2. Restricţii şi preferinţe pentru antepoziţie

– Apare ca antepus subiectul realizat prin pronume interogativ sau adjectiv interogativ, în condiţiile în care este interogat subiectul sau un subordonat al acestuia, chiar şi pentru verbele care, în afara acestor construcţii, preferă postpunerea subiectului; vezi (a):

(a) *Ce s-a întâmplat?, Ce carte a apărut?, Câţi copii sunt pe stradă?, Nu găsiseră nimic suspect, dar cine ar fi băgat mâna-n foc pentru inspectorii de poliţie? (M. Cărtărescu, Orbitor), Dar ce e-n afară? (ibid.), Al cui copil a reuşit primul?*

Păstrarea interogativului *in situ*, deşi posibilă, este puţin uzuală, limitându-se, în conversaţie, la interogativele *de întrerupere* (vezi I, **Pronumele şi adjectivul pronominal interogativ**, 3.1), pentru a se obţine o informaţie suplimentară sau pentru a se completa informaţia pierdută (*A plecat, cine?, S-a întâmplat, ce?*).

– Apare în antepoziţie orice subiect, personal sau nepersonal, realizat printr-un relativ (fie un pronume relativ propriu-zis sau un relativ-interogativ, fie un adjectiv relativ sau relativ-interogativ, ultimul având ca regent un nominal-subiect), chiar şi în condiţiile acomodării la forma cerută de propoziţia regentă; vezi (b):

(b) *Mă miră ce s-a întâmplat., Nu se ştie câţi elevi au lipsit., Mă gândesc la ce s-ar putea întâmpla., Totul depinde de ce se va hotărî în consiliu., Încă nu-mi dădeam seama ce avea să se petreacă. (M. Cărtărescu, Orbitor).*

4.3. Alte preferinţe

Fără a exista reguli de uz foarte rigide, se constată totuşi şi *alte preferinţe* de topică decât cele enumerate, depinzând de natura predicăţiei, de caracterul personal vs nepersonal al subiectului, de articulare vs nearticulare, de apariţia subiectului în principală sau în subordonată, şi anume:

– Apar de preferință în postpunere toate subiectele nonpersonale (exprimând părți ale corpului) care stabilesc o relație de posesie inalienabilă cu un clitic pronominal de dativ sau de acuzativ cu valoare posesivă; vezi: *Îmi dogoresc obrazii., Îmi curge nasul., Îmi cade părul., Mi se rup unghiile., Mi se frânge inima., Mi se înfundă nasul., Mi se închid ochii., Mă doare capul., Mă ustură pielea.* etc.

– Verbele de acțiune (deci de tip agentiv) apar în mai mare măsură cu subiect antepus decât cele de eveniment sau de stare. La întrebările: *Ce se întâmplă? / Ce s-a întâmplat?*, conținând un verb-substitut pentru eveniment, răspunsurile curente sunt cu subiect postpus – vezi (a) –; la întrebările care vizează procese de tip-acțiune, în situațiile rare de lexicalizare a subiectului, acesta apare, de preferință, în antepoziție (b):

(a) *A venit salvarea la vecini., A căzut televizorul., Ne-a părăsit profesorul., A apărut noul director., S-a îmbolnăvit directorul., A venit vestea că...;*

(b) *Ion se antrenează, iar celălalt muncește în grădină., Amândoi învață.*

În asemenea răspunsuri, este vorba de preferința de așezare a subiectului, și, nicidecum, de o regulă rigidă de topică.

– Subiectele articulate, în raport cu cele nearticulate, apar mai frecvent în antepunere, ca urmare a incompatibilității dintre tematizare și nearticulare (vezi c; vezi și *supra*, 2.1.3):

(c) *Vin copii de pretutindeni, dar Copiii noștri sunt bine pregătiți.; Cad nenumărate frunze, dar Frunzele căzute acoperă aleile.; Aici lucrează fizicieni., dar Fizicienii au intrat în grevă.*

– Indiferent de tipul de verb, antepunerea este mai frecventă în principală decât în subordonată (este vorba, în primul rând, de subordonatele necircumstanțiale, dar observația statistică este valabilă și pentru circumstanțiale). Apariția lui *ca... să* (la subordonatele necircumstanțiale), varianta specializată pentru avansarea preverbală a componentelor din subordonată, inclusiv a subiectului, este, statistic, mai rară în raport cu așezarea în antepoziție a subiectului din principală.

4.4. Există, pentru română, indicii ale tipului de topică sintactică a subiectului?

Pentru a stabili tipul de topică sintactică a subiectului, uzul subiectului din principală este mai puțin concludent, dat fiind faptul că, în principală, poziția subiectului este dirijată, în mai mare măsură, prin întrebare / prin organizarea replicii anterioare și prin adecvarea noii replici la contextul anterior, *fiind mai puțin controlată sintactic și mai mult determinată textual-pragmatic*. Sau, altfel spus, în principală aflată în poziție frontală de enunț, la poziția de subiect accede, mai des, Tema, enunțul organizându-se în așa fel, încât subiectul și Tema să coincidă.

Exceptând câteva cazuri de *topică fixă în antepoziție* (vezi *supra*, 4.2), precum și uzul frecvent antepus din propozițiile principale, preferințele de topică merg, *pentru subordonată și pentru cazurile de subiect nontematizat*, spre ordinea V(erb) – S(subiect). S-ar putea invoca și faptul că româna și-a diversificat tipul de conectori subordonatori, creându-și varianta *ca...să*, specializată tocmai pentru tematizările din subordonată, inclusiv pentru așezarea preverbală a subiectului, semn că topică sintactică a subiectului este cea postpusă:

El dorește ca fratele lui să-și continue studiile., El speră ca frații și surorile lui să ajungă la facultate., Este important / obligatoriu ca întreaga familie să fie liniștită., înainte ca el să vină pe lume.

Ordinea cu subiectul postpus, sugerată, în oarecare măsură, de uz, se poate susține și în *planul deducțiilor teoretice*. În caracterizările tipologice privind postpunerea subiectului, s-au stabilit implicații structurale de tipul: (a) în limbile V-S-O, adjectivul este așezat postnominal, ordinea canonică fiind Nume-Adjectiv; (b) în limbile V-S-O, auxiliarul precedă baza verbală. Cele două trăsături sunt evidente pentru limba română, unde adjectivele evaluative (*caiet frumos*), adjectivele posesive (*caietul meu*), precum și o clasă de determinări adjectivale demonstrative (*caietul acesta / acela / celălalt*) apar, toate, în postpunere și unde auxiliarul, cu câteva excepții marginale, este general antepus.

Din jocul continuu între o *ordine sintactică* și una *stilistico-pragmatică*, rezultă o altă caracteristică a limbii române, constând în posibilitatea alegerii *libere*, din partea vorbitorului, fie a construcției cu subiect individualizat, tematizat și focalizat (în antepoziție), fie a construcțiilor cu subiect așezat marginal (în postpoziție), alegere din care rezultă nu numai varierea construcției, ci și numeroase efecte stilistico-semantic-pragmatice.

5. FENOMENE SINTACTICE ȘI SINTACTICO-DISCURSIVE CARE INFLUENȚEAZĂ STATUTUL SINTACTIC ȘI TOPICA SUBIECTULUI

În română, mai multe tipare de construcții, cu statut gramaticalizat, influențează sintaxa subiectului, modificându-i nu numai topica (așezarea în raport cu verbul), ci și statutul ierarhic. Construcțiile *pasive* (de orice tip: pasive cu operator sau pasiv-reflexive), cele *impersonale* (de orice tip), cele *cu subiectul deplasat / extras din subordonată* sunt tipuri de construcții în care așezarea și trăsăturile ierarhice ale subiectului sunt profund modificate. *Tematizarea și focalizarea forte*, ca operații sintactico-discursive de organizare informațională a enunțului, au efecte puternice asupra așezării componentelor, inclusiv a componentului-subiect.

5.1. Pasivizarea (vezi **Construcții pasive și construcții impersonale**, 1) are ca efect *sintactic* intransitivizarea construcției și, implicit, schimbarea ierarhică a poziției subiectului. În raport cu structura activă, se deplasează în poziția-subiect, modificându-se ierarhic și, adesea, și ca așezare lineară, componentul complement direct, în timp ce subiectul trece într-o poziție prepozițională postverbală, devenind un tip de complement prepozițional (vezi **Complementul de agent**, 1.1) sau dispare cu totul. Cazurile de omisiune a complementului de agent sunt mult mai numeroase decât cele de neexprimare a subiectului:

Profesorul citește textul cu glas tare. → Textul este citit (de profesor) cu glas tare.

Din punct de vedere *comunicativ-pragmatic*, pasivizarea este mecanismul gramaticalizat cel mai frecvent de tematizare a altui component decât subiectul „activ”. Și deși pasivizarea, în funcție de tipul de pasiv (cu operator sau pasiv-reflexiv), nu se asociază *în mod necesar* cu tematizarea noului subiect, cele mai

numeroase apariții ale pasivului cu operator au subiectul-Pacient tematizat, iar, ca informație semantică, au nominalul-subiect determinat / individualizat:

*Ei caută grădinar. Grădinarul precedent a fost luat în armată,
Fabrica angajează muncitori. Muncitorii demisionari n-au mai fost angajați.*

5.2. Impersonalizarea (vezi **Construcții pasive și construcții impersonale**, 2) are efecte *sintactice* diferite, după cum privește construcțiile tranzitive sau intransitive.

5.2.1. În cazul verbelor intransitive, efectul sintactic constă în pierderea unei valențe, verbul dobândind, contextual, statut de verb zerovalent (dacă, matricial, este un verb monovalent; vezi a) și monovalent (dacă, matricial, este bivalent; vezi b); în ambele cazuri, se pierde capacitatea de combinare cu nominalul-subiect:

(a) *Se merge pe jos., Se ajunge târziu., Se calcă pe iarbă., Se doarme puțin., Se râde mult.;*

(b) *Se profită de situație., Se participă la grevă.*

Din punct de vedere *comunicativ-pragmatic*, dispariția poziției subiect înseamnă, implicit, trecerea la construcții în care interesul comunicativ se concentrează în exclusivitate asupra procesului.

5.2.2. În cazul verbelor tranzitive, impersonalizarea se asociază obligatoriu cu pasivizare, restrângându-se la subclasa verbelor tranzitive cu un complement direct propozițional sau cu o formă verbală nepersonală:

Mi-e dat / merit / sortit să, Este cunoscut / știut de întreaga comunitate că, Se știe / Se presupune de către noi toți că....

Sintactic, poziția de subiect este ocupată de propoziția completivă directă, subiectul „activ” rămânând, de cele mai multe ori, neexprimat.

În construcțiile cu pasiv impersonal și, în mod special, în construcțiile pasiv-reflexive, în prim-planul interesului comunicativ trece procesul și, numai cu totul secundar, sunt focalizate celelalte determinări ale verbului.

5.3. Deplasarea / Avansarea subiectului înseamnă, în cadrul unui enunț bi-sau multipropozițional, o deplasare a componentului subiect (sau a unui grup din care face parte subiectul) spre o poziție lineară frontală, cu trecerea peste un regent verbal (sau adverbial) sau chiar peste două regente, ceea ce, implicit, determină o avansare ierarhică din subordonată în regentă; vezi și **Imbricarea**, 1.2.1.

(a) *Ion_i [trebuie [să fi fost Φ_i la locul accidentului.]]*

s-a nimerit să fie Φ_i la locul accidentului.

bănuiesc / presupun că a fost Φ_i la locul accidentului.

se dovedește că a fost Φ_i la locul accidentului.

(b) *Această carte /*

Cartea savantului englez [e necesar [să fie Φ_i în bibliotecă.]]

e important să fie Φ_i cumpărată.

e obligatoriu să fie Φ_i cumpărată.

e greu să lipsească Φ_i din bibliotecă.

doresc / vreau / se cuvine să existe Φ_i în bibliotecă.

este interzis să fie Φ_i citită.

merită să fie Φ_i cunoscută.

Deplasarea are *condiționări sintactice*, existând construcții în care este obligatorie, și *motivații discursive*, situații în care este facultativă.

5.3.1. *Obligativitatea deplasării* apare în următoarele construcții:

– în enunțurile interogative parțiale, când este interogat componentul-subiect din subordonată (vezi a) sau un component subiect dintr-o subordonată de la un nivel inferior de subordonare (vezi b):

(a) *Cine_i merită să plece Φ_i ?, Ce_i este necesar să se întâmple Φ_i ?, Câți_i crezi că au lipsit Φ_i ?*

(b) *Cine_i crezi că merită să plece Φ_i ?, Ce_i ți se pare că doriseră să li se cumpere Φ_i ?*

– în structuri relativ-pronominale, în care subordonarea regentei se realizează printr-un relativ pronominal (sau un adjectiv pronominal) deplasat dintr-o subordonată (vezi c) sau dintr-o subordonată a relativei (vezi d):

(c) *blestemele care_i nu se putea să nu plouă Φ_i asupra lor.* (I. Vulpescu, *Sărută pământul acesta*); *două piciorușe scurte, subțiri de necrezut și care_i te așteptai să se frângă Φ_i la fiece pas.* (ibid.);

(d) *S-au cumpărat cărțile care_i cred că trebuiau să existe Φ_i în bibliotecă.*

Comună pentru (a–d) este *disocierea funcțiilor* îndeplinite de același component deplasat: în regentă, el funcționează ca marcă interogativă (a, b) sau relativă (c, d), iar în subordonata imediată sau într-o subordonată a acesteia, el apare drept constituent al organizării sintactice cu rol de subiect. În construcțiile prototipice, fără avansare / deplasare de componente, cele două funcții coexistă în limitele aceleiași propoziții.

5.3.2. În alte construcții, avansarea este *facultativă*, vorbitorul având posibilitatea alegerii între o construcție cu subiectul nedeplasat și una cu subiectul așezat frontal, deplasarea fiind determinată semantic și conversațional, fie de nevoia alegerii pentru capul de enunț a celui component care asigură continuitate referențială, fie de nevoia de „modalizare” și de „subiectivizare” a unui enunț impersonal. Sunt inserate cuvinte și construcții cu rol modalizator, care, în unele cazuri, asigură, flexionar, și trimiterea expresă la emițător. Sunt inserați fie modalizatori de opinie (cu trimitere la locutor: *cred, bănuiesc, presupun* sau fără trimitere explicită la acesta: *se pare că, probabil că*), fie modalizatori deontici (*trebuie să, este obligatoriu / imperios / necesar / musai / important să, merită să, este interzis să*); vezi *supra*, 5.3.a;b; vezi și *Modalizarea*, 3; 4; 6.

5.3.3. Subiectul (sau grupul-subiect) deplasat poate rămâne *neintegrat sintactic*, fiind rupt de restul enunțului, ruptură asociată cu o izolare fonetică prin pauză; vezi tema „suspendată” din:

(e) *Copiii noștri, [#] ce bine că nu sunt Φ_i aici!*

Subiectul deplasat se poate integra sintactic *total* sau *parțial* (vezi și *Imbricarea*, 1.2). Semnele integrării *totale* le constituie fie schimbarea statutului morfosintactic al verbului regent, care din impersonal devine personal (vezi realizarea acordului în f), fie integrarea sintactic-flexionară în organizarea regentei (vezi g, unde grupul-subiect deplasat primește formă de genitiv, ca urmare a integrării sintactice în structura regentei). Integrarea este însă *parțială* când, deși organizarea sintactică originală este puternic perturbată, nu este vizibil punctul de „ruptură” fonetică, existând un anume grad de continuitate (vezi h):

(f) [*Cărțile indicate*]_i *trebuiau să fie cumpărate Φ_i ,* [*Sfaturile*]_i *s-au dovedit (a fi) extrem de utile Φ_i ,* [*Poliștii*]_i *s-au nimerit (să fie Φ_i) acolo în momentul accidentului,* [*Spectatorii*]_i *mi se păreau (că sunt Φ_i) complet neinstruiți,* [*Materialele*]_i *sunt periculos de manevrat Φ_i ;*

(g) *N-am învățat nimic din istoria altora și [a câtor generații], s-au nimerit să colinde Ø_i pe aici!*

(h) *Cine consideri că este cel mai bun?, Ce crezi că se va întâmpla?, Câți crezi că vor lipsi?, Cine bănuiești că va reuși?*

5.4. O formă specială de împletire a regentului cu subordonatul: sintaxa verbului *a putea*

În cazul regentului *a putea*, utilizat impersonal, infinitivul subordonat, așezat într-o poziție de subiect, apare obligatoriu construit fără marca *a*, construcția *putea* + infinitiv prezentând și alte particularități sintactice:

- subiectul infinitivului pasiv-reflexiv sau pasiv (cu operator) avansează înaintea întregului grup (*Asta nu se poate face., Refuzul nu poate fi acceptat.*);

- forma pasiv-reflexivă a primului verb „absoarbe” pe cel de al doilea *se*, marca pasiv-reflexivă a celor două verbe exprimându-se o singură dată (*giupâneșică dragă, asta nu se poate spune., I. Creangă, Moș Nichifor Coțcariul*);

- orice alt clitic al infinitivului-subiect avansează și el în fața regentului *a putea* (*Asta nu mi se poate reproșa., Hemoragia nu i se poate opri.*). Sunt trăsături care indică o *amalgamare* a construcției *putea* + infinitiv și, implicit, un grad înalt de coeziune sintactico-semantică a grupului; vezi **Predicatul, 2.2.3.4**; vezi și **Modalizarea, 2.2.1**.

5.5. Tematizare și focalizare

Procedeele de *tematizare forte* (marcată special), respectiv de *rematizare forte* (vezi **Organizarea tematică a enunțului, 3.1**; **Organizarea focală a enunțului, 5.1**) sunt de diverse tipuri: intonaționale, lexicale, sintactice; în cele ce urmează, se vor avea în vedere numai mărcile de tip *sintactic*. Cum, însă mărcile sintactice își asociază obligatoriu și o componentă intonațională, ele nu pot fi discutate independent de aceasta, procedeele fiind *sintactico-intonaționale*. Uneori, componentul intonațional este atât de important, încât aceeași turnură de frază, specializată pentru un anumit tip de organizare informațională, poate să-și distribuie diferit rolurile focal-tematice, după modul de asociere cu accentul discursiv (vezi *infra, 5.5.2.1*).

5.5.1. Ca procedee de tematizare forte care privesc poziția subiectului, se remarcă:

- (a) așezarea subiectului (nominal sau propozițional) în poziție de „temă suspendată”, ceea ce, din punct de vedere intonațional, înseamnă o intonație parantetică de izolare, iar, din punct de vedere sintactic, înseamnă o discontinuitate. Discontinuitatea poate rezulta din intercalarea unei propoziții sau poate fi mai profundă, angajând structuri de tip anacolutic:

Olguța [#], *ce fată frumoasă era!*;

Copiii [#], *dacă e să-ți spun drept, m-au uitat de mult!*;

Că sunt bolnavă [#], *nu mai miră pe nimeni!*;

- (b) așezarea subiectului într-o poziție frontală și reluarea lui anaforică, în imediata vecinătate sau la distanță, ca în exemple de tipul:

Stări de spirit, [#] *asta trebuie dat altora, nu conșinuturi, nu sfaturi, nu învățăături.* (C. Noica, *Jurnal filozofic*);

Avocatul [#], *el nu m-a ajutat niciodată*;

Că am dificultăți de tot felul [#], *asta se știe și mă privește numai pe mine*.

(c) Un procedeu special de *tematizare forte interfrazală* îl reprezintă tiparul sintactic cu subordonată subiectivă introdusă prin *dacă*, unde conectorul este un fals condițional, asociindu-se în subordonată cu un proces care, din punctul de vedere al locutorului, este nonipotetic, fiind săvârșit anterior (vezi **Organizarea tematică a enunțului, 2.1**; vezi și *supra, 2.2.3.7*). În asemenea construcții, *dacă*, pe lângă funcția conectivă, o cumulează și pe aceea de *tematizator forte interfrazal: Dacă n-a venit* [#], [dar interlocutorii știu că n-a venit!] *e ca să te protejeze!*

5.5.2. Procedeu sintactic curent de *rematizare forte* (și, implicit, de *focalizare forte*) este reprezentat de o turnură de frază *relativă*, un tip de *relativă scindată* (vezi și **Organizarea focală a enunțului, 5.3.1**; **Construcții cu propoziții relative, 1.4.1**). Cu rol emfatic și focalizant, construcția, față de construcția corespunzătoare neutră, se caracterizează prin scindarea unei construcții unipropoziționale în două componente, unul introdus printr-un relativ pronominal, celălalt legat prin copulativ. Să se compare:

M-a denunțat Ion. (construcție neutră). – *Cel ce m-a denunțat a fost Ion.* (construcție focală);

M-a supărat indiferența. (construcție neutră) – *Ceea ce m-a supărat a fost indiferența.* (construcție rematizată / focală).

Prin același mecanism, este posibilă trecerea de la o structură bipropozițională, cu o propoziție subiectivă, la una tripropozițională, alcătuită din [relativă + copulativ *a fi* + subordonată conjuncțională]:

E absurd că-și închipuie a ști ce este omul. vs *Ceea ce e absurd e că-și închipuie a ști ce este omul.* (C. Noica, *Jurnal filozofic*).

Fragmentul rematizat și reliefat este, în mod curent, cel așezat după copulativ.

5.5.2.1. În funcție de distribuția diferită a accentului frastic, se poate schimba organizarea *rematică / focală* a construcției scindate. Vezi, comparativ, enunțurile:

(a) *Cel ce m-a denunțat a fost Ion.* vs (b) *Cel ce m-a denunțat, deși nu mă așteptam la asta, a fost Ion.*,

unde plasarea diferită a accentului frastic schimbă natura *rematică / focală* a celor două componente: în (a), componentul nominal postcopulativ apare ca focus / remă, iar în (b), acest rol revine, dimpotrivă, componentului relativ.

5.5.2.2. Așezarea subiectului în poziție focală și, implicit, *rematică* este obligatorie în următoarele condiții sintactice:

(a) subiectele apar ca răspuns la întrebările parțiale referitoare la subiect:

– *Cine lipsește?*, – *Câte îți lipsesc?* vs – *Ion și Gheorghe.*, – *Numai cinci.*;

(b) subiectele apar ca răspuns la întrebări speciale de confirmare:

– *Tu ești?* – *Eu (sunt).*;

(c) în construcții cu negație parțială focalizantă, când negația parțială privește componentul subiect: (i) *A venit nu Ion, ci Gheorghe.*, (ii) *Nu Ion a venit*.

Fie că este exprimată explicit corecția față de informația cunoscută anterior, ca în (i), fie că ea rămâne implicită, nespecificată, ca în (ii), în ambele construcții, subiectul negat reprezintă partea *rematică focală* a enunțului. În timp ce topica din (i) este relativ liberă, grupul de subiecte legate prin *ci* putând apărea în postpoziție sau în antepoziție, în (ii), topica este fixă, subiectul negat apărând, de regulă, antepus verbului (vezi **Negația, 2.3**).

6. SUBIECTUL ÎN CONSTRUCȚII ATIPICE. AMBIGUITĂȚI ȘI STRUCTURI OPACE

6.1. Enunțuri cu un centru interjecțional

6.1.1. Specificul unor predicate interjecționale (vezi vol. I, **Interjecția**, 4.2.1; II, **Predicatul**, 2.1.3.1) constă în satisfacerea vecinătăților de tip verbal, inclusiv a cliticelor de acuzativ (dacă au statut tranzitiv), dar în imposibilitatea stabilirii unei relații cu un nominal-subiect. Enunțurile predicativ-interjecționale cu interjecții prezentative (*iată*, *uite*), dar și cu alte câteva interjecții sunt lipsite de subiect:

Iată-l pe profesor!, *Uite-l ajuns deja director!*, *Bravo lor!*, *Halal de ei!*, *Vai de ei!*

6.1.2. Dacă enunțul este alcătuit în jurul unor interjecții onomatopice, care numai accidental, cu funcție stilistică, primesc rol predicativ, interjecția preia integral tiparul de construcție al verbului pe care îl sugerează, satisfacând inclusiv poziția-subiect. În acest caz, subiectul se supune restricțiilor selecționale ale verbului substituit:

Și profesorul pleosc! o palmă., *Și pupăza zvârr! pe gard.*, *Și cățelul fuști în pat!*, *Și vecinul, când ți-e lumea mai dragă, hop la masă!*

6.1.3. Unele interjecții cu semnificație imperativă se pot combina cu nominale, care, ca și în cazul imperativului autentic, funcționează frecvent ca vocative (a). Numai în construcții coocurente cu un vocativ, conținând o reluare emfatică (*și noi, și voi*) a unui component neexprimat, pronumele pot funcționa ca subiecte (b):

(a) *Ioane, marș de aici!*; *Ioane, hai mai repede!* (vocative),

(b) *Copii, hai și noi la plimbare!*; *Fato, marș și tu în cameră!* (subiecte).

6.2. Subiectul în construcții eliptice

6.2.1. Subiectul în enunțuri adverbiale sau cu grup prepozițional

Unele adverbe și unele grupuri prepoziționale, purtătoare de informație locativă, realizează enunțuri de tip imperativ (vezi **Tipuri de enunțuri în funcție de scopul comunicării**, 3), în care adverbul locativ și grupul prepozițional locativ permit recuperarea predicatului absent. Construcțiile pot fi interpretate eliptic, subînțelegându-se, mai vag (în a), mai transparent (în b), un verb-predicat cu valoare imperativă:

(a) *Jos mafia, sus patria!*;

(b) *Copiii, la masă!*, *Ostașii, pe tancuri!*

În ambele construcții apare și componentul subiect; vezi cele două substantive – ale sloganului din (a) –, precum și substantivele *copiii*, respectiv *ostașii* – din (b) –. Pentru (b), dată fiind omonimia nominativ-vocativ și posibilitatea apariției unor vocative articulate (mai ales în uzul actual), construcția este ambiguă, substantivul putând fi interpretat ca vocativ sau ca nominativ. Construcția se dezambiguizează în:

(c) *Copii, la masă!*, *Ostași, pe tancuri!*,

unde substantivul nearticulat nu poate fi decât în vocativ.

6.2.2. Subiectul în construcții adjectivale eliptice

În construcții ca:

(a) *Râd cu lacrimi, năpustindu-se în vorbă, [care (mai) de care √ mai șiret la cuvânt.]* (B. Delavrancea, *Hagi-Tudose*, în DLRLC),

(b) *Copiii, [unul √ mai frumos decât altul,] ne desfătau cu spectacolul lor.,* nehotărâtul *unul* și gruparea pronominală *care (mai) de care* apar ca subiecte ale unor propoziții eliptice de verbul copulativ, în care predicția se exprimă prin componentul semantic adjectival.

6.2.3. Subiectul în enunțuri nominale existențiale

În enunțuri cu predicat neexprimat ca:

Ploaie, vânt și frig., Grindină cât oul de bibilică!, Vânt în rafale!, substantivele, singure sau grupate, și grupurile nominale (având un determinativ cu rol calificativ sau cantitativ-calificativ) se așază în poziția subiect (vezi și *supra*, 3.1.2).

Construcțiile caracterizează *stilul nominal* (sau fragmente de *stil nominal*), fiind frecvente la unii scriitori; vezi: *Iarbă cu vârful subțire. Iarbă lucioasă, sticloasă.* (Z. Stancu, *Descult*); *E aproape șase seara, vară târzie și sufocantă., Ce continent scufundat! Munți albaștri, cu mii de creste învelite în ceață, fluvii mai late decât Amazoanele, câmpuri cu o floră necunoscută, păscute de libelule cu ochi omenești.* (M. Cătărescu, *Orbitor*).

6.3. Construcții existențiale cu *a fi*

6.3.1. Cu particularități speciale de construcție apare verbul [*a fi* (existențial) + substantiv nearticulat / adverb], exprimând fenomene ale naturii (a) sau stări fizice / psihice (b):

(a) *E noapte / dimineată, întuneric, cald, bine, rău, urât, soare, nor, frig, arșiță, ger, secetă, vară, iarnă, ghețuș...,*

(b) *Îmi este frig / cald / lene / somn / rușine / greață / lehamite / dor / jenă.* etc.

Potrivit tradiției gramaticale, construcțiile se interpretează ca având un *a fi* „existențial”, urmat de un subiect cu trăsături speciale. Trăsăturile speciale ale subiectului constau în:

- postpunerea obligatorie a nominalului-subiect, explicabilă prin faptul că *a fi* funcționează existențial (vezi și *supra*, 4.1);

- nearticularea nominalului-subiect, facilitată, pe de o parte, de tiparul de construcție parțial fixă, iar, pe de alta, de apariția unor substantive desemnând fenomene atmosferice, substantive care se apropie de o citire „masivă” (vezi *supra*, 2.1.3 h, j);

- dificultatea nominalului-subiect de a primi determinanți și, implicit, imposibilitatea de a primi o lectură individuală (*Afară e *acest frig., Îmi este *acest frig.*).

Pentru soluția tradițională de interpretare, cu [*a fi* (existențial) + subiect], pledează sinonimia cu un tipar tranzitiv, conținând verbul-centru [*a avea* + poziția OD]: *Am teamă., Am greață., Am lehamite.* Trecerea de la construcția existențială cu *a fi* la cea cu *a avea* antrenează trecerea de la regimul intransitiv și impersonal la cel personal și tranzitiv (cu tranzitivitate slabă; vezi I, *Clase sintactice și sintactico-semantice de verbe*, 4.1.4.2), diferență care privește sintaxa verbului, și nu semantica globală a construcției.

Pentru construcțiile aici discutate, al căror substantiv postverbal are un *statut special*, există și argumente în favoarea interpretării componentului postverbal ca N(ume)P(redicativ), și anume:

– apariția unor adverbe, greu de explicat în varianta interpretării componentului postverbal ca subiect (*Mi-e rău / bine / greu / urât., Cum îți mai este?, Îmi este așa și așa.*);

– paralelismul cu unele adjective de stare fizică sau psihică: *Îmi este lene / frică / groază. – Sunt lenș / fricos / îngrozit.*;

– Prezența opoziției static / dinamic (*Mi-e frică / rușine / silă. – Mi se face frică / rușine.; E întuneric. – Se face întuneric.*), opoziție care caracterizează și structurile cu NP (vezi paralelismul cu: *Sunt fricos / rușinos. – Devin / Mă fac fricos / rușinos.*);

– posibilitatea gradării acestor substantive numai în această poziție (*Mi-e foarte frig / foarte cald / foarte frică., E foarte întuneric / foarte ger.*), dar niciodată în poziția unui subiect individual autentic (Să se compare: *Îmi este foarte frig.*, dar **Foarte frigul îmi face rău., Este foarte întuneric.*, dar **Foarte întunericul mă sperie.*).

6.3.2. Alte construcții din seria celor existențiale apar în: *E nevoie de, Nu e chip să*, cu substantivul postpus și obligatoriu nearticulat, precum și construcții ca: *E vorba de, E cazul să*, cu substantivul postpus, dar obligatoriu articulat. Și unele, și altele și-au pierdut, în grade diferite, transparența sintactică, oscilând între interpretarea ca locuțiuni vs ca grupări analizabile. Organizarea devine și mai puțin transparentă în: *Nu mai era de chip să doarmă.* (I. Creangă, *Amintiri*), unde apariția prepoziției *de*, fără nicio justificare sintactică, conduce spre soluția de locuțiune ca singura posibilă.

6.4. Subiectul supinului

6.4.1. În construcții personale cu supin, subiectul supinului este controlat de subiectul regentului (Ø; *Mă, pregătesc [de citit (e)] acest roman., Femeia; nu conținește [de făcut (e)] rugăciuni.*), fiind obligatoriu neexprimat (lipsa subiectului se marchează prin [e], iar identitatea referențială a subiectului absent al supinului cu subiectul regentului prin indicele *i*). Dat fiind faptul că, prin fenomenul de control, subiectul neexprimat al supinului repetă subiectul personal al regentului, supinul tranzitiv dezvoltă un sens „activ”. În asemenea construcții, termenul subordonat supinului (*de citit acest roman, de făcut rugăciuni*) nu poate fi decât complement direct (pentru relația dintre supin și valorile de diateză, vezi I, **Forme verbale nepersonale**, 4.3.1.1; 4.3.1.2; II, **Construcții pasive și construcții impersonale**, 1.1.4).

6.4.2. În construcții impersonale cu supin, subiectul supinului apare în trei situații:

6.4.2.1. În construcții impersonale în care referirea la persoană se realizează printr-o formă clitică de pronume personal, subiectul supinului, obligatoriu neexprimat, intră sub controlul complementului indirect personal al regentului: *Îmi, este greu [de anticipat (e)] situația., Nu mi-e la îndemână [de făcut (e)] asta., Îmi, rămâne [de terminat (e)] ceea ce mi s-a dat.* (vezi și *supra*, 3.2.2.1).

Constrâns prin fenomenul de control, subiectul preia trăsătura „personal” a controlorului, supinul neputând primi, ca și în 6.4.1, decât valoare „activă”. În consecință, determinările acestuia, atunci când apar, funcționează drept complemente directe, respectiv propoziții complementive directe (*de anticipat situația, de făcut asta, de terminat ceea ce mi s-a dat*).

6.4.2.2. În construcții impersonale în care supinul este urmat de un complement de agent: *E greu de înțeles de către întreaga clasă ce s-a întâmplat.*, *E periculos de manevrat de către copii asemenea substanțe.*, supinul nu poate fi interpretat decât „pasiv”, ceea ce atrage intransitivizarea supinului. Ca atare, nominalul postpus, combinat direct cu supinul și coocurent cu un complement de agent, funcționează ca subiect exprimat al supinului (*de manevrat substanțe*), iar propoziția postpusă ca propoziție subiectivă (*de înțeles ce s-a întâmplat*).

6.4.2.3. În construcții impersonale în care nu există un complement indirect personal și nici un complement de agent (tipul: *Este important de citit cartea.*, *E necesar de cumpărat alimente.*, *Este imposibil de constatat ce s-a întâmplat.*), supinul provenind de la verbe tranzitive este, sub aspectul valorilor de diateză, ambiguu, putând accepta atât o lectură pasivă, cât și una activă. Pentru posibilitatea lecturii active, pledează construcții ca: *E periculos de rămas singur în pădure.*, unde supinul intransitiv, construit cu un nume predicativ orientat spre „persoană” (*de rămas singur*), nu admite nici pasivizare, nici impersonalizare. Pentru lectura pasivă, pledează construcții de tipul 6.4.2.2, unde se poate insera un complement de agent.

Consecințele acestei ambiguități se repercutează asupra interpretării sintactice a componentelor subordonate supinului. Un nominal neprepozițional subordonat supinului (*de citit cartea*) poate fi calificat fie subiect (potrivit lecturii pasive), fie complement direct (potrivit lecturii active). O interpretare similară poate primi și propoziția subordonată (*de constatat ce s-a întâmplat*), fie subiectivă, fie completivă directă. În consecință, **subiectul** (respectiv **propoziția subiectivă**) nu reprezintă decât una dintre interpretările posibile.

6.5. Construcții opace

6.5.1. Asemănătoare construcției cu *dacă* „ipotetic” (vezi *supra*, 2.2.3.7) este o construcție introdusă prin *când*, construcție care, în absența corelativului din subordonată, este ambiguă. Să se compare construcțiile (a) și (b):

(a) *Când doi oameni au aceeași idee, aceasta înseamnă că nu e a unuia, ci a întregii societăți în care trăiesc.* (N. Iorga, *Cugetări*), *Când ești rău cârmuit, aceasta înseamnă de cele mai multe ori că ți-ai corupt cârmuirea.* (*ibid.*);

(b) *Când trăiești într-un stres continuu, atunci ești obosit și enervat.*, unde calitatea subordonatei se dezambiguizează prin corelativ; *când...*, *aceasta / asta* este tipar de subiectivă, iar *când...*, *atunci* este tipar de circumstanțială (temporală sau condițională).

6.5.2. Lipsită de transparență este și o structură de tipul: *E rău când tema îngerilor încetează să mai aibă pentru oameni o semnificație consistentă. Dar nu e foarte bine nici când ea devine o metaforă grațioasă.* (A. Pleșu, *Despre îngeri*).

Interpretarea oscilează între o structură cu subiect vid [(Ø) + copulativ + nume predicativ adverbial + circumstanțială de timp] și una conținând verbul copulativ [*a fi* + nume predicativ + subiectivă (postpusă) introdusă prin adverbul *când*]. Există opoziția clară între: *E rău că* și *E rău când*; prima construcție corespunde **unui singur tipar** structural „E rău [faptul] că”, iar a doua, **la două tipare** structurale, ambele incluzând câte o relativă cu antecedent nelexicalizat: (a) „E rău [momentul] când” vs (b) „E rău [în momentul] când”, dar numai (a) conținând o subiectivă relativă.

ACORDUL DINTRE SUBIECT ȘI PREDICAT

1. ASPECTE DEFINITORII

Acordul este manifestarea relației sintactice dintre două cuvinte, constând în repetarea informației gramaticale de la un cuvânt la celălalt. Relația este orientată: dintre cele două cuvinte legate prin acord, unul impune restricția de formă, iar celălalt se supune ei. De exemplu, se repetă, cu direcția subiect – predicat, informația gramaticală de persoană și număr: *eu citesc, tu citești, noi citim*.

Reiterarea informației gramaticale prin acord nu este marcată în toate contextele. Acordul poate fi blocat din anumite cauze sintactice și morfologice. Pe de o parte, există forme în paradigma verbală care nu marchează repetarea informației gramaticale. De exemplu, formele verbale nepersonale pot avea subiect, dar nu se acordă cu acesta: *Am plecat înainte de a veni mama., Am auzit sunând telefonul*. Pe de altă parte, subiectul unic, atunci când nu este realizat printr-un nominal, nu transferează nici el informații predicatului: *E ușor a scrie versuri*.

Prin acord, verbul-predicat preia de la subiect informațiile gramaticale de număr și persoană, iar numele predicativ realizat adjectival, informații suplimentare de gen. Caracteristicile de acord ale adjectivelor nume predicative se regăsesc și la participiile pasive.

Acordul în număr privește variația de formă a predicatului combinat cu un subiect exprimat prin substantiv sau prin substitutele sale. Verbul are forma indusă de nume (dacă subiectul este unic): nume singular – verb singular, nume plural – verb plural: *Copilul știe adevărul., Nimeni nu era îngrijorat., Discuțiile au fost concludente., Aceștia au fost acceptați ca martori ai apărării*.

Acordul în persoană privește predicătele al căror subiect este un pronume personal. Subiectul unic (*eu, tu, noi, voi*) impune verbului-predicat forma de persoană corespunzătoare:

Voi știți ce trebuie să faceți, eu vreau să plec la facultate.;

Tu plănuiești o masă în familie, dar noi am cumpărat deja bilete pentru spectacolul de diseară.

Dacă subiectul este un pronume de persoana a III-a, un substantiv sau un substitut al acestuia, verbul are formă de persoana a III-a (*El știe ce vrea., Ioana pleacă la munte., Soarele s-a ascuns printre nori., Ai mei au fost mulțumiți de rezultatul concursului*).

Acordul în gen apare marcat numai în forma numelor predicative exprimate printr-un adjectiv sau a participiilor pasive care, prin natura lor, permit reiterarea acestui tip de informație gramaticală:

Medaliile au fost oferite sportivilor celor mai buni.;

Dialogurile au devenit interesante după intervenția noastră.;

Clădirea conacului era luminată stins și părea semitransparentă. (M. Cărtărescu, *Travesti*).

Numele predicative realizate prin substantive moționale, deși coreferențiale cu nominalul subiect, nu se caracterizează întotdeauna prin corespondență de gen:

Angela M., care ar putea deveni [...] prima femeie cancelar din istoria Germaniei, este un creștin-democrat atipic care, chiar dacă nu s-a făcut iubit de membrii partidului său, și-a atras totuși respectul acestora. (EZ, 2005);

Animalul captiv era un pui, o leoaică tânără.

O situație particulară este reprezentată de acordul dintre un pronume de persoana a III-a sau numeral și predicat. Acestea primesc de la substantivul pe care îl reprezintă în discurs genul (întotdeauna) și uneori numărul. Ca proforme (reiau informațiile gramaticale și echivalează termenii), pronumele și numeralul permit un tip de „acord referențial” (Vezi I, Pronumele):

(S-a întors Mara.) Ea nu era deloc supărată.;

(Am cumpărat mere.) Două erau stricate, unul era bun.

2. ABATERI DE LA REGULA ACORDULUI

În limba actuală se înregistrează numeroase situații care nu se conformează regulilor gramaticale ale acordului. Uzul permite foarte multe variații de acord, structuri care reprezintă ezitări ale vorbitorilor. Acestea sunt manifestări ale acordului prin atracție sau după înțeles și nu sunt excluse întotdeauna de normele limbii literare.

Acordul prin atracție constă în transferarea către verbul-predicat a unei informații gramaticale de către un constituent al enunțului nelegat sintactic de predicat, dar aflat în vecinătatea acestuia, sau de către o parte componentă a subiectului multiplu. Intercalarea între subiect și predicat a unor adjuncții ai nominalului-subiect determină distanțarea în succesiunea liniară a termenilor corelați (care ar trebui să se acorde) și constituie o circumstanță favorabilă încălcării regulilor gramaticale (*Fiecare dintre cei trei oameni purtau insignă.*).

Acordul după înțeles este acordul care se orientează după sensul nominalului subiect. Dacă subiectul are formă de singular, dar înțeles de plural (de exemplu, când este exprimat printr-un substantiv colectiv), predicatul se acordă formal, la singular (*Majoritatea a votat împotriva.*). Varianta de plural este admisă de normele limbii literare, dacă vorbitorul are în vedere componentele ansamblului denotat de entitatea colectivă (*Majoritatea au fost trimiși acasă.*).

Granița dintre abaterile de la normă acceptate și greșeli este oscilantă. De exemplu, acordul greșit dintre subiect și predicat (*dezacordul*) poate produce enunțuri nongramaticale numai în raport cu regulile limbii actuale. Până în primele decenii ale secolului al XIX-lea, omonimiile în cadrul flexiunii verbale erau mai extinse: 3=6 (*el cânta – ei cânta, el au plecat – ei au plecat*) sau 1=6 (*eu zbor – ei zbor, eu cobor – ei cobor*). Dinamica morfologiei verbale explică prezența numeroaselor situații de „dezacorduri” din limba operelor literare. De la sfârșitul secolului al XIX-lea însă, noi forme morfologice se impun în limba literară, iar fenomenul se interpretează mai departe la nivel sintactic, în termenii acordului (dezacordului).

La nivelul graiurilor populare, regula generală de acord dintre subiect și predicat variază în funcție de particularitățile flexionare ale verbului în fiecare grai. În sistemul graiului muntean, omonimia singular – plural la persoana a III-a este generalizată (*el vede – ei vede*). Prezența acestor forme este considerată o manifestare de regionalism morfologic și nu o greșală de acord.

3. ASPECTE ALE ACORDULUI IMPUS DE REALIZĂRILE PARTICULARE ALE SUBIECTULUI

Subiectul poate da naștere unor situații speciale de acord, după cum poate fi realizat prin substantive colective, expresii partitive, nume proprii, pronume relative, pronume de politețe, propoziții, forme verbale nepersonale sau termeni în metalimbaj.

3.1. Subiectul este un substantiv colectiv

În funcție de tipul de substantive colective și de poziția pe care o ocupă acestea în grupul nominal, acordul gramatical este frecvent concurat de acordul după înțeles sau de cel prin atracție. Un substantiv colectiv la singular, aflat în poziția de subiect, selectează forma de singular a verbului, conform acordului gramatical: *Un grup a sosit la aeroport., Un stol de gânduri aspre trecu peste-a lui frunte.* (M. Eminescu, *Strigoii*).

Forma de plural, corespunzătoare acordului după înțeles, se datorează semului [+ Pluralitate], trăsătură inerentă, necontextuală: *Au venit o grămadă.* (vezi I, **Substantivul**, 4.3.2.5). De asemenea, prezența unui adjunct substantival care explicitează sensul termenului colectiv favorizează acordul prin atracție: *Un stol de păsări apar la orizont.*

Fenomenul acordului nu afectează în același mod cele două subtipuri de substantive colective: cele care își specifică direct elementele componente (*armată, popor, tineret* etc.) și cele care au nevoie de un adjunct, substantiv individual la plural, pentru actualizarea membrilor colecției respective (*un morman de hârtii, o mulțime de probleme, un grup de studenți.*, vezi I, **Substantivul**, 4.3.1.2).

3.1.1. Substantivele colective care își specifică membrii

Substantivele care exprimă o colectivitate și precizează direct, prin forma însăși a termenului, elementele componente ale acesteia, impun predicatului un acord gramatical:

Armata se pregătea pentru un eventual conflict.;

Studențimea a fost, în sfârșit, răsplătită.;

Târziu și toamnă a plecat / Frunzișul tot e răvășit. (G. Bacovia, *Ecou de romanță*).

Impunerea acordului gramatical la acest tip de substantive colective este rezultatul unui proces istoric, de evoluție lingvistică. În limba textelor din secolul al XVI-lea sau în cronicile secolului al XVII-lea, acordul după înțeles este extins și în aceste situații: *Țara vor vrea să-și apere ale sale.*

În utilizări metaforice, aceste substantive colective primesc adjuncti și permit și acordul prin atracție: *O armată de furnici și-au făcut apariția.* (vezi I, **Substantivul**, 4.3.2.5).

3.1.2. Substantivele colective care nu își specifică membrii

Substantivele colective care nu își specifică direct membrii admit două ipostaze sintactice responsabile de două tipuri diferite de acord – un acord gramatical și un acord după înțeles și prin atracție:

Ceilalți intelectuali [...] se pun și ei pe treabă: un grup de ofițeri superiori predă istoria celui de-al doilea război mondial. (N. Steinhardt, *Jurnalul fericirii*);

Un grup de tineri și-au cerut drepturile.

Acordul numelui predicativ sau al participiului pasiv poate avea în vedere, de asemenea, fie forma numelui subiect, fie sensul substantivului colectiv sau informația gramaticală a adjunctului acestuia:

În cadrul TIB 2005 [...] va fi expusă o gamă complexă de centrale telefonice. (JN, 2005);

Un grup de studenți au fost trimiși cu bursă la Paris.;

O grămadă de cărți erau aruncate pe jos.

Ștergerea adjunctului nu influențează variația de acord (chiar nelexicalizat, adjunctul se deduce din contextul anterior):

Tinerii și-au făcut planurile. Un grup a / au plecat deja.;

Avea foarte multe cărți. O grămadă s-a / s-au pierdut.;

Toți copiii sunt așteptați la spectacol. O mulțime este prezentă. / O mulțime sunt prezenți.

(a) Acordul gramatical (*O mulțime de oameni a fost atent cercetată.*)

În prima ipostază sintactică a numelor colective care nu își specifică membrii, acestea, în calitate de centre de grup, impun acord formal. Accentul cade pe substantivul colectiv înțeles ca o entitate unitară și nu pe ideea de număr, pe valoarea de cuantificare (un grup). Prezența articolului hotărât sau a unui adjunct adjectival întărește statutul centrului:

Mulțimea a părăsit piața.;

O serie de cuvinte a intrat deja sub tipar.;

Mulțimea toată pare violetă / Orașul tot e violet. (G. Bacovia, *Amurg violet*).

(b) Acordul după înțeles și prin atracție (*O mulțime de oameni au fost strânși în curte.*)

În cea de-a doua ipostază sintactică, acordul predicatului se face cu substantivul *oameni*, interpretat drept centru de grup, în timp ce colectivul anterior este doar cuantificator. Centrul de grup poate fi șters și atunci numele colectiv îl înlocuiește și funcționează ca o proformă care își procură referința anaforic sau cataforic: (*Dintre elevi*) *o mulțime mi-au răspuns.*, *O mulțime (de elevi) mi-au răspuns.* Echivalentul semantic al acestui tip de substantive colective este cuvântul *mulți* (*multe*), cu valoare pronominală:

O serie de texte noi au fost introduse în programele școlare.

Atunci când substantivul colectiv se află în poziția unui complement direct sau indirect, prin fenomenul dublării clitice se reia adjunctul, ceea ce subliniază statutul special al acestuia în cadrul construcției, nu numai în ceea ce privește acordul dintre subiect și predicat: *Pe o mulțime de studenți i-am revăzut mai târziu.*, **Pe o mulțime de studenți am revăzut-o mai târziu.*, *Majorității elevilor li s-au respins contestațiile.*, **Majorității elevilor i s-au respins contestațiile.*

Dominați de hipercorectitudine, vorbitorii de limbă literară optează de multe ori pentru un acord strict gramatical cu numele colectiv, dar și varianta cu acordul după înțeles și prin atracție este foarte frecventă, pentru că reflectă exact coerența mesajului.

3.1.3. Substantivele contextual colective

Substantivele comune concrete, percepute ca substantive cu valoare cantitativă, pot primi o accepție colectivă, atunci când se referă la o mulțime de obiecte sau persoane (*o căruță de proști*, *o găleată de bani*, *o avalanșă de aplauze*,

o căciulă de bani, un cerc de soldați etc.) și favorizează acordul după înțeles: O căciulă de bani sunt pe masă., O avalanșă de aplauze au încheiat reprezentația., Un cerc de soldați au fost desfășurați în curte.

În anumite construcții cu adjective substantivizate, acordul formal poate fi concurat de acordul după înțeles. Dintre variantele: *Grosul forțelor acestui corp de armată a fost împins / au fost împinse înapoi.*, cea cu verbul la plural apare ca fiind semantic mai adecvată. De asemenea, concordanțele semantice prevalează în raport cu regulile formale ale acordului dintre subiect și predicat în construcțiile în care centrul grupului nominal subiect este substantivul „amar”: *A / Au trecut atâta – atâția amar de ani.* În aceste grupări, adjectivul substantivizat „amar” și-a redus contribuția semantică la o evaluare cantitativă, informație proprie cuantificatorilor.

3.2. Substantivele de tipul: *fel, tip, soi, specie, rasă*

Substantivele menționate sunt însoțite de un substantiv la plural, de aceea nu mai transmit verbului-predicat informația de singular care le este proprie în context (*Au apărut un fel de musculițe., Între sintaxă și lexic nu se stabilesc niciun fel de relații., O categorie de spectatori au fost în mod deliberat neglijați.*).

Deși au determinanți proprii numelui (adjunct adjectival, articol), aceste substantive au în context mai mult o valoare adjectivală. Efectele diminuării statutului substantival în asemenea îmbinări sunt mai clare la cuvântul „fel”, parte constitutivă a locuțiunilor adjectivale *astfel de, fel de fel de*: *Astfel de oameni reușesc în viață., Fel de fel de oameni au venit.*

Spre deosebire de substantivele colective care nu își specifică membrii (cu care au o serie de asemănări), substantivele avute în vedere, în lipsa determinativului prepozițional la plural, nu mai pot fi coocurente cu un predicat la plural (**Acest tip [...] nu reușesc în viață.*).

3.3. Subiectul este inclus într-o expresie partitivă

Relația partitivă se exprimă, în limba română, cu ajutorul prepozițiilor *dintre, din și de*. *Dintre* presupune apariția unui substantiv numărabil la plural, care poate influența acordul. *Din* selectează un substantiv ai cărui membri nu sunt individualizați, de exemplu un colectiv (*o parte din clasă*), iar *de* selectează, de multe ori, un masiv (*o parte de apă, o parte de ulei*). Prezența substantivului de pe poziția a doua, care reprezintă întregul, sau însuși sensul elementului aflat în poziția de subiect favorizează apariția structurilor cu acord prin atracție sau după înțeles.

3.3.1. Tipuri de construcții partitive

Pe poziția subiectului inclus într-o expresie partitivă poate apărea fie un substantiv (*o jumătate, un sfert, o parte, o pereche, o duzină, o multitudine, o cantitate etc.*), fie un cuantificator nedefinit, negativ sau numeric (*fiecare, vreunul, toți, nimeni, niciunul, doi*).

În cadrul construcțiilor partitive, acordul corect este cel formal, predicatul având numărul și persoana impuse de subiect:

O parte dintre cursanți va merge la mare, iar cealaltă parte este condusă în campus.;

Echipele reprezintă 11 localități din România, iar o treime din participanți provine din București. (EZ, 2005);

Fiecare dintre noi are un scop în viață.;

Mulți dintre voi sunt îngrijorați de soarta partidei.

Componentul al doilea al grupului sintactic, care nu este în nominativ, poate fi însă, din punct de vedere semantic, mai adecvat statutului de subiect, ceea ce favorizează acordul verbului-predicat, al numelui predicativ sau al participiului pasiv cu acesta. Acceptarea construcțiilor cu predicatul la plural – a acordului cu adjunctul grupului nominal subiect – presupune reorganizarea semantică și sintactică a grupului nominal: substantivul în nominativ, sărăcit semantic, se reinterpretează ca un determinativ cantitativ, iar poziția dominantă în grup revine substantivului / pronumelui (atribut) la plural, a cărui informație gramaticală este repetată morfologic în forma predicatului, a numelui predicativ sau a participiului pasiv:

O parte dintre cei convocați nu s-au prezentat.;

Jumătate din bani au fost cheltuiți fără folos.;

Majoritatea clienților din cafenelele bancare urmăresc evoluția acțiunilor cotate la bursa din București. (EZ, 2005);

O treime dintre studențele admise vor plăti o taxă suplimentară.;

Fiecare dintre copiii tăi vor pleca.;

Fiecare dintre noi avem la un moment dat nostalgia copilăriei.;

Unii dintre noi am învățat devreme ce înseamnă maturitatea.;

Mulți dintre voi cunoașteți deja regulile concursului.

Acordul semantic se situează la granița dintre corect și incorect: *Un sfert din sală au plecat deja.*

Ca și în cazul pronumelor, numéralele pun problema unui acord special, „referențial” pentru numele predicative și participiile pasive, funcționând ca niște termeni intermediari între acestea și substantivele pe care le reprezintă: *Patru (dintre fete) au fost trimise la Iași, iar două au fost aduse la București. Am multe vești: doar primele sunt bune.*

Numeralale mai mari decât *unu* nu selectează predicatul la singular, ceea ce permite acordul cu adjunctul din grup. Intervertirea rolurilor gramaticale sub dominanța relațiilor semantice dintre elementele componente ale grupului este favorizată de statutul lingvistic al acestor unități lexicale, care se înscriu semantic în seria cantitativelor numerice. Fenomenul afectează toate numéralele compuse în care sunt incluse numérale substantive simple: *Aproximativ 62 de milioane de germani sunt așteptați [...] la urne pentru a alege un nou parlament în unul dintre cele mai importante state ale Uniunii Europene. (EZ, 2005).*

Efectele acestui mod de reinterpretare sintactico-semantică afectează și acordul altor componente din grupul nominal, în care cuantificatorul este reprezentat printr-un numeral compus (*cei două sute de lei – *cele două sute de lei*). În aceste situații, când numeralul este asociat substantivului prin *de*, componentul dominant, centrul semantic și sintactic al grupului – cel care impune prin acord reiterarea anumitor informații gramaticale – este substantivul (vezi I, Numeralul, 2.5.1.1; II, Grupul nominal, 2.4.4).

Forma numelor predicative și a participiilor pasive înregistrează, de multe ori în limitele aceluiași enunț, ezitățile vorbitorilor între acordul gramatical și cel după înțeles sau prin atracție:

Primiți în rate, o parte din banii pentru descărcarea de sarcină arheologică este cheltuită pentru a asigura salariile acestor lucrători. (JN, 2005);

M. a mai spus că în buget erau prevăzute 300 de milioane de dolari pentru acest proiect, dar care la rectificare au fost mutați către alte ministere. („Ziua”, 2005).

Dacă subiectul nu este însoțit de adjuncți, este recomandabil acordul gramatical: *Fiecare va ști ce are de făcut., Fiecare a fost odată tânăr (tânără)., Câțiva (unii, mulți) au fost pedepsiți., Câteva (unele, multe) au fost menționate în raport.* Absența atributului nu împiedică decodarea sa în cadrul enunțului, ceea ce permite o nouă variantă de acord în număr, persoană și, în cazul numelui predicativ sau al participiului pasiv, în gen. Variante cu acord după înțeles pot fi, cu ușurință, reperate la nivelul limbii literare: *Fiecare vom ști ce avem de făcut., Fiecare am fost odată tineri (tinere)., Câțiva (unii, mulți) am fost pedepsiți., Câteva (unele, multe) ați fost pedepsiți.*

3.3.2. Construcțiile restrictive

Expresiile partitive pot fi însoțite de un adverb sau un adjectiv cu nuanță restrictivă. Acesta accentuează calitatea de centru a primului component, de aceea este mai adecvat acordul formal: *Doar o treime dintre studenți vine., O mică parte dintre studenți a dat un răspuns bun., Numai o parte dintre studenți a dat un răspuns bun.*

Mai puțin prezent în aceste contexte, acordul după înțeles nu este, totuși, exclus: *Numai un sfert dintre soldați cunoșteau experiența războiului., O mică parte dintre paginile manuscrisului au rămas neciute.*

3.4. Subiectul este un nume propriu

Subiectele exprimate prin nume proprii (nume de persoană, de opere, de asociații, titluri, nume de localități, de instituții) nu se supun unor reguli foarte stricte de acord. Neconcordanța dintre formă și conținut favorizează, de multe ori, acordul după înțeles.

3.4.1. Antroponimele

Numele de persoană cu o formă specială de plural și înțeles de singular impun predicatului un acord după înțeles: *Șaptefrați (Poalelungi, Holdemulte) lipsește azi., Ochialbi a scris un articol foarte interesant.* Numai dacă numele proprii au formă de plural și înțeles tot de plural, acordul se face conform regulii gramaticale (*Șaptefrați erau doi copii de vârste apropiate., Popeștii veniseră la teatru.*).

Numele predicative și participiile pasive primesc din context informația suplimentară de gen, indiferent de forma substantivelor proprii care impun acordul: *Popa este absent, dar Chivu este prezentă.* De asemenea, prenumele cu aspect feminin (terminate în -a), dar înțeles de masculin se dezambiguizează tot prin acordul adjectivului: *Luca a fost desemnat să participe la un concurs de retorică., Toma este foarte telegenic.* În contextul prenumelor hipocoristice, care nu sunt specializate pentru masculin sau feminin, claritatea mesajului este asigurată de asemenea prin acord (*Vali este harnic / harnică., Gabi e tânăr / tânără.*).

3.4.2. Toponimele

Toponimele aflate în poziția subiectului reprezintă dau naștere unor structuri mai complexe, pentru că prezența articolului hotărât poate influența acordul.

Numele proprii cu formă de singular favorizează acordul gramatical: *Sibiul ne-a primit cu brațele deschise.* Și informația de gen se transmite numelui predicativ sau participiului pasiv, în general conform regulilor gramaticale: *Luxemburgul este mic., Tot Brașovul e treaz în noaptea asta., Mexicul este amenințat de furtuni puternice., Franța este deja implicată în conflictul european.*

Un toponim nearticulat, cu formă de plural, impune predicatului acordul după înțeles, la singular: *Galați este un oraș pe Dunăre., Iași este un mare centru cultural., Cotnari are faima vinului bun.*

Articularea numelui propriu la plural nu schimbă raportul în favoarea acordului gramatical; prevalează informația semantică (localitatea denumită este una singură): *Hotarele are nevoie de o școală nouă., Pietrele era zugrăvit în roman ca un sat mic, dar foarte viu., Adunații Copăcenii a fost inundat de ultimele ploi.* Contextele cu predicatul la plural, în care toponimului i se adaugă articol, sunt marginale și, în general, evitate: *Și-apoi Humuleștii și pe vremea aceea nu erau așa un sat de oameni fără căpătâi.* (I. Creangă, *Amintiri*), *Hârtoapele se aflau la 5 kilometri.* Aceleași structuri sunt deliberat create în stilul jurnalistic, cu intenție stilistică:

Bucureștii arătau ca Parisul în timpul revoluției. (JN, 2005);

Și ca arhitectonică Iașii au destule de oferit, și ca împrejurimi. (Internet, 2005).

Pluralul se explică numai dacă numele denumește referenți diferiți: *Crișurile străbat partea de vest a țării.*

Pentru toponimele nearticulate cu formă de plural vorbitorii preferă, de multe ori, articolul de singular, ceea ce rezolvă, morfologic, contradicția dintre formă și conținut (*Ploieștiul, Galațiul, Iașiul*).

Și abrevierile pot constitui surse ale unor variații de acord. Prin citirea grupului de inițiale care reprezintă numele unei țări ca și când ar reprezenta expresia sonoră a unui cuvânt obișnuit, se poate pierde din vedere pluralul numelui simbolizat, de unde utilizarea predicatului la singular: *S.U.A. aveau resursele financiare pentru a depăși criza., SUA admite genocidul armean.* („Ziua”, 2005).

3.4.3. Titlurile

Titlurile de opere literare, științifice, muzicale, de ziare, filme, numele unor asociații politice, culturale sau sportive sunt substantive proprii care, în poziția de subiect, impun predicatului acord gramatical, dar permit și variante cu acord după înțeles: *„Lumi virtuale” a / au produs senzație printre amatorii de calculatoare., „Alge” a strâns în jurul său suprarealiștii vremii.*

În ciuda unicității de conținut, titlurile cu formă de plural pot impune, în anumite situații, acordul gramatical: *„Craii de Curte Veche” sunt un poem al metaforei., „Moromeții” au reprezentat un moment important în istoria literaturii române.*

Prezența articolului hotărât în structura numelui propriu, la singular sau la plural, susține, în general, acordul gramatical: *„Gemenii” lui Mircea Cărtărescu redau o atmosferă aparte., „Fordul” este frumos și rentabil.* vs *„Craii de Curtea Veche” ține în chip necontrolabil de poezie.*

Norma acordului este mai puțin fermă, iar uzul oscilează între formă și înțeles, în cazul apariției unui nume predicativ sau a unui participiu pasiv (*„Rapidul” a fost învins / învinsă pe teren propriu.*), mai ales dacă numele propriu este de proveniență străină sau o siglă:

Cu siguranță *IKEA* este interesat de piața românească, a declarat M.L., reprezentantul dezvoltatorilor proiectului Băneasa. (JN, 2005);

MasterCard, sub sigla căreia se află majoritatea cardurilor din România, a fost fondată în 1966. (EZ, 2005);

Publicația „*Daily Telegraph*” a observat că „*Everton* este în șoc după ce a fost sfâșiată de *Dinamo*”. (EZ, 2005).

Pentru dezambiguizare este preferabil să se folosească un substantiv generic (operă, lucrare, creație, culegere, volum, piesă, echipă, motto etc.) fie înaintea subiectului, fie înaintea numelui predicativ:

Dintre publicațiile mondene de actualitate, „*Avantaje*” este (o revistă) foarte cunoscută.;

(Romanul) „*Femei*”, al lui Mihail Sebastian, este preferatul meu.;

(Echipa) „*Dinamo*” a fost învinsă pe teren propriu.;

(Poezia) „*Litere*”, de Ana Blandiana, a fost aleasă de Ioana pentru serbare.

Similar titlurilor se comportă unele citate:

Libertate, egalitate, fraternitate este o simplă lozincă, iar revoluția franceză a fost o catastrofă; *libertate, egalitate, fraternitate* sau moarte este însă cu totul și cu totul altceva. (N. Steinhardt, *Jurnalul fericirii*).

3.5. Subiectul este un pronume relativ

Caracterul eterogen al construcțiilor cu pronume relative se reflectă și în fenomenul acordului și este indus, în mare măsură, de absența sau prezența antecedentului și de natura acestuia.

3.5.1. Relativele fără antecedent

Pronumele relative fără antecedent în enunț se comportă la fel ca în ipostaza de interogative, în ceea ce privește acordul în număr. *Cine* și *ce* selectează singularul verbului-predicat, *câți*, *câte* selectează pluralul, iar *care* admite ambele forme de număr:

Nu știu cine va merge., **Nu știu cine vor pleca.*;

Să vedem ce s-a întâmplat., **Să vedem ce au fost cumpărate.*;

Nu ni s-a comunicat câți / câte pot veni., **Nu ni s-a comunicat câți / câte poate veni.*

Vreau să știu care are / au cont deschis la BCR.

Pronumele *cine*, *ce* selectează verbul la persoana a III-a. Regulile privind acordul în persoană sau, pentru numele predicative și pentru participiile pasive, în gen sunt mai puțin rigide pentru relativele *câți / câte*, *care*:

Mă interesează câți (câte) sunt / suntem / sunteți pe listă, cine / ce este pe listă.;

Mă interesează câți sunt admiși / câte sunt admise.;

Vreau să știu care este nou / nouă.

Pronumele relativ compus *ceea ce*, cu valoare neutră, selectează forma de masculin singular (*Ceea ce este interesant e că a reușit singur.*). O situație similară apare și pentru pronumele demonstrativ cu valoare neutră (*Asta e frumos din partea ta.*). Enunțuri ca: *Asta e de la sine înțeleasă.* sau *Asta era știută.*, în care demonstrativul are valoare neutră, sunt considerate greșite.

3.5.2. Relativele cu antecedent

Prezența antecedentului presupune inducerea unui dublu acord. Relativul preia informațiile antecedentului și le transmite verbului predikat: *Infiriera care vrea să îl vadă este foarte drăguță.*, *Asistentele care îl țin sub observație sunt*

foarte atente. Care este construit succesiv cu persoana a III-a singular și plural, în virtutea relației anaforice cu antecedentul: *infiriera*, respectiv *asistentele*.

Subiectul preia, așadar, informațiile de persoană și număr de la antecedentul său și le transmite verbului. Acest dublu transfer de informație gramaticală ține seama de funcția sintactică a antecedentului, de realizările sale sau de caracterul multiplu al acestuia.

3.5.2.1. Funcții sintactice ale antecedentului

Dacă antecedentul pronumelui relativ este *subiect* în propoziția regentă, transmite relativului și, mai departe, predicatului informația de persoană a III-a:

Aceia care au răbdat de foame au înțeles greutățile vieții.

Cei care l-au cunoscut vor fi dezamăgiți de evoluția lui.

Numai cu valoare inclusivă, antecedentul transmite predicatului forma de persoană I sau a II-a:

Toți care se găseau acolo erau îngrijorați. / Toți care ne găseam acolo eram îngrijorați.

Cei care au fost pe listă să vină în față! / Cei care ați fost pe listă să veniți în față!

Dacă antecedentul este un *nume predicativ*, acesta poate impune acordul: *Tu ești acela care se pleacă înaintea lui. Ești un om care luptă.*

Pronumele relativ și predicatul său nu preiau consecvent informația de persoană a antecedentului, orientându-se adesea tot după subiectul regentei. Dată fiind echivalența semantică dintre subiecte și numele predicative ale regentelor din enunțurile menționate, orientarea după un fals antecedent este permisă, acest tip de acord fiind foarte frecvent: *Deoarece eu sunt singurul care activez alarma, nu voi pleca. Eu nu sunt omul care să cred în minciuni. Ești un om care lupți.*

Numele predicativ poate fi însoțit de un atribut la plural care, de obicei, impune acordul: *Ești unul dintre oamenii care au luptat pentru dreptate.* Acordul cu subiectul regentei este marginal și are drept consecință modificarea formei de număr și persoană: *Ești unul dintre oamenii care ați luptat pentru dreptate.* Existența acestei variații de acord este legată de modul în care vorbitorul raportează conținutul relativei la numele predicativ din regentă sau la subiectul regentei.

3.5.2.2. Realizări speciale ale antecedentului

Antecedentul poate fi un substantiv aflat într-o construcție paritativă și propagă, prin intermediul relativului, informația de număr: *Unul dintre romanele care au făcut epocă a fost „Adela”.*

Greșeli pot apărea din cauza ideii de singularitate pe care *unul* o exprimă atât de pregnant (**Am vizitat unul dintre muzeele care cuprinde colecții impresionante.*). Predicatul trebuie să stea la plural, fiind un plural impus de logica enunțului și a realității reflectate în mesaj.

O situație aparte o reprezintă *antecedentul substantiv în vocativ*. Ca orice pronume personal care indică alocutorul, impune persoana a II-a: *Oltule, care ai fost martur vitejiilor trecute...* (Gr. Alexandrescu, *Umbra lui Mircea*).

Pronumele nedefinit poate apărea în ipostaza de antecedent al unei relative și permite variație de acord. Predicatul poate primi o formă de persoană a III-a: *Ca unul care a colaborat la acest proiect, își asumă consecințele.* Când se referă la emițător sau la receptor, pronumele este controlat de subiectul regentei, iar predicatul este utilizat la persoana I sau a II-a:

Ca unul care am colaborat la acest proiect, îmi asum consecințele.

Ca unul care ai colaborat la acest proiect, îți asumi consecințele.

Dacă antecedentul este un pronume personal, relativul preia informația de persoană și de număr a acestuia, impunând-o predicatului din subordonată: *Ea, care cunoaște adevărul, va interveni.* Informația de gen, absentă la pronumele personale de persoana I și a II-a, este recuperată contextual în forma numelor predicative sau a participiilor pasive:

Mie, care am fost căutat / căutată de toți, mi s-a întâmplat asta.;

Pe tine, care ești cel mai talentat / cea mai talentată, te vor susține.

Dacă antecedentul este un pronume posesiv, relativul preia informația gramaticală a componentului „al”: *Ai mei, care au mers împreună, s-au bucurat., Dintre toate soluțiile, tocmai a noastră, care era cea mai bună, a fost ignorată.*

3.5.3.3. Antecedentul multiplu

Dacă antecedentul este multiplu, relativul transmite predicatului informația de plural (*Cruzimea, tensiunea care pluteau mă oboseau foarte tare., Eu și Maria, care eram acolo, ne simțeam bine., Tu și Ion, care ați fost invitați, v-ați declarat mulțumiți.*).

3.6. Subiectul este un pronume personal de politețe

Contradicția între formă și înțeles apare și în construcțiile cu pronumele personal de politețe. Partea adjectivală a predicatului și participiul pasiv, spre deosebire de verb, care se pune la plural, se acordă corect după înțeles, la singular și la genul corespunzător cu sexul interlocutorului: *Domnia sa este însoțit / însoțită doar de două persoane., Dumneavoastră sunteți dispus / dispusă la program prelungit.* Acceptarea formei de plural, conform formei subiectului, se referă numai la un plural real: *Dumneavoastră sunteți dispuși / dispuse la program prelungit.*

Două variante de acord apar și în mai vechea construcție cu *Măria Ta*, în care se folosesc alternativ persoanele a II-a și a III-a: *Măria Ta știi adevărul.* (acord după înțeles, după referentul indicat de persoana adjectivului posesiv), *Măria Ta știe adevărul.* (distant, livresc – acord formal).

3.7. Subiectul este o propoziție sau o formă verbală nepersonală

Se poate extinde conceptul de acord și asupra construcțiilor în care subiectul este o propoziție sau o formă verbală nepersonală. Verbului principalei i se impune acordul la persoana a III-a singular:

Că încearcă să reușească la examen e clar. (propoziție asertivă);

De ce voia să plece era un mister. (propoziție interogativă);

A nu informa vecinii era o gravă greșeală. (infinitiv);

Se aude tunând. (gerunziu).

Deși frecvent în limba vorbită, acordul în gen este greșit în contextele: *Este oprit staționarea pe săli., Este interzis aruncarea gunoaielor., E interzis parcarea bicicletelor pe alee.* Vorbitorii sunt influențați de unele expresii cu caracter fix, de tipul: *Este oprit / interzis fumatul în sală.* sau *Nu e permis să se consume băuturi alcoolice.*

3.8. Subiectul este un termen în metalimbaj

Vorbitorul nu mai are în vedere forma sau conținutul termenului în contextul unor secvențe citate cu funcție metalingvistică. Dacă nu constituie un subiect multiplu,

acestea transmit predicatului informația de persoană a III-a singular și genul masculin pentru numele predicative sau participiile pasive:

În construcția „Majoritatea elevilor au plecat”, „elevilor” este responsabil pentru acordul predicatului;

„După 20 de ani” era gravat pe peretele clădirii vechi;

„Casele albe ca niște fantome” este o comparație.

4. ASPECTE ALE ACORDULUI IMPUS DE TIPURILE DE SUBIECT

În funcție de tipul de subiect: exprimat (simplu, multiplu) sau neexprimat (inclus, subînțeles sau nedeterminat), acordul gramatical este respectat sau substituit de variante cu acord după înțeles și / sau prin atracție.

4.1. Subiectul multiplu

Subiectul unui enunț poate fi realizat prin mai mulți constituenți coordonați. Fiecare constituent are un conținut referențial distinct de celelalte, de aceea acordul gramatical se face la plural:

Elena și Rareș sunt în curte.;

Secretul este să ne purtăm aristocratic; numai gentilețea, bunătatea, calmul, purtările frumoase au haz. (N. Steinhardt, Jurnalul fericirii);

Nicio floare, nicio pasăre, nicio prismă și niciun soare din univers nu puteau atinge splendoarea dumnezeiască a fiarei. (M. Cărtărescu, Trăvesti).

Acordul predicatului cu un subiect multiplu ține seama de informația gramaticală a elementelor componente, dar și de tipul relației de coordonare dintre acestea.

4.1.1. Reguli ale acordului impus de subiectul multiplu

Termenii subiectului multiplu se află, adesea, într-o relație de coordonare copulativă. Raportul semantic dintre aceștia este de asociere, prin urmare acordul cu predicatul se face la plural: *Mama și sora mea se întorc acasă., Pasagerii din autobuz, pietonii și cine mai era prin zonă au fost audiați ca martori.*

Nuanță copulativă, de asociere, are și raportul disjunctiv care nu presupune excluderea unuia dintre termenii subiectului multiplu, de aceea acordul predicatului se face tot la plural:

Mama sau tata pot înțelege situația, dar eu nu.;

Arghezi sau Eminescu sunt clasici ai literaturii noastre.;

Numai subiectiva sau completiva directă îi puneau probleme de interpretare.

Coocurența mai multor pronume de persoane diferite prin care se realizează subiectul multiplu presupune respectarea unei ordini a acordului în persoană: persoana a II-a are prioritate față de persoana a III-a și persoana I are prioritate față de celelalte:

Tu și el nu ați vorbit niciodată.;

Noi și voi am vrea să plecăm în vacanță mai repede.;

Ion și cu mine scriem un articol.;

Lucrul de care ne dăm seama și el și eu este că ne aflăm deopotrivă îndrăgostiți de ceea ce găsim cu cale să numim „fenomenul românesc”. (N. Steinhardt, Jurnalul fericirii).

În cazul acordului cu *numele predicativ* realizat adjectival sau cu *participiul pasiv*, regulile de acord nu sunt foarte stricte. Norma permite oscilații, variații de formă în funcție de genul, numărul și referentul componentelor coordonate ale subiectului multiplu, iar uzul înregistrează multe ezitări.

Dacă termenii subiectului multiplu sunt *nume de ființe* și unul dintre aceștia este de genul masculin, acesta are prioritate:

Tata și mama sunt îngrijorați.

Colegele și colegii mei sunt invitați la petrecere.

Și Elena și cățelul ei sunt obosiți.

Subiectul multiplu poate conține atât *nume de ființe*, cât și *nume de lucruri*; în acest caz, se face acordul cu genul numelui de ființă:

Opera (operele) și autorul (autorii) ei (lor) au fost uitați de istoria literară.

Sacul (sacii) și pisica (pisicile) au fost ușoare.

Postpunerea subiectului multiplu cu termeni de genuri diferite poate influența acordul numelui predicativ și al participiului pasiv, favorizând acordul prin atracție, cu primul termen (*Erau surprinzătoare greșelile și autorul (autorii) lor.*).

Regulile de acord în gen sunt mai rigide pentru subiectul multiplu alcătuit numai din *nume de lucruri*:

(a) Dacă termenii sunt de genul neutru și feminin, acordul se face la forma comună de feminin plural: *Para (perele) și mărul (merele) sunt coapte.*

Valea (văile) și dealul (dealurile) sunt împădurite.

(b) Dacă numele de lucruri sunt de genul masculin și feminin, regula variază după numărul la care se găsește substantivul masculin. Substantivul masculin la singular nu impune constrângeri, iar numele predicativ și participiul pasiv preiau forma de feminin plural:

Roșia (roșiile) și morcovul sunt proaspete.

Valea (văile) și muntele sunt împădurite.

Morcovul și roșia (roșiile) sunt proaspete.

Muntele și valea (văile) sunt împădurite.

Substantivul masculin la plural poate impune acord prin atracție, numai dacă este substantivul cel mai apropiat de verbul predicat:

Morcovii și roșia (roșiile) sunt proaspete.

Munții și valea (văile) sunt împădurite.

Roșia (roșiile) și morcovii sunt proaspeți.

Valea (văile) și munții sunt împăduriți.

(c) Dacă numele de lucruri sunt de genul masculin și neutru, regulile depind de asemenea de numărul la care se găsește substantivul masculin. Apariția unui substantiv masculin la singular nu impune acord, iar numele predicativ sau participiul pasiv preiau forma de feminin plural:

Morcovul și mărul (merele) sunt proaspete.

Muntele și dealul (dealurile) sunt împădurite.

Mărul (merele) și morcovul sunt proaspete.

Dealul (dealurile) și muntele sunt împădurite.

Dacă substantivul masculin e la plural și substantivul neutru la singular, numele predicativ și participiul pasiv păstrează forma de masculin (indiferent de apropierea de predicat a unuia dintre termeni):

Morcovii și mărul sunt proaspeți.

Munții și dealul sunt împăduriți.

Mărul și morcovii sunt proaspeți.;

Dealul și munții sunt împăduriți.

Dacă substantivul masculin și cel neutru sunt amândouă la plural, numele predicativ și participiul pasiv se acordă în gen cu termenul cel mai apropiat:

Morcovii și merele sunt proaspete.;

Munții și dealurile sunt împădurite.;

Merele și morcovii sunt proaspeți.;

Dealurile și munții sunt împăduriți.

4.1.2. Excepții de la regulile acordului impus de subiectul multiplu

Se înregistrează o serie de excepții, situații în care, deși subiectul este multiplu, predicatul rămâne la singular:

(a) dacă termenii subiectului multiplu, la singular, sunt coordonați negativ prin „nici”, acordul gramatical, la plural, este frecvent concurat de acordul prin atracție, cu ultimul termen:

Nici el, nici ea n-au / n-a venit.

Numai dacă ultimul termen este la plural, acordul este obligatoriu la plural:

Nici George, nici frații săi nu vor veni.

(b) în cazul disjuncției, termenii se exclud, numai unul este selectat, iar acordul se face la singular:

Profesorul sau elevul a greșit.;

Sau George, sau Paul va elimina restul.

Ocurența unui termen la plural impune acord la plural:

Profesorul sau elevii au greșit.

(c) dacă subiectul multiplu este postpus, e tolerat acordul prin atracție cu primul termen al subiectului:

Se aude ploaia și vântul.;

A fost odată ca niciodată, că dacă n-ar fi nu s-ar povesti. A fost odată un porc, un concept, o agenție de publicitate și MTV. (JN, 2005);

E-un nu știu cum și un nu știu ce.;

Mă doare capul, burta, ficatul.;

Drag mi-e cântecul și jocul.;

Acolo-i puterea și viitorul nostru.;

Acolo e lumina și suferința.

(d) dacă termenii subiectului multiplu, la singular, sunt substantive (masive sau nume abstracte) nearticulate, se admite acordul la singular:

Ploaie și vânt a mai fost și până acum.;

Era și aur, și argint.;

Carne și brânză se găsește.;

Și sănătate, și fericire este!

(e) dacă elementele componente ale subiectului multiplu se comportă ca un bloc semantic, ca un compus, predicatul se acordă la singular:

În martie 1939, C. îi spune M. B.: va fi război; praf și pulbere se va alege din imperiul britanic. (N. Steinhardt, Jurnalul fericirii);

De când îi lumea și pământul, așa se scurg zilele.;

Punctul și virgula desparte fraza.;

Limba și literatura română este specialitatea surorii mele.

(f) dacă unul dintre constituenții subiectului multiplu, ambii fiind la singular, este reliefat prin expresii de tipul: *mai ales, mai cu seamă, în special, mai întâi, în primul rând, îndeosebi* etc., i se dă prioritate, favorizând acordul la singular al predicatului:

Frumusețea și mai cu seamă blândețea ei și-a spus cuvântul.;

Venea cu Vitoria Lipan nu numai crâșmarul, ci și județul satului, ș-un străjer. (M. Sadoveanu, Baltagul).

(g) dacă predicatul e impersonal, indiferent de structura subiectului multiplu, rămâne la singular:

E ușor de citit și de scris.;

A ierta prostia ori urâtenia și a condamna răutatea este explicabil, dar nu filozofic.

4.1.3. Falsul subiect multiplu

Structura subiectului multiplu este similară altor construcții cu statut sintactic diferit, ceea ce favorizează apariția unor confuzii și, prin urmare, a unor greșeli de acord.

4.1.3.1. Subiectul și circumstanțialele

Subiectul unic poate fi urmat de o construcție cu circumstanțial sociativ susceptibilă de a fi confundată cu termenul secund al unui subiect multiplu. În această situație, acordul predicatului la singular reprezintă o modalitate de dezambiguizare a structurii: *Această observație corelată cu cele anterioare duce la concluzia că situația trebuie reevaluată., X, împreună cu y, a vizitat muzeul.* (vezi **Circumstanțialul sociativ**, 4).

Prepoziția *cu* poate exprima același raport semantic ca și conjuncția *și* (asociere), cu toate că ambele conective aparțin unor clase diferite și au regim distinct. Adeseori, cele două elemente se întâlnesc combinate în structura subiectului multiplu (*și cu*), exprimând mai puternic ideea de asociere (*Ana și cu mine eram la masă când a sunat telefonul.*).

Și cu explică utilizarea pluralului în exprimarea operației aritmetice de adunare (*Unu și cu unu fac doi.*). Prin analogie, s-a impus acest acord la plural și în exprimarea operațiilor de împărțire, înmulțire, scădere, unde *și cu* nu mai apare, fapt care face ca forma de plural să-și piardă justificarea (*Patru împărțit la doi fac doi., Trei înmulțit cu doi fac șase., Cinci minus doi fac trei.*).

Un aparent subiect multiplu este și structura formată dintr-un subiect unic însoțit de un circumstanțial instrumental: *Eu cu tine o să fac o avere.* Antepunerea circumstanțialului, cu un evident rol emfatic, poate crea confuzii, dar acordul la singular clarifică statutul elementelor. Un subiect multiplu ar presupune acord la plural al predicatului: *Eu cu tine o să facem o avere.* (vezi **Circumstanțialul instrumental**, 4).

4.1.3.2. Subiectul și construcția comparativă

Subiectul poate fi urmat și de o structură comparativă, redată prin „ca și”, construcție apropiată de cea cu subiect multiplu: *El, ca și ea, a înțeles., El ca și ea au înțeles.* Complementul este pe același plan cu subiectul, de aceea se interpretează adesea, greșit, ca al doilea constituent al unui subiect multiplu (*Și el, ca și mine, trăim bine.* în loc de *Și el, ca și mine, trăiește bine.*):

Suportul primit necondiționat, ca și stăpânirea de sine l-au ajutat să traverseze criza.

4.1.3.3. Subiectul și atributele sale

Subiectul poate fi însoțit de adjuncți adjectivali sau substantivali care pot genera perturbări ale acordului. Forma corectă a predicatului este de singular: *Atitudinea corectă și colegială îl face simpatic., Spiritul de disciplină și de colegialitate îl face simpatic., Dezvoltarea științei și culturii se impune.*

Subiectul multiplu presupune apariția pronumelor coordonate *cel* sau *al*: *Spiritul de disciplină și cel de colegialitate au învins., Consimțământul mamei și al tatălui nu au întârziat să apară., Mama lui Ion și a lui Gheorghe sunt aici.*

Similară este construcția: *Limba română și franceză fac parte din familia limbilor romanice.,* în care subînțelegem cuvântul *limba* în fața atributului *franceză*, sau pronumele *cea* în fața celui de-al doilea adjectiv: *limba română și (cea) franceză* (vezi Atributul, 4.3.1).

4.1.3.4. Subiectul însoțit de o apozitie

Dacă subiectul este unic la singular și este însoțit de o apozitie, acordul nu se face la plural, intonația și punctuația fiind dezambiguizatoare (*Profesorul, prietenul tău, n-a venit.*).

Baza și apozitia se află uneori într-o aparentă relație de coordonare copulativă sau disjunctivă, dar acordul predicatului la singular și coreferențialitatea termenilor infirmă ipoteza subiectului multiplu:

Mama și (totodată) profesoara mea m-a învățat să scriu și să vorbesc franțuzește. (este vorba despre o singură persoană, deci de identitate referențială);

Căinele meu sau prietenul meu cel mai fidel se numește Max.;

Clorura de sodiu sau sarea de bucătărie este o substanță necesară oricui.;

Iaca ce-mi scrie frate-meu și moșu' vostru. (I. Creangă, *Harap-Alb*).

În actul explicit de redenumire, predicatul poate primi o formă de plural: *Fratele meu și moșul vostru sunt o singură persoană.*

În cazurile în care subiectul multiplu este reluat printr-o apozitie rezumativă, acordul predicatului este decis de numărul apozitiei, pentru că aceasta se plasează în imediata vecinătate a predicatului (acord prin atracție):

Niciun obstacol, nicio interdicție, cu alte cuvinte niciun examen nu se mai impune publicului.;

Tunetele, fulgerele, furtunile, ploaia, zăpada, totul a contribuit la pierderea optimismului său.;

Băutura și mâncarea, asta-i plata lor.

4.1.3.5. Subiectul dublu exprimat

Subiectul poate fi dublat într-o structură emfatică de doi termeni (vezi Subiectul, 3.1.3); acordul nu se face la plural, ca în cazul subiectului multiplu, ci la singular (*Vine ea, mama., Omul avea și el niște pretenții.*).

4.1.3.6. Coordonarea adversativă prin ci

Raportul de coordonare adversativă nu apare între componentele unui subiect multiplu, ci semnalează o structură bipropozițională și presupune realizarea acordului gramatical cu subiectul simplu în propoziția cu predicatul exprimat (vezi I, Conjunția, 4.2.1):

Nu el / ei, ci ea a venit.;

Omul să fie mulțumit cu sărăcia sa, căci, dacă e vorba, nu bogăția, ci liniștea colibeii tale te face fericit. (I. Slavici, *Moara cu noroc*).

4.2. Subiectul absent

Neexprimarea subiectului reprezintă o situație în care predicatul cunoaște un acord special (vezi Subiectul, 3.2).

4.2.1 Subiectul inclus

Acordul cu un subiect inclus permite recuperarea formei acestuia din informația de număr și persoană a predicatului:

Priveam de foarte aproape coaja brazilor, cu câte o semilună de iască, adunam de jos vreo frunză uscată și-i contemplam rugina și fărâmițarea, ridicam câte o piatră lată și descopeream o forfotă de furnici. (M. Cărtărescu, *Travesti*);

Inchide ochii, dormi și tu, / Lasă-ți pleoapele să cadă / Ca un cuțit de ghilotină / Pe gâtul lumii din afară. (A. Blandiana, *Cântec de leagăn*).

În stilul administrativ: „Subsemnatul / semnatarul / contractantul / expeditorul”, se preferă tot acordul cu subiectul inclus (*Subsemnatul, XY, declar...*). Utilizarea la plural a termenilor menționați impune pluralul (*subsemnații... avem...*).

O construcție similară apare în anunțuri publicitare de tipul (*Student caut cameră, Profesor de matematică dau meditații*).

Lipsa subiectului poate provoca o confuzie între acesta și alt constituent al enunțului (*Toți / toată lumea / cu toții am contribuit*, (acordul se face cu subiectul inclus „noi”), *Amândoi plecați la mare*, (acordul se face cu subiectul inclus „voi”).

Numele predicativ și participiul pasiv recuperează și în situația subiectului inclus informația de gen:

Eram sigură că mă voi face respectată de colegii mei.

Te-ai fi așteptat să fii trimisă în delegație, dar ai fost trecută pe o listă de rezervă.

4.2.2. Subiectul subînțeles

Subiectul subînțeles se recuperează anaforic, din context (*Ion începe să învețe, El citește, mănâncă, se joacă*). Verbul primește forma de persoana a III-a: *Știa că trebuie să plece din acel oraș și se gândea că mai poate prelungi puțin sejurul, Se gândea că ar putea fi selectată pentru concurs, dar era oricum entuziasmată de experiența pe care o trăise*.

4.2.3. Subiectul nedeterminat

Subiectul poate fi nedeterminat în construcții cu verbul la persoana a III-a, singular sau plural (*Spune la radio despre tine!; Bate la ușă*).

De asemenea, verbul poate avea formă de persoana I sau a II-a, dacă subiectul este generic:

Singur în odaia încinsă, poți cobori în fine în lumea ta, în tot ce există adânc și enigmatic în tine, dacă ești în stare să-ntâmpini cu același curaj abjecția și sublimul, dezastrul și mântuirea, arhanghelul și estropiatul. (M. Cărtărescu, *Travesti*);

Bine faci, bine găsești!;

Ai carte, ai parte!;

Vrem, nu vrem, viața merge înainte!

4.2.4. Construcții speciale ale subiectului

O situație particulară o reprezintă cea în care subiectul nu este exprimat, dar apare în enunț un adjectiv substantivizat urmat de un adjunct prepozițional:

Prostul de mine am sperat să câștig;

Deșteptul de tine ai crezut că vei reuși.;
Nemernicul de el a încercat să fugă.;
A! Bieții de noi, tot robi ai istoriei suntem și tot sub vremi. (N. Steinhardt, Jurnalul fericirii).

Sintagma subiect este concepută global, ca o construcție prin care referentul este numit și calificat în același timp. Pronumele personal din aceste structuri impune, fără excepție, acordul verbului. Dacă sintagma include un substantiv în locul pronumelui, predicatul primește forma de persoana a III-a (*Biata de soră-mea n-a venit.*).

5. PROBLEME DE TOPICĂ

Construcțiile canonice pot fi modificate, intervertite.

5.1. Reorganizări sintactice

O construcție partitivă poate fi transformată prin avansarea subiectului (fostul atribut din construcția inițială) și are ca rezultat reorganizarea sintactică a grupului. Dacă în construcția inițială erau posibile mai multe tipuri de acord (*Fiecare dintre studenții admiși a / au primit premii., Fiecare dintre noi a / am avut un scop.*), în construcția transformată, subiectul, aflat pe prima poziție, impune acord gramatical: *Studenții admiși, fiecare, au primit premii., Noi fiecare am avut un scop.*

Construcțiile proporționale cu numerale și expresii partitive presupun și ele mai multe posibilități de exprimare; schimbarea topicii restrânge posibilitățile de acord la cel formal (*Un procent important din studenți va fi chestionat / vor fi chestionați., Dintr-o sută de studenți, unul va fi chestionat., Un student dintr-o sută va fi chestionat.*).

5.2. Modificări de statut al verbelor impersonale

Avansarea subiectului poate produce unele schimbări de statut asupra verbelor, schimbări care afectează și acordul. „Personalizarea” unui verb inițial impersonal, ca efect al avansării subiectului în poziție preverbală, apare frecvent (vezi Subiectul, 5.3): *Ei trebuiau / vor trebui să citească aceste cărți., Cărțile s-au dovedit interesante., Studenții mi s-au părut extrem de revoltați.*

A fi cu valoare modală de posibilitate în trecut poate apărea utilizat greșit în construcții personale, sinonime cu cele impersonale (*Așa-i că erai să mori și să nu știi ce-i frumos în lume?, Tocmai eram să vă întreb de unde le aveți?*).

5.3. Rolul acordului în distingerea subiectului de numele predicativ

Subiectul este echivalent cu numele predicativ, fapt demonstrat și de marea mobilitate a topicii (Vezi Subiectul, 4, Numele predicativ, 4):

Fetele erau pasiunea lui cea mai mare.;

Pasiunea lui cea mai mare erau fetele.;

Furia și curajul nu-i același lucru.;

Furia și curajul sunt totuși două lucruri extrem de diferite.

Asocierea celor doi factori – echivalența semantică în context și libertatea de topică – provoacă dificultăți în identificarea subiectului și în acordul corect al verbului: *Iată vine nunta-ntrăgă / Vornicel e-un greierel.* (M. Eminescu, *Călin – file din poveste*). Alături de intonație, articolul poate funcționa ca marcă de dezambiguizare a subiectului (*Profesorul e doctorand., Doctorandul e profesor.*).

Într-un context în care numele predicativ este angajat într-o relație partitivă, forma de gen a acestuia este corespunzătoare adjunctului din construcția partitivă, și nu subiectului:

Acolo era conacul; am fost fericit și fermecat când l-am văzut, căci nu era decât una dintre clădirile mele din București, nu se știe cum ajunsă aici. (M. Cărtărescu, *Travesii*).

Criteriul acordului în distingerea celor două poziții sintactice realizate prin nominale în nominativ devine inefficient în situațiile în care cele două nume sunt reprezentate prin cuvinte aparținând aceluiași părți de vorbire și cu aceleași caracteristici gramaticale (*Țara este poporul., Puterea este presa.*). Diferența dintre cele două unități se poate face numai prin topică (de obicei subiectul are o poziție preverbală, iar numele predicativ una postverbală) sau prin intonație, prin accentuarea emfatică a termenului considerat subiect. Construcțiile simetrice pot include pronume, diferențierea pozițiilor sintactice fiind realizată doar prin topică (*Tu ești tu și eu sunt eu., El este acela.*).

COMPLEMENTE

COMPLEMENTUL DIRECT

1. ASPECTE DEFINITORII

Complementul (obiectul) direct funcționează în grupul verbal și, uneori, în cel interjecțional, ca termen subordonat în cadrul unei relații de dependență față de centrul grupului și se realizează, în forma sa prototipică, printr-un nominal în cazul acuzativ (*Elevul mănâncă un măr., O chem pe mama., Mă felicită., Copilul aruncă ceva., I-am întâlnit pe amândoi.*) care exprimă Pacientul.

1.1. Caracteristici sintactice

Funcția de complement direct este o funcție actanțială, impusă de un verb obligatoriu *tranzitiv*, care cere complement direct. Verbul tranzitiv impune nominalului selectat ca termen subordonat restricției de formă (acuzativul neprepozițional sau marcat prin prepoziția *pe*) și îi atribuie anumite roluri tematice.

Distincția dintre actantul complement direct și ceilalți actanți se face, de obicei, la nivelul realizărilor prototipice, prin intermediul regimului cazual sau prepozițional impus de către verbul regent nominalului prin care este exprimat fiecare actant (nominativ – subiectul, acuzativ – complementul direct, dativ – complementul indirect, construcție prepozițională – complementul prepozițional). În cazul complementului secundar, care presupune coocurența obligatorie cu un complement direct, distincția se face pe baza tipului ternar de structură (vezi **Complementul secundar, 1.1**).

În ceea ce privește *regentul* acestei poziții sintactice (vezi **I, Clase sintactice și sintactico-semantică de verbe, 2**), în mod curent, complementul direct funcționează în construcții cu verbe bivalente și trivalente. Foarte rar, complementul direct se combină cu un verb fără subiect: *Mă ninge., Mă plouă.*

Verbul tranzitiv bivalent se construiește simultan cu doi actanți diferiți, unul în poziția de complement direct, celălalt, de subiect (poziție frecventă: *Copilul citește o carte.*); mai rar, verbul poate avea un actant în poziția de complement direct și un circumstanțial (*Mă doare în piept., Îl mănâncă pe spate.*).

Clasa de verbe trivalente se caracterizează prin capacitatea combinării cu trei actanți ocupând poziții sintactice diferite: [subiect + complement indirect + complement direct] sau [subiect + complement direct + complement indirect] (structurile cele mai frecvente): *Prietena mea îmi trimite o scrisoare., Elevul a cerut informații profesorului.,* [subiect + complement direct + complement

prepozițional]: *El a primit o scrisoare de la prietenul lui.*, [subiect + complement direct + complement secundar]: *Profesorul (îl) ascultă pe elev lecția.*

Caracteristicile gramaticale care deosebesc complementul direct de alte poziții sintactice sunt:

(a) realizarea printr-o formă neaccentuată (clitică) de pronume personal în acuzativ: *Mănânc fructe.* → *Le mănânc.*, *Ascult elevul.* → *Îl ascult.*, *Întreb pe elev.* → *Îl întreb.*;

(b) dubla exprimare, prin clitic (care reia sau anticipă nominalul) și printr-o formă pronominală personală prepozițională accentuată sau prin forma substantivală / pronominală de pronume nonpersonal cu prepoziție: *Te văd pe tine.*, *Pe el îl strig.*, *O văd pe Maria / pe profesoară.*, *Pe aceea o văd.*;

(c) ocurența în structuri pasivizabile, cu schimbarea calității de complement direct în subiect: *Profesorul a scris o carte.* → *Cartea a fost scrisă de profesor.*

Exprimarea numai prin clitic în acuzativ nu este totdeauna concludentă, dată fiind apariția, uneori, a cliticelor pronominale nonsintactice, în construcții ca *a o lua la sănătoasa*, *a o lua la fugă*, *a o păți*, *a o șterge*, *a o face lată*, *Le zice bine.*, *Le vede (la matematică)*. Deși cliticul pronominal are formă de acuzativ, nu ocupă poziția de complement direct, nefuncționând ca substitut (vezi I, **Pronumele personal propriu-zis**, 2.2.2.6); în construcția respectivă nu se admit nici dublarea, nici pasivizarea (**Pe ea a luat-o la sănătoasa.*, **Ea a fost luată la sănătoasa.*).

Dubla exprimare este subordonată exprimării prin clitic în acuzativ, întrucât dublarea nu este posibilă decât în condițiile distribuționale ale acceptării unui clitic pronominal.

Pasivizarea, deși frecvent acceptată de structurile cu un complement direct, nu e un criteriu obligatoriu, ci facultativ, existând verbe care, deși au complement direct, nu admit pasivizarea (vezi *infra*, 2.4 și **Construcții pasive și construcții impersonale**, 1.2.1.1).

1.2. Caracteristici semantice

Tranzitivitatea verbului asigură nu numai coeziunea sintactică, ci și semantică a propoziției, prin impunerea restricțiilor de formă și prin atribuirea rolurilor tematice de către centrul de grup complementului direct.

Verbele care atribuie cu precădere complementului direct un rol tematic sunt de tip agentiv, rolul prototipic fiind Pacientul (*Deschide ușa.*, *Citesc o carte.*, *Aranjează cărțile.*). Într-o construcție cu reflexiv (propriu-zis sau reciproc), Agentul poate fi coreferențial cu Pacientul: *Maria se laudă (pe sine).*, *Ion și Vasile se laudă (unul pe altul).*

Și alte roluri tematice pot fi atribuite complementului direct: Beneficiarul (*Maria ajută pe cineva / pe copil.*), Experimentatorul (*Mă ustură ochii.*), Ținta (*El ne ajunge din urmă.*), Locativul (*Copiii colindă satele.*) etc.

1.3. Caracteristici în plan comunicativ-pragmatic

Complementul direct face parte dintre complinirile obligatorii ale verbului prototipic și aparține părții rematice a enunțului, aducând o informație nouă. În funcție de intențiile de comunicare, locutorul poate plasa complementul direct în poziție preverbală (vezi *infra*, 4.3).

În poziția de complement direct apar frecvent deictice pronominale, a căror referință nu poate fi determinată decât prin raportare la datele concrete ale situației de comunicare (*El mă laudă.*) și anafore pronominale a căror referință este recuperată de la un antecedent (*Întâlnind-o pe Ioana, am felicitat-o.*).

Ca regente ale complementului direct, infinitivul și gerunziul se deosebesc de verbul prototipic prin pierderea autonomiei în comunicare. Exceptând unele situații accidentale, în care infinitivul (de obicei, la forma negativă) are autonomie comunicativă (*A nu călca iarba!*, *A nu rupe florile!*), infinitivul și gerunziul, în majoritatea aparițiilor, cer, pentru a forma un enunț autonom, prezența unui suport predicativ.

2. PARTICULARITĂȚI SINTACTICE

2.1. Regentul complementului direct sau al propoziției corespunzătoare poate fi:

(a) un verb tranzitiv la un mod personal (frecvent) sau o formă verbală nepersonală (infinitiv, gerunziu, supin): *Bunica spune povești.*, *Este o încercare de a ascunde gunoiul sub preș.*, *Ne ducem în sus urcând cursul apei.* (L. Blaga, *Luntrea lui Caron*), *Au terminat de citit romanul.*, *Spune-i să plece.*, *Văzând că mi-am aprins paie-n cap cu asta, am șterpelit-o de acasă.* (I. Creangă, *Amintiri*), *A visa că zboară.* (G. Liiceanu, *Ușa interzisă*);

(b) o locuțiune verbală tranzitivă: *Profesorul ia în considerare / are în vedere rezultatele obținute.*, *Ține minte asta!*, *Îți aduc aminte ceva.*;

(c) o interjecție predicativă cu regim de verb tranzitiv: *Iată o nuntă de furnici.* (I. Creangă, *Harap Alb*), *Pleosc o palmă!*

Într-un singur caz regentul poate fi un adjectiv, *dator*, care acceptă un nominal-complement direct nesubstituibil prin clitic pronominal: *Îmi e dator viața / o casă / recunoștință / bani.* (vezi *Grupul adjectival*, 3.2).

2.2. Verbele tranzitive, de care depinde poziția sintactică de complement direct, se împart în funcție de caracterul *obligatoriu* sau *facultativ* al acestei poziții.

Pentru o clasă destul de largă de verbe (*a adăuga*, *a atesta*, *a clarifica*, *a constitui*, *a da*, *a face*, *a întâlni*, *a mângâia*, *a preconiza*, *a pune*, *a reprezenta*, *a trimite* etc.), nominalul complement direct sau propoziția completivă directă sunt determinativi obligatorii, puternic legați de verbul regent și, de aceea, trebuie exprimați: *Ea adoră copiii / face mâncare / mângâie pisica / proiectează o casă / reface o lucrare / spune adevărul.* De asemenea, există verbe pentru care realizarea propoziției completive directe e obligatorie, din sfera celor *declarandi* (*a spune*, *a ști*, *a zice*), de modalitate sau de aspect (*a începe*, *a isprăvi*, *a termina*, *a putea*): *Spune (știe) ce / pe cine / când / cum / unde vrea.*, *Poate să plece.*, *Începe să lucreze.*, *Termină ce a început.*

Pentru o altă clasă de verbe (*a ara*, *a auzi*, *a bea*, *a lucra*, *a mânca*, *a repeta*, *a studia*, *a traduce* etc.), nominalul complement direct sau completiva directă sunt facultative și pot să nu fie exprimate: *El ară (pământul).*, *Citește (o lucrare / orice găsește).*, *Meșterește (ceva).*, *Votează (constituția / candidații).*, *El acceptă (să lucreze).*, *Bea / mănâncă (ce vrea).*

2.3. Regentul verbal are capacitatea de a se construi cu un complement direct substantival, caracterizat prin anumite trăsături semantice.

(a) Unele verbe (*a adnota, a ara, a bea, a căpăta, a decomanda, a deduce, a improviza, a inova, a intona, a investi, a majora, a mecaniza, a memoriza, a perfora, a procesa, a relata, a sădi* etc.) acceptă în poziția de complement direct numai substantive caracterizate prin trăsătura semantică [- Animat]: *Ară pământul., Guvernării majorează taxele., Întredeschide ușa., Își investește banii în educație.*

(b) Alte verbe (*a admonesta, a alfabetiza, a amăgi, a certa, a deporta, a descalfica, a dezmierda, a extermina, a insulta, a păcăli, a procrea, a răsfăța, a ucide* etc.) acceptă numai substantive cu trăsătura [+ Animat] sau / și [+ Uman]: *Amăgește oamenii / animalele., Deportează populația., Descalifică atleții., Insultă elevii., Păcălește investitorii., Răsfăță copilul / câțelul., Ucide un om / o căprioară.*

(c) O altă categorie de verbe (*a captura, a căra, a conduce, a consemna, a critica, a forma, a introduce, a înscrie, a întâmpina, a întrece, a mânca, a vota* etc.) selectează substantive caracterizate prin trăsătura [+ / - Animat]: *Conduce mașina / elevii., Critică lucrarea / pe politicieni., Formează o figură geometrică / specialiști., Întâmpină neplăceri / un oaspete., Votează legi / pe cineva.*

2.4. Unele verbe cu aceeași realizare lexicală pot apărea, în structuri sintactice diferite, în două ipostaze:

(a) Corespund unor diferențe semantice: *El aduce₁* („transportă”) *apă.* – complement direct, dar *El aduce₂* („seamnă”) *cu mama lui.* – complement prepozițional cu prepoziția *cu*; *El îi dă₁* („oferă”) *flori.* – complement direct, dar *El dă₂* („face o mișcare repetată”) *din mâini.* – circumstanțial instrumental. Realizarea unor structuri diferite, asociate cu sensuri diferite ale verbului, permite interpretarea acestor verbe ca omonime, unul tranzitiv, celălalt, intransitiv. Omiterea nominalului în asemenea situații face construcția ambiguă, selectarea uneia dintre interpretările posibile fiind determinată numai de indicațiile oferite de contextul integral.

(b) Sunt în variație sintactică liberă, fără a antrena vreo diferență semantică: *Medicamentul ajută pe bolnav.* – complement direct și *Medicamentul ajută bolnavului.* – complement indirect; *El sare gardul.* – complement direct și *El sare peste gard.* – circumstanțial; *El scotocește casa.* – complement direct și *El scotocește prin casă.* – circumstanțial etc.

Unele verbe intransitive pot fi construite, accidental, cu un complement direct, situație înregistrată sub denumirea de *complement intern*: *A dormit un somn adânc., A luptat o luptă dreaptă., A mers un drum lung., Și-a trăit traiul., A visat un vis frumos.* etc. Construcțiile de acest tip au un statut intermediar între tranzitive și intransitive, deoarece, formal, satisfac condițiile de tranzitivitate, dar nu și pe cele sintactico-semantice, verbele neatribuind un rol tematic și neacceptând, decât parțial, criteriile tranzitivității, adică nu acceptă dublarea și pasivizarea (vezi I, Clase sintactice și sintactico-semantice de verbe, 4.1.4.2).

Stilistic, chiar și un verb intransitiv ca *a fi* poate fi tratat ca tranzitiv și poate avea un complement direct exprimat printr-un clitic în acuzativ: *Nu poți face nimic ca să ai stil. Pentru că stilul nu îl ai, ci îl ești.* (M. Cărtărescu, *De ce iubim femeile*).

Verbele ergative au comun cu tranzitivele, sub aspect semantic, prezența actantului Pacient, iar sub aspect sintactic, posibilitatea adjectivizării participiului: *Seceta seacă fântânile.* → *fântâni secate de secetă*, *Ploaia strică recolta.* → *recoltă strică de ploaie* (vezi I, Clase sintactice și sintactico-semantică de verbe, 4.1.4.2).

3. CLASA DE SUBSTITUȚIE

Complementul direct se realizează, la diferite niveluri, printr-un nominal sau o propoziție.

3.1. Realizările poziției sintactice în grupul verbal

3.1.1. Realizarea prototipică: nominalul în acuzativ

Realizarea prototipică este *nominalul în acuzativ*, reprezentată, pe de o parte, de substantive, iar, pe de altă parte, de deicticele / anaforicele pronominale sau numérale pronominale, care ocupă aceeași poziție cu substantivele în locul cărora apar ca substitute: *Librarii vând cărți. Studenții le cumpără., Copilul îi iubește pe bunici., Îl / mă îmbrac., Nu văd nimic., Am întâlnit trei dintre studenți la bibliotecă., Am felicitat pe al doilea / pe cei doi / pe fiecare.*

Complementul direct poate fi precedat de semiadverbe precum *și, chiar (și), decât, numai*: *Acolo l-am întâlnit și pe profesor., Am cumpărat chiar și prăjituri., N-a citit decât romane., A citit numai poezii.*

Poziția de complement direct se realizează, uneori, și prin locuțiuni pronominale: *Nu spune cine știe ce.* („nimic, mare lucru”), *Mănâncă te miri ce* („mai nimic”).

Poziția complement direct poate fi realizată și prin unele cuvinte provenite din clase aparținând adjectivului, adverbului, interjecției, numai în condițiile substantivizării acestora. Substantivizarea se marchează atât sintactic, prin așezarea cuvântului în poziția de complement direct, cât și morfologic, prin folosirea unor mărci flexionare specifice substantivului: *Învăță engleza., Oricine apreciază frumosul., Părinții îi vor binele., Am auzit un of.*

O structură deosebită în poziția de complement direct este realizată prin forme de tip adverbial, devenite, contextual, denumiri de limbi, după verbe ca *a învăța, a înțelege, a ști*: *Învăță englezește / franțuzește / românește* („engleza, franceza, româna”).

Uneori, substantivizarea se realizează numai sintactic: prin așezarea adjectivului, a interjecției, a instrumentelor gramaticale în contextul acuzativului marcat prin *pe*: *Pe prost îl remarcă oricine., Scoate pe „ah” din propoziție.*

Pentru unele clase (unele adverbe, instrumentele gramaticale sau unele formule), nominalizarea în acuzativ se obține numai autonomic (prin citare): *Ion spune „bine” / „da” foarte des., Scoate „și” / „de” din propoziție., După ce ați închis ușa, spuneți „bună seara”.* (O. Paler, *Singurătate*), *Spune „mulțumesc”.*

3.1.1.1. Poziția sintactică a complementului direct exprimată printr-un substantiv, dependentă de un verb tranzitiv, este compatibilă cu două modalități de expresie: *cazuală*, prin acuzativul neprepozițional, și *prepozițională*, realizată prin acuzativul cu *pe*.

Regulile de construire a complementului direct cu sau fără *pe* implică distincțiile semantice animat / nonanimat, personal / nonpersonal, individualizat / nonindividualizat, precum și distincții gramaticale legate de anumite specii de pronume, de prezența anumitor determinanți sau determinativi, de relația sintactică de dublare, de topică etc. Și verbul este parțial „responsabil” de folosirea uneia dintre cele două construcții. De exemplu, dacă verbul tranzitiv admite în poziția complementului direct numai nominale cu trăsătura semantică [- Animat], se folosește acuzativul fără prepoziție: *Bea apă.*, *Spală o cămașă / rufe.* Dacă verbul admite și nominale cu trăsătura semantică [+ Uman], la unele apare posibilitatea alegerii între construcția cu *pe* sau fără *pe*, în funcție de altă trăsătură semantică, *individualizarea*: *Caut profesor* („oarecare”). / *Caut pe profesorul Ionescu.* / *Îl caut pe profesor* („anumit”); la altele nu este posibilă decât construcția cu *pe*: *Am văzut-o pe mama / pe Maria.*

(A) Complementul direct exprimat substantival prin acuzativul neprepozițional este, mai frecvent, inanimat și cuprinde următoarele subclase:

– substantiv inanimat numărabil, articulat hotărât sau nehotărât, articolul funcționând ca un categorizant referențial: *Maria închide ușa / o ușă.*, *El citește articolul / un articol.*, *Bunica spune povestea / o poveste.*, *Ea spală vasele.*, *El coboară scările.* etc.;

– substantiv abstract articulat, cu valoare de unicitate: *Am cunoscut cândva un profesor meloman.* *Adora puterea.* (G. Liiceanu; *Ușa interzisă*), *Critică democrația.*;

– substantiv animat sau inanimat, articulat, într-o construcție cu „dativ posesiv” așezat la stânga verbului regent: *Îi cunosc părinții.*, *Își așteaptă rudele / mama.*, *Își ceartă copilul.*, *Eu? Îmi apăr sărăcia și nevoile și neamul* (M. Eminescu, *Scrisoarea III*)., *Își ascundea grijele și gândurile sub mască de mucalit.* (L. Blaga, *Luntrea lui Caron*);

– substantiv comun animat articulat (cu sau fără dativul posesiv exprimat): *El (își) mângâie câțelul / (își) alungă pisica / (își) iubește calul.*;

– substantiv propriu toponimic articulat: *Am admirat Bucureștiul.*, *Am traversat Parisul.*, *Am vizitat Brașovul, Sibiu, Clujul.*, *Am traversat Bucегii / România.*; rar, pentru toponime străine cu finală vocalică e posibilă și folosirea nearticulată: *Am văzut Cairo.*;

– substantiv propriu considerat obiect familiar (cu sau fără dativul posesiv exprimat): *Nici Citirea n-a vrut să-mi cumpere tata.* (M. Preda, *Moromeștii*), *(Mi-) am pierdut Matematica.*

Nearticularea substantivului în poziția complement direct se întâlnește la unele subclase semantice:

(a) Substantivele *masive singularia tantum* (mai rar, *pluralia tantum*) se folosesc nearticulate: *El cumpără brânză / carne / pâine / pește / ulei / valută / zahăr.*, *Bea apă / cafea / lapte / vin / ceai.*, *El vinde blănuri / mățăsuri.*, *Mănâncă icre / fructe* etc. Unele masive, în poziția de complement direct, sunt compatibile cu opoziția articulat / nearticulat: *Cumpără vin / vinul.*, *Aduce unt / untul.*, articularea antrenând schimbarea „citirii” substantivului, care devine nonmasiv.

(b) Substantivele *abstracte* se folosesc mai ales la singular, ca entități nonnumărabile: *Columb nu cunoscuse [...] teamă.* (L. Blaga, *Drumul lui Columb*); *Copilul are talent.*, *Asta nu are importanță.*

(c) Substantivele *numărabile* se folosesc nearticulat mai rar, fie la singular: *Am cumpărat / luat mașină / calculator.*, fie, mai frecvent, la plural: *Spală rufe.*, *Are bani / lei / dolari.*, *Cumpără alimente.*, *Vinde ziare.* (construcții ca **Spală rufa.*, **Are ban / leu / dolar.*, **Cumpără aliment.*, **Vinde ziar.* sunt nereperabile), *Copiii i-au adus satisfacții.*, *El nu așteaptă laude.* (în propoziții negative, cu unii cuantificatori, substantivul poate fi și la singular: *Nu i-a adus nicio / vreo satisfacție.*).

(d) La *animate*, nearticularea se întâlnește la:

– nume de persoane prin care se exprimă profesia, ocupația, calitatea: *Căutăm profesor / secretară / informatician / zidar / betonist.*, *Primește studenți / elevi în gazdă.*;

– în citirile generice (cu referire la întreaga clasă de indivizi sau la specie): *Nu vezi om pe-aici.*, *Crește păsări / animale.*

În anumite registre ale limbii, la „Mica publicitate”, se întâlnește un substantiv nearticulat, în poziția de complement direct, precedat, de obicei, de un subiect nearticulat (vezi Subiectul, 2.1.3): *Sculptor închiriez apartament.*

Situațiile de articulare sau nearticulare a substantivului-complement direct în acuzativ neprepozițional coincid, în mare măsură, cu cele de la subiect.

(B) Complementul direct substantival cu prepoziția *pe* apare, în anumite condiții lexicale și semantice, la subclasa *numelor de persoană* sau a *animatelor personalizate*, în condițiile *individualizării* puternice a substantivului-complement:

– substantiv propriu nume de persoană sau de animal: *O văd pe Ioana.*, *Îl chem pe Lăbuș.*;

– substantiv comun personal articulat, în care articolul hotărât are rolul de identificare a referentului ca obiect unic al clasei, indicând o persoană unică prin raporturile de rudenie: *(O) văd pe mama.*, *(L-)am chemat pe tata.*;

– substantiv comun personal, articulat, urmat de un nume propriu sau comun de identificare: *Caut pe profesorul / doctorul Ionescu.*, *Aștept pe domnul director / pe inginerul șef.*;

– substantiv comun personal, articulat, urmat de un posesiv, de un pronume personal în genitiv sau de un substantiv în genitiv: *Aștept pe sora mea / fratele tău / vecinul nostru / prietenii lor / nepoții bunicului / părinții Mariei.*;

– substantiv comun personal, nearticulat, care indică o persoană anumită / individualizată: *Îl aștept pe profesor / medic / director / inginer.* (dar *Caut profesor / secretară.* vezi supra, A, d);

– substantiv comun personal, nearticulat, pentru care rolul de identificare a referentului este preluat de un determinant – adjectiv pronominal – (*fiecare, acest, acel, unii*): *Am ajutat pe fiecare / acest copil / unii copii.* Când adjectivul pronominal este *toți*, substantivul e articulat: *Am invitat pe toți prietenii.*

– substantivul personal poate fi regentul unor determinativi: *Domnul nostru-ar vrea să vadă pe măritul împărat.* (M. Eminescu, *Scrisoarea III*), *Ea îngrijește pe copiii bolnavi.*, *Decanul a convocat pe reprezentanții studenților.*;

– substantiv comun animat, nume de animal, sau inanimat personificat, nearticulat, identificabil: *Vulpea (l-)a păcălit pe urs.*, *(L-)a îngrijit bine pe cățel.*, *Pe păpușă o iubește mult.*

Folosirea prepoziției *pe* este o marcare sintactică de tip analitic, adesea coocurentă cu o altă marcă sintactică, dublarea clitică, cumulând funcția de marcă sintactică a poziției de complement direct și de marcă semantică de individualizare.

Prepoziția *pe* este o marcă gramaticală a complementului direct, specifică limbii române. *Pe* nu reprezintă, în această poziție sintactică, un centru de grup prepozițional, ca în celelalte situații (vezi **Grupul prepozițional**, 4.2), rolul tematic fiind atribuit în exclusivitate de centrul verbal și, de aceea, se păstrează neschimbat, în prezența sau în absența prepoziției: *Am ajutat pe elev / elevul / un elev.* (Beneficiar), *Am întâlnit pe studenți / niște studenți / studenții.* (Pacient), *Am ajuns din urmă pe drumeț / drumețul.* (Țintă).

(a) Există construcții în care *pe* îndeplinește rolul de *clasificator substantival*, indicând includerea cuvântului precedat de *pe* în clasa substantivului, când acesta se află în poziția complementului direct: *Scrie-l pe cinci.* („cifra”), *Omite-l pe și / de.* („conjuncția / prepoziția”), *la-l pe do.* („nota muzicală”), *Limba literară dacoromână păstrează pe „e” și pe „i” după s, z și t.* (în DLR „vocala e, vocala i”).

Același rol de substantivizare îl are *pe* într-o expresie ca *Are pe vino-încoace.*

(b) În construcții ca *Mână pe mână spală.*, *Cui pe cui scoate.* selecția lui *pe* cu un nominal nearticulat, cu valoare generică, se explică sintactic: necesitatea diferențierii aceleiași forme substantivale care apare, în aceeași construcție, cu funcții sintactice diferite (subiect și complement direct).

(C) În afară de situațiile în care construcția cu acuzativul neprepozițional și cea cu *pe* sunt în raport de complementaritate, excluzându-se reciproc (vezi *supra*, A, B), există și cazuri de variație liberă, fiind posibile ambele construcții, chiar dacă se preferă una dintre ele:

– Când complementul direct este exprimat printr-un substantiv personal, individualizat, precedat la singular de (*vre*)*un*, *alt*, iar la plural de *niște*, *câțiva*, cu sau fără deosebiri semantice pot apărea ambele construcții, cu precizarea că forma cu prepoziția *pe* este, de obicei, dublată prin clitic: *Caut un student. / (Îl) caut pe un student.*, *Aștept niște (câțiva) elevi. / Îi aștept pe câțiva elevi.*

– La substantivele personale fără determinări construcția cu *pe* + substantiv nearticulat are ca echivalent substantivul articulat fără *pe*: *Am invitat pe copii la masă. / Am invitat copiii la masă.*, *Așteptăm profesorul la oră. / Așteptăm pe profesor la oră.*

– Substantivul propriu nume de persoană este folosit, prin extensie metonimică, pentru a indica opera acestuia: *Am citit (pe) Eminescu / Blaga* (dublate clitic se folosesc numai cu *pe*).

– Substantivul comun personal articulat, urmat de un posesiv sau de un pronume personal în genitiv, se folosește cu *pe*, cel cu dativ posesiv așezat în stânga verbului, fără *pe*: *Am văzut pe fratele tău / pe vecinul lor.*, dar *Își iubește părinții.*, *Își respectă vecinii.* (vezi *supra*, A).

Numeroase interferențe între folosirea neprepozițională și folosirea prepozițională cu *pe* probează că deosebirile semantice, alături de celelalte distincții menționate, deși deosebit de importante, nu sunt suficiente pentru o delimitare riguroasă între construcțiile cu *pe* și cele fără *pe*. De altfel, suprapunerea lor este posibilă, uneori

chiar frecventă, în unele registre ale limbii (de exemplu, în vorbirea familiară, mai puțin îngrijită); aceste suprapuneri pun în evidență faptul că, în conștiința vorbitorilor, *pe* ajunge să fie simțit ca o marcă a complementului direct. În această calitate, *pe* se folosește peste tot unde poate elimina o confuzie între subiect și complementul direct. De exemplu, într-o propoziție ca *Admiră studenții elevii?*, în care subiectul și complementul direct sunt exprimate prin substantive nemarcate cazual, având aceeași formă și aceleași trăsături semantice, *pe* aduce precizarea necesară: *Admiră elevii pe studenți?* sau *Admiră studenții pe elevi?*

3.1.1.2. Poziția complementului direct se realizează și prin *substitute* (pronume și numerale).

Au formă de acuzativ neprepozițional:

– pronumele personale sau cele reflexive (propriu-zise și reciproce) clitice: *Îl chem., Am văzut-o., V-am întâlnit., El se îmbracă., Ei se ajută (unul pe altul).;* vezi și **Construcții reflexive și construcții reciproce, 1.2.1.1.;**

– pronumele interogativ și relativ *ce*, pronumele demonstrative cu valoare neutră *asta, aia*, pronumele nehotărâte care au componentul *ce* (*ceva, altceva, orice*) și pronumele *alta*, pronumele negativ *nimic* (în general, pronumele nehotărâte și negative care substituie nume de inanimate): *Ce ai văzut?, Spune ce ai văzut!, Când să facem asta murim. (O. Paler, Avem timp), Dă-mi aia!, Vreau alta., Am găsit ceva / altceva., N-am găsit nimic., (Mi-a trimis mai multe scrisori, dar) n-am primit niciuna.;*

– numerele cardinale, când substituie un substantiv inanimat: (*Am cumpărat cinci cărți, dar) am citit două.*

Construcția cu *pe* în poziția de complement direct exprimată prin *substitute* se întâlnește la:

– pronumele personal formă accentuată, de politețe sau pronumele reflexiv formă accentuată, cu rol stilistic (de precizare, de accentuare), anticipate sau reluate printr-un clitic în acuzativ la aceeași persoană și la același număr: *Pe tine te cheamă., Îi aștept pe ei., Vă strigă pe dumneavoastră., Se amăgește pe sine.;*

– pronumele demonstrative, cu excepția celui feminin popular *asta, aia* cu valoare neutră (indiferent de referent) și pronumele interogative și relative *care* și *cine* (indiferent dacă se referă la o persoană sau la un obiect): *-Ce rochie vrei să cumperi? Pe aceasta sau pe cealaltă?, Pe acela nu l-am mai văzut., Ia-o pe aia / asta!, Am citit cartea pe care mi-ai împrumutat-o., Pe cine vezi?, Pe cine aștepți nu vine.;*

– pronumele negativ *nimeni* și pronumele nehotărâte sau negativul *niciunul*, când substituie un nume de persoană: *Nu văd pe nimeni., Notez pe fiecare., Pe unii / câțiva îi văd zilnic., Împrumut pe oricare / oricine., Aștept pe cineva., Pe altcineva am așteptat., N-am întâlnit pe niciunul dintre ei.;* în expresii, pronumele nehotărât *alta* poate substitui și un substantiv inanimat: *O mână spală pe alta.;*

– pronumele semiindependent *al*, urmat de un posesiv sau de un substantiv (pronume personal) în genitiv, dublat clitic: *Pe ai mei i-am văzut ieri., (Am luat cartea mea, dar) pe a colegului tău am lăsat-o acolo., Lângă ea îi avea pe ai ei. (M. Preda, Moromeșii)* și pronumele semiindependent *cel* urmat de numeral sau de o construcție prepozițională, dublat clitic: *Catrina îi crescuse cu trudă pe cei trei. (M. Preda, Moromeșii); Pe cei din spate nu i-am văzut.;*

– un pronume nehotărât sau un numeral care substituie un substantiv personal (de obicei, dublat clitic): *Pe mulți / toți / puțini (= copii) i-am trimis acasă.*, *Pe doi (= elevi) i-am întâlnit pe drum.* (numeral cardinal), *I-am așteptat pe amândoi / câteșitrei / toți cinci.* (numerale colective), *Pe primul / al patrulea l-am felicitat.* (numerale ordinale).

Și substituttele care se referă la animate pot fi, uneori, în variație liberă; sunt posibile atât construcțiile neprepoziționale, cât și cele cu *pe*: pronume nehotărât (*altul, atâția, (vre)unul*), fie cu determinative diferite, fie cu deosebiri semantice: *Ai mai văzut pe vreunul (dintre ei)? / Ai mai văzut vreunul ca el?*, *Caută pe altul (anumit).* / *Caută altul (oarecare).* sau fără nicio deosebire: *Am întâlnit pe atâția.* / *Am întâlnit atâția.*, eventual cu topică diferită: *Pe doi (dintre elevi) i-am întâlnit.* / *Am întâlnit (pe) doi (dintre elevi).*

3.1.2. Complementul direct dublu exprimat

Complementul direct poate fi exprimat prin două componente, raportate la același verb, dintre care unul este referențial, iar celălalt, anaforic: un nominal în acuzativ cu sau fără *pe* și un pronume personal sau reflexiv neaccentuat (clitic) în acuzativ (vezi I, **Pronumele personal propriu-zis**, 2.2.2.6), așezat înainte sau după verbul regent.

Cliticul poate anticipa complementul direct (*L-am întâlnit pe fratele meu.*, *Am întâlnit-o pe sora mea.*) sau îl poate relua (*Pe fratele meu l-am întâlnit astăzi.*, *Pe sora mea am întâlnit-o ieri.*).

Când nominalul este un substantiv sau un substitut (cu excepția pronumelor personale de persoana I și a II-a, singular și plural), dublarea (reluare sau anticipare) se realizează printr-un clitic de persoana a III-a care se acordă cu nominalul și preia informațiile gramaticale de gen, număr și caz ale acestuia, cei doi termeni fiind asociați semantic și constituind aceeași funcție sintactică. Într-un exemplu ca *Rochia am primit-o cadou, iar pantofii i-am cumpărat.*, prin intermediul verbului asupra cliticelor *o* și *i* „se transferă” informația de gen, număr și caz a substantivului complement direct: feminin, singular, acuzativ, respectiv masculin, plural, acuzativ. Concludente, în acest sens, sunt cazurile în care complementul direct exprimat prin mai multe nominale la singular, coordonate (poziție repetată), este reluat sau anticipat printr-un clitic la plural: *Cântecul, lumina, taina, unda, întinsurile-albastre.* / *Noi le ținem, noi le strângem.* (T. Arghezi, *Caligula*), *Bluza și fusta le-am cumpărat astăzi.*, *I-a dat la școală pe băiat și pe fată / și pe el, și pe ea.* Poziția sintactică impune restricția de caz, dar acordul în număr se face la plural.

Când complementul direct este dublu exprimat, prin pronume personal sau reflexiv și clitic, de obicei cliticul precedă forma accentuată a aceluiași pronume (în cazul pronumelui personal de persoana a III-a, la același număr, gen și caz): *Mă doare pe mine.*, *Vă aud pe voi.*, *Am chemat-o pe ea.*, *I-am chemat pe ei.*, *Se distruge pe sine.* Emfatic, topică pronumelui se poate inversa: *Pe mine mă doare.*, *Pe voi vă văd.*, *Pe el l-am chemat.*, *Pe sine se distruge.*

Frecvent, regentul este verb, dar poate fi și o interjecție (rar, în registrul familiar): *Iacătă-l bilețul!* (I.L. Caragiale, *D-ale carnavalului*), *Iat-o pe Maria!*

În limba actuală, se înregistrează unele situații în care dubla exprimare a complementului direct este obligatorie, altele în care nu e posibilă sau este facultativă.

3.1.2.1. *Dublarea complementului direct este obligatorie ori de câte ori este exprimat prin:*

(a) forma cazuală de acuzativ neprepozițional:

– substantiv comun (animat, inanimat) sau propriu inanimat, totdeauna articulat, în antepunere față de verb: *Dragostea ne-o țină zeii.* (L. Blaga, *Catrene*), *Tabloul l-am văzut la expoziție.*, *Cărțile le-am cumpărat ieri.*, *Copiii i-am îmbrăcat cu haine noi.*, *Elevul l-am văzut pe stradă.*, *Animalele le-am adăpat zilnic.*, *Parisul l-am vizitat mai demult.*, *Bucegii i-am străbătut pas cu pas.*, „*Moromeții*” *i-am citit de câteva ori.*, *Luchian-ul l-am vândut.*;

– substantiv comun inanimat, nearticulat, precedat de un determinant (adjectiv pronominal demonstrativ, adjectivul pronominal nehotărât *fiecare*, pronumele semiindependent *cel* urmat de un numeral cardinal) care îl face apt de integrare în enunț, totdeauna în antepunere față de verbul regent: *Această / acea lucrare am terminat-o.*, *Același stilou l-am folosit și ieri.*, *Fiecare cameră am vopsit-o în altă culoare.*, *Cele două caiete le-am cumpărat astăzi.* (cu adjectivul pronominal *toți*, substantivul e articulat: *Toți pereții i-am reparat.*);

– dublarea e obligatorie și în situația în care demonstrativul este postpus substantivului, dar tot în antepunere față de verb: *Cartea aceasta am citit-o.*, *Caietul acela l-am pierdut.*

(b) forma prepozițională cu *pe*:

– substantiv comun personal / personificat sau substantiv propriu nume de persoană, indiferent de poziția față de verbul regent: *I-a îmbrăcat pe copii.* / *Pe copii i-a îmbrăcat.*, *Pe Ioana am întâlnit-o la facultate.*, *Birică se tot mișca ascultându-l pe Moromete.* (M. Preda, *Moromeții*), *Dacă Dumnezeu a vrut să-l ia pe Horia, cum să pun eu în discuție voia Lui?* (G. Liiceanu, *Ușa interzisă*), *Pe Soare să-l oprească el noaptea o recheamă.* (M. Eminescu, *Strigoii*), *Pe păpușă a îmbrăcat-o frumos.*;

– pronume (personal, de politețe, reflexiv, demonstrativ, nehotărât, pronumele semiindependente *al* și *cel*), indiferent de poziția față de regent: *Pe mine m-a recunoscut.* / *M-a recunoscut pe mine.*, *Nu cumva crezi că te-am fluierat pe dumneata?* (M. Preda, *Moromeții*), *Pe sine se laudă.* / *Se laudă pe sine.*, *Îl vreau pe acela.* / *Pe acela îl vreau.*, *Pe asta o iau.* / *O iau pe asta.*, *Când le văzu pe cele două cu plasa începu să râdă.* (M. Preda, *Moromeții*), [*Am cumpărat un creion.*] *Pe al meu l-am pierdut.* / *L-am pierdut pe al meu.*, *Pe toți i-am chemat.* / *I-am chemat pe toți.*, *Nu mai pot să le duc pe toate.* (M. Preda, *Moromeții*), *Avem timp [...] să-i judecăm pe alții și să ne absolvim pe noi.* (O. Paler, *Avem timp*). Forma accentuată de acuzativ a pronumelui personal și reflexiv dublează, de fapt, forma clitică a pronumelor respective și are rol de accentuare (precizare);

– pronumele relativ sau interogativ *care*: *Cartea pe care am citit-o mi-a plăcut.* / *Mi-a plăcut cartea pe care am citit-o.*, *Pe care îl / o vrei?*;

– numeral (cardinal, colectiv, ordinal) antepus verbului: *Pe trei / câteșitrei / amândoi i-am văzut venind.*, *Pe al doilea l-am pierdut.*

3.1.2.2. *Dubla exprimare nu este posibilă când complementul direct este exprimat prin:*

– substantiv la acuzativ neprepozițional, articulat sau nearticulat, în postpunere: *Citește ziarul.*, *Mângâie câinele.*, *Îmbracă păpușă.*, *Mănâncă banane.*,

Bea apă., și nearticulat, în antepunere: *Cărți cumpără., Portocale dorește., Elevi meditează (nu studenți).;*

– în construcțiile cu dativ posesiv (plasat înaintea verbului regent), cu referire la complementul direct exprimat prin substantiv artikulat: *Mi-am vizitat părinții., Își așteaptă prietenii., Mi-am primit cadoul.;*

– substantiv propriu, inanimat, postpus verbului: *Am vizitat Parisul / Brașovul / Tokio / Bucegii., Am citit „Moromeții” de câteva ori.* (antepunerea substantivului complement direct antrenează dublarea: *Parisul l-am vizitat anul trecut., „Moromeții” i-am citit.;*

– pronumele relative sau interogative *cine* sau *ce* și compusele lor: *Spune-mi pe cine ai văzut., Supăr pe cineva?, Ce a făcut?, Ai mâncat ceva?;*

– pronumele nehotărât *orice* și negativele *nimeni* (la acuzativul cu *pe*), *nimic*, indiferent de poziția sa față de verb: *Cumpără orice. / Orice cumpără., Nu știe nimic. / Nimic nu știe., Să nu deranjăm cu tristețile noastre pe nimeni.* (O. Paler, *Elegie*);

– pronumele demonstrativ popular *asta, aia*, la acuzativul fără *pe*: *Iau asta / aia., Asta vreau.*

3.1.2.3. Dubla exprimare este facultativă când poziția complement direct este exprimată prin:

– substantiv comun personal nearticulat sau substantiv propriu nume de persoană la acuzativul cu *pe*, postpus verbului: *(Îi) vede pe părinți / copii / vecini., (O) ascultă pe Maria.;*

– substantiv inanimat, artikulat cu articolul nehotărât, antepus verbului: *O problemă (o) ridică scrierea cu cratimă., Un succes (îl) constituie rezultatele bune obținute la examen.;*

– numeral (cardinal, colectiv, ordinal) la acuzativul cu *pe*, plasat după verb: *(I-)am întâlnit pe trei / câteșitrei / amândoi., (L-)am lăsat în urmă pe al patrulea.;*

– pronumele demonstrativ popular *asta, aia* și pronumele nedefinite (cu excepția lui *orice*) la acuzativul cu *pe*, postpuse verbului: *(O) vreau pe asta / aia., (Îl) primește pe oricine., Profesorul (îl) ascultă pe fiecare., (I-)am întâlnit pe unii / alții / câțiva.*

Când se află în variație liberă, preferința pentru o construcție sau alta diferă de la un vorbitor la altul, în funcție și de registrul în care se exprimă locutorul (colocvial, regional, cultivat).

Dublarea clitică este un fenomen gramatical frecvent utilizat în limba română, cu reguli de natură sintactică și semantică. Ea rezolvă omonimia dintre nominativ și acuzativ la substantive cu funcția de subiect, respectiv de complement direct, în condițiile în care cele două forme cazuale sunt omonime și substantivele respective au o topică relativ liberă. Într-o propoziție ca: *Și drumul meu îl ține soarta-n palme* (L. Blaga, *Și munții unde-s*), în care complementul direct este antepus predicatului, iar subiectul, postpus, dublarea complementului (*drumul îl*) are rol dezambiguizator. Așezat în poziție obișnuită (complementul după subiect) distingerea celor două funcții se realizează, simultan, prin dublare și prin topică (într-o construcție ca *Studentul cartea o citește.*, complementul este dublat – *cartea o* – iar subiectul apare pe primul loc).

De asemenea, e de semnalat legătura sintactică dintre dublare și construcția complementului direct cu *pe*, rolul lor comun, dezambiguizator, și legătura

semantică dintre cele două fenomene. Există o incompatibilitate între nondefinire / nonindividualizare și dublare, pe de o parte, și între nondefinire / nonindividualizare și construcția cu *pe*, pe de altă parte. Aproape toate construcțiile în care dubla exprimare și folosirea lui *pe* sunt obligatorii reprezintă, de fapt, complemente directe caracterizate semantic prin trăsăturile [+ Animat], mai rar [- Animat], dar totdeauna prin definit, individualizat; cele în care dubla exprimare nu e posibilă conțin un complement direct nondefinit / nonindividualizat prin articol sau aflat în vecinătatea altor determinanți.

3.1.3. Realizări nonnominale, echivalente funcțional-sintactice ale nominalului

În această serie de construcții intră formele verbale nepersonale și propozițiile complementive directe.

3.1.3.1. Forme verbale nepersonale. Infinitivul; supinul și gerunziul, prin prezența unor caracteristici care le îndepărtează de verb (vezi I, **Forme verbale nepersonale**, 1), au unele trăsături de tip nominal, dintre care cea mai importantă este compatibilitatea lor cu poziția de complement direct, specifică numelui.

(a) *Infinitivul* e precedat, de obicei, de morfemul mobil *a*, cu excepția construcțiilor în care verbul regent este *a putea*, regional și *a ști*: *Și a vorbi de la dansa am învățat.* (I. Creangă, *Amintiri*), *Începe a merge.*, *Nu știe a mânca.* / *Nu știe mânca.*, *Abia mă puteam încălzi.* (L. Blaga, *Luntrea lui Caron*), *Am visat [...]* *că nu pot fugi.* (G. Liiceanu, *Ușa interzisă*).

(b) *Supinul* e posibil numai după verbe aspectuale cu sensul „a termina” (*a isprăvi*, *a înceta*, *a încheia*, *a mântui*, *a sfârși*, *a termina*) și după verbul modal *a avea*, precedat, obligatoriu, de prepoziția *de*: *Femeia tocmai atunci terminase de muls.* (M. Preda, *Moromeții*), *Sfârșește de vorbit / de spus.*, *Am de scris / de citit.*

(c) *Gerunziul* apare rar, având ca regent un verb de percepție: *Am văzut fulgerând.*, *Am auzit țipându-se în camera de alături.*

3.1.3.2. Realizări propoziționale (completivele directe). După natura conectorului, completivele directe sunt *relative* sau *conjunționale*.

Ca și în cazul nominalului, regentul poate fi nu numai un verb (la un mod personal sau nepersonal), ci și o locuțiune verbală tranzitivă sau o interjecție predicativă.

(a) *Completivele relative* pot fi *propriu-zise* sau *interogative*.

(a₁) *Completivele relative propriu-zise* au un inventar bogat de conectori: pronume relativ sau adjectiv pronominal relativ, pronume nehotărât (compus cu relativele *care*, *cine*, *ce*, *cât*), relativul compus *ceea ce*, în variație liberă cu *ce*, și adverb relativ (*când*, *unde*, *încotro* și *cum*): *Nu înțeleg ce a spus.*, *Am văzut pe care (student) l-a ales.*, *Cumpără (ceea) ce dorește.*, *Oprește pe (ori)cine întâlnește în cale.*, *Vinde oricâte (cărți) vrea.*, *Aruncă orice îi prisosește.*, *O, sărmame! Ții tu minte câte-n lume-ai auzit, / Ce-ți trecu pe dinainte, câte singur ai vorbit ?* (M. Eminescu, *Scrisoarea I*), *Privește / vede încotro a plecat.*, *Anunță când / unde vine.*, *Admiră cum merge.*, *Privește cum mănâncă.*

Caracteristică acestui tipar de relative este folosirea conectorului fie la forma cerută de verbul din regentă (*Oprește pe oricine îi iese în cale.*), uneori ocupând și în subordonată poziția de complement direct (*Oprește pe oricine cunoaște.*), fie la forma cerută de poziția sintactică din subordonată: *Nu înțelege cui i se adresează / a cui este această lucrare / de cine (de ce) se teme.* Unele completive coordonate

pot fi eliptice de predicat: *Aș vrea să uit în ce zi mă aflu, în ce an √ și unde √.* (O. Paler, *Digul*).

(a₂) *Completivele relative interogative* se caracterizează prin subordonarea față de un verb regent din sfera verbelor de informare (comunicare și primire de informații): *a cerceta, a ghici, a întreba, a povesti, a spune, a ști, a verifica*. Drept conectori păstrează toate mărcile interogativei parțiale (pronominale, adjectival-pronominale, adverbiale), care se folosesc și la relativele propriu-zise, neadmițându-se relativul compus *ceea ce* și pronumele nehotărâte. Forma relativului este determinată exclusiv de restricțiile cazuale și prepoziționale rezultate din organizarea sintactică a subordonatei (vezi **I, Pronumele și adjectivul pronominal relativ, 3.3 și II, Construcții cu propoziții relative, 2**): *Maria întreabă cine / cu cine / de ce / pentru ce a venit., Cercetează a cui este cartea / cui i-a dat lucrarea / despre care carte se vorbește / cât (timp) a lipsit., Spune de când / de unde / încotro a plecat., Nu știe / întreabă ce să facă / cum (unde) să meargă.*

În ambele tipuri de relative, există situații de deplasare a conectorului relativ din completiva directă în regenta acesteia sau în completiva directă dintr-o subordonată a acesteia (vezi **I, Pronumele și adjectivul pronominal relativ, 3.3 și II, Imbricarea**), de ex.: *Pe cine vrei să cred?, Nu știu pe care merită s-o aleg.*

Ca și în cazul realizării prin nominal, regentul verbal are capacitatea de a se combina cu o propoziție relativă propriu-zisă, al cărei conector e caracterizat prin anumite trăsături semantice. Astfel, unele verbe selectează numai pronume relative inanimate (*Adnotează ce / ceea ce / orice citește., Mănâncă ce / orice vrea.*), altele, numai pronume animate și personale (*Insultă pe (ori)cine / (ori)care se află în sală., Supără pe (ori)cine / câți îi ies(e) în cale.*); există verbe care selectează pronume atât cu trăsătura [+ Uman], cât și [- Uman] (*Vede pe cine a venit / ce a făcut., Aude ce / pe cine îi convine.*). Verbele de percepție acceptă în această poziție atât completive introduse prin adverbul relativ *cum* (*Ascultă / admiră / privește / vede cum plouă.*), cât și propoziții conjuncționale introduse prin *că* (*Vede că plouă.*). Cu un astfel de regent, propoziția introdusă prin *când* sau *unde* nu este completivă directă, ci este circumstanțială (dovadă fiind posibilitatea introducerii în enunț a unui complement direct: *Ascultă jazz când plouă., Privește copiii unde s-au oprit.*)

(b) *Relativa infinitivală* este o construcție formată din infinitivul scurt fără morfemul *a*, precedat de un pronume sau adverb relativ, verbul regent fiind întotdeauna *a avea*: *N-avem ce vinde.* (M. Preda, *Moromeții*) (vezi **Construcții cu propoziții relative, 3.3.2.3**).

Relativa infinitivală se deosebește de relativa propriu-zisă și de relativa interogativă prin frecvență, fiind limitată sintactic și lexical, și prin repartiție stilistică (se întâlnește în registrul popular și familiar). Folosește, cu unele excepții, același inventar de conectori ca și relativa propriu-zisă, forma relativului acomodându-se după poziția sintactică ocupată în subordonată (nu se folosesc *care, oricare, oricine* și nu pot fi precedate de orice prepoziție); regentul *a avea* apare, în unele construcții, numai la forma negativă: (Nu) *are ce / cât / ceea ce / oricât / orice vrea., (Nu) are pe cine vedea., (Nu) are cui spune., (Nu) are de ce / cu ce / cu cine pleca., (Nu) are despre ce vorbi., (Nu) are când / (de) unde pleca., Nu are încotro pleca / de ce lipsi.*

(c) Propoziția *completivă conjuncțională* are un inventar bogat de conectori conjuncționali, unii fiind strâns determinați sintactic de clasa de regenți (prin restricția de conjuncție impusă de aceștia), iar alții permițând o alegere sintactic liberă, în funcție și de valorile semantice (vezi **Construcții cu propoziții conjuncționale, 2.1.1, 2.2.1**).

Conectorii pentru completivele directe sunt *că, să, dacă, de* cu sensul „dacă”, *ca...să* (variantă combinatorie a lui *să*) și locuțiunile conjuncționale *cum că, precum că, cum de*. În limba contemporană, sunt frecvenți primii trei.

Conectorul-tip *că* este marca unei propoziții descriptiv-factuale

(a) considerată de locutor ca o certitudine (adevărată sau falsă), fiind selectat de predicate factive lexicalizate prin verbe tranzitive ca: *a admite, a afirma, a afla, a aprecia, a cunoaște, a deduce, a înțelege, a mărturisi, a povesti, a recunoaște, a spune, a ști, a zice* (*Spune / afirmă că a plecat.*), respectiv de predicate contrafactive lexicalizate prin verbe ca: *a fabula, a inventa, a minți, a pretinde* (*Pretinde / minte că și-a construit o casă.*);

(b) în care locutorul nu-și ia nicio răspundere cu privire la descrierea de stare, conectorul fiind selectat de predicate nonfactive, lexicalizate prin verbe ca: *a presupune, a considera, a crede* (*El crede / presupune că Maria a plecat.*).

Conectorul *să* este marca unei completive directe nonasertive, fiind selectat de predicate cu sens modal exprimând posibilitatea, dorința, voința, lexicalizate prin verbe ca: *a accepta, a binevoi, a ezita, a merita, a permite* (*Acceptă să plece.*) sau de modalitate și de aspect (*Începe / termină / poate / vrea să plece.*).

Există predicate regente care permit în subordonată atât aserțiuni, cât și nonaserțiuni, cu diferențele de rigoare: certitudine / posibilitate (*El insistă / înțelege că pleacă. / El insistă / înțelege să plece.*).

Cu verbe modale și aspectuale, poziția complement direct redată prin *să* + propoziție, ca și cea exprimată prin verb la infinitiv sau la supin, formează un grup compozițional sintactico-semantic, putând fi considerat, uneori, un predicat complex (vezi **Predicatul, 2.2**).

Există grade diferite de coeziune a grupului. La nivel sintactic, cele două componente își păstrează autonomia, ocupând poziția de completivă / complement direct: *Poți să pleci. / Poți pleca., Vreau să vii., Începe / continuă să scrie / a scrie., Termină să mănânce / de mâncat*. La nivel semantico-sintactic, se poate ajunge la pierderea totală sau parțială a valențelor primului component verbal, ca în exemplul: *El dă să plece.*

Un indiciu că grupul funcționează ca un bloc îl reprezintă deplasarea cliticului pronominal în acuzativ, care, de sub dominanța celui de-al doilea component, ajunge să se atașeze la primul: *Îl poate auzi., Îl termină de scris.*

Conectorul *ca...să*, variantă contextuală a lui *să*, este selectat în condițiile în care elemente din subordonată cu diverse funcții sintactice apar în antepunere față de verbul din subordonată: *Aș fi dorit ca biserița din Răzoare să-mi iasă înainte mai curând.* (Gala Galaction, *Biserița din Răzoare*), *Am jurat ca peste dâșii să trec falnic, fără păs.* (M. Eminescu, *Scrisoarea III*), *Elevul dorește ca mâine să-mi dea cartea.*

Construcția se întâlnește în registrul cult al limbii și este corectă numai cu disocierea celor două elemente.

Conectorul *ca să* fără disociere (*Vreau ca să plece.*, apud Avram 1997; *Ei ar fi vrut ca s-o fure.*, apud Vulpe 1980; *Sinan porunci în grabă ca să adune.*, N. Bălcescu, *Istoria Românilor*) apare fie în vorbirea neîngrijită, fie în texte, simțite ca arhaice, din secolul al XIX-lea; trebuie evitată, *ca* fiind superfluu.

Uneori, se folosește greșit *căci*, specific cauzalei, în loc de *că* (*Aflați despre mine căci sunt sănătos.*) sau *pentru ca să*, specific circumstanțialei finale, în loc de *să* (*Pot pentru ca să zic.*), construcție ridiculizată de I. L. Caragiale.

Conectorul *dacă* poate fi:

(a) semnul interogației totale transpuse în vorbire indirectă, fiind selectat de aceeași clasă de verbe ca și complementivele relative interogative: *A umblat pe la vrăci și filosofi [...] să le ghicească dacă or să facă copii.* (P. Ispirescu, *Tinerețe fără bătrânețe*), *El verifică / cercetează dacă a predat lucrarea.*, *Nu spune dacă mai rămâne.*;

(b) modalizant ipotetic sinonim cu *că*, de obicei după verbe / locuțiuni verbale tranzitive la forma negativă: *Nu-și amintește / ține minte dacă a pierdut cartea sau a împrumutat-o cuiva.*

Același predicat permite folosirea, uneori, a tuturor celor trei conectori exprimând în subordonată certitudinea, posibilitatea, respectiv ipoteza (*Stiloul nu-și amintește că l-a găsit / să-l fi găsit / dacă l-a găsit.*).

Conectorul *de* are o utilizare limitată: apare în registrul popular ca sinonim al lui *dacă* semn al interogației totale, uneori coocurent cu *dacă* într-un enunț cu propoziții complementive directe coordonate (repetate): *Eu pe-un fir de lămâiță / Voi cerca de mă iubești.* (M. Eminescu, *Floare albastră*), *Hagiul nu vrea să știe de crapă pietrele la gerul Bobotezei, nici dacă în iulie turbează câinii de căldură.* (B. Delavrancea, *Hagi Tudose*).

Cum că, precum că au o utilizare limitată: *În acea nemărginire ne-nvârtim uitând cu totul / Cum că lumea asta-ntreagă e o clipă suspendată.* (M. Eminescu, *Scrisoarea I*), *Înțelege cum că l-au deșteptat picăturile reci ale ploii vijelioase.* (G. Galaction, *Lângă apa Vodislavei*); *Am mărturisit precum că toate sunt adevărate.* (D. Sbiera, *Fata Rumpel haine și Fătul babei*).

Cum de se folosește numai după un regent care admite transpunerea enunțurilor interogative sau exclamative în vorbire indirectă (vezi *Vorbirea directă și vorbirea indirectă*), exprimând opinia locutorului față de un fapt / eveniment deja consumat: *El întreabă cum de s-a întâmplat asta.*, *Se miră cum de am ajuns deja.*

Conjuncțiile *că* și *dacă* sunt folosite redundant înaintea lui *să*, introducând vorbirea indirectă legată, în registrul regional (construcție neacceptată de norma literară): *I-am zis că să nu mai zugrăvesc pe pereși.* (I. Ghica, *Convorbiri economice*), *A zis că să-i dau drumu.*, *A spus că să plecăm toți.*, *Întreabă că dacă sunt nemți pe-ai.* (apud Vulpe 1980)

Conjuncție-tip pentru complementivele directe după verbe *dicendi*, *că* este considerat, în registrul popular, conectorul specific al introducerii vorbirii indirecte, precedând nu numai conjuncții, ci și relative: *Le spui că cine sunt eu.*, *Mi-o spus că unde merge.*, *Zice tata și maica că ce caut eu în timpul aiesta?* (apud Vulpe 1980).

După un regent interjecțional, completivele directe se construiesc cu pronume relativ, adverb relativ sau conjuncția *că*: *Iată ce se întâmplase.* (M. Preda, Moromeții), *Uite cum facem!*, *Iată / uite că vine.*

3.1.4. Dublarea completivei directe

În frază, propoziția corespunzătoare unui nominal în acuzativ, în anumite condiții sintactico-semantică sau stilistice, poate fi *reluată*.

Completiva relativă propriu-zisă poate fi reluată printr-un clitic pronominal anaforic în acuzativ, poziționat și în interiorul subordonatei sau numai în regentă.

Conectorul propoziției este un pronume relativ sau nehotărât care se referă la persoane, de obicei în cazul acuzativ cu *pe*.

Dublarea este *obligatorie* când subordonata este antepusă propoziției regente: *Pe care / câți i-am întâlnit i-am trimis acasă.*, *Pe (ori)cine venea la el îl primea cu amabilitate.*

Dublarea este *facultativă* sau *imposibilă* când completiva este așezată după regentă: *(I-)am trimis acasă pe care au venit mai târziu.*, *(Îl) primea pe (ori)cine venea la el.*, *Fac câte drăcării le vin în cap.*

La completivele conjuncționale se întâlnesc două tipuri de reluare:

(a) completiva introdusă prin *dacă* sau *că* este reluată printr-un clitic pronominal cu valoare neutră (forma feminină *o*), decodabil numai prin propoziția care îl precedă: *Că / Dacă te-am iertat, am făcut-o pentru că așa am crezut că e bine (nu pentru că ai fi meritat).*, *Că n-ai venit, am văzut-o.*, *Dacă n-a venit, a făcut-o pentru că n-a știut.*

(b) completiva introdusă prin *că* este reluată printr-un pronume – demonstrativul feminin cu valoare neutră *asta* – decodabil numai prin propoziția care îl precedă: *Că nu te-ai dus la școală, asta îți reproșează părinții.*, *Că m-ai mințit, asta nu înțeleg eu.*

Ambele construcții, care se întâlnesc în registrul cultivat, au rol emfatic, caracterizate nu numai printr-o reluare de tip special, ci și prin așezarea completivei înaintea regentei (topica obișnuită fiind postpunerea, vezi *infra*, 4).

În vorbirea directă, regional, se întâlnește un tip special de anticipare propozițională realizat printr-un pronume de obicei demonstrativ (feminin cu valoare neutră), mai rar interogativ, antepus verbului regent: *Eu aceea am zis către ceilalți că e capra mea.*, *Și...ce o socotit ei că s-or băga în paie ș-or dormi acolo.* (apud Vulpe 1980) sau nehotărât, postpus verbului regent: *Șiți ceva, mamă? că l-a omorât pe Cîrîpănescu* (*ibid.*).

Nu este de același tip construcția *Altceva n-avem ce vinde.* (M. Preda, Moromeții), unde pronumele nehotărât *altceva* este deplasat în poziție frontală din construcția relativă infinitivală: *N-avem ce vinde altceva.*

3.1.5. Realizările neprototipice

Realizările neprototipice ale poziției complement direct sunt construcțiile care se îndepărtează, *real* sau *aparent*, de la tiparele considerate canonice.

3.1.5.1. (a) O excepție reală o reprezintă construcțiile formate din substantiv, rar pronume demonstrativ sau nehotărât, precedat de prepozițiile *din* și *de*: *Arde la căldări, în loc de cărbuni, din grâul ce transporta la hambarele vaporului.* (J. Bart, Europolis), *A mai luat din cărți / din astea.*, *De toate a cumpărat.*, *Spune-i, Tudore, fetei ăleia să mai aducă niște de-astă.* (M. Preda, Moromeții). Acestea sunt construcții eliptice, unele partitive, folosite în registrul familiar-popular, care

permit recuperarea centrului de grup nelexicalizat (*o parte din...*, *o băutură de...*, vezi și **Subiectul**).

(b) O altă situație de nerespectare a regulii de construcție a complementului direct apare în structuri relative, în care pronumele relativ, integrat sintactic și în structura regentei, marchează numai poziția față de aceasta (vezi **Construcții cu propoziții relative; Imbricarea**): *Se gândește la ce va face în viitor.*, *Depinde de ce va face în viitor.*, unde *ce*, deși precedat de prepozițiile *la*, *de*, apare cu funcția de complement direct în subordonată.

3.1.5.2. Unele grăupuri nominale din poziția complement direct au structuri atipice, fiind generatoare de false interpretări.

(a) Substantivul precedat de un numeral cardinal compus cu *de*, de un adjectiv invariabil sau de o locuțiune adjectivală cu *de* (*Decanul a convocat [douăzeci și cinci de] studenți.*, *Elevul a cumpărat [treizeci de] caiete.*, *Nu discut [astfel de] probleme.*, *Copilul inventează / spune [fel de fel de] povești.*). În astfel de situații, prepoziția *de* nu se grupează cu substantivul și nu impune acestuia restricție de caz (vezi **I, Numeralul cardinal, 2.5.1.1.b**).

(b) Substantivul în acuzativ este precedat de *la* (în registrul popular sau în texte arhaice): *Și mănâncă fata la plăcinte [...] a băut la apă până s-a răcorit [...] a mâncat la pere.* (I. Creangă, *Fata babei*), *Spărgăa la alune pe nicovală.* (P. Ispirescu, *Prâslea cel voinic*), *Românii, crezând a-și asigura libertatea și a stinge aristocrația, se puneau de ucideau la aristocrați.* (N. Bălcescu, *Istoria Românilor*). În asemenea cazuri, *la* nu mai are rol de prepoziție (dovadă, posibilitatea suprimării ei: *A băut (multă) apă.*, *A mâncat (multe) plăcinte / pere.*), ci este folosită ca determinativ cantitativ (vezi **I, Prepoziția**).

3.2. Realizările poziției sintactice în grupul interjecțional

Când complementul direct nominal are ca regent o interjecție predicativă, ea este compatibilă cu ambele modalități de expresie: acuzativul neprepozițional sau acuzativul cu *pe*.

3.2.1. Acuzativul neprepozițional se întâlnește la substantive cu trăsătura [- Animat]: *Iaca lăcașul unchiului meu!* (I. Creangă, *Harap-Alb*), *Iată rochia / pălăria!*, *Iată o nuntă.*, *Na masa aceasta.*, *Na țigări!* (M. Preda, *Moromeții*), *Na fructe(le)!*, *Șart! part! trosc! pleosc! Patru palme.* (I. L. Caragiale, *D'ale carnavalului*), *Haț colacul de pe masă!*, iar acuzativul cu *pe*, la substantive personale, individualizate sau la nume proprii de persoană, de obicei dublate clitic: *Iat-o pe mama!*, *Și cum sta ea în preajma fântânii, numai iaca pe slujnica știută.* (I. Creangă, *Povestea porcului*), *Iată-l pe Vasile / pe profesor!*, *Și nici una, nici două, haț pe ied de gât!* (I. Creangă, *Capra cu trei iezi*).

3.2.2. Substitutele apar la acuzativul neprepozițional și sunt exprimate, mai ales, printr-un clitic pronominal: *Iată-mă.*, *Na-ți-o, mamă.* (P. Zanne, *Proverbe*), *Iată-ne.*, *Iată-i aproape de vârful muntelui.* și, mai rar, prin pronume nehotărât: *Apoi ia o drughineacă groasă de stejar [...] și pâc! la tâmpla dracului cea dreaptă una! [...] Trosc! și la stânga una!* (I. Creangă, *Dănilă Prepeleac*).

4. TOPICA ȘI PUNCTUAȚIA

4.1. Ca determinativ obligatoriu al verbului, topica sintactică (nemarcată) a complementului direct este de a fi plasat *imediat* după regentul său, fie că e realizat prin nominal, fie că e realizat propozițional: *El a scris o carte.*, *El întreabă cine a scris cartea.*, *El spune că a scris o carte.*

Nu întotdeauna complementul direct stă imediat după verb, de care poate fi despărțit de alte poziții sintactice, considerate mai importante: *Avu, o clipă, curiozitatea să se ridice.* (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*), *Ofițerul a ordonat soldaților să respecte programul.*

În cazul apariției a două complemente, unul direct și altul indirect, situație frecvent întâlnită, complementul indirect ocupă, de obicei, prima poziție: *Profesorul (i)-a cumpărat elevului o carte.* Există însă și situații când complementul direct ocupă prima poziție: *A donat biblioteca facultății.*, *Acordă prioritate învățaturii.*

4.2. În unele situații apar restricții în poziționarea complementului direct față de verbul regent, restricții determinate de construcția prin care este exprimat și de tipul sintactico-semantic de predicatie. Se pot stabili următoarele reguli:

4.2.1. Apare numai în *antepunere* complementul direct exprimat prin:

- pronume personale și reflexive neaccentuate, cu unele excepții cerute de forma verbului (vezi *infra*, 4.2.2). Cliticele apar în această poziție pe lângă un verb la un mod personal: *Mă îmbrac.*, *Îl / îi strig.*, la formele verbale compuse, când complementul este exprimat prin persoana a III-a masculin: *L-am vândut.*, *L-aș fi văzut.*; la infinitiv, cliticul se folosește după morfemul *a* (*a-l / a-o / a-le mânca*), iar la subjonctiv, după *să* (*să-l / să-i / să-o / să-le iubească*); cliticul complement direct al infinitivului și al supinului stă înaintea unor verbe modale și aspectuale formând cu acestea un grup sintactic cu grad mare de coeziune (*Îl / o / îi / le poate face.*, *Îl termină de scris.*);

- pronume interogative (*Ce ai făcut?*, *Pe cine ai văzut?*, *Pe care l-ai luat?*);

- pronume relative conectori ai complementivei relative, indiferent dacă se acomodează sau nu la forma cerută de subordonată (*Nu știe ce face.*, *Mă refer la ce voi face mâine.*);

- substantive cu *pe*, în expresii (*Cui pe cui scoate.*; *Mână pe mână spală.*), vezi *supra*, 3.1.1 B, nota b.

4.2.2. Apare numai în *postpunere*:

- complementul direct exprimat prin clitic, când verbul regent este la modul imperativ (*Crede-mă!*, *Fă-o!*, *Strigă-i!*), la forma verbală nepersonală gerunziu (*chemându-ne*, *punând-o*, *strigându-i*), la formele verbale compuse inversate ale modurilor personale (*Văzutu-l-am.*, *Lua-i-ar.*), la formele verbale compuse ale modurilor personale când complementul direct este exprimat prin persoana a III-a singular feminin (*Am vândut-o.*, *Aș striga-o.*, *Ar fi văzut-o.*); la viitor, se preferă antepunerea (*O voi vedea. / Voi vedea-o.*);

- complementul direct exprimar prin pronume nehotărât, în expresia *O mână spală pe alta.*;

- complementul direct realizat prin forme verbale nepersonale (*Am auzit tunând.*, *Termină de scris.*; *Poate fugi.*, *Începe a vorbi.*);

- după regentul exprimat prin forme verbale nepersonale, când complementul direct este lexicalizat (văzând *cartea*, *Termină de citit lucrarea.*, *a construi o casă*);
- după regentul interjecțional, fie că e realizat printr-un clitic, fie printr-un substantiv (*Iată-I!*, *Iată-i!*, *Na-ți-o!*, *Hârști o palmă!*);

Ca fapt stilistic, cliticul poate apărea antepus regentului interjecțional:
Te iată prins de vânturi / Stihia nu te cruță. (T. Arghezi, *Fiara-mării*)

– în realizarea propozițională, atât relativele, cât și conjuncționalele, apar, de obicei, în postpunere; dacă nu intervin factori de natură stilistică; apar numai în postpunere relativă infinitivală și completivele introduse prin *de*, *cum că*, *precum că*.

Un fenomen sintactic legat de topică apare și în dublarea complementului direct: se spune *Am citit cartea.*, dar *Cartea am citit-o*.

4.3. Ca și alte compliniri ale verbului, poziția complement direct poate fi emfatică prin inversarea topicii, adică prin așezarea complementului în poziție preverbală.

Emfaticizarea complementului direct se poate face atât în realizările nominale, în cele cu infinitivul, dar, mai ales, în cele propoziționale: *O rochie cumpăr.*, *Pe acela îl cumpăr.*, *A vorbi de la mamă am învățat.*, *Cine a meșteșugit aceste stiluri populare, cine a îngânat întâi sfâșietoarea lor melodie* – nu știu și poate nu știe nimeni. (Gala Galaction, *Lângă apa Vodislavei*), *Că te-am iubit atâta putea-vei tu să ierți?* (M. Eminescu, *Despărțire*), *Când / cum / unde pleacă, nu mi-a spus.*

Indiferent de poziția lui față de regent, complementul direct nu e, de obicei, izolat de acesta prin niciun semn de punctuație, cu excepția situațiilor în care apar intercalări, marcate prin virgule. În cazul trecerii în poziție tematică a completivei, aceasta poate fi izolată prin pauză, marcată grafic prin virgulă: *Ce știu, nu vreau să țin secret.* sau prin linia de pauză (vezi exemplul din Gala Galaction).

4.4. O situație specială se întâlnește în enunțurile interogative parțiale și în cele relative pronominales în care pronumele interogativ este deplasat din subordonată în regentă, rezultatul fiind o împletire a acestora: *Pe cine crezi că a întâlnit?*, *Pe cine trebuie să vezi?*, *Ce zice că a văzut?*, *Nu știu ce zice că a spus.*, *Știu pe care / pe cine crede că va întâlni.* (vezi *Imbricarea*).

5. RELAȚIA CU ALTE POZIȚII SINTACTICE

5.1. Poziția complement direct exprimată prin acuzativul neprepozițional poate fi, uneori, confundată cu cea de subiect, cu consecințe în planul comunicării (vezi *supra*, 3.1.2.3).

Dezambiguizarea celor două poziții sintactice se face, de obicei, prin topică: subiectul este antepus, iar complementul, postpus verbului regent (*Lăcomia pierde omenia.*). Când ambele apar fie numai în postpunere, fie numai în antepunere, apar alți factori de delimitare:

(a) când ambele sunt în postpunere, dezambiguizarea se face fie numai prin intonație (vezi *Intonația*, 1.7.1, 1.7.2), ca în exemplul *Își ajută părinții copiii.*, fie prin faptul că subiectul este articulat, iar complementul direct, nearticulat: *Mănâncă fructe omizile.*;

(b) când intervin factori de natură pragmatică și complementul direct apare în antepunere, iar subiectul, în postpunere, deosebirea se face sintactic, prin dublarea clitică a complementului direct: *Dragostea ne-o fină zeei.* (L. Blaga, *Catrenele dragostei*), *Un succes îl reprezintă rezultatele obținute la Olimpiadă.* (vezi Subiectul, 5.5.2).

5.2. Unele verbe cantitative cer o construcție formată dintr-un substantiv care exprimă unitatea (greutatea, măsura, durata, prețul), precedat de un numeral cardinal, constituind o unitate semantico-sintactică substituibilă cu un adverbial (*mult, puțin*): *Sacul cântărește 12 kilograme., Casa are / măsoară 120 de metri pătrați., Concertul durează 2 ore. etc.* Substantivele din aceste construcții, neadmițând nici substituirea cu un clitic pronominal în acuzativ, nici dublarea clitică, nu sunt complemente directe, ci sunt circumstanțiale cantitative (vezi **Circumstanțialul cantitativ, 1.1**).

5.3. Pe lângă anumite verbe care admit construcții sintactice în variație liberă, complementul direct este sinonim cu un complement prepozițional sau indirect, deosebirea făcându-se prin mărci formale specifice: *Privește pe cineva (ceva).* / *Privește la cineva (la ceva).*, *Crede ceva.* / *Crede în ceva (cuiva).*, *(Îl) ajută pe cineva.* / *(Îi) ajută cuiva.* Aceeași situație se întâlnește după unele verbe reflexive (cu reflexiv obligatoriu): *Își amintește ceva / de ceva.*

Pentru distingerea complementului direct de cel prepozițional construit cu prepoziția *pe*, de ex. *Am supărat pe Maria.* (complement direct) vs *S-a supărat pe Maria.* (complement prepozițional), vezi **Complementul prepozițional, 1.1.1 nota (a)**.

Pentru distingerea complementului direct de complementul secundar, vezi **Complementul secundar, 1.1**.

Pentru situația specială a predicativului suplimentar subordonat atât verbului, cât și nominalului complement direct (de tipul *Pe el / Vasile l-au făcut profesor.*), vezi **Predicativul suplimentar**.

COMPLEMENTUL SECUNDAR

1. ASPECTE DEFINITORII

Complementul secundar funcționează în grupul verbal ca termen subordonat față de centrul grupului într-o structură ternară din care face parte și un complement direct subordonat aceluiași centru verbal (pentru alte tipuri de structuri ternare, vezi **Complementul posesiv; Circumstanțialul cumulativ, opozițional, sociativ, de excepție**). Se realizează prototipic prin nominal neprepozițional, dar poate avea și realizare propozițională.

Neavând o formă marcată prepozițional, nominalul în poziția complementului secundar apare cu forma de $N=Ac$. Distincția dintre cele două cazuri nu poate fi pusă în evidență, pentru că această poziție exclude realizarea prin pronume personal (vezi *infra*, 2.1.2), singurul care precizează, prin forme specifice, cazul acuzativ.

1.1. Caracteristici sintactice

Termenul regent al acestei poziții sintactice este un verb tranzitiv la un mod personal, mai rar o formă verbală nepersonală, infinitiv sau gerunziu (*M-a rugat ceva., a mă ruga ceva, rugându-mă ceva*) ori o formă de diateză pasivă (*Copilul a fost întrebat ceva.*). Spre deosebire de complementul direct, ca regent al complementului secundar nu apare niciodată o interjecție, construcții ca **Iată profesorul ceva., *Iată-i pe elevi ora plecării.* fiind nereperate.

Poziția de complement secundar este o poziție actanțială, în care verbul tranzitiv, obligatoriu trivalent, impune tiparul sintactic și forma fiecărui component.

Prezența complementului secundar într-o structură implică prezența complementului direct, nu și invers: există numeroase construcții cu complement direct, fără complement secundar (de exemplu: *Mă doare capul., Părinții îl caută pe copil., Copilul mănâncă prăjituri.*), în timp ce complementul secundar presupune, obligatoriu, coocurența complementului direct, în toate construcțiile (*El mă anunță ora plecării., Profesorul îl ascultă pe elev declinarea substantivului.*).

Cele două poziții sintactice subordonate aceluiași centru verbal sunt însă diferite sub raport referențial, ceea ce explică și trăsăturile semantice diferite ale nominalelor prin care se exprimă: [- Animat] pentru complementul secundar, dar [+ Animat] pentru complementul direct coocurent: *Profesorul a învățat elevii carte.* (pentru situația specială în care ambele complemente sunt exprimate prin nominale inanimate, vezi *infra*, 2.1.1: *Bagajele le trece strada.*).

Realizarea prin nominal neprepozițional inanimat este compatibilă și cu poziția complement direct; compară: *El a anunțat ora plecării.* (complement direct) cu *El m-a anunțat ora plecării.* (complement direct + complement secundar).

Această particularitate de construcție explică interpretarea complementului secundar ca al doilea complement direct, cel inanimat, din structurile considerate de sintaxa tradițională ca având două complemente directe, unul „al ființei” și altul „al lucrului” sau „al acțiunii”.

Cele două nominale, deși subordonate amândouă aceluiași centru verbal, au statut diferit, deoarece, spre deosebire de nominalul complement direct, nominalul complement secundar:

(a) nu acceptă realizarea cu *pe* (acuzativul cu *pe* poate apărea și la un complement direct inanimat: *Pe păpușă o iubește mult.*, *Scrie-l pe cinci !*);

(b) nu acceptă substituirea printr-o formă clitică a pronumelui personal, nici dublarea prin clitic (construcții ca: **El m-a anunțat-o.*, **Lecția el m-a învățat-o.* sunt nereperate) și nu devine subiect în construcția pasivă echivalentă, ci își păstrează poziția sintactică (*Profesorul îl ascultă pe elev lecția.* > *Elevul este ascultat de profesor lecția.*);

(c) nu este posibilă coordonarea unui complement secundar cu un complement direct (**Profesorul l-a ascultat pe elev și lecția.*; construcția cu *și* este posibilă numai în cazul folosirii lui *și* ca semiadverb);

(d) deși tiparul complementului secundar este identic cu cel al unor complemente directe, grila de roluri este diferită (vezi *infra*, 1.2);

(e) complementul secundar este incompatibil cu complementul indirect; în construcții ca *El îmi anunță ora plecării.*, față de *El mă anunță ora plecării.*, înlocuirea complementului direct prin complement indirect are ca efect modificarea structurii: complementul secundar, care apare într-o structură ternară numai împreună cu complementul direct, devine el însuși complement direct (care acceptă substituirea, dublarea, pasivizarea: *El mi-o anunță.*, *Ora el mi-o anunță.*, *Ora îmi este anunțată.*);

Supuse unor restricții suplimentare, structurile cu complement secundar sunt mai puțin numeroase și mai puțin variate decât cele cu complement direct. Astfel, centrul structurilor ternare cu complement secundar este reprezentat de un număr limitat de verbe tranzitive, ca *a anunța*, *a asculta*, *a convinge*, *a dăscăli*, *a examina*, „a supune unei verificări cunoștințele cuiva”, *a informa*, *a învăța*, *a ruga*, *a sfătui*, *a vesti*, *a traversa*, *a trece*.

Anumite verbe din această categorie restrânsă de tranzitive acceptă un complement secundar în variație liberă cu un complement prepozițional, ceea ce are ca efect modificarea structurii, complementul secundar devenind prepozițional: *a convinge pe cineva ceva / de ceva*, *a-l informa pe profesor asta (ceva) / despre asta (de ceva)*, *a-l asculta pe elev declinarea / despre declinare* etc., *Să asculte pe fiecare tot ce a învățat.* / *Să asculte dascălul pe fiecare de tot ce a învățat peste săptămână.* (I. Creangă, *Amintiri*).

1.2. Caracteristici semantice

Între complementul secundar și complementul direct se constată o repartitie de roluri tematice diferite, și anume: Pacient pentru complementul secundar, Țintă pentru complementul direct (*El anunță pe cineva ceva.*), Locativ pentru complementul secundar, Pacient pentru cel direct (*El îl trece pe bătrân strada.*) etc.

1.3. Caracteristici comunicativ-pragmatice

Informația pe care o aduce complementul secundar este de natură rematică; el aparține părții de enunț care conține o informație nouă.

În funcție de intențiile de comunicare, locutorul poate plasa complementul secundar în poziție preverbală (vezi *infra*, 3).

2. CLASA DE SUBSTITUȚIE

Clasa de substituție a complementului secundar cuprinde nominale (substantive și pronume) sau propoziții complete (relative și conjuncționale).

2.1. Realizarea prototipică este **nominalul neprepozițional**, reprezentat, pe de o parte, prin substantiv, pe de altă, prin unele pronume care ocupă aceeași poziție cu substantivele pe care le substituie.

2.1.1. *Substantivul* prin care este exprimat complementul secundar este totdeauna *inanimat*, de obicei din subclasa abstractelor, cel mai adesea articulat enclitic, mai rar articulat proclitic sau nearticulat (impus de vecinătăți de grup nominal): *I-a învățat pe elevi înmulțirea / declinările.*, *L-a examinat lecția / toată materia.*, *L-a învățat poezii / jocuri / o poezie / un joc.*, *Se silea din răspuțeri să învețe pe Briceag un cântec nou.* (L. Rebreanu, Ion), *Mă voi îndeletnici a vă învăța lucruri dumnezăiești.* (V. Drăghici, Robinson Crusoe).

O situație specială are verbul *a trece*, care poate participa, pe de o parte, la structuri implicând un complement secundar, coocurent cu un complement direct exprimat printr-un substantiv animat, personal: *Profesorul îl trece pe elev clasa.*, *Trece-mă pragul la tindă.* (O. Bârlea, Antologie), iar, pe de altă parte, la construcții în care ambele complemente neprepoziționale pot fi exprimate prin substantive inanimate: *Bagajele le-am trecut strada. / Am trecut bagajele strada.*, dintre care numai primul substantiv poate fi complement direct (este substituibil cu un pronume reluat printr-o formă clitică – *(Pe ele) le-am trecut strada.* – și devine subiect în construcția pasivă – *Bagajele au fost trecute strada.*), iar cel de-al doilea este un complement secundar (*strada*).

Construcția *Mărfurile le trece Dunărea*, prezintă o situație ambiguă din punctul de vedere al cazului; probabil e vorba de suprapunerea a două construcții cu complement direct: *El trece mărfurile (peste Dunăre).* și *El trece Dunărea.*

2.1.2. Complementul secundar poate fi exprimat și prin *pronume*, numai dacă este [– Animat], și anume:

- pronumele demonstrative *asta, aia*: *Îl învăț asta / aia.*;
- pronumele interogativ și cel relativ *ce*: *Ce îl anunță?*, *Nu știu ce îl anunță.*;
- pronumele nehotărâte *alta, altceva, câteva, ceva, orice, tot, una* și locuțiunile pronominale *cine știe ce, nu știu ce, te miri ce*: *Vreau să vă-ntreb ceva, să mă sfătuiți ceva.* (O. Bârlea, Antologie); *Îl învață una / alta / orice / tot.*, *Îl sfătuiește cine știe ce.*, *Îl roagă nu știu ce / te miri ce.*;
- pronumele negativ *nimic*: *Nu-l întreabă nimic.*

2.1.3. Poziția de complement secundar poate fi ocupată, uneori, de o formă verbală nepersonală, și anume infinitivul precedat de *a*: *Tomșa! El te-a învățat a vorbi cu atâta dârzenie?* (C. Negruzzi, Doamna Chiajna), *Să mă-nvăț și eu a scrie.*, *L-am convins a spune / sedea / cânta.* Sunt construcții învechite, corespunzând propozițiilor complete secundare cu subjonctivul, care sunt mult mai frecvente (vezi *infra*, 2.2.2). Nu apar în această poziție nici gerunziul, nici supinul (**Te-am învățat scriind / de scris.*)

Cu supinul în antepunere (*De vorbit / de scris, l-a învățat profesorul.*), construcția nu e suficient de clară: aparent, supinul poate fi considerat un complement secundar; dar, dacă se interpretează că el anticipă o propoziție dintr-o frază eliptică (*De vorbit / de scris l-a învățat profesorul să vorbească / să scrie.*), este un circumstanțial de relație.

2.2. Poziția sintactică de complement secundar poate fi ocupată și de o propoziție care, după natura conectorului, este, ca și completiva directă, relativă sau conjuncțională.

2.2.1. Propozițiile complementive secundare pot fi *relative propriu-zise* sau *interogative* și sunt introduse prin *ce, ceea ce, orice, cum, unde, când*, verbul de care depind fiind, la cele relative, la oricare dintre modurile personale: *El mă învață ce să fac, ... ceea ce vrea / ar vrea, ... orice vrea., O va învăța cum să facă / cum ar face., El o să mă întrebe ce aș face., ... când / unde pleacă trenul.*

2.2.2. Propozițiile complementive secundare conjuncționale se construiesc cu *că, să, dacă*, rar, popular, cu *de, p(r)ecum că*: *Te anunț că hotărârea mea rămâne nestrămutată.* (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*), *Îl informează că a luat examenul., Îl rog pe cine a fost atent să enunțe regula., A învățat pe elevi să scrie și să citească., Îl întreabă dacă-l mai doare nasul.* (I. L. Caragiale, *D-l Goe*), *Muma cea bună nu întreabă pe copii de le este foame.* (I.A. Zanne, *Proverbele românilor*), *M-am întâlnit azi cu jupân Traico și mi-a spus să te vestesc pecum că te așteaptă zi de zi.* (Gala Galaction, *De la noi la Cladova*).

3. TOPICA ȘI PUNCTUAȚIA

Topica normală a complementului secundar și a propoziției corespunzătoare este postpoziția față de verbul regent. Complementul direct sau completiva directă coocurentă ocupă poziții diferite față de complementul (completiva) secundar(ă). De exemplu, când complementul direct este exprimat printr-un substantiv sau printr-o propoziție, ordinea obișnuită este [verb + complement (completivă) direct(ă) + complement (completivă) secundar(ă)]: *A anunțat pe toată lumea ora plecării., A învățat pe elevi să scrie / să citească., Nu sfătuiesc pe cine n-a citit aceste lucrări să le comenteze., A anunțat pe cine a întâlnit că pleacă / ce face.* Când complementul direct este exprimat printr-un clitic pronominal, în funcție de plasarea acestuia înainte sau după verb (vezi **Complementul direct**, 4.2.1, 4.2.2), complementul (completiva) secundar(ă) se află fie imediat după verb: *L-a anunțat ora plecării / că pleacă., Mă ruga din ochi să mai stau serile.* (B. Delavrancea, *Hagi Tudose*), *Îl întreabă asta / ce face / dacă pleacă.,* fie după complementul direct: *A anunțat-o ora plecării., A întrebat-o asta / ce face / dacă pleacă.* Când complementul direct este dublu exprimat, complementul (completiva) secundar(ă) se află tot pe ultimul loc, complementul direct, în funcție de clitic, fiind plasat imediat după verb sau după clitic: *I-a ascultat pe elevi tabla înmulțirii., Am întrebat-o pe mama ceva / ce face / dacă pleacă / când pleacă.*

În cazurile în care poziția de complement direct coocurent este ocupată de o propoziție completivă directă, aceasta poate fi plasată: (a) înaintea verbului, iar complementul (completiva) secundar(ă), după verb: *Pe care l-am văzut, l-am rugat asta / să plece., Pe câți i-am întâlnit i-am întrebat ceva / ce fac / dacă pleacă.* sau

(b) după verb, înaintea complementului (completivei) secundar(e), cliticul fiind antepus sau postpus verbului: *Îl / o rog pe care a fost atent(ă) să enunțe regula., Am rugat-o pe care a fost atentă să enunțe regula., I-am informat pe câți i-am întâlnit că au luat examenul.* Când apar coocurente un complement secundar și o propoziție completivă directă, ambele sunt așezate după verb, pe prima poziție stând complementul și pe a doua, propoziția (*Am întrebat acest lucru / ceva pe cine am întâlnit.*).

În enunțuri marcate stilistic, poziția complementului secundar e tematizată prin inversarea topicii, adică prin plasarea complementului / completivei pe primul loc: *Nimic nu m-a întrebat., Asta a sfătuit-o., Ce înseamnă predicat l-a întrebat.*

Complementul secundar, ca și propoziția corespunzătoare, nu se izolează de regent prin niciun semn de punctuație. Numai propoziția reluată în regentă prin pronumele cu valoare neutră *asta* se desparte prin virgulă: *Ce înseamnă predicat, asta l-a întrebat.*

Topica normală a complementului secundar este după verbul regent. Complementul secundar este postpozitiv față de verbul regent. Complementul secundar este completivă directă. De exemplu: *Am informat pe câți i-am întâlnit că au luat examenul.* (verbul regent: *Am informat*; complementul secundar: *pe câți i-am întâlnit că au luat examenul*). Complementul secundar este completivă indirectă. De exemplu: *Am rugat-o pe care a fost atentă să enunțe regula.* (verbul regent: *Am rugat-o*; complementul secundar: *pe care a fost atentă să enunțe regula*). Complementul secundar este completivă obiectivă. De exemplu: *Am întrebat acest lucru / ceva pe cine am întâlnit.* (verbul regent: *Am întrebat*; complementul secundar: *acest lucru / ceva pe cine am întâlnit*).

Topica normală a complementului secundar este după verbul regent. Complementul secundar este postpozitiv față de verbul regent. Complementul secundar este completivă directă. De exemplu: *Am informat pe câți i-am întâlnit că au luat examenul.* (verbul regent: *Am informat*; complementul secundar: *pe câți i-am întâlnit că au luat examenul*). Complementul secundar este completivă indirectă. De exemplu: *Am rugat-o pe care a fost atentă să enunțe regula.* (verbul regent: *Am rugat-o*; complementul secundar: *pe care a fost atentă să enunțe regula*). Complementul secundar este completivă obiectivă. De exemplu: *Am întrebat acest lucru / ceva pe cine am întâlnit.* (verbul regent: *Am întrebat*; complementul secundar: *acest lucru / ceva pe cine am întâlnit*).

COMPLEMENTUL INDIRECT

1. ASPECTE DEFINITORII

Complementul (obiectul) indirect, în forma sa prototipică, este un component actanțial al grupului verbal reprezentând destinatarul / beneficiarul procesului codificat prin verb. La nivelul propoziției, se exprimă fie numai prin clitic pronominal în dativ (*Ion îi / ne trimite niște cărți.*), fie numai prin nominal (substantiv, pronume nonclitic, numeral cu valoare pronominală) în dativ fără prepoziție (*Ion trimite niște cărți prietenilor săi / unora / amândurora.*), fie prin nominal coocurent cu un clitic pronominal coreferențial, ambele în dativ (*Ion le trimite niște cărți prietenilor săi / unora / amândurora.*). La nivel frastic, se exprimă printr-o propoziție relativă fără antecedent, dublată sau nu în regentă prin clitic pronominal: *Ion (îi) trimite cărți cui i-a promis.*

Complementul exprimat prin grup prepozițional (de ex. *Mă gândesc la tine.*), considerat în mod tradițional un tip de complement indirect, este o altă poziție sintactică (vezi Complementul prepozițional, 1.1)

1.1. Caracteristici sintactice

Complementul indirect se actualizează în grupul verbal, interjecțional, adjectival sau adverbial, ca termen subordonat în cadrul unei relații de dependență stabilite cu centrul grupului.

În majoritatea situațiilor, complementul indirect este un constituent *obligatoriu* al grupului verbal, adjectival, (rar) adverbial, fiind, în consecință, nesuprimabil, de ex. *Îmi priește clima de aici.*, *Lui Ion îi incumbă o sarcină grea.*, *Fapta aceasta contravine legii.*, *Li s-a năzărit să plece.*, *Mi s-a acrit de discuții sterile.*, *Condițiile contractului ni se par acceptabile.*, *Ei au vrut să se substituie justiției.*, *Ți-e foame.*, *Îi e dor de tine.*, *Ion vă e prieten.*, *L-am cunoscut în seara premergătoare plecării mele.*, *Potrivit înțelegerii, ne vedem mâine.*, *Veți acționa conform planului.* etc. (enunțuri ca **Priește clima de aici.*, **Incumbă o sarcină grea.*, **Fapta aceasta contravine.*, **S-a năzărit să plece.*, **S-a acrit de discuții sterile.*, **Condițiile contractului se par acceptabile.*, **Ei au vrut să se substituie.*, **E foame.*, **E dor de tine.*, **Ion e prieten.*, **L-am cunoscut în seara premergătoare.*, **Potrivit, ne vedem mâine.*, **Veți acționa conform.* sunt agramaticale).

Complementul indirect poate fi însă și un constituent *facultativ* al grupului, în vecinătatea unor regenți care nu-l implică matricial, de ex. *Ion mi-a deschis ușa.*, *Ea îi zâmbeste.*, *Ion ne-a recitat o poezie.*, *Ți-e frig.*, *Ion vă e simpatic.*, *De când nu ne-am văzut, mi s-au întâmplat multe.*, *Bravo lui!*, *Ion este o persoană fidelă prietenilor săi.*, *A procedat adecvat situației.* etc. (enunțuri ca *Ion a deschis ușa.*, *Ea zâmbeste.*, *Ion a recitat o poezie.*, *E frig.*, *Ion e simpatic.*, *De când nu ne-am văzut, s-au întâmplat multe.*, *Bravo!*, *Ion este o persoană fidelă.*, *A procedat adecvat.* sunt gramaticale).

O situație specială prezintă verbul *a fi*, atât ca verb existențial (predicativ), cât și ca verb copulativ; în vecinătatea sa, complementul indirect este fie o complinire obligatorie, fie una facultativă. Astfel, complementul indirect este o complinire obligatorie a verbului **existențial** *a fi* dacă subiectul propoziției în care figurează este un substantiv denumind o senzație fizică sau o stare psihică, deci un cuvânt care implică prin trăsăturile sale semantice intrinsece raportarea la o persoană, de ex. *Îmi e foame / rușine*. (cf. și *Mi s-a făcut foame / rușine*), dar este o complinire facultativă dacă apare în contextul unui subiect exprimat printr-un substantiv care denumește o stare atmosferică, context în care referirea la o persoană este facultativă, de ex. *(Mi-)e frig / cald*. (cf. și *(Mi) s-a făcut frig / cald*), precum și dacă este coocurent cu adverbul *bine / rău* substantivat, cu funcție de subiect: *(Mi-)e bine / rău*. În enunțuri cu verbul **copulativ** *a fi*, complementul indirect este o complinire obligatorie dacă numele predicativ este un substantiv relațional nearticulat desemnând o proprietate (referitoare la relații sociale, de rudenie etc.) a unei clase de indivizi, și nu o persoană anume, de ex. *El mi-e prieten / vecin / văr*. (cf. și *El mi-a devenit / rămas prieten / vecin / văr*), dar este o complinire facultativă dacă numele predicativ este exprimat prin adjectiv, de ex. *El (mi-)e simpatic / ostil / credincios*. (cf. și *El (mi-)a devenit / rămas simpatic / ostil / credincios*).

Și în contextul altor verbe, complementul indirect poate avea caracter de complinire fie obligatorie, fie facultativă, în funcție de trăsăturile semantice inerente ale nominalului din poziția subiectului, nominal în raport cu care verbul își modifică atât sensul, cât și disponibilitățile combinatorii. De exemplu, complementul indirect este un component facultativ într-un enunț ca *Maria (îmi) surâde*, unde verbul psihologic *a surâde*₁ apare cu sensul său propriu; este însă un component obligatoriu într-un enunț ca *Îmi surâde perspectiva aceasta*, enunț în care în poziția subiectului este distribuit un substantiv [+ Abstract], în vecinătatea căruia verbul *a surâde*₂ dobândește un sens figurat, iar referirea la o persoană se face prin intermediul complementului indirect.

Clasa de substituție a complementului indirect cuprinde următoarele realizări:

- nominal (substantiv, pronume nonclitic, numeral-substituit variabil) în cazul dativ, uneori dublat prin clitic (vezi *infra*, 2.1, 2.3, 2.4.1);
- clitic de pronume personal sau reflexiv, în cazul dativ (vezi *infra*, 2.2);
- grup prepozițional având drept cap fie prepoziția *la* + nominal în acuzativ (vezi *infra*, 2.4.2.a și nota; 2.5.1), fie prepoziția *către* + nominal în acuzativ (vezi *infra*, 2.5.2);
- construcția *celor* + numeral cardinal invariabil (vezi *infra*, 2.4.2.b);
- construcția *celui de-/celelei de-* + numeral ordinal invariabil (vezi *infra*, 2.4.2.c);
- propoziție relativă fără antecedent, rar inclusă într-un grup prepozițional (vezi *infra*, 2.6).

Nu includem în clasa de substituție a complementului indirect substantivul în genitiv din construcții de tipul *echipă câștigătoare a turneului*, *om iubitor al cărților* etc., considerat complement, în unele lucrări, în virtutea faptului că regentul său (*câștigătoare*, respectiv *iubitor*) este interpretat drept adjectiv. Derivatele postverbale de acest tip fac însă parte atât din clasa adjectivului, cât și din cea a substantivului, iar comportamentul lor, în aceste construcții, este mai curând de substantiv,

decât de adjectiv, dat fiind că pot primi ca adjunct un adjectiv: *echipă câștigătoare certă / declarată a turneului, om mare / pasionat iubitor al cărților*. De altfel, tiparul [substantiv + substantiv + substantiv în genitiv] mai există în limba română și în alte construcții, de ex. *doamna dirigintă a clasei a X-a, un pronume substituit al substantivului* etc., structuri în care este evident că *dirigintă*, respectiv *substituit*, nu sunt adjective (poziția sintactică de atribut nu implică statutul de adjectiv al cuvântului prin care se exprimă). De aceea, considerăm că nominalele în genitiv din aceste construcții sunt atribute dependente de un substantiv (cu funcție sintactică de atribut în nominativ), și nu complemente indirecte dependente de un adjectiv.

1.1.1. În grupul verbal, funcția sintactică de complement indirect este o funcție actanțială. Ca și în cazul celorlalți actanți, verbul îi impune nominalului cu funcție sintactică de complement indirect restricții de formă (cazul dativ) și îi atribuie anumite roluri semantice (vezi *infra*, 1.2).

Distincția dintre complementul indirect și ceilalți actanți se poate face, la nivelul realizărilor lor prototipice, strict formal; prin intermediul regimului impus de verbul regent nominalului prin care este exprimat fiecare actant: complementul indirect este actantul exprimat prin nominal în dativ (*Acestei poezii îi lipsește rima.*), subiectul este actantul exprimat prin nominal în nominativ (*Poezia asta nu se învață ușor.*), complementul direct este actantul exprimat prin nominal în acuzativ (*Am recitat poezia asta.*), iar complementul prepozițional este actantul exprimat prin grup prepozițional cu nominalul în cazul impus de prepoziție (*M-am saturat de poezia asta., Unii critici s-au înversunat împotriva acestei poezii.*).

Fiind cerut / admis de o anumită clasă de verbe, în calitate de complement obligatoriu sau facultativ, de ex. *Nu-mi convine situația creată. / X. (îmi) citește povești.*, dar respins de o altă clasă de verbe, de ex. **X. îmi știe povești.*, complementul indirect participă la subcategorizarea verbului (vezi I, **Clase sintactice și sintactico-semantice de verbe**, 4.4.1).

Așa-numitul „dativ posesiv”, exprimat frecvent prin clitic de pronume personal sau reflexiv în dativ cu rol semantic de Posesor, de ex. *El îmi / își știe limitele.*, acceptat – în anumite condiții semantico-sintactice – de clasa verbelor care nu admit complementul indirect, reprezintă o altă poziție sintactică (vezi **Complementul posesiv**) și nu participă la subcategorizarea verbului.

Și „dativul locativ” reprezintă altă poziție sintactică (vezi **Circumstanțialul de loc**, 2.3), care se limitează la câteva construcții populare și arhaice cu caracter de expresii fixe, apropiate de locuțiuni: *Ion stă / rămâne / se pironeste locului., Ion se așterne drumului.* În acest tip de structuri, substantivul în dativ este în variație liberă cu construcții prepoziționale cu sens local: *Ion stă / rămâne / se pironeste în / pe loc., Ion se așterne la drum.* În plan sintactic, circumstanțialul de loc exprimat prin substantiv în cazul dativ fără prepoziție se poate delimita de complementul indirect dacă se ține seama de faptul că acesta din urmă poate fi dublat prin clitic pronominal, chiar dacă este exprimat prin substantiv [+ Inanimat], de ex. *El îi spune locului acestuia „crâng”.* În poezia această, drumului spre gară i se acordă un sens simbolic., ceea ce este imposibil în cazul în care respectivele substantive ocupă poziția

sintactică de circumstanțial de loc: **El îi stă / rămâne locului.*, **El i se pironeste locului.*, **El i se așterne drumului.*

Complementul indirect poate determina atât verbe cu clitic reflexiv de acuzativ obligatoriu, de ex. *Lui Ion i s-a năzărit să plece acum.*, *Lui Ion i s-a întâmplat ceva ciudat.*, cât și verbe fără clitic reflexiv obligatoriu, de ex. *Lui Ion îi revine această plăcută misiune.*, *Ion își atribuie ideii ale altora.* etc.

(I) Pot fi regente ale unor complemente indirecte **obligatorii** verbe cu diverse scheme sintactice (vezi I, **Clase sintactice și sintactico-semantică de verbe**, 3), și anume:

(a) verbe *monovalente*, cu schema

– V + OI, de ex. *Lui Ion îi tună și-i fulgeră.*, *Vă merge (bine);*

(b) verbe *bivalente*, cu schemele

– V + Subiect + OI, de ex. *Viitorul ne surâde.*, *Ți se cuvin laude.*, *Îmi e sete.*;

– V + OI + OPrep, de ex. *Îți arde de glumă.*, *I s-a urât cu binele.*, *Nu vă merge cu el.*;

– V + OI + CPO, de ex. *Îmi zice Popescu.*, „mă cheamă / mă numesc Popescu”;

(c) verbe *trivalente*, cu schemele

– V + Subiect + OI + OD, de ex., *El îmi cere un sfat.*, *I-am făcut un deserviciu.*, *Ion ți-a ars o palmă.*;

– V + Subiect + OI + OPrep, de ex. *Mi-e / Mi se face milă / silă / teamă / dor de el.*

Pot fi regente ale unor complemente indirecte obligatorii unele verbe omonime, care au scheme sintactice diferite și sensuri diferite, de ex. *a arde₁* bivalent (*Îți arde de glumă*) vs *a arde₂* trivalent (*Ion ți-a ars o palmă*).

(II) Complementul indirect se poate actualiza (fie ca o complinire obligatorie, fie ca una facultativă) și în tipare sintactice rezultate din recategorizarea unor verbe, și anume:

– V + Subiect + NP + OI, tipar trivalent rezultat din recategorizarea verbului copulativ, care este bivalent (V + Subiect + NP), dar își atrage complementul indirect al numelui predicativ (exprimat prin substantiv nearticulat sau adjectiv), de ex. *El îmi e / devine / rămâne prieten.* sau *El (îmi) e / devine / rămâne simpatic.* < *El e / devine / rămâne prieten / simpatic mie.* (vezi **Grupul verbal**, 4.5);

– V + Subiect + OI + OD + PS, tipar tetravalent rezultat prin amalgamare și recategorizare a unor verbe matricial trivalente ca *a propune* (V + Subiect + OI + OD), de ex. *Ei ni l-au propus director.* < *Ei ne-au propus ca el să ne fie director.* (vezi **Predicativul suplimentar**).

Complementele indirecte **facultative** pot fi adjuncți ai unor verbe cu diverse scheme sintactice, de ex. *E soluția pietismului curent, care și-a inventat maxima: „Crede și nu cerceta!”* (A. Pleșu, *Jurnalul*); *Compețența morală – singura pe care nimeni nu și-o contestă.* (id., *Minima moralia*); *Cam așa i se întâmpla de ani, zilnic.* (G. Schwartz, *Paranoia Schwartz*) etc.

În calitate de regent al complementului indirect, verbul poate fi la oricare dintre modurile personale, precum și la formele verbale nepersonale, atât în construcții active, cât și în construcții pasive, de ex. *Unele lucruri ne rămân inaccesibile.* (A. Pleșu, *Minima moralia*); *Când a demisionat, tata și-a procurat niște lăzi.* (S. Golopenția, *Cartea plecării*); *Dă-mi un telefon!*; *A vrut să se întoarcă*

cu mașina [...] *ca să arate lumii că a rămas tot el, cel dinainte.* (I. Gheție, *Fructul oprit*); [*Carte*] *scrisă pentru a storce lacrimi fetelor de pension de pe vremuri.* (ibid.); *Voi scrie pentru fiecare rol o recomandatie dedicată interpretului.* (M. Sebastian, *Jurnal*); *Ar trebui să însemn tot ce mi-a spus răspunzând întrebărilor mele.* (ibid.); *Adevărul este de spus tuturor; Cartea aceasta mi-a fost recomandată de Ion.* etc.

Complementul indirect poate determina și locuțiuni verbale, de ex. *a aduce aminte, a părea bine / rău* etc.; cf. și *Noi nu i-o luam înainte.* (S. Golopenția, *Cartea plecării*); *Pomi și lumini, cărora începusem deja să le ducem dorul.* (ibid.) sau predicate complexe, de ex. *Când spui „materie”, nu-ți poți reprezenta o mai adecvată corespondență sensibilă decât pământul.* (A. Pleșu, *Jurnalul*); *Cei patru termeni pot da naștere unor combinații variate.* (M. Zamfir, *Discursul*); *Constatarea pare a-i face plăcere.* (I. Gheție, *Fructul oprit*), unele fiind expresii verbale impersonale, de ex. *Îmi este tot mai limpede [...] că rostul însuși al scrierii de cărți e lăsarea lor în urmă.* (A. Pleșu, *Jurnalul*); *La mare, 1964 sau 1965, nu-mi mai e clar.* (S. Golopenția, *Cartea plecării*) etc.

Complementul indirect având ca regent un verb sau o locuțiune verbală este compatibil cu oricare dintre formele de realizare a acestei poziții sintactice (vezi *infra*, 2).

1.1.2. În grupul interjecțional, complementul indirect poate avea ca regent puține interjecții, atât onomatopeice, cât și unele apreciative sau imperative, cu valoare verbală (predicative), realizând construcții de tipuri diferite, în funcție de regimul sintactico-semantic al centrului de grup (vezi **I, Interjecția**, 4.2.1).

Unica interjecție în vecinătatea căreia complementul indirect se poate exprima prin clitic de pronume personal în dativ (uneori dublat prin forma nonclitică a pronumelui), cu restricția ca acesta să fie de persoana a II-a singular sau, mai rar, plural, este *na*: *Na-ți o carte! / Na-ți-o țiel; Na-vă ce v-am promis! / Na-vă vouă cartea asta!*. *Na* este o interjecție bivalentă, combinându-se atât cu complementul indirect, cât și cu complementul direct, care este o complinire obligatorie (când nu este exprimat, este recuperat din contextul lingvistic); datorită sensului ei imperativ (=„ia!”), complementul indirect este frecvent subînțeles, lexicalizându-se numai la persoana a II-a plural: *Ai / Ați vrut mere. Na! / Na-vă!* Construcțiile cu *na* se folosesc în limba vorbită familiară; sinonimă cu ea este interjecția *poftim*; în limba literară, care are însă regim sintactic diferit – cere numai complement direct.

Celelalte interjecții nu se pot combina cu forme clitice de pronume personal. Ca regente ale complementului indirect, impun restricția ca acesta să fie exprimat prin anumite nominale sau / și prin propoziție relativă, fără dublare.

Cele mai largi posibilități combinatorii le are interjecția *bravo*, în vecinătatea căreia pot apărea diverse tipuri de pronume, substantive, numerale în dativ, precum și o propoziție relativă fără antecedent, cu conectorul în cazul dativ. Spre deosebire de *na*, interjecția *bravo* este monovalentă: *Bravo mie / vouă / lor / acestuia / tuturor / câștigătorilor / lui Ion / primului / oricui câștigă!* Cf. și *Bravo la doi dintre ei / celor doi din dreapta / celui de-al doilea concurent.*

Tot monovalentă este și interjecția *vai*, care se combină cu dativul pronumelui personal, indiferent de persoană, rar și cu dativul pronumelui demonstrativ sau cu o propoziție relativă; construcția cu complement indirect este

învechită (eventual, retorică): *Vai mie / ție / lui / ei / nouă / vouă / lor!* // *Vai celui care greșește / Vai cui greșește!* Complementul indirect subordonat acestei interjecții este în variație liberă cu un complement prepozițional: *Vai de mine / tine / el / ea / noi / voi / ei / ele!* // *Vai de cel care greșește! / Vai de cine greșește!*, construcție care se folosește și în limba vorbită actuală.

Dintre interjecțiile onomatopice, cer complement indirect cele care pot fi puse în legătură cu verbe care au regim de dativ, regim pe care îl preiau, de ex. *Și atunci, el jap! o palmă lunganului*. În acest context, interjecția *jap* este trivalentă, ca și verbul *a da*, pe care îl sugerează. Sinonime cu ea, deci susceptibile de a apărea în contextul unui complement indirect, sunt *jart!*, *poc!*, *trosc!*, *hârști!* etc. Complementul indirect dependent de o interjecție din seria acestora se poate exprima, în afară de substantiv, și prin substitutele lui (pronume, numerale), precum și prin propoziție relativă, de ex. *După care, Ion hârști! un șut peste picioare ăluia / unuia dintre ei / primului din dreapta / celui de-al doilea / cui merita / la cine s-a nimerit*.

1.1.3. Complementul indirect funcționează și în **grupul adjectival**, fiind cerut sau admis de unele adjective-centru de grup. În limba română actuală, adjectivele care pot fi regentele unui nominal în dativ (mai rar, și ale unei propoziții corespunzătoare) sunt destul de numeroase.

Majoritatea sunt adjective neologice (împrumutate mai ales din franceză, unde se construiesc tot cu dativul): *accesibil, adecvat, aferent, analog, anterior, apt, conform, contrar, egal, exterior, fatal, favorabil, fidel, indispensabil, inerent, inferior, interior, loial, necesar, ostil, propice, propriu, refractar, superior, tipic, util* etc. Au însă regim de dativ și unele adjective mai vechi, unele chiar foarte vechi în limbă, de ex. *binevoitor, dator, drag, familiar, firesc, păgubitor, potrivit, premergător, prielnic, recunoscător, scump, străin, vecin, vrăjmaș* etc.

Există adjective regente ale complementului indirect provenite din participii ale unor verbe care se construiesc (obligatoriu sau facultativ) cu dativul, de ex. *O ne-adormire contemplativă, opusă adormirii active din jur*. (A. Pleșu, *Minima moralia*); *Un concurs de poezie deschis elevilor din toată țara*. (I. Gheție, *Nodul gordian*) sau din participii care, prin adjectivizare, dobândesc regim de dativ, spre deosebire de verbul de la care provin, de ex. *Fașa recapitula poate clipa bună a unei copilării mie necunoscute*. (S. Golopenția, *Cartea plecării*).

În mod obișnuit, complementul indirect subordonat unui adjectiv se exprimă prin substantiv, de ex. *Oricum, și judecata, și sfatul sunt, prin natura lor, inferioare actului etc.* (A. Pleșu, *Minima moralia*), pronume nonclitic, de ex. *Acestea sunt practici păgubitoare vouă / oricui*, numeral substituit, de ex. *Acesta este un obiect util primului dintre ei / la doi dintre ei / celor doi / celui de-al doilea*, sau prin propoziție relativă, de ex. *Am descoperit la el trăsături indispensabile cui vrea să reușească în viață*.

Complementul indirect dependent de un adjectiv se poate exprima prin clitic pronominal numai dacă adjectivul ocupă poziția sintactică de nume predicativ, de ex. *E un cârmiș, o încercare de a ieși din fâgașul vieții mele apropiindu-mă de un altul care știu că îmi e prielnic*. (S. Golopenția, *Cartea plecării*); dacă adjectivul regent are funcția sintactică de atribut, pronumele prin care se exprimă complementul indirect este obligatoriu nonclitic, de ex. *conjunctură favorabilă ție, sfaturi date nouă, persoană fidelă sieși* etc.

Fenomenul sintactic al dublei exprimări (clitic pronominal și nominal / subordonată relativă) a complementului indirect dependent de un adjectiv se poate manifesta, de asemenea, numai dacă adjectivul regent are funcția sintactică de nume predicativ (*Circumstanțele îi sunt favorabile lui Ion.*), dar nu și dacă are funcția sintactică de predicativ suplimentar (**Nu vi-l știam ostil vouă.*) sau de atribut (**Acesta îi este un comportament străin unui om civilizat.*).

1.1.4. Rar, complementul indirect face parte și din grupul adverbial, având ca regent un adverb (adesea provenit din adjectiv), de ex. *S-a comportat adecvat situației.*; *Aidoma bărbaților, Maria umbla cu cușit la brâu.* (S. Golopenția, *Cartea plecării*); *A procedat conform indicațiilor primite.*; *Îi dă oarecum dreptate și lui Hermogene, potrivit tacticii pedagogice atât de familiare filozofului.* (M. Zamfir, *Discursul*) etc.

Complementul indirect al cărui regent este un adverb se exprimă, în general, prin substantiv (vezi exemplele de mai sus). Adverbele care pot fi determinate de un substantiv cu trăsătura semantică inerentă [+ Uman], ca *aidoma* (eventual și *potrivit*: *Potrivit observatorilor, la alegeri nu s-au produs fraude.*), pot primi și complemente indirecte exprimate prin substitute ale substantivului sau prin propoziție subordonată relativă, de ex. *Scrie aidoma ție / primului dintre profesorii lui / cui l-a învățat.*

Dacă este subordonat unui adverb, complementul indirect nu se poate exprima prin clitice pronominale (cu excepția construcției învechite *aidoma-i*; pentru statutul incert al lui *aidoma* – adverb sau prepoziție – vezi I, **Adverbul**, 3.2.2.1). De asemenea, complementul indirect dependent de un adverb nu admite dublarea prin clitic.

1.2. Caracteristici semantice

Nominalul cu funcție sintactică de complement indirect poate îndeplini mai multe roluri semantice, în funcție de semantica regentului, cele mai importante fiind următoarele:

– Destinatar / Țintă, în enunțuri ca *El îi trimite cărți Mariei.*, *Ion mi-a dat un pix.*, *Îți adresez scuze.*, *Ea mi-a promis multe.*, *Îți propun o altă soluție.*, *Ea i-a zămbit colegului de bancă.*, *El ne spune povești.*, *Na-ți o pară!*, *Vă sunt recunoscător.* etc.

– Beneficiar, în enunțuri ca *Lui Ion i-a revenit o parte din avere.*, *Maria și-a găsit o slujbă bună.*, *Ți-am făcut un serviciu.*, *El vă datorează respect.*, *A scris o carte utilă studenților.*, *A procedat adecvat împrejurărilor.*, *Acestea sunt obiecte necesare oricui.* etc.

– Experimentator, în enunțuri ca *Mariei îi e frig.*, *I s-a întâmplat o nenorocire.*, *Îți place muntele.*, *Nu vă pasă de nimic.*, *Îmi pare bine de cunoștință.*, etc.

– Sursă, în enunțuri ca *El îi cere lui Ion bani / cărți / sfaturi.*, *Îți pretinde supunere.* etc.

Rolul de Destinatar și cel de Beneficiar sunt cele mai frecvente. Amândouă aceste roluri se actualizează, cu precădere, în tipare sintactice cu verbe care conțin și un obiect direct în schema lor sintactică. Rolul de Experimentator se actualizează, dimpotrivă, numai în vecinătatea unor verbe din ale căror scheme sintactice lipsește complementul direct, iar subiectul este fie postpus, fie lipsește. Rolul de Sursă

(variantă semantică a Locativului) este nespecific acestei poziții sintactice și se întâlnește rar.

Complementul indirect dependent de un adjectiv poate exprima și alte nuanțe semantice, și anume:

– punct de referință în cadrul unei relații

- temporale, de ex. *S-a relatat un fapt anterior / consecutiv / posterior / prealabil / preexistent / ulterior evenimentelor.;*

- spațiale, de ex. *Acesta este un spațiu adiacent / apropiat / exterior / juxtapus / tangent clădirii principale.;*

- comparative, de ex. *Este o persoană inferioară / superioară ție.;*

- de corespondență, de diferențiere sau de opoziție, de ex. *O soluție corelativă / opusă / similară celei propuse de noi.;*

– limitare prin specificarea

- clasei la care se referă calitatea, de ex. *Este un procedeu comun / caracteristic / inerent / propriu / specific / tipic românilor.;*

- persoanei care evaluează calitatea, de ex. *El este un tip antipatic / simpatic oricui.* (sens apropiat de rolul de Experimentator);

- persoanei spre care se orientează calitatea, de ex. *Este un om credincios / devotat / fidel prietenilor.* (sens apropiat de rolul de Țintă / Destinatar).

1.3. Caracteristici comunicativ-pragmatice

În marea majoritate a situațiilor, nominalul cu funcție sintactică de complement indirect este un component *rematic* al enunțului, aducând informații noi legate de Destinatarul sau de Beneficiarul acțiunii verbului ori de Sursa unui proces, a unei calități. Tot ca remă se realizează și complementul indirect cu rol de Experimentator din enunțurile cu verb copulativ, de ex. *Ion îmi e simpatic / prieten.*

Complementul indirect poate fi purtător al unei informații *tematice (topice)* numai în construcții mai largi, anaforice, de ex. *O cunosc bine pe Maria și știu că Ion îi e simpatic / prieten.*

2. CLASA DE SUBSTITUȚIE

Din clasa de substituție a complementului indirect fac parte, la nivelul propoziției, nominalul în dativ (substantive, pronume – clitice și nonclitice – , numerale substitut) și construcții nominale (fie prepoziționale, fie realizate cu alți conectori) echivalente cu dativul, iar la nivel frastic, propoziții relative fără antecedent în regentă (uneori cu conector prepozițional).

2.1. Complementul indirect se exprimă, în mod curent, prin *substantiv în cazul dativ*, dublat uneori de un clitic pronominal coreferențial tot în dativ, și anume:

- substantive comune (în primul rând cele având trăsătura semantică [+ Animat], desemnând deci persoane (frecvent) sau animale, dar și abstracte (unele postverbale) ori chiar – rar – nume de obiecte), de ex.

Cine n-a pozat niciodată unui artist nu știe ce înseamnă să fii privit. (A. Pleșu, Jurnalul)

„Existența universalului este la fel de imposibilă pe cât îi este imposibil unui om să fie măgar.” (M. Zamfir, Discursul)

Această creație lexicală (i-o datorăm lui nenea Iancu.

I-a pus câinelui numele Bubico.

Dumnezeu se refuză facultăților mele cognitive. (A. Pleșu, Jurnalul)

Firescul pe care îl dă unei întâlniri orice îndelungă, grijulie și pregătită așteptare a ei. (G. Liiceanu, Jurnalul)

Mesei mele de lucru i-am dat o altă destinație.

Substantivele comune în dativ care apar în poziția sintactică a complementului indirect sunt fie articulate, uneori însoțite și de un adjectiv pronominal (vezi exemplele de mai sus), fie precedate de alți determinanți (de ex. *Acestei maculaturi i se zice „proză modernă”*?).

– substantive proprii (nume de persoane, dar și de instituții), de ex.

I-a procurat Mariei bilete la concert.

După vizita făcută [...] i-am scris lui Andrei un e-mail. (G. Liiceanu, *Ușa interzisă*)

I-am trimis o felicitare lui Carmen.

Plângerea a fost înaintată Ministerului Mediului.

Pentru realizarea complementului indirect prin grupuri prepoziționale (echivalente cu dativul) în care figurează un substantiv, vezi *infra*, 2.5.

2.2. O altă modalitate foarte frecventă de realizare a complementului indirect o constituie *cliticele* de pronume personale sau reflexive, în cazul dativ, cu diverse valori:

– clitice deictice de pronume personal, de ex.

E atât de frumos în locul acesta, [...] încât nu-mi mai vine să plec! (A. Pleșu, Jurnalul)

Ceea ce dl Dragomir încerca să ne spună [...] era că actul gândirii trebuie să înceapă prin a lua în serios o platitudine. (ibid.)

Înțeleg că vă place aici.

– clitice anaforice de pronume personal, de ex.

Leni [...] mă chemase să-i țin tovărășie. (M. Sebastian, Jurnal)

Vânatul nu-l ajută pe vânător să-l vâneze, nu îi e prieten sau sfetnic. (S. Golopenția, *Cartea plecării*)

– clitice de pronume personal cu sens generic:

Ți s-a făcut un dar, pe care nu-l iei cu tine decât întorcându-i spatele. (A. Pleșu, Jurnalul)

Dumnezeu nu ni se comunică pentru a rămâne inabordabil. (ibid.)

– clitice de pronume reflexiv propriu-zis, de ex.

Mi-am zis că am dreptate.

Tu de ce nu-ți faci semnul crucii? (I. Gheție, *Fructul oprit*)

Și-a pus în lăzi tot ce era „personal”. (S. Golopenția, *Cartea plecării*)

– clitice de pronume reflexiv-reciproc, de ex.

Să ne scriem, îmi propune el. (I. Gheție, *Fructul oprit*)

Ei își sunt simpatici (unul altuia).

Pentru situațiile în care complementul indirect nu se poate exprima prin clitice, vezi *supra*, 1.1.3, 1.1.4.

2.3. Complementul indirect se exprimă și prin *pronume* nonclitice de diverse tipuri, în cazul dativ, uneori dublate prin clitice coreferențiale, tot în cazul dativ, de ex.

Privea altfel orașul, cu un ochi cultural care mie-mi lipsea. (G. Liiceanu, Jurnalul)

Nu către o limbă „mai veche” decât cea contemporană sieși țintește discursul platonician. (A. Pleșu, Jurnalul)

Pudoarea filozofilor, incapabili să prelucreze în discursul lor iubirea și să-i asigure acesteia „în sistem” un loc. (G. Liiceanu, Ușa interzisă)

Până și cea mai corectă pedeapsă i se pare injustă celui asupra căruia este aplicată. (A. Pleșu, Jurnalul)

Le-a povestit alor mei de mizeria din Rusia. (G. Ionescu, Copacul)

Am început să învățăm un cântec nou în care două versuri au pricinuit mari nedumeriri tuturor deopotrivă. (S. Golopenția, Cartea plecării)

Spuneam odată cuiva că țărăncile îmbătrânesc repede. (ibid.)

În această simplă sfidare, care nu făcea rău nimănui. (ibid.)

Mobilurile unor gesturi lasă în urmă persoana căreia îi aparțin. (G. Liiceanu, Jurnalul)

Pentru complementul indirect exprimat prin grupuri prepoziționale în componența cărora există un pronume, vezi *infra*, 2.5.

2.4. O altă formă de realizare a complementului indirect este prin *numerale* substituit, frecvent dublate prin clitice pronominale în dativ.

2.4.1. Numerale (cardinale și ordinale) variabile, în cazul dativ, de ex.

Prin clasa a treia am descoperit că ne place amândurora literatura. (I. Gheție, Fructul oprit)

Are două fete, dar numai primei i-a mers bine în viață.

Are două fete și ambelor li s-au acordat burse.

Se poate oferi bursă doar unuia din zece.

2.4.2. Numerale (cardinale și ordinale) invariabile, în trei tipuri de construcții echivalente cu dativul, și anume:

(a) prepoziția *la* + numeral cardinal invariabil în funcție de caz, de ex.

Numai la doi dintre cei trei candidați li s-a spus să revină.

Tiparul sintactic [*la* + numeral cardinal invariabil în funcție de caz] face parte din clasa de substituție a complementului indirect – vezi exemplul de sub (a), și nu din clasa complementului prepozițional, dacă satisface simultan următoarele condiții:

– prepoziția *la* nu este cerută de verbul centru, ci se grupează cu numeralul, construcția actualizându-se în vecinătatea unor verbe cu regim de dativ, și nu a unor verbe cu regim prepozițional cu *la* (cf. *Numai la doi dintre cei trei candidați m-am referit.*);

– grupul prepozițional în discuție este dublat, ca și nominalele în dativ, printr-un clitic coreferențial de pronume personal în dativ, ceea ce este imposibil în cazul complementului prepozițional (cf. **Numai la doi dintre cei trei candidați li m-am referit.*);

– grupul prepozițional [*la* + numeral invariabil în funcție de caz] poate fi substituit cu un numeral variabil în cazul dativ (de ex. *Numai unuia dintre cei trei candidați i s-a spus să revină.*), substituție imposibilă pentru

complementul prepozițional (cf. **Numai unuia dintre cei trei candidați m-am referit.*).

Și într-un enunț de tipul *Înfruntarea esențială aparține la două personaje.* (M. Zamfir, *Discursul*), complementul indirect se exprimă tot prin grup prepozițional cu substantivul în cazul acuzativ cerut de prepoziția *la* (*la...personaje*), din cauză că determinantul său antepus este un numeral invariabil în funcție de caz.

În limba vorbită, acest tipar sintactic s-a extins și la alți cuantificatori și circulă paralel cu forma de dativ a cuvintelor respective; de ex. *Lucrarea le va fi utilă multora / la mulți.*; *Situația le convine numai câtorva / la câțiva.*; *Le-am explicat tuturor / la toți despre ce e vorba.*; *Emisiunea (le-)a plăcut unor numeroși / numeroșilor / la numeroși telespectatori.* (Dar *numai Emisiunea (le-)a plăcut la o mulțime de telespectatori.*, nu și **Emisiunea (i-)a plăcut unei mulțimi de telespectatori.*, pentru că locuțiunea *o mulțime* de se comportă ca un cantitativ invariabil.)

(b) *celor* + numeral cardinal invariabil, de ex.

Celor doi / două li s-a spus să revină.

Același tipar sintactic funcționează și dacă numeralul este determinantul antepus al unui substantiv, de ex. *Celor doi băieți / Celor două fete li s-a spus să revină.*

(c) *celui / celei* + *de* + numeral ordinal invariabil, de ex.

Celui de-al doilea / Celei de-a doua i s-a spus să revină.

Același tipar sintactic funcționează și dacă numeralul este determinantul antepus al unui substantiv, de ex. *Celui de-al doilea băiat / Celei de-a doua fete i s-a spus să revină.*

2.5. În limba vorbită (mai ales populară sau regională), complementul indirect poate fi exprimat și prin două tipuri de construcții nominale prepoziționale, echivalente din punct de vedere semantic cu dativul.

2.5.1. Este vorba, în primul rând, despre grupul prepozițional [*la* + nominal în acuzativ (cerut de prepoziție)]; în care în locul numeralului-substituit invariabil în funcție de caz (vezi *supra*, 2.4.2.a și nota) figurează un substantiv variabil, de ex. *(Le-)am dat de mâncare la păsări.* sau chiar un pronume, de ex. *Își spune ofurile la toți / la oricine.* (nu însă și un pronume personal, de ex. **Își spune ofurile la mine.*, **I s-a dat la el dreptate.*). În limba literară, acestor enunțuri le corespund construcții cu substantivul / pronumele în cazul dativ: *(Le-)am dat de mâncare păsărilor.*, respectiv *Își spune ofurile tuturor / oricui.*

Același tipar sintactic apare și dacă substantivul prin care este exprimat complementul indirect este determinat de un cuvânt invariabil antepus, de ex. *La astfel de / La asemenea oameni nu (li) se cuvine nimic.*, construcții admise de limba literară. (Cf. însă și *Unor astfel de / asemenea oameni nu (li) se cuvine nimic.*)

2.5.2. Rar (în limba vorbită, în special de către ardeleni) și numai cu verbul *a zice* ca regent, complementul indirect se exprimă prin grupul prepozițional *către / către* + nominal în acuzativ: *Zis-a el către / către mine / Maria / amândoi.* Construcția are multe atestări în limba veche. Se folosește numai în enunțuri cadru, în care se inserează un citat (un enunț raportat):

David cel prea mare în făptuire zice către Domnul: „Puterea mea prin tine o voi [...]” (Internet)

Cel de pe stâlp zice către cel de jos: „Prinde puțin de firul acela din stânga”. (Internet)

Spre deosebire de tiparul prepozițional cu *la*, construcția cu *către* nu se dublează prin clitice pronominale în dativ și ar fi putut fi inclusă în clasa de substituție a complementului prepozițional. Fiind însă sinonimă și substituibilă cu nominalul în dativ din limba literară, construcția a fost asimilată complementului indirect.

2.6. Complementul indirect se realizează și prin propoziție relativă fără antecedent în regentă.

2.6.1. În limba literară, completiva indirectă este introdusă printr-un conector (pronume relativ ori nehotărât sau, rar, adjectiv relativ ori nehotărât) în cazul dativ, de ex.:

(a) *Cui nu-i place cartea, nu i se vor dărui cărți.*

(b) *(Îi) dau sfaturi oricui mă ascultă.*

(c) (rar) *Devine ostil oricărei persoane îl contrazice.*

Conectorul relativ sau nehotărât al propoziției completive indirecte este întotdeauna în cazul dativ, fiind cerut de verbul-centru sau de adjectivul-centru din propoziția regentă. Uneori, ca în (a), forma lui de dativ este cea proprie poziției sintactice pe care o ocupă în propoziția subordonată (= complement indirect). Alteori, ca în (b), forma de dativ nu corespunde funcției sintactice pe care o are conectorul în propoziția completivă indirectă (= subiect, în cazul de față, care ar fi trebuit să se exprime prin nominal în cazul nominativ); în aceste situații, se manifestă fenomenul sintactic al „împletirii regentei cu subordonata”, subiectul fiind în alt caz decât cel prototipic. La fel stau lucrurile și dacă propoziția completivă indirectă este introdusă printr-un adjectiv relativ sau nehotărât în cazul dativ, ca în (c); substantivul în dativ al cărui atribut este conectorul are funcția sintactică de subiect și constituie o excepție de la regula exprimării subiectului prin nominal în cazul nominativ. Același fenomen sintactic se evidențiază și în cazul unor construcții complexe, de tipul *Averea a revenit cui trebuia să-i revină.*, uneori cu elidarea subiectului: *Averea a revenit cui trebuia.* (vezi **Imbricarea, Construcții cu propoziții relative, 3.3.2.2.a).**

Pronumele relativ în dativ poate avea funcția sintactică de complement indirect când introduce alt tip de subordonate, și anume o subiectivă, de ex. *Se știe cui i-a revenit averea.*, sau o completivă directă, de ex. *Știu cui i-a revenit averea.*, subordonate în care forma relativului e impusă de regentul său din subordonată, în cazul de față verbul *a reveni* (vezi **Construcții cu propoziții relative, 3.3.2.2.b).**

2.6.2. În registrul familiar sau regional, propoziția completivă indirectă se poate exprima printr-un grup prepozițional având drept cap propoziția *la* sau, rar, propoziția *către*, urmate de un conector relativ sau nehotărât în cazul acuzativ, cerut de propozițiile respective, de exemplu:

Mă adresez la cine mă poate ajuta.

(Îi) refuz ajutorul meu la oricine nu îl merită.

La câți oameni m-au întrebat le-am răspuns.

I se va lua interviu la care concurent vine primul.

A zis către care era acolo: [...]

Cu excepția frazelor (puțin numeroase) în care în subordonată este distribuit un verb cu regim prepozițional cu *la*, de tipul *Mă adresez la cine te-ai referit tu mai devreme*. (unde funcția sintactică a relativului precedat de *la* este aceea de complement prepozițional) sau a frazelor (neliterare) în care în locul lui *cui* se folosește relativul la acuzativ precedat de *la* (cu funcția sintactică de complement indirect), de tipul *Mă adresez la cine te-ai adresat și tu*, și în aceste enunțuri se evidențiază fenomenul imbricării, dat fiind că în subordonatele complete indirecte în discuție pronumele relativ sau nehotărât (ori substantivul pe care îl determină adjectivul relativ sau nehotărât) ocupă poziția sintactică a subiectului, poziție incompatibilă cu un nominal în acuzativ cerut de o prepoziție.

Completele indirecte din grupul verbal introduse prin conectori în cazul dativ, precum și cele introduse prin conectori în acuzativ precedate de prepoziția *la*, pot fi dublate în regentă prin clitice pronominale în dativ (pentru situațiile în care dublarea nu este posibilă, vezi *infra*, 3.3.4.6.f). În frazele în care relativul din propoziția completivă indirectă este și el complement indirect (vezi *supra*, 2.6.1.a), dublarea prin clitic pronominal se produce de două ori: în subordonată pentru conectorul relativ cu funcție sintactică de complement indirect, iar în propoziția regentă pentru propoziția completivă indirectă.

Completele indirecte având drept regent un adjectiv pot fi dublate prin clitic în regentă numai dacă adjectivul are funcția sintactică de nume predicativ, de ex. *Instrumentul acesta îi este util cui se pricepe la mecanică*, nu însă și dacă adjectivul are funcția sintactică de atribut, de ex. *A nimerit într-un mediu propice cui știe să lingusească*.

Nu se dublează prin clitic în regentă completele indirecte introduse prin prepoziția *către* + conector, nici cele al căror regent este un adverb sau o interjecție.

3. TIPURI DE COMPLEMENTE INDIRECTE

Complementul indirect poate fi simplu, multiplu sau dublu exprimat.

3.1. Complementul indirect este *simplu*, dacă este exprimat prin:

- un singur nominal, de ex. *Ne-am preferat până la urmă celor cu care, mai mult sau mai puțin, semănam*. (G. Liiceanu, *Ușa interzisă*); *Putem zice adio vacanței*;
- un nominal însoțit de un semiadverb, de ex. *S-ar părea că gândul nu îi e străin nici mamei*. (S. Golopenția, *Cartea plecării*);
- o singură propoziție, cu conectorul relativ însoțit uneori de un semiadverb, de ex. *Cer sfaturi (numai) cui se pricepe în domeniul respectiv*.

3.2. Complementul indirect este *multiplu* dacă este format din două sau mai multe nominale coordonate printr-o conjuncție coordonatoare copulativă sau disjunctivă și / sau prin juxtapunere:

- (a) *E modelul băiatului bun, dat mereu ca exemplu lui Gusti și mie*. (I. Gheție, *Fructul oprit*);
- (b) *Nici lui Ion, nici Mariei nu le pasă de nimic*.
- (c) *Cartea ne este utilă mie sau ție*.
- (d) *V-am interzis să plecați ție, lui și Mariei*.

Caracterul de parte de propoziție multiplă al complementelor indirecte de acest tip este pus în evidență de faptul că dublarea se face prin forma de plural a cliticului (vezi exemplul b); conform regulilor generale ale acordului în persoană (vezi **Acordul dintre subiect și predicat**, 4.1.1), dacă unul dintre termeni este un pronume de persoana I, cliticul este la persoana I plural (vezi exemplul c), iar dacă unul dintre termeni este un pronume de persoana a II-a și nu există niciunul de persoana I, cliticul este la persoana a II-a plural (vezi exemplul d).

În cazul coordonării unui complement indirect cu o propoziție completivă indirectă, dublarea se face prin forma de singular a cliticului și privește numai complementul indirect din regentă, deci nu mai avem a face cu o parte de propoziție multiplă, ci cu exprimarea acestei poziții sintactice de două ori, de ex.

(Îi) *dă sfaturi copilului său și oricui i le cere.*

Cartea îți este utilă ție sau cui e interesat de gramatică.

I-a recomandat cartea asta lui și (ori) cui îl apreciază pe autorul ei.

3.3. Complementul indirect este dublu exprimat în propoziție dacă această poziție sintactică este reprezentată atât printr-un nominal, cât și printr-un clitic coreferențial cu nominalul, iar în frază, dacă această poziție sintactică este reprezentată atât printr-o propoziție completivă indirectă, cât și printr-un pronume personal clitic în propoziția regentă.

Problema dublei exprimări a acestei poziții sintactice trebuie abordată, în primul rând, din perspectiva regentului ei și, în al doilea rând, din perspectiva părții de vorbire prin care este exprimat complementul. Trebuie, de asemenea, să se distingă enunțurile fără emfază de cele enfactice, în care dublarea, fiind obligatorie, nu este dictată de reguli sintactice.

3.3.1. Complementul indirect care are drept regent un *adverb* nu se dublează niciodată, de ex. *Ion a procedat potrivit firii sale., Ion se comportă aidoma ție / cui l-a educat.* Sunt nereperate enunțuri ca **Ion ți / i se comportă aidoma ție / cui l-a educat.*

3.3.2. Singura *interjecție* care admite dubla exprimare a complementului indirect este *na*, în vecinătatea căreia complementul indirect exprimat prin clitic deictic de pronume personal se dublează prin forma nonclitică a pronumelui numai în enunțuri enfactice, de ex. *Na-ți cartea ție, nu lui!*

3.3.3. Dacă regentul complementului indirect este un *adjectiv*, problema dublei exprimări a complementului se pune numai în condițiile în care adjectivul ocupă poziția sintactică de nume predicativ (vezi *supra*, 1.1.3).

Complementul indirect exprimat prin substantiv (sau substitut al său, inclusiv propoziție relativă) este situat după adjectivul regent, în enunțuri fără emfază; poate fi dublat prin clitic plasat înaintea adjectivului regent, în mod facultativ, de ex. *Cartea aceasta (îi) va fi necesară Mariei / ei / acesteia / cuiva / primei din clasă / oricui se ocupă de stilistică.*

În enunțuri enfactice, complementul indirect plasat înaintea adjectivului nume predicativ este reluat obligatoriu prin clitic, de ex. *Mariei / ei / acesteia / cuiva / primei din clasă / oricui se ocupă de stilistică îi va fi necesară cartea aceasta.*

Complementul indirect exprimat prin clitic deictic stă înaintea adjectivului nume predicativ și nu se dublează prin forma accentuată a pronumelui decât în enunțuri

emfatice, de ex. *Cartea aceasta îmi / îți / ne / vă va fi necesară (mie / ție / nouă / vouă).*

3.3.4. Dacă regentul complementului indirect este un verb, pentru clarificarea problemei dublei exprimări a acestei poziții sintactice trebuie să se aibă în vedere mai multe aspecte, în afara celor menționate mai sus. Astfel, în enunțurile fără emfază, interesează nu numai tipul de parte de vorbire prin care este exprimat complementul indirect (clitic deictic vs nominal), ci și schema sintactică și topică a verbului regent (care ilustrează nu numai tipul de actanți și numărul lor, ci și poziția acestora în raport cu verbul regent), pentru că este evident că posibilitatea dublei exprimări a complementului direct este strâns legată de poziția acestuia față de verbul regent..

3.3.4.1. Compelmentul indirect exprimat prin *clitic deictic* de pronume personal, care este întotdeauna antepus verbului regent, *nu este* niciodată dublat, în enunțurile fără emfază, oricare ar fi schema sintactică și topică a verbului. De exemplu:

- [OI_(clitic) + V]: *Îmi tună și-mi fulgeră.*
- [OI_(clitic) + V + Subiect]: *Îmi e frig / sete / dor., Ți place muzica pop. etc.*
- [OI_(clitic) + V + OPrep]: *Nu vă pasă de nimic. etc.*
- [OI_(clitic) + V + CPO]: *Îmi zice Popescu.*
- [Subiect + OI_(clitic) + V + OD]: *Dan ne dă sfaturi., El îți trimite flori. etc.*
- [Subiect + OI_(clitic) + V + NP]: *El îmi e / devine / rămâne prieten. etc.*
- [Subiect + OI_(clitic) + V + OD + PS]: *El ni l-a propus șef pe Dan. etc.*

În enunțuri emfatice, complementele indirecte exprimate prin clitice deictice, ca cele din structurile de mai sus, pot fi dublate prin pronume nonclitice coreferențiale: *Mie îmi tună și-mi fulgeră, iar tu ești vesel. sau Îmi tună și-mi fulgeră mie, nu ție.; Mie îmi e frig / sete / dor, iar ție nu. sau Îmi e frig / sete / dor mie, nu ție.; Vouă nu vă pasă de nimic, mie îmi pasă. sau Nu vă pasă de nimic vouă, nu mie.; Mie îmi zice Popescu, nu ție.; Dan ne dă sfaturi nouă, nu vouă. sau Nouă ne dă Dan sfaturi, nu vouă.; Ție îți trimite el flori. sau El îți trimite flori ție, nu mie.; El îmi e / devine / rămâne prieten mie, nu ție. sau Mie îmi e / devine / rămâne prieten el, nu ție.; Nouă ni l-a propus el șef pe Dan, nu vouă.*

3.3.4.2. În enunțuri (fără caracter emfatic) în care complementul indirect este exprimat prin *substantiv* (sau substitute ale acestuia, inclusiv propoziție) antepus verbului regent, complementul indirect *este* întotdeauna dublat prin clitic pronominal coreferențial plasat tot înaintea verbului, în următoarele structuri sintactice și topice:

- [OI_(nominal) + clitic + V]: *Lui Ion / Lui / Acestuia / Primului dintre ei / Cui știi tu îi tună și-i fulgeră.*
- [OI_(nominal) + clitic + V + Subiect]: *Lui Ion / Lui / Acestuia / Primului dintre ei / Cui știi tu îi e frig / sete / dor.; Lui Ion / Lui / Acestuia / Primului dintre ei / Cui știi tu îi place muzica pop.*
- [OI_(nominal) + clitic + V + OPrep]: *Lui Ion / Lui / Acestuia / Primului / Cui știi tu nu îi pasă de nimic.*
- [OI_(nominal) + clitic + V + CPO]: *Lui Ion / Lui / Țuia / Cui știi tu îi zice Popescu.*

Chiar dacă se schimbă topica complementului, fiind deplasat după verb, din motive de ordin stilistic, dubla exprimare a acestuia se păstrează: *Îi tună și-i fulgeră lui Ion / lui / acestuia / cui știi tu., Îi e frig / sete / dor lui Ion / lui / acestuia / primului dintre ei / cui știi tu., Îi place muzica pop lui Ion / lui / acestuia / primului dintre ei / cui știi tu., Nu îi pasă de nimic lui Ion / lui / acestuia / primului dintre ei / cui știi tu., Îi zice Popescu lui Ion / lui / acestuia / primului dintre ei / cui știi tu.*

3.3.4.3. În enunțuri în care complementul indirect este exprimat prin substantiv (sau substitutele sale, inclusiv propoziție) *postpus* față de verbul regent, complementul indirect *este* întotdeauna *dublat* prin clitic coreferențial plasat înaintea verbului, în următoarele structuri sintactice și topice:

– [Subiect + clitic + V + NP + OI_(nominal)]: *Dan îi e / devine / rămâne prieten lui Ion / lui / acestuia / primului dintre ei / cui știi tu.*

– [Subiect + clitic + V + OD + PS + OI_(nominal)]: *Dan i l-a propus pe Vlad șef lui Ion / lui / acestuia / primului dintre ei / cui știi tu.*

Dacă, în enunțuri enfaticе, complementului indirect i se schimbă topica, fiind deplasat înaintea verbului regent, dubla exprimare se păstrează: *Lui Ion / lui / acestuia / primului dintre ei / cui știi tu îi e / devine / rămâne Dan prieten., Lui Ion / lui / acestuia / primului dintre ei / cui știi tu i l-a propus Dan șef pe Vlad.*

3.3.4.4. În enunțurile (fără caracter enfatic) având structura sintactică [Subiect + V + OD + OI], complementul indirect exprimat prin substantiv (sau substitutele lui, inclusiv propoziție), *postpus* față de verbul regent, se dublează sau nu se dublează prin clitic, în funcție de trăsăturile semantice ([+ Uman] sau [+ / – Animat]) ale substantivului distribuit în această poziție sintactică, precum și în funcție de tipul de determinare a substantivului prin care se exprimă complementul direct (articulat hotărât vs alt tip de determinare / nedeterminare).

(a) Dacă *nominalul* prin care se exprimă complementul indirect *postpus* față de verbul regent are trăsătura semantică [+ Uman], complementul indirect *este*, conform normelor limbii literare, *dublat* prin clitic pronominal antepus față de verb. Enunțurile cu această structură sintactico-semantică se actualizează în două structuri topice:

– [Subiect + clitic + V + OD + OI], dacă substantivul (sau substitutul său) prin care se exprimă complementul direct nu este articulat cu articol hotărât, de ex. *Dan îi dă sfaturi lui Ion / lui / acestuia / cuiva / cui știi tu.*

În limba actuală există tendința neanticipării prin clitic a complementului indirect, în acest tip de construcții, de ex. *Dan dă sfaturi lui Ion / lui / acestuia / cuiva / cui știi tu.* Dacă, în enunțuri enfaticе, complementul indirect este deplasat înaintea verbului, dubla exprimare se realizează întotdeauna, de ex. *Lui Ion / Lui / Acestuia / Primului dintre ei / Cui știi tu îi dă sfaturi Dan, nu oricui.*

– [Subiect + clitic + V + OI + OD], dacă substantivul (sau substitutul său) prin care se exprimă complementul direct este articulat cu articol hotărât, de ex. *Dan îi dă lui Ion / lui / acestuia / primului dintre ei / cui știi tu cartea.*

1. Schimbarea topicii celor două complemente se explică prin faptul că un enunț de tipul *Dan (îi) dă cartea lui Ion* este ambiguu, comportând două lecturi: „Dan îi dă lui Ion cartea” sau „Dan dă cuiva cartea care este a lui Ion” (din cauza omonimiei genitiv-dativ).

2. În limba actuală, există tendința neanticipării prin clitic a complementului indirect și în acest tip de structuri: *Dan dă lui Ion / acestuia / primului dintre ei / cui știi tu cartea*. Dacă, în enunțuri emfaticе, complementul indirect este deplasat înaintea verbului regent, dubla exprimare a complementului se realizează întotdeauna: *Lui Ion / Lui / Acestuia / Primului dintre ei / cui știi tu îi dă Dan cartea*.

(b) Dacă *nominalul* prin care se exprimă complementul indirect *postpus* față de verbul regent are trăsătura semantică [+ *Animat*, – *Uman*], *dublarea* prin clitic a complementului indirect este *facultativă*. Enunțurile cu această structură sintactico-semantică se actualizează în două structuri topice:

– [Subiect + (clitic) + V + OD + OI], dacă substantivul prin care se exprimă complementul direct nu este articulat cu articol hotărât, de ex. *Dan (îi) dă mâncare pisicii*.

– [Subiect + (clitic) + V + OI + OD], dacă substantivul prin care se exprimă complementul direct este articulat cu articol hotărât, de ex. *Dan (îi) dă pisicii mâncarea*.

Schimbarea topicii celor două complemente se explică prin aceea că un enunț de tipul *Dan dă mâncarea pisicii* este ambiguu, comportând două lecturi: „Dan îi dă pisicii mâncarea” sau „Dan dă altcuiva mâncarea care este a pisicii” (din cauza omonimiei genitiv-dativ).

Dacă, în enunțuri emfaticе, complementul indirect este deplasat înaintea verbului regent, dubla exprimare a complementului devine obligatorie: *Pisicii îi dă Dan mâncare(a), nu câinelui*.

3.3.4.5. Rar, complementul indirect poate fi exprimat prin *substantive* cu trăsătura semantică [– *Animat*], *postpuse* față de verbul regent, în următoarele structuri sintactice și topice:

– [Subiect + V + OI], de ex. *Fapta aceasta contravine legii., El s-a consacrat muzicii.* etc., construcție în care complementul indirect *nu este dublat* prin clitic;

– [Subiect + V + OD + OI], de ex. *El acordă prioritate distracției., El a dat o altă destinație acestei camere.* etc., cu complementul direct exprimat printr-un substantiv care nu este articulat cu articol hotărât, construcție în care complementul indirect *nu este dublat* prin clitic;

– (rar) [Subiect + clitic + V + OD + OI], de ex. *El i-a găsit destinația acestei clădiri.,* cu complementul direct articulat cu articol hotărât, construcție în care complementul indirect *este dublat* printr-un clitic cu rol dezambiguizator: rezolvă omonimia genitiv / dativ în favoarea dativului. (Dezambiguizarea se poate realiza și prin inversarea topicii celor două complemente, adică prin plasarea complementului indirect în imediata vecinătate a verbului, înaintea complementului direct, situație în care *dublarea* prin clitic nu mai e obligatorie, ci *facultativă*: *El (i-)a găsit acestei clădiri destinația.*)

Când complementul indirect este deplasat, pentru reliefare, înaintea verbului regent, dublarea sa prin clitic este obligatorie: *Legii îi contravine*

faptă aceasta., *Muzicii i s-a consacrat el., Distracției îi acordă el prioritate., Acestei camere i-a dat el o altă destinație., Acestei clădiri i-a găsit el destinația.*

3.3.4.6. În concluzie, se pot formula următoarele reguli generale cu privire la dubla exprimare a complementului indirect, în enunțuri nemarcate stilistic prin emfază:

(a) Complementul indirect exprimat prin clitic deictic, care este întotdeauna antepus față de verbul regent, nu se dublează.

(b) Complementul indirect exprimat prin nominal sau prin propoziție relativă se dublează dacă este antepus față de verbul regent.

(c) Complementul indirect postpus față de verbul regent se dublează dacă nominalul prin care se exprimă (sau propoziția relativă rezultată din dezvoltarea lui) are trăsătura semantică [+ Uman].

(d) Dublarea complementului indirect postpus față de verbul regent este facultativă, dacă acesta este exprimat printr-un substantiv cu trăsăturile semantice [+ Animat, – Uman].

(e) Complementul indirect exprimat printr-un substantiv cu trăsătura semantică [– Animat] este dublat prin clitic antepus verbului regent numai dacă substantivul prin care este exprimat complementul direct din structură este articulat cu articol hotărât și precedă complementul indirect (situație rar întâlnită, în care cliticul are rol dezambiguizator).

(f) Nu se anticipează prin clitice complementele indirecte subordonate unor verbe cu pronume reflexiv în acuzativ obligatoriu, conjugate la persoanele I sg. și II pl.: *Mă adresez ție / lui Ion / vouă / altora., Ne devotăm ție / familiei / vouă / prietenilor., Vă confesați mie / lui Ion / nouă / tuturor.*

3.3.4.7. În enunțuri emfatice, complementul indirect este deplasat în antepoziție față de verbul regent și este întotdeauna dublat prin clitic.

3.4. Complementul indirect în construcții eliptice

Complementul indirect poate apărea și în unele construcții eliptice, de tipul *Odă bucuriei* (= *Odă închinată bucuriei*) sau *Salutări colegilor!* (= *Transmite salutări colegilor!*), structuri din care adjectivul participial sau verbul regent al substantivului în dativ cu funcție sintactică de complement indirect este omis, dar poate fi recuperat din context.

Tot o construcție eliptică este și *Ne-a dat dreptate tuturor.*, în care cliticul *ne* nu dublează pronumele în dativ *tuturor* (care ar trebui să fie anticipat printr-un clitic de persoana a III-a plural: *Le-a dat dreptate tuturor.*); de fapt, din enunț lipsește pronumele *nouă* cu funcție sintactică de complement indirect, pe care îl dublează cliticul *ne*: *Ne-a dat dreptate nouă tuturor* (unde *tuturor* este apozitie acordată).

4. TOPICA ȘI PUNCTUAȚIA

Complementele indirecte exprimate prin clitice (deictice sau anaforice) sunt întotdeauna antepuse față de verbul regent, de ex. *Îmi pare bine de cunoștință.,*

Îl cunosc pe Ion și îi acord deplină încredere. etc. (vezi supra, 2.2). Este postpus regentului numai cliticul care determină interjecția *na*: *Na-ți-o frântă că ți-am dres-o!*

Tot antepuse față de verbul regent sunt, în enunțuri nonemfatice, și complementele indirecte exprimate prin substantive (sau substitute ale lor) care determină verbe din a căror schemă sintactică lipsește subiectul, de ex. *Lui Ion îi tună și-i fulgeră.*, *Unora le arde de glumă.*, *Ăluia îi zice Popescu.* etc., precum și cele care determină verbe cu subiectul postpus, de ex. *Plantelor le trebuie lumină.*, *Cui se pricepe la muzică îi place Mozart.*, *Tuturor le e dor de el.* etc.

Complementele indirecte exprimate prin substantive (sau substitute ale lor) care apar în celelalte tipuri de structuri sunt postpuse față de elementul regent, de ex. *Ion i-a dăruit Mariei flori.*, *Ion i-a devenit simpatic Mariei.*, *Ion a fost deferit justiției.*, *Bravo lor!*, *Acestea sunt condiții favorabile oricui.*, *A procedat conform înțelegerii.* etc.

Complementul indirect nu se izolează de regent prin niciun semn de punctuație, în enunțuri nonemfatice. Dacă este plasat în poziție tematică (topicalizat) și între el și regent se intercalează un alt component al enunțului, complementul indirect se desparte prin virgulă de segmentul intercalat, de ex. *Mariei, nu Ioanei, i-a dăruit Ion flori.*

5. RELAȚIA CU ALTE POZIȚII SINTACTICE

5.1. Complementul indirect este sinonim, în unele enunțuri, cu complementul prepozițional, de ex. *A răspuns întrebărilor / la întrebările mele.*, *Ion îmi este vecin / Ion este vecin cu mine.*, *Vai nouă / de noi!*, *Este o perioadă propice schimbării / pentru schimbare.*, *A procedat conform înțelegerii / cu înțelegerea dintre noi.* etc. (vezi Complementul prepozițional, 5.1).

5.2. Rar, complementul indirect este sinonim cu un complement de agent, de ex. *După cum vă este cunoscut [...] / este cunoscut de (către) dv. [...].*

5.3. Similitudini importante există între complementul indirect și atributul în dativ, de care se delimitează prin natura regentului, mai exact prin clasa lexicogramaticală din care face parte regentul, și anume: verb (în cazul complementului indirect) vs substantiv abstract postverbal (în cazul atributului), de ex. *Mâine se vor acorda premii concurenților.* / *Acordarea de premii concurenților va avea loc mâine.* Interpretarea lor drept poziții sintactice diferite (unul complement, iar celălalt atribut) este strict formală, deoarece substantivele postverbale păstrează disponibilitățile semantice și combinatorii ale verbelor din care provin. Vezi I, Substantivul, 4.4.2.2.2; II, Atributul.

COMPLEMENTUL PREPOZIȚIONAL

1. ASPECTE DEFINITORII

Complementul (obiectul) prepozițional, în forma sa prototipică, este un component actanțial al grupului verbal, având o semantică bogată (vezi *infra*, 1.2). La nivelul propoziției, se exprimă printr-un grup prepozițional în componența căruia intră fie un nominal (substantiv sau substitut al lui – pronume, numeral) în cazul cerut de prepoziție, de ex. *Mă gândesc la Ion / la doi dintre prietenii mei., Decizia aceasta se repercutează asupra tuturor / asupra mea / asupra-ne.,* fie o formă verbală nepersonală cu dublă natură (verbală și nominală), de ex. *Ideea aceasta ne conduce la a afirma contrariul., S-a saturat de mers pe jos.* La nivelul frazei, se realizează fie printr-un grup prepozițional în componența căruia intră o propoziție relativă fără antecedent, de ex. *Apelez la cine se pricepe.,* fie printr-o propoziție relativă fără antecedent, de ex. *Mă gândesc ce să fac / cum să procedez.,* fie printr-o propoziție conjuncțională, de ex. *Mă tem că voi întârzia., Se străduiește să ajungă la timp.*

1.1. Caracteristici sintactice

Complementul prepozițional funcționează în grupul verbal, în grupul adjectival, mai rar și în grupul adverbial sau în grupul interjecțional, ca termen subordonat în cadrul unei relații de dependență față de centrul grupului, care impune nominalului (uneori și formei verbale nepersonale sau propoziției relative) o anumită prepoziție și îi atribuie un anumit rol semantic.

În tradiția gramaticii românești, complementul prepozițional și complementul în dativ au fost considerate o singură parte de propoziție, denumită complement indirect. Între cele două tipuri de compliniri există o serie de asemănări, și anume:

- sunt constituenți ai acelorași grupuri (verbal, adjectival, adverbial sau interjecțional), în cadrul cărora funcționează ca termeni subordonați față de centrul grupului;

- sunt actanți, cărora verbul-centru le impune un anumit regim și le atribuie rolurile semantice;

- se pot exprima prin grup prepozițional cu nominal sau cu propoziție relativă;

- au roluri semantice comune (și, de aceea, în vecinătatea anumitor centre de grup se pot substitui unul prin altul, de ex. *Ion seamănă mamei sale / cu mama sa., I s-au creat condiții propice studiului / pentru studiu., A procedat aiudoma ție / cu tine., Vai nouă / de noi!.*)

Între cele două complemente există însă și o serie de deosebiri importante, și anume:

- centrul de grup impune nominalului un regim sintactic diferit: cazual (dativul) pentru complementul indirect prototipic, dar prepozițional pentru complementul prepozițional;

– grupul prepozițional reprezintă o realizare marginală pentru complementul indirect (vezi **Complementul indirect**, 2.4.2.a, 2.5), în timp ce pentru complementul prepozițional este realizarea prototipică la nivel propozițional și o formă frecventă de realizare, cu propoziție relativă, la nivelul frazei;

– complementul indirect se poate exprima numai / și prin clitic pronominal, realizare exclusă în cazul complementului prepozițional, de unde și imposibilitatea dublei sale exprimări sau a substituirii sale prin clitic (**Ion te recurge (la tine).*, **Ion mă colaborează (cu mine).* etc.);

– complementul prepozițional se poate exprima și prin forme verbale nepersonale (infinitiv și supin – vezi **I, Forme verbale nepersonale**, 2.3.2.1, 2.3.2.2, 4.3.4.2), realizare exclusă în cazul complementului indirect;

– la nivel frastic, complementul indirect se realizează numai prin propoziție relativă, pe când complementul prepozițional se poate realiza și prin propoziție conjuncțională.

Diferențele arătate mai sus constituie argumente în vederea considerării celor două tipuri de complemente drept poziții sintactice diferite. O dovadă clară oferă, în acest sens, aplicarea „principiului unicității”: un verb atribuie o singură dată o anumită poziție sintactică în enunț (vezi **Grupul verbal**, 3.2); or, există o serie de enunțuri (unele populare sau / și familiare) în care complementul indirect și cel prepozițional sunt coocurente, fără a fi coordonate, de ex. *Lui Ion nu-i pasă de nimic.*, *Lui Ion i s-a urât cu binele.*, *Problema asta îmi dă de furcă / de lucru.*, *Ți s-a făcut de ducă.*, *Vi s-a cășunat pe Ion.*, *Îmi plăcea de Ion.*, *I-am vorbit Mariei despre tine.*, *Locurile acestea îi amintesc prietenului meu de copilărie.* etc. (coordonarea celor două complemente este imposibilă tocmai pentru că reprezintă funcții sintactice diferite: **Nu-i pasă nici lui Ion, nici de nimic.*, **I s-a urât lui Ion sau cu binele.*, **Problema asta îmi dă mie sau de furcă / de lucru.*, **Ți s-a făcut ție sau de ducă.*, **Vi s-a cășunat vouă sau pe Ion.*, **Îmi plăcea mie sau de Ion.*, **I-am vorbit Mariei sau despre tine.*, **Locurile acestea îi amintesc prietenului meu sau de copilărie.*).

Cuvântul și înaintea complementului prepozițional din enunțuri de tipul celor de mai sus, de ex. *Vi s-a cășunat și pe Ion.*, *Îmi plăcea și de Ion.*, *I-am vorbit Mariei și despre tine.*, *Locurile acestea îi amintesc prietenului meu și de copilărie.* etc., nu este conjuncție coordonatoare, ci semiadverb de precizare.

În marea majoritate a situațiilor, complementul prepozițional este un constituent *obligatoriu* al grupului din care face parte, de ex. *Evoluția situației depinde de conjunctură.*, *Tăcerea prelungită echivalează cu uitarea.*, *El se pretează la orice.*, *Concluzia rezultă din cele spuse anterior.*, *Să nu amestecăm mere cu pere.*, *Este o persoană aptă de muncă.*, *A procedat conform cu legea.* etc. (enunțuri ca **Evoluția situației depinde.*, **Tăcerea prelungită echivalează.*, **El se pretează.*, **Concluzia rezultă.*, **Să nu amestecăm mere.*, **Este o persoană aptă.*, **A procedat conform.* sunt agramaticale).

Complementul prepozițional poate fi însă și un constituent *facultativ* al grupului, de ex. *Ion are în tine un prieten de nădejde.*, *Ea a găsit înțelegere la colegi.*, *Te-ai supărat degeaba pe mine.*, *El este gelos pe tine.*, *Vai de ei!* etc.

(enunțuri ca *Ion are un prieten de nădejde.*, *Ea a găsit înțelegere.*, *Te-ai supărat degeaba.*, *El este gelos.*, *Vai!* sunt gramaticale).

O situație specială prezintă verbele intrinsec reciproce (numite și „simetrice”), cu sau fără pronume reflexiv obligatoriu, de tipul *a colabora*, *a se împrieteni* etc., în vecinătatea cărora complementul prepozițional, construit cu prepoziția *cu*, este obligatoriu numai dacă nominalul prin care se exprimă subiectul propoziției este la singular; de ex. *Ion colaborează bine cu Maria.*, *Ion s-a împrietenit cu Maria*. Dacă nominalul prin care se exprimă subiectul este la plural sau dacă subiectul este multiplu, complementul prepozițional, necesar numai din punct de vedere semantic, poate apărea ca un constituent facultativ, în variație liberă cu sintagma reciprocă [*unul + cu + altul*] („complement de reciprocitate” dezvoltat, după unii autori), și aceasta cu statut de constituent facultativ (emfatic) al enunțului, de ex. *Ei s-au împrietenit (unul cu altul) / (cu Dan).*, *Ion și Maria colaborează bine (unul cu altul) / (cu Dan).* – vezi **Construcții reflexive și construcții reciproce, 2.1.1.**

Există o serie de verbe, reflexive sau nonreflexive, cu regim prepozițional obligatoriu (indiferent de persoana și de numărul nominalului prin care se exprimă subiectul), de ex. *a conta pe* (*Ion contează pe Maria.*, *Ion și Maria contează pe Dan.*), *a fugi de / după* (*Ion fuge de / după Maria.*, *Ion și Maria fug de răspundere / după onoruri.*), *a se îndrăgosti de* (*Ion s-a îndrăgostit de Maria.*, *Ion și Maria s-au îndrăgostit de Grecia.*), *a se lua după / de* (*Eu m-am luat după / de Ion.*, *Eu și Ion ne-am luat după / de Dan.*), *a se teme de* (*Tu te temi de el.*, *Tu și el vă temeți de șeful vostru.*), *a țipa la* (*Ea țipă la el.*, *Ei țipă la Dan.*) etc., care la plural pot dobândi trăsătura semantică [+ Reciproc] în contextul sintagmei reciproce [*unul + Prep + altul*] cu statut de component obligatoriu al enunțului, sintagmă în componența căreia se transferă complementul prepozițional, de ex. *Ion și Maria contează unul pe altul.*, *Ion și Maria fug unul de / după altul.*, *Ion și Maria s-au îndrăgostit unul de altul.*, *Eu și Ion ne-am luat unul după / de altul.*, *Tu și el vă temeți unul de altul.*, *Ea și el țipă unul la altul.* etc.

Clasa de substituție a complementului prepozițional cuprinde următoarele realizări:

- grup prepozițional fie cu nominal în cazul cerut de prepoziție (acuzativ, genitiv sau, rar, dativ), fie cu verb la infinitiv sau la supin, fie cu propoziție relativă fără antecedent în regentă (vezi *infra*, 2.1.a, b, c, d, 2.2.a);
- verb la infinitiv fără prepoziție (vezi *infra*, 2.1, nota de sub c);
- propoziție relativă fără prepoziție (vezi *infra*, 2.2.b);
- propoziție conjuncțională (vezi *infra*, 2.2.c).

În unele lucrări sunt menționate încă două posibile realizări ale acestei poziții sintactice, și anume: (a) grupul prepozițional în componența căruia figurează un adjectiv calificativ sau un participiu, de ex. *Din galben s-a făcut roșu.*; (b) verbul la gerunziu (având drept regent numai verbele *a se plictisi*, *a se sătura*, *a nu sfârși*), de ex. *Nu se mai satură citind / privindu-l.*

Dat fiind însă că adjectivul / participiul din structurile de acest tip stabilește o relație de dublă subordonare (atât față de verb, cât și față de un nominal, uneori subînțeles, relație evidențiată prin acord, cf. *Din îmbujorată, fața i s-a făcut / i-a devenit palidă.*), grupul prepozițional adjectival a fost exclus din clasa de substituție a complementului prepozițional și încadrat la poziția sintactică numită predicativ suplimentar, ca și grupul prepozițional nominal din construcții ca *Din prinț, tânărul s-a transformat / prefăcut în broscoi., Din prințesă, (ea) s-a prefăcut în lebedă.*

Tot predicative suplimentare sunt și gerunziile din structurile *Nu se (mai) plictisește / satură citind / privindu-l.*, provenite din amalgamarea a două propoziții principale: *Citește / Îl privește și nu se (mai) plictisește / satură.*

1.1.1. În grupul verbal complementul prepozițional este o funcție actanțială, verbul impunând nominalului prin care acesta se exprimă o anumită prepoziție. Prepoziția selectată de verb cere nominalului cu care se asociază cazul acuzativ, în majoritatea situațiilor, de ex. *Se abuzează de vorbe mari., Succesul constă în multă muncă., Actorul X. s-a identificat cu personajul interpretat., A revenit la ideile sale mai vechi.* etc., uneori cazul genitiv, de ex. *Câinele s-a năpustit asupra vânatului., Are un dinte împotriva lui.* etc., precum și, rar, cazul dativ, dacă este vorba de un clitic de pronume personal sau reflexiv, de ex. *Multe necazuri s-au abătut asupra-i., A luat vina asupra-și.* Fiind cerut / admis de o anumită clasă de verbe, în calitate de complement obligatoriu sau facultativ, dar respins de o altă clasă de verbe (*Acolo trăiesc vulpi albe., Ghepardul aleargă repede., Îmi vine să râd., Ion culege mere / laude., Se mai întâmplă minuni., I se cuvine recunoștință., Fructele s-au mănât., Te-ai zbenguit destul!* etc.), complementul prepozițional participă la subcategorizarea verbului (vezi I, Clase sintactice și sintactico-semantică de verbe, 4.4.2).

Complementul prepozițional ar putea fi confundat cu alte poziții sintactice din grupul verbal care se realizează prin grup prepozițional.

(a) Complementul prepozițional exprimat prin prepoziția *pe* + nominal (de ex. *Mizez / Contez / Mă bazez / Mă bizui pe Ion / pe el / pe doi dintre ei.*) se deosebește de complementul direct exprimat prin aceeași construcție, deoarece complementul direct construit cu *pe* poate fi dublu exprimat (prin nominal și clitic), substituit prin clitic sau exprimat numai prin clitic de pronume personal ori reflexiv în acuzativ (de ex. *Îl cunosc pe Ion și îl stimez., Mă pasionează poezia modernă., Se îmbracă în culori prea vii.* etc.), în timp ce complementul prepozițional nu cunoaște dubla exprimare, nu poate fi substituit prin clitic și nici nu poate fi exprimat numai prin clitic (de ex. *Contez pe Ion și mizez pe el.,* dar nu și **Îl contez pe Ion și îl mizez.* etc.).

(b) Complementul prepozițional exprimat prin grupul prepozițional *la* + nominal (de ex. *S-a gândit la doi dintre ei., Ea n-a apelat la nimeni., Pentru transport am recurs la cai.*) se deosebește de complementul indirect exprimat prin același grup prepozițional, dat fiind că acesta din urmă poate fi dublat prin clitic pronominal în dativ (de ex. *Li s-a adresat la doi dintre ei.*) ori poate fi substituit prin nominal în dativ (de ex. *Ea n-a spus la nimeni / nimănui adevărul., A dat apă la cai / cailor.*), în timp ce complementul prepozițional nu poate fi dublat prin pronume clitic în dativ (de ex. **Li s-a*

gândit la doi dintre ei.) și nici nu poate fi substituit prin nominal în dativ (de ex. **Ea n-a apelat nimănui.*, **Pentru transport am recurs cailor.*).

(c) Pentru delimitarea complementului prepozițional exprimat prin prepoziția *de* + nominal de complementul de agent, vezi **Complementul de agent, 1.4.a.**

(d) În contextul unor prepoziții polisemantice (*la, de, cu, în* etc.), pentru a deosebi complementele prepoziționale de **circumstanțiale**, în ansamblu, se are în vedere, în primul rând, caracterul neomisibil al complementului prepozițional vs caracterul omisibil al circumstanțialului, care este, în marea majoritate a situațiilor, un component facultativ al grupului, exterior verbului. În consecință, grupul prepozițional având drept cap prepoziția *la* este complement prepozițional în enunțuri în care este nesuprimabil, de ex. *S-a atentat la siguranța statului.* / **S-a atentat.*, *El a participat la discuții.* / **El a participat.*, *Marea mă predispoze la visare.* / **Marea mă predispoze.* etc., dar este circumstanțial în enunțuri în care este suprimabil, de ex. *Ion m-a căutat la facultate.* / *Ion m-a căutat.* (circumstanțial de loc), *Am plecat devreme la cumpărături.* / *Am plecat.* (circumstanțial de scop); la fel, sunt complemente prepoziționale grupurile prepoziționale din enunțuri ca *El excelează în domeniul său.* / **El excelează.*, *Noutatea rezidă în metodă.* / **Noutatea rezidă.*, *Ea jonglează cu argumentele.* / **Ea jonglează.*, *Comportamentul ei rimează cu prostia.* / **Comportamentul ei rimează.*, *Ea s-a debarasat de proastele obiceiuri.* / **Ea s-a debarasat.*, *Soluția aleasă depinde de părerea ta.* / **Soluția aleasă depinde.*, dar sunt circumstanțiale grupurile prepoziționale construite cu aceleași prepoziții din enunțuri ca *Ne-am cunoscut în vacanță.* / *Ne-am cunoscut.* (circumstanțial de timp), *A crescut în înălțime.* / *A crescut.* (circumstanțial de relație), *M-a ascultat cu atenție.* / *M-a ascultat.* (circumstanțial de mod), *Maria scrie cu creionul.* / *Maria scrie.* (circumstanțial instrumental), *El merge la teatru cu sora lui.* / *El merge la teatru.* (circumstanțial sociativ), *Ana plânge de ciudă.* / *Ana plânge.* (circumstanțial de cauză), *Ne înțelegem de minune.* / *Ne înțelegem.* (circumstanțial consecutiv).

Pentru rarele cazuri în care circumstanțialul este un component obligatoriu al grupului verbal (unele circumstanțiale de loc, de timp, de mod, de măsură / cantitative), se poate apela la testul substituției cu un adverb, test la care răspund numai circumstanțialele, nu și complementele prepoziționale, de ex. *Ion locuiește la Paris.* / *Ion locuiește acolo.* (dar *Ion se gândește la ea.* / **Ion se gândește acolo.*); *Controversa datează de ani buni.* / *Controversa datează de atunci.* (dar *Asta depinde de tine.* / **Asta depinde de atunci.*); *El procedează cu calm.* / *El procedează așa.* (dar *Părerile voastre coincid cu a mea.* / **Părerile voastre coincid așa.*); *Clădirea este evaluată la milioane.* / *Clădirea este evaluată la atât.* (dar *Ea este predispusă la visare.* / **Ea este predispusă la atât.*). Același test este concludent și în cazul unor verbe cu regim prepozițional obligatoriu care atribuie poziții sintactice diferite în funcție de trăsăturile semantice diferite ([+ Animat] / [- Animat]) ale numelui cu care se combină, cum este verbul *a se abate*, care selectează aceeași prepoziție pentru a actualiza două poziții sintactice diferite: *Oprobriul public*

s-a abătut asupra lui Ion / lui. (complement prepozițional), dar *Furtuna s-a abătut asupra satului / într-acolo.* (circumstanțial de loc); la fel, verbul *a se năpusti*, care selectează, pe lângă substantive cu trăsături semantice diferite, și prepoziții diferite pentru fiecare poziție sintactică: *Câinele s-a năpustit asupra lui Ion / lui.* (complement prepozițional), dar *Câinele s-a năpustit în cameră / acolo.* (circumstanțial de loc). Testul funcționează și în cazul unui verb neologic ca *a abunda*, cf. enunțuri ca *Textul abundă în greșeli.* (complement prepozițional) vs *Greșelile abundă în text.* (circumstanțial de loc).

Regente ale complementului prepozițional pot fi verbe (cu sau fără pronume reflexiv obligatoriu) cu diferite scheme sintactice, și anume:

(a) verbe bivalente, cu schemele

– V + Subiect + OPrep, de ex. *El se împrieteneste cu toți., El abuzează de Ion / de răbdarea ta., El subscrie la părerea ta.* etc.

– V + OI + OPrep, de ex. *I s-a acrit de sfaturile tale., Vă mulțumesc pentru invitație.* etc.

(b) verbe trivalente, cu schemele

– V + Subiect + OD + OPrep, de ex. *El a dat cinstea pe rușine., El nu deosebește binele de rău., Ea face din țințar armăsar / din noapte zi.; Cu navigația lor lentă, norii îl transformă într-o vietate.* (A. Pleșu, Jurnalul) etc.

– V + Subiect + OI + OPrep, de ex. *Mi-e / Mi se face dor / milă / silă / teamă de el.* etc.

– V + Subiect + NP + OPrep, de ex. *El este / a devenit / a rămas prieten / vecin / coleg cu tine.* etc. (schemă rezultată în urma recategorizării verbului copulativ, bivalent la origine).

Cele mai frecvente prepoziții impuse de verbul-centru sunt următoarele:

– *cu*, de ex. *a culmina cu..., a echivala cu..., a se identifica cu..., a jongla cu...* etc., la care se adaugă și destul de numeroasele verbe „simetrice” (cu trăsătura semantică inerentă [+ Reciproc]), de ex. *a se aseamăna cu..., a se alia cu..., a se certa cu..., a se ciondăni cu..., a coabita cu..., a coincide cu..., a colabora cu..., a comunica cu..., a conlucra cu..., a se împrieteni cu..., a se înrudi cu..., a se învecina cu..., a rima cu..., a rivaliza cu..., a semăna cu..., a se socoti cu..., a se solidariza cu...* etc.;

– *de*, de ex. *a beneficia de..., a se crampona de..., a se debarasa de..., a depinde de..., a se desolidariza de..., a se dezice de..., a se dispensa de..., a se îndrăgosti de..., a se prevala de..., a (se) priva de..., a se sinchisi de..., a se teme de...* etc.;

– *la*, de ex. *a atenta la..., a apela la..., a îndemna la..., a se limita la..., a participa la..., a predispuce la..., a se raporta la..., a recurge la..., a renunța la..., a se rezuma la..., a subscrie la...* etc.

Conectori pentru complementul prepozițional mai pot fi și prepozițiile:

– *asupra*, de ex. *a se năpusti asupra..., a prevala asupra...* etc.;

– *din*, de ex. *a decurge din..., a reieși din..., a se retrage din..., a rezulta din...* etc.;

– *în*, de ex. *a se complăce în..., a consta în..., a excela în..., a rezida în...* etc.;

– *între*, de ex. *a alege între... și..., a distinge între... și..., a oscila între...și...* etc.;

– *pe*, de ex. *a se baza pe..., a se bizui pe..., a conta pe..., a (se) întemeia pe..., a miza pe...* etc.;

– *pentru*, de ex. *a milita pentru..., a mulțumi pentru..., a opta pentru...* etc.

Rar, grupul prepozițional din această poziție sintactică poate avea drept cap și alte prepoziții: *Organicul vegetal tinde, murind, spre sec.* (A. Pleșu, *Jurnalul*); *Dar nimeni nu se gândește să abdice de la efortul ascetic.* (ibid.); *Mă întreb dacă voi întâlni măcar o singură persoană cunoscută și nu voi da numai peste figuri străine.* (I. Gheție, *Fructul oprit*) – cf. și *Ei militează împotriva războiului., El se caracterizează prin ambiție.* – , precum și locuțiuni prepoziționale, de ex. *Ea se laudă față de toți.*

În cazul unor verbe omonime dintre care unul are regim prepozițional și celălalt nu, prepoziția (uneori împreună cu tipul de nominal selectat) are rol dezambiguizator, de ex. *a conta*₁ „a avea importanță” (*Contează faptele, nu vorbele.*) și *a conta*₂ „a se bizui pe cineva / pe ceva” (*Contez pe tine / pe sprijinul tău.*); *a decurge*₁ „a-și urma cursul” (*Discuția decurge normal.*) și *a decurge*₂ „a rezulta din ceva” (*Soluția problemei decurge din ultimul argument.*); *a prevedea*₁ „a face o previziune” (*Am prevăzut corect evoluția evenimentelor.*) și *a prevedea*₂ „a dota cu ceva” (*Ușa este prevăzută cu alarmă.*); *a râde*₁ „a-și manifesta veselie” (*El râde zgomotos.*) și *a râde*₂ „a-și bate joc de cineva” (*El râde de toți.*); *a simpatiza*₁ „a avea simpatie față de cineva” (*Ea mă simpatizează.*) și *a simpatiza*₂ „a împărtăși o doctrină” (*Ea simpatizează cu liberalii.*); *a uza*₁ „a strica ceva” (*Degeaba ți-ai uzat pingecele până acolo.*) și *a uza*₂ „a face uz de ceva” (*Ea uzează de farmecul ei pentru a convinge.*); *a vedea*₁ „a percepe cu ochii” (*Am văzut un film bun.*) și *a vedea*₂ „a avea grijă de cineva” (*Ea vede de copilul tău.*) etc. Prepoziția are rol dezambiguizator și atunci când este vorba despre verbe cu regim prepozițional care pot selecta mai multe prepoziții, de ex. *a se abate*₁ + *asupra* „a cădea peste ceva / cineva” (*Uraganul s-a abătut asupra orașului. / Năpasta s-a abătut asupra lor.*) și *a se abate*₂ + *din / de la* „a se îndepărta” (*M-am abătut din drum / de la principiile mele.*).

Verbul regent poate sta la toate modurile și timpurile personale, de ex. *Omul profită de avantajul de pornire.* (Al. Paleologu – S. Tănase, *Sfidarea memoriei*); *Toate aceste eșecuri s-au vărsat în filozofie și au contribuit, să spunem, la reușită.* (G. Liiceanu, *Jurnalul*); *N-o să-și închipuie cineva că un asemenea personaj se va dezice, după toate astea, de marfa pe care o reprezintă.* (G. Schwartz, *Paranoia Schwartz*); *Oare ce s-o fi ales de ei?* (I. Gheție, *Fructul oprit*); *Or, teologia trebuie să se reverse peste cultură, nu să aspire la ea.* (A. Pleșu, *Jurnalul*); *Dacă s-ar gândi la consecințe, n-ar proceda așa.; Lasă-te de glume!*; de asemenea, verbul regent poate fi la forme verbale nepersonale, de ex. *A vorbi, ca străin, de pitorescul românesc e legitim, după cum e legitim a vorbi, ca român, de pitorescul pădurilor bavareze.* (A. Pleșu, *Jurnalul*); *De ea am auzit vorbindu-se.* (Al. Paleologu – S. Tănase, *Sfidarea memoriei*) etc.

Complementul prepozițional poate determina și unele locuțiuni verbale, de ex. *Îți vei aduce aminte de mine.; Ion și-a dat seama de greșală.; Îmi pare bine*

de cunoștință.; *Ea își bate joc de talentul ei.*; *Religia și credința nu trebuie să aibă nimic a face cu puterea seculară.* (M. Zamfir, *Discursul*); *Niciodată lozincile simplificate [...] nu au avut nevoie de argumentare rațională.* (ibid.) etc.

Complementul prepozițional având drept regent un verb se poate exprima prin oricare dintre membrii clasei de substituție ai acestei poziții sintactice:

- grup prepozițional cu nominal, de ex. *Secolul trecut mustește de seva noutății neașteptate.* (M. Zamfir, *Discursul*), *Aceste structuri asupra cărora istoria s-a năpustit în diferite momente.* (Al. Paleologu – S. Tănase, *Sfidarea memoriei*), cu verb la infinitiv, de ex. *Dimpotrivă, spiritul cel mai înzestrat și mai exersat, sfârșește – dacă e prost plasat – prin a nu avea de spus nimic.* (A. Pleșu, *Jurnalul*) sau la supin, de ex. *M-am apucat de gătit.*, ori cu propoziție relativă, de ex. *Când, după Descartes, se recade în „ceea ce poate fi gândit”, intelectul a pierdut inocența grecească.* (A. Pleșu, *Jurnalul*);

- verb la infinitiv care nu face parte dintr-un grup prepozițional, de ex. *Se teme a spune adevărul*;

- propoziție relativă neprecedată de prepoziție, de ex. *Nu s-a gândit cui să se adreseze.*;

- propoziție conjuncțională, de ex. *Mă tem că vom avea duel.* (G. Schwartz, *Paranoia Schwartz*).

Unele verbe au restricții selecționale rigide, de exemplu verbul *a adera* al cărui complement prepozițional poate fi exprimat numai printr-un substantiv (sau substituit) având trăsătura semantică [– Animat] (*Ion a aderat la anumite idei / la un partid de stânga.*), altele au disponibilități combinatorii foarte largi, de ex. verbul *a se gândi* al cărui complement prepozițional poate fi exprimat prin grup prepozițional cu nominal (*Ion se gândește la viitor / la Maria / la toți / la amândoi.*), cu verb la infinitiv (*Ion se gândește la a cere daune morale.*) sau cu propoziție relativă (*Ion se gândește la cine va veni / la ce va face.*), prin verb la infinitiv neprecedat de prepoziție (*Ion se gândește a renunța la despăgubiri.*), prin propoziție relativă fără antecedent introdusă de diverși conectori relativi (*Ion se gândește cui să-i dea cartea / ce să spună / unde să plece / când să vină / cum să procedeze / cât să mai aștepte.*), prin propoziție conjuncțională (*Ion se gândește că va ploua / să vină aici / dacă ai aflat.*).

1.1.2. În grupul *adjectival*, complementul prepozițional (ca și propoziția corespunzătoare) poate fi cerut de adjective

- propriu-zise, de ex. *Localnicul resimte peisajul ca destin, ca stihie bărbătească, de obicei tragică, în orice caz străină de decorativism.* (A. Pleșu, *Jurnalul*); *Vedeam jurnale de actualități pline de victorii ale nemților.* (G. Ionescu, *Copacul*); *Dacă ființa feminină se alterează, devine o ființă alterabilă și mobilă, și capabilă de a-și ieși din matcă, atunci nu mai e nimic de sperat.* (Al. Paleologu – S. Tănase, *Sfidarea memoriei*); *Un caragialesc personaj lăuntric e gata să-și atribuie toate defectele.* (A. Pleșu, *Minima moralia*); *M-am decis să nu mai fiu cochetă cu tine.* (M. Sebastian, *Jurnal*) etc.

- provenite din participii, de ex. *Detaliile frivole sau detaliile cotidiene [...] sunt adeseori încărcate de semnificații.* (Al. Paleologu – S. Tănase, *Sfidarea memoriei*); *Nu trebuie să credem moarte anumite lucruri pasagere și candidate la uitare.* (ibid.); *Snobismul meu dinainte asociat cu un dispreț pentru aceeași lume.*

(ibid.); În regnul vegetal, moartea pare *scutită* de mizeria descompunerii putride. (A. Pleșu, Jurnalul); Am fost *mântuit* de mutilarea liricului pur. (G. Liiceanu, Jurnalul); Religia este *despărțită* de stat. (M. Sebastian, Jurnal); Războiul era pentru mine un fel de „decor” *lipsit* de dramatism. (G. Ionescu, Copacul); La limită, suntem chiar *dispuși* să recunoaștem [...] că, în definitiv, există și oameni mai inteligenți decât noi. (A. Pleșu, Minima moralia) etc.

– derivate postverbale, de ex. La cuvântul *purtător* de ménos, de forță, se referea Socrate. (A. Pleșu, Limba păsărilor); Iarna sufletului lui *dornic* de geometrie. (id., Jurnalul); Marile texte revelate sunt [...] accidente *dătătoare* de personalitate. (ibid.) etc.

Uneori, adjectivul regent exprimă un anumit grad de intensitate, de ex. E substanța cea *mai lipsită* de determinări. (A. Pleșu, Jurnalul), N-am încetat a fi emoționat și *foarte rușinat* de exemplul *ăsta* magnific. (Al. Paleologu – S. Tănase, Sfidarea memoriei).

Complementul prepozițional poate avea rol dezambiguizator, când avem a face cu adjective omonime, de ex.: *demn*₁ „cu demnitate” (El este o persoană *demnă*.) / *demn*₂ „care inspiră” (El este o persoană *demnă* de stimă.); *capabil*₁ „dăruit” (El este un student *capabil*.) / *capabil*₂ „în stare de” (El este *capabil* de orice.); *conștient*₁ „în stare de conștiență” (Pacientul este *conștient*.) / *conștient*₂ „care știe” (Pacientul este *conștient* de riscurile operației.) etc.

Complementul prepozițional dependent de un adjectiv se poate exprima prin:

– grup prepozițional cu nominal, de ex. Realitățile [...] *există* cu adevărat, sub forma unor Universalii independente de timp și de loc. (M. Zamfir, Discursul), cu forme verbale nepersonale, de ex. A călca pe pământ e o ieșire din timp echivalentă cu a privi stelele. (A. Pleșu, Jurnalul), Prăjitura e gata de servit la masă. sau cu propoziție relativă, de ex. Devii, cu ajutorul celui lalt, *conștient* de ceea ce (ești *capabil*) să simți. (G. Liiceanu, Ușa interzisă);

– verb la infinitiv neprecedat de prepoziție, de ex. Pare o persoană hotărâtă a lupta până la capăt.;

– propoziție conjuncțională, de ex. Oameni apți să-și asume destinul în diverse circumstanțe. (Al. Paleologu – S. Tănase, Sfidarea memoriei).

1.1.3. În grupul *adverbial*, complementul prepozițional poate avea ca regente adverbe (dintre care unele provenite din adjective), de ex. Îl simt *aproape* de sufletul meu., Locuiește *aproape* de gară / de cine-i e drag., El se ține *departe* de încurcături., S-a mutat *departe* de centru., A procedat *aidoma* cu tine. / cu cine l-a învățat., Meciul de baschet se transmite *concomitent* / *simultan* cu cel de volei., Ea se îmbracă *întotdeauna potrivit* / *corespunzător* cu situația., *Conform* cu înțelegerea / cu ce au stabilit, se văd mâine., El dispune de o energie *autohtonă*, *activă independent* de ființa lui filologică, de „semnificația” lui. (A. Pleșu, Limba păsărilor) etc.

În alte lucrări, unele dintre construcțiile [adverb + prepoziție] din enunțuri ca cele de mai sus sunt interpretate drept locuțiuni prepoziționale. Pentru argumentele în virtutea cărora, în lucrarea de față, s-a adoptat altă soluție, vezi I, Adverbul, 1.2; Prepoziția, 4.3, 4.4.

Complementul prepozițional dependent de un adverb se exprimă numai prin grup prepozițional cu nominal sau cu propoziție relativă.

1.1.4. În grupul *interjecțional*, complementul prepozițional se actualizează rar. Pot fi regentele sale numai interjecțiile *vai* (*Vai de ei / de cine nu ascultă!*), *mulțumesc / mersi* – în registrul familiar – (*Mulțumesc / Mersi pentru masă / pentru ce mi-ai dăruit / că m-ai ascultat!*), precum și – în registrul popular – *halal / haram* (*Halal de noi / de cine s-a pricopsit!*).

Complementul prepozițional poate determina și o interjecție onomatopeică având același regim ca verbul pe care îl sugerează, de ex. *Căinele îl vede pe băiat și haț! de picior.*

Complementul prepozițional dependent de o interjecție se exprimă prin grup prepozițional cu nominal sau cu propoziție relativă, iar după interjecția *mulțumesc / mersi*, și prin propoziție conjuncțională asertivă introdusă prin conjuncția subordonatoare *că*.

În exprimarea neîngrijită, se folosește (frecvent, în ultima vreme) locuțiunea conjuncțională subordonatoare *pentru că*, în calitate de conector subordonator al propoziției complementive prepoziționale având drept regent interjecția *mulțumesc* (sau verbul *a mulțumi*), de ex. *Mulțumesc / Vă mulțumesc pentru că ați acceptat să participați la emisiunea noastră.*, construcție rezultată prin contaminare cu tiparul complementului prepozițional dependent de această interjecție (la nivel prepozițional, *mulțumesc* cere prepoziția *pentru*); or, prepoziția-regim care introduce complementul prepozițional nu precedă și conectorul conjuncțional al propoziției corespunzătoare: **Mă gândesc la că n-a primit scrisoarea mea.*, **Mă tem de că m-a uitat.* Locuțiunea conjuncțională *pentru că* (sinonimă fiind cu *deoarece, fiindcă, din cauză că* etc.) este specializată pentru propoziția cauzală și, evident, cine o folosește în contextul lui *mulțumesc* nu vrea să spună „(vă) mulțumesc din cauză că ați acceptat...”.

1.2. Caracteristici semantice

În funcție de trăsăturile semantice ale centrului de grup, nominalul cu funcție sintactică de complement prepozițional poate avea diverse roluri semantice, cele mai importante fiind următoarele:

– Pacient, în enunțuri ca *El a abuzat de prietenii.*, *Decretul acesta atentează la libertatea de exprimare a opiniilor.*, *S-a debarasat de ea.*, *Mizez pe tine.*, *A optat pentru o soluție de compromis.*, *Își bate joc de toți.*, *Are o atitudine admirativă față de muzicieni.* etc.

– Destinatar, în enunțuri ca *El pictează pentru posteritate.*, *A apelat la mine.*, *M-a trimis la profesorul lui.* etc.

– Beneficiar, în enunțuri ca *El este prieten cu tine.*, *Acesta este un obiect necesar / util pentru spălatul geamurilor.* etc.

– Sursă, în enunțuri ca *Face din țânțar armăsar.*, *Se teme de frig.*, *Caracteristicile clasei rezultă din definiție.*, *Se trage din neam domnesc.* etc.

– Rezultat, în enunțuri ca *Este un medicament dătător de energie.*, *Vinul s-a transformat în oțet.* etc.

– Comitativ, în enunțuri ca *El coabitează / colaborează / conlucrează cu ea.* etc.

1.3. Caracteristici comunicativ-pragmatice

Informația adusă de complementul prepozițional este de natură *rematică*, referindu-se la pacientul, destinatarul, beneficiarul, sursa, rezultatul etc. procesului codificat prin verbul regent.

Numai în construcții mai ample, când este exprimat prin pronume anaforic, complementul prepozițional poate fi purtător al unei informații *tematice*, de ex. *Îl cunosc bine pe Ion și contez pe el.*

2. CLASA DE SUBSTITUȚIE

Grupul prepozițional (cu nominal, cu forme verbale nepersonale sau cu propoziție relativă) reprezintă realizarea prototipică a acestei poziții sintactice, atât la nivelul propoziției, cât și la nivelul frazei. Verbul la infinitiv fără prepoziție, ca și propoziția relativă fără prepoziție sau propoziția conjuncțională, constituie forme mai puțin frecvente de realizare.

2.1. În *propoziție*, complementul prepozițional se exprimă prin:

(a) *grup prepozițional cu nominal* (substantive comune de diverse tipuri sau substantive proprii, pronume din toate subclasele, numerale substitut) în cazul *acuzativ*, de ex.

Secretarul semăna [...] cu un cioclu de profesie. (G. Schwartz, *Paranoia* Schwartz)

E vorba de un uriaș buchet de plante uscate. (A. Pleșu, *Jurnalul*)

Nu trebuie să fii supărat pe seara de azi. (M. Sebastian, *Jurnal*)

Hermogene este numele personajului care pledează pentru convenția lingvistică a termenilor. (M. Zamfir, *Discursul*)

Mi se cere, deci, să nu uiț că am de a face cu un dat infinit. (A. Pleșu, *Jurnalul*)

Momente de stază absolută, urmate de țâșniri rapide, de nevăzut. (ibid.)

Nicu Racoviță, căsătorit însă cu o Negruzzi. (Al. Paleologu – S. Tănase, *Sfidarea memoriei*)

Pe urmă s-au depărtat de mine. (M. Sebastian, *Jurnal*)

Trebuia să dublez clasa pentru a nu mă deosebi de ceilalți. (S. Golopenția, *Cartea plecării*)

Morala e [...] prelucrare subiectivă a moralității generice [...] de care se ocupă etica. (A. Pleșu, *Minima moralia*)

Cu cine ne-am întâlnit întreg, de atunci, în bine sau în rău? (S. Golopenția, *Cartea plecării*)

Luxița [...] e regăsită în postura femeii de lume care a schimbat deja un prim bărbat cu altul. (A. Pleșu, *Jurnalul*)

Nimeni nu se uită la nimeni. (S. Golopenția, *Cartea plecării*)

Aceste prințese sau doamne nu s-au jenat [...] să meargă să facă curat la cutare că n-are cine să-l ajute. (Al. Paleologu – S. Tănase, Sfidarea memoriei)

A optat pentru două din cele trei tablouri expuse.

(b) grup prepozițional cu nominal (substantive de diverse tipuri, pronume sau numerale substituit variabile) în cazul genitiv, de ex.

Seduția e o manevră de asalt, în care abilitatea primează asupra corectitudinii. (A. Pleșu, Jurnalul)

Avocatul va pleda împotriva ei.

Asupra amândurora s-au abătut o serie de neazuri.

Dacă prepoziții ca cele de mai sus se combină cu un posesiv substituit, acesta apare la o formă cazuală de nominativ-acuzativ, de ex. *Mama e alta, ceva s-a schimbat în ea [...] mai ales în clipele când puștile ungurești s-au îndreptat asupra noastră. (I. Gheție, Fructul oprit).*

Varianta *asupra*, respectiv *împotriva*, se combină cu clitive de dativ ale pronumelui personal sau reflexiv, cu funcție de complement prepozițional, de ex. *El are ceva împotriva-mi., Ea a luat toate grijile asupra-și.*

În vecinătatea unor nominale invariabile (pronume, numerale substituit), între prepoziția regim *asupra* / *împotriva* și nominal se inserează prepoziția *a*, de ex. *Am căzut de acord asupra a ceva greu de acceptat de către el., Ursul s-a năpustit asupra a doi dintre vânători.*

(c) grup prepozițional cu verb la infinitiv (cu morfemul *a*), de ex.

Structuri ca cea de mai sus s-ar plasa înaintea vânătorilor cu vânat care tace și se limitează la a se opune apărându-se și pierzând. (S. Golopenția, Cartea plecării)

Există metafizicieni care se mândresc de a nu frecventa artele. (A. Pleșu, Minima moralia)

Soluția rezidă în a-i găsi o locuință.

A tăcea echivalează cu a aproba.

El este avid de a câștiga cât mai mulți bani.

Uneori, verbul la infinitiv nu este precedat de prepoziția regim a verbului regent, de ex. *Se pricepe a se prefăce bolnavă., Se complăce a trăi în mizerie., Există un moment când bărbatul trebuie să se hotărască a abandona postura seducției. (A. Pleșu, Minima moralia).*

(d) grup prepozițional cu verb la supin (cu *de*, care coincide cu prepoziția regim a regentului), de ex.

Strugurii sunt numai buni de cules.

Acesta este un argument demn de luat în seamă.

S-a plictisit de scris scrisori.

S-a lecut de spus minciuni.

Unii autori contestă calitatea de verb la supin a acestor secvențe, considerând că e vorba de o prepoziție + un substantiv (provenit din supin), dar argumentele invocate nu sunt convingătoare (vezi I, Forme verbale nepersonale, 4.3.4.2).

2.2. În frază, poziția sintactică a complementului prepozițional se realizează prin: (a) *grup prepozițional cu propoziție relativă* fără antecedent în regentă, introdusă prin pronume (rar, prin adjective sau adverbe) relative ori nehotărâte (cu funcție relativă), în cazul cerut de prepoziția cap de grup, de ex.:

Să nu ne atașăm, cu încăpățânare, de ceea ce, uneori, pare proprietatea noastră cea mai intimă. (A. Pleșu, Jurnalul)

Mă bazez pe cine mă iubește.

Te debarasezi de cine nu-ți convine.

Se împrietenește cu oricine îi cântă în strună.

Câinele s-a năpustit asupra cui l-a întărâtat.

Vă aliați cu orice partid vine la putere.

Astăzi reflectez adesea la ce puteau gândi părinții mei pe atunci. (M. Flonta, Apropieri)

S-a ales cu cât i-au lăsat frații mai mari.

Prepoziția care precedă relativul fiind impusă de verbul din regentă, în propoziția completivă prepozițională se manifestă fenomenul imbricării: forma casuală a pronumelui relativ sau nehotărât nu corespunde celei prototipice pentru funcția sintactică pe care o îndeplinește în subordonată. Astfel, sintagmele *de ceea ce, pe cine, de cine, cu oricine, asupra cui, cu [...]* *partid* din primele șase exemple de mai sus, sunt subiecte în cazul acuzativ / genitiv cerut de prepozițiile din componența lor (excepții de la regula exprimării subiectului prin nominal în cazul nominativ, vezi **Subiectul**, 2.2.4). Același fenomen sintactic se înregistrează și în cazul unui enunț ca *Mă gândesc la ce voi face mâine.*, în care imbricarea afectează complementul direct, cu forma neprototipică *la ce* (în loc de *ce*). Forma relativului este cea adecvată poziției sale sintactice numai atunci când, în subordonată, acesta are funcția sintactică de complement prepozițional, ca în *Mă refer la ce te gândești și tu*. Cf. și [...] *reflectez [...]* *la ce puteau gândi părinții mei*. (Vezi **Construcții cu propoziții relative**, 3.3.2.2)

(b) *propoziție relativă* fără antecedent în regentă, introdusă prin pronume (rar, adjective) relative, precum și prin adverbe relative, de ex.:

Lui nu-i pasă cine va lua premiul / ce film vede / unde merge în vacanță / când o să stea ploaia / cum se îmbracă.

Îmi dau seama cât de nepregătite sunt cuvintele pentru a exprima destrămarea. (G. Liiceanu, *Ușa interzisă*)

(c) *propoziție conjuncțională* introdusă prin conjuncțiile *că, să, ca...să, dacă*, de ex.:

Mă tem că am pierdut din nou contactul. (M. Sebastian, Jurnal)

La fel, îi mulțumesc consăteanului meu, [...] care m-a constrâns să-i dau, pentru editura lui, o carte. (M. Petreu, *Filosofii paralele*)

Cuvintele nu sunt apte [...] să transmită o stare de alarmă. (G. Liiceanu, *Ușa interzisă*)

Alții, concentrați, asudați, absorbiți într-o transă ritmică, lacomă să surprindă palpitul unui loc. (A. Pleșu, Jurnalul)

Supraviețuiesc datorită, probabil, valorilor tradiționale pe care [...] ne străduim ca la fiecare generație să le punem la pământ. (Al. Paleologu – S. Tănase, *Sfidarea memoriei*)

Este / A rămas mirat / surprins / uimit / încântat că ai venit / să te vadă aici.

E obsedat / Se gândește / Nu-i pasă / Nu-și dă seama dacă va ploua sau nu.

În cazul verbelor care pot selecta atât conjuncția *că*, cât și conjuncția *să*, cum sunt *a se gândi*, *a se teme* etc., ca și în cazul adjectivelor (provenite din participii) care au această disponibilitate, propozițiile complete prepoziționale introduse prin *că* sunt asertive, iar cele introduse prin *să* sunt nonasertive, cf. *Mă gândesc că mâine mergem la teatru.* vs *Mă gândesc să mergem mâine la teatru.* sau *Mă tem că am greșit.* vs *Mă tem să nu greșesc.*; cf. și *E / Pare neliniștit că a greșit.* vs *E / Pare neliniștit să nu fi greșit.*

3. TIPURI DE COMPLEMENTE PREPOZIȚIONALE

3.1. Complementul prepozițional este, de obicei, *simpliciter*, adică exprimat printr-un singur nominal, o singură formă verbală nepersonală sau o singură propoziție, precedate uneori de un semiadverb de precizare sau de restricție (fără funcție sintactică de sine stătătoare), de ex.

Afirmațiile mele par desprinse dintr-o logică a bunului-simț. (M. Zamfir, *Discursul*)

Răspunsul meu la ceea ce alții au așteptat sau au cerut de la mine. (A. Pleșu, *Jurnalul*)

Fiecare elev avea pupitrul și masa lui, despărțite cu o tablă de cel de vizavi. (M. Flonta, *Apropieri*)

Chiar dacă nu avea orizontul necesar pentru a înțelege ce este și ce reprezintă filosofia pentru noul regim. (ibid.)

Gândește-te că, independent de dispoziție, în fiecare dimineață trebuia să te rogi. (ibid.)

E un demiurg înjumătățit, capabil numai de comentariu. (A. Pleșu, *Jurnalul*)

3.2. În unele enunțuri există mai multe complemente prepoziționale coordonate, fie numai prin juxtapunere (în cazul coordonării copulative), fie (și) prin conjuncții coordonatoare sau prin conectori coordonatori complecși, uneori fără repetarea prepoziției regim, de ex.

Căci el nu leagă ceea ce vede de nicio experiență, de nicio necesitate, de niciun trecut. (A. Pleșu, *Jurnalul*)

Catolicismul începuse să fie deja confruntat cu mișcări centrifuge și cu scandaluri. (M. Zamfir, *Discursul*)

Din succesiunea, alternanța și îmbinarea lor s-a compus evoluția gândirii noastre. (ibid.)

Ocupându-mă sistematic de filosofia românească [...] sunt încredințată nu doar de realitatea, ci și de valoarea și de complexitatea ei. (M. Petreu, *Filosofii paralele*)

Prima era categoria celor care [...] se mai învăteau pe-acolo în speranța că le va „cădea” ceva de la unul sau altul. (M. Flonta, *Apropieri*)

În cazul unui enunț ca *Drama zilnică nu e făcută din virtuți și vicii, ci dintr-o substanță promiscuă.* (A. Pleșu, *Jurnalul*), sunt coordonate copulativ prin și două complemente prepoziționale, iar adversativ, prin *ci*, două propoziții principale, a doua cu elipsa predicatului la forma afirmativă *e făcută*.

3.3. În vecinătatea anumitor verbe (a căror semantică implică două argumente în poziția complementului prepozițional), nu avem a face cu două complemente coordonate, ci cu un complement prepozițional complex, de ex.

(a) *Personajele s-au împărțit în îngeri și demoni.* (M. Zamfir, *Discursul*)

(b) *Amândouă pendulează între rigorism fad și ipocrizie infatuată.* (A. Pleșu, *Minima moralia*)

În cazul unor verbe ca acela din exemplul (a), repetarea prepoziției la al doilea membru al structurii este facultativă (cf. *Personajele s-au împărțit în îngeri și în demoni.*), în timp ce în cazul unor verbe ca acela din exemplul (b) repetarea prepoziției este exclusă (cf. **Amândouă pendulează între rigorism fad și între ipocrizie infatuată.*).

Tot un complement prepozițional complex este și cel din structuri comparative, de ex.

Hermogene apelează mai degrabă la o instituție decât la o demonstrație. (M. Zamfir, *Discursul*)

Caracterul de structură unitară a tuturor acestor construcții (în comparație cu cele realizate prin coordonare, alcătuite din două elemente) se probează prin nonomisibilitatea celui de-al doilea component; sunt nereperate (incomplete) enunțuri ca **Personajele s-au împărțit în îngeri.*, **Amândouă pendulează între rigorism fad.*, **Hermogene apelează mai degrabă la o instituție.*

4. TOPICA ȘI PUNCTUAȚIA

În propoziție, în enunțurile neutre din punct de vedere stilistic (nonemfatice), complementul prepozițional este plasat după elementul regent, indiferent dacă acesta este verb, adjectiv, adverb sau interjecție (vezi exemplele de mai sus). Când regentul său este un verb trivalent cu schema sintactică V + Subiect + OD + OPrep, complementul prepozițional stă, de obicei, după complementul direct, de ex. *Știm că scriitorii reprezentativi ai ultimului secol au implicat dimensiunea intelectuală – uneori chiar erudită – în însuși specificul artei lor.* (M. Zamfir, *Discursul*); complementul prepozițional precedă însă complementul direct în construcții cu verbul *a face*, de ex. *Anumite specii literare [...] au făcut mereu din emoționalitatea principală atracție.* (ibid.). Cf. și *El are în Ion un dușman de temut.* vs *El are un dușman de temut în Ion.*

În frază, complementul prepozițional exprimat prin pronume relativ (care introduce diverse tipuri de subordonate) precedă verbul regent, de ex. *Știu / Se știe la cine te referi.* Precedă verbul regent și complementul prepozițional din atributive de tipul *Luxița, de a cărei copilărie candidă poetul își amintește fermecat, e regăsită, în anii maturității.* (A. Pleșu, *Jurnalul*), unde pronumele relativ (care, în calitate de conector, stă la începutul propoziției subordonate) are drept element regent nominalul prin care se exprimă complementul prepozițional, pronumele conector cu funcție sintactică de atribut fiind intercalat între prepoziție și nominal.

În enunțuri nonemfatice, complementul prepozițional nu se izolează prin niciun semn de punctuație de regentul său. Se pot despărți prin virgulă numai cele topicalizate (cu topică inversă), de ex. *La tine, nu mă mai gândesc de mult.*; complementul prepozițional topicalizat și reluat se desparte obligatoriu prin virgulă de secvența prin care este reluat, de ex. *De copilărie, de asta își aduce el aminte.*, *La copilărie, iată la ce se referă el.*

5. RELAȚIA CU ALTE POZIȚII SINTACTICE

5.1. Relativ frecvent, complementul prepozițional este în variație liberă cu un *complement indirect*, dacă regentul său este:

– un verb, de ex. *contravine hotărârii luate / la hotărârea luată, corespunde dorințelor mele / cu dorințele mele, rezistă presiunilor / la presiuni, îți seamănă / seamănă cu tine, se sustrage obligațiilor / de la obligații, mi l-a trimis pe Ion / l-a trimis pe Ion la mine* etc.

– un adjectiv, de ex. *manual folositor / indispensabil / necesar / util elevilor / pentru elevi, îmi este dator / este dator față de mine, comportament similar celui descris anterior / cu cel descris anterior* etc.

– un adverb, de ex. *a procedat conform / potrivit împrejurărilor / cu împrejurările* etc.

– interjecția *vai*, de ex. *vai mie / de mine*.

5.2. Complementul prepozițional este uneori sinonim cu un *complement direct*, de ex. *Își amintește copilăria / de copilărie., Mă place. / Îi place de mine*.

5.3. Importante similitudini prezintă complementul prepozițional și cu *atributul prepozițional* dependent de un substantiv postverbal sau postadjectival (care păstrează regimul verbului sau al adjectivului din care provine), de ex. *Să fie în adecvare cu fiecare obiect sau fînță a vizibilului*. (A. Pleșu, *Jurnalul*). Delimitarea lor ca poziții sintactice diferite este strict formală și se întemeiază numai pe apartenența regentului fiecăruia la clase lexico-gramaticale diferite: complement prepozițional dacă regentul este verb sau adjectiv, dar atribut dacă este substantiv (vezi I, Substantivul, 4.4.2.2.2).

COMPLEMENTUL DE AGENT

1. ASPECTE DEFINITORII

În forma sa prototipică, complementul de agent se actualizează în construcția pasivă și corespunde, din punct de vedere semantic, subiectului din construcțiile active tranzitive echivalente.

1.1. Caracteristici sintactice

Complementul de agent este un tip special de complement prepozițional, care se realizează printr-un nominal (substantiv, pronume sau numeral cu valoare pronominală) în cazul acuzativ cerut de conectorul *de / de către* – la nivelul propoziției – sau printr-un tip special de propoziție relativă fără antecedent, precedată de același conector – la nivelul frazei –. Între complementul de agent și regentul său (verb sau adjectiv) se stabilește o relație sintactică de dependență.

Complementul de agent prototipic funcționează în grupul verbal ca adjunct al cărui centru este un verb la diateza pasivă, de ex. *Rolul lui Hamlet a fost bine interpretat de actorul X, pe scena Teatrului Mic.*, fiind echivalentul subiectului din construcția activă corespunzătoare: *Actorul X a interpretat bine rolul lui Hamlet, pe scena Teatrului Mic.* Spre deosebire de subiect, care este principalul actant al verbului activ (constituent obligatoriu în grupul verbal având drept centru un verb care îl conține în schema sa sintactică), complementul de agent este un constituent facultativ (suprimabil) al verbului pasiv: *Firma aceasta este administrată bine [de (către) managerul ei].*, cf. și *Rolul lui Hamlet a fost bine interpretat [de actorul X] pe scena Teatrului Mic.* Fiind cerut nu de o clasă de verbe, ci de o anumită construcție sintactică, în care se actualizează o anumită clasă de forme (cele pasive) din paradigma unor verbe aparținând clasei tranzitivelor, complementul de agent este un component al grupului verbal care nu participă la subcategorizarea verbului (vezi I, Clase sintactice și sintactico-semantice de verbe, 1.4, 4; II, Grupul verbal, 4.1.1).

Pentru verbele cu tranzitivitate slabă, care nu acceptă pasivizarea, precum și pentru situațiile în care complementul de agent nu se lexicalizează, vezi I, Clase sintactice și sintactico-semantice de verbe, 4.1.4.2; II, Construcții pasive și construcții impersonale, 1.1, 1.2.1.1, 1.2.1.2.

Complementul de agent poate determina și forme verbale cu sens pasiv încorporat (forme de participiu sau de supin provenite de la verbe tranzitive pasivizabile, așa-numitul „pasiv lexical” sau „pasiv cu marcă zero” – forme verbale inerent pasive), de ex. *Sentimentalismul se opune, prin definiție, tipului de artă sugerat de primii „moderni”, proclamat de Mallarmé și definit restrictiv de Valéry.* (M. Zamfir, *Discursul*); *Am apelat la un argument ușor de acceptat de către oricine.* etc.

Pentru cazurile în care participiile și supinele de la verbe tranzitive au sens activ (și, în consecință, nu pot primi ca adjunct un complement de

agent), vezi I, Forme verbale nepersonale, 3.4.2.3, 3.5.2, 4.3.4.2; II, Construcții pasive și construcții impersonale, 1.1.4.

Regent al complementului de agent poate fi și un adjectiv postverbal derivat cu sufixul *-abil / -ibil*, adjectiv ce se caracterizează prin trăsătura semantică inerentă [+ Pasiv], de ex. *X. afișează o dezinvoltură inacceptabilă de (către) conformiști., Statutul fundației este revizuiabil numai de către membrii ei fondatori.*

Propoziția relativă care face parte din clasa de substituție a acestei poziții sintactice poate avea aceleași elemente regente ca și nominalul cu funcție sintactică de complement de agent.

1.1.1. În grupul verbal, complementul de agent determină verbe (rar, locuțiuni verbale) la diateza pasivă, formă în care verbele sau locuțiunile verbale devin contextual intransitive.

(a) Complementul de agent este lexicalizat cu precădere dacă verbul este la diateza pasivă construită cu operatorul pasiv *a fi*, atât la moduri personale, situație în care verbul are funcția sintactică de predicat complex, de ex. *Merele au fost puse în coș de (către) Maria., Cartea va fi prefătată de (către) un cunoscut critic literar., Muzica rock era apreciată de tot tineretul., Există riscul ca guvernul să fie „guvernat” de grupuri de interese.* (Tv, 2005), cât și la forme verbale nepersonale, în primul rând la infinitiv sau gerunziu, de ex. *Pentru un tânăr, a fi îndrumat de (către) o persoană competentă este o mare șansă.* (unde infinitivul pasiv are funcția sintactică de subiect), *Fiind considerat talentat de (către) un mare pianist, X. a dat examen la Conservator.* (unde gerunziul pasiv are funcția sintactică de circumstanțial de cauză), dar și, mai rar, la supin, de ex. *A fost ușor de înțeles de către toți studenții cursul acesta.,* precum și la participiu, de ex. *Trebuie lămurită situația de (către) cine cunoaște bine toate detaliile.* (construcții în care și supinul pasiv, și participiul pasiv au funcția sintactică de subiect al unui predicat impersonal).

Uneori, operatorul de pasivizare *a fi* la gerunziu este omis, în enunț apărând numai participiul verbului conjugat și complementul de agent, de ex. *Mereu lovit de soartă, X. a clacat.* Cf. și tipul *Deși persecutat de regimul politic, X. nu a emigrat.,* cu omisiunea operatorului pasiv la mod personal (vezi Circumstanțialul concesiv, 2.1.4.1).

(b) Dacă verbul este la pasivul reflexiv (predicat simplu), complementul de agent se lexicalizează rar, în limba română actuală, această formă a pasivului fiind preferată atunci când se consideră că menționarea autorului acțiunii sau a inițiatorului procesului nu este necesară în planul comunicării, de ex. *S-a văzut uneori în această filozofie specificul englez [...] și s-a identificat în William d’Occam strămoșul îndepărtat al lui Locke ori Hume.* (M. Zamfir, *Discursul*), ori atunci când în poziția complementului de agent se subînțelege un cuantificator universal (de tipul „de către toți / oricine”, respectiv „de către nimeni” în enunțuri negative), de ex. *De la înapoierea tatei, orele de punere în funcție a uzinei se respectă cu sfințenie.* (I. Gheție, *Fructul oprit*); *Săptămâna asta, nu s-a apelat la serviciile noastre.* etc.

Există totuși enunțuri cu pasiv reflexiv în care figurează și complementul de agent.

– Este vorba, în primul rând, despre situațiile în care în poziția de centru al grupului apare un verb sau o locuțiune verbală (tranzitivă, în formele sale active) care nu acceptă pasivizarea cu auxiliarul *a fi*, ci numai cu pronume reflexiv, mai ales dacă în poziția sintactică a subiectului este o propoziție conjuncțională, de ex. *Aducându-mi-se aminte de către un coleg un detaliu / să precizez un detaliu, revin asupra problemei.; S-a afirmat / zis / spus / menționat / arătat de către cineva că textul legii e ambiguu.; Nu s-a vrut de către guvern să se aplice legea fără discriminări.* (Tv, 2005) etc.

– În al doilea rând, este vorba despre construcții pasive în care pasivul cu pronume reflexiv și cel cu operatorul de pasivizare sunt în variație liberă, de ex. *Aprobarea se va semna / va fi semnată de (către) director / de (către) cine e împuternicit., Cartea s-a citit / a fost citită cu plăcere de (către) amatorii de proză fantastică / de oricine gustă proza fantastică., E de dorit a se respecta / a fi respectate de către toată lumea normele în vigoare.* etc.

1.1.2. În grupul adjectival; complementul de agent poate determina:

(a) rar, adjective postverbale derivate cu sufixul *-abil / -ibil*, cu funcție sintactică de atribut, de ex. *Teologii pricepuți nu pun mare preț pe argumentul invocabil de colegii lor mai puțin pricepuți.* (N. Steinhardt, *Jurnalul fericirii*), de nume predicativ, de ex. *Casa este netransmisibilă de către proprietarul repus în drepturi.*, sau de predicativ suplimentar, de ex. *Nu îl credeam coruptibil de către putere.;*

(b) frecvent, participii inerent pasive (provenite de la verbe sau de la locuțiuni verbale tranzitive), cu valoare adjectivală, care ocupă pozițiile sintactice ale adjectivului, adică în primul rând funcția sintactică de atribut adjectival, de ex. *A dispărut colțul străjerului, devastat de tata în ziua intrării ungurilor în Silvania.* (I. Gheție, *Fructul oprit*), *Are loc o adunare de protest împotriva războiului dus de americani în Coreea.* (id., *Nodul gordian*), *Amintesc unele amănunte avute în vedere de (către) mine.*, dar și de nume predicativ, de ex. *După difuzarea la radio, lucrarea a devenit foarte cunoscută de publicul meloman.*, sau de predicativ suplimentar, de ex. *Nu mi-l închipuiam atât de iubit de toți colegii.;*

(c) foarte rar, supine inerent pasive, cu valoare adjectivală, care ocupă poziția sintactică de atribut, de ex. *Aceasta este calea de urmat de către orice om integru.* etc.

Prezența formelor de participiu și de supin ca regente ale unor complemente de agent atât în grupul verbal (unde îndeplinesc, ca și infinitivul sau gerunziul, funcții sintactice similare cu cele ale nominalului și pot fi dezvoltate în propoziții subordonate conjuncționale), cât și în grupul adjectival (unde îndeplinesc funcții sintactice similare cu cele ale adjectivului, unele putând fi dezvoltate în propoziții subordonate relative, altele acceptând mărci ale gradării, proprii adjectivului), ține de dubla natură a acestor forme (verbală și nominală / adjectivală), vezi I, *Forme verbale nepersonale*, 3.1, 3.3.3, 4.1; II, *Atributul*.

1.2. Caracteristici semantice

Complementul de agent preia multe dintre rolurile semantice ale subiectului din construcțiile active echivalente.

(a) În mod curent, complementul de agent desemnează, firește, Agentul care inițiază și controlează acțiunea verbului din construcția activă, respectiv acțiunea verbului de la care provine participiul sau supinul ori de la care este derivat adjectivul cu sufixul *-abil / -ibil*, dacă se consideră că precizarea acestuia este necesară și în construcția pasivă. De aceea, regente ale unor complemente de agent vor fi, în primul rând, verbele tranzitive de acțiune, la diateza pasivă (uneori la participiu sau la supin), precum și unele adjective derivate de la asemenea verbe, de ex. *Ceașca a fost spartă de el., Parcela cosită de Ion e peste deal., Tabloul acesta e greu de furat de către un hoț diletant.* etc.

(b) Tot în contextul unor verbe de acțiune, complementul de agent poate exprima și Forța care provoacă acțiunea, dar nu o controlează, de ex. *Zona a fost devastată de incendiu., Plantele sunt distruse de grindină / de omizi., Am închis fereastra ca să nu fie trântită de vânt.,* precum și Instrumentul, de ex. *Privesc brazdele proaspăt întoarse de plug.* (A. Pleșu, *Jurnalul*), *Conversația e curmată de vorba scurtă a mecanicului.* (I. Gheție, *Fructul oprit*) etc.

În unele lucrări, nominalele precedate de prepoziția *de* cum sunt cele din enunțurile de sub (b) nu sunt încadrate la complementul de agent.

(c) În contextul unor verbe psihologice (nonagentive), rolul complementului de agent este acela de Experimentator, de ex. *Ion este iubit / stimat / apreciat / detestat / urât de toți.,* sau de Stimul, de ex. *Nu o credeam influențabilă de către oricine* etc.

(d) În enunțuri în care determină tot verbe nonagentive, complementul de agent poate fi și Beneficiar, de ex. *Cartea aceasta a fost găsită / pierdută de Maria.* etc.

1.3. Caracteristici în plan comunicativ-pragmatic

Informația adusă de complementul de agent este de natură rematică. Faptul acesta decurge din însăși esența transformării pasive, care presupune o re poziționare a Pacientului, prin plasarea sa în poziție tematică, adică în poziția sintactică a subiectului, în timp ce Agentul procesului codificat prin verbul regent este distribuit la un nivel ierarhic inferior din punct de vedere sintactic (interesant, eventual, numai din punct de vedere semantic), respectiv în poziția de complement prepozițional facultativ, de ex. *Ea a scris un roman. Acesta a fost lăudat în presă (de toți criticii).*

Doar în enunțuri emfaticе, atât la nivelul propoziției, cât și la nivelul frazei, această poziție sintactică este „tematizată”, prin inversarea topicii (în general, cu intenție polemică): *De Mozart [nu de cine crezi tu] a fost compus acest concert., Numai de cine ține la tine vei fi sfătuit de bine.* etc.

Deși construcțiile pasive se întrebuițеază relativ frecvent în limba română actuală, complementul de agent se lexicalizează rar, informația furnizată de el fiind recuperabilă din contextul lingvistic sau situațional.

1.4. Delimitarea de alte poziții sintactice

Complementul de agent construit cu prepoziția *de către* nu pune probleme de acest tip, întrucât conectorul menționat este specializat pentru această funcție sintactică, în varianta standard a limbii române actuale.

Regional, prepoziția *de cătră* poate introduce circumstanțialul de loc (de ex. *A venit de cătră munte.*, *E venit de cătră munte.*), care nu poate fi confundat cu complementul de agent, dat fiind că regentul său este un verb la diateza activă (fie un predicat simplu, fie unul complex construit cu verbul copulativ *a fi* + participiul unui verb intransitiv în poziția sintactică a numelui predicativ), iar grupul prepozițional *de cătră munte* este, pe de o parte, sinonim cu *dinspre munte*; iar, pe de altă parte, poate fi substituit cu un grup prepozițional construit cu adverbul *acolo*: *A venit / E venit de acolo*.

În schimb, complementul de agent construit cu prepoziția *de* este susceptibil, uneori, de a fi confundat cu alte poziții sintactice.

(a) Problema delimitării complementului de agent de **complementul prepozițional** exprimat prin substantiv (sau substitut al său) precedat de prepoziția *de* se pune în situațiile care urmează.

– În perechi de enunțuri de tipul: *Ion a fost detașat de șeful lui în provincie.* vs *Ion este detașat de cele lumesti.*, cele două poziții sintactice se deosebesc prin tipul de predicat, precum și prin particularitățile sintactico-semantice ale verbului-centru: predicat complex exprimat prin verb la diateza pasivă (operatorul *pasiv a fi* + suport semantic *participial* – participiu cu valoare pasivă) vs predicat complex exprimat prin verb la diateza activă (operatorul *copulativ a fi*) + suport semantic *adjectival* (nume predicativ exprimat prin participiul unui verb intransitiv – participiu cu valoare activă); în primul enunț apare verbul agentiv tranzitiv *a detașa* la diateza pasivă, având ca adjunct un complement de agent, în timp ce în al doilea enunț figurează participiul cu sens activ al verbului intransitiv *a se detașa* (*de ceva*) „a face abstracție”, având ca adjunct un complement prepozițional. Cele două enunțuri se deosebesc și prin calitatea de adjunct facultativ a complementului de agent din primul enunț (*Ion a fost detașat în provincie.*), spre deosebire de calitatea de adjunct obligatoriu a complementului prepozițional din al doilea enunț (**Ion este detașat.*).

– În enunțuri de tipul *Ion este / a rămas mirat / uimit / încântat / satisfăcut / impresionat de evoluția evenimentelor.* etc. (care nu sunt corespondentele pasive ale enunțurilor *Evoluția evenimentelor îl miră / uimește / încântă / satisface / impresionează pe Ion.*, vezi I, **Clase sintactice și sintactico-semantice de verbe**, 4.1.4.2), nominalul precedat de prepoziția *de* este tot complement prepozițional, și nu complement de agent, regentul său fiind un *predicat nominal* al cărui suport semantic este un participiu fără sens pasiv (provenit de la un verb tranzitiv psihologic, puternic adjectivizat, dovadă fiind faptul că poate fi însoțit de morfeme ale gradării sau de semiadverbe de aproximare, de ex. *Ion este / a rămas cam mirat / foarte satisfăcut / destul de impresionat de evoluția evenimentelor.* etc.). Cf. și *De la Sfântul Augustin și neoplatonicieni, primii pasionați de această chestiune [...]* (M. Zamfir, *Discursul*).

– În enunțuri în care centrul grupului verbal este un verb tranzitiv pasivizat care are și regim prepozițional cu *de*, de ex. *X a fost bănuț de trădare*

(*de camarazii săi*), cele două poziții sintactice se deosebesc prin tipul de determinare: determinare obligatorie cerută de regimul verbului (în cazul complementului prepozițional) vs determinare facultativă (în cazul complementului de agent); este insuficient un enunț de tipul **X a fost bănuț (de camarazii săi)*.

(b) Delimitarea dintre complementul de agent și **circumstanțialul de cauză** (care este, ca și el, un component facultativ al grupului verbal) este uneori greu de făcut, dat fiind că între clasa verbelor tranzitive (cu Pacientul în poziția complementului direct) și cea a verbelor intransitive ergative (cu Pacientul în poziția subiectului) se petrec treceri frecvente (vezi I, **Clase sintactice și sintactico-semantic de verbe, 4.1.3; II, Construcții pasive și construcții impersonale, 1.2.1.1**).

– În perechi de enunțuri de tipul *Fereastra a fost trântită de vânt.* vs *Fereastra s-a trântit de vânt.*, grupul prepozițional *de vânt* apare, în primul enunț, în contextul verbului tranzitiv agentiv *a trânti* la diateza pasivă (cf. enunțul activ echivalent *Vântul a trântit fereastra.*) și, în consecință, are funcția sintactică de complement de agent (dobândește contextual rolul semantic de Forță, iar grupul prepozițional la care participă nu poate fi substituit cu locuțiunea adverbială *de aceea* sau cu grupul prepozițional *din cauza vântului*); în al doilea enunț însă, regentul aceluiași grup prepozițional este verbul intransitiv ergativ *a se trânti* și, în consecință, are funcția sintactică de circumstanțial de cauză (dobândește contextual rolul semantic de Causă, iar grupul prepozițional la care participă poate fi substituit cu locuțiunea adverbială *de aceea* sau cu grupul prepozițional *din cauza vântului*).

– Într-un enunț ca *Alimentele sunt alterate de căldură.* (care nu reprezintă corespondentul pasiv al enunțului *Căldura alterează alimentele.*), regentul grupului prepozițional *de căldură* este un participiu cu sens activ provenit de la verbul intransitiv ergativ *a se altera*, participiu puternic adjectivizat (cf. *Alimentele sunt foarte / grav alterate de căldură.*) și, de aceea, adjunctul său este interpretat drept circumstanțial de cauză, și nu complement de agent.

(c) La fel, într-un enunț ca *Paltonul este murdărit / stropit de noroi.*, substantivul precedat de prepoziția *de* este **circumstanțial instrumental**, și nu complement de agent, dat fiind că participiul regent nu are sens pasiv, iar în grupul prepozițional conectorul *de* este substituibil prin *cu* (cf. *Paltonul este / pare murdărit / stropit cu noroi.*, enunț care nu este echivalent cu **Noroiul a murdărit / stropit paltonul.*). Ca și în cazul circumstanțialului de cauză, uneori delimitarea este greu de făcut, mai ales că există enunțuri complexe în care cei doi adjuncti sunt coocurenți, de ex. *Cum poate fi lumea „aceasta” simultan coruptă de demon și impregnată de Dumnezeu?* (A. Pleșu, *Limba păsărilor*).

2. CLASA DE SUBSTITUȚIE

Clasa de substituție a complementului de agent cuprinde nominale (substantive și substitute ale lor) precedate de prepoziția *de* sau de prepoziția *de către* și propoziții relative pronominale precedate de aceleași prepoziții.

2.1. În propoziție, complementul de agent se exprimă printr-un grup prepozițional format din prepoziția *de* (rar, *de către*) și un nominal, care se poate actualiza prin:

(a) *substantive* în cazul acuzativ

– comune (în primul rând cele având trăsătura semantică [+ Animat], deci nume de persoane sau de animale, dar și abstracte de diverse tipuri), de ex.

Eu însumi am fost abordat la un moment dat de o doamnă. (Al. Paleologu – S. Tănase, *Sfidarea memoriei*)

A sosit și tata [...] cu o căruță trasă de cei mai buni cai ai noștri. (G. Ionescu, *Copacul din câmpie*)

M-am așezat în bancă [...] asaltat de amintiri. (M. Sebastian, *Jurnal*)

El poate comunica incommunicabilul, fapt rareori luat în seamă de cercetările curente, dar trăit de scriitorii dintotdeauna. (A. Pleșu, *Limba păsărilor*)

Să nu ne lăsăm înșelați de calificativul „frumoasă”. (ibid.)

– proprii (nume de persoane sau, rar, de instituții)

A ținut la un cerc studențesc prezidat de P. P. Negulescu un speech despre uneltele filozofiei. (G. Liiceanu, *Jurnalul*)

Toată lumea știe povestea limbii originare, [...] temei și vehicul al unei armonii pizmuite de Zeul însuși. (A. Pleșu, *Limba păsărilor*)

Certificatul i-a fost eliberat de Primărie.

(b) pronume în cazul acuzativ, de ex.

Sentimentul că ești expulzat de tine din tine. (S. Golopenția, *Cartea plecării*)

Cei de la Morgă vor [...] să afle cum și de cine a fost înștiințată mama. (ibid.)

Hotărât că ar trebui să fiu bătut de cineva. (M. Preda, *Jurnal intim*)

Interdicția nu e respectată de nimeni.

(c) numerele cu valoare pronominală în cazul acuzativ, de ex.

Textul a fost interpretat de doi dintre actorii Teatrului Național.

Am fost recomandat de amândoi.

Premiul i se va înmâna de (către) primul dintre sponsorii concursului.

2.2. Poziția sintactică de complement de agent poate fi ocupată, foarte rar, și de un grup prepozițional format din prepoziția *de (către)* și o propoziție relativă fără antecedent în regentă, introdusă printr-un pronume relativ (în special *cine*) ori nehotărât compus cu *ori-și*, uneori, de un adjectiv relativ sau nehotărât, de ex.

Premiul a fost luat de cine merita.

Emisiunea a fost văzută de câți (telespectatori) au știut ora difuzării ei.

Mi se pot cere explicații de către oricine e interesat de problemă.

Unii autori consideră că propoziția completivă de agent se poate realiza și ca subordonată conjuncțională, de ex. *Am fost surprins că ai venit / să aud asemenea vorbe de la el.*, *Era frământat dacă poate sau nu poate accepta acest lucru.*, subordonate încadrate, în lucrarea de față, la completiva prepozițională (vezi *supra*, 1.4.a; Complementul prepozițional, 2.2.c).

Datorită conectorului prepozițional al acestui tip de propoziție, în frazele în care se actualizează propoziția-complement de agent apare fenomenul imbricării (împletirea regentei cu subordonata), pronumele relativ în acuzativ cu propoziție îndeplinind, în subordonată, funcția sintactică de subiect (vezi *Imbricarea*, 1.1.1).

Pronumele relativ sau nehotărât precedat de prepoziția *de* are funcția sintactică de complement de agent în fraze în care introduce o propoziție completivă directă, de ex. *Știu de cine a fost scris textul.*, subiectivă, de ex. *Se știe de cine a fost scris textul.* sau concesivă, de ex. *De oricine o fi fost scris textul, mie mi s-a părut interesant.*

2.3. Ca *marcă formală* a complementului de agent, prepoziția *de* este folosită în contextul oricărui nominal și în toate stilurile limbii. Conectorul specific al acestei poziții sintactice, prepoziția *de către*, se folosește actualmente rar, cu precădere în stilul științific sau în cel elevat / solemn, și numai în vecinătatea unor substantive (sau substituite ale lor) având trăsătura semantică *inerentă* [+ Uman], de ex. *Dacă vom fi descoperiți pe scară, în jocul apăsător de-a statuile, de către vecini.* (S. Golopenția, *Cartea plecării*); conform normelor limbii literare, nu se recomandă formulări de tipul **Știrea a fost difuzată de către posturile de radio.*, cf. însă *Cu un an în urmă se organizase de către UAER un concurs de poezie deschis elevilor din toată țara.* (I. Gheție, *Nodul gordian*). Așadar, dacă în ceea ce privește selectarea complementului de agent decisiv este centrul de grup (care trebuie să aibă nota semantică [+ Pasiv]), în ceea ce privește selectarea prepoziției restricțiile, fără să fie ferme, sunt dictate de trăsăturile semantice ale nominalului care apare în această poziție sintactică, precum și, opțional, de registrul stilistic în care este performat enunțul.

Este justificată folosirea prepoziției *de către* și pentru dezambiguizarea pozițiilor sintactice (complement prepozițional vs complement de agent), în enunțuri al căror verb-centru are în schema sa sintactică prepoziția *de* ca regim, de ex. *El a fost acuzat de corupție de către magistrați.* (Al. Paleologu – S. Tănase, *Sfidarea memoriei*). În enunțuri cu verbe de acest tip, folosirea prepoziției *de* pentru ambele poziții sintactice poate duce la „citire dublă”, dacă ambele nominale au trăsătura semantică [+ Uman], de ex. „*Actul de naștere*” al acestui cuvânt e legat de filologi de Caragiale. („e legat de către filologi de Caragiale” sau „e legat de filologi de către Caragiale”); la fel, *Frumoasele vorbe spuse de tine de toți cunoscuții m-au impresionat.* („spuse de către tine despre toți cunoscuții” sau „spuse despre tine de către toți cunoscuții”). Se preferă prepoziția *de către* și atunci când regentul complementului de agent este un supin cu *de*, vezi *supra*, 1.1.1.a, 1.1.2.c.

3. TIPURI DE COMPLEMENT DE AGENT

3.1. De obicei, complementul de agent este *simpliciter*, adică este exprimat printr-un singur nominal sau o singură propoziție (vezi toate exemplele de mai sus). Uneori, nominalul poate fi precedat de un semiadverb de precizare sau de restricție (fără funcție sintactică de sine stătătoare), de ex. *Textul a fost semnat chiar / și / numai de el, Ion e apreciat doar de cine îl cunoaște bine.* etc.

3.2. Într-un enunț, pot apărea mai multe complemente de agent *coordonate*:

– copulativ, de ex. *Se deosebește numele dat aceluiași zeu de muritori (Eros) și de nemuritori (Pteros).* (A. Pleșu, *Limba păsărilor*); *Lici [...] e o fetiță înălțuță, foarte vorbăreată și răsfățată deopotrivă de părinți și de noi.* (I. Gheție, *Fructul oprit*);

– disjunctiv, de ex. *Nu se știe dacă turneul acesta va fi câștigat de X. sau de Y.*

Rar, în unele construcții complexe, de ex. *A rămas în conacul lui mare în care s-a tras cu tunul și a fost devastat de ruși, dar mai ales de țărani.* (G. Ionescu, *Copacul*), coordonarea pare a fi adversativă; de fapt, este tot o coordonare copulativă „conacul a fost devastat de ruși și, mai ales, de țărani”, conjuncția *dar* fiind aleasă, probabil, și pentru evitarea cacofoniei *ruși și*.

4. TOPICA ȘI PUNCTUAȚIA

În propoziții / fraze enunțiative, **topica** normală a complementului de agent, ca și a propoziției corespunzătoare, este după elementul regent. Topica inversă este rară și apare în enunțuri emfatiche: *De Ion [și nu de Dan] a fost luată hotărârea aceea.*, *De cine nu m-aș fi așteptat am fost lăudat.*, cf. și *Sever, adâncit în gânduri numai de el știute*. (I. Gheție, *Fructul oprit*).

Complementul de agent exprimat prin pronume nehotărât sau relativ care introduce o propoziție concesivă precedă însă verbul-centru, de ex. *De oricine ar fi fost pictată lucrarea, ea rămâne o capodoperă*. (Cf. și *Lucrarea rămâne o capodoperă, indiferent de cine a fost pictată*.) Complementul de agent este plasat după verbul regent din concesivă numai în registrul colocvial și numai dacă verbul este la modul subjonctiv: *Să fie / Să fi fost regizat de oricine, mie tot un kitsch mi se pare spectacolul ăsta!*

În ceea ce privește **punctuația**, complementul de agent, ca și propoziția corespunzătoare, nu se izolează prin virgulă de regent, în enunțuri nonemfatiche. Propoziția de agent topicalizată poate fi despărțită, facultativ, prin virgulă de regentă: *De oricine ține la tine, vei fi ajutat*.

5. RELAȚIA CU ALTE POZIȚII SINTACTICE

5.1. Complementul de agent și *subiectul* au roluri semantice comune (vezi *supra*, 1.2 și *Subiectul*, 1.2). Se deosebesc însă în mod clar la nivel sintactic, prin tipul diferit de component al grupului verbal care este fiecare, precum și prin tipul diferit de construcție în care funcționează fiecare: complementul de agent este un complement prepozițional facultativ în construcția pasivă a verbului, în timp ce subiectul un complement de tip special al verbului, component obligatoriu în grupul verbal atât în construcția activă, cât și în construcția pasivă (vezi *Subiectul*).

5.2. Complementul de agent prezintă importante similitudini cu *atributele prepoziționale* construite cu aceleași prepoziții, care au ca regent un substantiv abstract postverbal. Se delimitează însă de acestea prin natura regentului, mai precis prin clasa lexico-gramaticală din care face parte regentul, și anume: verb sau adjectiv (în cazul complementului de agent) vs substantiv abstract postverbal (în cazul atributului prepozițional), de ex. *Este o soluție (care a fost) acceptată / acceptabilă de (către) toți*. vs *Acceptarea soluției de (către) toți a fost o surpriză*. Interpretarea lor drept poziții sintactice diferite este strict formală, deoarece substantivele postverbale, ca și adjectivele, păstrează disponibilitățile combinatorii ale verbelor de la care provin, atât cele derivate (sau formate prin conversiune) de la infinitiv (vezi exemplul de mai sus), cât și cele provenite prin conversiune din participii pasive, de ex. *Devenisem un proscris [...], un tolerat deci de noua putere*. (G. Ionescu, *Copacul*). Vezi I, Substantivul, 4.4; II, Atributul.

Unii autori includ printre regenții complementului de agent și substantivele de proveniență verbală, de felul celor de mai sus, numite uneori „substantive acționale”.

COMPLEMENTUL POSESIV

1. ASPECTE DEFINITORII

În forma sa prototipică, complementul posesiv este un component al grupului verbal care se actualizează într-o structură ternară și exprimă posesorul printr-un clitic de pronume reflexiv sau personal cu trăsătura semantică [+ Animat], stabilind prin intermediul verbului regent o relație semantică de posesie (și alte relații subsumate posesiei: apartenență, dependență etc.) cu un alt nominal din structură, care exprimă „obiectul posedat” (în sens larg), de ex. *Îon își respectă / iubește părinții / vecinii, Ți-am / Ți s-a auzit vocea.* etc. În anumite situații (vezi *infra*, 2.3, 2.4, 2.5, 3.2), complementul posesiv este dublu exprimat – prin pronume nonclitic / substantiv și clitic (mai ales de pronume personal) coreferențial, ambele în dativ –, de ex. *Lui Ion i se bate ochiul stâng., Cunosoc un bătrân căruia nu i-a slăbit vederea.* etc.

Nominalul cu care complementul posesiv stabilește relația de posesie este obligatoriu coocurent și, în consecință, nesuprimabil; enunțuri ca **Ion își respectă / iubește., *Ți-am / Ți s-a auzit., *Lui Ion i se bate., *Cunosoc un bătrân căruia nu i-a slăbit.* sunt agramaticale.

Două sunt, așadar, caracteristicile definitorii ale nominalului în dativ cu funcție sintactică de complement posesiv: (a) prezența sa în enunț este condiționată de coocurența cu un substantiv subordonat aceluiași verb; (b) rolul semantic de Posesor nu îi este atribuit de verbul regent, ci se datorează substantivului coocurent (vezi *infra*, 1.1.b).

1.1. Caracteristici sintactice

În tradiția gramaticii românești, complementul posesiv (numit „dativ posesiv”), a fost considerat o formă de realizare a complementului indirect, și nu o poziție sintactică aparte.

Între complementul posesiv și complementul indirect există o serie de asemănări, și anume:

- sunt amândouă componente ale grupului verbal (rar, interjecțional), aflate în relație de dependență față de verb / interjecție;
- au clase de substituție similare;
- apar în structuri ternare;
- prezintă fenomenul sintactic al dublei exprimări.

Între cele două tipuri de compliniri există însă și o serie de deosebiri importante, și anume:

- în timp ce complementul indirect este un component actanțial al grupului verbal (căruia verbul-centru îi impune forma cazuală de dativ și îi atribuie rolul semantic: Destinatar, Beneficiar, Experimentator etc. – vezi **Complementul indirect**, 1.1.1, 1.2), complementul posesiv devine component al grupului verbal prin amalgamarea acestuia cu un grup nominal, din care își păstrează rolul semantic de Posesor, neatribuit de verb (vezi *infra*, b);

– numai verbul și, rar, interjecția pot fi regenți ai complementului posesiv, în timp ce complementul indirect poate determina și adjective sau adverbe (vezi **Complementul indirect, 1.1.3, 1.1.4**);

– cele două compliniri determină verbe diferite (pentru situația când pot avea același verb regent, vezi *infra*, a);

– complementul indirect se poate exprima prin nominal nedublat de un clitic, realizare imposibilă pentru complementul posesiv;

– în structura ternară, care este posibilă, dar nu obligatorie și definitorie pentru actualizarea complementului indirect, acesta nu stabilește niciun fel de relație semantică cu celălalt component nominal al structurii, de ex. *Îmi place frișca.* (vezi **Complementul indirect, 1.1.1.**), în timp ce pentru complementul posesiv structura ternară implică relația de posesie dintre nominale, de ex. *Îmi aștept prietenii.*;

– dublarea complementului indirect este guvernată de reguli sintactice (vezi **Complementul indirect, 3.3.4.6**), pe când dubla exprimare a complementului posesiv este un fenomen marginal, care se manifestă mai ales în enunțuri emfaticе (vezi *infra*, 3.2).

Complementul posesiv trebuie să fie considerat o poziție sintactică aparte, diferită de complementul indirect, în virtutea argumentelor care urmează.

(a) Conform „principiului unicității”, un verb atribuie o singură dată o poziție sintactică în enunț (vezi **Grupul verbal, 3.2.**); or, există enunțuri în care nominalul în dativ cu funcție sintactică de complement indirect și „dativul posesiv” sunt coocurente, fără a fi coordonate, de ex. *Și-a consacrat viața studiului., Îmi mărturisesc necazurile numai ție., Ți dai numărul de telefon (ori)cui ți-l cere., Și-a dedicat cartea părinților săi., Ne spunem păsul tuturor., Vă oferiți serviciile (ori)cui are nevoie., Și-au înaintat plângerea tribunalului., Ți-ai încredințat cartea tiparului., Și-a dat copiii în grijă unei mătuși., Și-a lăsat toată averea unei fundații.; Nu-și crede ochilor și urechilor.* (cu clitic reflexiv) sau *Ți-am vândut colecția de timbre unui tânăr simpatic., V-am trimis volumul de versuri unui editor dispus să-l publice., O agenție mi-a închiriat casa din provincie unei firme.* (cu clitic personal), ceea ce dovedește în mod clar că reprezintă poziții sintactice diferite.

(b) Poziția sintactică denumită complement indirect este atribuită de verbul-centru al grupului, fiind conținută în matricea sa sintactico-semantică și, de aceea, complementul indirect participă la subcategorizarea verbului (vezi **I, Clase sintactice și sintactico-semantice de verbe, 4.4.1**). Poziția sintactică denumită complement posesiv nu este atribuită de verb, ci rezultă din amalgamarea grupului verbal cu un grup nominal (vezi **Grupul verbal, 4.4**). Ca urmare a amalgamării se produce o reorganizare sintactică: adjectivul posesiv (sau un pronume în genitiv), devenit clitic pronominal de dativ (*El privirea sa o plimbă peste întinsul mării.* > *El privirea-și plimbă peste întinsul mării.* sau *Admir talentul lui de pianist.* > *Admir talentu-i de pianist.*), iese de sub dominanța numelui și se atașează verbului (*El privirea își plimbă peste întinsul mării., Îi admir talentul de pianist.*). Așadar, verbul se recategorizează, dobândind o valență de dativ pe care matricial nu o avea (**El plimbă ceva cuiva., *Admir ceva cuiva.*). Relația de posesie dintre cliticul de dativ, subordonat acum verbului, și nominalul de sub dominanța căruia a ieșit se păstrează în noua structură și se realizează, de data aceasta, prin intermediul verbului; cliticul de dativ își conservă rolul semantic de Posesor, iar actantul

nominal, pe lângă rolul atribuit de verb, își păstrează și nota semantică de „obiect posedat”. În urma unei reorganizări sintactice de acest tip, o serie de verbe ca *a admira, a avea, a cunoaște, a imita, a iubi, a înțelege, a muri, a muta, a plânge, a plimba, a practica, a privi, a respecta, a sări, a sta, a stima, a ști, a uita, a vedea* etc., care nu aveau în schema lor sintactică dativul cu rol de Destinatar / Beneficiar (= complement indirect), au devenit compatibile cu un dativ care exprimă Posesorul (= complementul posesiv). Cf. și *Pisica își ascute ghearele*. Sau chiar *Orașul s-a modernizat, edilii i-au schimbat înfățișarea*.

Complementul posesiv se actualizează și în structuri de tipul *Mi-au transpirat mâinile., Lui Ion / Aceluia îi cade părul.* etc., care nu provin din amalgamarea grupului verbal cu unul nominal (**Au transpirat mâinile mele., *Cade părul lui Ion / aceuia.*). Prezența complementului posesiv în calitate de component obligatoriu al grupului verbal se datorează particularităților selecționale ale verbelor respective, apte de a selecta în poziția subiectului un substantiv cu trăsătura semantică [+ Obiect posedat inalienabil], substantiv care „cere” exprimarea unui posesor. În contextul unui asemenea substantiv, verbul se recategorizează devenind, din ergativ monovalent (*Eu transpir., Ion cade.*), bivalent cu structura [V + Subiect + CPos]. Cf. și *Pisicii i s-au tocit ghearele.* sau chiar *Pomului i-au căzut frunzele.* (unde se actualizează relația semantică Parte – Întreg).

(c) Complementul indirect dublu exprimat intră în lanțuri clitice în cadrul cărora stabilește relații de coreferențialitate la distanță numai cu pronumele nonclitic în dativ sau cu un nominal în dativ, de ex. *Ion mi-a dat o carte mie.,* sau *Eu i-am dat o carte lui Ion.,* în timp ce complementul posesiv dublu exprimat intră în lanțuri clitice în cadrul cărora stabilește relații de coreferențialitate la distanță atât cu nominalul în dativ, de ex. *Lui Ion, îi / Ție, îți, tremură mâinile.,* cât și cu adjectivul posesiv sau cu pronumele personal în genitiv, de ex. *Îmi, iau paltonul meu, și plec.,* *Le, imitam suieratul picajului lor.* (G. Ionescu, *Copacul*).

Complementul posesiv stabilește o relație de dublă subordonare: sintactică – față de verb –, și semantică – față de substantivul coocurent din structura ternară la care participă.

1.1.1. În grupul verbal, complementul posesiv are ca regent, în general, un verb care nu conține în schema sa sintactică dativul cu funcție sintactică de complement indirect (vezi *supra*, b), dar și verbe care se construiesc și cu un complement indirect (vezi *supra*, a). Complementul posesiv determină verbe recategorizate, care dobândesc următoarele scheme sintactice (în scheme, complementul posesiv figurează imediat după componentul cu care stabilește relația de posesie):

(a) V + Subiect + CPos: *Îmi curge nasul., I-a venit fratele., Ți s-a stricat televizorul.* etc.

(b) V + NP + Subiect + CPos: *Picioarele îmi sunt reci., Mersul îi e nesigur., Care îți e numele?*

(c) V + Subiect + OD + CPos: *Îmi / Își vopsește părul., Îți / Își udă florile.* etc.

(d) V + Subiect + OPrep + CPos: *Îți / Își vede de casă.* etc.

(e) V + Subiect + OI + CPos: *Și-a pus capăt vieții.* etc.

(f) V + Subiect + Circ + CPos: *Îți sare în spinare., Mi-a venit apa la moară., Îi bate cineva la ușă.* etc.

(g) V + Subiect + OD + Circ + CPos: *Mi- / Și-a scos o țeară din deget., Îți / Își pune cercei în urechi.* etc.

(h) V + Subiect + OI + OD + CPos: *Ți-am / Și-a vândut casa de la țară unui localnic.* etc.

Regentul complementului posesiv poate fi un verb recategorizat ca bivalent – structura minimală – (vezi a), ca trivalent (vezi b – f) sau tetravalent (vezi g și h).

În unele structuri se actualizează numai cliticul reflexiv aflat în relație de posesie cu un substantiv cu funcție sintactică de complement indirect (vezi e), în altele numai cliticul de pronume personal aflat în relație de posesie cu un substantiv cu funcție sintactică de subiect (vezi a și b) sau de complement circumstanțial al unui verb trivalent (vezi f), iar în celelalte se pot actualiza ambele clitice, relația de posesie stabilindu-se cu un substantiv care are funcția sintactică de complement direct (vezi c și h), de complement prepozițional (vezi d) sau de circumstanțial (vezi g). În șapte din cele opt contexte avute în vedere pot funcționa și / numai clitice de pronume personale. În șase contexte, acestea pot fi dublate printr-un substantiv (sau un substitut al lui) în dativ, de ex. *Mariei i-a venit fratele în vizită., Bătrânului mersul îi e nesigur., Uneia dintre cliențe îi vopsește părul., Ție îți vede de casă mama ta., Lui Ion îi bate cineva la ușă., I-a pus fetiței cercei în urechi.*; numai în ultimul tip de structură (vezi h), în care figurează două nominale în dativ (un complement posesiv și un complement indirect), dublarea (emfatică) a complementului posesiv exprimat prin clitic se poate face numai prin adjectiv posesiv (*Ți-am vândut casa ta de la țară unui localnic.*, nu și **Ție ți-am vândut casa de la țară unui localnic.*).

În contextul unor verbe care se construiesc și cu un complement indirect, cliticul de pronume personal poate fi ambiguu, comportând două citiri, de ex. *Ți-am trimis cartea.* „ție ți-am trimis cartea aceea” (= complement indirect) sau „am trimis cuiva cartea ta” (= complement posesiv). Cf. și *Îi vinde casa unui localnic.* „îi vinde lui casa care e a unui localnic” / „vinde casa lui unui localnic”. În ceea ce privește cliticul de pronume reflexiv, ambiguitatea acestuia este mai mare la plural decât la singular, de ex. *Și-au povestit viața.* (vezi **Construcții reflexive și construcții reciproce, 2.1.3**).

Există și posibilitatea ca pronumele clitic să cumuleze două funcții: complement posesiv și dublarea unui complement indirect, de ex. *Nu-i e permis nici să-i vâre pe gât unui client vechi ceva compromițător.* (G. Schwartz, *Paranoia Schwartz*).

Dacă substantivul care este implicat în relația de posesie are nota semantică [+ Obiect posedat inalienabil], complementul posesiv poate fi un component *obligatoriu* al grupului verbal, de ex. *Îmi țiuie urechile., I-a murit nevasta., Mintea îi e confuză., Îți / Își acoperă genunchii cu un șal., Îi / Își taie unghiile., Nu-și crede ochilor., Mi-a sărit de gât., O pisică mi / i s-a așezat în poală., Îmi / Își scoate un gunoi din ochi., Și-a închinat întreaga viață muzicii.* (enunțuri ca **Țiuie urechile., *A murit nevasta., *Mintea e confuză., *Acoperă genunchii cu un șal., *Taie unghiile., *Nu crede ochilor., *A sărit de gât., *O pisică s-a așezat în poală., *Scoate un gunoi din ochi., *A închinat întreaga viață muzicii.* sunt agramaticale, fiind receptate ca insuficiente).

În unele dintre aceste structuri, complementul posesiv este în variație liberă cu un atribut (posesiv sau genitival): *A murit nevasta sa / lui / lui Ion., Mîntea sa / lui / ei / Mariei e confuză.* (rar) *Taie unghiile copilului.* (înv.) *Nu crede ochilor săi.* *A sărit de gâtul meu.* *O pisică s-a așezat în poala mea.* (rar) *A închinat întreaga sa viață muzicii.*

În altele, complementul posesiv reprezintă singura modalitate de exprimare a posesiei inalienabile, în limba română: *Îmi țiue urechile.* (**Țiue urechile mele.*), *Îți / Își acoperă genunchii cu un șal.* (**Acoperă genunchii tăi / săi cu un șal.*), *Îmi / Își scoate un gunoi din ochi.* (**Scoate un gunoi din ochiul meu / său.*).

Dacă substantivul implicat în relația de posesie nu are trăsătura semantică intrinsecă [+ Obiect posedat], complementul posesiv este un component *facultativ* al grupului verbal, de ex. *Mi s-a stricat televizorul.*, *Ea își / își udă florile.*, *Mi-a venit apa la moară.*, *Ți- / Și-a vândut casa de la țară unui localnic.* (enunțuri ca *S-a stricat televizorul.*, *Ea udă florile.*, *A venit apa la moară.*, *A vândut casa de la țară unui localnic.* sunt gramaticale).

Uneori, complementul posesiv poate stabili o relație de posesie cu mai multe nominale, coordonate, de ex. *Aceasta nu înseamnă [...] că nu ne cunoaștem căderile, turpitudinile, mizeria interioară.* (A. Pleșu, *Minima moralia*). Alteori, relația de posesie se stabilește cu două substantive cu funcții sintactice diferite, de ex. *Pe obraz i se putea citi disprețul pentru întreaga omenire.* (G. Schwartz, *Păraoia Schwartz*).

Substantivul implicat în relația de posesie este puternic individualizat (articulat cu articol hotărât), cu excepția situațiilor în care are funcția sintactică de complement prepozițional sau de circumstanțial, când prepoziția blochează determinarea.

Există însă și cazuri, rare, când substantivul este mai slab individualizat, determinat prin articol nehotărât sau printr-un numeral cu valoare adjectivală, de ex. *Mi-am aruncat o privire prin întreprindere.* (I. Gheție, *Fructul oprit*), *Cu favoriții stufoși, care îi acoperă o cicatrice prelungă de sub tâmplă.* (id., *Nodul gordian*), ori printr-un alt determinant, de ex. *Îi contestă orice originalitate.* (M. Sebastian, *Jurnal*).

În construcții mai ample (frazе), nominalul implicat în relația de posesie poate fi reprezentat în propoziția în care se găsește complementul posesiv printr-un pronume anaforic, de ex. *Eu văd în paltonul lui, pe care după fiecare plimbare împreună prin pădure i-l scoteam grijuliu și îl atârnam în cuier, altceva.* (G. Liiceanu, *Ușa interzisă*).

Verbul regent poate fi atât la moduri personale, de ex. *Părinții lui își țin icoanele bine ascunse.* (G. Ionescu, *Copacul*); *Scandalul cu care mulți teologi [...] i-au întâmpinat propozițiile trebuie să fi fost enorm.* (M. Zamfir, *Discursul*); *M-a cântărit de astă dată îndelung, parcă ar fi încercat să-mi hotărască prețul.* (I. Gheție, *Nodul gordian*); *Spune-ți părerea!*, cât și la infinitiv, de ex. *Nu e nimic rău în a-ți spune deschis părerea.* sau la gerunziu, de ex. *Spunându-ți deschis părerea, i-ai supărat pe mulți.*

1.1.2. Pot fi regente ale unui complement posesiv și două interjecții, și anume *uite* și *iată*, de ex. *Uite-ți colegii!*, *Iată-ne fratele!* Relația de posesie se stabilește cu un substantiv cu funcție sintactică de complement direct.

În contextul interjecției *na*, care se poate construi și cu un complement indirect, cliticul în dativ este ambiguu; un enunț ca *Na-ți caietul!* poate fi citit fie „na-ți caietul pe care mi l-ai cerut” (cu complement indirect), fie „na-ți caietul tău înapoi” (cu complement posesiv).

1.2. Caracteristici semantice

(a) Rolul semantic al cliticului în dativ din această structură este acela de Posesor (în sens larg), fie că e vorba de pronume reflexiv, de ex. *E soluția intelectualului „luminat”, a filozofului „realist”, care „își cunoaște limitele” și nu înțelege să și le depășească.* (A. Pleșu, *Jurnalul*), fie că e vorba de pronume personal, de ex. *Merg să-i văd faimoasa cameră pălănișeană.* (G. Liiceanu, *Jurnalul*). Rolul de Posesor nu îi este însă atribuit cliticului de verbul regent (vezi *supra*, 1.1.b); trebuie să presupunem că în semantica întregii construcții este înglobată o propoziție de posesie. Propoziția *Filozoful își cunoaște limitele.* poate fi decodată ca o structură cu două propoziții: „Filozoful are limite. Filozoful le cunoaște.”; la fel, *Îi văd camera.* înseamnă „El are o cameră. Eu o văd.”. Verbul din aceste structuri atribuie rol numai substantivului cu funcție sintactică de complement direct (*limitele*, respectiv *camera*), și anume rolul de Pacient, la care se adaugă, în prezența cliticului, și rolul de „obiect posedat” (cu care vine și acesta din structura inițială).

Dacă verbul regent din structura cu complement posesiv este un verb de posesie (*a avea, a deține, a poseda, a stăpâni*), sensul posesiv al construcției este dublu marcat: prin relația de posesie dintre complementul posesiv și complementul direct implicat, precum și prin rolul de Posesor atribuit subiectului (coreferențial cu complementul posesiv exprimat prin pronume reflexiv) de verbul regent, de ex. *MIKEY-FRED își avea, pe vremea aceea, sediul într-o fostă spălătorie comunală.* (G. Schwartz, *Paranoia Schwartz*). (vezi **Construcții reflexive și construcții reciproce**, 1.2.1.3).

(b) În unele contexte, rolul semantic de Posesor al cliticului / substantivului din această poziție sintactică se combină cu cel de Experimentator, de ex. *Îmi arde fruntea, Îți curge nasul, Pisicii i s-a zbârlit coada.* etc. sau cu cel de Beneficiar, de ex. *Îți / Își încălzește mâncarea, Mi-am găsit nașul, Ți-am / ai pierdut batista.* etc.

În relație cu unele substantive care denumesc stări psihice, ca *milă, frică* etc., cliticul de pronume personal în dativ (cu funcție sintactică tot de complement posesiv, pentru că, în noua structură, este corespondentul unui adjectiv posesiv sau al unui pronume personal în genitiv din structura inițială) nu mai are rolul de Posesor, de ex. *Îți plâng de milă* (= *Plâng de mila ta* „milă pentru tine”), unde rolul pare să fie acela de Destinatar; cf. și *Îi știi de frică* (= *Știi de frica lui* „frică din cauza lui”), unde rolul pare să fie acela de Sursă / Cauză. În contextul unor abstracte postverbale provenite de la verbe de mișcare, de ex. *Eu îi pândeam sosirea.* (I. Gheție, *Fructul oprit*), cliticul corespunzător unui pronume personal în genitiv (= *Eu pândeam sosirea ei* „ea sosește”) are rolul semantic de Agent (vezi **I, Substantivul**, 4.4.2).

Prin construcția cu complement posesiv se poate exprima atât *posesia inalienabilă*, de ex. *Aș vrea să-l cunosc pe tatăl copilului ăstuia și să-i strâng mâna.* (M. Sebastian, *Jurnal*), *Și-a închis ochii și a adormit,* cât și *posesia alienabilă*, de ex. *Cineva [...] ne fură iernile, ne tulbură sărbătorile.* (A. Pleșu, *Chipuri și măști*).

1.3. Caracteristici comunicativ-pragmatice

Complementul posesiv este forma predominantă prin care se exprimă ideea de posesie, în limba română. Folosirea adjectivului posesiv sau a pronumelui personal în genitiv pare să fie în declin. Este preferat complementul posesiv pentru exprimarea:

– „posesiei inalienabile”, de ex.

Pe față nu i se putea citi nimic. (G. Schwartz, *Paranoia Schwartz*), și nu *Pe fața lui nu se putea citi nimic.*

Corpurile ni se conturează luminos și larg. (S. Golopenția, *Cartea plecării*), și nu *Corpurile noastre se conturează luminos și larg.*

Un gând îmi răsare în minte. (I. Gheție, *Fructul oprit*), și nu **Un gând răsare în mintea mea.*

Ba chiar îmi șoptește la ureche. (ibid.), și nu **Ba chiar șoptește la urechea mea.*

– „posesiei alienabile”, de ex.

Decizia le-a fost de altă natură. (S. Golopenția, *Cartea plecării*), și nu *Decizia lor a fost de altă natură.*

I-a crescut salariul., și nu **A crescut salariul său / lui / ei.*

Mi s-a vărsat niște colonie în geantă., și nu **S-a vărsat niște colonie în geanta mea.*

Structura cu complement posesiv, în care Posesorul este deplasat din grupul nominal, unde ocupa poziția sintactică de atribut, în grupul verbal, ca adjunct al verbului, deci într-o poziție sintactică ierarhic superioară, reprezintă o formă de reliefare a acestui component semantic al enunțului. Adeseori, complementul posesiv figurează în enunț în poziție tematică (topică), de ex. *Mi-a amorțit mâna.*, *Îți cunosc sentimentele.*, *Își știe lungul nasului.*, *Mariei i-au înflorit mușcatele.* etc., deși informația adusă de el este, în general, de natură rematică.

2. CLASA DE SUBSTITUȚIE

Din clasa de substituție a complementului posesiv fac parte cliticele de dativ ale pronumelui personal și reflexiv (vezi I, **Pronumele personal propriu-zis, 2.2.2.6.b** și **Pronumele reflexiv, 1.2**; II, **Construcții reflexive și construcții reciproce, 1.2.1.3**), pronumele relativ anaforic în dativ dublat de un clitic personal coreferențial, substantivul (sau un substitut al său) în dativ dublat de un clitic personal coreferențial, (rar) o propoziție relativă fără antecedent dublată în regentă printr-un clitic personal în dativ.

2.1. Complementul posesiv se exprimă frecvent prin clitice de pronume reflexive în dativ, de ex.

Pleacă și ei săptămâna viitoare, au început să-și strângă lucrurile. (I. Gheție, *Fructul oprit*)

Vă mărturisiți păcatele preotului.

Îți considerai opera genială.

Ne vedem de treabă.

Îmi caut de drum.

Uneori, cliticul reflexiv cu funcție sintactică de complement posesiv are valoare generică, de ex. *Când nu-ți resimți cărțile drept reziduiuri, [...] ele devin, pe nesimțite, cărți-evaziune.* (A. Pleșu, *Jurnalul*).

2.2. O altă modalitate curentă de exprimare a complementului posesiv este prin *clitice de pronume personale* în dativ, de ex.

Trăsăturile i s-au asprit. (I. Gheție, *Fructul oprit*)

Un hamal se și repede să ne ia geamantanele. (ibid.)

Păpădii mustoase îmi urcă până la piept. (S. Golopenția, *Cartea plecării*)

Vă plouă în casă.

Cliticul prin care se exprimă complementul posesiv poate avea, uneori, drept suport fonetic (nu însă și drept unic regent) substantivul cu care stabilește relația de posesie (*Pe umeri pletele-i curg râu.* / *Pe umeri pletele îi curg râu.*) sau chiar un adjectiv subordonat acestuia (*Blondele-i plete flutură în vânt.* / *Blondele plete îi flutură în vânt.*).

2.3. În propoziții subordonate atributive (relative cu antecedent – vezi **Construcții cu propoziții relative, 3.3.1**), complementul posesiv este exprimat prin *pronume relativ anaforic dublat prin clitic* de pronume personal, de ex.

O blondă veselă, elegant îmbrăcată, căreia nu-i stau o clipă liniștiți ochii în cap. (I. Gheție, *Nodul gordian*)

Aveam printre jucăriile mele [...] o ambulanță căreia i se deschideau ușile. (G. Ionescu, *Copacul*)

2.4. În enunțuri inițiale (cu care începe un text sau o conversație), complementul posesiv este dublu exprimat: printr-un *substantiv* (frecvent, desemnând persoane sau animale, dar și, rar, nume de obiecte) în dativ (care aduce referința) și un *clitic personal* în dativ, de ex.

Copilului i-au căzut dinții de lapte. / *I-au căzut dinții de lapte copilului.*

Prietenilor mei le-au plecat toate rudele în străinătate. / *Le-au plecat în străinătate toate rudele prietenilor mei.*

Câinelui tău i se aude lătratul de departe. / *De departe i se aude lătratul câinelui tău.*

Mașinii i s-a blocat portiera. / *I s-a blocat portiera mașinii.*

2.5. În frază, substantivul în dativ cu funcție sintactică de complement posesiv poate fi dezvoltat într-o *propoziție relativă fără antecedent, dublată prin clitic* în regentă, de ex.

Cui îți spuneam i-au plecat toate rudele în străinătate.

Îi vin mereu rudele în vizită cui știi tu.

3. TIPURI DE COMPLEMENT POSESIV

3.1. Complementul posesiv este *simplic*, adică este exprimat numai prin clitic, dacă acesta este deictic (de persoana I sau a II-a, singular sau plural), de ex. *Cărțile mi le așez pe măsută și pe pat.* (G. Liiceanu, *Jurnalul*); *Nu-ți știu obiceiurile.* etc. Tot simplic este și complementul posesiv exprimat prin clitic anaforic de pronume personal, de ex. *Am încredere în Ion și îi respect deciziile.*, sau de pronume reflexiv, de ex. *Copilul își ascultă părinții.*

3.2. Complementul posesiv este obligatoriu *dublu exprimat* (prin pronume relativ anaforic și prin clitic de pronume personal, ambele în dativ) în subordonate atributive cu antecedent, de ex. *E liniștit, cuminte, atent față de mama, căreia îi mângâie părul.* (I. Gheție, *Fructul oprit*).

Este, de asemenea, exprimat prin substantiv în dativ (eventual, propoziție relativă) și clitic de pronume personal coreferențial complementul posesiv din enunțurile cu care începe un text (scris sau vorbit), de ex. *Lui Ion i-au înghețat picioarele., Ușii acesteia i-au ruginit balamalele., Cui nu te-ai fi așteptat i s-a mărit salariul.*

În enunțuri emfaticе, complementul posesiv exprimat prin clitic deictic sau anaforic poate fi dublat prin:

- posesiv cu funcție de atribut, subordonat substantivului implicat în relația de posesie, de ex. *Îmi pun jucăriile mele în dulap., Ion își bea tacticos cafeaua sa., Îți iau umbrela ta, fiindcă pe a mea n-o găsesc.;*

- pronume personal în genitiv cu funcție de atribut, subordonat substantivului implicat în relația de posesie, de ex. *Fiecare plecare și-a avut bogăția ei de întâmplări.* (S. Golopenția, *Cartea plecării*);

- pronume nonclitic / substantiv în dativ, cu funcție de complement posesiv, de ex. *Mie mi s-a stricat computerul, ție ți s-a stricat televizorul, lui Ion i s-a stricat mașina, toți avem ghinion.*

4. TOPICA ȘI PUNCTUAȚIA

Cliticul cu funcție sintactică de complement posesiv are topică fixă, și anume precedă întotdeauna verbul determinat. În enunțurile fără caracter emfatic, nominalul implicat în relația de posesie stă după verbul regent. În enunțuri emfaticе, poate fi deplasat înaintea verbului regent și înaintea complementului posesiv, de ex. *Limba nu ne-o mai vorbim fără greș și născocitor. Meseria nu ne-o mai practicăm.* (S. Golopenția, *Cartea plecării*).

În structurile cu dublă exprimare a complementului posesiv (prin substantiv în dativ și clitic), substantivul cu funcție sintactică de complement posesiv (care, în mod obișnuit, stă înaintea verbului regent) poate sta după substantivul cu care stabilește relația de posesie, de ex. *I s-au înecat corăbiile lui Ion.*

Complementul posesiv, ca și nominalul implicat în relația de posesie, nu se izolează prin niciun semn de punctuație de verbul regent.

5. RELAȚIA CU ALTE POZIȚII SINTACTICE

5.1. Având același rol semantic (=Posesorul), complementul posesiv poate fi în variație liberă cu atribute exprimate prin posesiv, de ex. *Ți-au plecat prietenii. / Au plecat prietenii tăi.* sau prin pronume personal în genitiv, de ex. *Îi înțeleg neliniștea. / Înțeleg neliniștea ei / lui.* (avantajul atributului exprimat prin pronume personal de persoana a III-a singular fiind acela că precizează genul).

5.2. Atributul în dativ exprimat prin clitic („dativul adnominal”) din enunțuri ca *Se gândește la frumusețea-i trecută.* sau *Mă obsedează trista-i privire.* se deosebește de complementul posesiv prin aceea că, în acest caz, cliticul nu poate fi deplasat în grupul verbal (nu recategorizează verbul și, în consecință, nu îi poate fi subordonat).

COMPLEMENTUL COMPARATIV

1. ASPECTE DEFINITORII

Complementul comparativ determină un adjectiv sau un adverb, indicând termenul (cu rol de reper) cu care se stabilește o comparație referitoare la caracteristicile – de obicei graduale – ale unui obiect sau ale unui proces (vezi **Construcții comparative**). Ca și celelalte construcții comparative, complementul se realizează uneori propozițional, cu maximă explicitare a comparației, dar de obicei constă într-o structură eliptică, cu sau fără reorganizare sintactică, provenind dintr-o propoziție redusă la unul sau mai multe dintre componentele sale.

Subtipurile complementului comparativ sunt (a) comparativul de inegalitate: *o persoană mai simpatică decât tine; Învăță mai puțin ușor decât fratele lui.*; (b) comparativul de egalitate: *Casa aceea e la fel de ieftină ca a lui.*; *Aționează tot așa de energic ca Vlad.*; (c) comparativul partitiv, de specificare a domeniului de comparație: *Casa cea mai ieftină dintre toate.*; *A reușit cel mai bine din grup.*

În multe gramatici românești, complementul comparativ a fost considerat un subtip al circumstanțialului de mod, deși complinirea pe care o realizează are puțin în comun cu circumstanțialele.

1.1. Caracteristici sintactice

Din punct de vedere sintactic, complementul comparativ este un adjunct al adjectivului sau al adverbului, apărând deci doar în grupul adjectival sau în grupul adverbial. Se deosebește astfel de toate celelalte complemente, pentru care este specifică poziția în grupul verbal.

Regentul adjectival sau adverbial are în genere mărci explicite ale comparației (morfeme gramaticale al gradului comparativ de inegalitate, de egalitate, sau ale superlativului relativ), care impun prezența complementului comparativ: *un om mai cinstit decât el; Vorbește la fel de bine ca profesorul.*; *E cel mai înalt dintre copii.*; *Răspunde cel mai clar dintre toți.* (vezi I, Adjectivul, 2.4; Adverbul, 5).

Adjectivele și adverbele la comparativ și la superlativ relativ nu cer totuși întotdeauna actualizarea complinirii prin complement comparativ, apărând și cu folosiri absolute (*Ar vrea o casă mai ieftină.*; *E produsul cel mai bun.*) sau în structuri eliptice cu rol anaforic (*Maria e mai înaltă decât Ana; în schimb, Ana e mai suplă.*; *Și de această dată, vom proceda tot așa de simplu.*); în aceste cazuri, reperul comparației se reconstituie din context.

În comparația de egalitate, e posibil ca adjectivul sau adverbul să nu aibă mărci explicite ale comparației: *litere mici ca furnicile; Trenul merge repede ca gândul.* Se poate stabili o distincție între complementul comparativ de egalitate obligatoriu, impus de prezența mărcilor comparației, și cel facultativ, care doar prin prezența sa impune ideea de comparație.

Atunci când determină un adjectiv sau un adverb fără mărci de comparație, complinirea comparativă nu mai este obligatorie și ar putea fi interpretată ca un circumstanțial de mod sau cantitativ. Sunt totuși mai multe trăsăturile comune dintre complementul comparativ al unei structuri explicit marcate (*la fel de mici*) și cel al unui adjectiv sau adverb fără specificarea gradului (*mici*). În plus, mărcile explicite ale comparației de egalitate – *tot atât de...* / *tot așa de...* / *la fel de...* (a căror gramaticalizare este discutabilă în română), ca și elementul adverbial (mai rar) *atât de* – se comportă ca niște elemente corelative și de emfatare: *E mic cât un vârf de ac.* = *E tot atât de mic ca un vârf de ac.* = *E atât de mic cât un vârf de ac.*

Absența mărcilor de comparație poate crea unele ambiguități în stabilirea regentului: când adjectivul este atribut, e posibilă interpretarea construcției comparative ca depinzând fie direct de substantivul centru, fie de adjectiv: [*o zi frumoasă*] [*ca un dar*] / [*o zi*] [*frumoasă ca un dar*]. La fel, poate fi considerat regent fie verbul centru al unui grup verbal, fie adverbul cu funcție de circumstanțial de mod: [*curge repede*] [*ca un șuvoi*] / [*curge*] [*repede ca un șuvoi*].

Realizările prototipice ale comparativului sunt diferite pentru cele trei tipuri: comparativul de inegalitate se realizează prin grup prepozițional sau construcție comparativă introduse de conectivele *decât* sau *ca* sau propoziție introdusă prin *decât*; comparativul de egalitate se realizează prin grup prepozițional sau construcție comparativă introduse de conectivele *ca*, *precum*, *cât* sau propoziție introdusă de adverbul relativ *cum*; comparativul partitiv se realizează prin grup prepozițional cu prepozițiile *dintre* și *din*. Complementele de egalitate și inegalitate sunt interpretate în genere ca rezultate ale unor elipse (*Macul e mai frumos decât [e frumoasă] petunia*. (vezi **Construcții comparative**). Complementul partitiv al unui superlativ este însă un adjunct primar, asemănător complementului prepozițional.

Complinirile cu *din* și *dintre* ale unui superlativ relativ pot fi interpretate ca fiind complemente prepoziționale în grupul adjectival și în grupul adverbial.

Conectivetele *ca*, *decât* și *cât* (pentru discuția în legătură cu statutul lor morfosintactic, vezi **I, Prepoziția, 4.2**; **II, Construcții comparative, 1.5**) impun cazul acuzativ nominalului centru al grupului nominal care are funcția de subiect al propoziției comparative reduse (*mai mare decât mine* = *mai mare decât sunt eu*); ele pot fi însă urmate de unul sau mai multe grupuri sintactice cu funcții diferite în propoziția redusă (*mai bine decât ieri la facultate*).

Există unele diferențe și restricții de realizare a complementului comparativ în funcție de clasa morfolexicală a regentului său – adjectival sau adverbial – și chiar în funcție de poziția sintactică a acestuia (adjectiv atribut vs adjectiv nume predicativ, adverb circumstanțial de mod vs adverb circumstanțial cantitativ).

1.2. Caracteristici semantice

Din punct de vedere semantic, complementul comparativ indică termenul care constituie reperul comparației (termenul comparant), presupunând elipsa unei

predicații legate de existența unei calități comune sau similare: enunțurile *Macul e mai frumos decât petunia.*; *Ion cântă mai bine decât Mircea.* stabilesc o comparație între două entități (comparat: „macul”; „Ion cântă”. – și comparant: „petunia”, „Mircea cântă”), în baza unei calități comune atribuite obiectelor sau proceselor implicate („frumos”, „bine”) și identifică o diferență graduală în prezența respectivei calități. Este posibilă și comparația între două calități legate de aceeași entitate: *Călătoria a fost pe cât de lungă, pe atât de plicticoasă.*; *Spectacolul a fost mai mult lung decât interesant.* În construcțiile superlative, termenul comparant este multiplu sau colectiv (*Ion e cel mai bun dintre coriști / din cor.*) ori desemnează un domeniu spațio-temporal de selectare a comparanților (*Ion e cel mai bun din Sud-Estul Europei / din secolul XX.*).

Complementul comparativ presupune o comparație predominant cantitativă, între grade de prezență a unei calități (fiind comparabile doar proprietățile gradabile); comparativul de egalitate poate fi însă și de tip predominant calitativ. Comparativul tipic cantitativ explicitează cuantificarea prin (a) mărcile comparației adjectivale sau adverbiale (*mai, tot atât de, tot așa de* etc.) și (b) folosirea elementelor de relație *decât* și *cât*: *mai înalt decât Ion; tot atât de înalt cât Ion; înalt cât Ion;* comparativul de egalitate mai apropiat de tipul calitativ, care stabilește doar o analogie cu reperul, e lipsit de mărcile explicite ale comparației adjectivale sau adverbiale și preferă elementul de relație *ca*: *Vasile e înalt ca Ion* [= și Vasile, și Ion sunt înalți]. Diferența dintre cele două tipuri de comparativ depinde nu numai de mărcile explicite ale comparației, ci și (poate în mai mare măsură) de semantica adjectivului și a reperului (vezi **Construcții comparative**, 3.1). O serie de adjective (indicând calități măsurabile) permit mai ușor cuantificarea: *mic cât un purice, E un moment lung, lung cât o oră sau poate și mai lung.* (A. Blandiana, *Autoportret*); alte adjective și majoritatea adverbilor au în mai mică măsură sau nu au de loc această caracteristică semantică: **vesel cât un copil, *repede cât trenul.*

În funcție de cunoștințele generale despre lume și de informațiile contextuale, reperul indicat de complementul comparativ poate fi recunoscut ca prototip al proprietății comparate, sau ca deținând-o în grad limitat și relativ; doar în primul caz comparația are valoare de superlativ: *mare cât casa* vs *mare cât cutia de pe scaun.*

Structurile comparative presupun situații similare, diferențiate prin unele componente ale situației, ca și prin gradul de realizare a unei proprietăți comune. Această caracteristică semantică se reflectă în organizarea sintactică a enunțului: o propoziție conținând o expresie a diferenței de grad poate primi compliniri care să indice exact diferența de situație, tot ceea ce nu se exprimă fiind presupus identic. Astfel, enunțul *Am găsit soluții mai bune.* poate fi continuat prin complemente comparative care focalizează, prezentând ca diferite, unul sau altul dintre componentele posibile ale situației: agentul – *Am găsit soluții mai bune decât tine.* –, o circumstanță – *Am găsit [azi] soluții mai bune decât ieri.* –, procesul însuși – *Am găsit soluții mai bune decât am căutat.* etc. Elementele de diferențiere pot fi mai multe: *Am lucrat cu ei mai bine azi decât am comunicat ieri cu tine.*

Reducerea unei propoziții la complementul diferențiator poate crea ambiguități sintactice: în enunțul *Ana are o soră mai frumoasă decât Maria.*, complementul comparativ se poate referi fie la complementul direct (*Ana are o soră mai frumoasă decât* [este] *Maria.*), fie la subiect (*Ana are o soră mai frumoasă decât* [are] *Maria.*).

2. CLASA DE SUBSTITUȚIE A COMPLEMENTULUI COMPARATIV

2.1. Complementul comparativ de inegalitate

Comparativul de inegalitate este exprimat printr-un grup sintactic constituit din:

(a) conectorii *decât* sau *ca* în ipostază prepozițională, urmați de un grup nominal cu nominalul centru în acuzativ, reprezentând transpunerea subiectului din propoziția redusă (*mai bun decât omul / decât mine; Vorbește mai bine decât profesorul.*);

(b) conectorii *decât* sau *ca* – în ipostaza de adverbe de comparație – urmați de un grup nominal, prepozițional, adverbial sau verbal, îndeplinind în propoziția redusă o altă funcție sintactică decât subiectul (*Îți telefonează mai des decât surorii lui.; o călătorie mai frumoasă ca în ianuarie; Vorbește mai bine ca ieri.; A da sfaturi e mai greu decât a găsi soluții.*), prin propoziție relativă (*mai supărat decât când ai întârziat*) sau conjuncțională (*E mai bine decât să doarmă.; Ajunge mai repede decât dacă ar merge cu trenul.*);

(c) conectorii *decât* sau *ca* urmați de o construcție complexă conținând mai multe componente sintactice (*mai liniștită decât cu tine la examen; Mașina merge pe nisip mai încet decât trenurile pe un pod neconsolidat.*);

(d) conectorul *decât* în ipostază conjuncțională, introducând o propoziție subordonată comparativă (*mai mic decât e Ana; Desenează mai repede decât desenezi tu.*).

Chiar dacă există o tendință de specializare (*ca* pentru egalitate, *decât* pentru inegalitate), lucrările normative românești au admis situația existentă în uz; prin urmare, folosirea lui *ca* și pentru inegalitate este tolerată: *E abia mai mare ca o colibă, văruiță în alb.* (Camil Petrescu, *Ultima noapte*); *Drept să-ți spun, n-am pomenit un om care să fi avut mai puțin noțiunea banului ca el.* (*ibid.*). În orice caz, *ca* are o distribuție mai redusă față de *decât* în introducerea complementului comparativ de inegalitate, cel puțin în măsura în care nu poate introduce propoziții (situație în care *decât* poate fi concurat doar de echivalentul *de cum*).

2.1.1. Propozițiile *decât* și *ca* pot fi urmate de un grup nominal (sau pronominal) cu centrul în acuzativ, care corespunde subiectului predicăției reduse: *Casa e mai curată decât un pahar.* [= *Casa e mai curată decât este curat un pahar.*]; *Autobuzul pleacă mai repede decât trenul.* [= *Autobuzul pleacă mai repede decât pleacă trenul*]. Cazul acuzativ nu este marcat ca atare decât în realizarea grupului nominal prin substitut pronominal de persoana I sau a II-a singular (având formă specifică, diferită de a nominativului): *un concurent mai deștept decât câștigătorul / decât mine / decât tine* (nu **decât eu / *decât tu*). Această construcție este singura care exclude tratarea unitară a construcțiilor comparative ca situații de elipsă: deoarece presupune o reorganizare sintactică, în care subiectul își pierde caracteristicile morfosintactice, devenind un nominal în acuzativ, caz impus de elementul de relație.

Grupul nominal cu centrul în acuzativ este constituit dintr-un substantiv însoțit de determinanți: articol hotărât (*peretele mai alb decât laptele*), articol nehotărât (*peretele e mai alb ca un cearșaf*), demonstrativ (*mai alb decât această coală*), dintr-un nume propriu (*mai simpatic ca Ion*), sau pronume (*mai simpatic*

ca tine); nu și dintr-un substantiv fără determinanți (*mai alb ca lapte). Comparativul de inegalitate este destul de des exprimat și prin grup pronominal având drept centru un pronume nehotărât: *mai bun ca toți, mai bogat decât oricine din oraș.*

Subiectul propoziției comparative reduse poate fi reperul comparației pentru predicția enunțiativă din regentă, fiind simetric cu subiectul acesteia – *Înțeleptul spune că nebunia lumii este mai înțeleaptă decât el.* (C. Noica, *Modelul cultural*); *Știa Goethe, mai bine decât voi, cine se află îndărătul lucrurilor.* (ibid.) – sau se poate lega de centrul nominal al unui atribut a cărui predicție este comparată: *Am scris cu o vopsea mai deschisă decât fundalul.*

Un caz special al complementului adjectivului este realizarea printr-un grup nominal (pronominal) care are un centru anaforic: un pronume demonstrativ (*o carte mai interesantă decât aceea veche; Nu cunoșteau rușine mai mare decât aceea de-a le fi capturat căpitanul.*, I. Nicolau, *Haide, bre!*), pronumele semiindependent *cel* (*Componenta ideologică a artei era cu mult mai palidă decât cea a filozofiei.*, G. Liiceanu, *Ușa interzisă*), pronumele semiindependent *al*, urmat de un substantiv în genitiv sau de un posesiv (*o carte mai interesantă decât a Mariei / decât a ta*). Aceste construcții apar atunci când diferența dintre termenii comparației se situează la nivelul atributelor și al numelor predicative caracterizând un nominal identic.

2.1.2. Elementul de relație *decât* poate fi urmat de un constituent cu organizare proprie, corespunzând oricărei funcții sintactice – alta decât subiectul – din propoziția redusă (eliptică):

(a) grup nominal cu centrul în nominativ, cu funcția de nume predicativ (*E mai curând avocat decât profesor.*; *Memoria mea [...] este mai mult instrument de lucru decât materie primă.*, A. Blandiana, *Autoportret*) sau predicativ suplimentar (*Îl văd mai degrabă premier decât președinte.*);

(b) grup nominal (pronominal) cu centrul în acuzativ, cu funcția de complement direct, precedat sau nu de marca *pe* a complementului direct: *Îl identific mai greu decât pe ei; Alege mai greu rochia decât pantofii.*;

(c) grup nominal (pronominal) cu centrul în dativ, cu funcție de obiect indirect: *Lui îi scriu scrisori mai frumoase decât ție.*; *un dar mai util lor decât mie.*;

(d) grup prepozițional alcătuit din prepoziție urmată de grup nominal, cu funcția de complement prepozițional (*Vorbește mai frumos despre tine decât despre colegi.*), circumstanțial (*Lucrurile sunt cu mult mai complicate în comunism decât în societățile occidentale.*, G. Liiceanu, *Ușa interzisă*) sau atribut (*E mai scumpă o ladă de lemn decât de plastic.*).

În toate situațiile (a-d), grupul nominal poate fi substituit de o propoziție relativă introdusă de pronume sau adverb: *mai bogat decât cine a plecat; mai repede decât când au încercat ei* etc.

(e) grup adverbial cu funcție de circumstanțial: *Nu cred că proporțional prietenia era mai puțin rară în vechime decât azi.* (Al. Paleologu, *Despre lucrurile*); *Pe o piață în care cartoful nu se putea găsi oricând, furatul era mai rentabil decât acum.* (G. Liiceanu, *Ușa interzisă*);

(f) grup adjectival cu funcție de nume predicativ (*E mai degrabă mic decât mare.*), element predicativ suplimentar (*Îl consideră mai mult flămând decât însetat.*) sau atribut: *Fermecul acestei ființe, de obicei posacă, mai mult ciudată*

decât frumoasă, îi sta în ochi. (M. Caragiale, *Craii*). Complementul comparativ exprimat prin adjectiv (grup adjectival) este caracteristic comparației între calități atribuite aceluiași obiect;

(g) grup verbal având drept centru un verb la formă nepersonală, cu funcții de subiect, obiect direct, circumstanțial etc.: *Se poate mai ușor face decât spune.*; *S-a descoperit că mai simplu decât a te conforma regulilor este numai a nu te conforma regulilor.* (A. Blandiana, *Calitatea*); *Are mai mult de ascultat decât de citit.*; *Învăță mai mult ascultând decât citind ceva.*;

(h) propoziție conjuncțională, cu diferite funcții sintactice: *Știe mai bine să deseneze decât să cânte.*; *Acum, cu ciorapi noroioși și boturile atârând, e mai rău decât dacă aș fi desculț.* (Camil Petrescu, *Ultima noapte*).

Conectorul *ca* poate apărea ca substitut colocvial al lui *decât* în situațiile descrise sub punctele (a–e).

Complementul comparativ de inegalitate poate fi introdus și prin locuțiunile prepoziționale *față de* și *în comparație cu*: *e mai mare față de trecut / în comparație cu tine.*

2.1.3. Conectorii *decât* sau *ca* pot fi urmați de o construcție complexă conținând mai multe componente sintactice din propoziția redusă: se pot asocia deci două sau (rar) mai multe elemente din categoriile descrise mai sus, fie în mod omogen – combinându-se diferite grupuri sintactice din tipurile descrise la 2.1.2 – , fie neomogen, prin reunirea unui grup nominal în acuzativ care transpune subiectul (vezi 2.1.1) cu alte poziții sintactice: *mai norocos decât tine alaltăieri*. Construcțiile complexe hibride (subiect transpus în cazul acuzativ urmat de diferite alte funcții sintactice nemodificate) sunt destul de rare; în schimb, pot apărea construcții complexe în care, ca fenomen de veritabilă elipsă, subiectul este conservat la cazul nominativ: *Te pomenești la un moment dat în posesia unei științe care te-a găsit ea pe tine mai mult decât tu pe ea.* (Al. Paleologu, *Despre lucrurile*). Astfel, construcțiile complexe se dovedesc diferite sintactic de cele simple: subiectul devenit complement unic apare obligatoriu în acuzativ (nu este posibil **mai mult decât tu*), în vreme ce subiectul dintr-o construcție complexă își poate păstra cazul.

2.1.4. În realizarea propozițională a complementului comparativ – introdusă prin elementul de relație *decât*, cu valoare conjuncțională – se pot recunoaște câteva subtipuri:

(a) cu verb copulativ și elipsa numelui predicativ (care din punct de vedere semantic se referă la calitatea comună): *Îmi place casa în sine, mai interesantă decât ar fi cartierul.*;

(b) cu repetarea sau contrastarea verbului din regentă, altul decât un copulativ, într-o propoziție noneliptică, dar în care se subînțelege un complement de evaluare graduală: *Îmi place casa în sine, mai mult decât îmi place cartierul.* (= cartierul îmi place mai puțin); *Am văzut un film mai interesant decât ai văzut tu.*; *Trenul întârzie mai des decât întârzie avionul.*; *A primit un lucru mai prețios decât a dat.*;

(c) cu verb modal, de atitudine, de proces mental sau de opinie (care exprimă diferența dintre situațiile comparate) și cu elipsa totală a propoziției modalizate, parte din predicatul complex: *Îmi place casa în sine, mai mult decât ar trebui / decât aș vrea / decât am declarat.* etc.; *Am înțeles atunci chinul acesta, pe care pe*

urmă l-am văzut mult mai răspândit decât s-ar părea. (Camil Petrescu, Ultima noapte); Sunt mai numeroase decât le credeam. (ibid.). Elipsa propoziției modalizate poate fi și parțială: *mai bun decât am vrea să fie; mai bun decât ar trebui să credem că e.*

Mai rar, elementul introductiv poate fi *de cum*: *E mai tânăr de cum îl știau ei.; Sunt fără grijă, căci nu ar fi în orice caz mai rău păzit de cum am păzit-o eu singur. (Camil Petrescu, Ultima noapte).*

2.1.5. Realizările enumerate mai sus ale complementului comparativ (2.1.1–2.1.4) depind în mare măsură de particularități ale elementelor regente.

Tipul de complement comparativ exprimat prin grup nominal în acuzativ (2.1.1) este cel mai bine reprezentat, realizându-se cu orice tip de regent adjectival sau adverbial. Asemănător ca frecvență și distribuție este și comparativul cu funcție de obiect prepozițional și de circumstanțial (2.1.2, d, e). Comparativul cu funcțiile de obiect direct și indirect, nume predicativ și predicativ suplimentar și mai ales cel exprimat prin formă verbală nepersonală și propoziție conjuncțională apar mai ales în raport cu un regent adverbial.

Adverbele care intră în expresii modale pot avea un complement comparativ exprimat prin grup verbal cu verbul la infinitiv sau propoziție conjuncțională: *E mai greu a face decât a spune.; E mai bine să greșești decât să nu faci nimic.* Când adverbul regent are funcția de circumstanțial de modalitate, integrat aparent grupului verbal, propoziția comparativă păstrează structura de subordonare față de un regent modal, în succesiunea *decât + să*: *Mai bine pleacă decât să mărturisească ceva.*

În cazul realizării propoziționale (2.1.4), regentul adjectival – predicativ sau atributiv – favorizează apariția unei subordonate conținând un verb copulativ, cu numele predicativ elidat: *Nu era mai singur în Japonia decât fusese în România. (G. Liiceanu, Ușa interzisă).* Situații speciale prezintă regentul adverbial *mai mult*. Acesta poate fi un circumstanțial cantitativ, dar poate ocupa și alte funcții sintactice, de cele mai multe ori funcționând solidar cu un complement comparativ cerut obligatoriu: *Ea este mult mai mult decât un bun. (C. Noica, Modelul); Și-au făcut mai mult decât datoria. (Camil Petrescu, Ultima noapte).* Construcțiile de tipul *mai mult decât + adjectiv* sunt și mai solidare, adverbul la comparativ urmat de adverbul de comparație realizând o marcă a valorii superlative: *Este mai mult decât binevenită o reluare a discuției. (LAI, 2004).*

Adverbele la comparativ *mai mult, mai curând, mai degrabă* s-au specializat în această formă pentru a introduce o comparație metalingvistică, putându-se intercala – în structuri adesea izolate – în orice punct al propoziției:

Mersul în trăsură, mult mai mult decât cel în mașină, a fost și e încă una din voluptățile alese, pentru mine. (Camil Petrescu, Ultima noapte);

Talentul de a trăi mi se pare, mai mult decât o trăsătură a animalității, o consecință a subtilității. (A. Blandiana, Autoportret);

Comunică prin învăluirea muzicii mai degrabă decât a cuvântului. (C. Noica, Modelul).

Acestea sunt și elementele prin care se realizează comparația între două calități ale aceluiași obiect: *Romanul lui are calități mai mult / mai curând / mai degrabă morale decât estetice.*

2.2. Complementul comparativ de egalitate

Comparativul de egalitate este exprimat printr-un grup sintactic constituit din:

(a) conectorii *ca, precum, cât* în ipostază prepozițională, urmați de un grup nominal cu nominalul centru în acuzativ, reprezentând transpunerea subiectului din propoziția redusă (*tot așa de nehotărâtă ca prietenul vostru; Strigă la fel de tare ca mine.*);

(b) conectorii *ca, precum, cât* – în ipostaza de adverbe de comparație –, urmați de un grup nominal, prepozițional, adverbial, adjectival sau verbal, reprezentând în propoziția redusă o altă funcție sintactică decât subiectul (*o călătorie la fel de frumoasă ca în ianuarie*), de o propoziție relativă (*supărat precum când ai întârziat*) sau conjuncțională (*Ajunge tot atât de repede precum dacă ar merge cu trenul.*);

(c) conectorii *ca, precum, cât* urmați de o construcție complexă conținând mai multe componente sintactice (*liniștită ca tine la examen; Aleargă pe stradă la fel de repede ca un bolid pe pistă.*);

(d) conectorii *cum, precum, (pe) cât* în ipostază conjuncțională, introducând o propoziție subordonată comparativă (*curată cum e zăpada; Scrie la fel de bine cum scria acum un an.*).

Construcțiile sunt similare cu cele ale comparativului de inegalitate, față de care principalele diferențe privesc elementele de relație specifice.

2.2.1. Prepozițiile *ca, precum, cât* pot fi urmate de un grup nominal (sau pronominal) cu centrul în acuzativ (*ca tine*), care corespunde subiectului predicției reduse:

„Sunt melancolic *ca un cotoi năpârlit*” — spune el. (A. Pleșu, *Minima moralia*);

E prea mândră ca să admită că are atâta nevoie de ceva atât de vulgar precum cinematograful. (LAI 2004);

A avut ocazia să-și vadă dosarul, ținut la zi, gros cât o Biblie. (C. T. Popescu, *Copiii fiarei*).

Ca și în cazul comparativului de inegalitate, reperul comparației se realizează obligatoriu prin pronume sau prin substantive însoțite de determinări, nefiind posibilă absența acestora: *alb ca laptele, nervos ca el, nervos ca directorul* vs **alb ca lapte, *nervos ca director*.

Comparativul se realizează adesea prin grup nominal cu un centru care reia anaforic un nominal din regentă: *o carte la fel de bună ca aceea de pe masă / ca a ta.*; *Venea [...] o trăsură nouă parcă, lăcuită în albastru, cu cauciucurile groase cât cele de automobil.* (Camil Petrescu, *Ultima noapte*).

2.2.2. Elementele de relație *ca, precum, cât* sunt urmate de un constituent cu organizare proprie, corespunzând unei anumite funcții sintactice – alta decât subiectul – din propoziția redusă:

(a) grup nominal (pronominal) în acuzativ, cu funcție complement direct, precedat sau nu de marca *pe*: *Iubește-ți aproapele la fel de mult ca pe tine însuși.*;

(b) grup nominal (pronominal) în dativ, cu funcție de complement indirect: *Lui îi scriu scrisori tot atât de frumoase ca ție.*; *un dar la fel de util ție ca și mie*;

(c) grup prepozițional alcătuit din prepoziție urmată de grup nominal, cu funcție de complement prepozițional (*Vorbește la fel de frumos despre tine ca*

despre colegi.; o haină mare cât pentru doi) sau circumstanțial (la fel de scump ca la piață; Timpul e friguros ca în ianuarie.);

(d) grup adverbial cu funcție de circumstanțial: *la fel de tristă ca atunci*.

În situațiile (a-d), grupul nominal poate fi substituit printr-o propoziție relativă cu pronume sau adverb relativ: *la fel de simpatic precum cine a venit*; *A răspuns tot așa de repede precum când l-ai întrebat tu*.

Unele succesiuni ale conectorului *ca* + relativ, posibile din punct de vedere gramatical, sunt evitate în limba literară actuală din motive eufonice, de exemplu: *ca când*.

(e) grup verbal având drept centru un verb la formă nepersonală, cu funcții de subiect, complement direct, circumstanțial etc.: *E la fel de ușor a face ca și a spune*.; *Are tot așa de mult de ascultat ca și de citit*.; *Învață la fel de mult ascultând ca și citind ceva*.;

(f) propoziție conjuncțională, cu diferite funcții sintactice: *Știe la fel de bine să deseneze cât să cânte*.

Spre deosebire de comparativul de inegalitate, cel de egalitate nu realizează funcțiile de nume predicativ și predicativ suplimentar.

2.2.3. Din propoziția redusă și introdusă de conectorul specific pot rămâne mai multe funcții sintactice. Este deci posibilă coocurența unui grup nominal în acuzativ, care transpune subiectul, și a unui sau mai multor circumstanțiale, sau numai a unor circumstanțiale: *un om la fel de politicoș ca tine în vizită seara*; *Mașina merge repede ca atunci în Japonia*.

2.2.4. Elementele de relație *cum*, *precum*, *cât*, *pe cât* introduc propoziții subordonate comparative de tipuri diferite:

(a) cu verb copulativ și reluarea anaforică prin relativ a numelui predicativ: *Îmi place grădina, la fel de frumoasă cum e tot cartierul*.; *perete alb cum e laptele / cum era atunci*; *o movilă mare cât e casa*; *În fond, nevoia mea de a scruta „absolutul” este la fel de aprigă pe cât este cea a lui Andrei*. (G. Liiceanu, *Ușa interzisă*); în această construcție, regentul este doar de tip adjectival;

(b) cu repetarea sau contrastarea verbului din regentă, altul decât un copulativ: *Trenul merge repede cum merge gândul*.; *Vine la fel de ușor cum pleacă*.; regentul este mai ales adverbial;

(c) cu verb modal, de atitudine, de proces mental sau de opinie (care exprimă diferența dintre situațiile comparate) și cu elipsa totală a propoziției modalizate – *Lucrează la fel de repede cât trebuie*.; *Doarme atât de mult cât poate*.; *atât de politicoasă cât vrea ea*. – sau cu elipsă parțială: *serioasă cum trebuie să fie*. În aceste construcții, regentul poate fi atât adverbial, cât și adjectival.

2.2.5. O structură specifică, bazată pe inversare, aduce complementul comparativ în poziția de intensificator al adjectivului sau al adverbului (după modelul cantitativului cu prepoziție postpusă: *grozav de mare, teribil de rău*): *peretele (e) ca laptele de alb = peretele (e) alb ca laptele*; *movila (e) cât casa de mare = movila (e) mare cât casa*. Complementul antepus poate fi exprimat și prin grup adverbial – *Trenul merge ca atunci de repede*. –, prepozițional – *vreme ca în ianuarie de friguroasă* – și prin propoziție: *perete cum e laptele de alb*.

Grupul adjectival cu inversiune internă a complementului comparativ poate fi inclus într-un grup nominal sau verbal:

Mă nimeresc cu capul în dreptul unui bolovan cât o căldare de mare. (Camil Petrescu, *Ultima noapte*); *Bradul din fața casei mele era cât muntele de mare* (C.T. Popescu, *Copiii fiarei*).

Se poate produce o reorganizare sintactică, prin tematizarea comparativului:
Ca laptele de alb e peretele. Ca laptele e peretele de alb.

2.3. Comparația între calități

Comparația între două calități are proprietăți sintactice și semantice proprii. Urmând disocierea de bază între comparația de inegalitate și cea de egalitate, subtipurile sale sunt:

(a) comparația de inegalitate cu regent adverbial – **mai mult discrete decât timide** – discutată mai sus, sub 2.1.2, 2.1.5;

(b) comparația de egalitate – **tot atât de discrete cât și de timide** –, care se apropie destul de mult de structurile coordonatoare (*atât... cât și*) și pentru care o construcție specifică este comparația proporțională.

Comparația proporțională (complementul comparativ proporțional) are obligatoriu un element corelativ (*pe cât... pe atât*) și se poate realiza prin grup adjectival sau adverbial precedat de elementul de relație *pe cât*, în poziție de cuantificator, deci urmat de prepoziția *de*: *Încunună culturile cu un nimb pe cât de fatal, pe atât de fermecător.* (E. Cioran, *Schimbarea*); *Conduce pe cât de repede, pe atât de periculos.*

Structura se poate realiza și propozițional, prin propoziții în care se realizează explicit predicatia calității; comparația privește adjective:

Întâlnirea cu Noica, pe cât de benefică mi-a fost în plan cultural, pe atât de nefastă mi-a fost în planul vibrației de ființă. (G. Liiceanu, *Ușa interzisă*)
sau adverbe:

Pe cât de greu este să ajung la masa de scris, pe atât de mult, apoi, îmi place. (G. Liiceanu, *Ușa interzisă*).

Un tip de comparativă proporțională (ale cărei corelative sunt: *cu cât... cu atât*) pune în relație adjective sau adverbe la gradul comparativ:

Liniile contorsionate, îngrămădite, răsucite, chinuite formează un desen general mai frumos (cu atât mai frumos chiar, cu cât sunt mai chinuite) decât liniile regulate, monotone. (A. Blandiana, *Autoportret*).

2.4. Comparația ireală

Comparația ireală (ipotetică sau condițională) se realizează doar propozițional, prin subordonate introduse prin locuțiunile *ca și cum*, *ca și când*, *de parcă*: *Era trist de parcă i se înecaseră corăbiile.*; *Dispar la fel de repede ca și cum le-ar șterge cineva.* Locuțiunile tipice pentru comparația ireală se folosesc destul de rar cu alt regent decât cel verbal (vezi **Construcții comparative**).

Când elementul introductiv este doar adverbul *parcă*, deși valoarea semantică a comparației este aceeași, raportul dintre propoziții este unul de coordonare: *Vorbește repede, parcă ar alerga.*

2.5. Comparativul partitiv

Comparativul partitiv complinește un adjectiv sau adverb la gradul superlativ relativ și se realizează prin grup prepozițional format din prepozițiile *din* sau *dintre* și grup nominal (pronominal):

Eu sunt băiatul cel mai cuminte din lume. (Camil Petrescu, *Ultima noapte*);
Abisalul Caragiale [...], cel mai eficient dintre marii români demascatori ai Prostiei. (Al. Paleologu, *Despre lucrurile*);
Cântă cel mai bine dintre concurenți.

Construcția cu superlativ și complement partitiv poate fi echivalentă din punctul de vedere al conținutului cu o construcție cu un complement comparativ de inegalitate: *E cel mai bun din clasă = E mai bun decât toți din clasă.*

3. TOPICA ȘI PUNCTUAȚIA

Complementul comparativ este în mod normal plasat în imediata vecinătate a adjectivului sau a adverbului regent. Adjectivul la comparativ de inegalitate însoțit de complement comparativ este în mod obligatoriu postpus substantivului regent: *parcul mai mic decât o jucărie* vs **mai micul parc decât o jucărie* sau **mai micul decât o jucărie parc*. Este însă posibilă (dar rară, prezentă doar în stilul livresc) inversarea complementului comparativ, care ajunge să preceadă adjectivul: *un copac decât turnul mai înalt*. Și în comparația de egalitate, adjectivul trebuie să fie ultimul element al sintagmei, în imediata vecinătate a construcției comparative: *parcul [mic ca o jucărie] / vs [micul parc [ca o jucărie]]*. Derogarea de la această regulă produce o structură cu inversiune, marcată prin reorganizare sintactică: *parcul ca o jucărie de mic* (vezi supra, 2.2.5). Adjectivul nume predicativ permite plasarea la distanță a complementului comparativ: *Mai important e omul decât opera. La fel de important e omul ca și opera.*

O situație specială o constituie cuantificatorii *mai mult* și *mai puțin* din grupul nominal: în mod normal aceștia sunt antepuși, complementul plasându-se după grupul nominal cuantificat și referindu-se la acesta în ansamblu: *Să nu intre mai multă nenorocire decât putem duce.* (G. Liiceanu, *Ușa interzisă*); *Nu puteai întâlni mai multe lichele decât îți permitea lumea în care te mișcai.* (ibid.). *Pe termen lung el va avea cu siguranță mai mult succes în arta plastică decât în dans.* (LAI, 2004); *În Grecia sunt mult mai mulți bani pentru dans decât în România.* (ibid.); *Niciodată nu trebuie să desfășori, în câmpul tactic, mai multe trupe decât inamicul.* (Camil Petrescu, *Ultima noapte*).

Și cuantificatorii adverbiali corespunzători – *mai mult*, *mai puțin* – au o situație specială, solidarizându-se cu verbul a cărui acțiune o cuantifică, ceea ce le acordă mai multă libertate de plasare: *Mai mult lucrează ei decât voi.*

Când regentul adverbial este un circumstanțial de modalitate, plasarea la distanță este frecventă: *Mai probabil desenează decât să asculte muzică.*

O caracteristică a complementului comparativ este imposibilitatea de a-l separa prin pauză (în rostire) sau prin virgula care ar nota pauza (în scris); comparativul manifestă o solidaritate sintactică extremă în grupul adjectival și în cel adverbial. Doar tiparul special al comparației între calități admite izolarea, iar comparativa proporțională chiar o impune.

4. RELAȚIA CU ALTE POZIȚII SINTACTICE

Complementul comparativ de inegalitate (tipul *mai mic decât peretele, mai repede decât a vrut*) este foarte bine individualizat prin relația cu regentul, tipul de

construcție și clasa de distribuție, neputând fi confundat cu alte tipuri de complemente sau circumstanțiale

Complementul de egalitate al unor adjective sau adverbe fără mărci explicite de comparație apare în situații ambigue, în care interferează cu atributul (în grupul nominal) sau cu circumstanțialul de mod (în grupul verbal). Interpretarea semantică este decisivă în asemenea cazuri: *cratere [negre ca smoala]* (complement comparativ, subordonat adjectivului) vs *cratere negre [ca niște roți de locomotivă]* (atribut, subordonat nominalului); *Aleargă repede [ca gândul]*. (complement comparativ, subordonat adverbului) vs *Aleargă repede, [ca tine] / Aleargă [ca tine]*. (circumstanțial de mod, subordonat grupului verbal).

La distingerea funcțiilor sintactice poate contribui și izolarea prozodică: *cratere negre, ca niște roți de locomotivă; Aleargă repede, ca tine.*

Complementul partitiv este foarte asemănător cu un complement prepozițional care are ca regent un adjectiv sau un adverb.

CIRCUMSTANȚIALE

CIRCUMSTANȚIALUL. PREZENTARE GENERALĂ

Circumstanțialele prototipice reprezintă un *ansamblu eterogen* de poziții (funcții) sintactice care *se caracterizează preponderent semantic*: circumstanțialele adaugă precizări de diferite tipuri referitoare la cadrul universului de discurs sau la diferite aspecte / secțiuni ale acestui cadru.

Clasa circumstanțialelor cuprinde funcții delimitate cu precădere semantic și denumite tradițional în raport cu precizarea („circumstanța” în sensul larg al cuvântului) adusă la / în cadrul situației comunicate: *circumstanțialul de timp, de loc, de mod (modal), cantitativ, de relație, sociativ, instrumental, de cauză (cauzal), de scop (final), condițional, concesiv, consecutiv, opozițional, cumulativ, de excepție*.

Fiind alcătuit pe criterii semantice, inventarul circumstanțialelor variază de la o gramatică la alta. În unele lucrări se face diferența între *circumstanțialul de timp* și circumstanțialele de *periodicitate* și de *frecvență* sau între *circumstanțialul de mod* și *circumstanțialele comparativ, de măsură* sau de *progresie* etc. S-a propus și identificarea funcției de *circumstanțial concluziv*.

În lucrarea de față *periodicitatea* și *frecvența* sunt subsumate *circumstanțialului de timp* (vezi **Circumstanțialul de timp**) și se disociază între *circumstanțialul de mod* și cel *cantitativ*. *Comparativul* nu este considerat circumstanțial, ci o specie de complement, legat de construcția comparativă. (vezi **Construcții comparative, Complementul comparativ**).

1. Având în vedere criteriul **semantico-pragmatic** (privitor la tipul de informație transmis), circumstanțialele pot fi asociate în patru mari grupe.

1.1. *Circumstanțialul de loc* și *circumstanțialul de timp* – *circumstanțialele situative* – asigură „ancorajul” spațio-temporal al proceselor comunicate. Circumstanțialul de loc situează procesul și participanții săi într-un cadru spațial sau precizează poziția unui element al situației comunicate în acest cadru. Circumstanțialul de timp fixează procesul și participanții săi într-o anumită zonă a axei temporale sau poartă informații referitoare la intervalul de desfășurare a situației comunicate.

1.2. *Circumstanțialul de mod, circumstanțialul cantitativ* și cel *instrumental* – *circumstanțialele procesuale* – aduc precizări privitoare la procesul comunicat.

Prin circumstanțialul de mod și prin cel cantitativ acțiunea, evenimentul sau starea sunt evaluate în raport cu anumiți parametri, precum calitatea, „conformitatea” (*Lovește puternic mingea., Citește corect.,* cf. circumstanțialul de mod), sau „cantitatea” (*Muncește destul., Vorbește mult., Vorbește din ce în ce mai mult.,* cf. circumstanțialul cantitativ). Circumstanțialul instrumental exprimă mijlocul prin care se produce procesul (*A deschis ușa cu cheia., Și-a făcut haină din piele sintetică., S-a apărut cu pumnii.*).

1.3. Alte circumstanțiale (*circumstanțialul de cauză, de scop, condițional, concesiv, consecutiv*) *redau raporturi logico-semantice stabilite de locutor* (raporturi de cauzalitate, de consecință, de (non)implicație) între diferite procese comunicate.

1.4. *Opoziționalul, cumulativul, circumstanțialul de excepție, sociativul și circumstanțialul de relație* centrează informația nouă („precizarea”) pe anumite secvențe ale enunțului din care fac parte. În general, circumstanțialele menționate „circumscriu” unele componente ale enunțului, altele decât cele care specifică procesul. Primele (opozitionalul, cumulativul, de excepție) precizează „circumstanța” în raport cu acele componente neomisibile ale structurii din care fac parte; compară *În loc de cărți preferă filmele., Pe lângă salariu mai ia și dividende., N-am invitat pe nimeni în afară de rudele apropiate.,* cu **În loc de cărți preferă Ø., *Pe lângă salariu mai ia și Ø., *N-am invitat Ø în afară de rudele apropiate.* Celelalte (sociativul și circumstanțialul de relație) se raportează (și) la componente omisibile ale enunțului; compară: *Ileana a mers la cumpărături cu prietenul ei. / Ileana a mers la cumpărături Ø., În raport cu tine, Matei este înalt. / Ø Matei este înalt., În privința celor declarate, nu am nimic de adăugat. / Ø Nu am nimic de adăugat.*

2. Din punct de vedere strict sintactic, circumstanțialele prototipice sunt *termeni subordonați ai grupului verbal*, situându-se pe un alt nivel de organizare decât complementele. În schema adoptată în această gramatică – GV = [[V + complemente] + circumstanțiale] – circumstanțialele sunt, de regulă, componente / determinări „periferice” ale grupului (vezi și *Grupul verbal*, 1, 3.2.1, 5).

2.1. *Regentul* unui circumstanțial poate fi centrul grupului (verbul la mod personal sau nepersonal): *Atunci ninge., Plouând la munte, a plecat mai devreme spre București.* etc., un anumit segment al grupului (verbul împreună cu unul / sau mai multe dintre complementele sale) sau întregul grup verbal: *Uneori mulțumirea îi umplea sufletul chinuit de atâta vreme., În acel loc nu mai locuia nimeni de 20 de ani., Fiindcă un singur elev nu fusese cuminte, era pedepsită acum întreaga clasă.*

Unele circumstanțiale (*consecutivele*, de pildă) cer prezența unui grup adverbial sau adjectival cu modificatori, grup integrat explicit sau implicit în GV: *Ana muncea atât de mult, încât devenise ca o umbră.*

Circumstanțialele pot avea – în anumite împrejurări – regenți adverbiale, adjectivali sau interjecționali: *Ana, albă la față, a privit scena fără să spună un cuvânt., E bine cu sănătatea, mai rău stă cu banii., Pe Ion, iată-l la ușa.*

În același enunț pot apărea două circumstanțiale de același tip, dintre care unul al ansamblului: [*De câteva luni*] circ. de timp 1 [*se întâlneau zilnic*] circ. de timp 2 la facultate.], [*În acest oraș*] circ. de loc 1 [*te plimbi pe stradă*] circ. de loc 2 numai de plăcerea de a admira frumusețea clădirilor.], [*Pe tăcute,*] circ. de mod 1 [*în sufletul său se instala dureros*] circ. de mod 2 neîncrederea.].

2.2. În marea lor majoritate, circumstanțialele participă la *relații binare*: A ajuns acasă., A venit târziu., Merge repede. etc. Unele specii de circumstanțiale sunt însă integrate în *structuri ternare*. Astfel, în contextele *Pe lângă felicitări a primit și cadouri.*, *Radu vine la petrecere împreună cu Andreea.*, *Au venit toți cu excepția lui Marius.*, *În loc de prăjitură a mâncat înghețată.*, circumstanțialele impun ocurența verbului, dar și prezența obligatorie a unui component nominal.

Enunțurile de acest fel provin din contragerea a două structuri propoziționale: *Pe lângă felicitări a primit și cadouri.* < „A primit felicitări.” + „A primit cadouri.”; *Au venit toți cu excepția lui Marius.* < „Toți au venit.” + „Nu a venit Marius.”; *Radu vine la petrecere împreună cu Andreea.* < „Radu vine la petrecere.” + „Andreea vine la petrecere.”; *În loc de prăjitură a mâncat înghețată.* < „Nu a mâncat prăjitură.” + „A mâncat înghețată.”. În astfel de situații, omisiunea unor componente din structurile de bază, posibilă în anumite condiții de coreferențialitate, conduce la reorganizarea sintactică a enunțului, reorganizare însoțită de modificări flexionare. În enunțul contras circumstanțialul apare ca subordonat într-o construcție cu trei termeni, relația de dependență manifestându-se prin conectori specializați, precum *pe lângă, cu excepția, în loc de* etc.

2.3. *Clasa de substituție a circumstanțialelor* cuprinde (a) adverbe și grupuri adverbiale, (b) grupuri prepoziționale care integrează grupuri nominale sau verbale (având drept centru o formă de gerunziu, de infinitiv sau de supin), (c) grupuri verbale construite în jurul unui gerunziu, (d) rar grupuri nominale (monomembre sau extinse) și (e) propoziții.

Tipică circumstanțialelor este considerată *realizarea adverbială*. În principiu, substituirea prin adverb reprezintă modalitatea de identificare a poziției sintactice de circumstanțial. În enunțurile *Marina este la munte.*, *Încă lucrează la ora trei.*, *Se luptă cu îndârjire.*, *Au înghețat clanțele de frig.*, funcția de circumstanțial este confirmată prin substituția cu adverbele interogative: *Unde este Marina?*, *Când lucrează?*, *Cum se luptă?*, *De ce (din ce cauză) au înghețat clanțele?*. Unele circumstanțiale pot fi substituite cu adverbe noninterogative care reprezintă contrageri ale realizărilor propoziționale: *Totuși a venit.* / *Deși nimeni nu se aștepta, a venit.*; *Altminteri, (altfel) nu rezistam.* / *Dacă ar fi fost alte condiții, nu rezistam.* etc.

În poziția de circumstanțial, grupurile nominale și unele grupuri prepoziționale care includ grupuri nominale se adverbializează; compară: *Vine iarna* subiect! cu *Ion vine iarna* circ. de timp *pe la noi.*; *Stolul de păsări trece peste livada noastră.* GN integrat în GPrep, circ. de loc cu *Peste noapte* GN, circ. de timp *a plouat.* Alte grupuri au tendința de a se adverbializa: *De Crăciun* GPrep, circ. de timp *a primit multe daruri.*, *A stat la noi toată vara.* GN, circ. de timp

Realizarea prin adverb *nu este însă comună* tuturor circumstanțialelor. Nu permit substituirea prin adverb circumstanțialele integrate în structuri ternare (circumstanțialul cumulativ, circumstanțialul sociativ, circumstanțialul de excepție și cel opozițional), circumstanțialul consecutiv și unele circumstanțiale de relație.

O altă trăsătură *tipică și comună* tuturor circumstanțialelor este posibilitatea realizării prin *propoziții introduse prin conectori specializați*, conectori purtători de informații semantice, în sensul că ei (conectorii) induc tipul de „precizare”; de circumstanță: *unde* (circumstanțialul de loc), *când* (circumstanțialul de timp), *cum* (circumstanțialul de mod), *cât* (circumstanțialul cantitativ), *fiindcă* (circumstanțialul de cauză), *încât* (circumstanțialul consecutiv), *deși* (circumstanțialul concesiv), *în caz că* (circumstanțialul condițional), *cu ce* (circumstanțialul instrumental), *cu cine* (circumstanțialul sociativ), *în loc să* (circumstanțialul opozițional), *pe lângă că* (circumstanțialul cumulativ). Când sunt introduse prin conectori nespecializați (*că, să, de*) aceștia se încarcă cu semnificație circumstanțială, devenind sinonimi cu cei specializați. (vezi I, **Conjunția**; II, **Conectori frastici și transfrastici**).

De fapt, majoritatea realizărilor nonpropoziționale pot fi considerate contrageri sau reduceri ale realizărilor propoziționale. Este cazul grupurilor având drept centru o formă verbală nepersonală (gerunziul, infinitivul, supinul) sau al adjectivelor propriu-zise ori participiale, care pot ocupa poziția de circumstanțial – în cele mai multe situații – ca urmare a elipsei gerunziului lui *a fi* (operator copulativ sau pasiv).

3. Privite din punct de vedere **sintactico-semantic**, circumstanțialele sunt componenți *facultativi* ai enunțului și *nu fac parte din structura tematică a verbului*.

3.1. Proprietatea „facultativitate” privește gramaticalitatea enunțului. În propozițiile *Voi veni și eu acolo.*, *Ieri m-am întâlnit cu Elena.*, *Telefonul sună tare / îndelung.*, *M-am ascuns de frică.*, *A trântit ușa ca să mă enerveze.*, termenii se raportează la situația comunicată, exprimând informații privitoare la situarea în spațiu (*acolo*) sau în timp (*ieri*), la calitatea sau la cantitatea procesului (*tare, îndelung*), la sursa declanșării procesului (*de frică*) sau la finalitatea lui (*ca să mă enerveze*). Toate aceste precizări pot lipsi, enunțurile rămânând corecte din punct de vedere gramatical (*Voi veni și eu.*, *M-am întâlnit cu Elena.*, *Telefonul sună.*, *M-am ascuns.*, *A trântit ușa.*).

Există totuși anumite verbe care cer prezența unui circumstanțial. Astfel, în enunțuri ca: *Statuia datează din secolul al XVII-lea.*, *El locuiește la București.*, *Veronica procedează bine.*, *El se comportă corect.*, circumstanțialele nu pot fi suprimate (**Statuia datează.*, **El locuiește.*, **Veronica procedează.*, **El se comportă.*). Prezența lor asigură gramaticalitatea enunțurilor. Prin urmare, circumstanțialele respective reprezintă instanțe care deviază de la trăsătura de „facultativitate” în raport cu gramaticalitatea enunțului. În acest caz, componenții cu funcție de circumstanțial fac parte din structura tematică a verbului (vezi **Grupul verbal**, 5). Integrarea în structura actanțială a verbului plasează circumstanțialele de loc, de timp, de mod *obligatorii* (adică cele „necesare din punct de vedere gramatical”) la periferia subclasei din care fac parte.

Uneori obligativitatea sau nonobligativitatea ocurenței circumstanțialului are rol dezambiguizator. De exemplu, există o diferență de sens între *Ea a crescut trei copii.* și *Ea a crescut în America.*; *Vasile trage la hotel.* și *Vasile trage căruțul după el.* De aceea se poate vorbi și în aceste situații de „ocurență obligatorie” a circumstanțialului. Alteori circumstanțialul obligatoriu poate să nu fie lexicalizat, deoarece este inserat în matricea semantică a verbului: *El intră în casă și spune „Bună ziua.”* / *El intră Ø și spune „Bună ziua.”* (vezi **Grupul verbal, 5, Circumstanțialul de loc, Circumstanțialul de mod**).

3.2. În legătură cu situația circumstanțialelor în raport cu rolurile tematice se cuvine a fi făcute următoarele precizări:

(a) Circumstanțialele obligatorii *le sunt atribuite* roluri tematice, la fel ca și complementelor. Astfel, *Laura locuiește la țară.* are structura actanțială [Pacient + V_{stare} + Locativ], în care rolul tematic Locativ este atribuit de verb.

(b) Uneori verbul poate *induce* anumite roluri tematice. De pildă, Instrumentul este implicat de verbe agentive (vezi *Taie copacul cu ferăstrăul.*, unde circumstanțialul instrumental nonobligatoriu (*cu ferăstrăul*) are rolul tematic Instrument, rol indus de semantica verbului). În aceeași situație sunt verbele de mișcare care implică ocurența unui nominal Țintă / Direcție / Sursă, cu funcție sintactică de circumstanțial de loc (vezi *Pleacă mâine la Sinaia* circ. de loc / Țintă (Direcție), dar și *Pleacă mâine Ø*).

(c) Alteori verbul are *incorporat* în matricea sa semantică rolul tematic, și în consecință, nu mai este necesară lexicalizarea lui (vezi *Ana mătură.* [→ *cu mătura.*] și *Ei schiază.* [→ *cu schiurile*]).

(d) În realizarea prin grup prepozițional, unele circumstanțialele nonobligatorii „primesc” rol tematic („atribuit” sau „transmis”) de acele prepoziții care au calitatea de predicat semantic relațional: *Așază cărțile în dulap* [Locativ]., *Ne-am întâlnit înaintea de Crăciun* [Temporal]. *Datorită încrederii* [Instrument] *pe care mi-a acordat-o profesoara mea, am reușit să depășesc atâtea momente dificile.* (vezi **Predicatul, 1.1.1, Grupul prepozițional, 4**).

3.3. Anumite trăsături sintactico-semantice deosebesc circumstanțialele de complemente:

(i) circumstanțialele nu sunt supuse unor constrângeri care privesc trăsăturile semantice ale verbului. Fac excepție *circumstanțialul de scop* (subordonat unui grup verbal în care centrul este agentiv) și *circumstanțialul instrumental* (de asemenea, ocurent în structuri cu verbe agentive, sau nonagentive de mișcare). Vezi **Grupul verbal, Circumstanțialul de scop, Circumstanțialul instrumental**;

(ii) circumstanțialele nu se coordonează cu un complement al verbului (**Pictează tablouri și / dar acum (repede / totuși / altminteri).*, **Îi răspunde Mariei și / dar acum (bine / anume).*; numai rar, în anumite contexte, pot fi coordonate prin conjuncția *și* unele circumstanțiale cu unele complemente ca în *Nu dau bani oriunde și oricui!* (vezi **I, Conjuncția, 1**);

(iii) într-un enunț pot fi coocurente circumstanțiale din clase diferite, având regent comun: *Muncește [în fabrică],* circumstanțial de loc *[din greu],* circumstanțial de mod *[de dimineată până seara.]* circumstanțial de timp ;

(iv) circumstanțialele se pot „multiplica”, se pot „cumula” depășind cadrul strict al coordonării (*A răspuns repede și la obiect.*, dar și *Ileana l-a întâmpinat afară, în fața casei, pe scări.*, *Te-au așteptat ieri, în ziua aniversării a zece ani de la absolvirea liceului.*);

(a) Se pot „cumula” și circumstanțialele cerute de anumite verbe, așadar acele circumstanțiale care fac parte din structura tematică a verbului: *Locuiește în București, într-un bloc, în cartierul Pajura.*, *Mă duc în Franța, la Paris, la fiica mea.* În astfel de situații nu pot fi omise toate circumstanțialele, unul fiind necesar, deoarece funcția sintactică este „dirijată” de nucleul grupului verbal.

(b) Apartenența la o grupare din cele patru menționate mai sus (vezi *supra*, 1.1 – 1.4) poate da seama de anumite trăsături sintactice ale diferitelor circumstanțiale. Astfel, de exemplu, circumstanțialele care asigură cadrul spațio-temporal pot fi extinse prin construcții apozitive (*Vine mâine, marți.*, *A plecat departe, în Africa.*), pe când cele care vizează procesul (vezi *supra*, 1.2), precum și cele integrate în structuri ternare (vezi *supra*, 1.4) nu acceptă expansiuni de acest fel.

Circumstanțialele care exprimă raporturi logice (vezi *supra*, 1.3) nu pot fi însoțite de construcții de tip apozitional, dar cunosc, în general, alte tipuri de extensie. Astfel, când sunt realizate propozițional, în regentă poate fi prezent și un component adverbial cu aceeași funcție sintactică și cu rol de termen ce asigură coeziunea și coerența întregului enunț: *Totuși mi-a adus cartea, deși nu mai speram să o primesc înapoi.*, *De / Pentru asta a vorbit așa, ca să mă enerveze.*, *De aceea n-a venit la nunta mea, pentru că era plecat în străinătate.* De asemenea, aceste circumstanțiale se exprimă și prin grupuri extinse (unitare din punct de vedere semantic, dar analizabile sintactic), în care se regăsesc cuvinte ce exprimă circumstanța în sine: *cauză*, *motiv* etc. (pentru circumstanțialul de cauză: *Din diverse motive, am ezitat.*), *scop*, *intenție* etc. (pentru circumstanțialul de scop: *A venit cu scopul de a afla mai multe despre România.*), *condiție*, *ipoteză* etc. (pentru circumstanțialul condițional: *Vin cu o singură condiție: să nu te oprești din lucru.*) etc.

(v) circumstanțialele din clase diferite pot fi coordonate: *Ne vizitează deseori și cu mare bucurie.*, *Din ce cauză și cu ce scop a procedat așa, nu știu.*, *Muncește pe unde apucă și când nu mai are bani.*, *De vreme ce suntem toți aici și dacă toată lumea este de acord, am putea relua discuția.* (vezi I, *Conjuncția*, 1);

(vi) semnificația „circumstanțială” poate fi recuperată prin contextul lingvistic sau prin conturul intonațional, astfel încât uneori, în realizarea propozițională, relația de subordonare poate fi exprimată prin juxtapunere: [*Vrei să pleci.*] condițională *pleacă!*, [*Îți place.*] concesivă [*nu-i place.*] concesivă *trebuie să stea acasă.*;

(vii) prezența conectorilor specializați permite elipsa predicatului sau a operatorului predicativ din circumstanțială: *Când prin dreptul parcului, mă întâlnesc cu Andrei!* = [*Când* √ [am ajuns] *prin dreptul parcului*] circ. de timp, *mă întâlnesc cu Andrei!*; *Deși obosită, tot a continuat să lucreze.* = [*Deși* √ [era] *obosită.*] circ. concesiv *tot a continuat să lucreze.*

3.4. Uneori, în situații de coordonare, circumstanțiala poate fi redusă doar la conector: *Se plimbă când și unde vrea.* = *Se plimbă [când √ [vrea]]* circ. de timp și *[unde vrea.]* circ. de loc; *Din moment ce și cu toate că ești plictisit, ar fi trebui să te desprinzi, să pleci undeva departe.* = *[Din moment ce √ [ești plictisit]]* circ. de cauză și *[cu toate că ești plictisit,]* circ. concesiv *ar fi trebuit să te desprinzi, să pleci undeva departe.*

3.5. Unele propoziții circumstanțiale pot apărea ca structuri independente exclamative, ca urmare a elipsei regentei de la care preiau conturul intonațional: *Când ți-am spus eu √ [n-ai vrut să m-ascuți]! Dacă ar fi și Doina cu noi √ [ce bine ar fi]!.*

4. Sub aspect comunicativ-pragmatic circumstanțialele sunt componente necesare ale enunțului. Deși în absența circumstanțialelor, enunțuri ca *Andrei pleacă (la munte) (mâine).*, *Ion călătorește (mult) (cu trenul).* sunt corecte, totuși ele sunt incomplete din punctul de vedere al intenției (strategiei) de comunicare. În consecință, dacă luăm în considerare informația transmisă prin enunț, nu se poate vorbi de caracterul facultativ al circumstanțialelor, ci, dimpotrivă, de *caracterul lor necesar*.

Din perspectivă comunicativ-pragmatică, se poate disocia între ipostaze diferite ale circumstanțialelor.

4.1. *Circumstanțialele propriu-zise (prototipice)* vizează universul discursului (al situației comunicate), aducând precizări referitoare la cadrul spațial (*Citește în bibliotecă.*), la cadrul temporal (*Se trezește devreme.*), la proces (*Scrie bine / mult.*, *Economic o duc bine.*, *Cânta așa de frumos, că l-aș fi ascultat toată ziua.*), la anumite elemente ale universului discursului codificate prin diverse componente ale enunțului cu funcții sintactice diferite (*Cu excepția lui Radu, au venit toți.*, *În loc de premiu am primit felicitări.*, *Maria vine împreună cu Monica.*, *Este bun la matematică.*).

4.2. În unele contexte, circumstanțialele se raportează indirect sau direct la actul enunțării. Vorbim în acest caz de *circumstanțiale metadiscursive*.

Astfel în *Nu știu cum își permite să vorbească așa! Mai întâi (în primul rând), nici nu se născuse pe atunci. Apoi (în al doilea rând), dacă e să-și spună o părere, se cuvine să o facă într-un mod civilizat!*, circumstanțialele au rolul de a ierarhiza informațiile cuprinse în enunț și de a le pune în relație cu alte informații vehiculate în contextul mai larg al actului de comunicare (vezi Deixis, 4.4.2).

În *Conform statisticilor curente, cazurile de infestare cu bacilul Koch s-au înmulțit.*, circumstanțialul este folosit pentru a reda faptul că informația purtată de restul enunțului (cu alte cuvinte, ceea ce constituie „conținutul propriu-zis al enunțului”) este atribuită unei anumite surse.

Alteori circumstanțialul are rolul de a justifica actul de enunțare. Așa se întâmplă în contexte ca: *De curiozitate, a venit până la urmă?* (= „Te întreb de curiozitate....”), *Cu toată modestia, sunt cel mai bun!* (= „Susțin cu toată modestia....”), *Sincer, chiar ți-a plăcut mâncarea?* (= „Spune sincer....”) sau *Apropo de Ana, n-am văzut-o de douăzeci de ani.* (= „În legătură cu Ana, afirm că...”).

Circumstanțialele metadiscursive pot fi utilizate pentru a sublinia perspectiva locutorului asupra conținutului enunțului: *Din partea mea, ducă-se pe apa Sâmbetei! Din punctul meu de vedere, totul s-a terminat între noi.*

De obicei, circumstanțialele metadiscursive sunt integrate sintactic ca în *E bolnav, că n-a venit!* (= „Afirm că e bolnav, întrucât constat că n-a venit.”), *Dacă e încruntat, e supărat.* (= „Afirm că e supărat, ca urmare a constatării faptului că e încruntat.”), *Este cam obraznic, deși poate că-i mai bine așa.* (= „Afirm că este cam obraznic, dar înclin să cred că e mai bine așa.”). Uneori, când apar în construcții incidente, precum *A avut parte – dacă pot spune așa / ca să spun așa – de o existență extrem de tumultuoasă.*, propozițiile își modifică statutul, având tendința de a se îndepărta de clasa circumstanțialelor.

5. În concluzie, câteva trăsături (semantice, sintactice și pragmatice) pot fi considerate prototipice pentru clasa circumstanțialelor: (a) neintegrarea în structura tematică a verbului; (b) realizarea propozițională cu joncțiunea manifestată prin conectori specializați; (c) posibilitatea de a funcționa discursiv și metadiscursiv.

Circumstanțialele care exprimă raporturi logice (vezi *supra*, 1.3, *circumstanțialul de cauză, de scop, condiționalul, concesivul, consecutivul*) prezintă toate trăsăturile menționate mai sus: nu fac parte din structura tematică a verbului, se realizează propozițional având conectori strict specializați, cunosc și utilizări discursive, și utilizări metadiscursive.

Circumstanțialul sociativ, opozițional, cumulativ, de excepție (vezi *supra*, 1.4) prezintă primele două trăsături (nu sunt integrate în structura tematică a verbului și au realizare propozițională specifică, dar nu pot funcționa metadiscursiv). Numai *circumstanțialul de relație* – în unele dintre realizările sale – este metadiscursiv (vezi *Circumstanțialul de relație*).

Dintre circumstanțialele *procesuale* (vezi *supra*, 1.2, *circumstanțialul de mod, cantitativul și instrumentalul*) nu toate prezintă prima trăsătură, deoarece conțin în inventarul lor și unități lexicale care se integrează în structura tematică a verbului regent și doar unele tipuri de circumstanțial de mod funcționează și discursiv și metadiscursiv (vezi *Circumstanțialul de mod*).

Circumstanțialele *situative* (vezi *supra*, 1.1, adică *circumstanțialele de loc și de timp*) deviază de la prima și ultima trăsătură (deși puține, totuși unele sunt integrate în structura tematică a verbului și toate prezintă numai utilizare discursivă).

Așadar, circumstanțialele alcătuiesc o clasă de poziții sintactice caracterizată printr-un grad ridicat de eterogenitate (semantică, sintactică și pragmatică). Gradul diferit de eterogenitate privește atât întreaga clasă, cât și fiecare grupă sau fiecare tip de circumstanțial în parte (vezi și *Grupul verbal*, 5).

CIRCUMSTANȚIALUL DE TIMP

1. ASPECTE DEFINITORII

Circumstanțialul de timp este un constituent al enunțului care fixează coordonatele temporale ale actului enunțării sau ale situației comunicate, având ca realizare definitorie adverbul *când*.

1.1. Caracteristici sintactice

Circumstanțialul de timp este termenul subordonat centrului verbal al grupului (*Acum plouă.*, *Când se înseninează?*) sau al grupului extins – alcătuit din verb și complementele sale (*Măine căldura va fi insuportabilă.*, *Când i s-a întâmplat nenorocirea asta?*, *Totdeauna a fost sfătuită de mama sa.*, *Astăzi copiii au mâncat banane.*, *În tinerețe s-a bazat pe părinți.*).

Circumstanțialul de timp nu cunoaște restricții legate de trăsăturile semantice ale centrului grupului verbal, care poate fi verb de stare (*Ieri am stat acasă.*), de eveniment (*Ieri a nins.*) sau de acțiune (*Ieri am sosit.*). Totodată, regentul verbal poate fi predicat enunțiativ (ca în exemplele de mai sus) sau poate fi o formă verbală nepersonală – gerunziu (*Ajungând prea târziu la gară, am fost nevoiți să ne suim în trenul următor.*), participiu (*Invitații sosiți mai târziu au pierdut începutul discursului.*) sau infinitiv (*Cunoșteam deja obiceiul ei de a veni târziu la orice întâlnire.*).

Unele interjecții integrate sintactic pot fi regenți pentru un circumstanțial de timp: *Măine hai cu mine la Predeal!*.

În anumite contexte și adjectivul poate fi regent al circumstanțialului de timp: *Ieri veselă, astăzi morocănoasă, rămâne aceeași făptură fascinantă.*; *Așa mi-l amintesc: mereu alert și binedispus, niciodată crispat sau trist.*

Uneori, regentul unui circumstanțial de timp este un întreg ansamblu: *Acum un an toți credeam că nu vom reuși să terminăm proiectul la termen.* (vezi Grupul verbal, 5).

În unele grupuri nominale (sau rar adjectivale) anumiți, adjuncți au semnificație de tip circumstanțial, fiind, din punct de vedere sintactic, attribute sau, respectiv, complemente: *Furtuna de ieri a produs mari distrugerii.*; *Așteptăm anunțarea rezultatelor din septembrie.*; *Apropiată mie și totuși depărtată, / Logodnică de-a pururi, soție niciodată.* (T. Arghezi, *Cântare*); *Un zâmbet, binevenit oricând, destinde atmosfera.* (vezi Grupul nominal, Grupul adjectival).

1.2. Caracteristici semantice

1.2.1. Circumstanțialul de timp face parte din grupa *circumstanțialelor situative*, adică a acelor ce asigură „ancorajul spațio-temporal” al situației de comunicare sau a situației comunicate (vezi **Circumstanțialul. Prezentare**

generală, 1.1). Mai precis, prin circumstanțialul de timp se exprimă toți parametrii care „circumscriu temporalitatea”: (a) situarea procesului pe axa temporală: *Vine acum., A venit ieri / de curând., Voi veni mâine / în curând.*; (b) succesiunea sau coincidența proceselor prin care se configurează situația comunicată: *Au început să vorbească amândoi în același moment., Andrei citește în timp ce Ileana doarme., Ne întâlnim după spectacol., Am venit acasă după ce am terminat toată treaba la birou., Înainte de război avea o avere imensă., Înainte să suni tu, am vorbit cu Ioana.*; (c) intervalul de desfășurare a procesului: *Lucrează la acest proiect de doi ani., Va rămâne la noi până mâine., Se joacă de dimineață până seara.*; (d) durata procesului: *A lucrat trei ani / o lungă perioadă de timp la această carte.*; (e) frecvența proceselor: *Se duce la doctor săptămânal.* (vezi I, Verbul. Timpul, 1, Categoria aspectului; *infra*, 3).

1.2.2. Circumstanțialul de timp nu face parte din structura tematică verbului. Așadar, în principiu, orice grup verbal admite prezența unui circumstanțial de timp, dar acesta are caracter suprimabil. Putem spune *Citesc acum., Am fost la cumpărături ieri., Mă voi relaxa deseară.* În absența circumstanțialului de timp comunicarea rămâne stabilă, enunțul este complet din punct de vedere sintactic: *Citesc., Am fost la cumpărături., Mă voi relaxa.*

În cazul unui grup restrâns de verbe, precum *a dăinui, a dura, a ține* etc. circumstanțialul de timp este nesuprimabil, reprezentând un adjunct necesar, obligatoriu al verbului, cu alte cuvinte, este parte a structurii tematice a acestuia. Pentru unele verbe de acest tip actualizarea circumstanțialului cu rolul tematic de Temporal este obligatorie, întrucât prin prezența lui se diferențiază sensurile verbului (compară: *Ea ține în brațe un copil.* [*ține₁* = „a avea”, „a duce”, „a purta”] cu *În zona respectivă iarna ține din noiembrie până în martie.* [*ține₂* = „a dura” + Temporal]. Pentru altele, ocurența circumstanțialului este facultativă, actualizarea fiind recuperabilă; compară: *Monumentul va dăinui., Ședința va dura.* [+ Temporal, neactualizat, nelexicalizat] cu *Monumentul va dăinui veacuri de-acum încolo., Ședința va dura mult.* [+ Temporal, actualizat, lexicalizat].

1.3. Caracteristici comunicativ-pragmatice

Posibilitatea de suprimare a circumstanțialului de timp („autonomia lui”) vizează numai gramaticalitatea enunțului. Din punct de vedere sintactic, enunțul din care este omis circumstanțialul rămâne corect format. Absența circumstanțialului temporal afectează însă nivelul comunicativ: *Voi lucra mult.* nu transmite aceeași informație cu *Voi lucra mult în vara aceasta.*, așa cum nici *Ana vorbește la telefon.* nu exprimă în întregime conținutul enunțului *Ana vorbește acum la telefon.*

Circumscrierea „domeniului temporal” poate avea grade diferite de precizie. În acest sens se pot compara enunțurile: (a) *Am mai vorbit despre asta cândva.* (b) *Am mai vorbit despre asta, după ce ai văzut și tu filmul.* (c) *Am mai vorbit despre asta ieri.* (d) *Am mai vorbit despre asta în 23 ianuarie.*

Circumstanțialele de timp se pot „multiplica”, antrenând o aproximare din ce în ce mai detaliată a cadrului temporal: *Anul acesta, în primăvară, în 25 aprilie, la ora 12.30 voi fi în avionul care se îndreaptă spre Frankfurt., A venit târziu, spre seară, pe la ora nouă, când deja se întunecase.* În același fel se circumscrie semnificația unor expresii deictice sau anaforice (*Acum, în acest moment, Elena*

vorbește la telefon.; Cu o zi înainte, marți, mi-a spus cu totul altceva.; Peste un an, în 1999, avea să-și termine cartea.), semnificația unui adverb a cărui informație este vagă (*Am mai vorbit despre asta cândva, după ce ai văzut și tu filmul.*) și, deopotrivă, semnificația unui adverb care permite / cere o precizare (*Se scoală dimineața devreme., A venit seara târziu.*). În astfel de enunțuri primul component din serie are funcția sintactică de circumstanțial de timp, celelalte aflându-se – din perspectivă strict sintactică – într-o relație de tip apozitional. Dacă primul component este suprimat, următorul ocupă poziția sintactică de circumstanțial de timp. Compară: *A venit [târziu]* circ. de timp [*spre seară, pe la ora nouă, când deja se întunecase.*] apozitie; *A venit [spre seară]* circ. de timp [*pe la ora nouă, când deja se întunecase.*] apozitie; *A venit [pe la ora nouă]* circ. de timp [*când deja se întunecase.*] apozitie; *A venit [când deja se întunecase.]* circ. de timp. Componentul apozitional păstrează informația semantică, exprimând o precizare referitoare la domeniul temporalității.

Dacă relativul *când* este precedat de adverbul *atunci*, iar între cele două unități lexicale se instituie o pauză (de obicei, marcată grafic prin virgulă) ca în *L-am văzut atunci [#](,) când a trecut prin dreptul ușii.*, circumstanțialul de timp se realizează prin adverbul *atunci*, iar relativa este o apozitie, de tipul celor descrise mai sus. Cu o frecvență extrem de ridicată apare în limba română contemporană gruparea *atunci când* rostită fără pauză între cele două componente. Contexte precum *L-a văzut (de-abia) atunci când a trecut prin dreptul ușii.* permit o dublă interpretare: (a) gruparea *atunci când* este disociabilă, propoziția relativă (introdusă prin *când*) fiind considerată o structură de tip apozitional (aparent circumstanțială), pe lângă adverbul *atunci* (vezi *Apoziția, 1.4.2*) și (b) gruparea *atunci când* funcționează ca o unitate, „ștergerea” lui *atunci* neimplicând nicio modificare semantico-sintactică a enunțului. În această ultimă interpretare, propoziția relativă este o circumstanțială, exprimând coincidența dintre procesele comunicate în frază.

Într-un enunț nu este exclusă prezența a două circumstanțiale de timp diferite. Astfel, în textul următor primul circumstanțial este un circumstanțial al ansamblului, iar cel de-al doilea constituie un circumstanțial al procesului: [*Acum o săptămână.*] circumstanțial de timp 1 [*în seara decernării premiilor*] apozitie, [*ați ieșit pe scenă [înainte de spectacol.]* circumstanțial de timp 2 *ceea ce un regizor nu face niciodată.* („Adevărul”, 2003). Vezi *Circumstanțialul. Prezentare generală, 2.1.*

2. CLASA DE SUBSTITUȚIE A CIRCUMSTANȚIALULUI DE TIMP

2.1. Realizări adverbiale

2.1.1. Poziția sintactică de circumstanțial de timp se definește prin realizarea adverb interogativ *când* (integrat sau nu într-un grup prepozițional): *Când vine mama?, De când locuiești în București?, Până când te gălesc acasă?*. Este circumstanțial de timp orice component substituibil cu adverbul interogativ (*de / până*) *când*.

Adverbul interogativ-relativ (*L-a întrebat când vine.*), ca și adverbul relativ (*A venit când a putut.*) păstrează aceeași funcție sintactică în interiorul propozițiilor pe care le introduc.

Circumstanțialul de timp se realizează prin adverbe sau locuțiuni adverbiale de timp (de situare temporală) și de aspect (de durată, de repetiție, frecventative,

generice) însoțite sau nu de prepoziții: *Alaltăieri am fost la plimbare în parc.* și *Nu l-am mai văzut (de) alaltăieri.*; *Totdeauna a fost optimist.* și *Îl știu din totdeauna.*; *Atunci era în plină criză de rinichi.* și *De atunci nu s-a mai plâns de dureri.* sau *Până atunci fusese perfect sănătos.*; *Pe vremuri spectacolele de circ erau la modă.*; *Vine la noi zilnic (zi de zi / din când în când).*; *În prezent lucrează ca bibliotecar.*

2.1.2. Substantivele care denumesc zilele săptămânii (*luni / luna, marți / marțea, miercuri / miercurea, joi / joia, vineri / vinerea, sâmbătă / sâmbăta*, dar și *duminicile, sâmbetele*), cele care evocă momente ale zilei (*dimineață / dimineața, seara, noaptea* etc.) sau anotimpuri (*iarna, primăvara, vara, toamna*, dar și *iernile, primăverile, verile, toamnele*) se adverbializează în contexte precum: *Luni / luna face curățenie.*; *Duminică / Duminicile lucrează mult.*; *Dimineața / dimineață se scoală devreme.*; *Iarna / Iernile stătea la munte.*

În astfel de enunțuri, unitățile lexicale menționate, neînsoțite de determinanți au – în grade diferite – tendința de trecere din clasa substantivului în cea a adverbului (vezi I, Substantivul, Adverbul).

2.1.3. Ocupă poziția sintactică de circumstanțial de timp și grupuri în alcătuirea cărora intră pronumele demonstrativ cu valoare neutră precedat de *înainte de* sau *după*: *Înainte de asta se jurase că spune adevărul.*, *După aceea n-a mai zis nimic.*, [A împachetat, și-a făcut bagajele, a verificat dacă are biletele de avion și banii.] *După / înainte de asta mi-a telefonat să vin cu mașina.* În asemenea situații, grupările *înainte de asta / după aceea (asta)* au funcție discursivă (anaforică sau cataforică), așa cum se poate observa din textul următor:

Abia după aceea, după ce și-a îndeplinit misiunea pe lângă cei doi voievozi români, reprezentantul cardinalilor reușiți la Pisa a luat contact cu un șir întreg de personalități din Europa Răsăriteană. (Ș. Papacostea, *Evul Mediu românesc*).

2.2. Realizări nominale

Substantivele și pronumele cu funcția de circumstanțial de timp se constituie în *grupuri nominale* monomembre sau extinse care sunt, de regulă, integrate în *grupuri prepoziționale*. Unele grupuri de acest fel ocupă poziția sintactică de circumstanțial de timp ca urmare a reducerii sau a contragerii unor structuri prepoziționale.

2.2.1. Au funcția sintactică de circumstanțial de timp (a) substantivele care redau momente sau intervale de timp recunoscute de întreaga colectivitate lingvistică cum sunt *secundă, minut, oră, zi, săptămână, lună, an* etc., părți ale zilei ca *dimineață, seară* etc., anotimpuri *iarnă, vară, toamnă, primăvară* etc. și (b) alte substantive care au trăsătura semantică [+ Perioadă], ca *pregătire* (< *pregăti*), *petrecere* (< *petrece*), *copilărie, tinerețe, adolescență, bătrânețe* sau *război, criză, drum* etc. (vezi I, Verbul. Categoria aspectului; I, Substantivul).

Substantivele din grupa (a) pot fi centre ale unor *grupuri nominale neintegrate* în *grupuri prepoziționale*. Selecția adjuncțiilor acestora se reduce la câteva tipuri:

– determinări cu sens cantitativ: *A stat la Paris câțva timp / toată vara.*, *A muncit zile întregi.*;

– adjective precum *următor, viitor, trecut, precedent, acesta (ăsta) / aceasta (asta): Noaptea trecută m-a sunat., Săptămâna precedentă vorbisem la telefon., Anul viitor va pleca la mare., Vara următoare a vizitat și Londra.*

Unele substantive, precum *an, lună* (uneori și *săptămână*) sunt însoțite de gruparea prepozițională *de zile* care, spre deosebire de celelalte determinări discutate, nu aduce nicio informație suplimentară: *Un an de zile i-a trebuit ca să definitiveze proiectul., Luni de zile l-am tot rugat să nu negligeze această problemă.* Sunt structuri pleonastice, utilizate doar pentru „emfatizarea” informației referitoare la circumstanța temporală.

Grupurile nominale descrise mai sus se situează într-un mod special față de sistemul cazual: sunt forme nominale care nu participă la opoziția dintre formele cazuale, altfel spus, sunt „neutre” din acest punct de vedere. De altfel, ele nu pot fi substituite cu pronumele, dar admit, în schimb, substituția cu adverbele: *Îi va răspunde luna viitoare, asta. / Când îi va răspunde? Îi va răspunde cândva.; A lucrat mult iarna asta. / Când a lucrat? A lucrat cândva.; Va fi la munte toată vara. / Când va fi la munte? Va fi la munte toată vara.* etc. Astfel, se poate observa că substantivele menționate – fără a-și pierde caracteristicile morfosintactice (întrucât acceptă adjuncti) – se apropie de clasa adverbelor.

Grupurile nominale având drept centre substantive de tipul celor de sub (a) și (b) se includ în grupuri prepoziționale formate în jurul prepozițiilor sau al locuțiunilor prepoziționale *de, în, din, până (la, în), peste, după, înaintea, în jurul, de-a lungul*: *M-a anunțat (de) marți., Vine în ianuarie., Stă la munte din toamnă., Așteaptă până la vară!, Înaintea crizei economice câștiga mai bine., De-a lungul vieții am întâlnit fel de fel de oameni.*

În unele situații, centrul grupului poate fi prepoziția *sub*: *Acest cuvânt [...] desemna situația de exil în care se plasaseră, sub dictatură, scriitorii care au rămas în țara lor [...].* („22”, 2004).

Grupurile prepoziționale cu *de* pot fi integrate, la rândul lor, în grupuri adverbiale având centru pe *înainte*: *Va pleca înainte de petrecere.*

Forma cazuală a substantivului (acuzativ sau genitiv) este impusă de regimul prepoziției sau al adverbului.

Sunt specifice pentru redarea circumstanței temporale locuțiunile prepoziționale și grupările cvasilocuționale (cu regim de genitiv) *pe parcursul, în timpul, în / pe vremea, în perioada*: *Pe parcursul discuției m-am lămurit., În timpul scandalului n-a intervenit., Pe / În vremea copilăriei mă jucam pe malul acestui râu., În perioada vacanței a citit o mulțime de cărți.* De asemenea redau numai coordonate temporale grupurile formate în asociere cu unități lexicale utilizate prepozițional cum sunt: *acum un secol, o lună* etc. (*Acum o săptămână m-a rugat să o ajut la mutat.*); (*cu un an / o lună înainte / în urmă / mai devreme (Trei ore mai devreme era în parc.; Cu un an în urmă erau buni prieteni.)*); (*cu un an, o oră* etc. *mai târziu (O lună mai târziu părasea Bucureștiul.; A venit (cu) trei ore mai târziu decât promisese.)*).

Într-o situație de tranziție sunt și grupurile prepoziționale *la anul, la amiază, la prânz, de / la Revelion, de / la Înviere, de Înălțare, de / la Crăciun, de Anul Nou, de Sfânta Maria Mică, de Sfântul Ion* etc., ocurente în enunțuri ca: *Ne vom revedea la anul.; De Crăciun îmi făcuse un cadou frumos.* De la caz la caz, grupările reprezintă diferite trepte de trecere spre adverbializare. Astfel, de pildă, substantive temporale însoțite de *peste* (*Peste iarnă / zi / noapte, a rămas la noi.*) sunt mai

apropiate de clasa adverbilor, decât cele precedate de prepoziția *la* (*Ne vedem la Crăciun! / Ne vedem la Crăciunul viitor!*).

2.2.2. Au funcția sintactică de circumstanțial de timp și substantivele nume proprii sau cele care prezintă trăsătura [+Animat, +Personal], pronumele personale, posesivele, unele pronume nehotărâte, toate componente ale unor grupuri prepoziționale formate în jurul centrelor după, înaintea, pe (în) vremea, odată cu, în același timp cu. Substantivele au forma casuală impusă de prepoziție sau de locuțiunea prepozițională: *A venit după Ion.*, *A intrat înaintea profesorului.*, *A ajuns odată cu / în același timp cu Irina.*, *A venit după mine (tine, noi, voi) / odată cu mine (tine, noi, voi) / în același timp cu mine (tine, noi, voi).*, *A venit înaintea mea.*, *Totul ar putea fi o lecție pentru legiitorii noștri care ignoră tot ce s-a petrecut înaintea lor.* (Rlit, 2004), *De obicei intră în sala de cursuri după oricare dintre noi – profesori sau studenți.*, *A venit la petrecere înaintea tuturor.*

Ca și în cazul grupurilor nominale discutate sub 2.2.1, într-un context ca *A răspuns înaintea de oricare dintre voi.* grupul prepozițional alcătuit în jurul lui *de* este integrat în grupul adverbial cu centrul *înainte*.

Grupurile prepoziționale de felul celor descrise în acest loc reprezintă, de fapt, structuri reorganizate sintactic, rezultate din reducerea unor grupuri verbale: *A venit după Ion.* (= „A venit după ce a venit Ion”); *Legiitorii noștri ignoră tot ce s-a petrecut înaintea lor* (= „Legiitorii noștri ignoră tot ce s-a petrecut înainte ca ei să fie legiitori.”).

2.2.3. Are funcție de circumstanțial de timp și *care* anaforic, cu funcție relativizatoare slăbită (relator), integrat în grup prepozițional, în contexte ca: *A mormăit ceva, de neînțeles, după care a plecat trântind ușa.* (vezi Construcții cu propoziții relative, 3.4.1.3).

2.3. Realizări prin verbe la forme nepersonale

2.3.1. Pot realiza funcția sintactică de circumstanțial de timp *verbe la infinitiv* integrate în grupuri prepoziționale cu centrul *până* (*Până a se dezmetici bietul om, ea a și dispărut.*) sau în grupuri prepoziționale incorporate în grupuri adverbiale cu centrul *înainte* (*Puterilor apusene [...] le era oferită, de autor, pilda popoarelor din sud-estul Europei care, înainte de a cădea sub stăpânirea otomană, rezistaseră îndelung agresorului.*, Ș. Papacostea, *Evul Mediu românesc*).

Au funcția sintactică de circumstanțial de timp *verbe la supin* în grupuri prepoziționale formate în jurul lui *până* (*Până la semănat mai este ceva timp.*) sau după (*Parchetul se lăcuiește după rașchetat.*).

2.3.2. Sunt circumstanțiale de timp *verbe la gerunziu* sau *participii*, izolate sau centre de grup: *Ascultând pierdut, Apostol Bologa se pomeni deodată cu o întrebare înfricoșătoare, pe care știa deslușit că a purtat-o în suflet toată viața fără să o privească vreodată drept în față, ca și cum i-ar fi fost rușine și groază de ea.* (L. Rebreanu, *Pădurea Spânzuraților*); *Ajuns însă înapoi la studiouri și vizionând materialele înregistrate, reporterul a observat uimit imagini pe care nici el și nici ceilalți nu le văzuseră în peșteră la momentul filmării.* (As, 2004).

2.4. Realizări propoziționale

Dacă circumstanțialul de timp se realizează propozițional, relația de dependență față de regent se manifestă prin joncțiune. Propoziția temporală poate fi introdusă prin conectori relativi (*când, cât, oricând*) sau conjuncționali (*cât timp, câtă vreme, că, (de) cum, după ce, imediat ce, în timp (vreme) ce, îndată ce, odată ce, (ori) de câte ori, până, până ce, pe când, pe dată ce, unde*). Majoritatea jonctivelor cuprind în matricea lor semantică și informații legate de cronologia proceselor comunicate.

2.4.1. Temporale relative

2.4.1.1. Propozițiile relative cu funcția de circumstanțial de timp pot fi introduse prin adverbul *când*, conector specializat pentru exprimarea relației temporale. Astfel de propoziții redau fie situarea pe axa temporală (*A sunat când ieșeam din casă., A început să vorbească când erai și tu de față.*), fie intervalul de desfășurare a unui proces (*A fost în Anglia când era elev în ciclul gimnazial.*).

Astfel, sunt circumstanțiale de timp propozițiile relative din textul:

Și când vântul o-nfășoară c-o stridentă simfonie, / Sau un freamăt când o face să reverse armonie, / Sau când cumpenele strigă sau se vaită de jale, / Ea oprește pe oricine și îl farmecă în cale. (T. Arghezi, *Valea Saulei*).

În enunțul *Dar azi, când dorul mă usucă, / Sunt osândit numai să plâng.* (T. Arghezi, *Iubitei mele*), circumstanțialul de timp este realizat prin adverbul *azi*, iar relativa este apozitie pe lângă acesta (vezi *supra*, 1.3).

Când poate fi însoțit de prepozițiile specializate pentru redarea limitelor intervalului temporal, cum sunt *de* sau *până* (vezi I, *Verbul. Categoria aspectului*): *De când m-ai povestit despre excursia în Spania, mă tot gândesc să plec și eu la vară., A așteptat până când s-a făcut ora zece.* (vezi *infra*, 3.1).

Acest conector, „transparent” din punct de vedere semantic, este considerat specific pentru realizarea propozițională a circumstanțialului de timp, deși poate introduce și alte tipuri de propoziții subordonate, de exemplu, complementive directe sau subiective (*Ana nu știe / Nu se știe când va veni.*) ori atributive (*Este vremea când păsările se întorc din țările calde.*).

În celelalte cazuri, în ipostază de conector al unor propoziții circumstanțiale, *când* își pierde semnificația specifică și statutul de adverb, trecând în clasa conjuncțiilor. Sunt în această situație conectorii din contexte precum: *Și cum m-aș putea comporta altfel, când ea este atât de primitoare?* (cauzal = „Fiindcă ea este atât de primitoare, nu m-aș putea comporta altfel.”); *Când ar fi după pofta câinilor, n-ar rămâne vită în sat.* (condițional = „Dacă ar fi după pofta câinilor, n-ar mai rămâne vită în sat.”); *Ține cu tot dinadinsul să vină și el, când știe că mă enervează peste măsură!* (concesiv = „Ține cu tot dinadinsul să vină și el, deși știe că mă enervează peste măsură.”); *Andrei e leit tatăl său, când (de obicei) băieții seamănă mai mult cu mama.* (opozițional = „Andrei e leit tatăl său, dar (de obicei) băieții seamănă mai mult cu mama.”).

Și adverbul pronominal nehotărât *ori(și)când* (format pe baza relativului *când*) este conector specific pentru propozițiile circumstanțiale de timp: *Vino oricând vrei.*

În aspectul popular și familiar al limbii române, adverbul *cât* introduce o temporală dacă este sinonim cu relativul *când*, exprimând însă numai intervalul de

desfășurare a procesului, nu și situarea pe axa temporală: *Cât ai zice „pește”, copilul flămânzește.*

2.4.1.2. Introduc propoziții temporale și grupuri prepoziționale (cu *în*, *după*, *înaintea*) în componența cărora intră substantive având adjuncți adjective relative sau nehotărâte formate pe baza celor relative: *Te așteaptă în orice zi vrei tu.*

2.4.2. Temporale conjuncționale

Propozițiile conjuncționale cu funcție de circumstanțial de timp se introduc prin conectori specializați ca *după ce* (vezi *infra*, 3.1.2), *de cum*, *îndată ce*, *imediat ce*, *până*, *până ce*, (*ori*) *de câte ori*, *pe dată ce*. De asemenea, introduc propoziții temporale și conjuncțiile și locuțiunile conjuncționale sau grupările cvasilocuționale nespecifice: *că*, *unde* și (*de*) *cum*; *pe când*, *în timp (vreme) ce*, *odată ce*; *câtă vreme*, *cât timp*.

2.4.2.1. Temporala conjuncțională introdusă prin *până* are predicatul la indicativ sau la conjunctiv:

Până m-am însurat, am fost slugă, dom'le, la un terghia-berghia, la unul [...], să câștig un leu. (As, 2004);

Până să vin aicea, la Iași, eu n-am știut că și copiii pot să fie răi. (As, 2004).

Introduse prin celelalte elementele conjuncționale, temporalele au predicatul cu forma de indicativ:

După ce-am cotit însă pe cărare, în dreptul unui bloc de piatră, am rămas amândouă pironite pe loc. (As, 2004);

Valea Saulei răsună neîncetat în a mea minte, / Ori de câte ori de dânsa printre trai mi-aduc aminte. (T. Arghezi, *Valea Saulei*);

Pe când cu zgomot cad / Izvoarele-ntruna / Alunece luna prin vârful lungi de brad. (M. Eminescu, *Mai am un singur dor*);

Nici nu se oprise trenul, că Olguța și sârise de pe scară, veselă, familiară. (I. Teodoreanu, *La Medeleni*);

Cum îl scoli, cere de mâncare. (I. Creangă, *Amintiri*).

În temporalele conjuncționale este exclusă forma de imperativ, iar prezumtivul cunoaște o utilizare foarte restrânsă, în enunțuri de tipul: *S-o fi speriat de-abia după ce o fi auzit vestea.*

Mai ales dacă este selecționat un conector conjuncțional specializat sau tipic, predicatul propoziției circumstanțiale de timp poate fi la condițional: *După ce ar ocoli clădirea, ar ajunge în spatele blocului.*

2.4.2.2. Temporalele conjuncționale de posterioritate (vezi *infra*, 3.1.3) pot fi introduse prin *să* integrat în grupul adverbial cu centrul *înainte*. Introdusă prin *înainte să* (cu varianta *înainte ca...să*), temporala se construiește cu subjonctivul:

La greci, puterea retoricii se exercitase înainte ca Aristotel să fi scris cartea consacrată acestei arte. (Rlit, 2004).

2.5. Circumstanțialul de timp în structuri eliptice

2.5.1. În anumite situații predicatul temporalei poate lipsi, funcția de circumstanțial de timp fiind identificată prin conector:

Și când √ [era] prin dreptul podului, numai iaca îi iese și lui ursul înainte, mormăind înfricoșat. (I. Creangă, *Harap-Alb*).

Unele construcții de acest tip au caracter fix în limba română: *de când lumea, de când lumea și pământul.*

Frecvent, se utilizează în limba română actuală o structură cu funcție de circumstanțial de timp, cu tiparul *Ne cunoșteam de copii.*, în care componentul verbal al predicatului nu este exprimat, iar conectorul este parțial elidat. Spunem că în astfel de construcții, elipsa conectorului este parțială, deoarece în enunț apare componentul *de*, prin intermediul căruia se redă punctul inițial al intervalului temporal (vezi *infra*, 3.4.2): *Ne cunoșteam de √ [când eram] copii., Îl știam de √ [când era] student., De √ [când eram] mică mi-a plăcut și să dau și să primesc.* (As, 2003).

2.5.2. Este plasat într-o structură redusă și componentul din textul de mai jos – parte a unei construcții comparative:

Așa cum nu s-a întâmplat de mult, am dat la o parte, cu înțelepciune, tot, am pus într-o paranteză răceala și am stat la taclale pe îndelete, ca √ odinioară, despre câte-n lună și în stele. (Rlit, 2004).

Și acest tip de structură se regăsește într-o expresie fixată în limba română: *A fost odată ca √ niciodată.* (vezi **Construcții comparative**).

2.5.3. Enunțurile exclamative de felul *Și când ți-am spus!* pot fi interpretate ca reduceri ale unor construcții cu propoziții de rang diferit (*Și când ți-am spus, nu m-ai crezut!*), în care se pierde legătura cu sursa referențială din regentă, dar subordonata „recuperează” informația și o redă prin conturul intonațional (vezi **Construcții cu propoziții relative**, 2.3, **Circumstanțialul. Prezentare generală**, 3).

3. TIPURI SEMANTICE DE CIRCUMSTANȚIAL DE TIMP

Prin circumstanțialul de timp se specifică informațiile legate de „temporalitate” (vezi *supra*, 1.2.1). Toate aceste informații pot constitui criterii diferite de identificare a tipurilor semantice de circumstanțial de timp: plasarea în raport cu un reper temporal (vezi *infra*, 3.1), cronologia, adică „ordonarea în succesiune” (vezi *infra*, 3.2), fixarea imprecisă (vezi *infra*, 3.3), durata și limitele intervalului de desfășurare (vezi *infra*, 3.4), frecvența proceselor comunicate (vezi *infra*, 3.5).

3.1. Circumstanțialul de plasare temporală situează procesul comunicat față de un reper temporal, identificând raporturile temporale. Fixarea temporală se exprimă prin asocierea formei verbale cu expresii de diferite tipuri (calendaristice, deictice, anaforice) sau se codifică prin prezența unor propoziții relative sau conjuncționale.

În cazul exprimării propoziționale există două posibilități de fixare a reperului temporal: prima este aceea prin care punctul de referință temporală este considerat procesul comunicat în propoziția regentă, iar a doua este cea prin care punctul de referință este procesul din subordonată. Ambele soluții sunt convenționale; niciun argument gramatical nu este suficient de puternic pentru a pleda în favoarea uneia dintre ele. În lucrarea de față s-a optat pentru prima posibilitate – reperul temporal este procesul specificat în regentă – având în vedere faptul că, astfel, se păstrează o coerență în prezentarea raporturilor temporale în cadrul mai larg al propozițiilor subordonate (vezi **I, Verbul. Timpul**, 1.1).

Unitățile lexicale care exprimă diviziuni ale timpului (așa-numitele *expresii calendaristice*) sunt modalități de datare a proceselor prin organizarea în sisteme de măsurare a timpului „real”, sisteme stabilite prin convenție și cunoscute de întreaga comunitate lingvistică. În limba română redarea datei se realizează prin asocierea (juxtapunerea) substantivelor care exprimă ora, ziua, luna, anul (*Vine marți, 22 ianuarie 2004, ora 12., Școala începe luni, 1 octombrie 2005.*) sau prin grupuri prepoziționale care includ astfel de substantive (*A venit (va veni) marți, pe 22 ianuarie 2004, la ora 8., A venit (va veni) în ianuarie 2004., A venit (va veni) la noi în vara asta.*).

De regulă, numele zilelor săptămânii nu sunt precedate de prepoziții (*Este / Vine joi.*), numele lunilor anului și anul sunt însoțite de prepoziția *în* (*Suntem / Venim în ianuarie. / Suntem / A venit în 1999.*), data propriu-zisă se redă cu ajutorul prepozițiilor *pe, în* sau *la* (*Suntem / Venim pe / în 10 ianuarie., S-a născut la 10 septembrie 1848 și a murit la 9 decembrie 1911.*), iar specificarea orei se realizează cu prepoziția *la* (*Pleacă la ora 7 dimineața și vine acasă la 6 după-amiază.*).

Unele expresii temporale (*în clipa asta, ieri, mâine, astă iarnă* etc.) sunt – de obicei – raportate la momentul enunțării. *Expresiile deictice relaționale* sau cele *anaforice* (*anul trecut / precedent* etc.; *cu câțva timp înainte, în acel an, cu câțiva ani mai târziu* etc.) exprimă ordonarea proceselor față de un punct de referință temporal redat printr-o expresie calendaristică sau prin alt proces comunicat în discurs (text).

Anumite unități lexicale sau grupuri cu funcție de circumstanțial de timp pot situa procesul în orice zonă a axei temporale (trecut, prezent sau viitor), semnificația de „simultaneitate” („coincidentă”), „anterioritate” sau „posterioritate” fiind redată prin asocierea cu formele verbale. Sunt în această situație adverbele *azi (astăzi), dimineață, la prânz, după-amiază* etc. și grupările care au în alcătuirea lor adjectivul demonstrativ *acesta (ăsta)*: *în dimineața aceasta (asta), în după-amiază aceasta (asta), în anotimpul acesta (ăsta), în anul acesta (ăsta), în secolul acesta (ăsta), în perioada aceasta (asta)* etc.: *În noaptea asta cerul a fost / este / va fi senin.*

Alte circumstanțiale (*atunci, cândva, mai târziu, luni, marți* etc.; *în ianuarie* etc.; *la răsăritul soarelui* etc.; *în câteva minute, după câțva timp, peste câțva timp* etc.; *săptămâna următoare* etc.; *cu o săptămână înainte* etc.; *în săptămâna aceea* etc.) indică anterioritatea sau posterioritatea față de un punct de reper, „dezambiguizarea” fiind posibilă tot în urma asocierii cu formele verbale de timp: *În săptămâna aceea am terminat / voi termina lucrarea.* (vezi I, Verbul. Timpul, 1.1).

3.1.1. Circumstanțialul de simultaneitate situează procesul în zona configurată prin reperul temporal. Dacă circumstanțialul se realizează nonpropozițional, el poate fi exprimat prin adverbe sau grupări ca *acum, (în) această zi, (în) luna asta* etc., *în acest moment (în clipa asta), în prezent, în această dimineață (în dimineața asta), în acest an (anul ăsta), în această săptămână (în săptămâna asta)* etc.: *Acum (în acest moment, în clipa asta) citesc., În această dimineață cerul e senin.*

Într-un enunț bipropozițional raportul temporal de simultaneitate se stabilește între două procese care se desfășoară în același moment sau în același interval de

timp. Coincidența din punct de vedere temporal se identifică prin posibilitatea apariției – în același context cu formele verbale – a unor expresii precum: *în același timp, în acest timp, între timp*.

În structurile de același rang simultaneitatea între procese este confirmată prin integrarea expresiilor menționate (*în același timp* etc.) în propozițiile care urmează conectorilor coordonatori și, iar sau dar: *Ne plimbăm și / dar în acest timp discutăm*.

Subordonata care exprimă un proces desfășurat concomitent cu cel din regentă este *temporală de simultaneitate*.

Temporală de simultaneitate poate reda un proces nelimitat în timp (durativ), un interval în interiorul căruia se plasează – într-un anumit punct – procesul exprimat în regentă. În acest caz, conectorii sunt: *în timp ce* (*În timp ce mă îndreptam spre casă, mi-am amintit că-mi uitasem agenda pe birou.*), *în vreme ce*, *pe când* (*În vreme ce / Pe când Ioana era în concediu, Mihai a zugrăvit casa.*), *când* (*Și când povestește ea, așa, pe îndelete, iacă și Făt-Frumos intră pe poarta castelului.*), *cum* (rar *Cum ea de coate-și răzima / Visând ale ei tâmpile, / De dorul lui și inima / Și sufletu-i se împle.*, M. Eminescu, *Luceafărul*).

Dacă temporală specifică un interval pe a cărui întreagă durată se desfășoară procesul comunicat în regentă, conectorii selectați sunt *câtă vreme* (*Câtă vreme au ținut tratativele, a fost liniște pe câmpul de luptă.*), *cât timp* (*Cât timp bărbații s-au retras la televizor să vadă meciul, doamnele au continuat să discute, să mănânce prăjituri și să bea lichior.*), *cât* (*Cât ține nunta, slugile sunt scutite de bătaie.*, Proverb).

Simultaneitatea actualizată ca o coincidență propriu-zisă se redă cu ajutorul conectorului specific *când*: *Copacul când înfrunzește / Pe mulți sub el umbrește*. (Proverb). Uneori *când* este precedat de *tocmai* sau / și *atunci* care au rolul de a „emfatiza” subordonata: *Tocmai (atunci) când închideam ușa a sunat telefonul, Ți recunoști ușor după felul în cere își micșorează amenințător ochii atunci când sunt puși în inferioritate.*, Rlit, 2004. (Pentru situația grupării *atunci când*, vezi supra, 1.3). Alteori, pentru a exprima sensul restrictiv al situării temporale, *când* este precedat de *numai* sau *exact*: *Apare în clasă numai / exact când sună de intrare*.

În aspectul familiar și popular al limbii se folosesc și conectorii conjuncționali *până, până cât sau până ce*: *Ajunge el, până vii tu.*, *Bate fierul până-i cald.*, *Până cât / până ce mai eram fecior, mai umblam noaptea prin sat.* (în Vulpe, 1980).

În aceste contexte *până* nu exprimă limita intervalului de desfășurare a procesului comunicat; compară: *Am insistat până mi-a răspuns.* (limita) cu *Până a mai fost vreme bună a mai făcut treabă în grădină.*, unde *până* este sinonim cu „câtă vreme”, „în timp ce” (vezi *infra*, 3.4.2).

Redau raporturi de simultaneitate și construcțiile cu *temporală iterativă* și cele cu *temporală generică* (vezi *infra*, 3.5).

3.1.2. Circumstanțialul de anterioritate plasează procesul înaintea reperului temporal. Funcționează ca circumstanțiale de anterioritate expresii deictice ca *odinioară, pe vremuri, demult, ((răs)(alată))ieri, ieri, aseară, de dimineată, azi-noapte, azi-dimineață* etc. De asemenea, expresiile deictice relaționale sau expresiile anaforice ca *noaptea / luna trecută (precedentă)* etc., *acum câțva timp, cu câțva timp*

înainte (în urmă), în acel an, un an mai târziu etc. însoțesc formele verbale specificând fixarea temporală anterioară punctului de reper: *Ieri (aseară) am început să citesc cartea împrumutată de la tine.*

În cadrul unor enunțuri formate prin coordonare anterioritatea unui proces este exprimată prin ocurența în context cu forma verbală a adverbilor *înainte* sau *mai devreme, mai întâi*: *A adormit, dar mai întâi a ascultat o poveste.*

Temporală de anterioritate este subordonată circumstanțială care redă un proces desfășurat *înaintea* celui specificat în regenta ei. În textul *După ce te va contempla cu milă, nu va ezita să-și plaseze cunoscuta replică.* (Rlit, 2004), succesiunea proceselor este următoarea: înainte (întâi) „te va contempla cu milă” (subordonată) și apoi „nu va ezita să-și plaseze cunoscuta replică” (regenta).

Raportul temporal de anterioritate se exprimă cu ajutorul conectorilor conjuncționali specializați *după ce, (de) îndată ce (De îndată ce l-a văzut, l-a îmbrățișat.), imediat ce (Imediat ce i-ai spus că a apărut cartea, a și cumpărat-o.)*.

După ce poate fi considerat conectorul tipic pentru propoziția temporală de anterioritate, deși el introduce și propoziții cumulative. În acest ultim caz, conectorul este – de obicei – pus în corelație cu adverbul *și* (sau *nici*). Compară: *După ce a spus ce-a spus, a plecat trântind ușa.* (temporală de anterioritate) cu *După ce a spus ce-a spus a și plecat trântind ușa.* (circumstanțială cumulativă).

Introduc circumstanțiale temporale de anterioritate alți conectori (substituibile cu *după ce*), cum sunt: *când (Când ploaia se risipește, apă nu se mai găsește., Proverb), cum (Cum a intrat s-a și repezit la mâncare.), odată ce (Odată ce s-a măritat, s-a ocupat mai mult de propria ei casă.).*

Când exprimă raportul temporal de anterioritate între două procese, conjuncției *cum* îi corespunde, de obicei, dar nu obligatoriu, corelativul *cum* în regentă; compară: *Și cum ajunge la fântână, cum începe a bea lacom la apă și și-și linge buzele de dulceața și de bunătaea ei.* (I. Creangă, *Harap-Alb*) și *Cum îl văzu, fata îl și recunosc.* (P. Ispirescu, *Prâslea cel voinic*).

În aspectul popular, familiar sau învechit al limbii române, circumstanțialele de anterioritate pot fi introduse și prin: *cât, cât ce (Și la mine-n prag venea / Mamă-sa cât ce-adurmea (G. Coșbuc, în GA¹), de și dacă (Seara dac-am venit am spus la tata ce s-a întâmplat., în Vulpe, 1980), unde (Unde-și auzea, / Din curteni ieșea, / Domnului vorbea, Teodorescu, în GA¹).*

De asemenea, sunt utilizați pentru a reda succesiunea proceselor și *de când și de cum (De când / de cum plecase Maria la serviciu, Matei se și apucase de învățat.).*

În contexte de tipul celor de mai sus, conectorii *de când* și *de cum* sunt substituibile cu *după ce (îndată ce)*, așadar nu exprimă punctul de început al intervalului temporal ca în *Ileana iese la câmp de când răsare soarele.* (pentru situația conectorului *până*, vezi și *supra*, 3.1.1, și *infra*, 3.4.2).

3.1.3. Circumstanțialul de posterioritate plasează procesul *după* reperul temporal. Realizarea nonpropozițională tipică pentru circumstanțialul temporal de posterioritate este locuțiunea adverbială *odată și odată.*

Circumstanțialul de posterioritate poate fi exprimat prin expresii deictice referențiale (*mâine, poimâine, răspoimâine* etc. și *mâine* etc. *dimineată / seară / noapte*) sau expresii deictice relaționale (*de acum într-o oră / săptămână / lună* etc.; *în câteva clipe / minute / ore / zile / săptămâni / luni* etc.; *peste câteva zile / luni / ani* etc.; *la prânz / noapte / iarnă* etc. *la răsăritul soarelui / apusul soarelui* etc.; *în iarnă / primăvară* etc. *în ianuarie / februarie* etc.; *(în) noaptea / seara / săptămâna / luna / primăvara viitoare (următoare)* etc.: *Mâine voi pleca la țară., Primăvara viitoare o să facem o excursie în Grecia.*

Unele expresii dintre cele de mai sus funcționează și anaforic: *după o oră / zi / săptămână / lună an / secol / mileniu* etc.: *A plecat ieri și se va întoarce după câteva zile.*

În enunțuri bipropoziționale de același rang, posterioritatea unui proces este confirmată prin prezența adverbilor *apoi, ulterior* sau a expresiilor *mai târziu, după aceea (asta): I-a spus lucruri grele, dar mai târziu (după aceea) i-a părut rău.*

Temporala de posterioritate este subordonată care exprimă un proces desfășurat *ulterior* celui specificat în regentă. Circumstanțiala de posterioritate tipică face parte dintr-o structură mai complexă. Predicatul este la modul conjunctiv, iar subordonata se integrează într-un grup adverbial cu centrul *înainte*:

Cu două săptămâni înainte să se prăpădească, m-a sunat să-mi spună câte ceva despre premierele de la Mic. (Rlit,2004).

Dacă un component al subordonatei este deplasat spre stânga (avansat), conectorul tipic (*să*) cunoaște realizarea *ca...să*:

Înainte ca marile performanțe să devină o amintire, ar fi bine să afle și alții ce înseamnă drumul spre elitele mondiale ale gimnasticii. (As, 2003).

Introduc temporale de posterioritate (cu predicatul la conjunctiv sau la indicativ) și conectorii: *până (Până să-mi răspundă, am și ieșit nervos pe ușă., Nu am știut de unde vine zgomotul, până nu am văzut în depărtare trenul.), când* (cu predicatul la subjonctiv, ca de pildă, în enunțul *Când să spună și el ceva, s-a terminat emisiunea.*). În aspectul popular și familiar al limbii române funcționează ca termeni introductivi ai unei temporale de posterioritate și *pân(ă) ce (Pân'ce nu se răstoarnă carul, nu se tocmește drumul., Proverb), pentru / până când (Lasă morala, pentru / până când s-or mai liniști lucrurile!)*.

3.2. Circumstanțialul temporal de proximitate apare în structuri ce transmit și informația „în apropierea reperului temporal”.

Dacă circumstanțialul se realizează prin structuri nonpropoziționale, proximitatea se redă prin adverbe de tipul: *acum* – asociat cu o formă verbală care fixează procesul în zona trecutului sau a viitorului (*Acum a plecat. / Acum o să plece.*), *imediat (Să vină imediat!)*, *într-o clipă (Sunt gata într-o clipă!)*, *de (în) câteva minute (Am venit de câteva minute., Plec în câteva minute.)*, *curând sau de (în) curând (Ajung la București în curând.)*, *recent, tocmai, de-abia (Recent / tocmai / de-abia a mai publicat o carte.)*.

Distanța față de punctul de reper (momentul enunțării) este mai mult sau mai puțin determinată în funcție de semnificația adverbului care însoțește verbul (*imediat* este mai apropiat de momentul enunțării față de *curând*; *într-un sfert de oră* este mai precis decât *în câteva minute*).

Proximitatea se poate exprima și prin asocierea adverbului *îndată* cu grupuri prepoziționale care exprimă posterioritatea: *La începutul secolului următor, îndată după căderea lui Mihai Viteazul, boierii munteni [...] trimit o solie la Constantinopol, propunând reșezarea raporturilor dintre cele două țări pe baza sistemului instituit cu 140 de ani în urmă.* (Ș. Papacostea, *Evul Mediu românesc*).

Dacă circumstanțialul de timp este realizat propozițional, semnificația „proximitate” apare în două tipare sintactice.

(a) Primul este acela în care propoziția temporală este introdusă prin (*de*) *îndată ce, imediat ce sau cum*:

Cei care pleacă spre Apus devin invizibili de îndată ce coboară din autobuz. (DV, 2004);

Cum zice, și vine la ușă; și cum vine, și începe: „Trei iezi cucuieți, / Mamei ușa descuieți”. (I. Creangă, *Capra cu trei iezi*).

(b) Al doilea tipar cuprinde o temporală postpusă regentei (ori o relativă introdusă prin *când*, ori o conjuncțională introdusă prin *că*), temporală care are în componența sa anumite corelative.

Relativele conțin corelativele *colo, deodată, dintr-o dată, iaca, numai iaca, numai ce, în sfârșit*:

Nici nu mai credea că-și va găsi câinele pierdut vreodată, când deodată l-a văzut răsărind în fața ei.

Dădu fuga să deschidă porți, când colo, bărbatul mort în căruță. (în Vulpe, 1980);

Credeam că stă jos și se scutură, când numai ce-l văd sub picioarele mele. (M. Sadoveanu, *Cântecul Amintirii*);

A început atunci să fumeze, când deodată s-a sculat de pe scaun și s-a așezat în prag. (G. Călinescu, *Cronicele optimistului*);

Ajunse în fața lui, când în sfârșit fu recunoscut. (Al. Ivăsiuc, *Păsările*).

Adverbul corelativ poate fi plasat în propoziția regentă:

Abia ce ne adunasem toți trei când apare o doamnă tânără și extrem de frumoasă, urcând în grabă dealul „să vadă călugării”. (As, 2004).

În cazul construcțiilor cu *temporale conjuncționale*, corelativele (*de*) *abia, nici nu, nu...bine, nu mult, încă, tocmai* sunt poziționate în regentă, iar în subordonată apare – de obicei – adverbul *și*:

Nici n-am ajuns bine acasă că a și trebuit să plec din nou.

Abia a ieșit pe ușă, că a și a auzit-o pe Ioana strigând să vină înapoi.

Isosică nu apucă să intre bine în curte că alde tat-său îi și spuse că Aristide trimisese pe cineva după el. (M. Preda, *Moromeții*);

Tocmai deschisese televizorul, că s-a și oprit curentul.

În unele gramatici românești, construcțiile de acest tip sunt considerate „temporale inverse”. Denumirea implică faptul că astfel de structuri redau un raport temporal care, din punct de vedere semantic (al interpretării temporale), este inversat: subordonata este marcată formal ca circumstanțială de timp, deși regenta este aceea care poartă informația referitoare la momentul sau intervalul procesului specificat de predicatul subordonatei. Existența temporalei inverse este totuși controversată. Unele studii de gramatică românească nu consideră necesară luarea în considerare a acestui tip special de temporală, particularitățile de construcție neconstituind un argument în favoarea recunoașterii ei.

3.3. Circumstanțialul temporal de aproximație se exprimă de obicei în limba română prin construcții ca: *pe Luni, pe seară, spre miezul nopții, către ziua, pe la prânz, în jurul orei unsprezece, în preajma Crăciunului, sub două ore* etc. în care unitățile lexicale *pe, (în / din)spre, către, sub, în jurul, în preajma* etc. au statut adverbial, funcționând ca mărci ale fixării temporale vagi, imprecise.

Sunt folosite pentru redarea semnificației discutate și grupuri adverbiale sau prepoziționale precedate de (semi)adverbele *mai sau cam*:

Cel din spatele ghișeului continuă să creadă că e superior, cel din fața ghișeului – care mai mereu e „solicitant” – continuă să-și asume rolul de supus; cu aceleași fraze precum „Haideți, domnu!” sau „Vă rog io frumoooo!” (DV, 2004);

Ceasul e pe-aproape, pe-aici. / Trebuie să treacă. / Poate cam pe la toacă, / Poate cam între vecernii și utrenii, / Cam după amurgul cu mirosenii, / Pe la greierii, / Când își ivește prin papuri, furiș, / Luna creasta. / Cam pe la vremea asta. (T. Arghezi, *Priveghere*).

Circumstanțiale temporale de același tip sunt și locuțiunile *la un moment dat, într-o zi, într-o vreme, de la o vreme, după un timp* etc., în cazul cărora semnificația „aproximare” este inserată în matricea semantică a unităților lexicale:

„Anchetatoarea” mi-a mărturisit la un moment dat că și ea este absolventă a Facultății de Litere. (DV, 2004).

Mijloacele de redare a impreciziei situării temporale se pot combina în cadrul aceluiași enunț:

Nu trece mult după asta și într-o zi, prin luna lui mai, aproape de Moși, îndeamnă păcatul pe bădița Vasile tântul, [...] să puie pe Nică-a lui Costache să mă procitească. (I. Creangă, *Amintiri*).

Situarea imprecisă în timp poate fi exprimată și prin propoziții conjuncționale introduse prin conectorii *ce sau cât*, în structuri simetrice de felul: *A mers cât a mers și apoi s-a oprit mirat., A stat ce-a stat și apoi a plecat.* (vezi *infra*, 3.4.1).

3.4. Circumstanțialul de timp poate reda **durata intervalului de desfășurare și limitele unui proces.**

3.4.1. Exprimarea duratei (a „dimensiunii” intervalului temporal) se realizează prin mai multe mijloace:

(a) prin adverbe și locuțiuni adverbiale ca *întruna, tot timpul* etc.: *Țipă întruna., A vorbit tot timpul.*;

(b) prin grupuri nominale extinse cu adjuncti cantitativi precum *tot (toată, toți, toate), întreg (întreagă, întregi), câțiva (câteva)* etc.; *mult, puțin, ceva* etc.; *două, trei* etc.: *Toată vacanța a lipsit din București., Întreaga zi a umblat prin magazine., A citit câteva (multe, ceva, două) ore.*;

(c) prin grupuri prepoziționale având drept centru locuțiunile *timp de, pe parcursul, în timpul, în vremea / pe vremea, pe (toată) durata*; grupuri care includ grupuri nominale mai mult sau mai puțin extinse: *A exersat la pian timp de două ore., Pe parcursul călătoriei spre țară au discutat despre ultima carte apărută., În timpul ședinței s-a plictisit., Pe toată durata vacanței de vară s-a relaxat.*;

(d) prin propoziții conjuncționale introduse prin conectorii *cât (timp), câtă vreme, (pe) când* etc.: *Rămân în București cât (timp) vrei., (Pe) Când Ioana îl căuta la facultate, el era la bibliotecă.* (vezi I, *Verbul. Categoria aspectului, 1.2; vezi supra, 3.1.1*);

(e) prin propoziții conjuncționale introduse prin conectorii *ce* sau *cât*, în construcții simetrice: *A plăns ea cât a plăns, dar după un timp și-a dat seama că viața trebuie să meargă înainte., A așteptat ce-a așteptat și apoi s-a enervat și a plecat.*

3.4.2. Limitele intervalului temporal sunt redată cu ajutorul conectorilor *de* sau *până* (vezi, I, Verbul. Categoria aspectului, 1.2).

De este specializat în fixarea punctului de origine (de început) al intervalului temporal, indiferent dacă acesta este redat nonpropozițional sau propozițional: *Și de atunci, de 14 ani de când ne-am înființat, avem acest sediu.* („22”, 2004); *N-am cunoscut niciodată acest fel de exil, dar știu, de când îl știu pe Ovidiu, din anii mei de latinist și de când am citit „Tristele” și „Ponticile”, că o legătură misterioasă unește cărțile cu exilul.* („22”, 2004).

Cu funcția conectorului *de* este folosită și expresia începând cu: *Începând cu ora 10, aveam antrenament.* (As, 2003).

Până specifică punctul final al intervalului temporal: *D. Lefter, până adineauri, habar n-avea că se trăseseră ieri amândouă loteriile.* (I. L. Caragiale, *Două loturi*); *Erau „rechiziționați” de la coasă, de la plug, de la tăiatul lemnului în pădure, și trimiși „să facă” istorie, târându-se prin tranșee, după care cei ce scăpau se întorceau să-și depene amintirile până ce venea alt măcel.* (O. Paler, *Deșertul*).

Delimitarea întregului interval temporal se realizează prin combinarea celor două mijloace (*Noroc numai că de luni dimineața până sâmbătă seara n-o mai vedeai.*, I. Creangă, *Amintiri*) sau cu ajutorul prepoziției *între* (*Scrise între 1946 și 1954 și publicate abia în 1966, la trei ani după moartea poetului, povestirile lui V. Voiculescu au tulburat apele literaturii române.*, Rlit., 2004).

3.5. Circumstanța temporală nu este totdeauna legată de situarea față de un punct de reper. Adverbe ca (*în*)*totdeauna, niciodată, mereu* etc. au funcția sintactică de circumstanțial de timp, dar poartă și informația aspectuală generic. (vezi I, Verbul. Categoria aspectului, 1.3).

Alte circumstanțiale de timp redau frecvența sau repetiția unui proces, purtând semnificația **iterativ**. Sunt în această situație adverbele *periodic, săptămânal, lunar, anual* etc. sau construcțiile alcătuite din substantive care exprimă unități convenționale ale timpului, formate ori pe tiparul *în fiecare zi / an* etc. sau *o dată pe an, de două ori pe zi* etc. ori prin repetiție ca *zi de zi, oră de oră* etc., *din sfert în sfert de oră, din oră în oră* etc. (vezi I, Verbul. Categoria aspectului, 1.4). Aceeași semnificație poate fi exprimată și prin propoziții conjuncționale introduse prin *oricând* sau (*ori*) *de câte ori*: *Mulțumire simțeam de câte ori îl aveam aproape.* (M. Caragiale Craii); *De câte ori mă întâlnesc, în ultima vreme, cu oameni de la Radio, aflu orori.* (DV, 2004).

4. TOPICA ȘI PUNCTUAȚIA

Poziția în enunț a circumstanțialului de timp este liberă. Există o *preferință* în a plasa temporalele de posterioritate după regent (*A tușit înainte să-și fină discursul.*) și pe cele de anterioritate, înaintea regentului (*După ce a mâncat, s-a culcat puțin.*). Totuși, sunt totdeauna postpuse propozițiile temporale de proximitate construite pe tiparul *Abia, când (deodată)...* sau *Nici bine.....că...și* (vezi *supra*, 3.3).

Stabilirea poziției circumstanțialului în ordonarea lineară a componentelor este importantă pentru interpretarea enunțului din punct de vedere semantic-pragmatic. Compară: *Aseară, a venit târziu.* cu *A venit târziu aseară.*; *Niciodată nu l-am văzut așa de trist.* cu *Nu l-am văzut niciodată așa de trist.*

Fără a avea caracter obligatoriu, între circumstanțialul de timp și regentul său poate fi instituită o pauză redată grafic prin virgulă (*A venit, când l-am chemat.*). Pauza nu este necesară dacă circumstanțialul face parte din structura tematică a verbului regent: *De trei ani țin tratativele între aceste două state.* vs *De trei ani (,) vine cu regularitate la mare în august.*

5. RELAȚIA CU ALTE POZIȚII SINTACTICE

Circumstanțialul de timp interferează cu circumstanțialul cantitativ, mai ales dacă realizarea este adverbială (*În multe rânduri / adeseori / de multe ori l-a certat pentru nimicuri.*) sau dacă circumstanțialul se actualizează prin propoziții introduse de *cât* (*Vorbește cât vrea.*) ori *pe măsură ce* (*Strugurii se culeg pe măsură ce se coc.*). Vezi **Circumstanțialul cantitativ**.

Circumstanțialul de timp cumulează și semnificația circumstanțialului de cauză în structuri prepoziționale nominale cu *după* (*După boală, se simte slăbit.*) sau *în urma* (*În urma unor prelungite și dificile negocieri, „pacea” a fost restabilită între Moldova și Biserica constantinopolitană, Ș. Papacostea, Evul Mediu românesc*). Același cumul de semnificații poate apărea în cazul realizării prin gerunziu: *Observând că nimeni nu-i dă nicio atenție, a plecat supărată.*

De asemenea, unele circumstanțiale introduse prin conjuncția *când* sau prin locuțiunea *câtă vreme* se află la granița dintre temporale și cauzale (vezi **Circumstanțialul de cauză**):

Când a aflat vestea, s-a bucurat nespus de mult.; Maică! Eu nu mai am loc de odihnă, nici ceas de tihnă câtă vreme te văd pe tine așa de tristă și de pierită, dusă mereu cu gândul la soră-mea., I. Slavici, *Băiet sărac*.

Un cumul de semnificații temporale și condiționale poate apărea în contexte precum: *Când doi spun că ești beat, du-te de te culcă., Odată ce ai intrat în joc, joacă!; Dacă a văzut că fata este veselă, zmeul s-a mai îmblânzit.* Vezi **Circumstanțialul condițional**.

Propozițiile interogative sau exclamative de tipul *Ai plecat de acasă, când știai că trebuie să vin în vizită?* sau *S-a supărat, când noi ne cerusem scuze!* asociază semnificația temporală cu cea concesivă. Vezi **Circumstanțialul concesiv**.

Circumstanțialele conjuncționale introduse prin *până ce* pot fi interpretate uneori ca propoziții temporale cu nuanță consecutivă: *Citind scrisoarea, a plâns până ce nu mai vedea bine literele.* Vezi **Circumstanțialul consecutiv**.

Circumstanțialele introduse prin *pe când*, *în vreme ce*, *pe câtă vreme* etc. pot fi temporale (*Pe când (în vreme ce) Radu era student, sora lui nu terminase încă școala.*) sau opoziționale (*Firește că Radu a ocupat postul, iar Maria nu: el era licențiat în Drept, pe când (în vreme ce) ea, sora lui, nu avea nicio calificare.*). Vezi **Circumstanțialul opozițional**.

CIRCUMSTANȚIALUL DE LOC

1. ASPECTE DEFINITORII

Circumstanțialul de loc este un constituent al enunțului, care indică reperele spațiale ale situației de comunicare sau ale situației comunicate, având ca realizare definitorie adverbul interogativ *unde*.

1.1. Caracteristici sintactice

1.1.1. *Circumstanțialul de loc* este termenul subordonat într-o relație de dependență față de un regent care poate fi: (a) verb-centru în structura unui grup verbal (*El pleacă acasă., Vecinul muncește în grădină., Deasupra lui se aud zgomote.*) adesea a unui grup extins (*Unde i-ai lăsat scrisorile mele?, Aici el i-a lămurit pe deplin misterul casei.*); (b) adjectiv-centru în structura unui grup adjectival (*Friptura crudă la mijloc nu a fost mâncată., L-am găsit ud la picioare și murdar pe mâini.*); (c) interjecție-centru în structura unui grup interjecțional (*Hai acasă cu toții!, Iată alături un drum.*). Vezi *Circumstanțialul. Prezentare generală, 2.1, Grupul verbal, 1; Grupul adjectival, 1; Grupul interjecțional, 1.2.*

Verbul-regent al circumstanțialului de loc aparține uneia dintre clasele semantice, verbe de acțiune (*Acolo merge el zilnic.*), verbe de eveniment (*Nicăieri nu plouă.*), verbe de stare (*Dincolo mă simt bine.*), fiind, fie la un mod personal (*Unde mă odihnesc?*), fie o formă verbală nepersonală, infinitiv (*A trăi departe este un chin.*) gerunziu (*Rămânând aproape, totul se va schimba.*), participiu (*Venit la noi de curând, nu cunoaște pe nimeni.*), supin (*Se pregătește de montat aici un spectacol.*).

Regentul adjectival al circumstanțialului de loc face parte, de obicei, din grupul adjectivelor calificative (*Avea un miel alb în creștet., Ea a cumpărat un obiect util în bucătărie.*), în special al adjectivelor participiale care păstrează particularitățile sintactice și semantice ale verbului din care provin (*De-acum pe cărți voi adormi uitat, / Pierdut într-o provincie pustie. G. Bacovia, Plumb de toamnă, Întinsă leneșă pe canapea, / Domnița suferă în cartea mea, T. Arghezi, Testament*). Vezi *Adjectivul, 1.2.1.*

Circumstanțialul de loc poate fi subordonat unor interjecții integrate sintactic, (predicative), care sunt atât *propriu-zise*, mai ales prezentative (*Iată alături un drum., Uite aici răcoare.*) și injonctive (*Hai acasă cu toții!, Poftim înăuntru!, Marș în casă!*), cât și *onomatopeice* (*Ș-apoi huștiuluc și eu în știoalună, de-a cufundul., I. Creangă, Aminitiri*), *Și țup odatăș! în cârca babei., I. L. Caragiale, Calul dracului*. Vezi *Interjecția 1.2.*

1.1.2. În calitate de component al grupului verbal, al grupului adjectival și al grupului interjecțional, circumstanțialul de loc prototipic este un determinativ facultativ al centrului de grup (adjunct). Numai în relație cu unele verbe și

adjective (vezi, *infra*, 1.2.2), circumstanțialul de loc se manifestă ca un determinativ obligatoriu, fiind implicat în structura tematică a regentului.

1.2. Caracteristici semantice

1.2.1. Circumstanțialul de loc exprimă una dintre coordonatele universului de discurs, *spațialitatea*, încadrându-se în grupa *circumstanțialelor situative* (vezi **Circumstanțialul. Prezentare generală, 1.1**).

Sfera semantică a circumstanțialului de loc privește două aspecte ale spațialității – (a) *localizarea* sau *situarea spațială* și (b) *direcția* sau *orientarea spațială* –, corespunzătoare delimitării a două tipuri semantice: *circumstanțialul de localizare (locativ)* și *circumstanțialul de direcție* (vezi *infra*, 3).

(a) Localizarea sau situarea spațială (a unui proces, a unei acțiuni, a unei stări sau a unei calități) are în vedere:

(a₁) poziția față de un reper (*Unde se află?*), care include:

– proximitatea (*Lucrează aproape de casă., Casa a fost construită lângă pădure., El se stabilește în vecinătatea satului natal.*) sau distanțarea (*El trăiește departe de lume., Râul se vede în depărtare., Orașul se află la distanță.*);

– spațiul interior (*Vino înăuntru., Mama intră în casă., Sticla are în interior un lichid tulbure.*) sau cel exterior (*Ea mătură afară., Obiectul rămâne în afara cercului., Cu ochii minții el vede dincolo de ziduri.*);

– suprafața de contact (*El pune cartea pe masă., Nuferii plutesc pe apă., Pe pânză apar culori vii.*);

– planul superior (*Zboară deasupra casei., Se ridică sus.*) sau cel inferior (*Pune lucrurile dedesubt., Umblă pe dedesubtul mesei., Se adună sub bolta de vișă., Locuiește jos.*);

(a₂) limitele spațiale (mai ales în relație cu regente exprimate prin verbe de mișcare):

– punctul inițial / de pornire (*De unde începe?, Pleacă de acasă., Pornește de acolo.*) sau punctul final / de oprire sau de suspensie (*Până unde ajunge?, Se plimbă până la ușă.*);

– extensiunea (*De unde până unde a săpat?, Drumul se întinde de aici până acolo., Podul a fost construit de la un mal la altul.*);

– spațiul străbătut (*Pe unde curge râul?, A zburat prin aer.*);

(b) Orientarea spațială, specifică verbelor de acțiune, mai ales verbelor de mișcare, se manifestă diferit în funcție de sensul mișcării:

(b₁) direcția de deplasare spre un punct de reper / direcția de plecare (*Încotro pleacă?, A luat-o încolo., Grupul pornește spre munte., Drumul cotește la dreapta., El merge înainte.*);

(b₂) direcția de deplasare de la un punct de reper / direcția de sosire (*Dincotro sosește?, El vine dinspre sat., Mama sosește de la țară., Adversarul atacă de la dreapta.*).

1.2.2. În structura grupului verbal, a grupului adjectival și a grupului interjecțional, circumstanțialul de loc prototipic este un constituent suprimabil, manifestându-se ca un determinativ neobligatoriu (*El pleacă., El pleacă acasă / la București / la țară.* etc.; *Ea este veselă., Ea este veselă acasă / în clasă / la drum.* etc.; *Hai cu mine., Hai cu mine acolo / la teatru / în excursie.*).

În raport cu anumiți regenți verbali, a căror configurație tematică include Locativul (*a amplasa, a (se) aciua, a locui, a (se) plasa, a se refugia, a sălășlui* etc.), Sursa (*a proveni, a izvorî* etc.) sau Ținta (*a ajunge, a descinde* etc.), circumstanțialul de loc este un determinativ obligatoriu, nesuprimabil, făcând parte din structura semantică și sintactică a centrului verbal: **Eu locuiesc., Dar nu locuiesc / la sat și-n nicio odaie / Locuiesc într-un cântec de pasăre.* (L. Blaga, Lăcaș); **Pârâul izvorăște., O forță vie, dinamică [...] izvorând din veacuri, înaintează torențial spre crearea formelor noi.* (N. Crainic, A doua neatârnare).

La verbele de acest tip (*a (se) adăposti, a (se) ascunde, a (se) așeza, a coborî, a (se) instala, a introduce, a (se) încuia, a îngropa, a (se) scufunda, a (se) urca* etc.), ocurența circumstanțialului de loc nu este obligatorie dacă indicarea spațialității este recuperabilă contextual: *El s-a așezat. / Când sfârși de vorbit se așază pe pat și oftă.* (M. Preda, Viața ca o pradă).

Actualizarea circumstanțialului spațial este obligatorie și în cazul unor adjective participiale, care păstrează matricea tematică a verbului supus conversiunii (*aciuat, amplasat, plasat* etc., respectiv *provenit, izvorât* etc. sau *ajuns, descins* etc.): **Omul provenit își cunoaște datoria., Omul provenit din breasla cărturarilor responsabili își cunoaște datoria.* (N. Iorga, O viață de om așa cum a fost).

În grupul nominal, unii determinativi realizați prin grup prepozițional au semnificație circumstanțială de loc, exprimând localizarea, respectiv, orientarea obiectului sau a acțiunii: *Și deschise ferestrele de deasupra râpei.* (P. Istrati, Chira Chiralina), *Târcoalele pe afară îl osteniseră destul.* (M. Preda, Moromeții); *împlescirea de celofan pe sticlă a curgerii apei peste pietre* (H.-R. Patapievici, Zbor), *Astăzi de dimineață, excursie spre Cislădie și Cislădioara* (G. Liiceanu, Jurnalul). În condițiile unor nominale de proveniență verbală sau legate semantic de verb / de o locuțiune verbală, grupul circumstanțial locativ se leagă direct de centru; vezi: *a da târcoale pe afară → târcoalele pe afară; Apa curge peste pietre. → curgerea apei peste pietre.* În condițiile unui nominal-centru prototipic, grupul circumstanțial locativ se leagă de centrul nominal obligatoriu prin prepoziția *de*: *ferestrele de deasupra râpei* (vezi I, Substantivul, 3.1.2.2).

1.3. Caracteristici comunicativ-pragmatice

Caracterul facultativ este o trăsătură sintactică a circumstanțialului de loc prototipic, care permite suprimarea sau neexprimarea sa fără afectarea corectitudinii sintactice a enunțului. Din punct de vedere comunicativ însă, prezența complementului circumstanțial de loc reprezintă o completare a enunțului printr-un spor de informație, uneori absolut necesară pentru înțelegerea mesajului: *Eu plec. / Eu plec la mare.* Omiterea din enunț a complementului circumstanțial de loc impune, de obicei, alocutorului să solicite, printr-o propoziție interogativă, o informație suplimentară privitoare la locul desfășurării unei acțiuni: – *El a plecat. – Unde (a plecat)? – (El a plecat) la mare.*

Actualizarea circumstanței locale se realizează diferit, sub raportul preciziei, de la semnificații foarte generale, exprimate prin adverbe nehotărâte (*Am văzut această scenă undeva., Este frig pretutindeni., Pleacă oriunde.*) până la indicarea exactă a locului, a adresei (*S-a mutat pe (Bulevardul) Unirii 21.*).

Uneori, informațiile privitoare la circumstanța locală sunt prezentate gradat, printr-un circumstanțial de loc urmat de una sau mai multe apozitii, care, de obicei, precizează situarea sau orientarea locală: *Pleacă la mare, la Constanța., Pe câmpul mărăcinilor, unde se-năbușe firul de grâu / Paște măgarul iarba albastră* (A. Maniu, *Măgarul*), *Jos, prin ierburi, printre lemne, uhu! s-aude, semne.* (L. Blaga, *Noapte de mai*), *Baba, sus, pe costișă, în șleah, printre boclucuri, sta ca o arătare.* (M. Sadoveanu, *Crâșma lui Moș Precu*). Prin același procedeu, circumstanțialul de loc poate fi aproximat: *Stă la țară undeva., S-a ascuns în casă nu știu unde., Ochelarii sunt pe aici, pe undeva.*

Semnificația unor deictice sau anaforice circumstanțiale de loc poate fi actualizată printr-o apozitie sau o succesiune de apozitii: *Aici, lângă casă, sub pom crește o floare., Acolo-n pacea nopții, pe drumuri de podgorii / Am mers tăcut alături de carele cu boi.* (I. Pillat, *Ctitorii*), *M-am supărat că văd pe unii ducându-se acolo de unde mă întorc eu.* (M. Sadoveanu, *Nicoară Potcoavă*).

Precizarea sensului adverbului demonstrativ *acolo* printr-o propoziție apozitională relativă introdusă prin adverbul *unde* (*Jos, undeva, sub zidurile dărâmate la piciorul falezii de lut, acolo, unde vântul de noapte mișcă peste plaja pustie hârtii și bucăți de ziar, fremătau valurile grele...*, P. Dimitriu, *Pasărea furtunii*) stă la baza grupului unitar *acolo unde*, echivalent sintactic și semantic al adverbului relativ *unde*, cu rol de conector al circumstanțialului propozițional (*Acolo unde-n Argeș se varsă Râul Doamnei / Și [(acolo) unde] murmură pe ape copilăria mea... / Mi-am ctitorit viața pe dealurile toamnei.*, I. Pillat, *Ctitorii*) sau al apozitiei propoziționale (*Departa-n țara holdelor bogate, / Acolo unde foamea e regină, / Au fost furtuni...*, P. Cerna, *Zile de durere*).

În același enunț pot fi actualizate, prin două circumstanțiale de loc diferite, atât circumstanța locală a întregului enunț, cât și cea a procesului: *Pe decindea Dunării, la vale, / Printre triste miriști cu ciulini, / Trece-n baltă, legănat agale, / Un chervan cu coviltir de rogojini.* (V. Voiculescu, *Pe decindea Dunării*). Vezi **Circumstanțialul. Prezentare generală, 2.1, Circumstanțialul de timp, 1.3.**

Două circumstanțiale diferite pot reprezenta circumstanțe diferite ale acelui proces (direcția și locul): *Spre a merge la Almaș* circums de loc *pe drumul mare* circumst de loc 2 *ar fi trebuit să suim dealul Balaurului.* (C. Hogaș, *Pe drumuri de munte*).

2. CLASA DE SUBSTITUȚIE A CIRCUMSTANȚIALULUI DE LOC

2.1. Realizări adverbiale

Sub aspectul realizării, circumstanțialul de loc se definește prin adverbul interogativ *unde* (*Unde lucrează tata?*), care poate substitui orice termen din seria adverbilor locale sau de direcție. Inclus într-un grup prepozițional, precum

de unde, până unde, pe unde etc., adverbul interogativ se specializează în exprimarea unor parametri semantici, cum ar fi limitele spațiale ale desfășurării procesului, extensiunea, spațiul străbătut etc.: *De unde începe satul?*, *Până unde l-ai condus?*, *Pe unde a trecut râul?*

Circumstanțialul de loc se exprimă, în general, prin grup adverbial, de obicei monomembru, dar care poate include uneori, ca determinativ, un grup prepozițional, al cărui constituent nominal sau adverbial indică un reper local: *se ridica dincolo de București, nu departe de aici* etc.

Centrul grupului adverbial prin care se realizează circumstanțialul de loc este constituit din:

(a) adverb de loc;

(a₁) adverb simplu: *alături, aproape, departe, acasă, afară, înăuntru, sus, jos, deasupra, dedesubt, împrejur* etc. (*Stă alături.*, *Oamenii sunt păsări nemaîntâlnite*, / *Cu aripi crescute înăuntru.*, N. Stănescu, *Lauda omului*);

(a₂) adverb compus: *ici-colo, încolo-înceace* etc. (*Se văd ici-colo ghiociei.*, *Se plimbă încolo-înceace fără rost.*);

(a₃) locuțiune adverbială: *în față, în frunte, în spate, în dos, jur-împrejur, peste tot, peste mări și țări, nu știu unde, te miri unde* etc. (*Intra și se uita peste tot, așa i-a plăcut lui toată viața.*, G. Adameșteanu, *Dimineață pierdută, Corturile se mutau din loc în loc cu tot calabălăcul.*, M. Sadoveanu, *Zodia Cancerului*), *De jur împrejur, pe o rază de trei kilometri, terenul s-a prăbușit.*, Al. Rosetti, *Note din Grecia*);

(b) adverbe de loc de tip-substitut, utilizate deictic / anaforic sau ca variabile;

(b₁) adverb demonstrativ: *aici, colea, acolo, dincolo* etc. (*Locuiesc acolo de mulți ani.*, *Se aude un zgomot dincolo.*);

(b₂) adverb interogativ: *unde, încotro, dincotro* etc. (*Unde este copilul?*, *Încotro privește el?*, *Dincotro vine trenul?*);

(b₃) adverb relativ sau relativ-interogativ: *unde, încotro, dincotro* etc. (*Nu știu unde se află satul acesta.*, *Nu văd încotro se uită.*, *Știu dincotro bate vântul.*);

(b₄) adverb nehotărât: *undeva, altundeva, oriunde, orișunde, pretutindeni* etc. (*Poate viețui oriunde.*, *Se află ascuns undeva.*);

(b₅) adverb negativ: *nicăieri, niciunde* (*Nu lucrez nicăieri.*, *Nu plec niciunde.*).

2.2. Grupuri prepoziționale, incluzând nominale sau adverbiale

Realizarea circumstanțialului de loc prin grup prepozițional este frecventă.

În structura grupului prepozițional care exprimă circumstanțialul de loc sunt cuprinse:

(a) substantive, la cazurile acuzativ și genitiv, impuse de prepoziții cu un regim cazual corespunzător; cu acuzativul se construiesc *către, din, dintre, dintru, după, în, între, întru, la, lângă, pe, peste, prin, printre, printru, sub* etc. (*Mi-e veche inima: un menuet captiv în ceasul unei jucării.*, I. Vineanu, *Madrigal*); impun genitivul *înaintea, îndărătul, deasupra, dedesubtul* etc. (*Deasupra casei tale ies și azi aceleași stele...*, M. Eminescu, *Pe lângă ploii fără soț*). Unele dintre aceste prepoziții sunt specializate în exprimarea unor aspecte semantice ale localizării (*din, în, lângă, peste, sub, înaintea, îndărătul, deasupra, dedesubtul* etc.) sau ale direcției (*către, spre*). Vezi supra, 1.2.1.

Circumstanțialul de loc exprimat prin grup prepozițional include numeroase grupări prepoziționale: *de după, de la, de lângă, de pe, de peste, de prin, de sub, înspre, dinspre, pe după, pe la, pe lângă, pe sub, până către, până după, până la, până lângă, până spre, până sub, de deasupra, pe deasupra, de dedesubtul, pe dedesubtul* etc. (*Și drumuri toate s-au retras / De sub picioare, de sub pas.*, L. Blaga, *De profundis*), precum și locuțiuni prepoziționale: *în fața, din fața, în stânga, în dreapta, în susul, în josul, de-a lungul, de-a latul, în lungul, în latul, în jurul, jur împrejurul* etc. (*De-a lungul râulețului se întind două șiruri de sălcii.*, I. Slavici, *Moara*).

Circumstanțialul de loc exprimat prin grup prepozițional include atât nume comune, cât și nume proprii, mai ales toponime, specializate în denominația locală: *să facă un drum până la Borca, să-ntrebe pe cale* [...] *dacă Lipan n-a fost zărit cumva întorcându-se din Stânișoara.* (M. Sadoveanu, *Baltagul*).

(b) pronume, la cazurile acuzativ și genitiv, impuse de prepoziții cu regim corespunzător: *La noi sunt codri verzi de brad...* (O. Goga, *La noi*), [...] *rareori pătrundea până la dânsul câte un șipăt* (L. Rebreanu, *Răscoala*), *Îndărățul lui creștea oastea.* (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*).

În structura grupului prepozițional alcătuit în jurul unei prepoziții cu regim de genitiv apar uneori posesive, echivalente cu formele de genitiv ale pronumelor personale (*Deasupra lui / deasupra sa se vedea cerul.*, *Înaintea mea se întinde Dunărea.*), precum și formele neaccentuate, clitice de dativ ale pronumelui personal (*Iese înaintea-mi.*, *Vine asupra-ți.*, *Deasupra-mi teiul sfânt să-și scuture creanga.*, M. Eminescu, *Mai am un sigur dor*), reprezentând construcții rare sau savante. Vezi I, **Pronumele și adjectivul pronominal posesiv**, Prepoziția; II, **Grupul prepozițional**.

(c) numerale cu statut de substitut, la cazul acuzativ sau genitiv, corespunzător regimului prepozițiilor: *Stătea lângă doi mai voinici, simțindu-se apărat.* (Al. Ivasiuc, *Păsările*), *Peste a doua nu se poate trece.* (T. Popovici, *Străinul*), *Se aplecase deasupra amândurora, privind cu atenție.* (R. Petrescu, *Eclipsa*);

(d) adverbe de loc, care alcătuiesc, împreună cu prepoziția, grupuri sudate, unele de tip locuționar: *de deasupra, pe deasupra, de dedesubt, pe dedesubt, în stânga, în dreapta, la stânga, la dreapta, în sus, în jos, pe sus, pe jos, din jos, pe dinainte, pe-afară, de-afară* etc. (*De-afară se auzeau strigăte nedeslușite.*, M. Preda, *Delirul*), *Vrând să ocolească o luă la stânga.*, L. Rebreanu, *Pădurea spânzuraților*).

2.3. Realizări nominale

Realizat frecvent prin grup nominal inclus în structura unui grup prepozițional (vezi *supra* 2.2), circumstanțialul de loc se exprimă, în construcții arhaice și populare, prin substantiv la cazul dativ (*dativul locativ*): *a sta locului, a rămâne locului, a se duce dracului, a se așterne drumului* etc. Substantivul în dativ, care exprimă locul, este fixat în forma articulată definit, neprimind alți determinanți.

Grupul verbal din care face parte dativul locativ este unitar. Intercalarea altor adjuncți între verbul regent și substantivul în dativ este rară: *Rămaseră o clipă, nemișcați, locului, privind-ne.* (P. Istrati, *Chira Chiralina*).

Unele dintre construcțiile sintactice cu dativ locativ au devenit locuțiuni verbale, precum *a sta locului*, *a se duce dracului*, *a se duce naibii* (în clipa când cineva are curajul să vă spună deschis cine sunteți, v-ați dus dracului., A. Buzura, *Vocile nopții*) sau (cvasi)locuțiuni adjectivale, precum *șintuit locului*, *pironit locului* (*L-a lăsat șintuit locului de spaimă.*, M. Sadoveanu, *Hanu Ancuței*).

2.4. Realizări propoziționale

2.4.1. Circumstanțialul de loc poate fi realizat printr-o propoziție subordonată față de un regent verbal, adjectival sau interjecțional din structura propoziției regente: *Căci unde ajunge nu-i hotar.* (M. Eminescu, *Luceafărul*), *Este cineva stătător unde a fost prisaca lui Buburuz?* (M. Sadoveanu, *Prisaca de altădată*). *Hai unde știm numai noi.*

2.4.2. Relația de dependență a circumstanțialului de loc propozițional față de regent se exprimă joncțional, prin conectori relativi de diferite tipuri:

(a) adverbe relative: *unde*, *încotro*, *dincotro* etc. (*Ce cauți unde bate luna / Pe-un alb izvor tremurător.*, M. Eminescu, *Diana*; *Pleacă încotro vede cu ochii.*). Acestea pot fi constituențe ale unui grup prepozițional: *de unde*, *pe unde*, *până unde* etc. (*Acum degrabă să-mi aduci pe fata împăratului Roș de unde știi.*, I. Creangă, *Harap-Alb*; *Mă uitai cercetător spre unde-și îndrepta Pisicuța privirile.*, (C. Hogaș, *În munții Neamțului*);

(b) adverbe nehotărâte (compuse cu adverbe relative) *oriunde*, *orișiunde*, *oriîncotro*, *oridincotro* (*Știi s-aprindă o bucăică de soare orișiunde vor.*, M. Sadoveanu, *Creanga de aur*), *Oriîncotro te-ai uita, vezi grădini înflorite.*;

(c) pronume relative într-un grup prepozițional: *către cine*, *în ce*, *spre cine*, *sub ce* etc. (*Ne ascundem sub ce găsim.*, *S-a oprit lângă ce văzuse mai frumos*);

(d) pronume nehotărâte într-un grup prepozițional: *către oricine*, *în orice*, *spre oricine*, *sub orice* etc. (*Te văd pe tine în orice cântă.*, Al. Macedonski, *Noapte de mai*);

(e) adjective relative, determinante ale unor substantive dintr-un grup prepozițional (*Plecăm / Spre care port ne duce vântul.*, I. Minulescu, *Romanța celor trei corăbii*; *A înnoptat la ce casă l-a primit mai bine.*, Gala Galaction, *De la noi la Cladova*);

(f) adjective nehotărâte, determinante ale unor substantive dintr-un grup prepozițional (*Plecăm în orice țară ne primește.*, *A rămas în orice loc i-a plăcut.*).

2.4.3. Circumstanțialului de loc propozițional îi corespund în regentă adverbe corelative, constituențe uneori ale unui grup prepozițional, precum *acolo*, *de acolo*, *pe acolo* etc. (*Unde crește mușchiul, acolo sunt și ciupercile.*, C. Hogaș, *Pe drumuri de munte*, *De unde a venit, de acolo sunt amintirile.*, *Pe unde vei trece, pe acolo vei cunoaște alți oameni.*).

2.5. Circumstanțialul de loc în structuri eliptice

În cadrul grupului verbal căruia îi aparține circumstanțialul de loc, verbul centru poate fi omis: *Ne-am covrigit împrejurul focului; și deasupra* √ [era] *ninsoare, dedesubt* √ [era] *udeală.* (I. Creangă, *Amintiri*); *Iar pe deasupra* √ [veneau], *încrucișându-se cu șuier, cu chiot, cu zbârnâit și cu prăbușiri, obuzele* √ [veneau] *dintr-o parte și alta.* (Cezar Petrescu, *Întunecare*).

Prin elipsa verbului, circumstanțialul de loc se poate integra în construcții comparative de tipul: *ca √ acolo, ca √ aici, ca √ dincolo* etc. (*Nimic nu va mai fi ca acolo., La noi este ca peste tot., Ca într-o medievală iubire, tu trebuie, întotdeauna să le cauți., G. Liiceanu, Dans cu o carte*).

3. TIPURI SEMANTICE ALE CIRCUMSTANȚIALULUI DE LOC

Circumstanțialul de loc se realizează diferit după circumstanța spațială pe care o poate actualiza, delimitându-se două tipuri semantice:

(a) *circumstanțialul de localizare (locativ)*;

(b) *circumstanțialul de direcție*.

Partiția pe criterii semantice a circumstanțialului de loc corespunde unei specializări a mijloacelor de exprimare.

3.1. Circumstanțialul de localizare (locativ) plasează în spațiu un proces, prin indicarea poziției față de un reper și a limitelor sau a extensiunii în spațiu (vezi *supra*, 1.2.1).

Circumstanțialul locativ se realizează specific prin adverbe de loc simple (*acasă, aproape, departe* etc.), compuse (*ici-colo*), locuțiuni (*peste tot, din loc în loc, jur-împrejur* etc.), precum și prin substitute adverbiale locale demonstrative (*aici, acolo*), nehotărâte (*oriunde, undeva* etc., negative: *niciunde, nicăieri* etc.). Vezi *supra*, 2.1.

Realizările prepoziționale ale circumstanțialului locativ se caracterizează prin prepoziții specializate în exprimarea circumstanței locative: *lângă, pe, sub, deasupra, dedesubtul* etc. (vezi *supra*, 2.2).

3.2. Circumstanțialul de direcție exprimă orientarea unei acțiuni, a unui eveniment etc., prin indicarea direcției către / de la un punct de reper (vezi *supra*, 1.2.1).

Pentru circumstanțialul de direcție definitorie este realizarea prin adverbele interogative *încotro* și *dincotro* (*Încotro a luat-o? Dincotro mă privește?*), care substituie grupuri adverbiale destinate precizării direcției de plecare și de sosire.

Circumstanțialul de direcție se exprimă prin adverbe de direcție (*înainte, înapoi, îndărăt* etc.), prin deictice și anaforice adverbiale de direcție demonstrative (*dincoace, dincolo, încoace, încolo*), prin adverbe interogative sau relative (*încotro, dincotro*), nehotărâte (*oriîncotro, oridincotro* etc.), negative (*niciîncotro* etc.).

Circumstanțialul de direcție prepozițional se realizează specific prin grupuri având drept centru prepozițiile *spre, către* sau locuțiunile prepoziționale *în direcția, din direcția*.

4. TOPICA ȘI PUNCTUAȚIA

Indiferent de realizarea sa, circumstanțialul de loc se caracterizează printr-o topică liberă, în care predomină poziția după regent: *Pleacă acolo., Vine unde îi spun eu.*

Antepunerea față de regent are rol emfatic, fiind valorificată semantic și pragmatic: *Înăuntru se aud glasuri., Unde va cădea săgeata, acolo să ne luptăm.* (P. Ispirescu, Greuceanu).

De obicei, circumstanțialul de loc, mai ales cel care face parte din structura tematică a verbului, nu se separă de regent prin pauză indiferent de poziția sa față de regent: *O samă de gospodari înhămaseră și porneau către satele lor.* (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*), *Ai să te poți duce unde n-au putut merge frații tăi.* (I. Creangă, *Amintiri*), *La aurărie prinsese de mică lapa-Roșie gustul pentru podoabe femeiești.* (Ș. Bănulescu, *Cartea de la Metopolis*).

Separarea prin pauză redată grafic prin virgulă, a circumstanțialului de loc de regent poate fi motivată stilistic de necesitatea evidențierii în enunț a circumstanței spațiale: *De departe, o buciurare de bocet îi răspunse firoasă.* (V. Voiculescu, *În mijlocul lupilor*), *Acolo unde chiot și cântec fură-n toi, / Răsună-n guri de pivniți ciocanul pe butoi.* (I. Pillat, *Brumar*).

5. RELAȚIA CU ALTE POZIȚII SINTACTICE

5.1. Circumstanțialul de loc este interferent, în unele contexte, cu **circumstanțialul de timp**: *Ne-om da sărutări pe cale / Dulci ca florile ascunse* (Eminescu, *Floare albastră*), *Mai încolo* [= mai departe sau mai târziu] *vor răsuma strigăte.*

5.2. Circumstanțialul de loc poate caracteriza adesea procesul, asemenea **circumstanțialului de mod**: *Împresurat din toate părțile* [= complet], *a cedat. Râmâi în urmă cu școala., Nică, băiet mai mare și înaintat la învățătură până la genunchiul broaștei, era sfădit cu mine.*, I. Creangă, *Amintiri*). De altfel, un număr mare de locuțiuni adverbiale prin care se exprimă circumstanțialul de mod, interferent uneori cu circumstanțialul cantitativ, se construiesc cu un circumstanțial de loc care-și pierde ulterior semnificația (*pe sub mână* [= secret], *pe muchie de cuțit* [= periculos], *din rădăcină* [= complet], *din scoarță în scoarță* [= integral] etc. vezi **Circumstanțialul de mod**, 5.2, 5.3).

5.3. Circumstanțialul de loc interferează cu **circumstanțialul cantitativ** care indică dimensiunea locului, a distanței etc.: *Proprietatea se întinde pe zeci de hectare., Umblă cale de doi kilometri., Se deplasează cam o sută de metri.* (vezi **Circumstanțialul cantitativ**, 4).

5.4. Circumstanțialul propozițional relativ introdus prin adverbul relativ *unde*, uneori în grupul prepozițional *de unde* poate fi interpretat ca **circumstanțial opozițional**: *Unde erau cocioabe, acum, se înalță un oraș., De unde priveai marea, acum nu vezi nimic.* (vezi **Circumstanțialul opozițional**, 1.1.3).

CIRCUMSTANȚIALUL DE MOD

1. ASPECTE DEFINITORII

Circumstanțialul de mod exprimă caracterizarea calitativă a felului de desfășurare a unui proces sau evaluarea enunțiativă a unei propoziții. Circumstanțialul de mod este – din punct de vedere semantic-pragmatic – de două tipuri principale: *de mod propriu-zis*, indicând o caracteristică a procesului (*Dana doarme bine.*) – și *de modalitate*, indicând o evaluare a propoziției, din punct de vedere epistemic, apreciativ sau deontic (*Dana doarme probabil.; Din fericire, Dana doarme.; În mod necesar, Dana se va trezi la 5.*), vezi **Modalizarea, 1. Preliminarii**. În circumstanțialul de modalitate se pot cuprinde – prin extrapolare – și operatorii care se referă la actele de limbaj ale enunțării (*Sincer, doarme.*) sau realizează conectarea unor enunțuri (*De fapt, doarme.*).

În sens strict, numai adjunctul care indică o caracteristică sau o circumstanță a procesului ar putea fi numit un circumstanțial; în lipsa unui termen sintactic pentru modalizatorii propoziționali și pe baza suprapunerilor din inventarul de elemente, noțiunea de *circumstanțial* se poate extinde și la nivelul propozițional și al enunțării.

Modalizatorii nu respectă însă criteriul „realizării definitorii” prin adverbele *așa, cum*, neputând face obiectul unei interogații parțiale care să integreze propoziția: – *Cum doarme Dana? * – Probabil*. De aceea reunirea lor în aceeași clasă cu circumstanțialele de mod propriu-zise este întrucâtva abuzivă.

Alte poziții sintactice cuprinse prin tradiție în categoria destul de eterogenă a modului sunt tratate ca tipuri separate, în capitolele **Circumstanțialul cantitativ**, **Complementul comparativ**, **Construcții comparative**. Pentru numeroasele asemănări și interferențe dintre modul acțiunii și instrumentul acesteia, vezi **Circumstanțialul instrumental**.

1.1. Caracteristici semantice

Circumstanțialul de mod propriu-zis exprimă o caracterizare sau indică o circumstanță (alta decât cea spațială sau temporală) a unui proces, rar a unei predicatii semantice de tip adjectival. Dacă relația sintactică directă se stabilește cu verbul-centru, relația semantică poate avea domenii de amploare diferită: poate modifica în primul rând verbul-centru – *a vorbi tare, a acționa direct* –, având ca domeniu întreg grupul verbal – *Ion citește repede romanele poliiste, dar mai încet poezia.* –, dar și predicatia (propoziția), cu ancorarea ei situațională: **Repede, Ion a citit tot romanul**. Plasarea la niveluri diferite se poate verifica prin posibilitățile combinatorii ale unor propoziții cu sens generic: acestea acceptă modificarea grupului verbal – *Oamenii citesc repede romanele poliiste.* – dar sunt incompatibile cu circumstanțialele care au valoare situațională: **Repede, oamenii citesc romane(le) poliiste.* (combinându-se, în schimb, cu frecventativele: *Zilnic, oamenii citesc romane poliiste.*).

Pentru că reprezintă în genere o caracterizare intrinsecă a procesului, nu o referire la condițiile exterioare ale acestuia, circumstanțialul de mod stabilește o relație semantică cu verbul mai puternică decât a celorlalte circumstanțiale; acest fapt se reflectă și în unele constrângeri de topică (vezi *infra*, 4). În prezența unor circumstanțiale de tip diferit – de exemplu, spațio-temporale –, circumstanțialul de mod rămâne în mult mai mare măsură solidar cu verbul, fapt manifestat prin plasarea sa în vecinătatea acestuia: *Ion vorbește tare seara acasă. / Seara, Ion vorbește tare acasă. / Acasă, Ion vorbește tare seara. / *Tare, Ion vorbește seara acasă.*

Circumstanțialul de modalitate indică o evaluare epistemică sau o apreciere afectivă (o modalizare epistemică sau apreciativă) a unei predicatii semantice. Raportul semantic nu se identifică cu relația strict sintactică; circumstanțialul poate fi aparent integrat sintactic grupului verbal (*Pleacă desigur la mare*) sau izolat (prin pauză și intonație): topicalizat (*Desigur, pleacă la mare.*) sau parantetic (*Pleacă, desigur, la mare.; Pleacă la mare, desigur.*), iar domeniul său semantic poate avea focusuri diferite, care nu depind strict de poziție. Modalizatorul își poate marca domeniul prin poziție și izolare, atunci când este antepus unui singur constituent: *Ion pleacă la mare, probabil mâine.*; în celelalte cazuri, domeniul său semantic este ambiguu, stabilindu-se contextual. Astfel, în enunțul *Ion pleacă probabil mâine la mare.*, sunt posibile mai multe interpretări ale domeniului modalizării: *Ion pleacă probabil mâine la mare [sau, dacă nu, poimâine.]* (domeniul este propoziția, cu focalizare pe circumstanțialul *mâine*); *Ion pleacă probabil mâine la mare, [sau, dacă nu, rămâne acasă.]* (domeniul e propoziția, cu focalizare pe predicat).

1.1.1. Circumstanțialul de mod propriu-zis, care indică o caracterizare a procesului, cunoaște mai multe restricții semantice, depinzând de relația de compatibilitate cu sensul verbului.

Verbele care denumesc procese durative, de exemplu, pot fi complinite prin circumstanțiale cu sens aspectual: *citește / aleargă / *doarme + repede / încet*. Multe circumstanțiale se referă la caracteristici perceptuale; printre acestea, cele care indică intensitatea (*tare*) au un sens destul de general pentru a se putea combina cu mai multe tipuri semantice de verbe (*a striga, a alerga, a apăsa*), nu însă și cu cele dominant neperceptuale (**desenează tare*). Verbele de stare și cele care desemnează procese mentale au circumstanțiale specifice – *doarme / gândește + adânc*. Unele circumstanțiale de mod (*brutal, ferm, elegant, cu grijă, cu atenție* etc.) presupun agentul, fiind orientate semantic către acesta: *Conduce cu atenție. / *Plouă cu atenție.*

Sensurile diferite ale circumstanțialului depind de semantica actanțială și aspectuală a verbului regent; de exemplu, adverbul *ușor* actualizează sensuri diferite ca circumstanțial al unui verb de stare – *Doarme ușor*₁ (= superficial). – sau al unui verb incoativ: *Adoarme ușor*₂ (= repede). Multe circumstanțiale de mod sunt extrem de particularizate semantic, putându-se combina cu puțini regenți: *a declara / a alege / a vota în unanimitate*; adverbul *ritos* poate determina doar un verb de activitate verbală: *Nu suntem în situația de a formula ritos o compactă criteriologie morală.* (A. Pleșu, *Minima moralia*).

Calificarea procesului printr-un circumstanțial de mod este comparabilă cu calificarea unui nominal printr-un adjunct-atribut. Această asemănare este susținută și de legătura semantică (adesea și etimologică) dintre adjective și o clasă de adverbe (vezi I, *Adverbul*, 4.1.3).

Singurul tip de caracterizare care se aplică, cu puține restricții, majorității verbelor este cel de *calificare globală*, în termeni apreciativi pozitivi și negativi: *bine, frumos, rău, prost, urât*: *mănâncă bine / frumos / prost / urât*; *doarme bine / frumos / rău / prost / urât*; *vorbește bine / frumos / rău / prost / urât*; *zâmbește frumos / urât* etc. Totuși, există și destule excepții; unele verbe – mai ales de relație – nu admit un asemenea circumstanțial de mod: **are bine, *crede frumos* etc.

Principalele subtipuri semantice ale caracterizării modale se referă la:

(a) calificarea globală: *Îmi amintesc perfect ce simțeam atunci.* (G. Liiceanu, *Ușa interzisă*);

(b) proprietăți temporal-aspectuale ale procesului: frecvența de realizare (*de obicei, mereu*), surpriza (*brusc, deodată, pe neașteptate*), durata și progresia acțiunii (*constant, continuu, neconținut, neîntrerupt, îndelung, fără încetare*). Acestea constituie o zonă de interferență între modalitate și temporalitate (vezi I, **Verbul. Timpul, Categoria aspectului; II, Circumstanțialul de timp**);

(c) proprietăți categoriale (*Cercetează analitic.*) sau graduale (*repede, încet, tare, puternic, adânc, ferm*) ale procesului, dependente de semantica verbului;

(d) proprietăți actanțiale, legate de agent: *cu nerăbdare* (= *nerăbdător*), *cu precauție* (= *precaut*) etc., care apropie circumstanțialul de mod de **Predicativul suplimentar**; indicații privind implicarea agentului multiplu (*laolaltă, împreună, reciproc*);

(e) caracterizarea unui proces generic prin alt proces, văzut ca o modalitate de realizare a sa: *vorbește strigând, merge împleticindu-se* etc.;

(f) compararea procesului cu un altul, global sau luând ca reper un component al situației (elementul de diferențiere): *vorbește cum gândește; vorbește ca tine*. Comparația este folosită în acest caz pentru caracterizarea procesului (vezi **Construcții comparative**).

Unele diferențieri semantice din cadrul circumstanțialului de mod se reflectă în particularități de topică (vezi *infra*, 4).

Circumstanțialul de mod poate indica și o circumstanță a desfășurării procesului: condiționări ale acțiunii (*ușor, în mod natural*), repere (*după... în conformitate cu...: casa pe care am aranjat-o după gustul meu*, G. Liiceanu, *Ușa interzisă*), condiții exterioare, cadru de desfășurare – *în public, în liniște* (*Literatura se citește întins în pat, cu o pernă sub cap, într-o liniște deplină.*, SC, 2005) etc.

În unele gramatici, anumite tipuri semantice constituie clase suplimentare de circumstanțiale din sfera modului: de pildă, *circumstanțialul de conformitate*.

Subtipuri semantice diferite ale circumstanțialului de mod se pot combina în propoziție, ocupând poziții diferite, complementare, ireductibile la o situație de coordonare (vezi *infra*, 2.5.2). Asemenea combinații sunt totuși rare, majoritatea circumstanțialelor de mod apărând în grupul verbal sau în propoziție ca poziții unice (eventual multiplicare prin coordonare sau apozitionare).

1.1.2. *Circumstanțialul de modalitate* este de tip epistemic, deontic sau apreciativ. Circumstanțialul de modalitate epistemică se diferențiază semantic în funcție de valoarea de certitudine vs incertitudine. Expresiile certitudinii sunt mai numeroase – *desigur, evident, sigur, bineînțeles, firește, de bună seamă, cu siguranță, fără îndoială, fără nicio îndoială, fără doar și poate, mai mult ca sigur, în mod cert, în mod sigur, în mod evident* etc. –, cele ale incertitudinii sunt mai

puține: *poate, probabil, parcă*; lista lor include și mărcile evidențiale (*pesemne, cică*), vezi **Modalizarea, 3.1.4, 3.2.1.4, 3.2.3**:

Firește, asta nu înseamnă și moartea literaturii române. (C. T. Popescu, *Copiii fiarei*);

Acum vă întrebați, poate, ce se întâmplă cu acel miliard de euro din bugetul destinat teatrului. (LAI, 2004).

Circumstanțialele modalității deontice exprimă valorile obligativității – *obligatoriu, neapărat, negreșit*, (popular) *musai*; *în mod / chip necesar, în mod / chip obligatoriu, cu necesitate* – *Să-mi trimiți vorbă, vreau neapărat să vin la nunta ta.* (I. Nicolau, *Haide, bre!*) – și ale permisiunii, ale acceptabilității: *eventual* – *Vino eventual mâine.*

Circumstanțialele modalității apreciative exprimă o evaluare subiectivă mai mult sau mai puțin marcat afectivă – *din fericire, din păcate, din nenorocire, din nefericire; în mod straniu, în chip bizar, într-un fel înduioșător* etc.: *Majoritatea sistemelor morale nu reușesc, din păcate, mai mult decât să-l pună pe om la adăpost față de vacarmul său lăuntric.* (A. Pleșu, *Minima moralia*).

Circumstanțialul enunțării exprimă diferite caracteristici ale actelor de vorbire realizate de enunț – gradul de sinceritate, de asumare, exactitatea formulării, conformitatea sau compararea cu anumite surse – , sau indică operații de reformulare (*cu alte cuvinte, va să zică, altfel spus, mai bine zis, mai exact, sau*), de exemplificare (*de exemplu, de pildă, bunăoară*) etc.:

Mai precis, după actuala metodă de atribuire a fondurilor, două facultăți cu același profil și cu același număr de studenți primesc fonduri egale. („Timpul”, 2004).

Pseudocircumstanțialul conector exprimă în special operații de organizare a discursului și indică raporturi de tip argumentativ între enunțuri: de adăugare (*în plus, de asemenea, de altminteri, de altfel*), de specificare (*mai ales, mai cu seamă, în special, îndeosebi*), de ordonare și ierarhizare (*în primul rând, în al doilea rând, mai întâi, apoi, în sfârșit; mai înainte de toate, mai ales*), de confruntare (*pe de o parte..., pe de altă parte, în același timp*), de echivalare (*la fel, tot așa, tot astfel*), de rezumare (*în esență, pe scurt*), de formulare a unei ipoteze alternative (*altminteri, altfel*), de contrazicere (*dimpotrivă, din contra, în schimb*), vezi **Conectori frastici și transfrastici**.

1.2. Caracteristici sintactice

Circumstanțialul de mod este o complinire, cel mai adesea facultativă, a verbului (a grupului verbal) sau a adjectivului (a grupului adjectival), a propoziției sau a enunțului, realizarea sa definitorie fiind adverbul *așa* (în enunțuri interogative, adverbul *cum?*).

Există un număr limitat de verbe care impun actualizarea obligatorie a unor circumstanțiale de mod în structura grupului verbal: *a se purta* (*Aici toți se poartă frumos.* / **Aici toți se poartă.*), *a se comporta* (*Funcționarul s-a comportat corect.* / **Funcționarul s-a comportat.*), *a proceda* etc. În genere, aceste circumstanțiale de mod sunt indispensabile pentru actualizarea unui anumit sens (sau omonim) al verbului: *Casa arată bine* (în care *arată*₁ = „are un anumit aspect”) vs *Ion îmi arată casa* (în care *arată*₂ = „indică, prezintă”); *Lucrurile stau așa.* vs *Invitații stau la masă.*; *Titlul sună bine.* vs *Cineva sună la ușă.* Astfel de circumstanțiale sunt deci „obligatorii” din punct de vedere sintactico-semantic, chiar atunci când pot să nu fie actualizate, ci doar subînțelese din context: *Treaba merge* [bine].

În funcție de nivelul sintactic la care apare, de relațiile sintactice stabilite și de domeniul semantic asupra căruia își extinde calificarea, circumstanțialul de mod poate fi: (a) *(ad)verbal*, adică al grupului verbal; (b) *propozițional*, adică al propoziției; (c) *enunțiativ*. Circumstanțialul de mod propriu-zis este – prototipic – un adjunct al grupului verbal, integrat acestuia, dar poate apărea și ca circumstanțial propozițional (neintegrat sau parantetic). Circumstanțialul de modalitate nu este niciodată un adjunct al grupului verbal, funcționând doar la nivel propozițional. Circumstanțialul propoziției nu este niciodată obligatoriu.

Există circumstanțiale de mod „pure”, exclusiv verbale, interne procesului – *Dana [doarme bine]. / *Bine [Dana doarme].* – și circumstanțiale de mod care pot apărea – exprimate prin aceleași elemente – atât în grupul verbal, interne procesului – *Dana [desenează încet, cu grijă.]* – cât și la nivel propozițional, externe procesului: *Încet, cu grijă, [Dana desenează o pisică.].* În ambele cazuri, caracterizarea vizează conținutul semantic – al unui proces în sine sau al unui enunț propozițional. În schimb, circumstanțialele de modalitate, exclusiv propoziționale – **Dana [doarme evident]. / Evident, [Dana doarme].* – se plasează la alt nivel, epistemic sau apreciativ, extern propoziției și vizând o evaluare globală a conținutului enunțului.

La nivel pragmatic se situează un circumstanțial extern enunțului, caracterizând actul de vorbire (*Serios, dormi!, Sincer, ai greșit.*); acesta poate fi considerat circumstanțialul de mod al unei structuri eliptice, dependent de expresii performative subînțelese ([Îți spun] *serios: dormi!*; [Îți spun] *sincer: ai greșit.*). Un tipar caracteristic este cel al incidentei metadiscursive introduse prin elemente de relație tipic modale: *Cum se poate vedea, au plecat.* Unii conectori pragmatici au și o funcție de circumstanțial al enunțării: *În esență* [spun:], *vom vota contra.* (conectorul din acest exemplu caracterizează actul enunțiativ, având simultan și valoare concluzivă).

Uneori, aceeași formă poate apărea fie ca adjunct în grupul verbal, cu un sens „de mod” (descriptiv) – *Mihai vorbește natural, fără afectare.* (= „vorbește într-un mod natural₁”); *Ana acționează cu siguranță și cu precizie.* –, fie ca determinativ al propoziției, cu un sens diferit, „de modalitate” (epistemic) – *Natural, Mihai vorbește.* (= „E natural₂ [că Mihai vorbește]”); *Cu siguranță, Ana a acționat corect.*

1.2.1. Circumstanțialul de mod propriu-zis este în primul rând un determinativ (adjunct) al grupului verbal – *Ion mănâncă repede.* –, chiar când grupul nu realizează o predicție a enunțării, verbul centru fiind la o formă nepersonală: gerunziu (*L-am văzut lucrând cu atenție.*), infinitiv (*Pentru a dormi bine, a făcut mișcare.*) sau supin (*S-a saturat de învâțat pe de rost.*). Echivalentul verbului poate fi o interjecție: *Hai repede!* În grupul adjectival, apariția circumstanțialului de mod este rară și restrânsă la forme elaborate ale stilului cult: *formulări indirect absurde, om gratuit antipatic* etc. Un circumstanțial de mod poate apărea mai ușor ca o complinire a grupului adjectival dacă centrul acestuia păstrează trăsături verbale, fiind un participiu – *o linie trasă strâmb* – sau un adjectiv derivat de la un verb, de exemplu cu sufixul *-bil*: *idei nuanțabile inteligent.* Utilizarea circumstanțialului de mod în grupul adverbial este improbabilă.

Unele circumstanțiale de mod sunt determinativi ai propoziției, integrați în aceasta (la nivel semantic-referențial): *Pe nesimțite, vremea începea să se răcească.*

Anumite contexte – combinarea cu anumite verbe și timpuri verbale, mai ales cu valorile aspectuale specifice – pun în evidență diferența dintre utilizarea ca adjunct propozițional și utilizarea ca adjunct verbal, pentru că admit doar una dintre acestea, de exemplu cea propozițională: *Pe nesimțite suntem între munți.* (C. T. Popescu, *Copiii fiarei*) (unde nu ar fi fost posibilă construcția cu adjunct verbal: *?Suntem pe nesimțite între munți.*).

1.2.2. Circumstanțialul de modalitate (incluzând și *circumstanțialul enunțării* și *pseudocircumstanțialul conector*) nu poate apărea decât în raport cu o predicăție a enunțării, deci cu o propoziție (*Parcă au zis ceva despre plecare.*), sau cu orice constituent sintactic izolat, constituind un predicat semantic și purtând (eliptic) informația unei propoziții (*Vine cu trenul de la Iași, **parcă** mâine.; S-a întors acasă, **probabil** pentru a dormi.*). Faptul că circumstanțialul de modalitate nu se poate plasa în interiorul grupului verbal, determinând direct verbul, se verifică prin imposibilitatea unor construcții integrate verbului la infinitiv: **a dormi probabil.* În vecinătatea unei forme verbale nepersonale, circumstanțialele modalității, de obicei antepuse, nu sunt subordonate verbului, ci evaluează predicăția (propoziția) din care acesta face parte: în enunțul *Ne acuză, **probabil** greșind / greșind **probabil.***, construcția subliniată nu înseamnă „greșind într-un anume mod”, ci [dar / deși] „probabil că / greșește”.

Circumstanțialul de modalitate apare și în raport cu un grup adjectival sau adverbial, dar nici în aceste cazuri nu se subordonează centrului acestora, ci modifică global grupul care ocupă o anumită poziție sintactică: *o soluție **probabil** [destul de bună], a venit și el, **parcă** [relativ repede].*

1.3. Caracteristici pragmatice

Adverbele de mod *asa* și *astfel*, cu sens abstract și general, ca și grupurile prepoziționale care includ demonstrative – *în acest fel, în felul acesta* –, funcționează adesea ca deictice (de exemplu: *Pune mânerul **asa**!* – enunț însoțit de gest) sau ca anaforice (*A alergat [foarte repede]. **Așa**, trebuia să alerge ca să câștige.*). Alte circumstanțiale de mod conținând demonstrative – *altfel, altminteri, altcumva* – sunt doar anaforice: *Eu am procedat [într-un mod], tu ai preferat să faci **altfel**.* Rolul anaforic – ca și plasarea frecventă la nivelul propoziției și al enunțului – explică tendința acestor elemente de a trece din categoria circumstanțialelor propriu-zise în cea a conectorilor (*Vă voi explica dificultățile drumului. **Astfel**, după 2 km veți întâlni un pod.; Cred că nu sunteți foarte mulțumiți de rezultate. **Altfel**, nimeni nu s-a plâns de voi.*).

Și circumstanțialele de mod incluzând variabile (indefinite) tind să devină conectori: *oricum* poate avea funcția de circumstanțial de mod propriu-zis (*Se descurcă **oricum**.*), de circumstanțial de mod și element de relație introducând o circumstanțială concesivă (***Oricum** ar cânta, place publicului.*), de circumstanțial concesiv: ***Oricum**, noi tot plecăm.*, sau – pornind de la valoarea concesivă – de conector discursiv: ***Oricum**, se descurcă.*

„Circumstanțialul” enunțării, care apare în structuri eliptice, are adesea realizarea formală a unei propoziții relative modale, dar poziție incidentă și funcție metalingvistică: *Este – [spun] **cum** am mai spus – o soluție., Soluția, [afirm] **cum** vom vedea în continuare, este simplă.*

2. CLASA DE SUBSTITUȚIE A CIRCUMSTANȚIALULUI DE MOD PROPRIU-ZIS

Circumstanțialul de mod propriu-zis se exprimă prin grup adverbial, grup prepozițional, grup verbal cu verbul-centru la gerunziu, propoziție relativă.

2.1. Realizări prin grup adverbial

Circumstanțialul de mod se poate exprima printr-un grup adverbial, cel mai adesea constituit dintr-un adverb de mod, cu formă adverbială specifică sau identică formal cu un adjectiv. Adverbele specifice sunt din categoria demonstrativelor: *așa, astfel, altfel, altminteri*, a relativ-interogativelor (*cum*), a nehotărâtelor (*oricum, oarecum, cumva, altcumva*) și a negativelor (*nicicum, nicidecum*). Există adverbe derivate (cu sufix specific modal): *prostește, fățiș* – și foarte puține adverbe primare care nu sunt omonime cu adjectivul corespunzător (adv. *bine* vs adj. *bun*).

În rest, adverbele circumstanțiale de mod au forma de masculin-neutru singular a adjectivului corespunzător: *Cum se supraviețuiește, decent, în interval?* (A. Pleșu, *Minima moralia*); *Până să hotărâsc cine va fi interlocutorul, imaginea se stingea dureros*. (I. Nicolau, *Haide, bre!*).

Adverbul-centru poate fi la diferite grade de comparație sau în structuri de gradație în care este determinat de modificatori cantitativi: *strigă puțin mai tare, cântă destul de prost, dansează din ce în ce mai bine* (vezi **Circumstanțialul cantitativ**): *Ciupercile nu se împart în rele și bune, ci – mult mai limpede, mai ne-eufemistic, mai explicit – în otrăvitoare și comestibile*. (A. Blandiana, *Autoportret*).

2.2. Realizări prin grup prepozițional

2.2.1. Circumstanțialul de mod se exprimă adesea printr-un grup prepozițional, alcătuit din prepoziție urmată de un grup nominal (cu centrul substantiv, mai rar pronume sau numeral: *vorbește fără teamă, fără nimic antipatic, fără două dintre erorile tipice*), de un grup verbal organizat în jurul unui verb la infinitiv (*fără a se bâlbâi*) sau (mai rar) de o propoziție relativă (*Nu mai poate trăi fără ce a fost cândva*).

Realizările circumstanțialului pot fi urmărite în funcție de prepoziția centru. Nu toate prepozițiile admit – pentru a exprima valoarea de mod – combinarea cu oricare dintre clasele lexico-morfologice menționate: de exemplu, *fără* poate fi urmat de un verb la infinitiv – *Aleargă fără a obosi*. –, dar *cu* nu are această posibilitate.

2.2.2. Prepoziția *în* (cu varianta *într-*) introduce circumstanțiale de mod exprimând împrejurările în care se realizează procesul (*în liniște, în tihnă, în unanimitate; într-o liniște adâncă*). Unele dintre îmbinări tind spre statutul de locuțiune, fiind echivalente funcțional cu un adverb: *în grabă, în fugă* etc.

O îmbinare nelocuțională stabilă, tipică pentru funcția de circumstanțial de mod, este cea a prepoziției *în / într-* cu substantivul *mod*, nearticulat ori articulat indefinit sau (mai rar) articulat definit – *în mod... / într-un mod... / în modul... –*, care exprimă lexical specificul semantic al circumstanțialului, urmat de determinativi (atribute): *în mod direct, într-un mod inacceptabil*. Aceste structuri intră în raport de sinonimie sintactică cu adverbele de origine adjectivală – *Scria*

repede și neglijent. / Scria repede și în mod neglijent. / Scria repede și într-un mod neglijent. – și sunt chiar singurele folosite atunci când idiomatic adjectivele nu au un corespondent adverbial: **A insistat absurd / A insistat într-un mod absurd.*; *Timpul însuși a lucrat într-un mod ticălos, revoltător.* (A. Blandiana, *Autoportret*).

Structuri asemănătoare se realizează – cu unele restricții stilistice – cu sinonimele *fel* și *chip* (ultimul marcat ca ușor arhaizant) ale substantivului *mod*: *Am scris despre „Livada cu vișini” într-un fel care mie mi s-a părut cât se poate de normal.* (C. T. Popescu, *Copiii fiarei*); *Aceste realități sunt instaurate de mult și trăite în chipul cel mai firesc din lume.* (A. Marino, *Pentru Europa*); *adevărurile exprimate în chip esențial de poezii altui veac* (LAI, 2004) – sau cu substantivul *stil*: *Zurbagiul s-a proiectat (în stil existențialist) o dată pentru totdeauna căine de pripas.* (N. Steinhardt, *Jurnalul*); *Și-au făcut mendrele în cel mai autentic stil de carnaval.* (Al. Paleologu, *Despre lucrurile*).

Pronumele poate apărea ca substitut în aceleași construcții: *Într-un fel se vorbea în orașelul din Muntenia în care copilărisem [...] și în altul vorbeau oamenii după ce trenul a trecut, miraculos, chiar dacă pe un pod, Oltul.* („Dilema”, 2002), inclusiv în construcția, cu tendință de a deveni locuțiune cu sens nedefinit, *într-un fel sau altul: tendințele psihologice amintite, în definitiv explicabile într-un fel sau altul.* (A. Marino, *Pentru Europa*).

După cum determinanții substantivelor sunt nehotărâți sau negativi, se obțin construcții cu valoare nehotărâtă (*în vreun fel*) sau negativă (*în niciun fel*).

Interogativa parțială (directă sau indirectă) care vizează modul de desfășurare a unui proces poate cuprinde grupul prepozițional cu determinativul *ce – în ce fel?* –, echivalent al adverbului specific *cum*: *Mai târziu ni se explică în ce fel și când se traversează o stradă.* (A. Blandiana, *Calitatea*).

Structurile de tip *în mod + adjectiv* sunt adesea folosite pentru a parafraza și chiar a identifica (prin substituție în context) circumstanțialul de mod propriu-zis, deosebindu-l de circumstanțialul de modalitate: *Citește lent.* = „*Citește în mod lent*”. vs *Citește, pesemne.* = „*Citește, în mod pesemne*”. Nu se poate însă vorbi de o specializare clară și de un rol de distingere a funcțiilor, pentru că și unii modalizatori admit exprimarea și deci parafrizarea prin structura *în mod + adjectiv*: *În mod cert, a greșit.* (vezi *infra*, 3.2). Mai curând ar putea fi considerată tipică pentru circumstanțialul de mod structura în care *mod* este însoțit de articolul nehotărât: *într-un mod lent* vs **într-un mod cert*.

2.2.3. Numeroase sunt și circumstanțialele introduse de prepozițiile *cu* și *fără*, urmate de un grup nominal.

Când grupul nominal este alcătuit doar din substantiv nedeterminat, construcțiile tind să devină locuțiuni adverbiale: *Riscul unei cedări, al consimțirii la denunț, al unei recunoașteri fanteziste a pierit cu desăvârșire.* (N. Steinhardt, *Jurnalul*); *Am descoperit prețul lucrurilor spuse fără grabă.* (I. Nicolau, *Haide, bre!*).

Numărul sintagmelor de tip cvasilocuțional este destul de mare: *cu greu, cu drag, cu grijă, cu sfială, cu nerăbdare, cu tristețe, cu bucurie, cu vehemență, cu poftă, cu teamă, cu dor, cu orgoliu, cu atenție, cu demnitate, cu îndreptățire etc.; fără grijă, fără greș, fără teamă, fără sfială, fără ezitare, fără efort, fără grabă etc.*

Asocierile fixe nu sunt simetrice, circumstanțialele construite cu prepoziția *cu* neavând neapărat un echivalent construit cu prepoziția *fără*: *cu drag* – **fără drag*; același lucru este valabil și în sensul contrar (construcțiile cu *fără* nu se transformă automat în construcții cu prepoziția *cu*): *fără greș* – **cu greș*.

Nu mai poate fi vorba de locuțiuni atunci când substantivele sunt articulate și primesc determinări atributive (cu o mare atenție, cu toată bucuria etc.): *Refuzăm, prin urmare, cu toată energia, postura știutorului.* (A. Pleșu, *Minima moralia*); *Toți au scris cu mare poftă.* (SC, 2005); *Am coborât pe peronul Gării de Est cu un fel de teamă.* (C. T. Popescu, *Copii fiarei*).

Există unele îmbinări stabile în care substantivul e articulat: alături de sintagma *cu forță* („cu putere”), există, cu alt sens, *cu forța* („în mod forțat; cu sila”). Din limba veche s-au păstrat și unele construcții cu prepozițiile *fără + de: fără de veste.*

Prepoziția *fără* poate fi urmată și de un grup verbal cu verbul la infinitiv – *I se opune fără a ezita.* – sau la conjunctiv – *Se integrau perfect mișcării generale, fără să o tulbure.* (A. Blandiana, *Autoportret*).

Dacă elementul de relație *fără* este interpretat ca parte a conjuncției compuse *fără să*, al cărei component secund aparține în același timp verbului la conjunctiv, construcția poate fi descrisă ca realizare propozițională (prin propoziție conjuncțională) a circumstanțialului de mod.

Această construcție nu trebuie confundată cu cea formal identică, dar care are semnificație concesivă (*A lipsit fără a fi bolnav.; Îmi amintesc acea Romă pe care am descoperit-o fără să vreau.*, A. Blandiana, *Autoportret*) (vezi **Circumstanțialul concesiv**). Adesea distincția dintre circumstanțialul modal și cel concesiv este greu de făcut, diferența semantică fiind produsă doar de caracterul preponderent convergent (în cazul modalului) sau preponderent divergent (în cazul concesivului) al proceselor descrise.

Ca test de distingere poate funcționa transformarea raportului de subordonare într-unul de coordonare copulativă. Transpunerea este posibilă în cazul modalei – *Am căzut fără să mă lovesc.* = *Am căzut și nu m-am lovit.*, dar nefirească în cazul concesivei: *Am căzut fără să vreau.* = **Am căzut și nu am vrut.* Vezi **Circumstanțialul concesiv**.

2.2.4. Prepoziția după (cu regim de acuzativ) și adverbul cu comportament propozițional *conform* (construit cu un nominal în dativ) introduc circumstanțiale care exprimă conformitatea cu ceva: *Lucrează după model.; Lucrează conform indicațiilor.; Ne-am fi oprit, probabil, după obiceiul locului, la jumătate de drum.* (A. Pleșu, *Minima moralia*).

2.2.5. Prepoziția pe se construiește cu nominale, în construcții cvasilocuționale (*pe fugă, pe plac, pe merit* etc.): *condiția ca posturile să fi fost ocupate pe merit* („Timpul”, 2004). Mai sistematică este combinația dintre *pe* și forma (pozitivă sau negativă) de supin / participiu feminin plural: *pe alese, pe apucate, pe neștiute, pe nevăzute, pe nepregătite* etc.: *Muncește pe apucate, uneori, când și dacă i se ivește prilejul.* (N. Steinhardt, *Jurnalul*).

2.2.6. Construcțiile cu alte prepoziții sunt mai rare și tind să aibă valoare locuțională: *la* (*la întâmplare: Ar fi fost oare de așteptat să iau niște necunoscuți, la întâmplare, de pe stradă?*, „Timpul”, 2004; *la voia întâmplării: Acest vârtej al pluralității care e spectacolul fiecărei vieți, dar pe care ne-am obișnuit, tocmai pentru că e atât de „comun”, să-l lăsăm la voia întâmplării.* – A. Pleșu, *Minima*

moralia), prin (Oricum, și judecata și sfatul sunt, prin natura lor, inferioare actului etic., ibid.) etc.

Unele construcții prepoziționale realizează circumstanțiale de mod parțial sinonime între ele și echivalente cu realizările adverbiale: *Îi vorbește cu prietenie.* = *Îi vorbește în mod prietenos.* = *Îi vorbește prietenos.* = *Îi vorbește prietenește.*

2.3. Realizări prin grup verbal cu verb la gerunziu

Circumstanțialul de mod se exprimă prin grup verbal al cărui centru este un verb la gerunziu, atunci când un proces este prezentat ca o caracteristică a desfășurării sau o modalitate de realizare a altui proces: *Un bun se distribuie împărțindu-se.* (C. Noica, *Modelul*); *Deputatul [...] s-a transformat în tricolor ambulant, îmbrăcându-se în sacou albastru, cămașă galbenă și cravată roșie.* (EZ, 2001).

2.4. Realizări propoziționale

Realizarea propozițională tipică a circumstanțialului de mod propriu-zis este propoziția relativă fără antecedent introdusă prin adverbul relativ *cum*. Spre deosebire de circumstanțialele de loc și de timp, în cazul cărora relativa indică un reper situațional, modul nu poate fi decât sau al aceluiași proces (într-o formulare tautologică – *Vorbește cum vorbește.; Știe [...] de ce arată cum arată raiurile și iadurile din farfurie.*, SC, 2005) – sau al unui proces similar, reprezentând reperul sau „prototipul” generic, într-o structură comparativă explicită: *Vorbește cum gândește.; Vorbește azi cum a vorbit ieri.* (vezi **Construcții comparative**) sau într-o structură imbricată eliptică: *Vorbește cum trebuie* [să vorbească].

Cele mai frecvente sunt structurile eliptice, ușor de reconstituit, întrucât verbul din relativă este modal sau are un actant neexprimat: *Răspund cum pot* [să răspund].; *Ne întâlnim cum am stabilit* [să ne întâlnim].; *Subiectul pe care l-am ales e atât de pretențios și de cuprinzător, încât nu pot spera să-l acopăr singur cum se cuvine.* (A. Pleșu, *Minima moralia*).

Mai rar, această realizare permite ca adverbul relativ să fie precedat de prepoziția *după*: *Nu era ideea aceasta a limitei cheia fermecată [...] cu care puteam să descui toate încăperile vieții, să le înțeleg, să le explic, să le rânduiesc după cum vreau?* (G. Liiceanu, *Ușa interzisă*). Această construcție ar putea fi încadrată formal în exprimarea prin grup prepozițional (vezi *supra*, 2.2), dar este totuși echivalentă și în variație liberă cu relativa introdusă direct prin adverb: *Decide (după) cum îi place.* Învechit, eventual arhaizant cu intenție stilistică, poate fi folosit și adverbul relativ *precum*: *Face precum vrea.*

În cazurile în care există un antecedent adverbial al propoziției relative – *asa, astfel* –, aceasta nu este considerată propoziție modală cu un corelativ în regentă, ci apozitivă față de respectivul antecedent: *Lasă lucrurile așa / cum erau.; Așa să faci, cum ți-am spus eu!*

2.5. Coocurența mai multor circumstanțiale de mod

2.5.1. În mod curent, apar construcții în care se realizează repetarea poziției sintactice de circumstanțial de mod, prin coordonare:

Sumerienii credeau – [cu acea credință totală care nu se leagă de cauze și concluzii, ci de viață și moarte], [cu acea credință străveche al cărei secret nu numai noi, ci și romanii îl pierduseră de mult] – că un lucru care nu e scris nu are existență ontologică. (A. Blandiana, *Autoportret*)

sau prin relație apozitivă sau pseudo-apozitivă, de restrângere sau aproximare:

G. îl consolează spunându-i că natura operează anume așa, păstrând în creier doar esențialul. (G. Liiceanu, *Ușa interzisă*).

2.5.2. Coprezența unor circumstanțiale de mod de subtipuri semantice diferite este mai rară, dar nu imposibilă: *Vorbește repede, bâlbâindu-se*. Mai frecventă este asocierea unui modal propriu-zis cu un circumstanțial la care valoarea modală se intersectează cu cea aspectuală (aparținând deci mai mult zonei temporale): *Privea într-o parte, neștiind dacă face „bine” vorbind [dintr-odată] [așa]*. (G. Liiceanu, *Ușa interzisă*).

3. CLASA DE SUBSTITUȚIE A CIRCUMSTANȚIALULUI DE MODALITATE

3.1. Realizări prin grup adverbial

Circumstanțialul de modalitate se exprimă printr-un grup adverbial, cel mai adesea constituit dintr-un adverb de modalitate, cu formă adverbială specifică sau identic formal cu un adjectiv. Adverbele specifice sunt: *desigur, evident, sigur, bineînțeles, firește, poate, probabil, eventual, parcă, pesemne, cică, obligatoriu, neapărat, negreșit, musai* etc. Multe dintre ele (mai multe decât în cazul circumstanțialului de mod propriu-zis) sunt specific adverbiale (neomonime cu o formă adjectivală de masculin-neutru singular): *desigur, firește, poate, parcă, pesemne, cică, musai*. Din această categorie fac parte în română și adverbele de mod (împrumutate) în -mente: *esențialmente, eminemamente* etc.:

Și totuși această „Europă”, *eminamente suspectă, a fascinat, a traumatizat chiar, timp de decenii, conștiințele*. (A. Marino, *Pentru Europa*).

Circumstanțialul enunțării dispune de adverbe specifice – *sincer, clar* –, și de unele forme comparative folosite mai ales pentru reformulare: *mai exact, mai precis* etc. Același lucru este valabil și pentru pseudo-circumstanțialul conector: *altminteri, mai ales* etc.

Grupurile adverbiale de modalitate și enunțare sunt folosite integrat sau parantetic:

Sau pornim noi acum de la o premisă greșită gândindu-ne că putem vorbi într-adevăr despre „o nouă clasă politică”? (SC, 2005);

Firește, nu oricine e liber să-și construiască propriul cod moral. (A. Pleșu, *Minima moralia*).

3.2. Realizare prin grup prepozițional

Circumstanțialul de modalitate este realizat în special prin sintagme care tind spre valoarea locuțională: *de bună seamă, cu siguranță, fără îndoială, fără nicio îndoială, fără doar și poate, din fericire, din păcate, din nenorocire, din nefericire* etc.:

Prima diferențiere, cea dintre diversele grade didactice, este, fără niciun dubiu, absolut normală. („Timpul”, 2004).

De fapt, mai multe dintre acestea au devenit deja locuțiuni și locul lor ar fi mai curând în categoria precedentă, alături de adverbe (vezi *supra*, 3.1).

Și unele sintagme nefixate, formate din prepoziția *în* + *mod* (*fel, chip*) + adjectiv, funcționează ca circumstanțiale de modalitate: *în mod cert, în mod sigur, în mod / chip evident, în mod / chip necesar, în mod / chip obligatoriu; în mod straniu, în mod / chip bizar, într-un fel înduioșător* etc.:

Înființarea unor universități de stat și private, încadrate în mod inevitabil cu personal subcalificat. („Timpul”, 2004).

3.3. Realizări propoziționale

Circumstanțialul de modalitate se poate exprima prin propoziții formal identice cu cele modale (introduse prin adverbul *cum*), care se referă la calificarea modală a conținutului sau a enunțării: *Cum se știe, au întârziat toți.*; *Cum spuneam, n-ați greșit.*

Aceste propoziții pot fi interpretate și ca incidente, ele aparținând în mod evident unui alt plan enunțativ. Vezi **Construcții incidente**.

4. TOPICA ȘI PUNCTUAȚIA. GRADUL DE INTEGRARE ÎN ENUNȚ

Circumstanțialele de mod din grupul verbal – caracterizând prototipic procesul – sunt plasate după verb – *doarme bine, merge repede, citește cu atenție* –, inversarea fiind posibilă doar cu un efect puternic de marcare afectivă și stilistică (mai ales în exclamative): *Bine (mai) doarme!* (*Ce repede merge!* *Cu (cât) atenție citește!*)

Circumstanțialele care caracterizează aspectual procesul sunt singurele care admit deopotrivă poziția la stânga și la dreapta verbului: *Întârzie mereu.* / *Mereu întârzie.*; *Se trezește deodată.* / *Deodată se trezește.* Mobilitatea lor se explică prin faptul că aceste circumstanțiale caracterizează nu semantica verbului, ci predicția ancorată în situație.

Circumstanțialul de modalitate se plasează în mod normal înaintea elementului modalizat: *Ion sigur doarme.*; *idei probabil bune*; *Ion vine mâine, probabil cu trenul.*; *Ion doarme probabil bine* etc. Poziția inițială, cea finală și cea parantetică și izolată corespund unei modalizări globale a conținutului enunțului, fără indicarea unui focus modalizat: *Sigur, Ion doarme.* / *Ion doarme sigur.* / *Ion, sigur, doarme.* / *Ion doarme, sigur.*

Circumstanțialul de mod din grupul verbal nu este izolat prin pauză – marcată grafic prin virgulă – de verbul centru. Pauza și virgula sunt chiar excluse în realizările minimale (constând în secvența verb + circumstanțial unic: *Doarme bine.* vs **Doarme, bine.* sau într-o construcție comparativă simplă: *Doarme cum vrea.*); ele devin posibile în cazul unor grupuri ample, mai ales realizate prin coordonare (*Doarme în fiecare după-amiază, foarte bine și foarte profund.*; *Doarme ziua, cum vrea și când vrea.*).

Când caracterizează global procesul, plasându-se în poziție tematică, circumstanțialul este de obicei separat prin pauză (în rostire) și virgulă (în scris): *Dintr-o dată, soarele a răsărit.*

Circumstanțialul de modalitate poate fi integrat, nedespărțit prin pauză și virgulă de restul enunțului (*Are probabil dreptate.*) sau de elementul pe care îl precedă și îl modalizează, în structuri focalizate (*Are bani, probabil mulți.*). Foarte adesea circumstanțialul de modalitate (cu diferențe de la o unitate lexicală la alta în preferința pentru anumite construcții) este totuși izolat, parantetic, atât în poziție inițială în enunț, cât și în poziție medială sau finală: *Firește, s-a plimbat.*; *S-a plimbat, firește, toată dimineața.*; *S-a plimbat, firește.*

5. RELAȚIA CU ALTE POZIȚII SINTACTICE

5.1. Interferența circumstanțialului de mod cu circumstanțialul de timp este foarte evidentă în cazul componentelor de tip aspectual, situate la granița dintre temporalitate și modalitate. Referirea la frecvență – *zilnic, iarăși, din nou, mereu* etc. – poate fi interpretată la fel de bine în termeni temporali sau modali. La fel, indicarea începutului, sfârșitului sau continuării unui proces glisează dinspre temporalitate aspectuală spre valori modale de importanță, completitudine, insistență etc.: *Proiectul a fost gândit de la început pentru un public-țintă situat în intervalul 8–25 de ani.* (SC, 2005); *societatea românească, blagoslovită, în fine, cu o generație nouă de oameni politici* (ibid.); *Intenționează s-o folosească în continuare ca vehicul politic.* (ibid.).

La nivel lexical, unele construcții și locuțiuni au evoluat semantic spre semnificația modală: *Trăiește de azi pe mâine, din ce i se dă.* (N. Steinhardt, Jurnalul); *O dată pentru totdeauna a consimțit a-și trăi propria viață conform exemplului și modelului unui perpetuu azil de noapte.* (ibid.).

Adverbele la gradul comparativ de superioritate *mai degrabă* și *mai curând* au dobândit un rol modal, de indicare a preferinței, care a anulat aproape total sensul etimologic preponderent temporal.

5.2. Interferența circumstanțialului de mod cu circumstanțialul de loc apare mai ales prin interpretarea valorică a axelor spațiale (în special *sus / jos*): *Nu știe ce-i respectul, toate le ia de sus, spune ce-i trece prin minte.* (N. Steinhardt, Jurnalul).

5.3. Interferența circumstanțialului de mod cu circumstanțialul cantitativ se poate observa în cazurile de trecere de la valoarea modală la cea cantitativă: de exemplu, demonstrativul *asa* devine și cantitativ (*asa bun, asa repede*). Unele adverbe de mod au dobândit funcția cantitativă (cuantificativă) de mărci de atenuare: *cumva, oarecum*.

5.4. Circumstanțialul de mod interferează cu complementul comparativ și cu alte construcții comparative în măsura în care indicarea categoriei abstracte a modului se face adesea printr-o comparație. Nu întâmplător, adverbul relativ și interogativ *cum* este deopotrivă caracteristic pentru circumstanțialul de mod și pentru complementul comparativ.

5.5. Circumstanțialul de mod propriu-zis este probabil tipul de circumstanțial care produce cele mai multe interferențe cu alte poziții sintactice, circumstanțiale și chiar necircumstanțiale. La cazurile mai sus discutate se pot adăuga apropierea de Circumstanțialul instrumental, de relație și concesiv, de Circumstanțialul condițional, de Circumstanțialul opozițional, dar și de Complementul prepozițional, Predicativul suplimentar, de Numele predicativ.

Multe circumstanțiale de mod evoluează spre funcția de conectori discursivi: *astfel, în fond, de fapt* etc. (vezi **Conectori frastici și transfrastici**). Evoluția tipică este de la valori spațio-temporale spre valori modale și de aici spre rolul pragmatic-discursiv. Unități lingvistice ca *în primul rând, în al doilea rând, în fine* au parcurs acest drum evolutiv. De asemenea, se poate trece dinspre mod spre concesie și spre rolul de conector (cazul lui *oricum*) sau spre funcția de marcă de întărire a negației: *nicicum, nicidecum*.

CIRCUMSTANȚIALUL INSTRUMENTAL

1. ASPECTE DEFINITORII

Circumstanțialul instrumental este un constituent facultativ al enunțului care indică mijlocul prin care se realizează sau se poate realiza un proces. Prototipic, este exprimat printr-un grup prepozițional având drept centru prepoziția *cu*.

1.1. Caracteristici sintactice

Regentul instrumentalului poate fi un verb la mod personal (*Scriu cu creionul.*), o formă verbală nepersonală (*Pocnind din bici pe lângă boi.*, G Coșbuc, *Pe lângă boi*) sau o interjecție predicativă (*Poc cu piatra în geam.*), un adjectiv postverbal (*situație iremediabilă cu mijloace obișnuite*) sau un participiu cu valoare adjectivală (*compoziție bătută cu mixerul*).

Substantivele de origine verbală păstrează configurația de roluri semantice a verbului de la care provin, ca urmare rolul semantic Instrument se poate actualiza și în cadrul grupului nominal, în poziția de atribut: *scrierea cu creionul, plăitori cu cardul* (vezi **Grupul nominal**, 3.2.3).

Grupul prepozițional prin care este exprimat circumstanțialul instrumental poate avea drept centru, pe lângă prepoziția *cu*, și alte prepoziții sau grupări prepoziționale care asociază semantic trăsătura [+ Instrument]: *prin, din, la, în, pe, datorită, mulțumită, pe bază de: A avansat prin linguseală și ipocrizie.*, *Cântă la pian.*, *Merge pe bicicletă.*, *Selecția se face pe bază de interviu.*

1.2. Caracteristici semantice

Circumstanțialul instrumental exprimă în enunț rolul semantic Instrument.

Verbele agentive pot avea circumstanțial instrumental: *În clădire se intră cu legitimație.*; *S-a îmbogățit prin fraudă.*

În unele construcții, Instrumentul poate fi actualizat în poziția de subiect: *Sportul menține tinerețea.* (vezi **Subiectul**, 1.2.1) sau în cea de complement de agent: *brazdele întoarse de plug* (vezi **Complementul de agent**, 1.2).

Unele verbe agentive au încorporat instrumentul în matricea semantică: *a cosi, a grebla, a ciocăni, a mătura, a secera, a mobila* etc. În aceste situații nu este necesar ca circumstanțialul instrumental să fie lexicalizat. El se lexicalizează însă când nominalul prin care se exprimă are determinanți (*Seceră cu secera tocită.*, *Mătură cu mătura de nuiete.*)

Circumstanțialul instrumental poate avea ca regent verbe de mișcare: *Invitații sosesc cu avionul.*, *Călătorim cu mașina.* *S-a apărât cu pumnii.*

Unele verbe nonagentive pot selecta instrumentalul: *Imunitatea organismului crește cu multivitamine.*

Verbele de percepție pot lexicaliza instrumentalul inalienabil: *Deși n-am auzit cu urechile mele, sunt convins că s-a ajuns și la celebra concluzie.* (Internet); *Pe drum încoace, am văzut cu ochii mei al doilea avion plonjând în Gemeni.* (Internet).

Exprimările de acest tip sunt pleonastice, însă au intrat în uz și au tendința de a deveni îmbinări fixe. Instrumentalul inalienabil se constituie împreună cu verbul în expresii: *a face cu ochiul, a trage cu urechea, a da cu gura, a duce cu vorba.*

2. CLASA DE SUBSTITUȚIE

2.1. Realizări prin nominal inclus într-un grup prepozițional

Circumstanțialul instrumental se exprimă prin nominale incluse în grupuri prepoziționale având drept centru prepoziții care impun cazul acuzativ (*cu, prin, din, la, în*) și dativ (*grație, datorită, mulțumită*):

Acum femeia lovește surd cu vârful unghiilor pe o ușă. (I.L. Caragiale, *Păcat...*)

Se mai urmărea, prin istorie, dovedirea unei origini nobile și a unui trecut glorios. (L. Boia, *Istorie*)

Ș-acel rege-al poeziei, veșnic tânăr și ferice, / Ce din frunză îți doinește, ce cu fluierul îți zice, / Ce cu basmul povestește – veselul Alecsandri. (M. Eminescu, *Epigonii*)

Se înțeleg din priviri.

Omul își acoperă prostește buzele învineșite cu o mână, cu alta ochii uzi. (I.L. Caragiale, *Păcat...*)

Mie mi se pare important că, grație computerului și telefoniei mobile, poți intra practic în cyberspațiu oricând și de oriunde. (Internet)

Construcțiile cu prepozițiile care cer cazul dativ sunt interpretate și drept cauzale (vezi *Circumstanțialul de cauză*, 2.5.1.f).

O serie de circumstanțiale instrumentale sunt introduse prin grupări cvasilocuționale de tipul *cu ajutorul, prin mijlocirea, prin intermediul, cu / prin bunăvoința*, urmate de un nominal în genitiv (*Să fie însă limpede, nu prin mijlocirea ziarului amintit este influențată opinia publică, ci prin mijlocirea acelor posturi de televiziune care îl tot invită.*, Internet) sau de posesiv (*Acest site, incluzând conținutul, informațiile, produsele sau orice alt serviciu cumpărate prin intermediul său, sunt furnizate fără nici o garanție.*, Internet).

Caracterul locuțional al acestor îmbinări nu este unanim acceptat. Se consideră că instrumentalul este exprimat, de fapt, prin substantivele *ajutorul, mijlocirea, intermediul, bunăvoința* însoțite de prepoziție și urmate de un atribut (*Criza a fost rezolvată cu ajutorul serviciilor secrete*). Instrumentul propriu-zis este însă exprimat de atribut (*serviciilor*), nu de substantivul cu prepoziție (*cu ajutorul*).

2.2. Realizări prin forme verbale nepersonale

2.2.1. Circumstanțialul instrumental se poate realiza printr-un verb la infinitiv inclus într-un grup prepozițional având drept centru prepoziția *prin*: *A început prin a prezenta argumentele contra.*

2.2.2. Circumstanțialul instrumental se poate realiza printr-un verb la gerunziu: *A slăbit făcând sport.*

2.3. Realizări propoziționale

Circumstanțialul instrumental poate fi realizat prin propoziții relative incluse în grupuri prepoziționale. Relativele pot fi introduse de pronume și adjective pronominales relative și nehotărâte (*(ori)ce*, *(ori)cât*, *ceea ce*, *(ori)cine* etc.

A făcut mâncare cu ce avea prin cămară.

Și cu câtă carte știu, cu câtă nu știu, peste câțiva ani pot s-ajung dîchiu la vreun mitoc și să strâng un știubei plin de galbeni. (I. Creangă, *Amintiri*)

A promovat grație cui l-a sprijinit.

3. TOPICA ȘI PUNCTUAȚIA

În situația realizărilor nonpropoziționale, circumstanțialul instrumental este plasat cel mai adesea după regent. Poate fi plăsat și înainte, pentru emfază, situație în care se desparte prin virgulă de restul enunțului (*Din priviri, așa se înțelegeau.*). Când este realizat prin propoziții relative, acestea au o topică liberă. În situația în care relativele sunt antepuse, se despart prin virgulă: *Cu cât a muncit, și-a ridicat o casă.*

4. RELAȚIA CU ALTE POZIȚII SINTACTICE

Circumstanțialul instrumental poate avea nuanțe apropiate de alte circumstanțiale. Cel mai adesea este dificil de delimitat de un circumstanțial de mod realizat prin nominal, în special dacă este construit cu altă prepoziție decât *cu* (*Dintr-o lovitură îl făcu una cu pământul.*, *A reușit prin străduință proprie.*) sau printr-un gerunziu (*Accelerând, depășim mașinile de pe partea dreaptă.*, *I-a demonstrat contrariul punctând aspectele mai puțin evidente*). Tot realizarea prin gerunziu, însă cu regent la modul condițional, poate imprima o nuanță condițională (*Ripostând, aș agrava situația.*). Antepunerea gerunziului nu are ca efect emfaza, ci crearea unei ambiguități în privința tipului de circumstanțial.

Într-un context de tipul *Eu cu tine fac avere.*, circumstanțialul este instrumental dacă are sensul „prin intermediul tău”. (vezi **Circumstanțialul sociativ, 1.1., Acordul dintre subiect și predicat, 4.1.3.1**).

Când este exprimat printr-un nominal sau o propoziție relativă construite cu prepoziții care cer dativul, circumstanțialul are nuanță cauzală (*Toate s-au întîmplat datorită ție.*, *Toate s-au întîmplat datorită cui a propus acest mod de rezolvare.*).

Confuzia între cauză și instrument are ca rezultat exprimări nerecomandabile, de tipul: *A întârziat datorită aglomerației.*

Construcțiile de tipul *cu / prin aceea că* sunt uneori interpretate ca propoziții instrumentale. Ele pot fi analizate însă ca un circumstanțial instrumental și o propoziție atributivă: *Voi sunteți destul de remunerați prin aceea [că ați putut da probe despre amorul și devotamentul vostru către augusta dinastie.]* (Internet).

CIRCUMSTANȚIALUL SOCIATIV

1. ASPECTE DEFINITORII

Circumstanțialul sociativ este constituentul facultativ al enunțului care indică asocierea cu subiectul, realizat prototipic printr-un grup prepozițional având drept centru prepoziția *cu* (*Merge la mare cu prietenii.*).

Grupul prepozițional prin care se exprimă sociativul poate fi însoțit de unul dintre adverbele de mod *împreună*, *laolaltă* (*pop.*) sau de o grupare cvasilocuțională (*cu tot*) a căror matrice semantică conține ideea de asociere: *merge împreună / laolaltă / cu tot cu prietenii*. Adverbele sunt totdeauna suprimabile în aceste contexte, rolul lor fiind acela de **intensificare**, de întărire a sensului grupului prepozițional. Când ideea de asociere este încorporată în matricea semantică a verbului (*a se însoți*, *a se asocia*, *a se căsători*, *a se contopi*, *a se uni*, *a se întâlni*, *a se asemana*, *a se învecina*), intensificatorii nu pot apărea: **a se căsători împreună cu*, **a se asocia laolaltă cu* etc.

Sociativul privativ este o variantă a acestui circumstanțial, construit cu prepoziția *fără*, opusul lui *cu*: *Cristi a venit fără Maria.*

1.1. Caracteristici sintactice

Circumstanțialul sociativ dependent sintactic de un verb implică în mod obligatoriu asocierea cu subiectul: *Președintele a plecat în delegație (împreună) cu premierul.*

Regentul circumstanțialului sociativ poate fi un verb la mod personal (*Dan călătorește cu prietena lui.*), o formă verbală nepersonală (*Ieșind des cu prietenii, își neglija soția.*), o interjecție predicativă (*Hai cu mine!*), un adjectiv de proveniență verbală (*mașină disponibilă cu accesorii*) sau un adjectiv provenit din participiu (*angajat bănuît împreună cu familia sa*).

Substantivele de origine verbală păstrează multe dintre disponibilitățile combinatorii ale verbului de la care provin, ca urmare sociativul apare și în grupul nominal, ca atribut, dependent de un substantiv: *Ieșirea cu prietenii îi ridică moralul.*

O clasă de verbe de acțiune (*a se însoți*, *a se asocia*, *a se căsători*, *a se contopi*, *a se uni*, *a se întâlni*, *a se asemana*, *a se învecina* etc.) actualizează obligatoriu termenul asociat subiectului (*Ion se asociază cu Gheorghe.*, *Maria se întâlnește cu Ioana.*). Componentul actualizat în mod obligatoriu are funcția de complement (vezi **Complementul prepozițional, 1.1**).

Componentul sintactic cu care sociativul este obligatoriu coocurent și la care se referă este în poziția de subiect: *Voinicul a pornit la drum cu ajutoarele sale.*

Raportarea se poate face și la un alt component al enunțului: complement direct (*Avem, indiscutabil, un model al înfrățirii pe care am putea să-l exportăm cu mare succes, laolaltă cu cârnații de Pleșcoi și cu palinca de Bihor.*, „22”, 2005), complement de agent (*Lucrarea a fost*

prezentată de director cu adjuncții săi.), complement indirect (A acordat audiență păgubiților cu avocații lor.), complement prepozițional (A dat de faimă cu toate avantajele și dezavantajele ei.), circumstanțial cumulativ referitor la rândul lui la un subiect (Pe lângă demnitari cu soțiile lor, au sosit și prelați.) sau la un complement direct (Pe lângă părinți cu copiii, așteptăm și cupluri tinere.), circumstanțial de excepție referitor, de asemenea, la un subiect (Au plecat toți, în afară de Cristi cu Maria.) sau la un complement direct (N-am observat pe altcineva decât pe Cristi cu Maria.). Aceste situații sunt rezultatul unor reorganizări sintactice și, ca urmare, sunt structuri cu predicativ suplimentar, nu circumstanțiale sociative (vezi **Predicativul suplimentar**, 5.4).

Structura din care face parte sociativul poate fi interpretată ca reorganizare sintactică a două structuri de bază, coordonate. Enunțul (a) *Cristi vine cu Maria*. poate fi derivat din structurile: *Cristi vine.*, *Cristi e cu Maria.* sau *Cristi vine. Maria vine*. Prin suprapunerea structurilor, reorganizarea sintactică se poate face și sub forma (b) *Cristi cu Maria vin*. Acest tip de reorganizare este posibil și pe baza echivalenței semantice dintre prepoziția *cu* și conjuncția *și*, ambele indicând, în acest caz, asocierea. Ca urmare, *cu Maria* din (b) nu mai reprezintă un circumstanțial sociativ, ci, prin interpretare formală, un termen al subiectului multiplu, după cum indică și forma verbului (vezi **Acordul dintre subiect și predicat**, 4.1.3.1). În plus, între cei doi termeni poate interveni conjuncția *și*: *Tata și cu mine bem câte o cafea*.

1.2. Caracteristici semantice

Acceptă sociativ verbele agentive (*Pleacă cu prietenii.*), verbele nonagentive de stare (*Stă în cameră cu patru colegi.*) și psihologice (*S-a bucurat împreună cu ai casei.*), verbele eventive (*S-a îmbolnăvit cu tot satul de la mâncarea servită la nuntă.*).

Unele sociative intră în alcătuirea unor grupări frazeologice: *KissFM s-a mutat cu câțel și purcel la Predeal*. (Internet), *Cei imbarcași deja, instalați cu tot calabalâcul, refuză să se mai mute*. (Internet). *Mi se atrage atenția că, după alegeri, cei din Palatul Victoria mă vor mânca cu fulgi cu tot*. („Lumea Magazin”, 2004).

2. CLASA DE SUBSTITUȚIE

2.1. Realizări nominale

Circumstanțialul sociativ se exprimă printr-un nominal inclus într-un grup prepozițional având centru prepoziția *cu*. Deseori, grupul este însoțit de intensificatori adverbiali ca *împreună*, *laolaltă*, *cu tot*.

A sluji, halucinat, îngerul națiunii e o erezie nefastă. A sluji, împreună cu el, duhul comunitar e calea legitimă. (A. Pleșu, *Despre îngeri*).

Uitându-mă la televizor, la semnare, m-a apucat așa o mândrie națională, când l-am văzut pe președinte grăind în românește. Că doar ne integrăm în Europa cu limbă cu tot. (ZF, 2005).

2.2. Realizări propoziționale

Circumstanțialul sociativ se poate exprima printr-o propoziție relativă inclusă într-un grup prepozițional: *S-a întors cu cine a plecat., Se lansează în afaceri cu oricine are aceleași idei ca el.*

3. TOPICA ȘI PUNCTUAȚIA

De regulă, circumstanțialul sociativ stă după regent și nu se desparte de acesta prin niciun semn de punctuație. Sociativul poate fi antepus, pentru reliefare: *Cu familia a plecat la munte, nu cu prietenii.*

4. RELAȚIA CU ALTE POZIȚII SINTACTICE

În situația în care subiectul și termenul asociat sunt la plural, construcția se ambiguizează, fiind greu de decis între subiect multiplu și circumstanțial sociativ: *Cuțitele împreună cu lingurile se așază la dreapta farfuriei.* În aceste situații, topica poate decide statutul sintactic al termenilor: subiect dacă sunt ambii antepuși verbului, sociativ dacă al doilea termen este postpus, eventual izolat prin virgulă: *Cuțitele se așază la dreapta farfuriei, împreună cu lingurile.*

CIRCUMSTANȚIALUL CANTITATIV

1. ASPECTE DEFINITORII

Circumstanțialul cantitativ exprimă o cuantificare, o caracterizare cantitativă a unei predicatii semantice. Componentul cuantificat exprimă o calitate sau un proces înzestrate cu trăsătura gradualității (a scalarității).

Circumstanțialul cantitativ se realizează ca un *cantitativ propriu-zis*, când exprimă variații cantitative în mod relativ și nediferențiat (*Cântărește enorm.*), și ca un *cantitativ de măsură*, când le exprimă prin raportarea la unități de măsură obiective (*Cântărește 200 de grame.*).

1.1. Caracteristici semantice

Circumstanțialul cantitativ exprimă o evaluare cantitativă, o cuantificare, în termeni globali și relativi sau prin raportare la unități de măsură. Apariția sa frecventă în grupul adjectival și în cel adverbial e normală, tocmai pentru că adjectivul și adverbul exprimă adesea noțiuni gradabile și cuantificabile. Nu este vorba doar de noțiunile măsurabile obiectiv (*lung, larg, îngust, adânc* etc.), ci de toate cele gradabile subiectiv (*frumos, bun, cîștit, bine* etc.). Apariția în relație cu grupul verbal depinde de semantica verbului centru: nu foarte multe verbe au un conținut care să descrie un raport de măsură (*a costa, a cântări* etc.); de fapt, acest tip de raport nu privește direct verbul (care este unul de relație), ci subiectul (*Pachetul cântărește, măsoară...*). Mai numeroase sunt verbele care desemnează activități cuantificabile (*a lucra, a învăța, a desena* etc.): *Lucrează foarte mult.*; *Pentru examen a învățat cam puțin.*; cu intenție stilistică, mai multe verbe pot fi atrase în această categorie: *Parcă trădăm cam mult.* („Timpul”, 2004). Cuantificarea cea mai răspândită a verbului este de natură temporal-aspectuală, situație în care circumstanțialul cantitativ interferează cu cel de timp (vezi *infra*): *A dormit mult. / A dormit 10 ore.*

Principalele subtipuri semantice ale caracterizării cantitative sunt:

(a) cuantificarea globală (relativă): *mult, puțin, destul, prea* etc. Cuantificarea poate fi pur cantitativă (cantitate mare, cantitate mică: *mult / puțin*) sau dublată de o evaluare privind suficiența (*destul, suficient, de-ajuns, îndeajuns*) / insuficiența (*insuficient*) sau excesul în raport cu un reper sau un criteriu (*prea*);

(b) cuantificarea globală explicit aproximată: *oarecum, cumva, mai mult sau mai puțin*;

(c) cuantificarea globală progresivă: *tot (mai...), mereu (mai...), din ce în ce (mai...), și (mai...), încă (mai...)*; operatorul specific precedă o formă comparativă de superioritate sau inferioritate;

(d) cuantificarea prin indicarea măsurii (cantitativul de măsură): *trei lei, 50 de metri* etc.;

(e) cuantificarea prin raportarea procesului la un altul, la un reper sau la un component al situației: *Cheltuieste cât câștigă.*; *Valorează cât trebuie.*; *Plătește cât costă.*; *Cântărește cât un geamantan.* (vezi Construcții comparative).

Restricțiile semantice ale realizării cantitativului sunt deci destul de numeroase; în plus, unele cantitative cunosc restricții suplimentare ca modificatori ai unor adjective sau adverbe, pentru că pot apărea doar dacă acestea sunt la un grad de comparație, de obicei comparativ de superioritate sau inferioritate. În această situație se află progresivele: *din ce în ce* (*din ce în ce mai bun* vs **din ce în ce bun*), dar și altele (*mult: mult mai bun* vs **mult bun*).

Progresivele *tot* și *mereu* (*tot mai bun, mereu mai bine*) pot apărea și ca modificatori ai unor adjective și adverbe care nu sunt explicit gradate, dar în acel caz (*un loc tot bun; merge mereu bine*) nu au valoare cantitativă, ci modală sau temporal-aspectuală.

1.2. Caracteristici sintactice

Circumstanțialul cantitativ este o complinire – cel mai adesea facultativă – a verbului (grupului verbal), a adjectivului (grupului adjectival) sau a adverbului (grupului adverbial), a propoziției sau a enunțului; realizarea sa definitorie este adverbul *atât / atât de...* (în enunțuri interogative: *cât? cât de...?*).

În genere, circumstanțialul cantitativ a fost inclus în cel de mod; în unele gramatici, un tip de cantitativ a fost tratat ca o subspecie distinctă a modalului, denumită *circumstanțial de mod de măsură*.

E specific pentru cantitativ (în comparație cu alte circumstanțiale, prototipic asociate grupului verbal sau propoziției), faptul de a apărea ca determinativ al grupului adjectival (*o persoană prea puțin simpatică*) sau adverbial (*se mișcă puțin mai repede*) cel puțin la fel de des ca în ipostaza de determinativ al grupului verbal (*aleargă puțin*): De cele mai multe ori, cantitativul din grupurile adjectival și adverbial are realizări diferite de cel din grupul verbal – (*un om*) *prea bun; (aleargă) prea repede / *mănâncă prea* – sau cel puțin intră în construcții diferite: (*un oraș*) *enorm de agitat, vorbește enorm de mult / mănâncă enorm*.

Cantitativul este așadar operatorul, intensificatorul care realizează gradația adjectivului și a adverbului, în toate situațiile cu excepția structurilor considerate gramaticalizate (vezi I, Adjectivul, 8, Adverbul, 5); astfel, în sintagmele *o casă destul de mare; mă privește oarecum mirat; vorbește exagerat de tare*, adverbele *destul, oarecum, exagerat* au funcția de circumstanțial cantitativ, în vreme ce în exemplele *o casă mai mare; mă privește mai puțin mirat; vorbește foarte tare / cel mai tare*, unitățile *mai, mai puțin, foarte, cel mai* sunt considerate instrumente morfosintactice ale gradării și ale comparației, solidare din punct de vedere funcțional cu adjectivul / adverbul.

În unele interpretări, majoritatea operatorilor care indică intensitatea maximă a calității exprimate de adjective și adverbe – *extraordinar de...*, *extrem de...*, *surprinzător de...* etc. – sunt considerați ca fiind mărci morfologice ale gradului superlativ, în ciuda caracterului lor analizabil. Acești operatori vor fi tratați în cele ce urmează ca realizări ale cantitativului. De fapt, limita dintre mărcile gramaticalizate ale gradelor de comparație și cele lexicale este convențională: chiar adverbe ca *foarte* sau *tare* pot fi interpretate ca intensificatori analizabili.

În cadrul grupului verbal, puține verbe cer actualizarea obligatorie a unor circumstanțiale cantitative. Apariția circumstanțialului cantitativ obligatoriu

caracterizează verbul sau indică un sens diferit (sau un omonim) al acestuia: *a cântări* (*Peștele cântărește 3 kg.* / **Peștele cântărește.* / *Dana cântărește peștele.*), *a măsura* (*Aleea măsoară 100 de metri.* / **Aleea măsoară.* / *Dana măsoară lungimea aleii.*), *a valora* (*Valorează 10 lei.*), (familiar) *a face* (*Casa face o sută de mii.*), *a avea* (*Terenul are 20 de metri.*), *a se întinde* (*Construcția de întinde pe un hectar.*) etc. Sunt obligatorii din punct de vedere semantico-sintactic și acele circumstanțiale cantitative care pot să rămână subînțelese într-un context dat, dar sunt definitorii pentru sensul verbului: *Mașina asta costă!* (= *Mașina asta costă mult!*).

Cantitativul constituie o poziție sintactică unică, nefiind decât rareori admisă (altfel decât prin apozitionare sau coordonare) coprezența mai multor cantitative dependente de același grup; chiar cantitativele aparținând unor subtipuri semantice diferite apar greu împreună, fiind de fapt într-o relație de subordonare unul față de altul: enunțul *Costă prea mult 5 lei.* conține de fapt o evaluare cantitativă de măsură a verbului (*costă 5 lei*) și una supraordonată, a întregului predicat: *prea mult* [*costă 5 lei*]. În schimb, este posibilă – și chiar frecventă – apariția recurentă a unui cantitativ care modifică un alt cantitativ (*Asta contează mult.*; *Asta contează mult mai mult.*). Cuantificarea se aplică adesea unui grup adjectival cu adjectivul sau echivalentul său (locuțiune, grup prepozițional) deja gradat prin morfem gramatical: *Un „tânăr furios”, acum puțin [mai în vârstă]* (SC, 2005) sau chiar prin alt cantitativ: *această tânără generație pare un pic [prea grăbită]*. (SC, 2005).

1.3. Caracteristici pragmatice

Cantitativul exprimat prin adverbul *atât* sau prin grupurile prepoziționale care includ demonstrative (de ex.: *în așa măsură*) pot funcționa ca deictice – *Cântărește-mi, te rog, atât!* (enunț însoțit de gest sau orientarea privirii) sau ca anaforice: (*Are 30 de kg în plus. Îngrășându-se în așa măsură, nu mai poate intra pe ușă.*). În propoziții exclamative, topicalizate și marcate prin intonație și accent frastic, adverbele *atât* și *cât* și grupurile cu demonstrative își modifică valoarea semantică, din substituite ale unei cantități definite contextual devenind cuantificatori ai cantității mari (*Atât e de simpatic!*; *Cât a dormit!*; *În așa măsură a mînjit!*).

2. CLASA DE SUBSTITUȚIE A CIRCUMSTANȚIALULUI CANTITATIV

2.1. Realizări prin grup adverbial

Adverbele specifice cantitativului sunt destul de puține, aparținând categoriei nehotărâtelor (*mult, puțin, oricât, întru câva*), a demonstrativelor (*atât*), a relativ-interogativelor (*cât*). Alte adverbe cantitative sunt *destul, suficient, enorm*; în registrul familiar și popular apar *nișel, oleacă* și diminutive ca *olecuță, multișor, puținel*. O serie de locuțiuni adverbiale au aceeași utilizare: *cât mai mult, mai mult sau mai puțin, de ajuns* etc.

2.1.1. În grupul verbal sunt posibile toate adverbele și locuțiunile menționate: *Câteva fraze [...] m-au amuzat enorm atunci când le-am descoperit.* (A. Blandiana, *Autoportret*); *Singurul lucru pe care mi-l propun e să discut puțin despre ideea schimbării macazului la români.* („Timpul”, 2004); *Răsuțește-te, Iancule, în gropnița ta, numa cât să zgâlțâi oleacă munții aceștia.* (C. T. Popescu, *Copiii fiarei*); *Dominat de tendința de a cuprinde cât mai mult, aromânul interpretează rolurile mai multor personaje.* (I. Nicolau, *Haide, bre!*).

2.1.2. În grupul adjectival, adverbul *mult* cere un centru cu marcă de gradare sau comparație (*mult prea simplu, mult mai simplu*), în vreme ce adverbele *puțin, întrucâtva*, (familiar și popular) *nișel, oleacă, olecuță*, precum și locuțiunea *mai mult sau mai puțin* se construiesc indiferent de gradarea centrului: *Nu pricepi matematică, artă modernă, lingvistică structurală sau orice altă disciplină, mai mult sau mai puțin sibilinică.* (A. Pleșu, *Minima moralia*); *Alte moduri de gândire, oarecum minoritare până atunci, au început să se impună în anii interbelici.* (Al. Paleologu, *Despre lucrurile*).

Celelalte adverbe și locuțiuni – *oricât, atât, cât, destul, suficient, enorm, de ajuns* – se leagă de adjectivul-centru prin intermediul prepoziției *de*: *Cât de eficientă poate fi o astfel de strategie?* (SC, 2005); *Ofensiva lucrurilor este atât de puternică și de violentă, încât nici o precauție nu mi se pare exagerată* (A. Blandiana, *Autoportret*); *Au o prezență suficient de convingătoare în revistele de specialitate.* („Timpul”, 2004).

Unele cantitative se leagă de anumite adjective prin intermediul prepoziției *de* (*infiniț de bun*), dar se plasează direct în antepunere față de adjectivul la comparativ (*infiniț mai bun*).

Un caz special îl constituie substantivele care funcționează adverbial, în asocieri idiomatice în care determină un adjectiv: *gol pușcă, beat pulbere, deștept foc, ud learcă* (vezi I, *Adverbul*, 4.1.4); în măsura în care au valoare de intensificatori, de mărci ale gradului maxim, acestea pot fi considerate realizări ale cantitativului.

2.1.3. În grupul adverbial, selecția și construcția adverbilor sunt identice cu cele din grupul adjectival: *Trebuia să fim astăzi mult mai departe în mersul nostru.* (E. Cioran, *Schimbarea*); *Ea seamănă acelor ilustrații pentru copii în care culoarea e pusă puțin alături.* (A. Blandiana, *Calitatea*); [*Întrebarea se pune*] *infiniț mai tranșant și mai insolubil.* (A. Blandiana, *Autoportret*).

Tot în categoria realizării adverbiale intră și elementele considerate prin tradiție numerele multiplicative (cu folosire adverbială): *dublu, triplu, întreit, înzecit, însutit* etc. (vezi I, *Numeralul*, 5). Acestea apar mai des în grupul verbal: *Dacă pentru un salariu dublu trebuie să muncești dublu n-ai făcut nici o afacere* (Internet, 2005) – și ca determinativi ai participiilor cu funcție adjectivală – *hârtie dublu creată; parchet triplu stratificat; suferință însutit răsplătită*, – dar și ai altor adjective, fie derivate de la verbe – *osteneli însutit roditoare* –, fie aflate la gradul comparativ: *aceste acțiuni ale lui V.N. mi se par înzecit mai grave.* (Internet, 2005); *Cu toate hainele sale ponosite, Cenușăreasa era însutit mai frumoasă decât surorile ei.* (Internet, 2005).

2.2. Realizări prin grup nominal

Circumstanțialul cantitativ de măsură are o realizare aparte între circumstanțiale: ca grup nominal legat direct de verb, asemănător complementului direct. În mod normal, în cazul circumstanțialului care exprimă măsura, grupul nominal este alcătuit din numeral (sau un substitut nehotărât, adjectiv sau – mai rar – articol nehotărât, sau adjectiv interogativ ori relativ) și substantivul care desemnează unitățile de măsură: *Cântărește două kilograme. / Cântărește câteua kilograme. / Cântărește niște kilograme. / Câte kilograme cântărește?; Valorează zece lei. / Valorează mulți lei.* etc. Rar, grupul nominal poate fi alcătuit – cu sens nedeterminat – și doar din substantiv neînsoțit de articol: *Valorează lei / aur.* Această construcție permite și realizarea pronominală prin pronume nehotărât (*Valorează ceva.*) sau negativ (*Retorica nu costă nimic.*, „Timpul”, 2004).

Diferența față de poziția de obiect direct este dată de faptul că nominalul cu funcție de circumstanțial cantitativ nu se poate substitui sau dubla prin clitic pronominal: *Costă zece lei* – **îi costă*.

Realizarea prin grup nominal nu poate apărea în complinirea unui grup adjectival (**greu două kilograme*, **lung trei metri*), construcția echivalentă fiind prepozițională (*greu de două kilograme*, *lung de trei metri*).

Când se referă la măsura timpului, folosind unități specifice, construcția poate fi considerată, după criterii semantice, ca aparținând circumstanțialului de timp: *durează două ore*, *ține trei ani* etc. (vezi **Circumstanțialul de timp**). Când se referă la măsura spațiului, construcția similară aparține din punct de vedere semantic circumstanțialului de loc: *Merge douăzeci de kilometri*. (vezi **Circumstanțialul de loc**).

2.3. Realizări prin grup prepozițional

2.3.1. Cantitativul de măsură se poate exprima prin prepoziția *de* + numeral (sau substituit nehotărât al acestuia) + substantiv. Această construcție apare în grupul adjectival: *un covor lung de 2 metri*.

Când se referă la măsura timpului, și această construcție poate fi considerată ca aparținând circumstanțialului de timp: *o discuție lungă de 2 ore*.

Numeralul adverbial care are tiparul *de X ori* poate fi inclus în această categorie, ca structură analizabilă, alcătuită din prepoziție, numeral și (etimologic) substantiv; această construcție apare în grupul adjectival sau adverbial, cu regent la comparativ: *de două ori mai bun*; *de zece ori mai repede*.

2.3.2. O altă construcție a cantitativului de măsură este constituită de prepoziția *cu* + numeral (sau substituit al acestuia) + substantiv. Construcția apare în grupul verbal, cu anumite verbe regente: *A crescut cu 2 centimetri*, și în grupul adjectival sau adverbial ca adjunct al unui adjectiv sau adverb la gradul comparativ, în structuri comparative: *un teren cu 2 kilometri mai lung*; *A alergat cu 2 metri mai mult*. În poziția substantivului pot apărea nume cu semnificație cifrică sau construcții numerale (*cu 2 treimi mai mic*; *cu 2 la sută mai mare* etc.).

2.3.3. Mai puțin frecvente sunt construcțiile alcătuite din prepozițiile (*până*) *la* sau *pe* + numeral (sau substituit) + substantiv. Acestea se întâlnesc doar în grupul verbal: *A crescut (până) la doi metri*; *Țapii erau buni pentru seu și pastramă. Toamna, numai o familie putea tăia până la 4 000 de capete*. (I. Nicolau, *Haide, bre!*); *Via se întinde pe trei hectare*.

2.3.4. În grupul prepozițional, nominalul poate fi substituit și de o propoziție relativă fără antecedent: *A crescut cu cât a vrut*.

2.3.5. Tot în categoria realizărilor prepoziționale intră cantitativul care determină un verb și este introdus prin *cât* urmat de un grup nominal, de un pronume sau un numeral; elementul relator are în aceste construcții statut prepozițional (vezi **I, Prepoziția, 4.2**): *Protecția lui valora cât cea a Sultanului*. (I. Nicolau, *Haide, bre!*); *Munca cât șapte fără să primească vreun ban*. (*ibid.*); *A mâncat cât mine*.

În construcțiile comparative complexe, statutul lui *cât* este mai aproape de cel adverbial: *Cuvântul lui făcea cât clopotul berbecului la oi*. (*ibid.*).

2.4. Realizări propoziționale

Realizarea propozițională tipică a circumstanțialului cantitativ este propoziția relativă fără antecedent introdusă prin adverbele relative sau nehotărâte *cât, oricât* – *Fuge cât poate.*; *Slăbește oricât vrea.*; *Întreb într-o franceză cât pot eu de distins graseiată.* (C. T. Popescu, *Copiii fiarei*) – sau de pronumele (rar) și adjectivele pronominale corespunzătoare: *Bere bea câtă poate.*; *Valorează câți bani vrei.*; *Are câte kilograme trebuie.*

Cele mai frecvente propoziții cantitative sunt structuri eliptice, provenite din imbricări cu verb modal: *Are câte kilograme trebuie* [să aibă].

Circumstanțialul cantitativ se realizează destul de rar prin propoziție conjuncțională; singura conjuncție introducând o propoziție cantitativă este *până*: *A crescut până a ajuns la 2 metri înălțime.* Majoritatea propozițiilor introduse prin *până* intră însă în categoria consecutivului (vezi **Circumstanțialul consecutiv**, 2.3).

3. TOPICA ȘI PUNCTUAȚIA

Cantitativul din grupul verbal este în mod normal postpus verbului și integrat în propoziție (*Se uită mult la televizor.*). Cantitativul care modifică un grup adjectival sau adverbial este antepus acestora. În toate aceste cazuri, solidaritatea circumstanțialului cu regentul său este foarte ridicată, fapt manifestat în absența pauzelor (în oralitate) și a virgulei (în scris).

4. RELAȚIA CU ALTE POZIȚII SINTACTICE

Circumstanțialul cantitativ interferează cu circumstanțialul de timp și cu circumstanțialul de loc care indică dimensiuni temporale sau spațiale; acestea sunt considerate ca aparținând tipurilor respective din punctul de vedere al conținutului lor semantic, în vreme ce similitudinile de structură sintactică și valoarea generală de cuantificatori le includ în sfera cantitativului (vezi **Circumstanțialul de timp**, 2.2.1; **Circumstanțialul de loc**). Unele structuri sunt confundabile cu ale circumstanțialului de mod (în sintagma *complet treaz*, de exemplu, complinirea adjectivului poate fi considerată și o descriere modală). Alte structuri prezintă similarități cu numele predicativ (*Terenul are 10 m / este de 10 m.*)

O relație specială are cantitativul cu circumstanțialul consecutiv, care indică o urmare a intensității, contribuind astfel la marcarea gradelor de intensitate; multe structuri sunt la limita dintre valoarea predominant cantitativă și cea predominant consecutivă (vezi **Circumstanțialul consecutiv**).

O serie de construcții – având ca regent adjective sau adverbe fără mărci de comparație: *mare cât un munte*; *repede ca o săgeată* – pot fi interpretate fie ca circumstanțiale cantitative, fie ca variante de realizare a complementelor comparative (soluție preferată și propusă în capitolul **Construcții comparative**).

Unele cantitative evoluează spre valori discursive diferite. De exemplu, nehotărâtul *orișicât* migrează spre utilizări concesive și chiar de conector discursiv: *Orișicât, am avut și eu dreptate.*

CIRCUMSTANȚIALUL DE RELAȚIE

1. ASPECTE DEFINITORII

Circumstanțialul de relație este un constituent al enunțului care indică limitele de manifestare ale unei acțiuni, stări, calități prin referire la un anumit domeniu (*Este as la matematică.*) sau care precizează perspectiva din care se face comunicarea (*Din punct de vedere legal, tranzacția nu este posibilă.*)

1.1. Caracteristici sintactice

Circumstanțialul de relație este eterogen sub aspect sintactic, prezentând mai multe tipare de construcție, situate pe poziții ierarhice diferite în raport cu centrul (vezi **Grupul verbal**, 5.1). Circumstanțialul de relație poate apărea la diferite niveluri sintactice: integrat sintactic, legat de centrul grupului verbal (*a cedat nervos*) sau adjectival (*priceput la toate*), dar și parantetic, fals integrat sintactic (*În ce mă privește, nu vreau să am de-a face cu persoane dubioase.*)

Circumstanțialul de relație integrat sintactic poate fi adjunct în grupul verbal, având ca regent un verb la mod personal (*I-a întrecut la carte, dar și la năzbâtii.*) sau o formă verbală nepersonală (*Matematic vorbind, rezultatul nu este corect.*). De asemenea, poate fi adjuncțul unui adjectiv calificativ propriu-zis (*mic de statură, aspru la pipăit, dubios din punct de vedere moral, stabil economic*) sau al unui adjectiv provenit din participiu (*plăcută la înfățișare*). În grupul adverbial, circumstanțialul de relație apare mai rar, ca determinativ al unui adverb de mod (*bine pentru mine*) sau de loc (*departe fizic, nu și spiritual*). Circumstanțialul de relație se poate referi la o secvență mai extinsă: [*Să bine*] *cu sănătatea.*, [*Prețurile caselor au crescut*] *în raport cu euro.*, [*Se vor aplica noi proceduri*] *privitor la limitarea traficului de ființe umane.*

Circumstanțialul de relație parantetic privește întreaga structură propozițională. Acest tip de circumstanțial este izolat sintactic, funcționează în planul enunțării și este rezultatul tematizării. Cuprinde la rândul său două tipuri, în funcție de modalitatea de tematizare, lexicală sau sintactică (vezi **Organizarea tematică a enunțului**, 2.1.2, 2.1.3).

Circumstanțialul de relație neintegrat sintactic poate fi rezultatul tematizării realizate prin mijloace lexicale (grupări cvasilocuționale care identifică și reliefează tema enunțului): *din punct de vedere, în privința, în ce privește, apropo de, cu privire la, în legătură cu, în materie de, legat de, sub aspect etc.: Din punct de vedere turistic, România are numeroase atuuri.; Sub aspect financiar, postul oferit este atrăgător.; În privința aprobării bugetului, discuțiile nu s-au încheiat.* Aceste structuri sunt rezultatul tematizării constituentelor integrați inițial unui grup (*corect din punct de vedere politic > din punct de vedere politic, este corect; integru sub aspect moral > sub aspect moral, este integru; optimist în privința reușitei > în privința reușitei, este optimist*). Tematizarea implică un verb performativ subînțeles, care transpune structura la nivel metadiscursiv: *Din punct*

de vedere turistic [spun / afirm / consider că] *România are numeroase atuuri*. Pe același plan se situează și grupările care introduc perspectiva locutorului: *din punctul meu de vedere, după părerea mea, după mine.*, echivalente cu „eu spun / afirm / consider”. Uneori, expresia performativă este lexicalizată printr-un verb la gerunziu, rezultând grupări de tipul *politic / istoric / economic / sociologic vorbind: Economic vorbind, argumentele nu sunt convingătoare*. În acest caz, adverbul are funcția de circumstanțial de relație al verbului la gerunziu, iar întreaga grupare constituie un circumstanțial de relație neintegrat, situat în planul enunțării.

Alt tipar al circumstanțialului de relație neintegrat corespunde modalității sintactice de tematizare prin anticiparea unui constituent al enunțului, într-o structură fixă formată din prepoziția *de* și termenul tematizat: *de mâncat, am mâncat; de frumoasă, e frumoasă* etc.

1.2. Caracteristici semantice

Din punct de vedere semantic, circumstanțialul de relație nu este un constituent facultativ. El limitează sfera predicăției, restrângând-o la unele dintre manifestările ei (*ager la minte, plăcut la înfățișare*) sau raportând-o la un individ (*bine pentru mine; Din punctul meu de vedere, poate să vină când vrea.*) ori la un domeniu de activitate (*neclar sub aspect juridic*).

Domeniul semantic modificat de circumstanțialul de relație poate fi centrul grupului (*S-a realizat profesional.*), grupul în ansamblu (*[Îi merge bine] cu afacerile.*) sau propoziția (*Profesional, este un om realizat.*).

Circumstanțialul de relație restrânge o predicăție de stare (*Doar unu-i împăratul Roș, vestit prin meleagurile aceste pentru bunătatea lui cea nemaipomenită și milostivirea lui cea neauzită.*, I. Creangă, *Harap-Alb*), de proces (*Nivelul de trai a crescut statistic, dar nu și faptic.*) sau de acțiune (*Am învățat mult la matematică.*)

1.3. Caracteristici pragmatice

În situațiile în care circumstanțialul de relație se realizează în cadrul unor grupări cvasilocuționale sau îmbinări stabile, acestea tind să se specializeze pentru a reda această funcție sintactică: *din punct de vedere, sub aspect, în privința*. Sunt folosite cu precădere în stilul științific și publicistic și, nefiind integrate sintactic, tind să devină conectori, asigurând organizarea discursului (*Din punct de vedere profesional, a fost o măsură de protecție, din punct de vedere uman, a fost o nedreptate.*)

Circumstanțialul de relație neintegrat sintactic funcționează la nivel metadiscursiv, fiind echivalent cu o expresie performativă: *După părerea mea* [=eu spun că], *e mai bine să procedăm așa*.

2. CLASA DE SUBSTITUȚIE

Circumstanțialul de relație este o clasă sintactică puțin unitară, având în vedere tiparele sale sintactice și posibilitățile de realizare înregistrate.

2.1. Realizări nominale

Circumstanțialul de relație poate fi realizat printr-un nominal inclus într-un grup prepozițional.

Drept centru al grupului prepozițional pot apărea prepoziții simple: *în, la, ca, de, cu, din, după, pentru, prin* care impun cazul acuzativ sau *asupra* care impune cazul genitiv. Acest tip de grup prepozițional este specializat pentru circumstanțialul integrat sintactic, adjunct al unui centru verbal sau adjectival:

Primul este, bineînțeles, Robin Hood, neîntrecut în mânăuirea arcului, în tăria pumnului și în luptele cu spada. (Internet)

Eu, cât aș fi de aristocrat în gândire, politic trebuie să fiu democrat. (P. Țuțea, 322 de vorbe)

Fiul craiului, boboc în felul său la trebi de aieste, se potrivește Spânului și se bagă în fântână. (I. Creangă, Harap-Alb)

E bun la matematică, dar corigent la chimie.

Exagerează cu laudele.

Studiul este relevant prin abordarea dintr-o nouă perspectivă a unor elemente cunoscute.

S-a informat asupra posibilității de a obține credit cu dobândă mică.

Circumstanțialul de relație integrat la nivelul grupului se poate introduce și prin construcția [*în(tr-) + ale*] + substantiv în genitiv. Construcția este relativ fixă și este specifică limbajului colocvial, reprezentând reducerea grupării cvasilocuționale în domeniul sau în privința.

Este o începătoare în ale meseriei, dar foarte nerăbdătoare să trăiască aventurile realității. (Internet)

Dosarul în cauză nu este făcut chiar de niște nepricepuți în ale legilor. (Internet)

Circumstanțialul de relație se poate realiza și printr-un grup prepozițional având drept centru grupări cvasilocuționale: *aprope de, cu privire la, în legătură cu, în materie de, legat de, în privința, în (ceea) ce privește, cât privește*, construite cu acuzativul, în problema, din partea, din punct(ul) de vedere, sub aspectul, care cer nominal în genitiv. Aceste circumstanțiale sunt fie integrate sintactic, situate la nivelul grupului sau al propoziției, fie rezultate prin tematizare lexicală.

Împărtășesc un optimism prudent aprope de capacitatea președintelui de a consolida tendințele europeniste ale guvernării. (Internet)

Se cercetează arhivele cu privire la crima comisă acum 25 de ani.

Este expert în problema / în chestiunea anexării Basarabiei de către URSS.

Nu știu nimic legat de acest aspect.

Din punctul de vedere al investițiilor străine totale, România se situează pe ultimul loc în rândul celor 12 țări candidate la UE. (Internet)

Cât privește drepturile românilor din Ucraina, tratatul cuprinde exact aceleași prevederi ca și tratatul româno-maghiar. („Lumea Magazin”, 2005)

Gruparea cvasilocuțională din punct(ul) de vedere pune probleme în privința folosirii articulate sau nearticulate a cuvântului *punct*. Se folosește nearticulat când este urmat de un adjectiv: *din punct de vedere politic*, în timp ce folosirea articulată presupune selecția unui substantiv în genitiv (*din punctul de vedere al politicii*). Trebuie evitate construcțiile incorecte, de tipul *din punct de vedere al legii, din punctul de vedere legal*.

În limba actuală, cu precădere în stilul publicistic, se manifestă tendința de utilizare excesivă a locuțiunii prepoziționale vizavi de cu sens abstract: *răscoala guvernanților români vizavi de relația cu FMI* („Săptămâna financiară”, 2005), construcție nerecomandată de normele limbii literare.

Se poate tematiza sintactic un nominal, rezultând o structură alcătuită din prepoziția *de* și nominalul respectiv: *De poet, e poet, dar mai trebuie să și mănânce.*

2.2. Realizări adjectivale

Circumstanțialul de relație se realizează adjectival în contextul grupărilor cvasilocaționale *din punct de vedere, sub aspect*. Adjectivul poate fi propriu-zis sau pronominal.

Poporul român, din punct de vedere politic, e greu de glorie. (P. Țuța, 322 de vorbe)

Performanța sa e lăudabilă din acest / orice punct de vedere.

Am dreptate din toate punctele de vedere.

Sub aspect juridic, această situație este clară.

Adjectivele pronominale intercalate *din acest punct de vedere, din toate punctele de vedere* indică faptul că aceste grupări nu și-au pierdut total caracterul analizabil.

Rar, circumstanțialul de relație se realizează prin adjectiv calificativ cu prepoziție, ca determinativ într-o construcție comparativă sau cantitativă.

Gardul e cât casa de înalt.

Gardul e de doi metri de înalt.

Adjectivul calificativ poate fi tematizat sintactic: *De tânăr, e tânăr, dar nu are avere.*

2.3. Realizări prin forme verbale nepersonale

Circumstanțialul de relație se poate realiza prin verbe la infinitiv sau supin incluse în structura unui grup prepozițional având drept centru prepozițiile *în* și *de*:

S-a dovedit pricepută în a administra afacerile familiei.

E specialistă în a încurca treburile.

Sunt grei bătrânii de pornit, / Dar de-i pornești, sunt grei de-oprit! (G. Coșbuc, *Nunta Zamferei*)

De regulă, tiparului cu infinitiv îi este preferat cel cu substantivul de origine verbală: *S-a dovedit pricepută în administrarea afacerilor familiei.*

Predicatul unui enunț se poate tematiza sintactic printr-o formă de supin: *De muncit, a muncit toată viața.*

2.4. Realizări adverbiale

Adverbele care pot îndeplini funcția de circumstanțial de relație sunt cele modale.

Eu nu vorbesc rasial, vorbesc antropologic. (P. Țuța, 322 de vorbe).

Tot ce teoretic este just, este practic necesarmente just. (P. Țuța, 322 de vorbe)

Intellectualii umaniști dețin un fond de carte net superior, numeric și valoric.

(CN, 2004)

Structurile alcătuite dintr-un adverb care determină verbul *a vorbi* la gerunziu: *politic vorbind, economic vorbind, istoric vorbind* sunt frecvent utilizate în stilul publicistic: *Sociologic vorbind, comunismul a fost mai distrugător decât nazismul.* (Internet). Tiparul se extinde și la alte verbe, ca *a privi* (*Economic privind problema, argumentele nu sunt convingătoare.*).

Circumstanțialul de relație poate fi realizat prin grup adverbial având drept centru adverbele *referitor*, *privitor* care au ca determinanți obligatorii grupuri prepoziționale cu adjuncti nominali sau propoziționali. Aceste grupuri adverbiale au tendința de a deveni îmbinări unitare, adverbul realizând împreună cu prepoziția o grupare cvasilocuțională.

Privitor la hotărârea luată, nu am multe de adăugat.

Referitor la ceea ce am discutat, situația rămâne neschimbată.

Adverbul poate fi tematizat sintactic: *De greu, e greu și în această meserie, dar ai satisfacții mari.*

2.5. Realizări propoziționale

2.5.1. Circumstanțialul de relație se poate realiza prin *propoziții relative*, introduse prin pronume relative sau nehotărâte, incluse în grupuri prepoziționale având drept centru prepozițiile *în*, *la*, *pentru*: *E pricepută în ce ține de domeniul ei de activitate.*, *Pentru cine vine din Orient, România e în vest.* Ca realizări ale circumstanțialului de relație, propozițiile relative pot fi introduse și prin adverbul relativ *cât*: *Întrece măsura cu cât cheltuiește pe haine.*

Aceleași pronume relative sau nehotărâte pot fi însoțite și de îmbinări cvasilocuționale de tipul *în legătură cu*, *în privința*.

Nu putem face presupuneri în privința cui nu și-a exprimat preferința.

Nu luăm decizii în legătură cu cine nu este de față.

Grupările cvasilocuționale în ceea ce privește, cât privește pot fi considerate locuțiuni prepoziționale (vezi supra, 2.1; I, Prepoziția, 2.4).

2.5.2. *Propozițiile conjuncționale* sunt rare ca realizare a circumstanțialului de relație. Să poate introduce o circumstanțială de relație în tiparul de tematizare sintactică, prin extindere de la construcția cu supinul, de exemplu: *Să supere vreun șef, n-a supărat.* / *De supărat vreun șef, n-a supărat.*

3. TOPICA ȘI PUNCTUAȚIA

Topica și punctuația au implicații în stabilirea tipurilor de circumstanțial de relație. De regulă, circumstanțialul centrului verbal sau adjectival este postpus și nu se desparte prin virgulă (*remarcabil din punct de vedere artistic*), în timp ce tipurile tematizate, neintegrate sintactic, sunt în antepunere și izolate prin virgulă (*din punct de vedere artistic, este remarcabil; de lăudat, a fost foarte lăudat*).

4. RELAȚIA CU ALTE POZIȚII SINTACTICE

Construcții de tipul *roșu la față* sunt interpretate fie ca circumstanțiale de relație, fie ca circumstanțiale de loc. Sensul puternic locativ al prepoziției *la* în aceste contexte, precum și structurile similare, de tipul *alb pe margine*, *putred la mijloc*, pot fi argumente în favoarea interpretării ca circumstanțial de loc.

Când este realizat adverbial, circumstanțialul de relație poate fi uneori confundat cu un circumstanțial de mod. Enunțul *Gândesc politic*, poate fi interpretat fie „Gândesc din punct de vedere politic”, fie „Gândesc în mod politic”.

CIRCUMSTANȚIALUL DE CAUZĂ

1. ASPECTE DEFINITORII

Circumstanțialul de cauză este un component al enunțului prin care se specifică motivul (cauza) care antrenează desfășurarea unui proces, și prezintă ca realizare definitorie propoziția conjuncțională introdusă prin *întrucât* (și sinonimele sale, *fiindcă*, *pentru că* etc.).

1.1. Caracteristici semantice

Circumstanțialul de cauză face parte din grupa circumstanțialelor care redau raporturi logico-semantice, fiind component al unei construcții prin care vorbitorul instituie un raport de cauzalitate între două procese: [*X (vorbitorul) consideră că*] *A întrucât B: Nu vorbește cu mine, pentru că s-a supărat.*

Circumstanțialul de cauză este un component „periferic” al grupului verbal (vezi, **Circumstanțiale. Prezentare generală**, 2); prin urmare, circumstanțialul de cauză este totdeauna suprimabil, fără a influența corectitudinea gramaticală a enunțului.

1.2. Caracteristici sintactice

Circumstanțialul de cauză este termenul subordonat față de o construcție (propoziție sau grup) cu centru verbal (*A întârziat la serviciu, deoarece (întrucât) a fost blocat în trafic., Întârziind la serviciu, deoarece a fost blocat în trafic, nu a putut lua parte la ședința de dimineață.*), interjecțional (*Și pleosc! o palmă, fiindcă se enervase.*) sau adjectival (*E nervos, fiindcă nu a terminat lucrarea., Vesel fiindcă reușise, m-a întâmpinat zâmbind.*) ori adverbial (*Mi-a spus că nu e bine, pentru că redactarea este neclară.*).

În construcția regentă este uneori prezentă locuțiunea adverbială *de aceea*, care asigură și coerența enunțului, fiind integrată în mecanisme de tip anaforic: *De aceea a greșit, pentru că a fost neatent.*

În anumite realizări ale circumstanțialului de cauză au rol de termeni corelativi și adverbele *apoi* sau *atunci*: *Dacă n-a citit cartea, atunci / apoi cum o să înțeleagă despre ce vorbim?*

Corelativele menționate apar mai ales dacă structura cuprinde o interogativă retorică: *Apoi de unde să știe, dacă nimeni nu i-a spus nimic?, Atunci ce să te mai străduiești să clarifici lucrurile, când nu te crede nimeni?*

1.3. Caracteristici pragmatice

1.3.1. Circumstanțialul de cauză *prototipic* exprimă un raport de cauzalitate între două procese comunicate: *E nervos, pentru că are multe de rezolvat.*

În texte elaborate în registru retoric, cauzalele pot avea forma unui enunț interogativ. Ca *interogative retorice*, ele își păstrează caracterul de propoziție

subordonată. În textele care urmează care și ce sunt mărci ale interogației și nu conectori interpropoziționali:

Îi spune toate cu de-amănuntul, căci, dă, care om nu ține la viață înainte de toate? (I. Creangă, *Harap-Alb*);

De bună seamă tot vițiul trebuia s-o fi înădădit și pe acesta, căci altceva ce ar fi putut apropia oameni atât de deosebiți? (M. Caragiale, *Craii*).

1.3.2. În anumite contexte, circumstanțialul de cauză poate reda justificarea enunțării unei comunicări: *S-a întâmplat ceva rău, pentru că prea e nervos*. În această situație raportul logico-semantic se stabilește la nivel enunțativ, metadiscursiv: [Afirm că] *s-a întâmplat ceva rău* [întrucât constat] *că prea e nervos*.

Cauzala metadiscursivă poate fi integrată în enunț (vezi exemplele de mai sus și *infra*, 3.2.2) sau poate fi component al unor construcții incidente, așadar al unor structuri neintegrate sintactic și semantic în discurs, construcții prin care vorbitorul oferă o explicație ori aduce o completare legată de faptele comunicate (*Infirmitățile și boala, căci era bolnav de plămâni, îl înrăiseră, în loc să-l smerească*, O. Paler, *Deșertul*) ori își exprimă opinia asupra situației expuse (*Și bleagul de el, că mai bine nu i-o zice, a și crezut-o!*).

Înrudită cu cele de mai sus este structura de felul *Acum, fiindcă tot discutăm despre situația studenților, trebuie să lămurim și problema cazării lor.*, în care propoziția cauzală – identificată prin prezența conectorului specializat – exprimă o informație corelată cu alte informații cuprinse în procesul de comunicare. În aceste situații propozițiile cauzale sunt modalități de expresie ale deixisului textual, conectorii având rolul de a *supraorganiza* mesajul din punct de vedere comunicativ (vezi *Deixis*, 4.4).

Locuțiunile având în vedere, luând în considerare / considerație, ținând seama / cont de cu funcția de circumstanțial de cauză sunt tot mijloace de *supraorganizare* a informației, deoarece utilizarea lor are rolul de a „justifica enunțul” într-un context comunicativ dat: *Având în vedere că ne apropiem vertiginos de Revelion, [te întreb] ce-ți dorești în anul 2004?* (As, 2003).

2. CLASA DE SUBSTITUȚIE A CIRCUMSTANȚIALULUI DE CAUZĂ

2.1. Realizări propoziționale

Raportul de cauzalitate se redă cel mai clar prin realizarea propozițională a circumstanțialului de cauză. Relația sintactică se manifestă, de regulă, prin conectori interpropoziționali, dar nu sunt excluse structurile juxtapuse, paratactice. Topica și intonația sunt uneori mijloace suplimentare de manifestare a relației de dependență.

Joncțiunea – principalul mijloc de manifestare a relației sintactice – se exprimă prin numeroși conectori conjuncționali: *căci, cum, că, dacă, de bine ce (că), de ce, din ce, pentru ce, fiindcă, întrucât, unde, din cauză că, deoarece, din pricină că, din moment ce, de vreme ce, pe (pentru) motiv că, odată ce*. Rar, propozițiile cauzale sunt introduse prin pronume relative integrate în grupuri prepoziționale precum: *de ce, din ce sau pentru ce* (vezi *infra*, 2.1.2).

Mai frecvent decât alte circumstanțiale, propozițiile cauzale pot fi *izolate* prin pauză de regentele lor. În această situație sunt mai ales cauzalele introduse

prin *căci*, dar, în principiu, orice alt tip de propoziție cauzală admite izolarea de construcția regentă, fenomenul fiind de natură stilistică și nu gramaticală. Pauza se redă grafic prin punct sau prin punct și virgulă (când regenta este asertivă) și prin semnul interogației (când regenta este interogativă):

Mai târziu, relațiile dintre noi s-au înrăutățit. Căci aveam obiceiul să spun unele lucruri care sunau prea liber într-o mănăstire. (O. Paler, *Deșertul*);

Au rămas 50 de locuri pe medicina de familie. Pentru că e lipsită de atractivitate. (DV, 2004);

Deși cuprind numeroase referiri la ce se întâmplă în România de azi, textele sale se instalează imediat într-o atemporalitate specifică literaturii. De ce? Pentru că răsul poetului, departe de a fi un simplu acces de râs, are acoperire în tagism. (Rlit, 2004).

Propoziția cauzală nu are predicatul la modul conjunctiv sau la imperativ. Indiferent de conjuncția sau de relativul utilizat, predicatul poate fi la indicativ, dar și la condițional sau la prezumtiv, păstrând semnificația modală din propozițiile independente.

2.1.1. Cauzale conjuncționale

2.1.1.1. Conectorii conjuncționali specializați pentru exprimarea raportului de cauzalitate sunt: *atâta timp cât, câtă vreme, căci, de vreme ce, deoarece, din cauză că, din moment ce, din pricină că, fiindcă, întrucât, odată ce, pe motiv că, pentru că*.

Există o anume preferință în utilizarea conectorilor enumerați, în raport cu stilurile funcționale: *întrucât* apare frecvent în stilul științific și în cel administrativ și este folosit mai ales în limba scrisă; *fiindcă, pentru că, deoarece, de vreme ce*, precum și *căci, din moment ce, pe motiv că, odată ce* predomină în limbajul artistic:

Presupun că-i făcea chiar plăcere, căci modestia n-a fost niciodată pe gustul său. (O. Paler, *Deșertul*);

D. Lefter a trimis turbatului o scrisoare, cerând, cu tot respectul, un concediu de două-trei zile, pe motiv că nu se simte deloc bine. (I. L. Caragiale, *Două loturi*);

Trebuie să mă iei de bărbat, odată ce ți-ai dat cuvântul! (I. L. Caragiale, *Făt-Frumos cu Moșu-n frunte*);

Partida Elenei era mai tare, întâi, fiindcă memoria lui Ion cel Tânăr era dragă moscoviților, și al doilea, fiindcă Sofia bizantina, înconjurată numai de greci, era mai puțin simpatizată în țară decât moldoveanca noastră. (C. Gane, *Trecute vieți de Doamne și Domnițe*);

Limbajul îl tot înprospătăm, pentru că în fond, sentimentele, trăirile sunt vechi de când lumea. (Rlit, 2004);

Logica lui e fără fisură, de vreme ce conduce la ideea că o lege poate fi abrogată, atunci când condițiile care au cerut-o au dispărut. (Rlit, 2004).

2.1.1.2. Conjuncțiile *că, dacă, de* introduc cauzale dacă au semnificația lui *întrucât*.

Cu semnificație cauzală, *că* are o largă utilizare, funcționând drept conector pentru toate tipurile de propoziții cauzale (vezi *infra*, 3.2).

Uneori *că* este însoțit de (semi)adverbul *doar*:

S-a prăpădit numai de groaza morții, că doar picioarele îi ajungeau la pământ. (L. Rebreanu, *Ion*).

Conjunecțiile cauzale *dacă* și sinonimul său *de* sunt utilizate mai ales în structuri cu regente interogative retorice:

Dacă n-a vrut să-nvețe carte și nici la stăpân nu vrea să stea, atunci ce-o să se facă el? (I. L. Caragiale, *Cănuță, om sucit*).

2.1.1.3. Conectorii *unde*, *când* și *cum* își modifică sensul și statutul (de adverb relativ local, temporal sau modal) devenind conjuncții sinonime cu *fiindcă*, *întrucât*, *pentru că*.

Construcția cu *unde* cauzal este destul de rară:

M-am gândit că unde e aproape cu casa și era spre seară, vrea să se scalde și ea. (M. Preda, *Întâlnirea între pământuri*, în GA²).

Când cauzal apare, de obicei, în construcții retorice:

Și cum ar putea fi altfel, când chiar pe Furnica, adică în cartierul rezidențial al Sinaiei, urșii coboară și-acum vara, aproape seară de seară, să cotrobăie și să bată toba cu tomberoanele. (As, 2003).

În schimb, sunt frecvente în limba română actuală enunțurile alcătuite cu ajutorul lui *cum* cauzal: *Cum nu s-a întors până seara, m-am îngrijorat*. Structuri de acest fel apar integrate într-un enunț complex, elaborat, așa cum este textul următor:

Într-o seară, pe trezire, cum se pornise iar să-mi îndrume cât de mult o iubește, i-am spus verde că mă îndoiesc. (M. Caragiale, *Craii*).

O structură particulară este aceea în care, prin avansarea unui component al său (de obicei un adverb), propoziția cauzală introdusă prin *cum* este scindată: *Departe cum stă, întârzie totdeauna, Târziu cum se scoală, nu ajunge niciodată la timp*.

Situația descrisă mai sus este diferită de cea înfățișată sub 2.4.1, care are în vedere construcții cu adjectiv de tipul: *Inteligentă cum era, a priceput imediat situația*. În context cu adverbul, există anumite restricții: numai prezența unor adverbe de mod (tipul *bine* sau *atent*, *frumos* în construcții ca: *Bine / Frumos cum vorbește, toată lumea o ascultă*, *Atent cum se comportă, impresionează totdeauna*.) justifică aceeași interpretare și pentru tiparul discutat (vezi *infra*, 2.3.2 și **Construcții cu propoziții relative**, 3.1). Ocurența altor adverbe, precum *departe* sau *târziu*, pentru care relativul *cum* nu poate funcționa anaforic, împiedică unificarea celor două interpretări. Așadar în enunțul *Devreme cum pleacă de acasă, ajunge la serviciu înaintea tuturor*., structura sintactică este următoarea: [*Devreme* circumstanțial de timp *cum pleacă de acasă*,] circumstanțială cauzală conjuncțională [*ajunge la serviciu înaintea tuturor*.] regentă

2.1.2. Cauzale relative

În general, se admite că sunt cauzale relative integrate în grupuri prepoziționale propoziții de felul: *Nu-i tace gura de câte are de povestit*., *Nu mă doare capul de ce crezi tu*., *O admiră pentru ce a spus*.

2.1.3. Cauzale juxtapuse

Conținutul semantic, foarte ușor de recuperat, permite ca relația logico-semantică de cauzalitate să fie exprimată prin enunțuri paratactice. Juxtapunerea este marcată grafic, de obicei, prin două puncte:

Cănuță a rămas orfan de părinți tocmai atunci când se făcuse copil de învățătură. De una, mai bine pentru ei: √ *mare bucurie n-aveau să capete după urmările lui.* (I. L. Caragiale, *Cănuță, om sucit*).

Uneori, mai ales în textele literare, se pot interpreta drept cauzale și propozițiile care urmează după o pauză marcată grafic prin punct:

Deodată fața i se însenină de bucurie. √ *Pe cărare suia încet Ana, cu un coș pe care-l muta mereu dintr-o mână în cealaltă.* (L. Rebreanu, *Ion*).

Unele construcții introduse prin *doar* reprezintă un caz special de exprimare paratactică a raportului cauzal:

Și de acum înainte, ducă-se din partea mea cine știe, că mie unui nu-mi trebuie nici împărăție, nici nimic; *doar n-am a trăi cât lumea, ca să moștenesc pământul.* (I. Creangă, *Harap-Alb*).

Se consideră că acest tip de construcții apar ca rezultat al elipsei conectorului *că* din grupul *că doar* (vezi *supra*, 2.1.1.2). Ele se situează la granița dintre joncțiune și parataxă, adverbul *doar* preluând – într-o oarecare măsură – rolul de conector al conjuncției cauzale *că*.

2.2. Realizări prin verbe cu forme nepersonale

2.2.1. Circumstanțialului de cauză se exprimă deseori prin *verbe la gerunziu*. Gerunziul poate avea subiect comun cu verbul regent sau poate avea subiect propriu. Textul următor prezintă ambele posibilități:

Considerând femeia ca o simplă marfă și doar atât, văzuse în Ileana una de preț și se puse pe treabă, împrejurările fiind de partea lui. (M. Caragiale, *Craii*).

Adesea poziția sintactică de circumstanțial de cauză se realizează prin gerunziul verbului *a fi* în diversele sau ipostaze – copulativ (*Fiind istoric, judecă evenimentele din perspectiva istoricului.*), existențial (*Fiind iarnă, nu ne-am aventurat pe munte.*) sau operator pasiv (*Fiind pedepsit, nu am fost la petrecere.*).

În această categorie se înscrie și structura *dat / dată / date* fiind interpretată ca o grupare analizabilă în poziție de circumstanțial de cauză și nu ca o locuțiune: *Dată fiind situația, am acceptat.* (vezi I, *Conjuncția*, 7.3).

Frecvent, în poziția sintactică de circumstanțial de cauză apare gerunziul negativ: *Începuse, apoi, studii teologice, tot pe bază de înlesniri financiare, bănuiesc, pe care le-a părăsit însă, neavând înclinații preoțești.* (O. Păler, *Deșertul*), *Neputând deveni ce visează, începe să defăimeze idealurile tinereții.* (Rlit, 2004).

În limbajul cult, mai ales în aspectul scris al limbii române actuale, au funcția de circumstanțial de cauză construcții alcătuite din locuțiuni verbale (*a avea în vedere, a lua în considerație / considerare, a ține seama, a ține cont*) la modul gerunziu, care subordonează substantive abstracte (însoțite sau nu de determinanți): *Având în vedere rezultatele, s-a declarat mulțumit., Ținând seama de circumstanțele favorabile, nu mă îngrijorez.*

Aceleași locuțiuni urmate de conectorul *că* au funcția de circumstanțial de cauză, permițând intercalarea unor propoziții complementive. Grupările neanalizabile, componente ale propoziției regente, sunt centre de grup pentru propozițiile complementive următoare: [*Având în vedere* ^{circumstanțial de cauză} *circumstanțial de cauză*] [*că rezultatele au fost foarte bune,*] ^{completivă directă} [*s-a declarat mulțumit.*] ^{regentă}. Locuțiunile menționate, cu funcție sintactică de circumstanțial de cauză, au totodată și o funcție metadiscursivă (vezi *supra*, 1.3.2).

2.2.2. Rareori, în construcții livești și nerecomandabile, circumstanțialul de cauză este realizat prin *infinitivul perfect integrat în grup prepozițional*: *Era furios de a nu fi reușit*.

2.3. Realizări adverbiale

2.3.1. Circumstanțialul de cauză se realizează prin adverbe sau locuțiuni adverbiale prin care se poate manifesta și funcția sintactică de circumstanțial de scop, contextul lingvistic (sau extralingvistic) având rol dezambiguizator.

2.3.1.1. Locuțiunea adverbială interogativă *de ce* este considerată realizarea definitorie a poziției sintactice de circumstanțial de cauză:

Târzie toamnă e acum, / Se scutur frunzele pe drum, / Și lanurile sunt pustii... / De ce nu-mi vii, de ce nu-mi vii? (M. Eminescu, *De ce nu-mi vii?*).

În limbajul popular și familiar în locul lui *de ce* se folosește și *la ce*:

La ce te mai vâicărești atunci că lumea nu te înțelege, când tu o disprețuiești? („Dilema”, 2003).

În limba română și adverbul *ce* poate apărea în aceeași poziție sintactică:

Așa-s copii când cresc mari și se înstrăinează. Parcă el n-a fost așa? [...] Atunci ce să se mire că pe Laura n-o mai dor durerile lui!... (L. Rebreanu, *Ion*).

2.3.1.2. Funcționează ca adverbe și grupările (cvasi)locuționale alcătuite din demonstrativul cu formă de feminin singular, valoare neutră și funcție discursivă, precedat de prepozițiile *de* sau *pentru*: *de aceea, pentru aceea, de asta, pentru asta, pentru toate acestea*. Sunt structuri cu un grad mare de stabilitate, care substituie o întreagă construcție existentă deja în contextul lingvistic, având – de obicei – funcție anaforică (ele reiau informația expusă anterior):

Dar, una peste alta, sacrificiul meu a meritat, de aceea nu-l consider un sacrificiu. (As, 2003);

Singura fără care rămăsese neacoperită era România. Și de asta, probabil, profesorul Varvaro ne-a îndemnat, pe mine și pe alții, spre studierea limbii române. („22”, 2004).

Emfatic, *de aceea, pentru aceea* etc. pot fi utilizate și cataforic (anticipând informația redată printr-un segment de text ulterior): *De aceea / de asta nu mă duc, fiindcă nu am încredere*.

2.3.2. Pot fi considerate realizări ale circumstanțialului de cauză și adverbele de mod (propriu-zise ca *bine, agale* etc. sau cele de proveniență adjectivală ca *frumos, încet* etc., vezi I, *Adverbul*, 4.1.3), antecedenti ai unor relative, în construcții (rare) precum: *De încet ce vorbește n-o aud.* (în Avram, 1986) sau *Încet cum vorbește, de-abia o auzi*. Ambele construcții sunt similare cu structurile cu adjectiv. (vezi și *infra*, 2.4.1 și 2.4.2).

Prima construcție poate fi interpretată ca o reducere a unei structuri cu verb la gerunziu, verbul elidat fiind cel redat în propoziția relativă (✓ [Vorbind] *încet cum vorbește...*). A doua construcție, spre deosebire de corespondenta cu adjectiv, apare numai în condițiile extinderii prin propoziție relativă a grupului prepozițional cu adverb. (Compară: *De încet ce vorbește n-o aud.*, dar **De încet n-o aud.* cu *De supărată ce e nu vorbește.* și *De supărată nu vorbește.*).

2.4. Realizări prin adjective propriu-zise sau participiale

Circumstanțialul de cauză se poate realiza prin adjectiv numai în două tipuri de structuri.

2.4.1. Prima structură este alcătuită din *adjective calificative* (*Bucuros că a câștigat la loto, și-a invitat prietenii la o mare petrecere în aer liber.*) sau din *adjective participiale* (*Întărâtat de răceala tăioasă a lui Pașadia, de rânjetele și de mârâielile usturătoare ale celor pe cari îi jicnise, se tulbură, jucă brambura și pierdu, pierdu tot – o avere., M. Caragiale, Craii*).

În această situație, adjectivele pot fi interpretate ca structuri reduse provenite din construcții cu verbul *a fi* la gerunziu (*fiind bucuros, fiind întărâtat*).

Adjectivul sau participiul cu funcție de circumstanțial de cauză poate fi urmat de o subordonată modală relativă, în care relatorul (adverbul *cum*) este anaforic: *Neatentă [cum era] relativă cu antecedent n-a înțeles nimic.* (vezi **Construcții cu propoziții relative, 3.1**).

2.4.2. A doua structură este alcătuită dintr-un *adjectiv integrat într-un grup prepozițional* având drept centru prepoziția *de*: *Sânta Vinere nu mai putu vorbi mai departe despre aceasta, de tristă și de supărată.* (I. Slavici, *Zâna Zorilor*).

Un astfel de grup prepozițional poate fi extins printr-o propoziție relativă modală introdusă prin *ce* sau prin *cum*: *Nu mai putu vorbi, de tristă și de supărată [ce / cum era]*. Adjectivul cu funcție de circumstanțial de cauză este antecedentul unei propoziții relative (vezi *supra*, **2.4.1, Construcții cu propoziții relative, 3.1**).

Sunt ocurente în astfel de construcții mai ales adjectivele calificative ce exprimă caracteristici, însușiri care țin de starea psihică, mentală și fiziologică, de trăsăturile de comportament ale ființelor (*prost, proastă; deștept, deșteaptă; frumos, frumoasă; urât, urâtă; nervos, nervoasă* etc.) și substantivele nume de animale care, prin extensie metaforică, specifică – de obicei – defecte ale ființelor umane: *Am acceptat de bou ce-am fost., Răspunde urât de măgar ce este., De catâr ce este, nu a vrut să cedeze deloc.*

O structură de același tip (rară însă și restrânsă la limbajul popular) este și aceea construită cu un substantiv abstract și verbul *a avea*: *De evlavie multă ce avea sau din alte împrejurări a închinat toată averea sa mănăstirii Neamțului.* (I. Creangă, *Amintiri*).

2.5. Realizări nominale

Circumstanțialul de cauză se realizează prin nume, relația de dependență față de regent redându-se prin conectori interpropoziționali. Au funcția de circumstanțial de cauză **grupurile nominale incluse în grupuri prepoziționale** cu centre de o mare diversitate: *de, din, dintru, pentru, din cauză de, din pricină de, de dragul, de răul*. Acestora li se adaugă *cu, în, la, pe, sub, datorită*, prepoziții care introduc de obicei, circumstanțiale de cauză cu alte nuanțe circumstanțiale (vezi *infra*, **5**).

2.5.1. În cazul realizării prin *substantiv* selecția centrelor de grup prepozițional este dirijată de un factor semantic (conținutul semantico-lexical al substantivului) și de un factor sintactic (obligativitatea existenței determinanților substantivului).

(a) *Substantivele abstracte care redau stări psihice sau fiziologice* cu funcția sintactică de circumstanțial de cauză sunt precedate de prepoziția *de* (cu regim de acuzativ) în construcții precum: *N-a venit de rușine., Nu vorbește cu nimeni de frică., A muncit de nevoie., E bolnav de supărare., A plâns de dor.*

Cu aceeași prepoziție realizează funcția sintactică discutată și *substantivele care specifică fenomene meteorologice* (căldură, frig, ploaie, ninsoare, vânt etc.): *Crapă pietrele de frig., Se scutură frunzele de vânt.*

Substantivele pot primi determinanți, dar numai intensivi sau cantitativi (*I-a povestit cu mintea pierdută de mare groază, tot ce pătimise., S-a muiat pământul de atâta ploaie.*) sau pot fi urmate de modale relative cu antecedent (compară: *Se îndoiu copacii de vânt., Crapă pietrele de frig., A plâns de dor., Mi-au crăpat buzele de sete., cu Se îndoiu copaci de vânt ce era., Crapă pietrele de frig ce e., A plâns de dor ce i-a fost., Mi-au crăpat buzele de sete ce mi-a fost.*).

(b) *Abstractele care specifică starea mentală, atitudinea sau comportamentul unei ființe* selectează prepoziția *din*, pentru a exprima – prin grup prepozițional – cauza unui proces: *A greșit din neștiință și nepricepere.*

În general, și aceste substantive pot fi centre ale unor grupuri extinse, cu determinanți intensivi: *A greșit din prea mare orgoliu., N-a spus nimic din prea multă modestie.*

(c) Îndeplinesc aceeași funcție sintactică *substantivele abstracte care exprimă noțiunea de cauză* (precum *motiv, pricină, rațiune, considerente* etc.), în condiții sintactice similare cu cele de mai sus – fiind centre ale unor grupuri nominale extinse, încorporate în grupuri prepoziționale formate în jurul lui *din*: *Am tăcut din multe motive., Din alte pricini n-a răspuns., Din diverse considerente, proiectul dumneavoastră este respins., Nu poate vorbi din rațiuni de stat.* Textul care urmează pune în evidență astfel de structuri:

Subiectele în sine sunt extrem de incitante. Realizarea lor, însă, fie din motive regizorale, fie din cauze financiare le-a lăsat spectatorilor un gust amar. (OC, 2003).

Din seria substantivelor care, integrate în grupuri prepoziționale și având determinanți de obicei antepuși, exprimă noțiunea de cauză și au funcția sintactică de circumstanțial de cauză, cuvântul *motiv*, se comportă diferit. Precedat de prepoziția *pe*, articulat și urmat de o propoziție, acesta este component al unei sintagme cu statut cvasilocuțional. În această situație se poate considera că funcția de circumstanțial de cauză se realizează prin substantivul *motiv* care este centrul unui grup extins printr-o propoziție:

Concepția, încă existentă, este că istoricul nu are nevoie de reclamă, pe motivul că munca lui reprezintă o valoare în sine. (OC, 2003).

Gruparea *pe motiv* că este considerată locuțiune conjuncțională care introduce o propoziție causală: *A plecat pe motiv că e bolnavă.* (vezi *supra*, 2.1.1.1).

Dacă adjunctii sunt demonstrativele *acest, această (asta), aceste*, grupurile nominale alcătuite cu substantivele enumerate au rolul de a trimite la segmente din discursul locutorului sau alocutorului. Cu alte cuvinte, grupări precum *din motivul ăsta, din aceste motive* etc. se comportă ca referențiale deictice discursive (vezi Deixis, 4.4):

Nu ai plătit taxele către Primărie, nu aveți avizul Distrigaz-ului, al Romtelecom-ului și al Societății Electrica. Din aceste considerente [care tocmai au fost menționate], proiectul dumneavoastră este respins.

(d) Integrate în grupuri prepoziționale cu centrul realizat prin din anumite substantive abstracte (nume de acțiune, precum *lipsă*) sunt totdeauna centre de grup nominal:

Din lipsa acoperirii cu medici suntem obligați să facem față unui număr mai mare de pacienți, alocând timp mai mult, energie mai multă, toate la același grad de profesionalism. (DV, 2004);

Cel nebun din lipsa minții se cunoaște îndată, ca cimpoaiele cele seci din lipsa vântului din ele. (Proverb).

(e) Mai rar, grupul nominal alcătuit din substantive abstracte cu determinanți obligatorii apare integrat într-un grup prepozițional cu prepoziția *sub*: *Câmpul îngălbenise sub apăsarea arșiței.* (L. Rebreanu, Ion).

(f) Substantive cu tipologie diversă (concrete – animate sau nonanimale – și abstracte) realizează poziția sintactică de circumstanțial de cauză, dacă sunt precedate de grupările cvasilocuțiunile cu regim de genitiv *din cauza, din pricina, de răul, de dragul*: *N-am plecat din pricina nehotărârii sale / ploii.; N-a venit din cauza bolii / lui Ion.; A rămas de dragul copiilor.*

Alături de *din cauza* și *din pricina* în vorbirea mai puțin îngrijită sunt folosite și locuțiunile *din cauză de* și *din pricină de* care impun substantivului forma de acuzativ.

(g) Poate ocupa poziția sintactică de circumstanțial de cauză și grupul prepozițional având drept centru pe *datorită* (cu regim de dativ). Folosirea acestei prepoziții este, de fapt, improprie pentru circumstanțialul de cauză (*datorită* fiind tipică pentru instrumental) și impune numai contextul pozitiv: *A reușit datorită priceperii și tenacității sale., *A căzut la examen datorită lipsei de pregătire.* (vezi *infra*, 5, Circumstanțialul instrumental).

2.5.2. Pronumele personale propriu-zise, demonstrativele, nehotărâtele, interogativele, numeralele cu valoare de pronume și posesivele au funcția de circumstanțial de cauză (a) dacă sunt precedate de grupările cvasilocuționale *din cauza, din pricina, de răul, de dragul* sau (b) dacă sunt integrate în grupuri prepoziționale cu *datorită* – centru de grup: *N-am plecat din pricina lui., N-a venit din cauza acestora (celorlaltă)., N-am plecat din pricina celor doi., A câștigat datorită amândurora., A rămas de dragul vostru.:*

Și cum află pricina, începe a ne pofti pe fiecare la bălan, și a ne mângâia cu sfântul ierarh Nicolai pentru durerile cuvioaselor muște și ale cuvioșilor bondari, care din pricina noastră au pățimit. (I. Creangă, Amintiri);

De dragul dumitale care mi-ai arătat atâta prietenie, am voit, din capul locului, să-mi calc hotărârea de a rămâne „incognito”. (M. Caragiale, Craii);

De dragul cui să mai trăiești, / Tu soare sfânt? (G. Coșbuc, Moartea lui Fulger);

Dar avea un cățeluș care a început să latre la mine cât zece. Și cum de răul lui eu cam dădeam să plâng, Regina m-a luat pe lângă ea, [...] în brațe [...] (As, 2003);

Și atunci de ce pentru cei mai mulți dintre noi (interesant, vârsta nu discriminează semnificativ) sănătatea este cea mai importantă preocupare? [...] Cred că, în bună parte din cauza celor de mai sus. (DV, 2004).

Însoțit de prepoziția *din*, pronumele demonstrativ cu formă de feminin și valoare neutră are funcția sintactică de circumstanțial de cauză și, în același timp, și funcție discursivă (anaforică), așadar reia o informație exprimată anterior printr-un segment de text: *Ai luat notă mică la examen. Nu-i nimic. Nu se moare din asta.*

Mai frecvent, demonstrativul cu valoare neutră realizează aceeași poziție sintactică, funcționând anaforic în grupări cu *din cauza* (*din pricina*):

Deci fratele său, părintele Nicodim, îl cunoscuse cel mai puțin pe Ionuț Păr-Negru. Din pricina asta monarhul era bucuros să vadă din când în când pe acest „trimes”. (M. Sadoveanu, Frații Jderi).

În același tipar sintactic se încadrează și expresia *din atâta lucru* sinonimă cu *din cauza / pricina asta*: *Ai luat notă mică la examen. Nu-i nimic. Nu se moare din atâta lucru.*

În enunțul *Din istoria mare, care este cam amestecată, din care cauză nici nu prea știi, la prima vedere, ce să alegi din ea, istoricul alege, filtrează, simplifică și construiește.* (Rlit, 2004), circumstanțialul exprimat prin substantivul *cauză* (integrat în grupul prepozițional) este centru al unui grup nominal complex având ca adjunct relativul *care*. În același timp, *din care cauză* are aceeași funcție discursivă ca și pronumele demonstrativ neutru (vezi **Construcții cu propoziții relative, 3.4.1.3**).

3. TIPURI SEMANTICE DE CIRCUMSTANȚIAL DE CAUZĂ

3.1. Circumstanțialul de cauză realizat nonpropozițional – prin nume, prin adverb, sau verb la mod nepersonal – împreună cu regentul său redau o relație logico-semantică de tipul cauză-efect: *Am înghețat* (efectul) *de frig.* (cauza); *Nu vorbea* (efectul) *din timiditate.* (cauza); *S-a supărat* (efectul) *din pricina lui.* (cauza); *Cânta* (efectul) *de fericită.* (cauza); *De aceea* (cauza) *n-a venit.* (efectul); *Fiind umilit,* (cauza) *s-a revoltat.* (efectul).

3.2. Realizarea propozițională impune disocierea între două tipuri semantice de circumstanțial de cauză. Împreună cu regentele lor, cauzalele redau fie o relație logică de tipul cauză-efect (*implicație cauzală* între două procese comunicate, adică succesiunea *A întrucât B*), fie o relație argumentativă (*implicație cauzală* între un fapt comunicat și o constatare, adică succesiunea *se comunică A întrucât se constată B*).

În funcție de termenii implicați în relația logică exprimată prin mijloace lingvistice, cauzalele se grupează în **cauzale prototipice (propriu-zise)** și **cauzale metadiscursive (argumentative)**.

Ambele tipuri de cauzale se introduc prin oricare dintre conectorii menționați mai sus (vezi *supra*, 2.1), cu unele diferențe în ce privește funcția lor pragmatică.

Propoziția în care este inclus regentul prezintă însă anumite particularități pentru fiecare tip de cauzală în parte.

3.2.1. Cauzalele prototipice (propriu-zise) exprimă un raport de cauzalitate pe care vorbitorul îl stabilește între două procese (situații) care fac obiectul comunicării sale: *N-a venit, fiindcă a fost bolnav.*, *Nu-și poate permite să mintă; că am auzit toți ce a spus.*, *De unde să știe, dacă nu i-a spus nimeni nimic?* (= „Nu are de unde să știe, întrucât nu i-a spus nimeni nimic”).

Regenta cauzalei propriu-zise este o propoziție asertivă sau o interogativă retorică.

În regentă pot apărea corelative adverbiale de insistență (*de aceea, de aia*) plasate fie la distanță, fie în imediata apropiere a conectorului interpropozițional: *De aceea am insistat, fiindcă știam ce importantă e părerea mea.*, *De aceea, fiindcă știam ce importantă e părerea mea, am insistat.*

În propozițiile cauzale propriu-zise, conectorii au exclusiv funcție sintactico-semantică: rolul lor este de a lega subordonatele de regentele lor, stabilind ierarhia sintactică în cadrul unui enunț bipropozițional și de a comunica informația modală de implicație cauzală.

3.2.2. Cauzalele metadiscursive (argumentative) exprimă premisa din cadrul unei relații logice de tipul unui raționament, între ceea ce vorbitorul constată și ceea ce comunică.

Regenta cauzalei argumentative poate fi:

- o propoziție declarativă: *E mulțumit, pentru că zâmbește.*, *Așa a spus, că am auzit toți.*, *Nu-i minoră, fiindcă are deja 19 ani.*;

- o propoziție interogativă propriu-zisă (*Unde e, că eu nu l-am văzut?*, *Când a intrat Irina, că nimeni nu a auzit-o?*) sau o interogativă exclamativă (*Unde-o fi, că doar aici l-am lăsat!*);

- o propoziție interogativă retorică (o „ofertă” de informație într-un tipar interogativ): *Nu-i majoră, că are deja 19 ani?* (= „E majoră, că are deja 19 ani”.);

- o propoziție imperativă: *Spune-i adevărul, că e derutat!*

Enunțurile de mai sus redau relația logică de cauzalitate (*A întrucât B*), dar nu între procesele specificate prin regentă și subordonată, ci între o afirmație, o întrebare sau o cerere (rugămintă, poruncă) și o constatare a vorbitorului; de pildă, acțiunea „a zâmbi” nu este efectul (rezultatul) stării de „a fi mulțumit” (vezi *E mulțumit, că (fiindcă, întrucât) zâmbește.*), evenimentul „nimeni nu a auzit-o (pe Irina)” nu este o cauză a acțiunii „Irina a intrat”. (vezi *Când a intrat Irina, că nimeni nu a auzit-o?*), după cum nici acțiunea „(tu) spune adevărul” nu trebuie declanșată din pricina faptului că cineva „este derutat” (vezi *Spune-i adevărul, că e derutat!*). Enunțurile exprimă o relație cauzalitate de între o afirmație a vorbitorului (sau, respectiv, un ordin, o rugămintă sau o întrebare a acestuia) și o constatare a aceluiași vorbitor: „afirm că *e mulțumit*, întrucât constat că *zâmbește*”, „întreb când *a venit*, întrucât constat că *nimeni n-a auzit-o*” sau „cer să-i spui *adevărul*, întrucât constat că *e derutat*”. Relația dintre o constatare și o afirmație este de tip deductiv, corespunzând relației logice conclusive: (premisă) *zâmbește*, (concluzie) *deci e mulțumit*. Așadar, în astfel de structuri, subordonata-cauzală (identificabilă prin prezența sau inserția conectorilor tipici *fiindcă, întrucât*) corespunde premisei unui raționament, iar regenta corespunde concluziei.

Cauzalele metadiscursive sunt structuri frecvent utilizate în limba română actuală:

Cum s-a făcut sară, feciorul dumitale s-a mistuit ori în cer, ori în pământ, căci nu l-am mai văzut. (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*);

Taci, că nu mori, maică, taci, taci... Mai rabdă și taci, că uite-acu scapi! (L. Rebreanu, *Ion*);

Și atunci nu-mi rămâne decât să vă doresc tuturor sănătate, că-i mai bună decât toate. (DV, 2004).

Conectorii cauzalelor argumentative au, din punct de vedere sintactic, același rol ca și cei din cauzele propriu-zise. Purtători de semnificații modale, au însă funcție pragmatică, integrându-se în clasa conectorilor intradiscursivi (implicit deictici, vezi *Deixis*, 4.4).

4. TOPICA ȘI PUNCTUAȚIA

4.1. Circumstanțialul de cauză are topică liberă, „mobilitatea”, fiind, de altfel, o trăsătură comună tuturor circumstanțialelor.

Realizate prin nume sau prin propoziții, circumstanțialele de cauză sunt situate, de obicei, după regent: *Plânge de necaz și de rușine., Au înghețat încuietorile de ger., N-a venit de supărată., Am răspuns din cauza ta., Am răbdat atâtea pentru că mi-era drag., Cum să treacă examenul când / dacă n-a învățat nimic?.*

Sunt obligatoriu postpuse subordonatele cauzale introduse prin *căci* ori *că* sau subordonatele juxtapuse.

Factorii de natură pragmatică (intențiile vorbitorului) dirijează însă plasarea în poziție emfatică a circumstanțialului cauzal, atât în realizările prin nume, cât și în realizările propoziționale (cu excepția celor menționate mai sus): *De rușine și necaz plânge., De supărată n-a venit., De ger [ce e] au înghețat încuietorile., Pentru că mi-era drag am răbdat atâtea., Când / dacă n-a învățat nimic, cum să treacă examenul?.*

Pentru unele structuri, există o preferință pentru „emfaticizarea” circumstanțialului. De obicei, dacă se realizează prin adjectiv, circumstanțialul de cauză este antepus regentului: *Fericită că a reușit, a anunțat pe toată lumea.*

De asemenea când funcția sintactică se realizează prin gerunziu, acesta este, de obicei, antepus: *Trăind la umbra frumoaselor castele, amintirea legilor e pentru ei aproape inevitabilă, un refren al timpurilor nobile.* (As, 2003).

Nu este însă exclusă postpunerea gerunziului sau a construcției gerunziale: *Toți cei sosiți știau de asemenea că se vor îndestula cu mâncare și cu vin, faima de primire de oaspeți a mănăstirii fiind întru totul neștirbită.* (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*).

Preferința pentru plasarea în poziție forte în enunț este indusă de factori structurali în următoarele situații:

(a) când circumstanțialul se realizează prin adverb sau locuțiune adverbială (*De ce să vin?; Iubirea are totdeauna un scop egoist. De aceea, la sfârșit, îți lasă un gol în suflet.; De repede ce merge, de-abia o ajung.*), inclusiv în situația în care locuțiunea adverbială are funcție cataforică, fiind în relație cu o propoziție cauzală postpusă (*De aceea și-am scris, pentru că erai îngrijorat.*);

(b) când circumstanțialul de cauză se realizează prin locuțiunile verbale având în vedere, luând în considerare, ținând seamă de (*Luând în considerare reproșurile publice deja, și-a dat demisia.*);

(c) când funcția sintactică se realizează ca propoziție conjuncțională introdusă prin *cum* (*Cum fusesem cu toții de față la discuție, am lămurit imediat lucrurile.*);

(d) când circumstanțialul de cauză se exprimă prin adjectiv în grupuri prepoziționale cu *de*, antecedente ale unei propoziții relative (*De deșteaptă ce sunt, am uitat cartea acasă.*).

4.2. Indiferent de poziționarea circumstanțialului în enunț, în cazul realizării prin nume sau prin adverb, acesta nu este izolat prin pauză de regentul lui.

Realizarea prin gerunziu antepus impune izolarea de regent. Pauza este marcată grafic prin virgulă:

Cioran credea că trebuie să mulțumim sorții că, ortodocși fiind, avem de ridicat biserici, altminteri n-am fi fost în stare să ducem până la capăt construirea unei catedrale. (Rlit, 2004).

În situația realizării propoziționale, numai existența corelativului impune apariția pauzei (marcată grafic prin virgulă) între cauzală și regenta sa:

Atunci la ce-s buni slujitorii și monarhii, dacă nu cunosc măcar atâta lucru? (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*).

Dacă subordonata este juxtapusă, pauza (marcată grafic prin două puncte) este, de asemenea, obligatorie:

El îi iubea mult, și pe mama-doica și pe învățătorul lui; și avea și de ce: √ și ei îl iubeau pe el destul. (I. L. Caragiale, *Mamă...*).

În celelalte cazuri, cauzala se desparte sau nu prin pauză (marcată grafic prin virgulă) în funcție de importanța acordată de vorbitor: *Nu a răspuns la telefon [#], pentru că nu e acasă., Nu a răspuns la telefon pentru că nu e acasă, nu pentru că ar fi supărată.*

5. RELAȚIA CU ALTE POZIȚII SINTACTICE

Caracteristicile semantice ale circumstanțialului de cauză, pe de o parte, și configurația semantică rezultată din asocierea unităților lexicale în enunț, pe de altă parte, fac posibilă interferența funcției sintactice la care ne referim cu alte tipuri de circumstanțiale.

5.1. Cea mai frecventă interferență se realizează cu **circumstanțialul de timp**: în percepția comună cauza precede efectul, astfel încât relația de cauzalitate este concepută ca o ordonare a proceselor pe axa temporală.

Funcția de circumstanțial de cauză se poate intersecta cu aceea de circumstanțial de timp, când se realizează prin substantive abstracte precedate de prepoziția *după* (*După atâta scandal, a făcut o criză de inimă.*). Interferența apare îndeosebi când în poziția sintactică de circumstanțial de cauză se află verbe la gerunziu sau propoziții. Uneori disocierea celor două funcții sintactice este dificilă: *Văzând că porțile nu se surpă, zmeul se opri cam uimit în loc.* (I. Slavici, *Zâna zorilor*) [= „din cauză că a văzut” / „când a văzut...”].

În textele de mai jos, identificarea tipului de circumstanțial realizat prin substantivul precedat de locuțiunea *în urma* este incertă (circumstanțial de cauză sau de timp):

Trecuse printr-un tifos exantematic cumplit, își lăsase mustață, se maturizase sub gloanțe și vorbea stins, abia auzit, deoarece coardele vocale îi fuseseră afectate în urma exploziei unui obuz care îl îngropase în pământ. (O. Paler, *Deșertul*);

Profesorul nostru de istorie de la Cristur Odorheii, unde fusesem transferat în urma desființării școlii normale din Abrud, era un om mic de statură, chiar foarte mic. (M. Preda, *Imposibila întoarcere*).

Cauzalele interferează cu propozițiile temporale în structuri de tip retoric (*Când nimeni nu te-ascultă, la ce bun să-ți mai spui părerea?*), dar și când sunt introduse de conectorul *câtă vreme* (vezi **Circumstanțialul de timp**).

Sensul causal interferează cu cel cu cel **condițional** mai ales în subordonate legate de regentele lor prin *dacă* sau *de*: *Și de ce să nu mă plec / Dacă păsările trec!* (M. Eminescu, *Ce te legeni...*) [„din cauză că...” / „în condițiile în care...”].

Relația dintre propoziția circumstanțială causală și cea condițională este mai complexă și nu privește numai intersecțiile de semnificație discutate mai sus. Structuri ca *Spune-i, că ai să-l convingi!*, *Vino, că ai să te distrezi!* sau *Ascultă de mine, că de nu / altminteri, vei avea multe de pățimit!* sunt reduceri ale unor construcții mai ample de felul *Spune-i, că [dacă ai să-i spui] ai să-l convingi!*, *Vino, că [dacă ai să vii] ai să te distrezi!* și, respectiv, *Ascultă de mine, că de nu [vei asculta], vei avea multe de pățimit!* (vezi **Circumstanțialul condițional**).

Apar uneori dificultăți în disocierea dintre circumstanțialul de cauză și cel **instrumental**. Așa se întâmplă, de pildă, când circumstanțialul este realizat prin gerunziu: *Ridicând tonul, a rezolvat conflictul*. De asemenea, interferențe de semnificație există și în realizările prin substantiv integrat în grup prepozițional cu centrul datorită: *Datorită frumuseții și inteligenței ei reușea să convingă totdeauna.* (vezi *supra*, 2.5.1; **Circumstanțialul instrumental**).

Se află la granița dintre circumstanțialul de cauză și circumstanțialul cantitativ structuri de tipul: *Trebuie să dai curs invitației, cu atât mai mult cu cât ai fost așa de buni prieteni în timpul studenției.* (vezi **Circumstanțialul cantitativ**).

5.2. Destul de frecvente sunt asocierile între circumstanțialul de cauză, temporal și cel condițional, mai ales în structuri contrase, cum sunt cele alcătuite din verbe la gerunziu: *Văzând asta, Dana a mărturisit că ea nu știe englezește chiar așa de bine.* [= „din cauză că a văzut” / „când a văzut” / „dacă a văzut”].

Unele valori mixte provin din conținutul semantic al cuvintelor într-un anume context. De exemplu, în citatul următor subordonata introdusă prin *că* cumulează nuanțe de cauză, de timp și de concesie: *Acum însă, că putea năzui la orice, nu mai voi nimic și se retrase.* (M. Caragiale, *Craii*) [= „când putea năzui...” / „pentru că putea năzui...” / „deși putea năzui”].

Tot semnificația unităților lexicale face posibilă identificarea funcției de circumstanțial de cauză în situația realizării prin substantive integrate în grupuri prepoziționale cu *în* (*În lipsă de altceva*, circumstanțial de cauză *a ales această meserie*. vs *Lucrează în liniște*. circumstanțial de mod vs *Se plimbă în parc*. circumstanțial de loc) sau cu datorită (*A câștigat datorită împrejurărilor favorabile*. circumstanțial de cauză vs *Datorită unui anunț*, circumstanțial instrumental *am găsit un loc de muncă*).

CIRCUMSTANȚIALUL DE SCOP

1. ASPECTE DEFINITORII

Circumstanțialul de scop (final) este componentul enunțului prin care se exprimă finalitatea, ținta desfășurării unui proces și are ca realizare definitorie propoziția conjuncțională introdusă prin *ca să*.

1.1. Caracteristici semantice

1.1.1. Circumstanțialul de scop face parte din grupa circumstanțialelor care redau raporturi logico-semantice. Enunțul cu circumstanțial de scop exprimă un *raport de implicație cauzală* aparte, de tipul *intenție / scop – realizare*.

Situația comunicată trebuie să conțină un participant care – prin voință, intenție și control – să proiecteze desfășurarea unui proces, indiferent dacă acesta este acțiune (*Muncește din greu ca să câștige cât mai mult.*), eveniment (*I-a spus toate aceste lucruri ca să-l încurajeze.*) sau stare (*Stă în pat ca să se refacă.*). Cu alte cuvinte, realizarea acestei funcții este impusă de una dintre următoarele particularități semantice ale construcției regente:

(a) să conțină un centru verbal care impune un subiect [+Animat]: *Ana a coborât ca să-l aștepte în fața blocului., Andrei venise ca să o felicite cu ocazia zilei onomastice.;*

În enunțuri precum *Fondul Monetar Internațional a cerut plafonarea salariilor ca să limiteze deficitul bugetar.* existența circumstanțialului de scop în context cu subiect [- Animat] se explică prin extensia metonimică a nominalului („Fondul Monetar Internațional” = „negociatorul Fondului Monetar Internațional”).

(b) să conțină un participiu (adjectivat sau nu) al unui verb care selectează un astfel de subiect (*Este un motiv inventat de ei, ca să scape mai ușor.*);

(c) să conțină un adjectiv propriu-zis în poziție predicativă, care se asociază cu un centru nominal [+ Uman]: *Era foarte atentă la ore ca să înțeleagă lecția din clasă., Era amabil / grijuliu / vrednic ca să facă o bună impresie.*)

Capacitatea anumitor grupuri interjecționale de a funcționa ca regent al circumstanțialului de scop se explică prin valoarea lor „imperativă”, adică prin comutabilitatea acestora cu un verb la imperativ, formă care presupune asocierea cu un subiect [+ Animat, + Uman / + Personal].

1.1.2. O mențiune specială trebuie făcută în legătură cu situația circumstanțialului de scop cu regent verb de deplasare.

Verbele de mișcare (*a (se) mișca, a se duce, a pleca, ieși, a intra* etc.) se caracterizează printr-o configurație semantică care implică ocurența unui component al enunțului cu rol actanțial Țintă.

Dacă rolul tematic Țintă este atribuit unui component cu trăsătura [+ Concret], atunci el se poate descrie ca specie de Locativ, codificarea sintactică fiind cea de circumstanțial de loc: *Se duce la piață.*; *Pleacă la munte.*; *Irina a alergat la școală.*

În structuri ca *Pleacă la munte să vadă casa pe care ar vrea să o cumpere.* sau *Irina a alergat la școală să ia copilul care terminase orele și o aștepta.* ambele componente pot fi interpretate ca Țintă: primul însă se subsumează argumentului Locativ și are funcția de circumstanțial de loc, iar al doilea – care exprimă „ținta abstractă”, implicată de intenția participantului la situația comunicată – ocupă poziția de circumstanțial de scop. Uneori însă se produc „alunecări” de la concret la abstract, fenomen care are consecințe în interpretarea semantică a enunțului. De pildă, *Se duce să cumpere ceva.* poate primi „citirea” (a) „Se duce undeva (la piață, la magazin etc.)”, în care subordonata apare în poziția de circumstanțial de loc sau (b) „Se duce cu intenția de a cumpăra ceva de undeva (de la piață, de la magazin etc.)”, în care subordonata este finală. Semnificația [+ Intenționalitate] impune interpretarea (b). Uneori, în enunțuri de acest tip, absența circumstanțialului de loc imprimă circumstanțialului de scop o nuanță locală (vezi *infra*, 4).

În unele contexte, sensul [+ Deplasare] al verbului se atenuază. De exemplu, în enunțuri „evenimentiale” ce specifică „procesе unice”, structuri ca *Umbla după cerșit.* sau *Mergea des la pescuit.* înseamnă „Umbla cu scopul de a cerși.” și, respectiv, „Mergea des cu scopul de pescui.”. În enunțuri generice, aceleași structuri semnifică „Obişnuia să cerșească.” și „Obişnuia să pescuiască.” (vezi I, **Verbul. Categoria aspectului**). Cu alte cuvinte, *după cerșit* și *la pescuit* au funcția sintactică de circumstanțial de scop numai în enunțuri ce exprimă procese unice, nu și în enunțuri generice. Enunțuri mai ample pun în evidență realizarea poziției sintactice discutate: [*Umbla după cerșit* = „cerșea”]^{generic} [*ca să aibă din ce trăi.*]^{circumstanțial de scop}; [*Mergea des la pescuit* = „pescuia adeseori”]^{generic} [*ca să se destindă.*]^{circumstanțial de scop}.

Sensul „deplasare” se pierde mai ales în enunțuri imperative ca *Stai să-ți spun cum a fost!* sau *Du-te (mergi) să deschizi ușa!*, unde verbul imprimă sensul de „îndemn”, enunțurile fiind echivalente cu „Să-ți spun cum a fost!” și, respectiv, „Deschide ușa!” (vezi *infra*, 1.3 și 4).

1.1.3. În enunțul cu circumstanțială finală apar uneori semiadverbele *doar*, *numai* plasate în imediata vecinătate a conectorului propozițional. Fără a avea funcție sintactică, componentul adverbial adaugă circumstanțialului de scop informația „restrictiv”:

Nu fii un ditamai cușitul la birou doar ca să-ți ascuți creioanele cu el. (Rlit, 2004).

Conectorul circumstanțial de scop poate fi precedat de adverbele de precizare (*anume*, *intenționat*, *înadins* (*într-adins*) și *așa*) care au propria funcție sintactică (circumstanțiale de mod): *A venit anume ca să mă convingă.*, *Nu a fost gafă; a făcut-o intenționat (înadins), ca să te enerveze.*, *Au început să vorbească în germană, așa ca să nu poți înțelege.*, *Am prezentat-o și eu cu toate titlurile, așa, ca să o măgulesc.*

Precedat de adverbul *parcă*, circumstanțialul de scop este modalizat:

Și-atunce o-nceput să fugă mai încet, parcă dinadins ca să-l poată ajunge ceilalți. (As, 2004).

În circumstanțialele finale negative conectorii *ca să* și *să* pot fi urmați de *cumva* sau *care cumva*, intensificatori fără funcție sintactică (vezi și *infra*, 2.1.1.1): *Se purta bine ca nu (care) cumva să fie pedepsit.*, *Se prefăcea că este vesel să nu (care) cumva să se simtă stânjenit vreun invitat.*

1.2. Caracteristici sintactice

Circumstanțial de scop funcționează ca termen subordonat în raport cu un grup verbal de obicei, extins. Centrul grupului poate fi un verb la mod personal (*Radu glumește ca să destindă atmosfera.*, *Aceasta era o strategie plănuită ca să ajute oamenii.*, *Pe când cotrobăiam prin sertare ca să-mi caut pașaportul, am dat peste jurnalul meu din adolescență.*) sau o formă verbală nepersonală (*Glumind ca să destindă atmosfera, Radu a făcut în cele din urmă o gafă.*, *Recitind cartea ca să înțeleagă mai bine teoria, a observat unele inadvertențe.*, *Cotrobăind prin sertare ca să-mi caut pașaportul, am dat peste jurnalul meu din adolescență.*).

Grupul verbal poate cuprinde și un adjectiv sau un adverb (*Era amabilă ca să-și atingă scopul.*, *Muncește mult ca să-și poată plăti datoriile.*, *Făcea totul bine ca să nu mai lucreze încă o dată.*).

Sunt regenți ai circumstanțialului de scop și grupuri interjecționale precum: *Poftim cartea ca să nu te mai plângi că n-ai ce citi!*, *Na(-ți) / Uite(-ți) / Iată / Uite(-ți) cheile ca să nu mă mai aștepți pe mine să-ți deschid.*

Circumstanțialul de scop poate avea regent și un context mai larg: *Se îmbrăcase, își băuse cafeaua, își făcuse bagajele, ca să poată pleca imediat ce venea Andrei.*

În construcția regentă există uneori grupările *de aceea (de asta)* sau *pentru aceea, pentru asta* care au rolul de „a capta” informația circumstanțialului final, funcționând ca termeni anaforici sau cataforici: *Ca să facă rost de bani, de aceea a vândut automobilul pe care de-abia îl cumpăraseră.*, *De asta n-a venit, ca să arate că e supărată pe noi!*

1.3. Caracteristici pragmatice

1.3.1. Circumstanțialul de scop (final) *prototipic* exprimă relația logico-semantică *realizare – intenție* între două procese comunicate. Toate exemplele din paragrafele anterioare ilustrează această situație.

1.3.2. Circumstanțialul de scop cunoaște și ipostaza *metadiscursivă* în structuri precum *ca să zic așa*, *ca să nu mai vorbesc de*, *ca să încheiem etc.*, structuri prin care „finalitatea” se raportează la actul enunțării:

Și nicio politică nu încurajează profesarea medicinei în mediul rural. Ca să nu mai spun de gândirea pragmatică a noii generații. „Îmi iese sau nu banul.”. (DV, 2004).

2. CLASA DE SUBSTITUȚIE A CIRCUMSTANȚIALULUI DE SCOP

2.1. Realizări propoziționale

De regulă, finalele sunt legate de regentele lor prin joncțiune, realizându-se mai ales ca propoziții conjuncționale. Predicatul poate avea forma de subjonctiv (conectorii fiind *ca să* sau *să*) sau de indicativ (subordonate fiind introduse prin *de*, *doar ca*).

Din motive stilistice, circumstanțialele de scop pot fi *izolate* de regentul lor printr-o pauză marcată grafic prin punct. Apar astfel construcții precum: *Am vrut să fiu primul, ca să-i fac mulțumiți pe părinții mei. Ca să-i pot face, după cât pot și eu, fericiți.* (As, 2004).

Propozițiile circumstanțialele de scop pot fi și juxtapuse față de regentă, situație în care intonația preia rolul de marcator al relației de subordonare.

2.1.1. *Finale conjuncționale*

2.1.1.1. Conectorul tipic pentru conjuncționalele finale este *ca să*:

Dumnezeu nu există ca să-i ceri tu ceva. (O. Paler, *Deșertul*);

Și, ca să mai potolească bucuria împărătesei, ursitoarea i-a spus că fetița n-o să aibă minte deloc. (I. L. Caragiale, *Făt-Frumos cu Moșu-n frunte*);

Ca să descoperi ceva, ai nevoie de o echipă. (Rlit, 2004);

Prietena mea era nerăbdătoare să ajungă la Templu de la Șinca. Mihai, soțul meu, a venit și el, ca să nu fim singure. (As, 2004);

Imediat după explozia bombei, tânărul [...] n-a luat-o la goană ca să se pună la adăpost. [...] Omul pur și simplu s-a repezit ca disperatul să prindă un autobuz, ca să nu întârzie la serviciu. („Adevărul”, 2004).

În situații de deplasare la stânga a unui component al propoziției finale, *ca să* este dissociat:

Alungat-o-ai pe dânsa, ca departe de părinți / În coliba împistrită ea să nasc-un pui de prinț. (M. Eminescu, *Călin*).

Finala introdusă prin *ca să* poate fi integrată în grup prepozițional având drept centru prepoziția *pentru*. Dacă în realizarea tipică, *pentru* este resimțit ca pleonastic (*ca să* fiind suficient pentru a exprima semnificația finală), în condițiile deplasării unui component al subordonatei, integrarea în grupul prepozițional este frecventă.

Compară:

Nu le-am făcut și pățit toate astea pentru ca să merg înapoi când voi ajunge la ea. (I. Slavici, *Zâna Zorilor*);

Ochiul mi-e viu, puterea mi-e întreagă / Și te scrutez prin albul tău veșmânt / Pentru ca mintea mea să poată să-nțeleagă / Neîngenunchiată firii pe pământ. (T. Arghezi, *Psalm*).

Dacă finala este negativă, intensificatorul *nu cumva* se grupează cu prima parte a conjuncției subordonatoare:

Rămâneți dar aici, [...] pentru ca nu cumva, pe când voi umblați pe drumuri, el să mă răpească și să sosiți prea târziu la surorile voastre. (I. Slavici, *Zâna Zorilor*).

În locul structurilor introduse prin *ca să*, în vorbirea curentă apar și propoziții conjunctivale introduse prin *că*: *Or venit la mine [...] că să vadă.* (în Vulpe, 1980). Substituirea lui *ca* prin *că*, explicabilă printr-o tendință de hipercorectitudine (*că* fiind conjuncția tipică pentru subordonare în limba română), nu este recomandată în limba română literară.

2.1.1.2. Propozițiile finale se introduc frecvent prin *să* care, în acest caz, este și formant al modului conjunctiv, și conector propozițional:

Acu să vă fie Dumnezeu să-l creșteți mare! (L. Rebreanu, *Ion*).

Când centrul grupului regent este un verb de mișcare, circumstanțialele de scop introduse prin *să* transmit o informație în care semnificația „finalitate” se amalgamează cu semnificația „local” (vezi *infra*, 4): *Mamă, mă duc să cumpăr sare pentru oi., După masă mă trimetea să pui porumb sau să semăn ovăz.* (în Vulpe, 1980).

Avansarea componentelor din subordonata finală permite alternarea conectorilor *să* și *ca* (...) *să*:

N-ai glas de vifor, să jelești; / N-ai mâini de fier, ca fier să frângi; / N-ai mări de lacrimi, mări să plângi; / Nu ești de foc, la piept să-l strângi, / Să-l încălzești! (G. Coșbuc, *Moartea lui Fulger*).

2.1.1.3. În aspectul colocvial sau popular al limbii române apar propoziții finale introduse prin conjuncția subordonatoare *de*:

În toate zilele se ducea el la puț de aducea apă pentru casă. (P. Ispirescu, în GA²);

Mai șede el cât șede de cască gura prin târg, și apoi își ia tălpășița spre casă. (I. Creangă, în GA¹).

Structurile sunt simetrice, verbele din ambele propoziții având formă identică de mod și timp: *S-a dus de s-a culcat., S-ar duce de s-ar culca.*

Au funcția de circumstanțial de scop și propozițiile introduse prin *de* în structuri bipropoziționale cu predicate la modul imperativ: *Du-te de te culcă!* sau *Mergi de-mi adu dosarul!* (I. L. Caragiale, în GA¹). Este singura situație în care imperativul este ocurent în propoziții subordonate (vezi I, **Verbul. Modurile personale**, 5).

În ipostaza de conector subordonator pentru o propoziție circumstanțială de scop, *de* este cerut mai ales de verbe de deplasare și sensul final poate fi identificat prin echivalarea: *de* = *ca să*. Cu alte cuvinte, într-un text ca *Hai de-mi arată drumul, să nu-mi rup gâtul tocmai acum!* (I.L. Caragiale, *La Hanul lui Mânjoală*), ambele subordonate sunt finale, având însă regenți diferiți: prima – interjecția *hai*, cea de-a doua – grupul verbal *îmi arată drumul*.

Unele studii de gramatică română propun o altă interpretare a lui *de* în construcții bipropoziționale imperative. În astfel de structuri *de* este considerat conjuncție coordonatoare de tipul lui *și*. Conform acestei interpretări, enunțuri precum *Mergi de-mi adu dosarul!* sunt alcătuite din propoziții de același rang, asociate prin *de* coordonator. Interpretarea aleasă este justificată prin incapacitatea imperativului de a apărea în propoziții dependente. Se diferențiază astfel între conjuncția subordonatoare *de* cu sens final și conjuncția coordonatoare *de* (sinonimă cu *și*). În astfel de structuri, sensul final nu este neașteptat, el fiind impus de prezența verbului de deplasare, pe de o parte, și de semnificația modală a imperativului, pe de altă parte. De altfel, și structurile formate cu ajutorul conectorului *și* – conjuncție prin excelență coordonatoare – au aceeași semnificație de „finalitate” (compară cu: *Mergi și îmi adu dosarul!*). Optând pentru interpretarea expusă mai sus (propoziția a doua este finală introdusă prin conjuncția *de*) se obține o coerență în interpretare (conjuncția *de* este totdeauna subordonatoare). Se cuvine totuși să se sublinieze faptul că această structură se află la granița dintre subordonare și coordonare.

2.1.1.4. Rar, mai ales în limbajul popular, și numai în context cu adverbul doar(ă) sau cu locuțiunea doar(ă)-doar(ă), subordonatele finale sunt introduse prin primul element al conjuncției ca să (respectiv, prin ca). Prezența modalizatorilor induce informația posibil (doar = poate) specifică subjonctivului, „convertind” informația semantică a indicativului:

Ea-mi sare-n drum, ca doară-doară / M-apuc să-i spui o vorbă-n poară. (G. Coșbuc, *Dușmancele*).

2.1.2. Finale relative

Rar, propozițiile circumstanțiale de scop sunt subordonate regentelor lor prin pronume relative integrate în grupuri prepoziționale având drept centru *după* sau *pentru*: *S-a dus (a mers, a plecat) după / pentru ce avea de cumpărat.*

2.1.3. Finale juxtapuse

Când în componența finalei există adverbul *doar* (cu varianta *doar-doar*), este posibilă juxtapunerea subordonatei:

Când s-a împrăștiat în toate părțile vestea despre prefacerea asta, toți coconii împărătești, care de pe unde, alergară să se înfățișeze dinaintea fetei, doar-doar or face-o să-i iubească, și apoi de-acolo, țin-te, peșitori peste peșitori. (I. L. Caragiale, *Făt-Frumos cu Moșu-n frunte*).

Enunțurile de felul celui de mai sus reprezintă o reducere a construcției *ca doar* (vezi *supra*, 2.1.1.4; vezi și *Circumstanțialul de cauză*, 2.1.3).

În situații de juxtapunere pot fi considerate și subordonatele care prezintă în poziție inițială pe *doar de*:

Mai întâi era să vă poruncesc a supune la cazne fioroase pe toate femeile, doar de-om putea afla de la dânsle un crâmpiei de adevăr. (I. L. Caragiale, *Kir Ianulea*).

2.2. Realizări prin forme verbale nepersonale

Circumstanțialul de scop poate fi exprimat prin forme verbale nepersonale (mai ales *infinitiv* sau *supin*) integrate în grupuri prepoziționale. Uneori, în cadrul aceluiași text, propozițiile conjuncționale finale alternează cu circumstanțialul de scop realizat prin infinitiv în grup prepozițional:

Mersese pe jos până la București, ca să se angajeze în lunile de iarnă, la familia unui doctor, pentru a strânge ceva bani de zestre. (O. Paler, *Deșertul*).

2.2.1. Este circumstanțial de scop verbul la *infinitiv* în grup prepozițional cu centrele *pentru* și *spre*:

Pentru a ajunge aici, este nevoie, evident, de mai mult decât pasiune, este nevoie de motivație, de implicare și, în cele din urmă, de resurse. (DV, 2004);

Pentru a avea o viață mult mai relaxantă, organizați-vă timpul și problemele pe care le aveți încă de la începutul săptămânii. („Adevărul”, 2004);

Căci toți se nasc spre a muri / Și mor spre a se naște. (M. Eminescu, *Luceafărul*);

Spre a confirma urma lecturilor sale, ne-am întors asupra cărții lui Titus Livius. (Rlit, 2004).

2.2.2. Poate avea funcția de circumstanțial de scop verbul cu forma de *supin*: *Ne trimeseseră la Cochirleni, la cules struguri.* Selecția prepoziției (*după, la, pentru*) diferă în raport de centrul verbal și de extensia construcției regente: *Merge*

la scăldat. / ?Merge pentru scăldat., dar Merge la râu pentru scăldat, nu pentru a spăla rufe.; Se duce la cules de mure. / ? Se duce pentru cules de mure. / *Se duce după cules de mure., dar Se duce în pădure după cules de mure / pentru cules de mure. (vezi și I, Verbul. Forme verbale nepersonale, 4).

2.2.3. Realizarea circumstanțialului de scop prin verb la *gerunziu* este destul de rară, de cele mai multe ori forma verbală putând fi interpretată și ca gerunziu coordonat: *Acum umblă prin târguri cerșind*. (vezi I, Verbul. Forme verbale nepersonale, 5).

2.3. Realizări adverbiale

2.3.1. Locuțiunea adverbială *de ce* (cu varianta populară *la ce*) reprezintă o realizare a poziției sintactice de circumstanțial de scop regăsită și la circumstanțialul de cauză: *De ce a venit?* (= „Cu ce scop a venit?”) vs *De ce a venit?* (= „Din ce motiv a venit?”). Contextul are rol dezambiguizator:

O gașcă de copii și adolescenți locali [...] caută fier vechi în pământul parcului lui Ceaușescu. De ce o fac? Evident, pentru a câștiga o pâine. (DV, 2004).

2.3.2. Funcționează ca circumstanțial de scop, având și rol discursiv, grupările adverbiale prin care se realizează și circumstanțialul de cauză (*de aceea, de aia*) sau grupările specializate pentru specificarea finalității (*pentru aceea, pentru asta*):

Cu dumneata mi-a plăcut să retrăiesc treizeci de ani de călătorii, tot cu dumneata, de nu te plictisește, îmi voi retrăi astă-seară copilăria și întâia tinerețe. Pentru aceasta ne vom întoarce la București. (M. Caragiale, Craii).

Ca și în cazul lui *de ce*, sensul final al locuțiunilor *de aceea* și *de asta* poate fi identificat prin ocurența în același context a propoziției finale:

De asta își întâlnește fiul, ca să-l roage să-i facă rost de o slujbă. (Rlit, 2004);

De aceea du-te și tu încotro te-a îndreptat Dumnezeu, ca să nu se mai facă atâta gâlceavă la casa asta din pricina ta. (I. Creangă, Fata babei).

2.4. Realizări nominale

2.4.1. Au funcția sintactică de circumstanțial de scop *substantivele abstracte* – centre de grupuri nominale – *integrare în grupuri prepoziționale*, formate în jurul lui *pentru, spre, întru, la* (care impun forma de acuzativ) sau în *vederea* (cu regim de genitiv).

Sunt utilizate frecvent grupurile prepoziționale cu *pentru* și *spre*:

Pe holurile centrelor medicale, ale dispensarelor, în sălile de așteptare hiperaglomerate, oamenii, apăsai și așa de povara bolilor și durerilor, se plâng de felul în care sunt tratați, de lungile ore în care stau la coadă pentru o consultație, se plâng de indiferență. (DV, 2004);

De ce nu voi pentru nume, pentru glorie să scriu? (M. Eminescu, Scrisoarea II);

În această primăvară [...] relația dintre cultura română și spațiul francofon se va concretiza într-o adevărată sărbătoare, o invazie a teatrului și filmului de expresie franceză pe meleagurile noastre, spre bucuria tuturor iubitorilor de arte ale spectacolului. („Adevărul”, 2004).

Întru este resimțit ca livresc: Mai zăbovea apoi pe uliți întru așteptarea zorilor. (M. Caragiale, Craii).

Totuși, în româna actuală se remarcă o revenire a utilizării construcției cu această prepoziție, fie în stilul solemn (*Intellectualii noștri își vor aduna simfîrea și talentul, forța și nemurirea ideii întru nădejdea de mai bine a României*, „Dimineața”, 1996), fie în stilul ironic (*Ceilalți doi se asociaseră întru falsificarea alcoolului*).

Locuțiunea prepozițională în vederea este utilizată mai ales în aspectele elaborate ale românei actuale:

În vederea obținerii unei burse de studiu la o universitate din Germania, candidații sunt obligați să tracă testul de limba germană, elaborat și evaluat în Germania.

La este folosit rar la concurență cu pentru în structuri precum: Caut femeie la / pentru curățenie. (vezi I, Verbul. Forme verbale nepersonale, 4).

2.4.2. Cu regent verb de mișcare, au funcția de circumstanțial de scop **grupurile nominale încadrate în grupuri prepoziționale**, având drept centru pe *după, la și în*. Structuri precum *A alergat toată ziua după cumpărături.*, *A venit după copil.* / *pachet.*, *A plecat la (pentru) specializare.* provin din construcții propoziționale reduse, în care contragerea a fost urmată de o reorganizare sintactică: „A alergat toată ziua ca să facă cumpărături.”, „A venit ca să ia copilul / pachetul.”, „A plecat ca să facă o specializare.”.

2.4.3. Au funcția sintactică de circumstanțial de scop, **grupurile nominale cu centre substantive abstracte care exprimă noțiunea de finalitate** precum: *gând, scop, idee, deziderat, aspirație, năzuință, speranță, intenție, țel, plan, obiectiv, finalitate, folos, perspectivă* etc.

Grupurile nominale la care ne referim, *obligatoriu extinse și integrate* grupurilor prepoziționale în care centrul este reprezentat prin *cu, în sau pentru*, funcționează ca o unitate semantică, dar componentele lor prezintă autonomie sintactică:

Operațiunea a fost concepută ca o etapă preliminară a unor noi ofensive în interiorul Peninsulei Balcanice, cu scopul eliminării turcilor din Europa. (Ș. Papacostea, *Evul Mediu românesc*);

Luase cu ea [...] un meteorit de un kilogram proprietate a guvernului rus, evaluat la peste 1.200 de euro, cu intenția de a-l vinde și de a face o mică afacere. (DV, 2004);

Spiritul agresiv care a caracterizat unele luări de poziție în ultimii ani ai regimului totalitar în țara noastră – spirit întreținut de puterea politică în scopuri diversionist-naționaliste – e nu numai regretabil, dar de-a dreptul condamnabil. (Ș. Papacostea, *Evul Mediu românesc*);

„De unde știți toate astea?” a întrebat Julius, în speranța că va reuși să-l provoace la o mărturisire care să-i dezvăluie ce ascunde doctorul Luca. (O. Paler, *Deșertul*);

Te rog, în interesul tău, vino negreșit! (I. L. Caragiale, *Două Loturi*);

Pentru orice eventualitate tocmise și un avocat. (L. Rebreanu, *Ion*).

Așadar în contexte cum sunt cele de mai sus, întregul grup prepozițional poartă informația „finalitate”. Sintactic, grupul este analizabil: unitățile lexicale *eliminării, de a-l vinde și de a face, diversionist-naționaliste, că va reuși, tău, orice* sunt adjuncți ai substantivelor, realizări ale funcției sintactice de atribut.

Încadrate în grupuri prepoziționale, având centru pe *în sau cu* și însoțite de determinanți adjectivali demonstrativi precum *asta, această, aceste*, substantivele

enumerare formează construcții de felul: *cu acest scop, în această idee, cu / în această perspectivă* etc. Sintagmele au funcție discursivă, preluând informația unui segment de text, plasat anterior sau ulterior: *A plecat cu acest gând: să obțină postul., Cu acest scop s-a prezentat la interviu, ca să obțină postul.*

2.4.4. Cu statut cvasilocuțional funcționează și *grupurile prepoziționale de dragul, de răul*, grupuri utilizate și pentru redarea cauzei, dar care, în anumite contexte, exprimă (împreună cu determinanții lor) scopul, intenția: *Se face deseori de râs susținând unele ipoteze numai de dragul de a se arăta bine informat.*

2.4.5. Pronumele *care*, în ipostaza de conector al unei relative izolate, integrat în grup prepozițional (de tipul *drept care*) ocupă poziția de circumstanțial de scop, funcționând în același timp și ca proformă: *Am vrut să ajung la timp. Drept care am chemat un taxi.* (vezi *Construcții cu propoziții relative*, 3.4.1.3).

2.5. Structuri eliptice cu circumstanțial de scop

2.5.1. Uneori grupurile prepoziționale cu funcție de circumstanțial de scop sunt rezultatul unor contrageri urmate de o reorganizare sintactică. Astfel, în *Noi tinerii acolo ne duceam, nu la Capșa. Pentru Capșa nu aveam nici vârsta, nici banii.* (As, 2004), poziția de circumstanțial final reprezintă o structură contrasă din „Pentru a merge la Capșa ...” sau „Ca să mergem la Capșa...”.

2.5.2. Adeseori regenta finalei este redusă, mai ales în structuri alcătuite prin coordonare adversativă:

Dumnezeu ne-a lăsat darurile vieții ca să ne bucurăm de ele, nu √ ca să le disprețuim. (O. Paler, *Deșertul*);

Dă-mi voie ca să mă duc și eu pe urma fraților mei; nu de altă, dar ca să-mi încerc norocul. (I. Creangă, *Harap-Alb*);

Devenei o persoană mai prețioasă, dacă îi ofereai ocazia să îți vină în ajutor. Și nu √ ca să te oblige, √ ca să-ți poată cere ceva în schimb. (OC, 2004).

3. TOPICA ȘI PUNCTUAȚIA

În general poziția circumstanțialului de scop față de regentul său este liberă, dar atât în cazul realizării propoziționale, cât și în cazul realizării nepropoziționale există unele restricții.

Au topică liberă finalele introduse prin (*pentru*) *ca să*, cu mențiunea că în antepunere exprimarea este totuși emfatică. Compară:

Cine intră în cârciumă nu intră ca să se închine. (Proverb);

De fiecare dată, ne-am concentrat să deslușim măcar un cuvânt, ca să ne dăm seama în ce limbă cântă, dar n-am recunoscut nimic. (As, 2004);

Ca să-mi pierd urma, m-am îmbarcat pe un vapor care m-a lăsat în insula Rodos. (O. Paler, *Deșertul*).

În schimb, circumstanțialele de scop introduse prin *să* sunt totdeauna postpuse regentei:

Când mi-am luat diploma de medic, am fugit fericit, să i-o arăt și tatălui meu. (O. Paler, *Deșertul*);

Dă-mi, Doamne, ce n-am avut, / Să mă mier ce m-a găsit. (Proverb).

Tot obligatoriu postpuse sunt finalele cu *de*, ca *doar* sau cele juxtapuse (vezi *supra*, 2.1.1.3, 2.1.1.4 și 2.1.2).

Realizările nominale au topică liberă, ca și realizările prin infinitiv. Supinul cu funcție de circumstanțial de scop este însă totdeauna postpus regentului, ca și gerunziul.

În antepunere, circumstanțialul de scop se desparte de construcția regentă printr-o pauză marcată grafic prin virgulă.

În postpunere, pauza nu este admisă în cazul supinului și al realizării propoziționale introduse prin conjuncția *de*, dar este posibilă în celelalte situații de exprimare (non)propozițională.

4. RELAȚIA CU ALTE POZIȚII SINTACTICE

Circumstanțialul de scop poate intra într-o relație de coordonare adversativă cu **circumstanțialul de cauză** în construcții pe tiparul de mai jos:

Și-au părăsit casele [nu de bunăvoie,] circumstanțial de cauză ci [pentru a-și clădi un adăpost, mai trainic și mai frumos la porțile Balcanilor.] circumstanțial de scop (JN, 2004).

Circumstanțiala finală poate fi confundată cu **circumstanțiala consecutivă** în situația în care elementul introductiv este *ca să*. Interpretarea corectă se poate face ținându-se seama de particularitatea construcției consecutive, și anume aceea de a conține în regentă un modificator adverbial sau adjectival (vezi **Circumstanțialul consecutiv**).

Când regentul este verb de mișcare, finalele introduse prin *să* au, uneori, o **nuanță locală**: *S-a dus să cumpere pâine*. (Pentru posibilitățile de interpretare a construcțiilor de acest fel, vezi *supra*, 1.2.2).

Circumstanțialul de scop trebuie distins de circumstanțialul **opozițional** de felul: *A fost mereu premiant, spre a nu reuși să ia bacalaureatul*. (= „A fost mereu premiant, dar nu a reușit să ia bacalaureatul”).

Din considerente de ordin stilistic în tipare specifice circumstanțialei finale apar propoziții opoziționale.

În enunțurile *Să crești doi copii ca să nu te ajute!* (IVLRA), *M-am ferit de mincinoasa de Ana, (pentru) ca să dau de una și mai mare!* sau *Am stat cu ea prin spitale de când era mică și m-am chinuit, ca să o pierd acum!* (EZ, 2004) nu se exprimă un raport real scop – realizare, ci un contrast, o opoziție de felul celei redate prin structuri exclamative bipropoziționale coordonate copulativ sau adversativ: „Să crești doi copii și / dar ei să nu te ajute!”, „M-am ferit de mincinoasa de Ana și / dar am dat peste una și mai mare”, „Am stat cu ea prin spitale și / dar o pierd acum!” (vezi **Circumstanțialul opozițional**).

CIRCUMSTANȚIALUL CONDIȚIONAL

1. ASPECTE DEFINITORII

Circumstanțialul condițional este un component al enunțului prin care se exprimă condiția de a cărei îndeplinire depinde desfășurarea unui proces. Realizarea definitorie a circumstanțialului condițional este propoziția conjuncțională introdusă prin *dacă* (sau prin sinonimul său *de*).

1.1. Caracteristici semantice

Circumstanțialul condițional face parte din grupa circumstanțialelor prin care se redau raporturi logico-semantice. Enunțul în alcătuirea căruia intră un circumstanțial condițional specifică faptul că *procesul comunicat prin propoziția regentă se realizează (îndeplinește) într-o anumită împrejurare* specificată în subordonată. Un astfel de enunț exprimă, cu alte cuvinte, o relație de implicație (condiționare sau inferență), stabilită de vorbitor, de tipul [*X consideră (crede) că*] *dacă A, atunci B*.

Condiționalul nu face parte din structura tematică a verbului, fiind în consecință, totdeauna suprimabil, fără a fi afectată corectitudinea (coeziunea) a enunțului.

1.2. Caracteristici sintactice

Condiționalul prototipic este integrat semantic în enunț, dar sintactic – în cadrul grupului verbal – este un constituent „periferic”, depinzând de [V + Complemente] (vezi *supra*, **Circumstanțialul. Prezentare generală**). Ceea ce este caracteristic pentru acest tip de circumstanțial este ocurența sa într-o construcție sintactică hipotactică de tipul *dacă.....atunci*, în care condiționalul reprezintă termenul subordonat.

În construcția menționată, regentul circumstanțialului condițional este o întreagă propoziție cu predicatul realizat printr-un verb:

[*Dacă te iei după măgar,*] condițional [*te duce la stână.*] regent.

Funcționează ca regent al unui condițional și propoziția ce are în componența sa un grup interjecțional, un grup adverbial sau un grup adjectival în poziție predicativă:

[*Dacă reușești,*] condițional [*bravo ție.*] regent;

[*Dacă vei izbuti,*] condițional [*bine!*] regent;

[*Medicamentele homeopatice sunt utile*] regent [*dacă medicamentele tradiționale provoacă alergii.*] condițional.

În regenta construcției condiționale pot apărea corelativele *atunci* sau *apoi*: *Dacă te interesează, atunci citește!* sau *Dacă nu ascuți sfatul meu, apoi nu îmi mai cere părerea!*. În asemenea situații *atunci* și *apoi* își pierd semnificația, funcționând ca termeni cu rol discursiv, anaforic, prin care se asigură și coeziunea enunțului bipropozițional.

1.3. Caracteristici pragmatice

1.3.1. Circumstanțialul condițional *prototipic* specifică o relație de implicație, de condiționare (inferență) între două procese comunicate: *Dacă n-ai papuci, sunt bune și opincile.*

1.3.2. În unele construcții, propozițiile introduse prin *dacă* exprimă perspectiva (opinia, de obicei, îndoiala sau nesiguranța) locutorului asupra conținutului enunțului: *Dacă nu greșesc, tu singură te-ai oferit să rezolvi situația., Dacă îmi aduc bine aminte, era prin aprilie anul trecut., Dacă-mi dai voie (Dacă nu vă supărați), nu e chiar așa!.*

De asemenea, enunțurile cu tiparul *dacă.... atunci* pot exprima un raport „deductiv” care privește aserțiunea locutorului: *Dacă e umezeală pe stradă, atunci a plouat peste noapte.= Dacă [constat că] e umezeală pe stradă [deduc că] a plouat peste noapte.* (vezi și *Circumstanțialul de cauză*).

În contexte de tipul celor înfățișate mai sus, circumstanțiala condițională are rolul de a raporta direct sau indirect locutorul la actul enunțării și se situează *la nivel metadiscursiv*. Condiționalele de acest fel sunt uneori integrate sintactic ca în textul următor:

Dacă nu mă-nșel, tot acolo la Rățoaia, am întrebat eu: Dar cum de sunteți singuri? [...] Acolo, la popotă, chiar îmi amintesc că am băut și o gură de palincă, dacă nu mă înșel. (JN, 2004).

Condiționalele metadiscursive pot apărea însă și în construcții incidente:

Nenorocirea care a lovit-o – dacă pentru dânsa a însemnat nenorocire – a întâmpinat-o cu o seninătate aproape disprețuitoare. (M. Caragiale, Craii).

2. CLASA DE SUBSTITUȚIE A CIRCUMSTANȚIALULUI CONDIȚIONAL

2.1. Realizări propoziționale

Realizarea propozițională conjuncțională este aceea care pune în evidență faptul că enunțul ce are în componența sa un circumstanțial condițional specifică o relație de implicație logico-semantică, stabilită de vorbitor. Dacă circumstanțialul condițional se realizează printr-o propoziție, construcția – alcătuită din regentă și subordonata ei – poartă numele de *perioadă / construcție ipotetică*.

Denumirea este legată de faptul că – prin întreaga construcție – se redă o *ipoteză*, pe care vorbitorul o enunță și o poate prezenta ca sigură, posibilă sau imposibilă (vezi *infra*, 2.1.3). În mod tradițional, cei doi termeni ai construcției se numesc *prodasă* (condiționala) și, respectiv, *apodasă* (regenta).

O caracteristică a perioadei ipotetice este utilizarea acelorași forme verbale în ambele propoziții sau a unor forme verbale comutabile (aflate în raport de sinonimie).

2.1.1. Condiționale conjuncționale și relative

În general, condiționala este legată de regenta ei prin joncțiune.

2.1.1.1. Conectorul specializat pentru circumstanțiala condițională este locuțiunea *în caz că*: *Să reclame, în caz că ar fi fost evacuat cu forța, se temea, fiindcă ar fi*

trebuie să mărturisească a fi tatăl unor copii dezavuați de noul regim. (G. Călinescu, *Scrinul negru*).

2.1.1.2. Conectorul tipic – cel asociat în mod natural perioadei ipotetice – este însă conjuncția *dacă*.

Dacă apare cel mai frecvent în exprimarea perioadei ipotetice, dar nu este un conector specializat, ci o conjuncție plurivalentă: *dacă* funcționează atât în ipostază necircumstanțială (vezi realizările propoziționale pentru complementul direct, complementul indirect, subiect, complementul predicativ, atribut), cât și în ipostază circumstanțială (vezi realizările propoziționale pentru circumstanțialul de timp, circumstanțialul de cauză, circumstanțialul concesiv).

Prin *dacă* se poate exprima o condiție „slabă” de tipul *dacă... (atunci)*, ca în *Dacă ar bârî numai persoane oarecare, atunci situația nu ar fi atât de gravă*. (Rlit, 2004) sau „tare” de tipul (*dacă și*) *numai dacă (atunci)*, ca în *Lumea nu era muritoare de foame, numai dacă nu voiai, nu găseai să muncești*. (As, 2003).

Caracterul restrictiv al unei condiții este accentuat și prin adverbele *doar* (cu regent pozitiv, tipul *Vin doar dacă mă chemi.*) și *decât* (cu regent negativ, tipul *Nu vin decât dacă mă chemi.*).

În condiționala introdusă prin *dacă* este exclusă forma de conjunctiv sau de imperativ a verbelor cu funcție de predicat, dar se acceptă forme de indicativ la orice timp: *Dacă-i fire mincinoasă / Ce folos că e frumoasă?* (G. Coșbuc, *Scara*); *Dacă ne duceam noi la el, ne primea ca pe niște rude sărace*. (O. Paler, *Deșertul*); *Dacă ai dat, uită, dacă ai luat, pomenește*. (Proverb); *Dacă vei veni și tu, va fi fericit*.

De asemenea, în condiționala introdusă prin *dacă* predicatul poate avea forma de condițional (*Dacă nu ar fi ocolișuri, nu ar fi literatură.*, Rlit, 2004) sau de prezumtiv (*Dacă-or fi fiind toți plecați, cine ne va deschide ușa?*).

2.1.1.3. Conjuncția de este conector în perioada condițională când este sinonim al lui *dacă*: *De te-ating, să feri în lături, / De hulesc, să taci din gură*. (M. Eminescu, *Glossă*); *Astăzi ar fi linșat un orator de-ar îndrăzni să pronunțe frazele antifeministe ale lui Cato*. (Rlit, 2004).

La fel ca și *dacă*, *de* este o conjuncție plurivalentă, care poate fi utilizată cu valoare necircumstanțială (marcă a interogației transpuse în vorbire indirectă, conector al unei propoziții subiective, predicative sau atributive) sau circumstanțială (conector al concesivei, al cauzalei, al consecutivei sau al finalei)

2.1.1.4. Condiționala interogativă retorică poate fi introdusă și prin conjuncția *când*: *La ce statornicia părerilor de rău, / Când prin această lume să trecem ne e scris / Ca visul unei umbre și umbra unui vis?* (M. Eminescu, *Despărțire*).

2.1.1.5. Condiționala este introdusă și prin conectorul *să*: *Dar n-a fost el... să-l văd venind / Aș mai trăi o viață*. (G. Coșbuc, *Mama*).

Este situația în care subjonctivul și condiționalul – ca moduri ale posibilității – sunt sinonime; compară: *Să știe omul ce-ar păți, dinainte s-ar feri*. sau *Să fie după pofta câinilor, n-ar rămâne vită în sat*. cu *De-ar ști omul ce-ar păți, dinainte s-ar feri*. *Când ar fi după pofta câinilor, n-ar rămâne vită în sat*. (Proverbe).

Condiționala conjuncțională cu predicatul la subjonctiv poate fi integrată într-un grup prepozițional cu centru reprezentat prin *fără*. În această situație, regenta are formă negativă: *Fără să-mi fi fost frică, n-aș fi fost aici și n-aș vorbi astfel*. (O. Paler, *Viața pe un peron*).

2.1.1.6. În construcții eliptice, de obicei în limbajul popular, introduce o condițională conjuncția *de unde* urmată de adverbul de negație *nu*: *Vino, că de unde nu* ✓ [vii], *mă supăr!* (vezi *infra*, 2.1.3).

2.1.1.7. În construcții reduse introduc condiționale și pronumele relative integrate în grupuri prepoziționale având drept centru în *locul*: *În locul cui a vorbit, eu n-aș fi spus asta*.

Se poate observa că această structură provine dintr-o construcție extinsă cu relativă liberă cu antecedent nelexicalizat („șters”): [*În locul cui a vorbit,*] ^{prodasă} [*eu n-aș fi spus asta.*] ^{apodasă (regenta construcției)} < [*Dacă aș fi fost în locul aceluși,*] ^{prodasă} [*care, a vorbit,*] [*eu n-a fi spus asta.*] ^{apodasă (regenta construcției)}.

2.1.2. Condiționale juxtapuse

Perioada ipotetică poate fi redată și prin juxtapunerea dintre cele două propoziții, funcția jonctivului fiind preluată de pauză și de conturul intonațional: *Ai învățat, răspunde!, Ai carte, ai parte!, La calic slujești, calic rămâi!* (vezi *Organizarea prozodică a enunțului*).

În limbajul colocvial și popular condiționala poate apărea fără conector subordonator, în construcții cu termeni corelativi pe tiparul [*doar...*] ^{condițională...} [*c-apoi...*] ^{regentă}:
Și doar te-a împinge păcatul să clintești vreo piatră din locul său, iar mai ales cea mare din fruntea cerbului, c-apoi atâta ți-i leacul. (I. Creangă, *Harap-Alb*).

2.1.3. Condiționale în construcții reduse sau eliptice

2.1.3.1. În construcția condițională regenta poate fi redusă, ca în textul următor:

Țăranii discută aprins și dacă-i întrebi, ✓ [*îți răspund că / afli că*] *fiecare dintre ei are o rudă în Spania.* (EZ, 2004).

Din regentă poate lipsi doar componentul verbal al predicatului: *Ce folos de chip frumos / Dacă nu e lipicios?* (Proverb).

Uneori regenta este completă, dar condiționala este redusă:

Îmi vin în minte tablourile lui Vermeer, în care e evident că pictorul nu suportă opacitatea zidurilor. De aceea deschide în ele ferestre sau, dacă nu, așază pe pereți hârți care sunt tot un fel de ferestre. (O. Paler, *Deșertul*).

Propozițiile condiționale cu adverbe de afirmație sau de negație sunt extrem de frecvente în limba actuală: *Să-mi spui cîstit dacă vrei să vii în excursie. Dacă nu, nu-i nici o supărare! Dacă da, voi fi fericit!*

Și condiționalele cu *de* și cu *de unde* (vezi *supra*, 2.1.1.3, 2.1.1.7) îndeosebi când sunt integrate într-o construcție de tip cauzal, pot fi restrânse, funcționând ca profraze:

Acum să-mi spui tu cine ești, de unde vii, și încotro te duci, că de nu, acolo îți putrezesc ciolanele! (I. Creangă, *Harap-Alb*);

Dar să știi că la-ntoarcere trebuie să gălesc un copil în casă; de unde nu, pâine și sare cu mine nu mai mănânci! (I. L. Caragiale, *Mamă...*).

2.1.3.2. Un caz aparte îl constituie ocurența lui *dacă*, *de* sau *când* (condițional) în propoziții independente de tip afectiv: *Ei, de-aș fi fost de față!*; *Te crede moșul, nepoate, dar când ai ști cu ce greutate se capătă!* (I. Creangă, *Harap-Alb*); *Și dacă nu-i decât un zvon?*

Aceste construcții pot fi interpretate ca *reduceri* ale unei structuri bipropoziționale cu principală exclamativă (*Ei, de-aș fi fost de față* ✓ [ce bine ar fi fost]!, *Te crede moșul, nepoate, dar când ai ști cu ce greutate se capătă* ✓ [te-ai îngrozi]!) sau

interogativă (*Și dacă nu-i decât un zvon* √ [ce se întâmplă]? / [ce ne facem]?). Altfel spus, în structuri de tipul celor de mai sus, *dacă* și *când* (sinonim al lui *dacă*) conservă în matricea lor semnificația [+Ipotetic], dar dobândesc valoarea exclamativă / interogativă transferată din regenta suprimată (vezi **Organizarea prozodică a enunțului, Construcții cu propoziții relative, Construcții cu propoziții conjuncționale**).

În schimb, în enunțuri ca *De-abia dacă l-am zărit!* sau *Dacă are 20 de ani!*, *dacă* își pierde total statutul de relator, devenind un mijloc de redare a incertitudinii locutorului.

2.1.4. Tipuri semantice de propoziții condiționale

Condiționala redă o ipoteză, exprimă o condiție pe care vorbitorul o poate prezenta ca fiind sigură, posibilă (realizabilă) sau imposibilă (ireală).

Cu excepția propozițiilor introduse prin *să* (integrate sau nu în grupuri prepoziționale cu *fără*), propoziții care au predicatul la subjonctiv, subordonatele condiționale se construiesc cu indicativul, prezumtivul sau condiționalul. În general, în regentă se utilizează același mod și timp (sau forme cu aceeași „valoare”, echivalente semantice).

Formele verbale poartă semnificații diferite, folosirea lor indicând tipul de implicație (condiționare) dintre cele două procese corelate în perioada ipotetică.

Se consideră *condițională sigură* subordonata care, în perioada ipotetică, specifică un proces prin intermediul formelor de indicativ (prezent, perfect și viitor):

Dacă nu ți-i drag, și dacă nici nu-i chip să-ți fie milă de el, apoi degeaba se străduiește. (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*).

În regentă, în locul indicativului poate fi utilizată o interjecție predicativă:

Dacă însă a dorit să se vorbească mai mult despre ea, iată că acum a reușit din plin. („22”, 2004);

De te-a împinge păcatul să mai vii o dată, vai de steaua ta are să fie! (I. Creangă, *Harap-Alb*).

Condiționala este *realizabilă* sau *posibilă*, dacă redă un proces codificat prin subjonctivul prezent sau prin condiționalul prezent:

Să știe el că sunt aici, m-ar omori.;

Dacă ar ști că sunt aici m-ar omori.

Condiționala este *ireală*, când redă un proces nerealizat în momentul enunțării, prin intermediul formelor de condițional perfect, de conjunctiv perfect sau prin imperfectul cu valoarea unui condițional perfect:

Dacă aș fi auzit vestea, ți-aș fi spus.;

Să fi știut, aș fi venit și eu.;

Și poate că nu ar fi fost nimic / Dacă nu intra să sape, / Cu cântecul, cu degetul tău cel mic. (T. Arghezi, *Morgenstimmung*).

Uneori imperfectul stă în locul condiționalului perfect în întreaga perioadă ipotetică:

Dacă eu știam prin ce trecea familia mea, mă întroceam mai repede în orașul natal.

2.2. Realizări prin forme verbale nepersonale

Verbul la *gerunziu* – însoțit sau nu de (semi)adverbul restrictiv *numai* – poate avea funcția de circumstanțial condițional în diferite tipuri de construcții admise de această formă verbală (vezi I, Verbul. Forme verbale nepersonale, 5), inclusiv în formă negativă:

Și deosebit de aceasta, lăsându-l să se ridice l-aș pierde, m-ar părăsi și mi-ar veni greu să mă mai lipsesc de serviciile sale. (M. Caragiale, Craii);
Neputând să te ajungă, crezi c-or vrea să te admire? (M. Eminescu, Scrisoarea I).

Gerunziul poate fi centru de grup, având subiect comun cu verbul regent ori subiect propriu:

Înfrângându-ne rutina lecturii, vom observa ușor că G.N. are dreptate. (Rlit, 2004);

Făcând abstracție de toate acestea, actul medical era (cel puțin așa mi s-a părut mie) ireproșabil. (DV, 2004).

2.3. Realizări prin adjective și participii

În enunțurile *Singură, nu se duce în excursie: se plictisește, nu prea știe să-și facă prieteni și, în plus, îi este frică să meargă cu avionul. sau Invitat, ar veni și el.,* *adjectivul* și, respectiv, *participiul* ocupă poziția sintactică de circumstanțial condițional, ca urmare a elipsei verbului (operator) *a fi* din construcția contrasă prin gerunziu (vezi supra, 2.2): *Singură* √ [fiind], *nu se duce în excursie.* = „Dacă este singură, nu se duce în excursie.”; *Invitat* √ [fiind], *ar veni și el.* = „Dacă ar fi invitat, ar veni și el.” (vezi și *Circumstanțialul concesiv*, 2.3).

2.4. Realizări adverbiale

Au funcția de circumstanțial condițional câteva adverbe (*altminteri, (numai) astfel, altfel, așa*) și locuțiuni adverbiale (*în caz contrar, (numai) în felul acesta*).

Se diferențiază *altfel*₁ și *astfel*₁ / *asa*₁ (modale) actualizate în enunțuri ca *A procedat altfel.* („în alt mod”) / *astfel / așa* („în acest mod”) de *altfel*₂ (condițional, sinonim cu „în caz contrar”) și *astfel*₂ / *asa*₂ (condiționale, „în aceste condiții”). De asemenea, adverbul *altminteri* cunoaște două actualizări ale semnificației: *altminteri*₁ („în alt chip, altcumva, altcum”, modal, utilizat mai rar) și *altminteri*₂ (condițional „în caz contrar”).

Anaforice contrafactuale, *altminteri, altfel, așa, și astfel* sunt utilizate și cu funcție discursivă. *Alt minteri și altfel*, rezumă o supoziție contrară după indicarea singurei posibilități existente:

A trebuit să fug, altminteri √ [dacă nu fugeam], *muream înjunghiat.* (O. Paler, *Deșertul*);

În plus, banii trimiși acasă de „străini” hrănesc alte milioane de oameni, soții, copii sau părinți care altfel √ [dacă n-ar fi trimiși banii] *ar supraviețui cu cornuri cu lapte sau cu pensii de mizerie.* („Adevărul”, 2004).

Astfel contrage o supoziție referitoare la indicarea unei posibilități:

Vino cu noi cu mașina, căci astfel / așa (√ [dacă vei veni cu noi cu mașina] *vei călători mai comod.*

Gruparea (*numai*) *în felul acesta (ăsta)* este impusă de un regent pozitiv:

Scrie-i, căci numai în felul acesta √ [dacă îi vei scrie] *ai să-l convingi!.*

În caz contrar presupune un regent negativ:

Să vină mâine la tribunal; în caz contrar √ [dacă nu va veni], *va pierde procesul prin neprezentare.*

De fapt, adverbele și locuțiunile adverbiale menționate mai sus sunt pro-forme (substitute), presupunând *in absentia* o construcție condițională marcată prin conjuncția tipică *dacă*, în contextul unei construcții cauzale regente: *Învață, căci, dacă faci, procedezi altfel nu vei reuși!*, *Învață, căci, numai dacă faci, procedezi astfel (în felul acesta, așa) vei reuși!*

Cu funcție de circumstanțial condițional este utilizată locuțiunea adverbială *în orice caz* și rar, adverbul *oricum* (cu semnificația locuțiunii menționate): *Nu se vedea pe sine ca fiind un om rău. În orice caz / oricum, nu mai rău decât cei care îl acuzau cu atâta vehemență.*

2.5. Realizări nominale

2.5.1. *Substantivele abstracte „nume de acțiune”* pot avea funcția sintactică discutată când, alcătuiind grupuri nominale monomembre sau extinse, sunt integrate în grupuri prepoziționale având drept centru pe *cu*, *fără* sau *în* (cu regim de acuzativ):

Cu un sacrificiu relativ neînsemnat s-ar putea îmbunătăți viața tuturor. (L. Rebreanu, *Răscoala*);

Fără dotări, nu ai practic cu ce să asiguri servicii mai bune. (DV, 2004);

Fără aceste trepte, oamenii nu ar mai găsi astăzi drumul Peșterii. (As, 2004);

În absența talentului, restituirile sale ar viza impostura, în lipsa inteligenței, interpretarea sa ar fi sub semnul facilului. (Rlit, 2004).

Au funcția de circumstanțial condițional și *substantivele abstracte care exprimă ideea de condiție*, cum sunt: *caz*, *condiție*, *ipoteză* și *eventualitate* (= „ipoteză”). La rândul lor, acestea – centre de grupuri nominale extinse – sunt integrate în grupuri prepoziționale, având centre pe *în* sau *cu* (rar): *În cazul de față, nu mai avem nimic de spus., În cazul unui incendiu, chemați pompierii., În situația dată, nu mai e nimic de făcut., În condițiile enumerate, îmi retrag acuzațiile., Ne-am pregătit în eventualitatea că vor veni toți invitații., În ipoteza absenței lui / că nu ar fi venit, ar fi fost tare mâhnită., Vin numai cu această condiție.*

Exemplele care urmează, selectate din texte recente, ilustrează situațiile menționate:

În condițiile legislației actuale, cumpărarea lor ar presupune organizarea de licitații publice și prea puțini medici au resursele necesare cumpărării propriului lor cabinet. (DV, 2004);

Ca și vecinii lor de peste Canal, deputații francezi primesc sume de bani pentru „garantarea veniturilor” în cazul în care nu sunt realeși. (JN, 2004);

Documentul confirmă ca boieri pe Dobrin Greavu, pe Stoica și fiul său Radu, precum și pe Bucur Paler din Lisa, cu condiția ca ei să facă servicii militare ecvestre la castelul Făgăraș. (O. Paler, *Deșertul*).

În exprimarea neîngrijită se pot asocia două substantive de acest fel, în construcții incorecte atât din punct de vedere semantic, cât și sintactic, așa cum se poate observa din textul: *I-a dat băiatu’ ăla cînzeci de mii, în eventualitatea cazului când să-ntoarce să ia vrun taxi.* (IVLRA).

Însoțite de determinanți adjectivali demonstrativi (*asta*, *această*, *aceste*), substantivele enumerate au funcție discursivă, reluând sau anticipând un întreg segment de text:

– *Dacă nu vii cu mine nu mă duc în excursie: mă plictisesc, nu prea știu să-mi fac prieteni și, în plus, mi-e frică să merg cu avionul.*

– *În acest caz, renunț!*

Sunt de acord să vin cu tine, dacă îmi garantezi că nu ne întâlnim cu Maria și cu Paul. Doar cu această condiție te însoțesc.

Substantivele *caz*, *condiție* *ipoteză*, *eventualitate* (= *ipoteză*, *condiție*) sunt utilizate în construcții stereotipe, „clișee sintactice” și reprezintă o modalitate de reliefare a mecanismului de tranziție de la grupuri prepoziționale cu o anumită autonomie către structuri locuționare (vezi **Construcții cu propoziții relative, 2.3**).

2.5.2. Sunt circumstanțiale condiționale *substantivele abstracte* în grupuri prepoziționale, având drept centru locuțiunea prepozițională specializată în *caz de* (cu regim de acuzativ): *În caz de pericol, trageți mânerul!*, *În caz de viscol ne vom adăposti la prima cabană.*

Mai rar (în aspectul colocvial, neîngrijit al limbii române) se folosește și locuțiunea *la caz de*: *La caz de încurcătură, voi interveni.*

2.5.3. *Substantivele animate, pronumele substitute* (personale propriu-zise, demonstrative, unele nehotărâte), *relativele* și *posesivele* pot avea funcția de circumstanțial condițional când sunt *integrate în grupuri prepoziționale* cu centrul actualizat prin locuțiunea prepozițională în *locul* (cu regim de genitiv): *În locul lui Ion / acestuia / celorlalți / tău, eu aș fi ripostat.* Aceste grupuri provin din construcții eliptice tip prepozițional: [Dacă aș fi fost] *în locul lui Ion / acestuia / celorlalți / tău, eu aș fi ripostat.* (vezi *supra*, 2.1.1.7):

Îi spusei că în locul lui m-aș fi simțit măgulit, mișcat chiar, oamenii se purtaseră cu dânsul cum nu se putea mai frumos, îi daseră dovadă temeinică de prietenie. (M. Caragiale, Craii).

3. TOPICA ȘI PUNCTUAȚIA

Poziția circumstanțialului condițional față de regent este, în general, liberă. Numai în cazul realizării prepoziționale marcate prin conectorul *de unde* sau a condiționalelor juxtapuse este obligatorie plasarea circumstanțialului înaintea regentului.

Există o preferință spre antepunere a condiționalelor ale căror regente conțin corelative de tipul *apoi* sau *atunci*. De asemenea, sunt antepuse cele mai multe circumstanțiale introduse prin *dacă*.

Circumstanțialele conjuncționale pot fi despărțite de regentele lor printr-o pauză marcată grafic prin virgulă. Prezența pauzei depinde, pe de o parte, de felul condiționalelor, care prezintă grade diferite de legătură cu regenta după cum sunt prototipice sau metadiscursive (compară: *Aș pleca dacă nu mai e nimic de discutat.*, dar *Aș pleca [#], dacă nu mai e nimic de discutat.*, *Aș pleca [#], dacă nu vă supărați!*), și pe de altă parte, de prezența unui corelativ în regentă (*Dacă ai obiecții [#], atunci vorbește!*). Construcțiile în care apar condiționalele juxtapuse sunt totdeauna marcate prin elemente prozodice (pauză și un anume contur intonațional).

4. RELAȚIA CU ALTE POZIȚII SINTACTICE

4.1. Indiferent de tipul de realizare (nonpropozițională sau propozițională) componente ale enunțului cu diverse funcții sintactice pot căpăta și **nuanță condițională**: *instrumentalul* (*Cu mixerul asta, m-aș putea descurca.*), *sociativul* (*Și-a dat seama că fără ea n-ar putea să mai trăiască.*), *circumstanțialul de mod* (*Acum, cu voia ta, o să citeș puțin.*), *circumstanțialul de timp* (*Acuma era sigur că în alte împrejurări, nu s-ar fi mișcat din București.*)

În general, realizarea prin gerunziu permite combinarea semnificației tipice pentru circumstanțialul condițional cu alte circumstanțe – de timp, de cauză, mod, de instrument:

Păzind avioanele, explodează trenurile. Păzind trenurile, se scufundă vapoarele. (EZ, 2004);

Habar n-avea că, intrând la bătrânul stareț și duhovnic Iustin, viața lui se va schimba cu totul. (As, 2004);

Mergând însă ceva mai departe, putem observa că furtul, de pildă, este condamnat și pedepsit în toate culturile – în Islam și în Israel, în Orient și în Occident aproape la fel. (Rlit, 2004).

4.2. În cazul realizărilor propoziționale, condiționalul interferează cu **propoziția cauzală**, mai ales în utilizarea metadiscursivă:

Dacă s-a aruncat în partea mâne-sa, ce-i vinovat el? (I. Creangă, *Harap-Alb*).

În construcții ca *Du-te să vezi filmul, că ai să-mi dai dreptate, efectele speciale sunt remarcabile!*, condiționala redusă este „inclusă” în propoziția cauzală: *Du-te să vezi filmul, că √ [dacă ai să-l vezi] o să-mi dai dreptate, efectele speciale sunt remarcabile!* (vezi **Circumstanțialul de cauză**).

Uneori condiționala poate fi confundată cu **propoziția concesivă**, disc fiind posibilă prin contextul mai larg și prin verificarea acceptării adverbelor correlative *totuși* sau *tot* (cu rol de modalizatori), correlative specifice concesivei (vezi **Circumstanțialul concesiv**):

Aș fi făcut toate aceste observații și dacă nu l-aș fi cunoscut [...]. Dar din păcate îl cunosc... (DV, 2004).

Circumstanțiala condițională apare în construcții similare cu **opoziționala**, de care se poate diferenția prin posibilitatea / imposibilitatea echivalării cu o construcție cu propoziții de același rang, aflate în raport adversativ. Compară: *Dacă examenul acesta este greu, apoi următoarele vor fi și mai grele.* = „Examenul acesta este greu, dar următoarele vor fi și mai grele.” (opozițională, fals condițională) cu *Dacă examenul acesta ți se pare greu, apoi nu ai ce căuta în facultate!* („În aceste condiții...” condițională).

Uneori limita dintre condițională și opozițională este greu de stabilit (vezi **Circumstanțialul opozițional**).

CIRCUMSTANȚIALUL CONCESIV

1. ASPECTE DEFINITORII

Circumstanțialul concesiv este un component al enunțului prin care se exprimă contrazicerea / excluderea unui raport de condiționare (de inferență) între două procese comunicate. Realizarea definitorie a circumstanțialului concesiv este propoziția conjuncțională introdusă prin *deși* (sau echivalentul *chiar dacă*).

1.1. Caracteristici semantice

Concesivul face parte din grupa circumstanțialelor care exprimă raporturi logico-semantice. Construcția bipropozițională hipotactică în care subordonata este introdusă prin *deși* (*chiar dacă*), specifică un raport logico-semantic similar celui redat în perioada ipotetică. În construcția cu propoziție concesivă se exprimă însă faptul că desfășurarea procesului codificat în regentă nu este „condiționat” de cel exprimat prin subordonată; compară: *Dacă l-ai chemat*, [condiție, ipoteză] *vine*. cu *Deși (chiar dacă) nu l-ai chemat*, [condiție, ipoteză, exclusă / contrazisă] *vine.*; *Dacă nu îi atrag atenția*, [condiție, ipoteză] *nu observă*. cu *Deși (chiar dacă) îi atrag atenția*, [condiție, ipoteză contrazisă] *nu observă*.

Așadar enunțul alcătuit din circumstanțialul concesiv și regentul său redă *opinia* vorbitorului cu privire la asocierea dintre două situații despre care acesta *crede* (*apreciază, presupune*) că nu pot fi „compatibile”.

Un raport de același fel poate fi exprimat și printr-o structură bipropozițională cu termeni de același rang coordonați prin *dar* sau *însă* (relația de coordonare adversativă slabă); compară: *Deși nu este cuminte, îl iubește toată lumea*. cu *Nu este cuminte, dar / însă îl iubește toată lumea*.

Circumstanțialul concesiv este un component facultativ al enunțului, totdeauna suprimabil.

1.2. Caracteristici sintactice

La fel ca și circumstanțialul condițional, concesivul este obligatoriu integrat – ca termen subordonat – într-o construcție sintactică. În cazul acestui circumstanțial, construcția este de tipul: *deși (chiar dacă)...totuși*.

Regentul concesivului este un grup, de obicei, verbal (*Deși am cerut, nu au acceptat prezența mea acolo.*), dar și adjectival (*Fotografia era frumoasă, deși neclară.*), adverbial (*La munte a fost bine, deși prea frig.*) sau interjecțional (*Deși nu-l mai așteptam, uite-l și pe Marius!*).

În cazul realizărilor propoziționale, în regentă poate fi prezent și adverbul *totuși* (sau sinonimul *tot*) ori locuțiunea adverbială *cu toate acestea*, care, pe lângă funcția sintactică (vezi *infra*, 2.3) au și un rol discursiv: pe de o parte, reiau sau anticipă informația redată prin subordonata conjuncțională (funcționând ca termeni anaforici sau cataforici) și, pe de altă parte, asigură coeziunea enunțului în calitate de termeni corelativi.

1.3. Caracteristici pragmatice

1.3.1. Informația adăugată de componentul cu funcție sintactică de circumstanțial concesiv *prototipic* privește situația comunicată. În *Nu m-a ascultat, deși l-am avertizat*, raportul se stabilește între cele două procese codificate în enunțul bipropozițional (vezi *supra*, 1.1, „L-am avertizat, dar nu m-a ascultat”).

1.3.2. În unele contexte însă concesivul se situează *la nivel metadiscursiv*. De exemplu, construcțiile *Deși nu-i treaba mea, nu te duce la această petrecere!*, *E cam ciudat, deși pe cine interesează părerea mea?* se interpretează ca „Îți recomand / te avertizez să] nu te duci la această petrecere, deși nu e treaba mea.” și, respectiv, „[Spun că] e cam ciudat, deși pe nimeni nu interesează părerea mea.”.

În aceste cazuri opoziția / contrastul se stabilește între ceea ce se comunică (în exemplele date, conținutul recomandării sau al constatării) și expresiile performative implicate.

2. CLASA DE SUBSTITUȚIE A CIRCUMSTANȚIALULUI CONCESIV

2.1. Realizări propoziționale

În realizarea propozițională, relația de dependență stabilită între circumstanțialul concesiv și regentul său se manifestă – de obicei – prin joncțiune și, uneori, prin juxtapunere. În cazul joncțiunii, intonația funcționează ca mijloc suplimentar de manifestare a relației de dependență; în cazul juxtapunerii, intonația devine singurul mod de manifestare a acestei relații.

Predicatul propozițiilor concesive poate fi la indicativ, condițional sau prezumtiv, indiferent de elementul prin care se realizează joncțiunea. Dacă propoziția concesivă se introduce prin *să* sau este integrată în grupul prepozițional format în jurul lui *fără*, predicatul este la conjunctiv.

2.1.1. Concesivele conjuncționale

2.1.1.1. Joncțiunea se redă prin conjuncțiile și locuțiunile conjuncționale specializate *deși*, *chiar dacă* (*de*), *cu toate că*:

Deși am stat în acest orașel moldovenesc numai până la 12 ani, mă gândesc tot timpul cu drag la el, de fapt, îl iubesc foarte mult. (As, 2003);

De Occident nu scapă nimeni și foarte bine că nu scapă, chiar dacă există și în civilizația occidentală lucruri care nu sunt întotdeauna foarte agreabile. (Rlit, 2004);

Chiar de se întâmplase uneori să-i placă fetei, nu se învoiseră, în ruptul capului, părinții. (M. Caragiale, Craii);

Cu toate că i-am spus că nu vreau, / Mi-a dat noaptea-n somn să beau / Întineric, și am băut urna întreagă. (T. Arghezi, Transfigurare).

În situații de avansare a unor componente ale enunțului, locuțiunea conjuncțională *chiar dacă* (*de*) poate apărea și în variantă disociată: *Chiar bolnavă de-aș fi fost, tot aș fi răspuns la telefon., Chiar din timp dacă l-ai fi invitat, tot n-ar fi venit.*

Popular și regional se folosesc și conectorii *batâr* (*că*), *măcar să / că*, *chit că*, *de bine ce*: *Astfel, băiatul e dibaci, batâr că-i tinerel.* (M. Sadoveanu, Frații Jderi, în

GA²), *Împărăteasa, măcar că era preaînțeleaptă, își pierdea și dânsa răbdarea uneori.* (I.L. Caragiale, *Făt-Frumos cu Moșu-n frunte*), *Dacă are omul noroc, măcar să semene și cărbuni și tot se face.* (Proverb).

2.1.1.2. Conjunțiile *că, dacă* și de introduc concesive când au semnificația lui *deși, cu toate că* etc. (vezi supra, 2.1.1.1).

Cu semnificație concesivă, conjunțiile *că* și *de* apar mai ales în registrul popular al limbii române: *Soarele, că e soare și nu poate încălzi toată lumea.* (Proverb), *Calul, de e cu patru picioare, și tot se poticnește.* (Proverb).

De concesiv este utilizat și în texte de factură cultă: *Urmează-ți drumul apucat, / De-o fi senin sau înnorat.* (T. Arghezi, *Tatălui meu*), *Și de-i vremea bună, rea, / Mie-mi curge Dunărea.* (M. Eminescu, *Revedere*).

În construcții de felul celor de mai sus, concesivele cu *de* exprimă aceeași semnificație „în orice condiții – favorabile / nefavorabile” ca și construcțiile relative (vezi infra, 2.1.2). Compară: *De-o fi bine, de n-o fi bine, eu tot așa voi proceda.* cu *Oricum ar fi, eu tot așa aș proceda.*

Dacă este utilizat în diverse stiluri funcționale:

Dacă nu găsești vorbe, eu totuși m-aș pricepe ce să-i spun. (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*);

Dacă port cu ușurință și cu zâmbet a lor ură, / Laudele lor desigur m-ar mâhni peste măsură. (M. Eminescu, *Scrisoarea II*);

Dacă s-au confirmat astfel de interdicții, tot nu puteau fi decât temporare. (Rlit, 2004).

Cu aceeași semnificație, concesivă, apare în texte de facturi diferite și conectorul *să* (cu varianta *ca...să*):

Să aibă Leana-n frunte stea, / Nu-i partea ei ce-i partea mea! (G. Coșbuc, *Dușmancele*);

Și ori oi putea izbuti, ori nu, dar îți făgăduiesc dinainte că odată pornit din casa dumitale, înapoi nu m-oi întoarce, să știu bine că m-oi întâlni cu moartea în cale. (I. Creangă, *Harap-Alb*).

Propoziția conjuncțională concesivă poate fi integrată într-un grup prepozițional având drept centru pe *fără*. În acest caz, concesiva afirmativă este echivalentă cu o propoziție negativă: *Știi bine că, și fără să vrei tu, Victor tot va pleca din București.* (= „Știi bine că Victor va pleca din București, chiar dacă tu nu vrei.”).

2.1.1.3. Rar, introduc concesive și conjunțiile provenite din adverbe relative când, (de) cum comutabile cu cele de sub 2.1.1.1:

Continuă să fie impertinent, când [= deși] știe că mă enervează peste măsură!;
Și cumu-i de păcătoasă, [= deși e atât de păcătoasă] / Tot se ține de frumoasă. (Jarník-Bârseanu, în GA²).

2.1.1.4. Propozițiile concesive pot apărea într-un tipar cu simetrie antitetice, construcție cu un grad înalt de răspândire și de frecvență:

De unde are, de unde n-are, Veta face mereu parastase pentru soldații germani. (EZ, 2004);

Fie că-și dă seama, fie că nu, asta este în clipa de față dl. Pintilie. (Rlit, 2004).

2.1.1.5. În româna actuală funcționează ca un conector concesiv și *indiferent* dacă / de / că:

Indiferent dacă și-a asociat religia ortodoxă sau a negat-o cu vehemență, națiunea română a fost construită cu referință la religie. („22”, 2004);

Indiferent că sunt alegeri locale, parlamentare sau prezidențiale, regulile sunt aceleași. („22”, 2004).

Indiferent este, de fapt, un adverb (vezi contexte precum: *Vrei să mergem la film sau stăm acasă? Mi-e indiferent.*). Asocierea cu *dacă*, *de* sau *că* reprezintă o particularitate de construcție a acestui adverb, care poate apărea și în context cu relativele *cine*, *car*, *ce*: *E o bună școală, indiferent ce ajungi să faci după aceea.* (Rlit, 2004). Utilizarea grupării în structuri concesive reprezintă o fază de tranziție spre statutul de locuțiune conjuncțională (vezi **Construcții cu propoziții relative**, 2.3).

2.1.2. Concesivele relative

Propozițiile concesive pot fi introduse și prin relatori adverbiali sau pronominali.

2.1.2.1. Dintre adverbele relative sunt utilizate frecvent pentru a introduce propoziții concesive *cât* (oricât) și *oricum*.

Conectorii *cât* și *oricât* apar, de obicei, în context cu adjective sau (rar) adverbe gradabile în tipare de felul *cât* / *oricât* [*de* + adjectiv / adverb] + *a fi* [operator copulativ]:

Cât am fi unii – zice-se – de neconformiști sau de originali, partea de neconformism e mult mai mare decât cea de originalitate, fiindcă altminteri nimic n-ar funcționa. (Rlit, 2004);

Cât e baba de bătrână, tot dorește voie bună. (Proverb);

Știu prea bine că pe laurii oricărui sportiv, oricât de mare ar fi fost, tot se așază praful odată și odată. (Aș, 2003).

Uneori tiparul sintactic se păstrează, dar funcția predicativă este realizată prin alte verbe:

Oricât de cinic ar suna, [...] articolul este un avertisment cât se poate de serios. („Dilema”, 2003).

Cât și oricât apar și în tipare obișnuite de subordonate, tipare în care sunt ocurente și celelalte adverbe formate pe baza celor relative: (*ori(și)când*, *ori(și)unde*, *oriîncotro*, *oridincotro*, *oricum*; compară: *Cât (oricât) ai stărui, tot nu-l conving.* cu *Oricând ai veni, tot aici îl găsești.*; *Ori(și)unde s-ar fi dus, de gândurile rele tot nu scăpa.*, *Oriîncotro te uiți, tot de aceleași reclame dai.*, *Oricum facem, tot la concluzia asta ajungem.*

În aceste structuri, în care relativele pot fi interpretate, uneori, și ca circumstanțiale de alt tip (locale, temporale, modale) adverbul corelativ *totuși* (*tot*) are rol dezambiguizator.

Oricum apare frecvent în structuri cu operatorul copulativ *a fi* (vezi *infra*, 2.1.4.3):

Oricum ar fi, tot îs mai aproape dinții decât părinții. (I. Creangă, *Amintiri*);
Orașul, oricum ar fi el, e totuși oraș. (DV, 2004).

2.1.2.2. Pronumele (adjectivul pronominal) nehotărât format cu *ori-* funcționează ca un conector concesiv în condiții similare cu adverbele relative și nehotărâte corespondente:

Oricare-ar fi sfârșitul luptei, / Să stai luptând, căci ești dator! (G. Coșbuc, *Lupta vieții*);

Am văzut de fapt nu imagini, ci o emoție mare, sau o mare lumină, așa cum, oricâte chipuri himerice vezi în focul de vreascuri, privești de fapt numai flacăra. (M. Cărtărescu, *Travesti*).

Concesivele relative (vezi toate situațiile enumerate sub 2.1.2) sunt construcții care pot fi echivalente ale concesivelor conjuncționale introduse prin *chiar dacă*, cu antrenarea unor reorganizări sintactice. Uneori adverbele sau pronumele respective sunt „sterse” din enunțurile conjuncționale corespondente: *Cât de calmă ar fi, tot se mai enervează câteodată.* = *Chiar dacă este (foarte) calmă, tot se mai enervează câteodată.*; *Oricâte supărări ar avea, nu trebuie să pierdem buna măsură a lucrurilor.* = *Chiar dacă am avea (multe) supărări, nu trebuie să pierdem buna măsură a lucrurilor.* Alteori, își pierd rolul de conector, și, păstrându-și funcția sintactică, sunt repositionate în enunț: *Orice îmi zici tu, nu mă supăr.* = *Chiar dacă îmi zici orice, nu mă supăr.*; *Oricât ar câștiga, tot s-ar plânge!* = *Chiar dacă ar câștiga oricât, tot s-ar plânge!*

2.1.3. Concesivele juxtapuse

Circumstanțialele concesive sunt juxtapuse față de regentă în două tipuri de structuri:

(a) când predicatul concesivei este la conjunctiv și componentul *să* este elidat:

Privitor ca la teatru / Tu în lume să te-nchipui: / Joace unul și pe patru / Totuși tu ghici-vei chipu-i. [...] / *Zică toți ce vor să zică, / Treacă-n lume cine-o trece; / Ca să nu-ndrăgești nimică, / Tu rămâi la toate rece.* (M. Eminescu, *Glossă*);

Fericească-l scriitorii, toată lumea recunoască-l... / Ce-o să aibă din acestea, pentru el, bătrânul dascăl? (M. Eminescu, *Scrisoarea I*).

În româna actuală, astfel de structuri apar în construcții frazeologice: *fie ce-o fi, zică ce-o zice, facă ce-o vrea* etc.

(b) când cele două predicate ale construcției (regentul și subordonatul) formează o structură simetrică în care același verb apare la forma afirmativă și la forma negativă:

Așa a fi, n-a fi așa – zise mama – eu vreau să-mi fac băietul popă, ce ai tu? (I. Creangă, *Amintiri*);

N-am mers să-i cer, aveam-n-aveam, / Și n-o să-mi meargă neam de neam. (G. Coșbuc, *Dușmancele*);

Eu am, n-am să întâlnească pe cineva, la zece fix mă duc în târg. [...] Eu, am, n-am clienți acasă, la unsprezece fix mă-ntorc din târg.... [...] Și eu am, n-am înfățișare, la douăsprezece trecute fix mă duc la tribunal! (I. L. Caragiale, *O scrisoare pierdută*).

Construcțiile de sub (b) sunt structuri simetrice, antitetice, pe tiparul descris sub 2.1.1.4 (vezi și *infra*, 2.3).

2.1.4. Concesivele eliptice

2.1.4.1. Sunt enunțuri propoziționale eliptice structuri de felul: *Deși bolnavă, a venit la întâlnire., Deși frig, era plăcut., Deși pentru prima oară în străinătate, nu se simțea deloc stingher în Universitatea din Hanovra., Deși cu greutate, tot a mărturisit.*

Ele provin din enunțuri cu un verb la mod personal (*a fi* de obicei, dar și alte verbe), verb care, în structura redusă, poate fi recuperat, datorită semnificației intrinsec concesive a conectorului: *Deși* √ [era] *bolnav, a venit la întâlnire., Deși* √ [e] *frig, este plăcut., Deși* √ [era / se afla] *pentru prima oară în străinătate, nu se simțea deloc stingher în Universitatea din Hanovra., Deși* √ [a mărturisit] *cu greutate, până la urmă tot a mărturisit.*

Concesiva eliptică introdusă prin *deși* este foarte frecventă în limba română:

Popa era un om cu dare de mână; rămas văduv, deși foarte tânăr, trăia cu maică-sa. (I. L. Caragiale, *În vreme de război*);

Deși scund de statură, cei dinaintea sa, opriți la zece pași, păreau că se uită la el de jos în sus. (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*);

Simulacrul pe care îl oferă traducerea, deși doar un înlocuitor, un surogat, un „dublu”, poate juca un rol cu virtualități imprevizibile. (OC, 2003).

2.1.4.2. Realizarea circumstanțialului concesiv prin propoziție relativă cu un predicat în componența căruia intră verbul *a fi* (auxiliar, copulativ sau predicativ) permite apariția unui alt tip de concesive eliptice, în care operatorul de predicativitate este „șters”: *Cât de mică picătura, și tot găurește piatra.* (Proverb), *Cămașa cât de proastă, acoperă rușinea.* (Proverb), *I se face rău după orice efort, oricât de mic.* (JN, 2004).

2.1.4.3. O situație specială există în cazul relativei introduse prin adverbul *oricum*. Frecvența ocurență a acestuia în construcții cu *a fi* permite elipsa verbului. Astfel, *oricum* poate apărea în structuri eliptice, preluând informația întregii propoziții și funcționând – în același timp – și ca un conector transfrastic:

Comportamentul ei m-a surprins. Totuși nu m-am supărat căci, oricum √ [ar fi], *rămâne cea mai bună prietenă a mea.*

2.1.5. Tipuri semantice de propoziții concesive

Concesiva reprezintă „excluderea unei condiții”, expresia unei ipoteze neadmisibile, altfel spus, concesiva exprimă opinia vorbitorului asupra imposibilității existenței unei anume „condiționări” a procesului specificat în regentă. Nu atât conectorii, cât formele verbale utilizate în concesivă imprimă o anumită semnificație acesteia. Cu excepția propozițiilor introduse prin *să* sau *fără*, propoziții care au predicatul la subjonctiv, concesivele se construiesc cu indicativul, prezumtivul sau condiționalul.

Se consideră *concesivă propriu-zisă* subordonata care, prin intermediul formelor de indicativ (prezent, perfect și viitor), exprimă imposibilitatea unei condiționări față de un proces prezentat ca real, sigur: *Chiar dacă o înțelege, tot n-o poate ierta.*

Așa-numita *concesivă ipotetică* redă „condiția exclusă” prin forme verbale specializate pentru codificarea unor procese posibile – realizabile sau ireale: condiționalul (*Chiar de-ar ști că n-are dreptate, tot n-ar recunoaște.*, *Chiar dacă aș fi mers până la Galați, tot n-aș fi rezolvat nimic.*), prezumtivul (*Chiar dacă Ana o fi procedând greșit, tot nu există nici o scuză pentru Alex să o bârfească în felul acesta.*) sau conjunctivul (*Să se dovedească escrocheria cu acte, și tot n-ar recunoaște.*, *Să fi dezvăluit secretul, și tot nu m-ar fi crezut.*).

Având în vedere corelația dintre condițională și concesivă, și anume faptul că prima exprimă o ipoteză / condiție „pozitivă”, iar cealaltă, o ipoteză / condiție „negativă” („exclusă”), se pot clasifica tipurile semantice de concesive după modelul celor condiționale: *reale* (*sigure, realizabile, posibile*) și *ireale* (vezi *Circumstanțialul condițional*).

2.2. Realizări prin forme verbale nepersonale

2.2.1. Circumstanțialul concesiv poate fi realizat prin verb cu forma de *gerunziu* – centru de grup verbal: *Știind că nu-l vor convinge, au stăruit totuși să le asculte argumentele.* Gerunziul poate apărea și fără compliniri (*Înserându-se,*

ne-am continuat totuși drumul mai departe.), dar nu poate avea subiect diferit de cel al verbului regent.

Uneori gerunziul este precedat de (semi)adverbul de intensitate *chiar* (în structuri afirmative) sau *nici* (în structuri negative): *Au stăruit totuși să le asculte argumentele, chiar știind că nu-l vor convinge., Nici relatându-i clar întreaga situație, n-am reușit să-l conving.*

Echivalentă cu structura în care *nici* precedă forma verbală este construcția cu gerunziul negativ, însoțit sau nu de (semi)adverbul *chiar*: *Necomentând întâmplarea, și tot s-a văzut pe fața lui reproșul., Chiar neștiind nimic, tot a luat examenul.*

Identificarea funcției de circumstanțial concesiv a acestei forme verbale contrase (care permite adeseori cel puțin două citiri) se realizează fie prin prezența corelativului *tot* în vecinătatea formei verbale personale, fie prin ocurența (semi)adverbelor de intensitate (*chiar, nici*) care precedă gerunziul.

2.2.2. Prepoziția *fără*, precedată facultativ de intensificatorul *chiar* (și), însoțește verbul la *infinitiv* cu funcția sintactică de circumstanțial concesiv: (*Chiar*) *fără a înțelege prea bine cerința, tot a încercat să rezolve problema.*

2.3. Realizări prin participii, adjective și adverbe

Circumstanțialul concesiv se poate realiza prin grupuri verbale reduse cu centre parțial lexicalizate (vezi *infra*, 2.3.1) sau nelexicalizate (vezi, *infra*, 2.3.2).

2.3.1. Apar în poziția sintactică de circumstanțial concesiv *grupuri cu participii, adjective calificative* sau *participiale* precedate de *chiar* (și) sau *nici*:

Chiar și aruncat în acel infern, Radu Gyr a continuat să compună poezii. (JN, 2004);

Chiar plecat de-atâția ani din țară, tot vorbește perfect românește.;

Nici invitat, nu ar veni.;

Chiar bolnavă, tot a jucat în spectacol.;

Mi-e drag ca ochii mei din cap / Și nu l-aș da nici mort. (G. Coșbuc, *El-Zorab*).

În toate construcțiile de felul celor de mai sus verbul *a fi* (în diverse ipostaze) este elidat. Cu alte cuvinte, aceste structuri pot fi interpretate ca provenind din contrageri ale unor enunțuri precum: *Chiar și aruncat* √ [fiind] *în acel infern, Radu Gyr a continuat să compună poezii., Chiar* √ [fiind] *plecat de-atâția ani din țară, tot vorbește perfect românește., Nici invitat* √ [fiind], *nu ar veni.* sau *Chiar bolnavă* √ [fiind], *tot a jucat în spectacol., Mi-e drag ca ochii mei din cap / Și nu l-aș da nici mort* √ [fiind].

În propoziții ca *Actrița, chiar bolnavă, tot a jucat în spectacol.*, deși semnificația concesivă se păstrează, funcția sintactică a componentului *chiar bolnavă* este de atribut circumstanțial izolat, deoarece, în acest caz, adjectivul este adjunct într-un grup nominal (vezi **Grupul nominal; Atributul**).

2.3.2. Gruparea alcătuită din adverbul *asa* precedat de semiadverbele *și chiar / chiar și* este tot o reducere a unei construcții cu un centru reprezentat prin verbul *a fi*, construcție de tipul celor de mai jos, unde *chiar așa* acceptă lectura „chiar așa fiind situația” / „chiar dacă situația ar fi așa”:

Cum, dar nu avea să fie bogată? [...] *Chiar așa, dar averea, pe lângă că se poate pierde nu e o piedică la o meserie – dimpotrivă.* (M. Caragiale, Craii);

Chiar și așa, Securitatea avea o evidență clară a trecutului fiecăruia dintre ei. (JN, 2004);

Probabil că numărul lor [al cărților de literatură română apărută în străinătate] ar fi infim și, *chiar și așa, nu toate sunt îndeajuns de valoroase pentru a fi justificată traducerea lor.* (RLit, 2004).

În astfel de construcții, adverbul *asa* are și funcție discursivă (anaforică), asemănându-se din acest punct de vedere cu gruparea adverbială *cu toate acestea* (vezi *infra*, 2.4).

2.4. Realizări adverbiale

2.4.1. Sunt circumstanțiale concesive adverbe precum *totuși*, *tot* și locuțiunile adverbiale *în niciun caz*, *nici în ruptul capului*.

Adverbul *totuși* este intrinsec concesiv:

Sunt destui scriitori care nu au scris într-o limbă foarte accesibilă și totuși sunt cunoscuți. (RLit, 2004);

Traducerea din română în alte limbi latine (mai ales în franceză) este totuși mai ușoară. (OC, 2003).

Și locuțiunile menționate au sens concesiv:

În nici un caz nu-i voi spune așa ceva!

Nu vrea să meargă nici în ruptul capului.

Tot primește sensul concesiv contextual, prin prezența sau implicarea unor elemente corelative; compară: *Este luna martie și tot mai ninge.*, unde *tot* este semiadverb aspectual [„ninge în continuare, încă mai ninge”] cu *Tot îmi voi susține punctul de vedere, deși se va produce un adevărat scandal.*, unde *tot* poartă informația lui *totuși*, *cu toate acestea*.

Nu a fost inclus adverbul relativ *oricum* ocurent într-o structură de felul *Oricum, nu m-am supărat*. Omiterea lui din clasa adverbilor care realizează funcția sintactică de circumstanțial concesiv se justifică prin faptul că, în acest caz, poziția sintactică este ocupată de o propoziție relativă eliptică. Așadar, considerăm că enunțul *Oricum, nu m-am supărat*. provine din contragerea structurii *Oricum ar fi, nu m-am supărat*. (vezi *supra*, 2.1.4.3).

2.4.2. Circumstanțial concesiv este și locuțiunea adverbială *cu toate acestea* (*acestea*) care are și funcție anaforică; alcătuită prin asocierea cu demonstrativul cu valoare neutră (*acestea*), gruparea preia informația unui segment de text anterior:

Am făcut tot ce mi-a stat în putință: l-am rugat să rămână, i-am explicat care e situația în vreme de iarnă și cât de înșelător poate fi muntele. Cu toate acestea tot n-a renunțat să plece în Făgăraș.

Același rol, de a relua informația redată într-un context anterior, îl are și sintagma *chiar* (*și*) *asa*, care este interpretată ca o reducere a unei construcții cu operatorul copulativ *a fi* centru, construcție în care expresia adverbială are funcția sintactică de nume predicativ: *Chiar așa* ✓ [fiind], *tot nu m-ai convins*. (vezi *supra*, 2.2.2.2).

2.4.3. Ocupă poziția sintactică de circumstanțial concesiv și grupări evasilocaționale pe tipar simetric antitetice (vezi, *supra*, 2.1.1.4), ca *vrând-nevrând* sau *cu voie, fără voie*:

Vrând, nevrând, ea este în competiție cu gloria marelui star. (Rlit, 2004); Atunci eu, cu voie, fără voie, plec spre casă. (I. Creangă, Amintiri).

2.5. Realizări nominale

Circumstanțialul concesiv se realizează prin grupuri nominale cu centre substantivale sau pronominale precedate de grupări cvasilocuționale (vezi *infra*, 2.5.1) sau integrate în grupuri prepoziționale sau adverbiale (vezi *infra* 2.5.2, 2.5.3).

2.5.1. Circumstanțialul concesiv se realizează mai ales prin *substantive nonanimate* precedate de:

– grupări cu un grad înalt de stabilitate (cvasilocuționale) alcătuite din prepoziția *cu* și determinanții *tot* sau *orice* (de tipul *cu tot, cu toată, cu toți, cu toate, cu orice*): *Cu tot efortul, (tot) n-a reușit nimic., Cu toată averea sa, (tot) nefericit este., Cu toți banii lui, (tot) nu s-a ales cu nimic., Cu toate greutatea, (tot) și-a găsit drumul în viață., Cu orice risc, (tot) voi veni.* Acest tip de realizare a circumstanțialului concesiv are o frecvență ridicată în româna actuală:

Cu tot zelul său, nu putuse depăși limitele prudenței. (I. L. Caragiale, Două loturi); Și cu toată stăruința lui moș Fotea și a lui bădița Vasile, Smărăndița a mâncat papara. (I. Creangă, Amintiri);

Situația este foarte gravă. Și, cu toată lipsa de condiții, există oameni care și-au asumat aceste responsabilități. (DV, 2004).

– gruparea *indiferent de*, corespondentă a construcției *indiferent dacă / ce / că* (vezi *supra*, 2.1.1.5):

Indiferent de condiția ei socială, femeia nu avea voie „să aibă mai mult de jumătate uncie de aur în podoabe”. (Rlit, 2004).

2.5.2. Au funcția de circumstanțial concesiv *grupurile nominale integrate în grupuri prepoziționale* cu centre actualizate prin *împotriva* și *în ciuda*, *în contra* (reg., înv.), *în pofida* (reg., înv., livresc):

Am fost călugăr într-o mănăstire dominicană, dezmoștenit de tatăl meu din pricină că părăsisem medicina, împotriva voinței lui. (O. Paler, Deșertul);

În ciuda incursiunilor și devastărilor turcești, care nu o crușaseră, țara reușise să-și salveze independența, ceea ce, potrivit autorului, nu mai era cazul celorlalte țări și popoare din sud-estul european, bulgari, sârbi și albanezi. (Ș. Papacostea, Evul Mediu românesc);

Și, în pofida campaniei antiteroriste, așa-numiții membri Al-Quaida par să dispună din plin și de fonduri, și de specialiști, și de executanți. („Adevărul”, 2004).

De asemenea, îndeplinesc funcția sintactică de circumstanțial concesiv *grupurile nominale integrate în grupuri adverbiale* având drept centru adverbul *contrar*.

Nu știu de ce, contrar părerii generale, o vedeam pe dumneaei într-o lumină mai bună decât pe dumnealui. (OC, 2004).

2.5.3. Pot constitui realizări ale poziției sintactice discutate și grupuri nominale cu centre lexicalizate prin *substantiv animat* sau *pronume personal* (și numeral cu valoare pronominală). De obicei precedate de semiadverbele de intensitate *chiar* (și) aceste grupuri nominale sunt, de cele mai multe ori, *integrate în grupuri prepoziționale* cu *fără*: *Chiar și fără călăuză, tot s-a descurcat., Chiar*

(și) fără ei, (tot) se va ține concursul., (Chiar) Fără tine, și tot voi merge la petrecere.

Enunțuri de tipul *Chiar și cea mai bună dintre femei, tot are o coastă de drac într-însa*. (Proverb) poate primi două citiri: într-o variantă (cu pauză marcată grafic prin virgulă *Chiar și cea mai bună dintre femei* [#], *tot are o coastă de drac într-însa*.) segmentul subliniat are funcție de circumstanțial concesiv pe tiparul celor de mai sus; în cea de-a doua variantă (fără pauză, *Chiar și cea mai bună dintre femei tot are o coastă de drac într-însa*.), același segment ocupă poziția de subiect.

3. TOPICA ȘI PUNCTUAȚIA

Ca orice circumstanțial, concesivul are, în general, topică liberă. De regulă, indiferent de poziția sa în desfășurarea lineară a enunțului, circumstanțialul concesiv se desparte de regentul său printr-o pauză marcată grafic prin virgulă.

Se constată o preferință pentru antepunerea concesivului realizat prin gerunziu: *Părănd pe veci a răsări / Din umbră moartea-i paște*. (M. Eminescu, *Luceafărul*). Este posibilă și postpunerea gerunziului, când acesta este precedat de semiadverbul de intensitate *chiar* (în structuri afirmative) sau *nici* (în structuri negative): *Avea pentru ea o mare afecțiune, chiar bănuind că e o mincinoasă, N-a încetat totuși să lucreze, nici îmbolnăvindu-se*.

Restricții de topică apar doar în situația concesivelor juxtapuse, care sunt antepuse regentelor (*Zică lumea orice, eu tot nu mă las., Vrei, nu vrei, bea Grigore agheasmă!*) și a concesivelor conjuncționale introduse prin *că* – totdeauna intercalate (*Câinele, că-i câine, dar și el își ia lumea-n cap de la o vreme.*, Proverb).

4. RELAȚIA CU ALTE POZIȚII SINTACTICE

Concesivele se pot uneori confunda cu propozițiile circumstanțiale de loc, temporale sau cauzale, atunci când joncțiunea se realizează prin conectori omonimi.

În această situație, atât corelativele *totuși / tot*, cât și conținutul codificat au rol dezambiguizator; compară: [*Oriunde ar fi,*] ^{concesivă} [(*tot*) *apare el până la urmă!*]; [*Oriunde aș pleca,*] ^{concesivă} [*de gândurile rele (tot) nu scap.*] cu [*Oriunde ai pleca,*] ^{circumstanțială de loc} [*te-aș însoți.*]; [*Te superi,*] [*când te minte cineva.*] ^{temporală} cu [*Nu mă crezi,*] [*când eu nu te-am mințit niciodată?*] ^{concesivă}; [*E bolnav,*] [*că a lipsit azi!*] ^{cauzală} cu [*Mă întreb de ce-a lipsit azi,*] [*că n-a mai fost bolnav.*] ^{concesivă}.

Circumstanțialul concesiv se poate confunda și cu circumstanțialul de mod, când este exprimat printr-un grup prepozițional având drept centru pe *fără*; compară: *A lipsit fără (a avea) un motiv întemeiat.* ^{concesiv} cu *A lipsit fără nicio jenă.* ^{modală}; *A lipsit, [fără să aibă un motiv întemeiat.]* ^{concesivă} cu *A lipsit [fără să aibă vreo muștrare de conștiință.]* ^{modală}. (vezi Circumstanțialul de mod).

CIRCUMSTANȚIALUL CONSECUTIV

1. ASPECTE DEFINITORII

Circumstanțialul consecutiv este un component al enunțului care exprimă rezultatul, urmarea desfășurării unei acțiuni, a unui eveniment sau a existenței unei stări, care presupun un anumit grad de intensitate. Realizarea definitorie a circumstanțialului consecutiv este propoziția conjuncțională introdusă prin conectorul specializat *încât*.

1.1. Caracteristici semantice

Circumstanțialul concesiv se încadrează în grupa circumstanțialelor care redau opinia vorbitorului în legătură cu raporturile logice dintre procesele comunicate. Din punct de vedere semantic, împreună cu regentul său, circumstanțialul consecutiv specifică un raport de consecință, raport stabilit de vorbitor în funcție de credințele sau de cunoștințele sale. Exprimat prin circumstanțialul consecutiv, raportul de consecință (*[X consideră (crede, este de părere) că] B „decurge din” A*) privește *intensitatea desfășurării procesului: M-a rugat atât de mult să fiu de față, încât nu l-am putut refuza.*

Consecutivul nu face parte din structura tematică a verbului. Subordonata conjuncțională consecutivă, dar și circumstanțialul consecutiv nonpropozițional funcționează ca un mijloc suplimentar de redare a unei aprecieri graduale superlative.

Raportul logico-semantic de consecință care privește simpla *desfășurare* a procesului (nu și intensitatea desfășurării acestuia) se exprimă prin unități de același rang: *M-a rugat să fiu de față, deci (prin urmare) nu l-am putut refuza.* Și raportul de consecință care implică *intensitatea desfășurării* procesului poate fi exprimat printr-o construcție alcătuită din două propoziții aflate în relație de coordonare, într-un enunț complex de tip raționament. În acest caz, semnificația este redată tot prin conectori transfrastici concluzivi, precum *deci, așa că, prin urmare, în concluzie, în consecință, ca o concluzie, vasăzică, care va să zică, drept care.* Cu alte cuvinte, construcția hipotactică *Era așa de bârfitoare, încât nimeni nu mai avea încredere în ce spunea.* poate fi echivalată o structură prin care se exprimă un raport de coordonare concluziv: *Era foarte bârfitoare; prin urmare nimeni nu mai avea încredere în ce spunea.* În textul următor se exprimă atât raportul de consecință care privește intensitatea procesului (printr-o construcție cu propoziții de rang diferit, în care subordonata este consecutivă), cât și cel care redă „concluzia” unui raționament (prin propoziții de același rang):

Domnița avea atât de puțină minte și totodată atâta dor s-o capete, încât și-a închipuit că n-are să se mai îplinească anul cât e lumea; așa că s-a învoit să urmeze după voința tânărului. (I. L. Caragiale, Făt-Frumos cu Moșu-n Frunte).

1.2. Caracteristici sintactice

Circumstanțialul consecutiv este component al unui grup adjectival, adverbial sau verbal, în care funcționează ca termen subordonat. Circumstanțialul consecutiv prezintă două tipare sintactice:

(a) consecutivul este integrat într-un *grup verbal care include un grup adjectival sau adverbial* având un centru gradabil. Caracteristica semantică a centrului adjectival sau adverbial este marcată prin adverbele *asa de* sau *atât de*, adverbe care funcționează ca modificatori ai adjectivului sau, respectiv, ai adverbului și impun prezența circumstanțialului consecutiv: *Sunt atât (așa) de obosită, încât voi rămâne acasă., Atât (așa) de mult îmi doresc să văd și eu filmul, încât voi accepta invitația ei.*

(b) consecutivul este integrat direct în *grupul verbal*, în condițiile în care centrul implică o gradare. Acest al doilea tipar sintactic reprezintă, în fapt, reducerea primului, prin elipsa grupului adverbial cu modifier: *Striga √ [atât de tare], încât te asurzea.*

Așadar, în ce privește organizarea construcției în care apare circumstanțialul consecutiv, există o restricție – regenta consecutivei trebuie să conțină în componența sa un termen care implică o evaluare intensivă:

(i) un adverb sau locuțiune verbală de evaluare (nonsuperlativă) din seria *atât(-a) de..., așa (de)..., într-atât..., până acolo, până într-atât, în așa grad, la asemenea..., la astfel de...: Era așa de cald afară, încât nu puteai crede că este de-abia luna ianuarie., Era îndeajuns de deșteaptă, încât să înțeleagă fără să i se explice prea mult.;*

(ii) un adverb sau un adjectiv la superlativ: *Era fără seamăn de frumoasă, încât nu puteai să nu o remarci imediat., Vörbea neobișnuit de bine englezește, încât mă întrebam dacă nu cumva engleza este limba ei maternă.;*

Regional, în regentă poate fi utilizat și modifierul *ca acela* sau *ca aceea* cu sensul „însemnat”, „extraordinar”: *Și i-a tras o bătaie ca aceea, încât (că, de) a ținut-o minte toată viața.*

(iii) un adverb sau un adjectiv care exprimă intrinsec valoarea de superlativ: *Interpretarea ei a fost de-a dreptul formidabilă, încât am amușit pur și simplu., A cântat magistral, încât toată sala a ovaționat îndelung.;*

(iv) un verb care exprimă un proces ce poate fi evaluat pe o scală graduală: *Ploua, tuna și fulgera, încât credeam că nu mai ieșim vii din pădure.*

2. CLASA DE SUBSTITUȚIE A CIRCUMSTANȚIALULUI CONSECUTIV

2.1. Realizări propoziționale

2.1.1. Consecutivele conjuncționale

Propoziția consecutivă este obligatoriu legată de regenta ei prin conectori interpropoziționali conjuncționali.

Conectorul nu poate lipsi, dar, uneori, în situații de coordonare copulativă, nu este lexicalizat:

Discuțiile în jurul acestui punct obișnuiesc istoricul cu certitudinea limitelor sale, îndemnându-l să-și ia măsuri de precauție, să-și selecteze în

așa fel probele, încât cercetarea lui să reziste timpului, √ [și încât] să nu devină critică odată cu descoperirea unor fonduri de arhivă. (OC, 2003).

Consecutivele pot fi *izolate* de regentele lor printr-o pauză marcată grafic prin punct sau prin punct și virgulă:

Nu lipsea în nici o duminică de la biserică și respecta cu sfințenie toate rânduielile creștinești. Încât, probabil, găsea că nici revoltele, nici lamentațiile n-aveau rost. (O. Paler, *Deșertul*);

Își înfrânge adversarul cu propriile argumente, scoase dintr-o carte mai veche a acestuia. Încât retorica interogativ-afectivă, primind răspunsuri afirmative chiar din cartea adversarului astfel ruinat, asigură succesul tribunului. (Rlit, 2004).

Conjunția subordonatoare specializată pentru consecutivă este *încât*. Conjunțiile subordonatoare *de, că, să, (pentru) ca...* *să* (variantă a lui *să*) introduc circumstanțiale consecutive când sunt sinonime cu conjunția specializată *încât*.

2.1.1.1. Subordonata consecutivă introdusă prin *încât* poate avea predicat la orice mod sau timp cu excepția imperativului.

Selecția modurilor este utilizată pentru a exprima faptul că vorbitorul consideră consecința ca reală sau ca posibilă, virtuală. În primul caz predicatul este la modul indicativ, în cel de-al doilea, predicatul este la conjunctiv, condițional sau prezumtiv.

De regulă, consecutivele introduse prin *încât* cer ca în regentă să existe sau să poată fi presupus un modificador din seria menționată mai sus (vezi *supra*, 1.2) și anume, *astfel, așa, atât, în așa fel, până într-atât, până acolo, destul*:

E așa de pustie această curte, strivită de o lumină dură la amiază, încât din ce în ce mai des mă cred în afara timpului. (O. Paler, *Deșertul*);

Nu interesează atât libertatea abstractă, ideea de libertate, care este atât de cuprinzătoare, încât riscă să devină fantomatică, ci sentimentul libertății. (Rlit, 2004);

Sunt modele ideale, în care realitatea este rearanjată în așa fel, încât să capete sens. (Rlit, 2004);

Din 1998, din cauză că multe organizații nonguvernamentale abuzau de această lege și nu mai aveau activități specifice ONG-urilor, legea nu a mai fost prelungită astfel încât au o situație destul de dificilă din acest punct de vedere. (22, 2004).

Când în regenta consecutivei nu apare un termen care implică evaluarea, atunci el poate fi recuperat:

Era însă în felul ei de a fi ceva ce te stăpânea √ [într-atât], încât nu puteai să-i spui decât ceea ce voia dânsa. (I. Slavici, *Mara*);

Ceea ce nu explică această notă este de ce [...] în anul 1954, nu i s-a respins lui E. viza de plecare într-o altă excursie, în Elveția și Austria, și nici cu ce a supărat el autoritățile √ [până într-atât], încât acestea i-au refuzat un nou drum, tot în Austria. (JN, 2004).

2.1.1.2. Consecutiva cu *de* are frecvență ridicată de utilizare în limba română actuală (îndeosebi în registrul popular). În cazul subordonatei introduse prin *de* cu semnificație consecutivă, predicatul poate avea doar formă de indicativ, condițional sau prezumtiv.

Construcția regentă poate conține un corelativ:

Era așa de frumoasă de parcă se oprise dintr-un basm drept în albul zăpezii. (As, 2003).

Uneori propoziția regentă are un component (un adjectiv, un adverb sau un verb) care acceptă o evaluare graduală, fără să o actualizeze:

Se prăvăli fără putere pe pământul dogorit și crăpat, strângând dinții de-i pârâiau ca niște oase sfărâmate, căutând să-și ascundă suferința. (L. Rebreanu, Ion);

Era gheața groasă de-un cot de mergeau și căruțele pe ea și vântul sufla de rupea pânza. (As, 2004);

Vorbea de te-amețea.;

Țipa de te-asurzea.

Frecventă este utilizarea consecutivă cu *de* fără modificator lexicalizat după o regentă interogativă:

Ce-ai mâncat / De ne-ai uitat? / Ce-ai băut / De n-ai urât? (Proverb);

Da ce-ai uitat, dragul tatei de te-ai întors înapoi. ? (I. Creangă, *Harap-Alb*).

Din construcția cu o consecutivă introdusă prin *de* provin și structurile frazeologice, de tipul: *a minți de-ngheață apele, frumos de pică, prost de dă în gropi.*

2.1.1.3. Conjuncția *că* introduce o propoziție consecutivă în aceleași condiții sintactice ca și *de*. Textul care urmează conține două consecutive (prima, tipică și cea de-a doua, introdusă prin *de*), ambele având în regentă modificatori:

O criză care a ajuns până acolo, încât, după ce i-a afectat pe pacienți, a început să-i atingă deopotrivă și pe medici, atât de tare, că tinerii nu mai vor să se facă medici. (DV, 2004).

Și în exemplele următoare semnificația consecutivă este subliniată prin existența modificatorilor din regentă:

Erau așa de fierbinți, / Că se făcuse în spital / Cald ca sub un șal. (T. Arghezi, *Cântec mut*);

În fața lumii mari ce se întindea în ochii lui, se simți atât de mic, că-l cuprinse o neliniște dureroasă. (L. Rebreanu, Ion).

Modificatorul poate lipsi dacă poate fi recuperat din context:

Și tot ce făcea îl prindea ș-avea haz, că o lume întreagă se minuna de el. (I. L. Caragiale, *În vreme de război*).

2.1.1.4. În circumstanțiala concesivă introdusă prin conectorul *să* predicatul este la subjonctiv:

S-au făcut ca ceara albă fața roșă ca un măr / Și atâta de subțire, să o tai c-un fir de păr. (M. Eminescu, *Călin*).

2.1.1.5. Rar, consecutivă este introdusă prin *ca să*, iar în această situație, predicatul are tot forma de conjunctiv. Regenta poate conține un grup adjectival sau adverbial cu modificator:

Există deja o categorie de oameni care câștigă suficient de mult ca să-și permită să locuiască în vile sau apartamente de lux, spun reprezentanții companiilor imobiliare. (JN, 2004).

Alteori construcția regentă este alcătuită din grup verbal cu intensificatorul *prea*:

Prea v-ați arătat arama, sfâșâind această țară, / Prea făcurăți neamul nostru de rușine și ocară, / Prea v-ați băut joc de limbă, de străbuni și obicei, / Ca să nu s-arate-odată ce sunteți – niște mișei! (M. Eminescu, *Scrisoarea II*).

Consecutivile care au predicatul la conjunctiv și în regentă corelativul *prea* sunt echivalente ale consecutivelor construite cu indicativul care au în regentă corelative ca *așa*, *atât*. Transpunerea dintr-un tipar în altul implică și „trecerea” de la o structură afirmativă la una negativă și invers: *Este prea târziu ca să-i mai dau telefon.* = *Este atât de târziu, încât nu-i mai dau telefon.*; *Este prea puternic ca să nu reziste.* = *Este atât de puternic, încât rezistă / va rezista.*

2.1.2. Consecutivile relative

Singurul conector relativ care introduce o subordonată consecutivă este *cât*, în contexte de tipul: *A luat cu el mâncare* √ [atât de multă] *cât să-i ajungă pentru trei zile.*, *A băut* √ [atât de mult / puțin] *cât să se sature.*

2.2. Realizări prin forme verbale nepersonale

2.2.1. Circumstanțialul consecutiv se poate realiza prin *verbe la infinitiv în grupuri prepoziționale* cu centrele *pentru*, *spre*, *până la*: *E suficient de inteligentă pentru / spre a înțelege.*, *Se emoționase până la a se bălba.* De obicei, folosirea infinitivului este limitată la limba literară; construcțiile cu *pentru* și *spre* au o răspândire mai mare și sunt în general acceptate; construcțiile infinitivale cu *până la* sunt livrești și nerecomandabile.

2.2.2. Rar, și *gerunziul* poate avea funcția sintactică de circumstanțial consecutiv: *S-a emoționat tare, începând aproape să plângă.*

2.2.3. De asemenea, tot rar, verbele la *supin* (majoritatea cu formă negativă) cu prepoziția *de* au funcția de circumstanțial consecutiv: *S-a schimbat mult, de nerecunoscut.* La fel ca și structurile similare în care apar substantivele fără determinanți (vezi și *infra*, 2.3), construcțiile cu verbe la supin au caracter cvasilocuționar și reprezintă modalități de exprimare a superlativului: *Era frumoasă de nespus.*, *Era o sărăcie de plâns.* etc. (vezi I, Verbul. Forme verbale nepersonale, 4).

2.3. Realizări nominale

Circumstanțialul consecutiv se realizează prin grupuri nominale cu substantive abstracte – de regulă, substantive de proveniență verbală sau nume de acțiune (de natură verbală). **Grupurile substantivele**, monomembre sau extinse, sunt integrate în grupuri prepoziționale de același fel cu acelea menționate sub 2.2.1 (vezi *supra*, grupuri cu centre lexicalizate prin *spre*, *până la*):

Spre marea uimire a mamei, la sfârșitul examenului, profesorii i-au spus că băiatul ei e chiar foarte talentat. (As, 2004);

El muncea în construcții, nu știu cât câștigau, dar știu că munceau până la epuizare. (EZ, 2004);

Se agită ca să câștige bani, simte și vede sfârșitul, bea până la limita pericolului. (Rlit, 2004).

Pentru realizarea circumstanțialului consecutiv prin grup substantival monomembru este specifică inserarea într-un grup prepozițional având drept centru pe de: *Eram înspăimântate de moarte.* (EZ, 2004).

Realizarea prin substantiv a poziției sintactice de circumstanțial consecutiv este destul de rară. De obicei au funcție sintactică de circumstanțial consecutiv

construcții „înghețate”, apropiate de structurile cu caracter fix (expresii idiomatice), alcătuite din anumite unități lexicale prin care se exprimă ideea de superlativ precum: *de minune, de moarte, de mai mare dragul, până la lacrimi, până la sânge*. Acestea pot fi considerate, în fapt, reducția unor construcții propoziționale de tipul consecutivei propriu-zise: *Ne distrăm de minune.* < *Ne distrăm așa de bine, încât îți vine să te minunezi.*; *M-a speriat de moarte.* < *M-a speriat în așa măsură, încât mi-a venit să mor.* / *Încât era să mor.*; *A muncit până la epuizare.* < *A muncit așa de mult, încât s-a epuizat.*; *Spre satisfacția tuturor, spectacolul a fost un adevărat triumf.* < *Spectacolul a fost un asemenea triumf, încât a produs o mare satisfacție tuturor.*

3. TOPICA ȘI PUNCTUAȚIA

Circumstanțialul consecutiv, indiferent de realizarea sa, se plasează după regent.

Numai în cazul realizării nominale în grup cu prepoziția *spre*, circumstanțialul consecutiv poate fi și antepus regentului: *Spre bucuria noastră, a tuturor, a venit și ea.* / *A venit și ea, spre bucuria noastră, a tuturor.*

De regulă, consecutiva este despărțită de construcția în care se găsește regentul prin pauză marcată grafic prin virgulă sau prin punct, în cazul în care circumstanțiala este izolată. Excepție fac consecutivele cu predicatul la conjunctiv și modificatorul *prea* (*Era prea frig ca să plec la munte.*) și cele introduse prin *de* consecutiv, dacă stau imediat după predicatul regentei (*A plâns de ne-a impresionat pe toți.*). Pentru consecutivul cu realizare nominală, pauza este facultativă.

4. RELAȚIA CU ALTE POZIȚII SINTACTICE

În realizarea sa propozițională, circumstanțialul consecutiv interferează cu circumstanțialul de timp. Este vorba, în primul rând, de propozițiile introduse prin conectorul *până* (*ce*) care exprimă și limita extensiunii unui interval temporal iar, din această pricină, poate avea și semnificația „consecință”. Prezența în regentă a corelativelor tipice pentru consecutive conferă siguranță interpretării. Să se compare: *Și atâta l-a purecat* / [*Până tot l-a sfârtecat.*] consecutivă (S. Fl. Marian., în GA²) cu *Și l-a purecat [până l-a sfârtecat.]* temporală (vezi **Circumstanțialul de timp**).

Circumstanțiala consecutivă construită cu subjonctivul (mai ales cea introdusă prin *ca să*) se poate confunda circumstanțiala de scop (finală). Și în acest caz, prezența modificatoarelor din regentă orientează interpretarea; compară: *Se prefăcuse atât de bine [ca nimeni să nu observe]* consecutivă *ce urmărește.* cu *Se prefăcuse [ca nimeni să nu observe]* finală *ce urmărește.* (vezi **Circumstanțialul de scop**).

Consecutiva relativă introdusă prin *cât* (vezi *supra*, 2.1.2) interferează cu relativa cantitativă (vezi **Circumstanțialul cantitativ**).

CIRCUMSTANȚIALUL OPOZIȚIONAL

1. ASPECTE DEFINITORII

Circumstanțialul opozițional indică ceea ce este contrar (sau prezentat ca fiind contrar) celor exprimate de alt component al enunțului (vezi *infra*, 1.2).

Circumstanțialul opozițional este unul dintre circumstanțialele realizate în structuri *ternare* (vezi **Circumstanțialul. Presentare generală**), fiind dependent sintactic de regent, dar implicând totodată prezența în enunț a altui element, cu care stabilește raportul semantic de opoziție: *Bea ceai în loc de apă*. Circumstanțialul este solidar sintactic (coocurent) cu termenul față de care exprimă opoziția, acesta nefiind suprimabil, în structurile tipice, în prezența circumstanțialului: **Bea în loc de apă*.; circumstanțialul, în schimb, este facultativ, suprimabil: *Bea ceai*. (vezi *infra*, 1.1.1).

Circumstanțialul opozițional se poate realiza și în structuri sintactice *binare*, cu condiția ca opoziția să privească fie centrul verbal al celor două structuri (manifestându-se prin distincția afirmativ / negativ – *Citește o carte în loc să nu faci nimic toată ziua!* – sau prin antonime – *Muncește în loc să trândăvești!*), fie grupul verbal în ansamblu, ca unitate (*În loc să citească romane, citește filozofie*.); vezi *infra*, 1.1.2.

1.1. Caracteristici sintactice

1.1.1. Circumstanțialul opozițional poate fi dependent sintactic față de un verb cu formă personală (*A venit azi în loc de mâine*.) și nepersonală (infinitiv, *Are obrăznicia de a vorbi el în locul meu*.; gerunziu, *Ai greșit vorbind tu în locul ei*.; participiu, *răspunsul dat de el în locul tău*; supin, *S-a săturat de băut ceai în loc de apă*.), mai rar față de o interjecție predicativă (*Hai tu în locul Mariei!*) sau față de un adjectiv, în special având corespondent verbal, compatibil cu poziția sintactică predicativă (*bilete* – sau *biletele sunt* – *disponibile azi în loc de mâine*).

Circumstanțialul opozițional este coocurent, în structurile ternare, cu un component, care, de obicei, este legat de regentul circumstanțialului, în diferite poziții sintactice: subiect (*Vino tu în locul Mariei!*); nume predicativ (*În loc de pictor, a devenit un bun profesor de desen*.); complement predicativ al obiectului (*În loc de profesor, el a fost numit învățător*.); complement direct (*Pe cap poartă în loc de coif cizelat un fel de țeastă cu ochi de bufniță*. – G. Călinescu, *Cronicile*); complement secundar (*Îl învață cântece în loc de poezii*.); complement indirect (*M-am adresat lui în locul tău*.); complement prepozițional (*În fond, în loc de frică ar trebui să vorbesc despre iubire*. – O. Paler, *Apărarea*); complement de agent (*răspunsul dat de el în locul tău*; *S-a întâmplat, însă, ca, în loc de poetici amanți, ciocârliia noastră să fie auzită numai de o gaiță flămândă*. – A. Odobescu, *Pseudo-cynegeticos*); circumstanțial (temporal, *În loc de ieri, a venit azi*.; instrumental, *Scriveți cu creion în loc de pix*. etc.).

În condiții speciale, circumstanțialul opozițional se poate raporta, în structurile ternare, la termeni neexprimați, cum sunt subiectul inclus în forma

verbului (*Vino [tu] în locul Mariei!*), subiectul implicit în relație cu o interjecție predicativă (*Hai [tu] în locul Mariei!*), diverse elemente deductibile din contextul lingvistic sau din situația de comunicare, precum subiectul subînțeles (*Vorbea [el / ea / profesorul etc.] în locul meu.*) și alți constituenți sintactici (*A venit [ieri / azi] în loc de mâine.*). Circumstanțialul opozițional se poate raporta la adjunctul unui nominal legat sintactic de regentul circumstanțialului; structurile de acest tip sunt interpretabile ca fiind eliptice: *A cusut pe drapărie ciucuri albi în loc de [ciucuri] negri.* În structurile cu termeni neexprimați, circumstanțialul opozițional este de obicei postpus; antepunerea, atunci când e posibilă, este asociată cu o intonație de tip special: *În locul Mariei vino!, În locul meu vorbea., În locul lui vorbești?*

Particularitatea de construcție a circumstanțialului opozițional din structurile ternare constă în aceea că poate fi interpretat prin reorganizarea sintactică a două structuri de bază, simetrice, dintre care una este afirmativă, iar cealaltă, negativă. Structurile de bază sunt propoziții (*Vorbește el în locul meu.* < *Vorbește el., Nu vorbesc eu.*) sau grupuri verbale nepredicative (*A greșit vorbind el în locul meu.* < *vorbind el, nevorbind eu*). Structurile simetrice au același tipar de construcție (predicat + subiect, în *Vorbește el., Nu vorbesc eu.*) și același verb-centru (*a vorbi*, în exemplul dat). Ele diferă prin forma verbului-centru (pozitivă, într-o structură, și negativă, în cealaltă), dar și printr-un anumit component, care ocupă o poziție identică față de centrul verbal în cele două structuri (*el, eu*, subiect). Structurile simetrice se reduc la una singură, prin dispariția componentelor identice. Constituentul distinct (*eu*) este menținut ca circumstanțial opozițional în grupul sintactic reorganizat, fiind introdus cu ajutorul unui conector specific (*aici, în locul*, care selectează posesivul *meu*, ca expresie a relației de genitiv, în locul formei de nominativ a subiectului *eu* din structura inițială – *în locul meu*). Construcția ce conține circumstanțialul opozițional și construcția din care a fost derivată sunt semantic echivalente.

1.1.2. În structurile binare, regentul circumstanțialului opozițional este, în special, un verb predicat: *În loc să câștigi, pierzi.* Posibilitatea combinării circumstanțialului opozițional cu un verb regent având formă nepersonală este limitată, mai ales la anumite construcții cu infinitivul (*Hotărârea de a pleca imediat, în loc de a rămâne încă o zi, a fost inevitabilă.*) sau cu supinul (*În loc de citit, am chef mai degrabă de hoinărit prin oraș.*).

1.1.3. Circumstanțialul opozițional se realizează în tipare de construcție *specifice și nespecifice*, acestea din urmă fiind proprii altor circumstanțiale.

Tipul sintactic specific, cel mai obișnuit, al circumstanțialului opozițional este cel marcat prin locuțiunile *în loc de (în locul)*, *în loc să* (vezi exemplele *supra*, sub 1.1.1, 1.1.2).

Circumstanțialul opozițional poate avea diverse tipuri de construcție nespecifice, în care este interpretat ca fiind:

– „fals condițional” – *Dacă ieri a fost soare, astăzi, în schimb, plouă.; Trebuie să ne schimbăm, la timp, încălțările, să nu ne atașăm, cu încăpățănare, de ceea ce, uneori, pare proprietatea noastră cea mai intimă, dacă nu chiar însuși destinul nostru.* (A. Pleșu, *Jurnalul*);

– „fals temporal” – *Replicile prietenului meu [...] în convingerea lui erau zdrobitoare, când în realitate erau puerile.* (M. Preda, *Cel mai iubit*);

– „fals local” – *Departa de a o aproba, ei chiar au contrazis-o categoric.; De unde ieri părea convins să plece, azi și-ar fi dorit mai degrabă să rămână.*

– „fals final” – *A câștigat detașat primul set, pentru (sau spre) a pierde meciul în final.; Maria s-a prezentat drept doctoriță, ca să aflu apoi că nu era decât infirmieră.*

– „fals modal” – *A încercat fără a reuși sau fără să reușească.*

Structurile de tipul: *În locul lui Ion, s-a mutat Gheorghe.* sunt ambigue, circumstanțialul fiind interpretabil ca opozițional sau local.

1.2. Caracteristici semantico-pragmatice

În structurile sintactice ternare, opoziția se poate stabili față de un predicat semantic (realizat, în plan sintactic, ca nume predicativ, ca predicativ suplimentar ori ca atribut adjectival); în această situație, circumstanțialul opozițional este purtător de predicție semantică: *În loc de profesor, el este învățător.* De asemenea, opoziția se poate stabili față de un argument al predicatului (subiect, complement) sau față de un adjunct circumstanțial (vezi *supra*, 1.1.1).

În structurile sintactice binare, opoziția se stabilește totdeauna față de un predicat semantic (care, sintactic, este regentul circumstanțialului opozițional), iar circumstanțialul opozițional este purtător de predicție semantică: *În loc să muncești, te odihnești.* (vezi *supra*, 1.1.2).

Circumstanțialul opozițional și termenul cu care intră în relație de opoziție se situează pe același plan ierarhic în organizarea semantică a structurilor ternare, ocupând poziții identice față de regent în structurile sintactice de bază (organizate simetric – vezi 1.1.1). De asemenea, circumstanțialul opozițional se situează pe același plan ierarhic cu regentul său din structurile binare, termenii opoziției fiind, în contextele de acest tip, două predicate semantice. Astfel, raportul opozițional este mai apropiat semantic de coordonare, și anume de relația adversativă, decât de subordonare.

Circumstanțialul opozițional construit cu mărci specifice sau cu locuțiunea *departe de* este analog semantic raportului adversativ exprimat prin *ci*: *În loc să câștigi, pierzi.* „Nu câștigi, ci pierzi.”, *Departe de a o aproba, ei chiar au contrazis-o categoric.* „Nu au aprobat-o, ci chiar au contrazis-o categoric.” Celelalte tipuri de circumstanțial opozițional sunt analoge semantic raportului adversativ exprimat prin *dar / însă*: *A încercat fără a reuși.* „A încercat, dar / însă nu a reușit.” etc.

Structurile false condiționale, totdeauna antepuse regentului (vezi *infra*, 4), pot fi considerate ca fiind o situație de tematizare sintactică forte (despre tematizare în structurile opoziționale de diverse tipuri, vezi *Organizarea tematică a enunțului*, 3.1.2.2, 4).

2. CLASA DE SUBSTITUȚIE A CIRCUMSTANȚIALULUI OPOZIȚIONAL

2.1. Realizări prin grup prepozițional

2.1.1. Circumstanțialul opozițional se exprimă, în structurile specifice, prin grupări prepoziționale construite cu locuțiunile *în loc de*, *în locul*.

Grupările alcătuite cu locuțiunea *în loc de* pot include: substantive, pronume, numerele substitute ale substantivului (*În loc de flori* sau *în loc de asta, primește*

bomboane.; *În loc de doi, au venit trei.*), adjective (în structuri eliptice, ca *ciucuri albi în loc de [ciucuri] negri*), adverbe (*Sosește azi în loc de mâine.*), verbe la infinitiv (*hotărârea de a pleca imediat, în loc de a rămâne încă o zi*) sau, mai rar, la supin (*În loc de trândăvit toată ziua, mai bine ai lucra ceva.*), propoziții introduse de pronume sau de adverbe relative (*În loc de cine era așteptat, am venit eu.*; *În loc de cât îmi promisese, mi-a dat mai nimic.*).

Grupările alcătuite cu locuțiunea *în locul* pot include substantive, pronume, numerale substitute ale substantivului, propoziții introduse de pronume relative (*În locul Mariei sau în locul lui, în locul primului, în locul cui era așteptat, am venit eu.*).

Forma cazuală a nominalelor (inclusiv a pronumelor ce introduc propoziții relative) construite cu locuțiuni prepoziționale este impusă de regimul acestora: *în loc de* cere cazul acuzativ; *în locul* cere cazul genitiv, putând fi construită și cu adjective pronominale posesive (*În locul tău, am venit eu.*).

Grupurile prepoziționale ce includ propoziții relative sunt structuri sintactice complexe, ce aparțin nivelului frazei.

Circumstanțiala opozițională relativă se realizează totdeauna în structuri ternare.

2.1.2. Circumstanțialul opozițional fals local se exprimă prin grupări cu locuțiunea prepozițională *departe de*, urmată de un infinitiv sau de îmbinarea pronominală *așa ceva*: *Depart de așa ceva, am făcut ce trebuia*. Circumstanțialul opozițional fals final se exprimă prin grupări cu prepozițiile *pentru*, *spre*, urmate de infinitive, iar cel fals modal, cu prepoziția *fără*, urmată de infinitiv sau de o propoziție conjuncțională cu predicatul la conjunctiv (vezi exemplele *supra*, sub 1.1.3).

2.2. Realizări propoziționale

Circumstanțialul opozițional se exprimă prin *propoziții relative*, incluse în structura unor grupuri prepoziționale (vezi 2.1.1), sau prin *propoziții conjuncționale*.

2.2.1. Circumstanțiala opozițională conjuncțională se introduce, în structurile specifice, prin locuțiunea conjuncțională *în loc să* și se realizează mai ales în structuri sintactice binare (*În loc să citească, se plimbă.*), rareori în structuri ternare (*L-ai învățat să fie obraznic, în loc să-i respecte pe ceilalți.*).

2.2.2. Opoziționala conjuncțională de tip fals condițional se introduce prin *dacă*, cea fals temporală prin conectorii *când* (*dimpotrivă*), *câtă vreme*, *în timp ce*, *în vreme ce*, *pe când*, *pe câtă vreme*, opoziționala falsă locală (tip de structură rar și popular) se construiește cu (*de*) *unde*, cea fals finală cu (*pentru*) *ca* (...) *să* (construcție livrescă); opoziționala fals modală (de asemenea rară), introdusă prin (*ca*) *să*, este inclusă totdeauna într-un grup prepozițional cu *fără* (vezi *supra*, 1.1.3, 2.1.2).

Conectorii *când* și *unde* își pierd statutul de adverbe relative și sensul lexical temporal, respectiv local, comportându-se ca elemente conjuncționale subordonatoare în structurile opoziționale.

Propozițiile opoziționale cu conectori nespecifici se realizează în structuri sintactice binare.

Opoziționalele false condiționale sunt uneori sinonime cu cele false temporale și locale: *Dacă* (sau *unde*, *în vreme ce*) *ieri era convins să plece, azi și-ar fi dorit mai degrabă să rămână*.

2.2.3. Predicatul propoziției circumstanțiale opoziționale poate sta la orice *mod* personal, cu excepția imperativului. În propozițiile conjuncționale, selecția formei de mod a predicatului depinde de conector: conjunctiv după compusele și după locuțiunile formate pe baza conjuncției *să*, celelalte moduri după alți conectori.

Compatibilitatea conectorilor cu anumite moduri verbale diferă uneori la circumstanțialul opozițional față de alte circumstanțiale; de exemplu, *pe când* se combină cu predicate la modul condițional mai ales în propozițiile opoziționale (*Tu te-ai lăsat intimidată, pe când eu aș fi procedat altfel.*), mai rar în cele temporale (*Nu o să ne deranjăm una pe cealaltă: pe când tu ai citi, eu aș scrie.* – vezi *Circumstanțialul de timp*, 5).

3. CORELATIVELE

Corelativele circumstanțialului opozițional sunt adverbele *dimpotrivă*, *în schimb*, (popular) *apoi*. Acestea se utilizează în propozițiile false condiționale și au rol dezambiguizator, subliniind raportul semantic opozițional: *Dacă ieri ai pierdut, astăzi, dimpotrivă / în schimb, câștigi* (sau *apoi astăzi se cuvine să câștigi*). Prezența corelativelor este totdeauna facultativă.

4. TOPICA ȘI PUNCTUAȚIA

Topica circumstanțialului opozițional depinde de construcția acestuia (vezi *supra*, 2). Opoziționalul cu mărci specifice și cel fals temporal (exceptând structurile cu conectorul *când*) au topică liberă în raport cu regentul. Opoziționalul fals condițional și cel fals local au topică fixă, fiind antepuse regentului, iar opoziționalul fals final, fals modal și fals temporal introdus prin *când* sunt totdeauna postpuse regentului.

Punctuația circumstanțialului opozițional variază în funcție de tipul construcției și de topică.

Astfel, sunt, de obicei, izolate prin virgulă circumstanțialele opoziționale realizate cu mijloace specifice, atunci când sunt antepuse regentului, în structurile ternare (*În loc de azi, vino mâine!*), și antepuse sau postpuse, în structurile binare (*În loc să pierzi timpul, citește!*, *Citește, în loc să pierzi timpul!*). De asemenea se izolează prin virgule opoziționalele construite cu mijloace nespecifice (exceptând tipul fals modal), indiferent de topică (*Ieri a plouat, pe când astăzi e soare.*, *Dacă ieri a plouat, astăzi, dimpotrivă, e soare.*, vezi alte exemple *supra*, sub 1.1.3). Opoziționalele intercalate în propoziția regentă se izolează între virgule: *Are o soție care trebuie, dacă nu iubită, cel puțin respectată.* (M. Preda, *Cel mai iubit*).

Sunt, de obicei, neizolate prin punctuație opoziționalele postpuse regentului în structurile specifice organizate ternar (*Vino azi în loc de mâine!*) și cele din structurile fals modale (vezi *supra*, 1.1.3). Pot fi neizolate opoziționalele antepuse în structuri specifice, de tip ternar: *În loc de frică ar trebui să vorbesc despre iubire.* (vezi *supra*, 1.1.1).

5. RELAȚIA CU ALTE POZIȚII SINTACTICE

5.1. Un tip sintactic periferic al circumstanțialului opozițional este cel realizat fără mărci formale specifice, în tipare de construcție ce includ adverbul *decât*,

totdeauna ambiguu semantic, exprimând un raport preponderent comparativ, aflat la limita cu raportul opozițional: *Au venit alții decât el., Ea pare potrivită cu masa credincioșilor care trebuie ferită mai curând de excesul orgoliului, decât de acela al umilității.* (A. Pleșu, Jurnalul).

Adverbul *decât* poate fi urmat, în structurile de acest tip, de: substantive, pronume, numerale substitute ale substantivului (*Au venit alții decât Maria sau decât al doilea.*), grupuri prepoziționale (*Să vorbești cu altcineva decât cu el.*), adverbe (*Să vii în alt loc decât aici!*), propoziții introduse de pronume sau de adverbe relative (*Au venit alții decât cine era invitat., Ai ajuns în alt loc decât unde trebuia.*), propoziții conjuncționale (*Am învățat pentru altceva decât ca să fac numai gospodărie., Mai curând se joacă decât să învețe.*), mai rar adjective (*altfel de ciucuri decât albi* – vezi *supra*, 1.1.1).

Predicatul opoziționalei fals comparative poate sta la diverse moduri, inclusiv la conjunctiv.

Opoziționalul construit cu *decât*, în general, se plasează după regent; în tiparul de construcție binar, cu adverbul *mai curând*, opoziționalul poate preceda regentul: *Decât să învețe, mai curând se joacă.*

Circumstanțialul opozițional aflat la limita cu cel comparativ este analog semantic cu raportul adversativ exprimat prin *dar / însă / iar* (*Au venit alții decât el. „Au venit alții, dar / însă / iar nu el.”*).

Pentru situația comparativului construit cu *decât*, vezi **Complementul comparativ, 2.1.**

5.2. Circumstanțialul opozițional se apropie, în unele contexte, de circumstanțialele cu care se aseamănă formal prin tiparul de construcție (*Nu ți-a trecut măcar prin gând să mi-l comunici, în vreme ce pe mine m-ai comunicat lui Gabi împotriva voinței mele.* – G. Liiceanu, *Epistolar* – propoziție opozițională, la limită cu propoziția temporală).

5.3. Raportul semantic opozițional poate fi exprimat și prin alte tipuri de structuri sintactice (vezi și *supra*, 1.2). Construcțiile analoge semantic raportului de coordonare adversativ exprimat prin *dar / însă* sunt, în egală măsură, comparabile cu structurile circumstanțiale concesive: *A încercat fără a reuși. – Deși a încercat, nu a reușit.*

CIRCUMSTANȚIALUL CUMULATIV

1. ASPECTE DEFINITORII

Circumstanțialul cumulativ exprimă, în cadrul unui raport semantic adjonctiv (de aditionare), o informație la care se adaugă cele exprimate de alt component al enunțului.

Circumstanțialul cumulativ este unul dintre circumstanțialele realizate în structuri *ternare* (vezi **Circumstanțialul. Prezentare generală**), fiind dependent sintactic de regent, dar implicând totodată prezența în enunț a altui element, față de care se exprimă cumulumul: *În afară de tine au mai citit și alții*. Circumstanțialul este solidar sintactic (coocurent) cu termenul la care se referă cumulumul, acest termen nefiind suprimabil, în structurile tipice, în prezența circumstanțialului: **În afară de tine au (mai) citit.*; circumstanțialul, în schimb, este facultativ, suprimabil: *Au (mai) citit și alții.* (vezi *infra*, 1.1.1).

Circumstanțialul cumulativ se poate realiza și în structuri sintactice *binare*, în care cumulumul privește fie centrul verbal al celor două structuri (*În afară că plouă, mai și fulgeră.*), fie grupul verbal în ansamblu, ca unitate (*În afară că citește romane, citește și filozofie.*); vezi *infra*, 1.1.2.

1.1. Caracteristici sintactice

1.1.1. În structurile ternare, regentul circumstanțialului cumulativ poate fi un verb cu formă de mod personal (*În afară de flori, a primit bomboane.*) sau cu formă nepersonală (infinitiv, *Pentru a cumpăra și bomboane, în afară de flori, îți trebuie bani mai mulți.*; gerunziu, *Ai greșit vorbind și cu alții în afară de mine.*; participiu, *o carte citită și de alții în afară de mine*; supin, *Îi revine de achitat și o taxă suplimentară, pe lângă ce plătitese.*), un adjectiv aflat în poziție predicativă (*O infirmieră trebuie să fie și omenoasă, pe lângă pricepută.*; *În afară de San Marco și de Palatul dogilor, Veneția e plină de amintirile trecutului și de opere de artă.* – N. D. Cocea, *Vinul de viață lungă, apud Irimia 2000*) sau o interjecție (*Na și pâine, pe lângă bani.*).

Componentul cu care este coocurent și la care se raportează circumstanțialul cumulativ în structurile ternare poate fi legat de regentul circumstanțialului în diferite poziții sintactice: subiect (*Ca să reușești, îți mai trebuie și altceva decât curaj.*); nume predicativ (*Poți deveni și altceva decât arhitect.*); complement predicativ al obiectului (*În afară de profesor a fost numit și director.*); complement direct (*Pe lângă drepturi, mai ai și obligații.*); complement secundar (*Pe lângă asta, am să te învăț încă ceva.*); complement indirect (*În afara ta, s-a adresat și altora.*); complement prepozițional (*Gândește-te și la alții afară de tine!*); complement de agent (*Sau poate se temea că era auzit și de altcineva în afară de mine.*, O. Paler, *Viața pe un peron, apud Irimia 2000*); circumstanțial (*Mai joacă-te și în altă parte decât aici!*); atribut (*o lectură plăcută și, afară de asta, instructivă*). În mod excepțional, cumulumul se poate referi la un termen subînțeles: *Pe lângă ce avea în casă, a mai cumpărat și altceva*].

Particularitatea de construcție a circumstanțialului cumulativ din structurile ternare constă în aceea că poate fi interpretat prin reorganizarea sintactică a două

structuri de bază, simetrice, ambele afirmative – *În afară de tine au mai citit și alții.* < *Ai citit tu., Au citit (și) alții.* – sau negative – *În afară de tine nu au mai citit nici alții.* < *Nu ai citit tu., Nu au (mai) citit (nici) alții.* Structurile de bază sunt propoziții – *Ai citit tu., Au citit alții.* – sau grupuri verbale nepredicative – *a cumpăra și bomboane, în afară de flori < a cumpăra (și) bomboane, a cumpăra flori.* Structurile simetrice au același tipar de construcție (predicat + subiect, în *Ai citit tu., Au citit alții.*) și același verb-centru (*a citi*, în exemplul dat). Ele diferă printr-un component, care ocupă o poziție identică față de centrul verbal în cele două structuri (*tu, alții*, subiect). Structurile simetrice se reduc la una singură, prin dispariția componentelor identice. Constituentul distinct (*tu*) este menținut ca circumstanțial cumulativ în grupul sintactic reorganizat, fiind introdus cu ajutorul unui conector specific (*aici, în afară de*, care impune prin regim cazul acuzativ, schimbând forma cazuală de nominativ a subiectului *tu* din structura inițială – *în afară de tine*). Construcția ce conține circumstanțialul cumulativ și construcția din care a fost derivată sunt semantic echivalente.

1.1.2. În structurile binare, regentul circumstanțialului cumulativ este un verb, în special cu formă de mod personal (*Studentii străini știu bine românește: în afară de citit, ei și scriu corect.*). Posibilitatea combinării circumstanțialului cumulativ cu un verb regent la mod nepersonal este limitată, mai ales la anumite construcții cu infinitivul (*În afară de asta, poți și citi.*).

1.2. Caracteristici semantice

În structurile sintactice ternare, cumulul se poate referi la un predicat semantic (realizat, în plan sintactic, ca nume predicativ, ca predicativ suplimentar ori ca atribut adjectival); în această situație, cumulul constă în introducerea unei predicatii: *În afară de profesor a fost numit și director.* De asemenea, cumulul se poate referi la un argument al predicatului (și anume, la subiect, la complement) sau la un adjunct circumstanțial (vezi *supra*, 1.1.1).

În structurile sintactice binare, cumulul se referă totdeauna la un predicat semantic (care, sintactic, este regentul circumstanțialului cumulativ) și constă în introducerea unei predicatii: *În afară că plouă, mai și bate vântul.* (vezi *supra*, 1.1.2).

Circumstanțialul cumulativ și termenul la care se referă cumulul se situează pe același plan ierarhic în organizarea semantică a structurilor ternare, ocupând poziții identice față de verbul-centru în structurile sintactice de bază (organizate simetric – vezi *supra*, 1.1.1). De asemenea, circumstanțialul cumulativ se situează pe același plan ierarhic cu regentul său din structurile binare, raportul cumulativ stabilindu-se, în contextele de acest tip, între două predicate semantice. Astfel, raportul cumulativ este mai apropiat semantic de coordonare, și anume de relația copulativă, decât de subordonare: *Pe lângă drepturi, mai ai și obligații.* „Ai drepturi și obligații.”, „Ai nu numai drepturi, ci și obligații.”, „Ai atât drepturi, cât și obligații.”, „Ai și obligații, nu doar / numai drepturi.”

2. CLASA DE SUBSTITUȚIE A CIRCUMSTANȚIALULUI CUMULATIV

2.1. Realizări prin grup prepozițional

2.1.1. Circumstanțialul cumulativ se exprimă prin grupări prepoziționale construite cu locuțiunile (*în afară de, în afara, dincolo de* sau cu prepozițiile *pe lângă, peste*).

Grupările alcătuite cu locuțiunea (în) *afară de* sau cu prepoziția *pe lângă* pot include: substantive, pronume, numerale substitute ale substantivului (*Au mai venit și alții în afară de Maria* sau *în afară de tine, în afară de al doilea.*; *Pe lângă cărți, mai citește uneori ziare.*; *Pe lângă bogatele d-tale cunoștințe literare, științifice, artistice, trebuie să fi având gust subțire și simțire adâncă.*, I. L. Caragiale, *Domnul X...*, apud Beldescu 2004), mai rar adjective (*Afară de harnică, fata mai era și respectuoasă.* sau în structuri eliptice, de tipul *Ce fel de rochii mai ai afară de [rochii] albe?*; *Pe lângă [pantofi] albi, a cumpărat și pantofi negri.*). În *afară de* se poate combina și cu adverbe (*În afară de azi, a mai telefonat și ieri.*), cu verbe la infinitiv (*În afară de a citi cărți, face multe alte lucruri.*) sau la supin (*În afară de citit toate aceste cărți, am de redactat un referat.*).

Îmbinările ce conțin pronume cu valoare neutră (*asta, mai rar aceasta, aceea*) se apropie de statutul unor locuțiuni adverbiale: (*în) afară de asta / aceasta / aceea, pe lângă asta / aceasta* (*Era un erudit și, pe lângă asta, un bun pedagog.*).

Îmbinarea (*în) plus de asta / aceasta* se utilizează în limba vorbită: *O cunosoc de mult și, plus de asta, suntem bune prietene.*

În limba veche apăreau și construcții cu prepozițiile *bașca, bez (bez Vlașca și Teleormanul).*

Grupările alcătuite cu locuțiunea *în afara* pot include substantive, pronume, numerale substitute ale substantivului (*În afara Mariei* sau *în afara lui, în afara primului, vor mai veni și alții.*).

Locuțiunea *dincolo de* se combină cu substantive abstracte sau cu pronume nehotărâte (*Dincolo de efort* sau *dincolo de orice, munca înseamnă și multă satisfacție.*), iar prepoziția *peste*, cu pronume (în special nehotărâte), inclusiv în combinație cu substantive abstracte (*Peste toate celelalte calități, ea este și o bună prietenă.*).

Elementele prepoziționale *pe lângă, peste, (în) afară de, dincolo de, decât*, își pot asocia o propoziție relativă circumstanțială cumulativă: *Pe lângă (sau peste, în afară de) ce avea în casă, a mai cumpărat.*; *Dincolo de ceea ce trebuia* [să fie spus], *a mai spus și alte lucruri.*

Propoziția relativă circumstanțială cumulativă se realizează totdeauna în structuri ternare.

Forma cazuală a nominalelor construite cu prepoziții (locuțiuni prepoziționale), inclusiv forma pronomelor care introduc propoziții relative, este impusă de regimul acestora: *în afara* cere cazul genitiv (*În afara cui trebuia, au mai venit și alții.*), putând fi construită și cu adjective pronominale posesive (*În afara ta, i-a întrebat și pe alții.*); celelalte cer cazul acuzativ.

2.1.2. Circumstanțialul cumulativ provenit dintr-o poziție sintactică de subiect, prin contragerea unei propoziții (vezi *supra*, 1.1.1) poate participa la o grupare prepozițională cu *decât*, cu schimbarea cazului. Comportamentul prepozițional al elementului *decât* constă în aceea că el impune nominalului circumstanțial cumulativ cazul acuzativ: *A mai venit și altcineva decât tine.* [*<Ai venit tu.*] (vezi *infra*, 2.3.2). Prin analogie, se poate considera că, în toate realizările acestui tipar sintactic, circumstanțialul este în acuzativ, inclusiv în situațiile în care forma cazuală nu este marcată distinct față de nominativ, adică la substantive, la alte pronume decât cele personale de persoana I și a II-a, la numeralele utilizate pronominal: *A mai venit și altcineva decât Maria* sau *decât acela, decât al doilea.*

Decât este utilizat prepozițional în structuri cumulative de tip afirmativ (vezi exemplul, *supra*) sau negativ (*Nu a mai venit și altcineva decât tine.*).

2.2. Realizări propoziționale

Circumstanțialul cumulativ se exprimă prin *propoziții relative* sau *conjuncționale*. Propozițiile relative pot fi incluse în structura unor grupuri prepoziționale sau în grupări adverbiale cu *decât* (vezi *supra*, 2.1.1; *infra*, 2.3.2, 2.3.3). Propozițiile conjuncționale pot fi însoțite de adverbul *decât* (vezi *infra*, 2.3.4).

2.2.1. Propoziția conjuncțională circumstanțială cumulativă se realizează mai ales în structuri sintactice binare și se introduce prin locuțiunile conjuncționale *după ce* (că), *pe lângă că*, (familiar) (în) *afară că*, *plus că*, (popular) *las(ă) că*, *necum să: după ce eram prost mai aveam și tupeul să-l judec*. (O. Paler, *Viața pe un peron*, apud Irimia 2000); *După ce că nu muncești, nici nu taci?* (M. Preda, *Moromeții*); *După ce e mută, apoi e și slută*. (proverb, apud Beldescu 2004); *Afară e frig, plus că mai și suflă vântul.*; *Cine dă foc pădurii, las' că e osândit aici ca pentru o moarte de om, dar pe ceea lume va arde în pojar nestâns de brad, în vecii vecilor, fără sfârșit*. (M. Sadoveanu, în GA, II); *Nici oleacă de merinde nu mi-a dat, necum să-mi dea ceva simbrie!* (I. Pop-Reteganul, *Povești*, în GA, II).

Circumstanțiala cumulativă care participă la structuri ternare poate fi introdusă prin locuțiunile conjuncționale *pe lângă că*, (în) *afară că*, *plus că* (atunci când verbul regent sau poziția sintactică a termenului din regentă la care se referă cumulus impun prezența conjuncției *că*): *Mi s-a mai spus și altceva, în afară [de faptul] că au plecat.*; *Pe lângă că m-ai jignit, plâng și din altă cauză.*; *Plâng din mai multe motive, plus că m-ai jignit*. Cumulativele construite cu alți conectori conjuncționali, în structuri ternare, sunt marcate prin adverbul *decât* (vezi *infra*, 2.3.4).

2.2.2. Predicatul propoziției circumstanțiale cumulative poate sta la orice *mod* personal, cu excepția imperativului. În propozițiile conjuncționale, selecția formei de mod a predicatului depinde de conector: conjunctiv după *să* (și după compusele sau locuțiunile formate pe baza conjuncției *să*), celelalte moduri după alți conectori.

2.3. Realizări cu adverbul decât

Circumstanțialul cumulativ se poate exprima prin îmbinări alcătuite din adverbul *decât* și un component cu diverse realizări formale (vezi *supra*, 2.1.2 și **Circumstanțialul de excepție**, 2.3, 5.2).

2.3.1. Circumstanțialul cumulativ rezultat din contragerea unei propoziții, își menține construcția originală și păstrează simetria formală cu termenul la care se referă cumulus (fac excepție situațiile în care circumstanțialul provine din poziția sintactică de subiect – pentru care vezi *supra*, 2.1.2).

Circumstanțialul poate fi realizat prin substantive, pronume, numerele substitute ale substantivului, care își păstrează forma cazuală sau construcția prepozițională: *Am spus și altcuiva decât Mariei* sau *decât ție*. [*< I-am spus Mariei., Ți-am spus ție.*] (circumstanțialul cumulativ provine dintr-o poziție de complement indirect și se raportează, în structura contrasă, la un complement indirect, având formă de dativ), *A mai vorbit și cu alții decât cu tine*. [*< Nu a vorbit cu tine.*]

(circumstanțialul provine dintr-o poziție de complement prepozițional și se raportează, în structura contrasă, la un complement prepozițional).

2.3.2. Propoziția circumstanțială cumulativă introdusă prin pronume relative precedate de adverbul *decât* are construcția corespunzătoare poziției ei sintactice originare și termenului din regentă la care se referă cumulus (vezi *supra*, 1.1.1): *A mai spus și altcuiva, decât cui trebuia.* [*< A spus cui trebuia.*] (circumstanțiala cumulativă provine dintr-o completivă indirectă construită cu pronume relativ în dativ, cerut de regimul cazual al regentului și se raportează, în construcția ternară, reorganizată, la un complement indirect în dativ); *Mă refer și la altceva decât la ce s-a întâmplat.* [*< Mă refer la ce s-a întâmplat.*] (circumstanțiala cumulativă provine dintr-o completivă prepozițională, construită cu prepoziția *la* impusă de regimul regentului și se raportează, în structura ternară, reorganizată, la un complement prepozițional cu *la*).

2.3.3. Circumstanțialul cumulativ marcat prin adverbul *decât* poate fi realizat de asemenea prin adverbe (*L-a mai întâlnit și altădată decât atunci.*), prin propoziții introduse de adverbe relative (*Au procedat și altfel decât cum e permis.* – circumstanțiala cumulativă se raportează la un circumstanțial de mod și este introdusă printr-un adverb relativ de mod), mai rar prin adjective (în structuri eliptice – *Are și altfel de rochii decât [rochii] albe.*) sau prin verb la infinitiv (*Mai urmăreau și altceva decât a demasca fraudele.*). Infinitivul are construcția prepozițională a termenului la care se raportează în structura ternară: *Programul e conceput și pentru altceva, decât pentru a corecta erorile.*

2.3.4. Circumstanțiala cumulativă conjuncțională marcată prin adverbul *decât* participă la structuri sintactice ternare. Adverbul se asociază cu conjuncția *să* (*A mai făcut și altceva decât să doarmă.*), cu un element conjuncțional cerut de regimul verbului regent (*Am aflat și altceva decât că au plecat.; Așteptam și altceva decât să pleci.*) ori specific pentru poziția sintactică a termenului din regentă la care se referă cumulus (*Mă întreba și cu alt scop decât ca să mă ajute.*).

2.3.5. *Decât*, folosit ca marcă a raportului cumulativ, apare numai în construcții afirmative, iar termenul la care se referă cumulus este exprimat prin pronumele *altul*, printr-un compus al acestuia (*altcineva, altceva*) sau este însoțit de adjectivul *alt*: *Au mai venit și alții (sau alți studenți) decât tine.*

3. CORELATIVELE

Corelativele circumstanțialului cumulativ sunt adverbele *și, mai, mai (...)* și, *încă și, nici, apoi*.

Combinățiile pleonastice *mai (...)* și, *încă și* sunt admise în limba literară, *încă mai și* nefiind tolerată: *În afară de asta, mai e și obraznic. Pe lângă ce avea nevoie, încă a (mai) cumpărat și alte lucruri.*

Prezența corelativelor *și* sau *mai* este obligatorie la circumstanțialul cumulativ marcat prin *decât* (vezi exemplele sub 1.1.1, 2.1.2, 2.3). Corelativul *apoi* e totdeauna facultativ, însoțind alte corelative: *După ce că nu muncești, (apoi) nici nu taci?*

Cumulativele introduse prin *las(ă) că* pot avea drept corelative conjuncțiile adversative *dar* (vezi exemplul sub 2.2.1), *însă*, însoțite facultativ de corelative adverbiale: *Las' că rudele mele niciodată nu mi-ar ierta un așa pas, dar apoi nici inima mea n-are plăcere a se robi.* (C. Negruzzi, Zoe).

Prezența și topica elementelor corelative dezambiguizează unele construcții: *În afară de asta, e și obraznic.* „e asta și, în plus, [e] obraznic” (raport cumulativ în structură ternară), *În afară de asta, e obraznic.* (raport cumulativ în structură binară).

4. TOPICA ȘI PUNCTUAȚIA

Așezarea circumstanțialului cumulativ depinde de construcția acestuia (vezi 2). Circumstanțialul (și propoziția circumstanțială) marcat(ă) prin *decât*, cumulativa introdusă prin *necum să, plus că* se plasează după regent. Celelalte realizări pot fi antepuse sau postpuse. Grupările (*în*) *afară de asta / aceasta / aceea, pe lângă asta / aceasta, (în) plus de asta / aceasta* sunt de preferință antepuse.

Punctuația circumstanțialului cumulativ variază în funcție de tipul construcției, dar și de gradul legăturii cu regentul. Sunt de obicei izolate prin virgulă cumulativele conjuncționale (fără *decât* – vezi 2.2.1). Frecvent se despart prin virgulă de regent cumulativele antepuse și cele relative slab legate în structură (vezi exemplele sub 2). În general, cumulativele postpuse, în special cele marcate prin *decât*, nu sunt izolate prin punctuație.

5. RELAȚIA CU ALTE POZIȚII SINACTICE

5.1. Raportul semantic cumulativ poate fi exprimat și prin alte tipuri de structuri sintactice (vezi și 1.2).

Expresiile lexicale ale cumulului – adverbul *plus*, îmbinările adverbiale *în plus, pe deasupra* „în plus” etc. – introduc această valoare semantică mai ales în construcții coordonate copulative: *A cumpărat caiete, creioane, plus alte rechizite.; Avem drepturi și, în plus, obligații.; Știe totul și ceva pe deasupra.*

5.2. Circumstanțialul cumulativ marcat prin (*în*) *afară de, în afara, (în) afară că, decât* se apropie, în unele contexte, de circumstanțialul de excepție, cu care se aseamănă formal, iar cel marcat prin *decât* se apropie și de complementul comparativ (vezi discuția, la Circumstanțialul de excepție, 5.2; vezi și Complementul comparativ, 2.1).

5.3. Raportul semantic cumulativ se aseamănă cu cel sociativ, mijloacele de exprimare fiind însă diferite (vezi Circumstanțialul sociativ): *În afară de Matei, a venit și Ioana.* (circumstanțial cumulativ), *Împreună cu Matei a venit și Ioana.* (circumstanțial sociativ).

CIRCUMSTANȚIALUL DE EXCEPȚIE

1. ASPECTE DEFINITORII

Circumstanțialul de excepție exprimă un tip special de restrângere a unei predicatii semantice, indicând ceea ce se exclude din relația predicativă (vezi *infra*, 1.2).

Circumstanțialul de excepție este unul dintre circumstanțialele realizate în structuri *ternare* (vezi **Circumstanțialul. Prezentare generală**), fiind dependent sintactic de un verb și implicând totdeauna un alt component al enunțului: *Au citit toți, afară de tine*. Circumstanțialul este solidar sintactic (obligatoriu coocurent) cu termenul la care se raportează excepția, acesta nefiind suprimabil în prezența circumstanțialului: **Au citit afară de tine*.; circumstanțialul, în schimb, este facultativ, suprimabil: *Au citit toți*. (vezi *infra*, 1.1).

1.1. Caracteristici sintactice

Verbul regent al circumstanțialului de excepție poate avea formă de mod personal (*Nu mă bazez pe altceva decât pe fapte*.) sau formă nepersonală (*Găsește de reproșat câte ceva oricui în afară de tine*.).

Al treilea component al structurii, la care se raportează circumstanțialul de excepție, poate fi legat de regentul circumstanțialului în diferite poziții sintactice: subiect (*Nu vă trebuie nimic, decât odihnă*.); nume predicativ (*Pari a nu fi altceva decât un mincinos*.); predicativ suplimentar (*Nu te credeam altceva decât un mincinos*.); complement direct (*Necunoscând pe nimeni afară de tine, se simțea stingeră*.); complement secundar (*În afară de poezii, altceva nu m-a învățat*.); complement indirect (*Așa ceva i s-ar fi iertat oricui în afară de tine*.); complement prepozițional (*Mă refer la toți afară de câțiva*.); complement de agent (*N-am fost jignită de altcineva decât de tine, o carte citită de toți în afară de tine*.); circumstanțial (*Am venit zilnic afară de ieri, Nu a venit altădată / niciodată decât atunci*.); atribut (*După părerea tuturor, în afara câtorva, expoziția a fost un succes*.).

Termenul la care se raportează excepția exprimă sau implică, de obicei, în context ideea de „totalitate”. Acest termen poate fi un pronume nehotărât (ca *fiecare, oricare, orice, oricine, tot*) sau negativ (*nimeni, nimic, niciunul*), un adverb nehotărât (ca *oricând, oriunde, vreodată*) sau negativ (precum *nicăieri, niciodată*) ori este însoțit de adjective din clasa cuantificatorilor nedefiniți (*fiecare, oricare, orice*), negativi (*niciun*), globalizanți (*tot, întreg*): *S-au vândut toate tablourile, afară de câteva*. De asemenea, termenul la care se raportează excepția poate exprima sau implica ideea de „alteritate” (de diferențiere): pronumele *altceva, altcineva, altul*, adjectivul *alt*, adverbe, ca *altădată, altfel, altundeva*, locuțiunea adjectivală *altfel de*. Substantivele fără adjunctii adjectivali de acest tip se folosesc mai ales în formă de plural (*S-au vândut tablourile, afară de câteva*.) sau de singular cu valoare colectivă (*Afară de niște boarfe, zestre n-ducea*, L. Rebreanu, *Ion*).

Particularitatea de construcție a circumstanțialului de excepție constă în aceea că poate fi interpretat prin reorganizarea sintactică a două structuri de bază, simetrice, dintre care una este afirmativă, iar cealaltă, negativă. Structurile de bază

sunt propoziții (*Au citit toți, afară de tine. < Au citit toți., Nu ai citit tu.*) sau grupuri verbale nepredicative (*Necunoscând pe nimeni afară de tine, se simțea stingheră. < necunoscând pe nimeni, cunoscându-te pe tine*). Structurile simetrice au același tipar de construcție (predicat + subiect, în *Au citit toți., Nu ai citit tu.*) și același verb-centru (*a citi*, în exemplul dat). Ele diferă prin forma verbului-centru (pozitivă, într-o structură, și negativă, în cealaltă), dar și printr-un anumit component, care ocupă o poziție identică față de centrul verbal în cele două structuri (*toți, tu*, subiect). Structurile simetrice se reduc la una singură, prin dispariția componentelor identice. Constituentul distinct (*tu*) este menținut ca circumstanțial de excepție în grupul sintactic reorganizat, fiind introdus cu ajutorul unui conector specific (*aici, afară de*, care impune prin regim cazul acuzativ, schimbând forma cazuală de nominativ a subiectului *tu* din structura inițială – *afară de tine*). Construcția ce conține circumstanțialul de excepție și construcția din care a fost derivată sunt semantic echivalente.

1.2. Caracteristici semantice

În cele mai multe tipuri de structuri, excepția se referă la un argument al predicatului semantic (și anume, la subiect, la complement) sau la un adjunct circumstanțial (vezi 1.1): *Au citit toți, afară de tine*. Alteori excepția se referă la predicatul semantic însuși, acesta fiind realizat, în plan sintactic, ca nume predicativ, ca predicativ suplimentar (*Ești sau te credeam orice afară de un bun prieten.*) ori ca atribut adjectival (*Este o soluție convenabilă, afară de câteva dezavantaje minore.*).

Circumstanțialul de excepție și termenul la care se referă excepția, ocupând poziții identice față de verbul-centru în structurile sintactice de bază (organizate simetric – vezi 1.1), se situează pe același plan ierarhic în organizarea semantică a enunțului. De aceea raportul de excepție este mai apropiat semantic de coordonare decât de subordonare. Structurile negative ce conțin un circumstanțial de excepție construit cu *decât* sunt analoge semantic raportului adversativ exprimat prin *ci*: *Nu a venit altădată decât atunci.* „Nu a venit altădată, ci (a venit doar) atunci.” Celelalte structuri sunt analoge raportului adversativ exprimat prin *dar, însă*: *Au citit toți, afară de tine.* „Au citit toți, dar / însă nu (ai citit) tu.”; *Afară de tine, nu a mai citit nimeni.* „Ai citit tu, dar / însă nu a mai citit nimeni.”

2. CLASA DE SUBSTITUȚIE A CIRCUMSTANȚIALULUI DE EXCEPȚIE

2.1. Realizări prin grup prepozițional

Circumstanțialul de excepție se exprimă prin grupări prepoziționale construite cu locuțiunile (*în*) *afară de* și *în afara*.

Grupările alcătuite cu locuțiunea (*în*) *afară de* pot include: substantive, pronume, numerale substitute ale substantivului (*Au venit toți, în afară de Maria sau în afară de tine, în afară de doi.*), adverbe (*În afară de azi, altădată nu pot pleca.*), propoziții introduse de pronume relative (*Ai cumpărat tot, în afară de ce te-am rugat.*), mai rar adjective (*Are diverse rochii, afară de albe.*) sau verbe la infinitiv (*În afară de a mă fi ajutat atunci, nu l-am rugat nimic niciodată.*).

Grupările alcătuite cu locuțiunea *în afara* pot include substantive, pronume, numerele substitute ale substantivului (*În afara Mariei* sau *în afara lui, în afara primului, altcineva nu m-a căutat.*), propoziții introduse de pronume relative (*În afara cui promisese, altcineva nu a mai venit.*).

Forma cazuală a nominalelor (inclusiv a pronumelor ce introduc propoziții relative) construite cu locuțiuni prepoziționale este impusă de regimul acestora. (*În*) *afară* de cere cazul acuzativ; *în afara* cere cazul genitiv, putând fi construită și cu adjective pronominale posesive (*În afara ta, altcineva nu m-a căutat.*).

Îmbinările (*în*) *afară doar de*, (*în*) *afară numai de*, (*în*) *afară decât de* sunt pleonastice.

Îmbinarea specializată cu *excepția* este sintactic analizabilă, putând fi interpretată ca realizare a poziției circumstanțialului de excepție: *Cu excepția câtorva, ceilalți au venit toți.* (*câtorva*, atribut).

2.2. Realizări propoziționale

Circumstanțialul de excepție se exprimă prin *propoziții relative* sau *conjunționale*. Propozițiile relative pot fi incluse în structura unor grupuri prepoziționale sau în grupări cu adverbe restrictive (vezi *supra*, 2.1; *infra*, 2.3.2, 2.3.4). Propozițiile conjunționale pot fi însoțite de adverbe restrictive (vezi *infra*, 2.3.5).

2.2.1. Propoziția conjuncțională circumstanțială de excepție se introduce prin locuțiunea conjuncțională (*în*) *afară că*: *În afară că doarme, altceva nu mai face.*

2.2.2. Predicatul propoziției circumstanțiale de excepție poate sta la orice *mod* personal, *afară* de imperativ.

2.3. Realizări cu adverbe restrictive

Circumstanțialul de excepție se poate exprima prin îmbinări alcătuite din adverbele *decât*, *mai puțin* și un component cu diverse realizări formale (vezi și *Circumstanțialul cumulativ*, 2.1.2, 2.3).

2.3.1. Circumstanțialul de excepție rezultat din contragerea unei propoziții, își menține construcția originară și păstrează, în structurile tipice, simetria formală cu termenul la care se referă excepția.

Circumstanțialul poate fi realizat prin substantive, pronume, numerele substitute ale substantivului, care își păstrează forma cazuală sau construcția prepozițională: *Nu am spus altcuiva, decât Mariei* sau *decât ție*. [*< I-am spus Mariei., Ți-am spus ție.*] (circumstanțialul de excepție provine dintr-o poziție de complement indirect și se raportează, în structura contrasă, la un complement indirect, având formă de dativ), *A vorbit cu toți, mai puțin cu tine*. [*< Nu a vorbit cu tine.*] (circumstanțialul provine dintr-o poziție de complement prepozițional și se raportează, în structura contrasă, la un complement prepozițional).

2.3.2. Propoziția circumstanțială de excepție introdusă prin pronume relative are de asemenea construcția corespunzătoare poziției sintactice originare și termenului din regentă la care se referă excepția: *N-a spus altcuiva, decât cui trebuia*. [*< A spus cui trebuia.*], *A spus tuturor, mai puțin cui trebuia*. [*< Nu a spus*

cui trebuia.] (completive indirecte, introduse prin pronume relative în cazul dativ); *A vorbit cu toți, mai puțin cu cine trebuia.* [*< Nu a vorbit cu cine trebuia.*] (propoziție completivă prepozițională, introdusă prin pronumele relativ cu prepoziție).

2.3.3. Circumstanțialul de excepție provenit din subiectul unei propoziții contrase își poate menține forma de nominativ: *Nu vine nimeni, decât tu* sau *decât Maria, decât al doilea.* [*< Vii tu., Vine Maria., Vine al doilea.*], *Toți cetățenii, mai puțin pensionarii, plătesc asigurarea.* [*< Pensionarii nu plătesc asigurarea.*]. Uneori forma este modificată, prin analogie cu structurile în care *decât*, utilizat prepozițional, impune prin regim cazul acuzativ: *N-a venit nimeni altcineva decât tine.*

2.3.4. Circumstanțialul de excepție însoțit de adverbe restrictive poate fi realizat de asemenea prin adverbe (*Altădată nu l-a întâlnit, decât atunci., L-a întâlnit mereu, mai puțin atunci.*), prin propoziții introduse de adverbe relative (*Nu înoată altundeva decât unde este apa mai adâncă.* – circumstanțiala de excepție se raportează la un circumstanțial de loc și este introdusă printr-un adverb relativ de loc), mai rar prin adjective (în structuri interpretabile ca fiind eliptice, ca *Altfel de rochii nu are, decât [rochii] albe.*) sau prin verb la infinitiv (*Nu-mi rămâne altceva, decât a corecta erorile.*). Infinitivul are construcția prepozițională a termenului la care se raportează în structura ternară: *Programul nu e conceput pentru altceva, decât pentru a corecta erorile.*

2.3.5. Propoziția circumstanțială de excepție poate fi introdusă prin *decât*, folosit conjuncțional și menținându-și valoarea restrictivă în această utilizare (*N-a făcut nimic altceva, decât a dormi.*) sau prin adverbele *decât*, *mai puțin* urmate de un element conjuncțional cerut de regimul verbului regent (*Nu am aflat nimic, decât că au plecat.; Nu vreau altceva, decât să pleci.; Sunt dispus la tot, mai puțin să-i cer scuze.; Am aflat tot, mai puțin că va pleca.*) ori specific pentru poziția sintactică a termenului din regentă la care se referă excepția (*Nu te întreb cu niciun alt scop, decât ca să te ajut.*).

În propozițiile conjuncționale, selecția formei de mod a predicatului depinde de conector: conjunctiv după *să* (și după compusele cu *să*), celelalte moduri după alți conectori.

2.3.6. *Decât*, folosit ca marcă a raportului de excepție, apare numai în construcții negative, iar gruparea *mai puțin*, în construcții afirmative.

Îmbinările *decât doar*, *decât numai* sunt pleonastice.

2.4. Realizări prin gerunziu

Circumstanțialul de excepție se poate exprima prin gerunziile *exceptând*, *excluzând*: *Exceptând / Excluzând câteva categorii sociale, toți cetățenii plătesc taxe.*

3. CORELATIVUL

Corelativul circumstanțialului de excepție este adverbul *mai*. Acesta poate apărea numai în construcțiile negative (pentru construcțiile afirmative, vezi **Circumstanțialul cumulativ**, 3). Prezența sa este facultativă: *În afară de tine, nu a mai venit nimeni.; N-a mai spus altcuiva, decât cui trebuia.*

Combinații frecvente, în structurile cu circumstanțial de excepție, sunt: *nimeni altcineva, nimeni altul, nimic altceva* etc.

4. TOPICA ȘI PUNCTUAȚIA

Așezarea circumstanțialului de excepție depinde de construcția acestuia. Circumstanțialul (și propoziția circumstanțială) marcat(ă) prin *decât* se plasează după regent. Celelalte realizări pot fi antepuse sau postpuse.

Punctuația circumstanțialului de excepție variază în funcție de gradul legăturii cu regentul, dar și de tipul construcției, fiind mai frecvent izolate prin virgulă circumstanțialele construite cu (*în*) *afară de, în afara, (în) afară că* (vezi și *infra*, 5.2).

5. RELAȚIA CU ALTE POZIȚII SINTACTICE

5.1. Raportul semantic de excepție poate fi exprimat și prin alte tipuri de structuri sintactice.

Raportul poate fi marcat prin *decât* (în construcții cu negație) sau prin alte adverbe restrictive – *doar, numai, exclusiv* (în construcții afirmative). Structura e organizată binar, termenul la care se referă excepția rămânând implicit: *Nu vine [altcineva,] decât el., Vii doar (numai, exclusiv) tu* [nimeni altcineva]. (poziția sintactică a termenilor precedați de adverbe restrictive, în exemplele date, este de subiect).

Raportul semantic de excepție se poate exprima în structuri mai ample (unele eliptice), la nivel transfrastic: *Plecăm sigur azi. Doar dacă ar ploua...* [nu am pleca, ne-am răzgândi etc.]. („cu excepția situației în care ar ploua”).

5.2. Circumstanțialul de excepție se apropie, în unele contexte, de cel cumulativ, cu care se aseamănă formal: *N-a mai venit nimeni afară de (sau decât) el., N-a mai venit nimeni în afară de (sau decât) cine știi.; Dar... dar ia să ne întrebăm și altfel: oare Fănică al tău și Mitică al meu, afară de fudulia și de lipsa lor de omenie, n-or fi având și ei dreptate?... (I. L. Caragiale, Morală și educație, apud Beldescu 2004).* Circumstanțialul de excepție construit cu *decât* se apropie uneori de complementul comparativ: *Nimic nu e mai plăcut decât a cîți.*

În situațiile de mai sus, punctuația dezambiguizează construcția: plasarea virgulei în fața circumstanțialului marchează raportul exceptiv.

Decât, în structurile comparative, este prepoziție; el impune nominalelor cazul acuzativ: *Altul decât tine s-ar fi supărat.* (față de *Nu s-a supărat altul, decât tu.*, circumstanțial de excepție, în nominativ, precedat de adverbul *decât* – vezi *supra*, 2.3.3).

ATRIBUTUL

1. ASPECTE DEFINITORII

Atributul reprezintă componentul sintactic care face parte din grupul nominal, funcționând ca adjunct al centrului nominal. Între atribut și centrul său sintactic se stabilește o relație de dependență. Atributul restrânge sfera semantică a regentului, introducând noi componente semantice, utile identificării referentului reprezentat prin regent.

1.1. *Substantivul regent* poate fi articulat sau nearticulat. Prezența atributului poate impune anumite constrângeri cu privire la articularea substantivului-regent. Unele tipuri de atribute se asociază în mod obligatoriu cu un regent articulat, altele exclud articularea regentului. Prezența articolului poate fi dependentă de poziția atributului (*acest om* vs *omul acesta*) sau de tipul de atribut (*fiecare om*). Exceptând articolul, determinanții substantivului sunt și atribute. vezi **Substantivul, 3.1.4** și **Clase de cuvinte, 3.4.6**.

1.2. Realizarea diferitelor specii de atribute depinde de *clasa morfologică a centrului* (substantiv, pronume sau numeral), iar, în cazul substantivului, de *tipul semantico-gramatical al substantivului-centru* (substantiv comun sau propriu, concret sau abstract, verbal ori adjectival). Substantivul comun admite o gamă largă de determinativi atributivi, iar substantivul propriu, pronumele, numeralul, numai un număr limitat. Pronumele personal, de pildă, nu admite, în general, printre adjuncți adjectival. La fel, determinativii atributivi ai abstractelor verbale și adjectivale sunt, în general, diferiți de cei ai substantivelor comune de alte proveniențe. Atunci când au drept regenți substantive de proveniență verbală, atributele se apropie de complementele specifice verbului cu care se asociază formal sau semantic centrul nominal (vezi **Grupul nominal 2.2, 3**).

1.3. *Din punct de vedere formal*, în cadrul propoziției, atributele se grupează în funcție de clasa morfologică în: *adjectivale, substantivale, pronominale, verbale* și *adverbiale*, iar la nivelul realizării propoziționale, în funcție de natura conectorului, în *atributive relative* și *conjuncționale*. Propozițiile atributive relative pot avea sau nu antecedent în regentă (*casa pe care am construit-o* vs *dorul de cine mi-e drag*).

Această clasificare formală acoperă clase eterogene din punctul de vedere al realizărilor semantico-gramaticale, de aceea trebuie coroborată și cu alți factori, cum ar fi natura centrului nominal (respectiv a antecedentului pentru realizarea propozițională) sau, în cazul atributelor adjectivale, natura morfologică originară (adjectiv propriu-zis vs adjectiv pronominal sau numeral etc.).

1.4. În combinarea a doi componenți ai grupului nominal se manifestă restricții de compatibilitate semantică, altfel spus nu orice nominal se combină

semantic cu orice atribut (compară băiat bălai cu *cal bălai, centru de benzină cu *icoană de benzină etc.).

Prin sensul lui, atributul aduce informații suplimentare cu privire la nominalul-centru. Atributul îndeplinește diverse funcții semantice în grupul nominal; el poate asigura funcția de *individualizare* a nominalului-centru (prin attributele din clasa determinanților: *acest om, așa om, asemenea om, altfel de om* etc.), jucând, în condiții sintactice speciale, și rol de *integrator enunțiativ* (vezi I, Clase de cuvinte, 3.3.1). El poate avea rol de *calificare* (prin adjective, grupuri prepoziționale, propoziții relative etc.: *fată frumoasă, față de neuitat, chip care luminează*), de *cuantificare* (prin attribute adjectivale nehotărâte, numerale etc.: *toți copiii, trei elevi*) și de *categorizare / clasare* (prin adjective categoriale, grupuri prepoziționale, propoziții atributive etc.: *număr impar, vopsea de păr, substanță care arde*). Atributul poate îndeplini și diferite *roluri actanțiale*, cum sunt cel de Posesor exprimat, mai ales, prin nominale în genitiv (*cartea elevului*) sau rolurile Agent, Pacient, Beneficiar etc. în raport cu un regent substantiv postverbal (vezi *infra*, 2.2.1, 2.2.2 și Grupul nominal, 2.3).

1.5. În funcție de *gradul de dependență* față de centru, atributul poate fi neizolat, restrictiv, sau izolat, nonrestrictiv (separat de regent prin pauză și intonație, realizate grafic prin virgulă și linie de pauză). Attributele izolate, nonrestrictive, sunt, sub aspect semantic, descriptive / explicative. Când introduc o nuanță semantică suplimentară, de tip circumstanțial, attributele izolate sunt dublu dependente sintactico-semantic față de centrul nominal și numai semantic față de verb. Prezența atributelor neizolate, restrictive, este necesară în organizarea semantico-sintactică a enunțului, care în absența lor rămâne insuficient. În realizarea propozițională, atributiva izolată se caracterizează, de asemenea, printr-o relație mai laxă cu nominalul-centru (respectiv cu antecedentul) din propoziția regentă, fiind, ca și atributul izolat, un determinativ facultativ (vezi *infra*, 3), iar atributiva neizolată este restrictivă față de regent, fiind un component semantico-sintactic necesar în organizarea enunțului (vezi **Construcții cu propoziții relative**, 3.2).

1.6. În ceea ce privește posibilitățile de exprimare, se constată anumite *apropieri între atribut și numele predicativ*: *cartea (este) frumoasă / a copilului / a mea* etc., diferențele sunt nu numai de ordin gramatical (dependență unilaterală / bilaterală, apartenența la grupuri sintactice structural diferite: grup nominal vs grup verbal), ci și semantic: posibilitatea omiterii atributului, respectiv imposibilitatea omiterii numelui predicativ în obținerea unor enunțuri : *cartea frumoasă îmi place / cartea îmi place, cartea este frumoasă / *cartea este* (vezi **Numele predicativ**, 1.1). Totuși, în cazul atributelor exprimate, de pildă, prin adjective categoriale (care apar foarte rar în poziție de nume predicativ), omiterea atributului poate modifica sensul enunțului: *Banii sunt dirijați către centre școlare. / Banii sunt dirijați către centre.* (generalizare); *Ursul polar este carnivor. / Ursul este carnivor.* (valoarea de adevăr a propoziției: ursul, ca specie, este omnivor, ursul polar este numai carnivor).

1.7. Poziția sintactică de atribut admite repetarea prin coordonare (*casă solidă și frumoasă, cântec de dor și de inimă albastră*) și extinderea prin apoziționare (*avea o privire alunecoasă, adică stranie*) sau prin înșiruirea de attribute care restrâng succesiv clasa referentului (*conferința internațională de management a oamenilor de afaceri, publicistica românească interbelică*).

Prezența atributivelor relative alături de cele conjuncționale având centru comun este rară (*Dorința să evadez care m-a apucat brusc nu mi-a mai dat liniște.*).

Numărul atributelor dependente de același centru este variabil, dar grupurile nominale cu un singur adjunct sunt cele mai frecvente.

2. TIPURI FORMALE DE ATRIBUT

Atributele sunt de diferite tipuri, după clasa morfologică a termenilor prin care se realizează.

2.1. Atributul adjectival

Atributul adjectival se exprimă printr-un adjectiv propriu-zis (*casă frumoasă*), numeral (*doi copii*), adjectiv pronominal (*această lucrare*), verb la participiu (*mere coapte*), gerunziu adjectivizat (*ordine crescândă*). Aici sunt încadrate și adjectivele provenite din alte părți de vorbire prin conversiune: substantive (*câini mai bărbați*), interjecții (*halal treabă!*), adverbe (*bărbați bine*) și formanți lexicali (*mașină super*). Adjectivele provenite din interjecții, adverbe și din elemente de formare a cuvintelor sunt invariabile. Caracteristica gramaticală a atributului adjectival prototipic exprimat printr-un adjectiv variabil este obligativitatea acordului cu centrul său nominal. Fiind o clasă atât de eterogenă, diferite subclase din cadrul ei au un comportament semantico-gramatical diferit. De pildă, acordul numeralului, ca adjectiv, este diferit de cel al adjectivului propriu-zis (vezi *infra* 2.1.2).

2.1.1. Atributul adjectival exprimat prin *adjectiv propriu-zis* poate fi la orice grad de comparație (*Discursurile scurte și referirile vagi sporesc misterul [...] oratorului. M. Tupan, Rhizoma.; Un prozator la fel de important trecea la cele veșnice. ibidem*), singur sau însoțit de *cel* (*omul cel bun*). Adjectivul propriu-zis poate avea ca regent toate tipurile de substantive comune (nume de obiecte: *casă mare, casa cea mare*, masive: *făină albă*, colective: *frunziș verde*, abstracte verbale: *cercetare științifică* sau adjectivele: *frumusețe comună*) și de substantive proprii (toponime: *vechiul București*, oronime: *munți înalți*, antroponime: *Ivan cel groaznic* etc.), ca și locuțiuni substantivale (*mare bătaie de cap*). Mai rar, atributul adjectival poate avea un centru pronominal. Dintre pronume, se combină cu adjectivul pronumele demonstrative (*acela roșu*), nehotărâte (*ceva temeinic*), negative (*nimic remarcabil*) (vezi *Grupul nominal*, 3). Poate fi regent al unui atribut adjectival și numeralul cu valoare pronominală: *Vreau trei garoafe, una albă și două roșii*.

Un centru nominal poate fi determinat de mai multe atribute adjectivele: *Cu-ale tale brațe albe, moi, rotunde, parfumate, / Tu grumazul mi-l înlănțui...* (M. Eminescu, *Noaptea*), după cum, mai rar, un atribut adjectival poate avea mai mulți regenți:

Oricât de îmbibat de cultura și arta occidentală, Sextil Pușcariu [...] considera simbolismul [...] o plantă exotică. (Al. Săndulescu, *Memorialiști români*).

În varianta standard, numele proprii de persoane admit în postpunere mai ales atributul adjectival precedat de *cel* (*cea, cei, cele*): *Ancuța cea tânără, Ionuț cel harnic* (cf. **Ancuța tânără, *Ionuț harnic*), spre deosebire de toponime, care își asociază frecvent adjective neînsoțite de *cel*: *Carpații fermecători ne ademeneau., Ne încumetam să trecem Oltul adânc* etc. Așa se explică denumirile *Carpații Orientali, Crișul Repede* etc., dar *Ștefan cel Mare, Mircea cel Bătrân*. Antepunerea atributului e posibilă în ambele cazuri (*tânără Ancuța, harnicul Ionuț, înalții Carpați, adâncul Olt*).

Atașat direct la numele proprii, adjectivul are rol de diferențiere a referentului *Ioana mare, Ioana mică, Sfârșiați statuia goală a Venerii antice...* (M. Eminescu, *Împărat și proletar*).

Prezența articolului, la substantivul regent sau la atribut, în cadrul grupului nominal, este dependentă de poziția atributului adjectival. Regentul substantival al atributului adjectival poate fi articulat dacă adjectivul este postpus: *vizitarea casei memoriale de la Humulești* („Cultura”, 2005), *am vizitat o casă memorială* etc. sau, în cazul antepunerii atributului adjectival, acesta din urmă poate fi purtătorul articolului: *Frumoasele rânduri l-au impresionat*. În prezența unor adjective antepuse invariabile, articolul se atașează substantivului: *coșcogeamite găliganul, ditamai omul*, iar în prezența altora (inclusiv locuțiuni), articularea este imposibilă: **așa omul, *asemenea femeia, *astfel de mâncarea*. Adjectivele din ultima categorie, provenite din adverbe (*asemenea casă, așa vorbă, astfel de om, altfel de rochie*), pot fi determinanți cu funcție de *integratori enunțiativi* (vezi **Clase de cuvinte, 3.3.1**).

Atributele adjectivale exprimate prin adjectivele antepuse *biet, sărac, sărman* pot figura în grupuri nominale cu dublă articulare, a regentului și a atributului, când regentul denumește o ființă unică: *biata mama* (dar și *biata mamă*), *săraca bunica* (dar și *săraca bunică*). Alteori dubla articulare este condiționată de prezența altor adjuncți: *săraca prietena mea*, dar *săraca prietenă a mea, săraca mea prietenă* (vezi **Substantivul, 3.1.5**).

Topica obișnuită a atributului adjectival exprimat prin adjectiv propriu-zis este postpunerea față de regent, antepunerea fiind posibilă doar în cazul adjectivelor calificative: *o bună bucată de vreme, un mare compromis, o ușoară adiere* etc. (vezi **I, Adjectivul 3.1.1**).

Foarte puține atribute adjectivale exprimate prin adjective propriu-zise acceptă numai antepunerea (*biet, coșcogeamite, ditamai*).

Adjectivele categoriale (ca: *acetic, farmaceutic, industrial, isoscel, național, studentesc*) nu pot fi în mod normal antepuse. Plasarea unor adjective categoriale înaintea substantivului, cu sensuri figurate, de obicei în poezie, indică slăbirea conținutului lor categorial și apropierea lor de adjectivele calificative: [...] *ortodoxista și autohtonista Gândirea*. (Al. Săndulescu, *Memorialiști români*).

În funcție de topică, unele atribute adjectivale își modifică sensul:

diferit „fel de fel, variat, divers” – „care diferă” (*diferite opinii – opinii diferite*);
nou „alt, încă un” – „recent, care nu e vechi” (*un nou articol – un articol nou*);

Tot așa sunt: *sărac, sărman, simplu* etc. (vezi **I, Adjectivul, 2.1**).

Semantica atributului adjectival exprimat prin adjectiv propriu-zis în raport cu nominalul-centru este variată, ea depinzând nu numai de sensul celor doi componenți ai grupului nominal, ci și de tipul de regent: substantiv comun nume de obiect, abstract verbal sau adjectival, nume propriu. Atributul adjectival poate exprima:

(a) aprecierea calitativă (cea mai frecventă valoare semantică a atributului realizat prin adjective calificative): *copil drăguț, castelul singuratic, luna argintie, soarele roșu* etc.

Și vântu-n codri sună cu glas duios și slab. (M. Eminescu, *Strigoi*).

Aproape că nici nu ne-ar veni să credem că boemul și turbulentul student berlinez... a devenit managerul extrem de [...] competent al celei mai importante reviste. (Al. Săndulescu, *Memorialiști români*).

(b) clasarea (categorizarea): *manuale școlare, echipă sportivă, numitor comun, animal acvatic* etc.

Gesturile de azi sunt posteriore vorbirii sonore. (Al. Graur, *Scrieri*).

Referentul poate fi categorizat și prin exprimarea unei relații de posesie. Acest tip de atribut este compatibil cu orice tip semantico-gramatical de regent. El poate indica posesia (*casa părintească*), dependența (*Flămânzila a început... a zvârli cu ciolane în oamenii împărătești.*, I. Creangă, *Harap-Alb*), apartenența (*Se oferă cu atâta nepăsare pumnilor materni.*, O. Cazimir, *Grădina cu amintiri*).

(c) cuantificarea: *destule vorbe, numeroși copii* etc.

Citind bogatele pagini închinat lui Eminescu și Creangă, constatăm că destule date au trecut în biografia clasică, scrisă de G. Călinescu. (Al. Săndulescu, *Memorialiști români*).

(d) unele roluri tematice, în grupul nominal având drept centru substantive abstracte: Agentul (*intervenție bulgară* = bulgarii intervin) etc., vezi **Grupul nominal, 2.3.4.4**).

Nuanțele semantice conținute de atributul adjectival sunt mai numeroase, ele depind atât de sensul regentului, cât și de cel al atributului. Uneori valorile atributului sunt ambigue, ele putând fi dezambiguizate de context. De pildă, în îmbinarea *cămin studențesc*, atributul poate avea rol de Posesor (*Am vizitat un cămin studențesc.* „al studenților”) sau / și de Beneficiar (*Se va construi un cămin studențesc.* „pentru studenți”).

2.1.2. Participiul aflat în poziție de atribut se comportă ca orice adjectiv variabil cu patru forme, având, pe lângă acordul cu regentul, și alte caracteristici ale atributului adjectival exprimat prin adjectiv propriu-zis. Acceptă antepunerea mai ales când dobândește sensuri figurate, poate fi precedat de *cel*, este compatibil cu gradele de intensitate: *otrăvita lui privire, vorba cea (mai) otrăvită* etc. Unele participii antepuse pot figura în grupuri nominale cu dublă articulare – a regentului și a atributului – când regentul denumește o ființă unică: *regretatul tata* (dar și *regretatul tată*), *răposatul tata* (dar și *răposatul tată*). Natura verbală a participiului cu funcție de atribut se manifestă însă prin menținerea unor vecinătăți proprii verbului: nominalul în dativ (*scrisoare trimisă mamei*), nominalul obiect secundar (*foști analfabeși învățați carte*), adverbele și grupurile circumstanțiale (*lucruri corect interpretate*), determinativii prepoziționali și conjuncționali ai verbului corespunzător (*salariași supărași pe conducere – supărași că li s-a micșorat salariul, șomeri ajutați de stat – ajutați să-și găsească de lucru*) etc. Unele participii sunt mai depărtate de verb (*aglomeratul București, frumusețe desăvârșită*), iar altele nu se adjectivizează (o mare parte dintre verbele intransitive și anume cele neergative: **câine lătrat*, **pisică mieunată*, **bărbat tușit* etc., vezi I, **Forme verbale nepersonale, 3**).

2.1.3. Gerunziul adjectivizat este o realizare a atributului adjectival mai rar întâlnită în româna actuală, apărând mai ales în îmbinări cu un număr limitat de substantive: *ordine (des)crescândă, coșuri fumegânde, oameni suferinzi, inimi fremătânde, răni sângerânde, forme născânde* etc. (Gerunziul neacordat cu substantivul-centru are funcție de atribut verbal, vezi *infra, 2.5.3*.)

Atributul adjectival exprimat prin gerunziu acordat se află de obicei în postpunere față de centru, antepunerea este posibilă cu rol emfatic în poezie:

Metalica, vibrânda a clopotelor jale / Vuiește în cadență și sună întristat. (M. Eminescu, *La mormântul lui Aron Pumnul*).

2.1.4. Atributul adjectival poate fi exprimat prin *numerale* de diferite tipuri care au un comportament gramatical specific. Funcționează ca atribute adjectivale

numeralul cardinal propriu-zis (*cinci lei*), multiplicativ (*forțe înzecite*), distributiv (*câte trei bucăți*), colectiv (*amândouă fetele*) și ordinal (*anul al treilea*).

Numeralului multiplicativ are comportament identic cu al adjectivului propriu-zis: preia formal informația de gen, număr și caz de la substantivul regent (*efort înzecit*, *putere înzecită*, *unei forțe înzecite*, *eforturi înzecite* etc.) și are aceleași posibilități sub aspectul topicii și al articulării. Ca orice adjectiv calificativ, în antepunere preia articolul definit al substantivului regent, marcând prin articol și relația de caz (*rezultatul însutitelor intervenții*). Numeralul multiplicativ nu are grade de intensitate, intrând în categoria adjectivelor care exprimă semantic intensitatea.

La numeralul cardinal, acordul impus de substantiv se limitează la caz și la gen, ultimul manifestându-se în destul de puține situații (*un / o, doi / două, doisprezece / douăsprezece* și compuşii cu *doi* și *doisprezece*; ex. *două sute douăsprezece case, două sute doi copii*). Informația de număr este inclusă în matricea lexicală a numeralului și nu se distinge prin forme flexionare. Numeralul impune substantivului o limitare a formei de număr, între numeral și substantiv realizându-se un fel de „acord” semantic și nu unul gramatical: numeralul adjectiv *un / o* impune substantivului singularul, iar numerele *zero* și cele mai mari decât *un / o*, pluralul: (*câte*) *un elev, (câte) doi elevi (câte) patru eleve* etc.

Numeralul colectiv impune substantivului numai pluralul.

Ca și celelalte numere, și numeralul ordinal preia de la regentul substantival informația de caz și de gen. Informația de gen se exprimă simultan atât prin variația primului component *al (ai, a, ale)*, în cazul grupărilor cu *cel*, și prin variația acestuia (*cel de al doilea, cea de a doua*), cât și prin variația ultimului component: *al doilea, al treilea copil* vs *a doua, a treia fată* etc. Și la numeralul ordinal, numărul este inclus în semantica lui internă, între substantivul-centru și numeral realizându-se un fel de „acord” semantic: substantivul regent nu poate fi decât la singular (*soldatul al treilea, clasa a doua, parcela a o sută douăzeci și una* etc.).

Tot în clasa atributului adjectival, alături de tipul *cinci elevi*, se încadrează și numerele cardinale de la *douăzeci* în sus, construite cu prepoziția *de*, în sintagme de tipul *douăzeci de lei*, considerate în unele lucrări ca fiind formate dintr-un centru numeral însoțit de atribut substantival prepozițional. Prepoziția *de* aparține aici numeralului, nefiind generatoare de grup sintactic și neimpunând restricție de caz substantivului următor, la fel ca în *astfel de, destul de, extrem de* etc., unde prepoziția se grupează la stânga, și nu la dreapta centrului. Tipul [*cincizeci de*] *studenți*, unde *cincizeci de* are comportament adjectival este, din această cauză, diferit de *cincizeci [dintre ei] / de aici / de la munte*, unde prepoziția se grupează la dreapta centrului exprimat prin numeral cu valoare „pronominală”, influențând atributul sub aspectul cazului (*douăzeci de la mine din oraș*). Determinativul este atribut substantival, pronominal, adverbial construit cu prepoziție (vezi I, Numeralul, 2.5.1.1).

Structura numeral + *de* este asemănătoare construcțiilor substantivale cu valoare de cuantificatori nedefiniți de tipul *un grup de (oameni, elevi etc.)*, *o sumedenie de, o mulțime de* etc. și este decodată adesea, ca și în cazul grupului cu numeral cardinal, ca determinativ, și nu drept centru, deoarece acordul predicatului se face uneori cu substantivul la plural: *un grup de studenți s-au prezentat la examen*.

Atributul adjectival exprimat prin numeralul ordinal (cu excepția lui *primul, prima*) poate fi precedat de *cel* urmat de prepoziția *de*: *A fost premiat cel de-al doilea copil al lor*.

Semantic, numerele sunt, cu unele excepții, cuantificatori (vezi I, Numeralul). Numeralul ordinal nu cuantifică referentul denumit de centru, rolul său fiind categorizant.

Apar în antepunere atributele exprimate prin numeral cardinal propriu-zis, colectiv, distributiv, și, de obicei, în postpunere, cele exprimate prin numeral ordinal sau multiplicativ.

Numeralul cardinal antepus centrului său nu poate fi articulat.

2.1.5. Atributul adjectival poate fi exprimat prin *adjective pronominale* posesive, relative, interrogative, demonstrative, nehotărâte, negative și de întărire: *viața mea, Care elev te-a supărat?, fata asta, unele probleme, nicio carte, însuși profesorul* etc.

Unele adjective pronominale sunt obligatoriu antepuse – adjectivul relativ, cel interrogativ, demonstrativul de identitate și unele adjective nehotărâte (*același, alde, alt, care, fiecare, niscăi, niscaivă, orice, oricât, unii* etc.), altele preferă postpunerea – adjectivul posesiv (*casa noastră, copilul meu*; poetic, poate fi și antepus: *cu-ale tale brațe albe...* M. Eminescu, *Noaptea*). Alte specii de adjective pronominale au topică liberă putând fi atât antepuse, cât și postpuse centrului nominal – adjectivul pronominal de întărire (*însuși el / el însuși*), cu schimbarea formei și adjectivul demonstrativ (*acest băiat / băiatul acesta*).

Adjectivul pronominal nehotărât *oarecare* își schimbă sensul și natura gramaticală în funcție de topica față de centru. În postpunere trece de la statutul de adjectiv pronominal la cel de adjectiv calificativ: *un oarecare student* „un student neidentificat” – *un student oarecare* „un student fără importanță, șters”.

Atributul adjectival exprimat prin *adjectiv posesiv* are o situație aparte între atributele realizate prin alte adjective pronominale, deoarece în poziția sintactică de atribut păstrează și conținutul de pronume, continuând să țină și locul numelui posesorului.

Rolul semantic fundamental al acestui atribut este de a exprima posesia, ca și atributul pronominal în genitiv (vezi *infra*, 2.3.1), dar pe lângă abstracte verbale mai poate avea și alte roluri (Experimentator: *iubirea mea*; Agent: *intrarea sa în școală*; Temă: *apariția sa neașteptată*). Adjectivul posesiv exprimă posesorul (*Împărați pe care lumea nu putea să-i mai încapă / Au venit și-n țara noastră.*, M. Eminescu, *Scrisoarea III*), apartenența (*Ce limpezi sunt mâinile tale, iarnă!*, N. Stănescu, *Cântec de iarnă*), dependența (*Moșii noștri aveau ceaslovul în care însemnau evenimentele mai importante.*, S. Pușcariu, *Memorii*).

Adjectivele pronominale, demonstrative, nehotărâte și posesive au, în anumite grupuri nominale, și rol de determinanți fiind *integratori enunțiativi*: *acest / cutare / alt copil, frate-său* etc. (vezi I, *Clase de cuvinte*, 3.3.1; II, *Grupul nominal*, 2.3.1).

Regentul substantival urmat de atributul exprimat prin adjectivele pronominale este în general articulat definit (*mâinile tale, casa aceasta, părinții săi*), iar precedat de acesta este mai ales nearticulat (*ale tale brațe, această casă, oarecare avere*), dar el poate fi și articulat în asociere cu unele adjective pronominale antepuse: *însuși împăratul, însăși profesoara*.

2.2. Atributul substantival

Atributul substantival se exprimă prin substantive (inclusiv provenite prin conversiunea altor clase lexico-gramaticale) care apar ca determinativi atașați

direct centrului (la genitiv, dativ, nominativ și – în mod excepțional – la acuzativ), sau prin substantive incluse în grupuri prepoziționale (la genitiv, dativ și acuzativ).

2.2.1. Atributul substantival genitival este adjunctul specific substantivului și se realizează atât prin genitivul sintetic cazual (*rochia fetei, o carte a studentului*), cât și prin construcția analitică formată din prepoziția *a* și forma de acuzativ a substantivului, care se folosește la attributele exprimate prin numerale sau prin substantive nearticulate precedate de numerale și de anumite adjective la plural (*diferit, numeros*): *mânia a trei muncitori, notele a numeroși elevi, Meștere a nouă sate, / Lăutare, Laie Chioru!* (O. Goga, *Laie Chioru*).

Grupările în care *a* este urmat de un substantiv cu sens cantitativ, ca *parte*, ori de un adjectiv nearticulat la plural, ca *anumit*, se folosesc în concurență cu genitivul sintetic: *vânzarea unei părți (a o parte) din mărfuri, soluția anumitor (a anumite) situații*.

Centrul unui atribut substantival genitival poate fi un substantiv tot în cazul genitiv, atribut al altui substantiv anterior, fără a fi vorba de un acord: *Operațiunea depistării numelui unui scriitor...* („Luceafărul”, 2003).

Aglomerarea de genitive e bine să fie evitată.

Atributul substantival genitival exprimă în grupul nominal mai ales relația de posesie (posesor, apartenență, dependență), indiferent de tipul semantico-gramatical de regent (nume de obiect, masiv, nume de persoană, abstract etc.): *casa bunicului, trupul femeii, sarea pământului, sora lui Gheorghe, curajul soldaților* etc. Când centrul substantival este un abstract verbal sau adjectival sau un nume de agent, substantivul în genitiv poate exprima roluri actanțiale specifice verbului sau adjectivului-bază, cum ar fi Agentul (*plecarea rândunelelor, mersul cerbilor*), Pacientul (*cumpărarea bijuteriilor, lovirea copilului*), Experimentatorul (*în văzul lumii, cu voința lui Dumnezeu*) etc. (vezi II, Grupul nominal, 2.3.4).

Raportul semantic dintre atributul în genitiv și regentul său este uneori inversat, genitivul fiind termenul calificat prin substantivul-centru: *Nemărginirea firii* [„firea nemărginită”] *pătrunde adânc în sufletul învățătorului*. (L. Rebreanu, *Ion*), sau „reperul” unei comparații *Nu putea povesti infernul vieții lui*. [„viața ca un infern”].

Atributul genitival precedat de prepoziția *de* intră în construcții partitive de tipul *o rochie de-a Mariei / de-ale Mariei*, unde *de* cu al doilea substantiv la singular contribuie la identificarea referentului, exprimând o relație de nonunicitate, iar cu al doilea substantiv la plural marcând relația parte-întreg. Când centrul și adjunctul său sunt ambele la plural, avem a face cu un genitiv posesiv partitiv (*câteva bluze de-ale Mariei*). Cu un centru substantiv masiv, folosirea determinativului la plural este neacceptată, al doilea substantiv exprimă totdeauna apartenență (*parfum de-al Mariei*). Regentul partitivului poate fi numai substantiv comun, niciodată nume propriu (*o casă de-a ei / de-a lor*, dar **un Ion de-al Mariei*), el poate fi exprimat prin pronume nehotărât (*unul de-ai loanei*), prin numeral (*doi de-ai vecinului*), dar nu prin pronume personal, demonstrativ sau printr-un posesiv. Adjunctul poate fi exprimat prin substantiv comun sau propriu și prin pronume personal, posesiv sau demonstrativ (*un caiet de-al fetei / de-ale fetei, de-al lui, de-al acestuia* etc.). Aceeași structură este realizată și cu adjectiv posesiv echivalent al genitivului (*un elev de-al meu / de-ai mei*). Construcția cu *de* nu e posibilă când regentul este artikulat definit: **elevul (harnic) de-al profesoarei / *de-ai profesoarei, *rochiile de-ale Mariei*, dar poate avea ca regent un substantiv determinat prin articol nedefinit: *un elev (bun) de-al profesorului / de-ai profesorului*.

2.2.2. Atributul substantival prepozițional este un adjunct realizat prin substantiv precedat de o prepoziție simplă sau de o locuțiune prepozițională, care impun substantivului un anumit caz:

Studiile de filosofie... l-au ajutat mult. („Luceafărul”, 2003).

Ofensiva austro-ungară împotriva Italiei... a dat greș. (S. Pușcariu, *Memorii*).

Scrisoare de la Muselim Selo (G. Coșbuc).

Văd poeți ce-au scris o limbă ca un fagure de miere. (M. Eminescu, *Scrisoarea III*).

Reușita grație intervenției lui l-a bucurat.

Ca la orice atribut, centrul poate fi un substantiv (vezi exemplele de mai sus), un pronume (*acela din clasă*) sau un numeral (*al doilea din rând*).

2.2.2.1. Prepoziția tipic atributivă este *de*, specializată pentru a lega adjunctii de centrul nominal, indiferent de tipul centrului (substantiv comun nume de obiect concret sau abstract, substantiv verbal ori adjectival). Prepoziția *de* apare în structura adjunctilor nominali prepoziționali și poate intra ca element conector în sintagme prepoziționale complexe, legând de substantiv o sintagmă prepozițională construită cu altă prepoziție: *biserica [de [pe deal]]*, *vișinul [de [lângă casă]]*, *perioada [de [până la război]]*. Pentru capacitatea prepoziției *de* de a crea compuși prepoziționali (*din, dintre* etc.), vezi **I, Prepoziția, 3.1.1.5**.

Atributul care are drept centru un substantiv prototipic se poate combina și cu alte prepoziții: *cu, despre, fără, pentru* etc. sau cu anumiți conectorii comparativi *ca și cât* etc.: *tocăniță cu slănină, familie cu greutăți, carte despre limba română, detergent pentru vase, ochi ca mura* etc. Vezi și exemplele:

Te-am văzut femeie stearpă, fără suflet, fără foc. (M. Eminescu, *Venere și madonă*).

Își asumă rolul... de acar pe căile artelor. (M. Sorescu, *Ușor cu pianul pe scări*).

Arde-n candel-o lumină cât un sâmbure de mac. (M. Eminescu, *Călin*).

Unele dintre aceste grupări prepoziționale pot avea ca regent un verb sau un adjectiv neexprimat: *tocăniță făcută cu slănină, detergent bun pentru vase* etc.

Unele realizări prepoziționale din grupul verbal, când sunt transpuse în grupul nominal primesc prepoziția *de* înaintea celorlalte prepoziții. Astfel, *caietul e pe masă* devine *caietul de pe masă*, *florile care erau la piept* devine *florile de la piept* etc. Vezi însă *drumul care ducea până la Mamaia* / *drumul până la Mamaia*, unde – dată fiind valoarea de „substantiv verbal” a substantivului *drumul* – prepoziția *până*, care introduce, de asemenea, o sintagmă prepozițională în grupul verbal nu este precedată de *de* în cel nominal decât rareori (*drumul de până la Mamaia*).

Atributele care au ca regent un substantiv verbal primesc și alte prepoziții care reflectă regimul verbului înrudit (*dependența de părinți / depinde de părinți, apelul la înțelegere / apelează la înțelegere, confruntarea cu inamicul / se confruntă cu inamicul, ura pe soacra lui / o urăște pe soacră*) sau care ar fi intrat în componența circumstanțialelor echivalente: *invitație la restaurant (te invit la restaurant)*, tot așa *chemarea din concediu, urcatul deasupra norilor* etc. Unele construcții atributive cu prepoziție având ca regent un substantiv verbal corespund în grupul verbal unui complement neprepozițional: *ura pe trecutul lui / urăște trecutul lui*.

2.2.2.2. Valorile semantice ale atributului substantival prepozițional corespund, în general, celor ale atributului adjectival și genitival, fiind însă subsumate ideii de

categorizare, și nu celei de posesie, ca în cazul celui din urmă. Atributul substantival prepozițional restrânge sfera referentului prin categorizare / clasare / denotație: *complement de loc, fructe de pădure, sare cu sodiu / fără sodiu, prăjituri cu cremă, ziua de luni, numele de Maria, denumirea de Bărăgan* etc., prin apreciere / evaluare / calificare: *om de ispravă, purtare fără milă* etc. sau prin cuantificare: *fructe cu carul, cărbuni cu sacul*.

Prin unii conectori specifici construcțiilor comparative se introduce termenul de reper al unei comparații: *un flăcău cât un munte, o față ca bujorul* (vezi **Construcții comparative**).

Atributul substantival prepozițional poate exprima posesorul, obiectul posedat, dependența, apartenența, mai ales pe lângă substantive regente prototipice: *gospodărie de răzeși, copil de om sărac, casă de bogătaș* etc.; *oameni cu stare / cu avere; frunze de copac, flori de liliac* etc.

Având drept regenti substantive verbale sau adjectivale, acest tip de atribute pot îndeplini și unele roluri tematice ca:

Agentul: *desfăcătură de babă; acordarea premiilor de către director*.

Tema / Pacientul: *strângere de mână, luare de mită* etc. (vezi **Grupul nominal, 2.3.4.4**).

Valorile semantice ale atributului prepozițional sunt variate.

2.2.3. Atributul substantival în nominativ (*profesorul Popescu, orașul București, romanul Travesti*) are ca regent un substantiv comun determinat hotărât. Relația dintre cele două unități lexicale nu este una apozitivă, atributul restrângând extensiunea primului termen până la unicat (vezi **Apoziția, 4**).

2.2.4. Există unele tipuri de atribute substantive al căror centru nominal este exclusiv de proveniență verbală:

Atributul substantival în dativ se realizează în limba actuală ca determinativ al unui substantiv nume de acțiune: *acordarea de ajutoare sinistraților, conferirea de premii elevilor merituosi* etc. Transpusă în grupul verbal, construcția este condiționată de coocurența unui complement direct, determinativ specific verbului: *acordă ajutoare, conferă premii*.

În limba veche și populară, uneori și în poezie, atributul în dativ poate avea ca regent un substantiv comun prototipic nearticulat denumind un grad de rudenie sau o atribuție socială: *Acesta-i vestitul Ochilă... nepot de soră lui Pândilă*. (I. Creangă, *Harap-Alb*); *Mureșan [...] Preot deșteptării noastre, semnelor vremii profet*. (M. Eminescu, *Epigonii*). Substantivul regent în nominativ ocupă o poziție predicativă sau apozitivă; realizarea poziției sintactice de subiect nu este posibilă (subiectul apare, de obicei, în forma cu articol definit).

Atributul exprimat prin substantiv în acuzativ nonprepozițional asociat cu substantive nume de acțiune sau de stare, de obicei articulate, tinde să se adverbializeze: *accepta renunțarea o vreme la distracții, mersul kilometri pe jos, așteptarea ore în șir* etc. Specie rară, acest tip de atribut se apropie foarte mult de complemente (vezi **Grupul nominal, 2.2**).

Atributul nemarcat cazual are ca centru tot un substantiv nume de acțiune și corespunde unui complement predicativ al obiectului (*Numirea acestui ins ministru a scandalizat opinia publică*.) sau unui predicativ suplimentar (*considerarea lui parlamentar...*) din grupul verbal (*Acest ins este numit ministru., El este considerat parlamentar.*), fiind angajat într-o relație ternară.

Acest tip de atribut are o utilizare restrânsă de obicei la stilul publicistic.

2.3. Atributul pronominal

Atributul pronominal se exprimă prin diverse tipuri de pronume, inclusiv prin numeral cu valoare pronominală. El prezintă numeroase analogii cu atributul substantival din punct de vedere formal, dar raporturile semantice exprimate sunt mai puțin numeroase.

2.3.1. Atributul pronominal în genitiv se exprimă prin pronumele personale, relative, interogative, demonstrative, nehotărâte și negative și prin unele numerele cu formă cazuală de genitiv (*strigătul lui, icoanele ale căror rame, sfatul celui alt, aportul fiecăruia, intervenția nimănui* etc.; *casa amândurora*) sau cu forma prepozițională a acestui caz (*semnalarea a ceva omis, părerea a trei dintre ei*).

Cu posesivul, acest tip de atribut poate apărea numai la plural: *purtarea alor noștri / alor mei / alor săi* etc.

Ca și la atributul substantival genitival, valoarea semantică esențială este cea de posesie (posesorul, obiectul posedat, apartenența, dependența):

Ca ieri umbla încă desculț, cu pălăria lui roșie de cardinal. (S. Pușcariu, *Memorii*).

Dar frumoasa lui stăpână / A rămas pierdută-n lume. (M. Eminescu, *Făt-Frumos din tei*).

Iar în ochii ei albaștri / Toate basmele s-adună. (M. Eminescu, *Crăiasa din povești*).

Dar le-am spus părerea despre camarazii lor. (S. Pușcariu, *Memorii*).

Nominalul regent, abstract verbal, impune atributului roluri actanțiale precum: Agent (*mersul ei la fabrică*), Pacient (*câștigarea lui de partea mea*), Experimentator (*În văzul lor s-a petrecut minunea*.) etc.

Pentru atributele pronominale genitivale din construcțiile partitive (*un coleg de-al lor / de-al acestora* etc., vezi supra, 2.2.1).

2.3.2. Atributul pronominal în dativ se exprimă fie prin cliticele pronumelui personal și reflexiv (*mâna-ți, genele-i*), fie, mai rar, prin pronume accentuat în construcții asemănătoare atributului substantival în dativ cu regent nearticulat nume de rudenie sau care exprimă o relație socială (*nepot acestuia, șef lui*) sau cu regent abstract verbal, de obicei articulat (*conferirea de medalii unora...*).

În grupul nominal, cliticul atribut poate fi atașat atât unui substantiv, de obicei articulat enclitic, cât și unui adjectiv articulat plasat în antepunere (vezi I, Substantivul, 3.1.5.3):

Aș fi vrut să te păstrez în brațe / așa cum țin trupul copilăriei, în trecut, / cu morțile-i nerepetate. (N. Stănescu, *Îmbrățișarea*).

Și negrele-i bucle ondoală-n zefire. (M. Eminescu, *O călărire în zori*).

Relația dintre clitic și nominalul centru este de subordonare unilaterală.

Atributul pronominal în dativ având ca regent un substantiv prototipic îndeplinește de obicei rolul de Posesor (*În negru și în lacrimi prietenii-mi s-arată*., (A. Macedonski, în GA), iar ca adjunct al unui substantiv abstract verbal sau adjectival, el poate exprima și alte roluri actanțiale cerute îndeobște de regenții verbali: Agent (*mersu-i legănat*), Agent / Pacient (*căutarea-i neașteptată*) etc.

2.3.3. Atributul pronominal prepozițional se exprimă printr-un pronume personal, reflexiv, posesiv, demonstrativ, relativ, interogativ, nehotărât și negativ

precedat de un conector prepozițional. Regenții substantivali prototipici nu acceptă prepoziția *de*, ca în cazul atributelor substantive, unele pronume neputând fi precedate de această prepoziție în construcție cu un substantiv comun neverbal: **casa de oricine*, dar *dorul de oricine*, **cartea de sine*, dar *lauda de sine* etc. Mai frecvent se poate folosi cu substantive comune prototipice drept centru, pronumele demonstrativ precedat de prepoziția *de*: *prăjitură de asta*, *vilă de asta*. În general, atributul pronominal prepozițional are ca regent un pronume, un substantiv animat sau un substantiv verbal, în construcții comparative (*unul / om ca tine*), partitive (*elevi din ăștia*, *case dintr-ale mele*, *unul dintre noi*, *câțiva dintre ei*) sau transpuse din grupul verbal (*gândul la ea*, *sosirea fără acesta*). Valorile semantice ale acestui atribut sunt mult mai reduse decât ale atributului substantival corespunzător.

Atributul pronominal exprimat printr-un clitic precedat de o locuțiune prepozițională (*gardul din fața-mi*, *câmpul de jur împrejurul-i*) este atribut prepozițional.

Atributul pronominal în acuzativ cu prepoziție este o construcție transferată din grupul verbal și are ca regent un substantiv abstract verbal. Acest atribut este mai rar folosit decât cel substantival corespunzător, fiind redus la tipul echivalent unui complement direct cu *pe*: *îl cuprindea invidia pe ea / pe cineva* etc.

2.4. Atributul adverbial

Atributul adverbial se exprimă printr-un adverb sau o locuțiune adverbială, precedate de prepoziție (de obicei *de* pentru regenții substantive comune prototipice sau pronominalul *cel*, *cea*, *cei*, *cele*): *Îngeri înnegriți între litere*, */ între pagina de deasupra și cea de jos*. (N. Stănescu, *Elegia a opta*). Abstractele verbale nu cer totdeauna o prepoziție înaintea adverbului: *trezitul târziu*, *urcatul sus* etc. Atributul adverbial însoțește mai ales substantive verbale, având construcții și valori semantice similare circumstanțialelor corespunzătoare (de loc: *mersul acolo*, *venitul de acolo*, de timp: *sculatul devreme*, de mod: *așezatul așa* etc.).

Substantivele verbale regente au attribute adverbiale precedate de aceleași prepoziții ca și circumstanțialele verbelor corespunzătoare: *mersul pe acolo*, *aruncatul în sus* etc., ele sunt compatibile cu cuantificatori adverbiali specifici verbului, care nu se construiesc cu substantivele prototipice, cum ar fi numerele adverbiale cardinale și ordinale (*mărirea de două ori a fotografiei*, *explicarea pentru prima dată a lecției*), adverbele numerale multiplicative (*creșterea înzecit a dobânzii*), cu unele adverbe temporale aspectuale (*Coafatul frecvent strică părul*) și cu unele substantive utilizate adverbial (*Cititul noaptea nu-i sănătos*).

Anumite adverbiale în poziție de atribut apar totdeauna fără prepoziție, putând fi interpretate și drept attribute adjectivale realizate prin adjective invariabile provenite din adverbe (*aievea*, *alene*, *anevoie*): *visul aievea*, *mersul alene*, *transportul anevoie*.

2.5. Atributul verbal

Atributul verbal se exprimă prin formele nepersonale ale verbului: infinitiv, supin și gerunziu neacordat cu nominalul-centru.

2.5.1. Atributul verbal exprimat prin infinitiv poate fi subordonat exclusiv unor substantive abstracte. Atributul infinitival poate fi precedat, în afară de marca prepozițională *a*, și de alte prepoziții. Prepoziția prototipică este *de*, pentru abstracte de orice tip, dar sunt posibile și *fără* sau *pentru*, numai cu abstracte verbale.

Scrisul e un mod de a încetini gândirea, / un mod primitiv de a înțelege, de a opri / mișcările gândului. (N. Stănescu, *Arta scrisului*).

Tipărirea textului fără a-l corecta este catastrofală.

Tipărirea textului pentru a-l difuza este obligatorie.

Prezența prepoziției *de* este uneori facultativă când regentul intră într-o locuțiune verbală: *...avea onoarea d-a spune...* (B. Delavrancea, *Paraziții*) / *are aerul a spune...* (G. Călinescu, *Istoria*). Construcția infinitivului fără prepoziția *de* are însă aspect învechit.

Atributul verbal exprimat prin infinitiv este semantic echivalent cu un complement al verbului cu care este înrudit substantivul-centru: complement direct (*dorința de a face*), circumstanțial de scop (*citirea pentru a înțelege*), de mod (*cititul fără a înțelege textul*) etc.

2.5.2. Atributul verbal exprimat prin supin este subordonat unor nominale nonverbale și verbale. Indiferent de natura centrului (substantiv comun prototipic sau abstract verbal), el se construiește cu prepoziția *de*: *fier de călcat, cal de furat, carte de citit*, dar și *stare de plâns, curaj de invidiat (fără puțință de mers și de zbor, N. Stănescu, Elegia a opta)*, mai rar în concurență cu *pentru* (*apă de / pentru spălat, cântec de / pentru adormit copiii, pasiunea pentru gătit*).

Când substantivul-centru este abstract sau de proveniență verbală, atributul exprimat prin supin poate fi introdus și de alte prepoziții, unele cerute și de verbul bază (*după, la*) etc.: *mersul la vânat (a merge la vânat), mersul la pădure după cules ciuperci* etc.

2.5.3 Calitatea de atribut verbal a gerunziului neacordat este clar marcată când regentul nominal este la feminin sau la plural: *Mă impresionează totdeauna o fată plângând., Nicio țiipenie de om în ogrăzile băltoase... cu viței mugind sub soproane sparte.* (Cezar Petrescu, *Scrisorile unui răzeș*).

Distincția între atributul adjectival exprimat prin gerunziu și cel verbal este ambiguă când nominalul-centru este la masculin sau la neutru singular (*Am văzut un copil suferind., Se zărea un coș fumegând.*).

2.6. Atributul exprimat prin construcții prepoziționale complexe

Atributul poate fi exprimat și prin unele **construcții prepoziționale complexe**, în care centrul este în mod obligatoriu un substantiv de origine verbală cu sens intrinsec reciproc, iar structura de constituenți este analizabilă sintactic, cum ar fi: *cearta dintre tată / mine și fiică / tine, dragostea dintre mine și omul acesta, diferența între aici și acolo/ casa bunicii, asemănările dintre subiect, predicat și complement* etc., unde atributele complexe sunt alcătuite din doi sau mai mulți componenți coordonați, nu obligatoriu de același fel [substantiv + substantiv], [adverb + adverb], dar și [substantiv + pronume], [adverb + substantiv etc.], precedați de o prepoziție cu sens de reciprocitate ca *dintre, între* etc.

2.7. Atributul realizat propozițional

Realizarea propozițională diferă în funcție de calitatea conectorilor: *relativi* sau *conjunționali*, ca și în funcție de semantica regentilor (substantivele legate de o idee verbală admit atributivele conjuncționale).

2.7.1. Propoziția atributivă relativă este cea mai frecventă realizare propozițională a tuturor speciilor de atribute.

2.7.1.1. Subordonatele atributive relative pot avea în regentă un *antecedent* exprimat prin nominalul regent sau pot fi *fără antecedent*. Din punct de vedere gramatical, regentul atributivei (antecedent sau nu) poate fi un substantiv (propriu sau comun) sau un substitut (pronume, numeral):

Marosin, care voia să stea lângă mine, renunță... (I. Gheție, *Fructul oprit*)

Acesta voia ca noi ofițerii să facem un memorandum, cu care să ne prezentăm în deputăție la împăratul. (S. Pușcariu, *Memorii*)

Hai fiecare pe la casa cui ne are. (I. Creangă, *Amintiri*)

Oamenii se împart în două categorii: unii care cred și nu se întreabă și alții care se întreabă. (I. Gheție, *Fructul oprit*)

Dintre textele studiate de noi primul care folosește cuvântul este al lui Pann... (Al. Graur, *Scrieri*).

În atributivele relative, regentul care are și calitatea de antecedent poate fi exprimat printr-un nominal. Cel mai frecvent dintre antecedenti este substantivul, dar și pronumele (semiindependent, demonstrativ, nehotărât, negativ) și numerele își subordonează o propoziție atributivă relativă.

(a) *Substantivul nedeterminat* este antecedent și regent în general pentru atribute neizolate: *Și orașul are asemenea arăări sterpe, clădiri care-și dau obștescul sfârșit.* („Cultura”, 2004).

Relativele atributive izolate funcționează numai în cazuri excepționale cu acest tip de antecedent. Substantivul poate fi la plural (în lectură generică sau virtuală) sau (și mai rar) la singular (nume masiv): *Am văzut acolo și copii, care probabil își așteptau părinții... Caută profesori, care să fie liberi în luna iulie. Se recoltează sânge, care să fie dat la spitale.*

Substantivul nedeterminat poate fi o expresie referențială aflată la prima mențiune în frază: *Nu există spectacol pe litoral unde să nu fie solicitați de publicul care-i iubește* (Rlib, 2002) sau un nume cu „citire” virtuală: *Și-ar dori să cunoască tineri care au preocupări similare.*

Un tip frecvent de relativă cu antecedent nedeterminat este cel în care nominalul nedeterminat are sens vag și se referă la o secvență amplă de evenimente pe care o rezumă. Nominale de acest tip (*lucru, chestie, treabă, fapt* etc.) joacă rolul unor anafore de „transfer”, cu rolul pragmatic de reglare a informativității, funcționând ca un pivot de relansare a enunțului care a devenit prea amplu pentru a putea fi procesat de către alocutor: *Dacă Bulgaria va primi invitația să adere la NATO cu ocazia summitului de la Praga, lucru de care suntem convinși, acest eveniment va marca începutul unei etape dificile pentru țara noastră.* (Rlib, 2002).

Substantivul antecedent poate primi o serie de determinative: articol nehotărât (*o fată pe care o cunosc de mult*), articol hotărât (*copiii pe care îi vezi*, situație în care atributiva impune citire individuală substantivului), adjective pronominale nedefinite (*o altă prietenă care m-a vizitat ieri*), demonstrative (*această întâmplare despre care îți povesteam*), negative (*Nu e prevăzută nicio clauză care să ducă la anularea contractului.*).

Adjectivele pronominale negative reduc la zero referința nominalului. De regulă, consecința sintactică a acestei trăsături semantice a antecedentului

este prezența modului conjunctiv în atributivă: *Nu a adus nicio dovadă care să-l discolpe.* În asociere cu forma negativă a verbului din regentă, și adjectivul *singur*, ca determinativ al antecedentului, produce același efect în subordonata atributivă: *Nu există un singur om care să-l fi ajutat mai mult decât tine.*

(b) În general, pronumele pot funcționa ca antecedenti ai atributivelor relative. Se înregistrează însă unele restricții în privința combinării cu atributiva relativă: pronumele personale, posesive și semiindependente (ca și numele proprii, de altfel) nu acceptă restrângerea referinței, așadar nu pot fi antecedenti ai atributivelor restrictive (neizolate), ci primesc doar determinative propoziționale nonrestrictive (izolate): *Eu, care l-am ajutat atâta, mă așteptam la recunoștință din partea lui., Ai mei, care mă iubesc atât, au fost de acord cu mine., Ei sunt cei ce te-au căutat ieri., Și astfel timpul își pierde răbdarea cu Garfield, care își vede periclitat traiul liniștit de până atunci.* („Cultura”, 2004).

Pronumele nehotărâte, negative, demonstrative și numeralele pot primi ambele tipuri de atribute relative: *Mi-a cerut ceva ce nu găsesc în clipa asta., Mi-amintește de cineva, pe care însă nu reușesc să-l identific., Nu văd pe nimeni(,) care să-mi dea o informație., S-a întors la acela care o alungase., Acela, care pierduseră partida, s-au ridicat de la masă.*

Numeralele cu valoare pronominală substituie un nominal a cărui referință o cuantifică: *Eu n-am văzut decât vreo doi sau trei care-au reușit să încheie traseul la timp.*

Pe baza unor exemple de tipul: *A strigat la noi, după care a plecat/ de unde am înțeles că s-a supărat.,* se consideră uneori că atributiva ar putea avea drept antecedent o propoziție. În aceste situații avem de-a face cu false atribute care funcționează ca profraze provenite din construcții eliptice de regent (*lucru, fapt, moment după care / de unde...*) sau în care se poate presupune o echivalență a construcțiilor prepoziționale *după care, de unde* cu un adverb (locuțiune adverbială) de timp „apoi, după aceea” (vezi **Construcții cu propoziții relative, 2.3, 3.1**).

Cei mai frecvenți conectori ai relativei cu antecedent substantival sunt *care* și *ce*, concurența dintre ei fiind determinată de trăsăturile semantice ale antecedentului (vezi **I, Pronumele și adjectivul pronominal relativ**). Alegerea conectorilor adverbiali depinde de natura lexicală a antecedentului: *L-am întâlnit în ziua când am ajuns la mare., Ne-am revăzut în parcul unde ne-am cunoscut., În perioada cât am lipsit s-au întâmplat multe., Dăm mare atenție modului cum alegem sursele.*

Când între centrul nominal și atributivă se interpun diverse nominale, sunt posibile unele interferențe care pot crea dubii asupra antecedentului. Situația se rezolvă prin alegerea conectorului (vezi ultimul exemplu: *unde* în loc de *în care*) sau prin reluarea centrului, fie direct (*Am citit articolul redactat de Ion Preda, articol care combătea intoleranța.*), fie printr-un termen globalizant care le include semantic pe cele două (*Observăm complexitatea și dificultatea problemei în discuție, trăsături care îngreunează procesul înțelegerii.*) (vezi **Construcții cu propoziții relative, 1.5**).

Atributivele relative fără antecedent sunt rare și se introduc mai ales prin pronume și adjective pronominale relative și nehotărâte la genitiv sau precedate de

prepoziții: *casa cui ne are, vina oricărui om n-a plătit, o parte din ce se vinde*. Conectorii relativi-interogativi apar în propoziții interogative parțiale transpuse în vorbirea indirectă și nu sunt implicați în nicio relație anaforică în afara propoziției respective (deci nu au antecedent în regentă).

Antecedentul unei propoziții atributive poate fi ambiguu când face parte dintr-un grup nominal format dintr-un centru și un adjunct nominal în genitiv: *Casa vărului / acestuia despre care ți-am vorbit* (antecedentul poate fi atât substantivul *casa*, cât și genitivele *vărului* sau *acestuia*).

2.7.1.2. Conectorii pronominali specifici ai propoziției atributive relative sunt pronumele relative și interogative (*care, ce, cine, cât*), rar adjectivele pronominale relative și interogative (*care, ce, cât*), unele pronume și adjective pronominale nehotărâte (*oricare, oricine, orice*) și adverbele pronominale relative și interogative (*când, unde, cum* etc.) precedate sau nu de prepoziții. Caracteristica sintactică a conectorilor relativi este *dublul lor rol sintactic*, de elemente relaționale și, în cele mai multe cazuri, de parte de propoziție în subordonata atributivă. Cuvintele relative sunt adesea substitute ale antecedentului din propoziția regentă.

Pronumele *care, ce, cât* concordă cu antecedentul în gen și număr pe baza raportului de coreferențialitate. Concordanța este relevată formal la pronumele *care* și *cât*. Forma casuală și prepoziția *care* precedă relativul sunt impuse de poziția lui sintactică din subordonată. Dintre conectorii relativi cel mai frecvent este *care*, precedat uneori de prepoziții.

Tu cu inima și mintea poate ești un paravan / După care ea atrage vreun jună curtezan, / Care intră ca actorii. (M. Eminescu, *Scrisoarea V*)

Mi-a dat un sfat căruia i-am ghicit resortul interior. (Camil Petrescu, *Ultima noapte*)

Nu caprițios ca un lorga, ci real, gata... de a da adversarului lovitura de grație, vânând popularitatea și puterea, fără de care nu poți să te menții decât timpul relativ scurt pe care ți-l îngăduie starea în opoziție. (S. Pușcariu, *Memorii*).

Când *care* la genitiv este însoțit de *al (a, ai, ale)*, ultimul se acordă în gen și număr cu substantivul din atributivă pe care-l precedă, în timp ce pronumele *care* preia informația de gen și număr a antecedentului:

Vineri seara s-a deschis a 26-a ediție a Festivalului Internațional de Film de la Moscova, al cărei maestru de ceremonii este... Nikita Mihalkov. (CN, 2004).

Topica lui *care* în genitiv cu regent prepozițional în atributivă poate fi înainte sau după substantiv. În antepunere este însoțit de *al* și plasat după prepoziție. Compară:

O nouă stâncă se ivește în drum, de pe creștetul căreia își dă iarăși drumul în gol. (G. Bogza, *Cartea Oltului*) / *de pe al căreia creștet...*

Ca și *care, cât* preia informația de gen și număr de la antecedentul din regentă:

Dar dintr-al prinților șirag, / Câți au trecut al casei prag, / De bună seamă cel mai drag / A fost ales. (G. Coșbuc, *Nunta Zamfirei*).

Ce, invariabil, se folosește mai cu seamă în limba scrisă:

Conu' Jacques a rămas, ca orice moldovean ce se respectă, strâns legat de acest oraș plin de farmec. (S. Pușcariu, *Memorii*), *Întotdeauna porturile tradiționale au fost atracția designerilor ce au găsit numeroase surse de inspirație în stilul popular.* („Connaissance”, 2005).

Ce apare în unele construcții fixe: *pe zi ce trece, săptămâna ce vine* etc. În calitate de conector prepozițional atributiv, *ce* este puternic concurat de *care*.

Cine relativ, ca și compusul său nehotărât *oricine*, nu are de obicei antecedent în regentă, și în limba actuală apare rar și mai ales la forma de genitiv-dativ sau în construcții prepoziționale, iar regentul este un abstract:

Să te usuci de dorul cui știu eu. (I. Creangă, *Amintiri*)

Datoria oricui întâlnește un răufăcător este să-l denunțe.

Recunoștința față de cine / oricine l-a ajutat era mare.

Antecedentul lui *cine*, dacă apare, poate fi un pronume negativ sau un pronume nehotărât:

Nu era nimeni cui să se adreseze.

Ar fi dorit să găsească pe cineva pe cine să-l întrebe.

Pronumele nehotărâte, folosite în aceleași condiții cu pronumele relative care intră în componența lor, pot fi interpretate uneori ca introducând propoziții la limita dintre atributive și apozitive (*Colegele, oricâte primeau telefon, răspundeau amabil.*) sau dintre atributive și concesive (*Banii, oricâți ar avea, nu-i ajung.*).

Forma cazuală sau/și prepozițională a pronumelor relative și nehotărâte cu antecedent este cea impusă de funcția din subordonată și nu de elementul regent al propoziției (*Fata căreia i-am spus secretul meu îmi fusese colegă., Băiatul pe care îl iubise a emigrat.*).

Pronumele relativ *cine* și compusul său nehotărât la genitiv-dativ sau precedat de prepoziție au forma cazuală / prepozițională a poziției sintactice ocupate față de regentul atributivei (cu excepția nominativului), care poate fi diferită de cea din atributivă (vezi I, **Pronumele și adjectivul pronominal relativ, 3.3**):

Datoria (ori)cui întâlnește un răufăcător este să-l denunțe. (Cf. *oricine întâlnește...*)

Casa cui l-a crescut. (cf. *cine l-a crescut...*)

Ura pe oricine îl contrazicea îi întuneca mintea.

Relativul din exemplele de mai sus intră simultan în două tipuri de relații sintactice: cu un termen din regentă, care impune forma cazuală a relativului și cu un termen din subordonată, pe care o introduce și în care îndeplinește o funcție sintactică (în exemplele noastre subiect, respectiv complement direct). În asemenea situații avem a face cu fenomenul împletirii subordonatei cu regenta (vezi I, **Pronumele și adjectivul pronominal relativ, 3.3**; II, **Construcții cu propoziții relative, 3.3.2, Imbricarea, 1.1.1**).

În registrul popular se folosesc unele propoziții atributive cu *de* relativ având antecedent în regentă. Antecedentul este pronominal (mai ales pronume demonstrativ în varianta semiindependentă): *M-a adus tușa Profira, a de-i bucătăreasa boierului ăl bătrân.* (L. Rebreanu, *Răscoala*) sau substantival: *cheltuielile de tot ziseși.*

Într-un context de factură populară, exclamativ și gradual, atributiva de acest tip atrage și o valoare consecutivă: *Doamne, cum sunt unia de năpăstuiesc omul chiar pe sfânta dreptate.* (I. Creangă, *Amintiri*).

Adjectivele pronominale relative și nehotărâte, deși mai rar decât pronumele corespunzătoare, pot apărea în calitate de conectori interpropoziționali, cu ambele tipuri de regent (substantiv comun prototipic sau abstract verbal):

Totuși, el a mai rămas încă șase ani la Paris, în care interval și-a redactat tezele. (Al. Graur, *Scrieri*)

Niciuna din câte crime s-au comis n-a fost mai atroce!

Călătoria în oricare / orice țară străină te-ai duce e scumpă.

Adjectivele pronominale relative și nehotărâte apar fără antecedent în regentă.

Conectorii relativi reprezentați de *pronumele și adjectivele relativ-interogative* apar în propoziții atributive care au ca regent substantive din sfera informației și indiferent de proveniența acestuia (substantiv neverbal sau verbal) se orientează exclusiv din punct de vedere formal (gen, număr și caz) după poziția sintactică din cadrul atributivei:

Întrebarea ce colegi să invit de ziua mea m-a obsedat multă vreme.

Problema de câți bani avem nevoie pentru construcție am ignorat-o la început.

Adverbele relative sau nehotărâte (unde, cum, cât, când, respectiv oriunde, oricum etc.) precedate sau nu de prepoziție au, din punct de vedere sintactic, aceeași situație cu pronumele și adjectivele pronominale, în sensul că adverbele, ca și pronumele, în calitate de conectori ai atributivei au dublu rol sintactic, de elemente de relație și de parte de propoziție în subordonată. Conectorii adverbiali pot sau nu pot avea antecedent în regentă.

În funcție de felul nominalului-centru (substantiv prototipic sau abstract verbal), propozițiile atributive având conectori adverbiali sunt de două feluri: prima categorie de propoziții, cu *regent nelegat semantic de verb*, poate fi echivalată cu cea care are drept conectori un pronominal relativ prepozițional:

Îl văd mai ales la ședințele secției noastre, unde asculta la început atent...
(S. Pușcariu, *Memorii*) (la ședințele... în care...).

Locul de unde a venit era cunoscut. (locul din care...).

Propozițiile de acest tip au de obicei antecedent în regentă. Acesta din urmă aparține de regulă aceleiași sfere semantice cu adverbul introductiv al subordonatei atributive (locală prin *unde*, temporală prin *când*, apreciativ-modală prin *cum* etc., vezi *supra*, 2.7.1.1):

Figurile de stil se studiau și pe vremea când încă nu exista o lingvistică bazată pe o metodă științifică. (Al. Graur, *Scieri*)

În ceea ce privește perioada de când funcționează conducta din care s-a furat combustibilul... (CN, 2004)

Era impresionat de felul cum a fost primit.

Cea de a doua categorie este reprezentată de atributivele având conectori adverbiali fără antecedent în regentă. Centrul atributivei este un substantiv din sfera verbală care se construiește la fel cu propoziția circumstanțială corespunzătoare verbului înrudit cu acest centru nominal (restricția semantică enunțată mai sus ca regentul să fie din aceeași sferă semantică cu adverbul introductiv nu mai funcționează): *plecarea unde am hotărât..., întoarcerea de unde am venit..., strânsul recoltei când e timpul* etc.

Adverbele relativ-interogative care introduc propoziții atributive interogative indirecte nu au antecedent în regentă. Regentul subordonatei atributive este un substantiv din sfera informației: *Întrebarea unde / când / cum / încotro se duce îl chinuia.*

Studii recente demonstrează că într-o ierarhie a frecvenței conectorilor adverbiali pe primul loc se situează adverbul *când*, urmat de *cum* și *unde* și în final de *cât*.

2.7.1.3. O categorie slab reprezentată de atributive este cea în care conectorul relativ este eliptic: *Nu-i nimeni [care] să-l ducă la aeroport., Nu găsesc pe cineva [cărui / cui] să-i spun vestea asta.* (vezi *Construcții cu propoziții relative*, 3.3.1).

2.7.2. Atributiva conjuncțională este dependentă mai ales de regenți substantivali din domeniul abstractelor verbale și adjectivale și a substantivelor abstracte generice (*ideea, faptul*) și are un inventar bogat de conectori. Unii sunt caracteristici subordonatelor necircumstanțiale: *ca...să, că (cum că și precum că* având regenți substantivali din familia unor verbe dicendi), *să*:

Tudor Vianu a apărat teza că lucrările în care se analizează mijloacele stilistice ale unui autor aparțin lingvisticii. (Al. Graur, Scrieri)

Reprezentantul Estoniei a făcut propunerea ca scutul minorităților...să fie valabil pentru toate popoarele. (S. Pușcariu, Memorii)

A venit timpul să mă duc la școală.

Următorul citat conține o atributivă izolată foarte apropiată de o apozitivă:

Președinții de secții au găsit la repezeală câteva explicații, cum că tinerii se trezesc mai târziu, că au fost în cluburi sau că or să vină sigur mai pe seară. (CN, 2004).

Alți conectori conjuncționali ai atributivei, specializați pentru propozițiile circumstanțiale, presupun o elipsă când regentul este un substantiv prototipic: *încât, de, să*, cu sens consecutiv, în cazul elipsei unui atribut adjectival, *îndată ce, până să* (cu elipsa unei propoziții) etc.:

Rula un film de-ți tăia răsufarea; rula un film încât îți tăia răsufarea, rula un film să-ți taie răsufarea nu altceva, presupun un regent adjectival eliptic cu valoare superlativă (*așa de frumos, așa de groaznic* etc.), fiind la limita dintre consecutive și atributive.

La limita dintre atributive și temporale sunt și propozițiile eliptice de tipul:

Zilele [care au trecut] până să-l vadă i se păreau nesfârșite.

Atributivele interogative indirecte totale având regenți abstracti mai ales din sfera informației sunt introduse prin *dacă*: *Întrebarea / chestiunea / problema dacă să mă duc sau nu mi-am pus-o de multe ori., Gândul dacă e bine ce fac m-a chinuit săptămâni întregi., Teama dacă nu greșesc m-a împiedecat să iau o hotărâre.*

Atributivele conjuncționale concurează construcțiile cu atribute verbale exprimate prin infinitiv sau supin: *dorința de a face / dorința să fac, speranța de a veni / speranța că vine, timpul de cules / timpul de a culege / timpul să culeg* etc.

2.8. Modurile verbale în propozițiile atributive

Propoziția atributivă relativă se construiește cu toate modurile personale, cu excepția imperativului, valoarea modurilor fiind aceeași ca în propozițiile independente: indicativ (*Meyer-Lübke îmi scrie rugându-mă să țin o conferință la Bonn despre literatura română modernă, într-un ciclu de conferințe pe care îl aranjează.,* S. Pușcariu, Memorii), condițional (*Dacă avem la dispoziție mai multe variante ale unei opere, cum ar fi de exemplu La Chanson de Roland...,* Al. Graur, Scrieri), conjunctiv (*Are material cât să-ți croiască o fustă., Nu-i nimeni să ne ajute.,*), prezumtiv (*Îi bănuia pe spărgătorii de case care vor fi umblând și acum prin oraș.,*)

Atributivele conjuncționale se construiesc cu modurile cerute de elementul introductiv (*să* și compusele sale impun conjunctivul, *că* și compusele sale exclud conjunctivul, iar *dacă, încât* și *de* admit toate modurile, cu excepția imperativului).

2.9. Topica propoziției atributive

Spre deosebire de atribut, care poate preceda, în unele cazuri, centrul nominal, locul propoziției atributive este totdeauna după elementul regent. Într-un

grup nominal extins, propoziția atributivă ocupă totdeauna o poziție terminală: *Această rochie albastră a mea pe care o îmbrăcasem doar o dată., Am rămas o clipă în casa cea veche de lemn, cu acoperiș de tablă, unde mi-am petrecut copilăria.* În acest fel, atributiva poate fi separată de regentul ei prin alți determinativi (attribute de diferite feluri): *Vreau cartea mică și subțire de pe birou pe care am citit-o ieri.*

Deseori atributiva este intercalată în propoziția regentă:

Domnul, care n-a scăpat din ochi nici o mișcare, s-a ridicat și el și pornește pe urma negustorului la câțiva pași. (I.L. Caragiale, *Accelerat* No.17).

Identificarea regentului este uneori dificilă. Astfel, regentul atributivei se poate confunda în unele cazuri cu un atribut substantival, dacă nu există mărci gramaticale care să înlăture confuzia. Dezambiguizarea se face prin prezența unor clitice în enunț, prin forma de gen sau de caz a pronumelui relativ și / sau prin acordul predicatului din atributivă: *un ciclu interesant de conferințe pe care îl aranjează / un ciclu de conferințe pe care le aranjează; copilul de oameni săraci căruia i s-a dat ajutor / copilul de oameni săraci căroră li s-a dat ajutor; hainele copilului care erau pregătite / hainele copilului care era pregătit etc.*

Nerespectarea indicilor gramaticale de precizare a regentului poate duce la confuzii între acesta și alt determinativ al lui:

S-a pronunțat cu vociferări la adresa guvernului, care este un obicei al său cunoscut de toți concetățenii din această suburbie. (I.L. Caragiale, *Proces-verbal*).

Mă recomand Tarsița Popeasca, văduva lu' priotel Sava de la Caimata, care a dărâmat-o Pache, când a făcut bulivardu ăl nou. (I.L. Caragiale, *Art.214*).

Iată numai șase soluții de sandale propuse de designeri, ce te pot face să fii în pas cu moda. („Connaisseur”, 2005).

Locul conectivului atributivei este la începutul ei, cu excepția lui *care* în genitiv cu antecedent referențial în regentă, dar funcționând ca adjunct al unui substantiv precedat de prepoziție din atributivă. În acest caz *care* poate sta și după substantivul regent: *elevul în lucrarea căruia am găsit greșeli / eleva în articolul căreia... / elevii în lucrarea căroră... / elevele în lucrarea căroră...* În aceste construcții se remarcă acordul pronumelui *care* cu antecedentul, prezența lui -a final și absența pronumelui semiindependent *al, a, ai, ale*, prezent în construcțiile cu pronumele relativ antepus substantivului regent: *elevul în a cărui lucrare / eleva în al cărei articol / elevii în a căror lucrare / elevele în a căror lucrare etc.* Acordul lui *al* se face cu substantivul din subordonată, iar *al* lui *care* cu antecedentul său din regentă (vezi I, *Pronumele și adjectivul pronominal relativ*, 3.1).

3. ATRIBUTE IZOLATE ȘI NEIZOLATE

Clasificarea atributelor (și a realizărilor lor propoziționale) în **izolate** și **neizolate** are în vedere legătura lor mai strânsă sau mai laxă cu regentul; cele neizolate sunt restrictive, iar cele izolate sunt explicative și circumstanțiale (vezi *Construcții cu propoziții relative*, 2.1).

3.1. Atributul izolat

Atributele izolate sunt separate prin pauză de regent (în scris sunt așezate între virgule sau linii de pauză) și marcate intonațional (vezi *Organizarea*

prozodică a enunțului, 3), prezența lor fiind facultativă în enunț. Ele pot urma sau preceda regentul (substantiv propriu sau comun, pronume):

Nu mi s-a părut, de pildă, deloc absurd ca Eugène Ionesco, integrat Europei și culturii ei, să scrie un mesaj superb, în limba română. (Rlit., 2004), context posibil și cu regent substantiv comun (*scriitorul, integrat Europei, să...*).

Intrepid și curajos, el iubește lupta fățișă. (S. Pușcariu, *Memorii*), context posibil și cu alte tipuri de regent exprimat prin pronume: personal de politețe, demonstrativ, posesiv: *dumnealui, acesta, al meu.*

Pot fi izolate față de regent atributele adjectivale (mai ales cele actualizate prin participii urmate de determinativi, vezi *supra*, 2.1.4) și cele substantive: *Aveam o piele-n pod, de miel, / Doar nu veți fi vândut-o.* (G. Coșbuc, *O scrisoare*).

Atributele exprimate prin gerunziu neacordat, prin izolare, devin circumstanțiale (să se compare: *Cățeeii, lătrând cu furie, au speriat-o*, circumstanțial de cauză, cu: *Cățeeii lătrând cu furie au speriat-o*, unde avem a face cu un atribut categorizant).

Nu pot fi izolate adjectivele precedate de pronumele semiindependent *cel*. Prin izolare, adjectivul precedat de *cel* își schimbă regentul. *Cel* devine pronume demonstrativ independent cu funcție de apozitie, iar adjectivul *bun* i se subordonează pronumelui și nu substantivului (compară: *Elevul cel bun a fost premiat*, atribut adjectival, cu *Elevul, cel bun, a fost premiat*, unde *cel* este apozitie = *acela*).

3.2. Atributul neizolat

Atributele neizolate (restrictive), fiind mai strâns legate de regent nu întrerup linearitatea discursului. Gradul lor mai înalt de sudură cu centrul le dă adesea un caracter indispensabil sau chiar definitoriu pentru referentul regentului:

Cobora din larga șosea pietruită pe o cărare cu nisipul umed.

3.3. Propoziții atributive izolate și neizolate

Propozițiile atributive se grupează și ele în *izolate (nonrestrictive)* și *neizolate (restrictive)*. Spre deosebire de atribut, atributivele izolate nu pot fi dislocate, adică nu pot preceda regentul. Pot fi izolate numai atributivele relative, nu și cele conjuncționale:

Dau un exemplu prost unora dintre colegi, asupra cărora exercită o influență, din păcate, nefastă. (I. Gheție, *Fructul oprit*)

În cursul audienței veni și principele Nicolae – care nu spuse nici un cuvânt – și mai târziu cele două princese. (S. Pușcariu, *Memorii*)

Deși erau ruși de oboseală – veniseră cu automobilul din Sibiu, prin Bistrița, unde i-a surprins zăpada cea mare, de au trebuit să înhame boii la automobil... (ibid.).

Regentul atributelor (atributivelor) izolate este de obicei un nume propriu, un pronume personal sau un substantiv din sfera animatelor puternic individualizat sau cu un determinativ care îi restrânge referința: *Ion, plin de mânie, a ripostat., Eu, îmbătat de iluzii, am crezut-o., Calul, șchiop, n-a mai vrut să tragă., O altă prietenă, mai miloasă, a consolat-o* (pentru atributive izolate, vezi și *supra*, 2.7.1.1.b), fără a fi excluse și alte tipuri de regent, a se vedea *supra*, 3.1: *Aveam o piele-n pod, de miel....*

Unul și același atribut (atributivă) diferă semantic după cum este izolat sau nu:
Elevul, mai inteligent, a rezolvat problema. / Elevul mai inteligent a rezolvat problema.

Am văzut numai o expoziție, care mi-a plăcut. / Am văzut numai o expoziție care mi-a plăcut.

3.4. Tipuri de raporturi semantico-sintactice

Atributul izolat stabilește cu alte componente ale enunțului două tipuri de raporturi. Primul tip, de dependență sintactico-semantică se stabilește cu regentul nominal și este caracteristic nu numai atributelor descriptive, dar și atributelor neizolate în general. Celălalt tip, de dependență sintactico-semantică față de regentul nominal și de dependență semantică față de un alt component (verbal sau adjectival) este specific atributelor circumstanțiale. În citatele următoare, complinirea atributivă este de tip descriptiv:

Frumoasă, maiestuoasă și plină de farmec, ea ne povesti... (S. Pușcariu, *Memorii*)

De exemplu în tragedii, scrise în dialectul atic, întâlnim din când în când coruri, care erau scrise în dialectul doric. (Al. Graur, *Scrieri*).

Nuanțele circumstanțiale ale determinativilor atributivi sunt variate și adeseori ambigue sau interferente.

(a) cauzală:

Fata, bolnavă, a lipsit de la școală.

Bonjur, bonjur, domnu!... răspunse gazda încântată de chiriașul ei, care se purta atât de cuviincios. (L. Rebreanu, *Răscoala*); regentul nominal este *chiriașul*, iar cel participial-adjectival *încântată*;

(b) concesivă:

Beat turtă, flăcăul a reușit să se ridice de jos.

Ți-e drag să trăiești cu un om care se poartă cu tine ca un câine, și mă gonești pe mine, care te iubesc... (I. L. Caragiale, în GA II);

(c) consecutivă:

N-am întâlnit așa copil, care să nu înțeleagă nimic.

Atributul circumstanțial (în realizarea nonpropozițională sau propozițională) este adesea ambiguu. Se pot distinge două situații. Una rezultă din confuzia dintre atribut și circumstanțial, dat fiind că la origine atributele izolate sunt de fapt construcții circumstanțiale eliptice. În exemplul: *Mirat de întrebarea neașteptată, Grigore totuși răspunse cu un gest de indiferență.* (L. Rebreanu, *Răscoala*), participiul *mirat* poate fi interpretat fie drept circumstanțial concesiv (contras din: *deși era mirat*), fie drept atribut cu nuanță concesivă. Tot așa de ambiguu este substantivul *copil* din citatul: *Ba copil chiar, [eu] era să fiu sfâșiat de un bulldog, care se năpustise asupra mea.* (Camil Petrescu, *Ultima noapte*), care este interpretabil fie drept circumstanțial de timp (presupunând o elipsă: *ba fiind copil chiar*), fie atribut cu nuanță temporală. Cealaltă ambiguitate rezultă din interferența dintre nuanțele circumstanțiale. De pildă:

– concesivă, instrumentală: *Zece persoane, cu târnăcoape ascuțite, abia ar putea dărâma asta, sau:*

– cauzală, temporală, condițională: *Ușa, închisă pe dinăuntru, nu se deschide.*

4. MANIFESTAREA RELAȚIEI DE DEPENDENȚĂ

Relația de dependență a atributului se manifestă în planul expresiei prin flexiune și elemente de relație. Flexiunea este implicată în acord și rectiune, în funcție de unitățile gramaticale prin care se realizează atributul. *Probleme de acord* al atributului se pun doar în cazul atributului adjectival exprimat prin adjectiv variabil propriu-zis, adjectiv pronominal, participiu sau gerunziu adjectivizat și al atributului genitival (substantival sau pronominal) în condițiile apariției lui *al* (*ai, a, ale*). Regulile de acord nu privesc adjectivele invariabile. Acordul atributului adjectival cu regentul său vizează categoriile gramaticale de gen, număr și caz ale adjectivului variabil, prin repetarea informației de la substantiv. Informația gramaticală se repetă de la substantiv la adjectiv, dar nu în mod obligatoriu cu aceleași flexive. Vezi de pildă *cas-ă bun-ă*, dar *mint-e ager-ă*, *lapt-e acr-u*.

4.1. Rectiunea orientează flexiunea atributului când acesta se exprimă prin substantiv sau pronume, în sensul că centrul nominal impune adjunctului său atribut forma cazuală de genitiv (*pantoful cenușăresei*) sau de dativ (*soră bunicii mele*).

4.2. Relația de dependență atributivă se exprimă și prin *conectori*. În cadrul grupului nominal, prepozițiile și locuțiunile prepoziționale impun atributului substantival și pronominal diferite cazuri. Tot prin prepoziții poate fi introdus atributul exprimat prin infinitiv (vezi *supra*, 2.5.1) sau prin adverb (vezi *supra*, 2.4). Conectorii interpropoziționali atributivi sunt conjuncționali (*că, ca...să, de, dacă, ca și cum, de parcă*) sau pronominali (pronume și adjective relative, care pun probleme de acord, și adverbe pronominale relative).

4.3. Acordul ridică numeroase probleme, la adjectivul aflat în poziție de atribut. În anumite condiții, regula acordului gramatical al atributului adjectival nu este respectată, acordul făcându-se sau *după înțeles* (când adjectivul nu mai repetă categoriile gramaticale ale regentului, ci cele ale conținutului său semantic) sau *prin atracție* cu un termen din imediata vecinătate (acord favorizat de distanțarea adjunctului adjectival de centrul său real). Tipurile menționate de acord nongramatical reprezintă în general abateri de la normele limbii literare, cu câteva excepții care sunt tolerate de normă sau care constituie chiar norma.

Acordul depinde de calitatea morfologică a regentului și de posibilitățile flexionare ale adjectivului

4.3.1. Acordul în gen și număr reclamă repetarea informației gramaticale de la regent la atributul adjectival: *cas-ă bun-ă, flor-i frumoas-e, arbor-i peren-i*.

Acest tip de acord devine adesea ezitant mai ales când există o contradicție între forma gramaticală a regentului și conținutul său referențial, în sensul că genul regentului este diferit de genul natural al referentului:

(a) regentul, substantiv comun feminin care se referă contextual la cele două genuri: *rudă, rubedenie, gazdă, haimana, japiță, liftă, persoană, personalitate, pușlama, slugă, urâciune* etc., poate fi însoțit, în condiții de izolare, și de adjective la masculin (*Era o mare pușlama, cunoscut în tot cartierul*), dar în general adjectivele sunt la feminin: *Rudele spăsite calcă după dric*. (G. Topârceanu, în DLR). Adjective la masculin pot însoți regenți exprimați prin substantive feminine care desemnează ocupații sau funcții bărbătești (*beizadea, căpetenie, ordonanță, santinelă*): *Rău la suflet și răzbunător, santinela și-a împușcat colegul*. etc. Confuzia dintre genul regentului și cel al referentului este accentuată de plasarea

atributului adjectival la o anumită distanță față de regent, ca și de izolarea atributului.

(b) regentul este un antroponim, nume de familie, indiferent de sexul referentului: *Lupu cea deșteaptă, Cioară cel harnic*. De asemenea, unele prenume hipocoristice se pot utiliza pentru genul comun și fac acordul după înțeles: *Vali cel bun / cea bună*, tot așa *Adi, Bebe* etc. sau nume de animale: *Bubi cea rea / cel rău*.

(c) numele feminine de orașe au atribute masculine când vorbitorul face acordul după înțeles cu substantivul *oraș*: *Reconstruit, Craiova arată altfel*. Acordul este ezitant și când toponimul are formă de plural sau formă dublă de plural și singular. De obicei forma de plural acceptă articol definit de singular și acordul se face cu singularul: *Bucureștiul cel aglomerat mă sperie*. (și nu: **Bucureștii cei aglomerați...*). Se evită acordul direct al toponimului prin alăturarea numelui generic: *București este un oraș poluat., Poluat, orașul București este nefavorabil cultivării florilor*.

(d) titlurile unor opere sau numele unor echipe sportive pot determina uneori un acord după înțeles al atributului adjectival: *Publicată după moarte, „Fructul oprit”* [opera, lucrarea] *a fost bine primită de cititori*. sau *F. C. Argeș* [echipa], *învinsă în Congo, a căzut în clasament*. Asocierea cu numele comun generic obligă acordul cu acesta din urmă: *Lucrarea „Fructul oprit” publicată...* sau *romanul „Tăcerea” publicat..., echipa F.C. Argeș învinsă la ea acasă...* etc.

(e) regentul este un pronume (sau o locuțiune pronominală) de politețe invariabil sau cu formă de plural și sens de singular sau cu formă de feminin și sens de masculin, iar acordul se face cu genul natural al referentului:

Dumneavoastră, generos / generoasă / generoși / generoase, ați ajutat...

Domnia Sa, binevoitor / binevoitoare, a fost de acord...

Excelența Sa, încântat / încântată de propunere...

Preasfinția Sa, obosit, s-a urcat în mașină.

Când regentul este plurimembru (alcătuit din două sau mai multe substantive sau pronume, indiferent de număr, de genuri diferite), regulile acordului în gen și în număr sunt, în mare, aceleași ca la numele predicativ (vezi **Acordul dintre subiect și predicat, 4.1.1**), mai ales în cazul atributelor izolate. Adjectivul izolat ia formă de masculin plural în cazul regentului plurimembru format din substantive masculine, indiferent de numărul la care sunt elementele alcătuitoare:

Băiatul și bunicul, grăbiți, au trecut strada.

Băieții și bunicul, grăbiți, au trecut strada.

Băiatul și bunicii, grăbiți, au trecut strada.

Cu regentul plurimembru alcătuit din substantive feminine, atributul adjectival izolat stă la feminin plural:

Fata / fetele și bunica / bunicile, vesele, au trecut strada.

Când regentul plurimembru e format din substantive de genuri (și numere) diferite în indiferent care ordine, atributul adjectival este de obicei la masculin plural, în cazul substantivelor animate:

Băiatul / băieții și fata / fetele, veseli, s-au dus la gară.

Fata / fetele și băiatul / băieții, veseli, s-au dus la gară.

Acordul în gen se poate face cu substantivul cel mai apropiat când sunt coordonate substantive inanimate: *Sacul / sacii și sacoșa / sacoșele, uitate în piață, au fost găsite.*

Sacoșa / sacoșele și sacul / sacii, uitați...

Cu regent plurimembru format dintr-un substantiv neutru și unul feminin, indiferent de număr, atributul adjectival este la feminin plural:

Câmpia și dealul, inundate de verdeață, aveau un aspect mirific.

Atributul adjectival cu regent plurimembru de gen neutru și masculin, indiferent de număr, are forma de plural, cu genul celui mai apropiat dintre regenți:

Umărul / umerii și piciorul / picioarele, dureroase la culme...

Piciorul / picioarele și umărul / umerii, dureroși la culme.

Nu este exclus nici un acord de felul: *Picioarele și umărul, dureroase la culme, îl ținuseră în pat.*

Paralel cu aceste reguli, apare acordul prin atracție cu ultimul component al regentului plurimembru în cazul atributelor neizolate postpuse, acord cerut de norma tradițională: *limbă și literatură română, vin și țuică fiartă, dealurile și câmpia olteană, sora și fratele meu, fratele și sora mea* etc.

Întrucât nu este totdeauna clar dacă adjectivul se referă la toate substantivele, acest acord este evitat, fie prin repetarea adjectivului (*o ciorbă bună și un cotlet bun*), fie prin punerea adjectivului la plural (*era în căutare de apartament sau cameră mobilate*), cu excepția cazurilor când articolul definit sau nedefinit dezambiguizează construcția: *în dansul și (în) melodia populară, un raționament și un calcul exact* etc.

Un regent multiplu nu poate fi determinat de un singur adjectiv antepus decât în situația când termenii care-l alcătuiesc au un referent comun: *Îmi era bună prietenă și vecină., Maria, buna mea prietenă și vecină, această prietenă și vecină* etc., dar când termenii care reprezintă regentul au referenți diferiți, adjectivul este adjunctul substantivului celui mai apropiat (*trista veste și nesomnul l-au dus în spital*).

O problemă specială de acord în română apare în cazul grupurilor de tipul *limba franceză și română, poporul rus, român și turc, istoria sârbă și balcanică* etc. unde substantivul regent reprezintă doi sau mai mulți referenți (în funcție de numărul atributelor adjectivale: *limba română, limba germană și limba turcă*). În general, regentul mai multor atribute adjectivale are același referent, caracterizat din mai multe unghiuri de vedere: *persoană blândă, harnică și generoasă*. Pentru a se marca situația diferită a regentului din primele exemple, și sub influența altor limbi, s-a ajuns la un fel de acord în număr al substantivului, regent al mai multor adjective, adică la utilizarea lui la plural: *limbile română, franceză și germană, popoarele român și german* (dar nu: **persoane blândă, harnică și generoasă*). Construcția specială (*limbile română și germană*) se poate evita fie prin marcarea grafică a pauzei între regent și atributele sale (*limbile: germană, franceză* etc.), fie prin substantivizarea adjectivelor și prin introducerea altui atribut adjectival (*următoare*): *limbile următoare: franceza, germana* etc.

4.3.2. Acordul în caz, ca și acordul în gen și număr este dependent de posibilitățile flexionare ale adjectivului adjunct.

4.3.2.1. Acordul în caz la grupurile nominale cu centru substantiv masculin, formate dintr-un nume și un adjectiv, se face fără mărci speciale (*om bun*) sau cu marcarea primului element prin articolul enclitic: *profesorului bun / bunului profesor*.

Fac excepție unele vocative care marchează cazul de două ori în topica atribut adjectival + substantiv regent: *iubite amice, stimate domnule*, cazuri rare în variație liberă cu sintagmele marcate o singură dată sau nemarcate: *iubite prieten, iubit coleg* etc.

Morfemul cazual se repetă la unele grupuri nominale cu două atribute exprimate prin adjective nehotărâte antepuse sau printr-un adjectiv nehotărât și unul demonstrativ, dar numai la adjective, nu și la substantivul regent:

S-au dat recompense multor altor studenți, tuturor acestor / acelor studenți.

O situație specială are adjectivul *tot* la genitiv-dativul plural, pentru că impune acordul cu repetarea mărcii cazuale în antepunere: *s-au dat premii tuturor elevilor*, dar *multor / unor / altor elevi*.

Este dublu marcat cazul genitiv-dativ la grupurile masculine conținându-l pe *cel*: Compară: *omului bun*, dar *omului celui mai bun*, *oamenilor celor mai buni*. La superlativul relativ este preferată construcția cu adjectivul antepus, unde marcarea cazului se face o singură dată: *premierea celui mai bun student*. În antepunere nu este posibil dezacordul: **premierea cel mai bun student*.

4.3.2.2. Acordul în caz la grupurile nominale cu centru substantiv feminin impune repetarea informației gramaticale la genitiv-dativ (*unei fete frumoase, fetei frumoase*), cerință care tinde să nu mai fie respectată.

În limba literară se impune acordul în caz al atributelor adjectivale propriu-zise neizolate, chiar atunci când acestea sunt urmate de compliniri: *unei fete deștepte, cărții cerute, unei doamne pline de farmec* (nu *plină de farmec*), *unei atmosfere rar întâlnite* (nu *rar întâlnită*).

La atributele izolate, deși preferabil, acordul este adesea neglijat, chiar și în limba literară, mai ales atunci când adjectivul este, la rândul lui, centru de grup:

Cu el pierе un reprezentant tipic al generației sale, admirabilă chiar în neputința de ... (S. Pușcariu, *Memorii*).

Forma cazuală de genitiv a atributului adjectival poate preciza regentul: *Organizarea conferinței, începute la data de...*, iar cea de nominativ-acuzativ poate crea ambiguitate: *organizarea conferinței, începută la data de...*, atributul adjectival putându-se raporta atât la substantivul *organizare* cât și la *conferinței*.

Indiferent de numărul atributelor antepuse, mărcile de acord cazual trebuie repetate: *iubitei, neuitatei și regretatei noastre mame* (și nu: *iubitei neuitata și regretata noastră mamă* sau *iubitei, neuitatei și regretatei noastre mamiă* etc.).

Deoarece adjectivele demonstrative au forme cazuale de genitiv-dativ, se impune dubla marcare a acestui caz la feminin (*acestei fete*), iar cu substantivul articulat și adjectivul demonstrativ postpus și la masculin: *apariția filmului acestuia*, ca și *rochia fetei acesteia* regulă, de asemenea, tot mai des încălcată sau construcție în general evitată. Cu adjectivul demonstrativ de apropiere dezacordul este tolerat: *apariția filmului ăsta / acesta, bagajul studentelor acestea*, dar nu și cu adjectivul demonstrativ de depărtare: **apariția filmului ăla / acela*, **bagajul studentelor acelea*.

4.3.2.3. Pentru atributul exprimat prin adjectiv posesiv o formă specială există pentru genitiv-dativul singular feminin care se impune în acord: *mamei mele (tale, sale, noastre, voastre)*. Când este însoțit de *a* (care nu are flexiune cazuală la singular: *o colegă a mea / unei colege a mele*), sunt corecte construcțiile de felul *unei colege a mele / a noastre* etc. și nu *unei colege a mea* (unde nu se respectă acordul în caz) sau *unei colege ale mele* (unde se alătură forma de genitiv singular a regentului cu cea de genitiv plural a atributului). Adeseori este încălcat acordul de genitiv-dativ la grupurile nominale mai lungi, unde cazul este marcat numai la primul termen: *unei eleve premiantă a noastră*, în loc de *unei eleve premiante a noastre*. Construcția de acest tip precedată de prepoziția *de* cu sens partitiv este corectă cu pluralul posesivului: *un coleg de-ai mei, o colegă de-ale mele*, iar cu sens oarecum

categorizant al referentului, prin raportarea lui la o clasă, e acceptabil și singularul: *un coleg de-al meu, o colegă de-a mea* (vezi *supra*, 2.2.1).

4.4. Atributul substantival și cel pronominal genitival sunt implicate în acord atunci când sunt însoțite de marca genitivului *al, ai, a, ale* care se acordă cu regentul (*un creion al profesoarei / al ei, o jucărie a băiatului / a lui*). Acordul lui *al* privește și atributul exprimat prin adjectiv posesiv (acesta din urmă având și el propriile reguli de acord: *un caiet al meu, o carte a mea, o carte a noastră* etc.), vezi I, **Pronumele și adjectivul pronominal posesiv, 1.2**, și, în realizarea propozițională, când introduce pronumele relativ *care* (*omul a cărui față o cunoștea, eleva al cărei ghiozdan era gol*). *Al* se acordă cu substantivul din subordonată, iar *care* ca substitut preia caracteristicile gramaticale ale antecedentului. Pentru acest tip de acord încrucișat, vezi I, **Pronumele și adjectivul pronominal relativ, 3.1**.

Prezența lui *al* și a unor determinativi dezambiguizează construcții de tipul *Trimit cartea elevului*, unde *elevului* poate fi interpretat fie drept atribut genitival, fie drept complement indirect (cf. *Trimit cartea aceasta / ruptă a elevului*).

APOZIȚIA

1. ASPECTE DEFINITORII

1.1. Natura relației apozitive

Relația apozitivă este un tip special de relație, de echivalență discursivă, care se constituie între două secvențe lingvistice coreferențiale – baza (pe prima poziție) și apozitia (pe cea de-a doua): *Numai tu le poți porunci să adoarmă, / Numai tu, / Fratele meu întru negăsire, / Tu, / Întru căutare mire, / Tu, / Cel ce-ți astupi cu aripa urechile.* (A. Blandiana, *Moarte în lumină*).

Deși au caracteristici comune, relația apozitivă se delimitează de relațiile sintactice de subordonare și de coordonare. Între termenii construcției apozitive nu se dezvoltă ierarhia sintactică, specifică relației de dependență; apozitia nu este un atribut, nu este integrată sintactic într-un grup (nu reprezintă o funcție sintactică, nefiind legată sintactic, ci doar semantic de centrul sintagmei din care face parte). De asemenea, spre deosebire de relațiile de subordonare, relația apozitivă poate cuprinde o serie teoretic nelimitată de termeni:

A venit în oraș, în capitală, în București.;

A plecat marți, 6 august, seara târziu.;

Dragul meu, apropiatul meu, tu, singurul om pentru care scriu [...] cum să scap de rujul acela întins pe viața mea ca pe o oglindă. (M. Cărtărescu, *Travesti*).

Situate pe poziții sintactice identice, apozitia și baza sa nu se asociază nici într-o singură unitate funcțional-sintactică, specifică relației de coordonare. Ambele relații, cea de echivalență și cea de coordonare, se caracterizează prin rolul secundar îndeplinit în enunț și prin coocurența unei relații de dependență ca formă principală de organizare a comunicării. Distincția dintre ele apare la nivel referențial: apozitia și baza sa indică același referent (*Ioana, sora mea, a scris un articol interesant.*), în timp ce termenii coordonați vizează referenți diferiți (*Ioana și sora mea au scris un articol interesant.*).

Caracterul suprimabil, mobil, sau relativa independență sintactică a termenilor în cadrul enunțului sunt trăsături care apropie structurile apozitive de categoria construcțiilor incidente sau detașate, turnuri de frază cu trăsături semantice și sintactice particulare.

1.2. Coreferențialitatea termenilor

Apoziția formează împreună cu baza sa o unitate referențială și informațională. Cele două elemente ale relației apozitive sunt coreferențiale, dar natura acestei referințe este diferită. Baza are o referință actuală, definită prin corelarea secvenței lingvistice cu segmentul de realitate, de aceea are capacitatea de desemnare. Apoziția are o referință virtuală, definită prin proprietăți lexicale:

Pe teza de diplomă, „*Lirica lui Călinescu*”, subiect ales nu fără schepsis, profesorul meu, G. Ivașcu, a pus nota 10 „cu excepțional”. (M. H. Simionescu, *Toxicologia*);

În romanul „*Interval*” [...] ni se prezintă o situație cu totul neverosimilă: o studentă, Olga, este exclusă din facultate, din motive politice cu contribuția cinică a colegului ei, Ilie Chindriș, care crede că își întărește poziția desolidarizându-se în public de fosta lui iubită. (Rlit, 2003).

Apoziția este un indice iconic al domeniului bazei, cu funcția generală de a predica proprietățile acesteia. Își procură referința de la bază și, împreună, cele două elemente formează un bloc referențial: **Fratele său, tânărul mai înalt, era îngrijorat**. Prezența apoziției nu este necesară pentru fixarea referentului, dar permite identificarea lui din grupul de referenți, prin indicarea exactă a proprietăților („din doi sau mai mulți tineri, fratele său este acel tânăr care este mai înalt”). Unitățile angajate în relație devin echivalente contextual: într-o anumită structură, corelarea a două unități (inițial independente) într-o relație apozitivă are consecințe imediate în plan referențial. Primul termen este cel care introduce un constituent în discurs, în timp ce al doilea, inserat ca un comentariu, îl reia și îl completează. Rolul apoziției este de preciza o altă caracteristică a referentului introdus în comunicare prin primul termen.

1.3. Aspecte semantice și pragmatice

Echivalența discursivă a celor două secvențe lingvistice distincte se realizează prin activarea unor posibilități **semantice**, virtual prezente în matricea termenului. Același referent este introdus în enunț din două sau mai multe perspective diferite:

Bucureștiul descris de Mateiu Caragiale este Bucureștiul de la începutul veacului al XX-lea, Bucureștiul de la porțile Orientului, locul de interferență al occidentalismului cu balcanismul. (T. Virgolici, *Studiu introductiv*).

Conceptul de apoziție este strâns legat de pragmatică, sintagma apozitivă fiind un fapt eminent discursiv. Apoziția este un act de limbaj, o strategie discursivă cu o anumită intenție de comunicare, care impune selecția la nivel lexico-semantic. Locutorul prezintă două conținuturi diferite ca fiind coreferențiale, astfel încât alocutorul, într-un context extralingvistic bine determinat, să perceapă sintagma ca apozitivă. Din perspectiva pragmaticii, apoziția este o întrerupere a mesajului sub forma unui element suplimentar, prin care locutorul dublează prima denumire, considerată prea vagă sau generală pentru a fi înțeleasă corespunzător de interlocutor:

Suntem în plină polemică iscată de cartea lui Mihail Sebastian, „De două mii de ani”, sau, mai bine zis de prefața acesteia, semnată de Nae Ionescu. (Rlit, 2003);

Conștiința, „urechea imensă” prin care trec întâmplări, păcate, crime sau remușcări, vești bune sau „otrăvite”, transformă lumea într-un simbolic Confesional. (Rlit, 2003).

1.4. Aspecte sintactice

1.4.1. Caracterul predicativ al apoziției

Apoziția este un predicat care determină semantic baza, fără să restrângă extensiunea acesteia. Ca expresie a acestei „dependențe”, apoziția poate fi integrată într-o structură în cadrul căreia îi revine funcția sintactică de nume predicativ (*Andrei, prietenul meu, a plecat la munte., Andrei este prietenul meu.; Păstrasem*

scrisoarea, dovada unei sincere confesiuni., Scrisoarea este dovada unei sincere confesiuni.).

Caz particular al predicăției atributive, apozitia se poate combina cu structurile relative (*Am cunoscut o fată, o tânără drăguță., Am cunoscut o fată care este o tânără drăguță.; Am primit vești bune, soluții pentru toate problemele de până acum., Am primit vești bune care sunt soluții pentru toate problemele de până acum.*). La baza unităților apozitionale stă, așadar, o propoziție subordonată, ceea ce face ca apozitia să se mențină într-o poziție dependentă, sub raport semantic, față de antecedent.

Mecanismul predicativ al unei sintagme apozitive de tipul *Copilul, un neastâmpărat, a stricat aparatul de radio.* este următorul: apozitia funcționează în acest context ca un predicat calificativ, caracterizant, încărcat cu o semnificație valorizantă negativă. Pentru că apozitia se caracterizează prin coreferențialitate cu o secvență lingvistică antecedentă, locutorul enunță mai întâi baza „copilul”, presupunând că referentul substantivului este cunoscut (rolul articolului hotărât), apoi adaugă predicăția secundară, apozitia „un neastâmpărat”. Echivalența dintre GN referențial „copilul” și GN cu nucleu adjectival, „un neastâmpărat”, pentru care referentul și conținutul predicativ sunt presupuse, este posibilă datorită unicității referentului; apoi este asertată predicăția primară: „a stricat aparatul de radio”, realizată explicit. Apozitia este un termen descriptiv detașat, un predicat secundar care nu poate modifica vericondiționalitatea predicăției primare, nu o poate nega sau aserta ca falsă sau adevărată, ocupând, prin urmare, o poziție periferică în structura argumentală a enunțului.

1.4.2. Realizări ale apozitiei

Tiparul apozitiv cel mai frecvent este reprezentat de două nominale coreferențiale. În sens larg, ca secvență echivalentă, din punct de vedere gramatical, cu o unitate antecedentă, apozitia poate fi realizată prin orice parte de vorbire sau printr-o propoziție apozitivă.

Se poate reda printr-un *substantiv*, indiferent de cazul gramatical:

– nominativ: *Pe seară, vizita d-lui Ioachim, fostul meu student, om timid și devotat, lăsat deocamdată încă la vatră din cauza periculoasei sale miopii.* (G. Adameșteanu, *Dimineață pierdută*), *Dimineață triumfătoare de primăvară, la Pietroșița, prima zi după echinox, incredibilă recunoaștere a naturii, răspuns limpede, la timp, ofensei unei ierni murdare.* (M. H. Simionescu, *Toxicologia*);

– genitiv: *Locuiesc în casa unei rude, a unui unchi îndepărtat.;*

– dativ: *Ei, mamei, îi datora totul.;*

– construcție prepozițională: *Întâlnirea are loc în grădină, în locul meu preferat.;*

– vocativ: *Copile, năzdrăvanule, unde te-ai ascuns?*

De asemenea, apozitia nominală se realizează prin *pronume* (*Scumpa mea Zoe, venerabilul, (adică eu) merge diseară la întrunire (întrunirea de alături seara).* *Eu (adică tu) trebuie să stai acasă. Nu mă aștepta, prin urmare, și vino tu (adică nevastă-mea, Joița) la cocoșelul tău (adică tu) care te adoră.*, I. L. Caragiale, *O scrisoare pierdută*), *adjectiv* (*Mână-spartă, (adică risipitor, așa îl știau toți, Pare năucită, (adică intimidată).*) sau *numeral* (*Dintre toate concurențele, Elena, a doua, avea cele mai mari șanse.*).

Se poate vorbi și despre apozitia verbală, realizată prin *forme verbale nepersonale* (*Era clară dorința lui de a triumfa, (adică de a fi mai bun decât toți*

cei de față., Și-a câștigat respectul tuturor muncind zi și noapte, reușind adică să-și întrețină familia.) sau adverbială / grup prepozițional (Vine la noi, aici, în fiecare săptămână., Intră în chestiune de-a dreptul, adică fără menajamente.).

Prepoziția, conjuncția sau interjecția pot fi apozitii numai în metalimbaj (substantivându-se): *Marcă a obiectului direct, „pe”, generează controverse în analiză., Se cere interpretarea elementului care marchează relația, adică „și”.* Sunt necesare explicații doar pentru prima interjecție, „vai”.

Apoziția și baza pot aparține unor clase morfologice diferite:

Ceilalți comercianți, al doilea și al treilea, se mulțumiră să încuviințeze. (baza este un substantiv, iar apozitia este realizată printr-o succesiune de numerale cu utilizare anaforică);

Este vorba despre ceva foarte simplu și totodată extrem de delicat, anume de a insufla tuturor sentimentul reușitei. (baza construcției este un pronume, iar apozitia este o formă verbală nepersonală);

Problema se poate rezolva numai cu intervenția mamei, adică destul de delicat. (baza este substantiv, iar apozitia – adverb).

Apoziția poate fi realizată și ca *propoziție* (vezi Construcții cu propoziții relative, 3.4.1.3). Valoarea fundamentală a propoziției apozitive este explicarea, precizarea bazei, cu care este echivalentă. Propoziția apozitivă reprezintă un supliment de informație nonrestrictivă. Deși nondependente sintactic de bază, propozițiile apozitive pot fi introduse în enunț prin conectori specifici subordonatelor (pronume, adverbe relative sau conjuncții):

Eu, care acum știu [tot] atât de puțin a vorbi [...], eu, care acum încep să mă îndepărtez de locul în care mă aflu [...], de data asta l-am luat de la început pe nu în brațe. (N. Steinhardt, Jurnalul fericirii);

Nu își făcea decât meseria, ceea ce învățase să facă.

O situație specială o reprezintă relativele apozitive cu antecedent propozițional: *Am aflat că festivalul începe peste două săptămâni, ceea ce îmi trebuia pentru a face rezervare la hotel.* (vezi Construcții cu propoziții relative, 3.4.1.3).

Aparent circumstanțiale, anumite propozițiile introduse prin adverbe relative, *unde, când, cum*, se interpretează tot în termeni apozitivi, pe lângă o bază adverbială din regentă. Deși au nuanțe locative, modale sau temporale, sunt construcții detașate și aduc informații suplimentare care nu sunt necesare pentru identificarea referentului grupului precedent:

Ne-am întâlnit aici / acolo, unde am stabilit.;

Am procedat astfel / așa, cum am convenit.;

Mă caută acum / atunci, când are nevoie de ajutor.

Și conjuncțiile de tip subordonator introduc apozitive:

Asta-mi rămâne, asta e calea a treia: să fii țăran deștept și mahalagiu viclean. (N. Steinhardt, Jurnalul fericirii).

Ea a înțeles un singur lucru: că nu va putea reveni niciodată acasă.

Tiparul construcției: *Muncește continuu, adică fără să facă pauze.* este mai special, întrucât propoziția conjuncțională se inserează într-un grup prepozițional apozitiv (*fără să*).

Propozițiile apozitive pot fi introduse și direct, juxtașus, fără conectori:

Secretul așadar, coană Lenuță, iată-l: doi și cu doi fac patru este o formulă algebrică, nouă ne revine de fiecare dată sarcina s-o aritmetizăm. (N. Steinhardt, Jurnalul fericirii);

Avea o mare problemă: își pierduse portofelul.;

Era un om foarte serios, *adică își rezolva toate problemele cu atenție, oferea informații oricui era interesat, avea grijă să meargă totul bine.*

Pauza, marcată grafic prin virgulă sau două puncte, este necesară pentru delimitarea apozitivelor de propozițiile subordonate, legate sintactic de centru și restrictive semantic: *El, care reușise să termine primul, avea nevoie de ajutorul meu., Mihai, care este prietenul meu cel mai bun, trebuie să sosească., Avea o mare problemă: își pierduse portofelul.*

1.4.3. *Ipostaze sintactice ale bazei*

Baza de care se leagă apozitia este implicată în relații de dependență la nivelul enunțului și poate ocupa diverse poziții sintactice: subiect (*La fel făcuse și al doilea fiu, Nilă.* (M. Preda, *Moromeții*)), nume predicativ (*Ea era harnică, într-un cuvânt cum îi stă bine unei fete la vârsta ei.*), predicativ suplimentar (*I-a cerut să plece vesel, **adică așa cum este el de obicei.***), complement direct (*Pe noi, **adică pe tata și pe mine, nu ne lăuda nimeni.***), complement prepozițional (*Se vorbea despre concurs, **adică despre succesul lor.***), circumstanțiale (*Apoi se adresă musafirului pe alt ton, pe cel profesoral, ceea ce-i făcu pe toți să se dea respectuos la o parte.* (C. Olăreanu, *Ucenic la clasici*)), *În fond pentru asta trăim noi: pentru ca să le putem face bine celorlalți., A doua zi, sâmbătă, plecau la răsăritul soarelui.*

1.5. *Mărci apozitive*

Apoziția poate fi semnalată într-un enunț printr-o serie de mărci lexico-semantic, prozodice sau grafice.

La nivel lexico-semantic, apozitia poate fi marcată prin *apozeme* (adverbe cu funcție metalingvistică al căror rol este de a explicita relația apozitivă): *cu alte cuvinte, altfel spus, mai bine zis, mai exact, respectiv, și anume, **adică, alias, sau:***

Neparticiparea ta, mai bine zis absența nemotivată, l-a supărat.;

Tiraniile nu interzic rostirea adevărilor, ci numai a unora, mai bine zis a unuia anume, a celui de care o doare pe respectiva tiranie. (N. Steinhardt, *Jurnalul fericirii*);

*Copiii, **adică vecinii și colegii săi, se grăbeau spre ieșire.;***

Cel care va fi sancționat, mai exact responsabilul pentru încurcătura de la bancă, este fratele tău.;

Prietena mea, sau „colacul meu de salvare”, se numește Ana.;

Mai are o singură șansă de reușită și anume să primească sponsorizarea pentru proiect.;

Azotatul de argint, respectiv „piatra iadului”, este un compus chimic.

Reluările, reformulările succesive sunt înțelese ca rectificând ceea ce le precedă sau substituindu-se acestora, ca o mai bună aproximare a ceea ce e de spus.

Apoziția este marcată și la nivel prozodic; structura presupune un flux verbal continuu, intonație joasă sau identică cu a bazei, accent independent, nesintagmatic (*Am revăzut-o pe Ana, pe prietena mea din copilărie.*).

La nivel grafic, pauza care marchează apozitia este redată prin virgulă [, ... ,], două puncte [:] sau linii de pauză [- ... -]:

Pe băiat, pe Ionel, l-au dus la țară.;

Un prieten, francez de origine, m-a vizitat săptămâna trecută.;

Mă obișnuisem cu gândul că nu putea exista pentru mine decât un singur viitor: o mansardă cu un scaun, o masă și un pat. (M. Cărtărescu, *Travesti*);

Iată a treia soluție neașteptată și stanie: minciuna. (N. Steinhardt, *Jurnalul fericirii*);

Amintirile – refugiul ei spiritual – erau intacte.

2. TIPURI DE APOZIȚII NOMINALE

Realizarea prototipică a apozității este cea nominală. Se diferențiază două tipuri de apozitii nominale: ecuate (vezi *infra*, 2.1) și atributive (vezi *infra*, 2.2), ambele fiind determinative nominale de tip nonrestrictiv, detașate de bază printr-o pauză, marcată, de obicei, prin virgulă, dar cu trăsături sintactice și semantice diferite.

2.1. Apozitia ecuativă

Apozitia ecuativă este un predicat secundar postpus bazei, care poate prelua rolul acesteia prin intervertirea topicii.

2.1.1. Structura apozitiei ecuate

Baza apozitiei ecuate este un grup nominal care are drept centru un substantiv comun (*Apartamentul cel vechi, o ruină, a fost vândut.*), un substantiv propriu (*Paul, un prieten al Mariei, a reușit să ne ajute.*), un pronume (*Am găsit-o pe ea, pe colega ta., Ne-am obișnuit cu ele, cu aparatele cele noi.*) sau un numeral-substitut (*Au venit doi, Ana și Mihai.*).

Apozitia ecuativă se poate realiza, ca și baza, prin substantiv comun (*Andrei, colegul lui, lipsea azi., Ei, mamei, îi datora totul.*) sau propriu (*Fratele meu, Mircea, pleacă astăzi.*), prin pronume (*Prietenul meu, adică el, va suporta consecințele.*) sau numeral-substitut (*Dintre concurenți, Andrei, al treilea, va primi medalia de bronz.*).

2.1.2. Probleme de topică

Cele două unități ale sintagmei apozitive au aceeași încărcătură referențială. De aceea, distincția dintre apozitie și bază se face numai în funcție de topică: pe prima poziție baza, iar pe a doua, detașată, apozitia:

Am găsit o carte interesantă, „Exuvii”.

Cele două unități pot fi separate de alți constituenți ai enunțului:

Am găsit o carte interesantă, ieri, când mă întorceam din oraș – „Exuvii”.

Schimbarea de topică implică inversarea rolurilor – baza devine apozitie, iar apozitia se transformă în bază (*Paul, șeful de grupă, a plecat., Șeful de grupă, Paul, a plecat.*).

În cazul intervertirii topicii, se inversează și mărcile între cele două unități (expresie a regimului verbului cu care se combină): *A ajuns la Veneția, orașul mării., A ajuns la orașul mării, Veneția.; Premiul i-a fost oferit lui Andrei, fratele meu., Premiul i-a fost oferit fratelui meu, Andrei.*

Data fiind perfecta echivalență a termenilor, în absența relației apozitive, oricare dintre cei doi termeni acoperă integral referința termenului introdus în discurs. Nici suprimarea bazei, nici suprimarea apozitiei nu afectează semnificația structurii (*Maria, prietena mea, locuiește într-un cartier liniștit., Maria locuiește într-un cartier liniștit., Prietena mea locuiește într-un cartier liniștit.*).

2.1.3. Probleme de acord

Acordul în caz dintre apozitia ecuativă și bază este facultativ. Apozitia poate relua cazul primului termen sau poate rămâne cu o formă fixă de nominativ:

S-a adresat Mariei, colega sa. / S-a adresat Mariei, colegei sale.

A ajuns la București, orașul copilăriei sale. / A ajuns la București, în orașul copilăriei sale.;

Pe mama lui Mateiu, Maria Constantinescu, în vârstă de 21 de ani, I. L. Caragiale o cunoscuse în primăvara anului 1884. (T. Vîrgolici, Studiu introductiv).

Dacă baza se află în poziția sintactică de subiect și apozitia are un gen diferit de al acesteia, pot apărea probleme de acord cu numele predicativ sau cu participiul pasiv:

Rectorul Universității, doamna profesor, este invitat.;

Doamna profesor, rectorul Universității, este invitată.

Dată fiind simetria de construcție a celor două unități lingvistice aflate în raport apozitiv și deci faptul că doar topica delimitează polul referențial (baza) de cel predicativ apozitiv, acordul se face cu primul termen, care are statutul de bază. Uzul permite, în aceste situații, o variantă de acord prin atracție cu apozitia: **Rectorul Universității, doamna profesor, este invitată.**

Construcțiile cu apoziii ecuative prezintă similitudini formale cu structurile juxtapuse; distincția dintre ele se realizează și cu ajutorul acordului. Dacă două nume juxtapuse, aflate în poziția sintactică de subiect, sunt fiecare la singular, construcția este apozitivă când acordul cu predicatul se face la singular: **Tânărul acela, prietenul ei, era de față.** (acordul se face la singular, termenul al doilea funcționând ca o redenumire a primului; de asemenea prezența virgulei și izolarea construcției ca una detașată infirmă ipoteza interpretării celui de-al doilea nominal ca o parte din subiectul multiplu). Dacă cele două nume juxtapuse propun o interpretare asociativă de subiect multiplu, așa cum o demonstrează și absența virgulei după cel de-al doilea component, acordul se face la plural, iar varianta apozitivă este exclusă: **Tânărul acela, prietenul ei erau de față.** (vezi **Acordul dintre subiect și predicat, 4.1.3.4**).

2.1.4. Mărci ale apozității ecuative

Apoziția ecuativă admite prezența apozemelor. Fie al doilea grup nominal coincide cu primul și apare atunci procesul de rescriere prin retușări și rectificări succesive (*mai degrabă*), fie se consideră că aceste denuminații succesive se adaugă și constituie o prezentare indirectă, dar mai bună decât o simplă numire (*sau, în alți termeni*): **Acidul acetic sau oțetul intră în compusul chimic., Avea o față, anume Maria., Unul dintre noi, mai exact el, are dreptate., Un coleg, adică un student mai bun, l-a depășit.**

2.2. Apoziția atributivă

Apoziția atributivă este un tip special de predicat secundar apozitiv, obligatoriu postpus bazei, dar nesubstituibil acesteia decât cu suprimarea relației apozitive inițiale.

2.2.1. Structura apozității atributive

Baza apozității atributive este un GN care are drept centru un substantiv comun (*Vi-l prezint pe prietenul meu, jurnalist.*), un substantiv propriu (*L-am prezentat pe Vasile Alecsandri, scriitor pasoptist.*), un pronume (*Pe secția întâi [am] stat de vorbă cu Anatolie Hagi-Beca: el, macedonean și legionar, eu, evreu botezat și naționalist român, ne împrietenim imediat.*, N. Steinhardt, *Jurnalul fericirii*) sau un numeral (*Cei doi, bărbat sobru, ferm și femeie sensibilă, blândă, înaintau repede.*).

Apoziția atributivă este realizată ca un grup nominal al cărui centru poate fi numai un substantiv comun fără articol, dar care, atunci când face parte dintr-un enunț, este însoțit, de obicei, de determinative:

Mircea Ene, scriitor celebru, era invitat la emisiune.;
Prietenul meu, român de origine, era președintele unei companii multinaționale.;
?Mircea Ene, scriitor, era invitat la emisiune.;
??Prietenul meu, român, era președintele unei companii multinaționale.

Prezența articolului legitimează exemplul, dar apozitia devine ecuativă, adică aflată pe același plan referențial cu baza: *Mircea Ene, un scriitor, era invitat la emisiune. Mircea Ene, scriitorul, era invitat la emisiune., Prietenul meu, un român, era președintele unei companii multinaționale.*

Utilizarea apozitiei atributive fără suplimente descriptive este, de obicei, posibilă numai într-o enumerare:

Mircea Ene, scriitor, publicist, critic, era invitat la emisiune.

Apoziția atributivă este realizată printr-un nume care denotă o proprietate a unui individ – profesia, gradul de rudenie, naționalitatea etc.:

Atât de mulțumit am fost de explicația găsită încât pe loc i-am trimis o scrisoare coanei Lenuța, mama lui Alecu, vajnică reacționară, femeie înaltă și frumoasă, moldoveancă stăpână pe un grai fără ocholuri și perdele. (N. Steinhardt, *Jurnalul fericirii*);

Ion Popescu, președinte de onoare al clubului, avea o poziție privilegiată.;

Iubitul meu pe care nimeni / Nu l-a văzut decât în somn, / Tată cuvintelor din mine / Și peste nerostire domn, / Nesigur fiu / Născut din ruga / Pe care ți-o înalț. (A. Blandiana, *Cât timp vorbesc*).

2.2.2. Probleme de topică

Baza susține referința, iar apozitia, ca termen secundar, adaugă referentului, fixat deja, informațiile pe care le vehiculează, funcția acesteia fiind de a desemna specia, de a predica proprietățile bazei și nu de a identifica referentul (denotație de tip proprietate și nu individ):

Un deputat, reprezentant al Colegiului Medicilor, urma să dea o declarație.;

Prietenul meu, membru al Asociației Ecologice, avusese multe probleme cu autoritățile.;

Sens răsturnat al lumilor văzute, / Cu rădăcinile întoarse în văzduh / Pe ale cărui frunze, stranii plute, / Trece pe râul morții câte-un duh. (A. Blandiana, *Imn*).

Construcția apozitivă atributivă nu poate fi intervertită decât cu schimbarea calității apozitiei în circumstanțial sau predicativ suplimentar:

[Ca / fiind] președinte de onoare al clubului, Ion Popescu avea o poziție privilegiată.;

Scriitor deplin original [...], desăvârșit creator de tipuri și atmosferă, pictor iscusit [...], Mateiu Caragiale se înscrie pe un loc bine definit în istoria literaturii române. (T. Vîrgolici, *Studiu introductiv*).

Redate prin construcții adjectivale, prepoziționale sau sintagme nominale, circumstanțialele sau alte poziții sintactice cu valoare semantică circumstanțială pot apărea în construcții asemănătoare cu apozitiile. Mobilitatea sau posibilitatea permutării construcției (*Epuizat, copilul a adormit., Copilul a adormit epuizat.*), funcția predicativă (*Copilul care era epuizat a adormit.*), detașarea prin virgulă sunt exemple de trăsături comune (vezi *Atributul*, 3.1). Limita dintre circumstanțiale și apozitiile atributive fiind imprecisă, sunt necesare câteva precizări distinctive. În primul rând, apozitia atributivă se delimitează de structurile circumstanțiale prin posibilitatea de a apărea în contexte de prezentare, eliptice de predicat, de tipul: *Ion Popescu, medic; Iată-l pe Ion Popescu, medic.; Îmi face*

plăcere să vi-l prezint pe Ion Popescu, medic. În al doilea rând, deplasarea apozitiei atributive de lângă bază nu este posibilă, ceea ce constituie o altă diferență față de circumstanțiale (**Medic, îmi face plăcere să vi-l prezint pe Ion Popescu.*).

În cazul atributului izolat circumstanțial, argumentul forte care infirmă statutul apozitiv al acestor construcții este că posibilitatea deplasării lor în poziție frontală demonstrează incidența lor circumstanțială și nu actanțială:

Solemn, înmănușat, Alecu, șoferul, a coborât pentru a învârti manivela de pornire. (DV, 2005);

Stăpân pe o rară orchestrație stilistică, scriitorul are sentimentul acut al nuanțelor. (T. Vîrgolici, *Studiu introductiv*).

Ca și apozitia ecuativă, apozitia atributivă are caracter suprimabil. Absența sa nu face enunțul nongramatical și nici nu afectează semnificația, referentul fiind identificat prin baza construcției:

Mihail Sadoveanu, director al Teatrului Național din Iași, membru al Academiei Române și președinte de Senat, în vechiul regim, președinte de onoare al Uniunii Scriitorilor, șef al delegației române la Conferința de pace de la Paris, membru al Prezidiului și vicepreședinte al Marii Adunări Naționale etc., etc., îndreptățește temerile ce-i dădeau fiori lui G. Ibrăileanu. (Rlit, 2003);

Mihail Sadoveanu îndreptățește temerile ce-i dădeau fiori lui G. Ibrăileanu.

Baza nu este, însă, suprimabilă pentru că ea este cea care susține referința termenului, apozitia funcționând ca o etichetă, indiferent de complexitatea ei:

**Director al Teatrului Național din Iași, membru al Academiei Române și președinte de Senat, în vechiul regim, președinte de onoare al Uniunii Scriitorilor, șef al delegației române la Conferința de pace de la Paris, membru al Prezidiului și vicepreședinte al Marii Adunări Naționale etc., etc., îndreptățește temerile ce-i dădeau fiori lui G. Ibrăileanu.*

2.2.3. Probleme de acord

Apoziția atributivă nu permite acordul în caz cu baza, așa cum se întâmplă facultativ în cazul apozitiei ecuative și păstrează o formă fixă de nominativ:

Trofeul i s-a înmănat lui Ion Popescu, director al clubului sportiv.

Trofeul i s-a înmănat lui Ion Popescu, directorului clubului sportiv.

– apozitie ecuativă;

Acesta este numărul de telefon al Mariei, prietenă bună.

Acesta este numărul de telefon al Mariei, al prietenei bune. – apozitie ecuativă.

2.2.4. Mărci ale apozitiei atributive

Apoziția atributivă nu poate fi precedată de apozeme:

**Personajul, adică fire boemă, își dezvăluie identitatea la sfârșitul capitolului.*

**Acesta este Victor, mai bine zis compozitor și interpret reputat.*

Ea rămâne marcată numai la nivel prozodic și grafic, fiind o secvență izolată.

3. STRUCTURI APOZITIVE

Varietatea lexicală și virtualitățile semantice bogate actualizate în context sunt trăsături care permit ordonarea elementelor apozitive în funcție de diferite criterii.

3.1. Apozitia simplă și apozitia complexă

După gradul de complexitate a structurii apozitive, se pot descrie două tipuri de structuri – apozitia simplă (a) și apozitia complexă sau înlănțuită (b):

(a) Structura cu apozitie simplă este cea prototipică, binară, în care cele două componente implicate în relația de echivalență, compatibile cu calitatea de centru de grup, sunt opțional însoțite de determinanți sau determinative:

Sighisoara, oraș medieval, organiza festivalul de toamnă.;

Mi-am adus aminte de vacanța de anul trecut, veritabilă recompensă pentru tot efortul depus la concurs.

Baza este, de fapt, explicată printr-o structură dezvoltată, parafrazată sau specificată:

Prietenul ei, un tânăr student la medicină în anul al treilea, o însoțea.

Filmul de care ți-am vorbit, cel pe care l-am revăzut ieri, este preferatul mamei mele.

(b) În cadrul structurii cu apozitie complexă sau înlănțuită, baza are o interpretare de tip listă; printr-un mecanism de identificare, specific relației apozitive, se extrag, dintr-o sumă de variabile, elementele definitorii pentru entitatea prezentă în discurs.

După modul de determinare al apozitiilor succesive, se delimitează mai multe tipuri de structuri:

Apozițiile pot fi atributive, trimit fiecare la antecedent, sunt independente una de cealaltă și se află în raport de juxtapunere:

Bătrânul, vedetă de televiziune, fost luptător în Golf, era vecinul meu.;

Poemele sale, oază de liniște, mărturiile unei existențe complicate, vor fi în curând publicate.

Într-o altă construcție, apozitia ecuativă poate fi însoțită de una atributivă:

Se vorbea mult despre Elena, vecina lui, bună jucătoare de tenis.;

Avea o nouă angajată, persoană de încredere, o potențială concurentă pentru mine.

În aceste structuri, apozitia atributivă are întotdeauna ca bază secvența antecedentă, chiar dacă aceasta este baza întregii construcții sau o apozitie ecuativă.

Dacă ambele apozitii sunt ecuative, fie trimit la aceeași bază, prima secvență a enunțului, fie primă apozitie devine bază pentru cea de-a doua:

Atena, un oraș agitat, fosta capitală a Jocurilor Olimpice, își deschide din nou porțile.;

Am venit cu Ion, soțul Mariei, colega mea de bancă din liceu.

3.2. Apozitia rezumativă și apozitia multiplă

X După capacitatea apozitiei de a sintetiza sau de a explicita conținutul informațional al bazei, se disting apozitia rezumativă (a) și apozitia multiplă sau analitică (b):

X (a) Apozitia rezumativă reia, de obicei printr-un singur termen, o succesiune de unități coordonate care reprezintă baza. Acest termen poate fi generic cu valoare asociativă (*totul, orice, oricine*) sau privativă (*nimic*):

X *Familia despre care se vorbea în emisiune pierduse în incediul devastator mobila, hainele, banii, totul.;*

X *Copiii aveau nevoie de ajutor de la școală, de la părinți, de la oricine i-ar fi sprijinit.;*

X *I-a oferit o casă, o mașină, bani, orice, numai să-i rămână alături.;*

X *Nu a reușit nici să intre la facultate, nici să-și găsească o slujbă, nici să-și întemeieze un cămin, nimic.*

⋈ Ca apozitie rezumativă poate funcționa de asemenea un substantiv cu sens colectiv sau un substantiv individual la plural:

⋈ *A fost aplaudat de profesori, de elevi, de sala întreagă.*;

⋈ *Te vor susține și colegii, și vecinii, toți prietenii tăi.*

⋈ Pronumele relativ compus *ceea ce* sau demonstrativul cu valoare neutră *asta* funcționează ca niște apozitii profrază pentru că baza este realizată propozițional:

⋈ *A fost perseverent, ceea ce i-a fost de folos.*;

⋈ *Ori termină prima, ori nu termină deloc, asta era tot ce putea spune.*

⋈ (b) Relația dintre bază și apozitia multiplă sau analitică este inversul celei în care este implicată o apozitie rezumativă; baza este reprezentată ca un întreg descompus prin apozitie în unități componente, autonome, eterogene, legate între ele printr-un raport de coordonare:

Întreaga familie: mama, tata și cei doi copii priveau neliniștiți.;

Dac-am muri deodată (noi) împreună / Ucigaș fiecare și victimă, / Salvator și salvat, / Privindu-ne fără-ncetare-n ochi. (A. Blandiana, *Dacă ne-am ucide unul pe altul*);

Cei trei crai, Pașadia, Pantazi și Pirgu, fac parte din boema deșănțată a Bucureștiului de odinioară. (T. Vîrgolici, *Studiu introductiv*);

Copacii din curte, pini încolăciți, brazi groși și plini de mușchi, ploi pe lângă gardul cu împletituri baroce, colorau cerul într-un verde transparent, cu zone mai întunecate și mari ochiuri azurii. (M. Cărtărescu, *Travesti*).

3.3. Tipuri semantice de apozitii

După relația semantică de echivalență se delimitează trei tipuri apozitive: de identificare (a), de desemnare (b) și de reformulare (c).

(a) Apozitia de identificare relevă identitatea realității extralingvistice, exprimată de bază, al cărei conținut semantic este, cel mai adesea, nedeterminat:

Ne-am obișnuit cu ele, cu aparatele cele noi.;

Până nu de mult eram o țară ciudată [...] în care nu exista decât un singur fel de mașină: Dacia 1300. (DV, 2005);

Avea cinci trandafiri: doi albi și trei roșii.

(b) Desemnarea este inversul relației de identificare; apozitia este mai puțin specifică decât baza pe care o modifică sau realizează o prezentare a realității exprimate lexical anterior:

Petre, prietenul meu cel mai bun, era de față.;

În plină prosperitate economică, cu un prestigiu intelectual indiscutabil, The Economist, săptămânalul londonez republican, are ca una dintre caracteristici pe aceea că articolele sale nu sunt semnate. (DV, 2005);

Am găsit în sfârșit soluția, ceea ce căutam de atâta vreme.

În anumite contexte, apozitia poate avea și funcție deictică, dacă este însoțită și de gestul corespunzător:

Prietenul meu, adică el, va suporta consecințele.

(c) Apozitia de reformulare este o simplă reinterpretare lexicală a bazei, ambele componente ale relației fiind determinate în același grad:

O cunosc și eu pe vecina ta, câștigătoarea premiului.;

Aici, la tine, e foarte cald.;

La început trebuie să mergi pe bicicletă încet, fără grabă.

4. APOZIȚIA ȘI ATRIBUTUL CATEGORIAL

Structurile cu atribut categorial sunt construcții fals apozitive în care apare un determinativ obligatoriu, restrictiv semantic (restrânge extensiunea primului termen și servește la identificarea referențială a obiectului prezent în discurs).

4.1. Construcții atributive categoriale

Structurile cu attribute categoriale cuprind denotații. Suportul este un substantiv comun articulat cu articol hotărât și poate face parte din sfere semantice diferite – nume de rudenie, funcții, regiuni, instituții, opere artistice, termeni susceptibili de a primi o complinire realizată prin nume propriu: *bunicul Mihai, unchiul Tache, domnul Popescu, tanti Maria, prietena Adina, doctorul Stoica, poetul Coșbuc, continentul Europa, orașul Paris, vulcanul Etna, cartierul Militari, Editura Humanitas, poemul Luceafărul, romanul Răscoala, uraganul Katrina, firma Orange punctul P* etc.

Construcția de acest tip nu este apozitivă pentru că cei doi termeni nu focalizează același concept din perspective diferite. Primul termen este numele clasei, actualizate prin cel de-al doilea termen.

O falsă relație de echivalență apare și în sintagmele de tipul *pactul Ribentropp-Molotov, motorul Otto, procesul Dreyfuss, codul Morse, colecția Versace* etc., în care numele propriu reprezintă autorul sau inventatorul obiectului / evenimentului redat prin numele comun.

De asemenea, sintagmele nominale reprezentate de două nume comune de tipul *martor-cheie, grevă-fulger, caz-limită, cifră-record, imagine-șoc, personaj-model* etc. se interpretează tot în termenii relației de dependență.

Din punct de vedere semantic, între atribut și regentul său apare o relație de incluziune, și nu de echivalență: *luna mai, vocala a, cifra trei, secolul XX* etc.

4.2. Aspectul referențial

Diferența dintre apozitie și atributul categorial apare, în primul rând, la nivel referențial. În cazul structurilor atributive categoriale, primul termen este generic, cu sferă noțională largă, iar cel de-al doilea restrânge extensiunea până la unicat. Această diferență explică imposibilitatea apariției unor structuri de simplă redenumire, de tipul: **mama Ana, *soțul George, *tatăl Mihai*, în care numele propriu nu mai poate restrânge extensiunea termenului propriu (în situațiile generale, în care există o singură mamă, un singur soț sau un singur tată).

Aportul nu mai are statutul unei compliniri facultative, ca în cazul apozității, pentru că referentul nu este fixat prin prezența suportului în enunț (*Poemul „Luceafărul” este reprezentativ pentru poezia românească. / Poemul este reprezentativ pentru poezia românească.*). Dispariția atributului categorial nu face enunțul nongramatical, dar afectează conținutul informațional al enunțului, coerența lui semantică, iar mesajul nu mai realizează scopul dorit al comunicării. În schimb, informația nu se pierde dacă se suprimă regentul, dar aceasta presupune existența unui fond comun de cunoștințe care să permită decodarea mesajului:

*Bunicul Manole aștepta tramvaiul 12 ca să ajungă la gară;
Manole îl aștepta pe 12 ca să ajungă la gară.*

4.3. Probleme de acord

La nivelul acordului în caz dintre cei doi termeni, se constată invariabilitatea atributului categorial (care nu stă sub semnul regimului cazual impus de termenul prim, ci are o formă fixă de nominativ):

**Lectura romanului „Baltagul” este destul de accesibilă.;*

**Călătoria în jurul continentului Europei i-a plăcut mult.*

Marcarea aportului prin prezența indicilor de caz este posibilă, dar presupune transformarea construcției cu atribut categorial în apozitie ecuativă: *I-am spus doctorului Popescu să vină. ,*I-am spus doctorului lui Popescu să vină. ,I-am spus doctorului, lui Popescu, să vină.*

Prezența pauzelor este un semn al modificării statutului construcției inițiale; construcția izolată devine o complinire facultativă; pentru stabilirea identității referențiale discursive fiind suficientă prezența substantivului „doctorul”. La nivel extralingvistic, se presupune că doctorul despre care este vorba în enunț este numai cel care se numește Popescu, iar prezența numelui său nu ajută la identificarea referentului, ci numai la adăugarea unei informații referitoare la persoana în discuție.

4.4. Probleme de topică

În privința topicii, atributul categorial are o poziție obligatoriu postpusă regentului:

**P punctul se află în interiorul planului.;*

**Univers Editura și-a expus noutățile.*

Schimbarea ordinii termenilor este posibilă fără să afecteze buna formare a enunțului, dar numai dacă atrage schimbarea calității atributului categorial în apozitie ecuativă:

Profesorul Popescu a apărut într-o emisiune la televizor.;

**Popescu profesorul a apărut într-o emisiune la televizor.;*

Popescu, profesorul, a apărut într-o emisiune la televizor.

Numai în contexte contrastive, pentru dezambiguizarea omonimiei, este posibilă construcția:

Popescu profesorul, nu Popescu actorul, era implicat în accident.;

Dumas fiul, nu Dumas tatăl, este autorul acestei opere.;

S-a hotărât să meargă la Atena (Atena fata, nu Atena orașul).

4.5. Mărcile apozitive

Construcțiile atributive categoriale nu pot fi însoțite de mărci, de apozeme: **modul adică indicativ, *anul bunăoară 1821.* Acceptarea acestora în enunț se face, ca și în cazul marcării cazuale sau al schimbării topicii construcției atributive categoriale, cu trecerea la structuri apozitive ecuative, dislocate (cu o posibilă conotație ironică): *Domnul, ca să zic așa, Popescu, are multe explicații de oferit., Tanti, adică Ana, m-a ajutat mult.*

Cele două structuri se deosebesc și la nivel intonațional sau grafic; cele atributive categoriale nu admit separarea prin pauze marcate prin virgule, două puncte sau linii de pauză și pierd statutul de construcții parantetice proprii apozitiilor (ceea ce explică și denumirea de *apozitii neizolate* sau *închise*, sub care erau cunoscute aceste structuri în gramatica tradițională).

ORGANIZAREA DISCURSIVĂ

**ASPECTE ALE CONSTRUCȚIEI DISCURSULUI
STRUCTURI SINTACTICE DEVIANTE
TIPURI DE DISCURS**

**ORGANIZAREA INFORMAȚIONALĂ A ENUNȚULUI
ORGANIZAREA PROZODICĂ A ENUNȚULUI
IMPLICAȚIILE SINTACTICE ALE PUNCTUAȚIEI**

ORGANIZAREA DISCURSIVĂ
ASPECTE ALE CONSTRUCȚIEI DISCURSIVĂ
STRUCTURILE SINTACTICE DEBANTATE
TIPII DE DISCURS
ORGANIZAREA INTERNAȚIONALĂ A ENUNȚULUI
ORGANIZAREA PROPOZIȚIEI A ENUNȚULUI
IMPLICAȚIILE SINTACTICE ALE PUNCTUAȚIEI

ASPECTE ALE CONSTRUCȚIEI DISCURSULUI

DEIXIS

1. DEFINIȚIE; PREZENTARE GENERALĂ

Prin *deixis* se desemnează ansamblul modalităților de expresie care asigură ancorarea mesajului lingvistic (enunț) în situația de comunicare în care este produs. Orice enunț este actualizarea unei expresii propoziționale-tip (forma virtuală a unui mesaj) în circumstanțe comunicative determinate: un anumit vorbitor se adresează unui anumit destinatar, într-un anumit context spațio-temporal, care constituie cadrul de referință obligatoriu pentru descrierea de stare (caracterizarea unui fragment de univers) realizată prin acest enunț. Chiar enunțurile din clasa „aserțiunilor universale” (*Pământul e rotund.; Omul este un mamifer biped.; Apa fierbe la 100° C.*) sunt ancorate deictic, prin timpul „prezent” al verbului-predicat, în situația de discurs: timpul verbal indică valabilitatea factuală și / sau epistemică a informației asertate, în momentul aserțiunii („lucrurile stau așa, acum și întotdeauna” / „consider, în acest moment, sigur că lucrurile stau așa întotdeauna”).

1.1. Coordonatele cadrului deictic

Situația de comunicare este analizabilă în mai multe categorii de elemente inerente actului comunicativ, care funcționează drept *coordonațe* ale *cadrului deictic*; acestea sunt: *coordonata personală* (a interlocutorilor participanți la actul de comunicare reprezentat de enunț), cea *temporală* (pe care sunt distribuite acțiunile, evenimentele / stările la care face referire enunțul, în raport cu momentul producerii sale), cea *spațială* (pe care sunt proiectate entitățile / faptele referitoare la enunț, în raport cu locul în care acesta se produce), cea *socială* (pe care sunt proiectate relațiile sociale interpersonale, raportate la poziția locutorului / alocutorului) și cea *discursivă* (care captează raporturile reciproce dintre diferite componente ale discursului însuși). Dintre acestea, coordonata personală și cea temporală sunt *codificate gramatical* (gramaticalizare propriu-zisă / „tare”: referirea / raportarea la aceste coordonațe este *obligatorie* în orice enunț și se realizează prin mijloace codificate morfologic, sintactic și / sau lexical, în timp ce coordonatele spațială, socială și discursivă, precum și informația „descriptivă” (vezi *infra*, 4.6) dispun doar de o *codificare lexicală* (gramaticalizare „slabă”: referirea / raportarea la ele nu este obligatorie, dar atunci când are loc dispune de mijloace sistematice, de natură lexicală).

1.2. Condiționări pragmatice ale utilizării / interpretării deicticelor

Dacă raportarea la cadrul deictic, prin mijloacele de expresie deictică care îl evocă, este obligatorie pentru orice enunț bine format, în același timp, decodificarea informației factuale transportate de expresiile deictice este posibilă numai în condițiile în care datele concrete ale situației de comunicare sunt cunoscute: în condițiile în care găsim un bilețel anonim, nedat și neadresat explicit, în care scrie *Vino să mă vezi mâine-dimineață. Te aștept aici. Să nu întârzi!*, nu vom ști nici cine lansează invitația, nici cui, nici unde, nici pentru când.

Această indeterminare referențială a expresiilor deictice necontextualizate comunicativ derivă dintr-o caracteristică definitorie a acestora – aceea de semne lingvistice de tip *indici* (de aceea se mai numesc și *expresii indiciale* – engl. „indexical expressions”): un *semn indicial* (*indice*) este tipul de semn caracterizat prin contiguitatea obligatorie a semnificantului și a semnificatului denotativ (referențial) – semnificantul „trimite la” referentul său doar în prezența fizică a acestuia (și nu îl evocă *in absentia*, ca în cazul semnelor simbolice sau iconice).

Astfel, așa cum un deget întins „indică” un obiect doar când acesta este prezent, perceptibil vizual, pronumele *eu* sau *tu*, adverbele *acum* sau *aici*, *ieri* sau *poimâine*, își „indică” referentul (persoana care / căreia i se vorbește, momentul / locul în care se vorbește, o zi anume în raport cu ziua în care se vorbește) doar când sunt rostite în contextul comunicativ care conține elementele la care fac referire.

Cum coordonatele deictice se schimbă odată cu schimbarea contextului comunicativ (aceasta având loc cu fiecare nou mesaj, produs de către un alt vorbitor), referentul deicticelor va fi și el schimbat cu fiecare eveniment de comunicare în care este ancorat (sau „ambreiat”) – denumirile alternative ale expresiilor deictice dând seama de această inserție variabilă (*ambreiori* – fr. *embrayeurs* – sau engl. *shifters* „elemente de comutare”): „eu” sunt *eu* doar atât timp cât vorbesc și mă evoc pe mine astfel, când tac „eu” nu mai sunt *eu*, devine „eu” cel care vorbește și se autodesemnează prin *eu*.

1.3. Deixisul în comunicarea (±) prototipică. Cadrul deictic primar / secundar (deplasat)

Cadrul deictic, reprezentat prin *coordonatele deictice*, are un *centru deictic*, constituit prototipic din persoana vorbitorului și din momentul și locul în care vorbește, într-o situație de comunicare față în față, între parteneri deținători ai rolurilor fundamentale (emițător, destinatar, eventual martori).

Rolurile comunicative fundamentale (cele asumate de participanții la actul de comunicare prototipic, canonic) sunt *monolitice*, ele cumulând un fascicul de atribuții comunicative care, în comunicarea nonprototipică, nu sunt indisolubil asociate; astfel, *emițătorul prototipic* este, în același timp, autor al acțiunii verbale și responsabil de aceasta (destinatar virtual al reacției alocutorului), codificator al mesajului și producător fizic al acestuia, iar *destinatarul prototipic* este simultan primitor fizic al mesajului, decodificator al acestuia, beneficiar desemnat al acțiunii verbale și autor virtual al reacției / replicii.

În anumite situații de comunicare nonprototipică (noncanonică), rolurile comunicative se pot disocia în subroluri: la *polul emițător* – în responsabil al

acțiunii comunicative exercitate prin mesaj / autor al formulării mesajului (codificator) / transmițător / producător fizic al mesajului; la *polul destinat* – în primitor al mesajului / decodificator / primitor al mesajului decodificat / beneficiar / pacient al acțiunii comunicative.

În situațiile de comunicare la distanță (în spațiu și / sau în timp), sau în care rolurile comunicative sunt dissociate, cadrul deictic de referință se adaptează la parametrii noncanonici, după reguli prescrise de codul lingvistic și / sau de codurile sociale. Astfel, într-o scrisoare adresată de X lui Y, redactată de secretara lui X și primită, citită și repertoriată de secretara lui Y, care-i comunică acestuia esența mesajului, o frază ca *Vă mulțumesc, domnule președinte, pentru atenția pe care ați acordat-o problemelor pe care vi le-am prezentat*, va fi interpretată ca referindu-se, prin persoana I, la autorul-responsabil al conținutului mesajului (și nu la redactor sau la transmițătorul acestuia), prin persoana a II-a reverențială la destinatarul acestui conținut (și nu la receptorul fizic al mesajului sau la interpretul acestuia), iar prin perfectul compus (*ați acordat*) la un moment anterior momentului încheierii recepției mesajului (deși ulterior celui al conceperii / redactării / emiterii sale).

Chiar și în situațiile de comunicare canonice, pe *cadrul deictic primar* (al circumstanțelor comunicării) se pot grefa *cadre deictice secundare* (derivate, *deplasate, comutate*), corespunzătoare *punctelor de vedere* diferite pe care le poate adopta vorbitorul. În cazul reproducerii unui discurs în discursul-cadru (prin vorbire directă, indirectă sau prin forme mixte), deplasarea cadrului deictic este gramaticalizată; în cazul discursului narativ, ea este foarte frecventă (autorul își asumă unghiul de vedere al personajului); de asemenea, în conversația curentă, cadrul deictic este parțial mobil. Astfel, în: *Dar mi₁-ai spus chiar tu₂ foarte clar: „Tu₁ cu mine₂ n-o să mai ai vreodată probleme.*”, elementele deictice (pronumele de persoana 1 și a 2-a, persoana 1 și a 2-a și timpul verbelor) prezente în secvența de discurs aparținând exclusiv locutorului, respectiv în cea reprodusă în stil direct, sunt raportate la cadre deictice diferite: primele – la cel al discursului de bază, ultimele – la cel al discursului citat, introducând astfel o perspectivă deictică secundară, derivată în raport cu discursul-cadru. În *Așa, și te-ai ascuns pe șantier în Dobrogea. De ce credeai că acolo / aici ești / erai în siguranță?*, selecția deicticului spațial și cea a timpului verbal se poate face opțional și / sau selectiv, prin raportare la cadrul deictic primar (situația de comunicare) sau la cel deplasat empatic (vorbitorul se plasează mental în contextul situațional evocat).

Gradul de mobilitate, componentele cadrului deictic care îi sunt supuse, ierarhia acestor componente din punctul de vedere al stabilității / mobilității sunt diferite de la o limbă la alta (de exemplu, regulile de concordanță a timpurilor), iar în cadrul aceleiași limbi, de la un stil la altul, de la un tip de discurs la altul și de la un tip de context lingvistic la altul (vezi *infra*).

2. DEICTICE SIMBOLICE VS OSTENSIVE

În funcție de felul în care se realizează evocarea elementelor de context comunicativ de către expresiile deictice, acestea pot fi: (a) *simbolice* sau (b) *ostensive* (*gestuale* – termen alternativ frecvent folosit, dar mai puțin adecvat, fiind mai restrictiv).

2.1. Deictice simbolice

Deicticele simbolice își indică nonambiguu referentul prin simpla lor utilizare în situația de comunicare, în virtutea regulii de sens care le este asociată. Pronumele de persoana I singular și persoana I singular a verbelor, adverbe ca *azi*, *ieri*, *poimâine*, *aseară* sunt univoc decodificabile referențial prin aplicarea directă a procedurii de selectare a referentului din datele perceptibile ale contextului situațional.

2.2. Deictice ostensive

În cazul *deicticelor ostensive*, utilizarea lor într-un context situațional nu este suficientă pentru identificarea elementului de context la care fac referire, fiind necesară o indicare („arătare”, „ostensiune”) a acestuia prin mijloace extralingvistice (gest, orientarea privirii). Dacă spun *Dă-mi aia de acolo!*, alocutorul va înțelege, pe cale simbolică (convențională), că îi cer să-mi înmâneze ceva aflat la oarecare distanță de mine, accesibil vizual și acțional ambilor, dar nu va ști care obiect anume, situat în care punct al spațiului comun, decât dacă i-l voi arăta cu mâna sau cu privirea.

Regula de sens (procedeul de atribuire a referentului) asociată deicticelor ostensive cuprinde apelul obligatoriu la mijloace de individualizare extraverbale.

Pronumele, adjectivele și adverbele demonstrative, pronumele personale de persoana a III-a, ca și articolele hotărâte, au, atunci când sunt utilizate deictic, o natură ostensivă:

Îmi aleg asta, asta și aia de acolo.;

Cu asemenea ochi cucerești pe oricine.;

Nu așa, mă, așa, bag-o la punctul mort și pe urmă tragi de volan. (reclamă TV);

Dar el cine e și ce vrea?;

Domnul este foarte elegant, doamna, mai puțin.

Atunci când contextul situațional permite decodificarea nonambiguă a deicticului ostensiv – fie pentru că, în circumstanțele date, se află un singur element din clasa referenților posibili ai respectivei forme, fie pentru că atenția interlocutorilor este deja fixată, pe cale discursivă sau extradiscursivă, asupra respectivului element – vorbitorul se poate dispensa de indicațiile extraverbale în rostirea expresiei în cauză:

Ăsta pe cine o căuta? [despre o persoană străină care tocmai a intrat pe ușă]

Pe-ăsta dă-mi-l mie, să nu te rănești! [tatăl, către copilul care se joacă cu cuțitul]

Deci, domnul dorește tort, iar doamna, înghețată. [chelnerul, către cei doi clienți, de sexe diferite, de la masă]

Nu mai face așa, că mă supăr!

Orice deictic ostensiv conține și un nucleu semantic simbolic, care determină tipul de element situațional pe care îl poate selecta ca referent: *el* se poate referi la o entitate – persoană, eventual animal personalizat (rareori, la obiecte), de sex / gen masculin (sau neutru, pentru obiecte), distinctă de locutor și de alocutor; *acolo* este un punct în spațiul interlocuției situat la relativă distanță de vorbitor; *asa* este o modalitate de desfășurare a unei acțiuni etc.

Majoritatea expresiilor utilizabile ca deictice ostensive sunt susceptibile și de o utilizare nondeictică, anaforică sau cataforică: zona de indeterminare referențială a formei-tip (necontextualizate) este fixată, atunci când expresia este actualizată în mesaj, fie prin indicii de natură contextual-ostensivă, fie prin precizări de natură verbală:

(deictic) *Fata asta ajunge departe. [= fata aici de față]*

(anaforic) (*A cunoscut-o pe Anda când avea 18 ani.*) *Fata asta i-a făcut mult rău.* [fata de care am vorbit]

(deictic) *Ce faci acolo ?*

(cataforic) *Du-te acolo unde a-nțărcat mutu` iapa!*

(deictic) *Acela e fostul logodnic al Mihaelei.* [persoana care tocmai a intrat pe ușa amfiteatrului]

(anaforic) (*Fostul ei soț ar fi putut foarte bine s-o ajute.*) *L-a rugat cu cerul și cu pământul, dar acela n-a vrut să audă.*

Unele forme utilizabile deictic ostensiv sunt susceptibile și de o utilizare nondeictică, dar și nonana- / cataforică, expletivă; în limba română, fenomenul se limitează la pronumele personal feminin neaccentuat, în acuzativ singular și în dativ:

Las-o baltă !

A luat-o la sănătoasa.

Hai, dă-i drumul, zi ceva !

Și-altă dată ! O s-o facem și mai lată! (cântec de pahar)

Zi-i odată, ce e ?; Dă-i bice, e târziu!

În vorbirea populară, în anumite contexte, se poate utiliza expletiv și forma de feminin plural, acuzativ, a pronumelui personal: *Le zice bine!*

Este reperabilă, în exprimarea argotică, și formula: *Nu le prea am (pe-astea) cu muzica grea.* (total nerecomandabil), unde apare, opțional, și demonstrativul feminin plural, acuzativ, cu valoare expletivă.

2.3. Deictice mixte

În afara deicticelor pur *simbolice* (cu referent precis determinat convențional în contextul comunicativ dat) și a celor pur *ostensive* (al căror nucleu semantic simbolic este doar de natură categorială), există o *categorie de deictice de natură mixtă*, parțial simbolică și parțial ostensivă.

Pronumele personal de persoana a II-a singular și persoana a II-a singular a verbelor trimit la alocutor, dar atribuirea rolului de alocutor este implicită și nonechivocă doar în dialogul bilateral, față în față; în celelalte situații (dialog între mai mulți interlocutori, dialog la distanță) desemnarea în acest rol are loc prin mijloace ostensive (direcția privirii, gest) sau lingvistice (adresare nominală, formule fatice direcționate explicit, mesaje introductive de desemnare: *Irina, vrei să-mi mai pui puțină cafea?; Ascultă, domnule Popescu, nu e deloc de glumă!; În atenția domnului secretar de stat X!* [în deschiderea unei scrisori oficiale]).

Odată stabilit prin consens rolul de destinatar, funcționarea deicticului este simbolică.

Pronumele personal de persoana a II-a plural are un referent compus din alocutor (cu toate precizările de mai sus) și dintr-un număr de alte persoane (identificabile pe cale ostensivă și / sau ana- / cataforică), sau dintr-un grup de destinatari (a căror identitate precisă se determină, de asemenea, ostensiv sau ana- / cataforic).

Voi cine sunteți? [grup de destinatari identificabili direct; utilizare deictică simbolică];

Aș vrea să vă rog ceva, pe tine și pe prietenii tăi. [voi = tu + alții, identificabili cataforic];

Voi₁ și voi₂, veniți cu mine. Voi₃, rămâneți unde vă găsiți! [grup de destinatari identificabili ostensiv];

Adverbele deictice *aici* și *acum* au un nucleu deictic simbolic ferm (locul în care vorbesc; momentul în care vorbesc) situat în centrul unei sfere spațiale, respectiv temporale, vagi, ale cărei contururi precise sunt delimitate fie ostensiv explicit (*Așază-te aici!* [semn cu mâna]), fie ostensiv implicit (*Ce bine și cald e aici!* [într-o încăpere în care se intră de afară], fie ana- / cataforic (*Vino pe terasă, aici, lângă mine!*), pentru deicticele temporale, dezambiguizarea zonei vagi se poate face doar pe cale verbală: *Acum, după revoluție, lucrurile s-au schimbat radical.* (cataforă), *Înainte să devină șef era băiat de treabă, acum însă e de nerecunoscut.* (anaforă prin complementaritate).

Zona de referențialitate virtuală vagă a acestor deictice mixte le face și pe acestea susceptibile, deci, de utilizări hibride, deictice și nondeictice (anaforice / cataforice), coroborate. Utilizările alternative, aparent pur anaforice (*După douăzeci de ani, s-a întors în satul natal să-și caute rudele. Aici n-a mai găsit pe nimeni.*), sunt însă interpretabile (prin componenta de selecție a demonstrativului de apropiere în locul celui de depărtare, *acolo*) și drept deplasări ale cadrului deictic (vezi *infra*).

3. CATEGORII DE DEICTICE ÎN FUNCȚIE DE ROLUL ÎN ANCORAREA DEICTICĂ A ENUNȚULUI

În funcție de rolul pe care îl au în ancorarea deictică a enunțului, expresiile deictice pot fi:

- (a) expresii referențiale intrinsec deictice;
- (b) expresii deictice relaționale;
- (c) expresii cu ancoraj deictic intrinsec;
- (d) expresii ale „acordului” deictic.

3.1. Expresii referențiale intrinsec deictice

Expresiile referențiale intrinsec deictice realizează o ancorare directă în situația de comunicare, prin referire la anumite componente ale acesteia pe care le atrag în discurs. Caracterul deictic intrinsec constă în autosuficiența acestor expresii din punctul de vedere al funcției deictice pe care o exercită în enunțul care le actualizează: această funcție se realizează independent de celelalte elemente de expresie prezente în lanțul sintagmatic, dar constituie baza poziționării referențiale a acestora în raport cu cadrul deictic.

Sensul (intensiunea) acestui tip de expresii deictice constă în procedura de atribuire a referentului din situația de comunicare.

Pronumele personale și demonstrative, adverbele demonstrative, morfemele timpurilor verbale deictice sunt elemente de expresie referențială intrinsec deictică; de asemenea, substantive ca *prezentul*, *trecutul*, *viitorul*, când se referă la cadrul deictic primar.

Când spunem

Eu nu mă pricep, cred că nici tu, dar ea e sigur o expertă;

Asta de când a apărut aici? Ieri nu era;

N-o lăsa pe mâine, poți s-o faci și poimâine.;

Prezentul îl dezamăgește, viitorul îl sperie.,

eu, tu, ea, asta, aici, ieri, mâine, poimâine, prezentul, trecutul sunt univoc decodificabile referențial prin simpla raportare la situația de discurs, indiferent de

restul elementelor cosintagmatice și de raporturile stabilite cu acestea; de asemenea, formele de timp verbal indică momente univoc poziționate deictic ale proceselor reprezentate de verbe, indiferent de natura acestor procese.

3.2. Expresii deictice relaționale

Expresiile deictice relaționale realizează ancorajul deictic al unor alte elemente de expresie, de natură nondeictică, cărora le sunt atașate ca determinanți.

Sensul (intensiunea) deicticului relațional constă în procedeul de fixare a referentului sintagmei rezultante, prin raportare la coordonatele deictice. În enunțuri ca:

La anul mă însor.;

Săptămîna trecută mi s-a întîmplat ceva straniu.;

Vino să mă întrebi peste două zile.;

Acum douăzeci de ani era superbă.;

Să fim optimiști: anul ăsta e cu mult mai bun decât anul viitor.;

Fata asta mă scoate din minți.

elementele puse în evidență referențializează sintagmele respective în relație cu cadrul deictic, spre deosebire de determinativii nondeictici corespondenți care, distribuiți în contexte similare, își referențializează sintagmele prin raportare la alte puncte de referință, neincluse în cadrul deictic:

Mi-a spus că se însoară în anul următor.;

Cu o săptămîna în urmă mi se întîmplase ceva straniu.;

Vino să mă întrebi după două zile de la semnarea contractului.;

Cu douăzeci de ani în urmă era superbă.;

Anul acela a fost cu mult mai bun decât anul următor.;

Fata aceea mă scotea din minți.

Deicticele relaționale nu au așadar un referent propriu, ci atribuie un referent determinat deictic sintagmei pe care o construiesc; prezența lor semnalează lecțiunea deictică a acestei sintagme.

3.3. Expresii cu ancoraj deictic intrinsec

Expresiile cu ancoraj deictic intrinsec se caracterizează printr-o structură semantică analizabilă într-o componentă de semnificație descriptivă independentă de coordonatele deictice și o altă componentă, de natură deictică referențială, care o ancorează pe prima în contextul comunicativ.

Interjecțiile (cu excepția celor „imitative”, onomatopeice), verbele și expresiile performative, pronumele și alocutivele onorifice relaționale, substantivele în vocativ, verbele la imperativ sunt elemente cu ancoraj deictic intrinsec.

3.3.1. Interjecțiile propoziționale, cele **predicative** și cele **alocutive** sunt elemente de expresie a căror semnificație descriptivă conține obligatoriu referire la elemente ale situației comunicative, fără a se reduce la procedura de identificare a acestora.

Ca elemente de expresie-tip (necontextualizate comunicativ), categoriile de interjecții menționate au un sens care poate fi glosat în termenii unei acțiuni verbale exercitate de un locutor virtual asupra unui / unor alocutor(i) virtuali, sau ai unei atitudini exprimate de locutorul virtual în legătură cu o stare sau un eveniment făcând parte din contextul comunicării. Actualizarea interjecțiilor-tip într-un discurs concret le conferă acestora o valoare echivalentă unui mesaj condensat, traductibil printr-un enunț fixat referențial în situația de comunicare.

Aș!; Haida-de!; Bravo!; Aha!; Sst! pot fi analizate, respectiv, ca: „*Eu* neghotărât ceea ce ai spus *tu adineaori*”; „*Eu* te îndemn să fii onest / să-ți revizuiești opinia și să nu mai susții enormități”; „*Eu* te laud pentru ceea ce ai spus / făcut”; „*Eu* m-am lămurit în urma spuselor *tale*”; „*Eu* te rog / îndemn să taci”.

Uf!; Hait! Brrr! sunt echivalentele unor enunțuri sintetice, cu semnificația: „*Eu* sunt nemulțumit de o situație de care iau cunoștință / care îmi este evocată”; „*Eu* constat o situație (potențial) negativă, cu neplăcută surprindere”; „*Mie* mi-e frig / teamă”.

Uite-o aici, pe masă!; Iată omul providențial!; Na-ți-o fie, mie nu-mi trebuie. conțin interjecții cu rol de predicate, între ale căror argumente figurează protagoniștii actului de comunicare (*eu, tu*) și entități prezente în contextul situațional.

În sfârșit, interjecțiile alocutive cu rol fatic, ca *Bre, Mă / Măi, Bă Fă* sau *Alo* sunt strict ancorate în situația de comunicare, cu rol echivalent cu cel al unor mesaje fatice cu formă propozițională („*Eu* te rog / îndemn să mă ascuți.”), în care sunt, în plus, codificate și informații privitoare la poziția socială și interpersonală a interlocutorilor și / sau la tipul de canal, ori la circumstanțe materiale ale interlocuției (*alo* se folosește la telefon, sau pentru a atrage atenția unei persoane aflată la oarecare distanță).

3.3.2. Verbele performative sunt o subclasă a verbelor desemnând acțiuni verbale, care prezintă caracteristica de a realiza, atunci când sunt folosite la persoana I indicativ prezent, prin însăși rostirea lor, acțiunea pe care o descriu (desemnează):

Te rog să mă ierți!;

(Îți) promit să nu mai mint.;

Declar că toate cele anterior prezentate sunt reale.;

Vă invităm la onomastica fiicei noastre.

Valoarea lor performativă este strict condiționată de asocierea cu elementele referențiale intrinsec deictice (persoana I, indicativ prezent), în absența cărora funcționează ca simple descrieri / evocări ale unor acțiuni verbale:

L-a rugat să-l ierte.;

Mi-a promis să nu mai mintă.;

A declarat că cele prezentate sunt reale.;

Ne invită la onomastica fiicei lor.

Expresiile performative sunt forme de expresie ritualizate, a căror rostire în circumstanțele prescrise de codul pragmatic (privitoare la participanți și la acțiunile acestora, precum și la contextul situațional) asigură realizarea unei acțiuni sau instituirea unei stări, pe care, atunci când sunt utilizate în alte circumstanțe, doar o descriu: *Sunteți bine-veniți!* realizează o acțiune prin care se instituie un raport particular, de acceptare binevoitoare, între primitor și vizitator. *Lucrările ședinței se încheie aici., Sesiunea este deschisă., Licitația s-a închis., Adjudecat domnului cu haină gri din rândul al treilea.* sunt acte prin care locutorul își exercită autoritatea de a modifica starea de lucruri anterioară și de a institui o stare nouă.

Performativitatea verbelor și expresiilor performative este condiționată de actualizarea componentei lor de ancoraj deictic; atunci când aceasta este anulată (fie prin modificarea formei expresiei, fie prin utilizarea sa într-un context diferit de cel prescris) se anulează și valoarea performativă, în favoarea celei simplu descriptive (evocative).

3.3.3. Pronumele personale de politețe (vezi și I, **Pronumele de politețe**) au o componentă deictică referențială, intrinsecă, și o altă descriptivă, ancorată deictic: *dumneavoastră, Domnia Voastră, Domniile Voastre*, indică, pe de o parte, alocutorul, iar, pe de altă parte, marchează raportul social al locutorului față de acesta (nonintimitate sau distanță ierarhică în favoarea alocutorului – trăsături ambiguitate în aceste forme).

Dumneata are un statut aparte, întrucât componenta descriptivă socială este dezambiguită: în unele utilizări, acest pronume indică situații de nonintimitate, dar în care raportul ierarhic este defavorabil alocutorului:

Ce crezi dumneata, că îmi poți telefona la orice oră?

M-am gândit la dumneata, să vedem ce putem face să te ajutăm.

Într-o altă utilizare, în raporturile de familie, *dumneata* poate prezenta combinația de trăsături inversă (intimitate + raport ierarhic favorabil alocutorului): în anumite familii, copiii se adresează părinților cu *dumneata* (practică din ce în ce mai puțin frecventă).

La persoana a III-a, *dumnealui / dumneaei, dumnealor, Domnia Sa, Domniile Lor* indică referirea la o persoană marcată deictic negativ (nonidentică cu locutorul sau alocutorul, putând fi un martor prezent la schimbul verbal sau un individ despre care se vorbește) și, în același timp, raportul social al locutorului față de aceasta (nonintimitate sau superioritate a statutului relativ în favoarea persoanei desemnate). Pronumele *dânsul / dânsa / dâșii / dâșele* au aceeași componentă referențială deictică negativă, dar componenta descriptivă a raportului social are un statut precar: în unele variante regionale ale limbii române este neutralizată (*dânsul* etc. se poate folosi și pentru animale), în timp ce între vorbitorii de limbă literară nu există consens: unii le folosesc drept corespondentul de persoana a III-a (mai puțin formal decât *dumnealui / -ei / -lor, Domnia Sa, Domniile lor*) al lui *dumneavoastră*, iar alții, drept echivalente pentru nereverențialele *el, ea, ei, ele*.

Înțelegem prin *deictic pozitiv* acel element de expresie care își selectează referentul direct din situația de comunicare, în timp ce referentul *deicticului negativ* este stabilit prin raportare negativă (complementară) la entități care fac obiectul referinței deictice directe („acela (prezent aici) care nu este eu sau tu”).

Între formele nonpronominale de deferență (utilizate alocutiv sau evocativ), cele care marchează statutul *relativ* al persoanei desemnate față de locutor pot fi considerate a avea, pe lângă componenta referențială intrinsecă deictică în alocuție, și o componentă descriptivă socială, ancorată deictic.

Domnul, Doamna, Domnișoara etc., la singular sau plural, în alocuție sau în evocare, sunt utilizate în condiții de nonintimitate și / sau de subordonare ierarhică a locutorului.

Statutul social *absolut* este și el marcat prin forme reverențiale, dar utilizarea lor nu depinde de poziția relativă a locutorului, deci ancorajul lor deictic se rezumă, în utilizarea alocutivă, la componenta referențială deictică intrinsecă (desemnarea alocutorului): în circumstanțe formale, ne adresăm cu *Domnule Președinte, Excelență, Sfinția Voastră* – chiar dacă se întâmplă să avem raporturi personale apropiate cu deținătorul respectivului statut. Este adevărat că această formă de adresare este rezervată comunicării publice, formale, în intimitate având, de obicei, prevalență relațiile interpersonale – ceea ce ar putea fi interpretat ca un ancoraj deictic în *tipul* de situație de comunicare; această poziție ne-ar obliga însă să

considerăm deictice *toate* mărcile stilurilor funcționale (variantele diafaze ale limbii), ceea ce pare excesiv.

3.3.4. Formele de *imperativ, persoana a II-a*, ale verbelor prezintă un ancoraj deictic intrinsec, nerealizându-se decât prin adresare directă alocutorului.

Forma de *vocativ* a substantivelor este ancorată deictic intrinsec prin componenta sa alocutivă, de desemnare a alocutorului – desemnare care se servește de componenta semantică descriptivă ca de un adjuvant în dezambiguizarea adresării: *Fetițo, vino puțin, te rog!*, rostit către un grup de persoane de vârste și sexe diferite, între care se află un singur copil de sex feminin, este decodificat referențial nonambiguu datorită componentei semantice nondeictice a numelui.

3.4. Expresii ale „acordului” deictic

Verbe de deplasare cu punct terminal determinat, ca *a veni* vs *a merge (la)*, *a se duce (la)* sau *a duce* vs *a aduce*, au o utilizare condiționată de situarea spațială a participanților la actul comunicativ și a entităților evocate, deci de caracteristici legate de coordonatele deictice.

Prin selectarea unuia sau altuia din aceste verbe, autorul enunțului nu comunică alocutorului o informație necunoscută de acesta asupra circumstanțelor comunicării, nici nu face referire diferențiată la unele dintre aceste circumstanțe, ci își adaptează expresia, în mod redundant, la un cadru deictic cu configurație dată.

Trăsăturile relevante în speță ale cadrului deictic sunt:

- situarea locutorului / alocutorului la momentul locuției;
- situarea locutorului / alocutorului la momentul realizării acțiunii descrise;
- situarea abituală a locutorului / alocutorului;
- coincidența / noncoincidența situării locutorului / alocutorului la momentul locuției cu cea la momentul realizării acțiunii și / sau cu situarea abituală.

Vom avea:

Vino mâine să mă vezi / **Mergi mâine să mă vezi*.

(situarea locutorului la momentul locuției \equiv situarea la momentul acțiunii \equiv situarea abituală; deplasarea alocutorului către acest loc);

Pot veni mâine pe la tine? / **Pot merge mâine pe la tine?*

(situarea abituală a alocutorului \pm identică cu situarea la momentul locuției; deplasarea locutorului către acest loc);

Trebuie să merg / mergi la doctor. / **Trebuie să vin / vii la doctor.*

(situarea locutorului / alocutorului nonidentică, în niciun moment, cu punctul de destinație al deplasării);

Du-te, te rog, până la mine acasă și udă-mi florile / **Vino te rog...*

(situarea alocutorului la momentul locuției \equiv / \neq situarea la momentul deplasării \neq localizarea abituală; deplasarea alocutorului către situarea abituală a locutorului);

Tu vii mâine la petrecere? Eu mă duc., dar și:

Înțeleg că te duci la petrecere. O să vin și eu.

(situarea locutorului / alocutorului la momentul locuției \neq situarea la momentul încheierii deplasării; situarea locutorului / alocutorului la momentul încheierii deplasării identică);

Adu-mi cartea mâine la serviciu. (eu voi fi acolo), dar

Du-mi cartea la serviciu și pune-mi-o în sertar. / *?Adu-mi cartea la serviciu*
...(eu nu voi fi acolo).

Selecția verbului adecvat depinde nu numai de configurația distribuției spațiale a rolurilor participante la diversele momente relevante, ci și de posibila adoptare, de către locutor, a unui unghi de vedere „empatic” cu persoane / locuri menționate în discurs:

Am auzit că e un loc formidabil. Vin / merg / se duc acolo oameni din toate colțurile lumii.;

E un doctor extraordinar, vine / merge lumea la el ca la Maglavit.

4. CATEGORII DE DEICTICE ÎN FUNCȚIE DE TIPUL DE INFORMAȚIE CODIFICATĂ

Cea mai frecventă clasificare a deixisului este aceea în funcție de tipul de informație contextual-comunicativă codificată.

După acest criteriu, se pot distinge:

- (a) *deixisul personal;*
- (b) *deixisul spațial;*
- (c) *deixisul temporal;*
- (d) *deixisul discursiv (textual);*
- (e) *deixisul social;*
- (f) *deixisul „descriptiv”.*

Categoriile (a) – (c) constituie coordonatele fundamentale ale cadrului deictic în funcție de care se realizează inserția tuturor elementelor menționate în universul discursiv, construit în jurul universului „real” (cel în care are loc evenimentul comunicativ).

Categoriile (d) și (e) sunt coordonate deictice secundare, la care raportarea se face opțional, chiar dacă sunt inerente oricărui act de comunicare.

Categoria (f) nu reprezintă o coordonată de referință, ci doar o clasă de informații contextuale codificabilă deictic și nesubsumabilă celorlalte categorii.

4.1. Deixisul personal codifică rolurile comunicative ale participanților la schimbul verbal, prin pronume și prin persoana verbală (vezi și I, **Pronumele, Verbul. Numărul și persoana**).

4.1.1. Persoana I și a II-a sunt deictice pozitive (denotă persoana locutorului, respectiv a alocutorului) și nu pot avea decât utilizare deictică (vezi însă *supra*, 2.3, în legătură cu dezambiguizarea ostensivă / anaforică a destinatarului adresării); persoana a III-a selectează fie un referent deictic negativ (entitate nonidentică cu persoana locutorului / alocutorului), fie unul identificat pe cale ana- / cataforică.

Persoana I plural (rareori, și singular) și persoana a II-a singular (rareori, și plural) sunt susceptibile și de o utilizare generică:

Cum procedăm în caz de cutremur? (instrucțiuni)

Tocăm bine ceapa și o rumenim ușor. (rețetă culinară)

Sunt timid. Cum mă tratez? (titlu de broșură cu sfaturi practice)

Ai carte, ai parte. (proverb)

Nu e bine să te bagi unde nu te pricepi.

Luați un cerc și alinați-l; el va deveni vicios.

Dacă sunteți deprimați, gândiți-vă la cei mai nefericiți decât voi.

Fenomenul este explicabil printr-o „virtualizare” a rolurilor comunicative: locutorul se identifică virtual cu un „eu” generic ori își identifică un alocutor virtual într-un „tu” generic.

Pronumele de persoana I plural (*noi*) este îndeobște considerat ca având o natură mixtă (referă la un ansamblu de persoane care o include pe cea a locutorului, plus un număr variabil de nonlocutori), cu variantele: *noi* inclusiv (*eu + tu ± alții*) și *noi* exclusiv (*eu + alții*) – așadar, ar fi un fals plural (nu poate fi considerat un ansamblu de *eu*). Această optică este valabilă pentru comunicarea orală directă, inclusiv pentru cazurile în care se vorbește în cor (fiecare rostitor de *noi* emite un mesaj propriu, în care se referă la sine însuși plus alții), dar nu și pentru situații de comunicare noncanonică, în care rolul de destinatar al mesajului este disociat în subroluri componente (responsabil al acțiunii comunicative / codificator / transmițător); un document emis de către o comisie și redactat de către secretarul acelei comisii, în care se spune: *În urma deliberărilor în plen, noi, membrii comisiei X, am decis următoarele...*, face referire prin pronumele *noi* la toți membrii semnatori, în mod egal responsabili de conținutul mesajului și de acțiunea comunicativă pe care o exercită, deci la o pluritate de *eu* (persoana I trimițând nu la emițătorul fizic, nici la autorul redactării, ci la autorul-responsabil al acțiunii verbale).

4.1.2. Coordonata deictică personală constituie baza de raportare a deixisului spațial și este o componentă intrinsecă a deixisului social.

Elementele de expresie ale deixisului personal sunt de natură simbolică (cu excepția persoanei a III-a, deictic ostensivă) și fac parte din categoria deicticelor referențiale intrinsece (vezi *supra*, 2.1, 2.2 și 3.1).

4.1.3. Coordonata deictică personală nu este deplasabilă decât în discursurile reproduse în vorbire directă:

Și atunci mi₁-a spus: „Eu₂ cu tine₁ nu mai vreau să am de-a face”.

În discursul reprodus în vorbire indirectă se păstrează raportarea la coordonata personală a cadrului deictic primar:

Și atunci mi₁-a spus că el₂ cu mine₁ nu mai vrea să aibă de-a face.

4.2. Deixisul spațial codifică configurația spațială a contextului comunicării prin raportare la poziția interlocutorilor. Sunt relevante, în speță, raporturile de distanță (apropiere / depărtare) față de participanți (cu prevalența clară a locutorului față de alocutor) și de poziționare relativă la aceștia (*în față / în spate, la stânga / la dreapta, înainte / înapoi* etc.), precum și (în cazul expresiilor de „acord” deictic – vezi *supra*, 3.4) situarea participanților în diferite momente (al locuției, al acțiunii menționate în enunț, situarea abituală).

4.2.1. Adverbele de loc *aici / acolo* codifică lexical parametrul „distanță față de locutor”, în principal la momentul locuției;

Aici plouă și e frig. Acolo cum e vremea? (discuție telefonică).

Adverbul de apropiere (*aici*) se mai poate folosi și prin deplasarea empatică a centrului deictic către alocutor sau către un personaj menționat în discurs, dar nu în detrimentul locutorului:

Bun, deci ai ajuns la Cluj. Și aici, cum te-ai descurcat?;

Așa, și s-a stabilit în Italia. Aici nu i-a mers prea bine., dar

Ai plecat de aici în America, și acolo ce-ai făcut?.

Pronumele demonstrative sunt și ele organizate în serii conform criteriului distanței față de locutor: *acesta / aceasta / aceștia / aceștia* și *ăsta / asta / ăștia / astea* marchează apropierea, în timp de *acela / aceea / aceia / acelea* și *ăla / aia /*

ăia / alea – distanță; de asemenea, adjectivele demonstrative corespondente. Apropierea și depărtarea fiind însă noțiuni relative, atunci când nu avem termen de comparație, putem desemna printr-un demonstrativ de apropiere orice obiect aflat în spațiul perceptiv:

Muntele ăsta mi-a dat totdeauna fiori. (rostit de la o distanță de doi kilometri).

Locuțiunile prepoziționale și cele adverbiale care indică relația pozițională a unui obiect – *la dreapta / la stânga; în față (în fața) / în spate(le); înainte(a) / înapoi(a)* – sunt raportabile la perspectiva locutorului (*copacul din dreapta casei, grădina din spatele blocului*), dar și a alocutorului (*Deschide ușa din dreapta!* poate însemna „din dreapta ta”, dar și „din dreapta mea”, care nu sunt identice dacă stăm față în față) sau a unui personaj despre care se vorbește (*A luat-o pe strada din dreapta.* – a mea sau a lui?) sau chiar a unui obiect reprezentabil prin analogie cu o persoană (*grădina din fața clădirii* – a cărei fațadă este în partea opusă față de vorbitor).

În legătură cu selecția verbelor de mișcare cu punct de sosire determinat (vezi *supra* 3.4), „acordul” deictic.

4.2.2. Expresiile spațiale intrinsec deictice (*aici / acolo, dincoace / dincolo, încoace / încolo* etc.) au o natură preponderent ostensivă; cele relaționale sunt simbolice (vezi *supra*, 2)

4.2.3. Cadrul deictic spațial este deplasabil diferențiat în funcție de tipul de expresie deictică și, desigur, de tipul de situație discursivă; mobilitatea sa globală este, în orice caz, superioară celei a deixisului personal.

4.3. Deixisul temporal codifică reprezentarea temporală prin raportare la spațiul temporal în care are loc actul comunicativ; în comunicarea canonică, timpul comunicațional este tratat lingvistic drept unitar (momentul emiterii și cel al receptării mesajului sunt considerate simultane, durata intervențiilor și distanța temporală dintre ele sunt neglijate); în situații noncanonice (momentele intervențiilor și / sau cele ale subcomponentelor acestora sunt spațiate în timp) devine relevantă distincția dintre *momentul codificării* și *momentul receptării / interpretării* mesajului, ca și cea dintre diversele momente ale redactării unui mesaj (scris sau înregistrat):

Acum, când îți scriu, lucrurile par fără ieșire. Poate până-mi primești scrisoarea situația se va mai fi limpezit.;

Dacă urmărești această înregistrare înseamnă că am murit. (testament pe o videocasetă);

Reiau scrisoarea după o săptămână. Îți spuneam că sunt total demoralizat – între timp mi-am mai venit în fire.;

Ai câștigat un prăjitur de pâine! Telefonează la XYZ și revendică-ți premiul. (mesaj pe o etichetă răzuibilă; campanie promoțională);

Ofertă limitată la primele 100 de apeluri. Telefonează acum! (timpul decodificării = timpul emisiei ≠ timpul codificării).

Elementele de expresie a deixisului temporal pot fi de tipul referențialelor intrinsec deictice (morfemele timpului verbal deictic; adverbe ca *azi, ieri, mâine, poimâine, alaltăieri, aseară, diseară, acum, odată, odinioară, recent, (în) curând*; substantivele *prezentul, trecutul, viitorul* când sunt lipsite de determinanți nondeictici) sau de tip relațional (determinanți ai altor expresii, nondeictice, cărora le impun un referent identificat pe cale deictică); în ambele cazuri, mecanismul ancorării deictice este de tip simbolic.

4.3.1. Deicticele temporale referențiale intrinsec pot evoca un referent determinabil cu exactitate (*azi, ieri* etc.), sau vag (*acum, prezentul, recent* etc.); în cel din urmă caz se poate recurge, pentru dezambiguizare, la anaforă / cataforă:

Acum, în noul mileniu, fenomenul globalizării se accelerează vizibil.;

În prezent, după reorganizare, lucrurile par să o ia pe un făgaș normal.;

Am văzut-o recent, la vernisajul expoziției de sculptură mică.

Tempurile verbale prin excelență deictice (*prezentul, viitorul simplu, perfectul compus*) au referent temporal vag, dezambiguit prin contextul verbal al enunțului care conține respectivele verbe și / sau prin contextul verbal extins (*transfrastic*):

Stau și te aștept de aproape două ceasuri.;

O să mă întorc marțea viitoare.;

Am depus contestații imediat după anunțarea rezultatelor.

Dezambiguizarea nu este obligatorie, locutorul putându-se mulțumi cu localizarea temporală oferită de nucleul deictic ferm al referinței deictice (timp situat în interiorul duratei care include timpul comunicării) într-o durată anterioară / ulterioară timpului comunicării:

Suntem oboșiți cu toții, ce-ar fi să facem o pauză?;

Are ceva cu tine, e limpede.;

Am aflat că ai avut un succes fulminant, felicitări!;

O să-i spun, n-avea nicio grijă.

Chiar timpurile verbale considerate ca nondeictice, întrucât își iau punct de referință momente independente de timpul comunicării (mai mult ca perfectul, viitorul anterior), au totuși o componentă deictică intrinsecă, prin care sunt atribuite obligatoriu categoriei timpurilor trecutului, respectiv viitorului (prin raportare, deci, la momentul *prezent*):

Când ne-am întâlnit divorțase deja de cea de a doua soție.;

La 18 ani publicase două volume de versuri superbe.;

Se va întoarce după ce își va fi luat doctoratul.;

În 2020 toate necazurile astea vor fi rămas o simplă amintire.

De asemenea, perfectul simplu (în utilizări narative) și imperfectul, care impun, în genere, prezența în context a unor determinări temporale explicite verbal (deci sunt predominant nondeictice anaforice sau cataforice), prin însăși apartenența lor la categoria trecutului își manifestă și natura deictică:

La 14 ani eram tare neștiutoare.;

După război plecă din țară și nu se mai întoarce niciodată. (stilul narativ).

Există, de altfel, contexte în care determinarea ana- / cataforică lipsește, selecția imperfectului / perfectului simplu în locul perfectului compus fiind determinată de natura lor aspectuală, iar valoarea temporală fiind una pur deictică:

Mă gândeam, ce-ar fi să mergem împreună?;

Ziceam și eu așa, nu vorbeam serios.;

Îl căutai, dar nu-l găseai. (regional; Oltenia).

4.3.2. Deicticele temporale relaționale sunt adjective (*trecut(ă), prezent(ă), viitor(oare), recent(ă)*), adjective demonstrative (*acest / această, astă / ăst*), prepoziții (*peste, la, de*), adverbe utilizate prepozițional (*acum*) care, folosite ca determinanți ai unor substantive comune denumind unități de timp calendaristic (*săptămână, lună, an, oră, minut, secundă* etc.) sau perioade de timp diferențiate calitativ (*dimineață, seară, după-amiază, noapte*) ori ai unor substantive desemnând unități de timp (*zilele săptămânii – luni, vineri – sau lunile anului – ianuarie, februarie – etc.*), realizează ancorarea acestora în timpul deictic.

Deicticelor relaționale temporale le corespund elemente relaționale temporale nondeictice care, distribuite în aceleași contexte, ancorează expresia temporală căreia îi sunt atașate într-un cadru referențial nondeictic (o referențializează anaforic, în raport cu repere temporale independente de cadrul deictic):

Anul acesta au avut loc evenimente importante. (deictic)

În acel an au avut loc evenimente importante. (nondeictic)

Luna viitoare se căsătoresc. (deictic)

În luna următoare s-au căsătorit. (nondeictic)

Ne-am cunoscut duminica trecută. (deictic)

Se cunoscuseră cu o duminică în urmă. (nondeictic)

Mă întorc peste două zile. (deictic)

Urma să se întoarcă după două zile. (nondeictic)

Să vedem ce se mai întâmplă la anul. (deictic)

Ne-am înțeles să așteptăm până în anul următor. (nondeictic)

La noapte va fi eclipsă totală de lună. (deictic)

În noaptea următoare a fost eclipsă totală de lună. (nondeictic)

Astăzi seară ne facem de cap. (deictic)

În seara aceea ne-am făcut de cap. (nondeictic)

Acum două săptămâni n-aveam idee de ce urma să mi se întâmple. (deictic)

Cu două săptămâni înainte nu aveam idee de ce urma să mi se întâmple. (nondeictic)

Unele forme relaționale temporale neutralizează distincția *deictic / nondeictic*, dezambiguizarea având loc în contextul care impune o lecțiune temporală deictică / nondeictică:

Nu dorm de trei zile. (deictic)

Nu l-am văzut de trei săptămâni. (deictic)

Nu-l văzusem de trei săptămâni. (nondeictic)

Alte forme relaționale temporale, fundamental deictice (în contexte diagnostice alternează cu forme nondeictice de relație temporală, atunci când contextul are lecțiune neutră, sau sunt unica opțiune posibilă atunci când contextul impune o lecțiune deictică), în anumite contexte, neutralizează această opoziție (constituind termenul nemarcat):

A rămas să ne vedem în anul următor (nondeictic)

A rămas să ne vedem la anul. (deictic)

Ne mai vedem la anul (deictic)

* *Ne mai vedem în anul următor*, dar:

Vorbim la prânz. (deictic)

Ne-am întâlnit la prânz, în aceeași zi. (nondeictic)

În același timp, anumite forme temporale relaționale fundamental nondeictice tind să fie atrase în utilizări deictice, devenind termen nemarcat al opoziției, dar și convers (deictice în utilizări nondeictice):

Mi-a spus că a depus cererea acum două săptămâni. (deictic)

Mi-a spus că a depus cererea cu două săptămâni în urmă. (nondeictic),
dar și

Cu două săptămâni în urmă, n-aveai barbă, cum ți-a crescut așa de repede? (deictic)

Peste două zile avem examen. (deictic)

Ne-am întâlnit după două zile, la facultate. (nondeictic),

dar și

Mai vorbim după două zile (deictic);

Când ne-am întâlnit era energic și optimist. Peste două zile era mort. (nondeictic)

4.3.3. Mobilitatea (posibilitatea de deplasare a) cadrului deictic temporal este selectivă în raport cu tipul de context discursiv, dar și cu elementele de expresie deictică specifică.

4.3.3.1. În discursul raportat prin vorbire directă, toate elementele deictice (temporale sau nu) sunt deplasabile:

Mi-a spus: „Eu trec mâine pe la tine. Săptămâna asta trebuie să rezolvăm problema”.

4.3.3.2. În vorbirea indirectă, timpurile verbale deictice sunt mobile opțional:

Mi-a spus că voia / vrea să-și cumpere un computer performant.;

Zicea că urma să plece / o să plece a doua zi.

Majoritatea deicticelor temporale intrinsec referențiale nu sunt deplasabile (prezența lor în discursul raportat trimite invariabil la cadrul deictic primar):

Mi-a spus că vine azi după-amiază.;

Ți-a promis că vă întâlniți mâine, nu-i așa?,

dar *Credea că acum o să aibă mai mult timp.* (lecțiune ambiguă: raportare deictică primară / deplasată).

Adverbele *recent*, *de curând*, (*în*) *curând* sunt deplasabile condiționat, în funcție de (non)deplasarea timpurilor verbale:

Mi-a spus că-și cumpărase recent / de curând o mașină. (timpul verbal nondeplasat; *recent / de curând* raportat la cadrul deictic secundar, deplasat);

Mi-a spus că și-a cumpărat recent / de curând o mașină. (timp verbal deplasat; *recent / de curând* raportat la cadrul deictic primar);

Spunea că voia să se pensioneze în curând. (timp verbal nondeplasat, *în curând* raportat la cadrul deictic deplasat);

Spunea că vrea să se pensioneze în curând. (timp verbal deplasat, *în curând* raportat la cadrul deictic primar).

Substantivele *trecutul*, *prezentul*, *viitorul* și locuțiunile adverbiale *în trecut*, *în viitor* sunt deplasabile nerestricționat și obligatoriu:

Toți spuneau că uitaseră trecutul, își detestau prezentul și așteptau minuni de la viitor – care minuni n-au avut loc.

În prezent, în schimb, este nu numai nondeplasabil, dar și nondistribuibil în contextul discursului raportat indirect, cu excepția cazurilor în care este permisă interpretarea sferei „prezentului” (deictic primar) ca înglobând momentul acțiunii verbale raportate:

**Mi-a spus că în prezent lucrurile mergeau rău de tot.,*

dar *Mi-a spus că în prezent lucrurile merg rău de tot.*

Dintre deicticele temporale relaționale, adjectivele demonstrative nu sunt deplasabile (referă nonambiguu la cadrul deictic primar):

A promis solemn că-și termină teza în cursul aceluiași an (nondeictic)

vs *A promis solemn că-și termină teza în cursul acestui an* (deictic)

Deicticele relaționale temporale adjectivale (*recent*, *prezent*, *trecut*, *viitor*) au deplasabilitate restricționată, în aceleași condiții ca adverbele, respectiv substantivele corespondente.

Prepozițiile și locuțiunile prepoziționale temporale deictice, fiind specializate (având corespondente nondeictice), sunt puțin mobile, cu excepția cazurilor de neutralizare (vezi *supra*, 4.3.2).

4.3.3.3. Comunicarea orală de tip narativ prezintă de multe ori oscilații între diversele forme de discurs indirect (legat, liber, forme mixte) creând astfel condiții de deplasare mai puțin restricționată (și uneori fluctuantă) a cadrului deictic temporal:

L-am găsit disperat, că el ce se face, n-a mai mâncat de alaltăieri, mâine avea de plătit lumina, anul ăsta în general îi mersese mizerabil.

4.4. Deixisul discursiv (textual) este reprezentat de acele elemente de expresie prin care se face referire la însuși discursul / schimbul verbal care le conține; prin deixisul discursiv, limbajul își exercită funcția sa *autonimă* (autoreferențială).

Entitățile lingvistice evocate prin deixisul discursiv pot fi de întindere și de complexitate diverse (de la lexeme la fraze întregi sau la secvențe de text extinse) și pot aparține unor nivele diferite ale realizării mesajului verbal (forme de expresie, forme împreună cu semnificația și / sau referentul lor, acte de limbaj integrale) – în toate cazurile însă este vorba de entități-ocurență (actualizate în comunicarea concretă în curs); prin aceasta, deixisul discursiv se deosebește de funcția metalingvistică, care se exercită asupra entităților lingvistice-tip (elemente ale codului, neactualizate comunicativ decât prin citare).

Referința deictică discursivă se realizează prin expresii referențiale intrinsec deictice (ex. *asta, aceasta, ceea ce*), prin deictice relaționale sau prin expresii cu ancoraj deictic intrinsec (ultimele două tipuri de ancorare fiind în general coprezente în majoritatea deicticelor discursive).

O componentă deictică discursivă este uneori prezentă și în utilizarea preponderent nondeictică (anaforică), a unor elemente de expresie, prin selecția variantei de apropiere / de depărtare a pronumelui / adjectivului demonstrativ sau a adverbilor de loc (*aici / acolo*), alegerea făcându-se în raport cu distanța în discurs / text față de punctul de origine a coordonatelor deictice spațio-temporale (centrul deictic):

S-au discutat problema structurii viitoare₁ a instituției și cea a planului₂ pe anul în curs; aceea₁ e o chestiune de perspectivă, în timp ce aceasta₂ e stringentă.

A lucrat un timp la Stanford₁, apoi, după o vreme, la New York₂; acolo₁ nu s-a acomodat prea bine, aici₂ în schimb a reușit să se fixeze și a rămas douăzeci de ani.

4.4.1. Referențialele deictice discursive pot trimite la elemente ale discursului curent al locutorului ori la segmente din discursul alocutorului sau al unui tert (participant la schimbul verbal sau doar prezent în spațiul contiguu):

Cu asta vreau să spun că totul s-a terminat. (discursul locutorului)

Și ce vrei să spui cu asta? (discursul alocutorului)

I-auzi ce zice! Asta e tupeu, nu glumă! (discursul unui tert)

Are totuși și calități, ceea ce nu înseamnă că l-am iertat (discursul locutorului).

Date fiind desfășurarea în timp a comunicării și posibilitatea de proiectare a axei temporale pe o axă spațială, imaginară (în cazul discursului oral) ori reală (în cazul comunicării scrise), referirea la momente / puncte ale discursului se poate face prin poziționarea temporală / spațială față de centrul deictic (momentul rostirii):

Am vorbit mai înainte / mai devreme despre asta. (oral)

Ne-am referit mai sus la această chestiune. (scris)

Voi reveni imediat cu amănunte. (oral)

Voi da detalii mai jos. (scris)

Asupra acestui punct ne vom opri mai încolo. (oral / scris)

Spuneam la început că ... (oral / scris)

Voi trage concluziile la sfârșit. (oral / scris)

În textele scrise în stilul științific este curentă utilizarea unor expresii echivalente în limba latină, abreviate sau nu: *infra, supra, id.* (idem), *ibid.* (ibidem) etc.

Deicticele discursive relaționale sunt folosite ca determinanți ai unor expresii nondeictice denumind forme ale discursului / textului sau secvențe ale acestuia, pe care le identifică drept făcând parte din comunicarea în curs:

În comunicarea de față mă voi opri asupra unei chestiuni puțin discutate.;

Această lucrare s-a născut din nevoia de a-mi clarifica mie însumi problematica complexă a...;

Considerațiile următoare / de mai jos au drept scop...;

În capitolul anterior am discutat problema...

4.4.2. În afară de funcția deictică referențială (realizată intrinsec sau relațional), expresiile deixisului discursiv sunt subordonate unei funcții globale, aceea de a supraorganiza din punct de vedere comunicativ mesajul care le conține. Această funcție globală se realizează prin mai multe categorii de funcții specifice, îndeplinite de clase specializate de expresii deictice metadiscursive:

(a) funcția de determinare explicită a tipului de act lingvistic căruia îi aparține enunțul:

O să vin să controlez ce-ai făcut. Și asta e o promisiune, nu o amenințare.

Mă întreb, oare n-o fi având cumva dreptate?;

(b) funcția de punere în relație a informației transportate în enunț cu alte informații incluse în procesul comunicativ (relații de tip tematic, temporal, ierarhic etc.):

Că veni vorba de X, e oare un tip de încredere ? (relație tematică)

Mai întâi și mai întâi, eu nici n-am fost acolo. Pe urmă, chiar dacă aș fi fost, habar n-aveam ce se petrece. (relație temporală / ierarhică)

În primul rând, n-aveai ce căuta acolo. În al doilea rând, dacă tot te-ai dus, trebuia să te comporți onorabil. (relație ierarhică);

(c) funcția de explicare / dezambiguizare a formei, a conținutului sau a intenției cu care este produs enunțul (inclusiv prin corectarea enunțurilor greșit constituite):

Am mai multe copii ale articolului – adică, exemplare, vreau să zic .

(dezambiguizare a semnificației, prin substituirea formei ambigue cu una neambiguă)

E o situație inextricabilă, vreau să zic – nu-i dau deloc de cap, prea-i încâlcită. (explicare a formei)

Adio. Asta înseamnă că n-o să mă mai vezi niciodată. (explicare a semnificației intenționate)

E mult prea amabil, mai bine zis prea bleg. (corectare a semnificației printr-o formă mai adecvată intenției)

Sunt mai mici. Vreau să spun – mai mari. Adică panselele sunt mai mici decât anemonele. (corectare a unui enunț ambiguu);

(d) funcția de justificare a enunțului în contextul comunicativ dat:

Acuma, mi se pare că merită să vă spun și vouă ce s-a întâmplat.

Având în vedere toate acestea, nu-i nicio îndoială că el a fost „cârțâ”.

4.4.3. Funcția de supraorganizare a discursului prin precizarea valorii semantico-pragmatice a componentelor sale în ansamblul său, și în raport cu componentele învecinate, se realizează prin expresii de o natură eterogenă (de la formații libere până la lexeme specializate – verbe și locuțiuni verbale ca *înseamnă, vasăzică*, adverbe și locuțiuni adverbiale, cum sunt *adică, vasăzică*, conjuncții: *așadar* etc.). O parte dintre acestea se pot grupa într-o clasă funcțională (de asemenea eterogenă

ca încadrare gramaticală), cea a *conectorilor discursivi* (marcatori / conectori pragmatici, mărci / semnale discursive) – vezi **Conectori frastici și transfrastici**.

Conectorii discursivi pot funcționa *intradiscursiv* (*intraalocutiv*), indicând raportul (logic, afectiv, argumentativ etc.) între enunțul pe care-l introduc și un alt enunț al aceluiași locutor, în cadrul aceleiași intervenții – sau *interdiscursiv* (*interlocutiv*), poziționând replica locutorului în raport cu replica anterioară, a alocutorului.

Am aflat că vrea să plece. Ei, la asta ce să mai fac? (intradiscursiv)

– Am de gând să plec. – Ei, cum așa, și cu mine cum rămâne? (interdiscursiv)

Mă rog, asta este. De fapt, poate e și o parte bună în gestul lui. (intradiscursiv)

– Mă tot gândesc și nu știu, e o alegere tare dificilă. / – De fapt, nici nu prea ai mare lucru de ales. (interdiscursiv)

Cred că or să se despartă. Oricum, asta nu mă privește. (intradiscursiv)

– Cred că or să se despartă. – Oricum, ce te privește pe tine? (interdiscursiv)

– Nu e un om de încredere, fii sigur. – Asta-i bună, cum poți spune așa ceva? (interdiscursiv)

– N-o să-i spun absolut nimic. – Ei na, cum să nu-i spui? (interdiscursiv)

– M-a mirat foarte tare ce-a făcut. – Păi tu nu știi cine-i el? (interdiscursiv).

4.4.4. În categoria conectorilor pragmatici intradiscursivi (implicit deictici) ar putea fi incluse și toate conectivele semantice intraenunțative care pot funcționa la nivel metadiscursiv (atunci când funcționează la acest nivel, *de dicto* și nu *de re*):

Scuzați-mă, dar ați înțeles greșit.

Omul ăsta face numai prostii; deși – cine sunt eu ca să-l critic?

Nu cred că ai dreptate, deși – cine știe? – poate totuși da.

E sigur acasă, fiindcă / pentru că / că sunt toate luminile aprinse.

4.4.5. Coordonata deictică discursivă este deplasabilă integral în vorbirea reprodușă în stil direct; în toate celelalte situații este fixă (face parte din cadrul deictic primar).

4.5. Deixisul social codifică reprezentarea în enunț a distincțiilor sociale convenționalizate, privitoare la:

(a) poziția relativă a locutorului și a destinatarului;

(b) poziția relativă a locutorului și a persoanei la care face referire;

(c) tipul de context social în care are loc comunicarea.

4.5.1. Criteriul (a) intervine în modalitatea de adresare (selecția pronumelor ± reverențiale și / sau a expresiilor alocutive ± reverențiale, în funcție de axa *intimitate* vs *distanță* și / sau de cea *egalitate* / *inegalitate* ierarhică. Expresiile deictice social au, în alocuție, o componentă deictică personală, de tip referențial simbolic (desemnează alocutorul) și o alta descriptivă (a raportului social), ancorată deictic intrinsec (vezi *supra*, 3.3.3).

4.5.2. Criteriul (b) intervine în selectarea expresiilor prin care este evocată o persoană – prin pronume ± de politețe de persoana a III-a și / sau prin denominative ± onorifice, în funcție de aceleași axe ca și în alocuție; norma socială impune utilizarea aceleiași grile de selecție a formelor atunci când ne adresăm unei persoane și atunci când vorbim despre ea, în absență: dacă, atunci când îi vorbim, îi spunem *Domnule director*, v-aș ruga să aveți amabilitatea să-mi acordați cinci minute., nu vom relata convorbirea prin *I-am zis ăluia să mă primească*. (chiar dacă suntem nemulțumiți de rezultat).

Formele de evocare diferențiate social au o componentă referențială, care poate fi deictic ostensivă (*Invită-l pe domnul să intre., Dumneaei este soacra mea.*) sau nondeictică, anaforică (*Am invitat și familia Popescu, dar domnul era ocupat și n-a putut veni.*) ori cataforică (*Doamna căruntă pe care-am întâlnit-o la concert era fosta mea profesoară de fizică.*) – și o componentă descriptivă (a raportului social), ancorată deictic intrinsec (marchează raportul locutorului față de persoana respectivă) – vezi *supra*, 3.3.3.

4.5.3. Tot pe coordonata deictică socială se situează, în afară de onorifice și de expresiile intimității / egalității, expresiile „antionorifice”, care marchează un raport defavorabil alocutorului (*bă! fă!*, adresarea prin porecle necomplezente) sau persoanei evocate (*ăla, aia, Popeasca* etc.), ori ostilitatea locutorului față de acestea, ori o intimitate vulgară. Aceste forme de adresare / evocare sunt total nerecomandabile, ele conotând în plus apartenența vorbitorului la o categorie socioculturală lipsită de prestigiu. De această conotație scapă *mă!*, *măi!*, prezente în comunicarea foarte familiară chiar și a unor categorii de vorbitori educați.

Se convertesc la categoria deicticelor sociale referențiale numele comune desemnând relații de rudenie, de serviciu ori de vecinătate, atunci când nu sunt însoțite de determinanți deictici personali ori nondeictici (mod de exprimare caracteristic în general unor categorii sociale cu educație medie sau inferioară): *soțul, soția, vărul, cumnata, șeful, vecinul* sunt interpretate prin raportare la locutor ori (în funcție de contextul discursiv) la alocutor, sau (prin deplasarea cadrului deictic) la o terță persoană; unele sunt utilizabile și alocutiv, la vocativ: *vere, cumnate, șefule / șefu', vecine*.

4.5.4. Criteriul (c) controlează adaptarea stilului discursiv la tipul de situație socială reprezentat de contextul comunicării, deci variația diafazică a limbajului.

Dacă acceptăm acest fenomen ca aparținând sferei deixisului, l-am putea încadra în categoria „acordului” deictic (vorbitorii nu se referă, prin comportamentul lingvistic adoptat, la elemente ale contextului situațional, nici nu comunică ceva despre acestea, ci selectează forme de manifestare concordante cu acest context) – vezi *supra*, 3.4.

Numai pentru un observator extern care nu are acces la datele contextului social, ci doar la manifestările verbale, acestea pot fi semnale ale situării într-un context de tip determinat.

4.5.5. Coordonatele deictice sociale nu sunt deplasabile decât în discursul reprodus prin vorbire directă și, parțial, în discursul indirect liber; în toate celelalte situații se păstrează cadrul deictic social primar:

Doamnă doctor₁, Vasile₂ mi₃-a spus textual: „Pentru dumneavoastră₃ eu₂ am tot respectul, dar pe aia₁ să n-o văd în ochi.” (vorbire directă).

Doamnă doctor₁, Vasile₂ mi₃-a spus că pentru mine₃ el₂ are tot respectul, dar pe dumneavoastră₁ nu vrea să vă mai vadă în ochi.

4.6. Deixisul descriptiv cuprinde o clasă restrânsă de expresii, care referă ostensiv la caracteristicile unor acțiuni sau ale unor entități făcând parte din contextul comunicării.

4.6.1. Adverbe și locuțiuni adverbiale ca *așa, astfel, în felul ăsta / acesta, în acest mod*, adjectivele *așa, astfel (de), asemenea* etc. aparțin acestei clase, primele ca deictice referențiale, ultimele ca relaționale (determinanți deictici):

*Dacă vorbești așa, sigur că nu te înțelege nimeni.
Cu așa siluetă, poți deveni fotomodel.
Poartă-te mai departe în felul ăsta și o să rămâi singur.
O astfel de comportare e inadmisibilă.
Un asemenea zâmbet n-am mai văzut la nimeni.
Fă și tu așa! [demonstrație]
Bravo, așa te vreau!.*

Majoritatea deicticelor descriptive sunt de tip *pozitiv*; de tip *negativ* (vezi *supra*, 3.3.3, notă) par a fi numai adverbul *altfel* și adjectivul *altfel* (de):

Ei, nu, altfel se procedează: apucă-l de jos!

Dacă nu vrei să-ți pierzi prietenii îți trebuie un altfel de comportament. [spus de cineva care a asistat la o scenă de suficiență arogantă și agresivă din partea alocutorului].

Deixisul descriptiv poate funcționa simultan și ca deixis discursiv:

Vorbesc așa ca să nu mă audă ceilalți. [locutorul își justifică vorbitul în șoaptă]
Încearcă să spui toate astea altfel, mai simplu.

4.6.2. Ca majoritatea ostensivelor, și deicticele descriptive pot funcționa alternativ, nondeictic (anaforic / cataforic):

Dacă face așa cum l-am învățat, o să iasă bine.

L-a tot lingușit, și în felul ăsta a reușit să-l cucerească.

Avea niște ochi stranii, vineții, asemenea culoare n-am mai văzut.

4.6.3. Deixisul descriptiv este deplasabil în reproducerea directă a vorbirii și în discursul indirect liber, în restul situațiilor convertindu-se în anaforă / cataforă:

(deixis deplasat) *Zice unul: „Dragul meu / Așa cui făceam și eu / Poate chiar mai iscusit / Însă, vezi, nu m-am gândit”.* (T. Arghezi, Cuiul)

(anaforă) *L-am găsit în mijlocul casei, cu toate întoarse pe dos; cred că într-o asemenea situație nu s-a aflat de când e el.*

ANAFORA

1. PRELIMINARII

Anafora este relația dintre două elemente lingvistice, în care cel care apare ulterior în discurs (numit *anaforic*) nu are un sens de sine stătător, ci este interpretat semantico-referențial prin raportare la elementul deja apărut (*antecedent* sau *sursă*): anaforicul preia (parțial sau total) valoarea referențială sau sensul contextual al antecedentului. Raportul invers, mai rar (în care un element se interpretează prin raportare la unul succesiv), este considerat tot un tip de *anaforă*, pentru care se folosește însă și denumirea de *cataforă* (elementul prin care aceasta se realizează fiind numit *cataforic*).

Termenul *anaforă* desemnează nu numai fenomenul lingvistic, relația semantico-referențială, ci și elementele concrete prin care aceasta se realizează (anaforicele și cataforicele).

Anafora este strâns legată de *deixis* (vezi **Deixis**), cu care are în comun mecanisme asemănătoare de preluare a interpretării referențiale a unui element lingvistic de la alt element, aflat în context (în contextul lingvistic, în cazul anaforei, sau în cel situațional, în cazul deixisului), precum și un inventar de mijloace lingvistice: multe deictice funcționează și ca anaforice. Cele două fenomene diferă prin funcțiile specifice (deixisul realizează ancorarea în situația de comunicare, anafora asigură un anumit tip de continuitate și coerență a discursului). În plus, anafora presupune elemente specializate și reguli clar marcate de stabilire a referinței; regulile care stabilesc coreferențialitatea, instituind lanțuri anaforice întinse adesea pe toată lungimea textului, sunt mult mai complexe decât cele ale deixisului.

Între deixis și anaforă există și zone de interferență: așa-numitul *deixis discursiv* sau *textual* (vezi **Deixis**, 4) poate fi considerat o formă de anaforă (vezi *infra*, 3.1).

2. ANAFORĂ SINTACTICĂ VS ANAFORĂ DISCURSIVĂ

Din punctul de vedere al *funcționării*, mai exact al caracterului obligatoriu sau neobligatoriu al apariției unui anume anaforic și al interpretării sale prin referire la un anume antecedent, anafora poate fi *legată* (strict determinată sintactic, în interiorul propoziției sau în raporturi de subordonare în frază) sau *liberă* (rezultat al unor alegeri pragmatice, manifestate mai ales la nivel interpropozițional și interfrastic).

Anafora legată, sintactică sau *gramaticalizată* se realizează prin clitice reflexive propriu-zise și reciproce, prin pronume și adverbe relative sau ca anaforă zero. Identificarea referentului este certă, depinzând de reguli stricte, aplicabile în interiorul structurilor sintactice; de exemplu, cliticul în acuzativ reflexiv sau reciproc și forma accentuată corespunzătoare au referent identic cu cel al subiectului propoziției în care se află (a, b), iar relativul e identic referențial cu antecedentul său (c, d); subiectul neexprimat al conjunctivului, infinitivului și supinului este controlat de verbul regent (e, f, g):

- (a) *Marian₁ știe că Dan₂ se₂ consideră (pe sine₂ / pe el însuși₂) superior.*
 (b) *Părinții₁ au observat că frații₂ se₂ suspectează (unul_{2a} pe altul_{2b} / între ei₂).*
 (c) *Vecina₁ mea admiră casa₂ care₂ îmi place și mie.*
 (d) *Am ajuns la locul₁ unde₁ ne vom opri.*
 (e) *Mihai₁ a aflat că [Ion]₂ știe \emptyset_2 să cânte.*
 (f) *Mihai₁ a aflat că [Ion]₂ poate \emptyset_2 cânta.*
 (g) *Mihai₁ a aflat că [Ion]₂ are de scris \emptyset_2 un articol.*

Anafora liberă sau **discursivă** se realizează prin pronume personale, demonstrative, posesive, adverbe pronominale, ca anaforă zero etc. Identificarea referentului, la nivel frastic și interfrastic, se bazează în primul rând pe condiții contextuale și preferințe ale uzului: depinde de numărul potențialilor antecedenti și de distanța textuală care îi desparte de anaforic, ca și de pregnanța referentului în conștiința vorbitorilor. Există restricții care pornesc chiar de la relațiile sintactice din interiorul propoziției; de exemplu, pronumele complement direct sau indirect, dacă nu este reflexiv, are obligatoriu alt referent decât subiectul („[Dan]₁ îl₂ consideră (pe el₂) superior”); contextul mai larg stabilește care anume este acest referent.

Anafora discursivă e în general ambiguă, permițând mai multe interpretări. În exemplul *Dan₁ a fost ieri la Ion₂, care se întâlnise cu Mircea₃. El_{1/2/3n} i_{1/2/3}-a spus că acela_{1/2/3n} vorbise deja cu nepotul lui_{1/2/3n}*, fiecare dintre formele pronominale *el*, *i*, *acela* și *lui* poate fi coreferențială cu oricare din cei trei antecedenti (_{1/2/3}) sau chiar cu un alt element din contextul anterior (_n); anumite restricții privesc însă repartizarea reciprocă a interpretărilor, în funcție de stabilirea referențelor pentru celelalte pronume: unele alegeri le condiționează (le exclud) pe altele; dacă subiectul va fi X₁, obiectul indirect și demonstrativul din subordonată vor fi obligatoriu diferite de X₁.

O marcă gramaticală a anaforei este concordanța unor caracteristici gramaticale (de gen și număr) la antecedent și la anaforic (și la elementele acordate cu acesta): *[Dan]₁ vorbește cu [Maria]₂ despre [candidații stângii]₃ și îi₂ spune că ea₂ / el₁ / ei₃ trebuie să fie aleasă / ales / aleși în noua funcție*. Concordanța anaforicelor (care poate fi considerată o formă de acord) este determinată în primul rând de factori semantici în cazul referențelor animați (se realizează în funcție de genul natural: *[Victima]₁ se numește Vasile, \emptyset_1 are 30 de ani și o barbă lungă. \emptyset_1 A fost dus imediat la spital.*) și se manifestă pur gramatical doar la inanimat: *[Caietul]₁ nu mai era la locul lui₁, lângă [agenda]₂. \emptyset_1 A fost furat odată cu aceasta₂.*

Se manifestă, chiar în româna vorbită, și tendința de a realiza concordanța anaforică după criterii formale și nu semantice; de exemplu, în enunțul următor presiunea factorului semantic ar fi determinat atribuirea unei valori de plural (masculin-neutru) reluării anaforice și acordului pe care îl realizează predicatele respective; de fapt, sunt reluate informațiile gramaticale ale antecedentului *lume* (feminin + singular): *[Multă lume]₁ a mai rămas atunci, adică \emptyset_1 era hotărâtă \emptyset_1 să rămâie*. (CORV).

În decodarea anaforei discursive joacă un rol fundamental semantica predicatelor, ansamblul enunțului și cunoștințele de bază, comune, despre lume:

- [Dana]₁ și-a adus la noi [pisica]₂. Acum \emptyset_2 e în coșul ei₂ și \emptyset_2 toarce.*
[Dana]₁ și-a adus la noi [pisica]₂. Acum \emptyset_1 e la biroul ei₁ și \emptyset_1 citește.

Acolo unde mai multe expresii lingvistice sunt posibili antecedenti ai anaforicului, alegerea se face în funcție de scenariul cel mai probabil, care să dea sens succesiunii de enunțuri.

3. CONTINUITATE REFERENȚIALĂ VS RELUARE SEMANTICĂ

Din punctul de vedere al relației cu un referent, anafora acoperă, de fapt, două fenomene, tratate adesea împreună, dar profund diferite: **continuitatea referențială** (coreferențialitatea) și **reluarea semantică** (similitudinea categorială). În cazul coreferențialității – de exemplu în enunțul *Am vorbit cu un domn simpatic₁. Acesta₁ mi-a povestit totul.* – anafora este un *substitut* trimițând la un anume referent, care poate fi total sau parțial identic cu cel deja introdus în discurs. În cazul reluării semantice – *Am văzut un film_{1a} simpatic_{1b}. Unul_{1a} la fel_{1b} am văzut acum o lună.* – se substituie o expresie lingvistică, pentru a relua un sens deja activat și pentru a-l aplica altui referent.

Anafora prototipică are rol coreferențial. Un caz particular al continuității referențiale îl constituie coreferențialitatea potențială a anaforicului cu o variabilă: [*Fiecare*]₁ *poate avansa până își₁ atinge limita incompetenței.* („22”, 2002); [*Cine*]₁ *va veni, acela₁ va ocupa scaunul liber.;* [*Accea*]₁ *care₁ au greșit vor plăti.* etc.

3.1. Continuitatea referențială

Anafora coreferențială se poate clasifica în funcție de tipul de referent: indivizi, repere temporale, spațiale, entități abstracte, procese etc. În strânsă relație cu aceste tipuri, antecedentul anaforei referențiale poate fi: un grup nominal (*Au venit [trei prieteni din București]₁, care₁ rămân aici până luni.*); un circumstanțial (grup prepozițional sau adverbial: *Au venit [la ora 3]₁, când₁ se termină cursul.*; *A ajuns [sus]₁. Acolo₁ erau două uși.*); un grup verbal (*Dan [a alergat toată ziua]₁, ceea ce₁ l-a obosea îngrozitor.*) sau chiar un enunț (*[Maria e deșteaptă]₁. Toți spun asta₁).*

Continuitatea referențială se poate realiza ca: (a) *identitate*; (b) *relație cumulativă*; (c) *relație partitivă*; (d) *relație complementară*; (e) *asociere cognitivă*.

(a) **Anafora identității referențiale** reia integral referentul antecedentului:

Am vizitat [o casă de vacanță cu două etaje]₁. Pereții acesteia₁ erau vopsiți în roz.

În cadrul anaforei referențiale se include așa-numita **anaforă evolutivă**, ai cărei referenți se modifică pe parcursul discursului: în enunțul [*Copilul*]₁ *a crescut, Ø₁ a devenit la rândul său tată. Azi el₁ e bun.*, formele *copilul*, *Ø* și *el* trimit la ipostaze modificate referențial (prin trecerea timpului) ale aceleiași persoane.

Din punct de vedere textual, referentul e întotdeauna modificat (ca obiect al cunoașterii) pe măsură ce informațiile și evaluările se acumulează, în progresia enunțurilor.

(b) **Anafora cumulativă (rezumativă, globalizantă)** reia printr-o expresie unică mai mulți referenți diferiți, chiar din mai multe enunțuri:

Am vizitat [o vilă]_{1a} apoi [un apartament de bloc]_{1b}. Dan ne-a condus și la [o casuță cu grădină]_{1c}. Locuințele văzute_{1abc} erau însă foarte scumpe.

Reluarea poate fi relativ simplă (însușirea de elemente similare, printr-un termen plural sau cu sens colectiv; în măsura în care echivalarea e completă, această anaforă ar putea aparține categoriei identității referențiale), sau mult mai

complexă, atunci când rezumă conținuturi informaționale, uneori din întregi secvențe de enunțuri. O lungă narațiune poate fi urmată de un enunț conținând un anaforic: [...]₁ *Asta₁ a fost tot.*

Acest tip de anaforă – care rezumă discursul însuși – poate fi interpretată și ca reprezentând un fenomen de deixis textual sau discursiv. E însă util să se facă diferența dintre un deixis discursiv propriu-zis, care trimite la *expresia* textuală (forme, cuvinte, părți dispuse spațial ale textului; de exemplu: *Am explicat în cele de mai sus intenția noastră.*) și anafora care reia conținutul discursului, deci un tip de referent abstract (de exemplu: *Aceasta este intenția noastră.*).

Există un număr limitat de substitute anaforice – cu sens așa-zis „neutru” – care pot îndeplini acest rol rezumativ: *o, asta, aceasta* (și la plural: *astea, acestea*).

Anafora rezumativă se realizează, mai des decât alte tipuri anaforice, ca o cataforă:

Am mai spus-o₁: [avem voluptatea negativului]₁. („Dilema”, 1997).

(c) **Anafora partitivă** reia doar o parte din referentul antecedentului său: *Am văzut [multe case]_{1a}. Una_{1b} era destul de înfăină.*

E de discutat dacă în asemenea cazuri substitutele specializate au sens partitiv sau dacă rolul anaforic nu ar trebui atribuit unei anafore zero a construcției partitive: *una = una dintre Ø*.

(d) **Anafora complementară** (care ar putea fi subsumată și anaforei partitive) presupune ca date un set de elemente sau o relație; un element implicat într-o astfel de relație – *celălalt, dincolo* – se decodează prin raportare referențială la elementul complementar: *Am vorbit cu [un frate]_{1a}, apoi cu celălalt_{1b}.*; *Am fost [la casa de la țară]_{1a}, apoi dincolo_{1b}.*

(e) **Anafora asociativă** se bazează pe cunoștințele despre lume și pe inferențele stabilite de destinatar: se presupune că între referentul nou introdus de o expresie lingvistică și unul deja prezent în discurs se manifestă legătura referențială cea mai directă posibilă în contextul dat (o legătură de tip metonimic, parte-întreg, posesor-obiect posedat etc.). Acest tip de anaforă se realizează în mod obligatoriu prin expresii lexicale pline, nu prin proforme (un referent non-evocat în enunț nu poate fi pronominalizat):

Am vizitat [o casă destul de spațioasă]_{1a}. Pereții_{1b} erau cam subțiri.

[Andre]_{1a} a intrat în sala de mese. A pus paltonul_{1b} în cui.

Uneori, anafora asociativă este deductibilă chiar din semantica termenilor expliciti:

Zice că într-o maternitate au născut₁, în aceeași seară, o ardeleană, o moldoveancă și o negresă. Peste noapte, o infirmieră buimacă a încurcat copiii₁. („Dilema”, 2002).

3.2. Reluarea semantică

Similitudinea categorială (reluarea semantică) poate fi descrisă, în funcție de clasele funcționale implicate, ca având două tipuri principale: cel care reia sensul unor nominale (potențial sau real referențiale) și cel care echivalează predicății semantice (grupuri predicative, adjective). Proformele cu această funcție au rolul de a evita repetiția.

Primul tip se poate realiza prin anumite uzuri ale unor pronume: demonstrative (*acela*), semiindependente (*cel, al*), nehotărâte (*unul, altul*):

A luat [valiza]₁ neagră și pe aceea₁ / cea₁ / una₁ / alta₁ roșie.;

A luat [valiza]₁ lui Dan și pe a₁ Mariei.

În anumite contexte paralele, chiar cliticile personale pot avea această funcție: *Dan și-a terminat [teza]₁ ieri iar Maria și-a terminat-o₁ azi.*

Al doilea tip se realizează prin indici ai similitudinii de genul: *la fel, asemenea, tot așa, astfel de*, precum și prin elipsă. Mijlocul cel mai puțin echivoc este tocmai elipsa, care presupune paralelismul sintactic și recuperează semnificația elementului absent: *Dan [a plecat]₁ la munte, Maria Ø₁ la mare.*

Celelalte forme ridică uneori probleme speciale, atunci când expresiile anterioare conțin la rândul lor anafore care pot produce lecturi ambigue: [*Dan*]₁ [*nu se înțelege cu bunicul lui*]₁, și *Maria*₂ *la fel*_x. Anafora *la fel* poate presupune în interiorul segmentului reluat identitatea relației (= „Maria nu se înțelege cu bunicul ei.”) sau identitatea referentului (= „Maria nu se înțelege cu bunicul lui Dan.”).

4. MIJLOACE DE EXPRESIE

Anafora se realizează prin mai multe mijloace gramaticale și lexicale. O posibilă grupare funcțională a acestora trebuie să distingă **substitutede anaforice (proforme)** de **expresiile nominale indexate**.

Substitute anaforice pot fi – în unele dintre utilizările lor – pronumele personale de persoana a III-a, pronumele reflexive și reciproce, pronumele semiindependente, adjectivele posesive de persoana a III-a, unele pronume demonstrative, nehotărâte, relative, adverbele demonstrative, numerele, verbul *a face* însoțit de cliticul de acuzativ *o*, unele adjective și locuțiuni adjectivale și adverbiale; în plus, ca mijloace lipsite de suport lexical, anafora pronominală zero și elipsa. Pronumele sunt cele mai tipice substitute anaforice: *A trecut testul [un doctor]₁. Despre acesta₁ / el₁ și-am vorbit de multe ori.* (vezi I, **Pronumele. Preliminarii, 1.1**).

Expresiile nominale indexate sunt grupuri nominale cu funcție de anaforă, care conțin **indici anaforici** (respectiv articolul hotărât, adjectivul demonstrativ); elementul nominal intră cu antecedentul într-o relație de repetiție lexicală, într-o relație semantică de sinonimie, de hipo- sau hiperonimie, sau se leagă de acesta exclusiv pragmatic, inferențial; pe baza unor informații contextuale sau extralingvistice. În exemplul de mai jos, termenul *doctor* realizează o repetiție lexicală, *medic* este un sinonim, *chirurg* un hiponim, în vreme ce *tânăr* și *moldovean* pot deveni substitute coreferențiale doar în funcție de datele furnizate de context:

Au trecut testul [un doctor]₁ și un economist₂. Doctorul₁ / Medicul₁ / Chirurgical₁ / Tânărul₁ / Moldoveanul₁ era la a doua încercare.

Rolul decisiv în declanșarea interpretării anaforice nu îl joacă relațiile semantice dintre elementele lexicale, ci indicele. Desigur, elementul cu rol de indice poate avea și alte funcții decât cea anaforică (de exemplu, generică: *Doctorul e un om cu o meserie frumoasă.*), după cum și repetiția poate fi nonanaforică (*A trecut testul un doctor. Un doctor e în genere un om cu o meserie frumoasă, care îi ajută pe oameni.*).

Între cele două mari tipuri de expresii anaforice, diferențele sunt considerabile: substituttele pronominale nu au sens lexical și referință proprie și orientează univoc decodarea spre sursa deja cunoscută (de exemplu: *el* = băiatul, Dan, un om etc.); expresiile indexate sunt lexical pline, aducând adesea o reinterpretație a referentului, furnizând informații noi și fiind în principiu interschimbabile cu sursa (de exemplu: *Trecătorul₁ s-a oprit să-mi explice pentru cine era punga cu mâncare. Prietenul animalelor₁ era foarte convingător. [...] Acest îns scund, agitat și vorbăreț₁ m-a ținut o oră în picioare în parc.*).

În textele literare narrative, expresiile anaforice indexate sunt adesea complexe și bogate în informații, variind mult pe parcursul textului: *Eram înșurat de doi ani și jumătate cu o colegă de la Universitate și bănuiam că mă înșală. [...] Dealtminteri, era această fată un continuu prilej de uimire. [...] Începusem totuși să fiu măgulit de admirația pe care o avea mai toată lumea pentru mine, fiindcă eram atât de pătimăș iubit de una dintre cele mai frumoase studente, și cred că acest orgoliu a constituit baza viitoare mele iubiri. Să tulburi atât de mistuitor o femeie dorită de toți, să fii atât de necesar unei existențe, erau sentimente care mă adevureau în jocul intim al personalității mele.* (Camil Petrescu, *Ultima noapte*).

Ținând cont de diferențele care apar și în interiorul celor două categorii, se poate stabili o ierarhie a marării semantice: de la un minimum de marcare (anafora zero), trecând prin pronume, demonstrativ, până la grupul nominal plin. Ca regulă pragmatică generală, formele slab marcate indică o coreferențialitate imediată, previzibilă ([*Dan*]₁ *îl₂ așteaptă pe Ion₂ și Ø₁ bea bere.*: anafora zero – ca subiect al unei propoziții coordonate – indică identitatea referențială cu subiectul primei propoziții), în vreme ce formele mai puternic marcate o contrazic ([*Dan*]₁ *îl₂ așteaptă pe Ion₂ și acesta₂ bea bere.*

Dintre elementele enumerate, unele sunt *exclusiv anaforice*, dar cele mai multe au și alte valori. *Substitute* exclusiv anaforice (relația cu antecedentul fiind determinată strict gramatical) sunt cliticele reflexive propriu-zise și reciproce. Pronumele semiindependent *al* este exclusiv anaforic, fără a fi obligatoriu controlat gramatical; el funcționează atât interfrastic (*Am venit cu mașina Mariei. A mea e la reparat*), cât și relativ lexicalizat (*Ai lui nu-i dau bani*).

Dintre *indicii* de coreferențialitate, au totdeauna rol anaforic unele adjective (precum *respectiv*: *Mi-a adus până la urmă o lucrare₁. Respectiva lucrare₁ era plină de greșeli.*).

Alte elemente lingvistice pot fi atât anaforice (atunci când se decodează prin referire la o altă unitate lingvistică prezentă în mesaj), cât și deictice (când se decodează în raport cu un element din contextul situațional al comunicării). Acestei categorii dublu funcționale îi aparțin: pronumele personale de persoana a III-a, adjectivele posesive de persoana a III-a, pronumele demonstrative, pronumele semiindependent *cel*, unele numerele (*primul, a doua*), unele adverbe pronominale (demonstrative) – *aici, atunci, așa*. Și dintre indicii de coreferențialitate, unii pot fi atât anaforici, cât și deictici: adjectivele pronominale demonstrative, articolul hotărât, numerele ordinale.

O serie de unități lingvistice pot avea funcție atât anaforică, cât și de variabilă; din această categorie fac parte pronumele relative și unele pronume nehotărâte (*unul, altul*).

Timpurile verbale relative sau chiar toate timpurile în afara prezentului deictic (vezi I, **Verbul. Timpul**; II, **Deixis**) au fost uneori interpretate ca fenomene de anaforă, în măsura în care au nevoie de un reper temporal, care poate fi considerat „antecedent”, pentru a-și manifesta semnificația: *La ora 3 a sunat ceasul. Noi toți dormeam (dormeam – raportat la reperele „la ora 3” și „a sunat”; a sunat – raportat la reperul prezentului enunțării [acum]).* Fenomenul este totuși diferit de cel al reluării referențiale tipic anaforice (vezi I, **Verbul. Timpul. Preliminarii**).

E sigur că există o diferență între anafora din textele orale, din conversația spontană – și cea din textele culte, scrise. În textele orale spontane, anafora zero și pronumele personale de persoana a III-a domină clar, cu toate ambiguitățile pe care le pot provoca:

M-am gândit că [Ø₁] stă... [Ø₁] fiind în zonă, [Ø₁] aparține cu medicul de familie de... de Vitan. Chiar dacă [Ø_n] nu este medicul lui₁, un prim ajutor, acolo, îi_{1/x} dai ceva să nu... ei, vreau să spun că I₁-a luat cetățeanu ăla₂-n mașină, am mers și eu cu el_{1/2}, I₁-am dus la cinci medici. I₁-a dat băiatul ăla_{2/y}... cînzeci de mii, în eventualitatea cazului când [Ø₁] să-ntoarce [Ø₁] să ia vrun taxi sau [Ø₁] să nu mai stea așa, și I₁-am dus și io la... medici de familie, la care₂ mi-a ieșit cabinetu-n față, la ăla₂ am vrut să intru. Să-i₁ ia o tensiune, să-i₁ dea o pastiluță, să-i₁ facă ceva, o apă și un zahăr, ceva. Să-i₁... să-I₁ întindă pe un scaun, pe o masă, pă o bancă... [...] Da i₃-am explicat înainte toate cele. Domnule, am dat de el₁, uitați așa, uitați așa, i₁-am făcut așa, i₁-am dres așa, [Ø₁] a avut așa, transpirație, cutare, i₃-am explicat. Restu ocupați-vă. Și la... la... lui₁ i₁-am spus... tataie, ia ia de aici încă cînzeci de mii... I₁-am mai dat și io cînzeci de mii, dacă e ceva de ă..., de plată pentru domnu doctor₃, s-aveți bani să plătiți. Adică I₃-am obligat: bă, vrei bani, uite-ți plătesc, da fă-i₁ ceva. Ce i₁-[Ø₃] o fi făcut că a... [Ø_{1/3}] a rămas în cabinet acolo cu el_{3/1}. (IVLRA)

În asemenea texte, la constituirea și identificarea lanțurilor coreferențiale contribuie în primul rând pregnanța și persistența referentului, ca și cunoașterea de bază a scenariilor prototipice. Nu atât regulile gramaticale și nu numai structurile tematico-discursive atribuie unui pronume coreferențialitatea cu un nume, ci mai ales compatibilitatea semantică a acțiunilor în care referentul e implicat: în secvența *Ce i₁-[Ø₃] o fi făcut*, cliticul se referă la bolnav și anafora zero la medic, pentru că acesta este raportul actanțial normal în scenariul dat („cabinet medical”); în vreme ce în secvența *[Ø_{1/3}] a rămas în cabinet acolo cu el_{3/1}*, participarea la scena statică lasă deschise ambele interpretări (atât anafora zero cât și pronumele se pot referi și la medic, și la pacient; desigur, cu o probabilitate mai mare ca persoana care rămâne în cabinet să fie bolnavul).

La nivel discursiv, trebuie făcută diferența între normă și uz: prima vizează să elimine sau măcar să reducă ambiguitatea, pe care uzul o tolerează, chiar cu riscul de a crea confuzii.

5. SUBSTITUTE ANAFORICE REFERENȚIALE

Substitutele anaforice (proforme) sunt mijloace lingvistice – aparținând mai multor clase lexico-gramaticale – specializate pentru funcția anaforică; de obicei, aceasta nu este singura lor funcție (cel mai adesea, pot fi și deictice).

5.1. Anafora zero

Cel mai frecvent mijloc anaforic, în română, este *categoria vidă* (anafora zero), corespunzând în primul rând neexprimării subiectului unui verb la persoana a III-a, dar și neexprimării unor complemente obligatorii ale verbului.

5.1.1. O formă de anaforă gramaticalizată (legată) este absența subiectului exprimat la unele forme verbale nepersonale (infinitiv, gerunziu, supin) și în unele propoziții subordonate, absență indicând coreferențialitatea cu subiectul sau cu obiectul verbului regent (vezi **Subiectul**, 3.2.2). Neexprimarea este un element funcțional în măsura în care verbul cere obligatoriu subiect și mai ales în măsura în care elementul zero are consecințe gramaticale în organizarea sintactică a propoziției – manifestându-se, în primul rând, prin acord: *Ion₁ știe că [Ø₂] sunt bune.*

Anumite verbe modale sau aspectuale nici nu permit ca verbul subordonat (la conjunctiv sau infinitiv) să aibă un subiect altfel decât coreferențial cu al lor: *X poate [Ø_x] să... / (a)...; X tinde [Ø_x] să... / a...; X începe [Ø_x] să... / a...: Mihai poate să plece.; Ion tinde a ezita. / Zăpada începe să cadă.* Complementul indirect al unor verbe impersonale este coreferențial cu subiectul celui de-al doilea verb: *Îi_x vine [Ø_x] să plângă.; Le_x rămâne [Ø_x] să plece.* etc. Complementul direct al verbelor factitive este obligatoriu coreferențial cu subiectul verbului subordonat: *X îl_y pune [Ø_y] să...: Ion₁ îl₂ pune pe Dan₂ [Ø₂] să-ți telefoneze.* În asemenea cazuri de control și coreferențialitate obligatorie, realizarea normală este anafora zero: *Ion tinde să conteste ?el / *acesta / *doctorul decizia.; Ion îl ajută pe Mihai să mute ?el / *acesta / *doctorul mobila.*

În alte subordonate (cu funcția de argumente sau circumstanțiale ale verbului), este posibilă alegerea între mai multe substitute: *Maria vrea să vină mâine Ø / ea / aceasta / profesoara.* etc.; *Maria crede că va veni mâine Ø / ea / aceasta / profesoara.; Maria a câștigat premiul, deși Ø / ea / aceasta / profesoara a întârziat la a doua probă.* etc. În aceste situații, absența subiectului atrage în primul rând interpretarea coreferențială: *Maria₁ vrea [Ø₁] să vină mâine. Maria₁ crede că [Ø₁] va veni mâine.; Maria₁ a câștigat premiul, deși [Ø₁] a întârziat la a doua probă.* Nu este totuși vorba de o constrângere gramaticală absolută: în funcție de context și de pregnanța discursivă a altui element, coreferențialitatea poate fi stabilită, chiar prin anafora zero, cu acel element: *Doctorul₁ ar fi vrut să vină azi. Maria₂ vrea [Ø₁] să vină mâine, pentru că azi ea nu e acasă.* Acest tip de construcție este nerecomandabil și evitat în genere în limba scrisă, din cauza ambiguității sale. În schimb, subiectul lexicalizat prin substantiv propriu, pronume demonstrativ sau expresie nominală indexată indică în aceste cazuri un referent diferit: *Dan₁ vrea ca Ion₂ să vină mâine.; Dan₁ vrea ca acesta₂ / acela₂ să vină mâine.; Dan₁ vrea ca arhitectul₂ să vină mâine.*

În toate cazurile de anaforă zero, e posibilă și o exprimare coreferențială prin pronume personal folosit emfatic, ca situație de dublare a subiectului, cu sau fără semiadverbe declanșatoare de presupoziii: *și, chiar, numai, doar, tot: Maria₁ vrea să vină și ea₁ (chiar ea₁, numai ea₁, doar ea₁, tot ea₁) mâine.* Această realizare anaforică rămâne însă ambiguă (în cazurile în care subiectul nu este controlat de verbul regent): în funcție de context, este posibilă și lectura noncoreferențială: *[Ana₁ e marea vedetă a sezonului.] Maria₂ vrea să vină și ea₁ (chiar ea₁, numai ea₁, doar ea₁, tot ea₁) mâine.* Ambiguitatea este eliminată de intonație și de prezența mărcilor suplimentare ale identității (adjectivul de întărire) – *Maria₁ vrea*

să vină ea însăși, mâine. – care enfatizează subiectul, dar care nu se folosesc împreună cu semiadverbele respective: ?*Maria₁ vrea să vină și ea însăși, mâine.*

În propoziții coordonate copulativ prin juxtapunere sau joncțiune, anafora zero cu funcție de subiect se interpretează, în mod prototipic, prin coreferențialitate cu subiectul propoziției care e primul membru al coordonării; adesea coordonarea produce lanțuri anaforice:

Tanasie₁ luă pachetul, [Ø₁] îl vâri în buzunarul larg al hainei și [Ø₁] ieși. (I. Groșan, *Caravana*).

Totuși, relația de coreferențialitate nu este gramaticalizată în coordonare, depinzând în ultimă instanță de factori discursivi: dacă tema care se impune puternic este diferită, nu mai contează care este subiectul gramatical imediat anterior: *El₁ ce să facă? Îi zice șeful₂ ceva și atunci [Ø₁] pleacă.* (nu subiectul primului termen al coordonării – *șeful* – este reluat anaforic de subiectul subînțeles al verbului *pleacă*, ci complementul indirect, care fusese de altfel subiect al unui enunț anterior). Ca și în fenomenele de acord prin atracție sau de anacolut, nu contează structura strict sintactică, ci cea tematică.

Același lucru se petrece la nivel transfrastic: mai multe enunțuri succesive pot stabili, prin anafora zero a subiectului, relația de coreferențialitate cu un antecedent dintr-un enunț anterior, realizând un lanț anaforic:

Mara₁ îi smulge ăluia mic telefonul din mână. [...] [Ø₁] E furioasă. [Ø₁] Eziță. [Ø₁] Nu știe ce anume m-ar jigni mai bine și astfel [Ø₁] pierde ocazia de a o face. [Ø₁] S-a blocat deja. (S. Preda, *Parțial color*).

Între enunțuri este însă și mai probabilă legătura semantico-tematică a anaforei discursive, stabilitatea poziției sintactice nefiind o regulă absolută.

Anafora zero cu funcție de subiect nu corespunde semantic doar situației prototipice de coreferențialitate simplă, putând exprima și o identitate rezumativă, cu antecedent global, abstract etc.: [Ø] *E corect.*; [Ø] *A fost greu.*

5.1.2. Anafora zero cu funcție de complement obligatoriu al verbului este mai greu detectabilă, atât pentru că multe verbe au sensuri diferite (sau chiar omonimii) atunci când apar fără un anumit complement, cât și pentru că relația dintre verb și complement nu este marcată de mijloace gramaticale de tipul acordului dintre verb și subiect.

Se poate totuși vorbi de o anaforă zero – adesea de tip rezumativ, partitiv sau asociativ – a complementului direct, indirect, sau a circumstanțialului.

Obiectul direct cu sens general, abstract, global este de preferință neexprimat în română; enunțuri de tipul *Văd., Înțeleg., Știu.,* înseamnă de fapt *Văd / Înțeleg / Știu* [Ø_{OD}], complementul direct („acest lucru”) fiind interpretabil prin coreferențialitate cu un element precedent (exprimat adesea de un segment mai lung de text). Complementul direct poate corespunde, din punct de vedere semantico-referențial, unei anafore partitive: *Mai vreau. = Mai vreau [din acestea].*

Și circumstanțialele obligatorii pentru sensul verbului sunt adesea exprimate prin anaforă zero: *V-au sunat din Ploiești ca să vă spună că au ajuns deja* [Ø_{circ}] [= acolo].; interpretarea poate fi perfect coreferențială sau asociativă, deductibilă din context: *Am deschis ușa și am intrat* [Ø_{circ}]. Verbul *a fi* cu valoare existențială – de plasare într-un anumit spațiu – presupune întotdeauna o anaforă zero: [Ø_{circ}] *Sunt flori și iarbă mare.*

Recunoașterea acestui tip de anaforă zero este facilitată și de comparația între limbi: în multe limbi, aceste poziții – obiectul direct al unui verb de

declarație sau al unui verb desemnând un proces mental, partitivul, circumstanțialul de plasare spațială (mai ales în construcții prezentative) – sunt realizate prin pronume speciale.

Anafora zero poate apărea și în grupul adjectival, la adjectivele cu complement obligatoriu din punct de vedere semantic: *Suntem în plin sezon [al tomatelor și ardeilor, al piersicilor și prunelor, al pepenilor galbeni și verzi]₁. Piețele sunt pline Ø₁.* („22”, 2002; anaforă partitivă).

5.1.3. Anafora zero ca determinativ posesiv în grupul nominal este limitată la așa-numita „posesie inalienabilă” – *Maria₁ ridică mâna Ø₁; Ion₂ lasă capul Ø₂ în jos:* (vezi **Complementul posesiv**) –, tip de relație anaforică asociativă.

5.2. Anafora pronominală

Realizarea prin pronume a anaforei este probabil tipul cel mai caracteristic și mai complex, determinat atât de constrângeri gramaticale (anafora pronominală legată), cât și de fenomene discursive (anafora pronominală liberă).

5.2.1. *Anafora pronominală legată* include situații clar gramaticalizate de anaforă cu antecedentul în aceeași propoziție: cliticele reflexive, reciproce, de dativ posesiv reflexiv (vezi **II, Construcții reflexive și construcții reciproce; I, Pronumele**). Este un tip de anaforă coreferențială simplă.

5.2.1.1. *Cliticele reflexive* (*se, își*) funcționează ca anaforă legată, indicând coreferențialitatea complementului direct și a celui indirect cu subiectul propoziției în care se află:

Tânărul₁ se₁ privește în oglindă și [Ø₁] își₁ adresează o schiță de salut.

Formele accentuate ale reflexivului (*sine, sieși*) alternează cu cele ale pronomului personal, eventual însoțit de pronumele de întărire:

Ion₁ se₁ prezintă pe sine₁ / pe el₁ (însuși₁) ca medic. Își₁ face sieși₁ / lui₁ (însuși₁) rău.

Pentru complementul indirect și complementul direct, valoarea reflexivă a formelor accentuate este dezambiguizată de prezența obligatorie a cliticelor, pe care formele lungi le dublează. În celelalte construcții – complemente prepoziționale – cliticele nu apar, iar reflexivele accentuate nu sunt obligatorii sau sunt chiar improbabile:

Dana₁ vorbește despre ea₁ (însăși₁)₁ / despre sine₁ ore în șir.

*Maria₁ a reușit datorită ei₁ înseși₁ / *datorită sieși₁.*

Cele două modalități pot alterna în enunț, la mică distanță:

Convalescentul₁ se află pe drum către el₁ însuși₁, în așa fel încât el₁ poate [Ø₁] spune despre sine₁ că [Ø₁] este. (G. Liceanu, *Jurnalul*).

Oricum, adjectivul de întărire apare curent postpus reflexivelor, devenind aproape un component obligatoriu al formei lungi (*sine însuși, sie însuși*):

Talentele creează, geniul se mistuie pe sine însuși. (A. Blandiana, *Calitatea*);

Anticul îndemn „Cunoaște-te pe tine însuși” rămâne tot ceea ce vreodată omul și-a cerut sie însuși mai greu. (*ibid.*).

Forma *sieși* nu acceptă însă adjectiv de întărire (**sieși însuși*): *Primul își e suficient sieși, celălalt are mereu nevoie de alții.* (*ibid.*).

5.2.1.2. *Cliticele reciproce* au construcții similare, doar relația referențială fiind diferită: cliticul reia referentul dublu al subiectului (două grupuri nominale) sau referentul subiectului exprimat prin grup nominal la plural:

Dan₁ și Ion₁ se₁₊₂ salută zâmbind. Tinerii₁ se₁ salută reciproc.

În aceste construcții este exclus orice alt anaforic (pronume personal, demonstrativ etc.).

Formele de explicitare a valorii reciproce (*unul pe altul, unul pe celălalt* etc.) nu sunt la fel de gramaticalizate și pot avea utilizări discursive, la distanță:

La noi, dansatorii, sunt în stare să-și recunoască unul_{1a} altuia_{1b} meritele. (LAI, 2004);

Cum s-ar fi putut încontra [bănățeanul]₁ cu [un sucevean]₂? Habar n-aveau unul_{1/2} de celălalt_{2/1}. („Dilema”, 2002).

Cele două pronume care intră în componența structurii reiau global informația anaforică de gen a antecedentilor: *Ioana₁ și Maria₂ se₁₊₂ salută [una pe alta]₁₊₂*. Nu este însă o corespondență directă cu unul sau altul dintre antecedenti, fapt dovedit de imposibilitatea unor forme de gen diferențiate: **Ion și Maria se salută unul pe alta.; *Maria și Ion se salută una pe altul.* etc. (vezi I, **Pronumele reflexiv**).

5.2.1.3. Dativul posesiv impune forme de coreferențiate dezambiguizate din punctul de vedere al relației cu subiectul: structurile echivalente – construcțiile cu genitivul pronumelui sau cu un posesiv – ar fi în limba de azi ambigue; de fapt unele dintre ele nu se folosesc decât pentru noncoreferențialitatea cu subiectul, în vreme ce construcțiile cu dativ pasiv impun alegerea clară a unui clitic reflexiv sau personal. În enunțul *[Dan]₁ e mulțumit că păstrează casa lui₂*, pronumele *lui* ar fi putut trimite la subiectul *Dan* sau la un alt antecedent din discurs; de fapt, în măsura în care apare ca marcată față de cea cu normală (cu dativ posesiv), construcția are interpretare noncoreferențială. Construcțiile cu dativ posesiv dezambiguizează relația cu subiectul: *[Dan]₁ e mulțumit că își₁ păstrează casa.* vs *[Dan]₁ e mulțumit că îi₂ păstrează casa.*

5.2.2. O anaforă de tip special este cea reprezentată de *elementul introductiv al propozițiilor relative cu antecedent* (vezi **Construcții cu propoziții relative**): pronume și adverbe relative. Acestea sunt constrânse de reguli gramaticale de coreferențialitate, chiar dacă de alt tip decât reflexivele. Coreferențialitatea se stabilește în mod non-ambiguu cu grupul nominal care precedă relativa și al cărui centru este complinit de aceasta: *[umbrela aceea roșie]₁ pe care₁ ai adus-o;* *[locul din oraș]₁ unde₁ ai fost ieri;* *[fata]₁ cu ai cărei₁ colegi am stat de vorbă.*

Pronumele relativ *ceea ce* este specializat pentru anafora rezumativă; care reia global o idee exprimată anterior:

[A făcut, cu alte cuvinte, efortul – deloc neglijabil – de a nu exista public.], ceea ce₁ denotă personalitate și tărie de caracter. („Dilema”, 1996).

Nu întâmplător, antecedentul său tipic este pronumele *tot*: *[Tot]₁ ceea ce₁ se produce se totalizează într-o regiune specifică de valori.* (E. Cioran, *Schimbarea*).

Ceea ce funcționează ca anaforă rezumativă și la nivel transfrastic (construcția este interpretabilă și ca o segmentare a frazei, dar are o anume independență):

[Statul „trebuie” să renunțe, măcar formal, pur legislativ, la o parte din prerogativele și suveranitatea sa.], Ceea ce₁ pentru o anumită mentalitate politică, încă dominantă, este imposibil de acceptat. (A. Marino, *Pentru Europa*).

5.2.3. Anafora pronominală liberă se realizează prin pronume personal propriu-zis, adjectiv posesiv, pronume demonstrativ.

5.2.3.1. Pronumele personal de persoana a III-a funcționează ca anaforic în două situații principale: (a) cu forma de nominativ și funcția sintactică de subiect, în concurență cu mijlocul tipic de realizare a acestei poziții – anafora zero; (b) cu forme de acuzativ, genitiv și dativ, în toate celelalte poziții sintactice, în care

anafora zero este mai rară și mai greu de identificat. În aceste condiții, principala utilizare a pronumelui de persoana a III-a este la cazurile oblice.

(a) Cu forma de nominativ și cu funcția sintactică de subiect, pronumele apare în pozițiile în care este obligatorie exprimarea lui, de exemplu cu un conjunctiv fără *să*:

Anumite persoane își luau răspunderea afirmării că suntem gata [...] cu știința luptei până la cucerirea oricărei poziții, fie ea socotită ca inexpugnabilă. (Camil Petrescu, *Ultima noapte*).

De asemenea, este folosit cu rol de enfatizare, contrast (*Era întâi o temă a marilor bulevarde în cultură, felul pe care și l-a ales el de a trăi cultural, digerând esențialul, spre deosebire de Cioran și Mircea Vulcănescu.*, G. Liiceanu, *Jurnalul*) sau pentru eliminarea unei ambiguități a formei verbale prin opoziția de gen (*el / ea, ei / ele*) sau de număr (singular / plural): *După aceea vine și Botezatu și schimbă ei impresii.* (EZ, 2003), ori chiar personal / nedeterminat: *Probabil că trebuia să relatez cât mai exact ce scria el acolo.* (R. Petrescu, *Eclipsa*).

Exprimarea neobligatorie, alternând cu anafora zero (vezi *supra*), se întâlnește atât în propoziții subordonate ([Dan] *Crede că el a venit primul.*) ori coordonate ([Dan] *a venit și el e câștigătorul*), cât și în succesiunea de enunțuri ([Dan] *a plecat. El avea dreptate.*). Preferințele pentru interpretarea coreferențială cu o expresie nominală cu funcție de subiect din propoziția precedentă sunt mai reduse decât la anafora zero; în stabilirea relației de coreferențialitate intervine însă contextul, cu factori discursivi de complexitate variabilă.

În cazurile de contrast și în genere în cele determinate de structura informațională a enunțului, prezența pronumelui nu este obligatorie, dar e clar preferată atât anaferei zero, cât și demonstrativului. Pronumele apare adesea în situații de continuitate tematică, când absența sa ar aduce pe prima poziție verbul-predicat:

Copiii României nu-și pierd vremea cu jocuri fără rost. Ei învață de mici ce înseamnă munca și răspunderea, grija pentru cantitatea și calitatea muncii. (C. T. Popescu, *Copiii fiarei*);

Călătoria în spațiu nu e o simplă translație, ea forțează în om schimbări care pot duce până la spargerea barierelor condiției sale. (ibid.).

(b) La celelalte forme cazuale, de obicei pronumele nu este omisibil, ci doar substituibil cu un demonstrativ sau (la genitiv) cu un adjectiv posesiv: *Confecționa din când în când baloane colorate și alerga cu ele pe câmp.* (R. Petrescu, *Eclipsa*); *Desigur, nu despre carte ca atare este vorba aici și nici despre autorul ei.* (G. Liiceanu, *Jurnalul*); *Vorbea cu ea / cu aceasta.; Povesteau ceva despre prietenul ei / prietenul său / prietenul acesteia.*

Pronumele personal se folosește aproape exclusiv pentru coreferențialitatea de tipul simplei identități. O formă pronominală – cliticul feminin singular *o*, cu așa-numita „valoare neutră” (vezi I, **Pronumele**) – este utilizată pentru coreferențialitatea rezumativă:

[*Sporirea aceasta cantitativă în circuit intern nu e o soluție.*]₁ *O₁ știe și el, dar ce să facă?* („22”, 2002).

5.2.3.2. Adjectivul posesiv intră în concurență limitată cu anafora zero (pentru posesia inalienabilă, vezi *supra*, 5.1.3) și în variație sistematică cu pronumele personal în genitiv (la persoana a III-a) și cu demonstrativele.

La nivelul normei, pronumele personal și posesivul sunt, în mod preferențial, coreferențiale cu subiectul, în vreme ce demonstrativul indică noncoreferențialitatea:

Dan₁ vorbește cu Ion₂ despre problemele lui₁ / sale₁.

Dan₁ vorbește cu Ion₂ despre problemele acestuia₂.

În texte apar adesea situații în care pronumele sau posesivul este ambiguu, eventual coreferențial cu nominalul nonsubiect mai apropiat: *El₁ spune că [Ø]₁ a fost invitat la guvern, la celebrul personaj₂, cu ocazia zilei sale_{2/1} de naștere.* (EZ, 2003).

Un echivalent lexical al posesivului, cu tendințe de gramaticalizare, este adjectivul *propriu*: *A vorbit cu ei despre propriile preocupări.*; cel mai adesea, însă, *propriu* este coocurent cu alte mijloace echivalente, în structuri pleonastice: *propria sa mamă, propria-i mamă.*

5.2.3.3. Pronumele demonstrative sunt mijloace anaforice folosite frecvent, principalele forme (*acesta / acela*) având roluri anaforice distincte, care nu corespund decât în parte diferențierii dintre diversele lor utilizări deictice (vezi Deixis). În esență, *acesta* este un anaforic referențial, reluând elementul disponibil cel mai apropiat din textul precedent (*După ce am vorbit cu [Ion]₁, m-am adresat lui [Dan]₂. Acesta₂ a înțeles imediat cum stau lucrurile.*), dar și elementul cel mai prezent sau mai pregnant din punct de vedere discursiv. Adesea semnalează o schimbare tematică, aducând în poziția de temă un element inițial rematic, căruia i se modifică în același timp funcția sintactică: *În multe situații infractorii au fost ajutați chiar de [oameni din sistemul politic]₁, aceștia₁ primind în schimb «atenții».* (RL, 2002). Diferența pare a proveni în acest caz din structura tematică a succesiunii de enunțuri: forma mai marcată (demonstrativul *acesta*) e posibilă doar în cazul unei schimbări tematice (convertirea unui element rematic al propoziției anterioare în noua temă). De aceea *acesta* e posibil în *M-am întâlnit cu [Andrei]₁. Acesta₁ mi-a povestit ceva interesant.*, dar nu este tocmai acceptabil în secvența: *[Andrei]₁ tocmai a venit. *Acesta₁ mi-a povestit ceva interesant.*

Utilizările pur anaforice mai frecvente ale demonstrativului *acela* sunt de referire la un element secundar ca importanță sau plasat la distanță în text: *Dacă, printr-o întâmplare₁, pentru [locuitorul_{2a} altei planete_{2b} sau al altui mileniu_{2c}]₂ n-ar rămâne ca mărturie₃ a [omului actual]₄ decât Străinul₅, acela₂ și-ar putea face o idee suficient de exactă despre lume.* (A. Blandiana, *Calitatea*), sau, în context narativ, de raportare la un reper trecut: *Eram [în 1950]₁. Acea₁ era perioada cea mai grea de după război.*

Principala specializare a demonstrativelor este următoarea: *acesta* (= „cel despre care vorbesc”) realizează în primul rând coeziunea anaforică; *acela* (= „cel care era atunci”) marchează mai ales distanța narativă. De aceea cele două proforme sunt substituibile în context narativ (a), dar nu în enunțurile care iau ca reper momentul comunicării (b):

(a) *Atunci mă întâlnisem cu [Andrei]₁. Acesta₁ / Acela₁ mi-a povestit ceva interesant.*

(b) *M-am întâlnit cu [Andrei]₁. Acesta₁ / *Acela₁ mi-a povestit ceva interesant.*

Demonstrativele feminine în forma de singular și plural, în variantele standard *aceasta, acestea* și (chiar în mai mare măsură) în cele popular-colocviale – *asta, astea* – au între funcțiile lor caracteristice pe aceea de a realiza anafora rezumativă, globală, abstractă (ca și în cazul pronumelui personalul *o*, genul specializat pentru valoarea abstractă este în română femininul):

[Avem guvern]₁ – asta₁ nu e tocmai o noutate –, dar [avem un guvern spectacol]₂ – asta₂ e o noutate –, iar [spectacolul e ultramodern]₃ – și asta₃ e marea noutate. („22”, 2002);

Și-l poate cineva imagina pe dl S. [pornit în cruciadă contra lui A.N. ori I.I.]₁? Un liberal asta₁ ar trebui să facă. (ibid.);

[Un caragialesc personaj lăuntric e gata neîncetat să-și atribuie toate defectele, cu condiția să i se recunoască în unanimitate măcar o calitate: ținuta morală.]₁ Aceasta₁ nu înseamnă că ne socotim, în toate episoadele vieții noastre, ireproșabili. (A. Pleșu, *Minima moralia*).

Forma de plural *acestea* apare cu funcție de anaforă rezumativă mai ales în sintagma *toate acestea*: Știu toate acestea, și totuși simt nevoia năvalei cuvintelor. (A. Blandiana, *Calitatea*).

Și pronumele *aceiași* are utilizare tipic anaforică, atunci când e folosit (destul de rar) cu rol referențial (*În magazin a intrat [un domn scund]*₁. După o oră a apărut *aceiași*₁, cu o pălărie nouă.) și nu predicativ (*Pare același*₁).

Aceiași nu este anaforic atunci când se raportează la o situație repetată (marcată prin argument multiplu, cuantificatori – *toți* – sau prin caracterul iterativ ori durativ al acțiunii): *Dan și Ion au aceeași casă.*; *Toți spun același lucru.*; *Face mereu / de mai multe ori același lucru.*; *Continuă să fie / rămâne același (om).*

5.2.3.4. Și locuțiunea pronominală *asa ceva* are rolul de anaforă abstractă și rezumativă: *Îi răspunde: „Domnule, nu ai talent. Poate [ai geniu]*₁, *dar la așa ceva*₁, *nu mă pricep”*. (G. Liiceanu, *Jurnalul*).

5.2.3.5. Prin specializare lexicală, apar unele anaforice noi, cu circulație de obicei limitată la anumite registre stilistice; forma *respectivul*, de exemplu, tinde să capete valoare pronominală stabilă:

*Cu ocazia percheziției efectuate în biroul [consilierului]*₁, *s-au găsit și alte bunuri în valoare de peste 5 milioane lei pe care respectivul le primise de la diferite persoane*. (EZ, 1999).

5.2.3.6. Anumite pronume nehotărâte, cu rol de cuantificatori – *mulți*, *puțini*, *unul*, *fiecare* –, pot funcționa ca anafore partitive:

*Plouă cu [daruri]*₁. *Multe*₁ *nici nu vor ajunge vreodată întregi până jos* („22”, 2002);

*[Animalele]*₁ *au fost favorizate, au legi biologice mai ferme. Unele*_{1a} *trăiesc în turme, altele*_{1b} *retrase în vizuini*. (A. Blandiana, *Calitatea*);

*Am în fața mea [o puzderie de cravate]*₁, *și aproape fiecare*₁ *dintre ele*₁ *îmi evocă, neașteptat de precis, câte o secvență*. (G. Liiceanu, *Ușa interzisă*).

5.3. Numeralul cu rol anaforic

Numeralele (cardinal, colectiv și ordinal) sunt adesea anaforice, având valoare pronominală, de substitute (și realizând cu predilecție anafora partitivă): *Au venit pachetele*₁. *Două*_{1a} *sunt deteriorate. Amândouă*_{1a} *sunt rupte. Primul*_{1b} *e întreg*. Este posibilă și catafora: *Două*₁ *dintre pachete*₁ *s-au pierdut*. (vezi I, Numeralul).

5.4. Anafora adverbială

Adverbele demonstrative – *aici*, *acolo*; *acum*, *atunci* – sunt substitute anaforice asemănătoare pronumelor demonstrative. Adverbele demonstrative de apropiere

sunt la limita dintre deixisul discursiv și anaforă, apropiindu-se mai mult de statutul de deictic; totuși, atunci când nu au sensul „în acest punct al discursului”, ci se referă la conținutul referențial evocat într-o secvență anterioară apropiată, utilizarea lor este clar anaforică:

[Site-ul]₁ oferă date actualizate în timp real [...]. Există aici₁ și informații despre multe dintre filmele de artă care nu au rulat niciodată la noi. („22”, 2002).

Adverbul *acum* funcționează anaforic atunci când, într-o narațiune, transpune punctul de vedere al personajului sau al naratorului-personaj, referindu-se la o concomitență în trecut și combinându-se cu timpuri verbale trecute. Adverbul poate relua un conținut temporal explicit sau implicit:

Din cele 430 de pagini ale originalului nu reușiserăm [în momentul X]₁ să depășim pagina 160. Târam *acum*₁ în doi, ca pe un uriaș muribund care se stingea lent sub gesturile noastre, ceea ce până atunci târâsem, prin ani, de unul singur. (G. Liiceanu, *Ușa interzisă*).

Funcționarea anaforică a demonstrativelor de depărtare este mai simplă și mai evidentă:

Într-adevăr, alte gazete apărute [în decembrie '89]₁ sau rebotezate *atunci*₁ în grabă și-au uitat originea. („22”, 2002);

Oamenii funcțiilor de stat se așază [în tipare vechi]₁ ca într-un jilț primitor. Ei ne vorbesc de acolo₁ în limba nouă de cristal. (ibid.).

Adverbele demonstrative de mod – *asa*, *astfel* – au o utilizare mai complexă, pentru că pot relua tipuri diferite de informații:

(a) pur modale (cu antecedent circumstanțial): *Merge [foarte repede]₁. Așa₁ merge el întotdeauna.*;

(b) propoziționale (cu antecedent întreagă propoziție): [*Merge foarte repede*]₁. *Așa₁ ajunge el departe.*

Când reia predicate semantice (antecedentul fiind un atribut adjectival sau un nume predicativ), *asa* are valoare adjectivală și realizează o anaforă semantică, nonreferențială (vezi *infra*, 7: *E trist₁. E așa₁ de o lună.*).

Foarte adesea, *asa* reia secvențe întregi de enunț:

[*Vedem paiul din ochiul aproapelui și nu vedem bârna din ochiul nostru*]₁, dar e firesc să fie *asa₁*. (A. Blandiana, *Calitatea*);

[*Te simțezi câteodată cam straniu, ca și cum...*]₁ *M-am oprit, dându-mi seama că nu mă ascultau. Deși așa₁ începuse totul.* (R. Petrescu, *Farsa*);

*Și-am hotărât [ca prâslea să aibă grijă de oi, o muncă oricum mai ușoară [...]] iar eu să mă înham la muncă câmpului.*₁ *Așa₁ mi s-a părut echitabil.* (ibid.).

5.5. Profrazele *da* și *nu*

Profrazele reiau, integral sau parțial, conținutul propozițional al unui antecedent; *da* reia un conținut afirmativ sau pozitiv (*Plouă. – Da.*) (vezi **Afirmația**, 2), *nu* reia un conținut pozitiv pe care îl transpune în formă negativă (*Plouă₁ sau nu₁?*) sau un conținut negativ (*Nu plouă.* – *Nu₁.*) (vezi **Negația**, 3.1). Profrazele pot constitui enunțuri independente – [*Merge la mare*]₁? – *Da₁. / Nu₁.* –, propoziții subordonate – *Cred că da₁.* – sau predicate, însoțite de reluări ale unor secvențe din enunțul antecedent sau de elemente noi: *La mare nu. Nu cu trenul.*

5.6. Anafora verbală

Verbul *a face* are funcție de substitut al unui grup verbal doar în combinație cu un pronume personal sau demonstrativ cu sens neutru și formă feminină, care ocupă poziția de complement direct al verbului (*o face, face asta*):

Di S₁ ar fi putut [reforma, fie și parțial, dar în sens ireversibil, justiția, ar fi putut să o disloce din actuala structură în care a încremenit.]₂ Ø₁ Nu a făcut-o₂. („22”, 2002);

O.I.₁ [ridică vâlul de pe un mecanism al corupției pe care îl știam cu toții]. Ø₁ O face₂ din disperare. (EZ; 2003).

6. EXPRESII NOMINALE INDEXATE

Grupurile nominale referențiale, în care centrul e însoțit de determinanți, pot funcționa ca anaforice (vezi **Grupul nominal**). Reluarea prin nominal are un aspect gramatical (obligativitatea indexului de individualizare și de coreferențialitate, a determinantului) și un aspect lexico-semantic: repetarea nominalului, relațiile de sinonimie, hiperonimie sau asociere semantică bazată pe cunoștințele despre lume.

Anafora, conținând centre însoțite obligatoriu de determinanți (articolul hotărât, adjectivul demonstrativ etc.), se realizează prin:

(a) repetarea nominalului:

A intrat în cameră [un băiat]₁. Băiatul₁ / Acel băiat₁ / Același băiat₁ se certase cu toți acum un an.;

Așa continuă mersul despicat al [lumii românești]₁. Acea lume₁, ageră la modernizarea prin cuvânt și statornică în moravurile ei premoderne. („22”, 2002);

(b) reluarea prin sinonim:

A intrat în cameră [un băiat]₁. Tânărul₁ era prietenul Mariei.

(c) reluarea prin hiperonim:

Iată-l de pildă pe [însuși primul ministru]₁, petrecând la Neptun o vacanță deplin premodernă. Omul₁ are gesturi voievodale. („22”, 2002);

(d) reluarea prin hiponim:

Mi-am pierdut [pisica]₁. [Siameza asta]₁ ieșea cam des din curte.

O serie de substantive cu sens generic – *lucru, problemă, treabă, chestie* –, însoțite de determinanți, sunt mijloace tipice pentru anafora rezumativă, globalizantă:

[Am să-l dezamăgesc oare?]₁. De câte lucruri din mine sau din afara mea atârnă [acest lucru]₁? (G. Liiceanu, Jurnalul);

Tot mai mult se pare că de fapt noi trebuia să ne opunem la graniță să se petreacă lucrul ăsta. (CORV);

Aflând chestia asta, mi-am zis că [...] ar fi fost util [...] să fi prevăzut și un culoar cu inscripția IRA. (C.T. Popescu, Copiii fiarei).

Expresiile nominale anaforice constituie un mijloc stilistic important, pentru că pot schimba radical o perspectivă, aducând informație nouă pe care nu o asertează direct, ci o transmit implicit, prin identificarea coreferențialității:

Eram, nu demult, pe străzile unui oraș de munte, și era cald, mai mult decât adolescența vară îngăduia. Aerul coborâse peste acoperișuri, greu, obosit și, în acea apăsare a cerului prea luminos, crengile înflorite încetau să mai transmită bucurie. (A. Blandiana, Calitatea).

Clasa limitată a determinantilor cu rol anaforic se îmbogățește, mai ales în registrul colocvial, prin atragerea unor noi formule: *în cauză, în discuție, cu pricina* etc.:

Așa s-a manifestat acțiunea acestui sistem în toate țările pe care le-a stăpânit: mai devreme sau mai târziu, a adus în frunte o mare parte din gunoiul unan al țării în cauză. (C. T. Popescu, *Copiii fiarei*);

Actorul cu pricina s-a arătat neașteptat de volubil. (EZ, 2003).

7. SIMILITUDINEA CATEGORIALĂ (RELUAREA SEMANTICĂ)

Substitutedle semantice sunt: *la fel, aidoma, asemenea; astfel de; (tot) așa, tot astfel* etc. Poate fi considerat un tip de similitudine categorială prin anaforă zero și elipsa: *Dan a plecat₁ la munte, Maria [Ø]₁ la mare.*; *Dan e mai înalt₁ decât Maria [Ø]₁.*

Același, altul, acel pot funcționa atât semantic (analogic, ca indice de similaritate), cât și referențial.

Pronumele semiindependente (articolul demonstrativ și cel genitival) sunt specializate (în unele dintre utilizările lor) pentru a marca similitudinea categorială: *dicționarul mare și cel mic, paharul plin și cel din dreapta, vărul meu și al Danei*, în situații în care în alte limbi se folosesc articolul hotărât, demonstrativul sau chiar repetarea nominalului; anaforicul *al* este adesea ambiguu, oscilând între valoarea coreferențială (vărul meu = vărul Danei) și cea de similitudine categorială (vărul meu / vărul Danei).

Acela este în multe cazuri un anaforic semantic, de similitudine categorială: reluând sensul, nu și referentul anterior, și stabilindu-i alte restricții referențiale (*S-a întâlnit cu primul [client]₁ și cu acela₁ trimis de Maria.*); alteori funcționează ca o variabilă (*[Acela]₁ care₁ luptă de obicei câștigă.*).

8. OBSERVAȚII FINALE

Semnificativă este și frecvența **corelativelor anaforice** – *asa... cum, atâți... câți, acolo... unde* –, care contribuie la coeziunea enunțului. Adesea corelativalele nu stabilesc relații coreferențiale cu un antecedent, ci sunt variabile cu sens deschis și contextual.

Relația anaforică este uneori dezambiguizată cu ajutorul unor mijloace de întărire – *tot, același* – care, așa cum pot intra în componența expresiilor nominale, ca indici coreferențiali (*același om*), se combină și cu substitutedle (*tot el, tot acolo*): *Totul pornește de la Capitală₁ și se sfârșește [tot acolo]₁.* („Dilema”, 2002).

MODALIZAREA

1. PRELIMINARII

Modalitatea este categoria semantică, parțial gramaticalizată, care exprimă raportarea locutorului la un conținut propozițional, atitudinea sa cognitivă, volitivă sau evaluativă față de stările de lucruri, reale sau potențiale, descrise prin limbaj. Principalele tipuri de modalitate (sau atitudine propozițională) sunt: **epistemică** (cognitivă) – *Se pare că s-au construit diguri.* –, **deontică** (prescriptivă și volitivă) – *Trebuie / vrem să se construiască diguri.* – și **apreciativă** (evaluativă) – *E bine că s-au construit diguri.* Când sunt prezentate relații obiective privitoare la conținutul referențial – abilitatea agentului, existența condițiilor externe favorabile, impunerea unei situații din cauze exterioare –, nu mai este vorba de o modalitate propriu-zisă, ci de pseudomodalitatea „dinamică”: *Ei pot / trebuie să construiască diguri, pentru că au primit materialele.*

Unele teorii de inspirație logică cuprind și o modalitate *alethică* (referitoare la adevărul obiectiv al propoziției), greu de verificat în limbajul natural; de obicei, în aceleași teorii este omisă modalitatea apreciativă.

Ar putea fi considerată ca un tip de modalitate și categoria aproximării și a vagului (*Întrucâtva comisia a greșit.*, *Au cam greșit.*), pentru că și aceasta presupune o apreciere subiectivă din partea locutorului. Expresiile aproximării aparțin însă în primul rând caracterizării cantitative, fiind mai potrivită tratarea lor în legătură cu categoria *cuantificării* (vezi I, *Pronumele de cuantificare*; II, *Grupul nominal*, 1.3.3, *Circumstanțialul cantitativ*).

Modalizarea reprezintă marcarea în mesaj a modalității. Ea depinde de actul de limbaj realizat prin fiecare tip de enunț (vezi **Tipuri de enunțuri în funcție de scopul comunicării**). Actele reprezentative (realizate prototipic prin enunțuri asertive), cele directive (pentru care sunt prototipice enunțurile imperative sau interrogative), actele promissive (realizate prin enunțuri din mai multe categorii) și cele expresive (enunțuri exclamative) presupun în genere tipuri diferite de modalizare. Atitudinea cognitivă – gradul de cunoaștere a realului, de asumare de către vorbitor a conținutului informativ al enunțului – se manifestă tipic în aserțiuni (*Afară plouă, probabil.*; *Ion cu siguranță doarme.*) și își marchează insuficiența în interogații (*Oare Maria o fi dormind?*). Atitudinea volitivă (deziderativă) și cea prescriptivă (deontică) indică intenția și gradul de impunere a unor fapte virtuale / potențiale, manifestându-se în enunțurile optative și imperative (*Acum aș dormi puțin.*; *Te rog, pleacă!*) și în echivalentele lor doar aparent asertive (*Vreau să dorm. Trebuie să pleci.*). Atitudinea volitivă este asumat subiectivă și orientată spre emițător, cea impozitivă este prezentată ca obiectivă și orientată spre destinatar. Atitudinea evaluativă – aprecierea pozitivă sau negativă a unor stări de lucruri reale sau virtuale / potențiale – se manifestă în enunțuri asertive sau exclamative (*E bine că a venit.*; *Ce bine că a venit!*; *E bine să vină acasă.*).

Reguli speciale ale uzului – care țin strict de nivelul pragmatic al analizei – stabilesc convertirea unor enunțuri modalizate în acte de limbaj

indirecte (de exemplu, întrebarea despre permisiune poate realiza o ofertă politicoasă – *Pot să vă ofer un ceai?* –, permisiunea poate funcționa ca ordin – *Poți să pleci!* – ș.a.m.d.).

Modalitatea este o categorie fundamental subiectivă, care se realizează însă în două variante: (a) cu subiectivitate asumată (de exemplu, prin folosirea persoanei I singular: *sunt sigur, mi se pare, îmi place*); (b) cu aparentă obiectivizare, atribuind atitudinea unor condiții exterioare locutorului (în construcții impersonale: *e sigur, se pare, e frumos*). În acest sens se vorbește de modalitate subiectivă (a) și obiectivă (b): între cele două este o diferență de expresie care indică strategii distincte ale locutorului.

Tipurile specifice de modalitate au totuși, în ansamblu, grade diferite de subiectivitate: modalitatea epistemică, cea deontică volitivă și cea apreciativă sunt mult mai clar subiective decât modalitatea deontică prescriptivă.

2. MODALIZATORI

Modalizatorii sunt mijloacele de realizare a modalizării (de marcare a atitudinii modale în enunț); ei pot fi de mai multe tipuri:

(a) gramaticali:

– modurile verbale (vezi **I, Verbul. Modurile personale**);

(b) lexico-gramaticali (expresii modale specializate):

– adverbe și locuțiuni adverbiale; semiadverbe (vezi **I, Adverbul**);

– verbe modale (operatori modali);

(c) lexicali:

– verbe cu sens modal (epistemice, volitive, deontice, apreciative);

– perifraze stabile sau libere;

(d) prozodici:

– intonația (vezi **Organizarea prozodică a enunțului**).

Termenul *modalizatori* se aplică, în sens larg, tuturor acestor mijloace; în sens restrâns, este folosit mai ales pentru expresiile parțial gramaticalizate (de la punctul b).

Modalizatorii interacționează în enunț: de exemplu, certitudinea exprimată de modul indicativ al verbului poate fi anulată de adverb epistemic de probabilitate (*Doarme. > Probabil doarme.*); permisiunea indicată prototipic de verbul modal este transformată de modul condițional într-o sugestie sau o ipoteză (*Poate plăti în rate. > Ar putea plăti în rate.*) ș.a.m.d.

Se vor discuta în continuare în special particularitățile sintactice ale modalizatorilor lexico-gramaticali (b) și lexicali (c), având în vedere că mijloacele morfologice și cele prozodice sunt tratate în capitolele corespunzătoare.

2.1. Adverbele (și locuțiunile adverbiale) modale

Expresiile modale adverbiale sunt predicate semantice, funcționând ca modificatori ai unei alte predicatii, deci ai unei întregi propoziții cu predicat enunțiativ (*Poate au primit deja banii.*) sau ai unui element izolabil ca predicatie semantică: grup adjectival (*Au primit deja banii, poate insuficienți.*; *Discuția, firește prea lungă, i-a obosit.*), grup adverbial (*Vine pe la noi, probabil mâine seară.*), grup prepozițional (*Au făcut un împrumut mare, desigur pentru casă.*) (vezi **Predicatul, 2.1.3.3**).

Expresia modală poate apărea în construcții sintactice diferite: (a) ca element gramatical *regent* al propoziției modalizate (*Desigur că vine.*), (b) ca element incident, parantetic (*Vine, desigur.; Așteaptă, probabil, o soluție.*) sau (c) ca element integrat (*Desigur vine.; Așteaptă probabil o soluție.*). În prima situație (a) adverbele au funcția de predicat al enunțării; în celelalte cazuri (b, c), ele realizează un circumstanțial special – circumstanțialul de modalitate (vezi **Circumstanțialul de mod, 3**), modificator fie al propoziției, fie al unei funcții sintactice exprimate prin grup adjectival, adverbial sau prepozițional. Modalizatorul poate fi folosit și singur, cu valoare de profrază, în dialog și în secvențe textuale care mimează dialogul (*A venit? Desigur.*). Valoarea de profrază se datorează unei elipse a predicăției modalizate, recuperabile din context.

Predicatul adverbial modal este plasat obligatoriu înaintea propoziției modalizate cu funcție de subordonată subiectivă: *Firește că a venit*. Incidența circumstanțialului de modalitate care vizează propoziția în ansamblu se realizează în toate cele trei poziții posibile – inițială, mediană sau finală: *A venit, firește, fără bagaje. / Firește, a venit fără bagaje. / A venit fără bagaje, firește.*

Modalizatorul circumstanțial integrat sintactic (neizolat prin pauză și intonație) poate viza atât propoziția în ansamblu, realizându-se în poziție inițială, mediană (în proximitatea verbului predicat) sau (mai rar) finală (*Probabil pleacă mâine.; Pleacă probabil mâine.; Pleacă mâine probabil.*), cât și un element component al ei, cu condiția de a apărea înaintea respectivului component: *Pleacă la Ploiești probabil mâine*. Domeniul modalizării este adesea ambiguu: modalizatorul integrat poate fi interpretat ca vizând fie întreaga propoziție, fie doar componentul pe care îl precedă.

Nu toate adverbele și locuțiunile modalizatoare admit orice tip de construcții și poziții (regent / independent, parantetic / integrat etc.).

2.2. Verbele modale

Verbele modale au unele trăsături specifice, care pot conduce la considerarea lor drept *operatori* gramaticalizați (*semiauxiliare*), dar sunt destul de apropiate și de statutul de verbe lexicale pline. Secvența [verb operator modal + verb suport] constituie o unitate semantico-sintactică (*predicat complex*). Sunt posibile și structuri cu mai mulți operatori modali ierarhizați sintactic (*Trebuie să poată să vină.*), sau cu operatori modali urmați de alte tipuri de operatori (aspectuali, copulativi sau pasivi) și de verbul suport semantic, până la secvența de extensie maximă (vezi **Predicatul, 2.2**).

2.2.1. Verbele cu rol de operator modal au grade diferite de gramaticalizare. Cele mai individualizate verbe modale sunt *a putea* și *a trebui*, caracterizate prin:

(a) lipsa unei autonomii semantice și gramaticale: verbul *a putea* în toate sensurile sale și *a trebui* în sensurile modale nu pot apărea fără un verb suport; excepțiile (de exemplu: *Noi putem.*) sunt aparente, reprezentând situații de elipsă recuperabilă contextual. Verbul modal formează o unitate semantică și temporal-aspectuală cu verbul suport (vezi **Predicatul, 2.2.2**);

(b) fenomene de control: verbul *a putea*, în construcție personală, controlează subiectul verbului suport (ca subiect neexprimat, obligatoriu identic cu subiectul verbului operator (*Maria, poate Φ_i să citească.*)). Verbul *a trebui* este impersonal, dar atunci când capătă, popular, morfeme de persoană, are cu necesitate același subiect cu al verbului suport: *Ei, trebuiau Φ_i să meargă.*). Construcția nu poate fi

dislocată prin două subiecte personale diferite; ca în cazul verbului *a vrea* (*Eu, vreau ca ea, să plece.*);

(c) particularități de construcție ale verbului *a putea*: acesta este singurul care admite curent construcția verbului suport la infinitiv fără *a*: *Poate veni.* (concurrentă cu construcția cu conjunctivul – *Poate să vină.*). Construcția cu infinitiv impune în limba actuală plasarea cliticelor pronominale, a negației și a unor semiadverbe înaintea întregului grup: *nu mi-l poate împrumuta* (= „nu poate să mi-l împrumute”), *mai pot vorbi* (= „pot să mai vorbesc”);

(d) particularități de construcție ale verbului *a trebui*: acesta admite structuri în care este urmat de un participiu, rezultate din elipsa operatorului pasiv (*cartea trebuie citită*), sau, prin analogie, structuri cu supinul verbelor intransitive (*trebuie mers acasă*);

(e) fenomene de re poziționare: verbul *a trebui* admite curent avansarea subiectului verbului subordonat, plasarea acestuia la stânga sa – *El trebuie să doarmă.* – și chiar, popular, acordul prin atracție, care are drept consecință apariția afixelor de persoana I și a II-a și / sau de plural. Verbul *a putea* impersonal este sau nu reflexiv (*Poate să plouă.* / *Mâine poate ploua.* / *Se poate să plouă.*); construcția reflexiv-impersonală admite verbul suport doar la conjunctiv, nu la infinitiv (*Se poate să vină și ei.* / **Se poate a veni și ei.*), cu excepția situației când verbul suport e tot reflexiv-impersonal, iar cele două valori se suprapun (*Se poate să se întâmple.* = *Se poate întâmpla.*). Construcția reflexivă care are subiect diferit de al verbului subordonat (*Se poate să doarmă Ion.*) permite ridicarea subiectului (*Ion se poate să doarmă.*);

Cliticul reflexiv care însoțește verbul *a putea* este: (1) marcă impersonală a operatorului modal (*Se poate să ningă.*); (2) formant obligatoriu, marcă pasivă sau impersonală ori argument al verbului suport, re poziționat înaintea verbului modal (*Copilul se poate uita la film.*; *Talonul se poate tăia acum.*; *Cu puțin efort, el s-ar putea regăsi pe sine.*); (3) rezultatul unei suprapunerii, când atât verbul subordonat cât și *a putea* au marca impersonală (pasiv-impersonală) *se*: *Se poate privi pe geam.* (= *Se poate să se privească pe geam.*); *Se poate citi romanul.* (= *Se poate să se citească romanul.*);

(f) absența pasivului la tranzitivul slab *a putea* și absența imperativului la *a putea* și *a trebui* – trăsături care se întâlnesc totuși și la alte tipuri de verbe, fiind determinate de factori semantici (vezi I, Clase sintactice și sintactico-semantice de verbe);

(g) faptul că, în anumite contexte, verbul subordonat poate fi elidat, păstrându-se numai modalele, care permit recuperarea anaforică a semnificației: *Face întotdeauna ce poate / ce trebuie.* (= „ce poate / trebuie [să facă]”), *Lucrează cum poate / cum trebuie.* (= „cum poate / trebuie [să lucreze]”).

Verbele modale sunt polisemantice, având sensuri care corespund unor valori modale de tip diferit și chiar unele sensuri nemodale. Interpretarea modală – dezambiguizarea valorilor – se realizează în context și depinde și de semnificația verbului suport. În ceea ce privește verbele modale, este o diferență semantică și sintactică importantă între modalizarea epistemică (cea care are construcții specifice), pe de o parte, și, pe de altă parte, modalizarea deontică (*Ion trebuie să plătească impozite.*; *Maria poate cere o amănare.*), împreună cu ceea ce cade în afara modalizării sau este considerat o modalitate „dinamică”: descrierea abilităților, a circumstanțelor interioare sau exterioare care în mod obiectiv permit,

impun sau împiedică realizarea unor acțiuni sau stări (*Trebuie ca gheața să se topească, pentru a vedea ceva prin geam.; Sportivul poate să ridice 100 de kg.*).

E tipică polisemia verbului *a putea* (cu corespondente polisemice similare în multe alte limbi), vezi *infra*, 3.1.2.2, 4.1.2.

(a) *Ion poate imita orice sunet; e foarte talentat.* = abilitate atribuită agentului, descriere a circumstanțelor, sens nonmodal („pseudomodalitate dinamică”);

(b) *Ion poate imita pe cine vrea; n-o să-l pedepsim.* = permisiune (modalitate deontică);

(c) *Ion poate fi beat la ora asta.* = supoziție, posibilitate (modalitate epistemică).

Din punct de vedere sintactic, primele două exemple sunt asemănătoare, pentru că subiectul *Ion* este în ambele un argument al verbului *a putea* (cu sensurile „a fi în stare”; „a avea dreptul”); în (c), *Ion* e subiectul infinitivului, deplasat în fața unui verb *a putea* cu valoare impersonală (cu sensul „a fi posibil”: [*Se*] *poate ca Ion să fie beat.*).

2.2.2. Verbele *a avea* și *a fi* au utilizări modale în anumite construcții cu supinul sau conjunctivul (*Mereu are de citit.; Asta e de scris pe copertă.; Dacă e să lucreze, lucrează.*), în care al doilea verb este obligatoriu și formează o unitate sintactico-semantică cu operatorul modal; cliticele sunt uneori antepuse acestei structuri complexe (*îl are de scris*). Construcțiile sunt insuficient amalgamate; verbele *a avea* și *a fi* sunt totuși operatori modali într-un predicat complex.

2.3. Verbele lexicale cu sens modal

Verbele cu sens modal sunt foarte numeroase și aparțin diferitelor tipuri de modalizare: sunt verbe epistemice (*a ști, a crede, a considera* etc.), volitive (*a vrea, a dori*), deontice (*a obliga, a permite* ș.a.), apreciative (*a plăcea, a bucura* ș.a.). Nu toate folosirile lor intră în sfera modalității; verbele funcționează ca modalizatori atunci când exprimă o atitudine a locutorului (fiind ancorate deictic, cu forma de prezent, la persoana I singular: *Cred că afară plouă.*), sau o opinie ori atitudine curentă invocată de locutor (în construcții impersonale: *Se crede că au fost unele greșeli grave.*), dar nu și atunci când descriu sau relatează o atitudine a altui locutor sau a aceluiași locutor în alt moment temporal (*Ion crede că afară plouă.; Ieri dimineață credeam că afară plouă.*).

Construcțiile cu verbe care au sens modal pot apărea ca propoziții regente sau independente (incidente, parantetice): *Se știe că toți au greșit, dar nu e nimic de făcut. / Toți au greșit, se știe, dar nu e nimic de făcut.*

2.4. Perifrazele stabile sau libere

Perifrazele cu rol de operator modal sunt de multe tipuri: construite cu adverbe / adjective (*e bine, e sigur, e obligatoriu*), cu adjective și participii (*sunt sigur, sunt obligat*), cu substantive (*am permisiunea, am certitudinea*). În măsura în care formează propoziții, și acestea pot fi față de propoziția modalizată regente (*Sunt sigur că ieri Maria nu a fost la facultate.*) – sau incidente (*Maria nu a fost ieri, sunt sigur, la facultate.*).

2.5. Construcții imbricate

O trăsătură comună a celor mai multe expresii modale este solidaritatea cu elementul modalizat și capacitatea lor de a produce construcții imbricate (vezi *Imbricarea*), cu un component sintactic din subordonată (subiect, complement direct

sau indirect, circumstanțial etc.) plasat în regentă. Se comportă astfel: (a) verbele modale: *Casa trebuie să fie nouă.*; *Casa se poate să o fi cumpărat ei.*; (b) adverbele predicative: *Ție probabil că ți-au scris.*; (c) predicatele nominale impersonale: *La mare e bine să mergi.*; (d) verbele cu sens modal, în construcții impersonale sau personale: *Casa se crede că e nouă.*; *Casa cred că e nouă.* Toate aceste structuri se realizează și în relative, prin plasarea relativului înaintea modalizatorului: *Aceasta e casa pe care e bine că au cumpărat-o.* (vezi **Construcții cu propoziții relative**).

3. MODALITATEA EPISTEMICĂ

Modalitatea epistemică (sau cognitivă) se realizează în două forme principale, interdependente: evaluarea sau judecata cognitivă (*modalitatea epistemică propriu-zisă*) și indicarea surselor cunoașterii (*evidențialitatea*).

Modalitatea epistemică propriu-zisă (judecata epistemică) reprezintă actul de evaluare a adevărului unei propoziții, de indicare a gradului de certitudine pe care îl are locutorul în legătură cu realitatea stării de lucruri descrise în propoziție. Pe scara certitudinii, constituind un continuum, se pot fixa extremele și câteva valori intermediare – *cert* – *probabil* – *posibil* – *incert* – *improbabil* – *imposibil* –, dar expresiile lingvistice specifice, numeroase și multiplicare cu ajutorul mijloacelor de gradare și aproximare – *absolut cert*, *foarte sigur*, *destul de probabil*, *cam incert* etc. – nu se grupează și nu se ierarhizează decât în mică măsură în funcție de aceste trepte. Utilizarea operatorilor modali reflectă subiectivitatea locutorului, depinde de strategii pragmatice și de informații furnizate de context. Un operator epistemic precum *mai mult ca sigur* exprimă adesea un grad mai mic de certitudine decât valoarea epistemică a modului verbal (indicativul), pentru că pune în evidență perspectiva subiectivă care stă la baza judecății: *Maria a plecat.* [= fapt cert] / *Mai mult ca sigur că Maria a plecat.* [= fapt presupus ca foarte probabil].

Modalizatorii epistemici pot fi grupați în categorii semantice foarte generale în funcție de caracterul lor *factiv* (presupun adevărul propoziției modalizate: *Desigur că au greșit.*), *contrafactiv* (presupun nonadevărul acesteia: *E fals că au greșit.*) și *nonfactiv* (nu presupun nici adevărul, nici falsul: *Poate că au greșit.*).

Evidențialitatea constă în înscrierea în mesaj – prin mărci specifice, numite *evidențiale* – a surselor pe care locutorul le-a avut la dispoziție pentru a cunoaște conținutul unei propoziții. Diferite tipuri de surse sunt: (a) procesele mentale, de inferență, deducție (*Maria trebuie să fi plecat; nu răspunde nimeni.*); (b) preluarea informației de la alții, citarea (*Se zice că Maria ar fi plecat.*); (c) percepția directă, senzorială, mai ales cea vizuală (*Uite, nu-i nimeni în grădina.*). Indicarea sursei pentru conținutul unei propoziții înseamnă implicit o apreciere a gradului de certitudine al acesteia, de asumare din partea locutorului: percepția directă este considerată în principiu ca fiind sursa cea mai sigură, comunicarea de către alții – cea mai incertă.

3.1. Modalizarea epistemică propriu-zisă (judecata epistemică)

Mijloacele lingvistice de realizare a modalizării epistemice sunt: modurile verbale, verbele modale, verbele cu sens modal, diferite adverbe și locuțiuni, adjective în diverse construcții, particule pragmatice, îmbinări lexicale libere care conțin substantive cu sens modal; anumite adjective și adverbe cu sens modal se pot obține sistematic prin sufixare (cu sufixul *-bil*).

3.1.1. Modalizarea epistemică se realizează în primul rând – în propoziții principale (nondependente) – prin intermediul *modurilor verbale* (vezi I, **Verbul. Modurile personale**).

- **Modul indicativ** (în aserțiuni numite „categorice”, fără alți modalizatori) exprimă certitudinea: la timpurile trecut și prezent, în aserțiuni asupra unor stări de lucruri referențial reale (*Afară plouă.; Ieri a plouat.*) sau generice (*Scriitorii sunt orgolioși.*) – și, prin analogie, în predicții asupra unor stări de lucruri potențiale, la viitor (*Mâine va ploua.*). Tocmai pentru că nu sunt marcate, deci nu presupun nici măcar posibilitatea îndoielii sau a contrazicerii, aserțiunile categorice exprimă un grad maxim de siguranță și de asumare din partea locutorului.

- **Modul prezumtiv** (provenit din viitorul cu valoare epistemică) indică supoziția (este deci o marcă evidențială, vezi *infra*, 3.2.1.1) și un grad mai redus de asumare a conținutului propozițional, ca simplă probabilitate sau posibilitate de adevăr al unei stări de lucruri prezente sau trecute: *Ana o dormi, acum.; O fi dormind.; O fi dormit.*

- **Modul conjunctiv** poate accentua, în interogative, dubiul, incertitudinea asupra unui răspuns: *Să fie acasă? Oare unde să se fi dus?; De ce să fi fost scoasă la vânzare nefericita roabă? se întreabă poetul.* (Al. Paleologu, *Despre lucrurile*). E folosit destul de rar cu valoare epistemică (tot ca marcă evidențială, vezi *infra*, 3.2.1.1; cu o intonație specială, adesea și însoțit de semiadverbele *cam, tot*) în principale, în formularea supozițiilor: *Să fie / Să tot fie / Să cam fie zece ani de atunci, nu mai mult.*

- **Modul condițional** indică neîncrederea sau neangajarea prudentă, în cazul unor informații preluate: *Ostaticii ar fi închiși într-un subsol.; La munte s-ar fi produs ieri câteva avalanșe.* Cu valoarea sa specifică, de posibilitate condiționată (= „dacă nu sunt obiecții”, „în lipsa unor contraexemple”), modul realizează și o atenuare a aserțiunii, indicând o incertitudine asupra adevărului ei: *Asta ar fi o explicație.; Cam aceasta ar fi situația.; Cam așa s-ar prezenta lucrurile.*

Aparente aserțiuni independente sunt de fapt condiționale, pentru că includ nume de acțiuni: *Venirea lui ar fi o nenorocire.* (= „Dacă ar veni ar fi o nenorocire”).

Condiționalul perfect indică o stare de lucruri nerealizată în absența unor condiții favorabile (care pot să nu fie explicitate): *Ar fi fost o idee bună.*

Alte valori epistemice se realizează nu doar prin modul verbului (în propoziție nondependentă), ci prin interferența dintre mod și anumite tipare sintactice. În propoziție subordonată față de un verb epistemic, de opinie sau atitudine, apar semnificații specifice. Cu verbe epistemice sau evidențiale, în construcție impersonală, condiționalul are o valoare specială, de amplificare a distanței epistemice, a ideii de simplă ipoteză: *Se zice că are bani. / S-ar zice că are bani.; Se pare că pleacă. / S-ar părea că pleacă.* (un grad suplimentar de neîncredere poate fi indicat de folosirea condiționalului la ambele verbe: *S-ar zice că ar avea bani.*). Pentru combinarea condiționalului cu verbe modale sau epistemice, vezi *infra*, 3.1.2.1, 3.1.2.2. Nonadevărul propozițiilor este presupus de condițional și uneori de indicativ (la imperfect) în structura ipotetică (*dacă..., atunci*), sau în structura comparativă ireală (*ca și cum..., de parcă...*).

3.1.2. Verbele modale *a trebui* și *a (se) putea* pot exprima valori epistemice: *a trebui* indică supoziția (deducția, deci probabilitatea destul de mare), iar *a putea* posibilitatea (judecata speculativă, ipoteza). Posibilitățile de construcție sintactică ale celor două verbe au unele trăsături comune, dar și destule diferențe.

3.1.2.1. *A trebui* este un verb impersonal – *Trebuie să fie multe încurcături în afacerea lor.* –, care apare și în construcții formal personalizate, prin plasarea subiectului verbului subordonat în fața verbului-regent: *Dana trebuie să fie acasă.* Varianta personală este confirmată de tendința de a realiza acordul lui *a trebui* cu subiectul verbului suport. Acordul nu apare la toate formele, fiind de obicei considerat o greșeală (*Noi trebuiam să plecăm.*), dar acceptându-se de către norma literară sau tolerându-se în situațiile în care s-a generalizat în uz (la indicativul trecut, persoana a III-a plural: *Ei trebuiau / au trebuit să plece.*).

Verbul *a trebui* poate avea sens epistemic, exprimând o deducție – „e sigur; precis” (*Trebuie să se fi întâmplat ceva rău cu el.*) –, sens deontic, exprimând o obligativitate sau un act de impunere – „e obligatoriu” (*Trebuie să plătești impozitul.*) – sau sens „dinamic”, descriind o necesitate obiectivă sau prezentată ca atare – „e necesar” (*Trebuie să apeși pe buton ca să se deschidă ușa*). Între aceste valori pot apărea interferențe și adesea ocurențele verbului sunt ambigue. Interpretarea epistemică nu este cea mai probabilă; în genere, în absența unor determinări contextuale mai precise, se impun lecturile deontice și cele nonmodale, dinamice. *A trebui* este exclusiv epistemic atunci când cere o subiectivă introdusă prin conjuncția *că* – *Trebuie că Dana e acasă.* –, construcție care exprimă supoziția și un grad ridicat de probabilitate. Construcția, considerată nerecomandabilă din punctul de vedere al normei, nu este foarte frecventă, dar are totuși atestări în limba literară:

Trebuie că se petrece, cu viața sufletească, ceva asemănător cu apele care se colorează dintr-o dată. (C. Noica, *Mathesis*);

Dau din cap cu frățească înțelegere, asta trebuie că dă bine în cadru. (C.T. Popescu, *Copiii fiarei*);

Cazuri similare trebuie că există și pe listele celorlalte partide. (EZ, 2000).

Forma *trebuie* în construcție cu conjuncția *că* a fost considerată ca având valoare adverbială, pentru că nu apare la alte moduri sau timpuri și prin analogie cu adverbul *poate (că)* (vezi I, *Adverbul*, 6.1.6; II, *Predicatul*, 2.1.3.3).

Construcțiile cu *să* sunt adesea ambigue, valoarea modală depinzând de sensul verbului suport, de rolurile sale actanțiale și de contextul întregului enunț. Astfel, cu verbe suport existențiale este mai probabilă lectura epistemică decât cea deontică: *Ceea ce știi e că un drum trebuie să existe.* (A. Pleșu, *Minima moralia*); cu verbe care au agent uman, mai ales la persoana I singular, e mult mai probabilă și chiar obligatorie cea deontică (sau dinamică): *Faptul [...] de a avea o haină de care trebuie să am grijă [...] mi se pare intolerabil.* (A. Blandiana, *Autoportret*). La fel, când subiectul subordonatei verbului *a trebui* își păstrează locul inițial în interiorul acesteia, reliefat de *ca... să*, interpretarea epistemică e puțin probabilă, fiind admisă mai ales cea deontică: *Trebuie ca Dana să fie acasă.* Combinarea modalului la prezent cu verbul suport la perfectul conjunctivului are cel mai adesea valoare epistemică: *Ce fioriuri trebuie să fi cunoscut Evul Mediu, oamenii din timpul lui, care făceau cerc cu casele lor în jurul catedralelor?* (E. Cioran, *Schimbarea*). În contextele în care perfectul conjunctivului apare ca timp al anteriorității față de un reper, e totuși posibilă și interpretarea descriptiv-deontică: *Dar pentru a-și exersa puterea, el trebuie să fi făcut dovada libertății sale prin raportarea la altul.* (G. Liiceanu, *Despre limită*).

Valoarea epistemică apare mai ales la indicativul prezent al verbului *a trebui*; ea este posibilă și la imperfect – *De bună seamă tot vișiiul trebuia s-o fi înădădit și pe aceasta, căci altceva ce ar fi putut apropia doi oameni atât de deosebiți?* (M. Caragiale, *Craii*) –, dar nu și la celelalte timpuri ale indicativului.

Verbul *a trebui* la condiționalul trecut impune propoziției modalizate un sens ireal, contrafactiv: *Ar fi trebuit să aștepte o oră.*

3.1.2.2. Verbul *a putea* este operator modal în două variante de construcție: însoțit de cliticul reflexiv marcă impersonală, *se* (*Se poate să apară oricând o surpriză.*), situație în care antepunerea subiectului verbului suport nu antrenează acordul (*Cei doi se poate să fie acasă.*) – și fără reflexiv, sensul modal-impersonal rămânând nemarcat formal: *Poate să apară oricând o surpriză.*; în acest caz, plasarea subiectului verbului subordonat în fața verbului-regent antrenează obligatoriu acordul: *Cei doi pot să fie acasă*, verbul fiind din punct de vedere formal un verb personal.

Verbul *a putea* are, ca și *a trebui*, mai multe sensuri modale: epistemic, exprimând o ipoteză și deci incertitudinea – „e posibil” – (*Se poate să doarmă la ora asta.* –, deontic, exprimând o permisiune – „e permis” (*Poți să pleci; ți-ai terminat pedeapsa.*) – sau „dinamic”, descriind o capacitate sau o abilitate obiectivă, sau circumstanțe favorabile – „e în stare”; „există posibilitatea ca...” (*Ion poate ridica greutate mari.*; *Apa poate intra prin orificii.*); vezi *supra*, 2.2.1. Singura construcție mai puțin ambiguă este cea în care reflexivul impersonal *a se putea* este urmat de conjunctiv: *Dar nu se poate ca pe unii să nu-i doară și nu se poate ca în viitor să nu-i doară pe toți.* (E. Cioran, *Schimbarea*), *Cine colindă satele noastre nu se poate să nu le considere ilustrative pentru soarta românească.* (*ibid.*). Construcția impersonală a verbului *a putea* – *se poate* (*ca...*) – să excludă lectura „dinamică”, fiind doar o expresie epistemică sau deontică; când este epistemică, e indiferent dacă subiectul subordonatei se află în prima poziție în interiorul acesteia (reliefat prin *ca... să*) – *Se poate ca Dana să fie acasă.* –, dacă e postpus verbului – *Se poate să fie acasă Dana* – sau e anticipat, plasat înaintea verbului regent: *Dana se poate să fie acasă.*

Diferența dintre lectura epistemică și cea deontică a verbului *a (se) putea* este în mare măsură impusă de sensul verbal-aspectual al propoziției subordonate: stările selectează interpretarea epistemică, în vreme ce acțiunile cu subiect uman conștient, volitiv, sunt interpretate ca deontice (*Se poate ca Dana să parcheze mașina în grădină.*). Semnificația epistemică este rară în cazul verbului *a putea* nonreflexiv cu subiect agentiv (ex.: *Ion poate imita pe cineva.*), construcție care are mai ales lecturile circumstanțială (abilitate) și deontică (permisiune). Probabilă este interpretarea epistemică în structura nonagentivă, cu subiect nonuman, nonanimat, sau cel puțin cu verbe de stare și de existență, care nu implică abilități interioare și nici permisiuni: *Căldurile pot reveni peste două zile.* [subiect nonuman, nonagentiv]; *Ion poate pierde bursa.* [subiect uman, nonagentiv]. Dezambiguizarea se realizează, de asemenea, prin timpul verbului subordonat: un timp trecut, diferit de al modalului, impune lectura epistemică: *Dan trebuie / poate să fi plecat de ieri.*

La condițional, exprimând formularea unei ipoteze, verbului modal *i se* atenuează probabilitatea de adevăr: *Străzile ar putea fi pustii la ora asta.*; la condiționalul trecut sensul propoziției modalizate este contrafactiv: *Ar fi putut să dea un telefon.*; *Aș fi putut veni mai repede.*

3.1.2.3. Valoare clar epistemică și trăsături sintactice specifice are verbul *a părea*, al cărui comportament gramatical este destul de asemănător cu al verbelor modale *a trebui* și *a putea*. Semnificația lui este dublă: evidențială (indică o

cunoaștere dedusă din percepția directă, din aparențe, sau o deducție prin analogie), dar și de judecată epistemică, cu valori pe o scară foarte largă, de la ireal la probabil.

(a) Incertitudinea unei impresii directe care poate fi și ireală, analogică, improbabilă, se exprimă prin mai multe construcții diferite:

– verbul impersonal, construit cu conjuncția *că* – *Pare că s-a schimbat ceva*.
– sau personalizat prin anticiparea subiectului și acord – *Portretele păreau că vorbesc*; sursa impresiei poate fi indicată printr-un dativ al experimentatorului, în structuri ușor învechite: *îmi / îi pare că...*;

– verbul impersonal, construit cu conjuncția *să*, cu verbul subordonat la conjunctiv sau infinitiv – *Pare să se fi schimbat ceva*. / *Pare a se fi schimbat ceva*. – sau personalizat prin anticiparea subiectului și acord – *Portretele păreau să vorbească*.

(b) Probabilitatea mai mare a unei informații bazate pe experiență directă sau pe inferențe și asumate de locutor se manifestă în construcția relativizată *mi se pare (că)*, cu experimentatorul impresiei marcat prin dativ. Construcția funcționează modal la persoana I singular, indicativ prezent, cu subiectivitate explicită (*Mi se pare că Ion doarme*.); în rest, ca și la verbele epistemice, este vorba de o descriere, o relatare care presupune confruntarea dintre universul epistemic al locutorului și cel al experimentatorului marcat prin complement în dativ (*Lui i se pare că...*).

(c) Semnificația „foarte probabil” + „neasumat de locutor” („aflat de la alții”) este asociată construcției impersonale (cu marca *se*), cu sau fără anticiparea subiectului verbului al doilea: *Se pare că Ion doarme*. / *Ion se pare că doarme*.

În toate construcțiile de mai sus propoziția subordonată poate conține un verb copulativ; prin elidarea sa (foarte frecventă) se obțin secvențe de tipul: *Pare [că e] târziu*; *Omul pare [că e] vesel*; *Ziua mi se pare [că e] lungă*. Asemenea structuri pot fi folosite pentru a modaliza suplimentar epistemic (rezervă, incertitudine) enunțurile modalizate evaluativ: (*Mi se*) *pare [că e] îngrozitor să răspundă așa*.

Construcțiile cu *se – se pare, mi se pare* – pot apărea nu numai ca element regent, ci și ca incidente.

3.1.3. Verbele epistemice *a ști* și *a crede* (și sinonimele lor parțiale: verbele *a cunoaște*, *a considera*, *a bănuî*, *a presupune*, perifrazele *a avea cunoștință*, *a avea impresia* etc.) intră în sfera modalizării, la anumite moduri, timpuri și persoane.

Verbele ridică problema dedublării universului de cunoaștere, prin diferența dintre locutor și subiectul epistemic: instanțe suprapuse la persoana I singular, la prezentul indicativ (*eu știu*, *eu cred*), singura situație comparabilă cu esența fenomenului de modalizare, dar diferențiate în toate celelalte cazuri ([*eu afirm că*] *el știe*; [*eu la momentul t₁ afirm că*] *eu₂ știam*).

La persoana I singular, *eu știu că* poate funcționa ca descriere neasumată complet a situației epistemice („am informații despre”: *Eu știu că a câștigat el, dar poate că mă înșel*.) sau, mai des, ca mijloc de întărire, de marcarea a certitudinii („cunosc adevărul”): *Eu țin în palmă bobul de grâu și știu că, atâta vreme cât el va exista, ordinea va rămâne în lucruri*. (A. Blandiana, *Autoportret*).

În cazul instanțelor diferite, *a ști* are două interpretări, putând fi factiv sau nonfactiv: *Ion știe că afară plouă*. = (a) *știe₁* „e informat asupra faptului considerat real de locutor” (factiv); (b) *știe₂* = „crede, e convins că...” (nonfactiv). Cele două valori se pot diferenția prin accent frastic: *Ion știe asta*. (factiv) / *Ion știe asta*. (nonfactiv). Enunțul negativ marchează diferența dintre factiv și nonfactiv cu ajutorul conjuncției: *Ion nu știe că afară plouă*. (presupune: *Afară plouă*.) vs *Ion*

nu știe dacă afară plouă. (= Afară plouă sau nu plouă.); pentru fapte trecute se folosește nonfactiv și construcția cu conjuncția *să* și verbul subordonatei la conjunctivul trecut: *Nu știe să fi venit cineva. A crede* este nonfactiv, în vreme ce *a-și imagina, a-și închipui, a i se năzări* sunt (în sensurile lor strict epistemice) contrafactive (*Ion își închipuie că afară plouă*. presupune, din punctul de vedere al locutorului, propoziția *Afară nu plouă*.).

În forma negativă, *nu știe că* este factiv, iar *nu știe dacă* – nonfactiv; *nu crede* este întotdeauna nonfactiv.

Construcțiile impersonale s-au specializat în bună măsură: *se știe* este preponderent factiv (propoziția introdusă e de obicei asumată de locutor; această interpretare este obligatorie cu verbul sub accent frastic): *Inima are, cum se știe, o tinerețe cu deosebire durabilă*. (P. Zarifopol, *Din registrul*), iar *se crede* este mai ales contrafactiv (propoziția e respinsă de locutor): *Domeniul filozofiei e concretul, nu „abstractul”, cum se crede îndeobște*. (Al. Paleologu, *Despre lucrurile*).

Verbele epistemice apar ca element regent (*Cred că Ion e acasă.*) sau incident, parantetic, în poziție mediană sau finală (*Ion e – cred – acasă.; Ion e acasă, cred.*).

Verbul *a se teme* (construit cu conjuncția *că* și modul indicativ în subordonată, sau cu conjuncția *să* și conjunctivul trecut) reunește o valoare epistemică („cred”) și una apreciativă („nu-mi place”): *Mă tem că Ana a plecat.; Mă tem să nu fi plecat Ana*.

3.1.4. Adverbele, locuțiunile adverbiale și grupurile prepoziționale epistemice se pot grupa după sensul lor – exprimând grade diferite de certitudine – sau după construcțiile sintactice în care intră.

3.1.4.1. După sens, există adverbe de certitudine și de incertitudine. Certitudinea este exprimată de adverbele: *desigur, evident, sigur, bineînțeles, firește* și de locuțiunile *de bună seamă, cu siguranță, fără îndoială, fără nici o îndoială, fără doar și poate, mai mult ca sigur*; de asemenea, de îmbinările alcătuite din *în + mod* (sau *în + chip*) + adjectiv: *în mod cert, în mod sigur, în mod evident; în chip evident*. Adverbele de incertitudine sunt mai puține: *poate, probabil, eventual, parcă*; pentru această valoare nu există îmbinări alcătuite pe baza substantivelor *mod* sau *chip*. Unele dintre adverbele care marchează incertitudinea sunt în primul rând indicatori ai sursei cunoașterii, deci elemente evidențiale (vezi *infra*, 3.2). Diferența semantică se reflectă într-o proprietate enunțiativă: adverbele de certitudine nu pot apărea în întrebările propriu-zise (ci doar în interogațiile retorice sau în întrebările-ecou – *Firește că au plecat?!*), în timp ce expresiile de incertitudine apar chiar destul de frecvent în interogațiile totale, cu rolul specific de a sugera un răspuns posibil (*Poate că au plecat?*).

3.1.4.2. Din punct de vedere sintactic, adverbele epistemice – *desigur, bineînțeles, firește, natural, negreșit, poate, probabil, sigur, evident, indiscutabil* – precum și locuțiunile *de bună seamă, cu siguranță, fără îndoială, fără doar și poate, mai mult ca sigur* pot avea funcția sintactică de circumstanțial de modalitate (integrat sau parantetic) sau pe aceea de predicat sintactic.

• Circumstanțialele de modalitate epistemice pot apărea în două ipostaze: (a) ca modificatori integrați ai unei propoziții – *Poate au deschis ușa hoții.* – sau ai unui constituent al acesteia – *Au deschis ușa poate hoții., Hoții au deschis ușa, poate cu forța., Au deschis ușa niște hoți poate isteți.*; (b) ca elemente incidente, izolate intonațional (fenomen marcat în scris de punctuație):

O să încerc deci să detaliez, să descopăr ce am făcut eu – evident, în afară de a scrie – pentru ea destinul meu să devină unul literar. (A. Blandiana, *Autoportret*);

Nimeni, *desigur*, nu are dreptul să condamne arta și nobilele ei funcțiuni. (C. Noica, *Mathesis*).

Integrarea și izolarea depind în parte de poziția adverbului în secvența sintactică: adverbul în poziție inițială și finală este de obicei izolat intonațional (*Desigur, oamenii le place să călătorească.; Oamenilor le plac petrecerile, desigur.*); în interiorul enunțului, e destul de frecventă și integrarea: *În perioada de dominație a conjuncției vor apărea desigur resturi din perioada când precumpăneau adjectivul, adverbul și pronumele.* (C. Noica, *Modelul*). De asemenea, există preferințe de construcție pentru fiecare adverb în parte: de exemplu, în poziție inițială, poate nu se izolează (*Poate vine. / *Poate, vine.*), în timp ce *desigur* apare în majoritatea cazurilor izolat: *Desigur, vine. / ?Desigur vine.*

Locuțiunea adverbială *într-adevăr* și grupurile prepoziționale formate pe tiparul *în mod* (*în chip*) + *adjectiv* nu au posibilitatea de a impune o subordonată conjuncțională; ele pot apărea doar în construcții parantetice – *Stilul salonard, monden [...] a apus, într-adevăr.* (A. Marino, *Pentru Europa*) – sau, mai des, integrate, apropiate de statutul unui circumstanțial de mod, dar vizând totuși din punct de vedere semantic adevărul propoziției:

În 1938 (eram la Sinaia), am votat într-adevăr împotriva constituției lui Carol. (G. Liiceanu, *Jurnalul*);

În mod evident câinii, de exemplu, sunt mai puțin talentați întru existență decât pisicile. (A. Blandiana, *Autoportret*);

Unu și repetiția sa caracterizează în chip evident culturile primitive de tip totemic. (C. Noica, *Modelul*);

Nu s-a ținut de cuvânt, pierzând șansa de a înzestra corpul diplomatic românesc cu un reprezentant ce i-ar fi făcut în mod sigur cinste. (Al. Paleologu, *Despre lucrurile*).

• Adverbele epistemice pot avea și valoare de predicție sintactică, fiind elemente regente pentru propoziția pe care o modalizează global; aceasta este o subordonată subiectivă introdusă prin conjuncția *că*: *Desigur că marile prietenii sunt rare.* Poziția obligatorie a adverbului este la stânga conjuncției, ceea ce înseamnă că este imposibilă inversarea cu rol de tematizare a întregii subordonate (**Că marile prietenii sunt rare, desigur.*); este însă posibilă anticiparea / dislocarea subiectului sau a oricărui alt component sintactic: *Marile prietenii desigur că sunt rare.* Aceleași dislocări se pot produce în relative: *Aștept soluțiile care desigur că vor sosi.* [dislocarea subiectului]; *Aștept soluțiile pe care desigur că le vei găsi.* [dislocarea obiectului direct]; *Evită angajările afective, socotite slăbiciuni (sau prilejuri de suferință, ceea ce fără îndoială că sunt).* (Al. Paleologu, *Despre lucrurile*) [dislocarea numelui predicativ].

3.1.4.3. Inventarul formulelor de modalizare epistemică nu este închis. Unele dintre adverbele modale suportă gradarea (*foarte sigur, oarecum, sigur, destul de sigur, absolut sigur, cât se poate de sigur, mai mult ca sigur* etc.), ceea ce sporește numărul formulelor modalizatoare: *Ar fi o ecuație lungă și foarte probabil că ar fi respingătoare ca aspect.* (C. Noica, *Mathesis*).

De asemenea, e frecventă în limba actuală extinderea clasei prin folosirea ca operatori modali a unor adverbe care apar în mod normal doar în construcții cu copulă: (*e*) *posibil*, (*e*) *adevărat*, (*e*) *cert*, (*e*) *clar*, (*e*) *limpede*, (*e*) *neîndoielnic*, (*e*) *incontestabil*: *Incontestabil, toți suntem români.* („Dilema”, 2002). Aceste

adverbe apar mai ales în incidență, dar sunt posibile – în special în limba vorbită – și construcțiile în care ele devin element regent al unei propoziții conjuncționale: *Clar că ne așteaptă.*

Unele dintre adverbele modalizatoare se specializează tot mai mult pentru funcția pragmatică de conector, de marcă discursivă. De exemplu, *desigur*, mai ales în poziție inițială, are rolul de a semnaliza o concesie, anunțând apariția unui membru adversativ al frazei:

Fondul nostru? Desigur, multe lucruri bune, dar în sânul lor o rană. (E. Cioran, *Schimbarea*);

Poți, desigur, să nu fii de acord cu autorul, dar nu poți, decât dacă abdică de la condiția lucidității intelectuale, să nu constăți consecvența și consistența construcției. (C. T. Popescu, *Copiii fiarei*).

3.1.4.4. O serie de adverbe și locuțiuni adverbiale epistemice (interpretabile și ca adjective invariabile, în contextul acordului cu un subiect abstract, de tipul „faptul”, „lucrul”) apar predominant ca nume predicative, în construcții impersonale care cer o propoziție subiectivă.

Operatorii modali de certitudine își subordonează o propoziție introdusă prin conjuncția *că* și care are verbul predicat la indicativ (condiționalul, posibil din punct de vedere gramatical, este în genere evitat pentru că ar provoca o contradicție semantică între valorile modale): *e sigur, e mai mult ca sigur, e evident, e indiscutabil, e adevărat, e cert, e clar, e limpede, e neîndoielnic, e incontestabil, e de la sine înțeles* (cu locuțiune adjectivală) *că... : E evident că au venit fără bani.*

Operatorii modali de incertitudine își subordonează o propoziție introdusă prin conjuncția *să* (*ca...să*) (deci cu verbul predicat la conjunctiv): *e probabil, e posibil, e îndoielnic, e cu puțință* (cu locuțiune adjectivală) *să...: E probabil să fi venit fără bani.; E posibil ca anii de comunism să mai fi atenuat din diferențe.* („Dilema”, 2002).

Adverbele apar și în diferite construcții gradate: *Altă cale de a înfrunța cercul de fier [...] e foarte îndoielnic să găsiți.* (N. Steinhardt, *Jurnalul*).

Expresiile constituite din predicatele nominale modale pot apărea – destul de rar – și ca elemente incidente, independente: *Toți, e clar, au avut dreptate.*

În incidență se folosesc însă de preferință adverbele predicative corespunzătoare, dacă acestea există.

Sintagma predicat nominal *e drept* s-a specializat (păstrându-și însă toate tiparele caracteristice de construcție sintactică) pentru valoarea pragmatică de conector, marcă discursivă a concesiei argumentative: *În partea aceasta se vedește fără voie Mateiu Caragiale ucenic al tatălui său, dar, e drept, cu altă dispoziție, cu un soi de ciudă.* (Al. Paleologu, *Despre lucrurile*).

3.1.5. *Particula modală oare* apare exclusiv în enunțuri interogative, funcția ei fiind în primul rând una pragmatică (de marcă suplimentară a actului verbal al întrebării); i se poate totuși atribui și o valoare modală epistemică, de subliniere a incertitudinii: *Dar este oare corect să ne imaginăm că într-un trecut îndepărtat aromânii erau o masă enormă de păstori?* (I. Nicolau, *Haide, bre!*).

Particula *cumva* (cu rol de atenuare, aproximare) apare în interogații afirmative și negative ca marcă epistemică a incertitudinii: *Greșesc cumva?; Ați adus cumva textele? Nu e cumva la tine dicționarul meu?;* în plus, în interogațiile negative semnalează orientarea preferențială către un răspuns prin propoziția

afirmativă corespunzătoare: *Nu cumva a greșit?* [= Cred că a greșit]; *Nu a ajuns cumva cultura să fie un soi de Asie a lumii contemporane, un univers exotic, greu de transferat în viața zilnică?* (A. Pleșu, *Minima moralia*).

Particula interjecțională *zău* – caracteristică pentru oralitatea populară și familiară – are în aserțiunii rol de întărire, autentificare, asemănător adverbelor propoziționale. Ca și acestea, poate apărea în mai multe construcții sintactice: ca element incident, regent (*zău că...*) sau ca profrază.

3.1.6. O serie de adjective (unele participiale) epistemice intră în structuri modalizante subiective ca nume predicative, construite cu verb copulativ: *sunt sigur(ă) că...*, *sunt convins(ă) că...* etc. Ca și la verbele epistemice, valoarea propriu-zis modală este specifică formelor de persoana I singular, indicativ prezent, care indică o atitudine subiectivă, asumată de locutor: *Sunt sigur că Maria a câștigat*. Și aceste adjective sunt susceptibile de gradăție (*foarte convins, extrem de convins* etc.).

Propoziția formată de aceste predicate apare adesea și ca expresie modalizatoare incidentă: *Anticii, sunt convinsă, ar fi continuat să scrie*. (A. Blandiana, *Autoportret*).

3.1.7. Există numeroase sintagme propoziționale relativ stabile, formate cu ajutorul unor substantive care conțin lexical ideea de evaluare epistemică: *adevăr, realitate, certitudine, siguranță, îndoială* etc. și exprimând aparent obiectiv modalitatea. Cele mai frecvente sunt alcătuite din substantivul respectiv în nominativ, articulat hotărât (cu funcție de subiect) și un verb copulativ, urmat de conjuncția *că* introducând o propoziție predicativă: *adevărul e / este că, realitatea e / este că...* Altele sunt mai libere: *există certitudinea că, există probabilitatea să...*, *e o posibilitate să...*, *nu e nicio urmă de îndoială că...*, *e în afară de orice discuție că...*, *e mai presus de orice îndoială că...*, *e în afară de orice îndoială că...*, *nu încap (nicio) îndoială că...*; *a avea convingerea că...*, *a avea certitudinea că...*; *a avea impresia că...* etc.: *Este în afară de orice îndoială că Maiorescu, într-adevăr, a formulat-o cu deosebită claritate*. (A. Marino, *Pentru Europa*).

3.2. Evidențialele

În funcție de tipul de sursă a informației propoziționale pe care îl indică, evidențialele pot fi clasificate în mărci *ale inferenței*, *ale relatării (citării)* și *ale percepției*.

3.2.1. Mărcile inferenței – mijloace lingvistice care indică faptul că la o anumită informație locutorul a ajuns prin propria sa judecată, prin raționament, pe baza unor premise sau probe – aparțin mai multor categorii și clase lexico-gramaticale; ele sunt: moduri verbale, operatori modale, verbe cu sens epistemic, adverbe. Toate implică și o evaluare epistemică, accentul fiind pus fie pe procesul cognitiv (astfel încât au în special funcția de evidențiale), fie pe rezultat (caz în care predomină valoarea lor de modalizatori).

3.2.1.1. Modul prezumtiv (cu formele sale de prezent și trecut) indică supoziția, în enunțuri asertive: *Oți fi ostenite. V-o fi foame*. (EZ, 2000); *O fi făcut-o și eu nu știu*. (EZ, 1999); inevitabil, prezentarea ca simplă supoziție constituie și o evaluare epistemică a propoziției, considerate ca probabilă, incertă (vezi *supra*, 3.1.1). În enunțuri interogative, prezumtivul marchează suplimentar dubiul constitutiv întrebării, dar și posibila sursă inferențială a răspunsului, atunci când

este vorba de întrebări formulate de locutor în primul rând pentru sine, ca parte a procesului epistemic: *Ce-o fi fost așa de îngrozitor? m-am întrebat. O fi fost escrocătă!* (EZ, 2001).

În structurile care coordonează mai multe forme disjuncte de prezumtiv (eventual una afirmativă și una negativă), valoarea evidențială a modului se neutralizează, informația putând proveni din orice fel de sursă; rămâne importantă doar valoarea de ipoteză („chiar dacă”): *O fi nou, o fi vechi, o fi recondiționat – la noi nu contează!*; *O fi fost vinovat, n-o fi fost vinovat, oricum acum e liber.*

Și modul conjunctiv perfect poate marca inferența, destul de rar, în principale afirmative (vezi *supra*, 3.1.1), fiind tot un mijloc de indicare simultană a sursei mentale și a incertitudinii asupra adevărului propoziției.

3.2.1.2. Dintre verbele modale epistemice, valoare clar inferențială are *a trebui*: *Trebuie să fie acasă, am văzut lumină.* Utilizarea epistemic-evidențială a verbului *a trebui*, mai ales în construcție cu conjuncția *că*, exclude în genere posibilitatea ca informația să aibă alte surse decât raționamentul locutorului. În schimb, *a (se) putea* permite referirea la surse atât interioare (inferențiale), cât și exterioare (citaționale), rolul său fiind doar de a realiza evaluarea epistemică: *Se poate să fie acasă, am văzut lumină.*; *Conform declarațiilor vecinilor, se poate să fie acasă.*

3.2.1.3. Verbele epistemice care desemnează procese mentale: *a se gândi*, *a presupune*, *a deduce* etc. descriu sursa inferențială. Chiar verbul *a crede* e mai des folosit cu sens deductiv-supozitiv (*Cred că se poate accepta soluția pe care ați propus-o.*) decât pentru a descrie un set de opinii deja stabile, eventual incerte (*Cred că oamenii sunt fundamental buni, pentru că așa mi s-a spus.*).

Aceeași valoare de marcă a prelucrării subiective a informației apare în construcția impersonală sau reflexiv-impersonală a verbului *a părea*, cu experimentatorul exprimat prin dativ (*îmi pare, mi se pare*):

Această mărturie [...] cuprinde, mi se pare, interpretarea completă și cea mai cuminte a unui vechi fenomen social. (P. Zarifopol, *Din registrul*);

Ni se pare, așadar, că surprindem acest dualism: geometrie – istorie. (C. Noica, *Mathesis*).

De fapt, chiar fără experimentator, *a părea* este cel mai adesea interpretabil, din context, ca semnalând o inferență, mai mult decât o percepție directă; nu poate însă indica relatarea, preluarea informației de la altcineva.

3.2.1.4. Adverbul evidențial cel mai caracteristic al inferenței este *pesemne*, folosit predicativ ca regent (*pesemne că...*) sau ca un circumstanțial de modalitate incident ori integrat:

În ușa ne salută un zidar: „Vă tot văd pe aici de la o vreme, îi spune el lui Noica. Pesemne că sunteți frizerul stațiunii?”. (G. Liiceanu, *Jurnalul*);

Vor stârni mirare, pesemne, prin rafinamentul și eleganța lor. (ibid.);

Osebit de taxa obișnuită, se mai percepea una specială pentru fiecare maimuță de vânzare (erau pesemne foarte căutate ca animale de lux). (Al. Paleologu, *Despre lucrurile*).

Alte adverbe ale incertitudinii (*poate*, *probabil*) se pot combina cu mărcile inferențiale; în context inferențial pot apărea și adverbe de certitudine (*desigur*), dar ele nu indică de la sine sursa, neavând deci valoare propriu-zis evidențială.

3.2.2. *Mărcile relatării sau ale citării* sunt din mai multe categorii și clase: moduri verbale, verbe de declarație, adverbe, expresii. Există o diferență

semnificativă între structurile explicite, care pun în evidență preluarea discursului – *El a declarat că nu va participa la alegeri.*; „*Nu voi participa la alegeri*”, *a declarat el.* – și cele care pun în prim plan propoziția preluată, marcând minimal distanța față de sursă: *Cică nu va participa la alegeri.*

3.2.2.1. Modul condițional este specializat pentru redarea unei opinii care aparține altui vorbitor și pe care locutorul nu și-o asumă, deci pentru indicarea unei distanțe epistemice. Această valoare apare în discursul indirect, după verbe de declarație – *Politiștii spun că localnicii nu ar fi ascultat rugămintea neamțului.* (EZ, 2000) – dar și în propoziții independente, cu sau fără indicarea explicită a sursei necreditate:

Potrivit altor variante – ale sătenilor – Bebe ar fi venit special la Ghimpați pentru a da o mare lovitură. (EZ, 2000);

Drobeta ar fi încasat 700 de milioane de lei pentru a ceda meciul. (ibid.);

În fond, percepția mediilor culturale autohtone asupra diplomației a rămas tot în secolul XIX: ea n-ar fi mai mult decât „arta de a minți frumos”. (LAI, 2002).

3.2.2.2. Modul prezumtiv are valoare citațională atunci când apare în primul membru, contrazis, al unei construcții adversative: *O fi (fiind) el bun, dar nu reușește să facă nimic.* Propoziția cu verb la modul prezumtiv prezintă o ipoteză neasumată de locutor, deci preluată din altă sursă (adesea, „opinia curentă”).

3.2.2.3. Adverbe și locuțiuni adverbiale, particule adverbiale și expresii fixate care marchează neîncrederea față de o opinie citată sunt: *cică, pasămite, chipurile, vezi Doamne, dragă Doamne etc.*:

În Bitolia, moscopolenii începuseră cică să vină mai înainte de-a le fi fost distrus orașul. (I. Nicolau, *Haide, bre!*);

Așadar, pasămite, Odiseu, fie și post mortem, ar fi cel care a încercat să valorizeze o stare. (OC, 2002);

Senatorul (sau deputat?) G.F. [...], chipurile, a trădat interesul național. („*Luceafărul*”, 2000);

Ocupatul nostru premier a aflat – vezi Doamne! –, din presă, de sosirea Regelui Mihai. (EM, 1994);

M-am lovit însă de marea milă a consilierilor față de „bieții oameni”, față de săraci, care, dragă Doamne, nu vor putea plăti amenzile. (VL, 2002).

3.2.2.4. Verbele de declarație (care desemnează tipul de act de limbaj) pot indica acordul sau dezacordul parțial sau total (distanța epistemică) dintre opiniile locutorului care relatează și opiniile locutorului citat. Verbe ca *a afirma, a declara, a spune* sunt neutre; în schimb, *a pretinde* și într-o anumită măsură și *a susține*, sunt contrafactive, indicând dezacordul: *Pretinde / Susține că a rezolvat toate problemele.*

Explicitarea sursei din care se preia informația în vorbire directă sau indirectă se face prin subiectele verbelor de declarație („*X afirmă că*”) sau prin formule de atribuire de tipul *în opinia..., după părerea...* Sursa externă poate fi neindividualizată, în cazul construcțiilor impersonale, generice (*se zice că..., din câte se cunoaște, vorba ceea*).

Alte verbe au dobândit prin evoluție semantico-pragmatică semnificația „informație preluată”, actualizabilă doar în anumite construcții și contexte; din această clasă fac parte verbele *a înțelege* (*Am înțeles că e plecat.*), *a se părea* (reflexiv impersonal fără marcarea experimentatorului: *Se pare că e plecat.*).

Acordul, asumarea opiniei citate sunt marcate prin locuțiuni adverbiale de tipul: *pe drept cuvânt, cu / pe bună dreptate, cu îndreptățire*, determinând verbul care descrie actul de limbaj; aceste locuțiuni nu pot deci apărea în interiorul propoziției

care exprimă opinia: *Cineva îmi reproșă, pe bună dreptate, că e poate prea mult să văd în cele trei fete întrupări ale modelului ontologic.* (G. Liiceanu, *Jurnalul*).

Tot în vorbirea indirectă, distanța epistemică poate fi indicată de introducerea propoziției subordonate (conținutul relatat) prin locuțiunea conjuncțională *cum că*:

Unul, de pildă, elibera, contra cost, certificate cum că fata creștină cutare a trecut de bunăvoie la religia mahomedană. (I. Nicolau, *Haide, bre!*).

3.2.3. Mărcile percepției sunt cel mai puțin gramaticalizate în română. Pot avea valoarea de mărci evidențiale verbele de percepție *a vedea, a auzi, a simți* etc. (când nu sunt folosite în sensuri figurate), precum și expresiile prezentative (*iată, uite*) și deicticele (*acum, aici* etc.) care indică accesul nonmediat la o informație, la care se adaugă uneori ideea de surpriză: *Văd că afară plouă.; Uite, acum afară plouă.*

Verbul *a părea*, adverbele *parcă* și *aparent*, locuțiunea adverbială *în aparență* asociază în sensul lor primar o indicație evidențială (percepția) și o valoare modală (incertitudinea). Enunțurile cu *a părea* nereflexiv, construit cu subiect dislocat (*El pare că e sănătos. / El pare să fie sănătos. / El pare sănătos.*) sunt interpretabile ca baze pe percepție, pe mărturia directă a locutorului: *Desenat în lumina de la Pompei, labirintul pare simplu, pentru că uiți că parcurgerea lui se petrece în întineric.* (A. Blandiana, *Autoportret*).

Chiar în cazul unor abstracții, ca sursă a cunoașterii apare impresia spontană, observarea directă a fenomenelor, nu inferențele: *Chiar antumele existente, considerate din perspectiva postumelor, dobândesc parcă un relief mai puternic.* (Al. Paleologu, *Despre lucrurile*).

Adverbul *parcă* este folosit frecvent (dar nu exclusiv) pentru a indica incertitudinea în percepție sau amintire: *Parcă văd și acum paginile îngălbenite de timp.* (A. Blandiana, *Autoportret*).

4. MODALITATEA DEONTICĂ

Modalitatea deontică indică gradul de obligativitate sau de permisivitate a situațiilor descrise într-o propoziție, în raport cu un corp de norme preexistente; valorile sale principale sunt *obligatoriu* și *permis*. În cadrul modalității deontice, se pot distinge **modalitatea deontică propriu-zisă** (*Trebuie să plecați!; Sunteți liberi să plecați.*) și cea **volitivă** (**deziderativă**), care indică gradul subiectiv de necesitate sau acceptabilitate a unei acțiuni (*Vreau să plecați!., Puteți să plecați, din punctul meu de vedere.*). Adevărata modalitate deontică are un suport extralingvistic, obiectiv; în absența acestuia, locutorul poate însă invoca pseudonorme care corespund mai curând voinței sale subiective; *deonticul* se apropie astfel de *volitiv*.

Modalizarea deontică impune enunțurilor un caracter nonassertiv, realizând acte de limbaj de tip directiv (ordin, îndemn etc.), în care expresiile deontice sunt folosite performativ, prescriptiv (*Trebuie să plătești!*). Când aceleași mijloace lingvistice sunt utilizate descriptiv, constatativ (*El trebuie să plătească, se pare.*), ele nu mai realizează modalizarea, pentru că nu mai indică o atitudine propozițională.

4.1. Modalitatea deontică propriu-zisă

Modalitatea deontică nonsubiectivă, întemeiată pe legi exterioare, se exprimă prin moduri verbale, verbe modale, adverbe și locuțiuni specializate, verbe care au conținut lexical deontic și îmbinări libere de cuvinte.

Modalizarea deontică propriu-zisă este foarte mult utilizată în limbajul juridic-administrativ. În afara acestui limbaj, obligativitatea, permisiunea, interdicția sunt interpretate subiectiv și folosite argumentativ: *Trebuie să mănânci tot!*, *E permis să fumezi la noi în casă!*

4.1.1. Dintre modurile verbale, imperativul realizează în genere valori de tip deontic: *Pleacă!* (= *Trebuie să pleci.*), dar care se află la intersecția cu cele volitive (= *Vreau să pleci!*). În forma gramaticală de imperativ sursa impunerii și cea a enunțării nu sunt indicate disociat, de aceea raportul dintre ele este stabilit doar pe baza contextului (*Nu plânge!* [= trebuie să nu plângi] / [= vreau să nu plângi]; *Nu fura!* [= trebuie să nu furi] / *Nu pleca!* [= vreau să nu pleci]).

Imperativul pozitiv corespunde obligației, cel negativ interdicției.

Conjunctivul cu valoare de imperativ (*Să vii mâine!*) este impozitiv, ca și conjunctivul hortativ (*Să mergem!*), care rămâne totuși preponderent volitiv.

La conjunctivul negativ, un grad mai puternic de interdicere este marcat cu ajutorul particulei *cumva*, intercalată în enunț în poziție postverbală – *Să nu apară cumva pe aici!* – sau, mai des, ca structură eliptică cerând ea însăși un alt conjunctiv, pozitiv sau negativ: *Să nu cumva să pleci!*, *Să nu cumva să nu vii mâine!* (= „Să nu cumva [să se întâmple] să pleci! / să nu vii mâine!”). Popular și familiar, există cu această valoare și structura *să nu care cumva să...*

Infinitivul negativ poate exprima acte de interdicere, în construcții reflexive impersonale: *A nu se fuma!*

4.1.2. Verbele modale *a trebui* și *a putea* exprimă valori deontice în aproape toate construcțiile lor: cu sau fără imbricare – avansarea subiectului sau a altui constituent – *Trebuie să fiți cinstiți. Voi trebuie să fiți cinstiți.* –, iar, în cazul lui *a putea*, atât în construcție impersonală cu marca *se* – *Se poate să predai articolul în mai.* –, cât și în construcție personală: *Tu poți să predai articolul în mai.*

Interpretarea deontică este adesea dezambiguizată contextual, fiind cea preferată pentru verbe cu subiect uman, agentiv, atunci când tinde să se excludă (de exemplu în structura impersonală *se poate*) lectura dinamică: *Nu se poate să parcheze aici.*

Cu subiect prezent în prima poziție în interiorul subordonatei, reliefat prin *ca... să*, verbul *a trebui* este deontic, nu epistemic, chiar atunci când condițiile semantice ar favoriza lectura epistemică: în vreme ce enunțurile *El trebuie să fie vinovatul.* și chiar *Trebuie să fie el vinovatul.* pot avea sens atât epistemic, cât și deontic, enunțul *Trebuie ca el să fie vinovatul.* este în mod cert deontic.

Verbul *a trebui* permite, în utilizarea sa deontică, o construcție eliptică specifică: [*trebuie* + participiu], cu elipsa operatorului pasiv: *Filmul trebuie văzut.* (= „Filmul trebuie [să fie] văzut”), construcție extinsă, prin analogie, și la verbe intransitive: *Trebuie plecat repede.* (vezi I, **Forme verbale nepersonale**, 3).

Folosirea deontică este proprie, în cadrul modului indicativ al verbelor modale, formelor de prezent și viitor:

Cred că se pot numi, cu aceeași dreptate, gingașe ideile care, în general, trebuie să fie cunoscute oricui vrea să treacă drept om cultivat, ca și acele despre care acest om trebuie să pomenească totdeauna cu deosebită băgare de seamă. (P. Zarifopol, *Din registrul*);

În cazul în care împrumutatul este o persoană juridică, acesta va trebui să încheie un contract de asigurare. (Legea 190 / 1999);

Ipoteca astfel constituită pentru garantarea creditului poate avea ca obiect terenul și construcțiile ridicate pe acesta ulterior constituirii sale. (ibid.);

În situații deosebite instanța de la locul executării va putea acorda un termen de maximum 90 de zile. (Legea 31 / 1990).

La timpurile trecutului, verbele nu mai au sens modal, ci descriptiv: *Făcea semn vioristului, când trebuia să schimbe cântecul.* (P. Zarifopol, *Din registrul*).

La condiționalul prezent, valoarea directivă se atenuează, atât obligația, cât și permisiunea, căpătând mai ales calitatea de sugestie: *Ar trebui / Ai putea să mai rămâi.*

La condiționalul trecut, verbele modale nu mai sunt folosite performativ, ci doar descriptiv, contrafactual, implicând faptul că acțiunile exprimate de verbul subordonat nu au fost realizate: *Ar fi trebuit să plece. / Ar fi putut să plece.* [= nu a plecat].

4.1.3. Supinul și construcțiile cu supin, [*a avea + de + supin*], [*a fi + de + supin*] exprimă necesitatea în construcții personalizate (cu *a avea*: *Am de scris.*) sau impersonale (cu *a fi*: *E de lucrat mult.*).

Construcțiile negative cu supinul exprimă valoarea de interdicere: (*e*) *de neacceptat* [= imposibil de acceptat].

4.1.4. Există de asemenea numeroase alte verbe, perifraze și locuțiuni verbale cu sens lexical de obligație (*a se cere, a se cuveni, a se cădea să... / a obliga să...*), permisiune (*a avea dreptul să... / de a..., a avea voie să..., a permite să..., a da voie să..., a lăsa să...*) sau interdicere (*a interzice să... / a...*). Construcțiile lor sunt diferite, după cum este vorba de verbe exclusiv impersonale (*a se cuveni*), de locuțiuni cu experimentator (*a avea voie, a avea dreptul*) sau de verbe care admit mai ales construcții cu Agent și Pacient (*a obliga, a lăsa*): *Ce se cuvine să fac și ce nu – sunt lucruri pe care nu eu le hotărâsc.* (G. Liiceanu, *Despre limită*); *Am dreptul să le presupun pe amândouă.* (I. Nicolau, *Haide, bre!*); *Te las să asști la discuții.*

Verbele și construcțiile impersonale care exprimă obligația se pot folosi, ca și *a trebui*, cu elipsa operatorului pasiv: *Se cuvine precizat.; Se cere făcut.; O astfel de avuție nu se cere căutată, descoperită, furată, însușită, ci doar perpetuată în amintire.* (LAI, 2002).

Verbele cu sens deontic, ca și modalele, au valoare descriptivă atunci când se folosesc la alte timpuri decât prezentul sau viitorul: *Bolnavul de pojar nu avea voie să vadă foc și în casa lui nu trebuia să se vopsească și să se spele rufe.* (I. Nicolau, *Haide, bre!*).

4.1.5. Adverbele, locuțiunile adverbiale și grupurile prepoziționale cu valoare deontică sunt mai puține decât cele epistemice. După sens, acestea sunt modalizatori ai obligației – *obligatoriu, neapărat, negreșit*, (popular) *musai*, la care se adaugă sintagme de tipul *în mod / chip necesar, în mod / chip obligatoriu* – și mult mai puțin ai permisiunii – *eventual*. Spre deosebire de cele epistemice, adverbele deontice nu au un comportament clar propozițional: pot funcționa ca profraze independente, dar nu ca elemente regente. În mod normal apar ca integrate propoziției, fiind mai rar incidente și parantetice. Chiar când sunt plasate la începutul enunțului – *Negreșit să vină la noi.* –, poziția lor sintactică nu este interpretabilă ca una de regentă, pentru că modul conjunctiv nu este impus de adverb: *Să vină negreșit la noi.; Să vină la noi negreșit.*

Adverbul *neapărat* funcționează adesea ca mijloc de gradare a intensității în combinație cu alte expresii modale, în primul rând cu verbul *a trebui*:

Trebuie neapărat să te apleci, la o etapă a vieții proprii și a culturii, asupra eului gol-goluț. (C. Noica, *Modelul*);

Aș fi dormit înainte, dus, fără zgomotoasă sosire a unei scrisori pentru care trebuia neapărat să iscălesc de primire. (M. Caragiale, Craii).

4.1.6. Modalitatea deontică este exprimată și de construcții impersonale de tip predicat nominal, cu nume predicativ adverb (interpretabil și ca adjectiv invariabil). Spre deosebire de construcțiile epistemice, cele deontice se construiesc cu subiectiva la modul conjunctiv, introdusă prin *să* (sau un infinitiv cu marca *a*) – *e necesar să... / a..., e obligatoriu să... / a..., e imposibil să... / a..., e permis să... / a..., e interzis să... / a..., (popular) e musai să... / a....*:

Nu este imperios necesar să iei la bani mărunți în mod public „cine ce a făcut”. („Timpul”, 2004);

Adunarea generală extraordinară se întrunește ori de câte ori este necesar a se lua o hotărâre. (Legea 31 / 1990);

Este interzis cenzorilor să comunice acționarilor în particular sau terților datele referitoare la operațiunile societății. (ibid.).

Construcția impersonală *e nevoie să...* cuprinde un substantiv cu funcție de subiect.

4.1.7. O serie de adjective deontice intră în structuri modalizante ca nume predicative, construite cu verb copulativ; modalizarea este pusă în legătură cu persoanele vizate de obligativitate sau permisiune, constituind subiectul sintactic al construcției: *X e dator să..., e liber să...* etc.: *Lichidatorii sunt datori, îndată după preluarea funcției, ca împreună cu administratorii societății să facă un inventar și să încheie un bilanț.* (Legea 31 / 1990).

Construcțiile cu participii (*e obligat să...*) sunt la limita cu construcțiile pasive: *Acesta îl poate ține în concediu medical, timp în care e obligat să se trateze.* („Timpul”, 2004).

4.1.8. Există și numeroase substantive care exprimă lexical ideea de obligație sau permisiune – *obligație, permisiune, interdicere* etc. – și care pot intra în expresii performative sau descriptive; de exemplu, *a avea obligația*: *Când persoana juridică își revocă reprezentantul, ea are obligația să numească, în același timp, un înlocuitor.* (Legea 31 / 1990).

4.1.9. Sufixul *-bil* formează derivate care pot avea sensul de permisiune: *negociabil* (= „care se poate negocia”); *înstrăinabil* (= „care poate fi înstrăinat”). Nu este însă vorba doar de semnificație deontică, foarte des fiind prezent sensul dinamic (posibilitate internă sau circumstanțe externe favorabile).

În limba actuală se produc chiar extinderi greșite, nemotivate, în afara sensului construcției tranzitive: „(teren) *construibil*” folosit cu sensul „pe care se poate construi”.

4.2. Modalitatea volitivă, deziderativă

Modalitatea volitivă este apropiată de cea deontică propriu-zisă, în măsura în care formulele deontice au adesea (în afara folosirilor strict juridice) o bază subiectivă: *se cere* înseamnă de fapt „îți cer”, cererea subiectivă presupunând o dorință / voință a locutorului.

Modalitatea volitivă se exprimă prin moduri verbale, verbe cu conținut lexical deziderativ, construcții cu adverbe, adjective sau substantive cu aceeași semnificație.

4.2.1. Dintre modurile verbale, condiționalul cu sens optativ este specializat pentru modalitatea volitivă: *Aș merge mâine la teatru.* (vezi I, Verbul. Modurile personale, 3).

Modalitatea se realizează și în construcții de tip „urare”, inclusiv în imprecății, cu verbul la condițional-optativ, caracterizate de o intonație exclamativă specială și de inversare – *Arde-l-ar!* – sau de marca *de*: *De-ar veni odată...!*

Aceeași valoare o au construcțiile la modul conjunctiv (cu sau fără *să*), cu intonație exclamativă – *Să reușești în toate! Dea Domnul!*

4.2.2. Verbele care exprimă lexical ideea de voință și dorință, în primul rând *a vrea* și *a dori*, se construiesc cu al doilea verb la conjunctiv, cu subiect identic sau diferit: *Vreau să merg / Vreau să mergi; Doresc să plec / Doresc să plece.* Alte verbe din aceeași sferă semantică sunt: *a spera să... / că... (Sper ca timpul să-mi rezerve răgazul și al unei cărți mai sistematice și mai bine documentate., A. Marino, Pentru Europa), a-i surăde să... / că..., a ține să...,* locuțiunile *a trage nădejde / speranța să... / că... (Trag nădejde că-s greu de înțeles., N. Steinhardt, Jurnalul; Ei trăgeau speranța că nu vor mai fi luați de acasă cu arcanul., „Timpul”, 2004).*

La condițional, aceste verbe exprimă un sens deziderativ atenuat: *aș vrea, aș dori* etc.

4.2.3. Expresia impersonală *e de dorit să...* (adesea cu verbul copulă la condițional: *ar fi de dorit*) prezintă atitudinea volitivă într-o formă obiectivată și foarte apropiată de modalizarea apreciativă: *Ar fi de dorit să mai fie invocată din când în când și inteligența, care e o calitate individuală, reală și reconfortantă.* (Al. Paleologu, *Despre lucrurile*).

4.2.4. Substantivele care exprimă lexical ideea volitivă – *dorință, speranță, nădejde* etc. – pot intra în expresii performative sau descriptive: *dorința mea este..., am speranța că....* etc.

5. PSEUDOMODALITATEA „DINAMICĂ”

Construcțiile „dinamice” prezintă caracteristici obiective care privesc agentul acțiunii desemnate sau situația însăși. Se indică astfel capacitatea sau abilitatea Agentului, a Pacientului etc., existența condițiilor externe care permit o anumită situație (*a putea, a fi în stare, a fi posibil* etc.), ca și impunerea unei situații din cauze exterioare, obiective (*a trebui, a fi necesar, a fi nevoie, a fi nevoie* etc.):

El este o ființă nouă, care nu poate încăpea în cadrele animalității. (P. Zarifopol, *Din registrul*);

Titlul cărții e imposibil de tradus în românește fără confuzie. (Al. Paleologu, *Despre lucrurile*);

Trebuie totuși să găsim o ordine a căutării ordinii. (A. Pleșu, *Minima moralia*);

Pentru a merge însă între două puncte este absolut necesar să fim convinși că cele două puncte există. (A. Blandiana, *Calitatea*).

O parte dintre expresiile modale (verbe modale, elementele lexicale care conțin ideea de atitudine epistemică sau deontică) se folosesc curent pentru a exprima și aceste valori, care nu intră în sfera propriu-zisă a modalității (întrucât nu evaluează conținuturi propoziționale), dar se înrudesesc cu aceasta și apar adesea în construcții ambigue, în care valorile modale sunt greu, dacă nu imposibil de delimitat de cele

nonmodale. Din punct de vedere istoric, se pare că sensurile „dinamice” (obiective) stau la baza dezvoltării sensurilor modale actuale (subiective).

Pseudomodalitatea dinamică are ca mijloace lingvistice de realizare verbele modale (*a trebui, a putea*), verbe cu sens specific (*a sili, a reuși, a izbuti*), adverbe, adjective, locuțiuni adverbiale și adjectivale în diverse construcții (*e necesar, e posibil, e imposibil, e capabil, e în stare*), îmbinări lexicale libere care conțin substantive cu sens de necesitate sau posibilitate, adjective și adverbe obținute prin sufixare cu sufixul *-bil*.

Verbul *a putea* descrie deopotrivă abilitățile interioare și circumstanțele exterioare (*Ana poate citi textul, pentru că are vederea bună.; Ana poate pleca la plimbare, pentru că ploaia a stat.*).

Ideea de posibilitate, exprimată lexical în derivatele cu sufixul *-bil* și în construcția cu supinul, are sens obiectiv-dinamic, pentru că atribuie o calitate stabilă, prezentarea făcându-se în termenii unor circumstanțe obiective: *Infinitul nu e inventariabil.* (G. Liiceanu, *Despre limită*).

6. MODALITATEA APRECIATIVĂ

Modalitatea apreciativă este cea mai subiectivă dintre tipurile de modalități, chiar dacă poate lua forme aparent obiective, impersonale, bazându-se pe evaluări curente, împărtășite de grupuri mari de vorbitori („opinia curentă”).

Există o diferență fundamentală între celelalte tipuri de modalizare și cea apreciativă: se pot cunoaște și permite doar stări de lucruri, dar se pot aprecia și obiecte, entități izolate, nonpropoziționale: *E frumos să fii darnic. / Dărnicia e frumoasă. / Darul e frumos.* Apreciativul este deci o categorie mai generală, care implică adjectivul (*bun / rău*), adverbul (*bine / rău*), dar și substantivul (*bunătate / răutate*) și verbul (*a plăcea / a displăcea*), exprimând atitudinea favorabilă sau defavorabilă a locutorului chiar la nivelul alegerii lexicale.

Modalizarea apreciativă, ca și celelalte tipuri de modalizare, raportează conținutul propozițional la locutor și la momentul enunțării (*Mă bucur că afară plouă.*); mijloacele sale lingvistice pot fi folosite și nonmodal, descriptiv (*Ieri m-am bucurat de ploaie.; Ana se bucură că plouă.*).

Propoziția modalizată apreciativ poate avea un sens referențial sau unul generic; diferența este marcată de conjuncția subordonatoare (*că / să*) și implicit de folosirea indicativului, respectiv a conjunctivului: *E rău că a plecat supărat. / E rău să plece supărat.*

Există o legătură puternică între deontic și apreciativul generic: deonticul se bazează pe o evaluare și pune în prim plan consecința normativă a acesteia, în vreme ce apreciativul generic pune în prim plan evaluarea, dar implică și o prescripție, o recomandare. De aceea trecerile de la o valoare la cealaltă sunt foarte firești în plan pragmatic; enunțul *E bine să pleci.* poate fi interpretat ca pur apreciativ (= „Plecarea e un lucru bun”), dar și ca indirect deontic („E recomandabil să pleci”).

Construcțiile apreciative pot fi: (a) explicit subiective, referirea la persoana I realizându-se prin forma verbului (*apreciez*) sau prin pronumele clitic (*îmi place*), sau (b) formal obiectivate (*e frumos*). Aprecierea poate fi *nonemotivă, evaluativă* (realizându-se prin apel la valori) – *E corect să fie primit.* – sau *emotivă* (prin apel

la sentimente, stări interioare etc.) – *E îmbucurător să fie primit*. Desigur, limita dintre cele două tipuri nu este netă.

Mijloacele de exprimare a modalizării apreciative sunt: verbele cu sens lexical apreciativ, anumite construcții cu adverbe și locuțiuni adverbiale, cu adjective sau substantive cu sens apreciativ, interjecții și particule exclamative și – mai mult decât la celelalte tipuri de modalizare – intonația.

6.1. Verbele cu sens lexical apreciativ sunt: (a) impersonale – *a-i plăcea că... / să..., a-i dispăcea că... / să...* (evaluative și într-o anumită măsură emotive), *a merita să...* (evaluativ), *a-l dura că..., a-l deprima că... / să..., a-l enerva că... / să..., a-l îngrozi că... / să...* (emotive, afective) – sau (b) personale: *a aprecia că...* (evaluativ), *a detesta să..., a urî să..., a regreta că..., a se bucura că... / să* etc. Unele au o componentă epistemică (surpriza): *a-l uimi că..., a-l surprinde că...* Construcțiile sintactice sunt diferite: unele verbe impersonale se construiesc cu Experimentatorul complement indirect în dativ (*îmi place că / să*) – *Îmi place să fiu legată de acest cerc al încrederii copilărești*. (A. Blandiana, *Calitatea*) –, altele nu (*merită să...*) – *Sunt cel puțin patru motive pentru care merită să faci cultură*. (A. Pleșu, *Minima moralia*); există verbe personale cu Experimentatorul subiect (*apreciez, detest, regret* etc.) și verbe impersonale cu Experimentatorul obiect direct (*mă doare, mă bucură* etc.).

6.2. Destul de numeroase sunt adverbele și locuțiunile adverbiale apreciative, care intră în tipare de construcție diferite:

(a) ca regent al propoziției conjuncționale, în calitate de adverb predicativ sau în construcție cu o copulă: (*e ciudat că...*, (*e bine că...*; *e rău că...*; (*e de mirare că...* etc. În această construcție pot să apară extrem de multe adjective cu utilizare adverbială (aparținând mai multor categorii semantice: valoare generală, importanță, utilitate, efect, emoție etc.): *e curios, minunat, superb, surprinzător, paradoxal, regretabil, trist, util, cinstit, important, semnificativ, caracteristic, esențial* etc.

Predicatele nominale pot fi modalizate suplimentar cu epistemicul *a (se) părea*: *mi se pare trist că... / să...*; *Mi se pare atât de ciudat că sunt contemporană cu Alfa Centauri...* (A. Blandiana, *Calitatea*); din această combinație s-au clișeizat expresiile *îmi pare bine / rău (că... / să...)*.

(b) locuțiuni adverbiale cu funcția de circumstanțial de modalitate incident sau integrat: *din fericire, din păcate, din nenorocire, din nefericire*: *Gest firesc, puncte naturală între generații [...], dar, din păcate, gest lipsit de orice finalitate publică*. (A. Blandiana, *Autoportret*).

Și construcțiile cu supinul nume predicativ sunt numeroase: *e de neiertat că / să..., e de admirat că..., e de regretat că...* etc.

6.3. O serie de adjective (unele participiale) apreciative intră în structuri modalizante subiective ca nume predicative, fiind construite cu verb copulativ și putând primi diverse mărci ale gradării: *sunt (foarte) bucuroși(-oasă) că... / să..., sunt (destul de) mulțumit(ă) că... / să...* etc.

6.4. Numeroase substantive care exprimă lexical ideea de evaluare pozitivă sau negativă intră în construcții relativ stabile, cu câteva tipare principale: (a) eliptic și căpătând valoare adverbială, ca regent al unei subordonate conjuncționale: *noroc că...* (*Noroc că multe dintre aceste convertiri au durat puțin.*, I. Nicolau, *Haide, bre!*); *păcat că...* (*Păcat că n-ai venit ieri.*); (b) ca subiect postpus copulei, însoțit sau nu de articolul nehotărât sau de determinativi: *e păcat că (Grecii n-aveau un cuvânt pentru*

cultură și e păcat că n-aveau., A. Pleșu, *Minima moralia*), e mare nenorocire că..., e o nenorocire că...; ca subiect antepus copulei: *problema e că...*, lucrul interesant e că...; nenorocirea e că... etc.; (c) în poziția de complement direct, cu Experimentatorul subiect: *a avea bucuria / plăcerea să... / de a...* (*Am bucuria să vă anunț câștigătorii.*); (d) în poziția de subiect, cu Experimentatorul complement indirect: *a-i fi frică / teamă / jale să... / că...* (*Mi-e teamă că au greșit numărul.*).

6.5. O serie de cuvinte exclamative (*ce / ce mai...*, *cât de...*), expresii exclamative (*Slavă Domnului*, *Doamne ferește*) și diverse interjecții servesc la exprimarea modalității apreciative – *Vai, ce bine că a plecat!* – împreună cu o intonație de apreciere sau respingere, foarte variabilă și necodificabilă lingvistic.

7. COMBINAREA MODALIZATORILOR

7.1. În propoziții subordonate, modalizatorii interacționează cu valorile specifice ale structurilor sintactice respective. În structurile condiționale, se manifestă valori nonfactice, dependente: posibilitatea condiționată sau care condiționează; la trecut (condițional trecut, conjunctiv trecut, imperfect) valoarea semantică este cea de nonrealizare: *dacă ar fi fost / să fi fost / dacă era...*; după operatori de tipul *ca și cum*, *de parcă*, se indică stări de lucruri ireale-imaginare; conjunctivul echivalent cu un infinitiv are sens generic-potențial; în vorbirea indirectă, verbele de declarație impun modul indicativ sau conjunctivul în funcție de tipul de act (asertiv / directiv): *afirm că... / cer să...*. După verbe cu sens modal (epistemic, deontic, volitiv, apreciativ), alegerea între indicativ și conjunctiv este, în unele cazuri, clar determinată de regimul verbului, în altele nu: *sper că va veni / sper să vină*.

7.2. În același enunț, se pot combina modalizatori de tipuri diferite (de exemplu: epistemici + deontici; epistemici + apreciativi) sau de același tip cu grade similare („combinații armonice”, de exemplu: certitudine + certitudine) și chiar diferite (certitudine + incertitudine: „combinații disarmonice”).

7.2.1. Există o ierarhie de aplicare a modalizării de tipuri diferite: operatorul epistemic poate avea în domeniul său un operator deontic (**Desigur, trebuie să plecați.**), dar raportul invers este mai puțin posibil (***Trebuie să plecați desigur.**):

Firește, e neapărat necesară o anumită școlire și instrumentație prealabilă.
(Al. Paleologu, *Despre lucrurile*);

Evident, trebuie neapărat să precizăm și să enumerăm aceste „valori”.
(A. Marino, *Pentru Europa*);

Cred că trebuie să evităm, neapărat, pericolul unei noi confuzii între finalitatea cercetării și predării istoriei contemporane și obiectivele politice. („Dilema”, 1998).

Între operatorul epistemic și cel apreciativ, domeniul mai larg îl are tot epistemicul, dar nu este atât de neobișnuită nici combinația inversă (**Poate că e bine că s-au întors. / ?E bine că poate s-au întors.**). Uneori, indiferent de poziția în enunț a operatorilor, cele două tipuri de modalizări par să acționeze simultan, la același nivel și cu un domeniu comun, exprimând simultan gradul de certitudine și gradul de apreciere: **Poate că din fericire s-au întors.; Din fericire poate că s-au întors.** De altfel, operatorii epistemic și apreciativ pot fi chiar coordonați:

Desigur (și din păcate) sunt prea sceptică pentru a imagina o grevă generală a naturii. (A. Blandiana, *Autoportret*).

7.2.2. Modalizatorii epistemici se combină cel mai ușor între ei; anumite combinații armonice sunt evitate sau criticate în română din cauza înruderii etimologice a modalizatorilor – verbul *a putea*, adverbul *poate*, adverbul / adjectivul *posibil* –, care le face să pară pleonastice: *Curajul de a se fi răsculat ar fi putut fi, poate, uitat.* (A. Blandiana, *Autoportret*).

Combinațiile disarmonice sunt posibile în măsura în care are loc o anume diferențiere pragmatică a operatorilor: unul dintre aceștia (cel mai apropiat de propoziția modalizată) referindu-se mai ales la valoarea de adevăr a conținutului, în vreme ce al doilea (cel plasat înainte) are funcție argumentativă de întărire sau atenuare. În enunțul *E adevărat, probabil că nici unul dintre ei nu stătuse în viața lui la vreo coadă.* (C.T. Popescu, *Copiii fiarei*), *probabil* e modalizator epistemic propriu-zis, în vreme ce *e adevărat* marchează rolul de concesie pe care îl are secvența care îi urmează.

7.3. La nivel pragmatic, modalizatorii funcționează ca mijloace de realizare a unor strategii de atenuare (*poate, posibil*), de întărire, confirmare (*firește, desigur*), sau pot marca secvențe argumentative de concesie, pregătind o contradicție (*desigur / e adevărat..., dar...*).

AFIRMAȚIA

1. PRELIMINARII

În sens larg, **afirmația** este termenul nemarcat al raportului polar *afirmativ* (*pozitiv*) / *negativ*, care caracterizează propozițiile și enunțurile. Un enunț afirmativ (sau pozitiv) descrie o stare de lucruri, o acțiune sau un obiect ca existente (*Cartea a apărut.*); enunțul negativ corespunzător îl contrazice, exprimând neadevărul său, nonexistența sau nerealizarea respectivei stări (*Cartea nu a apărut.*) (vezi **Negația**). Spre deosebire de negație, afirmația nu are însă o marcă specifică, forma *pozitivă* a propozițiilor fiind indicată de absența mărcilor negației. Propoziția pozitivă are însă o trăsătură individualizantă: existența unui substitut, profraza *da*, aflat într-o relație de simetrie cu profraza negativă *nu*.

În sens restrâns, afirmația este enunțul asertiv în formă pozitivă.

Elementele specifice unui enunț asertiv pozitiv (profraza *da*, diverse adverbe modale de întărire) se pot folosi, în plan pragmatic-dialogic, și pentru exprimarea acordului, a acceptării (așa cum mijloacele negației se folosesc pentru exprimarea dezacordului). Expresia acordului este sensul cel mai larg (și în esență impropriu) în care se folosește termenul *afirmație*.

Așadar *afirmația*, ca și *negația*, apare la nivelul predicăției semantico-sintactice (pentru care este preferabilă desemnarea ca *formă pozitivă*), la nivelul enunțiativ (ca tip de enunț, *afirmația* propriu-zisă) și la nivel dialogic (ca *acceptare* a unei propoziții sau ca *exprimare a acordului*). Între cele trei niveluri există destule legături și mai ales mijloace de expresie comune; acestea, ca și paralela cu negația, justifică tratarea lor în același capitol.

Diferitele tipuri de enunțuri se pot realiza în formă propozițională pozitivă sau negativă. Enunțul *asertiv* (vezi **Enunțul**) pozitiv – tipul de enunț propriu-zis **afirmativ** – are o intonație specifică, cu un contur descendent (vezi **Organizarea prozodică a enunțului**) și anumite preferințe de ordine a cuvintelor, reprezentând topica standard, cea mai frecventă. Esențial este faptul că predicatul enunțului afirmativ nu apare în formă negativă; alte componente sintactice ale propoziției pot fi însă supuse unor negații parțiale (*Nu ieri a venit scrisoarea.*, *Nu cu ei am vorbit.*), fără ca acest lucru să transforme enunțul într-unul negativ.

Enunțurile *exclamative* cu formă pozitivă nu constituie afirmații propriu-zise, ci doar presupun o afirmație implicită: *Ce frumoasă e!* [= e frumoasă].

Unele enunțuri exclamative cu formă pozitivă au o semnificație negativă relativ fixată în limbă, prin ironie: *Asta-mi mai trebuia!* [= Nu-mi mai trebuie asta.]. Nu este însă vorba de negații propriu-zise, enunțiative, ci de efecte pragmatice plasate la nivelul implicitei.

Și enunțurile *interogative* pot avea formă pozitivă sau negativă, forma pozitivă fiind cea nemarcată. Interogația parțială pozitivă primește de preferință un răspuns pozitiv, fără a exclude însă posibilitatea răspunsului negativ (în contexte în care există presupoziii suplimentare care trebuie contrazise): – *Unde ai fost ieri?*

– *La Ploiești. vs Unde ai fost ieri? – N-am fost la Ploiești.* (vezi **Tipuri de enunțuri în funcție de scopul comunicării, 5.2.5.**).

Idiomatic și în combinație cu o intonație exclamativă, unele interogații parțiale pozitive au căpătat valoare retorică, presupunând un răspuns cu polaritate negativă: *Cine să-l asculte? De unde să aibă el bani?!*

Interogația totală pozitivă nu orientează (în absența unor mărci speciale) polaritatea răspunsului: *Ai fost la Ploiești? – Da. / Nu.* Orientarea pozitivă a răspunsului poate fi însă realizată prin marcarea suplimentară, de exemplu cu ajutorul profrazei *da* transformate în semnal al cererii de confirmare: *Ai fost la Ploiești, da?* Această orientare indică presupoziția locutorului, răspunsul real putând fi și negativ (dar de obicei întărit, tocmai pentru că neagă o presupoziție).

Enunțurile *imperative* pozitive beneficiază în paradigma morfologică de forme verbale speciale, diferite de cele negative (*dă! / nu da!*) (vezi **I, Verbul. Modurile personale, 5.1.2.**).

2. PROFRAZA DA

Da substituie o propoziție pozitivă, reluând integral sau parțial conținutul propozițional al antecedentului său (vezi **Anafora, 5.5.**).

2.1. Relația cu antecedentul

Antecedentul profrazei poate fi asertat ca atare (explicitat de un enunț asertiv), ca în (a), sau este presupus de un enunț exclamativ (b) ori de o interogativă totală (c):

(a) *Afară plouă. Da, e tare urât.*

(b) *Cum mai plouă afară! Da, e tare urât.*

(c) *Afară plouă? Da, e tare urât.*

Antecedentul poate fi o propoziție negativă, eventual redusă la profraza *nu*, cu care *da* intră într-o asociere contrastivă: *Ieri n-au plecat toți; azi, da.; Puteau să mai încerce: acolo nu, aici da.*

Antecedentul poate fi o ipoteză sau o supoziție, asertată sau presupusă de o interogativă totală; în acest caz, profraza apare într-o structură condițională: *Poate că a plecat. Dacă da, e păcat.; Poate exista o soluție? Dacă da, care este?.*

Interogativele totale, față de care *da* este răspuns sau parte din răspuns, apar în dialogul real (*A: Student? B: Da, la masterat., IVLRA*), în mimarea lui monologică (*Oare să fi plecat? Da, cred că da.*) sau în reproducerea acestuia în stil indirect (*M-a întrebat dacă au plecat. I-am răspuns că da.*).

Nu este însă posibilă reluarea anaforică a unei aserțiuni presupuse de o interogativă parțială: *De când plouă afară? *Da, de o oră.*

În cazul imperativelor, antecedentul e conținutul propozițional (nu și cel modal, transpus din injoncțiune în aserțiune):

(d) *Aruncă ziarele, te rog! – Ziarele da, dar revista o păstrez.*

Antecedentul profazei *da* poate fi și o secvență mai lungă de text, reluată (în dialog sau în monolog) prin anaforă globalizantă sau anticipată cataforic:

Dincolo de culme există însă întoideama cealaltă pantă a muntelui. De o parte și de alta a abscisei curbele sunt de sens contrar, dar identice. Da, fiecare

cucerire umană a fost inițial un act de nesupunere, dar în asemenea măsură s-a impus acest adevăr, încât în cele din urmă orice act de nesupunere a fost socotit o cucerire umană. (A. Blandiana, *Calitatea*).

Profraza poate relua conținutul propozițional al antecedentului cu modificări implicite ale reperelor deictice: *Te duci acolo? – Da* [= mă duc acolo].

2.2. Aspecte pragmatice

Profraza *da* poate constitui ea însăși un enunț de tip asertiv (*E acasă? – Da.*) sau interogativ (*E acasă. – Da?*); enunțul interogativ cu antecedent obligatoriu (asertiv) contrazice însă condiția normală a interogației (ignorarea răspunsului), de aceea tinde să se transforme într-o simplă marcă dialogică, într-un semnal de apel.

Există două situații principale de folosire a lui *da* interogativ:

(a) în contextul unei aserțiuni a interlocutorului, față de care *da?* reprezintă o cerere de reconfirmare: *Au venit mulți. – Da?*; A: *Are-aici la... librărie.* B: *Da?* A: *Da.* (IVLRA);

(b) în contextul unei interogative totale, formulate ca aserțiune pozitivă urmată de profraza cu rol de semnal de apel, de cerere de confirmare: *Au venit mulți, da?*. În această situație, este la fel de posibilă (și echivalentă funcțional) marcarea prin profraza *nu?*, ca și prin alte semnale de apel: *așa-i?*; *nu-i așa?*; *este?* etc.

O interogativă totală formulată în prima sa parte ca o aserțiune este dezambiguizată de o secvență finală alcătuită din perechea de profraze *da / nu*, în structură disjunctivă: *da sau nu?*. Această secvență reprezintă anticiparea interogativă a răspunsului, prin explicitarea posibilităților de răspuns: *A plecat, da sau nu?*.

2.3. Aspecte sintactice

Din punct de vedere sintactic, profraza *da* funcționează:

(a) ca un enunț complet, inanalizabil, care poate apărea singur, dar poate intra și în relații de coordonare (copulativă și disjunctivă) cu o altă profrază: *A greșit? Și da, și nu.*; *Nici da, nici nu.*; *Vii, da sau nu?*; (popular) *Spune: da ori ba?*. Enunțul propozițional *da* poate stabili relații de coordonare cu alte propoziții; raportul adversativ este foarte frecvent, pentru că ilustrează mișcarea dialogală a unui acord urmat de o obiecție:

A: *E asfalt.*

B: *Da, dar întineric.* (IVLRA).

Profraza *da* poate îndeplini rolul de regent pentru orice tip de circumstanțial: *Da, dacă vrei.*; *Da, mâine.* *Da, acolo.* Profraza poate fi însoțită de enunțuri eliptice, juxtapuse, alcătuite doar dintr-un modalizator:

B: *Complică intriga puțin.*

A: *Da, exact.* (ibid.)

sau din orice alt constituent; enunțul complet se reface pe baza repetiției din dialog: *– Cumpără cărți pentru cineva? – Da, pentru nepotul ei.*

(b) ca o propoziție subordonată (față de operatori modali, expresii de declarație, verbe psihologice etc.); în acest caz, este precedată de conectorul specific. Destul de frecvent sunt reduse la secvența conjuncție + profrază propozițiile subiective:

Este exagerată afirmația că toată cultura noastră se dovedește a fi de acest tip? Poate că *da*. (C. Noica, *Mathesis*);

Nu știu dacă auzisem de Petre Țuța înainte de 1950; probabil că *da*, însă nu intrase în repertoriul meu de nume. (Al. Paleologu, *Despre lucrurile*)
sau complementele directe: *Cred că da.*; *Zice că da.* De asemenea, este frecventă construcția ca propoziție condițională:

Există totuși competență etică reală? Și dacă da, cine o întruchiează?
(A. Pleșu, *Minima moralia*);

(c) ca un *predicat*, din al cărui grup verbal se actualizează anumiți actanți și complemente, de exemplu subiectul (*Divinul, așadar, nu poate lua orice mască; omul, în schimb, da.*, Noica, *Modelul*), numele predicativ (*E simpatică? – Simpatică da.*), complementul direct (*Ioana citește? – Romane da, poezii nu.*) etc.

Între valoarea de enunț și cea de predicat diferența o fac adesea intonația și pauza (asociate unor variații de ordine a cuvintelor):

Acceptă cineva? – Eu da. (*da* = predicat, cu subiectul *eu* actualizat);

Acceptă cineva? – Da, eu. (*da* = enunț afirmativ, urmat de enunțul eliptic *eu* [accept]).

2.4. Structura adversativă *ba da*

Secvența *ba da* este specializată pentru antecedente negative care apar în aserțiuni (a), interrogative totale (b) și imperative (c); adversativul *ba* contrazice negația, în vreme ce profraza *da* reia conținutul propozițional în formă pozitivă:

(a) – *Otilia, tu nu mă iubești.*

– *Ba da, ba da, Felix.* (G. Călinescu, *Enigma Otiliei*);

(b) – *N-ai observat scrisori prin casă?*

– *Ba da, maică, avea multe.* (G. Călinescu, *Bietul Ioanide*);

(c) – *Nu pleca acum!*

– *Ba da!*

Spre deosebire de *da*, care poate fi folosit și în afara dialogului, în contrast cu *nu* (*El nu vine, ea da.*), secvența *ba da* apare doar în context dialogal (inclusiv în dialogul mimat în monolog).

2.5. Marcă fatică

Unele fenomene conversaționale ies cu totul din sfera afirmației și chiar a acordului: profraza *da* și multe dintre echivalentele sale funcționale (*așa, bine, O.K.* etc.) pot fi, de exemplu, folosite ca simple semnale de recunoaștere, de verificare a contactului între interlocutori: *Alo! – Da.*; *Ana! – Da.* În dialogurile reale, această funcție fatică este foarte frecventă, *da* apărând suprapus peste replica interlocutorului, fără să o întrerupă:

A: *Mie mi-a spus domnu C*** că ar fi supărați pe noi...*

B: *Da.*

A: *... că de ce nu i-am anunțat...*

B: *Da.*

A: *... și domnu C*** a zis că nu este treaba lor, că este autonomie universitară și toate cele...*

B: *Da. (IVLRA).*

Ca semnal de răspuns (confirmare a contactului), *da* nu vizează un conținut asertiv, deci nu mai poate fi considerat afirmație.

3. RĂSPUNSUL AFIRMATIV ȘI EXPRIMAREA ACORDULUI

Sub denumirea extinsă de *afirmație* sunt cuprinse mai multe forme, specifice dialogului, de răspuns afirmativ, de acceptare a unei propoziții deja exprimate sau a presupoziției acesteia, de exprimare a acordului cu intervenția dialogală precedentă; tipurile și valorile lor depind de antecedent, de intervenția precedentă cu rol de stimul: aceasta poate fi o întrebare, o aserțiune, un enunț imperativ etc.

Mijloacele acordului sunt caracteristice dialogului; în textul monologic, ele apar atunci când este mimat dialogul, prin formularea unei întrebări la care se răspunde imediat:

Prevederea este adevăratul curaj ? Da, numai dacă ea există pentru a face posibil un curaj mai mare; da, dacă ea este complicatul drum al unei mari îndrăzneții; da, numai dacă la capătul ei vom putea fi mai liberi, mai fericiți și mai puțin prevăzători. (A. Blandiana, *Calitatea*).

De asemenea, în monolog se poate autoconfirma o afirmație deja exprimată sau presupusă, împotriva unei posibile contestări:

Există o formă supremă a acestei curiozități: stupiditatea cu care ne privim unii pe alții. Da, stăm la geam și ne privim unii pe alții. (C. Noica, *De caelo*).

Mijloacele acordului nu sunt numai de natură verbală: există gesturi convenționalizate care pot îndeplini singure funcția de marcarea a acordului sau care pot însoți expresiile lingvistice (mișcarea de sus în jos a capului, semne făcute cu mâinile etc.).

3.1. Răspunsul afirmativ la o întrebare totală

Răspunsul afirmativ constă în asertarea unei propoziții căreia prin întrebare i s-a presupus doar posibilitatea; se produce astfel o *afirmație* propriu-zisă, adică un *enunț asertiv afirmativ*: *Ai trimis scrisoarea? – Da.*

În descrierea lingvistică a cuplului întrebare-răspuns trebuie incluse în parte și actele de limbaj indirecte, care folosesc interogații cu alte valori pragmatice; unele structuri de răspuns pot fi nespecifice, comune atât răspunsului afirmativ cât și acceptării unei cereri: *– Ai putea să închizi geamul? – Da.*, dar altele sunt specifice doar acceptării: *– Ai putea să închizi geamul? – Bine.*

Răspunsul afirmativ la o interogativă totală utilizează mai multe mijloace lingvistice. Implicarea locutorului este un fenomen gradual și continuu, care poate fi descris simplificat prin trei trepte: ca exprimare *neutră*, *întărită* și *atenuată* a afirmației. Primele două situații sunt cuprinse de obicei în categoria afirmației *sigure* sau *catégorice*: grupare justificată, pentru că mijloacele de întărire ajung, prin uz, simple echivalente ale unei afirmații simple (*Desigur.*). Ultima situație este numită a afirmației *nesigure* sau *necategorice* și e normal să reunească doar acele elemente care orientează răspunsul în sens afirmativ. Există și mijloace de expresie plasabile mai curând în preajma negației, precum și unele care ar putea alcătui o clasă separată, de răspunsuri indecise, plasate la distanță egală între negație și afirmație (*E frumos afară. – Așa și-așa.*).

3.1.1. Exprimarea neutră se realizează prin:

(a) profraza *da*, care poate fi repetată, chiar de mai multe ori; repetarea poate fi, după caz, un simplu automatism (mijloc fatic de menținere a contactului) sau o formă de subliniere (care o apropie de afirmația întărită): *Plouă? – Da, da...;*

(b) interjecții, secvențe sonore bisilabice a căror marcare în scris nu este complet fixată: *aha, îhi, ăhă, mhm* (CORV). Stilistic, acestea aparțin registrului informal, popular și familiar;

(c) repetiția (totală sau parțială, cu omisiuni sau modificări, cu intonație descendentă) a întrebării: – *Mai plouă afară? – Plouă.*

Reluarea totală e cu atât mai posibilă cu cât antecedentul este mai scurt (*E deștept? / E deștept.*); în cazul unui antecedent mai lung și mai complex, reluarea totală riscă să nu mai poată fi percepută ca formă de afirmație, ci ca un enunț-ecou, cu alte valori determinate contextual.

Repetiția unor componente ale întrebării poate fi integrală sau – în cazul elementelor ancorate deictic în situația de comunicare – adaptată morfologic (deictic), prin modificarea persoanei și a numărului, la instanța enunțiativă schimbată: – *Ai greșit? – Am greșit.*

Se pot repeta chiar părți din componența unor poziții sintactice, de exemplu unele prepoziții: *A intrat în cabină cu bagajele? – Cu.* În principiu nu se repetă cliticile, elementele atone, cele cu funcție de instrument gramatical: *Îi place să mintă? – *Îi; – Vor pleca – *Vor.* La perfectul compus, este păstrat mai curând participiul decât auxiliarul: *Au plecat? – Plecat. (*– Au).*

Repetiția depinde de structura informațională a antecedentului: nu poate juca rolul de răspuns afirmativ decât reluarea unor elemente din secvența rematică, a secvenței rematice în totalitate sau a întregului enunț. Reluarea unor elemente tematice nu poate reprezenta un răspuns. Așadar, este perfect posibilă secvența – *Casa e frumoasă? – E frumoasă. / – Frumoasă.*, în vreme ce secvența – *Casa e frumoasă? – Casa.* – conține o replică afirmativă, dar cu funcție de dezacord: prin izolare, elementele nonrematice sunt enfatizate (focalizate) și implică un contrast (*Casa, da; dar...*). La fel, repetiția din secvența dialogală – *E frumos afară. – Afară.* (= *Numai afară*) marchează un răspuns doar parțial afirmativ. La întrebarea de identificare – *Tu ești?* nu se poate răspunde **Sunt.*, răspunsul trebuind să conțină confirmarea elementului rematic: *Eu.* sau *Eu sunt.*

Sunt posibile și chiar frecvente combinațiile mai multor mijloace, dintre care cel mai des întâlnită cuprinde profraza urmată de repetiție: *Afi rezolvat situația? – Da, da, am rezolvat-o.* Este posibilă și ordinea inversă: *Am rezolvat-o, da;* de fapt, marca *da* se poate intercala în puncte diferite ale enunțului, subliniind anumite secvențe ale acestuia.

Răspunsul afirmativ la o întrebare se poate exprima și non-verbal, printr-un gest de aprobare; de altfel, acesta poate însoți oricare dintre mijloacele lingvistice enumerate.

3.1.2. Exprimarea întărită a răspunsului afirmativ se realizează prin:

(a) modalizatori epistemici de certitudine (vezi **Modalizarea, 3.1**): adverbele *desigur, evident, sigur, bineînțeles, firește, natural, indiscutabil, adevărat, exact, corect*; locuțiunile *fără îndoială, fără nicio îndoială, fără doar și poate, de bună seamă, cu siguranță*; enunțuri eliptice, cuprinzând o modalizare: (*n-am*) *nicio îndoială*.

Modalizatorii pot fi folosiți singuri sau în combinație cu mijloacele neutre (profraza, repetiția): – *E frumos afară? – Desigur. / Da, desigur. / Desigur, e frumos. etc.*

În aceeași categorie semantică intră alte structuri (diferite din punct de vedere sintactic): structuri modalizante de tipul *sunt convins; sunt sigur* (cu posibilă

gradație: *sunt extrem de sigur*) și (mai rar) formule modalizatoare alcătuite din verbul *a fi* la indicativ prezent și un adjectiv / adverb: *e clar, e sigur, e adevărat, e evident*;

(b) adverbul *absolut*, izolat din structuri în care întărea un modalizator (*absolut sigur*);

(c) elemente pragmatice care introduc și idei suplimentare (presupoziții negate, focalizare asupra unor componente): *chiar* (surpriză, contrazicerea așteptărilor), *tocmai* (transformarea enunțului anterior într-un argument pentru propria teză), *vezi bine, cum să nu, ba bine că nu, și-ncă cum etc.*;

(d) enunțul *chiar așa* (e);

(e) reluarea unor secvențe, amplificate prin mijloace de gradare (*E frumos afară. – Foarte frumos.*);

(f) reluarea unor secvențe, prin sinonime care indică o intensitate mai mare, corectându-se astfel afirmația anterioară, fără a-i schimba însă orientarea argumentativă (*E frumos. – Superb.*);

(g) marca pragmatică de răspuns cert *păi* (interjecție caracteristică oralității familiar-populare): de obicei la început de replică, precedând fără pauză profraza sau modalizatorul (*Păi da.; Păi așa.; Păi sigur.*; A: – *Are multe suferințe.* B: – *Păi da doamnă.*, IVLRA) sau elementul repetat, mai ales verbul (*Păi este.; Păi doarme.*); mai rar folosită autonom: *Păi!* Marca pragmatică interjecțională *ei* (*Ei da!*) semnalează suplimentar caracterul evident al răspunsului afirmativ.

3.1.3. Mijloacele exprimării atenuate a răspunsului afirmativ sunt:

(a) profraza afirmativă *mda*, specializată pentru a marca dubiul, incertitudinea, neimplicarea;

(b) modalizatorii epistemici de incertitudine, folosiți singuri sau în combinație cu mijloacele neutre: *poate, probabil, parcă*. În cadrul acestei categorii, apar diferențe de selecție în funcție de caracterul obiectiv vs. subiectiv al judecății: *Afară plouă. – ?Poate / ?Probabil / Parcă.*; *E un prost. – Poate / Probabil / ?Parcă*. Cu aceeași funcție apar diverse formule modalizatoare cu verb copulativ – *e posibil* – și chiar verbe și alte expresii lexicale cu semantică modală: *cred, mă îndoiesc etc.*;

(c) formule de aproximare: *cam, oarecum, întrucâtva, aproximativ* (și în combinație cu elemente reluate);

(d) enunțul *Cam așa* (e);

(e) enunțuri la modul prezumtiv (*asa o fi*) și condițional (*asa s-ar zice*);

(f) formule evazive bazate pe repetiție: *asa și-asa, și da și nu*.

3.2. Replica afirmativă

Replica afirmativă urmează unei aserțiuni pozitive, exprimând acceptarea conținutului acesteia. Mijloacele de exprimare sunt în mare măsură comune cu cele ale răspunsului afirmativ. Formele acordului depind însă în mod clar, în interiorul categoriei, de tipul semantic al aserțiunii. De exemplu, nu sunt decât în parte comune formele de reacție la o aserțiune descriptivă, la o judecată de valoare, la un enunț narativ, la un enunț cu conținut expresiv (de descriere și manifestare a experiențelor psihice ale emițătorului); de aici provin diferențele de acceptabilitate dintre o secvență perfect posibilă, precum – *Sunt un prost. – Da.* și una mai puțin probabilă, de tipul: – *Mă doare capul. – Da.*, unde de fapt profraza funcționează ca semnal fatic, de recepție.

Acordul cu o aserțiune non-expresivă – de exemplu *E frumos afară.* – se exprimă neutru (*Da.*), întărit (*Absolut.*) sau atenuat (*Oarecum.*).

3.2.1. Exprimarea neutră a acordului se realizează prin:

(a) semnalul pragmatic *da* (profrază) – și repetat – *Da, da.* – chiar de mai multe ori (*Da da da da da, CORV*);

(b) interjecții, care sunt și mărci de acord cu conținutul exprimat anterior, spre deosebire de sunetele mai puțin fixate (emisii nazale), care constituie simple semnale fatice, invitații la continuarea dialogului (*hm, î?, ă!*);

(c) repetiția (totală sau parțială, cu omisiuni sau modificări, cu intonație descendentă) a enunțului anterior (*E frumos / E.*); repetiția cunoaște aceleași constrângeri legate de structura informațională a enunțului descrise pentru răspunsul afirmativ. Și în cazul replicii afirmative mai multe mijloace se pot combina, în primul rând profraza și repetiția:

– *Voi erați loviți de alții.*

– *Da da. Da. Eram loviți, da' și Profesoru...* (CORV);

(d) Specific acordului cu o aserțiune (dar imposibil ca răspuns la o interogativă) este enunțul *Așa e. (Așa-i.)*.

După o aserțiune pot apărea și mărcile discursive *asa, bine, OK*; funcția lor esențială este însă de stabilire fatică a acordului, mai mult decât de confirmare și asumare a conținutului propozițional din aserțiunea precedentă:

D.M.A.: Eu discut de campanie, doamna M., și de decizia pe care am dezbătut-o împreună la CNA...

M.M.: Așa, și? (TVR, 2003).

3.2.2. Exprimarea întărită a acordului cu o aserțiune se realizează prin:

(a) modalizatori epistemici de certitudine (*desigur, evident, fără îndoială* etc.), eventual în combinație cu profraza și cu repetiția;

(b) adverbul *absolut*;

(c) unele elemente pragmatice care introduc și idei suplimentare (*chiar, tocmai, vezi bine; cum să nu, ba bine că nu*);

(d) reluarea amplificată (*Plouă. – Plouă tare.*);

(e) particula *păi* în combinație cu alte mijloace (*Păi plouă.*).

3.2.3. Acordul atenuat se exprimă prin: a) semnalul *mda* și echivalentele sale (*mde; mă rog?*); b) modalizatori de incertitudine (*poate, parcă*); formule de aproximare (*oarecum*) etc.:

– *În alte zone se cheamă surate.*

– *Cam așa, cam surate-n ale părți.* (CORV).

3.3. Acceptarea unor acte injonctive, predictive, promisiive

Acceptarea unor acte de limbaj realizate cel mai adesea prin enunțuri imperative (de exemplu: a unei injoncțiuni de tipul *Vino mâine!*) are unele mijloace specifice de exprimare; nu poate recurge la mulți dintre modalizatorii epistemici, nici la formule de aproximare. Acest lucru se explică prin faptul că acceptarea nu mai privește în aceste cazuri conținutul propozițional sau presupozitional al enunțurilor, ci actul de vorbire însuși.

3.3.1. Exprimarea neutră se realizează prin mijloace comune cu ale răspunsului afirmativ: semnalul pragmatic *da* (și repetat), interjecții (*ihî*), repetiție. Specifice sunt adverbul *asa* și mai ales *bine*, ca și *bun* folosit adverbial; locuțiunea

în regulă și – în limbajul oral – anglicismul *OK* [=okéi]. Caracteristică este și folosirea verbului *a fi* la conjunctiv, ca formulă de acord concesiv, atenuat: *fie*. Acordul asupra unei acțiuni are mijloace proprii de expresie, care pot însă îndeplini funcția de mărci fatice ale acordului, acționând doar în plan pragmatic, nu și semantic-referențial (nu confirmă valoarea de adevăr a unor conținuturi și nu pot deveni răspunsuri la întrebări). De exemplu, locuțiunea *de acord* are funcție specifică de replică de acceptare față de injonctive (a) sau de confirmare a actului de evaluare (b); nu și de confirmare a conținutului asertiv (c) sau de răspuns la întrebare (d); este însă posibilă ca marcă fatică și conector argumentativ (c'):

(a) *Dă-mi drumul de aici! – De acord...*

(b) *A fost o întâmplare stupidă. – De acord.*

(c) *Afară ninge. – (?) De acord.*

(c') *Afară ninge. – De acord, dar te rog să nu schimbi vorba!*

(d) *Afară ninge? – *De acord.*

3.3.2. Expriarea întărită se obține cu ajutorul modalizatorilor: pot fi folosite unele formule de modalizare epistemică – *desigur, sigur, firește, evident; e sigur* (nu însă și: *adevărat, corect* etc.) –, dar mai ales cele evaluative – *perfect, super, minunat; e perfect* – și deontice: *neapărat, negreșit, musai; e obligatoriu*. Acestea nu pot marca răspunsul afirmativ la o întrebare totală, nici acordul cu o aserțiune.

3.3.3. Expriarea atenuată se realizează mai ales cu ajutorul mărcilor *mda, mde*, a modalizatorilor deontici de posibilitate și permisivitate, dintre care unii sunt polivalenți (*poate*), alții sunt specifici actului de limbaj-stimul (*eventual*).

NEGAȚIA

1. PRELIMINARII

Negația este un procedeu lingvistic (gramatical) acționând deopotrivă în plan semantic-referențial și în plan enunțiativ. La nivelul logico-semantic al predicăției, negația prototipică indică în mod explicit nonexistența unor stări de lucruri, fapte și obiecte. În plan discursiv, negația realizează o contraasertiune, care presupune existența sau posibilitatea unei afirmații anterioare (prin care se asertează existența stărilor de lucruri respective).

Negația este membrul marcat al raportului de polaritate afirmativ / negativ, care caracterizează propozițiile și enunțurile în funcție de felul în care acestea se referă la existența sau nonexistența unor stări de lucruri (vezi **Afirmația**, 1).

Într-un sens mai larg, negația se manifestă și la nivele diferite de cel al predicăției: la nivelul semantic-lexical și la cel pragmatic-interactiv. La nivelul semantic-lexical, poate fi asimilat negației ansamblul de procedee derivative care formează în mod sistematic cuvinte cu sens negativ (prefixele negative). Cuvintele cu sens negativ nu au totuși caracteristicile predicative ale negației gramaticale, ci reprezintă doar un rezultat lexicalizat al acesteia. Diferența dintre negația gramaticală și cea lexicală se observă comparând aplicarea celor două procedee în același punct al unui enunț. Enunțul (a) *Vlad e un om neonest.* nu este echivalent cu (b) *Vlad e un om nu onest...* (construcție cu negație parțială, care presupune o continuare de tipul: *ci...*). În anumite tipuri de predicăție, cuvintele cu sens negativ pot contribui la realizarea unor enunțuri afirmative (parțial) echivalente din punct de vedere semantico-logic cu un enunț negativ: *E un om neonest. – Nu e un om onest.*; între cele două enunțuri există totuși o diferență considerabilă din punctul de vedere al structurării informației (și al orientării argumentative).

Negația furnizează un criteriu puternic în aprecierea caracterului verbal sau nonverbal al unor forme lingvistice. De exemplu, abstractul verbal provenit din infinitiv („infinitivul lung”) primește o altă negație decât infinitivul ca formă din paradigma verbală: *neparticipa* vs *a nu participa*.

Termenul *negație* se aplică, în sens larg, și unor acte de refuz și respingere manifestate la nivel pragmatic, în interacțiunea conversațională; acestea au în comun cu negația propriu-zisă unele mijloace lingvistice de bază (în primul rând particula *nu*: – *Vino!* / – *Nu.*), dar folosesc multe alte structuri negramaticalizate. Este preferabil ca pentru aceste acte să se folosească termeni diferiți (*exprimare a dezacordului*, *replică de respingere* etc.).

Negația propriu-zisă (sintactică) are ca mijloace prototipice de realizare o marcă a negației, obligatoriu integrată unei propoziții, fie atașată verbului (*Ion nu pleacă.*), fie precedând un constituent sintactic (*Nu din vina lui am pierdut.*) și o profrază, independentă, întotdeauna anaforică, substituind o propoziție negativă care poate constitui singură un enunț (– *Ai auzit?* – *Nu.*) sau poate intra în structuri coordonate sau subordonate (– *Vii sau nu?*; *Cred că nu.*). În română, aceeași particulă – *nu* – funcționează și ca marcă a negației, și ca profrază.

Marca negației apare cu unele limitări și diferențe de funcție în relație cu tipurile de enunț. În enunțurile asertive – (a) *Maria nu e acasă.* (a') *Nu azi vine Maria.* – este presupusă posibilitatea enunțului pozitiv corespunzător (*Maria e acasă.; Maria vine azi.*), față de care negația aduce o corecție polemică, la nivelul predicatului sau al altui component. În dialog (sau în discursul monologal care mimează dialogul), un enunț negativ poate avea un antecedent pozitiv exprimat ca atare (– *Le-ai scris? – Nu le-am scris.*).

Enunțurile interogative totale (tipul *da / nu*) în care predicatul apare în formă negativă (*Maria nu a plecat?*) au ca supoziție preferențială răspunsul pozitiv [„Nu-i așa că a plecat?”; „Se pare că a plecat.”], ceea ce le diferențiază de enunțurile interogative în formă pozitivă neexclamativă (*Maria a plecat?*), la care în mod normal nu există o supoziție asupra polarității răspunsului. (vezi **Tipuri de enunțuri în funcție de scopul comunicării**, 5). Folosite în interogații totale, și negațiile care vizează un alt component sintactic decât predicatul au ca supoziție tot răspunsul pozitiv: *Nu azi pleacă Maria?* (= *Nu-i așa că azi pleacă?*).

În interogațiile parțiale negative (*De ce nu e acasă Maria?*), este presupus adevărul aserțiunii negative corespunzătoare (*Maria nu e acasă.*), cererea de informație vizând diferite alte componente ale propoziției. Interogațiile parțiale nu se armonizează cu negațiile parțiale (**De ce nu azi vine Maria?*), probabil pentru că intervine o tensiune între două tipuri de focalizări: asupra componentului despre care se cer informații și asupra celui negat (în exemplul de mai sus, *de ce și nu azi*). E posibilă însă reducerea întrebării la componentele focalizate, în unele structuri eliptice în care nu mai apare predicatul: *De ce nu Maria?*

În enunțurile imperative negative, sensul propozițional constă tot în descrierea unor stări de nonexistență, dar mijloacele lingvistice ale negației sunt modalizate și convertite în vederea realizării unor acte de limbaj de tip prohibitiv (interzicere), diferite de cele asertive. Enunțurile imperative par să admită doar negația predicatului, nu și pe cea a altui component sintactic (**Nu acum trezește-te!*).

Se poate considera că existența chiar în paradigma verbului, la imperativ, a unor forme negative diferite de cele pozitive – *Nu te trezi! vs Trezește-te!* – marchează suplimentar funcția specială a negației prohibitive (vezi **I, Verbul. Modurile personale**, 5).

Marca negației atașată verbului poate fi însoțită în propoziție de **termeni negativi** (cuvinte cu polaritate negativă): pronume (*nimeni, nimic, niciunul*), adjective pronominale (*niciun*) și adverbe (*niciodată, nicăieri* etc.); în română, acestea nu pot prelua funcția de marcă propozițională a negației (**Nimeni a venit.*).

Profraza (*nu*) substituie propoziții care îndeplinesc funcția de aserțiuni negative (*Plouă? – Nu.*), de interogative negative (– *Ninge. Nu?*) și, mai rar, de imperative (de exemplu când este rostită, însoțită de un gest de interzicere, către cineva care vrea să intre într-o clădire: *Nu!*). În funcție de enunțul anterior din dialog, de polaritatea afirmativ / negativ a acestuia și de presupoziții, profraza negativă se folosește și în combinația stabilă *ba nu* (vezi *infra*, 3.1.1).

2. NEGAȚIE PROPOZIȚIONALĂ VS NEGAȚIE DE CONSTITUENT

Nivelul semantic-referențial (predicația) este cel la care acționează negația propriu-zisă, ca procedeu sintactic de negare a conținutului propozițional. Realizarea în limbă a negației nu este însă expresia simplă a unui adevăr logic, ci depinde

fundamental de structura informațională a enunțului – vezi **Organizarea informațională a enunțului** –, condiționată la rândul său de intenția vorbitorului și de datele oferite de contextul comunicativ. Din punct de vedere strict referențial, enunțul negativ este insuficient și imprecis; relevanța sa se dobândește doar în context. Enunțul *Pachetul nu e galben*, oferă informații minime despre culoarea obiectului la care se referă propoziția; se presupune însă că acestea sunt pertinente în contextul dat (contrazicând anumite așteptări ale interlocutorului).

Diferența funcțională principală se stabilește între negația predicatului (numită și **negație totală sau propozițională**) – *Dan nu doarme*. – și negația unui alt component sintactic decât predicatul (**negația parțială, de constituent sau focalizantă**) – *Nu Dan doarme*. Din punct de vedere morfosintactic, diferența se stabilește între **negația verbală** realizată prin *nu* sau *ne-* ca morfeme (mobil / legat) însoțind verbul și intrând în componența paradigmei sale (*nu pleacă, nu va pleca, neplecând*) și **negația nonverbală**, realizată prin *nu* în ipostaza de semiadverb focalizant (*nu ieri a plecat*).

Negația propozițională se realizează întotdeauna ca negație verbală (eventual cu elipsa verbului): *Câinii n-au fugit.; Câinii au fugit, pisicile nu*. Invers, negația verbală poate fi considerată una totală sau propozițională numai în măsura în care și verbele la forme nepersonale, care pot apărea însoțite de negație, sunt considerate predicate semantico-sintactice (*preocuparea de a nu lipsi nimeni* = *preocuparea ca nimeni să nu lipsească*), vezi **Predicatul, 1.1**; altminteri, s-ar considera că există negații verbale nonpredicative. Pentru a evita probleme de interpretare și încadrare, e preferabilă formula de desemnare (mai răspândită) **negație propozițională**.

Negația parțială, care focalizează un anumit constituent sintactic al enunțului, este o negație nonverbală: *Nu despre el povestesc*. Diferența dintre negația verbală și cea nonverbală se observă mai ales atunci când o anumită funcție sintactică este exprimată printr-un verb: ea se manifestă prin diferențe fie în selecția morfemelor (*ne-* / *nu*), fie în ceea ce privește poziția lor în propoziție. Astfel, sunt folosite morfeme diferite pentru a nega conținutul predicativ (propozițional) al construcției cu verbul centru la gerunziu (a), sau pentru a nega ideea exprimată de grupul verbal care ocupă poziția sintactică focalizată (b):

(a) *Nespunând nimic, a plecat la munte*. (negație verbală, propozițională);

(b) *Nu spunând minciuni rezolvi problema, ci luând deciziile potrivite*. (negație nonverbală, de constituent).

În cazul infinitivului, particula negativă apare în locuri diferite, intercalată între morfemul *a* și corpul verbal (c) sau precedând întreaga sintagmă cu funcție sintactică unitară (d):

(c) *Îl obseda gândul de a nu greși*. (negație verbală, propozițională);

(d) *A venit cu gândul nu de a reuși, ci de a-i împiedica pe alții să reușească*. (negație nonverbală, de constituent).

Principalele tipuri de negație sintactică sunt deci **negația propozițională** și **negația de constituent (focalizantă)**. Există totuși o situație de interferență între cele două, atunci când negația de constituent poate viza predicatul, focalizându-l în calitate de component sintactic pus în contrast cu un altul: *Ion nu păstrează ziarele, ci le aruncă*. În asemenea cazuri, doar marcarea explicită poate diferenția negația de constituent de negația propozițională.

2.1. Interpretarea semantică

Negația propozițională (totală, verbală) contrazice nu numai raportul subiect–predicat, ci sensul complex – cu toate componentele sale – al propoziției. Nonconformitatea globală a propoziției cu enunțul afirmativ corespunzător poate fi produsă de inexactități care apar în oricare dintre elementele semantice constitutive ale secvenței rematice (predicative): propoziția *Dan n-a stat trei luni la Iași.* este adevărată dacă este adevărată propoziția care corectează predicatul (*Dan n-a pus niciodată piciorul în Iași.*), dar e de ajuns și neîndeplinirea condiției descrise de un singur component (de exemplu, *trei luni*, dacă e adevărat că *Dan a stat la Iași doar două luni și 25 de zile.*). Elementul care contrazice afirmația este identificat în genere datorită informațiilor furnizate de context. De fapt – în temeiul principiului comunicativ al relevanței – cu cât sunt mai numeroase elementele rematice neizolate, cu atât mai probabil e ca negația propozițională să le vizeze pe ele, mai ales pe cele foarte particulare, verbul însuși apărând doar ca suport al informației noi, nu ca obiect principal al negației. De aceea, dintr-un enunț complex, cu circumstanțiale care restrâng sensul predicăției, de exemplu *Nu era serviabil pentru a-și asigura serviabilitatea celorlalți.* („Dilema”, 2004), nu se poate deduce – în afara contextului – negația predicatului (*Nu era serviabil.*).

2.1.1. Domeniul și focusul negației

Negația are ca domeniu întreaga propoziție sau secvență negată, dar adesea în interiorul acesteia există un **element focal (focus)**, respectiv elementul responsabil de nonrealitatea stării de lucruri descrise. Elementul focal poate fi precizat printr-o propoziție adversativă de corecție, introdusă prin conjuncția specifică *ci*: *Dan n-a stat trei luni la Iași, ci doar trei zile.* Noțiunea de *focus* pune de fapt în evidență apropierea dintre negația propozițională (totală) și cea de constituent (focalizantă, parțială): focus există în ambele cazuri, dar în negația propozițională delimitarea sa poate fi incertă, în secvențele sintactice complexe, în vreme ce negația de constituent izolează clar focusul, lăsând verbul predicat la o formă afirmativă: *Dan a stat la Iași nu trei luni, ci doar trei zile.* Focusul este elementul rematic central al unei propoziții, informația nouă relevantă, care completează un gol – vezi **Organizarea focală a enunțului** –, iar negația acționează întotdeauna asupra remei: în ansamblu și în relație cu cel mai caracteristic element rematic, predicatul, în negația propozițională; punctual și în relație cu elemente care în mod normal nu sunt rematice (de exemplu subiectul), în negația de constituent.

Negația totală a unei propoziții dezvoltate, care conține și alte elemente în afară de predicat (sau de subiect și predicat), este ambiguă, pentru că nu se poate totdeauna determina care este componentul responsabil de nonrealizarea situației descrise; una dintre interpretările sale este însă oricum echivalentă cu negația parțială nonverbală. Propoziția de corecție poate relua din domeniul negației, pentru mai multă claritate sau pentru subliniere, elemente nonfocale, cărora le adaugă substitute ale celor focale:

Există mai multe cauze pentru situația actuală, iar autorii viermilor și virușilor nu mai sunt niște puști cu coșuri care vor să se distreze și / sau să se afirme, ci niște puști cu coșuri care vor să facă bani. (LAI, 2004).

În absența continuării corective prin *ci*, diferențele de focus ale negației totale pot fi marcate prin intonație, adică prin accentul contrastiv: *Dan nu mănâncă pâine seara.* vs *Dan nu mănâncă pâine seara.* (vezi **Organizarea prozodică a enunțului**).

În propozițiile care conțin doar subiect și predicat, diferența focală este și mai ambiguă, mai greu de marcat doar prin accent contrastiv (*Dan nu mănâncă.*; *Dan nu mănâncă.*), iar completarea corectivă impune și o anumită topică în interiorul propoziției: subiectul-focus trebuie postpus predicatului – **Dan nu mănâncă, ci Radu.*; *Nu mănâncă Dan, ci Radu.*, iar predicatul-focus e puțin probabil să fie antepus: *Dan nu mănâncă, ci doarme.*; *?Nu mănâncă Dan, ci doarme.*

Negația totală și cea parțială aparțin unui ansamblu de mijloace diferite de focalizare a componentului propozițional negat, care pot fi ierarhizate în funcție de gradul de marcare:

Musafirii nu au sosit ieri. (focalizare nemarcată);

Musafirii nu au sosit ieri. (focalizare indicată prin accent contrastiv);

Musafirii nu au sosit ieri, ci alaltăieri. (focalizare indicată prin secvența de corecție);

Nu ieri au sosit musafirii. (negație parțială, focalizantă);

Musafirii au sosit alaltăieri, nu ieri. (focalizare prin negație în propoziția eliptică juxtapusă, cu funcție de corecție).

Negația propozițională poate implica, în cazurile de focalizare prin accent contrastiv, propoziții afirmative (*Musafirii nu au sosit ieri.* → *Musafirii au sosit în altă zi.*); negația de constituent apare în enunțuri afirmative (*Nu ieri au sosit musafirii.* → *Musafirii au sosit.*) sau, în cazul în care este negat subiectul, presupune afirmații implicite existențiale (*Nu asta e important.* → *Există ceva care e important.*; *Nu Ion a venit.* → *Cineva a venit.*). Negația focalizantă a subiectului sintactic înseamnă plasarea lui în poziție de remă, tema fiind în acest caz predicatul cu subiect nedefinit, interpretabil ca presuposiție.

2.1.2. Negația metalingvistică (metadiscursivă)

Negația metalingvistică este procedeul prin care se contestă, folosind mijloacele obișnuite ale negației, adecvarea unui enunț la realitate (din cauze diferite – semantice, stilistice și chiar formale):

(a) *Nu a lucrat bine, ci foarte bine.*

(b) *Nu a lucrat „mișto”, ci bine.*

(c) *Nu „indentitatea” e problema, ci identitatea.*

Negația metalingvistică poate fi interpretată ca referindu-se la un verb de declarație inexprimat („nu se poate spune că...”).

Negația metalingvistică ilustrează una din deosebirile dintre negația logică și cea lingvistică: din punct de vedere logic, negații de tipul celor citate mai sus (*Maria nu are doi copii, are trei.*) sunt false; negația lingvistică este însă un fenomen pentru care nu contează doar conținutul semantic, ci și adecvarea enunțiativă (iar în uzul lingvistic „are doi” înseamnă „are doar doi”).

2.2. Negația propozițională

Negația propozițională se realizează prototipic printr-o marcă de negație asociată verbului; domeniul său de aplicație este întreaga propoziție, în interiorul căreia poate fi marcată prin alte mijloace o focalizare restrânsă. Negația propozițională își poate asocia și alți termeni negativi (pronume, adverbe) și poate fi echivalată, în anumite condiții, de unele construcții prepoziționale specifice (fără, departe de etc.).

2.2.1. Marca de negație nu

Negația propozițională are ca marcă particula negativă *nu*, care poate fi considerată un morfem liber. *Nu* are un comportament asemănător cu al unui clitic, dar este în română element lexical purtător de accent. La gerunziu, participiu și supin, morfemul negației se realizează ca prefix (morfem legat), în forma *ne-*: *Neștiind ce să facă, a cerut ajutor.; Neajutat de cei din preajmă, a greșit.; E o greșeală de neiertat!.*

Chiar dacă normele ortografice românești consfințesc natura prefixală a morfemului *ne-*, statutul acestuia rămâne interpretabil (ca morfem legat vs morfem liber), în măsura în care între *ne-* și forma verbului se poate intercala (semi)adverbul *mai*, cel puțin la gerunziu și participiul adjectivat: *nemaștiind, nemaiajutat.*

Particula *nu* precedă întotdeauna verbul, fie că acesta este la un mod predicativ – *Nu doarme nimeni. Dan nu doarme.* –, fie că este la o formă verbală nepersonală: la infinitiv sau (în varianta *ne-*) la gerunziu, participiu și supin. În funcție de structura formelor verbale, particula:

(a) precedă întreaga secvență verbală, inclusiv auxiliarele – *nu merge, nu mergea, nu a plecat, nu va pleca*; în același timp, precedă cliticele pronominale (*nu-l vede; nu mi-l povestește*), marca reflexivă sau omonimă cu aceasta (*nu se uită*) și unele semiadverbe, în primul rând *mai* și *prea*: *nu mai știu, nu prea credea*;

(b) urmează morfemului de origine conjuncțională de la conjunctiv (*să nu plece*) și celui de origine prepozițională de la infinitiv (*a nu pleca*).

Poziția negației este un indiciu al gradului de sudură morfologică a anumitor perifraze verbale. Astfel, negația se intercalează la conjunctiv între morfemul *să* și corpul verbal – *să nu vină* –, dar precedă secvența *auxiliar + să* la viitorul format cu conjunctivul: *n-o să vină; n-are să vină.*

Nu se realizează în varianta *n-*, cu eliziunea vocalei *u* în fața altei vocale (*a, o, rar ă*), în situații de rostire nonemfatică sau familiară. Eliziunea se produce cel mai frecvent la întâlnirea mărcii negației cu auxiliarele care încep cu vocala *a-* (indicativ perfect compus și condițional prezent și perfect: *n-a plecat; n-ar pleca; n-ar fi plecat*) și cu cliticul pronominal de acuzativ singular feminin *o*: *n-o vede*. De asemenea, eliziunea apare atunci când morfemul negației este urmat de formele de prezumtiv sau viitor popular al căror auxiliar începe cu vocala *o*: *n-o fi (fiind) el?; n-o fi fost el? n-or veni toți*, ca și ale viitorului colocvial cu morfemul *o*: *n-o să plece*. În niciunul dintre cazuri reducerea la *n-* nu este obligatorie, fiind posibile și formele neelidate: *nu a plecat, nu o fi, nu o să plece* etc.; prezența sau absența eliziunii este determinată de raportul oralitate / scris, limbă colocvială / standard. La întâlnirea mărcii *nu* cu pronumele clitice, eliziunea finalei *-u* se poate produce doar înaintea formei de acuzativ *o* (*n-o crede*); când *nu* este urmat de cliticele care au variante cu și fără *î* protetic, în locul eliziunii se produce selecția formei fără *î-* (*nu-l vede, nu-mi spune*); și în acest caz, formele fără eliziune sau cu *î-* păstrat corespund unei rostiri solemne sau emfatice, sau pur și simplu convențiilor limbii scrise (*nu o crede, nu îl vede, nu îmi spune*). Posibilă în oralitate dar rar înregistrată în scris este eliziunea finalei *-u* când morfemul negației este urmat de forme simple ale unor verbe cu inițiala *a*: *n-așteaptă.*

Particula negativă *nu* poartă în mod normal accent lexical: *nù cred, nù vine*. Accentul negației poate anula și deplasa (prin anticipare) accentul verbului, în situații de eliziune: *n-àude, față de aùde; n-àvea, față de aveà*. Fenomenul se

produce și în cazul formelor cu auxiliar: *am fost* devine *n-am fost*. Neaccentuarea negației este cazul marcat, care reprezintă de fapt consecința unei accentuări contrastive a verbului: *Nu știe, sau nu crede?*.

Imperativul negativ este diferit de cel pozitiv, la persoana a II-a singular, nu numai prin prezența morfemului negației, ci și prin forma verbală: *Vino / Nu veni!* (vezi I, Verbul. Modurile personale, 5).

2.2.2. Termenii negativi

Termenii negativi sunt pronumele, adjectivele pronominale și adverbele negative care însoțesc negația propozițională, apărând în aceeași propoziție, ca argumente sau circumstanțiale ale verbului negat (*Nu vine nimeni.*; *Nu văd nimic.*; *Nu merge nicăieri.*) sau cu funcția de cuantificatori în grupuri nominale incluse în grupul verbal (*Nu vorbește cu niciun spectator.*). Coocurența negației propoziționale cu un termen negativ – fenomen numit **negație dublă** sau **concordanță negativă** – este în română regula generală de utilizare a termenilor negativi. Aceștia pot fi considerați cuantificatori care focalizează negația, indicând absolutizarea ei pe un anumit parametru: *Dan nu mănâncă.* / *Dan nu mănâncă nimic.* / *Dan nu mănâncă pâine niciodată.* Termenii negativi au o folosire foarte limitată în lipsa negației propoziționale; în orice caz, nu pot realiza singuri negația unei propoziții. Ei se pot asocia și cu prepoziția *fără* (vezi *infra*, 2.2.5), apărând în componența complementului sau a atributului introduse de prepoziție (*a plecat fără nimic în traistă.*; *o bibliotecă fără nicio carte de valoare*; *Au răspuns fără să fi întrebat nimeni.*).

2.2.2.1. Termenii negativi sunt:

(a) pronumele *nimeni*, *nimic*, *niciunul* (*niciuna*) (vezi I, Pronumele și adjectivul pronominal negativ):

Nimeni nu se gândește să-i ridice statuie lui Radu cel Frumos, bunăoară. („Secolul 20”, 1997);

Citești ce se scrie și nu mai pricepi nimic. („Dilema”, 2002);

Tot ce pot să spun este că niciuna dintre întrebările mele nu mi se pare destul de serioasă. (A. Blandiana, *Autoportret*).

Nimeni este specializat pentru persoane (*N-a venit nimeni.*), *nimic* pentru inanimate, mai ales abstracte (*N-am găsit nimic*; *nu știu nimic.*), *niciunul* (*niciuna*) pentru numărabile, cu sens partitiv, indiferent de opozițiile animat / inanimat, persoană / nonpersoană. Prin excludere, este singurul care se folosește pentru animate nonpersoane, cu precizarea contextuală a mulțimii sau a categoriei: *Niciunul (dintre câini) nu era în curte.*

Nimic apare și însoțit de determinări (adjectivele) restrictive (cu formă de masculin singular): *nimic nou*, *nimic bun*: *Nu am reținut nimic interesant din prezentare.*

(b) adjectivul pronominal *niciun* (*nicio*) (vezi I, Pronumele și adjectivul pronominal negativ): *Odată cu lăsarea serii niciun bucureștean nu cuteza să mai intre în mahala.* (N. Steinhardt, *Jurnalul*).

Adjectivul pronominal, cu rol de cuantificator, realizează o negare generică, globală, a categoriei exprimate prin substantivul centru: *nu cade niciun strop* = *nu cad stropi*; *nu are niciun prieten* = *nu are prieteni*. Așa cum se vede și din structura sa morfologică (etimologică), adjectivul pronominal *niciun* este corespondentul negativ al articolului nehotărât *un*; din punct de vedere semantic,

corespunde doar lecturii existențiale și generice a articolului – *Am nevoie de o mașină. / N-am nevoie de nicio mașină.* –, nu și celei specifice, pe care negația propozițională nu o afectează: *Am vorbit cu un prieten. / Nu am vorbit cu un prieten (ci cu fratele meu).*

Este posibilă folosirea drept cuantificator negativ a adjectivului pronominal *niciun (nicio)* atât pentru substantive numărabile – *De-atunci n-am mai avut nicio clipă de liniște.* (R. Petrescu, *Eclipsa*) – cât și pentru abstracte și masive (situație în care capătă sensul „niciun fel de”): *Nu-i nicio rușine.* („Dilema”, 2002). Cuantificatorul are doar forme de singular, care stabilesc echivalențe cu substantivul nearticulat plural pentru numărabile, cu cel nearticulat singular pentru nonnumărabile. Construcțiile cu adjectiv pronominal – *nu e nicio problemă / nu are nicio problemă; n-are nicio grijă* – sunt echivalente cu construcțiile în care substantivul (în nominativ sau în acuzativ) apare fără articol, folosit generic, nonspecific, de obicei la plural: *nu sunt probleme / nu are probleme* (sau chiar la singular: *nu are nicio rușine = nu are rușine; nu e nicio supărare = nu-i supărare*). În acest raport de sinonimie sintactică, adjectivul pronominal apare mai ales ca un mijloc de explicare și întărire a negației.

În limba vorbită actuală, elementul component *nici* din adjectivul sau pronumele negativ poate fi și scos în afara grupului prepozițional, ajungând astfel să preceadă prepoziția: *nici într-un caz; nici într-una din circumscripții* (pentru: *în niciun caz; în niciuna din circumscripții*). Construcția este criticată, dar se extinde.

(c) construcția *niciun fel de* (care manifestă tendința de a deveni o locuțiune adjectivală), folosită pentru cuantificarea negativă a nonnumărabilelor (*niciun fel de tristețe*), dar și a numărabilelor la plural (*niciun fel de probleme*) și chiar ca un echivalent intensificator al adjectivelor *niciun / nicio*:

Viața lor este o cădere inevitabilă, care nu inspiră niciun fel de regret. (E. Cioran, *Schimbarea*);

(d) adverbele circumstanțiale *nicăieri, niciunde* (de loc); *niciodată, nicicând* (de timp); *nicicum, nicidecum* (de mod), *nicicât* (cantitativ):

Șiți imaginile lui Escher în care scările nu duc nicăieri. (G. Liiceanu, *Jurnalul*);
Dacă nu vrei să pleci niciunde, poți (conform aceluiași afiș) măcar asista la conferință. („Dilema”, 2004);

Nu ne-am bătut niciodată, ci doar am avut niște schimburi de replici mai dure. (EZ, 2000);

Literatura nu a fost nicicând profesor de morală. („Dilema”, 2000).

Adverbele din acest inventar diferă foarte mult din punctul de vedere al utilizării actuale: *nicicât* este învechit și ieșit din uz; *niciunde* și mai ales *nicicând* sunt mai frecvente în stilul solemn; *nicicum* și mai ales *nicidecum* s-au specializat în mare măsură ca intensificatori ai negației (vezi *infra*, 2.5.1).

În vreme ce pronumele negative apar în roluri sintactico-semantiche esențiale pentru sensul global al propoziției, adverbele (circumstanțiale) sunt oarecum tautologice și de aceea evoluează destul de ușor și previzibil spre funcția de întărire a negației. În această situație se află mai ales adverbele de mod: *Nu înțelege ce vrei. / Nu înțelege nicicum ce vrei.*, dar și cele de timp, în funcție de natura temporal-aspectuală a predicatului: cu cât adverbul repetă informația temporală și aspectuală transmisă de verb, cu atât e mai puțin relevant din punctul de vedere al

conținutului, îndeplinind rolul unei simple expresii de întărire a negației. Același circumstanțial poate fi indispensabil pentru a indica generalizarea temporală în combinație cu un timp preponderent punctual, ca perfectul (*Nu a mâncat carne. / Nu a mâncat carne niciodată.*), dar este aproape tautologic când complinește o formă verbală la un timp preponderent durativ și generic, ca prezentul gnomic sau viitorul, fața de care apare ca un element de întărire: *Temporalitatea nu este și nu va fi niciodată elementul spiritului.* (G. Liiceanu, *Jurnalul*).

Unele îmbinări pe cale să devină locuțiuni adverbiale – *în niciun fel, în niciun chip, în niciun caz* – funcționează ca circumstanțiale – *Nivelul actual al culturii ar fi atât de ridicat, încât o țară ca România n-ar putea participa în niciun fel la el.* (E. Cioran, *Schimbarea*) – și tind să devină elemente de întărire a negației (vezi *infra*).

(e) în limbajul popular și colocvial, construcții evoluând spre statutul de locuțiune, sinonime expresive ale pronumelor negative (vezi *infra*, 2.5.3), sunt *nici dracu' (nici naiba)* „nimeni” (pentru persoane, în nominativ cu funcție de subiect): *Nici dracu' nu înțelege ce s-a întâmplat. și nici pe dracu' „nimic”, „nimeni”* (pentru persoane și inanimate, în acuzativ, cu funcție de obiect direct): *N-a găsit la birou nici pe dracu'. N-are nici pe dracu'.* Ele pătrund în limbajul scris ca trăsături de oralitate: *Asta nu-i o lozincă, nu strigă nici dracu' „Vrem accelerarea reformei!”* (C.T. Popescu, *Copiii fiarei*).

2.2.2.2. Negația dublă se realizează în română indiferent de poziția cuantificatorului (preverbală sau postverbală): *Nimeni nu-l ascultă. / Nu-l ascultă nimeni.* Singura excepție parțială de la această regulă apare la participiu: construcția fără negație dublă, deci cu forma afirmativă a participiilor, este preferată atunci când expresia negativă precedă participiul al cărei complement este: *om de nimeni ascultat, loc niciodată văzut.* Când pronumele sau adverbul negativ urmează verbului, este normală negația dublă – *om neascultat de nimeni, loc nevăzut niciodată* –, uneori (destul de rar, într-un stil livresc) fiind posibilă și forma afirmativă a participiului: *carte citită de nimeni.*

În absența negației propoziționale, termenii negativi se folosesc destul de rar, în câteva tipuri de construcții, între care principalele sunt: (a) unele combinații cu pronumele și adjectivul *alt(ul)* și cu pronumele, adjectivele și adverbele nehotărâte compuse cu acesta: *nimeni altul, niciun alt..., nimic altceva, nimeni altcineva, nicăieri altundeva* etc.; (b) coordonările dintre un termen pozitiv și unul negativ.

(a) Secvențele care conțin atât pronumele și adjectivul *alt(ul)* cât și un termen negativ au sens restrictiv (*nimeni altcineva decât X = doar X*) și implică o afirmație (*N-a venit nimeni altul. => A venit el.*). Ele însoțesc, ca orice expresie negativă, negația propozițională – *N-a venit nimeni altul.* –, dar pot apărea și în absența acesteia, în propoziții afirmative, dacă urmează verbului și intră în structuri explicite care precizează excepția – *A venit nimeni altul decât el.* –, în structuri comparative (*Cântă ca nimeni altul.*) etc.

Ordinea sintagmei este în genere fixă (negativ + nedefinit: *nimic altceva*); succesiunea nedefinit + negativ (*altceva nimic*), pe care par să o admită unele construcții, este interpretabilă mai curând ca structură eliptică:

Deasupra desenului figurează un an, probabil al morții, altceva nimic, niciun nume, niciun cuvânt. (A. Blandiana, *Autoportret*) [= altceva nu e nimic].

(b) Prin elipsă se pot explica și construcțiile coordonate care asociază un termen pozitiv (cu cuantificare largă) și unul negativ:

Cum să pășești într-o iluzie, într-un oraș de fum și lumină despre care știi totul și *√*nimic ? (C.T. Popescu, *Copiii fiarei*);

A fixat centrul de greutate în fiecare individ și *√* în niciunul. (E. Cioran, *Schimbarea*).

În alte situații, termenii negativi neasociați unei negații – *E foarte interesant să scrii despre nimic sau să vorbești despre nimeni*. (Internet, 2005) – suferă unele modificări de sens, care pot merge până la schimbări de clasă lexico-gramaticală (se manifestă de exemplu o tendință spre substantivare, dusă până la capăt în cazul pronumelui *nimic*, care a produs substantivul articulabil *un nimic / nimicul*).

2.2.2.3. Negația dublă se realizează și la distanță, în structuri în care negarea verbului centru controlează termenii negativi din grupul verbului subordonat. Fenomenul apare în predicatele complexe, cu operatori modali sau aspectuali (vezi **Predicatul**), în care verbele au același subiect, iar verbul subordonat este la infinitiv sau la conjunctiv (propoziție conjuncțională introdusă de *să*): *Maria nu poate vedea nimic.*; *Maria nu poate să meargă nicăieri.*; *Maria nu știe să facă nimic.*; de asemenea, când operatorul este impersonal: *Până la ora 12 nu trebuie să vorbești cu nimeni*. (G. Liceanu, *Jurnalul*).

În afara cazurilor de tipul citat, dubla negație este posibilă și fără identitatea de subiect a celor două verbe, chiar când operatorul nu este impersonal: *Maria nu vrea să plece nimeni*.

Este discutabilă posibilitatea de apariție a dublei negații în subordonate conjuncționale introduse de *că*, în care verbul regent are un sens epistemic: (?) *Ea nu crede că mai plecăm nicăieri*.

2.2.2.4. Negația dublă devine **negație multiplă** atunci când în aceeași propoziție se acumulează mai multe expresii negative raportate la aceeași negație propozițională:

Pentru că nimeni nu a avut nimic de spus, s-a întors și a intrat în casă. (I. Nicolau, *Haide, bre!*);

Sentimentele acestea de apărător al dragostei nu i le bănuise nimeni, niciodată. (C. Petrescu, *Ultima noapte*);

N-a făcut asta nimeni, niciodată, nicăieri.

2.2.3. Termenii pozitivi nedefiniți

Unii termeni pozitivi nedefiniți – pronume, adjective pronominale și adverbe nehotărâte (*vreunul, vreun, vreodată* etc.) – pot însoți negația propozițională, apărând în propozițiile negative, în pozițiile ocupate în mod obișnuit de termenii negativi.

Expresiile nedefinite intrate în domeniul negației pot apărea în două situații: fie ca echivalente ale termenilor negativi corespunzători – *Niciodată n-a apărut cu vreun bărbat*. (C. Petrescu, *Ultima noapte*); *Ceea ce vă doresc sincer e să nu reveniți vreodată la filozofie*. (*ibid.*) –, fie cu o valoare specifică, fără a căpăta sens negativ: *Ana nu caută pe cineva*.

În esență, diferența este cea dintre o interpretare generică a nedefinitelor, care prin negația propozițională devine cuantificare negativă universală, și interpretarea specifică pe care unele dintre ele o pot avea. Rămân nedefiniți termenii de specificare (*cineva, ceva, unul* etc.), care apar fie în negații-ecou, corectând un

singur alt component al unei afirmații anterioare (*Ana caută pe cineva. – Nu, Ana nu caută pe cineva.*), fie în cazurile în care tocmai nehotărâtul este focalizat (și corectat metalingvistic): *Ana nu caută pe cineva, caută ceva.*, fie când nehotărâtul este anaforic (*Unul [dintre ei] n-a venit.*). E posibilă în context negativ și apariția cuantificatorului global, *toți*, în enunțuri care doar din punct de vedere logic, nu și lingvistic, ar fi echivalente cu cele conținând pronumele negativ *nimeni*: *Toți n-au bani.* vs *Nimeni nu are bani.*

2.2.4. Negația „adăugată” (semiadverbul *nici*)

Semiadverbul *nici*, corespondentul negativ al semiadverbului *și*, apare în contextele acestuia din urmă (precedând mai ales un argument al verbului sau un circumstanțial), cu condiția existenței unei negații propoziționale: *Nu vine nici el.; Nu plecăm nici mâine.* – realizând deci o dublă negație. Semiadverbul *nici* are sens cumulativ, indicând un adaos la o serie negativă presupusă, sau la cel puțin un alt element negat (*nici el... → sunt deja alții care nu...; există cel puțin unul care nu...*):

În fine, ca de obicei, nu se știe nici în acest caz ce a fost mai întâi, oul sau găina. („Dilema”, 2002).

Nici poate însoți și predicatul (o utilizare similară, dar mai puțin frecventă, are și semiadverbul *și*): *Nici n-am apucat încă să vorbesc.* (R. Petrescu, *Eclipsa*).

Semiadverbul *nici* se plasează imediat înaintea constituentului sintactic pe care îl reliefează: subiect (*Nici el n-a venit.*), obiect direct (*Nu-l văd nici pe el.*), obiect prepozițional (*N-au vorbit nici despre el.*), nume predicativ (*Supa nu e nici caldă.*), etc. Când însoțește un verb predicat, se plasează imediat înaintea morfemului *nu* (*Nici nu suflă.*), cu excepția conjunctivului cu valoare imperativă, la care sunt posibile două variante, precedând (de obicei) sau urmând (mai rar) morfemul *să*: *Nici să nu îndrăznești! // Să nici nu îndrăznești!*

În limbajul popular și familiar, există construcția *nici că* (în care elementul *că* este expletiv și negația verbului nu apare), echivalentă cu *nici nu* pentru sublinierea predicatului: *Lui nici că-i pasă!*

În toate contextele descrise, *nici* poate fi urmat de semiadverbul *măcar*, care explicitează o presuposiție suplimentară: așteptarea ca elementul adăugat la seria preexistentă să constituie o excepție, fiind elementul cel mai puțin probabil; prin *nici măcar* este negată condiția minimală de realizare a unei situații:

Nu face nici măcar gestică minimei decențe. (A. Pleșu, *Minima moralia*);

Cel mai adesea nici măcar nu pot să vizualizez imaginea. (LAI, 2004).

Această presuposiție este adesea atribuită contextual chiar lui *nici* folosit singur, fiind însă marcată intonațional, prin accentul contrastiv pe constituentul reliefat: *Nici apă n-am găsit!* (= „nici măcar apă” vs *Nici apă n-am găsit.*, în care semnificația e doar de adăugare la o negație precedentă) (vezi **Organizarea prozodică a enunțului**).

Semiadverbul *nici* poate fi urmat și de semiadverbul *chiar*, purtător al unei presuposiții asemănătoare celei a lui *măcar*: așteptarea ca elementul adăugat la seria preexistentă să constituie o excepție la negație, fiind elementul cel mai potrivit afirmației; prin *nici chiar* este negată condiția maximală de realizare a unei situații: *Sub dictatură, nici chiar nomenclaturiștii nu puteau avea sentimentul adevărat al proprietății.* (C. T. Popescu, *Copiii fiarei*).

Spre deosebire de *nici măcar*, secvența *nici chiar* nu este însă folosită pentru reliefa predicaului (**Nici chiar n-a vorbit*).

2.2.5. Conjunția *nici*

Conjunția *nici* (echivalentul parțial al conjuncției *și*) este specializată pentru coordonarea copulativă a unor propoziții sau constituenți negativi (vezi I, **Conjunția**, 4.1). Ea apare:

(a) între două sau mai multe propoziții negative ori între doi sau mai mulți constituenți ai unor negații propoziționale, repetat în fața fiecărui termen, punând astfel în relief toate elementele coordonate: *Nici nu pleacă, nici nu ascultă ce-i spun.; Nu vrea nici bani, nici avantaje, nici onoruri;*

(b) între două propoziții negative (două negații propoziționale) puse pe același plan (chiar dacă nu în structură corelativă): *Nu este căsătorit, nici nu are copii.; Dan nu intră în casă, nici nu aprinde lumina.; Dan nu învață, nici Maria nu citește.*

Spre deosebire de *și*, care poate indica raporturi temporale (*și* poate sugera continuități spațiale), de pildă succesiunea unor acțiuni (*Dan intră în casă și (apoi) aprinde lumina.*) sau simultaneitatea lor (*Dan doarme și Maria citește.*), *nici* exprimă predominant raporturi logice.

Structura poate fi interpretată ca o juxtapunere în care al doilea termen este precedat de semiadverbul *nici*, cu valoarea sa caracteristică de negație adăugată (vezi *supra*, 2.2.4, I, **Conjunția**, 4.1). Faptul că *nici* poate fi precedat de *și* – *Nu tace și nici nu vrea să audă argumentele tale.* – exact așa cum poate fi precedat de alte conjuncții coordonatoare, de exemplu *dar*: *Nu încerc să scriu o istorie a infamiilor aromâne, dar nici nu mă feresc de ele atunci când îmi ies în drum.* (I. Nicolau, *Haide, bre!*) – pune la îndoială statutul său conjuncțional.

(c) între doi constituenți negativi coordonați, puși pe același plan: primul este negat doar prin intermediul negației propoziționale, al doilea e realizat ca negație adăugată, marcat de antepunerea lui *nici*, și indică retroactiv focalizarea termenului cu care se asociază (poate fi însă considerat și o propoziție eliptică): *Dan nu bea bere, nici vin.; Dan nu știe să scrie, nici să citească.* Acest tip de coordonare impune unele restricții; subiectul nu poate fi coordonat prin *nici*, impunând o coordonare propozițională eliptică: **Dan nici Maria n-au plecat. / Dan n-a plecat, nici Maria.*

2.2.6. Echivalentele negației propoziționale

Anumite construcții prepoziționale și conjuncționale (*fără, fără să, departe de*) sunt echivalente ale negației propoziționale din propoziții subordonate.

2.2.6.1. *Prepoziția fără* introduce secvențe echivalente cu o propoziție negativă; un reflex al acestei echivalențe este apariția în interiorul grupului prepozițional, respectiv al propoziției conjuncționale, a termenilor negativi care impun de obicei dubla negație (pronume, adjective, adverbe *nimeni, niciun, nicăieri* etc.): *fără să-i spună nimeni; fără aprobarea nimănui; fără a merge nicăieri; fără niciun folos; Animalele traversau podul fără nicio taxă.* (I. Nicolau, *Haide, bre!*); *Mi-am adus aminte acum (fără nicio legătură cu îngerul decapitat) cum s-a răzbunat amicul G.* („Dilema”, 2004). Totuși, acestea nu sunt obligatorii, putând fi substituite de expresii nehotărâte: *fără să-i spună cineva; fără vreun folos; Gertrude va fi trecut oare prin această lume fără să lase vreo urmă?*

(„Dilema”, 2004). În anumite cazuri expresiile nehotărâte sunt mult mai probabile decât cele negative: *fără să știe vreodată* / *?niciodată*. De asemenea, construcțiile introduse de prepoziția *fără* nu acceptă în componența lor particula adverbială *nici* (**fără a veni nici el*).

Prepoziția *fără* urmată de un grup nominal sau de un infinitiv și conjuncția *fără* (*să*) urmată de un subjonctiv îndeplinesc funcțiile de circumstanțial de mod (*Lucrează fără a face vreo pauză.*), condițional (*Fără ajutorul lui, nu reușea să câștige.*); sau concesiv (*A plecat, fără să aibă bani de drum.*).

2.2.6.2. Sintagma adverbială *departe de*, urmată de un infinitiv (prezent sau perfect), apare în diferite poziții sintactice, fiind echivalentă cu o propoziție negativă.

Sintagma, specifică stilului cult (probabil imitată după franceză: *loin de* + infinitiv), cu sens eufemistic la origine, este tot mai răspândită în limba de azi.

Construcțiile specifice apar în poziția de: (a) nume predicativ – *Într-o enumerare care e departe de a fi completă, selecția ia în seamă următoarele criterii.* („Dilema”, 1997); *Gazetarii români sunt departe de a fi priceput ei înșiși „care-i treaba” cu Europa.* („Dilema”, 2000); (b) circumstanțial opozițional – *Prezența obsesivă a unei noțiuni în paginile unui autor, departe de a însemna specializarea autorului în acea noțiune, este o dovadă a nostalgiei după ea.* (A. Blandiana, *Autoportret*); *Inutil de subliniat că, departe de a fi omogene și solidare, grupurile în chestiune s-au agregat și dezagregat succesiv.* („Dilema”, 1998); *Departe de a fi strict documentare [...], fotografiile lui Nash prelungesc misterul mai mult decât îl divulgă.* („Dilema”, 1998).

2.3. Negația de constituent

Negația de constituent (desemnată și ca negație nonverbală, parțială, focalizantă, a altor constituenți sintactici decât predicatul) utilizează același mijloc cu negația propozițională, marca negativă *nu*, care precedă constituentul sintactic respectiv: *Nu ieri a venit. Nu despre voi am vorbit.*

Statutul gramatical al mărcii negative poate fi însă considerat ca diferit în cele două cazuri: *nu*₁, al negației verbale, este un morfem gramatical, iar *nu*₂, al negației de constituent, este un semiadverb, mijloc lexico-gramatical cu caracteristici proprii. *Nu* focalizant exclude realizarea *ne-* (caracteristică negației verbale la trei dintre formele verbale nepersonale) și nu se reduce niciodată fonetic la *n-*. Aceste caracteristici sunt legate de faptul că *nu* focalizant este în mod normal purtător al accentului frastic (în vreme ce *nu* verbal poartă accent lexical).

În grupul nominal, *nu* poate preceda adjuncții adjectivali, substantive în genitiv etc. (*casă nu nouă; casă nu a Mariei*); în grupul verbal, orice tip de complement (*citește nu cărți, ci reviste; pleacă nu azi, ci mâine*). În grupul adjectival și în cel adverbial, negația precedă complemente (*apt nu de muncă*) și determinanți ai gradăției (*nu foarte, nu prea*), dar nu poate interveni în structurile legate prin prepoziția *de*, pe care le precedă doar: *nu extrem de util; *extrem nu de util; *extrem de nu util*.

Nu focalizează și poziții sintactice realizate prin propoziții subordonate – *Răspunde nu când vreau eu. Pleacă nu ca să câștige bani.* Înaintea unei relative

apare mai rar (? *un om nu care așteaptă, ci care acționează*) sau e chiar exclus (dacă relativa are predicat nominal: **un om nu care e harnic, ci leneș*), plasându-se în schimb în interiorul acesteia: *un om care nu așteaptă, ci acționează; un om care nu e harnic, ci leneș*.

Construcția cu negație focalizantă manifestă unele preferințe de topică: constituentul negat tinde să ocupe poziția inițială; în schimb, e puțin probabil să apară în finală fără ca enunțul să fie completat de un segment de corecție: *Nu romane scrie. / ? Scrie nu romane. / Scrie nu romane, ci poeme*. Constituentul focalizat poate fi – în cazuri speciale, clar marcate – și predicatul (*În grădină, Ion nu smulge, ci plantează flori.*; în acest caz diferența dintre negația propozițională și cea focalizantă se neutralizează).

2.3.1. Unele combinații, care realizează inițial figura retorică a *litotei* (un termen cu sens negativ, supus procesului de negare, substituie un cuvânt cu sens pozitiv: de exemplu, *nu rău* e folosit în loc de *bun*) tind să devină stabile. Mai ales adjectivele și adverbele tind astfel să formeze o unitate cu negația care le precedă: *nu puțin, nu o dată, nu demult* etc: *În nu puține cazuri i-am aprobat pe deplin*. (A. Marino, *Pentru Europa*); *La limită, ele sunt, nu o dată, străine unele de altele*. (*ibid.*).

Sunt relativ stabile și combinațiile mărcii negative cu diverse particule pragmatice (semiadverbe); în funcție de sensul și valoarea acestora, unele expresii negative au funcția de a anula o restrângere, implicând o lărgire a aplicației predicatului (*nu numai, nu doar: Nu numai copiii greșesc.*), altele funcționează ca atenuatori, aproximatori (*nu chiar, nu tocmai: Răspunsul lui a fost nu tocmai corect.*).

Posibilitatea ca semiadverbele să producă unele combinații stabile cu marca de negație care le precedă este variabilă de la unitate la unitate, lucru firesc dată fiind eterogenitatea funcțională a clasei. Este destul de frecventă secvența *nu încă* (*un om nu încă bătrân*).

Un caz special este cel al combinării negației cu semiadverbul *mai*: particula negației îl precedă când acesta precedă forma verbală (*nu mai vine; nu mai dormise*), dar se referă la verb, nu la semiadverb, așa cum o dovedește plasarea ei în structurile cu *mai* intercalat: *nu a mai venit, nu va mai dormi*.

În aceste construcții care tind spre lexicalizare, segmentul de corecție (continuarea explicativă) poate fi mult mai ușor omis decât în cazul unei negații pur focalizante; un enunț independent de tipul (?) *Răspunsul lui a fost nu corect*. este mult mai greu reperabil decât unul în care negația privește semiadverbul: *Răspunsul lui a fost nu tocmai corect*.

În aceste cazuri, nu se mai poate vorbi de o negație a constituentului sintactic. Particula *nu* neagă instrumente pragmatice și chiar pe cele considerate ca gramaticalizate, ale formării gradației, ca *foarte*: *un om nu foarte serios*. Se poate considera desigur că negația focalizantă privește fie grupul adjectival în întregime, sau cel puțin unitatea formată din adjectiv și adverbul gradației: *nu [foarte serios]*, fie adverbul de intensitate: *[nu foarte] serios*. A doua interpretare pare mai adecvată, așa cum o dovedește diferențierea semantică a adverbului *prea*, atunci când este precedat de negație („foarte”) și atunci când nu este precedat („mai mult decât trebuie”): *[nu prea] modest vs prea modest*.

2.3.2. Segmentul cu negație focalizată poate fi topicalizat în construcțiile cu expresii modale, în afara propoziției sau construcției căreia îi aparține: *Nu același lucru se poate spune despre colegii lui.; Nu despre noi trebuie să se vorbească.*

2.4. Explicitarea reciprocă a negației și a afirmației

Există o serie de structuri sintactice de coordonare cu sens adversativ – *Îi telefonează nu Mariei, ci Danei.; A plecat acum un an, nu luna trecută.* – în care negația este utilizată pentru a întări afirmația complementară.

Pentru negarea / afirmarea unui constituent diferit de predicat, există mai multe posibilități de realizare: prin punerea în prim plan a negației focalizate – (a) *Nu vin bea, ci bere.*; (a') *Bea nu vin, ci bere.* (enunțuri între care diferențele sunt doar de topică) – dar și prin folosirea negației verbale urmate de corecția care precizează focusul (b): *Nu bea vin, ci bere.* În structuri de acest tip, secvența adversativă – de corecție – ridică unele probleme de interpretare sintactică: în (b) este considerată în mod normal propoziție eliptică, afirmativă, coordonată cu o propoziție negativă; în (a) și (a'), dat fiind că verbul este la formă afirmativă, secvențele pot fi considerate și constituenți coordonați între ei (complemente directe, în acest caz).

Secvența alcătuită din negație și afirmația care o substituie se poate realiza și fără conjuncția *ci*, prin juxtapunere, cu condiția să se repete tiparul sintactic, de preferință și verbul centru, iar raportul să fie marcat prin pauză și intonație: (c) *Nu bea vin, bea bere.*

Aceeași semnificație se exprimă prin structuri care pun în prim plan afirmația, căreia i se asociază negația termenului complementar, ca segment juxtapus – (d) *Bea bere, nu vin.* – sau coordonat copulativ: (e) *Bea bere și nu vin.* Și în acest caz există probleme de interpretare: negațiile din (d) și (e) trebuie considerate propoziționale (eliptice), neutralizând însă diferența dintre negația propozițională (*nu bea vin*) și cea focalizată (*nu vin bea*).

Și negarea predicatului (a predicăției) poate intra în acest tipar, cu mai puține realizări posibile, dat fiind că în acest caz nu mai apar variante ale modalității de focalizare și nici coordonarea copulativă a segmentului negat: *Nu ascultă muzică, ci doarme.; Doarme, nu ascultă muzică.*

Structurile coordonate care asociază negația și afirmația au un caracter polemic marcat și o valoare argumentativă considerabilă.

2.5. Întărirea negației

Negația poate fi întărită prin două categorii de fenomene destul de diferite: unul predominant gramatical – adăugarea unor intensificatori, în zonele semantic-discursive care acceptă gradualitatea (*Nu doarme. / Nu doarme deloc.; Nu mănâncă pâine. / Nu mănâncă niciun pic de pâine.*), celălalt predominant stilistic – substituirea unor termeni negativi prin echivalente marcate expresiv, simțite de vorbitori ca mai puternice (*Nu zice nimic. / Nu zice nici căre.*). O serie de mijloace lingvistice sunt totuși comune celor două fenomene, ceea ce justifică tratarea lor împreună.

Întărirea se realizează în parte prin cuvintele negative cu rol de argumente sau circumstanțe – cu atât mai mult cu cât conțin informație deja presupusă de semantica verbului (vezi *supra*, 2.2.2.1) – dar și prin multe alte mijloace specializate pentru această funcție.

Negația propozițională este întărită prin adăugarea unor mărci de intensificare fie direct verbului, care desemnează procese graduale sau apreciable din punct de

vedere epistemic ca graduale (*Nu progresaază. / Nu progresaază deloc.; Nu doarme. > Nu doarme nicidecum.*), fie complinirilor sale (*Nu doarme deloc bine.; Nu are niciun pic de răbdare.*). Mijloacele specializate sunt mărci de intensificare: (a) de tip adverbial – adverbe cu sau fără determinanți de cuantificare, locuțiuni și expresii echivalente: *deloc (absolut deloc), nicidecum, nicicum, câtuși de puțin, nici pe departe, în niciun caz, niciun pic* etc.; (b) de tip adjectival – locuțiuni care precedă și cuantifică un nominal: *niciun pic de..., nici urmă de...*

Unele dintre mijloacele de tip adverbial sunt folosite ca marcă a negației focalizante, mai ales în contexte în care *nu* este puțin folosit: cu atribute neizolate sau izolate, nume predicative, elemente predicative suplimentare: *A dat un răspuns deloc corect. / (?) A dat un răspuns nu corect.; Nicidecum jenat, a răspuns la apel. / (?) Nu jenat, a răspuns la apel.* etc.

2.5.1. Mărci de intensificare de tip adverbial

Principalele mărci de intensificare de tip adverbial sunt în româna actuală standard adverbul *deloc* (general) și locuțiunile *nici pe departe, câtuși de puțin* (destul de frecvente):

Nu-mi amintesc deloc luna decembrie 1984. („Dilema”, 2004);

Cartea „Haide, bre!” nu este nici pe departe o monografie. („Dilema”, 2000);

Nu pretind ca e așa cum spun eu, nu, câtuși de puțin, mă întreb doar. (N. Steinhardt, *Jurnalul*).

În limbajul popular-regional și colocvial există și alte cuvinte și expresii cu valoare de întărire: *niciun pic; de fel; neam* etc. (*Nu așteaptă niciun pic.*). Unele dintre formulele idiomatiche sunt limitate – prin origine – la combinarea cu anumite predicate: *nici în ruptul capului* sau *nici mort* (în care adjectivul variază după gen și număr) apar ca intensificatori ai negației unor verbe cu caracter agentual și intențional: *Nu pleacă nici în ruptul capului. / *Nu plouă nici în ruptul capului.*

Ca întărire a negației propoziționale, *deloc* este plasat imediat după verb (*nu... deloc* încadrează astfel forma verbului). De obicei apariția adverbului de intensificare este imposibilă dacă verbul este deja însoțit de un termen negativ pronominal sau adverbial (**Nu câștigă nimic deloc.; ?Nimeni nu vine deloc; *Nu greșește deloc niciodată.*).

Un grad și mai puternic de întărire se obține prin amplificarea lui *deloc*, în construcția *absolut deloc*:

L. va testa efectele privării de somn asupra organismului, el propunându-și să nu doarmă absolut deloc timp de 60 de ore. (EZ, 2004);

Nu îmi doresc absolut deloc premii, ci doar bani pentru proiectele mele. (ALA, 2003).

Dintre termenii negativi (pronume și adverbe), adverbele de mod tind să devină simple elemente de întărire a negației. Această funcție a căpătat-o *nicidecum* (caracterizând în prezent stilul înalt), în mai mare măsură decât *nicicum* (care își păstrează mai mult valoarea modală):

Iar unitatea nu este nicidecum unicitate. („Dilema”, 2002);

Ați instalat un joc care nu vrea să pornească nicicum? (EZ, 2004).

Alte locuțiuni similare sunt construite prin utilizarea unui tipar prepozițional: *în niciun caz* (standard), *cu niciun chip* (popular) etc.

Deloc poate substitui particula negației focalizante (nonverbale) înaintea unor adjective sau adverbe:

Multe alte biserici au fost câștigate prin procese puțin milostive și deloc misionare. („Dilema”, 2004);

Prima [temă] o reprezintă meditația asupra spațiului sacru; deloc întâmplător, ea este cea lămuritoare. („Dilema”, 2004).

Adverbul *deloc* nu poate însă nega elemente nongradabile: argumente ale verbului, circumstanțiale de loc sau timp (**deloc* Ion, **deloc* ieri).

Nicidecum poate fi echivalentul particulei de negație focalizantă (nonverbale), atât în contexte graduale, cât și în cele care nu impun ideea de gradație:

Desemnarea lui G. D. în postura de candidat s-a făcut pe criterii clientelare, *nicidecum* pe baza popularității. (EZ, 2004).

Și locuțiunile în *niciun caz*, cu *niciun chip* etc. apar frecvent ca mărci pentru negația focalizantă sau în structuri eliptice de asociere afirmație-negație:

Este ca și cum acest gen de revoluție ar suplini un război victorios, în *niciun caz* revoluția. (E. Cioran, *Schimbarea*).

2.5.2. Mărci de intensificare de tip adjectival

Intensificatorii de tip adverbial sunt în majoritate mijloace expresive (aparținând limbajului popular și familiar), locuțiuni în curs de fixare, care alcătuiesc deci o listă deschisă. La baza expresiilor stau substantive care exprimă metaforic ideea de cantitate mică – *fir*, *fîrmitură*; (poetic) *fărîmă*, *boabă*, *lețcaie*, *iotă*, *țipenie* etc., în genere însoțite de cuantificatorul *niciun* (*nicio*). Mărcile de tip adjectival însoțesc negația propozițională, dar apar în interiorul unui grup nominal cu funcție de argument sau circumstanțial al verbului și au structura:

(a) *niciun* (*nicio*) N_1 de N_2 : *niciun pic de...*, *nicio picătură de...*, *niciun strop de...*, *niciun dram de...*: Nu are *niciun pic de* răbdare.;

(b) *nici* N_1 de N_2 : *nici urmă de...*, *nici picior de...*: Nu vede *nici urmă de* clienți.

Multe dintre expresii sunt încă destul de concrete, apărând, în afara limbajului popular, într-un stil căutat, pitoresc: *N-au*, *oare*, *niciun fir de dreptate* *cei care apără OTV?* („Cotidianul”, 2002).

2.5.3. Mărci de intensificare de tip pronominal

Limbajul popular și familiar dispune și de intensificatori stilistici de tip pronominal, care substituie un pronume negativ, funcția lor de întărire a negației manifestându-se prin adaosul expresiv (vezi *supra*, 2.2.2.1). Structura clasei este „*nici N*”: *nici dracu*’, *nici naiba*, *nici tata-mare* etc.: *N-a venit nici dracu*’.

Limbajul popular și familiar folosește substantivele centre ale acestor locuțiuni – cuvinte din imprecății, tabuizate, considerate agresive și vulgare (*dracul*, *naiba* etc.) și în construcții afirmative (fără *nici*) al căror sens global, pragmatic, e negativ: *Are pe dracu*’. (= *N-are nici pe dracu*’. = *N-are nimic.*); *A venit tata-mare*. (= *N-a venit nimeni.*).

În afara substitutelor generale, există unele cu caracter idiomatic, restrânse la combinarea cu anumiți regenți: de exemplu, *nici cărc*, *nici păs* sunt complemente directe ale unui verb de declarație (*N-a zis nici cărc / nici păs.*), *pe dracu*’ ghem al verbului *a face* (*A făcut pe dracu*’ ghem.) etc.

2.6. Structuri negative cu alte valori decât negația

O serie de structuri sintactice conțin o marcă negativă a cărei funcție principală nu este negația: este vorba de așa-numita *negație expletivă*, de restricția cu formă negativă (*nu... decât...*), de cumularea cu formă negativă (*nu numai..., ci și...*).

2.6.1. Negația expletivă

Negația expletivă constă în apariția unei mărci negative într-o propoziție al cărei sens logic este pozitiv. Marca lipsită de valoare negativă apare în mai multe situații diferite: (a) cu expresii conținând ideea de „teamă” sau de „obstacol” (*Mi-e teamă să nu plouă. Nu mă pot împiedica să nu spun asta.*); (b) în construcții temporale (*Vino până nu se răzgândește el.*); (c) în enunțuri exclamative (*Câte zile n-a așteptat!*).

(a) Propoziția subordonată unor expresii conținând ideea de „teamă” – *a-i fi teamă, a-i fi frică, a se teme* –, cu verbul la conjunctiv, apare în formă negativă, deși motivul preocupării este producerea, nu nonproducerea evenimentului desemnat: *Mi-e frică să nu cadă peretele.* [= *Mi-e frică de posibilitatea ca peretele să cadă*]. În aceste construcții (similare în multe alte limbi), se poate vorbi de o specializare sintactico-semantică în funcție de forma pozitivă sau negativă a conjunctivului din subordonată. Cu forma de conjunctiv pozitiv, verbul capătă sensul „mă sperie ideea de a face X” și verbul al doilea are subiectul controlat de complementul indirect (cu rolul de Experimentator): *Mi-e teamă să ies din casă.* Cu forma negativă de conjunctiv, sensul este diferit: „e posibil X și eu nu vreau X”; subiectul poate fi diferit, pentru că realizarea acțiunii nu depinde de voința subiectului temerii; aproximativ echivalentă e construcția cu *că* și indicativul sau condiționalul: *Mi-e teamă să nu greșesc.* (= *Mi-e teamă că o să greșesc / că s-ar putea să greșesc.*). Negația din subordonată poate fi explicată sau ca aparținând semantic verbului centru (*Nu vreau să plouă.*), sau ca o contaminare: *Mi-e teamă: / [Vreau] / să nu plouă!*

Tot ca o „propagare” a negației din regentă poate fi interpretată și negația expletivă după expresii ale obstacolului, restricției, obligatoriu în formă negativă (*Nu se poate împiedica să nu se gândească la asta.*).

(b) La fel, subordonatele temporale introduse de *până* pot conține o negație expletivă propagată din negația predicatului regent – *Nu se oprește până nu termină.* – sau provenită din expresia atitudinii: *Vino până nu se termină spectacolul.* (= *Vino / să nu se termine spectacolul!*).

(c) Enunțurile exclamative cu negație expletivă – *Câte nu mi-a spus! Ce n-a făcut!* – pot fi interpretate ca propagând în propoziție o negație a atitudinii modale ([*Nu pot să cred*] *câte mi-a spus! / ce a făcut!*).

2.6.2. Restricția cu formă negativă (polemică)

Restricția polemică este alcătuită din negația verbală *nu* și particula restrictivă *decât*: negația însoțește verbul, iar *decât* precedă elementul a cărui excepție este afirmată (subiect, complement, nume predicativ etc.; inclusiv subordonatele corespunzătoare). Constituentul sintactic precedat de *decât* își păstrează caracteristicile morfosintactice ale funcției sale: caz (*Nu-mi spune decât mie.*), morfem specific (*Nu mă vede decât pe mine.*), conjuncție (*Nu știe decât că ai plecat. Nu vrea decât să cânte.*) sau relativ (*Nu merge decât unde-i spun eu.*).

Ordinea cuvintelor este fixă; nu este posibilă decât structura în care verbul negat este urmat de constituentul introdus prin *decât*: *Nu are decât mere și prune. / *Decât mere și prune nu are.* Construcția este sinonimă celei cu restrictorii pozitivi *doar* sau *numai*: *Are doar mere și prune / numai mere și prune.*

În limba actuală, un fenomen regional (din sud) tinde să se extindă, în ciuda condamnării sale de către normele limbii standard: folosirea adverbului *decât* și în contexte pozitive, deci cu neutralizarea polarizării sale: *Are decât mere*.

2.6.3. Cumularea cu formă negativă (polemică)

Cumularea polemică este alcătuită din elemente corelative care, sub aparența unei structuri adversative, indică un raport de coordonare copulativă: *nu numai / nu doar... ci și / dar și; nu numai că... / nu doar că... ci și / dar și*. Mecanismul structurii constă în negarea unei restricții și corectarea ei printr-o lărgire a domeniului vizat. Construcția se grefează pe tiparul negației focalizante – *Vorbește nu numai cu pasiune, ci și cu răbdare*. (cf.: *Vorbește nu cu pasiune, ci cu răbdare*). Când vizează propoziții, negația focalizantă utilizează în plus conjuncția *că*: *Nu numai că plouă, dar e și vânt*.

3. ASPECTE DISCURSIV-PRAGMATICE

3.1. Profraza *nu*

Profraza *nu* substituie o propoziție negativă, reluând, integral sau parțial, conținutul propozițional al antecedentului său pozitiv: *Scrisoarea lui m-a bucurat. Desigur, nu, în totalitate*. Spre deosebire de profraza afirmativă *da* (vezi *Afirmația*, 3.1), profraza *nu* – omonimă cu marca negației – poate fi aproape întotdeauna interpretată și ca rezultat al unei elipse: *A plecat? Cred că nu* [a plecat].

Antecedentul profrazei poate fi asertat ca atare (explicitat de un enunț asertiv) – *Afară plouă. – Nu, e soare*. – sau presupus ca posibil, de pildă de o interogativă totală: *Afară plouă? Nu, e soare*. Antecedentul în formă pozitivă este adesea, coordonat, asociat contrastiv cu profraza negativă: *Vine sau nu?* – dar poate fi și o secvență mai lungă de text, reluată prin anaforă globalizantă.

Profraza *nu* reia conținutul propozițional al antecedentului, schimbându-i polaritatea și cu modificări implicite ale reperelor deictice: *Te duci acolo? – Nu* [= nu mă duc acolo].

Profraza *nu* poate fi însoțită de reluări ale unor secvențe din enunțul antecedent, pentru a indica faptul că ele constituie focusul unei negații propoziționale: *Te duci acolo? – Acolo nu*. Foarte adesea, elementul absent (favorizând interpretarea ca elipsă) e doar verbul predicat: *Citește romane, nu ✓ poezii.; Citește ce vrea, nu ✓ ce-i spun eu*.

Profraza negativă poate constitui singură un enunț de tip asertiv (*E acasă? – Nu.*) sau interogativ (*Nu e acasă. – Nu?*); enunțul interogativ negativ are un antecedent obligatoriu negativ, funcționând de obicei ca o cerere de reconfirmare sau ca un semnal al surprizei. În cadrul aceleiași intervenții dialogale – *Nu e acasă, nu?* – profraza devine un semnal de apel, o marcă suplimentară a întrebării și un indiciu al presuposiției negative (vezi *Tipuri de enunțuri în funcție de scopul comunicării*, 5).

Din punct de vedere sintactic, profraza *nu* funcționează:

(a) ca un enunț complet, inanalizabil, care apare singur, dar poate intra și în relații de coordonare (copulativă și disjunctivă) cu o altă profrază: *da și nu; da sau*

nu?; vezi **Afirmația, 2.3.** Profraza intră în relații de coordonare cu alte propoziții, frecvent fiind raportul adversativ – *E nu, da'... da' vorbeam pentru copil.* (IVLRA); *Nu nu, da' și pentru bătrâni în general au ei... că vor să ne termine.* (ibid.); de asemenea, poate fi regentă pentru un circumstanțial al propoziției: *Nu, pentru că au plecat.*;

(b) ca o *propoziție* subordonată, precedată de conectorul specific (în construcții cu regente operatori modali, expresii de declarație, verbe psihologice etc.): *Sigur că nu.*; *Cred că nu.*; *Știu că nu.* Este frecventă subordonarea condițională a profrazei: *dacă nu, de nu* – *Vino mâine; dacă nu, luni la ora 5.*; *Dacă nu, nu.*;

(c) ca un *predicat*, din al cărui grup verbal se actualizează anumiți actanți sau circumstanțiale: *Mănâncă, dar nu prăjitura.*; *Pleacă, dar nu la Ploiești.*

În română, aceeași formă funcționează ca profrază globală și ca profrază a predicatului (sau marcă a elipsei parțiale a acestuia): *I-a dat banii? – Nu, banii nu. / Nu, nu banii.*

O expresie formată prin coordonare și repetarea intensivă a profrazei *nu* este *nu și nu*: folosită în relatarea dialogului prin citare și vorbire indirectă, ca secvență mixtă (profraza apare ca fiind citată, dar secvența ca atare nu e reperabilă în dialog) pentru a relata refuzul repetat: *I-am spus să mai încerce, dar ea nu și nu.*

Alte construcții cu profraze sunt: *și da și nu, nici da nici nu.*

3.1.1. Structura adversativă *ba nu* este specializată pentru a contrazice o afirmație asertată (într-o aserțiune) sau presupusă, anticipată (într-o interogativă): *El e vinovatul. – Ba nu!; Iar ai uitat acasă banii? – Ba nu!.*

3.1.2. Ca profraze negative pot funcționa și alți termeni negativi de intensificare: *deloc, nicidecum* etc.

3.2. Răspunsul negativ și exprimarea dezacordului

Mijloacele de respingere a unei propoziții sau presupoziții, specifice dialogului, depind de replica anterioară, care are rolul de stimul și care conține antecedentul anaforelor negative. Situațiile caracteristice sunt: (a) răspunsul negativ la o întrebare totală: *A înghețat apa? – Nu.*; (b) respingerea unei afirmații precedente: *Apa a înghețat. – Nu. / Ba nu.*; (c) respingerea unor acte injonctive, predictive, promissive etc.: *Vino mâine. – Nu. / Ba nu.*

În dialog apare și situația în care antecedentul este un enunț negativ, față de care se poate exprima acceptarea sau respingerea; o replică negativă poate deveni în primul caz o formă de realizare a acordului:

– *Nu ai deloc tendința spr- / nativă spre depresie.*

– *Nu, nu, nu, nu.*

– *Tu n-o ai.*

– *Nu, nu. (CORV).*

Răspunsul negativ la o interogație totală în formă afirmativă este situația prototipică a respingerii unei propoziții presupuse; este produs astfel un *enunț asertiv negativ*. Răspunsul negativ sau respingerea unei afirmații pot fi caracterizate (ca și răspunsul afirmativ și acceptarea) în funcție de exprimarea lor *neutră, întărită sau atenuată*.

Față de o interogație totală în formă afirmativă, mijloacele de negare neutră a aserțiunii posibile sunt:

(a) profraza *nu*: *Vine mâine?* – *Nu*.

Adesea, în dialogurile reale, *nu* poate fi repetat de multe ori:

– *Nu era chestia aia: gen Giuna, cu mâna, în dreptul...*

– *Nu, nu, nu. Nu, nu.*

– [...] *organului dureros sau bolnav.*

– *Nu, nu.* (CORV);

(b) interjecții – *aș!* –, secvențe sonore a căror marcarea în scris nu este fixată: [ʔ ʔ] și clicul *ɲ*; acestea aparțin registrului popular și familiar;

(c) repetiția (totală sau parțială, cu omisiuni sau modificări, cu intonație descendentă) a întrebării: – *Au venit toți?* – *N-au venit toți.*

Negația întărită se realizează prin:

(a) termenii negativi de intensificare: *deloc, nicidecum* etc., inclusiv echivalentele lor colocviale și populare: *nici vorbă, nici gând, nici pe departe, câtuși de puțin, da' de unde* etc.;

(b) modalizatori epistemici de certitudine (vezi **Modalizarea, 3.1.4**) urmați sau precedați obligatoriu de profrază (altminteri ar fi interpretați afirmativ): *Desigur că nu., Fără nicio îndoială că nu.; Nu, desigur.* etc.

Mijloacele exprimării atenuate a răspunsului negativ presupun asocierea mărcilor negative cu diferite formule de modalizare și atenuare: *nu prea, nu tocmai, nu chiar, cam deloc* etc.

Respingerea unei afirmații precedente utilizează în genere mijloace comune (neutre, de întărire sau de atenuare) cu ale răspunsului negativ: – *A început ploia.* – *Nu. / Aș! / N-a început. / Nicidecum. / Nici vorbă. / Evident că nu. / Nu tocmai.* etc.

În respingerea unor acte injonctive, predictive, promissive etc. apar însă unele formule speciale, în primul rând de tipul circumstanțialelor de mod: – *Dă-mi cheia!* – *În nici un caz. Cu nici un chip. / Cu nici un preț. / Sub nici o formă. / Nici în ruptul capului.* etc., care nu pot apărea ca răspuns negativ la o interogație totală sau ca infirmare a unei aserțiuni. Respingerea unor acte injonctive dispune de altfel, în limbajul popular, de mijloace polemice foarte variate, lexico-pragmatice (termeni vulgari, formule de imprecție etc.), care ies din sfera de interes a gramaticii.

CONECTORI FRASTICI ȘI TRANSFRASTICI

1. ASPECTE DEFINITORII

1.1. Conectorii reprezintă o clasă eterogenă de elemente lexico-gramaticale cu rol în articularea relațiilor gramaticale (sintactico-semantic) și / sau pragmatice dintre componentele discursului care se situează la nivel frastic sau transfrastic.

Caracterul eterogen al clasei reiese din statutul lexico-gramatical diferit al elementelor cu rol de conector (conjunții, adverbe, interjecții, construcții negramaticalizate etc.), din tipul de relație pe care o marchează conectorii, relație gramaticală (de dependență sau nondependență sintactică) sau relație pragmatică, din multitudinea de valori semantice și pragmatice pe care conectorii le capătă în context.

1.2. Dacă la nivel frastic, relațiile indicate de conectori între componentele enunțului sunt, în primul rând, sintactico-semantic și, secundar, pragmatice, la nivel transfrastic, legăturile dintre enunțuri sunt, în special, de natură pragmatică, criteriile sintactice de organizare a textului nefiind la fel de riguroase ca cele care intervin în structurarea propoziției sau a frazei. Astfel, la nivel transfrastic, nu regulile sintactice interesează, ci constrângerile de ordin pragmatic, conexiunea dintre două sau mai multe enunțuri ținând cont de intenția de comunicare, de condițiile de realizare a acesteia și de efectul scontat (adică de reușita comunicării). Acești factori sunt presupuși, într-un mod diferit, atât de discursul dialogic, cât și de cel monologic. Discursul de tip dialogic, construit prin replicile alternative ale participanților la dialog, evidențiază cel mai bine intenția comunicativă a locutorului și efectul produs asupra alocutorului într-o situație concretă de comunicare. În discursul monologic însă, cadrul de realizare a comunicării și rolul alocutorului (absent) sunt elemente secundare care nu influențează în mare măsură progresia tematică. În textul de tip monologic, conexiunile dintre enunțuri asigură continuitatea tematică prin adăugarea succesivă a unor teme și subteme conform intenției de comunicare a locutorului.

1.3. În sens strict *sintactic*, în clasa conectorilor intră elemente specializate gramatical pentru indicarea relațiilor sintactico-semantic, precum prepozițiile, conjuncțiile, relativele pronominale, adjectivale sau adverbiale (vezi I, *Prepoziția, Conjunția, Pronumele și adjectivul pronominal relativ, Adverbul*, 4.4.1). Ocurenți la nivel frastic (în cadrul propoziției sau al frazei), acești conectori se caracterizează prin anumite restricții sintactice și semantice de conexiune pe care le impun unităților sintactice coocurente și printr-un sens relațional pe care îl actualizează în context. Cu excepția conjuncției, conectorii menționați sunt de regulă frastici.

1.4. În sens *pragmatic*, clasa conectorilor este mai largă, cuprinzând, pe lângă unele elemente gramaticale specializate pentru exprimarea conexiunilor sintactico-semantic (care, însă, dezvoltă îndeosebi la nivelul textului semnificații pragmatice, discursive, precum conjuncțiile și, uneori, relativele), și elemente nespecializate cu rolul de a marca legături pragmatice de tip argumentativ, metadiscursiv etc. Printre aceste elemente nespecializate, care contribuie în mare

măsură la realizarea coerenței textului, se numără unele interjecții: *păi, a, ei*, unele adverbe și locuțiuni adverbiale: *astfel, totuși, de altfel, de asemenea, de fapt*, construcții negramaticalizate precum: *pe de o parte, pe de altă parte, în acest caz, altfel spus* etc. și chiar propoziții: *asa cum am spus mai înainte, din cele arătate mai sus rezultă că* etc. (vezi *infra*, 2). Conectorii pragmatici se întâlnesc la nivel transfrastic, dar și la nivel frastic.

Nu există elemente specializate pentru marcarea diverselor conexiuni de natură pragmatică între propozițiile sau frazele care alcătuiesc un text, înțeles ca rezultat al discursului. Cel mult, se poate constata o anumită preferință de ocurență a unor conectori la nivelul textului, datorită rolului lor pragmatic, discursiv, cum este, de exemplu, conjuncția *or* (vezi *infra*, 2.1).

1.5. Dacă realizarea conexiunii dintre două elemente prin intermediul unui conector este determinată sintactic, reflectând o *restricție de combinare*, atunci conectorul este obligatoriu exprimat. În această situație se află conjuncțiile subordonatoare *că* și *să* ca regim al verbului, al substantivului deverbal, al adjectivului, al adverbului sau al interjecției: *afirm că, doresc să, bănuiala că, dorința să, dornic să, capabil să, înainte să, iată că* (vezi **I, Conjuncția**, 6). În schimb, când conexiunea depinde de rațiuni semantico-pragmatice, prezența conectorului în enunț poate fi facultativă. În următoarea succesiune de enunțuri, rolul argumentativ de explicare sau de justificare a celui de-al doilea enunț în raport cu cel precedent nu este marcat, interpretarea conexiunii efectuate presupunând o operație logică de deducție: *Îmi răspunde profesional, aruncându-mi doar câte-o scurtă privire. După treizeci de ani e normal să nu mă mai recunoască.* (M. Cărtărescu, *De ce iubim femeile*). Ocurența unui conector însă dezambiguizează sau explicitează tipul de conexiune dintre două enunțuri. Același rol argumentativ de justificare pe care se bazează conectarea a două enunțuri este marcat frecvent prin locuțiunea conjuncțională *pentru că*: *Vizitarea timpului trecut este sursa însăși a nefericirii. Pentru că trecutul este teritoriul regretelor și al remușcărilor.* (G. Liiceanu, *Ușa interzisă*).

2. CONECTORII PRAGMATICI

Organizarea discursului, ca eveniment comunicativ, are un fundament pragmatic care-i asigură coerența și continuitatea tematică. Formularea unui enunț vizează transmiterea unei informații care se adaptează condițiilor activității de enunțare, iar înlănțuirea enunțurilor reflectă diverse relații în plan factual (descriptiv) sau între acte de vorbire. Un rol important în organizarea și avansarea tematică a discursului îl au conectorii pragmatici.

2.1. În clasa conectorilor pragmatici intră în primul rând *conectorii transfrastici*.

Conectorii transfrastici nu se integrează în structura propozițiilor, ci doar semnalează diverse relații semantico-pragmatice între acestea. Prin urmare, relativele (dintre care unele sunt substitute; vezi **I, Pronumele și adjectivul pronominal relativ, Adverbul**, 4.4.1), având funcție sintactică în propozițiile pe care le introduc, nu se comportă asemenea unor conectori transfrastici. În următoarele exemple însă:

Este clipa intrării în luptă, în lupta menită să reabiliteze calitatea de martor, calitatea celui menit să privească și să spună ce-a văzut. De unde rezultă,

paradoxal, că și dreptul de a nu lupta se cucerește prin luptă. (A. Blandiana, Calitatea de martor);

Spuneam ieri că Ideile nu sunt în afara noastră, „dincolo”. La care Andrei îmi spune: „Atunci sunt în noi!” (G. Liiceanu, Jurnalul), grupările care conțin relativele care sau unde marchează o relație anaforică de tip discursiv, trimițând la un enunț (mai multe enunțuri anterioare), și nu la un component al acestuia, fapt pentru care acestea sunt asimilate clasei conectorilor pragmatici. Astfel de conectori se întâlnesc cel mai adesea la nivel transfrastic, dar și la nivel frastic: *Sunt trase prea de aproape și urechea înnebunită nu le aude vâjâitura nepământescă decât aproape, odată cu prima explozie, cea fuzantă, la trei metri, după care vine scurt, dar deosebit, a doua catastrofă.* (Camil Petrescu, Ultima noapte).

Care și unde sunt relative-substitute, deci conectori sintactici frastici; în contexte precum: *Am intrat într-un anticariat de unde mi-am luat un volum de Rimbaud., Sunt multe cărți la care aș vrea să mă întorc.*

Fără a fi specifice nivelului transfrastic, relațiile sintactice și pragmatice dintre două enunțuri contigue sau dintre două fragmente de text pe care le marchează conectorii transfrastici se manifestă diferit la acest nivel față de nivelul intra- și interpropozițional. La nivel transfrastic, aspectul pragmatic, discursiv prevalează în raport cu cel sintactic. (vezi, *infra*, 2.2).

La nivel transfrastic, cel mai bine reprezentați sunt *conectorii conjuncționali*. Pentru exprimarea raporturilor transfrastice, conjuncțiile cele mai utilizate sunt cele *coordonatoare*.

Un exemplu concludent este dat de așa-numitul și *narativ*, folosit frecvent pentru indicarea succesiunii faptelor, argumentelor, descrierilor care reprezintă obiectul unui text, substanța sa, ceea ce se comunică. Adeseori, și apare, fără să aibă o legătură directă, sintactică, cu ce se enunță înainte, la început de paragraf, impunând o lectură narativă fragmentelor de text pe care le conectează: *Ce beție să poți cuceri lumea nesângeros, dintre patru pereși, printr-o simplă campanie a gândului, așezat pur și simplu la un birou! / Și chiar așa s-a și întâmplat!* (G. Liiceanu, *Ușa interzisă*).

La nivel transfrastic, pe tiparul unei relații sintactice de coordonare adversativă, se stabilesc diverse relații pragmatice sau discursive.

Conjuncția relativ specializată pentru exprimarea raportului adversativ la nivel transfrastic este *or*: *Trebuie să fii curat ca să te rogi. Or, eu nu sunt în ordine.* (G. Liiceanu, *Ușa interzisă*). Conectorul *or* introduce din punct de vedere pragmatic a doua premisă a unui argument, decisivă pentru concluzie.

Pe lângă *or*, tot ca mărci ale unui raport sintactic adversativ se mai întâlnesc la acest nivel conjuncțiile *dar* și *însă*, ca și locuțiunea *numai că*, acești conectori semnalând o contrazicere a așteptărilor sugerate de enunțul sau enunțurile precedente: *Probabil nu știa că i-a fost rău pe stradă. – Da' i-am explicat înainte toate cele.* (IVLRA).

La început de paragraf, conectorii adversativi pot anunța fie o nouă perspectivă de abordare a temei în discuție, fie o nouă temă de discurs, fie revenirea la o temă anterioară:

Dar ce îi rămâne să facă aceluia care se excomunică astfel din ținutul filozofiei? (G. Liiceanu, *Ușa interzisă*);

Numai că în „perioada a doua” a Evului Mediu, spiritul, am văzut, pierde bătlia cu carnea și se retrage din lume. (ibid.).

Față de conectorii adversativi menționați, conjuncția *iar* marchează un contrast tematic:

– Ștef, te rog, nu insistă, că nu pot să spun nimic.

Iar Iorgu, gros, cu fața mare, ștergându-și de vin mustața groasă și scurtă, nemaiputându-se stăpâni:

– A dormit...dragă. (Camil Petrescu, *Ultima noapte*).

Conjuncția *ci*, în schimb, având ca restricție de utilizare coocurența obligatorie a unui termen negat anterior, nu apare la nivel transfrastic, dovadă că restricțiile sintactice nu intervin la acest nivel. Când apare totuși separată de termenul negat, la începutul altui enunț, faptul se explică prin fenomenul stilistic de izolare care are ca efect reliefaarea unor componente ale discursului: *Iată de ce n-a dormit: nu de teamă, de îngrijorare, de emoție. Ci de nerăbdarea de a le striga adevărul de la obraz.* (N. Steinhardt, *Jurnalul fericirii*).

Deși subordonarea este o relație specifică nivelului frastic, anumite conjuncții subordonatoare au căpătat și funcția de a marca raporturi transfrastice.

Propozițiile cauzale explicative marcate prin conectori conjuncționali specializați (*căci, pentru că, fiindcă*) se apropie mai degrabă de propozițiile coordonatoare prin faptul că nu exprimă o dependență sintactico-semantică față de ce s-a enunțat înainte. În exemplul: – *N-ar fi bine să-ți comanzi, azi sau mâine, două costume noi? Căci hainele, dacă le porți cu rândul, se păstrează mai bine.* (Camil Petrescu, *Ultima noapte*), enunțul marcat prin conectorul *căci* constituie din punct de vedere pragmatic un argument, o explicație pentru ceea ce se spune în primul enunț, nu o cauză a realizării sau a nerealizării acțiunii din enunțul anterior, ca în exemplul: *Mi s-au întâmplat și necazuri penibile, altelei numai ridicule. Căci puteam numai să încep seria automată, nu s-o fi controlez mai departe.* (*ibid.*). În ceea ce privește topica propoziției cauzale intervine o diferență între nivelul frastic și cel transfrastic. Dacă la nivel frastic, propoziția cauzală urmează sau precedă propoziția în raport cu care se stabilește o relație cauzală propriu-zisă sau cauzală explicativă: *Am plecat repede pentru că a început să plouă. / Pentru că a început să plouă, am plecat repede.*, la nivel transfrastic, cauzala se situează în continuarea propoziției regente. De exemplu, ordinea următoarelor două enunțuri între care se stabilește o relație argumentativă transfrastică nu poate fi inversată: *Poetul există și rămâne numai prin ceea ce reușește să nu trăiască și, netrăind, să creeze doar. Pentru că, după cum bine se știe, numai ceea ce nu există în planul vieții se realizează în planul artei.* (A. Blandiana, *Calitatea de martor*).

Pe lângă conjuncții, funcționează cu același rol, de a asigura continuitatea discursivă, o serie de *elemente adverbiale* (altele decât cele relative: *totuși, astfel, de altminteri* etc.), *interjecții* (*păi, ah* etc.), unele *construcții fixate* (precum în *afară de acestea, în orice caz* etc.) sau chiar *propoziții* (*asa cum spuneam mai înainte, după cum v-ați dat seama* etc.).

Pentru că apar în replica a doua dintr-un dialog, conectori precum *păi, de, mde, e, ia*, frecvenți în conversație, aparțin nivelului transfrastic:

– *Da' de ce ești așa dus rău cu sorcova, măi Horia?*

– *Păi, sunt emoționat.* (IVLRA);

– *Și din ce trăiți?*

– *E, lucrez în altă parte.* (*ibid.*).

Acești conectori imprimă enunțului care îi conțin o valoare modalizatoare, exprimând îndoiala, indecizia locutorului față de cele enunțate. Dintre acești

conectori, *păi* nu indică întotdeauna o ezitare, ci poate avea chiar o valoare opusă, de a întări cele enunțate, locutorul asumându-și responsabilitatea pentru conținutul informațional comunicat: *Da' cum de-au aflat cei de la inspectorat? – Păi el le-a spus.* (IVLRA; pentru alte valori pragmatice ale lui *păi*, vezi *infra*, 3.1, 3.2.5).

2.2. Cu rol pragmatic funcționează și unii *conectori frastici*.

2.2.1. Fiind și cele mai frecvente mărci de conexiune discursivă, *conjunțiile*, în special cele coordonatoare, dezvoltă numeroase valori semantice și pragmatice (vezi I, *Conjunția*, 4.3, 5.3).

Valorile pragmatice ale conjuncțiilor întâlnite la nivel frastic, în enunțurile de tip propoziție sau frază, se regăsesc, în general, și la nivel transfrastic (vezi, *supra*, 2.1).

De exemplu, contrazicerea așteptărilor, semnalată de conectorul adversativ *dar*, este redată și la nivel frastic, fie în plan factual, referențial (*Ea este frumoasă, dar antipatică.*), fie în plan discursiv (*Am copiat și capitolul „Tănase”, dar la el am rămas.*, P. Goma, *Alte jurnale*). În asemenea enunțuri, presuposiția primei părți a relației adversative este contrazisă de argumentul introdus de conectorul *dar*.

Marcând o opoziție puternică, conectorul adversativ *ci*, care presupune un termen negat anterior, se întâlnește cu o valoare discursivă metalingvistică de reformulare sau rectificare numai la nivel frastic: *Nu e inteligentă, ci eminentă.*

Conjunțiile disjunctive *sau, ori*, care indică excluderea sau alternanța unor acțiuni, momente, posibilități etc. (vezi I, *Conjunția*, 4.1, 4.3), apar la nivel frastic cu o valoare pragmatică metadiscursivă: *A venit sau, cel puțin, așa am înțeles.* (enunț format dintr-o aserțiune și o rectificare / reformulare).

Unele *adverbe* au valori pragmatice, discursive, marcând roluri argumentative: concesiia (*totuși*), acordul (*într-adevăr*) etc. (vezi, *infra*, 3.2) sau relații metadiscursive, precum reformularea (*mai precis*; vezi *infra*, 3.2.2), introducerea unei teme de discurs (*dimpotrivă, în schimb*; vezi *infra*, 4.1) etc.

Uneori, rolul de conector al adverbului este dedus numai din utilizarea lui într-un anumit tip de text. Adverbul *atunci* este, de obicei, temporal într-un text narativ, dar are valoare concluzivă într-un text argumentativ: *Dacă nimic nu e adevărat, atunci se poate afirma orice.* (Camil Petrescu, *Ultima noapte*).

Față de conectorii conjuncționali sau adverbiali, *prepoziția*, conector frastic indicând o relație de subordonare, deci, de dependență, marchează în primul rând relații sintactice, gramaticale, prezența sa fiind cerută în mod obligatoriu de reguli sintactice.

Ca marcatori discursivi apar grupările prepoziționale *în legătură cu, apropo de, față de, în raport cu, în ceea ce privește* etc. care anunță o temă de discurs sau aduc în prim plan un element dintr-un discurs anterior: *Apropo de citatul lui Heidegger: este atât de limpede ce anume desparte filozofia de literatură.* (G. Liiceanu, *Ușa interzisă*; vezi și *Circumstanțialul de relație*, 1.3).

2.2.2. Când deschid o *construcție incidentă* conectorii stabilesc numai formal legătura acesteia cu enunțul în care se încadrează. Utilizați incidental, conectorii introduc o completare sau o reflecție asupra conținutului discursului enunțat, asupra unei secvențe a discursului, asupra unuia dintre interlocutori sau asupra oricărui alt factor presupus în comunicare:

Știam însă că acel „așa cum era” ar fi fost în detrimentul esenței Dilemei – și dragă îmi era și esența ei. (DV, 2005);

Îmi aduc aminte de o vorbă a lui C. cum că generația noastră (dar mai există astăzi o generație?), ca să-i poată ajunge, ar trebui să meargă tot atât de departe în reușită pe cât au mers ei în eșec. (G. Liiceanu, *Jurnalul*);

Iar astfel justificată și gândită, cartea ta intră în „silogism” – căci acesta e al doilea lucru despre care mi-am propus să vă vorbesc – și cu „Tragicul”, și cu „Symbolismul limitei”. (ibid.).

Conectorii incidentali pot lega fie două acte de vorbire, dintre care unul corespunde construcției incidente: *S-a întunecat – și stai, că mai avem până la 21 decembrie, la solstițiul cel negru.*, P. Goma, *Alte jurnale* (cf. aserțiune + avertisment), fie două conținuturi descriptive: *O lectură atentă – și necrispată – a primelor două capitole ale Genezei lasă loc suficient unei intuiții a angelicului.* (A. Pleșu, *Despre îngeri*).

3. ASPECTE ALE PRAGMATICII CONECTORILOR

3.1. Conectorii pragmatici, frastici și transfrastici, au capacitatea de a stabili **conexiuni între două acte de vorbire** (pentru descrierea actelor de vorbire, vezi *Dialogul*, 3.1):

- aserțiune vs întrebare:

Inutil să mai precizez reacția publicului – plină de sine și lipsită de fair-play – în fața acestor intruși internaționali, care de bine, de rău, asigură șubredul blazon al festivalului. Dar cum reacționează studenții noștri în fața propriilor opere? („Dilema”, 2000);

Există poate și un Dumnezeu al culturii noastre și de ce nu ar fi al nostru ceasul marii epifanii? (G. Liiceanu, *Jurnalul*);

- aserțiune vs reproș:

– *Domnule, românii e deștepți... Ți-o spun eu...*

– *Păi bine, domnule Predescu, atunci de ce nu intrăm?* (Camil Petrescu, *Ultima noapte*);

- două aserțiuni:

Aromânii au umblat mult și cine umblă mult știe rosturile drumurilor. (I. Nicolau, *Haide, bre!*);

- promisiune vs ordin:

Ți-am promis să te duc pe un drum unde vei vedea aromâni, dar nicio clipă să nu uiți că am ieșit la plimbare. (I. Nicolau, *Haide, bre!*);

- ordin vs amenințare:

Traversează pe trecerea de pietoni, altfel vei fi amendat!

3.2. Conectorii pragmatici frastici și transfrastici dirijează decodarea intențiilor cu care a fost formulat un enunț, marcând diverse **roluri argumentative**: confirmarea, justificarea, concesiia, rectificarea, obiecția, dezacordul, reproșul, concluzia.

Rolurile argumentative sunt indicate foarte frecvent de conectori specializați gramatical (întâlniți, deci, și la nivel frastic, vezi *supra*, 2.2), precum o serie de conjuncții și adverbe nerelative, dar și de alte cuvinte sau expresii care capătă la nivel discursiv statut de conector.

3.2.1. Pentru marcarea rolului argumentativ de *confirmare*, se utilizează frecvent conectorii *așa*, *bun*, *într-adevăr* etc.:

– *Scrie acolo...n-ai văzut și dumneata? Și-mi arată, vag, copia testamentului.*

– *Bun... de acord...vasăzică nu mi-o lasă, în voia mea, să mă folosesc de ea...* (Camil Petrescu, *Ultima noapte*);

Într-adevăr, orice revoltă este o revoltă împotriva autorității. (DV, 2005).

3.2.2. Rolul argumentativ de *explicație* sau *justificare* este indicat de numeroși conectori (*pentru că, deoarece, fiindcă, de aceea, de aici etc.*):

În loc să transforme frumusețea (pentru că eroul fascinează, în primul rând, prin superbia faptei) tinerilor din decembrie '89 în ideal al propriilor acțiuni, mi se pare că tinerii din generația mea transferă imaginea lor asupra celor care, credeam eu, mai aveau o șansă de a deveni „eroi”. („Dilema”, 2000);

În toate astea are și B. o vină. De aici, poate, și impetuozitatea sa nu prea diplomatică. (DV, 2005).

Anumiți conectori „explică” sensul sau forma gramaticală a unor componente ale discursului, dobândind astfel funcție metalingvistică: *Am angajat o socăciță, pentru că așa i se spune pe la noi bucătăresei.*

Alți conectori aduc o explicație prin *reformulare*, fiind metalingvistici: *altfel spus, cu alte cuvinte, într-un cuvânt, mai precis etc.*:

„În stadiul său curent, omul nu are conștiința stărilor nonindividuale ale ființei sale: e ca o notă muzicală ale cărei armonice superioare nu se aud”. Cu alte cuvinte, omul e un ansamblu simfonic din care nu se aude decât un paragraf. (A. Pleșu, *Despre îngeri*);

Din când în când, nu știam când dinainte, simțeam cum se scurge prin mine un mileniu de istorie. Mai precis, simțeam cum cade ca printr-o pungă ruptă un măr. (I. Nicolau, *Haide, bre!*).

3.2.3. Rolul argumentativ de *rectificare* poate fi marcat de conectori precum: *dar, însă, ci, de fapt, în fine.*

Conectorii de rectificare stabilesc o relație argumentativă cu ceea ce s-a enunțat anterior (un enunț sau mai multe) ori numai cu o secvență a unui enunț:

Contemplam o pereche de tineri dansând. De fapt, la început nu fusese decât o privire scurtă, informativă, asupra unui spațiu și a unei acțiuni din care mi-ar fi plăcut să fac parte. (A. Blandiana, *Autoportret*);

Trebuie să-mi găsesc un rost iar acesta nu poate fi căutat în afara literaturii (în fine, a intenției de literatură). (P. Goma, *Alte jurnale*).

Unii conectori de rectificare sunt metadiscursivi: *mai bine zis, în fine etc.*: *Toleranța, mai bine zis îngăduința, are vechi rădăcini în Balcani.* (I. Nicolau, *Haide, bre!*).

3.2.4. Ca marcatori ai rolului argumentativ de *concesie* se întâlnesc conectori propriu-ziși (*dar, totuși*), dar și grupări de tipul: *cu toate acestea, în ciuda celor întâmplate: Mi-e rușine, dar asta este: nu mai știu să bat la mașina de scris!* (P. Goma, *Alte jurnale*).

Incidental, rolul de concesie este marcat și de expresia *mă rog: Mă rog, dacă patul e doar o saltea, cu multă bunăvoință, merge: de câte ori te întinzi pe pat?!* (P. Goma, *Alte jurnale*).

3.2.5. Rolul argumentativ de *obiecție* este indicat de conectori precum: *dar (totuși), însă, păi etc.*:

Indiscutabil, atitudinea față de ceea ce vine din Occident s-a schimbat. Dar nu s-a schimbat prea mult atitudinea politicii românești față de angajamentele luate, față de parteneri, față de noi înșine. (DV, 2005);

– *Habar n-am de uzină, de durboren, de stosmașine, cum le mai spune... În viața mea n-am...*

Eram uluit.

– Cum, în viața dumitale...? Ce vrei să spui? Păi n-ai avut o fabrică de clopote? (Camil Petrescu, *Ultima noapte*).

3.2.6. Concluzia, ca rol argumentativ, este semnalată prin conectori specializați ca: *deci, așadar, în consecință, prin urmare, pe scurt* etc.: *Nu mai aveam ce spune, nou, interesant, așa că am aglutinat ultimele capitole pe o singură pagină.* (P. Goma, *Alte jurnale*).

Conectorul *pe scurt* marchează o reformulare concisă, rezumativă: *Abia când, în economia avansării către un scop, limita interioară se dovedește a fi impediment, punct mort, prilej de târăgănare etc., pe scurt moment negativ, ea devine limită de depășit.* (G. Liiceanu, *Despre limită*). Același conector rezumativ poate anunța totodată o concluzie a celor enunțate anterior, ca în următorul exemplu, unde, *pe scurt* apare la început de paragraf: *Pe scurt, „Jurnalul de la Păltiniș” era povestea unui crez, a unui mod de viață, a felului de a-ți da un destin.* (G. Liiceanu, *Ușa interzisă*).

3.2.7. Rolul argumentativ de dezacord, bine reprezentat în discursul de tip polemic, este marcat prin conectori ca: *din contră, dimpotrivă, în schimb, însă, dar*: *Tocmai excesul acesta de personal și intim face visul intransmisibil, și povestea lui nesuferită. / Dimpotrivă, sunt interesante visele noastre comune, cele în care ne recunoaștem cu toții.* (G. Liiceanu, *Ușa interzisă*).

3.3. Unii conectori au o funcție expresiv-emoțională care se asociază adesea unui rol argumentativ. Foarte frecvent, interjecțiile se găsesc în această situație. De exemplu, în următoarea succesiune de două enunțuri, conectorul transfrastic *ei, uite*, cu funcție emoțională, care apare la început de paragraf, marchează și un rol argumentativ de obiecție: *O fi aflat el că un gazetar trebuie să insiste, să nu se lase, dacă e dat afară pe ușă, să intre pe fereastră. / Ei, uite, cu mine nu i-a mers decât pe jumătate.* (P. Goma, *Alte jurnale*). La fel, asocierea interjecției *vai* cu *dar*, cu efect expresiv-emoțional, indică un rol argumentativ de obiecție: *„Vast program”, mi-am zis admirativ, reluând, în pană de inspirație, replica lui De Gaulle. / Dar vai, scurtă-mi fuse bucuria, amară deșteptarea!* (DV, 2005).

3.4. Trimițând la un fond de cunoștințe comun interlocutorilor, anumite expresii și cuvinte de tipul *așa cum ai văzut, după cum știi* etc., cu rolul de a conecta două enunțuri / secvențe de enunț sau două fragmente de text, au **funcție de reamintire**. Prin aceste mărci locutorul invocă un sprijin pentru ceea ce vrea să-i comunice alocutorului concret sau virtual: *Epoca debutează, „firesc”, cu revoluțiile burgheze: după cum se știe, în versiunea comunistă a istoriei, acestea ar fi deschis calea orânduirii capitaliste.* („Dilema”, 1998).

4. CONECTORII DE STRUCTURARE DISCURSIVĂ

Constituind un tip aparte de conectori pragmatici, acești conectori ajută la decuparea secvențelor textuale și implicit la decodarea sensului global al textului. Fiind orientați către discurs sau către factorii de care depinde structurarea acestuia (interlocutori, context situațional, temă a discursului), marcatorii discursivi au un rol ostensiv în comunicare.

4.1. În organizarea discursului, foarte importanți sunt **conectorii de introducere a unei noi teme de discurs**, care asigură totodată legătura cu tema anterioară.

Cu această funcție apar frecvent conectori precum *dar, iar, totuși, de fapt, și* etc., care, exprimând o opoziție, aduc un element nou în discurs:

Grecii știau asta, știau că fiecare ins are prăpastia vieții lui și că, într-o bună zi, vâlul care o acoperă se va da la o parte. Noi, în schimb, trăim cu ideea că prăpastia este a altuia. (G. Liiceanu, *Ușa interzisă*);

Tocmai acesta era miracolul: cu cât te apropiai mai tare de tine, cu cât coborai mai adânc în intimitatea ta, cu atât ceilalți se recunoșteau mai mult în vorbele tale. Felul cel mai eficace de a da era să te dai. / Și apoi de ce să mă tem de pierderea identității? (ibid.).

Conectorul *de altfel* marchează de asemenea trecerea la o altă idee, care susține ceea ce s-a spus înainte: *Fericiți cei ce pot vedea dintr-o dată lucrurile, fericiți cei care le văd din treacăt, din mers. / De altfel, mi se pare că și vedem alte lucruri.* (C. Noica, *Mathesis*).

În categoria conectorilor care semnalează o nouă temă de discurs intră și *cică*, conector de opinie: *Mi-a scris Cistelean: cică el a fost de vină în accidentul de mașină.* (P. Goma, *Alte jurnale*). Utilizarea conectorului *cică* sugerează o detașare din partea locutorului, acesta neasumându-și responsabilitatea pentru ceea ce enunță.

Anumite expresii se apropie de funcția unui conector, anunțând o temă nouă de discurs și indicând totodată un rol argumentativ de justificare: *Că tot am adus vorba de Țepeneag: anume scene există în „Jurnal”, există în „Bonifacia” și există în „Unde am greșit?”. N-am ce face: asta este. Și pentru că tot vorbim: am avut din nou dovada că „hârțiile” mele sunt scrise neglijent – de ce?* (P. Goma, *Alte jurnale*).

4.2. Conectorii corelativi de tipul *pe de o parte ... pe de altă parte*, în primul rând...în al doilea rând...în final sunt utilizați pentru expunerea ordonată a unor argumente, având astfel rol de organizatori discursivi: *Pe de o parte, sinceritatea dă forță scrisului, pe de alta, folosită fără limită, poate respinge pe cititorul care nu e dispus să împărtășească cu autorul toate experiențele pe care acesta i le propune și i le dezvăluie.* (G. Liiceanu, *Ușa interzisă*).

Spre deosebire de conectorii conjuncționali a căror utilizare în perechi corelative este mai riguroasă, în sensul că ambii termeni trebuie să fie obligatoriu exprimați (*fie...fie, sau...sau, nici...nici*) și obligatoriu identici, nu sinonimi, potrivit normei literare (prin urmare, perechile conjuncționale de tipul *fie...sau, ori...sau* sunt nerecomandabile), utilizarea corelativelor discursive este mai laxă, omiterea termenului sau a termenilor corelativi fiind destul de frecventă:

Pune ceea ce îi trebuie, în primul rând pentru a crește unul, doi purcei și câteva găini. (V. Cristea, *Jurnal*);

Jurnalul este cea mai strânsă formă de colaborare cu viața care ți-a fost dată. Este un fel de reverență făcută nu-se-știe-cui, un fel de a arăta că ceea ce ți s-a dat nu-ți este indiferent. Pe de altă parte, faptul că ai primit ceva în necunoștință de cauză poate să devină sursa unui protest infinit. (G. Liiceanu, *Ușa interzisă*).

4.3. O altă categorie de conectori pragmatici, cu funcție metadiscursivă, au valoare modalizatoare discursivă, textuală, oferind informații despre atitudinea vorbitorului în raport cu ceea ce a fost sau va fi comunicat: *în ghilimele fie zis, ca să spun drept, ca să spun așa* etc.: *Această independență, până la urmă, a fost aprobată, ca să spun așa, numai în măsura în care președintele și vicepreședinții vor fi numiți de către o adunare parlamentară.* (Internet).

5. REGISTRUL STILISTIC

Se constată o anumită preferință de utilizare a conectorilor în ceea ce privește registrul stilistic. În conversația spontană, se întâlnesc frecvent cu diverse valori semantice și pragmatice conectorul de opinie *cică*, la fel ca și conectorii *asa*, *bun*, *tocmai* sau interjecțiile *păi*, *ei*, *bine*.

Toți acești conectori sunt mărci ale oralității: *Se văita că de ce mă dor gleznele, păi, băi, zic, tu ar trebui maxim nouăzeci de kile, ar trebui să cari pastele, păi scuză-mă, nene...* (IVLRA).

Transpuși în textul narativ, conectorii menționați contribuie la redarea oralității stilului:

În schimb, cum punea Calciu al Dafin din Târnovo spânzurătoarea am înțeles întrucâtva. Cică lua un lemn, îl lega cu o sfoară și îl așeza sub talpa piciorului. (I. Nicolau, *Haide, bre!*);

Să-mi spui când te însori, să-mi trimiți vorbă, vreau neapărat să vin la nunta ta. Păi, cum să vii tu în Italia, îl întreabă Burileanu. (ibid.).

În conversație, anumiți conectori, precum *decî*, *păi*, *bun*, *da* devin ticuri verbale, elemente de umplutură, nemaiavăd o valoare semantică și pragmatică evidentă:

(a) A: *Păi eu mâine, eu mă duc în București să mă-nscriu.*

B: *Da, baftă multă.* (IVLRA)

(b) A: *Și ce nume vi s-au părut mai interesante, așa, ca două, trei exemple?*

[...]

B: *Da, mi s-a părut interesant, de exemplu, în cazul balaurului, ipoteza domnului Evseev.* (ibid.).

Conectorul *decî* este folosit în mod abuziv în limba actuală, având posibilități largi de punere în conexiune a componentelor discursului. Acest conector leagă frecvent acte de vorbire de tip diferit: *Am repetat întrebarea, decî ai înțeles?* (asertiune + întrebare), *Îți promit că te voi urma, decî mergi înainte.* (promisiune + ordin). *Decî* este și marcă a rolului argumentativ de tip concluzie: *A realizat multe în viață, decî este un om împlinit.* În anumite contexte, *decî* stabilește o relație de echivalență, fiind sinonim cu *adică* (*Vor veni peste exact o lună, decî pe 20 august.*). În conversație, conectorul *decî* devine un tic verbal, un element superfluu, nejustificat decât pragmatic, permițând un răgaz de gândire, acoperind un gol de exprimare: *Cazanul este din acești treizeci și șase de milioane? – Decî, decî, cum să vă spun, decî ei scriu așa: saună opt, nouă persoane.* (IVLRA).

Alți conectori, numiți și “conectori nobili”, apar, de obicei, în varianta scrisă, îngrijită a limbii sau în discursul oral elevat: *pe scurt*, *în fond*, *într-adevăr*, *în consecință*, *mai precis*, *ca urmare a celor spuse*, *contrar celor spuse*, *în paranteză* *șie zis* etc.:

Nu sunt destui bani nici pentru afaceri, nici pentru investiții. În consecință, nu sunt destui bani nici pentru consum. („Dilema”, 1998);

Societatea își alege două sute dintre membrii ei, între 30 și 35 de ani, și le dă pentru restul vieții un cec în alb. În fond, este vorba de un credit moral. (G. Liiceanu, *Jurnalul*).

STRUCTURI SINTACTICE DEVIANTE

CONSTRUCȚII INCIDENTE

Construcția incidentă constă în inserția unei structuri sintactice complementare, parantetice (nelegate sintactic), în componența unui enunț, pe care, de obicei, îl întrerupe sau îl suspendă.

Includerea unei structuri sintactice parantetice în structura unei comunicări este numită și *incidență* sau *inciză*. Termenul de *inciză* este folosit uneori numai pentru construcțiile incidente de raportare a vorbirii directe.

1. ASPECTE SINTACTICE

Construcțiile incidente constituie un fenomen de discontinuitate sintactică, creată de intersectarea a două structuri sintactice independente, aparținând unor planuri diferite ale comunicării: mesajul comunicat (structura *primară*) și mesajul subsidiar al locutorului sau vorbitorului (structura *incidentă*) (vezi *infra*, 1.2). Locutorul căruia îi aparține construcția incidentă poate fi cel care produce mesajul comunicat sau alt vorbitor, care intervine cu o comunicare suplimentară.

Moromete nu zise nimic, le dădu sfaturi, dar ceva – nu putea să înțeleagă bine de ce – un soi de înfrigurare, de poftă oarbă, care se făcea simțită în purtarea fiilor săi, începea să-l îngrijoreze. (M. Preda, *Moromeții*);

Dacă ar vrea, spuse el ca pentru sine, de mult n-ar mai interesa-o mizeriile astea. (G. Călinescu, *Enigma Otiliei*).

Includerea structurii incidente extinde structura primară, alcătuind un enunț nou, caracterizat prin absența relațiilor sintactice între cele două componente de sine stătătoare, aparent legate, dar ierarhizate diferit din punct de vedere discursiv.

Componența celor două structuri este diferită atât din punctul de vedere al numărului de constituenți, al relațiilor sintactice angajate, cât și al tipologiei enunțului.

1.1. Structuri incidente

Structura primară este, de obicei, un enunț propozițional de orice tip (asertiv / interogativ / imperativ / exclamativ, complet / eliptic), care poate fi independent (a) sau inclus într-o frază, ca regent (b) sau ca subordonat (c).

(a) *Fata avea, era limpede, toată inițiativa.* (G. Călinescu, *Enigma Otiliei*)

(b) *Și mama, Dumnezeu s-o ierte, strașnic se mai bucura când se întâmpla oaspeți la casa noastră.* (I. Creangă, *Amintiri*)

(c) *Aici se poate vedea o mică scobitură pătrată și puțin adâncă pe care, după cum spune legenda, sfânta Teodora a săpat-o cu înseși unghiile sale.* (C. Hogaș, *Pe drumuri de munte*).

Enunțul primar poate fi și o frază (d), în cazul în care construcția incidentă întrerupe sau suspendă întreaga construcție frastică (nu o singură propoziție din structura ei), pentru a insera un mesaj al locutorului privind integral comunicarea:

(d) *Ce bine ar fi fost să fi plecat în excursie, nu-i așa, mamă?*

Mai rar, construcția incidentă poate fi inclusă într-o altă structură incidentă: *Savantul naturalist presimți gradul aproape incalculabil al voracității rațelor, [...], luă fără întârziere treizeci de rațe bine crescute (adică nu bine educate – sunt ființe incapabile de o bună educație! – ci bine dezvoltate ca corp) și le închise într-un țarc pe toate la un loc.* (I. L. Caragiale, *apud* Ungureanu 1998).

1.2. Complexitatea enunțurilor incidente

Construcția incidentă poate avea grade diferite de complexitate, reprezentând:

(a) o structură *simplă*, cu un singur component;

(b) o structură *dezvoltată*, cu mai multe componente sintactice.

Structurile incidente simple (a) sunt alcătuite dintr-un cuvânt (1), un grup locuțional (2), aparținând la diferite clase lexico-gramaticale (vezi *infra*, 2):

(1) *Cartea mea, fiule, e-o treaptă.* (T. Arghezi, *Testament*); *Nu știu, zău, cum poți să stai toată ziua.* (M. Preda, *Moromeții*);

(2) *Vine, de bună seamă, pe-nserate.*

Exceptând formulele incidente vocative, structurile incidente simple sunt, în general, echivalente cu un enunț, fiind constituite din elemente cu valoare predicativă (adverbe, interjecții) sau pot reprezenta enunțuri eliptice.

Petrecea multe ore – [este, pare] bizar! – cu imaginea neuitatei fete. (R. Petrescu, *Eclipsa*)

Structurile incidente dezvoltate (b) sunt constituite din:

(b₁) grupuri sintactice: nominale (1), verbale (2), adverbiale (3), prepoziționale (4), cele mai multe aparținând unor enunțuri eliptice:

(1) *Când a plecat de-acasă mama lui – de treabă femeie! – l-a sărutat [...]* (I. L. Caragiale, *Cănuță, om sucit*)

(2) *Ar fi înfruntat această privire lucitoare cu privirea lui cenușie (și-o cunoștea) și s-ar fi regăsit.* (T. Popovici, *Străinul*)

(3) *Era foarte frumoasă, firește nu ca dumneata, dar nu ne-am putut înțelege.* (G. Călinescu, *Enigma Otiliei*)

(4) *Liliecii – după afirmațiile ignoranților – ar fi păsări de pradă.* (E. Papu, *Existența*)

(b₂) enunțuri propoziționale independente: asertive (1), interogative (2), imperative (3), exclamative (4):

(1) *Gheorghe Jinga, fiind leat cu cei trei – avea în jur de treizeci de ani – le umplu bărdața până în buze.* (F. Neagu, *Îngerul*)

(2) *Ai fost lăsat – poți să crezi asta? – să te perpelești...* (R. Petrescu, *Eclipsa*)

(3) *N-ai făcut-o pentru glorie – recunoaște! – nici pentru bani.* (Al Ivăsiuc, *Păsările*)

(4) *Lumina se strecoară – ce luminos curge! – printre ramuri.* (M. Sadoveanu, *Dumbrava minunată*)

(b₃) fraze cu structuri diferite, alcătuite din:

- propoziții principale, coordonate (1)
- propoziție principală, regentă a unor propoziții subordonate (2);
- propoziție subordonată într-o structură frastică eliptică (3);
- propoziții principale cu mai multe subordonate (4).

(1) *Îa spune-ne și nouă ce-a ieșit, că noi toți ăștia care suntem aici – și el îi arată cu mâna și le spune și numele – nu știm.* (M. Sadoveanu, *Creanga de aur*)

(2) *Amicul nostru – mărturisesc astăzi că acela eram eu însumi – s-a grăbit să schimbe vorba.* (Al. I. Odobescu, *Pseudo-kineghetikos*)

(3) *În sfârșit, ca să nu-mi uit vorba, toată noaptea cea de dinainte de plecare m-am frământat cu mintea-n fel și chip...* (I. Creangă, *Amintiri*)

(4) *Se hotărî să-l întrebe totuși despre loc și își spuse că dacă și acum va glumi – și gândind astfel, Bălosu simți deodată că-l urăște pe acest om și îi dorește să-l vadă venind la poartă să se roage, iar el, Tudor Bălosu, să se uite surd, disprețuitor în aer, așa cum se uita de astă dată Moromete – dacă nici acum Moromete nu va sta cinstit de vorbă, atunci el [...]* (M. Preda, *Moromeții*).

1.3. Incidente independente / legate

Includerea construcției incidente într-un enunț la care nu se raportează sintactic, ci discursiv, corespunde unei conexiuni parțiale cu enunțul primar, motivând diferite tipuri de articulare sintactică a celor două enunțuri (primar și incident), pe baza cărora se pot distinge:

(a) construcții incidente *independente*: ...deși palatul – așa-i zicea dânsul – era destinat de zestre celor două odrasle ale sale. (L. Rebreanu, *Răscoala*);

(b) construcții incidente *legate* formal și aparent cu:

(b₁) mărci de coordonare: *M-am tot întrebat – și cu asta vreau să închei – care este rostul meu în această adunare.* (C. Țoiu, *Galeria*); *Are să se întindă vestea numaidecât în sat că cei trei băieți ai lui Moromete au fugit căteșitrei de acasă cu caii și cu oile și că asta s-a întâmplat – și Guica avea să aibă grijă să se afle întocmai așa – din pricina celor două fete ale lui Moromete.* (M. Preda, *Moromeții*)

(b₂) mărci de subordonare: *Astfel, după cât spunea gazda noastră din ce apucase și el și după cât știa și din spusele bătrânilor, viața se scurgea liniștită în acest colț împădurit.* (M. Sadoveanu, *Hanu Ancuței*), *Nenorocirea care a lovit-o – dacă pentru dânsa a însemnat o nenorocire – a întâmpinat-o cu o seninătate aproape disprețuitoare.* (M. Caragiale, *Craii*).

(c) construcții incidente *îmbricate*, împletite cu enunțul primar (vezi *Îmbricarea, 1.1*):

Dar ea [pupăza], sărmana, se vede că se mistuise de frica mea prin cotloanele scorburii pe undeva. (I. Creangă, *Amintiri*); *Ăst cuvânt minunat / Pe care domnul lup auz că l-a-nvățat... Pe mulți din dregători să plângă i-a-ndemnat.* (G. Alexandrescu, *Lupul moralist*).

În cazul construcțiilor incidente *legate* (b), elementele de relație coordonatoare și subordonatoare sunt conectori pragmatici ai comunicării globale.

Elementele subordonatoare, preponderent relative (având la bază adverbe relative): *după cât, pe cât, pre cât, după cum* etc., pot exprima uneori relația enunțului incident cu o regentă subînțeleasă, în cadrul unei fraze incidente:

Totul curge, [citez, spun] după cum spune Heraclit. (P. Tuțea, Filozofia nuanțelor).

Cele mai frecvente conective subordonatoare conjuncționale sunt de tip cauzal: *Viața mea acolo, căci despre asta vreau să vorbesc, era banală, Chipul ei, fiindcă numai la ea mă gândesc, era mereu umbrat de gânduri.*; de tip condițional: *Plecase, dacă-mi dați voie [să spun], fără nicio pregătire., Situația, dacă-i vorba, nu este dintre cele mai fericite.*; de tip final: *Și, ca să nu mai lungim vorba, povestea ta nu-mi place., Acum, ca să încheiem, totul îmi pare un vis. etc.*

1.4. Topica incidentei

Din punctul de vedere al topicii, inserția construcției incidente în enunțul primar este liberă, realizându-se după orice component al structurii acestuia, prin intercalare (1), în cazul enunțului întrerupt, sau, prin alăturare, la sfârșitul enunțului (2).

(1) *Mie, cum avea să spună Ion, mi se făcuse dor de Noian. (F. Neagu, Îngerul)*

(2) *Așa era mama în vremea copilăriei mele, plină de minunății, pe cât mi-aduc aminte... (I. Creangă, Amintiri)*

1.5. Punctuația incidentei

Independența sintactică a construcțiilor incidente este marcată prin pauze care le separă de restul frazei în care sunt inserate; în scris, pauzele sunt marcate prin virgule, linii de pauză sau paranteze. Pauzele nu sunt obligatorii la structurile incidente simple (interjecții, adverbe simple).

2. ASPECTE SEMANTICO-FUNCȚIONALE

Construcțiile incidente sunt diferențiate din punct de vedere semantico-funcțional, potrivit rolului diferit pe care îl are mesajul locutorului în cadrul comunicării, precum și tipului de mesaj pe care îl reprezintă.

Din punct de vedere discursiv, construcția incidentă, deși reprezintă un plan distinct al comunicării, se înscrie într-o anumită continuitate, care impune o raportare a mesajului locutorului la cel comunicat.

Tipologia semantică a construcțiilor incidente cuprinde următoarele structuri:

(a) construcții incidente alocutive, orientate spre alocutor, de tipul formulelor de adresare sau de apel, care reprezintă indicarea explicită de către vorbitor a alocutorului, destinatar al mesajului primar. Se realizează prin structuri simple caracteristice:

(a₁) vocative ale substantivelor proprii personale (prenume, nume de familie, porecle); vocative ale substantivelor comune (mai ales nume generice *domn, doamnă, domnișoară* etc., nume de rudenie: *mamă, tată, frate* etc., nume de funcții, profesii, titluri: *președinte, ministru, director, doctor, profesor* etc., nume de calificare, folosite adesea metaforic: *hoț, tâlhar, crai* etc.); vocative ale adjectivelor substantivizate prin articulare, exprimând aprecieri subiective asupra relațiilor interpersonale: *drag, scump, iubit, stimat* etc. sau caracteristici ale interlocutorului, folosite adeseori metaforic: *frumos, deștept, prost* etc.; vocative ale pronumelor personale;

(a₂) interjecții: *măi, bre* etc.

(b) construcții incidente de raportare a vorbirii directe, constituind enunțul-cadru, reprezentate de grupul verbal al unui verb care descrie contextul comunicativ: *a zice, a spune, a grăi, a murmura, a șopti* etc.; *a simți, a tresări, a zâmbi* etc.;

(c) construcții incidente metadiscursive, de tipul comentariului care arată atitudinea vorbitorului: apreciere, dezaprobare, gradul de convingere asupra celor comunicate: *Ai trecut, nefericite, în Valea plângerii.* (P. Ispirescu, *Tinerețe fără bătrânețe*) sau de tipul indicațiilor cu privire la actul comunicării sau al explicațiilor necesare pentru înțelegerea sau clarificarea celor exprimate: *Dacă te apuci să răscolești lucrurile, până aici te-nfunzi – secretarul își tăie gâtulejul cu degetul – și ajungi la concluzia că pe toți trebuie să-i dai afară.* (M. Preda, *Delirul*).

Construcțiile metadiscursive au funcții diferite de :

– modalizatori adverbiali de necesitate: *neapărat, obligatoriu* etc., de certitudine: *desigur, bineînțeles, firește, de bună seamă, fără îndoială* etc., de probabilitate: *poate, pesemne, probabil*, de aproximare: *cumva, pe undeva, oarecum* etc. sau enunțuri cu același rol: *se știe, se cunoaște, este musai, cum să spun?, nu știu cum să spun, știu și eu?*

– interjecții prezentative: *iată, uite, iacă, iacătă;*

(d) construcții incidente cu rolul de conectori pragmatici ai enunțurilor de tip concluziv, cauzal, concesiv etc.: *ei bine!, așa, în fine, în sfârșit, mă rog, ce-i drept, ce-i drept e drept* etc.

(e) construcții incidente cu funcție expresivă, prin care se transmit stări și sentimente – interjecții: *aoaleu! o!, ah!;* structuri exclamative: *bună treabă!, ce nenorocire!;* formule de invocare: *Dumnezeu să-l ierte!, Dumnezeu să ne țină!, Dumnezeu să ne ajute!, Doamne ferește!;* formule de imprecăție: *bată-l să-l bată norocul / urgia / pustia, lua-l-ar dracul / naiba* etc.

(f) construcții incidente cu funcție conativă: interjecții *hai, haide;*

(g) construcții incidente fără rol semantic de tipul automatismelor verbale: cuvinte sau construcții folosite nejustificat, fără a comunica ceva, golite de sens sau cu un sens șters, repetate abuziv dintr-o deprindere devenită tic verbal, incluzând vocative (*domnule, soro, frate, dragă*): *Ei, frate, preciză Stanică cu un aer jignit, domnul doctor nu ia niciun ban.* (G. Călinescu, *Enigma Otiliei*); interjecții (*zău, măi, iată, na*): *Dar și tu, zău, ești aiurea.* (N. Breban, *Animale bolnave*); locuțiuni adverbiale (*în sfârșit, în fine, din păcate*): *Nu primesc, din păcate, cele promise.* (M. Caragiale, *Craii*); propoziții (*mă rog, ce mai?, ce să mai vorbim?, ce să-i faci?, cum să spun?, nu-i așa?, nu?, știi?*): *Ce bine ar fi, nu-i așa, să fie el aici.* (L. Rebreanu, *Răscoala*); fraze (*nu știu cum să spun, nu știu ce să zic, nu știu dacă mă înțelegi*): *Toate scuzele, nu știu dacă mă înțelegi, mă înfuriau teribil.* (Camil Petrescu, *Ultima noapte*).

3. ASPECTE STILISTICE

Construcțiile incidente reprezintă un fenomen de oralitate populară sau cultă. Diversitatea construcțiilor incidente și frecvența lor ridicată caracterizează vorbirea populară și familiară. Unele construcții incidente, de tipul automatismelor verbale, specifice vorbirii neîngrijite se abat de la normele literare. Folosirea cu precădere a construcțiilor incidente este specifică stilului beletristic, ca mijloc de reproducere a vorbirii populare, ca trăsătură de autenticitate, precum și stilului retoric ca procedeu al emfazei.

ANACOLUTUL

Anacolutul este un fenomen sintactic de discontinuitate în construcția propoziției sau a frazei, o deviere de la normele sintaxei literare, specifică limbii populare și familiare, mai ales variantei orale. Anacolutul reprezintă o „fractură” la nivelul organizării și al coerenței unui enunț, constând în întreruperea, reluarea, de obicei la distanță, și modificarea construcției sintactice după alt tipar structural. Anacolutul implică, în general, izolarea fonetică și sintactică a unei părți a enunțului, cu unele consecințe pragmatice și stilistice legate de tematizarea / focalizarea componentului izolat.

1. ASPECTE SINTACTICE

1.1. Întreruperea construcției sintactice se produce, de cele mai multe ori, prin intercalarea, între componentele unui enunț, a unui sau a mai multor componente. Componentele intercalate pot avea structuri diferite, reprezentând:

- un grup sintactic (în cadrul unei propoziții): *Harap-Alb, văzându-le așa, i se face milă de dânsese...* (I. Creangă, *Harap-Alb*);

- mai multe grupuri sintactice (în cadrul unei propoziții): *Atunci împăratul, văzând așa mare obrăznicie, pe de-o parte i-a venit a râde, iar pe de alta se tulbură grozav.* (I. Creangă, *Harap-Alb*);

- o propoziție (în cadrul unei fraze): *Moșneagul, când a văzut-o, i s-au umplut ochii de lacrimi și inima de bucurie.* (I. Creangă, *Fata babei*);

- mai multe propoziții (în cadrul unei fraze): *Împăratul a dat de știre prin crainicii săi în toată lumea că oricine s-a afla să-i facă, de la casa aceluia și până la curțile împărătești, un pod de aur pardosit cu pietre scumpe și fel de fel de copaci, pe de o parte și pe de alta, și în copaci să cânte tot felul de păsări, care nu se mai află pe lumea asta, aceluia îi dă fata.* (I. Creangă, *Povestea porcului*);

- o construcție incidentă, care nu aparține structurii enunțului: *Bărbatul, ce să-ți mai spun, nu-i ardea de nuntă.* (M. Sadoveanu, *Județul sârmanilor*)

În sintaxa orală, întreruperea construcției sintactice este involuntară, condiționată în plan afectiv și emotiv de circumstanțele actului de comunicare, de lipsa planificării prealabile a structurii enunțului, de starea și atitudinea locutorului (goluri de memorie, oboseală, nesiguranță), precum și de intervențiile colocutorului / colocutorilor, având ca urmare pierderea controlului vorbitorului asupra ansamblului organizării sintactice a enunțului.

În sintaxa limbii scrise, întreruperea construcției sintactice este, în general, rezultatul elaborării enunțului, ca organizare sintactică complexă, fiind uneori intenționată, în vederea reproducerii cât mai fidele a vorbirii populare, a obținerii unor efecte stilistice.

În cazuri mai rare, întreruperea unei construcții sintactice are loc fără intercalarea unui sau a mai multor componente ale aceluiași enunț, reorganizarea construcției făcându-se direct, cu toată proximitatea celor două părți ale enunțului anacolutic, componentul izolat și componentul modificat: *Norocul, lui nu-i trebuie ochi.* (apud Șerban 1970).

1.2. Reluarea construcției întrerupte se face într-o nouă organizare sintactică, „deviată”, în cadrul căreia pozițiile și funcțiile sintactice, precum și relațiile unor componente ale enunțului se schimbă. Dezorganizarea sintactică afectează acele componente ale enunțului ale căror relații sintactice impun constrângeri de formă gramaticală de tipul acordului și al recușunii. Prin anacolut sunt perturbate atât relații de interdependență (de tipul subiect – predicat): *Omul, câtui pe pământ, nu-i trebuie altceva decât sănătate.*, *Cine nu muncește lucrul nu-i sporește*, cât și relații de dependență (de tipul regent – subordonat): *Pe ticălos, să-i dai o bătaie strașnică*. Reorganizarea construcției sintactice se face cu numeroase modificări morfosintactice, care privesc realizarea categoriilor gramaticale de caz, persoană și număr (vezi *infra*, 2).

1.3. Izolarea sintactică a unui component al construcției anacolutice este marcată fonetic prin pauză și schimbare de intonație, grafic prin virgule sau, mai rar, linie de pauză. Ierarhizarea componentelor enunțului se schimbă prin plasarea componentului izolat în poziție parantetică, tematică, fără deplasarea sa. Partea izolată a enunțului este focalizată, concentrând interesul comunicativ.

Efectul stilistic al izolării sintactice constă în evidențierea semantică a componentului izolat, reliefa sa expresivă sau persuasivă, contribuind la transformarea unei devieri a uzului sintactic într-o figură de construcție sintactică (*metataxă*).

1.4. Inconsecvența sintactică reprezentată de anacolut se manifestă diferit în cadrul enunțului:

(a) Devierea sintactică afectează în întregime structura enunțului, care se scindează într-un component izolat și un component modificat, ambele incomplete: *Fetele împăratului, întâmplându-se de față când a fost lovit spânul pe Harap-Alb, li s-au făcut milă de dânsul*. (I. Creangă, *Harap-Alb*)

(b) Discontinuitatea sintactică afectează numai o parte a enunțului, dacă anacolutul este urmat de o construcție care restabilește continuitatea sintactică. Devierea sintactică este, în acest caz, corectată:

(b₁) *Atunci împăratul, văzând așa mare obrăznicie, pe de-o parte i-a venit a râde, iar pe de alta se tulbură* grozav. (I. Creangă, *Povestea porcului*);

(b₂) *Credinciosul împăratului, auzind aceste, pe de o parte, l-a cuprins spaima, iar pe de alta, s-a îndrăcit de ciudă*. (I. Creangă, *Povestea porcului*).

În ambele enunțuri, eliminarea construcției deviate prin anacolut reface coerența sintactică și logică a componentelor enunțului, eliminând izolarea unuia sau a mai multor componente: *Atunci împăratul, văzând așa mare obrăznicie [...], se tulbură* grozav, respectiv, *Credinciosul împăratului, auzind aceste [...], s-a îndrăcit de ciudă*.

Manifestarea parțială a devierii (numai a unor componente ale enunțului) arată că anacolutul reprezintă, în construcția unui enunț, un „accident” sintactic, care nu este ireparabil.

În schimb, recuperarea continuității sintactice complică organizarea generală a enunțului, care se caracterizează prin discontinuitatea unor componente, combinată cu altele a căror organizare este coerentă. Componentul inițial al construcției, întrerupt și reluat prin două construcții diferite, una afectată de anacolut și alta fără anacolut, este, pe de o parte, izolat față de construcția sau componentele „deviate” și, pe de altă parte, neizolat față de construcția care corectează discontinuitatea sintactică.

Fenomenul de anacolut se poate manifesta de mai multe ori în cuprinsul aceluiași enunț, dezorganizând întreaga structură a enunțului: *Omul, după ce văzuse acestea toate, nu-i mai păsa, încât vecinul său tot nu-i venea să creadă.* (M. Preda, *Moromeții*)

2. ASPECTE MORFOSINTACTICE

Discontinuitatea sintactică reprezentată de construcțiile anacolutice are manifestări diferite la nivelul realizării formale a enunțului, care privesc categoriile gramaticale de caz, persoană și număr.

În funcție de modificările morfosintactice pe care le implică, se pot deosebi mai multe variante ale anacolutului.

2.1. Anacolutul cazului, numit și *antipalagă*, înregistrat cel mai frecvent, se exprimă prin nerespectarea unor restricții de caz (rectiunea cazuală) sau de prepoziție (rectiune prepozițională), impuse de centrul grupului verbal cu rol de predicat.

Schema prototipică a anacolutului cazului cuprinde un grup nominal sau pronominal al cărui centru realizează o valoare de caz corespunzătoare poziției sintactice din structura unei propoziții principale sau subordonate, care devine neconformă cu regimul cazual sau prepozițional al regentului verbal din aceeași propoziție sau din altă propoziție.

2.1.1. De cele mai multe ori, anacolutul cazului afectează poziția de nominativ-subiect, care ocupă, în general, primul loc în enunț, fiind puternic tematizată prin izolare (*nominativus pendens*). Cele mai multe anacoluturi ale cazului se explică prin tendința spontană a vorbitorului de a începe un enunț cu subiectul, adesea un subiect personal.

Discontinuitatea sintactică a construcției anacolutice constă în suspendarea relației de interdependență a subiectului în nominativ cu predicatul și înlocuirea ei cu o relație de dependență față de verbul sau construcția verbală cu funcție de predicat, impusă de regimul cazual sau de regimul prepozițional.

(1) *Fata împăratului, cum a ajuns la casa mirelui, i-au plăcut palaturile și socrii.* (I. Creangă, *Povestea porcului*);

(2) *Atunci ea, deși îi fugeau ochii de atâtea străluciri, se uită mai cu băgare de seamă și îndată cunoaște podul cel minunat din aceea lume și palatul în care trăise ea cu Făt-Frumos așa de puțin și îndată i se umplură ochii de lacrimi.* (I. Creangă, *Povestea porcului*);

(3) *Dar tu Ilie a lui Cocoșilă, ce-ți dădu nea Gheorghe când te însurași?* (M. Preda, *Moromeții*);

(4) *Iară voinicul care s-a bizui să vie ca s-o ceară de nevastă și n-a izbuti să facă podul, așa cum ți-am spus, acelaia pe loc îi și taie capul.* (I. Creangă, *Povestea porcului*);

(5) *Drumeții adunați în jurul focului, tuturor li se muiaseră inimile.* (M. Sadoveanu, *Hanu Ancuței*);

(6) *Fratele meu, după cearta cu părinții, nu-mi mai pasă de el.;*

(7) *Cei ce cred, în adevăr, că limba și scrierea română se va îndrepta după d. Cipariu sau Pumnul [...], cu aceia nu avem ce discuta.* (T. Maiorescu, *Limba română*);

(8) *Eu, când mă gândesc la cele întâmplate, mă cuprinde o mare tristețe.*

„Ruptura” sau „fractura” sintactică afectează nominalul sau pronominalul în nominativ cu funcție de subiect, care rămâne izolat, mai ales după intercalarea unuia sau a mai multor componente ale enunțului, fiind reluat printr-un pronominal personal neaccentuat (1, 2, 3), printr-un pronume demonstrativ (4) sau printr-un pronume nehotărât (5), în cazul dativ, cu funcția de complement indirect, sau în cazul acuzativ cu prepoziție cu funcția de complement prepozițional (6, 7), în conformitate cu recțiunea verbului-predicat (sau a unui subordonat al acestuia; vezi 7), mai rar în cazul acuzativ, cu funcția de complement direct, în concordanță cu tranzitivitatea verbului-predicat (8).

Uneori nominativul – subiect, izolat față de componentul deviat al construcției, restabilește relația de interdependență cu un alt predicat din altă propoziție a frazei.

2.1.2. În unele construcții anacolutice, devierea sintactică a construcției întrerupte constă în înlocuirea nominalului-subiect în cazul nominativ cu alt nominal-subiect, în același caz, acceptat de verbul-predicat:

Nu totdeauna denumirea unui termen este identică conținutului acesteia, cum de pildă un șir întreg de instituții medievale românești, deși poartă nume slave, conținutul lor este deosebit de cele slave propriu-zise. (D. Bogdan, *Paleografia*).

2.1.3. Un caz special al nominativului-subiect afectat de anacolut privește subiectul propozițional, realizat ca o relativă liberă, al cărei conector îndeplinește funcția de subiect al subordonatei relative, substituind nominalul-subiect al regentei (vezi **Imbricarea, 1.1**).

(1) *Cine se duce și umblă după înțelepciune îi merg toate apoi bine.* (I. Zanne, *Proverbele românilor*);

(2) *Cine stracă dragostile / Mânce-i grâu păsările.* (G. Dem. Teodorescu, *Lirica populară*);

(3) *Cine se poartă așa urât, de el nici nu amintesc.*

Forma de nominativ a pronumelui relativ-subiect, corespunzătoare relației de interdependență cu predicatul subordonatei, nu corespunde regimului cazual de dativ (1, 2) sau regimului prepozițional (3) al verbului-predicat din regentă și, invers, în construcțiile relative (4, 5), forma de dativ (4), respectiv de acuzativ prepozițional (5) a relativului pronominal, corespunzătoare relației acestuia din subordonată, nu corespunde poziției sintactice de nominativ, cerută de relația față de verbul-predicat din regentă:

(4) *Cui i-e foame, codri visează.* (I. Zanne, *Proverbele românilor*);

(5) *Pe cine nu lași să moară nu te lasă să trăiești.* (I. Zanne, *Proverbele românilor*).

2.1.4. Cazul nominativ-subiect al unui pronominal (relativ sau nehotărât cu valoare relativă), pus în relație de interdependență cu verbul unei construcții gerunziale, poate fi reluat, într-o construcție anacolutică, de un nominal, cu altă referință decât pronominalul izolat:

Masa era compusă din două mesețe mici, așezate cap la cap, care, neavând aceeași formă și nici aceeași înălțime, îmbinarea lor alcătuiă o figură geometrică cu totul arbitrară.

Erau două case, care, fiind foarte vechi, zidurile lor aproape nu mai aveau aceeași culoare.

2.1.5. Anacolutul poate reprezenta discontinuitatea cazului dativ cu funcție de complement indirect al unui pronominal (relativ sau nehotărât cu valoare relativă), pus în relație cu un verb-predicat a cărui relație de interdependență cu subiectul este nesatisfăcătoare:

Aș vrea să spun ceva, dar gândurile s-au depărtat de mine că trebuie să le trag înapoi ca pe niște balonașe captive, căroră dându-le liberă sfoară s-au ridicat și s-au lipit de tavan. (Camil Petrescu, *Patul lui Procust*)

2.1.6. Cazul afectat de anacolut poate fi acuzativul-complement direct al unui pronominal (relativ sau nehotărât cu valoare relativă), pus în relație de interdependență cu un verb-predicat (1) sau acuzativul-complement prepozițional al unui pronominal de același tip, în relație cu un verb-predicat regent cu regim de dativ (2, 3):

(1) *Va fi fost o experiență a celor de dinainte, pe care oamenii aceștia stând pe tușă, ca orice jucător care se respectă, învață mai mult pe tușă.* (Radio, 1991);

(2) *Pentru cine nu ajunge la timp, nu i se mai acordă premiu.*;

(3) *Negreșit că pentru oricare știe să țină un condei cu trei degete și pentru oricare din acei scriitori ce nu s-au pătruns că scrisul trebuie să fie numai o urmare cugetată a gândirii și a studiului foarte lesne le vine a scrie „currente calamo” despre orice materie, știută sau necunoscută lor.* (Al. Odobescu, *Pseudo-kinegetikos*).

2.2. Anacolutul persoanei privește tot relația de interdependență dintre subiect și predicat, afectând acordul predicatului cu subiectul. Discontinuitatea construcției sintactice se manifestă ca o necorespondență fie între persoana verbului-predicat și cea a pronominalului-subiect: *Ce folos să citeșc orice carte bisericească, dacă nu știi a însemna măcar câtuși de cât, e greu.* (I. Creangă, *Amintiri*), fie între impersonalitatea verbului sau a construcției verbale și persoana pronominalului subiect: *Ea, când a văzut asta, a fost imposibil să reziste.*

Anacolutul persoanei este de multe ori efectul vorbirii directe legate:

(1) – *Eu, domnule judecător, dumneaei zice, pardon, iar ai venit, mă porcule?* (I. L. Caragiale, *Justiție*);

(2) *Spânul neputându-le strica hatârul, cheamă pe Harap Alb de față cu dânsle și-i învoi aceasta însă cu tocmală, ca în tot timpul ospățului să steie numai la spatele stăpânu-său și nici măcar să-și ridice ochii la ceilalți meseni, că de l-oiu vedea obrăznicindu-se cumva, acolo pe loc îi și taiu capul.* (I. Creangă, *Harap-Alb*).

2.3. Anacolutul numărului, ca și cel al persoanei, privește nu dezacordurile simple dintre subiect și predicat, care nu sunt considerate anacoluturi, ci discontinuitatea construcției sub raportul numărului a diferitelor verbe-predicat ale enunțului, în relație cu același subiect: *Dar fiindcă te întorci [...] lasă-ți butea să vină pe urmă și aideți cu noi.* (P. Ispirescu, *Prâslea cel voinic*).

2.4. Anacolutul elementelor relaționale, conjuncționale sau relative, se produce prin evitarea sau neglijarea conectorilor, având drept consecință amestecul construcțiilor subordonate cu cele coordonate, care dezorganizează întreaga structură a enunțului: *Este o criză, care ascultă-mă pe mine, că dv nu știți, care, mă-nțelegi.; Statul cum a devenit acum, eu după cum văz că se petrece, că nu sunt prost, înțeleg și eu atâta lucru, fiindcă nu mai merge cu sistema asta, care, cum te gândești, te-apucă groaza, monșer, groaza!* (I. L. Caragiale, *Căldură mare*).

Gradul abaterii de la normele limbii literare a diferitelor variante de anacolut este apreciat diferit după efectul discontinuității sintactice asupra inteligibilității construcției, a ambiguității sau a echivocului creat, precum și după efectele stilistice ale fenomenului.

ELIPSA

1. ASPECTE SINTACTICE

Elipsa este un fenomen sintactic, specific oralității, care constă în omisiunea voluntară sau involuntară, din structura unei construcții exprimate, a unuia sau a mai multor componente recuperabile semantic (subînțelese).

Construcțiile *eliptice*, conținând una sau mai multe elipse, reprezintă realizarea parțială, trunchiată, a unei construcții neexprimate integral de către vorbitor. Componentele omise, subînțelese în structura eliptică fragmentară, pot fi reconstituite, spontan sau intenționat, prin reformulări ale construcției integrale inițiale.

1.1. Cele două structuri implicate în fenomenul elipsei corespund, în general, din punct de vedere semantic și sintactic, ceea ce permite, de obicei, subînțelegerea sau completarea construcției eliptice. În același timp, absența unor componente în cadrul construcției eliptice poate determina unele restructurări sintactice, în cadrul cărora apar poziții sintactice fie nesaturate lexical, fie izolate.

Recuperarea semantică și sintactică a componentelor absente se realizează în cadrul contextului verbal și nonverbal.

Producerea elipsei este legată de necesitatea de economie a limbajului, de simplificare sau de concizie a exprimării, precum și de afectivitate sau de expresivitate, fiind valorificată stilistic, ca *figură de construcție*, cu forme specifice, precum *asindetul*.

Componentele omise în cadrul construcțiilor eliptice pot fi (a) părți de propoziție / grupuri sintactice, (b) enunțuri propoziționale de diferite tipuri, (c) fraze.

1.2. Construcțiile eliptice au variante de realizare, considerate, uneori, fenomene sintactice distincte, deși sunt manifestarea aceluiași mecanism de omisiune sau de neexprimare a unor componente sintactice, care pot fi subînțelese.

1.2.1. *Brahilogia* sau *subînțelegerea* este o formă particulară a elipsei, constând în suprimarea unor componente ale enunțului deja exprimate în același context. Particularitatea acestui tip de omisiune, numită și *elipsă textuală*, constă în condiționarea sa de către alte componente ale contextului verbal în care se produce elipsa. Componentul omis este subînțeles în construcția eliptică, fiind recuperabil semantic și sintactic prin raportare la antecedent. În *brahilogie*, omisiunea sintactică este echivalentă cu nereluarea unui component al contextului verbal, mai ales, pentru evitarea repetiției. Simplificarea exprimării se face prin renunțarea la elementele contextuale potențial redundante.

Subînțelegerea componentului omis, decodarea sa prin referire la un element coreferențial aparținând contextului verbal imediat, atribuie acestui tip de elipsă o funcție *anaforică*.

Spre deosebire de elipsa propriu-zisă, în cazul *brahilogiei*, construcția poate fi reconstituită integral, fidel, prin reluarea antecedentului. *Atunci iepurele sare, dracu [sare], după el.* (I. Creangă, *Dănilă Prepeleac*).

Brahilogia afectează orice parte a enunțului, cu unele deosebiri de frecvență (a, b, c, d), precum și sistemul de conectori prepoziționali (e).

(a) Cu precădere este suprimat predicatul verbal al unei propoziții coordonate, încadrat într-o succesiune repetitivă de acțiuni, în relație cu același subiect: *Astăzi vine supărat, mâine [vine] băut, și tot așa, [vine] în fiecare zi, până cine știe când.* (R. Petrescu, *Eclipsa*) sau cu subiecte diferite: *Bărbatul vine azi cu o cerere, femeia lui, [vine] mâine, cu o plângere, eu ce să fac?* (C. Țoiu, *Galeria*).

Brahilogia sau subînțelegerea predicatului este frecventă în dialoguri, al căror ritm dat de succesiunea replicilor impune exprimarea succintă, cu suprimarea componentelor repetabile. Caracteristică, din acest punct de vedere, este omiterea predicatului în enunțurile interogative parțiale, din cadrul dialogurilor cu perechi de replici de tipul: întrebare-răspuns (eliptic): *Cine vine? Mama [vine].*, cât și aserțiune – întrebare (eliptică): *Vine mama. Cine [vine]?*

Elipsa textuală a predicatului poate fi nu numai totală, ci și parțială, cu păstrarea unei părți a predicatului exprimat printr-o formă compusă.

În cazul predicatelor unor propoziții coordonate, exprimate prin forma afirmativă și negativă a aceluiași verb, elipsa predicatului constă în suprimarea verbului din forma negativă compusă. Adverbul de negație este păstrat, preluând funcția predicativă a verbului absent: *Fata zâmbea, mama ei nu [zâmbea].*, substituind uneori întregul grup verbal: *La soare te poți uita, dar la fată ba [nu te poți uita].*

De asemenea, în dialog, în cazul unor predicate exprimate prin verbe la timpuri compuse (mai ales timpul perfect compus), elipsa textuală suprimă, de obicei, verbul auxiliar, păstrând participiul verbal: *Ai fost la teatru? [Am] Fost.*, mai rar, participiul verbal, păstrând auxiliarul: *Ai văzut filmul? Am [văzut].*

(b) În cadrul predicatului nominal, brahilogia este parțială, prin omiterea verbului copulativ: *Fata este frumoasă, casa [este] frumoasă, merită să-ți încerci norocul, voinice.* (P. Ispirescu, *Basme*)

(c) Suprimarea subiectelor repetate, în cazul unor propoziții ale căror predicate sunt în relație cu același subiect, duce la apariția unor subiecte subînțelese: *Copilul citește, [copilul] desenează, [copilul] se joacă, [copilul] face excursii, e bine în vacanță.*

Brahilogia implică, de cele mai multe ori, tot grupul nominal al subiectului: *Fata harnică lucrează ziua, [fata harnică] învață noaptea, [fata harnică] nu stă o clipă.* Exprimarea propozițională a subiectului duce la omiterea condiționată și la subînțelegerea unor enunțuri: *Cine nu muncește nu câștigă, deci [cine nu muncește] nu trăiește bine.*

(d) În cadrul unor propoziții coordonate, brahilogia poate afecta și alte părți de propoziție: complement direct: *Ea iubește [animalele] și el bate animalele.*, complement indirect: *Ea [(le)] dă [copiilor jucăriile] și el (le) ia copiilor jucăriile.* etc.

(e) Coordonarea a două sau mai multe grupuri prepoziționale se face adeseori cu suprimarea prepoziției-centru din grupurile prepoziționale succesive: *La munte și [la] mare te odihnești. Face curățenie în casă și [în] curte. Deasupra munților și a văilor se lasă ceața.*

Componentele supuse elipsei condiționate de contextul verbal imediat nu corespund întotdeauna formei și poziției sintactice a antecedentului. Uneori reconstituirea componentului omis provoacă modificări flexionare, privind modul: *Aș fi mers azi, mâine nu mai pot [merge, să merg].*, timpul: *Acum a venit, dar mâine? [mai vine, va veni?]*, persoana: *Eu merg la școală, tu [mergi] în oraș.* și numărul: *Eu citesc, voi nu [citiți].*

Poziția sintactică în enunțul eliptic poate fi, de asemenea, diferită de cea a antecedentului: „*Eu n-am cunoscut niciodată dumbrava* (complement direct) *asta. Acum văd că [dumbrava] (subiect) -i o pădure ca-n poveștile pe care ni le spunea mama.* (M. Sadoveanu, *Amintire*)

1.2.2. Spre deosebire de brahilogie (elipsa condiționată textual, anaforică), *elipsa propriu-zisă* depinde atât de contextul verbal, cât și de contextul nonverbal (situațional). Componentele omise nu sunt coreferențiale cu un antecedent din structura aceluiași text, dar pot fi subînțelese și reconstituite atât sintactic, cât și semantic. Cele mai multe elipse sunt fenomene sintactice, componentul absent putând fi reconstituit în virtutea unor trăsături lexico-gramaticale (sintactice) ale clasei din care face parte. Dacă un component omis este guvernat de verb, poziția sintactică în grupul verbal, de complement sau de adjunct, relațiile cu centrul, compatibilitatea sau incompatibilitatea centrului cu anumite tipuri de adjuncti pot orienta reconstituirea integrală a enunțului neexprimat. Elipsa propriu-zisă este condiționată de contextul verbal, în general. Recuperarea semantică a componentului omis se poate face parțial prin contextul verbal, dar are și o componentă situațională. Din complexul de factori verbali și nonverbali care determină subînțelegerea unui component face parte și componenta suprasegmentală a intonației (vezi **Organizarea prozodică a enunțului, 1.1**).

Elipsa propriu-zisă afectează și structura eliptică, și structura inițială, care nu mai pot fi reîntregite decât parțial sau aproximativ.

Componentele omise ale structurii eliptice pot să aparțină unor funcții sintactice diferite:

(a) Cel mai frecvent tip de elipsă este cea a predicatului: *Înălți și dreapți ca fumuri, / poveri purtăm pe drumuri. / În pașii noștri: soarta, / pe prund de suflet: moartea. / Sub zeaua noastră: oasele, In inimă: frumoasele.* (L. Blaga, *Cântăreți bolnavi*).

Omiterea predicatului verbal nu afectează comunicarea și nici constituirea unei propoziții ca unitate sintactică, predicatul fiind recuperabil, în linii generale, după particularități sintactice: *Oamenii* [se adună, se însoțesc, stau laolaltă] *cu oamenii, boierii* [se adună, se însoțesc, stau laolaltă] *cu boierii*. Decodarea predicatului se face prin raportare atât la poziția subiectului, cât și la grupul prepozițional subordonat, prepoziția *cu* sugerând relația verbului cu un complement sociativ, precizată prin trăsăturile nominalului [+ animat, + personal] prin care se exprimă complementul. O construcție eliptică de același fel: *Oamenii* [lucrează, muncesc, dau] *cu sapa*. poate fi refăcută prin raportare la un complement instrumental.

Elipsa parțială a predicatului verbal este destul de rară, afectând unele forme verbale compuse (mod sau formă negativă): *Când ordoni d-ta, d-le Niță, chiar să nu [vreau], eu tot da.* (B. Delavrancea, *Hagi Tudose*).

Funcția predicativă a interjecției poate fi considerată un rezultat al elipsei predicatului dintr-o construcție în care interjecția a avut poziție de circumstanțial: *Asemenea cel mijlociu, [sare, face] fuști! sub un chersin.* (I. Creangă, *Capra cu trei iezi*).

Elipsa predicatului nominal se face parțial, prin omiterea verbului copulativ: *Neagră ca un as de pică, / Subt nemărginitul cer; / Singuratică și mică / Cât o boabă de piper.* (G. Topîrceanu, *Cioara*).

Uneori construcția eliptică a unei propoziții-cadru din reproducerea vorbirii directe omite verbul de declarație: *Si el [zice] de colo: Să-mi dai banii imediat.*

(b) În cazul unor construcții partitive, este necesară reîntregirea sintactică a unor subiecte sau complemente directe exprimate printr-un pronominal nehotărât, elipsa regentului putând determina analize eronate: [Unii] *dintre aceștia vin la petrecere. Vedea [multe, unele] de acestea prin călătoriile sale.*

(c) Frecventă este elipsa conectorilor care exprimă relația unui grup sintactic, a unei propoziții sau a unei fraze. (Suprimarea elementelor de relație este valorificată stilistic de una dintre figurile de construcție numită *asindet*). De obicei pot fi omise: prepoziții, în cadrul unui grup nominal: *vagoane [de] marfă, carte [de] credit* etc; conjuncții coordonatoare adversative: *Și dă el să descuie ușa, [dar] nu poate, dă s-o desprindă, [dar] nici atâta.* (I. Creangă, *Amintiri*); disjunctive: *Vii cu tata, [ori] cu mama, cu cineva.*; concluzive: *Dascălul nu ne mai primea în școală, Irinuca nu ne putea vindeca, pe bunicul n'ave cine-l înștiința, merindele erau pe sfârșite, [deci] rău de noi.* (I. Creangă, *Amintiri*), mai rar, conjuncțiile subordonatoare: *na! [dacă] car mi-a trebuit, car am găsit.* (I. Creangă, *Amintiri*). [dacă] *Ai carte, ai parte.*

(d) Construcțiile eliptice includ omisiuni ale unor enunțuri propoziționale, de obicei, subordonate: [Ce bine ar fi] *De-ar sosi odată!, O să moară, dar nici nu face nimic [să trăiască].*

1.2.3. Construcțiile eliptice cuprind tipuri intermediare între brahilogie și elipsa propriu-zisă: *Nu-mi aduc aminte, și pace bună! Am vorbit cu el și degeaba.* Combinarea elipsei cu brahilogia în dialog face imposibilă reconstituirea componentelor omise, construcția eliptică devenind absurdă: *Se încinge o conversație: Hei, mă! din casă! – Cine? – Tu. – Eu? – Păi cine? – Ce-i? – Cum ce-i? – Păi ce-i? Ai o scrisoare! – Cine, mă? – Tu. – Eu? – Păi cine? Ad-o-ncoa! (I.L. Caragiale, Cum se înțeleg țărani).*

1.3. Elipsele sintactice evoluează diferit fie prin lexicalizare, fie prin gramaticalizare.

1.3.1. Lexicalizarea construcțiilor eliptice are ca rezultat apariția unor expresii cu formă fixă, independente de context, care capătă uneori o semnificație diferită de cea a construcției inițiale. Elipsele *lexicale* sau *lexicalizate*, diferite de elipsele sintactice, se manifestă de obicei într-un grup nominal, în care fie substantivul preia sensul adjectivelor: *de calitate* [superioară]; *are temperatură* [mare], *are tensiune* [mare], fie, mai des, adjectivele preiau sensul centrului nominal, substantivându-se: [rețete] *compensate*, [pătălăgea] *roșie, vândută*, [alegeri] *locale, prezidențiale* etc. Elipsele lexicalizate se fixează prin repetarea frecventă a unui tip eliptic contextual: omiterea predicatului: *Nici gând!, Nici vorbă!, Nici poveste!*, a complementului: *a da* [examen] *la facultate / la drept*, a unei propoziții sau a unei forme verbale nepersonale: *are de unde* [da, să dea], *ți-ai găsit* [să poată, să facă], *n-am când* [face, să fac], *n-am cum* [face, să fac]. Eliminarea unor propoziții poate crea expresii fixe de tipul: *Da de unde?* [să fac, să pot], *N-ai decăt!* [să faci]. Formulele de salut, de urare, imperative provin din construcții eliptice: *Sănătate!, Poftă bună!, Drepti!*

În contexte determinate, unul dintre elementele sintagmelor relativ stabile este suficient pentru a evoca întreaga sintagmă: prepozițiile *pro, contra, cu, fără: El e pentru, ea e contra*, numerale ordinale: *E într-a doua* [viteză].

Elipsele lexicalizate au sens contextual, elementele omise fiind cunoscute de toți vorbitorii: *a coborî la* [stația] Foișor, *a sta, a locui, a merge, a se plimba pe* [strada, bulevardul] Magheru, *a sta, a locui în* [cartierul] Berceni.

1.3.2. Gramaticalizarea unor *elipse* este specifică unor construcții stabile, cum ar fi omiterea verbului copulativ *a fi* din concesiva factuală: *Deși* [este, era] *bolnavă, a venit toțiși*. sau a operatorului *a fi* din structura pasivă dependentă de un verb modal impersonal: *trebuie* [a fi, să fie] *remarcat*.

2. ASPECTE PRAGMATICE

Din punct de vedere pragmatic, elipsa este un fapt de subiectivitate care reflectă relațiile interpersonale, uneori un procedeu de focalizare în discurs a unor elemente: vorbitorul exprimă în discurs doar elementele strict necesare înțelegerii mesajului, punctele nodale ale structurii informaționale, lăsând neexprimate elementele care ocupă poziții de legătură ușor de reconstituit. Interpretarea enunțului eliptic se bazează pe un proces de reconstrucție, care pune în relație structura sintactică incluzând elipsa cu bagajul lingvistic de care dispune receptorul. Reconstrucția structurii neexprimate este posibilă pe baza competenței comunicative comune a celor doi participanți la actul comunicării, precum și a raportării la contextul extralingvistic.

REPETIȚIA

1. PRELIMINARII

Repetiția constă în reluarea o dată sau de mai multe ori a unui component al discursului (sunet, cuvânt, sintagmă, propoziție, enunț). În afara repetițiilor ocazionale, există numeroase tipuri gramaticalizate, care se manifestă pe diverse niveluri: lexical (*fel de fel; din ce în ce* etc.), gramatical (*Copiii sunt copii., Ce-o fi o fi.* etc.), semantic (*Am băut cafea-cafea., N-au găsit pe nimeni, dar pe nimeni.* etc.), pragmatico-discursiv (*De văzut, am văzut destule.*). În cadrul interacțiunii verbale, mai ales al conversației spontane, se întâlnesc repetiții involuntare (ezitări) sau inconștiente (ticuri verbale), dar și numeroase repetiții intenționate, folosite pentru realizarea coeziunii textuale, a diverselor mișcări argumentative sau a unor strategii conversaționale etc. Multe repetiții cu funcții stilistice (anadiploza, chiasmul etc.) sunt folosite nu numai în domeniul creației artistice, ci și în limbajul curent.

În acest capitol nu sunt prezentate repetițiile sunetelor, repetițiile semantice (pleonasmе, serii sinonimice) și numeroasele tipuri repetitive cu valori strict stilistice, care fac obiectul retoricii.

O mare parte dintre exemplele prin care sunt ilustrate diversele tipuri de repetiții provin din „texte orale”, cu precădere materiale de limbă vorbită actuală: înregistrări audio (cuprinse în fondul „Arhiva CORV” din *Arhiva fonogramică a limbii române* a Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” al Academiei Române din București), pentru care se indică sursa prin siglele CS („corpus spontan”) sau TV („corpus TV”) și texte de limbă vorbită publicate (CORV, IVLRA, *Verba*); sistemul de transcriere a fost simplificat și completat cu semne de punctuație; elementele repetate au fost indicate prin caractere aldine, iar cele accentuate, prin majuscule. Pentru reprezentarea intonației, vezi *Organizarea prozodică a enunțului*, 1.

2. CRITERII DE CLASIFICARE

Repetițiile se pot clasifica după diverse criterii, printre care: realizarea lingvistică, distanța dintre termenii repetiției, fixitatea structurii repetitive, intenționalitatea, rolul vorbitorului în cursul interacțiunii verbale (locutor sau alocutor).

2.1. Realizarea lingvistică

Din punctul de vedere al realizării lingvistice, repetițiile pot fi identice sau modificate.

Repetițiile **identice** pot conține substantive (*Trec rânduri-rânduri de soldați.*), adjective (*o femeie bătrână-bătrână*), pronume (*N-a mai rămas nimic, nimic, nimic!*), numerale (*Au intrat doi câte doi.*), verbe (*Auzi, auzi, ce îndrăzneală!*), adverbe (*Era gata-gata să plângă!*) etc.

Unele forme „reduplicate” (bazate pe o singură reluare a unui cuvânt) se pronunță ca un grup accentual și ritmic (fapt reflectat în ortografierea lor cu cratimă); de pildă, în exemplul *Se pornește cu fata și hai-hai, hai-hai, până la pădure.* (A. Vasiliu, *Povești și legende, apud Byck 1934*) apare de două ori grupul *hai-HAI* (cu un singur accent pe al doilea element).

Repetițiile modificate pot să conțină o altă formă gramaticală a primului termen (*cântarea cântărilor, de mâncat, mănâncă*), o formă derivată a acestuia (*gol-goluț, încet-încetșor, câine-câinește, se suci, se răsuci*) sau o formă corectată a lui (*plem plecăm miercuri*, vezi *infra*, 4.3.6.3.).

2.2. Distanța dintre termenii repetițiilor

Din punctul de vedere al distanței dintre termeni repetițiile se pot împărți în:

- (a) repetiții imediate: *mare-mare, repede-repede* etc.;
- (b) repetiții la distanță, în care între un termen și reluarea lui se află și alte elemente: *Au salariul pe care-l au., Trenul ajunge când ajunge.* etc.

2.3. Fixitatea structurii repetitive

Din punctul de vedere al fixității structurii se poate face distincție între:

- (a) repetiții libere, create *ad hoc*, prin simpla repetare — o dată sau de mai multe ori, imediată sau la distanță, identică sau modificată —, a unor elemente (vezi, de pildă, exemplele de sub 2.2.a);
- (b) repetiții fixate la nivel structural: *Copiii sunt copii., La munte când plouă, plouă!* etc. (pentru detalii, vezi *infra* 3.2);
- (c) repetiții fixate atât la nivel structural, cât și la nivel lexical, în general idiomatic. Numeroase tipuri atestate în corpusul vorbit sunt locuțiuni, în care elementele repetate sunt legate prin conjuncții sau prepoziții, prin juxtaapunere sau / și prefixarea celui de al doilea termen (*frig și frig, zi după zi, jumate-jumate, leu paraleu, vrând nevrând* etc.) (vezi *infra* 3.1).

2.4. Intenționalitatea

Repetițiile pot fi neintenționate sau intenționate.

2.4.1. Repetițiile *neintenționate*, care intervin preponderent în comunicarea orală, din cauza caracterului ei neplanificat, pot fi involuntare sau inconștiente.

(a) Repetiții involuntare: ezitățile

Ezitățile *afective* exprimă diverse mișcări sufletești: nesiguranță, temere, îndoială, în general o stare de tulburare accentuată; ele abundă în limba vorbită, mai cu seamă în secvențele de contrazicere sau în care vorbitorul este contrariat de ceva, relatează fapte triste ori dureroase din existența sa etc.:

Ce ce i-au chinuit pe oamenii ăștia. [...] Și-acuma mai mai mai mai au neobrăzarea să mai spuie că „bătrânii” și „ăștia”. După ce i-au chinuit așa. (CORV).

Ezitățile *lingvistice* constituie forma verbală sau doar vocală prin care se manifestă, „la vedere”, procesul de elaborare mentală a mesajului, care, în cazul discursului vorbit, are loc concomitent cu producerea lui verbală; în afara lungirii sunetelor și a pauzelor, o consecință frecventă a ezitării este și repetiția:

Și de vină sunt î î î compuşii cloro î î floro-carbonici adică adică CUM îi zice ...[pocnește din degete] *ĂSTA, propenatul, î î gazul care se bagă și-n frigider, se bagă și-n spray-uri. FreOnul. (CORV).*

(b) *Repetiții inconștiente: ticurile verbale*

Ticurile verbale sunt cuvinte sau expresii (având, de obicei, rol de mărci discursive) care, datorită repetării abuzive de către un anumit vorbitor, și-au pierdut, în discursul acestuia, aproape integral conținutul semantic sau funcția conversațională; dintre cele mai frecvente ticuri întâlnite în vorbirea actuală se pot menționa: *adică, ai / ați înțeles?, (nu știu) cum să spun, deci, eu știu?, fără doar și poate, mă-nțelegi?, mă rog, nu-i așa?, nu știu ce, păi, părerea mea!, și așa mai departe, știi?, știu eu? etc.*

2.4.2. Repetițiile *intenționate* cunosc o mare varietate de tipuri (vezi *infra*, 3) și pot îndeplini diverse funcții (vezi *infra* 4).

2.5. Calitatea de locutor sau de alocutor a vorbitorului

În cadrul interacțiunii verbale, datorită coprezenței interlocutorilor, un rol important îl are clasificarea repetițiilor în funcție de rolul în dialog al celui care le produce în:

(a) *autorepetiții*, create prin reluarea unui element de către același locutor care l-a emis inițial;

(b) *heterorepetiții*, create prin reluarea de către alocutor a unui element din mesajul anterior al locutorului.

Aceste clasificări nu sunt totdeauna univoce, categoriile respective nepermițând o delimitare strictă, ci mai degrabă stabilirea unor deosebiri graduale. De asemenea, nu orice criteriu de clasificare este compatibil cu toate celelalte.

3. STRUCTURI SINTACTICO-SEMANTICE REPETITIVE

Numeroase repetiții prezintă un anumit nivel de gramaticalizare, manifestat prin folosirea unui *tipar structural* care poate fi actualizat de la caz la caz cu diverse elemente lexicale. Dintre acestea fac parte structurile repetitive *unitare* și cele *neunitare*.

3.1. Structuri repetitive unitare

Structurile repetitive unitare constituie ansambluri unitare din punct de vedere sintactic și semantic; ele pot fi formate prin reluare identică sau modificată a unui element și, în afara elementelor repetate, pot cuprinde:

- prepoziții, plasate între termenii repetiției (*an cu an, cât de cât, umăr lângă umăr*) sau înainte de fiecare termen (*din vorbă-n vorbă, din când în când*);

- conjuncția *și* (*zor și zor, aleargă și aleargă, când și când, vai și vai*), uneori întărită de adverbe ca *iar, mai, numai, tot* (*muncă și iar muncă; câte și mai câte, ea și numai ea, plânge și tot plânge*).

Unele structuri repetitive fixe sunt rezultatul elipsei: *și mai și* (în loc de *și mai și mai*), *vai de mine și de mine* (în loc de *vai de mine și vai de mine*), *dac-o fi și-o fi* (în loc de *dac-o fi și dac-o fi*) etc.

În funcție de structura repetiției, valorile semantice ale structurilor repetitive unitare se repartizează astfel:

(a) structura **x-x**:

– *intensitatea*: substantive, adjective sau adverbe (*Era frig-frig.*, *A fost o călătorie lungă-lungă.*, *Târziu-târziu am descoperit misterul.*);

– *continuitatea*: adverbe (*mereu, mereu*), substantive (*Da' cum era abonamentul? Era tot timpul, tot timpul?* – CS), verbe (*Freonul ăsta tot iese, iese, iese din instalațiile frigorifice, din spray-uri, gaura respectivă de deasupra polilor se tot lărgește, se tot lărgește.* – CORV);

– *aproximația*: adverbe (*Mai-mai să pună mâna pe dânsii!*), numerale (*pe la unspe-unspe și ceva* – CORV);

– *distribuția*: substantive (*Am împărțit pâinea jumate-jumate.*, *Se apropiiau cete-cete.*), numerale (*Au primit fiecare treizeci-treizeci de litri.*);

– *imprecații*: verbe (*Arză-l-ar focul să-l arză!*);

(b) structura **x și x**:

– *durata*: substantive (*soare și soare; ani și ani*), adjective (*Era tristă și tristă.*), verbe (*Plouă și (iar) plouă.*);

– *calitatea*: substantive la singular (*orez bob și/cu bob*) sau pronume (*artiști unul și unul*);

– *cantitatea*: substantive sau numerale (substantiv) la plural (*ani și ani; zile și zile; sute și sute*);

– *intensitatea*: substantive legate prin *și iar* (*frig și iar frig*);

(c) structura **x + prepoziție + x**:

– *cantitatea*: adverbe (*cât de cât*);

– *distribuția*: substantive (*bucată cu bucată*);

– *periodicitatea*: substantive (*zi de zi*);

– *sucesiunea*: substantive (*an de an, zi după zi*);

– *reciprocitatea*: substantive (*Merg umăr la umăr.*, *Se bat cap în cap.*);

– *progresia*: substantive (*Am citit cartea capitol cu capitol.*, *Se apropiiau pas cu pas.*);

(d) structura **prepoziție + x + prepoziție + x**:

– *progresia*: adverbe ori substantive precedate de prepozițiile *din* și, respectiv, *în* (*Mergea din ce în ce mai încet.*; *Apoi a fost regimul lui Antonescu care a fost un regim de război, faptul că nu am putut să ne oprim unde trebuia, după-aceea bolșevizarea țării [...] din dezastru în dezastru.* – TV); substantive precedate de prepozițiile *de* la și, respectiv, *la* (*E una dintre actrițele care joacă de la spectacol la spectacol mai bine.* – TV);

– *periodicitatea*: substantive, numerale sau adverbe precedate de prepozițiile *din* și, respectiv, *în* (*din timp în timp; din doi în doi ani; din când în când*);

– *limitarea*: substantive precedate de prepozițiile *din* și, respectiv, *în* (*din scoarță-n scoarță*) sau de prepozițiile *de* și, respectiv, *până* (*de marți până marți*);

(e) structura **x câte x**:

– *distribuția*: numerale distributive (*unul câte unul; doi câte doi*), adverbe (*puțin câte puțin*).

3.2. Structuri repetitive neunitare

Structurile repetitive neunitare sunt structurile în care termenii repetiției nu fac parte dintr-o singură unitate sintactică, ci constituie fiecare unități distincte,

între care se stabilesc diverse relații. Multe dintre ele constituie sau cuprind *tautologii* (repetări ale acelorași elemente, cu funcții sintactice diferite).

3.2.1. Unele structuri repetitive au rolul de a *intensifica semantic elementul repetat*. Mijloacele prin care se obține această emfază „forte” pot fi de tip prozodic, lexical și / sau structural.

(a) Structura cu schema repetitivă *x, X* se bazează pe repetarea (o singură dată) a unui substantiv, în formă nearticulată și cu accent emfatic; rolul ei este metadiscursiv, subliniind sensul propriu în care este folosit cuvântul („autenticitatea”, caracterul „veritabil”, „genuin”); în exemplul următor sintagma *mango-mango* înseamnă „mango adevărat, veritabil”:

A: *Și are vreo aromă „mango” ăsta?* (despre un sirop de fructe)

B: *Foarte bună. Mango-MANgo.* (CS).

În afara tipului substantival menționat, pot apărea și variante adjectivale (*curat-cuRAT* „realmente curat”) sau adverbiale (*departe-dePARte* „cu adevărat departe”), care exprimă intensitatea (sens de superlativ).

Valoarea de autenticitate exprimată de structura repetitivă poate fi întărită prin adăugarea unor sinonime adjectivale (*adevărat, autentic, curat, pur, real* etc.):

E vorba de privatizare, o privatizare integrală, privatizare-privatIZare, adevăRată și nu cuponiadă. (TV)

sau prin intermediul unor adverbe sau locuțiuni adverbiale, într-o formulă repetitivă de tipul *chiar x X*:

Ați fost chiar prieteni-priEteni. (CS)

ori de tipul *x, cu totul x*:

Facem o digresiune cu TOTul digresiune față de obiectul seminarului (CORV);

(b) Structura emfatică *x dar X* constă în repetarea, după conjuncția *dar*, a unui element, rostit cu accent puternic:

N-a scos pe nimeni da' pe NImeni dintre cei care ar fi trebuit să fie scoși. (TV)
sau cu lungirea vocalei finale:

N-am avut director la seral opt luni. Tot trimiteau pe o proastă de desen da' o proastă ... ca o cizmă. (CS).

(c) Structura emfatică *x dar ce x!*:

Ajungem pe neașteptate în fața unei clădiri. Dar ce clădire! Un adevărat palat din povești. (apud Jordan 1975);

(d) Structura *x – ce x? –Y!* rezultă din faptul că vorbitorul repetă cuvântul imediat anterior, precedat de *ce*, cu *intonație rejectivă*, ca o aparentă formă de corectare a acestuia, dar având în realitate rolul de a conferi o emfază specială termenului care urmează, rostit cu accent puternic; intonația rejectivă este caracterizată printr-un ton ușor descendent, plasat în registrul de jos al vocii vorbitorului (secvențele rostite astfel sunt marcate mai jos prin semnul [!]); cuvântul repetat poate fi un substantiv:

Candidatul nostru. Adică ce mai candidat? ALEsul nostru. (I. L. Caragiale, *O scrisoare pierdută*); sau un adjectiv ori adverb:

În mijlocul acestui vârtej [...] stătea neclintită secretara franceză despre care am mai vorbit [...] model de funcționară conștiincioasă – ce conștiincioasă? de-a dreptul pătimașă ar trebui să spun, lucrând până seara târziu chiar și sâmbetele și duminicile numai ca treaba să fie făcută. (N. Djuvara, *Amintiri din pribegie*).

3.2.2. Repetiția poate funcționa în limba română ca *procedeu sintactic de exprimare a aspectului verbal* prin două tipuri de structuri specifice:

(a) structurile repetitive bazate pe coordonare exprimă **durata nedelimitată**; elementele repetate sunt fie juxtapuse: *S-o luptat ei, s-o luptat până l-o omorât pe zmeu.* (M. Eminescu, *Basme*, apud Guțu Romalo 1960), fie legate prin *și*: *Și merge și merge până se întâlnește cu Decuseară* (I. Pop Reteganul, *Povești ardelenesti*, apud Guțu Romalo 1960). De asemenea, durata nedelimitată poate fi exprimată concomitent prin repetiție și prin adăugarea unor elemente lexicale nonrepetitive (adverbe ca *iar*, *tot*): *Se tot duc, se duc mereu*;

(b) structurile bazate pe subordonare (al doilea termen al repetiției fiind precedat de *ce* sau *cât*) exprimă o **durată delimitată**: *Merge el ce merge până ajunge acasă la moșneag.* (I. Creangă, *Povești*, apud Guțu Romalo 1960); *Mai rumegă el cât mai rumegă și pe urmă se așterne pe somn* (*ibid.*).

Într-o schemă mai cuprinzătoare **regentă + conectiv pronominal sau adverbial + subordonată** pot fi cuprinse și numeroase alte tipuri de subordonate (*Face ce face.*, *A umblat pe unde a umblat.*, *O trece cum o trece și necazul ăsta!*), în construcții care nu exprimă aspectul verbal, ci au ca valoare semantică fundamentală **caracterul nedeterminat**, cu alte cuvinte, exprimarea unor circumstanțe rămase sau lăsate necunoscute.

3.2.3. Structura repetitivă *Copiii sunt copii.* se bazează pe raportul subiect – predicat nominal, în care al doilea termen al repetiției (numele predicativ) subliniază identitatea celui dintâi (*Legea e lege.*, *Datoria e datorie.*, *Cuvântul e cuvânt.* etc.). Semantic, această structură poate fi interpretată ca o formă de insistență asupra **caracterului imuabil** al referentului: vorbitorul are convingerea că nu există alt mod mai potrivit de calificare a acestuia decât prin reidentificare („așa sunt copiii, asta este natura lor” etc.), subliniind în același timp existența informației respective în fondul comun de cunoștințe al interlocutorilor („știi ce vreau să spun cu asta”).

Substantivul care reprezintă cel de al doilea termen al repetiției poate fi întărit lexical (*Copiii sunt tot copii.*) sau prin accent (*Copiii sunt coPII.*), iar verbul copulativ poate fi și la conjunctiv (*Copiii să fie copii!*) sau poate fi omis (*Copiii, TOT copii!*).

Când termenul al doilea al repetiției este un adjectiv, se subliniază o caracteristică intrinsecă a antecedentului (același adjectiv, dar substantivizat): *Prostu-i prost și-n ziua de Paști!*, *Prostul, TOT prost!*

3.2.4. Structura repetitivă *Frate frate, dar brânza-i pe BANI!*, cu funcție concesivă, are rolul de a atrage atenția asupra elementului sintactic care urmează, de obicei accentuat și legat de tautologie prin coordonare adversativă, conform schemei *x (ca) x, dar Y*:

Vara ca vara, dar IARna-i cel mai greu.; *Toate ca toate, dar...*

În afara structurii repetitive, sublinierea contrastului este susținută și printr-o intonație specifică, în care termenul al doilea al repetiției este rostit cu vârf melodic (vezi **Organizarea prozodică a enunțului**, 2.1.1) în silaba accentuată, în timp ce elementul următor este, în general, rostit cu vârf dinamic:

el,

El ca dar să vezi EA

ce pisăloagă

e!

3.2.5. Construcția repetitivă de tipul *De văzut, am văzut destule*. cuprinde un circumstanțial de relație (exprimat într-o formă specifică limbii române, prin prepoziția *de* + verb la supin), urmat de structura propozițională propriu-zisă, care conține repetarea verbului la un mod predicativ. Prin plasarea în poziție inițială și folosirea prepoziției *de*, precum și prin izolarea sa fonetică (ton ascendent și pauză), sintagma *de văzut* se constituie într-un mijloc de **tematizare forte** (vezi **Organizarea tematică a enunțului, 2.1**) :

De vă zut,
am văzut des
tu
le.

Tipul menționat cunoaște și alte variante, exprimate prin *de* + adjectiv, substantiv, adverb, care funcționează ca nominalizări tematice (tema realizându-se prin nominale sau prin echivalentele lor): *De cuminte, vede ea că-i cuminte.*, *De frate, frate să-mi fii, dar la noi mai rar să-mi vii.*, *De greu, îi era greu.* (apud Pană Dindelegan 2003).

Construcția este specifică registrului informal (popular și familiar), cu diverse funcții în cadrul interacțiunii:

- reiterează predicția dintr-o replică anterioară, porțiunea inițială, introdusă prin *de*, funcționând ca anaforă conversațională:

A: *Da' ce-ai uitat, dragul tatei?*

B: *De uitat, n-am uitat nimica, tată, dar, ia, prin dreptul unui pod, mi-a ieșit un urs groaznic, care m-a vârat în toți spărieșii* (I. Creangă, *Povești*, apud Pană Dindelegan 2003);

- introduce o temă nouă:

Am vorbit de câte și mai câte. Dar de mâncat, ai mâncat? (apud Pană Dindelegan 2003);

- marchează opoziția față de aserțiunea anterioară:

De nume ți-am auzit, dar de văzut, nu te-am văzut. (ibid.).

3.2.6. Structura repetitivă *Sunt oameni și oameni*. este bazată pe coordonarea termenilor, substantivul fiind obligatoriu nearticulat (în acest caz, substantivele repetate sunt utilizate nereferențial ca expresie a specificului lor intensional). Construcția pune în contrast cei doi termeni ai repetiției („sunt diferite feluri de oameni”), ceea ce se realizează prin pronunțarea lor în grupuri accentuale separate, la nivele intonaționale diferite (primul termen al repetiției este rostit cu ton înalt, iar al doilea, cu ton grav):

oameni
Sunt și
oameni.

3.2.7. Tipul repetitiv *Poruncă, neporuncă, trebuie s-o îndeplinim!* este bazat pe reluarea unui substantiv nearticulat. Structura, care coordonează o formă afirmativă și una negativă a aceluiași element, exprimă două ipoteze sau situații opuse; de regulă, este plasată înaintea unei regente a cărei acțiune se îndeplinește în orice condiții, indiferent de realizarea acestor variante (sensul „chiar dacă” poate fi subliniat prin adverbe ca *tot*, *oricum*, eventual accentuate):

Zăpadă, nezăpadă, oricum plecăm la munte.

Profesor, neprofesor, TOT va trebui să-și dea doctoratul.

Schema *x*, *ne-x* este echivalentă cu cea nonrepetitivă *x* sau *nu* (zăpadă sau nu...).

Un tipar repetitiv similar se poate întâlni și la nivelul frazei, când două propoziții juxtapuse care conțin același predicat (întâi la forma pozitivă, apoi la cea negativă) sunt subordonate concesiv față de o regentă, pe care o precedă; fiecare termen al repetiției este pronunțat cu intonație ascendentă:

cut, cut,
Ce-a fă ce n-a fă s-a descur
cat.

rei, rei,
V nu v bea

Grigore a

gheasmă.

3.2.8. Pe baza schemei repetitive *x nu x*, se pot folosi două întrebări dubitative juxtapuse (pronunțate fiecare cu intonație ascendentă) pentru exprimarea *incertitudinii*:

me, me?
nu nu
Să dăm să nu dăm Nu

știu. (CORV).

3.2.9. Altă structură repetitivă bazată pe coordonarea termenilor repetați este formată din două întrebări retorice juxtapuse (a doua fiind repetarea cu topică modificată a celei dintâi), rostite cu ton ascendent – descendent:

Stan,
Ce mi-e popa ce
mi-e
Stan
popa.

3.2.10. Două temporale, cu nuanță condițională, coordonate copulativ, (exprimând momentul când se va petrece acțiunea regentei, dar și o condiționare strictă a realizării acesteia), sunt în general pronunțate ca un singur grup accentual și cu intonație ascendentă:

pla,
Dacă s-o întâmpla și s-o întâm va trebui să ple
căm. (apud Iordan 1975);

fi,
Când a fi și-a ne-om muta din ca
să. (ibid.).

3.2.11. În unele cazuri, când se subliniază contrastul dintre referenții fiecărei propoziții, coordonarea are loc între două tautologii: prima este pronunțată cu intonație ascendentă și este urmată de pauză, iar a doua, cu intonație descendentă; termenul al doilea al fiecărei repetiții este puternic accentuat:

VORbă,
Vorba-i treaba-i
TREA
bă.

cu varianta eliptică:

VORbă,
VORba treaba

TREA
bă.

Într-un exemplu de tipul *Dealul-i deal și valea-i vale, mândra-i mândră până moare.*, deși, din punct de vedere formal, între primele două propoziții și a treia este un raport de coordonare, între ele s-ar putea identifica și un raport semantic de subordonare („Așa cum dealul-i deal..., tot așa mândra-i mândră...”).

3.2.12. Schema repetitivă cu topica **subordonată + regentă** poate cuprinde diverse tipuri de subordonate (*Cine are noroc are.*, *Dacă n-am știut, n-am știut!*, *Ce-o fi, o fi!*, *Unde se poate, se poate!*, *Cât merge, merge!*) și exprimă caracterul *definitiv, categoric, ireversibil* al unei aserțiuni, susținut și de accentuarea deosebită a ultimului termen. Dacă elementul repetat este un adjectiv, construcția are rolul de a sublinia caracterul intrinsec al însușirii respective:

drept
Ce e e
DREPT.

3.2.13. Tipul *Lumea noastră este cum este.* reprezintă o structură frecvent folosită în româna actuală, mai ales cu rol de argument forte, în care, printr-o anumită ambiguitate semantică intenționată („știm cu toții cum este”), se sugerează atât un sentiment de solidaritate între interlocutori, cât și imuabilitatea situației (și deci soliditatea argumentului). Această structură are variante sintactice numeroase: *Au salariul pe care-l au.*, *A scris ce-a scris.*, *Trăim cum trăim.*, *Trenul ajunge când ajunge.* etc.

3.2.14. În structura repetitivă care are rolul de a insista asupra conținutului semantic al unui anumit element din regentă (rostit cu accent puternic), prima propoziție (temporală sau condițională) are intonație ascendentă:

plouă,
La munte când PLOUă!
bal,
Dacă-i BAL să fie!

Elementul din regentă poate fi evidențiat și prin adăugarea unui adverb:

vește,
Ăsta când te lo apoi te loVEȘte!

3.2.15. Circumstanțiala concesivă cu accent emfatic pe termenul al doilea al repetiției și introdusă prin *că* este totdeauna intercalată în interiorul regentei, imediat după antecedent:

MUN
Muntele, că-i te, și TOT are doruri multe.
FIER,
Fierul, că-i și putre zește.

3.2.16. Structura repetitivă bazată pe juxtapunere (cu condiționala plasată înaintea regentei) are o intonație caracteristică, reprezentată prin două variante melodice:

(a) prima propoziție este pronunțată cu ton ascendent, iar a doua, cu ton descendent:

it,
bu
Car mi-a tre CAR
am gă
sit!
t-o,
ca EL
El a stri s-o dreă
gă!

(b) prima propoziție este rostită în întregime pe un ton înalt, a doua, pe un ton grav:

CAR am găsit!
El a stricat-o,
EL s-o dreagă!

Forța emfatică a construcției, cu rol de argument forte în cadrul discursului, este amplificată prin pauza care precedă al doilea termen al repetiției și prin intensitatea cu care se rostește elementul care trebuie evidențiat.

3.2.17. Structura paratactică complexă *Vine, vine; nu vine, nu vine.*, realizând schema: *subordonată condițională + regentă + subordonată condițională + regentă*, exprimă o *alternativă*, concomitent cu sugerarea indiferenței vorbitorului față de modul de soluționare a problemei. Se exprimă în general două raționamente complementare, o dată în formă afirmativă, a doua oară, în formă negativă sau invers (întâi negativ, apoi afirmativ):

Făceai, dădeai, nu făceai, nu dădeai nimic. (TD, apud Vulpe 2004).

Intonația construcției este cea caracteristică subordonatelor juxtapuse față de regenta pe care o precedă: ton ascendent – ton descendent + ton ascendent – ton descendent:

ne, ne,
Vi vi nu vi nu vi
ne, ne.

Structurile repetitive, deși, prin natura repetiției, par „neinformative” la nivelul conținutului propozițional, au deplină relevanță în planul comunicării: pentru interpretarea adecvată a mesajului conform intențiilor vorbitorului, un rol important au atât faptul că repetarea unui element se face în general cu altă funcție sintactică și / sau semantico-discursivă, cât și, foarte frecvent, diferențele de realizare intonațională și / sau accentuală.

4. FUNCȚIILE REPETIȚIEI

Printre cele mai importante funcții ale repetiției sunt asigurarea coeziunii textuale și intensificarea semantică, la care se adaugă, în cadrul interacțiunii verbale, răspunsul la întrebare, prefatarea răspunsului, realizarea unor mișcări argumentative (de suport sau de contrazicere a alocutorului) sau a unor funcții metalingvistice, exprimarea semnalelor de receptare, realizarea unor strategii conversaționale (digresiunea, menținerea sau preluarea dreptului la cuvânt, rectificarea).

4.1. Asigurarea coeziunii textuale

Multe autorepetiții au ca efect asigurarea și / sau creșterea coeziunii textuale: prin repetarea unor elemente, discursul vorbitorului devine mai legat, decurge într-un mod mai logic și este mai ușor de urmărit. În general este vorba de repetarea unor elemente lexicale, dar uneori se pot repeta și structuri sintactice (vezi, de pildă, *infra* „paralelismul sintactic”).

4.1.1. Modalitățile de realizare a coeziunii textuale prin intermediul repetiției sunt tematizarea și autorepetiția după intercalări.

(a) Tematizarea

Funcția coezivă a repetiției este foarte importantă în marcarea relației dintre informația veche și cea nouă. Adeseori procesul tematizării se reflectă în plan prozodic. Astfel, în exemplul următor, prima menționare a numelui *Miron Neagu* este rostită cu accent emfatic; cu prilejul repetărilor sale următoare, acest nume nu mai este accentuat, întrucât accentul frazei s-a mutat pe alte elemente, care constituie informația nouă, în timp ce *Miron Neagu* a devenit informația veche:

A: *Și-n Sighișoara era un librar intelectual?*

B: *Era tatăl lui Dodo. Și mai era Miron NEAgU. Miron Neagu a avut librărie și a avut casă de editură și tipograFie. Cunoscută-n toată țara. N. D. COcea a publicat la Miron Neagu. Da' CĂȚI n-au publicat în țară la Miron Neagu la Sighișoara. (CS).*

(b) Autorepetiția după intercalări (sau după paranteze explicative):

Limbajul, asta o să vorbim la anul, dacă om fi tot împreună, limbajul standard se bazează în special pe formele muntenești, dar nu numai. (CORV).

4.1.2. Tipurile repetitive cele mai folosite pentru realizarea coeziunii textuale sunt: anadiploza, chiasmul, paralelismul sintactic, laitmotivul și anumite structuri atributive.

(a) **Anadiploza** constă în repetarea unui cuvânt sau grup de cuvinte la sfârșitul unei unități sintactice și la începutul celei următoare:

Eu sunt de acord cu ceea ce a spus X. dar cu un amendament. Un amendament seriOS și anume că tot ceea ce a spus el este valabil pentru acea minoritate a cetățenilor români care citesc ziarul dar... DAR ... ei reprezintă totuși elita intelectuală a țării și deci efectul este foarte important. Foarte important pentru că sânt oamenii care de fapt decid ce trebuie să fie mainstream-ul opiniei românești. (TV).

Procedul anadiplozei este cunoscut și în vorbirea populară românească; de exemplu, „temporală de reluare”: *a pus sacii în căruță/ ... și dac-a pus sacii în căruța-a plecat. (TD, apud Vulpe 1980).* La aceasta se adaugă și alte

subordonate „de reluare”, semnalate pentru graiurile muntenești: *face sclăbuc / dacă face sclăbuc / înseamnă că e fierț*. (TD, apud Pană Boroianu 1992); *era taman după război / vezi / dacă era după război nu se găsea material*. (ibid.).

(b) *Chiasmul* este procedeul sintactic prin care se repetă aceleași elemente, dar în ordine inversă; de cele mai multe ori emfaza astfel realizată este amplificată prin pronunțarea parțială a secvenței repetate cu o proeminență dinamică:

Și erau sabotați cumplit. Cum PLIT erau sabotați. (CS).

Chiasmul a fost semnalat și în vorbirea populară, ca „structură simetrică”, iar, pentru graiurile muntenești, este considerat o trăsătură specifică: *era toamna / toamna era* (TD, apud Pană Boroianu 1992).

(c) *Paralelismul sintactic* constă în repetarea unor unități sintactice cu structură simetrică, de obicei cu ritm și intonație similare; în exemplele următoare, unitățile sintactice sunt repetate cu intonație ascendentă:

Eram orfan de război și nu plăteam nicio taxă de înscriere, de nimic. Și m-am înscris la drept, m-am înscris la litere, m-am înscris la artă dramatică, m-am înscris la sport și la . . . da' Unde nu m-am înscris! (CS).

Prin repetarea tiparului intonațional, vorbitorul poate sugera caracterul obsesiv al unor secvențe (eventual citate în vorbire directă sau indirectă), ca în următorul exemplu:

Americanii tot dau de exemplu Europa: „europenii nu mai primesc, europenii au interzis, europenii nu mai lasă, europenii au pus nu știu ce condiții, europenii...” (despre imigranți) (CS), unde vorbitorul lasă ultima repetiție incompletă în mod deliberat: *europenii...*, ca și când enumerarea ar putea continua, pe același ton, adăugând alte cazuri celor deja menționate.

Paralelismul sintactic nu implică în mod necesar repetarea unor elemente lexicale: *Am așternut fața de masă, am așezat farfuriile, am pus paharele... etc.*

(d) *Laitmotivul* constă în repetarea de mai multe ori (imediată sau la distanță) a aceluiași element, care reprezintă, de regulă, tema unei secvențe conversaționale:

Mi se părea că n-o să pot niciodată să fac teatru. Și asta a ținut un semestru. După un semestru eu am înțeles ce vrea de la mine, am înțeles ce-nseamnă să faci teatru și nu să faci, să te FACI că faci teatru cum cum făceam eu, cum fusesem învățat. Adică eu eram învățat să fac un teatru diletant, un teatru exterior și nu un teatru de adevăr și de profunzime. (TV).

(e) *Structurile atributive* (culte) cu repetarea, fără articol, a unui nume cunosc două tipuri repetitive:

– Schema *x, x care...*

O treime din pământul aflat în proprietate se afla într-o formă de proprietate care era necunoscută codului civil, cod civil care fusese votat în primul deceniu al secolului al douăzecelea. (TV);

– Schema *x, care x ...*

Mergem spre o economie de piață, care economie de piață presupune inițiativa privată. (TV).

4.2. Intensificarea semantică

Sublinierea unui element în cadrul narațiunii sau al dialogului se face frecvent prin autorepetiții:

Și era lista cu TOT trusoul, ce este, cât a costat, TOT, tot, tot, tot. (CORV).

Pentru alte structuri repetitive cu funcție emfatică vezi *supra* 3.2.1.

4.3. Repetiția în dialog

Numeroase auto- și heterorepetiții sunt folosite în cadrul **interacțiunii verbale**, având diverse funcții specifice.

4.3.1. Răspunsul la întrebare

4.3.1.1. În mod frecvent, *răspunsul la o întrebare totală* conține repetarea ei, integrală sau parțială, identică sau modificată. Acest fel de răspunsuri au de obicei o notă categorică (afirmație sau negație categorică) și pot avea diverse structuri repetitive (bazate pe heterorepetiții):

(a) Răspunsul afirmativ la o întrebare formulată afirmativ o poate repeta integral, cu eventuale modificări de persoană și / sau număr:

A: *Tu ți-amintești?*

B: *Mi-amintesc drumul ăla FOARte bine.* (CORV)

sau o poate repeta parțial:

A: *La Suceava stăteați la bloc?*

B: *La bloc.* (Verba).

De asemenea, se poate exprima un răspuns afirmativ prin intermediul unei întrebări repetitive retorice cu verbul la același mod ca antecedentul, dar la forma negativă:

A: *Vrei bere?*

B: *Cine nu vrea bere?*

sau cu verbul la modul conjunctiv:

A: *Vrei bere?*

B: *Cum să nu vreau?*

(b) Răspunsul afirmativ la o întrebare formulată negativ impune în limba română folosirea particulei *ba*, urmată de *da* sau, destul de frecvent, de repetarea (integrală sau parțială, eventual cu modificarea persoanei și / sau a numărului) a întrebării, prin care se imprimă răspunsului un caracter mai categoric:

A: *Nu l-ai invitat?*

B: *Ba da. / Ba l-am invitat.*

Un alt tip de răspuns afirmativ categoric constă în repetarea fără negație a unui element formulat negativ în antecedent, asociată cu rostirea sa emfatică:

A: *Da' nu e un semnal de alarmă?*

B: *ESTE un semnal de alarmă, sigur.* (Verba).

(c) Răspunsul negativ la o întrebare totală poate fi *nu*, dar foarte frecventă este și repetarea ei (parțială sau integrală) în forma negativă:

A: *Știi când pleacă?*

B: *Nu știu când pleacă.* (IVLRA).

În ce privește cuplul *întrebare – răspuns*, poate fi amintit obiceiul unor vorbitori de a-și formula răspunsurile, cel puțin în partea lor inițială,

prin repetarea (integrală sau parțială) a întrebărilor. Procedul, simțit „școlăresc”, este folosit uneori cu intenții comice:

A: *Cum s-a rezolvat cu Iașul?*

B: *S-a rezolvat că nu mă mai duc. [...]*

A: *Care-a fost motivul?*

B: *Motivul a fost că nu-mi permit să scot din buzunarul propriu atâția bani pentru două zile. (IVLRA).*

Un răspuns negativ se poate exprima și prin intermediul unei întrebări repetitive retorice cu verbul la modul conjunctiv:

A: *Nu ți-e teamă?*

B: *De ce să-mi fie teamă?*

sau al unei întrebări repetitive rostite cu intonație rejectivă:

A: *Vrei bere?*

B: *Ce să vreau! [Nu vezi că n-avem timp?].*

Pentru folosirea intonației rejective, vezi și *infra*, 4.3.3.2.b.

4.3.1.2. În cazul unei *întrebări alternative* răspunsul este, de obicei, parțial repetitiv, constând în exprimarea opțiunii alocutorului:

A: *Doriți bilet sau doar pentru informații?*

B: *Numai informații. (IVLRA).*

4.3.2. Prefațarea răspunsului

Întrebările ecou pot fi formulate de alocutor ca o strategie de amânare a răspunsului propriu-zis, în scopul de a câștiga timp pentru elaborarea acestuia:

A: *Când v-ați întors?*

B: *Când ne-am întors? Ia să vedem, cred că era înainte de Crăciun.*

Același rol îl poate avea și heterorepetiția cu verbul la modul conjunctiv:

A: *Cum umpleți borșul?*

B: *Cum să umplu și borșu?! // spăl vasu frumos / pui mălai și cu tărășă de grâu / [...] l-amesteci frumos / l-înmoi cu apă rece [...] (TD, apud Dascălu 1979).*

4.3.3. Realizarea unor mișcări argumentative

Când sunt folosite pentru realizarea diverselor mișcări argumentative, repetițiile imprimă, în general, intervenției o notă de emotivitate sau de participare intensă.

4.3.3.1. Mișcările argumentative *de susținere comunicativă* (confirmarea, acordul, adeziunea, ratificarea etc.) pot consta în repetarea de către alocutor a antecedentului:

A: *ȘI aicea semănăm.*

B: *ȘI aicea semănăm. (CORV).*

4.3.3.2. Mișcările argumentative *de tip polemic* (dezacordul, contestarea, obiecția, reproșul, contrazicerea etc.) se pot realiza atât prin autorepetiție, cât și prin heterorepetiție.

(a) Prin autorepetiție, pronunțată cu intonație descendentă, eventual întărită prin rostire forte și / sau la un nivel mai înalt al vocii vorbitorului, se poate exprima contrazicerea interlocutorului:

A: Avea o mașină Ford foarte bună.

B: Nu, o mașină

A: O limuzină mare americană.

B: Ei, nu știu dacă era așa mare.

A: Era o limuzină mare americană [replică rostită cu voce mai puternică și pe un ton mai înalt] (CORV),

iar printr-o heterorepetiție multiplă se poate obține contestarea unei aserțiuni a interlocutorului făcută sub forma unui enunț negativ:

A: Niciodată nimeni de la București n-a spus că această siglă este făcută la Constanța.

B: S-a spus, s-a spus, s-a spus. (IVLRA).

(b) Prin autorepetiție sau heterorepetiție (integrală sau parțială, identică sau modificată), pronunțată cu intonație reactivă se realizează contestarea (folosirii) antecedentului:

Nu mai am niciun fel de încredere... Nu mai am! De fapt n-am avut niciodată, în asistența noastră medicală (CS).

În cadrul conversației repetițiile reactivive pot îndeplini diverse alte funcții:

— comentariu autocritic și autocorectare (autorepetiție): vorbitorul repetă mai întâi propriile cuvinte cu intonație reactivă (ca un fel de autocitare ironică sau ca un comentariu prin care respinge folosirea lor ca fiind inadecvată în contextul respectiv), iar apoi se autocorectează, oferind termenul pe care îl consideră adecvat:

O văd mereu la... mereu! când dau la televizor câte o imagine cu liberalii. (CS);

— dezacord cu interlocutorul (heterorepetiție), eventual urmat de o justificare:

A: N-avea fiecare fântâna lui?

B: Ei, fiecare! Da' de unde! Erau doar câteva fântâni în sat. (CS);
sau de o rectificare:

A: Înainte de a ne evacua pe noi, pe toți pensionarii i-a scos din Brașov.

B: Pe toți! Pe Unii. (CS).

(c) Prin reluarea, de regulă de două ori, a întrebării interlocutorului (heterorepetiție) cu intonație reactivă, vorbitorul contestă dreptul acestuia de a întreba, întrucât cunoaște deja răspunsul:

A: Care amic?

B: Care amic, care amic! Știi dumneata... (I. L. Caragiale, *O scrisoare pierdută*).

(d) Prin heterorepetiție însoțită de negație și rostită cu intonație descendentă se poate exprima:

— contestarea spuselor interlocutorului:

A: De exemplu spuneiți „tre' să SPUie” [...]

B: Nu zi că zic „tre'”. „Tre'” nu-l am. Eventual zic „treBE să spuie”. „Tre' să spuie” nu, nu cred. (CORV);

– obiecția față de afirmația interlocutorului, urmată, eventual de justificare:

A: *Chirpici e un fel de cărămidă nearsă, NEcoaptă.*

B: *NU e chiar cărămidă, că e amestecată ȘI cu paie.* (CORV).

4.3.4. Funcții metadiscursive

În cursul interacțiunii verbale numeroase repetiții sunt folosite în secvențe de tip metadiscursiv, formate de obicei din trei intervenții succesive („triade metadiscursive”).

4.3.4.1. Secvențele metadiscursive orientate asupra *condițiilor* de desfășurare a schimbului verbal sunt legate fie de modul de producere a mesajului, fie de modul de receptare a acestuia.

(a) Secvențe legate de modul de *producere* a mesajului

Când locutorul A întâmpină dificultăți în găsirea unui termen, alocutorul B poate interveni să-l ajute, printr-o *sugestie lexicală*. Repetiția intervine cu prilejul acceptării de către A (în intervenția a treia) a termenului sugerat:

A: *A luptat în Spania, în anii treizeciși...*

B: *Opt.*

A: *Opt, așa... (Verba).*

(b) Secvențe legate de modul de *receptare* a mesajului

Interlocutorul B cere repetarea celor spuse de A (pentru că n-a auzit sau n-a înțeles bine etc.). Elementele repetate se găsesc în prima și a treia intervenție.

Când B solicită repetarea integrală, întrebarea sa este formată numai din cuvântul interogativ (*Ce?, Cum?*) sau din interjecția care îndeplinește aceeași funcție (*Poftim?, Mhm?*); vezi *Organizarea prozodică a enunțului*, 1.4.2.2.f și 1.6.2.1.a:

A: *Îmi iau mâine unele portocalii.* [bretele]

B: *Cum?*

A: *Îmi iau unele portocalii mâine.* (Verba).

Dacă se solicită repetarea unei întrebări, secvența va cuprinde și o a patra intervenție, constând în răspunsul propriu-zis la întrebare:

A: *Unde-ați terminat?* [studiile]

B: *Poftim?*

A: *Unde-ați terminat?*

B: *Am terminat aici.* (IVLRA).

Când B solicită doar repetarea parțială a intervenției anterioare a lui A, întrebarea sa cuprinde, în afara unui cuvânt interogativ, și un element repetat:

A: *Veneau cu Vifleimul.*

B: *Cu ce?*

A: *Cu Vifleimul.* (CS).

4.3.4.2. Secvențele metadiscursive conținând repetiții orientate asupra *codului* au intonații diferite, în funcție de funcția lor interactivă.

(a) Alocutorul repetă un termen folosit anterior de A, cu *intonație descendentă*:

– cerând *definirea* lui, printr-o formulare de tipul „Ce înseamnă x?”

A: *Priveam când se lua zestrea la nuntă, la înmormântări, la botez, la strânsură...*

B: *Ce-i asta strânsură?*

A: *Strânsură* [...] este o sărbătoare a satului și atunci oamenii pregătesc cele mai bune bucate și vin rudele, vecinii din alte sate și petrec împreună. (Verba);

– solicitând explicații suplimentare, printr-o întrebare de tipul „Cum (adică) x?”:

A: Am făcut „ghiveci umplut”.

B: Cum „ghiveci umplut”?

A: Adică: două vinete umplute, doi dovlecei umpluți, două roșii umplute [...] (CS).

(b) Prin repetarea cu intonație ascendentă se realizează o întrebare „ecou” (vezi **Tipuri de enunțuri în funcție de scopul comunicării, 5.3.2.2, Organizarea prozodică a enunțului, 1.4.2.2.e**). Repetând (parțial sau total, în mod identic sau modificat) cuvintele locutorului, alocutorul se arată surprins de forma sau de folosirea lor, cerând (implicit) explicații; secvența are de obicei trei intervenții, dintre care cel puțin primele două conțin elemente repetate:

A: Trebuie să mă duc să vopsesc ouălele.

B: Ouălele?

A: Așa se zice la Bran: „ouălele” sau „oorle”. (CS).

Pentru secvențele metadiscursive conținând repetiții prilejuite de diverse strategii de rectificare, vezi *infra*, 4.3.6.3.

4.3.5. Exprimarea semnalelor de receptare

Heterorepetiția (parțială sau totală) servește uneori ca semnal de receptare a mesajului de către alocutor, exprimând, în același timp, acordul:

A: Aicea și-a petrecut [...] cele mai multe ore din viață și cei mai

B: Chit că ținca enorm la familie

A: Chit că ținca la

B: da' viața lui era aici.

A: Viaț- Exact, era concentrată PENTru institut. (CORV).

4.3.6. Realizarea unor strategii conversaționale

4.3.6.1. *Strategiile digresive* implică, de obicei, autorepetiția, care intervine după încheierea digresiunilor, pentru a semnala revenirea la firul discursiv principal (având, în acest fel, și rolul de a asigura coeziunea textuală și coerența discursivă).

(a) *Digresiune monologală* (creată de un singur vorbitor):

Uluirea mea a fost produsă printre altele și de faptul că la un eveniment, fac o paranteză și vreau, aș vrea să închei cu asta și cred c-am să și pot, un eveniment la care eu am participat în mod indirect fără să vreau. (CORV).

(b) *Digresiune dialogală* (construită împreună de interlocutori):

A: Eu-s FOARte rea de foame. ODATă fac

B: Ca și mine, aicea semănăm.

A: Și aicea semănăm.

B: [râde] Și aicea semănăm.

A: ODATă fac o o hipoglicemie. (CORV).

4.3.6.2. *Strategiile de menținere sau de preluare a dreptului la cuvânt se bazează în mare măsură pe autorepetiție.*

(a) *Menținerea dreptului la cuvânt (autorepetiție după întrerupere):*

A: *Și-atuncea nemții când le văd așa, îmbrăcate-n caftane și nu știu ce*

B: *Păi da, da' nemții nu-s obișnuiți*

A: *NU-S obișnuiți și-atuncea*

B: *să tolereze.*

A: *Și-atuncea, când îi văd așa, zic... (CORV).*

(b) *Preluarea dreptului la cuvânt: după ce a făcut o tentativă nereușită de a se insera printr-o suprapunere, interlocutorul își reia încercarea, repetând cele spuse (autorepetiție):*

A: *Profesorul, chiar când oamenii au greșit, n-a vrut să se dispenseze de ei.*

B: *Adică erau muștruluiți: „Măi, încearcă să-ți revii”*

B: *Profesorul profesorul, în momentul când investea încredere-ntr-un om, o retrăgea GREU. (CORV).*

4.3.6.3. *În cadrul strategiilor de rectificare cele mai frecvente sunt repetițiile modificate, dar, în diverse faze, pot interveni și repetiții identice.*

(a) *Autocorectările se realizează prin reluarea termenului eronat, într-o formă considerată de vorbitor corectă sau prin înlocuirea acestuia cu alt termen, mai adecvat; în cazul de față interesează prima situație:*

Noi plem, plecăm miercuri sau joi. (CS);

(b) *Autocorectările heteroinițiate au o structură cu trei faze:*

I – A produce eroarea

II – B identifică și semnalează eroarea

III – A emite termenul corectat.

În faza a II-a, corectarea se realizează:

– ca heterorepetiție cu ton ascendent, când eroarea este reluată ca o întrebare „ecou”:

A: *Penețe, liberalii, asociația evreilor...*

B: *Și liberalii?*

A: *Nu. Penețe, legionarii, evreii [...] (CS);*

– ca heterorepetiție cu ton descendent, când eroarea este reluată și precedată de un cuvânt interogativ:

A: *Stăteau la nora lui Grete.*

B: *Care nora lui Grete?*

A: *Nu. A lui Lucica. (CS).*

În faza a III-a, rectificarea se realizează ca autorepetiție modificată (în forma corectă), provocată de interlocutor prin scurte întrebări care solicită repetarea (Ce?, Cum?, Mhm?):

A: *Ea îi lăsase vorbă: „Dacă vrei, pro' să pleci”.*

B: *Cum?*

A: *„Dacă vrei, poți să pleci”. (CS).*

(c) *Heterocorectările autoinițiate* cuprind, de asemenea, trei faze:

- I – A detectează eroarea și inițiază corectarea ei
- II – B realizează corectarea, propunând termenul corect
- III – A acceptă termenul corect (prin repetarea acestuia).

În faza a II-a poate interveni o heterorepetiție atunci când A lasă alocutorului B sarcina încheierii corectării; A poate iniția procedeul rectificării, manifestându-și nesiguranța:

– în mod explicit, printr-o întrebare (repetiția intervine prin reluarea de către alocutor a termenului propus de locutor):

A: *Da' băia-, Andre-, Adrian se cheamă băiatul dumitale?*

B: *Adrian.*

A: *Se duce vreodată la biserică? (CS);*

– în mod implicit, când, unind termenul corect și pe cel greșit într-o construcție disjunctivă, A sugerează că nu știe care este cel potrivit, iar alocutorul B percepe intervenția ca pe o invitație să coopereze și oferă termenul corect; heterorepetiția se produce datorită reluării uneia dintre variantele propuse de A:

A: *Proprietarul era arhitect ... sau inginer era.*

B: *ArhiTECT era, mamă. (CS).*

(d) *Heterocorectările heteroinițiate* sunt bazate pe următoarea secvență ternară:

I – A produce eroarea

II – B propune corectarea ei

III – A acceptă corectarea, repetând termenul respectiv.

Repetiția intervine în faza a III-a, prin acceptarea de către A a termenului propus de B (heterorepetiție):

A: *Moni-i născută în unu mai, ca și bunica de la Cluj.*

B: *În șaispe mai.*

A: *În șaispe mai. (CS).*

În cadrul interacțiunii verbale, repetiția are unele funcții specifice: reprezintă răspunsul la întrebare sau prefațarea răspunsului, marchează diverse mișcări argumentative (de susținere sau de tip polemic), constituie parte componentă în secvențele metadiscursive, exprimă semnale de receptare, realizează diverse strategii conversaționale (digresiunea, menținerea sau preluarea dreptului la cuvânt, rectificarea). Cele mai multe tipuri de repetiții au o *valoare pragmatică diferită* de cea a antecedentului, valoare care se datorează în mare măsură poziției lor în dialog (autorepetiții sau heterorepetiții), dar și aspectului diferit din punct de vedere prozodic (intonatie, accent, durată) față de antecedent. Cu alte cuvinte, în afara repetițiilor modificate în plan segmental, trebuie luate în considerare și cele modificate în plan suprasegmental.

IMBRICAREA

1. ASPECTE SINTACTICE

Imbricarea sau împletirea propoziției subordonate cu propoziția regentă este un fenomen sintactic care constă, prototipic, în suprapunerea parțială a două unități sintactice ale frazei aflate în relație de dependență, prin integrarea unui component sau a unui grup de componente în ambele structuri propoziționale. Componentul sau grupul de componente, inclus atât în regentă, cât și în subordonată, amalgamează cele două construcții sintactice ale căror limite nu pot fi stabilite decât convențional.

Termenul de *imbricare*, provenit din verbul *a imbrica* (< fr. *imbriquer*), cu sensul „îmbinare (prin acoperire parțială) a țiglelor (șindrililor) de pe un acoperiș, a solzilor unui pește sau a penajului unei păsări”, a fost puțin folosit în literatura de specialitate, dar este sugestiv pentru construcția frastică specifică de împletire sau de întrepătrundere a structurii propoziției subordonate cu cea a propoziției regente.

Fenomenul imbricării se manifestă, cu un grad diferit de complexitate, în structuri frastice atât bipropoziționale, cât și multipropoziționale. În unele cazuri mai rare, imbricarea implică mai multe propoziții regente sau mai multe propoziții subordonate de același fel (în relație de coordonare) (vezi *infra*, 1.1.2) sau trei propoziții dintr-un lanț de subordonare (regentă, subordonată regentă, subordonată) (vezi *infra*, 1.2.3).

Particularitatea imbricării rezultă din apartenența dublă (mai rar, multiplă) a unui component sau a unui grup de componente la fiecare dintre structurile parțial suprapuse, în cadrul cărora se angajează în relații distincte cu alte componente, ocupând poziții sintactice diferite.

Împletirea subordonatei cu regenta cunoaște mai multe variante, fiind efectul unor fenomene sintactice generale de reorganizare a structurilor propoziționale, cum ar fi expansiunea unui grup nominal (construcții cu propoziții relative), tematizarea și focalizarea, deplasarea și dislocarea unuia sau a mai multor componente etc.

1.1. Imbricarea, ca rezultat al structurilor relative, reprezintă o variantă simplă și economică de construcție a frazei, fiind înregistrată cu o frecvență ridicată. Fenomenul de împletire a subordonatei cu regenta este caracteristic numai relativelor neinterogative, libere (cu antecedent nelexicalizat, „șters”). (vezi **Construcții cu propoziții relative**, 1.2).

1.1.1. Expansiune a unui centru nominal, cu diferite funcții sintactice în propoziția regentă, subordonata relativă liberă preia poziția sintactică a antecedentului neexprimat („șters”), substituindu-l prin conectivul relativ (de obicei cu valoare pronominală, mai rar, adverbială):

(a) pronume relativ sau pronume nehotărât cu funcție relativă:

Vine omul care poate > Vine cine poate.; Vine oricine poate. [subiect];

Hoțul este omul care știe casa. > *Hoțul este cine știe casa.*; *Hoțul este oricine știe casa.* [nume predicativ];

Casa omului care muncește este îmbelșugată. > *Casa cui muncește este îmbelșugată.*; *Casa oricui muncește este îmbelșugată.* [atribut genitival];

Discuția cu omul care cunoaște locurile este necesară. > *Discuția cu cine cunoaște locurile este necesară.*; *Discuția cu oricine cunoaște locurile este necesară.* [atribut prepozițional];

Îl felicit pe omul care câștigă. > *Îl felicit pe cine câștigă.*; *Îl felicit pe oricine câștigă.* [complement direct];

Dau premiu omului care merită. > *Dau premiu cui merită.*; *Dau premiu oricui merită.* [complement indirect];

Mă tem de omul care vine. > *Mă tem de cine vine.*; *Mă tem de oricine vine.* [complement prepozițional] etc.;

(b) adverb relativ:

Îmi amintesc de felul în care zâmbești. > *Îmi amintesc (de) cum zâmbești.* [relativul adverbial păstrează indicii ale relației sale cu regenta; vezi prepoziția *de*];

Vine din (< de în) locul în care l-ai trimis. > *Vine de unde l-ai trimis.* [prepoziția *de* reflectă raportarea sintactică a adverbului relativ la organizarea regentei] etc.

Suprapunerea parțială a structurilor regentei și ale subordonatei se realizează prin conectorul relativ, component integrat în ambele structuri propoziționale: în dubla calitate de substitut al nominalului din regentă și de element introductiv al subordonatei relative libere, care ocupă poziția sintactică a nominalului suprimat. (vezi I, Pronumele și adjectivul pronominal relativ, 1.1).

În cadrul structurilor imbricate, pronominalul relativ și pronominalul nehotărât stabilesc relații duble, de dependență (subordonare) atât în regentă, cât și în subordonată: *Mă gândesc la cine te referi tu.*, *Mi-am adus aminte de (ori)cine a plecat.*

Pronominalul relativ și pronominalul nehotărât îndeplinesc funcții distincte în propoziția regentă și în subordonată, care pot fi:

– de același tip, de exemplu, complement direct: *Eu trebuie să plec, să uit ceea ce nu știe nimeni.* (G. Bacovia, *Poemă finală*), *Accept pe (ori)cine vrei tu.*; complement indirect în dativ: *Dau banii (ori)cui i se cuvin.*; complement prepozițional: *Mă tem de (ori)cine îți este frică și ție.*

– de tip diferit, de exemplu complement direct, respectiv, subiect: *Aștept pe (ori)cine este anunțat.*; complement prepozițional, respectiv, subiect: *Depinde de ce se va întâmpla.*

Pronominalul relativ și pronominalul nehotărât își acomodează forma cazuală sau prepozițională după poziția sintactică a nominalului substituit, marcând formal numai relația și funcția din regentă. În calitate de component subordonat al unui grup verbal, adverbial sau interjecțional din propoziția regentă, pronominalul relativ și pronominalul nehotărât se supun unor restricții impuse de centrul grupului alcătuit din:

– verbe (mai rar, locuțiuni verbale, expresii verbale eliptice) cu regim de dativ: *Dă acestea cui te-a trimis.*, *Adu-i aminte cui te întreabă că am suferit și eu.* (G. Ibrăileanu, *Adela*), *Am cerut socoteală oricui mi-a încălcat averea.* (M. Sadoveanu, *Hanu Ancuței*), *Carte frumoasă, cinste cui te-a scris...* (T. Arghezi, *Ex libris*);

– verbe (mai rar, locuțiuni verbale, expresii verbale eliptice) cu regim prepozițional, selectând prepoziții care cer acuzativul: *Se temea de oricine îi călca pragul.* (M. Preda, *Moromeții*), *Își aducea aminte mereu de câte i s-au spus la alte cinstite adunări.* (M. Sadoveanu, *Hanu Ancuței*), *Am luat act de ce mi-ai spus.;*

– verbe (mai rar, locuțiuni verbale, expresii verbale eliptice) cu regim prepozițional, cu prepoziții care impun genitivul: *Revino asupra a ceea ce ai hotărât pripit., I-am atras atenția asupra a ceea ce am discutat ieri.;*

– verbe tranzitive (locuțiuni verbale tranzitive, expresii verbale) care se construiesc cu prepoziția *pe*: *Chemi pe cine nu vrea să vină., A pus sub acuzare pe cine se făcuse vinovat de aceste fapte., Dă afară pe cine vrea.;*

– adjective cu regim de dativ: *El nu poate fi favorabil cui nu merită.;*

– adjectiv cu regim prepozițional: *acest amănunt amintitor de câte am pățimit m-a răscolit* (L. Rebreanu, *Răscoala*);

– adverb cu regim prepozițional: *Stă departe de cine putea s-o ajute.;*

– interjecție predicativă cu regim de dativ: *Bravo cui ia premiu!*

Unele constrângeri cazuale sau prepoziționale din partea regentului marchează forma relativului pronominal și la includerea într-un grup nominal, mai ales dacă centrul este un nume de acțiune sau o locuțiune substantivală, care păstrează regimul cazual sau prepozițional al verbului, respectiv, al locuțiunii verbale de proveniență: *Temerea de câte nu știa îi revenea adesea.* (Camil Petrescu, *Patul lui Procust*), *Îl chinuia aducerea-aminte de ceea ce făcuse odinioară.* (I. Slavici, *Mara*).

În calitate de component al propoziției subordonate, relativul pronominal îndeplinește diferite funcții sintactice, pe care le exprimă atipic:

– subiect în dativ: *de aceea trebuie să spun oricui vrea să m-asculte, trista mea întâmplare.* (I.L. Caragiale, *Infamie*);

– subiect în acuzativ prepozițional: *este un fel de datorie pentru cine ține la tradițiuni, să mintă și să mistifice, inspirat sau nu.* (I.L. Caragiale, *1 Aprilie*);

– subiect în genitiv: *Hai pe la casa cui ne are.* (I. Creangă, *Amintiri*);

– complement direct construit prepozițional (în afara modelului cu prepoziția *pe*): *Nu s-a mulțumit cu ce-a avut, a vrut mai mult.* (I. Agârbiceanu, *Fefelega*).

Un model diferit al imbricării îl prezintă relativele libere al căror conector se exprimă prin adjectiv relativ sau adjectiv nehotărât: *Totul depinde de ce documente mi-ai recomandat., Dau ajutor oricărui student are nevoie.*

Suprapunerea parțială a celor două propoziții se realizează printr-un nominal, integrat atât în structura regentei, cât și în structura subordonatei, îndeplinind funcții distincte în regentă și în subordonată. Conectivul adjectival relativ sau nehotărât este atras în structura ambelor propoziții, întreg grupul nominal din care face parte relativul având duble relații, în regentă și în subordonată. În ambele propoziții, adjectivul relativ sau nehotărât are funcția de atribut adjectival.

1.1.2. În enunțurile multipropoziționale, a căror structură cuprinde regente sau subordonate în raport de coordonare, fenomenul imbricării este mai extins, incluzând amalgamarea mai multor propoziții aflate în relație de dependență. Există mai multe variante ale imbricării multiple:

(a) propoziția subordonată se împletește cu două propoziții regente în relație de coordonare, făcând parte din ambele grupuri verbale: *Apreciez și respect pe oricine muncește cu seriozitate.;*

(b) propozițiile subordonate în relație de coordonare se împletesc cu o singură propoziție regentă, integrându-se prin conectorii relativi în structura regentei: *Își*

amintea de ceea ce văzuse altă dată și, mai ales, de ceea ce făcuse atunci. (Gala Galaction; *De la noi la Cladova*).

1.2. Imbricarea, ca rezultat al deplasării (ridicării) unuia sau a mai multor componente (grupuri sintactice) din propoziția subordonată în propoziția regentă, se realizează prin re poziționarea lor în ambele structuri propoziționale. Împletirea propoziției subordonate cu propoziția regentă se realizează, în cadrul unui enunț bi- sau multipropozițional, prin componentul sau componentele deplasate, care se integrează, cu funcții sintactice diferite, în structura subordonatei și în structura regentei sau a întregii fraze.

1.2.1. Re poziționarea unor grupuri sintactice din structura subordonatei permite împletirea subordonatei cu regenta, realizată, însă, în grade diferite de suprapunere a structurii celor două unități sintactice.

În general, deplasarea spre stânga a unui grup sintactic se face cu trecerea peste un regent verbal: *Omul (nostru, de acolo) trebuie să fie înțelept.* sau adverbial: *Omul (locului, lor) pesemne că e harnic.* sau chiar peste două regente verbale: *Omul (grăbit, de aici) presupuneam că trebuie să plece.* sau peste un regent adverbial și unul verbal: *Problemele (grave, noastre) probabil că va dori să le rezolve.*

Deplasarea componentelor din subordonată este legată de prezența în propoziția regentă a unor modalizatori cu predicative:

– verbe impersonale active și reflexive: *a trebui, a se părea, a se nimeri, a se dovedi, a se cuveni* etc.: *Omul trebuie să se adapteze., Ion se pare că nu știe lecția., Prietenul se nimereste să fie acasă., Elevul se dovedește că nu știe lecția., Prietenul se cuvine să te ajute.;*

– expresii impersonale: *este bine, este necesar, este important, e greu* etc.: *Elevul este bine să învețe., Copilul este necesar să cunoască pericolele., Rezultatul este greu să fie prevăzut.;*

– adverbe și locuțiuni adverbiale predicative: *firește, negreșit, bineînțeles, pesemne, probabil, fără îndoială, nici vorbă* etc.: *Și turcii negreșit că se luaseră după ele.* (Gala Galaction, *La Vulturi*).

Componentele deplasate din subordonată în regentă sunt diferite sub raportul poziției sintactice ocupate sau al funcției îndeplinite în structura subordonatei. Se deosebesc astfel diverse tipuri de deplasări (ridicări) ale unor componente din subordonată în regentă:

(a) deplasarea (ridicarea) subiectului (simplu sau multiplu) din propoziția subordonată, exprimat diferit (prin forme nominale, pronominale, forme verbale nepersonale): *Viața era să-i fie mai bună., Noi pesemne că bănuiam., Al doilea pesemne nu cunoștea drumul., A lucra trebuie să fie deviza noastră., Elevul și părinții săi trebuie să se prezinte la școală.*

(b) deplasarea (ridicarea) complementului direct din propoziția subordonată, exprimat diferit: *Cartea este necesar să o citim., Aceasta este bine să o înțelegem., Pe al doilea probabil că l-ai văzut., A iubi pesemne că nu poate., Animalele și plantele probabil că le îngrijește.*

(c) deplasarea (ridicarea) complementului indirect (în dativ) sau a complementului prepozițional din propoziția subordonată, fiecare exprimat diferit: *Copiilor trebuie să le dăm o bună învățătură., Lor este necesar să le mulțumești., Femeilor și copiilor probabil că li se dăduse de mâncare., De dușmani ar trebui să te temi., De tine se cuvine să-mi amintesc mai des.*

(d) deplasarea (ridicarea) complementului de agent din propoziția subordonată, exprimat diferit: *De profesor trebuie să fie pusă nota., De mine este necesar să fie lucrată cartea., De noi și de toți oamenii se cuvine să fie înțeleasă schimbarea.*

(e) deplasarea (ridicarea) circumstanțialului din propoziția subordonată, exprimat diferit: *Aici este obligatoriu să punem o piatră de hotar., Din această seară probabil că va începe programul., Din cauza furtunilor și a ploilor a fost obligatoriu să ne asigurăm casele.*

Repoziționarea unor componente din subordonată în regentă are două consecințe sintactice: pe de o parte, legarea sintactică de restul enunțului a componentului sau a componentelor deplasate, iar, pe de altă parte, poziționarea lor parantetică, izolarea lor de enunț.

Fenomenul imbricării se produce, în general, prin deplasarea din subordonată în regentă a unor componente legate sintactic de restul enunțului. Legarea sintactică poate fi integrală, în cazul în care componentul sau componentele ridicate se integrează în structura regentei, repoziționarea lor fiind marcată sintactic, sau parțială, în cazul în care legarea de regentă implică numai anumiți conectori prepoziționali sau este legată de topica întregii construcții.

În funcție de repoziționarea în raport cu regenta a componentului sau a componentelor ridicate din subordonată, imbricarea cunoaște mai multe variante.

1.2.2. Legarea sintactică integrală, reprezentând includerea componentului deplasat în structura regentei, este o variantă a imbricării marcate sintactic. Deplasarea în propoziția regentă a subiectului unei subordonate poate fi indicată prin acordul predicatului regentei cu subiectul deplasat: *Și potecile, ca orice lucru în lumea asta trebuiau să aibă până la urmă un capăt și un sfârșit.* (C. Hogaș, *Pe drumuri de munte*), *pentru că toate acestea trebuiau să poarte un nume* (M. Sorescu, *Eminescu*). Imbricarea propoziției regente cu propoziția subordonată se realizează prin subiectul comun celor două structuri propoziționale, prin dubla relație a subiectului cu predicatele din ambele propoziții, marcată de dublul acord: *Zilele bune se cuveneau să fie cinstite de toți cei de față.* (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*).

1.2.3. Legarea parțială de enunț a componentelor repoziționate are ca rezultat alte variante ale imbricării, marcate de dubla funcție a componentului deplasat, de topica obligatorie și, uneori, de conectori prepoziționali:

(a) Imbricarea se poate realiza parțial prin deplasarea unui component din propoziția subordonată alcătuit din pronume interogative și adverbe interogative, care cumulează funcția sintactică din subordonată, corespunzătoare diferitelor poziții sintactice, și funcția de marcă a interogației parțiale, cu topică fixă (la începutul enunțului): *Cine se cuvine să ia premiul?, Unde trebuie să semnăm?*

(b) Imbricarea parțială se poate produce prin deplasarea unui component din propoziția subordonată, alcătuit din grup adjectival sau adverbial, în care adjectivul (sau adverbul) apare la gradul superlativ absolut: *Ce frumoasă trebuie să fi fost serbarea!, Cât de mult mi se pare că a crescut!, Ce fată frumoasă trebuie să fi fost în tinerețe!* Mărcile exclamative (cu valoare adverbială, mai rar adjectivală) cumulează și funcția de marcă a exclamației, cu topică fixă (la începutul enunțului), și pe aceea de complement cantitativ în grupul adjectival, adverbial sau nominal deplasat. Izolat, se înregistrează și deplasarea adverbului exclamativ, disociat de adjectivul sau adverbul al cărui grad de intensitate îl realizează, precum și de conectorul prepozițional, ca o manifestare a tendinței de a marca mai bine exclamația: *Mă gândeam cât trebuie să fie de grozav când ești fericit.* (I. Slavici, *Moara*).

(c) Imbricarea poate fi rezultatul deplasării unui component din propoziția subordonată în propoziția regentă, aflată la rândul ei, într-o relație de subordonare față de altă propoziție. Componentul deplasat, alcătuit dintr-un relativ pronominal sau adverbial, cumulează funcția sintactică din subordonată, corespunzătoare diferitelor poziții sintactice, și funcția de conector subordonator al regentei (marcând relația de dependență a regentei față de o altă propoziție).

Propoziția regentă cu care este amalgamată subordonata este o relativă cu antecedent: *Nu știam femeia care pesemne că ne cunoștea.* (R. Petrescu, *Eclipsa*) [subiect deplasat], *Artistul care fusese sortit să fie se năștea greu.* (G. Călinescu, *Bietul Ioanide*) [nume predicativ deplasat], *Drumul ce trebuia să ținem se încovoia ca un șarpe.* (C. Hogaș, *Pe drumuri de munte*) [complement direct deplasat], [...] *deformațiile fizice erau o penibilă realitate cu care trebuia să se obișnuiască.* (G. Mihaescu, *Donna Alba*) [complement prepozițional deplasat], *Am revăzut locul unde trebuia să fie școala.* (M. Sadoveanu, *Domnu Trandafir*) [circumstanțial].

În organizarea celor trei propoziții, forma relativului pronominal corespunde funcției sintactice îndeplinite în propoziția a treia, fiind impusă de regimul cazual sau regimul prepozițional avut în această subordonată.

(d) Imbricarea poate fi rezultatul combinării unei structuri cu propoziție relativă (vezi *supra*, 1.1.1) cu fenomenul de ridicare a componentelor din subordonată în regentă (vezi *supra*, 1.2), manifestându-se în organizări frastice complexe. Condițiile de realizare a acestei variante de imbricare coincid cu cele din varianta precedentă (c): deplasarea unui component din subordonată exprimat prin pronume relativ, pronume nehotărât cu valoare relativă sau prin adverb relativ, care îndeplinește, pe lângă funcția sintactică din ultima subordonată, și funcția de conector al propoziției regente.

Deosebirea constă în tipul propoziției introduse de relativul deplasat din subordonată, regenta implicată în imbricare fiind o subordonată relativă liberă (cu antecedent nelexicalizat, „șters”), dezvoltată prin expansiunea unui nominal substituit de pronumele sau adverbul relativ conector. Fenomenul imbricării implică trei propoziții (1), (2), (3), aflate în relație de subordonare în lanț [(1) regentă ← (2) subordonată relativă regentă ← (3) subordonată]. Suprapunerea parțială a structurilor celor trei propoziții se realizează prin relativul pronominal sau adverbial, care are calitatea de dublu substitut al unui nominal din prima regentă (1) și al unui nominal din a doua subordonată (subordonata subordonatei) (3). Pronumele relativ sau adverbul relativ îndeplinește o triplă funcție sintactică, cumulând funcțiile sintactice din prima regentă (1) și din a doua subordonată (3) cu funcția de conector al subordonatei relative regente (2). Funcțiile sintactice îndeplinite de relativ în prima regentă (1) și în a doua subordonată (3) pot fi:

– de același fel *Nu este menționat cine trebuie să intre primul.* (G. Călinescu, *Enigma Otiliei*) [(1) subiect; (3) subiect deplasat], *Un poet de o așa puternică gândire abia începe să devină ceea ce e menit să fie.* (E. Lovinescu, *Mite*) [(1) nume predicativ; (3) nume predicativ deplasat], *Ți-am adus ceea ce bănuiam că ai uitat.* (R. Petrescu, *Eclipsa*) [(1) complement direct, (3) complement direct deplasat], *Aduc laude oricui se cuvine să aduc laude.* (N. Iorga, *O viață de om*) [(1) complement indirect (3) complement indirect deplasat], *Plec unde sper că-mi voi găsi liniștea.* (Camil Petrescu, *Patul lui Procust*) [(1) circumstanțial, (3) circumstanțial deplasat] etc.

– diferite: *Nu văd ce trebuie să se schimbe.* [(1) complement direct; (3) subiect deplasat], *El nu se îndoiește de ceea ce trebuie să devină.* [(1)

complement prepozițional; (3) nume predicativ deplasat], *Se întâmplă acum ceea ce bănuiesc că prevăzuse de multă vreme.* [(1) subiect; (3) complement direct deplasat], *Dăruia totul oricui se întâmplă să treacă pe acolo.* [(1) complement indirect; (3) subiect deplasat], *Acela va ști cum am trebuit să fiu când am căpătat siguranța.* (Augustin Z. N. Pop. *Mărturii*) [(1) complement direct, (3) nume predicativ deplasat].

În condițiile în care funcțiile sintactice îndeplinite de relativul pronominal în raport cu regenta 1 și cu subordonata 3 nu coincid, forma acestuia corespunde, în cazul imbricării, poziției sintactice din prima regentă (1), reflectând regimul cazual sau prepozițional impus de organizarea sintactică din această propoziție, indiferent de funcția îndeplinită în ultima subordonată (3).

2. ASPECTE SEMANTICO-PRAGMATICE

Fenomenul sintactic al imbricării are implicații semantico-pragmatice, care motivează mai ales re poziționarea componentelor din subordonată în regentă (vezi *supra*, 1.2.1). Elementele din propoziția regentă peste care are loc deplasarea componentului din subordonată sunt, de obicei, verbe și construcții impersonale, caracterizate semantic prin neatribuirea acțiunii unui Agent, ceea ce favorizează deplasarea unui subiect personal din subordonată în regentă.

Imbricarea are, adesea, ca efect „subiectivizarea” enunțului, atât prin deplasarea frontală a unui subiect *personal*, cât și prin introducerea unor componente care permit exprimarea atitudinii, a opiniei, a intenției vorbitorului. Certitudinea și incertitudinea vorbitorului față de cele comunicate se exprimă prin verbe, adverbe și locuțiuni adverbiale adecvate: *se știe, se cunoaște, se consideră, desigur, bineînțeles, negreșit, firește, normal, fără îndoială, nici vorbă* etc., respectiv: *se bănuiește, se pare, probabil, poate, pesemne* etc. Numeroase verbe și expresii impersonale au o încărcătură modală apreciativă: *e bine, e rău, e frumos, e greu, e ușor, e grav, e imposibil, e (puțin) important* etc. sau deontică, de obligativitate: *trebuie, e necesar, e obligatoriu, e musai* etc., de permisiune: *e permis, e îngăduit, e voie* etc. sau de interdicție: *nu se poate, e interzis, e nerecomandabil* etc.

Insertia în regentă a elementelor verbale și adverbiale care exprimă implicarea locutorului în comunicare rupe organizarea sintactică a mesajului, având, la origine, un caracter incident. „Legarea” construcției incidente, prin conectori conjuncționali, de o propoziție regentă determină reorganizări ale ansamblului frastic, având drept efect și fenomenul imbricării.

TIPURI DE DISCURS

DIALOGUL

1. ASPECTE DEFINITORII

Dialogul este o practică socială având ca suport limba: o formă de comunicare între doi sau mai mulți vorbitori (< gr. *dia*, „prin”, „între” + *logos*, „vorbire”).

Dialogul este forma prototipică de funcționare a limbii în cadrul societății. Următorul exemplu este un dialog între trei persoane, A, B, C, angajate în interacțiune verbală cu scopul rezolvării unei probleme:

A: bună. tu te pricepi la calculatoare?

C: nu prea ↓ da spuneți.

B: ne uitam aici la chestiile astea.

A: ce-i asta? <CT textul se va scrie pe coloane.> asta înseamnă două coloane?

C: probabil. (IVLRA, 70).

Dialogul de mai sus este o transcriere după o înregistrare a unui dialog real, într-o situație reală de comunicare. În transcriere s-au folosit convenții grafice (vezi *Anexa* de la sfârșitul capitolului) care notează fenomene discursive relevante (intonații, pauze, întreruperi, suprapuneri, ritmul vorbirii etc.). În citatele care urmează în acest capitol, sistemul notațiilor va fi simplificat, pentru a le păstra doar pe cele cu relevanță directă pentru fenomenele discutate.

Prin tradiție, dialogul se opune monologului. Mesajul produs de o persoană care se adresează unui public (real sau imaginar) fără a aștepta un răspuns imediat de la acesta este un monolog; monologul autoadresat se numește **solilocviu**. Monologul se caracterizează prin absența alternanței la cuvânt a unor interlocutori. Procesul producerii mesajului demonstrează însă că, în structura lui internă, orice monolog are, în esență, caracter dialogic prin două trăsături definitorii: dialogism și plurivocitate. Orice activitate comunicativă este, în esența ei, dialogală.

Pe de o parte, emițătorul își concepe monologul din perspectiva destinatarului potențial; în cazul monologului oral (nu scris), emițătorul poate monitoriza vizual și auditiv alocutorul și își poate reorganiza în permanență mesajul în funcție de reacțiile observate la acesta; această trăsătură internă a discursului monologal poartă numele de **dialogism**.

Pe de altă parte, emițătorul produce acte de limbaj prin creație și imitație. El folosește în mod creativ limbajul, producând enunțuri personale pe baza unor reguli recursive de gramatică și a unui vocabular, pentru a-și

exprima idei, sentimente, atitudini personale; în același timp însă el imită acte de limbaj produse de ceilalți oameni în împrejurări similare, deci folosește limba așa cum o fac și ceilalți membri ai societății. Orice enunț poartă în el nu doar „vocea” celui care îl produce la un moment dat, ci și „vocea” acestuia în interacțiuni anterioare, precum și „vocile” celorlalți membri ai societății, vorbind pe aceeași temă, în diverse momente, în diverse circumstanțe concrete. Această trăsătură internă a discursului monologal poartă numele de **plurivocitate**. Una dintre manifestările plurivocității este intertextualitatea, adică particularitatea unui text de a evoca alte texte (prin clișee, citate, simboluri etc.).

În acest capitol termenul *dialog* va fi folosit cu accepția sa tradițională: vorbire între mai multe persoane.

Dialogul este constrâns, pe de o parte, de **reguli constitutive** (de existență), pe de altă parte, de **principii de eficiență**.

Pentru ca un dialog să aibă loc, trebuie satisfăcute următoarele reguli constitutive: (a) să existe minimum doi participanți la actul de comunicare; (b) participanții la dialog să se afle într-o situație comună de interacțiune (față-în-față sau într-o situație mediată tehnic – telefon, calculator, televizor, radio etc.), care să le permită interlocutorilor o legătură interacțională (prin limbă, prin elemente paraverbale și nonverbale); (c) între participanții la dialog să existe interes reciproc (locutorul trebuie să se orienteze spre alocutor, manifestând intenția / dorința de a comunica; alocutorul trebuie să reacționeze la ceea ce spune locutorul; atât locutorul, cât și alocutorul trebuie să fie dispuși să se angajeze în procese cognitive care implică în special memoria de scurtă durată); (d) participanții la dialog trebuie să aibă un univers comun de discurs (cunoștințe comune despre lume, cunoștințe contextuale comune, experiențe împărtășite, ca bază a schimbului informațional).

Eficiența schimbului dialogal este guvernată de următoarele principii: (a) participanții la dialog trebuie să adopte un comportament dialogal care să permită schimbul alternativ de replici (să fie flexibili, să își inhibe replica proprie sau reacțiile afective cât timp vorbește interlocutorul, să cedeze cuvântul după o replică rezonabil de lungă în raport cu scopul curent al conversației); (b) participanții la dialog trebuie să aibă un comportament cooperant, în sensul că trebuie să aibă contribuții verbale care să satisfacă scopul curent al interacțiunii (să aibă contribuții coerente în contextul dialogal, semnalizate adecvat în planul expresiei; să manifeste preocupare pentru aceeași temă).

Abilitatea individului de a comunica participând la activitățile dialogale reprezintă **competența dialogică** a individului. Competența dialogică presupune control și autocontrol comunicativ, adaptare dinamică la o situație de comunicare dată, colaborare cu partenerii de dialog.

Controlul și autocontrolul comunicativ reprezintă capacitatea locutorului de a înțelege și a evalua corect scopurile comunicative ale alocutorilor în diversele stadii ale unei interacțiuni verbale, de a-și înțelege și formula clar propriile scopuri comunicative. În felul acesta locutorul, prin intervențiile sale în cadrul dialogului, poate acționa eficient asupra alocutorului / alocutorilor.

Adaptarea presupune receptivitatea interlocutorilor la situații de comunicare diferite (deci la configurația concretă a factorilor care modelează

situația de comunicare) pentru a alege strategia optimă de comunicare și a produce răspunsuri adecvate și eficiente (care să-și atingă scopul). Capacitatea de adaptare depinde de mai mulți factori: abilitatea de a folosi în mod adecvat limba, experiența dialogică a vorbitorului (angajarea în diverse tipuri de dialoguri care îi asigură individului experiență în comunicarea dialogică), abilitatea individului de a gestiona anxietatea (emoțiile negative care pot afecta comunicarea: teama de comunicare, tracul, neîncrederea, frustrarea etc.), abilități de planificare a intervențiilor comunicative, abilități integrative (relaționarea unităților dialogale, integrarea unităților minimale în unități de rang superior, vezi *infra*), abilități de anticipare și predicție legate de comportamentele comunicative ale interlocutorilor, abilitatea de învățare a unor modele de interacțiune verbală și imitare a acestor modele în situații adecvate.

Colaborarea cu partenerii de dialog presupune negocierea conținuturilor, a semnificației, a accesului la cuvânt, a identității interlocutorilor etc. Negocierea (în plan comunicativ) este un proces interacțional prin care participanții la dialog estompează asimetriile discursive (asimetriile informaționale, asimetriile privind relațiile dintre participanții la dialog, asimetriile privind comportamentele comunicative).

Abilitățile de angajare eficientă în dialog cu diverși interlocutori nu sunt înnașcute, ci se învață. Competența dialogică presupune formarea unor comportamente adecvate prin învățare dirijată și experiențe de comunicare diverse.

Prin dialog oamenii participă la proiecte comunicative comune. Interacțiunea dialogică este modelată de factori culturali, sociali, psihologici, textuali aflați în interacțiune. Ansamblul acestor factori configurează **contextul de comunicare**: *cine cu cine comunică, pe ce canal, coordonatele spațio-temporale, din ce cauză și cu ce scop, în ce mod*. Se distinge între context situațional (format din ansamblul elementelor extralingvistice care definesc situația de comunicare: locul și momentul interacțiunii, participanții la interacțiune și relațiile dintre ei, modele de interacțiune pe anumite teme, genuri comunicative, factori sociali, factori psihologici, cunoștințe și credințe despre lume, cunoștințe specifice pe o temă dată, gradul de cunoaștere a limbii în care se comunică etc.) și context lingvistic (numit și cotext, format din secvențele lingvistice adiacente unei secvențe particulare). Contextul are rol decisiv în producerea și interpretarea unui enunț: pe de o parte, aceeași intenție discursivă se poate actualiza în forme diferite în funcție de context, pe de altă parte, aceeași structură lingvistică acceptă interpretări diferite în funcție de context. Pentru locutor contextul funcționează ca filtru al alegerilor comunicative, iar pentru alocutor ca suport în interpretarea semnificației enunțului. Contextul are caracter dinamic, modificându-se în permanență, odată cu fiecare nouă contribuție comunicativă.

Dialogul nu este o succesiune mai mult sau mai puțin întâmplătoare de replici, ci are o **organizare internă** care poate fi descrisă ca o **structură ierarhică de unități comunicative**. Unitățile comunicative nu coincid în mod necesar cu unitățile lexicale / gramaticale (cuvinte, propoziții, fraze). Între unitățile comunicative și unitățile gramaticale se stabilesc condiționări complexe.

Pentru a vehicula semnificații în cadrul dialogului, vorbitorii pot „spune ceva” sau pot „implica ceva”. În timp ce semnificațiile „spuse” sunt decodate de

alocutor pe baza regulilor de amalgamare sintactico-semantică, semnificațiile „implicate” sunt deduse pe baza unor mecanisme pragmatice (presupoziții, implicații, implicaturi) subsumate unor **principii comunicative**: principiul cooperării și principiul politetii.

Activitatea dialogală produce un tip special de text, **textul dialogal** (distinct în raport cu textul narativ / descriptiv, textul poetic, afișul, anunțul, instrucțiunile etc.), cu anumite particularități pragmatice, semantice, gramaticale, care decurg din particularitățile procesului de comunicare.

2. VARIABLE CONTEXTUALE CARE MODELEAZĂ DIALOGUL

Particularitățile contextului în care are loc interacțiunea verbală are consecințe în planul textului dialogal.

2.1. Numărul participanților la dialog

În funcție de numărul participanților la interacțiune, se distinge între dialog cu doi participanți și dialog cu mai mulți participanți.

2.1.1. Doi vs mai mulți participanți

Schimburile verbale cu mai mult de doi participanți sunt, prin complexitatea lor, mai mult decât succesiuni de dialoguri cu doi participanți. Complexitatea se manifestă în procesul constituirii universului comun de discurs, în progresia tematică, în dinamica relațiilor dintre interlocutori: sistemul înscrierilor la cuvânt; „coalitiile” comunicative și configurarea subgrupurilor comunicative (cine cu cine interacționează și pe cine ignoră, cine pe cine susține din punct de vedere comunicativ, cine pe cine contrazice); procesul trecerii de la statutul de locutor la cel de alocutor, la cel de ascultător pasiv (martor la dialog, potențial interlocutor) sau la cel de martor la dialog, ignorat complet de locutor și alocutor, fără perspective de a dobândi statut de interlocutor în comunicare. Dialogul care urmează reflectă dinamica grupului comunicativ; la dialog iau parte, cu intervenții mai lungi sau mai scurte, A, B, C, F, în timp ce D și E ascultă, fără a interveni:

B: (către C, mama lui F) nu-i faceți# chestii_d-alea_acasă?

C: ↓ dar ea este: ↓ cum să spun ↑ ă ↓ ei îi place foarte mult să umble în părul altuia în general [femeile cu părul lung la NEbunie ↓]

A: [în general TOȚI sunt așa.

+C: dar ei să NU-I umberli-n păr ↓ [să nu stai

A: [de ce?

+C: s-o împopoțonezi ↓ [nu-i place.

B: [TOȚI sunt așa.

C: da' ea să facă la alții [s-a învățat singură

B: [TOȚI sunt așa

A: se face coafeză ((râde))

(C își desface codițele împletite de fiica ei)

F: STAI ma: mi: ↓ nu ↓

(D și E sunt practic ignorate în această conversație) (IVLRA, 30).

2.1.2. Emițător – receptor

De obicei, se vorbește despre **emițător** (sinonim cu locutor, vorbitor) și **receptor** (sinonim cu alocutor, ascultător). Detaliind analiza, emițătorul și receptorul se pot scinda în două cupluri: (i) locutor – alocutor și (ii) sursă – destinatar. Sursa este individul care a conceput un mesaj într-un anumit moment t_0 pentru un anumit destinatar. Locutorul este cel care verbalizează mesajul pentru un alocutor la momentul t_1 al discursului. De obicei, t_0 și t_1 coincid, de asemenea coincid sursa și locutorul, respectiv destinatarul și alocutorul. Există însă situații în care t_0 și t_1 sunt diferite, ca și sursa și locutorul, respectiv destinatarul și alocutorul:

Trahanache [în momentul vorbirii, locutor] îi citește lui Tipătescu [în momentul vorbirii, alocutor] scrisoarea pe care Tipătescu [în momentul conceperii scrisorii, sursă] i-o scrisese lui Zoe [destinatarul scrisorii redactate de sursă], soția lui Trahanache: ...*venerabilul (adică eu – [locutorul în momentul vorbirii]) merge deseară la întrunire [...]. Eu [sursa scrisorii] (adică tu [locutorul în momentul vorbirii]) trebuie să stai acasă [...]. Nu mă aștepta, prin urmare vino tu [destinatarul scrisorii] (adică nevastă-mea, Joița), la cocoșelul tău [sursa scrisorii] (adică tu [ascultătorul în momentul vorbirii]) care te adoră.* (I.L. Caragiale, *O scrisoare pierdută*).

Efectul comic al pasajului se bazează pe ambiguitățile produse în discurs de metamorfoza celor patru elemente (sursă – destinatar; vorbitor – ascultător), de glosările prin care vorbitorul curent dorește să facă trecerea între cele două momente de referință.

2.2. Identitatea participanților la dialog

Participanții la dialog sunt indivizi cu identitate culturală, socială, psihologică. Ei intră în interacțiune cu un bagaj de cunoștințe (cunoștințe enciclopedice, cunoștințe lingvistice, cunoștințe despre interlocutor, abilități de comunicare etc.), cu credințe și valori personale, cu resurse personale (predispoziții cognitive, afective, comunicative, trăsături de personalitate, caracteristici fizice și psihice, o anumită capacitate de monitorizare a interlocutorului și de automonitorizare). Toate acestea influențează opțiunile comunicative și percepțiile reciproce. În același timp, identitatea participanților la dialog se reflectă în limbă.

2.2.1. Identitatea culturală a interlocutorilor

Felul în care comunică interlocutorii este modelat de particularitățile culturii pe care o vehiculează limba respectivă.

Între culturi apar diferențe marcate în limbă: există culturi care preferă cuvântul, altele care preferă tăcerea; sunt culturi care preferă atingerea, distanțele mici de interacțiune și culturi care preferă distanțele mari de interacțiune; sunt culturi care preferă conflictul verbal și culturi care preferă armonia socială; culturi în care ierarhiile sociale sunt marcate printr-un sistem rigid de onorifice și culturi în care distanțele sociale sunt mascate prin limbaj. Sunt gramaticalizate în limbă diferite percepții asupra lumii: în limbi diferite, aceeași realitate este conceptualizată ca substantiv masiv (rom. *mazăre*), în altele ca substantiv numărabil (engl. *peas*, fr. *petit pois*); sistemul deicticelor (pronume, timpuri verbale) reflectă conceptualizări diferite ale relațiilor spațio-temporale dintre participanții la comunicare (de pildă diferențele din sistemul concordanței timpurilor în română / franceză, engleză; mijloacele prin care se realizează modalizarea, într-o mai mare măsură gramaticalizată

în engleză, de pildă, față de română, unde un loc important în modalizare îl deține intonația etc.); strategiile discursive au mărci lingvistice diferite (în română, de pildă, atenuarea potențialului agresiv al unei întrebări se face prin negație: *Nu l-ai văzut (cumva) pe Ion?*, în timp ce în engleză, folosirea negației în acest tip de întrebări marchează reproșul locutorului față de ignoranța alocutorului). Pe fundalul diferențelor dintre culturi, comunicarea între vorbitori proveniți din culturi diferite poate da naștere la fenomene de comunicare nereușită / eșuată, la neînțelegeri. Pentru evitarea acestora, interlocutorii adoptă adesea strategii de negociere a codului, prin care verifică gradul de înțelegere reciprocă; ele conduc la amplificarea schimbului verbal prin secvențe cu funcție fatică și metalingvistică, influențează progresia tematică și o parazitează prin secvențe cu funcție metacomunicativă.

Proveniența interlocutorilor dintr-o anumită regiune are reflexe fonetice, morfologice, sintactice și lexicale în plan textual.

2.2.2. Identitatea socială a interlocutorilor

Statutul socioeconomic al vorbitorului, apartenența la o anumită clasă socială, gradul de cultură se reflectă în limbă. De exemplu, indivizii educați recurg la coduri elaborate, folosesc limba literară (deci corectă), încearcă să obțină vizibilitate prin limbaj.

2.2.3. Identitatea psihologică, sexul, particularitățile fizice ale interlocutorilor

Identitatea persoanelor care se angajează în dialog are consecințe asupra schimbului verbal în ansamblu. De exemplu, persoanele cu înalt nivel de automonitorizare – preocupate să aibă un comportament social adecvat, cu un repertoriu larg de comportamente interacționale – își exprimă adecvat stările emoționale, au intervenții bine proporționate în comunicare, își întrerup frecvent interlocutorii, inițiază conversația și introduc frecvent teme noi de discuție, împărtășesc gradul de intimitate conversațională a interlocutorului, apelează la argumente logice pentru a-și convinge interlocutorii, sunt critice și asertive. Persoanele extrovertite, comparativ cu introvertiții, fac pauze în comunicare mai scurte, vorbesc mai mult și mai repede, au o intensitate vocală ridicată, au expresivitate comunicativă, manifestă interes pentru teme cu caracter general, pe care le tratează relativ superficial fără a le focaliza, au o activitate nonverbală intensă (mimică, gesturi), manifestă relativă precizie în decodarea mesajelor nonverbale, preferă distanțele mai mari de interacțiune, își privesc partenerii de dialog cu relativă intensitate. Persoanele care manifestă tendința de dominare sunt asertive, au încredere de sine, își întrerup frecvent interlocutorii, vorbesc mult, cu pauze scurte, folosesc frecvent modalizatori de certitudine, au intensitate vocală ridicată. Indivizii care manifestă reticență față de angajarea în comunicare fac multe repetiții, au ezitări, false începuturi, rar inițiază conversația și introduc puține teme în discuție, au contribuții comunicative relativ scurte și simple, au activitate nonverbală redusă, manifestă anxietate discursivă, sunt puțin expresivi; în schimb, sunt mai productivi în scris, au un limbaj mai complex și focalizează mai bine tema. Cei care manifestă anxietate în comunicare vorbesc mai repede și evită tema prin aproximări și lipsă de focalizare, preferă distanțele mai mari de interacțiune, fac pauze mari, produc fraze eliptice și fac multe începuturi false, se bâlbâie, repetă cuvinte și enunțuri. Femeile, comparativ cu bărbații, manifestă preferință pentru limbajul standard, corect gramatical, pun mai multe întrebări, pun multe întrebări de confirmare (*nu-i așa?, da?*), manifestă preferință pentru anumite subiecte,

manifestă tendința de a-și exprima sentimentele, au gesturi și mișcări discrete, zâmbesc mai mult, privilegiază comunicarea nonverbală, manifestă preferință pentru actele de vorbire indirecte, folosesc frecvent calificări adjectivale și adverbiale, recurg frecvent la atenuatori de expresie, cuvinte de umplutură, își cer frecvent scuze, își întrerup interlocutorii relativ rar, sunt mai puțin argumentative decât bărbații.

2.2.4. Personalitatea

Personalitatea vorbitorilor se reflectă în stilul lor comunicativ. Stilul comunicativ se constituie la intersecția unor atitudini comunicative exprimabile prin opoziții manifestate gradual de-a lungul unui continuum: dominant / supus, histrionic / rezervat, conflictual / nonconflictual, expresiv / inexpressiv, calm / frenetic, atent / neatent, semnificativ (care se impune atenției) / nesemnificativ, deschis / închis, prietenos / ostil. Stilul comunicativ se reflectă în: distanțele mai mari sau mai mici de interacțiune, intensitatea vocală și accentele afective, debitul verbal, comportamentele comunicative adoptate (vezi *infra*), inițiativele verbale (introducerea temelor, gradul de dezvoltare și elaborare a lor, schimbările de teme), conținuturile vehiculate (noi / banale), tipul de argumentare (argumente logice, afective etc.), strategiile de acces la cuvânt (întreruperea vorbitorilor) și de menținere a cuvântului, numărul și lungimea pauzelor în comunicare, tipurile de acte de vorbire predominante în exprimarea unui individ (acord / dezacord cu interlocutorul, laudarea interlocutorului / criticarea interlocutorului etc.), structurile lingvistice cel mai frecvent folosite în performarea unor acte de vorbire (enuțiative / interrogative / exclamative / imperative), preferința pentru acte de vorbire directe sau indirecte, ocurența unor modalizatori (de certitudine / incertitudine, epistemici / deontici / afectivi), lexicul folosit (termeni neutri / încărcăți afectiv), recurențe lexicale, noutatea expresiei lingvistice (originalitate / clișeu). Cum comunicarea se realizează printr-un sistem complex de semne (în care limba este doar unul dintre subsisteme), stilul comunicativ se corelează și cu aspecte legate de aspectul fizic al individului, carismă etc.

2.3. Relațiile dintre participanții la dialog

Între participanții la dialog se stabilesc relații complexe care se reflectă în organizarea interacțiunii verbale.

2.3.1. Locutor – alocutor

Participanții la dialog îndeplinesc alternativ rolul de vorbitor / locutor, respectiv de ascultător / alocutor. Dialogul este o construcție intersubiectivă a participanților la interacțiunea verbală. Aceștia au rol activ în construcția dialogului atât în ipostaza de locutori, cât și în cea de alocutori. Ca locutori, ei își adaptează discursul la alocutor și se orientează spre acesta, prin contextualizări și recontextualizări succesive în funcție de reacția acestuia: aduc informații, le completează, fac corecții și autocorecții, confirmă, infirmă, acceptă, resping etc. Ca alocutori, participanții la dialog oferă feedback locutorului curent, participă activ, procesând informația primită pentru a se angaja în interacțiune în mod relevant. Contribuția comunicativă a participanților la dialog nu este simetrică în ceea ce privește cantitatea de informație, timpul cât vorbește fiecare, puterea de persuasiune etc.

2.3.2. Gradul de cunoaștere reciprocă și de intimitate

Între participanții la dialog pot exista diferențe privind **gradul de cunoaștere reciprocă și de intimitate**. Acestea au diverse reflexe textuale: numărul de teme comune și gradul de profunzime cu care acestea sunt abordate, deschiderea interlocutorilor spre autodezvăluire (spre confesiuni), cunoștințele contextuale mutuale care permit asocieri de idei, neglijențele comunicative îngăduite, predicțiile în legătură cu interlocutorul, lexicul folosit, formulele de salut și de adresare, prezența / absența elementelor afective, mimica și gesturile, poziția corpului și distanțele de interacțiune. Dialogurile care urmează reflectă astfel de diferențe:

(a) [Discuție într-un birou, între colegi de serviciu]

A: DOMnu marian ↓

B: zi.

A: te rog frumos să-mi spui și mie # care-i faza cu Chimitex # că stă dosaru de nu știi când și mă întreabă și pe mine # șefu' nostru ↓

B: deci cu Chimitexu' am convenit un contract

A: CE.

B: după cum știi și tu bine # spre sfârșitul lunii ↑

A: ce ↑

B: am convenit cu cucoana # madam bușcă ⊥ bușcă

A: așa ↓

B: să ne aducă # documentele financiare ale avalizatorului # care este și acționarul principal ## ă # în jurul datei de 11 azi e =

A: = azi e miercuri astăzi trebuia să aducă dosaru' lu # cealaltă firmă ↓
(IVLRA, 114);

(b) [Dialog între prieteni; A „îi dă în cărți” lui B]

A: da. ba da. ba da. ba da. da. și cu: ochii verzi?

B: cu ochii verzi CE.

A: nu știu. A↓ aici e dorin. nu?

B: TOni are ochii verzi. garantat. și mama MEA are ochii verzi garantat.

A: A:↓ atunci e MAMa. mama care face-un drum scurt?

B: e MAMa. dacă se și ceartă cu cineva:↑

A: n:u. (râde)

B: nu? e mama.

A: face un drum scurt?

B: mama fa:ce drumuri↓ CUM.

A: da. da. la un drum scurt. uite↓ gândește un dar de bani.

B: mama da_d- da DE CE nu mi-ai ZIS de la început asta. (IVLRA, 67).

2.3.3. Relații de colaborare – relații conflictuale

În funcție de orientarea interlocutorilor în raport cu scopul comunicării, se poate distinge între **relații de colaborare**, respectiv **relații conflictuale**. Interlocutorii pot stabili relații de colaborare, având ca scop negocierea unei soluții pentru a o face acceptată de ambele părți sau, dimpotrivă, relații conflictuale, când participanții se percep ca având scopuri opuse, iar comunicarea evoluează în sensul accentuării diferențelor dintre ei. Opoziția colaborare / conflict se reflectă în frecvența cu care sunt performate anumite tipuri de acte de vorbire (laudă / reproș), respectarea intervenției celuilalt / întreruperea exagerată a interlocutorului,

susținerea și creditarea comunicativă a celui alt / respingerea și discreditarea comunicativă a celui alt, strategii ale solidarizării cu celălalt / strategii ale desolidarizării de interlocutor, umor / ironie, sarcasm etc., folosirea unor mărci de identitate (apelative, nume, onorifice) adecvate / inadecvate, egalitate asumată / inegalitate asumată. Dialogul care urmează pune în evidență relația conflictuală dintre interlocutori:

[Conflictul verbal se desfășoară între doi sportivi; A îi reproșează lui B conducerea ineficientă a Federației Române de Box]

B: nu-i adevărat.

A: CUM adică nu-i adevărat?

B: știi de ce-ai refuzat? fiindcă nu <POTI> să fii.

A: # <de ce?>

B: O HAI să-ncerci.

A: <nu POT să fiu?>

B: nu poți să fii [președinte

A: [<poche: i bu:n> eu ți-am spus # ți-e așa: acum o săptămână cre:d ți-am spus că # nu am încOTRO și va trebui să:

B: [ruDE:le deci știi

A: [<psă accept demisia ta.>

B: care-a fost greșeala ta? știi CARE-a fost [greșeala ta?

A: [până să până să-ți retra:gi deMI:sia

B: da:↓

A: mi-ai sp- + m-ai întrebat CE vei face? <Rvei fi președintele-> și <rio-ți-am spus> NU: nu-mi trebui AȘA ceva::↓ însă nu am încOTRO în momentu_ă:sta↑ federația NU POate # să rămână neconDU:să↑ știi că SUNT probleme la nivel internațional↓ știi din auzite↓ eu știu [la modul conCRET

B: și tu te <și tu te sacri:fici>

A: exact.

B: și tu te sacrifici

A: exA:CT.

B: [și-o vei conduce tu.

A: [exA:ct. exA:CT.

B: [hai să <nu

A: [exA:CT.

B: exageră:m> că: nu [suntem copii aicea (IVLRA, 191).

2.3.4. Relații de putere

Între participanții la dialog se stabilesc **relații de putere**, exercitate (și) prin limbă. Se spune că A are putere discursivă asupra lui B, atunci când A influențează comportamentele comunicative ale lui B, făcându-l pe B să acționeze în modul dorit de A. Puterea discursivă se reflectă în contribuțiile verbale ale fiecărui participant și în rolul avut în negociere: cel care deține puterea discursivă are intervenții frecvente în dialog și contribuții verbale relativ lungi, întrerupe frecvent interlocutorii, folosește intensificatori de expresie, recurge frecvent la structuri sintactice enunțiative și imperative, la apelative, pune întrebări și își constrânge interlocutorii să răspundă, folosește modalizatori de certitudine, are fermitate vocală etc.

2.3.5. Rolul social

Participanții la dialog pot comunica de pe poziția de individ cu scopuri comunicative personale sau de pe poziția unui **rol social** (medic-pacient, vânzător-cumpărător, profesor-elev, polițist-contravenient etc.). Rolul social limitează temele ce pot fi abordate și scopul comunicativ (stabilirea unui diagnostic, efectuarea unei tranzacții comerciale, predarea-învățarea-evaluarea, sancționarea contravenientului etc.), constrânge progresia tematică (de obicei liniară, fără divagații), reglează accesul la cuvânt (cine când și cât vorbește; cine pe cine poate întrerupe), afectează formele de expresie (selecțiile lexicale se înscriu într-un câmp lexico-semantic predeterminat; apar clișee verbale – *Ce doriți?*, *Cu ce vă putem servi?*, *Ce vă doare?*, *Cine știe să-mi răspundă la următoarea întrebare...*; participanții la dialog performează cu predilecție anumite acte de vorbire – medicii, anchetatorii pun întrebări, clienții, pacienții, anchetații răspund; cumpărătorii solicită mărfuri, vânzătorii satisfac solicitările; actele expresive apar rar în relațiile de rol, în schimb sunt specifice actele de vorbire declarative, replicile sunt de obicei scurte). Contribuțiile comunicative ale participanților la dialog sunt în conformitate cu expectațiile de rol și se înscriu într-un repertoriu prestabilit de comportamente.

(a) [La medic]

A: așa ↓ să-mi spuneți vă rog: # greutatea ei la naștere

B: (trei chile)

A: sarcina a fost normală ↑

B: da.

A: ați luat suplimente de calciu și fier în sarcină ↑

B: da da ↓ și calciu și fier

A: naștere normală ↑

B: normală.

A: a:șa ### ā:: ați alăptat copilul ↑

B: nu. ## cu: lapte praf

A: deci n-a primit nici un pic de lapte: de mamă da ↑ ā:

A: așa. spune-mi te rog: spuneți-mi c câte ā ce boli a avut ea: mai grave ↓ de-a lungu vieții pâ-n-acum.

B: referitor la tot acest interval doamna doctor' nu ↑ decât rubeolă ↓ rujeolă: cele: ā normale la copil mic.

A: hepatită ↑

B: nu

A: / tebece/ ↑

B: nu (IVLRA, 107);

(b) [La farmacie]

A: bună ziua. fiți amabilă aveți cumva loțiune gerovital ↑ pentru regenerarea părului.

(B clatină din cap)

A: nu ↓ atunci ulei de ricin ↑

(B aduce o sticlută)

A: așa și dacă aveți cumva tifon. (uitându-se la sticluta cu ulei) [nu aveți: ↑

B: [comprese sterile sau fașă.

A: fașă. fașă. (arătând spre sticluta cu ulei) nu aveți decât la gramajul acesta ↑

B: da.

A: dați-mi DOUĂ vă rog.

B: douăzeci de mii și fașă

A: da (întinzându-i o bancnotă) (IVLRA, 131).

2.3.6. *Dialog formal vs dialog informal*

Relațiile dintre participanții la schimbul verbal generează distincția **dialog formal** vs **dialog informal**. Dialogul formal este ritualizat, urmează un protocol cvasiprecis, participanții comunică de pe poziția de rol prealocat, relațiile dintre ei sunt formalizate, temele sunt constrânse de un repertoriu prestabilit, formele de adresare sunt constrânse situațional (formule de adresare standardizate, afectivitate reținută, structuri sintactice elaborate). Dialogul informal presupune relații informale, laxe în care participanții la comunicare pot avea un repertoriu larg de teme, își permit treceri rapide de la o temă la alta, nu au roluri discursive prealocate, dispun de opțiuni numeroase de expresie (formule de adresare, modalități diverse de exprimare a afectivității, structuri sintactice laxe).

(a) Dialog formal [la agenția CFR]

B: patru milioane opt sute=

C: =cincizeci de mii patru milioane opt sute cincizeci de mii

A: îhî# și e inclusă și o reducere pen[tru tineri]

C: [da] da↓

A: știu că există# [astea

C: [da

C: deci acesta-i prețu biletului dus întors↓ cu:: loc cu tot

A: da↓ da↓ este cușetă↑ de [dormit↑

C: [nu, loc clasă.

A: aha

C: ă: la cușetă vă costă mai mult ((către B)) CÂT este cușeta.

B: încă trei sute de mii.

C: trei sute de [mii în plus.

A: [încă trei sute de mii↓ # aha# mda

C: deci în jur de cinci milioane și cincizeci de mii cu cușetă. biletu și cușeta.

A: da↓ da↓ și-astea dus întors două milioane jumate și-așa# da <@ mulțumesc.>

C: cu plăcere. (IVLRA, 137);

(b) Dialog informal [la magazinul de dulciuri]

A: le-ați încurcat ((râde))

B: le-a încurcat fata asta care-i nouă# # cred că le-a confundat↓ CINE știe ce-a făcut↑ (xxx) le-a băgat la un preț mai mic

A: da

B: de la treijnouă la treisapte

A: (xxx)

B: treisapte cinci sute candi

A: candi↑

B: da# dă zece mii?

A: da. dă zece mii.

B: alceva↑

A: dați-mi de CINCI mii câteva arahide d-alea↓ ((arată cu degetul)) d-alea ca să pun pâ ceva

B: ((cântărește)) și-alceva↑ <_R v-ajunge atâta?>

A: mi-ajunge↓ pun p-o colivă.# un domn m-a rugat să-i fac o colivă pentru sora lui și: și dați-mi de cinci mii biscui- biscuiți digestivi

B: alceva↑

A: atât.. (IVLRA,134).

2.3.7. Percepția

Relațiile de comunicare sunt modelate și de felul în care participanții la dialog se percep reciproc. **Percepția** este influențată de factori psihologici și de factori socioculturali.

Printre **factorii psihologici** care influențează percepția se numără asocierea de atribute (oamenii sunt consecvenți în modul în care asociază atributele pozitive și negative pe care le construiesc la adresa interlocutorilor: frumoși și deștept, veseli și simpatici, morocănoși și antipatici etc); reducerea atributelor la categorii binare (prost sau deștept, slabă sau grasă, frumoasă sau urâtă, simpatică sau antipatică, rea sau bună); deducerea și generalizarea unor atribute pornind de la un element particular (are mașină frumoasă, deci e bogată; a întârziat, deci e neserioasă); „profeția autorealizării” (predicțiile pe care indivizii le fac în legătură cu propriile comportamente îi fac să se comporte astfel încât să își confirme predicțiile despre sine: cel care spune „n-o să mă descurc”, tinde să se comporte astfel încât să își confirme predicția; cel care spune „nu știu nimic” tinde să se comporte la examen astfel încât să își confirme predicția); efectul Pygmalion (dacă o persoană ne este prezentată a fi competentă avem tendința să o considerăm competentă fără a verifica acest atribut); puterea primei impresii (indivizii tind să fie consecvenți cu primele impresii pe care și le fac despre interlocutorii lor: de exemplu, interlocutorii care în primele momente sunt percepuți ca inteligenți vor fi considerați inteligenți și în interacțiunile viitoare, în virtutea primei percepții); consecvența (dacă îmi place o persoană, mă aștept să mă placă și ea pe mine; mă aștept ca aceia care mă apreciază pe mine să îi aprecieze și pe prietenii mei).

Factorii **socioculturali** se regăsesc în percepție în forma unor stereotipuri pozitive sau negative, „scurtături în percepție”, în baza cărora indivizii sunt percepuți ca exponenți ai unor grupuri (sociale, etnice) și nu ca indivizi cu identitate proprie (românii sunt ospitalieri, italienii sunt vorbăreți, nemții sunt exacti, americanii sunt bogați etc.).

2.4. Canalul de comunicare

Canalul de comunicare determină opoziția de registru – scris / oral. Transmiterea unui mesaj oral are implicații importante asupra procesului de comunicare și reflexe în plan textual (vezi **Limba română vorbită**).

2.4.1. Forme scrise vs forme orale

Unele forme de dialog sunt instituite social ca **forme scrise** (completarea de formulare este o formă de dialog între un solicitant și o instituție, dialogul pe e-mail, chestionarele de marketing, sondajele de opinie, examenele scrise etc.), în timp ce altele sunt instituite social ca **forme orale** (conversația curentă, conferințele de presă, examenele orale etc.). În unele forme de comunicare (e-mailul),

particularități ale dialogului scris coexistă cu forme specifice comunicării orale. (vezi **Limba română vorbită**).

2.4.2. Dialogul oral

Folosirea canalului oral de comunicare se reflectă în plan macrotextual (organizarea de ansamblu a dialogului) și în plan microtextual, local (selecția formelor de expresie). Astfel, simultaneitatea gândirii mesajului și a producerii lui determină o relativă destructurare a mesajului (bâlbâieli, false începuturi, enunțuri eliptice, anacolut, preferința pentru coordonare, reveniri, corecții, autocorecții, ezitări, întreruperi, autoîntreruperi); coprezența spațio-temporală a interlocutorilor determină folosirea unui limbaj al momentului (deictice personale și spațio-temporale frecvente, limbaj afectiv, sensuri contextuale speciale, salturi logice, elipse etc.), permanenta orientare spre interlocutor (prin vocative, interjecții, formule de adresare, întrebări retorice, întrebări de confirmare etc.) adaptarea la interlocutor (reveniri, corecții, repetiții, ezitări, secvențe fatice – *ai înțeles, da?, OK?*), sincretismul (transmiterea informației pe mai multe canale, vezi *infra*).

2.4.3. Mediile de transmitere a dialogului

Prototipic, dialogul este asociat cu registrul oral, în care informația este transmisă prin mai multe „medii”: la elaborarea mesajului concură elemente verbale, elemente paraverbale (debit verbal, intensitate vocală, accentuare, râs etc.) și elemente nonverbale (mimică, gesturi, privire, zâmbet, distanțe spațiale etc.).

Elementele paraverbale dau informații legate de stări afective sau psihofizice (enervare, bucurie, nerăbdare, grabă, oboseală etc.), intenții comunicative, atitudinea față de interlocutor (îngăduință, agresivitate, dezinteres etc.), caracterul tematic / rematic, focalizat / nonfocalizat al unei secvențe etc. Exemplele care urmează ilustrează rolul elementelor paraverbale în dialog:

[Convorbire în tren între A – 71 de ani; B – 30 de ani]

A: phii↑ (*fluieră*) să crești (doi) copii ca să nu te-ajute [părintele (*își dregă vocea*)]

B: [exemplul cel mai bun de unde îl au↑ ca: ca: ca virgulă copil? de la părinți.

<_R dacă noi i-l dăm>↑

eXEMPlul cel mai# autentic și cel mai# vizibil. de UNde știe copilul ăsta să facă MOAțe.

((A *chicotește*; B *se uită spre F*))

B: de la MAmă. ă rezultatul este# invers proporțional. <_Z adică face și fiica mai- maică-sii>

A: are multe suferINțe

B: păi da doamnă↓

((A *râde*))

B: da' vreau să vă mai spun ceva. la VÂRSTA aia↓ CE vrei domle↓ să-ți faci și-un doctor. păi# să te faci de doozeci de ani? (IVLRA,32).

Elementele nonverbale interacționează cu elementele verbale generând sintaxa mixtă. Elementele nonverbale și cele verbale se pot afla în diverse raporturi:

– elementele nonverbale însoțesc elementele verbale, le dublează

B: treizeci↓ patruzeci și <_J patru de mii>.

A: ((*luând pachetul*)) mulțumesc.

B: ((*numărând restul*)) patruzeci și cinci↓ cînzeci.

A: ((*luând restul*)) mulțumesc↓ bună ziua. (IVLRA,135);

- elementele nonverbale completează elementele verbale, transmit informații suplimentare

C: deci cu șină separat ((*arată spre raft*)) și astea plic n-au șină.

B: a: deci astea sînt singurele practic?

A: da (IVLRA,133);

- elementele nonverbale contribuie la dezambiguizarea sensurilor vehiculate prin unitățile lexicale; frecvent în această situație sunt deicticele pronominale și adverbiale:

A: da' cum adică să scriu pe coloane↑

B: *pe coloane este AȘA* ((*arată*))

A: am văzut eu niște reviste scrise așa↓

B: asta ar însemna că se scrie tot textul în mod normal↓ se selectează și la↓

A: aici zice?

B: nu # nu. (IVLRA,69)

A: dați-mi de CINCI mii câteva arahide *d-alea*↓ ((*arată cu degetul*)) *d-alea* ca să pun pă ceva

B: ((*cântărește*)) *ș-alceva*↑ *v-ajunge atîta*?

A: mi-ajunge↓ (IVLRA,135);

- elementele nonverbale substituie elementele verbale

A: bună ziua. fiți amabilă↓ aveți cumva loțiune gerovital↑ pentru regenerarea părului.

((*B clatină din cap*))

A: nu↓ atunci ulei de ricin↑

((*B aduce o sticlă*)) (IVLRA,132);

- elementele nonverbale sunt paralele cu cele verbale (cuvintele reflectă activități desfășurate simultan cu schimbul verbal)

A: mă↑ n-am auzit. până m-am dus în farmacie și am rugat-o să mă lase să dau un telefon.

B: ((*ce*)) *dracului te-am răsturnat*

A: ((*șterge cu cârpa*)) î: când să plecăm↓ îmbrăcată tot↓ a sunat-o o fetiță↑ să iasă la joacă (IVLRA,76).

Participanții la dialog se pot afla într-o situație de **interacțiune directă**, față-în-față, sau într-o situație de **interacțiune indirectă**, mediată tehnic. În dialogul față-în-față interlocutorii se monitorizează vizual reciproc. În dialogul mediat (conversațiile telefonice, dialogurile radiofonice) între participanții la dialog se interpune un suport tehnic, care modifică regulile interacțiunii verbale: rolul elementelor nonverbale este limitat; folosirea deicticelor spațiale și personale se restrânge; vorbitorii recurg la coduri mai elaborate, care amplifică intervenția verbală, întreruperile sunt mai puțin frecvente; apar elemente cu funcție fatică, prin care este verificat canalul de comunicare (*alo!*, *mă auzi?*, *mai sunteți pe fir?*). Dialogul care urmează reflectă câteva dintre particularitățile interacțiunii mediate:

[Convorbire telefonică între mamă și fiică]

A: saluta::re::↓

B: hehe↓ [salut.

A: [m-auzi?

B: i:ieram în BA:ie↑ și mă spălam pă DInți_și zicea:m_DOMne ce_parcă sună teleFO:nu.

A: păi și chiar sună. # da iarăși a intrat robotu după doo_ori↓

B: asta e_dracu să-l ia. BUN.

A: m-a sunat DOINA ș- [auzi?

B: [DA↑

A: m-a sunat DOINA și mi-a zis de cuTREmur↓ CUM a fost. cât de mare.

B: MA::MĂ: dra::gă↓ doa:mne_dumnezeule da' CHIAR că nu vă mai SPUN niMica↓ ă_ ieram pe_canapea↑ scriAm↑ și s-a zgâlțâIT_ CANApeaua cu mine↓ ## [și când

A: [da. # [aha↓

B: [m-am dus în dormito:r du:pă: un minut_ăsa↓ încă se mai mișca LAMpa↓ #

A: îhî:m↓ # până la ea↓ a ajuns cu TOtu altfel↓ #

B: îm↑

A: # și PÂnă la mine ȘI_MAI rău↓> [(răs ușor, ironic))

B: [DA:. păi AIA e. # mai BIne nu ziceam_nimic. NU NU NU.

A: e: nu: da' [ăcu' oricum e bine totul- (IVLRA, 169).

2.4.4. Dialogul în literatură

O situație tipică de actualizare a dialogului în scris este **dialogul în literatură**, folosit ca procedeu narativ prin care se mimează dialogul real:

– Ce unelțiți acolo?

– Nuni mă roagă să cânt.

Suzica izbucni:

– Și eu, și eu!

– Ce te faci, Sonia? Cu soborul nu poți lupta!

– Mă supun... cu o condiție!

– S-o auzim!

– Cântăm împreună. (I. Teodoreanu, *Ulița copilăriei*).

Dialogul literar captează doar unele dintre fenomenele specifice dialogului cotidian, cum ar fi: alternanța de replici, pauza între replici, unele suprapuneri și întreruperi sugerate prin semnele de punctuație, elipse dialogale; de obicei, în dialogul literar o replică este alcătuită din enunțuri încheiate (propoziții, fraze).

2.5. Locul și momentul desfășurării dialogului

Orice dialog se desfășoară într-un anumit spațiu și într-un anumit moment.

În cadrul fiecărei societăți funcționează „cadre de comunicare”, prototipuri situaționale, care determină un anumit protocol al dialogului: la medic purtăm într-un anume fel dialogul, altfel într-o sală de spectacol, într-un fel vorbesc candidații cu alegătorii într-o piață publică și profesorii cu studenții la curs, la piață ne angajăm în tipuri specifice de dialog, la telefon vorbim respectând un anumit ritual (vezi exemplele *supra*) etc. Cadrele de comunicare limitează apriori formele de dialog,

iar cunoașterea regulilor specifice diverselor prototipuri comunicaționale este parte componentă a competenței dialogale a individului.

2.6. Cauza și scopul

Existe cauze și scopuri diverse din care și cu care oamenii intră în dialog. Cauze: oamenii vor să rezolve probleme practice (de pildă, vor să obțină un loc de muncă și atunci, se duc la un interviu de angajare, vor să obțină un împrumut și atunci solicită un formular de la ghișeu unei bănci pentru a-l completa, vor să se însănătoșească și atunci se duc să consulte un medic etc.); vor să intre în relație cu alți membri din societate (de aceea dau un telefon de felicitare de ziua unui prieten, fac complimente, fac glume etc.); vor să se autoexprime (compun poezii, vorbesc despre ei și fac confesiuni etc.) etc. Scopul în care comunică este de a acționa asupra celorlalți: de a-i informa pe ceilalți, de a-i determina să acționeze într-un anumit fel, de a-i convinge etc. Alegerile comunicative determinate de anumite cauze sunt planificate în funcție de scopul urmărit de vorbitor.

2.7. Modul de comunicare

Dialogul se organizează în diverse tipuri de comportamente comunicative, prin intermediul cărora oamenii pun în relație scopurile comunicative cu situația concretă de comunicare. În cadrul unui dialog, diverse tipuri de comportamente comunicative coexistă în diverse proporții.

2.7.1. Comportamentul euristic

Comportamentul euristic a fost gramaticalizat în limbă în forma enunțurilor interogative (vezi **Tipuri de enunțuri în funcție de scopul comunicării, 5**), iar, din punct de vedere dialogic, se manifestă în cadrul perechii de adiacență întrebare – răspuns (vezi *infra*). În funcție de rolul structural pe care îl au, întrebările sunt de două tipuri: (i) întrebări ad-hoc, acte de vorbire în cadrul unor conversații / discuții prin care se solicită interlocutorului să formuleze un răspuns și (ii) întrebări cu funcție structurală în cadrul unor tipuri specializate de dialoguri, unde perechea de adiacență întrebare-răspuns reprezintă modul de organizare a discursului (în discursul didactic, în justiție, în consultația medicală, în psihoterapie, în interviul mass-media, în interogatoriul poliției, în anchetele de marketing și sondajele de opinie, în interviul de angajare etc.).

2.7.2. Comportamentul de ranforsare

Comportamentul de ranforsare se constituie ca răspuns valorizant pozitiv sau negativ al locutorului la o acțiune (verbală sau nonverbală) a alocutorului. Scopul ranforsărilor pozitive este de a încuraja comportamente viitoare analoge cu comportamentul ranforsat, iar al ranforsărilor negative este de a împiedica repetarea comportamentului respectiv. Ranforsările au semnificație socială și emoțională pentru interlocutor; se concretizează în forma unor acte de vorbire tipice (laude sau critici, încurajare sau interdicție), în forma răsplății verbale sau a sancțiunilor, a recunoașterii meritelor celuilalt prin acte de vorbire reprezentative (*Mi-a plăcut foarte mult compunerea ta și am să-ți dau un zece în catalog. / Nu mi-a plăcut deloc cum ai lucrat azi, vei primi o notă mică.*), expresive (*Foarte bine! Bravo! Cea mai frumoasă lucrare! / Să-ți fie rușine că iar nu ai învățat!*),

declarative (*Premiul de excelență se acordă doamnei învățătoare Ionescu pentru întreaga sa activitate la catedră. / Patru. Te las corigent.*). Răsforsările apar în conversația cotidiană, dar sunt mai frecvente în anumite tipuri de discurs (discursul didactic, discursul de evaluare în cadrul diverselor organizații, discursul publicitar în care folosirea unui produs este răsplătită cu beneficii personale etc.).

2.7.3. Comportamentul de susținere (de sprijin)

Comportamentul de susținere (de sprijin) se concretizează în semnale pe care locutorul le trimite alocutorului în legătură cu modul în care îl percepe, îl acceptă, îl susține, oferindu-i sprijin informațional, relațional și emoțional. Este un comportament cu rol esențial în constituirea și întreținerea relațiilor interumane. Formularea unor răspunsuri suficient de informative la întrebări, folosirea unor strategii ale politeții pozitive (vezi *infra*), empatizarea cu celălalt sunt concretizări ale susținerii comunicative pe care locutorul o oferă alocutorului, oferindu-i sentimentul apartenenței la grup, satisfacându-i nevoia de cooperare, de aprobare, de apreciere. În dialogul care urmează au fost reliefate elementele cu rol de sprijin, prin care locutorul își manifestă interesul față de ceea ce spune alocutorul, empatizarea cu acesta:

A: <@da' CE s-a-ntâmpat.>

B: s-a stricat locomotiva.

A: <@E:extraordinar.>

B: și noi aveam legătură în: fetești↑ o Oră și jumătate am avut întârziere

A: [m:::↑

+B: [până a venit ALtă locomotivă↓ și am pierDUT legătura din fetești. era la cîn_și Zece↑ și noi am ajuns pe la ȘAse # în fetești.

A: [E:extraordinar↓

+B: [și nu mai aveam legătură decât la zece fără zece minute.

A: u:::↑

B: și din fetești până-n cireșu la soacră-mea↑ mai faci cam # aproape două ore

A: *phii*↑ ((*fluieră*)) (IVLRA,45).

2.7.4. Comportamentul reflexiv

Comportamentul reflexiv este o formă de răspuns prin care locutorul reflectă ceea ce a spus alocutorul, marcând coparticiparea la dialog în ciuda rolului pasiv asumat. În cadrul dialogului poate avea diverse funcții: (a) încurajează conversația (locutorul îi trimite alocutorului un semnal că îl urmărește, îl lasă să continue, este interesat de ceea ce spune); (b) induce o schimbare în cursul conversației (locutorul îi solicită alocutorului clarificări, reformulări, aprofundări, se concentrează pe anumite porțiuni din discursul interlocutorului); (c) încheie conversația (locutorul reia spusele alocutorului pentru a semnaliza dorința de a abandona subiectul). Printre mărcile lingvistice specifice sunt repetițiile (parțiale sau totale), interjecțiile (*aha; da; da, da...; și?, mhh...*), deicticele textuale (*așa..., a, acum înțeleg...*), secvențe prin care se introduc reformulări (*adică, vrei să zici..., dacă înțeleg bine..., deci*), conectori pragmatici (*ei, deci...*), secvențe concluzive (*bun, asta a fost, ne oprim aici, următorul*).

2.7.5. Comportamentul explicativ

Prin comportamentul explicativ vorbitorul prezintă o problemă pentru a o face înțeleasă de un public determinat. Explicațiile sunt implicate în anumite

profesii (discursul didactic, discursul avocaților, discursul asistenților sociali, discursurile din ghidurile turistice, discursul științific de popularizare etc). Printre mărcile textuale ale acestui tip de comportament comunicativ se numără: structurile explicative, glosările apozitive, metaforele cu funcții concretizatoare, enunțurile asertive, conectorii (*în primul rând... în al doilea rând; pe de o parte... pe de altă parte; întâi... apoi*), demarcatorii discursivi (*vom discuta în continuare..., până aici am văzut cum..., o altă întrebare care se naște este...*), structurile enumerative etc.

2.7.6. Comportamentul autocentrat

Prin comportamentul autocentrat individul se dezvoltă vorbind despre ei înșiși. Tip de comportament verbal constitutiv pentru anumite genuri și specii literare / jurnalistice (memorialistica, interviurile, cv-urile etc), autodezvăluirea este o parte constitutivă a relațiilor sociale în măsura în care definește stadiul unei relații (stadiu inițial, stadiu avansat, stadiu final; relație pozitivă / negativă), gradul de intensitate al relației (relație superficială / relație intimă) sau dă indicii asupra direcției pe care o va urma relația (constituire, continuare, disoluție, repararea relației). Autodezvăluirile au funcție strategică în comunicare: vorbitorul îi propune interlocutorului o imagine despre sine pentru a o negocia pe parcursul interacțiunii verbale. Vorbitorul este constrâns în autodezvăluire de reguli ale modestiei și de riscurile pe care le comportă dezvăluirile personale. Printre mărcile discursive specifice sunt formele verbale și pronomiale de persoana I, determinările adjectivale și adverbiale, modalizatorii subiectivi (*părerea mea, zic că, cred că*), frecvența deicticelor, constituirea unor opoziții discursive eu / alții, enunțurile metadiscursive (*dacă mi-aduc aminte, să-ți spun un secret*), mărci ale afectivității.

2.7.7. Comportamentul ludic (umorul)

Comportamentul ludic (umorul) este o formă de comportament comunicativ prin care locutorul solicită alocutorului un răspuns actualizat prin elemente paraverbale (râsul) sau nonverbale (zâmbetul). Elementul distinctiv îl constituie atitudinea ludică față de mesaj a participanților la comunicare. Când atitudinea ludică este substituită de intenții ofensatoare, umorul se transformă în ironie. Umorele are diverse funcții în cadrul discursului: (i) locutorul solicită alocutorului informație (modul în care interlocutorul răspunde la umor poate fi un indiciu al atitudinii sale în raport cu tema dialogului sau cu gradul în care îi acordă atenție alocutorului); (ii) locutorul se autodezvăluie (îi dă interlocutorului un semnal de acceptare, de cordialitate, semnalizează o atitudine pozitivă, dorința de afiliere, de acord); (iii) locutorul exercită controlul în relațiile interpersonale (reacția pozitivă la umorul alocutorului este o formă de recompensă, în timp ce refuzul de a răspunde la umor poate fi expresia ostilității în cadrul relației; prin umor se pot umple golurile comunicative, poate fi păstrat interesul interlocutorului pentru tema în discuție, se poate anunța schimbarea temei; poate funcționa ca formă de obținere a acordului / bunăvoinței / recunoașterii celorlalți); (iv) locutorul creează un context comun de interacțiune oferind sentimentul apartenenței la grup și al sprijinului mutual ca formă de marcarea a identității de grup; (v) locutorul urmărește reglarea anxietății în cadrul relației de comunicare (eliberarea tensiunilor acumulate, ieșirea dintr-o situație neplăcută, ieșirea din stările de surescitare – glumele din sala de așteptare la dentist, glumele dinaintea unui examen etc.); (vi) locutorul participă la fixarea tiparelor cognitive și a stereotipurilor (vezi, de pildă, glumele pe seama grupurilor etnice) sau le neagă (prin ieșirea din realitate în fantezie).

2.7.8. Tăcerea (absența vorbirii)

Tăcerea (absența vorbirii) are diverse funcții în comunicare, marchează începutul și sfârșitul dialogului, delimitează replicile interlocutorilor, este o strategie de a amâna replica sau de a câștiga timp de gândire, exprimă acordul / dezacordul cu interlocutorul, transmite emoții (admirație, reproș, anxietate), este indice al lipsei de cunoștințe, indicator al gradului de implicare comunicativă, semnal al relațiilor dintre interlocutori (complicitate, respingere) etc.

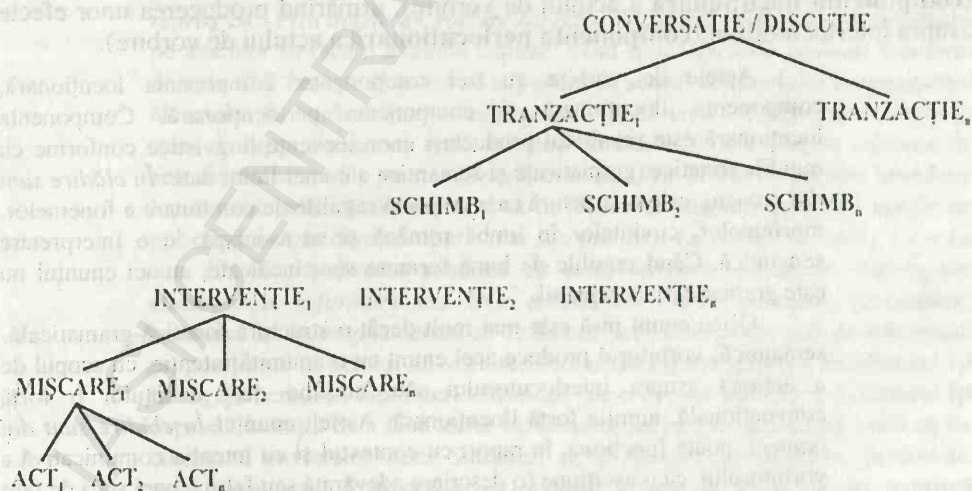
2.8. Relația dintre context și cotext

Puternica ancorare contextuală a dialogului (vezi *supra*, 1.1 – 1.8) face posibilă o relație specială între cotext (secvențele textuale adiacente unei secvențe date) și context (ansamblul elementelor relevante în situația de comunicare dată: interlocutorii, relațiile dintre ei, cunoștințele comune împărtășite etc.). Astfel, secvențe textuale din dialog sunt conectate la elemente implicite din context, nu la alte secvențe textuale; vorbitorii stabilesc relații sintactice între elemente prezente în discurs și elemente implicite (prezente doar ca informație contextuală, neexprimate ca atare):

faptul că ea este bătrână↓ că e↓ NU e foarte bătrână↓ dar ajungând în situația asta de BOALă și de VÂRstă foarte avansată↓ dar sunt persoane care și la obzeci de ani [au un (IVLRA, 50).

3. UNITĂȚILE DIALOGULUI

Organizarea internă a dialogului poate fi descrisă ca o structură ierarhică de niveluri, în care unitățile de rang inferior se combină, producând unități ale nivelului imediat superior: actele de vorbire sunt părți constitutive ale mișcărilor comunicative, mișcările comunicative se includ în intervenții ale fiecărui locutor, două sau mai multe intervenții formează un schimb, mai multe schimburi formează o tranzație, tranzațiile se relaționează în cadrul unei conversații sau discuții.

Unitățile comunicative nu se suprapun peste unitățile sintactice, așa cum se manifestă ele în textul narativ / descriptiv. „Linearitatea” este afectată de o serie de

fenomene specifice, care configurează textul dialogal în mod particular, atât pe orizontală, cât și pe verticală.

3.1. Actul de vorbire

În procesul comunicării, oamenii acționează unul asupra celuilalt prin limbă, producând schimbări în lumea înconjurătoare. Unitatea comunicativă minimală este actul de vorbire. Actul de vorbire este actul performat prin utilizarea limbii în situații de comunicare concrete: secvența produsă de vorbitor cu o anumită intenție comunicativă, într-un context determinat. Dialogul apare ca o succesiune ordonată de acte de vorbire:

A: <_R fiți> amabilă! [SECVENȚĂ DE APEL] știți cumva cum putem ajunge de aici la universitate? [ÎNTREBARE]

B: CUM să nu. [ACT ASERTIV] mergeți în cogălniceanu și luați troLEu. [ACT ASERTIV].

Nu există o relație 1:1 între actul de vorbire și structurile sintactice (propoziții, fraze). Actul de vorbire, ca unitate comunicativă, poate fi format dintr-una sau mai multe propoziții, din propoziții eliptice, din porțiuni de propoziții (vezi exemplul *supra*). Alteori, două acte de vorbire pot apărea contopite într-o singură unitate intonațională, prin ștergerea granițelor prozodice dintre unitățile sintactice:

B: de CE.

A: pentru că l-a disperat nu știu. (IVLRA, 123);

C: *păi așa am zis și eu la răzvă astăzi zic!* ieri era cald de mureai! și astăzi# înnorat și te-apăsa așa# pe creier așa (IVLRA, 122).

3.1.1. Structura actelor de vorbire

Într-o situație de comunicare dată, un vorbitor produce o secvență lingvistică (aceasta fiind **componenta locuționară** a actului de vorbire) cu o anumită intenție (**componenta ilocuționară** a actului de vorbire), urmărind producerea unor efecte asupra interlocutorului (**componenta perlocuționară** a actului de vorbire).

Actele de vorbire au trei componente: componenta locuționară, componenta ilocuționară și componenta perlocuționară. Componenta locuționară este rezultatul producerii unor secvențe lingvistice conforme cu regulile fonetice, gramaticale și semantice ale unei limbi date: *În clădire sunt doi oameni.* este o structură care respectă regulile de combinare a fonemelor, morfemelor, cuvintelor în limba română și se asociază cu o interpretare semantică. Când regulile de bună formare sunt încălcate, atunci enunțul nu este gramatical / acceptabil.

Orice enunț însă este mai mult decât o structură fonetică-gramaticală-semantică; vorbitorul produce acel enunț cu o anumită intenție, cu scopul de a acționa asupra interlocutorului său, atașând deci enunțului o forță convențională, numită forță ilocuționară. Astfel, enunțul *În clădire sunt doi oameni.* poate funcționa, în raport cu contextul și cu intenția comunicativă a vorbitorului, ca o aserțiune (o descriere adevărată sau falsă a unei stări de fapt din lumea reală), ca un ordin indirect (vorbitorul îi sugerează portarului să îi dea afară pe cei doi intruși din clădire), ca un reproș indirect (vorbitorul îi sugerează portarului că nu ar fi trebuit să permită pătrunderea niciunui străin

în clădire), ca o amenințare indirectă (vorbitorul, un bandit, îl amenință pe interlocutor că nu-i va fi greu să-l omoare dacă nu face ce îi spune). Pe baza unor inferențe pe care le fac, interlocutorii deduc intenția comunicativă a vorbitorului; dacă locutorul reușește să performeze actul de vorbire astfel încât alocutorul să poată deduce corect intenția vorbitorului, actul de vorbire este reușit, este performat cu succes; dacă locutorul nu a reușit să transmită mesajul astfel încât alocutorul să deducă intenția sa, atunci actul de vorbire este nereușit, eșuat.

Ilocuția are efecte asupra alocutorului: îl lasă indiferent, îi umple un gol cognitiv, îl determină să facă anumite acțiuni motorii, îi induce teama etc. Efectele ilocuției reprezintă componenta perlocuționară a actului de vorbire. Din acest punct de vedere, un act de vorbire poate să fie eficient (când actul de vorbire are asupra alocutorului efectul scontat de locutor) sau ineficient (când scopul perlocuționar nu este atins).

3.1.2. Clasificarea actelor de vorbire

În funcție de particularitățile pragmatice (cum ar fi scopul cu care este performat actul de vorbire – scopul ilocuționar; relația dintre cuvinte și starea de fapte din lumea reală; starea psihologică exprimată de locutor; relația dintre interlocutori; conținutul propozițional al actului de vorbire; condiționarea actului de vorbire de existența unui cadru instituțional etc.) actele de vorbire se clasifică în: acte reprezentative (asertive), acte directive, întrebări, acte comisive (promisive), acte expresive, acte declarative.

Prin *actele de vorbire reprezentative (asertive)* locutorul își asumă conținutul propozițional, în diverse grade: când spune *Astăzi sunt 2°C.*, locutorul consideră adevărat conținutul propozițional al actului de vorbire. El folosește cuvintele pentru a descrie o stare din lumea reală pe care o crede / o prezintă ca adevărată. Există diverse subclase de acte reprezentative (asertive): *afirmație, sugestie, insistență, presupunere, deducție, plângere, reproș* etc. Prin *actele de vorbire directive* locutorul încearcă să-l determine pe alocutor să facă o anumită acțiune: când spune *Închide geamul!* locutorul dorește să îl facă pe alocutor să acționeze în sensul conținutului propozițional al actului de vorbire („a închide geamul”). El vrea / dorește să schimbe o stare de fapte din lumea reală folosind cuvintele. Există diverse subclase de acte directive: *ordin, poruncă, rugămintă* etc. Prin *actele de vorbire întrebare* locutorul îi solicită alocutorului să furnizeze un răspuns care să-i umple un gol cognitiv (de diverse tipuri; real sau pretins): *La ce oră te întorci? / – La ora 10.* Există diverse subclase de acte întrebare: *întrebare, interogare, chestionare, informare* etc. Prin *actele de vorbire comisive (promisive)* locutorul își ia angajamentul să realizeze acțiunea specificată de conținutul propozițional al actului de vorbire: *Promit să nu mai întârzi.* (vorbitorul își ia angajamentul în fața interlocutorului „de a nu mai întârzia”). Locutorul își exprimă intenția de a face astfel încât starea de lucruri din lumea reală să fie conformă cuvintelor sale. Subtipuri de promisiive: *promisiune, jurămintă, angajament* etc. Prin *actele de vorbire expresive* locutorul își exprimă atitudinea (bucurie, entuziasm, tristețe, compasiune, admirație etc.) față de conținutul propozițional al actului de vorbire: *Ce frumoasă ești!* (locutorul își

exprimă admirația față de o calitate atribuită interlocutorului „a fi frumoasă”). Subtipuri de acte de vorbire expresive: *mulțumirile, felicitările, scuzele, condoleanțele* etc. Prin *actele de vorbire declarative*, locutorul face o declarație verbală care instaurează o stare de fapt în lumea reală: spunând *Vă declar căsătoriți.*, ofițerul stării civile instituie starea de „căsătorit” pentru persoanele spre care este direcționat actul de vorbire. Prin cuvinte se performează o acțiune în mod convențional. Pentru ca actul de vorbire să fie performat în condiții de succes este nevoie ca anumite condiții extralingvistice, instituționale, să fie satisfăcute. „A declara căsătorii”, „a boteza”, „a declara război”, „a declara ședința închisă / deschisă” sunt acte de vorbire declarative.

Diverse tipuri de acte de vorbire se corelează în mod prototipic cu anumite structuri lingvistice; devieri de la corelația prototipică sunt posibile (vezi **Tipuri de enunțuri în funcție de scopul comunicării**).

3.1.3. Acte de vorbire directe vs acte de vorbire indirecte

Actele de vorbire pot fi performate direct (*acte de vorbire directe*) sau indirect (*acte de vorbire indirecte*). Actele de vorbire indirecte sunt actele de vorbire performate prin intermediul altor acte de vorbire (purțând mărcile formale ale altor acte de vorbire). Astfel, locutorul poate să-i solicite alocutorului să deschidă fereastra, performând un act de vorbire direct (marcat prin sintaxa imperativă: – *Deschide fereastra!*) sau indirect, prin intermediul unui act de vorbire reprezentativ / asertiv (cu sintaxă asertivă: – *S-a făcut foarte cald aici.*), al unei întrebări (cu sintaxă interogativă: – *Vrei să deschizi fereastra?*), al unui act de vorbire expresiv (cu sintaxă exclamativă: – *Ce cald e aici!*). În comunicare, interlocutorii folosesc deseori acte de vorbire indirecte. Actele de vorbire indirecte sunt interpretate de alocutori pe baza cunoștințelor contextuale comune și a competențelor comune de comunicare.

Factorii care influențează performarea actelor de vorbire indirecte sunt (i) relația de putere între locutor și alocutor, (ii) distanța socială dintre locutor și alocutor, (iii) gradul în care actul de vorbire performat îi impune o obligație alocutorului, (iv) sistemul de drepturi și obligații care îl leagă pe locutor de alocutor. Vorbitorii au tendința de a recurge la acte de vorbire indirecte: (i) în comunicarea cu alocutori pe care îi percep ca deținători ai puterii (instituționale, discursive etc.); (ii) când se percep la o distanță socială mare față de alocutor (diferențe privind statutul, vârsta, sexul, rolul social al alocutorului); (iii) când actul de vorbire impune alocutorului o obligație percepută ca relativ mare (v. *Dă-mi și mie 2 lei până mâine! / Ai putea să-mi împrumuți și mie, te rog, 2 lei până mâine?*); (iv) când actul de vorbire performat este perceput ca exterior sistemului de drepturi și obligații dintre interlocutori (– *Domnu’ șofer, vă rog, puteți să-mi deschideți ușa să cobor aici la semafor?*).

Cu cât procesele implicate în interpretare sunt mai complexe, cu atât actul de vorbire este, într-un grad mai mare, indirect.

Vrei să bem o cafea împreună? / – Mai întrebi? – întrebarea retorică este un act de vorbire indirect, convenționalizat prin uz; interlocutorul deduce, în baza convențiilor cunoscute, că răspunsul este „da”.

– Vrei să bem o cafea împreună? / – O persoană drăguță nu poate fi refuzată. – interlocutorul deduce că răspunsul este „da” în urma unor calcule inferențiale: ea îi spune că „o persoană drăguță nu poate fi refuzată”; ea vorbește cu mine, deci probabil se referă la mine, despre mine crede că sunt „o persoană drăguță”; dacă spune că „o persoană drăguță nu poate fi refuzată”, eu fiind persoana drăguță, înseamnă că nu va refuza invitația; deci răspunsul este „da”.

3.1.4. Mărci ale forței ilocuționare

Forța ilocuționară a unui act de vorbire poate fi marcată prin diverse elemente lingvistice: verbe performative, moduri și timpuri verbale, elemente lexicale, elemente suprasegmentale (intonația), elemente paraverbale, elemente implicate în situația de comunicare, elemente nonverbale (mimică, gesturi etc.).

– Verbele performative sunt verbe care, folosite în anumite condiții gramaticale – indicativ prezent, activ, persoana I singular – numesc actul de vorbire performat de locutor:

Afirm că așa stau lucrurile. (verb performativ, marcă a unui act de vorbire reprezentativ / asertiv);

Te rog să stai acolo. (verb performativ, marcă a unui act de vorbire directiv);

Întreb dacă va veni toată lumea. (verb performativ, marcă a unui act de vorbire întrebare);

Promit să nu te mai întreprup. (verb performativ, marcă a unui act de vorbire comisiv / promisiv);

Îți mulțumesc pentru ajutor. (verb performativ, marcă a unui act de vorbire expresiv);

Vă declar căsătoriți. (verb performativ, marcă a unui act de vorbire declarativ).

– Modurile verbale pot distinge între tipuri de acte de vorbire: modul indicativ corespunde, în mod prototipic, unui act de vorbire reprezentativ / asertiv (*Ion deschide fereastra.*); modul imperativ corespunde, în mod prototipic, unui act de vorbire directiv (*Ion, deschide fereastra!*).

– Anumite elemente lexicale sunt specifice unor acte de vorbire. De exemplu, negația poate marca un refuz (*Nu mă mișc de aici!*) sau o interdicție (*Nu te mișca de aici!*); modalizatorul *sigur*, în anumite contexte, poate funcționa ca intensificator al unei promisiuni (*Vin sigur mâine.*); *te rog* marchează un act de vorbire directiv (rugămintă); *nu-i așa?* transformă o aserțiune în întrebare de confirmare etc.

– Elementele paraverbale (intonația, tonul vocii, debitul verbal, emfaza) pot distinge, de exemplu, între o aserțiune, o promisiune, o amenințare, un reproș etc.

– Elementele nonverbale (gesturi, mimică) modifică forța ilocuționară. În funcție de mimică, de exemplu, enunțul *Maria pleacă mâine.* poate funcționa ca aserțiune, poate exprima un reproș, o amenințare, poate fi un act de vorbire expresiv (exprimă regretul).

– Elementele constitutive ale situației de comunicare contribuie la marcarea forței ilocuționare: de exemplu, locul în care se produce schimbul verbal poate face ca actul de vorbire *Atenție!* să fie interpretat ca ordin (în armată) sau ca secvență cu funcție de apel în conversația cotidiană.

3.2. Mișcarea conversațională

Locutorii performează acte de vorbire pentru a construi schimbul verbal: pentru a-l iniția, pentru a-l menține, pentru a face tranziția de la o temă la alta sau pentru a-l încheia. Actele de vorbire se integrează în mișcări conversaționale. Mișcarea conversațională (de inițiere / menținere / de tranziție / de încheiere) poate fi simplă, alcătuită dintr-un singur act de vorbire, sau complexă, alcătuită din mai multe acte de vorbire. În dialogul următor mișcarea de deschidere a dialogului este alcătuită din două acte de vorbire (adresare către interlocutor și întrebare), mișcarea de menținere a conversației este alcătuită dintr-o succesiune complexă de întrebări și răspunsuri, fiecare format din unu sau mai multe acte de vorbire, mișcarea de trecere la o nouă subtemă este alcătuită dintr-un act de vorbire aflat în aceeași intervenție cu un act de vorbire cu funcție de menținere a conversației, mișcarea de încheiere a conversației este alcătuită din câte un act de vorbire performat de fiecare interlocutor:

[DESCHIDEREA CONVERSAȚIEI – 2 acte de vorbire: adresare către interlocutor și întrebare]

A: {fiți amabilă!} _{ACT1} {știți cumva cum putem ajunge de aici la universitate?} _{ACT2}

[MENȚINEREA CONVERSAȚIEI: răspunsuri, întrebări]

B: {CUM să nu.} _{ACT1} {mergeți în cogălniceanu și luați troLEu.} _{ACT2}

C: {CE troleibuz.} _{ACT1}

B: {ORce troleu.} _{ACT1}

A: {Orice troleu.} _{ACT1} [TRANZIȚIA LA ALTĂ SUBTEMĂ] {cu metroul se poate?} _{ACT1}

B: {nu.} _{ACT1} {e compliCAT.} _{ACT2} {trebui să mergeți pân la uNirea!} _{ACT3}

A: {da.} _{ACT1}

+B: {de la unirea schimbați mergeți pe cellalt tronson↑ până coborâți↑} _{ACT1}

A: {AM înțeles.} _{ACT1}

B: {așa-nțelegeți.} _{ACT1}

A: {da da da} _{ACT1} {deci prin spate↑ da.} _{ACT2}

B: {traversați↓ o luați pe lângă teatru bulandra pe străduța_aceea-ngustă↑ și-ajungeți în cogălniceanu și luați orice troleu.} _{ACT1}

[ÎNCHIEIEREA CONVERSAȚIEI]

A: {mulțumim. mulțumim.} _{ACT1}

C: {mulțumim.} _{ACT1} (IVLRA, 92).

Interacțiunea verbală poate fi inițiată prin formule standardizate de deschidere a conversației (formule de salut, formule introductive de tipul *vreau să discutăm astăzi despre...*), prin secvențe de apel care atrag atenția interlocutorului (interjecții de adresare – *uite!*; *hei!*; *atenție!*; vocative; formule de adresare), prin focalizarea unei teme (metacomentarii – *în ceea ce privește...*; *ce ar fi de spus despre...*; *aș vrea o părere sinceră de la tine...*), prin întrebări care își așteaptă răspunsul, prin aserțiuni care stimulează un comentariu din partea alocutorului. Interacțiunea verbală poate fi menținută prin întrebări, prin răspunsuri, prin corectarea unor replici anterioare, prin secvențe de ratificare (*da, dar...*; *înțeleg; bun...*), prin operatori discursivi semnalizând atenția acordată de locutor alocutorului său (*îhm; aha...*), prin aserțiuni care induc o reacție a alocutorului, oferte etc. Un loc special în menținerea interacțiunii verbale îl au secvențele de redeschidere, care amână încheierea schimbului verbal și amplifică interacțiunea

verbală (atât sub aspect informațional, cât și sub aspectul participării interlocutorilor la schimbul verbal). Tranzițiile de la o temă / subtemă la alta pot fi marcate prin formule specifice (*în altă ordine de idei...; să trecem acum la altceva...; o altă problemă este...*), prin pauze mai lungi în comunicare sau se pot realiza abrupt, fără ca locutorul să semnalizeze în vreun fel schimbarea temei. Dialogul poate fi încheiat prin formule standardizate (formule de salut), prin pozițiile corporale (lipsa orientării spre interlocutor), prin tăcere.

3.3. Intervenția (replica)

Contribuția conversațională (de obicei verbală, dar și nonverbală / paraverbală) a unui locutor, imediat urmată de contribuția conversațională a altui locutor reprezintă o intervenție (replică): intervenția (replica) lui A, urmată de intervenția (replica) lui B, urmată de intervenția (replica) lui A etc. În textele scrise fiecare intervenție (replică) este marcată printr-un semn de punctuație specific, linia de dialog. O intervenție (replică) este formată de obicei dintr-o singură mișcare conversațională (de inițiere, de menținere, de încheiere a conversației); există însă și situații în care, în cadrul unei intervenții, vorbitorul încheie o secvență conversațională și inițiază alta (vezi exemplul *supra*, 2.2). Intervenția (replica) unui vorbitor poate fi formată dintr-un act de vorbire sau din mai multe acte de vorbire (vezi exemplul *supra*, 2.2). Lungimea intervențiilor este variată: un cuvânt, o sintagmă, o propoziție, o frază, mai multe fraze. În mod ideal, o intervenție conține o unitate informațională; în realitate, nu există o relație 1:1 între intervenție și unitățile de informație.

• **Intervenții eliptice.** Dat fiind rolul crescut al contextului și permanenta orientare a locutorului spre alocutor, intervențiile pot fi eliptice, sensul fiind recuperat contextual. Elipsa poate fi rezultatul economiei lingvistice, al unor intenții glumețe, al unor emoții sau al vitezei cu care comunică interlocutorii:

A: a! și-o să meargă?

B: da.

A: *păi pos_să_!*

B: *păi NU poți să_#* (IVLRA, 93).

• **Intervenții incomplete.** Din diverse motive interne (uită, se răzgândesc, fac economie de cuvinte deoarece consideră contextul suficient pentru recuperarea semnificației de către alocutor) și externe (alocutorul intervine înainte ca locutorul să-și fi terminat intervenția, intervine un eveniment exterior care întrerupe comunicarea), uneori locutorul nu își încheie enunțul, nu își elaborează până la capăt ideile în cadrul unei intervenții. Ideea fie este abandonată, fie este recuperată din contextul extralingvistic. În dialogul care urmează, vorbitorul B lasă neîncheiate primele două replici; deși tema nu este abandonată, nu se poate reconstitui ce ar fi dorit B să comunice în cele două intervenții neterminate:

A: vai [da'#

B:[mie

A: da' ce-ai pățit TU? ești STRESATĂ? CE-AL. că TU de obicei ieșai mai des. NU așa.

B: am foarte mult de-nvățat↓ # și-mi #

A: o:h↓

B: tu știi ce medie de toată: JEna↓ am scos anu trecut? (IVLRA, 175).

În alt dialog, vorbitorul B lasă neîncheiat enunțul *și-i uez* al cărui conținut, în linii mari, poate fi intuit din contextul extralingvistic (dedicații muzicale pentru ocazii speciale):

A: așa: camelia↓ # hai să te-auzim↓ CARE i dedicația ta↓ ești ultima: ascultă[toare care a intrat în direct.

B: [da. ă: # pentru cumnata mea mihaela # luca:

A: îhî:

+B: cu mesajul↓ o iubesc foarte mult #

A: da.

+B: *și-i uez* ↑ # că-mplinește pe douăzeci și doi # nouăsprezece ani.

A: da.

B: și dedicație pentru # soacra mea # soțul meu și: # soțul meu.

A: și soțul tău de două ori. la pătrat. # soțul tău la pătrat↑ da:?

B: da.

A: bine. la revedere # camelia. vă mulțumim tuturor # (IVLRA, 226).

În dialogul următor, a doua intervenție a lui A este incompletă, dar poate fi reconstituită cu ușurință datorită începutului și datorită contextului extralingvistic (*de ce închizi?*), care funcționează ca element de coeziune între contribuțiile conversaționale ale interlocutorilor.

B: [c-a:r vrea în / uichend / să mă lase cu gâtul GO:L↓ ca să se::↓ BIne. pa. alo?

A: [STAI puțin↓ CE faci. de *CE*-

B: [credeam [c-ai închis. (IVLRA, 170).

• **Intervenții fragmentate prin pauze.** Mecanisme psihologice precum necesitatea planificării mesajului, obținerea unui timp de gândire, incertitudini, imposibilitatea / lipsa dorinței de a continua mesajul, ezitarea, crearea suspansului se materializează prin stagnări în cadrul dialogului. Pauzele se pot concretiza prin tăcere (absența cuvântului) sau prin pauze vocalizate (lungiri de sunete, vocale de umplură).

A: dar îmi este teamă că-ntr-o zi î:::# deși eu N-AM cheie la apartament↓ la noi # au fost [niște discuții odată demult (IVLRA, 49);

B: [poate *că*: suferința asta a mai și-mblânzit-o↓ nu mai e așa: dură↓ și intransigentă↓ și-ncearcă # o-nțelegere cu voi↑ știindu-se: singură↑

A: *nu*: (IVLRA, 50);

A: ((sună insistent la ușă, de mai multe ori)).

B: da:a↑

A: lumi:na: # la NOuășPatru.

B: ((deschizând ușa)) da_da↓

A: să citesc.

B: ### imedia:t↓ ## [poftiți.

A: [bună ziua. am fost dimineață↓ n-ați fost acasă. (IVLRA, 136).

• **Intervenții fragmentate prin autoîntreruperi.** Ezităările, emoțiile (teama, enervarea, bucuria), falsele începuturi (când vorbitorul se răzgândește și continuă enunțul într-un mod diferit decât cel intenționat la începutul replicii), stările

mentale. (confuzia, indecizia, lapsusul), bâlbâielile produc enunțuri incomplete, deseori fragmente de enunț izolate, însoțite de pauze mai lungi sau mai scurte. Întreruperile dezorganizează enunțurile în diferite grade:

A: parcă nu reușea să mai găsească nici un #₁ absolut # NU știu #₁ NU am reușit să ne-nțelegem. (IVLRA, 135);

A: de foarte mult în familie₁ sunt un copil adoptat₁ sunt din famili-₁ sunt în nepoata și:₁ adică ne-am înțeles foarte bine până la perioada pubertății. odată cu: pubertatea nu am reușit să mai găsim nici un punct comun. ea fiind și singură₁ divorțată₁ TOT motivul am fost eu₁:₁ a: al adopției din familie₁ nu a vrut să ia din partea tatălui₁ au divorțat₁ și o persoană *apro- foarte: în:# CUM să sp- ă: adică* totul să fie NUmai și NUmai pentru EA₁ (IVLRA, 136);

D: *fra- ă: văru lu laura* știe din ₁ maestru lor era din coreea de sud₁

A: se poate₁ da' zice că toată asta e de din de la egipteni₁ (IVLRA, 54);

A: eu am refuzat să fiu preșeDINte₁ [*în defavoarea t₁*

B: [NU-I adevărat. nu-i [adevărat.

A: [*ă în favoarea ta.*

B: nu-i adevărat. (IVLRA, 191);

B: io vă spun ALTĂ chestie. io sunt bugeTAR₁ și TOT nu iau bani. adică: lucrez în mi:ni:sterul *să:- sănătății.* și n-am luat banii dă trei luni. ori dumneastră vă oprește la: toți acel cease₁ cu toate că mi-l ia și mie. deci io n-am luat banii din# *iu- iul-*

E: iulie

B: *iu- iu- Iulie.* deci NU o mică parte să nu iau sau o mare parte <_{P,R} să nu iau>. n-am luat *de:- deLOC* (IVLRA, 29).

• **Intervenții amplificate prin autorepetiții, reformulări.** Diverse intenții de comunicare ale locutorului (dorința de accentuare a unei idei, dorința de corectare a unui enunț, dorința de accentuare a stării afective, intenția de păstrare a cuvântului), precum și mecanisme psihologice (nesiguranță, ezitare, dorința de a câștiga timp de gândire) explică amplificarea intervenției prin repetarea de către locutor a unei secvențe (vezi **Repetiția**):

A: tonus fantastic și sînt FOARTE tinere. dar ea a decăzut foarte mult. și NU pot s-o las. <_{MARC}NU pot s-o las> [*să:* (IVLRA, 50);

A: [*și ȘTie și ȘTie și ȘTie* eu # în șifonierul în dormitor am₁ în cele două camere: sunt ușile închise₁ cheile sunt la brâu₁ ca la hangită₁ da₁ iar eu NU mă interesează am spus că nu mă₁ decât în clipa când₁ dacă moare₁ aTUNci poate₁ aTUNci voi ști ce are-n casă. eu NU știu ce are-n casă₁ nu știu ce bani₁ nu știu ce# bijuterii₁ eu NU știu ce are-n casă. (IVLRA, 50).

3.4. Schimbul (de replici)

Cea mai mică unitate interactivă, formată, de obicei, din două intervenții (replici) formează un schimb de replici.

3.4.1. Principiul alternanței la cuvânt

Schimbul de replici este guvernat de *principiul alternanței la cuvânt*. Intervențiile care compun un schimb de replici sunt succesive, separate, de obicei, prin pauze care variază între câteva microsecunde și câteva zecimi de secundă. În mod ideal, fiecare replică ar trebui să fie o unitate informațională completă.

Principiul alternanței la cuvânt afectează unitatea informațională a replicii, având diverse consecințe în plan textual.

• *Enunțuri eliptice.* O formă de elipsă specific dialogală este elipsa în cadrul schimbului de replici, adică elipsa între intervențiile interlocutorilor succesivi. În următorul exemplu sunt afectate de elipsă părțile comune din enunțurile celor doi vorbitori pentru evitarea redundanței. Enunțurile rezultate sunt asintactice, neanalizabile; pot fi însă reconstituite prin raportare la replica anterioară umplând golurile semantice și refăcând legăturile sintactice; frecvent apar pro-frazele (*da, nu*), proverbele (verbul *a face*), cuvintele interogative alcătuind singure un enunț (*ce?, când?, de ce?, cum?*):

C: *da' la CARE dintre feminine crezi că a apărut mai întâi desinența i.*

B: *ă::*

C: *la femininele: care provin din: î: substantivele latine de declinarea întâi ↑ sau din_ la cele care provin din*

B: *în Nici un caz de la declinarea întâi.*

C: *da' la CARE.*

B: *la declinarea a treia*

C: *de CE crezi (IVLRA, 96);*

A: *leucoplast aveți?*

B: *da. cu rivanol sau fără?*

A: *fără. simplu.*

B: *ă rolă ↓ nu?*

A: *da.*

B: *la paisprezece mii. (IVLRA, 131);*

B: *și-am ajuns la nouă și jumătate în: cireșu ↓*

A: *seara ↓ (IVLRA, 44).*

• *Enunțuri fragmentate în două sau mai multe intervenții ale unui vorbitor.* Uneori, deși s-a întrerupt / a fost întrerupt, locutorul nu abandonează ideea, ci o continuă într-o intervenție ulterioară, după ce alocutorul și-a terminat intervenția. În aceste situații, două enunțuri paralele (cel al locutorului și cel al alocutorului) sunt fragmentate de alternanța la cuvânt a participanților la schimbul verbal:

C: *deci nici unu n-are șină*

A: *proba[bil#*

C: *[au numai clape*

A: *că la asta s-au referit ↓ ca să aibă clape cât mai mari să nu: pice documentele (IVLRA, 133).*

Fragmentarea enunțului în replici succesive ale locutorului poate fi însoțită de repetiții. Deoarece se întrerup reciproc, nici unul dintre vorbitori nu reușește să își termine ideea în cadrul aceleiași intervenții; fiecare dintre ei reia însă ideea, încercând să o termine în intervenția următoare:

B: *[ruDEle ↓ vreau să te-ntreb ceva.*

A: *[așa că e:ști:*

B: *[asear_a:m-*

A: *ești greșit*

B: *[aseară-*

+A: *[toTAL aicea.*

B: *asear-am* vorbit [cu cine:va:] (IVLRA, 190).

• *Enunțuri paralele, transmițând aceeași informație, succesiv, în intervenția fiecărui interlocutor.* Anticipând intențiile comunicative ale locutorului, alocutorul îl poate întrerupe preluându-i ideea. Apar astfel două enunțuri paralele, cu (parțial) același conținut informativ, cu organizare sintactico-semantică identică sau diferită:

B: *cum arată*↑ *e mai* [lung↓ *așa*:

A: [*e mai lung*↓ *așa*: (IVLRA, 127);

B: *da*↓ *dacă-l vezi pă răzvan* [să-i spui

A: [ii spun să-ți dea un telefon (IVLRA, 130).

• *Enunțuri construite prin coparticiparea interlocutorilor.* Pauzele dintre intervențiile vorbitorilor succesivi pot fi foarte mici, imperceptibile, astfel încât enunțurile apar sudate, incluse în aceeași unitate intonațională. Astfel, unitatea sintactico-semantică se constituie din intervențiile a doi (mai mulți) interlocutori:

B: *și cu urechile* [mai:

A: [*clăpăuge*↓ *așa*↓ *știi*↑

B: aha. (IVLRA, 75);

B: *asta ar fi așa un una la un milion șansă*=

A: = *ar fi chiar un absurd.* (IVLRA, 56);

B: *fiindcă numai ieri erau complet tușii că: trebuie s-o ia de la capăt*=

A: ((din altă cameră)) = *iar ție firește nu ți-a dat prin gând să-mi spui*↑ *că de UNDE să știi.* (IVLRA, 50).

• *Enunțuri complexe.* Există situații când două sau mai multe dintre fenomenele prezentate mai sus coexistă: în dialogul care urmează primele două intervenții sunt paralele, apoi A își continuă ideea și în cea de a doua intervenție, în timp ce a doua intervenție a lui B formulează o concluzie în legătură cu ideea dezvoltată de A în cele două replici anterioare. C enunță o propoziție circumstanțială de scop, a cărei regentă nu este explicită, ci implicită, rezultată din coparticiparea lui A și B:

A: *păi nu*↓ *dacă-ți fa*[ce:

B: [îți fac îți scot

A: din nou spate[le

B: [sigur că da

C: *că să vi*[nă așa

A: [*că văd că asta-i destul de lungă*↓

B: este↓ da

A: *i-o-ndoi doar un pic*↓ *tânțica*

C: îhî (IVLRA, 128).

• *Enunțuri repetate în replici succesive ale aceluiași locutor sau în replicile ambilor interlocutori.* Repetarea (vezi **Repetiția**) totală sau parțială a unui enunț în cadrul schimbului de replici poate avea diverse funcții discursive: de accentuare a ideii exprimate de locutor:

+A: *de CE vă e FRICĂ-n momentu Țsta*↓: sau *TEAmă*↑

C: <_F *mie nu mi-e tea*[mă

A: [CE vă sperie.

C: *mie nu mi-e teamă de nimic*>.

A: *nu vă e teamă de nimic.*

C: de un singur lucru

A: <_F *nu vă e teamă de nimic*>. (IVLRA, 205),

de insistență, pentru impunerea ideii în spațiul discursiv:

A: [<_P *în general TOȚI sunt așa*>.

C: dar ei să NU-I umbli-n păr↓ [să nu stai

A: [<_{P,R} de ce>?

C: s-o împopoțonezi↓ [nu-i place.

B: [*TOȚI sunt așa*].

C: da' ea să facă la alții [s-a învățat singură.

B: [<_P *TOȚI sunt așa*>

A: se face coafeză ((râde)) (IVLRA, 30),

de semnalare a unei deficiențe pe canalul de comunicare:

A: *UNde ați terminat.*

B: poftim?

A: *UNde ați terminat.*

B: *am terminat*: aici.

A: aici. *CÂND*.

B: litere↓ anu anu patru. (IVLRA, 95),

de marcarea a coeziunii textuale:

C: și cu CÎne-ați făcut lucrarea.

B: cu domnu profesor b****.

C: despre ce?

B: *ăm: despre: situația: desinenței în limba română.*

C: și CĂre e situația desinenței în limba română. (IVLRA, 95).

• *Enunțuri izolate, neîntegrate sintactic.* Regenta poate fi reconstituită de interlocutori din context (cunoștințele comune împărtășite) sau dintr-o intervenție anterioară, dovadă a faptului că unitățile discursive depășesc granițele unei singure intervenții (frază / propoziție), iar relațiile sintactice de coordonare și subordonare se pot stabili între secvențe aparținând unor vorbitori distincți:

A: îhî# la ce opțional↓ la ăla de /edvărtaizing/?

B: ă:# păi *dacă pă primu e cu /edvărtaizing/↓ p-al doilea e cu metode*

A: aha# păi mâine mă duc

B: *dacă poți să le treci pe-ale mele↓*

A: (păi) și eu am (IVLRA, 37).

Ruptura sintactică poate apărea în orice punct al propoziției / frazei, determinând apariția unor intervenții constituite exclusiv din subordonate, din elemente de relație, dintr-un singur cuvânt etc.

3.4.2. Accesul la cuvânt

Actualizarea schimbului de replici, alternanța la cuvânt, presupune **accesul la cuvânt** al interlocutorilor. Interlocutorii recurg la diverse strategii prin care „iau cuvântul”, „păstrează cuvântul”, „cedează cuvântul”. Pentru a lua cuvântul locutorul poate: (i) să înceapă pur și simplu să vorbească pe o anumită temă; (ii) să preia cuvântul de la alocutor prin introducerea unor mărci de validare a enunțului

anterior (*ah, oh, în, da, ei bine*) sau a unor conectori transfrastici (*și, dar, pentru că, deci*); (iii) să-și întrerupă alocutorul ridicând tonul, folosind cuvinte de „alertă” (*hei, ascultă, uite*) sau făcând comentarii metalingvistice (*mă scuzi că te întrerup o clipă; aș vrea să adaug ceva; lasă-mă să spun ceva; dați-mi voie; o clipă, vă rog; taci-tu să spun eu!*). Pentru a păstra cuvântul, vorbitorul poate: (i) să își continue pur și simplu ideea, fără a da posibilitatea interlocutorului să intervină; (ii) să recurgă la cuvinte de umplutură pentru a semnaliza interlocutorului că nu dorește să abandoneze cuvântul; (iii) să recurgă la repetiții lexicale și reformulări care îi permit planificarea mesajului fără a ceda cuvântul interlocutorului. Contururile intonaționale nonterminale, elementele nonverbale și paraverbale (poziții corporale, privirea îndreptată spre interlocutor, mimica, gesturile, debitul verbal) sunt elemente care însoțesc mesajul verbal semnalând intenția vorbitorului de a păstra cuvântul. Pentru a ceda cuvântul locutorul poate: (i) să performeze anumite acte de vorbire (întrebările, directivele, scuzele, invitațiile, ofertele cer, conform principiului perechilor de adiacență, producerea de către interlocutor a unui răspuns la stimul); (ii) să dea alocutorului semnale explicite că îi cedează cuvântul (secvențe de apel adresate interlocutorului – vocative, întrebări de confirmare); (iii) să recurgă la un contur intonațional terminal; (iv) să tacă; (v) să îi ofere interlocutorului semnale mimico-gestuale (îl privește fix, îl invită prin mimică și / sau gesturi să preia cuvântul, își relaxează brusc mușchii feței etc.). Accesul la cuvânt nu este însă reglementat de reguli foarte stricte, pe de o parte, iar pe de altă parte, semnalele angajării comunicative a locutorului nu sunt univoce. De aici rezultă o serie de fenomene textuale.

- *Suprapunerile*. Nerespectarea dreptului la cuvânt al locutorului (graba de a răspunde, intenția de a-l împiedica pe locutor să își termine ideea) conduce la suprapuneri între intervenții. În exemplul următor parantezele drepte marchează porțiunile suprapuse și momentul în care s-a produs suprapunerea:

B: noi autoritățile sante suntem într-un demers le[GAL

C: [dumneavoastră

B: dumneavoastră sunteți [în

+C: [dumneavoastră ac[ționați

+B: [afara cadrului legal

+C: [actio[nați

+B: [la aceasta oră

C: noi vă propu[nem că ați spus că aveți

M: [dumneavoastră acționați asupra amărâ[ților

C: [ați spus că aveți copii care sunt stu[denți

M: [asupra marilor corupți nu acționați↑ (IVLRA, 167).

- *Sudările*. Când pauza dintre intervențiile succesive ale interlocutorilor este foarte mică, imperceptibilă, cele două replici apar ca o singură unitate, apar sudate:

B: asta ar fi așa un una la un milion șansă=

A: = ar fi chiar un absurd. (IVLRA, 56).

- *Pauzele*. Când pauza dintre intervențiile succesive ale interlocutorilor este foarte mare, aceasta capătă diverse semnificații discursive. Când alocutorul nu intervine în dialog la intervalul normal din cadrul schimbului de replici, pauza este

semnalul neatenției alocutorului, al dorinței acestuia de a-și amâna reacția, al indeciziei acestuia, al ezitării în privința reacției, al refuzului de a reacționa etc.

Schimbul de replici se constituie după principiul acțiunii (locutorului) și reacției (alocutorului): întrebare-răspuns, invitație-acceptarea / refuzarea invitației, ordin-îndeplinirea ordinului, scuze – acceptarea / respingerea scuzelor etc. Acest cuplaj de replici poartă numele de **perechi de adiacență**. Primul element al perechii de adiacență condiționează un anumit tip de reacție în replica alocutorului. Uneori schimbul (de replici) este alcătuit din trei elemente: acțiune (vorbitorul 1) – reacție (vorbitorul 2) – ratificare (feedback dat de vorbitorul 1 vorbitorului 2).

A: orice troleu. cu metroul se poate?

B: nu. e complicAT. trebui să mergeți până la uNirea↓

A: da. (IVLRA, 92);

+B: de la unirea schimbați mergeți pe cellalt tronson↑ până coborâți↑

A: AM înțeles.

B: așa-nțelegeți. (IVLRA,92).

3.4.3. Coerență directă vs coerență indirectă

În funcție de relația logico-semantică dintre replici, se vorbește de schimburi de replici cu *coerență directă* (replica alocutorului este direct pertinentă în raport cu replica locutorului: – *Dana, vii mâine la bibliotecă?* / – *Vin.*) și schimburi de replici cu *coerență indirectă* (replica alocutorului nu este direct pertinentă în raport cu replica locutorului: – *Dana, vii mâine la bibliotecă?* / – *De ce întrebi?* / – *Vreau să-ți aduc cursurile.* / – *Vin.*).

De obicei, există o legătură evidentă între stimul (ceea ce spune vorbitorul) și reacție (ceea ce răspunde interlocutorul). Există însă și situații în care scopul conversațional al interlocutorilor este pentru moment divergent, astfel încât coerența perechii de adiacență este pentru moment suspendată, fiind refăcută ulterior:

B: CINE-a citit volpone.

A: hi: mi-am agățat ciorapii.

G: ((râd))

A: <@ am pierdut trezeci de mii de lei> # volpone eu am citit. (IVLRA, 76).

3.5. Tranzacția

Unul sau mai multe schimburi pe aceeași temă formează o tranzacție. O temă poate fi alcătuită din mai multe subteme. Tema se organizează după două principii: principiul coerenței și principiul coeziunii (vezi **Organizarea tematică a enunțului**). Un mesaj este coerent atunci când ceea ce spune locutorul are sens într-un context dat; coerența este un co-construct al locutorului și al alocutorului: locutorul are în minte principiul coerenței în momentul elaborării mesajului, iar alocutorul, pe baza competențelor sale comunicative și lingvistice, investește mesajul cu coerență. Coeziunea este asigurată prin legăturile formale care marchează în plan lingvistic continuitatea tematică: deictice (vezi **Deixis**), anafore (vezi **Anafora**), repetiții (vezi **Repetiția**), mărci intonaționale și prozodice (vezi **Organizarea prozodică a enunțului**), elipsa (vezi **Elipsa**), conectorii transfrastici (vezi **Conectori frastici și transfrastici**). Specifică dialogului este folosirea acestor mărci ale coeziunii între replici, în cadrul schimbului. (Pentru anaforă,

repetiție, elipsă vezi *supra*, 2.5). Următoarele exemple ilustrează funcția coezivă a conectorilor pragmatici folosiți între replici:

A: îhî# la ce opțional↓ la ăla de /edvărtaizing/?

B: ă:# *păi* dacă pă primu e cu /edvărtaizing/↓ p-al doilea e cu metode

A: aha# *păi* mâine mă duc

B: dacă poți să le treci pe-ale mele↓

A: (*păi*) și eu am (IVLRA, 37),

a anaferei interreplici (subiectul subînțeles preluat din enunțului locutorului precedent):

A: da' e mai MARE decât o dischetă *ăsta* nu?

B: e↑ nu știu↓ *are șase_sute patruj_de /ka/ (nu e)* (IVLRA, 93)

și a deicticelor interreplici:

B: [(doamnă) am fost la grefieră↓ grefiera-mi spune că v-a adus *dosaru-n* arhivă

A: CÂND mi l-a adus în arhivă. (IVLRA, 104).

În cadrul unei tranzacții interlocutorii negociază tema: introduc tema, o susțin, acordă atenție specială un aspect particular al ei, o abandonează, o reiau, alunecă spre altă temă, fac digresiuni, suspendă tema, însoțesc tema de comentarii asupra acțiunilor exterioare.

Introducerea temei depinde de cunoștințele comune ale vorbitorilor, de gradul de cunoaștere reciprocă dintre vorbitori. Presupune adoptarea unor strategii prin care vorbitorul își începe interacțiunea comunicativă și își pregătește interlocutorii pentru schimbul verbal. Temele pot fi introduse direct prin acte de vorbire reprezentative / asertive, expresive, întrebări sau indirect, prin elemente cu caracter pregătitor (anunțarea temei, anunțarea intenției de a introduce o temă). Susținerea temei se face prin informații suplimentare sau prin exprimarea unor atitudini, emoții provocate de temă. Abandonarea temei se poate face prin întreruperea schimbului verbal sau prin mărci explicite: lexicale (*bine, da, asta e, atît am avut de spus*), paralingvistice (intonație descendentă, pauză, răs), non-verbale (mimică, gesturi). Există conectori specifici de continuitate (*da, apropo, de, ei*) sau de discontinuitate (*dar, ba da*), de ezitare (*ăă, păi*). Focalizarea unui element particular al temei se face prin tematizare, dislocare la stînga, emfază, solicitând detalii, elicitând reacții în legătură cu aspectul focalizat, accentuându-l prin acte de vorbire expresive, acumulând acte de vorbire legate de elementul focalizat. Tema poate fi abandonată pur și simplu prin abordarea unei noi teme, prin anunțarea schimbării (*Altceva?; Ți-am spus?; Apropo...; Aș vrea să vă întreb ceva...*), prin structuri sintactice tematizate sau dislocate la stînga, elemente paraverbale (răs, pauză) și nonverbale (mimică, gesturi). Reluarea unei teme anterioare este de obicei marcată în plan lexical (*bine, sigur, OK, bun, acum, deci, să revenim la oile noastre*); un caz particular de reluare îl reprezintă recontextualizarea unui element dintr-o temă anterioară. Alunecarea spre o altă temă se face prin treceri imperceptibile, bazate pe legături asociative, analogii, comparații, contrast etc. Digresiunea, depărtarea temporară de o temă curentă, este semnalizată prin elemente lexicale (*apropo, chiar așa, de fapt, o paranteză, nu cumva să uit*) și prozodice (ritmul vorbirii, înălțimea tonului). Tema poate fi suspendată temporar când locutorul se adresează altui alocutor decât partenerilor de discuție / conversație, pe o temă nelegată de tema curentă; suspendarea temei poate fi

semnalizată lexical (*Mă scuzați o clipă...; Întrerupem puțin...*), prin elemente paraverbale (pauză mai lungă, schimbarea tonului / intonației) și nonverbale (orientarea spre un alt alocutor decât alocutorii din grupul de discuție). Elemente parazitare dialogului pot interveni când locutorul își însoțește acțiunile exterioare temei (oferte de mâncare și de băutură) de remarci verbale (*Vă rog să vă serviți...; Doriți puțină apă?; Ia uite, era să cad...*).

3.6. Conversația. Discuția

Una sau mai multe tranzacții formează o conversație sau o discuție.

3.6.1. Conversația

Conversația este un dialog cu caracter neinstituționalizat: se desfășoară între membrii unei familii, între prieteni, colegi de serviciu în pauză, necunoscuți pe stradă; are ca scop socializarea, cunoașterea celuilalt, dobândirea de informații, autoexprimarea etc.; scopul conversației este difuz și în continuă negociere; participanții interacționează și negociază semnificația de pe poziții interpersonale; are grad mic de structurare tematică; se desfășoară fără un protocol de interacțiune prestabilit. În planul expresiei lingvistice, conversația este, de obicei, informală, are grad maxim de libertate și este deschisă tuturor opțiunilor permise de limbă în contextul de comunicare dat. Conversația este considerată forma prototipică de comunicare în cadrul societății.

3.6.2. Discuția

Discuția este un dialog cu caracter instituțional: se desfășoară într-un cadru instituționalizat (ședința de redacție, consultația medicală, ora didactică, interpelările parlamentare, procesele în instanță, solicitarea de informații la ghișee specializate etc.); are ca scop prestabilit rezolvarea unor probleme de tip instituțional; semnificația este negociată de pe poziții de rol; are grad mare de structurare tematică și, în mod ideal, se desfășoară conform unui protocol de interacțiune mai mult sau mai puțin formalizat. Discuția are, de obicei, caracter formal și este constrânsă lexical și gramatical: apar termeni de specialitate (cu accepții tehnice diferite de cele din limba curentă, circumscrisi unor câmpuri lexico-semantică particulare), structuri sintactice fixe, recurente (*Ce doriți?; Pe agenda întâlnirii de azi avem următoarele puncte... etc.*); formule de adresare specifice, incluzând titluri științifice / academice (*domnule director, domnule profesor etc.*). De-a lungul continuumului conversație – discuție pot apărea forme de interacțiune hibride.

3.6.3. Structura conversației / discuției

Atât conversația, cât și discuția au următoarea structură:

Deschiderea conversației / discuției:

- Salut de inițiere
- Prelungirea salutului prin complimente
- Secvențe fatice

Negocierea temei / temelor:

- temă₁: subtemă...subtemă...subtemă...subtemă
- temă₂: subtemă...subtemă...subtemă...subtemă
- temă_n: subtemă...subtemă...subtemă...subtemă

Încheierea conversației:

- Discuție fatică de despărțire
- Remarci politicoase, complimente
- Salutul de încheiere

Diversele paliere din structura unei conversații sau a unei discuții sunt mai ample sau mai reduse, uneori pot fi chiar omise.

În ciuda structurii comune, între conversație și discuție apar unele diferențe legate de amploarea fiecărei secvențe, de formulele specifice folosite etc.

Conversația. Formulele de salut au caracter convenționalizat, înscriindu-se într-un sistem de interacțiune socială specific fiecărei culturi. Formele românești de salut sunt neutre (*bună dimineața, bună ziua* etc.) sau marcate ca deferente (*să trăiți, dom'director, respectele mele*), amicale (*salutare, pa*), specializate pentru adresarea către bărbați, respectiv femei (*să trăiți / sărut mâna*), însoțite de gesturi tipice (bărbații își strâng mâna, femeile se sărută pe obraz de două ori, bărbații sărută mâna femeilor). Complimentele prin care se prelungesc formulele de salut (de inițiere sau de încheiere) vizează de obicei aspectul exterior al interlocutorului (*Ce bine arăți!, Ești foarte elegantă astăzi...*) și felicitări pentru realizări personale. Deseori se răspunde la complimente prin „contestarea complimentului” (*Mmm, nu arăt grozav...; Mmm, nu mare lucru...*) subordonat maximei modestiei; sub influența unor modele străine, este tot mai frecvent comportamentul discursiv de „acceptare a complimentului” (*Mulțumesc mult.*). Discuțiile fatice (de inițiere și de despărțire) exprimă satisfacția vorbitorilor în legătură cu întâlnirea (*Mă bucur că te-am întâlnit.*), conțin promisiuni privind contacte viitoare (*Mai vorbim., Pe curând., Te sun eu.*); abordează aspecte legate de familie (*Ce mai face mama? Soția? Copiii câți ani au?*), prieteni (*Cu cine te-ai mai întâlnit?; L-ai mai văzut pe...?*), „noutăți” (*Ce mai e nou?*), mai rar vreme, politică, focalizează sentimente împărtășite de interlocutori în legătură cu diverse evenimente de actualitate.

Discuția. Față de conversație, discuția presupune folosirea acelor formule de salut instituite prin protocolul instituțional; salutul este de obicei scurt, iar secvențele de prelungire / pregătire a salutului (complimente, discuții fatice) au caracter convențional și sunt reduse la minimum. Negocierea temelor urmează un protocol cu diferite grade de permisivitate, în funcție de situația concretă de comunicare.

4. MECANISME PRAGMATICE SUBIACENTE DIALOGULUI

Pentru a-și atinge scopurile comunicative, vorbitorii folosesc limba strategic, realizând anumite corelații între intenția comunicativă și forma lingvistică. Unele semnificații sunt transmise literal, altele doar implicate. Alegerile discursive ale locutorului și interpretarea lor de către alocutor sunt reglate prin mecanismul presupuzițiilor și al implicațiilor, constrânse de principiul cooperării și de principiul politetii.

4.1. Principiul cooperării

În mod ideal, se presupune că participanții la dialog sunt indivizi raționali, capabili să identifice și să gestioneze scopurile curente ale schimbului verbal, știu să facă astfel încât contribuțiile lor conversaționale să corespundă scopului curent al conversației. Comportamentele lor comunicative se raportează la un set de

maxime ideale, maximele cooperării, care funcționează ca puncte de reper pentru alocutori în deducerea semnificației contextuale a unui enunț.

Maxima cantității: cantitatea de informație oferită de locutor trebuie să satisfacă scopul curent al conversației (să nu fie nici prea mare, nici prea mică).

Maxima calității: informația oferită de locutor trebuie să fie adevărată (vorbitorul nu trebuie să spună lucruri pe care le crede neadevărate sau pentru care nu are dovezi).

Maxima relevanței: informația oferită de locutor trebuie să fie relevantă în raport cu contribuțiile comunicative anterioare ale vorbitorilor și în raport cu scopul curent al conversației.

Maxima manierei: contribuția comunicativă a locutorului trebuie să fie formulată clar, nonambiguu, să nu fie obscură, să nu fie prolixă.

O parte din informația vehiculată implicit în cadrul dialogului este transmisă prin intermediul presupuzițiilor, implicațiilor, implicaturilor.

4.1.1. *Presupozițiile*

Presupozițiile sunt parte constitutivă a universului comun de discurs, reprezentând precondiții ale enunțării cu succes a unei propoziții: o întrebare cum ar fi *Cine a plecat?* se justifică doar în condițiile în care „Cineva a plecat” (care este presupозиția întrebării); aserțiunea *A venit Maria*: se justifică doar în condițiile în care „Există cineva pe nume Maria”; aserțiunea *A revenit*: se justifică în condițiile în care „venise cel puțin încă o dată înainte de momentul vorbirii”. Presupозиțiile se leagă de conținutul propozițional, de valoarea de adevăr, dar, mai ales, de condițiile pragmatice (contextuale) ale actului de enunțare. În cadrul dialogului, presupозиțiile suferă procese permanente de modificare, odată cu fiecare nou act de enunțare.

Presupozițiile sunt declanșate de trăsături lexicale, sintactice, intonaționale din enunț; aceste elemente variate ca natură se numesc **declanșatori de presupозиții**. Funcționează ca declanșatori de presupозиții diverse părți de vorbire (substantive, verbe, adverbe) cu anumite trăsături semantice inerente, diverse tipuri de propoziții subordonate (circumstanțiale și necircumstanțiale), tipuri de acte de vorbire. Declanșatori de presupозиții: (i) substantivele comune articulate hotărât sau substantivele proprii (*Fata / Maria e studentă*. – presupозиția: „există o fată / o fată numită Maria”); (ii) anumite subclase semantice de verbe: verbele psihologice (*îmi pare bine, mă bucur, regret*) a căror propoziție subordonată este presupusă ca adevărată (*Mă bucur că ai venit*. – presupозиția: „ai venit”); verbe ca *a-și imagina, a visa*, a căror propoziție subordonată presupune opusul (*Mi-am imaginat că sunt balerină*. – presupозиție: „nu sunt balerină”); verbele factitive *a face, a pune, a îngălbeni* a căror propoziție subordonată este presupusă ca adevărată (*M-a făcut să plâng*. – presupозиție: „am plâns”; *A îngălbenit covorul cu iod*. – presupозиție: „covorul este acum galben”); verbe aspectuale – *a începe, a continua, a termina* (*Minerii continuă greva*. – presupозиție: „ei sunt în grevă”); verbele implicative – *a uita* (presupune că „a știut cândva și nu mai știe”), *a reuși* (presupune că „a încercat”); verbe de opinie – *a acuza, a critica* (*M-a criticat că am venit*. – presupозиția: „acțiunea de a veni este considerată negativă de locutor”), *a lăuda* (*M-a lăudat că am venit*. – presupозиția: „acțiunea de a veni este considerată pozitivă de locutor”); (iii) adverbe și prefixe iterative (*iar, din nou, re-: a revenit / a venit iar* – presupозиția: „mai fusese și înainte”); (iv) structuri sintactice

comparative (*Ion este mai brunet decât Gheorghe* – presupuziție: „Gheorghe este brunet”; *Ion este la fel de vesel ca și Gheorghe* – presupuziție: „Ion și Gheorghe sunt veseli”); (v) atributivele explicative (*Maria, care învață mult, e premiantă.* – presupuziție: „Maria învață mult.”); (vi) circumstanțialele temporale (*Înainte de a pleca, i-am dat telefon;* presupuziție: „Eu am plecat”); (vii) circumstanțialele condiționale ireale (*Dacă aș fi fost director, l-aș fi sancționat.*; presupuziție: „Nu sunt director”); (viii) actele de vorbire întrebare (*Când sosește coletul?*– presupuziție: „coletul sosește”).

4.1.2. Implicațiile

Implicațiile sunt consecințele logice ale stării de fapt asertate printr-un enunț: *Ion a plecat* implică: „Ion nu mai este aici”; *Voi citi mâine* implică „Nu citesc azi”.

4.1.3. Implicaturile

Încălcarea maximelor conversaționale generează implicaturi, adică sensuri contextuale suplimentare la care interlocutorii au acces în urma unor inferențe făcute pe baza cunoștințelor contextuale comune. De exemplu, la întrebarea *Cât e ceasul?* interlocutorul poate răspunde respectând maxima cantității și a relevanței *E ora șase.*, sau poate încălca aceste maxime răspunzând *Tocmai a închis la florărie.* În aparență, răspunsul este nerelevant în raport cu întrebarea. Dar interlocutorul interpretează acest răspuns pe baza cunoștințelor contextuale comune („știm că la florărie închide la ora 6”), a principiului cooperării (locutorul știe că alocutorul se comportă ca locutor rațional) și a celor patru maxime (calculând devierea de la maxima cantității și a relevanței alocutorul interpretează enunțul *Tocmai a închis la florărie.* ca *Este ora 6.*). Alteori, implicaturile sunt mai puțin dependente de contextul concret, având un caracter mai mare de generalitate: structurile interogative funcționează adesea ca acte de vorbire directive indirecte (*Poți să-mi dai sarea?* = „Dă-mi sarea!”; *Vrei să deschizi fereastra?* = „Deschide fereastra!” etc.).

4.2. Principiul politeții

Participanții la comunicare dispun de două imagini comunicative / imagini publice / fețe: fața pozitivă și fața negativă. Fața pozitivă se manifestă prin tendința vorbitorilor de a-și manifesta dorința de angajare în relație cu ceilalți, atracția față de ceilalți; fața negativă se manifestă prin tendința vorbitorilor de a-și păstra un teritoriu privat, neîmpărtășit cu ceilalți participanți la dialog, de a se distanța de ceilalți. Cele două fețe de care dispun vorbitorii se concretizează în strategii ale politeții pozitive (sau strategii ale solidarizării cu interlocutorul), respectiv strategii ale politeții negative (sau strategii ale desolidarizării de interlocutor). Alegerea uneia sau a alteia dintre strategii este parte a unui comportament planificat, menit să contribuie la menținerea unor relații interpersonale armonioase. Prin strategiile politeții pozitive vorbitorii accentuează relația de colaborare cu interlocutorul, prin strategiile politeții negative vorbitorii atenuează potențialul agresiv al unor acte de vorbire care pot afecta dorința de independență a interlocutorilor.

4.2.1. Strategiile politeții negative

Printre strategiile politeții negative se numără: (i) performarea de acte de vorbire expresive (a cere scuze, a exprima regretul, a cere iertare); (ii) performarea de acte de vorbire indirecte prin care sunt diminuate constrângerile vorbitorului

asupra interlocutorului, pentru a-i lăsa posibilitatea unor opțiuni (*Vrei să închizi geamul, te rog?* în loc de *Închide geamul!*) sau se evită un refuz (*– Vii mâine? / – Aș veni, dar, din păcate, trebuie să merg în altă parte.*); (iii) atenuarea expresiei lingvistice prin modalizatori de incertitudine (*cred, bănuiesc, sper*), prin adverbe, pronume și locuțiuni de aproximare (*oarecum, într-un fel, cam, cineva*) sau prin condițional (*Aș zice să mai așteptăm.*), prin litotă, diminutive (*Mi-ar trebui și mie o foicică de hârtie, nu mai mult.*); (iv) impersonalizarea expresiei prin folosirea verbelor impersonale, a unor verbe nonagentive sau a reflexivelor impersonale (*trebuie, regula este să...; ni se cere să...*); (v) reducerea la minimum a tuturor presupunerilor legate de interlocutor (prin structuri condiționale, temporale: *Dacă vrei, pot să te ajut., Când te hotărăști, vin să facem ordine în bibliotecă.*); (vi) exprimarea deferenței prin folosirea pronumelor de politețe, a pluralului, a titlurilor academice (*Domnule academician, vă rog să îmi acordați un interviu.*); (vii) exprimarea subordonării față de interlocutor (*Vă rămân dator.; Aș fi onorat să...*); (viii) neimplicarea comunicativă (tăcerea, replici scurte, imobilitate).

4.2.2. Strategiile politeții pozitive

Printre strategiile politeții pozitive se numără: (i) performarea unor acte de vorbire expresive de tipul complimentelor, flatărilor (*Ce bluză frumoasă ai!*); (ii) folosirea de intensificatori de expresie pentru a exagera interesul față de alocutor (*Te rog, atenție la scări, sunt extrem de alunecoase!*; *Întotdeauna ai fost cel mai bun!*); (iii) folosirea mărcilor solidarității de grup sau ale apartenenței la grup: persoana I plural la verb; pronumele personale și posesive de persoana I plural; cuantificatorul *toți*; substantive (*grupul nostru, colectivul nostru*); pluralul solidarității; adresarea inversă (folosirea de către locutor a unui termen care ar fi de așteptat să fie folosit de către alocutor ca în *– Ce faci, mamă, acolo?*, unde substantivul *mamă* este folosit de mama care se adresează fiicei); folosirea desemantizată a unor substantive denumind grade de rudenie (*Ce faci, soro, acolo?*; *Păi bine, frate, așa se vorbește?*); (iv) empatizarea cu interlocutorul (*Te înțeleg foarte bine.; Știu ce simți.*); (v) exprimarea prin modalizatori a optimismului în raport cu interlocutorul (*Sunt sigură că vei reuși!*; *Fără îndoială că ai dreptate.*); (vi) orientarea spre interesele celui alt prin apelul enunțarea unor aserțiuni cu funcție de presecvențe (*Știu că este important pentru tine să ai un răspuns cât mai repede.*); (vii) folosirea apelativelor care marchează intimitatea discursivă (numele mic) și a persoanei a II-a a verbului (*tu*); (viii) exprimarea interesului comunicativ pentru interlocutor prin conversații fatice, prin operatori discursivi care îl încurajează să continue (*da, îhm*), prin volubilitate (debit verbal, gestică, mimică).

ANEXĂ

Textele folosite ca exemplificări în acest capitol au fost extrase din Liliana Ionescu-Ruxăndoiu (coord.), *Interacțiunea verbală în limba română actuală. Corpus (selectiv): Schiță de tipologie*, Editura Universității din București, 2002. Prezentăm în continuare simbolurile folosite în transcrierea înregistrărilor (apud Ruxăndoiu, *ibid.*, p. 22–23).

NORME DE TRANSCRIERE A TEXTELOR

Se folosește literă mică atât la inițială de propoziție sau de frază, cât și la inițiala numelor proprii; majuscula notează emfaza. Cuvintele în limbi străine sunt notate conform audiției, între bare oblice (ex. / niiorc / pentru New York).

<i>Accent</i>	á	se notează numai când diferă de cel curent
<i>TEXT</i>		accent emfatic (al cuvântului sau al unei silabe)
<i>Intonație</i>	.	contur melodic descendent terminal
	↓	contur melodic descendent nonterminal
	?	contur melodic ascendent terminal
	↑	contur melodic ascendent nonterminal
	!	intonație rejectivă (contur melodic ușor descendent, asociat cu înălțimea scăzută a vocii; semnalează reconsiderarea de către emițător a afirmației sale precedente)
<i>Înălțime</i>	< i >	înălțime ridicată a vocii
	< j >	înălțime scăzută a vocii
<i>Tempo</i>	< L >	tempo lent al vorbirii
	< R >	tempo rapid al vorbirii
<i>Intensitate</i>	< F >	intensitate forte a vocii
	< P >	intensitate slabă a vocii
—		(linie jos, între cuvinte) rostire legato
—		(linie de dialog) cuvânt neterminat
:		lungire a unui sunet; numărul de semne (u: / m:) indică, în mod
,		aproximativ, durata fenomenului
,		apocopa unor sunete; omiterea curentă a lui / final articol definit este marcată sistematic, fără a se utiliza apostroful
§		stop glotal
#		pauză; numărul de semne indică, în mod aproximativ, durata pauzei
text =		
= text		intervenție începută de un vorbitor și continuată, fără pauză, de altul
[text		începutul suprapunerii unor intervenții succesive; se marchează atât în intervenția în curs, cât și în intervenția suprapusă
+A:		continuarea primei intervenții fără a se ține seama de intervenția suprapusă
text ⊥		construcție abandonată
„“		secvență redată de emițător în vorbire directă
< @ >		râs concomitent cu rostirea
< Z >		zâmbet concomitent cu rostirea
< OF >		secvență rostită prin mișcarea expiratorie specifică oftatului
< MARC >		secvență pusă în evidență printr-o rostire rară (uneori chiar silabisită) și apăsată
< IM >		imitarea modului de a vorbi al unei persoane
< CIT >		emițătorul citește un text
(())		indicații „scenice” (ex. tușește; își dregă vocea etc.)
()		transcriere probabilă
(xxx)		text neclar; numărul de semne (x) indică, în mod aproximativ, lungimea secvenței neclare
[...]		secvență netranscrisă

VORBIREA DIRECTĂ ȘI VORBIREA INDIRECTĂ

1. ASPECTE DEFINITORII

Vorbirea directă și vorbirea indirectă reprezintă modalități discursive prin care un locutor exprimă propriul discurs, respectiv redă discursul său sau al altui locutor, formulat într-un moment diferit al comunicării.

Redarea discursului se realizează prin reproducere sau prin relatare. Reproducerea este modalitatea specifică vorbirii directe: *Mama i-a spus copilului: – Du-te acum la școală!; Eu îi spun: – Am fost ieri la facultate.* Relatarea constă în reorganizarea formei discursului inițial, respectându-se conținutul semantic al acestuia și este modalitatea discursivă proprie vorbirii indirecte: *Mama i-a spus copilului să se ducă atunci la școală., Eu îi spun că am fost ieri la facultate.*

Discursurile redată prin vorbire directă și indirectă sunt formate din secvențe lingvistice organizate din două componente: *componentul cadru (citant)* și *componentul inserat (citat)*. Aceleași componente se regăsesc și în discursurile comunicate în vorbirea directă legată și în vorbirea indirectă liberă (fenomene de comunicare cu statut intermediar între vorbirea directă și vorbirea indirectă):

Ea zice că de ce l-ai chemat. – vorbire directă legată;

Caimacanul l-a strâns în brațe, l-a suit în butcă și, mânați, bre! (I. L. Caragiale, *Kir Ianulea*) – vorbire indirectă liberă.

Componentul inserat corespunde unei secvențe lingvistice rostite și transmise prin vorbire directă sau indirectă și unei secvențe lingvistice formulate în gând de către un locutor (monologul interior: *El își zise în gând că trebuie să-și recunoască greșeala.*).

Modalitățile discursive de redare a discursului (vorbirea directă, indirectă, directă legată și indirectă liberă) prezintă proprietăți gramaticale (sintactice și morfologice), semantico-pragmatiche și intonaționale diferite. Cea mai importantă proprietate, în funcție de care se structurează toate tipurile de discurs menționate, este de natură sintactică și se referă la prezența sau absența unei relații de subordonare între expresiile *dicendi* din propoziția cadru și componentul inserat. Relația de subordonare este prezentă în discursurile comunicate în vorbirea indirectă și în vorbirea directă legată, dar absentă în discursurile comunicate în cadrul vorbirii directe și al vorbirii indirecte libere.

Expresiile *dicendi* includ verbe sau locuțiuni verbale de declarație, precum și anumite substantive utilizate în diverse structuri (construcția populară *vorba ceea* sau construcții culte de tipul *declarația sa, promisiunea sa, replica sa* etc.):

Mai des acum, când se râdecase câteva fete frumoșele în sat la noi și începuse a mă scormoli și pe mine la inimă. Vorba ceea:

– Măi Ioane, dragi ți-s fetele?

– Dragi.

– Dar tu lor?

– Și ele mie... (I. Creangă, *Amintiri*);

Declarația sa „Sunt nevinovat” nu a convins pe nimănui.

Verbele sau locuțiunile verbale de declarație se grupează în două clase: prima include verbele declarative prototipice, ca *a spune*, *a zice*, *a întreba*, *a răspunde*, al căror sens propriu indică enunțarea; a doua include verbele declarative secundare (dezvoltă sensuri secundare subordonate sensului general de îndeplinire a unui act de enunțare), ca *a chicoti*, *a continua*, *a disculpa*, *a încheia*, *a întrerupe*, *a se mira*, *a tuna*, *a zâmbi* etc.

2. VORBIREA DIRECTĂ

Vorbirea directă reprezintă un procedeu de comunicare prin care un locutor redă un discurs.

2.1. Proprietăți sintactice

(a) Discursul inserat prin reproducere se caracterizează prin independența sintactică față de componentul cadru.

Discursul cadru poate ocupa diferite poziții față de discursul inserat, anume poziție inițială, finală sau mediană:

Craiul, primind cartea, îndată cheamă tustrei feciorii înaintea sa și le zice:

– *Iaca ce-mi scrie frate-meu și moșul vostru. Care dintre voi se simte destoinic a împărăți peste o țară așa de mare și bogată ca aceea are voie din partea mea să se ducă, ca să împlinească voința cea mai de pe urmă a moșului vostru.* (I. Creangă, *Harap-Alb*);

– *De când se împrietenise cu Lică, Ghiță parcă fugea de dânsa, parcă-i ascundea ceva și se ferea să nu rămâie singur cu dânsa.;*

– *Ghiță, ce ai tu cu omul ăsta? îl întreabă ea într-una din zile după plecarea lui Lică.* (I. Slavici, *Moara cu noroc*);

– *Măi fetițelor, repetă el, păi nu ne-am înțeles noi că o parte din bani ne trimite Achim să plătim banca? (M. Preda, Moromeții).*

(b) Expresiile *dicendi* sunt verbe sau locuțiuni verbale de declarație, substantive care aparțin sferei semantice a verbelor de declarație (*cuvânt*, *întrebare*, *răspuns* etc.), precum și substantive incluse în expresii populare de tipul *vorba ceea*, *povestea cântecului*.

În situațiile în care secvențele care formează discursul citat sunt notate în scris, cu linie de dialog, cuvintele de declarație pot lipsi, dar sunt recuperabile din context:

Tot atunci mama ieși în prag. Avea fața roșie și obosită, iar nădușeala îi curgea șiroaie înnegrite peste obraji și gât.;

– *Ilie, unde s-au dus fetele alea? Ce fac eu aici singură? Acu se întunericește și ce mâncați?;*

– *Raci o să mâncăm, fa, d-aia te vaiți tu? răspunse Moromete trăgând calul spre grajd.* (M. Preda, *Moromeții*).

Înainte de prima replică, în interiorul sau la finalul ei poate fi presupusă existența unui verb ca *a spune* sau *a întreba*.

(c) Discursurile inserate din vorbirea directă includ diverse tipuri de enunțuri: asertive (*Ea mi-a spus: – Cartea este foarte bună.*), interogative (*El a întrebat: – Este interesantă cartea asta?*), imperative (*El s-a răstit: – Dă-mi cartea!*), exclamative (*Mi-a spus: – Ce carte bună!*).

(d) Discursurile citate din vorbirea directă pot include anumite mărci discursive care, pragmatic, sunt orientate către alocutor: *mă rog, mă-nțelegi, dacă vrei, cum știi, între noi fie vorba, una peste alta, ca să nu mai lungim vorba, pe scurt, după cum știi etc.* – *Mă rog, ea este foarte muncitoare, a subliniat el.*

2.2. Proprietăți semantico-pragmatice

(a) Discursurile citate prezente în vorbirea directă nu pot apărea după orice verb de declarație utilizat în orice situație de comunicare.

Unele verbe declarative pot forma discurs cadru în vorbirea directă doar în poziție inițială sau finală, însoțite frecvent de adverbe anaforice de tipul *așa* și *astfel*: *a glăsuî, a rosti, a vorbi* („a se adresa cuiva”): *Magul a glăsuî: – Întoarce-te repede la palat!*, – *Întoarce-te repede la palat, i-a glăsuî magul.* Ca urmare, sunt nereperate în limba română construcțiile de tipul: *– *Întoarce-te repede, a glăsuî magul, la palat!*

Unele verbe declarative nu pot forma discurs cadru, neadmițând, deci, un discurs inserat: *a demonstra, a dovedi, a slăvi.* Astfel, în limba română sunt nereperabile construcții ca: **El a demonstrat: – Tu ai dreptate în mod evident.*; *– *Tu ai dreptate în mod evident, a demonstrat el.*; – **Tu ai dreptate, a demonstrat el, în mod evident.* sau **Noi am ovaționat: – Vă stimăm mult, domnule președinte!*; *– *Vă stimăm mult, domnule președinte, am ovaționat noi.* sau *– *Vă stimăm mult, am ovaționat noi, domnule președinte.*

Este limitată în discursurile cadru din vorbirea directă utilizarea descriptivă a unor verbe performative explicite: – *Poți să pleci, i-a permis directorul.* / **Directorul i-a permis: – Poți să pleci.*

(b) În vorbirea directă, discursurile inserate pot apărea și după *verbele declarative secundare* care denotă: producerea unor sunete (*a chicoti, a geme, a ofta, a plânge, a râde*), fenomene naturale (*a tuna*), mișcări și reacții faciale (*a se încrunta, a se roși, a zâmbi*), mișcări ale corpului (*a se crispa*), un comportament social (*a disculpa*), strategii conversaționale (*a întrerupe, a relua, a replica*), atitudini emotive care nu implică un act de vorbire (*a se mira, a se indigna, a se liniști*). Verbele declarative secundare pot proveni și din verbe care indică o mișcare orientată (*a avansa, a întoarce*) sau din verbe psihologice (*a se căi, a se îngrijora, a se mira, a medita, a se veseli*):

Bătrânul a tunat: – De ce minți?

Tatăl s-a încruntat la copii: – Nu mai vorbiți tare!

– Nu știu nimic, s-a crispat suspectul.

Toți s-au mirat: – Plouă cu soare!

– Nu-i ghicitoare, ci doftoroaie; ai s-o vezi ș-ai să te bucuri, jupâneasă Ilisfiță, se veseli starostele Nechifor. (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*).

2.3. Proprietăți intonaționale

În vorbirea directă, discursul citant are întotdeauna intonația proprie enunțurilor asertive. Discursul citat poate fi asociat cu diferite contururi intonaționale, în funcție de tipurile de enunț prin care este exprimat: asertiv, imperativ, interogativ, exclamativ (vezi *Organizarea prozodică a enunțului*).

3. VORBIREA INDIRECTĂ

Vorbirea indirectă reprezintă un fenomen de comunicare prin care un locutor redă, prin *relatare*, un discurs formulat în alt moment al enunțării.

3.1. Proprietăți sintactice

(a) Discursul inserat este dependent sintactic de expresiile *dicendi* (verbe de declarație, substantive nume de acțiuni) din discursul citant.

În vorbirea indirectă, componentul inserat are, de obicei, poziție finală:

– *Aș putea spune că pentru acest cocon s-a întâmplat fapta de anul trecut din secuime când Măria Sa a prins pe Petru Aron-vodă și l-a omorât.* (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*);

Ca să-l potolească, Pantazi îl întreabă dacă are nevoie de bani. Pirgu răspunse mândru că nu, ceea ce ne miră chiar după ce-l văzurăm scoțând, dintr-un plic, un teanc de sutari. (M. Caragiale, *Craii*);

– *Boier Stoicea, sărutămu-ți dreapta, așa te îndeamnă zornic boierul Revin, socrul boieriei tale, să-ți ridici în sânge nevasta și copiii și ce ți-e mai scump din câte ai și să fugi spre munți.* (Gala Galaction, *Moara lui Călifar*).

Inversarea ordinii dintre componentul cadru și componentul inserat este rară:

Că o să plece în concediu, i-a spus.;

Să termin lucrarea, mi-a spus.

(b) Ca și în vorbirea directă, atunci când lipsesc, expresiile *dicendi* sunt recuperabile contextual: *Eu spun că e frig, tu că e cald., El a spus că a câștigat, ea, că a pierdut.*

(c) Raportul de subordonare dintre expresiile *dicendi* și discursul inserat se marchează prin conectori – conjuncții (*că, să, dacă*), pronume, adjective sau adverbe pronominale relativ-interogative: *N-aș putea spune când apăruse în vagon, dar a ieșit odată cu mine în piața Kennedy.* (M. Cărtărescu, *De ce iubim femeile*).

Utilizarea anumitor conjuncții după anumite verbe declarative este condiționată semantico-pragmatic (vezi *infra*, 3.2).

3.2. Proprietăți semantico-pragmatice

(a) Discursurile redade din vorbirea indirectă sunt dependente semantic de cuvintele de declarație.

Discursurile inserate din vorbirea indirectă, ca și cele din vorbirea directă, nu pot apărea după orice verb de declarație utilizat în orice situație de comunicare; astfel, se pot identifica verbe care nu formează, în niciun context, discursuri cadru și verbe care formează discursuri-cadru doar într-o anumită utilizare.

Nu formează discurs cadru verbele declarative (tranzitive) orientate spre un alocutor (exprimat printr-un obiect indirect în dativ): *a enumera, a evoca, a expune, a preda, a prezenta, a reproduce, a zugrăvi* (**A expus că a înțeles problema.*, **A prezentat că în limba română sunt mai multe conjugări.*, **A zugrăvit că România are un relief variat.*); verbe care arată asocierea: *a delibera, a negocia* (**Jurații au deliberat că inculpatul este nevinovat.*, **Ei negociază că o să vândă terenul.*); verbele care indică repetarea unui enunț sau schimbul alternativ de replici dintre interlocutori: *a cicăli, a intervieva* (**El l-a interviuat că a scris cartea.*); verbele ale citării autonimice: *a boteza, a numi, a porecli* (**L-a poreclit că este iute*

de picior.); verbele care denotă repetarea enunțului construit de un locutor sau repetarea gesturilor și a mimicii acestui locutor: *a imita*, *a maimușări*, *a parodia* (**L-a imitat că el se mișcă*).

Din pricina semantismului lor, verbe performative precum *a avertiza*, *a permite*, *a ura*, utilizate la persoana I, nu formează discursuri-cadru: *Vă avertizez că veți fi amendați.*, *Vă permit să vă luați concediu.*, *Vă urez să trăiți cât mai bine*. Folosite la persoana a III-a indicativ prezent, aceste verbe devin descriptive și pot forma discurs citant: *I-a avertizat că vor fi amendați.*, *Le-a permis să-și ia concediu.*,

Le-a urât să trăiască cât mai bine.

(b) Discursurile inserate din vorbirea indirectă sunt introduse prin conectori conjuncționali sau nonconjuncționali, în funcție de unitatea sintactico-semantică la care se referă actul de vorbire.

Dacă actul de vorbire are în vedere predicatul, se produce o interogație indirectă totală și discursurile citate se introduc prin conjuncțiile *că*, *să*, *dacă*; când vizează un constituent din propoziție, interogația indirectă este parțială și discursurile citate se introduc prin pronume, adjective și adverbale pronominale interogative.

(c) Discursurile inserate din vorbirea indirectă sunt introduse prin anumiți conectori conjuncționali în funcție de actele de vorbire pe care le exprimă.

– Conjuncția *că* introduce anumite secvențe prin care se realizează acte reprezentative și declarative, discursuri subordonate sintactic și semantic unor verbe orientate spre receptor (*El spune că afară este cald.*, *Vă declar că sunt nevinovat.*) sau auditor (*La radio spune că afară este cald.*); tot prin conectorul *că* se introduc discursuri citate după verbe care denumesc un act de receptare, ca *a auzi* (*A auzit că iarna o să fie grea.*);

– Conjuncția *să* introduce enunțuri de tip asertiv și de tip imperativ prin care se realizează acte directive: *a cere*, *a interzice*, *a recomanda* (*I-am cerut să spună adevărul*).

Conjuncțiile *că* sau *să* introduc enunțuri de tip asertiv prin care se realizează acte comisive (*a se angaja*, *a făgădui*, *a promite*), dar și acte reprezentative (*a da de înțeles*).

– Conjuncția *dacă*, după verbe ca *a se interesa*, *a întreba*, introduce secvențe prin care se realizează acte de solicitare a unei informații: *El a întrebat dacă are tren spre București*.

(d) Discursurile citate din vorbirea indirectă pot fi subordonate semantic – în mod similar cu discursurile citate din vorbirea directă – unor verbe declarative secundare de tipul *a avansa*, *a se decide*, *a se gândi*, *a se îndupleca*, *a socoti* (cu sensul „a crede”): *El a avansat ideea să plecăm duminică la mare*. *Ana a decis pe dată că vrea să vină și ea cu noi.*, *Victor s-a gândit că Dumnezeu nu bate cu bâta.*, *El s-a înduplecat în fața tuturor s-o ierte.*, *El a socotit pe loc că e mai bine să pleacă*.

(e) În discursurile inserate din vorbirea indirectă pot apărea mărci discursive cu rol de modalizatori, care nu sunt însă orientate către alocutor: *Mi-a spus că în mod sigur o să plece.* / *El i-a spus: – După cum știi, trebuie să plec imediat, negreșit.*

3.3. Proprietăți intonaționale

4. TRANSPUNEREA DISCURSURILOR DIN VORBIRE DIRECTĂ ÎN VORBIRE INDIRECTĂ

În procesul de transpunere a unui discurs din vorbire directă în vorbire indirectă se produc următoarele modificări:

(a) Între discursul cadru și discursul inserat, despărțite, în vorbirea directă, printr-o pauză, se introduce, în vorbirea indirectă, un conector conjuncțional (*că, să, dacă*) sau nonconjuncțional (pronume, adjective pronominale sau adverbe relativ-interogative).

Propozițiile independente din discursul inserat devin subordonate necircumstanțiale (completive directe, subiective, rar predicative sau atributive), în funcție de natura morfologică și sintactică a expresiilor *dicendi* (verb sau substantiv):

El a spus: – Măine plecăm la munte. > El a spus că mâine ei pleacă la munte. (completivă directă);

S-a anunțat în amfiteatru: – Măine, restanțierii se prezintă la examen. > S-a anunțat în amfiteatru că a doua zi restanțierii se prezintă la examen. (subiectivă);

Răspunsul este: – Vine cine vrea. > Răspunsul este că vine cine vrea. (predicativă);

El a prezentat invitatul: – Este un foarte bun specialist în domeniu. > El a prezentat invitatul care este un foarte bun specialist în domeniu. (atributivă).

(b) Discursurile imperative, exclamative sau interogative își pierd, în vorbirea indirectă, acest caracter:

El m-a rugat: – Împrumută-mi cartea asta! > El m-a rugat să-i împrumut cartea asta / aceea.;

M-a întrebat: – Ce manual ai consultat? > M-a întrebat ce manual am consultat.;

M-a întrebat: – Ai înțeles? > M-a întrebat dacă am înțeles.;

Mi-a spus: – Vai! Ce frig e afară!, Mi-a spus: – Cât ești de lenș! > Mi-a spus că afară e foarte frig., Mi-a spus că sunt foarte lenș.

Formele verbale de imperativ trec la conjunctiv (*împrumută / să împrumut*) și pierd elementele afective exprimate prin interjecții (*vai*), adverbe exclamative (*cât, ce*) care sunt înlocuite de construcții gramaticalizate de superlativ (*foarte frig, foarte lenș*).

Discursurile exclamative optative transpuse în vorbire indirectă, păstrează, de obicei, forma de optativ a predicatelor: *Cum aș mai pleca în vacanță!, Ce-aș mai dormi!, De-ar veni odată primăvara!, Numai dacă nu m-aș enerva! / Mi-a spus că ar pleca în vacanță., Mi-a spus că ar dormi., Mi-a spus că s-ar bucura dacă ar veni primăvara., Mi-a spus că ar dori să nu se enerveze.* În ultimele două exemple, forma transpusă în vorbire indirectă implică o structură sintactică mai complexă concretizată prin introducerea, după regentele cu verbe declarative, a unor propoziții completive directe (*că s-ar bucura, că ar dori*).

Discursurile interogative, după cum sunt totale (*M-a întrebat: – Ai înțeles?*) sau parțiale (*M-a întrebat: – Ce manual ai consultat?*) devin, în vorbirea indirectă, interogative indirecte introduse prin *dacă* (*M-a întrebat dacă am înțeles.*) sau își păstrează construcția (*M-a întrebat ce manual am consultat.*), fiind introduse prin pronume, adjective pronominale sau adverbe relativ-interogative.

Limba română admite însă și păstrarea intonației interogative în cazul trecerii unui discurs din vorbire directă în vorbire indirectă: *M-a întrebat că am înțeles?*, *M-a întrebat ce manual am consultat?*. Construcții de acest tip – considerate de unii autori ca expresie a unui așa-numit *discurs indirect intonat direct* – sunt evitate în exprimarea îngrijită.

(c) Transpunerea discursurilor din vorbire directă în vorbire indirectă implică modificări ale formelor de adresare (exprimate prin nominale la vocativ) fie prin reorganizare sintactică (situarea lor în alte poziții sintactice), fie prin eliminarea lor:

El i-a spus: – Domnule profesor, explicați-mi încă o dată problema asta! >

El i-a spus domnului profesor să-i mai explice, încă o dată, problema aceea.;

El a întrebat-o: – Ai înțeles problema, scumpo? > El a întrebat-o dacă a înțeles problema.

(d) Discursurile din vorbirea directă modifică, prin transpunerea în vorbire indirectă, persoana pronumelor personale și a formelor verbale – persoana întâi se înlocuiește cu persoana a treia, iar persoana a doua, cu persoana întâi sau cu persoana a treia:

El mi-a spus: – Aseară am fost la teatru. > El mi-a spus că aseară a fost la teatru.;

M-a întrebat: – Când termini tu lucrarea? > M-a întrebat când termin eu lucrarea.;

Profesoara a întrebat-o: – Când termini tu lucrarea? > Profesoara a întrebat-o când termină ea lucrarea.;

Directorul i-a spus: – Pleacă imediat pe teren! > Directorul i-a spus să plece imediat pe teren.;

Directorul mi-a spus: – Pleacă imediat pe teren! > Directorul mi-a spus să plec imediat pe teren.;

El i-a spus: – Ce obraznic ești! > El i-a spus că este foarte obraznic.;

El i-a spus: – Ce frumoasă este prietena noastră! > El i-a spus că prietena lor este foarte frumoasă.

Dacă în discursurile în vorbire directă, pronumele personal și forma verbală sunt la persoana a treia, prin transpunere în vorbire indirectă, această persoană se menține: *El a spus: – Au plecat mulți studenți acasă. > El a spus că mulți studenți au plecat acasă.;* *Profesorul a spus: – Ei au absentat nemotivat. > Profesorul a spus că ei au absentat nemotivat.;* *El a întrebat: – Au plecat mulți studenți acasă? > El a întrebat dacă au plecat mulți studenți acasă.;* *Noi ne-am mirat: – Cât de bine cântă ea la pian! > Noi ne-am mirat cât de bine cântă ea la pian.*

Menținerea persoanei a treia la pronumele personal și la forma verbală în urma transpunerii unui discurs citat din vorbire directă în vorbire indirectă poate fi admisă și pentru discursurile de tipul *Comandantul a ordonat: – Să vină ei la mine!*, cu forma *să vină* la conjunctiv: *Comandantul a ordonat ca ei să vină la el*; cealaltă interpretare posibilă constă în identificarea unei elipse de tipul *Comandantul a ordonat: – Ioane, spune-le să vină la mine!*, cu transpunerea în vorbirea indirectă: *Comandantul a ordonat ca Ion să le spună să vină la el.*

(e) Prin transpunerea din vorbire directă în vorbire indirectă se modifică și persoana adjectivelor posesive: *Mi-a spus: – Am uitat manualul meu acasă. / Mi-a spus că a uitat manualul său acasă.* (persoana întâi se înlocuiește cu persoana a treia), *Mi-a spus: – Am uitat manualul tău acasă. / Mi-a spus că a uitat manualul meu acasă.* (persoana a doua se înlocuiește cu persoana întâi), *I-a spus: – Am uitat*

manualul tău acasă. / I-a spus că a uitat manualul său acasă. (persoana a doua se înlocuiește cu persoana a treia)

(f) elementele deictice de natură adverbială, pronominală și adjectivală se înlocuiesc, în general, prin elemente anaforice: *Ea le-a spus: – Stați aici, în fața magazinului, și așteptați-mă!* > *Ea le-a spus să stea acolo, în fața magazinului, și să o aștepte.*; *El a anunțat: – Măine o să lipsesc de la ore.* > *El a anunțat că a doua zi o să lipsească de la ore.*; *Ea a spus: – Asta e prietenul meu.* > *Ea a spus că acela e prietenul ei.*; *Ea i-a scris: – Răspunde-mi imediat la scrisoarea asta!* / *Ea i-a scris să-i răspundă imediat la scrisoarea aia.* (vezi Deixis)

Se înregistrează și discursuri care, prin transpunerea din vorbire directă în vorbire indirectă, nu prezintă nici o modificare a elementelor adverbiale, pronominale sau adjectivale: *Portarul a întrebat: – Cine sună acolo?* > *Portarul a întrebat cine sună acolo.*; *I-am spus: – Intră aici, în camera asta!* > *I-am spus să intre aici, în camera asta.* (vezi Deixis)

5. DISCURSUL DIRECT LEGAT ȘI DISCURSUL INDIRECT LIBER

5.1. Aspecte definitorii

Discursul direct legat și discursul indirect liber reprezintă forme intermediare între discursul direct și discursul indirect, numite stiluri mixte sau derivate.

5.2. Discursul direct legat

Discursul direct legat prezintă câteva caracteristici sintactice de bază.

(a) Discursul reprodus prin citare devine dependent sintactic de cuvintele de declarație din discursul citant.

Dependența este exprimată prin conectorul că: *Mi-a spus că „ai câștigat concursul”, M-a întrebat că „ce vrei să faci?”, A exclamat că „ce bine ai înțeles problema”.*

Conectorul marchează relația de dependență atât în raport cu formele personale ale verbelor (și ale locuțiunilor verbale) de declarație și cu substantivele din sfera lor semantică, cât și cu formele verbale nepersonale: *I se spunea „intră”, intra și dădea bună seara numai Catrinei, spunând de fiecare dată că „la proștii ăilalți nu dau bună seara”.* (M. Preda, Moromeții).

Expresiile *dicendi* din discursul citant, în anumite situații, pot să nu fie exprimate, dar se recuperează contextual: *Ea îi spune că „să plecăm imediat, el, că „să mai rămânem puțin”.*

(b) Discursurile din vorbirea directă legată includ diverse tipuri de enunțuri (asertive, interogative, imperative, exclamative).

În componența lor intră imperative și vocative (*El le spune că „voi sunteți prietenii noștri” / „băieți, voi sunteți prietenii noștri?” / „băieți, voi să fiți prietenii noștri!” / „băieți, fiți prietenii noștri!”.*

Discursurile din vorbirea directă legată pot include anumite mărci discursive, care, pragmatic, sunt orientate către alocutor: *mă rog, mă-nțelegi* etc. (vezi supra, 2).

Intonațional, discursul direct legat prezintă contururi similare cu discursul direct.

Discursul direct legat este utilizat frecvent în vorbirea populară și familiară, dar este nerecomandat în limba literară.

5.3. Discursul indirect liber

Discursul indirect liber are o serie de proprietăți sintactice prin care se delimitează de celelalte modalități discursive.

(a) Discursul inserat nu este implicat într-o relație de dependență sintactică față de discursul citant (care nu conține expresii *dicendi*):

Pe de altă parte, văzându-se scos la selemet, l-a apucat pe Kir Ianulea un fel de groază... Ce are să facă el de-acuma, căzut în sărăcie, în necinste și-n ocară? [...] Și încă, treacă-meargă toate!... Dar ce te faci cu fata lui Hagi-Cănuță?... (I. L. Caragiale, Kir Ianulea);

Nilă mormăi ceva care putea să însemne că tatăl său vorbește ca să nu tacă. O luă pe lângă garduri, călcând în același fel cu mormăitura; adică, sigur, să nu se ducă nimeni, dar uite că se duce și te silește și pe tine să te duci. (M. Preda, Moromeții).

(b) Discursul indirect liber nu este introdus prin niciun conector.

Ca o situație aparte se înregistrează construcții introduse prin *căci* și *că*, conjuncții desemantizate; construcțiile respective au forma unor propoziții cauzale indirecte subordonate doar semantic verbului predicativ din fraza precedentă:

Mai întâi nu pricepea cum putuse el să iasă din iatacul copiilor, nevăzut de nimeni. Cum de nu l-au zărit, când s-a furișat din casă, slugile de la bucătărie și angajații de la grajduri. Căci fără îndoială numai pe ușa sau pe fereastra din dos putea să iasă. (Camil Petrescu, Un om);

E un om cuvios, cu barbă albă, și ne-a îndemnat să aducem pe mai-marele nostru. Că-i bucuros să ne primească frățește. Iar dacă nouă nu ni-i drag pârcălabul Irimia, să se știe că acest pârcălab e otrava vieții mazililor. (M. Sadoveanu, Nicoară potcoavă).

(c) Discursul inserat acceptă în poziție de predicat o formă verbală personală.

În limba română nu există un anumit timp sau mod verbal care să fie caracteristic acestei modalități de redare a unui enunț; se constată doar utilizarea mai frecventă sau mai rară a unor moduri (condițional-optativul și prezumtivul sunt utilizate rar) și timpuri (imperfectul, perfectul compus și viitorul indicativ sunt folosite frecvent).

(d) Discursul inserat din discursul indirect liber include, în mod similar cu discursul din vorbirea directă, anumite elemente de oralitate, fără funcții sintactice: adverbele de mod de întărire de tipul *desigur*, expresiile de tipul *cu orice preț*, *fără discuție*, secvențe aflate în inciză și nelegate sintactic de restul construcției: *Lăutari cu țambalul, și flașnete, și clarinete cu tobă mare, și trâmbicioare, și fluierase, și hârâitori, și clește clănțănind pe grătare, și strigăte, și zbierete, și chicote! – e o plăcere! și un miros de grătar încins! – e o bunătate!* (I. L. Caragiale, La moși).

(e) O altă caracteristică a discursului indirect liber se referă la persoana pronumelor personale și a formelor verbale în transpunerea unor secvențe din vorbirea directă. Se constată diferențe referitoare la această transpunere în funcție de tipul de text literar în care se utilizează stilul indirect liber.

În proza în care locutorul este narator se efectuează trecerile de la persoana întâi și a doua spre persoana a treia:

Și apoi le spune tuturor că acum prietena nu se mai duhovnicește la Căldărușani: i-a pus lui Kir Ianulea gândul... „să-mi spargă casa!” Da o s-o prinză odată și n-o s-o ierte cum a iertat-o vodă. (I. L. Caragiale, *Kir Ianulea*).

În proza în care locutorul este protagonist se trece de la persoana a doua la persoana întâi:

Doamna Z..., una dintre invitate, o văduvă respectabilă, care știe toate câte se petrece în societatea noastră, și chiar mai multe, ne-a afirmat pe drum – „contând, se-nțelege, pe discreția noastră” – că N..., cum e cam bolnăvicios, și-a făcut testamentul și lasă toată averea sa copilei lui Mandache, pe care o iubește la nebunie. (I. L. Caragiale, *apud* Mancaș 1972);

Secvența *contând, se-nțelege, pe discreția noastră*, este transpunerea unei replici directe cu forma aproximativă *contez, se-nțelege, pe discreția d-voastră*.

(f) Secvențele inserate în stil indirect liber prezintă încă o proprietate referitoare la utilizarea deicticilor. Se constată tendința de actualizare a enunțării prin folosirea unor adverbe ca *aici, acum*, a unor forme pronominale ca *asta, ăsta*, toate prezente în mod frecvent în vorbirea directă.

Secvențele din discursul indirect liber prezintă contururi intonaționale proprii enunțurilor asertive, interrogative, imperative și exclamative.

Discursul indirect liber este frecvent utilizat în textele literare; este înregistrat însă și în anumite texte populare și dialectale.

6. ÎNTREPĂTRUNDERI ALE DIVERSELOR TIPURI DE DISCURS

În narațiune, în reproducerea discursului unui alt locutor, vorbirea directă, indirectă, directă legată și indirectă liberă se întrepătrund. Rezultă construcții complexe, formate din secvențe specifice diverselor forme de discurs: „*Poate să fie în lada aceea*”, *se gândea cu îndoială Vitoria*. *Se vestise în tot satul că baba Maranda are ascuns la ea pe cel cu nume urât*. *Dacă-l spui și n-apuci a-ți face cruce cu limba îți ia graiul*. *Ce demon va fi la fund, cine putea ști?* Vitoria înclina să creadă că tot în cățelușă sălășluiește. (M. Sadoveanu, *Baltagul*). Exemplul începe cu o secvență construită în vorbire directă („*Poate să fie în lada aceea*”, *se gândea cu îndoială Vitoria*) și continuă în vorbire indirectă (*Se vestise în tot satul că baba Maranda are ascuns la ea pe cel cu nume urât*), în vorbire indirectă liberă (*Dacă-l spui și n-apuci a-ți face cruce cu limba îți ia graiul*. *Ce demon va fi fiind cine putea ști?*) și din nou în vorbire indirectă (*Vitoria înclina să creadă că tot în cățelușă sălășluiește.*).

LIMBA ROMÂNĂ VORBITĂ

1. PRELIMINARII

1.1. Limba română se realizează sub forma unui *sistem* complex *de variante lingvistice* care se deosebesc între ele din perspectiva funcțiilor îndeplinite în comunicare.

Acțiunea factorilor de variabilitate (a factorilor extralingvistici care condiționează diversitatea lingvistică), percepută în comunicare în spațiu și timp, generează varietăți lingvistice *diatopice* (determinate de variația spațială), *diastratice* (determinate de acțiunea factorilor socioculturali), *diafazice* (determinate de acțiunea factorilor de expresivitate și a factorilor pragmatici), *diamezice* (determinate de specificul canalului de comunicare), realizate în *sincronie* (într-o etapă dată) sau *diacronie* (în evoluția de la o etapă istorică la alta), desemnate prin termeni generici precum: graiuri (dialecte regionale), sociolecte (dialecte sociale), stiluri (registre), coduri orale / scrise.

În utilizare, vorbitorii recurg, în măsură mai mare sau mai mică, la elemente caracteristice diferitelor variante ale limbii, acestea din urmă fiind, în practică, greu de disociat din cauza coexistenței factorilor de variabilitate la nivelul actului comunicativ.

1.2. Elementele comune variantelor folosite în comunicarea curentă se regăsesc în *româna standard* (variantă nondialectală) ca formă prototipică pentru diversele ipostaze comunicative ale limbii române.

Limba română standard reprezintă o aproximare a uzului general al *variantei literare*, reunind fapte lingvistice aparținând tuturor vorbitorilor, utilizate în condiții obișnuite, nemarcate de specializare profesională sau de coloratură dialectală.

Limba literară este varianta fixată în scris în gramaticile descriptiv-normative (deci „standardizată”), reprezentând ansamblul de reguli constituite în cursul unui proces istorico-cultural complex, a căror respectare constituie o condiție obligatorie pentru realizarea unei exprimări considerate, la un moment dat, în mod convențional, corectă.

1.3. În principiu, fiecare variantă a limbii române se manifestă prin două *modalități* specifice în actul concret de comunicare: *orală și scrisă* (*variante diamezice*).

Realizarea vorbită diferă de cea scrisă în raport cu *canalul de comunicare*.

Varianta vorbită a limbii standard aparține nivelului stilistic nespecializat, fiind diferențiată (pe axa unei permisivități scalare + / – acceptabilitate în raport cu norma prescriptivă) prin trăsături de tipul *oficial* (*formal*), „*colocvial*” (*semiformal*), „*familiar*” (*informal*).

Varianta scrisă a limbii standard se realizează, prin specificul canalului de comunicare utilizat, cu precădere în *registrele formale* („*stilurile oficiale*”) ale *exprimării*.

Comunicarea orală fiind mai permisivă, unele dintre elementele lingvistice pot aparține registrelor nonstandard ale comunicării: limbajului popular, argotic sau diferitelor varietăți regionale (graiuri), pentru care este specific uzul oral.

1.4. Forma prototipică de realizare a comunicării vorbite este *conversația spontană*. Aceasta este structurată într-o succesiune de intervenții alternative (*turns*), fiind creată continuu prin interacțiunea a doi sau mai mulți participanți care își asumă alternativ, în mod liber, rolul de emițător, într-un *cadru neoficial* de desfășurare a comunicării. Principalele trăsături ale *conversației spontane* sunt: coprezența vorbitorului și a interlocutorului, contextul extralingvistic comun, mijlocul (canalul) fonico-acustic (oral).

1.5. Limba vorbită, înțeleasă ca totalitate a manifestărilor orale, concrete și individuale ale unui sistem lingvistic, a constituit, multă vreme, o preocupare periferică a lingvisticii. Obiectul cercetării l-a constituit, în mod unilateral, *textul scris*, planificat și elaborat, detașat de situația de comunicare, capabil de a oferi o imagine *stabilă și unitară* asupra limbii.

Neglijarea aspectului vorbit al limbii s-a datorat faptului că exprimarea orală se înfățișează ca un ansamblu *eterogen* (prezentând numeroase variante) și *instabil* (în continuă modificare), limba vorbită constituind terenul de manifestare a majorității structurilor inovative, al dinamicii limbii.

Prin specificul realizării funcției comunicative, prin bogăția și complexitatea fenomenelor, *discursul oral*, prin excelență dialogat, prezintă *elemente și preferințe necunoscute textului scris* „bine alcătuit”, întregind și modificând perspectiva asupra sistemului și a modului de funcționare a limbii, obiect de cercetare al lingvisticii.

În ultimii ani, odată cu dezvoltarea științelor comunicării, bazată pe interpretarea materialului empiric aparținând unor *corpusuri orale* riguros alcătuite, atenția cercetătorilor s-a îndreptat, din ce în ce mai mult, spre chestiunile ridicate de cunoașterea vorbirii.

2. CARACTERIZAREA LIMBII VORBITE

2.1. *Limba vorbită* reprezintă (prototipic) utilizarea sistemului în formă de comunicare fonico-acustică și vizuală directă (sau „față în față”).

2.2. Particularitățile limbii vorbite sunt determinate de *condițiile specifice impuse comunicării de realizarea orală a mesajului*.

Orice comunicare presupune, în mod obligatoriu, doi participanți – sursa comunicării, *locutorul*, și destinatarul, *alocutorul* – angajați în realizarea actului de comunicare.

Canalul oral implică stabilirea și menținerea comunicării între emițător și receptor prin intermediul *vorbirii*.

În comunicarea orală, interlocutorii (locutorul și alocutorul) se află, de regulă, „față în față”, într-un *cadru comun de comunicare*.

Cadrul în care se realizează comunicarea privește contextul extralingvistic (situațional) care influențează modul de realizare a mesajului, caracteristicile relevante ale participanților, acțiunea lor verbală, acțiunea nonverbală prin care se reconstruiește cadrul comunicativ, obiectele pertinente, efectul acțiunii verbale.

Analiza discursului oral, perceput ca produs a doi sau mai mulți interlocutori în cadrul interacțiunii lingvistice, presupune luarea în considerație a unor *elemente de natură cognitivă, psihologică și socială*, implicate în procesul de comunicare.

2.2.1. Prezența alocutorului determină inserarea în mesaj a unui număr mare de elemente specifice *funcției conative (alocutive)* și *funcției fatice (elemente factice)* care susțin, în planul expresiei, necesitatea de adaptare a mesajului la partenerul de comunicare.

Funcția conativă (de apel) și *funcția fatică* (de menținere a contactului între interlocutori) se concretizează în plan lingvistic printr-un întreg repertoriu de mărci, reprezentând dovezi ale atenției pe care interlocutorii și-o acordă unul altuia pe durata interacțiunii: *formule de politețe, vocative nominale și pronominale, interjecții, imperative, forme adverbiale, întrebări de confirmare* etc., singure sau în asocierie.

Alegerea elementelor menționate este influențată de specificul relațiilor dintre interlocutori (personale / tranzacționale), precum și de gradul de formalitate a contextului situațional în care se desfășoară comunicarea.

Prezența alocutorului reprezintă un factor important: privirea și atitudinea sa (atenție, interes, dezaprobare etc.) constituie un factor de *feedback* pentru vorbitor, permițând și impunând adaptarea discursului în actualizarea unui schimb comunicativ. Comunicarea orală este un teritoriu al sensurilor negociabile între partenerii coprezenți la interacțiune (vezi **Dialogul, 2.3**).

De asemenea, schimbul de replici în cadrul dialogului generează structuri de *sintaxă dialogală*: ansambluri coerente și coezive însumând segmente sintactice izolate unele de altele, aflate în replici rostite alternativ de către interlocutori.

2.2.2. Caracterul spontan al comunicării orale influențează structura mesajului cu precădere la nivelul organizării sintactice și pragmatic-discursive.

Caracterul imediat (în producere și recepție) al comunicării determinate de canalul fonico-acustic îi oferă acesteia o *posibilitate redusă de planificare*.

Discursul oral este *mai puțin riguros în organizare* decât textul scris.

Referirea (explicită sau presupusă) la un fond apercceptiv comun de cunoștințe favorizează *elipsa* și, în general, caracterul implicit (opus explicitării, specifice scrisului).

Imposibilitatea „ștergerii” implică folosirea unor *strategii de autocorectare* (implicite și explicite).

Caracterul improvizat (datorat spontaneității vorbirii) și nonpersistența mesajului oral explică gradul ridicat de *redundanță* a acestuia și prezența masivă a *tiparelor* (clișee) la toate nivelele structurii lingvistice, inclusiv la cel al organizării discursive.

Lipsa de perspectivă asupra textului, linearitatea temporală a discursului oral conduc la „*dezordine*” *sintactică* (trăsături ale mesajului oral, care se actualizează mai cu seamă în aspectul său informal și / sau neîngrijit): *corectări / autocorectări, reveniri, repetiție, elipsă, anacolut, acord după înțeles* etc. Structurile discursive

sunt construite, mai ales, *prin adăugare* și, mai puțin, prin subordonare, pentru că determinarea sensului nu este dependentă numai de gramatică, ci de ansamblul datelor situației comunicative; tipice pentru aspectul oral sunt structurile sintactice care reliefează un anumit element din discurs (vezi **Organizarea focală a enunțului**).

Datorită caracterului *spontan* al comunicării, vorbirea prezintă o mai mare implicare afectivă decât scrisul. Permisivitatea sporită a comunicării vorbite justifică numărul mare de *elemente afective* prezente în comunicarea directă, producând mărci de oralitate evidente (cu funcție de intensificare), dintre care cele mai frecvente sunt: *mărcile interjecționale (și formulele incidente asimilabile lor), structurile exclamative, intensificatorii și construcțiile cu sens superlativ*.

Caracterul relaxat al comunicării orale, pe de o parte, precum și nevoia de eficiență determină utilizarea unui *lexic limitat*, cu folosirea frecventă a *termenilor generici, a mijloacelor de suspendare a comunicării, a expresiilor eliptice, a expresiilor de iterare* etc.

Caracterul spontan al comunicării, specific aspectului vorbit al limbii, se regăsește, prin trăsăturile enumerate, cu precădere în textele orale. Practica demonstrează însă existența, în comunicarea socială, a formelor de *comunicare „mixtă”*, caracterizate prin inserarea, conștientă sau nu, a faptelor de oralitate în scris sau a faptelor de limbă scrisă în comunicarea orală. În acest cadru, limba vorbită (sau limba scrisă) este privită *ca un mod de elaborare* a unui mesaj (vizând intenția vorbitorului, alegerea mijloacelor lingvistice guvernată de norme specifice) și nu ca realizare *fonică* sau *grafică* a acestuia. Astfel, se consideră *fapte de oralitate* elementele lingvistice condiționate de modalitatea orală de desfășurare a comunicării și *fapte de limbă scrisă* elementele lingvistice condiționate de modalitatea scrisă de desfășurare a comunicării.

Un rol decisiv revine în zilele noastre comunicării fono-acustice și / sau vizuale indirecte, realizate prin intermediul *limbii transmise* cu ajutorul unor mijloace tehnice – telefonul, radioul, televiziunea, diverse aparate de înregistrare-redare etc. (vezi **Dialogul, 2.4**).

2.2.3. Contextul situațional determină atât utilizarea mijloacelor lingvistice (limbaj articulat, elemente suprasegmentale), cât și a celor nonlingvistice (paraverbale); informațiile verbale și cele nonverbale contribuie împreună la construirea interacțiunii în cadrul unei *sintaxe mixte*.

Cadrul comun de comunicare justifică prezența în discursul oral, esențial situațional, a *elementelor deictice* (vezi **Deixis**); emiterea deicticelor este adesea însoțită de *gesturi* indicatoare (vezi sintaxa demonstrativelor); raportul dintre deixis și anaforă (vezi **Anafora**) diferă în mesajul oral față de cel scris.

În mod tradițional, caracterizarea aspectului vorbit al limbii s-a realizat în opoziție cu *limba scrisă*, opoziție generată de canalul de comunicare ca factor de variabilitate.

Limbă scrisă este reprezentată prin codul utilizat în forma de comunicare vizuală la distanță, caracterizat prin folosirea pentru transmiterea mesajelor a unor semne grafice care transpun formele și structurile dintr-o

anumită limbă. *Scrierea* este aceea care asigură stabilirea și menținerea comunicării între emițător și receptor.

Lipsa contactului în spațiu și timp a partenerilor la comunicarea scrisă (emițătorul și receptorul se află la distanță temporală și spațială unul față de altul), universul de cunoaștere comun adesea inexistent (sau necunoscut) impun necesitatea reconstituirii contextului extralingvistic cu mijloace specifice (deixis textual, reconstituirea elementelor suprasegmentale și paradiscursive, a universului de cunoaștere cu ajutorul registrului de mijloace grafice), alcătuirea unui mesaj elaborat etc.

Dintre funcțiile cele mai importante ale limbii scrise, amintim pe acelea orientate spre mesaj (funcția *informativă* și cea *poetică*).

Scrierea permite comunicarea la distanță, în spațiu și în timp, precum și conservarea mesajului (utilizabil în scopuri publice sau private).

Structura mesajului scris este influențată în mod decisiv de condițiile specifice de desfășurare a comunicării scrise.

Printre avantajele comunicării scrise se numără faptul că persoana care scrie dispune de suficient timp pentru a-și elabora mesajul, ceea ce permite o mai bună clarificare și o structurare mai precisă a textului scris, conferindu-i un caracter autonom. De asemenea, secvențele, componente ale textului scris pot fi vizualizate aproape *simultan* de către receptor; semnele grafice (produse în succesiune temporală) persistă, putând fi *revăzute sau modificate* de către emițător și *recepționate în mod repetat* de către cititor.

3. LIMBA ROMÂNĂ VORBITĂ

3.1. Sistemul limbii române cunoaște două modalități de realizare în raport cu canalul de comunicare: *româna scrisă* și *româna vorbită*.

În capitolul de față, avem în vedere descrierea unor particularități ale limbii române vorbite la nivelul *variantei standard*.

Transcrierea materialului lingvistic exemplificator a fost simplificată și, parțial, literarizată.

Diferența de canal de comunicare dintre cele două ipostaze ale limbii atrage diferențe însemnate la nivelul structurii mesajului, varianta orală deosebindu-se de cea scrisă mai ales prin *frecvența* ocurenței în comunicare a unor elemente ale sistemului, dar și prin modalități proprii, specific dialogale de *organizare* a discursului.

Cele mai multe particularități (preferințe) distincte ale limbii române vorbite țin de condițiile de realizare *in praesentia* a comunicării orale.

Coparticiparea interlocutorilor la actul de comunicare imprimă mesajului vorbit un grad ridicat de *subiectivitate*. Comunicarea verbală presupune opinii reflexive vizând *intențiile* pe care interlocutorii le au unul în legătură cu celălalt.

Voința de participare a interlocutorilor la comunicare este exprimată adesea în română prin anunțarea prealabilă a intenției de a realiza un anumit tip de activitate lingvistică. Aceasta se redă prin intermediul unui *indice volitiv* (explicit sau implicit): verbul *a voi / a vrea* (la indicativ sau optativ) sau echivalente ale

acestui, adăugate verbului la conjunctiv (*vreau să... spun, vorbesc, discut, întreb, rog, invit...*).

Indice volitiv prezent explicit:

A: *Vreau să spun următoru lucru, domnu Hurezeanu, eu... dumneavoastră îmi citați exemplele cu Franța, cu Germania, cu Rusia...*

B: *Vreau să spun că complicitățile sunt generale...*

C: *Vroiam să spun și eu câteva lucruri. Imediat am să vă dau cuvântul legat de ceea ce ați spus dumneavoastră... (TV, 2003).*

Expresia lingvistică a subiectivității se regăsește în numărul mare al *formulelor specifice de inițiere a conversației*, al *formulelor de politețe* prezente în mesajul oral, în formele specifice ale *deixisului personal și social*, în numărul mare de *vocative* (mai ales al celor marcate) sau al *interjecțiilor de interpelare*, caracteristice comunicării directe. Frecvența și formele acestor elemente lingvistice variază în raport cu gradul de formalitate a contextului comunicativ.

Comunicarea vorbită, fiind empatică și participativă, conține numeroase tipuri de *mărci emoționale* caracteristice enunțurilor orale: *interjecții, hipocoristice, repetiții, enunțuri exclamative, interogative retorice* etc.

3.2. Structurile interacțiunii orale se manifestă prin secvențe de acte ilocutionare (vezi *Tipuri de enunțuri în funcție de scopul comunicării, 1; Dialogul, 3.1*) a căror coeziune și coerență se realizează prin intermediul unor mijloace lingvistice de reglare a spațiului interactiv, care funcționează ca *mărci discursive*. Acestea înglobează elemente eterogene din punct de vedere structural: *elemente lexicale sau gramaticale – simple sau compuse, locuțiuni, stereotipii verbale, îmbinări libere (sintagme, propoziții sau fraze)*.

Din perspectivă gramaticală, mărcile discursive reunes: *vocative, verbe, interjecții, adverbe și locuțiuni adverbiale, conjuncții, construcții exclamative sau interogative* etc.

Clasificarea mărcilor pragmatic-discursive se face în raport cu funcțiile îndeplinite de acestea în comunicare: *mărci de contact sau fatice, mărci de structurare a interacțiunii verbale (globale sau la nivelul intervențiilor), mărci ale ezitării și corectării, mărci ale modalizării / nuanțării*, dar și, în acord cu structura secvențială globală a conversației (vezi fazele activității dialogale în *Dialogul, 1*), *mărci de inițiere a conversației, mărci de dezvoltare a intervențiilor conversaționale, mărci de închidere a conversației*.

Dintre cele trei tipuri de mărci, cele de inițiere și de închidere a conversațiilor, făcând parte, de regulă, din categoria formulelor conversaționale, sunt adesea facultative. În absența lor, funcția pragmatică îndeplinită de acestea este preluată de alte elemente ale comunicării (vezi, de exemplu, interogația cu funcție de *salut: Ce (mai) faci?*, construcții interjecționale etc.).

Studiul mărcilor interactive din limba română actuală vorbită a pus în evidență două aspecte: pe de o parte, o tendință spre *diversificare a mijloacelor de exprimare a efectelor pragmatice*, cele mai expresive mijloace întâlnindu-se în limbajul popular și familiar, și, pe de altă parte, o tendință spre *polifuncționalismul expresiei* (vezi, de exemplu, interjecția *păi* – ca marcă a inițierii unei intervenții, marcă a ezitării, marcă modalizatoare; interjecția *poftim* – ca marcă de inițiere a intervenției, marcă a comuniunii fatice, marcă a transferului rolului de locutor,

marcă cu rol modalizator; conjuncția concluzivă *deci* – ca marcă a inițierii, a menținerii sau a încheierii unui dialog, marcă de solicitare a rolului de locutor, marcă a ezitării, marcă a corectării / rectificării etc.).

3.2.1. Stabilirea / menținerea / restabilirea contactului / întreruperea comunicării între vorbitori se realizează, în comunicarea vorbită, mai cu seamă prin intermediul unui set de *formule clișeizate* sau de *întrebări și răspunsuri stereotipe cu funcție fatică*:

– formule de salut (*bună!, salut!, bună dimineța!, bună ziua!, bună seara!, (să) trăiți!, respectele mele!, sărut-mâna!* etc.):

A: *Bună ziua, fiți amabilă, aveți cumva loțiune Gerovital pentru regenerarea părului?* (IVLRA : 131);

– mijloace lingvistice orientate îndeosebi spre reglarea contactului, de tipul: *ce plăcere!, ce mai faceți?, încântat să vă revăd!* etc.:

A: *Bună dimineța, părinte.*

B: *Să trăiți, domnule doctor, cu stimă!* (CORV: 218);

– formulele *captatio benevolentiae*, de cerere de permisiune, vizând obținerea implicării în activitatea interlocutivă a unui alocutor: (*îmi*) *permiteți?, se poate?, se poate să vă rețin..., mă scuzați că vă deranjez, îmi cer scuze că vă deranjez* etc.:

A: *Deci, iertați-mă, dacă îmi permiteți, aș vrea să vă întreb...* (IVLRA: 157);

– formule de închidere a conversației: *urări, felicitări, formule de mulțumire, cerere de permisiune, formule de rămas-bun* etc.:

A: *Pentru Ghergani, nu vă supărați, la ce oră am eu legătură?*

B: *Două și cinci, linia șapte.*

A: *Mersi mult.* (IVLRA: 142);

A: *Bine. Atunci v-aștept.*

B: *Ne vedem la cinci jumate.*

A: *Da.*

B: *Te sărut.*

A: *Pa.*

B: *Noapte bună.* (CORV: 216);

A: *Păi io mâine eu mă duc la București să mă-nscriu.*

B: *Da. Baftă multă!*

A: *Să fie. Mersi mult.* (IVLRA: 37).

Comuniunea fatică se asigură adesea prin secvențe discursive cu valoare introductivă (întrebări referitoare la starea vremii, a sănătății, afirmații referitoare la fapte banale etc., alcătuind așa-zisa *conversație fatică*); utilizate cu funcție strategică, menite să rupă tăcerea, să sondeze dispoziția conversațională a partenerilor, înlăturând tensiunea cu care sunt confrunțați vorbitorii în momentul angajării într-o interacțiune verbală:

A: *Helău!*

B: *Ce faci?*

A: *Uite, îmi cer ăștia de la doctorat dosar plic cu clape...* (IVLRA: 33).

Locutorul dispune de mijloace lingvistice diverse (*elemente fatice*) pentru a declanșa comunicarea (vezi *infra*, 3.3, *alocutivele*), pentru a controla ceea ce se petrece la polul receptării sau pentru a întreține dialogul prin forme de feedback.

Stabilirea și menținerea contactului de către locutor se realizează și prin mărci discursive care se organizează în jurul verbelor de percepție ca *a auzi*, *a vedea*, *a asculta* (*ascultă aici!*, *ascultă de mine!*, *auzi aici!*, *stai să vezi!*, *vezi tu!* etc.) sau al verbelor și locuțiunilor verbale epistemice ca *a ști*, *a imagina*, *a-și da seama* (*după cum știi*, *nu știu dacă știi*, *imaginează-ți*, *nici nu-ți imaginezi*, *vă dați seama* etc.); verbele sunt utilizate la persoana a II-a singular sau plural, imperativ sau indicativ prezent, fiind urmate, eventual, de un vocativ sau de o interjecție:

Ascultă, măi! Bine, eu te-nțeleg că n-ai decât liceu'... (IVLRA: 54);

A: *Știi ce voiam să te mai întreb?*

B: *Da.*

A: *Că mi-am adus aminte.*

B: *Zi-mi.* (IVLRA : 38).

În registrul exprimării familiare, unele mărci fatice se clișeizează:

A: *Apă rece?*

B: *Ph I-auzi! Binențeles! Cine fierbea apă noaptea?! (CORV: 86).*

O formulă discursivă clișeizată, cu funcție fatică, utilizată foarte frecvent este *ce se întâmplă?* (*știi ce s-a-ntâmplat?*):

Știi ce se-ntâmplă? În limbaju'... hm... asta o să vorbim la anul dacă om fi tot împreună. (CORV: 164).

Rol discursiv au și unele *adverbe*, frecvent cele *de afirmație și de negație*, întrebuintate interogativ (*da?*, *nu?*), combinate uneori cu verbe și expresii verbale (*nu-i așa?*, *nu-i adevărat?*, *știi, nu?*, *pricepi, nu?*).

Formulele de menținere a contactului îmbracă frecvent aspectul întrebărilor de confirmare (incidente care conțin cereri clișeizate de confirmare), care vehiculează presupuziția acceptării de către interlocutor a discursului, la care nu se așteaptă în mod necesar răspuns:

A: *Cu Coloana ți-am spus, nu?*

B: [gest afirmativ cu capul]. (CORV: 148);

Vii diseară, da?

Spre deosebire de mărcile de stabilire / restabilire a contactului, care apar, de obicei, la începutul intervenției, mărcile de *verificare și stimulare a contactului* ocupă frecvent o poziție mediană în cadrul intervenției și o poziție mediană sau finală în cadrul enunțurilor care alcătuiesc intervenția:

Eram vrând nevrând cu conștiința trează și mă uitam la ce se-ntâmplă și nu să mai întâmpla, știi? Dar cu... rusul ăla tocmai asta vreau să-ți spun. (CORV: 141).

Alocutorul deține, de asemenea, un rol activ, dinamic, în procesul interactiv, în sensul că el influențează comportamentul lingvistic al locutorului, fiind la rândul său responsabil de desfășurarea dialogului. Semnalele de feedback (pozitiv sau negativ) din partea alocutorului, determină, din punct de vedere lingvistic, diverse *schimbări de planificare* induse din exterior: *întreruperi și / sau discurs simultan*, semnale de tip *back channel*, semnale discursive de confirmare sau de dezacord

etc. Acestea din urmă pot fi clasificate în trei categorii, după funcția pe care o au în procesul interactiv:

– *mărci-stimul*, unități lingvistice care exprimă adeziunea (adverbe, interjecții, sintagme și propoziții exclamative sau interogativ-exclamative, de tipul *de acord*, *sigur*, *evident*, *fără doar și poate*, *da*, *desigur*, *bineînțeles*, *păi da!*, *mai încape vorba?!*, *nu-ncape îndoială*, *cred și eu!*, *vezi bine!*, *mie-mi spui?!*):

A: *Și-mpart această sumă la numărul de doctori și aflăm câte puncte trebuie să facă fiecare. Dacă nu vom gândi așa, ne ducem, dar ne ducem în jos de tot.*

B: *Sigur.*

A: *Adică banii noștri nu sunt banii spitalului. De asta au făcut decalarea.*

B: *Da.* (IVLRA: 112)

sau reluări în ecou, diferite „semnale” ale uimirii (*da?!*, *nu mai spune?!*, *i-auzi!*, *măi să fie!*), ale curiozității (*și?*, *și, și?*, *așa, așa?*, *ei, ei?*), ale dezacordului (*aș!*, *da(r) cum!*, *nici vorbă!*, *ei da!*, *ei!*) sau „semnalele” de receptare-edificare, prin care interlocutorul îl asigură pe locutor de atenția sa și de menținerea contactului (mai ales în convorbirile telefonice: *da*, *mhm*, *aha*):

A: *Noica și Ticu ... Constantin Ticu Dumitrescu, toți vorbesc de Lățești ăsta.*

B: *Da?* (CORV: 55);

A: *Bronșită cronică? Sau în clipa aia avea.*

B: *Cronică și tabagică.*

A: *Aha. [își dreg glasul] Mhm.* (CORV: 136);

– *mărci de verificare a calității receptării*, întrebări de confirmare (*adevărat?*, *chiar?*), constând uneori în reluarea intervenției locutorului precedent, urmată de un adverb de afirmație sau de negație (*da?*, *nu?*):

B: *De ce nu-l luați, că noi nu-l folosim?*

A: *Chiar?* (IVLRA: 55);

– *mărci ale eșuării receptării*, interjecții, adverbe sau propoziții scurte întrebuințate interogativ (*hm?*, *cum?*, *poftim?*, *ce-ai spus?*), urmate uneori de o propoziție imperativă, prin care se solicită repetarea intervenției sau de o propoziție justificativă (*nu am înțeles*, *n-am auzit*):

A: *O să venim.*

B: *Poftim?*

A: *Venim să vă-ntrebăm.*

B: *Da.*

C: *Și dimineața eventual plecăm direct de la seminar, c-o s-avem multe nelămuriri.*

B: *Cum?*

C: *Dimineața, la examen, o să plecăm direct de la seminar.* (CORV: 168).

3.2.2. Identificate, în parte, cu *conectorii pragmatici* (cuvinte sau grupuri de cuvinte din clasa adverbului sau a conjuncției a căror funcție este să asigure legătura formală și semantică dintre segmentele unui discurs), mărcile discursive au funcție de *structurare a interacțiunii*, caracterizând pregnant oralitatea dialogală (vezi *Conectori frastici și transfrastici*, 2).

(a) *Mărci de inițiere a conversației*

Acțiunea de *inițiere a conversației* este îndeplinită prin intermediul unui text care include totdeauna solicitarea participării la activitatea dialogală. Forma de debut conversațional depinde de tipul de enunț – *asertiv, interogativ, imperativ* – prin care este exprimat actul lingvistic de solicitare.

Inițierea conversației se poate face în formă interogativă, declarativă sau injonctivă (acesta din urmă fiind precumpănitoare în româna familiară).

Debut verbal interogativ:

A: *Și cum a fost la Brăila la vie ?*

B: *No... Dacă vă povestesc faceți un roman.* (IVLRA: 44).

În formă declarativă:

Sunt Gheorghe Luțu de la [...] radio Monreal [...] avem nevoie de argumente serioase, puternice solide... (IVLRA: 147).

În formă injonctivă:

A: *Așa. Să-mi spunei, vă rog, greutatea ei la naștere.*

B: *Trei chile.* (IVLRA: 107).

Esențială pentru menținerea și dezvoltarea dialogului este *introducerea unei teme de discurs* și corelarea ulterioară a acesteia cu alte teme.

(b) *Mărci de dezvoltare a intervențiilor conversaționale*

Intenția de introducere sau de schimbare a unei teme este semnalată de mijloace verbale de tipul *așa, așadar, bun, bine, cât despre, cu privire la, deci, în ceea ce privește, privitor la, referitor la* etc., care marchează tranziția de la faza inițială a dialogului (înglobând adesea, pe lângă schimbul de saluturi sau de formule de curtoazie, secvențe cu funcție de asigurare a unui climat cooperativ) spre cea următoare:

Așa. Acum, Papa spune niște lucruri extraordinare despre războiul ăsta, și nu sunt luate în seamă... (TV, 2003);

A: *Dom'le, binele nu se poate face cu forța! Răul se poate face cu forța! Binele nu se poate face cu forța! [...]*

B: *Bun, și dumneavoastră cum ați fi văzut intervenția asta?* (TV, 2003);

Încerc s-o reiau de unde, de unde eram. Deci... (TV, 2003);

Cu privire la situația din Iugoslavia... a fost un moment important, de referință, în ceea ce privește o criză care preocupă la... în acest moment pe toată lumea. (CORV: 227).

În limba română vorbită poate fi identificată o schemă argumentativă bazată pe comportament persuasiv emoțional, argumentația fiind susținută adesea de un set de suporturi lingvistice caracterizate prin semantism vag și menite să confere mesajului mai curând o notă de ambiguitate decât de claritate (vorbitorul lăsând în seama interlocutorului responsabilitatea de a stabili sensul demersului argumentativ).

Conectorii propriu-ziși marchează *mișcări argumentative* ale discursului. Între aceștia există diferențe de registru, unii aparținând nivelului colocvial al dialogului (*păi*), alții fiind acceptați și în discursul cult de tip argumentativ (*ei bine*):

A: *Da' cum de-au aflat cei de la inspectorat?*

B: *Păi el le-a spus!* (IVLRA: 36);

– *Te pișcă, ei bine, m-am culcat și eu acolo cu fața la pământ. Au tras patruzeci de minute.* (IVLRA: 48).

Păi, semnalul de răspuns de tip argumentativ colocvial, introduce o notă de ezitare în exprimarea contextuală a diferitelor nuanțe discursive:

– confirmare sau infirmare a unei opinii:

A: *Are multe suferințe.*

B: *Păi da, doamnă!* (IVLRA: 32);

A: *Cu clape dintr-astea. Nu astea sunt?*

B: *Păi nu!* (IVLRA: 133);

– surpriză:

– *M-aș muta cu Ionuț...*

– *Păi chiar vrei să te măriți cu el acum!?*

– obiecție:

– *Da' vreau să vă mai spun ceva. La vârsta aia ce vrei domle să-ți faci și-un doctor? Păi să te faci de doozeci de ani?* (IVLRA: 32);

– concesie:

– *Hai să mergem pe jos...*

– *Păi dacă ții neapărat, fie.;*

– reproș:

Păi bine mă nenorocitul, tu nu-ți dai seama? Nu ți-am spus care ie treaba? (TDM, III: 606);

– justificare:

A: *Toată averea asta va rămâne acestui băiat bețivan pe care-l au.*

B. *Da.*

C: *Păi de-aia vrea el să doneze colecția.* (CORV: 71).

Numeroase conjuncții sau adverbe de tipul: *așa, bun, bine, deci, sigur* etc. dobândesc contextual un sens deviat, preluând funcția de a marca diferite roluri argumentative.

Astfel, prin *așa, bine, bun, ok!* (formă împrumutată din engleză / americană, tot mai frecvent auzită în româna actuală vorbită) poate fi exprimat *acordul*:

A: *Cine a creat ONU, domnu Hurezeanu? Statele Unite cu Roosevelt.*

B: *Bun! Deci Statele Unite au impus ordinea internațională creând Consiliul de Securitate.* (TV, 2003);

Ochei! Bine-atunci. Mulțumesc mult. (IVLRA: 202),
dar și *obiecția* (urmate sau nu de conjuncția adversativă *dar*):

A: *Eu cred nu că e vorba de servilism, ci cred că este vorba de dependență de anumite surse de informații.*

B: *Bine da...*

C: *Mă întreb dacă există vreo perioadă în istoria controlabilă din memoria noastră, în care guvernele care au intrat într-un război nu sunt contrazise de majoritatea populației.*

D: *Bine, aicea....* (TV, 2003)

sau *reproșul*:

– *„Bine, mă”, zic, „n-ai atâta minte să-ți dai seama? Cum să ți-l dau ție?”* (IVLRA: 55).

Concesia și concluzia pot fi marcate prin: *mă rog, deci, așadar*:

A: Care a fost mai bătut parcă, nu?

B: Mai bătut, dar, mă rog, ce făcusem eu până acum era o chestie originală. (IVLRA: 43);

Deci practic superioritatea tehnologiei armatei americane nu prea mai are unde să-și facă efectul, odată ce se va transforma toată această luptă, tot acest război, în război de gherilă... (TV, 2003).

La nivelul intervențiilor, mărcile argumentative de structurare conversațională pot fi:

– mărci de ordonare graduală a informațiilor (numerale, adverbe și locuțiuni adverbiale: înainte de toate, mai întâi, în primul rând, unu; în afară de asta, pe lângă aceasta, apoi, doi, în al doilea rând, nu în ultimul rând; în sfârșit, în fine, în ultimul rând):

În primul rând, vizita Papei a fost vizita unui șef de stat. (CORV: 226);

– mărci de dezvoltare a intervenției (în continuare, deci, referitor la; pe de altă parte):

Pe de altă parte, se apreciază că instituția se află în imposibilitatea de a verifica trecutul unor persoane... (CORV: 236);

– mărci de închidere a intervenției (verbe – rezumând, concluzionând, știți etc.):

Rezumând ideile enumerate în expunere, putem spune că obiectivul nostru a fost atins.,

dar și adverbe și expresii cu valoare conclusivă (în încheiere, în fine, într-un cuvânt, în rest etc.):

În rest, probabil că aicea vom ajunge. (IVLRA: 147);

– mărci ale separării conflictuale (gata!, afară!, am terminat!, până aici!, de-ajuns! vă rog etc.):

Gata! Am terminat discuția pe această temă!;

A: Așa...În Anglia, după...

B: Au fost și câteva erori...

C: Vă rog, vă rog, vă rog! Vedeți că tabăra noastră începe să sufere pierderi!

B: Da nu suntem... (TV, 2003).

(c) Mărci de încheiere a conversației

Încheierea procesului dialogal poate fi marcată prin:

– clișee conversaționale utilizate mai cu seamă în conversația formală sau semiformală (formule de politețe – nu vă supărați, vă rog, permiteți-mi, fiți amabil, mulțumesc pentru participare; clișee de încheiere – mai vorbim, vorbim mai târziu... etc.):

A: Și vă mulțumesc foarte foarte mult.

B: Și eu vă mulțumesc, domnule doctor. Cu stimă.

A: Cu toată stima, domnule părinte. (CORV: 220);

– conjuncții și locuțiuni conjuncționale concluzive (deci, așadar, prin urmare, carevaszică):

Deci cred că atunci când v-ați asumat aceste efecte negative eu cred că ați studiat și legea. (IVLRA: 168);

– adverbe care semnalează o mișcare de acceptare (bine, bun, gata, da etc.):

A: Pe la douășpe. Bine. Am să fiu la douăsprezece acolo.

B: Da. (CORV: 220);

- Bun. Domnilor, vă mulțumesc pentru participare. (CORV: 257);*
 – propoziții cu valoare rezumativă (de tipul *asta este, aici e toată problema*):
În sfârșit. E, asta este. O lume destul de nebună... (CORV: 111);

Asta e problema. Costă prea scump. (CORV: 259);
 – propoziții care anunță explicit încheierea discuției (*suficient, am încheiat discuția, am terminat, ne oprim aici* etc.):

– *Da. Vă mulțumesc. Oameni buni, ne oprim aici. (CORV: 258).*

În registrul exprimării populare și familiare, ca expresie specială, cu efect demobilizator, este utilizată forma verbală la persoana a II-a imperativ a verbului *a lăsa* – *lasă* (care funcționează și ca marcă a actului lingvistic de consolare):

B: *Și-a dat doar numele.*

A: *Fără titlu, fără nimic?*

B: *Fără titlu, fără rezumat, fără nimic, știi?*

A: *Îhî. Las' c-o să-i trimit eu un meil. (IVLRA: 34).*

3.2.3. Discursul oral poartă amprenta *ezitărilor*, a pauzelor, a discontinuității de gândire sau de exprimare etc., determinate de *caracterul spontan* al exprimării orale.

Ezitatea este marcată prin:

– lungirea sunetelor (notată prin [:]) și / sau pauză (vezi **Organizarea prozodică a enunțului, 3**):

A: *Naștere normală?*

B: *Normală.*

A: *Așa... ă... ați alăptat copilul? (IVLRA: 107);*

– repetiții (autorepetiții involuntare – vezi **Repetiția**):

A: *Acuma... a... cuma:*

B: *(xxx text neclar) (IVLRA: 105);*

– anumite adverbe sau interjecții (*păi*, considerată marcă prototipică a ezitării: vezi **supra 3.2.2 b așa, bine, bun, da, ei!**):

A: *Probabil că la asta s-au referit, ca să aibă clape cât mai mari, să nu pice documentele.*

B: *Mda ... și cât e unul din ăsta? (IVLRA: 133);*

– conjuncții (*deci, vasăzică*):

Deci ... ce spuneam? Da.;

– verbe – *să zicem, știu (eu)*:

Vin dimineață, să zicem pe la zece. Bine?;

– cuvinte de umplutură, unele constituindu-se în adevărate ticuri verbale care sunt însoțite uneori de gesturi, răs, prin care locutorul reușește să câștige timp de gândire:

Că tata știa câteva limbi foarte bine, făcuse și filozofie și istorie și... mă rog, era o... cum să spun, o figură de generație. După-ăia, mă rog, nu s-a mai putut ajunge la nivelul lui... (CORV: 147).

Câteodată, verbele sau adverbele de atitudine care apar în poziție mediană (incidență) (*cred, bănuiesc, îmi închipui, probabil* etc.) sau construcțiile de tipul *vreau să zic* (metadiscursiv) nu reprezintă altceva decât *strategii de mascare a ezitării*:

A: *Stați la bloc, probabil, nu?*

B: *Da, stau și la bloc. (CORV: 229).*

3.2.4. Corectările (notate în exemple prin K) sunt provocate fie de evaluarea greșită de către locutor a procesului emiterii / receptării (*corectări autoinițiate* sau *autocorectări*), fie în urma intervenției interlocutorului – prin intermediul unor expresii ale dezacordului, întrebări parțiale, întrebări-ecou, repetiții etc. (*corectări heteroinițiate*):

– corectări autoinițiate:

Aicea și-a petrecut, cred, cei (K) cel (K) cele mai multe ore din viață și cei mai... (CORV: 161);

– corectări heteroinițiate:

A: Toți vorbesc de Lățești ăsta.

B: Da?

C: (K) Lățești.

A: Din Bărăgan. Lățești.

C: (K) Nu! Lățești! (CORV: 56).

Înlăturarea erorilor sau a deficiențelor din discurs se realizează prin reformulări sau reluări, îndeosebi când intenția locutorului este de a nuanța cele spuse anterior, sau prin substituții parțiale ori totale ale secvenței precedente:

Lampă de ... (K) cu petrol, nu? (CORV: 61).

Corectările se pot produce brusc, prin întreruperea emiterii și abandonarea unității verbale în curs de rostire (*corectare implicită*):

Da, au fost mulți probabil care au fost în proteș (K) în procesul lui Pătrășcanu. (CORV: 56)

sau pot fi anticipate de diferite semnale (*deci, vream / voiam / vreau să zic, adică, în fine, cu alte cuvinte, sau, mai bine zis, altfel spus*) care, aparent, anunță o concluzie, o „traducere” a termenului sau a secvenței precedente (*corectare explicită*):

Asta că s-a hotărât, adică s-a cedat Transilvania.. (CORV: 46).

„Urmele” cele mai evidente lăsate în discurs de corectarea implicită sunt unitățile trunchiate și nominativele suspendate.

3.2.5. Alături de mărcile fenomenelor conversaționale amintite mai sus, structurile comunicării orale conțin numeroase expresii ale componentei subiective a folosirii limbajului (*mărci ale implicării afective, modalizatori, expresii ale impreciziei*).

Spontanitatea comunicării orale produce două tendințe contradictorii, care se echilibrează: *intensificarea afectivă* (vezi *infra*, 3.4), pe de o parte, și *încălnația spre atenuare și aproximare*, pe de alta.

Registrul modalizatorilor în comunicarea orală este extrem de bogat. Modalizatorii funcționează ca strategii de atenuare (*poate, posibil*), de întărire, confirmare (*firește*), în secvențe argumentative de concesiune (*desigur,... dar*) etc. (vezi **Modalizarea**).

3.2.5.1. Puternic marcate în comunicarea vorbită sunt modalitățile de *atenuare, de exprimare a vagului și a impreciziei* (ca și cele de *intensificare*), specifice registrelor asociate oralității, aflate în zona popular-familiară:

– substantive (*un pic, o fără, un dram*):

A: Și-atuncea c-un pic de... dulce...

B: E salvatoare. (CORV: 126);

Și-am rămas cu o țăr de penzie, da' micuță. (TD Sibiu: manuscris);

– adverbe (*cam*):

A: Înregistrări acolo n-am mai făcut, pentru că românii pe care i-am întâlnit sunt toți cam din... cu studii superioare.

B: Ingineri.

A: Așa... (CORV: 111);

– adjective nehotărâte – *ceva, niscăi, niscaiva, oarece, oareș(i)ce*:

Da' vin și cu ceva marfă mai specială cu oale. (CORV: 99);

– extinderea, în exprimarea vagului, a utilizării articolului nehotărât (sugerând apartenența la o categorie):

Am vrut să intru, să-i ia o tensiune, să-i dea o pastiluță, să-i facă ceva, o apă și un zahăr. (IVLRA: 31).

3.2.5.2. O categorie aparte de modalizatori o reprezintă *evidențialele*, mărcile lingvistice care înscriu în mesaj sursele cunoașterii, și anume: *mărcile inferenței, mărcile relatării sau ale citării și mărcile percepției* (vezi **Modalizarea, Vorbirea directă și vorbirea indirectă, 2.2**).

Între mijloacele de indicare a *distanței epistemice* (care însoțesc citarea sau relatarea), amintim:

– expresii ale neîncrederii (*măi să fie!*):

„Măi să fie! Sediul central FSN din nou jefuit” (Adevărul 195, 1992, în Zafiu 2002: 423);

– expresii ale dubiului și distanțării (vezi *Doamne, chipurile, pasămite, cică* etc.):

– Și asta a apărut din o mie nouă sute obzeci și patru, chipurile. S-a observat gaura aia... (CORV: 77);

– gruparea conjuncțională *cum* că:

– Am auzit cum că ar veni mâine!;

– folosirea prezumtivului (vezi **I, Verbul. Modurile personale; II, Modalizarea**).

3.3. Româna, în utilizarea ei orală, prezintă o predilecție pentru utilizarea modalității alocutive în comunicare. Orientarea către persoanele participante la situația de comunicare se manifestă prin numeroase mijloace și forme lingvistice care sunt folosite pentru inițierea unor relații comunicative între indivizi, respectiv pentru explicitarea contactelor sociale pe cale lingvistică. Numărul mare de astfel de *elemente ale tipului alocutiv* conferă mesajului un grad crescut de subiectivitate exprimată în primul rând prin afectivitate.

3.3.1. Comunicarea directă, determinată de coprezența locutorului și a alocutorului, implică *adresarea* (modalitate specifică), prin care se instituie relația dintre locutor și alocutor în cadrul comunicării lingvistice.

Adresarea presupune desemnarea destinatarului (realizată prin forme nominale sau pronominale) și solicitarea ca destinatarul să-și asume statutul de alocutor (prin folosirea *vocativului cu intonație specifică* și / sau prin *forma imperativă* a enunțurilor).

Româna dispune de un sistem al elementelor de adresare puternic standardizat.

Actul adresării, constitutiv pentru reprezentarea situației dialogale, se realizează punctual, prin intermediul *alocutivelor*. Elementele specifice planului adresării directe către partenerul de dialog se constituie în formațiuni constând în

elemente lexicale (apelative) specializate pentru desemnarea destinatarului, asociate cu elemente gramaticale corespunzătoare: vocativ singular / plural la clasa numelui și a pronomelui; persoana a II-a singular / plural la clasa verbului și a pronomelui; propoziții / fraze interogative sau imperative – care presupun prezența reală sau imaginară a interlocutorului.

În româna familiară (cu tendință de extindere și în registrul exprimării mai îngrijite), elementele adresării directe amintite sunt însoțite, de cele mai multe ori, de un set de mărci suplimentare ale funcției conative, *elemente cu valoare interjecțională, imperative*, cu rol de intensificare a mobilizării verbale.

Între mijloacele lingvistice preferate în limba română vorbită în realizarea actului adresării se încadrează: *vocativul, sistemul pronominal și interjecțiile de interpelare.*

3.3.1.1. Vocativul este cazul prototipic al substantivelor utilizate alocutiv, asociat, de obicei, cu mijloace din aceeași clasă funcțională (interjecții de interpelare, forme de persoana a II-a la verb, forme de imperativ) (vezi I, **Substantivul, Adjectivul, Verbul. Numărul și persoana**).

Spre deosebire de celelalte cazuri, vocativul este obligatoriu marcat intonațional și este, în general, izolat de restul enunțului printr-o pauză (vezi **Organizarea prozodică a enunțului**).

Vocativul are *funcție conativă* (identificarea și apelarea alocutorului aflat în proximitate sau la o anumită distanță față de locutor – vezi *vocativul de adresare și vocativul chemării*), *funcție fatică și funcție expresivă*.

Frecvența mare a vocativului în româna vorbită justifică faptul că limba română se distinge, în general, printr-o puternică marcă morfologică a acestui caz (vezi I, **Substantivul, 2.3; Adjectivul, 2.1.3**).

În comunicare, vocativul apare în formă *simplă*, exprimată printr-un termen unic:

Dragă, erau niște scânduri... rele, erau... Da' eu știu ce era? (CORV: 59)
sau *dezvoltat*, exprimat prin combinații de tipul:

– substantiv + substantiv

Domnule consilier, dacă-mi permițeți, ă: aș vrea câteva lămuriri.
(IVLRA 157),

– substantiv + adjectiv

Mamă dragă, Doamne Dumnezeule, da' chiar nu vă mai spun nimica!
(IVLRA: 169),

– pronume + substantiv

Tu fetișo, vino la masă!,

– interjecție + substantiv

„Băi Victore, ești sigur aici?” (IVLRA: 49),

– interjecție + pronume

Hei, tu din prima bancă, vino la tablă!

Utilizarea vocativului. În ceea ce privește utilizarea vocativului în comunicarea orală, poate fi remarcată o repartitie diferențiată a formelor *vocativului marcat* la nivelul diferitelor variante, standard și substandard, ale românei actuale vorbite.

Varianța literară a limbii române evidențiază o tendință de diminuare a circulației formelor de vocativ cu desinențe specifice (fiind simțite ca orale, conotate afectiv) și înlocuirea acestora prin forme omonime cu cele de nominativ

nearticulat sau articulat, considerate adecvate tonului neutral al registrului exprimării (semi)formale (de exemplu: *Ioano / Ioana, Marie / Mario / Maria*).

Formele de vocativ marcate sunt încadrate în mod diferențiat în raport cu norma prescriptivă a limbii române, în funcție de tipul de context și de condițiile de utilizare.

De exemplu, vocativul *fetițo* este acceptat de varianta literară în vreme ce *fato* sau *soro* se regăsesc în registrul exprimării colocviale sau familiare:

– literar

Fetițo, spune-mi, te rog, cât e ceasul?

– familiar

Da' nu ți-am zis, fato, să stai la coadă cu mine? N-ai vrut, lată-ia, io am loat! (CG).

La nivelul variantelor exprimării familiare cu coloratură regională se înregistrează o repartitie diferențiată a vocativului marcat în funcție de diferite zone geografice și anume:

– se remarcă o anumită preferință pentru vocativele cu desinențe specifice în registrele de exprimare familiară cu coloratură muntenească (*Mario, Adriene*, sau, hipermarcat, *domnule Traiene*), însoțite, cel mai adesea, de interjecții (*bă, mă!, măi!, bre!, fă!*);

– este atestată, în Transilvania (cu excepția zonei sud-estice), Maramureș, Moldova, la numele proprii feminine, preferința pentru formele (de vocativ omonim cu nominativul) nearticulate: *Ană, Mărie, Luceană*; substantivele în vocativ sunt însoțite, de obicei, la masculin de *mă(i)*, iar la feminin de *tu* interjecțional: *mă Ioane, mă băiatule, tu femeie, tu fată*;

– în zona moldovenească, vocativul este precedat de pronumele personal *tu* și în cazul substantivelor proprii masculine: *tu Vasili*.

Multiplicarea și diferențierea situațiilor de comunicare, modificarea raportului dintre scris și oral datorată fenomenului de hipermediatizare din societatea românească contemporană antrenează modificări structurale și funcționale privind poziția *alocutivelor* în limba română actuală.

Se observă o tendință de revitalizare a mijloacelor și formelor lingvistice folosite pentru inițierea unor relații comunicative între indivizi, respectiv pentru explicitarea contactelor sociale pe cale lingvistică, existente la nivelul limbii române standard, paralel cu fenomenul de transfer al unor asemenea mijloace din registrul exprimării familiare în cel al exprimării colocviale și chiar literare.

Productivitatea vocativului marcat este înregistrată recent nu numai la nivelul registrului familiar al exprimării, ci și în zone rezervate, în trecut, registrului exprimării culte:

„Voi avea un cuvânt greu de spus în partid.” În care, *Mirceo?* (EZ, 2004).

Pentru ilustrarea amplitudinii fenomenului menționat, vezi și formele de vocativ, asociate cu alte alocutiv, parodiate în *Academia Cațavencu* (AC):

Hai, bă Mittal, fii băiat de înțeles și nu mă mai fierbe! (AC, 2002;

Hai, bre, domnu' ministru, dă-te dracu' cu turismu' lu' matala! (AC, 2001);

Hai, bă Traiană, lasă șopârlele... (AC, 2002); *Hai, bre nea Ioane, nu-nșelegi*

odată că trebuie făcută intrarea de capital? (AC, 2001).

Tendința excesivă de extindere a limbajului familiar în zone rezervate registrului oficial al exprimării lingvistice (în special în stilul presei scrise sau vorbite), cu funcții stilistice specifice, generează un proces de „reașezare” gramaticală care își găsește expresia în revitalizarea unor forme specifice de vocativ (în mod special marcat), precum și în *stereotipizarea* unor formule de adresare proprii registrului oral al exprimării.

În acest sens, un caz aparte îl reprezintă folosirea alocutivă a cuvântului *domn*, care prin sfera sa largă de utilizare a devenit *marcă a orientării locutorului către alocutor în limba română*; faptul că în exprimarea categoriei impersonalului în română este preferată forma pronominală scurtă de persoana a II-a singular (*nu-ți poți închipui...*) a condus, în timp, la intensificarea valorii persoanei a II-a cu sens general și la asocierea ei cu forma stereotipizată *domnule*, cu varianta sincopată *dom'le*, care s-a extins în limba actuală (fiind utilizată inițial numai ca formulă generală protocolară de adresare) în:

– limbaj familiar:

Păi domle, știi ceva? Nu sunt eu singuru', deci nu sunt eu singuru' nebun! (conversație între bărbați) (CORV: 159),

Și am zis zic: „domne”, zic, mi-a zis aseară „te rog frumos vorbește cu Marilena, dacă nu cumpără-ți un telefon că m-am săturat să te caut, să nu știu ce”. (conversație între femei) (IVLRA: 85),

– limbajul presei vorbite

A: *Domnule și cum credeți dumneavoastră că ar fi trebuit să se comporte România? [...]*

B: *România putea să sprijine, să spună: «Domle, noi vrem să intrăm în NATO, ni-s foarte dragi americanii, dar nu vrem... suntem prea mici să ne băgăm noi într-o chestie dintr-asta...»*

C: *Da nu ne-am băgat, domle!...* (TV, 2003).

Cu aceeași funcție este înregistrat (cu precădere în exprimarea colocvială a femeilor, indiferent de vârstă) vocativul adjectivului substantivizat *dragă!*; *dragă* apare mai rar în vorbirea bărbaților, în special în adresare către persoane feminine:

– *Dragă, dacă nu vine până la trei, înseamnă că a uitat.* (o femeie de 50 de ani) (CG),

– *la uitați-vă, dragă, ce ninge-afară!* (vârsta subiectului: 35 de ani) (CG).

Derivatele lui *dragă* prezintă, față de cuvântul de bază, unele nuanțe stilistice suplimentare:

– *drăguță* (învechit, inițial hipocoristic, mai ales în adresarea vârstnicilor către mai tineri), este folosit astăzi cu o ușoară nuanță ironică:

Așa, drăguță, vād că nu mi-ai uitat vocea. (CG);

– *drăgușo, drăgușule* sunt utilizate adesea cu nuanță peiorativă:

Dacă-mi mai spui așa o singură dată, te calc în picioare, drăgușule. (CG).

Formele de adresare de tipul *iubita* (– *Ce faci, iubita?*), *scumpa* sau *sefa* (vezi *infra*), frecvent întâlnite în exprimarea persoanelor mai puțin instruite din mediul urban și semiurban, sunt nerecomandate.

O trăsătură a românei colocviale actuale este utilizarea alocutivă a substantivelor comune desemnând relații de rudenie, de serviciu ori de vecinătate

(mod de exprimare caracteristic, în general, unor categorii sociale cu educație medie sau inferioară): *vere, cumnate, frate, soro, nene, mamă / tată / tataie* (în adresare inversă), *șefule* (cu variantele nemarcate *șefu' / șefa*), *vecine*, însoțite sau nu de forma de interpelare *măi* (vezi **Deixis, 3.5.2**):

Da nu zici, frate, că m-a dus și pă mine (o femeie către altă femeie) (CG);

Șefa, de ce-a intrat chestia asta semnat nîdi? (IVLRA: 118);

A: *Cum dai prunele, mamaie?*

B: *Ieftin, maică. Hai, ia-le pe toate, ca să plec și eu acasă!* (reclamă TV, 2005).

Vezi și formele parodice din *Academia Cațavencu* :

Stai, șefu, nu te arunca așa, că OTV mai întârzie puțin. Are un direct D. D. cu G. B., care-și povestește viața... (AC, 2002).

Este frecventă, cu precădere în limbajul tinerilor, utilizarea în adresare a unor nume generice de persoană (*fată* – cu varianta de nominativ plural articulat *fetele* –, *frate, soră*) cu scopul de a crea o atmosferă de solidaritate cu partenerii de conversație:

Așa fetele și ce-ați mai făcut astăzi? (IVLRA: 78);

Vorbește, fată, mai tare! Las-o să vorbească, nu te mai băga! (IVLRA: 78).

Un fenomen caracteristic registrului familiar este *adresarea inversă* (constând în folosirea de către adulți, în adresarea către persoane mai tinere, a unor forme specifice adresării copiilor către părinți sau bunici):

Stai, mami! Nu! (mama către fiică) (IVLRA: 31);

„Și așa să face nunta, taică” (alocuțiune inversă metaforică: subiectul s-a adresat grupului de anchetatori) (TDM III: 1010).

Frecvența vocativului în exprimarea orală se asociază cu o largă diversitate a utilizărilor sale, îndeplinind o funcție conativă, fatică sau expresivă.

Funcția conativă a vocativului. *Termenii de adresare* variază în funcție de următoarele coordonate: factori *sociali* (*statut socioprofesional, relații de rol*), *vârstă, grad de rudenie*, factori *contextuali* (caracterul *formal* sau *informal* al conversației) și *stilistici* (caracterul *expresiv* al comunicării) și sunt utilizați în comunicarea directă sau în discursul redat indirect pentru identificarea destinatarului.

Selectarea formelor de vocativ utilizate în comunicare se face în funcție tipul de relații psihosociale care se stabilesc între participanții la interacțiunea lingvistică (în acord cu parametrii *superioritate* vs *inferioritate* și *intimitate* vs *distanță*).

Statutul social și *relațiile de rol* dintre interlocutori impun utilizarea fie a unor *termeni familiari*, fie a *termenilor protocolari* de adresare.

Dacă *rolurile* care intră în relație sunt mai distanțate social, formula de adresare este de tipul *doamnă / domnule* + titlu; pe măsură ce distanța dintre roluri se reduce, vorbitorul recurge la vocativul numelor proprii sau al substantivelor comune și chiar la interjecții. Această gradare a elementelor factice cu rol în adresare corespunde creșterii gradului de familiaritate sau gradului de afectivitate dintre partenerii aflați în interacțiune.

Numele generice de persoană prototipice pentru *adresarea reverențioasă* în româna literară sunt *domnule / doamnă / domnișoară* (+ nume de familie, funcție,

titlu), desemnând, prin tradiție: o persoană de gen masculin, o persoană de gen feminin căsătorită, o persoană de gen feminin necăsătorită:

Domnule Pleșu, [...] dumneavoastră spuneți prin septembrie [...]. (CORV: 234);

Doamna C, mutați, vă rog, glastra să pun cărțile-acestea. (CG).

Nominativul articulat cu valoare de vocativ, *doamna* + nume propriu, este utilizat în acord cu forma masculină *domnule*.

Domnișoară B, asta e situația. Eu n-am nici o vină. (CG).

Doamnă și *domnișoară* sunt folosite ca formule de adresare și fără numele de familie, păstrând semnificațiile menționate mai sus (pentru cazul în care nu este cunoscut numele):

Doamnă, coborâți la prima? (CG) (se referă la stația de troleibuz, autobuz etc.);

Domnișoară, ce se vinde aici? (CG).

Tot mai frecvent, se înregistrează în ultima vreme formula de adresare în care vocativul este identic cu nominativul articulat, neînsoțite de numele de familie. Formulele de adresare de tipul *domnul* (*doamnă*) sunt folosite de către o anumită categorie de vorbitori adeseori pentru marcarea condescendenței sau a dezaprobării față de un interlocutor cu statut social inferior:

Eeei, domnu'! îl repezi Grigorescu. (în Iordan 1975: 104).

În practica socială, forma prescurtată *dom'* este acceptată uneori ca termen de adresare politicos, atunci când este asociată cu un titlu (vezi cazul *dom' profesor*, utilizată frecvent în adresarea elevilor și a studenților către profesorii lor, fără a influența respectul și politețea pe care această relație de rol o implică).

Termenul *duduie*, utilizat ca element de adresare pentru o persoană feminină în comunități urbane, în care relațiile întâmplătoare ce se stabilesc între indivizi nu sunt marcate de un grad înalt de familiaritate, prezintă o anumită neutralitate sub aspect sociolingvistic (se eludează informațiile privitoare la starea civilă sau vârsta femeii căreia îi este adresat):

Duduie, v-am întrebat, mai aveți și alte culori? (CG);

De ce-mi iei punga, dudui? Până acum le-ai vândut în pungi. De ce mie mi-l înveliți în hârtia asta ordinară? (CG).

Mai vechiul termen generic *tovarășe* a dispărut din uz, odată cu schimbarea sociopolitică de după 1989:

Spun milițianului: „tovarășe, ce-i facem cu fata aia? Iote mi-a luat fata”. (TDO: 347).

Formele protocolare de adresare menționate sunt utilizate uneori în formule în combinație cu termeni exprimând o apreciere subiectivă a relațiilor dintre interlocutori (*drag, iubit, onorat, scump, stimat*), specializate pentru anumite contexte comunicative mai mult sau mai puțin formale:

Stimată doamnă J., stimate domnule V.J., [...] ilustrissime rector, stimați colegi, onorată asistență... m-am oprit asupra activității profesorului J. (CORV: 177).

Formulele de tipul *stimați (tele)spectatori, dragi / stimați ascultători, onorat auditoriu, dragi colegi / elevi* sunt strict legate de limbajul mass-mediei sau de cel al conferințelor. Simțite de majoritatea vorbitorilor culti ca fiind specifice situațiilor formale, aceste construcții reușesc să îmbine distanța socială cu familiaritatea care trebuie să existe între participanții la un asemenea act de comunicare. Conținutul semantic al unora dintre componentele lor contribuie la intensificarea gradului de intimitate în comunicare (*dragi*) sau la sublinierea expresă a politeții (*onorați, stimați*).

Statutul socioprofesional impune utilizarea unor termeni desemnând *numele de funcții, ocupații, titluri profesionale (președinte, primar, ministru, doctor, inginer, profesor, maistru)*. În limba română, acestea sunt folosite de obicei în sintagme, fiind precedate de un nume generic de persoană în vocativ, pe lângă care funcționează ca determinative apozitive; în funcție de forma consacrată prin uz, această asociere este obligatorie sau opțională:

– asociere obligatorie:

Domnilor președinți, doamnelor și domnilor parlamentari,... nu pot trece la altele fără să-mi exprim admirația... (CORV: 275);

Ce-ați vrea să v-aducă Moș Crăciun, domnule prim-ministru? (CORV: 251),

– asociere opțională (în funcție de context):

De ce boală suferă pacientul, doctore?

Domnule doctor, întâi să-mi dați adresa mai precisă. (CORV: 219).

În limba literară, adresarea prin formule incluzând funcția sau titlul presupune asocierea numai cu predicatul la plural:

Domnule profesor, vreți să ne mai povestiți o dată întâmplarea? (CG).

În limbajul popular, asemenea formule pot fi asociate și cu predicatul la singular:

„Domnule Trăiene” zic „mai bine-mi dai și mie niște lienne”. (TDO: 249).

Factorul *vârstă* este, de obicei, marcat prin utilizarea unor formule de adresare + / – reverențioase (literar: *domnule, doamnă*; familiar: *nene, unchiule, tanti, tataie, mamaie, șefule, șefa* etc. sau regional: *babule, bade, dodă, gagă, lele, leliță, liță, mătușă* etc.) asociate cu pronume corespunzătoare relației + / – egalitate între interlocutori (*tu, dumneata, mata, matală, tale, tălică*; vezi *infra* 3.3.1.2):

Și i-am zis: „*Hai, domle, la policlinica Vitan*” și „*Unde stai, tataie?*”

Zice: „*La Matei Ambrozie*”. [...] i-am zis: „*Dom doctor, sunteți al cincelea, domne!*”

Păi ce fac păi pân la... ?” „*Du-l și dumneata la etajul cinci, acolo unde sunt medici numai de familie...*” „*du-l și tu că io n-am timp, am treabă!*” (IVLRA: 31),

„*De mă gagă Mărie*”, zice mama mea, iera mai mică mama. (TDO: 117)

„*Liță Mărie, ce ai?*” (TDO: 27).

Persoanele mai în vârstă se adresează celor mai tinere pe nume sau cu termeni de adresare de tipul: *băiete, fată, omule, dragă* sau cu forme de adresare inversă:

A: Da chiar, din ce era casa?

B: *Dragă, erau niște scându... rele, erau... Da' eu știu ce era?* (CORV: 59),
Mamă, n-ai voie! (IVLRA: 29) (către fiică)

I-a spus moșu în câte ȣigan: „*un-te duci măi băiete?*” (TDO: 50).

Cei de vârstă apropiată își vorbesc între ei cu *fată, frate, vere, vecine, soro / sor-meo* etc.:

A: *Dana.*

B: *Ce zici, fată?*

A: *Taci puțin!*

B: *Vorbește fată mai tare! Las-o să vorbească, nu te băga.* (IVLRA: 78);

S-apoi a zâs femeia: „*bine, omule-ȣ fac*”. (TDO: 102) etc.

În adresarea familiară sunt utilizate foarte frecvent denumirile specifice date de comunitate diferitelor *grade de rudenie*; în româna colocvială, substantivele care denumesc o relație de rudenie și au rol fatic în enunț se reduc la vocativele: *mamă!, tată!, bunico!, bunicule!, unchiule!, mătușă!, nepoate!, vere!, nevastă!, bărbate!* (cu variantele conotate stilistic *mămică, mami, tăticule, tati, buni* etc.); la acestea se adaugă *tanti!* și, mai rar, *nene!*, folosite de vorbitor atât în interpelarea unei persoane cu care se află într-o relație de rudenie mai îndepărtată, cât și pentru a se adresa unei persoane mai în vârstă:

A: *Săru' mâna, tanti!*

B: *Vă sărut din toată inima.* (CORV: 195),

Zisă doctoru zice: „*nu te speria, mătușică, că nu-i așa grav*”, zăce, „*ȣl ȣinem vo câteva zile și vine acas*”. (TDM, I: 8),

„*Ȧin-te nene Tică*”, c-așa-m zicea el mie. (TDO: 32) etc.

Asociate gradului de formalitate a contextului de comunicare, formulele de adresare se comportă după cum urmează.

În situații informale, marcate prin intimitate, sunt utilizați *termeni familiari* de adresare – vocativele numelor proprii sau ale substantivelor comune și formele verbale de persoana a II-a singular:

Auzi tu, m-am întâlnit ieri cu un prieten. (CG);

Păi de unde plătești, Marcela, dacă n-ai bani? (CG).

Situațiilor formale, caracterizate prin distanță socială și diferențe pertinente de statut social, le corespund formule de adresare mai complexe (*formule protocolare de adresare*), asociate cu forme verbale de persoana a II-a plural:

– *Domnule director, problema trebuie privită în toate aspectele ei, nu să le expediem urgent, pe cele care par incomode.*

– *Știți, toate acestea trebuiau spuse atunci, nu acum.* (CG).

Alegerea formelor de vocativ, ca și a alocutivelor pronominale, tinde să respecte simetria sau asimetria relațiilor sociale (relația dintre superior și subaltern impune forme lingvistice „nonreciproce”, unidirecționale; formele deferente sau familiare sunt folosite, în funcție de caz, și în mod reciproc și bidirecțional):

– adresarea reciprocă cu formula: titlu + nume de familie:

A: *Domnu' Ionescu, am rezolvat problema analizelor.*

B: *Foarte bine, doamnă Popescu.* (CG);

– adresarea nerez reciprocă în care unul din vorbitori folosește formula titlu + nume de familie, iar celălalt prenumele:

A: *Florine, dă-mi, te rog, mie ora aceasta la clasa a XII-a A.*

B: *Nu pot, domnu' Filip, sunt în urmă cu materia.* (CG);

– adresare reciprocă cu prenumele:

A: *Marcela, ți-am spus să-mi pui capsatorul pe birou.*

B: *Acolo l-am și pus, Meri.* (CG).

Funcția fatică a vocativului

Prin elementele menite să atragă atenția alocutorului, funcția fatică interferează cu funcția conativă. Un asemenea rol dublu – fatic și conativ – dețin mai ales elementele care contribuie la declanșarea comunicării.

Simpla numire (pronunțarea numelui, a pronumelui personal sau a altor forme de interpelare, însoțită sau nu de indicarea prin gest a persoanei) are, în sine, efect mobilizator sau demobilizator asupra alocutorului prezent la comunicare, preluând adesea funcția elementelor dicendi eludate (*vorbește / taci*).

Înțelegem prin mobilizare / demobilizare acțiunea de convocare / anulare a prezenței la cuvânt, întreprinsă de către interlocutori în cadrul conversației.

A: *Domnule Teodorescu!*

B: *Ce să spun eu după Mircea, dom'le!* (TV, 2003).

Demobilizarea prin numire se deosebește de mobilizarea prin numire prin intonație:

A: *Toți benladenii acum jubilează!*

B: *Domu' Paler! „Vom învinge America, Alah va distruge America... și așa mai departe.”... da nu mi-am terminat ideea și aș vrea să termin ideea asta.* (TV, 2003).

În calitate de formule de *declanșare* sau de *întrerupere* a conversației, formele de vocativ pot fi însoțite (precedate sau urmate) de diverse elemente din aceeași categorie pragmatică – *salut, cerere de permisiune, scuze, interjecții* etc.:

– declanșare a conversației:

A: *Bună ziua.*

B: *Bună ziua. [...];*

A: *Domnu Judecător, avem o problemă: dânsa are transformare în legea obzejdoi...* (IVLRA: 100);

– *Uite, dragă, veneam cu banii. Ție trebuie să ți-i dau.* (CG);

– încheiere:

A: *Și vă mulțumesc foarte foarte mult.*

B: *Și eu vă mulțumesc, domnule doctor. Cu stimă.*

A: *Cu toată stima, domnule părinte.* (CORV:220).

Funcția expresivă a vocativului. Unele clase semantice de substantive comune sau de adjective substantivizate, folosite la vocativ, dobândesc valori metaforice (uneori clișeizate), exprimând o anumită atitudine afectivă (favorabilă – termeni *hipocoristici* – sau defavorabilă – *injurii*), uneori ironică, față de destinatar: *puișor, drăcușor, prostule, derbedeule, urâtule* etc.:

Pe toate le-am adus, porumbișo! Să-ți alegi după pofta inimii. (CG);

Să-și fie rușine, mincinoaso! (CG).

Vocativele nominale și pronominale, cu variante mai mult sau mai puțin familiare și afective, caracterizează cu precădere registrul popular al exprimării:

„*Fata mea dragă, adu-m o cană cu apă că mâine o să ne cununăm*”.
(TDM, I: 231);

„*Fa! Zău, dădică Mario, Marița l-a loa pă George*”

„*Tu! tu ești proastă!*” (TDM, III: 665).

Intonația marchează diferite stări sufletești exprimate prin intermediul vocativului: *vocativul îngrijorării, al reproșului, al ezitării* (vezi **Organizarea prozodică a enunțului**).

3.3.1.2. Limba română și-a dezvoltat un sistem de *adresare pronominală* tridimensional, în care, alături de *tu / voi* și *dumneavoastră*, mai există o formă apropiată funcțional de „*tu*”, într-o exprimare „semiformală”, *dumneata* (vezi **I, Pronumele de politețe; II, Deixis**).

Pronumele personal *tu* marchează un raport social de intimitate, fiind utilizat în contexte informale de comunicare, între interlocutori cu statut social egal sau marchează distanța ierarhică (superior > inferior):

A: *Cine ești tu și de unde vii?*

B: *Camelia Luca, din județul Prahova.* (IVLRA: 226).

Limba vorbită evidențiază preponderența vocativului *tu* în vorbirea femeilor. Când apare în vorbirea bărbaților, vocativul *tu* este utilizat, mai ales, în scopul identificării interlocutorului:

Tu, cel cu jachetă albă, trage perdeaua că vine soarele la mine. (CG).

Nevoia de întărire a contactului dintre locutor și interlocutor a condus la marcarea emfatică a adresantului în comunicarea directă, prin asocierea pronumelui *tu* cu valoare interjecțională substantivelor în vocativ (fenomen caracteristic mai ales zonei nordice a dacoromânei):

Tu, uită-te ce bine-arată Meri... și s-a culcat la douăsprezece noaptea. (CG);

– *Ce ceas, tu, Alina?* (IVLRA: 88).

Sistemul pronominal românesc marchează (prin existența unui termen de medie formalitate, *dumneata*) raporturi semiformale între vorbitori. Utilizat, inițial, în comunități restrânse (de exemplu, comunități rurale, care nu includeau în sistemul pronominal forma *dumneavoastră*), în raporturile de familie (în anumite familii, copiii se adresează părinților cu *dumneata* – practică din ce în ce mai puțin frecventă), *dumneata* poate prezenta combinația intimitate + raport ierarhic favorabil alocutorului. Mai recent, *dumneata* se folosește pentru situații de nonintimitate în care raportul ierarhic este uneori defavorabil alocutorului:

„*Du-l și dumneata la etaju cinci, acolo unde sunt medici numai de familie...*”

„*du-l și tu că io n-am timp, am treabă!*” (IVLRA: 31).

Pronumele personale de politețe: *dumneavoastră, Domnia voastră, Domniile voastre* marchează un raport social de nonintimitate sau distanță ierarhică dintre locutor și alocutor (în favoarea acestuia din urmă):

Dacă dumneavoastră vi se spune: „A plecat, domnule!”, dumneavoastră nu vă interesați să vă spună data când a plecat? (IVLRA: 104).

În limba română actuală se remarcă o tendință de slăbire în intensitate a poziției pronumelui de politețe și de întărire a apelativelor interjecționale *mă, bă, băi, bre, tu* (vezi *infra*, 3.3.1.3):

A: *E problema dumneavoastră, nu-i a mea.*

B: *Dumneata ai educație? Vai ce frumoasă educație ai dumneata!*

A: *Da.*

B: *Vrei să mă conduci acuma pă mine pă la spate... Băi, dumneata vrei să-ți spui ceva?*

A: *Da!...* (TV, 2004).

Tendința spre un model de comunicare mai relaxat, identificată în interacțiunea lingvistică din perioada actuală (datorată modificării raportului dintre scris și oral, precum și influenței modelelor străine), a impus adresarea informală, dominată de „familiarul intimist *tu*” în defavoarea adresării reverențioase:

A: *Domnu Marian!*

B: *Zi!*

A: *Te rog să-mi spui și mie care-i faza cu Chimiteș.* (IVLRA: 114).

3.3.1.3. Limba română vorbită deține o paradigmă interesantă de *termeni „scurți” de interpelare* care exprimă îndemnul la luare de contact între vorbitori și stimulează declanșarea comunicării (*hei, ei, e, măi, mă, băi, bă, bre, fa, fă, făi, tu*). Rolul *declanșator conversațional* revine *interjecției* (vezi I, *Interjecția și supra, 3.2.1*).

În utilizarea acestor elemente lingvistice au intervenit, în timp, modificări structurale și funcționale. Termenii în discuție au fost utilizați inițial cu precădere în registrele nonstandard (regional, popular).

Folosirea interjecțiilor de adresare *mă(i), fă* etc. (care pot fi considerate ca aparținând întregului domeniu dacoromân) este semnalată cu frecvență sporită în graiurile românești din sudul țării. În această zonă, în utilizarea vocativului unor nume, grade de rudenie, interjecția *mă, bă*, apare ca o intensificare a chemării: *mă soru-mea, mă omule*. Adesea se remarcă folosirea interjecției *mă* ca singura formă de adresare în locul vocativul *bărbate*. De asemenea, dintre diferitele interjecții de adresare din zona sudică se pot stabili diferențieri semantice și stilistice: astfel, între *mă* și *măi*, ultima formă este considerată mai politicoasă; foarte frecvente sunt *bă* și *băi*, ambele asociate cu un grad de politețe mai redus; de cele mai multe ori însă aceste două formule apar în variație liberă: *Măi Mărine, te mai pui cioban la vară? Mă pui bă, nea Ioane*. (TDO: 997).

Formula cea mai obișnuită de adresare către femeie este *fă, făi*; și, în acest caz, pot apărea nuanțări semantice între cele două forme, vorbitorii făcând deosebire între adresarea față de cineva apropiat (soție, fiică) și o femeie străină.

O interjecție de adresare frecvent întâlnită în graiurile din sudul țării este *bre*.

Tipul de adresare *măi omule* este atestat deosebit de frecvent în Moldova.

Interjecțiile utilizate în Muntenia ca forme de adresare, *fă(i), bre*, nu sunt atestate în niciun punct din Transilvania.

Și din punct de vedere funcțional au avut loc modificări în timp, prin extinderea categoriei persoanelor interelate cu formulele în discuție.

Lucrările românești de lexicografie consemnează utilizarea acestor interjecții „în raport de la superior la inferior” și „de la egal, la egal”, confirmă extinderea stilistică a sferei de utilizare a acestora (pop. → fam.), dar consideră utilizarea lor în adresarea către persoane de sex feminin ca rară.

Mai nou, se înregistrează extinderea utilizării lui *mă(i)* în adresare către persoane de sex feminin; de altfel, utilizarea formei *mă(i)*, din ce în ce mai frecvent cu această funcție (adresarea către persoane feminine) în registrul exprimării familiare, dovedește pierderea funcției inițiale (adresare către persoane de sex masculin) și specializarea acestuia ca *marcă a adresării familiare*:

– *Mă, nu știu dacă ți-e de folos ce ți-am spus eu.* (conversație între două colege) (IVLRA: 42).

Se poate observa, de asemenea, faptul că unele dintre cuvintele menționate, pe lângă nuanța semantică deja semnalată, au dezvoltat funcția de semnale demarcativă ale unităților dialogale (ale replicilor): ele apar fie numai la începutul fiecărei replici într-o conversație, fie marchează unitatea dialogală atât la început, cât și la sfârșit; prezența lui *mă*, *bă* și înainte de *tu* demonstrează specializarea de care vorbeam.

– *Caragiale avea o vorbă: „Ce să caute neamțu’ în Bulgaria?” „Ce cauți, bă, românu’ în Irak, băi?” [...] „Ce cauți, bă, la noi, bă? Cin’ te-a trimis?” „Tucă m-a trimis, m-a trimis Nistorescu și Iliescu!” (!) (TV, 2003).*

Din pricina tendinței de stereotipizare a formelor masculine (vezi: *dom’le, frate, nene* extinse în adresare către persoane feminine), precum și din cauza apartenenței acestor forme la graiurile muntenești, deci asociată utilizării registrului regional și suburban de exprimare, forma feminină de adresare *fa* pierde teren.

Interjecțiile alocutive cu rol fatic, ca *bre, mă / măi, bă! fă!* sunt nerecomandabile în perspectiva normei, marcând un raport defavorabil alocutorului, conotând apartenența vorbitorului la o categorie socioculturală lipsită de prestigiu; excepție face *mă!*, *măi!*, prezente în comunicarea foarte familiară chiar și a unor categorii de vorbitori educați (vezi Deixis), de pildă în limbajul presei vorbite:

A: Măi! Eu spun o chestie foarte serioasă! Dă bine, mă! Dă... refacerea imaginii... Indiferent c-ai fost securist, activist de partid, c-ai făcut la Moscova... pro american: „noi suntem pro americani!” Vezi-ți, domle, de bătătura ta, băi! România putea să rămână, cum ne laudăm noi că suntem o insulă de latinism într-o mare slavă, puteam să rămânem o insulă curată, și să vină ăștia în România și să-și lingă rănile!...

B: Stați, bă!... (TV, 2003).

Prototipică pentru inițierea conversației telefonice în limba română este *alo?*:

A: Alo, bună seara.

B: Bună seara.

B: Sunt L.D. Pot să vorbesc cu domnul profesor? (CORV: 210).

Acest sistem deosebit de dezvoltat al elementelor de adresare servește nu numai la îndeplinirea funcției fatice a limbajului, ci vine și în sprijinul realizării funcției *persuasive* a limbajului.

O caracteristică a majorității trăsăturilor identificate ca tendințe în comunicarea curentă, enumerate mai sus, este apartenența acestora la aria lingvistică muntenească, semn că noua limbă română vorbită are la bază registrul familiar al românei bucureștene.

3.3.2. Între elementele alocutive, o poziție centrală are *verbul la imperativ*.

Ca mod al adresării directe, *imperativul* apare, de regulă, în enunțuri de tip prescriptiv, în diverse forme ale discursului adresat (dialog, vorbire directă, vorbire indirectă liberă etc.); informația purtată de imperativ este susținută de conturul intonațional al enunțului.

3.3.2.1. Imperativul este frecvent utilizat în asociere cu interjecții de interpelare, cu substantive sau pronume în cazul vocativ, cu adjective substantivizate (*dragule, scumpo, frumoaso, prostule* etc.), pronume de politețe (*domnia ta, dumneavoastră, mata* etc.) (vezi *supra*, 3.3.1.2) (vezi I, *Verbul. Modurile personale*).

Valoarea directivă a imperativului este modificată de folosirea apelativelor de diverse feluri, utilizate în amalgam sau repetiție, rostite cu intonație specifică:

„*Cerbule, cerbule, adu-m și mii-o cană cu apă*”. *Cerbu nu vrea*. (TDM, I: 230).

Ordinul este atenuat prin intercalarea unor atenuatori verbali între alocutivul exprimat și imperativ sau între imperativ și altă parte a propoziției:

Ospătar, dacă ești bun, adu o sticlă de vin! (în Coteanu 1990: 130);

Vino și dumneata peste o săptămână. (ibid.).

Ordinul este întărit prin intermediul unor intensificatori verbali:

Terminați imediat cu gluma și zbenguiala! (ibid.);

Nu te lăsa, în nici un caz, măi băiete! (ibid.).

În exprimarea *valorii directive*, limba română apelează mai puțin la forme verbale de imperativ sau la perifraze verbale performative (de tipul *îți ordon să...*) și mai mult la *conjunctivul hortativ* (cu diversele sale nuanțe) (vezi I, *Verbul. Modurile personale*) însoțit de *interjecții (hortative)*:

– *Haideți să vorbim pentru început de ăsta propriu zis... Da' vă rog continuați-vă ideea așa cum ați formulat-o până la urmă*. (TV, 2003)

sau, foarte frecvent la *profraze* de tipul substantivelor sau adverbilor: *Liniște, Gura! Afară! Gata!* și, în special, de tipul interjecțiilor hortative *hai* și *ia*.

3.3.2.2. Formele verbale de imperativ (sau indicativ) au adeseori rolul de marcă discursivă (vezi *supra*, 3.2.2.1).

3.3.3. Acțiunea de convocare / anulare a prezenței la cuvânt întreprinsă de către interlocutori în cadrul conversației se realizează printr-un set de *mărci suplimentare ale funcției conative* (expresii ale mobilizării verbale) care apar în enunțurile prin care se realizează acte *directive* de tip ordin, îndemn etc. precedând, de obicei, un verb la modul conjunctiv sau imperativ.

3.3.3.1. Având sens apropiat de cel al imperativului, *interjecțiile hortative* prezintă unele trăsături comune cu vocativul și cu imperativul: pot apărea izolat în frază, se rostesc cu o intonație specială și servesc spre a ne adresa cuiva; de aceea interjecțiile acestea pot însoți un vocativ sau un imperativ.

Apropierea dintre interjecție și imperativul verbal este marcată atunci când interjecția capătă valori predicative, împrumută desinențe verbale, ca în cazul lui *haide* devenită *hai, haidem, haideți*:

– *Da. Domnu' Pârvulescu, haidați, vreau și de partea asta mai multe argumente*. (TV, 2003).

Contextual, enunțurile discutate dobândesc diferite nuanțe și funcții.

Prin natura ei, *interjecția* exprimă frecvent, în mod simultan, necesitatea și nerăbdarea locutorului de implicare a alocutorului în comunicare (situație în care *funcția fatică* și cea *emotivă* se suprapun):

Hai să vă spun un banc cu pierdut. (IVLRA:121);

Haideți, c-am început cu sfârșitul; deja discutăm despre ce ne-așteaptă... după război. Domnule Constantinii... dacă aveți ceva de spus în legătură cu... cele... spuse mai devreme de ceilalți doi invitați. (TV, 2003).

Prin valoarea sa *injonctivă*, interjecția este unul dintre cele mai importante mijloace verbale de *inițiere a conversației* în limba română vorbită:

Haideți să vorbim, pentru început, de asta propriu zis... (TV, 2003).

Interjecțiile menționate, *ia*, *hai* (urmate de un verb la imperativ sau la conjunctiv) au, în afara funcției menționate, și un rol determinant în structurarea interacțiunii, anunțând *introducerea* sau *schimbarea temei de discurs*:

– *Bun. Și ia mai spune-mi, cine a venit la petrecere?*

– *Hai să trecem la altceva!* (IVLRA: 194).

Frecvent, aceste interjecții adaugă comunicării o notă *afectivă* neprecizată ca sens, menită să exprime adeviziunea vorbitorului față de cele spuse, întărind sau subliniind o afirmație, o negație sau o întrebare.

3.3.3.2. *Prezentativele* de tipul *uite* (*ui*, *ia*, *iată*, *iacă*, *ian*, *na*, *ia te uită*), au, uneori, în afara funcției fatică, și rolul de *a introduce argumentul de necesitate* adus de locutor alocutorului în actul de solicitare verbal performat.

Pentru că eu mi-am pus de mult problema dacă pă vremea lu Ceaușescu veneau americanii și spuneau „Dom’le, uite, aveți un dictator. O să bombardăm astăzi cartieru „Primăverii”, „Casa Poporului”, podu dă pă..., podurile dă pă... Dâmbovița, așa, ești de acord?” (TV, 2003),

„Măi Didino, uite ce este: cerui la ta-tu să-m dea să mănânc”. (TDM, I: 271).

3.3.3.3. Funcția excesiv mobilizatoare a lui *hai(de)* în româna vorbită a determinat dezvoltarea, în aceeași arie lingvistică, a unui element – pereche, simetric cu cel dintâi, cu funcție temperantă, demobilizatoare. Aceasta îi revine tipului *stai* (la imperativ având și valoare de interjecție). *Stai* exprimă ideea demobilizării bruște, contracaraând mișcarea imprimată enunțurilor de *hai*. Expresii funcțional echivalente cu *stai* în limbajul familiar: *taci*, *taci din gură*, *lasă*, *fugi de-aici* etc. Pendularea *hai* – *stai* ocupă o poziție pragmatică importantă în exprimarea sintagmei interacționale minimale acțiune-reacție în limba română:

A: *Da nu suntem...*

B: *Stai puțin! Ca Statele Unite în Emirat...* (TV, 2003);

A: *Păi n-am apucat să-l întrerup din expunere pe strategul militar Mircea Dinescu!...*

Conform analizei lui, deci, lucrurile merg invers, merg totu' spre Bagdad.

B: *Stai măi, eu nu sunt, eu nu laud pă.. Saddam. Spun numai că sunt tâmpiți.* (TV, 2003).

În *încheierea conversației* mai apar elemente cu valoare interjecțională, frecvent utilizate în registrul familiar al exprimării (*termină!*, *ține-ți gura!*, *am încheiat discuția!*) sau interjecții hortative prin care se impune tăcerea (*hai!*, *ssst!* etc.).

În româna familiară actuală circulă formule de încheiere de tipul: *hai / șatap* / [shut up] (IVLRA: 121).

O formulă mai recentă de încheiere, cu funcție de salut, este *hai pa!*.

3.4. Abundența interjecțiilor și a adverbelor se datorează și *spontaneității* comunicării orale, vorbirea prezentând o mai mare *implicare afectivă* decât scrisul.

Elementele afective sunt prezente în comunicarea directă, constituindu-se în evidente mărci de oralitate, cu funcție de intensificare. Între acestea, cele mai frecvente sunt: *interjecțiile și formulele incidente asimilabile lor* (vezi I, **Interjecția**), *structurile exclamative* (vezi **Enunțul**), *intensificatorii și construcțiile cu sens superlativ* — *repetiții, locuțiuni adverbiale* etc. (vezi I, **Adjectivul, Adverbul; II, Repetiția, Organizarea prozodică a enunțului**).

Reacțiile emoționale ale locutorului se manifestă cu predilecție prin interjecții și locuțiuni interjecționale care, în funcție de intonația cu care sunt pronunțate și de context, exprimă: *uimire* (*ei!, zău?, vai!, Doamne!, olala!, ha!*), *indignare* (*hă?!, hm?!, ei, poftim!, ei, drăcia-dracului!*), *surpriză* (*a!, ei?!), satisfacție* (*ooò!, ah!*), *încântare* (*fu!, aii!, trăsnet!*), *dezaprobare* (*la naiba!*), *compasiune* (*săracul!, bietul!, Doamne Dumnezeule!*), *neîncredere* (*ei, da!*), *spaimă* (*ao!eu!, ferească Dumnezeu!, ferească Sfântul!*) etc. În majoritatea situațiilor, valorile modale ale interjecțiilor se suprapun.

Exemple:

A: *Da ce s-a-ntâmplat?*

B: *S-a stricat locomotiva.*

A: *Extraordinar! [...]*

B: *Până a venit altă locomotivă și am pierdut legătura din Fetești era la cinci și zece și noi am ajuns pe la șase în Fetești.*

A: *Extraordinar!*

B: *Și nu mai aveam legătură decât la zece fără zece minute.*

A: *U!*

B: *Și din Fetești până-n Cireșu, la soacră-mea, mai faci cam aproape două ore*

A: *Phii! [...]*

B: *Doamne Dumnezeule! Ce facem?! Ajungem dimineața?... (IVLRA: 45);*

Spectacol, prostii, ceva dă grădiniță cu cântecele, pă bune, a zis că cum să lăsăm inspectoratu să se ocupe de programu cultural. (IVLRA: 36).

Interjecțiile constituie un factor de oralitate prin toate posibilele lor funcții pragmatice: expresiv-afectivă, conativă sau injonctivă, deictică, de marcă discursivă. Inventarul actual de interjecții pare să se lărgască, inclusiv prin împrumuturi (*uau, ups*):

A: *că așa am ajuns eu cu Anamaria pe la nouă jumate și vorbisem să ne aștepte cineva și mi-a scris că nu au oameni și ne-am dus, am orbecăit noi și-am ajuns în altă parte.*

B: *uau! (IVLRA: 39).*

O zonă semantico-pragmatică semnificativă a afectivității este constituită de discursul agresiv. Folosite într-o măsură destul de mare în discursul românesc public actual, mijloacele de construcție a discursului agresiv (*insulte, imprecășii*) contribuie la impresia de implicare subiectivă.

3.5. Canalul sonor (oral) influențează structura mesajului generând *fapte de oralitate* ce se regăsesc în special *la nivel fonetic și fonologic*.

Modificările *fonetice* produse în mesajul oral sunt datorate pe de-o parte ritmului rapid al vorbirii (trăsătură intrinsec orală) și, pe de altă parte, tendinței spre articulare incompletă (dând naștere la forme reduse, ilustrate de fenomene de slăbire și cădere a consoanelor intervocalice, de sincopare, afereză și apocopă silabică). Unele dintre acestea au o anume regularitate în pronunție pentru că apar în unități morfo-lexicale foarte frecvent utilizate.

Se remarcă, de asemenea, în mesajul oral, frecvența incidentă a pronunției neliterare (fenomenele de natură populară caracterizând în ansamblu oralitatea colocvială).

Dintre fenomenele cu cea mai mare frecvență în uz (și care tind să devină reguli) amintim:

- amuțirea articolului *-l* (fenomen sistematic, aproape generalizat în oralitatea informală, cazuri sporadice de menținere fiind semnalate la intelectuali – ca o caracteristică a limbii scrise citite):

- *Când a luat premiu’ Herescu pentru: Dicționarul’ Etimologic, ei erau atunci la Viena.* (CORV: 115);

- *Și-n ce consta tratamentul’?* (CORV: 140).

Această trăsătură se regăsește în elemente lexicale aparținând registrelor neliterare (mai ales expresii populare *ca dracu’, ca prostu’, ca tot omu’, să-ți dai cu stângu-n dreptu, la botu’ calului* etc.);

- forma *io* pentru persoana I a pronumelui personal *eu*

- *Eram în Brăila, sunt brăileancă și ă... în timpurile care le trăim acuma le-am trăit io atunci în Brăila.* (IVLRA: 28).

3.6. Permisivitatea sporită a exprimării orale explică prezența în realizarea familiară a românei standard a unor *forme morfologice* aparținând variantelor neliterare ale limbii (asociate stabil cu anumite forme și construcții tipice vorbirii populare), utilizate în anumite contexte de comunicare (informale sau semiformale). Unele dintre acestea ilustrează pregnant tendințele de evoluție, de modificare a structurii lingvistice în general, sau de schimbare a configurației limbii literare (care se manifestă, mai întâi, cu precădere în limba vorbită).

3.6.1. Dintre tendințele generale înregistrate în uzul oral actual, amintim reducerea flexiunii nominale, ca urmare a extinderii morfemului de caz *lui* (considerat cel mai caracteristic dintre mijloacele actuale de *reducere a flexiunii* în româna populară); în limbajul familiar este curentă folosirea construcției cu *lui* proclitic pentru substantive desemnând grade de rudenie sau pentru nume proprii feminine cu finală neadaptată flexiunii și chiar utilizarea formei cu pronume demonstrative – *lu’ aia, lu’ ăla*:

Ce culoare avea rochia aia. [...] a lu’ Natalia Oreiro? (IVLRA: 79),

Da, da. A zis că noi avem mai multă putere, forță, în fața lu’ firma Secea. (IVLRA: 90),

Dă-i lu’ taică-su sau lu’ ăla din colț.

În aceeași tendință de *reducere a flexiunii* se înscrie utilizarea construcțiilor cazuale analitice prepoziționale în locul celor sintetice, ca și tratamentul

adjectivelor pronominale după modelul flexionar al adjectivelor propriu-zise, generalizând la masculin singular și la feminin plural omonimia casuală totală (ca urmare a tendinței generale de reducere a flexiunii):

Adăugirile aduse costumului acesta îi strică aspectul.

Mai mulți elevi ai claselor acestea au lipsit de la examen.

De exemplu, cazul dativ (cu funcție de complement indirect exprimat prin substantive sau substitute ale acestora) este curent înlocuit prin construcția echivalentă în acuzativ cu prepoziția *la*:

Dă-i și la Mioara [Mioarei] o prăjitură.

3.6.2. Uzul oral se caracterizează prin tendința de diversificare a formelor expresive de redare a sensurilor gramaticale.

Comportamentul discursiv presupune utilizarea în comunicarea orală a unor forme pronominale sau verbale menite să sporească, prin nuanța expresivă pe care o sugerează, influența locutorului asupra interlocutorului. Între acestea amintim:

– persoana a II-a și a III-a a verbului cu sens general, pluralul modestiei, pluralul colectivității, asocierea cu sau disocierea vorbitorului de agentul acțiunii (vezi I, **Pronumele personal propriu-zis**, 4.2);

– prezentul cu valoare de viitor (exprimând atitudinea participativă a locutorului față de acțiunile anticipate precum și nevoia de certitudine a acestuia):

A: Nu știe când se întoarce în mod normal.

B: Cred că dacă aduce dosarul lu' Viva o să fie în regulă.

A: Mă duc să-l vizitez la fabrică.

B: Te duci la Nehoiu. (IVLRA: 116).

Anumite forme verbale au rol de atenuare în interacțiunea verbală (unele funcționând ca suport pentru realizarea unor acte de limbaj indirecte):

– viitorul cu valoare de prezent:

O să vă rog să închideți fereastra.

– imperfectul modestiei:

Voiam să vă rog să-mi aduceți luni cartea înapoi.

– condiționalul ca marcă a politeții:

Domnule Consilier, dacă-mi permiteți, aș vrea câteva lămuriri. (IVLRA: 157).

3.7. Specificul canalului de comunicare afectează profund **organizarea sintactică a discursului oral**.

Caracterul spontan al comunicării orale influențează în mod hotărâtor structura mesajului la nivelul organizării sintactice și pragmatic-discursive, atât în cadrul fiecărei intervenții, cât și în cadrul schimburilor verbale, inducând o serie de fenomene care modifică linearitatea în dialogul autentic. Consecințele secvențialității și ale spontaneității (care acționează împreună în comunicarea orală) sunt greu de disociat.

Sintaxa discursului oral este determinată de: *dinamica procesului interactiv (rezultat al alternanței replicilor dintre interlocutori), intervenția factorilor emoționali (spontaneitate, ezitări, reveniri etc.), acțiunea factorilor de variabilitate care țin de contextul situațional.*

3.7.1. Formațiuni determinate de dinamica procesului interactiv

3.7.1.1. Comunicarea orală dialogală realizându-se prin secvențe emise alternativ de către interlocutori în cadrul interacțiunii lingvistice, o particularitate importantă o constituie *sintaxa dialogală*, caracterizată prin construcția „în salt” a enunțurilor, „enunțul” global prezentându-se ca o sumă de segmente sintactice, izolate unele de altele (reprezentând contribuția celor doi locutori), dar alcătuind adesea un tot coeziv și coerent:

A: *Și-am ajuns la nouă jumătate în Cireșu.*

B: *Seara.*

A: *Și e drum așa, sau mergeți peste câmp așa...*

B: *E asfalt.*

A: *E asfalt.*

B: *Dar întineric nu e, deci nu e sat. Câmp, câmp, câmp...*

A: *O șosea în câmp. (IVLRA: 46).*

3.7.1.2. Particularitatea sintactică definitorie a discursului oral este *organizarea mai puțin riguroasă a enunțurilor*, reflectată în caracterul fragmentat al acestora, concretizat prin: *discontinuități, construcții trunchiate, rectificări, elipse, incidente, topică particulară a constituenților* (vezi *Dialogul*).

Sintaxa dialogului colocvial se caracterizează, în primul rând, printr-o mare libertate în construirea frazelor.

Preocuparea pentru conținutul mesajului, clarificarea lui prin intercalarea unor informații suplimentare se manifestă adeseori prin neglijarea aspectului formal al organizării sintactice a enunțului, „schema” sintactică a frazelor mai ample fiind greu de determinat:

Fuseseră înainte alte serii, că erau tot așa și ăsta plecase din... unde-a fost Titu ș-atuncea... ă... tot Luci că numai ea mai era cu oarecare situație, câtă putea să fie atuncea și l-a ajutat ca să cumpere această dărăpănătură, că nu poți să-i zici casă. Ce să fie casă! (CORV: 58).

Exprimarea persoanelor instruite tinde, și în asemenea circumstanțe, spre o mai mare coeziune și coerență.

În româna vorbită se înregistrează diferite forme de slăbire a congruenței între predicat și subiect, între pronumele semiindependent *al* și substantivul pe care îl reprezintă, între un substantiv și un element cu funcție anaforică sau cataforică etc.

Un fenomen frecvent în varianta vorbită este *anacolutul* (concretizat în subordonate suspendate, subiective, completeive sau circumstanțiale – vezi *Anacolutul*). Acesta este datorat în mod special *modificării proiectului de discurs*, dar și elipsei și economiei de limbaj, precum și digresiunilor, parantezelor, priorității structurii informațional-comunicative în defavoarea celei strict sintactice, care poate fi alterată ca efect al diferitelor strategii discursive precum topicalizarea și focalizarea sau prin intervenția factorului afectiv, al ezitării etc.

3.7.1.3. Discursul oral manifestă o înclinație spre *economie lingvistică*, care se reflectă prin elipsă (vezi *Elipsa*), concizia realizându-se în diverse moduri.

3.7.1.4. Tendința contrară celei menționate determină *caracterul redundant al comunicării*. Amplificarea enunțării cu scopul unei mai bune înțelegeri a mesajului se face prin *reluări, repetiții, adiiționări, cumuli de termeni identici semantici și funcționali* etc. (vezi *Repetiția*).

Textul progresaază prin adaosuri, precizări sau *corecții* succesive.

Construcțiile adiționale (cuvinte, sintagme sau propoziții întregi), subordonatele marcate formal prin prezența unui conectiv subordonator și despărțite de regenta lor printr-o intonație terminală constituie una dintre cele mai evidente forme de manifestare a lipsei de perspectivă în organizarea comunicării orale. Prin intermediul intonației, vorbitorul încheie un enunț mai mult sau mai puțin dezvoltat; abia după aceea își amintește (sau își dă seama) că cele spuse sunt incomplete sau că formularea aleasă este prea vagă, raportată la cunoștințele receptorului și, făcând abstracție de limita instituită de intonație, el aduce completarea necesară, ca în:

A: *De ce a ieșit Udemereu' cu această formă de protest? Ei, această organizație, nu are esențial pentru...*

B: *Ea, ea, ea!*

C: *Că e uniune.*

A: *Ea, mă rog. Este un partid.* (TV, 2003).

3.7.1.5. Discursul oral preferă o formulă constructivă secvențială simplă, paratactică și acumulativă.

Textele orale se dezvoltă frecvent prin coordonare, stabilind raporturi sintactice simple, înlănțuind ideile după modele narative elementare, de maximă accesibilitate.

Raporturile sintactice condiționate de modalitatea orală de realizare a mesajului au fost grupate, în general, în trei categorii: (a) *construcții situate la limita dintre coordonare și subordonare*, (b) *construcții incomplete* (vezi **Elipsa**), (c) *construcții redundante* (vezi **Repetiția**).

(a) construcții la limita dintre coordonare și subordonare:

– subordonarea paratactică:

Ea se ducea zilnic la treabă / noaptea noi o necăjeam / nu se hodinea / (consecință, în Vulpe 1980: 55),

– false subordonate:

Că bine zici dumneata, mătușă; asta s-o facem. (I. Creangă; în GA, I: 401),

(b) enunțuri fragmentare (datorate întreruperilor, corecțiilor, ezitărilor):

Și când ajunsese... n-ajunse până-n stradă și căzu jos. (în Vulpe 1980: 77),

(c) construcții redundante:

Ăla cred că era, ăla cred că era, da. Care are așa o coroană ieșită în drum un pic. Ăla era. (CORV: 122).

Propozițiile coordonate sunt legate, în majoritatea situațiilor, prin conjuncția și care are, în româna vorbită, valoarea unei „conjuncții coordonatoare universale”, exprimând diferite raporturi (vezi **I, Conjuncția**) sau având rolul de a sublinia continuitatea discursului:

Și când a venit prima oară... în vizit... după ce m-a cerut pe mine... și-au venit părinții la mama la o cafea după masă la un ceai. Mama a făcut această prăjitură, dar reapăruseră stafidele și migdalele și s-a disperat și le-a făcut prăjitura așa cum trebuie și eu râdeam și ziceam că ăsta se cheamă „Kuskrenkuhen” [râde] (CORV: 124).

Conjuncția adversativă *dar* (cu varianta *da*) apare frecvent la începutul replicilor fără a marca o coordonare cu contextul anterior, având rolul de a exprima, între altele, dezacordul vorbitorului în raport cu comportamentul interlocutorului sau de a semnaliza schimbarea temei de discurs:

A: *Voi, cu doica, cu mine, cu... tata.*

B: *Da' fără tata. și tata era? Da' unde-au încăput toți în mașina aia?*

A: *Da' tu ți-amintești?*

B: *Mi-amintesc drumul ăla foarte bine. (CORV: 47).*

Conjunția coordonatoare neologică *or* este asimilată formal conjuncției disjunctive *ori*:

A: *El a fost gândit [...] să dureze șase ani.*

B: *Șase ani.*

A: *Ori acuma să propune să dureze patru ani, deci să să acopere perfect cu... legislaturile politice. (CORV: 239).*

În vorbirea populară și familiară, conjunția *că* are multiple valori sintactice ajungând, în felul acesta, cea mai frecventă conjuncție subordonatoare. În exprimarea orală nenormată, această „conjunție universală” poate avea, în plus, o „nuanță copulativă” (când leagă o interjecție imitativă de o propoziție) sau poate introduce propoziții independente (vezi I, **Conjunția**):

Și... hop că eu numa bine m-am dus. (apud Vulpe 1980: 64).

Conjunțiile și locuțiunile conjuncționale polivalente (*că, de...*) funcționează ca mărci ale registrului popular și familiar.

3.7.2. Formațiuni determinate de structura contextului situațional

Organizarea textului oral, puternic determinată de situația de comunicare, se caracterizează prin abundența *elementelor deictice* (vezi **Deixis**) care, semnalând actanții comunicării și relațiile dintre aceștia, proiectează în timp și în spațiu discursul și variază informațional sistematic cu desfășurarea procesului comunicativ.

Dintre deictice, apare cu o mai mare frecvență în româna vorbită decât în varianta scrisă pronumele personal de persoana I singular *eu* (subiect lexicalizat) – având ca efect sintactic o *perspectivă egocentrică* asupra mesajului:

A: *Eu m-am gândit la ochi... Da' probabil că n-am știut să mă concentrez bine.*

Eu sufăr în continuare cu ochii.

B: *Vai și eu. Îngrozitor! Eu nu știu... (CORV: 137).*

În exprimarea colocvială, afectivă, locutorul subiect este frecvent exprimat prin substantive desemnând grade de rudenie (*mamă, tată, bunică bunic, unchi, mătușă*) sau prin nume proprii înlocuind pronumele personal de persoana I:

Așteaptă, că îți dă mama imediat. (Mama se adresează copilului).

Vino la bunică! (Bunica se adresează copilului).

Apar uneori în vorbire pronumele personale în *dativ etic* cu valoare expresivă:

Care-mi bei cafeaua?

Eu vă rog să-mi dați definiția x.

3.7.3. Intervenția factorilor emoționali în organizarea enunțurilor

3.7.3.1. Dialogul colocvial abundă în *propoziții exclamative, în interogative retorice și cauzale justificative*:

A: *Vai, da ce bun e!*

B: *Plăcut, nu? (IVLRA: 54),*

Știți cum am fost? Citeam tot ce întâlneam și tot ce găseam! (CORV: 153),

Și eu, din sărăcia mea, din asta... m-am dus cu cârnați, cu cârtaboși, cu tot ce era așa... de-aicea din București m-a m-a dus. Palade... că eu nu știam așa, pe drum, unde să mă duc (CORV: 57).

3.7.3.2. Enunțul discursului oral este, de regulă, scurt, lipsit de ramificații.

Sunt frecvente propozițiile *eliptice*, cele *sintetice*, *neanalizabile*, reprezentate prin:

– substantive:

Gura! Liniște!

– adverbe (vezi I, **Adverbul**) *da, chiar, nu etc.:*

A: *Tu ai fost?*

B: *Nu. Îți spun eu că-n memoriile lui Diaconescu scrie că și el a fost la Lătești.*

A: *Da. (CORV: 59);*

– interjecții (vezi I, **Interjecția**) – *aa, aha, ei, hm, mm, zău etc* sau combinații ale acestora:

A: *Mhm*

B: *Într-adevăr m-am simțit mai bine o bucată de...*

A: *mhm. (CORV: 137).*

Se remarcă frecvența mare a *construcțiilor incidente* utilizate cu efecte discursive variate (vezi **Construcții incidente, Organizarea prozodică a enunțului, Modalizarea**):

– cu funcție de intensificare sau atenuare a informațiilor relatate de locutor:

Păi, scuză-mă nene, de la nouăzeci la o sută douăzeci... (IVLRA: 82);

Citeai [vecinik] și [obicinuit], hai să zici, da' vecinic te-ncurca, te trimitea la cu totul altă familie de cuvinte. (CORV: 163),

– cu funcție rezumativă sau de suspendare a enumerării:

Spre sfârșitul zilei eram obosiți, nu știu ce, și acolo mergea televizorul... (CORV: 141);

Și era un bătrân căzut de dimineață, i-a venit rău și, mă rog, l-a luat cineva cu mașina. (IVLRA:31),

– cu funcție metalingvistică:

Da, da ea este, cum să spun, ei îi place foarte mult să umble în părul altuia. (IVLRA: 30),

– cu funcție metadiscursivă:

Mie mi-a plăcut foarte mult când Profesorul a dat un răspuns... Deci pe-atunci anumiți tipi din Securitate... binențeles, orice instituție era supravegheată, și i s-a pus o-întrebare, dumneavoastră știți foarte bine, au fost șaptesprezece oameni la burse-n Statele Unite și n-a rămas nimeni. (CORV: 155).

Sucesiunea de enunțuri scurte se asociază cu prezența mărcilor pragmatice care asigură, de obicei, împreună cu mijloacele paraverbale, coeziunea discursului oral.

3.7.3.3. Modalitatea de exprimare orală favorizează, prin frecvența utilizării, pătrunderea în exprimarea îngrijită a unor *structuri neliterare de organizare a discursului*.

Un fenomen nerecomandabil, deosebit de frecvent în limba actuală vorbită (cu tendința de a se generaliza), este omiterea prepoziției *pe*, când funcția de complement direct este îndeplinită de un relativ (*care*):

A: *Eram la Brăila. Sunt brăileancă și timpurile care le trăim acum, le-am trăit io atunci la Brăila.* (IVLRA: 28).

Sunt înregistrate foarte frecvent în vorbirea actuală unele modificări nerecomandabile de topică (aparținând registrului exprimării populare de coloratură regională) cum ar fi modificarea poziției adverbului *mai* (*cam, prea, și tot*) prin așezarea acestuia înaintea formelor verbale compuse:

A: *Ne cântați ceva?*

B: *Nu, că în ultima vreme nu mai m-am ocupat de asta* (TV, 2004).

Este, de asemenea, frecventă și nerecomandabilă extinderea adverbului *decât* în construcții pozitive care admit doar adverbul *numai*:

A *cumpărat decât două cămăși.*

3.7.4. Prezența mesajului în mesaj

Reproducerea vorbirii este un proces complex de reactualizare prin limbă a acțiunilor verbale anterioare momentului prezent. Utilizarea diferitelor modalități de reproducere a vorbirii variază în funcție de factori de natură socioculturală sau contextuală.

Caracteristicile principale ale dialogului evocat în comunicarea orală sunt autenticitatea și expresivitatea redării (elemente care privesc variația stilistică și pe cea sociolingvistică).

În româna familiară, de exemplu, predomină reproducerea vorbirii în stil direct, mai comodă în codare și mai utilă vorbitorului (mesajul câștigă în expresivitate), textele reproducând *in extenso* și conservând în foarte mare măsură indicii informaționali ai oralității, specifici comunității lingvistice, cum ar fi: *formule de adresare specifice, interjecții, mărci specifice ale declarației, expresii eliptice, elemente fatice specifice, expresii cu funcție de reliefare, intensificare, construcții dubitative, expresii de iterare, expresii ale eșecului, exclamații etc.:*

Prin urmare, cum am scăpat eu dacă cu voia lu' Dumnezeu de-acolo.

Vezi? Așa că e limpede. „Băi Costică, ești sigur aici?” „Domn' sublent, aicea este locu' unde am fost eu și dumneavoastră ați fost aicea! Precise! Uite”. Erau numai margini dă gropi de obuz... (IVLRA: 49).

Concomitent cu tendința menționată, analiza textului oral relevă clar faptul că, din nevoi specifice de eficiență și economie în comunicare, reproducerea vorbirii locutorului absent se realizează în mod selectiv și rezumativ. Adeseori, „citarea” textului este omisă și sunt redată în rezumat, prin parafrază sau clișee verbale, de tipul *așa așa, câte-n lună și în stele, c-o fi c-o păți, cutare, nu știu ce etc., toate actele verbale care nu pun în prim plan intenția comunicativă a locutorului:*

– „Domnule”, am dat de el, „uitați așa, uitați așa, i-am făcut așa, i-am dres așa, a avut așa, transpirație cutare”, i-am explicat restul. (IVLRA: 32).

Procedeul este larg folosit și în comunicarea scrisă, mai ales în textele literare (vezi *Vorbirea directă și vorbirea indirectă*, 3).

ORGANIZAREA INFORMAȚIONALĂ A ENUNȚULUI

PREZENTARE GENERALĂ

1. TIPURI DE INFORMAȚIE ÎN ENUNȚ

Enunțul, ca realizare lingvistică a unui mesaj minimal, este purtătorul unei informații complexe, rezultate din sinteza mai multor tipuri de informații, de naturi distincte, care dispun de mijloace specifice de codificare în cadrul sistemului limbii.

Aceste informații pot fi grupate în trei categorii generice:

(a) *informația factuală (cognitivă, descriptivă)*, constând în descrierea unei stări de lucruri aparținând unei secțiuni a universului discursiv.

(b) *informația (inter)acțională*, corespunzătoare forței (valorii) ilocuționare a enunțului, constând în tipul de acțiune care se realizează prin producerea enunțului respectiv într-o situație de comunicare determinată.

Informațiile de tip (a) și (b) constituie, împreună, *informația substanțială* (partea esențială a mesajului, care face obiectul intenției comunicative fundamentale a locutorului).

(c) *informația comunicativă (discursivă)*, privitoare la organizarea operațiilor de integrare, de prelucrare și de stocare a informației substanțiale (a-b) în cadrul procesului comunicativ – operații prin care se realizează o *progresie informațională* coerentă a discursului / dialogului.

2. ORGANIZAREA COMUNICATIV-INFOAȚIONALĂ: FUNCȚII

Organizarea comunicativ-operațională (c) a enunțului asigură:

(1) *punerea în relație a informațiilor „noi”* aduse de acesta cu *informațiile „vechi”* – deja achiziționate de interlocutori pe calea discursului desfășurat până la momentul respectiv sau pe calea evidenței situaționale ori împărtășite în virtutea experienței anterioare comune.

(2) *ordonarea internă a operațiilor semantice* prin care se realizează sinteza semnificației globale a enunțului din elementele dotate cu semnificație care-l compun (deci stabilirea unui *traseu de calcul semantic*).

(3) crearea premiselor pentru *repertorierea informațiilor* introduse progresiv în discurs / dialog și *depozitarea* lor în „memoria conversațională” comună, spre a fi ulterior (virtual) dezvoltate prin adăugarea de informații noi.

2.1. O parte dintre aceste funcții de organizare comunicativ-operațională sunt inerente structurilor proprii organizării informației substanțiale.

Astfel, la nivelul structurii referențiale, elementele de expresie cu referențializare directă (deictice, nume proprii, nume cu referent unic), precum și anaforicile sunt nucleele „naturale” ale arhitecturii referențiale a enunțului, constituind baza de raportare a elementelor referențializate relațional: în *Căinele vecinului meu de palier o latră pe Maria de câte ori o vede.*, referentul global al enunțului (starea de lucruri repetitivă descrisă) este constituit pornind de la nucleul deictic „eu”, în relație cu care se identifică „palierul meu”, „vecinul meu de palier” și, mai departe, „căinele vecinului meu de palier” – și de la nucleul (nume propriu) „Maria”, elemente suficiente pentru ordonarea operațiilor de referențializare.

În afară de ordonarea intrinsecă a operațiilor de referențializare, la același nivel mai este codificată și semnalarea caracterului de informație „veche” al elementelor deja identificate referențial: acestea sunt reluate anaforic.

De asemenea, structurile sintactice prezintă o ordonare inerentă a operațiilor semantice care le sunt asociate, centrele de grup constituind nucleele „naturale” la care se adăunează informațiile specifice adjuncțiilor lor.

Cele două tipuri de ordonare a operațiilor semantice nu sunt în mod necesar (și nici măcar preferențial) paralele, fiecare dintre ele reprezentând progresia unui tip distinct de informație: în enunțul citat, centrul de grup („câinele”, nucleu al operațiilor semantico-sintactice) ocupă o poziție inferioară în cadrul structurii referențiale, legătura sa cu nucleul referențial („eu”) fiind mediată prin trei trepte relaționale.

2.2. Organizarea comunicativ-operațională a enunțului dispune și de modalități de structurare proprii, fiecare dintre acestea codificând un tip distinct de informație comunicativă:

(a) *organizarea tematică*, (b) *organizarea focală*, (c) *organizarea lineară*.

Convențiile de reprezentare grafică sunt explicitate sub **Organizarea tematică a enunțului, 2** și **Organizarea focală a enunțului, 3**.

2.2.1. La nivelul organizării tematice, conținutul informațional al enunțului este repartizat în *temă* și *remă* (comentariu), *tema* fiind un element informațional (entitate / stare de lucruri) prezent în conștiința interlocutorilor și relevant din punct de vedere comunicativ, în legătură cu care *rema* aduce informații noi (rema „vorbește despre” temă, o „comentează” într-o manieră relativ liberă). În succesiunea enunțurilor care compun discursul / dialogul se constituie un „repertoriu” tematic (elementele informaționale introduse progresiv în câmpul de interes al interlocutorilor, pe cale discursivă sau situațională), în „rubricile” căruia sunt distribuite, periodic, informații noi, atunci când tema virtuală aferentă acelei „rubrici” este activată. Din punctul de vedere al nivelului tematic de organizare, discursul / dialogul se prezintă așadar ca un proces similar celui de constituire și de dezvoltare a unui „fișier”, enunțul tematizat având rolul de a adăuga informații „fișei” tematice respective, precum și de a introduce „fișe” noi (corespunzătoare elementelor prezente în partea sa rematică, ulterior activabile ca teme).

O atare repertoriere progresivă a informației discursive reprezintă un proces cognitiv natural, care se aplică indistinct *tuturor* elementelor informaționale puse în relație în enunț (fiecare element face obiectul unei adăunări de informații, corespunzătoare relațiilor în care este plasat cu toate celelalte elemente).

Pentru a dirija univoc procesul de repartizare tematică a informațiilor, locutorul trebuie să indice nonambiguu tema / teme pe care o / le are în vedere; acesta este rolul *tematizării forte* (explicite, stricte), care dispune de modalități de marcare specifice, de natură prozodică, sintactică sau lexico-sintactică (vezi **Organizarea tematică a enunțului**).

În lipsa opțiunii locutorului de a-și tematiza explicit enunțul, interpretarea tematică este atrasă preferențial de structurile ordonate operațional ale altor nivele informaționale (sintactic, referențial, linear etc.), nucleeele acestora fiind asumate drept *teme slabe* (implicite; „teme” în sens lax).

2.2.2. La nivelul organizării focale, informația nouă furnizată de enunț este una de identificare: locutorul precizează identitatea unui element component al unei informații descriptive deținute obligatoriu de ambii interlocutori la momentul producerii enunțului. Informația identificatoare constituie *focusul* enunțiativ, componenta informațională de identificat este *topicul*, iar informația împărtășită care înglobează componenta neidentificată este *presupoziția* asociată structurii focalizate.

Când rostește *La Canál și-a pierdut tatăl meu sănătatea.*, locutorul identifică *locul* unde și-a pierdut sănătatea tatăl lui, faptul că acest lucru s-a întâmplat fiind cert pentru ambii interlocutori, ca o condiție necesară a acceptabilității enunțului (vezi **Organizarea focală a enunțului**).

Producerea unui enunț focalizat este așadar strict condiționată de existența unei informații asupra unei stări de lucruri acceptate în prealabil ca reală de către interlocutori, iar natura informației noi pe care acest enunț o aduce este, de asemenea, strict definită: se stabilește identitatea unui element având o poziție determinată în cadrul stării de lucruri în cauză.

2.2.3. În ciuda naturii radical diferite a informației codificate la nivelul organizării tematice, respectiv focale, a enunțului, cele două tipuri de structurare comunicativă sunt relativ frecvent confundate.

O sursă posibilă a acestei confuzii este faptul că, la ambele nivele, se stabilește o progresie comunicativă de la o informație veche (dată / împărtășită) către o informație nouă, intrinsec legată de prima; or, dacă *rema* constituie informația nouă, iar *focusul* de asemenea, ar rezulta că aceste două concepte sunt echivalente; așadar *temă* și *topicul* s-ar suprapune și ele. Identificarea cuplurilor conceptuale *topic* / *focus* și *temă* / *remă* este favorizată și de terminologia engleză, în care termenul „topic” intră concomitent în două opoziții: „topic₁ / comment” (echivalent cu *temă* / *remă*) și „topic₂ / focus”. În plus, perspectiva preponderent sintactică din care este îndeobște abordată această problematică tratează implicit noțiunile în cauză ca desemnând *segmente de expresie* (și nu *elemente informaționale* codificate prin tipare de expresie).

O demonstrație simplă a nonechivalenței celor două cupluri conceptuale se poate face pornind de la tiparele lingvistice în privința cărora există consens asupra identificării elementului „tare” (marcat) al uneia sau al celeilalte dintre cele două opoziții: *temă* (vs *remă*; sau „topic₁ vs comment”) și *focus* (vs *topic₂*).

Astfel, frazele „scindate” (cărora în română li se asociază obligatoriu mărcile prozodice specifice, vezi **Organizarea focală a enunțului**) sunt acceptate cvasiunanim ca structuri emfatice, punând în evidență *focusul*:

El e cel care o tot sună noaptea și închide.

De asemenea, e necontrovertată interpretarea structurilor de tipul următor ca emfaticizând *tema*:

Cât despre el – o tot sună noaptea și închide.

Un enunț cu dublă emfază comunicativă, cum este:

Cât despre el – el e cel care o tot sună noaptea și închide.

demonstrează indubitabil că *focus* și *remă* sunt concepte absolut distincte, odată ce unul și același element informațional poate deține simultan în enunț rolul de *focus* și cel de *temă*: altfel ar însemna că același element este concomitent *temă* și *remă*, ceea ce este absurd; rezultă că cele două opoziții sunt nonechivalente.

Se poate doar accepta ideea că topicul (de cele mai multe ori nereprezentat explicit în enunț, subiacent secvenței focale) se constituie într-o „*temă slabă*” (implicită, „*temă*” în sens lax) - întrucât a identifica un element este una dintre modalitățile de a „vorbi despre” acel element.

2.2.4. Organizarea lineară a enunțului privește ordinea operațiilor de decodificare primară a mesajului pe măsură ce acesta este emis / receptat, până în momentul încheierii sale: alocutorul elaborează provizoriu informația furnizată până la un anumit moment, anticipând și selectând posibilitățile alternative de dezvoltare a acesteia în baza virtualităților combinatorii ale elementelor de expresie deja oferite; progresia informațională se realizează prin restrângerea continuă a acestor virtualități, până la fixarea finală a formei (și a conținutului aferent) enunțului produs de locutor.

Ordinea lineară este, în limba română, relativ liberă: nici structurile care organizează informația substanțială, nici cele reprezentând strict organizarea comunicativă *nu impun* cu necesitate o anumită ordine a elementelor lor constitutive (și reciproc, o anumită ordine a elementelor de expresie *nu impune* cu necesitate o anumită distribuție a funcțiilor informaționale la un nivel de organizare informațională dat).

Cu toate acestea, pe plan sintactic se recunoaște existența (relevantă tipologic) a unei ordini preferențiale (neutrale, nemarcate) a constituentilor; în același timp, procesului de decodificare lineară îi este inerentă progresia unui tip de informație, strict operațională. Tendința spre economie în procesul de elaborare / interpretare a informației *favorizează* distribuția similară a informațiilor „vechi”, respectiv „noi”, de naturi distincte; acesta este rolul „dislocării la stânga” (spre începutul enunțului) a constituentilor sintactici cărora li se atribuie rolul comunicativ *temă* (iar „la dreapta”, a elementelor rematice), precum și al „dislocării la dreapta” (spre sfârșitul enunțului) a *secvenței focale* (iar „la stânga”, a secvenței presupozitionale). O atare distribuție economică poate conduce la situații de cumulare de funcții comunicative de către una și aceeași secvență de expresie, fără ca prin aceasta respectivele funcții să-și piardă autonomia, fapt demonstrat de posibilitatea distribuirii lor nonparalele. Astfel, în:

↑ *Pe Mihai*₁↑(♯) *l-am întâlnit prima dată la Ioana*₂.

secvența 1 este *temă*, ocupă poziția lineară inițială și face în același timp parte din secvența presupozitională („*Pe Mihai l-am întâlnit prima dată undeva*”), iar 2 este secvență focală, făcând în același timp parte din *remă* și ocupând poziția lineară finală. Aceeași informație substanțială, cu aceeași distribuție a funcțiilor comunicative, permite însă și o organizare lineară diferită:

*La Ioana*₂ *l-am întâlnit prima dată* (♯) ↓*pe Mihai*₁↓.

după cum și funcțiile comunicative pot fi distribuite diferit:

↑*Pe Mihai*₁↑(#) *– pe el*₂ *l-am întâlnit prima dată la Ioana*₃ *(și nu pe Dan, cum greșit credeam că-mi amintesc).* – unde secvențele 1 și 2 (coreferențiale) sunt temă, respectiv focus, iar 3 face parte din secvența presupozitională.

3. PROGRESIA COMUNICATIVĂ

Progresia comunicativă vizează fiecare nivel de organizare informațională (comunicativă sau substanțială) în parte, un același element de expresie putând corespunde simultan unei informații „vechi” dintr-un punct de vedere, și „noi” din alt punct de vedere. În:

↑*O carieră de artistă*₁↑(#) *își visau multe fete*₂ *DIN CIOROĞARLA*₃. (*Cele din București erau mai realiste.*), enunțul cumulează mai multe trasee de calcul semantic, în fiecare dintre ele una și aceeași secvență de expresie (dintre cele indexate) corespunzând unei informații cu poziție diferită din punctul de vedere al dinamismului comunicativ:

- pe plan referențial, punctul de pornire al calculului semantic este 3; 2 este referențializat indefinit, prin raportare la 3, iar 1 are gradul de referențializare minim (este o expresie indefinită, generică)

- pe plan sintactic, calculul semantic pornește de la 2 (subiect), îi adăunează 3 și se încheie cu 1

- pe plan linear, decodificarea urmează traseul 1→2→3

- pe planul organizării tematice, 1 este temă (deci punct de pornire al progresiei informaționale), iar 2 și 3 fac parte din remă (informație nouă)

- pe planul organizării focale, 3 este focus contrastiv (deci poartă cantitatea maximă de informație nouă), în timp ce 1 și 2 sunt incluse în informația de tip presupozitional (deci veche); *topicul* este implicit, subiacent poziției 3 („locul de origine al fetelor care-și visau o carieră de artistă”), deci „tema slabă” nu are reprezentare segmentală.

ORGANIZAREA TEMATICĂ A ENUNȚULUI (TEMĂ / REMĂ)

1. PREZENTARE GENERALĂ

Organizarea tematică (tematizarea) este una dintre modalitățile de structurare comunicativă a discursului / dialogului, prin care se asigură progresia informațională de la *un tip de informație dată* (veche – deja achiziționată la un moment determinat al schimbului comunicativ – și făcând parte din bagajul comun de cunoștințe ale participanților) către *informația nouă*, adăunată celei vechi și intrând și ea, progresiv, în bagajul informațional comun.

Informația furnizată de organizarea tematică este una *de tip operațional*, privitoare la *modul de distribuire* a informației descriptive (factice) în jurul punctelor de interes deja instituite în cursul discursului / dialogului: entitățile, evenimentele sau ideile la care s-a făcut referire anterior, ori care au o prezență relevantă în contextul situațional, se constituie în *teme virtuale (latente)*, deschise unei ulterioare elaborări prin adăunare de informații privitoare la acestea. Fiecare enunț (unitate comunicativă minimală) se construiește în jurul (cel puțin) unei *teme* preluate (activate) din contextul discursiv anterior sau impuse de contextul extradiscursiv, pe care o dezvoltă printr-o secțiune purtătoare de informații noi referitoare la aceasta (*rema / comentariul*).

Tema este, așadar, elementul informațional (entitatea / starea de lucruri) „despre care se vorbește”, iar *rema* - „ceea ce se spune despre temă”.

Temă și *remă (comentariu)* sunt concepte privitoare la *conținutul* informațional al enunțului; acestor elemente informaționale le corespund, în planul *expresiei*, o *secvență tematică*, respectiv o *secvență rematică*. Din rațiuni de economie, termenii *temă / remă* sunt însă frecvent folosiți, atunci când confuzia planurilor nu este posibilă, cu referire la segmentele de expresie respective.

2. SELECȚIA TEMATICĂ: CONDIȚIONĂRI CONTEXTUALE / PRAGMATICE

Tema selectată poate fi (a) una deja activată la momentul producerii enunțului, prin (a_1) secvența comunicativă imediat precedentă, ori prin (a_2) intruziunea unui element extracomunicativ demn de interes, sau poate fi (b) reactivarea uneia dintre temele latente – fie (b_1) temă a unui enunț anterior, temporar lăsată în plan secund, fie (b_2) un element aflat anterior într-o poziție rematică; pentru fiecare dintre aceste situații există modalități de marcarea specifice.

Introducerea unei (c) teme noi este posibilă într-un moment noninițial al unui schimb comunicativ, însă numai cu semnalarea explicită a discontinuității tematice, însoțită de o cerere (explicită sau implicită) a acordului alocutorului.

Nerespectarea acestor condiții de *relevanță tematică* atrage după sine neacceptarea enunțului de către alocutor, prin contestarea / chestionarea rațiunii prezenței acestuia în discurs (*Ce are una cu alta?*, *Tu despre ce vorbești?*), sau implicit, printr-o reacție de stupeoare, posibil urmată de abandonarea discuției.

În exemplele din capitolul de față, secvența tematică avută în vedere este marcată grafic simplificat, în afară de caracterele cursive aldine, și prin încadrare între semnele [↑] sau [↓], indicând intonația specifică poziției respective – atunci când este adusă în discuție (vezi *infra*, 2.1.1); prin [#] se indică pauza virtuală.

Astfel, în:

(a₁') ↑*Bunică-mea*₁↑[#] *era o femeie deosebit de frumoasă și de atentă la cum arată.* ↑*Pe ea*₁↑[#] *n-ai fi văzut-o vreodată că iese nearanjată, nefardată, negătită.*,

tema primului enunț este preluată în enunțul imediat următor, în timp ce în:

(a₁') ↑*De întâlnit*₁↑[#], *l-am întâlnit de multe ori, la club*₂. ↑*Acolo*₂ *însă*↑[#] *poate că nu era același ca în intimitate.*,

este tematizat (în al doilea enunț) un element care, în enunțul precedent, are o poziție rematică.

În (a₂), *Să ne înțelegem*, ↑*ce-am discutat aici*↑[#] *rămâne strict între noi.* (#)↑*Dumneavoastră*↑[#] *pe cine căutați?*, al doilea enunț are o temă impusă extradiscursiv (pe ușă intră o persoană necunoscută / inoportună).

În (b_{1/2}), *Alegerea delegaților n-o putem face acum, că n-avem cvorum;* ↑*în privința datei începerii negocierilor*↑[#] *ne putem însă pune de acord.*, este reactivat tematic un element informațional menționat anterior în discuție, la oarecare distanță, într-o poziție tematică sau rematică.

În (c₁') *la să vorbim puțin și despre tine, draguiță!* sau (c₁') *Trecând acum la chestiuni organizatorice, trebuie să stabilim componența comisiilor.*, se propune o temă nouă, aflată totuși în sfera tematică largă, virtuală, a discuției anterioare, în timp ce în (c₂) *Bun, să lăsăm filosofia.* ↑*Tu*↑ *ce faci, cum o mai duci?* clivajul tematic este abrupt și explicit. În ambele situații, saltul tematic se realizează printr-o propunere explicită, formulată într-un enunț (sau segment de enunț) metadiscursiv distinct, care conține tema nouă propusă în poziție rematică (c₁', c₁') sau care doar anunță abandonarea liniei tematice precedente.

2.1. Tema nu reia obligatoriu un element informațional prezent ca atare în contextul discursiv / situațional (chiar dacă de cele mai multe ori o face), ci trebuie doar să se înscrie în sfera semantică ori logică (inferențială) a acestuia. Astfel, dacă la întrebarea *Știi cumva cât e ceasul?* se răspunde cu *Bunică-mea a trăit 90 de ani.* (în loc de *E douăsprezece și jumătate.* sau *Nu știu, n-am ceas.*), schimbul dialogal este eșuat, replica fiind considerată nonacceptabilă, întrucât este irelevantă, noncooperantă, aberantă comunicativ; în schimb, replici ca *De ce te grăbești?*, *Stai liniștit, e încă devreme.* sau chiar *Vai, bine că mi-ai adus aminte, trebuia să dau un telefon.* pot fi acceptate drept cooperante, întrucât li se poate depista relația cu tema propusă prin întrebare („ora desfășurării dialogului”).

2.2. Mecanismul inserției și al progresiei tematice este strict controlat contextual în *dialog*; în discursul de tip *monologal* (narațiune, conferință, dar și intervenție compactă extinsă, narativă sau argumentativă, într-un schimb conversațional), continuitatea tematică poate fi „jucată”, „pusă în scenă”, ca și cum monologul ar rezulta din contragerea unui dialog subiacent, tacit, în care destinatarul ar fi pus implicit la curent cu elementele informaționale tratate explicit drept teme enunțative:

La 18 ani, am intrat la facultate. ↑Pe X↑(♯) l-am cunoscut în anul I, eram colegi de grupă. ↑Că era un bădăran↑(♯) ne-am lămurit din prima clipă; ↑că era și turnător↑(♯) am aflat abia în anii din urmă.

3. FUNCȚII COMUNICATIVE; TEMATIZARE FORTE VS SLABĂ

Organizarea tematică a enunțului îndeplinește concomitent două funcții comunicative:

- organizează operațiile semantice necesare sintezei semnificației globale a enunțului, pornind de la anumite nuclee informaționale propuse drept centre de interes (*teme*), la care se adăunează informații noi, care le dezvoltă pe primele (*remă / comentariu*, prin care enunțul „vorbește despre”, „spune ceva despre temă”);

- realizează repartizarea informațiilor aduse prin enunț în „repertoriul” tematic discursiv / dialogal preconstituit în cursul procesului comunicativ de până la momentul producerii enunțului și contribuie la dezvoltarea acestui repertoriu prin introducerea de „rubrici” noi, asigurând astfel *coerența și progresia tematică* a discursului / dialogului.

Aceste operații de manipulare și de stocare a informației dispun de mijloace de semnalare explicită și nonambiguă (mărci specifice de tematizare *forte / explicită / strictă*), dar utilizarea lor nu este obligatorie (informația tematică este gramaticalizată în sens slab). Atunci când locutorul *nu* decide să orienteze univoc interpretarea tematică a mesajului său, această interpretare va avea loc pe baza unor mărci nonspecifice, proprii organizării altor tipuri de informație prezente în enunț, cum sunt:

(a) *structura sintactică*: centrele de grup au prevalență tematică față de determinativii lor; subiectul are prevalență tematică față de predicat, apoi, regresiv, față de obiectul direct, față de obiectul indirect, față de complementele prepoziționale și de complementul de agent, față de circumstanțiale;

(b) *structura referențială*: nucleele de referențializare – deictice, anaforice, nume proprii, nume comune cu referent unic – au prevalență tematică față de sintagmele nominale definite, iar acestea din urmă, față de expresiile nominale indefinite – nume / pronume / sintagme nominale indefinite;

(c) *structura focală* favorizează interpretarea focusului drept (element de) remă și plasarea temei în segmentul nonfocal;

(d) *ordinea lineară* impune, independent de toate celelalte modalități de structurare concomitent prezente în construcția enunțului, o succesiune strictă a operațiilor de decodificare primară: latențele combinatorii ale primului element din lanțul sintagmatic sunt restrânse prin apariția elementului următor și așa mai departe, ceea ce echivalează cu precizări aduse progresiv informației purtate de un element de expresie de către elementele de expresie aflate „la dreapta” sa, deci cu o

tematizare lineară, progresivă, strict operațională intraenunțativ, pe termen scurt (până la încheierea procesului de receptare și decodificare a enunțului).

Situațiile de sub (a) – (d) manifestă o tematizare *slabă / implicită/laxă* – de tip structural (a) – (c) sau linear (d).

Tematizarea forte este structurală, deliberată, univocă (nonambiguă), actualizată (este impusă de locutor în procesul de codificare, pentru a fi preluată ca atare în decodificare). *Tematizarea slabă* este plurivocă (ambiguă) și virtuală: destinatarul poate repertoria informațiile, simultan sau alternativ, sub oricare dintre „rubricile” oferite de elementele cu potențial tematic – mărcile de tematizare nonspecifice fiind controlate (catalizate) de proeminența tematică contextuală a elementelor de expresie suport.

Cum un enunț care nu este marcat tematic forte poate fi interpretat ca (și, *de facto*, chiar este) furnizor de informații cu privire la oricare – și fiecare – dintre elementele sale, tematizarea explicită a unui / unor elemente poate fi privită drept *enfazăză tematică* (marcare suplimentară a temei / temelor).

3.1. Tematizarea forte (*explicită, strictă*) se realizează cu ajutorul *mărcilor specifice*, asociate preferențial (dar nu obligatoriu) cu mărcile nonspecifice (de tematizare slabă).

Mărcile (specifice) de tematizare forte sunt de următoarele categorii: (a) *mărci intonaționale*, (b) *mărci sintactice*, (c) *mărci lexico-sintactice*.

3.1.1. Mărcile intonaționale (vezi și **Organizarea prozodică a enunțului**) sunt obligatorii în tematizarea forte, asociate sau nu cu mărci de tip (b) sau (c) și / sau cu mărci nespecifice. Se poate identifica un *contur intonațional local* al secvenței tematizate explicit, cu configurație distinctă în funcție de tipul de enunț și / sau de poziția secvenței tematice în cadrul acestuia (*nu* și de funcția sintactică a secvenței).

În enunțurile asertive și în cele injonctive, secvența tematică aflată în poziție inițială este pronunțată cu o tonalitate medie mai înaltă decât cea a restului enunțului, cu un final ascendent începând de la ultima silabă purtătoare de accent lexical (menținut la același nivel de eventualele silabe următoare neaccentuate) și urmată de o pauză virtuală:

Pe Ma^{ria} (#)

n-am văzut-o niciodată furioasă.

Să mă duc acolo de bună^{voie} (#)

nu și-ar fi închipuit ei vreodată.

A^{colo} (#)

du-te singur!

În enunțurile interogative, secvența tematică inițială are, dimpotrivă, o tonalitate medie mai joasă decât a restului enunțului, cu un final descendent începând de la ultima silabă accentuată lexical (menținut la același nivel pe eventualele silabe neaccentuate următoare) și este, de asemenea, urmată de o pauză virtuală:

Dar tu (#), ce-ai de gând?

Să faci mereu ce vor alții (#), crezi că e bine?

De văzut (#), l-ai văzut?

În toate tipurile de enunțuri, secvența tematizată forte noninițială (mediană, finală) este pronunțată cu o tonalitate medie mai joasă (menținută aproximativ constantă) decât cea a restului enunțului și este încadrată de pauze virtuale:

Las' că vine ea, (#)răspłata (#), n-avea grijă.

(Îl) știu eu bine ce poate, (#) (pe) frate-tău.

Aș putea s-o mai țin – (#) cartea aia (#) – o săptămână?

Dă-o-ncoace, (#) umbrela (#), de ce-o iei cu tine?

N-a reușit să-și vină în fire – (#) fata cea mică (#) – orice au încercat.

Uite că s-a reparat singur – (#) becul din baie.

Se pare că toate secvențele tematice forte noninițiale sunt tratate ca incidente, cu dublu rol: de explicitare a unui anaforic / deictic explicit sau implicit (cu expresie Ø) și de precizare a poziției sale de temă enunțiativă – fiind deci echivalentele contrase ale unor propoziții incidente cu valoare metadiscursivă („Este vorba despre X” / „Ceea ce spun se referă la X”).

3.1.2. Mărcile sintactice ale tematizării forte sunt de două tipuri: (A) mărci *intrapropoziționale* (de *constituent*), care instituie ca temă un grup – parte de propoziție și (B) mărci *interpropoziționale* (de *propoziție*), care investesc tematic informația unei întregi propoziții constituente a frazei.

3.1.2.1. Mărcile sintactice de tematizare forte intrapropozițională sunt, în limba română, specializate la o clasă restrânsă de constituenți (predicate verbale, nume predicative, predicative suplimentare, anumite circumstanțiale) și se reduc la construcția *de + constituent tematizat + predicat verbal / nominal* (cu verbul la un mod personal).

Când constituentul de tematizat este *un predicat verbal* (însoțit sau nu de determinativi), construcția va fi *de + supinul verbului + predicatul verbal*; complinirile predicatului (atunci când există) pot rămâne atașate acestuia, pot întovărăși supinul sau se pot distribui selectiv:

De știut, știa foarte bine că n-are nici o șansă.

De obținut tot ce-ai vrut, ai obținut – acum ce mai vrei?

De mers la mare, n-aș merge anul ăsta.

Atragerea (unei părți a) determinativilor verbului-predicat de către supin indică tematizarea informației transportate în întreaga secvență (verb + complementele supinului): „În legătură cu obținerea a tot ce ai vrut – ea s-a realizat”; „În legătură cu mersul la mare – n-aș face-o anul ăsta”.

Nonatragerea de către supin a unor determinativi nu indică însă, în mod necesar, excluderea acestora din sfera informației tematizate; înglobarea în temă a complinirilor rămase atașate verbului-predicat este marcată prin extinderea conturului intonațional tematic pe deasupra predicatului verbal, până la limita finală a complementelor vizate:

(a') ↑*De plecat în vacanță cu mamă, soacră, cățel și purcel*↑(#), *n-aș mai pleca în viața mea.* este echivalent ca structură tematică cu:

(a'') ↑*De plecat, n-aș mai pleca în vacanță cu mamă, soacră, cățel și purcel*↑(#) *în viața mea.* (locutorul afirmă, în legătură cu o plecare în vacanță cu atâtea persoane, că nu mai e dispus să și-o asume vreodată), în timp ce în:

(b) ↑*De plecat, ↑(#) n-aș mai pleca în viața mea în vacanță cu mamă, soacră, cățel și purcel.* este tematizată (contrastiv) doar „plecarea”, în legătură cu care locutorul afirmă (rematic) că nu și-ar mai asuma-o în asemenea condiții exasperante: ca probă, enunțul poate fi completat prin *Mai bine aș rămâne acasă.*, în timp ce pentru (a') – (a'') o completare firească ar fi *Aș pleca singur / doar cu nevasta.*

Atunci când tematizarea sintactică vizează un predicat verbal exprimat printr-o *locuțiune verbală*, secvența cuprinsă între *de* și verbul la mod personal poate cuprinde întreaga locuțiune (cu centrul verbal la supin) – caz în care poziția predicativă e ocupată doar de centrul verbal al locuțiunii – sau numai supinul centrului verbal, locuțiunea *in extenso* apărând doar în poziția predicatului:

De dus capul, îl duce la tot felul de chestii, n-avea grijă.

De dus, îl duce capul la tot felul de chestii, n-avea grijă.

Reducția secvenței tematizate (în supin) la centrul verbal al locuțiunii este condiționată de gradul de fuziune al acesteia și / sau de posibilitatea recuperării expresiei integrale din contextul lingvistic imediat precedent: ?*De găsit, a găsit cu cale să acționeze singur.* ar fi, eventual, acceptabil ca răspuns ludic (ecou ironic) la întrebarea *Și cam ce-a găsit cu cale să facă în asemenea condiții?* În aceste situații, complinirile rămân de regulă atașate la versiunea integrală a locuțiunii (predicatul verbal), eventuala apartenență la informația tematizată fiind marcată intonațional, în funcție de poziția în enunț (vezi *supra*, 3.1.1):

↑*De dat, s-a dat jos din pat*↑(#) *abia miercuri.*

↑*De adus*↑, *își aduce el foarte bine aminte* (#)↓*de mine*↓.

Tematizarea forte sintactică poate afecta și predicatul verbal la diateza pasivă sau reflexivă:

De găsit, a fost găsită în cele din urmă, dar într-o stare de nedescris.

De văzut în oglindă, s-a văzut la două săptămâni de la operație, și s-a speriat.

De trezit, s-a trezit la vreme, dar a adormit la loc.

De propus să se lase de fumat, și-a tot propus; de lăsat, nu s-a lăsat decât de zece ori.

Același procedeu sintactic de tematizare forte poate afecta informația codificată într-un **predicat nominal**, caz în care secvența tematizată va fi **numele predicativ**, exprimat printr-un adjectiv, substantiv, rar adverb sau posesiv (niciodată subordonată predicativă): **de + nume predicativ + predicatul nominal integral**.

Adjectivul – nume predicativ admite, tematizat, un număr restrâns de determinativi, din clasa circumstanțialelor de relație:

De frumoasă, e frumoasă, nimic de zis.

De bună la suflet, s-ar putea să fie bună, păcat că nu știe să se poarte.

? De priceput la mașini și la calculatoare, a devenit priceput de-abia la bătrânețe.

Numele predicativ – substantiv nu admite însă, în această structură sintactică, determinativi:

De șef, a fost șef toată viața.

De frate, poate să-mi fie frate, dar brânza-i pe bani,

*dar: *De director în Ministerul Culturii, n-a reușit să ajungă director, oricât s-a zbatut.*

Adverbul – nume predicativ tematizat sintactic acceptă, uneori, determinări limitative, inclusiv de tip propozițional:

De devreme, e devreme, avem tot timpul.

De târziu pentru vizite, s-a făcut târziu, hai acasă!

De târziu ca să-i telefonăm, e prea târziu, ce-i drept.

Posesivul nu admite determinativi proprii în poziție tematizată forte sintactic, ca nume predicativ:

De-a mea, e a mea, că-i recunosc zgârieturile.

De-al tău, e al tău, faci ce vrei cu el.

**De-al meu din punct de vedere legal, este al meu.*

Mai poate fi tematizat forte prin construcția sintactică cu **de** și **predicativul suplimentar** (adjectiv, substantiv sau adverb):

De tristă, am văzut-o tristă de multe ori.

De aproape, nu l-am simțit vreodată aproape,

rareori însoțit de compliniri limitative:

De devotați mie, i-am știut întotdeauna devotați.

? De tristă că nu-i băgată în seamă, am văzut-o tristă de multe ori.

Rareori, pot apărea în poziția secvenței tematizate prin **de** anumite **circumstanțiale**:

De repede, lucrează repede, nimic de zis.

De bine, se mănâncă foarte bine la ei, cu dormitul e mai prost.

Este interesant de observat că tematizarea sintactică prin **de** poate viza un constituent al unei subordonate, traversând chiar nivele multiple de regență:

De convins, nu credea să-și amintească a-l fi putut vreodată convinge de ceva.

De invidioasă, n-ar trebui să-ți spun eu că n-ai voie să te arăți invidioasă.

Tematizarea cu **de** poate afecta toate tipurile fundamentale de enunț:

De văzut, l-am văzut chiar ieri. (asertiv)

Dar de deșteaptă, măcar e deșteaptă? (interogativ)

De dus, du-te, nu mai sta pe gânduri! (injonctiv)

În toate situațiile, tematizarea forte sintactică este însoțită, în exprimarea orală, de mărcile tematice intonaționale (vezi *supra*, 3.1.1). În scris, tiparul sintactic descris asigură însă, independent, decodificarea nonambiguă a organizării tematice.

3.1.2.2. Tematizarea sintactică forte a unei întregi propoziții, în cadrul enunțului – frază, se realizează în limba română cu ajutorul conjuncției *dacă* fals condițională, în două tipuri de construcții:

(a) *Dacă el e deștept, (atunci) ea este de-a dreptul genială.*

Dacă ea e frumoasă, el (în schimb) e urât ca noaptea.

Dacă acum poți să spui ce vrei, pe vremuri trebuia să-ți supraveghezi fiecare vorbă.

Dacă la noi e dezordine, stai să vezi cum e la ei.

Dacă tu ești zăpăcit, păi să știi că și eu sunt, nu-ți face probleme. etc., și:

(b) *Dacă am făcut asta, e ca să fii tu fericit / e fiindcă mi-a cerut-o el / e în ciuda opoziției tuturor / e numai și numai de dragul ei.*

În construcțiile de tip (a), falsa condițională propune o temă de interes („inteligenta” / „frumusețea” / „ordinea în casă” / „libertatea cuvântului” etc.) în legătură cu care principala „spune ceva”. De remarcat că:

– *secvența de expresie* purtătoare a mărcii tematice sintactice este o întreagă propoziție, dar *informația* tematizată e conținută doar de un component al acesteia și constă în sfera semantică din care face parte respectivul element (ceea ce *nu* se întâmplă în situațiile în care o secvență propozițională este marcată tematic strict intonațional – vezi *supra*, 3.1.1 – caz în care informația tematizată este întregul conținut propozițional: ↑*Că n-are de gând să vină*↑(#), *era clar de la început*).

– informația tematizată explicit prin falsa condițională nu este marcată tematic în niciun fel, tare sau slab, în propoziția următoare (deși acesteia îi este propusă drept temă), dimpotrivă, are un tratament clar rematic (poziție finală sau prefinală, funcție predicativă, intonație neutră), ceea ce confirmă afirmația că oricare și fiecare dintre elementele constitutive ale enunțului „vorbește despre” fiecare și oricare dintre celelalte elemente, indiferent de (non)tematizarea sa intraenunțiativă, și se constituie în același timp în temă discursivă virtuală (permite repertorierea enunțului, în memoria discursivă, sub oricare și fiecare dintre „rubricile” respective);

– în afară de funcția de tematizator propozițional, *dacă* fals condițional mai are, în construcțiile de tip (a), și funcție de *catalizator* (*semnal, declanșator*) al unei *tematizări intrapropoziționale* suplimentare, atât pentru falsa condițională tematizată, cât și pentru principala care îi urmează, cele două alcătuind un cuplu contrastiv: *el* vs *ea*, *acum* vs *pe vremuri* etc.; pentru aceste teme intrapropoziționale, *dacă* nu este *marcă* tematică (nu indică elementul tematizat), ci doar *impune* o operație de tematizare prin mărci de altă natură (tari – intonația – sau slabe – poziție inițială / rol de subiect / anaforă prin complementaritate etc.);

– fraza rezultată în urma operației de tematizare propozițională de tip (a) are aspectul sintactic al unei principale *precedate* (obligatoriu) de o subordonată (fals) condițională. Pragmatic, acest tip de enunț este echivalent cu un enunț eliptic cu

valoare metadiscursivă, interpretabil ca: „*Dacă e în discuție inteligența / frumusețea / ordinea / libertatea cuvântului, atunci pot / e relevant să spun (pe această temă) că X e genială / Y e urât / la Z e dezordine etc.*” – ceea ce ar explica prezența acestui enigmatic *dacă*: evident fals condițional la nivelul informației factuale, el funcționează ca un condițional metadiscursiv.

În *construcțiile de tip (b)*, falsa condițională își tematizează întregul conținut propozițional (descrierea unei activități / stări), în legătură cu care predicatul regent aduce informații privitoare la scop / cauză / condiționare concesivă.

Strict sintactic, frazele pot fi interpretate ca fiind compuse dintr-o subordonată subiectivă (cu aspect fals condițional), al cărei regent este un predicat verbal (verbul *a fi* cu valoare existențială, echivalentă cu „s-a întâmplat / a avut loc [evenimentul descris în falsa condițională]”), determinat de o subordonată finală / cauzală / concesivă (sau de un circumstanțial de natura respectivă).

Semantic și pragmatic, enunțurile de tip (b) sunt interpretabile ca echivalente cu *↑Am făcut asta↑(#)* *ca tu să fii fericit / fiindcă mi-a cerut-o el / în ciuda opoziției tuturor / numai și numai de dragul ei.*, deci ca o principală tematizată global, care-și subordonează un circumstanțial / o circumstanțială.

3.1.3. Mărcile lexico-sintactice ale tematizării forte constau în îmbinări lexicale semigramaticalizate sau semilibere, cu rolul de a identifica nonambiguu tema enunțului.

3.1.3.1. Dintre acestea, unele au forma unor *prepoziții* sau *locuțiuni prepoziționale*, tema selectată având sau căpătând deci, obligatoriu, expresie nominală, iar întreaga sintagmă – rol de circumstanțial de relație:

În privința examenelor, fii fără grijă, o să le ia pe toate cu brio.

Cât despre mersul la munte, nu știu, mai vedem.

În legătură cu ce-am discutat, lucrurile nu stau prea bine.

Dinspre partea banilor de la minister, mai avem de așteptat.

Referitor la deducerile fiscale, se vor deduce cheltuielile pentru îmbunătățirea confortului termic.

Referitor la taxe, acestea vor crește simțitor de la începutul anului viitor.

Din punctul de vedere al teoriei, totul pare clar; practic, lucrurile nu sunt așa de limpezi.

Specializarea ca tematizatori a acestor locuțiuni se manifestă numai în asociere cu *topica* (poziție inițială) și / sau cu *intonația tematică*. Când *topica* e fixă (*cât despre* nu poate apărea decât la începutul frazei, la fel și colocvialul *aprope de*), interpretarea tematică este inevitabilă (în consecință, și intonația tematică, indisociabilă de toate celelalte mărci ale tematizării forte). Când *topica* este mobilă (sintagma *locuțiune prepozițională + nominal* apare în poziție mediană sau finală), prezența sau absența intonației tematice impune interpretarea sintagmei ca temă, respectiv ca simplu circumstanțial de relație netematizat:

Fii fără grijă, (#)↑în privința examenelor (#)↑, o să le ia pe toate. vs

Fii fără grijă în privința examenelor, o să le ia pe toate.

În ambele situații, constituentul respectiv este, din punct de vedere sintactic, un circumstanțial de relație, însă atunci când este tematizat, operează la nivelul metadiscursiv, în timp ce netematizat operează la nivelul conținutului propozițional: „În legătură cu ce-am discutat, (pot spune că) lucrurile nu stau prea bine” vs „Lucrurile nu stau prea bine în legătură cu X [= subiectul pe care l-am discutat]”.

3.1.3.2. O altă categorie de îmbinări lexicale cu rol de tematizare e constituită de cele cu formă propozițională, relativ liberă:

Că veni vorba de tenis, ai mai jucat în ultima vreme?

În ce privește cariera, mai bine să nu mai discutăm.

Dacă e vorba de bani, păi de ăștia nu s-a putut plânge niciodată.

Și acestea pot fi considerate tematizatori doar atunci când operează la nivel metadiscursiv; „că veni vorba” este specializat (e un metadiscursiv explicit și exclusiv), în schimb putem avea:

↑ **În ce privește cariera**↑(#) (pot spune că) *e foarte grijuliu*. (tematizat),

dar și: *E foarte grijuliu în ce privește cariera* (netematizat),

sau: **ÎN CE PRIVEȘTE CARIERA** *e foarte grijuliu, (de viața personală nu-i pasă)* (netematizat, focalizat).

3.1.3.3. O clasă distinctă de tematizatori lexico-sintactici este aceea prin care procesul de tematizare se realizează ca un „efect secundar” al unei alte operații de emfazare comunicativă: cea de *focalizare* – desigur, în asociere cu mărcile intonaționale specifice, obligatorii (vezi **Organizarea focală a enunțului**).

Astfel, în:

Ceea ce-ți doresc eu ție este să te realizezi ca om.

Ora pe care o stabilisem pentru întâlnire era trei și jumătate.

Motivul pentru care i-am spus ce i-am spus e că nu mi-a trecut altceva prin minte.

Rațiunea pentru care se opune oricărei inițiative e dorința de control absolut.

Ce vreau să spun e că nu lasă pe nimeni să-i cunoască adevărata față.

avem de a face cu un tip special de enunțuri ecuaționale („structuri scindate” ori echivalente ale acestora), care izolează un component semantic cu valoare de variabilă (lexicalizat printr-un relativ fără antecedent sau un substantiv), încorporat în sau însoțit de o relativă care-l determină semantic parțial (atribuindu-i informațiile cuprinse în presupoziția enunțului) – variabilă pe care partea focală o fixează, prin identificare. Variabila de identificat (*topic*) devine, prin lexicalizare și prin reorganizarea sintactică a enunțului, și *temă* a acestuia, partea focală instituindu-se în *remă* (întrucât a *identifica* o entitate doar parțial caracterizată *este* o modalitate de a „vorbi despre”, a „da informații despre” aceasta – vezi **Organizarea focală a enunțului**).

Interpretarea sintactică a acestor structuri ecuaționale e dificilă: partea tematizată (care explicitează *topicul*) ar candida, prin însuși rolul de temă și prin poziția inițială, la statutul de subiect, partea rematică (și focală) urmând deci a constitui predicatul nominal (copula *ă fi* + nume predicativ); în același timp însă, informația din partea rematică / focală este una de identificare, în timp ce informația din partea tematică / topică este de natură categorială – ceea ce ar recomanda soluția opusă: numele predicativ în prima parte a ecuației, iar subiectul, în cea de-a doua.

Nici unul dintre aceste criterii nu este decisiv, fapt demonstrat de acord, atunci când unul dintre termenii ecuației se întâmplă să fie la plural:

Singura speranță care ne-a rămas sunt tinerii.

Singurii pe care îi invită la toate petrecerile sunt familia Dan.

3.2. Mărcile tematizării slabe (mărci virtuale, nespecifice) – vezi *supra*, 3 – ordonează preferențial operațiile semantice (adădunare / integrare a informației „vechi” cu informație „nouă”) în condițiile în care se coroborează reciproc și în absența mărcilor de tematizare forte.

Astfel, în:

Această idee a fost susținută, în repetate ocazii, tocmai de către unii adversari ai reformei.

secvența *această idee* este, simultan, recomandată pentru interpretarea ca temă a enunțului de poziția inițială, de funcția sintactică de subiect (în plus, al unei construcții pasive), de valoarea de element identificabil referențial (de tip anaforic, cel mai susceptibil de a deveni temă enunțiativă), precum și de apartenența la secvența nonfocală (presupozițională: „Această idee a fost susținută [...] de către cineva.”; focus: „cineva = unii adversari ai reformei”).

3.2.1. Un atare paralelism nu este însă obligatoriu, mărcile (virtuale) ale tematizării slabe putând fi contradictorii, ca în:

Uneori, de către unii adversari ai reformei, a fost susținută tocmai această idee., unde ordinea lineară promovează tematic circumstanțialul de timp și complementul de agent, ambele indefinite referențial, în timp ce subiectul, care reia anaforic o temă virtuală din discursul precedent (deci se califică și el pentru poziția tematică) încheie enunțul, aparținând în plus secvenței focale.

3.2.2. În prezența mărcilor tematizării forte, mărcile de tematizare slabă pot opera convergent, întărindu-le (situația preferențială comunicativ, fiind mai economică din punctul de vedere al efortului de codificare / decodificare), sau divergent (unanim, ori selectiv).

Anumite mărci tematiche forte se asociază obligatoriu cu o marcă din categoria tematizatorilor slabi: topica. Cele trei tipuri de tematizatori forte sintactici (construcțiile cu *de* + *constituent tematizat* + *predicat verbal / nominal*; cele două tipuri de construcții cu *dacă* fals condițional – vezi *supra*, 3.1.2), precum și unele procedee de tematizare lexico-sintactică (vezi *supra*, 3.1.3) impun secvenței tematizate poziția inițială în enunț.

În rest, tema forte (principală) se poate dispensa de mărcile tematizării slabe ori le poate contrazice, sau poate fi chiar concurată de una sau mai multe „teme” slabe (secundare). Astfel, în afară de:

↑*Acest personaj*↑(#) *este admirat, în mod surprinzător, și de destui inși aparent inteligenți.*

în care tema (marcată intonațional) este subiect, referențializat anaforic, cu poziție inițială, nonfocalizat (deci cumulează și mărcile tematizării slabe), putem avea și:

↑*Cu oameni fără cuvânt*↑(#), *e mai bine să nu ai de-a face.* (tematizare intonațională a unei sintagme referențiale indefinite complement prepozițional),

↑*Cât despre colegi* – *DE ÉL a fost împins în poziția de acum.* (tematizare lexico-sintactică a unui element informațional simultan focalizat),

Eu așa ceva – (#)↓*despre un înalt magistrat*↓(#) – *nu pot să cred.* (temă intercalată, marcată forte intonațional, referent indefinit, concurată de temele secundare: *eu* – deictic simbolic, subiect, poziție inițială – și *asa ceva* – anaforic, reluând direct tema discursivă anterioară).

3.2.3. Este, de asemenea, posibil ca un enunț să prezinte mai multe secvențe tematizate forte, de obicei prin procedee diferite (enunț pluritematic):

Dacă-i vorba de vacanță₁, păi ↑împreună₂↑(♯) n-am mai fost – (♯)↓noi și copii₃↓(♯) – de nu mai țin minte când. (1 – tematizare lexico-sintactică, 2 – tematizare intonațională de tip inițial, 3 – tematizare intonațională de tip median).

Atunci când secvențele tematizate sunt contigue, ele pot primi același tratament (același tip de marcarea), distributiv sau globalizant:

↑Eu₁↑(♯) așa ceva₂↑(♯) despre un înalt magistrat₃↑(♯) – nu pot să cred., sau:

↑Eu₁ așa ceva₂ despre un înalt magistrat₃↑(♯) – nu pot să cred., după cum pot primi mărci de tematizare diferite:

În ce mă privește₁ – ↑așa ceva₂↑(♯) – ↓despre un înalt magistrat₃↓(♯) – nu pot să cred.

4. CATALIZATORI (SEMNALIZATORI TEMATICI)

În afara mărcilor de tematizare propriu-zise, există o serie de elemente de expresie care, pe lângă funcția lor sintactico-semantică specifică, au și rolul de a cataliza procesul de tematizare (și, din perspectiva decodificării, de a-l semnaliza).

Astfel de catalizatori / semnalizatori tematici (specializați) sunt conjuncția iar și locuțiunile conjuncționale în timp ce, pe când (în lecțiunea nontemporală, opozițională): propozițiile cărora le servesc drept conectori sunt obligatoriu tematizate. În plus, iar, în timp ce, pe când semnalează și schimbarea tematică față de propoziția anterioară:

Soarele dogorea din înaltul cerului, iar marea scânteia orbitor.

Ea e o fată cumsecade și de cuvânt, pe când el a fost întotdeauna o hahaleră.

Ei, dar toate nemulțumirile mele sunt fleacuri, în timp ce tu chiar ai probleme adevărate.

5. SINTAXA TEMATIZĂRII: INTEGRARE / NONINTEGRARE SINTACTICĂ

Un enunț tematizat (forte) poate fi considerat corespondentul emfatic al unui enunț neutral (netematizat decât virtual, prin mărci „slabe”; enunț-bază); în această perspectivă, sunt relevante următoarele chestiuni de ordin sintactic:

(a) identificarea *constituenților structurii neutrale* a căror informație poate fi promovată ca temă

(b) identificarea *structurii sintactice a enunțului rezultat* în urma operațiilor de tematizare, în raport cu enunțul netematizat corespondent

(c) identificarea raportului dintre *informația propusă ca temă* enunțiativă și *informația globală a secvenței* purtătoare de mărci tematice (problemă de natură semantico-pragmatică, dependentă însă de aspectul sintactic al secvenței):

Răspunsul sintetic la problema (a) este că *orice* constituent sintactic poate fi tematizat – cu respectarea unor exigențe suplimentare pentru anumite situații / clase de situații particulare.

Chestiunea (b) are trei tipuri de soluții:

(b₁) secțiunea tematizată este izolată, *neintegrată sintactic* (nu dezvoltă un constituent al enunțului-bază, nici nu primește o funcție sintactică distinctă în enunțul rezultat – evident, dacă nu se instituie o funcție sintactică nouă, aceea de „temă”): ↑*Veneția*↑(#) – *acolo aș vrea să-mi petrec tot restul zilelor*.

(b₂) secțiunea tematizată este *integrată sintactic* prin păstrarea funcției sintactice din enunțul-bază (păstrând mărcile sintactice ale acesteia, la care se adaugă mărcile tematizării): ↑*Pe mama ta*↑(#) – *am cunoscut-o în primul meu an de liceu, era superbă*.

(b₃) secțiunea tematizată este *integrată sintactic* în enunțul rezultat, prin asumarea unei funcții sintactice diferite de cea a constituentului din enunțul-bază a cărei informație o tematizează: *De mâncat, nu mănâncă decât apă plată cu lămâie*; *Dacă i-am zis ce i-am zis, a fost ca să mă eliberez de stres*.

Problema (c) are răspunsuri punctuale, în funcție de tipul de constituent tematizat și de tipul de rezolvare sintactică a operației de tematizare. O observație generică este aceea că în secvențele tematiche integrate sintactic prin păstrarea funcției din enunțul-bază, informația tematizată cuprinde referentul și semnificația asociată poziției sintactice de origine (deci entitatea / starea de lucruri respectivă poziționată semantic / logic în raport cu restul elementelor conținutului propozițional): în ↑*Lui Mihai*↑(#) *n-o să-i mai adresez cuvântul în viața mea*, tema este „Mihai – Beneficiar / Destinatar al unei acțiuni”; în ↑*Cu mâna*↑(#) *nu se mănâncă decât la pădure*, tema este „mâna – Instrument al unei acțiuni”.

Această „poziționare semantică / logică” a entității / faptului referent poate fi mai precis determinată sau mai aproximativă (ambiguă ori abstractă), în funcție de gradul de specializare semantică a mărcii sintactice prezente în secvența tematizată; astfel, în: ↑*La Antonia*↑(#) *mă gândesc zi și noapte / n-o să mă refer acum / locuiesc de doi ani / o să mă duc mâine, dacă am timp*, secvența *la Antonia* tematizează o informație în care „Antonia” este poziționată semantic anticipativ, alternativ (ambiguu), ca „obiect al unui proces psihic / al unei activități locutorii / localizare statică / țintă a unei deplasări”.

Atunci când secvența tematică este incidentă și urmează *regentului său*, valoarea semantică a mărcii sintactice este dezambiguizată, deci relația semantică a referentului tematic cu restul elementelor este determinată exact: *N-am mai fost acolo* – (#)↓*la hotelul „Belvedere”*↓(#) – *din primul an de căsătorie*.

5.1. Subiectul este tematizabil cu ajutorul mărcilor intonaționale, precum și cu acela al mărcilor lexico-sintactice.

De altfel, tematizarea pe cale lexico-sintactică este aplicabilă oricărui constituent, secvența rezultată integrându-se sintactic cu o funcție nouă în enunțul tematizat.

5.1.1. Marcat intonațional, subiectul tematizat poate ocupa orice poziție lineară (preferențial, cea inițială); întrucât nominativul nu are mărci specifice, subiectul-temă poate fi considerat integrat sintactic în toate situațiile. Opțional, atunci când este plasat în poziție inițială, el poate fi reluat printr-un anaforic (cu rol de apozitie) sau poate fi precedat de un element cataforic, când poziția sa este incidentă sau finală (caz în care secvența tematizată devine apozitie a subiectului):

↑*Etruscii*↑(#) – sunt un subiect la care mărturisesc că nu m-am gândit prea mult.

↑*Ioana*,↑(#) – ea, m-a ajutat întotdeauna la greu (reluare anaforică).

*Aștia*₂ au venit – (#) ↓*americanii*₂↓(#) – când nu-i mai aștepta nimeni (anticipare cataforică).

A fost ridicată – (#) ↓*problema refugiaților*↓(#) – într-un moment deosebit de delicat (poziție incidentă mediană, cataforă Ø).

Dacă este însoțit de determinativi, subiectul se tematizează obligatoriu împreună cu aceștia:

Problema cu reorganizarea și mutatul sediului↑(#) – se discută altădată.

Poziția subiect cu expresie propozițională (subordonata subiectivă) este tematizabilă în aceleași condiții:

Că n-o să-ți mai dea niciodată banii înapoi↑(#) – (asta) era limpede din prima clipă.

Cine nu acceptă recalificarea↑(#) – (acela) poate să-și ia adio de la slujbă.

5.1.2. Când tematizarea subiectului enunțului-bază are loc cu ajutorul *mărcilor lexico-sintactice* (vezi *supra*, 3.1.3), secvența marcată tematic dobândește un statut sintactic propriu – de circumstanțial(ă) de relație, care operează însă la nivel metadiscursiv, sau alte funcții sintactice, de asemenea operante metadiscursiv; topica preferată net este cea cu secvența tematizată în poziție inițială (unele îmbinări – *cât despre*; *privitor la*, *referitor la* etc. – impun de altfel o topică fixă), celelalte poziții fiind, de multe ori, în absența unei intonații specifice puternic marcate, ambigue (permit interpretarea ca circumstanțial(ă) de relație propriu-zis(ă), nontematică):

*În privința colaborării noastre*₁, *ea*₁ va fi tema viitoarei reuniuni (reluare anaforică).

Că veni vorba de Anca – *ți-a mai scris, ți-a mai telefonat?* (reluare anaforică Ø).

În ce privește ce am discutat – *rămâne ferm stabilit, da?*

În interiorul secvenței tematizate lexico-sintactic, elementul care face obiectul tematizării poate avea funcții sintactice diferite de la o structură la alta.

5.1.3. Poate fi promovat ca temă a unui enunț pluripropozițional și subiectul unei subordonate de grad inferior, traversând multiple nivele de regentă:

↑*Viața neveșnică*↑(#) – *nu credeam să-nvăț vreodată a accepta că merită trăită*.

5.2. Predicatul beneficiază, pentru a fi tematizat, de procedee specifice, de natură sintactică (vezi *supra*, 3.1.2.1), ca în *De văzut, l-am văzut bine*.

5.2.1. În afara *mărcilor sintactice* forte, mai pot fi utilizate procedee de *marcare intonațională*, asociate cu topica; la aceste procedee se apelează cu precădere (dar nu exclusiv) în enumerări:

↑*Doarme*↑(#) – *ziua*; ↑*citește*↑(#) – *noaptea*; ↑*scrie*↑(#) – *nu știu când*; ↑*iese din casă*↑(#) – *niciodată*; *asta nu e viață*.

Atât în cazul mărcării sintactice, cât și în acela al mărcării intonaționale, predicatul tematizat poate fi însoțit de (o parte dintre) complinirile sale, caz în care informația tematică le include și pe acestea:

↑*S-ar plimba cu câțelul*↑(#) – *la orice oră din zi și din noapte*; ↑*ar ieși cu nevasta*↑(#) – *dacă se poate, niciodată*.

↑*Trăiește cu apă, aer și salată*↑(#) – *de când îl știu; dar asta nu-l ajută să dea jos măcar un gram*.

5.2.2. Din punctul de vedere al informației tematizate, între marcarea sintactică și marcarea intonațională a predicatului se observă o deosebire importantă: în construcțiile cu *de + supin* (însoțite sau nu de compliniri) este propusă ca temă o acțiune / stare virtuală, eventual detaliată, dar nefixată ca poziție față de universul discursiv (nemodalizată în raport cu acesta), această poziție urmând a fi precizată în partea rematică (în care mai pot figura, opțional, informații suplimentare):

De trecut puntea înfrăgându-se cu dracul – ar trece-o bucuroși, dacă ar putea / ar fi dispus să o treacă?

În enunțurile în care predicatul (singur, sau cu adjuncții săi) este tematizat intonațional, tema o constituie o acțiune / stare actualizată, fixată referențial și modalizată în raport cu universul discursului, despre care partea rematică oferă doar detalii în plus.

5.2.3. Prin ambele tipuri de tematizare se poate promova tematic predicatul unei subordonate:

De văzut, s-ar putea să nu mai ai vreodată ocazia să vezi așa ceva.

↑*Să vezi așa ceva*↑(#) – *s-ar putea să nu mai ai vreodată ocazia.*

5.3. Numele predicativ și predicativul suplimentar pot fi tematizate fie împreună cu verbul-centru al predicatului, fie în calitate de constituenți distincți; pentru ambele poziții sintactice se pot utiliza procedeele de tematizare sintactică (cu *de* – operator de tematizare; vezi 3.1.2.1) – sau cele intonaționale.

5.3.1. Tematizarea intonațională, în calitate de constituenți distincți, atât a numelui predicativ, cât și a predicativului suplimentar, impune restricții de topică (secvența tematică ocupă poziția inițială):

↑*Isteață*↑(#) *era de când era mică; ambițioasă*↑(#) *a devenit abia în adolescență.*

↑*Egoist*↑(#) *te-am știut din totdeauna; necinstit*↑(#) *te descopăr acum.*

Secvențele tematizate rămân integrate sintactic, păstrându-și rolul din enunțul-bază.

Realizările propoziționale ale ambelor funcții sintactice sunt de asemenea tematizabile intonațional, cu aceleași restricții de topică; opțional, secvența tematică poate fi reluată anaforic:

↑*Cum o știm cu toții*↑(#) – (*asa*) *a fost și o să rămână cât o trăi; cum se crede ea*↑(#) – *n-a fost niciodată.*

↑*Cum mi-aș fi dorit*↑(#) – *nu l-am văzut niciodată (fericit și împlinit).*

5.3.2. Numele predicativ și predicativul suplimentar (cu realizare propozițională sau nu) pot fi promovate teme ale enunțului-frază, chiar dacă provin dintr-o subordonată:

↑*Atât de cinică*↑(#) – *nu-mi închipuiam că ai putea deveni.*

↑*Cum a ajuns*↑(#) – *nu s-ar fi zis că are șanse să ajungă.*

↑*Ce e acum*↑(#) – *s-a străduit mult să-i facă pe ceilalți să-l facă.*

↑*Conciliant*↑(#) – *nu credeam să ajung să-l văd vreodată.*

5.4. Complementele (direct, indirect, de agent) sunt tematizate intonațional, cu integrare sintactică (prin păstrarea mărcilor sintactice din enunțul-bază) sau fără integrare sintactică. Este, de asemenea, posibilă și tematizarea prin mijloace lexico-sintactice (ca, de altfel, pentru orice constituent, cu reorganizarea radicală a sintaxei enunțului).

5.4.1. Complementul direct, tematizat intonațional, integrat sintactic, preferă poziția inițială, dar admite și poziții incidente (mediană sau finală):

↑*Pe profesoara de chimie*↑(#) – am mai văzut-o din când în când, de-a lungul anilor; ↑*pe dirigintă* însă↑(#) – nu.

Știi că am văzut-o ieri?#↓*pe profesoara de chimie*↓).

Tematizarea complementului direct fără integrare sintactică permite numai poziția inițială:

↑*Profesorul de sport*↑(#) – îl iubeau toate fetele, în taină.

Deseori, neintegrarea sintactică este compensată prin reluarea anaforică printr-o formă tonică, purtătoare a mărcii de caz:

Omul ăsta,↑(#) – pe el, / ăsta, nu-l antipatizează nici dușmanii, doar îl urăsc.

Completiva directă tematizată intonațional este întotdeauna integrată sintactic (își păstrează conectorul), ocupă poziția inițială sau, mai rar, incidentă și poate fi dublată de un anaforic generic (*asta*):

↑*Că au rude în Argentina*↑(#) – (*asta*) au aflat(-o) abia după Revoluție.

↑*Cum au ajuns la Paris*↑(#) – (*asta*) n-o s-o știu niciodată.

↑*Să mă ierți*↑(#) – (*asta*) nu ți-am cerut; aș prefera să mă înțelegi.

Asta nu ți-am cerut – (#)↓*să mă ierți*↓ (– aș prefera să mă înțelegi).

5.4.2. Complementul / completiva indirect(ă) tematizată intonațional se comportă similar:

↑*Părinților tăi*↑(#) – măcar telefonează-le zilnic.

Măcar telefonează-le – (#)↓*părinților tăi*↓(#) – dacă nu te duci să-i vezi cu lunile (integrare sintactică).

↑*Autoritățile locale*↑(#) – poți să li te adresezi cât vrei, tot n-or să-ți răspundă (nonintegrare sintactică).

↑*Cui i se cuvine*↑(#) – (aceluia) rareori i se dă.

5.4.3. Complementul de agent este tematizat destul de rar, de obicei atunci când preia, în ecou, o formulare similară precedentă (cu intenție polemică) – caz în care poziția este inițială:

↑*De primărie*↑(#) a fost refăcută doar clădirea primăriei; restul și l-au făcut oamenii singuri.

Este posibilă și poziționarea noninițială:

S-au făcut totuși destul de multe lucruri bune – (#)↓*de către oameni*↓(#); *autoritățile încă mai redactează proiecte*.

Completiva de agent tematizată intonațional acceptă, pe lângă poziția inițială, și poziții incidente:

↑*De către cine va veni*↑(#) – nu cred că se va mai afla mare lucru.

Se va afla poate odată și odată – (#)↓*de către cine va veni după noi*↓(#) – adevărul; noi poți fi sigur că nu-l vom ști niciodată.

5.5. Între circumstanțiale, cele care exprimă relații logice (*cauzale, finale, concesive, consecutive, condiționale*) au o situație specială, fiind tematizate doar cu respectarea anumitor condiții:

– să reia, prin „ecou”, o secvență similară precedentă;

– să ocupe poziția inițială în enunț;

– secvența rematică să fie focalizată (de preferință contrastiv), prin marcare intonațională specifică.

Tematizate intonațional, aceste circumstanțiale rămân integrate sintactic, cu aceeași funcție și aceleași mărci ca în enunțul-bază.

5.5.1. Cauzale:

↑*De frică*↑(#) *nú cred c-a plâns vreodată; poate doar și-a scos ghearele.*

↑*Fiindcă i-a promis marea cu sarea*↑(#) *l-a pus în gardă, nu l-a cucerit.*

5.5.2. Finale:

↑*Pentru bani*↑(#) *a făcut compromisuri (nu eforturi).*

↑*Ca să facă carieră*↑(#) *și-a abandonat adevărata vocație (în loc să și-o urmeze).*

5.5.3. Concesive:

↑*Deși beat*↑(#) *a reușit să controleze toată discuția (asta e de mirare, nu că a ajuns cu bine acasă).*

↑*Deși te-a pus în gardă*↑(#) *, tot față de ea ai resentimente (asta mă miră, mai mult decât că nu i-ai dat ascultare).*

5.5.4. Consecutive:

↑*Până la lacrimi*↑(#) *se emoționează doar când ascultă muzică.*

↑*Cât să cadă sub masă*↑(#) *nú s-a îmbătat niciodată.*

5.5.5. Condiționale:

↑*În caz de cutremur*↑(#) *nú se fuge pe scări (cum face lumea de obicei, și cum susții tu că e bine).*

↑*Dacă i-ar jura iubire veșnică*↑(#) *ar speria-o de moarte (n-ar cuceri-o, cum crezi tu).*

5.6. Celelalte circumstanțiale (realizate ± propozițional) admit tematizarea intonațională fără restricții speciale, semantice sau pragmatice (toate preferă însă poziția inițială și integrarea sintactică):

↑*Cu copiii*↑(#) *e mai bine să mergi la mare. (sociativ)*

↑*Pe masă*↑(#) *nu era decât cheia ta. (circumstanțial de loc)*

↑*Unde s-au dus ei*↑(#) *mi-ar plăcea și mie. (circumstanțială de loc)*

↑*Când se întoarce șeful*↑(#) *e mai bine să nu vă găsească aici. (temporală)*

↑*Cum lucrați voi*↑(#) *mai lucrează și alții. (circumstanțială de mod)*

↑*Cu cuțitul*↑(#) *știam că nu se taie pește. (instrumental)*

5.7. Atributul pare a fi singura poziție sintactică rezistentă la tematizarea selectivă. (desigur, poate participa la tematizarea grupului nominal, în asociere cu centrul de grup).

Există o aparentă excepție – atributul substantival (de tip prepozițional sau genitival – cu echivalentul său pronominal), care poate apărea izolat, în poziție incidentă, cu intonație specific tematică și cu valoarea tematică standard („atenție, vorbim despre X!”):

N-aș fi vândut colierul – (#) ↓al mamei ↓ (#) – pentru nimic în lume.

Nu și-a putut înăbuși supărarea – (#) ↓pe cumnatu-său ↓ (#) – multă vreme.

Atare situații sunt însă interpretabile prin elipsă – de fapt, nu „mama” sau „cumnatul” sunt propuși ca teme, ci „colierul mamei”, „supărarea pe cumnatu-său”.

ORGANIZAREA FOCALĂ A ENUNȚULUI (TOPIC / FOCUS)

1. PREZENTARE GENERALĂ

Prin **organizarea focală** (focalizare) se asigură inserția unui tip de informație nouă adusă de enunț (ca mesaj minimal) în ansamblul informațional preconstituit până în momentul producerii lui în cursul discursului / dialogului – și, prin aceasta, se contribuie la progresia acestui ansamblu informațional (universul conversațional, comun interlocutorilor).

Informația nouă furnizată de enunțul focalizat este una de *identificare*: în cadrul unei descrieri parțiale de stare deja achiziționate și acceptate de interlocutori drept parte a universului conversațional, pot exista componente semantice neidentificate (*variabile semantice*: entități / proprietăți / relații neidentificate, dar aflate în raporturi determinate cu celelalte componente ale stării de lucruri în cauză), pe care focusul enunțiativ le substituie prin entități / proprietăți / relații identificate univoc. Altfel spus, *focusul* comunicativ „completează” un „loc gol” într-o structură informațională preconstituită.

În cadrul acestui capitol, *secvența focală* este indicată, în exemple, prin *aldine cursive*; atunci când distincția *focus contrastiv* vs. *neutral* este relevantă, marcăm prin MAJUSCULE *secvența focală contrastivă*; în toate cazurile, accentul pe o silabă indică *accentul frastic* al secvenței focale.

Astfel, când locutorul spune:

Cutremurul s-a produs la ora trei și douăzeci dimineăta.

el identifică *ora* producerii cutremurului și comunică această informație alocutorului, pornind de la faptul (presupus cunoscut și acceptat de ambii interlocutori) că „a avut loc un cutremur (la o anumită oră)”.

De asemenea, în:

Prietenul tău cel mai bîn e cel care ți-a pus, pe ascuns, bețe în roate., ceea ce se comunică este identitatea *persoanei care* „i-a pus (alocutorului) bețe în roate pe ascuns” – faptul că „cineva” a făcut-o fiind considerat stabilit de către ambii interlocutori, așa cum în:

Lasă-mi cheile pe etajéră!

locutorul indică alocutorului *locul unde* trebuie să-i lase cheile, fiind deja stabilit că urmează să i le lase „undeva”.

În enunțurile interogative parțiale, informația de identificare este *solicitată* (și nu comunicată) alocutorului, acesta urmând să o furnizeze în răspuns; în:

– *Cu cine ai vorbit la telefon?* – *Am vorbit cu máma.*, locutorul cere identificarea, de către alocutor, a *persoanei cu care* „a vorbit la telefon cu puțin înainte” – fapt evident pentru amândoi, în contextul situațional dat.

Întrebările parțiale pot fi folosite ca test empiric pentru verificarea depistării corecte a focusului enunțiativ: „Când s-a produs cutremurul?”, „Cine ți-a pus bețe-n roate?”, „Unde să-mi lași cheile?” etc. – enunțul admis ca răspuns fiind focalizat pe componenta care *substituie* cuvântul interogativ.

Acceptabilitatea (în context) a unor atari enunțuri este condiționată strict de consensul prealabil al interlocutorilor asupra stării de lucruri a cărei componentă variabilă este vizată prin operația de identificare; dacă această condiție nu este îndeplinită, reacția firească a alocutorului este aceea de a contesta legitimitatea formulării mesajului (de exemplu: *Păi ce, a fost vreun cutremur? / N-a fost niciun cutremur, ai visat., De ce, crezi că mi-a pus cineva bețe în roate? / Nu mi-a pus nimeni bețe în roate, fii serios, n-am știut eu să mă descurc., N-am vorbit la telefon cu nimeni, s-a auzit de la vecini.*).

1.1. Așadar, un enunț focalizat este constituit, la nivelul conținutului informațional, din trei elemente structurale solidare (care se implică reciproc):

(a) informația „veche”, privind o stare de lucruri asumată de ambii interlocutori drept existentă, ca condiție obligatorie a acceptabilității enunțului, constituie *presupoziția (P) asociată structurii focale*; aceasta poate fi convertită lingvistic printr-o structură propozițională asertivă, conținând (cel puțin) o variabilă (cea pe care focusul enunțiativ o va identifica): „(Cineva) ți-a pus bețe-n roate”., „A avut loc un cutremur (la un anumit moment)”., „Ai vorbit la telefon (cu cineva)”.

Structura focală este doar *unul* dintre numeroasele elemente / tipare de expresie purtătoare de presupoziții („declanșatori presupoziționali”: sintagme nominale definite, anumiți cuantificatori, expresii iterative, factive, subordonate temporale și de loc, atributive determinative etc.); presupoziția asociată structurii focale (*presupoziția focală*) este deci unul dintre numeroasele tipuri de presupoziții.

(b) *elementul informațional nedeterminat* (variabila x) din componența descrierii de stare care constituie presupoziția, element *care face obiectul identificării* prin focusul enunțiativ, constituie *topicul*; acesta poate fi echivalat lingvistic prin convertirea structurii propoziționale reprezentând presupoziția la o structură de tip *nominal (generic) + relativă* (x care P): „*ora* la care s-a produs cutremurul”, „*persoana / cel* care ți-a pus bețe-n roate”, „*persoana / cel* cu care ai vorbit la telefon”.

(c) *elementul informațional care identifică topicul: focus*; acesta poate fi convertit lingvistic printr-o structură propozițională ecuațională de tip $x=A$ („*Ora* la care s-a produs cutremurul este trei și douăzeci”., „*Cel* care ți-a pus bețe în roate e prietenul tău cel mai bun”. etc.

1.2. La nivelul expresiei lingvistice, numai focusului informațional îi corespunde obligatoriu, în orice enunț focalizat, o *secvență focală*, celelalte două componente informaționale putând fi implicite.

Data fiind solidaritatea obligatorie a *informației focale* cu o *secvență de expresie* marcată focal, vom putea utiliza pentru amândouă (atunci când confuzia planurilor nu e posibilă ori distincția nu e relevantă) termenul *focus*.

Topicul nu se manifestă explicit în structura de suprafață decât în enunțuri perifrastice de tip „structură (pseudo)scindată” (nominal generic + relativă, vezi *supra*, 1.1.b), în rest rămânând subiacent secvenței focale; un enunț ca:

(i) *Prim-ministrului îi va reveni sarcina îngrată de a rezolva cvadratura cercului.*

este echivalent comunicativ cu:

(i') *Cel căruia îi va reveni sarcina îngrată [...] este prim-ministrul.* (perifrază de tip ecuațional în care prezența explicită a *secvenței topice* emfatizează incertitudinea anterioară cu privire la identitatea nefericitului responsabil).

Presupoziția este reprezentată explicit în enunț printr-o *secvență presupozitională* numai în anumite contexte – ca în (i) *supra* (în special în discursul monologic, în intervențiile dialogice extinse sau în situațiile de relativă discontinuitate tematică), în timp ce în altele se preferă enunțul eliptic, redus la secvența focală, ca în perechile întrebare parțială – răspuns:

Cu cine ai vorbit? – Cu mama.; Unde să-ți las cheile? – Pe măsută.

2. CONDIȚIONĂRI CONTEXTUALE / PRAGMATICE ALE FOCALIZĂRII

Organizarea focală a enunțului este supusă unor condiționări contextuale / pragmatice.

2.1. „Informația veche / dată” care constituie presupozitia enunțului focalizat poate avea ca sursă (a) secvențele de discurs / dialog anterioare, (b) evidența situațională, (c) experiența extracomunicativă anterioară comună a interlocutorilor (cunoștințe împărtășite, de tip enciclopedic ori factual particular). Poate constitui, de asemenea, „informație veche” utilizată presupozitional orice consecință logică evidentă a unei informații de tip (a)-(c).

Enunțul focalizat activează această informație prealabilă, comună interlocutorilor, și o amplifică prin informația identificatoare purtată de secvența focală. Activarea se poate produce în succesiunea imediată a introducerii sale în conștiința interlocutorilor (pe cale discursivă sau situațională) sau la oarecare distanță, cu anumite *constrângeri legate de relevanța dialogică / discursivă* (starea de lucruri evocată trebuie să se înscrie în linia de interes tematic dezvoltată de discurs / dialog până în acel punct).

Astfel, în:

(*Știi, Nic era în Sri Lanka, la un congres, exact în perioada tsunami-ului. Când a venit puhoiul, erau pe plajă.*), secvența de discurs imediat precedentă enunțului focalizat introduce informația contiguității spațio-temporale a personajului aflat în atenția interlocutorilor cu un eveniment catastrofic presupus cunoscut de amândoi, ceea ce conferă relevanță presupozitiei aferente secvenței focale („Când a venit puhoiul, Nic (și soția lui) se aflau *undeva*.”) și identificării focale a celui „undeva” (deja stabilit, pe calea unei inferențe banale, ca un loc extrem de periculos, în zona dezastrului).

În *Tu ai venit din Drumul Taberei pe jós!* (rostit către cineva care tocmai a sosit, obosit și cu mare întârziere), informația presupozitională („Alocutorul a venit

din Drumul Taberei, (printr-un mijloc oarecare)”) e de proveniență mixtă: evidență situațională (sosirea), informație prealabilă extracomunicativă (punctul de pornire al călătorului), iar relevanța dialogică a mesajului e de sorginte extracomunicativă.

În schimb, dacă spunem *Pizza autentică se coace la foc de lemn*., într-un context în care discutăm despre pictorii prerafaeliți, enunțul este inacceptabil, deși informația presupozitională este împărtășită de interlocutori („Există o pizza autentică, ea se coace (printr-o metodă oarecare)”), întrucât mesajul de identificare („Cum se coace pizza”) apare ca nonrelevant în context (noncooperant comunicativ).

2.2. Acceptabilitatea enunțului focal este, așadar, condiționată de consensul interlocutorilor asupra informației evocate presupozitional, precum și de relevanța contextuală a activării acestuia. În anumite situații, aceste constrângeri pot fi însă eludate:

(a) în discursul de tip monologal (narațiune, conferință, confesiune etc., dar și intervenție extinsă în dialog), vorbitorul poate trata presupozitional informații încă neintroduse în universul discursiv pe nicio cale, dinamizându-și astfel expunerea prin „punerea în scenă” a unei complicități informaționale cu destinatarul. Astfel, un text narativ poate începe cu:

Sunt trei ani de când nu mai știu nimic de fosta mea soție., fără ca cititorul să fi fost pus la curent în prealabil cu faptul că eroul-narator a fost însurat, a divorțat și a pierdut contactul cu fosta soție – informații pe care este însă dispus, în virtutea convențiilor literare, să și le asume.

De asemenea, într-un curs universitar, putem spune:

Cele trei componente informaționale ale unei structuri focale sunt topicul, focusul și presupозиția., sperând ca studenții să ne acorde credit și să accepte ca sigură informația că o atare structură există, și că are exact trei componente – urmând să primească informații suplimentare ulterior.

(b) în dialog, locutorul poate introduce insidios, pe cale presupozitională, o informație asupra căreia nu există consens, în scop de manipulare; agentul unei societăți de asigurări își întreabă, de regulă, potențialul client:

Deci, pentru căre dintre schemele noastre de asigurare optați?, cu mult înainte ca acesta să se fi decis dacă să aleagă vreo schemă, tocmai pentru a-i induce ideea că a acceptat deja și nu mai poate da înapoi.

(c) un locutor care are o revelație bruscă, strict personală, asupra unei stări de lucruri care-l preocupă și asupra căreia este singurul informat, poate exclama, în mijlocul unei conversații despre, să zicem, ultimele apariții editoriale:

Aha, la catedră mi-am uitat cheile!, fără ca alocutorul să-l considere deplasat ori să pună la îndoială informația (până atunci ignorată) că și-a uitat cheile undeva.

3. TIPURI DE FOCALIZARE: NEUTRALĂ VS CONTRASTIVĂ

În funcție de circumstanțele și de rațiunea furnizării informației de identificare prin enunțul focalizat, putem distinge între o *focalizare neutrală* și o *focalizare contrastivă*.

3.1. Prin focalizarea neutrală se realizează simpla identificare a unei variabile semantice dintr-o clasă (deschisă sau închisă) de opțiuni posibile, explicate sau implicite; locutorul nu corectează o variantă de identificare

alternativă, nu polemizează, răspunde doar unei exigențe comunicative care operează într-un moment determinat al procesului discursiv: aceea de a completa un „gol informațional”.

Astfel, într-o discuție pe tema obiceiurilor culinare ale diverselor popoare, putem spune:

În India, și la cele mai rafinate mese se mănâncă cu mâna., identificând neutral modul de manipulare a alimentelor dintr-o paradigmă de opțiuni deschisă („cu furculița și cuțitul”, „cu bețișoare”, „cu o lingură comună” etc.).

Tot cu o identificare neutrală avem de-a face și când răspundem, cooperant și senin, la o întrebare explicitând o clasă închisă de opțiuni:

(a) *Și cum mergi la Milano, cu avionul, cu trenul sau cu autocarul?* – (*O să merg*) *cu aviónul*.

3.2. Un enunț cu focalizare contrastivă identifică variabila în cauză substituind varianta de identificare „corectă” unei / unor alte variante concurente, actualizate sau actualizabile în discurs, pe care le rectifică.

Rectificarea poate avea un caracter *propriu-zis polemic*, atunci când se contestă o variantă de identificare asertată (sau doar formulată ipotetic) explicit de partener – ca în răspunsul alternativ la întrebarea din (a):

(b) (*O să merg*) *CU AVIÓNUL*, n-am de gând să-mi rup oasele o zi și o noapte în autocar., sau când doar se deduce din context o convingere / ipoteză contrară a partenerului:

Păi Rodica E NEVASTA LUI! (și nu o simplă colegă) – ca replică la mirarea celui alt că vede cele două personaje tot timpul împreună.

Focalizarea contrastivă poate avea și un caracter *polemic anticipativ*, atunci când locutorul dorește să blocheze preventiv o opțiune alternativă (în plan factual) a alocutorului:

Când vin, să te găsesc LA LÉCȚII! (și nu la fotbal / la televizor / jucându-te pe calculator),

după cum poate viza *corectarea* (anticipativă sau post-factum) a identificării eronate / imprecise, *de către alocutor*, a unor elemente informaționale implicate de discursul locutorului:

Eu mâine pe vremea asta o să fiu ACĂSĂ (dacă n-a fost clar până acum; deci n-are rost să mai treci să-mi uzi florile).

În sfârșit, tot prin focalizare contrastivă se poate corecta o informație furnizată anterior în discurs *de către locutor*, pe care acesta o consideră eronată ori nu și-o mai asumă:

Nu, ne-am văzut ALĂLTĂIERI (și nu ieri, cum mi s-a părut și am spus).

Ba, hai mai bine să ne întâlnim LA TÎNE (la mine, unde te invitaseam, o să fie prea multă agitație).

Se poate observa că în toate cazurile de focalizare contrastivă există și o componentă implicită metadiscursivă: dat fiind că se evocă, spre a se respinge, o variantă alternativă, verbalizată explicit în context sau verbalizabilă implicit, enunțul operează simultan în planul informației factuale și în planul procesului interdiscursiv, în care introduce clarificări sau corecții.

3.3. Am putea interpreta drept un tip particular de focalizare contrastivă, operând exclusiv la nivel metadiscursiv, emfaticizarea unui segment de expresie

pentru a-i asigura receptarea corectă, în contrast cu alte segmente de expresie asemănătoare formal, cu care ar putea fi / a fost confundat:

(Am spus că) ea **INFÎRMĂ** (nu că **E INFÎRMĂ**).

De cele mai multe ori, emfaza contrastivă în planul expresiei antrenează și planul conținutului:

A fost o alegere **FORTUÎTĂ** (nu **FORTĂTĂ**),

fapt exploatat deseori ludic, prin jocuri de cuvinte:

Misiunea mea s-a terminat. Hm! **Ê**misiunea s-a terminat. (TV, 2005).

Acest tip de focalizare contrastivă poate opera și asupra unor secvențe sublexicale, morfematice sau nu (ca în exemplul de mai sus).

3.4. Diferenței de natură pragmasemantică dintre *focalizarea neutrală* și *focalizarea contrastivă* îi corespunde o diferență de marcare prozodică, ce permite să discernem între cele două situații, chiar în cazul unor enunțuri cu expresie lexico-sintactică și contextualizare identice: secvența focală contrastivă este pronunțată cu intensitate superioară secvenței focale neutre, și cu o diferență de înălțime mai mare între silaba purtătoare de accent frastic și restul secvenței (vezi *infra*, 4.1.2):

O să merg cu avi ^o o nul.	vs	O să merg CU AVI ^o NUL .
(focus neutral)		(focus contrastiv)

4. MĂRCILE SPECIFICE ALE FOCALIZĂRII

Focalizarea enunțiativă se realizează prin *mărci specifice*, de natură *prozodică*: *accent* (de intensitate) și *intonație* (pentru focalizarea de tip contrastiv, vezi și *Organizarea prozodică a enunțului*).

4.1. Ambele tipuri de focalizare (neutrală și contrastivă) impun ca *secvența focalizată* să fie pronunțată „legat” (fără pauze), cu o intensitate globală mai mare decât cea a restului enunțului și cu un accent frastic pe ultima silabă purtătoare de accent lexical a secvenței.

Când secvența tematică focală este mai extinsă (constituent dezvoltat sau un grup de constituenți focalizat unitar), se remarcă și o preferință pentru rostirea întregului grup într-un tempo mai rapid decât în enunțul nonfocalizat, ceea ce, împreună cu accentul frastic unic, îi subliniază coeziunea și tratamentul informațional distinct în cadrul enunțului.

Secvența presupozitională (în măsura în care este prezentă) preferă, de asemenea, o rostire legată și un tempo ușor accelerat, cu un contur intonațional modificat (final ușor ascendent, pauză virtuală – semnalul de „suspensie informațională”).

4.1.1. În cazul *focalizării neutre*, secvența focală reprezentând un *unic constituent* păstrează în general conturul intonațional caracteristic enunțului corespondent nonfocalizat, fiind doar pronunțată cu intensitate sporită, compară:

O să plec din București sâmbătă dimineața, cu mașina. (enunț nonfocalizat: întreaga informație este nouă, locutorul își face planuri de vacanță)

(*M-am mai gândit:*) *O să plec (din București sâmbătă dimineața) cu mașina.* (enunț focalizat: era deja stabilit că va pleca sâmbătă dimineața, întrebarea era cu ce mijloc de transport).

Când este focalizat global un grup de constituenți, acesta este tratat prozodic ca fiind unitar (se anulează pauzele dintre constituenți, întregul grup se rostește cu intensitate sporită și primește un unic accent frastic, pe ultimul element cu accent lexical; se păstrează conturul intonațional al ultimului constituent, în timp ce tonalitatea restului grupului este relativ uniformizată):

(*M-am hotărât:*) *O să plec din București sâmbătă dimineața cu mașina.*

4.1.2. În cazul *focalizării contrastive*, intensitatea medie cu care se rostește secvența focală este și mai mare (în raport cu focusul neutral), accentul frastic, și mai puternic, intervenind în plus și o modificare intonațională față de enunțul nonfocalizat: amplificarea diferenței de înălțime dintre silaba purtătoare de accent frastic și restul secvenței focale (vezi *supra*, 3.4) și inversarea tipului de proeminență în raport cu enunțul-cadru (secvența focală cu proeminență negativă în enunțurile cu intonație ascendentă, cu proeminență pozitivă în cele cu intonație descendentă – vezi *Organizarea prozodică a enunțului*):

O să plec CU MA^{Sf} NA (↓) (*nu cu trenul, cum mi-ai sugerat*).

Vrei să mergi CU MA^{Sf} NA? (↑) (*ai renunțat la ideea de a merge cu trenul?*).

Secvența focală contrastivă extinsă, complexă (grup de constituenți focalizați global) se comportă similar celei cu focalizare neutrală (vezi *supra*, 4.1.1), cu diferențele de marcare specifică descrise.

5. SINTAXA FOCALIZĂRII

Enunțul focalizat poate fi considerat *corespondentul emfatic* (supraorganizat comunicativ) al unui *enunț-bază*, nefocalizat.

O atare interpretare este nu numai utilă metodologic, ci și acceptabilă ca modelare a unui proces real în cadrul construcției enunțului de către locutor: odată ce am stabilit că rolul comunicativ al enunțului focalizat este acela de a identifica o variabilă semantică ale cărei raporturi sunt predeterminate, și, odată ce aceste raporturi sunt captate de structura sintactică, este rezonabil să vedem focalizarea ca o operație care se aplică unei forme enunțiative structurate (actualizabilă ca atare).

Din această perspectivă, în *interpretarea sintactică* a enunțurilor focale sunt relevante următoarele chestiuni: procedeele sintactice antrenate obligatoriu / opțional în procesul de focalizare, în asociere cu mărcile specifice (prozodice), precum și eventualele condiționări (contextuale sau semantico-pragmatice) ale acestor asocieri; tipurile de enunțuri care admit focalizarea; tipul și numărul constituenților enunțului-bază care pot fi focalizați; constrângerile asupra tipului de focalizare legate de tipul de constituent focalizat; poziția sintactică a secvenței focale în enunțul rezultat în urma operației de focalizare.

5.1. Pentru *marcarea focală a unei secvențe* oarecare sunt *necesare și suficiente mărcile prozodice*; acestora li se pot asocia, *opțional, anumite operații sintactice*, cu rol de *emfatare a anumitor componente pragmasemantice și fără o specializare exclusiv focalizantă* (pot fi folosite ca procedee secundare și în alte procese de supraorganizare comunicativă – cea tematică, de exemplu). Operațiile sintactice în cauză sunt: reorganizarea sintactică în „structuri (pseudo)scindate”, dislocarea lineară (schimbarea topicii „normale”) și dublarea ana- / cataforică; constrângerile specifice ale acestora vor fi arătate *infra*, 5.3.

În ce privește tratamentul sintactic rezervat celorlalte două componente informaționale (*topicul și presupозиția*):

– *topicul* este de cele mai multe ori implicit (subiacent poziției *focusului*); la suprafață se manifestă doar în structurile „scindate”, și numai în asocieri cu mărcile prozodice specifice (vezi *supra*, 1.1, 1.2 și *infra*, 5.1.3), având rol de subiect sau de nume predicativ (în majoritatea cazurilor, atribuirea acestor funcții sintactice în structurile ecuaționale este indecidabilă și nu depinde nici de structura focală, nici de cea tematică – vezi **Organizarea tematică a enunțului**, 2.1.3.3).

– *secvența presuposițională* este prezentă sau nu în enunț, în funcție de contextul comunicativ, care determină gradul de expectație al apariției unui mesaj de identificare. Când acest grad este maxim, ca în întrebările parțiale simple, forma „normală” a răspunsului este cea a unui enunț eliptic, reprezentat doar de secvența focală:

Cui intenționezi să te adresezi pentru problema asta? – Ministrului în persoană.

Și dacă nu reușești, ce-o să faci? – O să mă spânzur sau o să-mi iau câmpii.,

reluarea presuposiției comune întrebării și răspunsului fiind rară și puternic conotată: apare fie în răspunsurile școlarești (greșit recomandate de profesori, dar servind și pentru a câștiga timp), fie în cele în care se *emfatizează importanța stării de lucruri evocate* (vezi și **Repetiția**).

În proximitatea directă a unui enunț (precedent) care formulează explicit informația utilizată ulterior presuposițional, ea este evocată trunchiat (atât cât este necesar pentru a-i semnaliza activarea) sau / și prin expresii reprezentând inferențe evidente, sau / și prin proforme anaforice:

Și acolo cum o să ajungă? – O să meargă cu trenul. (presuposiția „va ajunge acolo” este evocată sumar, printr-o consecință logică evidentă: pentru „a ajunge”, trebuie „să meargă”),

S-a pomenit de azi pe mâine că nu mai avea nici casă, nici familie, nici nimic. Asta s-a întâmplat când avea 16 ani. (presuposiția evocată sintetic, prin pronume generic și pro-verb).

În structurile ecuaționale (pseudo)scindate în care topicul este reprezentat prin secvența de forma *nominal (generic) + relativă*, relativă explicitează presuposiția *in extenso* (vezi însă *infra*, 5.2, notă, pentru comentariul privind noninterpretabilitatea univocă a acestor structuri, în absența mărcilor prozodice).

5.2. Toate tipurile fundamentale de enunț (asertiv, injonctiv, interogativ) permit focalizarea:

În vacanță o să merg la Dórna! („Am ales”).

În vacanță du-te la Dórna! („Ascultă-mă pe mine, acolo e de tine”).

Ți-ai petrecut vacanța la Dórna? („Vreau să-mi confirmi că acolo. / Mă mir că acolo”).

Unde ți-ai petrecut vacanța? (interrogativă parțială, focalizată inerent pe cuvântul interrogativ).

Când ți-ai petrecut vacanța la Dórna? (interrogativă parțială, dublu focalizată).

5.3. De asemenea, orice constituent / segment al enunțului-bază poate fi focalizat, inclusiv secvențe sublexicale, cu anumite constrângeri privind tipul de focalizare acceptat (focalizarea sublexicală, de exemplu, nu poate fi decât contrastivă).

Data fiind specificitatea rolului semantic al focalizării (identificarea unui element poziționat semantic în ansamblul informațional care îl cuprinde), secvența focală va fi întotdeauna integrată sintactic în enunțul-cadru, cu două variante: (a) în cazul în care topicul rămâne subiacent (poziția sa lineară fiind ocupată de focus) – deci în toate situațiile de focalizare numai prin marcarea prozodică, precum și în acelea în care avem, în plus, dislocare și / sau dublare ana- / cataforică – secvența focală își păstrează rolul sintactic (și mărcile respective) din enunțul-bază; (b) în cazul în care topicul este explicitat în cadrul unui structuri scindate, enunțul focalizat este reorganizat sintactic în raport cu enunțul-bază, iar secvența focală primește un rol sintactic care nu depinde de rolul inițial; mărcile sintactice ale poziției inițiale sunt preluate de elementul relativ.

Astfel, în:

(a) *Tú ești cel căruia i-am dedicat cei mai frumoși ani din viață.*, echivalent cu enunțul nonscindat:

(b) *Ție ți-am dedicat cei mai frumoși ani din viață.*,

enunțul scindat (a) are o structură ecuațională, în care focusul (*tu*) este subiect, provenit dintr-un complement indirect în enunțul focal nonscindat (b), precum și în corespondentul său nonfocal:

(c) *Ție ți-am dedicat cei mai frumoși ani din viață.* (este vorba despre „ce am făcut eu pentru tine”, nu despre „cui i-am dedicat cei mai frumoși ani”).

Structura scindată, în sine, nu fixează univoc focusul, iar când această fixare are loc, poziția de *secvență focală*, respectiv *secvență presupozitională* poate fi ocupată de oricare dintre cei doi termeni ai ecuației, în funcție de marcarea prozodică. Putem avea (pentru *Și-a dorit întotdeauna realizarea profesională.*):

(a) *Ceea ce și-a dorit întotdeauna este / a fost realizarea profesională.* (focus pe al doilea termen; topic explicitat în primul – relativă),

(b) *Realizarea profesională este / a fost ceea ce și-a dorit întotdeauna (dar a ratat-o).* (focus pe relativă, topic subiacent: „ce a însemnat realizarea profesională pentru el”), dar și:

(c) *Ceea ce și-a dorit întotdeauna a fost realizarea profesională (și nu rezultatul întâmplător al unor conjuncturi)*, cu aceeași structură comunicativă ca (b), ceea ce dovedește că nici distribuția lineară nu joacă un rol determinant în identificarea focusului.

Majoritatea funcțiilor sintactice permit atât focalizarea neutrală, cât și cea contrastivă, prin marcarea prozodică, cu sau fără asocierea unor procedee sintactice suplimentare (scindare, dislocare, reluare ana- / cataforică); de asemenea, acceptă focalizarea unui constituent ± propozițional. Focalizarea neutrală a unui constituent

se face integral (centru de grup + determinativi); focalizarea contrastivă permite extragerea din grup a oricărui element (regent / determinativ) și chiar a unor secvențe sublexicale, inclusiv nonmorfeematice (vezi *supra*, 3.3).

Pozițiile sintactice ilustrate în paragrafele de mai jos sunt cele ale *constituenților din enunțul-bază* supuși procesului de focalizare.

5.3.1. Subiectul:

Tatăl meu m-a sprijinit întotdeauna, orice aș fi întreprins. (neutral: „Cine m-a sprijinit?”; contrastiv: „El, și nu unchiul, cum pretinde”; marcarea strict prozodică, poziție inițială).

M-a sprijinit întotdeauna, orice aș fi întreprins, tatăl meu. (neutral / contrastiv, marcat prozodic + dislocare: poziție finală).

Cel care m-a sprijinit întotdeauna, orice aș fi întreprins (acela) a fost tatăl meu. (scindare, ± reluare anaforică a topicului).

Subiectiva:

Să plătească cine e vinovăt. / Cine e vinovăt (acéla) să plătească. (subiectivă, poziție inițială / finală; posibilă reluare anaforică, și ea focalizată. Subiectivele introduse printr-un relativ fără antecedent par să nu suporte scindarea.).

M-ar bucura să te văd fericît. (neutral / contrastiv).

Să te văd fericît (asta) m-ar bucura (și nu neapărat bogat).

În poziție inițială, lecțiunea preferențială e cea contrastivă; este posibilă reluarea printr-un anaforic pro-frază, tratat focal (în poziție finală, anticiparea printr-un cataforic împinge subiectiva în rol de apozitivă).

Ceea ce m-ar bucura ar fi să te văd fericît. (scindare).

Să te văd fericît (, asta) e ceea ce m-ar bucura. (scindare + dislocare ± reluare anaforică tratată focal).

5.3.2. *Predicatul verbal* (focalizat singur sau însoțit de compliniri; complinirile nonfocalizate aparțin secvenței presupozitionale):

(*Și ce-o să faci tu la mare, singur-singurel?*) – *O să mă prăjesc. / O să zac la soare cu o carte.*

În aceste condiții ingrate o să renunț (la orice proiecte). / O să renunț (la orice proiecte) în aceste condiții ingrate. (răspuns la: „Ce vei / voi face în aceste condiții?”).

Ce voi face (în aceste condiții ingrate) va fi să renunț. (scindare, acceptabil ca ecou la o întrebare, reală sau imaginară: „Ce vei / voi face în aceste condiții [...]?”).

5.3.3. *Numele predicativ* poate fi focalizat individual sau în asociere cu copula:

După toate aceste malversațiuni, amicul nostru a ajuns deputat / a ajuns deputat. (neutral / contrastiv: „Știi cumva ce a ajuns / ce s-a întâmplat cu amicul nostru, după [...]?” / „Ei bine, află, a ajuns deputat, și nu deținut de drept comun”).

Topica poate fi inversată, cu o nuanță afectivă (surpriză / indignare etc.) în plus:

Deputat a ajuns. / A ajuns deputat amicul nostru, după toate [...].

Scindarea produce rezultate inacceptabile:

**Ceea ce a ajuns amicul nostru [...] e deputat.*

În aceleași condiții, se poate focaliza o *predicativă*:

Vom fi ce-am fost, și mai mult decât atât. (neutral: „Ce vom fi?” sau contrastiv: „Ce-am fost, nu ce vreți voi să devenim”).

Inversiunea topică este posibilă, cu o preferință pentru lecțiunea contrastivă:
Ce-am fost vom fi (și nu ce vreți voi să devenim).

5.3.4. Predicativul suplimentar / predicativa suplimentară este focalizabil(ă) în condiții similare cu cele ale numelui predicativ:

[În dimineața în care a plecat] *am văzut-o îngrijorată / am văzut-o îngrijorată.* (neutral: „cum am văzut-o?” sau contrastiv: „și nu disperată, cum ți s-a părut ție”).

5.3.5. Atât complementele (direct, indirect, de agent), cât și circumstanțialele (mai puțin *concesivul*, al cărui potențial focal e discutabil), realizate ± propozițional, sunt focalizate fără restricții, și permit scindarea, dislocarea, reluarea ana- / cataforică (cu anumite condiționări).

5.3.5.1. Complementul direct:

Nu vreau să te invit decât pe tine. / Numai pe tine vreau să te invit. / Singurul pe care vreau să-l invit ești tu.

Pe secretară, pe ea trebuie să o întrebi, ea le știe pe toate. (reluare anaforică, tratată focal).

Completiva directă:

Spunea întotdeauna că mai e timp. (neutral: „Ce spunea el întotdeauna?”; contrastiv: „Că mai e timp, nu că nu vrea să facă”).

Că mai e timp (, așa) spunea el întotdeauna. (contrastiv: „și nu că n-o să i se întâmple niciodată”; reluare anaforică facultativă, tratată focal).

Ce spunea el întotdeauna e / era că mai e timp / să nu lași niciodată pe mâine ce poți face poimâine. (scindare).

5.3.5.2. Complementul indirect:

Lui trebuie să i te adresezi. / Trebuie să te adresezi lui. / El e cel căruia trebuie să i te adresezi. / Cel căruia trebuie să i te adresezi e el.

Completiva indirectă:

E bine să dai cui are nevoie. / Cui are nevoie (, aceluia) e bine să-i dai.

5.3.5.3. Complementul de agent:

Tot ce vezi a fost făcut de mâna mea. / De mâna mea a fost făcut [...].

Cel de către care a fost pusă piatra de temelie a sfântului lăcaș a fost Petru cel Bún. (emfatic, retoric, prețios).

Completiva de agent:

Toate sumele adunate vor fi folosite de cine are cu adevărat nevoie. (contrastiv: „nu de profitori”)

Parcul asta e bătut de cine vrei și de cine nu vrei. (neutral).

Cei de către care vor fi folosite toate sumele adunate sunt cei care au cu adevărat nevoie. (scindare).

Inversiunea e posibilă, cu o preferință pentru interpretarea contrastivă.

5.3.5.4. Circumstanțialul de loc:

Sub bradul asta (, aici) vreau să-mi dorm somnul de veci. (neutral / contrastiv; topică inversată; ± reluare anaforică).

Locul unde / în care vreau să-mi dorm [...] e sub bradul ăsta. (scindare).

Circumstanțiala de loc:

Să te duci unde te-oi căuta eu.

Mi-am găsit agenda unde mă așteptam mai puțin (în dulăpiorul din baie) – neutral / contrastiv; inversiune topică posibilă; reluare anaforică posibilă („acolo”).

5.3.5.5. Circumstanțialul de timp:

Geanta asta o am din vremea studenției. (neutral / contrastiv; inversiune topică posibilă).

Circumstanțiala de timp:

Mi-am dat seama cine e abia când a început să-și justifice poziția dinainte. / Momentul în care mi-am dat seama [...] a fost abia când a început [...]. (scindare)

5.3.5.6. Circumstanțialul / circumstanțiala de mod:

Unui om sensibil ca el trebuia să-i vorbești cu blândete. (neutral / contrastiv; dislocare la stânga posibilă).

Persoanelor cu handicap auditiv trebuie să li se vorbească rar și răspicat. / ?Felul în care trebuie să li se vorbească [...] este rar și răspicat. (scindarea produce enunțuri cu acceptabilitate discutabilă).

5.3.5.7. Circumstanțialul / circumstanțiala instrumental(ă):

Melcii se sparg cu un clește special. / Instrumentul cu care se sparg melcii e un clește special.

Fii sigur că și de mâncat, (cu asta) mânca, cu secera și ciocănul. / Cu secera și ciocănul (, cu asta) mânca, fii sigur!

(Nu știi precis, cred că) arunca în bărbatu-său cu ce-i cădea în mână. / Cu ce-i cădea în mână (, cu asta) arunca în bărbatu-său, na!

5.3.5.8. Circumstanțialul / circumstanțiala sociativ(ă):

Dacă tot te-ai dus la țară, trebuia să te duci cu copiii. / Cu copiii trebuia să te duci [...].

Poți să vii cu cine vrei, din partea mea! / Cu cine vrei poți să vii, mie mi-e perfect egal.

Cel cu care mi-ar fi plăcut să vii e tatăl tău. (scindare).

5.3.5.9. Circumstanțialul / circumstanțiala de relație:

Lucrurile stau excelent din punctul tău de vedere. / Din punctul tău de vedere lucrurile stau excelent. (contrastiv: „pentru toți ceilalți stau mizerabil”).

M-am lămurit în ce privește leăfa. („În privința perspectivelor profesionale nu mi-e nimic clar”).

5.3.5.10. Circumstanțialul / circumstanțiala de cauză:

Nu vorbea nimeni de frică. / De frică nu vorbea nimeni. / De-asta / aia nu vorbea nimeni, de frică. / Motivul pentru care nu vorbea nimeni era frica.

Pare obraznic fiindcă-i timid. / Fiindcă-i timid (, de-asta) pare obraznic. / Motivul pentru care [...] e că-i timid.

5.3.5.11. Circumstanțialul / circumstanțiala de scop:

Țineau camera „cea bună” pentru oaspeți. / Pentru oaspeți țineau [...].

Face toate trăsnăile ca să-l bagi în seamnă. / Ca să-l bagi în seamnă face [...]. / ?Scopul în care [...] e (ca) să-l bagi în seamnă.

5.3.5.12. Circumstanțialul / circumstanțiala condițional(ă):

Spargeți geamul (numai) în caz de pericol. / (Numai) în caz de pericol spargeți geamul.

O să vină și el dacă vii și tu. / Dacă vii și tu o să vină și el („altfel, nu”). / Condiția ca să vină și el e să vii și tu.

5.3.6. Atributul / atributiva admit focalizarea individuală, fie neutral:

Mie-mi place fata cu părul roșu / care stă lângă fereastră. („Care fată îți place?”),

fie contrastiv:

„Să te ferești de omul cu părul rós” (spune o vorbă din bătrâni), cu blonzii n-are nimeni nimic. (contrast corectiv, operând simultan la nivel factual și la nivel metadiscursiv).

Atributul / atributiva focalizat(ă) nu admite dislocare (decât împreună cu regentul său), nici scindare, nici dublare anaforică / cataforică.

5.3.7. Este, de asemenea, posibilă focalizarea globală a unei *propoziții principale*:

(Și ce s-a întâmplat după ce-am plecat?) – După ce-ai plecat tu a izbucnit un scandal mόνstru. / A izbucnit un scandal mόνstru după ce-ai plecat tu (ásta s-a întâmplat). / Ce s-a întâmplat după ce-ai plecat tu e că a izbucnit un scandal mόνstru. (focalizare neutrală).

Cât ai fost tu plecat, ea a stat toată ziua lângă telefon. („N-a profitat de libertate, cum te roade pe tine bănuiala”) – focalizare contrastivă.

5.3.8. După cum s-a văzut din unele dintre exemplele prezentate, în enunțurile-frază este posibilă focalizarea unui constituent dintr-o subordonată, chiar depășind multiple nivele de regentă:

Cu tine am visat că mi-aș putea petrece tot restul zilelor.

5.4. Am identificat, până la acest punct, tipurile de constituenți care pot face obiectul focalizării, ocupându-ne numai de situațiile în care secvența focală este reprezentată printr-un constituent unitar (simplu sau complex, \pm propozițional).

Există însă posibilitatea ca un enunț să focalizeze mai mulți constituenți, după cum pot fi focalizate elemente informaționale a căror expresie nu este un constituent sintactic.

5.4.1. Focalizarea multiplă poate fi, în funcție de poziția lineară reciprocă a secvențelor focalizate, *continuuă* sau *discontinuuă*.

Din punct de vedere sintactic, focalizarea multiplă poate afecta secvențe aparținând aceleiași clase de constituenți sau unor clase diferite, fără diferențe relevante privind poziția lineară (grupată sau la distanță), tipul de marcare (vezi însă *infra* nota de sub 5.4.1.1) sau natura focalizării (neutrală / contrastivă; uniformă / mixtă) – după cum se poate vedea din exemplele de mai jos.

5.4.1.1. În *focalizarea multiplă continuă*, constituenții focali sunt contigui, formând o secvență plurifocală, în care fiecare constituent este marcat prozodic distinct:

Mi-a format gândirea lingvistică profesorul Vasiliu, în anul întâi, cu „Fonologia limbii române”.

Primul constituent poate fi marcat suplimentar, opțional, prin includerea sa într-o structură scindată:

Cel care mi-a format gândirea lingvistică a fost profesorul Vasiliu, în anul întâi, cu [...].

Atunci când constituenții focalizați grupat sunt de același tip sintactic și de dimensiuni reduse, pot fi focalizați global și tratați prozodic ca un unic constituent: *Ne vedem mâine la 8 la facultate.* (vezi *supra*, 4.1.1).

În *focalizarea multiplă discontinuuă*, constituenții focali se află la distanță, separați de secvența presupozitională:

Fratele meu (e cel care) m-a ajutat întotdeauna, cu sfaturi, cu bani, cu sprijin moral.

În ambele cazuri, se preferă o focalizare de același tip a tuturor constituentilor (focalizare uniformă: fie neutrală, fie, mai rar, contrastivă), nefiind însă imposibilă focalizarea mixtă (coprezența unor focus-uri de naturi diferite, neutrale și contrastive, chiar intercalate):

Ca să-mi fac studiile m-a ajutat fratele meu, ÎN PRIMII ANI, cu ceva bani („numai în primii ani, pe urmă a trebuit să mă descurc singur”).

5.4.1.2. Un caz particular este acela în care constituentii focalizați sunt, din punct de vedere semantic, solidari (distribuția lor în rolurile actanțiale este complementară), în consecință nu pot fi focalizați decât simultan:

– *Cine-a bătut aseară?* (într-un meci de fotbal) – *Englezii (i-au bătut) pe céhi. / (I-au bătut) englezii pe céhi.*

Focalizarea multiplă solidară poate fi și de tip contrastiv, caz în care locutorul corectează o distribuție eronată a rolurilor actanțiale:

– *De când a părăsit-o pe Emilia, a luat-o razna rău de tot. – Eă l-a părăsit pe él.* (presupoziție: „Unul dintre soți l-a părăsit pe celălalt”).

5.4.1.3. O situație specială de focalizare multiplă este aceea a focalizării încastrate, cu două variante:

(a) focus suplimentar încastrat într-o secvență focală extinsă;

(b) focus suplimentar încastrat în secvența presupozițională.

Astfel, în:

– *Și ce voia să afle Anca?* – (Voia să știe) *dacă poți să treci DISEĂRĂ pe la ei.*, avem o focalizare neutrală pe întreaga completivă directă, în interiorul căreia este focalizat contrastiv circumstanțialul de timp – spre deosebire de:

(Voia să știe) *dacă poți să treci diseară pe la ei.* (focalizare simplă neutrală, pe constituentul completivă directă).

În:

Ieri am venit CU TRÉNUL., circumstanțialul de timp este focalizat neutral („Când am venit cu trenul?”) sau contrastiv („ieri, nu săptămâna trecută, când am venit cu o cursă”), în timp ce secvența presupozițională („Am venit cu trenul cândva”) cuprinde un focus suplimentar, contrastiv, pe circumstanțialul instrumental – spre deosebire de:

Ieri am venit, cu trénul., în care avem focalizare dublă discontinuă, fără încastrare (presupoziție: „Am venit cândva, cu ceva.”).

5.4.1.4. Un caz-limită al focalizării multiple este acela al focalizării totale, în care secvența focală acoperă întregul enunț (fără ca acesta să fie eliptic, redus la constituentul focal, ca în răspunsurile la întrebările parțiale: – *Cum a venit?* – *Pe jos.*).

(a) Enunțuri focalizate total pot apărea ca răspuns sintetic la o întrebare parțială generică:

– *Ce s-a întâmplat?* – *O mașină a luat curba în viteză și s-a oprit în pom.*

– *Și cum mai stau lucrurile p-acasă?* – *Mama e bine, tata, mai puțin, cu banii se descurcă așa și-așa – mă rog, se poate și mai rău.*,

sau ca răspuns analitic la o întrebare parțială, tot generică, dar multiplu detaliată:

– *Cine ce-a făcut, cum și de ce?* – *Mihái (#) a spart televizorul, (#)cu mîngea, (#)că nu vrea să stea odată lócului.* [Mama alarmată, intrând în camera de unde s-a auzit un zgomot de dezastru, cere socoteală celor doi copii; îi răspunde cooperant fratele delator.].

În ambele cazuri, informația „veche” împărtășită de interlocutori (presupoziția în baza căreia are loc transferul de informație identificatoare) este minimă, limitată la o presupoziție comună tuturor enunțurilor: existența unui eveniment („S-a întâmplat *ceva*”) sau a unei stări de lucruri („Lucrurile stau *cumva*”) relevante în context; întregul enunț focalizat identifică acel eveniment sau acea stare de lucruri.

Diferența dintre cele două situații ține de expectația creată de tipul de întrebare: în cazul enunțului cu *focalizare totală sintetică*, acesta răspunde unei solicitări de informație formulate sumar, fără exigențe analitice – în timp ce enunțul *focalizat total analitic* răspunde unei exigențe explicite de a furniza o informație analizată într-un mod anume (cu un grad de complexitate și de detaliere prestabilite); această diferență poate fi marcată prozodic: constituenții focusului total analitic sunt delimitați prin pauze și poartă, fiecare, un accent frastic (au un tratament similar situației în care sunt focalizați individual), în timp ce focalizarea totală sintetică tratează întregul enunț drept o unică secvență focală (accent frastic unic, fără pauze între constituenți).

În cazul particular al enunțurilor focalizate integral (atât cele cu focalizare totală, cât și cele eliptice, reduse la constituentul focalizat), marcarea focală specifică (prozodică) este facultativă, întrucât caracterul focal (identificator) al secvenței respective este deductibil univoc din contextul precedent (întrebarea focalizată); atunci când marcarea prozodică este prezentă, ea are caracter emfatic (subliniază solicitudinea locutorului în a respecta întocmai exigențele comunicative formulate în întrebarea partenerului).

(b) În mod analog, ca reprezentând cazuri de focalizare totală, s-ar putea interpreta acele enunțuri din discursul monologic, scris sau oral (în special de tip analitic / argumentativ), a căror informație integrală răspunde unei cerințe de identificare impuse explicit de contextul lingvistic precedent, ca în:

Există două aspecte care mi se par fundamentale în raport cu o dreaptă înțelegere a autonomiei universitare: 1. ea nu este absolută, nerealistă, nu situează instituția în afara sau deasupra legii și 2. ea nu este dată o dată pentru totdeauna, ci se știrbește și se repară mereu. (S. Golopenția, America),

unde enunțurile 1. și 2. identifică „aspectele” legate de „autonomia universitară” a căror „existență” (relevantă discursiv) este anunțată în enunțul precedent.

Acest tip de focalizare poate cuprinde și secvențe mai ample, compuse din mai multe enunțuri, uneori întregi capitole de discurs, ca în:

În ceea ce privește nevoia de a reface mereu autonomia amenințată, mă voi referi rapid la problema complexă a subvențiilor. Guvernul federal și marea industrie subvenționează cu precădere cercetările de fizică, chimie, biologie, medicină, astronomie, care sunt legate de priorități economice sau politice. Cum banii primiți o întăresc, universitatea beneficiară e insensibil adusă în poziția de a valoriza și transforma în departamente de vârf departamentele care efectuează cercetările aplicative respective. În felul acesta, autonomia ei este diminuată, cercetarea de bază riscă să treacă pe planul al doilea, iar departamentele umaniste sunt defavorizate, deși, nu numai la origine, ci și în prezent, lor le revine misiunea de a arma personalitatea și de a redefini motivațiile celor chemați să lucreze ca specialiști în societatea de mâine. (S. Golopenția, America),

unde întreg textul care urmează după prima frază „identifică” acea „problemă complexă a subvențiilor” anunțată ca temă.

Se poate observa că în acest tip particular de focalizare totală, distincția dintre organizarea tematică (temă / remă) și organizarea focală (topic / focus) este neutralizată: secvența focală identifică un element (*topic*) pre-desemnat ca *temă*, servindu-i în acest fel drept *comentariu* (*remă*), ceea ce este posibil întrucât „a identifica” ceva *este* un mod de a „vorbi despre” acel ceva.

O situație specială e aceea în care *secvența focală* acoperă întregul enunț, dar *informația focalizată* se reduce la *valoarea ilocuționară* (acțională) asociată conținutului său propozițional (*focalizare ilocuționară*). Astfel, în:

(1) *Mă întreb dacă să mă duc să-i cer scuze. – Du-te și cere-i scuze!*, sau:

(2) – *Am văzut-o la piață cu o diademă de perle.*

– *Ai văzut-o la piață cu o diademă de perle?*,

ceea ce se identifică în a doua replică este relația stabilită de locutor între *descrierea de stare conținută în enunț* (și preluată din replica precedentă) și „lumea reală” (cea căreia îi aparțin interlocutorii și în care are loc actul de comunicare), deci *modul* în care respectivul locutor *acționează* asupra lumii *prin intermediul* acestei relaționări: în (1), dă alocutorului sarcina de a introduce în lumea reală situația „Alocutorul se duce să-i ceară scuze”; în (2), cere alocutorului să confirme apartenența (improbabilă) la lumea reală a situației „Alocutorul a văzut-o la piață cu o diademă de perle”.

5.4.2. Procesul de focalizare poate afecta secvențe care nu au statut de constituenți sintactici independenți: (a) elemente lexicale nonautonome (prepoziții, conjuncții, semiadverbe, verbe auxiliare etc.), (b) elemente sublexicale morfematice sau (c) nonmorfematice. Focalizarea de acest tip este exclusiv contrastivă (vezi *supra*, 3.2, 3.3):

(a) *Dietetic e să mănânci puiul fără piele* („nu cu, cum îl mănânci tu, fiert și fără sare”).

S-a măritat cu el deși e bogat („și nu pentru că, așa cum înșinuezi”).

N-o să-l mai ajut („până acum l-am tot ajutat, dacă nu știi”).

Se vá lăsa de fumăt („nu s-a lăsat, cum se laudă”).

(b) *L-au exclus din grup* („și nu inclus, cum ți s-a părut că auzi”).

(c) *Am coróborat acele materiale* („n-am colaborat la ele”).

ORGANIZAREA PROZODICĂ A ENUNȚULUI

Comunicarea orală cuprinde, pe de o parte, elemente segmentale (succesiunea de foneme care constituie structura lexico-gramaticală a enunțurilor), și, pe de alta, trăsături prozodice (intonatie, accent, durată, pauză, ritm, tempo). Dintre acestea din urmă, cel mai important rol în desfășurarea interacțiunii verbale îl au intonația, accentul și pauza.

1. INTONAȚIA

În sens larg, termenul *intonatie* se referă la un complex de factori concomitenți și interdependenți, ca înălțimea vocii, intensitatea și durata, care acționează de obicei împreună pentru a crea tipare relevante din punct de vedere semantico-sintactic; de pildă: tonul înalt sau ascendent împreună cu durata (lungirea părții finale) caracterizează o anumită structură exclamativă cu conținut superlativ, intensitatea, înălțimea și / sau durata contribuie la exprimarea emfazei etc.

S-a optat aici pentru folosirea cu precădere a termenului *intonatie* în accepția sa restrânsă (menționându-se, de câte ori a fost cazul, rolul intensității, al duratei, uneori și al pauzei în realizarea unui tipar intonațional): *intonatia reprezintă variațiile în înălțimea vocii cu care se pronunță un enunț și care îndeplinesc un rol lingvistic semnificativ la nivelul acestuia*; înălțimea vocii este elementul perceptual care corespunde în plan acustic parametrului „frecvență fundamentală”, determinat, la rândul său, în plan articulativ, de vibrațiile coardelor vocale.

Pentru a descrie intonația (sau „melodia”) unui enunț, se vorbește despre tonuri „înalte”, „medii” și „grave”, prin compararea lor cu tonul celorlalte elemente din același enunț sau / și cu înălțimea medie a vocii vorbitorului care l-a rostit.

Intonația este folosită ca mijloc comunicativ în toate limbile lumii, dar tiparele în care se organizează și funcțiile pe care le îndeplinește sunt specifice fiecăreia dintre ele; de aceea folosirea intonației limbii materne contribuie la ceea ce se numește „accent străin”, iar un fenomen similar se observă și în contactul dintre limba standard și graiuri sau dintre dialectele aceleiași limbi.

Întrucât în limba română intonația nu participă la distincții lexicale, ca în limbile „tonale” (chineză, japoneză, suedeză, norvegiană etc.), ea face parte, ca și celelalte limbi romanice, din grupul limbilor „intonative”, în care intonația are rol distinctiv numai la nivelul enunțului.

Mișcarea tonului pe parcursul unui enunț rostit de un anumit vorbitor transmite concomitent cel puțin trei tipuri de informație:

– lingvistică (voluntară), determinată de manifestarea, de obicei simultană, a diverselor funcții ale intonației (modală, emfatică, expresivă etc.);

– paralingvistică (voluntară sau involuntară), determinată de starea sufletească a vorbitorului: emoții (bucurie, tristețe, surpriză, regret etc.) sau atitudini (reproș, deferență, protest etc.).

– extralingvistică (involuntară), determinată de acțiunea unor trăsături biologice ale individului, ca sex, vârstă, dimensiunea și forma aparatului fonator etc.

Tiparele melodice (sau *intonaționale*) sunt unități funcționale, scheme abstracte care se asociază în mod constant cu anumite structuri sintactico-semantic. Datorită împletirii diverselor tipuri de informație pe care le cumulează intonația unui enunț, există o mare varietate de contururi melodice cu care se poate pronunța una și aceeași secvență. Aceste contururi funcționează ca variante contextuale și / sau conotative ale tiparului intonațional respectiv.

Ultima silabă accentuată din enunț are o importanță esențială în determinarea tiparului melodic: în funcție de înălțimea (sau „tonul”) ei, se poate vorbi despre câteva tipuri fundamentale de contururi melodice:

– conturul de tip *descendent* (caracteristic pentru enunțuri asertive, imperative, interogative parțiale): ultima silabă accentuată are ton grav și / sau descendent;

– conturul de tip *ascendent* (specific enunțurilor nonfinale și interogativelor totale): ultima silabă accentuată are ton înalt și / sau ascendent;

– conturul de tip *plat* (folosit, mai ales, în suspensii): ultima silabă accentuată are un ton similar cu cel al secvenței care o precedă sau este prelungită ca atare.

Intonația îndeplinește o mare varietate de funcții prin intermediul a două tipuri esențiale de acțiuni, care au ca rezultat niște „rupturi” în mișcarea tonului cu care este rostit un enunț (adică în conturul său melodic global):

– „rupturile verticale” creează proeminențe accentuale: pentru reliefarea unui anumit element, silaba sa accentuată este scoasă în evidență față de silabele învecinate fie printr-o proeminență pozitivă (ton mai înalt), fie printr-o proeminență negativă (ton mai grav);

– „rupturile orizontale” au ca efect crearea unor discontinuități în linia melodică a enunțului (de obicei însoțite de pauză), care corespund, în general, grupării elementelor sale în constituenți.

Dintre *funcțiile primare* ale intonației (în care folosirea ei are un caracter obligatoriu, acționând în toate enunțurile) fac parte:

– funcția de actualizare, de a transforma cuvintele, din unități apelative, în unități comunicative (enunțuri);

– funcția demarcativă, de a delimita enunțurile între ele și de a le segmenta conform structurii gramaticale și conținutului lor semantic;

– funcția de a indica structura informațională a enunțului (modul de exprimare a informației vechi și a celei noi);

– funcția modală, prin care se manifestă intenția vorbitorului (conform căreia enunțurile se pot grupa în asertive, interogative și imperative).

Dintre *funcțiile secundare* ale intonației (în care folosirea acesteia are, în general, caracter facultativ, putând acompania sau nu celelalte mijloace lingvistice) fac parte:

– funcția emfatică (de scoatere în evidență a unui anumit element din enunț);

– funcția expresivă, de manifestare a diverselor stări sufletești sau atitudini (care stă la baza realizării enunțurilor exclamative);

– funcția gramaticală, care se actualizează, mai ales, în cazul enunțurilor potențial ambigue din punct de vedere sintactic.

Majoritatea schemelor intonaționale prezentate mai jos se bazează pe analiza spectrografică a unor exemple pronunțate de câțiva vorbitori nativi ai limbii române standard, care au fost apoi validate ca reprezentative pentru tipul de enunț respectiv prin testarea lor de către un alt grup, de data aceasta de auditori (de asemenea nativi). Pentru a ușura accesul cititorului la aceste date, modificarea înălțimii (sau „mișcarea tonului”) este indicată cu ajutorul mijloacelor tipografice, într-o reprezentare strict convențională, care încearcă să o sugereze prin așezarea literelor corespunzătoare secvenței sonore respective; de pildă, schema C

e? marchează intonația descendentă intrasilabică cu care se rostește cuvântul *ce* (nu faptul că această coborâre a tonului are loc între consoana *c* și vocala *e*). Elementul care poartă accentul frastic este marcat prin caractere aldine, iar locul pauzei este indicat prin semnul [#].

1.1. Funcția de actualizare comunicativă a intonației

Orice cuvânt (sau secvență de cuvinte sau de propoziții) poate deveni un enunț prin rostirea sa cu un anumit contur intonațional. În comunicarea orală, enunțul este astfel dublu constituit, având atât o componentă segmentală, cât și una suprasegmentală (înălțime, accent, durată etc.). În cazul enunțurilor nestructurate (cum sunt cele monomembre eliptice sau cele nonlexicale) latura suprasegmentală este cea care asigură predicativitatea necesară existenței lor (vezi *infra*, 1.6.2.1.a, 1.6.2.2.a).

1.2. Funcția demarcativă a intonației

Funcția demarcativă a intonației se reflectă în rolul său de a delimita enunțurile între ele și de a segmenta astfel discursul, organizându-l în unități distincte. Intonația acționează, de regulă, împreună cu pauza, realizând segmentarea ierarhică a enunțului: porțiunile de enunț caracterizate printr-un tipar intonațional de tip final și urmate de o pauză relativ lungă constituie unități de rang superior, care se împart, la rândul lor, în segmente având o intonație continuativă urmate de o pauză mai scurtă, care pot cuprinde și ele constituenți subordonați ierarhic formând unități intonaționale mai mici etc.

În vorbirea obișnuită, mai ales într-un tempo rapid, unitățile intonaționale nu se încheie în mod necesar cu o pauză. Aceasta este adeseori numai virtuală, funcția sa demarcativă fiind preluată de alți factori prozodici (urcarea sau coborârea bruscă a înălțimii, slăbirea intensității, încetinirea vitezei de rostire etc.). Un rol considerabil îl joacă și mărimea constituenților; de pildă, secvența *Mama vine* se pronunță ca o singură unitate intonațională, dar secvența *Mama colegei mele de școală va veni astă seară la cină* conține două unități intonaționale: *Mama colegei mele de școală* (rostită ascendent) și *va veni astă-seară la cină* (rostită descendent).

Relația dintre grupul intonațional și tipul constituenților sintactici este esențială: izolarea prin intonație și pauză poate fi *obligatorie* (vocativele, interjecțiile, enumerările, apozitiile explicative, diversele tipuri de intercalări sunt, în general, separate de enunțul principal în care sunt inserate), *facultativă* (între verb și diversele sale compliniri pot exista sau nu ușoare separări prozodice etc.)

sau *exclusă* (între auxiliar și verb, între prepoziție și adverb sau nume, între nume și adjectiv etc. nu se face, de regulă, o delimitare prin intonație și / sau pauză).

Funcția demarcativă a intonației este în mod special evidentă în cazul intonației de continuitate, al celei de încheiere, precum și al celei parantetice.

1.2.1. Intonația de continuitate și cea de încheiere

Partea inițială a unui enunț asertiv este, în general, pronunțată cu intonație urcătoare, care arată că mesajul nu s-a încheiat, iar partea finală, cu intonație coborătoare, care marchează terminarea enunțului (de aici provin termenii „intonație de continuitate” și, respectiv, „intonație de încheiere”). De aceea nu toate propozițiile asertive au o intonație de tip descendent, ci numai cele independente sau cele care sunt plasate la sfârșitul unui enunț.

Intonația „de încheiere” poate avea și alte forme, de pildă de tip ascendent, ca în cazul enunțurilor interogative totale (vezi, *infra*, 1.4.2.2) ori plat, ca în cazul unor tipuri de enunțuri exclamative (vezi, de pildă, *infra*, 1.6.1.1).

Rolul intonației de continuitate devine important în cazuri de posibilă ambiguitate sintactică (vezi și *infra*, 1.7.1); în astfel de situații poate fi utilă distincția dintre două tipuri de contururi ascendente de continuitate: continuitatea „minoră” și cea „majoră”, care diferă în ceea ce privește amplitudinea urcării tonului. Astfel, în (a), circumstanțiala de timp *când ai să ajungi acolo* este subordonată propoziției *dacă te cheamă*:

(a) Dacă te cheamă ^{amă} când ai să ajungi a ^{co} ^{lo#} ^{spu} ne-mi.

iar în (b) temporală este subordonată propoziției *spune-mi*:

(b) Dacă te cheamă ^{mă#} a ^{colo} când ai să ajungi a ^{spu} ne-mi.

Intonația *structurilor enumerative* este un exemplu tipic pentru folosirea intonației de continuitate: conturul melodic al termenilor enumerați are un aspect simetric, în sensul că tonul urcă în silaba accentuată a celui dintâi, apoi coboară ușor, pentru a începe urcarea pe termenul al doilea și așa mai departe, până la ultimul termen, unde se produce coborârea de încheiere; după fiecare termen apare o scurtă pauză:

Au venit din Bucu ^{rești#} din satele din ^{jur#} din alte ju ^{dețe#} și chiar din străină ^{ta} te.

În cazul enumerării de propoziții, vârful melodic atins de urcarea enumerativă se află de obicei pe ultima silabă a fiecăreia dintre ele:

De acolo se urca pe alt va ^{por#} și colinda lu ^{mea#} și învăța limbi stră ^{ine#} etc.

1.3.1. Enunțuri cu topică normală

În enunțurile bazate pe *ordinea normală* a cuvintelor, informația nouă este plasată la final:

Am vizi tat cas
 te
 iul.
(temă) (remă)

1.3.2. Enunțuri cu topică marcată

Prin *ordinea marcată* a cuvintelor și dublarea clitică (vezi I, **Pronumele personal propriu-zis, 2.2.2.6**) se poate realiza tematizarea unui element.

Când acesta este deplasat la stânga unui enunț asertiv, este rostit cu ton ascendent:

 telul#
Cas l-am vizi tat.

Când este deplasat la dreapta unui enunț asertiv, este rostit cu ton grav și plat (sau ușor descendent):

L-am vizi tat# cas telul.

Când este deplasat la stânga sau la dreapta unui enunț interogativ, este în general rostit pe un nivel melodic ceva mai grav, fiind pronunțat cu vârf melodic pe silaba accentuată, urmat de o coborâre pe silabele posttonice (dacă există):

 tat?
 te
Cas lul# l-ai vizi
 tat#
L-ai vizi te
 cas lul?

Elementul deplasat este izolat prin pauză de restul enunțului.

Pentru alte detalii legate de aspectul prozodic al tematizării, vezi **Organizarea tematică a enunțului, 3.1.1.**

1.4. Funcția modală a intonației

Funcția modală a intonației este de a diferenția enunțurile după scopul comunicării (vezi **Clasificarea enunțurilor după scopul comunicării**).

1.4.1. Intonația enunțurilor asertive

1.4.1.1. Tiparul asertiv descendent

(a) Intonația enunțurilor asertive neutre

Intonația prototipică a enunțurilor asertive este tiparul descendent: conturul intonațional începe la un nivel mediu de înălțime a vocii, apoi urcă ușor, atingând un vârf în prima silabă posttonică, după care începe coborârea treptată a tonului, până la final, unde este atins punctul minim de înălțime; deși se produce o ușoară urcare în partea nonfinală a enunțului, porțiunea semnificativă a tiparului melodic este cea descendentă:

ma
Ma vi ne
re
pe
de.

(b) Intonația enunțurilor asertive negative

În limba română negația este un tip de adverbial în general accentuat; ca urmare, propozițiile asertive negative sunt caracterizate printr-un tipar descendent cu proeminență pozitivă pe *nu*:

Atunci nu era
curent elec
tric.

Dacă enunțul conține două componente negative, el se caracterizează, în general, printr-o singură proeminență pozitivă, asociată cu una dintre aceste componente, în funcție de intenția vorbitorului de a pune în evidență un element sau altul din enunț:

Nu m-a chemat ni
meni a
seară.
Nu m-a chemat ni
meni a
seară.

(c) Intonația enunțurilor asertive cu vocativ

În limba română, ca și în alte limbi, distincția dintre vocativ și nominativ se bazează uneori (când cele două cazuri sunt omonime, vezi **I, Substantivul, 2.5.2.2**) pe intonație, la care se adaugă pauza care separă vocativul de restul enunțului.

Substantivul în vocativ poate avea rol de adresare sau de chemare.

Intonația substantivului în vocativ cu rol de *adresare* este caracterizată printr-un vârf de înălțime pe silaba sa accentuată, urmat de o coborâre abruptă a tonului în silaba (sau silabele) următoare:

A
n
a# vor veni la n
oi!

În cuvintele oxitone sau în cele monosilabice, coborârea se realizează intrasilabic:

f D
Ște a a
n! n!

Substantivul în vocativ poate fi folosit pentru a chema o persoană aflată la o anumită distanță față de vorbitor sau în afara sferei sale vizuale. Intonația vocativului *chemării* este caracterizată printr-o coborâre în două trepte (între

silaba accentuată a cuvântului și cea sau cele posttonice), care se încheie pe un ton mediu:

San
da!

si
le!
Va

Pentru a distinge mai clar intonația adresării de cea a chemării, să se compare aspectul melodic al cuvântului *Sanda* din următoarele două exemple:

S
a
n
d

San
daa!# [Vino până aici!]

a# [vreau să te rog ceva.]

Vocativul adresării

Vocativul chemării

În cazul cuvintelor monosilabice sau al celor oxitone, conturul melodic în două trepte al vocativului chemării se poate realiza prin scindarea vocalei, adică prin pronunțarea ei în două silabe; să se compare:

V
l
a
d!

Vla
ad!

Adresare

Chemare

Distincția dintre adresare și chemare se realizează așadar prin opoziția *contur continuu descendent* vs *contur descendent în două trepte*. Între cele două tipare melodice există și alte deosebiri: în comparație cu vocativul adresării, vocativul chemării este de obicei plasat în registrul înalt al vocii vorbitorului și este caracterizat printr-un interval descendent mai îngust, astfel încât treapta a doua este mai înaltă decât punctul final al vocativului adresării. De asemenea, vocativul chemării are, în general, o durată mai mare, determinată de prelungirea silabei finale a cuvântului sau de scindarea acesteia în două silabe.

Pot exista diverse alte variante intonaționale de vocativ, în funcție de contextul situațional și de conotațiile respective, cum ar fi: apelul îngrijorat, așa cum strigăm o persoană care s-a pierdut de grup (ton înalt și / sau ascendent), adresarea cu mustrare sau reproș către cineva care a făcut sau a spus ceva nepotrivit (ton grav și descendent) etc.

1.4.1.2. Tiparul asertiv ascendent-descendent

Tiparul intonațional ascendent-descendent reprezintă intonația cu care sunt rostite, în general, enunțurile care exprimă o *alternativă*, construite cu conjuncțiile disjunctive *sau* și *ori*. Intonația enunțurilor disjunctive asertive este caracterizată printr-un vârf melodic la sfârșitul primului termen, urmat de coborâre treptată până la final; întrucât conjuncțiile *sau* și *ori* sunt plasate imediat după vârfurile melodice, ele sunt rostite cu un ton relativ înalt (dar nu mai înalt decât vârfurile precedente):

Bei vin ori
 be
 re.

Despre tiparul asertiv ascendent-descendent vezi și *infra*, 1.4.2.4.a.

1.4.2. Intonația enunțurilor interogative

1.4.2.1. Tiparul interogativ descendent

Intonația interogativă descendentă este specifică **întrebărilor parțiale** (vezi **Tipuri de enunțuri în funcție de scopul comunicării, 5.2.2**). Caracterul ei descendent este determinat de faptul că elementul interogativ, aflat de regulă la începutul enunțului, poartă accentul frastic, fiind rostit cu proeminență pozitivă, iar vârful melodic aflat pe silaba accentuată a cuvântului interogativ este urmat apoi de o coborâre abruptă (de obicei în același cuvânt), apoi de una graduală până la finalul enunțului.

Pentru intonația enunțurilor interogative parțiale emfactice, vezi *infra*, 1.5.1.

(a) Tiparul descendent interogativ și poziția cuvintelor interogative

Poziția *inițială* a cuvântului interogativ este cea mai obișnuită. În acest caz, se actualizează tiparul melodic prototipic al întrebărilor parțiale, delimitat de valorile extreme ale înălțimii vocii pentru enunțul respectiv: maxima la început (formând un vârf pe silaba accentuată a cuvântului interogativ), iar minima, în punctul final al frazei:

C
 u
 m
 v-ați
 înțe
 les? [O să lucrați împreună?]

Întrebările parțiale în care cuvântul interogativ este plasat în poziție *internă* prezintă, de asemenea, un contur melodic de tip descendent, dar coborârea nu începe odată cu începutul enunțului, ci numai de la vârful creat pe silaba accentuată a cuvântului interogativ:

 ce
 șina
 Cu ma s-a-ntâm
 plat ?

Întrebările parțiale în care cuvântul interogativ ocupă poziția *finală* au de obicei rostul de a scoate în evidență în mod special acest cuvânt; reliefaarea sa prin intermediul topicii neobișnuite este suficientă, făcând de prisos realizarea unei proeminențe în acest scop. Tonul atinge punctul maxim înainte de cuvântul interogativ (pe silaba accentuată a verbului), după care intervine coborârea abruptă:

[A: Îți propun să ne întâlnim luni dimineată.]
 faceim
 B: Ca să c
 e?

(b) Întrebările parțiale cu mai multe cuvinte interogative pot avea diverse variante melodice:

– În cazul întrebărilor în care două (trei etc.) cuvinte interogative sunt alăturate și situate în porțiunea inițială a frazei se actualizează de obicei un contur melodic caracterizat printr-un vârf pe primul cuvânt interogativ (singurul scos în evidență prin accentul frastic), urmat de coborâre până la final:

Cui
ce-i
pa
să că mi-
ești
drag ?

– Când cuvintele interogative nu sunt imediat învecinate, tonul înalt al primului cuvânt interogativ se poate menține ca atare până la silaba accentuată a celui de al doilea, după care se produce coborârea până la final; între cele două vârfuri de înălțime apropiată ia naștere un fel de „punte înaltă”:

unde până u
De n
de ?

Formulele *de unde (și) până unde?*, *de când (și) până când?*, cu rol de întrebări retorice, s-au fixat ca expresii idiomatice, folosite de obicei în replici de tip polemic.

– Când vorbitorul vrea să sublinieze importanța fiecărui cuvânt interogativ, poate folosi un contur melodic cu tot atâtea vârfuri distincte:

C u
â n n
n d
d să ne-ntâl și e ?
nim

Procedeul de „rupere” a enunțului interogativ în mai multe întrebări este exploatat în teatru, când autorul vrea să imprime tensiune dramatică replicii:

C C U
u â n
m ai pierdut- nd ai pierdut- de-ai pierdut-
o? o? o?

(I.L. Caragiale, *O scrisoare pierdută*).

(c) Intonația enunțurilor interogative parțiale negative

Apariția negației, plasată de obicei după cuvântul interogativ, nu modifică tiparul descendent interogativ, fiind cuprinsă în porțiunea treptat descendentă care urmează după silaba accentuată a cuvântului interogativ:

Ci
ne
nu
vi
ne ?

(d) Intonația enunțurilor interogative parțiale cu vocativ

Când vocativul se află în poziție *inițială*, tiparul intonațional al întrebării este caracterizat prin două vârfuri: primul, pe silaba accentuată a vocativului, al doilea, mai înalt, pe silaba accentuată a cuvântului interogativ:

ci
 Ma ne
 mă# vi
 ne
 de
 seară?

Când vocativul se află în poziție *internă*, silaba sa accentuată este rostită ușor mai jos decât secvența care o precedă, iar apoi apare coborârea caracteristică:

Cine vine#
 ma
 mă#
 de
 sea
 ră?

Când vocativul ocupă poziția *finală* într-o întrebare parțială, este de obicei inclus în conturul descendent specific acestuia:

Ce-
 ai
 fă
 cut#
 ma
 mă?

În general cuvântul în vocativ este izolat prin pauză de enunțul respectiv.

(e) Intonația unor enunțuri interogative parțiale eliptice

Întrebările parțiale care repetă un cuvânt sau o parte din replica anterioară a interlocutorului, solicitând o precizare în legătură cu elementul care este repetat, se pot construi cu oricare dintre cuvintele interogative, în afară de *cine*:

[A: L-am întâlnit pe Dan.]

B: Ca

re

Dan ?

[A: Fratele Adrianei.];

[A: Locuiește în Brăila.]

B: Un

de- n Brăi

la ?

[A: Undeva pe lângă gară.]

Unele enunțuri eliptice introduse prin *dacă* sunt la origine subordonatele circumstanțiale condiționale ale unei regente interogative parțiale:

– Se-nvârtesc.

– Și dacă nu pot să se „învâртеască” ? Și dacă nu se pricep ?

– Foarte rău. Eu ce să le fac? (M. Sebastian, *Ultima oră*).

În urma elidării regentei, subordonata rămasă a preluat, printr-un fenomen de „transfer melodic”, intonația ei caracteristică de tip descendent; astfel întrebarea:

c
u
Dacă nu se pricep# m
să
se des
curce?

devine:

D
a
c
ă
nu se
pri
cep?

Odată cu preluarea intonației de la secvența care s-a omis, enunțul eliptic preia și semnificația acesteia, adăugând-o conținutului său semantic original; luarea în considerare a caracterului eliptic al întrebării introduse prin *dacă* permite neinclusiunea acestei conjuncții printre cuvintele interogative propriu-zise.

Prin realizarea tiparelor specifice menționate, intonația joacă un rol important în distincția dintre diversele ipostaze pe care le pot avea în limba română (ca și în alte limbi) *ce*, *cât*, *cum* etc., și anume ipostaza de cuvinte interogative, relative sau exclamative (vezi *infra*, 1.6.2.1.c și 1.7.2).

1.4.2.2. Tiparul interogativ ascendent

Tiparul interogativ ascendent este specific în primul rând pentru întrebările totale (vezi **Tipuri de enunțuri în funcție de scopul comunicării**, 5.2.1); la acestea se adaugă și alte tipuri interogative (eliptice, „ecou”, „rememorative”), precum și unele formate numai din cuvânt interogativ.

(a) Intonația enunțurilor interogative totale afirmative

Interogativele totale sunt caracterizate printr-o intonație de tip ascendent.

Între enunțurile asertive și cele interogative totale există o deosebire importantă: în timp ce aserțiunea poate fi pronunțată complet neutru, întrebarea conține în mod necesar un component scos în evidență prin accent frastic, pentru a indica elementul asupra căruia se concentrează interesul interogativ și se așteaptă un răspuns; se poate spune așadar că accentul frastic este un element constitutiv în întrebările totale, în timp ce în enunțurile asertive el este numai facultativ.

Tiparul melodic al unei întrebări totale are două puncte „cheie”: silaba accentuată a elementului care poartă accentul frastic și tipul de contur terminal.

– Elementul care poartă *accentul frastic* în întrebările totale este caracterizat printr-un ton coborât sau / și descendent (proeminență negativă).

Întrebările în care accentul frastic se realizează prin proeminență pozitivă sunt în general marcate din punct de vedere expresiv (vezi *infra*, 1.5.2 și 1.6.1, tipul *Pe noi ne urmăresc!?*).

Dacă accentul frastic este plasat chiar la începutul întrebării totale, tonul său specific coborât poate fi prelungit aproape nemodificat de-a lungul întregului enunț până la urcarea finală:

Pot să mă consult cu fratele tău în acest

– *Conturul terminal* (constituit din ultima silabă accentuată din enunț împreună cu silaba sau silabele care, eventual, o urmează până la final) poate fi ascendent sau ascendent–descendent, în funcție de tipul accentual al ultimului cuvânt și de locul accentului frastic.

Un contur terminal *ascendent* se realizează dacă ultimul cuvânt este oxiton (indiferent dacă el poartă sau nu accentul frastic):

a?
Mama i („nu dă?”)

ia?
Ma ma („nu tata?”)

sau dacă ultimul cuvânt poartă accentul frastic (chiar dacă nu este oxiton):

ne ?
Ma ma („nu pleacă?”)
vi

Un contur terminal *ascendent-descendent* se realizează în cazul când accentul frastic se află în poziție nonfinală, iar ultimul cuvânt este nonoxiton:

vi
ne?
Mama („nu tata?”).

Întrebările repetate de același vorbitor, de obicei la cererea interlocutorului (care n-a auzit sau n-a înțeles bine cele spuse) au intonația similară cu cele rostite inițial, dar uneori pot fi plasate într-un registru mai înalt al vocii și / sau rostite cu mai mare intensitate.

Pentru exprimarea emfazei în interogativele totale, vezi și *infra*, 1.5.2.

(b) Intonația enunțurilor interogative totale negative

Tonul coborât al negației (care poartă de obicei accentul frastic) poate fi prelungit ca atare până la silaba accentuată a ultimului cuvânt din enunț, unde se produce o urcare abruptă; în general, acest platou grav se menține în întrebările totale negative, indiferent de lungimea lor:

Nu-ți place expoziția care s-a deschis la Palatul Cul^{tu} rii?

Când un pronume sau un adverb este plasat ca al doilea element negativ, în silaba sa accentuată este atins tonul cel mai grav din enunț, care apoi continuă ca atare până la ultima silabă accentuată din frază, unde se produce urcarea finală abruptă:

i?
Nu vine o
nimeni la n

O emfază specială pe al doilea component negativ se obține dacă în silaba care urmează celei accentuate din acest cuvânt se produce o urcare bruscă a tonului:

i?
o
Nu vine meni la n
ni

Când pronumele sau adverbul negativ este plasat înaintea lui *nu*, după punctul minim atins în silaba sa accentuată, tonul urcă în silaba următoare și se prelungește la același nivel până la urcarea finală, luând astfel naștere un contur melodic în două trepte ascendente:

oi?
meni nu vine la n
Ni

(c) Intonația enunțurilor interogative totale cu vocative

Vocativul poate fi plasat înaintea unei întrebări totale, în interiorul ei sau după ea.

În poziție *inițială*, intonația vocativului se caracterizează prin ton înalt pe silaba sa accentuată, urmat de coborâre abruptă:

i?
Sa o
n n
da# vii pe la

Intonația descendentă a vocativului se actualizează și atunci când acesta ocupă o poziție *internă* în enunțul interogativ:

ii# Sa i?
V n o
da# pe la n

Când vocativul este atașat după întrebare (poziția *finală*), în silaba sa accentuată se actualizează concomitent atât vârful melodic caracteristic vocativului, cât și cel final interogativ, după care urmează coborârea specifică:

m
a
ne # m
Vi ă?

Vocativul este, în general, izolat de restul enunțului prin pauză.

(d) Intonația enunțurilor interogative totale construite cu *și*, *nici*, *iar*, *dar*

Unele întrebări eliptice de predicat sunt formate din substantive, pronume, adjective, adverbe, precedate de una din conjuncțiile *și*, *iar*, *nici*, *dar*. Față de contextul imediat precedent aceste scurte enunțuri eliptice, rostite cu ton ascendent, funcționează ca niște întrebări „complementare”, întrucât nu cer un răspuns de tip „da” sau „nu”, ci o explicație suplimentară:

[A: Erau cifre mari. Dar pe mine nu mă sperie cifrele.]
nii ?

me

B: Nici oa

[A: Ba ei, da. Când nu-i cunosc. Când nu știu cine sunt și ce vor.] (M. Sebastian, *Ultima oră*).

Întrebările eliptice introduse prin conjuncția *dar* au intonație ascendentă numai când conjuncția nu este accentuată; în caz contrar, întrebările respective au ton descendent și un conținut semantic diferit.

(e) Intonația enunțurilor interogative totale de tip „ecou”

O întrebare ecou poate repeta integral sau parțial antecedentul, adică enunțul rostit anterior de locutor și poate fi identică cu acesta sau ușor modificată. Structura și intonația ei depind de contextul și situația dialogală, de intenția vorbitorului și de structura antecedentului (vezi **Tipuri de enunțuri în funcție de scopul comunicării, 5.3.2.2**).

– Dacă antecedentul este un enunț *asertiv*, ecoul ia forma unei întrebări totale care îl repetă integral sau parțial, marcând cuvântul care n-a fost auzit sau înțeles, care l-a surprins pe vorbitor sau pe care acesta îl consideră greșit, neadecvat etc. prin *proeminență negativă*, urmată de urcarea interogativă finală; antecedentul și ecoul au contururi melodice diferite, uneori chiar cu aspect opus:

Vi		ea?
ne		ne
ea.	Vi	

– Dacă antecedentul este un enunț *imperativ*, ecoul îl repetă, înlocuind modul imperativ prin conjunctiv, iar cele două enunțuri au intonații opuse: tipar descendent vs tipar ascendent:

Vi		lo?
no		vin co
a	Să	a
ici!		

– Dacă antecedentul este o *întrebare totală*, aceasta se reia în general precedată de conjuncția *dacă*; reluarea antecedentului se face, când este cazul, cu modificările cerute de situație:

	noi?	nim?
Veniți cu	Dacă ve	

– Dacă se repetă ca un ecou o *întrebare alternativă*, ea este precedată, de asemenea, de conjuncția *dacă*, iar tiparul ei melodic specific ascendent-descendent (vezi *infra*, 1.4.2.4) este modificat, în sensul că porțiunea finală descendentă devine ascendentă; să se compare:

	sau	tata	mama?
Vine	ma	vine	sau
ta	ma?	Dacă	

– Dacă antecedentul este o *întrebare parțială*, ecoul ei este, de asemenea, rostit cu intonație ascendentă; să se compare:

C		ma?
â		Când vine
n		ma
d vi		
ne		
ma		
ma?		

Cuvintele interogative folosite izolat pot fi rostite cu intonație ascendentă atunci când vorbitorul nu este sigur că a recepționat corect o anumită informație:

B: U_n

unde se pronunță cu ton descendent, se cere o precizare legată de locul întâlnirii („Unde în Olanda?”).

[A: A început iar să ningă.]
e ?

B: C

sau pentru că n-a înțeles-o, din cauza unei erori a interlocutorului (vorbitorul inițiind astfel o strategie conversatională de rectificare, vezi **Repetitia**, 4.3.6.3).

[A: Tu ai făcut cafea mai multă?]
hm?

 $B:M$

(g) Intonatia interogativelor de tip „rememorativ”

(a) *Ce fi-a spus ea?* (b) *Ce fi-a spus ea?*

Dacă ultima silabă accentuată din enunț este urmată de una sau mai multe silabe neaccentuate, vârful final este urmat de o ușoară coborâre:

Când mergem la tea tru? („Când era vorba că mergem la teatru?”)

Cine a alergat cel mai repede? („Cine ziceai c-a alergat cel mai repede?”).

(h) Intonația enunțurilor interogative retorice.

Întrebările retorice (vezi **Tipuri de enunțuri în funcție de scopul comunicării, 5.3.2.1**) sunt pseudoîntrebări: vorbitorul face o aserțiune în formă interogativă pentru a sublinia caracterul ei peremptoriu.

De regulă, contextul lingvistic și situațional joacă rolul decisiv în determinarea naturii retorice sau nonretorice a unei întrebări; de pildă, cu ajutorul lui se înțelege că întrebarea *Se putea altfel?* din exemplul următor este retorică (adică înseamnă „Nu se putea altfel.”):

Cațavencu (singur): *În sfârșit, capitulează! Se putea altfel? [...] Iubitul scumpul, venerabilul nenea Zaharia (râde) parcă-l auz deseară proclamându-mă candidat al colegiului.* (I.L. Caragiale, *O scrisoare pierdută*).

Intonația întrebărilor totale retorice nu este totdeauna identică cu cea a întrebărilor propriu-zise. Ea se poate caracteriza uneori printr-un ton grav și destul de uniform, menținut ca atare până la ultima silabă accentuată din enunț, în care se produce o urcare foarte redusă, urmată de o coborâre în silaba (sau silabele) neaccentuate:

Se putea să fac așa *șea*
gre *lă?*

Spre deosebire de întrebările retorice, întrebările propriu-zise conțin totdeauna un cuvânt care poartă accentul frastic, pronunțat cu proeminență negativă. Exemplele de mai jos ilustrează deosebirea dintre o întrebare retorică (lipsită de accent frastic), pe de o parte, și două întrebări propriu-zise – cu accentul pe primul cuvânt și, respectiv, pe ultimul –, pe de altă parte:

Se putea *fel?*
alt

Se pu *alt*
tea *fel?*

Se pu *fel?*
tea *alt*

În general, intonația de tip ascendent a întrebărilor totale (și a celorlalte subtipuri menționate la 1.4.2.2 a – h) se propagă și asupra subordonatelor care o urmează:

ce-ai să-mi *spui?* (I. L. Caragiale, *O scrisoare pierdută*)

E lung

1.4.2.3. Tiparul interogativ descendent-ascendent

Intonația descendent-ascendentă este caracteristică enunțurilor interogative compuse dintr-o propoziție asertivă și o scurtă întrebare finală, de care se desparte prin pauză, și care este formată din adverbe de afirmație sau de negație (*da?*, *nu?*),

da?

vere#

iii ?

n-am scriis

bi

ne#

Vine

milum?

ma

ma#

Câ

nd

vi

him?

ne

111

 $ea\#$ *Ci*

ne este

tău?

domnul a

Soñul

cela?

919

Înălțime al enunțului (diferența dintre punctul maxim și cel minim al înălțimii vocii) este mai larg; de obicei conjuncția disjunctivă (*ori, sau*) constituie punctul cel mai înalt al frazei:

ori
vin be
Bei re?

Pentru a distinge enunțurile disjunctive asertive de cele interogative să se compare:

Enunț asertiv Enunț interogativ

(b) Tiparul ascendent-descendent se întâlnește și în structura constituită dintr-un cuplu *întrebare totală + răspuns*, ambele rostite de același vorbitor:

Trebuie să-l ^{dici? Îl ri}ri ^{di}ci! (I. L. Caragiale, *O scrisoare pierdută*).

Aceeași intonație globală de tip ascendent-descendent au frazele formate dintr-o subordonată condițională juxtapusă față de regenta sa, pe care o precedă:

Vrea să ne o
mo are#
trebuie să-l
omo
râm!

(I. L.Caragiale, *O scrisoare pierdută*).

Cele două tipuri, deși aparent deosebite din punct de vedere sintactic, sunt sinonime din punctul de vedere al conținutului semantic, încât folosirea unui semn de întrebare sau a unei virgule între cele două părți ale acestor structuri este facultativă. Repetarea unui element în cele două propoziții nu este obligatorie, esențial fiind ca propoziția subordonată paratactică să preceadă regenta: *Își pierde mințile, atât mai rău pentru el! Mă arestează, atât mai bine pentru mine!* (I.L. Caragiale, *O scrisoare pierdută*).

1.4.3. Intonația enunțurilor imperative

Enunțurile imperative au o intonație descendentă: silaba accentuată a verbului la imperativ este rostită cu un vârf melodic și dinamic, fiind urmată de o coborâre abruptă a înălțimii vocii în silaba (sau silabele) următoare:

Vi
no
re
pe
de!

Enunțul care cuprinde un imperativ și un vocativ este caracterizat prin două vârfuri melodice, cel al vocativului fiind, de regulă, dominat în înălțime de vârful aflat pe silaba accentuată a verbului la imperativ:

întrebărilor totale, în care emfaza este, în general, obligatorie, din necesitatea de a se evidenția elementul asupra căruia este orientat interesul interogativ al vorbitorului:

Ați vizitat casa lui a ^{sea} ră? [nu parcul?]
te

Când se marchează accentul frastic în astfel de întrebări printr-o proeminență pozitivă, se conferă o conotație specială enunțului (de pildă, surpriză puternică):

lul a ^{sea} ră?

Ați vizitat cas

Pentru alte detalii legate de realizarea prozodică a acestui tip de emfază, vezi **Organizarea focală a enunțului, 3.4 și 4.**

1.6. Funcția expresivă a intonației

Funcția expresivă a intonației, de manifestare a diverselor stări sufletești sau atitudini, considerată ca o „modalitate subiectivă”, stă la baza realizării enunțurilor exclamative; în această sferă, rolul distinctiv al intonației se bucură de cea mai largă eficiență, ea fiind de multe ori singurul element care indică deosebirea dintre enunțuri identice în plan segmental, dar diferite din punct de vedere emoțional-atitudinal.

Deși, în mod tradițional, exclamativele sunt socotite ca o a patra categorie de enunțuri, alături de asertive, interogative și imperative, după unii autori ele nu pot fi considerate ca o clasă care se opune cu titlu egal celorlalte trei. În vreme ce acestea se clasifică, după intenția vorbitorului, în:

- asertive (care transmit interlocutorului o informație)
- interogative (care urmăresc să obțină o reacție verbală din partea interlocutorului)
- imperative (care urmăresc să declanșeze o acțiune din partea interlocutorului),

exclamativele se definesc prin faptul că exprimă un anumit grad de afectivitate, care poate caracteriza practic *orice enunț* din celelalte categorii.

Datorită numărului foarte mare de afecte și atitudini, care pot fi exprimate prin tot atâtea intonații diferite, nu se poate vorbi despre o (anumită) intonație exclamativă. Ceea ce pare caracteristic exclamației este nu atât forma curbei intonaționale, cât domeniul mai larg în care se desfășoară mișcarea tonului, adică faptul că vocea vorbitorului tinde spre extreme (atingând puncte foarte înalte de înălțime sau, mai rar, foarte grave), frecvența plasare a întregului enunț pe un nivel mai înalt al vocii, precum și rostirea sa cu o intensitate și / sau durată mai mare.

Se poate vorbi despre enunțuri exclamative nemarcate în plan segmental și enunțuri exclamative marcate în plan segmental (lexical și / sau sintactic).

1.6.1. Enunțuri exclamative nemarcate în plan segmental

Enunțurile exclamative nemarcate segmental sunt cele al căror caracter exclamativ se bazează exclusiv pe folosirea mijloacelor suprasegmentale.

Întrucât orice tip sintactic poate fi exclamativ, variațiile melodice sunt foarte mari:

ud
Nici nu vreau să a de așa ce va!
noi
ne urmă
Pe resc?!

Scriitorii, conștienți că semnul exclamării ascunde intonații diferite, caută uneori să sugereze intonația indicând prin cuvinte sentimentul sau atitudinea pe care vor s-o exprime, cum se întâmplă, de pildă, în cadrul didascaliilor care însoțesc replicile unei piese de teatru:

Coana Sofica (rugătoare): *Plăcintele!*
Conu Grigore (imperativ): *Plăcintele!*
Părintele Ilie (cu dispreț): *Plăcintele!*
Coana Sofica (cu scuză): *Plăcintele!*
Părintele Ilie (resemnat și scârbit): *Plăcintele!* (V.I. Popa, *Mușcata din fereastră*).

1.6.1.1. Exclamative superlative

(a) Prin lungirea silabei finale a unui adjectiv sau adverb și rostirea ei cu intonație de *suspensie*, adică un ton plat, plasat la nivelul mediu al vocii (vezi *supra*, 1.2.3), se poate exprima ideea de superlativ:

harnicăăă!
Era

Și sintagmele cuprinzând substantive pot căpăta sens superlativ, când sunt pronunțate cu intonație de *suspensie* însoțită de lungirea vocalelor:

cut zerieeee!
S-a fă o mi

La *verbe*, lungirea silabei finale sugerează continuitatea neîntreruptă a acțiunii, intensitatea sau durata ei deosebită:

cat miii! (apud Pușcariu 1976).
S-a cul și-a dor

(b) Structura **verb + la + substantiv nearticulat**, pronunțată cu intonație de *suspensie* și însoțită de lungirea ultimei vocale „pline”, are sens superlativ legat de *cantitate*; substantivul poate fi la plural:

oameeni!
Au venit la

sau la singular (dacă este un substantiv colectiv):

lumeeee!
A venit la

Superlativul cantității se poate exprima și prin structura *ce + de + substantiv nearticulat*: *ce de etaje!*, *ce de lume!* (vezi *infra*, 1.6.2.1.c).

1.6.1.2. Exclamative retorice

Din categoria exclamativelor retorice fac parte enunțurile exclamative care sunt caracterizate prin polaritatea inversă dintre pozitiv și negativ: când sunt formulate pozitiv, au un conținut negativ, iar când sunt formulate negativ, au conținut pozitiv; majoritatea provin din interogative retorice:

Vrei să-mi mai ^{sa} ră inima și pentru ^{ti} ne?!

Un caz similar este cel al aserțiunilor ironice, care, printr-o intonație specială, contrazic cele afirmate prin structura lor lexico-gramaticală:

Ai ^{moor!}
un u („Nu ai umor”.)

Intonația poate distinge între enunțurile ironice și „perechile” lor neironice; să se compare:

Enunț ironic

Enunț neironic

[A: S-a spart țeava și apa curge fără oprire.]

[A: Am completat bibliografia lucrării.]

B: As

As
B: Bine. ta ne mai lip
sea.

ta ne mai lip

sea!

[Tocmai acum, în ajunul Anului Nou!]

[Acum putem s-o predăm la editură.]

1.6.2. Enunțuri exclamative marcate în plan segmental

Exclamativele pot fi marcate (adeseori concomitent) prin diverse mijloace: lexic de tip exclamativ, elipsă, topică (ordine inversă).

1.6.2.1. Lexic de tip exclamativ

(a) Interjecții

Caracterul de „enunțuri esențial exclamative” al interjecțiilor este în general marcat în plan suprasegmental.

Interjecțiile **primare** pot avea o mare varietate de intonații, care, împreună cu contextul conversațional, permit identificarea afectelor sau atitudinilor pe care le exprimă.

Interjecția **ei!**, de pildă, rostită pe un ton înalt (precedând sau nu o întrebare), exprimă curiozitate, interes, participare:

E ^{i?} ^{it?}
s
[Ai reu

în timp ce rostirea sa pe un ton grav poate exprima dezacordul:

[Cred că exage
rezi!]
Ei!

Interjecția **aha!**, pronunțată pe un ton înalt și ascendent, exprimă satisfacția:

ha!
A [Te- ins!]
am pr

dar, pronunțată pe un ton mediu și descendent, funcționează ca marcă discursivă de receptare a mesajului emis de interlocutor:

A

ha# acum am înțe

les.

O categorie specială este reprezentată de **interjecțiile nazale**, marcate grafic prin convenții ca *mhm*, *hm*, *îhî* etc. Sunt emisiuni vocalice care pot îndeplini în conversație rolul unor replici de sine stătătoare, cu funcții dialogale precise; de pildă:

- interjecția nazală care funcționează ca răspuns afirmativ (echivalentă cu „Da”) sau ca semnal de recepție (parafrazabilă prin „Te ascult, continuă să vorbești”) este caracterizată printr-o intonație ascendentă în două trepte distincte;

- interjecția nazală care funcționează ca răspuns negativ (echivalentă cu „Nu”) este pronunțată cu ton descendent, ca două „silabe” distincte, ambele precedate de un atac glotal;

- interjecția nazală prin care vorbitorul solicită repetarea replicii imediat precedente a interlocutorului (echivalentă cu „Ce-ai spus?”, „Poftim?”, „Ce?”, „Cum?”) este caracterizată printr-o singură „silabă”, rostită cu ton ascendent.

Mai rar, aceste „semnale nonlexicale intonaționale” pot fi emise și în varianta nonnazală.

În cazul interjecțiilor **secundare** rolul intonației (alături de cel al contextului) devine și mai important, în măsura în care ajută la distingerea lor atât față de elementul care a stat la originea conversiunii lor în interjecții, cât și față de diversele omonime.

Un exemplu în acest sens este cel al interjecției **poftim!** (provenită din verb).

- Ca formulă de politețe, care însoțește oferirea unui obiect (și gestul corespunzător) sau invitarea interlocutorului de a se așeza ori de a intra într-o încăpere, *poftim* se pronunță cu ton mediu, de tip descendent:

Pof

tim! [Ți-am adus cartea.]

- Precadat de obicei de interjecția *ei*, *poftim* poate exprima ciuda, (auto)reproșul, când este rostit cu un ton grav, eventual ușor descendent:

Ei#

[Am întârziat și de data asta!]

poftim!

- O reacție mai puternică, de surpriză neplăcută, de indignare sau chiar de protest se poate obține prin rostirea acestei interjecții pe un ton înalt și ascendent:

[A: Voiam să nu mă prezint la examen.]

tim?!

B: Pof

[Nici să nu te gândești la așa ceva!].

- Când este rostită cu intonație ascendentă, interjecția *poftim* devine o întrebare de tip special, care are rolul de a cere repetarea mesajului anterior al interlocutorului (echivalentă cu „Ce-ai spus?”, „Vrei să repeți?”), sinonimă cu *Ce?* și *Cum?* (vezi *supra*, 1.4.2.2.f), precum și cu interjecția nazală *mhm?*, toate funcționând ca mărci dialogale:

[A: A început să picure.]
tim?

B: Pof

[A: Ziceam că a început ploaia.]

Interjecțiile secundare *ce* și *cum* (plasate mai ales înaintea unui enunț interogativ), rostite cu ton grav și ușor descendent, pot exprima surpriza, dezacordul, indignarea sau protestul:

C [Crezi că-s prost?]
e!

Interjecțiile provenite din substantive în vocativ se deosebesc de acesta prin faptul că pierd atât funcția de adresare sau de chemare, cât și intonația specifică (vezi *supra*, 1.4.1.1.c, 1.4.2.1.d, 1.4.2.2.c); să se compare:

Do

am

ne#

ju

a

tă-

ne!

Do

aaamne# ce păr lung avea!

(Doamne – substantiv în vocativ)

(Doamne – interjecție).

De regulă, interjecțiile sunt izolate de contextul în care apar prin pauze de mărime variabilă.

(b) Frazeeologie exclamativă

Un număr considerabil de expresii frazeologice specifice limbii române au caracter exclamativ; dintre acestea fac parte salutarile (*Bun găsit!*, *Bine-ai venit!* etc.), formulele de politețe (*Mulțumesc!*, *Pentru pușin!* etc.) urările (*Drum bun!*, *La mulți ani!*, *Fie-i țărâna ușoară!* etc.), imprecățiile (*Arză-l-ar focul!*, *Lua-l-ar naiba!* etc.). Unele sunt structurate ca enunțuri imperative (*Zi-i pe nume!*, *Fugi de-aici!*, *Nu mai spune!*, *la vezi!*, *Fii pe pace!* etc.), altele, ca enunțuri interogative (*Ce-ți veni?*, *Știi că-mi placi?*), cel mai frecvent retorice (*Ce-are a face?*, *Ce mai atâta vorbă?*, *Ce folos?* etc.).

Unele expresii frazeologice au valoarea unor răspunsuri întărite: afirmative (*Cum să nu!*, *Cum de nu!*, *Ba bine că nu!*, *Fără doar și poate!*, *De ce nu!*, *Că bine zici!* etc.) sau negative (*Da de unde!*, *Doamne ferește!*, *Ți-ai găsit!*, *S-avem iertare!* etc.); de cele mai multe ori o astfel de formulă fixă funcționează în paralel cu combinația liberă a cuvintelor din care este constituită, de care se poate distinge numai prin intermediul contextului conversațional și al intonației.

De exemplu, formula idiomatică *De unde!* păstrează intonația întrebării retorice aflate la originea sa (ton slab modulat, plasat în registrul grav al vocii), în timp ce combinația liberă corespunzătoare are intonația tipică a unei întrebări parțiale autentice (vârf pe silaba accentuată a cuvântului interogativ, urmat de coborâre abruptă); să se compare:

Expresia frazeologică

Combinația liberă corespunzătoare

[A: Ai rezolvat toate problemele?]

[A: A făcut rost de bani.]

B: D

un

B: De

e unde! [N-am avut timp.]

dé?

[A: De la prieteni.]

În mod similar, intonația expresiei frazeologice *Ce folos!* reflectă caracterul retoric al întrebării originare, în timp ce combinația liberă de cuvinte corespunzătoare are intonația caracteristică unei întrebări parțiale; să se compare:

Expresia fixă (frazeologică)

Combinația liberă corespunzătoare

[A: Acum toată lumea o să-l caute.]

[A: Poate ne va fi de folos.]

B: C

B: Ce

e folos! [E prea târziu.]

fo

los? [Să vedem ce știe să facă!].

Expresia frazeologică *Nici vorbă!* poate fi folosită fie cu o semnificație pozitivă, fie cu una negativă, cele două variante deosebindu-se numai prin intonație: în cea negativă se insistă asupra adverbului negativ *nici* (unde apare un vârf melodic și de intensitate), iar în cea pozitivă se evidențiază cuvântul *vorbă* (cu vârf pe silaba sa accentuată); să se compare:

Varianta negativă

Varianta pozitivă

[A: E adevărat că pleci în străinătate?]

[A: Crezi că o să vină?]

B: Nici

vor

vor

bă!

B: Nici bă! [Doar e prietenul meu.]

Nici poveste!, *Nici pomeneală!*, *Nici gând!* sunt sinonime numai cu varianta negativă a expresiei *Nici vorbă!*, având intonația similară cu a acestora (vârf melodic pe *nici*).

(c) Cuvinte cu uz exclamativ

În funcție de registrul lingvistic în care sunt folosite și de contextul situațional, unele cuvinte au uz exclamativ, imprimând enunțului anumite conotații: *asa (de)*, *atât (de)*, *ce (de)*, *cât (de)*, *cum de (mai)* – standard; *că (mai)*, *unde (nu)* – popular. De exemplu: *Este așa / atât de veselă!*, *Ce de tablouri frumoase aveți!*, *Cât m-am bucurat când l-am văzut!*, *Cât de frumos a cântat!*, *Cum de (mai) îndrăznește să dea ochii cu mine!*, *Că bine (mai) cântau!*, *Unde (nu) începu să urle la noi și să dea cu parul în stânga și-n dreapta!*

Ce, *cât*, *cum* funcționează ca elemente exclamative în cazul în care precedă adjective, adverbe, substantive, verbe, formând împreună cu ele enunțuri (uneori eliptice) exclamative: *Ce bine îmi pare!*, *Ce de cărți ai cumpărat!*, *Ce surpriză!*, *Ce frumoasă e!*, *Câte etaje!*, *Cât de repede aleargă!*, *Cum (mai) plângea, sărmana!* etc. În majoritatea situațiilor, aceste cuvinte funcționează simultan ca mărci exclamative și superlative, motiv pentru care unii autori numesc enunțurile în care apar „exclamații superlative”. Intonația lor se poate manifesta sub două variante:

– un contur intonațional cu două vârfuri, primul pe *ce*, *cât* sau *cum*, al doilea, pe silaba accentuată a cuvântului la care „se referă exclamația”:

Ce ni

pe bil!

Cum

gea!

mai plân

– un contur intonațional cu un singur vârf, plasat nu pe cuvântul exclamativ, ci pe silaba accentuată a celui alt cuvânt:

Ce sur pri ză!

ta je

Ce de e a vea!

Cum și *ce* pot fi folosite izolat ca exclamații în unele întrebări care, aparent, cer repetarea cuvintelor interlocutorului, dar, în realitate, au rolul de a exprima diverse afecte provocate de ele (surpriza, mirarea, protestul, indignarea etc.); aceste enunțuri prezintă un interval ascendent mai amplu și sunt rostite cu o forță și o durată mai mare decât variantele lor neutre (vezi *supra*, 1.4.2.2.f):

[A: Zice că ești un ticălos.]
m?!

B: C

[A: Da. Asta e părerea lui despre tine.]

Cum, atunci când are înțelesul „cum adică!”, imprimă întregii replici conținut metalingvistic și o anumită conotație (mirare, indignare, protest etc.):

[A: Aveau un brad foarte frumos.]

B: C

u

m

„br

ad”! [Credeam că este molid.]

Acest *cum* poate fi plasat înainte de orice element (substantiv, adjectiv, adverb etc. sau chiar propoziție):

[A: Cred că vor veni amândoi.]

B: C

um

„vor veni

amândoi”! [Doar am invitat-o numai pe ea.]

În cazul în care *cum* precedă un alt cuvânt interogativ, întrebarea prezintă un singur vârf, pe adverbul *cum*, urmat de coborârea până la final:

[A: Când va veni?]

B: C

u

m

„când

va ve

ni?”! [Ai uitat? Luni seara, la ora nouă.]

Și cuvintele interogative care introduc interogative retorice pot fi considerate ca având uz exclamativ, întrucât aceste interogative sunt, în general, exclamative: *Când a lipsit ea de la vreo petrecere!*, *Cum (era) să lipsească tocmai ea!*. Intonația

reflectă caracterul lor neinterrogativ: de pildă, cele introduse prin cuvinte interrogative nu au tonul abrupt descendent tipic întrebărilor parțiale autentice, ci unul foarte ușor descendent, eventual plasat în întregime în partea inferioară a vocii vorbitorului; așa este cazul întrebărilor care reiau un cuvânt din replica interlocutorului:

[A: Dă-mi voie...]

B: C

e voie! („Nici o voie! Nu-ți dau voie!”).

Când sunt mai puternic marcate afectiv, întrebările retorice pot fi însă pronunțate în întregime în registrul înalt al vocii vorbitorului:

[A: Ai spus că tu nu vrei cafea.]

Cum să nu vre

B:

au!

Din astfel de interrogative retorice, prin elipse succesive, au luat naștere numeroase expresii frazeologice exclamative (*Cum să nu!*, *Ce folos!*, *Cine știe!*, *De unde!* etc.).

Tipul exclamativ constituit de întrebările retorice introduse prin *unde* (cu verbul la forma afirmativă și la modul conjunctiv) este specific pentru limba română (în varianta populară și familiară):

[Fiind sub ascultarea bucătăresei, fata de împărat se silea în toate chipurile să-i fie pe plac.] *Unde să se adune ea cu celelalte slugi din curte! Unde să scoată ea un cuvânt de pâra sau zăzanie! Unde să calce ea cuvântul bucătăresei și să se amestece în certurile și bicsniciile celorlalți!* [Ferit-a Dumnezeu!] (apud Iordan 1975).

Caracterul retoric al acestor exclamative se manifestă prin „polaritatea inversă”: formulate pozitiv, au un conținut semantic negativ („Nu se aduna cu celelalte slugi...”, „Nu scotea niciun cuvânt de pâra sau zăzanie” etc.). Ele au o intonație deosebită de cea întrebărilor parțiale propriu-zise, fiind caracterizată printr-un ton mai slab modulat, plasat în registrul înalt al vocii; să se compare:

Un

de să scoa

tă ea

vă

un cu nt!

U

n

d

e să scoată e

a un cu

vânt?

Întrebare retorică

Întrebare propriu-zisă

1.6.2.2. Elipsă

Legătura strânsă dintre fenomenul elipsei și exclamație este explicabilă prin starea sufletească tensionată care le provoacă pe amândouă.

(a) Enunțuri monomembre și / sau nestructurate

În legătură cu elipsa, trebuie menționate mai întâi cazurile în care enunțul exclamativ este constituit dintr-un singur cuvânt, în general „strigat” (ton înalt și / sau urcător, însoțit de o pronunțare energică, eventual de lungirea unor sunete):

tooor! Hoții! Repedee!!

Aju

sau pe un ton „răstit” (descendent după silaba accentuată și forte):

A fa Gu Li
ră! ra! niște!

Un alt tip de intonație, cea a „chemării” (vezi *supra*, 1.4.1.1.c), caracterizată prin două trepte descendente, apare în scurte expresii folosite în viața cotidiană, ca:

Poș Ga In ma
ta! ta! tră! La să!

(b) Structuri sintactice eliptice

– Unele structuri exclamative de tip eliptic prin care se exprimă ideea de **superlativ** au, în mod obligatoriu, *accent frastic* pe unul din componente:

așa + substantiv + da
da!

Așa casă

ăsta (asta, ăștia...) da + substantiv
da

Ăștia pri
eten!

o dată + substantiv (fam., pop.)
da

O. tă bă
bat!

o minune / frumusețe / splendoare... + de + substantiv
doa

O splen re
de vre
me!

Adjectiv / substantiv + nu glumă
tept# nu

Deș glu
mă!

– Enunțuri eliptice introduse prin *dacă / de*

Structura *de / dacă + verb la condițional-optativ*, care actualizează valoarea *optativă* a verbului, de tipul *De-aș ajunge mai repede!* poate fi interpretată ca provenind din formula „completă” *Ce bine-ar fi de-aș ajunge mai repede!*; în urma elidării regentei exclamative, propoziția rămasă devine principală **optativă exclamativă**, rostită cu o intonație specifică (ton aproape plat, cu un ușor vârf melodic și dinamic pe silaba accentuată a verbului, plasat, de obicei, în registrul grav:

De-aș a jun
ge mai repede!

Când se actualizează ipostaza *condițională* a modului condițional-optativ, enunțul eliptic exclamativ are o intonație mai puternic marcată (prin vârfuri pe silabele accentuate ale verbelor); enunțul *Dac-ai ști ce-am pășit!* provine, probabil, dintr-o frază „completă” de tipul *Dac-ai ști ce-am pășit, te-ai minuna!*:

Dac-ai ști ce-am pă șit!

Cu intonație și conținut semantic similare se poate folosi și verbul la conjunctiv (vezi mai jos).

Răspunsul eliptic exclamativ introdus prin *dacă* (*de* este exclus) din exemplul următor, caracterizat printr-o intonație aproape plată, plasată în registrul de jos al vocii, provine dintr-o frază în care *dacă* introducea o subordonată cauzală condițională, subordonată unei întrebări retorice (*Dacă n-avea bani la ea, cum s-o cumpere?*):

[A: *De ce n-a cumpărat rochia?*]

B:

Dacă n-avea bani la ea!

O exclamativă cu sens de **amenințare** introdusă prin *dacă* poate fi rostită pe un ton înalt:

Dacă nu bat rup!
 te de te

sau poate fi pronunțată cu intonație de suspensie, asociată cu lungirea silabei finale:

Dacă nu spu
 te-oi ne eu mamiii!

Cu intonație și conținut semantic similar de suspensie se poate formula și un enunț eliptic exclamativ introdus prin *când* (vezi mai jos).

În unele cazuri este dificil de reconstituit formula „completă” din care provine un enunț eliptic, ca în exemplul următor, rostit cu intonație de suspensie (și lungirea ultimei silabe):

[Numai o dată l-am lăsat singurel acasă.] Dacă n-a plâââns!

Enunțuri eliptice construite cu adverbul *când*

Unele structuri construite cu adverbul *când* exprimă **surpriza** puternică cu care vorbitorul reacționează în fața unui fapt neașteptat care se petrece la un moment dat (marcat prin *când*): *Când m-am uitat în spate, lupul!*, cu variante eliptice mai reduse: *Când colo, lupul!*; *Când, lupul!*. Structura formată din acest *când* izolat prin elipsă și elementul următor (denumind obiectul care a provocat surpriza) are un tipar caracteristic: ton ascendent + pauză + ton descendent:

C d# lu pul!
 ân

Un enunț care conține un „*când* invers” cu valoare reliefantă, poate fi rostit cu intonație de suspensie (eventual însoțită de lungirea finală):

Mă apropiasem mult de șarpe și când l-am vă zut!...

Cu intonația finală de suspensie (asociată cu lungirea silabei finale), se poate rosti un enunț eliptic introdus prin *când*, atunci când exprimă **amenințarea**:

da cumaaa!
Când ți-oi una a

sau un enunț exclamativ care exprimă regretul, plasat în registrul gray al vocii, de tipul:

Când mă gândesc că l-am invitat chiar eu!

Enunțuri eliptice construite cu adverbul *unde*

Atunci când este echivalent cu adverbul *când*, *unde* poate avea valoare exclamativă în structuri eliptice (cu verbul la forma afirmativă sau negativă); în ambele situații, exclamativele sunt rostite cu intonație de suspensie:

lești!

Și unde-am croit-o la fugă spre Humu

nu

plâns! (apud Iordan 1975)

[Rabdă ea cât rabdă, și] unde se pornește pe-un

Enunțuri eliptice construite cu **conjunctivul**

Când conjunctivul are valoare de condițional, enunțul eliptic exclamativ are o intonație finală de suspensie, eventual cu vârfuri pe silabele accentuate ale verbelor:

zut

cau!

Să-i fi vă cum se ju

Întrebările „ecou” care funcționează ca răspunsuri negative (contrazicere, respingere a replicii anterioare a interlocutorului), de obicei marcate afectiv, sunt rostite cu intonația ascendentă (vezi *supra*, 1.4.2.2.e):

[A: *Lasă, că o să călătorești și tu!*]
eu?

resc

B: *Să călăto*

[N-am bani pentru așa ceva.]

Pentru un enunț de tipul *Să-mi mai sară inima și pentru tine!?* se poate presupune la origine o construcție de tipul: „Vrei să-mi mai sară inima și pentru tine?” (vezi *supra*, 1.6.1.2). Interogativa eliptică rezultată, retorică și exclamativă, are un contur intonațional aproape plat, cu o ușoară urcare în ultima silabă accentuată:

ti

Să-mi mai sară inima și pentru ne ??

În structura *Să-ncerce el să-mi țină calea!* se poate presupune că regenta care s-a elidat era o exclamativă care exprima indignarea și amenințarea (în mare măsură și datorită topicii inverse a subiectului cu predicatul, vezi *infra*, 1.6.2.3): *Să-ncerce el să-mi țină calea, că o să-i arăt eu!* Enunțul eliptic este are un vârf (melodic și dinamic) pe silaba accentuată a verbului *să încerce*, urmat de coborâre până la final:

cer

Să-n ce

el să-mi țină ca

lea!

1.6.2.3. Topică inversă

Schimbarea ordinii normale a cuvintelor în enunț este un procedeu frecvent folosit în exclamații. Prin intermediul topicii inverse, împreună cu o proeminență melodică și dinamică a elementului plasat în față, vorbitorul poate exprima, odată cu conținutul semantic al enunțului, și o anume stare sufletească; să se compare:

Enunțuri asertive

Enunțuri exclamative

Se mănân

că

bi

ne

la voi.

Eu știu

ce spun.

Bi

ne

se (mai) mănân

că

la voi!

Știu

eu

ce

spun!

Topica inversă este obligatorie în structuri enfatiche de tipul *Vine el tata!* (cu exprimarea dublă a subiectului), în care starea afectivă specială a vorbitorului îl determină să reliefeze elementul care exprimă acțiunea verbală atât prin plasarea la începutul enunțului, cât și prin marcarea sa prozodică (ton înalt, intensitate crescută, uneori și durată mai mare):

Vi

ne

el

tata!

Diverse alte tipuri exclamative, mai ales eliptice, sunt caracterizate prin topică inversă; de pildă:

moa

Fru

să

fată!

ci

Feri

tul

de ti

ne!

1.7. Funcția gramaticală a intonației

În domeniul gramatical intonația are, în general, un rol secundar față de cel jucat de structura lexico-gramaticală a unui enunț; cu alte cuvinte, în afară de substantivele în vocativ și de verbele la imperativ, nu s-a putut identifica o corespondență univocă între o anumită intonație și o anumită valoare gramaticală (morfologică și / sau sintactică).

Rolul intonației poate deveni important la nivel gramatical atunci când acționează, de obicei împreună cu accentul și pauza, pentru dezambiguizarea unor construcții omonime.

Trebuie precizat că se poate vorbi de omonimie și ambiguitate mai ales în ceea ce privește aspectul scris al unei secvențe lexicale. Odată cu pronunțarea în cadrul unui schimb comunicativ și transformarea sa în enunț (vezi *supra*, 1.1), secvența respectivă devine purtătoarea a două tipuri concomitente de informație (segmentală și suprasegmentală); ca urmare, în cadrul comunicării orale, ambiguitatea gramaticală este destul de rar întâlnită (vezi *infra*, 1.7.4), întrucât, prin aportul intonației, accentului și / sau pauzei, cazurile considerate potențial omonime nu sunt și omofone.

1.7.1. Dezambiguizare prin intonație și pauză

Intonația și pauza contribuie la rezolvarea „ambiguității” care derivă din omonimii virtuale (de natură morfosintactică sau pragmatică), prin segmentarea unei secvențe și gruparea elementelor sale componente corespunzător cu structura constituenților sintactici (vezi *supra*, 1.2).

Cu ajutorul intonației și al pauzei se disting din punct de vedere sintactic două sau mai multe enunțuri potențial ambigue din cauza omonimiei dintre diverse forme cazuale.

Secvența *I-am dat cartea copilului lui Ion* poate avea trei interpretări sintactice datorită omonimiei formelor de **genitiv** și **dativ singular**:

– dacă enunțul are un contur melodic global de tip continuu descendent, *lui Ion* este forma de genitiv prin care se realizează poziția de atribut al substantivului *copilului*:

I-am dat cartea
co
pilului lui
I
on.

– dacă substantivul *copilului* este rostit cu un ton ușor ascendent (și este urmat, eventual, de pauză), *lui Ion* este în cazul dativ, formă prin care se realizează poziția sintactică de complement indirect; separarea prozodică a celor două cuvinte arată că ele nu se află într-un raport sintactic direct (*lui Ion* este subordonat, de data aceasta, verbului *am dat*):

I-am dat cartea co
pilului #
lui I
on.

– dacă substantivele *copilului* și *lui Ion* sunt rostite fiecare cu ton descendent, ele sunt în cazul dativ; *copilului* ocupă poziția de complement indirect, iar *lui Ion* este apozitia substantivului *copilului*, de care se desparte prin pauză:

I-am dat cartea
co
pilului #
lui I
on.

Ambiguitatea potențială datorată omonimiei dintre formele de **genitiv**, **dativ** și **vocativ plural** se rezolvă în planul comunicării orale printr-o segmentare adecvată cu ajutorul pauzei și al tipului de intonație care o precedă; de exemplu, secvența *Le place metafora poeziilor* poate avea trei interpretări:

– dacă intonația globală a propoziției este de tip continuu descendent, substantivul *poeziilor* este în cazul genitiv, ca o realizare a poziției sintactice de atribut genitival al substantivului *metafora*:

Le pla
ce
me
ta
fora pœ
ti
lor.

– dacă substantivul *poetilor* este rostit cu ton jos și plat și este izolat prin pauză de restul propoziției, el se află în dativ, ca realizare a poziției de complement indirect (deplasat la dreapta):

pla
ce
Le meta
fora# poezilor.

– dacă substantivul *poetilor* este rostit cu vârf melodic în silaba accentuată, urmat de coborâre abruptă, și este izolat prin pauză de restul enunțului, avem de a face cu forma sa de vocativ, corespunzătoare poziției de element incident din punct de vedere sintactic:

Le ^{pla}ce ^epo ^{meta}fi ^{fora #}lor!

Ambiguitatea sintactică ce ar putea fi provocată de folosirea formei de **nominativ cu rol de vocativ** este înlăturată cu ajutorul intonației specifice acestuia din urmă, adică vârf melodic în silaba accentuată urmat de coborârea abruptă a tonului în același cuvânt (vezi *supra*, 1.4.1.1.c) și printr-o pauză care separă vocativul (cuvânt incident) de restul textului; să se compare:

Ra du a Ra ni
 ve a ve $t!$
 $nit.$ $du\#$

Radu – nominativ (subject)

Radu – vocativ (cuvânt incident).

Prin intermediul intonației și al pauzei se pot distinge din punct de vedere sintactic două sau mai multe enunțuri a căror ambiguitate potențială se datorează omonimiei dintre diverse **forme verbale**, cum este cea dintre formele de **imperativ**, persoana a doua singular și cele de **indicativ prezent**, persoana a treia singular; să se compare:

Cum
pă
ră fructe!
cumpără – imperativ

Cumpără fructe.
cumpără – indicativ.

Rezolvarea ambiguității sintactice potențiale cu ajutorul intonației împreună cu pauza se realizează frecvent prin segmentarea diferită a aceleiași secvențe, atât la nivelul propoziției, cât și la cel al frazei.

Secvența *un volum de succes formidabil* poate avea (sub aspectul ei scris) două interpretări sintactice, dar ambiguitatea se rezolvă în comunicarea orală prin intermediul elementelor prozodice:

– dacă substantivul *succes* este rostit cu intonație ușor ascendentă, după care tonul coboară treptat până la final, adjectivul *formidabil* este atributul acestuia:

Un volum de suc^{ces} formi
da
bil.

– dacă substantivul *succes* este rostit cu ton descendent și urmat de o scurtă pauză, adjectivul *formidabil* este atributul altui regent (substantivul *volum*):

Un volum de suc^{ces} # for
mi
da
bil.

Secvența *Copilul bolnav n-a venit la școală* ar putea avea două interpretări sintactice: în funcție de intonație și pauză, adjectivul *bolnav* poate ocupa poziția de atribut izolat sau neizolat:

Copi ^{lul#} bol ^{nav#} n-a ve nit la școa lă. bolnav – atribut izolat	Copilul bol ^{nav} n-a ve nit la școa lă. bolnav – atribut neizolat
---	---

Pronunțarea cu intonație descendentă a unei porțiuni de enunț, urmată de o pauză amplă, poate izola respectiva porțiune, transformând-o într-un element incident; să se compare:

Nu în chi de fe reas tra!	N în chi u# de fe reas tra!
--	--

Izolarea prin intermediul intonației și al pauzei se poate realiza și la nivelul frazei:

Trebuie să fi fost ne ^{bun} ca să zic a șa.	Trebuie să fi fost ne ^{bun#} ca să zic așa.
---	--

Secvența *Ne-am pomenit c-un bilet să se ducă să se prezinte la Turnu-Severin* ar putea admite două interpretări sintactice, care sunt însă distinse în planul comunicării orale cu ajutorul intonației și pauzei:

– pronunțarea propoziției *să se ducă* cu un ton coborâtor și urmată de pauză conduce la interpretarea secvenței ca fiind formată dintr-o regentă (*ne-am pomenit*

c-un bilet), urmată de două atribute, coordonate copulativ prin juxtapunere (*să se ducă și să se prezinte*):

Ne-am pomenit *c-un bi* ^{let} *să* ^{se du} *să se prezinte la Turnu-Seve*
^{că#} ^{rin.}

– pronunțarea propoziției *să se ducă* fără ton descendent face ca fraza să fie formată dintr-o regentă urmată de pauză (*ne-am pomenit c-un bilet*), determinată de o atributivă (*să se ducă*), iar aceasta determinată, la rândul ei, de o circumstanțială finală (*să se prezinte la Turnu-Severin*):

Ne-am pomenit *c-un bi* ^{let#} *să se ducă să se prezinte la Turnu-Seve*
^{rin.}

Structura de tipul *N-am venit fiindcă m-a invitat el* admite două interpretări, care sunt distinse în planul vorbirii prin intermediul elementelor prozodice:

– „Am venit, dar nu pentru că m-a invitat el”, dacă vârful melodic al întregii fraze se află pe negație (împreună cu auxiliarul), iar intonația globală este continuu descendentă:

N-am ^{nit #} *venit*
^{fiindcă m-a invitat} ^{el.}

– „N-am venit și asta (tocmai) pentru că m-a invitat el”, dacă prima propoziție are intonație ascendentă și este urmată de o scurtă pauză:

N-am ve ^{nit #} *fiindcă m-a invitat*
^{el.}

Pentru rolul demarcativ al intonației și pauzei, vezi și *supra*, 1.2.1.

1.7.2. Dezambiguizare prin intonație, accent frastic și pauză

Intervenția vorbirii directe poate „rupe” aspectul continuu al tiparului descendent asertiv, așa cum se poate observa comparând următoarele exemple:

Mama ne spu
^{ne cât e} ^{de} ^{bun.}

„C
Mama ne spu ^{ne#} ^â ^{t e de} ^{bun!”}

„C
^â ^t
Mama ne întreabă# ^e ^{de} ^{bun?”}

Tipul structural *Că nu scrie asta mă îngrijorează* ar putea admite (sub aspectul său scris) două interpretări sintactice, care se deosebesc însă în comunicarea orală prin acțiunea factorilor prozodici:

– dacă prima propoziție are intonație ascendentă, iar a doua descendentă, este vorba despre o subiectivă (*că nu scrie asta*) care precedă regenta (*mă îngrijorează*):

ta
Că nu scrie as mă îngrijo
rea
ză.

– dacă prima propoziție are intonație descendentă și este urmată de pauză, iar cuvântul *asta* poartă accentul frastic, este vorba de o subordonată subiectivă, reluată în regentă prin acest pronume:

as
ta
Că nu scri mă îngrijo
e# rea
ză.

1.7.3. Dezambiguizare prin plasarea diferită a accentului frastic

Accentul frastic este un factor de contrast, prin care se scoate în relief cu ajutorul intonației un anumit element al enunțului, fie în mod explicit, față de alte elemente coocurente (axa sintagmatică): *Ion ne-a trimis veștile, nu Maria*, fie în mod implicit, față de alte elemente care ar putea ocupa aceeași poziție (axa paradigmatică): *Ion ne-a trimis veștile* (nu altcineva).

În cazul enunțurilor de tipul *Țara e poporul.*, cu predicat nominal al căror nume predicativ trebuie deosebit de subiect (ambele fiind substantive în cazul nominativ), unii autori consideră că termenul plasat înaintea verbului copulativ trebuie tratat, în mod convențional, ca subiect, iar cel plasat după copulă trebuie socotit nume predicativ, în timp ce alți autori consideră că ambiguitatea sintactică se poate rezolva prin accentuarea numelui predicativ; să se compare:

<p><i>Ta</i> ra e po po rul.</p>	<p><i>Tara e po</i> rul.</p>
<p>țara – nume predicativ</p>	<p>poporul – nume predicativ</p>

Ambiguitatea sintactică potențială care derivă din omonimia dintre formele de nominativ și acuzativ poate fi înlăturată prin plasarea accentului frastic pe substantivul la nominativ, pentru realizarea poziției de subiect; să se compare:

<p><i>Își ajută pă</i> rin ții copiii.</p>	<p><i>Își ajută părinții co</i> pii i.</p>
<p>părinții – subiect</p>	<p>copiii – subiect</p>

Pentru enunțurile de tipul *Prima a plecat.* sunt posibile două interpretări: subiect + predicat sau predicativ suplimentar + predicat; ele se pot distinge prin faptul că predicativul suplimentar poartă accentul frastic; să se compare:

O structură de tipul *Să-mi fi dat el, n-aș fi primit.*, caracterizată prin existența unui verb la modul conjunctiv în subordonată și prin forma negativă a verbului din regentă, poate admite, datorită polivalenței conjunctivului, două interpretări sintactice în funcție de locul accentului frastic:

– „dacă mi-ar fi dat el, n-aș fi primit”, când accentul frastic se află pe negația *nu* (pronunțată în aceeași silabă cu auxiliarul verbului din regentă):

n-aș
el
Să-mi fi dat *fi pri*
mit.

– „chiar dacă mi-ar fi dat el, n-aș fi primit”, când accentul frastic se află pe subiectul subordonatei (*el*), ceea ce conduce la interpretarea ei ca o circumstanțială concesivă ipotetică („nici dacă mi-ar fi dat el, n-aș fi primit”):

el#
Să-mi fi dat *n- aș fi pri*
mit.

Distincția dintre tipul deontic de modalizare și cel apreciativ se poate face, în unele cazuri, cu ajutorul plasării diferite a accentului frastic (vezi **Modalizarea**, 6); secvența *E bine să pleci.* poate avea două lecturi, după cum este accentuat verbul din regentă sau cel din subordonată; să se compare:

bi
E *ne să*
pleci. („plecarea e un lucru bun” – interpretare apreciativă)

ple
E bine să *ci.* („e recomandabil să pleci” – interpretare deontică)

1.7.4. Omonimii nerezolvabile prin mijloace prozodice

În afara cazurilor în care ambiguitatea semantică și / sau gramaticală a unor secvențe scrise este înlăturată în comunicarea orală prin diverse mijloace, rămân unele situații în care ea nu poate fi rezolvată cu aportul elementelor prozodice, ceea ce face ca secvențele respective să rămână ambigue atât la nivelul scris, cât și la cel al comunicării orale; de pildă: *A trecut noaptea* (*noaptea* – subiect vs complement), *A rămas profesorul nostru* (*profesorul* – subiect vs nume predicativ), *L-am cunoscut ca student* (*ca student* – predicativ suplimentar cu regenți diferiți, după cum înseamnă: „pe când eram eu student” / „pe când era el student”), *Eu am prieteni mai buni ca Ion* („Ion nu este prietenul meu cel mai bun” / „Ion nu are prieteni așa de buni cum sunt prietenii mei”), *I-am citit versurile* (*i* – complement indirect: „lui i-am citit versurile altcuiva” / atribut în grupul verbal: „am citit versurile sale”) etc.

În astfel de cazuri, mai cu seamă atunci când contextul lingvistic și situațional nu este lămuritor, vorbitorul este nevoit să ofere clarificări și explicații suplimentare, fie spontan, fie la solicitarea interlocutorului, fapt atestat frecvent în conversațiile obișnuite.

2. ACCENTUL

Accentul constă în reliefarea unui element față de cele învecinate cu ajutorul unei proeminențe bazată pe mijloace suprasegmentale (intensitate, asociată de obicei cu înălțime și / sau durată).

Accentul **lexical**, care marchează o anumită silabă din cuvânt, este liber, putând fi plasat pe oricare dintre cele șase silabe începând de la sfârșitul cuvântului: *muncitor*, *alergătură*, *repede*, *camerele*, *nouăsprezece*, (al) *nouăsprezecelea*; perechi minimale de tipul *umbrele* / *umbr̃ele* sau *mobilă* / *mobil̃ă* sunt destul de rare, dar cele de tipul *cântă* / *cânt̃ă*, *invită* / *invit̃ă*, *publică* / *public̃ă*, relativ numeroase, atestă faptul că accentul lexical joacă un rol important în flexiunea verbală românească (vezi și I, **Diversificare flexionară. Clasificarea verbelor după criteriul flexiunii**, 1.3).

Accentul **frastic** marchează un anumit element din enunț. El participă, în general, împreună cu înălțimea, pauza, uneori durata, la realizarea tiparelor melodice asociate constant cu anumite structuri sintactico-semantică (vezi *supra*, 1.), având astfel un important rol gramatical.

2.1. Accentul frastic – parte componentă a unor structuri sintactice

2.1.1. Structurile sintactice contrastive și cele enfatice

Structurile sintactice contrastive, adică cele care pun în opoziție două elemente coexistente în enunț au în mod obligatoriu câte un accent pe fiecare dintre ele: *El e profesorul, iar eu sunt elevul*. Numeroase tipuri de structuri contrastive au caracter repetitiv *Tu ești tu, iar eu sunt eu.*, *El ca el, dar să vezi ea ce pisăloagă este!*, *Ce e azi e azi, ce e mâine e mâine.*, *Vorba-i vorbă, treaba-i treabă.* etc. (vezi și Repetiția, 3.2.4, 3.2.11).

În categoria structurilor sintactice contrastive intră și cele care utilizează negația pentru a întări o afirmație (vezi Negația, 2.4), având două accente: unul pe negație, celălalt pe al doilea element: *Nu bea vin, ci bere.*, *Bea nu vin, ci bere*. Plasarea accentelor se menține în cazul exprimării prin juxtapunere: *Nu bea vin, bea bere.*, *Bea bere, nu vin.*

Structurile sintactice contrastive sunt singurele care permit și accentuarea altor silabe decât cele care poartă accentul lexical al cuvântului (fenomen numit „accent de insistență logică”): *Securitatea a fost zece la sută inspirație și nouăzeci la sută conspirație* (TV, 2005).

Emfaza este tot o formă de contrast, dar pe axa paradigmatică (față de alte elemente lexicale din aceeași clasă care ar putea ocupa poziția respectivă); ea se realizează prin proeminență pozitivă în enunțurile asertive (*Am vizitat castelul.*) și proeminență negativă în interogativele totale (*Ați vizitat castelul?*) (vezi *supra*, 1.5).

Anumite structuri sintactice au accentul frastic pe pronume, fie pentru exprimarea contrastului, cu folosirea formelor tonice ale pronumelui personal (*Pe tine te-am invitat, nu pe el.*), fie pentru evidențiere; de pildă, pronumele de întărire este în general accentuat dacă urmează regentului (*Autorul însuși a venit la rampă*), și neaccentuat dacă este plasat înaintea acestuia (*Însuși autorul a venit la rampă*).

Structurile enfatice cu topică inversă și dublarea unei poziții sintactice prin pronume au accentul frastic pe verb: *Vine el tata!*, iar cele cu reluarea apozitivă a

numelui au accentul atât pe nume, cât și pe pronume, care sunt izolate prin pauză: *Maria, ea știe bine germană.*

2.1.2. Structurile sintactice cu conjuncții reluate sau cu corelative

Conjuncțiile *reluate* sunt de obicei accentuate în enunț; ele pot fi coordonatoare sau subordonatoare, iar reluarea lor poate fi obligatorie sau facultativă.

– Conjuncții coordonatoare repetate obligatoriu: *Ba îmi scria, ba îmi telefona, Când îl căutam eu pe el, când mă căuta el pe mine., Acum plânge, acum râde.*

De remarcat că, în cazul acestor perechi de conjuncții care exprimă ideea de alternanță, cea de a doua propoziție este rostită integral pe un ton mai coborât decât prima.

– Conjuncții coordonatoare repetate facultativ: *Și mănâncă, și citește. Ori rămâi, ori pleci., Nici n-a scris, nici n-a telefonat.;* când conjuncția nu este repetată, ea nu poartă în mod necesar accent (*Mănâncă și citește.*).

– Conjuncții subordonatoare reluate obligatoriu prin corelativul cu aceeași formă: *De ce întârzia, de ce mă nelinișteam mai mult.*

– Conjuncții subordonatoare reluate facultativ prin corelativul cu aceeași formă: *Cum a sosit, cum mi-a telefonat;* când conjuncția nu este reluată, ea nu poartă accent (*Cum a sosit, mi-a telefonat.*).

În enunțurile care cuprind conjuncții sau locuțiuni conjuncționale care se folosesc cu *corelative* sunt accentuate atât conjuncțiile sau locuțiunile, cât și corelativele lor.

– Conjuncții coordonatoare cu corelativ obligatoriu: *Mi-a scris atât mama, cât și tata.*

– Conjuncții subordonatoare cu corelativ obligatoriu: *Pe cât era de frumoasă, pe atât era de talentată.; Cum ți-ai așternut, așa vei dormi.*

– Conjuncții subordonatoare cu corelativ facultativ: *De câte ori l-am invitat, de atâtea ori ne-a refuzat.;* când conjuncția nu este reluată, ea nu poartă accent (*De câte ori l-am invitat, ne-a refuzat.*).

2.1.3. Structurile sintactice cu semiadverbe

Folosirea semiadverbelor este legată de problema accentuării. Ele sunt lipsite de autonomie sintactică, întrucât nu pot apărea decât împreună cu alte elemente pentru a putea ocupa o poziție sintactică în enunț. Aceste combinații obligatorii atrag în general accentul frastic asupra unuia din componenții lor.

Cel mai frecvent este accentuat elementul însoțit de modalizator, cu o mare varietate de valori semantice (vezi **I, Adverbul, 1.3**); de exemplu: semiadverbul subliniază sfera semantică a cuvântului accentuat (*Chiar / tocmai autorul a susținut această idee*), o restrânge (*Numai / doar / barem / măcar / cel puțin asta putem face pentru micii orfani*), exprimă cumulul (*Trebuie să mai punem o farfurie pe masă*), nuanțează aspectul temporal (*Abia / deja / tocmai ne-am întors din excursie*) etc.

În funcție însă de intenția vorbitorului, poate fi reliefat accentual semiadverbul: *Abia l-am zărit., Și noi îl căutam.* etc.

În unele cazuri elementul accentuat este semiadverbul, în diversele sale ipostaze semantice; de pildă *tot* poartă de obicei accentul frastic: când exprimă

continuitatea sau frecvența unei acțiuni (Se *tot uita la noi și râdea.*; *Mă tot duc să caut în cutia poștală*), constanța unei identități sau a unei calități (*Sânt tot ei la putere de zeci de ani.*; *După atâtea vreme este tot frumoasă.*), o anumită corespondență (*Au jucat trei meciuri, în care au avut tot atâtea victorii*). De asemenea, *tot* este accentuat în sintagme verbale de tipul *Dacă tot ai venit, dă-mi o mână de ajutor!*, precum și în cele în care are sens concesiv (*Izgonit de atâtea ori, el tot se întorcea la ușa ei.*).

Sunt situații în care sensul unor semiadverbe se precizează în context, în funcție de locul accentului; de pildă, *mai* nu este accentuat când are sens durativ (*Aceste popoare mai speră că vor fi ajutate de bogații lumii.*) sau intensificator (*Palatul pare mai alb decât celelalte case*), dar este obligatoriu accentuat când are înțelesul „încă și mai” (*Din cauza strălucirii zăpezii, palatul pare mai alb*). Când are sensul „aproape”, *mai* este marcat atât printr-un vârf de intensitate, cât și de înălțime: *Mai să-și piardă capul văzând-o cât e de frumoasă*.

2.1.4. Enunțurile care cuprind negații

Elementele care exprimă negația sunt, în general, accentuate. În enunțurile asertive, caracterizate prin tipar melodic de tip descendent, cuvântul care poartă accentul frastic este evidențiat printr-o proeminență pozitivă, ca atare negația constituie în general un vârf melodic (vezi *supra*, 1.4.1.1.b), iar în enunțurile interrogative totale, negația este marcată prin proeminență negativă (vezi *supra*, 1.4.2.2.b); în interrogativele parțiale însă, negația, plasată de obicei după cuvântul interogativ, nu poartă accentul frastic, fiind cuprinsă în porțiunea treptat descendentă care urmează după silaba accentuată a acestuia: *Cine nu vine?* (vezi *supra*, 1.4.2.1.c).

Enunțurile care conțin o dublă negație se caracterizează, în general, printr-un singur accent frastic, asociat cu una dintre cele două componente negative, în funcție de intenția vorbitorului de a pune în evidență un element sau altul din enunț (*Nu m-a chemat nimeni aseară.*, *Nu m-a chemat nimeni aseară.*); în cazul negației multiple, fiecare expresie negativă poate primi un accent frastic: *N-a făcut asta nimeni, niciodată, nicăieri*.

Întărirea negației prin diverse mărci de intensificare (*deloc, nicidecum, nici pe departe* etc.) este însoțită de accentuarea acestora: *N-a dormit deloc*.

Semiadverbul *nici*, ca negație „adăugată” (vezi *Negația*, 2.2.4), este de obicei accentuat (*Nu vine nici el.*, *Nu plecăm nici mâine.*), dar când se referă la predicat, *nici* nu poartă accentul frastic (*Nici n-am apucat să-i vorbesc.*). În contextele în care *nici* este sau poate fi urmat de *măcar*, el nu este, în general, accentuat: *Nici (măcar) apă n-am găsit*.

În unele enunțuri cu verbul la forma negativă, *nici* poate lipsi de lângă un substantiv, dacă acesta este puternic accentuat: *Nu avea urmă de vulgaritate* (N. Djuvara, *Amintiri din pribegie*). Dacă substantivul respectiv este precedat de *un*, sunt două posibilități de accentuare: *N-am întâlnit un student care să cunoască această carte*. („niciun student”), *N-am întâlnit un student care să cunoască această carte* („nici măcar un student”).

Accentuat puternic, *unul* poate însemna „niciunul” în enunțuri cu verbul la forma negativă (*Unul nu mi-a dat telefon.*, *Unul să nu se miște!*).

2.1.5. Enunțurile interogative

Spre deosebire de enunțurile asertive, în care accentuarea unui anumit element este în general facultativă, enunțurile interogative conțin în mod obligatoriu un accent frastic, care marchează punctul de interes al întrebării: în întrebările totale elementul accentuat, adică cel asupra căruia se concentrează interesul interogativ, este evidențiat printr-o proeminență negativă, (vezi *supra*, 1.4.2.2.a și 1.5.2), iar în întrebările parțiale acesta este de obicei cuvântul interogativ, rostit cu un vârf melodic și de intensitate (vezi *supra*, 1.4.2.1).

2.1.6. Enunțurile exclamative

Accentul frastic contribuie, de obicei împreună cu o intonație specială, la marcarea prozodică a unor enunțuri exclamative (multe de tip eliptic): *Ce penibil!* sau *Ce penibil!* (vezi *supra* 1.6.2.1.c), *Așa casă da!*, *Ăștia da, prieteni!* *O dată bărbat!* *Să-ncerce el să-mi țină calea!* (vezi *supra* 1.6.2.2.b). În numeroase enunțuri exclamative se asociază topica inversă cu accentuarea elementului plasat inițial (vezi *supra* 1.6.2.3): *Bine se mai mănâncă la voi!*, *Știu eu ce spun!*, *Vine el tata!*, *Frumoasă fată!*, *Fericitul de tine!*

2.2. Accentul frastic – mijloc de înlăturare a unor omonimii lexico-gramaticale

Plasarea diferită a accentului frastic poate înlătura omonimia lexicală, din care derivă de obicei și o omonimie gramaticală.

Cuantificatorul *puțin*, plasat înaintea unui substantiv, este accentuat când înseamnă „nu mult” (*Am băut puțină cafea.*), dar neaccentuat când are sens partitiv, însemnând „niște, ceva” (*Am băut puțină cafea.*). Așa se explică posibilitatea celor două „lecturi” ale unui exemplu de tipul: *De la un ministru se cere puțină minte, puțină abilitate și puțin tact.* (apud Pușcariu 1976).

O opoziție similară se prezintă și în cazul în care *puțin* precedă un adjectiv (*Era puțin obosită.* vs *Era puțin obosită.*).

Adjectivele *diverse*, *diferite* (numai la plural și plasate înaintea unui substantiv), pot avea două sensuri, după cum sunt purtătoare de accent sau nu (*Am cumpărat diverse / diferite ilustrate* vs *Am cumpărat diverse / diferite ilustrate*); distincția semantică implică și o distincție gramaticală (atribut vs determinant).

Alt, din sintagma *un alt*, este accentuat când aceasta înseamnă „încă un” (*Un alt antrenor a plecat de la Dinamo*), și neaccentuat când înseamnă „nu acesta” (*Un antrenor era plecat, un alt antrenor era bolnav.*).

O dată se pronunță cu accent frastic, în structuri exclamative de tipul *O dată bărbat!* (vezi *supra*, 1.6.2.2.b) sau *O dată se mărită fata mea!*, dar neaccentuat într-o expresie ca *odată ce*.

Unele adverbe se deosebesc de conjuncțiile cu care sunt omonime prin faptul că sunt în general accentuate în enunț; de pildă, *și* („încă”), *dacă* („abia dacă”), *iar* („iarăși, din nou”), *dar* („darămite”):

Participarea mea ocazională la evenimentele din veacul meu se situa la un nivel atât de modest, încât nu prezenta interes pentru istorici și și mai puțin pentru marele public. (N. Djuvara, *Amintiri din pribegie*)

Ce-i un pol de bani? Dacă mi-oi cumpăra pe ei o mână de cuie! (E. Camilar, Negura)

Ne-am bazat pe ajutorul lui, iar el ne-a dezamăgit iar.

Nu mai aveau ei bani pentru hrană, dar pentru cărți!

Faptul că adverbul este accentuat înlătură ambiguitatea potențială a unor construcții; astfel, exemplul următor are două lecturi posibile după cum și este accentuat sau nu: *Poate provoca mari probleme în aceste țări în plan social și în ce privește structurile culturale* (Radio, 2005).

Accentul frastic joacă rol gramatical și în alte situații deja menționate, legate de dezambiguizare (vezi *supra*, 1.7.2, 1.7.3).

2.3. Accentul – parte componentă a unor strategii discursive

2.3.1. Strategiile de rectificare

În *strategiile de rectificare*, accentul joacă un rol important: atât în cazul autocorectărilor, cât și al heterocorectărilor, vorbitorul pronunță elementul corect într-un fel diferit de cel eronat (pentru a sublinia contrastul dintre acestea), și anume rostind termenul al doilea (considerat de vorbitor ca fiind cel corect sau adecvat) pe un ton mai înalt și cu o intensitate sau / și durată mai mari:

– autocorectare: *Comuniștii care ... victimele comuniștilor din țările astea n-au avut un detașament puternic în Occident care să le țină partea* (CS);

– heterocorectare (realizată de interlocutor):

[A: *Trăgeau cu tunurile și după un om rușii. Și nu trăgeau o bombă.*

Trăgeau o juma' de oră. Cu mii de bombe trăgeau.]

B: *Ghiulele vrei să spui.* (CS).

Atât în autocorectare, cât și în heterocorectare, negația care poate apărea pentru a sublinia respingerea termenului incorrect este de obicei accentuată; în plus, vorbitorul care a fost corectat de interlocutor poate accepta corectarea și termenul „corector” propus de acesta prin repetarea sa cu accent:

A: *Duminică la amiaz m-a anunțat și la șapte dimineața a trebuit să fiu plecată.*

B: *Nu nu. Sâmbătă te-a anunțat.*

A: *Sâmbătă la... în trei mai.* (CS).

2.3.2. Strategiile digresive

În *strategiile digresive* se folosește adeseori accentuarea conectorilor specifici (*așa, ei, ei bine, dar, deci, în fine, or etc.*), prin care se marchează revenirea la firul discursiv inițial, după încheierea unei digresiuni; în exemplul următor s-a înlocuit lunga digresiune care urmează în conversația respectivă (creată prin participarea ambilor interlocutori) prin [...]:

A: *Mai întâi spune-mi cu... cu...*

B: *Cu rusul.*

A: *Da. Cum îl chema? [...]*

B: *[...] Eram vrând nevrând cu conștiința trează și mă uitam la ce se-ntâmplă și nu se mai întâmpla; știi? Dar, cu rusul ăla, tocmai asta vreau să-ți spun, că eram odată... (CORV).*

3. PAUZA

Pauza, care constituie o întrerupere de durată variabilă a vorbirii, poate fi intenționată sau neintenționată; dintre aceste două tipuri, numai pauza intenționată interesează nivelul gramatical al comunicării.

3.1. Funcțiile pauzei finale

Pauza finală marchează încheierea enunțurilor independente, caracterizate prin intonația corespunzătoare tipului respectiv, în funcție de scopul comunicării; pauza care indică *suspensia* (vezi *supra*, 1.2.3), adică întreruperea intenționată a enunțului, are, în general, o durată mai mare.

3.2. Funcțiile pauzei interne

Pauzele din interiorul enunțului, cu o durată mai mică decât cea finală, au diverse funcții.

3.2.1. Segmentarea

Vorbitorul face pauză pentru a realiza, de obicei în asociație cu o anumită intonație, segmentarea ierarhică a enunțului (vezi *supra*, 1.2). În acest fel, pauza, împreună cu intonația, poate servi la înlăturarea ambiguității potențiale a unor structuri sintactice, potrivit intenției vorbitorului (vezi *supra*, 1.7.1, 1.7.2).

Uneori numai pauza poate înlătura ambiguitatea potențială a unor construcții; astfel, exemplul următor are două interpretări posibile după cum este rostit sau nu cu o pauză după cuvântul *orice*:

[*Remarc aceleași reacții primitive și în privința lecturii cărților.*]

Refuzul a orice trece de realismul cotidian (M. Cărtărescu, *Pururi tânăr*).

3.2.2. Marcarea elementelor incidente, a celor intercalate și a celor izolate

Vocativele (vezi *supra*, 1.4.1.1.c, 1.4.2.1.d, 1.4.2.2.c), interjecțiile (vezi *supra*, 1.6.2.1.a), în general elementele incidente, sunt izolate, de obicei, prin pauză și intonație de restul enunțului; de asemenea, diversele tipuri de intercalări sintactice: *El# că-i copil# și tot înțelege*.

Se despart de regent elementele care ocupă poziția de atribut izolat: *Copilul# bolnav# a lipsit de la școală*., de apozitie explicativă: *Singura parte din umanitate care mă interesa# fetele# se uita prin mine ca prin sticlă*. (M. Cărtărescu, *De ce iubim*), *Îl vor disprețui că a dezertat# el# ofițer.*, de apozitie cu identificare deictică: *Vinovatul# adică tu# va trebui să plătească*. etc.; de asemenea, se izolează prin pauză diversele elemente care formează un cumul de determinări (prin adiționare) ale aceluiași regent: *Acolo# în parcul din fața Ateneului# cu statuia lui Eminescu acoperită de zăpadă# am stat de vorbă*. (M. Cărtărescu, *De ce iubim*).

3.2.3. Juxtapunerea

Pauza, asociată cu o anumită intonație, servește la marcarea prin juxtapunere a raportului sintactic, atât de coordonare (*Am cumpărat de toate# am ce să ofer musafirilor.*), cât și de subordonare (*El a stricat-o# el s-o dreaă!*, *Nu mergem acum la plimbare# plouă.*); numeroase construcții contrastive sunt, de asemenea,

paratactice : *O să dea telefon# n-o să scrie., N-o să scrie# o să dea telefon.* (vezi supra, 2.1.1).

Pentru aportul pauzei la realizarea juxtapunerii vezi și structurile repetitive de tipul: *Vrei nu vrei# bea Grigore agheasmă!, Ce mi-e popa Stan# ce mi-e Stan popa!, Car mi-a trebuit# car am găsit!* (vezi Repetiția 3.2.7, 3.2.9, 3.2.16).

Prin pauză se despart în general termenii unei enumerări (vezi supra, 1.2.1), uneori și cei ai unei repetiții, mai ales de tip tautologic: *Zăpadă nezăpadă# oricum plecăm la munte., La munte când plouă# plouă!, etc.* (vezi Repetiția 3.2.7, 3.2.14).

3.2.4. Elipsa

Pauza poate substitui partea omisă a unui enunț, de pildă predicatul: *(Cine vrea poate să rămână) cine nu# e liber să plece.* sau numai copula: *Vorba lungă# sărăcia omului., Copiii# tot copii.*

Unele enunțuri bazate pe elipsă, în care pauza are un rol important, sunt de tip exclamativ; de pildă: *Când colo# lupul!, Când# lupul!* (vezi supra 1.6.2.2.b).

3.2.5. Tematizarea

Pauza este folosită, în asociere cu o anumită intonație, pentru tematizarea unor elemente, odată cu deplasarea lor la stânga sau la dreapta enunțurilor: *L-am vizitat# castelul., Castelul# l-ai vizitat?* (vezi supra, 1.3.2); în aceeași situație sunt subordonatele antepuse regentei: *Ce-au vorbit ei acolo# n-am aflat niciodată., Ca să termine mai repede casa# lucrau din zori și până noaptea.*

3.2.6. Vorbirea directă

Pauza desparte discursul inserat în vorbire directă de discursul cadru, exprimat printr-un *verbum dicendi* sau prin sinonimele sale (vezi supra, 1.7.2; **Vorbirea directă și vorbirea indirectă**, 2) sau poate chiar suplini acest element: *io mereu# „stai dă iel mamă! vezi dă iel mamă!”* (TD); *„da cu tine ce e mă?”# odată sublocotenentu.* (TD).

3.2.7. Funcții discursive

În planul realizării interacțiunii verbale, pauza este folosită cel mai frecvent ca o formă de ezitare, care poate servi vorbitorului pentru a câștiga răgazul necesar elaborării mesajului sau ca parte componentă a unor strategii de corectare (ezitarea care apare după producerea unei erori și care precedă corectarea sau autocorectarea ei). Prin pauză se poate indica uneori rolul metalingvistic al folosirii unui anumit termen pe care îl precedă (cu sens figurat, neobișnuit, ironic, metaforic, glumeț, etc.), iar pauza „retorică” poate servi, alături de o anumită intonație și / sau accentuare, la evidențierea unui element din discurs (*Invitata noastră# ea se cuvine să vorbească prima.*).

IMPLICAȚIILE SINACTICE ALE PUNCTUAȚIEI

1. ASPECTE DEFINITORII

Punctuația este un sistem de semne grafice, care au rolul de a marca în scris anumite caracteristici fonetice – prozodice (vezi *infra*, 1.1) – și / sau de organizare sintagmatică ale enunțurilor (vezi *infra*, 1.2).

Semnele de punctuație întrebuițate în scrierea limbii române sunt: punct [.,], semnul întrebării [?], semnul exclamării [!], virgulă [,], punct și virgulă [;], două puncte [:]; linie de dialog și de pauză [–]; paranteze rotunde () și, în textele științifice, paranteze drepte [] sau unghiulare < >; puncte de suspensie [...], cratimă (liniuță de unire sau de despărțire) [-]; ghilimele (semnele citării) repetate [„ ”], uneori având formă unghiulară [« »], iar, în textele științifice, și ghilimele unice [‘ ’]; bară oblică [/].

Punctul, bara oblică, linia de pauză sunt utilizate și ca semne ortografice. Cratima are unele întrebuițări în punctuație, funcțiile sale principale fiind însă de semn ortografic.

1.1. Raportul dintre punctuație și caracteristicile prozodice ale comunicării constă în marcarea grafică a anumitor pauze fonetice, relevante pentru segmentare, și a intonației enunțurilor (în sens strict, de variație a înălțimii tonului – vezi **Organizarea prozodică a enunțului, 1**).

Punctuația poate constitui, astfel, un indiciu de lectură a textelor scrise.

Prozodia enunțurilor este redată numai parțial prin punctuație, care nu reflectă și intensitatea rostirii, lungirea sunetelor, ritmul, debitul vorbirii etc.

1.1.1. Punctuația este, de asemenea, un mijloc imprecis de redare a prozodiei enunțurilor, unele semne de punctuație fiind plurifuncționale, iar altele având aceeași funcție. Sugerarea intonației prin punctuație se realizează doar parțial, în unele situații.

Astfel, semnele prin care este notată pauza finală a enunțurilor marchează totodată tipare intonaționale diferite și / sau realizări diferite ale aceluiași tip de intonație.

Punctuația realizată prin punct, marcă a tiparului intonațional descendent propriu enunțurilor asertive, nu reflectă varietatea melodică prin care se realizează acest tipar, în funcție de prezența sau de absența negației (*Atunci nu era nimeni acasă[.]*, *Atunci Maria era acasă[.]*), în funcție de sublinierea emfatică, prin accent, a negației *nu* sau a altui component negativ al enunțului (*Atunci nu era nimeni acasă[.]*, în raport cu *Atunci nu era nimeni acasă[.]*) etc. (vezi **Organizarea prozodică a enunțului, 1.4.1**).

Semnul întrebării (vezi **Organizarea prozodică a enunțului, 1.4.2**) marchează toate tipurile de intonație interogativă: intonația ascendentă a întrebărilor totale (*Maria citește[?]*), intonația descendentă a întrebărilor parțiale (*Ce citește[?]*), intonația ascendent-descendentă a întrebărilor alternative (*Citește cărți sau reviste[?]*). Semnul exclamării (vezi **Organizarea prozodică a enunțului, 1.4.3, 1.6**) marchează atât intonația descendentă a enunțurilor imperative (*Rămâi acasă[!]*), cât și diversele tipuri de contur melodic ale enunțurilor exclamative (*Ce de lume[!]*, *Au venit la oameni[!]*, *Ajutor[!]*, *Maria[!]*, *Vai[!]* etc.).

Semnul întrebării și semnul exclamării asociate marchează intonația de tip special a enunțurilor interogative exclamative. Ordinea semnelor, eventual repetarea unuia dintre ele, poate sugera care este tipul de intonație predominant:

Ana: *Ți-e chiar atât de greu să mă ierți?* Abel: *Doamne, ce-i în capul tău[?!]*
Ca să te iert, ar trebui să te socotesc vinovată față de mine. (H. Lovinescu, *Jocul*),
E miezul nopții, la ora asta se vine acasă[!?!],

Molimă[?!?] Universitățile (și studentul apăsă dur pe acest cuvânt) nu se închid pentru molimă. (G. I. Mihăescu, *Brațul Andromedei*, apud Beldescu 2004).

Punctul, semnul întrebării sau semnul exclamării marchează numai conturul intonațional „de încheiere” al enunțului; secvența precedentă, în cazul enunțurilor complexe, poate fi rostită cu diverse variații de înălțime ale tonului, care nu apar marcate prin punctuație (vezi și **Organizarea prozodică a enunțului, 1.2**):

Sultanii, fie ei magicieni formalisti, nu domnesc peste limbi, ci limba răspunde de ființa omului și domnește peste om, în așa fel încât, când mergem prin pădure – spunea gânditorul în căutarea ființei –, noi mergem prin cuvântul pădure, iar când ne croim drumul prin viață, străbatem cuvintele vieții[.] (C. Noica, *Repede*),

Un fiziolog care stabilește care sunt funcțiile organismului omenesc cum trebuie să înceapă[?] (P. Tuțea, *Între*),

Când acest om-orchestră se abate asupra-ți, ce tandră tortură[!] (G. Liiceanu, *Epistolar*).

Punctuația poate sugera diferența de durată dintre pauzele care intervin în vorbire. De obicei pauzele de la finalul enunțurilor, marcate prin punct sau printr-un alt semn de punctuație final (vezi și *supra*), sunt mai lungi decât pauzele dintre componentele enunțului.

Pauzele interioare ale enunțului sunt marcate prin virgulă, punct și virgulă sau două puncte. În principiu, virgula notează o pauză scurtă, iar semnele punct și virgulă sau două puncte, o pauză ceva mai lungă: *Mișcarea veverițelor[:]* o succesiune uimitoare de fulguranță și împietrire[:] momente de stază absolută[:] urmate de tăsniri rapide[:] de nevăzut. (A. Pleșu, *Jurnalul*).

Punctele de suspensie notează, de obicei, o pauză lungă: *Sfințenia în sine nu e interesantă, ci numai viețile sfinților; procesul prin care un om renunță la sine și apucă pe căile sfințeniei[...]* Dar procesul prin care cineva devine hagiograf? A merge pe urmele sfinților[...] a-ți umezi tălpile prin lacrimile lor[...] (E. Cioran, *Lacrimi*).

În general, însă, durata pauzelor depinde de ritmul vorbirii, corespondența cu anumite semne de punctuație nefiind sistematică din acest punct de vedere (vezi și **Organizarea prozodică a enunțului, 3**). De asemenea, nu există o corelație sistematică între prezența pauzelor și cea a punctuației, multe pauze din rostire nefiind marcate în scris.

Uneori intonația asociată unei pauze interioare poate fi ascendentă sau descendentă: *Autorul inventează un personaj[:]* apoi începe să semene cu acel

personaj. (R. Petrescu, *Părul*). Intonația este descendentă de obicei înainte de punct și virgulă și frecvent înainte de două puncte:

Așadar, a-ți „lua” libertatea față de moarte înseamnă a-i „înțelege necesitatea”, deci a o accepta[;] prin urmare libertatea nu presupune altă alternativă decât a „fi-o lua” sau nu, dar aceasta nu e o chestiune de alegere cât de înțelege. (Al. Peleologu, *Alchimia existenței*, apud Beldescu 2004),

Paralel cu acest înțeles, termenul nostru „baladă” mai are încă o semnificație[:] cântec vechi, din bătrâni. (D. Caracostea, *Balada populară*, apud Beldescu 2004).

Virgula poate avea numai rol sintactic în majoritatea utilizărilor sale (vezi *infra*, 2), pauza fonetică fiind facultativă în construcțiile respective. De asemenea, cratima corespunde unei pauze doar facultativ (vezi *infra* utilizările cratimei ca semn de punctuație, sub 2).

Linia de pauză și virgula pot fi utilizate, în anumite contexte, cu rolul fonetic al parantezelor, încadrând, ca și acestea, o secvență rostită cu intonație specială, de tip parantetic (vezi **Organizarea prozodică a enunțului, 1.2.2**): *Medicii recomandă mersul pe jos [(]cel puțin 30 de minute pe zi[)], dar și înotul sau gimnastica., față de mersul pe jos [-] cel puțin 30 de minute pe zi [-]; mersul pe jos[,] cel puțin 30 de minute pe zi[,].*

1.1.2. Linia de dialog, ghilimelele folosite ca marcă grafică a citatului, bara oblică (în cele mai multe utilizări ale sale) nu au rol prozodic, ci numai rol sintactic (pentru care, vezi *infra*, 2).

1.1.3. Semnele de punctuație pot sugera utilizarea unor mijloace *nonverbale* (precum tăcerea, mimica, gestul), pentru a exprima, prin așa-numitele „replici mute”, diverse reacții ale alocutorului (de perplexitate, de indignare etc.), dar și atitudinea locutorului față de cele relatate. Sunt utilizate cu acest rol semnul întrebării, semnul exclamării, adesea combinate, și punctele de suspensie, combinate uneori cu semnul întrebării sau cu semnul exclamării:

– *Dumneata știi care e răspunsul cel mai dezagreabil pe care ți-l poate da o femeie căreia i-ai făcut o declarație de dragoste?*

– [?] (= Nu!)

– *Să-ți spună că ești deștept.* (Gr. C. Moisil, *Îndoieli și certitudini*, apud Beldescu 2004);

Culai: *Sunt și flori de sticlă, mă băiete...*

Andrei: [! ?]

Culai: *...De diamant.* (Camil Petrescu, *Suflete*);

Patroana (cu ochii calzi): *Și de ce mă iubești?*

Mitică (rămâne năuc): [! ! ! ?] (Camil Petrescu, *Mitică*);

Pamfil Șeicaru a luat hotărârea „generoasă”[(!)] „cavalerească”[(?!)] de a nu-l mai discuta pe Camil Petrescu niciodată în coloanele Curentului, mai ales ca să-l vorbească de rău. (E. Ionescu, Nu);

– *Mă rog, unde este biserica Vărzaru?*

– *Unde a fost..., vrei să ziceți.*

– [? ...]

– *A! am dărmănat-o!*

– [! ...] (I. L. Caragiale, *Dărmarea bisericii Vărzaru*, apud Beldescu 2004);

- Băiete, un pahar de protoxid de hidrogen.
- [...?!]
- Atunci dă-mi unul de H₂O.
- Cum? Nici măcar apă n-aveți? zbieră Mitică. (I. L. Caragiale, *Tot Mitică*, apud Beldescu 2004).

1.2. Rolul sintactic sau (într-un sens mai larg) sintagmatic al punctuației (vezi *infra*, 2) este, în mare măsură, o consecință a rolului său fonetic.

1.2.1. Pauzele și intonația (vezi *supra*, 1.1) segmentează fluxul sonor (al vorbirii) în grupuri sintactico-semantic. De exemplu, secvența *Ion scrie cu greșeli?* este cuprinsă între două pauze, care o delimitează într-un context mai larg; conturul intonațional ascendent, marcat grafic prin semnul întrebării, caracterizează secvența ca fiind un enunț de tipul întrebărilor directe totale. O pauză interioară, notată prin virgulă, *Ion scrie[,]* *cu greșeli.*, desparte două grupuri, dintre care primul este nucleul sintactico-semantic al enunțului, alcătuit din subiect și predicat, iar al doilea, un circumstanțial modal slab legat de regent și, ca atare, omisibil. Marcarea în scris a acestor delimitări, prin punctuație, este adesea indispensabilă pentru înțelegerea enunțului și pentru evitarea ambiguității.

În textul scris, punctuația este singurul element de diferențiere a anumitor situații de omografie: *Ce citești?* (*ce*, pronume, complement direct), *Ce[?] Citești?* (*ce*, marcă interogativ-exclamativă); *Nu plâng[,]* *pentru că mi-e frică.*, *Nu plâng pentru că mi-e frică [ci din alt motiv].;* *Carmen începe examenul.* (*Carmen*, nominativ subiect), *Carmen[!] începe examenul!* (*Carmen*, vocativ); *Lui Ion nu-i place.* (*lui*, marcă de dativ a numelui propriu *Ion.*), *Lui[,]* *Ion nu-i place.* (*lui*, pronume în dativ, iar *Ion*, nominativ subiect, având referent distinct de al pronumelui).

Punctuația reflectă, de asemenea, fenomene discursive, precum focalizarea (*Telefonează-mi[,]* *acasă!*), tematizarea (*Pe Ion[,]* *nimic nu-l consolează.*), alte schimbări de topică (*Citește[,]* *în fotoliu[,]* *o carte.*).

1.2.2. Unele semne de punctuație (având sau nu și rol fonetic) separă în textul scris planuri distincte: planul lingvistic de cel metalingvistic (*Verbul [„]a fi[”] este neregulat.*), vorbirea directă față de cea indirectă (*[„]Arăți obosită[”] –] îi spune mama.*, *Ai putea răspunde[:]* *Mulțumesc.*), citatul față de construcția în care este inserat (*Din scrierile lui Tadeu Hâjdeu[: „]Fiți cinstiți fără a urmări să străluciți prin cinstel[”]*, A. Pleșu, *Jurnalul*) etc.

1.3. Rolul expresiv al punctuației se manifestă în diverse situații.

1.3.1. Punctuația poate marca încălcarea anumitor reguli sintactice, cu intenția de a crea efecte de emfază.

De exemplu, punctul poate marca fragmentarea unei propoziții sau a unei fraze prin intonație, uneori și prin pauză, subliniindu-se unitățile izolate de regenții lor: comp. *O să-l vizitez[.] Măine* (sau *Când o să pot.*), *O să-l vizitez mâine* (sau *când o să pot.*)

Semnul întrebării și semnul exclamării pot fi utilizate între termenii unei repetiții: *Vreți să ne faceți un serviciu[?] Un foarte mare serviciu?* (M. Eliade, *Incognito la Buchenwald*, apud Beldescu 2004), *Cu dinții[!] cu dinții am să-l rup!* (I. L. Caragiale, *D-ale carnavalului*).

Prin punctuație pot fi izolați diverși tropi: *În dreptul Cîsmigiului [-] crâng prizonier în cușcă [-] mirosea a toamnă.* (I. Teodoreanu, *La Medeleni, apud M. Mancaș, Tablou*).

1.3.2. Semnul exclamării asociat enunțurilor exclamative marchează intonații foarte diferite (vezi *supra*, 1.1.1), varietatea melodică fiind direct legată de expresivitate: *Ce de lume!* (mirare, dezgust etc.).

1.3.3. Punctuația poate marca diferite structuri sintactice de tip retoric, cum sunt seriile enumerative (*Cele mai mari regrete mi le-au provocat visurile de fericire[:] Botticelli[:] Claude Lorrain[:] Mozart[:] Watteau și Corot.*, E. Cioran, *Lacrimi*), construcțiile simetrice, în paralelism sintactic (*Dacă e vorba de nume, acestea [-] natural sau convențional[:] motivat sau arbitrar [-] evocă sau invocă, totuși, lucrul sau persoana pe care le numește.*, Șt. A. Doinaș, *Fragmente*) etc.

2. SEGMENTAREA FLUXULUI VORBIRII

Segmentarea prozodică a fluxului vorbirii (prin pauze și prin unitățile de intonație) coincide, în linii generale, cu organizarea sintactică a comunicării orale.

Grupurile sintactico-semantiche delimitate prozodic au, de obicei, o anumită unitate la nivel sintactic, incluzând componente ale enunțului strâns legate între ele.

2.1. Astfel, foarte des se despart prin pauză, dar, grafic, nu se izolează prin punctuație subiectul și predicatul (sau verbul cu formă nepredicativă) la care se raportează: *Ion citește.*, *Cine întreabă nu greșește.*, *Trebuie să plec.*, *Înainte de a veni tu acasă, a fost o pană de curent.*, *Ușor de spus, greu de făcut.*, *Firește că sunt de acord.* De asemenea, nu se despart de regent prin punctuație numele predicativ (*Maria e studentă.*, *Ce-ai fost nu mai poți fi.*), celelalte determinări obligatorii: complementul direct (*Dreseză câinele.*), complementul indirect (*Îi convine situația.*), complementul prepozițional (*Se bucură de vacanță.*, *Se teme că ar putea greși.*), unele circumstanțiale (*Procedeează cum crezi!*, *Locuiește aici.*), dar și constituenți ai enunțului proveniți, prin reorganizare, din poziții sintactice obligatorii, și anume din subiect (complementul de agent, *Elevul a fost lăudat de profesor.*), din numele predicativ sau din predicativul suplimentar (*Mi-o amintesc cum era.*). Separarea acestor constituenți prin pauză are caracter emfatic.

Constituenții sintactici de acest tip pot fi izolați prin intercalarea unei secvențe: un atribut izolat (*Ion[:] nedumerit[:] cere explicații.*), un vocativ (*Trebuie[:] băiete[:] să-ți încerci norocul.*), o construcție incidentă (*Ion [(]cum probabil bănuiești[)] nu a fost de acord.*, *N-a întâlnit[:] probabil[:] pe nimeni.*) etc. Pauza (notată prin virgulă) marchează unele complemente tematizate (vezi *supra*, 1.2) și dezambiguizează construcții, ca: *Cine vrea[:] să plece!* (propoziție subiectivă + regentă), față de *Cine vrea să plece?* (propoziție principală regentă + completivă directă); *Mi-a lăsat cărțile [-] rupte.* (predicativ suplimentar), față de *Mi-a lăsat cărțile rupte.* (atribut). (Vezi Subiectul, Numele predicativ, Predicativul suplimentar, Complementul direct, Complementul indirect, Complementul prepozițional, Complementul de agent.)

Vocativul poate fi neseplat prin pauză, dar este totdeauna izolat grafic, prin punctuație: *Joacă-te[:] copile!*

2.2. Semnele de punctuație îndeplinesc, în planul organizării sintagmatice a enunțurilor, diverse roluri, asociate sau nu cu un rol fonetic.

Punctul marchează sfârșitul unui enunț asertiv: *Citesc[:]*, *Citesc și scriu[:]*, *Cumpără ce dorește[:]*. Punctul poate fi utilizat și după propozițiile interogative indirecte totale sau parțiale, dacă acestea sunt inserate într-un enunț asertiv: *Mă întreb dacă e bine[:]*, *Te iscodesc unde pleci[:]*.

Semnul întrebării se utilizează după enunțurile interogative directe: *Cum[?]* *încă n-ai plecat[?]*, *De-aia nuncim noi și ne căznim, să te vedem pe tine strigând pe la porțile lui Bălosu[?]* (M. Preda, Moromeții).

Semnul exclamării se utilizează după enunțurile imperative (*Vino[!]*) sau cu predicat exprimat prin interjecție (*Iată-l[!]*) și după enunțurile exclamative (*Ce frumos ninge[!]*, *Bine că ninge[!]*).

Semnul exclamării marchează, de obicei, vocativele (*Ioane[!]* *încă n-ai plecat?*) și interjecțiile neintegrate sintactic (*Ei[!]* *că bine zici!*).

Virgula se utilizează în situații sintactice mai numeroase și mai variate decât celelalte semne de punctuație.

Astfel, virgula delimitează, de obicei, unitățile sintactice coordonate în propoziție și în frază, exceptând structurile în care conectorii și (copulativ), sau (disjunctiv) nu sunt repetați: *Sosesc și Ion[,]* și *Maria*. (dar *Sosesc Ion și Maria*.), *Sosesc Ion[,]* *Maria și Ana*., *Nu cumpără cărți[,]* ci reviste., *Sau pleci[,]* sau rămâi. (dar *Pleci sau rămâi?*), *Tot ceea ce se uită și nu vreau să uit[,]* să pierd[,] să alunece[,] ar trebui să scriu aici ca să-mi reamintesc[,] ca să mă citesc. (E. Ionescu, Nu).

Conjunția copulativă și poate fi precedată de virgulă, atunci când acestea izolează un vocativ (*Stai, copile[,]* și *ascultă!*) sau alte elemente intercalate (*Stai, spuse Ion[,]* și *ascultă!*, *Îi plăceau culorile stridente, la modă astăzi[,]* și *muzica zgomotoasă*.); și poate fi precedat de virgulă atunci când este utilizat adverbial (*Nu doar citesc[,]* și *învăț* „în plus”), cu valoare adversativă (*L-am rugat[,]* și *tot n-a vrut să vină*.) sau în construcțiile concludive (*Lucra totdeauna în grabă[,]* și *prin urmare superficial*.).

Virgula, după conjunția *or*, marchează o pauză în structuri emfactice: *A fost numit director. Or[,]* nu avea competența necesară pentru această funcție!

Virgula poate nota pauza care marchează elipsa unui verb predicativ (*Eu[,]* la facultate.), copulativ (*Ion[,]* *încă elev*, *Maria[,]* *deja studentă*.) sau elipsa verbului a fi din construcțiile pasive (*Unul a fost certat și celălalt[,]* *lăudat*.).

Virgula poate nota pauza care izolează, de obicei, atributele explicative (*Copilul[,]* *bolnav[,]* *a lipsit de la școală*.; *Studiul meu[,]* *scris de altfel cu câteva zile înaintea[,]* *se deosebește de al d-sale*., E. Ionescu, Nu), apozitiile cu rol explicativ (*Dumnezeu[,]* *ființă nemărginită[,]* *există*., C. Noica, Jurnal filozofic, apud Beldescu 2004) sau diverse alte structuri intercalate (*Recolta era[,]* după cât se pare[,] *compromisă*.), inclusiv expresiile *dicendi* intercalate în vorbirea directă (*Plec[,]* *zise ea[,]* *plec negreșit!*); vezi **Atributul**, **Apoziția**, **Construcțiile incidente**.

De asemenea, virgula poate marca grafic izolarea vocativului și a interjecției prin pauză: *Ce-ai cu mine[,]* *vântule?* (T. Arghezi, Ce), *Hai[,]* *vino!*

Virgula marchează schimbarea topicii (vezi și supra, 2.1), la:

– propozițiile complementive (in)directe antepuse regentei: *Cum de s-a stăpânit[,]* *nu știu*. (O. Paler, Autoportret), *Păi de ce am dezvorțat-o pe Zița de el[,]* *gândești?* (I. L. Caragiale, O noapte);

– circumstanțialele intercalate între subiect și predicat (de regulă, când subiectul precedă predicatul): *Bătrânul[,] atunci[,] a început să plângă.*,

– circumstanțialele deplasate spre stânga în context: *Îi prelungea[,] zilnic[,] exercițiile cu o oră.*

Virgula poate izola diverse tipuri de circumstanțiale (vezi **Circumstanțialele**):

– construcțiile gerunziale, antepuse regentului, circumstanțiale instrumentale (*Tăcând eu[,] s-ar confirma versiunea lui.*), concesive (*Știind că nu îmi răspunzi[,] eu tot îți scriu.*), temporale (*Fiind încă acasă[,] a început să plouă.*), cauzale (*Întârziind trenul[,] nu am ajuns la examen.*), îmbinările cu valoare cauzală, de tipul *având în vedere, dat fiind, luând în considerare, fiind seama*, antepuse și postpuse regentului (*A anulat examenul[,] dat fiind că lipseau mulți studenți.*); construcțiile infinitivale și participiale circumstanțiale, plasate la începutul frazei: *Înainte de a ajunge acasă[,] a început ploaia.*, *Înspăimântată de glas[,] mâța s-a înnodat într-o săritură.* (T. Arghezi, *Ce*); (facultativ) gerunziile circumstanțiale, antepuse regentului (*Tăcând[,] aș confirma versiunea lui.*),

– circumstanțialele antepuse regentei, asociate cu un corelativ: circumstanțiale de loc (*Unde m-ai trimis[,] acolo m-am dus.*), temporale (*Când m-ai chemat[,] atunci am venit.*), modale (*Cum s-a priceput[,] așa a răspuns.*), de măsură (*Cu cât se apropia examenul[,] cu atât Ion era mai tulburat.*), cauzale (*Pentru că e bolnav[,] de aceea lipsește.*), condiționale (*Dacă ai obiecții[,] atunci vorbește!*),

– circumstanțialele slab legate semantic de regent: cauzale (*Într-o poveste orientală se vorbește despre un bogătaş avar care a fost pedepsit să nu mai poată scăpa niciodată de încălțările sale rupte[,] pentru că nu le-a aruncat la timp.*, A. Pleșu, *Jurnalul*), temporale (*Când îl chem[,] răspunde.*), condiționale (*O să te iert[,] dacă o să meriți.*) etc.,

– propozițiile circumstanțiale finale (exceptându-le pe cele postpuse, asupra cărora se insistă în frază): *Îșea la poartă și vorbea cu oamenii[,] ca să treacă timpul mai ușor.* (față de *Întreabă ca să afle.*),

– circumstanțialele consecutive: *Ne-am înțeles[,] de minune.*, *Muncește[,] până la epuizare.*, *Vorbește atât de încet[,] încât nu-l aud.*, (exceptând anumite tipuri – *prea... (ca) să, destul / suficient de... încât / ca să* ori construite cu conjuncția *de*, plasate imediat după predicatul regentei; de exemplu, *E prea frumos să fie adevărat.*, *E destul de isteț încât să priceapă.*, *A mâncat de m-a speriat.*),

– (frecvent) circumstanțialele condiționale antepuse, marcate prin *în caz de*, în locul (*În locul tău[,] aș fi procedat mai prudent.*); (totdeauna) condiționalele juxtapuse, de tipul *Ai cartea[,] ai parte.*,

– (totdeauna) circumstanțialele de relație tematizate în tiparul sitactic *De bine[,] e bine.*; (frecvent) cele de tipul *cu privire la*, *în legătură cu*, *în materie de*, *din punct(ul) de vedere* etc.,

– (frecvent) circumstanțialele concesive (*Cu toate acestea[,] te iert.*, *Te iert[,] deși nu meriți.*), opoziționale (*În loc să citești[,] te joci.*), cumulative (*După ce că e prost[,] are și pretenții.*), de excepție (în special cele construite cu conectorii (*în*) *afară că*, (*în*) *afară de*, *în afara* – *În afară că muncești[,] altceva nu mai faci.*).

Virgula poate fi plasată între elementele unei construcții simetrice (numerale, adverbe etc.), exprimând uneori aproximația: *A băut o cafea[,] două.*, *Nu te cunosc de ieri[,] de alaltăieri!*, *A mâncat tot[,] tot[,] tot.*

Semnul **punct și virgulă** are în special rolul de a segmenta frazele lungi, făcând astfel mai clară construcția. Adesea urmează după intercalări: *Cunoaște cultura bizantină, firește[:] cunoaște perfect cultura islamică, trăind în mediul ei*

(e inventatorul unui mod de transcriere a muzicii turcești! Se mai știe și azi în Turcia că notele muzicale sunt o invenție a lui „Cantemiroglu”, adică a fiului lui Cantemir Vodă tatăl)[;] latina și greaca antică le cunoaște temeinic din cărți. (Neagu Djuvara, *O scurtă istorie*). Secvențele separate prin punct și virgulă sunt adesea enunțuri distincte, între care s-ar putea pune punct: *Spengler cugetă, deci, ideea unității de stil în mișcare[;] el o transpune în regimul devenirii și obține ideea de destin.* (T. Vianu, *Stil*).

Semnul **două puncte** se utilizează adesea pentru a marca discontinuitatea discursului rezultată din trecerea de la vorbirea indirectă la vorbirea directă sau din introducerea unui citat (vezi și *supra*, 1.2.2): *Ana l-a întrebat[:]* *De unde vii?, Este celebră, în această privință, observația lui Nietzsche[:]* „Orice om de caracter are un anumit eveniment tipic, care se repetă neconținut în timpul vieții sale”. (T. Vianu, *Stil*).

În textul dramatic, semnul **două puncte** urmează după numele personajelor, introducând replicile acestora: *Ana[:]* *Era ca un fel de grădină mare, un parc mare, cu pașiști întinse, cu copaci înalți...* (H. Lovinescu, *Jocul*).

Semnul **două puncte** poate introduce o enumerare (*Părțile de vorbire neflexibile sunt[:]* *adverbul, prepoziția, conjuncția, interjecția.*), o apozitie (mai ales în structurile în care aceasta se raportează la adverbe precum *astfel, așa – Pătlașelele așa se fac[:]* *cureți vinetele de piele ca de obicei, la dai în undă, le scurgi de apă.*, G. Călinescu, *Nuvele*), o construcție cu semnificație concluzivă sau consecutivă (*În curând se deschide sezonul de schi[:]* *mergem și la schi...*), o structură explicativă (*Oricât aș vrea să nu cad în pășunism, simt artificiu și monstruozitatea mașinii[:]* *e urâtă, fenomenal de urâtă!*, A. Pleșu, *Jurnalul*; *Nu ies din casă[:]* *plouă prea tare.*) etc.

Prin **două puncte** poate fi notată pauza care marchează elipsa verbului la mod predicativ: *Aratul are un aspect de execuție. Tractoarele înșiruite la orizont par trupe de ocupație în marș. Plugarul[:]* *efort suprem într-o desăvârșită liniște. Tractoristul[:]* *efort minim într-un vacarm.* (A. Pleșu, *Jurnalul*).

Linia de dialog marchează grafic, în dialog, schimbarea rolului de locutor: *[–] Unde pleci? [–] La munte.*

Linia de pauză izolează o construcție parantetică, precedând-o sau încadrând-o; construcția parantetică poate fi reprezentată de o apozitie explicativă (*Nici natura [–] cadrul de acțiune a țăranului [–] nu e privită ca o finalitate proprie.*, E. Lovinescu, *Istoria*) sau de o secvență incidentă (*Veți veni voi înșivă la Berlin la vară [–] așa sper.*, T. Maiorescu, *Jurnal*). Linia de pauză poate marca un raport disjunctiv de tip alternativ: *Ba plouă [–] ba ninge.*, *E când cald [–] când frig.* (vezi și *supra*, **Virgula**).

Linia de pauză este folosită în notația cifrică a datelor calendaristice, a intervalelor de timp etc.: *noaptea de 2[–]3 august* – „doi spre trei august”; în *perioada 15[–]20 mai* – „(de la) 15 (până la) 20 mai (inclusiv)”.

Parantezele rotunde se utilizează în special ca mărci grafice ale pauzei prin care sunt izolate secvențe ce exprimă informații suplimentare față de cele enunțate: *Scriu câteva rânduri, o frază, la care la ora 9 seara [(noaptea, de fapt, dar nu pot scrie 9 noaptea, pentru mine noaptea începe după ora 10)] renunț.* (R. Petrescu, *Păru*).

Punctele de suspensie au rolul principal de a nota pauza care marchează întreruperea vorbirii: *Andrei: Te rog să crezi că înțeleg[...]* și *sunt convins că într-o zi[...]* (Camil Petrescu, *Suflete*), *Andrei (o privește puțin mirat): Dar[...]* (Camil Petrescu, *ibid.*).

Cratima, ca semn de punctuație, poate fi utilizată, ca și linia de pauză (vezi *supra*), între cuvinte repetate care alcătuiesc o unitate (*Pentru-a crucii biruință se mișcară râuri[-]râuri.*, M. Eminescu, *Scrisoarea III*), între numerele juxtapuse, care exprimă o aproximație (*A mers doi[-]trei kilometri.*), între cuvinte care indică limitele în spațiu sau în timp (*ruta București[-]Roma, perioada 3[-]14 august*).

Ghilimelele se utilizează curent ca marcă grafică a citatului (*Dacă sunt alcătuit [„]după chipul și asemănarea Lui[“], atunci trebuie să dispun de capacitatea de a-L cunoaște.*, A. Pleșu, *Jurnalul*), ca semn prin care se introduce vorbirea directă (*[„]A fi adult e a fi singur[“]* – spune undeva Jean Rostand., A. Pleșu, *Despre îngeri*), un titlu (de publicație – *Citește [„]România liberă[“]*) etc. Ghilimelele pot marca un element folosit contextual cu o semnificație specială, diferită de cea curentă: *Ieri, spre seară, am urcat până la [„]pâlnia[“] de la capătul nordic al aleii cu plop.* (A. Pleșu, *Jurnalul*).

Bara oblică este întrebuințată, ca semn de punctuație, mai ales în stilurile științific, administrativ, publicistic. Bara oblică se utilizează: în notația cifrică a datelor calendaristice (*noaptea de 2 [/] 3 august* – „doi spre trei august”; *ziua de 1 [/] 14 august* – „1 sau / respectiv 14 august”, după calendarul iulian și după cel gregorian); vezi și *supra*, **Linia de pauză**; în construcții care exprimă o opoziție (*distincția singular [/] plural* – „singular (față de / versus) plural” sau „dintre singular și plural”), o alternanță (*alternanța vocalică a [/] ă* – „(dintre) a (și) ă”), o asociere (*relația expresie [/] conținut* – „(dintre) expresie (și) conținut”) sau o alternativă (*moștenire materială și [/] sau spirituală* – „materială și (ori) sau spirituală”).

Bara oblică este utilizată în notația cifrică a numeralelor fracționare (*2 [/] 3* – „doi pe trei”, „doi supra trei”) și în formulele distributive ce conțin substantive indicând unități de măsură: *biți [/] secundă* („biți pe secundă”).

3. NORMA DE PUNCTUAȚIE

Norma punctuației este mai puțin strictă decât alte norme ale limbii literare (cum este, de exemplu, cea ortografică).

Există reguli obligatorii, prescriptive (cum este cea care cere marcarea prin punct a finalului frazelor enunțative, *Citesc ce îmi recomanzi[.]*, sau izolarea interjecțiilor și a vocativelor, *Hai[,] ne așteaptă mama!*, *Răspunde[,] Ioane[!]*) sau prohibitive (de exemplu, regula care interzice separarea subiectului de predicat și a determinărilor obligatorii față de regent, dacă nu există intercalări – *Ion muncește.*, *Citesc cartea.*, *Sunt profesoară.* etc.); vezi detalii și exemple, *supra*, sub 2.

Multe reguli sunt însă facultative, permițând alegerea dintre mai multe semne de punctuație sau dintre utilizarea unui semn și, respectiv, absența punctuației (vezi *supra*, 2). Astfel, semnul exclamării alternează cu virgula sau cu absența punctuației mai ales după interjecțiile urmate de vocative: *Măi[!] omule!*, *Măi[,] omule!*, *Măi omule!* Ghilimelele sunt utilizate în concurență cu linia de dialog, ca mărci ale vorbirii directe. Semnul două puncte poate însoți ghilimelele sau linia de dialog, precedând secvența în vorbire directă, sau se poate folosi, în absența altor semne de punctuație, ca marcă unică a vorbirii directe. Parantezele sunt utilizate în concurență cu linia de pauză și cu virgula, ca mărci ale intercalării. Linia de pauză are funcții comune cu bara oblică și cu cratima. Virgula și cratima alternează în structurile care exprimă aproximația prin numerele juxtapuse.

SUMAR ANALITIC

INTRODUCERE (Gabriela Pană Dindelegan)

1. Relația cu volumul I	7
2. Structura volumului al II-lea	7
2.1. [Organizarea structurală a grupurilor]	8
2.2. [Organizarea funcțional-sintactică]	9
2.3. [Este utilă examinarea distinctă a componenței structurale și a celei sintactic-funcționale?] ...	9
2.4. [Fenomenele discursive]	10
3. Noutăți semnificative în GALR (volumul al II-lea)	11
4. Aspecte terminologice	11

ENUNȚUL (Ileana Vântu)

1. Enunțul – unitate comunicativă	13
2. Enunțul – unitate sintactică	14
2.1. Enunțul și unitățile limbii	14
2.2. Enunțuri structurate / enunțuri nestructurate	14
2.3. Structura semnificativă a enunțului	15
2.4. Organizarea sintactică a enunțului. Propoziția și fraza	15

RELAȚII SINTACTICE (Ileana Vântu)

1. Relația de dependență sau de subordonare	16
1.1. Tipuri ale relației de dependență	17
1.2. Modalități de realizare a relației de dependență	18
1.2.1. [Realizarea relației de dependență la nivelul propoziției]	18
1.2.2. [Realizarea relației de dependență la nivelul frazei]	19
2. Relația de nondependență sau de coordonare	19
2.1. Modalități de realizare a relației de coordonare	20
2.1.1. [Joncțiunea ca formă de exprimare a relației de coordonare]	20
2.1.2. [Juxtapunerea ca formă de exprimare a relației de coordonare]	21
2.2. Tipuri de coordonare	22
2.2.1. [Coordonarea copulativă]	22
2.2.2. [Coordonarea disjunctivă]	22
2.2.3. [Coordonarea adversativă]	23
2.2.4. [Coordonarea concluzivă]	23
2.3. Relația dintre coordonare și subordonare	24
3. Relația de echivalență sau apozitivă	24

TIPURI DE ENUNȚURI ÎN FUNCȚIE DE SCOPUL COMUNICĂRII (Andra Vasilescu, Ileana Vântu)

1. Clasificarea enunțurilor după scopul comunicării (Andra Vasilescu)	25
2. Enunțurile asertive (Ileana Vântu)	26
2.1. Aspecte definitorii	26
2.2. Structura enunțurilor asertive	26
2.2.1. [Asertive directe (neutre) vs asertive subiective (exclamative)]	26
2.2.2. [Mijloace de modalizare a enunțurilor]	27
2.2.3. [Enunțuri inserate în vorbirea indirectă]	27
2.3. Funcțiile enunțurilor asertive	27
3. Enunțurile imperative (Ileana Vântu)	28
3.1. Aspecte definitorii	28
3.2. Structura enunțurilor imperative	28
3.3. Funcțiile enunțurilor imperative	29
4. Enunțurile exclamative (Ileana Vântu)	29
4.1. Aspecte definitorii	29
4.2. Structura enunțurilor exclamative	30
4.3. Funcțiile enunțurilor exclamative	31
5. Enunțurile interogative (Andra Vasilescu).....	31
5.1. Aspecte definitorii	31
5.2. Structura enunțurilor interogative	32
5.2.1. Interogativele totale	33
5.2.2. Interogativele parțiale	34
5.2.3. Interogativele alternative	35
5.2.4. Treceți între tipurile de enunțuri interogative	36
5.2.5. Asocierea enunțurilor interogative cu diverse mecanisme sintactico-semantic ..	36
5.3. Funcțiile enunțurilor interogative	39
5.3.1. Enunțuri interogative folosite ca acte de vorbire de tipul „întrebare”	39
5.3.2. Enunțuri interogative folosite ca acte de vorbire de tipul „nonîntrebare”	40
5.4. Acte de vorbire „întrebare” cu sintaxă neinterogativă	43
5.4.1. Structurile declarative	43
5.4.2. Structurile imperative	44
5.4.3. Structurile exclamative	44

ORGANIZAREA STRUCTURAL IERARHICĂ

STRUCTURI SINTACTICE

GRUPURI SINTACTICE

GRUPUL VERBAL

(Gabriela Pană Dindelegan)

1. Preliminarii și aspecte definitorii	47
1.1. [Definiție]	47
1.2. [Poziția subiectului și a circumstanțialelor în raport cu GV]	47
1.3. [Relația cu enunțul]	48
2. Componența și relațiile din structura grupului verbal	49
3. Determinările obligatorii (complementele)	52
3.1. Relația verb – complemente. Realizări ale complementelor și mărci de actanță	52
3.1.1. [Coeziunea semantică]	52
3.1.2. [Coeziunea sintactică]	53

3.1.3. [Coeziunea sintactico-referențială]	56
3.1.4. [Coeziunea lexico-selecțională]	56
3.2. Principiul „unicității” și inventarul de complemente	56
3.2.1. [Inventarul de complemente]	57
3.2.2. [Criterii de distingere a complementelor]	58
3.2.3. [Variație sintactică liberă]	58
3.2.4. [Reorganizări ale grupului și principiul unicității]	59
3.3. Relații între complemente. Structuri ternare	59
3.4. Așezarea complementelor; neizolare fonetică / grafică	60
4. Reorganizări ale grupului verbal. Operații care influențează inventarul, ierarhia, topica și valoarea complementelor	61
4.1. Reorganizarea „pasivă” și „impersonală”. Complementul de agent	61
4.1.1. [Pasivizarea]	61
4.1.2. [Impersonalizarea]	61
4.2. Reorganizarea „cauzativ-factitivă”	61
4.3. Organizarea „reflexivă” și „reflexiv-reciprocă”	62
4.4. Reorganizarea „posesivă”. Complementul posesiv	62
4.5. Recategorizarea verbului copulativ. Complementul indirect	63
4.6. Recategorizări ale verbelor noncopulative. Predicativul suplimentar	63
5. Componentele facultative (circumstanțialele). Relația verb – circumstanțiale	64
5.1. Ierarhia circumstanțialelor	64
5.2. Circumstanțialele și principiul unicității	67
5.3. Așezarea circumstanțialelor	67
6. Funcții / Poziții sintactice ocupate de centrul verbal	68
6.1. Centrul verbal la mod personal	68
6.2. Centrul verbal la o formă nepersonală	71

GRUPUL NOMINAL

(Camelia Stan, Andra Vasilescu)

1. Aspecte definitorii (Camelia Stan)	73
2. Grupul nominal cu centru substantival (Camelia Stan)	73
2.1. Centrul	73
2.2. Adjuncții	74
2.3. Funcțiile semantice ale adjuncțiilor	77
2.4. Cuantificarea grupului nominal	85
2.5. Modificarea raportului dintre constituenți	88
2.6. Structuri complexe	88
2.7. Structuri eliptice	93
2.8. Încadrarea grupului nominal în enunț	93
3. Grupul nominal cu centru pronominal (Andra Vasilescu)	94
3.1. Centrul grupului pronominal	95
3.2. Adjuncții din grupul pronominal	96
3.2.1. Adjuncții obligatorii	96
3.2.2. Adjuncții facultativi	97
3.2.3. Pseudoadjuncții	101
3.3. Grupul pronominal amplificat	102
3.3.1. Amplificarea grupului pronominal prin apozicionare	102
3.3.2. Amplificarea grupului pronominal prin citare	103
3.3.3. Amplificarea grupului pronominal prin construcții expresive	103
3.4. Extinderea (dimensiunea) grupului pronominal	103
3.4.1. Numărul adjuncțiilor admiși în grupul pronominal	104
3.4.2. Regulile de coocurență și de ordonare	104

GRUPUL ADJECTIVAL

(Magdalena Popescu-Marin)

1. Preliminarii	105
1.1. [Centrul grupului adjectival]	105
1.2. [Coeziunea sintactică]	106
1.3. [Adjuncții în grupul adjectival]	107
2. Structura grupului adjectival	107
2.1. [Adjectivul propriu-zis, prototipic sau verbal, centru de grup]	107
2.2. [Topica adjectivului-centru în poziție de atribut]	108
2.3. [Două adjective-centru determinate de același adjunct]	108
2.4. [Adjectivul-centru în structuri de tip comparativ]	108
3. Tipuri de adjuncți	108
3.1. [Adjuncții realizați prin adverb]	109
3.1.1. [Construcția adverb + <i>de</i> + adjectiv]	109
3.1.2. [Substantive cu valoare de adverbe]	109
3.1.3. [Structuri dezvoltate de adjuncți, echivalente ale lui <i>foarte</i>]	109
3.2. [Adjuncții nominali]	110
3.2.1. [Adjunctul nominal în dativ]	110
3.2.2. [Adjunctul nominal prepozițional]	110
3.3. [Adjuncții verbali]	111
3.3.1. [Infinitivul]	111
3.3.2. [Supinul]	111
3.4. [Adjuncții adjectivali]	111
3.5. [Adjuncții propoziționali]	112
3.5.1. [Adjuncții propoziționali conjuncționali]	112
3.5.2. [Adjuncții propoziționali relativi]	112
4. Extinderea grupului	112

GRUPUL ADVERBIAL

(Andreea Dinică)

1. Aspecte definitorii	114
2. Structura grupului	114
2.1. Adverbul – centru de grup	114
2.2. Adjuncții grupului adverbial	115
2.2.1. [Adjuncți nominali]	115
2.2.2. [Adjuncți – forme verbale nepersonale]	115
2.2.3. [Adjuncți – propoziții relative incluse în grup prepozițional]	115
2.2.4. [Adjuncți – propoziții conjuncționale]	116
2.2.5. [Modificatorii grupului adverbial]	116
3. Extinderea grupului	116

GRUPUL INTERJEȚIONAL

(Blanca Croitor Balaciu)

1. Aspecte definitorii	117
2. Structura grupului interjețional	117
2.1. Valoarea predicativă și capacitatea de a forma grup sintactic a interjecției	117
2.2. Tipuri de predicat interjețional	117
2.3. Adjuncții din grupul interjețional	118
2.3.1. [Subiectul]	118
2.3.2. [Complementul direct]	118

2.3.3. [Complementul indirect]	119
2.3.4. [Complementul prepozițional]	120
2.3.5. [Circumstanțialele]	120
2.3.6. [Complementul posesiv]	121
2.3.7. [Predicativul suplimentar]	121
3. Dificultăți de interpretare	121

GRUPUL PREPOZIȚIONAL

(Isabela Nedelcu)

1. Aspecte definitorii	122
1.1. [Prepoziția – centru de grup sintactic]	122
1.2. [Prepoziții circumstanțiale vs prepoziții necircumstanțiale]	122
1.3. [Grupul prepozițional în raport cu celelalte grupuri sintactice]	122
2. Structura grupului prepozițional	123
2.1. [Prepoziție + nominal]	123
2.1.1. [Restricția de caz]	123
2.1.2. [Restricția de număr]	124
2.1.3. [Restricția de articulare]	124
2.1.4. [Restricția de combinare cu o prepoziție]	125
2.2. [Prepoziție + adjectiv]	125
2.3. [Prepoziție + adverb]	126
2.4. [Prepoziție + formă verbală nepersonală]	126
2.4.1. [Prepoziție + infinitiv]	126
2.4.2. [Prepoziție + supin]	126
2.4.3. [Prepoziție + gerunziu]	126
2.5. [Prepoziție + propoziție relativă sau conjuncțională]	126
3. Poziții sintactice pe care le ocupă grupul prepozițional	127
4. Rolurile tematice	128
4.1. [Roluri tematice impuse de prepozițiile circumstanțiale]	128
4.2. [Roluri tematice transmise de prepozițiile necircumstanțiale]	129

CONSTRUCȚII SINTACTICE

CONSTRUCȚII PASIVE ȘI CONSTRUCȚII IMPERSONALE

(Gabriela Pană Dindelegan)

1. Construcția pasivă	131
1.1. Tipologia construcțiilor pasive	132
1.1.1. Pasivul cu operatorul <i>a fi</i>	133
1.1.2. Există în română un pasiv cu operatorul <i>a veni</i> ?	134
1.1.3. Pasivul reflexiv	135
1.1.4. Pasivul lexical	137
1.2. Restricții în alegerea pasivului	138
1.2.1. [Restricții comune tuturor formelor de pasiv]	138
1.2.2. [Restricții specifice fiecărui tip de pasiv]	139
1.3. Caracteristici discursive ale pasivului	140
2. Construcția diatezei impersonale	140
2.1. Delimitare de alte construcții impersonale	141
2.2. Sintaxa diatezei impersonale și forma verbului	141
2.2.1. Raportare la diateza activă	141
2.2.2. Raportare la pasivul impersonal	141

2.3. Restricții în acceptarea impersonalului	143
2.4. Particularități discursive	143

CONSTRUCȚII REFLEXIVE ȘI CONSTRUCȚII RECIPROCE

(Gabriela Pană Dindelegan)

1. Construcții verbale reflexive	145
1.1. Aspecte definitorii	145
1.2. Tipologia construcțiilor verbale reflexive	146
1.2.1. Reflexivul cu <i>utilizare sintactică</i>	146
1.2.2. Clitice reflexive cu <i>utilizări nonsintactice</i>	156
2. Construcții reciproce	159
2.1. Verbe în construcții reciproce	160
2.1.1. [Verbe intrinsec reciproce]	160
2.1.2. [Verbe contextual reciproce]	161
2.1.3. [Ambiguități]	163
2.2. Predicate nonverbale reciproce și construcțiile lor	164
2.2.1. [Adjective intrinsec reciproce]	164
2.2.2. [Adjective contextual reciproce]	166
2.2.3. [Adverbe reciproce, inerent și contextual reciproce]	166
2.2.4. [Predicate substantivale inerent reciproce]	166

CONSTRUCȚII CAUZATIV-FACTITIVE

(Blanca Croitor Balaciu)

1. Aspecte definitorii	168
1.1. Caracterizare sintactică	168
1.2. Caracterizare semantică	168
1.3. Verbele cauzative	170
2. Tipologia construcțiilor cauzativ-factitive	171
2.1. Construcții cauzativ-factitive analitice	171
2.2. Construcții cu verbe cauzative morfologice	178
2.3. Construcții cauzative ergative	181
2.4. Construcții cauzativ-factitive cu interpretare extralingvistică	182
2.5. Construcții cu verbe cauzative lexicale	184

CONSTRUCȚII CU PREDICATIV SUPLEMENTAR

(Blanca Croitor Balaciu)

1. Aspecte definitorii	185
1.1. Caracterizare sintactică	185
1.2. Caracterizare semantică	185
2. Tipologia construcțiilor cu predicativ suplimentar	186
2.1. Caracteristici comune și trăsături diferențiatore	186
2.2. Istoria derivativă a construcțiilor cu predicativ suplimentar (nonpropozițional)	187
2.2.1. [Propoziție principală]	187
2.2.2. [Completivă directă]	188
2.2.3. [Subiectivă]	188
2.2.4. [Completivă secundară]	189
2.2.5. [Completivă corespunzătoare OPrep]	190
2.2.6. [Temporală]	190
2.2.7. [Cauzală]	190
2.2.8. [Concesivă]	191

2.2.9. [Finală]	191
2.2.10. [Atributivă]	191
2.3. Istoria derivativă a construcțiilor cu propoziție predicativă suplimentară	192
2.3.1. [Principală + principală + predicativă]	192
2.3.2. [Principală + atributivă + predicativă]	193
2.3.3. [Principală + completivă secundară + predicativă]	193
2.3.4. [Completivă directă]	193
2.3.5. [Subiectivă]	194
2.3.6. [Completivă prepozițională]	195
3. Ambiguități și interpretări litigioase	196

CONSTRUCȚII COMPARATIVE

(Rodica Zafiu)

1. Preliminarii	198
2. Construcțiile comparative de inegalitate	201
3. Construcțiile comparative de egalitate	201
3.1. Comparația de egalitate cu regent adjectival sau adverbial	201
3.2. Comparația de egalitate cu regent verbal sau propozițional	202
3.3. Comparația de egalitate cu regent nominal	204
4. Alte construcții comparative	204

CONSTRUCȚII CU PROPOZIȚII RELATIVE

(Mihaela Gheorghe)

1. Aspecte definitorii	206
1.1. Construcția relativă prototipică	206
1.2. Construcția relativă cu antecedent nelexicalizat	206
1.3. Propozițiile interogative indirecte parțiale	207
1.4. Poziția propoziției relative în grupul nominal complex	207
1.5. Identificarea antecedentului	208
2. Conectorii propozițiilor relative	209
2.1. Sistemul de conectori	209
2.2. Frecvența conectorilor	210
2.2.1. <i>Care</i>	210
2.2.2. <i>Ce</i>	211
2.2.3. <i>Ceea ce</i>	211
2.2.4. <i>Cât</i>	212
2.2.5. <i>Cine</i>	212
2.2.6. <i>De</i>	212
2.2.7. Pronumele nehotărâte	213
2.2.8. Adverbele relative	213
2.3. Dinamica sistemului de conectori	213
3. Clasificarea propozițiilor relative	216
3.1. Propoziții relative cu antecedent	216
3.2. Propozițiile relative libere	218
3.3. Relative integrate sintactic	218
3.3.1. Relative cu antecedent	219
3.3.2. Relative libere (fără antecedent)	222
3.4. Relative izolate	226
3.4.1. Relative cu antecedent	226
3.4.2. Relative libere	230

CONSTRUCȚII CU PROPOZIȚII CONJUNCȚIONALE

(Mihaela Gheorghe)

1. Aspecte definitorii	231
2. Tipologia propozițiilor conjuncționale	231
2.1. Propoziții conjuncționale integrate sintactic vs neintegrate (izolate)	232
2.1.1. Propoziții conjuncționale integrate sintactic	232
2.1.2. Propoziții conjuncționale neintegrate sintactic (izolate)	233
2.2. Conectorii propozițiilor subordonate conjuncționale	234
2.2.1. Conectorii propozițiilor conjuncționale integrate sintactic	234
2.2.2. Conectorii propozițiilor conjuncționale neintegrate sintactic	236
3. Poziții sintactice cu realizare propozițională conjuncțională	236
3.1. Poziții sintactice realizate prin subordonate conjuncționale integrate sintactic	237
3.2. Poziții sintactice realizate prin subordonate conjuncționale neintegrate în grupurile din regentă (izolate)	237

FUNCȚII SINTACTICE

PREDICATUL ȘI PREDICAȚIA

PREDICATUL

(Gabriela Pană Dindelegan)

1. Aspecte definitorii	238
1.1. Distanța predikat semantic / predikat sintactic / predikat al enunțării	238
1.1.1. [Predicatul semantic]	238
1.1.2. [Predicatul sintactic]	240
1.1.3. [Predicatul enunțării]	241
1.2. Caracteristici ale predicatului (semantic-sintactico-enunțativ)	243
2. Tipologia predicatelor: predicate simple vs complexe	244
2.1. Structura predicatului canonic simplu	244
2.1.1. Predicatul locuțional	245
2.1.2. Cliticul „pronominal” în componența predicatului	245
2.1.3. Cazuri speciale ale exprimării predicatului simplu	248
2.2. Structura, tipologia și interpretarea predicatului complex	253
2.2.1. Tipuri de predikat complex	254
2.2.2. Interpretarea predicatului complex la nivel semantic, sintactic, enunțativ	255
2.2.3. Grade de coeziune sintactică și forme de amalgamare a grupului	258
2.2.4. Cazuri speciale în exprimarea predicatului complex	260
3. Relația dintre predicatele simple și cele complexe	261
4. Predicatul „încorporat”	262

NUMELE PREDICATIV

(Gabriela Pană Dindelegan)

1. Aspecte definitorii	263
1.1. Caracterizare sintactică	263
1.1.1. [Construcție sintactică ternară]	263
1.1.2. [NP, determinare obligatorie de tipul complementelor]	264
1.2. Interpretarea semantică a poziției NP; eterogenitatea relației semantice	265
1.2.1. [În raport cu subiectul, valori semantice multiple]	266
1.2.2. [Copulativul, participant cu propriile informații semantice]	267
1.3. Interpretarea enunțativ-pragmatică a NP	267
1.4. Interpretarea grupului [copulativ + NP]	267

2. Clasa de substituție a numelui predicativ	269
2.1. Realizarea prin adjectiv	269
2.2. Realizarea prin substantiv în nominativ	270
2.2.1. [Nume proprii]	270
2.2.2. [Substantive nearticulate]	270
2.2.3. [Substantive de relație]	270
2.2.4. [Substantive articulate hotărât]	271
2.2.5. [Substantive articulate nehotărât]	271
2.3. Realizarea pronominală	271
2.4. Realizarea prin numeral	272
2.5. Grupuri prepoziționale	272
2.6. Grupul genitival	274
2.7. Realizarea adverbială	274
2.7.1. [În construcții personale]	274
2.7.2. [În construcții impersonale]	275
2.8. Interjecția	276
2.9. Grup verbal cu centru formă verbală nepersonală	276
2.9.1. [Participiul]	276
2.9.2. [Infinitivul]	277
2.9.3. [Supinul]	277
2.10. Propoziția predicativă conjuncțională	279
2.11. Propoziția predicativă relativă	279
2.11.1. [Relativa interogativă]	279
2.11.2. [Relativa neinterogativă]	279
2.12. Numele predicativ coordonat	280
3. Inventar și clase de verbe copulative	280
3.1. Clasificare după calitatea matricială	280
3.2. Clasificare după criterii semantice	280
3.2.1. [După semnificațiile aspectuale]	281
3.2.2. [După semnificațiile modalizante]	281
3.2.3. [După tipul de predicție]	283
3.3. Clasificare strict sintactică	283
3.4. Clasificare după circulația stilistică	284
4. Variația de topică a componentului NP	286
5. Fenomene sintactice și sintactico-discursive privind poziția NP	286
5.1. Avansarea NP din subordonată în regentă	286
5.2. Avansarea altor componente; reorganizarea construcției conținând un NP	287
5.3. Reflexivizare și reciprocizare	287
5.4. Rematizare și tematizare	288
6. Ambiguități și interpretări litigioase	288
6.1. NP participial	289
6.2. Predicația locativ-situțională	289

COMPLEMENTUL PREDICATIV AL OBIECTULUI

(Gabriela Pană Dindelegan)

1. Aspecte definitorii	290
1.1. Definiție și inventar de regenți	290
1.2. Caracterizare sintactică	290
1.3. Caracterizare semantică	291
2. Clasa de substituție	292

3. Raportare la numele predicativ (NP) și la predicativul suplimentar (PS)	293
3.1. Comparatie cu numele predicativ	293
3.2. Comparatie cu predicativul suplimentar	293

PREDICATIVUL SUPLIMENTAR (Blanca Croitor Balaciu)

1. Aspecte definitorii	295
1.1. Caracterizare sintactică	295
1.2. Interpretare semantică	298
1.3. Interpretare pragmatică	300
2. Realizări ale poziției de predicativ suplimentar	300
2.1. [Substantivul]	300
2.2. [Pronumele]	301
2.3. [Adjectivul]	302
2.4. [Numeralul]	302
2.5. [Formele verbale nepersonale]	302
2.6. [Adverbul]	303
2.7. [Interjecția]	304
2.8. [Grupurile prepoziționale]	304
2.9. [Propozițiile predicative suplimentare]	305
3. Variația de topică a predicativului suplimentar	305
4. Fenomene sintactice care afectează poziția predicativ suplimentar	307
5. Ambiguități și interpretări litigioase	308

SUBIECTUL ȘI RELAȚIA CU PREDICATUL

SUBIECTUL (Gabriela Pană Dindelegan)

1. Aspecte definitorii	313
1.1. Caracterizare sintactică	313
1.1.1. [Restricții bilaterale verb – subiect]	313
1.1.2. [Atribuire „compozițională” de roluri și de funcții]	313
1.1.3. [Argumente ale „dependenței” subiectului]	314
1.1.4. [Subiectul, complement special, „privilegiat” al verbului]	316
1.2. Interpretarea semantică a relației verb – subiect; eterogenitatea semantică a relației	317
1.2.1. [Inventar de roluri tematice]	317
1.2.2. [Relația semantică – sintaxă; variația sintactică a subiectului]	317
1.3. Interpretarea comunicativ-pragmatică a subiectului. Relația subiect – Temă / subiect – Remă	318
1.3.1. [Subiectul, purtător al informației tematice]	318
1.3.2. [Necoincidența subiect – Temă]	318
1.3.3. [Subiectul, purtător al informației rematice]	319
1.4. Concluzii definitorii	319
2. Clasa de substituție (de echivalente funcțional-sintactice) a subiectului	319
2.1. Realizările nominale ale subiectului	320
2.1.1. [Cuvinte provenind din alte clase lexico-gramaticale]	320
2.1.2. [Subiect articulat; citiri generice vs citiri individuale / referențiale]	321
2.1.3. [Subiect nearticulat; nearticulare la plural; nearticulare la singular]	323
2.2. Realizări nenominale; echivalente funcțional-sintactice ale nominalului	323
2.2.1. Forme verbale nepersonale	325
2.2.2. Realizări propoziționale relative	325

2.2.3. Realizări propoziționale conjuncționale	326
2.2.4. Realizări neprototipice; grupuri nominale-subiect cu structuri atipice	330
3. Tipuri de subiect	332
3.1. Subiectul exprimat	332
3.1.1. [Subiectul simplu]	332
3.1.2. [Subiectul multiplu]	332
3.1.3. [Subiectul dublu exprimat]	333
3.2. Subiectul neexprimat	334
3.2.1. [Subiectul inclus]	334
3.2.2. [Subiectul subînțeles]	336
3.2.3. [Subiectul nedeterminat și vag determinat]	337
3.2.4. [Elipsa subiectului]	339
4. Topica subiectului	339
4.1. Restricții și preferințe pentru postpoziție	339
4.2. Restricții și preferințe pentru antepoziție	341
4.3. Alte preferințe	341
4.4. Există, pentru română, indicii ale tipului de topică sintactică a subiectului?	342
5. Fenomene sintactice și sintactico-discursive care influențează statutul sintactic și topica subiectului	343
5.1. [Pasivizarea]	343
5.2. [Impersonalizarea]	344
5.3. [Deplasarea subiectului din subordonată în regentă]	344
5.3.1. [Deplasarea obligatorie]	345
5.3.2. [Deplasarea facultativă]	345
5.3.3. [Deplasarea cu integrare vs fără integrare; cu integrare totală vs parțială]	345
5.4. O formă specială de împletire a regentului cu subordonatul: sintaxa verbului <i>a putea</i> ..	346
5.5. Tematizare și focalizare	346
5.5.1. [Procedee de tematizare forte]	346
5.5.2. [Procedee de rematizare forte]	347
6. Subiectul în construcții atipice. Ambiguități și structuri opace	348
6.1. Enunțuri cu un centru interjecțional	348
6.2. Subiectul în construcții eliptice	348
6.2.1. Subiectul în enunțuri adverbiale sau cu grup prepozițional	348
6.2.2. Subiectul în construcții adjectivale eliptice	348
6.2.3. Subiectul în enunțuri nominale existențiale	349
6.3. Construcții existențiale cu <i>a fi</i>	349
6.3.1. [Tiparele sintactice <i>E frig., E întuneric.; Mi-e frig., Mi-e frică.</i>]	349
6.3.2. [Alte construcții cu <i>a fi</i>]	350
6.4. Subiectul supinului	350
6.4.1. [În construcții personale]	350
6.4.2. [În construcții impersonale]	350
6.5. Construcții opace	351

ACORDUL DINTRE SUBIECT ȘI PREDICAT (Raluca Brăescu)

1. Aspecte definitorii	352
2. Abateri de la regula acordului	353
3. Aspecte ale acordului impus de realizările particulare ale subiectului	354
3.1. Subiectul este un substantiv colectiv	354
3.1.1. Substantivele colective care își specifică membrii	354
3.1.2. Substantivele colective care nu își specifică membrii	354
3.1.3. Substantivele contextual colective	355
3.2. Substantivele de tipul: <i>fel, tip, soi, specie, rasă</i>	356

3.3. Subiectul este inclus într-o expresie partitivă	356
3.3.1. Tipuri de construcții partitive	356
3.3.2. Construcțiile restrictive	358
3.4. Subiectul este un nume propriu	358
3.4.1. Antroponimele	358
3.4.2. Toponimele	358
3.4.3. Titlurile	359
3.5. Subiectul este un pronume relativ	360
3.5.1. Relativele fără antecedent	360
3.5.2. Relativele cu antecedent	360
3.6. Subiectul este un pronume personal de politețe	362
3.7. Subiectul este o propoziție sau o formă verbală nepersonală	362
3.8. Subiectul este un termen în metalimbaj	362
4. Aspecte ale acordului impus de tipurile de subiect	363
4.1. Subiectul multiplu	363
4.1.1. Reguli ale acordului impus de subiectul multiplu	363
4.1.2. Excepții de la regulile acordului impus de subiectul multiplu	365
4.1.3. Falsul subiect multiplu	366
4.2. Subiectul absent	368
4.2.1. Subiectul inclus	368
4.2.2. Subiectul subînțeles	368
4.2.3. Subiectul nedeterminat	368
4.2.4. Construcții speciale ale subiectului	368
5. Probleme de topică	369
5.1. Reorganizări sintactice	369
5.2. Modificări de statut al verbelor impersonale	369
5.3. Rolul acordului în distingerea subiectului de numele predicativ	369

COMPLEMENTE

COMPLEMENTUL DIRECT

(Elena Carabulea)

1. Aspecte definitorii	371
1.1. Caracteristici sintactice	371
1.2. Caracteristici semantice	372
1.3. Caracteristici în plan comunicativ-pragmatic	372
2. Particularități sintactice	373
2.1. [Regentul verbal al complementului direct]	373
2.2. [Caracterul obligatoriu / facultativ al complementului direct]	373
2.3. [Trăsături semantice ale complementului direct substantival]	373
2.4. [Structuri sintactice diferite în raport cu regentul]	374
3. Clasa de substituție	375
3.1. Realizările poziției sintactice în grupul verbal	375
3.1.1. Realizarea prototipică: nominalul în acuzativ	375
3.1.2. Complementul direct dublu exprimat	380
3.1.3. Realizări nonnominale, echivalente funcțional-sintactice ale nominalului	383
3.1.4. Dublarea complementivei directe	387
3.1.5. Realizări neprototipice	387
3.2. Realizările poziției sintactice în grupul interjecțional	388
3.2.1. [Realizarea prin substantiv]	388
3.2.2. [Realizarea prin substitute pronominale]	388
4. Topica și punctuația	389
4.1. [Topica sintactică]	389

4.2. [Restricții în poziționarea față de regentul verbal]	389
4.2.1. [Antepunerea]	389
4.2.2. [Postpunerea]	389
4.3. [Emfaticizarea]	390
4.4. [Complementul direct în construcții imbricate]	390
5. Relația cu alte poziții sintactice	390
5.1. [Distingerea complementului direct neprepozițional de subiect]	390
5.2. [Delimitarea de construcțiile cantitative]	391
5.3. [Delimitarea de complementul prepozițional sau indirect în construcții în variație liberă]	391

COMPLEMENTUL SECUNDAR

(Elena Carabulea)

1. Aspecte definitorii	392
1.1. Caracteristici sintactice	392
1.2. Caracteristici semantice	393
1.3. Caracteristici comunicativ-pragmatice	393
2. Clasa de substituție	394
2.1. [Realizarea prin nominalul neprepozițional]	394
2.1.1. [Subclasele de substantive prin care este exprimat complementul secundar]	394
2.1.2. [Subclasele de pronume prin care este exprimat complementul secundar]	394
2.1.3. [Formele verbale nepersonale prin care poate fi redat complementul secundar]	394
2.2. [Realizări propoziționale ale complementului secundar]	395
2.2.1. [Completive secundare relative propriu-zise sau interogative]	395
2.2.2. [Completive secundare conjuncționale]	395
3. Topica și punctuația	395

COMPLEMENTUL INDIRECT

(Marina Rădulescu Sala)

1. Aspecte definitorii	397
1.1. Caracteristici sintactice	397
1.1.1. [În grupul verbal]	399
1.1.2. [În grupul interjecțional]	401
1.1.3. [În grupul adjectival]	402
1.1.4. [În grupul adverbial]	403
1.2. Caracteristici semantice	403
1.3. Caracteristici comunicativ-pragmatice	404
2. Clasa de substituție	404
2.1. [Substantivele în dativ]	405
2.2. [Cliticele în dativ]	406
2.3. [Pronume nonclitice în dativ]	406
2.4. [Numerales]	407
2.5. [Grupul prepozițional <i>la / către</i> + nominal în acuzativ]	408
2.6. [Propoziție relativă fără antecedent]	408
2.6.1. [Introdusă prin conectori pronominali relativi]	408
2.6.2. [Introdusă prin grup prepozițional: <i>la / către</i> + conector relativ]	409
3. Tipuri de complemente indirecte	409
3.1. [Complementul indirect simplu]	409
3.2. [Complementul indirect multiplu]	410
3.3. [Complementul indirect dublu exprimat]	410
3.3.1. [Cu regent adverb]	410
3.3.2. [Cu regent interjecție]	410

3.3.3. [Cu regent adjectiv]	410
3.3.4. [Cu regent verb]	411
3.4. Complementul indirect în construcții eliptice	414
4. Topica și punctuația	414
5. Relația cu alte poziții sintactice	415
5.1. [Cu complementul prepozițional]	415
5.2. [Cu complementul de agent]	415
5.3. [Cu atributul în dativ]	415

COMPLEMENTUL PREPOZIȚIONAL

(Marina Rădulescu Sala)

1. Aspecte definitorii	416
1.1. Caracteristici sintactice	416
1.1.1. [În grupul verbal]	419
1.1.2. [În grupul adjectival]	423
1.1.3. [În grupul adverbial]	424
1.1.4. [În grupul interjecțional]	425
1.2. Caracteristici semantice	425
1.3. Caracteristici comunicativ-pragmatice	426
2. Clasa de substituție	426
2.1. [La nivelul propoziției]	426
2.2. [La nivelul frazei]	428
3. Tipuri de complemente prepoziționale	429
4. Topica și punctuația	430
5. Relația cu alte poziții sintactice	431
5.1. [Cu complementul indirect]	431
5.2. [Cu complementul direct]	431
5.3. [Cu atributul prepozițional]	431

COMPLEMENTUL DE AGENT

(Marina Rădulescu Sala)

1. Aspecte definitorii	432
1.1. Caracteristici sintactice	432
1.1.1. [În grupul verbal]	433
1.1.2. [În grupul adjectival]	434
1.2. Caracteristici semantice	434
1.3. Caracteristici în plan comunicativ-pragmatic	435
1.4. Delimitarea de alte poziții sintactice	436
2. Clasa de substituție	437
2.1. [Grup prepozițional cu nominal în acuzativ]	437
2.2. [Grup prepozițional cu propoziție relativă fără antecedent]	438
2.3. [Marca formală]	439
3. Tipuri de complement de agent	439
3.1. [Complementul de agent simplu]	439
3.2. [Complemente de agent coordonate]	440
4. Topica și punctuația	440
5. Relația cu alte poziții sintactice	440
5.1. [Cu subiectul]	440
5.2. [Cu atributul prepozițional]	440

COMPLEMENTUL POSESIV (Marina Rădulescu Sala)

1. Aspecte definitorii	441
1.1. Caracteristici sintactice	441
1.1.1. [În grupul verbal]	443
1.1.2. [În grupul interjecțional]	445
1.2. Caracteristici semantice	446
1.3. Caracteristici comunicativ-pragmatice	447
2. Clasa de substituție	447
2.1. [Clitice reflexive]	447
2.2. [Clitice personale]	448
2.3. [Pronume relativ + clitic]	448
2.4. [Substantiv + clitic]	448
2.5. [Propoziție relativă + clitic]	448
3. Tipuri de complement posesiv	448
3.1. [Complementul posesiv simplu]	448
3.2. [Complementul posesiv dublu exprimat în propoziții emfactice]	448
4. Topica și punctuația	449
5. Relația cu alte poziții sintactice	449
5.1. [Atribut exprimat prin posesiv / pronume personal în genitiv]	449
5.2. [Atribut exprimat prin clitic în dativ („dativul adnominal”)]	449

COMPLEMENTUL COMPARATIV (Rodica Zafiu)

1. Aspecte definitorii	450
1.1. Caracteristici sintactice	450
1.2. Caracteristici semantice	451
2. Clasa de substituție a complementului comparativ	453
2.1. Complementul comparativ de inegalitate	453
2.2. Complementul comparativ de egalitate	457
2.3. Compararea între calități	459
2.4. Compararea ireală	459
2.5. Comparativul partitiv	459
3. Topica și punctuația	460
4. Relația cu alte poziții sintactice	460

CIRCUMSTANȚIALE

CIRCUMSTANȚIALUL. PREZENTARE GENERALĂ (Dana Manea)

1. [Gruparea circumstanțialelor în raport cu tipul de informație transmis]	462
2. [Prezentarea circumstanțialelor din punct de vedere strict sintactic]	463
3. [Prezentarea circumstanțialelor din punct de vedere sintactico-semantic]	465
4. [Prezentarea circumstanțialelor sub aspect comunicativ-pragmatic]	468
5. [Concluzii]	469

CIRCUMSTANȚIALUL DE TIMP (Dana Manea)

1. Aspecte definitorii	470
1.1. Caracteristici sintactice	470
1.2. Caracteristici semantice	470
1.3. Caracteristici comunicativ-pragmatice	471

2. Clasa de substituție a circumstanțialului de timp	472
2.1. Realizări adverbiale	472
2.2. Realizări nominale	473
2.3. Realizări prin verbe la forme nepersonale	475
2.4. Realizări propoziționale	476
2.4.1. Temporale relative	476
2.4.2. Temporale conjuncționale	477
2.5. Circumstanțialul de timp în structuri eliptice	477
3. Tipuri semantice de circumstanțial de timp	478
4. Topica și punctuația	485
5. Relația cu alte poziții sintactice	486

CIRCUMSTANȚIALUL DE LOC (Domnița Tomescu)

1. Aspecte definitorii	487
1.1. Caracteristici sintactice	487
1.2. Caracteristici semantice	488
1.3. Caracteristici comunicativ-pragmatice	489
2. Clasa de substituție a circumstanțialului de loc	490
2.1. Realizări adverbiale	490
2.2. Grupuri propoziționale, incluzând nominale sau adverbiale	491
2.3. Realizări nominale	492
2.4. Realizări propoziționale	493
2.5. Circumstanțialul de loc în structuri eliptice	493
3. Tipuri semantice ale circumstanțialului de loc	494
3.1. [Circumstanțialul de localizare (locativ)]	494
3.2. [Circumstanțialul de direcție]	494
4. Topica și punctuația	494
5. Relația cu alte poziții sintactice	495

CIRCUMSTANȚIALUL DE MOD (Rodica Zafiu)

1. Aspecte definitorii	496
1.1. Caracteristici semantice	496
1.2. Caracteristici sintactice	499
1.3. Caracteristici pragmatice	501
2. Clasa de substituție a circumstanțialului de mod propriu-zis	502
2.1. Realizări prin grup adverbial	502
2.2. Realizări prin grup propozițional	502
2.3. Realizări prin grup verbal cu verb la gerunziu	505
2.4. Realizări propoziționale	505
2.5. Coocurența mai multor circumstanțiale de mod	505
3. Clasa de substituție a circumstanțialului de modalitate	506
3.1. Realizări prin grup adverbial	506
3.2. Realizări prin grup propozițional	506
3.3. Realizări propoziționale	507
4. Topica și punctuația. Gradul de integrare în enunț	507
5. Relația cu alte poziții sintactice	508

CIRCUMSTANȚIALUL INSTRUMENTAL

(Andreea Dinică)

1. Aspecte definitorii	509
1.1. Caracteristici sintactice	509
1.2. Caracteristici semantice	509
2. Clasa de substituție	510
2.1. Realizări prin nominal inclus într-un grup prepozițional	510
2.2. Realizări prin forme verbale nepersonale	510
2.2.1. [Verb la infinitiv inclus în grup prepozițional]	510
2.2.2. [Verb la gerunziu]	511
2.3. Realizări propoziționale	511
3. Topica și punctuația	511
4. Relația cu alte poziții sintactice	511

CIRCUMSTANȚIALUL SOCIATIV

(Andreea Dinică)

1. Aspecte definitorii	512
1.1. Caracteristici sintactice	512
1.2. Caracteristici semantice	513
2. Clasa de substituție	513
2.1. Realizări nominale	513
2.2. Realizări propoziționale	514
3. Topica și punctuația	514
4. Relația cu alte poziții sintactice	514

CIRCUMSTANȚIALUL CANTITATIV

(Rodica Zafiu)

1. Aspecte definitorii	515
1.1. Caracteristici semantice	515
1.2. Caracteristici sintactice	516
1.3. Caracteristici pragmatice	517
2. Clasa de substituție a circumstanțialului cantitativ	517
2.1. Realizări prin grup adverbial	518
2.2. Realizări prin grup nominal	519
2.3. Realizări prin grup prepozițional	520
2.4. Realizări propoziționale	520
3. Topica și punctuația	520
4. Relația cu alte poziții sintactice	520

CIRCUMSTANȚIALUL DE RELAȚIE

(Andreea Dinică)

1. Aspecte definitorii	521
1.1. Caracteristici sintactice	521
1.2. Caracteristici semantice	522
1.3. Caracteristici pragmatice	522
2. Clasa de substituție	522
2.1. Realizări nominale	522
2.2. Realizări adjectivale	524

2.3. Realizări prin forme verbale nepersonale	524
2.4. Realizări adverbiale	524
2.5. Realizări propoziționale	525
2.5.1. [Propoziții relative]	525
2.5.2. [Propoziții conjuncționale]	525
3. Topica și punctuația	525
4. Relația cu alte poziții sintactice	525

CIRCUMSTANȚIALUL DE CAUZĂ (Dana Manea)

1. Aspecte definitorii	526
1.1. Caracteristici semantice	526
1.2. Caracteristici sintactice	526
1.3. Caracteristici pragmatice	526
2. Clasa de substituție a circumstanțialului de cauză	527
2.1. Realizări propoziționale	527
2.1.1. Cauzale conjuncționale	528
2.1.2. Cauzale relative	529
2.1.3. Cauzale juxtapuse	529
2.2. Realizări prin verbe cu forme nepersonale	530
2.3. Realizări adverbiale	531
2.4. Realizări prin adjective propriu-zise sau participiale	532
2.5. Realizări nominale	532
3. Tipuri semantice de circumstanțial de cauză	535
4. Topica și punctuația	537
5. Relația cu alte poziții sintactice	538

CIRCUMSTANȚIALUL DE SCOP (Dana Manea)

1. Aspecte definitorii	540
1.1. Caracteristici semantice	540
1.2. Caracteristici sintactice	542
1.3. Caracteristici pragmatice	542
2. Clasa de substituție a circumstanțialului de scop	542
2.1. Realizări propoziționale	543
2.1.1. Finale conjuncționale	545
2.1.2. Finale relative	545
2.1.3. Finale juxtapuse	545
2.2. Realizări prin forme verbale nepersonale	546
2.3. Realizări adverbiale	546
2.4. Realizări nominale	548
2.5. Structuri eliptice cu circumstanțial de scop	548
3. Topica și punctuația	549
4. Relația cu alte poziții sintactice	549

CIRCUMSTANȚIALUL CONDIȚIONAL (Dana Manea)

1. Aspecte definitorii	550
1.1. Caracteristici semantice	550
1.2. Caracteristici sintactice	551
1.3. Caracteristici pragmatice	551

2. Clasa de substituție a circumstanțialului condițional	551
2.1. Realizări propoziționale	551
2.1.1. Condiționale conjuncționale și relative	551
2.1.2. Condiționale juxtapuse	553
2.1.3. Condiționale în construcții reduse sau eliptice	553
2.1.4. Tipuri semantice de propoziții condiționale	554
2.2. Realizări prin forme verbale nepersonale	554
2.3. Realizări prin adjective și participii	555
2.4. Realizări adverbiale	555
2.5. Realizări nominale	556
3. Topica și punctuația	557
4. Relația cu alte poziții sintactice	558

CIRCUMSTANȚIALUL CONCESIV

(Dana Manea)

1. Aspecte definitorii	559
1.1. Caracteristici semantice	559
1.2. Caracteristici sintactice	559
1.3. Caracteristici pragmatice	560
2. Clasa de substituție a circumstanțialului concessiv	560
2.1. Realizări propoziționale	560
2.1.1. Concesivele conjuncționale	560
2.1.2. Concesivele relative	562
2.1.3. Concesivele juxtapuse	563
2.1.4. Concesivele eliptice	563
2.1.5. Tipuri semantice de propoziții concesive	564
2.2. Realizări prin forme verbale nepersonale	564
2.3. Realizări prin participii, adjective și adverbe	565
2.4. Realizări adverbiale	566
2.5. Realizări nominale	567
3. Topica și punctuația	568
4. Relația cu alte poziții sintactice	568

CIRCUMSTANȚIALUL CONSECUTIV

(Dana Manea)

1. Aspecte definitorii	569
1.1. Caracteristici semantice	569
1.2. Caracteristici sintactice	570
2. Clasa de substituție a circumstanțialului consecutiv	570
2.1. Realizări propoziționale	570
2.1.1. Consecutivele conjuncționale	570
2.1.2. Consecutivele relative	573
2.2. Realizări prin forme verbale nepersonale	573
2.3. Realizări nominale	573
3. Topica și punctuația	574
4. Relația cu alte poziții sintactice	574

CIRCUMSTANȚIALUL OPOZIȚIONAL

(Camelia Stan)

1. Aspecte definitorii	575
1.1. Caracteristici sintactice	575
1.2. Caracteristici semantico-pragmatice	577

2. Clasa de substituție a circumstanțialului opozițional	577
2.1. Realizări prin grup prepozițional	577
2.2. Realizări propoziționale	578
3. Corelativele	579
4. Topica și punctuația	579
5. Relația cu alte poziții sintactice	579

CIRCUMSTANȚIALUL CUMULATIV 579

(Camelia Stan)

1. Aspecte definitorii	581
1.1. Caracteristici sintactice	581
1.2. Caracteristici semantice	582
2. Clasa de substituție a circumstanțialului cumulativ	582
2.1. Realizări prin grup prepozițional	582
2.2. Realizări propoziționale	584
2.3. Realizări cu adverbul <i>decât</i>	584
3. Corelativele	585
4. Topica și punctuația	586
5. Relația cu alte poziții sintactice	586

CIRCUMSTANȚIALUL DE EXCEPȚIE

(Camelia Stan)

1. Aspecte definitorii	587
1.1. Caracteristici sintactice	587
1.2. Caracteristici semantice	588
2. Clasa de substituție a circumstanțialului de excepție	588
2.1. Realizări prin grup prepozițional	588
2.2. Realizări propoziționale	589
2.3. Realizări cu adverbe restrictive	589
2.4. Realizări prin gerunziu	590
3. Corelativul	590
4. Topica și punctuația	591
5. Relația cu alte poziții sintactice	591

ATRIBUTUL

(Magdalena Popescu-Marin)

1. Aspecte definitorii	592
1.1. [Substantivul regent]	592
1.2. [Clasa morfologică a regentului și tipul semantico-gramatical al substantivului-centru]	592
1.3. [Tipologia atributelor din punct de vedere formal]	592
1.4. [Restricții de compatibilitate semantică]	592
1.5. [Gradul de dependență față de centru]	593
1.6. [Atributul și numele predicativ]	593
1.7. [Coordonarea atributelor, relații apozitive și restrângerea succesivă a clasei referentului]	594
2. Tipuri formale de atribut	594
2.1. Atributul adjectival	594
2.1.1. [Adjectiv propriu-zis]	596
2.1.2. [Participiu]	596
2.1.3. [Gerunziu adjectivizat]	596
2.1.4. [Numerales]	596
2.1.5. [Adjective pronominale]	598

2.2. Atributul substantival	598
2.2.1. [Atributul substantival genitival]	599
2.2.2. [Atributul substantival prepozițional]	600
2.2.3. [Atributul substantival în nominativ]	601
2.2.4. [Centru nominal este exclusiv de proveniență verbală]	601
2.3. Atributul pronominal	602
2.3.1. [Atributul pronominal în genitiv]	602
2.3.2. [Atributul pronominal în dativ]	602
2.3.3. [Atributul pronominal prepozițional]	602
2.4. Atributul adverbial	603
2.5. Atributul verbal	603
2.5.1. [Atributul verbal exprimat prin infinitiv]	603
2.5.2. [Atributul verbal exprimat prin supin]	604
2.5.3. [Gerunziul neacordat]	604
2.6. Atributul exprimat prin construcții prepoziționale complexe	604
2.7. Atributul realizat propozițional	604
2.7.1. [Propoziția atributivă relativă]	605
2.7.2. [Propoziția atributivă conjuncțională]	610
2.8. Modurile verbale în propozițiile atributive	610
2.9. Topica propoziției atributive	610
3. Atribute izolate și neizolate	611
3.1. Atributul izolat	611
3.2. Atributul neizolat	612
3.3. Propoziții atributive izolate și neizolate	612
3.4. Tipuri de raporturi semantico-sintactice	613
4. Manifestarea relației de dependență	614
4.1. [Recțiunea]	614
4.2. [Conectorii]	614
4.3. [Acordul]	614
4.3.1. [Acordul în gen și număr]	614
4.3.2. [Acordul în caz]	616
4.4. [Acordul lui <i>al</i>]	618

APOZIȚIA (Raluca Brăescu)

1. Aspecte definitorii	619
1.1. Natura relației apozitive	619
1.2. Coreferențialitatea termenilor	619
1.3. Aspecte semantice și pragmatice	620
1.4. Aspecte sintactice	620
1.4.1. Caracterul predicativ al apozității	620
1.4.2. Realizări ale apozității	620
1.4.3. Ipostaze sintactice ale bazei	623
1.5. Mărci apozitive	623
2. Tipuri de apozitii nominale	624
2.1. Apozitia ecuativă	624
2.1.1. Structura apozității ecuative	624
2.1.2. Probleme de topică	624
2.1.3. Probleme de acord	624
2.1.4. Mărci ale apozității ecuative	625
2.2. Apozitia atributivă	625
2.2.1. Structura apozității atributive	625
2.2.2. Probleme de topică	626
2.2.3. Probleme de acord	627
2.2.4. Mărci ale apozității atributive	627

3. Structuri apozitive	627
3.1. Apозиția simplă și apозиția complexă	627
3.2. Apозиția rezumativă și apозиția multiplă	628
3.3. Tipuri semantice de apозиții	629
4. Apозиția și atributul categorial	630
4.1. Construcții atributive categoriale	630
4.2. Aspectul referențial	630
4.3. Probleme de acord	631
4.4. Probleme de topică	631
4.5. Mărcile apozitive	631

ORGANIZAREA DISCURSIVĂ

ASPECTE ALE CONSTRUCȚIEI DISCURSULUI

DEIXIS

(Adriana Gorăscu)

1. Definiție; prezentare generală	635
1.1. Coordonatele cadrului deictic	635
1.2. Condiționări pragmatice ale utilizării / interpretării deicticelor	636
1.3. Deixisul în comunicarea (±) prototipică. Cadrul deictic primar / secundar (deplasat)	636
2. Deictice simbolice vs ostensive	637
2.1. Deictice simbolice	638
2.2. Deictice ostensive	638
2.3. Deictice mixte	639
3. Categorii de deictice în funcție de rolul în ancorarea deictică a enunțului	640
3.1. Expresii referențiale intrinsec deictice	640
3.2. Expresii deictice relaționale	641
3.3. Expresii cu ancoraj deictic intrinsec	641
3.4. Expresii ale „acordului” deictic	644
4. Categorii de deictice în funcție de tipul de informație codificată	645
4.1. [Deixis personal]	645
4.2. [Deixis spațial]	646
4.3. [Deixis temporal]	647
4.4. [Deixis discursiv (textual)]	651
4.5. [Deixis social]	653
4.6. [Deixis descriptiv]	654

ANAFORA

(Rodica Zafiu)

1. Preliminarii	656
2. Anaforă sintactică vs anaforă discursivă	656
3. Continuitate referențială vs reluare semantică	658
3.1. Continuitatea referențială	658
3.2. Reluarea semantică	659
4. Mijloace de expresie	660
5. Substitute anaforice referențiale	662
5.1. Anafora zero	663
5.2. Anafora pronominală	665
5.3. Numeralul cu rol anaforic	669
5.4. Anafora adverbială	669
5.5. Profrazele <i>da</i> și <i>nu</i>	670
5.6. Anafora verbală	671
6. Expresii nominale indexate	671

7. Similitudinea categorială (reluarea semantică)	672
8. Observații finale	672

MODALIZAREA (Rodica Zafiu)

1. Preliminarii	673
2. Modalizatori	674
2.1. Adverbele (și locuțiunile adverbiale) modale	674
2.2. Verbele modale	675
2.3. Verbele lexicale cu sens modal	677
2.4. Perifrazele stabile sau libere	677
2.5. Construcții imbricate	677
3. Modalitatea epistemică	678
3.1. Modalizarea epistemică propriu-zisă (judecată epistemică)	678
3.2. Evidențialele	686
4. Modalitatea deontică	689
4.1. Modalitatea deontică propriu-zisă	692
4.2. Modalitatea volitivă, deziderativă	693
5. Pseudomodalitatea „dinamică”	694
6. Modalitatea apreciativă	696
7. Combinarea modalizatorilor	696

AFIRMAȚIA (Rodica Zafiu)

1. Preliminarii	698
2. Profraza <i>da</i>	699
2.1. Relația cu antecedentul	699
2.2. Aspecte pragmatice	700
2.3. Aspecte sintactice	700
2.4. Structura adversativă <i>ba da</i>	701
2.5. Marcă fatică	701
3. Răspunsul afirmativ și exprimarea acordului	702
3.1. Răspunsul afirmativ la o întrebare totală	702
3.2. Replica afirmativă	704
3.3. Acceptarea unor acte injonctive, predictive, promissive	705

NEGAȚIA (Rodica Zafiu)

1. Preliminarii	707
2. Negație propozițională vs negație de constituent	708
2.1. Interpretarea semantică	710
2.1.1. Domeniul și focusul negației	710
2.1.2. Negația metalingvistică (metadiscursivă)	711
2.2. Negația propozițională	711
2.2.1. Marca de negație <i>nu</i>	712
2.2.2. Termenii negativi	713
2.2.3. Termenii pozitivi nedefiniți	716
2.2.4. Negația „adăugată” (semiadverbul <i>nici</i>)	717
2.2.5. Conjuncția <i>nici</i>	718
2.2.6. Echivalentele negației propoziționale	718
2.3. Negația de constituent	719
2.4. Explicitarea reciprocă a negației și a afirmației	721

2.5. Întărirea negației	721
2.5.1. Mărci de intensificare de tip adverbial	722
2.5.2. Mărci de intensificare de tip adjectival	723
2.5.3. Mărci de intensificare de tip pronominal	723
2.6. Structuri negative cu alte valori decât negația	723
2.6.1. Negația expletivă	724
2.6.2. Restricția cu formă negativă (polemică)	724
2.6.3. Cumularea cu formă negativă (polemică)	725
3. Aspecte discursiv-pragmatice	725
3.1. Profraza <i>nu</i>	725
3.2. Răspunsul negativ și exprimarea dezacordului	726

CONECTORI FRASTICI ȘI TRANSFRASTICI

(Isabela Nedelcu)

1. Aspecte definitorii	728
1.1. [Definiție]	728
1.2. [Relații frastice vs relații transfrastice]	728
1.3. [Conectori sintactici]	728
1.4. [Conectori pragmatici]	728
1.5. [Restricții sintactice sau pragmatice de utilizare a conectorilor]	729
2. Conectorii pragmatici	729
2.1. [Conectori transfrastici]	729
2.2. [Conectori frastici]	732
2.2.1. [Tipuri de conectori frastici]	732
2.2.2. [Conectori utilizați incidental]	732
3. Aspecte ale pragmaticii conectorilor	733
3.1. [Conexiuni între două acte de vorbire]	733
3.2. [Roluri argumentative]	733
3.2.1. [Confirmarea]	733
3.2.2. [Explicația / justificarea]	734
3.2.3. [Rectificarea]	734
3.2.4. [Concesia]	734
3.2.5. [Obiecția]	734
3.2.6. [Concluzia]	735
3.2.7. [Dezacordul]	735
3.3. [Conectori cu funcție expresiv-emoțională]	735
3.4. [Conectori cu funcție de reamintire]	735
4. Conectorii de structurare discursivă	735
4.1. [Conectori de introducere a unei noi teme de discurs]	735
4.2. [Conectori corelativi]	736
4.3. [Conectori cu valoare modalizatoare discursivă]	736
5. Registrul stilistic	737

STRUCTURI SINTACTICE DEVIANTE

CONSTRUCȚII INCIDENTE

(Domnița Tomescu)

1. Aspecte sintactice	738
1.1. Structuri incidente	738
1.2. Complexitatea enunțurilor incidente	739
1.3. Incidente independente / legate	740
1.4. Topica incidenteii	741
1.5. Punctuația incidenteii	741

2. Aspecte semantico-funcționale	741
3. Aspecte stilistice	742

ANACOLUTUL (Domnița Tomescu)

1. Aspecte sintactice	743
1.1. [Discontinuitatea construcției sintactice: întreruperea]	743
1.2. [Reluarea construcției sintactice. Devierea sintactică]	744
1.3. [Izolarea sintactică]	744
1.4. [Recuperarea continuității sintactice]	745
2. Aspecte morfosintactice	745
2.1. [Anacolutul cazului]	747
2.2. [Anacolutul persoanei]	747
2.3. [Anacolutul numărului]	747
2.4. [Anacolutul elementelor relaționale]	747

ELIPSA (Domnița Tomescu)

1. Aspecte sintactice	748
1.1. [Structuri ale elipsei]	748
1.2. [Variante de realizare a elipsei]	748
1.2.1. [Brahilogia]	750
1.2.2. [Elipsa propriu-zisă]	751
1.2.3. [Tipuri intermediare]	751
1.3. [Evoluția construcțiilor eliptice]	751
1.3.1. [Lexicalizarea elipsei]	752
1.3.2. [Gramaticalizarea elipsei]	752
2. Aspecte pragmatice	752

REPETIȚIA (Laurenția Dascălu Jinga)

1. Preliminarii	753
2. Criterii de clasificare	753
2.1. Realizarea lingvistică	754
2.2. Distanța dintre termenii repetițiilor	754
2.3. Fixitatea structurii repetitive	754
2.4. Intenționalitatea	755
2.5. Calitatea de locutor sau de alocutor a vorbitorului	755
3. Structuri sintactico-semantice repetitive	755
3.1. Structuri repetitive unitare	756
3.2. Structuri repetitive neunitare	763
4. Funcțiile repetiției	763
4.1. Asigurarea coeziunii textuale	763
4.1.1. [Modalitățile de realizare]	763
4.1.2. [Tipurile repetitive]	765
4.2. Intensificarea semantică	765
4.3. Repetiția în dialog	765
4.3.1. Răspunsul la întrebare	766
4.3.2. Prefațarea răspunsului	766

4.3.3. Realizarea unor mișcări argumentative	766
4.3.4. Funcții metadiscursive	768
4.3.5. Exprimarea semnalelor de receptare	769
4.3.6. Realizarea unor strategii conversaționale	769

IMBRICAREA (Domnița Tomescu)

1. Aspecte sintactice	772
1.1. [Imbricarea, rezultat al relativizării]	772
1.1.1. [Preluarea poziției sintactice a regentului]	774
1.1.2. [Imbricarea în enunțurile multipropoziționale]	774
1.2. [Imbricarea, rezultat al deplasării componentelor sintactice]	775
1.2.1. [Repoziționarea grupurilor sintactice]	775
1.2.2. [Legarea sintactică integrală]	776
1.2.3. [Legarea sintactică parțială]	776
2. Aspecte semantico-pragmatice	778

TIPURI DE DISCURS

DIALOGUL (Andra Vasilescu)

1. Aspecte definitorii	779
2. Variabile contextuale care modelează dialogul	782
2.1. Numărul participanților la dialog	782
2.1.1. Doi vs mai mulți participanți	782
2.1.2. Emițător – receptor	783
2.2. Identitatea participanților la dialog	783
2.2.1. Identitatea culturală a interlocutorilor	784
2.2.2. Identitatea socială a interlocutorilor	784
2.2.3. Identitatea psihologică, sexul, particularitățile fizice ale interlocutorilor	785
2.2.4. Personalitatea	785
2.3. Relațiile dintre participanții la dialog	785
2.3.1. Locutor – alocutor	786
2.3.2. Gradul de cunoaștere reciprocă și de intimitate	786
2.3.3. Relații de colaborare – relații conflictuale	787
2.3.4. Relații de putere	788
2.3.5. Rolul social	789
2.3.6. Dialog formal vs dialog informal	790
2.3.7. Percepția	790
2.4. Canalul de comunicare	790
2.4.1. Forme scrise vs forme orale	791
2.4.2. Dialogul oral	791
2.4.3. Mediile de transmitere a dialogului	793
2.4.4. Dialogul în literatură	793
2.5. Locul și momentul desfășurării dialogului	794
2.6. Cauza și scopul	794
2.7. Modul de comunicare	794
2.7.1. Comportamentul euristic	794
2.7.2. Comportamentul de ranforsare	795
2.7.3. Comportamentul de susținere (de sprijin)	795
2.7.4. Comportamentul reflexiv	795
2.7.5. Comportamentul explicativ	796
2.7.6. Comportamentul autocentrat	796

2.7.7. Comportamentul ludic (umorul)	796
2.7.8. Tăcerea (absența vorbirii)	797
2.8. Relația dintre context și cotext	797
3. Unitățile dialogului	797
3.1. Actul de vorbire	798
3.1.1. Structura actelor de vorbire	798
3.1.2. Clasificarea actelor de vorbire	799
3.1.3. Acte de vorbire directe vs acte de vorbire indirecte	800
3.1.4. Mărci ale forței ilocuționare	801
3.2. Mișcarea conversațională	802
3.3. Intervenția (replica)	803
3.4. Schimbul (de replici)	805
3.4.1. Principiul alternanței la cuvânt	805
3.4.2. Accesul la cuvânt	808
3.4.3. Coerență directă vs coerență indirectă	810
3.5. Tranzacția	810
3.6. Conversația. Discuția	812
3.6.1. Conversația	812
3.6.2. Discuția	812
3.6.3. Structura conversației / discuției	813
4. Mecanisme pragmatice subiacente dialogului	813
4.1. Principiul cooperării	813
4.1.1. Presupozițiile	814
4.1.2. Implicațiile	815
4.1.3. Implicaturile	815
4.2. Principiul politeții	815
4.2.1. Strategiile politeții negative	815
4.2.2. Strategiile politeții pozitive	816

VORBIREA DIRECTĂ ȘI VORBIREA INDIRECTĂ

(Ileana Vântu)

1. Aspecte definitorii	818
2. Vorbirea directă	819
2.1. Proprietăți sintactice	819
2.2. Proprietăți semantico-pragmatice	820
2.3. Proprietăți intonaționale	820
3. Vorbirea indirectă	821
3.1. Proprietăți sintactice	821
3.2. Proprietăți semantico-pragmatice	822
3.3. Proprietăți intonaționale	823
4. Transpunerea discursurilor din vorbire directă în vorbire indirectă	825
5. Discursul direct legat și discursul indirect liber	825
5.1. Aspecte definitorii	825
5.2. Discursul direct legat	826
5.3. Discursul indirect liber	827
6. Întrepătrunderi ale diverselor tipuri de discurs	

LIMBA ROMÂNĂ VORBITĂ

(Margareta Manu Magda)

1. Preliminarii	828
1.1. [Sistemul de variante ale limbii române]	828
1.2. [Limba română standard]	828
1.3. [Variante diamezice (modalitățile orală și scrisă de comunicare)]	828

1.4. [Conversația spontană ca formă prototipică de realizare a comunicării vorbite]	829
1.5. [Textul scris și textul oral]	829
2. Caracterizarea limbii vorbite	829
2.1. [Varianta vorbită a limbii]	829
2.2. [Particularitățile limbii vorbite determinate de condițiile specifice impuse comunicării de realizarea orală a mesajului]	829
2.2.1. [Particularitățile limbii vorbite determinate de prezența alocutorului]	830
2.2.2. [Particularitățile limbii vorbite determinate de caracterul spontan al comunicării orale]	830
2.2.3. [Particularitățile limbii vorbite determinate de contextul situațional]	831
3. Limba română vorbită	832
3.1. [Particularități (preferințe) distincte ale limbii române vorbite determinate de condițiile de realizare <i>in praesentia</i> a comunicării orale]	832
3.2. [Organizarea pragmatic-discursivă a textului oral]	833
3.2.1. [Mărcile discursive cu funcție fatică]	834
3.2.2. [Mărcile discursive cu funcție de structurare a interacțiunii]	836
3.2.3. [Mărcile discursive ale ezitărilor]	840
3.2.4. [Mărcile discursive ale corectărilor]	841
3.2.5. [Mărci ale implicării afective, modalizatori]	841
3.3. [Alocutivele]	842
3.3.1. [Adresarea]	842
3.3.2. [Verbul la imperativ]	854
3.3.3. [Mărci suplimentare ale funcției conative (expresii ale mobilizării și demobilizării verbale)]	854
3.4. [Elemente afective prezente în comunicarea directă]	856
3.5. [Fapte de oralitate la nivel fonetic și fonologic]	857
3.6. [Forme morfologice aparținând variantelor neliterare ale limbii]	857
3.7. [Organizarea sintactică a discursului oral]	858
3.7.1. Formațiuni determinate de dinamica procesului interactiv	859
3.7.2. Formațiuni determinate de structura contextului situațional	861
3.7.3. Intervenția factorilor emoționali în organizarea enunțurilor	861
3.7.4. Prezența mesajului în mesaj	863

ORGANIZAREA INFORMAȚIONALĂ A ENUNȚULUI

PREZENTARE GENERALĂ

(Adriana Gorăscu)

1. Tipuri de informație în enunț	864
2. Organizarea comunicativ-informațională: funcții	864
2.1. [Tipare structurale nonspecifice]	864
2.2. [Tipare structurale specifice]	865
2.2.1. [Organizarea tematică (privire sintetică)]	865
2.2.2. [Organizarea focală (privire sintetică)]	866
2.2.3. [Temă / remă vs topic / focus]	866
2.2.4. [Organizarea lineară]	867
3. Progresia comunicativă	868

ORGANIZAREA TEMATICĂ A ENUNȚULUI (TEMĂ / REMĂ)

(Adriana Gorăscu)

1. Prezentare generală	869
2. Selecția tematică: condiționări contextuale / pragmatice	869
3. Funcții comunicative; tematizare <i>forte</i> vs <i>slabă</i>	871

3.1. [Tematizarea forte: mărci specifice]	872
3.1.1. [Mărci intonaționale]	872
3.1.2. [Mărci sintactice]	873
3.1.3. [Mărci lexico-sintactice]	877
3.2. [Tematizarea slabă: mărci nonspecifice; raporturi între diferite tipuri de tematizare]	879
3.2.1. [Tematizări divergente]	879
3.2.2. [Tematizări convergente]	880
3.2.3. [Enunțul pluritematic]	880
4. Catalizatori (semnalizatori tematici)	880
5. Sintaxa tematizării; integrare / nonintegrare sintactică	881
5.1. [Subiectul]	882
5.2. [Predicatul]	883
5.3. [Numele predicativ și predicativul suplimentar]	883
5.4. [Complementele (direct, indirect, de agent)]	884
5.5. [Circumstanțialele „logice”]	885
5.6. [Circumstanțialele propriu-zise]	885
5.7. [Atributul]	885

ORGANIZAREA FOCALĂ A ENUNȚULUI (TOPIC / FOCUS)

(Adriana Gorăscu)

1. Prezentare generală	886
1.1. [Conținutul informațional]	887
1.2. [Expresia lingvistică]	887
2. Condiționări contextuale / pragmatice ale focalizării	888
3. Tipuri de focalizare: <i>neutrală</i> vs <i>contrastivă</i>	889
4. Mărcile specifice ale focalizării	891
5. Sintaxa focalizării	892
5.1. [Marcarea specifică a componentelor constitutive; operații sintactice asociate]	893
5.2. [Tipuri de enunț focalizat]	893
5.3. [Constituenți focalizabili (cu realizare ± propozițională)]	894
5.3.1. [Subiectul]	895
5.3.2. [Predicatul]	895
5.3.3. [Numele predicativ]	896
5.3.4. [Predicativul suplimentar]	896
5.3.5. [Complementele și circumstanțialele]	897
5.3.6. [Atributul]	897
5.3.7. [Focalizarea globală a principalei]	898
5.3.8. [Focalizarea unui constituent dintr-o subordonată]	898
5.4. [Tipuri particulare de focalizare]	898
5.4.1. [Focalizarea multiplă]	898
5.4.2. [Focalizarea unei secvențe fără statut de constituent sintactic independent]	901

ORGANIZAREA PROZODICĂ A ENUNȚULUI

(Laurenția Dascălu Jinga)

1. Intonația	902
1.1. Funcția de actualizare comunicativă a intonației	904
1.2. Funcția demarcativă a intonației	904
1.2.1. Intonația de continuitate și cea de încheiere	905
1.2.2. Intonația parantetică	906
1.2.3. Intonația suspensiei	906
1.3. Funcția intonației de a indica structura informațională a enunțurilor	907
1.3.1. Enunțuri cu topică normală	907
1.3.2. Enunțuri cu topică marcată	907

1.4. Funcția modală a intonației	907
1.4.1. Intonația enunțurilor asertive	907
1.4.2. Intonația enunțurilor interogative	910
1.4.3. Intonația enunțurilor imperative	920
1.5. Funcția emfatică a intonației	921
1.5.1. Enunțurile cu tipar melodic descendent	921
1.5.2. Enunțurile cu tipar melodic ascendent	921
1.6. Funcția expresivă a intonației	922
1.6.1. Enunțuri exclamative nemarcate în plan segmental	922
1.6.2. Enunțuri exclamative marcate în plan segmental	924
1.7. Funcția gramaticală a intonației	933
1.7.1. Dezambiguizare prin intonație și pauză	934
1.7.2. Dezambiguizare prin intonație, accent frastic și pauză	937
1.7.3. Dezambiguizare prin plasarea diferită a accentului frastic	938
1.7.4. Omonimii nerezolvabile prin mijloace suprasegmentale	939
2. Accentul	940
2.1. Accentul frastic – parte componentă a unor structuri sintactice	940
2.1.1. Structurile sintactice contrastive și cele emfatice	940
2.1.2. Structurile sintactice cu conjuncții reluate sau cu corelative	941
2.1.3. Structurile sintactice cu semiadverbe	941
2.1.4. Enunțurile care cuprind negații	942
2.1.5. Enunțurile interogative	943
2.1.6. Enunțurile exclamative	943
2.2. Accentul frastic – mijloc de înlăturare a unor omonimii lexico-gramaticale	943
2.3. Accentul – parte componentă a unor strategii discursive	944
2.3.1. Strategiile de rectificare	944
2.3.2. Strategiile digresive	944
3. Pauza	945
3.1. Funcțiile pauzei finale	945
3.2. Funcțiile pauzei interne	945
3.2.1. Segmentarea	945
3.2.2. Marcarea elementelor incidente, a celor intercalate și a celor izolate	945
3.2.3. Juxtapunerea	945
3.2.4. Elipsa	946
3.2.5. Tematizarea	946
3.2.6. Vorbirea directă	946
3.2.7. Funcții discursive	946

IMPLICAȚIILE SINTACTICE ALE PUNCTUAȚIEI

(Camelia Stan)

1. Aspecte definitorii	947
1.1. [Raportul dintre punctuație și caracteristicile prozodice ale comunicării]	947
1.2. [Rolul sintactic al punctuației]	950
1.3. [Rolul expresiv al punctuației]	950
2. Segmentarea fluxului vorbirii	951
2.1. [Constituenți sintactici care nu se despart prin punctuație]	951
2.2. [Utilizarea semnelor de punctuație]	952
3. Norma de punctuație	955

BIBLIOGRAFIE SPECIALĂ

ENUNȚUL

- Avram, M., 1997, p. 299–302, 305–309, 405, 407–416.
 Benveniste, E., 1966, p. 225–288.
 Dimitriu, C., 2002, p. 1028–1030, 1105.
 Drașoveanu, D. D., 1968, *Observații asupra cuvintelor relaționale*, în CL, XIII, 1, p. 19–32.
 ELR, p. 29–31, 113–115, 141–144, 187–189, 207, 261–262, 289–290.
 GA, II, p. 240–253.
 Gheorghe, M., 2004, p. 252.
 Graur, Al., 1956, *Pentru o sintaxă a propozițiilor principale*, în SG, I, p. 121–139.
 Guțu Romalo, V., 1973, p. 9–70, 81–88.
 Ionescu-Ruxăndoiu, L., 2003.
 Iordan, I., V. Robu, 1978, p. 539–544, 546–564.
 Irimia, D., 2000, p. 353–365, 369–370, 405–407, 460, 469, 483, 493–523.
 Martinet, A., 1975, p. 89–100.
 Moeschler, J., A. Reboul, 1999, p. 42–44, 55–57, 61–64.
 Niculescu, Al., 1958, *Observații asupra conjuncțiilor adversative fundamentale în limbile romănice. Conjuncția adversativ-copulativă*, în *Omagiu Iordan*, p. 633–637.
 Pană Dindelegan, G., 1992b, p. 31–66.
 Pană Dindelegan, G., 2003, p. 155–157, 251–252.
 Renzi, L., G. Salvi, A. Cardinaletti (eds.), 1995, p. 165–175.
 Sécrieru, M., 1998.
 Stati, S., 1965, *La construction des chaînes linguistiques potentielles*, în CLTA, II, p. 267–280.
 Stati, S., 1967, p. 155–223.
 Stati, S., 1990, p. 12–15.
 Șerbănescu, A., 2002.
 Teiuș, S., 1980, p. 46–136.
 Vasiliu, E., 1995, p. 28–30, 37–41.

GRUPUL VERBAL

- Coteanu, I. (red. resp.), p. 291–305.
 Creissels, D., 1995, p. 155–182, 204–323.
 Evseev, I., 1974.
 Huddleston, R., G. K. Pullum (eds.), 2002, p. 43–322.
 Lazard, G., 1994.
 Maingueneau, D., 1994, p. 29–40.
 Manca, D., 2001b.
 Mierlă, A., 2003.
 Niculescu, A., 1978, p. 253–273.
 Pană Dindelegan, G., 1974.
 Pană Dindelegan, G., 1976.
 Pană Dindelegan, G., 1980, *Grup verbal*, în LL, I, p. 78–81.
 Pană Dindelegan, G., 2003, p. 211–231.
 Picoche, J., 1995, *Définitions actancielle*, în „Cahiers de lexicologie”, I, p. 67–76.
 Riegel, M., J.-Ch. Pellat, R. Rioul, 1994, p. 103–145, 212–241, 433–451.
 Stan, C., 2005, p. 169–233.

Touratier, Ch., 2000, p. 117–139.

Uşurelu, C., 2005.

Marleen Van Peteghem, 1991.

GRUPUL NOMINAL

Avram, M., 1997, p. 348–361.

Chierchia, G., 1997, p. 62–80, 219–313.

Cinque, G., G. Giusti (eds.), 1995.

Renzi, L. (ed.), 1991, p. 273–531, 645–696.

Florea, M., 1983.

Irimia, D., 2000, p. 469–486.

Kleiber, G., B. Laca, L. Tasmowski (eds.), 2001.

Lyons, J., 1996, p. 294–302.

Pană Dindelegan, G., 1999.

Pană Dindelegan (coord.), 2003, p. 337–362.

Stan, C., 2003.

Tasmowski, L. (coord.), 2000.

GRUPUL ADJECTIVAL

Guţu-Romalo, Valeria, 1973, p. 65.

Pană Dindelegan, G. 1992a, p. 35–118.

Pană Dindelegan, G. (coord.), 2005, p. 39–48.

GRUPUL ADVERBIAL

Avram, M., 1997, p. 252–261.

Brâncuş, Gr., M. Saramandu, 2001, p. 192–217.

Ciompec, G., 1985.

Iordan, I., V. Robu, 1978, p. 497–510.

Irimia, D., 2000, p. 289–303.

Pană Dindelegan, G., 1992a, p. 85–117.

Renzi, L. (ed.), 1995, p. 341–412.

GRUPUL INTERJEȚIONAL

Minuţ, A. M., 1997, *Interjecţia în limba română*, I, în AUI, 43, p. 179–186.

Minuţ, A. M., 1998–1999, *Interjecţia în limba română*, II, în AUIL, 44–45, p. 157–172.

Şerbănescu, A., 1991, *Despre statutul lui uite vs uită-te*, în SCL, XLII, 3–4, p. 151–165.

GRUPUL PREPOZIȚIONAL

Cuniţă, A., 1999, *La préposition roumaine peste au carrefour des théories linguistiques*, în „Cahiers scientifique de l'Université d'Artois”, 13, *Fonctions syntaxiques et rôles sémantiques*, p. 53–60.

Pană Dindelegan, G., 1992a, p. 31–33.

Pană Dindelegan, G., 1994, p. 37–38.

Pană Dindelegan, G., 2003, p. 165–182.

Rauh, G., 1994, *Prépositions et rôles: points de vue syntaxique et sémantique*, în „Langages”, 113, p. 45–78.

Riegel, M., J.-C. Pellat, R. Rioul, 1994, p. 369–373.

CONSTRUCȚII PASIVE ȘI CONSTRUCȚII IMPERSONALE

Dobrovie-Sorin, C., 1994, p. 128–195 (trad. rom.: 2000, p. 156–215).

Dobrovie-Sorin, C., 1998, *Impersonal se constructions in Romance and the passivization of unergatives*, în „Linguistic Inquiry”, 29, 3, p. 399–437.

Gaatone, D., 1998.

- Jordan, I., 1950, *Note sintactice*, în SCL, I, 2, p. 269–279.
- Jordan, I., 1956, p. 375–376.
- Lamiroy, B., 1993, *Pourquoi il y a deux passifs*, în „Langages”, 27, p. 53–72.
- Manca, D., 2001a, p. 193–198, 209–220.
- Manoliu-Manca, M., 1977, p. 159–170.
- Melis, L., L. Tasmowski, P. Verluyten, D. Willems, 1985, *Les constructions de la phrase française. Invitation à la réflexion sur le passif, le pronominal, l'impersonnel, le causatif*, Gand, Communication, Cognition & Studies in Language, 3.
- Moortgat, W., 1990, *Le passif „plein” et le passif réfléchi: un cas de synonymie syntaxique*, în RRL, XXXV, 3, p. 197–223.
- Pană Dindelegan, G., 1976, p. 124–133, 148–156.
- Pană Dindelegan, G., 2003, p. 96, 133–141.
- Rivière, N., 1990, *Le participe passé est-il verbe ou adjectif?*, în „Travaux de Linguistique et de Philologie”, p. 131–169.
- Huddleston, R., G. K. Pullum (eds.), 2002, p. 1427–1450.

CONSTRUCȚII REFLEXIVE ȘI CONSTRUCȚII RECIPROCE

- Crașoveanu, C., 1974, *Cu privire la construcțiile care exprimă reciprocitatea*, în LR, XXIII, 3, p. 177–186.
- Graur, A., 1938, *Les verbes „réfléchis” en roumain*, în BL, VI, p. 42–89.
- Manca, D., 2001a, p. 199–202.
- Melis, L., L. Tasmowski, P. Verluyten, D. Willems, 1985, *Les constructions de la phrase française, invitation à une réflexion sur le passif, le pronominal, l'impersonnel, le causatif*, Gand, Communication, Cognition & Studies in Language, 3.
- Melis, M., 1990.
- Pană Dindelegan, G., 1976, p. 134–144 (sau 1999, p. 93–100).
- Pană Dindelegan, G., 1992a, p. 56–62.
- Pană Dindelegan, G. 1992b, p. 70–78, 122–124.
- Pană Dindelegan, G., 2003, p. 87–102.
- Reichenbach, H., 1947.
- Huddleston, R., G. K. Pullum (eds.), 2002, p. 1483–1504.
- Tasmowski, L. (coord.), 2002.
- Vasililiu, L., 1969, *Some grammatical and semantic remarks on the reflexive constructions*, în RRL, XIV, 4, p. 365–372.
- Zribi-Hertz, A., 1987, *La réflexivité ergative en français moderne*, în „Le français moderne”, 55, p. 23–54.

CONSTRUCȚII CAUZATIV-FACTITIVE

- Baciu, I., 2004, p. 130–139, 208–220.
- Cerbasi, D., 1997, *La causatività sintattica in romeno. Una proposta di caratterizzazione tipologica nel contesto della famiglia romanza*, în RRL, XLII, 3–4, p. 297–312.
- Cornilescu, A., 2003, p. 339–343.
- Cristea, T., 1989, *Opérateurs de causation pronominaux en français et en roumain*, în RRL, XXXIV, 1, p. 3–11.
- Cuniță, A., 1984, *Remarques sur les verbes factitifs psychologiques*, în RRL, XXIX, 1, p. 49–53.
- Iliescu, M., 1993, *Le factitif roumain*, în RRL, XXXVIII, 4, p. 297–305.
- Lyons, J., 1968, p. 350–371.
- Manca, D., 2001b.
- Pană Dindelegan, G. (coord.), 2003, p. 107–115.
- Papp, E., M. Rădulescu, 1975, *Verbe și construcții cu sens factitiv-cauzativ în limba română*, în LR, XXIV, 2, p. 101–119.
- Talmy, L., 1976, *Semantic Causative Types*, în „Syntax and Semantics”, 6, New York, Academic Press, p. 43–116.
- Ușurelu, C., 2005.

CONSTRUCȚII CU PREDICATIV SUPLEMENTAR

- Avram, M., 1961, *În legătură cu discuția asupra „numelui predicativ circumstanțial”*, în LR, X, 6, p. 539–551.
- Cornilescu, A., 2003, p. 381–415.
- Guțu Romalo, V., 1973, p. 146–154.
- Niță, S., 1958, *Predicatul circumstanțial*, în LR, VII, 4, p. 93–98.
- Pană Dindelegan, G., 1999, p. 108–114.
- Popușoi, C., 2002.
- Rădulescu, M., 1957, *Numele predicativ circumstanțial*, în SG, II, p. 121–130.
- Stan, C., 1986, *Asupra structurii de adâncime a unor sintagme cu verbe „reflexive”*, în SCL, XXXVII, 6, p. 487–492.
- Vasiliiu, L., 1970, *„Double subordination syntaxique” et „ellipse”*, în RRL, XV, 5, p. 519–528.

CONSTRUCȚII COMPARATIVE

- Avram, M., 1997, p. 386–387, 442–443.
- Brown, K., J. Miller, 1999, p. 76–81.
- Huddleston, R., G. K. Pullum (eds.), 2002, p. 1099–1170.
- Irimia, D., 1997, p. 421–424.
- Kennedy, Ch., J. Merchant, 2000, *Attributive comparative deletion*, în „Natural Language and Linguistic Theory”, 18, p. 89–146.

CONSTRUCȚII CU PROPOZIȚII RELATIVE

- Cinque, G., G. Giusti (eds.), 1995, p. 127–160.
- Cornilescu, A., 1996.
- Edelstein, F., 1971, *Despre „legătura relativă” în limba română*, în CL, XVI, 2, p. 339–343.
- Fabb, N., 1990, *The difference between English restrictive and non-restrictive relative clauses*, în „Journal of Linguistics”, 26, p. 57–78.
- Gheorghe, M., 2004.
- Godard, D., 1988.
- Grosu, A., 1996, *The proper analysis of “Missing-P” free relative constructions*, în „Linguistic Inquiry”, 27, 2, p. 257–293.
- Guțu Romalo, V., 1957, *Propoziții relative*, în SG, II, p. 161–171.
- Kampers-Manhe, B., 1991.
- Kleiber, G., 1987.
- Malan, N., 1999.
- Nilsson, E., 1969.
- Touratier, C., 1980.
- Van Riemsdijk, H. C., 2000, *Free Relatives*, www.cwis.kub.nl/~fdl/general/people/riemsdh/fr.pdf.
- Wilmet, M., 1987, *À propos des relatives: une opposition controuvée*, în „Travaux de linguistique”, 16, p. 163–176.

CONSTRUCȚII CU PROPOZIȚII CONJUNCȚIONALE

- Biber, D., S. Johansson, G. Leech, S. Conrad, E. Finegan, 1999, p. 660–683.
- Cornilescu, A., 2003, p. 58–214.
- Pană Dindelegan, G., 1976 (1999).
- Pană Dindelegan, Gabriela, 2003.
- Vulpe, Magdalena, 1980.

PREDICATUL

- Amiot, D., W. De Mulder, N. Flaux, M. Tenchéa (eds.), 1999, *Fonctions syntaxiques et rôles sémantiques*, în „Cahiers Scientifiques de l'Université d'Artois”, 13, *Fonctions syntaxiques et rôles sémantiques*.
- Baudet, S., 1990, *Représentation d'état, d'événement et d'action*, în „Langages”, 100, p. 45–64.

- Coteanu, I. (coord.), 1985, p. 239–240.
 Dimitrescu, F., 1958.
 DSL, p. 397–401.
 François, J., 1990, *Classement sémantique des prédications et méthodes psycholinguistiques d'analyse propositionnelle*, în „Langages”, 100, p. 13–32.
 Giry-Schneider, J., 1987.
 Guillet, A., Leclère, C., (eds.), 1981, *Formes syntaxiques et prédicats sémantiques*, în „Langages”, 63.
 Guțu Romalo, V., 1956, *Semiauxiliarele de mod*, în SG, I, p. 57–81 (republicat în Guțu Romalo, 2005, p. 156–183).
 Guțu Romalo, V., 1961, *Semiauxiliare de aspect?*, în LR, X, 1, p. 3–15 (republicat în Guțu Romalo, 2005, p. 184–196).
 Guțu Romalo, V., 1973, p. 124–132.
 Irimia, D., 1997, p. 370–385.
 Larson, R., G. Segal, 1995, p. 115–159.
 Manca, D., 2001a.
 Neamțu, G. G., 1986.
 Pană Dindelegan, G., 1976, p. 76–82.
 Pană Dindelegan, G., 1985, *Formule modalizatoare de certitudine*, în SCL, XXXVI, 3, p. 237–240.
 Pană Dindelegan, G., 1992a, p. 25–33, 111–117.
 Pană Dindelegan, G., 2003, p. 165–182.
 Rauh Wuppertal, G., 1994, *Prépositions et rôles: points de vue syntaxiques et sémantiques*, în „Langages”, 113, p. 45–78.
 Reichenbach, H., 1947.
 Riegel, M., 1985.
 Wilmet, M., 1998, p. 499–541.

NUMELE PREDICATIV

- Diaconescu, P., 1967, *Roșul elementului verbal în componența predicatului nominal*, în SG, II, p. 105–120.
 Giry-Schneider, J., 1987.
 Guțu Romalo, V., 1973, p. 133–145.
 Huddleston, R., G. K. Pullum (eds.), 2002, p. 251–271.
 Irimia, D., 1997, p. 375–385.
 Larson, R., G. Segal, 1995, p. 115–159.
 Neamțu, G. G., 1986.
 Pană Dindelegan, G., 1974, p. 133–154.
 Pană Dindelegan, G., 1976, p. 105–110.
 Remy-Giraud, S., 1991, p. 151–207.
 Riegel, M., 1985.
 Riegel, M., J.-Ch. Pellat, R. Rioul, 1994, p. 233–241.
 Van Peteghem, M., 1991.
 Van Peteghem, M., 1992, *L'article dans l'attribut nominal en roumain: comparaison avec trois langues romanes (français – espagnol – italien)*, în RRL, XXXVII, 2–3, p. 107–115.

COMPLEMENTUL PREDICATIV AL OBIECTULUI

- Irimia, D., 1997, p. 486–491.
 Olsson, K., 1976.
 Pană Dindelegan, G., 1974, p. 133–154.
 Pană Dindelegan, G., 1976, 105–110.

PREDICATIVUL SUPLIMENTAR

- Avram, M., 1961, *În legătură cu discuția asupra „numelui predicativ circumstanțial”*, în LR, X, 6, p. 539–551.
 Cornilescu, A., 2003, p. 381–415.
 Drașoveanu, D. D., 1967, *Despre elementul predicativ suplimentar*, în CL, XII, 2, p. 235–242.
 Guțu Romalo, V., 1973, p. 146–154.

- Hodiș, V., 1967, 1969, *Elementul predicativ suplimentar. Contribuții*, I, în LR, XVI, 6, p. 485–489 și II, în LR, XVIII, 2, p. 139–145.
- Ionescu, D., 1998.
- Niță, S., 1958, *Predicatul circumstanțial*, în LR, VII, 4, p. 93–98.
- Pană Dindelegan, G., 1999, p. 108–114.
- Popușoi, C., 2002.
- Rădulescu, M., 1957, *Numele predicativ circumstanțial*, în SG, II, p. 121–130.
- Secrieru, M., 2001.
- Stan, C., 1986, *Asupra structurii de adâncime a unor sintagme cu verbe „reflexive”*, în SCL, XXXVII, 6, p. 487–492.
- Vasiliiu, L., 1970, „*Double subordination syntaxique*” et „*ellipse*”, în RRL, XV, 5, p. 519–528.

SUBIECTUL

- Avram, M., 1997, p. 326–331.
- Brâncuș, Gr., 2004, *Substantive nearticulate în balada populară*, în „Studii și cercetări filologice”, seria „Limba și literatura română”, 3, Pitești, p. 8–11.
- Dobrovie-Sorin, C., 1994, p. 112–127.
- Dobrovie-Sorin, C., 1997, *Les verbes auxiliaires et la structure de la phrase en roumain*, în *Actas do XIX Congreso Internacional de lingüística e Filología Románicas*, Universidade de Santiago de Compostela, publicadas por Ramón Lorenzo, p. 1123–1134.
- Gawelko, M., 1996.
- Givón, T., 1984, 1990, I, p. 239–268, II, p. 739–778.
- Guțu-Romalo, V., 1973, p. 109–123.
- Huddleston, R., C. K. Pullum (eds.), 2002, p. 235–243.
- Iordan, I., 1956, p. 538–561.
- Irimia, D., 1997, p. 385–403.
- Neidle, C., R. Nunez (eds.), 1987, p. 215–224.
- Pană Dindelegan, G., 1974, p. 58–92.
- Pană Dindelegan, G., 2003, p. 211–231.
- Renzi, L., 1989, *Considerazioni tipologiche sul rumeno*, în *Analyse et synthèse dans les langues romanes et slaves*, Ve Colloque international de linguistique slavo-romane, Bad Homburg, Tübingen, Gunter Narr Verlag, p. 21–25.
- Riegel, M., J.-Ch. Pellat, R. Rioul, 1994, p. 129–140.
- Teodorescu, E., 1972.
- Touratier, Ch., 1987, *Définition typologique du sujet*, în „Trauvaux”, 5, Cercle linguistique d'Aix-en-Provence, p. 59–79.
- Ulrich, M., 1985.
- Vulpe, M., 1980, p. 117–124.
- Wilmet, M., 1998, p. 460–471.

ACORDUL DINTRE SUBIECT ȘI PREDICAT

- Avram, M., 2001, p. 335–346.
- Crașoveanu, D., 1969, *Extinderea acordului după înfeles*, în LR, XVIII, 6, p. 545–549.
- Guțu Romalo, V., 2000.
- Gruiță, G., 1981.
- Irimia, D., 2000, p. 396–401.
- Pană Dindelegan, G. (coord.), 2002b, p. 11–30.
- Ștefănescu, I., 1998, *Agreement with subject partitive phrases*, în RRL, XLIII, 3–4, p. 219–249.
- Tomescu, D., 1998.

COMPLEMENTUL DIRECT

- Drăganu, N., 1943.
- Graur, Al., 1945, *Contribution à l'étude du genre personnel en roumain*, în BL, XIII, p. 97–98.
- Guțu Romalo, V., 1973, p. 155–172.

- Niculescu, Al., 1959, *L'objet direct prépositionnel dans les langues romanes*, în „Recueil d'études romanes”, București, p. 167–185.
 Pană Dindelegan, G., 1994, p. 117–122.
 Pană Dindelegan, G., 1999, p. 61–63.
 Pană Dindelegan, G. (coord.), 2002b, p. 25–40.
 Pană Dindelegan, G., 2003, p. 104–105, 172–174, 222–226, 229.
 Pottier, B., 1960, „*L'objet prépositionnel*”, *fait et théorie*, în SCL, XI, 3, p. 673–676.
 Pușcariu, S., 1922, *Despre pre la acuzativ*, în DR, II, p. 565–582.
 Racoviță, C., 1940, *Sur le genre personnel en roumain*, în BL, VIII, p. 154–158.
 Vulpe, M., 1980.

COMPLEMENTUL SECUNDAR

- Avram, M., 2001, p. 372.
 Guțu Romalo, V., 1973, p. 170–172.
 Pană Dindelegan, G., 1999, p. 64–65.
 Vasiliu, L., 1967, *Some aspects of the grammar of the verb phrase with special reference to prepositional constructions*, în RRL, XII, 4, p. 341–367.

COMPLEMENTUL INDIRECT

- Avram, M., 2001, *Gramatica pentru toți*, p. 374–379.
 Dimitriu, C., 2002, p. 1397–1406.
 Drașoveanu, D. D., 1971, *O categorie sintactică – unicitatea*, în CL, XIV, 2, p. 325–335.
 Drașoveanu, D. D., 1993, *Despre al cu aplicare la o structură problematică*, în CL, XXXVIII, 1–2, p. 89–93.
 Guțu Romalo, V., 1973, p. 173–181.
 Guțu Romalo, V., 2000, p. 99–100.
 Irimia, D., 1997, p. 415–420.
 Nagy, R., 2002, p. 154–178.
 Pană Dindelegan, G., 1976, p. 94–97.
 Pană Dindelegan, G., 1992a, p. 35–45.
 Rădulescu, M., 1992, *Complementul indirect în genitiv*, în LR, XLI, 1–2, p. 95–99.
 Reinheimer, S., L. Tasmovski, 2005, p. 113–122.
 Rizescu, I., 1961, *Complementul indirect sau al atribuirii*, în LR, X, 5, p. 432–444.

COMPLEMENTUL PREPOZIȚIONAL

- Avram, M., 2001, p. 374–379.
 Cervoni, J., 1990, *Prépositions et compléments prépositionnels*, în „Langue française”, 86, p. 85–89.
 Dimitriu, C., 2002, p. 1397–1406.
 Drașoveanu, D. D., 1971, *O categorie sintactică – unicitatea*, în CL, XIV, 2, p. 325–335.
 Guțu Romalo, V., 1973, p. 202–204.
 Jordan, I., 1954, p. 639–647.
 Irimia, D., 1997, p. 415–420.
 Merlan, A., 2001, p. 101–110.
 Nagy, R., 2002, p. 154–178.
 Pană Dindelegan, G., 1976, p. 97–101.
 Pană Dindelegan, G., 1992a, p. 45–52.
 Pană Dindelegan, G., 1992b, p. 119–122.
 Vasiliu, E., S. Golopenția-Eretescu, 1969, p. 99–100.
 Vasiliu, L., 1967, *Some aspects of the grammar of the verb phrase with special reference to prepositional constructions*, în RRL, XII, 4, p. 341–367.

COMPLEMENTUL DE AGENT

- Avram, M., 1968, *Cu privire la definiția complementului de agent și a complementului sociativ*, în LR, XVIII, 5, p. 468–471.
 Avram, M., 2001, p. 379–380.

Crașoveanu, D., 1973, p. 54–55.

Curteanu, N., O. Popârda, I. Oprea, 1986. *Analiza limbajului fondată pe strategia de parsing SCD și pe execuția procedurală a șabloanelor verbale*, în „Lucrările primului colocviu național de limbaje, logică, lingvistică matematică”, Brașov, p. 89–96.

Diaconescu, P., 1959, *Exprimarea complementului de agent în limba română*, în LR, VIII, 2, p. 9–14.

Dimitriu, C., 2002, p. 1393–1396.

Gruță, G., 1991, *Subordonata completivă de agent (variante nepronominale)*, în CL, XXXVI, 1–2, p. 57–59.

Guțu Romalo, V., 1973, p. 195–196.

Irimia, D., 1997, p. 424–426.

Manoliu-Manea, M., 1988, *Pragmatique et sémantique du passif: l'agent et le réfléchi roman*, în „Revue romane”, 23, 2, p. 198–210.

Merlan, A., 2001, p. 114–115.

Nagy, R., 2002, p. 145–154.

Pană Dindelegan, G., 1976, p. 124–133.

COMPLEMENTUL POSESIV

Asan, F., 1957, *Atributul pronominal în dativ*, în SG, II, p. 131–139.

Avram, M., 2001, p. 161–163.

Drașoveanu, D. D., 1971, *O categorie sintactică – unicitatea*, în CL, XVI, 2, p. 325–335.

Guțu Romalo, V., 1972, p. 100–101.

Manoliu-Manea, M., 1977, p. 88–97.

Milaș, C., 1991, *Dativul posesiv*, în CL, XXXVI, 1–2, p. 67–74.

Pană Dindelegan, G., 1992b, p. 122–124.

Reinheimer, S., L. Tasmovski, 2005, p. 116–120.

Șuteu, F., 1962, *Atribut pronominal sau complement indirect?*, în LR, XI, 3, p. 267–276.

Tasmowski, L. (coord.), 2000, p. 101–111, 133–145, 149–160, 163–170.

COMPLEMENTUL COMPARATIV

Avram, M., 1997, p. 386–387, 442–443.

Huddleston, R., G. K. Pullum (eds.), 2002, p. 1099–1170.

Irimia, D., 1997, p. 421–424.

CIRCUMSTANȚIALUL. PREZENTARE GENERALĂ

Dimitriu, C., 2002, p. 1406–1478.

Drașoveanu, D. D., 1997, p. 219–225.

Feuillet, J., 1988, p. 145–166.

Guțu Romalo, V., 1957, *Propoziții relative*, în SG, II, p. 161–172.

Guțu Romalo, V., 1973, p. 184–195, 196–202.

Halliday, M. A. K., 1985, p. 211–227.

Irimia, D., 1997, p. 427–468.

Lazard, G., 1994, p. 81–84.

Maingueneau, D., 1999, p. 88–94.

Riegel, M., J.-Ch. Pellat, R. Rioul, 1994, p. 140–145.

Vasilie, E., 1978, p. 188–191, 204–209, 246–254.

CIRCUMSTANȚIALUL DE TIMP

Avram, M., 1997, p. 381–383, 435–438.

Dimitriu, C., 2002, p. 1412–1418.

Drașoveanu, D. D., 1997, p. 209–211.

Guțu Romalo, V., 1957, *Propoziții relative*, în SG, II, p. 161–172.

Guțu Romalo, V., 1973, p. 184–195.

Irimia, D., 1997, p. 432–437.

Vulpe, M., 1980, p. 143–179.

CIRCUMSTANȚIALUL DE LOC

- Dimitriu, C., 2002, p. 1409–1412.
Iordan, I., 1954, p. 673–678.
Iordan, I., V. Robu, 1978, p. 671.
Irimia, D., 1997, p. 429–433.

CIRCUMSTANȚIALUL DE MOD

- Corblin, F., H. de Swart (eds), 2004, *Handbook of French Semantics*, p. 143–184.
Ernst, T., 2002.
Hoye, L., 1997.
Schäfer, M., 2002, *Pure Manner Adverbs Revisited*, în *Sinn & Bedeutung*, VI, Proceedings of the Sixth Annual Meeting of the Gesellschaft für Semantik, University of Osnabrück.

CIRCUMSTANȚIALUL INSTRUMENTAL

- Avram, M., 1997, p. 388, 445.
Dimitriu, C., 2002, p. 1441–1442
Iordan, I., V. Robu, 1978, p. 665.
Irimia, D., 2000, p. 446–448.

CIRCUMSTANȚIALUL SOCIATIV

- Avram, M., 1997, p. 388–389, 445–446.
Dimitriu, C., 2002, p. 1458–1459.
Iordan, I., V. Robu, 1978, p. 663–664.
Irimia, D., 2000, p. 461–462.

CIRCUMSTANȚIALUL CANTITATIV

- Dimitriu, C., 2002, p. 1426–1428.
Moltmann, F., 1991, *Measure adverbials*, în „Linguistics and Philosophy”, 14, p. 629–660.
Rizescu, I., *Complementul de măsură și propoziția subordonată corespunzătoare*, în SCL, X, 1959, 3, p. 357–382.

CIRCUMSTANȚIALUL DE RELAȚIE

- Avram, M., 1997, p. 388–390, 446–447.
Dimitriu, C., 2002, p. 1441–1442.
Iordan, I., V. Robu, 1978, p. 665.
Irimia, D., 2000, p. 456–459.

CIRCUMSTANȚIALUL DE CAUZĂ

- Avram, M., 1997, p. 383–384, 438–440.
Dimitriu, C., 2002, p. 1429–1435.
Drașoveanu, D. D., 1997, p. 209–225.
Guțu Romalo, V., 1973, p. 184–195.
Iordan, I., V. Robu, 1978, p. 674–675.
Irimia, D., 1997, p. 448–449.
Vulpe, M., 1980, p. 197–204.

CIRCUMSTANȚIALUL DE SCOP

- Avram, M., 1997, p. 384–385, 440–441.
Dimitriu, C., 2002, p. 1435–1439.
Guțu Romalo, V., 1957, *Propoziții relative*, în SG, II, p. 161–172.

- Guțu Romalo, V., 1973, p. 184–195.
 Irimia, D., 1997, p. 449–451.
 Pană Dindelegan, G., 2003, p. 200–203, 232–256.
 Vulpe, M., 1980, p. 204–210.

CIRCUMSTANȚIALUL CONDIȚIONAL

- Avram, M., 1997, p. 390–391, 447–448.
 Dimitriu, C., 2002, p. 1451–1454.
 Guțu Romalo, V., 1957, *Propoziții relative*, în SG, II, p. 161–172.
 Guțu Romalo, V., 1973, p. 184–195.
 Iordan, I., V. Robu, 1978, p. 675–677.
 Irimia, D., 1997, p. 451–453.
 Pană Dindelegan, G., 1992b, p. 84–88.
 Pană Dindelegan, G., 2003, p. 200–203, 232–256.
 Vasiliu, E., 1978, p. 188–191, 204–209, 246–254.
 Vulpe, M., 1980, p. 211–218.

CIRCUMSTANȚIALUL CONCESIV

- Avram, M., 1997, p. 391, 448–450.
 Dimitriu, C., 2002, p. 1460–1466.
 Iordan, I., V. Robu, 1978, p. 673.
 Irimia, D., 1997, p. 453–456.
 Pană Dindelegan, G., 2003, p. 151–164, 232–256.
 Vasiliu, E., 1978, p. 188–191, 204–209, 246–254.
 Vulpe, M., 1980, p. 219–223.

CIRCUMSTANȚIALUL CONSECUTIV

- Avram, M., 1997, p. 387, 443–445.
 Dimitriu, C., 2002, p. 1439–1441.
 Guțu Romalo, V., 1957, *Propoziții relative*, în SG, II, p. 161–172.
 Guțu Romalo, V., 1973, p. 184–195.
 Iordan, I., V. Robu, 1978, p. 673–674.
 Irimia, D., 1997, p. 443–444.
 Pană Dindelegan, G., 2003, p. 151–164, 232–256.
 Vasiliu, E., 1978, p. 188–191, 204–209, 246–254.
 Vulpe, M., 1980, p. 192–197.

CIRCUMSTANȚIALUL OPOZIȚIONAL

- Avram, M., 1997, p. 391–393, 450–451.
 Beldescu, G., 2004.
 Guțu Romalo, V., 1973, p. 40–41, 196–198.
 Irimia, D., 2000, p. 466–468.
 Lombardi Vallauri, E., 2000, p. 62.
 Reichenbach, H., 1966, p. 329.
 Renzi, L., G. Salvi, A. Cardinaletti (eds.), 2001, I, p. 491 și II, p. 557.
 Serianni, L., 1998, p. 425–426.
 Wilmet, M., 2003, p. 621.

CIRCUMSTANȚIALUL CUMULATIV

- Avram, M., 1997, p. 393–394, 451–452.
 Beldescu, G., 2004.
 Guțu Romalo, V., 1973, p. 40–41, 200–201.

- Irimia, D., 2000, p. 462–464.
 Lombardi Vallauri, E., 2000, p. 59.
 Reichenbach, H., 1966, p. 329.
 Renzi, L., G. Salvi, A. Cardinaletti (eds.), 2001, I, p. 535, 543 și II, p. 557.
 Serianni, L., 1998, p. 431.
 Wilmet, M., 2003, p. 613.

CIRCUMSTANȚIALUL DE EXCEPȚIE

- Avram, M., 1997, p. 394, 452–453.
 Beldescu, G., 2004.
 Guțu Romalo, V., 1973, p. 40–41, 198–200.
 Irimia, D., 2000, p. 464–466.
 Lombardi Vallauri, E., 2000, p. 61.
 Reichenbach, H., 1966, p. 330.
 Renzi, L., G. Salvi, A. Cardinaletti (eds.), 2001, I, p. 491, 536 și II, p. 557.
 Serianni, L., 1998, p. 432–433, 529.
 Wilmet, M., 2003, p. 467, 573, 600, 613.

ATRIBUTUL

- Avram, M., 1997, p. 348–361, 426–429.
 Dimitriu, C., 2002, p. 1343–1368, 1489.
 Florea, M., 1983.
 Gheorghe, M., 2004.
 Gruță, G., 1981, p. 13–16, 115–135.
 Jordan, I., V. Robu, 1978, p. 605–630.
 Irimia, D., 1997, p. 469–486.
 Pană, G., 1966, *Propozițiile relative în gramatica transformațională*, în SCL, XVII, 3, p. 321–349.
 Pană Dindelegan, G., 1982, *Structura sintactică Nominal + Adverb (sau Adjectiv) + Supin*, în LR, XXXI, 1, p. 5–14.
 Pană Dindelegan, G., 1992a, p. 80–117.
 Pană Dindelegan, G., 1992b (1994).
 Pană Dindelegan, G., 2003, p. 14, 71, 75–77, 80, 91, 112, 205, 239, 252–253.
 Pană Dindelegan, G. (coord.), 2004, p. 183–193.
 Stan, C., 2003, p. 89–255.

APOZIȚIA

- Combettes, B., 2000, *L'apposition comme unité textuelle et constituant phrastique: approche diachronique*, în „Langue française”, 125, p. 90–105.
 Diaconescu, I., 1989, p. 127–207.
 Forsgren, M., 2000, *Apposition, attribut, épithète; même combat prédicatif?*, în „Langue française”, 125, p. 30–45.
 Guțu-Romalo, V., 1973, p. 43–61.
 Hodiș, V., 1990.
 Huddleston, R., G. K. Pullum, 2002, p. 1350–1358.
 Irimia, D., 2000, p. 509–518.
 Neveu, F., 2000, *Quelle syntaxe pour l'apposition? Les types d'appariement des appositions frontales et la continuité référentielle*, în „Langue française”, 125, p. 106–124.
 Noailly, M., 2000, *Apposition, coordination, reformulation dans les suites de deux GN juxtaposés*, în „Langue française”, 125, p. 46–59.
 Picabia, L., 1991, *Article zéro et structures apposées*, în „Langages”, 102, p. 88–102.
 Picabia, L., 2000, *Appositions nominales et déterminant zéro: le cas des appositions frontales*, în „Langue française”, 125, p. 71–89.
 Quirk, R., S. Greenbaum, G. Leech, J. Svartvik, 1972, p. 620–648.

DEIXIS

- Bar-Hillel, Y., 1954, *Indexical expressions*, în „Mind”, 63, p. 359–379.
- Fillmore, C. J., 1971, *Toward a theory of deixis*, în „Working Papers in Linguistics”, University of Hawaii, Honolulu, p. 219–242.
- Fillmore, C. J., 1971.
- Gorăscu, A., 1976, *Chi siamo noi?*, în RRL, XXI, 4, p. 479–482.
- Gorăscu, A., 1980, *Le proforme: anafora o deissi?*, în RRL, XXV, 5, p. 505–509.
- Iliescu, M., 1976, *Considérations sur le système des démonstratifs déictiques dans les langues romanes*, în „Études romanes”, XI, p. 33–46.
- Ionescu-Ruxăndoiu, L., 1995, p. 65–83.
- Keenan, E. L. (ed.), 1963, p. 61 ș.u.
- Levinson, S. C., 1983, p. 54–96.
- Lyons, J., 1995, p. 309–315.
- Lyons, J., 1996, p. 260–344.
- Moeschler, J., A. Reboul, 1999, p. 327–350.
- Renzi, L. (ed.), 1995, p. 261–375.

ANAFORA

- Cornilescu, A., D. Urdea, 1987, *Relații și elemente anaforice în limba română: construcții cu pronumele reflexive se și sine*, în LR, XXXVI, 2, p. 105–122.
- Blackwell, S. E., 2001, *Testing the neo-Gricean pragmatic theory of anaphora: The influence of consistency constraints on interpretations of coreference in Spanish*, în „Journal of Pragmatics”, 33, p. 901–941.
- Corblin, F., 1998, *Celui-ci anaphorique: un mentionnel*, în „Langue Française”, 120, p. 33–43.
- Cristea, T., 1985, *Anaphore – traduction – contrastivité*, în „Bulletin de la Société Roumaine de Linguistique Romane”, XV, *Sémantique lexicale et sémantique énonciative*.
- De Mulder, W., L. Tasmowski (eds.), 1996, *Coherence and anaphora*, în „Belgian Journal of Linguistics”, 10.
- Dobrovie-Sorin, C., 2000.
- Fox, B. A., 1987.
- Gheorghe, M., 2004.
- Halvorsen, A., 2002, *Le cas du roumain respectivul*, în „Romansk Forum”, 16, 2, p. 1063–1071.
- Huang, Y., 2000.
- Huang, Y., 2000 (b), *Discourse anaphora: four theoretical models*, în „Journal of Pragmatics”, 32, p. 151–176.
- Iliescu, M., 1988, *Reprise et non reprise pronominale d'un complément d'objet direct à valeur neutre*, în „International Journal of Rumanian Studies”, VI, 2, p. 69–79.
- Kleiber, G., 1994.
- Kleiber, G., 2001.
- Manoliu-Manea, M., 1993.
- Mittwoch, A., 1983, *Backward anaphora and discourse structure*, în „Journal of Pragmatics”, 7, p. 129–139.
- Pană Dindelegan, G. (coord.), 2004, p. 239–252.
- Popărlan, S., 2002, *Étude comparative des structures anaphoriques (pro)nominales et verbales en français, hindi et roumain*, în RRL, XLVII, 1–4, p. 29–46.
- Sandfeld, Kr., H. Olsen, 1936.
- Tasmowski, L., 1990, *Les démonstratifs français et roumains dans la phrase et dans le texte*, în „Langages”, 97, p. 82–100.
- Tasmowski, L., 1993, *Entre anaphore et deixis: l'emploi des pronoms dans „La chronique de Moldavie” de Grigore Ureche*, în *Actes du Congrès international de linguistique et philologie romanes*, XX, tome 1, section 1, p. 751–763.
- Tasmowski-De Ryck, L., 1994, *Référents et relations anaphoriques*, în RRL, XXXIX, 5–6, p. 456–478.
- Vlad, C., 1994, p. 98–122.
- Vlad, C., 2000, p. 71–74.

MODALIZAREA

- Avram, L., 1994, *Auxiliary configurations in English and Romanian*, în RRL, XXXIX, 5–6, p. 493–510.
- Avram, L., 1999.
- Borchin, M. I., 1999.
- Bybee, J., Fleischman, S. (eds.), 1995.
- Chafe, W. & Nichols, J. (eds.), 1986.
- Croitoru, E., 2002.
- Dendale, P., L. Tasmowski (eds.), 1994, *Les sources du savoir et leurs marques linguistiques*, în „Langue française”, 102.
- Friedman, V. A., 1997, *On the number of paradigms in the Romanian presumptive mood (modul prezumtiv)*, în SCL, XLVIII, 1–4, p. 173–179.
- Gherasim, P., 1997.
- Guentchéva, Z. (ed.), 1996.
- Guțu Romalo, V., 1956, *Semiauxiliarele de mod*, în SG, I, p. 57–81 (republicat în Guțu Romalo, 2005, p. 156–183).
- Hoye, L., 1997.
- Brusegan, R., M. A. Cortelazzo (eds.), 1999, p. 97–112.
- Jordan, I., 1979, *Or dormi = or fi dormind*, în LR, XXVIII, 1, p. 13–14.
- Lyons, J., 1977, II, p. 787–849.
- Merlini Barbaresi, L., 1987, *Obviously and certainly: two different functions in argumentative discourse*, în „Folia linguistica”, XXI, 1, p. 3–24.
- Nuyts, J., 2000.
- Palmer, F., 1979.
- Palmer, F. R., 1986.
- Până Dindelegan, G., 1985, *Preliminarii la semantica modalizatorilor*, în AUBLLR, p. 15–28.
- Până Dindelegan, G., 1985, *Formule modalizatoare de certitudine*, în SCL, XXXVI, 3, 1985, p. 37–240.
- Pop, L., 1984, *Prezumtiv și presupozii*, în LR, XXXIII, 2, p. 142–148.
- Reinheimer-Rîpeanu, S., 1994a, *Om trăi și om vedea*, în RRL, XXIX, 2, p. 179–197.
- Reinheimer-Rîpeanu, S., 1994b, *Ce-o fi o fi*, în RRL, XXIX, 5–6, p. 511–527.
- Reinheimer-Rîpeanu, S., 2000, *Le présomptif roumain: marqueur évidentiel et épistémique*, în *Traiani Augusti vestigia pressa sequamur: studia linguistica in honorem Lilianae Tasmowski*, Padova, Unipress, p. 481–491.
- Slave, E., 1957, *Prezumtivul*, în SG, II, p. 53–61.
- Sweetser, E., 1990.
- * * *Etudes contrastives. Les modalités*, București, Tipografia Universității din București, 1981.

AFIRMAȚIA

- GA, II, p. 44–51.
- Ciompec, G., 1985.
- Dimitrescu, Fl., 1955, *Procedee de afirmație în limba română*, în SCL, VI, 3–4, p. 265–286 (republicat în Dimitrescu 2003).
- Dimitriu, C., 2002, p. 1549–1556.
- Kerbrat-Orecchioni, C., 2001, *Oui, non, si: un trio célèbre et méconnu*, în „Marges linguistiques”, 2, p. 95–119.
- Năstase, V., 1999, *Afirmația sigură întărită în limba română*, în LR, XLVIII, 5–6, p. 419–425.
- Năstase, V., 2003, *Afirmația în limba română*, teză de doctorat, București.
- Niculescu, Al., 1961, *Afirmarea prin da în limba română*, în SCL, XII, 4, p. 479–485.
- Renzi, L., G. Salvi, A. Cardinaletti (eds.) 2001, p. 175–222.

NEGAȚIA

- Avram, M., 1978, *Negații auxiliare devenite negații suficiente în limba română actuală*, în SCL, XXIX, 5, p. 497–502.
- Berceanu, B. B., 1999.
- Ciompec, G., 1977, *Adverbe negative*, în LL, II, p. 485–487.

- Ciompec, G., 1984, *Negația*, în LL, III, p. 340–346.
- Dominte, C., 2003.
- Geurts, B., 1998, *The mechanisms of denial*, în „Language”, 74, 2, p. 274–307.
- Graur, A., 1939, *Vreo en fonction négative*, în BL, VII, p. 173–176.
- Guția, I., 1952, 1953, 1954, *Il metodo di negare nella lingua romena*, în „Orbis”, I, p. 155–165, II, p. 94–103 și III, p. 154–172.
- Ionescu, E. (ed.), 2004.
- Iordan, I., 1944 (1975).
- Isac, D., 1996, *Negative concord and negative quantifiers*, în RRL, XLI, 3–4, p. 145–159.
- Jespersen, O., 1917.
- Moise, I., 1978, *Construcții negative cu valoare afirmativă în diferite stiluri ale limbii române*, în LR, XXVII, 1, p. 3–10.
- Moise, I., Gh. N. Dragomirescu, 1974, *Construcții negative în limba română contemporană*, în LR, XXIV, 5, p. 429–441.
- Mourin, L., 1979, *La négation dite explétive dans les langues romanes*, în SCL, XXX, 4, p. 315–328.
- Muller, C., 1992, *La négation en français*, Genève, Droz.
- Rizescu, I., 1963, *Cu privire la dubla negație în limba română*, în SCL, XIV, 4, p. 471–478.
- Șerbănescu, A., 1988, *O structură sintactico-semantică: nu... decât*, în SCL, XXXIX, 6, p. 491–511.
- Zanuttini, R., 1997.

CONECTORI FRASTICI ȘI TRANSFRASTICI

- Pană Dindelegan, G. (coord.), 2005, p. 230–245.
- Pop, L., 1993, *Cuvintele coordonatoare între gramatică și discurs*, în SCL, XLIV, 6, p. 469–488.
- Renzi, L., G. Salvi, A. Cardinaletti (eds.), 1995.
- Riegel, M., J.-C. Pellat, R. Rioul, 1994, p. 616–623.
- Spiță, D. P., 2003.
- Stati, S., 1990.
- Ștefănescu, A., 1998, *Rolul inferențial al conectorilor pragmatici și efectele lor discursive*, în SCL, XLIX, 1–2, p. 327–337.
- Ștefănescu, A., *Conectori pragmatici*, teză de doctorat, București.
- Tuțescu, M., 1998, p. 73–86, 293–324.
- Zafiu, R., 1989, *Câteva observații asupra conectorilor pragmatici din limba română*, în SCL, XL, 3, p. 315–319.

CONSTRUCȚIILE INCIDENTE

- Ciobanu, F., 1996, *Există propoziții incidente legate?*, în LR, XLV, 6, p. 569–577.
- Dimitriu, C., 1984, *Elemente incidente din limba română*, în LR, XXXIII, 2, p. 128–144.
- Gabrea, M., 1965, *Construcții incidente. Aspecte morfologico-sintactice și stilistice*, în LR, XIV, 5, p. 445–468.
- Indrea, A., 1961, *Construcții și cuvinte incidente*, în CL, VI, 3, p. 113–124.
- Muțiu, I., 1964, *Construcții incidente și valoarea lor în limba română contemporană*, în AUT, III, p. 225–230.
- Pop, L. 1991, *Incidența incidentelor*, în SCL, XLII, 3–4, p. 328–344.
- Ungureanu, E., 1998.

ANACOLUTUL

- Andrei, A., 1970, *Reluarea propoziției subordonate subiective*, în AUI, XVI, p. 125–128.
- Avram, M., 1998, *Anacolutul*, în LLR, 1998, 3–6, p. 24–30.
- Berutto, G., 1985, p. 59–80.
- Coteanu, I., 1962, *„Discontinuitatea”, un procedeu al stilului artistic actual*, în LR, XI, 1, p. 3–12.
- Dascălu, L., 1987, *Modalități de redare a mesajului în mesaj*, în „Anuarul Institutului de Cercetări Etnologice și Dialectologice”, A, 6–7, p. 228–239.
- Dumitrescu, M., 1973, *O particularitate sintactică a exprimării orale: anacolutul*, în FD, VIII, p. 153–168.

- Gheorghiu, M., 1986, *Un procédé de mise en relief: la dislocation en français et en roumain*, în AUI, XXXII, p. 54–59.
- Merlan, A., 1998.
- Stammerjohann, H. (ed.), 1986, p. 55–70.
- Vincenz, I., 1969, *Anacolul în graiurile populare în lumina gramaticii transformaționale*, în FD, VI, p. 173–180.

ELIPSA

- Avram, M., 2001, p. 317–319.
- Biber, D., S. Johansson, G. Leech, S. Conrad, E. Finegan, 1999, p. 155–158.
- Stati, S., 1955, *Elipsa*, în LR, IV, 2, p. 68–74.
- Vasilii, L., 1970, „Double subordination syntaxique” et „ellipse”, în RRL, XV, 5, p. 519–528.

REPETIȚIA

- Avram, M., 1996, *Pleonasmul și tautologia* (II), în LLR, XXV, 4, p. 3–6.
- Bochmann, K., V. Dumbravă (eds.), 2002, p. 123–148.
- Brâncuș, Gr., 1971, *Un aspect al repetiției în limbajul popular: temporala de reluare*, în LR, XX, 1, p. 33–37.
- Byck, J., 1934, *La répétition en roumain*, în BL, II, p. 67–85.
- Cvasnii Cătănescu, M., 1982, p. 46–77.
- Dascălu Jinga, L., 1979, *Despre funcțiile unor întrebări formulate de informatori în cursul anchetei dialectale*, în „Anuarul Institutului de Cercetări Etnologice și Dialectologice”, A. 1, p. 331–338.
- Dascălu Jinga, L., 1980, *A Romanian emphatic structure and its intonation*, în RRL, XXV, 5, p. 480–484.
- Dascălu Jinga, L., 1997, *Rejective repetitions*, în RRL, XLII, 1–2, p. 47–59.
- Dascălu Jinga, L., 1998a, *Self-repetition as a cohesive means in conversation*, în RRL, XLIII, 3–4, p. 199–211.
- Dascălu Jinga, L., 1998b, *Repetiția ca acceptare a sugestiei interlocutorului*, în SCL, XLIX, 1–2, p. 93–105.
- Dascălu Jinga, L., 1999, *Repetition as a cohesive means at the dialogic level*, în SCL, L, 2, p. 287–303.
- Dascălu Jinga, L., 2002.
- Dascălu Jinga, L., 2003, *Metadiscursive triads*, în M. Bondi, S. Stati (eds.), *Dialogue Analysis 2000. Selected Papers from the 10-th IADA Anniversary Conference, Bologna 2000*, Tübingen, Max Niemeyer, p. 163–172.
- Dascălu Jinga, L., L. Pop (coord.), 2003, p. 128–142.
- Dascălu, L., S. Golopenția-Eretescu, 1977, *Les questions annulées par l'intonation en roumain*, în RRL, XXII, 2, p. 139–146.
- Diaconescu, P., 1957, *Repetiția, procedeu artistic în poezia lui M. Eminescu*, în LL, 3, p. 27–48.
- Dumitrescu, D., 1996, *Rhetorical vs nonrhetorical allo-repetition. The case of Romanian interrogatives*, în „Journal of Pragmatics”, 26, p. 321–354.
- GA, II, p. 407–417.
- Golopenția-Eretescu, S., 1972, *What is right is right*, în „Semiotica”, V, 2, p. 118–161.
- Gaur, Al., 1962, *Tautologia în limba română*, în SCL, XIII, 4, p. 443–448.
- Guțu Romalo, V., 1960, *Repetiția, procedeu sintactic de exprimare a aspectului în limba română*, în SCL, XI, 3, p. 485–493.
- Iordan, I., 1975, p. 232–248.
- Pană-Boroianu, R., 1992, *Repetiția sintactică pleonastică în graiurile muntenesti*, în FD, XI, p. 169–178.
- Pană Dindelegan, G., 2003, p. 151–164.
- Reinheimer Rîpeanu, S., 1994, „Ce-o fi o fi”, în RRL, XXXIX, 5–6, p. 511–527.
- Vulpe, M., 1980, p. 83–86, 168–178, 216–217.
- Vulpe, M., 2004, p. 406–418.

IMBRICAREA

- DSL, p. 279.
- Gheorghe, M., 2004.

Pănă-Dindelegan, G., 1991, *O variantă a împletirii regentei cu subordonata: dubla subordonare a relativului*, în LLR, XX, 4, p. 6–8.

DIALOGUL

Crișan, A., 1990, *Aspecte ale sintaxei dialogului în limba română (în comunicarea orală)*, teză de doctorat, București.

Cruțeru, C., 1985.

Cvasnii-Cătănescu, M., 1982.

Ionescu-Ruxădoiu, L., 1991.

Ionescu-Ruxădoiu, L., 1999.

Ionescu-Ruxădoiu, L., 2003.

Slama-Cazacu, T., 1961.

Slama-Cazacu, T., 1973.

Slama-Cazacu, T., 1982, *Structura dialogului: despre sintaxa „dialogată”*, I, în SCL, XXX, 3, p. 211–224 și II, în SCL, XXX, 4, p. 301–320.

VORBIREA DIRECTĂ ȘI VORBIREA INDIRECTĂ

Avram, M., 1997, p. 461–465.

Bălășoiu, C., 2004, p. 158–180.

ELR, p. 533–536.

Fischer, I., E. Vasiliu, 1953, *Vorbirea directă și indirectă*, în LR, II, 4, p. 35–40.

GA, II, p. 342–355.

Golopenția, S., 1959, *Despre o variantă a vorbirii indirecte*, în SCL, X, 4, p. 593–594.

Mancaș, M., 1972, p. 7–14, 42–60, 79–98.

Manea, D., 2001b, p. 173–176, 186–191.

Spitzer, L., 1946, *Sur le discours direct lié*, în BL, 14, p. 17–45.

LIMBA ROMÂNĂ VORBITĂ

Bochman, K. (ed.), 2004.

Bochman, K., V. Dumbravă (ed.), 2002.

Cazacu, B., 1964, *Langue parlée, langue écrite, style oral*, în RRL, IX, 4, p. 397–406.

Ciolac, M., 2003.

Coteanu, I., 1990.

Dascălu Jinga, L., 2001.

Dascălu Jinga, L., 2002.

Dascălu Jinga, L., L. Pop, 2003.

Flydal, L., 1951, *Remarques sur certains rapports entre le style et l'état de langue*, în „Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap”, XI, p. 240–257.

Gheție, I., 1975.

Ghiga, G., 1999.

Göschel, J., P. Ivič, K. Kehr (eds.), 1980, p. 106–122.

Guțu Romalo, V., 2000.

Renzi, L., G. Salvi, A. Cardinaletti (eds.), 2001, III, p. 19–471.

Holtus, G., 1984, *Codice parlato e codice scritto*, în *Dialetto dall'oralità alla scrittura. Atti del XVII-o convegno per gli studi dialettali italiani (Catania / Nicosia, 28 sett.1981)*, I, Pisa, p. 1–12.

Holtus, G., E. Radtke (eds.), 1985.

Holtus, G., M. Metzeltin, C. Schmitt (eds.), 1989, *Lexikon der Romanistischen Linguistik (LRL)*, I–III, Tübingen, Niemeyer Verlag, p. 165–175.

Ionescu-Ruxădoiu, L., 1995.

Ionescu-Ruxădoiu, L., 2003.

Kerbrat-Orecchioni, C., 1990.

Kerbrat-Orecchioni, C., 1992.

Manu Magda, M., 2003.

Milaș, C., 1988.

- Mioni, A. M., 1983, *Italiano tendenziale: osservazioni su alcuni aspetti della standardizzazione*, in *Scritti linguistici in onore di Giovan Battista Pellegrini*, Pisa, p. 495–517.
- Pană Dindelegan, G. (coord.), 2002b, p. 399–430.
- Pop, L., 1985, *Mărci dialogale*, in LR, XXXIV, 5, p. 420–426.
- Sabatini, F., 1982, *La comunicazione orale, scritta e trasmessa: la diversità del mezzo, della lingua e delle funzioni*, in „Educazione linguistica nella scuola superiore”, Roma, p. 105–127.
- Sobrero, A. A. (ed.), 1993, p. 3–36, 37–92.
- Spiță, D. P., 2003.
- Sauvageot, A., 1972.
- Slama-Cazacu, T., 1959.
- Slama-Cazacu, T., 1970, *L'étude du roumain parlé: un aspect négligé – l'„indicatio ad oculos”*, in *Actele celui de al XII-lea congres internațional de lingvistică și filologie romanică*, I, București, p. 591–599.
- Stati, S., 1990.
- Șerbănescu, A., 2002.
- Schippel, L., 1999, *Limba română vorbită*, in LL, XLIV, 2, p. 34–56.
- Ștefănescu, A., *Conectori pragmatici*, teză de doctorat, București.
- Vachek, J. (ed.), 1964, p. 441–452.
- Vulpe, M., 1980.
- Vulpe, M., 1984, *Dialectal, popular, oral*, in TDR, p. 134–138.
- Vulpe, M., 2004.
- Zafiu, R., 1989, *Câteva observații asupra conectorilor pragmatici din limba română*, in SCL, XL, p. 315–319.
- Zafiu, R., 2001.

ORGANIZAREA INFORMAȚIONALĂ A ENUNȚULUI

- Abreu, A. S., 1975, *Um processo de ênfase em Português*, in „Revista Brasileira de Linguística”, 2, p. 3–12.
- Benešová, E., E. Hajičová, P. Sgall, 1973, *Remarks on the topic / comment articulation*, in „The Prague Bulletin of Mathematical Linguistics”, 20, p. 3–42.
- Boer, M. G. de, 1972, *Il problema dell'enfasi*, in „Scritti e ricerche di grammatica italiana”.
- Cinque, G., G. Salvi (eds.), 2001, p. 39–64.
- Cîrstea, M., 1972, *La generazione di alcuni costrutti enfatici nell'italiano contemporaneo*, in „Scritti e ricerche di grammatica italiana”.
- Dascălu-Jinga, L., 2001.
- Dik, C., 1978.
- Fillmore, C. J., D. T. Langendoen (eds.), 1971, p. 23–42, 45–54.
- Firbas, J., 1971, *On the concept of communicative dynamism in the theory of functional sentence perspective*, in „Sbornik Prací Filosofické Fakulty Brněnské University”, A, 19, p. 135–144.
- Givón, T., 1990.
- Gorăscu, A., 1977, *L'enfasi: che cos'è?*, in RRL, XXII, 2, p. 161–163.
- Gorăscu, A., 1979a, *Problemi della struttura topica dell'enunciato*, in RRL, XXIV, 4, p. 377–383.
- Gorăscu, A., 1979b, *Sur les types d'information structurale de l'énoncé*, in RRL, XXIV, 6, p. 557–561.
- Gorăscu, A., 1981, *Analiza funcțională a enunțului*, in „Interacțiunea lingvistică. Anuarul Institutului de cercetări etnologice și dialectologice”, B, 1, p. 185–211.
- Gorăscu, A., 1982, *Linguistic Empathy*, in RRL, XXVII, 2, p. 149–155.
- Halliday, M. A. K., 1967, *Notes on the Transitivity and Theme in English*, II, in „Journal of Linguistics”, 3, p. 199–244.
- Halliday, M. A. K., 1969, *Systemic Grammar*, in *La grammatica. La lessicologia. Atti del I° e del II° Convegno di studi della Società di Linguistica Italiana*, Roma, Mario Bulzoni, p. 23–32.
- Hornby, P. A., 1971, *The Role of the Topic-Comment in the Recall of Cleft and Pseudocleft Sentences*, in „Papers from the 7th Meeting of the Chicago Linguistic Society”, 7, p. 445–453.
- Kilham, C. A., *Thematic Organization of Wik-Munkan Discourse*, in „Pacific Linguistics”, B, 52, Canberra, The Australian National University.
- Kuno, S., 1975, *Three Perspectives in the Functional Approach to Syntax*, in „Papers from the Parasession on Functionalism”, Chicago, Chicago Linguistic Society, p. 276–336.

- Kuno, S. (ed.), 1975, p. 1–74, 467–480.
 Li, C. N. (ed.), 1976, p. 25–56, 149–188.
 Lyons, J. (ed.), 1971, p. 140–165.
 Martinet, A. (ed.), 1968, p. 435–512.
 Moeschler, J., A. Reboul, 1999, p. 431–438.
 Muraki, M., 1974.
 Pană Dindelegan, G., 2003, p. 151–164.
 Renzi, L. (ed.), 1988, p. 115–225.
 Ringbom, H. (ed.), 1975, p. 317–334.
 Rossi, M., 1999, p. 57–129.
 Ringbom, H. (ed.), 1975, p. 409–415.
 Sebeok, T. (ed.), 1963, p. 23–42.

ORGANIZAREA PROZODICĂ A ENUNȚULUI

- Avram, A., 1968, *Transferul accentual în limba română*, în SCL, XIX, 5, p. 457–462.
 Avram, A., 1972a, *Mot accentuel, mot intonational et sens lexical en roumain*, în „Acta Universitatis Carolinae”, III, Symposium on Intonology, Prague, October 6–8, 1970, p. 31–33.
 Avram, A., 1972b, *Intonation curves in the English of Romanians*, în RECAP, 3, p. 7–42.
 Avram, A., 1973, *Particularități ale intonației interogative în graiul din Muscel*, în FD, VIII, p. 43–64.
 Bolinger, D., 1986.
 Byck, J., 1937, *L'emploi affectif du pronom personnel en roumain*, în BL, V, p. 15–32.
 Copceag, D., A. Roceric Alexandrescu, 1968, *Intonation et structure logique*, în RRL, XIII, 5, p. 499–502.
 Dascălu Jinga, L., 1996, *Prosodic features of some non-lexical signals in Romanian*, în RRL, XLI, 1–2, p. 11–31.
 Dascălu Jinga, L., 2001.
 Dascălu Jinga, L., 2002.
 Dascălu Jinga, L., L. Pop (coord.), 2003, p. 128–142.
 Dascălu Jinga, L., S. Golopenția-Eretescu, 1977, *Les questions annulées par l'intonation en roumain*, în RRL, XXII, 2, p. 139–146.
 Dragoș, E., 1963, *Câteva procedee de exprimare a ideii de superlativ în limba română*, în StUBB, VIII, 2, p. 93–98.
 Florea, L. S., 1992, *Esquisse de typologie des énoncés exclamatifs*, în RRL, XXXVII, 1, p. 33–43.
 Graur, Al., 1939, *A mânca la pâine*, în BL, VII, p. 183–184.
 Graur, Al., 1967, *Monosyllabes accentués?*, în „Word”, 23, 1–3, p. 208–213.
 Graur, Al., 1982, *Și de întărire și de atenuare*, în LR, XXXI, 1, p. 99.
 Graur, Al., 1984, *Accentul în frază*, în LLR, XIII, 3, p. 3–4.
 Greenberg, J. (ed.), 1978, II, p. 471–524.
 Hirst, D., A. Di Cristo (eds.), 1998, p. 239–260.
 Holtus, G., M. Metzeltin, Chr. Schmitt (eds.), 1989.
 Iordan, I., 1975, p. 29–77, 218–231, 249–264.
 Kallioinen, V., 1965, *Contribution à l'étude de l'intonation roumaine*, în *Omagiu Rosetti*, p. 33–435.
 Ladd, R. D., 1978, *Stylized Intonation*, în „Language”, 54, 3, p. 517–640.
 Ladd, R. D., 1983, *Phonological features of intonational peaks*, în „Language”, 59, p. 517–540.
 Lechiste, I., P. Ivić, 1980, *The intonation of yes / no questions – a new Balkanism?*, în „Balkanistica”, 6, p. 43–53.
 Manciu, Gh., 1972, *Valoarea gramaticală a accentului în limba română*, în „Studii lingvistice”, p. 15–22.
 Myers, T., J. Anderson (eds.), 1981, p. 389–397.
 Neamțu, G. G., 1985, *Cuvinte relative exclamative*, în LR, XXXV, 2, p. 108–112.
 Niculescu, Al., 1969, *Per uno studio contrastivo dei sistemi fonematici italiano e rumeno*, în „Il veltro”, XIII, 1–2, p. 287–302.
 Pană Dindelegan, G. (coord.), 2002b, p. 415–425.
 Pop, L., 1994, *Les „blocs exclamatifs”*, în RRL, XXXIX, 1, p. 33–38.
 Popescu-Marin, M., 1961, *Cu privire la propoziția interogativă și intonația ei în limba română*, în SG, III, p. 179–186.

- Pușcariu, S., 1937, p. 464-469.
 Pușcariu, S., 1976, p. 46-50, 109-113.
 Pușcariu, S., 1994, p. 91-108, 180, 187, 190-192.
 Rizescu, I., 1961, *Propoziții subordonate paratactice*, în SG, III, p. 107-137.
 Robu, Vi., 1977, *Contribuții teoretice privind accentul intensiv și accentul logic*, în PLG, VII, p. 87-96.
 Rocerici Alexandrescu, A., S. Golopenția, 1961, *Observații asupra intonației în limba română*, în SCL, XII, 1, p. 29-34.
 Rocerici Alexandrescu, A., D. Copceag, 1966, *Sugestii pentru cercetarea structurală a intonației*, în SCL, XVII, 1, p. 7-14.
 Rocerici Alexandrescu, A., 1967, *Intonație și context*, în SCL, XVIII, 1, p. 271-284.
 Rocerici Alexandrescu, A., 1971, *Intonație, sistem, normă și vorbire*, în FD, VII, p. 115-117.
 Sfârlea, L., 1967, *Observații cu privire la raportul dintre punctuație și prozodie în limba română*, în LR, XVI, 1, p. 55-64.
 Sfârlea, L., 1970.
 Spitzler, L., 1938, „Vine el tata”, în BL, VI, 245-258.
 Șerbănescu, A., 2002.
 Stati, S., 1955a, *Elipsa*, în LR, IV, 2, p. 68-74.
 Stati, S., 1955b, *Funcțiile virgulei și folosirea ei cu rol gramatical*, în LR, IV, 4, p. 17-24.
 Stati, S., 1955c, *Contribuții la studiul definiției și clasificării propozițiilor*, în SCL, VI, 3-4, p. 284-312.
 Stati, S., 1966, *Omonimia sintactică*, în LL, XI, p. 387-395.
 Stati, S., E. Weigand, F. Hundsnurscher (eds.), 1991, p. 287-293.
 Teiuș, S., 1971, *Delimitarea enunțurilor în graiurile dacoromâne*, în CL, XV, 1, p. 109-120.
 Teiuș, S., 1980, p. 21-40.
 Tohăneanu, Gh., 1965, *Considerații cu privire la stilul artistic al lui Ion Creangă*, în LR, XIV, 4, p. 453-466.
 Ulrich, M., 1985, p. 244-302.
 Vachek, J. (ed.), 1964, p. 206-251.
 Vasiliu, E., 1965.
 Vulpe, M., 1980, p. 52-83, 217-218.

PUNCTUAȚIE

- Avram, M., 1997, p. 303-304.
 Avram, M., 1987, p. 193-216.
 Catach, N., 1994.
 Dascălu-Jinga, L., 2001, p. 111-124.
 Drillon, J., 1991.
 Drincu, S., 1983.
 ELR, p. 472-473.
 Graur, Al., 1974.
 Serafini, F., F. Taricco, 2001.
 Serianni, L., 1997, p. 48-58.
 Vulpe, M., 1977, *Transcrierea fonetică impresionistă și problema delimitării unităților lexicele*, în CL, XXII, 1, p. 93-100 (republicat în Vulpe, 2004, p. 134-143).
 Wilmet, M., 2003, p. 476-477, 616-619, 629-633.
 *., 1995, *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație*, ediția a V-a, București, Univers Enciclopedic.
 *., 1980, „Langue française”, 45.

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ

- Abeillé, A., 1993, *Les nouvelles syntaxes. Grammaire d'unification et analyse du français*, Paris, Armand Colin.
- Alboiu, G., 2002, *The Features of Movement in Romanian*, București, Editura Universității din București.
- Alexandrescu, V., 2001, *Pragmatique et théorie de l'énonciation: choix de textes*, București, Editura Universității din București.
- Anderson, J. M., 1971, *The Grammar of Case: Towards a Localistic Theory*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Anghelescu, N., 1981, *Semantica modalităților în limba arabă*, București, Tipografia Universității din București.
- Arrivé, M., F. Gadet, M. Galmiche, 1986, *La grammaire d'aujourd'hui. Guide alphabétique de linguistique française*, Paris, Flammarion.
- Augerot, J. (ed.), 1973, *Romanian Grammar Pamphlets*, f.l.
- Austin, J. L., 1962, *How to Do Things with Words*, Oxford, Clarendon Press.
- Avram, A. (coord.), 1988, *Antologie fonetică a limbii române*, București, Institutul de Cercetări Etnologice și Dialectologice.
- Avram, L., 1999, *Auxiliaries and the Structure of Language*, București, Editura Universității din București.
- Avram, L., 2003, *English Syntax. The Structure of Root Clauses*, București, Oscar Print.
- Avram, M., 1960, *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba română*, București, Editura Academiei Române.
- Avram, M., 1986, *Gramatica pentru toți*, București, Editura Academiei Române (ediția a II-a: 1997, ediția a III-a: 2001, București, Humanitas).
- Avram, M., 1987, *Probleme ale exprimării corecte*, București, Editura Academiei Române.
- Avram, M., 1997, *Anglicismele în limba română actuală*, București, Editura Academiei Române.
- Avram, M., 2005, *Studii de morfologie a limbii române*, București, Editura Academiei Române.
- Avram, M., M. Sala, 2000, *May We Introduce the Romanian Language to You?*, București, Editura Fundației Culturale Române (trad. rom.: *Faceți cunoștință cu limba română*, Cluj-Napoca, Echinox, 2001).
- Baciu, I., 1994, *Wh-movement in English and Romanian*, București, Editura Universității din București.
- Baciu, I., 1996, *Interrogative Constructions in English and Romanian*, București, Editura Universității din București.
- Baciu, I., 1998, *English Morphology: Word Formation. A Generative Perspective*, București, Editura Universității din București (ediția a II-a: 2004).
- Bălăsoiu, C., 2004, *Discursul raportat în textele dialectale românești*, București, Editura Universității din București.
- Bejan, D., L. Bot, A. Danciu (coord.), 1997, *Grammaire du roumain*, Cluj-Napoca, Echinox.
- Beldescu, G., 1957, *Contribuții la cunoașterea numelui predicativ*, București, Societatea de Științe Istorie și Filologie.
- Beldescu, G., 1995, *Punctuația în limba română*, București, Procion (ediția a III-a revăzută: 2004, București, Gramar).
- Benveniste, E., 1966, 1974, *Problèmes de linguistique générale*, I-II, Paris, Gallimard (trad. rom.: *Probleme de lingvistică generală*, I-II, București, Teora, 2000).
- Berceanu, B. B., 1971, *Sistemul gramatical al limbii române (reconsiderare)*, București, Editura Științifică.

- Berceanu, B. B., 1999, *Negația. Sistemul negațiilor în limba română*, București, Crater.
- Berutto, G., 1985, *Sintassi e morfologia della lingua italiana d'uso*, Roma, Bulzoni.
- Beyrer, A., K. Bochmann, S. Bronsert, 1987, *Grammatik der rumänischen Sprache der Gegenwart*, Leipzig, VEB Verlag Enzyklopädie.
- Biber, D., S. Johansson, G. Leech, S. Conrad, E. Finegan, 1999, *Longman Grammar of Spoken and Written English*, London, Longman.
- Bidu-Vrănceanu, A., N. Forăscu, 1984, *Modele de structurare semantică*, Timișoara, Facla.
- Birlea, R.-M., 2003, *Le futur épistémique en roumain. Une analyse pragmatique*, București, Editura „Grai și suflet – Cultura Națională”.
- Blinkenberg, A., 1960, *Le problème de la transitivité en français moderne. Essai syntactosémantique*, København.
- Bloomfield, L., 1933, *Language*, New York, Holt, Rinehart & Winston.
- Bochmann, K. (ed.), 2004, *Gesprochenes Rumänisch in der Ukraine. Soziolinguistische Verhältnisse und linguistische Strukturen*, Leipzig, Leipziger Universitätsverlag.
- Bochmann, K., V. Dumbrava (eds.), 2002, *Limba română vorbită în Moldova istorică*, I, Leipzig, Leipziger Universitätsverlag.
- Bolinger, D., 1986, *Intonation and Its Parts. Melody in Spoken English*, Stanford, Stanford University Press.
- Borčin, M. I., 1999, *Modalitatea și predicatul verbal compus*, Timișoara, Helicon.
- Borer, H., 1984, *Parametric Syntax*, Dordrecht, Foris Publications.
- Borer, H. (ed.), 1986, *Syntax and Semantics. The Syntax of Pronominal Clitics*, New York, Academic Press.
- Borsley, R. D., 1992, *Syntactic Theory. A Unified Approach*, London, New York, Melbourne, Auckland, Edward Arnold.
- Bosque, I., V. Demonte, 1999, *Gramática descriptiva de la lengua española*, I–III, Madrid, Espasa Calpe, S. A.
- Brâncuș, Gr., 1976, *Limba română contemporană. Morfologia verbului*, București, Tipografia Universității din București.
- Brâncuș, Gr., 1994, *Limba română*, București, Coresi.
- Brâncuș, Gr., 2002, *Introducere în istoria limbii române*, I, București, Editura Fundației „România de mâine”.
- Brâncuș, Gr., M. Saramandu, 2001, *Morfologia limbii române*, București, Credis.
- Breban, V., 1973, *Limba română corectă. Probleme de ortografie, gramatică, lexic*, București, Editura Științifică.
- Bresnan, J. (ed.), 1982, *The Mental Representation of Grammatical Relations*, Cambridge, Mass., The MIT Press.
- Brown, K., J. Miller (eds.), 1996, *Concise Encyclopedia of Syntactic Theories*, Oxford, Pergamon.
- Brown, K., J. Miller (eds.), 1999, *Concise Encyclopedia of Grammatical Categories*, Oxford, Elsevier.
- Brusegan, R., M. A. Cortelazzo (eds.), 1999, *Il tempo, i tempi: omaggio a Lorenzo Renzi*, Padova, Esedra.
- Bulgăr, Gh., 1968, *Limba română. Sintaxă și stilistică*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Burzio, L., 1986, *Italian Syntax. A Government-Binding Approach*, Dordrecht, Boston, Lancaster, Tokyo, D. Reidel Publishing Company.
- Bybee, J., S. Fleischman (eds.), 1995, *Modality in Grammar and Discourse*, Amsterdam, John Benjamins.
- Byck, J., 1967, *Studii și articole. Pagini alese*, București, Editura Științifică.
- Cadiot, P., 1997, *Les prépositions abstraites en français*, Paris, Armand Colin.
- Caragiu-Marioțeanu, M., Șt. Giosu, L. Ionescu-Ruxăndoiu, R. Todoran, 1977, *Dialectologie română*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Catach, N., 1994, *La Ponctuation*, Paris, Presses Universitaires de France.
- Cazacu, B., 1960, *Studii de limbă literară. Probleme actuale ale cercetării ei*, București, Editura pentru Literatură.
- Cazacu, B., 1981, *Limba română literară. Probleme teoretice și interpretări de texte*, București, Societatea de Științe Filologice.
- Călărașu, C., 1987, *Timp, mod, aspect în limba română din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea*, București, Tipografia Universității din București.

- Chafe, W., J. Nichols (eds.), 1986, *Evidentiality: The Linguistic Coding of Epistemology*, Norwood, Ablex.
- Charaudeau, P., 1992, *Grammaire du sens et de l'expression*, Paris, Hachette.
- Chierchia, G., 1997, *Semantica*, Bologna, Il Mulino.
- Chomsky, N., 1957, *Syntactic Structures*, The Hague, Mouton.
- Chomsky, N., 1965, *Aspects of the Theory of Syntax*, Cambridge, Mass., The MIT Press.
- Chomsky, N., 1981, *Lectures on Government and Binding*, Dordrecht, Foris Publications.
- Chomsky, N., 1986, *Knowledge of Language. Its Nature, Origin and Use*, New York, Praeger (trad. rom.: *Cunoașterea limbii*, București, Editura Științifică, 1996).
- Chomsky, N., 1987, *La Nouvelle Syntaxe; concepts et conséquences de la théorie du gouvernement et du liage (traduction et commentaires d'Alain Rouveret)*, Paris, Seuil.
- Chomsky, N., 1995, *The Minimalist Program*, Cambridge, Mass., The MIT Press.
- Chung, S., W. A. Ladusaw, 2004, *Restriction and Saturation*, Cambridge, Mass., London, The MIT Press.
- Cinque, G., 1995, *Italian Syntax and Universal Grammar*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Cinque, G., G. Giusti (eds.), 1995, *Advances in Romanian Linguistics*, Amsterdam, Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.
- Cinque, G., G. Salvi (eds.), 2001, *Current Studies in Italian Syntax. Essays offered to Lorenzo Renzi*, Amsterdam, New York, The Hague, Holland Academic Graphics.
- Ciolac, M., 1999, *Sociolingvistică românească*, București, Editura Universității din București.
- Ciolac, M., 2003, *La communication verbale*, București, Editura Universității din București.
- Ciompec, G., 1985, *Morfosintaxa adverbului românesc. Sincronie și diacronie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Coja, I., 1983, *Preliminarii la gramatica rațională a limbii române*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Comès, E., 2000, *Cours de grammaire sémantique française*, Constanța, Universitatea Ovidius din Constanța.
- Comorovski, I., 1996, *Interrogative Phrases and the Syntax-Semantics Interface*, Dordrecht, Kluwer.
- Comrie, B., 1981, *Language Universals and Linguistic Typology. Syntax and Morphology*, Chicago, University of Chicago Press (ediția a II-a: 1989).
- Constantinescu-Dobridor, Gh., 1974, *Morfologia limbii române*, București, Editura Științifică.
- Cook, W., 1979, *Case Grammar: Development of the Matrix Model (1970-1978)*, Washington, Georgetown University Press.
- Copeag, D., 1998, *Tipologia limbilor romanice*, Cluj-Napoca, Clusium.
- Corbin, D., 1987, *Morphologie dérivationnelle et structuration du lexique. I-II*, Tübingen, Max Niemeyer Verlag (ediția a II-a: 1991, Villeneuve d'Ascq, Presses Universitaires de Lille).
- Corblin, F., H. de Swart (eds.), 2004, *Handbook of French Semantics*, Stanford, CSLI Publications.
- Cornilescu, A., 1976, *The Transformational Syntax of English. The Complex Sentence*, București, Tipografia Universității din București.
- Cornilescu, A., 1982, *English Syntax*, București, Tipografia Universității din București.
- Cornilescu, A., 1995, *Concepts of Modern Grammar. A Generative Grammar Perspective*, București, Editura Universității din București.
- Cornilescu, A., 1996, *Montague Grammar and the Analysis of English and Romanian Relative Clauses*, București, Editura Universității din București.
- Cornilescu, A., 2003, *Complementation in English. A Minimalist Approach*, București, Editura Universității din București.
- Cornilescu, A., D. Chițoran, 1986, *Elements of English Sentence Semantics*, București, Tipografia Universității din București.
- Cornilescu, A., I. Dimitriu, 1997, *Accuracy and Fluency: Infinitives, Gerunds, Participles*, Iași, Institutul European.
- Coșeriu, E., 1962, *Teoría del lenguaje y lingüística general. Cinco estudios*, Madrid, Gredos (trad. rom.: *Teoria limbajului și lingvistică generală: cinci studii*, București, Editura Enciclopedică, 2004).
- Coșeriu, E., 1977, *Estudios de lingüística románica*, Madrid, Gredos.
- Coșeriu, E., 1977, *Principios de semántica estructural*, Madrid, Gredos.
- Coșeriu, E., 1978, *Gramática, semántica, universales*, Madrid, Gredos.
- Coșeriu, E., 1981, *Textlinguistik. Eine Einführung*, Tübingen, Narr.
- Coșeriu, E., 1985, *El hombre y su lenguaje. Estudios de teoría y metodología lingüística*, Madrid, Gredos.

- Coșeriu, E., 1994, *Prelegeri și conferințe, 1992–1993*, Iași, S. C. „Dosoitei” S. A.
- Coșeriu, E., 1995, *Introducere în lingvistică*, Cluj-Napoca, Echinox.
- Coșeriu, E., 1996, *Lingvistica integrală. Interviu cu Eugen Coșeriu realizat de Nicolae Saramandă*, București, Editura Fundației Culturale Române.
- Coșeriu, E., 1997, *Sincronie, diacronie și istorie. Problema schimbării lingvistice*, București, Editura Enciclopedică.
- Coșeriu, E., 2000, *Lecții de lingvistică generală*, Chișinău, Arc.
- Coșeriu, E., H. Geckeler, 1981, *Trends in Structural Semantics*, Tübingen, Narr.
- Coteanu, I. (red. resp.), 1967, *Elemente de lingvistică structurală*, București, Editura Științifică.
- Coteanu, I., 1973, 1985, *Stilistica funcțională a limbii române*, I, *Stil, stilistică, limbaj*, II, *Limbajul poeziei culte*, București, Editura Academiei Române.
- Coteanu, I., 1981, *Structura și evoluția limbii române (de la origini până la 1860)*, București, Editura Academiei Române.
- Coteanu, I., 1982, *Gramatica de bază a limbii române*, București, Albatros.
- Coteanu, I. (coord.), 1974, 1975, *Limba română contemporană*, I–II, București, Editura Didactică și Pedagogică (ediția a II-a: 1985).
- Coteanu, I., 1990, *Gramatică, stilistică, compoziție*, București, Editura Științifică.
- Coteanu, I., L. Wald (coord.), 1970, *Sistemele limbii*, București, Editura Academiei Române.
- Coteanu, I., L. Wald (coord.), 1981, *Semantică și semiotică*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Crașoveanu, D., 1973, *Limba română contemporană*, fascicula a II-a, *Sintaxa propoziției*, *Complementul*, ediția a II-a, Timișoara, Tipografia Universității din Timișoara.
- Crașoveanu, D., 1992, *Categorii sintactice circumstanțiale*, Timișoara, Amphora.
- Crașoveanu, D., 2002, *Categorii sintactice necircumstanțiale*, Timișoara, Miron.
- Crăiniceanu, I., 1997, *The Category of Aspect in English and Romanian, with Special Reference to the Progressive Aspect*, Craiova, Editura Universității din Craiova.
- Creissels, D., 1995, *Éléments de syntaxe générale*, Paris, Presses Universitaires de France.
- Cristea, T., 1975, *Le locatif spatio-temporel en français contemporain*, București, Tipografia Universității din București.
- Cristea, T., 1977, *Éléments de grammaire contrastive. Domaine français-roumain*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Cristea, T., 1979, *Grammaire structurale du français contemporain*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Cristea, T., 2000, *Grammaire française. Le nom et le groupe nominal. Le verbe et le groupe verbal*, București, Editura Fundației „România de mâine”.
- Cristea, T., Al. Vladuț-Cuniță, 1986, *Modalités d'énonciation et contrastivité: les énoncés exclamatifs et interrogatifs en roumain et en français*, București, Tipografia Universității din București.
- Croft, W., 1990, *Typology and Universals*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Croft, W., 1991, *Syntactic Categories and Grammatical Relations. The Cognitive Organization of Information*, Chicago, London, University of Chicago Press.
- Croitoru, E., 2002, *Mood and Modality*, Iași, Institutul European.
- Cruceru, C., 1981, *Dialogul în proza artistică actuală*, București, Tipografia Universității din București.
- Cruceru, C., 1985, *Dialog și stil oral în proza românească actuală*, București, Minerva.
- Cvasnii-Cătănescu, M., 1982, *Structura dialogului în textul dramatic, cu aplicare la dramaturgia românească*, București, Tipografia Universității din București.
- Daniliuc, L., R. Daniliuc, 2000, *Descriptive Romanian Grammar: An Outline*, München, Lincom.
- Dascălu Jinga, L., 2001, *Melodia vorbirii în limba română*, București, Univers Enciclopedic.
- Dascălu Jinga, L., 2002, *Corectare și autocorectare în conversația spontană*, București, Editura Academiei Române.
- Dascălu Jinga, L., 2004, *Grammatica romana per italiani*, Alessandria, Edizioni dell'Orso.
- Dascălu Jinga, L., L. Pop (coord.), 2003, *Dialogul în româna vorbită*, București, Oscar Print.
- De Mulder, W., N. Flux, D. Van de Velde, 1997, *Entre général et particulier: les déterminants*, Arras, Artois Presses Université.
- Delaveau, A., F. Kerieroux, 1985, *Problèmes de syntaxe française*, Paris, Armand Colin.
- Diaconescu, I., 1977, *Infinitivul în limba română*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Diaconescu, I., 1989, *Probleme de sintaxă a limbii române actuale*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.

- Diaconescu, I., 1995, *Sintaxa limbii române*, București, Editura Enciclopedică.
- Diaconescu, P., 1970, *Structură și evoluție în morfologia substantivului românesc*, București, Editura Academiei Române.
- Dik, S. C., 1989, *The Theory of Functional Grammar. Part I: The Structure of the Clause*, Dordrecht, Foris Publications.
- Dimitrescu, F., 1958, *Locuțiunile verbale în limba română*, București, Editura Academiei Române.
- Dimitrescu, F. (coord.), 1978, *Istoria limbii române. Fonetică, morfosintaxă, lexic*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Dimitrescu, F., 1995, *Dinamica lexicului românesc*, Cluj-Napoca, Clusium, București, Logos.
- Dimitrescu, F., 1982, *Dicționar de cuvinte recente*, București, Albatros (ediția a II-a: 1997, București, Logos).
- Dimitrescu, F., 2002, 2003, *Drumul neîntrerupt al limbii române*, I-II, Cluj-Napoca, Clusium.
- Dimitriu, C., 1979, 1982, *Gramatica limbii române explicată*, I, *Morfologia*, II, *Sintaxa*, Iași, Junimea.
- Dimitriu, C., 1999, 2002, *Tratat de gramatică a limbii române*, I, *Morfologia*, II, *Sintaxa*, Iași, Institutul European.
- Dinu, M., 1997, *Comunicarea*, București, Editura Științifică.
- Dirven, R., G. Radden (eds.), 1987, *Concepts of Case*, Tübingen, Narr.
- Dobrovic-Sorin, C., 1994, *The Syntax of Romanian. Comparative Studies in Romance*, Berlin, New York, Mouton de Gruyter (trad. rom. *Sintaxa limbii române. Studii de sintaxă comparată a limbilor romanice*, București, Univers, 2000).
- Dominte, C., 2003, *Negația în limba română*, București, Editura Fundației „România de mâine”.
- Dragomirescu, Gh. N., 1995, *Dicționarul figurilor de stil*, București, Editura Științifică.
- Dragoș, E., 1995, *Elemente de sintaxă istorică românească*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Dragoș, E., 2000, *Introducere în pragmatică*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință.
- Drașoveanu, D. D., 1997, *Teze și antiteze în sintaxa limbii române*, Cluj-Napoca, Clusium.
- Drăganu, N., 1943, *Morfemele românești ale complementului în acuzativ și vechimea lor. Un capitol de sintaxă românească*, București, Institutul de Lingvistică Română.
- Drăganu, N., 1945, *Elemente de sintaxă a limbii române*, București, Institutul de Lingvistică Română.
- Drillon, J., 1991, *Traité de la ponctuation française*, Paris, Gallimard.
- Drincu, S., 1983, *Semnele ortografice și de punctuație în limba română. Norme și exerciții*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Dubois, J., R. Lagane, 1997, *La nouvelle grammaire du français*, Paris, Larousse.
- Ducrot, O., J.-M. Schaeffer, 1995, *Nouveau dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*, Paris, Seuil, 1995 (trad. rom.: *Noul dicționar enciclopedic al științelor limbajului*, București, Babel, 1996).
- Dumistrăcel, S., 1978, *Influența limbii române literare asupra graiurilor dacoromâne*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Duțescu-Coliban, T., 1983, *Grammatical Categories of English*, București, Tipografia Universității din București.
- Edelstein, F., 1972, *Sintaxa gerunziului românesc*, București, Editura Academiei Române.
- Edmondson, W., 1981, *Spoken Discourse. A Model for Analysis*, London, New York, Longman.
- Ernst, T., 2002, *The Syntax of Adjuncts*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Erwin-Tripp, S. M., 1973, *Language Acquisition and Communicative Choice*, Stanford, Stanford University Press.
- Ețcu, I., 2000, *Sintaxa elementară a limbii române. Introducere în syntaxologie*, Chișinău, Institutul de Lingvistică al Academiei de Științe a Republicii Moldova.
- Eyseev, I., 1974, *Semantica verbului. Categoriile de acțiune, devenire și stare*, Timișoara, Facla.
- Farkas, D., 1985, *Intensional Descriptions and the Romance Subjunctive Mood*, New York, Garland.
- Fauconier, G., 1974, *La coréférence: syntaxe ou sémantique?*, Paris, Éditions du Seuil.
- Ferro, T., 2002, *Latino, romeno e romanzo. Studi linguistici*, Cluj-Napoca, Dacia.
- Feuillet, J., 1988, *Introduction à l'analyse morphosyntaxique*, Paris, Presses Universitaires de France.
- Fillmore, C. J., 1971, *Santa Cruz Lectures on Deixis*, Indiana University Linguistic Club.
- Fillmore, C. J., D. T. Langendoen (eds.), 1971, *Studies in Linguistic Semantics*, New York, Holt, Rinehart & Winston.
- Flaux, N., D. Van de Velde, 2000, *Les noms en français: esquisse de classement*, Paris, Ophrys.
- Florea, M., 1983, *Structura grupului nominal în limba română contemporană*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.

- Forăscu, N., 2002, *Dificultăți gramaticale ale limbii române*, București, Editura Universității din București.
- Fox, B. A., 1987, *Discourse Structure and Anaphora. Written and Conversational English*, Cambridge, Cambridge University Press.
- François, J., 1989, *Changement, Causation, Action*, Geneva, Droz.
- Fuchs, C., P. Le Goffic, 1992, *Les linguistiques contemporaines. Repères théoriques*, Paris, Hachette.
- Gaataone, D., 1998, *Le passif en français*, Paris, Bruxelles, Champs Linguistiques Duculot.
- Galațanu, O., 1988, *Interprétants sémantiques et interaction verbale*, București, Tipografia Universității din București.
- Gary-Prieur, M.-N., 1994, *Grammaire du nom propre*, Paris, Presses Universitaires de France.
- Gawelko, M., 1996, *L'étude sur l'ordre des mots dans les langues romanes*, I: *La position du sujet*, II: *La passivisation*, Lublin.
- Găitănuș, Ș., 1993, *Numeralul în limba română. Studiu descriptiv și istoric*, Pitești, Calende.
- Găitănuș, Ș., 2002, *Studii și articole de gramatică*, Pitești, Editura Universității din Pitești.
- Geckeler, H., B. Schlieben-Lange, J. Trabant, H. Weidt (eds.), 1981, *Logos Semantikos. Studia linguistica in honorem Eugenio Coseriu 1921–1981*, Berlin, New York, Madrid, De Gruyter, Gredos.
- Gheorghe, M., 2004, *Propoziția relativă*, Pitești, Paralela 45.
- Gherasim, P., 1997, *Semiotica modalităților*, Iași, Casa Editorială „Demiurg”.
- Gheție, I., 1975, *Baza dialectală a românei literare*, București, Editura Academiei Române (ediția a II-a: 1986).
- Gheție, I. (coord.), 1997, *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532–1780)*, București, Editura Academiei Române.
- Ghiga, G., 1999, *Elemente fatice ale comunicării în româna vorbită*, București, Alcris-M94.
- Giry-Schneider, J., 1987, *Les prédicats nominaux en français. Les phrases simples à verbe support*, Geneva, Droz.
- Givón, T., 1984, 1990, *Syntax. A Functional-Typological Introduction*, I–II, Amsterdam, Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.
- Godard, D., 1988, *Les relatives en français*, Paris, Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique.
- Goodall, G., 1987, *Parallel Structures in Syntax. Coordination, Causatives, and Restructuring*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Göschel, J., P. Ivič, K. Kehr (eds.), 1980, *Dialekt und Dialektologie*, Wiesbaden.
- Graur, Al., 1929, *Nom d'agent et adjectif en roumain*, Paris, Champion.
- Graur, Al., I. Coteanu (red. resp.), 1959–1977, *Probleme de lingvistică generală*, I–VII, București, Editura Academiei Române (din 1961, red. resp. I. Coteanu).
- Graur, Al., 1965a, *La romanité du roumain*, București, Editura Academiei Române.
- Graur, Al., 1965b, *Nume de persoane*, București, Editura Științifică.
- Graur, Al., 1967, *The Romance Character of Romanian*, București, Editura Academiei Române.
- Graur, Al., 1968, *Tendențele actuale ale limbii române*, București, Editura Științifică.
- Graur, Al., 1970, *Scrieri de ieri și de azi*, București, Editura Științifică.
- Graur, Al., 1971, *Puțină... aritmetică*, București, Editura Științifică.
- Graur, Al., 1972, *Nume de locuri*, București, Editura Științifică.
- Graur, Al., 1973, *Gramatica azi*, București, Editura Academiei Române.
- Graur, Al., 1974, *Mic tratat de ortografie*, București, Editura Științifică.
- Graur, Al., 1987–1988, *Puțină gramatică*, I–II, București, Editura Academiei Române.
- Graur, Al., J. Byck (red. resp.), 1956, 1957, 1961, *Studii de gramatică*, I–III, București, Editura Academiei Române.
- Graur, Al., M. Avram (red. resp.), 1959–1972, *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, I–VI, București, Editura Academiei Române.
- Graur, Al., M. Avram (coord.), 1970, 1978, 1989, *Formarea cuvintelor în limba română*, I, *Compunerea*, II, *Prefixele*, III, *Sufixe*, București, Editura Academiei Române.
- Greenberg, J. (ed.), 1978, *Universals of Human Language*, I–II, Stanford, Stanford University Press.
- Greimas, A. J., 1966, *Sémantique structurale*, Paris, Larousse.
- Grimshaw, J. B., 1990, *Argument Structure*, Cambridge, Mass., The MIT Press.
- Gross, M., 1968, *Grammaire transformationnelle du français. Syntaxe du verbe*, Paris, Larousse (ediție nouă: 1986, Paris, Éditions Cantilène).
- Grosu, A., 1994, *Three Studies in Locality and Case*, London and New York, Routledge.
- Gruță, G., 1981, *Acordul în limba română*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.

- Guentchéva, Z. (ed.), 1996, *L'énonciation médiatisée*, Louvain, Paris, Peeters.
- Gueron, J., J.-Y. Pollock, 1991, *Grammaire générative et syntaxe comparée*, Paris, Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique.
- Guillaume, G., 1970, *Temps et verbe. Théorie des aspects, des modes et des temps*, Paris.
- Guția, I., 1967, *Gramatica romena moderna*, Roma, Mario Bulzoni Editore.
- Guțu Romalo, V., 1968, *Morfologia structurală a limbii române*, București, Editura Academiei Române.
- Guțu Romalo, V., 1972, *Corectitudine și greșală. Limba română de azi*, București, Editura Științifică (versiune nouă: 2000, Humanitas Educațional).
- Guțu Romalo, V., 1973, *Sintaxa limbii române. Probleme și interpretări*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Guțu Romalo, V., 2005, *Aspecte ale evoluției limbii române*, București, Humanitas Educațional.
- Haegeman, L., 1991, *Introduction to Government and Binding Theory*, Oxford & Cambridge, Mass., Blackwell (ediția a II-a: 1994).
- Haegeman, L. (ed.), 1997, *Elements of Grammar*, Dordrecht, Kluwer Academic Publishers.
- Hale, K., S. J. Keyser, 2002, *Prolegomenon to a Theory of Argument Structure*, Cambridge, Mass., The MIT Press.
- Halliday, M. A. K., 1985, *An Introduction to Functional Grammar*, London, Baltimore, Edward Arnold Publishers Ltd.
- Harris, Z. S., 1951, *Methods in Structural Linguistics*, Chicago, University of Chicago Press (ediția a II-a: 1963, *Structural Linguistics*).
- Harris, Z. S., 1976, *Notes du cours de syntaxe*, Paris, Seuil.
- Hazy, Șt., 1997, *Predicativitatea: determinare contextuală analitică*, Cluj-Napoca, Dacia.
- Heim, I., A. Kratzer, 1998, *Semantics in Generative Grammar*, Cambridge, Amherst, Mass., Blackwell Publishers.
- Hirst, D., A. Di Cristo (eds.), 1998, *Intonation Systems: A Survey of Twenty Languages*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Hjelmslev, L., 1928, *Principes de grammaire générale*, Copenhagen, Ost et Son.
- Hjelmslev, L., 1959, *Essais linguistiques. Travaux du Cercle Linguistique de Copenhagen*, 12, Copenhagen, Akademisk Forlag.
- Hjelmslev, L., 1961, *Prolegomena to a Theory of Language*, Madison, Wisconsin University Press (trad. rom.: *Preliminarii la o teorie a limbii*, București, 1967).
- Hjelmslev, L., 1966, *Le langage*, Paris, Éditions de Minuit.
- Hoară Lăzărescu, L., 1999, *Sinonimia și omonimia gramaticală în limba română*, Iași, Cermi.
- Hobæk Haff, M., 1987, *Coordonnants et éléments coordonnés*, Oslo, Solum Forlag A / S.
- Hobjilă, A., 2003, *Microsistemul deicticelor în limba română vorbită neliterară actuală*, Iași, Casa Editorială „Demiurg”.
- Hodiș, V., 1990, *Apoziția și propoziția apozitivă*, București, Editura Științifică.
- Hockstra, T., 1984, *Transitivity: Grammatical Relations in Government-Binding Theory*, Dordrecht, Foris.
- Holtus, G., E. Radtke (eds.), 1985, *Gesprochenes Italienisch in Geschichte und Gegenwart*, Tübingen, Gunter Narr.
- Holtus, G., M. Metzeltin, C. Schmitt (eds.), 1989, *Lexikon der Romanistischen Linguistik (LRL)*, III, Tübingen, Niemeyer Verlag.
- Hoye, L., 1997, *Adverbs and Modality in English*, London, Longman.
- Hristea, Th., 1994, *Probleme de cultivare și de studiere a limbii române contemporane*, București, Academia Universitară Atheneum.
- Hristea, Th., Gr. Brâncuș (coord.), 1972, *Sinteze de limba română*, București, Editura Didactică și Pedagogică (ediția a III-a revăzută: Hristea, Th. (coord.), București, Albatros, 1984).
- Huang, Y., 2000, *Anaphora. A Cross-linguistic Approach*, Oxford, Oxford University Press.
- Huddleston, R., G. K. Pullum (eds.), 2002, *The Cambridge Grammar of the English Language*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Huot, H., 1981, *Constructions infinitives du français. Le subordonnant de*, Genève, Droz.
- Iliescu, M., L. Mourin, 1991, *Typologie de la morphologie verbale romane*, Innsbruck, Innsbrucker Beiträge zur Kulturwissenschaft.
- Iliescu, M., S. Șora (eds.), 1996, *Rumänisch: Typologie, Klassifikation, Sprachcharakteristik*, Würzburg, München, Wissenschaftlicher Verlag A. Lehmann.
- Ionescu, A., M. Steriu, 1999, *Verbul românesc*, București, Editura Universității din București.
- Ionescu, D. C., 1998, *Small Clauses in English and Romanian*, București, Editura Universității din București.

- Ionescu, E., 1992, *Manual de lingvistică generală*, București, All (ediția a III-a, revizuită: 2001).
- Ionescu, E. (coord.), 2004, *Understanding Romanian Negation. Syntactic and Semantic Approaches in a Declarative Perspective*, București, Editura Universității din București.
- Ionescu-Ruxândoiu, L., 1991, *Narațiune și dialog în proza românească. Elemente de pragmatică a textului literar*, București, Editura Academiei Române.
- Ionescu-Ruxândoiu, L., 1995, *Conversația: structuri și strategii. Sugestii pentru o pragmatică a românei vorbite*, București, All (ediția a II-a: 1999).
- Ionescu-Ruxândoiu, L., 2003, *Limbaj și comunicare. Elemente de pragmatică lingvistică*, București, All Educațional.
- Iordan, I., 1937, *Gramatica limbii române*, București, Cartea Românească (ediție nouă: 2005, București, Semne).
- Iordan, I., 1943, *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor”*, Iași, Institutul de arte grafice A. A. Tereck (ediția a II-a: 1948, București, Socec).
- Iordan, I., 1944, *Stilistica limbii române*, București, Institutul de Lingvistică Română (ediție definitivă: 1975, București, Editura Științifică).
- Iordan, I., 1954, *Limba română contemporană*, București, Editura Ministerului Învățământului (ediția a II-a: 1956).
- Iordan, I., 1963, *Toponimia românească*, București, Editura Academiei Române.
- Iordan, I., M. Manoliu-Manea, 1965, *Introducere în lingvistica romanică*, București, Editura Academiei Române.
- Iordan, I., V. Guțu Romalo, Al. Niculescu, 1967, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, Editura Științifică.
- Iordan, I., V. Robu, 1978, *Limba română contemporană*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Irimia, D., 1976, *Structura gramaticală a limbii române. Verbul*, Iași, Junimea.
- Irimia, D., 1983, *Structura gramaticală a limbii române. Sintaxa*, Iași, Junimea.
- Irimia, D., 1986, *Structura stilistică a limbii române contemporane*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Irimia, D., 1987, *Structura gramaticală a limbii române. Numele și pronumele. Adverbul*, Iași, Junimea.
- Irimia, D., 1997, *Gramatica limbii române*, Iași, Polirom (ediția a II-a: 2000).
- Irimia, D., 1999, *Introducere în stilistică*, Iași, Polirom.
- Jaeggli, O. (ed.), 1982, *Topics in Romance Syntax*, Dordrecht, Foris.
- Jakobson, R., 1963, 1973, *Essais de linguistique générale*, I-II, Paris, Éditions de Minuit.
- Jespersen, O., 1917, *Negation in English and Other Languages*, Copenhagen, A. F. Host.
- Jespersen, A., 1937, *Analytic Syntax*, Copenhagen, Munksgaard.
- Jackendoff, R., 1972, *Semantic Interpretation in Generative Grammar*, Cambridge, Mass., The MIT Press.
- Jackendoff, R., 1977, *X-BAR Syntax: A Study of Phrase Structure*, Cambridge, Mass., The MIT Press.
- Jackendoff, R., 1990, *Semantic Structures*, Cambridge, Mass., The MIT Press.
- Joseph, B. D., 1983, *The Synchrony and Diachrony of the Balkan Infinitive: A Study in Areal, General, and Historical Linguistics*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Kampers-Manhe, B., 1991, *L'opposition subjonctif / indicatif dans les relatives*, Amsterdam, Atlanta, Rodopi.
- Katz, J. J., P. Postal, 1964, *An Integrated Theory of Linguistic Description*, Cambridge, Mass., The MIT Press.
- Kayne, R. S., 1994, *The Antisymmetry of Syntax*, Cambridge, Mass., London, The MIT Press.
- Keenan, E. L. (ed.), 1963, *Formal Semantics of Natural Language*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Kerbrat-Orecchioni, C., 1977, *La connotation*, Lyon, Presses Universitaires de Lyon.
- Kerbrat-Orecchioni, C., 1980, *L'énonciation*, Paris, Armand Colin.
- Kerbrat-Orecchioni, C., 1986, *L'implicite*, Paris, Armand Colin.
- Kerbrat-Orecchioni, C., 1990, 1992, 1995, *Les interactions verbales*, I-III, Paris, Armand Colin.
- Kerbrat-Orecchioni, C., 2001, *Les actes de langage dans le discours. Théorie et fonctionnement*, Paris, Nathan.
- Kleiber, G., 1987a, *Du côté de la référence verbale: les phrases habituelles*, Berne, Peter Lang.
- Kleiber, G., 1987b, *Relatives restrictives et relatives appositives: une opposition „introuvable”?*, Tübingen, Niemeyer.
- Kleiber, G., 1994, *Anaphores et pronoms*, Louvain-la-Neuve, Duculot.
- Kleiber, G., 1999, *Problèmes de sémantique. La polisémie en question*, Lille, Presses Universitaires du Septentrion.

- Kleiber, G., 2001, *L'anaphore associative*, Paris, Presses Universitaires de France.
- Kleiber, G., E. Tyvaert (eds.), 1990, *L'anaphore et ses domaines*, Paris, Klincksieck.
- Kleiber, G., B. Laca, L. Tasmowski (eds.), 2001, *Typologie des groupes nominaux*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes.
- Koster, J., E. Reuland (eds.), 1991, *Long Distance Anaphora*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Kuno, S. (ed.), 1975, *Harvard Studies in Syntax and Semantics*, I, Cambridge, Department of Linguistics, Harvard University.
- Lakoff, G., 1970, *Irregularity in Syntax*, New York, Holt, Rinehart & Winston.
- Langacker, R. W., 1987, 1991, *Foundations of Cognitive Grammar*, I. *Theoretical Prerequisites*, II. *Descriptive Application*, Stanford, Stanford University Press.
- Larson, R., G. Segal 1995, *Knowledge of Meaning. An Introduction to Semantic Theory*, Cambridge, Mass., The MIT Press.
- Lasnik, H., J. Uriagereka, 1998, *A Course in GB Syntax*, Cambridge, Mass., The MIT Press.
- Lazard, G., 1994, *L'actance*, Paris, Presses Universitaires de France.
- Le Goffic, P., 1993, *Grammaire de la phrase française*, Paris, Hachette Supérieur.
- Leech, G. N., 1983, *Principles of Pragmatics*, London, New York, Longman.
- Lemaréchal, A., 1989, *Les parties du discours. Sémantique et syntaxe*, Paris, Presses Universitaires de France.
- Levinson, S. C., 1983, *Pragmatics*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Li, C. N. (ed.), 1976, *Subject and Topic*, New York, San Francisco, London, Academic Press.
- Lombard, A., 1954, 1955, *Le verbe roumain*, I-II, Lund, C. W. K. Gleerup.
- Lombard, A., 1973, *Rumänsk grammatik*, Lund, C. W. K. Gleerup Bokförlag.
- Lombard, A., 1974, *La langue roumaine. Une présentation*, Paris, Éditions Klincksieck.
- Lombard, A., C. Gâdei, 1981, *Dictionnaire morphologique de la langue roumaine*, Lund, C. W. K. Gleerup, București, Editura Academiei Române.
- Lombardi Vallauri, E., 2000, *Grammatica funzionale delle avverbiali italiane*, Roma, Carocci Editore.
- Lupu, C., G. Price (eds.), 1994, *Hommages offerts à Maria Manoliu-Manea*, București, Pluralia, Logos.
- Lupu, C., L. Renzi (eds.), 1995, *Studi rumeni e romanzi. Omaggio a Florica Dimitrescu e Alexandru Niculescu*, I-III, Padova, Unipress.
- Lüder, E., 1995, *Procedee de gradație lingvistică*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Lyons, J., 1968, *Introduction to Theoretical Linguistics*, Cambridge, Cambridge University Press (trad. rom.: *Introducere în lingvistica teoretică*, București, Editura Științifică, 1995).
- Lyons, J. (ed.), 1971, *New Horizons in Linguistics*, Hasmondsworth, Penguin Books.
- Lyons, J., 1977, *Semantics*, I-II, Cambridge, London, New York, Cambridge University Press.
- Lyons, J., 1996, *Linguistic Semantics. An Introduction*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Maingueneau, D., 1991, *L'énunciation en linguistique française*, Paris, Hachette.
- Maingueneau, D., 1994, *Syntaxe du français*, Paris, Hachette (ediția a II-a: 1999).
- Malan, N., 1999, *La proposition relative en anglais contemporain. Une approche pragmatique*, Paris, Ophris.
- Mancaș, M., 1972, *Stilul indirect liber în româna literară*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Manea, D., 2001a, *Elemente de gramatică funcțională*, I, *Predicația*, București, Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București.
- Manea, D., 2001b, *Structura semantico-sintactică a verbului românesc*, București, Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București.
- Manoliu-Manea, M., 1968, *Sistematica substitutelor din româna contemporană standard*, București, Editura Academiei Române.
- Manoliu-Manea, M., 1971, *Gramatica comparată a limbilor romanice*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Manoliu-Manea, M., 1973, *Structuralismul lingvistic*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Manoliu-Manea, M., 1977, *Elemente de sintaxă comparată romanică. Tipologie și istorie*, București, Tipografia Universității din București.
- Manoliu-Manea, M., 1993, *Gramatică, pragmasemantică și discurs*, București, Litera.
- Manoliu-Manea, M., 1994, *Discourse and Pragmatic Constraints on Grammatical Choices*, Amsterdam, Lausanne, New York, Elsevier.
- Manu Magda, M., 2003, *Elemente de pragmalingvistică a românei vorbite regional*, București, Dual Tech.
- Marcus, S., 1963, *Lingvistica matematică. Modele matematice în lingvistică*, București, Editura Didactică și Pedagogică.

- Martin, R., 1983, *Pour une logique du sens*, Paris, Presses Universitaires de France.
- Martinet, A., 1960, *Éléments de linguistique générale*, Paris, Armand Colin (trad. rom.: *Elemente de lingvistică generală*, București, Editura Științifică, 1970).
- Martinet, A. (ed.), 1968, *Le langage*, Bruges, Gallimard.
- Martinet, A., 1969, *Langue et fonction. Une théorie fonctionnelle de la langue*, Paris, Denoël.
- Martinet, A., 1975, *Studies in Functional Syntax. Études de syntaxe fonctionnelle*, München, Wilhelm Fink Verlag.
- Martinet, A., 1985, *Syntaxe générale*, Paris, Armand Colin.
- Mateica-Igelmann, M., 1989, *Moyens d'exprimer les aspects de la phrase verbale en roumain contemporain (en perspective romane)*, Böchum, Studienverlag Dr. N. Brockmeyer.
- McCawley, J. D., 1972, *Syntactic and Logical Arguments of Semantic Structures*, Bloomington, Indiana University Linguistic Club.
- Mel'chuk, I., 1993, *Cours de morphologie générale (théorique et descriptive)*, I: *Introduction et première partie – Le mot*, II, *Significations morphologiques*, Montréal, Les Presses de l'Université de Montréal, Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique.
- Melis, L., 1990, *La voie pronominale. La systématique des tours pronominaux en français moderne*, Paris, Louvain-la-Neuve, Duculot.
- Merlan, A., 1998, *Sintaxa și semantica-pragmatica limbii române vorbite. Discontinuitatea*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Merlan, A., 2001, *Sintaxa limbii române. Relații sintactice și conectori*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Metea, Al., 2001, *Limba română esențială*, Timișoara, Signata.
- Meyer-Lübke, W., 1930, *Rumänisch und Romanisch*, București.
- Miclău, P., S. Marcus (coord.), 1981, *Sémiotique roumaine*, București, Tipografia Universității din București.
- Mierlă, A., 2003, *Verbul românesc din perspectivă semantico-sintactică (Cu aplicație la verbe de mișcare)*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Mihăescu, N., 1978, *Aspecte lexicale și gramaticale ale limbii române literare*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Milaș, C., 1988, *Introducere în stilistica oralității*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Miron-Fulea, M., 2005, *Numele proprii. Interfața semantică – sintaxă*, București, Editura Universității din București.
- Moeschler, J., A. Reboul, 1994, *Dictionnaire encyclopédique de pragmatique*, Paris, Éditions du Seuil (trad. rom.: *Dicționar enciclopedic de pragmatică*, Cluj-Napoca, Echinox, 1999).
- Motapanyane, V. (coord.), 2000, *Comparative Studies in Romanian Syntax*, Amsterdam, Elsevier.
- Muller, C., 1992, *La négation en français*, Geneva, Droz.
- Muller, C., 1996, *La subordination en français*, Paris, Armand Colin.
- Muraki, M., 1974, *Presupposition and Thematization*, Tokyo, Kaitakusha.
- Myers, T., J. Anderson (eds.), 1981, *The Cognitive Representation of Speech*, Amsterdam, North Holland.
- Nagy, R., 2002, *Determinare completivă și determinare circumstanțială în limba română*, Suceava, Editura Universității din Suceava.
- Neamțu, G. G., 1986, *Predicatul în limba română. O reconsiderare a predicatului nominal*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Negomircanu, D. (coord.), 2000, *Ion Coteanu. In memoriam*, Craiova, Universitaria.
- Neidle, C., R. Nunez (eds.), 1987, *Studies in Romance languages*, Dordrecht, Foris.
- Nica, D., 1988, *Teoria părților de vorbire. Aplicații la adverb*, Iași, Junimea.
- Niculescu, A., 1970, *Probleme de sintaxă a propoziției*, București, Editura Științifică.
- Niculescu, Al., 1965, 1978, 1999, *Individualitatea limbii române între limbile romanice*, I–III, București, Editura Științifică (I–II), Cluj-Napoca, Clusium (III).
- Nilsson, E., 1969, *Les termes relatifs et les propositions relatives en roumain moderne. Étude de syntaxe descriptive*, Lund, C. W. K. Gleerup.
- Nuyts, J., 2000, *Epistemic Modality, Language and Conceptualization*, Amsterdam, John Benjamins.
- Olsson, K., 1976, *La construction verbe + objet + complément précatif en français: aspects syntaxiques et sémantiques*, Stockholm, Université de Stockholm.
- Palmer, F., 1979, *Modality and the English Modals*, London, Longman.
- Palmer, F. R., 1986, *Mood and Modality*, Cambridge, Cambridge University Press.

- Pană Dindelegan, G., 1974, *Sintaxa transformațională a grupului verbal în limba română*, București, Editura Academiei Române.
- Pană Dindelegan, G., 1976, *Sintaxa limbii române*. Partea I. *Sintaxa grupului verbal*, București, Tipografia Universității din București (ediția a II-a: 1999, Brașov, Aula).
- Pană Dindelegan, G., 1987, *Aspecte ale dinamicii sistemului morfologic verbal (perioada de după 1880)*, București, Tipografia Universității din București.
- Pană Dindelegan, G., 1992a, *Sintaxă și semantică. Clase de cuvinte și forme gramaticale cu dublă natură*, București, Tipografia Universității din București.
- Pană Dindelegan, G., 1992b, *Teorie și analiză gramaticală*, București, Coresi (ediția a II-a: 1994).
- Pană Dindelegan, G., 2000, *Admiterea la facultate*, București, Humanitas.
- Pană Dindelegan, G. (coord.), 2002a, *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, București, Editura Universității din București.
- Pană Dindelegan, G. (coord.), 2002b, *Perspective actuale în studiul limbii române: actele colocviului Catedrei de Limba Română, 22–23 noiembrie 2001*, București, Editura Universității din București.
- Pană Dindelegan, G. (coord.), 2003, *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale (II)*, București, Editura Universității din București.
- Pană Dindelegan, G., 2003, *Elemente de gramatică. Dificultăți, controverse, noi interpretări*, București, Humanitas Educațional.
- Pană Dindelegan, G. (coord.), 2004, *Tradiție și inovație în studiul limbii române*, București, Editura Universității din București.
- Pană Dindelegan, G. (coord.), 2005, *Limba română. Structură și funcționare*, București, Editura Universității din București.
- Pătruț, I., 1974, *Studii de limba română și slavistică*, Cluj-Napoca, Dacia.
- Perlmutter, D. M., (C. G. Rosen, 1984) (eds.), 1983, 1984, *Studies in Relational Grammar*, I–II, Chicago, University of Chicago Press.
- Pesetsky, D., 1995, *Zero Syntax. Experiencers and Cascades*, Cambridge, Mass., London, The MIT Press.
- Pop, Gh., 1998, *Morfologia limbii române. Structuri și sistem*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință.
- Pop, Gh., 1999, *Sintaxa limbii române*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință.
- Pop, L. (coord.), 2004, *Verba volant. Recherches sur l'oral*, Cluj-Napoca, Echinox.
- Pop, L., 2005, *La grammaire graduelle, à une virgule près*, Berne, Peter Lang.
- Popescu, R., 1999, *Diatezele pronominale în limba română*, Timișoara, Presa Universitară Română.
- Popușoi, C., 2002, *Structuri sintactice ale limbii române cu element predicativ suplimentar*, București, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”.
- Postal, P. M., 1974, *On Raising: One Rule of English Grammar and Its Theoretical Implications*, Cambridge, Mass., The MIT Press.
- Pottier, B., 1962, *Systématique des éléments de relation*, Paris, Klincksieck.
- Pustejovsky, J., 1992, *The Syntax of Event Structure*, Cambridge, Mass., Blackwell Publishers.
- Pușcariu, S., 1937, *Études de linguistique roumaine*, Cluj-Napoca, București, Imprimeria Națională.
- Pușcariu, S., 1940, *Limba română*, I, *Privire generală*, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol” (ediția a II-a: 1976, București, Minerva).
- Pușcariu, S., 1959, *Limba română*, II, *Rostirea*, București, Editura Academiei Române (ediția a II-a: 1994).
- Pușcariu, S., 1974, *Cercetări și studii*, București, Minerva.
- Quirk, R., S. Greenbaum, G. Leech, J. Svartvik, 1972, *A Grammar of Contemporary English*, London, Longman.
- Radford, A., 1988, *Transformational Grammar*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Reichenbach, H., 1947, *Elements of Symbolic Logic*, London-New York, Macmillan C. (ediția 1966: New York, The Free Press).
- Reinheimer-Rîpeanu, S., 1993, *Structuri morfosintactice de bază în limbile romanice*, București, Editura Universității din București.
- Reinheimer, S., L. Tasmovski, 2005, *Pratique des langues romanes*, II, *Les pronoms personnels*, Paris, L'Harmattan.
- Remy-Giraud, S., 1991, *À la recherche de l'attribut*, Lyon, Presses Universitaires de Lyon.
- Renzi, L., G. Salvi, A. Cardinaletti (coord.), 2001, *Grande grammatica italiana di consultazione*. I, *La frase. I sintagmi nominale e preposizionale*, II, *I sintagmi verbale, aggettivale, avverbiale*. La subordinazione, III, *Tipi di frase, deissi, formazione delle parole*, ediția a II-a, Bologna,

- Il Mulino (ediția I: 1988, ed. L. Renzi; ediția II, 1991, eds. L. Renzi, G. Salvi; ediția III, 1995, eds. L. Renzi, G. Salvi, A. Cardinaletti).
- Renzi, L., A. Andreose, 2003, *Manuale di linguistica e filologia romanza*, Bologna, Il Mulino.
- Riegel, M., 1985, *L'adjectif attribut*, Paris, Presses Universitaires de France.
- Riegel, M., J.-C. Pellat, R. Rioul, 1994, *Grammaire méthodique du français*, Paris, Presses Universitaires de France (ediția a III-a: 1997).
- Rigault, A. (ed.), 1971, *La grammaire du français parlé*, Paris, Hachette.
- Ringbom, H. (ed.), 1975, *Style and Text*, Stockholm, Sprakförlaget Skriptor AB.
- Rosetti, A., 1943a, *Gramatica limbii române*, București, Editura Ziarului „Universul”.
- Rosetti, A., 1943b, *Le mot. Esquisse d'une théorie générale*, Copenhagen, Einar Munksgaard, București, Institutul de Lingvistică Română.
- Rosetti, A., 1983, *Études de linguistique générale*, București, Univers.
- Rosetti, A., 1985, *La linguistique balkanique*, București, Univers.
- Rosetti, A., B. Cazacu, L. Onu, 1971, *Istoria limbii române literare, I, De la origini până la începutul secolului al XIX-lea*, București, Minerva.
- Rossi, M., 1999, *L'intonation. Le système du français; description et modélisation*, Paris, Orphys.
- Rothstein, S., 2004, *Structuring Events. A Study in the Semantics of Lexical Aspect*, Oxford, Blackwell Publishing.
- Rousseau, A. (ed.), 1995, *Les préverbes dans les langues de l'Europe*, Lille, Presses Universitaires du Septentrion.
- Ruwet, N., 1967, *Introduction à la grammaire générative*, Paris, Plon.
- Ruwet, N., 1972, *Théorie syntaxique et syntaxe du français*, Paris, Seuil.
- Ruwet, N., 1982, *Grammaire des insultes et autres études*, Paris, Seuil.
- Sala, M. (coord.), 1989, *Enciclopedia limbilor romanice*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Sala, M., 1997, *Limbi în contact*, București, Editura Enciclopedică.
- Sala, M., 1998, *De la latină la română*, București, Univers Enciclopedic.
- Sala, M. (coord.), 2001, *Enciclopedia limbii române*, București, Univers Enciclopedic.
- Sandfeld, Kr., 1930, *Linguistique balkanique. Problèmes et résultats*, Paris, Champion.
- Sandfeld, Kr., H. Olsen, 1936, 1960, 1962, *Syntaxe roumaine, I, Emploi des mots à flexion, II, Les groupes des mots, III, Structure de la proposition*, Paris, Droz (I), Copenhagen, Munksgaard (II-III).
- Sauvageot, A., 1972, *Analyse du français parlé*, Paris, Hachette.
- Săteanu, C., 1980, *Timp și temporalitate în limba română contemporană*, București, Editura Științifică.
- Searle, J. R., 1969, *Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Sebeok, T. (ed.), 1963, *Current Trends in Linguistics*, Hague, Mouton & Co.
- Secieru, M., 1998, *Nivelul sintactic al limbii române*, Botoșani, Gee.
- Secieru, M., 2000, *Elemente de sintaxă sincronică comparată*, Iași, Universitas XXI.
- Secieru, M., 2001, *Cumulul de funcții sintactice în limba română („elementul predicativ suplimentar”)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Seidel, E., 1958, *Elemente sintactice slave în limba română*, București, Editura Academiei Române.
- Serafini, F., F. Taricco, 2001, *Punteggiatura*, Milano, Scuola Holden.
- Serbat, G., 1981, *Cas et fonction*, Paris, Presses Universitaires de France.
- Serianni, L., 1998, *Italiano*, Milano, Garzanti Editore, Torino, Unione Tipografico.
- Sfârlea, L., 1970, *Pronunția românească literară (stilul scenic)*, București, Editura Academiei Române.
- Slama-Cazacu, T., 1959, *Limba și context*, București, Editura Științifică.
- Slama-Cazacu, T., 1961, *Dialogul la copii*, București, Editura Academiei Române.
- Slama-Cazacu, T., 1973, *Cercetări asupra comunicării*, București, Editura Academiei Române.
- Slama-Cazacu, T., 1999, *Psiholingvistica – o știință a comunicării*, București, All.
- Sobrero, A. A. (ed.), 1993, *Introduzione all'italiano contemporaneo. La variazione e gli usi*, Roma, Bari, Laterza.
- Spencer, A., A. M. Zwicky (eds.), 1998, *The Handbook of Morphology*, Oxford, Blackwell Publishers.
- Spîță, D. P., 2003, *Les connecteurs en français et en roumain: plans d'organisations du discours*, Iași, Institutul European.
- Stammerjohann, H. (ed.), 1986, *Tema – Rema in Italiano*, Tübingen, Gunter Narr.

- Stan, C., 2003, *Gramatica numelor de acțiune din limba română*, București, Editura Universității din București.
- Stan, C., 2005, *Categoria cazului*, București, Editura Universității din București.
- Stati, S., 1967, *Teorie și metodă în sintaxă*, București, Editura Academiei Române.
- Stati, S., 1972, *Elemente de analiză sintactică*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Stati, S., 1982, *Il dialogo, considerazioni di linguistica pragmatica*, Napoli, Liguori Editore.
- Stati, S., 1990, *Le transphrasique*, Paris, Presses Universitaires de France.
- Stoichițoiu-Ichim, A., 2001, *Vocabularul limbii române actuale. Dinamică, influențe, creativitate*, București, All (ediția a II-a: 2005).
- Sweetser, E., 1990, *From Etymology to Pragmatics: Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Șerban, V., 1964, *Curs practic de sintaxa limbii române*, București, Editura Didactică și Pedagogică (ediția a II-a: 1970).
- Șerbănescu, A., 2002, *Întrebarea. Teorie și practică*, Iași, Polirom.
- Ștefănescu, I., 1984, 1988, *English Morphology*, I, *Word Structure*, II, *The Nominal and Verbal Categories*, București, Tipografia Universității din București.
- Ștefănescu, M., 1980, *Substantivul*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Tamba Dănilă, E., 2004, *Vechi și nou în sintaxa limbii române*, Iași, Casa Editorială „Demiurg”.
- Tasmowski-De Ryck, L. (coord.), 2000, *The Expression of Possession in Romance and Germanic Languages*, Cluj-Napoca, Clusium.
- Tasmowski-De Ryck, L., 2000, *Trăsături neașteptate ale limbii române*, București, Editura Academiei Române.
- Tasmowski-De Ryck, L., 2001, *Cours de grammaire roumaine*, București, Editura Fundației Culturale Române.
- Teiuș, S., 1980, *Coordonarea în vorbirea populară românească*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Tellier, C., 1995, *Éléments de syntaxe du français: méthodes d'analyse en grammaire générative*, Montréal, Presses Universitaires de Montréal.
- Tenny, C., J. Pustejovsky (eds.), 2000, *Events as Grammatical Objects. The Converging Perspectives of Lexical Semantics and Syntax*, Stanford, CSLI Publications.
- Teodorescu, E., 1972, *Propoziția subiectivă*, București, Editura Științifică.
- Tesnière, L., 1959, *Éléments de syntaxe structurale*, Paris, Klincksieck (ediția a II-a: 1965).
- Tomescu, D., 1998, *Gramatica numelor proprii în limba română*, București, All Educational.
- Toșa, Al., 1983, *Elemente de morfologie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Tourattier, C., 1980, *La relative. Essai de théorie syntaxique*, Klincksieck.
- Touratier, C., 2000, *La sémantique*, Paris, Armand Collin.
- Trandafir, Gh. D., 1973, *Categoriile gramaticale ale verbului în româna contemporană*, Craiova, Casa Corpului Didactic a județului Dolj.
- Tuțescu, M., 1972, *Le groupe nominal et la nominalisation en français moderne*, București, Societatea Română de Lingvistică Romanică.
- Tuțescu, M., 1986, *L'argumentation*, București, Tipografia Universității din București (ediția a II-a: 1998, București, Editura Universității din București).
- Țenchea, M., 1999, *L'expression du temps dans le système des prépositions du français. Préposition et verbe*, Timișoara, Mirton.
- Ulrich, M., 1985, *Thetisch und Kategorisch. Funktionen der Anordnung von Satzkonstituenten am Beispiel des Rumänisch und anderer Sprachen*, Tübingen, Gunter Narr Verlag.
- Ungureanu, E., 1998, *Construcția incidentă în limba română actuală*, Râmnicu-Vâlcea, Conphis.
- Uricaru, L., 2003, *Temporalitate și limbaj*, București, Allfa.
- Ușurelu, C., 2005, *Categoria factitivului în limba română*, București, Editura Universității din București.
- Vachek, J. (ed.), 1964, *A Prague School Reader in Linguistics*, Bloomington, Indiana University Press.
- Van Eeden, W., 1994, 1997, 1998, *Grammatica van het Roemeens*, I–III, Amsterdam, Grammar Publications.
- Van Peteghem, M., 1991, *Les phrases copulatives dans les langues romanes*, Heidelberg, Gottfried Egert Verlag.
- Van Peteghem, M., 1993, *La détermination de l'attribut nominal. Étude comparative de quatre langues romanes (français, espagnol, italien, roumain)*, Bruxel, Paleis der Academiën.

- Vasiliu, E., 1965, *Fonologia limbii române*, București, Editura Științifică.
- Vasiliu, E., 1970, *Elemente de teorie semantică a limbilor naturale*, București, Editura Academiei Române.
- Vasiliu, E., 1978, *Preliminarii logice la semantica frazei*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Vasiliu, E., 1990, *Introducere în teoria textului*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Vasiliu, E., 1995, *Elemente de filosofie a limbajului*, București, Editura Academiei Române.
- Vasiliu, E., S. Golopenția-Eretescu, 1969, *Sintaxa transformțională a limbii române*, București, Editura Academiei Române (trad. engl.: *The Transformational Syntax of Romanian*, The Hague, Mouton, 1972).
- Vlad, C., 1985 (coord.), *Textul și coerența*, Cluj-Napoca, Tipografia Universității din București.
- Vlad, C., 1994, *Sensul, dimensiune esențială a textului*, Cluj-Napoca, Dacia.
- Vlad, C., 2000, *Textul aisberg*, Cluj, Casa Cărții de Știință.
- Vrăjitoru, A., 1999, *Interferențe categoriale la substantivele românești*, Iași, Vasiliana '98.
- Vulpe, M., 1980, *Subordonarea în frază în dacoromâna vorbită*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Vulpe, M., 2004, *Opera lingvistică, I, Dialectal, popular, vorbit*, Cluj-Napoca, Clusium.
- Wilmet, M., 1986, *La détermination nominale*, Paris, Presses Universitaires de France.
- Wilmet, M., 1997, *Grammaire critique du français*, Louvain-la-Neuve, Duculot, Paris, Hachette (ediția a II-a: 1998, ediția a III-a: 2003).
- Zafiu, R., 2000, *Narațiune și poezie*, București, All.
- Zafiu, R., 2001, *Diversitate stilistică în româna actuală*, București, Editura Universității din București.
- Zanuttini, R., 1997, *Negation and Clausal Structure: A comparative Study of Romance Languages*, Oxford, Oxford University Press.
- Zdrenghea, M., 1996, *The Tense-Systems of English and Romanian*, Cluj-Napoca, Clusium.
- Zribi-Hertz, A., 1996, *L'anaphore et les pronoms*, Lille, Presses Universitaires du Septentrion.
- Zugun, P. I., 1977, *Unitate și varietate în evoluția limbii române literare*, Iași, Junimea.
- Zugun, P., 1983, *Cuvântul. Studii gramaticale*, București, Editura Științifică și Enciclopedică (ediția a II-a, revăzută: Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2003).
- * * *Etudes contrastives. Les modalités*, București, Tipografia Universității din București, 1981.
- * * 1995, *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație*, ediția a V-a, București, Univers Enciclopedic.
- * * 1956, *Limba română. Fonetică – Vocabular – Gramatică*, București, Editura Academiei Române.

SURSE

Sigle

- 22 = „Revista 22”.
 AC = „Academia Cațavencu”.
 Adev.lit.art. = „Adevărul literar și artistic”.
 AR = „Albina românească”.
 As = „Formula As”.
 AT = „Anunțul telefonic”.
 CG = G. Ghiga, *Elemente fatice ale comunicării în româna vorbită*, București, Alcris-M94, 1999.
 CN = „Curierul Național”.
 CORV = L. Dascălu Jinga, *Corpus de română vorbită (CORV). Eșantioane*, București, Oscar Print, 2002.
 DV = „Dilema veche”.
 EM = „Expres magazin”.
 EZ = „Evenimentul zilei”.
 IVLRA = L. Ionescu Ruxăndoiu (coord.), *Interacțiunea verbală în limba română actuală. Corpus (selectiv). Schiță de tipologie*, București, Editura Universității din București, 2002.
 JN = „Jurnalul Național”.
 LAI = „Litere, Arte, Idei”.
 LD = „Libertatea de duminică”.
 LM = „Lumea Magazin”.
 OC = „Observator cultural”.
 PA = „Pagini aurii”.
 Rlib = „România liberă”.
 Rlit = „România literară”.
 SC = „Suplimentul de cultură”.
 ST = „Sport total”.
 ZF = „Ziarul financiar”.
 TDM I = B. Cazacu (red.), *Texte dialectale Muntenia, I*, București, 1973.
 TDM II = B. Cazacu (red.), *Texte dialectale Muntenia, II*, București, 1975.
 TDM III = C. Bratu, G. Ghiculete, M. Marin, B. Marinescu, V. Neagoe, R. Pană, M. Tiugan, M. Vulpe, *Texte dialectale Muntenia, III*, București, Institutul de Cercetări Etnologice și Dialectologice, 1976 (1987).
 TDO = B. Cazacu (red.), *Texte dialectale Oltenia*, București, 1967.
 TE = „Transilvania Expres”.
 Verba = L. Pop (ed.), *Verba volant. Recherches sur l'oral*, Cluj-Napoca, Echinoc, 2004.
 VL = „Viața liberă”.

Texte

- Adameșteanu, G., *Dimineță pierdută*, București, Gramar, 1997.
 Agârbiceanu, I., *Arhanghelii*, București, Eminescu, 1986.
 Agârbiceanu, I., *Pagini alese*, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1956.
 Agopian, Ș., *Fric*, București, Polirom, 2003.
 Agopian, Ș., *Sara*, București, Eminescu, 1987.
 Alecsandri, V., *Opere, I-III*, București, Editura pentru Literatură, 1966.
 Alexandrescu, Gr., *Opere, I-III*, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1972.
 Alexandrescu, S., *Identitate în ruptură: mentalități românești postbelice*, București, Univers, 2000.
 Amzulescu, Al., *Balade populare românești, I-III*, București, Editura pentru Literatură, 1964.
 Antoniu, G., *Noul cod penal. Codul penal anterior*, București, All Beck, 2004.
 Arghezi, T., *Opere, I-IV*, București, Univers Enciclopedic, 2000-2003.

Arvinte, V., *Terminologia exploataării lemnului și a plutăritului*, în „Studii și cercetări științifice”, VIII, 1, 1957, p. 1–185.

- Bacovia, G., *Opere*, București, Univers Enciclopedic, 2001.
- Baiski, D., *Luna și tramvaiul 5*, Timișoara, Marineasa, 1999.
- Barbu, I., *Opere*, I–II, Univers Enciclopedic, 2000.
- Bălcescu, N., *Opere*, I–II, București, Editura Academiei Române, 1953.
- Bănulescu, Ș., *Elegii la sfârșit de secol*, București, Allfa, 1999.
- Bârlea, O., *Antologie de proză populară epică*, I–III, București, Editura pentru Literatură, 1966.
- Bârseanu, A., *Innul Unirii (Steagul nostru)*, Viena, 1880.
- Beniuc, M., *Versuri alese*, I–II, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1955.
- Bittel, A., *Întâlnire la Paris*, Timișoara, Marineasa, f.a.
- Birta, A., M. Mitea, C. Ștefan, *Matematică pentru clasa a VIII-a. Geometrie: manual preparator*, București, Niculescu, 2002.
- Blaga, L., *Opere*, I–VI, București, Minerva, 1982.
- Blandiana, A., *Autoportret cu palimpsest*, București, Eminescu, 1986.
- Blandiana, A., *Calitatea de martor*, București, Cartea Românească, 1970.
- Blandiana, A., *Eu scriu, tu scrii, el, ea scrie*, București, Cartea Românească, 1976.
- Blandiana, Ana, *Poezii*, București, Minerva, 1989.
- Blandiana, A., *Stea de pradă*, București, Cartea Românească, 1985.
- Bodiu, A., *Jurnalexpress Europa*, Pitești, Paralela 45, 2000.
- Bogza, G., *Scrieri în proză*, I–V, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1956.
- Boia, L., *Istorie și mit în conștiința românească*, București, Humanitas, 2005.
- Boroi, G., O. Spineanu-Matei, *Codul de procedură civilă*, București, All Beck, 2005.
- Botoșaru, C., *Dacă-i musai, cu plăcere*, București, LiterNet, 2004.
- Brătescu-Voinești, I. Al., *Întuneric și lumină. În lumea dreptății*, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1957.
- Brânzei, D., D. Zaharia, M. Zaharia, *Aritmetică, algebră, geometrie: clasa a VI-a*, I–II, Pitești, Paralela 45 Educational, 2003.
- Breban, N., *Animale bolnave*, București, Editura Tineretului, 1969.
- Buzura, A., *Fețele tăcerii*, București, Albatros, 1991.
- Buzura, A., *Vocile nopții*, București, Cartea Românească, 1980.
- Camilar, E., *Negura*, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1961.
- Caragiale, I. L., *Opere*, I–IV, București, Univers Enciclopedic, 2000.
- Caragiale, M., *Opere*, București, Univers Enciclopedic, 2001.
- Cazimir, O., *Grădina cu amintiri*, București, Cartea Românească, f.a.
- Călinescu, G., *Opere*, I–XIV, București, Editura pentru Literatură, Minerva, 1965–1972.
- Cărtărescu, M., *De ce iubim femeile*, București, Humanitas, 2004.
- Cărtărescu, M., *Nostalgia*, București, Humanitas, 1997.
- Cărtărescu, M., *Orbiitor, I. Aripa stângă, II, Corpul*, București, Humanitas, 2002.
- Cărtărescu, M., *Pururi tânăr înfășurat în pixeli*, București, Humanitas, 2003.
- Cărtărescu, M., *Trăvesti*, București, Humanitas, 2005.
- Cerna, P., *Poezii*, București, Minerva, 1976.
- Chiriță, C., *Cireșarii*, I–V, București, Albatros, 1972.
- Cimpoieșu, P., *Simion Lifnicul – roman cu îngeri și moldoveni*, București, Compania, 2000.
- Cimpoieșu, P., *Povestea Marelui Brigand*, Cluj-Napoca, Dacia, 2000.
- Cioran, E., *Lacrimi și sfinți*, București, Humanitas, 1998.
- Cioran, E., *Schimbarea la față a României*, București, Humanitas, 2001.
- Coșbuc, G., *Opere alese*, București, Editura pentru Literatură, 1966.
- Crainic, N., *Puncte cardinale în haos*, Iași, Timpul, 1996.
- Crăciun, Gh., *Introducere în teoria literaturii*, Brașov, Magister, 1998.
- Creangă, I., *Opere*, București, Univers Enciclopedic, 2000.
- Cristea, V., *Totu-i în floare, și el a fost la fel. Din jurnalul unui pictor naiv*, Timișoara, Marineasa, 1999.
- Delavrancea, B. Ștefănescu, *Opere*, I–X, București, Editura pentru Literatură, 1965–1979.
- Dicu, Al., *Manualul fotografiei amator*, București, Editura Tehnică, 1961.
- Dimitriu, P., *Nuvele*, București, Editura de Stat pentru Literatură de Artă, 1951.
- Djuvara, N., *Amintiri din pribegie (1948–1990)*, București, Albatros, 2002.
- Djuvara, N., *O scurtă istorie a românilor povestită celor tineri*, Humanitas, București, 2001.
- Dobrogeanu-Gherea, C., *Studii critice*, I–II, București, Minerva, 1976.
- Doinaș, Ș.-A., *Opere*, I–III, București, Național, 2000.

- Drăghici, V., *Robinson Crusoe sau întâmplările minunate a unui tânăr*, I-II, f.l., Tipografia Albinei, 1835.
- Eliade, M., *La țigănci*, București, Humanitas, 2004.
- Eliade, M., *Maitreyi*, București, Minerva, 1994.
- Eliade, M., *Noaptea de Sânziene*, București, Univers Enciclopedic, 1998.
- Eminescu, M., *Opere*, I-VII, București, Univers Enciclopedic, 1999.
- Flonta, M., *Apropieri. Convorbiri cu Romulus Brâncoveanu*, Pitești, Editura Paralela 45, 2005.
- Fortunescu, I., *Braque, în Clasicii picturii universale*, București, Meridiane, 1977.
- Galaction, G., *Opere alese*, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1959.
- Gane, C., *Trecute vieți de doamne și domnițe*, I-III, București, Editura Ziarului „Universul”, 1936-1941.
- Gârbea, H., *Enigme în orașul nostru*, București, Editura Fundației Pro, 2001.
- Gheție, I., *Fruetul oprit*, București, Universal Dalsi, 2004.
- Gheție, I., *Nodul gordian*, București, Universal Dalsi, 2005.
- Ghica, I., *Opere*, I-III, București, Editura pentru Literatură.
- Giurescu, C. C., *Jurnal de călătorie*, București, Sport-Turism, 1977.
- Goga, O., *Opere*, I, București, Univers Enciclopedic, 2001.
- Golopenția, S., *Cartea plecării*, București, Univers, 1995.
- Goma, P., *Alte jurnale*, Cluj-Napoca, Dacia, 1998.
- Graur, Al., *Scrisori de ieri și de azi*, București, Editura Științifică, 1970.
- Grigorescu, D., *Marile canioane*, București, Eminescu, 1977.
- Grimal, P., *Civilizația romană*, București, Minerva, 1973.
- Groșan, I., *Caravana cinematografică*, București, Cartea Românească, 1985.
- Groșan, I., *O sută de ani de zile la Porțile Orientului*, Brașov, Aula, 2002.
- Hasdeu, B. P., *Opere*, I-VII, București, Minerva, 1986.
- Heliade Rădulescu, I., *Opere*, I-II, București, Univers Enciclopedic, 2002.
- Hogaș, C., *Opere*, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1956.
- Ibrăileanu, G., *Opere*, București, Minerva, 1974.
- Ionescu, E., *Nu*, București, Humanitas, 2002.
- Ionescu, G., *Copacul din câmpie*, București, Polirom, 2003.
- Iordan, I., *Note sintactice*, în SCL, I, 2, 1950, p. 269-279.
- Iordan, I., *Limba română contemporană*, București, Editura Ministerului Învățământului, 1956.
- Iorga, N., *Cugetări*, București, Albatros, 1972.
- Iorga, N., *Discursuri parlamentare*, București, Editura Politică, 1981.
- Iorga, N., *Pagini alese. Fragmente autobiografice*, I-II, București, Editura pentru Literatură, 1965.
- Iorga, N., *O viață de om, așa cum a fost*, București, Minerva, 1984.
- Iorga, N., *Oameni care au fost*, I-II, București, Editura pentru Literatură, 1967.
- Iovan, I., *Comisia specială*, București, Cartea Românească, 1981.
- Ispirescu, P., *Opere*, I-II, București, Minerva, 1969-1971.
- Istrati, P., *Opere alese*, I-VIII, București, Editura pentru Literatură, Minerva, 1966-1983.
- Ivanciuc, C., *Cartea cuceririlor*, București, LiterNet, 2003.
- Ivasiuc, Al., *Corn de vânătoare*, Cluj-Napoca, Dacia, 1972.
- Ivasiuc, Al., *Păsările*, București, Cartea Românească, 1971.
- Jarník, I. U., A. Bârseanu, *Doine și strigături din Ardeal*, București, Editura Academiei Române, 1968.
- Lahovari, Al., *Discursuri parlamentare*, București, 1888.
- Legea 190 / 1999, publicată în „Monitorul Oficial”, 611, din 12 noiembrie 1999.
- Liiceanu, G., *322 de vorbe memorabile ale lui Petre Țuța*, București, Humanitas, 2000.
- Liiceanu, G., *Declarație de iubire*, București, Humanitas, 2001.
- Liiceanu, G., *Despre limită*, București, Humanitas, 2004.
- Liiceanu, G., *Epistolar*, București, Humanitas, 1996.
- Liiceanu, G., *Jurnalul de la Păltiniș*, București, Humanitas, 1996.
- Liiceanu, G., *Ușa interzisă*, București, Humanitas, 2002.
- Lovinescu, E., *Critice*, I-X, București, Socec, 1909.
- Lovinescu, E., *Istoria literaturii române contemporane*, București, Minerva, 1989.
- Lovinescu, E., *Mite, Bălăuca*, București, Eminescu, 1989.
- Lovinescu, H., *Teatru*, I-II, București, Eminescu, 1973.
- Macedonski, Al., *Opere*, București, Editura pentru Literatură, 1969.
- Maioreescu, T., *Critice*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996.
- Maioreescu, T., *Jurnal și epistolar*, I-IX, București, Minerva, 1975-1989.
- Mancaș, M., *Tablouri și acțiune. Descrierea în proza narativă românească*, București, Editura Universității din București, 2005.

- Maniu, A., *Versuri*, București, Minerva, 1979.
- Manolescu, N., *Teme*, București, Universalia, 2000.
- Marin, S., *Carte de bucate*, București, Humanitas, 2005.
- Marino, A., *Pentru Europa: integrarea României*, Iași, Polirom, 1995.
- Martin, M., *G. Călinescu și complexele literaturii române*, București, Albatros, 1981.
- Massof, I., *Teatrul românesc. Privire istorică*, București, Minerva, 1976.
- Mihăescu, G., *Donna Alba*, București, Editura pentru Literatură, 1967.
- Minulescu, I., *Versuri*, București, Editura pentru Literatură, 1964.
- Mugur, F., *Firea lucrurilor*, București, Cartea Românească, 1988.
- Munteanu, G., *Istoria literaturii române. Epoca marilor clasici*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1980.
- Neagu, F., *Îngerul a strigat*, București, Eminescu, 1984.
- Negruzzi, C., *Opere alese*, I-II, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1957.
- Nicolau, I., *Haide, bre! Incursiune subiectivă în lumea aromânilor*, București, Ars docendi, 2001.
- Niculescu, A., *Individualitatea limbii române*, III, Cluj-Napoca, Clusium, 1999.
- Noica, C., *Cuvânt împreună despre rostirea românească*, București, Humanitas, 1996.
- Noica, C., *Jurnal filozofic*, București, Humanitas, 2002.
- Noica, C., *Mathesis sau bucuriile simple*, București, Humanitas, 1992.
- Noica, C., *Modelul cultural european*, București, Humanitas, 1993.
- Noica, C., *Repede aruncătură de privire asupra limbii*, în „Secolul 20”, 1988, 325–327, p. 9–20.
- Odobescu, Al., *Opere*, I–XIII, București, Editura Academiei Române, 1965.
- Olăreanu, C., *Ucenic la clasici*, București, Alfa, 1997.
- Paleologu, Al., *Despre lucrurile cu adevărat importante*, Iași, Polirom, 1998.
- Paleologu, Al., S. Tănase, *Sfidarea memoriei*, București, Du Style, 1996.
- Paler, O., *Apărarea lui Galilei*, București, Cartea Românească, 1978.
- Paler, O., *Autoportret într-o oglindă spartă*, București, Albatros, 2004.
- Paler, O., *Deșertul pentru totdeauna*, București, Albatros, 2001.
- Paler, O., *Scrisori imaginare*, București, Albatros, 1998.
- Paler, O., *Viața pe un peron*, București, Albatros, 1981.
- Papacostea, Ș., *Evl Mediu românesc – realități politice și curente spirituale*, București, Corint, 2001.
- Papadat-Bengescu, H., *Opere*, I–V, București, Minerva, 1972.
- Papu, E., *Fețele lui Ianus*, București, Univers, 1970.
- Papu, E., *Existența romantică. Schiță morfologică a romantismului*, București, Minerva, 1980.
- Patapievici, H.-R., *Cerul văzut prin lentilă*, București, Nemira, 1995.
- Pauliuc, S., C. Dinu, *Geologie structurală*, București, Editura Tehnică, 1985.
- Pavelcu, V., *Elogiul prostiei. Psihologie aplicată la viața cotidiană*, Iași, Polirom, 1999.
- Petrescu, Camil, *Patul lui Procust*, București, Eminescu, 1978.
- Petrescu, Camil, *Teatrul*, I–II, București, Minerva, 1981.
- Petrescu, Camil, *Turnul de jildeș. Nuvele*, București, Editura pentru Literatură și Artă a Uniunii Scriitorilor, 1950.
- Petrescu, Camil, *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*, București, Minerva, 1989.
- Petrescu, Camil, *Un om între oameni*, I–V, București, Editura pentru Literatură, 1962.
- Petrescu, Cezar, *Întunecare*, București, Cartea Românească, 1984.
- Petrescu, Cezar, *Scrisorile unui răzeș*, București, Cugetarea – Georgescu Delafras, f.a.
- Petrescu, R., *Eclipsa*, București, Cartea Românească, 1993.
- Petrescu, R., *Într-o după-amiază de vineri*, București, Cartea Românească, 1997.
- Petrescu, R., *Oceanul întors*, București, Alfa Paideia, 1996.
- Petrescu, R., *Părul Berenicei*, București, Cartea Românească, 1981.
- Petreu, M., *Filosofii paralele*, Cluj-Napoca, Limes, 2005.
- Pețan, A. (coord.), *Marius Sala. Contemporanul lor, contemporanii lui*, București, Univers Enciclopedic, 2002.
- Philippide, Al., *Visuri în vîntul vremii*, București, Editura pentru Literatură, 1969.
- Pillat, I., *Poezii*, I–II, București, Editura pentru Literatură, 1967.
- Pleșu, A., *Chipuri și măști ale tranziției*, București, Humanitas, 1996.
- Pleșu, A., *Comedii la porțile orientului*, București, Humanitas, 2005.
- Pleșu, A., *Despre îngeri*, București, Humanitas, 2003.
- Pleșu, A., *Jurnalul de la Tescani*, București, Humanitas, 1993.
- Pleșu, A., *Limba păsărilor*, București, Humanitas, 1994.
- Pleșu, A., *Minima moralia*, București, Cartea Românească, 1998.
- Pop, A. Z. N., *Mărturii. Eminescu – Veronica Micle*, București, Editura Tineretului, 1967.

- Pop Reteganul, I., *Povești ardelenesti culese din gura poporului*, București, Editura Tineretului, 1957.
- Popa, V. I., *Mușcata din fereastră*, București, Vremea, 1930.
- Popa, V. I., *Take, Ianke și Cadâr*, București, Univers, 1972.
- Popescu, C. T., *Copiii fiarei*, Iași, Polirom, 1998.
- Popescu, R., *Purtătorul de cuvânt*, Jurnal, București, Universalia, 2002.
- Popescu, S., *Exuvii*, București, Nemira, 1997.
- Popovici, T., *Străinul*, Timișoara, Facla, 1989.
- Preda, M., *Cel mai iubit dintre pământeni*, I-III, București, Cartea Românească, 1987.
- Preda, M., *Delirul*, București, Expres, 1991.
- Preda, M., *Jurnal intim. Carnete de atelier*, București, Ziua, 2004.
- Preda, M., *Întâlnirea din Pământuri. Desfășurarea. Nuvele*, București, Editura pentru Literatură, 1966.
- Preda, M., *Moromeții*, I-II, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1955-1967.
- Preda, M., *Viața ca o pradă*, București, Albatros, 1977.
- Preda, S., *Parțial color*, București, Cartea Românească, 1985.
- Pușcariu, S., *Memorii*, București, Minerva, 1978.
- Ralea, I., *Serieri din trecut*, I-III, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1957-1958.
- Rebreanu, L., *Opere*, I-XVI, București, Minerva, 1968-1989.
- Rosetti, Al., *Note din Grecia. India. Israel. S.U.A. Albania. Diverse*, Cartea albă, București, Minerva, 1973.
- Sadoveanu, M., *Opere*, I-XXII, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, Editura pentru Literatură, 1954-1974.
- Sandfeld, Kr., H. Olsen, *Syntaxe roumaine*, I, *Emploi des mots à flexion*, Paris, Droz, 1936.
- Săndulescu, Al., *Memorialiști români*, București, Universal Dalsi, 2003.
- Sbiera, I. G., *Povești și poezii populare românești*, București, Minerva, 1971.
- Schwartz, Gh., *Paranoia Schwarz*, Cluj-Napoca, Clusium, 1999.
- Sebastian, M., *Cum am devenit huligan*, București, Humanitas, 1999.
- Sebastian, M., *Jocul de-a vacanța*, București, Editura pentru Literatură, 1965.
- Sebastian, M., *Jurnal. 1935-1944*, București, Humanitas, 1996.
- Sebastian, M., *Ultima oră*, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1956.
- Sevastos, E. D. O., *Literatura populară*, I-II, București, Minerva, 1990.
- Simion, E., *Scriitori români de azi*, București, Cartea Românească, 1974.
- Simionescu, M. H., *Toxicologia*, București, Cartea Românească, 1983.
- Singer, Al., *Dialoguri contemporane*, București, Actami, 1999.
- Slavici, I., *Opere*, I-IV, București, Univers Enciclopedic, 2001-2003.
- Sorescu, M., *Opere*, I-II, București, Univers Enciclopedic, 2002.
- Stancu, Z., *Desculț*, I-II, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1955.
- Stănescu, N., *Opera magna*, I-II, București, Editura Muzeul Literaturii Române, 2004.
- Steinhardt, N., *Jurnalul fericirii*, Cluj-Napoca, Dacia, 2003.
- Teodoreanu, I., *În casa bunicilor*, București, Editura Tineretului, 1968.
- Teodoreanu, I., *La Medeleni*, I-II, București, Minerva, 1978.
- Teodorescu, G. Dem., *Poezii populare române*, București, Minerva, 1982.
- Tudoran, R., *Toate pânzele sus!*, I-II, București, Minerva, 1973.
- Topârceanu, G., *Opere*, I-II, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1956.
- Tran, V., I. Stanciugelu, *Teoria comunicării*, București, Comunicare.ro, 2003.
- Tupan, M., *Rhizoma*, București, Fundația „Luceafărul”, 2004.
- Țârnea, G., *Cartea inimii albastre*, Râmnicu-Vâlcea, Conphys, 2001.
- Țoiu, C., *Galeria cu viță sălbatică*, București, Eminescu, 1979.
- Țuțea, P., *Între Dumnezeu și neamul meu*, București, Arta grafică, 1992.
- Vasilii, A., *Povești și legende, culese de Alexandru Vasiliu*, București, Cultura Națională, 1927.
- Verdeș, O., *Muzici și faze*, București, Univers, 2000.
- Vianu, T., *Opere*, I-XIV, București, Minerva, 1971.
- Vinea, I., *Ora fântânilor*, București, Minerva, 1979.
- Virgolici, T., *Studii introductiv la M. Caragiale, Craii de Curtea-Veche*, București, Editura Tineretului, 1968.
- Vlahuță, Al., *Versuri și proză*, București, Albatros, 1971.
- Voiculescu, V., *Opera literară*, I-III, București, Cartex, 2000-2004.
- Vulpescu, I., *Sărută pământul acesta*, București, Tempus, 2000.
- Zămfir, M., *Discursul anilor '90*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1997.
- Zămfirescu, D., *Opere*, I-V, București, Minerva, 1970.
- Zanne, I. A., *Proverbele românilor*, București, Editura Tineretului, 1959.
- Zarifopol, P., *Din registrul ideilor gingașe. Pagini alese pentru a ține la curent pe tinerii cultivați și serioși*, București, Cultura Națională, 1926.

INDICE DE MATERII

A

accent, I, 11, 91, 150, 152, 164, 323, 403, 406, 421, 423, 433, 468, 471, 499, 544, 546, 552, 553-555, II, 902, 904, 940-944
~ frastic, II, 904, 910, 911, 913, 914, 918, 922, 930, 937-944

accentuat (nonclitic), I, 199-201, 231

acord (gramatical), I, 61, 63, 69, 71, 99, 102, 112, 113, 182, 184, 187, 220, 235, 284, II, 18, 76, 313, 315, 319, 324, 332, 334, 352-370, 410, 594, 597, 611, 614-619, 624, 625, 627, 631

~ semantic, II, 357, 597

~ referențial, I, 182, 187, II, 357

act de vorbire, II, 25, 799-801

~ asertiv / reprezentativ, II, 25, 27, 28, 31

~ declarativ, II, 25, 39, 43

~ directiv / imperativ, II, 25, 29, 41

~ expresiv, II, 25, 31, 39, 43

~ fatic, II, 43

~ interogativ, II, 25, 43, 39, 40

~ promisiv (comisiv), II, 25, 28, 42

actant, I, 325-332, 337-338, 348, 350, 351, 355, II, 50, 148, 151, 152, 154

actanță, mărci de ~, II, 52-53, 55

acuzativ, I, 69, 71, 73, 84, 613-616, II, 124

adjectiv, I, 58, 141-179, II, 75, 80

~centru, I, 168-174, 623

~ calificativ, I, 142, II, 85

~ categorial, I, 143, II, 84

~ de origine adverbială, I, 605

~ postverbal, I, 169, 174, 578, II, 105, 150

~ pronominal, I, 189-191, 234, 236, 237, 239, 242, 260, 269, 274, 283, 287, 288, II, 80

~ reciproc, II, 164-166

flexiune a ~, I, 144-165

intensitatea ~, I, 154-165, II, 108

poziții sintactice ale ~, II, 269, 302, 309, 487, 524, 532, 555, 565

recțiune ~, II, 105, 106, 111

adjectivizare, I, 178, 580, 581

adjoncțiune, I, 68, 83, 121, 124

adjunct, I, 24, 25, 26-27, 32, 48,

adresare, I, 383, 582, II, 842-853

adverb, I, 59, 585-605, II, 74, 109, 114

~ cantitativ, I, 596

~ compus, I, 588

~ concesiv, I, 597

~ de cauză, I, 597

~ de loc, I, 595

~ de mod, I, 596, 602, II, 116

~ de scop, I, 597

~ de timp, I, 595

~ demonstrativ, I, 597

~ gradual, I, 592

~ interogativ, I, 599

~ modalizator, I, 599-600, II, 249-250

~ negativ, I, 598

~ nehotărât, I, 598

~ postverbal, I, 579

~ reciproc, II, 166

~ relativ, I, 600, 654, II, 213, 622

~ relativ-exclamativ, I, 288

~ relațional, I, 600-601

~ substituit, I, 597-599

~ cu valoare de prepoziție, I, 628

intensitatea ~, I, 602-603

poziții sintactice ale ~ I, 592, II, 249-250,

274-276, 303-304, 472, 473, 490-491,

524-525, 531, 546, 555-556, 566

valori discursive ale ~, I, 601

adverbializare, I, 71, 129-130, 177, 189,

581-582, 603, II, 473

afirmație, II, 698-706

afix, I, 2, 53, 56, 60, 547

~ al determinării, I, 74

~ enclitic, I, 78

Agent, vezi rol tematic

agent, vezi complement

agentivitate, I, 326

alocutor, I, 181, 183, 185-186, 195, 197,

198, 199, 211, 232, II, 828, 830, 780, 782,

783, 785

alomorf, I, 11-15

~ fonetic, I, 13

- ~ lexical, I, 13
- ~ morfologic, I, 13
- ~ zero, I, 14-15
- clasă de ~e, I, 11, 12
- tipuri de ~e, I, 13
- alternanță fonetică**, I, 62, 70, 78-83, 91, 124, 139, 146, 150-151, 186, 188, 197, 238, 244, 270, 403, 468, 504, 526, 544, 555-556, 562, 566-567
- amalgamare sintactică**, II, 258, 260, 324, 341, 346, 441, 442, 443
- anacolut**, II, 346, 743-747
- anaforă / anaforic**, I, 44, 152, 170, 181, 183, 206, 211, 220, 222, 223, 224, 233, 240, 245, 280, 434, 482, II, 79, 90, 94, 151, 155, 208-209, 333-334, 473, 656-672
 - ~ zero, II, 318, 336, 663-665
 - ~ asociativă, I, 183, II, 152, 154, 659
 - ~ cumulativă (rezumativă, globalizantă), II, 658-659
 - ~ a identității referențiale, II, 658-659
 - ~ legată / sintactică / gramaticală / gramaticalizată, II, 147, 148 156, 162, 656, 665
 - ~ liberă (discursivă), II, 656, 666-667
 - ~ partitivă, II, 659
 - ~ pronominală, II, 318, 665-669
 - ~ verbală, II, 670
 - ~ adverbială, II, 770
 - ~ numerală, II, 669
 - ~ profracă, II, 670
- anaforic**, vezi **anaforă**
 - timp ~, I, 401, 417, 424-425, 428
- analizabil**
 - cuvânt ~, I, 6, 10
 - enunț ~, I, 19
 - unitate ~, I, 6
- antecedent**, I, 181, II, 656
 - ~ al construcțiilor relative, II, 206, 208-209, 360-362
 - reluare a ~, I, 281
 - ~ al anaforei, II, 656, 658, 664, 670
- apozem**, vezi **marcă apozitivă**
- apozitivă**
 - ~ conjuncțională, II, 622
 - ~ relativă, II, 622
 - marcă ~, II, 623, 625, 627
- apozitiție**, II, 102-103, 619-631
 - ~ atributivă, II, 625
 - ~ complexă (înlănțuită), II, 627-628
 - ~ de desemnare, II, 629
 - ~ de identificare, II, 629
 - ~ de reformulare, II, 629
 - ~ ecuativă, II, 624

B

C

- amândoi, I, 52
mult, I, 51
puțin, I, 51
tot, I, 51, 52
tustrei, I, 52
- categorice**
~ a deicticelor, I, 58, 59
~ a determinării, I, 15, 53–54
~ a determinanților, I, 47–48
~ a numărului, I, 47, 54
~ a persoanei, I, 58
~ a timpului, I, 59
- categorizare**, II, 85
- cauzativ-factiv**
construcții ~, II, 168–184
construcții ~ analitice, II, 171–178
construcții ~ cu interpretare extralingvistică, II, 182–183
construcții ~ ergative, II, 181–182
construcții ~ lexicale, II, 184
construcții ~ morfologice, II, 178–181
construcții ~ pragmatice, vezi **construcții**
~ cu interpretare extralingvistică
verbe ~, II, 170, 172–173, 175
- caz**, I, 70–73, 78, 83
~ direct, I, 70
~ locativ, vezi **caz direct**
~ neutru, vezi **caz direct**
~ nonprepozițional, I, 72
~ prepozițional, I, 72
~ temporal, vezi **caz direct**
exprimarea analitică a ~, I, 83, 84, 97, 127
~regim, 72
- centru**, vezi **grupuri**
~ adjectival, II, 105–106
~ adverbial, II, 114–115
~ interjecțional, II, 117–118
~ nominal, II, 73–74
~ numeral, II, 95
~ prepozițional, II, 122
~ pronominal, II, 95
~ verbal I, 23–24, II, 48–52, vezi **regent**
- circumstanțial**, II, 48, 58, 64, 67–68, 462–469
~ al enunțării, II, 68, 501
~ facultativ, II, 47
~ obligatoriu, II, 58
ierarhie a ~, II, 64–67
pseudocircumstanțialul conector, II, 501
- concesiv**, II, 559–568, 486
~ metadiscursiv, II, 560
~ prototipic, II, 560
clasa de substituție a ~, II, 560–568
realizarea propozițională a ~, II, 560–564
- condițional**, II, 511, 539, 550–558
~ metadiscursiv, II, 551
~ prototipic, II, 551
clasa de substituție a ~, II, 551–557
realizarea propozițională a ~, II, 551–554
- consecutiv**, II, 520, 549, 569–574, 486
~ clasa de substituție a ~, II, 570–574
realizarea propozițională a ~, II, 570–573
- cumulativ**, II, 581–586, 591
~ clasa de substituție a ~, II, 582–585
realizarea propozițională a ~, II, 584
- de cauză**, II, 486, 511, 526–539, 549
~ metadiscursiv (argumentativ), II, 536–537
~ prototipic, II, 536
clasa de substituție a ~, II, 527–535
realizarea propozițională a ~, II, 527–530
- de excepție**, II, 586, 587–591
clasa de substituție a ~, II, 588–590
realizarea propozițională a ~, II, 589
- de loc**, II, 310, 487–495, 508
clasa de substituție a ~, II, 490–494
realizarea propozițională a ~, II, 493
- de mod / modal**, II, 308, 496–508; 520, 525, 511, 558.
~ de modalitate, II, 497, 498–499, 501
~ propriu-zis, II, 497, 500
clasa de substituție a ~, II, 502–507
realizarea propozițională a ~, II, 505, 507
- de relație**, II, 521–525
clasa de substituție a ~, II, 522–525
realizarea propozițională a ~, II, 525
- de scop**, II, 540–549, 574
~ metadiscursiv, II, 542
~ prototipic, II, 542
clasa de substituție a ~, II, 542–548
realizarea propozițională a ~, II, 542–545
- de timp**, II, 310, 470–486, 495, 508, 539, 574.
~ de anterioritate, II, 480–481
~ de aproximație, II, 484
~ de posterioritate, II, 481–482
~ de proximitate, II, 482–483
~ de simultaneitate, II, 479–480
clasa de substituție a ~, II, 472–478
realizarea propozițională a ~, II, 476–477
- instrumental**, II, 309, 509–511, 558
clasa de substituție a ~, II, 510–511
realizarea propozițională a ~, II, 511
- opozitional**, II, 486, 549, 558, 575–580
clasa de substituție a ~, II, 577–579
realizarea propozițională a ~, II, 578
- sociativ**, II, 309, 512–514, 586
clasa de substituție a ~, II, 513–514
realizarea propozițională a ~, II, 514
- clasă**
~ a cantitativelor, I, 46, 47
~ a conectorilor, I, 59

- ~ a determinantilor, I, 47-57
- ~ a deicticelor, I, 59-60
- ~ a jonctivelor, I, 59
- ~ a proformelor, I, 57-58
- ~ a substitutelor, I, 58
- ~ de substituție, I, 24, 26, II, 263
- ~ flexionară, I, 39
- ~ lexico-gramaticală, I, 9, 37, 40
- ~ (semantico-)funcțională, I, 1, 2, 37, 45-46
- clasificator**
 - ~ derivativ, I, 572
 - ~ flexionar, I, 573
- clitic**, I, 101, 138, 201-208, 324, 341, 344, 345, 350, 355, 357, 482, 488, 490, 506, 510, 513, 525, 526, 542, II, 62-63, 89, 96, 118, 199, 258, 260, 405, 441, 448
 - ~ al enunțării, I, 576
 - ~ conjunct, I, 203, 204, 220, 239
 - ~ de acuzativ cu valoare neutră, I, 207
 - ~ de acuzativ cu valoare posesivă, I, 153-155
 - ~ de dativ cu valoare neutră, I, 207
 - ~ de dativ etic, I, 207, 211
 - ~ de dativ posesiv, I, 224, 226, 229, II, 92, 151-153, 666
 - ~ liber, I, 203
 - ~ reciproc, II, 162, 656, 661, 665-666
 - ~ reflexiv, I, 345, 336, 345, 357, 574, II, 145, 153, 156-157, 159, 656, 665
 - dublare ~ă, I, 188, 205-206, 345, II, 56, 380-383, 409
 - succesiuni de ~e, I, 204, 205
- coeziune**
 - ~ anaforică, II, 79
 - ~ lexico-selecțională, II, 56
 - ~ semantică, II, 52-53
 - ~ sintactică, II, 53-56, 70-71, 258-260
 - ~ sintactico-referențială, II, 56
- comparativ**
 - complement ~, vezi complement
 - construcții ~e, I, 130, 627, II, 198-205, 450
 - elemente de relație ale ~, II, 199-200
 - grad ~ de egalitate, I, 156
 - grad ~ de inegalitate, I, 156-157
- comparație**
 - ~ (adjectivală), I, 154
 - ~ calitativă, II, 198, 459
 - ~ cantitativă, II, 198
 - ~ de egalitate, II, 198, 202, 204
 - ~ de identitate, II, 204-205
 - ~ de inegalitate, II, 198
 - ~ de nonidentitate, II, 204-205
 - ~ ireală / ipotetică / condițională, II, 204
 - ~ metalingvistică, II, 200

- ~ proporțională / progresivă, II, 204
- complement**, II, 47
 - ~ realizat propozițional, II, 55-56
- comparativ**, II, 450-461, 508, 520, 586
 - ~ de comparație ireală, II, 459
 - ~ de comparație propozițională, II, 459
 - ~ de egalitate, II, 457-459
 - ~ de inegalitate, II, 453-456
 - ~ partitiv, II, 459-460
 - clasa de substituție a ~, II, 453-460
 - realizarea propozițională a ~, II, 450, 451, 453, 454, 455
- de agent**, I, 340-341, II, 61, 131, 432-440
 - clasa de substituție a ~, II, 437-439
 - realizarea propozițională a ~, II, 438
- direct**, I, 342, II, 53-54, 57, 147-150, 371-391, 310-311, 392-393, 431
 - dublarea ~, I, 183, 187, 188, 206, 344, 345, II, 380-383, 387-388
 - clasa de substituție a ~, II, 375-388
 - realizarea propozițională a ~, II, 185, 383-388
- indirect**, I, 355, II, 53, 57, 63, 147-150, 397-415, 431, 441
 - dublarea clitică a ~, I, 183, 187, 188, II, 411, 412, 413
 - ~ dublu exprimat, vezi dublarea clitică a ~
 - ~ multiplu, II, 409
 - ~ simplu, II, 409
 - clasa de substituție a ~, II, 398, 404-409
 - realizarea propozițională a ~, II, 408-409
- posesiv**, I, 340, II, 62-63, 151-155, 441-449
 - ~ dublu exprimat, II, 448-449
 - ~ simplu, II, 448
 - clasa de substituție a ~, II, 447-448
 - realizarea propozițională a ~, II, 448
- predicativ al obiectului**, I, 340, 347, II, 58, 84, 132, 290-294
 - clasa de substituție a ~, II, 292-293
- prepozițional**, II, 54, 57, 155-156, 311, 393, 399, 402, 407, 409, 416-431, 436-437
 - ~ complex, II, 430
 - ~ coordonat, II, 429
 - ~ simplu, II, 429
 - clasa de substituție a ~, II, 426-429
 - realizarea propozițională a ~, II, 190, 428-429
- secundar**, II, 57, 392-396
 - clasa de substituție a ~, II, 394-395
 - realizarea propozițională a ~, II, 395
- complinare**
 - ~ facultativă, I, 334
 - ~ obligatorie, I, 334, 336
- compunere**, I, 93, 94, 129, 145, 178, 255, 256, 574, 583, 588
- comunicare**, I, 5-6

~ orală, I, 18, II, 790-791, 828, 832-833
 ~ scrisă, II, 790, 828, 832
 situație de ~, II, 635
concatenare
 ~ pronominală, I, 183
condițional, I, 363-373
 ~ perfect, I, 364-365
 ~ potențial, I, 369
 valori modale ale ~, I, 365
conectiv, vezi conector
conector, I, 59-60, 607, 631, II, 53, 55, 455, 728-737
 ~ conjuncțional, II, 234-236, 327-330, 278, 528-529
 ~ corelativ, II, 736
 ~ discursiv, II, 508, 653, 735-736
 ~ frastic, II, 728, 730, 732
 ~ modalizant, II, 278-279
 ~ pragmatic / metadiscursiv, I, 268, 657, 672, II, 736
 ~ relativ, I, 280, II, 607-609, 209-212, 562
 ~ transfrastic, II, 729-732
conjugare, I, 323, 548-554
conjunctiv / subjonctiv, I, 384-393
 ~ amodal, I, 387
 ~ cu valoare de condițional, I, 391
 ~ cu valoare de imperativ, I, 391, II, 29
 ~ cu valoare de indicativ, I, 392
 ~ cu valoare de infinitiv, I, 392
 ~ deliberativ, I, 387
 ~ hortativ, I, 361, 383, 388
 ~ perfect, I, 393
 ~ prezent, I, 393
 în propoziții independente, I, 387
conjuncție, I, 607, 627, 628, 631-656, II, 19, 199, 234-236
 ~ analizabilă, I, 633
 ~ coordonatoare, I, 638, II, 20
 ~ adversativă, I, 638
 ~ concluzivă, I, 638
 ~ copulativă, I, 638
 ~ disjunctivă, I, 638
 restricții semantice ale ~, I, 641
 restricții sintactice ale ~, I, 640
 valori contextuale ale ~, I, 641
 ~ neanalizabilă, I, 633
 ~ subordonatoare, I, 644-654
 ~ circumstanțială, I, 644
 ~ necircumstanțială, I, 644
 ~ specializată, I, 644
 valori contextuale ale ~, I, 647
 rol discursiv al ~, I, 636
 rol semantic al ~, I, 637
 rol sintactic al ~, I, 636
 ~-tip, I, 647, 652, II, 55, 234, 235

conjuncțională
 construcție ~, II, 231, 326
 ~ integrată sintactic, II, 232-233
 ~ izolată, II, 233-234
context
 ~ de comunicare, II, 781, 831
contrafactiv, I, 361, 362, 365, 366, II, 327, 678, 681, 683, 688
control al subiectului, I, 463, 464, 489, II, 132, 133, 140, 259, 260, 336
conversație, II, 829, 802
conversiune, I, 129-131, 133, 134, 138, 175, 176, 177, 178, 189, 191, 192, 261, 302, 313, 579-583, 589, 596, 601, 603, 653, II, 76
cooperare
 principiul ~, II, 813-814
coordonare, II, 19-24
 ~ adversativă, II, 24
 ~ alternativă, II, 20
 ~ concluzivă, II, 24-25
 ~ copulativă, II, 22
 ~ disjunctivă, II, 22-23, 35
 ~ opozitivă, II, 20
corelativ, I, 643, 651, II, 21
 ~ al circumstanțialului cumulativ, II, 585-586
 ~ al circumstanțialului de excepție, II, 590-591
 ~ al circumstanțialului de loc, II, 493
 ~ al circumstanțialului opozițional, II, 579
 ~ anaforic, II, 672
cotext, II, 797
cuantificare, I, 103, 104, 108, 109, 183, 253, II, 80, 85-86, 515
cuantificator, I, 100, 103, 104, 108, 253, II, 85-88
 ~ definit, I, 253, 289
 ~ existențial, I, 253, 254, 258, II, 81
 ~ liber, I, 253
 ~ nedefinit, I, 254
 ~ negativ, I, 270
 ~ universal, I, 256, II, 80, 81
cuvânt, I, 6-9, 10, 38
 ~ lexicografic, I, 16
 ~ (ne)analizabil, I, 6, 7
 ~ (ne)flexibil, I, 39
 ~-enunț, I, 18
 ~-text, I, 16, 17
 ~-unitate biplană, I, 37, 38
 ~-unitate-semnificativă, I, 17

D

dativ, I, 72, 73, 99, 101
 ~ adnominal, I, 72
 ~ etic, I, 207, 211, 241, 358, II, 96
 ~ impuls de adverb, I, 593, 594, II, 115

~ impus de adjectiv, I, 169, 170, II, 106
 ~ impus de interjecție, I, 674, II, 119
 ~ impus de prepoziție, I, 613–614, II, 124
 ~ impus de verb, I, 333, 351, 576, 582, II, 51, 52
 ~ posesiv, I, 99, 101, 202, 206, 207, 224, 337, 341, 356, 399, 491, 514, 538, 576, 674, II, 62, 74, 76, 89, 90, 92, 151–153, 154, 441–442, 666, vezi și clitic
 ~ neutru, I, 207, 211
declarativ
 act de vorbire ~, II, 25
 structuri / enunțuri ~e, II, 37, 43
declinare
 ~ a substantivului, I, 87–89
 clasă de ~, I, 87
defectiv, I, 69, 70, 91, 103, 106, 115, 123, 476, 477, 499, 558, 569
deferență, vezi politețe, I, 212, 216
deictic, (element ~ / valoare ~), I, 18, 19, 42, 58–59, 74, 181, 211, 215, 222, 234, 235, 240, 245, 250, 251, 267, 274, 331, 401, 407, 417, 586, 598, 658, 668, 685, II, 318, 335, 656, 661, 668, 670, vezi și deixis
 ~ ostensiv, II, 637, 638–640
 ~ simbolic, II, 637, 638
 acord ~, II, 640, 644–645, 654
 cadru ~, II, 635, 636
 centru ~, II, 636, 651
 expresii referențiale ~e, II, 655
deixis, I, 59, 181, II, 334, 527, 635–655, 656, 659, 670
 ~ descriptiv, II, 654–655
 ~ discursiv, I, 533, 685, II, 651–653
 ~ personal, II, 645–646,
 ~ social, II, 653–654
 ~ spațial, II, 646–647,
 ~ temporal, I, 59, 96, II, 647–651
demonstrativ
 pronume ~, I, 192, 241–252
 adjectiv ~, I, 192, 242
deontic, vezi modalizare
deplasare
 ~ a unui constituent, II, 35, 55, 60, 88, 110, 142, 206, 235, 288, 326, 344, 384, 385, 627, 772, 775–778, vezi și ridicare
 ~ a cadrului deictic, II, 650
 ~ a subiectului, II, 344–345, vezi și avansare
derivare I, 132, 135, 164, 177, 178, 191, 192, 289, 577, 588, 602, 681, 682, 683
 ~ regresivă, I, 66, 68, 574
 ~ moțională, I, 68, 121, 122
desinență, I, 17, 41, 58, 62, 77, 78, 81, 82, 83, 86, 89, 90, 124, 145, 185, 323, 324, 385, 403, 404, 420, 424

determinant, I, 19, 47–53, 61, 62, II, 77, 78, 79, 89, 92, 93, 100, 112
 ~ articol, I, 47, 56, 74, 97,
 ~ cantitativ, I, 49, 100, 113
 ~ demonstrativ, I, 49
 ~ posesiv, I, 52
determinare, I, 54, 57, 61, 73–77, 243
 afixe de ~, I, 74, 78, 84–86
 opoziții de ~, I, 73, 74
determinativ, I, 44, vezi și adjunct
 adjectiv ~, I, 141
dialog, II, 36, 830, 837, 859, 779–817
dialogal
 unitate ~ă, II, 853
 schimb ~, II, 780
dialogism, II, 779
diateză, I, 331, 480–483, II, 131
 ~ activă, I, 480, II, 141
 ~ impersonală, I, 480, 482, II, 140–144
 ~ pasivă, I, 480, 482, II, 131
 marcă de ~, II, 135
 opoziții de ~, I, 485, 491, 494, 507, II, 61, 70
dicendi
 expresii ~, II, 818, 819, 821, 850, 952
 verbe ~, I, 467, 674, 677, II, 41, 946
dinamic
 verb ~, I, 451, II, 70
 reflexiv ~, II, 157
dinamică
 ~ a sistemului lingvistic, I, 7, 8, 38, 40, II, 213, 216
discurs
 ~ cadru, II, 819
 ~ citat, II, 819, 820
 ~ direct, II, 818
 ~ direct legat, II, 825
 ~ indirect, II, 818
 ~ indirect liber, II, 826
 ~ inserat, II, 819
discursiv
 unitate ~ă, I, 9
dislocare, II, 37, 772
domeniu
 ~ al predicăției, II, 64, 65, 68
 ~ de comparație, II, 450
 ~ de discurs, I, 280, II, 209
 ~ de referință, I, 33, 47, 49, 73, 75, II, 14
 ~ de cuantificare, I, 253, 255, II, 87, 88
 ~ semantic, I, 53, II, 13, 88, 497, 696
 ~ sintactic, II, 10
 ~ al negației, I, 270, 271, 529, 710
 ~ temporal, II, 471
dublare
 ~ a complementului direct, II, 381–383, 390

- ~ a complementului indirect, II, 413, 414
- ~ anaforică, II, 894, 898
- ~ a negației, I, 527
- ~ a subiectului, II, 334
- ~ a unei propoziții / fraze, I, 187
- ~ clitică, I, 188, 205, 206, 266, 272, 278, 345, 346, 513, 514, II, 56, 58, 60, 196, 248, 372, 378, 380, 409, 410
- ~ emfatică, I, 207, 231, II, 147, 163

E

- elipsă**, II, 36, 451, 478, 748–752, 806
 - ~ a operatorului de predicativitate, II, 260
 - ~ a predicatului, II, 251, 252
 - ~ a subiectului, II, 339
- emițător**; *vezi* **locutor**
- enumerare**, I, 642
- enunț**, I, 6, 17–35, II, 13–16, 25–44, 241
 - ~ analizabil, I, 26
 - ~ analizabil complex, I, 28
 - ~ asertiv, II, 26–28
 - dubla organizare a ~, I, 35
 - ~ exclamativ, I, 675, II, 29–31, 252
 - ~ ilustrativ, I, 18
 - ~ imperativ, II, 26, 28–29, 44, 249, 251, 252
 - ~ interogativ, II, 31–44
 - ~ nestructurat, II, 14, 242, 262
 - ~ nominal, II, 93, 94, 252
 - ~ propoziție, I, 29
 - structura ierarhică a ~, I, 26–29, 30
 - ~ structurat, I, 18, II, 14, 28, 242
 - unități referențial-discursive ale ~, I, 35
 - unități sintactice de bază ale ~, I, 35
- epistemic**; *vezi* **modalizare**
- ergativ**
 - verb ~, I, 328, 330, 343–344, 502, 508, 521
- evidențiale**, II, 686–689
 - ~ adverbiale, I, 599–600
- exclamativ**
 - enunț / structură ~, II, 25, 29–31
- Experimentator**; *vezi* **rol tematic**
- expletiv**, I, 181, 207, 211
- extensiune**, I, 49, II, 78, 80
 - limitare a ~, I, 50–51, 52, 56
 - ~ maximă, I, 50
- extindere**
 - ~ a grupurilor, II, 49, 76, 103, 112, 116

F

- factitiv**, II, 168–184, *vezi* și **cauzativ**
- factiv**, II, 70
- feminin**, I, 64, 66, 67, 145, 146, 147, *vezi* și **gen**

final; *vezi* **circumstanțial de scop**
flectiv, I, 11, 16–17

flexiune, I, 39

- ~ substantivală, I, 63–95
- ~ adjectivală, I, 144–166
- ~ pronominală, I, 185, 196–208, 213–215, 220–221, 238–239, 243–248, 261–263, 269–270, 274–276, 283–284
- ~ a numeralului, I, 293–295, 305–306, 311–312, 314–316, 319
- ~ verbală, I, 544–572
- focalizare**, II, 346–347, 886–901
- focus**, II, 710, 886, 887, 889
- Forță**; *vezi* **rol tematic**
- frază**, I, 27
- funcție**
 - ~ sintactică, I, 22, 23, 24, II, 68, *vezi* și **poziție sintactică**
 - ~ semantică, II, 77

G

- gen**, I, 63–69
 - ~ comun, I, 65
 - ~ feminin, I, 64, 66, 67, 145, 146, 147
 - ~ masculin, I, 66, 67, 145, 146, 147
 - ~ natural, I, 66
 - ~ neutru, I, 65, 66, 67, 146
 - ~ personal, I, 68
- generic**
 - predicație ~ă, II, 256
 - utilizare ~ă, I, 66, 72, 75, 76, 104, 107, 403, 409
- genitiv**, I, 72, 73
- gerunzial**
 - construcție ~ă absolută, I, 530, II, 197
- gerunziu**, I, 525–544
 - poziții sintactice ale ~, I, 528, II, 302, 324, 383, 475, 505, 530, 546, 554–555, 564, 573, 590
 - subiect al ~, I, 530, 541
- grilă**; *vezi* **schemă**
- grup**
 - ~ adjectival, II, 105–113
 - ~ adverbial, II, 114–116
 - ~ interjecțional, II, 117–121
 - ~ nominal, I, 31, II, 73–104
 - ~ nominal complex, II, 88
 - ~ prepozițional, I, 32, II, 122–129
 - ~ pronominal, II, 94–104
 - ~ semantico-sintactic, I, 31–35
 - ~ sintactic, I, 29, 31, II, 7
 - ~ substantival, II, 73–94
 - ~ verbal, I, 31, II, 47–72

I

ilocuționar
forță ~ă, II, 801

imbricare, I, 277, 286, II, 12, 330, 344, 345, 384, 388, 390, 408, 438, 772-778

imperativ, I, 379-385
enunț ~, II, 28-29, 252
valori modale ale ~, I, 382

impersonal
construcții ~e, II, 140, 157, 158
diateză ~ă, II, 140-144

impersonalitate, I, 350

impersonalizare, II, 61, 143, 344

implicatură, II, 815

implicație, II, 815

inacuzativ, vezi **ergativ**

incidentă
construcție ~, II, 20, 738-742

incoativ, I, 449, 456, 457

indicativ, I, 362

indice
~ anaforic, II, 660
~ de coreferențialitate, II, 661, 672

individualizare, II, 78, 80

infinitiv, I, 486-498
poziții sintactice ale ~, II, 249, 277, 303, 323, 383, 394, 426, 456, 510, 531, 545, 565, 573
subiect al ~, II, 341, 346

infinitival
construcții ~e absolute, I, 492
construcții relative ~e, I, 491, II, 226

Instrument, vezi **rol tematic**

integrare
~ enunțiativă, I, 50, 51, 53

integrator
~ enunțiativ, I, 48, II, 77, 78, vezi și **articol determinant**

intensitate, I, 602
grade de ~, I, 154-166, 587, 597

intensiune, I, 54

interacțiune
~ verbală, II, 779, 780, 802

interjecție, I, 657-684
subiect al ~, II, 348
poziții sintactice ale ~, I, 674-677, II, 276, 304

interlocutor, vezi **alocutor**

interjecțional
predicat ~, II, 248

interogativ
adverb ~, I, 599, 604
cuvânt ~, II, 33; 35, 209
proneume ~, I, 194, 272-279, II, 34
enunț, II, 31-44

interogativă

propoziție ~ alternativă, II, 35
propoziție ~ indirectă, II, 207, 210
propoziție ~ parțială, II, 34
propoziție ~ totală, II, 33

intonație, I, 18, 273, 324, II, 13, 35, 902-939

intonațional
contur ~, II, 903

intransitiv, I, 342-344

intransitivizare, I, 343, II, 61, 132

inversiune, II, 88, 90, 91, 133, 273, 334

iterativ, I, 454

izolare, II, 37, II, 60

Î

împietire a regentei cu subordonata, II, 38, 223, 330, 346, 390, 408, vezi și **imbricare**

întrebare, II, 32, 39, 43, vezi și (enunț)

interogativ
~ retorică, II, 37, 40

J

jonctiv, I, 59 vezi și **conector**

joncțiune, I, 632, II, 20

juxtapunere, I, 632, II, 19, 20, 21

L

lexem, I, 16

limbă
~ standard, II, 828
~ vorbită, II, 828-863
unități ale ~, I, 5-35

Locativ, vezi **rol tematic**

locutor, I, 181, 186, II, 780, 829, 835

locuțiune, I, 8-10
~ adjectivală, I, 144, 153
~ adverbială, I, 590-591
~ conjuncțională, I, 633-635
~ interjecțională, I, 662
~ prepozițională, I, 609-612
~ pronominală, I, 193, 194, 216, 268
~ substantivală, I, 138-139
~ verbală, I, 575-576

M

marcă
~ pragmatic-discursivă, II, 833
~ a predicativității, I, 323, II, 48, 63, 241, 244, 245, 251
~ a diatezei, II, 247
~ de actanță, II, 52-53

masculin, I, 64, 66, 88, vezi și **gen**

matrice

~ semantică, I, 109, 165, 327–328

~ sintactică, I, 22, 23

mod (verbal), I, 358–394

mod, vezi circumstanțial de mod

modal

adverb ~, II, 674–675

verb ~, II, 675–677

modalitate, II, 673

~ apreciativă, II, 673, 694–696

~ deontică, II, 689–692

~ epistemică, II, 678–686

~ volitivă, II, 692–693

modalizare, II, 673–697

modalizator, I, 358, II, 249, 250, 674, 696, 697

modificare, II, 84

modificator, II, 116

morf, I, 11

morfem, I, 9–17

~ al determinării, I, 15, vezi articol

~ dependent, I, 11, 12

~ gramatical, I, 12, 13, 14

~ independent, I, 11, 12

~ lexical, I, 10

~ reflexiv, I, 226

~ zero, I, 14, 15

N

neanalizabil

unități ~e, I, 6, 7, 19

radical ~, I, 16

nedeterminare, I, 15, 55, 75, 76

~ a subiectului, II, 337, 339

negație, I, 364, 387, 415, 445, 460, 461, 469, 488, 505, 522, 526, 527, 528, 587, 594, II, 38, 40, 42, 244, 245, 248, 252, 258, 259, 306, 307, 308, 707–727

mărci ale ~ predicative, II, 248

morfem de ~, I, 587

semiadverb de ~, I, 587

nepersonal

forme verbale ~e, I, 20, 25, 30, 31, 325, 348, 400, 475, 483–544

pronume ~e, I, 43, 44–45, 58, 182, 240–288

neregulat

flexiune ~ă, I, 78, 89–91, 146, 147, 150, 159, 324, 380, 562–569

neutralizare

~ a opozițiilor de determinare, I, 75, 86

~ a opozițiilor de număr, I, 79, 80, 82, 130, 473, 478

neutru, I, 65, 66, 67, 83, 89, 176, vezi și gen

valori ~e, I, 206, 207, 208, 268, 272, 279, 282

nod sintactic, I, 28, 29

~ relațional, I, 30

~ secundar, I, 28, 29, 32

nominalizare, I, 114, 115, 118, 138, 485, 496, 497, II, 70

nominativ, I, 71

~ etic, I, 208

~ neutru, I, 208

nonalocutor, I, 185, 186

nonclitic(ă)

formă ~, I, 199, 200

nonfactiv, II, 70

nonfinit, vezi nepersonal (forme verbale ~e)

nonlocutor, I, 185, 186

număr, I, 47, 54, 69–70, 186, 187, 468–474

nume predicativ, I, 326, 334, 536, II, 51, 63, 69, 177, 243, 263–289, 299

realizare propozițională a ~, II, 277–279

nume, vezi substantiv și pronume

~ propriu, I, 118–128

numeral, I, 1, 46, 289–323, II, 73, 87, 99–101, 222, 229

poziții sintactice ale ~, I, 295, 298, 308, 312, 316, 320, II, 272, 302, 406, 596, 621

O

obiect

~ direct, vezi complement direct

~ indirect, vezi complement indirect

~ prepozițional, vezi complement prepozițional

~ secundar, vezi complement secundar

omonimie, I, 15, 17, 41, 63, 71, 78

~ causală, I, 87, 89, 185, 188, 196, 238,

~ generală, I, 199

~ morfematică, I, 15

~ nespecifică, I, 84

~ specifică, I, 72, 84, 145, 221, 262, 274,

~ totală, I, 86, 145, 200, 274

operator, I, 323, 324, II, 71, 253–254, 256, 258

~ aspectual, I, 330, II, 255, 256, 259

~ copulativ, I, 457, II, 166, 255, 258

elipsă a, II, 260–261

~ cauzativ, II, 170, 171, 175

~ modal, I, 330, 361, 362, II, 255, 256, 259

~ pasiv, I, 324, 457, 501, II, 69, 133, 134, 135, 255, 258

~ verbal, II, 71, 253–254

opoziție

sistem de ~, I, 7, 12, 15, 53, 54, 70, 199, 269

P

- Pacient**, vezi rol tematic
- parataxă**, vezi juxtapunere
- paraverbal**
- elemente ~e, I, 667, II, 831, 862
- Parcurs**, vezi rol tematic
- parte de vorbire**, I, 40, 60, vezi și clasă lexico-gramaticală
- participial**
- construcție ~ă absolută, I, 504, II, 197
- participiu**, I, 498–509,
- poziții sintactice ale ~, II, 276, 324, 303, 532
- partitiv**
- construcții ~e, I, 252, 264, 277, 621, 623, II, 80, 81, 82, 87, 88, 356, 358, 361, 369
 - propoziții relative ~e, II, 215, 229
- pasiv**, II, 131–140
- ~ impersonal, II, 142,
 - ~ cu operator „a fi”, II, 133
 - ~ cu operator „a veni”, II, 134
 - ~ lexical (cu marcă zero), II, 137
 - ~ reflexiv, II, 135
- pasivizare**, I, 343, II, 61, 135, 139, 142, 315, 343–344
- pauză**, II, 945–946
- performativ**
- verb ~, II, 642
- persoană**, I, 185–187, 474–476
- politețe**
- grade de ~, I, 215
 - pronume de ~, I, 191, 212–215
 - principiul ~, II, 815
 - strategii ale ~, II, 815–816
- posesie**
- relația de ~, I, 101, 190, 232, 233–234, II, 441–445
 - verb de ~, I, 345, 382, 571
- posesiv**, I, 52–53
- acuzativ ~, I, 207,
 - complement ~, II, 441–449
 - dativ ~, I, 206–207
 - pronume / adjectiv ~, I, 192, 232–241
 - reflexiv-~, I, 224, 229
- Posesor**, vezi rol tematic
- pozitiv**
- grad ~, I, 155
- poziție sintactică**, I, 23, 34, vezi și funcție sintactică
- predicat**, II, 238–262
- ~ acordul dintre subiect și ~, II, 352–370
 - ~ al enunțării, II, 68, 69, 71, 241–243
 - ~ complex, II, 70, 253–261
 - ~ interjecțional, II, 117–118, 248
 - ~ încorporat, II, 262
 - ~ locuțional, II, 245
 - ~ logico-semantic, II, 77
 - ~ semantic, II, 122, 128, 159, 164, 238–240
 - ~ simplu, II, 69, 244
 - ~ sintactic, II, 240–241
 - relația ~ cu subiectul, II, 313, 314
- predicativ suplimentar**, II, 295–312
- clasă de substituție a ~, II, 300–305
 - construcții cu ~, II, 185–197
 - realizare propozițională a ~, II, 305
- predicativitate**, I, 323, 325, II, 241
- morfeme ale ~, II, 241, 244, 245, 251
 - operator de ~, II, 241–242
- predicație (semantică)**, II, 266, 277, 281, 282
- ~ dublă, II, 186
- prefix**, I, 94, 104, 115, 117, 132, 134, 152, 162, 164, 176, 178, 192, 455, 573, 681
- prepoziție**, I, 21, 32, 607–632, II, 122–129
- presupoziție**, II, 814–815
- prezumtiv**, I, 373–377
- proformă**, I, 57, 182–184
- ~ adjectivală (proadjectiv), I, 183
 - ~ adverbială (proadverb), I, 183
- profracă**, I, 58, 182
- pronominal**
- adjectiv ~, I, 218, 242, 260, 268, 274, 283
 - grup ~, II, 73, 94–104
- pronominalizare**, I, 182–183
- pronume**, I, 2, 41–42, 181–288
- ~ nepersonal, I, 44–45
 - ~ personal, I, 42–43, 59
 - ~ semiindependent, I, 44
 - ~ de cuantificare, I, 253
 - ~ de întărire, I, 218–222
 - ~ de politețe, I, 212–218
 - ~ demonstrativ, I, 58, 241–252
 - ~ interogativ, I, 272–279
 - ~ negativ, I, 268–272
 - ~ nehotărât, I, 254–267
 - ~ nepersonale, I, 182, 241
 - ~ personal, I, 194–212
 - ~ posesiv, I, 232–240
 - ~ reflexiv, I, 222–232
 - ~ reflexiv-reciproc, I, 225, 227, 230
 - ~ relativ, I, 280–286
 - ~ relativ-exclamativ, I, 288
 - ~ relativ-interogativ, I, 287
 - ~ semiindependent, I, 245–248
- propoziție**, I, 27, 29, II, 15–19
- ~ conjuncțională, vezi (construcție conjuncțională
 - ~ dezvoltată, I, 27
 - parte de ~, I, 27, vezi și funcție / poziție sintactică

- ~ principală, I, 28
- ~ relativă, vezi **relativ**
- ~ secundară, II, 27, 29
- ~ simplă, I, 27
- ~ subordonată, I, 28
- punctuație**, II, 947–955
 - normă de ~, II, 955
 - semne de ~, II, 947

R

- radical**, I, 11, 13, 16
- rădăcină**, I, 16
- receptor**, vezi **alocutor**
- reciproc**
 - clitic ~, II, 162
 - construcții ~e, II, 159–167
 - predicat ~ (simetric), II, 241
 - verb ~, II, 157, 160–161
- reciprocitate**, II, 159, 160, 161, 164, 165
 - ~ inerentă, II, 163
 - morfem de ~, II, 162
- reciprocizare**, II, 62, 287
- recțiune**, II, 18
 - ~ prepozițională, II, 18
 - ~ causală, I, 131, II, 18
- referent**, I, 17, 18, 22, 33, 34, 41, 49
- referențial**
 - grup ~, I, 34
 - relație ~, I, 20, 25, 42, 47
- referențialitate**, I, 17, 18, 19, 23, 25, 31, II, 13, 14
- referențializare**, I, 33, 34, 48
- referință**, I, 73, 75, 77, 107, 109, II, 208, 219, 220, 222, 229
- reflexiv**
 - clitic ~, I, 345, 336, 345, 357, 574, II, 145, 153, 156–157, 159, 656, 665
 - ~ cu utilizare nonsintactică, II, 156–159
 - ~ cu utilizare sintactică, II, 146–156
 - ~ eventiv, I, 226, 229, 232
 - ~ factitiv, I, 224, 225, 226, 228
 - ~ impersonal, I, 226, 229, 482
 - ~ inerent / obligatoriu, I, 225, 357, 481
 - ~ pasiv, I, 226, 229, 480, 482, II, 247
 - ~ posesiv, I, 229, II, 62
 - ~ propriu-zis, I, 226
 - pronume ~, vezi **pronume**
 - ~ reciproc, I, 224, 225
 - verb ~, I, 335, 342
- reflexivitate**, I, 357–358
- reflexivizare**, II, 62, 149, 287
- regent**, I, 20, 21–23
 - ~ absolut, I, 23

regim

- ~ causal, II, 77
- ~ prepozițional, II, 75
- ~ verbal, II, 47, 49, 55, 62, 75

relativ

- adverb ~, I, 600, II, 19, 209
- element / cuvânt / conector ~, II, 209–216
- pronume ~, I, 280–287, II, 19, 209

relativă

- ~ apozitivă, II, 230, 622
- construcție / propoziție ~, II, 206–230
- ~ cu antecedent, II, 216–218
- ~ determinativă, vezi ~ **restrictivă**
- ~ explicativă, vezi ~ **nonrestrictivă**
- ~ fără antecedent, vezi ~ **liberă**
- ~ infinitivală, II, 226
- ~ liberă, II, 218, 222
- ~ nonrestrictivă, II, 227
- ~ partitivă, II, 229
- ~ restrictivă, II, 217–218
- ~ scindată, II, 211, 221, 225

relativizator

II, 19, 213

relator

II, 19, 213, 475

relație

- ~ actanțială, I, 333
- ~ apozitivă, II, 24, 619–621
- ~ circumstanțială, I, 334
- ~ de coordonare, II, 19–24
- ~ de dependență, I, 25, II, 16–19
- ~ de nondependență, I, 22, 23, 25, vezi și **coordonare**
- ~ de echivalență, vezi **apozitivă**
- ~ de interdependență, I, 21, 27, II, 17, 18, 313
- ~ predicativă, I, 33
- ~ referențială, I, 19, 20, 25
- ~ de subordonare, vezi **dependență**

reluare, vezi dublare

- ~ semantică, II, 658, 659
- rematizare**, II, 287, 288, 346, 347
- remă**, I, 331, II, 105, 208, 318, 865, 869
- reorganizare sintactică**, II, 61, 62
 - ~ cauzativ-factitivă, II, 61, 173, 174
 - ~ impersonală, II, 61,
 - ~ pasivă, II, 61, 138
 - ~ posesivă, II, 62, 442, 443
 - ~ reciprocă, II, 161, 162

repetiție

II, 753–771

restricții

- ~ conjuncționale și modale, I, 640, 645
- ~ gramaticale, I, 21
- ~ selecționale, I, 21, II, 155, 163
- rețea de relații**, I, 28
- ridicare**, II, 775, 776

rol semantic, vezi rol tematic
rol tematic, I, 323, 325, 327, II, 52, 53, 56, 78, 240, 243, 399
~ Agent, I, 327, II, 82, 83, 169, 314, 316, 319, 372
~ Beneficiar, I, 327, II, 83, 372, 378, 403, 425
~ Cauzal, II, 83, 84, 122, 169
~ Experimentator, I, 327, II, 83, 84, 169, 314, 316, 317, 372, 403
~ Forță, II, 169, 437
~ Instrument, I, 327, 328, II, 83, 122, 128, 129, 169, 316, 509
~ Locativ, I, 328, II, 83, 84, 122, 128, 316, 317, 372, 393
~ Pacient / Temă, I, 327, II, 82, 83, 91, 122, 129, 169, 314, 316, 317, 319, 372, 378, 393, 425
~ Parcurș, II, 83, 128, 129
~ Posesor, II, 82, 314, 441
~ Stimul, II, 169
~ Sursă, II, 83, 84, 128, 403, 425
~ Țintă, II, 83, 84, 150, 314, 316, 372, 378, 393, 403, 540, 541

S

schemă tematică / semantică / actanțială, I, 329, II, 52, vezi și rol tematic
scindare, II, 37, 208

segmental

unitate ~ă, I, 11

semiadverb, I, 586, 587, II, 96, 112, 116

semn lingvistic, I, 5, 6, 10

~ extins, I, 5, 6,

~ minimal, I, 5

semnificant, I, 8

semnificat, I, 8

sincretism

~ cazual, I, 325, vezi omonimie cazuală

sintagmă, I, 27

sistem

~ dinamic, I, 38

~ de omonimii, I, 41

Stimul; vezi rol tematic

structură

~ binară, I, 26

~ intonațională, I, 18

~ morfematică, I, 16-17

~ relațională cu mai multe niveluri, I, 28

subiect, I, 24, 27, 323, 329, II, 33, 47, 48, 55, 56, 96, 131, 132, 185, 187, 295, 296, 313-351, 377, 379, 390, 512

~ al infinitivului, II, 341, 346

~ al supinului, II, 341, 350

~ al gerunziului, II, 335, 339, 341

~ al interjecției, II, 118

~ anaforic, II, 318

~ avansat, II, 344

~ deictic, II, 318-319

~ generic, II, 132

~ inclus, II, 132, 144, 334

~ multiplu, II, 332

~ nedeterminat, II, 132, 337, 368

~ neexprimat, II, 132, 136, 334

~ partitiv, II, 331

~ pronominal expletiv, I, 350

~ simplu, II, 332

~ subînțeles, II, 132, 336, 368

~ vid, I, 199, 214

acord al ~ cu predicatul, II, 352-370

clasa de substituție a ~, II, 319-332

duplarea ~, I, 221, II, 334

subjonctiv, vezi conjunctiv

substantiv, I, 18, 23, 49-50, 61-139

~ abstract, I, 62, 75, 97, 101, 103-105; II, 73, 74

~ nonnumărabil, I, 103

~ numărabil, I, 102, 104

~ animat, I, 65-69

~ colectiv, I, 63, 95, 102, 106, 109-113

~ compus, I, 91-95, 137-139

~ comun, I, 61

~ concret, I, 103

~ epicen, I, 67

~ inanimat, I, 65

~ invariabil, I, 87

~ masiv, I, 106

~ mobil, I, 67

~ neregulat, I, 78, 89

~ nonnumărabil, I, 62, 69, 106

~ numărabil (discret), I, 62, 69, 70, 102, 104

~ numeral, I, 290

~ propriu, I, 43, 61, II, 78, 79, 358

~ reciproc, II, 164

~ variabil, I, 87

~ „verbal”, II, 73, 74, 75

substantivare / substantivizare, I, 174, 581, 605, 618

substituit, I, 58, 188, 239, II, 658, 659, 660

numeral ~, I, 290, 291, II, 101, 102, 103

sufix

~ moțional, I, 67

~ derivativ, I, 10, 93, 111

~ gramatical, I, 17

superlativ

grad ~, I, 154, 155, 159-164, 246, 247, 252, 268, 308, 323

supin, I, 509-524

subiect al ~, II, 341, 350

supletiv, I, 324, 187, 188, 196, 200, 220, 230, 243

supletivism, I, 323, 324

suprasegmental

element ~, II, 904, 922, 940

unitate ~ă, I, 11

Sursă, vezi rol tematic

T

tematizare, II, 36, 37, 60, 287, 288, 329, 334, 346, 347, 521, 522, 523, 524, 525, 866, 869, 871-885

tematic, vezi rol tematic

Temă, vezi rol tematic

temă, I, 331, II, 318, 346, 865, 867

temporal,

raport ~, I, 394-399

temporală, vezi circumstanțialul de timp

temporalitate, I, 396

termen (sintactic)

~ cu statut dublu, I, 22, 28

~ cu statut unic, I, 23

~ dependent, I, 20, 21

timp (verbal), I, 394-448

~ anaforic, I, 401, 425,

~ deictic, I, 401, 416, 422, 424, 437, 442, 448

topic, II, 208, 866, 867, 868

topicalizare, II, 136, 224

topică, I, 190, 202, II, 18, 21, 30, 31, 33, 34, 60, 61, 67, 68

tranzitiv, I, 341-342

tranzitivitate, I, 172, II, 132, 371, 372, 373

grade de ~, I, 344-348

T

Tintă, vezi rol tematic

U

unicitate

principiul ~, II, 56-59, 67, 417

unitate

~ biplană, I, 37

~ comunicativă, I, 18-19, 34

~ discursivă, I, 9, 35

~ fonică, I, 11

~ morfematică, I, 12

~ (ne)analizabilă, I, 7

~ semnificativă, I, 9

~ sintactică, I, 19-20

~ semn, I, 6-7

V

vag, I, 255, 268

valență, II, 47, 48, 50, 61, 62, 69, 70

variație sintactică liberă, II, 58

verb, I, 19, 20, 323-584, II, 47-72, 242

~ agentiv, I, 327

~ aspectual, I, 391

~ atributiv, I, 354-355

~ bivalent, I, 327, 336, 338-340, 342, 343, 351

~ cauzativ-factiv, I, 330, 331, II, 170, 171-172, 175-181

~ copulativ, I, 352-353, II, 63, 263, 264, 266, 267, 268, 280-283

~ defectiv, I, 476, 477, 499, 558, 569-572

~ de acțiune, I, 326

~ de eveniment, I, 326

~ de posesie, I, 345, 382

~ de senzație psihică, I, 501

~ de stare, I, 326, 509

~ ergativ, I, 328, II, 138, 143, 144, 154, 158

~ impersonal, I, 349-352, II, 140-141

~ inacuzativ, vezi ergativ

~ intransitiv, I, 342-344

~ locativ, I, 346

~ modal, I, 345, 361, 488, 531, 517, 524, II, 135, 139

~ monovalent, I, 336, 338, 340, 351

~ neregulat, I, 380, 381, 562-569

~ nonagentiv, I, 327, 328

~ noncopulativ, I, 353-354, II, 63, 263

~ nonreflexiv, I, 357, 358

~ performativ, I, 331, 332

~ personal, I, 349

~ principal, I, 23, 25

~ psihologic, I, 327

~ reciproc, I, 356, II, 157, 158, 160, 161

~ reflexiv, I, 335, 342, II, 145

~ relațional, I, 328, 329, 346, 382

~ reciproc inerent (simetric), II, 158, 159, 160

~ tranzitiv, I, 341, 342, II, 137, 139, 371

~ tripersonal, I, 349, 571

~ trivalent, I, 337

~ unipersonal, I, 350, 560, 571-572

~ zerovalent, I, 336, 337, 338, 350, 351

viitor, vezi timp

vocativ, I, 68, 69, 71, 72, 148, 149, 661, 667,

668, 678, II, 833, 835, 842, 843-853

vorbire

~ directă, II, 819-820

~ indirectă, I, 241, 287, 288, II, 820-822

Z

zeugmă, I, 641

B.C.U. "M. EMINESCU" IASI

BCU IAS/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

56,00

ISBN 973-27-1313-5

9 789732 713136

ISBN 973-27-1305-4